

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEHENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS; AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TODO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SÆCULENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUNERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, DECEN ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVEMQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT ; DUM HUIUS VERSIO NERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA AQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM CONTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXVI.

THEOPHYLACTUS BULGARIE ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

PATROLOGIE

CURSUS COMPLETUS

ONLINE-22 PATRIE BOETIEN SCIENTIFICIUM ACADEMIA

QUI ANNO 1800 IN ACADEMIA ACADEMIA ACADEMIA

RECURSIO CHRONOLOGICA

ONLINE-22 PATRIE BOETIEN SCIENTIFICIUM ACADEMIA

ONLINE-22 PATRIE BOETIEN SCIENTIFICIUM ACADEMIA

ONLINE-22 PATRIE BOETIEN SCIENTIFICIUM ACADEMIA

RECURSIO CHRONOLOGICA

ONLINE-22 PATRIE BOETIEN SCIENTIFICIUM ACADEMIA

RECURSIO CHRONOLOGICA

ONLINE-22 PATRIE BOETIEN SCIENTIFICIUM ACADEMIA

ONLINE-22 PATRIE BOETIEN SCIENTIFICIUM ACADEMIA

ONLINE-22 PATRIE BOETIEN SCIENTIFICIUM ACADEMIA

CURSUS COMPLETUS

RECURSIO CHRONOLOGICA

ONLINE-22 PATRIE BOETIEN SCIENTIFICIUM ACADEMIA

ONLINE-22 PATRIE BOETIEN SCIENTIFICIUM ACADEMIA

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI. ANNUS 1070.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA.

ACCEDIT

FR. J. F. MARIE BERN. DE RUBEIS

DISSERTATIO

DE IPSIUS THEOPHYLACTI ÆTATE, GESTIS, SCRIPTIS AC DOCTRINA;

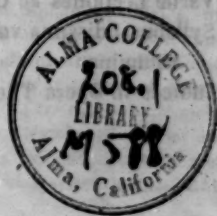
ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS QUARTUS.

· VENEUNT QUATUOR VOLUMINA 44 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1864

8211

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI, ANNUS 1070.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXVI CONTINENTUR.

THEOPHYLACTUS BULGARIE ARCHIEPISCOPUS.

Expositio in Epistolam I S. Joannis.	col. 9
— in Epistolam II S. Joannis.	67
— in Epistolam III ejusdem S. Joannis.	79
— in Epistolam S. Judæ apostoli.	86
Oratio in Adorationem venerandæ Crucis.	106
— in Præsentationem B. Mariæ.	130
Homilia in undecimum evangelium matulinum.	146
Historia martyrii xv martyrum.	151
Liber de iis quorum Latini incusantur.	222
Institutio regia. Pars prior. — Panegyrica.	254
Pars altera. — Parænetica.	266
Testimonium Annæ Comnenæ de Constantino Porphyrogenito.	287
Epistolæ XX ex codice Vaticano.	307
Epistolæ LXXV, ex Joan. Meursio.	358
Epistolæ XXXV a J. Lamio editæ.	502
Præfatio Bongiovanni ad Commentaria in V prophetas minores.	559
Proœmium expositionis sanctorum prophëtarum.	566
Expositio in Oseam prophetam.	575
— in prophetam Habacuc.	819
— in prophetam Jonam.	906
— in Nahum prophetam.	970
— in prophetam Michæam.	1050
APPENDIX AD THEOPHYLACTI OPERA. — Vita S. Clementis Bulgariae archiepiscopi.	1191
Variae Lectiones ad Comment. in 4 Evangelia.	1239
Syllabus fidiissima vocum Græcarum quæ continentur in quatuor Evangeliorum volumine.	1247
Indices in Opera Theophylacti.	1251

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ Α' ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

THEOPHYLACTI IN EPISTOLAM I S. JOANNIS.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ Α' ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ.

A 402 ARGUMENTUM EPISTOLÆ I JOANNIS.

Ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης, ὁ τὸ Εὐαγγέλιον γράψας, αὐτὸς καὶ ταύτην ἐπιστέλλει, ὑπομνήσκων τοὺς ἤδη πιστεύσαντας εἰς τὸν Κύριον. Καὶ πρῶτον μὲν ὥσπερ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Ἐπιστολῇ θεολογεῖ περὶ τοῦ Λόγου, ἀποδεικνύς αὐτὸν ἀεὶ εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, καὶ διδάσκων τὸν Πατέρα ὡς εἶναι, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ γινώμεν τὸν Λόγον ὡς ἀπαύγασμα αὐτοῦ εἶναι. Θεολογῶν δὲ ἐξηγεῖται μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς μὲν καὶ ἀεὶ τυγχάνειν αὐτῷ, νῦν δὲ πεφανερῶσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ, ὅς ἐστι ζωὴ αἰώνιος καὶ Θεὸς ἀληθινός. Καὶ τὸ αἴτιον δὲ τῆς τούτου παρουσίας καὶ ἐπιφανείας τίθησι, λέγων εἶναι τοῦτο, ἐπὶ τῷ καταλῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, καὶ ἡμᾶς ἐλευθερωθῆναι ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ γινώσκειν ἡμᾶς τὸν Πατέρα καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Γράφει γοῦν πρὸς πᾶσαν ἡλικίαν, πρὸς παιδία, πρὸς νεανίσκους, πρὸς γέροντας, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐγνώσθη, ἡ δὲ διαβολικὴ ἐνέργεια λοιπὸν νενίκηται, καταργηθέντος τοῦ θανάτου. Εἶτα λοιπὸν δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς περὶ ἀγάπης διδάσκει, θέλων ἡμᾶς ἀλλήλους ἀγαπᾶν, καὶ ἀποδεικνύς, ὅτι δεῖ ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστὸς ἡγάπησεν ἡμᾶς. Ἐξηγεῖται οὖν περὶ διαφορᾶς φόβου καὶ ἀγάπης, καὶ τέκνων Θεοῦ, καὶ τέκνων διαβόλου, καὶ περὶ ἀμαρτίας θανατικῆς καὶ μὴ θανατικῆς, καὶ διαφορᾶς πνευμάτων. Καὶ λοιπὸν διακρίει, ποῖον μὲν πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ποῖον δὲ τῆς πλάνης· καὶ πότε μὲν γινωσκόμεθα τέκνα Θεοῦ, πότε δὲ τοῦ διαβόλου· καὶ περὶ ποίας ἀμαρτίας ὀφείλομεν εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἀμαρτανόντων· καὶ περὶ ποίας οὐ δεῖ εὐχεσθαι· καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον οὐκ ἐστὶν ἄξιός τῆς κλήσεως, οὐδὲ δύναται λέγεσθαι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τὴν ἐνότητά δὲ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δαίκνυσιν· καὶ ὅτι ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει. Διακρίνει δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ λέγων· Καὶ τοῦτο ἴδιον τοῦ Ἀντιχρίστου εἶναι τὸ λέγειν, μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν αὐτὸν τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ᾗ δῆλον, ὅτι ὡς μὴ ὄντος ἐκείνου ἑαυτὸν εἶπαι εἶναι ὁ ψεύστης. Παρακαλεῖ δὲ δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς μὴ ἀθυμεῖν, τοὺς πιστεύοντας τῷ Κυρίῳ, εἰ μισοῦνται ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μάλλον χαίρειν, ὅτι τὸ μένος τοῦ κόσμου δαίκνυσιν τοὺς πιστεύοντας, μεταβεβηκέναι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κόσμου, καὶ εἶναι λοιπὸν τῇ οὐρανίου πολιτείας. Καὶ ἐν τῷ τέλει δὲ τῆς Ἐπιστολῆς· πάλιν ὑπομνήσκει λέγων, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ζωὴ αἰώνιος ἐστὶ Θεὸς ἀληθινός, καὶ ἵνα τοῦτ' ἐδουλεύσωμεν, καὶ φυλάττωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ Α' ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ.

403 CAPITA EPISTOLÆ PRIMÆ JOANNIS.

α'. Εὐαγγελικὴ θεολογία περὶ Χριστοῦ. Ἐν ᾧ περὶ ἐξομολογήσεως καὶ προσυχῆς εἰς τὸ μὴ ἀμαρτανεῖν. Ὅτι τήρησις τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ τὴν γνῶσιν βεβαιεῖ.

1. Evangelica de divinitate Christi enuntiatio. Ubi de confessione et attentione ad non peccandum; et quod observantia mandatorum Dei cognitionem confirmat.

PATROL. GR. CXXVI.

2. De charitate, sine qua est impietas. Ubi etiam agit de gratia cuiuscunque secundum vitam, et de aversione ab amore mundi.
3. De falsis fratribus Deum abnegantibus: et quod pietas in Christum Patris confessio sit: Patris enim glorificatio est predicatio quod Filius sit Deus. Ubi etiam de divino et spirituali dono in sanctificatione, in spe in agnitionem Dei: quodque omnis qui est in Christo, absque peccato sit; qui enim peccat, ex diabolo est.
4. De charitate erga proximum, et propensione ad largiendam eleemosynam. Ubi et de conscientia bona quæ est in fide Jesu Christi, ac de discretionem spirituum per confessionem incarnationis Domini.
5. De dilectione fraterna ad divinum cultum.
6. De divinitate Filii in gloria Patris et de victoria contra diabolum per fidem Jesu Christi ad vitam æternam.
7. De fratre peccante jurando per orationem, et de vitando peccato: ubi etiam de detestatione cultus demonum.

404 CAPUT I.

Vers. 1. Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris. Hisce verbis cum Judæos tum gentiles, qui nostræ fidei mysterium veluti novum calumniantur, confutat, ostendens vetustissimum esse. Illud enim, ab initio, perinde est ac, in principio vel solum concepto; vel, quod non solum lege, sed quacunque etiam visibili creatura antèrius est. Hæc enim initium habuit; hoc autem etiam ante ipsum initium erat. Nam quid de Græcorum mysteriis, quæ heri aut nudius tertius exorta sunt, dicemus? Ea enim, impudicitia applaudente, infirmam sero subsistentiam acceperunt: cum scilicet immunditia, ejus ea et decorem et monumentum sunt, jam inter homines versaretur; factusque jam esset a meliori luce ad effusam noctem progressus. Ostensa igitur mysterii nostri præstantia ex ejus antiquitate, addit etiam illud esse vitam, et vitam quidem non temporum intervallo definitam, sed subsistentem; quippe quæ semper apud Patrem fuit: quemadmodum et in Evangelio ait illis verbis: *Et Verbum erat apud Deum*¹. Illud quod fuit, vel erat non temporaneam existentiam significat, sed rei subsistentis essentiam, et omnium quæ esse sortiuntur principium et basim, et sine quo non possent ista subsistere. Quidquid enim productum est, esse aliquid dicitur, veluti angelus, cælum, sol, etc. Solus vero Filius absolute est, de quo participant quæcunque ad existendum pertrahuntur. Quare Paulus, *In ipso enim, inquit, vivimus, movemur, et sumus*². Hanc velut introductoriam doctrinam ut quis suscepti, transit deinde ad ipsum videndum, non quidem corporaliter, sed per certam cognitionem; et non oculis **405** corporis, sed mentis. *Contractatio* dicta quidem est de Verbo vitæ, quæ ait: *Ego sum vita*. Dici vero etiam potest de Verbo, quod erat in principio³: cum per legem et prophetas venturum audivimus, cumque jam præsentem in corpore clare vidimus et *contractari-*

1. *Περὶ ἀγάπης, ἥς ἀνεν ἀσέβεια*. Ἐν ᾧ περι-
αίρεσις περὶ χάριτος ἐκδοτοῦ καθ' ἡλικίαν,
καὶ περὶ ἀποτρεπτικῆς τῆς εἰς τὸν κόσμον ἀγάπης.
- γ'. *Περὶ ψευδοδιδασκῶν ἀρησιεύων*. καὶ ὅτι ἡ
εἰς Χριστὸν εὐσέβεια, Πατὴρς θεολογία· ἡ
γὰρ τοῦ Πατρὸς δοξολογία τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ
θεολογία. Ἐν ᾧ περὶ θεοῦ καὶ πνευματικοῦ
χαρίσματος ἐν ἀρισμῷ ἐπ' ἐλλείδει εἰς πρῶτον
θεοῦ. Ὅτι πᾶς ὁ ἐν Χριστῷ, ἐκτὸς ἁμαρτίας·
ὁ γὰρ ἁμαρτάνων, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν.
- δ. *Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν πλησίον, καὶ δια-
θέσεως μεταδοτικῆς*. Ἐν ᾧ περὶ συνειδήσεως
ἀγαθῆς τῆς ἐν πίστει Ἰησοῦ Χριστοῦ. Περὶ
διακρίσεως πνευμάτων ἐφ' ὁμολογία τῆς τοῦ
Κυρίου ἐνανθρωπήσεως.
- ε'. *Περὶ φιλαδελφίας εἰς θεοσέβειαν*.
- ς'. *Περὶ θεολογίας Υἱοῦ ἐν δοξῇ Πατρὸς*. καὶ
περὶ νίκης τῆς κατὰ τὸν ποικηρὸν διὰ πίστεως
Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωὴν.
- ζ'. *Περὶ ἀντιλήψεως τοῦ ἁμαρτανότοτος ἀδελφοῦ
διὰ προσευχῆς*. καὶ περὶ τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν.
Ἐν ᾧ περὶ ἀποχρῆς δαιμονικοῦ σεβάσματος.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ ἀκηκάμεν, ὁ ἐωράκαμεν
τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Τοῦτο καὶ πρὸς Ἰουδαίους
καὶ πρὸς Ἕλληνας, οἱ ὡς νεώτερον διαβάλλουσι το
καθ' ἡμᾶς μυστήριον. Δείκνυσιν οὖν, ὡς καὶ παλαιὸν
τοῦτο ἀπ' ἀρχῆς γάρ ἐστι, καὶ ἅμα τῇ ἐννοηθείσῃ
ἀρχῇ· ἡ οὐ μόνον τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς
ὁρατῆς (ἀνώτερον) κτίσεως. Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴν ἔσχεν·
τοῦτο δὲ ἦν καὶ πρὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης. Τῶν γὰρ
τοι χθὲς καὶ πρῶτην Ἑλληνικῶν τί ἂν τις καὶ λέγοι;
ἀ τῇ ἀσέλγεια περιχυροῦμενα ὀφείλῃ τὴν ὑπόστασιν
ἔχεν, ἀκαθαρσίας ἥδη ἐμπολιτευομένης ἀνθρώπων,
ἥς καὶ μάθημα καὶ ὑπόμνημα αὕτη, καὶ τῆς ἀπὸ
τοῦ κρείττονος ἡμῶν ἐπὶ τὴν καχυμένην νύκτα ἀπο-
ρευσίς. Τὸ μεγαλεῖον οὖν περιστάντων τοῦ καθ' ἡμᾶς
μυστηρίου διὰ τῆς κατὰ ταῦτα ἀρχαιότητος, ἐπάγει
ὅτι καὶ ζωὴ τοῦτό ἐστιν, καὶ ζωὴ οὐ διαστήματι
χρονικῷ μετρούμενη, ἀλλ' ἐνυπόστατος, ὡς πρὸς τὸν
Πατέρα ἀεὶ οὕσα· ὥσπερ καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει·
Καὶ ὁ Λόγος, φησὶν, ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Τὸ, ἦν,
τοῦτο οὐ χρονικὴν περιτῆσιν ὑπαρξίν, ἀλλ' ἐνυπο-
στάτου πράγματος οὐσίαν, καὶ πάντων τῶν τὸ εἶναι
λαχόντων ἀρχὴν τε καὶ βάσιν, καὶ οὐ χωρὶς οὐκ ἂν
δύναιτο ταῦτα ὑποστῆναι. Ἐαστον γὰρ τῶν γεννη-
τῶν [f. γενεῆς]. εἶναι τι λέγεται, οἷον εἶναι ἀγγέλου,
εἶναι οὐρανόν, εἶναι ἥλιον, τὰλλα πάντα· μόλις δὲ
ὁ Υἱὸς [καθόπαξ] ὧν τυγχάνει [οὐ] μετέχοντα πάντα
πρὸς ὑπαρξίν ἐρχεται. Διὰ καὶ Παῦλος φησὶν· Ἐν
αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν.
Τοῦτου ἀκρίβειαν κατὰ εἰσαγωγικὴν διδασκαλίαν πρό-
τερον τις δεξιόμενος ἐρχεται ἐπὶ τὸ ἰδεῖν αὐτὸν, οὐ
σωματικῶς, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς, καὶ οὐ τοῖς σωμα-
τικαῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοῖς νοητοῖς. Ψηλάφησον
[f. Ψηλάφηται;] εἴρηται καὶ περὶ τοῦ Λόγου τῆς
ζωῆς, τῆς εἰπούσης· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ. Λελέσται καὶ
οὕτω περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ οὗτος Λόγος, ὅτι ἀκηκάμεν
διὰ τοῦ νόμου αὐτὸν καὶ τῶν προφητῶν, ὡς ἐλευσε-
ται. Τοῦτον ἰδόντα ἐμφανὺς μετὰ σώματος εἰδομεν,
καὶ ἐψηλάφησαμεν· γομνὸν γὰρ θεῖον οὐδεὶς ἐώρακε
πώποτε. Οὐ γὰρ ὡς ἔτυχε συγκαταθέμεθα τῷ ὁφθέντι.

¹ Joan. 1, 1. ² Act. xvii, 28. ³ Joan. xiv, 16.⁴ Joan. 1, 2.

ἀλλὰ μετὰ ψηλάφησιν, ὡς εἰρηται ἤδη, τοῦτ' ἐστὶ μετὰ συζητήσιν νομικῇν τε καὶ προφητικῇν περὶ τούτου πιστεύσαμεν τῷ ὁρῶντι σαρκὶ Λόγῳ, οὐχ ὁ οὖν ἦν ἰδεασάμεθα, ἢ ἐψηλάφησαμεν (τούτου γὰρ τὴν γενεὰν τίς διηγήσεται); ἀλλ' ὁ γέγονεν, ἦτοι γνωστικαῖς ἐπαφαῖς, ἢ καὶ αἰσθηταῖς· ὡς καὶ [Θωμᾶς] μετὰ τὴν ἀνάστασιν· εἰς γὰρ ἦν καὶ ἀδελφεός, ὁ αὐτὸς καὶ θεατὸς καὶ ἀθέατος, καὶ κρατούμενος, καὶ μὴ περιδρασόμενος, καὶ ἀναψῆς καὶ ψηλάφητος καὶ ἀνθρωπίνως φεγγόμενος, καὶ ὁ; θεὸς ἐνεργῶν τὰ θαύματα. Τοῦτο δὲ διὰ τὴν ἀκραν ἐνότητά τοῦ Λόγου πρὸς τὴν σάρκα φανέν.

mano more loquens, et ut Deus. miracula faciens. cum carne conjunctionem dicimus.

“Ὁ ἰδεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς. Καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἐωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὅτι τὴν ζωὴν αἰώνιον, ἣτις ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. Ἀντὶ τοῦ, ὁ ἐωράκαμεν, τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδαμεν τοῖς ἰδίοις, καὶ ἰδανύσαμεν. Τὸ γὰρ ἰδεάσθαι ἀπὸ τοῦ θαυμάζειν, καὶ μετὰ θαμβοῦ; ὁρᾶν λαμβάνεται. Τὸ δὲ, ἐψηλάφησαμεν, ἀντὶ τοῦ, ἥρουνήσαμεν. Ἔστι δὲ τὸ ἐξῆς οὕτως· “Ὁ ἦν ἀπ’ ἀρχῆς, ὁ ἀκηκόαμεν, καὶ ἐωράκαμεν, καὶ ἰδεασάμεθα τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς, ἣτις ζωὴ ἐφανερώθη· ἦν καὶ ἐωράκαμεν καὶ μαρτυροῦμεν καὶ ἀπαγγέλλομεν ὅτι, λέγω δὲ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἣτις ἐστὶ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. “Ὁ τοίνυν ἐωράκαμεν, τοῦτο καὶ ἀπαγγέλλομεν ὅτι. Ἐνταῦθα ἡ ἀπόδοσις, ἐν τῷ, “Ὁ τοίνυν ἐωράκαμεν. Οὐχ οὕτω δὲ ἐποίησατο τὴν ἐπαγγελίαν ὥσπερ καὶ ἡμεῖς, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ συντεταγμένου λόγου χρῆσιν, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἐρρατειαν τὴν Ἑλληνικὴν ἀτιμάζων, καὶ δεικνύς· ὡς οὐκ ἐν λόγοις ἡ σωτηρία ἡμῶν, ἀλλ’ ἐν ἔργοις· καὶ ἐπὶ τούτοις ἐπιστατικωτέρους ἡμᾶς ἐργαζόμενος, ἵνα μὴ αὐτοὶ προχείρως εὐρσκοίντες τὸ προκείμενον, ὑπτιώμεθα. Ἄλλως τε καὶ θεολογῶν ἐβουλήθη ἀσφαλὲς κρύψαι τὰ τῶν βεβηλῶν ἀνώτερα ἀκοῶν, καὶ μὴ ἀν [f. οὐκ] ἀσφαλῶς αὐταῖς ἐκφορα ποιεῖν. Τὸ γὰρ βάλλειν τὰ ἅγια τοῖς κοῖσι, καὶ ῥίπναι τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, οὐ σὺφρονος λογισμῶς.

“Ὁ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὅτι. Τί τοῦτο; Ὅτι ζωὴ αἰώνιος ὢν ἐφανερώθη ἡμῖν, καὶ θεατὰ αὐτοῦ γεγόναμεν, καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ὁ γὰρ αὐτὸς καὶ τῷ σταυρῷ σαρκὶ προσηλωθῆ, καὶ τῇ αὐτῇ ἐξανέστη σαρκὶ. Καὶ τί κέρδος ἐκ ταύτης, φησὶν, ἡμῖν κομιζόμεν τῆς ἐπαγγελίας; Τὸ, ὥσπερ κοινωνοὺς ὑμᾶς λαμβάνομεν διὰ τοῦ λόγου ὢν εἰδομέν τε καὶ ἀκηκόαμεν, οὕτω κοινωνοὺς ἔχομεν καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τούτου δὲ τυχόντες, χαρὰς ἂν πληρωθῆμεν, ὡς τῷ Θεῷ καυχώμενοι.

Ἴνα καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ’ ἡμῶν. Καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ Πατρὸς

* Joan. iv, 12. * Isa. lxi, 8. * Math. vii, 6.

A mus; nudum enim Deum nemo vidit unquam. Non enim apparenti temere credidimus; sed post contractationem, ut dictum est, hoc est, post discussa, quæ de illo in lege et prophetis exstant testimonia, credidimus Verbo in carne manifestato. Attamen non sicut erat enim perspeximus, aut contractavimus, (generationem enim ejus quis enarrabit?) sed quod factum est, contractatione vel mentis, vel etiam sensus; ut Thomas post ipsius resurrectionem. Unus enim erat et individuus ipse, et visibilis et invisibilis, et prehensus et non comprehensus, et intacilis et attrictabilis, et humano more loquens, et ut Deus. miracula faciens. Scilicet hæc omnia de eodem Verbo ob ejus arctam

VERS. 1, 2. Quod perspeximus, et manus nostre contractaverunt de Verbo vitæ. Et vita manifestata est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis. Quod perspeximus, hoc est, quod propriis oculis vidimus et mirati sumus: nam perspicere hic est cum admiratione intueri. Contractavimus autem perinde est ac, excussimus, scrutati sumus. Orationis vero series est hujusmodi: Quod erat a principio, quod audimus et vidimus, et perspeximus oculis nostris, et manus nostræ contractaverunt de Verbo vitæ, quæ vita manifestata est, quam etiam vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis, nempe vitam æternam quæ est apud Patrem, et manifestata est nobis. Quod igitur vidimus, hoc et annuntiamus vobis. Hæc scilicet postrema verba, Quod igitur vidimus, etc. periodi complementum exhibent. Non ita tamen orationem suam digressit Joannes, cum majoris brevitatis gratia, tum ut Græcicæ nugamenta negligeret, ostendens, non in verbis, sed in operibus positam esse salutem nostram; ac præterea, ut attentiores nos redderet, ne nimium facili et obvia rei propositæ intelligentia signiores evaderemus. Sed et illud addendum, Joannem, quandoquidem de rebus divinis disserebat, quæ profanis sublimiora sunt auribus, nec satis tuto omnibus pervia, obscuritate aliqua occultare voluisse: neque enim sobria mentis est, sanctum dare canibus, et mittere margaritas ante porcos.

VERS. 3. Quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis. Quid vero? Nempe quod vita æterna apparuerit nobis, nosque ejus rei cum ante crucem tum post resurrectionem spectatores fuimus. Idem enim ipse, qui carne affixus est cruci, eadem carne resurrexit. Sed quodnam, inquit, hoc nuntio lucrum vobis asserimus? Hoc nempe, ut quemadmodum eorum, quæ vidimus et audivimus consortes sermone vos facimus, ita etiam Patris Filii ipsius Jesu Christi consortes habeamus: quod ubi assecuti fuerimus, gaudio tanquam Deo copulati replebimur.

VERS. 3, 4. Ut et vos societatem habeatis nobiscum, et societas nostra sit cum Patre et cum Filio

ejus Jesu Christo. Et hæc scribimus vobis, ut gaudeatis, et gaudium vestrum sit plenum. Nobis enim vos participes et consortes habentibus gaudium erit plenum, cujusmodi messoribus suis gaudens seminator in die mercedis suppetitat, iis nempe gaudentibus quod laboribus suis fruantur.

VERS. 5-8. Et hæc est annuntiatio quam audivimus ab eo et annuntiamus vobis. Quoniam Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ. Si dixerimus, quoniam societatem habemus cum eo, et in tenebris ambulamus, mentimur ei veritatem non facimus. Si autem in luce ambulamus, sicut et ipse est in luce, societatem habemus ad invicem; et sanguis Jesu Christi Filii ejus emundat nos ab omni peccato. Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est. Priorem sermonem repetit, ostendens, quænam illa sit promissio quam audivit. Ait igitur eam esse, Quoniam Deus lux est, et in eo tenebræ non sunt ullæ. Sed a quo hoc audivit? Ab ipso Christo Domino, qui ait: Ego sum lux mundi⁸; et: Ego lux in mundum veni⁹. Lux igitur est ille, et tenebræ in eo non sunt ullæ: lux vero spiritualis, quæ animæ oculos ad sui perceptionem movet, atque a cunctis hisce materialibus rebus avulsos ad sui solius amorem et desiderium allicit et urget. Tenebras vero hic vel ignorantiam, vel peccatum appellat: in Deo enim neque ignorantia est, neque peccatum; quippe quæ in rebus materia concretis, vel quæ, ut nos, affectibus subsunt, locum tantum habent. Si autem alicubi dictum de Deo est: Posuit tenebras latibulum suum¹⁰; at Posuit, inquit, tenebras, non, est tenebræ: diversum vero est, quod ponitur ab eo qui ponit. Tenebras igitur hic ignorantiam nostram appellat in eo sitam, quod Deum comprehendere non possumus. Sed hujusmodi tenebræ procul dubio in nobis sunt, non in Deo. Ponitur enim alicui, quod illi non inexistit, et non ipsius causa, sed alterius in ordine ad ipsum. Peccatum etiam tenebras a sancto Joanne appellari, ex his quæ in Evangelio scripsit, manifestum⁴⁰⁷ est; ibi enim ait: Et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt¹¹: ubi per tenebras natura nostra peccatis obnoxia significatur, quæ propter sui lubricitatem facile invido dæmoni ad peccatum provocanti cedit. Lux itaque cum in naturam nostram adeo victu facilem venisset, insuperabilis facta est, eo quod iniquitatem non fecerit¹², etc. Quandoquidem igitur nos consortes Dei dicit, participes simus ipsius qui lux est; cumque in hujusmodi luce tenebræ esse non possint, ut ostensum est, neque nos, qui lucis participes sumus, tenebras deinceps in nobis suscipiamus: ne velut mendacii rei plectamur, ac præterea a lucis ipsius communione depellamur. Quare mutum nos inter et lucem communionem arcte retinentes, inexpugnabiles nos peccato reddamus. Sed quid erit, inquit, nobis, qui multis peccatis jam pridem nos astrinx-

Α καὶ μετὰ τοῦ γλοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ταῦτα γράφομεν ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ὁμῶν ἢ πεπληρωμένη. Ἡμῶν γὰρ ὑμῖν κοινωνοῦντων, πλείστιν ἔχομεν τὴν χάριν ἡμῶν, ἣν τοῖς θεωροῦσι ὁ χαίρων σπορεῖ; ἐν τῇ τοῦ μισθοῦ ἀπολήψει βραβεύσει, χαίρωντων καὶ τούτων ὅτι τῶν πόνων αὐτῶν ἀπολαύουσι.

Καὶ ἔστιν αὕτη ἡ ἐπαγγελία, ἥν ἀκηκόομεν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἀναγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι ὁ θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδέμίσα. Ἐὰν εἰπωμεν, ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ σκοτει περιπατοῦμεν, ψευδόμεθα, καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν. Ἐὰν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατοῦμεν, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν τῷ φωτὶ, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων, καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ γλοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας. Ἐὰν εἰπωμεν ὅτι ἀμαρτίας οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν. Ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγον, σαφηνίζων τίς ἡ ἀγγελία ἣν ἀκήκοι, καὶ φησιν, ὅτι αὕτη ἐστίν, ὅτι Ὁ θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι. Καὶ ποῦ τοῦτο ἤκουσεν; Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, λέγοντος· καὶ, Φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα. Φῶς οὖν ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι· φῶς δὲ νοερὸν, τοῖς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς εἰς τὴν αὐτοῦ ἀντίληψιν ἀνακινῶν, καὶ τούτων τῶν ὀλικῶν ἀποστρέφον ἀπάντων, καὶ πρὸς αὐτὸν μόνον τὴν ὁρεῖν ἐρωτικῶς πάθει κατασπεύδον. Σκοτίαν δὲ, ἥτοι τὴν ἀγνοίαν, ἣ τὴν ἀμαρτίαν φησὶν. Ἐν γὰρ τῷ θεῷ οὐτ' ἀγνοία ὁράται, οὔτε ἀμαρτία· περὶ τὴν ὕλην γὰρ ταῦτα καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς διάθεσιν. Εἰ δέ που εἴρηται· Ἔθετο σκοτὸς ἀποκρυφῆν αὐτοῦ· ἀλλ', Ἐθετο, εἶπεν, οὐχί, Ἔστι σκοτὸς, ὥστερ εἶπεν, Ἔστι φῶς. Ἔτερον γὰρ τὸ τιθέμενον τοῦ τιθέντος. Τὸ σκοτὸς οὖν ἐνταῦθα τὴν ἐν ἀκαταλήψῃ ἀγνοίαν ἡμῶν τοῦ θεοῦ δηλοῦντός ἐστιν. Ἡμῶν δὲ τοῦτο, οὐ τοῦ θεοῦ ἐστὶ. Τιθεταὶ γάρ τι τῶν μὴ ἐννουπαρχόντων τινι, καὶ οὐχ ἑαυτοῦ χάριν, ἀλλὰ τινος τῶν περὶ αὐτόν. Ὅτι δὲ καὶ τὴν ἀμαρτίαν σκοτὸς καλεῖ, ἀπὸ τῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ εἰρημένων αὐτῷ δηλόν ἐστι. Φησὶ γάρ· Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβε· σκοτὸς τὴν ἀμαρτητικὴν ἡμῶν οὐσίαν δηλῶν, ἥτις διὰ τὸ εὐολίσθως ἔχειν ὑπέκειται τῷ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἐκκαλουμένῳ φθονερῷ ἡμῶν δαίμονι. Τὸ φῶς οὖν τῇ καθ' ἡμᾶς οὐσίᾳ γενόμενον τῇ οὕτως εὐχειρώτῳ, τῷ ἐπηρεάζοντι ἀνάλωτος αὐτῷ καθάπαξ γεγένηται. Ἀμαρτίας γὰρ οὐκ ἐποίησε, καὶ ἐξῆς. Ἐπεὶ οὖν κοινωνοὺς ὅμᾶς, φησὶ, θεοῦ παραλαμβάνομεν, τοῦ φῶς ὑπάρχοντος, ἐν δὲ τῷ τοιοῦτῳ φωτὶ οὐκ ἂν ὑποσταίῃ σκοτὸς; ὡς ἐδείχθη· μὴ δὲ ἡμεῖς οἱ τῷ φωτὶ κοινωνοῦντες, σκοτὸς παραδεξώμεθα ἐν ἑαυτοῖς, ἵνα μὴ ψεύδους ὑπόσχωμεν δίκας, καὶ μετὰ τοῦ ψεύδους ἀποβράγωμεν τῆς τοῦ φωτὸς κοινωνίας. Ὅστε τῆς κοινωνίας ἐχόμενοι τῆς ἀλλήλων (δηλὸν δὲ ὅτι καὶ τῆς ἡμῶν τε καὶ τοῦ φωτὸς), ἀζωγράφους ἑαυτοὺς καθιστάνομεν ἀμαρτίας. Ἀλλὰ ποῦς ἐστὶ τοῦτο, φησὶν, ἡμῖν τοῖς πρότερον ἐνισχημένοις πολλαῖς ἀμαρτίαις; Οὐδεὶς γὰρ

⁸ Joan. viii, 12.⁹ Joan. xii, 46.¹⁰ Psal. xvii, 10.¹¹ Joan. i, 5.¹² Isa. lxi, 9.

ἀν ἀληθείᾳ καὶ ἀληθεύειν ἐπανηρημένος τολμήσειεν ἄρτιν ὡς ἀναμάρτητος ἐστιν. Εἴ τις οὖν τῷ φόβῳ τούτῳ περικατεβληται [f. προκατ.], θαρσέτω, φησί· τῷ γὰρ αἵματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ ἐκχυθέντι ὑπὲρ ἡμῶν κακάθαρται ὁ τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ ἀσπαζόμενος. Σκέπαι δὲ οὗτι, διὰ τὴν ἄκραν ἔνωσιν, Υἱὸν τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ ἐξ ἡμῶν καλεῖ πρόσλημμα, οὐ πάντως ἀναμειβόλως τὸ αἷμα, ἀλλ' οὐ τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν οὐ λῆρος καὶ ἀσεβὴς Νεστορίος, διαιρῶν τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ, καὶ Θεοτόκον μὴ ἀνεχόμενος τὴν αὐτοῦ Μητέρα καλεῖν; Ἰστέον δὲ, ὅτι ὅλος ὁ νοῦς τοῦ ρητοῦ ἀνατροπὴ ἐστὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων βλασφημίας. Αὐτοὶ γὰρ ἔφασκον περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι Ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστὶ. Φησὶν οὖν, ἐτι εἰ φωτὸς ἔργα πράττομεν, κοινωνοὶ αὐτοῦ ἐσμεν· εἰ δὲ μὴ πράττομεν, ἄλλοτριούμεθα αὐτοῦ. Πῶς οὖν οὐκ ἀληθῶς φῶς ἐστὶ, καὶ ἀμαρτίαν οὐδεμίαν οὐκ ἐποίησεν, εἰ καὶ τοῖς ἀνόμοις ὅφ' ὧμῶν ἐλογίσθη; Ἐάν οὖν, φησὶν, ἡμεῖς οἱ εἰπόντες, *Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν*, εἴπομεν ἀναίδως, οὐχ ἡμάρτομεν, ἑαυτοὺς πλανώμεν τοῦτ' ἐστὶν ἀπατῶμεν, ὡς μὴ οὕσης ἀμαρτίας· τὴ σταυρωτὰ τὸν Χριστόν. Διὸ οὐκ εἶπε, *Ψευδόμεθα*, ἀλλ', *Ἐαυτοὺς ἀπατῶμεν*· ἐτι ἡ πλάνη ἐκτὸς τῆς ἀληθείας ἐστίν. Εἰ δὲ ἐπιγνώμεν τὴν ἀμαρτίαν καὶ ὁμολογήσομεν, ἀφήσει ἡμῖν.

Ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, πιστὸς ἐστὶ καὶ δικαίος, ἵνα ἀφ' ἡμῖν τὰς ἀμαρτίας, καὶ καθαρίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας. Ἐὰν εἰπώμεν, ὅτι οὐχ ἡμαρτήκαμεν, ψεύστην ποιοῦμεν αὐτὸν, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ἐν ἡμῖν οὐκ ἐστίν. Ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγον φιλοτιμότερον χρώμενος, ὡς ἂν, τῷ κατακόρῳ τῆς τῶν ἐλέγχων προσαγωγῆς, αὐτοὺς τὴ ἐπιστήσῃ τῷ τοῦ ἐγκλήματος μεγέθει, καὶ ἐπὶ ὁμολογίαν παρακαλέσῃ. Ὅσον δὲ τὸ ἀπὸ τῆς ὁμολογίας τίκεται ἀγαθόν, ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς*. Τοῦτο δὲ καὶ ἔθος τῷ τοῦ παρόντος μαθητοῦ διδασκάλῳ τὰ αὐτὰ πολλάκις λέγειν, μετρώτερον πρῶτον, εἴτα τελεώτερον, ἐναργεστέραν τὴν γνώσιν βουλομένου ποιεῖν. Πιστὸν δὲ τὸν Θεόν, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῆ, εἶρηκε. Πιστὸς γάρ οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ πεπιστευμένου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ πιστωτικοῦ ἐφρηται· δὲ ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ ἀληθοῦς τρόπου ἔχει καὶ τὸ τοῖς ἄλλοις τούτου μεταδίδοναι. Πιστὸς γὰρ οὐκ οὕτως ὁ Θεός, δικαίος δὲ, ὡς μὴ τὸς αὐτῷ προσόντας ἀπωθούμενος, ὅποια ἂν ὦσιν ἡμαρτηχότες. Ἀφίησιν οὖν τὰς ἀμαρτίας ἀναμειβόλως, τοῖς διὰ μετανοίας προστρέχουσιν τῷ ἁγίῳ βαπτισματι, εἴτε καὶ εἰς αὐτὸν [f. add. εἴτε] καὶ εἰς ἑτέρους πεπλημμελήκατι. Εἰ μὲν οὖν ὁμολογοῦμεν, φησὶν, τευξόμεθα καὶ τῆς καταλλήλου συγγνώμης· εἰ δὲ ἀναιδεύμενοι λέγομεν, ὅτι οὐχ ἡμάρτομεν, διπλοῦν ἐργασόμεθα τὸ κακόν, καὶ ἑαυτοὺς ψεύστας ἀποφαίνοντες, καὶ εἰς τὸν Θεὸν βλασφημοῦντες. Αὐτὸς γάρ φησι διὰ τοῦ προφήτου· *Ἀνταπεδίδωσάν μοι*

A mus? Nemo enim qui verax sit ac mentiri nolit, dicere ausit se peccatum non habere. Si quis igitur hoc percellitur timore, confidat, inquit: qui enim societatem ipsius amplexus est, sanguine Filii ejus Jesu Christi pro nobis effuso jam mundatus est. Animadverte vero, quomodo propter arctam unionem, Filium Patris vocat assumptam ex nobis naturam, ejus scilicet procul dubio est sanguis, et non Dei. Quomodo igitur non delirus et non impius Nestorius, qui carnem a Filii persona separans, Matrem ejus Deiparam appellari non patitur? Sciendum vero, hocce apostoli dictum plenam etiam esse ejus refutationem blasphemiae qua dixerunt: Nos scimus, quia hic homo peccator est¹². Ait itaque, consortes nos ejus esse, si opera lucis facimus: si vero non facimus, alienos ab ipso esse. Quomodo igitur vera lux non est, et iniquitatem non fecit ullam, etsi pro nobis cum sceleratis reputatus est¹³? Si igitur, inquit, nos, qui diximus: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros*, nos peccati expertes esse impudenter dixerimus, fallimus nosmetipsos, quasi peccatum non esset cruci affligere Christum. Quare non dixit, Mentimur, sed, *Ipsi nos seducimus*, seu erramus, quia error procul a veritate est. Si autem peccatum nostrum et agnoscimus et confitemur, dimittetur nobis.

- VERS. 9, 10. Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata nostra, et emundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus, quoniam non peccavimus, mendacem facimus eum, et verbum ejus non est in nobis. Sermonem repetit, eo libentius utens, ut redargutionum frequentia delicti magnitudinem ob oculos illis poneret, et ad confessionem induceret. Quam magnum vero ex confessione pariat bonum, significavit qui dixit: **408** *Dic tu prior peccata tua, ut justificeris*¹⁴. Solet autem apostolus iste in suis documentis eadem frequenter dicere, simplicius primo, deinde perfectius, cupiens clariorem firmioremque cognitionem reddere. Fidelem autem dicit Dominum, hoc est veracem. Fidelis enim dicitur non solum is, cui aliquid concreditum est, sed etiam qui ad fidem faciendam idoneus est, quique ex more vera dicendi consecutus est ut alios etiam veracitatis participes efficere valeat. Sic igitur fidelis Deus est. Justus autem, quippe qui ad se accedentes, quantumcunque antea peccarint, non repellit. Certissime igitur iis, qui per poenitentiam ad sanctum properant baptismum, peccata dimittit quaecunque seu contra ipsum, seu in alios perpetraverint. Si igitur confiteamur, inquit, veniam idoneam assequemur. Si autem impudenter dixerimus nos non peccasse, malum duplicabimus, nosque mendaces ac in Deum blasphemantes probabimus. Ipse enim dixit per prophetam: *Retribuebant mihi mala pro bonis*¹⁵. Et pursus per semetipsum¹⁷: *Si male locutus sum, testi-*

¹² Joan. ix, 21. ¹³ Isa. lxxv, 12. ¹⁴ Matth. xlvii, 24. ¹⁵ Isa. xliii, 2. ¹⁶ Psal. xxxiv, 12.

¹⁷ Joan. xviii, 23.

monium perhibe de malo : si autem bene, quid me A
cædis? Cum hæc ita se habeant, si dixerimus nos
peccatum non habere, sermonem ipsius abnega-
mus, qui est spiritus et vita : Verba enim, inquit,
quæ ego loquor, spiritus et vita sunt¹⁹.

CAPUT II.

VERS. 1, 2. Filioli mei, hæc scribo vobis, ut non
peccetis. Sed et si quis peccaverit, advocatum habemus
apud Patrem Jesum Christum justum. Et ipse est
propitiatus pro peccatis nostris, non pro nostris
autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Sciens
apostolus naturæ nostræ instabilitatem et labilita-
tem, quodque insitam habeamus ad mala propen-
sionem, unde necesse est (præsertim cum etiam
invidus dæmon salutis nostræ insidietur), ut etiam
qui per confessionem Deo reconciliati sunt, si in-
diligenter vivant, in peccata labantur; ideo
subdit, quod etiamsi post obtentam veniam pece-
mus, haud desperandum nobis esse : quandoqui-
dem possumus, si convertamur, salutem denno
consequi per mediationem Jesu Christi. Ipse enim
interpellans pro nobis Patrem, propitium eum red-
dit pro peccatis nostris; et non pro nostris tantum,
sed etiam pro totius mundi. Hoc autem dixit, quia
ad Judæos scribebat; ne ad illos tantum restrin-
geret poenitentiae effectus, sed ad omnes gentes
extenderet : vel ut significaret, promissionem istam
non solum eos qui tum vivebant, sed omnes etiam
qui postea futuri essent, spectare. Advocatum vero
eum dicit, quia causam nostram apud Patrem agit,
cumque propitium nobis 409 reddit : quod humano
more et dispensatorie est dictum; quemadmodum
illud : Non potest Filius facere a se quidquam²⁰ :
nam ne Deo contrarius videretur, hoc dicit : si-
quidem quod etiam Filius potestatem haberet
dimittendi peccata²¹, ostendit in paralytico²².
Quin etiam cum discipulis dedit potestatem remit-
tendi peccata, demonstravit se propria auctoritate
hoc dare. Verum, ut diximus, per œconomiam
quamdam id dicte apostolus : vel ut ostenderet Fi-
lium ejusdem esse naturæ cum Patre, et æqualis
potentiæ, et commune esse omnibus tribus divinis
personis quicquid una operatur.

VERS. 3. Et in hoc scimus, quoniam cognovimus D
eum, si mandata ejus observemus. Solet beatus hic
vir iisdem vocibus ad diversa significanda uti. Ut
cum ait : In mundo erat, et mundus pro ipsum
factus est, et mundus eum non cognovit²³. Sic igitur
et nunc utitur verbo cognoscere diverso sensu.
Necitur enim cognoscere et pro scire, et pro, cum
aliquo perfecte uniri, juxta quod significatum di-
ctum est illud, Cognovit Dominus, qui sunt ejus²⁴;
et illud, Qui non novêrat peccatum, eum pro nobis
peccatum fecit²⁵.

VERS. 4, 5. Qui dicit se nosse eum, et mandata
ejus non custodit, mendax est, et in hoc veritas non

¹⁹ Joan. vi, 6. ²⁰ Joan. v, 19. ²¹ Matth. ix, 6. ²² Joan. xx, 23. ²³ Joan. i, 10. ²⁴ II Tim.
ii, 19. ²⁵ II Cor. v, 2.

A κατὰ δὲ τὸ ἀγαθὸν· καὶ δι' αὐτοῦ πάλιν· Εἰ κακῶς
ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ
καλῶς, τί με ὀφείλεις; Εἰ τούτων δὲ οὕτως· ἔχοντων
αὐτοὶ λέγομεν μὴ ἡμαρτήσκειναι, τὸν λόγον αὐτοῦ ἀρ-
νοῦμεθα, ὅς ἐστι πνεῦμα καὶ ζωὴ. Τὰ ῥήματα γὰρ,
φησὶν, ἃ ἐγὼ λαλῶ, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ.

ΚΕΦΑΛΑ. Β΄.

Τεκνία μου, ταῦτα γράφω ὑμῖν, ἵνα μὴ ἡμαρ-
τάνητε. Καὶ ἐὰν τις ἡμαρτήῃ, Παράκλητον ἔχο-
μεν πρὸς τὸν Πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον.
Καὶ αὐτὸς Ἰλασμός ἐστι περὶ τῶν ἡμαρτιῶν ἡμῶν·
οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ
ὅλου τοῦ κόσμου. Τὸ ἀσάβητον καὶ πλημμελὲς τῆς
φύσεως ἡμῶν ἐπιστάμενος, καὶ οὐκ οὐνοικον δεῖ ἔχον-
τες τὴν τε ἐπὶ τὰ χεῖρα ῥοπήν, καὶ τὸν ἐφεδρεύοντα
τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν φθονερὸν δαίμονα, ἀνάγκη μὴ προσ-
εχόντως· βιούντας ἡμαρτάνειν τοὺς ἡμετέρας, ὅτι ἐξομ-
λογήσῃς· οἰκισθέντας Θεῷ, ἐπάγει ταῦτα, ὅτι
καὶ μετὰ τὴν ἀρεσὶν πταίσωμεν, μὴ ἀπογνῶμεν
ἐαυτῶν. Ἐπιστρέφοντες γὰρ τύχοιμεν καὶ πάλιν
τῆς σωτηρίας διὰ τῆς τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ
μεσιτείας. Αὐτὸς γὰρ τῷ Πατρὶ περὶ ἡμῶν ἐντυγ-
χάνων, ἰσάσεται περὶ τῶν ἡμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ
οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου
τοῦ κόσμου. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ὅτι πρὸς Ἰουδαίους·
ἔγραφε· καὶ ἵνα μὴ μόνοις ἑαυτοῖς περικλείσῃ τὰ
τῆς μετανοίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἔθνη ἐξαπλώσῃ
ταύτην· ἢ ὅτι μὴ τοῖς κατ' ἑαυτοὺς καίρου ἢ παγ-
γέλλᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετέπειτα πᾶσι.
Παράκλητον δὲ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν φησὶ τὸν Πατέρα
παρακαλοῦντα, ἥτοι προτροπόμενον. Ἀνθρωπινώ-
τερον δὲ ταῦτα καὶ οἰκονομικώτερον εἰρηται· ὡς
τὸ, Οὐδὲν δύναται ἀπ' αὐτοῦ ποιεῖν ὁ Υἱός·
διὰ γὰρ τὸ μὴ ἀντίθετος δοῦναι ταῦτά φησιν· ἐπεὶ
ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἐξουσίαν ἔχει ἀφίναί· ἡμαρτίας,
ἔδειξεν ἐπὶ τοῦ παραλύτου. Ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς
τοῦτο δοὺς τὸ ἀφίναί· ἡμαρτίας, ἐνέφηνεν ὡς αὐ-
τοδеспότης τοῦτο παρέχει. Ἀλλ', ὡς ἐφημεν, οἰ-
κονομικῶς τοῦτο νῦν ὁ Ἀπόστολος φησιν, ἢ παριστῶν
τὸ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ ὁμοφύς· τε καὶ
ὁμοδύναμον, καὶ ὅτι ὁ ἄν ποιῇ τὸ ἐν τῶν τριῶν
ἀγιαστικῶν ὑποστάσεων, κοινόν ἐστι καὶ τῶν λοιπῶν.

Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι ἐγνωκαμεν αὐ-
τὸν, ἐὰν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. Ἔθος τῷ
μικρῷ τούτῳ ἀνδρὶ, ταῖς ὁμωνυμίαις χρῆσθαι
κατὰ ταύτην, ὥσπερ καὶ, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ
κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, [sc. add. καὶ] ὁ κόσμος
αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Οὕτως οὖν καὶ νῦν κέχρηται τῷ,
ἐγνωκέναι, ὁμωνύμως. Λέγεται γὰρ τὸ γινώσκειν καὶ
ἐπὶ τοῦ ἐπιστάσθαι τι, καὶ ἐπὶ τοῦ παντελῶς πρὸς
τινα ἀνα [sc.] κρᾶσθαι· καθὼ σημαίνοντο τὸ, Ἐγὼ
Κύριος τοῦς ὄντας αὐτοῦ· καὶ τὸ, Τὸν γὰρ μὴ
γινόντα ἡμαρτίαν ὅπερ ἡμῶν ἡμαρτίαν ἐποίησεν.

Ὁ λέγων, ὅτι Ἐγὼκα αὐτὸν, καὶ τὰς ἐντολὰς
αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστὶ· καὶ ἐν τούτῳ

ἀλήθεια οὐκ ἔστιν. "Ὁς δ' ἂν τηρῇ αὐτοῦ τὸν λόγον, ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκτελεῖται. Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ ἔσμεν. Καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου τὸ αὐτὸ κατασκευάζει περιουσιαστικώτερον χρώμενος τῇ ἀποδείξει.

Ὁ λόγος ἐν αὐτῷ μένει, ὁφείλει, καθὼς ἐκεῖνος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς οὕτως περιπατεῖν. Διὰ τῶν ἔργων, φησὶν, ἡ τελεία δεικνύται ἀγάπη. Πλὴν ἐπειδὴ ἔστι τινα ὀρθὰς καὶ ἀκριβεῖς ποιεῖν ἐντολὰς, αὐτὸν δὲ νοηρότερον διακρίσθαι, ὅπερ ἀπὸ Θεοῦ πόρρω ἐστὶ, διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι ὁ ἐν Θεῷ ὡκειωμένος κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν οἰκίωσιν ἀξίως βιοῦται.

Ἀγαπητοί, οὐκ ἐντολὴν καιρὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιάν, ἣν εἰχετε ἀπ' ἀρχῆς. Ἦντολὴ ἡ παλαιὰ ὁ λόγος ἐστίν, ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς. B περὶ ἀγάπης λοιπὸν τῆς πρὸς τὸν πλησίον τρέπεται, καὶ φησὶν, ὅτι ἡ πρὸς Θεὸν ἀνάκρασις, ἥτοι ἀγάπη, ἐκ τῆς εἰς τὸν πλησίον πρῶτον γινώσκεται ἀγάπης· οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται τὸν ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως πεφωτισμένον, καὶ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ πεπληρωμένον, τὸ ἀπ' τοῦ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μίσους σκότος εἶναι. Φῶς γὰρ καὶ σκότος κατὰ ταῦτόν καὶ περὶ τὸ αὐτὸ ἀνυπαρκτα. Ὡς ἀπὸ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης πεφωτισμένος, καὶ τὸν Θεὸν ἔχων, καὶ τὸ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἔχει φῶς, δ' ἀπὸ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ ἀνάπτεται ἀγάπη. Ὁ δὲ τὸν Θεὸν μὲν ἀγαπᾷ λέγων, μισῶν δὲ τὸν ἀδελφόν, ἐν σκότῳ ὑπάρχει διηγεκεί, τυφλώτων ἀεὶ τοὺς γνωστικούς ὀφθαλμούς, ἅτε τὸ τῆς ἀνακράσεως τῆς τε πρὸς τὸν Θεόν, τῆς τε πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀπολωλεκῶς φῶς. Καὶ οὐκ οἶδε λατῆν, δ' τι χρῆται ἐαυτῷ.

Πάλιν ἐντολὴν καιρὴν γράφω ὑμῖν, ὃ ἐστὶν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν, ὅτι ἡ σκοτία παρ- A ἔχεται, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει. Ὁ λόγος ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι. Ὁ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ φωτὶ μένει, καὶ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν. Ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ, καὶ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει, ὅτι ἡ σκοτία ἐτίφλωσε τοὺς ὀφθαλμούς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ τῆς Ἐπιστολῆς καθολικῆς οὐσῆς, καὶ κοινῶς πρὸς ἅπαντας Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας, πρὸς μὲν Ἰουδαίους ἔχει λόγον τὸ εἰπεῖν, οὐ καιρὴν ἐντολὴν αἰτοῖς γράφειν περὶ τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ παλαιάν. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς πλατὺ τοῦ Μωϋσέως· τὸ, Ἀγαπήσεις μετὰ τῆς Θεοῦ καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, γέγραπται. Πρὸς γε μὴν Ἕλληνας, [τί ἂν εἴποι τις περὶ παλαιᾶς ἐντολῆς, οὐδαμοῦ] τούτου εὐρισκομένου· Φαμὲν οὖν ὡς καὶ τούτοις γέγραπται ὁ πρὸς τοὺς πλησίον νόμος ὁ περὶ ἀγάπης. Καὶ πῶς; Ἐν τῇ τῆς καρδίας πυλῇ, φυσικαῖς ἐννοιαῖς ἔγγεγραμμένος· καὶ ὅτι αἱ ἐνσπαρμέναι ἐννοιαί ἡμῖν φυσικῶς νόμος λέγεται, Παῦλος ἱκανὸς πιστώσασθαι τὸν λόγον εἰπὼν· Βλέπω δὲ ἑσπερον νόμον ἀντιστρατεύμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς

est. Qui autem servat verbum ejus, vere in hoc charitas Dei perfecta est: et in hoc scimus, quoniam in ipso sumus. Etiam a contrario idem astruit, abundantius utens demonstratione.

Vers. 6. Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare. Operibus, inquit, perfecta ostenditur dilectio. Verum quoniam fieri potest, ut quis recte et exacte servet mandata, ac nihilominus ipse minus recte se habeat, ut qui a Deo longe est, ideo ait: qui Dei domesticus factus est, secundum hanc cum Deo conjunctionem digne vivat.

Vers. 7. Charissimi, non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus quod habuistis ab initio. Mandatum vetus est verbum quod ab initio audistis. Ad charitatem, quæ est erga proximum, sermonem convertit, et ait, quod conjunctio seu charitas erga Deum ex dilectione erga proximum præcipue cognoscatur: neque enim fieri potest, ut qui Dei cognitione illuminatus est, et ipsius dilectione repletus, odii in proximum caliginem habeat. Lux enim et tenebræ simul ac circa idem consistere haud possunt. Quare quisquis charitate erga Deum illuminatus est, Deumque habet, lucem etiam habet erga proximum, quæ a dilectione fratris accenditur. Qui autem se Deum diligere dicit et proximum odio habet, in perpetuis tenebris moratur, 410 semper cæcitiens intellectus oculis: utpote qui conjunctionis cum Deo et cum fratre lumen amisit: adeoque neque novit, quomodo seipso utatur.

Vers. 8-11. Iterum mandatum novum scribo vobis, quod verum est et in ipso, et in vobis: quia tenebræ transierunt, et verum lumen jam lucet. Qui dicit se in luce esse, ei frater suus odii, in tenebris est usque adhuc. Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, et scandalum in eo non est. Qui autem odii fratrem suum, in tenebris est, et in tenebris ambulat, et nescit quo eat, quia tenebræ obcæcaverunt oculos ejus. Quoniam hæc Epistola generalis est, ad Judeos et gentiles æque directa; ad Judeos quidem verba facit, cum ait se nequaquam novum de charitate mandatum præscribere, sed vetustum; nam et in tabulis Moysi scriptum est: Diliges, post Deum quidem, etiam proximum tuum sicut te ipsum²². Ad gentiles autem, inquiet quispiam, quid de vetere mandato, cum nullibi hoc reperitur? At dicimus illis etiam perscriptam esse legem charitatis erga proximum. Sed quomodo? Scilicet inscripta est tabula cordis naturalibus ideis. Quod vero ideæ nobis insitæ lex naturalis dicantur, fidem plenam facit Paulus, dum ait: Video aliam legem repugnantem legi mentis meæ, quæ est in me²³. Legem igitur seu mandatum gentiles etiam acceperunt, natura videlicet præcipiente, ut benigni simus erga alios omnes qui ejusdem nobiscum nature sunt: qua

²² Deut. vi, 6. ²³ Rom. vii, 23.

ratione etiam sociale animal est homo; quod sine mutua dilectione esse non potest. Sed et multos homines unum pro alio mortem subisse vetustæ historiæ tradunt: quod maximæ charitatis argumentum esse Salvator noster definit: *Majorem hac, inquit, dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis*²⁶. Ita igitur lege charitatis erga proximum cum Judæis tum gentilibus posita, præter vetus, inquit, quod audistis, mandatum de charitate erga proximum, novum etiam scribo vobis: quod veritatem habet et in eo, qui Deo familiares vos reddidit per communionem ad ipsum, et in vobis qui communicastis cum ipso. Quoniam dixit ille: *Ego lux in mundum veni, et lux*²⁷ vera, juxta ipsius dictum, *jam lucet*, in luce autem non sunt tenebræ; reliquum est, ut luceat charitatis lux vera in vera et sincera affectione ad proximum; atque odii tenebræ prætereant, hoc est deleantur. Hoc enim apud beatum Paulum significat transit, vel præterit, ut cum ait: *Præterit figura hujus mundi*²⁸.

ἐν τῇ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀληθεῖ διαθήσει καὶ ἀνυποκρίτῳ, καὶ ἡ τοῦ μίσους παραγίσθη σκοτία, τοῦτ' ἐστὶν ἀφανίζεσθαι. Τοῦτο γὰρ οὐκ, παράγεται, καὶ ἐν τῷ μακαρίῳ Παύλῳ ση μαίνει ἡλικα φησί· Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου.

411 VERS. 12. Scribo vobis, filii, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus. Quandoquidem dixit: *Mandatum novum scribo vobis*, declarat etiam eorum, qui Epistolam hanc recepturi erant, dispositionem. Declarat vero ex progressionem, quæ in corporali augmento reperitur. Noverat enim, non omnes æquali animo ac studio suscepturos ejus sermonem: sed alios quidem imbecillius et rudius tanquam pueros, quibus spondet remissionem peccatorum per fidem in Jesum Christum: alios vero ut proficientes in virum perfectum, ut et alios filios ipsi progignere possint; quos cognitionem ejus habere testatur, qui est ab initio. Quis autem iste, nisi Dei Verbum, qui erat in principio apud Deum²⁹? Alii vero tanquam adolescentes, quibus veluti juvenili robore et animo contra passiones ignominie certantibus victoriæ præmium pollicetur. Deinde alio modo idem repetit, ad mensuram spiritualis ætatis aptans doctrinæ suæ sermonem. Quoniam igitur, inquit, novi vos ad modum variarum ætatum quæ a me scribuntur suscepturos, necesse est, ut ego etiam juxta variam ætatis vestræ dispositionem doctrinam meam dimetiar: et ad aliquos quidem vestrum, veluti ad infantes, qui Patrem seu Deum cognoverunt, verba facere; ad alios vero veluti ad patres, qui plus cognitionis habent, quam pueri: non solum enim Patrem utcumque cognoscunt, sed etiam cum a principio, seu ab æterno, et inenarrabilem esse: erat enim in principio. Porro ad hos decet perfectionem coram Deo habere sermonem. Adolescentibus vero, utpote robustis, atque ad luctam pugnamque idoneis, dicens victoriæ

μου, τῷ ὄντι ἐν ἐμοί. Νόμον οὖν, ἦτοι ἐντολὴν παλαιάν, καὶ Ἕλληνας ἐλάβον, νομογράφους τῆς φύσεως, ἡμέρους εἶναι πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ συγγενὲς ἅπαν, καθὼ καὶ συναγελαστικὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ὃ οὐκ ἂν ἐκτὸς γένοιτο ἀγάπης. Ἀλλὰ καὶ ἀλλήλων ἐπὶ ἐρ ἀποθανόντας [f. ὑπεραποθ.] ἀνθρώπους πολλοὺς παλαιὰ ἀναγράφουσιν ἱστορίαι· ὃ τῆς μείζονος ἀγάπης γνώρισμα ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ ἀποφαίνεται, *Μεῖζονα ταύτης*, λέγων, οὐδεὶς ἔχει ἀγάπην, ἢ ἴσα τις ὅῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐπὶ ἐρ τῶν φίλων αὐτοῦ. Οὕτως ἐντολὴς περὶ τοῖς πλησίον οὕσης τῆς ἀγάπης, καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι κειμένης, φησὶν, ὅτι πρὸς τῇ παλαιᾷ ἐντολῇ ἥς ἠκούσατε περὶ τῆς τοῦ πλησίον ἀγάπης ἐτι καὶ καινὴν ἐντολὴν γράφω ὑμῖν, τὴν τὸ ἀληθὲς ἔχουσαν· ἐν τε τῷ οικειωμένῳ ὑμᾶς Θεῷ διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, καὶ ἐν ὑμῖν τοῖς κεκοινωνηκόσιν αὐτῷ. Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνός φησιν· Ἐγὼ φῶς· ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον· καὶ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, κατὰ τὴν ἐκείνου λόγον, ἤδη φαίνει, ἐν δὲ τῷ φωτὶ οὐκ ἔστι σκότος· λαμβάντω λοιπὸν τὴ τῆς ἀγάπης φῶς τὸ

ἐν τῷ μακαρίῳ Παύλῳ ση μαίνει ἡλικα φησί· Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου.

Γράφω ὑμῖν, τέκνια, ὅτι ἀφῶνται ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ εἶπεν, Ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἐπισημαίνει καὶ τὴν διάθεσιν τῶν τὴν Ἐπιστολὴν δεξομένων. Ἐπισημαίνεται δὲ διὰ τῆς κατὰ τὴν σωματικὴν αὔξησην προαγωγῆς τε καὶ προκοπῆς. Ἥδει γὰρ, ὡς οὐχ ὁμοτιμῶς πάντες δέχονται τὸν λόγον, οὐδὲ μετὰ τῆς ἱσθῆς σπουδῆς, ἀλλ' οἱ μὲν εἰσαγωγικώτερον, ὡς παῖδες, οἷς καὶ παρεγγυᾶται ἀφεσις ἁμαρτιῶν διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως· οἱ δὲ ὡς προκείμενοι εἰς ἄνδρα τέλειον τῆς ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὕτως ὡς καὶ ἐτέρους δύνασθαι τεκνοποιεῖν, οἷς καὶ ἔχουν τὴν γνώσιν τοῦ ἀπ' ἀρχῆς μαρτυρεῖ. Τίς δὲ οὗτος, εἰ μὴ ὁ Θεοῦ Λόγος, ὃς ἦν καὶ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν; Οἱ δὲ ὡς νεανίσκοι, οἷς ὡς νεάζουσι καὶ σφριγῶσι, κατὰ τῶν τῆς ἀτιμίας παθῶν τὸ ἐπινίκιον μαρτυρεῖ. Εἰς αὐτὸν πάλιν καθ' ἐτέραν ἐπιβολὴν τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει, πρὸς τὸ μέτρον τῆς πνευματικῆς ἡλικίας τὸν διδασκαλικὸν λόγον ἀρμοζόμενος. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν, οὕτως ὑμᾶς οἶδα κατὰ τὰς τῶν ἡλικιῶν διαφορὰς δεξομένους ὑμᾶς τὰ παρ' ἐμοῦ γραφόμενα, ἀνάγκη [κάμει] παραμετρεῖσθαι τῇ διαθήσει τῆς ἡλικίας ὑμῶν τὴν διδασκαλίαν· καὶ τοῖς μὲν ὑμῶν ὡς παιδίοις ἐπεγνωκῶσι τὸν Πατέρα (λέγει δὲ τὸν Θεόν) διαλεγεσθῆναι· τοῖς δὲ ὡς πατέραςιν, οἱ πλέον ἔχουσι τὸν παιδων κατὰ τὴν γνώσιν, τὸ [f. τῷ] μὴ ὡς Πατέρα μόνον ἐπεγνωκῆναι, ἀλλὰ καὶ πλέον τούτου τῇ γνώσει ἐμαυθῆναι [ἐμμευθῆ? ἐμβαθῆν?], καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐπεγνωκῆναι, ὡς ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἀδιεξίτητος· ἦν γὰρ ἀπ' ἀρχῆς· τοῦτοις δὲ [f. δὴ], καὶ τελεώτερον ἄξιον παρὰ Θεῷ ποιήσασθαι λόγον. Τοῖς δὲ νεανίσκοις ἰσχυροῖς οὔσι, καὶ πρὸς πάλιν ἐπιτηδεύοις καὶ δγῶνας, οἷς καὶ

²⁶ Joan. xv, 13. ²⁷ Joan. xii, 46. ²⁸ 1 Cor. vii, 31. ²⁹ Joan. i, 1.

ἐκ ἀπὸ τῆς νίκης ἀοίδιμον προσιεῖναι λέγων, γενναίων δεικνύουσι καὶ στρατηγικωτέρων δεῖσθαι λόγων.

Γράφω ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. — Τεκνία · ὡς διὰ τὸ ὥρων καὶ ἀδιόκριτον τῆς νηπιότητος ἐξαμαρτοῦσι. Διὸ καὶ ἀξιούσθε συγγνώμης, φησὶν, ὅτε ἐξεγένετο ὑμῖν ἐπεγνωκῆναι, ὅτι Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπασι, καὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. — Πατέρες, ὡς διὰ τὸ προήκειν τῇ ἡλικίᾳ τὴν γνώσιν ἀνελιγφόσι τοῦ ἀπ' ἀρχῆς. Νεανίσκοι, οἱ ἐμπειρῶς ἔχοντες, διὰ τὸ ἀκμαῖον, καὶ ἐτοίμως τὸ ἀριστεῖον ἀποφέρεσθαι κατὰ τῶν ἀντιπάλων.

Γράφω ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι νενικήκατε τὸν Πονηρόν. Ἐγραψα ὑμῖν, παιδία, ὅτι ἐγνώκατε τὸν Πατέρα. Ἐγραψα ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Ἐγραψα ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροὶ ἐστέ, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸν Πονηρόν. Τὰ προκειμένα ὀνόματα ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἡμέροσατο τῷ ἡθικῷ λόγῳ · τὰ παρόντα δὲ ἀπὸ τῆς διαθέσεως ἐπαναλαμβάνει, ἀνελλιπῶς διοικούμενος τὴν νοουθεσίαν.

Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐὰν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἀγάπη τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ. Οὕτω τὸν λόγον διατήσας ταῖς τοῦ πνεύματος ἡλικίαις, ἐπιφέρει λοιπὸν τὴν τῆς παρακλήσεως λόγον, καὶ φησι · Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον. Ταῦτα ὡς παιδίοις λέγει · πεφόβηται [ἐπιτήνεται] γὰρ αἱ τὰ παιδία περὶ τὸ φαινόμενον ἡδῶ. Εἶτα τὴν αἰτίαν εἰπὼν τοῦ διότι οὐκ ὀφείλει τις τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν κόσμῳ ἀγαπᾶν, λοιπὸν πρὸς τοὺς πατέρας καὶ νεανίσκους ἐπιφέρει τὴν διδασκαλίαν · τελεωτέρας γὰρ οἱ τοιούτοι ἐξεως. Καὶ ἵνα μὴ νομίσης κόσμον τὸ σύστημα τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς σημαίνειν, ἐπάγει τις ὁ κόσμος, καὶ τί τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ κόσμον μὲν τὸν συρφετὸν ὅλον φησὶν, ὃς οὐδὲ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγάπην ἔχει ἐν αὐτῷ. Τίνα δὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ; Τὰ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς ἐκτελούμενα, ἃ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργοῦμενα, τὴν ἐπιθυμίαν ἀνακινεῖ. Διὰ γὰρ τῶν ὀφθαλμῶν, τοῦ κυριωτάτου τῶν αἰσθητηρίων, καὶ τὰ λοιπὰ συνέλαβε. Περὶ δὲ τὴν ἐπιθυμίαν πᾶν ἐνθυορεῖται κακὸν, μοιχεία, πότοι, ἔρωτες ἀπρεπεῖς, φόνοι · οἱ μὲν διὰ πλεονεξίαν, οἱ δὲ διὰ τὸ τοὺς ἀντικειμένους ἀφανίσαι. Δόλοι καὶ οὗτοι, ἵνα ὑποχρεῖον τῷ δόλῳ ποιήσωμεν ἅπαν τὸ ἐμποδὼν · καὶ ἀπλῶς ἅπαντα τὰ ἐχθρὰ Θεῷ δι' ἐπιθυμίας σαρκικῆς ἡμῖν ἐπιτελεῖται.

Ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαστονεία τοῦ βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ ἐκ τοῦ κόσμου ἐστὶ. Καὶ ὁ κόσμος παράγεται, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ · ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Εἰπομεν ἤδη ὅτι κόσμον τὸν συρφετὸν ὅλον καλεῖ, διὸ καὶ ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς φησιν · Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστὲ, καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμι. Τούτου δὲ

A claritatem suppetere, indicat fortibus ac velut militaribus sermonibus opus esse.

VERS. 13. *Scribo vobis, patres, quoniam cognovistis eum, qui ab initio est.* — *Filioli*, ut qui ob immaturam et justæ discretionis incapacem ætatem peccant; adeoque venia, inquit, digni facti estis, cum vobis contingerit cognoscere, quoniam *Suaris* est Dominus universis, et *miserationes ejus* super omnia opera ejus²⁰. *Patres*, ut qui ætatis progressu cognitionem acceperunt ejus, qui est ab initio. *Adolescentes*; qui ab ætatis flore habent, ut idonei et expediti sint ad virtutis præmium contra adversarios referendum.

VERS. 13, 14. *Scribo vobis, adolescentes, quoniam vicistis malignum. Scribo vobis, infantes, quoniam cognovistis Patrem. Scribo vobis, juvenes, quoniam fortes estis, et Verbum Dei manet in vobis, et vicistis malignum.* Præcedentia ætatum nomina morali sermoni accommodavit; ista vero ex affectione repetit, ut absolutissimam faceret commonitionem.

412 VERS. 15. *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt.* Si quis diligit mundum, non est charitas Dei in eo. Ita distributo sermone per varias spiritus ætates, subdit deinde ipsam adhortationem, et ait: *Nolite diligere mundum.* Hoc velut infantibus seu puerulis dicit: semper enim isti perecelluntur apparente voluptate. Deinde proposita ratione, cur mundum, et ea quæ in eo sunt, diligere quis non debeat, ad adolescentes seu juvenes doctrinæ sermonem transfert; quandoquidem hi perfectioris habitudinis sunt. Et ne putes mundi nomine cæli terræque complexionem significare, subdit quisnam sit mundus, et quidnam ea quæ in eo sunt. Et mundum dicit sordibus plenum, qui scilicet Patris charitatem non habet in seipso. Sed quænam quæ in mundo sunt? Quæ juxta concupiscentiam carnis perficiuntur, quæ sensibus percepta concupiscentiam movent. In oculis enim, qui præcipuum sensorium sunt, reliqua etiam comprehendit: et per concupiscentiam malum omne intelligitur, ut adulterium, ebrietates, amores impuri, cædes sive propter D avaritiam sive ad perdendos adversarios: fraudes et hæc ut dolo submittamus quidquid nobis obstat; ac demum omnia quæ inimica sunt Deo, per concupiscentiam carnis in nobis perficiuntur.

VERS. 16, 17. *Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitæ: quæ non est ex Patre, sed ex mundo est.* Et mundus transit, et concupiscentia ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum. Jam diximus, apostolum mundum vocare incompositam vilium hominum turbam. Quæ ratione Dominus discipulis suis dixit: *De mundo non estis, sicut et ego non sum de mundo*²¹. Hujus

²⁰ Psal. cxliv, 9. ²¹ Joan. xv, 19; xvii, 18.

anem mundi, nempe mundanæ voluptatis et confusionis, pater est diabolus. Et ideo Dominus de suis discipulis ait ad Patrem: *Non rogo, ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a malo* ²¹: quem et in maligno positum esse ²² alibi dixit. Aliter: Si malignus bono Patri opponitur: qui autem servit concupiscentiis, non est ex Patre, sed ex mundo; patet, eum, qui ex Patre non est, sed ex mundo, ex diabolo esse: quemadmodum et in Evangelio ait ad Iudeos: *Vos ex patre diabolo estis* ²³: hoc est, ex carnalibus studiis quorum diabolus sator est et cultor. Et hæc quidem mundana concupiscentia permanentiam non habent neque subsistentiam: quæ autem secundum voluntatem Dei sunt, perpetuo durant. Prudentis autem non est permanentia negligere, et pereuntibus adherere: perinde enim hoc est, ac spectro velle domum ædificare.

413 VERS. 18. *Filioli, novissima hora est: et sicut audistis, quia Antichristus venit, et nunc Antichristi multi facti sunt, unde scimus quia novissima hora est. Illud, Novissima hora est, levius hoc modo redditur: Quandoquidem hæc catholica Epistola omni homini accommodata est; non idem autem omnibus constitutus est terminus, adeoque proprius cuiusque finis ignotus est: idcirco congrue cujusvis mentem proprio fini applicat, ut, velut si extrema vitæ instaret hora, vigilantia et attentio excitetur, sicque immaculatus vivendi modus, ac puritas actionum inter Christianos vigeat. Aliter: Nemo, quantumvis insanus, potest ista deridere. Cum enim res quæque in tres partes dividatur, in primam, mediam et novissimam seu ultimam; quicquid a medio residuum est, ultimum vocari recte potest. Quare, si circa mediam mille annorum decadem Dominus in mundum venit (ferme enim in anno quinquies millesimo quingentesimo ipsius adventus contigit), omne quod ab ipso decurrit tempus, quippe quod medium consequitur, novissimum seu ultimum recte dici nemo jure negaverit. Quoniam igitur millenariorum fluxus ab adventu Domini medietatem excessit, recte tempus omne, quod exinde decurrit, ultimum appellari potest.*

VERS. 19. *Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum; sed ut manifesti sint, quoniam non sunt omnes ex nobis.* Subjungit de Antichristis et ex quibus ii sint: ac ait, quod *ex nobis*. Subdit vero hoc, quin aliquid præmitteret ad sermonis perspicuitatem. Dico igitur, eum, velut si se ipsum prius interrogasset, Undenam hi Antichristi? proferre illud, *ex nobis*. Et ita quidem oportebat eum loqui; non ita tamen locutus est; fortasse, ut ista sermonis confusione molestiam quam ex illis

Α τοῦ κόσμου πατήρ, ὁ διάβολος, τῆς κοσμικῆς, φημί, ἡδυναθείας καὶ συγχύσεως. Αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν· Οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἀρῇς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ, ἥτοι τοῦ κόσμου, ὃν καὶ ἐν τῷ πονηρῷ ἀλλαγῶ καίθει φησιν. Ἄλλως τε, εἰ ὁ πονηρὸς ἀντίκειται τῷ ἀγαθῷ Πατρὶ, ὁ δὲ ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ κόσμου δουλεύων οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου· εὐδὴλον ὅτι ὁ ἐκ τοῦ Πατρὸς μὴ ὢν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶ· καθὼς καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ φησὶ πρὸς Ἰουδαίους· Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ· τοῦτ' ἐστὶν ἐκ τῶν σαρκικῶν ἐπιτηδεύματων, ὧν ὁ διάβολος σπορεύς τε καὶ φυτοκόμος. Καὶ ταῦτα δὲ, [φησὶ,] τὰ κοσμικὰ ἐπιθυμήματα οὐκ ἔχει τὸ μένον τῆς καὶ ἐστώσ· τὰ δὲ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διαρκῆ καὶ διαιωνίζοντα. Οὐκ ἔστι δὲ σωφρόνων, τὰ μὲν ἐστώτα παρατρέχειν, τῶν δὲ ἀφανιζομένων ἀντίχεσθαι, ταῦτόν τι ποιοῦντες τῷ περὶ φάρμακα οἰκίας οἰκονομοῦντι [σ. οἰκοδομοῦντι].

Παιδιά, ἐσχάτη ὥρα ἐστὶ καὶ καθὼς ἡκούσατε ὅτι ὁ Ἀντίχριστος ἐρχεται, καὶ νῦν Ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν· ὅθεν γινώσκωμεν ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν. Τὸ, Ἐσχάτη ὥρα ἐστίν, ἀνεπαχθέστερον οὕτως· Ἐπεὶ καθολικὴ Ἐπιστολὴ ἀρμόζουσα παντὶ ἀνθρώπῳ, οὐ μία δὲ ὁροθεσίᾳ ζωῆς παντὶ, δὲ δὴλον δὲ ἐκάστῳ τὸ οἰκεῖον τέλος· εἰκότως οὖν τῷ οἰκείῳ τέλει ἐπέστηεν ἕκαστον, ἵν' ὥς περὶ ἐσχάτης τῆς ζωῆς ὥρας ἐκάστῳ ἐνεστηκυίας, νήψῃς ἐπακολουθεῖ· καὶ οὕτω βίος ἀμωμος, καὶ καθαρότης πράξεων εἰς αἰὶ Χριστιανοὺς ἐμπολιτεύηται. Ἄλλως· Οὐκ ἔχει χώραν ὁ διαπαίζειν ταῦτα μελαγχολῶν. Παντὸς γὰρ πράγματος εἰς τρία μεριζομένου, πρώτου, καὶ μέσου, καὶ τελευταίου· πάντως τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου πᾶν, ἔσχατον λέγεσθαι οὐδὲν ἀπείχως. Ὅστε εἰ κατὰ τὸ μέσον τῆς χιλιετοῦς δεκάδος ὁ Κύριος παρεγένετο (σχεδὸν γὰρ ἐν τῷ πεντακισχιλιοστῷ πεντακοσιοστῷ ἢ ἐν γῇ παρουσία αὐτοῦ), τὸ ἀπὸ τούτου ὥς ἀπὸ τοῦ μέσου πᾶν, ἔσχατον λέγεσθαι, αὐδαίς ἂν μέμφοιτο. Ἐπεὶ οὖν τὸ μέσον ἀπὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἐλεύσεως ἡ χιλιετὴς ὑπερέβη σωρεία, καλῶς ἂν τὸ ἀπὸ τούτου ἅπαν ἔσχατον λέγεται. Τοῦτο μὲν οὖν ἀληθέστατον καὶ κατὰ τὸν χρυσοῦν Ἰωάννην.

Εἰς ἡμῶν ἐξῆλθεν, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν. Εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενῆκεισαν δι' μὲς ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα φανερωθῶσιν, ὅτι οὐκ εἰσι πάντες ἐξ ἡμῶν. Εἰπὼν περὶ Ἀντιχρίστων, ἐπιφέρει καὶ ἀπὸ τίνων, καὶ φησιν, ὅτι· Εἰς ἡμῶν. Ἐπιφέρει δὲ [τοῦτο] μὴδὲν διαστειλάμενος εἰς σαφένειαν τοῦ λόγου. Λέγω δὲ, ὡς περὶ ἐρωτήσαντα ἑαυτὸν· Καὶ πόθεν οἱ Ἀντίχριστοι οὗτοι; οὕτως εἰπὼν τὸ, Εἰς ἡμῶν. Οὕτως οὖν δέον ποιῆσαι, οὐχ οὕτως ἐχρήσατο, ὥς τῇ συγχύσει τοῦ λόγου τὸ περὶ αὐτοὺς ἀρδὲς ἐνδεικνύμενος. Ἀλλὰ [διδά] τί ἀπὸ τῶν τοῦ Κυρίου μα-

²¹ Joan. xvii, 15. ²² Joan. v, 19. ²³ Joan. viii, 44.

θητῶν οἱ Ἀντίχριστοι; Ἰνα ἔχοιεν τὸ πιστὸν τοῖς πλανωμένοις κομίζειν, ὡς ἀπὸ τῶν μαθητῶν ὄντες, καὶ κατὰ τὴν τοῦ διδασκάλου γνώμην ποιῶντες τοῦ κηρύγματος τὸν λόγον, ἀλλ' οὐ πάντῃ ἀπαναντίας φερόμενοι τοῦ κηρύγματος. Διὰ τοῦτο, Ἐξ ἡμῶν, φησὶν. Τὸ δέ, Ἐξῆλθον, ὅτι γεγονότες μαθηταὶ ἀπέστησαν τῆς ἀληθείας, καὶ ἰδὼς βλασφημίας ἐξεύρον. Οὐ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, τοῦτ' ἐστὶ τῆς τῶν σωζομένων μοίρας. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, μετὰ τῶν ἰδίων ἂν ἔμενον. Νῦν δέ, φησὶ, τοῦτο πεποιθήκασιν, ἵνα φανερωθῶσι, τοῦτ' ἐστὶ κατὰδῆλοι γίνονται, ὅτι πάντῃ ἀπληροτέρησιν ἡμῶν. Εἰσι γὰρ τινες ἐν τοῖς, καὶ οὐκ ἐξ ἡμῶν ὄντες, οἷς δηλαδὴ συνήψαν ἑαυτοὺς οἱ ἐξ ἡμῶν ἐξελθόντες. Δι' οὗς, φησὶν, εἰρχα καὶ τὸ, *Ὅσα εἰσι πάντες ἐξ ἡμῶν.*

*Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ Ἁγίου, καὶ οἴδατε πάντα. Οὐκ ἔγραψα ὑμῖν ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἀληθειαν, ἀλλ' ὅτι οἴδατε αὐτήν, καὶ ὅτι πᾶν ψεῦδος ἐκ τῆς ἀληθείας οὐκ ἐστὶ. Τίς ἐστὶν ὁ ψεύστης, εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος, ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἐστὶν ὁ Χριστός; Οὗτός ἐστιν Ἀντίχριστος, ὁ ἀρνούμενος τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ἡς ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱόν, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει. Ὁ ἐμολογῶν τὸν Υἱόν καὶ τὸν Πατέρα ἔχει. Ὑμεῖς οὖν ὁ ἀκούσατε ἀπ' ἀρχῆς ἐν ὑμῖν μένω. Ἐὰν ἐν ὑμῖν μὲνῃ ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ἐν τῷ Υἱῷ μένετε. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ἣν αὐτοὶ ἐπαγγελίσασθαι ἡμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Εἰπὼν ταῦτα τὰ προφητευμένα, ἵνα μὴ τις δόξῃ ἑαυτῷ μόνῳ τὴν τοῦτων γνώσιν ἀνατιθέναι, καὶ καταλαζονέσθαι διὰ τοῦτων τῶν ἄλλων πιστῶν ὡς μόνου ταύτην εἰδότος, εἰκότως ἐπιφέρει τὸ, *Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε* ὡς περ εἰ ἔλεγεν· Ἀλλὰ τί ταῦτα πρὸς ὑμᾶς ἐγὼ διεξέρχομαι ὡς πρὸς ἀγνοῦντας ταῦτα; Καὶ οὐκ ἐστὶ παρ' ὑμῖν ἄγνεια τοῦτων. Ἐλάθετε γὰρ παρὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τὸ χρίσμα τὸ ἱερὸν, καὶ διὰ τοῦτου τὸ θεῖον Πνεῦμα. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἴστε, ὅτι οὐχ ὡς ἀγνοοῦσιν ὑμῖν ἔγραψα ταῦτα, ἀλλ' ὡς εἰδῶσι, τὸν ἔρχατον καιρὸν, τὴν τῶν Ἀντιχρίστων φορὰν, τὸ πάντας εἶναι ψεῦδους μεσοῦς. Διὰ τὸ πλεονάζειν οὖν τὸ ψεῦδος, διὰ τοῦτο λέγω, φησὶ, καὶ τοὺς Ἀντιχρίστους; πολλοὺς γεγονέναι. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς ἀληθεὶς ἐστίν, ὃν καὶ ὑμεῖς ἐγνωκότες, τὴν ἀλήθειαν ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς· πάντως ὁ ψεύστης ἐναντίος ὢν τῇ ἀληθείᾳ, ἥτοι τῷ Χριστῷ, Ἀντίχριστός ἐστιν. Καὶ τίς ὁ ψεύστης; Ὁ ἀρνούμενος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἐστὶν ὁ Χριστός. Τοῦτο Σίμων ὁ παριμαρίας ἐλπίει, ἄλλον εἶναι τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἄλλον τὸν Χριστόν. Τὸν μὲν Ἰησοῦν, τὸν ἀπὸ τῆς ἁγίας Μαρίας, τὸν δὲ Χριστόν, τὸν ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου καταβάντα ἀπ' οὐρανοῦ. Ὁ τῷ ψεύδει οὖν συγχροτούμενος τούτῳ, οὗτος, φησὶν, Ἀντίχριστός ἐστιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀρνούμενος τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ οὗτος, φησὶ, ψεύστης ἐστὶ καὶ Ἀντίχριστος. Ἐλεγον γὰρ ἄλλοι πάλιν ἀπρεσβύται, [ὢν ὁ κατάρτος Οὐαλεντίνος ἀπεγεννήθη,] ἄλλον εἶναι Πατέρα ἀκατονόμαστον, παρὰ τὸν λε-*

A percipiebant, indicaret. Sed quare e Christi Domini discipulis exierunt Antichristi? Nemp̄ ut haberent, quo seductorum multitudini fide digni videri possent, velut qui ex discipulorum numero existentes juxta Magistri sententiam prædicare debuissent. Caterum non usquequaque contraria evangelicæ prædicationi illi efferebant; et ideo ait: *ex nobis.* Dicit vero, *prodierunt*, quia, cum fuissent discipuli, a veritate desciverunt, propriasque blasphemias excogitaverant. Non autem erant *ex nobis*, hoc est ex salvandorum sorte; nam si ejusmodi fuissent, profecto cum suis permansissent. Nunc autem, inquit, hoc fecerunt, ut manifesti sint, hoc est, ut conetis pateat eos penitus ab alienatos a nobis esse. Sunt vero inter ipsos etiam nonnulli, qui non sunt ex nobis, quibus sese conjunxerunt, qui egressi sunt e nobis.

414 *YRS. 20-25.* Sed vos unctionem habetis a Sancto, et nos is omnia. Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam; et quoniam omne mendacium ex veritate non est. Quis est mendax, nisi is qui negat, quod Jesus est Christus? Hic est Antichristus, qui negat Patrem et Filium. Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet: qui confietur Filium, et Patrem habet. Vos quod audistis ab initio, in vobis permanent. Si in vobis permanserit quod audistis ab initio, et vos in Filio et Patre manebitis. Et hæc est repromissio quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam. Postquam præcedentia dixit, ne quis existimaret sibi soli horum cognitionem offerri, et propterea se supra alios fideles arroganter efferret, quasi solus eam haberet, convenienter subdit hoc: *Et vos unctionem habetis*, ac si diceret: Sed quid ego ista apud vos persequor, velut si ea ignoraretis? At non est apud vos ignorantia horum: sacram enim unctionem ex sancto baptismo, et per eam Spiritum sanctum accepistis. Quandoquidem igitur hoc nostis, non quasi ignorantibus scripsi, sed quasi scientibus novissimum tempus et Antichristorum incursionem, ideoque omnia esse plena mendacio. Quia igitur abundat mendacium, propterea dico vobis, multos esse Antichristos. Si enim Christus est veritas, quem et vos cognoscentes veritatem habetis in vobismetipsis, profecto quicumque mendax, qui contrarius est veritati seu Christo, est Antichristus. Sed quis est mendax? Qui negat quod Jesus est Christus. Hoc scelestissimus Simon effutiebatur, alium esse Jesum et alium Christum: Jesum quidem eum qui ex Maria Virgine natus est; Christum vero qui ad Jordanem descendit a cælo. Qui igitur isti favet mendacio, hic, inquit, Antichristus est. Verum et qui negat Patrem et Filium, et iste, inquit, mendax est et Antichristus. Dixerunt enim rursus alii hæretici, Patrem absolute dictum alium esse a Patre Christi. Hi vero etiam Filium negant, quia cum merum hominem esse dicunt, adeoque neutiquam natura Deum, ac Deum de Deo. Ideo subdit: *Omnis, qui negat*

Filium, nec Patrem habet, quemadmodum Judæi, A qui negantes Filium, pertendunt se nosse Patrem. Verum sciant isti se nec Patrem cognovisse. Nam si Patrem cognovissent, cognovissent utique etiam Filium, quoniam Pater est Filii unigeniti. Id ipsum vero et Simonis asseclæ nugabantur. Et illi quidem ita. Vos autem quod audistis ab initio, hoc est, Deum esse Filium, servate apud vosmetipsos: hoc enim significat per illud, *In vobis permaneat*. Si enim in vobis permaneat hoc, quod ab initio audistis, etiam vos in Filio et **415** in Patre permanebitis: hoc est, participes ejus eritis. Hæc enim est repromissio, quæ ait: *Sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint*³¹. Et rursus: *Ut habeant vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, B* et quem misisti Jesum Christum³².

Αὐτὴ δὲ ἐστὶν ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος, ἣν παρέσχετο ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαποῦντες αὐτὸν υἱοῦν Ἰησοῦν Χριστόν.

VERS. 26. *Hæc scripsi vobis de his qui seducunt vos. Absoluto præcedente sermone, subdit etiam de seductoribus illorum³³, mediantibus scilicet hæresibus, quæ inundaverant. Deinde et rursus addit, quod antea diximus, ut molestiam amoveret, Et vos unctionem, quam accepistis. (Quid vero sit hoc, jam dictum est, nempe quod Spiritum sanctum intelligat). Quoniam igitur, quem accepistis, Spiritus sanctus firmus apud vos est, non necesse habetis, ut aliquis doceat vos, sed sicut ipse Spiritus sanctus docet vos de omnibus; sicut igitur docuit vos, manete in ipso: verum est enim, C* et nullo modo mendacium, quod docuit vos.

VERS. 27. *Et vos unctionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis ut aliquis doceat vos; sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus, et verum est et non est mendacium. Et sicut docuit vos: manete in eo. Verborum ordo ita se habet: Unctio quam accepistis, quoniam in vobis manet, non necesse habetis, ut aliquis doceat vos; sed sicut docuit vos, oportet vos manere in ipso.*

VERS. 28, 29. *Et nunc, filioli, manete in eo, ut, cum apparuerit, habeamus fiduciam, et non confundamur ab eo in adventu ejus. Si scitis quoniam justus est, scitote quoniam et omnis qui facit justitiam, ex ipso natus est.*

CAPUT III.

VERS. 1. *Videte, qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, et simus. Postquam dixit de Antichristorum incursione, et de tota eorum perversa doctrina, satisque confirmavit fideles, ut immutabiliter tenerent ea, de quibus primitus instructi fuerant, proponit deinde etiam futuram ob ista mercedem, ut magis eos præmiorum magnitudine ac claritate roboraret. Subdit itaque:*

γόμενον Πατέρα τοῦ Χριστοῦ. Αὐτοὶ δὲ οὗτοι καὶ τὴν γῆν ἀρνούσονται διὰ τοῦ ἀνθρώπου ψάλλον λέγειν αὐτὸν, καὶ μὴ φύσει Θεόν, ὡς ἐκ Θεοῦ ὄντα Θεόν. Αὐτὸ ἐπιφέρει· Ὡς ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱόν, οὕτως καὶ τὸν Πατέρα ἔχει· ὥσπερ Ἰουδαῖοι, ἀρνούμενοι μὲν τὸν υἱόν, προσποιούμενοι δὲ τὸν Πατέρα εἰδέναι. Ἀλλ' ἴστωσαν οὗτοι, ὅτι οὕτως τὸν Πατέρα ἔτι ἐπεγνώσαν. Εἰ γὰρ ᾔδεισαν, ᾔδεισαν ἂν καὶ τὸν υἱόν, ὅτι καὶ υἱὸς Πατρὸς ἐστὶ μονογενοῦς. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ οἱ ἀπὸ Σίμωνος ἐφλυάρου. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὐκ ᾔδεισαν. Ὑμεῖς δὲ, ὡς περ ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, τοῦτο ἐστὶ θεολογοῦμενοι τὸν Χριστόν, φυλάττετε παρ' ἑαυτοῖς. Τοῦτο γὰρ διὰ τοῦ, Μετέτω ἐν ὑμῖν, λέγει. Ἐὰν γὰρ ἐν ὑμῖν μένη τοῦτο, ὃ ἀπ' ἀρχῆς ἠκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ υἱῷ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ μένετε, τοῦτο ἐστὶ, κοινωνοὶ αὐτοῦ ἐσσεσθε. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, ἡ λέγουσα· Ὡς περ ἐγὼ ἐν σοί, Πάτερ, καὶ σὺ ἐν ἡμοῖς, καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἔρ ὥστε καὶ πάλιν, Ἰνα ἔχωσι τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος, ἣν παρέσχετο ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαποῦντες αὐτόν, καὶ ὃν ἀπέστειλεν

ταῦτα δὲ ἔγραψα ὑμῖν περὶ τῶν πλανούντων ὑμᾶς. Ἀπαρτίσας περὶ τὸν προειρημένον [sc. τὸν περὶ τῶν προειρημένων] λόγον, προστίθεται καὶ τὸν περὶ τῶν πλανούντων αὐτοῦς, τοῦτο ἐστὶ διὰ τὰς ἐπιχλύσας αἰρέσεις. Εἰτα πάλιν ἐπιφέρει, ὃ καὶ πρὸ τούτου εἰπομεν, τὸ ἀνεπαχθὲς αὐτοῖς περιποιούμενος, ὅτι καὶ αὐτοὶ δὲ τὸ χρίσμα ὃ ἐλάθετε· τί δὲ τοῦτο, [εἰρηται· ἥδη, ὅτι] τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει. Ὁ οὖν ἐλάθετε Πνεῦμα ἅγιον, ἐπεὶ βέβαιον ἔχετε παρ' ἑαυτοῖς, οὐ χρεῖαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς· ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων, καθὼς καὶ ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μένετε ἐν αὐτῷ. Ἀληθὲς γὰρ ἐστὶ καὶ οὐ ψεῦδος· ὃ ἐδίδαξεν ὑμᾶς.

Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα ὃ ἐλάθετε παρ' αὐτοῦ μετέτω ἐν ὑμῖν, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς· ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων, καὶ ἀληθὲς ἐστὶ καὶ οὐκ ἐστὶ ψεῦδος, καὶ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μένετε ἐν αὐτῷ. Τὸ ἐξῆς· Ὡς περ ἐγὼ ἐν σοί, καὶ σὺ ἐν ἡμοῖς, καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἔρ ὥστε καὶ πάλιν, Ἰνα ἔχωσι τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος, ἣν παρέσχετο ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαποῦντες αὐτόν, καὶ ὃν ἀπέστειλεν

Καὶ νῦν, τέκνα Θεοῦ κληθώμεν, καὶ ὁμοῦν. Εἰρηκῶς τὴν τῶν Ἀντιχριστῶν φορὰν, καὶ πᾶσαν τὴν ἐνδιὰστροφον αὐτῶν διδασκαλίαν, καὶ ἰκανῶς στηρίξας ἀμεταθέτως ἔχειν περὶ τῆς κατηχῆθης, ἐπάγει λοιπὸν καὶ τὸν ἀποκείμενον διὰ ταῦτα μυσθόν, ὥσπερ ἰσχυροποιῶν αὐτοὺς διὰ τῆς τῶν ἐπαθλῶν λαμπρότητος, καὶ φησιν, ὅτι Μετέτω ἐν αὐτῷ. Διὰ

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἰδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ Πατήρ, ἵνα τέκνα Θεοῦ κληθώμεν, καὶ ὁμοῦν. Εἰρηκῶς τὴν τῶν Ἀντιχριστῶν φορὰν, καὶ πᾶσαν τὴν ἐνδιὰστροφον αὐτῶν διδασκαλίαν, καὶ ἰκανῶς στηρίξας ἀμεταθέτως ἔχειν περὶ τῆς κατηχῆθης, ἐπάγει λοιπὸν καὶ τὸν ἀποκείμενον διὰ ταῦτα μυσθόν, ὥσπερ ἰσχυροποιῶν αὐτοὺς διὰ τῆς τῶν ἐπαθλῶν λαμπρότητος, καὶ φησιν, ὅτι Μετέτω ἐν αὐτῷ. Διὰ

³¹ Joan. xv, 21. ³² Joan. xvii, 5.

τί; ἵνα ἔχωμεν παρῥησίαν ἐν αὐτῷ ὅταν φανερωθῇ. Ἀ Τί γάρ περιφανέστερον, ἢ ζηλωτότερον παρῥησίας, ἐπειδὴν ὃ ἐπιδείκνυσθαι μέλλομεν τοὺς ἐν τῷ βίῳ πόνους ἡμῶν, μετὰ παρῥησίας τοῦτο ποιῶμεν, μηδὲν ἀλσχυνόμενοι ἐν τῇ παρῥουσίᾳ [f. παρούσα.] αὐτοῦ; Καὶ ἐπειδὴ εἰκὸς τινὰς ζητεῖν, τίνα κατωρθωκότας εὐάρεστοι αὐτῷ γένοιτο; διδάσκει καὶ τοῦτο, καὶ φησιν, ὅτι Εἰ ἐγνώκατε αὐτόν, ὅτι δίκαιός ἐστι, πάντως καὶ τοῦτο γινώσκετε, ὅτι ὁ ποιῶν δικαιοσύνην ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται. Ὁ δίκαιος γάρ [δικαίους γεννᾷ. Ὅσον δὲ τοῦτο εἰς καύχημα καὶ παρῥησίαν ὑμῶν, οὐδεὶς ἀγνοεῖ.] ἀλλ' οὐδὲ τὴν τοῦ παρεχομένου πρὸς ὑμᾶς; ἀγάπην τε καὶ χρηστότητα, ὅση τις καὶ οἷα ἐστίν. Οἴδατε γάρ ὅτι ἔδωκεν ὑμῖν τέκνα αὐτοῦ γενέσθαι τε καὶ λογισθῆναι. Εἰ δὲ τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ ἄδῃλον τοῦτο, φησὶ, λέγω δὲ τὸ υἱοὺς ὑμᾶς εἶναι Θεοῦ, μὴ θαυμάζετε τοῦτο. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐ γινώσκει ὑμᾶς, ὅτι οὐδὲ τὴν υἱοθεσίαντα ὑμᾶς ἔγνω· κόσμον δὲ τὸν συμφετὸν ὅλον λέγει. Εἴτα ἐπειδὴ τὸ τῆς υἱοθεσίας κατεσκευάσατε, λέγει ἐπὶ τοῦτοις τρανότερον καὶ τὴν ἀποκειμένην δόξαν καὶ παρῥησίαν τῶν υἱοθετηθέντων, καὶ φησιν·

Ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεοῦ ἔσμεν. Διὰ τοῦτο ὁ κόσμος οὐ γινώσκει ὑμᾶς, ὅτι οὐκ ἔγνω αὐτόν. — Κόσμος. ὁ συμφετὸς καὶ χοιρώδης ὅλος, ὁ πρὸς μόνην τὴν ἐμπαθὴ ταύτην ζωὴν ἐπτοημένος, ὡς χοῖρος πρὸς βόρβορον.

Ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεοῦ ἔσμεν, καὶ οὐπω ἐφανερώθη ὃ τι ἐσόμεθα. Οἴδαμεν δὲ ὅτι ἐν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι ὁψόμεθα αὐτόν καθὼς ἐστι. Καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ' αὐτῷ, ἀγγέλλει ἑαυτόν, καθὼς ἐκεῖνος ἀγνός ἐστι. Ὡς περ εἰ ἔλεγε· Πάντως ἐγνώκατε διὰ τῶν προλαβόντων, ὡς εἰς Θεοῦ υἱοὺς ἀνελήφθημεν. Εἰ δὲ μὴ ἤδη ἐφανερώθη τοῦτο, μὴ θορυβησθε [f. — θείσθε]· τὸ γὰρ νῦν ἄδῃλον, φανερόν γενήσεται, ἐκείνους ἀποκαλυπτομένου. Ὅμοιοι γὰρ αὐτῷ ἀναφανέντες, τὸ τῆς υἱοθεσίας λαμπρὸν παραστήσομεν· οἱ γὰρ υἱοὶ πάντως ὅμοιοι τῷ πατρί. Ἀλλὰ τὴν πρὸς αὐτόν παρῥησίαν ἔχοντα; [f. — τας:] ὡς υἱοὶ, ὁφείμεθα αὐτόν καθὼς ἐστίν· οὐ κατὰ τὴν φύσιν (τοῦτο γὰρ ἀμήχανον γεννητῇ φύσει), ἀλλὰ τί; Ἀγνοῖ ἀγνοῖ, δίκαιος δίκαιος· τῷ γὰρ ὁμοίῳ προσφύσσονται καὶ οἱ ὅμοιοι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μικρὸν κατόπιν εἶπον [f. εἶπεν], ὅτι ὅμοιοι αὐτῷ ἔσμεν, οὐ κατὰ τὴν φύσιν. Εἶπε γὰρ ἂν οὐχ ὅμοιοι, ἀλλ' Ὅι αὐτοί. Νῦν δὲ ἐπεὶ μὴ τοῦτο ἐστι, εἶπε τὸ Ὅμοιοι, κατὰ τὴν τῆς δόξης ποιότητα δηλαδὴ. Ἐπιστημαντέον δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν ἀνωτέρω, Πᾶς ὁ ποιῶν δικαιοσύνην, ἢ Ὁ ποιῶν, ἀλλ' Ὁ ποιῶν. Παρακτικαὶ [f. πρακτ.] γὰρ ἀρεταί, καὶ ἐν τῷ γίνεσθαι ἔχουσι τὸ εἶναι· παύσασθαι δὲ, ἢ μέλλουσαι, οὐδὲ τὸ εἶναι ἔχουσι.

Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ, καὶ ἡ ἀμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία. Καὶ ὁδοῦται ὅτι ἐκεῖνος ἐφανερώθη, ἵνα τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἀγῇ καὶ ἀμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἐστὶ. Κα-

Manete in eo. Sed cur? Ut habeamus fiduciam in eo cum apparuerit. Quid enim hujusmodi fiducia aut prastantius aut desiderabilius esse potest? ut scilicet, cum labores nostros Deo exhibituri sumus, id cum fiducia et securitate faciamus, quin illo modo confundamur in adventu ejus. Et quoniam fortasse ex iis nonnulli querebant, **416** quid faciendum iis esset, quo grati Deo evaderent, et hoc edocet, et ait: Si scitis, quoniam justus est, omnino et hoc scitote, quoniam omnis qui facit justitiam, ex ipso natus est. Justus enim justos generat: quod quantum ad gloriam et fiduciam vestram conferat, nemo ignorat: sicut neque quæ et quanta sit dilectio et benignitas, quam vobis ipse exhibuit. Nostis enim eum vobis dedisse, ut filii ejus nominemini et sitis. Quod si hominibus mundanis, inquit, hoc ignotum sit vos esse filios Dei, ne miremini: propterea enim vos non cognoscunt, quia neque cognoscunt eum qui vos in filios adoptavit. Mundum autem inconditam turbam dicit. Deinde postquam quæ ad filiationem spectant expedit, clarius exponit repositam gloriam et fiduciam eorum qui filii facti fuerint, et ait:

Charissimi, nunc filii Dei sumus. Propter hoc mundus non novit nos, quia non novit eum. Mundi nomine hic incompositam multitudinem et populi sæcem intelligit, qui scilicet sensualem tantummodo vitam sectantur, in eaque voluntantur, ut sus in volutabro luti.

C *Vers. 2, 3. Charissimi, nunc filii Dei sumus: et nondum apparuit, quid erimus. Scimus autem quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat se, sicut et ille sanctus est.* Hoc perinde est ac si diceret: Vos omnino ex præcedentibus nostis, quod in Dei filios assumpti simus. Quod si hoc nondum apparuit, ne turbemini: quod enim nunc occultum est, clarum fiet, cum ille revelabitur. Similes enim ei facti, filiationis claritatem obtinebimus. Filii enim omnino similes sunt patri. Verum et fiduciam ad ipsum habentes tanquam filii, videbimus eum sicuti est: non quidem secundum naturam: hoc enim a natura creata obtineri non potest. Sed quid ergo? **D** *Purum puri, justum justus: similis enim adherescunt similes. Propterea etiam paulo ante dixit, similes nosse futuros, non secundum naturam; non enim dixisset, similes, sed, iidem. Quoniam vero hoc futurum non est, dixit similes, videlicet secundum gloriæ qualitatem. Adnotandum vero, quod superius non dixerit: Omnis qui fecit, aut facturus est justitiam, sed, Qui facit. Actuosæ enim sunt virtutes, et in ipso fieri habent suum esse. Cum autem cessant, aut futuræ tantum sunt, neque esse habent.*

Vers. 4, 5. Omnis qui facit peccatum, et iniquitatem facit, et peccatum est iniquitas. Et scitis, quia ille apparuit, ut peccata nostra tolleret: et peccatum in eo non est. Postquam in superioribus sermonem

de justitia ex bonis justitiæ confirmavit, nunc ex A contrario, et ex his 417 quæ ipsi insunt demonstrationem aggreditur, et ait: *Omnis qui facit peccatum*, quasi diceret: Vos qui in filios adoptati estis, operemini justitiam, neque eam otiosam relinquatis. Quemadmodum enim et in peccato, non qui fecit aut facturus est, ille est peccator aut iniquus, sed qui malo adhæret illudque operatur: sic etiam justus est, non qui otiosus manet, sed qui justitiam strenue exercet. Cæterum nullus vobis peccandi locus reliquus est, cum Christus ad delendum peccatum apparuerit: ac sicut ille omnis peccati expers est, ita vobis, qui in ipso manetis, et fide in eum confirmati estis, nulla peccandi potestas amplius reliquitur. Hoc significatur per illud, *Omnis qui in eo manet, non peccat*. Sciendum autem peccatum esse lapsum a bono: iniquitatem vero esse legis impositæ transgressionem: et hoc utrumque principium proprium habet: illud quidem declinationem a bono, hæc autem legis latæ violationem: atque utroque rem conveniunt. nam et peccans excidit a scopo, qui est secundum naturam et in natura: semper enim humanæ naturæ est iuxta rationem vivere: procul abjecta omni absurditate. Iniquus vero immoderate abreptus contra legem naturæ inditiam delinquit.

VERS. 6. *Omnis qui in eo manet, non peccat*. Qui videlicet indolenti virtutes amore prosequitur, et nunquam ab earum exercitio cessat.

VERS. 6, 7. *Et omnis qui peccat non vidit eum nec cognovit eum. Filioli, nemo vos seducat. Qui facit justitiam, justus est, sicut et ille justus est*. Cum dixisset Christum apparuisse, et cur apparuerit explicasset, ut videlicet, qui peccatum non fecit, peccatum tolleretur atque deleteret, subdit: *Omnis qui peccat, non vidit eum*. Si enim vos, inquit, qui, cum ille apparuisset, eum vidistis, et quod eum videritis signum hoc receperitis, quod non facile (velut perfecte in ipso firmati) vineamini peccato; profecto qui peccat, eum non viderunt, adeoque neque noverunt eum. Per videre autem hic non simplicem visionis affectum intelligit: neque per cognoscere, rei nominis sibi per phantasiam imaginem efformare, sed per judicium et cum scientia ad illum accedere, ut supra diximus. His vero dictis, subdit confirmationem dicens: *Nemo vos seducat*. Neque enim diversimode se habet hoc: Qui facit justitiam, justum novit, et justus est, sicut et ille, nempe Deus: ac illud oppositum contra: Qui facit peccatum, ex peccatore est, qui est diabolus, qui ab initio peccat. Ideo sollicitus creaturæ Deus, qui est justitia et sanctitas, apparuit, seu huic mundo se manifestavit, 418 ut opera diaboli destrueret.

VERS. 8. *Qui facit peccatum ex diabolo est, quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit*

τασκαυόσας· τὸν περὶ τῆς δικαιοσύνης λόγον διὰ τῶν ἀνομιῶν ἀπὸ τῶν τῆς δικαιοσύνης καλῶν, νῦν ἀπὸ τοῦ ἐναντίου καὶ τῶν ἐνυπαρχόντων αὐτῷ ἐφορμήτῃ ἀποδείξει, καὶ φησι· *Ἦς ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν*· τοιοῦτόν τι λέγων, ὅτι· Ὑμεῖς οἱ υἱοθετηθέντες, ἐργάζεσθε τὴν δικαιοσύνην, καὶ μὴ ἄργους ἀποφαίνεσθε ταύτη· ἑαυτοὺς. Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας, οὐχ ὁ ποιήσας, ἢ ὁ ποιήσων, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀμαρτωλὸς, ἢ ὁ ἄνομος, ἀλλ' ὁ ἐχόμενος τοῦ κακοῦ τε καὶ ἐνεργῶν· οὕτω καὶ δίκαιος, οὐχ ὁ ἀπρακτὼν, ἀλλ' ὁ ἐνεργῶς. Οὐ μὴν γὰρ, φησὶ, χώραν σχοίητε ἀμαρτάνειν· Χριστοῦ γὰρ ἐπ' ἀναίρειται τῆς ἀμαρτίας παραγενομένου, καθότι· ἀμέτοχος ἦν ἀμαρτίας, οὐδὲ ὑμῖν ὑπολείπεται ἐπὶ ἀμαρτάνειν τοῖς ἐν αὐτῷ γενομένοις, καὶ βεβαιωθεῖσι τῇ εἰς αὐτὸν πίστει· τοῦτο σημαίνων διὰ τοῦ, *Ἦς ὁ ἐν αὐτῷ μένων*. Ἰστέον δὲ, ὡς ἀμαρτία μὲν ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπίπτοις· ἐστὶν· ἀνομία δὲ, ἡ περὶ τὸν θετὸν νόμον πλημμέλεια. Καὶ ταύτην ἔχουσιν ἀρχὴν ἐκάτερον τούτων· τὸ μὲν τὴν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἐκπτώσιν, τὸ δὲ τὴν περὶ τὸν θετὸν νόμον πλημμέλειαν. Συμφέρονται δὲ ταῦτα κατὰ ταῦτόν· ὅτε γὰρ ἀμαρτάνων, τοῦ κατὰ τὴν φύσιν καὶ ἐν τῇ φύσει ἀπέτυχε σκοποῦ (σκοπὸς γὰρ τῇ ἰσότητι φύσει, τοῦ κατὰ τὸν λόγον ἔξῃ, τῆς ὁλογίας πόρῳ ἀπρὸς κτισμένην), ὡσαύτως καὶ ὁ ἄνομος πλημμελεῖ περὶ τὸν ἐν τῇ φύσει δεδομένον νόμον, φερόμενος ἀκράτῳς.

Ἦς ὁ ἐν αὐτῷ μένων οὐχ ἀμαρτάνει. Ὁ ἀνεκδότως τὰς ἀρετὰς μετῶν καὶ μηδέποτε τῆς τοῦτον ἀπολήγων ἐργασίας.

C Καὶ πᾶς ὁ ἀμαρτάνων οὐχ ἑώρακεν αὐτόν, οὐδὲ ἔγνωκεν αὐτόν. Τεκνία, μηδεὶς πλανᾷτω ὑμᾶς. Ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην δίκαιός ἐστι, καθὼς ἐκεῖνος δίκαιός ἐστιν. Εἰπὼν ὅτι ἐφανερώθη, καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐφανερώθη, ἵνα ὡς μὴ ποιήσας ἀμαρτίαν, τὴν ἀμαρτίαν ἡμῶν ἄρῃ, τοῦτο ἐστὶν ἀφανίσῃ, ἐπιφέρει· *Ἦς ὁ ἀμαρτάνων οὐχ ἑώρακεν αὐτόν*. Εἰ γὰρ ὑμεῖς, φησὶν, οἵτινες φανερωθήντο· αὐτοῦ ἑώρακατε αὐτόν, καὶ σημεῖον τοῦ ἑωρακέναι αὐτὸν ἐλάβετε, τὸ μὴ εὐχείρωτοι εἶναι τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀτε τελείως ἐν αὐτῷ ἰδρασμένοι· πάντως· που οἱ ἀμαρτάνοντες οὐχ ἑώρακασιν αὐτόν· διὸ οὐδὲ ἔγνωσαν· ἑωρακέναι, οὐ τὴν κατὰ φύσιν ὅπως λέγων ἔπαφῃ, οὐδὲ τὸ κατὰ πρόχειρον φαντασθῆναι ἐνηργηκέναι αὐτοὺς περὶ τὸ γνωστὸν, ἀλλὰ τὸ μετὰ τινος κρίσεως καὶ ἐπιστήμης τὴν πρὸς αὐτὸν πεποιτηκέναι παραγωγὴν αὐτοῦς, ὡς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Εἰπὼν δὲ ταῦτα πρόσει βεβαιωτικῶς, ὅτι· *Μηδεὶς πλανᾷτω ὑμᾶς*. Οὐ γὰρ ἄλλως ἔχει ἡ οὕτως· Ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην τὸν δίκαιον ἔγνωκε, καὶ δίκαιός ἐστιν ὡς καὶ ἐκεῖνος, τοῦτο ἐστὶν ὁ θεός· ὡς περ καὶ τὸ ἐναντίον· Ὁ τὴν ἀμαρτίαν ποιῶν, ἐκ τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἐστὶν, ἢ· ἐστὶν ὁ διάβολος, ὃς ἀπ' ἀρχῆς ἀμαρτάνει. Διὸ καὶ κηρόμενος τοῦ πλάσματος αὐτοῦ ὁ θεός, δικαιοσύνη καὶ ἀγισμός· ὑπάρχων ἐφανερώθη, ἥτοι εἰς τὸν κόσμον ἐφάνη. ἵνα ἀφανίσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου.

Ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶν, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος ἀμαρτάνει. Εἰς

τοῦτο ἐφανερῶδη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἰνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. Ἐπεὶ περ παρατραπέλεις [ἢ παριτρύει] ὁ διάβολος ἐν τῷ ἁμαρτάνειν, ἐξ αὐτοῦ χρηματίζει πᾶς ὁ ἁμαρτάνων. Προάρχεται γὰρ ἐν τῷ ἁμαρτάνοντι δι' ὑποβολῆς πονηρῶν λογισμῶν, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰουδα. Ἀλλ' ἐρεῖ τις· Πῶς ὁ διάβολος γίνεται ἐν τοῖς ἁμαρτάνουσιν, αὐτῶν πρὸ αὐτοῦ ἡμαρτηκότων ἐν τῷ δίδόναι αὐτῶν τόπον; Πρὸς δὲ λεκτέον, ταῦτόν εἶναι ποιεῖν τὴν ἁμαρτίαν τῷ ἁμαρτάνειν ἐν τῷ δίδόναι τόπον τῷ διαβόλῳ· δίδωσι γὰρ αὐτῷ τόπον ὁ ἁμαρτάνων, ἐπιθυμία ὑπαχθεῖς μετὰ τοῦ δέξασθαι αὐτόν, πρακτικῶς ἐπιτελῶν τὴν ἁμαρτίαν. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ποιεῖν αὐτήν. Εὐ δὲ [εἶπε] καὶ τὸ, Ὁ ποιῶν, ἀλλ' οὐχ, Ὁ ποιήσας, τοῦ μετανοήσαντος; οὐχ εἰ ὄντος ἐκ τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἐνεργούντος αὐτὴν ἐστὶ. Οὕτω γὰρ καὶ τῆς ἁμαρτίας; δοῦλός ἐστιν ὁ ποιῶν, [ἀλλ' οὐχ ὁ ποιήσας.] Πᾶς γὰρ ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας.

Πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει, καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννηται. Ἐν τούτῳ φανερά ἐστι τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου. Πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ. Ἐπεὶ πᾶς ὁ τὴν ἁμαρτίαν ποιῶν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶ κατ' αὐτὸ τὸ ἁμαρτάνειν, καὶ υἱὸς τοῦ διαβόλου λέγεται, ὡς ὁ μακάριος Παῦλος πρὸς τὴν Ἐλύμαν φησὶν· Υἱὲ διαβόλου, οὐ παύσῃ διαστρέφειν τὰς δόξεις Κυρίου [τὰς εὐθείας]; εὐδελον, ὅτι ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένος, ὡς Θεοῦ υἱός, οὐχ ἁμαρτάνει, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ἥτοι ὁ Πνεῦμα δ' ἐλάβομεν διὰ τοῦ χαρίσματος, οὐ ἡξιώθημεν· ὅπερ ἐν ἡμῖν μένον, ἀνεπίδεκτον ἁμαρτίας τὸν νοῦν ἡμῶν ποιεῖ· ἢ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστός· ὃς ἐνοικῶν ἐν τοῖς πιστοῖς, ποιεῖ αὐτοὺς υἱοὺς Θεοῦ, καθὼς καὶ αὐτὸς ἐν τῷ σπέρματι Ἀβραάμ ὁ Χριστὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστι· καὶ ἐν τῷ σπέρματι Ἀβραάμ, ἥτοι τῷ Χριστῷ, εὐλογεῖται τὰ ἔθνη.

Τοῦ Χρυσοστόμου. Ὅσακις ἁμαρτάνομεν, ἐκ τοῦ διαβόλου γεννώμεθα· ἐκ τοῦ Θεοῦ δὲ πάλιν, ἰσάκις ἀρετὴν κατορθώσομεν. Ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει. Σπέρμα φησὶ τὸ Πνεῦμα, ὃ διὰ τοῦ βαπτίσματος λαμβάνομεν· ὅπερ ἐν ἡμῖν μένον, ἀνεπίδεκτον τὸν νοῦν ἁμαρτίας ποιεῖ. Εἰ μὴ τις δὲ γεννηθῇ ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ λαμβάνει.

Ἄλλου. Σπέρμα θεῖόν ἐστιν ὁ Χριστός, ὃς ἐνοικῶν τοῖς πιστοῖς, ποιεῖ αὐτοὺς γενέσθαι υἱοὺς Θεοῦ. Οὕτως ἐν τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ, ὃς ἐστὶ πάλιν Χριστός, εὐλογούνται πάντα τὰ ἔθνη. Ἄλλου· Σπέρμα τὴν πρώτην γένειαν τοῦ ἀρχηγέτου, ἥτις ἐκ παριστοίας ἀρετῶν, φησὶν· ὃς ἀρχηγέτης οἶον ἐπιοχεῖ· σὺν τῇ αὐτοῦ πατρὶτι τῶν ἐπαινετῶν δοῦς, οἷς καὶ αὐτὸς περιφανὲς ἔσχε, τούτοις καὶ τοῖς ἑαυτοῦ διαδόχοις ἐναθρόνισθαι, εἰ μάλιστα ἀνεξαλείπτως τὰ πατρικὰ διατηροῖεν πλεονεκτήματα, ἅπερ οὐ τὴν

A Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli. Quoniam subversus est diabolus peccando, ex illo nomen sumit quicumque peccat: is enim primum ingreditur peccantem suggestione pravatum cogitationum, ut in Juda. Sed, inquiet quispiam, quomodo diabolus intrat in eos qui peccant, cum isti jam tum peccaverint dando ei locum? Cui respondendum. idem esse facere peccatum, ac peccare dando locum diabolo: dat enim ei locum qui peccat concupiscentiae subjectus, postquam illum recepit opere perficiens peccatum: hoc enim significat facere ipsum. Bene autem et hic dixit, qui facit. non, qui fecit: cum is quem poenituit, non amplius sit ex diabolo, sed illi tantum, qui adhuc illud facit. Sic enim et peccati servus est, qui illud facit. Omnis namque qui facit peccatum, servus est peccati ²⁷.

VERS. 9-10. Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ipsius in eo manet, et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filii Dei. Omnis qui non est justus, non est ex Deo, et qui non diligit fratrem suum. Cum omnis qui peccatum facit, ex diabolo sit, et secundum quod peccat etiam filius diaboli dicitur, quemadmodum beatus Paulus dixit ad Elymam: Fili diaboli, non desinis subvertere vias Domini ²⁸? perspicuum est eum qui ex Deo natus est, veluti Dei filium non peccare: quoniam semen ipsius est vel Spiritus sanctus quem acceperimus per gratiam, ejus digni facti sumus, qui in nobis manens facit ut mens nostra peccatum non admittat: vel ipse Christus, qui habitans in fidelibus, eos constituit filios Dei: sicut et ipse Christus in semine Abraham filius est Abraham: et in semine Abraham ²⁹, nempe in Christo, benedicuntur omnes gentes.

Chrysostomi. Quoties peccamus, ex diabolo nascimur: et rursus ex Deo, quoties virtutem exercemus. Quoniam semen ipsius in eo manet. Semen dicit Spiritum sanctum quem per baptismum accipimus: qui in nobis manens, efficit ne mens nostra peccatum recipiat. Qui vero ex Deo natus non fuerit, Spiritum sanctum non accipit.

Alterius. Semen divinum est Christus, qui habitans in fidelibus, facit eos esse filios Dei. Sic in semine Abraham, **419** qui est Christus, benedicuntur omnes gentes: Aliter. Semen primum dicit auctoris progeniem quae est ex abundantia virtutum, qui auctor velut irrigationem quandam laudabilium actionum germini suo tribuens, efficit, ut quibus ipse claritatem habuit, his et successores sui gloriarī valeant, si maxime inefficenter paternas conservent prerogativas: quae non vol-

²⁷ Rom. vi, 17. ²⁸ Act. xiii, 10. ²⁹ Galat. iii, 8.

garem pariunt gloriam, sicut Judæis, quanquam indesinenter dicerent Christo: *Semen Abraham sumus*."

VERS. 11-14. Quoniam hæc est annuntiatio quam audistis ab initio, ut diligatis alterutrum. Non sicut Cain, qui ex maligno erat et occidit fratrem suum. Et propter quid occidit? Quoniam opera ejus maligna erant, fratris autem justa. Nolite mirari, fratres, si odii vos mundus. Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Malum odii in fratrem, exemplo patefacit. Videte, inquit, quomodo Cain odio habens fratrem, ipsum interfecit, tametsi frater ejus esset; quia habebat opera mala patris sui diaboli. At Abel justa operans declaratus est filius Dei. Opponitur scilicet diabolus Deo, et prava opera opponuntur bonis. Et ideo Cain cum esset contrarius fratri, ipsum interfecit. Sic enim se habet naturalis sermonis series. At beatus Joannes ordinem immutavit, semper ei quod urgentius est insistent. Urgens autem illi erat, ut, quoniam de diabolo iisque qui per pravas operationes adoptati ab ipso erant, mentionem fecerat, eum qui initio mundi malis operibus in filium maligni evaserat, in exemplum proponere. Ut vero a Cain, et ab iis qui ipsum imitantes, ejus hæreditatem sunt habituri, sese expedivit, tunc denuo ad dilectionem revertitur.

VERS. 14-18. Qui non diligit fratrem, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. Et scitis, quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in semetipso manentem. In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit: et nos debemus pro fratribus animas ponere. Qui habuerit substantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo? Filioli, non diligamus verbo, neque lingua, sed opere et veritate. Absoluto sermone de Cain et de malis operibus quæ ei conformia sunt, iterum ad charitatem accedit et ait, charitatem erga nos impulsisse Dominum ad animam seu vitam suam ponendam pro nobis: adeoque nos etiam exemplo isto debere pro fratribus nostris animam ponere. Verum quoniam hoc rarum et in paucis est, velut pudore eos afficiens, a multo minoribus incipit adhortationem, nempe ad amorem fraternum; ita ferme sermonem suum concinnans: Quid dico, nos debere pro fratribus animam ponere, cum videamus plerosque ne quidem in necessariis indigentia fratrem prospicere velle? Et quidem non loquor de iis qui et ipsi inopia laborant, sed de iis qui adeo divites sunt, ut mundum ipsum possidere videantur. Quapropter eos pudeat, quoniam, si circa parva hæc, viscera sua clausunt, adeoque indignos se reddidere charitate Dei; quid fecissent circa majus

⁴⁰ JOHN. VIII, 35.

A τυχοῦσαν ευκλειαν προσπορίζει· καθὼς καὶ Ἰουδαῖοι, εἰ καὶ διακένως, ὁμῶς· ἐφαπτόν τῷ Χριστῷ· Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν.

"Οτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία, ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· οὐ καθὼς Κάιν ἐκ τοῦ Πονηροῦ ἦν, καὶ ἐσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Καὶ χάρις τὴν πόρᾳ ἐσφαξερ αὐτόν; "Οτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πορῆρα ἦν, τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δίκαια. Μὴ θαυμάζετε, ἀδελφοί μου, εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. Ἡμεῖς οἶδαμεν, ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι ἀγαπῶμεν τοὺς ἀδελφούς. Τὸ τῆς ἀδελφομισίας κακὸν ὅσον, διὰ παραδείγματος βεβαίον. Ὅρατε γάρ, φησὶν, ὡς Κάιν, καὶ αὐτὸς μισήσας· τὸν ἀδελφόν, ἀπέκτεινεν αὐτόν, καίτοι γε ἀδελφὸν αὐτοῦ ὄντα, ἀλλ' ἐπεὶ τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πονηρὰ ἔχων, τοῦ διαβόλου, ὁ δὲ Ἀβελ δίκαια ἐργαζόμενος, υἱὸς ἐχρημάτιζε τοῦ Θεοῦ. Ἀντίκειται δὲ καὶ ὁ διάβολος τῷ Θεῷ, καὶ τὰ πονηρὰ ἔργα τοῖς ἀγαθοῖς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κάιν τῷ ἀδελφῷ ἀντικείμενος, ἀπέκτεινεν αὐτόν. Οὕτως ἡ κατὰ τὸ ἀκόλουθον τοῦ λόγου διέξοδος. Ὁ μέντοι μακάριος Ἰωάννης ἐνήλλαξε τὴν τάξιν, τοῦ κατεπιφέροντος αἰεὶ γινόμενος. Κατήπειγε γάρ αὐτόν, ἐπεὶ τοῦ διαβόλου ἐμνήσθη, καὶ τῶν αὐτῶν διὰ πονηρὰς πράξεως υλοετουμένων, τὸν ἐξ ἀρχῆς κόσμου διὰ τῶν πονηρῶν ἔργων εἰς τέκνον ἀποδραμόντα τοῦ Πονηροῦ, παραδείγμα προβαλέσθαι. Ἀπὸ πλάγιος δὲ τοῦ Κάιν, καὶ ὧν οἱ τοῦτον ζηλοῦντες κληρονομεῖν ἔχουσι, πάλιν ἀνατρέχει ἐπὶ ἀγάπην.

"Ο μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν μένει ἐν τῷ θανάτῳ. Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀνθρώπου ποκτόνος ἐστὶ. Καὶ οἶδαμεν, ὅτι πᾶς ἀνθρώπου ποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν. Ἐν τούτῳ γνωσκόμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε· καὶ ἡμεῖς ὀφειλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς θείναι. "Ος δ' ἂν ἔχη τὸν βίον τοῦ κόσμου, καὶ θεωρῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ χρῆσαν ἔχοντα, καὶ κλίσκει [vulg.-ση] τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ, πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ; Τεκνία μου, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ τῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ. Ἀπὸ πλάγιος τοῦ Κάιν καὶ τῶν κατ' αὐτόν πονηρῶν ἔργων, πάλιν ἀνατρέχει ἐπὶ τὴν ἀγάπην, καὶ φησιν, ὅτι ἡ ἀγάπη ὑπὲρ ἡμῶν ἔπεισε τὸν Κύριον θείναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐκ τούτου τοῦ ὑποδείγματος ὀφειλομεν καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὴν ψυχὴν θείναι. Καὶ ἐπειδὴ σπάνιον τοῦτο καὶ παρ' ὀλίγοις, ὥσπερ ἀνθρώπων αὐτοὺς, ἀπὸ τῶν μετριωτέρων ἀρχεται τὴν παράκλησιν τῆς φιλαδελφίας ποιεῖσθαι, οὕτω πᾶς τὸν λόγον οἰκονομῶν· τί φημι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ τιθεῖναι, ὅπου ὁρῶμεν [μηδὲ] τὴν τῶν ἀναγκαίων χρῆσιν ἀναπληροῦντας τὴν τῶν ἀδελφῶν; Καὶ οὐ τοὺς βίου σπανίζοντας λέγω, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὅλον τὸν κόσμον ὑπαρξίν ἔχοντας πλουτοῦ. Διὰ τοῦτο αἰσχυνέσθωσαν, ὅτι, εἰ περὶ τὰ μικρὰ ταῦτα τὰ σπλάγχνα ἀπέκλεισαν, καὶ ἀναξίους ἀπέφηναν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης· τί ἂν περὶ

τὸ μείζον, τὸ ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ ἀποθάνειν, ἐπεδεί-
ξαντο· Εἶτα καὶ ἄλλο ἐντροπετικὸν αὐτῶν ἐπιφέρει,
τῶν ἀποδοχεμένων μὲν ἐν λόγῳ τὴν ἀγάπην, καὶ
ἐπιδεικνυμένων τῇ γλώσσῃ μόνῃ, [f. add. καὶ] φησί·
Μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ καὶ γλώσσῃ, ἀλλ' ἐν τῷ ἔργῳ
καὶ τῇ ἀληθείᾳ.

Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι ἐκ τῆς ἀλη-
θείας ἐσμέν. — Καὶ ἐκ τούτου, ἐν τίνι· Ἐν τῷ μὴ
λόγῳ τὴν ἀδελφὸν ἀγαπᾶν, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ.
Καὶ τί γινώσκουμεν· Ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμέν.
Πῶς· Ὁ γὰρ ἄλλο μὲν ὁμολογῶν, ἄλλο δὲ ποιοῦν, μὴ
σύμφωνον ἔχων τῷ λόγῳ τὴν πράξιν, ψεύστης ἐστὶ,
καὶ οὐκ ἀληθής.

Καὶ ἐμπροσθεν αὐτοῦ πείσωμεν [vulg. πείσο-
μεν] τὰς καρδίας ἡμῶν. Ὅτι ἐὰν καταγινώσκῃ
ἡμῶν ἡ καρδιά, ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ θεὸς τῆς καρ-
δίας ἡμῶν, καὶ γινώσκει πάντα. Ἀγαπητοί, ἐὰν
ἡ καρδιά ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, παρρη-
σίαν ἔχομεν πρὸς τὸν θεόν. Καὶ δὲ ἐὰν αἰτῶμεν,
λαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ· ὅτι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ
τηρῶμεν [vulg. τηροῦμεν], καὶ τὰ ἀρετὰ ἐνώπιον
αὐτοῦ ποιοῦμεν. Τοῦτο φησιν, ὅτι διὰ τοῦ ἀληθεύειν
(ἀληθεύομεν δὲ, ὅταν κατὰ τοὺς λόγους καὶ τὰ
ἔργα ἡμῶν περβαίῃ) πείσομεν τὴν συνείδησιν
ἡμῶν. Τοῦτο γὰρ βούλεται σημαίνειν διὰ τῆς καρ-
δίας. Καὶ πῶς πείσομεν· Τοῦτο καὶ ἑαυτοὺς θέ-
μενοι, ὡς ὑπὸ θεῷ μάρτυρι ποιοῦμεθα τοὺς λόγους.
Τὸ γὰρ, ἐμπροσθεν, τοῦτο σημαίνει. Ἐὰν γὰρ,
φησί, μὴ οὕτω ποιήσωμεν, ἀλλ' ἡ συνείδησις, ἥτοι
ἡ καρδιά ἡμῶν, καταγινώσκῃ ἡμῶν, οὐ λανθάνομεν
ἁμαρτάνοντες. Εἰ γὰρ τὴν συνείδησιν ἡμῶν βραχέως
οὖσαν, ὡς ἐκ βραχείου [f.—χείος] ζώου, οὐ λανθάνομεν
ἐν τῷ ἁμαρτάνειν· πολλῷ μᾶλλον τὸν ἀπερίοριστον
καὶ πανταχοῦ παρόντα θεὸν οὐκ ἀνιάθοιμεν. Ἔστιν
οὖν ὁ λόγος τοιοῦτος· Τεχνία, μὴ ψευδόμεθα εἰς
ἀλλήλους, ἐν τῇ τῇ γλώσσῃ μόνῃ ἀγαπᾶν, ἀλλὰ καὶ
ἔργῳ τὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύομεν· ἐν τούτῳ γὰρ γνω-
σόμεθα ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας, τοῦτ' ἐστὶν ἐκ τοῦ
θεοῦ, ἐσμέν· καὶ ὃ λέγομεν, ὡς τοῦ θεοῦ ἐπισχο-
ποῦντες λέγομεν· οὐκ ἂν δὲ τις ἀνάσχοιτο, καὶ εἰ
τῶν δαιμονίων ἀναίδεστερος ᾖ, ὑπὸ θεῷ μάρτυρι
ψεύσασθαι. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω ποιήσωμεν, ἀλλὰ λε-
γόντων ἡμῶν ἀγαπᾶν, ἡ καρδιά ἡμῶν καταγινώσκει
ἡμῶν ψεύδους, ἁμαρτάνομεν. Πῶς· Οἰόμενοι λαν-
θάνειν τὸν πανταχοῦ παρόντα θεόν. Οὕτω· οὖν, ἀγα-
πητοί, φησί, παρσκευασάμενοι ἑαυτοὺς, ἀκαταγνώ-
στους ἑαυτοὺς ἡμῖν αὐτοῖς ἐν τῷ πρὸς ἀλλήλους
δηλονότι ἀληθεύειν, παρρησίαν [f.—σίαν] εὐπορή-
σομεν πρὸς τὸν θεόν, ὅφ' ἥς παρρησίας, καὶ δὲ ἐὰν
αἰτήσωμεν, πάντως ληφόμεθα παρ' αὐτοῦ. Διὰ τί·
Ὅτι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηροῦμεν. Μέγιστον γὰρ εἰς
ὁπακοὴν ἐκκαλίσσασθαι τὸν αἰτούμενον, ἢ παρὰ τῶν
αἰτούστων εὐπειθεία, ὅταν ἀναμφιβόλως πρὸς ὃν ἡ
αἴτησις γίνεται. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμεῖ· τὰς ἐντολάς
αὐτοῦ τηροῦμεν, καὶ τὰ ἀρετὰ αὐτῷ ποιοῦμεν, ὁρ-
ῶμεν ὡς οὐχ ἁμαρτάνομεν τῶν αἰτήσεων, ἀντι-
[δίδωσθαι φιλοῦσης] τῆς παρ' ἁμφοῖν ἀκριβοῦς δια-
θέσεως ἀνυπερβέτως [τῷ] πρὸς τὴν χρεῖαν θατέρου

A illud, quod est pro fratre suo mortem sustinere?
Deinde et aliud addit quod pudore suffundere
valebat eos, qui verbo tenus servant charitatem,
eamque sola lingua exercent: et ait: Non dili-
gamus verbo, neque lingua, sed opere et veritate.

VERS. 19. In hoc cognoscimus quoniam ex
veritate sumus. In hoc: nempe in eo quod fratrem
diligimus non verbo tantum, sed opere et veritate.
Sed quid cognoscimus? Quoniam ex veritate sumus.
Qua ratione? Quia qui aliud dicit, et aliud facit,
haud conformem verbis habens operationem, is
non verax est, sed mendax.

VERS. 19-22. Et in conspectu ejus suadebimus
B corda nostra. Quoniam, si reprehenderit nos cor
nostrum, major est Deus corde nostro, et novit
omnia. Charissimi, si cor nostrum non reprehen-
derit nos, fiduciam habemus ad Deum: et quid-
quid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam
mandata ejus custodimus, et ea quæ sunt placita
coram eo facimus. Hoc ait, quia, Si veraces
erimus (veraces vero erimus, si verbis conformia
opera fuerint), suadebimus conscientiam nostram:
hanc enim significat per corda. Et quomodo sua-
debimus? Hoc apud nos statuentes, quod sub Dei
testimonio verba proferimus. (Hoc enim significat
illud: in conspectu ejus.) Si enim, inquit, non ita
fecerimus, sed cor nostrum, seu conscientia
C nostra, nos reprehendit, non latebit ipsam nos
peccare. Si vero conscientia nostra, quæ adeo,
utpote ex pravo animali, brevis est, occulti esse
non possumus, cum peccamus, quanto magis
incircumscripsum et ubique præsentem Deum non
latebimus? Talis igitur est hujus sermonis tenor:
Filioli, ne mentiamur ad invicem, lingua tantum
amantes, sed etiam opere dilectionem nostram
ostendamus. Per hoc enim cognoscemus, quoniam
ex veritate, hoc est, ex Deo sumus, et quod
dicimus tanquam Deo inspectore dicamus: neque
enim quisquam, etiamsi dæmonibus sit impuden-
tior, ferre posset, ut coram Deo mentiretur. Si
enim non ita fecerimus, 421 sed dicentibus
nobis, quod diligamus, cor nostrum nos mendacii
D coarguerit, erramus. Quomodo? Putantes, nos
latere Deum, qui ubique præsens est. Igitur,
charissimi, inquit, tales nosmetipsos exhibentes,
ut a nobis ipsis argui non possimus, de eo scilicet,
quod veraces non simus ad invicem, confidentiam
habebimus ad Deum: qua confidentia quidquid
postulaverimus, ab eo impetrabimus. Quare? Quia
videlicet præceptis ejus obtemperamus. Maxime enim
ad impetrationem confert obedientia postulantis:
dummodo tamen absque dubitatione postulatio
fiat. Quoniam igitur nos mandata ejus custodimus,
et ea, quæ sunt placita coram eo, facimus,
confidamus, fore, ut petitionibus nostris non
fraudemur: quandoquidem sincera affectio quæ
inter duos est, rependere solet id quod in alterius

commodum erit. At quodnam ejus præceptum custodimus? Nempe illud ⁴¹: *Dilectionem habete ad invicem.*

VERS. 23. *Et hoc est mandatum ejus, ut credamus in nomine Filii ejus Jesu Christi. Illud hoc causaliter hic accipiendum, ut sic se habeat: Quoniam mandatum ejus est, ut credamus. Quoniam, inquit, mandatum habemus, ut fide in nomine Jesu Christi Filii ejus nos mutuo diligamus, idque jam fecimus: inde cognoscimus, firmatam in nobis esse gratiam, quæ est ex Spiritu ejus quem dedit nobis. Sciendum vero, in multis sacra Scriptura locis reperiri hoc: credere in nomine Domini nostri. Quid vero significat nomen? Non aliud profecto, nisi voluntatem, gloriam et honorem. Gloriam quidem et honorem, ut in eo: *Admirabile est nomen tuum in universa terra* ⁴². Voluntatem autem, ut hic, et ubi dicitur ⁴³: *Pœnitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini Jesu*, id est in voluntate. Quænam est autem ejusmodi voluntas? Nempe, ut baptizentur omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ⁴⁴.*

VERS. 23 24. *Et diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. Et qui servat mandata ejus, in illo manet, et ipse in eo: et in hoc scimus, quoniam manet in nobis, de Spiritu quem dedit nobis.* Hoc est, Mandavit, ut sincera affectione nos mutuo diligamus. At ubinam hoc præcepit? Scilicet, ubi dixit ⁴⁵: *Prout vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis.* Si igitur gratum nobis est, ut alii erga nos bene et sincere affecti sint, eodem omnino modo etiam nos erga illos affecti simus oportet. Verum si tale est præceptum Domini, multo magis nobis in ipso manentibus, et ipse se nobis præbebit: non enim negare potest semetipsum; hoc est: non enim deprehendi potest inaniter nobis præcepta sua dedisse; cum eadem ipse prior impleverit. **422** Quod si ita est, profecto si, quæ ille jubet, fecerimus, omnino etiam nos ipsum in iis obsequentem habebimus, quæ ab eo postulabimus, et donum ipsius firmum in nobis erit. Integer autem sensus ita se habet: Ut credamus in nomine Filii ejus Jesu Christi, et nos mutuo sincere diligamus, sicut ipse præcepit. Qui enim præceptis ejus obtemperat, in ipso manet, et ipse in eo. Cognoscimus vero, eam in nobis manere, ex Spiritu, seu ex dono, quod nobis dedit. Inviolato enim eo permanente, donum ipsius auferri a nobis nullatenus potest. Quomodo vero inviolatum permanebit? Si nihil eorum, quæ ipse nobis de dilectione præcepit, negligamus.

CAPUT IV.

VERS. 1, 2. *Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint: quoniam multi pseudoprophete exierunt in mundum. In hoc*

Λήκοντι. Καὶ ποία ἐντολὴν αὐτοῦ ἐφύλαξαν; Τὴν λέγουσαν· Ἀγάπην ἔχετε ἐν ἀλλήλοις.

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύωμεν τῷ δόγματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. — Τὸ, αὕτη, αἰτιολογικῶς ἀκούσκειν· ἵνα ἡ· Διότι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ἐστὶ πιστεύειν. Ἐπει, φησὶν, ἔχομεν ἐντολὴν, ἵνα τῇ πίστει ἐν τῷ δόγματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, καὶ τοῦτο πεποιθήκαμεν, ἐκ τούτου γινώσκουμεν, ὅτι ἡδρασταὶ ἐν ἡμῖν ἡ ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ χάρις, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. Ἰστέον δὲ ὅτι πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς τὸ, ἐν τῷ δόγματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν πιστεύειν, καίται· Τί δὲ τοῦτο σημαίνει; Οὐκ ἄλλο πάντως, ἢ τὴν βούλησιν, τὴν θέξαν, τὴν εὐκλειαν. Τὴν θέξαν μὲν καὶ τὴν εὐκλειαν, ὡς ἐν τῷ, *Θανασιζόντες τὸ δόγμα σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ*· τὴν βούλησιν δὲ, ὡς ἐν ταῦθα, καὶ ἐν τῷ, *Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ δόγματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ*, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῇ βούλῃ. Τίς δὲ ἡ [τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ] βούλη; Βαπτίζειν πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, καθὼς ἐντολήν ἔδωκεν ἡμῖν. Καὶ ὁ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ· καὶ ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι μένει ἐν ἡμῖν, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. Ἀντὶ τοῦ Ἀληθινῆς φησὶ διαθέσει ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Καὶ ποῦ τοῦτο; Ἐν ᾧ λέγει· *Καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ὁμοίως ποιεῖτε αὐτοῖς.* Εἰ οὖν τοῦ; πλησίον ἡμῶν ἀγαπῶμεν ἀληθινῶς καὶ ἀδελῶς πρὸς ἡμᾶς διακρίσθαι, ὡσαύτως πάντως καὶ ἡμεῖς διατεθεῖμεν πρὸς αὐτούς. Ἀλλ' εἰ ἐντολὴ τοῦτο τοῦ Κυρίου, πολλὰ μᾶλλον ἡμῶν ἐν αὐτῷ μενόντων, καὶ αὐτοὺς ἡμῖν ἐκείτων παρέξει· ἀρνήσασθαι γὰρ ἐκείτων οὐ δύναται, τοῦτο ἔστιν, οὐκ ἐπὶ διακρίνοι; ληφθεὶς τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἡμῖν ἐπιχορηγῶν [ἀλλ' ἐν αὐτῷ πρώτως ταῦτα βεβαιώσασθαι]. Εἰ δὲ τοῦτο, πάντως, εἰ ἂν ἐντέλλεται ποιῶμεν, ἔχομεν αὐτὸν ὁπλήσον καὶ ἡμεῖς, ἐν οἷς ἀν αὐτὸν αἰτῶμεν, καὶ τὸ χάρισμα αὐτοῦ βέβαιον ἐκ ἡμῖν. [Ὅ δὲ ὅλος νοῦς] ἐστὶν οὕτως· Ἰνα πιστεύωμεν τῷ δόγματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους ἀληθινῶς, ὡς ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ. Ὁ γὰρ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ. Ἐκ τούτου δὲ γινώσκουμεν ὅτι μένει ἐν ἡμῖν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, ἥτοι τοῦ χαρίσματος, οὗ ἡμῖν ἔδωκεν. Ἀσύλου γὰρ τούτου μενοντος ἀναντιρρόητον ἔχομεν τὸ ἀναφαίρετον τῆς δόσεως αὐτοῦ. Πῶς δὲ ἀσύλον ἔσται; Ἐν τῷ μηδὲν ἡμᾶς παραβιάπτειν ἐξ ὀλιγωρίας ὧν ἐνετελλάτο ἡμῖν περὶ ἀγάπης.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ἀγαπητοί, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε [vulg. πιστεύετε], ἀλλὰ δοκιμάετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν· ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφηταὶ ἐξ-

⁴¹ Joan. xiii, 35. ⁴² Psal. viii, 4. ⁴³ Act. ii, 38. ⁴⁴ Matth. xxviii, 19. ⁴⁵ Luc. vi, 31.

ἐληλυθασιν εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τούτῳ γινώσκει-
ται τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· Πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολο-
γῇ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ
Θεοῦ ἐστίν. Διελθὼν τὸν περὶ τῆς ἀγάπης εἰς τὸν
πλησίον λόγον, καὶ ταύτην εἶναι γνώρισμα ἀποφθι-
νένου τῆς τοῦ Πνεύματος διαμονῆς, οὐ ἐλάβομεν,
νῦν ἐπιφέρει καὶ διακρίσιν τῶν ὄντων ἀδελφῶν, καὶ
τῶν πλησίον· ἵνα ταύτην ἔχοντες, μὴ διὰ τὴν ἐν-
τολήν, τὴν περὶ τῆς ἀγάπης, περιπίπτωμεν τοῖς
ψευδαδέλφοις, καὶ ψευδοπροφήταις, καὶ ψευδοπρο-
φήταις [μεγίστην ἑαυτοῖς βλάβην ἐκ τούτου πορί-
ζοντες]. Ὡς γὰρ ὁμοτῆτος προσφύμενοι, πρῶτον
μὲν ἑαυτοὺς βλάψομεν, ἀσεβῆσιν ἀνυποστόλως τοῦ
λόγου κοινωνοῦντες τῆς πίστεως, καὶ τὰ ἅγια τοῖς
κυσὶ παραθέμενοι [σ. παρατίθ.], ἔπειτα καὶ τοὺς
ἡμῖν προσανέχοντας. Ἡ γὰρ πρὸς αὐτοὺς ἡμῶν
ἀγάπη, πολλοὺς πείσει λαμβάνειν αὐτοὺς διδασκά-
λους, καὶ πιστεύειν τοῖς ὑπ' αὐτῶν λεγομένοις ἀφυ-
λάκτως ἐκ τῆς μεθ' ἡμῶν κλεπτομένους αὐτῶν συν-
αναστροφῆς. Καὶ τί τὸ γνώρισμα τούτων, ἀλλ' ἡ
τούτου; φησί· Πᾶν πνεῦμα, ἥτοι προφητείας ἀξίωμα,
ἡ ἀποστολῆς, ὃ ὁμολογῇ Κύριον Ἰησοῦν ἐν σαρκὶ
ἐληλυθέναι, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν· ὃ δὲ τοῦτο μὴ ὁμο-
λογῇ, οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα τού-
του ἐκ τοῦ Ἀντιχρίστου ἐστίν ὃ ἀκηκόατε. Πότε;
Ἐξ οὗ πρὸ μικροῦ ἔλεγεν, ὅτι Πολλοὶ Ἀντιχρίστοι
ἐν τῷ κόσμῳ, τοῦτ' ἐστίν οἱ πρόδρομοι τοῦ Ἀντιχρί-
στου. Τὴν δὲ ὁμολογίαν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐν σαρκὶ
παρουσίας οὐχὶ γλώσσῃ φησὶ γίνεσθαι, ἀλλὰ τοῖς
ἔργοις, ὡς ὁ μακάριος Παῦλος φησὶ· Πάντοτε
τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περι-
φέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι
ὁμῶν [unus ἡμ.] φανερωθῇ. Ὅς οὖν ἐνεργίῳ ἔχει τὸν
Ἰησοῦν, καὶ τῷ κόσμῳ ἀπέθανε, καὶ οὐκέτι τῷ κό-
σμῳ ζῇ, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ, καὶ περιφέρει τούτον,
οὐκ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ μόνον σαρκὶ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ
ἑαυτοῦ, οὗτο· ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Ὅς δὲ οὐχὶ Χρι-
στῷ ζῇ, ἀλλ' ἑαυτῷ καὶ τῷ κόσμῳ, τοῦτ' ἐστὶ ταῖς
ἡδοναίαις τοῦ κόσμου, ὃ τοιοῦτος οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ
Θεοῦ. Αἰὶ καὶ Παῦλος πάλιν φησί· Ὅπου γε ἐν
ὑμῖν ἐριδες καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοὶ ἐστέ
καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; Ὁ δὲ κατὰ ἄν-
θρωπον περιπατῶν Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει· ὃ
δὲ Χριστῷ Πνεῦμα μὴ ἔχων, τοῦτ' ἐστίν, ὃ μὴ κατὰ
Χριστὸν ζῶν, οὐκ ἐστίν οὗτος τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ πᾶν πνεῦμα, ὃ μὴ ὁμολογῇ Ἰησοῦν
Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ
ἐστὶ· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, ὃ ἀκη-
κόατε ὅτι ἔρχεται, καὶ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶν
ἤδη. — Ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι τὸν Ἀντιχρίστον ἤδη
φησὶν, οὐ σωματικῶς, ἀλλὰ διὰ τῶν προσδοπιούν-
των αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ψευδοπροφητῶν, καὶ ψευδ-
αποστόλων, καὶ αἰρετιστῶν. Οὗτος δὲ ὁ Ἀντιχρί-
στος, ἄνθρωπος τὸν Σατανᾶν περιφέρων ἐστὶν, ὑπερ-
αιρούμενος ὑπὲρ πάντα [λεγόμενον] Θεὸν ἢ σέβασμα.
Αἰὶ καὶ τὰ εἰδωλα σέβειν ἀθετῆσαι (ὃς Θεοῦ λε-
γομένου ἐστὶ μαν· διὰ δὲ τοῦ, σέβασμα, τὸν Χρι-

A cognoscitur Spiritus Dei : Omnis spiritus qui confi-
tetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est.
Absoluto sermone de charitate, cum hanc edixis-
set esse certum indicium permanentis in nobis
Spiritus quem accepimus, nunc subiungit proprium
eorum, qui vere sunt fratres et proximi, caracte-
rem : ne occasione præcepti charitatis, in falsos
fratres, pseudoapostolos et pseudoprophetas inci-
damus, indeque magnum nocumentum reportemus.
Quandoquidem iis, velut si ejusdem nobiscum
essent moris, adhaerentes, primum quidem valde
officeremus vobis, impiis verbum communicantes,
et sancta dantes canibus; deinde aliis quoque,
qui nobiscum versantur, damnum inferremus;
nostra enim ad ipsos dilectio multos persuaderet,
ut eos sibi magistros asciscerent, et incaute sedu-
cit ex ea, quam nobiscum habent, conversatione
cuncta quæ ab iis dicuntur, crederent. At quod-
nam est horum indicium? Hoc scilicet, ait : Omnis
spiritus, seu omnis propheta, vel apostolus, qui
confitetur Dominum Jesum in carne venisse, ex
Deo est. Qui autem hoc non confitetur, non est ex
Deo, sed ex Antichristo, de quo audistis. Quando?
Cum paulo ante dixit, quoniam Multi in mundo
sunt Antechristi, hoc est, præcursores Antichristi.
At vero confessionem adventus Christi in carne
non lingua faciendam ait, sed operibus; quemad-
modum et beatus Paulus dicit ⁴⁴ : *Semper mortifi-
cationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut
et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris.* Qui
igitur habet in se operantem Jesum Christum, et
mundo mortuus est, et non amplius huic mundo
vivit, sed Christo, et hunc circumfert non tantum
in carne propria Christi, **423** sed etiam in sua
ipsius carne, hic ex Deo est. Qui autem non
Christo, sed sibiipsi, et mundo, seu mundi deliciis
vivit, iste non est ex Deo. Quapropter Paulus
rursus ait ⁴⁵ : *Cum sit inter vos zelus et contentio,
nōne carnales estis, et secundum hominem ambu-
latis?* Qui autem secundum hominem ambulat,
Spiritus Christi non habet. Qui autem Spiritum
Christi non habet, hoc est, qui secundum Christum
non vivit, hic non est Christi.

D Vers. 3. Et omnis spiritus qui non confitetur
Jesum in carne venisse, ex Deo non est : et hic est
Antichristus, de quo audistis, quoniam venit, et nunc
jam in mundo est. In mundo jam esse Antichri-
stum ait, non quidem per propriam personam,
sed per eos, qui ipsi viam parant : nempe per
pseudoprophetas, pseudoapostolos et hæreticos.
Hic autem Antichristus homo erit Satanam qua-
quaversum circumferens, qui sese extollet supra
omne quod dicitur Deus, aut, quod colitur ⁴⁶ : et
idcirco idola colere dedignabitur (quæ per deos
dictos significavit apostolus; sicut per id quod

⁴⁴ II Cor. iv, 10. ⁴⁵ I Cor. iii, 3. ⁴⁶ II Thess. ii, 4.

colitur, seu per numen Christianismum intelligit), et se solum Deum esse ostendere conabitur.

VERS. 4-6. Vos ex Deo estis, filii, et vicistis eos, quoniam maior est, qui in vobis est, quam qui in mundo. Ipsi de mundo sunt: ideo de mundo loquuntur, et mundus eos audit. Nos ex Deo sumus. Qui novit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos. Postquam notos fecit veros prophetas et apostolos, subdit: Vos autem, cum ex Deo sitis, filii, vicistis eos, nempe pseudoprophetas. Quomodo? Quoniam in vobis Deus maior est, quam qui in mundo, secundum quem pseudoprophetae vivere elegerunt. Deinde aliud etiam addit pseudoprophetarum indicium, quod maxime etiam simpliciores fideles contristabat. Verisimile enim est, horum nonnullos regre tulisse, cum cernerent, illos quidem passim summo in pretio, sese autem despectui haberi. Unde ait: Nolite contristari, si vulgus vos quidem despicit, illos autem suspicit: ad simile enim simile tendit. Ipsi namque de mundo loquentes, hoc est, docentes secundum desideria carnis, mundanos habent obsequentes: perversi scilicet perversos. Nos autem, ut qui ex Deo et a concupiscentiis mundi alieni sumus, ipsis grati acceptique esse non possumus. Audit vero nos, qui temperanter vivit, et per hoc Deum cognoscens, promptus est ad nobis praeibendum: auditum. Quod et Christus ait: Qui habet aures audiendi, audiat: docens, eum qui ad obediendum est paratus, etiam aures ad audiendum habere⁴⁹.

VERS. 6-10. 424 In hoc cognoscimus Spiritum veritatis, et spiritum erroris. Charissimi, diligamus nos invicem: quia charitas ex Deo est. Et omnis qui diligit, ex Deo natus est, et cognoscit Deum. Qui non diligit, non novit Deum, quoniam Deus charitas est. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum. In hoc est charitas: non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris. Distinctis hucusque, quos complecti et quos rejicere debemus, subjungit de reliquo tanquam obsignationem eorum quae dixit, quod ex hoc cognoscamus et eos qui spiritum veritatis, et eos qui habent spiritum seductionis, falsae scilicet prophetiae: ac iterum repetit sermonem de charitate. Cumque ostendisset quosnam oporteat diligere, videlicet, qui similibus gaudent moribus, inhaeret de reliquo iis, quae a principio dixerat, asserens ex Deo esse et dilectionem et diligentem: et quidem eum tantum, qui diligit, ex Deo natum esse, eumque cognoscere: eum autem qui eharitatem non habet, Deum non cognoscere. Quomodo autem is, qui non diligit, Deum non cognoscat, astruit in hunc modum:

Α τριαντηνών), καὶ ἐκ τούτων μόνον ἀποφαίνειν ἐπιχειρήσει Θεός.

Ἔμεις ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστέ, τέκνια, καὶ νενικήκατε αὐτούς, ὅτι μέλλων ἔστιν ὁ ἐν ὑμῖν, ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ. Αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου εἰσι, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ κόσμου λαλοῦσι, καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκούει. Ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν. Ὁ γινώσκων τὸν Θεόν, ἀκούει ἡμῶν. Ὅς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἀκούει ἡμῶν. Διὰ τῶν προσφθευομένων γνωρίσας τοὺς τοῦ Κυρίου προφήτας καὶ ἀποστόλους, ἐπιφέρει: Ἔμεις δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄντες, τέκνια, νενικήκατε αὐτούς, ἦτοι τοὺς ψευδοπροφήτας. Πῶς; Ὅτι ὁ ἐν ὑμῖν Θεὸς μέλλων ἔστιν, ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ, καθ' ὃν οἱ ψευδοπροφῆται ζῆν ἐβλόντο. Εἴτα τοῦτοις ἐπιφέρει καὶ ἕτερον γνώρισμα τῶν ψευδοπροφητῶν, ὁ μάλιστα καὶ τοὺς ἀπλουστέρους τῶν πιστῶν ἐλύπει. Εἰκὸς γάρ τινος τούτων καὶ ἀσχάλλειν ὀρώντας ἐκείνους μὲν τοῖς πολλοῖς περισπουδάζουσας, ἑαυτοὺς δὲ καταφρονουμένους. Καὶ φησι: Μὴ λυπεῖσθε, εἰ ὑπὸ πολλῶν καταφρονεῖσθε ὑμεῖς, ἐκείνοι δὲ ὑπὸ τούτων προσλαμβάνονται· τῷ γὰρ ὁμοίῳ τὸ ὁμοίον προστρέχει. Αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου [εἰσι, καὶ ἐκ τοῦ κόσμου] λαλοῦντες, τοῦτ' ἔστι κατὰ τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας διδάσκοντες, ἔχουσιν αὐτοῖς κατηκόους, ἐνδιάτροφους ἐνδιατρώφους. Ἡμεῖς δὲ, ὅτε ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄντες, καὶ τῶν τοῦ κόσμου ἐπιθυμιῶν ἠλωτριωμένοι, ἀπαράδεκτοι αὐτοῖς κατιστάμεθα. Ἀκούει δὲ ἡμῶν ἐκεῖνος ὁ σωφρόνως ζῶν, καὶ διὰ τοῦτο τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκων, ἔτοιμος ὑπέχειν τὴν ἀκοήν· ὁ καὶ ὁ Χριστὸς φησιν· Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω· τὸν πρὸς εὐταθεῖαν παρεσκευασμένον ἐκεῖνον προσμαρτυρῶν καὶ τὰ [f. τὸ] ὧτα ἔχειν.

Ἐκ τούτου γινώσκωμεν τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης. Ἀγαπητοί, ἀγαπώμεν ἀλλήλους· ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννηται, καὶ γινώσκει τὸν Θεόν. Ὁ μὴ ἀγαπῶν, οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἔστιν. Ἐν τούτῳ ἐφανέρωθη ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μορφοῦν ἀπέσταλκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ ἔστιν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήσαμεν τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἱλασμένον περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. — Διασταλλόμενος τοῖς ἤδη λεχθεῖσιν αὐτῷ ὡς ἀντιχεσθαι χρὴ, καὶ ὡς μὴ, ἐπιφέρει λοιπὸν ὡς ἐπισφράγισμα τῶν εἰρημένων, ὅτι ἐκ τούτου γινώσκωμεν τοὺς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἔχοντας, καὶ τὸ πλάνον πνεῦμα τὸ τῆς ψευδοπροφητείας. Κα μετὰ ταῦτα ἀναλαμβάνει πάλιν τὸν περὶ ἀγάπης λόγον. Δείξας γὰρ τινὰς χρὴ ἀγαπᾶν, ὅτι τοὺς ὁμοιοτρόπους, ἔχεται λοιπὸν τῶν ἐξ ἀρχῆς, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγων καὶ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν ἀγαπῶντα τοῦτον καὶ [f. δὲ] μόνον τὸν ἀγαπῶντα, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννησθαι, καὶ ἐπιγινώσκειν τὸν Θεόν, τὸν δὲ μὴ ἔχοντα τὴν ἀγάπην καὶ τὸν Θεὸν ἀγνοεῖν. Πῶς δὲ ὁ μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, κατασκευάζει οὕ-

⁴⁹ Matth. xi, 15.

τω. Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν. Ἦθελον δὴλον; Ἀφ' οὗ
ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ εἰς τὸν κόσ-
μον, ἵνα τὴν θύνην ζωὴν παράσχῃ ἡμῖν, καὶ ζήσωμεν
δι' αὐτοῦ. Ὅσπερ γὰρ ἀγαθότης λέγεται, ὅτι δι'
ἀγαθότητα ὑπέστησε τὸν νοητὸν κόσμον καὶ τὸν αἰ-
σθητὸν· οὕτω καὶ δι' ἀγάπην τὴν εἰς ἡμᾶς δοῦν τὸν
μονογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἔδειξε καὶ διὰ
τούτου ὅτι ἀγάπη ἐστίν. Αὐτὸ καὶ αὐτὸς ἐπιφέρει· Ἐν
τούτῳ ἐστίν ἡ ἀγάπη [ἀντὶ τοῦ, ἐν τούτῳ δι-
κνύεται, ὅτι ἀγάπη ἐστίν ὁ Θεός]. Εἰτα ἐξαίρων τὸ
τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης· καλὸν, φησὶν· Οὐχ ὅτι ἡμεῖς
ἠγαπήμεν αὐτὸν, τοῦτο ἐποίησεν ὁ Θεός, τὸν υἱοῦ
Υἱὸν ὑπὲρ ἡμῶν δοῦν, ἀλλὰ προκατάρχων τῆς εἰς
ἡμᾶς ἐνεργείας δι' ἀγάπης, ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐ-
τοῦ· καὶ οὐ μόνον ἀπέστειλεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν
ἁμαρτιῶν ἡμῶν διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος· ἡμῶν ἰλάσασθαι.
Εἰ οὖν οὕτω, φησὶν, ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ Θεός, καίτοι
μηδὲν ἡμῶν εἰς φύσιν αὐτῷ κοινωνοῦντων· πολλῶν
μᾶλλον πλέον ὀφειλομένων καὶ ἡμεῖς τοὺς συγγενεῖς
ἡμῶν ἀγαπᾶν, καὶ γινώσκας τὸ ἀπὸ τῆς ἀγάπης κα-
λὸν καὶ ἄλλοις τούτῳ διακινεῖν. Ὅσπερ γὰρ ἐγκλημα-
τῶ μὴ αἰρουμένῳ τὸ αἰρετὸν, οὕτως ἐπαινον περι-
ποιεῖ τοῖς ἀγαπῶσι τοὺς ἀδελφούς ἀγάπης, διὰ τὸ εἶναι
ἀγαπητοὺς. Οὕτω δὲ διατεθέντας ἔχομεν ἀμφοτέρω,
καὶ τὸ ἀγαπητοῦ, διὰ τὸ ὑπὲρ Θεοῦ ἀγαπᾶσθαι καὶ
προσληθῆναι ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἀγαπητικοῦ, διὰ τῆς
πρὸς τοὺς πλησίον ἀγάπης.

Ἀγαπητοί, εἰ ὁ Θεός οὕτως ἠγάπησεν ἡμᾶς
καὶ ἡμεῖς ὀφειλομένους ἀλλήλους ἀγαπᾶν. Θεὸν
οὐδεὶς πώποτε τεθέαται. Ἐάν γὰρ ἀγαπήμεν
ἀλλήλους, ὁ Θεός ἐν ἡμῖν μένει, καὶ ἡ ἀγάπη
αὐτοῦ ἐν ἡμῖν τετελειωμένη ἐστίν. Ἐν τούτῳ
γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς
ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν
ἡμῖν. Καὶ ἡμεῖς τεθεάμεθα καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι ὁ
Πατὴρ ἀπέσταλκε τὸν Υἱὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου.—
Εἴπομεν καὶ πρὸ τούτου, ὡς ἔθος τῇ μακαρίῳ τούτῳ,
τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἀναλαμβάνειν. Κατὰ ταύ-
την καὶ νῦν τὴν ἀγωγὴν χρῶμενος τῷ λόγῳ, φησὶ·
Θεὸν οὐδεὶς πώποτε τεθέαται. Ἐπεὶ γὰρ περὶ τῆς
ἀγάπης τῆς τῶν ἀδελφῶν ποιούμενος τὸν λόγον, τὸν
Θεὸν εἰς ὑπόδειγμα προήγαγε, δόντα τὸν Υἱὸν αὐτοῦ
τὸν μονογενῆ διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην εἰς θάνατον·
ἀκόλουθον δὲ ἦν εἰπεῖν τινα· Καὶ πόθεν τοῦτο λέγεις
περὶ πραγμάτων ἀθεάτων; συντρέχων οὖν τοῖς οὕτως
λέγουσι, φησὶ καὶ αὐτὸς, ὅτι Θεὸν μὲν οὐδεὶς πώ-
ποτε τεθέαται, σύμφημι καὶ αὐτός· ἀλλ' ἐκ τῆς
[sc. add. περὶ vel. εἰς.] ἀλλήλους ἀγάπης, φησὶ, γι-
νώσκουμεν, ὅτι ὁ Θεός ἐν ἡμῖν ἐστίν. Καὶ καλῶς τοῦτό
φησιν· ὅτι πολλὰ τῶν ἀθεάτων ἡμῖν ἐκ τῶν ἐνεργειῶν
αὐτοῦ καταλαμβάνομεν· ἀμέλει ὅσπερ οὐδὲ
ψυχῇν τις ἐώρακεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐνεργειῶν οὖν καὶ
κινήματων κατανοεῖται [sc. νοεῖται], ὅτι ἐστίν ἐν ἡμῖν
καὶ ἐνυπάρχει· οὕτω καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ ἀγάπην
οἷς διὰ τινος κινήσεως καὶ ἐνεργείας γινώσκουμεν.
Εἰ δὲ τοῦτο οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος, οὐδὲ ὁ θεὸς οὗτος
ἄνηρ [παρὰ τὸ εἶδος] ἐκ τῆς ἐνεργείας εἶναι τὸν Θεὸν
καὶ ἐν ἡμῖν δεῖκνυσθαι. Καὶ τίς ἡ ἐνέργεια; Ἡ εἰς τοὺς
πλησίον ἡμῶν ἀγάπη καθάρᾳ· τοῦτο γινώρισμα τῆς τε

Deus, charitas est. Unde hoc manifestum? Ex eo
quod Filium suum unigenitum misit in hunc
mundum, ut veram vitam nobis tribueret, et nos
viveremus per ipsum. Quemadmodum enim dici-
tur bonitas, quia ex bonitate intellectualem ac
sensibilem mundum condidit; ita etiam, cum
propter charitatem erga nos unigenitum Filium
suum mundo dederit, per hoc ostendit, quod
charitas sit. Idecirco hic subiungit apostolus: *In
hoc est charitas*. Deinde divinæ charitatis præstan-
tiam extollens, Non quasi, inquit, dilexerimus eum,
hoc fecit Deus, dans pro nobis Filium suum; sed
ipse primus exercens in nos beneficentiam suam,
propter charitatem misit Filium suum: et non solum
misit, sed ideo misit, ut peccata nostra proprio san-
guine expiaret. Si ita igitur, inquit, dilexit nos Deus,
quanquam nos nullatenus simus ejusdem cum ipso
naturæ; multo magis etiam nos debemus eos, qui
ejusdem nobiscum naturæ sunt, diligere, et cogno-
scere. Quemadmodum enim peccati reus es, qui quod
est eligendum non eligit; ita laus multa comparatur
illis, qui digni sunt dilectione, ac propterea quod
chari sunt. Nos autem ita animo affecti, utrumque
habemus: nempe et chari sumus, quia a Deo diligi-
mur, et ab ipso suscipimur; et amatores, propter
charitatem erga proximum.

VERS. 11-14. Charissimi, si sic Deus dilexit nos,
425 et nos debemus alterutrum diligere. Deum nemo
vidit unquam. Si diligimus invicem, Deus in nobis
manet, et charitas ejus in nobis perfecta est. In hoc
cognoscimus, quoniam in eo manemus, et ipse in
nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis. Et nos
vidimus et testificamur quoniam Pater misit Fi-
lium suum Salvatorem mundi. Jam supra diximus,
solum esse beatum hunc apostolum eadem plus
semel repetere. Juxta hunc morem etiam nunc
prosequens sermonem, ait: *Deum nemo vidit
unquam*. Quoniam enim de charitate in fratres verba
faciens, Deum, qui dedit Filium suum unigenitum
ad mortem propter charitatem qua dilexit nos, in
exemplum adduxit, ac pronum erat alicui inter-
rogare, Unde hoc dicis de rebus quæ sub visum
non cadunt? hinc, ut ista aientibus occurreret, ait:
Et ipse, quod Deum nemo viderit unquam, assen-
tior: verum ex mutua charitate, inquit, cognosci-
mus, quod Deus in nobis sit. Et recte quidem
multa, quæ videre haud possumus, ex effectibus
certo deprehendimus. Videlicet, quemadmodum
neque animam quisquam vidit, attamen ex ipsius
operationibus et motibus intelligimus eam nobis
inesse; ita et ejus in nos charitatem veluti per
quamdam motionem et operationem cognosci-
mus. Quod si hoc absurdum non est, profecto ne
illud quidem incongruum, quod sanctus iste vir ex
operatione Deum nobis inesse demonstrat. Sed
quænam est hæc operatio? Dilectio pura erga pro-
ximum nostrum: hæc est certum indicium et

nostræ in ipso, et ipsius in nobis permanentiæ. Et hoc, inquit, quoniam de Spiritu suo dedit nobis. Purus enim pura et munda dispensat. Quoniam igitur per puram charitatem consortes ipsius effici-mur, hinc et nos, inquit, qui cum in carne vidi-mus, cognovimus et testamur, Patrem misisse Filium suum Salvatorem mundi. Verum ultra cognitionem nostram ipse etiam enarravit, perfec-tiorem nobis hujus rei notitiam suppeditans, ali-cubi quidem dicens ⁸⁰: *Exivi a Patre, et veni in mundum*: quia nempe Pater propter nostri dilec-tionem misit e caelo Filium suum unigenitum in mundum. Alibi vero clarius ⁸¹: *Si enim, inquit, Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat*; et ⁸²: *Non misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum*: habemus igitur, inquit, et a proprio intuitu, et ex enarratione Unigeniti qui est in sinu Patris ⁸³, quemadmodum in Evangelio dicitur, et ab opera-tione mutuæ charitatis, quod Deus sit in nobis, et ex Spiritu suo nobis dederit, et quod ipsius parti-cipes simus.

426 VERS. 15, 16. *Quisquis confessus fuerit, quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet, et ipse in Deo. Et nos cognovimus et credidimus charitati quam habet Deus in nobis. Deus charitas est. Et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo.* Hoc ad id quod paulo ante dictum est, nempe: *Omnis spiritus qui confitetur Jesum Chri-stum in carne venisse, reseritur.* Quoniam enim satis demonstravit eos et filios esse Dei, et Deum in ipsis manere (demonstravit autem hoc ex charitate quæ est ad invicem, quoniam datus est illis Spiritus sanctus), rursus ad ea sermonem convertit, et ait: *Quisquis confessus fuerit, quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in ipso manet, quemad-modum superius dixit: Omnis spiritus qui confite-tur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est.* Verum et aliud declarat hic sermo, nempe quod, qui ista constituentur, et Spiritum sanctum seu Deum in se manentem habent, etiam ipsi in Deo maneant. Hoc autem quomodo? Ex mutua chari-tate. Illius vero mentione facta, subjungit omnia, quæ de charitate dixit, multis confirmandis sermo-nem de charitate.

VERS. 17, 18. *In hoc perfecta est charitas Dei no-biscum, ut fiduciam habeamus in die judicii: quia sicut ille est, et nos sumus in hoc mundo. Timor non est in charitate: sed perfecta charitas foras mittit timorem. Lux est Deus, et sancti ipsius sunt lux in mundo* ⁸⁴, juxta Evangelium; et timor pœnæ in eis non est, quoniam charitate abundant. Volo, inquit, vos perfectos esse in charitate, ut fiduciam habeamus in die judicii ad Deum; quo-niam et ipse judex est, juxta ipsius sententiam,

ἡμῶν ἐν αὐτῷ μῆτις, καὶ τῆς ἐκείνου ἐν ἡμῖν, καὶ οὕ-
τως, τοῦτο ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν·
ὁ γὰρ καθαρὸς καθαρὰ καὶ ἀφαντα δανεῖται.
Ἐπεὶ οὖν διὰ τῆς καθαρᾶς ἀγάπης αὐτῷ κοινωνοῦ-
μεν, ἐκ τούτου καὶ ἡμεῖς, φησὶν, οἱ κατὰ σάρκα
τιθεαμένοι αὐτὸν ἐγνωμεν καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι ὁ
Πατὴρ ἀπέσταλκεν αὐτὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ
καὶ πρὸς τῇ ἡμετέρᾳ γνώσει καὶ αὐτὸς ἐξηγήσατο,
τελειώτερον ἡμᾶς· τῇ τοιαύτῃ ἐμβριθέως γνώσει·
ποτὲ μὲν λέγων· Ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ
ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον. Τοῦτο περὶ τοῦ κατα-
πέμψαι ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀγάπης ἀπ' οὐρανοῦ τὸν
Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ εἰς τὸν κόσμον. Καὶ δι'
ἐτέρων δὲ πάλιν τρανότερον· Τοσοῦτον γὰρ, φησὶν,
ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐ-
τοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων
εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται· καὶ, ὅτι ἦλθεν ἵνα
κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον.
Ἐχομεν τοίνυν καὶ ἀπὸ τῆς αὐτοφίας αὐτῆς, φησὶ,
καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐξηγήσεως, τοῦ ὄντος
εἰς τὸν κόσμον τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐν Εὐαγγελίῳ εἰ-
ρηται, καὶ ἀπὸ τῆς ἐνεργείας διὰ τῆς εἰς ἀλλήλους
ἀγάπης, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν, καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος
αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν, καὶ κοινωνοῦμεν αὐτῷ.

Ὅς ἂν ὁμολογήσῃ, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ, ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ
Θεῷ. Καὶ ἡμεῖς ἐγνωκάμεν καὶ πεπιστεύκαμεν
τὴν ἀγάπην, ἣν ἔχει ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν. Ὁ Θεὸς
ἀγάπῃ ἐστὶ· καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ
Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ. — Τοῦτο πρὸς τὸ
[πρὸ] βραχίως [f. -χίος] εἰρημένον ἀναφέρεται,
τὸ, ὅτι Πᾶρ πνεῦμα ὁ ὁμολογεῖ ἐν σαρκὶ Κύριον
Ἰησοῦν ἐλήλυθα. Ἐπεὶ γὰρ ἱκανῶς ἀπέδειξεν,
ὅτι καὶ τέκνα εἰσὶ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτοῖς μένει·
ἀπέδειξε δὲ τοῦτο διὰ τῆς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης.
ὅτι ἐδόθη αὐτοῖς Πνεῦμα ἅγιον· ἐπαναφέρει πάλιν
ἐπ' ἐκεῖνα τὸν λόγον, καὶ φησὶν· Ὅς ἐὰν ὁμολο-
γήσῃ, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς
ἐν αὐτῷ μένει· ὥστερ ἀνωτέρω εἰρηκεν, ὅτι Πᾶρ
πνεῦμα ὁμολογούν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐλη-
λυθα, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν. Ἐξέφηγε δὲ καὶ ἕτερον
ὁ λόγος, ὅτι οἱ ὁμολογούντες ταῦτα καὶ μένοντες ἔχον-
τες ἐν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα, ἔσται τὸν Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἐν
Θεῷ μένουσι. Τοῦτο δὲ πῶς; Διὰ τῆς εἰς ἀλλήλους
ἀγάπης. Ἀγάπης δὲ μνημονεύσας, ἐπιφέρει καὶ πάντα
τὰ περὶ ἀγάπης, ὥστερ εἰρηκε, πολλὴν πίστιν παρεχό-
μενος τῷ περὶ ἀγάπης λόγῳ.

Ἐν τούτῳ τετελειῶται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡμῶν,
ἵνα παρῆρσιαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως·
ὅτι καθὼς ἐκεῖνός ἐστι, καὶ ἡμεῖς ἐσμεν ἐν τῷ
κόσμῳ τούτῳ. Φέθος οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ ἀγάπῃ,
ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον. —
Φῶς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ φῶς εἰσιν ἐν
τῷ κόσμῳ, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ εἰδὸς ἐν αὐτοῖς
οὐκ ἐστὶ κοίλαςως, ὅτι ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ περισ-
σεύουσιν. Βούλομαι, φησὶν, ὑμᾶς τετελειώσθαι ἐν
τῇ ἀγάπῃ, ἵνα παρῆρσιαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ

⁸⁰ Joan. xvi, 28. ⁸¹ Joan. iii, 16. ⁸² Ibid. 17.

⁸³ Joan. i, 18. ⁸⁴ Matth. v, 14.

τῆς κρίσεως πρὸς τὸν Θεόν· ὅτι καὶ αὐτός ἐστιν ὁ Α
κρίνων κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀπόφασιν τὴν, ὅτι 'Ὁ Πα-
τήρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίνιν πᾶσαν δέ-
δωκε τῷ Υἱῷ. Καὶ ὅτι πρὸς τὸν ἐνανθρωπήσαντα
ἡμῖν ἔσται ἡ παρῴρησις, ἐδήλωσε διὰ τῶν ἐπομένων,
εἰπὼν, ὅτι Καθὼς ἐκεῖνός ἐστι, καὶ ἡμεῖς ἐσμεν ἐν
τῷ κόσμῳ τούτῳ· τοῦτολέγων· Προαποδείξιμένον,
ὅτι ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ, τὸ τέλειον
καὶ αὐτοῖς, φησὶν, ἐπιμαρτυρόμεθα τῆς ἀγάπης.
Ἄς οὖν ἐκεῖνος ἄμωμος ἦν τῷ κόσμῳ καὶ καθα-
ρὸς (διὸ καὶ ἔλεγεν· 'Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου
τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρήσκει οὐδέν·) οὕτω καὶ
ἡμεῖς ἐσόμεθα ἐν τῷ Θεῷ, καὶ ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν. Εἰ
οὖν τοῦτο, ἐκεῖνός ἐστιν ὑψηλῆς ἀγνείας ἡμῖν
καὶ πάροχος· οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτὸν περιφύρομεν
ἐν τῷ κόσμῳ· τοῦτ' ἀγνῶς καὶ καθαρῶς, πάντοτε
τὴν νέκρωσιν αὐτοῦ ἐν τῷ σώματι ἐπιφέροντες.
Οὕτω δὲ βιούμετες, παρῴρησάμεθα πρὸς αὐτόν, καὶ
φόβου παντός ἐσόμεθα ἐκτὸς τότε. Τετλειωμένοι
γὰρ ἐν τῇ ἀγάπῃ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, πόρρω
τοῦ φόβου ἐσόμεθα. Καὶ ἐπιφέρει τοῖς πιστωτι-
κὸν τὸ, ὅτι 'Ἡ τελεία ἀγάπη ἐξω βάλλει τὸν
φόβον. Ποῖον δὲ φόβον; Αὐτός φησιν ὅτι τὸν κολα-
στικόν. Ἔστι γὰρ τινα καὶ ἀγαπᾶν διὰ φόβον τοῦ
κολασθῆναι· οὗτος δὲ ὁ φόβος οὐκ ἐστὶ τελειωτικός,
τοῦτ' ἐστίν, οὐ τῆς τελείας ἐστὶν ἀγάπης. Ταῦτα
εἰρηκῶς περὶ τῆς τελείας ἀγάπης, καὶ καταναγ-
καστικῶς δείκνυσιν, ὡς ὀφείλομεν ἀγαπᾶν τὸν Θεόν,
ὅτι καὶ αὐτός, φησὶ, πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς. [Ὁφεί-
λομεν δὲ, τὸν προκατάρχοντα ἡμῖν ἀγαθοῦ,] σπου-
δαίτερον πρὸς τὴν ἀνταμοιβὴν τούτου ἐπιείεσθαι
καὶ ἡμεῖς. Ἐξήτησαν δὲ τινες. Πῶς τοῦ Δαβὶδ λέ-
γοντος, Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγιοι
αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐστὶν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις
αὐτόν, πῶς οὖν οὗτος φησιν· 'Ἡ τελεία ἀγάπη ἐξω
βάλλει τὸν φόβον; Οὐ δῆπου γὰρ οἱ ἄγιοι τοῦ Θεοῦ
τετλειώνται ἐν τῇ ἀγάπῃ, οἷς τὸ φοβεῖσθαι ἐντέλ-
λεται; Φαμὲν οὖν, ὡς αὐτός ὁ φόβος· ὁ μὲν
προκαταρκτικός, ὃς καὶ σύνδρομον ἔχει τὴν κόλασιν,
καὶ διὰ τὰ πεπραγμένα αὐτῷ δεινὰ, τὸν προσκύνον;
Θεῷ φοβουμένου, καὶ διὰ ταῦτα προσκύνοντος ἵνα μὴ
κολασθῇ· καὶ οὗτος μὲν ὁ προκαταρκτικός. [Ὁ δὲ τε-
λειωτικός] δέους μὲν τοῦ τοιοῦτου ἀπῆλλακται, διὸ
καὶ ἀγνός εἰρηται, καὶ διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος.
Τίς οὖν, καὶ διὰ τί ὁ τελειωτικός φόβος; Ὁ δὲ τὸ D
τελείως εἰς ἀγάπην ἀναληφθῆναι τὴν κατωμεγεθυῦντα [f. κατευμ.], αὐτοῦ σπουδῇ ἐπιδείκνυσθαι μὴ ἁ-
λιπεῖν τινος αὐτῷ, ὧν εἰκὸς τὸν σφόδρα ἀγαπῶντα ἐπιτελεῖν τῷ ἀγαπῶμένῳ.

Ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει. Ὁ δὲ φοβούμενος
οὐ τετλειώται ἐν τῇ ἀγάπῃ. Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν
αὐτόν, ὅτι αὐτός πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς. — Φόβον
ἰναυῶτα λέγει τὸν προκαταρκτικόν. Ὁ γνησίως οὖν
ἀγαπῶν τὸν Θεόν, οὐ διὰ τὴν ἀπειλὴν τῶν κολάσεων
ποιεῖ τὰ θεάρεστα, ἀλλὰ τῷ τῆς ἀρετῆς φιλήτρῳ, καὶ
τῇ ἀγάπῃ τῇ πρὸς τὸν Θεόν, οὐ μὴν διὰ τὸν γνήσιον
φόβον ἐκρυτὸν ἀσφαλιζόμενος, ὃς ἐστὶ ἔρως τοῦ καλοῦ.
Ἡ· πάλιν ὁ φόβος τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς κόλασιν

qua dixit ⁵⁵: *Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio.* Et quod ad Verbum incarnatum sit nostra fiducia, ostendit per ea quæ sequuntur, dicens: *Sicut ille est, et nos sumus in hoc mundo.* Quasi dicat: Cum ante demonstra- tum sit, quod Deus in nobis et nos in illo simus, perfectionem charitatis et nobis ipsis attestamus. Quemadmodum igitur ille immaculatus et purus erat in mundo (idecirco enim dixit ⁵⁶: *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam*), sic et nos erimus in Deo, et Deus in nobis. Si hoc ita se habet, igitur ille nobis est magister puritatis et largitor. Sic etiam nos illum circumferimus in mundo sancte et pure ⁵⁷, semper mortificationem ejus in corpore nostro circumferentes. Sic autem viventes, confidentiam habebimus ad ipsum, neque povere ullo tunc quatiemur: perfecti enim in charitate ob bona opera, procul a timore erimus. Unde subdit in hujus rei confirmationem, *Perfecta charitas foras mittit timorem.* At quem timorem? Ipse dixit hunc esse timorem pænæ. Potest enim aliquis etiam amare timore, **427** ne puniatur. Iste autem timor nunquam est perfectus, seu perfectæ charitatis. His de charitate dictis, evincit, nos debere Deum diligere, quoniam et ipse, in- quit, prior dilexit nos. Et sane, cum prior ille nobis tantum bonum tulerit, eo nos studiosius debemus ad illud rependendum eniti. Quæsiere vero nonnulli, quomodo cum David dicat ⁵⁸: *Ti- mete Dominum, omnes sancti ejus; quoniam non est inopia metuentibus eum*; iste nunc asserat charitatem perfectam foras ejicere timorem. Nonne sancti Dei perfecti sunt in charitate, qui- bus tamen mandatur, ut timeant? Respondemus duplicem esse timorem. Unus quidem est initialis, qui comitem habet afflictionem; ac illius est, qui ob mala perpetrata metuens, accedit ad Deum, ideoque accedit, ne puniatur. Et talis quidem est timor initialis. At timor perfectus ab hujusmodi metu liber est. Quapropter dicitur sanctus et per- manens in sæculum sæculi ⁵⁹. At quis, et ad quid est timor perfectus? Is nempe, quo quis eo quod perfectam habet charitatem, sollicitus est, ne quidquam illi desit eorum, quæ erga dilectum præstari ab eo decet, qui valde diligit.

[f. κατευμ.], αὐτοῦ σπουδῇ ἐπιδείκνυσθαι μὴ ἁ-
λιπεῖν τινος αὐτῷ, ὧν εἰκὸς τὸν σφόδρα ἀγαπῶντα ἐπιτελεῖν τῷ ἀγαπῶμένῳ.

VERS. 18, 19. *Quoniam timor habet pœnam. Qui autem timet, non est perfectus in charitate. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos.* Timorem quem initialem diximus, hoc loco intelligit. Qui igitur Deum legitime diligit, is non ob comminatas pœnas facit ea quæ Deo placent, sed virtutis illicio et ex amore quo Deum prose- quitur: non enim eo, quantumvis ingenuo, timore contentus est, qui fluit ex amore honesti. At ille

⁵⁵ Joan. v. 22. ⁵⁶ Joan. xiv. 30. ⁵⁷ II Cor. iv. 10. ⁵⁸ Psal. xxxiii. 10. ⁵⁹ Psal. xviii. 40.

timor, quo quis aliquid facit, ne in punitionem A incidat, idem est cum priore. Unde subdit: Timor pœnam habet.

VERS. 20. Si quis dixerit, quoniam Diligo Deum, et fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum, quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere? Postquam demonstravit, charitatem talis esse indolis, ut a Deo in nos, et a nobis in Deum trajiciat, addiditque, quod si Deus nos dilexit, etiam nos ad invicem diligere debeamus; rursus ad hoc sermonem referens, ait, debitum nobis incumbere, ut fratres nostros diligamus, exemplo charitatis Dei erga nos: quam si Deo pependerit, debito huic satisficiemus. Oportet igitur, inquit, omnino fratrem diligere in perfectissimum charitatis erga Deum nostræ argumentum: alioquin neque nostra in Deum charitas salva erit, mutuo 428 debito cadente, quod ex charitate erga Deum habebamus. Subjungit vero rationem efficacissimam ad eos revincendos, qui divinam charitatem adulterare conantur, ita ferme disserens: Charitas omnino ex mutua consuetudine, seu conversatione exsurgit. Ex conversatione autem sequitur, ut fratrem videamus, indeque amore ipsius capiamur. Visionis enim magna vis est ad conciliandum amorem. Porro si ita est, quomodo is, qui maximum amoris illicitum nihili faciens, fratrem, quem videt, non diligit, veraciter dicere poterit, se Deum, quem non videt, nec cum eo conversatur, neque eum ullo sensu percipere potest, diligere? Si igitur quis, inquit, imprudenter dicat, se Deum quidem diligere, fratrem autem suum odio habere, profecto hic, præterquam quod divinam corrumpit charitatem, ejus præcepti transgressor est, quod ait 60: In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem. Qui igitur Deum diligit, et ejus discipulus esse contendit, diligit etiam fratrem suum juxta ipsius præceptum.

VERS. 21. Et hoc mandatum habemus a Deo: ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum.

CAPUT V.

VERS. 1, 2. Omnis, qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est. Et omnis qui diligit eum, qui genuit, diligit et eum qui natus est ex eo. In hoc cognoscimus, quoniam diligimus natos Dei, cum Deum diligamus, et mandata ejus faciamus. Hoc quoque superius dicta confirmat, ac si diceret: Si mandatum a Magistro nostro accepimus, ut invicem diligamus, profecto, si credimus, Magistrum nostrum Jesum esse Christum, (qui propterea est Christus quia Deus est et homo), mandata ipsius velut Magistri et Dei custodiamus. Credentes vero ipsum esse Deum, filij ejus evadimus; quemadmo-

ποιών τι, ὁ αὐτός ἐστι τῷ προτέρῳ· διὸ ἐπάγει· Ὁ φόθος κολάσιν ἔχει.

Ἐάν τις εἰπῇ, ὅτι Ἀγαπῶ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισεῖ, ψεύστης ἐστίν. Ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὃν ἑώρακε, τὸν Θεὸν ὃν οὐχ ἑώρακε, πῶς δύναται ἀγαπᾶν;— Διαβηστικὴν εἶναι δεῖ τὴν ἀγάπην, ἀπὸ τε τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἡμῶν πρὸς αὐτὸν καταναγκαστικῶς ἀποδεῖξας, καὶ τοῦτο προσθεῖς πάλιν, ὅτι, εἰ οὕτως ἡγάπησεν ἡμᾶς ὁ Θεός, καὶ ἡμεῖς ὀφειλομένοι ἀλλήλους ἀγαπᾶν· καὶ αὐθις πρὸς τοῦτο ἀναφέρων τὸν λόγον φησὶν· Ἐπειδὴ χρεωστικῶς ἡμῖν ἀπὸκειται τὸν ἀδελφὸν ἀγαπᾶν, ἐξ ὑποδείγματος τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης, ἣν καὶ ἀντισφύροντες καὶ ἀνταποδίδοντες Θεῷ, τὴν ὀφειλὴν ἀποπληροῦντες ἐσόμεθα· χρὴ, φησὶν, ἀνυπερβέτως τὸν ἀδελφὸν ἀγαπᾶν, εἰς τελευτάτων γνώρισμα τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης. Εἰ γὰρ μὴ τούτου, οὐδὲ ἡ πρὸς Θεὸν ἀγάπη ἡμῶν σωθεῖη, ὥς τῆς ὀφειλῆς τῆς πρὸς ἀλλήλους διαπιπτούσης, ἣν ἐκ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἐσχίκαμεν. Ἐπιφέρει δὲ καὶ τοῦτο ἐναργέστατον εἰς ἐλεγχον λόγον τῶν ἐπιχειρούντων νοθεύειν τὴν θεῖαν ἀγάπην, τοιοῦτόν τι λέγων· Ἡ ἀγάπη πάντως ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους συνίσταται συνηθείας, ἡ δὲ συνηθεῖα ἐπόμενον ἔχει τὸ ὁρᾶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ταύτῃ μάλιστα συνδεῖσθαι πρὸς τὴν ἀγάπην αὐτοῦ· ἐφελκυστικὴν γὰρ ὄρασις πρὸς ἀγάπην. Εἰ δὲ τοῦτο, ὁ τὸ μᾶλλον ἐφελκόμενος εἰς ἀγάπην παρ' οὐδὲν ποιούμενος, καὶ τὸν ἀδελφόν, ὃν ἑώρακε, μὴ ἀγαπῶν, πῶς τὸν Θεόν, ὃν οὐχ ἑώρακε, [φάσκων ἀγαπᾶν], ὅτε μὴδὲ συνηθείας ἐστὶν αὐτῷ, μὴδὲ μὴ αἰσθῆσαι ληπτὸς, ἀληθεύων φωραθεῖν; Εἰ τοῦτο οὖν τις ἀναιδεόμενος φησὶ, φησὶ, τὸν μὲν Θεὸν ἀγαπᾶν, μισεῖν δὲ τὸν ἀδελφόν, οὐ πρὸς οἷς τὴν θεῖαν ἀγάπην νοθεύει, ἐτι καὶ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ παραβᾶτης εὐρίσκεται, τῆς λεγούσης, Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους; Ὁ οὖν τὸν Θεὸν ἀγαπῶν, καὶ τούτου μαθητῆς εὐσχυριζόμενος εἶναι, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐκείνου ἐντολήν.

Καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Πᾶς ὁ πιστεύων, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν γεγέννησαντα, ἀγαπᾷ καὶ τὸν γεγέννημένον ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ποιῶμεν. Καὶ τοῦτο τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων πιστωτικόν. Εἰ ἐντολὴν ἐλάβομεν ἀπὸ τοῦ Διδασκάλου ἀλλήλους ἀγαπᾶν, πάντως εἰ πιστεύομεν, ὅτι διδάσκαλος ἡμῶν Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός, ὃς ἐν τούτῳ ἐστὶ Χριστός, ἐν τῷ Θεῷ εἶναι καὶ ἀνθρώπου, φυλάξωμεν καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ὡς διδάσκαλου, ὡς Θεοῦ. Πιστεύοντες δὲ

θεὸν αὐτὸν εἶναι, υἱοὶ αὐτοῦ χρηματίζομεν, καὶ ὡς καὶ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρηται· Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· τοῦτ' ἐστίν, Ὅσοι ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, οὗτοι καὶ ἐτεκνώθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Εἰ γεγεννήμεθα δὲ ἐξ αὐτοῦ, πάντως καὶ τὸ καθήκον τῷ γεγεννηκότι ἐπιδοιζόμεθα. [Τί τοῦτο;] ἢ Ἀγαπᾶν τὸν γεγεννηκότα. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο, φησὶ, πάντες οἱ πεπιστευκότες, ἐξ αὐτοῦ γεγεννήμεθα· εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ γεγεννήμεθα, ὀφείλεται ἐσμὲν ἀλλήλους ἀγαπᾶν, καὶ ὡς ἀδελφοί, καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένοι· καὶ ἐπιφέρει τοῦτου πίστιν, ὡς Ὁ ἀγαπῶν τὸν γεννησαντα, καὶ τὸν γεννηθέντα ἐξ αὐτοῦ [ἀγαπᾶ]. Εἴτα πάλιν φησὶν, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, ἥτις τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ ἀγάπη, τὴν εἰς τὸν τεκνόντα ἀγάπην βεβαιῶσι. Ἄνω μὲν γὰρ ἔλεγεν· Ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀγαπᾶ· νῦν δὲ λέγει, ὅτι Ὁ ἀγαπῶν τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶ. Καὶ δείγμα τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης τὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπην ποιεῖται.

Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. Τοῦτο οὕτως· Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν· ὅτι πᾶν τὸ γεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν κόσμον. Τὸ δὲ, Βαρεῖαι οὐκ εἰσὶ, παρεμβέδιηται.

Καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ Βαρεῖαι οὐκ εἰσιν. Ὅτι πᾶν τὸ γεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν κόσμον. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἡ νικησασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν. Ἐπειδὴ τὸ πᾶν τεκμήριον τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, τὴν τῶν ἐντολῶν τήρησιν, προσβάλλει· ἐδόκει γὰρ τισὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ βαραῖαι εἶναι· διὰ τοῦτο φησὶ· Καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ Βαρεῖαι οὐκ εἰσὶ. Τί γὰρ βαρὺ, τὸ ἀγαπᾶν τὸν ἀδελφόν; [Ἀλλὰ καὶ] τὸ, ἐν φυλακῇ ἐπισκέπτεσθαι [τὸν βαρὺ]; Ὅδ γὰρ ἐξαιρεῖσθαι φησὶ τὸ (f. τὸν) ἐν φυλακῇ, ὃ δυσχερὲς, ἀλλ' ἐπισκέπτεσθαι μόνον· οὐδὲ τὸν ἀσθενούντα ἀπαλλάττειν τῆς νόσου, ἀλλὰ μόνον ἐπισκέπτεσθαι· οὐδὲ τῷ πεινῶντι πολυτελεῖ τράπεζαν παρατιθέναι κελεύει, ἢ τῷ γυμνῷ ἐκ ποικιλίας ἱμάτων κατεσκευασμένον δίδόναι, ἀλλὰ τὴν ἀναγκαίαν χρεῖαν παρσχόμενον, ἣν ὁ πεινῶν καὶ γυμνητῶν ἐπιζητεῖ. Οὕτω τὰ περὶ τοῦτου εἰπὼν, καὶ ἕτερον πρὸς ἀγάπην ἐπάγει. Τί τοῦτο; Τὴν νίκην. Φησὶ γὰρ, ὅτι διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπης τέκνα συνιστῶντες ἑαυτοὺς τοῦ Θεοῦ, ἔχετε ἤδη καὶ τοῦτου τοῦ κατωρθώματος ἐπακολούθημα, τὸ τὸν κόσμον νικᾶν. Τὸ γὰρ γεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν κόσμον. Εἴτα παρατίθησι καὶ τὴν νίκην, [καὶ τὸ δι' ὃ ἡ νίκη,] τὴν πίστιν ἀμφοτέρων λέγων εἶναι, δηλονότι τὴν πρὸς τὸν Θεὸν, ἥτις καὶ ἐκ Θεοῦ γεννηθεῖσα ἐνίκησε πᾶσαν ἀπιστίαν καὶ ἀπῆλασε· καὶ οὕτως Ἰουδαίους, οὕτως Ἕλληνας, οὕτως αἰρετικὸς δύνανται πρὸς αὐτήν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ πίστις οὐ φιλή νικᾷ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἔχοντος αὐτήν, διὰ τοῦτο προστίθεται· Καὶ τίς ἐστὶν ὁ νικῶν τὸν κόσμον, εἰ μὴ ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Καὶ

A dum etiam in Evangelio dicitur " : Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri : hoc est, Quotquot crediderunt in eum, etiam filii ab ipso facti sunt. Si autem ex ipso nati sumus, profecto et quod ei convenit, prestabimus. Quid vero hoc? Diligere eum qui genuit; quoniam, inquit, omnes qui credidimus, ex ipso nati sumus: si autem ex ipso nati sumus, nos mutuo, veluti fratres ab eodem progeniti, diligere debemus. Et hoc ex eo confirmat, quod Qui diligit eum qui genuit, diligit et eum qui natus est ex eo. Deinde rursus ait, charitatem, quæ erga fratres, seu filios Dei, 429 est, firmare dilectionem erga Genitorem. Dixerat enim antea: Qui diligit Deum, et fratrem suum diligit; nunc autem e converso ait: Qui diligit filios Dei, et Deum diligit. Scilicet certum dilectionis erga Deum indicium statuit dilectionem erga proximum.

VERS. 3. Hæc est enim charitas Dei, ut mandata ejus custodiamus. Hoc ita se habet: Hæc est charitas, ut mandata ejus custodiamus; quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum. Illud autem: Quoniam gravia non sunt, interjectum est.

VERS. 3, 4. Et mandata ejus gravia non sunt. Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum. Et hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra. Quoniam perfectum charitatis erga Deum argumentum mandatorum observantiam esse præmisit, quibusdam autem mandata Dei gravia esse videbantur, idcirco ait: Et mandata ejus gravia non sunt. Quomodo enim grave esse potest diligere fratrem suum, aut eum in carcere detentum visitare? Neque enim ait, ut eum e carcere educamus, quod difficile est; sed tantummodo, ut eum visitemus. Sic non præcipit, ut infirmum ab agritudine liberemus, sed tantum ut eum invisamus. Similiter non jubet, ut esurienti locupletem mensam paremus, aut nudo pretiosam acque pictam vestem tribuamus; sed solum quantum satis est ad necessarium usum, quem et qui esurit, et qui nudus est, requirit. His hac de re dictis, aliud de charitate addit. Quid vero illud? Victoria. Siquidem ait: Quoniam per fraternam dilectionem vosmetipsos filios Dei constituitis, habetis de reliquo et id quod est præclari hujus facinoris sequela, nempe: vincere mundum. Quod enim natum est ex Deo, vincit mundum. Deinde proponit ipsam victoriam, et propter quid ea sit, dicens utrumque hoc esse fidem in Deum: quippe quæ ex Deo progenita omnem vicit expulitque infidelitatem, ut neque Judeus, neque gentilis neque hæreticus quidquam contra eam possit. Quoniam vero fides non sola a semet-ipsa vincit, sed simul cum eo, qui ipsam habet, idcirco subjungit: Quis est qui vincit mundum, nisi

qui credit, quoniam Jesus est Filius Dei? Sed quis A
est Jesus iste? Is qui per aquam et sanguinem
venit, Christus.

VERS. 5, 6. Quis vero est, qui vincit mundum, nisi
qui credit quoniam Jesus est Filius Dei? Hic est qui
venit per aquam et sanguinem, Jesus Christus.
Quoniam filiorum Dei procreationis et partus
mentionem fecit, dicens: Omne quod natum est
ex Deo, hoc autem per sanctum baptismum simul
efficitur, idcirco ait: Hic est qui venit per aquam et
sanguinem **430** Christus Jesus, qui nos regenerat,
et filios Dei facit. Hoc enim velut consequens ad
sermonem subintelligitur, ut sit: Et omne quod
natum est ex Deo, vincit mundum. Et quomodo
natus est? Ex aqua, inquit, et sanguine. Qui enim
venit, Jesus Christus, per aquam et sanguinem
regenerat. Addit vero repetito sermone: non in
aqua solum, sed in aqua et sanguine. Vult enim
primum indicare Christi, qui nos filios effecit, de-
clarationem: quoniam homo qui in ipso est, pri-
mum Filius a Deo declaratus est, neque nobis per
suam adoptionem etiam hujusmodi contulit dignita-
tem: qui tribus quidem vicibus Dei Filius declara-
tus est; nempe cum baptizaretur in Jordane, Patre
desuper testimonium perhibente eum qui baptiza-
batur, ⁴³¹ Filium suum dilectum esse. Quis vero?
Qui aquam ingrediebatur, vel assumptus simul cum
Deo Verbo, qui in occulto apparebat: huic enim
testimonium perhiberi oportebat. Igitur per aquam,
homo est in baptismo, quod per aquam fit, Jesus
Patris testimonio declaratus est Filius Dei. Per
sanguinem vero, cum mox cruci affligendus, dixit ⁴³²:
Clarifica me tu, Pater; et venit vox de cælo: *Et
clarificavi et iterum clarificabo:* quam vocem, qui
audiebant, tonitru esse putaverunt. Per Spiritum
autem, quoniam, ut Deus, resurrexit ex mortuis:
soli enim est Dei semetipsum a mortuis suscitare.
Voce autem Spiritus significari Deum, satis de-
monstrat illud ⁴³³, « Spiritus est Deus. » Tribus igitur,
baptismo, cruce et resurrectione, Dei Filium esse
Domini nostrum attestantibus, hoc nullo modo
in dubium revocari potest. Porro per suam fillatio-
nem ipse, tanquam primitiæ universæ humanæ
massæ, nobis gratia sua contulit, ut essemus filii
Dei. Et tria hæc in unum Christum sunt. Hoc enim
significatur per ea verba: « Ii tres unum sunt, »
hoc est, ad testimonium de Christo. Sciendum vero,
Patres nonnullos per Spiritum non resurrectionem
intellexisse, sed Deum Patrem, cum supra Jordanem
clamevit ⁴³⁴: *Hic est Filius meus dilectus, in quo
mihi complacui,* secundum quod Spiritus est Deus,
ut jam diximus.

Iis ita dictis, confirmat ea argumento a minori,
hoc pacto: Si testimonium hominum quacumque
de re accipimus, an non multo justius est, ut
testimonium majus, nempe Dei, suscipiamus? Quid
enim? Nonne testimonium de Filio suo, nempe de

τίς ἐστιν Ἰησοῦς οὗτος; Ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵ-
ματος Ἰησοῦς ὁ Χριστός.

Τίς δὲ ἐστὶν ὁ νικῶν τὸν κόσμον, εἰ μὴ ὁ
πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ;
Οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵματος Ἰη-
σοῦς Χριστός. Ἐπειδὴ τεχνώσῃ; ἐμνήσθη Θεοῦ
καὶ τόκου, εἰπὼν, ὅτι Πᾶρ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ
Θεοῦ, τοῦτο δὲ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἡμοῦ
περιγίνεται, διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι Οὗτός ἐστιν ὁ
ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵματος Ἰησοῦς ὁ Χριστός,
ἀναγεννῶν ἡμᾶς καὶ υἱοὺς ποιοῦν Θεοῦ. Καὶ γὰρ
τοῦτο ὡς ἐπόμενον τῷ λόγῳ καὶ ἐξακούεται, ἵνα ἡ·
Καὶ πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν
κόσμον. Καὶ πῶς ἐγεννήθη; Δι' ὕδατος; [φησὶ] καὶ
αἵματος. Ὁ γὰρ ἐλθὼν Ἰησοῦς Χριστός δι' ὕδατος
ἀναγεννᾷ καὶ αἵματος. Προστίθῃσι δὲ πάλιν ἐπανα-
λαμβάνων τὸν λόγον, οὐκ ἐν τῷ ὕδατι, φάσκων,
μόνον ἀναγεννῶν, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι.
Βούλεται γὰρ πρῶτον δεῖξαι τοῦ υἱοθετοῦντος ἡμᾶς
Χριστοῦ τὴν ἀνάδειξιν, ὅτι υἱοθετηθεὶς ὁ ἐν αὐτῷ
ἄνθρωπος· πρῶτος ὑπὲρ Θεοῦ, οὕτω δὲ ἐν ἡμῖν διὰ
τῆς ἑαυτοῦ υἱοθεσίας ἐχαρίσατο τὸ τοιοῦτον ἀξίωμα,
ὃ καὶ κατὰ καιροῦ τρεῖς ἐξεφάνθη ἐπὶ τοῦ βαπτί-
σματος· ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, ἀνωθεν τοῦ Πατρὸς μαρτυ-
ροῦντος τὸν βαπτιζόμενον Υἱὸν ἀγαπητόν. Τίς δὲ;
Ὁ ἐμβαλὼν τὸ ὕδωρ, ἢ ὁ συνειλημμένος τῷ Θεῷ
λόγῳ ἄνθρωπος, ὁ φαινόμενος τῷ κρυπτομένῳ.
Τούτῳ γὰρ καὶ ἴδαι τὴν μαρτυρίαν γενέσθαι. Διὰ
τοῦ ὕδατος μὲν οὖν, τοῦτ' ἐστὶν ἐν τῷ βαπτίσματι
τῷ δι' ὕδατος, ἐξεφάνθη Υἱὸς Θεοῦ ὁ Ἰησοῦς; διὰ
τῆς τοῦ Πατρὸς μαρτυρίας· διὰ δὲ τοῦ αἵματος, ὅτε
μέλλων σταυροῦσθαι ἔλεγε· Ἀδελφόν μου σὺ, Πάτερ
καὶ ἡμέτερον φωνή· Καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω
ἦν καὶ βροντὴν ἐνόμισαν οἱ ἀκούσαντες. Διὰ δὲ τοῦ
Πνεύματος, ὅτε ὡς Θεὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Θεοῦ
γὰρ τοῦτο μόνου, τὸ ἀνίστην ἑαυτὸν· τῇ δὲ τοῦ
Πνεύματος φωνῇ, ὅτι σημαίνεται ὁ Θεός, τὸ Πνεῦμα
εἰρημένον ἱκανὸν παραστήσαι. Τριῶν οὖν μαρτυ-
ροῦντων, τοῦ βαπτίσματος, τοῦ σταυροῦ, τῆς ἀνα-
στάσεως, τὴν τοῦ Ἰησοῦ υἱοθεσίαν, ἀναμφέκτος ἡ
τοῦ Κυρίου υἱοθεσία· δι' ἧς υἱοθεσίας, καὶ ἡμῖν ὡς
ἀπαρχῇ, τοῦ οὐλοῦ ἀνθρωπείου φεράμενος· ὢν, ἐχαρί-
σατο τὸ υἱοῦ; εἶναι Θεοῦ. Καὶ τὰ τρία ταῦτα εἰς
ἓνα τὸν Χριστόν εἰσι. Τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ τοῦ
εἰπεῖν· Οἱ τρεῖς ἐν εἰσι· τοῦτ' ἐστὶν, εἰς τὴν περὶ
τοῦ Χριστοῦ μαρτυρίαν. Ἰστέον δὲ, ὡς τινες τῶν
Πατέρων τὸ Πνεῦμα οὐ διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ
Χριστοῦ ἐξεληφασιν, ἀλλ' εἰς τὸν Πατέρα, ὅτε ἐν
τῷ Ἰορδάνῃ ἐδόξαsen· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ἀγα-
πητός, ἐν ᾧ ἠνέδωκα, καθότι καὶ Πνεῦμα ὁ Θεός,
ὡς προειρήκαμεν.

Ταῦτα εἰπὼν, ἐπιφέρει πίστιν τῶν λεγομένων ἀπὸ
τοῦ ἐλάττονος οὗτου· Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώ-
πων περὶ οὗτου λαμβάνομεν, οὐ πολλὴ [δικαιοῦσα-
ρον] λάβομεν τὴν μεῖζον τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ; ἢ γὰρ
οὐχὶ αὕτη ἡ μαρτυρία περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἥτοι τοῦ

⁴³¹ Math. iii, 17. ⁴³² Joan. xii, 33. ⁴³³ Joan. iv, 24. ⁴³⁴ Math. iii, 17.

Χριστοῦ, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐστίν· Ὁ πιστεύων οὖν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐτι θεός ἐστιν, ὡς Υἱὸς Θεοῦ, ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν αὐτῷ, τοῦτ' ἐστίν [ἐν ἑαυτῷ], ὅτι καὶ αὐτὸς υἱοθετῆται πιστεύων, διὰ τοῦ υἱοθετηθέντος Ἰησοῦ ὑπὸ Θεοῦ. Ὁ μὴ πιστεύων δέ, δυσὶν ἐνοχός ἐστι κακοῖς· ἀπιστίας, ψεύστην ποιῶν τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν ἀποστερῶν υἱοθεσίας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἣν καὶ ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἔχει ἐν ἑαυτῷ, ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται· Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. Ὡστε ἔχων τὸν Υἱὸν διὰ τὸ βαπτίσματος, ἔχει καὶ τὴν ζωὴν· ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, Χριστὸν ἐνευδυσάμεθα. Ὅστις δὲ μὴ ἔχει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος, οὐδὲ τὴν ζωὴν ἔχει, καὶ νεκρῶται. Νεκρὸς γὰρ παραλαμβάνων ἡμᾶς τοῖς παραπτώμασιν, ἐγείρει διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Πῶς; Ὅτι ὁ συνταφείς Χριστῷ διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι καταδύσεως, οὗτος νεκρός ἐστι τῷ κόσμῳ, ἥτοι ταῖς κοσμικαῖς ἐπιθυμίαις, καὶ οὐκ ἐστὶ ἐν αὐτῷ, ὅλλα Χριστῷ ζῇ.

Οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι. Καὶ τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι ὁ Χριστός ἐστιν ἡ ἀλήθεια. Ὅτι τρεῖς μαρτυροῦσι, τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα. — Προσακουστέον τὸ, ἐλθὼν· ἵνα ἦ· Οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον ἐλθὼν, ἔχουν δι' ὕδατος παρασχὼν τὴν ἀπόδειξιν.

Καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἔρ εἰσιν. Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μεῖζων ἐστίν. Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ, ἣν μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν αὐτῷ. Ὁ μὴ πιστεύων τῷ Θεῷ ψεύστην πεποίηκεν αὐτὸν, ὅτι οὐ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρτυρίαν, ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ Θεός περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός. Καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ ἐστίν. Ὁ ἔχων τὸν Υἱόν, ἔχει τὴν ζωὴν. Ὁ μὴ ἔχων τὸν Υἱόν τοῦ Θεοῦ, τὴν ζωὴν οὐκ ἔχει. Καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἔρ εἰσιν, τοῦτ' ἐστίν, εἰς τὴν περὶ Χριστοῦ μαρτυρίαν, ὅτι τε υἱοθετῆθῃ ὑπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ ὅπερ ἔσχηκεν αὐτὸς ἐννομα αὐτοῦ.

Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν [εἰς τὸ δόγμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ], ἵνα εἰδῆτε, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, καὶ πιστεύητε εἰς τὸ δόγμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ παῖρσις, ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἐὰν τι αἰρώμεθα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν. Καὶ ἐὰν οἴδαμεν ὅτι ἀκούει ἡμῶν δ' ἐὰν αἰρώμεθα, οἴδαμεν ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα, ἃ ἠτήσαμεν παρ' αὐτοῦ. Ταῦτα ὡς ἐν ἐπιλόγῃ ἀνακαταλείπεται, καὶ φησιν,

⁶⁶ Joan. 1, 4. ⁶⁷ Galat. III, 27.

Variae lectiones et notæ.

(1) Versiculum septimum prætermittit commentator iste, sicut cæteri auctores Græci. Deest etiam ille in plerisque Græcis codicibus. Eum tamen genuinum esse Scripturæ textum, invicte probant eruditi quamplures: sed omnium, sicut novissime,

A Christo, ab ipso Deo est? Qui igitur credit in Filium Dei, quod Deus sit, tanquam Filius Dei, habet testimonium in ipso, hoc est, in seipso, credens, et ipsum adoptatum esse in filium per Jesum, qui **431** in filium assumptus est a Deo. Qui vero hoc non credit, duobus se malis obnoxium reddit: nempe infidelitatis, mendacem faciens Deum; et præterea se adoptione privat, ideoque et vita æterna, quam Christus in se ipso habet, quemadmodum in Evangelio scribitur ⁶⁶: *In ipso vita erat*. Quare qui habet Filium per baptismum, habet et vitam ⁶⁷. Qui-cumque enim in Christo baptizati sumus, Christum induimus. Quisquis autem non habet Filium per baptismum, neque vitam habet, sed mortuus est: siquidem ille nos, cum essemus mortui propter peccata, suscitavit per sanctum baptismum. Quo-modo? Quia qui conscriptus est Christo per dem-
B mersionem quæ sit in baptismo, is mundo, seu mundi concupiscentiis mortuus est, et non amplius in seipso, sed in Christo vivit.

Vers. 6, 7. *Non in aqua solum, sed in aqua et sanguine. Et Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas* (1). Quoniam tres sunt, qui testi-monium dant, Spiritus, et aqua, et sanguis. Subin-telligendum, venit, ut ita se habeat: Non in aqua solum venit, scilicet per aquam exhibens sui ostensionem.

Vers. 7-12. *Et hi tres ad unum sunt. Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est, quoniam hoc est testimonium Dei, quod testificatus est de Filio suo. Qui credit in Filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit Filio, men-darem facit eum, quia non credit in testimonium, quod testificatus est Deus de Filio suo. Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus. Et hæc vita in Filio ejus est. Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium, vitam non habet. Et hi tres ad unum sunt, hoc est, ad testimonium de Christo: quoniam in Filium assumptus est a Deo Patre: et quod ipse habebat, communicavit etiam cum dignis, qui crediderunt in nomen ipsius.*

μετέδωκε καὶ τοῖς ἀξίοις πεπιστευκόσιν εἰς τὸ

Vers. 13-15. *Hæc scribo vobis, ut sciatis, quoniam vitam habetis æternam, qui creditis in no-mine Filii Dei. Et hæc est fiducia quam habemus ad eum, quia quodcumque petierimus secundum voluntatem ejus, audit nos. Et si scimus quia audit nos, quidquid petierimus, scimus quoniam ha-bemus petitiones quas postulamus ab eo. Hæc velut in epilogo colligit, et ait: Scripsi vobis tan-quam hæredibus æternæ vitæ: non enim ita iis,*

ita et præstantissime vir celeberrimus P. Bernar-dus Maria de Rubéis, ord. Prædicatorum, in præ-clara dissertatione *De tribus testibus in cælo adver-sus Samuellem Crellium* edita typis Venetis an. 1756.

qui secundum spem æternæ non vivunt, scripsis-
 semus, siquidem non decet sancta dare canibus,
 et mittere margaritas ante porcos⁴². Repetit autem
 sermonem, **432** ut diximus, ad memoriam revo-
 cātes, quæ dixerat. Primum quidem, quod oportet
 firmiter credere in nomen Filii Dei, hoc est,
 exercere divinum cultum ab ipso præscriptum: hoc
 enim significat illud, *nomen Filii Dei*, ut diximus;
 deinde, quod signum indubitatae istius fidei nihil
 aliud sit, præterquam illa fiducia quam per irre-
 prehensibilem fidem acquirimus erga ipsum, quem-
 admodum etiam superius dixit. Et quod rursus
 signum talis fiduciæ sit nihilo eorum fraudari, quæ
 postulamus. Sed quoniam non omnes cuncta, quæ
 postulant, consequuntur, neque exaudiuntur in iis,
 quæ petunt, addit illud, *secundum voluntatem ejus*,
 innuens, eum qui præter Dei voluntatem petierit,
 haudquapum exaudiendum fore. Qua in re consonat
 beato Jacobo, siquidem et hic⁴³, *Petitis, ait, et
 non accipitis, eo quod male petatis*. Convertens vero
 hujusmodi signum in apertius indicium, Et si sci-
 mus, inquit, quia audit nos, quidquid petierimus;
 scimus, quia habemus petitiones quas postulamus
 ab eo. Ac si diceret: Si secundum voluntatem
 ejus postulamus, audit nos; et si exaudit nos in eo
 quod postulamus, scimus, quod secundum volun-
 tatem ejus petitiones nostras faciamus: et habemus
 in nobismetipsis petitiones quas postulavimus.
 Hæc vero sunt, regnum Dei, et justitia ejus⁴⁴,
 quæ ipse, ut peteremus, in Evangelio mandavit.

VERS. 16, 17. Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat et dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem: non pro illo dico ut roget quis. Omnis iniquitas peccatum est: et est peccatum non ad mortem. His quæ jam exposuimus, expeditis, diserte proponit quidquam eorum, quæ vult, ut secundum voluntatem Dei petamus. Quoniam vero per totam ferme Epistolam multus fuit in extollenda charitate, atque in firmando, Deum velle, ut dilectionem nostram erga fratres illibatam custodiamus; nunc unum illudque potissimum eorum, quæ Deus a nobis exigit, esse ait, ut si quis viderit fratrem suum peccantem non ad mortem, petat et dabit ei. Quid vero dabit? Vitam æternam. Sed quibus? Iis qui non peccant ad mortem. Sic enim ille peccatum generatim dividit. Omnis iniquitas peccatum est, et ea quæ est ad mortem, et illa quæ non est ad mortem. At de ea quæ est ad mortem, non roget, inquit, seu non postulet quisquam: non enim exaudiendus est, quoniam male petit. Loquitur vero de eo qui nullam exhibet conversionem: talis enim iniquitas est peccatum ad mortem, quæ scilicet ad pœnitentiam non vergit: qua laborans Judas æternam mortem subiit. **433** Verum et qui injuriarum memoriam retinent, ad mortem

A ὅτι Ἐγραφα ὑμῖν ὡς κληρονόμοις αἰωνίου ζωῆς· οὐκ ἂν γὰρ ταῦτα γραφαίη τοῖς μὴ κατ' ἐλπίδα βίωσιν τῆς αἰωνίου ζωῆς· ὅτι μὴδὲ τὰ ἅγια διδόναι τοῖς κατ', μὴδὲ τοὺς μαργαρίτας ἀξιόπαινον ῥίπτειν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. Καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὡς εἰρηκαμεν, ὑπομνήσκων αὐτοὺς τῶν εἰρημένων, πρῶτον, ὅτι δα[πιστεύειν ἀδιστάτως] εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἐστίν, εἰς τὴν ὑπ' ἐκείνου παραδοθεῖσαν ἡμῖν θεοσέβειαν (τοῦτο γὰρ σημαίνει, τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς περ εἶπομεν)· εἰτα ὅτι σημεῖον τῆς ἀδιστάτου ταύτης πίστεως οὐδὲν ἐστὶν ἄλλο, ἢ ἡ παρήρσια, ἣν διὰ τῆς ἀνωμήτου πίστεως εὐρίσκομεν πρὸς αὐτὸν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰρηκαμεν, καὶ ἐπὶ [πάλιν] τὸ σημεῖον τῆς τοιαύτης παρήρσιας, τὸ μὴ ἀστοχεῖν πάντων τῶν παρ' ἡμῶν αἰτουμένων τέθεικεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐ πάντων τῶν αἰτουμένων πάντες τυγχάνουσιν, οὐδὲ ἐπακούονται εἰς ἃ αἰτοῦσι, προστίθεται τὸ, κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ὡς ὅγε παρὰ τὸ θέλημα τοῦ διδασκάλου αἰτῶν, οὐδὲ εἰσακουσθήσομενος, ὁμοίως τῷ μακαρίῳ Ἰακώβῳ· ἐπεὶ καὶ οὗτος, Ἀλλεῖτε, φέσκει, καὶ οὐ λαμβάνετε, ἐπειδὴ, φησὶ, κακῶς αἰτεῖσθε. Ἀντιστρέφων δὲ τὸ τοιοῦτον σημεῖον εἰς σαφέστερον γνῶρισμα, φησὶ· Καὶ ἂν οἶδαμεν ὅτι εἰσακούει ἡμῶν εἰς πᾶν ὃ αἰτῶμεν, οἶδαμεν ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα, ἃ ἤτηκαμεν αὐτόν· τοιοῦτόν τι λέγων· Εἰ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ αἰτοῦμεν, ἀκούει ἡμῶν· καὶ εἰ εἰσακούει ἡμῶν εἰς ὃ αἰτοῦμεν, οἶδαμεν ὅτι κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιοῦμεν τὰ αἰτήματα ἡμῶν, καὶ ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς τὰ αἰτήματα ἃ ἤτησαμεν. Ταῦτα δὲ ἐστίν, ἡ βασιλεία καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ, ἃ καὶ αὐτὸς αἰτεῖν ἡμᾶς ἐν Εὐαγγελίοις ἐνετείλατο.

Εάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀμαρτάνοντα ἀμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσῃ, καὶ δώσῃ αὐτῷ, ζῶην αἰώνιον. μὴ πρὸς θάνατον· ὅτι περὶ ἐκείνης λέγω, ἵνα ἐρωτήσῃ. Πᾶσα ἀδικία ἀμαρτία ἐστὶ· καὶ ἐστὶν ἀμαρτία, οὐ πρὸς θάνατον. Εἰπὼν ἕπερ παρεθέμεθα, νῦν αὐτὸς καὶ ῥητῶς παρατίθεται τι ὧν αἰτεῖν ἡμᾶς βούλεται νῦν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπειδὴ πολὺς ἐστὶ σχεδὸν δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς, τὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπην ἐξυμνῶν, καὶ τοῦτο βούλεσθαι τὸν Θεόν, τὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπην ἀνῴθευτον τηρεῖν, νῦν ἐν τῶν θελημάτων αὐτοῦ καὶ τὸ κράτιστον εἶναι τοῦτό φησιν· Εάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀμαρτάνοντα μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσῃ, καὶ δώσῃ αὐτῷ. Καὶ τί δώσῃ; Ζωὴν αἰώνιον. Τίσι; Τοῖς μὴ ἀμαρτάνουσι πρὸς θάνατον. Ὡς γὰρ ἀπὸ γένους τῆς ἀπλῶς ἀμαρτίας ποιεῖ τὴν διαίρεσιν, καὶ φησὶ· Πᾶσα ἀδικία ἀμαρτία ἐστὶ, καὶ ἡ πρὸς θάνατον, καὶ ἡ μὴ πρὸς θάνατον. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς πρὸς θάνατον, φησὶ, μὴ ἐρωτάτω, ἥτοι μὴ αἰτεῖται· οὐ γὰρ εἰσακουσθήσεται, ὅτι κακῶς αἰτεῖ· περὶ τοῦ μηδεμίαν ἐπιδεικνυμένου λέγων ἐπιστροφὴν. Πρὸς θάνατον γὰρ αὕτη ἐστὶν ἀμαρτία μόνη, ἢ μὴ πρὸς μετάνοιαν ἀφορῶσα, ἣν καὶ Ἰούδας νοσήσας, τῷ αἰωνίῳ θανάτῳ ὑπέχθη.

⁴² Matth. vii, 6. ⁴³ Jac. iv, 5. ⁴⁴ Matth. vi, 33.

Ἄλλὰ καὶ οἱ μνησικαχοῦντες, πρὸς θάνατον ἀμαρ-
τάνουσι. Λέγει γὰρ Σολομὼν· Ὅσοι μνησικάκων
εἰς θάνατον. Οὐδὲ γὰρ οὗτοι μετανοοῦσιν ἐπιστρέ-
φοντες, μνησικαχίας ἐχόμενοι, καὶ διατηροῦντες
[τὴν κατὰ τοῦ πλησίον] ὀργήν, ἀλλὰ ἀμετάγνωστα
ἀμαρτάνουσιν.

Οἶδαμεν, ὅτι πᾶς ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ
οὐχ ἀμαρτάνει· ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ τη-
ρεῖ αὐτὸν, καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἄπτεται αὐτοῦ.
Οἶδαμεν ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν, καὶ ὁ κόσμος
ἅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. Οἶδαμεν δὲ ὅτι ὁ Υἱὸς
τοῦ Θεοῦ ἦκει· καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα
γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν· καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ
ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὐ-
τός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος.
Ἐπιστήσας ἡμᾶς τίς ἡ ἀμαρτία ἡ πρὸς θάνατον, καὶ
τίς ἡ μὴ πρὸς θάνατον, ἐπισημαίνεται λοιπὸν, καὶ
τίνων ἐστὶ τὸ πρὸς θάνατον ἀμαρτάνειν, καὶ φησιν,
ὅτι ὁ υἱοθετηθεὶς ἐκ Θεοῦ, οὐκ ἂν ποτε ὄψοιτο, οὔτε
πρὸς θάνατον [οὔτε τὴν μὴ πρὸς θάνατον] ἀμαρτίαν
νοήσῃ. Ἄπαξ γὰρ αὐτὸν ἐκδοὺς τῷ ἐνοικοῦντι αὐτῷ
διὰ τῆς υἱοθεσίας Χριστῷ, ἀνέπαφος διαμένει ἀμαρ-
τίας. Πλὴν ἵνα μὴ τις οὐκ ἐπιγῇ πάντῃ τὸν τοιοῦτον
μεταπειθοῦσθαι τὴν φύσιν, ὡς ἀνάγκη εἶναι λοι-
πὸν τῇ ἀμαρτίᾳ, ἐπιφέρει τὸ, *Τηρεῖ αὐτόν*· ὡς εἴ-
γε μὴ τηρῇ αὐτόν καὶ φυλάσῃ ἐκ τοῦ πονηροῦ,
πάντως ἀμαρτησόμενος. Οὐ φύσει οὖν εἰς ἀναμαρ-
τησίαν προβαίνει, φησὶν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ με-
γαλοδορίας· ὅς διὰ τοῦ υἱοθετησθαι ἡμᾶς, ταύτης
ἡξίωσε τῆς χάριτος, ἵνα φυλάσσοντες ἡμεῖς καὶ τη-
ροῦντες τὸ δῶρημα τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἡμῖν δωρηθὲν, καὶ
τὸ μὴ ἀμαρτάνειν ἐχωμεν. Ἐπεὶ ἄλλως, φησὶν, ἐν τῷ
πονηρῷ τοῦ κόσμου κειμένων (λέγει δὲ κόσμον τοὺς
μὴ διὰ δεξιῶν ἔργων εἰς υἱοθεσίαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ
μετατάξαντας), οὐδὲν ἂν ἐκώλυε τοῖς ἀπολλυμένοις
συνεξιστάσθαι ἡμᾶς· καθὼτι *ἔρχεται ἡ διάνοια*
τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεο-
τητος αὐτοῦ· ὡς ἐπὶ τοῦ καταχλυσμοῦ ὁ Θεὸς ἀπ-
εφῆκετο. Ἀλλ' ἐπεὶ, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει, καί,
δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν τοῦ γινώσκειν αὐτὸν Θεόν
ἀληθινόν, καὶ εἶναι ἐν αὐτῷ τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ αὐτοῦ
Ἰησοῦ Χριστῷ, ἐγνωμεν διὰ τῆς μεγαλοδορίας ταύ-
της, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ἡ ζωὴ ἡ
τοῦ πονηροῦ, καὶ τῶν σκανδάλων αὐτοῦ.

Τεκνία, φυλάξατε αὐτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων.
Ἀμὴν. Ἐξήτησάν [f. ἐξήτ.] τινες· Τίνος χάριν, εἰ
πρὸς τελείους πιστοὺς ταῦτα ἐγράψαι [f. —φ], παρ-
εγγυᾶ φυλάττεσθαι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων; Φα-
μὲν οὖν, ὡς ἐπειδὴ τῇ Ἐκκλησίᾳ ὅλη ἐγράφη ταῦτα,
ἥτις οὐ πᾶσα κεκριμένῃ λαῷ συνεπληρῆστο, ἀλλ' ἦν
τις καὶ ἐν ταύτῃ πωθέσμενον διακείμενος, πρὸς τοὺς
τοιούτους παρεγγυᾶ, τὸ εὐέλπισθον αὐτῶν ὑπορώ-
μενος.

Τέλος τῆς Ἐπιστολῆς Καθολικῆς Ἰωάννου.
ἐγράφη ἀπὸ Ἐφέσου, στίχων σξδ'.

⁷⁰ Prov. xii, 28. ⁷¹ Gen. viii, 21.

A peccant: ait enim Salomon ⁷⁰: *Viv memorum inju-
riarum ad mortem*. Quandoquidem neque isti resi-
piscere solent: quippe qui injuriarum memoriae
haerentes, iram non deponunt, adeoque irremissi-
biliter peccant.

Vers. 18-20. *Scimus quia omnis qui natus est
ex Deo, non peccat: sed generatio Dei conservat eum,
et malignus non tangit eum. Scimus, quoniam ex Deo
sumus; et mundus totus in maligno positus est. Et
scimus, quoniam Filius Dei venit; et dedit nobis
sensus, ut cognoscamus verum Deum, et simus in
vero Filio ejus. Hic est verus Deus et vita aeterna.*
Postquam nos docuit, quodnam peccatum sit a.l
mortem, et quodnam non ad mortem, declarat
deinceps, quorum sit peccare ad mortem: et ait,
eum qui adoptatus est a Deo, peccato ad mortem
nunquam laboraturum. Cum enim semel se Christo
per adoptionem in semet inhabitanti tradiderit, pec-
cato liber perseverat. Attamen, ne quis putaret,
eum omnino mutasse naturam, quo peccatis ampli-
us vinci non posset, subjungit: *Conserveat se-
ipsum*, velut qui, si non servet seipsum, et a mali-
gno non caveat, omnino sit peccaturus. Scilicet non
natura ad impeccantiam quis progreditur, inquit;
sed eximio Dei dono, qui nos adoptando tantum
nobis contulit gratiam, ut, si donum ab ipso col-
latum caute custodiamus, in nullum amplius pecca-
tum prolabamur. Quandoquidem alias, inquit, cum
mundus in maligno sit positus (mundum autem
vocat eos, qui per bona opera divinam sibi adop-
tionem non consecraverunt), nihil prohibet, quominus
nos quoque pereuntibus annumeremur: cum ⁷¹ *sen-
sus et cogitatio humani cordis in malum prona sint
ab adolescentia sua*, quemadmodum in diluvio
Deus patefecit. Verum quoniam, inquit, Filius Dei
venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus
ipsum verum Deum, et simus in vero Filio ejus
Jesu Christo, cognovimus per hujusmodi eximium
donum, quoniam hic est verus Deus et vita aeterna:
et cognoscentes tuti sumus ab impetu maligni,
et ab offendiculis ejus.

D Vers. 21. *Filioli, custodite vos a simulacris. Amen.*
Quaesiere nonnulli, qua de causa Joannes, cum ad
perfectos fideles hanc scripserit Epistolam, praece-
perit, ut a simulacris se custodirent. At responde-
mus: Quoniam haec scribebat toti Ecclesiae, quae
non tota ex electo populo constabat, sed in ea non-
nulli erant segnius affecti, propterea tales co-
hortatur, ut eorum prospiceret imbecillitati.

Finis Epistolae catholicae Joannis. Scripta est in
Epheso, vers. 264.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ Β' ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO IN EPISTOLAM II S. JOANNIS.

434 ARGUMENTUM SECUNDÆ CATHOLICÆ Α ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ Β' ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ.

Epistolam hanc Joannes tanquam presbyter seu senior scribit Electæ dominæ et filiis ejus. Oecasio autem hujus epistolæ est hæc : Videns filios ejus recte in fide versari, et multos seductores circumire dicentes, non esse adventum Domini in carne, hanc scribit Epistolam : in qua primo quidem ejusdem filios velut recte ambulantes commendat ; deinde docet, novum non esse mysterium nostrum : ac rursus hortatur ad charitatem, et ad perseverandum in doctrina ipsis tradita. Cæterum docet Antichristum esse, quicumque negat Christum in carne venisse ; ac præcipit, ut nemo ejusmodi homines in domum suam recipiat, neve eos salutet. Et sic concludit Epistolam.

Ταύτην γὰρ πρεσβύτερος γράφει Ἐκλεκτῇ κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῇ· Ὅρων τὰ τέκνα αὐτῆς καλῶς ἀναστρεφόμενα ἐν τῇ πίστει, καὶ πολλοὺς πλάνους περιερχομένους καὶ λέγοντας, μὴ εἶναι τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν σαρκί, γράφει τὴν Ἐπιστολὴν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῆς τὰ τέκνα, καλῶς περιπατοῦντα· εἶτα διδάσκων μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, παραινεῖ πάλιν περὶ ἀγάπης, καὶ ἵνα μείνωσιν ἐν τῇ διδαχῇ τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς. Καὶ λοιπὸν διδάσκει Ἀντίχριστον εἶναι τὸν λέγοντα, μὴ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι τὸν Χριστόν. Παραγγέλλει δὲ, ὥστε τοὺς τοιοῦτους μὴ δέχεσθαι τίνα εἰς οἰκίαν, μηδὲ λέγειν αὐτοῖς τὸ χαίρειν. Καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν.

435 CAPITA HUIUS EPISTOLÆ.

1. Post proœmium agit de recta vita in charitate Dei per sanctam fidem immutabiliter servanda. Et quod oporteat hæreticum nequiquam in domum introducere, aut salutare, propter peccatum.
2. Promissio de adventu suo propter spem futuræ gloriæ.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΑΥΤΗΣ.

- Α'. Μετὰ τὸ προοίμιον, περὶ ἐρθεῖν βλὸν ἐν ἀγαπῇ Θεοῦ, διὰ πίστεως εὐσεβεῶς ἀμεταθέτου. Ἐν ᾧ ὅτι [οὗ] δεῖ αἱρετικὸν εἰσεκίλζειν, ἢ χαιρετίζειν ἐφ' ἁμαρτίᾳ.
- Β'. Ἐπαγγελία παρουσίας αὐτοῦ ἐπ' ἐλπίδι πρὸς ὠφέλειαν.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ.

EPISTOLA SECUNDA SANCTI JOANNIS APOSTOLI.

Ὁ πρεσβύτερος Ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, καὶ τοῖς τέκ-
νοις αὐτῆς, οὓς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ, οὐκ ἐγὼ
δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐγνωκότες τὴν
ἀληθείαν. Τινὲς ᾤθησαν ταύτην καὶ τὴν μετ' αὐ-
τὴν Ἐπιστολὴν μὴ εἶναι Ἰωάννου τοῦ ἡγαπημένου,
ἀλλ' ἑτέρου ὁμωνύμου τοῦτου, καθότι καὶ πρεσβύ-
τερον ἑαυτὸν καὶ ἐν ταύτῃ καὶ ἐν τῇ μετ' αὐτὴν γρά-
φει, καὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ ἕτερον [Γάιον] ἕνα καὶ
αὐτὸν, ὥσπερ καὶ τὴν γυναῖκα μίαν· ὅπερ οὐ κατ'
Ἐπιστολὴν Καθολικὴν. Καὶ τὴν προγραφὴν δὲ οὐ
μὴ κατὰ τὴν πρώτην πεποιήται Ἐπιστολὴν· οὐ γὰρ
ἐν ἐκείνῃ οὕτως ἀπῆρξατο. Ἀλλὰ φαινομεν, ὅτι ἐν τῇ
πρώτῃ οὐκ ἐποίησε τοῦτο, οὕτω προγράψας· οὐ γὰρ
πρὸς ὠρισμένον ἔγραφε πρόσωπον, οὐδὲ πρὸς Ἐκ-
κλησίαν τόπων τινῶν, ὥσπερ ἐποίησεν ὁ μακάριος
Πέτρος, ἀφωρισμένος πρὸς τοὺς ἐν τῇ διασκορπῇ ἐπι-
σημαίνόμενος Ἰουδαίους γράφειν, καὶ πρὸ τοῦτου ὁ
θεὸς Ἰάκωβος· ἀλλὰ πᾶσι πιστοῖς κοινὸν ποιούμε-
νος τὸν λόγον, ἐκκλησιάζουσι, καὶ μὴ ἐκκλησιάζουσι,
τὸν τῆς προγραφῆς παραλιπὼν τύπον. Πρεσβύτερον
δὲ ἑαυτὸν γράφει ἐνταῦθα, καὶ οὐκ ἀπόστολον, οὐδὲ
δοῦλον Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὥς οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι. Ἀπό-
στολον μὲν οὖν οὐ γράφει ἑαυτὸν, ἵνα, ὅτι μὴ πρῶ-
τος κατήγγειλε τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἀλλὰ μετὰ
Παῦλον, καὶ οὐ κατὰ παράδοξον ὥσπερ ἐκεῖνος, ἀλλὰ
μένων ἐκεῖ καὶ παρών. Ἀλλὰ οὐδὲ δοῦλον Ἰησοῦ
Χριστοῦ· ἐθάβρει γὰρ, διὰ τὸ ἀγαν ἀγαπᾶσθαι, ἐξω
τοῦ τῆς δουλείας εἶναι φόβου. Πρεσβύτερον δὲ μόνον
ἑαυτὸν ἡξίωσε καλεῖσθαι, ὅτι γηραιὸς ὢν ἤδη ἔγραψε
ταῦτα, ἥ ὅτι καὶ ἐπίσκοπον ἑαυτὸν ἐκάλεσε διὰ τοῦ
πρεσβυτέρου, εἰωθότος, τὸ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καὶ
ἐπὶ τῶν ἐπισκόπων φέρεσθαι τὸ ὄνομα τοῦ πρεσβυ-
τέρου. Πρὸς δὲ γυναῖκα γράφων πιστὴν, οὐδὲν ὑπε-
στείλατο, ὅτι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἄρβεν οὐδὲ θῆλυ
[οἶδε]. Πρὸς δὲ Γάιον ἕνα γράφων, ἔχει Παῦλον [Τι-
μῳ τε] γράφοντα καὶ Τιμοθέω, καὶ πρὸς Φιλήμονα
δὲ ἰδιώτην. Ταῦτα μὲν περὶ τῆς προγραφῆς.
Ἐπειτα Paulum habuit, qui ad Titum et Timotheum scripsit, ac etiam ad idiotam Philemonem. Et hæc
de inscriptione sint dicta.

Δείκνυται δὲ ἀπὸ τῆς ἀπαγγελίας καὶ τῆς ἄλλης
τοῦ λόγου οἰκονομίας, τὸ γνήσιον τῶν Ἐπιστολῶν.

* Galat. iii, 28.

Vers. 1. Senior Electæ dominæ et natis ejus quos
ego diligo in veritate: et non ego solus, sed et omnes,
qui noverunt veritatem. Quidam putaverunt, Episto-
lam hanc et sequentem non esse Joannis apostoli, sed
alterius huic cognominis, propterea quod, cum in hac,
tum in sequente, sese presbyterum, seu seniore
vocat; et scribit ad mulierem, et ad Gaium; unum
quidem illum, sicut et ad mulierem unam: quod
Epistolæ Catholicæ consentaneum non videtur. Ac
præterea neque exordium hujus Epistolæ tale est,
quale in priore: alio enim modo illam exorditur.
Attamen dico, Joannem priorem Epistolam diver-
simode, nulla præposita inscriptione, inchoasse;
quia non ad peculiarem personam, neque ad ali-
quot locorum Ecclesiam scribebat, uti fecit beatus
Petrus, significans se determinate scribere ad Ju-
dæos qui erant in dispersione, et ante hunc san-
ctus Jacobus; sed universis fidelibus, sive congre-
gatis, sive non congregatis, communem omnibus
instituens sermonem: ideoque in ea inscriptionis
formulam prætermisit. Presbyterum autem, seu
seniorem, non vero apostolum, aut servum Jesu
Christi, quemadmodum alii apostoli, sese hic dicit:
non quidem apostolum, fortasse, quia primus ille
non fuit, qui prædicaret Evangelium in Asia, sed
Paulus: et non in transitu, sicut ille prædicavit;
sed ibi manens ac præsens. Neque vero servum
Jesu Christi: confidebat enim se, eo quod impense
ab ipso diligeretur, liberum esse a timore servitu-
tis. Presbyterum autem, seu seniore tantum ap-
pellare se voluit, quod jam senex esset, cum hæc
Epistolas conscriberet, vel ut episcopum se esse
significaret: nam presbyteri nomen etiam
436 de
autem fidelem scribere non dubitavit: quoniam in
Christo Jesu neque masculinum, neque feminam
noverat. Ad unum vero scribens Gaium, præeun-
tem scripsit, ac etiam ad idiotam Philemonem. Et hæc

Ex phrasi vero et reliqua sermonis æconomia
perspicuum est, sequentes duas Epistolas genuinum

esse hujus apostoli sc̄tum : nam et in hac sermo-
nem sæpe repetit, eadem de iisdem dicens, ubi vel
modica recurrit occasio, ut, quod docet, magis con-
firmet. Duo vero suadet Electæ huic : unum, ut in
charitate ambulet ; alterum ut hæreticos aversetur
et fugiat. Electam vero vel ex nomine, vel propter
virtutis studium vocat. Quam etiam ab se sincere
diligere affirmat : et non eam quidem solum, sed
omnes quoque moribus eidem similes, qui verita-
tem in corde suo infixam habent. Hoc enim signi-
ficat per illud : *quæ permanet in nobis*, videlicet
fides in Christum. Ait vero se diligere in veritate :
sunt enim et qui fide diligunt ore, quemadmodum
ipse in priore Epistola de frigidis quibusdam fide-
libus dixit. Postquam vero dixit : *quæ permanet in
nobis*, addit : *et nobiscum erit in æternum*. Tum vero
rursus subdit illud : *Erit nobiscum gratia et mi-
sericordia*, bona ostendens, quæ ex perfecta chari-
tate oriuntur. A Deo Patre, inquit, et a Christo
Jesu ; additque : *Filio Patris* : hic enim solus,
proprie Pater est Filii. Unde Paulus ² *Ex quo*, ait,
omnis paternitas in cælis et in terra nominatur.
Rursus autem ait : *in veritate et charitate*, sermonem
confirmans, et certum exhibens indicium charitatis,
de qua loquitur.

VERS. 2, 3. Propter veritatem quæ permanet in
nobis, et nobiscum erit in æternum. Sit vobiscum
gratia, misericordia, pax a Deo Patre, et a Christo
Jesu Filio Patris in veritate et charitate. Scilicet
vera et firma, et non simulata, seu quæ speciem tan-
tum charitatis habet.

VERS. 4-6. Cavissus sum valde, quoniam inveni de
filiis tuis ambulantes in veritate, sicut mandatum
accepimus a Patre. Et nunc rogo te, domina, non
tanquam mandatum novum scribens tibi, sed quod
habuimus ab initio, ut diligamus alterutrum. Et hæc
est charitas, ut ambulemus secundum mandata ejus.
Summi profecto gaudii res est invenire aliquem
absque offensione decurrentem stadium fidei Christi
secundum mandatum ejus. At quodnam istud man-
datum ? Id nempe, de quo in Evangelio Christus
ait ³ : *Qui diligit me, mandata mea servabit*. Pat-
rem vero vocat Christum : nam ipse quoque est
pater. 437 scilicet filiorum, qui ei a Patre per dis-
pensationem dati sunt, juxta illud ⁴ : *Ecce ego et
pueri mei, quos dedit mihi Dominus*. Cæterum an-
advertite hic hujus Epistolæ germanitatem : quan-
doquidem consonat cum eo, quod in priore Epistola
dictum est : *Et scimus, quoniam qui diligit Deum,
mandata ejus servat*. Etenim ambulare secundum
mandata est eadem servare. Virtutes actuosæ sunt,
et esse habent per hoc quod exerceantur. Quare
qui cessat ab ambulando in ipsis, neque illas ullo
pacto conservat. Ambulare autem de profectu seu
augmento dicitur. Quanto enim quis secundum
virtutem operatur, tanto in anteriora progreditur,

A ἐπεὶ κἀνταῦθα πολλάκις ἐπανίγει τὸν λόγον, καὶ
αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν λέγων, μετὰ τοῦ μικρᾶς παρα-
πίπτειν ἀφορμῆς, καὶ ταύτῃ κατασφαλίσθαι τὸν
λόγον. Δύο δὲ τῇ Ἐκλεκτῇ ταύτῃ ἐπιμαρτυρεῖ ἐν
μὲν, τὸ ἐν ἀγάπῃ περιπατεῖν ἕτερον δὲ, τὸ ἐκτρέ-
ψασθαι τοὺς αἰρετικούς. Ἐκλεκτὴν δὲ, ἣ ἀπὸ τοῦ
ὀνόματος, ἣ ἀπὸ τῆς περὶ ἀρετὴν φιλοτιμίας καλεῖ,
ἣν καὶ ἀγαπᾶν φησιν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐ μόνον αὐ-
τὴν, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ὁμοτρόπους αὐτῇ, τοὺς
τὴν ἀλήθειαν ἔχοντας ἐν ἑαυτοῖς ἰδραστημένην. Τοῦτο
γὰρ σημαίνει διὰ τοῦ, *τὴν μένουσαν ἐν ἡμῖν*, τοῦτ'
ἔστιν ἡ εἰς Χριστὸν πίστις. Ἐν ἀληθείᾳ δὲ ἀγαπᾶν
λέγει. Ἔστι γὰρ καὶ ἐπιπλάστως ἀγαπᾶν στόματι,
ὥς αὐτὸς ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ περὶ τινων νο-
θευομένων ἐδῆλωσε πιστῶν. Εἰπὼν δὲ, *τὴν μένου-
σαν ἐν ἡμῖν*, ἐπήνεγκε τὸ, *καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσται*
B *εἰς τὸν αἰῶνα*. Τοῦτοι δὲ πάλιν ἐπιφέρει τὸ, Ἔσται
μεθ' ἡμῶν χάρις καὶ εἰρήνη, τὰ ἀπὸ τῆς τιμίας
ἀγάτης ἐμφανῶν ἐπανθοῦντα καλὰ. Ἀπὸ Θεοῦ
Πατρὸς, φησὶ, καὶ παρὰ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.
Ἐπήνεγκε τὸ, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς. Μόνος γὰρ οὗτος
κυρίως Πάτερ Υἱοῦ. Διὸ καὶ Παῦλος, Ἐξ οὗ, φησὶ,
πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομαζο-
μένη. Πάλιν δὲ τὸ, ἐν ἀληθείᾳ, ἐπιφέρει, καὶ
ἀγάπῃ, ἀσφάλειαν τῷ λόγῳ περιποιῶν καὶ γνώρισμα
τῆς φησιν ἀγάπης.

Διὰ τὴν ἀλήθειαν τὴν μένουσαν ἐν ἡμῖν (καὶ
μεθ' ἡμῶν ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα). Ἔσται μεθ' ἡμῶν
χάρις, εἰρήνη, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ παρὰ
C Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς, ἐν
ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ. — Οἷον τὴν ἀληθῆ καὶ ἐδρασαν,
ἀλλὰ μὴ κατεστραχημένην.

Ἐχάρην λαῶν, ὅτι εὗρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου
περιπατοῦντας ἐν ἀληθείᾳ, καθὼς ἐντολὴν ἐλάβ-
ομεν παρὰ τοῦ Πατρὸς. Καὶ νῦν ἐρωτῶ σε, κυ-
ρία, οὐχ ὡς ἐντολὴν γράψω σοι καινὴν, ἀλλ' ἣν
εἰχομεν ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. Καὶ
αὕτη ἔστιν ἡ ἀγάπη, ἵνα περιπατοῦμεν κατὰ τὰς
ἐντολὰς αὐτοῦ. — Καὶ γὰρ ἔστιν ὡς ἀληθῶς χαρὸς
αἴτιον τῆς μεγίστης, τὸ εὐρεῖν τινα ἄνθρωπον ἀπρο-
σκόπως ὁδεύοντα τὸν ἐν τῇ πίστει τοῦ Χριστοῦ ὁρί-
μον κατὰ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ. Τίς δὲ ἡ ἐντολή ; ἢ
περὶ τῆς ἐν Εὐαγγελίῳ ὁ Χριστὸς φησιν Ὁ ἀγα-
πῶν με τὰς ἐντολὰς μου τηρήσει. Πατέρας δὲ νῦν
D τὸν Χριστὸν καλεῖ, ἐπεὶ καὶ πατὴρ ἐστὶ τῶν δικ-
τῆς οἰκονομίας παρὰ τοῦ Πατρὸς δοθέντων αὐτῷ
ὕλων, καθὼς εἰρηται Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια, ἃ με
ἔδωκεν ὁ Θεός. Σκόπει δὲ καὶ τὸ γνήσιον τῆς Ἐπι-
στολῆς ταύτης, ὅτι συμφωνεῖ διὰ τούτων τῶ ἐν τῇ
πρώτῃ Ἐπιστολῇ εἰρημένῳ, τῷ, *καὶ οἰδαμεν* ὅτι ὁ
ἀγαπῶν τὸν Θεόν, τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρεῖ. Ταύ-
την γὰρ ἐστὶ, τὸ περιπατεῖν κατὰ τὰς ἐντολὰς, τῷ
τηρεῖν αὐτάς. Πρακτικαὶ γὰρ αἱ ἀρεταί, καὶ τὸ εἶναι
ἔχουσιν ἐν τῷ ἐνεργεῖσθαι. Ὅτε ὁ παυσάμενος τοῦ
κατ' αὐτάς ὁδεύειν, οὐδὲ φυλάσσει αὐτάς. Τὸ περι-
πατεῖν δὲ κατὰ προκοπὴν εἰρηται. Ὅσον γὰρ τις
κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖ, ἐπὶ τὰ πρόσω ἔσται, ἔξιν

² Ephes. iii, 15. ³ Joan. xiv, 25. ⁴ Isa. viii, 18.

ἑαυτῷ περιπαῶν τοῦ καλοῦ πλείονα. Κατὰ τοῦτο δὲ
οἶμαι εἰρηθεῖαι καὶ τὸ, *Εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι
παρακύψαι*. Τῶν γὰρ δεδωρημένων ἡμῖν ὑπὸ τοῦ
ἐνανθρωπήσαντος ἀγαθὸν τοσοῦτον τὸ μεγαλεῖον, ὡς
καὶ ἄγγελοι· ἐφ' οὗτο ἐῖναι βραχεῖαν τούτων λαβεῖν
κατανόησιν· τοῦτο γὰρ τὸ, *παρακύψαι*, νοεῖται.
Ἐφίσταται δὲ τις σωφρονῶν, τούτου, οὐ τοῦ παυσόμε-
νου, ἀλλὰ τοῦ ἀενάου προΐοντος. Καὶ ἐπειδὴ τὸ
ἀνεξάντητον οὐχ οἶόν τε ὅλον περιλαβεῖν, ἀγαπητὴν
γούν κἀν ποσῶς ἐν μετρίᾳ τούτου γενέσθαι. Εἰρη-
κῶς δὲ, *Οὐχ ὡς ἐντολὴν καιρὴν ἡρώω* [f. — *χωρ*]
σαι, συμφώνως καὶ τοῦτο λέγων [f. — *γει*] τοῖς ἐν
τῇ πρώτῃ. Προστίθῃσι δὲ καὶ τὸ τῆς ἐντολῆς ἔργον,
"*Ἴνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους*". Καὶ τὴν ἀγάπην ἐξ-
ηγεῖται, ὅτι αὕτη ἐν τῷ κατ' αὐτὴν παρεῦθεσθαι ἔχει
τὸ εἶναι, καὶ τὴν ἐντολὴν τὴν ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἄλλου
τινὸς· ἐνεκεν δεδῶσθαι, εἰ μὴ ἴνα, φησὶν, ἐν αὐτῇ πε-
ριπατεῖτε [f. — *τῆτε*].

Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολή, καθὼς ἠκούσατε ἀπ' ἀρ-
χῆς, *Ἴνα ἐν αὐτῇ περιπατεῖτε* [vulg. — *τῆτε*]. "Ὅτι
πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ
ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν
σαρκί. — Ἄνω κάτω τὰ αὐτὰ στρέφει· διὰ μὲν τῆς
ἀγάπης τὸ ἀδιάσπαστον αὐτοῖς προμνησόμενος,
ἀλλὰ μὴ πρὸς τοὺς πλάνους ἀποσχίζεσθαι, τοὺς ἦδη
ἐν τῷ κόσμῳ περιπατοῦντας, καὶ τὴν διὰ σαρκὸς
ἐπιδημίαν τοῦ Κυρίου ἀθετοῦντας· διὰ δὲ τοῦ κατὰ
τὴν ἐντολὴν περιπατεῖν, τὴν ἀπ' ἀρχῆς τῶν πεπλα-
νημένων αἰρετικῶν δόξαν ἐμφανίζων πρόσφατον
οὔσαν, καὶ παρακαλῶν τῆς ἀπ' ἀρχῆς ἐντολῆς τού-
τους ἔχομένους, μὴ ἀπάγεσθαι τῇ ἀπάτῃ αὐτῶν. Καὶ
γὰρ ἐντεταίωτο ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς περὶ τῶν
πλάνων τούτων λέγων· *Πολλοὶ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ
ὀνόματι μου, λέγοντες· Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστὸς· καὶ
πολλοὺς πλανήσουσι*. Μὴ οὖν πρηνεθῆς ὀπίσω
αὐτῶν. Πάντας οὖν τὰς ἐντολάς, φησὶ, τηροῦντας
κελεύει μὴ ἀπατάσθαι, ἀλλὰ τὸν ταῦτα λέγοντα
Ἀντίχριστον ἡγεῖσθαι. Οὗτος γὰρ, φησὶν, ἐστὶν ὁ
Ἀντίχριστος καὶ πλάνος. Εἰπὼν δὲ, *Οἱ μὴ ὁμολο-
γοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί*,
ἀλλ' οὐκ ἐλθόντα, ἐμφανιόντος ἐστὶν, ὡς ἤσαν τινες
οἱ ἀθετοῦντες τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν·
ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· *Πολλοὶ ἐλεύσονται* D
ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου· οὐ περὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ
φάσκων παρουσίας, ἀλλὰ περὶ τῆς δευτέρας. Ὅμως
ἀληθεῖ λόγῳ, οἱ τὴν δευτέραν ἀθετοῦντες καὶ τὴν
πρώτην ἀποβάλλονται. Εἰ γὰρ ὁ ἐν σαρκί παραγε-
νόμενος καὶ τὴν δευτέραν ἐπηγγεῖλωτο, πάντως ὁ
τὴν δευτέραν ἀθετῶν ἀθετεῖ καὶ τὴν πρώτην. Εἰ γὰρ
πιστεύει παραγενόμενον, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν πιστὴν
ἡγήσεται τοῦ παραγενόμενου· εἰ δὲ τὴν ἐπαγγελίαν
ἀθετεῖ, οὐδεὶς λόγος μηδὲ τὴν πρώτην αὐτὸν ἀθε-
τεῖν. Διὰ τοῦτο, οἶμαι, καὶ οὕτως ἐχρήματα ταύτη

A semper majorem rectitudinis habitum sibi consci-
scens. Et hoc sensu dicimus puto illud : " *In quo
desiderant angeli prospicere*. Tapta enim est bono-
rum quæ nobis Verbum incarnatum contulit, ma-
gnitudo, ut etiam angelis desiderabile sit vel par-
vam eorum assequi intelligentiam. Hoc enim
significat Græca vox παρακύψαι. Desiderat autem
quisquis sapit non id quod cessare aliquando de-
bet, sed quod perenniter duraturum est. At quoniam
quod inexhaustum ac immensum est, totum capi
non potest ; optimum nobis fuerit, si illud quomo-
docunque saltem participemus. Cum ait vero san-
ctus iste apostolus : *Non mandatum novum scribo
tibi*, conformiter loquitur ad ea quæ in priore
Epistola scripserat. Addit vero etiam mandati
scopum ; nempe, *ut diligamus alterutram* : et de
charitate docet, quod esse habeat in ambulando
secundum ipsam ; et quod non alia de causa man-
datum istud datum sit, nisi ut vos, inquit, in eo
ambuletis.

VERS. 6, 7. Hoc est enim mandatum, ut quemad-
modum audistis ab initio, in eo ambuletis. Quoniam
multi seductores exierunt, in mundum, qui non con-
fitentur, Jesum Christum venire (1) in carne. Et su-
pra et infra eadem semper versat : per charitatem
quidem illis suadens, ne a fidelium cœlu separa-
rentur, neve ad seductores, qui jam mundum cir-
cumibant, atque adventum Domini in carne reji-
ciebant, accederent : per hoc vero, quod illis am-
bulandum monet secundum mandatum, quod fuit
ab initio, manifestat, seductorum opinionem re-
centem esse ; adeoque fideles hortatur, ut man-
dato quod fuit ab initio, firmiter adherentes, illo-
rum se fraude ablucri non patiantur. Nam et
Christus Dominus discipulis suis de ejusmodi se-
ductioribus præcepit, dicens : " *Multi venient in no-
mine meo, dicentes : Quia ego sum Christus, et mul-
tos seducent, nolite ire post eos*. Hæc igitur, inquit,
mandata, servantes, ne decipiāmini ; sed eum qui
id dixerit Antichristum esse, existimate : 438 hic
enim, ait, est Antichristus et seductor. Dicens au-
tem : *qui non confitentur Jesum Christum venire
in carne*, et non venisse ; ostendit, nonnullos per
id tempus fuisse, qui secundum Christi adventum
rejicerent. Et quidem cum etiam Dominus ipse dicit :
Multi venient in nomine meo, etc., non de primo,
sed de secundo adventu locutus videtur. Attamen,
qui secundum Domini adventum rejiciunt, ii etiam
primum reipsa inficiantur. Nam si Christus in carne
jam præsens se etiam secundo venturum annun-
tiavit ; omnino qui secundum adventum negat, re-
jicit et primum. Qui enim eum jam venisse, credit
ejus quoque promissionem fidelem esse non dubi-
tabit. Si autem promissioni fidem non habet, nemo
non dixerit, hunc et primum adventum abnegare.

* 1 Petr. i, 12. * Luc. xxi, 8.

Varia lectiones et notæ.

(1) Vulg. habet *venisse*.

Ob hanc causam dilectum hunc discipulum dixisse puto *venire*, et non venisse; ut videlicet eos, qui utrumque adventum Domini in carne abnegant, comprehenderet.

Hic est seductor et Antichristus. Subaudienda ad maiorem claritatem sequentia verba: Qui igitur ista non confitetur, ut concinne sequatur: *Hic est seductor et Antichristus*: nam absque illis verbis oratio haud recte fluit.

Vers. 8, 9. *Videte vosmetipsos ne perdati quæ operati estis, sed ut mercedem plenam accipiat. Omnis qui recedit et non permanet in doctrina Christi, Deum non habet.* Abalienare eos satagit ab iis qui abnegant utrumque adventum Christi: ac rationem addit; ne, inquit, ex conjunctione cum ipsis perdati quæ operati estis, sed ut mercedem plenam accipiat. At dicet fortasse quispiam: Quid vero si ego adventum Christi in carne non credens, vitam tamen duxero bonis refertam operibus? Annon potero ob huiusmodi opera piis hominibus accenseri? Objectionem hanc ut in antecessum tolleretur apostolus: Nemo, inquit, qui Christi adventum in carne rejicit, existimet, aut perfectam quæ fidelibus debetur, operum retributionem se recepturum, vel omnino pium ac religiosum se reputandum. Sed quisquis transgreditur, inquit, mandatum ipsius Christi, qui venit in carne, et non permanet in doctrina ipsius, Deum non habet. Si enim qui venit, ut perfectam Dei cognitionem homines doceret, ipse rejiciatur; qui fieri potest, ut is pius Dei cultor sit, qui divinatorum mysteriorum interpretem repellit? Atheus igitur est iste: quem admodum divinus et Deo charus est, totamque in se Divinitatis plenitudinem, nempe Patrem, Filium et Spiritum sanctum, habet ille, qui firmus ac stabilis est in doctrina Christi. Ipse enim de Patre docet, dicens: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt.* Et multis in locis docet de semetipso, et de Patre, quoniam 439 hic quidem est Pater, ille autem Filius: ac etiam de Spiritu sancto, cum ait: *Paracletus, qui a Patre procedit.* Sed perfectus, cum inquit: *Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Quod si vero de Patre quidem et Filio mentionem hoc loco facit Domini discipulus, non autem de Spiritu sancto, nullatenus offendaris: non enim erat, cur hic nisi de duabus istis personis loqueretur.

Qui permanet in doctrina Christi, hic et Patrem et Filium habet. Permanet in Christi, seu evangelica doctrina, qui secundum eam sentit, docet et operatur, ac cum theoretice tum practice vivit. Qui autem ab ea se abducit, absque Deo est. Quem admodum enim qui perfecte conversatur, se Deo familiarem reddit instar Abraham, qui meruit ab ipso audire: *Ego Deus tuus sum*¹⁰; sic quoque

Α τῇ φωνῇ ὁ ἡγαπημένος, Ἐρχόμενον, εἰπὼν, ἀλλ' οὐκ, Ἐληλυθότα, ἵνα τοὺς ἀμφοτέρους ἀρνούμενους παρουσίας τοῦ Κυρίου τὰς ἐν σαρκὶ περιλάβῃ.

Οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος καὶ ὁ Ἀντίχριστος. — Προστυπακουστέον τοῖς εἰς ἐντελειστέραν δὴλωσιν τὸ, Ὅς οὖν ταῦτα μὴ ὁμολογῇ, ἵνα εὐστόχως ἐπαγγηται τὸ, Οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος καὶ ὁ Ἀντίχριστος. Χωρὶς γὰρ τοῦτου ἀσυνάρτητος ὁ λόγος.

Βλέπετε ἑαυτοὺς, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν τὰ ἐργασάμεθα, ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν. Πᾶς ὁ παραβαλὼν καὶ μένωρ μὴ ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, Θεὸν οὐκ ἔχει. — Διαστειλεῖται αὐτοῖς φυλάττεσθαι ἀπὸ τῶν ἀμφοτέρως ἀρνούμενων τὰς παρουσίας τοῦ Κυρίου καὶ τὸ αἰτιον προστίθουσιν. Ἰα μὴ, φησὶ, διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀνακράσεως, ἀπολέσῃτε τὰ ἐργάσασθε, ἀλλ' ἀνελίπη τὸν μισθὸν ὧν λάβητε. Ἀλλ' Ἰσως ἐρεῖ τις τῶν τοιούτων. Τί δέ; εἰ μὴ τῇ παρουσίᾳ πιστεῦω τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐν σαρκὶ, διὰ δὲ ἀγαθοεργίας βιώσω, οὐ δύναμαι μετὰ τῶν ἔργων τούτων μετὰ τῶν εὐσεβούντων ταχῆναι, οὐδὲ τὸν ὑπὲρ τούτων λαβεῖν μισθόν; Ταύτην τὴν ἀντίθεσιν προαναιρῶν ὁ Ἀπόστολος οὕτως, φησὶν, ὅτι Μηδεὶς οἰσθῶ, ὃ τὴν ἐπιτημίαν τὴν ἐν σαρκὶ τοῦ Χριστοῦ ἀθετῶν, ἢ ἔργων ἀμοιβὴν ἀπολαβεῖν τελείαν, ἥτις καὶ πιστοῖς ἐποφειλεται, ἢ ὅπως θεοσεβῆς νομισθῇ· ἀλλὰ πᾶς ὁ παραβαλὼν, φησὶ, τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ, τοῦ Χριστοῦ δηλονότι παραγενομένου, καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, Θεὸν οὐκ ἔχει. Εἰ γὰρ ὁ θεογνωστὴν ἦκων τελείαν ἀνθρώπους διδάξει, οὗτος ἀθετούμενος ὁρῶτο, πῶς ἂν εἴ τι θεοσεβῆς εἴη ὁ τῶν θείων θεαμάτων τὸν ὠφητητὴν ἀποσκορακίζων; Ἀθεὸς οὖν οὗτος· ὥσπερ ἐνθεὸς καὶ θεοφιλὴς, καὶ πᾶν τὸ τῆς θεότητος πλήρωμα ἔχων ἐν ἑαυτῷ, Πατέρα δὴλαθὴ καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ὃ ἡδρασμένος ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ διδάσκει, περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς λέγων· Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστὶ (καὶ πολλαχόθεν δὲ περὶ αὐτοῦ διδάσκει καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτι ὁ μὲν ἐστὶ Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱός)· περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος, ὅταν λέγῃ· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Τελειώτερον τούτων ἡνίκα λέγει· Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰ δὲ περὶ τοῦ Πατρὸς μόνου καὶ τοῦ Υἱοῦ εἴρηται ἐνταῦθα τῷ μαθητῇ τοῦ Κυρίου, οὐ μέντοι γε περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μὴδὲν σκανδαλισθῆς. Περὶ γὰρ τούτου μόνου κατήπειγεν ἐνταῦθα εἰπεῖν, τοῦ Πατρὸς, φημί, καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Ὁ μένωρ ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, οὗτος καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἔχει. — Μένει ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, ἥτοι τῇ εὐαγγελικῇ διδασκαλίᾳ, ὃ κατὰ ταύτην φρονῶν, καὶ διδάσκων, καὶ πράττων, θεωρητικῶς ἅμα καὶ πρακτικῶς βιών· ὃ δὲ ταύτης ἀπάγων ἑαυτὸν, ἀθεός. Ὡς γὰρ ὁ δι' ἀκριβοῦς πολιτείας οἰκίων ἑαυτὸν τῷ Θεῷ, ὥσπερ ὁ Ἀβραάμ, καθὼς ἤκουσε παρ' αὐτοῦ· Ἐγὼ Θεός σός· οὕτω

¹⁰ Joan. xvi, 15. ² Joan. xv, 26. ³ Matth. xxviii, 19. ⁴⁰ Gen. xv, 1.

καὶ ἡ ἐξω τῆς ἐντολῆς τοῦ Εὐαγγελίου βίος, ἔσται, ἡ αὐτὴν ἀποσχόντως τοῦ ἔχειν Θεόν. Ἀθίον δὲ τούτου βίος, τοῦ ἐαυτὸν, φημί, τῆς θείας ἀλλοτριώσαντος παθείας· ὁ μόνον ἐν αὐτῇ, καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἔχει. Περὶ γὰρ τοιούτου καὶ ὁ Υἱὸς ἔφη, ὅτι· *Ἐλευσόμεθα πρὸς αὐτὸν καὶ μονήν παρ' αὐτοῦ ποιήσομεν*, μετὰ τοῦ Πατρὸς ὁμιλῶντες. Ἐκ γὰρ τῆς τῶν ἐντολῶν τηρήσεως ναὺν ἐαυτὸν καὶ οἰκητήριον ἐποίησε Θεοῦ, καὶ Θεὸν ἐνοικον ἔχει. Διττοῦ δὲ ὄντος τοῦ ἔχειν Θεόν· λέγεται γὰρ ἔχειν Θεὸν καὶ τὰ κτίσματα πάντα, πρὸς δὲ καὶ Παῦλος εἰρηκεν· *Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα [καὶ ἐσμέν]*· τοῦτο δὲ κατὰ τὸν τῆς οὐσιώσεως εὐρηται τρόπον. Ἐτέρως δὲ τοῦ διὰ καλοκαγαθίας θεραπεύοντος Θεόν, πάλιν ἔχειν λέγομεν Θεόν, καθὼς σημαινόμενον, Θεὸς καὶ Ἀβραὰμ εἰρηται, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ ὅλως τῶν θεοφιλῶν Ἑβραίων. Ἐπιστάτην γὰρ νῦν [f. τοῖς] εἰρημένους· Ὁ ἔχων τὸν Υἱόν, ἔχει καὶ τὸν Πατέρα. Ὁ γὰρ ὁρακῶς τὸν Υἱόν, ὡς αὐτὸς φησιν, ὥρακε τὸν Πατέρα· καὶ ἐμπάλιν, Ἐγὼ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, ὁ αὐτὸς φησιν. Ὅστε καὶ ἐκ τούτου τὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὁμοούσιον γινώσκειται. Εἰ δέ τις ἐρεῖ, ὅτι κατὰ τοῦτο καὶ ὁ τοὺς μαθητὰς δεχόμενος ἔχει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καθὼς εἰρηται· Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται· καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με· ἴστω ὁ τοιοῦτος κακῶς λέγων, καὶ οὐχ ὃν δὲι τρόπον ἐνιστάμενος. Περὶ γὰρ τῆς διδασκαλίας εἰρηται ταῦτα. Ἐπεὶ ὁ δεξιόμενος συγκαταθέσει τοὺς ἀποστόλους καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, ἰδέσθω δι' αὐτῶν καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν διδασκαλῶν. Καὶ ἐτέρως· Ἐπεὶ ὁ μένων ἐν τῇ διδαχῇ, ἔχει καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸν Πατέρα, ἔμενον δὲ οἱ ἀπόστολοι ἐν τῇ διδαχῇ, ὡς καὶ κηρύσσειν αὐτὴν· ὁ δεξιόμενος οὖν αὐτοὺς, ναοὺς ὄντας Θεοῦ, δι' καὶ Πατέρα.

Εἰ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἰκίαν, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε. Ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς ποιητοῖς. Πολλὰ ἔχων ὑμῖν γράφειν, οὐκ ἐβουλήθη διὰ χρόνου καὶ μέλαρος· ἀλλ' ἐλπίζω γένεσθαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλῆσαι, ἵνα ἡ χαρὰ ἡμῶν πληρωμένη ᾖ.—Ἐξαιρέτως πρὸς τοὺς οὗς ἡ Ἐπιστολὴ, ὅτι Εἰ τις μὴ μετὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, μὴ μόνον σκέπης παρ' ὑμῶν τυγχάνετω, ἀλλὰ μὲδὲ προσήκει οὐκ ἐκείνῳ, ἀκριβὲς ταῦτα λέγων, ὡς τῆς προσήκειας ταύτης τοῖς ὁμοτρόποις ἡμῶν μόνους ὀφειλομένης καὶ ὁμοπίστοις. Τίνι γὰρ χαίρειν εὐξόμεθα, ἀλλ' ἢ τοῖς ὁμοτρόποις καὶ ὁμοπίστοις; Ὅστε εἰ τοῖς ἀσεβέσι προσενεχθεῖ παρ' ἡμῶν ἡ τοιαύτη πρόσφορος, πάντως καὶ ὁμοτρόποις προσενεχθεῖ καὶ ὁμοπίστοις ἡμῶν, καὶ κοινωνοῖς αὐτοῖς ἐχρησάμεθα διὰ τούτου, καὶ ἐπὶ τὸ ἐαυτῶν ἡμᾶς οὗτοι κατέσπασαν βάραν. Τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ συντομον ἐκθεῖσθαι τὴν Ἐπιστολήν, καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν

qui extra mandata evangelica vivit, absque Deo est : ipse enim sese Deo privat eo ipso quod a divina se doctrina abalienat. Qui vero manet in ipsa, et Patrem habet et Filium : nam ipso Filius hæc de re dixit : *Venimus ad ipsum, et mansionem apud ipsum faciemus*, nempe cum Patre. Siquidem per mandatorum observantiam templum ad domicilium Dei se constituit, adeoque Deum inhabitantem habet. Nam Deum habendi duplex est modus : unus, qui per essentiam dicitur : qua ratione creature omnes Deum habere dicuntur, juxta illud Pauli ¹¹ : *In ipso enim vivimus, movemur et sumus* : alter per vitæ probitatem : eum enim qui Deo servit, Deum habere dicimus. Quo sensu dictus est Deus Abraham, Deus Isaac ¹², et generaliter omnium Hebræorum, qui ipsi chari erant. Et hic modus intelligendus est in locis quæ sequuntur : *Qui habet Filium, habet et Patrem. Qui vidit Filium, vidit et Patrem*. Et rursus : *Ego, inquit ipse, in Patre, et Pater in me est* : ex quo etiam Patris Filique consubstantialitas dignoscitur. Si autem quis dicat, quod etiam qui discipulos recipit, habet Patrem et Filium juxta illud : *Qui vos recipit, me recipit : qui autem me recipit, recipit et eum qui me misit* ; sciat ille, se perperam dictum illud intelligere. Hæc enim de doctrina dicta sunt. Nam qui per assensionem apostolos eorumque doctrinam recipit, per ipsos etiam Patrem, et Filium magistros recipit. Aliter : Quoniam qui permanet in doctrina, habet eum Filium, tum Patrem permanserunt autem in ea doctrina apostoli, quippe qui eam predicabant : qui igitur recipit ipsos qui sunt templum Dei, eo ipso habet Filium et Patrem qui in ipsis est.

αὐτοῦ τοῦ δέχεσθαι αὐτοὺς ἔχει τὸν ἐν αὐτοῖς Υἱόν

440 VERS. 10-12. Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Acc ei dixeritis. Qui enim dicit illi Acc, communicat operibus ejus malignis. Plura habens vobis scribere, nolui per chartam et atramentum : spero enim me futurum apud vos, et os ad os loqui, ut gaudium vestrum plenum sit. Firmat eos ad quos hanc direxit Epistolam. Si quis, inquit, absque hac confessione ad vos venerit, illum non solum hospitio non recipiatis, sed ne quidem salutatione eum dignemini. Quod ideo accurate dicit, quia salutatio hujusmodi iis solum debetur, qui cum moribus, tum fide nobiscum conveniunt. Cui enim salutem precabimur, præterquam iis qui eorumdem nobiscum sunt morum et fidei? Quare si salutatio impiis impertitur, ea nonnisi tanquam moribus et fide nobiscum consentientibus impertietur : sique illis tanquam sociis utemur : et ii vicissim nos in proprium ipsorum barathrum pertrahent. Causam vero cur tam brevem scripserit Epistolam, cum hic, tum in sequente, esse docet,

¹¹ Joan. xiv, 23. ¹² Act. xviii, 28. ¹³ Exod. iii, 15. ¹⁴ Joan. xiv, 10, 11. ¹⁵ Matth. x, 40.

quod speraret, se brevi ad eos profecturum; ita ut A
præsens addere posset, quæ adhuc sibi dicenda su-
pererant.

VERS. 13. *Salutant te filii sororis tuæ Electæ.*
Amen. Sunt qui ex his verbis firmare velint, Epi-
stolam hanc non ad mulierem aliquam esse scrip-
tam, sed ad Ecclesiam. Qua de re disceptare
mihi non libet.

Finis Epistolæ secundæ Joannis, vers. 30 (a).

τῇ μετ' αὐτῆς [f. μετ' αὐτὴν] αὐτὸς ἐδίδαξε, τὸ
ἐλπίζειν παραγενέσθαι, καὶ διὰ αὐτοφίας τὰ ἐλλεί-
ποντα προσεῖναι.

Ἀσπάζεται σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου τῆς
Ἐκλεκτῆς. Ἀμήν. — Βούλονται τινες διὰ τοῦτου
βεβασιῶν, ὡς οὐ πρὸς γυναῖκα ἡ Ἐπιστολὴ αὕτη,
ἀλλὰ πρὸς Ἐκκλησίαν, περὶ οὗ οὐδὲν τῷ βουλευμένῳ
διανεχθεῖν [f. — χθεῖν].

Τέλος τῆς δευτέρας Ἐπιστολῆς Ἰωάννου
στίχων X.

Variae lectiones et notæ.

(a) Vide Præfationem.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΡΙΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO IN TERTIAM EPISTOLAM S. JOANNIS.

441 ARGUMENTUM EPISTOLÆ TERTIÆ B JOANNIS.

Agit hac in Epistola de hospitalitate. Et primo
quidem Gaium commendat propter ejus hospitali-
tatem, cui omnes testimonium perhibebant. Ac
hortatur, ut in eodem proposito permaneret, adeo-
que humaniter exciperet et deduceret fratres. Rur-
sumque oblationem ipsius commendat. Accusat
autem Diotrephen, quod non solum nil dabat pau-
peribus, sed alios etiam, ne id facerent, prohibe-
bat, multaque deblaterabat. Hujusmodi vero homi-
nes alienos esse ait a veritate, ac Deum non co-
gnoscere. Demetrium demum memorat, præclaris-
simum de illo testimonium ferens.

CAPITA EPISTOLÆ TERTIÆ JOANNIS.

1. Votum de perfectione, et gratiarum actio pro
hospitalitate fratribus præstita propter Christum.
Ubi etiam de Diotrefhes improbitate atque odio
in fratres.
2. De Demetrio cui præclarissimum testimonium
perhibet.
3. De projectione sua ad ipsos ad eorum utilitatem.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΡΙΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ἔστιν ἡ Ἐπιστολὴ περὶ φιλοξενίας· καὶ πρῶτον
μὲν ἀποδέχεται τὸν Γάϊον, μαρτυροῦμενον παρὰ
πάντων ἐπὶ φιλοξενίᾳ. Καὶ προτρέπει τῇ αὐτῇ προ-
θέσει ἱμμεῖναι, καὶ προέμπειν, καὶ δεξιοῦσθαι
τοὺς ἀδελφούς. Πάλιν τε αὐτοῦ μὲν τὴν προσφορὰν
ἀποδέχεται, αἰτιάται δὲ Διοτρεφῆ, ὡς μὴτε αὐτὸν
παρέχοντα τοῖς πτωχοῖς, ἀλλὰ καὶ κωλύοντα τοὺς
ἄλλους, καὶ πολλὰ φλυαροῦντα. Τοὺς δὲ τοιοῦτους
λέγει ἄλλοτρίους εἶναι τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ εἰδέναι
τὸν Θεόν. Δημητρίον δὲ συνίστησι, μαρτυρῶν αὐτῷ
τὰ κάλλιστα.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ.

- α'. Εὐχὴ περὶ τελειώσεως, καὶ εὐχαριστία ἐφ'
ὁμολογίᾳ φιλοξενίας τῶν ἀδελφῶν διὰ Χριστόν.
Ἐν ᾧ περὶ Διοτρεφούς φανόλητος καὶ μισ-
αδελφίας.
- β'. Περὶ Δημητρίου, ᾧ μαρτυρεῖ τὰ κάλλιστα.
- γ'. Περὶ ἀπείξεως αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς ἐν ταχὺ·
ἐπ' ὥφελος.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΡΙΤΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ.

EPISTOLA TERTIA SANCTI JOANNIS APOSTOLI.

Ὁ πρεσβύτερος Γαίω τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. Ἀγαπητέ, περὶ πάντων εὐ-
χομαί σε εὐδοῦσθαι καὶ θγαίνειν. — Ἐν ἀλη-
θείᾳ ἀγαπᾷ ὁ κατὰ Κύριον ἀγαπῶν. Ταύτην δὲ τὴν
Ἐπιστολὴν γράφει συνιστῶν τινὰς ἀδελφούς. Γράφει
δὲ Γαίω, καὶ μαρτυρεῖ τούτῳ φιλοξενίαν πολλήν, ἣν
καὶ μεγάλων ἱκανῶν ἄξιοι. Τὸν γὰρ ἀγαθοποιούντων
ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγει. Πλείον δὲ αὐτὸν διεγείρει
καὶ ἐξ ὧν διαβάλλει τὸν μὴ τοῦτο ἐγνωκότα ποιεῖν
Διοτρεφῆ· ἐπαινεῖ δὲ καὶ Δημήτριον τὰ αὐτὰ πράτ-
τοντα, καὶ μαρτυρίαν αὐτῷ τῆς ἀρετῆς παρέχεται
πιστήν.

Καθὼς εὐδοῦται σου ἡ ψυχὴ. Ἐξάρην γὰρ
λίαν ἐρχομένων ἀδελφῶν καὶ μαρτυρούντων σου
τῇ ἀληθείᾳ. — Καθὼς εὐδοῦται σου ἡ ψυχὴ·
εὐδοῦται δὲ ἐν τῇ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείᾳ.
Καθὼς σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς. Ἐν ἀληθείᾳ
περιπατεῖ ὁ κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἀπλότητά περι-
πατῶν. Περιπατεῖ δὲ, οὐ τὴν διὰ σκελῶν, φησί, χί-
νῃσιν, παντὶ ζῶν μιᾶς οὐσῆς, τῷ πόδα ἔχοντι, τῆς
τοιαύτης· ἐκ τόπου εἰς τόπον μεταβατικῆς πορείας,
ἀλλὰ τὴν κατὰ τὰς ψυχικὰς ὁμάς τεταγμένην καὶ
σώφρονα πρόδον, ἧς ὅλγοι τυγχάνουσιν, οἱ τὴν
ἐπίγνωσιν ἔχοντες.

Μειζότεραν τούτων οὐκ ἔχω χαρὰν, ἵνα ἀκούω
τὰ ἐμὰ τέκνα ἐν ἀληθείᾳ περιπατοῦντα. Ἀγαπητέ,
πιστὸν ποιεῖς, ὃ ἐὰν ἐρτάσῃ εἰς τοὺς ἀδελφούς
καὶ εἰς τοὺς ξένους. Οἱ ἐμαρτύρησάν σου τῇ
ἀγάπῃ ἐνώπιον Ἐκκλησίας· οὗς καλῶς ποιήσεις
προπέμψας ἄξιως τοῦ Θεοῦ. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ ὀνό-
ματος ἐξῆλθον, μηδὲν λαμβάνοντες ἀπὸ τῶν
ἐθνῶν. — Τὸ, μειζότεραν, κατὰ ἀκριβεῖαν τῆς
Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀδόκιμον, ὡς ἐπίτασιν ἐπιτάσει
προσπορίζον.

Ἡμεῖς οὖν ὀφείλομεν ἀπολαμβάνειν τοὺς
τοιούτους. ἵνα συνεργῇ γενόμεθα τῇ ἀληθείᾳ.
Ἐγγραφά τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀ.λ.λ. ὁ φιλοπρωτεύων

442 VENS. 1, 2. Senior Gaio charissimo, quem ego
diligo in veritate. Charissime, et de omnibus orationem
facio, prospere te ingredi et valere. — In veritate
diligis, qui secundum Deum diligit. Hanc autem
Epistolam scribit, ut quosdam commendaret fra-
tres. Scribit vero Gaio, multamque testatur ejus
esse hospitalitatem quam etiam magnis laudibus
extollit. Eum enim, qui bene de proximo meretur,
ex Deo esse, ait. Acriores vero illi stimulos addit
vituperando Diotrefhen, quod sic se gerere nolle-
t; ac commendando Demetrium, qui idem ac Gaius
faciebat: cui etiam de virtute ipsius fidele perhibet
testimonium.

VENS. 2, 3. Sicut prospere agit anima tua. Ga-
visus sum valde venientibus fratribus, et testimo-
nium perhibentibus veritati tuae. Prospere agit;
nempe, in operationibus, quae secundum Evange-
lium sunt. Sicut tu in veritate ambulas. In veritate
ambulat, qui secundum evangelicam simplicitatem
ambulat. Ambulare vero hic inquit non tibiarum
motiorem (cum commune sit omnibus animantibus
pedes habentibus hoc modo transire de loco in lo-
cum), sed per animi motus ordinate et castigate
progredi; quod pauci eorum etiam qui intelligen-
tia praediti sunt, assequuntur.

VENS. 4-7. Majorem horum non habeo gratiam
quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.
Charissime, fideliter facis quidquid operaris in fra-
tres, et hoc in peregrinos. Qui testimonium reddide-
runt charitati tuae in conspectu Ecclesiae: quos be-
nefaciens deduces digne Deo. Pro nomine enim ejus
profecti sunt, nihil accipientes a gentibus. — Vox
mειζότεραν (ac si Latine dixeris majorem) non
est secundum proprietatem linguae Graecae; quippe
quae **443** exhibet exaggerationem supra exaggera-
tionem, seu gradum comparativum ex alio compa-
rativo deductum (1).

VENS. 8, 9. Nos ergo debemus suscipere hujusmodi,
ut coopératores simus veritati. Scripsissem forsitan
Ecclesiae: sed is qui amat primum gerere in eis,

Variæ lectiones et notæ.

(1) Vocem μεζότεραν si quis rigorose vertere
Latine vellet, diceret majorem: quæ vox non

minus abhorret a genio linguae Latinae quam illa a
proprietate linguae Graecae.

Diotrophes non recipit nos. Hic ἀπολαμβάνειν, accipere, est pro ἀναλαμβάνειν, id est, suscipere, sicut illud¹: Susceperunt me sicut leo paratus ad prædam. Instruit vero nos per hoc, non expectandos egenos, quousque ad nos venerint, sed in occursum illis procedendum, ac etiam insequendos esse, quemadmodum Abraham faciebat et Lot.

VERS. 10. *Propter hoc si venero, commonebo ejus opera quæ facit. Si præceptum est, non reddendum malum pro malo; quo modo nunc iste talia comminatur? Respondeo præceptum esse, ei qui in nos peccaverit nullum malum pro malo reddendum². At si ita peccatur in nos, ut etiam fidei afferatur impedimentum, huic profecto malum reddendum: ut fecit Paulus Elimæ, qui vias Domini rectas subvertebat³.*

Verbis malignis garruens in nos et quasi non ei ista sufficiant, neque ipse suscipit fratres, et eos qui suscipiunt, prohibet, et de Ecclesia ejicit. Garruens: nempe convitiatus, maledicens, insectans.

VERS. 11. *Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est: qui male facit, non vidit Deum. Cum nulla sit societas inei ad tenebras, neque conventio Christi ad Beliam⁴, non oportet eum, qui cognitione Christi illuminatus est, tenebris per imitationem impiorum et petulantia ipsorum opera commisceri. Quemadmodum enim, inquit, qui bene operatur, ex Deo est, et intellectusalem oculum habet notitia ipsius perfectum; adeoque totus lux est, et videt veram lucem Deum, et aliis videtur tanquam luminare in mundo, rationem vitæ continens: ita et qui male operatur, in tenebris ambulat, ac Deum videre, seu quæ Dei sunt, facere non potest, neque aptus aliorum director esse; sed omnibus exosus est et abominabilis, juxta illud⁵: Iniquitatem odio habui et abominatus sum.*

VERS. 12-14. *Demetrio testimonium redditur ab omnibus, et ab ipsa veritate, sed et nos testimonium exhibemus; et nosti quoniam testimonium nostrum verum est. Multa habui tibi scribere, sed nolui per atramentum et calamus. Spero autem prolinus te videre, et os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim. Ab omnibus, illis scilicet qui veritatem servant; et ab ~~444~~ ipsa veritate quæ efficax verbum est. Sunt enim nonnulli, qui habent quidem testimonium virtutis; sed a verbo inefficaci, hoc est, operibus carente: adeoque illud nullum est. Si quis vero illud, ab omnibus, dictum intelligat cum de fidelibus, tum de infidelibus, juxta vim nominis collectivi omnis, is non male sermonem hunc accipit: jubet enim Paulus, ut fideles sine offensione sint⁶ Judæis, et gentilibus, et Ecclesiæ Dei: sicut et ego, inquit, per omnia omnibus placeo.*

¹ inis tertiæ Epistolæ sancti apostoli Joan., vers. 32.

¹ Psal. xvi, 12. ² Rom. xii, 17. ³ Act. xiii, 10.

Α αὐτῶν Διοτρεφῆς, οὐκ ἐπιδέχεται ἡμᾶς. — Ἀπολαμβάνειν, ἀντὶ τοῦ, ἀναλαμβάνειν, ὑποδέχεσθαι ὡς καὶ τὸ, Ὑπέλαβόν με ὡσεὶ λέων ἔτοιμος εἰς θήραν. Παιδεύει διὰ τοῦτου ἡμᾶς, μὴ ἀναμένειν τοὺς δεομένους, πότε πρὸς ἡμᾶς ἔωσιν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιτρέχειν καὶ καταδιώκειν, ὡς ὁ Ἀβραάμ καὶ ὁ Λὼτ.

Διὰ τοῦτο ἐὰν ἔλθω, ὑπομνήσω αὐτοῦ τὰ ἔργα ἃ ποιεῖ. Εἰ προστίθεται, [μὴ] ἀντιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, πῶς οὗτος τὰ νῦν ἀπειλεῖ ταῦτα; Φαμὲν οὖν, ὡς ἐκεῖνος μὲν τὸ μὴ ἀντιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, τὸ [ἢ τῷ] εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀμαρτάνοντι. ἔστιν ἐντολὴ· ἐπὶ εἰ ἢ πρὸς ἡμᾶς ἀμαρτία, καὶ εἰς τὴν πίστιν ἐμπόδιον φέρει, ἀνταποδοτέον τῷ τοιοῦτῳ, ὡς καὶ Παῦλος τῷ Ἐλύμα, τ' ἐς ὁδοῦ Κυρίου διαστρέφοντι.

Λόγοις ποτηροῖς σιταρῶν ἡμᾶς, καὶ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τούτοις, οὕτε αὐτὸς ἐπιδέχεται τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τοὺς βουλομένους κωλύει, καὶ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐκβάλλει. Οἰονεὶ λοιδορῶν, κακολογῶν, διασύρων.

Ἀγαπητέ, μὴ μιμῶ τὸ κακόν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν. Ὅ ἀγαθοποιῶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν· ὁ δὲ κακοποιῶν, οὐκ ἐάρακε τὸν Θεόν. Μηδεμὴς οὐσίας κοινωνίας φωτὶ πρὸς σκότος, μηδὲ συμφωνίας Χριστοῦ πρὸς Βελίαν, οὐ γὰρ τὸν ἀπὸ τῆς γνώσεως Χριστοῦ πεφωτισμένον τῷ σκότῳ συμφύρεσθαι διὰ μιμήσεως τῶν ἀσεβούντων, ἦτοι τοῖς ἀσελγέσιν αὐτῶν ἔργοις. Ὡς γὰρ ὁ ἀγαθὸς, ἡσθιν, ἐργαζόμενος ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, καὶ τῷ τῆς γνώσεως αὐτοῦ φωτὶ τὸν νοερὸν αὐτοῦ ὀφθαλμὸν καθηρησμένος, καὶ διὰ ταῦτα ὅλο; τε φῶς ὢν, καὶ ὁρᾷ τὸ δυντὸς φῶς τὸν Θεόν, καὶ ὁρᾶται ὑπὸ τῶν ἄλλων φωστῆρ ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐκείων· οὕτω καὶ ὁ τὰ κακὰ ἐργαζόμενος, ἐν σκότῳ διαπορευόμενος, οὕτε αὐτὸς ὁρᾷ Θεὸν δύναται, τοῦτ' ἐστὶ τὰ τοῦ Θεοῦ πράττειν, οὕτε ἄλλοις ὁρᾶσθαι κατευθύνων· ἀλλὰ μισητός ἐστιν ἅπασι καὶ ἐδελυγμένος, κατὰ τὸ, Ἀμαρτωλὲν ἐμίσησα καὶ ἐβδελύσασθαι.

Δημητρίῳ μεμαρτύρηται ὑπὸ πάντων, καὶ ὑπ' αὐτῆς ἀληθείας, καὶ ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεν, καὶ οἴδατε, ὅτι ἡ μαρτυρία ἡμῶν ἀληθὴς ἐστίν. Πολλὰ εἶχον γράψαι σοι, ἀλλ' οὐ θέλω διὰ μέλανος καὶ καλὰμου γράψαι σοι. Ἐλπίζω δὲ εὐθέως ἰδεῖν σε, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλήσωμεν [vulg. -σομεν]. Ἐμήνη σοι. Ἀσπάζονται σε οἱ φίλοι. Ἀσπάζου τοὺς φίλους κατ' ὄνομα. Ἀμήν. Ὑπ' αὐτῶν δηλονότι τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐχόντων, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας τοῦ ἐνεργοῦς λόγου. Εἰσὶ γὰρ τινες, οἷς μορτυρεῖται μὲν ἀρετῇ, κατεφευσμένη δὲ ἐπὶ ἀπράκτῳ λόγῳ. Εἰ δὲ τις τὸ ὑπὸ τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἀπίστων ἐκλάβοι, διὰ τὸ περιληπτικὸν τοῦ, πᾶς, μορίου, οὐ κακῶς αὐτὸ ὑπολάβοι· ἀποστολικοὺς γὰρ φησι Παῦλος τοὺς πιστοὺς πᾶσιν εἶναι, καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ γὰρ κατὰ πάντα πᾶσιν ἀρέσω.

Τέλος τῆς τρίτης Ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰωάννου, στίχων 13.

⁴ II Cor. vi, 14. ⁵ Psal. cxviii, 3. ⁶ I Cor. x, 32.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΙΟΥΔΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO IN EPISTOLAM S. JUDÆ APOSTOLI.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΟΥΔΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ταύτην τὴν Ἐπιστολὴν γράφει τοῖς ἤδη πιστεύ-
σασιν. Ἡ δὲ πρόφασις αὕτη· Παρεισελθόντων τινῶν,
καὶ διδασκόντων ἀδιάφορον εἶναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ
ἀρνούμενων τὸν Χριστὸν· ἀνάγκην ἔσχε γράφαι,
καὶ ἀσφαλίσασθαι τοὺς ἀδελφούς. Καὶ πρῶτον μὲν
παρακαλεῖ αὐτοὺς ἀγωνίζεσθαι καὶ ἐμμένειν ἐν τῇ
παραδοθείσῃ αὐτοῖς πίστει. Ἐπειτα ἀποκηρύττει
τοὺς τοιοῦτους ὡς πλάνους· καὶ παραγγέλλει μηδε-
μίαν κοινωνίαν αὐτοὺς ἔχειν πρὸς τοὺς τοιοῦτους,
εἰδότας ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ κληθῆναι μόνον, ἐὰν μὴ
καὶ ἀξίως περιπατήσωμεν τῆς κλήσεως. Καὶ γὰρ
καὶ τὸν πρότερον λαὸν ἐξαγαγὼν ἐξ Αἰγύπτου ὁ
Κύριος, καὶ μὴ ἐμμένοντα τῇ πίστει ἀπόλεσε. Καὶ
ἀγγέλων δὲ μὴ τηρησάντων τὴν ἰδίαν τάξιν οὐκ
ἐτίθειτο. Δεῖ οὖν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀναχωρεῖν. Καὶ
γὰρ καὶ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος οὐχ ὑπῆνεγκε τὴν
βλασφημίαν τοῦ διαβόλου. Ἔσεσθαι οὖν τὴν ἀπ-
ώσιαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων διδασκαί. Εἴτα παραινεί
εἰς τὰ ἔθνη. Καὶ ἐπευξάμενος αὐτοῖς βεβαίωτα
τῆς πίστεως παρὰ τοῦ Κυρίου, τελειοῖ τὴν Ἐπι-
στολὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΑΥΤΗΣ.

- α'. Περὶ προσοχῆς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως,
διὰ τὴν ἑπανάστασιν τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀσελ-
γῶν ἀνδρῶν.
β'. Περὶ μελλούσης αὐτῶν κολάσεως καθ'
ὁμοίωσιν τῶν πάλαι ἁμαρτωλῶν τε καὶ πο-
νηρῶν.
γ'. Τάλασιμος αὐτῶν ἐπὶ τῇ πλάνῃ, καὶ δυσ-
σεβείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ, καὶ βλασφημίᾳ, καὶ
ἐπιπλάστῳ ὑποκρίσει, τῇ εἰς ἀπάτην δωροδο-
κίᾳ.

A 445 ARGUMENTUM EPISTOLÆ JUDÆ.

Epistolam hanc scribit Judas iis qui jam credi-
derant. Occasio autem hujusmodi est: Cum insur-
rexissent quidam docentes peccatum rem indiffe-
rentem esse, ac Christum etiam negarent; necesse
illi fuit, Epistolam hanc conscribere, qua fratres
commoneret et confirmaret. Et primo quidem hor-
tatur illos, ut strenue certent, firmiterque in tra-
dita sibi fide permaneant. Deinde propalat ejusmodi
homines, tanquam seductores, præcipitque, ut
nullam cum ipsis communionem habeant, scientes,
quod satis non sit esse vocatos, si item non ambu-
lent digne Dei vocatione. Nam Deus, licet Hebrai-
cum populum eduxisset ex Ægypto, eum tamen
perdidit, quod in fide non permansisset, et angel-
lis, qui ordinem non servaverunt suum, nequiquam
pepercit. Oportere igitur ab ejusmodi hominum
congressu prorsus discedere: quandoquidem et
Michael archangelus non tulit blasphemantem
diabolum. Docet itaque non secus ac Sodomorum
futuram eorundem perditionem. Deinde ad mores
rite componendos hortatur. Ac demum fidei
firmitatem eis a Domino precatus, absolvit Episto-
lam.

CAPITA EJUSDEM EPISTOLÆ.

1. De cura habenda pro fide in Christum contra
insurrectionem impiorum et impudentium homi-
num.
2. De futura horum punitione ad similitudinem ma-
lorum qui olim fuerunt.
3. Descriptio calamitatum ipsorum ob seductionem,
impietatem, impudicitiam, blasphemiam atque
fucatam simulationem liberalitatis ad decipien-
dum.

4. De eorum ad quos scribit, firmitate in fide, et de A. *ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐπιμέλεια τοῦ πληρώματος τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐπιμέλεια τοῦ πληρώματος τοῦ Θεοῦ.*

5. Precatio pro ipsorum sanctitate et fiducia pura, *ἡ ἐξουσία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῖς ἀγγέλοις καὶ τοῖς ἀνθρώποις.*

ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐπιμέλεια τοῦ πληρώματος τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐπιμέλεια τοῦ πληρώματος τοῦ Θεοῦ.

ἡ ἐξουσία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῖς ἀγγέλοις καὶ τοῖς ἀνθρώποις.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΙΟΥΔΑ.

ΕΠΙΣΤΟΛΑ

SANCTI JUDÆ APOSTOLI.

446 VERS. 1. Judas Jesu Christi servus, frater B autem Jacobi, his qui sunt in Deo Patre dilectis. Satis utique ad gloriæ splendorem huic apostolo fuit, postquam se Christi servum nominavit, gloriari, se esse fratrem Jacob. Illius enim summa ob eminentiam virtutis apud omnes celebritas eum in trailenda doctrina magis acceptum auditoribus reddebat: cum verisimile non sit, eum qui natiuitate et sanguine conjunctus est, moribus et vita alienum esse; præsertim cum eidem Christo Domino ministrans, servitutis jugum æqualiter cum fratre trahere deprehendatur.

VERS. 1, 2. Et Christo Jesu conservatis et vocatis. Misericordia vobis, et pax, et charitas adimpleatur. Dictum Christi Domini: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum*, verum nunc esse ostendit beatus iste; cum eos qui Patri dilecti sunt, a Filio conservatos pronuntiet. Ideo etiam eos vocatos dicit: non enim a se ipsis, sed a Patre per hoc quod tracti sunt, habent, ut etiam sint vocati; optat vero, ut misericordia illis, pax et charitas adimpleatur, Misericordia quidem, quia per viscera misericordiæ Dei¹ vocati, ipsique in servos assumpti sumus. Pax vero; quia hanc etiam donavit nobis Deus Pater, per Filium suum Jesum Christum nos, qui offenderamus, sibi reconcilians. Charitas demum, quia propter charitatem in nos unigenitum Filium suum tradidit pro nobis in mortem. Hæc igitur, ut illis abundantius donentur, optat: quo convenit cum beato David, dicente: *Præstare misericordiam tuam scientibus te*². Hs igitur salutaribus exemplis etiam nos excitati, sincera erga congeneres nostros dilectione, dignam **447** eo, qui nos vocavit, vitam ducamus.

Ιουδᾶς Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφός δὲ Ἰακώβου, τοῖς ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡγιασμένοις. Ἦρξεν αὐτῷ, τῷ παρόντι ἀποστόλῳ, φημί, εἰς περιφάνειαν δόξης, μετὰ τὸ δοῦλον αὐτὸν ὀνομάσαι Χριστοῦ, καὶ ἀπὸ Ἰακώβου σεμνολογήσασθαι. Τὸ γὰρ τοῦ Ἰακώβου παρὰ πάντων ἐπ' ἀρετῇ ἐξυμνούμενον, εὐπαρεσβετότερον εἰς τὴν διὰ λόγου διδασκαλίαν καθίστησι τοῖς ἀκροαταῖς τοῦτον, εἴπερ ὁ γεννήσιος καὶ αἱματος κοινωνὸς οὐκ ἂν ἀπληροτριωμένος ὀφείη καὶ τρόπων τοῦ, ᾧ κοινωνῶντες, τῆς συγγενείας· καὶ μάλιστα καὶ ὅψ' ἐν ἀεσπότη Χριστῷ τελῶν τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν, ἰσορρόπως τῷ ὁμαίμονι διορίζεται ἔλκειν.

Καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τετηρημένοις κλητοῖς. Ἐλεος ὁμῶν, καὶ εἰρήνη, καὶ ἀγάπη πληθυνθείη. — Τοῦ Κυρίου εἰρηκότος, οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με εἰ μὴ ὁ Πατήρ μου ἑλκύσῃ αὐτὸν, δείκνυσσι τὸν λόγον ὁ μακάριος οὗτος ἀνὴρ ἐπαληθεύοντα νῦν. Τοὺς γὰρ τῷ Πατρὶ ἀγαπωμένους, τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ τηρεῖσθαι φησι. Διὸ καὶ κλητοὺς λέγει· οὐ γὰρ ἂψ' αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἔχουσι, διὰ τὸ ἑλκύσθαι [φ. εἰλκ.] καὶ τὸ κεκλήσθαι. Ἐλεον δὲ, καὶ εἰρήνην, καὶ ἀγάπην αὐτοῖς ἐπιούχεται πληθυνθῆναι· Ἐλεον μὲν, ὅτι διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἀνεκλήθημεν τε καὶ ἀνελήφθημεν αὐτῷ εἰς ὑπέρτατος· εἰρήνην δὲ, ὅτι καὶ ταύτην ἡμῖν ὁ Θεὸς αὐτὸς καὶ Πατὴρ ἔδωκεν, διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ προσκεκροκότα· ἡμᾶς αὐτῷ καταλλάξας· ἀγάπην δὲ, ὅτι διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Υἱὸς ἐδόθη ὑπὲρ ἡμῶν εἰς θάνατον. Ταῦτα οὖν ὑπερεκπερισσοῦ [βραβευθῆναι] αὐτοῖς εὐχεται, συνφᾶ τῷ μακαρίῳ Δαυὶδ φθαγγόμενῳ· Παράτεινον τὸ ἔλεος σου τοῖς γινώσκουσίν σε. Καὶ ἐκ τούτων γὰρ τῶν σωτηρίων ὑποδειγμάτων περικροτούμενοι καὶ ἡμεῖς, τῇ πρὸς τὸ συγγενὲς ἀνυποκρίτῳ διαθέσει, ἀξίως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς βιώσωμεν.

¹ Joan. vi, 44. ² Luc. i, 78. ³ Psal. xxxv, 11.

Ἀγαπητοί, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενοι γρά-
φειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας, ἀνάγ-
γην ἔσχατον γράψαι ὑμῖν. — Τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἐπι-
στολῆς διὰ τούτων μηνύει, ὅτι προμηθεὶς τῆς αὐτῶν
σωτηρίας, τοῦ μὴ ἀλῶναι δι' ἀπλήρητα τοῖς μισρω-
τάτοις αἵρετικοῖς, τοὺς παρόντας ἐκτίθεται λόγους,
ὥσπερ ἐστὶν αὐτοὺς, καὶ διαδόχους ποιῶν τοῖς
ἀγνοοῦσι, διὰ τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἀσελγούς αὐτῶν βίου.
Περὶ τούτων καὶ Πέτρος εἶρηκε μὲν, πλατύτερον δὲ
οὗτος νῦν. Προγεγραμμένους δὲ αὐτοῦς λέγει, ἐπειδὴ
καὶ Πέτρος, καὶ Παῦλος περὶ αὐτῶν εἶρηκεν, ὅτι
ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἐλεύσονται πλάνοι τοιοῦτοι· καὶ
πρὸ τούτων ὁ Χριστὸς αὐτοὺς φάσκων· Πολλοὶ ἐλεύ-
σονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου, καὶ πολλοὶς πλανή-
σουσι. Μὴ οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. Χριστια-
νοὺς γὰρ ἑαυτοὺς ὀνομάζοντες, ἐπὶ τῷ ὀνόματι
τούτῳ πολλοὺς ἀπατῶσι. Λέγει δὲ τοὺς ἀπὸ Νικολάου,
καὶ Οὐαλεντινίου, καὶ Σίμωνος· τῶν μισρωτῶτων.
Οὗτοι γὰρ γαστριμαργοὶ ὄντες καὶ ἀχάλαστοι,
ὕπαικρναντο [σ. -νοντο] τὴν διδασκαλίαν, ἵνα διὰ τῆς
παρεισθύνσεως τῆς εἰς τὰς οἰκίας, εὐρωσι [καὶ αἰχμ-
αλωτίζωσι] γυναῖκάκια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις.
Τελευταῖος γὰρ τινας νυκτερινὰς πλασάμενοι, κοίταις
καὶ ἀσελγείαις ἑαυτοὺς ἐκδεδώκασι. Τὸ δὲ, Μετατι-
θέντες εἰς ἀσέλγειαν, ἀντὶ τοῦ, μεταποιῶντες,
παρὰ χαράττοντες ἀπὸ τῆς σωφροσύνης εἰς ἀσέλ-
γειαν. Ἀφ' οὗ καὶ ἀρνεῖσθαι αὐτοὺς συμβαίνει τὸν
Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ
ἀρνοῦνται οἱ διὰ τῆς τοῦ βίου ἀκαθαρσίας, τὸν
πάσης σωφροσύνης διδασκαλόν, οἰοῦντι τινι διατόρῳ
φωτῇ ἀπότομον ποιοῦμενοι; Τίς γὰρ κοινωρία γὰρ
πρὸς σκότος;

Παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἀπαξ παραδο-
θείσῃ τοῖς ἀγίοις πίστει. Παρεισδύναν γὰρ τι-
νες ἄνθρωποι, οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο
τὸ κρίμα, ἀσεβεῖς, τὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν χάριν
μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν, καὶ τὸν μόνον Δε-
σπότην Θεὸν καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν
ἀρνοῦμενοι. — Ἐπαγωνίζεσθαι παρακαλεῖ τοὺς
ἅπασι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν Σωτῆρα
καταδιεξαμένους, καὶ τούτῳ πεπιστευκότας. Δεξάμε-
νοι γὰρ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον, εἰ λέγοιμεν
ἕτερον μὲν εἶναι τὸν πρὸ αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς,
ἕτερον δὲ τὸν ἐκ τῆς Μητρὸς καὶ κατ' ἰδίαν ὑπόστα-
σιν, πῶς οὐκ ἂν ἀρνηθῆμεν τὸν ἕνα Κύριον καὶ
Δεσπότην; Εἰς γὰρ Κύριος Ἰησοῦς καὶ ἔνωσιν
οἰκονομικὴν. Ὁ γὰρ πρὸ αἰώνων Θεὸς Λόγος καὶ
Θεός, εἰς τὴν τῆς Θεότητος δόξαν ἀναφαιτῶσαν τὴν
σάρκα ἔχων, ἦν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου ἐξ ἀρχῆς
συλλήψεως ἀνέλαθεν, εἰς καὶ αὐτός ἐστιν πάντων
Δεσπότης.

Ἐπαγωνίζεσθαι δὲ ἡμᾶς βούλομαι, εἰδὼς ἡμᾶς
ἅπασι τοῦτο, ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Ἀγυ-
πτου σώσας, τὸ δευτέρου τοῦ μὴ πιστεῦσαντας
ἀπώλεσεν. Ἀγγέλους δὲ, τοὺς μὴ τήρησαντας
τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλ' ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον
εἰκηθριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας, δεσμοῖς

A VERS. 3. *Charissimi, omnem sollicitudinem sociens
scribendi vobis de communi vestra salute, necesse
habui scribere vobis. — Per hæc presentis Epistolæ
argumentum indicat: nempe quod cura, quam de
illorum salute gerebat, et timor ne ob nimiam sim-
plicitatem a sceleratissimis caperentur hæreticis,
hos sibi exprimeret sermones quibus hæreticos
ipsos notare, et expositione impuræ ipsorum vitæ
manifestos nescientibus facere volebat. De quibus
etiam Petrus locutus est; at fusius iste. Cæterum
eos præscriptos dicit: quia cum Petrus, tum Pau-
lus seductores hujusmodi extremis temporibus
venturos prædixerunt. Et ante illos dixerat Chris-
tus * : Venient in nomine meo, et multos seducunt.
Nolite igitur abire post ipsos. Illi enim Christia-
nos sese appellantes, multos hoc nomine decipient.
Loquitur autem de Nicolaitis, Valentinianis et Si-
monianis: quippe qui, cum essent gulæ et impudi-
citiæ addicti, Christi doctrinam simulabant, ut sic
facilem in domos ingressum nacti, mulierculas pec-
catis deditas invenirent et captivarent. Quam in
rem nocturnos quosdam ritus commenti, cubilitus
et impudiciis operam dabant. Illud autem trans-
ferentes in luxuriam, positum est pro: transmutan-
tes, et detorquentes a continentia in luxuriam: ex
quo etiam consequens erat, ut Dominum nostrum
Jesum Christum abnegarent. Et sane, quomodo non
abnegarent ii, qui vitæ impuritate, velut alta et
sonora voce divinum temperantiæ et continentię
C Magistram abs sese repellebant? Quæ enim societas
luci ad tenebras?*

VERS. 3, 4. *Deprecans supercertare semel traditæ
sanctis fidei. Subintroierunt enim quidam homines
(qui olim præscripti sunt in hoc judicio) impii,
Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, et solum
Dominatorem et Dominum nostrum Jesum
Christum negantes. — Hortatur, ut ii, qui Domi-
num nostrum Jesum Christum jam semel recepe-
rant eique crediderant, pro ejus fide indesinenter
certare pergerent. Quicunque enim Verbum in-
carnatum recepimus, si dixerimus alium esse eum
qui est ante sæcula ex Patre genitus, alterum, qui
ex Matre in propria hypostasi natus est; quo-
modo non abnegabimus solum, seu unum Domina-
torem et Dominum? Unus enim est Dominus per
unionem incarnationis, idem ipse qui ante sæcula
Verbum Dei, et Deus, unitam habens ad divinitatis
gloriam carnem, quam ex sancta Virgine initio
conceptionis suæ suscepit: unus et ipse omnium
Dominus.*

VERS. 5-7. *Commonere autem vos volo, scientes
semel omnia, quoniam Jesus populum de terra
Ægypti salvans, secundo eos qui 448 non servave-
runt suum principatum, sed dereliquerunt suum do-
micilium, in judicium magni diei, vinculis æternis
sub caligine reservavit. Sicut Sodoma et Gomorrha,*

et finitimæ civitates simili modo exornatæ. Luxuria impurorum Nicolaitarum et Marcionistarum ob oculos posita, addit : Dominus populum ex Ægypto salvans, etc., simulque ostendit, eundem Deum cum Veteris, tum Novi Testamenti auctorem esse : ac non, ut scelesti illi dicebant, alium esse Veteris Testamenti Deum, ultionis cupidum et immitem ; alium Novi, placidum et benignum : unde ait, eos quoque, qui sub novo Fœdere peccant, haudquaquam punctionem evasuros, sicut non evaserant Hebræi educti ex Ægypto. Quanquam enim Deus cum ad immensam suam ostendendam virtutem, tum propter iurandum, quod ad patres eorum juraverat, eos ab Ægyptiaca tyrannide liberare voluerit ; nihilo tamen minus, cum ipsi postea prævaricati essent, eos impunitos non reliquit, sed digna pœna multavit : quin illos quidquam juvaret aut benignitas, qua patres eorum complexus fuerat, aut eximia, quæ in eorum gratiam paraverat, miracula. Quare postquam mare Rubrum transierunt per siccum, iterum deficientes a fide perierunt. Eos etiam qui angelicam erant dignitatem assecuti, cum ex socordia in principatu non permansissent suo ; sed cœleste vite institutum summo munere sibi concessum participassent, in iudicium, seu in condemnationem magni diei puniendos recondidit : hoc enim hic illud reservavit, significat : sicut et cum dicitur : qui paratus est diabolo et angelis ejus. Sodomites etiam in exemplum proponuntur ignis æterni, qui eos excipiet.

Et abeuntes post carnem alteram factæ sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes. Illud : abeuntes, seu declinantes post carnem alteram, perinde est ac fornicantes. Carnem vero alteram vasa culum appellat naturam : quippe quæ ad congressum generationis causa inepta est. Caro enim ad hujusmodi congressum consentanea feminina est ; juxta illud protoparentis dictum : Os ex ossibus meis, et caro de carne mea. Caro autem masculina altera, seu aliena est ab hoc congressu, ut dixi. Quin et in sexu feminino una quidem uni juxta leges juncta sola propria ac domestica caro est, quæ autem est prostituta et publica aliena est et propemodum ad masculinæ carnis impuritatem relicta.

Vers. 8. Similiter et hi carnem quidem maculant somniantes (1), dignitates (2) autem spernunt. Allatis exemplis, quæ præmissa sunt, id quod ex illis consequens est ; auditori suo intelligendum reliquit. Quid vero hoc est ? Hæc videlicet illatio : Si igitur in illos, nulla habita prioris eorum sortis ratione, ita animadvertit, anne eos, qui hoc tempore tantopere lasciviant, eximet ab hac lege

* Matth. xxv, 4. * Gen. ii, 25.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Vulg. non habet vocem hanc somniantes ; seu, ut alii vertunt, delusi in somnis.

(2) Vulg. majestatem.

ἀδελφούς ὑπὸ ὕπνον τετήρηκεν. Ὡς Σόδομα καὶ Γόμορα [vulg. Γόμορρα], καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις τὸν ὅμιον τοῦτοις τρόποις ἐκπορεύεσθαι. Εἰρηκῶς τὴν ἀσελγίαν τῶν ἀκαθάρτων Νικολαϊτῶν, καὶ Οὐαλεντιανῶν, καὶ Μαρκωνιστῶν, ἐπάγει καὶ ταῦτα. Ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ τῆς Αἰγύπτου σώσας, καὶ ἐξῆς ὁμοῦ μὲν δεικνύς, ὡς αὐτοὶ τῆς Παλαιᾶς Θεός ἐστι καὶ Νέας εἰσηγητής, ἀλλ' οὐχ ὡς οἱ μικροὶ οὗτοι, ἄλλον μὲν τὸν τῆς Παλαιᾶς φάσκοντες, τιμωρητικὸν καὶ ὠμόν, ἄλλον δὲ τῆς Νέας, προσήνῃ καὶ φιλόδουπον, ἑφορον εἶναι Θεόν. Ἄρα δὲ καὶ ὡς οὐδὲ οἱ νῦν ἀτιμώρητοι μέλειαν, ὡς οὐδὲ οἱ ἀπ' Αἰγύπτου. Διὰ μὲν οὖν τὴν ὑπερβάλλουσαν θόνην, καὶ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ὀρκωμοσίαν, τοῦ Θεοῦ τῆς Αἰγυπτιακῆς αὐτοὺς ἀπαλλάξαντο ; βίας, οὐ μέντοι καὶ παρανομῆσαντες, ἀτιμώρητοι διαμεμενῆσιν, ἀλλ' ἔθσαν δίκας ἀξίας, οὐδὲν αὐτοὺς ὠφελησάντος τῆς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν τοῦ Θεοῦ εὐμενείας, οὐδὲ τῆς τῶν θαυμάτων διὰ ταύτης ὑπερφυοῦς ἐνεργείας. οἱ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν διὰ ζηρᾶς διελθόντες, ἐκ πίστεως ὑστερον ἀποστήσαντες ἀπώλοντο. Τοὺς δὲ τῆς ἀγγελικῆς ἀξίας λαχόντας τὸ τίμιον, ἐκ βεθυμίας μὴ ἐμμείναντας ; τῇ ἐαυτῶν ἀρχῇ, ἀλλ' ἀθετήσαντας τὴν δεδομένην αὐτοῖς δι' ἀγαθότητα διαίταν ἐπουράνιον, εἰς χρίσιν, ἦτοι εἰς κατάκρισιν ἡμέρας μεγάλης τῇ τιμωρίᾳ τεταμίευκε (τοῦτο γὰρ νῦν τὸ, τετήρηκε, σημαίνει)· καθὼ καὶ ὁ Κύριος φησι· Τὸ ἡτοίμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Καὶ δὴ καὶ οἱ Σοδομίται τεκμήριον τοῦ ὑποδεξιζομένου αὐτοῖς [f. αὐτοῖς] ἀτελευτήτου πυρὸς πρόκεινται.

Καὶ ἀπελθοῦσαι ὅπισω σαρκὸς ἐτέρας, πρόκεινται δειγμα, πυρὸς αἰωνίου διὰ τὴν ὑπέχουσαι. Τὸ δὲ, Ἀπελθοῦσαι ὀπίσω σαρκὸς ἐτέρας, καὶ πορνεύσαντες, ἦτοι ἐκκλίναντες, ὃ τὸ πορνεῦν ἐμψάλει, Σάρκα δὲ ἐτέραν τὴν ἄρρενα φύσιν λέγει, ὡς μὴ πρὸς συνουσίαν γενέσεως συντελοῦσαν. Ἡ γὰρ πρὸς συνουσίαν σὰρξ τοῦ θήλεος ἐστὶ, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ προπάτορος εἰρημένον· Ὅσοι οὖν ἐκ τῶν ὁσίων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου. Ἡ δὲ τῶν ἄρρένων σὰρξ, ἐτέρα, τῆς συνουσίας, φημί. Πλὴν καὶ ἐπὶ τοῦ θήλεος, ἡ μὲν κατὰ νόμον ἐνίμια, ἰδία σὰρξ καὶ οἰκεία· ἡ δὲ ἐκκεχυμένη καὶ δημοσία, ἐτέρα καὶ ἄλλοτρια, καὶ μικρῇ τῆς ἄρρενικῆς εἰς μίasma λειπομένη.

Ὅμοιως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι σάρκα μὲν μαίνουσιν, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι.— Εἰρηκῶς ταῦτα τὰ ὑποδείγματα, ἀφάσας παρέθετο, κατέλιπε τὸ τοῖς ἀκολουθοῦν τῷ ἀκρατῇ ἐννοεῖν. Τί δὲ τοῦτο ; Τὸ ἐπενεγεῖν. Εἰ οὖν τοῖς οὕτως ἀπεχρήσατο, μηδὲν δυσωπηθεὶς τῇ προτέρᾳ αὐτῶν εὐκληρίᾳ· ἄρα τοὺς τοὺς νῦν ἀπελθόντας ἐξαίρηται, τὰ [f. τῷ] τὸν ὕπνον τοῦ Θεοῦ δι' ἀνθρώπους

εἰ: τὴν κλῆσιν ἰλθεῖν, καὶ ἀνασχέσθαι ὑπὲρ τούτων ὄφρων, καὶ παθῶν πειρασθῆναι; Οὐκ ἂν εἴποι τις τοῦτο. Κἂν γὰρ φιλόφρωνος ἔστιν, ἀλλὰ καὶ δίκαιος ἀληθεῖα. Καὶ διὰ μὲν ἀληθῆ δικαιοσύνην τῶν ἡμαρτηκότων οὐκ ἐφέλετο· διὰ δὲ φιλάνθρωπιαν πόρνον; καὶ τελῶντας εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάγαγεν. Οὕτω τοῦ ἀκολούθου ὄντος χρῆσθαι, αὐτοῖς παρήκε, καὶ δι' ἃ μὲν προείπομεν, ἧ καὶ ὡς τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ προειρημένου, ὅτε ἔλεγεν· Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἀμειρησάντων οὐκ ἐφέλετο, καὶ ἐξῆς. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Τὸ δὲ, *Σάρκα μὲν μαλίνουσιν ἐνυπνιαζόμενοι*, θαυμάζειν ἄξιον τῆς σεμνότητος τοῦ λόγου. Τὸ γὰρ ἄγαν αἰσχρὸν τῆς πράξεως διὰ τοῦ, *ἐνυπνιαζόμενοι*, περιέσπειν· ὁ μικρὸν ἡμῶς καὶ ὅσον προσῆκε παραγυμνῶσμεν, καὶ [f. ἐκ] τοῦ πεπονημένου τῷ μακαρίῳ Ἐπιφανίῳ τῷ Κύπριον περὶ τούτων, ὃ καὶ *Πανόριον* ἐκάλεσε, τὴν γνῶσιν ἐληφότες. Φησὶ γὰρ οὗτος, τοὺς Βορβορίτας τούτους καὶ μισροὺς αἰσχροῦς γυναῖξιν ἐπιμαγνυμένους, μὴ τῇ μήτρᾳ τὴν γοῆν καταχεῖν, ἀλλ' ἀτελέστω τῇ βδελυρίᾳ, ταῖς ἑαυτῶν ὑποκαθόντες ταύτην χερσίν, εὐθύς τῷ στόματι ταύτην προσάγειν μεθ' ὧν συνεφάρμασαν γυναῖων, καὶ οὕτως ἀπέρχεσθαι ἀπ' ἀλλήλων τοὺς ἀκαθάρτους, μέγα τι οἰηθέντας ἐπιτελεῖσθαι. Τοῦτο τὸ ἀκάθαρτον ὄραγμα [f. ὄραμα], διὰ τὸ ἀτελέστον, ἐνυπνίασμα καλεῖ· ἐπεὶ καὶ τοιαῦτα τὰ ἐνυπνιάσματα. Μιάνοντες τοίνυν διὰ τῆς βορβορώδους ταύτης προσφορᾶς τὴν ἑαυτῶν σάρκα, ἔτι, φησὶ, καὶ κατὰ τῆς θέας φύσεως μαίνονται, τὴν κυριότητα ταύτης ἀθετοῦντες, καὶ τὴν τοῦ παντός αὐτῆς δεσποτεῖαν. Πλατύτερον δὲ περὶ τούτων ὁ μακάριος Εἰρηναῖος, ὁ Λουγδούνου ἐπίσκοπος, εἰρηκεῖν ἐν τῷ *Ἐλέγχῳ τῆς ψευδογνώσεως* ἐπιγραφομένῳ αὐτοῦ βιβλίῳ. Ἄλλως· Πλὴν αὐτῶν ἀσέλγειαν καταμαρτυρεῖ, φάσκων, ὅτι καὶ βίῳ εἰσὶν ἀκάθαρτοι, καὶ γινώσκει ἀσελγέστατοι. Κυριότητα δὲ φησὶν ἀθετεῖν αὐτοὺς, τὴν τοῦ κατὰ Χριστὴν μυστηρίου τελετὴν. Ἀθετοῦσι γὰρ, ἐν τάξει μυστηρίων ἀγγελικῶν τὰς ἑαυτῶν ἀσέλγειας· ἐκτελοῦντες. *Δόξας δὲ βλασφημοῦσιν*.—*Δόξας*, τὰς πολλὰς τῶν ἐγκρίτων ἀνδρῶν ὑπολήψεις εἰσαγγεῖον, ἅς καὶ οἱ παρ' Ἑλλήσι δόκιμοι, θέσεις καλοῦσιν, ὀρίζμενοι αὐτὰς παραδόξους ὑπολήψεις, οὐ πῶν τυχόντων, ἀλλὰ πῶν κατὰ φιλοσοφίαν γνωρίμων. Ἐπεὶ οὖν καὶ Μωσὴς τῷ ξενίζοντι τοῖς τότε ἐμπολιτευομένοις ἀνθρώποις, καὶ οἱ θεοὶ ἀπόστολοι ἂ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐμπνεύμενοι παρεσιήγον τῷ βίῳ, ἰδοὺς δὲ ταῦτα παραδόξολογία διὰ τὸ ἄηθες πῶν τότε, εἰς *δόξας*, ἦτοι ὑπολήψεις, κατενομάζειν ταῦτα οὐ κατενάρκησα. Πίστις τοῦ λόγου Παῦλος ὁ θεός, ὃς ὁ· Ἀθηναῖων εἰς τὸν Ἀρειὸν ἀναχθεὶς Πάγον, καὶ κατὰ τὰ θεῖα διεξιελθὼν αὐτοῖς, ἔδοξεν εἰς σπερμολογίαν ἀποτελεῦσθαι. Ὡς οὖν ἐκεῖνα σπερμολογία διαβεβλημένως ὀνομάζοντο, οὕτω καὶ τὰ προειρημένα ὀνόμαζον *δόξας*. Αὐτὸ καὶ ὡς συνήθει καὶ γνωρίμῳ πᾶσιν ὁ θεὸς οὗτος ἀνὴρ ἐχρήσατο *δόξας*, εἰπὼν τοὺς θεοδωρετούς

A eo quod Filius Dei propter homines in hunc mundum venerit, ut pro ipsis injurias et passiones tolleraret? Nemo hoc dixerit: quanquam misericors sit, vere etiam justus est. Et quidem quia vere justus, peccantibus non pepercit: et quia misericors, meretrices et publicanos in regnum celorum introduxit. Hanc illationem quæ sponte floebat, sacer auctor prætermisit, seu ob ea quæ jam diximus, seu beati Petri imitatus loquendi modum, quo dixit: Si angelis peccantibus non pepercit. Et de his quidem ita.

In eo autem quod ait: *Carnem quidem maculant somniantes*, admiratione digna est locutionis honestas et verecundia: nam summam operis turpitudinem per illud *somniantes* pudoris causa obscure tantummodo indicavit: quam nos ex libro Epiphani Cyprii, quem *Panarium* inscripsit, quantum quidem decet, paulo fusius explicabimus. Ait ille, *steceustos* istos *Borboritas*, cum mulieribus turpiter commiscerentur, solitos fuisse, non in vulvam semen effundere, sed incompleto abominabili actu, illud propriis sumptum manibus in os mulierum quibuscum se corruperant, immittere: sicque impræmissi magnum quid se fecisse rati, ab invicem discedebant. Hujusmodi nefandum opus, quia complemento sui generis carebat, somnium vocat, ob quamdam cum somnis ratione imperfectionis similitudinem. Iniquitates igitur per sæculentiam hanc oblationem carnem suam, ulterius progrediuntur: nam etiam contra divinam naturam insaniant, dominationem ejus, seu dominium, quod in universum hoc habet, spernentes. Latius vero de his rebus agit. Irenæus Lugdunensis episcopus in libro quem inscripsit: *Confutatio falsi nominis scientia*. Aliter: Eorum luxuriam ob oculos ponit, dicens eos esse vita quidem impuros, mente vero impudentissimos. Dominationem autem ait ipsos spernere, nempe mysterii Christi celebrationem: quandoquidem angelicorum mysteriorum loco impudicitias suas illi exercebant. *Dignitates autem blasphemant*. Per dignitates hic excellentium virorum intelligendæ sunt propositiones, quas Græcorum probatissimi theses vocant, easque definiunt esse inopinatas propositiones, non quidem vulgarium hominum; sed eorum qui philosophia inclaruere. Quosiam vero cum Moses peregrina multa iis, quæ tunc temporis in usu erant, tum apostolica, quæ Deus inspirabat, in vitam introduxerunt, eorum sermones paradoxici videbantur, quod a moribus illorum temporum **450** abhorrent, ideo *δόξας*, seu opinionationes, ea appellare non dubitavit. Argumentum in hanc rem esto divus Paulus, qui ab Atheniensibus ductus in Areopagum, cum ibi de rebus divinis disseruisset, visus est in nugacitatem prolabi. Quemadmodum igitur ea, quæ ab ipsis dicebantur, nugiloquium vocata sunt, ita et prædicta opinationes appellabant. Quare hujusmodi

voce, ut jam consueta, ut omnibus nota divinus hic vir usus est, loquens de hominibus a Deo datis et inspiratis. Aliter: Δόξας, seu dignitates, aut glorias Vetus ac Novum Testamentum appellat, sicut et Paulus ait⁹: Si enim, quod evacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est. Vel etiam dignitates ecclesiasticas potestates dicit, quas ii blasphemabant: ut colligitur etiam ex Epistola tertia dilecti discipuli, ubi ait Diotrephen verbis malignis garrere in illos. Quandoquidem vero de blasphemia mentionem fecit, non solum illos, sed omnes homines erudiens, ut puras servent ab huiusmodi malo linguas suas, ne quidem contra dignos convitiis hæc adhibenda docet, dicens: *Michael archangelus* etc. Velut si diceret: Isti quidem prompte et impotenter in omnes maledicta conjiciunt: quod adeo abhorret ab æquo, ut etiam eos, qui execratione dignissimi sunt, execrari non liceat, ut patet ex archangelo Michael. Is enim disputans de Mosis corpore cum diabolo, cum ob illius impudentiam, eum execrari iuste posset, non tamen ita fecit, sed tantum dixit: *Increpet tibi Deus*. Si igitur archangelus ita se gessit, profecto, si quæ nobis cum fratre ejusdem nobiscum naturæ, occurrat disceptatio, maledictis prorsus abstinere debemus. Caterum disceptatio de Mosis corpore ita se habuit. Legimus in Apocryphis libris, archangelum Michael Mose sepulturæ curam suscepisse. Id cum ægre ferret diabolus, objiciebat Mose velut crimen, Ægyptii necem, contendebatque, hac de causa honore sepulturæ privandum esse. Hoc autem in medium profert hic apostolus, ut non solum doceat neminem ad maledicta facilem esse debere; sed etiam ut ostendat, quid omnibus hominibus post discessum ex hac vita debeatur, ac quod idem sit Veteris ac Novi Testamenti Deus: necnon quod diabolus cum pessimis sociis suis sese animabus nostris corpore solutis opponat, ut felix ipsarum iter, si fieri posset, abruptum (Et is quidem obsistit: boni autem angeli pro iis pugnant: quemadmodum sanctus Antoninus vidit) ista fieri permisit. Ait itaque, a Michael diabolum quidem repressum fuisse: attamen non cum potestate ab illo increpatum, sed causam illam Deo permissam, adeoque Michael dixisse: *Increpet tibi Deus*, o

451 VERS. 9-11. Cum Michael archangelus cum diabolo disputans altercetur de Moysi corpore, non est ausus iudicium inferre blasphemie, sed dixit: *Increpet tibi Deus*. Hi autem quæcunque quidem ignorant, blasphemant: quæcunque autem naturaliter, tanquam multa animalia, norunt, in his corrumpuntur. Væ illis, qui in via Cain abierunt, et in contradictione Core perierunt. Michael quidem, inquit, neque contra hominem, nempe Mosem, pertulit diaboli maledicta. Isti autem contra dogmata quidem, quæ

ἀνθρώπους χρηματισμένους. Ἄλλο εἰς τὸ αὐτό. Δόξας τὴν Παλαιὰν φησι καὶ Νέαν Διαθήκην, ὡς καὶ Παῦλος φησι· Ἐν γὰρ τὸ καθαργόμενον διὰ δόξης, πολλῶ μᾶλλον τὸ τιμώμενον ἐν δόξῃ· ἢ καὶ δόξας τὰς ἐκκλησιαστικάς φησιν ἀρχάς, ἃς ἐδυσφήμουν· ὡς ἐστὶ καὶ ἀπὸ τῆς τρίτης Ἐπιστολῆς τοῦ ἡγαπημένου Ἰωάννου μαθεῖν, ἐξ ὧν φησι, τὴν Διοτρεφῆ λόγους πονηροῖς καταφθαρεῖν αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ blasphemiaς ἐμνήσθη, σωφρονίζων οὐκ αὐτοὺς μόνους, ἀλλὰ καὶ πάντας ἀνθρώπους, καθαρὰς ἔχειν τὰς γλώσσας τοῦ τοιοῦτου κακοῦ, καὶ μὴδὲ κατὰ τῶν ἀξίων blasphemiaς τοῦτω κεχρησθαι, φησὶν· Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, καὶ ἐξῆς. Τί τοῦτο λέγων; Ὡς οὗτοι μὲν προχειρῶς καὶ ἀκρατῶς κέχρηται κατὰ παντὸς τῇ blasphemia. Οὐ γὰρ δὲ τοῦτο, ὅπου γε οὐδὲ τοὺς ἀξιολογῶντες blasphemiaς δίκαιον blasphemeῖν· ὡς ὤλον ἀπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ. Παρὼν [φ. παρὼν] γὰρ αὐτῷ, κρινόμενον μετὰ τοῦ διαβόλου περὶ τοῦ Μωυσέως σώματος, blasphemeῖται τὸν διάβολον διὰ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ, τοῦτο οὐκ ἐπιτήσεν, εἰ μὴ τὸ, Ἐπιτιμῆσαι σοὶ μόνον ὁ Θεός, διδόντες, χρησάμενος, ἐπήνεγκεν αὐτῷ. Ἄλλως· Εἰ γὰρ ὁ ἀρχάγγελος οὕτως, ἐκ [φ. οὐκ] ἐν δίκῃ ἀνδρὸς ἀδελφοῦ καὶ ὁμογενοῦς blasphemeῖται συμπλέκομεν. Ἡ δὲ περὶ τοῦ Μωυσέως σώματος κρίσις ἐστὶν αὕτη· Λέγεται ἐν ἀποκρύφους, Μιχαὴλ τὸν ἀρχάγγελον τῇ τοῦ Μωυσέως ταφῇ δεδιτηκονηκέναι· τοῦ διαβόλου τοῦτο μὴ καταδεχομένου, ἀλλ' ἐπιφέροντος ἐγκλημα αὐτῷ διὰ τὸν τοῦ Αἰγυπτίου φόνον, ὡς διὰ τοῦτο ἔνοχος [φ. ἐνόχου] ὄντος Μωυσέως, καὶ μὴ συγχωρεῖσθαι τυχεῖν ταφῆς. Τοῦτο δὲ προσφέρει ὁ παρὼν ἀπόστολος, οὐ μόνον παιδεύων μὴ προχειρῶς εἶναι πρὸς blasphemeῖαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο τὸ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐποφειλόμενον λογοθεῖσιν μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐξοδὸν παραστήσαι βουλόμενος, καὶ οἱ αὐτὸς ὁ Παλαιὸς καὶ Καινὸς Διαθήκης Θεός, καὶ οἱ μετὰ τὴν ἐνθρόνισιν ἀπαλλαγὴν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἀντίκειται ὁ διάβολος μετὰ τῶν αὐτοῦ πονηρῶν δαιμόνων, ἐκκόψαι βουλόμενος τὴν ἀγαθὴν πορείαν αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν ἀνθίσταται· οἱ δὲ ἀγαθοὶ ἄγγελοι συμμαχοῦσιν αὐταῖς, ὡς ὁ μακάριος Ἀντώνιος· τεθέσται. Ταῦτα τότε πραχθῆναι συνεχώρει· πλην τὸν Μιχαὴλ τότε τὸν διάβολον ἀποσοθεῖν μὲν, μὴ μέντοι ἐξουσιαστικῶς ἐπιτιμῆσαι, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ τῶν ὧων παραχωρήσει φησὶ τὴν κρίσιν, καὶ εἰπεῖν· Ἐπιτιμῆσαι σοὶ ὁ Θεός, διάβολε.

Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ὅτε τῷ διαβόλῳ ἀναγκρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωυσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν blasphemiaς, ἀλλ' εἶπεν· Ἐπιτιμῆσαι σοὶ Κύριος. Οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ εἰδᾶσι blasphemeῖν, ὅσα δὲ φυσικῶς ὡς τὰ ἄλογα ζῶα ἐπιστάνται, ἐν τοῦτοις φθίσονται. Οὐδὲ αὐτοῖς! ὅτι τῇ ἐδῶ τοῦ Καὶν ἐπορεύθησαν, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰ μισθοῦ ἐξεχύθησαν, καὶ τῇ ἀντιλογία τοῦ Κορὲ ἀπώλοντο.— Ὁ μὲν Μιχαὴλ, φησὶν, οὕτως οὐδὲ κατὰ ἀνδρὸς, ἥτοι τοῦ Μωυσέως, ἠνέχετο τῶν

⁹ II Cor. iii, 1.

τοῦ διαβόλου βλασφημιῶν· οὗτοι δὲ περὶ μὲν δογμα-
των, ἃ οὐκ οἶδασι, βλασφημίας συντιθέσθαι λόγους·
ὅσα δὲ φυσικῇ ὁρμῇ ἀδιακρίτως ὡς τὰ ἄλογα ἐπι-
στανται ζῶν, ταῦτα μεταδιώκουσιν, ὡς ἔπνοι θηλυ-
μανεῖς. Οὐαὶ αὐτοῖς! τῇ ὁδῷ γὰρ τοῦ Καὶν ἐπορεύ-
θησαν διὰ τῆς ἀδελφοκτονίας, ὅτι καὶ αὐτοὶ τοιαῦτα
διδάσκοντες τοὺς ἀδελφούς, ἤτοι τοὺς ὁμογενεῖς ἀν-
θρώπους, ἀποκτείνουσιν αὐτοὺς ταῖς; πονηραῖς αὐ-
τῶν διδασκαλίαις· ἣ καὶ σπερμοφαγοῦντες, τοὺς
δυνάμει ἀποκτείνουσιν ἀδελφούς, οὓς ἡ τοῦ σπέρ-
ματος τελεσφορία ἤνεγκεν ἂν εἰς βίον. Τῇ δὲ τοῦ
Βαλαὰμ ὁδῷ, ὅτι κέρδους χάριν καὶ αὐτοὶ, ὡς ἐκείνος,
ταῦτα πράσσουν. Τῇ δὲ τοῦ Κορέ, ὅτι καὶ οὗτοι,
ὡς ἐκείνος, διδασκαλικὴν ἀξίωμα, ἀνάξιοι ὄντες,
ἤρπασαν.

Οὗτοι εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὁμῶν, σπιλάδες,
συνευωχούμενοι.—Ἦσαν ἔτι κατὰ τὴν χρόνον ἐκεί-
νον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις γινόμεναι τράπεζαι, ὡς καὶ
Παῦλος φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους· ἕς καὶ ἀγάπας
ἐκάλουν. Ἐν ταύταις, φησί, συνέρχονται, οὐ διὰ
χρείαν τὴν ἐν ταύταις γινομένην, ἀλλ' ἵνα καιρὸν
εὖρωσι, ψυχὰς ἀσπρίκτους διελέαζιν, ὡς καὶ Πέ-
τρος φησὶν ἐν τῇ δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ. Σπλάσι δὲ
αὐτοὺς ἀπεικάζει, καὶ ἀνύδρους νεφέλαις, καὶ δέν-
δροις φθινοπωρικοῖς, καὶ ἄστροις πλανήταις. Ἄ γὰρ
ἐκείνους ὑπάρχει κατὰ φύσιν, ταῦτα τοῦτοις κατὰ
προαίρεσιν. Αἱ τε γὰρ σπιλάδες τοῖς πλεουσὶν ὀλέ-
θριοι, ἀπροσδοκῆτως ἐπιγινόμεναι, ὡς καὶ αὐτοὶ
τοῖς συνδιδασκτικοῖς ἀνέλπιστον κακὸν ἐκφύονται. Ὡς τε
νεφέλαι· ἀνύδροι ὑπὸ ἀνέμων ἐλαυνόμεναι, οὓς ἂν
τίποις ἐπενεφθῶσιν, οὐκ ἀναψύχουσιν τῷ ὁμοῦ (οὐ
γὰρ ἔχουσιν), ἀλλὰ ζόφον αὐτοῖς ἀπεργάζονται·
ὥσαύτως καὶ οὗτοι, οὐ λόγῳ σωτηριῶδες τὰς ψυχὰς
ἄρδουσι τῶν ἐντυγχανόντων, ἀλλὰ ζοφοῦσι ταῖς
μιαρωτάταις αὐτῶν εἰσαγγήσεσιν, ἐλαυνόμενοι τοῖς
τῶν δαιμόνων πονηροῖς ἐπιτηδεύμασιν. Ἀλλὰ καὶ
τὰ φθινοπωρικὰ δένδρα οἷς ἀποθνήσκοντα, ἐν τε τῇ
τοῦ καρποῦ ἀποβολῇ, καὶ τῶν φύλων ἀπορροῇ (ξηρὰ
γὰρ τότε δοκεῖ, τοῦ κάλλους αὐτῶν ἰσπερήμενα,
τῆς ἀπὸ τοῦ καρποῦ ἀγλαίας, καὶ τῆς τῶν φύλων
ἀνθηρᾶς εὐπρεπείας), αὐτοῖς τι κατάλληλον πάσχει.
Οἱ γὰρ καὶ οὗτοι ἀποθνήσκουσι, τὸν ἐαυτῶν καρ-
πὸν ἀποβαλλόμενοι διὰ τῆς σπερμοφαγίας, καὶ τὴν
ἀπὸ τῆς ἐμφρονος πολιτείας εὐκοσμίαν ἀφαιρούμε-
νοι. Διὸ καὶ ἐκρίζονται ἀπὸ τοῦ παραδείσου τοῦ
Κυρίου τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐξω ριπτοῦνται τῷ αἰῶ-
νι πυρὶ συλλεγόμενοι. Ποῖαν γὰρ ἔξει οὗτος ρί-
ζων, οὐ διὰ τοῦ βίου αἰσχροτέτη ὑπὸ πάντων βδε-
λυσόμενος; Ἀστέρες δὲ πλανῆται χρηματίζουσι
καὶ αὐτοὶ, οὐχ ὅτι τῷ τῆς πίστεως ἡμῶν στερεώ-
ματι μεταπρέποντες, τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον
Χριστὸν ἔχουσι δι' αὐτῶν διερχόμενον, καὶ τὰς τῶν
ἀρετῶν ὥρας ἀποτελοῦντα, καὶ ζωογονοῦντα τοὺς
κατὰ ταύτας πιστοὺς, ἀλλ' ὅτι δοκοῦντες εἰς ἁγ-
γελον φωτὸς μετασχηματίζεσθαι, ὡς ἐ προκατέρων
αὐτῶν πονηρὸς δαίμων, ἀπεναντίας μόνον τῶν τοῦ
Κυρίου φέρονται δογμάτων· οἱ καὶ ζοφοῦσι τοὺς
προσπελάζοντας, καὶ ζόφον τὸν αἰώνιον ἑαυτοῖς
ἐκπορίζονται. Ἀλλὰ καὶ κύμασιν ἁγρίοις ἀπεικα-

A ignorant, maledicos emittunt sermones: quæcunque
autem naturali instinctu absque ratione, sicut irra-
tionalia animalia, norunt, ea prosequuntur, equorum
instar, cum in femellas amore insaniunt. Væ illis,
quoniam via Cain abierunt: ejus scilicet fratri-
cidium imitantur. Siquidem et isti perversis doctri-
nis suis fratres, seu ejusdem cum ipsis naturæ ho-
mines, interficiunt: vel etiam semen devorantes,
eos qui potentia fratres sunt, quos scilicet semi-
nis fructificatio educeret in vitam, e medio tollunt.
Via autem Balaam: quia lucri causa etiam isti
illius instar, hæc faciunt. In contradictione demum
Core: quoniam sicut ille, exitium docendi munus
quantumvis indigni, arripiunt.

B VERS. 12. Hi sunt inter charitates vestras petrae
maris, convivantes. Usus obtinebat etiam eo tem-
pore mensas in ecclesiis instruendi, de quibus
Paulus loquitur in Epistola ad Corinthios: quas
agapas, seu charitates, vel dilectiones appellabant.
Has, inquit, isti non ad eum finem, ob quas insti-
tutæ sunt, frequentant, sed ut occasionem arri-
pian animas minus firmas inescandi, quemadmo-
dum etiam Petrus inquit in secunda Epistola sua.
Assimilat autem eos petris in mari latentibus,
nubibus sine aqua, arboribus autumnalibus et
sideribus errantibus: quæ enim illis naturaliter
accidunt, eadem isti sibi libere asciscunt. Nam
sicut petrae navigantibus inopinate occurrentes exi-
tium illis afferre solent: ita isti convivantibus
adhærentes inspectati mali sunt causa. Et sicut:
nubes sine aqua a ventis circumlatæ, loca ad quæ
appelluntur, non imbre refrigerant (non enim
habent), sed tenebris obducunt; ita et isti animas
eorum, qui in eos incidunt, haudquaquam saluta-
ribus irrigant verbis, sed scelestissimis documentis
obtenebrant. Sicut enim arbores autumnales his
mortuæ censi possunt, nempe et fructuum depo-
sitione, et foliorum defluxu; eæque aridæ viden-
tur, quod et fructuum splendore, et foliorum or-
natu careant: ita et hi his mortui sunt; nempe et
quod fructu propter boni seminis consumptionem
careant, et quod congruæ sapientisque conversa-
tionis 452 ornamentum nullum habeant. Qua-
propter eradicantur e paradiso Domini, nempe ex-
tra Ecclesiam projecti, æterno igni reservantur.
Qualemnam enim radicem is, qui ob vitæ turpiti-
dinem in omnium abominatione est, habere potest?
Sidera quoque errantia ipsi dicuntur: non quod
in fidei nostræ firmamento præfulgentes, solem
justitiæ per se decurrentem habeant, aut virtutum
perficiant horas, vel fideles eisdem deditos vivi-
ficient: sed quia in angelum lucis apparetur trans-
formati, quemadmodum coryphæus ipsorum
pessimus dæmon, dogmata Domino contraria effun-
dunt: quibus et ad se accedentes obtenebrant,
et sibi met ipsis æternam caliginem administrant.
Fluctibus vero feri maris recte assimilantur; quod
eorum satis referant similitudinem; nam insane

et impotenter blasphemis contra Deum ab nequitie spiritibus jactantur, adeoque despumant confusiones suas, id est, velut spuma evanescunt simul cum fastu blasphemie, ob instabilem vitam, fluxamque ipsorum turpitudinem. Ita enim se habet et fluctuum spuma, cui illi comparati sunt.

VERS. 12, 13. *Sine timore seipso pascentes, nubes sine aqua, quæ a ventis circumferuntur, arbores autumnales, bis mortuæ, eradicatæ. Fluctus feri maris, despumantes suas confusiones, sidera errantia; quibus procella tenebrarum servata est in æternum. Illud, sine timore, vel cum illo, petra maris, connectendum, ut istiusmodi sit sensus: Petrae maris sine timore convivantes, hoc est, nullum timorem convivis habentibus repente velut petrae maris, occurrentes, animabus ipsorum exitium inferunt. Vel connectendum cum illo: seipso pascentes; unde talis exsculpatur sensus: Sine timore seipso pascentes, seu non paventes ex eo quod pascere non sciant, imminens iudicium, cæci cæcos ducunt, et in foveam ¹⁰, juxta Domini effatum, simul cum iis quos pascunt, cadunt.*

VERS. 14-18. *Prophetavit autem et de his septimus ab Adam, Enoch, dicens: Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis, facere iudicium contra omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impie, egerunt, et de omnibus duris quæ locuti sunt contra Deum peccatores impii. Hi sunt murmuratores querulosi, secundum desideria sua ambulantes, et os eorum loquitur superbia, mirantes personas questus causa. Vos autem, charissimi, memores estote verborum quæ prædicta sunt ab apostolis Domini nostri Jesu Christi. Qui dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore venient illusores, secundum desideria sua ambulantes in impietatibus. Dietis quæ præmisimus, profert etiam Enoch, qui de præparata ipsis a Deo in extremo iudicio pœna prophetavit. Impius autem a peccatore differt, quod impius immediate delinquit in Deum, peccator autem circa ea quæ aguntur in vita, a justitiæ scopo recedit. Deinde absoluta impiorum comparatione, ad ipsos exacte manifestandos procedit, murmuratores et querulosos illos appellans. Est autem murmurator, qui intra dentes et suboscuro, quod non placet reprehendit et damnat. Querulosus autem qui omnia cavillari ac dictis impetere solet. Sunt autem isti, inquit, murmuratores et querulosi: quia doctrina sua, propter ejus futilitatem, libere uti non audent; neque enim periculo vacat impietatem cum luxuria, et blasphemia junctam publicare. Querulosi autem, quippe qui cuncta aliorum et veritatem ipsam calumniantur, ut exinde nequitiam lasciviasque suas stabiliant. Quod autem supra dixerat de Balaam, quoniam*

σθέντες, τὴν πρὸς αὐτὰ ὁμοίωσιν οὐκ ἀναίνοντα Μανικῶς γὰρ καὶ αὐτοὶ καὶ ἀκατασχέτως ταῖς καὶ τοῦ Θεοῦ βλασφημίαις; λαυνόμενοι ὑπὸ τῶν τῆς πνεύματος, ἐπαφρίζουσι τὰς ἐαυτῶν αἰσχύνων, εἰς ἀφρόν ἀποτελευτώντες μετὰ τοῦ κόσμου τῆς βλασφημίας, ἐκ τῆς τοῦ βίου αὐτῶν ἀνυπαστάτου καὶ εὐδιαλύτου αἰσχρότητος. Τοιοῦτος γὰρ καὶ ὁ πρὸς ἐν παρεικάζεσθαι ἀφρόν τῶν κυμάτων.

Ἀρτέως ἐαυτοὺς ποιμαίνοντες· νεφέλαι ἀνδροὶ ὑπὸ ἀνέμων παραφερόμεναι [vulg. περιφ.] δένδρα φθινοπωρινὰ, ἀκαρπα, δις ἀποθανόντα καὶ ἐκρίζωθέντα· κύματα ἀγρία θαλάσσης, ἐπαφρίζοντα τὰς ἐαυτῶν αἰσχύνων· ἀστέρες πλανήται, οἱ δὲ ὅσους τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετήρηται.—Τὸ, Ἀρτέως ἐαυτοὺς ποιμαίνοντες, ἦτο πρὸς τὸ, σπιλᾶδες, συντακτέον· ἵνα ἢ τὸ νόημα οὕτω· Σπιλᾶδες ἀρτέως συνευχαριούμενοι, τοῦτ' ἐστὶ μηδὲνα φόβον τοῖς συνελπίνοις προσδοκῶσιν, ἐξαιζήνης ὥσπερ σπιλᾶδες ἐπάγοντες τὴν ἑλᾶθρον αὐτοῦ τῶν ψυχῶν· ἢ πρὸς τὸ, ποιμαίνοντες, τὸ, ἀρτέως ἐαυτοὺς, συντάττοντες, τοιοῦτον εὐρήσομεν νόημα· Ἀρτέως ἐαυτοὺς ποιμαίνοντες, οὐ δεδιότες τὸ ἀπὸ τοῦ μὴ ἐπίστασθαι ποιμαίνειν κρῖμα, τυφλοὶ τυφλοὺς ὁδηγοῦντες, καὶ εἰς βέδνον, τὸ τοῦ Κυρίου ἔρετα, μετὰ τῶν ποιμαίνοντων ἐμπέπτοντες.

Προσφθίτες δὲ καὶ τοῦτοις ἔδδομος ἀπὸ Ἀδάμ, Ἐνὼχ, λέγων· Ἰδοὺ ἦλθε Κύριος ἐν δόξῃ μυριάσιν αὐτοῦ, ποιήσει κρῖμα κατὰ πάντων, καὶ ἐλέγξει πάντας τοὺς ἀσεβεῖς αὐτῶν περὶ πάντων τῶν ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν, ὧν ἡσέθησαν, καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν, ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ ἀμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς. Οὗτοι εἰσι γογγυσταὶ, μεμφύμοιροι, κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι, καὶ τὸ στέμα αὐτῶν λαλεῖ ἄβρογχα, θανυμάζοντες πρόσωπα, ὡφελείας χάριν. Ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοὶ, μελήσθητε τῶν ῥημάτων τῶν προφητῶν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· οἱ ἐλεγον ὑμῖν, οἱ Ἐπ' ἐσχάτου τοῦ χρόνου [vulg. ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ] ἔσονται ἡμπαῖται, κατὰ τὰς ἐαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι τῶν ἀσεβείων. — Εἰρηκώς τὰ προφθευόμενα ἡμῖν, ἐπιφέρει καὶ ἐν Ἐνὼχ, τὴν ἀποκριμένην αὐτοῖς προφητεῖοντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κἀκωτων ἐν τοῖς ἐσχάτοις [f. add. τῆς] τοῦ Κυρίου δηλονότι δικαιοκρισίας. Ἀσέβης δὲ, ἀμαρτωλοῦ διαφέρει· καθὼδ' οὐ μὲν ἀσέβης περὶ Θεὸν ἔχει τὸ πληρημελὲς· ὁ δὲ ἀμαρτωλὸς, περὶ τὰ κατὰ τὸν βίον πραττέμενα, τοῦ τῆς δικαιοσύνης σκοποῦ, ἐστὶν ἀσέβημα. Μετὰ ταῦτα ἀφήμενος τοῦ τῶν ἀσεβῶν ὁμοιωματος, ἦδη δὲ καὶ εἰς αὐτόχρομα χωρεῖ τῆς κατ' αὐτῶν ἐνδείξεως, γογγυστὰς αὐτοὺς καὶ μεμφύμοιρους καλῶν. Ἐστὶ δὲ γογγυστὴς μὲν ὁ ὕπ' ὀδόντα καὶ ἀπαρρησιδίστως τῷ δυσάρεστῳ ἐπιμεμφομένος· μεμφύμοιρος δὲ, ὁ πάντα καὶ ἀεὶ σκώπτειν ἐπιτηδεύων. Γογγυσταὶ δὲ καὶ μεμφύμοιροι οὗτοι εἰσιν ὁμοιοὶ, φησὶν. Οὐ γὰρ ἔχουσι παρρησίαν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῶν δι' αἰσχρότητα χρῆσθαι. Οὐ γὰρ

¹⁰ Matth. xv, 11.

ἀκίνδουνον δημοσιεύειν τὴν μετὰ ἀσελείας καὶ βλασφημίας αὐτῶν ἀσέβειαν. Μεμφίμοιροι δὲ, ὡς τὰ τῶν ἄλλων καὶ τὰ τῆς ἀληθείας διαβάλλοντες, ἵνα τὰ οἰκτεῖα κακὰ αὐτῶν καὶ ἀσελήγητα δῇθεν στήσιν. Ὅπερ δὲ περὶ τοῦ Βαλαὰμ εἶρηκεν, ὅτι μισθὸν καὶ οὗτοι ὡς ἐκεῖνος ἐξεχύθησαν, νῦν σαρφέτερον φησιν, ὅτι πρόσωπα θαυμάζουσιν ὠφελείας χάριν· θαυμάζειν μὲν, τὸ κολακικῶς αὐτοὺς χρῆσθαι τοῖς ἐν τέλει λέγων· ὠφέλειαν δὲ, τὸ κέρδος.

Οὗτοι εἰσιν οἱ ἀποδιόριζοντες ψυχικοὶ, Πνεῦμα μὴ ἔχοντες. Ἰδοὺ καὶ ἕτερον ἐγκλημα τῶν μαρτυρῶν τούτων ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ αὐτοὶ μόνοι, φησὶν, ἀπόλλυνται, ἀλλὰ καὶ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας σὺλῳσι τροφίμους (τούτο γὰρ τὸ, ἀποδιόριζοντες, σημαίνει), τοῦτ' ἐστὶν ἐξω τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὄρων ποιοῦντες, ἥτοι τῶν τῆς πίστεως, ἣ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σκηνώματος. Σπῆλαια ληστῶν γὰρ τὰς ἐαυτῶν συναγωγὰς ἀποδείξαντες, ἀπὸ μὲν τῆς Ἐκκλησίας ἀπάγουσιν, ἐαυτοὺς δὲ προσάγουσι. Ποιοῦσι δὲ τούτο, ψυχικοὶ ἄνθρωποι ὄντες, τοῦτ' ἐστὶ κατὰ τὴν τοῦ κόσμου συμπεριφορὰν ζῶντες. Εἵπομεν γὰρ ἥδη ὅτι ψυχὴν πολλὰκις καὶ τὴν ζωὴν ἢ θεῖα Γραφὴ καλεῖν ἐβλέπεν, ὡς ἐν Ἰωβ· Πάντα ὅσα ἔχει ἄνθρωπος δώσει ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἥγουν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ Παῦλος δὲ φησι ψυχικοὺς ἀνθρώπους ὄντας μὴ δύνασθαι δεχέσθαι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ. Ψυχικοὶ τοίνυν ὄντες, καὶ ψυχικῇ χρώνται διδασκαλίᾳ, περὶ ἧς εἴρηται· Ὁὐκ ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φῶτων καταβαλνύουσα, ἀλλ' ἐπιγίγνεται, ψυχικῇ, δαιμονιώδους, Πνεύμα μὴ ἔχουσα θεῖον λαλῶν.

Ἑμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, τῇ ἀγιωτάτῃ ὁμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες ἐαυτοὺς, ἐν Πνεύματι ἀγίῳ προσευχόμενοι ἐαυτοὺς, ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ τηρήσατε, προσδεχόμενοι τὸ τέλος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ οὗς μὲν ἐλπίετε διακρινόμενοι· οὗς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἐκ πυρὸς ἀρπάζοντες. Οἱ μὲν ψυχικοὶ, φησὶν, οὕτω, καθὼς ἐξεθέμεθα. Ἑμεῖς δὲ, Πνεύματι ἀγίῳ καὶ τῇ ἀγιωτάτῃ ὁμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες, ἥτοι ἀνακτῶμενοι ἐαυτοὺς ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, τοῦτ' ἐστὶ κατὰ τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος διδασκαλίαν, τὰς ἐαυτῶν ἀβροασεις ἐν ταῖς προσευχαῖς ὁμῶν ποιοῦμενοι, καὶ ἐαυτοὺς [ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ τηρήσατε, τοῦτ' ἐστὶν, ἐαυτοὺς] διαφυλάττετε, τὸν ἀπὸ τοῦ Κυρίου προσδεχόμενοι ἔλσον, τὸν εἰς τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς αἰωνίου ζωῆς βραβευόμενον ὑμῖν. Κακίους δὲ, εἰ μὲν ἀποδίστανται ὁμῶν (τούτο γὰρ σημαίνει τὸ διακρίνεσθαι), ἐλέγχετε, τοῦτ' ἐστὶ φανεροῦτε τοῖς πᾶσι τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν· εἰτε δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἀπορῶται, μὴ ἀπωθεῖσθε, ἀλλὰ τῷ τῆς ἀγάπης ὁμῶν ἐλέφ προσλαμβάνεσθε, σώζοντες ἐκ τοῦ ἡκειλημένου αὐτοὺς πυρός. Προσλαμβάνεσθε δὲ μετὰ τοῦ ἐλεῖν αὐτοὺς, καὶ μετὰ [φόβου,] περισσεύοντες [ἢ περισσεύει], μήπως ἡ πρόσληψις τούτων, ὁμολογῶν ὁμῶν τὰ πρὸς αὐτοὺς διακειμένον, λύμης ὑμῖν γέννηται αἵτιον, τὴν ἥδη ἐστηριγμένον κλεπτομένον ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν αὐτὴν αὐτῶν τῆς ἀσεβείας ἀνάχυσιν· εὐχέλων γὰρ ἡ κακία. Ἔστω οὖν ἡ πρόσλη-

A mercede etiam isti, quemadmodum ille, effusi sunt, nunc clarius explicat his verbis: Mirantur personas quaestus causa. Mirari est adulatorie se habere erga principes; quaestus vero est lucrum.

VERS. 19. *Hi sunt qui segregant semetipsos animales Spiritum non habentes.* En aliud crimen sceleratissimorum horum hominum. Non enim ii soli, inquit, pereunt, sed etiam Ecclesiae alumnos depradantur, (hoc enim hic significat segregare), hoc est, extra terminos ecclesiasticos, sive fidei, sive etiam ipsius ecclesiastici tabernaculi eos esse faciunt. Speluncas enim latronum congregationes suas reddentes, ab Ecclesia quidem abducere, al se autem attrahere nituntur. Hoc autem faciunt, quia sunt animales homines, hoc est, mundanis moribus viventes. Jam enim diximus, vitam in sacra Scriptura non raro animam vocari, ut in Job: "Cuncta quae habet homo, dedit pro anima sua, nempe pro vita sua. Paulus autem ait " animales homines non posse percipere ea, quae Spiritus Dei sunt. Cum igitur, inquit, animales isti sint, etiam animalituntur doctrina, de qua dictum est: " Non enim est ista sapientia a Patre luminum descendens, sed terrena, animalis, diabolica, Spiritum non habens Dei loquentem.

VERS. 20-25. *Vos autem, charissimi, superaddificantes vosmetipsos sanctissimae vestrae fidei in Spiritu sancto orantes, vosmetipsos in dilectione Dei servate, expectantes misericordiam Domini nostri Jesu Christi in vitam aeternam. Et hos quidem arguite judicatos. Illos vero salvate, de igne rapientes. Animales quidem ita se habent, ut exposuimus. Vos autem, inquit, Spiritu sancto, et sanctissimae vestrae fidei superaddificantes, seu reformantes vos in Spiritu sancto, hoc est, juxta Spiritus sancti doctrinam congregationes in precationibus vestris facientes, et vosmetipsos in dilectione Dei servate, id est, custodite, misericordiam Domini, quae in novissimo die vitam vobis donabit aeternam, expectantes: et illos, si quidem a vobis dissideant, (hoc enim significat hic dijudicari) arguite, hoc est omnibus manifestam facite impietatem illorum, si autem ad emendationem propendeant, ne repellatis, sed oleo charitatis vestrae eos benigne suscipientes a comminato igne salvate. Assumite vero illos non solum cum miseratione, sed etiam cum metu, sollicite caventes, ne ipsorum susceptio minus vobis attentis causa evadat perditionis: fieri enim potest, ut tametsi roborati in fide ab ipsis in impietatis confusionem abripiamini: facile enim adhaerescit nequitia. Suscipite igitur illos, inquit, sed cum timore, seu circumspectione ad ipsos accedite, ac misratio erga ipsos socium habeat*

odium erga impura eorum opera, ita ut odio habeatis atque abominemini vel ipsam eorum vestem, velut ipsorum carne pollutam; contactu enim carnis eorum ipsa quoque abominabilis evadit. Veloces assumentes, timore futuri supplicii, efficit, ut resipiscentes misericordia digni videri possint.

τοῦ βδελυροῦ χρηματίζοντος· ἡ προσλαμβάνοντες αὐτοῦ· φόβῳ τῆς μελλούσης κολάσεως, ἐλεύου· ἀξίου· ὁράσθαι παρασκευάζετε μετανοοῦντας.

VERS. 23-25. Odientes et eam quæ carnalis est maculatam tunicam. Ei autem qui potens est vos conservare sine peccato et constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in exultatione in adventum Domini nostri Jesu Christi, soli Deo Salvatori per Jesum Christum Dominum nostrum gloria, et magnificentia, imperium, et potestas, ante omne sæculum, et nunc, et in omnia sæcula sæculorum. Amen. Vita multis peccatis ex carnalibus passionibus vitata, est maculata tunica: nam ex vitæ ratione velut ex quadam veste quisquis naturaliter cognoscitur, num justus, vel injustus sit: is quidem tunicam mundam possidet per virtuosam vitam; hic autem vitam habens pravis operibus maculatam. Vel potius maculata a carne tunica est, habitus et dispositio secundum conscientiam, informans memoria pravorum motuum et effectuum carnis animam, quam illa indesinenter respiciens, velut quamdam circa se vestem, passionum fœtore repletur. Quemadmodum enim a 455 Spiritu per virtutes invicem conjunctas contextitur animæ immortalitatis tunica, quam induta cum fuerit, pulchra et gloriosa apparet: ita et a carne per passiones invicem proportionem quadam copulatas, conficitur quedam vestis impura et maculata, quæ ex se ipsa animam notam reddit, formam illi aliam et imaginem a divina diversam imponens. Illis dictis, precatione demum obsignat Epistolam.

Finis Epistolæ sancti apostoli Judæ, versic. 68.

Αφ' αὐτῶν, φησὶν, ἀλλὰ μετὰ φόβου προσέσθε αὐτοῦς, ἥτοι μετὰ περισκέψεως, καὶ τῷ ἑλέῳ τῷ πρὸς αὐτοὺς συνεπέσθω τὸ μῖσος, τὸ πρὸς τὰ μισρὰ αὐτῶν ἔργα, μισούντων ὁμῶν καὶ βδελυσσομένων, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς σαρκὸς αὐτῶν ἐσπιλωμένον χιτῶνιον

[ὡς τῇ πρὸς τὴν αὐτῶν σάρκα] προσφαύσει καὶ αὐ-

Μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα. Τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξει ὁμᾶς ἀπταιστοὺς, καὶ ἀσπίλους στήσαι ἐνώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ ἀμώμους ἐν ἀγαλλιάσει. Μένω σοφῶ Θεῷ Σωτῆρι ἡμῶν, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, δόξα καὶ μεγαλοσύνη, κράτος καὶ ἐξουσία, πρὸ παντὸς τοῦ αἰῶρος, καὶ νῦν καὶ εἰς πάντα τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ὁ πολλοί; πλημμελήμασι τῶν ἐκ τῆς σαρκὸς παθημάτων κηλιδωμένοις βλοῖ, χιτῶν ἐστὶν ἐσπιλωμένος. Ὡς ἐκ τινο; γὰρ ἐνδύματος, τῆς κατὰ τὸν βίον ἀναστροφῆς, ἔκαστος τῶν ἀνθρώπων διαφαίνεσθαι πέφυκεν, εἴτε δικαίος, εἴτε ἀδίκος· ὁ μὲν χιτῶνα καθαρὸν ἔχων, τὸν ἐνάρτεον βίον· ὁ δὲ πονηροί; ἐσπιλωμένον ἔργοις τὴν ζωὴν κεκτημένος. Ἡ μᾶλλον ἐσπιλωμένος· ἀπὸ τῆς σαρκὸς· ἐστὶ χιτῶν, ἡ κατὰ συνείδησιν μορφουσα διὰ τῆς μνήμης τῶν ἐκ τῆς σαρκὸς πονηρῶν κινήματων τε καὶ ἐνεργημάτων τὴν ψυχὴν ἐξίς τε καὶ διάθεσις· τὴν ὁρῶσα διαπαντός, καθάπερ χιτῶνά τινα περὶ ἑαυτὴν, δυσωδίας πληροῦται παθῶν. Ὡς γὰρ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν ἀρετῶν ἀλλήλαις συνυφαινομένων κατὰ λόγον, ἀφθαρσίας γίνεται τῇ ψυχῇ χιτῶν, ὃν ἐνδυσάμενη γίνεται καλὴ καὶ ἐπιδόξος· οὕτω καὶ ἀπὸ τῆς σαρκὸς τῶν παθῶν, ἀλλήλοις κατὰ τὴν ἀναλογίαν συνυφαινομένων, γίνεται τι; χιτῶν ἀκάθαρτος καὶ ἐσπιλωμένος, ἐξ ἑαυτοῦ δεικνύς γνώριμον τὴν ψυχὴν, μορφὴν ἄλλην αὐτὴν καὶ εἰκόνα παρὰ τὴν θεϊαν ἐνθήμενος. Ταῦτα δὲ εἰπὼν, εὐχὴ λοιπὴν ἐπισφραγίζεται τὴν Ἐπιστολὴν.

Τέλος τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου ἀποστόλου
Ἰούδα, στίχων ἑξ'.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΕΝ Τῇ ΜΕΣΟΝΗΤΙΜῳ

THEOPHYLACTI BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

ORATIO

IN ADORATIONEM VENERANDÆ CRUCIS.

MEDIO JEJUNIORUM TEMPORE *

INTERPRETE JACOBO GRETSERO SOCIETATIS JESU.

α'. Τί δαί; ἡμεῖς ἐπὶ τῷ προκειμένῳ σιγήσωμεν ἅμα θαύματι, καὶ παρελευσόμεθα τὸν τοῦ Θεοῦ σταυρὸν ἀνευφήμητον, καὶ οὐχὶ καὶ διὰ τῆς γλώττης αὐτὸν ἀσπασόμεθα; Πάντα γὰρ αὐτῷ τὰ μέλη τὴν κατ' ἄλληλον [ἢ κατὰλληλον] ἕκαστον χάριν ὀφείλουσιν, ἐπεὶ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ σώσονται. Οὐ γὰρ ὅτι πολλοὶ ὕμνῃται, διὰ τοῦτο ἡμῖν οὐκ εὐλογηθήσεται, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡμῖν παντὸς ἀγαθοῦ πρόξενος, ὃ ἔνεστι τιμηθήσεται· ἢ οὕτω γε σκοποῦσιν, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἡμῖν δοξασθήσεται, ὅτι τὴν ἐξ αἰῶνος δεδόξασται. Καὶ τοῦ θήσομεν τὸ, *Генедъ иже гонимъ еси* καὶ *господи* ἐπαίνεσι τὰ ἔργα σου; καὶ, *Лавде оубо твоей воздадимъ*· ὅσα τε ἄλλα τοιαῦτα τὴν αἰώνιον δηλοῦντα καὶ ἀκατάπαυστον τῶν θείων ἔργων ἐξομολόγησιν; Οὐδὲ γὰρ ἐνὶ στόματι τὰ θεῖα περιλαμβάνεται, κἂν εἴη πνευματοφόρητον· καὶ παιθέτω σε Δαβὶδ, ἡ *Ἀπὸστολὴ*, λέγων, καὶ *ἐλάλησα, ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἀριθμοῦ*.

β'. Ἀλλ' οὐδὲ λόγου πενία συστήλει [ἢ συστήλει] τὴν γλῶτταν ἡμῖν, ἵνα μὴ καὶ τὰ πρὸς εὐχαριστίαν πινόμεθα, καὶ διπλὴν ἔχωμεν τὴν αἰσχύνην, οὐ

1. Quid ergo? Num nos ad propositum tacebimus miraculum, Deique crucem indictam, nullisque decantatam encomiis præteribimus, et neque vel lingua salutabimus? omnia enim membra, nullo excepto, consentaneum illi honorem debent, cum omnia per illam sint salutem adepta. Non enim quod a multis celebrata sit, ea de causa a nobis laudibus non extolletur, sed quia et nobis omnium bonorum causa est, quoad ejus fieri poterit, honorabitur. Certe, si hoc spectare velimus, ne ipse quidem Deus a nobis glorificabitur, quia ab æterno gloriam habuit. Et ubinam erit illud ¹: *Generatio et generatio laudabit opera tua*: et ², *Populus, qui creatur, laudabit Dominum* (quod meo iudicio est populus, qui semper nascitur); et id genus alia perpetuam et indesinentem divinorum operum prædicationem significantia? Non enim uno ore, quantumvis divini Spiritus pleno, divina comprehenduntur. Fidem tibi faciat David ³: *Annuntiavi, inquit, et locutus sum, et multiplicati sunt super numerum*.

2. Sed neque orationis inopia linguam nostram cohibebit: ne et destituamur iis quæ ad gratiarem actionem spectant, duplicemque nobis pudorem et

* Psal. cxliv, 4. ¹ Psal. ci, 19. ² Psal. xxxix, 6, tomi superioris col. 423.

³ Vide Præfationem, num. XIII, tomi superioris col. 423.

confusionem pariamus, non modo splendide et magnifice oblationis, sed et gratitudinis probeque mentis expertes, quod mihi longe turpius videtur. Orationis enim simplicitatem venia fortasse 457 quis dignaretur; nam non omnium est sapientia, sicut neque scientia; sed quibus a Spiritu conceditur. At si ingratitudinis accusemur, nescio quanam dicendi vis nos, velut inutiles et infructuosos, a condemnatione sit liberatura; quemadmodum neque illos in Veteri Testamento, qui non conferebant, prout cuique copia erat. Iuvenio autem, neque omnibus eadem sacrificia omnino fuisse imposita et præcepta, sed his quidem sumptuosiora, aliis tenuiora, pro cuiusvis, ut opinor, facultatibus. De his quidem ita sentio. Vestrumque quemlibet libenter commonerem, ut quisvis pro viribus potentiam Dei annuntiet, et memoriam bonitatis ejus eructet ¹, ut hac ratione servitutem nostram beneficiorumque acceptorum sensum profiteamur, ex quibus et major Domini benignitas, dabit.

3. At cum hæc, quæ quasi fundamenti loco præmissimus, sufficere videantur, agendum, quidnam superedificabimus dignum domo Dei et Ecclesia, quam id, quod cum lapide angulari quadrat? Duplicem mens nostra creationem novit; alteram a non esse ad esse productionem, alteram a malo esse ad melius esse traductionem; et illam quidem es e talem, qua natura essentiam suam accipit, hanc vero in emendatione voluntatis et propositi consistere: neutram autem ratione et sapientia carere. Et hoc ² enarrant cæli, ³ verbo Domini firmati, et omnia per Verbum facta, et in sapientia condita, et qui secundum Deum creati sunt, in Christo fundati, sapientia Dei, Verbo primogenito ante omnem creaturam, quique totam edificationem cum hoc apte connexam accipiunt, deinde etiam in templum sanctum crescunt, et in habitaculum Dei in Spiritu perficiuntur. Hujus creationis, morum, inquam, reparationis, prudentes architecti sunt Paulus, et qui ab initio ministri sermonis fuerunt, quique eos secuti sunt, doctores; qui omnia, quæ ad Ecclesiam pertinent, in Spiritu sapientiæ disposuerunt, non minus quam Beseleel ille ea, quæ ad peritum tabernaculum pertinebant, et inhabitantem Deum ⁴ his, qui hæc tenent, demonstrarunt.

4. Ceterum alia quidem percensere longius foret, quam præsentis temporis brevitatis patiat, nostraque et ratione et dicendi copia, audiendique facultate sublimius; de jejuniis autem quadraginta dierum breviter disserentes, adjiciemus deinceps nonnulla etiam de crucis adoratione, quæ sermonis nostri argumentum est. Illi enim probe gnari, quomodo pro nobis Filius Dei naturam nostram induerit, nobisque similis effectus sit; ut nos similes illi, omnibus quæ nostra sunt exutis, effi-

A λαμπρὰς μόνον προσαγωγῇ; ἀλλὰ καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης ὅλω; γεγενημένοι. Ὅπερ ἐμοὶ δοκεῖ ἀσχίον. Τῇ μὲν γὰρ εὐτελεῖα τοῦ λόγου τάχ' ἂν τις καὶ συγγνώη. Οὐ γὰρ πάντων ἡ σοφία, ὥσπερ οὖν οὐδ' ἡ γνῶσις, ἀλλ' οἷς παρὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται. Ἀγνωμοσύνης δὲ γραφομένου, ὡς ἀσυντελεῖ; καὶ ἀπροσφόρους, οὐκ οἶδα τίς λόγος ἡμᾶς τῆς κατακρίσεως ἐξαίρησται. ὥσπερ οὐδὲ τοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ σκηνῇ μὴ τὰ δυνατὰ συνεισάγοντας. Εὐρίσκω δὲ ἐγὼ μὴδὲ τὰ θυσίας πᾶσι πάσας, καὶ πάντως νομιμομένους, ἀλλὰ τοῖς μὲν πολυτελεστέρας, τοῖς δὲ εὐτελεστέρας; καθά, οἶμαι, ἡ χεὶρ ἐκλάστου ἡπόρει. Ἐγὼ μὲν οὕτω περὶ τούτου, καὶ πᾶσιν ἡδέω; ἂν παραινέσαιμι, ὡς ἕκαστος ἔχει, τὴν τοῦ Θεοῦ ἀναγγέλλειν δύναμιν, καὶ τὴν μνήμην τῆς B αὐτοῦ χρηστότητος ἐξερεύεσθαι τὴν δὲ δουλείαν ὁμολογοῦντας ἐντεθεῖν καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν συναίσθησιν, ἐξ ὧν καὶ ἡ τοῦ Δεσπότου πλείων χρηστότης, καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν θαυλεστέρα ἐπιέρηια.

et copiosior bonorum abundantia ad nos redun-

γ'. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἱκανῶς προκατεβαλόμεθα, φέρε τι ἐποικοδομήσωμεν ἄξιον οἴκου Θεοῦ καὶ Ἐκκλησίας, ἣ πρὸς τὴν ἀκρογωνιαίον ἀρμολογούμενον. Αὐτὴν ἡμῖν εἶδα κτείνει ὁ λόγος; τὴν τε ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ κακῶς εἶναι εἰς τὸ εὖ εἶναι μεταγωγὴν καὶ τὴν μὲν οὐσίωσιν φύσεως, τὴν δὲ διόρθωσιν προαιρέσεως, οὐδετέραν μέντοι λόγος καὶ σοφία ἐστερημένην. Καὶ τοῦτο, διηγοῦνται οἱ οὐρανοὶ τῷ C λόγῳ Κυρίου στερεοῦμενοι, καὶ πάντα διὰ τοῦ λόγου γεγεννημένα, καὶ ἐν σοφίᾳ πεποιημένα, καὶ οἱ κατὰ Θεὸν κτισόμενοι ἐν Χριστῷ θεμελιωμένοι τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῷ λόγῳ τῷ πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως; καὶ πᾶσαν τὴν οἰκοδομὴν ἐν τούτῳ συναρμολογοῦμένην λαμβάνοντες, εἴτα καὶ εἰς ναὸν ἕλιον αὐθύντες; καὶ κατοικητήριον Θεοῦ ἐν Πνεύματι συντελούμενοι. Ταύτης δὲ τῆς κτίσεως τῆς τῶν ἡθῶν, φημί, πλάσεως, σοφοὶ ἀρχιτέκτονες, Παῦλος καὶ οἱ ἀπ' ἀρχῆς ὑπηρεταὶ τοῦ λόγου, καὶ οἱ μετ' ἐκείνου διδάσκαλοι, οἱ πάντα τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Πνεύματι σοφίας διαταξάμενοι, οὐχ ἥτιον ἢ Βεσελεὴל ἐκείνους τὰ τῆς; μὴ ἐχούσης στάσιν σκηνῆς; ἐνοικοῦντα τὸν Θεόν, καὶ ἐμπεριπατοῦντα, τοῖς ταῦτα κρατοῦσιν ἔδειξαν.

δ'. Τ' ἄλλα μὲν οὖν καταλείβειν, καὶ τοῦ νῦν καιροῦ μακρότερον, καὶ τῆς ἡμῶν καὶ διανοίας, καὶ γλώττης, καὶ ἀκοῆς ὑψηλότερον. Περὶ δὲ τῆς ταρακωνθημέρου βραχέα διαλαβόντες νηστείας, εἴτα καὶ περὶ τῆς τοῦ σταυροῦ διαληφόμεθα προσκυνήσεως, ἣ δὲ καὶ τῷ λόγῳ πρόκειται. Ἐκείνοι γὰρ συνιδόντες; ὡς ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὴν φύσιν ἡμῶν ἐνδυσάμενος; ὅμοιος; ἡμῖν ἐγένετο, ἐν ἡμεῖς ὁμοιωθῶμεν ἐκείνῳ, πάντα τὰ παρ' ἡμῶν ἀπεκδυσάμενοι, καὶ ὡς οὐ μόνον ἦλθες τὸ ἡμέτερον

¹ Psal. cxliv, 7.

² Psal. xviii, 1.

³ Psal. xxvii, 6.

⁴ Evod. xiii, 9.

ἀναπληρῶν ἑλλειμμα, καὶ δυνάμει, καὶ κραταίωσιν ἡμᾶς χαρίζομενος, ἀλλὰ καὶ πῶς δεῖ χρῆσθαι τῇ δυνάμει δοδᾶσκων, τὴν ἐκείνου νηστείαν δι' ἡμᾶς γενομένην, καὶ ἡμετέραν κατὰ τὴν δυνατόν ἐποίησαντο, δι' ἧς καὶ σαρκὸς ἀταξία χαλινούται, καὶ δεσμὸς λειπύνεται, καὶ νοῦς αἰγμάλωτος ἀνασώζεται, καὶ ὁ αἰγμάλωτισας ἀποπλουτεῖ καὶ ἀλγύνεται· καὶ δίδωκε μὲν καὶ ἔτι, πλὴν ἄλλ' οὐχ ὥς πρὶν πνεῦμα κατισχύει σαρκῶν (οὐδὲ γὰρ ὁμοίως ἔχουσιν ἐκτελέσθαι)· εὐρίσκει δὲ ταύτας ἐγγὺς τοῦ πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο πύρρῳθεν ἴστανται ἅμα, καὶ θεὸν ὁρῶν μετὰ τοῦ νηστεύοντος, εὐλοῦντα τῷ πνεύματι τοῦ ἀνθρώπου, σαρκὸς ὑπαχωρεύσης, ἀντενοικίζεσθαι.

ε'. Ἐντεῦθεν πάντες, ἔσοι τὸ καινὸν καὶ βασιλικὸν ἐπιτεκλήμεθα ὄνομα Χριστιανοὶ χρηματίζοντες, τὴν νηστείαν ταύτην κληρὸν πατρῶν διαδεξάμενοι, στέργοντες, ἀπὸ δευτέρας μὲν ἀρχομένην (ἐπεὶ καὶ διὰ τὴν ὕλην νενομοθέτηται, ἵνα ταύτην ἐκδραπνήσῃ, καὶ παραστήσῃ τῷ ἁλφῷ, τὸν νοῦν καθαρῷ καθαρὸν ἐπιβάλλουσιν), εἰς δὲ παρασκευὴν λήγουσαν, τὴν τῆς κοσμικῆς συμπληρώσεως ἡμέραν· ἵνα μάθωμεν, ὅτι τοῦτο νηστείας τέλος, ἡ τῶν θεῶν ἔργων ἐκπλήρωσις, καὶ τοῦ ἡμετέρου κόσμου κατάρτισις· ἐν ᾗ ὁ ἐν ἡμῖν ἄνθρωπος, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρητημένος [ἐξηρητημένος]. Τίνα δὲ λέγω ταύτην; Μεθ' ἣν ἡ λαμπρὰ τοῦ Λαζάρου ἔγερσις, μεθ' ἣν ὁ καταλύσας τὸν ἔχθρὸν καὶ ἐκδικητὴν ἡμῶν θάνατον (ὡς τῆς ἡμετέρας ἀμαρτίας ἐπιτίμιον, οὕτως ὀνομασθέντα), ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων τὸν κατηρητισμένον ἀληθῶς αἶνον δέχεται, ἐπεὶ καὶ τοῦτο τελεία ἀνάβρῃσις, ἡ ἐκ τοιούτων στομάτων ὕμνοις, τὸ συκοφαντεῖσθαι μὴ δεχομένη, ὡς ἀνθρώπινον τρόπον γενομένη, καὶ οὐ θεϊκότερον.

ς'. Τί οὖν, φησί; τὰς μετὰ τὴν παρασκευὴν ταύτην ἡμέρας, οὐ νηστείμους, ὡς καὶ τὰς πρὸ ταύτης, θεσπέμους; Πάνυ γε, πλὴν οὐχ ὡς μέρος τῶν προδιδανουσέων, ἀλλ' ὡς ἰδίῳ τι καὶ ἐξαίρετον ἀνάθημα τοῖς δι' ἡμᾶς τοῦ ἀπαθοῦς πάθουσιν, ἐν ᾧ περ ἡμῖν ἐξαίρετον εὐεργεσίαν κατέθεντο, οὕτως καὶ ἰδίᾳ τιμῇ παρ' ἡμῶν λαμπρύνοντο. Διὰ τοῦτο ἡ μὲν εἰς τὴν παρασκευὴν τὴν πρὸ τῆς ἐπὶ Λαζάρῳ θαυματουργίας, λήγουσα τεσσαρακονθήμερος, τῆς ἐν τῇ

ciamur, quodque 458 non solum venerit, ut penuriam nostram et egestatem sublevaret, defectusque sarciret, vim et robur suppeditans; sed et docuerit, quo pacto vi impertita sit utendum, jejuniū illius, propter nos susceptum, nobis, quoad licuit, proprium fecerunt, quo et carnis immoderati motus refrenantur, et vinculum extenuatur, et mens captiva liberatur, isque, qui captivam fecit, exposcitur et confunditur. Persequitur quidem jam quoque, sed non ut prius carnis spiritus dominatur et praevalet: neque enim jam tam corrupta est caro; quam et prope spiritum reperit; quocirca eminus stat, simul et Deum videns cum illo, qui jejunit, versantem, quippe consuetum in spiritu hominis, ubi caro cesserit, inhabitare.

B 5. Hinc omnes qui novo et regio nomine Christianorum insigniti sumus, jejuniū hoc, quod a secunda feria inchoatur (1) tanquam hereditatem paternam amplectimur, cum et propter materiae copiam institutum sit, ut illam consumat, mentemque ei, qui materiae expertus est, sistat mundam, mundo: in feriam vero sextam desinit, diem, quo mundi hujus opificium perfectum est; ut discamus finem jejunii esse divinorum operum complementum, et mundi nostri reparationem, ut sit, qui in nobis est homo, in omne opus bonum perfectus. Quam vero feriam sextam intelligo? Illam nimirum, post quam insignis illa Lazari resurrectio: postquam is, qui dissolvit hostem et ultricem mortem nostram (sic appellatam, quod peccati nostri multa fuerit), ex ore infantium et lactentium vere perfectam laudem accipit: cum omnibus numeris absoluta praedicatio sit, quae ab hujusmodi laudatoribus proficiscitur, nullis sycophantiae et calumniae capacibus, quasi humano more, et non diviniore quodam affatu, suscipiatur.

6. Quid igitur? inquit quispiam; annon dies illos, qui post illam feriam sextam (2) sequuntur, in jejuniū numerabimus, ut et illos, qui hanc antecesserunt? Omnino. At non ut partem antecessorum, sed ut proprium quiddam et eximium donarium suspensus, ejus qui impassibilis est pro nobis susceptis cruciatibus, ut quemadmodum illi singulare beneficium nobis contulerunt, ita etiam singulari honore a nobis condecorentur.

* Psal. viii, 3.

Jacobi Gretseri notæ.

(1) Jejuniū quadragesimale Græci incipiunt die Lunæ, quæ est feria secunda, et finiunt feria sexta: quia ut Dominicis, ita et Sabbatis non jejunant Græci. At Theophylactus non de hoc singularium hebdomadam termino hic loquitur, sed de remotiore, qui est feria sexta pridie excitati Lazari, hoc est, de die Veneris ante festum Palmarum. Nam Sabbato Palmarum recolunt Græci memoriam resuscitati Lazari. In hanc ergo feriam sextam aut Quadragesimam jejuniū desinere. Si tamen quis omnes dies numeret a feria secunda post Dominicam τῆς Τοροφάγου (quo die Græci Quadragesimam aspiciunt) usque ad feriam sextam, quæ festum Lazari antecedit, non quadra-

ginta dies, sed quadraginta septem reperiet. Si Sabbata et Dominicas omittat, triginta quinque habebit. Sed quadragesima dici solet, tam illud spatium quod paulatim excedit numerum quadragenarium, quam quod paulatim ab illo deficit.

(2) Loquitur de hebdomade, quam Græci Μεγάλην, nos Majorem nominamus. Quid ergo? inquit. Anne hæc hebdomas non pertinebit ad jejuniū? Imo verò: sed quia hæc hebdomade genus humanum singularia beneficia a Deo accepit, par est, ut eam jejuniū a reliquis distincto colat. Alii Græci non ita distinguunt Quadragesimam, sed totum spatium a feria secunda τῆς Τοροφάγου, usque ad Pascha, Quadragesimam vocant.

Propterea jejunium illud quadraginta dierum, quod desinit in diem 459 qui memoriam excitati Lazari præcedit, institutum est ad imitationem jejunii Dominici in deserto; post quod celebramus miraculum in Lazaro patratum: nec prius ejus memoriam recolimus, ne tempore jejunii resurrectionem celebremus. Expectantes vero jejunii terminum, sic ejus, qui Domini amicus fuit, resurrectionis mysterium peragimus. Post jejunium enim et ex jejunio nostra itidem resurrectio existit. At vero consequentes dies jejunio destinati sunt apud illos, qui resurrectionem Domini præstolantur, quibus dissolutione jejunii remissionem et laxitatem inducere admodum rationi et æquitati dissentaneum videtur; quippe quod eorum sit, qui nec sentiant Domini propter nos susceptos dolores, nec divini Verbi majestatem perpendant, et illud Sapientis ⁹, *Musica in luctu*, ferventiores omnes dies Dominicæ Passionis solent.

7. Quod si quid et de dierum hujus jejunii numero dicendum est; intelligemus eum haud temere vel a Moyse præfiguratum ¹⁰, vel ab Elia percursum ¹¹, vel a Christo completum et absolutum ¹², vel nobis, qui Christum secuti sumus, ab eodem Christo traditum et præscriptum. Cæterum accuratorem hujus rei rationem edocebimur, cum nihil, quod imperfectum sit, in nobis reliquum erit, Patris perfectissimi perfecti amici, accumbentes mensæ illius, edentesque panem sapientiæ et C victimas, et bibentes vinum, quod in poculo miscuit, corde corroborati et confirmati, et divino quodam raptu extra nos abducti, et non accipientes accepti. Quantum igitur interea ego assequor, qui ut parva pupilla oculi totam cœli amplitudinem aspicere tento, quadraginta dierum numero hoc jejunium circumscriptum est, ut neque præcepta duntaxat sine virtutum operibus sciamus, neque virtutes absque præceptis exerceamus, sed ut hæc inter sese conjungamus et coagmentemus, et velut astra coram Deo efficiamur, sermone et vita splendentes, utque digni reddamur, qui in aliquo numero et pretio apud ipsum simus.

8. Notum est, decem esse magis primaria præcepta, quatuor autem magis communia, ut proinde is, qui præcepta cognita habet, nihil autem ex præceptorum præscripto agit, similis videatur servo illi improbo et ignavo, qui talentum quidem possidet, negotiationem vero negligit. Sicut et actio extra legum præscriptionem infructuosa est, et mercede indigna: nullus enim coronatur, *nisi qui legitime certaverit* ¹³. Certat autem legitime qui juste id quod justum est, persequitur. Ergo neque præceptorum cognitio sola amplectenda est: cum fides sine operibus mortua sit ¹⁴: neque etiam sectanda 460 est actio rationis et doctrinæ expers; cum et opera sine fide sint mortua; et si ambo

A ἐρῆμῳ τοῦ Κυρίου νηστείας ὥρισται μίμημα. Μ.δ' ἦν τὸ ἐπὶ Λαζάρῳ θαῦμα δοξάζομεν, οὐ πρότερον τοῦτο τελούντες, ἵνα μὴ ἐν νηστείας καιρῷ ἀνάστασιν ἐορτάζοιμεν· μένοντες δὲ τὴν τῆς νηστείας ἐκπλήρωσιν, καὶ οὕτω τὸ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοῦ ἐγέρσεως τελούντες μυστήριον· μετὰ νηστείας γὰρ, καὶ ἐκ νηστείας, καὶ ἡ τῶν ἐν ἡμῖν νεκρῶν ἐγερσις. Αἱ δ' ἐφεξῆς ἡμέραι τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάστασιν ἐκδεχομένοις ἐτάχθησαν νηστῖμοι, ἧς ἐν τῷ παραλύειν τὸ τῆς νηστείας σχῆμα τὴν ἀναισθητοσύνην ἀλλογόν τε καὶ ἀγνωμον, καὶ μὴ ἐπισθανομένων τῆς τῶν δι' ἡμᾶς ἐν σαρκὶ παθῶν τοῦ Θεοῦ Λόγου μεγαλειότητος, καὶ τοῦτ' ἐκεῖνο τὸ τοῦ Σοφοῦ, *Μουσικά ἐν πένθει* παρεισαγόντων ἀκαίρως· ὅπου γε τῶν θερμότερων τινὲς τὸ πνεῦμα καὶ πάσας τὰς τοῦ παθούς ἐγγὺς ἡμέρας τῇ παντελεῖ ἀντίτῃ καθοσιῶντες ἐδρίσκονται.

B importune introducunt. Ubi et quidam spiritus ferventiores omnes dies Dominicæ Passionis solent.

Ζ'. Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τῆς νηστείας διαλαθεῖν ἡμερῶν, οὐδὲ τοῦτο ἐδρήσομεν ἀλόγως, οὔτε Μωσὶ προτυπωθὲν, οὔτε Ἠλίᾳ διανυσθὲν, οὔτε Χριστῷ τῷ Λόγῳ τελευτῶν, οὔτε τοῖς μετὰ Χριστὸν ἡμῖν καὶ ἀπὸ Χριστοῦ παραδοθέντα. Ἀλλὰ τὸν μὲν τελειότερον λόγον τηνικάυτα διδασχθσόμεθα, ὅτε οὐδὲν ἀτελὲς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φέρομεν. Τέλεια δὲ φίλοι τῷ παντελεῖ Πατρὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτοῦ συνεσθόμεν, καὶ συμπίνομεν, τοὺς ἀρτους τῆς σοφίας, καὶ τὰ θύματα, καὶ τὸν οἶνον ὃν τῷ κρατῆρι ἐγκίρνησε, στηριζόμενοι καρδίᾳ καὶ κρατυόμενοι, καὶ τὴν θείαν ἑκστασιν ἐξιστάμενοι, καὶ λαμβανόμενοι, οὐ λαμβάνοντες. "Ο δ' οὖν ἐγὼ τέως κατανοῶ, ὀφθαλμοῦ κόρη μικρὰ οὐρανοῦ πλάτος; ἐνοπριζόμενος ἐν ἡμέραις τεσσαράκοντα νηστεύειν διατετάχμεθα, ὡς μὴδὲ τὰς ἐντολὰς εἰδῶμεν [/. εἰδῶμεν] χωρὶς τοῦ ἔργου τῶν ἀρετῶν, μὴδὲ τὰς ἀρετὰς; ἔξω τῶν ἐντολῶν ἐργαζόμεθα· ἀλλήλαις δὲ ταύταις [/. -τας] πολυπλασιάζοντες καὶ προσάφροντες, ἀστρα Θεοῦ καὶ αὐτοὶ γενώμεθα, λόγῳ καὶ βίῳ λάμποντες, καὶ ἀριθμῆσθαι παρ' αὐτοῦ ἀξιούμενοι.

D ν'. Δέκα μὲν γὰρ τὰς ἀρχικωτέρας ἐντολὰς, τέσσαρας δὲ τὰς γενικωτέρας ἐντολὰς οἰδόμεν· ὡς τοὺς τότε μὲν [/. ὥστε τὸ μὲν τοὺς] λόγους εἰδέναι τῶν ἐντολῶν, μὴδὲν δὲ κατὰ ταύτας ἐργάζεσθαι, τοικεῖναι ποιεῖ τῷ πονηρῷ ἐκείνῳ δούλῳ καὶ ὀκνηρῷ, ἔχοντι μὲν τὸ τάλαντον, τὴν δὲ ἐργασίαν οὐκ ἐπιβάλλοντι· ὥσπερ τὸ ἐργάζεσθαι μὲν, ἔξω δὲ τοῦ νόμου τῶν ἐντολῶν, ἀκερδὲς τε καὶ ἄμισθον. Οὐδεὶς γὰρ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. Ἀολεῖ δὲ νομίμως ὁ δικαίως διώκων τὸ δίκαιον. Οὐκ οὖν παραδεκτόν οὕτε τὴν ψιλὴν τοῦ λόγου καὶ τῶν ἐντολῶν γνῶσιν, ἐπεὶδὴ πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά· οὔτε τὴν ἀλογὸν καὶ ἀδιδάχτων ἐργασίαν, ἐπεὶδὴ καὶ τὰ ἔργα νεκρά χωρὶς πίστεως. Ἐκότερον δὲ ἐκείνῳ

⁹ Eccli, xxii, 6. ¹⁰ Num. xxx, 14. ¹¹ III R. g. ix, 6. ¹² II Tim. ii, 8. ¹³ II Tim. ii, 5. ¹⁴ Jac. ii, 20.

ἐνδύμενα καὶ κινῶμενα, οἷον ψυχὴ καὶ σῶμα, τὸν
τέλειον κατὰ θεὸν προβαλόντων ἀνθρώπων. Νηστεύει
καὶ Ἰουδαῖος, ἀλλ' ἥκουσαν [/ -σεν] ὅτι Νηστεύει
καὶ ἀργύριον [/ . ἀργίαν] καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν
μαστὶ ἡ ψυχὴ μου. Διὰ τί; Ὅτι τὸ ἀργύριον ὑμῶν
ἀδόκιμον. Ποῦ γὰρ ὁ λόγος; δεδοκιμασμένος παρὰ
τοῖς φονευταῖς τοῦ Λόγου; Ὁ καὶ αὐτὸ τοῦτοι; προσ-
ονεῖδίζεται· Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν, φησὶν, αἱματος
πλήρεις, οὐ μόνον οὐδὲν ἐργασασμένον ἀγαθόν,
ἀλλὰ καὶ προσαποκτείναντων τὸν Κύριον. Νηστεύ-
ουσι καὶ οἱ ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, ἀλλὰ ἀστεφάνωτα
καὶ ἀγέγραστα· οὐ γὰρ νόμιμος τοῦτοις ἡ ἀθλήσις.
Μεθυσκεται καὶ ὀρθόδοξος, ἀλλὰ καὶ πολλὰς θυρή-
σεται, ὡς εἰδὼς τὸ τοῦ Δεσπότου θέλημα, καὶ
μὴ ἐργαζόμενος.

θ'. Διὰ τοῦτο τῇ γνῶσει τῶν ἐντολῶν συμπαρε-
κτέον, ὁδελφοί, καὶ τὰς ἀρετὰς· τοῦτο γὰρ ὁ τῶν
νηστειῶν ἡμερῶν ἀριθμὸς συμβολικῶς ἡμῖν βούλε-
ται, τὰς τέσσαρας ἐπὶ τὰς δέκα πολλαπλασιαζῶν·
καὶ τοῦμπλιν. Ἐπεὶ δὲ μετρίως ἡμῖν περὶ τῆς
νηστείας εἰρηται, καὶ οὐδὲ τοῦτο χωρὶς σοφίας οἱ
τῆς Ἐκκλησίας οἰκοδόμοι διέθεντο, φέρε καὶ περὶ
τῆς τοῦ σταυροῦ προσκυνήσεως, ὡς ἐφικτὸν, δια-
λάβωμεν. Ὅτι μὲν γὰρ δεῖ προσκυνεῖσθαι τὸ τῆς
σωτηρίας ἡμῶν ὄργανον τὸ τῷ θεῷ καθαγιασθὲν
εἰματί τε καὶ αἵματι, οὔτε ζητήσεως ἄξιον, οὔτε
λόγου πρὸς πίστιν δεόμενον. Τὸ δ' ἐν τῇ μεσότητι
τῶν νηστειῶν ἡμερῶν προτεθεῖσθαι κοινὸς εἰς
προσκύνησιν, τοῦτό τις τῶν τὴν ἀκοὴν λιχνωτέρων,
ὡ; ἥδυσμα, παρατεθῆναι δεήσεται. Τίς γὰρ ἡ ἀπο-
κλήρωσις, μήτε πρὸ τούτου, μήτε μετὰ ταῦτα, ἐν δὲ
τῷ μέσῳ νομοθετηθῆναι πάνδημον τὴν προσκύ-
νησιν;

ι'. Ἡ δὴλον ἐστὶ καὶ τοῦτο τοῦ Πνεύματος.
Ἐπειδὴ γὰρ οἶδε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀρχομένην μὲν
ὡς τὰ πολλὰ θερμότερον, οὐχ ὁμαλὴ δὲ τὴν κίνησιν
ἐν τῇ προόδῳ φυλάττουσαν, ἀλλ' οἷον ἀποναρκευμέ-
νην, καὶ ἐνεργουμένην τὸ μὴ ἐργάζεσθαι, ὡς ἂν μὴ
τῶν νηστειῶν εὐτόνως ἀρχόμενοι, εἰτα προσδεύον-
τες ἐκλυώμεθα, τὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέσον προέθη-
καν [/ -κεν], τοὺς τε προγεγονότας πόνους δεχόμε-
νον, καὶ πρὸς τοὺς μέλλοντας ἐνισχύοντα (οἷον τι
ποιοῦσιν ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν οἱ τοὺς ἀθλητὰς
τοῖς ὑποφωνήμασιν ἐπεγείροντες, ἢ κεκμηκότας, ἢ
δοκοῦντας), καὶ πολλὰς ἐν μέσῳ τοῦ σταδίου ἱστα-
μένοις, ὑπόμνημά τε τῶν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ
Σωτῆρος παθῶν γινόμενον, καὶ οἷον τινα παιδοτρί-
βην τῷ καλῶς τρέχοντι λέγοντα· Εἰ ὁ Δεσπότης
σταυρῷ προσηλώθη, χολὴν ἐποτίσθη, πλευρὰν ἐλογ-
χεύθη, πάντα ὅσα τῆς ἀτιμίας· ὑπέστη καὶ πράγματα
καὶ ὀνόματα, μὴ μοι ἀναπέσης αὐτὸς, μηδὲ σπλευ-
θεῖσάν σοι οἱ πόδες ὑπὸ χειρὸς καὶ ἐνεργείας ἀμυ-
τωλοῦ, μηδὲ ἐκχυθεῖσάν σου τὰ διαθήματα· ἀλλὰ
τρέχε δι' ὑπομονῆς τὸν προκειμένον σοι ἀγῶνα.
Τρέχε ὡς οὐκ ἀδύλως· πρόδηλος γὰρ ἡ ἀνάστασις,
πρὸς ἣν ὁ σταυρὸς χειραγωγεῖ, τῶν παθῶν οὖσαν καὶ

A simul copulentur et misceantur, tum velut corpus
et anima, perfectum secundum Deum hominem
constitunt. Jejunat et Judæus, sed audit illud¹³:
*Jejunium et argentum et festa vestra odit anima
mea. Qua de causa? Quia argentum vestrum pro-
batum non est*¹⁴; quod enim verbum illorum proba-
tum esset, qui Verbum interemerant? quod et
ipsum Verbum illis exprobat. Inquit enim¹⁵: *Ma-
nus vestrae plenæ sunt sanguine, qui non solum
nihil boni operis egerunt, sed et insuper Dominum
ipsum occiderunt. Jejunant et hæretici, sed sine
corona et premio; non enim legitime erant. Inebriatur
etiam orthodoxus, sed*¹⁷ *capulabit multis, tanquam sciens voluntatem Domini, et non
faciens.*

B 9. Quocirca, fratres, cum præceptorum cogni-
tione simul amplecti decet virtutes; hoc enim
numerus dierum jejunii quasi symbolo quodam
postulat, quatuor ad decem usque multiplicans.
Porro cum satis multa de jejunio dixerimus,
hocque ab Ecclesiæ fundatoribus et moderatoribus
non nisi sapienter constitutum sit; ægredum et de
crucis adoratione, quantum licuerit, disseramus.
Nam quod salutis nostræ instrumentum, divino
corpore et sanguine sanctificatum, reverenter
adorandum sit, id neque querendum, neque etiam
ad fidem faciendam probandum arbitror. Quod
vero in media Quadragesima ad communem om-
nium adorationem proponatur, hoc illis, qui deli-
catiores aures habent, nunc velut oblectamentum
quoddam, declarandum est. Quæ enim hæc tempor-
is præfinitio, ut neque prius, neque posterius, sed
in media Quadragesima hæc communis omnibus
crucis adoratio decreta sit?

10. An perspicuum est, et hoc a Spiritu sancto
proficisci? Nam cum non ignoret, humanam natu-
ram ita comparatam esse, ut plerumque magno
ardore aliquid auspicetur, non æquali autem gradu
postea procedat, sed velut torpescens id unum
agat, ut nihil agat; idcirco ne jejunii stadium
prompte et alacriter ingressi, cursum deinceps
remittamus, crux in medium proponitur, ut præ-
teritos labores excipiat, et ad futuros corroboret
(eiusmodi quiddam in gymniciis certaminibus
faciliat illi, qui athletas vel vere fessos, vel opi-
nionē aliorum fatigatos acclamationibus et adhor-
tationibus suis excitant); et ut illis, qui sepe in
medio cursu subsistunt, cruciatus magni Domini
et Salvatoris nostri in memoriam revocet; et velut
doctor, præsesque certaminis probe currenti his
verbis stimulus subjiciat: Si Dominus cruci suffi-
xus est, si felle potatus, si lancea latere perfossus,
si quidquid vel rerum vel cognomentorum ignomi-
niosum erat, id pertulit; ne tu concideas, neque
461 commoveantur pedes tui, a manu et actione
peccatoris, neque effundantur gressus tui¹⁸; sed
curre per patientiam ad propositum tibi certamen¹⁹.

¹³ Isa. i, 15, 14.¹⁴ ibid. 22.¹⁵ Isa. i, 15.¹⁷ Luc. xii, 47.¹⁸ Psal. xxxvi, 25.¹⁹ Hebr. xii, 1.

Curre non quasi in incertum ; certa est enim resurrectio, ad quam crux manuducit ; quæ omnis doloris, cruciatus et probri præmium est, omnis splendorem suum in crucem emittit.

11. Deinde ex hac crucis adoratione docemur eandem qua ratione crux mediatrix officium pro nobis obierit, reconcilians nos Deo et Patri **, quem per inobedientiam offenderamus. Postquam enim hisce duobus, velut duabus manibus ab hoste devicti et prostrati, voluptate videlicet et tristitia, casuque illo miserabili in præceptis acti, ab Oriente ex alto per viscera misericordiæ Dei nostri visitati sumus **, statim sub ipsa primordia adversarius noster debilitatus et quasi mutilatus est, quando Emmanuelis nostri conceptionem neque voluptas contaminavit (neque enim ferrum, neque virginitatis quasi dissectio, neque manus hominis, neque aliud quid hujus generis ad matrimonium pertinens divinum Mariæ altare ascendit), neque etiam dolor afflixit ; quippe ubi voluptas nulla antecesserit : ibi enim necesse est dolorem sequi, ubi voluptas præcessit ; sicuti necesse est, ut ibi voluptas sequatur, ubi dolor præcessit. Et hæc est ipsius naturæ inviolabilis et indissolubilis lex, non sine æquitate lata, ne nimia hilaritatis diffusio sit sine freno et gubernatore, neque tristitia sit plane immedicabilis et mortifera ; sed ut illa quidem admonitionis loco habeat eam, quæ inde enasci consuevit, tristitiam et desperationis causa medicamentum sit dulcedo.

12. Cæterum postquam ad Jordanem sese manifestavit, et pro nobis famulis suis a famulo statuta expiatione purificatus est, Spiritumque pro nobis accepit is, qui nunquam a Spiritu separatur (quo demonstraret, super aquas etiam tum Spiritum ferri, quando nos baptizamur, a quo nobis persuaderet, ut ad hoc lavacrum Spiritu Dei tam plenum, tanquam ad veram et perfectam emundationem accurramus), ducitur a Spiritu in desertum **: a turbis enim remotum esse oportet eum qui semel mundatus est, ne rursus luto et cæno contamineatur, alteraque purificatione egeat. Perfert autem impressiones illas quas objectu voluptatis tentator instituit, perfert, inquam, non ratione et cogitationibus : nam his Dei mens impervia est : verum in propria persona illum aggreditur, tribusque adversarii casibus pro nobis coronatur, angelorum ministerio auctus ; ut intelligas, quoniam honore afficiendus sis, 462 si eum debelles, qui inter angelos inhonoratus et inglorius est. At vero victor vim et robur adversus voluptatem fratribus largitus, sic ad docendi munus accedit. Necesse enim erat, ut naturam velut vas quoddam præpararet et expurgaret, ut verbi capax efficeretur, expugnata post ventris ingluviem ambitione ; post ambitionem cupiditate et amore habendi : quæ tres filie sunt hircudinis illius quæ totam nostram vitam exsugit. Simul etiam nos magistros et institutores instruxit, ne prius docendi provinciam suscipiamus, quam

A τῆς ἀτιμίας ἀπαθῆς καὶ πολυτίμητον ἐπαθλὸν, καὶ αἰ τῷ σταυρῷ ἐπιλαμβάνουσιν.

passionis et ignominiae expers, et quæ perpetuo
 ια'. Ἐπειτα καὶ τὴν μεσιτείαν, ἣν ἡμῖν ἐμεσ-
 τευσεν ὁ σταυρὸς, ἐκ τῆς νῦν προσκυνήσεως διδά-
 σκόμεθα, ἀποκαταλλάξας ἡμᾶς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὃν
 διὰ τῆς παρακοῆς ἡμῖν αὐτοῖς ἐξεπολεμήσαμεν. Ἐπεὶ
 γὰρ δυσὶ τούτοις, οἷόν τιαι [δυσὶ] χερσίν ὑπὸ τοῦ
 ἐχθροῦ κατεπαλαιώμεθα, ἡδονὴ [f.-vñ] καὶ λύπη
 [f.-πη], καὶ πῶμα ἐλέους ἄξιον πίπτοντες, ἀνατολῇ
 ἐξ ὕψους διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν ἐπισπένθη-
 μεν : εὐθὺς μὲν καὶ ἐν προομιόις ἡκρωτηριάζετο ὁ
 ἀντίπαλος, οὕτε ἡδονῆς μολυνάσκει τὴν τοῦ Ἐμ-
 মানουὴλ σύλληψιν (οὐδὲ γὰρ ἀνέβη σιδήρος καὶ τομῇ
 παρθενίας, ἣ χεὶρ ἀνθρώπου καὶ πρᾶξις γαμήλιος,
 ἐπεὶ [f. ἐπὶ] τὸ θεῖον τῆς Μαρίας θυσιαστήριον),
 οὕτε ὀδύνῃς στενοχωρησάσης τὸν τόκον, ὅτι μὴδὲ
 ἡδονὴ προηγέσαστο. Ἐκεῖ δὲ πάντως ἐπισθαί τὴν
 ὀδύνην, ἐνθα ἡδονὴ προσδεύσειεν. Ὡς περ ὀδύνῃς
 προηγουμένης, καὶ ἡδονὴν ἐπακολουθεῖν : καὶ τούτων
 εἶνα φύσως νόμον ἀβρόχτων τε καὶ ἄλυστον φιλα-
 νθρωπῶς νομοθετηθέντα : ἵνα μήτε τὸ διαχέον ἀγα-
 λίνωνον ἢ καὶ ἀδέσποτον, μήτε τὸ δάκνον ἀνίανον
 καὶ νεκρώσιμον : ἀλλὰ τὸ μὲν νοθεύειαν ἐχῇ τὴν
 μετὰ ταῦτα λύπην, καὶ ἀναστολὴν ὕβρεως, τὸ δὲ
 τὸν γλυκασμένον, θεραπευτὴν ἀπογνώσεως.

et injuriæ impressionem ; huic vero depellendæ de-

C ιβ'. Ἐπεὶ δὲ ἀναδειχθεὶς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, τὴν
 ὑπὲρ ἡμῶν τῶν δούλων ὑπὸ τοῦ δούλου κάθαρσιν
 ἐκαθάρθη, καὶ τὸ Πνεῦμα δι' ἡμᾶς ἐδέξατο, ὁ μὴδέ-
 ποτε τούτου ἀχώριστος (ἵνα δείξῃ τῷ ὕδατι τὸ
 Πνεῦμα ἐπιφερόμενον ὅτε καὶ ἡμεῖς βαπτίζομεθα,
 καὶ πείσῃ προστρέχειν ὡς ἀληθινῇ καὶ τελείᾳ κα-
 θάρσει τῷ τοιοῦτ' ἁγίῳ, ὃ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα
 δέχεται), ἄγεται μὲν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἐρημον
 (ἀταραξίας γὰρ δεῖσθαι τὸν καθαρθέντα, ἵνα μὴ
 πάλιν θολωθῇ [f.-θεῖς] ἀπὸ πηλοῦ κλύος, δευτέρων
 χρῆζ' καθαρέσων), δέχεται δὲ τὰς δι' ἡδονῆς τοῦ
 πειραστοῦ προσβολὰς, οὐ διαλογισμῶν [f. διὰ λογ.]
 (οὐ γὰρ τούτοις ἐπιβατὸς ὁ τοῦ Θεοῦ νοῦς), ἀλλ'
 αὐτοπροσώπως προσβάλλοντος, καὶ τρισὶ τοῦ ἀντι-
 παλαιόντος πώμασιν ὑπὲρ ἡμῶν στεφανοῦνται, ὅπ'
 ἀγγέλων διακονούμενος : ὡς ἂν σὺ μάθῃς τὴν τιμὴν,
 ἣν τιμηθήσῃ, τὸν ἐν ἀγγέλοις ἄξιμον καταγωνισάμε-
 νος. Ἄλλ' ὁ μὲν νικητὴς κατὰ τῆς ἡδονῆς, τὸ κράτος
 τοῖς ἀδελφοῖς χαρισάμενος, οὕτως ἤδη ἐπὶ τὸ διδά-
 σκειν ὤρμησεν. Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν τὴν φύσιν οἷόν τι
 σκεῦος προετοιμάσαι καὶ ἐκκαθαῖραι : ὡς ἂν τοῦ
 Λόγου χωρητικὴ γένηται, φιλοδοξίαν μὲν ἐπὶ γαστρι-
 μαργίᾳ, φιλοπλοῦτιαν δὲ ἐπὶ φιλοδοξίᾳ καταβαλόντα,
 τὰς τρεῖς θυγατέρας τῆς βδελύξης, αἱ τὴν ζωὴν ἡμῶν
 ἐξεμύζησαν. ἅμα δὲ καὶ τοὺς διδασκάλους ἡμᾶς
 παιδεύσαι μὴ πρότερον ἀναδέχεσθαι τὸν λόγον, ἢ
 καταπαλαῖσαι τὸν πειράζοντα διὰ τῆς πράξεως.

ne prius docendi provinciam suscipiamus, quam

** II Cor. v, 18. ** Luc. i, 78. ** Matth. iv, 1.

13. Ἐλείπετο δὲ τῷ ἔχθρῳ ἡ τῆς λύπης ἔτι χεὶρ. **A** ἢ καὶ λοιπὸν ἔχρητο, τοὺς Φαρισαίους, τοὺς Σαδδουκαίους, τοὺς Γραμματεῖς, αὐτοὺς τοὺς ἀπανισταμένους· ἐπαναστὰς [φ. — στήσας] αὐτῷ, καὶ λόγοις διαβάλλων, καὶ λιβῶσι βάλλον, καὶ σοφίσματα κακότεχνα προτεινόμενος, καὶ τί γὰρ οὐ κατ' αὐτοῦ τεκταινόμενος; τέλος δὲ, καὶ μετὰ ἀνδρῶν λογισθῆναι παρασκευάσας, καὶ τὸν ἀτιμώτατον αὐτῷ ἐξαρτῶσας θάνατον, καὶ παραδειγματίσας, οὐ μόνον ἐπικατάρατον νομίζεσθαι τὸν ἐπὶ ξύλῳ κρεμάμενον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῶν ἀνέμων φύσιν πᾶν εἶδος δυσφημίας ἐπιδειξάμενον καὶ ὕβρεως. Ταύτην ἐγὼ τὴν πείραν, τὴν διὰ λύπης φημί, τῆς προτέρας δυσκαταγωνιστοτέραν τίθεμαι, ὅσω τοῦ μὴ ἡσθῆναι τὸ καὶ λύπη περιπαεῖν δυσφορώτερον. Ἀγροῖ δὲ καὶ ὁ πειραστὴς· οὐ γὰρ ἂν ὑπέραν ταύτην ἐπέθηκεν, εἰ μὴ κραταιότεραν ἐγίνωσκεν. **B** Ὡς δὲ καὶ διὰ ταύτης ἐλθὼν ἐνίκᾳ, οὐ μόνον ὑπομείνας πάντα, ἀλλὰ καὶ τοὺς φονευτὰς εὐχαῖς ἀμειβόμενος· ἐντεῦθεν ἡ φύσις ἡμῶν ἀναντιρρήτην τὴν νίκην ἰδέξατο, διὰ τῶν ἔργων στεφανωθείσα τοῦ τὸν κόσμον νικήσαντος· καὶ τοῦδ' ἐστὶν ὄντως τὸ τελειότατον τρόπαιον, καὶ ἡ παντελὴς σωτηρία, ἣν ὁ σταυρὸς ἡμῖν προσέειπεν. Μέχρι μὲν γὰρ τοῦ σταυροῦ ὑπελείπετο τις ἐλπίς τῷ ἔχθρῳ, ἐξ ὑπερηφανίας τοῖς διακείνοις αὐτὸν βόσκοντι.

14. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ χεὶρ ἀνενέργητος ἔμεινε, καὶ ὄντως τῆνικαὶ τοῦ ἔχθρου ἐξέλιπον αἱ ρομφαίαι **C** εἰς τέλος. Διὰ γὰρ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ ἀποκατηλλάγημεν. Ἐπὶ γὰρ δικαίως Ἀδὰμ ἀπέθανεν (ὅτι καὶ κατὰ συνθήκην αὐτῷ ὁ θάνατος· ἐπενήνεκτο. *Ἡ γὰρ ὥρα, φησὶ, φάγητε ἀπὸ τοῦ ξύλου, θανάτω ἀποδανείσθε, παραβάσεως τε καὶ ἁμαρτίας· ἣν ἐπιτίμιον*), ὁ δὲ Κύριος ἁμαρτίαν μὴ ποιήσας (πῶς γὰρ ὁ μὴ δι' ἡθονὸς καὶ λύπης ἐλθὼν, ἐξ ὧν καὶ περὶ αὐτοῦ ἀμωρτάνει, καὶ τούτων φανεῖς ἀνώτερος;), ἀδίκως ἐθανατώθη διὰ σταυροῦ, τῷ δὲ ἀδίκῳ τούτῳ θανάτῳ ὁ δίκαιος ἡμῶν καταλύθη θάνατος· εἰκότως τῷ σταυρῷ τὴν σωτηρίαν ἐπιγραφόμεθα. Εἰς γὰρ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν ἁμαρτήτης, καὶ διὰ τοῦτο θανάτῳ μὴ ὑποκείμενος. *Τὸ γὰρ κέντηρον τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία, οἷόν τινα στρατιωτὴν ἔξιος ἐν χερσὶν ὄν, καὶ βέδῳς ἀποκνεύον* τοὺς δεχομένους· αὐτὸ μαλακώτερον. *Ὁ δὲ καὶ τῆς φιλανθρωπίας κεφάλαιον, ὅτι τὴν ὀφείλῃν ἡμῶν ὁ μὴδὲν ὀφείλων διέλυσε. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἐξοδαῖς ἐδίδου βήμασιν, Ἐρχεται, λέγων, ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν· ἀλλὰ καθὼς ἐνετείλατο μοι ὁ Πατήρ, οὕτω ποιῶ* — *Ὅτω γὰρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ δοῦναι τῷ θανάτῳ ἀντάλλαγμα. Ὁ βέλος σοφίας καὶ πλοῦτος χρηστότητος!* Ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀγάπης ὁ τοῦ Υἱοῦ θάνατος, ἐκ τοῦ θανάτου πάλιν ἡ πρὸς τοὺς ἀποκαταλλαγῇ καὶ

13. De cetero reliqua erat adversario vis et potestas tristitiæ, qua et posthac usus est, Phariseis, Sadducæis, Scribis ipsisque transfugis adversus ipsum concitatis, variis criminationibus et calumniis concinnatis, lapidibus in eum coniectis, multisque sophismatibus et fraudibus objectis. Quid enim contra illum non molitus est? Ad extremum effecit quoque, ut cum *iniquis reputaretur* ²², morte omnium turpissima ei procurata; et ita traduxit, ut maledictus haberetur, quippe pendens in ligno; quin et improborum more, omne genus blasphemiz, maledictiæ et injuriæ in ipsum exprompsit. Hanc ergo tentationem et probationem positam in rebus duris et asperis superato tanto difficultiorem arbitror, quam priorem, quanto difficultius est tris'ia omnisque jucunditatis expertia tolerare. Quod ipse tentator planum facit; non enim hanc in postremum locum reservasset, nisi potentior esse probe novisset: ut vero ex hac itidem tentatione victor exstitit, non modo omnia æquissimo animo passus, sed et pro occisoribus suis Deum precatus est; tumque creatura nostra certissimam victoriam adeptæ est, velut serto redimita prælare factis ejus, qui mundum vicerat: at hoc vere perfectis summum tropeum, et absolutissima salus, quam crux nobis attulit. Nam usque ad crucis tempus spes aliqua superaret hosti, qui superbia elatus, inani spe seipsum pascebat.

14. Exinde vero tota hæc vis et potestas inefficax reddita est: et vere tunc inimici frameæ defecerunt *in finem* ²³; nam per Filii mortem Patri reconciliati sumus ²⁴. Postquam enim Adam juste mortuus est (quia ex compacto mors illi venit ²⁵, *Quacunque hora, inquit, comederitis de hoc ligno, morte moriemini*; transgressionis namque et peccati multa mors fuit), Dominus autem, qui peccatum non fecit ²⁶ (nam quomodo peccatum perpetrasset, qui ex voluptate et dolore, circa quæ duo peccatum versatur, non exstitit, longe superior utrisque?) injuste in cruce occisus, injusta hæc morte mortem nobis juste decretam profligavit, merito cruci salutem nostram acceptam referimus; **463** nam unus a peccato immunis pro omnibus mortuus est; eaque de causa mortis non erat obnoxius: *stimulus enim mortis peccatum est* ²⁷, quod se habet instar gladii in manu militis, facileque pungi, quicunque mollius attingunt. Porro, quod omnis humanitatis et benevolentiz caput est, ille, qui nihil debebat, debitum nostrum dissolvit. Hoc enim et Dominus professus est his sub exitum verbis ²⁸: *Venit, inquit, mundi princeps, et in me non habet quidquam; sed sicut mihi mandavit Pater, sic facio* ²⁹. Sic enim Deus dilexit mundum, ut et Filium suum reconciliationis causa in mortem traderet. *O altitudo sapientiæ* ³¹! O divitiæ bonitatis! Ex amore in homines sequitur mors Filii; ex morte reconciliatio

²¹ Isa. LIII, 12. ²² Psal. ix, 7. ²³ Rom. v, 10. ²⁴ Gen. ii, 17. ²⁵ II Cor. v, 21. ²⁶ I Cor. xv, 56. ²⁷ Joan. xiv, 30. ²⁸ Joan. iii, 16. ²⁹ Rom. ii, 32.

cum iisdem, et rursus dilectio; ut omni ex parte juste videretur reconciliari, et ut debitor, et ut nihil remittens aut condonans.

15. Hujus reconciliationis mediatrix et conciliatrix crux fuit: quod mediatrix officium tacite nunc crux insinuat medio jejuniorum cursu proposita et adorata. Quod si velis, jejunium tibi itidem paradisus erit, in cujus medio lignum etiamnum plantatur, omnibus ex aequo parabile, excepto illo, *cui Deus venter est*²¹; hunc enim inimicum crucis reputat Apostolus. Quin et hunc crux advocat, et admittit absumptura ipsius *tumorem* (3) et persuasura ne omnia ventris oblectationibus concedat, aspiiciens acetum, quod cruci suffluxit gustavit; persuasura item, ne ubique relaxationem et jucunditatem quaerat, clavos contemplans et lanceæ vulnera, in quæ ea velut retributionis digitum immittens, et ut loco ventris Deum et Dominum, asperæ hujus et plenæ doloribus vitæ auctorem et consummatorem prædicet, cum et initio pro peccatoribus, hisque qui ceciderant, crucifixus fuerit; et omnibus spiritibus conjunctis, illos et inter se mutuo et cum Domino colligavit.

16. Habet autem crux altitudinem, profunditatem, et eam, quæ in latitudinem utrinque excurrit, extensionem; quo pacto ad conditorem Christum adducit cœlestia, subterranea et terrestria, ab ortu solis usque ad occasum, ut non sint amplius duo creaturarum genera, angeli et filii hominum, agitari solita, et agitari nescia; quædam in cœlo, quædam in terra; quædam prope, quædam longe; sed ut sit jam una creatura omnium qui in Christo renovati sunt. Omnia jam concussionis et agitationis expertia sunt, cœlestia et vicina. Hæc crucis dona sunt, non semel tantum collata, aut exiguo tempore visa; sed semper et conferuntur et conspiciuntur; semperque magnificentiam ejus, qui in cruce salutem nostram operatus est, deprædicant: tuncque solum cessabunt, cum et Dei virtus debilitabitur. Quamdiu autem Dei potentia manet, et ea, quæ infirma sunt, corroborat, tandiu talia ac tanta dona crux conferre poterit his, qui salvantur; quibus crucem esse *Dei virtutem* Apostolus attestatur. Inquit enim²²: *Verbum crucis pereuntibus stultitia est; nobis vero qui salvamur, Dei virtus.*

17. Vocatur eadem crux ab his qui nomen suum in Christi militiam dederunt, *armatura bonæ voluntatis*²³, qua Deus illis *benigne facere* statuit, data et coronæ loco adversus hostes; simul enim armat et coronat: quod nos ipsemet David docet. Eadem signatio est timentibus Deum, quique suas carnes configunt. Non enim aliam notam habent, ex qua ad Christum pertinere dignosci queant, quam si

ἀγαπηταί· ἵνα δόξῃ πάντως δικαίως καταλλαγῆναι, καὶ ὡς ὁφείλων, καὶ μὴ χαρίζομενος.

15'. Ταύτης τῆς καταλλαγῆς ὁ σταυρὸς ἡμῖν μεσίτης· καὶ πρόξενος· ἦν δὲ μεσίτην αἰνέσσεται συμβολικῶς νῦν ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἡσταιῶν προτιθέμενός τε καὶ προσκυνοῦμενος. Εἰ βούλει δέ μοι καὶ παράδωκον ἐκδέχου τὴν νηστείαν, οὗ ἐν μέσῳ τῷ τῆς ζωῆς ξύλον καὶ νῦν φυτεύεται πᾶσιν ἐξίσου μεταληπτὸν, ἐκτός ἐι μὴ τις τὴν κοιλίαν ἐθεοποίησε. Τοῦτον γὰρ ἐχθρὸν ὁ Παῦλος τοῦ σταυροῦ τίθεται· μάλλον δὲ καὶ τοῦτον ὁ σταυρὸς προσκαλεῖται· καὶ παραδέχεται, δαπανήσαν αὐτοῦ τὸν..... κον, καὶ πείσω μὴ πάντα ἡμᾶς· γαστρὸς ἡδοναῖς χαρίζεσθαι, πρὸς τὴν χοίλῃν καὶ τὸ ὄξος ὀρώντα, ὧν ὁ ἐν αὐτῷ παγίς πεπειράται· μὴδὲ πάντοθεν τὴν ἀνέσιν κατατείνεσθαι τοὺς ἡλούς ἀνασκοποῦντα, καὶ τὰ τῆς λόγῃς κεντήματα, καὶ βάλλοντα δι' αὐτῶν τὸν τῆς ἐλπίδος δάκτυλον, καὶ ἀντὶ τῆς κοιλίας, Θεὸν καὶ Κύριον τὸν τῆς πικρᾶς ταύτης καὶ ὀδυνηρᾶς ζωῆς ἀρχηγόν καὶ τελειωτὴν κηρύττοντα· ἐπεὶ καὶ τὴν ἀρχὴν, ὑπὲρ τῶν ἁμαρτούντων, καὶ προσκεκουρότων, ἐπάγη, καὶ πάντα πνεύματα ἐνώσας ἀλλήλους, καὶ τῷ Κυρίῳ συνέδησεν.

16'. "Ὅσπερ [f. "Ὅσπερ] ὕψος ἔχει, καὶ βάθος, καὶ τὴν ἐπὶ πλάτος ἐκατέρωθεν ἔκτασιν· οὕτω τὰ οὐράνια, καὶ τὰ ἐπιγῆσια, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν Χριστῷ συναγαγὼν τῷ τὰ πάντα κτίσαντι, ἵνα μηκέτι δύο κτίσεις ὦσιν, ἀγγελοι καὶ υἱοὶ ἀνθρώπων, κατεσφόμενα καὶ μὴ σφεδόμενα, τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ἐγγύς καὶ τὰ μακρὰν, ἀλλὰ μία κτίσις πάντων ἐν Χριστῷ καινισθέντων ἦν [f. ἦ] πάντα μὴ σφεδόμενα, καὶ οὐράνια καὶ ἐγγίζοντα. Τοιαῦτα τοῦ σταυροῦ τὰ χαρίσματα, οὐχ ἁπλᾶς μόνον γενόμενα, οὐδὲ φανέντα πρὸς μικρὸν, ἀλλ' ἀεὶ καὶ γινόμενα καὶ φαινόμενα, καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν εἰργασμένου κηρύττοντα· τότε μόνως παυσόμενα, ὅτε καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀσθενήσῃ δύναμις. "Εως δ' ἂν ἐκείνη ἡ δύναμις μένῃ, καὶ τὰ ἀσθενῇ ἐνισχύουσα, καὶ τὸν σταυρὸν ἴσθι τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα τοῖς σωζομένοις δυνάμενον· οἷς καὶ δυνάμει εἶναι Θεοῦ τοῦτον μαρτυρεῖ ὁ Ἀπόστολος. Ὁ Λόγος γάρ, φησὶν, ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ· τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῶν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ.

17'. Οὗτος καὶ δαίμων ἐδόξιας καλεῖται τοῖς Χριστοῦ στρατιώταις, οἷς αὐτοὺς [f. αὐτοὺς] ἀρασθῆναι [f. ἀγαθῆναι] θέλει Θεὸς, διδόμενον καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν στέφανος· ἅμα γὰρ ὀπλίζει καὶ σιταφανὸς καὶ τοῦτο παρὰ Δαυὶδ διδασκόμεθα. Οὗτος καὶ σημείωσις τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεόν, καὶ καθηλωμένοις τὰς σάρκας. Οὗ γὰρ ἄλλοθεν αὐτοῖς τὸ γνῶρισμα, ὅτι Χριστοῦ εἰσιν, ἢ ἐκ τοῦ τὴν σάρκα

²¹ Philipp. iii, 19. ²² I Cor. i, 18. ²³ Ephes. vi, 11.

Variae lectiones et notæ.

(3) Ita suppleo ex conjectura lacunulam: puto enim in autographo exstitisse ὄγκον, adeo ut in

codice non defuerit, nisi prima syllaba istius vocis.

σταυροῦσαι τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, A
καὶ μαρτυρεῖ Παῦλος ὡς περ τινὲ βασιλικῇ παρα-
σῆμῳ τούτῳ καυχώμενος· καὶ διὰ τοῦτο μη-
κεῖ Παῦλος, ἀλλὰ Χριστὸς γνωρίζομενος. Ζῶ γάρ,
ἐγὼ οὐκ ἐτι, φησί· ὣς δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Καὶ
τοῦτο ἦν ἄρα ὃ καὶ ὁ Κύριος εἶρηκε, τὸ δεῖν ἐαυ-
τὸν ἀπαρνεῖσθαι τὸν σταυρὸν ἀφροντα, τὸν ἀκολου-
θεῖν προερχόμενον. Οὗτος καὶ σοφία Θεοῦ, καὶ ὡς
μωρία τοῖς· Ἑλλήσι διαβάλλεται. Τὸ γὰρ μωρότερον
τοῦ Θεοῦ, σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν. Οὗτος
καὶ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν, ὡς τῆς ἐνσάρκου παρ-
ουσίας κατάπαυσις. Καὶ τόπος, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες
Κυρίου, καὶ τὰ πρὸς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κινή-
ματα· τί γὰρ ἔδει κινεῖσθαι λοιπὸν πρὸς τὸ τέρμα
φθάσαντα, καὶ τῆς σωτηρίας ἐξεργασμένης, δι' ἣν
ἡ νίκη;

17. Ἀλλὰ γὰρ μηδεὶς ἀπολειπέσθω, μήτε τῆς θέας,
μήτε τῆς ὑποπτεύσεως τε καὶ προσκυνήσεως· τῇ
μὲν ἀγιαζόμενος· ὀφθαλμοῦς, τῇ δὲ τὰ λοιπὰ μέλη
κλινόμενα, τῇ δὲ καὶ τὰ χεῖλη προσψάοντα. Ἀγια-
ζέσθω καὶ γλῶττα ἥ τε ἄδουσα ἥ τε διδάσκουσα.
Ἀγιαζέσθω καὶ ἀκοή τὰ τοῦ σταυροῦ ἐνηχοῦμένη,
καὶ τῇ διανοίᾳ διαπορθεύσασα. Βασιλεὺς εἰ· Πρόσ-
ελθε (4) τῷ σκήπτρῳ Χριστοῦ, μάθε σεαυτὸν δούλον
τιμῆς ἀγορασθέντα. Τὸν Δεσπότην ἐπίγνωθι, ὡς
ὁμοδούλους ἔρα τοὺς ὑπὸ χεῖρα· ἐν γὰρ αἵματι
ἐωνήμεθα. Μάθε τὸ τιμώμενον τῆς βασιλείας σοι
σχῆμα ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ παιζόμενον· τὸν λι-
θοκόλλητον στέφανόν ἀκάνθαι· καὶ μερίμνας ἐκ-
τραχυνόμενον· τὸ δυνατόν σοι σκήπερον, καὶ πάντα
τύπον, διάκενον κάλαμον· τὴν πορφύραν, ἐφ' ἣ σὺ
μέγα φουσῇς, ἀλλότριον αγαθόν, καὶ ἐξ αἵματος·
στρατιῶται γάρ σοι ταύτην περιτιθέασι· τὰς γονυ-
πητήσεις, ὧς δέχη, καὶ τὰς εὐφημίας ἐπιπλάστους
τὰς πλείους, καὶ παρὰ τούτων οἱ τὴν σὴν κεφαλὴν
οὐχ ὅπως ἡδῶς τύψαιεν, ἀλλὰ καὶ ἡδὶον ἀποκόψαιεν.
Ταῦτα τὸν σταυρὸν προσκυνῶν διδάσκει. Δεῖ γὰρ
εἶναι σπουδαία ἐν τῷ Χριστῷ καὶ τὰ παύνια, καὶ
πάντοθεν ἡμᾶς τῷ λόγῳ διδάσκεισθαι.

18. Στρατιώτης ἐτάχθης; Λάβε τὸ τῆς εὐδοκίας
ὄπλον τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τῶ δέου, εἴτε τοῦ νη-
τοῦ, καὶ τὸν [f. τὴ] νοούμενον ἡμῶν βάλλοντος, καὶ τῇ
ἐπιφανείᾳ τῶν αἰσθητῶν τοὺς μὴ φραττομένους κατα-
τιρωσκοντος· εἴτε τοῦ ὀρώμενου, καὶ τὸ ὀρώμενον
φθειρόντος. Πλουτεῖς τὰ τῆς γῆς αγαθὰ; Δέξαι τὴν ἐκ
τοῦ σταυροῦ παραίνεσιν, γυμνὸν δεικνύντος ἐν αὐτῷ
παγένητα τὸν σὸν διδάσκαλον, καὶ οὐ ἀκόλουθός εἶναι
προσποιῇ, τοῦτου καὶ τοῖς ἔχουσιν προσεπιθεῖν, καὶ
τὸν σταυτὸν σταυρὸν ἄρον, πᾶσιν ἀποταξάμενος.
Πενία ὀλίγη; Ἐγγὺς ἡ παράκλησις (5)· αὐτὸ γὰρ
σοι τοῦτο τὸ τῆς πενίας βάρος, σταυρὸς ἀκούσιος.
Ἠγγαρύθης καὶ αὐτός; Ἀλλ' ἐκούσιον τὸ αγαθόν

cujus rei testis Paulus, qui cruce tanquam regio
quodam insigni gloriatur, et propter eandem jam
non Paulus, sed quodammodo Christus ipse est²².
Vivo, inquit, jam non ego, vivit vero in me Christus.
Et hoc illud ipsum est, quod et Christus dixerat:
oportet videlicet, ut seipsum abneget, qui crucem
tollere, seque sequi cupiat²⁷. Eadem crux Dei sa-
pientia est, licet ab infidelibus ut stultitia rideatur²⁸.
Quod enim stultum est Dei, sapientius est hominibus.
Eadem, scabellum pedum est²⁹, quasi requies ejus
qui per incarnationem ad nos advenit, et locus ubi
steterunt pedes Domini, et profectio motusque ad
nostram salutem. Quid enim opus erat ut amplius
moveretur, qui jam ad finem processerat, salutem-
que, per quam victoria venit, jam perfecerat?

18. At nemo neque ab intuitu neque a provolu-
tione et adoratione excludatur, illo quidem oculos
sanctificans, illa membra inflexa et inclinata, hac
vero labra crucem attingentia. Sanctificetur et lin-
gua, tam quæ canit, quam quæ docet. Sanctifice-
tur et auditus canticis crucis pulsatus, eaque ad
mentem transmittens. Rex es? Accede ad sceptrum
Christi, agnosce te servum esse pretio magno em-
ptum. Agnosce Dominum, tibi que subjectos, ut
conservos, tracta. Uno enim sanguine empti sumus.
Considera honoratissimum regalis dignitatis habi-
tum tempore crucis illud, coronamque gemmis
distinctam, spinis et curis exasperatam, putansque
tuam sceptrum et omnem speciem esse fragilem
et inanem arundinem; purpuram ob quam valde
extolleris, alienum esse bonum ex sanguine manans;
eam enim milites tibi circumdant. Genuflexiones
quibus honoraris et acclamations existima ple-
rasque fictitias, et ab illis qui caput illum non
modo libenter verberarent, sed et amputarent. Hæc
documenta discas, 465 cum crucem adoras. Opor-
tet enim ut et ludicia sint nobis in Christo seria;
ut undique erudiendi nosmetipsos occasionem ha-
beamus.

19. Miles es? Accipe armisturam bonæ volunta-
tis, ut fugias a facie arcus³⁰, sive ejus qui intelli-
gentia conspicitur, et intelligentiam nostram petit,
oblectuque et representatione rerum sensibilibium
omnes illos, qui muniti non sunt, vulnerat; sive
ejus, qui oculis cernitur, et id, quod sub aspectum
cadit, ferit et destruit. Si fortunarum copiis abun-
das, admitte admonitionem crucis, quæ tuum Ma-
gistrum cruci suffixum ostendit nudum, et cujus
videri cupis sectator et discipulus, ejusdem vesti-
giis insiste, et tuam tolle crucem, omnibus relictis.
Paupertati et calamitati consolatio prope est: ipsum
enim paupertatis pondus crux est involuntaria.

²² Galat. v, 24.²⁶ Gal. ii, 20.²⁷ Matth. xvi, 24.²⁸ I Cor. i, 18.²⁹ Psal. cix, 4.³⁰ Psal. lxx, 6.

Varie lectiones et notæ.

(4) Textus editus habet πρόσχε, sed mendose, ut patet ex versione Latina.

(5) Ita legendum puto per interrogationem; unde

vertendum videtur, Paupertate affligeris? Prope est consolatio.

Coactus est et ille, sed fac, ut bonum tibi sit voluntarium, ut et copiosior mercedem afferat. Hoc autem prestabis, si nihil improbe ob inopiam feceris, sique cum gratiarum actione ærumnam illam tuleris. Quid operæ et studii non suscipis et impendis ob breve fugaxque temporis spatium progandum, ut membra hydropē turgida et prægravata graciliora et leviora fiant? Jam hinc ergo expeditior effectus es, et liberatus e pecuniarum hydropē: ne igitur animo deiciaris, si corpore tenui sanus vivas; neque beatum prædices inanem tumorem, qui in corpore divitis conspicitur, ne te dearis mentis itidem inops esse.

20. Porro fama quoque et gloria claros crux instruit, cohortans, ut respiciant ad gloriæ Dominum, quem principes huius sæculi crucifixerunt, amore falsæ gloriæ, non ferentes veram operum illius gloriā: utque timeant illorum sortem et exitum, ne forte et ipsi Christum propter gloriā mundanam interficiant: ea de causa monentur, ut a solo Deo gloriā querant; et hac imaginem Unigeniti gloriæ contendant et coronent et forment, facti filii Dei per opera lucentes et splendentes in gloriā cælestis Patris. Num doles si sis inglorius, neque animo æquo ferre potes, ut a proximo tuo vincaris? Cur non intueris in Crucifixum, et in ignominias quas pertulit, et sputa, et colaphos, et in opinionem, quam de illo, ut de seductore, conceperunt, discisque præclarum quiddam et divinum esse, contemptui et ludibrio in hoc mundo haberi; utque deinceps regnaturus surrexerit decorem indatus, et ut in gloria assumptus sit, et collocatus in dextra throni majestatis, et ut in gloria venturus sit, et ut omne genu cælestium, terrestrium et infernorum sese sit inflexurum, et ut **466** omnis lingua confessura sit, ⁴¹ quoniam Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.

21. Num animi tranquillitate et jucunditate frueris? Respicies in crucem, cogita humanam imbecillitatem, quæ nequit sine lapsu et casu tranquillitatis et remissionis cursu uti; et ut effusio et hilaritudo nostra in paradiso mortem pepererit, ejus causa immortalis mortuus est. Hæc reputans animo contrahere, et cohorresce ob mysterium tui causa peractum, ne forte nimium effusus infructuosam tibi reddas Dominicam mortem; et ne quando conquerens is, qui in te corrumpitur, Jesus dicat: ⁴² Quæ utilitas in sanguine meo, si descendero in corruptionem? Tristaris? Revoca in memoriam bona superæ Jerusalem; quibus per crucem dignus es effectus, et memor esto Dei, et exsulta, ad quem non longo post tempore venies, appariturus conspectui ejus, ⁴³ et transibis in loco tabernaculi admirabilis, in voce exultationis et confessionis, sonus epulantium; et hanc mundi tristitiam, velut immundum cinicem, aut fuliginem ex fumo excute. Increpa partem animæ passionibus et perturbationibus obnoxiam, ⁴⁴ Quare tristis es, anima mea, et

ποίησον. Ἐν ᾗ σοι καὶ μᾶλλον ἐμίμηθον. Πένηται δ' ἄν, εἰ μὴ ἐν ἀνάσχη τῶν φαύλων διὰ πένιαν, εἰ φέρεις εὐχαρίστως τὴν στένωσιν. Πόσα ἂν ἔκαμες καὶ ἀνάλωσας ἀγῶνας δορυμικοῦ προκειμένου, ἵνα σὺ τὰ ὑδροπιπῶντα μέλη καὶ βαρυνόμενα τακερώτερα ὁψῇ καὶ ἐλαφρότερα; Νῦν αὐτόθεν εἰ κόπος, τοῖ τῶν χρημάτων ἐλεύθερος ὑδρωπος. Μὴ τοίνυν ἀθυμή; [σ. -μήση;] ὀγιαίνων ἐν ἰσχυρί τῷ σώματι, μὴ μακαρίση; τὸ ἀνὰ σάρκα τοῦ πλουτίου διακένει δόγμα, ἵνα μὴ φανῇ καὶ τὸν νοῦν πενόμενος.

κ'. Παιδαγωγῆσαι καὶ τοὺς ἐν δόξῃ λαμπροὺς σταυροῦ, πείσας ἀποδεῖλαι πρὸς τὸν τῆς δόξης Κύριον ὅν οἱ ἄρχοντες τοῦτου τοῦ αἰῶνος ἐσταύρωσαν, ἕρπον τῆς ψευδούς δόξης τὴν ἀληθῆ τῶν ἔργων ἐκείνου δόξαν οὐ φέροντες, καὶ φοβηθῆναι τὴν ἐκείνων μέριδα, μὴ λάθωσι καὶ αὐτοὶ Χριστὸν διὰ δόξαν ἰσχυρίων ἀποκτείναντες, καὶ διὰ τοῦτο τὴν πρὸς τὸ μόνου Θεοῦ δόξαν ἐπιζητήσαι, καὶ ταύτη περισταλῆναι, καὶ στεφανωθῆναι, καὶ μορφωθῆναι τὴν εἰκόνα τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης, υἱὸς Θεοῦ διὰ τῶν ἔργων καὶ γινόμενος, καὶ φαινομένος, καὶ λάμπων εἰς δόξαν τοῦ οὐρανίου Πατρὸς. Ἀλλεῖς καὶ σὺ ἀδοξῶν, καὶ οὐ φέρεις τῇ γείτονι παρευημεροῦμενος; Τί δέ; οὐχ ὅρῃς τὸν σταυρωθέντα, καὶ τὰ ἐκείνου ἀτιμίας, καὶ τὰ ἐμπύσματα, καὶ τὰ βαπτίσματα, καὶ τὴν ὡς περὶ πλάου ὑπόληψιν, καὶ ἐπιγινώσκεις Δεσποτικὸν τι καὶ θεῖον τὸ ἐν τῇ κόσμῳ ἄτιμον καὶ κατάπτυστον, εἶτα ὡς ἀνέστη βασιλεῦσαι, καὶ εὐπρέπιαν ἐνδυσάμενος, καὶ ἀνελήφθῃ ἐν δόξῃ, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλοσύνης, καὶ ὡς ἤξει ἐν δόξῃ, καὶ πᾶν γόνυ κλῖναι αὐτῷ, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς;

κα'. Ἐν εὐθυμίᾳ καὶ ἀνέσει διαγίγεις; Ἰδὼν τὸν σταυρὸν, ἀναλόγισαι τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ὃ δυνάμην ἄνευ ὀλέθου καὶ πτώματος τῇ δρόμῳ τῆς ἀνέσεως χρῆσασθαι· καὶ ὡς ἡ ἐν παραδείσῳ ἡμῶν διάχυσις τὴν ἁμαρτίαν ἐγέννησε, δι' ἣν ὁ ἀθάνατος τεθανάτωται· καὶ ἀναλογιζόμενος ταῦτα, συστάληθι καὶ φρίξεν τὸ ἐπὶ σοὶ μυστήριον· μήπως διαχυθεὶς ἀχρηστον σαυτῷ κατασκευάσης τὸν Δεσποτικὸν θάνατον, καὶ πού σχετλιάζων ἐρεῖ ὁ ἐν σοὶ διαφθειρόμενος Ἰησοῦς· *Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου ἐν τῷ καταβαλεῖν με εἰς διαφθοράν;* Ἀθυμεῖς; Ἐννόησον τὰ τῆς ἀνὴ Ἰερουσαλὴμ ἀγαθὰ ὧν διὰ τοῦ σταυροῦ κατήχθηται, καὶ μνησθῇ τοῦ Θεοῦ καὶ εὐφράνθῃ. πρὸς ὃν μικρὸν ὅσον καὶ ἤξεις τῇ προσώπῳ αὐτοῦ ὀφθησόμενος, καὶ διαλεύσῃ ἐν τόπῳ σκηνῆς θανμαστῆς, ἐν φωρῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἡχοῦ ἑορταζόντων. Καὶ τὴν κατὰ κόσμον λύπην, ὡς κόνιν ῥυπαρὰν, ἣ ἐκ καπνοῦ λυγνὸν ἀποτίναξον. Ἐπιτίμησον τῇ παθητικῇ σου τῇ ψυχῇ μέρει· *Ἴρα τί περίλυπος εἰ, ἡ ψυχὴ μου; καὶ ἴρα τί συνταράσσεις με;* Καὶ μὴ ἐπιτιμήσῃ

⁴¹ Philipp. II, 11. ⁴² Psal. XXIX, 10. ⁴³ Psal. XLV, 5. ⁴⁴ Psal. XLII, 5.

μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάξον ἐλπίζει ἐπὶ Θεῷ· ἐλπίς γὰρ θειοτέρα, λύπης ἀντίπαλος. Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ ἀθυμῆσαι, λυπήθῃτι, ὅτι ἐπὶ τοῖς ματαίοις ἡθύμει, καὶ ἐπ' ἀδελφοῖς συντριβομένοις ἐπιδείξει τὴν συμπάθειαν.

κβ'. Γενοῦ Ἱερεμίας, ἡ Παῦλος, δακρύων τοὺς τῇ ἀμαρτία τραυματισθέντας, τοὺς ἔχθρους τοῦ σταυροῦ. Στέναζον ἐπὶ τοῖς ἀπολλυμένοις ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίᾳ, ἵνα καὶ τὸ σημεῖον ὃ προσκυνεῖς ἐπὶ τοῦ μετώπου σοι τεθῇ. Τοῦ γὰρ σταυροῦ τὸ φιλόπνευστον ἡγνωμονήσῃ [f. -νήθη] παρὰ τῶν εὐεργετηθέντων· καὶ τί τληκώτον εὐεργετήσας, τληκώτον ἀντίπαθας, ἡλίκα Χριστὸς καὶ εὖ ἐποίησε καὶ κεκάκωται· Ἀλλ' ὅμως καὶ συγγνώμην ἐξήτησε τοῖς τὰ φρικτὰ ἐκείνα κατ' αὐτοῦ καὶ μελετήσας καὶ τελείαςιν· Ἄφες αὐτοῖς, Πάτερ, λέγων, τὴν ἀμαρτίαν ταύτην, καὶ τὸ πρὸς συγγνώμην ἐπαγωγότερον ἐπάγων τὴν ἄνοιαν, αὐτὸ τοῦτο ἱερεὺς ὑπὲρ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων ἰστάμενος, ἡ ἱερειεύμενος.

κγ'. Τί δὲ ἡμεῖς οἱ τοῦ βήματος· Ἄρα μικρά τινα τῷ σταυρῷ διδασκόμεθα· Ἡ τοσοῦτε κρείττω καὶ τελειότερα, ὅσα καὶ Χριστὸς ὁσμεν μίμημα, καὶ τοῦ λαοῦ ἐκάττωτε προσοβόμεθα, τὴν τελείαν ἐκείνην θύσαν καὶ ἀπαξ τελοθεῖσαν καίνιζοντες, καὶ τῷ σταυρῷ πρὸς ἅπαντα χρώμενοι, καὶ τὸν λαὸν τοῦτον σημειοῦντες καὶ ἀγιάζοντες· Φοβηθῶμεν οὖν, μὴ τοὺς ἄλλους τῇ ἀνεπιβουλεύτῃ ταύτῃ [f. ταύτῃ] σφραγίσιν σφραγίσιν ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ φανώμενοι εὐεπιβουλεύτοι καὶ ἀσφράγιστοι, καὶ μὴδὲν ἐσταυρωμένου βίου σημεῖον φέροντες. Μοναχοῖς δὲ καὶ σύστικος ὁ σταυρὸς· ὅλος γὰρ αὐτοῖς ὁ βίος κέκωσις τε καὶ νέκρωσις, καὶ πένθος μακαριζόμενον, καὶ ἀτιμία, καὶ ὕψους ὑπόπτωσις, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα τῷ σταυρῷ συνεμφαίνεται. Οὐκ οὖν ἄλλοτερον ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸν σὸν ἐγκολπίῃ θησαυρὸν, ὃ μονάζων, ὃν μὴ ἀνάσχη ἄλλους ἰδεῖν προαρπάζοντα· μὴδὲ, ὃ τοῦ λαοῦ σὺ καὶ τῆς ἀρελίας, πόρρω στής τοῦ σταυροῦ· καὶ ὑπὲρ σοῦ γὰρ ὥσπερ ἐπάγη, καὶ πρόκειται. Ἐμφορήθητι τοῦτον· μὴδὲν ἄλλο περιεργάση· μὴ κρίνης εἰδέναι τι πλεόν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον· καὶ κοιταζόμενος, καὶ ἀνιετάμενος, καὶ καθεζόμενος, καὶ ἐγειρόμενος, καὶ ἐνεργῶν τι, καὶ ἡρεμῶν, καὶ ὀδοῦ ἀρχόμενος, καὶ καταλύων, καὶ βρωμάτων γευόμενος, καὶ παυόμενος, τοῦτε σκαυτὸν περιφράττε. Ἀνὸς ποιεῖς, οὐ φοβηθῇς ἀπὸ φόβου ἡγεμενικοῦ, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημερινοῦ. Πάντων γὰρ τούτων τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον λυτήριον, καὶ οὐδὲν οὕτως ὥ· τοῦτο δαίμονιν ἀντιπαθεῖς φέρμακεν. Ἀπαξ γὰρ ἐκ τούτου συντριβέντις δεδοίκασι· καὶ λίαν ἀναισχυντοῦντες, ὅμως πρὸς τὴν τοῦτον δύναμιν ἀντιβλέπειν οὐκ ἔχουσι, καὶ διὰ τοῦτο φυγὴ μόνῃ τούτοις ἀσφάλεια.

quare conturbas me? Neque solum increpa, sed et in Deo sperare doce. Nam spes divina tristitia debellatrix est. Quod si quæ tristitia suscipienda est, tristare, quod ob vanas res tristatus fueris, et erga fratres contritos et affectos expreme tuam compatiendi charitatem.

22. Esto Jeremias aut Paulus lacrymis prosequens omnes illos, quos peccatum vulneravit, inimicos crucis⁴². Lamentare illos, qui pereunt in Jerusalem, et in hac nostra in terris agente Ecclesia, et ut signum, quod adoras, in fronte tua ponatur. Benevolentiae crucis dignas gratias non egerunt, qui beneficium illud acceperunt: quid enim reddidisti, aut pertulisti simile iis, quæ Christus tibi tribuit et pro te pertulit? Nihilominus veniam quoque impetrare studuit illis, qui horribilia illa adversus ipsum et cogitarunt et perpetrarunt.⁴³ Dimitte eis, Pater, inquit, hoc peccatum; adducitque ignorantiam, quæ ad veniæ impetrationem facile permovere consuevit; hoc videlicet facit sacerdos, qui pro ignorantis populi astat et offertur.

23. Quid vero nos qui cathedram tenemus? Num exigua quædam crux nos docet? An tanto meliora et perfectiora, quanto propius ad imitationem Christi accedimus, et pro populo semper sacrificamus, perfectum illud sacrificium et semel consummatum renovantes, qui ad omnia cruce utimur, eaque populum hunc signamus et sanctificamus? Timeamus itaque, ne alios hoc signo ab omnibus insidiis immuni munire promittentes, videamur insidiis expositi, tanquam signaculi⁴⁶⁷ expertes, nullumque crucifixæ vitæ signum circumferentes. Monachis vero crux omnino cognata et familiaris est, quorum tota vita afflictio est et mortificatio, et luctus beatus, et ignominia, et subjectio exaltare solita, et id genus alia quæ crucem comitantur. Non igitur alienum bonum, sed thesaurum tuum in sinum reconde, o monache, neque patiaris, ut eum alii tibi præripiant. Neque tu, qui ex populo es et ex simpliciorum multitudine, procul stes a cruce: nam et pro te fixa ista et proposita est. Implearis ista, neque aliud quid curiose curaveris, ne arbitreris plus scire, quam Jesum Christum et hunc crucifixum⁴⁷; et cubitum pergens, et ex lecto exsurgens, et sedens, et excitatus, et operans aliquid, et quiescens, et viam ingrediens, et aliquo divertens, cibumque sumens, et post cibum hoc signo te communi. Si ita egeris,⁴⁸ non timebis a timore nocturno, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu, et daemonio meridiano. Omnia enim ista dissipat crucis signum, nec ullum tam efficax remedium est propulsandis demonibus, atque hoc. Semel enim cruce contriti, metuant; et quamvis valde sint impudentes, nihilominus ad ejus virtutem respicere non audent. Quocirca in secula fuga præsidium ponunt.

⁴² Ezech. ii, 9. ⁴³ Luc. xxiii, 31. ⁴⁴ I Cor. ii, 2.

⁴⁵ Psal. xc, 5.

24. Advocat crux Christi etiam publicanos. Quis A
si it, num Christum hospitio excepturi sint, omnes-
que divitias in convivium illud consumpturi, ita ut
ipsi videantur Christi Evangelium, in semetipsis
ostendentes miracula, crucisque potentiam et vir-
tutem annuntiantes? Accede ad eam, quæ te impen-
sius amat. Etiam latro ad crucem advenit: consu-
vit enim et latronibus benefacere. Ac Regem omnium
et tuum Crucifixum confitere et constitue, et au-
dies jucundissimam illam vocem: *Hodie mecum eris
in paradiso*⁴⁰. O benignitatem, o gratiam! Quot an-
norum piacula una pœnitentiæ et confessionis vox
expiavit! Quis de se spem abijciet, cum latronem
videt salutem adeptum, et in paradisum cum eo
qui vocaverat, quasi vi ingressum esse?

25. Omnes adoremus et procidamus, non modo
corpore inclinati, sed et ante omnia genibus cordis,
servitutemque nostram executione mandatorum
Domini, et non tantum corporis dejectione consi-
gemus. Hunc enim habitum Judæi quoque expri-
mebant; sed hanc Isaïæ vocem audierunt⁴¹: *Pop-
ulus iste labiis me honorat, cor autem illorum
longe est a me*. Et Salvator noster ingressum in
regnum cœlorum non promittit ei, qui ipsum Do-
minum nominat, sed ei qui **468** opera ejus facit.
Nos autem etiam aliquid obstrusius ex genuflexione
discamus: quoties inflectimur et resurgimus, mor-
tem Domini et resurrectionem in mentem revo-
camus: et propter hanc ipsi etiam peccato mortui,
et justitiæ exorti, occumbimus illi, quod deterius
est, et resuscitamus ei, quod melius est, juxta pro-
phetiam, quam Simeon de Christo edidit. Rursus
regnum cœlorum apertum est, et nunc intra nos
existit, quando perturbationum, beneficio crucis,
domini sumus: et tum demum revelabitur, cum
venerit cruce comitatus Iudex, redditurus illud
omnibus, qui per opera a se præstita id sibi
præpararunt, vel qui hinc ad illud præparati
sunt.

26. Omnibus cœna parata est, et nunc quidem
illa, quæ in hac mystica mensa perficitur, ad quam
crux ducit, quæ Pascha nostrium et est, et vere
prædicatur; postea vero illa altera, quæ in cœlesti
altari peragetur, de qua comedendi potestatem non
habent, qui tabernaculo hoïe et mundo transeunti
deserviunt⁴²: quæ cœna perfectissimum et ma-
xime divinum Pascha est. Regnum propositum
est: et quomodo non miserabilis, qui ab eo exclu-
ditur? Cœna præparata est tauris et altilibus in-
structa; et quis non properabit, ut ea perfruat?
Num abstrahunt nos deceptores et impostores, ut

κδ'. Προκαλεῖται καὶ τελῶνας ὁ σταυρὸς τοῦ
Χριστοῦ. Τίς οἶδεν, εἰ τὸν Κύριον ἐστιάσουςι, τὴν
πλοῦτον πάντα καταναλῶσαντες ἐπὶ τὴν ἐστίασιν,
καὶ φανῶσιν αὐτοὶ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον, ἐν ἑαυτοῖς
δεικνύντες τὰ θαύματα, καὶ τὴν τοῦ σταυροῦ δύνα-
μιν καὶ ἐνέργειαν ἀπαγγέλλοντες; Ἐρωῦντι φιλαν-
θρωπότερον πρόσθι· καὶ ληστής προσήκει (6) τι
τῷ σταυρῷ· ἐθὺς [f. ἐθᾶς] ἐστὶ καὶ οὗτος τοῦς λη-
στὰς εὐεργετῆν· βασιλεῖα τε πάντων καὶ αὐτοῦ
τὸν σταυρωθέντα καὶ ὁμολόγησον, καὶ ποιήσον, καὶ
ἀκούσεις τὴν φιλάνθρωπον ἐκείνην φωνήν· *Σήμερον
μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Ὡς τῆς χρηστό-
τητος! Ὡς τῆς χάριτος! Πόσιον ἐτὼν ἐμ..... καὶ λύ-
θρους μία φωνὴ μεταμελείας καὶ ὁμολογίας ἐκάθηρε!
Τίς αὐτοῦ ἀπογνώσεται, ληστήν ἔρων σωζόμενον,
καὶ πρὸς τὴν παράδεισον μετὰ τοῦ καλοῦντος εἰσδι-
ζόμενον;

κε'. Πάντες προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν,
μὴ τὸ σῶμα κλιθέντες μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ γόνυ τῆς
καρδίας πρὸς τοῦτο, καὶ τὴν δούλωσιν τῇ ἐργασίᾳ
τῶν Δεσποτικῶν ἐντολῶν, μὴ μόνον τῇ ὑποκώσει
χαρακτηρίζοντες. Τοῦτο γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἐπεμορ-
φάζοντο [f. ἐπεμορφάζ.], ἀλλ' ἤκουον Ἡσαίου πρὸς
αὐτοὺς διαγγέλλοντος· *Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσι
με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πᾶρβον ἀπέχει ἀπ'
ἐμοῦ*. Καὶ ὁ Σωτὴρ οὐ τῷ λέγοντι αὐτὸν Κύριον,
ἀλλὰ τῷ τὰ ἔργα αὐτοῦ ποιοῦντι τὴν βασιλείας εἰσ-
οδὸν δίδωσιν. Ἡμεῖς δὲ καὶ τι μυστικώτερον ἐκ
τῆς τῶν γονάτων κλίσεως μάθωμεν· ὁσάκις κλινό-
μεθα τε καὶ ἀνιστάμεθα, τὴν τοῦ Κυρίου νέκρωσιν
καὶ ἀνάστασιν ἐννοοῦμενοι, καὶ διὰ ταύτης καὶ αὐ-
τοὶ τῇ ἁμαρτίᾳ νεκρούμενοι, καὶ τῇ δικαιοσύνῃ
ἐξανιστάμενοι, πίπτοντες τῷ χεῖρι, καὶ τῷ κρείτ-
τονι ἐγειρόμενοι, κατὰ τὴν μεγάλην προφητείαν
τοῦ Συμεῶν, ἣν ἐπὶ Χριστῷ ἀπεθέσπισε. Πάλιν ἡ
τῶν οὐρανῶν βασιλεῖα ἤνοιχται, καὶ νῦν ἐντὸς ἡμῶν
οὖσα, ὅταν τῶν παθῶν διὰ τοῦ σταυροῦ βασιλεύωμεν,
καὶ ὕστερον τότε ἀποκαλυφθῇ σομένη, ὅταν ὁ μετὰ τοῦ
σταυροῦ ἦχη κριτῆς, ἀποδώσων ταύτην τοῖς δικαί-
ων ἐν αὐτοῖς [αὐτῇ?] καί μενῶν ἔργων ταύτην αὐτοῖς
ἐτοιμάσσειν, ἥ πρὸς αὐτὴν ἐνταῦθεν ἡτοιμασμένοις.

κς'. Πᾶσιν ὁ δεῖπνος ἡτοιμάσται, καὶ ὁ νῦν ἐν τῇ
μυστικῇ ταύτῃ τραπέζῃ τελούμενος, πρὸς ὃν ὁ σταυ-
ρὸς φέρει Πάσχα, καὶ ὅ· τα, καὶ κηρυττόμενον, καὶ
D ὕστερον ἐν τῷ οὐρανῷ θυσιαστηρίῳ τελεσθῆσο-
μενος, ἐξ οὗ φαγεῖν οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ τῇ
σικνῇ καὶ τῷ παράγοντι κόσμῳ τοῦτῃ λατρεύοντες·
ὃν δὴ τελώτερον Πάσχα καὶ μυστικώτερον οἶδαμεν.
Βασιλεῖα πρόκειται, καὶ πῶς οὐκ ἀθλιὸς ὁ ἀπολει-
πόμενος; Δεῖπνος παρσκευάζεται, ταῦροις καὶ σιτι-
στοῖς ἀβρυνόμενος, καὶ τίς οὐ δραμεῖται πρὸς τὴν
ἀπόλαυσιν; Ἀλλ' ἀντιπερισπῶσιν ἡμᾶς οἱ ἀπατών-
τες, ὥσπερ τοὺς ἐν Εὐαγγελίῳ κληθέντας. Καὶ τί

⁴⁰ Luc. xxiii, 43. ⁴¹ Isa. xlix, 13. ⁴² Hebr. xiii, 10.

Variæ lectiones et notæ.

(6) Cod. Cæsareo-Vindob. habet *προσθήκει*, quam
lectionem veram puto: ex sequentibus enim con-
stat, sermonem hic ad latronem dirigi. Sic igitur
locum hunc vertendum putarem: *Accede ad eam,*

*quæ te impensius amat, etiam tu latro: nam tu quo-
que nonnihil ad crucem pertines: consuevit enim illa
etiam latronibus benefacere. At Regem omnium et tuum
Crucifixum confitere, etc.*

τοῦτο· Οὐ πόρρω ἡμῶν ὁ σύμμαχος. Τῷ σταυρῷ τοῦ Αἱ ἱλλοι, qui in Evangelio vocati sunt? Et quid hoc? τοὺς ἀποσεισώμεθα· τῇ νηστείᾳ τὴν ὁρεξιν ἐπιτείνωμεν· τὰς χεῖρας νεφώμεθα ἐν τῷ αἵματι τῆς σφαγῆς τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ σαρκίνου φρονήματος, καὶ τοῦ Κυρίου κατατρυφήσωμεν, χορταζόμενοι ἐν τῷ ὀφθῆναι ἡμῖν τὴν δόξαν αὐτοῦ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹¹ I Joan. II, 28.

Non procul abest adjutrix. Cruce hos abigamus, jejunio appetentiam intendamus, manusque lavemus in sanguine trucidati peccatoris, et carnalis spiritus, et in Domino delicias nostras positas esse existimemus, satiati, cum ¹² apparuerit gloria ejus nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΚΥΡΙΟΥ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΟΡΤΗΝ

ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΔΕΣΠΟΙΝΗΣ ΗΜΩΝ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

Ὅτε προσηρέθη τῷ ναῷ παρὰ τῶν γεννητόρων αὐτῆς.

SAPIENTISSIMI ARCHIEPISCOPI BULGARIE

DOMINI THEOPHYLACTI

ORATIO IN FESTUM

SANCTISSIMÆ DOMINÆ NOSTRÆ DEI GENITRICIS

Quando a suis parentibus in templum adducta est (1).

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

α'. Καὶ μνήμη μὲν δικαίου μετ' ἐγκωμίων γενομένη πολλάκις ἤλεγξε τὸν ἐγκωμιάζοντα, μακρὰν τῆς ἀξίας πίπτοντα· οὐ γὰρ ἀεὶ, οὐδὲ ἐπὶ πάντων ὁ λόγος ἐξισοῦται τοῖς πράγμασι· τῆς δὲ παντὸς μὲν δικαίου Δεσποίνης, Θεοῦ δὲ τοῦ βασιλέως τῆς δικαιοσύνης Μητρός, πῶς ἂν μετ' ἐγκωμίων τὴν μνήμην θέσθαι προθέμεναι, λόγον εὔροιμι¹· μικρῶν γοῦν τινι μέρει τῆς ἀξίας ἀπτόμενον²· Οἶμαι γὰρ, εἴ τινές εἰσιν ἀγγέλων λόγοι, μυστηρίων τῷ ὄντι ἀγγελοι, μηδὲ τοῦτους ἂν ἐφικέσθαι τῶν χαρίτων τῆς Θεομήτορος. Ἦς γὰρ ἡ ἀγιοσύνη τὴν χρίσιν πᾶσαν³ ἐκδέδωκεν, οὐκ ἂν λόγος κτίσματος ταύτην ἀξίως ὑμῆσαι δύναιτο. Ἀρ' οὖν παντελῶς ἀποσιωπήσωμεν, καὶ τὴν τοῦ Λόγου Μητέρα, καὶ τῆς κατὰ λόγον ζωῆς ἡμῖν πρόξενον, ἀλόγως· οὕτως παρέλθοιμεν⁴;

¹¹ I Cor. XIII, 1.

Variae lectiones codicis Oxon.

¹ Cod. Oxon. εὔροιμεν. ² μικροῦ γοῦν τινος τῆς ἀξίας ἀπτόμενον μέρους. ³ τὴν χρίσιν πᾶσαν φύσιν. ⁴ παρέλθοιμεν.

(1) Textus Græcus nunc primum prodit ex codice Regio Parisiensi. Variae lectiones ac correctiones, ad calcem paginarum positæ, desumptæ sunt ex codice Oxoniensi. Editor Venetus. — Vide Præfationem, num. XIV. (tom. superioris col. 425.)

B 1. Cum sæpe contingat, ut et etiam qui unius tantummodo justī memoriā laudibus exornare suscipiunt, procul ab ipsius dignitate prolapsi deprehendantur: non enim semper thematis nobilitati orationis magnitudo respondet: qui fiat, ut nos dum justorum omnium Reginae, ac Regis justitiæ Matris memoriā celebrare aggredimur, verba, quæ vel modicam dignitatis ejus partem attingant, invenire valeamus? ¹² Puto enim, neque angelos ipsos (siquidem aliqui sunt et angelorum sermones, divinorum mysteriorum vere nuntii) ad Dei Genitricis prærogativas explicandas idoneos fore. Cujus enim sanctitas universam creaturam transcendit, eam creatus sermo laudare pro dignitate non potest. Quid igitur? Anne omnino silebimus? ac

Verbi (divini) Matrem, et ejus, quæ secundum rationem est, **470** vitæ conciliatricem, absque verbo præteribimus? Vel potius juxta vires nostras loquemur, eamque *beatam*, prout ipsa prædixit, *dicentes, magna*, quæ illi Deus fecit⁸⁴, quantum per nos fieri potest, religiose venerabimur, sive diligenter perscrutabimur? imo eorum, quæ capere non possumus, magnitudinem prædicantes, eadem ac simul et loquentium linguæ, et audientium aures

2. Male quidem se habebat humana natura; ac a Deo semel avulsa, velut lapis e montis vertice ruens, præceps ferebatur, confracta multisque opinionibus atque sententiis miserrime discerpta. Siquidem deceptio, facto a muliere initio, universum genus humanum, nequidem parti ejus firmitiori ullatenus parcens, infeliciter depascebat. Quid ergo? Magnus nostri Opifex sese et Providorem demonstrare voluit, suæque providentiæ creationi abs se factæ fidem astruxit, ac sapientiam suæ circa res creatas gubernationis quasi creatricis potentia testem ac præconem constituit. Oportet enim auctorem effecti sui curam gerere, si velit ipsum diu subsistere, et non statim ac compactum fuerit, dissolvi: alioquin et rationis et artis expers foret ille, ac vere puer, qui arena ludit, sed magis opere ipse suo illuditor.

3. Conditor igitur noster handquaquam nos cura atque providentiâ destitutos reliquit, sed olim et colloquiis et apparitionibus identidem commonefecit et ad rectum incitavit, et per somnia instruxit, et omnis generis beneficiis cumulavit, ac legem in auxilium dedit: quandoque etiam asperitatibus coarctuit, pœnisque gravioribus persirinxit quo quicquid in nobis carnale, superfluum ac Spiritui inimicum erat, expungeretur. Quid demum non fecit? aut quam industriam prætermisit? Verum, ut hæc omnia socordia nostra inutilia reddi, nosque plagis a capite ad calcem a diris latronibus affectos, jam neque *oleum*, neque *alligaturam* ex lege et prophetis admittere⁸⁵, sed iis obsistere, et ob *regnans* in carne nostra *peccatum* boni operandi impotentes esse animadvertit; tunc demum *viscera misericordiæ*⁸⁶ suæ eum compulerunt, ut ipse *in carnis similitudinem fieret, ut damnans in carne peccatum*⁸⁷, et unus pro omnibus moriens, universæ naturæ nostræ victoriæ decus et fructum afferret. At cum *regnaret mors* per peccatum velut satellitio munita atque firmata, indeque magnam in nos, qui *in iniquitatibus concipimur et in peccatis parimur*⁸⁸, potestatem exerceret (unde et naturæ necessitas erat, ut quicunque nascerentur, iidem corrumpere-
471 tur), idcirco oportebat, ut et conceptio nostra et nativitas sanctificarentur; sicque mortis torrens, qui per vallem generationis in peccatores fluit, cohiberetur ac sisteretur.

⁸⁴ Luc. i, 28. ⁸⁵ Luc. x, 34; Isa. i, 6. ⁸⁶ Luc. i, 78. ⁸⁷ Rom. viii, 3. ⁸⁸ Psal. i, 7.

Variae lectiones codicis Oxon.

⁸ καθ' ἡ. ⁹ σεβασθησόμεθα, ἢ περιεργασόμεθα. ¹⁰ ἀποσπασθείσα. ¹¹ ἡ εἰ μὴ. ¹² καὶ στή. ¹³ κατὰ φάμμου. ¹⁴ Πνεύματι. ¹⁵ πληγέντες. ¹⁶ πλὴν ἁμαρτίας. ¹⁷ χρίσται.

A ἡ τὸ κατὰ δύναμιν εἰπόντες, καὶ μακαρίστους αὐτὴν κατὰ⁸ πρὸ εἶπεν [sc. προείπεν], ὡς ἐνιστὶ τὰ ποιηθέντα αὐτῇ μεγαλεῖα σεβασθησόμεθα⁹; μὲλλον δὲ καὶ ταῦτα τῷ ἀνεκδιγήτῳ δοξάσομεν, τὸ μέγεθος κηρύττοντες, οἷς μὴ καταλαβάνομεν. Ἄμα γάρ τι καὶ ἀγιασθησόμεθα, καὶ γλώτταν οἱ λέγοντες, καὶ ἀκοὴν οἱ ἀκούοντες.

magis vel ipsa enarrandi impotentia glorificabimus; quidpiam sanctitatis participabunt.

β'. Εἶχε μὲν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις κακῶς, καὶ ἀπὸ ἀποσπασθείσα¹⁰ Θεοῦ, οἷά τις λίθος ἐξ ἀκρωρείας ἐφέρετο θραυομένη, καὶ διασπειρομένη πρὸς πολλὰς δοξὰς καὶ γνώμας, καὶ φθειρομένη διὰ ταῦτα ἐλευσινῶς. Καὶ ἀπὸ γυναικὸς λαβοῦσα ἀρχὴν ἡ ἀπάτη, ἅπαν τὸ γένος ἐνέμετο, μὴδὲ τοῦ στεβρότερου φεισμένη μέρους τῆς φύσεως. Τί γοῦν; Ὁ μέγας ἡμῶν Ποιητὴς καὶ Προνοητὴς ἀναδείκνυται, καὶ πιστοῖται τῇ προνοίᾳ τὴν ποίησιν, καὶ τὴν σοφίαν τῆς περὶ τὰ κτίσματα διοικήσεως, τῆς περὶ τὸ κτίσαι δυνάμεως; προβάλλεται κήρυκα. Δεῖ γάρ τὸ ποιῆσαν προνοεῖσθαι τοῦ ποιηθέντος, εἰ γε μακροτέραν αὐτῷ τὴν σύστασιν εἶναι βούλοιο, καὶ μὴ ἅμα τὸ [sc. τῷ] παγγῆναι τὴν λύσιν λαβεῖν. Ἡ¹¹ οὕτως γε, ἄλογος ἂν εἴη κτίσις¹² καὶ ἀτιχὺς, παῖς ἀληθῶς, καὶ φάμμου¹³ πάλιν, τῷ κτίσειν καὶ πλέον πικρῶν.

γ'. Οὐκ οὐκ ἀπρονοήτους ἡμᾶς ὁ Κτίστης κατέλιπεν¹⁴; ἀλλὰ καὶ ὁμιλίαις καὶ ἐπιφανείαις συνετίζων καὶ συμβιβάζων, καὶ ἐνυπνίοις σοφίζων, καὶ παντοίως εὐεργετῶν, καὶ νόμον διδούς εἰς βοήθειαν, ἥδη δὲ καὶ τοῖς αὐστηροτέροις στύφω, καὶ τοῖς βαρύτεροις πιέζω, ἵν' ἐκτακείη πᾶν ὅσον σαρκῶδες καὶ περιττὸν καὶ ἀκατοίχητον Πνεύματος¹⁵, καὶ τί γὰρ οὐ ποῶν, τί δὲ οὐκ ἐπιτεχνώμενος; Ἐπεὶ πάντα τῆς ἡμετέρας ῥαθυμίας ἑώρα δεύτερα, καὶ ἀπὸ κεφαλῆς ἄχρι ποδῶν ὑπὸ τῶν πικρῶν πληγέντα¹⁶ ληστών, οὔτε ἑλαιορ, οὔτε καταδέσμονος, παρὰ τε τοῦ νόμου καὶ τῶν προσητῶν ἐδεχόμεθα, ἀντιπαρερχόμενον ἡμῶν καὶ ἀδυνατούντων διὰ τῆς βασιλευούσης ἐν τῇ σαρκὶ ἡμῶν ἁμαρτίας, αὐτὸς ἐν ὁμοίωματι σαρκὸς ἁμαρτίας¹⁷ γενέσθαι σπλάγχνοις χρηστότητος ἐκιδιάσται, ὡς ἂν κατακρίνας τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, καὶ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀποθανών, πάσῃ τῇ φύσει τὴν νίκην χρίσται¹⁸. Ἐπεὶ δὲ ἐβασίλευσε μὲν ὁ θάνατος, ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας δορυφορούμενός τε καὶ κρατυνόμενός, καὶ πολλὴν εἶχε καθ' ἡμῶν δυναστείαν, οἷα ἐν ὁμιλίαις συλλαμβανόμενῳ, καὶ ἐν ἁμαρτίαις τικτομένῳ, καὶ φύσεως ἦν ἀνάγκη τοὺς τιττομένους καὶ φθειρομένους. Ἐδεῖ διὰ ταῦτα ἀγιασθῆναι καὶ τὴν γέννησιν, καὶ στήναι τὸν τοῦ θανάτου χειμάρρου διὰ τῆς κυλῆδος τῆς τῶν ἁμαρτιῶν γεννήσεως ρέοντα, τῷ μεγάλῳ τῆς ἀγιωσύνης ἀνακρίνεντα ἐρύματι.

ipsius non fuissent illi, neque unquam meruissent eam habere, si talis exstiterent indolis, ut hæc apud se constituere potuissent. Omnem igitur humanum exuentes affectum, omnique re superiores effecti, Deo offerunt donum, quod ipse illis dederat; illudque restituendo declararunt, se a Deo illud accepisse. Igitur eam ad templum velut vivum mobileque donarium rerum omnium Dominatori consecrandum deferunt: ac ⁶³ domui Dei decor impo-
nitur, ipsique assignatur locus habitationis gloriæ ejus (quæ quidem David olim se diligere profitebatur, at oculis intueri non meruit), et ⁶⁴ obli-
scitur quidem filia domus patris sui: atque adducitur regi, qui decorem ejus concupiverat. Adducitur vero neque timide, aut occulte, neque ignobilter, sed illustri splendidaque cum pompa: ac e domo educitur omnibus fausta precantibus, ejusque edu-
ctioni plaudentibus. Et quidem cognati et vicini et quotquot erant aliquo amicitia vinculo parentibus ejus astricti, sequebantur: ac patres patri con-
gratulabantur, matresque matri. Puellæ vero et adoles-
centulæ lampades gestantes simul cum ipsa Dei Fila, ad instar coronæ stellarum circum lunam, sublucentes præbant: totaque personabat Hiero-
solyma, omnium oculis defixis in Puellulam triennem tanta gloria circumdatam, totque luminum gestatione condecoratam. Ut vero ingressi sunt tem-
plum, totum sacerdotale genus cum canticis obviam venit: ac ipsum sacerdotem admiratio summa per-
cellibat, et tanto magis quo plus cæteris erat divino numine afflatus.

VERS. 6. Huic ergo parentes Puellulam afferunt atque concedunt, narrantes et præteritam sterili-
tatem et habitam de illa promissionem, ac confi-
tentes, supra ipsorum vires ac merita esse talem Filiolam enutrire: cum enim illa diviniore esset, convenire, ut educationis conditio tantæ dignitati responderet, ac ne tam splendida atque inestimabilis margarita vili laceroque panno contegeretur, decere, ut regia chlamyde ad majorem gloriam et ornamentum recondatur. Pontifex vero maxima admiratione, velut extra se raptus, ac Dei afflatu correptus, oculos in Puellulam figit, quam vere divinarum gratiarum diversorium esse perspiciebat dignamque magis quam ipse, quæ in conspectu Domini indesinenter persisteret: ac tum intellexit, id quod profundo mysterio præceptum in **373** lege fuerat de arca in Sancta sanctorum reponenda, ad hanc Puellam clarissime spectare. Nil igitur veritus, neque cunctabundus, audet quidpiam justum illud quidem, tametsi præter legem; imo lege superior effectus, ac caliginem transgressus litteræ, spiritum ejus sequitur, atque in Sancta sanctorum donarium-reponit. Excipit itaque Puellam locus,

οὐδ' ἂν ἐξ ἀρχῆς ταύτην λαβεῖν ἤξιώθησα, εἰ τοιαύτη φρονεῖν ἐπέφύκεσαν. Πάσαν δὲ προσπάθειαν σαρκα-
κὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος ἀποξήσαντες, καὶ πάντες ὑπεράνω γεγόμενοι, δῶρον δωροῦνται Θεῷ τὸ θεόδοτον αὐτοῖς ἀγαθὸν, καὶ δεικνύουσιν ὡς ἐξ ἐκείνου τὸ καλὸν ἔχουσιν, οἷς ἐκείνῳ ἀποδοδῶκασι. Καὶ πρὸς τὸν ναὸν ἀποφέρουσιν ἀνάθημα τῷ δεσπόζοντι ζῶν καὶ κινούμενον, καὶ τῷ ὀκτῷ τοῦ Κυρίου ἡ εὐπρέπεια ἐπιτίθεται, καὶ ὁ τόπος αὐτῷ ἀποκληροῦται τοῦ τῆς δόξης σκηνώματος (ἃ καὶ Δαθὶδ ἀγαπᾶν μὲν ὁμολογεῖ ⁶⁵, ὀφθαλμοῖς δὲ ἰδεῖν οὐκ ἔξω-
ται)· καὶ ἐπιλαρδάνεται μὲν ἡ Παῖς τοῦ ὀκτῷ τοῦ πατρικοῦ, τῷ βασιλεῖ δὲ προσάγεται τοῦ κάλλους αὐτῆς ἐπιθυμήσαντι. Προσάγεται δὲ οὐκ ἀπαρρη-
σίαστως, οὐδ' ἀφιλοτίμως καὶ ἀκλειῶς, ἀλλὰ μετὰ λαμπρᾶς τῆς πομπῆς ἐξάγεται μὲν τῆς οἰκίας μετ' εὐφροσύνης πάντων χροτοῦντων τὰ ἐξετήρια· ἅπαν δὲ τὸ συγγενικὸν, καὶ γειτονικὸν, καὶ ὅσον κατὰ φιλίαν· δεσμὸν ⁶⁶, τοῖς γονεῦσι ταύτης συνείποντο. Πατέρες μὲν περὶ τὸν πατέρα, μητέρες δὲ περὶ τὴν μητέρα συνέχαιρον, κόραι δὲ καὶ νεάνιδες αὐτῇ λαμπαδοφόροι τῇ τοῦ Θεοῦ Πατρί συμπορῆσαν, οἷόν τις κύκλος ἀστέρων τῇ σελήνῃ συνυποφαίνων ⁶⁷. καὶ πᾶσα ἐξηχέιτο Ἱεροσόλυμα, τὴν καινὴν ταύτην πομπὴν θεώμενοι, κοράσιον τριετές, τοσαύτη δόξῃ περιστελλόμενον, τοσαύτῃ λαμπροφωρίᾳ τιμώμενον. Ἐπεὶ δὲ ὁ ναὸς εἶχεν αὐτοὺς, ἅπαν τὸ ἱερατικὸν ἀπῆλθα ἐὼς τὸν τοῖς ἁμασι δεξιούμενον· καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχιερέα τὸ θαῦμα ἐκίνει, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσῳ καὶ τῶν ἄλλων ἦν ἐνθεώτερος.

65. Καὶ οἱ γονεῖς τὴν Παῖδα προσάγουσιν αὐτῷ, καὶ πιστεύουσι, διηγούμενοι μὲν καὶ τὴν στερίωσιν, καὶ τὴν ἐπὶ ταύτης ἐπαγγελίαν, ὁμολογούντες μὲντοι καὶ ἄλλως ὑπὲρ αὐτοὺς εἶναι τὴν ἀνατροφὴν τῆς Παῖδος· θειοτέραν γὰρ οὕσαν, δεῖσθαι καὶ τῆς ἀναγωγῆς ἀναλόγως ⁶⁸ ἵνα μὴ μαργαρίτης, οὕτω λαμπρῆς· καὶ ἀτίμητος, ῥάκει πενιχρῶ προσαρμόζοιτο, δῖον αὐτὸν τῷ βασιλεῖ πᾶσι παρενεῖρειν, εἰς δόξαν καὶ κόσμον μείζονα. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς, τότε δὴ μᾶλλον ἐκστὰς ἑαυτοῦ, καὶ ὑπὸ Θεοῦ ληφθεὶς, κατεῖδε μὲν τὴν Παῖδα θείων χαρίτων ἀληθῶς καταγώγιον, ἀξίαν δὲ μᾶλλον, ἢ αὐτὸς, τῷ τοῦ Θεοῦ προσώπῳ διὰ πάντος ἐμφανίσσασθαι. Συνῆκε δὲ τὸ βαλέω· ἐν τῷ νόμῳ περὶ τῆς κιθωτοῦ λεγόμενον, ὡς εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἀποτεθησομένης, εἰς ταύτην δὲ τὴν Κόρην ἀποσκήπτειν τρανῶς. Μηδὲν οὖν ἐνδοιάσας, μηδὲ ὑποσταλὲς, τολμᾷ τι παρὰ τὸν νόμον δίκαιον· μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τὸν κάτω νόμον γενόμενος, καὶ διαβάς τὸν γνώμονα τοῦ γράμματος, μετὰ τοῦ Πνεύματος γίνεται, καὶ φέρων εἰς τὰ τῶν ἁγίων Ἅγια τὸ ἀνάθημα ἀποτίθησι· καὶ δέχεται τόπος Κόρην, ὃ μηδὲν μὲν τῶν ἄλλων ἀνδρῶν ⁶⁹ θεατὸς, μηδὲν δὲ τῶν ἱερέων βατὸς, μηδ' αὐτῷ τῷ ἀρχιερεῖ, ὅτι μὴ ἀπαξ

⁶³ Psal. xxv, 8.⁶⁴ Psal. xlv, 11.

Variæ lectiones codicis Oxon.

⁶⁵ ὁμολογεῖ. ⁶⁶ δεσμὸς. ⁶⁷ συνυποφαίνοντες. ⁶⁸ ἀναλόγου. ⁶⁹ μηδὲ θεατὸς.

calorum⁶⁶ : et Innocentes suscipit Dominus, et equitatem vidit vultus ejus⁶⁷. Femina vero propter Evam, per quam et ex qua prævaricatio ; ut ubi abundavit delictum, superabundet et gratia⁶⁸, ac mulier quæ nos e paradiso ejecerat, toti naturæ ad Sancta sanctorum præiret. Triennis autem propter Trinitatem hoc numero mystice significatam, quæ sanctitatem ipsius adauxit. Quid vero pompa ? Publica ac libera promulgatio gratiæ, quæ⁶⁹ in omnem terram exiit, non uno loco juxta legis angustiam conclusa. Quid vero adolescentulæ ? Animæ ejus, quæ secundum Deum est, novæ conspersio⁷⁰, quæ Virgini per imitationem copulantur. Aliquidne etiam in lampadibus perspicendum mihi suppetit ? Utique, nempe lumen vitæ splendens in gloriam Dei et mentis illustrationem, quod operationis manibus accenditur et gestatur. Nam cui sunt manus remissæ, quemque dereliquit virtus sua (ut inquit David) et lumen oculorum suorum et ipsum non est secum⁷¹. Spiritus enim sanctus effugiet fictum, et non habitabit in anima subdita peccato⁷².

9. At vero tu, quisquis es⁷³ duræ cervicis, et incircumcisus corde et auribus, quique semper Spiritui resistis, umbræ, quoniam ita placet, adhære, nihilque littera altius cogitans, scandalum propter cæcilitatem tuam ex his, quæ hactenus dixi, sume. Verum dicere ergo liceat, pontificem temere adeo legem violaturum, remque tanti periculi plenam acturum fuisse, nisi quidpiam divinius in Puella suspexisset ? Quomodo tam incaute Puellam introduxit, si consiliarios te sapientiores non habuit, nempe⁷⁴ manifestationem et veritatem, in quibus ornamentis instructum pectus habebat, et a quibus eorum, quæ acturus erat, signum recipiebat ? Secus enim quisnam ex sacerdotibus ista fieri tolerasset ? Et quomodo populum adeo in seditiones proclivem, et quaslibet innovandi occasiones capientem tantæ rei novitas haud commovisset ? Verrum fortior⁷⁵ erat Dei voluntas ; et quæ Dens sanctissimus rata habebat, nemo hominum poterat impedire : unde secreto divinæ providentiæ freno cunctorum maxillæ constringebantur⁷⁶ ac regerantur ; adeoque laudabant quæ supra humanum captum fieri conspiciebant. Tu vero hæc vera esse non assentiris, neque Deo credis ? Commune hoc tibi est cum progenitoribus tuis, et præclaram hanc sentiendi rationem accepisti a patribus, quibus Deo non credentibus, sed terram desiderabilem despicientibus⁷⁷ quadraginta annis, dixit ipse, cui illi fidem abnegabant, offensus fui et dixi, Semper hi

Δ σιλέια τῶν οὐρανῶν, καὶ τῶν ἀνάκτων ἀντιλαμβάνεται Κύριος, καὶ εὐθὺς εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Θῆλυ δὲ διὰ τὴν Εὐάν δι' ἣν καὶ ἐξ ἧς ἡ παράβασις, ἵνα ὁπου ἐπιδεικνύσῃ ἡ ἀμαρτία, ὑπερπερισσεύσῃ ἡ χάρις· καὶ παραδείσου ἐκβαλοῦσα γυνή, εἰς τὰ τῶν ἀγίων Ἄγια τῆς φύσεως προηγέσται. Τριετής δὲ, διὰ τοῦ ἀριθμοῦ μυστικῶς τῆς Τριάδος ἐμφαινόμενης, ἡ τὴν ἀγιοσύνην ἠύδατο⁶⁶. Τί δὲ ἡ πομπή ; τὸ πεπαρρησιασμένον τῆς χάριτος, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξελεύσεως, ἀλλ' οὐκ ἐν τόπῳ περικλεισθεῖσα⁶⁷ κατὰ τὴν τοῦ νόμου στενότητά. Τί δὲ αἱ νεάνιδες ; Ψυχὰς τοὺς κατὰ θεὸν καὶ νέου σχήματος, τῇ Παρθένῳ συμβιβάζουσαι⁶⁸ κατὰ μίμησιν. Ἐχὼν τι κἀν ταῖς λαμπάδibus [—ταῖς] ὁρᾶν ; τὸ φῶς τοῦ βίου λάμπον εἰς δόξαν Θεοῦ, καὶ τὸν τῆς γνώσεως φωτισμὸν, ἐν ταῖς πρακτικαῖς χερσὶν ἀναπτόμενον τὴν καὶ κατεχόμενον, ὡς τῷ γε παριμένῳ ἐσχηκότες τὰς χεῖρας, καὶ ὑπὸ τῆς λογικῆς ἐγκραταλελειμμένῳ, ὃ φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ αὐτὸ οὐ πάρεστι. Πνεῦμα γὰρ ἄγιον δόλον φεύξεται, καὶ οὐκ ἐνοικήσει ἐν σώματι καταχρῶ⁶⁹ ἀμαρτίας.

Θ'. Σὺ δὲ μοι τῇ σκιᾷ παρακάθεσο [—θησο] καὶ σκανδαλίζου τοὺς λεγομένους διὰ τὴν σαυτοῦ τύφλωσιν, καὶ μὴδὲν φρόνει περαιτέρω τοῦ γράμματος, ὁ σκληροτράχηλος, καὶ ἀπειθήμων τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὤσιν, ὁ δὲ ἀντιτίπτων τῷ Πνεύματι. Ἔστιν ἀρχιερεῖα οὕτω παρανομεῖν λέγεσθαι⁷⁰ προφανῶς, καὶ παρακεκινδυνευμένῳ πράττειν, εἰ μὴ τι περὶ τῆς Παιδείας θεοτέρας πέπειστο ; Πῶς δ' ἂν οὕτω παραβόλως⁷¹ ἐπεισηγάγε τὴν Κόρην, εἰ μὴ συμβόλους εἶχε σοῦ σοφωτέρους, τὴν δὴ λωστὴν τε καὶ ἀληθεύσαν⁷², οἷς ἐκείνους⁷³ τὸ στήθος εἶχε κοσμούμενον, καὶ παρ' ὧν ἐξεδέχετο τοῦ ἀεὶ ποιητέου τοῦ σύνθημα ; Τίς δὲ ἂν ταῦτα τῶν ἱερῶν ἠνέσχετο ; Πῶς δ' ἂν τὴν λαὸν οὐ συσεκίνησε τὸ πρῶτον καινοτομούμενον, καὶ ἄλλως κατασώδεις ὄντας, καὶ ταῖς καινοτομίαις ἀεὶ ἐφεδρεύοντας ; Ἀλλὰ γὰρ ἦν κραταιότερον τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα, καὶ ἂ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος ἐκύρωσεν, οἷδε ἀνθρώπων εἶχε διασκαδάζειν, καὶ τοῖς ἀβήτοις⁷⁴ χαλινούς τῆς Προνοίας, αἱ πάντων σιαγόνας ἤρχοντο⁷⁵, καὶ κατελχοντο, ἐπαυνοῦντων ὡς ὑπὲρ ἀνθρωπίνους λογισμοῦς, τὰ γινόμενα. Ἀλλ' οὐ συνανεῖς τούτοις ὡς ἀληθεῖς, οὐδὲ πιστεύεις ἐν τῷ Θεῷ ; Κοινὸν μὲν σοι τοῦτο πρὸς τοὺς προγόνους, καὶ πατρῶον τὸ στυμολόγημα, οἷς μὴ πιστεύουσιν ἐν τῷ Θεῷ, ὅλλ' ἐξουθενήσασιν γῆν ἐπιθυμητήν, Τεσσαυράκιοντα ἔτη φησὶν ὁ ἀπιστηθεὶς, προσώχιστα, καὶ εἰπα· Ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. Πλὴν ἄρα⁷⁶ μὴ καὶ τοῖς Ἕλλησιν ἀνόληξ πλατυτέραν οὐρανὸν εἰ, ἀπιστίαν τῶν ἐν τῷ νόμῳ Θεοῦ θαυμασιῶν, οὕτως ὁμοσε τοῖς

⁶⁶ Matth. xix, 13. ⁶⁷ Psal. xl, 13 ; x, 7. ⁶⁸ Rom. v, 20. ⁶⁹ Rom. x, 18. ⁷⁰ I Cor. v, 7. ⁷¹ Psal. xxxvii, 11. ⁷² Sap. i, 4, 5. ⁷³ Deut. xxxiv, 9. ⁷⁴ Exod. xviii, 30. ⁷⁵ Psal. xxxi, 9. ⁷⁶ Psal. xciv, 10.

Variae lectiones et notæ.

⁶⁶ συναΐξῃς. ⁶⁷ περικλεισθεῖσας. ⁶⁸ συμβιβάζουσαι. ⁶⁹ καταχρῶ. ⁷⁰ ἐλθεῖσαι. Hac admissa lectione sic vertendum foret : Qui fiat, ut adeo manifeste legem violare summus sacerdos voluerit ; ⁷¹ Cod. Oxon. hic addit : τοῖς ἀβάτοις. ⁷² Scilicet Urim et Thumim. ⁷³ Cod. Oxon. addit ἀγάλαστ. ⁷⁴ ἀβήτοις. ⁷⁵ ἤρχοντο. ⁷⁶ ἀλλ' ὅρα.

ἡμετέροις χωρῶν, καὶ τῷ νόμῳ δοκῶν συνηγορεῖν, *A errant corde.* At vide ne hac ratione gentilibus latiore ad eorum, quæ in lege Dei occurrunt, mirabilium incredulitatem portam aperias; ac dum nostra sic oppugnas, legi te patrocinari existimans, cave ne contra ipsam legem suffragia tua feras.

γ'. Ἀλλ' Ἰουδαῖοι μὲν τὸ κάλυμμα κατὰ τῶν ὀμμάτων φερέτωσαν, καὶ μηδὲν φωτισθεὶς καὶ Θεοῦ βλέπτωσαν ἄξιον. Ἐκδιμύσαν γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔγνωσαν, ²² ἐν σκότει ἀναπορεύονται. Ἡμεῖς δὲ ἀνακαλυφθέντες προσώπων τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, καὶ τῷ φωτὶ τούτου σημειούμενοι καὶ μορφούμενοι, μὴ μόνον τὰ τῆς ἑορτῆς κατοπτρεύομεν, καὶ τιμῶμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἑορτὴ γενώμεθα, ἥ ²³ ἑορτῆς ὑπόθεσις. Ἔσται δὲ τοῦτο πῶς; Χθὲς ἦσθα στελερὰ ψυχῇ καὶ ἄκαρπος, μηδὲ ²⁴ τέκνον γεννώσα ζωῆς φωτός ²⁵ B ἄξιον; σήμερον ἐν τῇ γαστρὶ λάβε τὸν δεσποτικὸν φόβον, νηστείας χρησταῖς ²⁶, δάκρυσιν, ἐξομολογήσῃς, τοῖς ἀγαθοῖς ὄντως σπέρμασι, καὶ Πνεῦμα σωτηρίας σεαυτῷ ἀπογενήσῃς, καὶ τρέφῃς ²⁷ τέκνον, καὶ αὐθῆσον, τῇ μέχρι τῆς σεβασμίας Τριάδος πίστει, μηδὲ πολυθεῖαν εἰσαγγών, δημῶδες γὰρ ²⁸ μήτε μοναρχίαν ²⁹, ἐνδίδε γὰρ ³⁰ καὶ τὸ μὲν τῆς αἰσχροπαθείας Ἑλληνικῆς, διαδοχὰς περινοσχάντων θεότητος, τὸ δὲ τῆς Ἰουδαϊκῆς μικροπρεπειας, μὴ χωρησάντων τὰ τρία, διὰ τοῦ λογισμοῦ τὴν στενότητα. Καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ ἀνάθημα, παρ' οὗ πάντα δόσις ἀγαθῇ ³¹ μὴ τοῖς σεαυτοῦ πόνους ἀνατίθεις τὸ ἀγαθὸν ἔχοντες, τῇ δὲ ἐκείνου δυνάμει καὶ χάριτι. C Ἐπιλαμπέτω σοι καὶ τὸ τῆς παρθενίας φῶς, ἥ σωφροσύνης, ἀκατάβυστον, καὶ οὕτως ἄξιος ἔσθι τοῦ εἰσελθεῖν, ἥ εἰσαγεῖν ³² εἰς τὰ Ἅγια ³³ ἀγασμοῦ γὰρ χωρὶς καὶ καθαρότητος, οὐδεὶς τὸν Κύριον ὁψεται, Παῦλος λέγοντι μετὰ τοῦ Κυρίου παύσθητι. Οὕτω δὲ τραπεύσῃ ³⁴ τῷ θείῳ ἄρτῳ καὶ μυστικῷ δι' ἀγγέλου κομιζομένῳ καὶ διδομένῳ σοι, εἴπερ ἀγγελος Κυρίου ὁ ἱερεὺς καὶ λέγεται, καὶ πιστεύεται.

τα'. Τοιαῦτα τὰ κέρδη τῆς κατὰ Χριστὸν πανηγύρεως· οὕτω Χριστιανοὶ ταῖς ἑορταῖς ἐμφαιδρύνονται. Παρθένο; εἰ; τὴν δόξαν ἰδε τῆς παρθενίας, καὶ ποῦ προσάγει τε καὶ ἀνάγει, καὶ τίμη τρέφει, καὶ διὰ τίνος, καὶ μὴ ὅπως εἰς σάλλον τὸν πόδα σου, μηδὲ νυστάξῃ ἢ λαμπὰς, μηδὲ ἀναβῇ σοι διὰ τῶν θυρίδων ὁ θάνατος, μηδὲ βεβηλώσῃς τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἅγιον, ἀνάκλησιν οὐ δεχόμενον. Τίς γὰρ ἑαυτῷ τὴν παρθενίαν ἀπεκατέστησε, κἂν τὰς σάρκας ἐκτέλῃ, κἂν ἑαυτὸν τηρήσῃ καὶ τοῖς κλέπτει; λογισμοῖς ἀνεπίδατον; Ἀλλὰ δεσμὰ γάμου περιτέθῃ σοι; ὅρα μὴ τὸν γάμον αἰτίασθαι τῆς ἀπὸ Θεοῦ διαστάσεως, μηδὲ προφασίσθαι τὰ μάταια. Ἰωακείμ γὰρ καὶ Ἄννα, καὶ ὑπὸ γάμου, καὶ οὐκ ἔξω Θεοῦ ³⁵ καὶ τὸ καίνεσθαι, ἵνα τὴν τοῦ γένους διάδογον ἔχοντες ³⁶ προήκοντο, τὴν γυνῆν ³⁷ ἔχουσιν ἀδιάδο-

40. Verum dimittamus Judæos, qui ²² *velamen super oculos ferunt*, nihilque lucidum ac Deo dignum suspiciunt: ²³ *clausi enim sunt oculi eorum*, et ideo non cognoverunt, ²⁴ *in tenebris ambulanti.* ²⁵ *Nos vero revelata facie gloriam Domini spectantes*, et hujus lumine signati et formati non solum quæ præsentem spectant festivitatem, consideremus colamusque, verum etiam ipsi festivitas seu festivitatis argumentum fieri satagamus. At quomodo id fieri potest? En: Fieri anima sterilis eras et infructuosa, nullum generans filium, qui vitæ lumen aspiceret; hodie salutaribus jejuniis, lacrymis ac confessionibus tanquam bonis seminibus divinum concipe timorem, et spiritum salutis in te genera, ac tanquam filium nutri et crescere facias fide, quæ ad augustam usque Trinitatem pertingat, scilicet neque deorum multitudinem admittat: id enim plebeium est: neque unam tantum in deitate personam: hoc enim deficiens: et illud quidem turpis est gentilium affectionis, qui varia deorum genera commenti sunt; hoc vero sordidæ Judæorum ob mentis angustiam trium Deum non admittentium parcitatis. Redde vero Domino donarium, ²⁶ *a quo omne datum optimum*, non tuorum laborum fructum offerens, sed illius virtutis et gratiæ. Luceat quoque in te virginitatis, vel continentiæ indeficiens lumen: sic enim dignus fies, qui intres, vel introducas in Sancta; etenim *sine sanctimonia et cordis munditia nemo videbit Deum* ²⁷ (Paulo hoc post Dominum affirmanti credito): sicque divino ac mystico per angelum afflato ac tradito pane nutrieris; siquidem sacerdos angelus Domini est, et dicitur, et creditur.

11. Hæc sunt solemnitates quæ secundum Christum est præclara elementa: ²⁸ sic Christiani festivitatis suis lætificantur. Virgo es? Virginitatis gloriam considera, et quo illa adducat et perducat; et quo, et per quid nutriatur: ac non des in commotionem pedem tuum, neque dormiet lampas tua ²⁹, neque ascendat tibi mors per fenestras, neque coinquines sanctitatem incorruptionis, quæ revocari non potest. Quis enim sibi virginitatem unquam restituit, quantumvis carnes suas maceraverit, quamvis insidiantibus, luris instar, cogitationibus inaccessum se præbuerit? Quod si nuptiarum vincula injecta tibi sunt, vide ne nuptias crimineris, quasi separationis a Deo sint causa, neve alia vana prætexas: quandoquidem Joachim et Anna etiam sub matrimonii jugo non longe a

²² II Cor. III, 15. ²³ Isa. VI, 10. ²⁴ Psal. LXXXI, 5. ²⁵ II Cor. III, 18. ²⁶ Jac. I, 17. ²⁷ Hebr. XII, 14. ²⁸ Psal. CXX, 3.

Variae lectiones et notæ.

²² Add. ex Cod. Oxon. οὐδὲ συνήκων ὄντι. ²³ καί. ²⁴ μηδέν. ²⁵ καὶ φωτός. ²⁶ χρῆσαι. ²⁷ θυρίδων. ²⁸ Cod. Oxon. hic addit: στενωπὴς εἰς ἓν πρόσωπον εἶν' ὅν ὑπόστασιν, hoc est: neque monachiam ad unam personam, seu hypostasin coarctes. ²⁹ εἰσαγαγεῖν. ³⁰ τραπεύσῃ. ³¹ ἐκόντες. ³² μνημῆνα.

Deo erant. Sed hoc in ipsis omnino novum, quod, A quia generis successionem, quam nacti erant, dimiserunt, memoriam omnis successionis ac vicissitudinis expertem sunt assecuti: filiamque Deo dantes, Dei parentes esse atque appellari meruerunt. Ad hæc respiciens et nuptiis convenientia ¹¹ *redda* tanquam *Cæsari*, et *Deo redda*, quæ Dei sunt. ¹² Dilige uxorem tuam velut propriam carnem (*nemo enim semetipsum odio habet*): neque ultra domum tuam oculos extendas. *Bibe aquas de puteis tuis* ¹³; angusti enim sunt alieni, qui tribulationem carnis ex legibus etiam istis inducunt. Educa filias tuas in disciplina et correptione Domini, pontificis Heli veritus condemnationem: sicque sanctificatus es nuptiis, et nuptias sanctificasti; factusque es ambidexter, quæ sunt mundi, juxta Dei placitum *tractans*: et Scripturam tibi veridice aientem ostendis: *A Domino (uxor) aptatur viro* ¹⁴: quæ præclara rationem disponit omnia, coronam meretur.

12. O utinam, fratres, festivitatem ita celebremus, et festivitatis materia ipsi quoque evadamus, ut tanquam animæ virgines, omnique vitio puræ (quam veram esse virginitatem Scriptura statuit) ac lampades oleo benignitatis ac beneficentiæ splendidas gestantes, digni efficiamur ingredi in perfectiora *Sancta sanctorum*, ubi *præcursor pro nobis introiit Christus* ¹⁵, eam propositi et operationis adjutricem habentes, quæ tot tantisque gratiis nos dignos effecit, quæ nunc per hanc ejus solemnitatem sanctificat, tunc vero dignos efficiet pulchritudine sanctissimæ, atque omnibus magis intimæ Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, unius Dei, cui debetur omnis gloria, honor, et adoratio, nunc, et semper, et in sæculorum sæcula. Amen.

χον· καὶ θυγατέρα Θεοῦ ὄντες, πατέρες Θεοῦ εἶναι καὶ καλεῖσθαι ἀντίταλον. Πρὸς τοὺτους βλέπων, καὶ τῷ γάμῳ τὰ εἰκότα λειτούργησον, ὡς περ *Καίσαρι*, καὶ τῷ Θεῷ ἀπόδοις τὰ τοῦ Θεοῦ. Στέργα σου τὴν σύζυγον ὡς οἰκίαν σάρκα (*Οὐδεὶς γὰρ ἑαυτὸν ἐμίσησε*), καὶ μὴ περαιτέρω σοι τῆς σῆς οἰκίας ἐκτείνεισθαι τὰ ὄμματα. *Πίνε ὕδατα ἀπὸ ὧν ὀρεῖται*· στενὰ γὰρ τὰ ἄλλότρια, ὁλίστην τῇ σαρκὶ κἀνταῦθα τὴν ἐκ τῶν νόμων ἐπάγοντα. Τὰ τέκνα τρέφε ἐν παιδείᾳ καὶ νοουσίᾳ Κυρίου, δεδοικώς τὴ τοῦ ἀρχιερέως Ἡλὲ κατὰκριμα· καὶ ἡγιδόσης τῷ γάμῳ, καὶ τὴν γάμον ἡγίασας, καὶ γέγονας ἀμφιδέξιος, καὶ τὰ τοῦ κόσμου κατὰ Θεὸν μεταχειρισάμενος, καὶ τὴν Γραφὴν ἐπαληθεύουσάν σοι ἀνέδειξα· ὅτι *Παρά Κυρίου ἀρμόζεται ἄνδρι γυνή*, τὴν καλὴν *ὄντας ἄρμοσιν* ¹⁶, καὶ *στεφανίτιν* ¹⁷ Θεῷ, τῷ πάντα κατὰ λόγον ἀρμόζοντι.

ulique aptatio est, quæque apud Deum, qui juxta

13. Οὕτως ἐορτάζομεν, ἀδελφοί, οὕτως ἐορτάζομεθα, ἵνα ὅη καὶ τῆς εἰς τὴν τελευταίαν τῶν ἁγίων ἀγίας εἰσόδου ἀξιοθεύημεν, ψυχὰι παρθένοι καὶ πάντων κακῶν καθαρῶσαι (ἢ ἀληθινὴν παρθενίαν ὁ λόγος τίθεται), τὰς λαμπάδας τῷ τῆς φιλοανθρωπίας ἑλαίῳ λαμπρὰς κατέχουσαι, *ἐκ τοῦ πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσηλθε Χριστὸς*, αὐτὴν ταύτην συλλήπτورا καὶ τῆς προθέσεως καὶ τῆς πράξεως ἔχοντας τὴν τοσοῦτον ἡμᾶς χαρίτων καταξιώσασαν, καὶ νῦν διὰ τῆς ἐορτῆς αὐτῆς ἀγιάζουσαν, καὶ τότε τοῦ κάλλους καταξιώσουσαν, τῆς παναγίας ¹⁸ καὶ πάντων ἰσωτέρας Τριάδος, τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐνδὸς Θεοῦ· ὃν πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹¹ Matth. xii, 21. ¹² Ephes. v, 22. ¹³ Prov. v, 15. ¹⁴ Prov. xix, 14. ¹⁵ Hebr. vi, 20.

Variae lectiones et notæ.

¹¹ ὀρέται. ¹² ἀρμολήν. ¹³ στεφανοῦται. ¹⁴ μακαρίζ.

ΥΣΤΑΤΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΟΜΙΛΙΑΣ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ.

ΕΙΣ ΤΟ ΙΑ' ΕΘΘΙΝΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

PARS POSTREMA

HOMILIÆ THEOPHYLACTI

IN UNDECIMUM EVANGELIUM MATUTINUM.

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

Ἄλλοι δὲ βεβαιῶνται, ὅτι κυρίως κεκοίμηται, **A** ἦγον ἐτελεύτησε. Καὶ γὰρ μετὰ Δομετιανὸν ἰθα-
σλεύσε Νερούας, ἔτος ἐν. Ὁς ἀνακαλεσάμενος
Ἰωάννην ἐκ τῆς Πάτμου τῆς νήσου, ἀπέλυσεν οἰ-
κεῖν ἐν Ἐφέσῳ. Μόνος τότε περιῶν ἐν τῷ βίῳ ἐκ
τῶν μαθητῶν, καὶ συγγραψάμενος τὸ καθ' αὐτὸν
Εὐαγγέλιον, ἐν εἰρήνῃ ἀνεπαύσατο. Περὶ οὗ καὶ ὁ
πολυστότωρ Εὐσέβιος ἐν τῇ *Εκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ*
Θωμᾶς μὲν τὴν Πάρθον εἰληχεν· Ἰωάννης δὲ
τὴν Ἀσίαν. Πρὸς οὗς καὶ διατρίψας, ἐν Ἐφέσῳ
ἐτελεύτησε. Καὶ πάλιν, καὶ Ἰωάννης ὁ εὐαγγε-
λιστὴς ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀσίας τελευτᾷ, καὶ
θάπτεται πρὸς τῶν αὐτοῦ πλίστων. Ὁμοίως καὶ
Φίλιππος ὁ ἐκ τῶν ἐπτά διακόνων ἐν Ἱερραπόλει
τελειοῦται, καὶ θάπτεται μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ
Περὶ ὧν καὶ Πολυχράτης ὁ τῆς ἐν Ἐφέσῳ παροικίας
ἐπίσκοπος, Οὐκτορι τῷ [Ῥωμαίων] ἐπισκόπῳ
γράφων, οὕτως φησὶν· Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τὴν Ἀσίαν
μεγάλαι στοιχεῖαι κεκοίμηται· ἅτινα καὶ ἀνα-
στήσονται ἐπὶ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ
Κυρίου... Ἰωάννης ὁ ἐπιστήθιος Χριστοῦ, ὃς καὶ
τὸ πέταλον πεφορηκὼς [καὶ μάρτυς] καὶ διδά-
σκαλος, ἐν Ἐφέσῳ γενόμενος, κεκοίμηται. Καὶ
Φίλιππος ὁ ἐκ τῶν ἐπτά διακόνων, ἐν Ἱερραπόλει
τελειοῦται. Οὗτος ἐστὶν ὁ καὶ τὸν ἐνδούχον βα-
πτίσας, καὶ τὸν Σίμωνα κατηχήσας. Οὐ μὲν δὲ,
ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖος Ἰππόλυτος Ῥώμης, περὶ τοῦ
κρυψήματος καὶ τῆς τελευτῆς τῶν ἀποστόλων
διεφών, φησὶ· Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς Ἰακώβου,
κρυψάων ἐν τῇ Ἀσίᾳ τὸν λόγον, ἐξώρθη ἐν
Πάτμῳ τῇ νήσῳ ὑπὸ Δομετιανοῦ βασιλέως Ῥω-
μαίων· καθεῖθεν πάλιν εἰς Ἔφεσον ἀπὸ τῆς
ἐξορίας ἀνακληθεὶς ὑπὸ Νερούα· καὶ τὸ καθ'
αὐτὸν Εὐαγγέλιον συγγραψάμενος, ἐνθα καὶ τὴν

Alibi affirmant Joannem proprie obdormivisse, **A**
seu mortuum esse. Etenim post Domitianum
imperavit Nerva annum unum : qui Joan-
nem ex insula Patmo revocatum permisit
habitare Ephesi. Hic cum solus ex omnibus
discipulis superstes remansisset, eumque suum
scripsisset Evangelium, in pace quievit. De quo
et multiscius Eusebius in *Ecclesiastica Histori-*
ria (1) ait : Thomas quidem Parthiam aoritus est,
Joannes autem Asiam : ubi diu commoratus, Ephe-
si tandem obiit. Et rursus : Et Joannes evangelista
Ephesi in Asia moritur, et a fidelibus, qui ibi
erant, sepelitur. Similiter et Philippus, ex septem
diaconis unus, Hierapoli extremum diem obit et cum
filia sua sepelitur. De quibus et Polyrates, Ephesi-
norum Ecclesie episcopus, ad Victorem (Romane
urbis) episcopum scribens (2), sic ait : Nam
et in Asia magna quedam lumina occubuerunt,
quæ denuo exsurgenti in novissimo die adventus
Domini . . . Joannes, qui supra pectus Domini
recubuit, suitque sacerdos Dei laminam gestans,
et martyr, et doctor, Ephesi obdormivit (3) Et
Philippus, unus ex septem diaconis, Hierapoli
consummatur. Hic est qui et eunuchum baptizavit,
et Simonem fidei doctrina instruxit. Sed et Hip-
polytus Romanus de prædicatione et obitu apo-
stolorum scribens hæc habet : Joannes, frater Ja-
cobi, cum in Asia verbum Dei prædicaret, relegatus
est in Patmo insula Domitiano Romanorum im-
peratore ; et exinde rursus Ephesum ab exilio re-
vocatus sub Nerva : ubi cum Evangelium conscri-
psisset, atque Apocalypsim seu revelationem ha-
buisset, mortuus est : cujus reliquiæ diu quærite
inveniri non potuerunt. Verum et Cæsarius inter-

Variae lectiones et notæ.

(1) Lib. III, cap. 4.

(2) Apud Euseb. lib. III, cap. 31, et lib. V, cap. 24.

(3) Sequentia verba apud Eusebium non existunt.

* Vide Præfationem, num. XLIV, superioris tomi col. 471, et Dissertationem præviam tomo I præfixam, num. L.

rogatus hac de re Constantinopoli in secretario
 113 verbis respondit (4) : « Ipse Joannes **476** in
 Evangelio prope finem rem hanc declaravit dicens¹¹ :
Et cum hoc dixisset, Jesus dicit ei, hoc est
Petro : Sequere me, Conversus Petrus vidit illum
discipulum quem diligebat Jesus sequentem . . . et
dixit : Domine, hic autem quid ? Dicit ei Jesus :
Si (5) cum volo manere donec veniam, quid ad te ?
 Quoniam igitur Jesus, cum eum piscationi vacan-
 tem invenisset, Petro soli mandaverat, ut ipsum
 sequeretur, ille autem cupiens, ut etiam Joannes
 simul veniret, dixerat : *Hic autem quid ?* volens
 Jesus, eum adhuc manere ad piscandum, dicit :
 Si eum volo hic manere et piscari, donec iterum
 huc veniam, quid ad te ? Quare velut optime cor-
 rigens falsam eorum suspicionem, congrue subdit
 Joannes : *Et non dixit ei Jesus : Non moritur. Vi-*
 delicet apostoli multoties errabant circa interroga-
 tiones et responsiones Jesu (adeo ut stulti et tardi
 corde¹² ab ipso aliquando audiverint), quousque ve-
 niens Spiritus sanctus ipsos edocuit, et¹³ induxit
 in omnem veritatem, juxta dictum Christi Domini.
 Quod si quis nihilominus contentiose et temere
 audiens sacras voces et testimonia, importune
 exinde argumentando dicat, eum viventem relictum
 fuisse ad annuntiandum cum Enocho et Elia se-
 cundum adventum Domini, audiat ipsum Joannem
 in Apocalypsi ex persona Dei dicentem, illos
 tantum duos, nempe Enochum et Eliam, futu-
 ros adventus ipsius testes. Sic enim ait : *Et*
dabo duobus testibus meis, et prophetabunt diebus
milie ducentis sexaginta, amicti saccis. Illi sunt
duo olivæ et duo candelabra in conspectu Domini
terrarum stantes. Et si quis voluerit eis nocere, ignis
ciet de ore eorum, et devorabit inimicos eorum . .
Et cum finierint testimonium suum, bestia, quæ
ascendit ex abysson, faciet adversum eos bellum, et
vincet illos, et occidet eos. Et corpora eorum jace-
bunt in platea civitatis magnæ . . . per tres dies in-
sepulta, ubi Dominus . . . crucifixus est¹⁴. Frustra
 igitur laborant quicunque Joannem etiamnum in
 carne, tametsi nulli dolori aut carnis necessitati
 subjectum, vivere contendunt. Scilicet hæc prodigi-
 a illi non ex sacro ullo interprete habent, sed ex
 proprio cerebro, sane periculose et temerarie, com-
 miniscuntur.

Esontai τρεῖς ἡμέρας ἄσφα, ὅπου καὶ ὁ Κύριος ἐσταυρώθη. Μάτην οὖν παραληροῦσι τινες, φάσκοντες
 αὐτὸν ἔτι ζῆν ἐν σαρκί, μὴ νοοῦντας μήτε ἀγνοῦσι [f. ἀγνοεῖ] τῷ ὄντι, μήτε σαρκί, περὶ τίνων διαβιβάζου-
 νται, οὐκ ὄντων τοῦτο, καὶ οὐκ ἐκ τινῶν ἐξηγητῶν ἰσχυρῶν
 Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de
 his, et scripsit hæc : et sciens quia verum est testi-
 monium ejus.

Sunt autem et alia multa, quæ scribit Jesus, quæ, si
 scribantur per sinuam, **588** nec ipsum arbitror

A ἀποκάλυψιν θεασάμενος, ἐτελεύτησεν · οὐ τὸ
 λείψανον ζητηθὲν οὐκ εὗρέθη. Ὁ δὲ τοῦ μεγά-
 λου Γρηγορίου ἀδελφὸς Καΐσιος, ἐρωτηθεὶς ἐν
 Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ σεκρέτου περὶ τούτου, ἀπ-
 εκρίνατο λέγων οὕτως : Αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ καθ'
 αὐτὸν εὐαγγελίῳ πρὸς τὴν τέλει διεσάφησεν, οὕτω
 φάσκων · Καὶ τοῦτο εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς, λέγει αὐτῷ,
 τουτέστι τῷ Πέτρῳ · Ἀκολουθεῖ μοι. Ἐπιστραφεὶς
 δὲ ὁ Πέτρος, βλέπει τὸν μαθητὴν, ὃν ἡγάπα ὁ
 Ἰησοῦς ἀκολουθοῦντα, καὶ φησι · Κύριε, οὗτος
 δὲ τί; λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς · Ἐὰν αὐτὸν θέλω
 μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; Ἐπεὶ οὖν ἀλι-
 εῶντα αὐτὸν κατελιφώς, τῷ Πέτρῳ μόνῳ προσ-
 ετάγη ἑπῆσθαι αὐτῷ · ὁ δὲ, καὶ τὸν Ἰωάννην συμ-
 πορεύεσθαι βουλόμενος, ἐφησεν · Αὐτὸς δὲ τί; ὃν
 θεοπίστας ὁ Ἰησοῦς προσμένειν ἐπὶ τῆς ἄλλας [f.
 ἀλίας], φησὶν · Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἐν ταῦθα
 ἀλειθεῖν ἕως ἂν ὑποστρέψας ἔρχομαι πάλιν ὧδε, τί
 πρὸς σέ; Ὡστε οὖν ἀριστα διορθούμενος τὴν
 ἐσφαλμένην αὐτὸν ὑπόνοιαν, εἰκότως ἔφη · Καὶ οὐκ
 εἶπεν αὐτῷ, ὅτι Οὐκ ἀποθνήσκει. Καὶ γὰρ ἐν
 πολλοῖς πολλὰκι; διοεσφάλοντο πρὸς τὰς πεύσεις·
 Χριστὸς καὶ ἀποκρίσεις, ὡ; καὶ ἀκούειν, ἀσυν-
 έτους καὶ βραδείας τῇ καρδίᾳ · ἕως ἔλθῃν τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐδίδαξεν αὐτοὺς, καὶ ὡδήγησεν
 εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, κατὰ τὸν λόγον τοῦ
 Χριστοῦ. » Εἰ δὲ τις ἐριστικῶς τε καὶ προπετῶς
 ἀκρωόμενος τὰς ἱερὰς ταῦτα; φωνάς; τε καὶ μαρτυ-
 ρίας, ἀκαίρως ὀθῆεν συλλογιζόμενος εἰποι, ὅτι πρὸς
 τὸ κατηγγεῖλαι τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρου-
 σίαν κατελείφθῃ ζῶν ἐν σαρκὶ μετὰ Ἐνῶχ καὶ Ἠλᾶ,
 ἀκούειν, ὅτι περ μόνους αὐτοὺς οὗτος διὰ τῆς ἀπο-
 καλύψεως ἐκείνους ἐκ προσώπου Κυρίου λέγει, τοὺς
 δύο μάρτυρας γενήσεσθαι Ἐνῶχ καὶ Ἠλᾶν, τοιαύ-
 τας φάσκων · Καὶ δώσω τοῖς δυσὶ μάρτυσι μου,
 καὶ προστητέουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας
 ἐξήκοντα, περιβεβλημένοι σάκκους. Οὗτοι εἰσιν
 αἱ δύο ἐλαιᾶι, καὶ αἱ δύο λυχνίαι, αἱ ἐνώπιον
 Κυρίου ἀπάσης τῆς γῆς ἐστῶσαι · καὶ εἰ τις θε-
 λῇ σῆσαι αὐτοὺς ἀδικῆσαι, πῦρ ἐκπορεύεται ἐκ
 τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ κατεσθίει τοὺς ἐχ-
 θροὺς αὐτῶν. Καλεῖται τελέσωναι τὴν μαρτυρίαν
 αὐτῶν, ποιήσει [τὸ ἀναβαῖν] ὁ θς πρὸς ἐκ τῆς
 ἀβύσσου πόλεμον μετ' αὐτῶν καὶ νικήσει αὐ-
 τοὺς, καὶ ἀποκτενεῖ αὐτοὺς, καὶ τὰ πτώματα
 αὐτῶν ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς μεγάλης πόλεως

Οὗτος ἐστὶν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τοῦ-
 των, καὶ γράψας ταῦτα, καὶ οἰδαμεν ὅτι ἀληθὴς
 ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰη-
 σοῦς, ὅτινα ἐὰν γράφεται καθ' ἑν, οὐδὲ αὐτὸν

¹¹ Joan. xxi, 19 seqq. ¹² Luc. xxiv, 25. ¹³ Joan. xvi, 15. ¹⁴ Apoc. xi, 3, 8.

οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. *A mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.*
Ἀμήν.

Ελπόντος τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ μαρτυρησαντος περὶ τοῦ διαδοθέντος ψευδοῦς λόγου, καὶ διορθωσαμένου τὴν τῶν πολλῶν ἐσφαλμένην ὑπόληψιν, ὡς [οὗ] συνεωρακότεων ὃ περὶ αὐτοῦ εἶπεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ νομισάντων ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἐμπεδοὶ τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ φησιν· Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητής, καὶ οὐκ ἄλλος, ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑαυτοῦ. Ἐγὼ (φησὶν ὁ μαθητής ὁ τῷ Κυρίῳ ἡγαπημένος, καὶ ἐν τῷ στήθει ἀναπεσὼν τῷ Δεσποτικῷ) διαβεβαίωμαι, ὅτι τευνήξομαι νόμῳ φύσεως. Ἡ καὶ ἄλλως· Ὁ παρὰ τῶν ἀποστόλων κηρυττόμενος, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, αὐτὸς οὐδὲ ἐστὶν ἐκεῖνος ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων. Ποῶν; Τῶν ὧν ἐμνήσθη θαυμάτων Χριστοῦ καὶ τεραστίων τῶν δηλονότι γενομένων πρὸ τοῦ πάθους καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἐστὶ δὲ καὶ ἄλλα πολλά, ὧν οὐκ ἐμνήσθημεν, οὐδὲ ἐγράψαμεν, ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν διδασκαλικοῖς λόγοις καὶ θαύμασιν, ἅτινα εἰ ἐγράφετο καθ' εἰρμὸν ἀκριβῶς ὡς ἐχρῆν καθ' ἐν, οὐδὲ αὐτὸς ὁ κόσμος, τοῦτέστιν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ἐχώρησεν, ἔχουν ἡδυνῆθαι διέξασθαι καὶ καταλαβεῖν (ὡς ὑπολαμβάνω) τοὺς περὶ Χριστοῦ γραφομένους θεοπνεύστους καὶ ζωηφόρους λόγους. Τὸ δὲ, Ἀμήν, βεβαιωτικὸν ἐστὶ καὶ ἐπισφράγισμα τῶν λόγων αὐτοῦ· *Nal, ɔn-τωc οὕτωc ἔχει τὸ ἀληθές.* Εὐχαριστήσαντες οὖν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν, τῷ καταξιώσαντι καὶ χορηγήσαντι ἔλθειν ἕως ὧδε, ἵνα συντελέσωμεν ἐνταῦθα καὶ τὴν ἐξήγησιν, ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

³³ Joan. xx, 30.

Amen.

Postquam evangelista retulisset falsum sermonem, qui de ipso percrebuerat, ac falsam multorum correxisset opinionem, qui tanquam si perspexissent, quid de ipso dixerit Dominus, putabant eum morituum non esse, confirmat quæ dixerat, subdicens: *Hic est discipulus ille, et non alius, qui testimonium perhibet de se ipso.* Ego, inquit, (ille nempe discipulus a Domino dilectus, et qui in Dominico pectore recubui), testor me esse communi natura lege morituum. Vel aliter: Ille, quem apostoli dixerunt non esse morituum, hic ipse est, qui testimonium perhibet de his. De quibus? Scilicet de miraculis Christi, quorum mentionem fecit, et de prodigiis quæ cum ante passionem, tum post resurrectionem contigere. Sunt autem et alia multa quæ nos non narravimus neque conscripsimus, quæ *seculi Jesus* (nempe sermones quibus populum erudit, et miracula quæ patravit), quæ si accurate, suo ordine et singillatim, ut congruum foret, scriberentur; neque ipse mundus, hoc est, humana mens caperet, id est, posset percipere et intelligere (ut quidem ego existimo) divinos atque vivos Christi sermones. Illud autem Amen vox est confirmandi vim habens, ac veluti sigillum narrationi ipsius imponens; perindeque valet ac, *utique, revera, ita se habet veritas.* Jam vero gratias agentes Domino Deo nostro, qui nos dignos fecit, ut hucusque perveniremus, hic expositioni isti finem imponimus; quoniam ipsi debetur omnis gloria, honor et adoratio, cum Patre qui est sine principio, et cum sanctissimo, optimo, et vivificante ejus Spiritu, nunc et semper, et in sæculorum sæcula. Amen.

MARTYRION TΩN ΑΓΙΩΝ ΕΝΔΟΞΩΝ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΩΝ ΙΕ'

ΤΩΝ ΕΝ ΤΙΒΕΡΙΟΥΠΟΛΕΙ Τῇ ΒΟΥΓΑΡΙΚῃ ΕΠΟΝΟΜΑΖΟΜΕΝῃ ΣΤΡΟΥΜΜΙΤΖῃ

ΜΑΡΤΥΡΗΣΑΝΤΩΝ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΔΥΣΣΕΒΟΥΣ

ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΑΒΑΤΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΗΝ

ΥΠΟ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΑΣΗΣ ΒΟΥΓΑΡΙΑΣ.

MARTYRIUM

SS. QUINDECIM ILLUSTRIMUM MARTYRUM

QUI IMPERANTE IMPIO JULIANO APOSTATA TIBERIOPOLI, QUÆ STRUMITZA BULGARICE DICITUR

PASSI SUNT

CONSCRIPTUM

A THEOPHYLACTO

SANCTISSIMO TOTIUS BULGARIE ARCHIEPISCOPO (*).

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

477 1. Jam divinum Evangelii præconium A per totum terrarum orbem diffusum erat; jamque sanctorum piscatorum sermo, velut sagena, supra omnem terram expansus iuxta propheticum illud: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* **, Christo Domino animas cælestibus mansionibus dignas offerebat, cum invidiæ pater, pessimus dæmon, cui intolerabile hoc erat (neque enim poterat videre homines angelorum gradum oblinere, iisque in sedibus collocari, ex quibus ipse nequitia sua exciderat), reges omnes eorumque principes aggressus, ut per ipsos hominum salutem, quantum quidem posset, obsisteret, eisdem persuasit, ut subditis quique suis manderent, Græcanicis quidem diis eorumque simulacris, qua templis altaribusque erectis, qua pinguius B sacrificiis muneribusque oblati **478** honorem omnem impendere; Christum vero ne nominare quidem, velut hominem jure damnatum, ac cruce

α'. Ἦδη μὲν τὸ θεῖον τοῦ Εὐαγγελίου κήρυγμα κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκκέχυτο· καὶ ὁ τῶν ἀλτίων λόγος οἷα τις σαγὴνὴ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἐκταθείς, κατὰ τὸ προφητικὸν λόγιον τὸ φάσκον· *Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέ- ρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν*, ψυχὰς τῶν ἁλῶ ἀγίων μονῶν ἀξίας τῇ Χριστῷ προσέφεραν. Ἄλλ' οὐκ ἦν ἀνεχτὰ ταῦτα τῇ τοῦ φθόνου πατρὶ, τῇ πονηρῇ, φημί, διαβόλῃ, οὐδὲ ἔφεραν ὁρᾶν ἀνθρώ- πους ἀγγέλων τάξιν ἀναλαμβάνοντας, ἀλλὰ τιθεμέ- νους, ὅθεν αὐτοὺς πρότερον διὰ κακίαν ἐξέπεσαν. Ἀμέλει καὶ τοὺς ἐκάστοτε βασιλεῖς καὶ τοὺς τούτων ἡγεμόνας, ἀποδυσάμενοι [f. — vo:] τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων διὰ τούτων ἀντιπίπτων [f. πειν] πειθῶν [f. θει] (1) αὐτοὺς προστάττειν πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις, θεοῖς μὲν Ἕλληνοῖς καὶ τοῖς τούτων ἀγάλμασι πᾶσαν προσ- αγεῖν τιμὴν, ἐν τε ναῶν ἰδρύσει καὶ βωμῶν, καὶ θυ- σίαις πολυτέλει καὶ ἀναθήμασι· Χριστὸν δὲ μηδὲ ὀνομάζειν, ὡς ἀνθρώπον γεγονότα κατὰ κριτον, καὶ

** Psal. xviii, 4.

Variae lectiones et notæ.

(1) Ἰσ. ἀντίπιπτε πειθῶν ἢ ἀντιπίπτων ἐπειθεν.

(*) Nunc primum prodit ex codice Oxoniensi. Vid. Præfationem, num. XV, superioris tomi col. 425.

αὐτὸ τοῦτον [f. τοῦτο] σταυροῦ ἔξιν· ὅσοι δὲ φωραθεῖεν τῷ Ἐσταυρωμένῳ λατρεύοντες, τοὺς ὡς ἀθέους δειναῖς τιμωρίαις υποβαλλομένους, τῆς παρουσίας ζωῆς ἐκτέμνεσθαι. Ἦν οὖν ἰδεῖν τοὺς ἀληθεῖς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν δούλους, τοὺς μὲν ἐν σπηλαίοις καὶ ὕρει κεκρυμμένους, καὶ λεληθότως τὰς ἀναιμάκτους θυσίας καὶ εὐχάς, ὡς ὁ καὶρὸς ἐδίδου, προσφέροντας· τοὺς δὲ χώραν ἐκ χώρας ἀμείδοντας, καὶ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν φεύγοντας, καὶ τὴν ἀλλοτρίαν τῆς σφετέρως οἰκειοτέραν νομίζοντας, οὕτω τε τὴν ἐαυτῶν σωτηρίαν ἀγαπητῶς διακλέπτοντας. Τοῖς δὲ, Θεοῦ θάρρους αἱ καρδίαι πληρούμεναι, ὡς στρατιώταις δοκίμοις, ἐπειθεῖν ἑαυτοὺς ἐμπίπτειν τοῖς τῶν ἀσεβῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων βήμασιν, ὥσπερ τισὶν ἐχθρῶν φάλαγγι, καὶ κηρύττειν Χριστὸν ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸν ὁμοούσιον αὐτῷ, πρὸ πάντων μὲν τῶν αἰώνων, ἐξ αὐτοῦ δὲ γεννηθέντα, εἴτα καὶ ἀνθρώπων γενόμενον ἐπ' ἐσχάτων, καὶ διὰ πάθους σταυροῦ καὶ θανάτου τὴν ἀπάθειαν καὶ τὴν ἀθανασίαν ἡμῖν χαρισάμενον. Ὅθεν καὶ πικραῖς τιμωρίαις παραδιδόμενοι, οἱ μὲν θηρίοις, οἱ δὲ πυρὶ, ἢ ὕδατι, ἢ ἔλξει, ἢ ἄλλῳ τινὶ θανάτῳ, τρόπῳ βιαιοτάτῳ, τὰς ψυχὰς τῷ Θεῷ ἀπεδίδον.

β'. Ἦν ταῦτα καὶ πλείω τούτων, ἕως βαθεῖαν (2) ἐξ [omnino legendum βαθεῖα νῦν] ἐπεκράτει τῆς ἀσεβείας καὶ αὐτῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων. Ἐπεὶ δὲ ἐμελλε καὶ βασιλείαν αὐτὴν φωτίζει τῇ ἐπιγνώσει ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτῷ τούτῳ βασιλείαν ἀληθῶς δεῖξαι, μὴ κωφοῖς εἰδώλοις καὶ ἀψύχοις δουλεύουσιν, οἳ τίνα; ἀκτίνας, προδρόμους τοῦ τελείου φωτὸς τῆς ἐπιγνώσεως, ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος Χριστὸς προαπέστειλεν, ἅτε τὴν νύκτα πάντι [f. πάντῃ] διαλυούσας, καὶ προφαινούσας τὴν ἡμέραν ἐγγίζουσιν. Ταύτῃ τοι καὶ καθιστᾷ μὲν ἐν τῇ κλεινῇ [f. κλεινῇ] Ῥώμῃ βασιλέα, Κωνσταντῖον (3) μέγαν ἐκείνον, θύοντα μὲν καὶ αὐτὸν τοῖς εἰδώλοις, καὶ τῆς πατρῴας τῶν Ἑλλήνων θρησκείας οὐκ ἀφιστάμενον (4), ἀλλ' ἀφέντα τούτοις ἔχειν [f. add. τὰ] τῆς θρησκείας ὡς βούλονται. Εἰσὶ δὲ οἱ φασιν, ὡς οὐ μόνον οὐκ ἐδίωκεν, ἀλλὰ καὶ τιμῶν ἡξίου [τοῦ] Χριστοῦ λατρευτάς. Ὡς [f. Ὅς] γε καὶ τῆς αὐτὸν [f. αὐτοῦ] φρονήσεως δείγμα τοιοῦτόν τι παρασχεῖν λέγεται. Πείραν γάρ ποτε καθήκε Χριστιανοῖς, ὡς ἂν διαγνῶ, τίς μὲν ἐν τούτοις ὁ στερρός· τε καὶ δοκιμὸς, τίς δὲ ὁ σαθρὸς καὶ ἀδόκιμος· καὶ τὸν μὲν, τῶν μεγίστων κοινωνῶν ἔχειν, τὸν περὶ τὴν πίστιν ὁπλαθὲ βέβαιον· τὸν δὲ, μηδὲ τῶν ἐλαχίστων, τὸν μὴ τὴν πίστιν φημὶ φυλάττοντα. Κήρυγμα τοίνυν ποιῆται [f. ποιῆται]. τοὺς μὴ ἀπωθοῦντας τὴν τῶν Χριστιανῶν πίστιν, τὰς τῶν ἀξιοματόων ζώνας, εἴπερ εἶέν τισιν, ἀποδόλλασθαι, καὶ τῆς πόλεως ἐκόντας ἀναχωρεῖν. ἐν μέρει γάρ τις ἱκανῆς τιθεμένων, τὸ μηδὲν ἄλλο πάσχειν τῶν λυπηρῶν, μηδὲ τιμωρίαις (5)

A quam pertulit dignum : si qui vero Crucifixum colere deprehenderentur, ii diris velut impii tormentis excruciatii, ex hac vita excinderentur. Erat ergo videre Christi Dei nostri fideles servos, alios caverinis ac montibus additos, clam incruenta sacrificia ac preces suas, ut poterant, Deo offerre: alios peregrinam habitationem domestica sua meliorem reputantes, de regione in regionem migrare, et de civitate in civitatem fugere; ac contentos esse, si vel hac ratione salutem suam quodammodo suffurarentur. Fuerunt vero non pauci, qui peculiari in Deum fiducia roborati, tanquam strenui milites, regum principumque tribunalibus, ut cuidam inimicorum phalangi, sponte irruentes, palam prædicarent Christum verum Dei Filium ipsi consubstantialiẽm, ante omnia sæcula ab eo genitum, deinde hominem factum, tandem passione, cruce et morte sua beatam immortalitatem hominibus comparasse. Quamobrem diris cruciatibus primum exagitati, alii bestiis, alii igne, quidam aqua, plures gladio, alii alio mortis genere sævissime consumpti, animas Deo tradiderunt.

2. Hæc et alia plura mala perdurarunt, quandiu alta nox impietatis etiam ipsius regibus ac principibus triumpharet. Quoniam vero futurum erat, ut crux Christi regiam etiam celsitudinem veritatis luce collustraret, eamque eo magis regiam ostenderet, quo minus mutis inaninisque idolis serviret, idcirco sol justitiæ Christus Dominus quosdam veluti radios, futuræ lucis præcursores, in antecessum emisit, qui noctem penitus dissolverent, et diem jam appropinquantem prænuntiarent. Quamobrem in inclita Roma magnum illum Constantium imperatorem constituit, qui tametsi a patria gentilium superstitione minime discedens, idolis et ipse sacrificaret, integrum tamen cuique fecit, ut, quam vellet religionem coleret ac retineret. Sunt vero qui dicant, eum non solum Christianos nulla vexasse persecutione, verum etiam honoribus ac dignitatibus auxisse. Fertur etiam et istud singularis ejus prudentiæ argumentum. Cum enim scire cuperet, quinam inter Christianos strenui ac probi, et quinam ignavi ac improbi essent, ut eos quidem, utpote fidelitatis tenaces, summis gradibus honestaret, maximisque in negotiis adhiberet, hos vero tanquam infideles ne minimis quidem dignaretur, hanc in rem hocce periculum 479 de illis fecit. Publico edicto sanxit, ut quicumque Christianam fidem retinere vellent, dignitatum insignia, si quæ haberent, deponerent atque ex urbe excederent; sufficientis beneficii loco habituri, quod non aliud paterentur mali, neque

Variae lectiones et notæ.

(2) Ἰσ. ἀλήθεια, ἢ εὐσέβεια.

(3) Hic est Constantinus dictus Chlorus, id est viridis, qui creatus est Cæsar an. Christi 292; Augustus vero declaratus est post abdicationem Diocletiani et Maximiani Herculei, an. 304.

(4) Eusebius in Vita Constantini M. l. i. c. 17, ait, hunc imperatorem unum quidem summum omnium Deum agnovisse, et eorum qui plures deos colerent, impietatem condemnasse.

(5) Rem hanc paulo aliter narrat Eusebius in

suppliciis atque tormentis subjicerentur. Ut hoc editum promulgatum fuit, si quidem, qui supra arenam⁹⁷ fundamenta fidei jecerant, animoque erant imbecille et infirmo, Christianam religionem prompte ejurarunt neque urbe exciderent, neque dignitatibus frustrarentur. *Magis enim gloriam hominum amaverunt quam gloriam Dei.* Quicunque vero supra firmam petram fundati erant, si neque imperatorem, neque ejus ministros, tametsi multi ac terribiles forent, reformidantes, atque ne hilum quidem perterrefacti vel pavidī, ob ea quæ potentissimi illi homines comminabantur, excelsō et erecto animo in medium prodire, omnique abjecto pavore, coram imperatore stantes, forti ac generosa voce: «Tantum abest, exclamaverunt, o imperator, ut nos Christianam fidem abnegare parati simus, ut non solum ejus causa dignitates omnes, ac splendidam hanc illustremque despiciamus civitatem, verum etiam capita nostra, et corpora, et animas hodie lubentissime pro Domino ultimo discrimini offeramus. Edocti namque sumus non timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere⁹⁸»; et non esse condignas passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur⁹⁹ iis qui diligunt Dominum. » Cum hæc inaudisset imperator, tantam fidei constantiam, tantumque animi candorem ac generositatem vehementer admiratus, eos exinde majore in pretio habuit, adeo ut et in concilium vocaret, et in magnis negotiis socios et adjuutores adhiberet: illos vero qui Christum abnegaverant, velut homines nullius frugis, in otio et ignominia torpescere reliquit: «Infelicissimi hi, inquit, qui et futura et præsentia bona amiserunt. Quomodo enim (audebat) hi mihi fidem servarent, qui Deo suo adeo facile infideles evaserunt? ac quomodo in consiliis ac sermonibus id quod mihi expediens est, suggerent, qui sibi ipsi adeo prave consuluerunt?»

τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ τῶν παρόντων ἐξέπεσον. τὸν Θεὸν αὐτῶν οὕτω βλάβως φανέντες ἄπιστοι; πῶς δὲ ἢ ἐν βουλαῖς, ἢ λόγους, τὸ συμφέρον ἡμῶν υποθήσονται οἱ περὶ ἑαυτῶν οὕτω κακῶς βουλευσάμενοι;

3. Talis erat Constantius imperator, quem idcirco Deus multis magnisque beneficiis cumulavit: nam et victoriis inclytum, et imperii amplitudine gloriosum effecit; et filium ei donavit Constantinum, regum omnium gloriosissimum: cujus quidem gloria, velut rivo decurrente ipse quoque

Habuit vero Constantius 480 etiam alios filios ex Theodora Maximiani Herculi filia, nempe Dalmatium, Anabalianum, et Constantium. Constantinus vero ex beatissima Helena illi natus est: quique imperium adeptus paternæ in Christianos clementiæ

⁹⁷ Matth. vii, 26. ⁹⁸ Matth. x, 28. ⁹⁹ Rom. viii, 18.

Varie lectiones et notæ.

Vita Constantini, lib. i, cap. 16, ubi ait, Constantium hujusmodi experimentum sumpsisse non de omnibus generatim Christianis, sed solum de totis ὑπ' αὐτῷ βασιλικῶς ἅπασι μέχρι καὶ τῶν ἐπ' ἐξουσίας

ἐκδιδοῦσθαι [f. ἐκδίδ. vel ἐκδιδόσθ.]. Ἐπεί δὲ ταῦτα κεκήρυκτο, ὅσοι μὲν ἐπὶ τῆς ἀμμου τοὺς θεμελίους τῆς πίστεως κατεβάλλοντο, καὶ τὰς καρδίας εἶχον ἀβεβαίους καὶ ἀσθελεῖς, ἐτοίμως τὸν Χριστιανισμὸν ἐξώμνουν, ὥς ἂν μήτε τῆς πόλεως ἐκπέσειεν, μήτε τῶν ἀξιωμάτων ἀφαιρεθῶσιν Ἡράκλειον γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μάλιστα ἔπερ [f. ἤπερ vel ὑπέρ] τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ὅσοι δὲ ἐπὶ τὴν στερεὰν πέτραν ἦσαν τεθεμελιωμένοι, οὕτε βασιλεῖς, οὕτε τοὺς περὶ αὐτὸν πολλοὺς ὄντας καὶ φοβεροὺς υποπτήσαντες, ἢ ὅλως προσηθέντες, ἢ δειλιάσαντες, καὶ φόβον τινὰ προσλαβόντες, ἐκ τῶν φοβερῶν καὶ μεγίστων ἐκείνων ἀνδρῶν τε καὶ ἀπειλῶν ἄλλ' εἰς μέσον παρελθόντες, καὶ στάντες ἀνδρείως, καὶ γενναίως καὶ πάντα φόβον καὶ τρόμον ἐξ αὐτῶν ἀπορρίψαντες, τῷ βασιλεῖ ἀνθίσταντο ἀνδρείοφρῶνως, μετ' ἐρρωμένον νόος τε καὶ λογισμοῦ φάσκοντες. Ἡμεῖς, ὦ βασιλεῦ, τοσοῦτον βέομεν τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν μὴ ἀρνήσασθαι, ὥστε μήτε τῶν ἀξιωμάτων, μήτε τῆς λαμπρῆς ταύτης καὶ περιφανοῦς φροντισώμεν [f. — σομ.] πόλεως. οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἡμετέρας κεφαλὰς καὶ σάρκας ἡμῶν, σὺν αὐταῖς ταῖς ψυχαῖς, ἡδέως ἂν τήμερον διὰ τὴν Δεσπότην τῷ θανάτῳ προώμεθα. Δεδιδάγμεθα γὰρ, μὴ φοβείσθαι ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ θυμαμένῳ ἀποκτείνειν. καὶ ὡς οὐκ ἀξία τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι τοῖς ἡγαπηκόσι τὸν Κύριον. Ταῦτα ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἤκουσεν, ἐθαύμασε τε αὐτῶν τὸ περὶ τὴν πίστιν ἐδραῖον, καὶ κατεπλάγῃ τὸ παράστιγμα [f. παράστημα] τοῦ φρονήματος· ἀμέλει, καὶ διὰ πλειονος εἶχε τιμῆς τοὺς ἄνδρας ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου, [ὥστε καὶ εἰς βουλὰς συγκαλεῖν], καὶ σκεμμάτων κοινωνοὺς προσλαμβάνεσθαι· τοὺς μέντοι τὸν Χριστὸν ἠρνημένους, ἐκείνους, οὐδενὸς ἀξίους, ὥσπερ καὶ ἦν δίκαιον, λογιζόμενος· ἄλλ' ἐν ἀτιμίᾳ πάστην ζωὴν ἀφῆκε διαγεῖν, Τρισάθλιον οὕτως, λέγων, οἱ πρὸς τὴν στερήσει.

Πῶς γὰρ ἂν, φησὶν, ἐμοὶ τὴν πίστιν φυλάξουσιν, οἱ περὶ τοῦ Θεοῦ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος οὐκ ἐστέρησε· τοῦτο [f. τοῦτο] μὲν ἐν μάχαις καὶ ἐμπικρατείαις ἰδῶν δοξάσας, τούτῳ [f. τοῦτο] δὲ καὶ ὑπὸ αὐτῷ χαρισάμενος Κωνσταντῖνον, τῶν [f. τὸν] πάντων βασιλείων ὑπέρτερον· οὐ τῆς δόξης αὐτὸς ἀπολαύει, καθάπερ βεύματος ἀνατρέχοντος, ἐνδοξότερος τῇ μνήμῃ γενόμενος. Εἶχε μὲν γὰρ καὶ ἑτέρους υἱοὺς ἐκ Θεοδώρου· αὐτῷ τῆς Μαξιμιανοῦ τοῦ Ἐρκουλλίου γεγεννημένους θυγατέρας, Δαλμάτιον, Ἀναβαλλιανὸν, καὶ Κωνσταντίον. Κωνσταντῖνος δὲ ἐξ Ἑλένης τῆς ὡς ἀληθῶς μακαρίας αὐτῷ γεγεννημένος· ὅς καὶ τὴν

ἀρχόντων, de palatinis omnibus, qui in ipsius aula militabant, ad ipsos usque judices in summis potestatibus constitutos.

βασίλειαν διαδεξάμενος (6), οὐκ ἔττον καὶ τῆς εἰς Α
τοὺς Χριστιανούς πατρὸς χρηστότητος κληρονο-
μῶν (7) αὐτὸν ἀνέδειξε. Τοὺς τε γὰρ ἐν Ῥώμῃ πι-
στοὺς οὐκ ἀνέσχετο πάσης μόνον, ἀλλὰ καὶ τιμῶν
ἡΐου, καὶ τοῖς (8) ἀνὰ καὶ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν,
διὰ προσταγμάτων πρὸς τοὺς ἐκασταχοῦ ἡγεμόνας
ἐκπεμπόμενος, τὴν οἰκίαν εὐμένειαν ἐπαδείκνυτο.
Πᾶσι γὰρ τοῖς ὑπ' ἐξουσιῶν [f. ὑπ' ἐξουσίαν] αὐτῷ
οὕσι διὰ γραμμάτων ἐκέλευε, τὸ Χριστιανικὸν φύ-
λον μηδεὶς ἀποστρεφῆναι προνομίου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
θεὸς οὐκ ἠνέσχετο ζημιωθῆναι τοιαύτης ψυχῆς ἀγα-
θότητα· ἀλλ' ἡμεῖς το μὲν αὐτῷ, καὶ τοῖς τοῦ ἐν-
ετιώτους αἰώνος ἀγαθοῖς, πλοῦτος δὲ, λέγω, καὶ τοῖς
ἐκ τοῦ πλοῦτος προσγινομένοις, καὶ πᾶσι τοῖς τῆς
βασίλειας ἀμφοῖς (9) συμβούλοις καὶ τρωφεοῖς, ἐτι
τε νίκαις κατὰ πάντων ἐχθρῶν· ἡμῖς τε δὲ καὶ
πρὸς τὴν ἀληθινὴν χειραγωγείᾳ πίστιν, οὐρανὸν
αὐτὸν ἐλκύσας (10), ὡς καὶ Παῦλον τὸ πρότερον.
Ἔδει γὰρ καὶ τὴν κλήσιν αὐτοῦ μεγαλοπρεπῆ εἶναι
καὶ ὄντως οὐράνιον. Ἐπεὶ γὰρ Μαζεντίῳ πολεμῆ-
σιν εἴη [f. ἦι], ἔδειξεν αὐτῷ τὸν σταυρὸν ἐν οὐρανῷ
μεσότης τῆς ἡμέρας δι' ἀστέρων τετυπωμένον, καὶ
γράμματα τὴν ἐν τούτῳ νίκην σημαίνοντα (11). Οὐκ
ἀπειθῆς δὲ γέγονε τῇ οὐρανίῳ ὁπτασίᾳ, ἀλλὰ τῷ
τύπῳ τοῦ φανερούς σημείου χρησάμενος, καὶ μαθὼν
ἐκ [f. ἐν] τοῖς ἔργοις τὴν ἀτήτητον αὐτοῦ δύναμιν,
καὶ ἡχῆται [f. κατηχέται pro καὶ ἡχ.] μὲν τὸν λό-
γον τῆς ἀληθείας ὑπὸ Σιλβέστρου τοῦ θειοτάτου πάπα
Ῥώμης, γίνεται δὲ Χριστιανὸς ῥάβδος ἰσχυρός· καὶ
κλείει μὲν ναοὺς εἰδωλικούς, σθένυσσι δὲ τὸ ἐπιβώ-
μιον πύρ· ἀνάπτει δὲ τὴν τῆς ἀληθείας λαμπράδα,
καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως· ἐλευθεροῖ δὲ καὶ γῆν
αἱμάτων, καὶ ἀέρα μολυσμάτων, τῶν ἐκ τῆς κνί-
σης καὶ τοῦ καπνοῦ· ἀντ' αὐτῶν δὲ μᾶλλον ἀν-
εστᾶται θυσίας ἱερὰς, καὶ θυμιαμάτων ἀρώματα
εὐδῶ, καὶ στάσεις παννυχίους τῷ θεῷ εὐπροσδέ-
κτους. Αὐτῶν δὲ τῶν ἀφιδρομάτων [f. ἐφιδρ.]· ἃ
μὲν εἰς χοῦν λεπτύνει, ἃ δὲ πυρὶ καὶ ἀφανισμῷ πα-
ραπέμπτει, ἃ δὲ εἰς Βυζάντιον ἀγαγὼν (3 δὲ αὐτὸς
ἐκ μικροῦ μέγα καταστήσας, καὶ πᾶσι κοσμή-
σας τὴν βασιλικὴν ἐπιδείκνυμένους μεγαλοπρε-
πειαν, Κωνσταντινούπολιν ἐπωνύμασεν)· ἐνταῦθα
τοῖνον πολλὰ τῶν ἀγαλμάτων ἀχθῆναι κελεύσας, ἐν
τε τῷ θεάτρῳ καὶ ταῖς πλατείαις ἱδρύσατο. Ναοὺς
δὲ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης θεοὺς ἀνέστησε· καὶ
τότε δὴ μάλιστα τὸ παρὰ τοῦ Δαυὶδ εἰσέλθῃ λόγιον
πληροῦμενον, ὅτι Βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ θεός·
καὶ ὅτι Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς·
καὶ ὅτι Τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπό-
ζει τῶν θνῶν. Αὐτὸς δηλαδὴ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν
ἡγεμόνες, καὶ ἀπὸ τοῦδε, πάντα μὲν ἔθνη εἰρήνην ἔγον
καὶ ἡσυχίαν, τοῦ Κυρίου πίντω· τὸν αὐτοῦ
βασιλεὺς δοξάζοντες, καθὰ δεῖ [f. δεῖ] καὶ ἐπηγγελματο. Τοὺς γὰρ δοξάζοντάς με, φησὶ, δοξάσω, διὰ τοῦ προ-
φητικοῦ εἶπε στόματος.

A haeredem se statim probavit. Nam fideles, qui
Romae erant, non solum plena libertate donavit,
sed etiam honoribus ac dignitatibus auxit: ipsos-
que per omnem civitatem et regionem cum man-
datis ad praesides mittens, suam erga illos bene-
volentiam manifestavit; ac eunctis, qui sub di-
tione sua erant, districte praecipit, ne ullius pri-
vilegii favore Christianos ullo praetextu privatos
vellent. Quare Deus noluit bonitatem tantam praemio suo fraudare, sed illi rependit tum praesentis
vitae bonis, nempe affluentia divitiarum, et omni-
bus quae exinde sequuntur commodis, tum eun-
ctis imperii pulchris symbolis atque delictis ac
insuper victoriis quas de omnibus suis hostibus
reportavit, tum vero maxime verae fidei dono, e
caelo illum, ut olim Paulum, vocans (decebat enim
etiam vocationem ejus magnificam et plane caelestem esse). Cum enim esset cum Maxentio arma
collaturus, ostendit illi crucem in caelo, quae ra-
diantibus stellis media licet die constabat, addi-
tis litteris, quae victoriam per eam obtinendam signi-
ficarent. Coelesti hac visione commotus, ille ostenso
signo usus est: compertaque ex felici exitu invicta
ipsius virtute, Sylvestro sanctissimo Romano ponti-
fici Christiana fide imbuendum se tradidit: factus-
que Christianis *virga virtutis* **, confestim tem-
pla idolorum claudi, et profanum altarium ignem
extingui jubet, accendi vero veritatis lucernam et
oleum unctionis. Terram quoque impuro animalium
sanguine, et aerem infectionibus ex sacrificiorum
nidore et fumo manantibus purgavit, eorumque
loco pia sacrificia et suaveolentia thymiamatum
aromata, sacrasque nocturnas stationes constituit.
Statuas, quibus tunc Roma referta erat, alias in
pulverem comminuit, alias igni aut alio modo
consumpsit, alias Byzantium (quam civitatem abs
se ex parva magnam effectam et suo nomine *Con-
stantinopolim* appellavit) translatas, in theatro
atque plateis collocavit ac sacra demum templa
ubique terrarum erexit. Quare tum vel maxime im-
pletum esse compertum est illud Davidis regis:
Quoniam rex omnis terrae Deus *: et, *Domini est
terra et plenitudo ejus* *: ac, *Domini est regnum et
ipse dominabitur gentium* *. Hinc vero factum est,
ut ipse imperator, ejusque omnes duces, adeoque
et omnes populi, summa tunc pace ac tranqui-
litate fruerentur; Domino 481 scilicet regem suum
glorificante, quemadmodum per prophetam pro-
misit, dicens *: *Glorificantes me glorificabo*.

** Psal. cix, 3. * Psal. xlviii, 8. * Psal. xxi, 29. * I Reg. ii, 52.

Variae lectiones et notae.

(6) Anno Christi 306, quo e vivis excessit Con-
stantius Chlorus.

(7) *Ισ. κληρονομον.*

(8) *Ισ. αὐτοῖς.*

(9) *Ισ. ἀμφοῖς.*

(10) *Ισ. καλέσας.*

(11) De hac apparitione agit Eusebius in *Vita
Constantini*, lib. ii, cap. 28.

4. At interea irreconciliabilis salutis nostræ hostis, pessimus ille draco, obarmato contra orthodoxam fidem Ario Alexandrino, bellum infensissimum in Ecclesiam movit, quo gravissimum ipsi intulit detrimentum. Verum imperator Constantinus divino zelo e contra se armavit, atque convocatis in civitate Nicæa trecentis octodecim episcopis, ipse etiam cum illis sedens, Arii errorem, Dei Filium (væ scelestam linguam!) creaturam ac servum prædicantis, condemnat ipsumque Arium ex Ecclesia, publice de illo triumphans, eiecit: sicque splendido præconio firmat orthodoxam fidem, clara et elata voce pronuntians Filium *consubstantialium Patri, lumen de lumine ac Dominum et Creatorem, non creaturam*. At demum, cum diu pie sancteque regnasset, Christoque semper placere pro viribus studuisset, tribus post se relictis filiis, excedit e vita: atque ex temporario hoc terrenoque imperio ad æternum et incorruptibile transferatur, destructis primo quidem gentilismo, deinde Arianismo, qui non minus et forte etiam magis illo, Ecclesiæ Dei nocuit, siquidem domestica mala extraneis pejora esse solent.

5. Filius ejus major Constantinus Gallias et cæteras regiones, quæ Occidentali Oceano adjacent, simul cum Britannicis insulis in partem habuit: Constantinus natus minimus Italiam ac ipsam Romam usque ad Illyricum: Constantius autem inter utrumque ætate medius Orientem cum Africa et Ægypto obtinuit. His omnibus curarum summa fuit, ut orthodoxa fides simul cum pietate firma consisteret. Quare pietatem et veritatem omni studio prosequentes, quietam ac tranquillam vitam in religionis omniumque virtutum cultu traduxerunt. Quamquam enim Constantius interdum orthodoxos vexaverit, nihilominus etiam tunc nonnisi zelo ac desiderio pacis Ecclesiarum (tametsi non secundum scientiam* zelus is esset) operabatur. Quare et cuncta idolorum templa et altaria ita excindi mandavit, ut nec vestigium illorum ipso superstite remaneret. Verum et his mors vitam fatali falce præcidit.

6. Constituitur vero imperator alius, nequissimus et impiissimus (si tamen decet **482** eum imperatorem appellare, qui contra Christum Dominum cervicem attollens, ei dixit: *Vias tuas scire nolo**), nempe Apostata et prævaricator infamis Julianus: de quo si paulo fusius hic dixero, nemo consilium meum reprehendat, quasi extra metam excurram:

* Rom. x, 2. * Job xxi, 14.

δ'. Ὁ δὲ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἀδιάλλακτος ἔχθρ· καὶ ἀρχέκακος δράκων, Ἀρειὸν τὸν Ἀλεξανδρῆν κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας ἐπλήσας, πόλεμον ἐπήγειρε τῇ Ἐκκλησίᾳ πικρὸν· ὅφ' οὗ ταύτην οὐ μετρίως ἐκάκωσεν. Ἄλλ' ἀνθοπλίζεται τῷ θεῷ Ζήλῳ Κωνσταντίνος ὁ βασιλεὺς, καὶ κατὰ τὴν Νικαίων πόλιν, τριακοσίους δέκα καὶ ὀκτὼ ἀρχιερεῖς μετακαλεσάμενος, συνεδριάσας δὲ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς, τὴν μὲν Ἀρείου κακοδοξίαν, ἣ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ (φεῦ τῆς μιαιφάνειας γλώττης!) κτίσμα καὶ ποίημα, καὶ δοῦλον ἐκήρυττε, τοῦτον μὲν πάσης Ἐκκλησίας ἀπελαύνει, θριαμβεύσας αὐτὸν δημοσίως· λαμπρῶ δὲ κηρύγματι ἀναθέμενος τὴν ὀρθοδοξίαν, καὶ τρανῶς ἐν παρόρσει ἐκδοῦν, ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν ἀναγορεύει τῷ Πατρὶ, καὶ ὥς ἐκ φωτός, καὶ Δεσπότην καὶ

Ποιητὴν, ἀλλ' οὐ ποίημα. Βασιλεύσας δὲ εὐσεβῶς καὶ ὁσιῶς, καὶ τῷ Χριστῷ εὐαρεστήσας ὡς ἦν δυνατόν, ἐπὶ τρισὶν υἱοῖς καταλείπει τὸν βίον, ἀπὸ τῆς προσκαίρου καὶ χαμαιζήλου μετατεθείς βασιλείας ἐπὶ τὴν αἰώνιον καὶ ἀνδρόνιον (12), καὶ ὥσπερ τὸν Ἑλληνισμὸν πρότερον, οὕτως καὶ τὸν Ἀρειανισμὸν ἀφανίσας ὑστερον, ὃς οὐχ ἤττον ἐκείνου, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, τὴν Ἐκκλησίαν ἐλύπησεν· αἱ γὰρ ἐκ τῶν οἰκείων κακώσεως, βαρύτεραι.

ε'. Τῶν δὲ υἱῶν αὐτοῦ Κωνσταντίνου μὲν τῷ πρώτῳ, αἱ τε Γαλλίαι καὶ τὰ πρὸς τῷ πέρας τοῦ ἑσπερίου Ὀκεανοῦ, αἱ τε Βρετανικαὶ νῆσοι εἰς κληρὸν ἀπενεμήθησαν· Κωνσταντῖν δὲ τῷ ὑστάτῳ, αἱ τε Ἰταλίας καὶ αὐτὴ ἡ Ρώμη ἄχρι καὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ (13)· Κωνσταντῖν δὲ τῷ μέσῳ, ἡ τε Ἀγὴ (14) ἅπασα, καὶ Λιβύη, καὶ Ἀἴγυπτος. Τοῦτοις δὲ πᾶσι σπουδῇ, καὶ μελέτῃ, καὶ ἐπιτήδευμα, περὶ τὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ σύστασιν τε καὶ εὐσέβειαν καὶ ὀρθοδοξίαν ἦν· ἐν εὐσεβοῦντες, καὶ ὀρθοτομοῦντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἥρεμον καὶ ἡσυχον βίον διέγωσιν ἐν πάτῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι. Εἰ γὰρ καὶ Κωνσταντίνος παραλιπών τι τοὺς ὀρθοδόξους, ἔδοξεν οὐκ ἀνεχόμενος τῆς τοῦ ὁμοουσίου φωνῆς, ἀλλὰ καὶ τότε ζήλῳ καὶ πόθῳ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνης, ἦν καὶ (15) κατ' ἐπίγνωσιν ὁ ζήλος εἰργάζετο, ὥστε καὶ καθαιρεθὲν (16) πάντας τοὺς τῶν εἰδώλων ναοὺς τε καὶ βωμοὺς, ὡς μὴδὲ ἔχνος αὐτῶν ἐναπολειφθῆναι τῷ βίῳ, διεκελεύσατο. Ἀλλὰ καὶ τούτους μὲν τὸ τοῦ θανάτου δρέπανον ἀποθερίζει τῆς παρούσης ζωῆς.

ς'. Καθίσταται δὲ βασιλεὺς ἕτερος, παρανομώτατος καὶ ἀσεβὴς (εἰ γε δεῖ τοῦτον βασιλεῖα φάναι), ὁ κατέναντι τοῦ Χριστοῦ τραχηλιάσας καὶ εἰπὼν πρὸς αὐτόν· Ὁδοὺ σου εἰδέναι οὐ βούλομαι, ὁ Ἀποστάτης καὶ παραβάτης καὶ δυσώνυμος Ἰουλιανός· περὶ οὗ μακρὰ τινα βουλευμένοις ἡμῖν διηγῆσασθαι, μηδεὶς ἐπιμεμψέσθω, πόρρω τῆς μῆσης (17) θέειν

Varie lectiones et notæ.

(12) An. 337.
(13) Et Illyricum ipsum, ac præterea Thraciam, Macedoniam et Græciam, Africam, Siciliam, reliquasque insulas.

(14) Ἰσ. Ἐφῶ.
(15) Ἰσ. εἰ καὶ οὐ.
(16) Ἰσ. καθαιρεθῆναι.
(17) Ἰσ. μέσης ἢ μητίως.

ἡμᾶς ἡγησάμενος. Μάλιστα γὰρ οὐκ ἀχρηστος τῇ A
Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τοῖς φιλομαθεῖν ἀκροα-
ταῖς, ἡ τῶν πάλαι γεγεννημένων διηγήσεις. Τὸ γὰρ
πολλὰ εἰδέναι πολλοῦ ἀξίον, ὡς τις ἔφησεν.
Ἐπειτα οὐδὲ τῆς τοῦ λόγου ὑποθέσεως πόρρω ταῦτα.
Ἀθλήσις μὲν γὰρ μαρτύρων, ἡ τοῦ λόγου ὑπόθεσις.
Οὗτοι μὲν οὖν κατὰ τοὺς Ἰουλιανοῦ χρόνους ἡθλη-
σαν· εἰ τοίνυν, ὡς ἔνεστι, κατὰ τῶν Χριστιανῶν
μηνίας τοῦδε τυράννου ἐπεμνήσθημεν, ὡς ἂν πε-
φανῆς ἔσται τῶν μαρτύρων ἡ γενναίότης, ὅτι πρὸς
καιρὸς τοιοῦτους ἰδρύσαντο [sc. ἡνδρίσ.], καὶ τοιοῦτον
τυράννον τῶν προσταγμάτων καταλιγώρησαν, τοῦ
πάντας διώκτας ἀποκρύψαι φιλονεικίσαντο. Ἐπεὶ
καὶ τῶν ἄνω ῥηθέντων τούτων ἔνεκεν ἐπεμνήσθημεν,
ὡς ἂν κεφαλὴν ἡμῖν ὁ λόγος ἔχοι, καὶ εἴη ἀρτιμελής
τε καὶ τέλειος.

Ζ. Τούτῳ τοίνυν τῷ Ἀποστάτῃ, πατὴρ μὲν ἦν
Κωνσταντῖνος, ὁ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἀδελφός,
Κωνσταντίου μὲν ἄμφω πατρός· μητρῶν δὲ, ὁ
μὲν Θεοδώρας τῆς Ἐρκουλίου θυγατρὸς, ὁ δὲ Ἑλέ-
νης τῆς πανευφύμου, καθὰ καὶ φθάσαντες εἴπομεν.
Ἦν δὲ Ἰουλιανὸς πρεσβύτερος ἀδελφός, Γάλλος
ὄνομα τούτῳ. Ἐπεὶ δὲ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας
ἀπῆλθε τοῦ βίου, εἰς Κωνσταντῖνον δὲ περιέστη τὰ
τῆς ἑφᾶς σκήπτρα, νεωτερισμοῦ τινος ἐμπειρόντος
τοῖς στρατιώταις, Δαλματίας μὲν ὁ νέος ὁ τοῦ πα-
λαιου Δαλματίου υἱὸς ἀνῆρηται σὺν ἄλλοις πολλοῖς,
τοῦ αὐτοῦ γένους καταγόμενος· Γάλλον δὲ καὶ
Ἰουλιανόν, τὸν μὲν ἀρρώστια συμῃσα δεινῇ, καὶ
μετ' ὀλίγον ἐπάξειν ἐλπίζομένην τὸν θάνατον· τὸν δὲ C
τῇ ἡλικίᾳ νέον (ὁκτώ γὰρ ἔτη τότε γεγονώς ὁ
κατάρματος (18), καὶ διὰ τοῦτο πρὸς αὐτὸν ὁ βασι-
λεὺς ἐφιλανθρωπέυσατο· τὸ δὲ μείζον καὶ κυριώτε-
ρον, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων ἄδυστος, κολαστὴν
πικρὸν Χριστιανοὶς ἀνατρέφοντας διὰ τὴν ἀνεσίαν),
ἐκ μέσου τῶν στρατιωτικῶν ξιφῶν ἤρπασεν. Ἐπεὶ
δὲ ῥῆσιν ἔσχε τὰ τῆς νόσου τῷ Γάλλῳ, παραλαβὼν
τὸν ἀδελφὸν Ἰουλιανόν, εἰς Ἰωνίαν ἄμφω κατέρ-
ρουσι [sc. καταΐρουσι], πολλοῖς τηλικαῦτα σοφισταῖς
καὶ φιλοσόφοις ἀνοήσαν· ἔνθα δὲ καὶ διατρίβοντες
πᾶσαν μετήρσαν παιδείαν, εὐγενῶς καὶ μεγαλο-
πρεπῶς, καὶ αὐτὸ τοῦτο βασιλικῶς ἀναγόμενοι. Ἦν
γὰρ αὐτοῖς καὶ χρημάτων εὐπορία πολλή, πάντα τὰ
πατρῴα αὐτοῦ βασιλείως· αὐτοῖς ἀνέντος. Ὅτε δὲ καὶ
ναὺν Μάρτυσιν ἀνίσταν ἀρξαμένοις ἀμφοτέροις τοῖς D
ἀδελφοῖς, καὶ διανεμαμένοις ἑκατέρῳ μέρος, Γάλλῳ
μὲν ἡ μερὶς καλῶς εἶχε, καὶ ἀνυψοῦτο ὁσημέραι·
Ἰουλιανὸς δὲ, ὅσον ψυχοδόμει, πάλιν αὐτομάτως
ἐβλεπε καθαιρούμενον· οὐδὲ τῆς γῆς, οἶμαι, δυνα-
μένης βαστάσαι τὴν τοῦ ἀσεβοῦς ἐπικεχυμένην
ἀσέβειαν. Ἀλλὰ τῶν μὲν ἄλλων (19) ἡ φιλανθρωπία
τοῦ βασιλέως Καίσαρα καθιστᾷ· Ἰουλιανὸς δὲ περι-
ηται, εὐτέλειάν τε ἀσκήν, καὶ φιλόσοφος εἶναι προ-
ποιούμενος.

Ἡ. Οὐ μὲν τι [sc. μέντοι] Κωνσταντῖνον ἐλάνθανεν
ἡ τούτου δεινότης, καὶ ἡ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ σα-

uillissima enim est Ecclesiae studiosisque auditori-
bus rerum, quae vetustis temporibus contigerunt,
enarratio. Scire enim multa multum valet, ut
quidam dicebat. Deinde, neque ab argumento ora-
tionis hujus aliena sunt, quae dicturus sum. Certa-
men enim martyrum causa disserendi mihi nunc
est: qui, cum imperante dicto Juliano certave-
rint, congrue de ipsius tyranni furibunda in Chri-
stianos insania mentio praecedat; ut sic clarior
fiat horum martyrum invicta constantia, qui tam
iniquis temporibus firmi steteret et immobiles, ta-
lisque tyranni, qui omnes alios persecutores supe-
rare voluisse videtur, mandata contempnere. Priora
etiam ideo a nobis dicta sunt, ut orationi nostrae
instar capitis essent, eaque suis omnibus partibus
B integra ac perfecta foret.

7. Hic igitur Apostata patrem habuit Constan-
tium, Constantini Magni fratrem. Hi duo enim ex
eodem patre erant, non item ex eadem matre; sed
is quidem ex Theodora Herculi filia, hic vero ex
celeberrima Helena, ut jam diximus. Erat vero Ju-
liano frater senior nomine Gallus. Statim autem ac
Constantinus vita excessit, atque Constantius Orien-
tis imperium adeptus est, facta a militibus novi-
tatis amantibus insurrectione, Dalmatius junior
senioris Dalmatii filius, perimitur cum ceteris ejus-
dem generis, praeter Gallum et Julianum: quorum
alterum gravis superveniens infirmitas, quae ipsi
mortem brevi allatura credebatur, alterum tene-
rior adhuc aetas (nondum enim octavum annum
tunc excesserat scelestus ille; quamobrem impe-
rator cum illo humanius sibi agendum putavit,
sicque, quod majus et terribilius et Dei judiciorum
abyssus, saevum Christianis tortorem indulgentia
sua enutrivit), ex impendentibus militum gladiis
eripuerunt. Ut vero primum Gallus convuluit, as-
sumpto secum fratre suo Juliano, in Ioniam rhe-
toribus et philosophis, id temporis, inclytam comi-
gravit: ubi ambo diu commorantes, integrum
disciplinarum curriculum absolverunt, ingenue,
magnifice et regie educati. Cum enim imperator
cuncta patris bona eis dimisisset, facultatibus quan-
tissime abundabant. Quare et propriis sumptibus
templum sanctis martyribus aedificare aggressi sunt.
Cum vero singuli peculiarem sibi templi partem
aedificandam destinassent, Galli quidem pars recte
se 483 habebat et crescebat quotidie, Julianus
autem quidquid aedificabat, rursus ad terram sua
sponte corrui perspiciebat: scilicet neque terra, ut
puto, ferre poterat latentem hominis illius impieta-
tem. Cum vero postea imperatoris clementia Gallum
Caesarem creasset, Julianus interim frugaliter vivens,
ac philosophum simulans, huc illucque vagabatur.

8. Attamen Constantium non omnino fugit ipsius
perversitas, vacillatio in fide, et in gentilismum

Variae lectiones et notae.

(18) Quinquennem eum tunc fuisse plerique affirmant.

(19) sc. τὸν μὲν Γάλλον.

propensio. Quamobrem ex Ionia accersitum, Nicomediū mittit, ut ab Eusebio illius civitatis episcopo doctrina et eruditione claro, non tam profanis disciplinis, quam Christianæ religionis documentis penitus instrueretur: addiditque illi mandatum, ne Libanii (qui Antiochiæ quæ est ad montem ortus, religione gentilis erat, atque per id tempus rhetoricam Nicomediæ edocebat, magnamque sibi ob eloquentiæ vim famam et auctoritatem apud omnes conciliaverat) scholam frequentaret. At ille scelestus, imperatoris mandata pro nugis habens, multo magis Libanio quam Eusebio præceptore utebatur: nam et sæpe ad illud nocturno tempore (scilicet tenebrosus ad tenebrosum ob dignas tenebris confabulationes) clam accedebat; et mercede conducebat alios, qui Libanium adeuntes ejus ad se lectiones perferrent. Per id tempus vero lector in ecclesia Nicomediensi ab Eusebio ordinatus est, ut sacros Dei libros legeret; et hoc quidem jussu imperatoris, ut multorum est sermone vulgatum: verius tamen, quia ipse Julianus clericalem habitum inducere sponte voluit, ut hoc stratagemate a se jam conceptum ab omnibus de affectata ab ipso tyrannide suspicionem amoveret, meliusque lateret anguis sub herba. Tunc etiam fuit, cum Maximus quidam, qui sub philosophiæ larva in omni præstigiis genere se exercebat, et Epheso Nicomediā venerat, Juliano familiariter adherens, cum impiis ac tartareis mysteriis initiavit, firmioremque ipsi de imperio aliquando obtinendo spem injecit.

9. Interea Gallus, quod altius sese quam Cæsarem decebat efferret, ac tradita sibi potestate uteretur immoderatus, occiditur: ac ipsemet Julianus fraternæ temeritatis pœnas jam jam erat subiturus. Verum imperatrix Eusebia non solum istud repressit imperatoris consilium, sed etiam ipsius animum adeo in contrariam partem inflexit (multum enim valent muliebria verba, præsertim apud faciles viros), ut eum in fratris sui locum **484** Cæsarem creaverit, ac tradito insuper exercitu, miserit contra barbaros qui in Galliis tumultus ciebant. Julianus, opportunitatem hanc nactus, duces exercitus ac singulos militum ordines identidem alloquitur, ac sibi conciliat (omnes enim regum mutationibus gaudere solent, sed præsertim milites, ut qui majus emolumentum exinde spectant): quare repente ab iis imperator saluatur. Fama vero est, cum corona, quæ novi imperatoris caput redimiretur, in promptu non esset, unum ex militibus torquem aureum, qui vulgo *brachiale* di-

A θρόνῳ, καὶ ἡ πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν συνδιάθεσις. Ταύτῃ τοι καὶ μετακαλεῖται μὲν αὐτὸν ἐκ τῆς Ἰωνίας, εἰς δὲ τὴν Νικομηδεῖαν ἐξαποστέλλει, ὥστε ὑπὸ Εὐσεβίου καθηγγητῇ (ἐπίσκοπος δὲ ἦρα τῆς Νικομηδεῖαν ἦν ὁ Εὐσεβίος, οὐ μικρὰν ἐν λόγοις ἔχον δόξαν), τὰ Χριστιανῶν καὶ Ἑλλήνων παιδεύεσθαι. Ἀπείρητο δὲ αὐτῷ ἐκ βασιλείως τῷ Λιβανίῳ ἐκφαιν, ὃς πατρίδος μὲν ἦν τῆς πρὸς τὸ ὄρος (20) Ἀντιοχείας, Ἑλληνίζων δὲ τὴν θρησκείαν· καὶ τῇ καὶ αὐτῷ σοφιστεῶν Νικομηδεῦσι, μέγα κράτος ἐκ εὐλογητικῆς κατὰ πάντων ἐφέρετο. Ἀλλ' ὅγε θεομισθὸς Ἰουλιανὸς, τὰ βασιλείως προσταγμάτων ἰσως καὶ ληρήματα θέμενος, μᾶλλον τι συνείνει Λιβανίῳ ἢ Εὐσεβίῳ· τοῦτο μὲν λαθραῖος καὶ ὑπὸ σκότει πρὸς ἐκεῖνον φοιτῶν, ὁ σκοτεινὸς πρὸς τὸν σκοτεινόν, οὗ τὰς ὄντως σκότους ἀξίας ὀμιλίας ἐκείνας· τοῦτο δὲ καὶ μισθοῦς ἐτέροις διδοῦς, ὡς ἂν Λιβανίῳ προσφορῶντας, τὰς διαλέξεις ἐκεῖνον πρὸς αὐτὸν μετ' ἐπιμελείας διαπορρημεύοιεν. Τότε δὴ καὶ ἀναγνώστης ἐν τῇ Νικομηδεῖαν ἐκκλησίᾳ καθίσταται, ὥστε τὰς θείας ἐπαναγινώσκειν [f. ὑπαν.] τῷ θεῷ βίβλου, ὡς μὲν ὁ τῶν πολλῶν λόγος προσταχθὲν τῷ Εὐσεβίῳ παρὰ τοῦ βασιλέως· ὡς δὲ τ' ἀληθὲς ἔχει, αὐτὴ αὐθαίρετως τὸ σχῆμα τοῦ κληρικοῦ ὑπόδους, ἵνα διαπαίξῃ τὴν ἐν τῷ αὐτῷ πάντων ὡς τυραννιῶντα [f.—π] ὑπόνοιαν, καὶ λάθῃ βασιλέως ὑποτρέχόμενος. Τότε δὴ καὶ Μάξιμος (21) τις, ὁ πᾶσαν γοητείαν ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας· μετῴων προσωπεῖον, ἐκ τῆς Ἐφέσου τὴν Νικομηδεῖαν ἐπιστὰς, συγγίνεται μὲν Ἰουλιανῷ, **C** τελεῖται δὲ αὐτῷ τὰς ἀθέους καὶ βαρβαρώδεις ἀληθείας τελετὰς, καὶ τὰς τῆς βασιλείας ἐλπίδας, κατὰ [f. ἐν] βεβαιωτέρας ἐγκαθίστησιν.

θ'. Ἐπεὶ δὲ Γάλλος μὲν μεῖζον τῆς τοῦ Καίσαρος ἀξίας φρονήσας, καὶ ἀμέτρως τῇ ἐξουσίᾳ χρητάμενος ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο· ἐμελλε δὲ καὶ Ἰουλιανὸς, τῆς τοῦ ἀδελφοῦ ἀπολαύσαι θρασυτήτος, ἢ βασιλεύσα Εὐσεβίᾳ τῇ τοῦ βασιλέως βουλῇ ἐν γῇ κατέστειλε (22), καὶ οὕτως εἰς τουναντίον τὴν γνώμην αὐτοῦ περιέτρεψε (δύνανται γὰρ μεγάλα γυναικὸς λόγοι, καὶ μάλιστα πρὸς ἄνδρα τὸ ἦθος εὐκόλον), ὡς τὸ [f. ὥστε] Καίσαρα τοῦτον ἀντὶ τοῦ ἀδελφοῦ καταστήσαι Γάλλου, καὶ στρατιᾶν αὐτῷ ἀξιόλογον δοῦναι, καὶ στεῖλαι κατὰ τῶν ἐν Γαλλίαις Βαρβάρων. Ὁ δὲ καιροῦ δραξάμενος, συλλαλεῖ μὲν τοῖς ἡγεμόσι τοῦ στρατοῦ, συλλαλεῖ δὲ καὶ αὐτοῖς τοῖς τῶν στρατιωτῶν τάγμασι (χαίρουσι γὰρ ταῖς βασιλέως μεταβολαῖς καὶ πάντες μὲν, μάλιστα δὲ τὸ στρατιωτικὸν φύλον, ὅσῳ καὶ πλείω καρδαίνειν ἐλπίζουσι)· καὶ βασιλεὺς εὐθείως ἀναγορεύεται (23). Λόγος δὲ ἴστιν ἐνταῦθα μετὰ τῶν ἄλλων, ὡς φασιν, ὅτι σιφάνου μὴ εὐρίσκομένου ὡς τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν ταινιώσουσιν, εἰς τῶν στρατιωτῶν τὸν χρυσοῦν αὐτοῦ

Variae lectiones et notæ.

(20) Si non sit mendum in codice, videtur auctor asserere voluisse, Libanium non Antiochiæ in Syria, neque in alia cognomine urbe (plures enim sunt), sed Antiochiæ, quæ ad Taurum montem posita erat, natum fuisse. Plerique auctores eum absolute Antiochenum dicunt.

(21) Huic Maximo Ephesio præcipue tribuendum esse Juliani a Christiana fide apostasiam, constat ex Libanii Panegyrico in Julianum, Socrate l. 13, cap. 1; Sozomeno l. v. c. 2; Suida, aliisque.

(22) Id. ἐγκατεστήσιν.

(23) Anno 361.

στρεπνόν, ὃν δὴ καὶ βραχίονα ἢ συνήθης οἶδε φωνῇ καλεῖν, τῆς αὐτοῦ χειρὸς ἐξελών, ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ τυράννου τέθεικεν. Εἶτα Κωνσταντίος μὲν τὴν ἀποστασίαν αὐτοῦ μαθὼν, καὶ ὅλοις θυμοῖς κατ' αὐτοῦ χωρῶν, ὡς ἀνάξιον αὐτὸν ἀμύνηται, κατὰ μέσσην τὴν ὁδὸν τοῦ βίου καὶ τῶν ἐλπιδῶν ἐκκόπτεται· ὑπὸ δὲ τῷ ἀσεβεῖ καὶ ἀλιτηρίῳ, μᾶλλον δὲ Ἀποστάτῃ καὶ παρὰ δάτῃ, τὰ σκῆπτρα τῆς εὐσεβοῦς βασιλείας γίνονται.

Γ'. Καὶ ὅρα μοι τὸ βάθος τῆς παρανόμου αὐτοῦ δολιότητος. Οὐκ εὐθὺς ἐξέρυξε [f. -ρυξε *vel* ἐξέρβηξε] τὴν κακίαν ὁ δόλιος· οὐδ' ἀπεγύμνωσε τὴν ἀσεβειαν ὁ παράνομος· οὐδὲ τὸ διώκειν ἤρξατο ὁ Ἀποστάτης (εἶδε [f. ἤδει] γὰρ ὅτι τῆς βασιλείας αὐτοῦ μήπω πῆξιν λαβούσης τελείαν, οὐκ ἀσφαλὲς [f. -λως] τὰ Χριστιανῶν παρακινήσεις [f. -σεις *vel* -σαι ἂν], ὡς αὐτὸς ἐβούλετο, οὕτως κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης βίρωθεις καὶ ἀνδρυνθείσης [f. ἀδρ. *vel* ἰδρ.] τῆς πίστεως τῶν ὁρθοδόξων)· ἀλλὰ τοὺς τε ἐπισκόπους, ὅσοι κατὰ τοὺς Κωνσταντιῶν καιροὺς καὶ χρόνους τῶν Ἐκκλησιῶν διὰ τὴν πίστιν ἐξειδωθήσαν, τῆς ἐξορίας ἀνακαλεῖται, καὶ τὰς Ἐκκλησίας αὐτοῖς ἀποδίδωσι (24)· καὶ κηρύσσει δὲ ἐκκλησιαστικῶν ἐπερ τινὼν ἀφρήθισαν πρότερον παρ' αὐτοῦ, ταῖς Ἐκκλησίαις ἀπεκατέστησεν. "Ὅτε δὲ πῆξιν αὐτοῦ τὸ κράτος τῆς βασιλείας ἔλαθε, τότε διανοιγῆναι μὲν προστάττει τοὺς τῶν εἰδωλῶν κεκλεισμένους ναοὺς (25)· ἀπεσθαι δὲ τὸ ἐπιδῶμιον πῦρ· τελείσθαι δὲ καὶ τὰς ἐναγείς τελετὰς τῶν θαιμῶν, καὶ τὰς ὅπ' αὐτοῖς νενομισμένας θυσίας τοῖς Ἑλλησιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄν τινες ἐπὶ Κωνσταντίου ἦ ναὶν καθεῖλον εἰδωλικόν, ἢ στήλην εἰδωλικὴν κατέβαζον, τοὺτους ἢ τὰ καθαιρέθιντα ἀνοικοδομεῖν καὶ τὰ καταγόντα καινουργεῖν, ἢ πικραῖς τιμωρίαις καὶ θανάτῳ, δυσοίσταίς καὶ ποιναῖς ὑποβάλλεσθαι. Ἐν οἷς ἦν καὶ Μάρκος ὁ Ἀρεθούσιος, δὲ τῶν σεσωκότων ἐξαγίστων εἰς ὃν, ὁπηνίκα τὸ σύμπαν αὐτοῦ γένος σφαγῇ παρεδίδοτο, ναὶν μὲν καθεῖλεν εἰδωλικόν· ἀνεγείρειν δὲ τοῦτον ἀναγκαζόμενος, ἐπεὶ μὴ ὑπῆκουεν, ἄλλας τε δεινὰς καὶ πολλὰς τιμωρίας ὑπέστη, καὶ τέλος, παῖσιν ἐκ παίδων μετέωρος ἀνεπέμπετο, γραφίσις ὑποδεχομένοις (26) τὸ γηραλέον ἐκείνου σῶμα τὸ τίμιον· καὶ γῆς θνῶς καὶ τῶν τῆς γῆς ὑψηλότερος. Τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας κοινῶς καθαιρεῖσθαι προσέταξε, καὶ μήτε μαθημάτων Ἑλληνικῶν μετέχειν Χριστιανοῖς [f. -νοῖς]. μήτε ἀζημιμάτων συγκλητικῶν (27). Πολλοὶ μὲν οὖν ἡδέως

A citur, e dextera sua detractum, capiti ipsius tyranni imposuisse. Constantius, ejus rebellionis nuntio accepto, plenus ira contra ipsum movi, ut de indigno illo ultionem sumeret. Verum medio in itinere morte interceptus, spe omni frustratur: sicque in manus impii illius Apostatæ sacri imperii sceptrum devenit.

10. Attende vero insignem hujus iniqui versutiam. Non enim statim nequitiam suam effudit astutus, nec statim impietatem suam detexit sceleratus, nec statim persecutionem inchoavit Apostata (sentiebat enim parum tutum sibi fore, si imperio suo nondum plene firmato, Christianos, quorum fides tam altas radices ubique terrarum egerat, exagitare aggrediretur); sed episcopos qui Constantii tempore, fidei causa ejecti fuerant, ab exilio revocatis ad ecclesias redeundi suas potestatem fecit; et facultates etiam ecclesiis quibus ablata fuerant restituit. Ut vero perspexit imperii sui potentiam satis esse firmatam, tunc nulla mora templa idolorum reserari jubet, ac profanorum altarium ignem accendi: execrables item demonum ritus, atque ab ipsis instituta cæcisque demanda gentilibus sacrificia celebrari jubet. Qui vero Constantio imperante idolorum aut templum diruerant, aut monumentum aliquod confragebant, eos mandat, aut diruta reedificare, et confracta reparare, aut diris tormentis et poenis intolerabilibus subijci, aut etiam vita privari. Inter hos fuit Marcus Arethusius, unus ex illis qui infausto sidere ad servandum Julianum ipsum operam suam contulerant, cum totum illius genus neci traderetur. Porro hic templum idololatricum destruxerat. Jussus illud reedificare, haud paruit. Quare postquam multa alia tormenta sustinuit, tandem a pueris ad pueros pendulus remittebatur, qui cultris pennariis excipiebant venerandum senile corpus illius, qui terriæ, 485 cunctisque terrenis reipsa sublimior erat. Præter hæc, Julianus præcepit generaliter ecclesias Dei ad terram dejici, vetuitque, nec Christiani Græcanicarum disciplinarum participes fierent, atque ab omni senatoria dignitate eos arcendos constituit. Idcirco multi sponie ac lubenter dignitatum insignia abjecerunt, omnia arbitantes ut stercora, ut Christum lucrifacerent". (Ex quo-

⁷ Philipp. iii, 8.

Variae lectiones et notæ.

(24) Causam hujus concessionis satis ab hic indicata diversam, et magis iniquam affert Sozomenus l. v, cap. 5, nempe: "Ὅτε ὑπὸ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐρίδος ἐμφυλίου μάχῃ πολεμῆσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, ut domesticis litibus et contentionibus Ecclesiam oppugnaret. Hoc idem innuit Ammianus Marcellinus l. xii, c. 5: scilicet, eo modo putabat ille Christianum nomen posse perire de terris, si.... sacrilegas dissensiones liberas esse permitteret, ut ait Aug. ep. 166, num. 105.

(25) Tunc, inquit Ammianus l. xii, cap. 5, sacerdotis patefacti arcam, et planis absolutisque de-

cretis aperiri templa, arisque hostias admoveri ad deorum statuit cultum. Tunc etiam, inquit Socrates l. iii, cap. 11, τὰ ἐκρὰ τῶν Ἑλλήνων ἱγέμετο, gentilitium templa aperta sunt. Idem habet Theodoretus l. v, c. 21.

(26) Hæc pericope ita corrigenda ex Gregorio Nazianzeno orat. 3 (ejus enim verbis hic auctor manifeste utitur): Παῖσιν ἐκ παίδων μετέωρος ἀνεπέμπετο γραφίσιν ὑποδεχομένους τὸ γενναῖον σῶμα.

(27) Scilicet, ut ait Augustinus l. xviii, De civ. Dei, c. 52, Christianos liberales litteras docere ac discere

rum numero fuere Jovinianus et Valentinianus, quos postea Deus ad imperii fastigium, statuto tempore, evertit.) Sed multi vana gloriæ cupiditate verum Deum ac Dominum nostrum Jesum Christum abnegarunt.

11. Cunctis vero episcopis infensus erat Julianus, sed in id præsertim incubuit, ut Athanasium Alexandriæ episcopum, utpote strenuum Christianæ fidei propugnatorem et gentilismi aversorem validissimum, comprehenderet. Verum sanctus pontifex, ut hoc rescivit, obediens latæ a Christo legi^a, tempore quo persecutor alio distractus erat, opportune usus, conscensa navi, Alexandria solvit, seque in fugam conjecit. Cum autem imperatoris navim persequentem vidisset, nauclero ut timorem flecteret imperavit, quasi necesse illi esset Alexandriam rursus appellere. Quo facto occurrerunt illis viri regii, quibus interrogantibus, num Athanasium ex urbe fugientem vidissent, ii qui in Athanasii navigio erant, responderunt eum paulum abesse, et fieri facile posse, ut ipsum, si remis paulo alacrius incumberent, assequerentur. Sic igitur illi decepti, Athanasium præterire qui Alexandriam denuo ingressus, ibidem toto reliquo imperii impilii Juliani tempore delituit.

12. In Macedonia vero Theodulus et Tatianus, viri sanctissimi ac Spiritu ferventes^a, templum idololatricum noctu ingressi, cuncta idola in eo reperta confregerunt. Quamobrem regionis illius præses ut tyranno rem gratam faceret, pluribus quos id facinoris ausos suspicabatur, violentas manus injicere parabat. At Theodulus et Tatianus, indignum se rati non procedere in medium, seque non prodero facti illius auctores, sicque multos insontes obijcere iracundiæ tyranni, qui pro diis suis vindicandis ardebat, se ipsos intrepide prodidere: et omnem assentationem ad eos a consilio revocandos factam et omnem pœnarum subinde inflictarum acerbiter constantissime despexerunt. Demum ferreis ignitis cratibus impositi, adeo jucundum ejusmodi discubitiū reputarunt, ut et festive cum tyranno jocarentur dicentes: Si quidem cupis, o præses, assatis carnibus saturari, jube satellitibus tuis ut in alterum quoque

αὐτῶν ἀπεβάλοντο, πάντα σκύδα ἡγησάμενοι, ἵνα Χριστὸν μόνον κερδήσωσιν. Οἷος ἦν Ἰουδιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς, οἷς δὴ καὶ τὴν βασιλείαν ὁ Θεὸς κατὰ τοὺς ἰδίους ἐκατέρου καιροὺς παραδίδωκε. Πολλοὶ δὲ τῇ τῆς κενῆς δόξης ἐπιθυμίᾳ, τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ Χριστὸν ἐξωμύσαντο.

11. Καὶ πᾶσι μὲν οὖν ἐπισκόποις Ἰουλιανὸς ἐπένειτο [ἢ ἐπεμαίν.]· μάλιστα δὲ συλλαβεῖν ἠπίεγε τὸν Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, ὡς γενναῖον ὄντα τοῦ Χριστιανισμοῦ προστάτην καὶ πρόμαχον, καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καταλυτὴν καὶ ἀντιδίκον. Ὁ δὲ τοῦτο μαθὼν, ὁ βίαιος τῷ ὄντι ἱεράρχης, παύεται μὲν Χριστοῦ νόμοις, καὶ ὑπὸ χάριτι τῷ διώκῃ καιρῷ κεχρηκώς ἀποπλεῖ μὲν τῆς Ἀλεξανδρείας· ἐπεὶ δὲ τὴν βασιλικὴν ναὺν ἐπιδιώκουσαν εἶδε, καλεῖται τῷ κυβερνήτῃ τρεῖσαι [ἢ τρέψ.] τοὺς οἰακας, ὡς δέον πάλιν εἰς Ἀλεξανδρείαν καταπλεῖν. Ὁ δὲ καὶ γενοὺς, συναντῶσσι (28) μὲν αὐτοῖς οἱ βασιλικοὶ· ἐπεὶ δὲ ἐπιβόντο ἐκεῖνοι, εἶπου τὴν Ἀθανάσιον εἶδοιεν τῆς πόλεως ἀποπλεούσαντα· οἱ ἐν τῇ Ἀθανασίῳ πλοίῳ, μικρὸν αὐτοὺς προάγειν τὸν ζητούμενον ἔφασαν, καὶ ὅσον ὡς εἰ ταῖς κώπαις ἐρεμνεύεστερον (29) χρῆσιντο, αὐτὸν καταλήψεσθαι. Οὗτοι μὲν οὖν οὕτω κατασοφισθέντες, παρῆλθον τὸν Ἀθανάσιον (30). Ὁ δὲ πάλιν εἰς Ἀλεξανδρείαν εἰσελθὼν, κρυπτόμενος ἦν πάντα τὸν τῆς ἀσέβους βασιλείας καιρὸν.

12. Ἐν Μακεδονίᾳ (31) δὲ Θεόδουλος καὶ Τατιανὸς, ἀνδρες εὐσεβεῖς καὶ τῷ Πνεύματι ζῶντες, εἰς ναὺν εἰδωλικὴν εἰσελθόντες νυκτὸς, τὰ ἐκεῖσε συνέτριψαν εἰδωλα. Ὁ δὲ τότε τῆς χώρας ἄρχων, τῷ τυράννῳ τὰ πρὸς τὴν χάριν ὑπηρετούμενος, πολλοὺς ἐμελλε τὰς χεῖρας ἐπιβαλεῖν, ὡς δὴ τὸ ἔργον ἐκείνο τολμήσας. Θεοδόλῳ δὲ καὶ Τατιανῷ ἀγνὸς ἰδοὺς τὸ μὴ οὐχὶ παρελθεῖν εἰς τὸ μέσον, καὶ ἑαυτοὺς ἐπιδείξαι τοῦτο τολμηθέντας ἐργάσασθαι, ἀλλὰ προτεσθαι τοὺς ἐναντίους (32) θυμῷ τυράννου, ὑπὲρ τῆς τῶν οἰκείων θεῶν ζέοντος ἐκδικήσεως. Ὁ δὲ καὶ αὐτοὺς ἐμφανίσαντες, καὶ πᾶσαν μὲν κολακίαν προσαγομένην αὐτοῖς διαπτύσαντες, πάντων δὲ βασάνων ἐπαγωγὴν καὶ πικρίαν καταφρονήσαντες, ὑστερον σιδηροῖς κραββάτοις πυρακτωθεῖσιν ἐπιτιθέντες [ἢ ἐπιτεθ.] , οὕτω δροσερὰν ἡγοῦντο καὶ ἐπιτερπὴ τὴν ἀνάκλησιν [ἢ -κλίσ.], ὥστε καὶ χαριεντίζεσθαι πρὸς τὸν τύραννον. Εἰ γὰρ ἐπιθυμεῖς, ἔλεγον, ὦ ἄρχων, κρεῶν ἐμφορηθῆναι ὀπτιῶν, κί-

^a Matth. x, 25. ^a Rom. xii, 11.

Variae lectiones et notæ.

vetuit. At Ammianus l. xxv, c. 4, solum docere ab ipso vetitum scribit; quod etiam ut inclemens notat, tametsi auctor minime Christianus.

(28) ἢ συναντῶσι.

(29) ἢ ἐρεμνεύεστερον.

(30) Hanc historiam refert Socrates *Histor. Eccl.* lib. iii, c. 14.

(31) Aut textus hic mendosus et mutilus, aut auctor memoria lapsus videtur. Nam ex Socrate lib. ii, cap. 16, ex Sozomeno *Hist. Eccl.* l. v, c. 11, et ex

Martyrologio Romano habemus Theodulum hunc et Tatianum in Phrygia martyrium subisse, non in Macedonia; sed alium passum cum ipsis esse nomine Macedonium. Martyrologii verba hæc sunt ad diem 12 Septembris: *Mari in Phrygia passio sanctorum martyrum Macedonii, Theoduli et Tatiani, qui sub Juliano Apostata ab Almachio præside post alia tormenta super crates ferreas ignitas positi, exsultantes martyrium compleverunt.*

(32) ἢ ἀναιτίους.

λευσον τοῖς ὁμοίοις καὶ ἐπὶ ὅτερον μέρος ἀνακλι-
θῆναι ἡμᾶς, ἵνα μὴ ἐξ ἡμετέρας σοι ὀπτηθῆντες,
ἀδύστεροι γενώμεθα (33). Ταῦτα λέγουσι τοῖς
ἁγίοις, τὸ μακάριον τέλος αὐτοῖς ἐπῆλθε, καὶ εἰς
ὁσμὴν εὐωδίας ὁλοκαύτωμα τέλειον τῷ ὑπὲρ ἡμῶν
τιθέντι [f. τοῦ.] (34) Χριστῷ ἀνενέχθησαν.

γ'. Τίς γὰρ λόγος ἐξαριθμῆσαιτο, ἃ καθ' ἐκά-
στην χώραν οἱ τῷ τυράννῳ ὑπηρετούμενοι τοῖς Χρι-
στοῦ δούλοις ἐπεδείκνυντο (35); Οἱ ποῦ γε [f. ὅπου
γε] καὶ τὸν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας Γεώργιον (36)
σύροντες διὰ τῆς πλατείας ἀπέκτειναν· εἴτα καμῆλῳ
ἐπιτιθέντες [f. ἐπιθέντες], καὶ τὰ τῶν μελῶν σπα-
ράγματα θριαμβεύσαντες, καὶ τέλος, τῇ καμῆλῳ
συγκατακαύσαντες αὐτὸν, καὶ τὰ λείψανα τῆς τέ-
φρας διέσπειραν. Ἄλλῳ δὲ σπλάγχνων ἀνασχισθέν-
των κριθῶς ἐπισπείραντες, εἴτα χοίρους ἐπαφέντες,
τοιαύτῃ τραπέζῃ τούτους ἐτίθασαντο (37). Ἐν
Τύρῳ δὲ, τὸν ἐπίσκοπον ταύτης Δωρόθεον, ὃς πολ-
λοῖς ἐν λόγοις, καὶ συγγραφεὺς ἱστορικώτατος τῶν
πάσαις ὁ ἀνὴρ γέγονεν, ὃς καὶ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ
καὶ Λυκινίου ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα ἔτη γεγόνως, πολ-
λαῖς ἡτάσθη ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ τιμωρίαις, τοῦτον
ἐν Ἑδέσῃ τῇ πόλει οἱ τῆς πίστεως ἐχθροί, ἐν γῆρει
πλοῖον πληθυνθέντα, ὡς φησιν ὁ θεὸς Δαβὶδ (ἐτῶν
γὰρ ἦν ἑκατὸν ἐπτά ὁ ἅγιος), θανάτῳ παρέδωκαν.
Τί δ' ἂν λέγοιμι, ναῶν τε θεῶν βεβηλώσεις καὶ
σκευῶν ἱερῶν ἀφαίρέσεις; Καὶ γὰρ ὁ τοῦ τυράννου
θεὸς καὶ ὁμώνυμος αὐτῷ ὄσα (38) κοινῇ καὶ βεβήλῳ
τόπῳ ἱεροῖς ἀδύτοις χρησάμενος, τῶς μὲν τοῖς
θεοῖς ἐνυβρίζων, εἶπεν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ
ἔστι θεός. — Κύριος δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διεκνύσεν,
καὶ εὐθὺ γινώσκειται Κύριος κριματὰ ποιῶν. Ἀπ'
ἐκείνης γὰρ τῆς ἡμέρας, σῆψις τοῖς τούτου σπλάγ-
χνοις ἐπεγεγόνει· αἱ τε γὰρ συνήθειαι ἐκκρίσεις οὐκ
ἐκ τῶν κατὰ φύσιν πόρων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀκαθάρ-
του καὶ μιαινοῦ στόματος ἐξεκρίνοντο.

δ'. Ἀλλὰ τούτων μὲν καὶ πλείονων ἐστὶ γινομένων,
πραότητα καὶ φιλανθρωπίαν ὁ ἐν βασιλεῦσι παράνο-
μος, καὶ ἐν φιλοσόφοις ἄνους καὶ φρενὴληπτος, ὑπε-
κρίνατο (39), βόθρους μὲν ὑποβρύσων ἀδύλων, κρύ-
πτως ἔσθων ὡς ὑπουργοὺς καὶ πανουργούς, ἐξωθεν δὲ
ὁμαλίζων τὴν ἐπιφάνειαν, τὸ φαινόμενον εἶναι τάχα
ὁρθόδοξον. Ὡς τε καὶ πηγὰς μὴ νειν προσέτατε
λύθροις ἐναγῶν θυσίων, καὶ αὐτὰ δὴ τὰ ἐν ταῖς
πλατείαις κείμενα ὄνια. Ὡς τῆς ἀσυνίας (40) σου,
παράνομε! Ὡς τῆς ἀναισθησίας σου, ἀκαθάρτε! Ὡς
τῆς ἀγνωσίας σου, ἀνόητε! Οὐ συνιείς ὁ τὰ πάντα
συνιέναι δοκῶν, ὡς οὐδ' ἂν τῶν τοιούτων μολύναι

³³ Psal. xci, 15. ³⁴ Psal. xiii, 1, 2. ³⁵ Psal. ix, 17.

Variae lectiones et notæ.

(33) *Ισ.* φαίνωμεθα, ut habet Sozomenus *Hist. Eccl.* lib. 5, cap. 11, ubi eadem fere verba illis ascribit.

(34) *Ισ.* παθόντι.

(35) Scilicet, connivente Juliano, *velut relaxatis frenis, efferebat in omnem savitiam feritas paganorum*, inquit Rufinus, l. 2, *Hist. Eccl.*, cap. 28.

(36) Hic non erat legitimus Alexandrinus episcopus, sed in Athanasii adhuc viventis locum ab Arianis intrusus.

PATROL. GR. CXXVI.

A latus nos convertant: ne ex dimidio tantummodo assati tibi insuaviores videamur. Hæc dicentibus sanctis illis beatus finis supervenit, atque in odorem suavitatis perfectum holocaustum Christo qui pro nobis passus est, oblati sunt.

13. At quis sermo recensere valeat mala omnia quæ crudeles tyrannici imperatoris ministri Christi cultoribus intulerunt? Inter cætera ii *Georgium*, Alexandrinum episcopum, per plateas distractum interfecerunt: neque hoc contenti, sacrum ejus corpus camelo impositum, diu quasi de dilaceratis ejus membris triumphum agentes, circumgestarunt: tandem illud una cum camelo igni tradiderunt, cineresque in aera sparserunt.

B Alterius visceribus disruptis, 496 hordeoque in eis immisso, porcos introduxerunt, quibus talem mensam apposuerunt in pabulum. Et Tyri episcopum Dorotheum virum disertissimum ac rerum antiquarum scriptorem peritissimum, qui, Diocletiano et Licinio imperantibus, jam tunc sexagesimum ætatis annum excedens, multis tormentis vexatus fuerat, immanes fidei hostes in civitate Edessena, in senectute uberi multiplicatum¹², ut a t David (erat enim septem supra centum annorum), vita privarunt. Verum quis mihi dicat quot et templa profanata et altaria ornamentis spoliata fuerint? Sane-patruis tyranni, eique cognomen, sacris templis perinde ac profano communique loco utebatur, tantoque divina quæque contemptui habebat, ut diceret in corde suo, Non est, Deus¹³.

C At Dominus de caelo prospexit, statimque cognitus est Dominus judicia faciens¹⁴. Ex ea enim die diratæ ejus viscera invasit, ita ut consuetæ excretiones non ex solitis naturæ meatibus, sed ex impuro et iniquo ore erumperent.

14. Jam vero, cum hæc et pejora fierent, nihilominus et ille prævaricator et philosophus amens, mansuetudinem et benignitatem præseferbat: scilicet ut fallax et versipellis foveas latentes effodiebat, et nequitiam intus celabat: extrinsecus autem ita se gerebat, ut pene catholicus videre posset. Et hinc etiam fontis, et quæ in foris venalia prostabant, impiorum sacrificiorum libaninibus infici curavit. Sed, o insipientiam tuam, o scelestè! o sioliditatem tuam, o impie! o inscientiam tuam, o demens! Anne tu, qui omnia scire præsumis, ignoras, nihil horum inficere posse

(37) Julianus tantæ crudelitatis auctores et ministros leniter scripto objugare satis habuit. Ita Socrates *Hist. Eccl.* lib. iii, c. 2, et Sozomenus lib. v, c. 7.

(38) *Ισ.* ὡς.

(39) Clementiam et humanitatem suam erga Christianos pluribus in epistolis suis commendat, præsertim ep. 7 et 43.

(40) ἀσυνείδεια.

487 sumentes, præsertim si inscienter id faciant? A Et quidem improbus ac insanus ille haud ignarus erat evangelicæ doctrinæ, ad ejus præscriptum Christiani actiones suas componunt, quæque diserte docet id quod intrat per os, hominem fidelem non coinquinare¹³: nihilominus insano in Christum abreptus furore, nihil intentatum relinquebat, quod veræ fidei quoquo modo adversari videretur. Experta vero est ejus rabiem etiam ferine tota ea civitas, quæ bonis omnibus vincit, juxta sui nominis etymon, nempe Nicæa (locus victoriæ contra Arium, ubi orthodoxæ fidei fundamenta a trecentis octodecim sapientibus architectis posita sunt): erat quippe illa Christianis plane referta. Cum namque improbus ac furibundus imperator cunctis civitatum præsidibus potestatem fecisset, ut quidquid velient, in Christianos agerent; quis dicere queat acerbos cruciatus, dira tormenta, intolerabiles oppressiones, et, ut verbo dicam, mala omnia quæ piis illis hominibus intulere? Præter hæc omnia, eos et facultatibus, et patria, et liberis exspoliabant; ac demum non solum tanquam sceleratos morti tradebant, sed etiam tanquam diis in-visis qui ne sepultura quidem honore dignabantur. Et hac ratione ille cunctis ducibus actuosior erat. Erat autem illis omne studium ac cura, ut, quo plures possent, de medio tollerent Galileos. Sic enim ille per contemptum vocabat Christianos. At ego puto, et quia magnum et gloriosissimum Christi nomen ore suo proferre non audebat; quippe quod etiam dæmonibus terribile est atque adversariis cunctis timendum maximeque admirabile. Fortasse etiam ipse ita edoctus fuerat a magis, quibus magistris utebatur, quique probe noverant tanti nominis virtutem, quod fortasse non semel experti essent, illud sibi in multis operibus suis impedimento fuisse.

15. Cæterum commentariensis qui Nicææ erat, ignarus aliquandiu fuit mandati Juliani, quod indicavimus. Ut primum vero ejus notitiam habuit, executioni ut quantocius illud mandaret, edictum per totam civitatem promulgari jussit, quo præcipiebat, ut cuncti qui Christum adorabant, ea superstitione dimissa, diis immortalibus sacrificarent: secus, scirent se intolerandis cruciatibus varisque generibus mortis puniendos. Imperatorem enim ferre non posse, ut ii quorum benevolentia terræ marisque imperium obtinuerat, non ab om-

δύναται τοὺς μεταλαμβάνοντας, καὶ μάλιστα ὅτε μὴ κατὰ προαίρεσιν γίνεσθαι; Καίτοι μὲν τοὺς τοῦ Εὐαγγελίου νόμους ἀγνοῶν ὁ δεινὸς καὶ ἀναίσθητος ὁδὶ οἱ Χριστιανοὶ συμβούλους καὶ ὁδηγούς χρώμενοι, ὡς οὐδὲν διὰ τοῦ στόματος κοινοῦσθαι πιστεύουσι καὶ μολύνεσθαι. Ἀλλ' ὅμως ἐκείνους, τῇ κατὰ Χριστοῦ μανίᾳ παραφερόμενος, πάντα ἐτόλμα κατὰ τῆς πίστεως. Ἀπῆλυσεν τῆς τούτου λύττης καὶ ἡ πᾶσα σχεδὸν πόλις νικῶσα πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς Νίκαια (41), τὸ τῆς κατὰ Ἀρείου νίκης χωρίον, ἐν ᾗ τὰς τῆς ὀρθοδόξου κηρίπιδας πίστεως προσεδάθετο τριακοσίους δέκα καὶ ὀκτὼ σφοῖς ἀρχιτέκτοι προσχηρσάμενον. Πλήρης μὲν γὰρ ἦν αὕτη Χριστιανῶν. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἐκασταχοῦ πόλεων ἡγεμόσιν ὁ δεινὸς καὶ παροργητός βασιλεὺς ἀπέχευε θέλημα κατὰ [f. κακὰ] τοῖς Χριστιανοῖς ποιεῖν ἔπος καὶ βούλοιντο αὐτοὶ, τίς ἂν ἐξιγύσσειεν ἐκδιηγῆσθαι τὰς πικρὰς τιμωρίας ἐκείνας, καὶ τὰς δεινὰς βασάνους, καὶ τὰς ἀνηκέστους θλίψεις τε καὶ ὀδύναι, καὶ ἀπλῶς πᾶσαν εἰπεῖν κακουχίαν, καὶ στενοχωρίαν, καὶ παροργισμὸν; Πρὸς τοῦτοις δὲ, καὶ σὺν τοῦτοις, καὶ μετὰ τούτων, στεροῦσι μὲν αὐτοὺς τῶν προσόντων, καὶ πατρίδος ἅμα καὶ γένους· τὸ δὲ τελευταῖον, θανάτῳ παρέδιδοντο ὡς κατάδικοι (42), καὶ ταφῆς οὐκ ἔξισυντο ὡς ἀντίθετοι. Καὶ οὕτως αὐτῆς τῶν ἡγεμόνων ὁ δραστηριώτατος ἦν. Ἦν δὲ αὐτοῖς πᾶσα σπουδὴ, καὶ μελέτη, καὶ τέχνη, καὶ ἐπιτήδευμα, ὡς ἂν πλείους Γαλιλαίους ἐκ μέσου ποιήσαιεν· οὕτω γὰρ αὐτοὶ ἐφουρρίζον ἐκάλει τοὺς Χριστιανούς (43), οἷμαι δ' ὅτι καὶ δεδιώς διὰ γλώττης προσεφerein τὸ τοῦ Χριστοῦ μέγα καὶ ὑπερένδοξον ὄνομα· ὃ καὶ δαίμοσι φρικτὸν μόνον ἐπιλεγόμενον, καὶ τοῖς ἐναντίοις φοβερόν καὶ πανθαύμαστον· καὶ τάχα ἀνεδιόχγη καὶ τοῦτο παρὰ τῶν ἀγόντων αὐτῷ [f. αὐτὸν] γοητῶν, σαφῶς εἰδῶτων καὶ ἐπισταμένων τὴν τοῦ ὀνόματος δύναμιν, ὡς πρὸς πολλὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ; ἴσως ἐμποδίσαν.

16. Ὁ δὲ ἐν τῇ Νικαίᾳ κομενταρίσιος (44) ὁμαθῆς ἦν τοῦ τοιοῦτου προστάγματος· ἀλλ' εἰδὼς αὐτὸ, καὶ εἰς ἔργον ἀγάγειν ἐσπευδεν. Τοῖνον καὶ κηρύττει κατὰ πάσης τῆς πόλεως, ὡς ἂν πάντες οἱ τῷ Ἐσταυρωμένῳ λατρεύοντες μετὰθωνται τὴν θρησκείαν, καὶ τοῖς ἀθανάτοις θεοῖς προσελθόντες θύωσιν· ἢ γνωσκέτωσαν, τιμωρίας ἀφορήτους καὶ ἀνθρωπίνης δυνάμεως κρείττους, καὶ θανάτου τρόποις ποικίλοις ἐκδοθησόμενοι. Οὐ γὰρ ἀνέχεται βασιλεὺς παρὰ τῆς ὧν εὐμενείας τὴν πάσης ὁμοῦ γῆς καὶ θαλάσσης κρατοῦσαν ἀρχὴν δεξάμενος, μὴ

¹³ Math. xv, 41.

Variae lectiones et notæ.

(41) Nicæa dicta est a verbo νικάω, quod vincere significat.

(42) Huc faciunt verba Socratis l. iii, c. 2: Ad hæc est et ubi Christianos aris alligatos velut victimas, imposuerunt, et multis aliis modis incredibiliter debauchati sunt. Sic ego verto ea verba καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἀρρήτουργίαν ἐξεδαχέσθαι.

(43) Non solum ille Christianos Γαλιλαeos vocabat, sed etiam, teste Gregorio Nazianzeno, pag. 81, lege lata præcipit, ut ab omnibus ita appellarentur.

(44) Commentarienses olim dicebantur (ut habetur ex Etymologico Magno Græcorum) ministri causarum criminalium, qui etiam chartas ad id spectantes servabant: unde postea chartularii sunt dicti. Verum commentariensis iste Nicæensis majorem auctoritatem habuisse, aut certe, connivente impio Augusto, sibi arrogasse videtur. Est etiam Commentariisus nomen proprium apud Suidam in Lexico: sed hic nomen esse officii, dubitandum non videtur.

οὐχὶ τούτων ἐπιγνώμονας καὶ λατρεύτας καταστήσα· πάντας τοὺς ἐντὸς τῆς τηλικαύτης ἀρχῆς. Τούτου δὴ περιπαγγεληέντος τοῦ ἀλογωτάτου κηρύγματος, εἰς τὴν ἐπιούσαν πάντας εἰς θέατρον ἀγαγὼν ὁ κομμενταρίσιος, καὶ καθίσας αὐτὸς ἐφ' ὑψηλοῦ βήματος, τὸν κόλακα λόγον πρὸ τοῦ στίφους διεξίει [f. διεξήει]. « Καὶ ὁρῶ μὲν ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες, ἐφησε, σεμνότητός τε μεταποιουμένους, καὶ φρονήματος ἐνδεικνυμένους κατὰστασιν, δοκῶ δὲ μοι τοὺς πολλοὺς ὑμῶν παιδείας μετασχεῖν ἱκανῶς. Αἶαν οὖν ἄστοπον εἶη τοιούτους· ἄνδρας τῇ τῶν Γαλιλαίων ἀγροικίᾳ καθυπαχθῆναι, καὶ προσκυνεῖν ἀνθρώπων χθῆς τοῦ καὶ πρῶην σταυρὸν ἐπὶ Πιλάτου κατακτιθέντι· οὗ καὶ ὁ τάφος πᾶσι τοῖς βουλομένοις πρόσδετος. Ἄλλως τε, εἰ μὲν ἀκίνδυνον ἦν τὸ θρησκαεῖν τοιούτῳ Θεῷ, ἴσως ἂν εἶχε συγγνώμην ἡ ἀμάθεια τοῦ κρείττονος· ὥστε [f. ὡς δὲ] καὶ παρὰ χρήματα, καὶ τιμὰς, καὶ περὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν, τὸ μείζον πάντων ἀπολαυμάτων, ὁ κίνδυνος· οὐκ ἀμαθείας μόνον καὶ ἀνοησίας, ἀλλὰ καὶ παντελοῦς ἐστὶν ἀναισθησίας, τὸ τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην λατρείαν αἰρεῖσθαι πρὸ τῆς ἀκίνδυνου καὶ τῇ ὄντι βασιλικῇ. Εἰ οὖν ἐμοὶ πείθεσθε συμβουλευόντι τὰ λόφωνα, πρόστιτε τοῖς φιλανθρώποις Θεοῖς· καὶ θυσίας αὐτοῖς προσενέγκαντες, κερδῆσεσθε μὲν προηγουμένως τὴν αὐτῶν εὐμένειαν, οἰκειωθήσεσθε δὲ τῷ θεοφιλεῖ βασιλεῖ, καρπώσεσθε δὲ καὶ πρὸς τοῦτοις τὰ ἐκ τῆς οἰκειώσεως ἀγαθὰ, ἃ φιλοτίμως τοῖς αὐτοῦ φίλοις προτίθησιν. »

15. « Ὡς οὖν ταῦτα τοῖς συναθροισθεῖσιν ἠκούσθη, οὐκ ὀλίγοι μὲν ἐκδόντες πρὸς τὰ λεχθέντα, ὁμολόγησαν τε τὰ τοῦ βασιλέως φρονῆσαι, καὶ τοῖς αὐτοῦ Θεοῖς· πᾶσαν ἀπονεῖμαι τιμὴν. Οὗς ὁ κομμενταρίσιος τιμαῖς καὶ δώροις ἀξιώσασμενος [f. δεξάμενος], ὡς ἐδόκει, περιφανεστέρους ἐποίησεν. Ὅσοι δὲ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν φυλάττειν ἠρετήσαντο βεβαίαν καὶ ἀπερίτρεπτον, μὴ φωνῇ πάντες ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος ἐξεδόσαν· Ὁ δὲ δυνάμεθα ἡμεῖς ἀρνήσασθαι Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὕμιν εἰδῶλοις κωφοῖς καὶ ἀλάλοις. Ὅθεν πρὸς τοῦτοις φημὲν· Θεοὶ οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. Ὁμοιοὶ αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιούντες αὐτὰ, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. Ἡμῖν δὲ εἰς Θεὸς ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι. Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός ὁ ἀληθινὸς Θεός, δι' οὗ τὰ πάντα. Τοῦτον πιστεύομεν, καὶ ὁμολογοῦμεν, καὶ προσκυνοῦμεν, καὶ λατρεύομεν ἐξ ὅλης ψυχῆς, καὶ ἐκ μέσης καρδίας, μετὰ καθαροῦ τοῦ συνειδότητος, καὶ ἀπερίτρεπτου φρονήματος τε καὶ λογισμοῦ, εὖν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. » Ταῦτα αὐτῶν εἰρηκότων πρὸς τὸν τύραννον μετὰ παύσεως, αὐθις θυμοῦ πλησθεῖς οὐκ ὀλίγοι, καὶ μανίας ἀκατασχέτου, παρευθὺ τοὺτους δημοσίων κολάσεις φρικταὶ καὶ θάνατοι διεδέχοντο. Πολλοὶ δὲ καὶ λαθόντες, οἱ μὲν ὄρσαι καὶ ἐρημίαις ἑαυτοὺς

nibus, qui intra ejus ambitum degerent, agnoscerentur **488** et colerentur. Hoc promulgato iniquissimo edicto, sequente die omnes in theatrum convocat, cumque in sublimi tribunali consedisset, hunc primo ad universum cœtum blandum et adulatorium sermonem habuit : « Equidem video vos, o viri, multum maturitatis, judicii atque prudentiæ præ vobis ferre; haud dubito etiam plerosque vestrum satis in disciplinis ac scientiis versatos esse. Valde igitur dedecens esset, tales viros Galilæorum agresti rusticitate seduci, ac hominem venerari, qui paucis abhinc diebus, præside Pilato, cruci addictus fuit, cujus sepulcrum etiamnum omnium oculis patet. At si talem Deum colere omni vacaret periculo, veniam fortasse mereretur ignorantia melioris consilii. verum, cum hæc de causa facultates, honores et ipsa, qua nihil charius est, vita periclitentur, profecto non solius ignorantiae atque imprudentiæ res est, sed totius dementiæ atque insanitiæ, spreta tutissima ac vere regia, eam, quæ tantis est obnoxia periculis, religionem velle sectari. Quare si mihi mellora suadenti creditis, accedite ad beneficos deos; quibus sacrificia offerentes, primo quidem ipsorum, quod in hac re caput est, benevolentiam captabitis : deinde imperatoris amicitiam, bonæque plurima, quæ amicis suis liberalissime ipse dispensat, consequemini. »

16. Hæc cum audissent qui aderant, haud pauci dictis ejus persuassi, professi sunt, se idem cum imperatore de religione sentire; ejusque diis honorem omnem impendere velle : quos commentariensis honoribus ac muneribus auctos, illustriores, in speciem, fecit. At, qui fidem Christi retinere constanter decreverant, ii una voce unoque ore confestim exclamarunt : « Nos non possumus Christum, qui verus Deus est, abnegare et sacrificare idolis surdis ac mutis, sed de his dicimus : Dii, qui celos et terram non fecerunt, pereant ¹⁴. Et similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis ¹⁵. Nobis autem unus Deus, qui est super omnia, et in omnibus ¹⁶ : et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia ¹⁷. In hunc credimus, hunc confitemur et adoramus tota anima et ex intimo corde, pura conscientia, firma et immobili sententia, cum Patre et Spiritu sancto per infinita sæculorum sæcula. » His auditis, quæ summa cum libertate a fidelibus dicebantur, tyrannus subita ira exscandescens, violento furore repletus est : statimque ceptum est a satellitibus cruciatus, ac etiam mortes quibusdam inferre. Hinc alii clamantes et solitudines **489** petiere; alii per varia loca dispersi sunt, dulcem patriam, domesticos, amicos, et omnia quæ possidebant, contemnentes, ut Christum solum lucrifacerent ¹⁸, qui est verus

¹⁴ Jerem. x, 11. ¹⁵ Psal. cxiii, 16. ¹⁶ Ephes. iv, 6. ¹⁷ I Cor. viii, 6. ¹⁸ Philipp. iii, 8.

Deus ac Dominus, Rex regum et omnium sæculo- rum et in sæcula.

καὶ πάντα τὰ προσόντα παρ' οὐδὲν θέμενοι, καὶ Κύριον καὶ Βασιλέα τῶν βασιλευόντων, καὶ πάντων αἰώνων καὶ ἐν' αἰώνων.

17. Ex horum numero fuere Timotheus, Comasius, (qui (45) et Elimasius) Eusebius, et Theodorus: qui cum ferre non possent videre, idolorum cultum ubique in dies augeri, ac eorum, qui fidem abnegabant, perditionem, illorum vero, qui in fide perseverabant, ærumnas et vexationes, relictæ Nicææ, Thessalonicam commigrarunt. Sed modico tempore inibi commorati, cum ejus quoque civitatis præsides, impii imperatoris voluntati obsequentes, sedulam navarent operam, ut cultum idolorum relevarent, et gentilismum in pristinam dignitatem restituerent, et ut Christianorum res omnino pessundarent, ut si fieri posset, neque ipsum Christi nomen amplius in ea civitate et circumjacente regione audiretur; Thessalonica etiam relictæ, Tiberiopolim, ad borealem illius plagam in principio terræ Illyriorum positam, sese contulerunt. Ubi nonnihil libertatis adepti, verbi semen in animarum agros rite spargentes, fructuosam uberemque agricolationem Christo Domino coluerunt. Non minus vero vitæ, quam divini verbi prædicatio, in ipais elucebat. Quamobrem Timotheus Ecclesiæ Tiberiopolitanæ episcopus constituitur; videlicet *lucerna supra candelabrum posita* ¹⁹. Comasius autem, qui antea inter milites præcipuum locum tenebat, cingulum solvit; omnemque, quæ cum impiis est, gloriam iis, qui huic terræ affixi sunt, abiecit: et crucem Christi amplectens, ac monasticum habitum, tanquam *arma lucis* ²⁰, indutus, ipse quoque verbum salutis in circumjacentibus Tiberiopolis locis prædicabat. Etiam Eusebius monasticam vitam amplexus, cum verbi prædicatione, tum vitæ sanctitate multos ad bonam frugem adduxit. Ab avaritia vero velut malorum omnium radice ²¹ summopere abhorrens, paucula, quæ possidebat, cum pauperibus, in hilaritate et simplicitate cordis, communicabat; adeo ut *Pater orphanorum et viduarum adjutor* ²² diceretur. Erat item valde mansuetus ac suavis et (ut omnia uno verbo complectar) verus Christi discipulus. Theodorus autem fuit unus ex illis trecentis octodecim læatis Patribus, qui ad concilium Nicænum convenerunt, complens et ipse eorum beatorum numerum, utpote qui episcopali dignitate et gratia ornatus erat. Hic etiam sanctæ orthodoxæ fidei ⁴⁹⁰ lumen Tiberiopolitanis administravit.

Α ἐξέδωκαν, οἱ δὲ εἰς πλείους διεσπάρησαν τόπους, τὸ φίλον τῆς πατρίδος ἔδαφον, καὶ οἰκείους, καὶ γνωστὰς Χριστὸν μόνον κερδήσασαι, τὸν ὄντως ἀληθινόν, καὶ πάντων αἰώνων καὶ ἐν' αἰώνων.

17. Ἐκ τούτων ἦσαν Τιμόθεος καὶ Κο.... καὶ Ἐτιμάσιος, Εὐσεβίος τε καὶ Θεόδωρος· οἳ μὴ φέροντες ὄραν, μήτε τὴν εἰδῶλων τιμὴν ἐπὶ μείζον αἰρομένην ἐκάστοτε, μήτε τὴν τῶν ἐκπιπτόντων καὶ ἀρνησοχρίστων [ἴ. ἀρνησιχρ.] ἀπώλειαν, μήτε τὰς τῶν ἐπιμενόντων τῇ πίστει κακώσεις, τὴν Νικαέαν ἀπολιπόντες, τῇ Θεσσαλονικέαν ἐπιδημοῦσιν. Οὐ πολὺν δὲ χρόνον ταύτῃ ἐνδιατρίψαντες, ἐπειδὴ κἀνταῦθα ἐπέχοντες τοῖς θελήμασιν οἱ ἑκαῖς ὄντες διηκόνουν τοῦ ἀσεβοῦς αὐτοκράτορος, καὶ τὰ μὲν τῶν βεβήλων θεῶν ἐξαίροντες, καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκασιστῶντες ἀζήλωμα· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ καθαιρούντες, καὶ μὴδὲ ὄνομα τοῦτου ὑπολιπεῖν ἐν αὐτῇ τῇ πόλει καὶ τῇ περιχώρῳ σπουδάζοντες· τὴν Θεσσαλονικέαν πόλιν καταλιπόντες, ἐπὶ Τιβεριούπολιν μεταβαίνουσιν, ἐπὶ τῷ βορείῳ μέρει τῆς Θεσσαλονικῆς διακειμένην, καὶ ταῖς ἀρχαῖς τῆς τῶν Ἰουριῶν γῆς προσεχῶς συγκαίμεν. Κἀν ταύτῃ τοι μικρὰς ἀδείας λαβόμενοι, καὶ τὸν τοῦ λόγου σπῆρον ταῖς τῶν ψυχῶν ἀρούραις ἐγκάτασπειραντες, εὐσταχυ καὶ πλὴν τῷ Χριστῷ γεώργιον ἐφιλοπονήσαντο. Ἐχον δὲ σὺν τῷ λόγῳ καὶ τὸν βίον ἐκλάμποντα. Τιμόθεος μὲν οὖν καὶ τῆς ἐν Τιβεριουπόλει Ἐκκλησίας κατέστη ἐπίσκοπος, ὁ Λύχνος ἐπὶ τῇ Λυχνίᾳ τοθεῖς· Κομάσιος δὲ στρατιώτης ὢν πρότερον, καὶ στρατιωτικὸν τις [ἴ. ἐν τοῖς] μάλιστα, καὶ ζῶνῃν μὲν ἐκαίνῃν, καὶ δόξαν τὴν μετὰ τῶν ἀσεβῶν, τοῖς τῇ γῇ προσηλωμένοις ἀπέβρύψε· τὸν δὲ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸν ἄρα καὶ τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ὅπερ ἐστὶ τὰ τοῦ φωτὸς ὄπλα, καλῶς ἐπενδύσάμενος, καὶ αὐτὸς τὸν λόγον ἐν τοῖς Τιβεριουπόλεως χωρίοις ἐκήρυττεν. Εὐσεβίος δὲ καὶ αὐτὸς μὲν ἐτέλει τοῦ μοναχικοῦ τάγματος· κηρύττων δὲ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ διὰ τοῦ βίου μάλλον τοὺς πλείους ἐπήγετο· φιλαργυρίαν μὲν ὡς ρίζαν πάντων τῶν κακῶν βδελυξάμενος, πένησι δὲ, καὶ αὐτῶν τῶν μικρῶν, ὧν εἶχε, μεταδίδους ἐν ἰατροῦντι καὶ ἀπλότῃ· καὶ ὅλους εἰπέιν, *πατὴρ ὀρφανῶν, χηρῶν βοηθός, μελιχίος, ἡμέρος, τὸ ὅλον φάναι, Χριστοῦ μαθητής*. Θεόδωρος δὲ, οὗτος μὲν γε καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ συνεληθέντων ἁγίων καὶ μακαρίων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων Πατέρων εἰς ἣν, συμπληρῶν καὶ αὐτὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν μακαρίων· καὶ γὰρ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἡξιώται καὶ ἀξιώματος καὶ χαρίσματος. Ὅς καὶ τοῖς ἐν Τιβεριουπόλει τὸ τῆς εὐσεβοῦς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως φῶς ὑπέδειξεν.

¹⁹ Luc. xi, 35. ²⁰ Rom. xiii, 12. ²¹ I Tim. vi, 10. ²² Psal. lxxvii, 6.

Variae lectiones et notæ.

(45) Parvulam lacunam apographi ita ex conjectura suppleo: nam Κο, Co, initium videtur esse nominis Comasii. Cum vero oporteat hunc non alium ab Elimasio esse (alioquin non quindecim, sed sexdecim essent hi martyres), hinc videtur in autographo ita scriptum exsistisse: Κομάσιος, ὃς

καὶ Ἐτιμάσιος, Comasius, qui et Elimasius; quo scilicet indicaretur, sanctum istum martyrem binominem fuisse. Cujus rei illud etiam argumentum esse potest, quod, cum paulo post singulorum horum martyrum gradus et qualitates explicentur, de Elimasio nulla amplius mentio fiat.

τη. Οὐκ ἦν δὲ ἄρα διαψευσθῆναι τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου βῆθεν ἐν τ. ις θείοις Εὐαγγελίοις, καὶ κρυβῆναι πόλιν ἐπάνω ὄρους κειμένην, τὴν τῶν ἱερῶν τούτων δηλαδὴ πολιτείαν ἐπὶ τοῦ τῆς ἀρετῆς ὕψους ἀνωκισμένην, καὶ τῆς τοῦ κοιλῆδος κλαυθμῶνος ὑπερῆρμένην, τῆς τῶν γῆινων καὶ χαμερπῶν ταπεινότητος. Ἀλλ' ὅσον λανθάνειν ἐσπούδαζον, τοσοῦτον ἦσαν περιφανεῖς, καὶ μάλιστα τοῖς ἐρασταῖς τῶν καλῶν. Οἱ καὶ οὐκ ἀνεκτὸν ἡγησάμενοι, διψῶντες, μὴ τῇ πηγῇ προσδραμεῖν, εἶδῃ (46) μάλα καὶ εἶδῃς [f. διεἰδῆς] (47) ἐκδούσῃ τὸ νᾶμα, ὁρμαῖοι προσέδραμον. Πέτρος, οὗτοι, καὶ Ἰωάννης, καὶ Σέργιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Νικήφορος, ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων αἰνοῦντες τὸν Κύριον (48)· σὺν τούτοις δὲ Βασίλειος, καὶ Θωμᾶς, οὗτοι διακόνων ὄντες βαθμοῦ· μοναχοὶ δὲ, Ἰερόθεος, καὶ Δανιήλ, καὶ Χαρίτων. Σωκράτης δὲ, ὁ τὰ πάντα σαφῶς (49) ἐν στρατιωταῖς τεταγμένος, πλοῦτον τε καὶ δόξης ἱκανῶς ἔχων, ὡς κοινοῖτον πάντα ἐκτιναζάμενος, τοῦ καλοῦ τούτου τῶν Πατέρων θιάσου καὶ αὐτὸς μέρος ἐγένετο. Ὡς οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάντες συνῆλθον, ἀγγελικὴν πολιτείαν τῷ ὄντι μετέσταν, καὶ ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ μελετῶντες ἡμέρας καὶ νυκτὶς, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ Δαυϊτικὸν ἔκεινο παρῆχον ἐπ' αὐτοῖς πληρούμενον λόγιον· Ἰδοὺ δὴ, τί καλὸν ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό; Φωτίζοντες δὲ πάντας τοὺς ἐκείσε τὸ τῆς γνώσεως φῶς, καὶ ψυχῶν ἀσθενείας ἰώμενοι· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς [f. τοῖς] σωματικοῖς κεκρατημένους πάθεισιν, ἀθεραπεύτους παρῆτρεχον. Ὁ δὲ αὖτε ἔλαβον, δωρεὰν παρῆχον τοῖς χρήζουσιν, ἐν ἀπαιτοῦντες

τίμημα μόνον, ὃ παντὸς ἀξίον, τὴν πρὸς Χριστὸν πίστιν, τὴν πάντα θυνάμενον. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν λόγος ἐγένετο εὐδρομώτερος· πτερὰ γὰρ τῷ λόγῳ τὰ θαύματα, ὑψηλότερόν τε αὐτῶν [f. αὐτῶν] ποιοῦντα τῶν θαυμάτων, καὶ εἰς πλῆτεας παρασκευάζοντα φέρεσθαι.

10'. Ἐπεὶ δὲ, τῆς τούτων φήμης πάντα τόπον διπταμένης ὤξει τῷ περὶ, καὶ τὴν Θεσσαλονίκην πολὺς ὁ περὶ τούτων κατεῖχε λόγος, Οὐάλης καὶ Φίλιππος, οὓς φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν, ἐν Θεσσαλονίκῃ καθήμενους, τῶν Ἰουλιανοῦ προσταγμάτων οὐκ ἀμελεῖς τυγχάνειν ἐκπληρωτάς, ἀκούσαντες καὶ αὐτοὶ τὴν πολιτείαν τῶν ἀνδρῶν, ὡς μικροῦ καὶ τῶν ἀγγέλων ἀμυλλῶντα τῇ ἀυλῇ, καὶ τὸν λόγον, ὅτι πολὺς εἴη, καὶ θέλει τινα ἔχων χάριν καὶ δύναμιν πρὸς [f. add. τῇ] τοῖς ἀκηκοτάς ἐπάγεσθαι, καὶ ὅτι οὐδεὶς τὰ Ἑλλήνων προσδεδόν ὑπελείφθη ἐν τῇ τῶν Τιβερίουπλεως περιχώρῳ, πάντες δὲ οἱ τῆς Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ προσκυνηταί· ζηλοῦσι μὲν ὑπὲρ τῶν πατέρων αὐτῶν ἐθῶν καταλυομένων, ζηλοῦσι δὲ καὶ ὑπὲρ βασιλικῶν διαταγμάτων ἀθετουμένων. Ταῦτα τῶν τυράννων ἀκούσαντων, σκέπτονται τρόπῳ τοῖσι. Καὶ πρῶτα μὲν, παρασκευάζοντα

18. At vero frustrari non poterat, quod dictum est in Evangelio ²²: Abscondi non potest civitas supra montem posita, nempe sanctorum conversatio ad culmen virtutis evecta, et supra hanc lacrymarum vallem, seu supra omnium terrenarum caducarumque rerum abjectionem, elevata. Sed quanto plus illi latere satagebant, eo illustriores et celebriores reddebantur, praesertim apud eos qui pietatis ac virtutis amatores erant: qui cum intolerabile sibi esse putarent, si sitibundi, ut erant, ad fontem, dulcem pulchrumque laticem effundentem, non accederent, ad eos festim accurrerunt. Illi fuerunt Petrus, Joannes ac Sergius, Theodorus ac Nicephorus, in cathedra seniorum laudantes Dominum ²³: Basilius et Thomas ex ordine diaconorum: Hierotheus, Daniel, et Chariton, monachi, ac Socrates, qui primum in militia praeclarissime se gerens, satis sibi divitiarum et gloriae comparaverat, sed his omnibus a se rejectis, et velut pulvere excussis, eximio huic Patrum coetui meruit adnumerari. Illi igitur cum omnes simul convenissent, genus quoddam vitae plane angelicum aggressi sunt: ac in lege Domini meditantes die ac nocte ²⁴, illud Davidicum praestiterunt in seipsis completum ²⁵: Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum. Illuminabant vero omnes loci illius incolas veræ cognitionis lumine, et ita quidem, ut dum animarum mederentur languoribus, eos qui corporalibus infirmitatibus detinebantur, absque cura non praeterirent ²⁶: et quod gratis accepterant gratis indigentibus dabant, non aliud exigentes pretium, quam illud omnium pretiosissimum, nempe fidem in Jesum Christum, qui omnia potest. Et hinc verbum doctrinae velocius reddebatur: cui miracula alarum loco erant, quæ ipsis persecutoribus reddebant sublimius, et ad plateas deferrebant.

19. Cum vero, illorum fama longe lateque celerime pervagata, etiam Thessalonicae frequens de eisdem sermo haberetur; Valens et Philippus, quos antea diximus fuisse Thessalonicae seculos mandatorum Juliani executores, audientes et ipsi conversationem ipsorum, angelorum ferme materia expertum emulantem naturam, et eorum sermonem potentem esse, divinamque ad persuadendos auditores gratiam et energiam habere, neminem vero Tiberiopolis, et circumjacentibus in locis, qui gentilismum tueretur, superesse, sed omnes esse inibi Christi discipulos et adoratores; zelo inardescunt pro dissolutis patriis ritibus, spretisque mandatis imperatoris. **491** Quid igitur agendum sit, serio dispiiciunt: ac primo quidem decernunt, mittere Tiberiopolim apparitores aliquot sævos ac truces, qui illos vel persuaderent, ut imperatoris

²² Matth. v, 17. ²³ Psal. cvi, 32. ²⁴ Psal. i, 2. ²⁵ Psal. cxxxii, 1. ²⁶ Matth. x, 8.

Variae lectiones et notæ.

(46) Ἰσ. ἡδύ.

(47) Ἰσ. εὐεἰδῆς.

(48) Hoc est, presbyterali seu sacerdotali dignitate ornati. (49) Ἰσ. σοφῶς ἢ σοφός.

obsequentes voluntati, diis sacrificarent, siquæ bonis omnibus fruerentur, quæ imperator ipse distribuere potest; vel hoc renuentes intolerandis primum cruciatibus afficerent, ac dein gladio vitam ipsis adimerent. Mox vero, mutata sententia, consultius visum illis est, ut non aliis id negotii imponerent, sed ipsi illuc abeuntes omnem industriam ad finem consequendum adhiberent. Siquidem contra murum firmiorem machinæ gravioris sunt admovendæ.

γὼν ἐπιδείξασθαι. Πρὸς γὰρ τὸ στερότερον τοῦ

τέτρα ἡ ἀντίστασις.

20. Tiberiopolim igitur profecti, cum omnes fama crudelitatis suæ primum complevisset, sanctos comprehendere et ad se adduci jubent. Quod ut factum est, in sublimi tribunali, ut eorum aspectus majorem terrorem incuteret, et vox facilius ab astantibus audiretur, considentes, ita loqui cœperunt: « Cum omnis ferme quæ sub cælo est, terra obediatur sacro imperatoris mandato, quo quisque præcipitur eos tanquam deos venerari, quos antiqui sapientes tradiderunt, eisque templa excitare, altaria erigere, sacrificia offerre, aliosque honores impendere, novam vero superstitionem non amplecti, neque novitii ejusdam ac nuperi Dei rationem ullam habere: quomodo vos soli, quasi extra nostrum hunc mundum nati essetis, ac sapientiora divinis iis viris qui olim floruerunt invenissetis, aut majus mentis acumen majoremque sapientiam, quam imperator noster, cui sapientes omnes primas concedunt, beata quadam sorte haberetis, nihili penditis sapientum de diis nostris testimonia? spernitis quoque imperatoris mandata, ac hominem nuper in Palestina natum ex muliere (utique paupercula, fabri enim uxor erat), et crucifixum cum latronibus, velut Regem ac Deum colitis, illique honorem omnem exhibentes, magnam vos religionem exercere arbitramini? Cur, et quomodo ista? Dicite. »

21. Ad hæc sancti nihil hæsitantes responderunt: « Equidem oporteret, o præsides, apud judices præjudiciis et affectibus omnino vacuos, responsa nos esse daturus; sic enim veritas clarius et evidentius sese visendam præberet. At quoniam eosdem accusatores et judices habere cogimur, facile pervidemus, apud vos veritati prævaliturum esse mendacium. Sed neque hæc quidem ratione silebimus: confidimus enim in Christo Domino qui factus est nobis sapientia a Deo, et dat verbum evangelizantibus, in 492 apertione oris, quique dat os et sapientiam²² et sermonem suis pugilibus ac testibus, ut ipse promisit, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii²³. Nos igitur neque soli inter homines sumus, qui deos vestros rejiciamus, neque soli, qui orthodoxam fidem et religionem profiteamur: innumera enim hominum millia in

Α τινὰς ταξέως εἰς Τιβεριούπολιν στείλαι σιθαρὸς τὸ ἥθος, τῇ γνώμῃ πικρὸς, ὥς ἂν ἡ πείσῃ τοὺς ἄνδρας τὰ βασιλείας ἐλέσθαι καὶ θύσαι τοῖς θεοῖς, καὶ πάντων ἀγαθῶν ἀπολαύσαι ὅσα χεὶρ βασιλέως βουλομένου δίδωσθαι δύναται· ἢ μὴ παιθομένου τοῦτο ποιεῖν, ἀφορήτοις τιμωρίαις ὑποβαλλομένους τὸ πρότερον, τῷ ἔξῃ τὴν τελευταίαν ὑπέχειν δίκην. Ταῦτα λογισαμένοις αὐθὺς ἔδοξε κρεῖττον, μὴ ἐτέρους ἐπιτρέψαι τὸ ἔργον, ἀλλ' αὐτοὺς ἀπελθόντας ὅλην τὴν οἰκίαν δραστηριότητα [f. add. εἰς] τὸ ἐργάζεσθαι [f. τείχεος] καὶ ἡ τῶν μηχανημάτων βαρυτέρα ἡ ἀντίστασις.

Κ'. Ἐπιστάντες οὖν τῇ Τιβεριούπολει, καὶ πᾶσαν ψυχὴν τῇ τῆς ὁμότητος αὐτῶν φήμῃ προκαταστήσαντες, συλλεγθῆναι τοὺς ἁγίους κελεύουσιν. Ἐπεὶ δὲ συλλεγθέντες ἤρχοντο, ἐφ' ὧν τοῦ δὲ οἱ τύραννοι καθίσαντες βήματος, ὥς ἂν ἴνα καὶ ἡ θέα αὐτῶν μᾶλλον φέροι κατὰ πλῆξιν, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ἐξήκουστος γίνεσθαι, οὕτως ἔφησαν· « Ἀπάσης τῆς ὑπὸ ἡλίου, ὥς εἰπεῖν, γῆς, τῇ βασιλικῇ θεῷ προστάγματι παιθομένης, ὅπερ ἐστὶ θεοῦ μὲν νομίζειν, οὗς οἱ πάλοι σοφοὶ παρέδωκαν, καὶ τοῦτοις ναοὺς τε ἀνίσταν, καὶ βωμοὺς ἰδρύουσιν, καὶ θυσίας προσφέρουσιν, καὶ τὰς ἄλλας ἀποδιδόναι τιμὰς, καὶ νομισμὰς δὲ ὀρθοκρίτας μὴ παραδέχεσθαι, μηδὲ νεαρῶ καὶ προσφάτῳ τινὶ προσέχειν θεῶν· ποῦς ὑμεῖς μόντοι, ὡς περ ἐξω τῆς κατ' ἡμᾶς οἰκουμένης ὄντες, ἡ σφώτερὰ τε τῶν παλαιοτέρων θεοσεβῶν ἀνδρῶν ἐξευρύνετε, ἢ μετρίονα μὲν δύναμιν, πλεον δὲ σοφίαν τοῦ αὐτοκράτορος ἡμῶν εὐτυχήσαντες, ὅτι πάντες σοφοὶ τῶν πρωτείων παραχωροῦσι, λήρους μὲν ἡγήσασθε τὰς τῶν σοφῶν περὶ θεῶν μαρτυρίας, διεπύστατε δὲ καὶ τὰ βασιλικὰ προστάγματα, ἀνθρώπῳ δὲ τινὶ ἐν Παλαιστίνῃ γεννηθέντι· ἐκ γυναίκος πενιχρᾶς, (καὶ τί γὰρ, εἰ τέκνον ἀρμολογίας εἰς γάμον;) εἰς ταυρωθέντι μετὰ ληστών, τοῦτ' ὃν ὡς Βασιλεῖ καὶ Θεῷ προσέχετε, καὶ πᾶσαν ἀποδιδόντες τιμὴν εὐσεβεῖν οἴεσθε; Πῶς ταῦτα; Εἰπατε. »

ΚΑ'. Πρὸς οὓς οἱ ἅγιοι, μηδὲ μικρὸν ὑποσχόντες [f. ἐπισχόντες], « Ἐδεῖ μὲν ἡμᾶς, εἰπον, ὡς ἡμεῖς, ὑπὸ κρίταις ἀδιαφόροις ποιεῖσθαι τὰς πρὸς ἐρώτησιν ἀποκρίσεις· οὕτω γὰρ ἂν εἰδείσθῃ περιφανέστερον ἢ ἀλήθεια. Ἐπεὶ δὲ τοῖς αὐτοῖς χρόνοις μεθὰ κατηγορίας καὶ δικασταῖς, ὅλην μὲν ἡμῶν συμβέβηται, τὸ τὴν ἀλήθειαν δηλαδὴ παρσημερηθῆναι τῷ ψεύδει. Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐ σωπήσωμεν [f. σωπῆσθαι]. Θαρρόμεν γὰρ Χριστῷ, ὃς ἐγενήθη ἡμῶν ἀπὸ θεοῦ σοφία, καὶ δίδωσι ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιστοῖς ἐν ἀνοιξίαι τοῦ στόματος, καὶ παρέχει στόμα καὶ σοφίαν καὶ λόγον τοῖς αὐτοῦ ἀποστόλοις καὶ μαρτυροῖς, ὡς αὐτὸς ἐνεταίματο (50), ἢ οὐ δύνησονται ἀντιστῆναι οὐδὲ ἀντεπεῖν πάντες οἱ ἀντικείμενοι. Ἡμεῖς οὖν, οὐτε μόντοι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τοὺς ὑμῆτέρας θεοὺς διαπύσωμεν, οὐτε μόντοι εἰς τὴν αὐτὴν πίστιν καὶ εὐσεβείαν

²² 1 Cor. i, 50; Psal. lxxv, 8; Ephes. vi, 17. ²³ Luc. xxi, 15.

(50) ἴσ. ἐνεταίματο.

τὴν ὁδόδοξον παρσισχηθῆμεν. Ἀναρίθμητοι γάρ A
 μυριάδες εἰσὶν ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένη οἱ τὴν εἰς
 Χριστὸν πίστιν ἐπαγνώσκοντες, τὴν ὄντως καθαρὰν
 καὶ ἀμώμητον. Τὴν δὲ τῶν Ἑλλήνων παιδεύειν τε
 καὶ ὁρῆσαι, ὡς ματαίαν καὶ ψευδώνυμον, χλεῦν
 τιθέμενοι διαπτεύουσι καὶ ἀποστρέφονται. *Εἰς πᾶσαν*
γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόβος τῶν ἀποστόλων
καὶ μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς
οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν. Ἄλλ' οὐδὲ τοῖς καθ'
 ὑμᾶς ἀπιστοῦμεν σοφοῖς. Ἄλλ' εἰ δεῖ τι καὶ παρά-
 δοξον μὲν, ἀληθὲς δὲ εἰπεῖν, ἡμεῖς μᾶλλον αὐτοῖς
 παρούμεθα, ἢ ὑμῖν (51). Ὅταν γὰρ σὺ μὲν ἀκούων
 τοῦ ποιητοῦ, τὸν Δία καὶ μοιχὸν εἰσάγοντος, καὶ
 ἄρτοποιόν (52), καὶ ἀπατῶντα καὶ ἀπατῶμενον, καὶ
 δεσποῦμενον, καὶ θαυρόντα, εἴτα προσκυνεῖς αὐτὸν
 ὡς Θεόν· ἐγὼ δὲ τούτων αὐτῶν ἀκούων περὶ αὐτοῦ
 λεγομένων, διαπτύω τούτον, καὶ οὐχ ὥπως Θεὸν
 νομίζω, ἀλλὰ παντὸς ἐναγῆος καὶ φθόνου, καὶ τίνος
 γὰρ οὐχὶ τῶν διαβαλλομένων, χεῖρονα τίθεμαι· πό-
 τερος ἡμῶν ἀκούουθα δοξάζει ταῖς περὶ τοῦ Διὸς
 ὑπολήψεις; Περὶ δὲ τῶν ἄλλων Θεῶν, τί δεῖ καὶ λέ-
 γειν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοιούτοις ἐληλεγμένου τοῦ κο-
 ρυφαίου; Ἀλλὰ ποιηταὶ μὲν τοιαῦτα καὶ περὶ τῶν
 ὑμετέρων Θεῶν, οἱ καὶ πηγαὶ δοκοῦσι πάσης σοφίας
 εἶναι, καὶ πάσης διδασκαλίας θαμέλιοι. Τῶν φιλο-
 σόφων δὲ, ὅσοι καὶ θαυματοῦτεροι δοκοῦσιν ὑμῖν,
 τοὺς παρὰ ποιηταῖς ὀνομασθέντας Θεοὺς πῦρ εἶναι,
 γῆν, ἀέρα, ὕδωρ, ἥλιον τε καὶ σελήνην, καὶ τοὺς
 λοιποὺς ἀστέρας ἐδόξασαν. Οἷς οὐδὲ αὐτοῖς πάντως
 προσκυνήτιον. Κτίσματα γὰρ ὄντα, καὶ δι' ἡμᾶς τὸ
 εἶναι λαβόντα, τίς δ' ἂν φρονῶν καὶ νοῦν ἔχων αὐ-
 τοὺς τιμῆσκειν; Τίς δὲ ἐβρώμενος ἔχων τὰς φρένας,
 λατρεύσει τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα; Τίς δὲ νοῦν
 ἔχων καὶ φρόνιμος Θεοῖς ἀψύχοις σεβάζεται, *οἷς*
οὐκ ἔστι σύνεσις, ἀλλὰ τροπῆς παραλλαγὴ; Τίς
 τοῖς δούλοις ὡς δεσπόταις λατρεύσειν; Ἀνθρώπου
 γὰρ δοῦλα πάντα καὶ ὑποχείριμα· ὅτι τὰ μὲν, ἀψυχὰ
 τε καὶ ἄλογα· ὁ δὲ λόγος, τιμημένος καὶ πάντων
 ἄρχει, ὡς εἰκόνα σώζων κατὰ [f. καὶ] τοῦ Θεοῦ.
 Περὶ δὲ τοῦ βασιλέως ἔστι μὲν ἡμῖν καὶ μακρότερα
 λέγειν· ἀλλ' ἐπιτόμον τινα ποιησόμεθα τὴν ἀπί-
 κρισιν, ἵνα μὴ τὸν καιρὸν ἐνδιατρίβωμεν, ὡς ἐπὶ τὸν
 ἀληθινὸν βασιλέα. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἡνρήσατο
 Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ παραβίτης
 τῆς πρὸς αὐτὸν ἐγένετο πίστεως, ἀθετήσας τὰς
 θείας ἐντολὰς αὐτοῦ καὶ τὰ ζωηρὰ προτάγματα.
 Οὐκ ἀξίως [f. ἀξίως] δ' ἂν εἴη προφέρειν ἡμῖν τὴν
 τῶν ἰδίων προταγμάτων ἀθέτησιν, καὶ κολλάειν
 ἀπειλῶν ὡς ταῦτα παραβαίνειν ἐθέλοντας. Ὁ μὲν
 γὰρ ἀπίστη τοῦ σεσωκῆτος, καὶ ἀπίστη καὶ αὐτὸς
 ἀπ' αὐτοῦ, κατὰ τὸ προφητικὸν λόγον τὸ φάσκον·
 Ἐπέστη ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἀπέστη καὶ ὁ Θεὸς ἀπ'
 αὐτοῦ· καὶ, *οὐκ ἠθέλησεν εὐλογεῖν, καὶ μα-*
κρυνθήσεται ἀπ' αὐτοῦ· καὶ ἠγάπησεν καταρά,

A mundo sunt, qui Jesu Christi fidem vere puram et
 immaculatam agnoscunt, gentilium vero doctrinam
 et religionem velut vanam et confictam ludibrio
 habent, rejiciunt et execrantur. *In omnem enim*
terram exiit sonus apostolorum Christi Domini,
*et in fines orbis terrarum verba eorum*¹⁰. Neque etiam
 nos sapientibus vestris fidem omnem detrahimus:
 quin (si dicendum quod verum est, tametsi para-
 doxum videatur) nos magis quam vos, eisdem
 credimus. Cum enim vos audientes, Jovem a poeta
 induci modo adulterum, modo raptorem, interdum
 deceptorem, aut deceptum, aliquando victum et
 plorantem, deinde ipsum adoratis ut deum: ego
 vero audiens ista de eo dici, ipsum despicio, ne-
 que ullo pacto deum appello, sed quacunque re
 execranda (qua enim non?) pejorem ipsum habeo:
 quisnam nostrum de Jove magis congrue, et ad
 prænotiones quæ de ipso habentur, magis consen-
 taneæ judicat? De aliis diis quid attinet dicere,
 cum de talibus ac tantis eorum princeps convictus
 fuerit? Et quidem poetæ, qui omnis sapientiæ fon-
 tes ac fundamenta cujusvis doctrinæ videntur esse,
 talia de vestris diis habent. Quoad philosophos
 attinet, profecto ii, qui majore æstimatione apud
 vos florent, quos poetæ deos appellant, ipsi ignem,
 terram, aerem et aquam, solem ac lunam reli-
 quasve stellas esse existimant. Neque hæc sane
 adoranda sunt. Cum enim creaturæ sint, et quidem
 propter nos factæ, quis prudens ac sapiens ea ho-
 noraverit? et quis sanæ mentis adorabit creaturam
 præ Creatore? aut quis intellectum habens vene-
 retur deos inanimos, *quibus non est intellectus*¹¹, sed
 tantummodo conversionum vicissitudo? quis de-
 mum servis tanquam dominis serviat? Homini enim
 serviunt hæc omnia, eique subduntur; siquidem
 anima et ratione destituta sunt: ratio autem præ-
 stantissima est, et omnibus dominatur; utpote
 quæ Dei imaginem et similitudinem servat. De
 imperatore autem plura nobis dicenda forent: bre-
 viter tamen respondebimus, ne multum temporis
 insumamus, 493 quasi de vero quodam impera-
 tore sermo nobis habendus esset: ille enim Chri-
 stum Dominum, qui verus Deus est, abnegavit, et
 prævaricator factus est ejus quæ in ipsum est
 fidei; sprevit etiam ipsius mandata et vivifica præ-
 cepta. Indignum itaque est, quod is nobis manda-
 torum suorum contemptum obiciat, direque com-
 minetur, quod eadem nequaquam servare velimus.
 Ille enim recessit a Salvatore, et Salvator recessit ab
 illo, juxta propheticum illud dictum: *Recessit a*
Deo, et Deus recessit ab eo: et noluit benedictionem,
et elongabitur ab eo, et dilexit maledictionem, et ve-
*niet ei*¹²: et noluit videre lumen, et ambulavit in
 viis tenebrarum. Nos autem recedimus ab istius-

¹⁰ Psal. xviii, 5. ¹¹ Psal. xxxi, 9. ¹² Psal. cviii, 18.

Variae lectiones et notæ.

(51) *Ισ. ὁμεις.*

(52) *Ισ. ἀρπακτὴν.*

modi domino et rege, qui non solum neminem sal-
vum facere potest, sed qui et seipsum perdit, et
nos perdere, seu in eandem ruinam impellere co-
natur. Sed ille quidem, quo vult, feratur : nos vero
Christum Deum immortalem non abnegabimus,
neque si unica dies futura idcirco sit vita nostra
super terram. Nemo nos *separabit a charitate Chri-
sti* ²² : *in ipso enim vivimus, movemur et sumus* ²³ :
sub cuius solius imperio subijcitur, et cuius sen-
tentiam solam considerantes, qua dixit ²⁴ : *Qui ne-
gaverit me coram hominibus, negabo et ego eum co-
ram Patre meo, qui in cælis est, et sanctis angelis,*
pavemus et terrore concutimur.

22. « Eum igitur confitemur, et usque ad extre-
mum spiritum constebimur, neque unquam ab eo
desciscemus ; ipsum enim cognoscimus et agnosci-
mus Deum verum ac Dominum, qui natus quidem
ante omnia sæcula ex Deo, incorporee, et absque
corruptione, quemadmodum et verbum mentis ge-
nerari novimus : deinde, cum videret humanam
naturam, quam ipse bona voluntate ornatam con-
siderat, *passionibus ignominia* ²⁵ deditam, et ju-
mentis irrationali vita sua similem evasisse, quin
ea turpibus actionibus etiam superasse, ac præ-
terea idolorum et repulium et belluarum adorationi
et cultui addictam ; voluit secundum *viscera mise-
ricordiae suæ*, naturam ipsam in semet assumere, ut
eam divinitate sua sanctificaret atque illustraret.
Quamobrem nascitur ex sancta et omnimode im-
maculata Virgine Maria ; fasciis involvitur ; lacta-
tur et enutritur ; atque omnia quæ naturæ nostræ
sunt, suscipiens, omnia in se adimplet, excepto
peccato. Peccatum enim non fecit, neque *inventus
est dolus in ore ejus* ²⁷ : non enim naturæ opus
est peccatum, **494** sed ex desidia minus attentis
ingeneratur. Cum vero triginta esset annorum,
compendiariam nobis viam salutis ostendit, nempe
sanctum baptismum, ipse primus illud suscipiens :
in quo etiam testimonium accepit a Patre de cælo,
quod esset Filius Dei, juxta evangelicam illam vo-
cem quæ dixit : *Hic est Filius meus dilectus, in
quo mihi complacui* ²⁸ : dedit etiam nobis, ut cre-
deremus, nos *filios Dei fieri* per baptismum ; quod
enim ipse est per naturam, illud nos evadimus per
gratiam. Deinde postquam homines docuit, atque
edixit miraculis, beneficiis cumulavit, concitata in
eum hostium veritatis invidia, cruci affixus, mor-
tuus ac sepultus est : quemadmodum vos ejus cul-
toribus exprobratis. Verum haudquaquam diu per-
mansit mortuus, sed tertia die resurrexit. Cumque
quadraginta dies cum amicis et discipulis versatus,

A καὶ ἤξει αὐτῷ. Οὐκ ἠθέλησεν ἐπιγινῶναι τὸ φῶς,
καὶ ἐπορεύθῃ ἐν ὁδοῖς σκότους. Ἡμεῖς δὲ καὶ σώ-
ζειν δυνάμενοι (53) δεσπότου καὶ βασιλέως ἀποστα-
τοῦμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἀπωλολεκτός, καὶ ἡμεῖς
συναπολεῖν σπουδάζοντες, καὶ εἰς τὸν αὐτὸν ὠθεῖν
κίνδυνον. Ἄλλ' ἐκεῖνος· μὲν, ὅπου δ' ἂν βούλεται
φερέσθω· ἡμεῖς δὲ Χριστὸν οὐκ ἀρνησόμεθα τὸν
ἀθάνατον Θεόν, οὐδ' ἂν ἡμέρα μία ἢ ζωὴ ἡμῶν.
Οὐδὲις ἡμᾶς χωρίσει τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ.—
Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν.
Ἢ μόνῳ βασιλευμένῳ, καὶ οὗ τὴν ἀπόφασιν μόνην
λογιζόμενοι, φριττομεν, καὶ δειλῆς συνεχόμεθα,
τὸν ἀρνησάμενόν με, εἰπόντος, ἀρῆσομαι κατὰ
αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς
καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων.

B κβ'. « Ὁμολογοῦμεν τοίνυν, καὶ ὁμολογήσομεν
ἄχρι τελευταίας ἡμῶν ἀναπνοῆς, καὶ οὐκ ἀποστήσο-
μεν. Τὸν αὐτὸν γὰρ ἐπιστάμεθα καὶ γινώσκομεν
Θεὸν ἀληθινὸν καὶ Κύριον· γεννηθέντα μὲν πρὸ
πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀνω-
μάτως καὶ ἀπαθῶς, ὥσπερ καὶ τοῦ νοῦ γεννᾶσθαι
τὸν λόγον οἴδαμεν· εἶτα, ἐπειδὴ τὴν ἀνθρωπίνην φύ-
σιν ἔωρα, ἣν αὐτὸς τῷ ἀγαθῷ θελήματι συνεστήσατο,
τοῖς πάθεσι τῆς ἀτιμίας ἐκδιδομένην [f. ἐκδεδ.],
καὶ τοῖς κτήνεσιν ὁμοιωθεῖσαν κατὰ τε [f. γε] τὴν
ἄλογον ζωὴν (ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ ταῦτα ταῖς ἀτό-
ποις παρήλασε πράξεισι)· πρὸς δὲ καὶ κατενεχθεῖσαν
εἰς εἰδώλων τε προσκυνήσεις, καὶ ἑρπετῶν, καὶ
κνωδῶλων τιμὰς· θελήσαντα διὰ σπλήγχνα ἁλέων
C ταύτην τὴν φύσιν ἐν αὐτῷ προσλαβεῖν, καὶ ἀγιά-
σαι, καὶ λαμπρῶναι τῇ οἰκείᾳ θεότητι. Ὅθεν γεννᾶ-
ται μὲν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου καὶ παναγράντου
Μαρίας, καὶ σπαργανούται, καὶ θηλάζει, καὶ ἀνα-
τρέφεται· καὶ πάντα τὰ τῆς φύσεως ἡμῶν ἀναδε-
ξάμενος· ἐκκληροῖ ἐκτὸς ἁμαρτίας. Ἀμαρτία γὰρ
οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εἰδρῆθη· δόλος ἐν τῷ στόματι
αὐτοῦ. Οὐ γὰρ φύσεώς ἐστιν ἔργον ἡ ἁμαρτία, ἀλλὰ
παρὰ φύσιν ἐξ ἀπροσεξίας τοῖς κουφοτέροις ἐγγί-
νεται. Τριάκοντα ἔτη δὲ γεγονόνος, ὁδὸν ἡμῖν σύντο-
μον σωτηρίας ὑπέδειξε τὸ θεῖον καὶ πνευματικὸν
βάπτισμα, αὐτὸς πρῶτος τοῦτο δεξιόμενος. Ἐν ᾧ
καὶ μαρτυρηθεὶς οὐράνθεν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὡς εἶη
Υἱὸς Θεοῦ, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν τὴν λέγου-
σαν· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ εὐ-
D δόκησα. Δέδωκε δὲ καὶ ἡμῖν πιστεῦειν, ὡς καὶ
ἡμεῖς υἱοὶ Θεοῦ γινόμεθα διὰ τοῦ βαπτίσματος·
ὅπερ γὰρ ἐστὶν ἐκεῖνος φύσει, τοῦτο ἡμεῖς λαμβάνο-
μεν χάριτι. Εἶτα διδάξας, καὶ διὰ θαυμάτων τοὺς
ἀνθρώπους εὐεργετήσας, καὶ φθονηθεὶς ὑπὸ τῶν τῆς
ἀληθείας ἐχθρῶν, ἐσταυρώθη, καὶ θανὼν ἐτάφη, ὡς-
περ ὑμεῖς τοῖς αὐτὸν τιμῶσι προσοικεῖσθε. Ἄλλ'
οὐκ ἀναπέμεινε τῷ θανάτῳ· ἀναστὰς δὲ τρίτημερο·
καὶ τοῖς αὐτοῦ φίλοις καὶ μαθηταῖς συνὼν δι' ἡμέ-

²² Rom. viii, 37. ²³ Act. xvii, 28. ²⁴ Matth. x, 33. ²⁵ Rom. i, 26. ²⁷ I Petr. ii, 22. ²⁸ Matth. i, 17.

ρῶν τεσσαράκοντα· καὶ διδάσκων αὐτοὺς τὰ μείζονα καὶ τελειότερα, ἀνέβη τελευταῖον εἰς τοὺς οὐρανούς, ὅθεν καὶ κατήλθεν. »

κγ'. Ἐνταῦθα μελλόντων τῶν ἁγίων καὶ τὰ ἐφεξῆς συνερεῖν, καὶ πλατύτερον διηγήσασθαι, περὶ τοῖς ἀποστόλοις (54) καὶ καθόδου τοῦ Πνεύματος, καὶ περὶ τῆς δοθείσης τοῖς ἀποστόλοις χάριτος καὶ δυνάμεως, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπλῶς, ὅσα περὶ τούτου πιστεύομεν· ἐνέκοψαν τὸν τοῦ λόγου εἰρμὸν οἱ τύραννοι, καὶ, « Τί δέ, ἡμῖν [f. ὑμ.], ἔφησαν, ἅπας ἀδείας ἐνδοθείσης πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνεσθαι, ῥήτορες ἡμῖν ἀνεφάντη, ὥσπερ ἐν θεάτρῳ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ἐπιδεικνύμενοι, ἀλλ' οὐχὶ πρὸς κρίσιν δικαστικῶ καὶ φοβερῶ βήματι περιστάμενοι; Τί τὰ πολλά; Θύειν ὁμολογεῖτε τοῖς ἀθανάτοις θεοῖς, ἢ οὐ; Ἀποκρίνεσθε. »—« Μὴ γένοιτο, εἶπον οἱ μάρτυρες, δαίμοσι καὶ τοῖς αὐτῶν εἰδώλοις θῆσαι ἡμᾶς, τοὺς ὑπὸ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τῆς δουλείας τῶν δαιμόνων ἀπαλλαγέντας. » Οὕτω τῶν ἁγίων δόντων τὴν ἀπόκρισιν ἐπιτομον ὁμοῦ καὶ ἀπότομον, τὸ τοῦ θυμοῦ θηρίον οὐδ' ἄλγετι καὶ Φιλίππῳ προσερεθίζεται· καὶ ἐπεὶ δημοσίων προσταγμάτων (55) διοικήσεις ἐπὶ τὴν Θεσσαλονίκην αὐτοὺς κατήπειγον, οὐκ ἔχοντες ἐπὶ πολὺ ἐν Τιβερίουπόλει ἐνδιατρίβειν, εὐθὺς τὸν διὰ ξίφους θάνατον τῶν ἁγίων καταφθίγγονται.

κδ'. Ἦγοντο μὲν οὖν τὴν τελευταίαν καὶ μαχαρίαν ὁδὸν, τὴν καὶ πρὸς ζωὴν καὶ οὐρανούς φέρουσαν, τὴν αἰωνίαν καὶ ἀτελεύτητον καὶ ἀπέραντον· ἡγαλῶντο δὲ χαρὰ ἀνεκλαήτῃ, καὶ τὴν ἐνδον κατὰστασιν τῇ ἐξωθεν φαιδρότητι ἐπεσθμαίνον, ὅτι βασιλεία πονηρῶν καὶ τοὺς αὐτοῦ δημίους καταλιπόντες, τῷ φιλανθρώπῳ Βασιλεῖ καὶ ἀκαταλήτῃ, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρεϊ προσελθεῖν μέλλουσιν. Ἐν τούτῳ μόνον αὐτοὺς ἐλύπει, ἡ τῶν τυράννων πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἐκούσιος τυφλότης, καὶ τὸ πολλοὺς τῶν ἀσθενεστέρων, ἐκ τοῦ τὰς κρίσεις οὕτω προβαίνειν, περὶ τὴν πίστιν σαλεύεσθαι. Τὸ γὰρ παρανόμως γενόμενον τῶν ἐξετάσεων, δυναστείας καὶ ἀδικίας ἡ ὑπόθεσις δείκνυται. Δικαστηρίον γοῦν ὁλόκληρον καὶ κρίσις ἐν νόμῳ τοὺς δικάζοντας πλάττεσθαι, οὐ μικρὸν τοῖς ἀδελφαιότεροις περιποιεῖται τὸ σκάνδαλον. Ἐβεντε (56) γὰρ ὡς ἡ τοῦ δικαστηρίου ἀλήθεια οὐς εὗρε τῷ ὄντι ὑπευθύνους, τιμωρίαις καὶ θανάτῳ κατέκρινεν. Εἰς οὖν τῶν ἁγίων Πέτρος ὄνομα, διὰ ταῦτα θεῖῳ ζήλῳ πυριθελὺς τὴν καρδίαν, πρὸς τοὺς τυράννους ἀνέστη. « Ὁ παραβάται τῶν ἔργων, ἐβόησε, καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς, πῶς δικαστῶν προσωπεῖον ἑαυτοῖς περιθέντες, καὶ κρίσις σχῆμα πλασάμενοι, αἵματα δικαίων ἀνατίως ἐκχέετε, ἐφ' οἷς οὐδὲν ἄξιον εὐρέθῃ θανάτου, ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον πάντα τιμῆς καὶ στεφάνων ἄξια; » Πῦρ ὀργῆς τοῖς τυράννοις ἐπὶ τῷ λόγῳ ἀνάπτεται.

* I Petr. 1, 8.

Variae lectiones et notæ.

(54) Ἰσ. τῆς ἀποστολῆς.
(55) Ἰσ. πραγμάτων.

A majora et perfectiora eos edocuisset, ascendit tandem in cælum, unde primum descenderat. »

23. Hic vero, cum sancti cætera etiam quæ secuta sunt, fusius essent dicturi, ut de missione et descensu Spiritus sancti, de gratia et virtute apostolis collata, uno verbo, de omnibus aliis quæ nos credimus; tyranni sermonis filium abruptantes, « Quid hoc, inquirunt, anne ob concessam vobis respondendi libertatem rhetores nobis constituti estis, quod facundiam ostentatis, quasi in theatro, et non ante formidabile tribunal judicandi staretis? Sed non plura: assentimini, diis immortalibus sacrificare, vel non? Respondete. »—« Absit, dixerunt martyres, ut nos, qui a Christo Deo e dæmonum servitute liberati sumus, ipsis dæmonibus, eorumque simulacris sacrificemus. » Brevi hac et peremptoria responsione a sanctis data, furoris bellua Valenti et Philippo vehementius irritatur, et quoniam publica negotia eos Thessalonicam ut quantocius redirent, urgebat, cum non possent diutius Tiberiopoli immorari, absque mora sanctos capite damnant.

εὐθὺς τὸν διὰ ξίφους θάνατον τῶν ἁγίων καταφθίγγονται.

24. Ducebantur igitur illi per extremam beatam viam, quæ ducit ad vitam et ad cælum et ad gloriam æternam, interminabilem et immensam. Exsultabant vero lætitia inenarrabili²³, et internum gaudium externa alacritate significabant: quoniam impio rege cum satellitibus suis relicto, ad benignissimum ac immensum Regem, ad Ecclesiam primogenitorum, qui descripti sunt in cælis, et ad festivum angelorum cætum properabant. Illud solummodo eo in casu illos affligebat, quod perspicerent spontaneam tyrannorum cæcitatem⁴⁹⁵ ad lumen veritatis; et quod futurum prævidebant, ut ob judicia hoc modo facta multi debiliorum forent in fide vacillaturi. Præterea enim modus inquisitionis argumentum est potentie et iniustitie: at iudicii forma a judicantibus confecta haud modicum infirmioribus scandalum ingenerare solet: putant enim iudicii veritatem eos, quos re ipsa reos comperit, ad tormenta et mortem condemnasse. Quamobrem unus sanctorum nomine Petrus, divino zelo ob hæc inflammatus, tyrannis sese opposuit, et, « O prævaricatores, exclamavit, bonum opus et veritatis inimici! siccine iudicium personam assumentes, et iudicii formam mentientes, justorum sanguinem sine causa effunditis, in quibus nihil dignum morte inventum est, sed potius quæ omni honore sunt digna et remuneratione? » Ignis iracundiae in tyrannis ad hunc sermonem rursus

(56) Ἰσ. οἶονται.

accenditur : quare exspoliari sanctum imperant, A et ad terram dejectum virgis cedi, deinde manus ac demum caput ipsi amputari. Ut hæc omnia facta sunt, manus quidem illæ canibus in cibum sunt projectæ : quarum dexteram cum mulier quædam a natalitate caeca, sibi ad pedes forte accidentem sensisset, tulit et legumento capitis quod gestabat, involvit ; domumque quam potuit celeritè remeans, cum non haberet aliud quod erga inventum illud suum faceret, (quid enim non fecisset ?) osculabatur, ampletebatur et ad oculos admovebat. Et ecce subito (*o mirabilia magna* ⁴⁰ tua, Christe Salvator !) aperti sunt ejus oculi, statimque videns lucem, voce magna Christi et sanctorum ejus virtutem prædicat, et ubicunque benedicit Dominum, qui, sicut scriptum est, *facit mirabilia*, et portenta *quorum non est numerus* ⁴¹. Post paucos vero dies illa lumine utique digna femina eam secum sumptam detulit in magnam Thessalonicensem civitatem, cupiens rem adeo pretiosam in loco honoratissimo collocare. Reperit vero locum tanto thesauro dignum, nempe venerabilissimum Anastasiæ martyris inclitæ sacellum : ac in eo manum illam servandam deposuit. Et hic quidem fuit eventus sacræ illius manus.

25. Porro, cum consummati essent hi sancti, die vicesima octava Novembris, per multos dies eorum corpora indecore jacere projecta in cibum canibus, bestiis et volucris, quin vel debitam communi natura sepulturam assequerentur. Servabantur quidem ea plane inviolata et illæsa, omnipotentis divina dextra illius, qui omnia videt, et protectione sanctissimi Spiritus, qui omnia operatur : quicumque etiam illa spectabat mirabatur in ipsis Christum Deum. Attamen **496** accedere et sacris pignoribus honorem tribuere sepulture nemo audebat, quod Valentis et Philippi crudelitatem adhuc præ oculis haberent. At postquam illi Thessalonicam redierunt, Christiani resumpto paululum animo, congregati sunt, ac sacra illa martyrium corpora reverenter, ut decebat, sublata, et mundis limetis involuta, omnibus que lex Christiana præscribit, rite persolutis, cum ardentibus facibus et suffimentis (ut iis quidem perpetuam beatitudinis lucem, his vero gaudium et fragrantiam paradisi significarent) Tiberiopoli reposuerunt, singulos in singulis urnis : quibus etiam singulorum martyrum nomina, vitæ genus et dignitates quas in Christo habuere, inscripta sunt.

26. Miracula vero non solum indigenis, sed etiam aliis ad extremas usque regiones large dispensabant sancti martyres, Dei virtute jam nullis terminis circumscripti. Quotquot enim vel a demonibus vexabantur, vel alia quacunque detinebantur infir-

Kai dh προστάττουσιν ἀποδοθῆναι μὲν τὴν ἁγίαν, κατὰ γῆς δὲ ταθέντα ῥάβδοις κατακτασθῆναι : εἶτα καὶ τὰς χεῖρας ἀποτιμῆναι, καὶ τελευταῖον τὴν διὰ ξίφους ὑποστῆναι καὶ αὐτὸν θάνατον. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα τέλος εἶχον, χεῖρες μὲν ἐκείναι κυλιν εἰς βρῶσιν ἐβρίβησαν. Γυνὴ δὲ τις ἐκ γενετῆς τυφλή, οὕτω παρὰ τοὺν [f. παρατυχ.], τῆς δεξιᾶς τοῦ δαίου Πέτρου χεῖρος εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς πεισούσης αἰσθημένη, λαβοῦσα ταύτην ἀνέβητο καὶ τῇ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καλύπτρᾳ ταύτην ἐνεβλήσασα, καὶ τὴν οἰκίαν ὡς εἶχε τάχος καταλαβοῦσα, οὐκ εἶχεν ὁ καὶ χρῆσθαι [f. χρῆσαιτο] τῷ εὐρέματι. Τί δὲ οὐκ ἂν ἐποίει; Κατεβίβει, περιεπτύσσεται, τοῖς δῆμοσι ταύτην ἐπαίθει. Εὐθὺς (ὡ τῶν μεγάλων σου θαυμασίων, Ὡς τὴν Χριστέ!) ἀνεψήθησαν αὐτῆς οἱ ὀφθαλμοὶ, λαβοῦσα παραχρῆμα, καὶ τὸ φῶς ἰδοῦσα, μεγάλη τῇ φωνῇ τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐκέρυττε δύναντιν : καὶ διὰ παντὸς ἦν εὐλογοῦσα τὸν Θεόν, τὸν ποιοῦντα, καθὼς γέγραπται, *θαυμάσιά τε καὶ ἐξαισία τέρατα, ὧν οὐκ ἔστιν ὁριθμός*. Οὐ πολλὰι περὶ ἡμέρας, καὶ τὴν χεῖρα ταύτην ἄρασα ἢ τοῦ φωτὸς ἀξία γυνή, τὴν Θεσσαλονικέων μεγαλόπολιν καταλαμβάνει. Σκοπὴ δὲ ἦν αὐτῇ, ἐν τιμωτάτῃ τόπῳ κατατεθῆναι [f. καταθεῖαι] τὸ τίμιον. Εὐρίσκει τοῖνον καὶ τὴν τόπον τοῦ θησαυρί-

καί. Ἐπεὶ δὲ, τελειωθέντων τῶν ἁγίων κατὰ τὴν εἰκοστὴν ὁδόβην τοῦ Νοεμβρίου μηνός, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἄτιμωτος ἐκείναιτο ἐβρίμμενα τὰ τέμνη τούτων σώματα εἰς βρῶσιν τοῖς κυσὶ, καὶ θηρίοις, καὶ πετεινοῖς, μηδὲ τῆς νενομισμένης τῇ κοινῇ φύσει τιφῆς τυγχάνοντα : διατηροῦντο μὲν τῇ παντοκρατορικῇ θεῇ δεξιᾷ τοῦ τὰ πάντα ἐφορῶντος, καὶ τῇ ἐπισκιάσει τοῦ πνιτουργοῦ καὶ παναγίου Πνεύματος, ἀνυβρίστα καὶ ἀλώθητα : ἐθαυμάζετο δὲ καὶ ἐπὶ τούτοις παρὰ τῶν βλέπόντων Χριστὸς ὁ Θεός. Οὐ μέντοι προσεβλεῖν ἐτόλμων, καὶ ταφῆς ἀξιώσαι ταῦτα, τὴν Οὐάλεντος καὶ Φιλίππου πικρίαν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες. Ἐπεὶ δὲ ἐκείνοι μὲν εἰς Θεσσαλονικίην πάλιν ὑπανεχώρησαν, ἀέλας δὲ βραχείας οἱ Χριστιανοὶ ἐπιλαβόμενοι, συναχθέντες, καὶ τὰ τίμια τῶν μαρτύρων σώματα ἐντίμως, ὥσπερ καὶ ἦν εἰκός, ἀνελόμενοι, καὶ καθαφαῖς σινδόσιν αὐτὰ ἐνεβλήσαντες, καὶ ὅσα ὁ νόμος Χριστιανοῖς δίδωσιν, ἀφ' οὐσιώσάμενοι μετὰ λαμπάδων καὶ θυμιαμάτων (ἵνα ταῖς μὲν τὸ διαβεβήμενον ἀνέσπερον φῶς, ταῖς δὲ τὴν ἀγαλλίαν τῆς τοῦ παραδείσου εὐδορίας ἐπισημαίνωνται), Τιβεριουπόλει ἐναποτίθενται, ἔκαστον ἐν ἰδίᾳ λάρνακι : αἷς τὸ τε ἄσπετον ἐκαστοῦ ἐπεγέγραπτο, καὶ τίνα βίον ἔσχε, καὶ ποῖον κατὰ Χριστοῦ ἀξίωμα.

καί. Τὰ μέντοι θαύματα οὐ μόνους τοῖς ἐγγυρτοῖς ἐχορήγουν ἀφθόνως, ἀλλ' εἰ δὴ [f. ἥδη] καὶ ἄχρι τῆς ὑπερβρίας ἐβάνοντα, τῇ τοῦ Χριστοῦ δυνάμει ἀπερίγραπτοι τυγχάνοντες : μαρτυρεῖται. Ὅσοι γάρ, ἢ δαίμονιν ἐνοχλούμενοι, ἢ σώματος ἐτέρας ἀσθε-

⁴⁰ Psal. cxxxv, 4. ⁴¹ Psal. lxxi, 18.

νείαις ταλαιπωρούμενοι, ταῖς τῶν ἁγίων προσέσαν λάρναξιν, ἐτοίμας τὰς ἰάσεις ἐλόμβανον. Ὅστε καὶ πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων τοῖς θαύμασι τούτοις ἐναχθῆναι πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, καὶ προσελθόντας τῇ τοῦ Χριστοῦ πίστει σημευοῦναι τῷ θεῷ βαπτίσματι, καὶ μῆτε ἐν Τιβεριουπόλει ἐναπολειφθῆναι τινὰ τῶν ἀσθεῶν, μῆτε ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ καὶ τοῖς ὁρίοις αὐτοῖς [f. αὐτῆς]· μᾶλλον μὲν οὖν, ὃ καὶ μικρὸν ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ τοῖς λοιποῖς τῆς Δύσεως μέρεσιν ἐφαπλωθῆναι τὴν πίστιν ἐκ τῆς τῶν Οὐραμίων δυνάμεως· ὥστε γενέσθαι τὴν Τιβεριουπόλιν περιφανῆ τινὰ πόργον, ταῖς ἄλλαις δουρικαῖς πόλεσι τῆς πίστεως φῶς πυρρεύουσαν, καὶ τοῖς [f. τῆς; vel τοῦς] ἐν τῷ πελάγει τῆς ἀπιστίας σκοτεινῆς πλάνης ἀνακαλουμένους (57). Ἀγχι μὲν οὖν πολλοὺ εἰρήνην τε ἦγε τὰ πράγματα, καὶ πάντοτε κατὰ τῶν καὶ εὐταξίαν· καὶ πᾶσα πόλις καὶ χῶρα ἐν γαλήνῃ σταθερὰ τὸ πρὸς Χριστὸν σέβας, ὡς οἰκὸς (58), ἐνδοεφύλαττε.

κζ'. Ἐπεὶ δὲ μετὰ πολλῶν κύκλους ἐνισχυτῶν, ἔθνος τι βάρβαρον Ὀμβροὶ λεγόμενοι, ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ κλήματος [f. κλίμ.] ἐπαλόντες τῆς [f. τοῖς] Τιβεριουπόλεως μέρεσιν, ἄλλας τε πόλεις πολλὰς καὶ ταύτην ἡρώημωσε, τοὺς μὲν τῶν οἰκητόρων ἔξαιρε καταναλῶσαντες, τοὺς δὲ καὶ ἄνδρα δητᾶμενοι (59), τὰ τε τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων κάλῃ, καὶ τὰ τῶν θεῶν ναῶν διττάφισαν, καὶ καταπεπτωκότων ἕως ἰδάρους· ὅτε δὲ καὶ αἱ τῶν ἁγίων λάρνακες τῷ περιέχοντι ταύτας νεφὶ καταπεσόντι ἐγκρατεχώσθησαν· ὥς τε τῇ γῇ συγκεκαλύφθαι καὶ εἶναι τοῖς πᾶσιν ἀγνωστοί.

κη'. Ἐκ ποδῶν δὲ γενομένου τούτου τοῦ ἔθνους, ἕτερον ἐπιστῆθαι ἀνομώτατον καὶ ὠμότατον, οἱ λεγόμενοι Βούλγαροι, ἐκ τῶν τῆς Σκυθίας μερῶν, ποταμὸν Ἰστρον οὕτω λεγόμενον διαπεράσαντες, καὶ βαρεῖα μάλιστα παρὰ Θεοῦ ἀφέναν τοῖς τῆς Δύσεως μέρεσιν (60). Οἱ Χριστοῦ μὲν ὄνομα οὐδ' ᾔδεισαν· Σκυθικῇ δὲ ἀφροσύνῃ δουλεύοντες, ἤλιψ τε καὶ σελήνη καὶ τοῖς λοιποῖς ἀστροῖς· εἰσὶ δὲ, οἱ καὶ τοῖς κυστὶ θυσίας προσέφερον. Οὕτως ἐπεσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία, καὶ ἐλάτρευον τὴν κτίσιν παρὰ τὸν Κτίσαντα. Ἐπεὶ δὲ πᾶσαν τὴν Ἰλλυρίδα χῶραν, τὴν τε παλαιὰν Μακεδονίαν, ἄχρι τῆς Θεσσαλονικέων πύλειος, τὰ τε τῆς παλαιᾶς Θράκης, τὰ περὶ Βερρόην φημί καὶ Φιλιππούπολιν, τὰ τε ἀνωτέρω ὑφ' ἑαυτοὺς ἐποίησαντο, κατέσχον μὲν τὰς χώρας ὡς οἰκίστορες βέβαιοι· ἡμεῖς δὲ τοὺς ἐλάχιστος οἰκίστορας, τοὺς μὲν τῶν ἐκατέρων πύλων εἰς τὰς ἀνωτέρω μετοικίζοντας, τοὺς τούτων δὲ πάλιν εἰς ἐκείνας μετὰγοντες· ὡς δοῦλοι μέντοι πᾶσιν ἀπλῶς καταχρώμενοι οἱ πάσης ἀπονοίας δοῦλοι, καὶ τοῦ ἀληθοῦς Δεσπότης ἀποστάται. Ἄλλ' οἱ γὰρ ὑπὸ τούτους Χριστιανοί, τὴν παρὰ τὴν καθαρωτάτην πίστιν κατέχοντες, ἐν ταῖς ἐκάστοτε πρὸς αὐτοὺς ὁμιλίαις

A imitate, accedentes ad urnas sanctorum, sanitatem prompte recipiebant. Quare multi gentilium tot miraculis ad veritatis cognitionem adducti, ad Christi fidem accedentes sacro sunt consignati baptisate; ut jam nemo ex impiis Tiberiopolis, ac in circumjacentibus vicis ac montibus residuus esset. Imo, quod etiam paulo ante innuimus, eorundem miraculorum virtute ad reliquas Occidentis partes fides protendebatur; adeo ut Tiberiopolis aliis Occidentis civitatibus esset ad instar conspicuae ejusdam turris, quae fidei facem praeferret, et existentes in pelago infidelitatis a tenebricoso errore avocaret. Ad multum igitur temporis res illie quiete ac optimo in ordine se habuerunt, et tota civitas ac regio in firma tranquillitate cultum Christo, ut par erat, persolvebat.

27. Cum vero multis interjectis annis, Barbari quidam populi, Ombri appellati, e meridionali climate irruentes in partes Tiberiopolcos, tum alias multas civitates, tum hanc ipsam (habitoribus partim ferro peremptis, partim in captivitatem abductis) devastarent, ac, ut praeciara quaeque alia aedificia, ita et sanctorum templa disjicerent ac funditus everterent; accidit ut horum sanctorum urnae, corridente templo, in quo erant, ruinis obruerent, et terra obductae, cupietis ignotae evaderent.

28. Ut vero Ombri recesserunt, gens alia flagitiosissima et ferocissima, nempe sic dicti Bulgari e partibus Scythiae, trajecto flumine Istro, velut grave flagellum a Deo Occidentis regionibus immisum, supervenerunt. Hi ne quidem Christi nomen cognoscebant, 497 sed Scythica amentia serviebant soli, lunae ac reliquis astris. Erant vero ex iis qui etiam canibus sacrificia offerrent. Adeo obtenebrata erant illorum corda, ut creaturam adorarent potius quam Creatorem. Cum igitur illi totam Illyridem regionem, ac veterem Macedoniam, usque ad Thessalonicam, et partem veteris Thraciae, nempe quae circa Beroeam est, et Philippopolim, et superiores quoque partes subjugassent; retinuerunt quidem eas regiones, tanquam validi habitatores, at veteres utriusque incolae permutarunt: scilicet eos, qui in inferioribus civitatibus habitabant, ad superiores, harum vero incolas ad inferiores, transtulerunt. Caeterum omnibus tanquam servis et captivis abutebantur, cum ipsi essent omnis ignaviae servi, atque vero Domino rebelles. At Christiani eis subjecti paternam purissimam retinentes fidem, in omnibus, quae cum ipsis habebant, collo-

Variæ lectiones et notæ.

(57) Ἰσ. ἀνακαλουμένην.

(58) ὡς οἰκὸς ἦν.

(59) ἄνδραποδιστάμενοι.

(60) Prima Bulgarorum in imperium Romanum irruptio contigit circa finem saeculi quinti ut ex historicis Graecis probat Du Cangius.

quibus, Christi doctrinam intrepide proferebant, et E-angelii lucem, ut poterant, manifestabant. Verum illi claudabant oculos suos, nequando viderent, et auribus graviter audiebant⁴², juxta propheticum dictum quod ait: *Videntes videbunt, et non videbunt, audientes audient, et non intelligunt: excusatum enim est cor eorum, ne videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur; et sanem eos*⁴³: quare cum non cognoscerent, nec intelligerent, in tenebris ambulabant.

ἀκούσωσι, καὶ ἐπιστραφῶσι καὶ λάσωμαι αὐτούς. διεπορεύοντο.

29. Cum vero Crubus quidam princeps Bulgarorum multas Romanorum civitates invasisset, et celebrem cepisset Adrianopolim; ejus incolae in servitutem redactos, ad magis dissitas, quas antea possidebat, civitates transferendos curavit. Fuit vero inter illos vir quidam Cinamon nomine, externa quidem specie elegans et decorus, sed quoad animæ ornamenta, sociis suis multo illustrior atque splendidior. Hic in captivorum partitione sorte obigit Ombritago filio Crubi. Diligebatur autem ab hero suo et reliquis, quod cunctis absque controversia præstaret. Hoc vero solum illos angebat, quod in religionis cultu ab ipsis discreparet. Quare Barbarus ille nihil intentatum reliquit, ut eum a Christo abalienaret. Primum autem hoc experimento fidem ipsius tentavit. Celebrato splendido sacrificio, atque opipara parata mensa, jussit etiam strenuum Cinamonem invitari, ut cum aliis principibus convivio interesset. At ille qui illud Pauli didicerat, vel ut verius dicam, qui præclare jam pridem institutus erat, *non esse Christo conventionem cum Belial*; et non posse Christi fideles calicem Domini bibere, et calicem demoniorum⁴⁴; ad convivium 498 illud accedere penitus recusavit.

30. Quoniam vero Barbarus eum ad participandum de idolothytis urgebat, is divina fiducia repletus est: « Ego, inquit, Christianus sum, et Christo servio, qui est verus Deus, quique fecit cælum et terram et omnia visibilia et invisibilia: hominemque propriis formatum manibus, et ratione abs se donatum, cum postea cecidisset, misericorditer erexit; veramque Dei cognitionem nobis ratione præstitit elargitus est. Ipse etiam venturus est iudex vivorum, et mortuorum, ac redditurus unicuique juxta opera sua⁴⁵, et repetiturus ab unoquoque quod illi contradidit. Hoc ego credo, et

Α τὸ κατὰ Χριστὸν παρσιτήγαγον [f. παρσιτήγαγον] δόγμα, καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου γῶς, ὡς ἐν ἦν, αὐτοῖς ἀπεκάλυπτον. Ἐκείνοι δὲ ἐκάρμυσαρ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τοῖς ὠσὶν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, κατὰ τὸ προφητικὸν λόγιον, τὸ φάσκον· Βλέποντες γὰρ βλέπουσι [vulg. βλέψουσι], καὶ οὐ μὴ ἴδωσι· καὶ ἀκούοντες ἀκούσωσι [vulg. ἀκούσουσι], καὶ οὐ μὴ συνήσουσιν. [vulg. συνῶσι]. Πεπώρωται γὰρ αὐτῶν ἡ καρδία ἵνα μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἴδωσι, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούωσι, καὶ ἐγίνωσκον, οὐδὲ συνήσαν, ἐν σκότει

αίῳ. Κρούου (61) δὲ τινος τῶν Βουλγάρων ἄρχοντος ἄλλας τε πολλὰς πόλεις τῶν Ῥωμαίων καταδραμόντος, καὶ τὴν περιώνυμον ἐλόντος Ἀδριανούπολιν, καὶ τοὺς ταύτης ἐξαναποδισταμένους οἰκήτορας, καὶ πρὸς τὰς πορωτέρω [f. πορρωτέρω] πόλεις, ἃς προκατέχον ἦν, μετοικίσαντος, ἐν τοῖς μετοικισθεῖσι τοῖς τοῖς ἦν τις ἀνὴρ Κινάμωνος ὀνόματι, καὶ τὸ μὲν ἐξωθεν εἶδος λαμπρὸς καὶ ὡραῖος, τὴν δὲ ψυχικὴν εὐπρέπειαν τῶν κατ' αὐτὸν γενομένων ἐπισημότερος· καὶ θεοειδέστερος. Οὗτος ἐν τῇ τῶν αἰχμαλώτων διανομῇ τῷ τοῦ Κρούου υἱῷ Ὁμβριτάγῳ ἀπεκληρώθη. Ἀγαπώμενος· δὲ ὑπὲρ τούτου δὴ τοῦ δεσπότου καὶ τῶν λοιπῶν πάντων, διὰ τὸ ἐν πᾶσιν ἀπαράμιλλον προκρινόμενον, τοῦτο [f. τούτω] μόνον ἐκαίρων [f. ἐκαίρων] ἀνίων ἦν, ὅτι περὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν διεφέρετο. Ὅθεν καὶ πᾶσαν ἐποιεῖτο σπουδὴν ὁ Βάρβιρος, ἀποστήσαι τοῦτον Χριστοῦ. Καὶ δὴ πρῶτον ταύτην πείραν καθίστησι· Ἀμπαρὰν τινα θυζάν ἐπιτελέσας, καὶ ἐπὶ ταύτῃ, πολυτελῆ παρασκευασάμενος τράπεζαν, καλεῖται τὸν γεννοῖον Κινάμωνα συνανακλιθῆναι, καὶ συνεστιασθῆναι τοῖς λοιποῖς ἀρχουσιν. Ὅ δὲ [f. δὲ] ἐκ | τοῦ Παύλου μαθὼν, ἡ τὸ γὰρ ἀληθέστερον εἶπεν, ὅτι μεμνημένος ἦν καλῶς πρότερον, ὡς οὐκ ἔστι Χριστῷ πρὸς Βελίαν συμφῶνσις, οὐδὲ δυνατόν τοὺς Χριστῷ πιστεύοντας, ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων, τὴν συνεστίασιν παρῆλθαι.

Λ'. Ὁ δὲ ὁ Βάρβαρος ἐνέχευτο ἀναγκάζων αὐτὸν τῶν εἰδωλοθύτων μεταλαβεῖν, ἐνθέου παρῆρσις πλήσθει· ὁ ἀνὴρ, ὡμολόγησε τρανῶς, καὶ ὅτι « Χριστιανὸς ὢν καὶ Χριστῷ λατρεύω τῷ ἀληθινῷ Θεῷ, ὃς οὐρανὸν τε καὶ γῆν ἐποίησε, καὶ πάντα τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· καὶ τὸν ἀνθρώπων οἰκείαις πλάσας χερσὶ, καὶ λόγῳ τιμήσας, εἶτα καὶ παραπεπτωκότα, φιλανθρώπως ἀνορθώσας, καὶ τὴν ἀληθῆ θεογνωσίαν τῷ λόγῳ τιμηθεῖσιν ἡμῖν παρεχόμενος, μέλλει πάλιν ἔρχεσθαι χρίτης ζώντων καὶ νεκρῶν, ἀποδώσων ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ ἀπατήσων ἐκάστῳ ὃ παρέθετο. Τοῦτο οὖν πιστεύω, καὶ τὴν παρα-

⁴² Matth. xiii, 15. ⁴³ Marc. iv, 12; Matth. xiii, 15. ⁴⁴ II Cor. vi, 15. ⁴⁵ I Cor. x, 20. ⁴⁶ Rom. ii, 5.

Variae lectiones et notæ.

(61) Crubus iste, ni fallor, ille es quem Græci scriptores *Crumum* et *Crummum* appellant, quique in Francorum Annalibus dicitur *Crumas*: ac circa annum 807 Bulgaris imperare cepit saltem Sigbertus eo anno primam de illo mentionem facit.

Crumum eandem ac *Crubum* hunc esse, non sola nominis affinitas, sed etiam gestorum similitudo probat: siquidem historici Græci *Crummum* victoris inclytum faciunt, et speciatim Adrianopolim ab ipso expugnatam esse narrant.

καταθήκην τῆς πίστεως τηρῆσαι σπουδάζω. Οὐδὲ ἀ παντοίους ὑμεῖς σέβεσθε θεούς, δαιμόνια ὄντας ἰσχυμ, ὡς παρὰ τῆς θείας ἐδιδάχθη Γραφῆς, Πάντες γὰρ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, λεγούσης, δαιμόνια. Εἰ δέ μοι προσέρεῖς ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τὴν τούτων λαμπρότητα θαυμάζειν ἀναγκάζεις, ἄκουε, ὅτι θαυμάζω μὲν καὶ αὐτὸς ταῦτα, πλην ἄλλ' ὡς κτίσματα καὶ δοῦλα καὶ ὑποχείρια, οὐ μόνον θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων. Ὅστε γὰρ ἡμῖν ὑπηρετεῖν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθησαν, καὶ διὰ τοῦ κάλλους τούτων χειραγωγούμενος ἀναβαίνω πρὸς τὸν δημιουργήσαντα. Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων, ἀναλόγως ὁ δημιουργὸς καθορᾶται· καὶ ἡ δι᾽ αὐτοῦ δύναμις καὶ θεοειδής, ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἐμφαίνεται τοῖς ποιήματι. Εἰ γὰρ ταῦτα τοιαῦτα, ὅποιον τὸ κάλλος ἐκείνου; Οὐ τοῖνυν ταῦτα προσκυνήσω, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὴν ταῦτα πεποιηκότα καὶ προσκυνήσω καὶ σεβασθῆσομαι πᾶσι τρόποις, ὅς ἐστι Χριστὸς, ὁ σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι παρ' ἡμῶν λατρευόμενος. » Οὐμβριτάγος δὲ οὐ πρῶως ἐνεγκὼν ταῦτα, ἀλλὰ θυμοῦ πληθύν, (καὶ τί γὰρ, ἡ βάρβαρος ψυχὴ καὶ αἰμοχαρής;) προσέταξεν ἀντὶ αὐτὸν τύπτεσθαι, « Μὴ ἐξουθενεῖς, λέγων, τοὺς ἡμετέρους θεοὺς, ὧν δυνάμεις μέγα σημείων τὸ πᾶσαν τὴν Ῥωμαίων ὑπέχεν [/ . ὑπέκειν] ἡμῖν, τοῖς προσκυνούσιν αὐτούς. Εἰ γὰρ ὁ σὺς Χριστὸς ἀληθὴς θεὸς ἦν, ὡς σὺ φῆς, πάντως ἀν ὑμῖν συμμαχῶν ἀκαταδουλώτους ὑμᾶς ἐτήρησεν, ὡς ἀγαπώμενος καὶ λατρευόμενος παρ' ὑμῶν. » Ταῦτα εἰπὼν, κελεύει σιδηρώδῃ [/ . —δη vel—δε] τοῦτον παραδοῦναι εἰρκτῇ. Ἦν οὖν καθεργγμένος ὁ τοῦ Χριστοῦ δούλος ἄχρι τῆς τελευταίας Ὁμβριτάγου (62).

λα'. Ἐπεὶ δὲ οὗτος ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, ἐπὶ τρισὶν υἱοῖς καταλύει τὸν βίον· ὧν τῷ μὲν πρεσβυτέρῳ ὄνομα, Ἐνραβωτάς· τῷ δὲ ἐτέρῳ, Ζηηνίτις· τῷ δὲ λοιπῷ, Μαλλωμηρὸς (63). Ὡς δὲ καὶ ἡ τοῦ πατρὸς ἀπεκληρώθη ἀρχή· Ὁ δὲ Ἐνραβωτάς, ὅς καὶ Βούλος ἐπωνομάζετο, ἐπεμνήσθη δεῖξ πάντως προμυθεῖα τοῦ Χριστιανικωτάτου Κινάμωνος, καὶ δὴ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Μαλλωμηρὸν πέμφας, ἀξιοῖ ἀναζητήσῃ [/ . —τῇσαι] τε τὸν Κινάμωνα μεμεριμνημένως, καὶ εὐρεθέντα, πρὸς αὐτὸν στείλαι. Ὁ δὲ, οὐκ ἐν παρέργῳ τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀδελφοῦ θέμενος, ἐζήτησε τὸν ἄνδρα· καὶ εὐρὼν ἐν τῇ φυλακῇ, λιμοῦ, εὐρώτος ἀνάμειστον, ἄχροον, ἐκτετηχότα, τοῦ πάλαι Κινάμωνος, ὡς εἰπεῖν, εἰδὼλον· ἐξαγαγὼν, καὶ κομιδῇ [/ . —δῆς] ἀξιώσας, ὡς ἐχώρειν ἦν [/ . ἐχώρει νῦν vel ἐγχωροῦν ἦν] (64), στέλλει πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἐνραβωτᾶν. Ἐλθόντα δὲ ὡς ἰδὲν ἐκείνος διὰ πάντων τὴν ἐκ τῆς εἰρκτῆς ἐμφαίνοντα χάκωσιν, καὶ τὴν τοῦ σώματος ἀλλοιωθέντα κατάστασιν, καὶ χρόνου πρὸς τὸν

A depositum fidei custodire studeo. Omnigenos vero, quos vos colitis, deos ego demonia esse scio; quippe ita edoctus a divina Scriptura quæ ait: Omnes dii gentium demonia⁴⁷. Si autem mihi profers solem et lunam, et illorum splendorem me demirari suades, audi: Etiam ego ipsa demiror, sed ut creaturas et quidem subjectas subditasque non solum Deo, sed etiam nobis hominibus: ut enim ea nobis inservirent, ex nihilo a divino Opifice producta sunt. Et ego eorum pulchritudine veluti manu ductus, ascendo ad illum qui ea creavit: nam ex magnitudine et pulchritudine creaturarum Opifex illarum proportionē quadam cognoscitur, Sempiterna quoque ejus virtus et divinitas ex creatione mundi perspicitur⁴⁸. Si enim hæc talia sunt, qualis erit pulchritudo illius? Non igitur ista adorabo; absit! sed eum qui ea fecit, et adorabo, et omni prosequar honore: qui est Christus Dominus, qui simul cum Patre et Spiritu sancto a nobis adoratur. » Ombrigatus haud æque animo hæc ferens, sed furore repletus, (quid enim aliud a barbara et sanguinolenta anima expectandum erat?) jussit, illum verberibus immisericorditer cædi, inquit: « Noli deos nostros aspernari, quorum potentia validum argumentum est, quod nobis, qui eos adoramus, omnem Romanorum dititionem subjecerint. Si vero vester Christus verus Deus foret, pro vobis utique pugnans in libertate qua fruebamini, vos conservasset; quandoquidem a vobis diligitur et colitur. » His dictis, jussit eum in ferreum carcerem conjici, in quo Christi servus mansit usque ad mortem Ombrigati.

51. Moriens vero iste tres reliquit filios. Nomen majoris erat Enrabotas: alter appellabatur Sunitzes, tertius Malomirus, qui etiam paternum principatum obtinuit. Enrabotas vero qui et Boinus 499 vocabatur, divina providentia, recordatus est Christianissimi Cinamonis: et misso ad fratrem suum Malomirum nuntio, rogavit, ut diligenter eum conquireret, inventumque ad se mitteret. Ille haud insuper habens fratris sui mandatum, quæsit virum, reperitque in carcere, fame ac squalore plenum, pallidum et tabidum, ac mernum, ut ita dicam, prioris Cinamonis simulacrum. Eum itaque eduxit, et diligenter quoad fieri potuit, resectum et ornatum ad Enrabotam misit. Venientem vero ut vidit iste omni ex parte referentem carceris ærumnas, et adeo toto corporis habitu mutatum, ut non nisi tempore dignosci posset, causam tantæ mutationis percontatur. Is vero, expositis primum carceris molestiis, deinde decur-

⁴⁷ Psal. xcvi, 5. ⁴⁸ Rom. i, 20.

Variae lectiones et notæ.

(62) Ombrigatus iste videtur esse Mortagon ille quem tertium a Crumo imperasse ait Dufresnius. Eum *Nutragon* appellat Porphyrogenitus; *Omortag* vero Eghinardus, et Hiermannus Contractus apud ipsam. Sed an Crubi filius is esset, silent auctores. Mortuus dicitur anno 826.

(63) Hunc, qui Malomirus hic vocatur, *Baldimirum* seu *Uladimirum* alii vocant apud Dufresnium, qui recte ait, eum fuisse Crumi ex filio nepotem: erat enim, ut hic dicitur, filius Ombrigati, qui patrem habebat Crubum.

(64) *Ἦν*. ἐχώρει, ἢ χωρῶν ἦν.

poris nostri abiectione et tenuitate sapienter disse-
rens : « Quid, inquit, novi, si quod corruptibile
est, ac vermes et putredinem generat, corruptio-
nem recipiat? Alterius rei curam nos gerere oportet,
nempe ejus, quæ incorruptibilis est et immor-
talis, animæ; quæque est interior ac proprie
homo : quem profecto, quo magis exterior homo
attenuatur et corrumpitur, eo magis renovari et
excitari et levius faciliusque in cælum evolare,
novimus. » Rogatus vero ab Enrabota, ob quam
causam ea omnia passus esset, respondit, fidem in
Christum unicam sibi ærumnarum causam esse :
« Propter quam pati, subdidit, non calamitatem ego
esse reputavi, sed summam voluptatem et gaudium.
Et quomodo aliter me habuissem, cum considera-
rem, tot ante me martyres omnia tormentorum in-
strumenta contempsisse; et ignem, gladium, be-
stiarumque furorem non plus quam puerorum ter-
riculamenta, aut infantilia spicula pendisse,
dummodo fidem Christi integram atque illasam
custodirent? qui et morientes ad æternam et im-
mortalem vitam translati sunt. »

32. Igitur Enrabotas quasi dulci telo, saucius
amore suavissimi Jesu, et tota mente complectens
verba sapientissimi Cinnamoni, atque velut hamo
escam, eadem arripiens, desiderio fidei corripitur
et inflammatur. Amabat itaque virum, ac frequen-
tissimis cum eo habitis colloquiis de rebus Chri-
stiane fidei interrogabat. Cum igitur didicisset :
Magnum pietatis Sacramentum **, et cum aliquan-
diu cum hujus puritate Bulgaricæ superstitionis
impuritatem, et cum divini verbi firmitate eorum
irrationalem putremque doctrinam contulisset;
impietatem detestatus, pietatem amplectitur, credit
et baptizatur. Ex quo tempore assidue jejuniis,
orationibus, aliisque omnibus vacabat 500 ope-
ribus, quibus verus Christianus insignitur et di-
gnoscitur.

33. Ista cum rescisset ipsius frater Malomirus,
inique ferens, eum ad se accersivit; et venientem
non tanquam fratrem, sed ut paternæ religionis
desertorem excepit, ac zelo pro diis suis accensus:
« Impero, dixit illi, ut ab extranei dei cultu re-
cedas : secus, pro certo habeas te in horum (sate-
lites gladium tenentes monstrabat) manus hodie
tradendum esse. » At ille mortem eligens, eamque
magis sitiens, quam frater ipsius sanguinem, hæc
eine mora ad illum reposuit : « Nihil me separabit
a charitate Christi **, non ignis, non gladius, non
flagella, neque aliud quodvis quantumvis durum
tormentum. Melius est mihi pro nomine Christi
mortem perferre, quam cum impiis turpius et
præter fas vivere. Annon audio prophetam Da-
videm exserte clamantem et dicentem : *Odium eccle-*

A ἀναγνωρισθὲν θεωμένου, τὴν αἰτίαν ἡρώτα τῆς ἀλλο-
ώσεως. Ὁ δὲ, τὴν ἐκ τῆς εἰρκτῆς καὶ τῶν σιδήρων
ἐξηγησάμενος κάκωσιν, τελευταῖον περὶ τῆς τοῦ σώ-
ματος φιλοσοφίας (65) ταπεινότητος. « Τί καινόν,
λέγων, εἰ τὸ φθαρτὸν τὰ τῆς φθορᾶς ὑποδέχεται, ἡ
σκολῆκων καὶ σήψεως ἔστι γένεσις; Ἐτέρου δὲ
φροντίζειν ἡμᾶς, τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀθανάτου, λέγω
δὴ τῆς ψυχῆς, τοῦ ἔσω καὶ κυρίως ἀνθρώπου. ὃν
ὅτε μὲν ὁ ἐξωθεν ἀνθρώπος φθείρεται, τοσοῦτον ἀνα-
καινούμενον καὶ ἀνεγχερμένον καὶ εἰς οὐρανὸς
κούφως καὶ ῥαδίως ἀνιπτάμενον, τὸν ἔσω εἶδομεν. »
Ὡς δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ἡρωτήθη παρὰ τοῦ Ἐνρα-
βωτᾶ, καὶ τὸν τρόπον δι' ἣν ταῦτα πάθειεν, διὰ τὴν
εἰς Χριστὸν πίστιν Κινάμων αἰτίαν αὐτῷ γενέσθαι
τῆς τοιαύτης κακώσεως ἀπεκρίνατο. « Δι' ἣν οὐ κά-
κωσιν ἐγὼ ταῦτα νομίζομαι, φησὶν, ἀλλὰ πάσης τρυ-
φῆς ἡδυσμα ἦγρηται. Τί δὲ οὐ μέλλω, τοσοῦτους πρὶ
ἐμοῦ ὄρων μάρτυρας, παντὸς μὲν ὀργάνου βασανι-
στῆριου καταφρονήσαντας, πῦρ δὲ, καὶ ξίφος, καὶ θυ-
μοῦς θηρίων, ἴσα καὶ παῖδων λογισαμένους νηπίων
φόβητρα καὶ τοξέσματα, μόνον ἵνα τὴν εἰς Χριστὸν
πίστιν ἀλώθητον διασωσῶσιν; Οἱ καὶ θανόντες, εἰς
τὴν αἰώνιον καὶ ἀθάνατον ζωὴν μετετέθησαν. »

33. Τολῶν Ἐνραβωτᾶς ἰσὺν τροπῆς (66) τὴν καρ-
δίαν τῷ γλυκεῖ βέλει τῆς ἀγάπης τοῦ γλυκυτάτου
Ἰησοῦ, εἰς νοῦν τε λαβὼν τοὺς λόγους τοῦ σοφωτάτου
Κινάμωνος, καὶ ὡς ἀγγίστρω δέλεαρ τοῦτους ἀφαρ-
πάσας, τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ποιεῖ καὶ συμψέγγεται
ἡγάπα τε τὸν ἄνδρα, καὶ συνεχῶς εἰς λόγους ὅν
ἡρώτα περὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως. Καὶ μαν-
θάνον τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον, καὶ συγ-
κρίνων τῇ τούτου καθαρότητι τὴν τῆς Βουλγαρικῆς
θρησκείας ἀκαθαρσίαν, καὶ τῇ τοῦ θεοῦ λόγου
στερβότητι, τῆς τε [f. γε] ἐκείνων ἀλογίας σαθρό-
τητα, τὴν ἀθεῖαν βδελυξάμενος, τὴν θεοσεβείαν ἐπι-
σπάσκει, [f. ἀντασκ.], πιστεύει τε, καὶ τὸ βά-
πτισμα δέχεται. Καὶ ἀπὸ τοῦδε νηστείας σχολάζει,
καὶ προσευχαῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν, οἷς ὁ ἀκριβὴς
Χριστιανὸς χαρακτηρίζεται καὶ γνωρίζεται.

34. Μαθὼν δὲ ταῦτα ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μαλλωμη-
ρὸς, καὶ ἐν δεινῷ τῷ γεγονόσι θάμνοσι, μετακλιεῖται
τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἐνραβωτᾶν. καὶ δὴ ζηλώσας
ὕπερ τῶν πατέρων θεῶν, οὐχ ὡς ἀδελφῷ προσγέχθη
τῷ Ἐνραβωτᾶ, ἀλλ' ὡς ἀποστάτῃ πατροπαράδοτου
θρησκείας, « Ἡ ἀποστῆναι παρεγγυῶ τοῦ ἀλλοτρίου
θεοῦ, ἢ (τοὺς δημίους δέξαι καὶ τὸ ξίφος) ἐκείνοις,
φησὶν, ἰσθὶ τὴν σήμερον παραδοθήσάμενος. » Ὁ δὲ,
ἰδὼν διὰ Χριστὸν ἑλθόμενος θάνατον, καὶ δι' ἅν τούτων
μέλλον, ἢ ὁ ἀδελφὸς; αἶμα, εὐθὺς πρὸς τὸν ἀδελφὸν
τοιάδε ἀποκρίνεται λέγων. « Οὐδαί με χωρίζει τῆς
ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, οὐ πῦρ, οὐ ξίφος, οὐ μάστιγες,
οὐκ ἄλλη τις θεινὴ βάσανος. Καλὸν μοι τὸ ἀποθανεῖν
ὕπερ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, ἢ ὅτι ἡμεῖς μετὰ ἀσε-
βῶν αἰσχροῦς καὶ παρανόμου. Ἦ οὐκ ἀκούω τοῦ
προφήτου Δαβὶδ διαβήτην βούντος καὶ λέγοντος :

** 1 Tim. iii, 16. ** Rom. viii, 39.

Variae lectiones et notæ.

(65) ἴσ. φιλοσοφίας.

(66) ἴσ. οἶσιναι τροπᾶς.

Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πορνηνομένων, καὶ μετὰ Ἀ
 δσεῶν οὐ μὴ καθίσω; Καὶ πάλιν, Ἐξελεξάμην
 παραβριπεῖσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου μάλ-
 λον, ἢ οἰκεῖν με ἐν σκηνώμασιν ἀμαρτωλῶν, τῆς
 τῶν ἀπίστων δηλατῆς ὁμολογίας καὶ συναφείας. Ἀλλὰ
 καὶ ὁ Σολομών, *Θυσίαι ἀσεβῶν, φησὶ, βδέλυγμα*
Κυρίου· καὶ γὰρ παρανόμως προσφέρουσιν αὐ-
τάς. — *Τίς κοινωνία σκότους πρὸς φῶς; Ἡ τίς*
μετοχή Χριστῷ πρὸς Βελίαν, τίς δὲ συνάφεια
πιστῶ μετὰ ἀπίστων, καὶ καθαρῶ μετὰ ἀκαθάρ-
του; Ὅμως, εἰ τὰ πολλά; Ἐνὶ λόγῳ, τὸ μὲν ἀγά-
 λματα τῶν Ἑλλήνων ὡς ἄθεο καὶ ἀκάθαρα βδελύσσω
 καὶ ἀποστρέφωμαι σὺν πάσῃ τῇ λατρείᾳ αὐτῶν. Τὸν
 δὲ Χριστὸν, ὡς ἀληθὴ Θεὸν καὶ Δημιουργόν, σέβομαι
 καὶ τιμῶ, καὶ τὴν κατὰ σέβειν προσκύνησιν ἀπονέ-
 μω. » Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἄθεος καὶ παράνομος ἀδελ-
 φὸς αὐτοῦ, εὐθύς τὴν διὰ ξίφους ἀπόφασιν αὐτῷ
 ἐναμύνεται (67). Ἐν ὅσῳ δὲ πρὸς τὸν τῆς σφαγῆς
 ὀπήγετο τόπον, θεοῦ μὲν πληροῦται Πνεύματος,
 ἐκλαλεῖ δὲ προφητικῶς καὶ περὶ τῶν μελλόντων, ὡς
 ἄρα : Ἡ πίστις αὐτῇ, λίγων, δὲ ἤ; ἐγὼ τελειοῦμαι
 σήμερον, ἐφαπλωθήσεται καὶ πλάτυνθήσεται κατὰ
 πάσης τῆς Βουλγαρικῆς γῆς, καὶ ὑμεῖς τῷ ἐμῷ θα-
 νάτῳ συστελεῖτε· ταύτην νομίζετε· παντὶ δὲ τόπῳ τὸ
 σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐμπαγγήσεται, καὶ οἱ θεοὶ οἴκοι
 ἀνικοδομηθήσονται, καὶ ἱερεῖς καθαρὸι τῷ καθαρῷ
 Θεῷ καθαρῶς λειτουργήσουσι· καὶ θυσίαι αἰνέσεως καὶ
 ἐξιμολογήσεως τῇ ζωοποιῷ Τριάδι προσαχθήσονται.
 Ἐπειὶ οὖν καὶ οἱ αὐτῶν βωμοὶ καὶ ἀνέροι· ναοὶ συν-
 τριβήσονται, καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν ὡς οὐκ ὄντες ἔουσιναι.
 Καὶ σὺ δὲ αὐτῶν, οὐ πολλῶν ἐτῶν ἐν τῷ μέτῳ παρα-
 ριέντων [*σ. παραβριέντων*] (68) τὴν ἀλλοίαν ψυχὴν
 κακῶς ἀπὸρρήψεις, μηδὲν τῆς ὁμότητος ἀπονάμενος.
 Ταῦτα λαμπρῶς ἀποθεσιπίας ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀλλήτης,
 τὴν κεφαλὴν τῷ θημίῳ υπέκλινε, καὶ τὸν ζωηρὸν
 διὰ τοῦ ξίφους ὑπεδέξατο θάνατον, τὴν τιμὴν ψυχῇ
 εἰς χεῖρας Θεοῦ παραθέμενος. Μαλωμηρῶ δὲ μετὰ
 ταῦτα τρεῖς ἐπιδεδιωκτοὶ ἐνάτουρος, τὸ τῆς δίκης
 νεγκε. Διεδέξατο δὲ τὴν τῶν Βουλγάρων ἀρχὴν ὁ τοῦ Ζβρνίτζη υἱός, αὐτοῦ δὲ ἀνεψιός.

Ἄλλὰ γὰρ ἐνταῦθα βλέπε μοι τὴν τοῦ Θεοῦ
 ὁμέτρον σοφίαν· ὅς πολλὰκις ὥσθ (69) πρὸς τὰ ἄνω
 τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, διὰ θλίψεων καὶ στενωπέων,
 ὥσπερ ὁ ὑδραγωγὸς ὕδωρ διὰ τὴν τῶν σωλήνων
 στενωσίαν ἐκθραζόμενος. Ὅρα δὲ καὶ ψυχῆς ἀγαθῆς
 σύνεσιν, ἐπιγνώσκειν τὸ θεῖον Θεοῦ θέλημα. Ἐπεὶ
 γὰρ τὴν ἀρχὴν ὀρίσθης (70) διεδέξατο Βωρίσης (71) ὁ
 θαυμαστός, φράγγων νέφος τὴν Βουλγαρίαν πᾶσαν
 ἐκάλυψε. Συνεπετέθη δὲ τούτῳ καὶ λιμὸς δεινός (72).
 Ἐχε δὲ τὸ τῶν Βουλγάρων οὕτω γένος κακῶς καὶ

siam malignantium, et cum impiis non sedebo ⁶⁷ ?
 Et rursus : Elegi abjectus esse in domo Dei mei,
 magis quam habitare in tabernaculis peccatorum ⁶⁸,
 hoc est in concordia et communione cum infideli-
 bus. Verum et Salomon : *Hostiæ, inquit, impiorum*
abominabiles Domino, quia offeruntur ex scelere ⁶⁹.
Quæ societas luci ad tenebras ? Aut quæ conventio
Christi ad Belial ? Aut quæ para fideli cum infideli,
vel puri cum impuro ⁷⁰ ? Sed quid plura ? Uno verito :
 Simulacra gentilium cum omni cultu ipsorum,
 tanquam impia et impura execror detestorque :
 Christum autem verum Deum veneror et honoro,
 debitamque illi præsto servitutem. » His auditis,
 impius et iniquus frater, confestim capitis senten-
 tiam in ipsum pronuntiat. Cum vero ille ad sup-
 plicii locum duceretur, divino Spiritu repletus, de
 rebus futuris prophetice loqui cœpit : « Fides, in-
 quiens, pro qua ego hodie occumbo, extendetur et
 dilatabitur per universam Bulgariæ regionem, tam-
 etsi vos mei cade eam reprimendam et coercen-
 dam existimatis. Et quidem in omni loco signum
 crucis collocabitur, et sacerdotes puri Deo puro
 pure ministrabunt, et sacrificia laudis et confessio-
 nis vivificæ Trinitati offerentur ⁷¹ : idola vero eo-
 rumque altaria et profana templa penitus conteren-
 tur, et in nihilum, ac si nunquam fuissent, redi-
 gentur. Et tu ipse non multis posthac annis, nullo
 ex tanta immanitate fructu percepto, miseram
 animam infeliciter effabis. » Hæc ut clare prænun-
 tiavit egregius Christi miles, cervicem inflexit,
 porrexitque carnifici præcidendam, siquæ gladio
 feriente vivificam mortem recepit, ac pretiosam
 animam **501** in Dei manus deposuit. Maloniri
 autem, cum tres adhuc transeisset annos, divinæ
 justitiæ salx vitam immature demessuit, ac Bul-
 garorum principatum obtinuit Sainitzis filius, nepos
 Maloniri.

ἄωρον δρέπινον τὸν τῆς ζωῆς θερμαίνον αὐτῷ ἐπὶ-
 ζῶντι.

51. Hic vero considera mecum immensam
 Dei sapientiam, quæ multoties hominis ani-
 mam ad superiora extollit per tribulationes et an-
 gustias, ad instar aquæductoris qui, per angustos
 canales, aquam sursum extrudit. Considera etiam
 animæ bonæ perspicientiam, quæ divinam volun-
 tatem intellexit. Cum enim prædictus mirabilis
 Borises principatum cepisset, Francorum nubes
 Bulgariam totam obtexit; superaddita etiam est
 gravissima fames, adeo ut Bulgari pessimo loco

⁶⁷ Psal. xxv, 5. ⁶⁸ Psal. lxxviii, 11. ⁶⁹ Prov. xxi, 27. ⁷⁰ II Cor. vi, 14. ⁷¹ Isa. ii, 18.

Variae lectiones et notæ.

(67) *Ισ. ἐναμύνεται.*

(68) *Ισ. παριέντων, ἢ παρριέντων.*

(69) *Ισ. ὡθεῖ.*

(70) *Ισ. ὁ ῥηθείς.*

(71) Maloniri seu Uladimiri successorem, primumque ex Bulgariæ regibus Christianum Græci Latiniq; scriptores non *Borisen*, sed *Vorisen* vocant, sed *Bogorim*. At Theophylactus non solum

hic sæpius, sed etiam, ut puto, in epistola ad Sebastocratoris filium, eum *Borisen* appellat; qua de re fortasse alibi.

(72) Fortasse ex hoc loco definiri potest, quod velut incertum manere ait Ducangius, nempe non Uladimirum, sed Bogorim fuisse eum, in quem arma inoivisse Lotharium imperatorem tradit Anonymus in lib. *De miraculis sancti Faronis*.

essent : quippe qui eodem tempore cum bellico gladio, tum famis laqueo perimebantur. Verum Borises, tametsi adhuc adolescentulus, agnovit Dei flagellum, simulque illud immitti a corripiente Patre et Domino, ut filios et servos ad veritatis cognitionem adduceret : de quibus filiis ille Dei progenitor David inquit : *"Ego dixi : Filii Excelsi omnes. Igitur ad Romanum imperatorem et senatum legationem mittit (Michael Theophili filius tunc Romanum moderabatur imperium), ut pace cum illo firmata, de reliquo tranquillam et ab omni perturbatione liberam, in omni pietate et honestate vitam agerent : quid enim aliud esse poterat, si revera in fraterna concordia et charitate viverent ? Addidit vero et validum sue rectæ voluntatis argumentum, quod ipse etiam sacrum baptismum suscipere vellet : quem in finem rogabat, ut sacerdotes ad se mitteret, qui cuncta quæ ad Christianam fidem pertinent, eos edocerent. Romani lubenter accepto, quod nunquam a Bulgaris sperassent, pacis signo, cuncta celeriter executioni mandarunt. Baptizatur igitur Borises, et Michael ex sacro fonte appellatur : ut enim (dicunt) gratiam apud Romanum imperatorem iniret, eodem quo ipse nomine appellari voluit : quandoquidem et illi placuit eum ex sacro fonte suscipere, tametsi præsens corpore non fuerit. Simul vero cum principe baptizati sunt quotquot inter Bulgaros generis nobilitate, dignitatum fulgore ac divitiarum amplitudine cæteris præstabant. Horum exemplum reliqui etiam secuti sunt, præter nonnullos, quorum indoles plane ferina erat. Verum hos quoque Borises exiguo contra ipsos comparato exercitu (quandoquidem 502 Christi suffultus auxilio haud ægre illos devicturus erat) ad sanctum baptismum suscipiendum adegit.*

55. Exinde vero et episcopi constituti sunt, et sacerdotes ordinati, et sacra templa ædificata : et qui prius *non populus*, sed gens barbara, nunc *populus Dei*⁵⁷ sit et appellatur : et non *miserordiam consecutam* Bulgarorum hereditatem, *miserordiam consecutam*⁵⁸ vocat Deus, qui *vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt*⁵⁹ (simul cum Osee etiam Paulus loquitur), et *populus qui prius sedebat in tenebris ignorantie, vidit lucem magnam*⁶⁰, veræ scilicet cognitionis, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum⁶¹. Ex eo igitur tempore videre erat celeriter multiplicari Ecclesias. Nam sacra templa, quæ prædicti Ombri et ipsimet Bulgari primum diruerant, tunc a fun-

Α πολέμιον εἴσπει, καὶ λιμοῦ ἀγχόνῃ φθειρόμενον. Ἄλλ' ὃ γε Βωρίσης καίτι· [f. καίτοι] παῖς ὢν, ἐπεγνώσθη [f. ἐπίγνω] τε *vel* ἐπιγνούς τε | τὴν θείαν μάλιστα, καὶ ὡς ἐπάγει ταύτην ὁ παιδευτὴς Πατήρ καὶ Δεσπότης, ἐπιστρέφει θέλων τοὺς υἱοὺς καὶ δοῦλους· πρὸς τὴν ἀλήθειαν (περὶ ὧν υἱὸν ὁ Θεοπότης Δαβὶδ φησιν· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ, καὶ τίλοι Ὑψίστου πάντες· ἀμέλει τότε τῷ βασιλεὶ Ῥωμῶνων καὶ τῇ συγχλήτῳ διαπροσβεύεται (Μιχαὴλ ἄρ' ὃ [f. ἄρα] τότε τὴν βασιλείαν εἶχεν ὁ Θεοφιλοῦς υἱός), ὡς ἂν συνθήκας εἰρήνης ποιησάμενος, τοῦ λοιποῦ γαλινιαίου βίον καὶ ἀτάραχον, ἡρεμὸν τε καὶ ἡσυχίον διάγειεν [f. διάγοιεν], ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι· καὶ τί γὰρ εἰ ἀληθῶς ἀδελφικῶς μετ' ἀλλήλων διάγειεν ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ; Καὶ προσετέθη [f. -τίθη] πίστιν ἀσφαλῆ, τὸ καὶ αὐτὸς τὸ θεῖον δεῖξασθαι· βάπτισμα. Ἡξίου δὲ, καὶ ἱερεῖς πρὸς αὐτὸν σταλῆναι, ὡς ἂν πάντα τὸν Χριστιανισμόν αὐτοῖς παραδόντας. Ῥωμαῖοι δὲ, τὸ μηδέποτε παρὰ Βουλγάρων ἔλπισθαι αὐτοῖς τὸ περὶ τῆς εἰρήνης μῆνυμα ἀσμένως δεξάμενοι, πάντα διὰ τάχους ἐτέλεσαν. Βαπτίζεται τοίνυν Βωρίσης (73), καὶ Μιχαὴλ ἐκ τοῦ λουτροῦ τῆς ἁγίας κολυμβήθρας ἐπονομάζεται, τῷ βασιλεὶ Ῥωμῶνων (αὐτοὶ φασί) χαρίζομενος, τῷ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ κληθῆναι. Καὶ γὰρ δὴ καὶ αὐτὸς ἐδοξεν αὐτὸν ἀναδείξασθαι, καὶ (74) μὴ σωματικῶς παρῆν (75). Συνεβαπτίσθησαν δὲ αὐτῷ, καὶ ὅσων ἐν Βουλγαρίᾳ γένος, ὄχλον τε καὶ πλοῦτου βάνη τῶν ἄλλων εἶχον ἐξαίρετον. Ἐκ τούτου δὲ καὶ οἱ λοιποὶ (76) τὴν φωτοποιὸν ἐδέχοντο κάθαρσιν, πλὴν εἰ τινες θηριώδεις παντάπασιν, οὐς καὶ αὐτοὺς, στρατείας κατ' αὐτῶν ἀθροίσας οὐ πάνυ πολλήν, ἐπειδὴ δὲ Χριστῷ βοηθούμενος, οὐ ταιαπῶρως κατετροπώσατο [f. add. καὶ] πρὸς τὸ θεῖον ὑπηγάγετο βάπτισμα.

λε'. Ἐκ τούτου δὲ ἐπίσκοποι τε καθίστανται, καὶ ἱερεῖς πλείονες τελοῦνται, καὶ ναοὶ ἄγιοι ἀνεγείρονται· καὶ ὁ πρὶν οὐ λαὸς, ἀλλ' ἔθνος βάρβαρον, νῦν λαὸς Θεοῦ γίνεται καὶ καλεῖται. Καὶ τὴν οὐκ ἡλεμένην τῶν Βουλγάρων κληρονομίαν, ἡλεμένην καλεῖ Θεός, ὃ τὰ μὴ ὄντα καλῶν ὡς ὄντα (συνφεγγέσθω μὲν καὶ Παῦλος τῷ Ὁσέῃ)· καὶ ὁ λαὸς ὁ καθ' ἑαυτοῦ πρότερον ἐν σκότει τῆς ἀγνοίας, D εἶδε δὲ νῦν φῶς μέγα καὶ ἀληθινὸν τῆς ἐπιγνώσεως, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἦν οὖν ἰδεῖν αὐτὸς ἀπὸ τούδε, πληθυνθεὶς τὰς Ἐκκλησίας, αἱ (77) οἱ τε προσηγμένοι Ὁμβροί, οἱ τε Βούλγαροι καθεῖλον, θεοὺς ναοὺς, καλῶς ἀνυκοδόμησαν καὶ ἀνῆγειραν ἐκ βάθρων, καὶ τὴν

⁵⁵ Psal. LXXI, 6. ⁵⁷ Ose. I, 9. ⁵⁸ I Petr. II, 10. ⁵⁹ Rom. VII, 17. ⁶⁰ Isa. IX, 2. ⁶¹ Joan. I, 9.

Variae lectiones et notæ.

(73) His consentanea narrat Leo Grammaticus, pag. 462 ed. Regiæ.

(74) *Ισ. εἰ καί.*

(75) *Ισ. παρῆναι ἢ παρῆν.*

(76) Bulgarrorum ad Christum conversionem plerique historici figunt ad an. 846; nonnulli tamen eam ad an. 866 differunt. Fortasse uno tempore

cæpta, alio completa est: vel aliquandiu interrupta, postea instaurata fuit. Variæ etiam feruntur rationes, quæ regem Bogorim, vel Vorisen ad amplectendam Christianam religionem pepulerunt; sed plures simul concurrisse, ut in magnis rebus usuvenit, verisimilius est.

(77) *Ισ. καὶ οὐς.*

τῶν πᾶσαν ἐπλήρου ἐνταῦθα τῆς δόξης καὶ τῆς αἰρέσεως Κυρίου. Ἐνταῦθα γὰρ ἐπλήρουτο τὸ ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιὴλ εἰρημένον· Καὶ πλήρης δόξης ὁ οἶκος Κυρίου· καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς (78), Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης Κυρίου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δαβὶδ, Ἡ αἰρέσις αὐτοῦ, φησὶν, ἐν ἐκκλησίᾳ ὁσίων· καὶ πάλιν, Ἐν ἐκκλησίᾳ εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ, ἡ ἐκ φυλῆς Βουλγάρων. Γεγόνασι μὲν καὶ οὗτοι κατὰ τὸ εἰρημένον· Βασιλείον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς περιούσιος (79) κληρὸς ἀναγράφεται. Μία πίστις, ἐν βάπτισμα, εἰς Θεὸς ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν.

λς'. Ἦγε δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ τῷ Βωρίσι γαλήνην σταθῆραν, οὐκ ὀλίγων ἐθνῶν ὑποταγέντων αὐτῷ. Ἐπεποιθεὶ γὰρ βεβαίως ἐπὶ τῷ τοῖς πολέμοις συντρίβοντι, καὶ τόξα συνθλῶντι, καὶ θυρεοὺς ἐν πυρὶ κατακαίοντι, καὶ σχολάζειν διδόντι; καὶ αὐτὸν ἐπιγινώσκειν μόνον Θεόν. Ζήσας δὲ ἔτη τριάκοντα πρὸς τοῖς ἑξ ἐν τῇ βασιλείᾳ, καὶ τὴν πίστιν στηρίξας, εἴτα καὶ ἀρρώστια δεινῇ περιτεσθὼν, αὐτὸς μὲν καὶ διὰ τοῦτο εὐχαριστήσας Θεῷ, τὸν προφητικὸν ἐκεῖνον λόγον ἐφθέγγετο, Ἀγαθὲν μοι, λέγων, ὅτι ἐταπεινώσας με, ὥπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου. Ἀποκειράμενος δὲ, τὸν νοῦν πρὸς Θεὸν μετήνεγκε· τῷ δὲ πρώτῳ τῶν παίδων αὐτοῦ, Βλαδимиρ(80) τοῦ νομα, τὴν βασιλείαν παρέδωκεν. Οὐκ ὀλίγων δὲ χρόνων κἀν τῷ μοναχικῷ σχήματι ζήσας, εἰς τὴν ἀτελεύτητον μετέλθε ζωῆν, δοξάσαντος αὐτὸν τοῦ Κυρίου ἐν ἐπιδείξει θαυμάτων καὶ ἰάσεων, ἐκ τῶν ὁσίων αὐτοῦ τελουμένων θεοπροπιῶν.

λς'. Ἐν δὲ τοῖς καιροῖς τούτου, ἐφάνη μὲν ὁ ἅγιος Γερμανὸς ἐπὶ τῆς Βουλγαρικῆς χώρας· ἐφάνησαν δὲ καὶ οἱ ἅγιοι οὗτοι, οὓς ὑπόθεσιν τοῦ παρόντος λόγου ἐνεστησάμεθα, ἀναργεστέρως τὰς ἐμφανείας ἐν Τιβεριουπόλει ποιοῦμενοι, καὶ νῦν μὲν, ἐν τῷ τόπῳ τῆς αὐτῶν καταθέσεως ὀπτανόμενοι, νῦν δὲ νυκτὸς βαδίζοντες διὰ τοῦ τεύχους ὁρώμενοι· πᾶσι δὲ τοῖς δεομένοις θαφίλεις τὰς ἰάσεις πηγάζοντες, περιδότητοι πᾶσιν ἦσαν. Φθάσει τοίνυν ἡ περὶ τούτων φήμη εἰς τὰς τοῦ βασιλέως Βουλγάρων Μιχαὴλ ἀκοάς. Ὁ δὲ, ὅλος ἦν ἐκεῖνος περὶ τὰ θεῖα θερμότατος, προστάττει ναὸν τοῖς ἁγίοις ἀνεγερθῆναι ἐν τῇ τῆς Βραγαληνίτζης ἐπισκοπῇ (ὃ καὶ γέγονεν), κακεῖσε μετακομισθῆναι τὰ ἱερὰ τούτων λείψανα· ὅπερ οὐκ ἡμελήθω. Τοῦ δὲ προστάγματος τούτου πρὸς Ταριδῆνα γενομένου τὸν κόμητα, ἄνδρα Βουλγαρον, οὐ μόνον εὐγενέστατον, ἀλλὰ καὶ δραστηριώτατον, οὐκ ἀμελὲς περὶ τὸ ἔργον ὁ Ταριδῆνας ἐφάνη· ἀλλὰ τῷ φύσει δραστηρίῳ λαβὼν καὶ

damentis erigentes, magnifice reedificaverunt, ac omnem terram repleverunt gloria et laude Domini⁸³. Unde impletum est illud prophetæ Ezech. : ⁸⁴ Plena gloria domus Domini, et rursus ipse : Plena est omnis terra gloria Domini. ⁸⁵ Sed et David : ⁸⁶ Laus ejus, inquit, in Ecclesia sanctorum, et rursus : ⁸⁷ in ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel, gentis scilicet Bulgarorum. Siquidem et isti facti sunt, juxta Scripturam, ⁸⁸ Regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, sors immobilis. ⁸⁹ Una fides, unum baptisma, unus Deus, super omnes, per omnia et in omnibus.

36. Porro regnavit exinde Borises, summa cum pace et tranquillitate, nec paucæ nationes illi subjectæ evaserunt : firmam enim fiduciam in eo habebat, qui aufert bella, arcum conterit et confringit arma, et scuta comburit igni, qui vacare facit, et videre, quoniam ipse (solus) est Deus⁹⁰. Cum autem regnasset annos sex supra triginta, in gravem morbum incidit : ob quem etiam gratias agens Deo illud Davidicum usurpabat : ⁹¹ Bonum mihi quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas. Dein vero detonsus, totam mentem in Deum transtulit ac regnum primogenito suo Uladimiro contraxit. Haud paucis vero annis in monastico etiam habitu exactis, ad æternam gloriam commigravit, glorificatus a Deo post mortem multis miraculis quæ, mediantibus ossibus ejus, patrata divinitus sunt.

37. Hujus regis tempore apparuit sanctus Germanus in Bulgarorum regione : apparuerunt et sancti isti, de quibus præsentem institimus sermonem : illustriores tamen eorum apparitiones factæ sunt **503** in civitate Tiberiopolis, ubi visi sunt modo stantes in loco, ubi depositi erant, modo nocte ambulantes supra templi parietem : cunque omnibus orantibus sanitatem large impertirentur, ab omnibus etiam celebrabantur. Pervenit de his fama etiam ad aures Michaelis Bulgarorum regis, qui utpote erga sacra quæquæ serventissimus, jussit, ut templum illis in episcopo Bragalinitzæ ædificaretur (quod statim fuit executioni mandatum) et illuc sanctorum reliquias transferrentur : quod etiam minime neglectum est. Cum enim hoc negotium Taridina comiti, homini Bulgaro, non solum genere nobilissimo, sed etiam summe industrio, demandatum esset; is nullo modo se conficiendo se præstitit. Sed super-

⁸³ Isa. vi, 3. ⁸⁴ Ezech. xliii, 5. ⁸⁵ Isa. vi, 3. ⁸⁶ Psal. cxlix, 1. ⁸⁷ Psal. lxvii, 27. ⁸⁸ I Petr. ii, 9. ⁸⁹ Ephes. iv, 5. ⁹⁰ Psal. xlv, 10. ⁹¹ Psal. cxviii, 71.

Variae lectiones et notæ.

(78) Non Ezechielis, sed Isaïæ sunt verba quæ sequuntur.

(79) *Id.* ἐκ περιποίησιν, ut habet Apostolus.

(80) De hoc Uladimiro mentionem nullam invenio apud alios auctores. Fortasse is fuit qui, a paterna pietate recedens, cum totum se ebrietati

dedisset, ac subditos etiam ad gentilismum revocare studeret, a patre, qui, divino zelo repletus, regimen, deposito interim monastico habitu, resumpsisse dicitur, victus, regno oculisque exutus, ac carceri mancipatus est.

addito naturali solertiae suae etiam zelo fidei erga A
mirificos martyres, templum multa cum celeritate,
multorum manibus usus, perfecit. Deinde, congre-
gatis pontificibus, sacerdotibus, principibus ac in-
genti populi magnitudine, cum hymnis, thymiamatis
Tiberiopolim contendunt. Stantes vero in loco
ubi sancti apparere solebant, facta fervidis cum la-
crymis proluxa oratione, effodere incipiunt, et hu-
mum asportare: cumque satis effodissent, inve-
niunt sanctorum urnas tabulis ex polito marmore
opertas, quibus inscripta erant ejuscunque no-
men, forma staturae, genus vitae, dignitas et linea-
menta visus. Sublatas vero tabulas istas marmo-
reas hominibus, qui eas ad domum episcopalem
Bragalinitae deferrent, tradiderunt, ut cum illuc
translatæ essent sanctorum reliquiae, ac in sacro
loco positæ, denuo illis operimento essent. Ipsas
vero reliquias mundis linteis obvolutas in arcibus
ligneis, quas ad earumdem comportationem de in-
dustria fecerant, reposuerunt: rursusque proluxa
oratione ad Deum *mirabilem in sanctis suis* ⁷¹ facta,
ejus in se misericordiam implorarunt.
οὐργήσαν, ἄρχονται μὲν αὖθις ἔκτενοὺς δεήσας πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις θανμαστὸν Κύριον, τὸν ἐξ αὐτοῦ
ἐπιχαλούμενοι ἔλεον.

58. Interea dum hæc fierent, jamjamque arculas in
humeros sublaturi essent, ex lectoribus quidam,
qui a multis annis ob indispositionem quæ ipsi
acciderat, lingua ita impeditus erat, ut vocem
emittere omnino non posset, accessit et ipse cum
aliis inspecturus quæ fiebant. Et ecce momento
temporis (o mirabilia magna tua, Christe Dei Ver-
bum!) solutis linguae ipsius vinculis, procurrit
velut furens, et æstro percitus ad sacras illas the-
cas quæ reliquias claudabant; ac clariore voce
usus, recepti beneficii præco factus est, eodem
organo gratias referens, quas potuit maximas:
sicque sanctorum in se expertus est virtutem,
504 locutione rependens acceptam loquendi fa-
cultatem. Quod cum populus vidisset audissetque,
illum multo tempore voce penitus destitutum fuisse,
indeque miraculi magnitudinem perspexisset, quæ
sanctorum potestatem declarabat, circum arcas
sanctorum effusi, eas osculabatur, amplectabatur,
atque arctissime tenebat, ut inde avelli non posset.

59. At Tiberiopolitæ reliquis adhuc vehemen-
tius commoti, ad comitem et ad episcopos: « Non
dimitemus unquam, dixerunt, bonum nostrum;
neque si unica tantum die vita nobis protrahenda
foret, patiemur privari Dei dono, quod superna
Providentia nobis in salutem animarum nostrarum
concessit. Haud feremus ex manibus et sinibus
nostris rapi illæsum atque inviolatum thesaurum.

τὸ ζέον τῆς πρὸς τοὺς θαυματουργοὺς πίστεως, τὴν
μὲν ναὸν, τάχει πολλῶ συνετέλεσε, πολυχειρὶ πρὸς
τὸ ἔργον χρησάμενος. Συναγαγὼν δὲ καὶ ἀρχιερεῖς
σὺν ἱερεῦσιν, ἀρχοντάς τε καὶ πλῆθος πολλὸν τοῦ λαοῦ
μεθ' ὕμνων καὶ θυμιάτων καταλαμβάνουσι τὴν Τι-
βεριόπολιν. Ἐπιστάντες δὲ τὴν τόπον, ἐν ᾧ οἱ
ἅγιοι ἐπεφάνοντο, ἐκτενήν [f. ἐκτενή] τε δέξου
μετὰ δακρύων θερμῶν ποιησάμενοι, ὥρυσιν (81) ἤρ-
ξαντο καὶ τὸν χοῦν ἐκφορεῖν. Ἐφ' ἱκανὸν δὲ ὀρύξαν-
τες, ἐντυχάνουσιν ἡδὲ ταῖς τῶν ἁγίων λάρναξιν, ἐκ
λίθου μὲν μαρμαρίνου πριστοῦ τὰς σκεπούσας αὐ-
τῶν σανίδας ἑχούσαις, ἀνοθεν δὲ ἐπιγεγραμμένους
ἐκάστους [f. —νον ἐκάστου] τό τε ὄνομα, τό τε σχῆ-
μα τοῦ εἶδους, καὶ τὸν τρίπον τοῦ βίου, καὶ τὸ ἀξίω-
μα, καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς ὕψους. Ἄραντες οὖν τὰς
μαρμάρων ἐκείνων σανίδας, εἰς τὴν τῆς Βραγαλη-
νίτζης ἐπισκοπὴν φέρειν ἔδωκαν· ὥς ἂν μετακο-
μισθεῖσιν ἐκεῖθεν τοῖς τῶν ἁγίων λειψάνοις, καὶ
κατατεθεῖσιν ἐν τόπῳ ἱερῷ, αὖθις δι' αὐτῶν τούτων
ἡ σκέπη γένοιτο. Αὐτὰ δὲ τὰ λείψανα, καθάραίς τε
σινδόσιν ἐνελεῖσαντες, καὶ ξυλίνοις κιβωτίοις ἐν-
θέντες, ἃ ἐπίτῃδες εἰς τὴν τούτων συγκομιδὴν ἔκαιν-
ον, τὸν ἐν ἁγίοις θανμαστὸν Κύριον, τὸν ἐξ αὐτοῦ

λη'. Ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτα ἐτέλουν, καὶ τὰ κιβώτια
αἶρειν ἐμελλόν, τῶν ἀναγνωστῶν τις πρὸ πολλῶν
ἔτων ἐκ τινος πάθους συμπεδηχότος αὐτοῦ [f. αὐτῷ]
τὴν γλῶσσαν πεδηθεὶς, ὡς παντελῶς συνῆν [f. συνεῖναι]
ἀφωνία, συνῆλθε μὲν τοῖς πολλοῖς κατὰ θέαν τῶν
γινόμενων. Ἀθρόως οὗτος (ὡ τῶν μεγάλων σου θαυ-
μάτων, Χριστὲ Λόγε!), λυθέντων αὐτοῦ τῶν τῆς γλῶσ-
της δεσμῶν, προστρέχει, οἶά τις ἐκμανεὶς καὶ τεσο-
βημένος, ταῖς τὰ λείψανα φερούσαις ἐκείναις θεαῖς
θήκαις, γεγωνοτέρῳ δὲ τῇ φωνῇ προσχρώμενος, κήρυξ
τῆς εὐεργεσίας ἐγένετο· μεγαλοφώνως δι' αὐτοῦ τοῦ
ὀργάνου ἀποτεινῆς [f. ἀποτινύς] (82) τὰ κατὰ δύναμιν
χαριτήρια, εἰς οὐκ ἂν [f. εἰς ὃ καὶ τοῖς ἐφ' οὗ καὶ] (83)
τῆς τῶν ἁγίων ἐπειράσθη δυνάμει, καὶ λόγῳ τὴν
ὕπερ τοῦ δύνασθαι λέγειν ἀποδοῦς ἀμοιβήν. Ὡς δὲ
ὁ λαὸς τῷ τὸ γεγονὸς, καὶ ἀκούσαι [f. ἀκούσαις] (84)
τόν τε τῆς ἀφωγίας χρόνον, ὅτι πολλὸς, καὶ τὴν τοῦ
θαύματος ἐνέργειαν τὴν ἐν τοῖς ἁγίοις τοῦ Θεοῦ
ἐκφαίνουσιν δύναμιν, περιχυθέντες ταῖς τῶν ἁγίων
θήκαις, κατησπάζοντο, προσεφύοντο, ἀδιασπάστως
εἶχον αὐτῶν.

18'. Οἱ δὲ Τιβεριόπολῖται, οὗτοι μὲν γε καὶ τι
πλέον παρεκινούντο θερμότερον, καὶ πρὸς τὸν κό-
μητα καὶ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους, « Οὐ καταπρο-
ησόμεθα τὸ ἡμέτερον ἀγαθόν, λέγοντες· οὐδ' ἂν εἰ
[f. ἡ] ἡμέρα μία ἢ ζωὴ ἡμῶν, ἔλεγον, γένοιτο, τὴν
τοῦ Θεοῦ δωρεὰν στερηθεῖμεν, ἣν ἡμῖν πρὸς σω-
τηρίαν ψυχῶν καὶ σωμάτων ἔδωκεν ἡ ἀνω Πρόνοια.
Οὐ περιοφόμεθα, ἐκ μέσου τῶν ἡμετέρων ἀρπαζό-

⁷¹ Psal. LXVII, 37.

Variae lectiones et notæ.

(81) Ἰσ. ὀρύττειν, ἢ ὀρύξιν.

(82) Ἰσ. ἀποτίλων, ἢ ἀποτίσας.

(83) Ἰσ. ἐφ' ᾧ, ἢ καὶ ὡς.

(84) Ἰσ. ἤκουσε.

μενον χειρῶν, καὶ ἐκ τῶν κόλπων ἡμῶν ἀφαιρού-
μενον τὸν ἀσινῆ καὶ ἀσύλητον θησαυρόν. Οἷδε ἡμεῖς,
καὶ δεσμεῖσθαι, καὶ κολάζεσθαι, καὶ εἰς πῦρ παρα-
πεμφθῆναι, καὶ θάνατον ὑποστῆναι ἐτοιμῶς ἔχομεν.
Οὐκ εὐκλαίης [f. ἀκλειῆς] οὐδὲ οὗτος ὁ θάνατος ἡμῶν
ἐσται. Εἴτε περὶ τὰ κινδύνια στώμεν, αὐτοῦ τὰ
σώματα καταθύσμεν, καὶ τὰς ψυχὰς ἀπορρίβνομεν.
Μὴ μαλακισθῶμεν τὰ νεῦρα τῆς προθυμίας· μὴ
φανώμεν ὄντως ἀνάξιοι τῆς καύτης χάριτος. Φανη-
σόμεθα δὲ, εἰ ἄλλοις ταῦτα παραχωρήσομεν. Πόσοι
πίπτουσιν ἐπὶ παρατάξεων ὑπὲρ ἀγαθῶν δωρεάν
[f. — ρεῖας] τῶν καὶ φθειρομένων, καὶ ὧν πολλὰ καὶ
οὐκ αὐτοὶ κύριοι, ἀλλ' ἕτεροι· δεσπότης, ὃ μισθο-
φοροῦντες· ἐκείνοι, τὸν πόλεμον ὑποδύονται! Ἡμῶν
δὲ, καὶ οἰκτιρῶν τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀφθαρτον, καὶ αἰώ-
νον. Πόσης οὖν μαλακίας ὑπεκστῆναι τούτους τοῖς
λαβεῖν θέλουσι! Ποῖον ἄλλον τόπον τάφον [f. τάφον
vel τάφου] ἱερώτερον ἔχομεν, ἢ τοῦτον τὸν καὶ τοὺς ἁγίους
καλύψαντα, ὑπὲρ ὃν νῦν διασυνδινεύομεν
[f. ὑπὲρ ὧν νῦν διακινδυνεύομεν] (85); »

μ'. Τοιαῦτα λέγοντος τοῦ πλήθους, καὶ θρασυνο-
μένου πλείον τοῦ δέοντος (θερμὸν γὰρ ὁ ζῆλος, καὶ
μάλιστα τοῦ κοινοῦ πλήθους), ὡς κουφοτέρα· ὕλης
δραξάμενος, ἐκ μικροῦ σπινθήρος πυρὸς ἐγείρετο·
ὁ κόμης σὺν τοῖς ἐπισκόποις μόλις κατασιγάσας
τὸν πλὴν ἐν τῇ κοινῇ θόρυβον, « Τί τοῦτο, ἔφησεν,
ἀδελφοί, καὶ τέκνα; τίς ἡ ἀλόγητος αὐτῇ θρασυῦτης
καὶ ἐπανάστασις; Εἰ μὲν οἰκοθεν αὐτὸς ἐπεβαλλό-
μεν τῷ πράγματι, καὶ αὐθαιρέτως ἐνήργουν τὴν
ὀδυνήραν ὑμῖν ταύτην τῶν ἁγίων μετὰ σεσιν, εἶχεν
ἂν λόγον ὑμῖν ἡ ἀντίστασις· εἰ δὲ πρόσταγμα τοῦτο
τοῦ θεοφιλοῦς ἡμῶν βασιλέως, ἡμεῖς δὲ ὑπηρεταί,
καὶ ἐκκληρωταὶ τοῦ προτάγματος· ἀπεστάλημεν·
τίς ὁ λόγος, δοῦλους εἶναι ὁμολογοῦντας, δεσποτικῶν
μὴ ὑποκύπτειν κελεύσματι; Οὐκ ἴστε πικρὰς βασά-
νους ἀποκειμένας τοῖς τὰ βασιλικά προτάγματα
C παραθραύουσι; Ὅρατε, μὴ τὸν μέχρι νῦν πρῶτον
καὶ χριστοφθῆ [f. χρῆστ.] βασιλέα, πρὸς τὴν καθ'
ὕμῶν ὀργὴν ἀναστήσῃτε τῷ πολλῷ θράσει, τῆς ψυ-
σικῆς; ἐκστῆναι χρηστότητος βασάμενοι. Μὴ οὕτως
ἀπονενοημένους ὡς κατὰ μαχαίρων καὶ ξίφων πηδή-
σητε. Ἄδοξος ὁ τοιοῦτος θάνατος· οὐκ ἀρεστὴ
γὰρ ἡ θρασυῦτης, εἰ καὶ δόξης ἀποφέρῃτε στέφανον.
Μὴ ποιήσῃτε τὸν θεῖον καὶ ἱερὸν τόπον τοῦτον, πο-
λύανδριον· μὴ τὸν ἅγιον βεβηλώσητε μιανθέντα ἐμ-
φυλῆρ ἐναγῶς αἵματι. Τούτων ἐτι λεγομένων παρὰ
τοῦ κόμης, τὸ πλῆθος ἐπὶ μᾶλλον ἀνῆπτε τὸν θόρυ-
βον, καὶ τὴν πρὸς τὸν θάνατον προθυμίαν, προθυ-
μοτέραν καὶ θερμότεραν ἅπαντες ἐπεδείκνυντο.
Ἐνταῦθα ὁ κόμης παντοῦς ἐγένετο [f. ἐγένιν.], νῦν
μὲν τῇ χρηστολογίᾳ μαλαττεῖν, νῦν δὲ τῇ τῶν ἀπει-
λῶν αὐστηρίᾳ καταστέλλειν περῶμινοι. Ὡς δὲ ὁ
χρόνος ἐτρίβετο, καὶ μηδὲν τι διαπραΐας ἰσχύοντες
ἐκάτερα τὰ μέρη, ἀλλ' ἄπρακτοι διαμένοντες οἱ
ἀμφότεροι, τέλος, συνεβίβασαν ὥστε τρεῖς ἐκ τῶν
ἐπισημοτέρων ἁγίων μόνους ἄραντες, λέγω δὴ, Τι-
μόθεον, Κομάσιον, καὶ Εὐσέβιον, τοὺς δὲ λοιποὺς, ἐν
Τιβεριουπόλει καταλίπειν.

A Parati sumus et vincula et verbera et ignem et
mortem omnem potius tolerare. Mors huiusmodi
chara nobis erit : et circum arculas istas stantes,
et corpora sacrificabimus, et projiciemus animas.
Absit ut deficiat animi nostri robur, ac videamur
tanta gratia indigni; ut videremur sane, si ista
aliis dimitteremus ! Quam multi in praeliis cadunt
ob corruptibilia bona, et quorum sæpe domini non
sunt ipsi, sed alius, cuius stipendiis militant ! No-
bis vero et proprium est hoc bonum, et incorru-
ptibile, et æternum. Quantæ igitur ignaviæ foret,
illud subripere violentibus cedere ! Et quo alio in
loco sanctius sepulcrum habere possumus, quam,
in isto, qui sanctos hos tegit, ac ubi paulo ante
simul prandium sumpsimus ? »

B 40. Hæc cum diceret populus, et animosius se
haberet quam decebat, siquidem violentus est
zelus, præsertim in gregaria multitudo, ceu
ignis in leviori materia accensus : adeoque ex parva
scintilla jam incendium parabatur. Quare comes cum
episcopis ægre impetrato in tanta perturbatione
silentio : « Quid est hoc, clamavit, fratres et filii ?
Quænam hæc absque ulla ratione audacia et insur-
rectio ? Si ego a me ipso animum appulissem ad
hoc opus, et sponie mea urgerem hanc adeo vobis
molestam sanctorum translationem, æqua utique
foret hæc resistentia vestra. At cum tale sit pien-
tissimi regis nostri mandatum, nosque solummodo
ministri et exsecutores illius simus ; quænam ratio
est, ut ii qui servos sese agnoscunt et fatentur,
C nolint dominico subesse mandato ? An vero igno-
ratis diros cruciatus iis paratos esse, qui regia
mandata infregerint. Videte ne clementissimi ac
mitissimi regis iracundiam in vos concitetis, ac ne
vestra hac nimia 505 audacia eum a naturali
mansuetudine sua recedere cogatis. Non adeo de-
mentes sitis, ut in secures et gladios ultro insillia-
tis. Ingloria foret hæc mors : ac non placeret ve-
stra temeritas, etiamsi gloriæ coronam exinde re-
ferretis. Nolite sacrum hunc locum facere mortuo-
rum sepulcrum. Nolite profanare hoc templum,
sacrilege illud polluentes civili sanguine. » Dum
hæc a comite dicerentur, multitudo maiorem adhuc
tumultum ciebat, omnesque ad mortem subeun-
dam sese exhibebant promptiores. Quare comes
in omnes sese versabat partes, ac modo suavitate
verborum eos delinire, modo minarum asperitate
eos detertere conabatur. Verum, cum tempus te-
reretur, ac neutra pars quidquam proficeret, adeo-
que otiosi permanerent, tandem convenerunt, ut
tres tantum ex illustrioribus sanctis tollerentur,
nempe Timotheus, Comasius, et Eusebius : reliqui
D Tiberiopolim relinquerentur.

Variae lectiones et notæ.

(85) Ισ. διασυνδινεύομεν ἢ διασυνδινεύομεν· id est, pro quo nunc contendimus et contristamur.

41. Sublatis igitur illis, Bragalinizam cum præclaro hymnorum concentu, multorum luminum gestatione, suaviumque odorum effusione perrexerunt. Cum vero ab ea civitate viginti circiter stadiis abessent, obviam illis venit vir distortos habens pedes, ac magna voce clamans : Sancti Dei, miseremini mei infelicis, qui hac corporali infirmitate præpeditus, haud potui ad vos cum aliis accedere : attamen cogitatione et fide semper vos complexus sum, vestramque virtutem invocavi : sicut et nunc infirmitati meæ violentiam inferens, huc, priusquam ad civitatem perveniat, accedo, subsidium vestrum atque adjumentum implorans. Si quid igitur potestis, adjuvate me, miserti mei, vos rogo et obtestor, ego miserrimus. Ne, quæso, confundar quoniam speravi in vos, ne revertar humiliatus et confusus, ac ne, rogo, defrauder spe mea et protectione vestra. » Ista cum lacrymis claudo illo dicente, subito Dei gratia egit ea quæ propria ipsius sunt; et mirabilis in sanctis suis Dominus⁷³ virtutem suam ostendit. Thecæ enim sanctorum, quæ eo usque admodum leviter ferebantur, repente adeo graves evaserunt, ut amplius eas ferre non possent. Quare illas ibidem deposuerunt. Ille autem qui distortos pedes habebat, eisdem accidens, dum omne lamentationis genus adhiberet, nihilque ad miserationem commovendam idoneum prætermitteret, extemplo animadvertit, pedes suos naturalem se movendi virtutem recuperasse. Deambulabat itaque Deum glorificans, ac eum qui omni tempore, et ubique in sanctis suis mirabilis, vocibus gratiarum actionis laudabat, magnificabat 506 atque benedicebat. Hic vero ingemihet mecum sanctus David illud psalmi sui dictum : ⁷⁴ *Mirabilis Deus in sanctis suis, Deus Israel.* Et rursus : ⁷⁵ *Mirifica misericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te.* Ac rursus : ⁷⁶ *Corroboravit* (Græco *mirificavit*) misericordiam suam super timentes se. Et hæc quidem ita se habuere. Nos autem ad propositum revertamur.

42. Facta a sacerdotibus proliza oratione, iterato aggressi sunt thecas gestare; et illæ rursus leves ut erant antea, evaserunt. Et sic multum benedicentes et laudantes Dominum Bragalinizam pervenerunt : ibique omnibus, quæ decebant, defuncti, sacras illas thecas deposuerunt in dextra parte templi, quod in eorum honorem exstructum erat, vigesima octava die prædicti mensis. Constituti etiam sunt pro hoc sacro templo clerici, qui scirent sacra facere Bulgarica lingua, ut ei præsiderent, ac in perpetuum sacras laudes concinerent.

43. At vero is qui pedum sanitatem receperat,

⁷³ Psal. Lxvii, 56. ⁷⁴ Ibid. ⁷⁵ Psal. xvi, 7. ⁷⁶ Psal. cii, 11.

Varie lectiones et notæ.

(86) *ἰσ. ἀποτίρους.*

A μα'. Ἀραντες οὖν μετὰ πολλῆς δοξολογίας καὶ ψωταγωγίας, καὶ εὐωδίας, καὶ ὕμνων, εἰς τὴν Βραγαλινίτζαν ἀπῆλθαν. Ἐτι δὲ τῆς πόλεως ἀπαχύντων ὡς ἀπὸ εἰκοσι σταδίων διάστημα, ὑπαντῶν τις ἀνὴρ αὐτοὺς [f. αὐτοῖς] (86) τοὺς πόδας διάστροφος ὢν, μεγάλη τῇ φωνῇ βοῶν· Ἐλεήσατέ με, ἅγιοι τοῦ Θεοῦ, τὸν ταλαιπωρον, τὸν διὰ τὴν σωματικὴν ταύτην ἀσθένειαν ἀπολείφοντά με [f. μὲν] τῆς μετὰ τῶν ἄλλων πρὸς ὑμᾶς συνελεύσεως, τῇ δὲ διανοίᾳ καὶ τῇ πίστει δαί ὑμῶν [f. ὑμᾶς] ἐκδεχόμενος, καὶ τὴν ὑμῶν ἐπικαλούμενος δύναμιν· ὅς γε καὶ νῦν τὴν ἑμαυτοῦ ἀσθένειαν βιασάμενος, πρὶν ἢ τῇ πόλει ἐπιφωτισθῆσαι ὑμᾶς, ἤκω, τὴν ὑμετέραν ἀντιλήψην καὶ βοήθειαν ἐξαίτουόμενος. Ἄλλ' εἴ τι δύνασθε, βοηθήσατέ μοι σπλαγχνισάμενοι ἐπ' ἐμοί. Διὸ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, ὁ πολλῶν θαυμάτων καὶ θρηγῶν ἄξιος, μὴ κατασχυνοθῆναι, ὅτι ἤλπισα ἐπ' ὑμᾶς, μηδὲ ἀποστραφείην τεταπεινωμένος καὶ κατασχυμμένος, μηδὲ στερηθῆναι τῆς ἐμῆς προσδοκίας, καὶ ὑμῶν ἐπισκέψεως. » Ταῦτα σὺν κλαυθμῷ τοῦ χλωοῦ βοῶντος, εὐθύς ἡ τοῦ Κυρίου χάρις ἐποίησεν τὰ ἐαυτοῦ, καὶ ὁ ἐν τοῖς ἀγίοις θαυμαστὸς Κύριος, τὴν οἰκίαν δύναμιν ἐπέδεικνυτο. Αἱ γὰρ θῆκαι τῶν ἁγίων μέχρι τότε κούφως φερόμεναι, ἄθρόον οὕτω βαρεῖαι τοῖς φέρουσιν ἔδοξαν, ὥστε μὴ παρτίρω [f. περαιτέρω] (87) φέρειν δύνασθαι ταύτας. Ἀμέλει καὶ κατατίθενται μὲν αὐτοῦ. Ὁ δὲ τοὺς πόδας ἐκείνος· διάστροφος προσπεσὼν αὐταῖς, καὶ τί μὲν οὐκ ἔτι λέγων ἕλαινόν, τί δὲ οὐ ποιοῦν οἶκτον ἄξιον, εὐθύς ὁρᾷ τοὺς πόδας τὴν φυσικὴν δύναμιν καὶ κίνησιν ἔχοντας. Περιεπάτει τὸν Θεὸν δοξάζων, καὶ εὐχαριστηρίους φωναῖς τὴν διὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐν παντί καιρῷ καὶ τόπῳ θαυμάζοντες Κύριον καὶ Θεὸν ὁμῶν, καὶ μεγαλύνων, καὶ εὐλογῶν, καὶ δοξάζων. Ἐνταῦθα μοι συμφεγγέσθω ὁ θεῖος· Δαβὶδ τὸ ψαλμικὸν λόγιον ἐκίνω· θαυμαστός ὁ θεὸς ἐν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ, ὁ θεὸς Ἰσραὴλ· καὶ πάλιν, θαυμάσιων τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ὁ σώων τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ· καὶ πάλιν, Ἐθανάσιως Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ἐπὶ τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τούτοις. Ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν.

Ββ'. Ἐκτενοῦς δὲ παρὰ τῶν ἱερῶν γενομένης δεήσεως, αὐθις ἐπεβάλλοντο ταῖς τῶν ἁγίων θήκαις βιασάσαι· αἱ δὲ, κοῦφαι πάλιν ἦσαν καὶ ἐλαφραί ὡς τὸ πρότερον. Καὶ οὕτως ἐπὶ πλεόν δοξάζοντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν Θεόν, φθάνουσιν ἄχρι Βραγαλινίτζης· καὶ ὅσα εἰκὸς ἀφοσιωσάμενοι, κατατιθέασιν τὰς θείας θήκας ἐκείνας, ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τοῦ εἰς ὄνομα τῶν ἁγίων οἰκοδομηθέντος ναοῦ, εἰκοστῇ ἡμέρᾳ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἄγοντο. Ἀφωρίσθη δὲ τῷ θεῷ τούτῳ ναφ καὶ κλήρος, Βουλγάρων γλώττη καὶ θεία πεπαιδευμένος, ὥστε προσεβραβεῖν τούτῳ, καὶ τὰς ἱερὰς ποιῆσθαι ὁμολογίας ἐκάστοτε.

γγ'. Ὁ μέντοι τοὺς πόδας λαθεὶς ἐκείνος, οὐκ

(87) *ἰσ. πρὸβωτέρω.*

εἰ καλὴν τὴν ὕψαν ἐχρήσατο· ἀλλ' οἴκαδε ἀπει-
θῶν, καὶ γυναικὶ ἀνδρὶ νομίμῳ συνημμένη λοιγίους
[*μολίους*·] ἐπιβαλὼν ὀφθαλμοῖς, καὶ λόγοις ὑπο-
κλέψας ἀπατηλοῖς (εὐκόλον γὰρ εἰς ἀπάτην γυνή), καὶ
ῥήμασιν ἱερτικοῖς· εὐένδοτον ἄρας αὐτὴν, εἰς ἑτέραν
χώραν μεταναστεύουσιν ἀμφοτέροι. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ
εἰς μακρὰν ἐπ' αὐτῇ ἡ θεία δίκη ἐνύσταξεν, ἀλλὰ
πικρὸν ἐνιδύσας τὸ γενόμενον αὐτοῦ πονηρὴν, καὶ
τὸ τῆς ποιητῆς ἔργον ἐπάγει· καὶ στρεβλοὶ τοῖς
πόδας τῶ ἀλλοτρίῳ υἱῷ, τῷ ψευσαμένῳ τὴν χάριν
τῶν ἀγίων, καὶ ἀπὸ τῆς θείας· καὶ εὐθείας· τριῶν
χωλῶν, καὶ πρὸς ἀτόπους ὁδοὺς καὶ πονηρὰς
διαβραμόντι. Περὶ τῶν τοιούτων μοι δοκεῖ εἰρηχεῖναι
τὸν Σολομῶντα, ὡς καὶ τὸ ἀληθές· ἔχει· Ὁ πορευ-
όμενος ὁρθῶς, πορεύεται πεποιθώς· ὁ δὲ σκολιά-
ζων ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, γινώσκειται. Τί οὖν ἐκεῖ-
νος; Ἐπιγινώσκει τὸ πᾶσιμα, καὶ εὐθὺς τὸν τῆς
παρὰ νόμου συζυγίας ῥηγνύει σύνδεσμον· ἀφίησι τὴν
γυναῖκα τῷ προτέρῳ ἀνδρὶ, αὐτὸς δὲ τοῖς ἁγίοις
προσδραμῶν, καὶ ταῖς ἱεραῖς· προσπεσῶν θῆκαις,
γοεράς τε ἀφίει φωνάς, καὶ τὸ ἀμάρτημα ἐξομολο-
γούμενος ἐν συντετριμμένῃ καρδίᾳ καὶ πνεύματι
ταπεινώσεως, ἤτετο μὲν συγγνώμης ἐπὶ τοῦτω
τυχεῖν, ἤτετο δὲ καὶ τὴν πρὸς τὸ εὐθὺ τῶν ποδῶν
ἀποκατάστασιν. Ὁ τοίνυν τῶν μετανοοῦντων θεός,
ἅμα καὶ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ δοξάζων, ὡς· εἰθῆεν,
ἀπευθύνας· πάλιν τοὺς πόδας αὐτῶ· ἦν γὰρ, ὡς εἴκει,
ψυχῆς πρὸς τὸ καλὸν ἐχούσης οἰκείωσιν. Ἐντεῦθεν
πεπλήρωται τὸ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου ῥητὸν, τὸ
εἰρηκόν· Τότε δὲ τίται χωλὸς ὡς ἔλαφος, καὶ τρα-
νὴ ἔσται ῥιῶσσα μοιλάλου· καὶ πάλιν, Ἰσχύσα-
τε, χεῖρες ἀνιμῆναι, καὶ ῥόματα παραλειμμένα,
παρακαλέσους. Τί δὲ τὸ ἀπὸ τοῦδε; Πολλὰ χαίρειν
εἰπὼν κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν κόσμῳ, τὸ πάλαι μὲν ἱερὸν,
νῦν δὲ ἅγιον ὅρος λεγόμενον καταλαμβάνει· πρόσ-
εισι τε τῇ μεγίστῃ τῶν ἐκείσε μονῶν, καὶ τὰ τῶν
μοναχῶν ἐνδοξ, μόνου Θεοῦ καὶ τῶν θείων γίνεται,
καὶ μόνος πρὸς μόνον τὸν Θεὸν οἰκιστοῦται. Τοιοῦτο
μὲν οὖν τὸ θαῦμα τοῦτα.

μδ'. Ἐτερος δέ τις ἐκ μακρῶν τῶν χρόνων ἀκαθάρτων
πνεύματι τυραννόμενος, καὶ τοσοῦτον, ὅσον [·ὡς·] ὅ
μόνον ἀλύσει περιχυένισσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς
τοῖς πόδας ἐνέχεσθαι ἐπιτηδεύει, μάστιγι ὦν καρ-
δαίαι· καὶ πληρὴ χαλεπῇ καὶ δυσίτατος· ἐλύπει γὰρ
αὐτοὺς, οὕτω πικρῷ ποινηλατούμενος δαίμονι· ἐπὶ
μηδὲν ἕτερον ἔχοντας δρᾶσαι, τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους
καταφυγὴν ἔγνωσαν, συλλαμβάνεται μὲν ἀλύσει
κραταιῶς, ἄγεται δὲ εἰς τὸν τῶν ἀγίων ναόν. Ἐπὶ
δὲ μὴ κατέχειν αὐτὸν ἡδύναντο, δένδρῳ μεγίστῳ ἔξω
τοῦ ναοῦ ἐστῶτα προσέδωσαν. Ἦν οὖν τῷ δένδρῳ
προσδεμένοι· ἡμέρας τρεῖς, πᾶσι τοῖς ὀρώσι ὀρήνου
καὶ διακρύων ἄξιον θέαμα. Τῶν δὲ φυλασσόντων
αὐτὸν, τῶν μὲν εἰς ὕπνον κατενεχθέντων, τῶν δὲ,
ἄλλου ἀλλαγῆσε διακεκινηκότων, τὰς ἀλύσεις καὶ
πάντα τὰ κατέχοντα ῥήξας, βοῶν εἰς τὸν ναὸν εἰς-

A haud recte tanto usus est beneficio : domum enim
reversus, cum avidos oculos in mulierem, viro suo
junctam, conjecisset, eamque fallacibus sermoni-
bus seduxisset (proclivis enim in deceptionem est
femina, et amatoris verbis facile capitur), simul
cum ea in aliam regionem commigravit. At diu non
distulit divina justitia; sed tantam ejus iniquita-
tem perspicuens, debitam ipsi poenam inflixit. De-
torsit igitur denuo pedes filio alieno, qui receptam
a sanctis gratiam sine suo fraudaverat, et claudi-
cans a semita recta⁷⁸, pravas et iniquas vias per-
currebat. De similibus hominibus videtur mihi Sa-
lomon dixisse, quod sane verum est : *⁷⁹ Qui ambu-
lat recte (88), ambulat confidenter : qui autem de-
pravat vias suas, manifestus erit. Quid vero ille?*
B Agnovit peccatum suum; ac statim, iniqua disso-
luta consuetudine, mulierem priori viro dimisit :
et ad sanctos accurrens, ac ad ipsorum thecas pro-
volutus, flebiles voces emittebat, atque peccatum
confitens suum, in corde contrito et spiritu hu-
miliato, veniam, pedumque suorum ad rectum sta-
tum restitutionem exire precabatur. Ille igitur,
qui est poenitentium Deus, sanctos suos glorificans,
ut solet, iterum illius pedes ad rectitudinem perfe-
ctamque sanitatem restituit (erat enim animo, ut
videtur, alias ad bonum propenso). Quare imple-
tum est illud Isaie dicentis : *⁸⁰ Tunc sicut
ceruus claudus, et aperta erit lingua mutorum. Et
rursus : ⁸¹ Confortate manus dissolutas, et genua
debiliū roborate.* Sed quid postea? Mando et om-
nibus 507 quæ in eo sunt, valedicens, ad mon-
tem qui olim quidem sacer, nunc sanctus appella-
tur, se confert, et ad monasteriorum maximum
accedens, ibi monastico sumpto habitu, se totum
soli Deo, rebusque divinis dicat, ac solus cum solo
Deo exinde conversatur. Ita quidem se habuit mi-
raculum istud.

44. Alius vero vir erat, qui a multo jam tem-
pore, immundo spiritu adeo crudeliter vexabatur,
ut eum non solum catenis circum collum vinciri,
sed etiam ferreis compedibus ejus pedes constringi
necesse foret. Quare cordibus suorum flagellum
erat, ac *plaga gravis, et insanabilis*⁸², summopere
enim dolebant videntes eum a tam immiti dæmone
excruciari. Cum vero nihil illis aliud agendum
superasset, ad sanctos istos confugere decreve-
runt. Catenis igitur fortiter vinctum ad sanctorum
templum trahunt. Cum vero ipsum detinere non
possent, ad magnam arborem extra templum
stantem alligarunt. Stetit igitur ipse arbori allig-
atus dies tres, exhibens omnibus qui eum intue-
bantur, spectaculum fletu et lacrymis dignum.
Cum autem qui eum custodiebant, partim somno

⁷⁸ Psal. xvii, 46. ⁷⁹ Prov. x, 9. ⁸⁰ Isa. xxxv, 6. ⁸¹ Ibid. ⁸² Isa. xiv, 6.

correpti essent; ac partim alio abiissent, is catenis, et si quæ alia ipsum detinebant, disruptis, clamans in templum prosilivit atque ad urnam sancti Eusebii procurrens, marmoreum urnæ operimentum tollere conabatur. Apparuit vero illi ex theca vir terribilis et totus igneus, qui consurgens graviter immundo spiritui interminatus est: « Quomodo ausus es (dicens) domum Dei ingredi, et ejus creaturam ita dire vexare? » His ab eo dictis, urnam denuo subire visus est. Dæmoniacus vero ille eo momento sanatus admirationi omnibus imposterum fuit, gloriam assidue Deo referens et sanctis ejus.

45. Alius rursus paralyticus, qui nec se movere illo pacto poterat (unde et naturales excretiones in ipso discutitus sui loco faciebat, quæ res ipsum malo odore et putredine compleverat) sublatus a suis affinibus, prope sancti Eusebii arcam positus est, eo quidem redactus, ut sola respiratione a mortuo secerneretur. Porro, apparens ei sanctus tribus consecutis noctibus, oleo sancto eum per totum corpus inunxit, ac demum dixit: « Ecce sanus factus es; abi in domum tuam, gratia illius qui paralyticum sanavit et dixit ei: *Tolle grabatum tuum, et ambula* ⁸⁹. » Tunc ille surgens ambulabat coram omnibus sanus ac robustus, deposita paralyti, haud minus facilliter, quam si se levi palliolo exuisset.

46. Accedat vero et alter, qui etiam dissolutionibus a spiritu immundo vexabatur. Is aliquando adactus est proficisci una cum uno ex cursoribus regis. Quanquam **508** vero per id temporis dæmoniaci mali recursu correptus esset, attamen urgens cursorum iter ipsum discedere tunc compulit. Porro gravem illam demonis vexationem sustinens integram diem exegit. Ut vero paulo melius habere se sensit, proprio consensu equo, laxatis habenis, properabat, ut regiam viam que scilicet ad istos sanctos ducit, quam citissime decurreret. Itaque equo continenter vectus ad vestibulum templi pervenit; statimque equo desiliens, templum ingreditur, atque ad magni Eusebii urnam procidens, rugitum altosque clamores emittebat, dein marmoreum urnæ operimentum sublatus ad parietem reclinavit: interea vero os ipsius in utramque partem distorquebatur. At segnis non fuit hac quoque occasione divina gratia; sed homo ille cito a flagello dæmonis liberatur, ore illi ad naturalem statum restituto, ut eo cum ad communes loquendi necessitates, tum ad Deum glorificandum uteretur. Tot igitur tantaque miracula patrabat Deus, sanctos suos glorificans,

⁸⁹ Joan. v. 8.

Α ἐπήδησε· καὶ προσδραμὼν τῇ τοῦ ἱεροῦ Εὐσεβίου λάρνακι, ἐπιχειρεῖ μὲν αἰρεῖν τὸ ἐκ μαρμάρου τῆς λάρνακος σκέπασμα· ἐφάνη δὲ αὐτῷ ἐκ τῆς θήκης ἄνθρωπος φοβερός καὶ πυρίνους ὄνους [ἢ ὄλος], ὃς αἶμα τε διανέστη, καὶ τῷ ἀκαθάρτῳ ἐνεβριμήσατο πνεύματι, « Πῶς ἐτόλμησας, λέγων, τὸν τοῦ Θεοῦ οἶκον εἰσελθεῖν, καὶ τῷ αὐτοῦ πλάσματι πικρῶς ἐξετάζειν; » Ταῦτα εἰπὼν, καὶ πάλιν εἰσδύναμι τὴν λάρνακα ἔδοξεν. Ὁ δὲ δαιμονίων ἐκείνος λαθεὶς, θαῦμα πᾶσιν ἦν τὸ ἀπ' ἐκείνου, ὁδῶν ἀναφέρων Θεῷ, καὶ τῶν θεραπεύοντων αὐτοῦ.

με'. Ἐτερος πάλιν παράλυτος, οὐδὲ κινηθῆναι ὄλως δυνάμενος, ἀλλὰ καὶ τὰς φυσικὰς ἐκκρίσεις ἐν αὐτῷ τῷ τῆς κατακλίσεως τόπῳ ποιούμενος, ὡς καὶ δυσωδίας αὐτὸν γέμειν καὶ σήφειν, ὑπὸ τῶν κατὰ γένος αὐτῷ προσσηκόντων ἀρθεὶς, πλησίον τῆς τοῦ ἁγίου Εὐσεβίου ἐτέθη λάρνακος, μόνῃ πνοῇ τὸ νεκρὸς εἶναι μὴ συγχωρούμενος. Ἐπιφανείς οὖν ὁ ἅγιος αὐτῷ τρεῖς ἡμέρας νύκτας, καὶ ἐλαίῳ ἁγίῳ ἀλείφειν αὐτὸν καθ' ὅλου τοῦ σώματος, τελευταῖον ἔφη· « Ἴδε ὀγίτης γέγονας, ἀπελθε εἰς τὸν οἶκόν σου, χάριτι τοῦ Κυρίου τοῦ υἱοῦ ἁγίου· τὸν παράλυτον, καὶ εἰπόντος πρὸς αὐτόν· Ἄρσεν τὸν κρᾶβατόν σου καὶ περιπάτει. » Ἀναστὰς δὲ ἐμπροσθεν πάντων, περιεπάτει ὀγίτης, εὐρωστος, ὡς περ ἱμᾶτιον ἐλαφρὸν ἀποδυσάμενος τὴν παράλυσιν.

С. μς'. Παρίτω καὶ ἕτερος, ὃς ἐκ διαλειμμάτων μὲν ἀκαθάρτῳ πνεύματι καὶ οὗτος ἠνοχλεῖτο· ἐπεὶ δὲ ποτε ἀγγαρευθεὶς, ἐστάλη μετὰ τινος τῶν βασιλικῶν ταχυδρόμων, ἔτυχε μὲν τῇ δαιμονιώδει ταύτῃ περιόδῳ τῆνικαῦτα ἄλλους (89). Ἐπεὶ τῶν ταχυδρόμων ἐκείνων [ἢ ἐκείνων] ἡ κατεπεύγουσα ὁδὸς ἠνάγκαζεν ἀπᾶραι, ὃ τὴν δεινὴν ἐκείνην περίοδον τοῦ δαίμονος ὑφιστάμενος, δυσημερεύσας (90) ἐν ταύτῃ, ὡς ἔγνω γενόμενος, ἀναβὰς τὸν οἰκεῖον ἵππον, ἤλαυνεν ἀκρατῶς. Σπειῶδον καταλαβὼν τῶν βασιλικῶν (91), τὴν παρὰ τοὺς ἁγίους φημὶ ἀπάγουσαν, καὶ τῷ ἵππῳ ἔλαυνόμενος, καὶ συντότερον [ἢ συντονώτερον] (92) ἐποχοῦμενος, ἐν τῷ τοῦ ναοῦ προαυλῷ εὐρίσκειται· καὶ αὐτίκα τοῦ ἵππου καταπηδήσας, εἰς τὸν ναὸν εἰσέρχεται, καὶ τῇ τοῦ μεγάλου Εὐσεβίου λάρνακι προσπεσὼν, βροχιμῶ (93) τε καὶ ὀλακαῖς ἐχρῆτο· καὶ τὴν ἐκ μαρμάρων σκέπην τῆς λάρνακος ἀνελόμενος, τῷ ταίχει ταύτην προσήρεισεν. Ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτα ἐποίει, διεστράφη αὐτοῦ τὸ στόμα ἐπὶ θάτερον μέρος. Ἄλλ' οὐκ ἡμέλησεν ἡ θεία χάρις οὐδὲ ἐνταῦθα· ἀλλ' ἐλευθεροῦται μὲν τῆς τοῦ δαίμονος μάστιγος ὁ ἄνθρωπος, ἀποκαθίσταται δὲ αὐτῷ καὶ τὸ στόμα, εἰς τὰς ἄλλας τοῦ λόγου χρεῖας ὀρθωθὲν, καὶ εἰς τὸ δοξάζειν τὸν Θεόν. Οὕτω

Variae lectiones et notæ.

(89) ἱσ. ἄλους.

(90) ἱσ. διημερεύσας.

(91) ἱσ. τὴν βασιλικήν.

(92) ἱσ. συνεχώτερον.

(93) ἱσ. βροχηθμῶ.

τηλικαῦτα θαυμάσια ἐποίει ὁ Θεὸς διὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ δοξαζόμενος· *Τοὺς δοξάζοντάς με, φησί, δοξάσω.*

μζ'. Βλαδίμηρος δὲ ὁ υἱὸς τῷ Βορίσει γεγεννημένος, ὡς ὁ λόγος φθάσας διέλαθε, τὴν βασιλείαν ἀπ' ἐκείνου παρέλαθε. Τέσσαρες τῇ ἀρχῇ ἐπιθεδικωκός ἐναυτοῦς, ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφός, ὃ ὄνομα Συμεών (94), ἐπὶ τῶν πραγμάτων καθίσταται. Οὐ κελεύσαντος Δίστρος ὁ κόμης μετεχώμισεν ἀπὸ τῆς Τιθεριουπόλεως εἰς τὴν Βραγαληνίτζαν τοὺς ἁγίους, Σωκράτην τε καὶ Θεόδωρον. Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐν τῷ αὐτῷ ναῦ τοῖς προδιαληφθεῖσιν ἁγίοις συγκατετέθησαν. Πλείων [ἢ. πλείω] τοῖνον τὸ ἀπεκαίνοῦ ἐπήγαγε καὶ τὰ θαύματα· ἃ πανταχοῦ κερυττόμενα, πάντας συνεκάλει πρὸς τὴν τῶν θείων χαρισμάτων ἀπόλαυσιν.

μη'. Ὅσπερ οὖν καὶ γυναῖκά τινα ἐκ τῆς ἐπαρχίας τῆς Βραγαληνίτζης οὖσαν, ἐφ' ὑῆθ δὲ μονογενεὶ τὰς ἐλπίδας· σαλεύουσιν. Ὅς ἐπιταγῆς ὦν, κωφός τε καὶ ἀλαός ἦν· ταύτην ἡ τῶν ἁγίων χάρις ἐλκύει. Καταφρονήσασα μὲν τῆς γυναικείας ἀσθενείας, καταθαρρήσασα δὲ καὶ τῆς μακρᾶς ὁδοῦ, καὶ δὴ παραλαβοῦσα τὸν παῖδα, τὴν τῶν θαυμάτων καταλαμβάνει πηγὴν, τὴν τοὺς ἁγίους ἔχουσαν δηλαδὴ, ἱερὸν καὶ θεῖον ναόν· καὶ μετὰ θαυμάτων ἐδέετο νυκτός τε καὶ ἡμέρας ὡς ἂν, τῷ παιδί μὲν τὴν ἀγωνίαν, αὐτῇ δὲ τὴν λύπην λύσοιεν. Ἐν μιᾷ δὲ τῆς νυκτός, ἐπεὶ τὰς δεήσεις θερμότερας ποιησαμένη, κάματος ἔλαθεν, ἐξῆλθε μὲν ἐπὶ τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ· ἐναγκαλισαμένη δὲ τὸ τέκνον, πρὸς ὕπνον ἀνεκλίθη. Εὐθὺς οὖν ὁ παῖς ἐκ τῶν ἀγκάλων τῆς μητρὸς ἀνέθορε, καὶ πρὸς τὸ φεύγειν ἐξώρμησε. Καὶ ἡ μήτηρ ἐξαναστᾶσα, τετραραγμένη τῷ πάθει τοῦ παιδός, ἐπυνοθάμετο. Ὁ δὲ καθαρῇ τῇ γλώττῃ, « Μήτηρ, ἔλεγε, μήτηρ, φοβερός τις ἀνὴρ ἀπὸ σοῦ ἀρπάσαι με ἐμελλεν. » Ἡ δὲ ἐκθαμβος ἐπὶ τῷ πράγματι γενομένη, οὐδὲ πιστεύειν εἶχεν. Ἐφκει γὰρ ὅραμα βλέπειν (φίλει γὰρ τὰ δυσέλπιστα, καὶ μετὰ τὸ τελεσθῆναι εὐθὺς νομίζεσθαι ἄπιστα, χρόνον πρὸς πίστιν δεδομένα). Εἰς αὐτὴν οὖν ἐλθοῦσα, καὶ γνοῦσα ὕπαρ καὶ οὐκ ὕπαρ εἶναι τὸ θαυματούργημα, καὶ ὡς ἀληθῶς τῷ παιδί τὰ τῆς ἀφωνίας ἐλύθη δεσμὰ, φωναῖς ὠχарιστηρίοις τὴν θείαν χάριν ἡμείβετο.

μθ'. Παρίτω τε [ἢ. δὲ] καὶ ἑτέρα γυνή. Αὕτη μὲν γὰρ ἀπὸ χώρας εἰς χώραν ἐλαυνομένη ἀκαθάρτη

A et ab ipsis glorificatus, juxta illud quod ait: *Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum* ²².

47. Ula limirus autem Borisis filius, ut jam diximus, ab eo tempore regnum administrandum susceperat. Cumque quatuor annos in principatu supervixisset, junior illius frater, cui nomen Simeon (94), rerum administrationi admovetur. Hujus jussu Distrus comes sanctos Socratem et Theodorum Tiberiopoli Bragalinitzam transtulit ac in eodem templo prope alios reposuit. Porro ex eo die plura adhuc miracula ex his profuxerunt quae ubique depraedicata, omnes ad divinorum charismatum fruitionem invitabant.

B 48. Hinc et mulierem quamdam ex provincia Bragalinitzae, quae ob filium suum unigenitum, qui, cum jam septennis esset, surdus erat et mutus, animo summopere afflicto erat, sanctorum gratia ad se attraxit. Porro ista, contempta imbecillitate muliebri, et ad itineris longitudinem imperterrita assumpto secum puero, ad miraculorum fontem, qui sanctos continebat, nempe ad sacrum et divinum ipsorum templum accedit: ibique perfusa lacrymis die noctueque sanctos rogabat, ut filio suo dirum linguae impedimentum, sibi quoque acerbum mororem exsolverent. Quadam vero nocte post ferventiorē orationem, cum nimium defatigata esset, exiit ad vestibulum templi; ubi filium complexa, se **509** ad paululum somni capiendum reclinavit. Mox vero puer ex matris ulnis exsilens, fugere coepit. Tunc mater a somno consurgens, ac rei novitate perturbata, puerum, quid ei accidisset, interrogat. Is vero, clara voce, « Mater, dixit, mater! terribilis quidam vir e sinu tuo rapere me volebat. » Illa attonita ad rem tantam, neque eam credere poterat; sed existimabat se visum videre ²³ (solent enim ea, quae vix sperari possunt, etiam cum facta fuerint, incredibilia videri, ac tempore egent, ut credantur). Verum ad se reversa, et cognoscens veritatem, non somnium esse quod videbat, et revera puero soluta esse vincula quae mutum detinebant, elata voce, gratias quas potuit, maximas divinae egit bonitati.

D 49. Accedat vero et mulier altera. Haec a loco in locum ab immundo spiritu agebatur; solitudines

²² I Reg. II, 30. ²³ Act. XII, 9.

Variae sectiones et notae.

(94) Symeonem hunc, Vladimiri, qui ante Bogorim imperavit, filium fuisse scribit Ducangius ex Constantino Porphyrogenito lib. *De administr. imp.* c. 32. An ex hac loco corrigendus sit, videntur ii, qui de auctoritate hujus, quem edimus, scriptoris definire voluerint: hic enim eum filium Borisis, seu Bogoris esse, perspicue docet. Fortasse Symeon iste is junior Bogoris filius fuerit, quem, oculis exuto et carceri mancipato seniore filio degenerare, antequam iterato monasticum habi-

tum indueret, regno praefecit. Quod si admittatur, et illud sit probabile, illum Michaelē, cognomento Vorisen, quem post Bogorim atque Presiamum regnasse, scribit Ducangius, non alium esse quam Michaelē ipsum Bogorim (sane nomen fere consentit, et quod magis est, a nostro auctore non Bogoris, sed *Borises* ille ipse appellatur, cum, resumpto diademate, iterum aliquandiu imperavit donec degenerem seniore filium in ordinem redigeret.

tamen potissimum frequentabat. Tandem singulari Dei dispositione venit ad sanctorum templum atque in vestibulo quiescens, videt per somnum senes duos splendidos ac lucidos qui ipsi dixerunt: « Ingrederere etiam tu cum aliis templum, ingredere, et sacerdoti quem videris, lumen lampadibus olei admoventem, præbe capitis velamentum quod gestas; et ipse orabit pro salute tua. » Cum hæc audisset, ea statim executioni mandavit et salutem confesum obtinuit.

50. Verum, nec claudus a nobis silentio præmittatur. Hic pauper quidem opibus erat adeo, ut ad necessarium sibi victum capessendum domos (virgis ligneis pro pedibus utens) circuire cogere: non tamen pauper erat fide, imo valde dives: habebat etiam propinquos ab orthodoxa fide neutiquam alienos. Illis itaque post multa tandem persuasit, ut se ad sanctos deferrent; quod et fecerunt. Tunc ille fidei opera ostendens cum lacrymis et orationibus, juxta propheticum dictum, ⁸¹ *saliit sicut cervus claudus*, domumque propriis pedibus reversus est, suspensus primum in templo virgis ligneis in trophæum pro expugnata infirmitate, et in monumentum virtutis sanctorum, gratiæque ab ipsis receptæ. Verum cur et alium paralyticum simul et cæcum in medium non afferat oratio nostra, narretque ipsum et a paralyysi sanatum et liberatum a cæcitate? Sane fluminis instar affluunt mihi sanctorum miracula. Quare nimiam loquendi prolixitatem effugiens, via breviorē pergam, ac sequentium tantummodo mentionem adhuc faciam.

51. Vir quidam, prope fluvium qui Bardarius dicitur habitans, a maligno obsessus spiritu, omne turpilquium ex ore emittebat, ignorans omnino quid diceret aut faceret. Hic ad sanctos ductus, **510** atque sanitatem adeptus, recuperato etiam mentis lumine, quod dæmoniaca caligine jamdudum obiectum illi fuerat, elegit eo in templo magna cum alacritate servire, dicens et ipse cum David ⁸²: *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini*: et: *Melior dies una in atriis tuis super milia*: et: *Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in angustia cordis peccatorum* ⁸³. Cumque tres integros annos eo in ministerio exegisset, domum reversus, perpetuam servavit tantæ gratiæ a sanctis receptæ memoriam.

52. Alius lepra toto corpore albicans, pedes etiam luxatos habens, ex Moglenis veniens, rogabat in anxietate spiritus ⁸⁴, quemadmodum ait Scriptura, ut ex duobus infirmitatibus alterutra liberaretur. At ille Dominus, qui abundantius dat quam nos petamus, illum sanctorum intercessionē ab utraque liberavit. Alius a nativitate mutus, cum

πνεύματι, καὶ μάλιστα τὰς ἐρημίας διακοῦσα. Αὕτη ποτὲ κατὰ θείαν πάντως οἰκονομίαν, τῷ τῶν ἁγίων προσήλθε νεφί, καὶ τῷ προνάῳ διάγουσα, ὁρᾷ καθ' ὅπνον γέροντας δύο λαμπροὺς καὶ φωτισθεῖς, εὐς καὶ πρὸς αὐτὴν, « Ἐλθεῖς, φᾶναι, μετὰ τῶν ἄλλων, εἰσελθε καὶ σὺ εἰς τὸν ναόν, καὶ ὃν ἂν ἴδῃς ἱερεῖα τοῖς ἐξ ἐλαίου λύχνους τὸ φῶς ἐπανάπτοντα, ἐπίδος αὐτῷ τὸ φοροῦμενόν σοι κεφαλοδέσμιον, καὶ δώσαι σοι εὐχὰς ὕψους. » Ἦκουσε ταῦτα, καὶ εὐθὺς ἐποίησε τὰ διαταχθέντα· καὶ τῆς ἰάσεως οὐκ ἠστοχῆσεν.

ν. Ἀλλὰ μὴδὲ ὁ χωλὸς ἡμᾶς παραδράμη. Ὅς καὶ πένης ὢν, καὶ οἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμείβων εἰς πορισμὸν τῆς ἀναγκαίας τροφῆς, οἷα ποσὶν εἰς τὴν πορείαν ῥάβδους ἐκέχρητο. Οὐ μὴν πένης ἦν καὶ τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρὰ πλούσιος· καὶ τούτου γε τὸ γένος οὐκ ἄμειρον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως γέγονεν. Οὗτος πολλὰ καὶ πολλάκις τοῦς τῆς κατὰ γένος οἰκίας τέλος πείθει τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους αὐτὸν ἀγωγῆς. Ὅ δὲ γεγονὸς, καὶ πίστεως ἔργα δείξας, ἐν ταῖς δόκρυσι καὶ δεήσεσι, τοῦτο δὴ τὸ τοῦ προφήτου, *Ἥλατο ὡς ἑλαφος ὁ χωλὸς*, καὶ οἶκαδε ἀπήγεσε [/. ἀπήει] τοῖς ποσὶ χρώμενος. Τὰς μέντοι ῥάβδους, τῷ ἱερῷ ναῷ ἐγκατέλειπεν, οἷα τινα τρόπαια τὴν κατὰ τῆς αὐτοῦ ἀσθενείας τῶν ἁγίων δύναμιν καὶ χάριν στηλιτεύοντα. Τὸν δὲ καὶ παράλυτον καὶ τυφλόν, πῶς οὐκ ἂν ἄρας ὁ λόγος, εἰς τὸ μέσον χειραγωγῆσαι [/. -σαι] καὶ δείξαι τούτον, καὶ τῆς παραλύσεως ἀπαλλαγέντα, καὶ τῆς τυφλότητος ἐλευθερωθέντα; Ποταμηδὸν ἐπιβρεῖ μοι τὰ θαύματα τῶν ἁγίων, ὅθεν καὶ τὸν κόρον τοῦ λόγου φεύγων, τὴν ἐπιτιμωτέραν [/. ἐπιτιμωτ.] βαδίσω, καὶ ἀπλῶς τούτων ἐπιμνησθήσομαι.

να. Ἀνὴρ τις παρὰ τὸν οὕτω καλούμενον Βαρδάριον ποταμὸν οἰκῶν, δαιμονίῳ κατεῖχτο πνεύματι, πᾶσαν ἀσχορολογίαν ἀφείς [/. ἀφείλς] ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ μὴδὲν τὴν παρ' αὐτοῦ λεγομένον, ἢ πραττομένον εἰδῶς. Οὗτος εἰς τοὺς ἁγίους ἀχθεῖς, καὶ τυχὼν τῆς ἰάσεως, καὶ τὸν ὑπὸ δαιμονικοῦ ζόφου συγκεκαλυμμένον νοῦν, ἀναλάμψαντα πάλιν ἐσχηκῶς, δουλεῦειν ἐν τῷ ναῷ μετὰ πολλῆς ἀγαλλιᾶσεως ἡρετίσματο, μᾶλλον καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ Δαβὶδ, *Ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου*, λέγων, εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου· καὶ, ὅτι *Κρεῖσσον ἡμέραν μίαν* [vulg. *κρεῖσσων ἡμέρα μία*] ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑπὲρ *χιλιάδας*· καὶ, *Ἐξελεῖσθαι παραβριπεῖσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου μᾶλλον*, ἢ οἰκεῖν με ἐν *σκηνώμασιν ἁμαρτωλῶν*. Τρία οὖν ἔτη ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων τελείας, ἀπῆλθεν οἰκαδὲ, τῆς τῶν ἁγίων αἰεὶ μεμνημένος χάριτος.

νβ. Ἄλλος λέπραν ἐξανθήσας καθ' ἑλίου τοῦ σώματος, καὶ τοὺς πόδας πεπηρωμένους ἐκ τῶν Μογλέων ἐλθὼν, ἤτειτο ἐν *συνοχῇ πνεύματος*, ὃ φησιν ἡ Γραφή, τῶν θυσίων παθῶν θατέρου ἐλευθερωθῆναι. Ἄλλ' ὁ ὑπερεκπερισσοῦ διδοὺς ὢν αἰτούμεθα Κύριος, διὰ τῆς τῶν ἁγίων πρὸς αὐτὸν παρρησίας, ἀμφοτέρων αὐτὸν ἀπήλλαξεν. Ἄλλος ἐκ γεννητῆς ἄλαος

⁸¹ Isa. xxiv, 6. ⁸² Psal. lxxxiii, 1. ⁸³ Ibid. 11. ⁸⁴ II Cor. ii, 4.

ὦν, ἐφθασέ τε καὶ εἰς γῆρας ποῖον [f. πῶν], καὶ πάσης ᾗδῃ θεραπείας ἀπεγνωκώς, διήγεν οἶκοι, τῆς ἐπὶ τῇ ἀφωνίᾳ λύπης μόνον ἱατρὸν τὸν θάνατον ἐκδεχόμενος. Ὑπνῶντοναι γούν, ἐφάνησαν αὐτῷ ἐκ τρίτου οἱ ἄγιοι, τὴν τε πρὸς τὸν ναὸν προσέλευσιν ἡγοῦμενοι, καὶ τὴν θεραπείαν ἐπαγγέλλομενοι. Πεισθῆς οὖν εἰς (95-96) Ἰβεν, ἀπεισιν εἰς τὸν θεῖον ναὸν, κατ' αὐτὴν τὴν λαμπρὰν καὶ μεγάλην Κυριακὴν τοῦ Πάσχα. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀνακρήρυξιν, προσελθὼν ὥστε τὴν ἱερὰν τοῦ Εὐαγγελίου βίβλον ἀσπάσασθαι (ὡ τοῦ θαύματος!), ὁ ἐν τῇ ἀφωνίᾳ γεγηρακώς, τὸ, Κύριε, ἐλέησον, ἐβόα λαμπρᾷ τῇ φωνῇ. Καὶ οὕτως λαθεὶς, οἰκαδὲ ἐπανήκε, πασχάλιους ὄντως διάγων ἡμέρας, οὗ τὰς τῆς τότε μόνον ἐνεστακειάς [f. -στηκ.] ἐορτῆς, ἀλλὰ καὶ πάτας τὰς τῆς ὑπολειπομένης αὐτοῦ ζωῆς.

γγ'. Γυνὴ δὲ τις πλοῦτος κομῶσα, μοχθηροῦ τινος χυμοῦ ἐκ τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς καταβρέυσαντος, ἀφῆρέθη τοῦ βλέπειν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον· ἀλλὰ καὶ ὄγρον ἰδεῖν αἰδεῖς [f. ἀγδῆς] ἐκ τῶν ὀμμάτων αὐτῆς ἀπέρρεεν· ὥστε μὴ μόνον τοῖς ἀλλοτρίοις, ἀλλ' ᾗδῃ καὶ τῷ συζύγῳ βδελυκτὸν εἶναι τὴν ἐλαεινὴν ἐκαίην θέαμα. Αὐτῇ, ἱατροῖς σχεδὸν τὸν ὕπνῳ βίον προσαναλώσασα, ἐπειδὴ πάντα τοῦ πάθους ἀσθενέστερα εἶπεν, ἐπὶ τὴν ἀδάπανον ἱατροῖαν ἔγνω καταφυγεῖν· καὶ τοῖς λειψάνοις πρόσσειαι τῶν ἁγίων, αἰτεῖται τοχεῖν ἐλέους, καὶ στήναι κἀν γούν τὴν τοῦ ββελυκτοῦ ἐκαίην ὄγρον ἐκ τῶν ὀμμάτων ἀπόρροιαν. Ὅτε τείνουν εὐδόκησεν ὁ θεὸς τὴν ἱσιν αὐτῇ δοῦναι, ὅναρ ὁρᾷ τοιοῦτον καθάπερ αὐτὴ διηγῆσατο· « Ἐδόκουν, φησὶν, ἀετὶν ὀφθόν καταπτάντα, ἐπὶ τῆς ἐμῆς καθεσθῆναι κεφαλῆς, καὶ σκεπάσαι με ταῖς αὐτοῦ πτέρυξι. Διαταραχθεῖσα δὲ ἐπὶ τοῦτῳ, διανέστην τε τοῦ ὕπνου, καὶ τὸν μὲν, οὐκ ἔτι εἶδον· βλέπω δὲ, ὡς ὁράτε, ὀγῶς καὶ ἀνεπιθολώτως. » Ἀλλὰ μὴδὲ τὸ παρὸν ἡμᾶς παρέλθοι ἀνεκδιήγητον· Ἐπὶ τὸν ποτε στρατιωτὰς τινες τὴν τῶν ἁγίων κόριν θρασύτερον, ἄνδρες ἀδιαφόρως ζῶντες, καὶ τὴν ἀγωγὴν τοῦ βίου ἀμελεστέραν ἐπιτιθεύσαντες. Ὡς εἶδον αὐτοὺς οἱ τῆς ἐκκλησίας, τοῖς λεγομένοις Κατηχομενοῖς προσφυγόντες, τὰς θύρας ἐπέκλεισαν. Εἰς δὲ τις τῶν στρατιωτῶν ἰδὼν αὐτοὺς, ἱκνότης (ὡ γνώμης τελημῆς! ὡ ἀτάκτου φορᾶς!) ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσῆλθεν. Ἀλλ' οὐκ ἔσωεν [f. ἐφθασεν] τὸ προαῦτιον εἰσελθεῖν, καὶ σὺν τῷ ἱππῳ, πάντων ὀρώντων, ἀφανὴς γίνεται. Τοῦτο τοῖς ἄλλοις ἰδοῦσι φέδον ἐμπροΐσαν, δρομαίους ἀναχωρῆσαι τῆς μονῆς παρεσκεύασεν.

νδ'. Οὐκ ἔστι μοι κόρος τὰ τῶν ἁγίων ἐκδιηγέσθαι τεράστια. Ὅθεν οὐδὲ τὴν ἐπὶ τῷ ἀνδρὶ γενομένην θαυματουργίαν παραλίποιμι ἀδιήγητον. Ὅς πολλάκις μὲν ὀκτὼ μεγίστους ἄρτους φαγὼν (οὗς εἰωθε τὸ τῶν Βουλγάρων γένος ποιεῖν, ὡς εἶναι τὸν ἕνα ἄρτον ἱκανὸν εἰς δέκα ἄνδρας, ἧ καὶ πλείους

A jam consensisset, omni curationis amissa spe, domi manebat mortem expectans tanquam unicum medicum tristitiæ quam ob loquendi impotentiam patebatur. Ac dormienti sancti isti ter apparuerunt, suadentes, ut ad templum ipsorum accederet, ac sanitatem, si id faceret, promittebant. Persuasus ille iis quæ viderat, ad sacrum templum pergit, ipsa illustri ac magna die Dominica Paschatis. Ubi post decantatum Evangelium, accedens, ut sanctum Evangelii librum oscularetur (oh miraculum!) is qui in omnimodo loquendi impotentia consenuerat, tunc elata voce clamavit: *Kyrie, eleison*. Hac ratione sanatus domum suam repetit, acturus dies vere paschales, non solum decurrentis tunc solemnitatis, sed etiam reliquos omnes vitæ suæ.

53. Mulier vero quædam divitiis suis superbiens, maligno quodam humore ex capite in oculos defluentē videndi facultate privata erat: ac præterea sordidus quidam fœdusque humor ex oculis ejus indesinenter defluebat, adeo ut misera illa non solum alienis, sed etiam viro suo molestum spectaculum esset. Porro, cum ipsa facultates fere omnes suas in medicos insumpsisset, omniaque comperiisset infirmitate sua debiliora, ad indeficientem medicinam confugere decrevit. Accedit itaque ad sanctorum reliquias, postulat misericordiam, et ut aliquando sistatur tetri illius humoris ex oculis fluxus, enixe rogat. Quando igitur Deo placuit, sanitatem ei impertiri, tale illa somnium habuit, quemadmodum ipsa postea narrabat. « Videbār mihi, inquiebat, videre aquilam, quæ ex alto advolans supra caput meum consideret, meque alis suis obtegeret: qua re turbata, evigilavi, et aquilam quidem non amplius vidi. Oculis autem nunc perfecte **511** valeo, ut videtis. » Sed neque istud nos tacitum prætereat. Milites quidam aliquando ad sanctorum cineres, audacius quam par erat, accesserunt; erant quippe homines indiscrete viventes, quique nullam moderandæ vitæ curam gerebant. Porro cum eos vidissent custodes ecclesiæ, ad sic dictos catechumenos profugientes, fores clauserunt. Unus vero ex illis militibus, cum eos fugientes vidisset, equum, cui insidebat (oh audaciam! oh temeritatem!) ecclesiam versus impulit; sed neque usque ad ingressum vestibuli peringere potuit: nam protinus simul cum equo omnibus spectantibus evanuit. Id cum ceteros milites terruisset, satis abunde fuit, ut veloci cursu a monasterio recederent.

54. Satiari vero non possum in narrandis sanctorum mirabilibus. Quare neque miraculum, quod in viro alio patratum est, silentio præteribo. Is cum sæpe octo panes ex iis sane maximis, quos Bulgari facere solent, ut singuli decem et amplius hominibus plene saturandis sufficiant, fame adhuc

Variae lectiones et notæ.

(95-96) Ισ. πεισθελς οὖν οἷς.

distinebatur. Aliquando etiam, cum arietem integrum devorasset, adhuc jejunus sibi videbatur. Quin ipse affirmabat, interdum nec taurum integrum ad famem expellendam satis sibi fuisse. Quadam die etiam torcular integrum uvarum devoravit. Erat utique dæmonum effectus fames ista: quæ enim præter naturam sunt, passionες, eas dæmonum perturbationes ipse puto. Porro vir ille intelligens pravam affectionem suam, erubescibat quidem; at quid sibi agendum esset, ignorabat. Loca omnia miraculis inclyta circumire cœpit: unde et Romam profectus est, ut magni illius apostolorum principis Petri virtutem invocaret. Adiit quoque sanctum Irenæum, qui etiam miraculis valde celebris erat. Cum vero nullibi, quod postulabat, impetrasset, vix tandem in mentem illi venerunt sancti nostri. Ad eos igitur ire contendit. Cum autem adhuc a longe civitatis mœnia, et templum in quo sancti jacebant, vidisset, venit ad quemdam rivum aquæ, ubi reperit senem prope decursum ipsius sedentem. Erat vero senex ille gratiosissimus aspectu, cui alba canities decorem ac venerationem conciliabat: ante ipsum autem erat panis. Is igitur qui prædictam passionem coercere nunquam poterat, volebat a sene illo cibum petere. At cogitans modico illo pane famem suam adeo sedandam non fore, ut potius acrius esset incitanda, voluntatem petendi comprimebat. Interea ipsum hæc secum cogitantem, vocat senex, dicens: « Huc adsis, frater, ac mecum recumbe, ut ambo de isto pane comedamus. » Ille rursus eadem, quæ prius mente revolvens, panis illius parvitatem cum **512** inexplibili fame sua conferebat. Hinc aliquandiu ambiguus hæsit, num humanam adeo invitationem acceptaret. Sed demum aquiescens, assidet venerando seni: qui bifariam primum fracto pane, et rursus altero dimidio in duas partes secto, ex his unam, hoc est quartam panis totius partem insaturabili illi homini comedendam tribuit. Hic eam comedens, adeo brevi saturatus est, ut etiam portio ipsi superfuisset. Qua secum sumpta, monasterium ingressus est, usque ad illud tantummodo tempus insatiabilis, in posterum vero ea infirmitate penitus liber, nunquam intermisit Deo O. M. gratias agere. Et hæc quidem de sanctis istis martyribus.

55. Ego vero similis videor homini, qui abyssum cavitate manus haurire studet, aut astra cœli, guttas pluvix et arenam maris dinumerare; vel qui propriam umbram persequitur, quam comprehendere nunquam potest, sed in vanum laborat, nihil plane proficiens, ut qui inutilia ac impossibilia conatur. Perinde enim se habet, qui horum sanctorum miracula per ordinem enarrare aggrediatur. Hic igitur finem dicendi faciens, hanc narrationem absolvam. Illa vero tanquam fluvius revera perennis et torrens voluptatis et fons inexhaustus fluunt indeficienter et fluent: suntque iis qui credunt, pignus et argumentum fruitionis

A τυχὸν ἐμπλησθῆναι εἰς κόρον), ἔτι πείνης [f. πείνη] κατείχεται. Ποτὲ δὲ καὶ κρινὸν ὅλον βεβρωκὸς, ὡς νῆστις διέκχείτο. Ἐλεγε δὲ ποτε καὶ ταῦρον ὅλον μὴ ἀρκέσαι εἰς βρώσιν αὐτῷ. Ἐν μίᾳ δὲ τῶν ἡμερῶν, καὶ ληνὸν ὅλον βοτρῶν κατέφαγε. Πάντως δὲ τοῦτο δαιμόνων ἦν. Τὰ γὰρ παρὰ φύσιν πάθη, δαιμόνων ἐνοχλήματα τίθηναι. Αἰσθῆσιν δὲ τοῦ πάθους λαθὼν ὁ ἄνθρωπος, ἡσχύνετο μὲν, οὐκ ἔχων δὲ ὁ καὶ δράσῃ [f. -σειε], τοὺς ἀνὰ πάντας τόπους ἐν ἀγίοις θαυματουργοὺς περιῆει. ὥστε καὶ τῆς Ῥώμης [f. τῇ Ῥώμῃ] ἐπιπροίτῃσαι, τὴν τοῦ μεγάλου καὶ κορυφαίου Πέτρου τῶν ἀποστόλων ἐπικαλούμενος δύναμιν. Ἐπεζήτησε δὲ καὶ τὸν ἅγιον Εἰρηναῖον, πολὺν καὶ αὐτὸν ἄξιόμνητον ἐν τοῖς θαύμασιν. Ὡς δὲ τῆς αἰτήσεως οὐκ ἐτύγχανε, μόγις εἰς μνήμην ἔρχεται τῶν καθ' ἡμᾶς τούτων ἁγίων· καὶ δὴ τὴν πρὸς αὐτοὺς πορείαν στέλλεται. Ὅτε δὲ τὰ ἐπιτείχια τῆς πόλεως εἶδε πόρρωθεν, καὶ τὸν ναὸν ἔνθα οἱ ἅγιοι ἔκειντο, ἦλθεν ἐπὶ τὴν ὕδωρ, καὶ εὗρε γέροντα παρὰ τὴν διέξοδον τοῦ ὕδατος ἀνακείμενον. Καὶ ὁ γέρων χαριεντιστάτος τῷ εἶδει, τὴν τῆς πολιδὸς λευκότητα ἔχων ἐπισεικὼς αὐτῷ ἐπιπρέπουσαν· καὶ ἰδοὺ ἐμπροσθεν τοῦ γέροντος ἄρτος. Ὁ τοίνυν τῷ ῥηθέντι πάθει ἀκατάχατος· ἄνθρωπος, προεθυμειτο μὲν ζητῆσαι τροφὴν τῷ γέροντι· λογιζόμενος δὲ ὡς βραχὺς μὲν ὁ ἄρτος, οὐ μᾶλλον αὐτὸν παύσει τῆς πείνης, ἢ τὴν ὀρεξιν ἐρεθίσαι, τὴν προθυμίαν ἐνεκόπτετο. Ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτα διελογίζετο, προκαλεῖται τοῦτον ὁ γέρων, καὶ, « Δεῦρο, φητίν, ἀδελφε, καὶ συνανακλίθητι, καὶ τοῦ ἄρτου ἅμωυ γευσώμεθα. » Ὁ δὲ πάλιν τὰ αὐτὰ λογίζόμενος, καὶ τὴν τοῦ ἄρτου βραχυότητα, τῷ ἀκορέστῳ αὐτοῦ πάθει ἀντιμέτρει [f. -μετρῶν], καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν φιλόανθρωπον τοῦ γέροντος ἀναβαλλόμενος πρόσκλησιν, τέλος, πεῖθεται, καὶ συγκαθίσταται τῷ γέροντι. Ὁ δὲ διχὴ κλάσας τὸν ἄρτον, καὶ θάτερον τῶν διχοτομημάτων πάλιν εἰς δύο τεμῶν, τὸ ἥμισυ τῶν δοῦν τοῦτον τμημάτων, τὴν τοῦ ἄρτου φημὶ τετάρτην μερίδα εἰς βρώσιν τῷ ἀκορέστῳ ἐκέλευε δέδωκε. Καὶ ἔφαγε καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ τι μέρος αὐτῷ ἐπερῖσσευσεν. Ὁ ἐπιφερόμενος εἰσῆλθεν εἰς τὴν μονήν, ἕως τούτου μόνον ἀκορέστος ὢν· τοῦ λοιποῦ δὲ τὴν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἁγίους εὐχαριστίαν οὐ διέλιπεν ἀναφέρειν [f. -ρων] καθέκαστην. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως τὰ κατὰ τῶν ἁγίων

D ἱερομαρτύρων.

νε'. Ἐγὼ δὲ ὅμοια ἀνθρώπων ἀντλοῦντι τῇ κοιλίᾳ τὴν ἄδυσσον, καὶ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ ἀριθμοῦντι, καὶ σταγόνες ὕδατος, καὶ ψάμμον παράλιον, καὶ τὴν σκιάν αὐτοῦ καταδιώκοντι, καὶ μὴ καταλαμβανόμεν, ἄλλ' εἰς κενὸν καὶ μάτην κοπιοῦντι [f. -ῶντι] καὶ μηδὲν ὀνομένῃ, ἀνόνητα μοχλοῦντι καὶ ἀτέλεστα. Ἴσον γὰρ τοιοῦτοις ἔργοις ἐπιχειρεῖν, καὶ πειρασθαι τῶν ἁγίων ἐφεξῆς διηγεῖσθαι τὰ θαύματα. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν ἐνταῦθα, πέρας λαθὼν τοῦ λόγου, στήσομαι τὴν διήγησιν. Τὰ δὲ ποταμὸς ὅντως ὄνεια ἀένναος καὶ χεῖμαρρός τρυφῆς, καὶ πηγὴ ἀνεξάντηλος, ῥεῖ τε ἀκαταπαύστως καὶ βεύσειεν [f. -σειεν]· ἀράβων πιστευόμενα, καὶ δόγματα τῆς

τῶν αἰώνων ἀγαθῶν ἀπολαύσεις, ἃ ὁρθαλμὸς οὐκ ἔβλεπε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· καθὼς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς εἶρηκε· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ὡς καὶ εἰσμεθέξουσιν [σ. συμμαθ.] γυμνάσιον τε καὶ τελειότερον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ὃ πρόκειται πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀδίδῳ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους ἑξήκοντα αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a I Cor. II, 9. ^{ss} Matth. XXV, 34.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΚΥΡΙΟΥ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΠΡΟΣΛΑΛΙΑ

ΤΙΝΙ ΤΩΝ ΑΥΤΟΥ ΟΜΙΛΗΤΩΝ

ΠΕΡΙ ΩΝ ΕΓΚΑΛΟΥΝΤΑΙ ΛΑΤΙΝΟΙ.

BEATI BULGARIE ARCHIEPISCOPI

DOMINI THEOPHYLACTI

'ALLOCUTIO

AD QUEMDAM EX SUIS FAMILIARIBUS

DE IIS QUORUM LATINI INCUSANTUR (*).

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

Εἰσῆλθε τὸ ἀξίωμα σου ἐνώπιόν μου, εὐλαβέστατέ μοι ἐν Κυρίῳ υἱέ, καὶ κατένοισα μὲν αὐτὸ καλόν, καὶ ὀφθαλμῶν ἀρχιερατικῶν ἀξίον· πλὴν ἀλλ' ὑπὸ τοῦ νῦν καιροῦ, ὥσπερ θυρωροῦ τινος αὐστηροῦ καὶ ἀγνώμονος, ἐξωθοῦμενον. Ἠξίωσας μὲν γὰρ ἡμᾶς ἀντειπεῖν διὰ βραχέων, ὡς οἶόν τε, τοῖς τῶν Λατίνων περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ σφάλματα [σ. -σι], πολλοὺς τε οἶσιν ὡς ἐφησας, καὶ περὶ τὸ σχιζεῖν τὰς Ἐκκλησίας, οὐ μικρὰν ἰσχὺν ἔχουσιν. Ἡμεῖς δὲ οὕτω μὲν φρονεῖν

513 Intravit postulatio tua in conspectu meo¹, religiosissime mi in Domino fili, eamque perspexi et rectam esse, et archiepiscopi conspectu dignam, tametsi a præsentis temporis conditione, tanquam ab austero et improbo janitore, repellatur. Etenim rogasti nos, ut Latinorum circa res ecclesiasticas errores, breviter quoad fieri potest, reselleremus; quoniam, inquiebas, et multi sunt, et ad scindendas Ecclesias haud modicam vim habent. Nos tamen,

¹ Psal. CXVIII, 170.

Varie lectiones et notæ.

(*) Prodit ex codice Casareo-Vindobonensi. Vide Præfationem, num. XXV, superioris tomī col. 441

etsi plures, et tantum non omnes ita sentire, novimus, non ita sentimus: neque enim multos eorum errores esse scimus; neque tales, qui ad discindendas Ecclesias sint idonei, quandoquidem nullum est, quod ad ipsum fidei caput pertineat. Idcirco piget nos tot hominibus adversari, et animas turbare, quæ alias turbari facile possunt; eo quod refrigerit jam *charitas* ², et quidem in me præsertim, ob præsens tempus, in quo (ut audivimus) *abundat iniquitas*. Non enim fraterne suscepimus, quæ a fratre inducuntur; sed iis lubenter adversamur: et satagimus unusquisque videri æmulum suum retro pepulisse: putamusque nobis primatum theologos inter adjudicandum, si pluribus **514** hæreseos notam affricuerimus, ac fore, ut perspicaces oculos nos habere videamur, si luciferum nigrum esse sustinuerimus. Idcirco mihi hæc silentio premenda videntur ei, qui tempus (silendi, et tempus loquendi) intelligit, ut vetus habet prophetia. Aliunde tamen probe sciens, haud justum esse, ut benevolentia charitatis tuæ ex aliorum improbitate damnum patiatur, Ægyptios quidem dimittam palpabilibus in tenebris languere, et loco aquæ sanguinem habere; quemlibet vero Israelitam lubenter videbo et lumine ad opera, et aqua ad vitam frui: et simpliciter gaudebo considerans divina portenta aliis quidem in pœnam, aliis vero ad salutem esse.

2. Multa itaque, ut dixi, videntur Latini peccare: nempe quod et azyma offerant, et jejunii ante Paschionem dies, non uti nos, enumerant; et quod clericorum matrimonia dissolvant, laicorum vero indiscriminatim permittant: addam, modo non rideas, quod barbas tondeant, etiam qui sacri sunt ordinis: quorum etiam manus aureis micant annulis, vestemque sacerdotalem gestant sericis contextam staminibus et variis coloribus pictam: et ascetæ seu monachi ipsorum carne vescuntur: et, cum Dominum adorare sese inclinando oporteret, ipsi genua flectunt. Et hoc quidem communiter omnes peccant. Videbis vero etiam aliquos sicarios et suffocata comedentes: indeque Romanam abominaberis Ecclesiam, quæ talia docet. Fortasse vero insurgens hic aliquis ex valde fidelibus, et fervidioribus orthodoxiæ zelatoribus nos etiam inscitia, ac crassioris in rebus sacris iudicii, vel incuriæ, ac nostrarum rerum prodicionis condemnabit, ipse autem et alia multa recensebit. Ast ego et ista ipsa, alia quidem nullius emendationis indigere puto; alia autem mediocris, et talis, ut si

A περί αὐτῶν, καὶ τοὺς ἄλλους εἰδότες, σχεδόν τι σὺμπαντας, αὐτοὶ δὲ οὐχ οὕτω φρονούντες. Οὕτε γὰρ πολλὰ τὰ σφάλματα οἶδαμεν, οὔτε σχίζειν Ἐκκλησίαις δυνάμεναι. Ὅτι μὴ μόνον ἐν τῷ φέρειν πρὸς αὐτὸ τῆς πίστεως ἡμῶν τὸ κεφάλαιον, ὀκνοῦμεν τὴν ἐναντίαν θέσθαι τοσοῦτοις καὶ ταραξάι ψυχῆς εὐδολώτους, διὰ τὴν τῆς ἀγάπης ἀπόψυξιν, ἣν ὁ νῦν καιρὸς ἐν ἐμοὶ πρώτῳ εἰργάσατο, πληθύνει τὴν ἀνομίαν, ὥσπερ ἤκούσαμεν. Οὐ γὰρ ἀδελφικῶς διχομέθεα τὰ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ εἰσαγόμενα, ἀλλ' ἀντιθετικῶς αὐτοὺς προσφερόμεθα, καὶ σπεύδομεν αὐτῶν ἕκαστος δόξαι τις, τὴν φθάσαντα παραγῶναι σάμενος. Καὶ κριθέσθαι παρὰ τοῖς πολλοῖς τὰ πρῶτα τῶν τὰ θεῖα σοφῶν, οἰόμεθα, εἰ τοῖς πλείουσιν (1) αἰρεσίῃν τινα ἐπιτρέψαμεν [f. — φ. —] καὶ φανήσθαι δοκοῦμεν, ὁμῶς ἔχοντες, εἰ ἑωσφόρον μελαναυγὴν παρείσαζόμεν. Διὰ (2) ταῦτα δοκεῖ μοι σιωπητέα εἶναι, συνιέντι τὸν καιρὸν, ὥς ἡ παλαιὰ προφητεία. Συνιδὼν δὲ ἐτέρωθεν τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς σῆς ἀγάπης, οὐ δικαιοῦσαν ἐκ τῆς ἐτέρων ζημιοῦσθαι κακοχρησίας, τοὺς μὲν Αἰγυπτίους τῷ ὕπῳ τῷ ψηλαφῆτῳ τε σκότει ἀργεῖν, καὶ τῷ ὕδατι ἐντυγχάνειν αἵματι· σὺμπαντα δὲ τὸν Ἰσραηλίτην, ἡδυνῶν ὅρῳ τοῦ τε φωτὸς πρὸς τὰ ἔργα, καὶ τοῦ ὕδατος πρὸς τὴν ζωὴν ἀπολαύοντας· ἀπλῶς τε τὰ θεῖα τεράστια χαίρω βλέπων τοῖς μὲν κολαστήρια, τοῖς δὲ σωτήρια.

B β'. Πολλὰ μὲν οὖν, ὥς ἔφην, δοκοῦσι Λατῖνοι σφάλλῃσθαι ἄξυμά τε προσφέροντες, καὶ ἐν Σαββάτῳ νηστεύοντες, καὶ τὴν πρὸ τοῦ πάθους δὲ νηστείαν οὐ καθ' ἡμᾶς ἀριθμοῦντες, γάμους τε τοὺς μὲν τῶν ἱερωμένων λύοντες, τοὺς δὲ τῶν λαϊκῶν χυθὴν καὶ ἀνευ φραγμοῦ τινος ἐπιτρέποντες. Εἰ δὲ μὴ γελᾶσιν μέλλεις, καὶ ξυρόμενοι τοὺς πώγωνας, οἱ τε ἄλλοι, καὶ τὰ γένη τὰ ἱερά· ὧν τε καὶ δακτυλοὺς χρυσοῖς αἱ χεῖρες ἀσπράττουσι, καὶ τὴν ἱερατικὴν στολὴν σηρικῶς ὕφασμένην νήμασι, καὶ ποικιλόχρουν ἐνδύονται· ἀλλὰ καὶ κρυσθαίνοντες οἱ ἀσκηταὶ (3) καὶ προσκυνῶνται δεῖσαν τῷ Κυρίῳ, τῷ ἐδάσει κολώμενοι. Τοῦτο μὲν γε πάντες κοινῶς ἀμαρτάνοντες· ἰδοὺ δ' ἂν τοὺς σικαράνους (4), καὶ πνικτῶν κατευγουμένους· καὶ βδελύξῃ τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν, ὥς τοιαῦτα διδάσκουσιν. Τάχα δ' ἂν τις ἐπαναστὰς τῶν λίαν πιστῶν τε καὶ θερμότερων, καὶ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ζηλούντων, ἡμῶν μὲν ἀμαθίαν καταγνοίῃ, καὶ ἀκρισίαν περὶ τὰ θεῖα, ἢ ψυχρότητα καὶ προδοσίαν τῶν ἡμετέρων. Αὐτὸς δὲ καὶ ἄλλα πλείω τῶν βηθέντων ἀπαριθμήσεται. Ἐγὼ δὲ καὶ τούτων τὰ μὲν, οὐδεμίαν· ἐπιστροφῇ· δεῖσθαι νομῶ

² Matth. xxiv, 12. ³ Eccl. iii, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Cod. Bonon., τοῖς πλείουσιν.
(2) Ἰσ. διδ. Vel si retineatur διὰ ταῦτα fortasse legendum σιωπητέον loco τοῦ σιωπητέα.
(3) μοναχοὶ habet cod. Bon. eodemque modo legit Chomaënus. Cod. vero noster habet compendiarie duplex α· quod legendum esse ἀσκηταὶ ex aliis codicibus, in quibus simile compendium oc-

currit, deprehendi.

(4) Hanc vocem ut in Græco textu se habet vertendo posui, quod neque ex lexicis, neque ex peritissimis Græcæ nationis hominibus, qui in hac urbe sunt quosque ipse consului, ejus significationem assequi poterim. Simili causa Mingarellius eam penitus omisit.

ζων, τὰ δὲ μετρίως, καὶ οἷας, εἰ μὲν ἀνύσει τί (7). Αἱ quis eam perficiat, modicum Ecclesiae beneficium impendat: sin vero, non sit hoc inter damna computandum. Quod autem mihi omnium maxime videtur Latinorum communionem iis, qui sapient, exosam facere, quodque ni corrigatur, magnum asserre potest detrimentum hereditati Filii Dei, quam in gentibus acquisivit^a, illud tibi indicabo, et quoad licuerit, refellam. Tum vero, nisi orationem nostram justo longiorem fieri viderimus, aliqua etiam ex cæteris medioeriter discutimus.

γ'. Ἔστιν οὖν τὸ μέγιστον ἐκείνων σφάλμα, καὶ τοῦτο δὴ τὸ τοῦ Σολομῶντος· Ἄδων πετυρῶ ποιοῦν συναρτῶν, ἢ ἐν τῇ τῆς πίστεως Συμβόλῳ καινοτομία, ἢ ἐκποιῶντο ἀνακηρύττοντες τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον. Δεῖ δὲ Σύμβολον εἶναι τοῦ πιστοῦ τὸ Σύμβολον πάσης ἀπηλλαγμένον παραποιήσεως. Οὐδὲ γὰρ ἂν, οὐδ' οἱ παρὰ τῇ Ἰαζεκιήλ πελεκυφόροι τῶν σεσημειωμένων ἐφείδοντο, οὐ [f. ei] μὴ ἐνέωρων αὐτοῖς τὸ σημεῖον ἀπαρτοίητον. Πῶς οὖν πρὸς τὴν καινοτομίαν ἀπαντησόμεθα, ἀπλῶς τε καὶ ἀφελῶς, καὶ τὸ ὅλον, ὡς τοὺς ἀλιένους προσήκε μαθητάς; Εἰ μὲν γὰρ ἄλλον διδάσκαλον προῦστησάμεθα, εἰχομεν ἂν ἐκ τῶν ἐκείνου συμπέθειν τοὺς τοῦ αὐτοῦ μαθητάς, καὶ τῶν ἐναντίων λόγων προστάτας. Ἐπεὶ δὲ οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπάρται τοῦ Λόγου τοῦτον αὐτὸν παρέδοσαν ἡμῖν, τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀληθείας λέγοντα Πνεῦμα, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἀπλοῦς ὁ λόγος· ἢ ἄλλον διδάσκαλον ἀντείσταγαγε, τοῦ Λόγου τρανότερα λέγοντα, καὶ τῆς σοφίας σοφώτερα, παρ' οὗ τὸ νῦν τοῦτο δόγμα λαβὼν ὑπερφῶς ἔστεργας· ἢ τοῦτον μὴ ἔχων, δέξαι τὸν ἕνα καθηγητὴν ἡμῶν, τὸν Χριστὸν, περὶ τοῦ συγγενούς διδάσκοντα Πνεύματος, ἐκ τίνος, καὶ πῶς ἔχει τὸ εἶναι, καὶ μαρτυροῦντα τῇ αὐτοῦ μάρτυρι, οὗ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καίτοι καθ' ὅμας, εἰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, τί ἐκώλυεν εἰπεῖν· Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐμοῦ ἐκπορεύεται; οὗτω μὲν εὐρέθης οὐ κατακολουθῶν τῇ τῶν πτωχῶν εὐαγγελιστῇ Χριστῷ· εἰ καὶ τὸν αὐτοῦ σταυρὸν αἰρεῖν λέγεις. Εἰ δὲ τινι τῶν ἐγκεκριμένων Πατέρων τοῦτο ἐπισέθης, δείξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις δεῖξαι, κἂν πολλὰ κάμοις· ἢ γὰρ ἐγκεκριμένος οὐκ εἶπεν, ἢ εἰπὼν οὐκ ἐγκρίται. Ἐπειτα, κἂν εἰ τοῦτό σοι δώμεν, ἄλλ' οὐ τί γε τὸ σπάνιον ἐκώσωμεν εἰς ὑπόδειγμα. Νόμος καὶ τοῦτο ἡμέτερος (8). Ὅπου γὰρ μυρίων θεολογούντων μὲν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μηδενὸς δὲ τι τοιοῦτον λέγοντος, εἰ μὴ τὸ δι' Υἱοῦ περφηγῆναι· καὶ δι' Υἱοῦ ἐκ Θεοῦ εἶναι· εὐρίσκειται τις εἰς, ἢ καὶ δεύτερος τάναντία παρσισηγόμενοι, τὸ μὴ ἐκείνοις, ἀλλὰ τούτοις προσέσθαι, γεμόντων ἐστὶ τοῦ τῆς πλάνης πνεύματος.

3. Summus igitur eorum error est, quodque in Salomonicum *Inferni profundum incurere facit*^a, est innovatio in Symbolo fidei, quam ii fecerunt, enuntiantes, *Spiritus sanctum ex Patre Filioque procedere*: 515 oportet enim fidelis Symbolum esse Symbolum omnis adulterationis immune: nam neque *securiferi* illi apud Ezechielem, *signatis* pepercissent^a, nisi in eis minime falsatum signum vidissent. Quomodo igitur innovationi isti occurreremus? Et simpliciter et candide, et omnino ut piscatorum discipulos deceat. Si enim magister alius propositus nobis esset, ex ejus dictis discipulos ipsius, et adversæ sententiæ patronos utique persuaderemus. Cum vero ii, qui ab initio oculati testes, et ministri fuere Verbi, tradidere nobis eum dixisse, Spiritum sanctum esse *Spiritus veritatis*, et ex *Patre procedere*^a, simplex, et absoluta hæc est ratio: vel tu magistrum alium profer, qui Verbo clariora, et sapientia sapientiora doceat, a quo novum istud dogma, quod adeo mirifice amas, acceperis; vel alium non habens, amplectere unum magistrum nostrum *Christum*^a, docentem de cognato Spiritu, a quo et quomodo esse habeat, et attestantem *testi* suo, eum a *Patre procedere*. Et quidem si ex Filio etiam, ut vos contenditis, procedit, quid prohibuit, nediceret: Qui ex Patre et ex me procedit? sic quidem tu convinceris non sequi *pauperum evangelizatorem Christum*^a: etsi crucem ipsius tollere te dicas. Si vero ab aliquo ex probatis Patribus hoc edoctus es, ostende nobis Patrem et sufficit nobis¹⁰: at ostendere non poteris, etiamsi multum, diuque fatigeris: si enim probatus est, non dixit; et si dixit, probatus non est. Deinde etsi hoc tibi daremus, attamen quod rarius est, non utique in argumentum trahendum: quod legi quoque vestræ consentaneum est. Si enim plurimi theologi de Spiritu sancto disserentes, nemo quid tale dicat, sed tantummodo *per Filium apparuisse, et per Filium ex Deo esse*, reperitur vero unus, vel alter qui contrarium doceat, profecto non illis, sed istis adhærere, res est illorum qui spiritu erroris pleni sunt.

δ'. Ἔστιν οὖν τὸ μέγιστον ἐκείνων σφάλμα, καὶ τοῦτο δὴ τὸ τοῦ Σολομῶντος· Ἄδων πετυρῶ ποιοῦν συναρτῶν, ἢ ἐν τῇ τῆς πίστεως Συμβόλῳ καινοτομία, ἢ ἐκποιῶντο ἀνακηρύττοντες τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον. Δεῖ δὲ Σύμβολον εἶναι τοῦ πιστοῦ τὸ Σύμβολον πάσης ἀπηλλαγμένον παραποιήσεως. Οὐδὲ γὰρ ἂν, οὐδ' οἱ παρὰ τῇ Ἰαζεκιήλ πελεκυφόροι τῶν σεσημειωμένων ἐφείδοντο, οὐ [f. ei] μὴ ἐνέωρων αὐτοῖς τὸ σημεῖον ἀπαρτοίητον. Πῶς οὖν πρὸς τὴν καινοτομίαν ἀπαντησόμεθα, ἀπλῶς τε καὶ ἀφελῶς, καὶ τὸ ὅλον, ὡς τοὺς ἀλιένους προσήκε μαθητάς; Εἰ μὲν γὰρ ἄλλον διδάσκαλον προῦστησάμεθα, εἰχομεν ἂν ἐκ τῶν ἐκείνου συμπέθειν τοὺς τοῦ αὐτοῦ μαθητάς, καὶ τῶν ἐναντίων λόγων προστάτας. Ἐπεὶ δὲ οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπάρται τοῦ Λόγου τοῦτον αὐτὸν παρέδοσαν ἡμῖν, τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀληθείας λέγοντα Πνεῦμα, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἀπλοῦς ὁ λόγος· ἢ ἄλλον διδάσκαλον ἀντείσταγαγε, τοῦ Λόγου τρανότερα λέγοντα, καὶ τῆς σοφίας σοφώτερα, παρ' οὗ τὸ νῦν τοῦτο δόγμα λαβὼν ὑπερφῶς ἔστεργας· ἢ τοῦτον μὴ ἔχων, δέξαι τὸν ἕνα καθηγητὴν ἡμῶν, τὸν Χριστὸν, περὶ τοῦ συγγενούς διδάσκοντα Πνεύματος, ἐκ τίνος, καὶ πῶς ἔχει τὸ εἶναι, καὶ μαρτυροῦντα τῇ αὐτοῦ μάρτυρι, οὗ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καίτοι καθ' ὅμας, εἰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, τί ἐκώλυεν εἰπεῖν· Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐμοῦ ἐκπορεύεται; οὗτω μὲν εὐρέθης οὐ κατακολουθῶν τῇ τῶν πτωχῶν εὐαγγελιστῇ Χριστῷ· εἰ καὶ τὸν αὐτοῦ σταυρὸν αἰρεῖν λέγεις. Εἰ δὲ τινι τῶν ἐγκεκριμένων Πατέρων τοῦτο ἐπισέθης, δείξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις δεῖξαι, κἂν πολλὰ κάμοις· ἢ γὰρ ἐγκεκριμένος οὐκ εἶπεν, ἢ εἰπὼν οὐκ ἐγκρίται. Ἐπειτα, κἂν εἰ τοῦτό σοι δώμεν, ἄλλ' οὐ τί γε τὸ σπάνιον ἐκώσωμεν εἰς ὑπόδειγμα. Νόμος καὶ τοῦτο ἡμέτερος (8). Ὅπου γὰρ μυρίων θεολογούντων μὲν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μηδενὸς δὲ τι τοιοῦτον λέγοντος, εἰ μὴ τὸ δι' Υἱοῦ περφηγῆναι· καὶ δι' Υἱοῦ ἐκ Θεοῦ εἶναι· εὐρίσκειται τις εἰς, ἢ καὶ δεύτερος τάναντία παρσισηγόμενοι, τὸ μὴ ἐκείνοις, ἀλλὰ τούτοις προσέσθαι, γεμόντων ἐστὶ τοῦ τῆς πλάνης πνεύματος.

^a Psal. II, 8. ^a Prov. IX, 19. ^a Ezech. IX, 6. ^a Joan. XV, 26. ^a Matth. XXIII, 8. ^a Luc. IV, 18.

¹⁰ Joan. XIV, 12.

Variae lectiones et notæ.

(5) Chomatenus, ἀνύσει τίς.

(6) Chomat., εὐφρονουσί.

(7) ἀπώμοτον Chomat.

(8) Cod. Bon. ὑμέτερος. Hanc lectionem ego quoque ut verisimiliorem secutus sum.

4. Verum scriptum est, inquit, *Spiritus Filius, et Spiritus Christi*¹¹. Et ego similia appono, nam *Spiritus veritatis et Spiritus vite*¹² est etiam Filius; ad idem etiam, et sapientie, et fortitudinis¹³. Ita igitur dicitur Spiritus sanctus, non quia ex Filio profluat, sed quia proprius ipsius est (cognatus enim illi est, et non alienus), et quia in eo conquiescit, et ab ipso dignis immittitur, tribuitur ac donatur. Sed alacriter prosequamur orationem, quoniam progrediens jam ad id quod præcipuum est, nos perduxit. Videmini enim mihi vos, qui quæ sursum dicta sunt, sapitis¹⁴, non tam animi improbitate, quam ignorantia veritatis errare. Putantes enim, idem esse *procedere*, ac *tribui, et donari*; quoniam **516** reperitur Spiritus sanctus a Filio mitti, *distribui et donari*; nullatenus vos impingere existimatis, si ipsum etiam ex Filio *procedere* dixeritis. Sed hæc profecto non ita se habent: quin ea omnino disferre affirmamus. Siquidem *procedere* significat modum quo Spiritus sanctus esse habeat. Quemadmodum enim Filius est ex Patre, sed *generatione*, et non alio quocunque modo; ita et Spiritus sanctus est ex eodem principio, nempe, ex Patre, non *generatione* (non enim sunt duo Filii) sed *processione*. Igitur *procedere* est modus, quo Spiritus sanctus habet esse a Patre: quod etiam *proprietas* ipsius esse dignoscitur. *Mitti* autem, *dari* et *donari* hand significant, quomodo Spiritus sanctus sit; sed his verbis significatur ditatio quedam, ac veluti effusio bonitatis, quæ a Patre quidem habet esse: sed a Filio in dignis effunditur: quibus etiam per Filium apparuisse dicitur; quoniam iis qui verbum receperunt, non vero Verbo, aut ratione carentibus Spiritus apparet: et quoniam hujus divinitatem, nulli antea clare cognitam per Filium didicimus ex eo quod eum Patri, et sibi in divini baptismatis forma copulavit. Hæc etiam ratione *insufflante* dicitur Dominus Spiritum sanctum post resurrectionem, non tanquam productor ipsius (non enim *substantiatio*, ut ita dicam, seu productio substantialis, Spiritus erat *insufflatio* illa: et alias neque totus tunc datus est: sed unum tantum donum, scilicet, remissionis peccatorum; totus enim ut tantummodo Pentecostes tempore daretur, decretum erat) sed quatenus etiam ipse eum habet substantialiter; et quando vult, ipsum dat; et quibus vult, et quomodo vult: id est aliquibus quidem secundum unam speciem Joni; aliis autem secundum plures; aliis demum totum ipsum *alium Paracletum*¹⁵. Desinamus igitur in unum conferre, quæ diversa sunt (*dari*, scilicet non sunt).

5. Quod si hoc te quoque scire mihi dixeris, ac Patrem esse Spiritus sancti auctorem per modum *processionis*, sicut est Filii per *generationem*; nihilominus te affirmare, Spiritum sanctum *procedere* ex Filio non eadem significatione sumendo eam

δ. Ἀλλὰ γέγραπται, *ψησὶ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ*. Κἀγὼ τίθεμαι· ἐπειδὴ καὶ *Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ Πνεῦμα τῆς ζωῆς* ὁ Υἱὸς προσθήσθω δὲ καὶ *σοφίας καὶ ἰσχύος*. Καὶ ταῦτα γὰρ ἐκεῖνος, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐξ ἐκείνου προῖον, ἀλλ' ὡς οἰκεῖον αὐτοῦ (συγγενὲς γάρ, καὶ οὐκ ἀλλότριον), καὶ ὡς αὐτῷ ἐνανστανόμενον, καὶ ὡς παρ' αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις· πεμπόμενον καὶ χορηγούμενον καὶ μεταδιδόμενον. Ἀλλ' εὐγε τοῦ λόγου ὅτι προήκων ἐπ' αὐτὸ τὴν καίριωτάτων ἡγαγεν. Ἐοίκατε γάρ μοι, ὡς τὰ ἀνω φρονούντες ὑμεῖς, οὐ κακίᾳ γνώμης τοσούτου, ὅσοι ἀγνοοῦν τῆς ὁρθότητος σφάλλονται. Τὸ γὰρ ἐκπορεύεσθαι, νομίζοντες ἴσον εἶναι τῷ χορηγεῖσθαι, καὶ μεταδίδουσθαι, ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα εὐρίσκειται παρὰ τοῦ Υἱοῦ πεμπόμενον, καὶ χορηγούμενον, καὶ μεταδιδόμενον, οὐδὲ οὐδέτις προσκοπτεῖν, εἰ καὶ ἐκπορεύεσθαι τοῦτο ἐκ τοῦ Υἱοῦ φαίηται. Ἔστι δὲ οὐχ οὕτω ταῦτ' ἔχοντα. Πόθεν, ἀγε [f. a γε] καὶ παντὶ φαμεν διαφέρειν; Τὸ μὲν γὰρ ἐκπορεύεσθαι, τοῦ πῶς· ἐστὶ τὸ Πνεῦμα δηλωτικόν. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς, γεννητῶς δὲ, καὶ οὐ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς αὐτῆς μὲν ἀρχῆς, τοῦ Πατρὸς δὲ λέγω, οὐ γεννητῶς δὲ (οὐ γὰρ δύο Υἱοί), ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Τὸ μὲν οὖν ἐκπορεύεσθαι, τρόπος ἐστὶ καθ' ὃν ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς· ὅπερ δὴ καὶ ἰδιότης αὐτοῦ γινώσκειται. Τὸ δὲ πέμπεσθαι καὶ χορηγεῖσθαι καὶ μεταδίδεσθαι, οὐ τοῦ πῶς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα δηλωτικόν, ἀλλὰ πλουτισμός· τις ἐν τοῖς δηλοῦται, καὶ οἷον χάρις τῆς ἀγαθότητος, τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν ἐχούσης τὸ εἶναι, παρὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ εἰς τοὺς ἀξίους ἐκχεομένης· οἷς καὶ δι' Υἱοῦ πεμφθῆναι λέγεται. Ὅτι δὲ τοῖς τὴν λόγον δεξαμένοις, ἀλλ' οὐ τοῖς ἀλογίστοις τὸ Πνεῦμα ἐμφαίνεται· καὶ ὅτι τὴν τοῦτου θεότητα μὴ πρότερόν τινη γνωσθεῖσαν τρανῶς, διὰ τοῦ Υἱοῦ μεμαθήκαμεν, τῷ Πατρὶ καὶ ἑαυτῷ τοῦτοι συντεταχότος ἐν τῷ θεοποιούντι βαπτίσματι. Οὕτω καὶ ἐμφυσῶν λέγεται τὸ Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς· ὁ Κύριος μετὰ τὴν ἀνάστασιν, οὐχ ὡς προβολεὺς αὐτοῦ (οὐ γὰρ οὐσίωσις, ἢ οὕτως εἶπω, τοῦ Πνεύματος, ἢ ἐμφύσησις· ἄλλως τε, μηδὲ θλου τότε θεοθέντος, ἀλλ' ἐνδὸς χαρίσματος, τοῦ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν· τὸ γὰρ ὅλον τοῖς τῆς Πεντηκοστῆς καιρῷ ὤριστο), ἀλλ' ὡς ἔχων καὶ αὐτοὺς αὐτὸ οὐσιωδῶς, καὶ ὅτι βούλεται τοῦτο διδοῦς, καὶ οἷς βούλεται, καὶ ὡς βούλεται· ὅπερ ἐστὶ τοῖς μὲν καθ' ἐν εἶδος χαρίσματος, τοῖς δὲ κατὰ κλίω, τοῖς δὲ ὅλον αὐτὸν τὸν ἅλλον Παράκλητον. Πανοσώμεθα τοίνυν εἰς ταῦτον ἄγοντες τὰ ἀσώματα, μεταδόντι καὶ ἐκπύρουσιν, καὶ συγχλώθοντες τὰ ἀσώκλωστα.

et *procedere*) et simul conjungere quæ conjuncta

ε'. Εἰ δέ μοι τοῦτο καὶ αὐτὸς φῆσεις εἰδέναι, καὶ ὡς αἴτιος τοῦ εἶναι τῷ Πνεύματι ὁ Πατὴρ κατὰ τὴν τρόπον τῆς ἐκπορεύσεως, ὥστε κατὰ τὸν τῆς γενήσεως, τῷ Υἱῷ ἐκπορεύεσθαι δὲ λέγεις τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐ κατὰ τοῦτο τὸ σημαίνόμενον, ἀλλὰ

¹¹ Galat. iv, 6. ¹² Rom. viii, 9. ¹³ Isa. ix, 11. ¹⁴ Coloss. iii, 2. ¹⁵ Joan. xiv, 6.

κατὰ τὸ χεῖσθαι καὶ διαδίδοσθαι· καὶ ὑγιαίνειν ἅ-
 τὸν νοῦν βιάτῃ πρὸς τὸ τ[ο]ιοῦτο πενία λέξω, καὶ
 λατίνου γλώττης στενότητι· ἐνταῦθα σοι δείξω τὴν
 μακαρίζομένην πτωχείαν τοῦ Πνεύματος (9), καὶ
 τὴν ἀδελφικὴν πρόσληψιν· βδελύξῃ δὲ καὶ αὐτὸς τὴν
 τῆς ὑψηλῆς καρδίας ἀκαθαρσίαν· καὶ οὕτως ἐν ἐνὶ
 Πνεύματι φρονήσαντες τὸ αὐτὸ, δοξάζομεν ὁμοθυ-
 μαδῶν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον· τὸν μὲν, ὡς γεννῶντα καὶ προβάλλοντα·
 τὰ δὲ, τὸν μὲν, ὡς γεννῶμενον, τὸ δὲ ὡς ἐκπο-
 ρεύομενον. Εἰ γὰρ ἀληθῶς εἰ πτωχὸς τὴν πλοῦτον
 τῆς γλώττης, καὶ σοι ἀπορία τῶν ἱματίων τοῦ νοῦ
 καὶ τῶν λέξεων, καὶ διὰ τοῦτο διελεῖν οὐκ ἔχεις τὴν
 παρὰ τοῦ Υἱοῦ γινομένην χάριν τοῦ Πνεύματος, ἢ
 μεταδόσιν (ἢ ὡς ἂν τι· λέγειν ἑτέρως βούλοιο) ἐκ
 τῆς ἐκπορεύσεως, καθ' ἣν ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνον τὸ
 εἶναι τῷ Πνεύματι· ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις συγχωρήσω
 χρῆσθαι σε τοῦτοις, ὡς ἡ γλώττά σοι δίδωσιν, ἐν
 κοινοῖς λέγει καὶ ὁμιλίαις, εἰ βούλῃ [f. βουλῇ] σοι,
 ἐκκλησιαστικαῖς καὶ τοῦτο, μετὰ τοῦ προδιορι-
 σμοῦ τοῦ προσήκοντος, ὥστε μὴ ἀγνοεῖν τοὺς ἀκούον-
 τας· τὴν ἐν μὲν λέξει διπλόην τὴν νοσημάτων. Ἐν δὲ
 τῷ Συμβόλῳ τὴν ἐκπόμεναι ἀνακηρύττειν ἐκ μόνου
 τοῦ Πατρὸς· ἐνταῦθα γὰρ ἡμῖν ἡ ὁμολογία τῆς
 πίστεως· ἣν δεῖ καθαρὰν εἶναι καὶ φωτισθεῖν καὶ
 ἀπλὴν (τοιούτα γὰρ καὶ τὰ πιστευόμενα), καὶ μη-
 δὲν συγκεχυμένον, ἢ σκοτεινόν, ἢ πολλαπλοῦν ἐν
 ἑαυτῇ φέρουσαν· ὥσπερ οὖν ἔχει καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς
 τῆς πίστεως· Ἐκθεσις, ἐκφώνησις τε οὕσα τοῦ ἐν τῇ
 δευτέρᾳ συνόδῳ νικήσαντος Πνεύματος. Οὐκ ἐμ-
 πνοια, καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ τῶν Πατέρων σύμπνοια,
 καὶ πάσαις τηρουμένη ταῖς Ἐκκλησίαις· αἷς τὸ
 μὲν ἀξίωμα, μὴ ταπεινότερα φρονεῖν ὁμῶν διδωσιν
 (ἴσον γὰρ), δὲ δὲ ἀριθμὸς, καὶ νικητικώτερα· πλείων
 γάρ.

ζ'. Προσέλγισαι δὲ μοι καὶ τόδε· εἰ μὴ τὸ παρὰ
 τοῦ Υἱοῦ χορηγεῖσθαι τὸ Πνεῦμα, ἑτερόν ἐστι τοῦ ἐκ
 τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, οὐκ ἂν ἀνάγκη ὁύτερον·
 ἢ καὶ τὸν Υἱὸν αἴτιον εἶναι τοῦ Πνεύματος, ἢ τὸν
 Πατέρα χορηγὸν μόνως, ὡς καὶ τὸν Υἱόν. Εἰ μὲν
 οὖν ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος αἴτιος, δύο ἀρχαὶ τοῦ ἐνός.
 Τὸ δὲ πλείονων δεόμενον εἰς τὴν ὑπαρξίν, ἢ μείζον
 ἔσται τοῦ ἐξ ἐνός· τὸ εἶναι ἔχοντος, ἢ ἴσον, ἢ ἑλατ-
 τιν· ἀλλ' ἴσον μὲν, οὐκ ἂν εἴη· ἦν γὰρ ἂν ἐξ
 ἐνός, καὶ οὐ λείπεται τοίνυν εἶναι ἢ μείζον, ἢ
 ἑλαττον. Καὶ τὸ Πνεῦμα ἄρα ἢ μείζον ἔσται τοῦ
 Υἱοῦ (καὶ ὅρα τὴν τῆς ἀσεβείας καινοτομίαν· οὐδεὶς
 γὰρ πω τοῦτο τῶν κατὰ τοῦ Υἱοῦ θρασυνομένων
 εἰπεῖν ἐτόλμησεν), ἢ ἑλαττον ἔσται· καὶ ἀναξὶ Μα-
 κεδόνιος. Εἰ δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς χορηγεῖται μόνως,
 ὡς παρὰ τοῦ Υἱοῦ· ἢ ἀναρχον ἔσται καὶ αὐτὸ, καὶ

A vocem; sed ut perinde sit, ac effundi, et dari:
 adeoque te quidem recte sentire, ad ita tamen
 loquendum cogi penuria vocum, Latinæque linguae
 egestate; si hæc, inquam, mihi dixeris, ego pro-
 tinus exhibeo tibi beatificatam illam *paupertatem*
Spiritus ¹⁰, ac excusationem tuam fraterne susci-
 piam: abominaberis vèro et ipse elati cordis im-
 puritatem: sieque in uno Spiritu idem sentientes
 unanimiter glorificabimus Patrem, **517** et Filium,
 et Spiritum sanctum: eum quidem ut *generantem*
 et *producentem*; alterum ut *genitum*; hunc autem
 ut *procedentem*. Si itaque revera pauper es lingua,
 et vocabulorum inopia laboras, et ideo verbis
 distinguere non vales *effusionem* Spiritus, vel *com-*
municationem (seu quomocumque aliter quis di-
 cere malit) a *processione*, secundum quam a solo
 Patre esse habet; ego quidem tibi veniam facile
 dabo, ut in aliis, hoc est in familiaribus, ac etiam
 in ecclesiasticis, si velis, sermonibus, vocibus, ut
 tua tibi lingua concedit, utaris, adjecta tamen
 congrua declaratione, ne, qui audiunt, ignorent, do-
 plicem inesse eidem dictioni intelligentiam. At in
 Symbolo exprimas *processionem* ex solo Patre: id
 enim continet *confessionem* nostræ fidei, quam pu-
 ram, claram ac simplicem esse oportet (talía enim
 sunt etiam quæ creduntur) nihilque confusum, vel
 obscurum, vel ambiguum in se continere: cu-
 jusmodi se habet etiam nostra fidei Expositio, quæ
 est enuntiatio ejus qui in secundâ synodo vicit,
 Spiritus sancti (cujus sane inspiratio etiam fuit ea
 Patrum pro ipso conspiratio) quæque ab omnibus
 custoditur Ecclesiis: quibus profecto propria sua
 dignitas concedit, ut viliora vobis non sentiant:
 æqualis enim est; numerus autem, ut et præstan-
 tiora: est enim major.

6. Verum et istud perpendas, velim. Si Spiritum
 sanctum dari a Filio diversum non est a *processione*
 ejusdem a Patre, duorum alterum sequi necesse
 est, vel etiam Filium auctorem esse Spiritus san-
 cti; vel Patrem esse tantummodo datorem, sicut
 est Filius. Si vero Filius Spiritus Sancti auctor
 est, jam duo sunt principia unius personæ. Quod
 autem pluribus principiis opus habet ad existen-
 dum, vel *major* erit eo, quod ex unico principio
 esse habet (10), vel *æquale*, vel *minus*. Sed *æquale*
 esse non potest; alias esset illud quoque ex uno
 principio. Restat igitur, esse aut *major* aut *minus*.
 Igitur etiam Spiritus sanctus aut major erit Filio
 (et ecce impiam innovationem: nemo enim illorum,
 qui contra Filium audacius insurrexerunt, hoc di-
 cere ausus est); vel erit minor, et sic reviviscit

¹⁰ Matth. v, 3.

Variae lectiones et notæ.

(9) In nostro codice ascripta hic est ad margi-
 nem hæc alia lectio, τὴν μακαρίαν πτωχείαν μακα-
 ριζομένου τοῦ Πνεύματος, hoc est, *beatam pauper-*
tatem illius beatificati Spiritus.

(10) Mingarellus hic vertit: *Aut major erit, quam*
unum, quod existentiam habet, inherens scilicet

codici suo, in quo deest particula *ex*, quam
 habet codex noster, ac necessariam hic esse, con-
 sideranti patet: instituitur enim comparatio inter
 eum qui ex uno principio tantum, et inter eum qui
 ex duobus principiis procedit.

Macedonius. Si autem a Patre solummodo datur, A ut a Filio, vel Spiritus sanctus erit absque omni principio; et sic, ubinam Patris dignitas? ac quomodo *proprietas* evasit communis? Vel alium Spiritus Sancti auctorem perquiremus: sicque quaternitas (12) nobis introducetur personarum, et dualitas divinitatum, altera videlicet **518** illorum trium; altera vero quarti illius introducti, qui nobis ex mira ista innovatione tua procedit. Præterea, si idem est *procedere* ac *dari*, quæro: quænam alia dictio significat modum, quo Spiritus sanctus esse habet a Patre? Amplius: Si Pater major est Filio propterea quod auctor ejus sit, erit eadem de causa major etiam Spiritu sancto. Si vero etiam Filius auctor est Spiritus sancti, erit etiam pari modo major ipso. At ubinam tu reperisti, Filium dici majorem Spiritu sancto? Ad hæc. Si Domini in discipulos *insufflatio* significat juxta vos, Spiritus sancti ab ipso *processionem*, quæ nempe est totius, ac non unius tantum doni, profecto tunc illis sanctum dedit Spiritum: ubi ergo, quod dixit: *Si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos* ¹⁷? Rursus. Si tunc *Paracletus* datus est per *insufflationem*, et non tantum donum remissionis peccatorum (solet enim Scriptura etiam dona appellare *spiritus*) adventus, qui contigit die Pentecostes, vel fuit ejusdem Spiritus, et sic fuit superfluous, vel alterius, et hunc quis fuerit, inquiramus. Et hæc quidem a nobis in confirmationem *processionis* Spiritus sancti a solo Patre, dicta sunt.

7. Porro nonnemo ex antiquis sapientibus alia C etiam, quibus nos ad præsentem orationem nullatenus usi sumus, illud Pauli ratum habentes, non oportere *super alienum fundamentum ædificantes, ex iis quæ parata sunt, gloriari* ¹⁸: sed conandum, ut quod proferimus nostri proprium sit; si tamen quidpiam boni proprium habet nostra tenuitas, et non totum sit gratiæ. Audio vero et hodierno tempore nonnullos hæc de re libros haud exiguos conscripsisse. Et fortasse illi *aurum, et lapides pretiosos et purpuram* ¹⁹ ad Dei tabernaculum attulerint: tu vero nunc accipe meæ crassitudinis *pelles*, quæ sin aliud, saltem *rubricatæ* ²⁰ sunt ex divino Verbo, quod propter me crassum factum est (13) quique sanguinem effudit, ut mihi panderet cum alia mysteria, tum quæ ad Spiritum sanctum pertinent, et me *regalem* constitueret, et unctum, *obsignans, et ungens sanguine* ²¹, et Spiritu.

8. Quoniam vero de azymorum oblatione multus ingens est zelus, et igne, quod dici solet, ferventior, adeo ut vitam potius quam suam de istis opinionem desererent (sic enim nonnulli propriæ

αὐτοῦ τῷ Πατρὶ τὸ ἀξίωμα; πῶς δὲ ἡ ἰδιότης κοινῶνται; Ἡ ἄλλον τούτου ζητήσομεν αἰτίον, καὶ τετράς (11) μὲν ἡμῖν εἰσαχθήσεται προτάπων, οὕτως δὲ θεοσέτιον, ἑτέρα μὲν ἡ τῶν τριῶν, ἑτέρα δὲ ἡ τοῦ ἐπεισάκτου τετάρτου, ὃς ἐκ τῆς θαυμαστῆς σου κανονομίας ἡμῖν ἐκπορεύεται (12). "Ετι, εἰ ταῦτόν τὸ ἐκπορεύεσθαι τῷ χορηγεῖσθαι, ζητῶ, τίς ἑτέρα λήξις δηλοῖ τὸ, πῶς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς; "Ετι, εἰ τοῦ Υἱοῦ μείζων ὁ Πατὴρ τῷ αἰτίῳ, ἐστὶ καὶ τοῦ Πνεύματος τῷ αὐτῷ· εἰ δὲ καὶ ὁ Υἱὸς αἰτίος τοῦ Πνεύματος, ἐστὶ καὶ αὐτὸς μείζων αὐτοῦ. Καὶ ποῦ σοι τοῦτο ἐξεύρηται μείζονα τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος λέγεσθαι; "Ετι, εἴπερ ἡ τοῦ Κυρίου εἰς τοὺς μαθητὰς ἐμφύσησις, δηλοῖ τὴν ἐξ αὐτοῦ καὶ ὕμῃς; ἐκπόρευσις τοῦ Πνεύματος, ἥτις ἐστὶν ὡς δὲ γλαδὴ, οὐχ ἐνὸς χαρίσματος· τὴν καὶ αὐτὰ Παράκλητον αὐτοῖς δέδωκε· καὶ ποῦ τὸ, "Εὰν μὴ ἐγὼ ἀπέλθω, ἐκεῖνος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς; "Ετι, εἰ αὐτὸς ὁ Παράκλητος ἐδόθη τότε διὰ τῆς ἐμφυσήσεως, ἀλλὰ μὴ τὸ χάρισμα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν (οὕτως γὰρ ὁ λόγος καὶ τὰ χαρίσματα καὶ τὰ πνεύματα)· ἡ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν παρουσία, ἡ τοῦ αὐτοῦ, καὶ περιττὴ· ἢ ἄλλου Πνεύματος, καὶ ποῖον τοῦτο, ζητήσομεν. Ταῦτα μὲν οὖν παρ' ἡμῶν εἰς σύστασιν τοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ μένου τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ μὴ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

superfluous, vel alterius, et hunc quis fuerit, inquiramus.

ζ'. Εἴρηται δὲ καὶ ἄλλα τινα τῶν παλαιότερων σοφῶν, ὧν οὐδὲν πρὸς τὴν παρόντα λόγον, συνεχρησάμεθα, τοῦτό γε κατὰ Παῦλον φρονήσαντες, τὴ μὴ ἐπ' ἄλλοτρίῳ θεμελίῳ οἰκοδομοῦντες, εἰς τὸ ἔτοιμα καυχᾶσθαι· ἀλλ' εἴπερ ἄρα ὡς οἰκίῳ ἐμψροτιμῆσθαι τῷ ὅλῳ, εἰ γὰρ τι οἰκεῖον ἀγαθὸν ἡ ἡμετέρα ἔχει ἀσθένεια, ἀλλὰ μὴ τὸ πᾶν ἡ τῆς χάριτος. Ἀκούω δὲ καὶ τῶν νῦν τινὰς πολὺς τιχα βιβλίοις περὶ τούτου συντάξαι τοῦ δόγματος, καὶ τυχ' ἐν χρυσῶν, καὶ λίθους τιμίους, καὶ πορφύραν τῇ τοῦ Θεοῦ σκηπῇ συνεισήγαγον· ἀλλὰ σὺ γε νῦν διχοῦ τὰ τοῦ ἐμοῦ πᾶχους δέρματα, εἰ μὴ τ' [f. π] ἄλλο, τὸ γοῦν ἐρυθρὸν ἔχοντα ἐκ τοῦ δι'. ἐμὲ πυχνοέντος Λόγου, καὶ τὸ αἶμα κενώσαντος, ἐπεὶ ἐμὲ μυσταγωγῆση, τὰ τε ἄλλα καὶ τὰ περὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ βασιλικὸν δείξῃ, καὶ χριστικὸν σφραγίσας, καὶ χρίσας τῷ αἵματι καὶ τῷ Πνεύματι.

η'. Ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ τῆς προσφορᾶς τῶν ἁγίων πολλὸς ὁ ζῆλος τοῖς πολλοῖς, καὶ πυρὸς θερμότητος, ὃ δὲ λέγεται, καὶ πρότερον ἂν τὰς ψυχὰς πρόοιτο, ἡ τὴν περὶ τούτων δόξαν αὐτῶν παραλύσαιεν, οὕτως

¹⁷ Joan. xvi, 7.

¹⁸ Rom. xv, 20; II Cor. x, 16.

¹⁹ Exod. xxv, 3.

²⁰ Ibid. 5.

²¹ II Cor. i, 21.

Varia lectiones et notæ.

(11) Mingarellius hic vertit *monstrum personarum*; in suo enim codice pro τετράς legit τέρας. Sed nostri codicis lectionem præferendam esse nullus dubito: perspicuum enim est, Theophylactum hoc sophismate suo concludere velle, ex dog-

mate nostro sequi, quatuor esse divinas personas et duas deitates.

(12) Cod. Bon., ἐκπαρόντωνται.

(13) Nempe per assumptam carnem in incarnatione.

τινες; (14) οἰκίῳ πάθει καταχαρίζονται, ὁ κρίμα A καὶ παρὶς τοῦ διαβόλου Παύλῳ δοκεῖ· ἃ μὲν δεῖ πρὸς τοὺς εἰπεῖν, ἐν ὑστέρῳ λέξομεν· τῶν μὲν, τὸ ἀμετρον τοῦ ζήλου καλᾶζοντες· τοῖς δὲ, ταπεινὸν δεικνύντες τὸ ἀταπεινώσασθαι. Πρὸς δὲ τοὺς Λατίνους οὐ τὴν πρώτην παρεξηγησάμεθα τῶν ἀζύμων, φάσκοντες εἶναι ταύτην, τὴν τοῦ μηνὸς δεκάτην, καθ' ἣν τὸ πρόβατον ἐλαμβάνετο. Οἰδαμεν γὰρ τὸν νόμον πρώτην τῶν ἀζύμων τὴν 14^{ην} ἡμέραν λέγοντα· εἰς ἣν ἡ νύξ ἐπεφύσκει τῆς τοῦ πάσχα βρώσεως. "Ὅθεν καὶ τις τῶν παρ' ἡμῖν θείων διδασκάλων, ἐξηγούμενος τὴν παρὰ τῷ εὐαγγελιστῇ λεγομένην πρώτην τῶν ἀζύμων, πρώτην, φησί, τῶν ἀζύμων τῷ Ματθαίῳ, τὴν πρὸ τῶν ἀζύμων ἡμέραν λέγεσθαι, εἰδὼς μὲν τὸν νόμον κατὰ τῆς πόστης ἡμέρας τοῦ νομα τίθησιν, ὡς δὲ καινὸν τι τοῦτο παρὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ λεγόμενον ἐπισημαινόμενος. "Ἄλλ' οὐδὲ τὸν Κύριον παρεσάξομεν, ἢ μὴ τελείαντα τὸ πάσχα τὸ νομικόν, ὡς ἂν μὴδὲ τῶν ἀζύμων μεταλαβόντα συναποδείξωμεν· ἢ τελείαντα μὲν, ἀλλὰ πρὸ τοῦ καιροῦ τοῦ τὴν ζύμην αἵροντος· ὥστε καὶ ἄρτον ζυμῆτην εὐρίσκεισθαι. Ταῦτα γὰρ τινες ἤδη καὶ τῶν ὑπὲρ λίαν ἐθάρρησαν. Οὐχ οὐκ αὐτὸς τινος τῶν οὕτω λεγομένων ἀνάξομαι (15)· οὐ γὰρ θέμις σπεύδειν συνιστᾶν ἐκ τοῦ ψεύδους τὰ τῆς ἀληθείας μυστήρια. Εἰ δὲ καὶ ἔστιν ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια ὁ Χριστός, οὔτε τῆς ὁδοῦ ἐκὼν εἶναι ἀποπλανήσομαι, οὔτε τῆς ἀληθείας τὸ μὴ ὄν καταψεύσομαι. Τίς οὖν ὁ ἐμὸς λόγος; Φαγεῖν μὲν τὸ πάσχα τὸν Κύριον ἐν καιρῷ, καὶ ὅτε ἡ ὥρα ἐγένετο, ἐτοιμασθὲν αὐτῷ παρὰ τῶν μαθητῶν καὶ τοῦ οἰκοδεσπότου, κατὰ τὸ ἔθος δηλαδὴ, καὶ οὐκ ἄλλως (ἢ γὰρ ἂν ἐπεσημῆναι τὴν καινοτομίαν, τὸ εὐαγγέλιον, ὥσπερ καὶ τ' ἄλλα, οἷς τὸν νόμον ὑπεραναιδύνειν ἐχρήτο, οὐ μόνος αὐτός, ἀλλὰ καὶ οἱ μαθηταί· οἶον, τὸ ἐν Σαββάτῳ πηλὸν ποιεῖν, τὸ κελεύειν αἶρειν τὸν κράββατον, τὸ ψάχειν τοὺς στάχυας, τὸ τὸν ἄρτον ἐσθίειν ἀνίστασις χειρὶ)· φαγεῖν δὲ τὸ νομικὸν πρότερον, εἴτα καὶ τὸ μυστήριον τοῦ κατ' αὐτὸν Πάσχα παραδοῦναι τοῖς μαθηταῖς, δηλονότι, ὡς ἐκ τοῦ παρευρεθέντος ἄρτου· εὐχρηστὸν δὲ τηλικαῦτα ἄζυμος. Οὐ μὴν ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὁ ἄρτος ἄζυμος ἦν, τῆς ἀνάγκης τοῦ νόμου τουτο ποιούσης, ἥδη καὶ ἡμεῖς οἱ τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας καταπολαύνοντες, ἄζυμον ἐξ ἀνάγκης ποιήσομεν, τὸν ζυμῆτην ἀπορράπισαντες. D "Ἡ οὕτως (οὐ χειρόν γὰρ καὶ τοιοντοτρόπως συμπακῆναι τοῖς ἄλλων τρόπων περιεχομένοις τοῦ γράμματος), ἐπειδὴ τὸν ἄρτον ἐκεῖνον, εἰδὼς, μάλλον δὲ καὶ πλεον τοῦ εἰκότος, εὐτελῆ τινα εἶναι, καὶ τυχρὸν κρίθινον (οὐ γὰρ ἀθροδιαίτος οὐδ' ὁ ἐστιάτωρ, οὐδ' οἱ δαιτυμόνες· ἀλλὰ τῇ τε ἄλλῃ εὐτελείᾳ τοῦ βίου σύντροφοι, καὶ τῶν κρίθινων ἄρτων ἐθάρυ [ἐθάρυες], ἐξ ὧν καὶ χιλιάδες αὐτοῖς ἐτράφησαν,

passioni indulgent, quod iudicium, et laqueus dra- boli " Paulo censetur) : quæ quidem ad hos dicere oporteat, inferius declarabimus, ubi aliorum quidem zeli immoderantiam castigabimus; aliis vero ostendemus, vile et abjectum esse, quidquid humilitate caret. Quoad Latinos attinet, non nos prave interpretabimur, 519 illis primam diem azymorum " dicentes hanc esse decimam mensis, qua sumebatur agnus. Novimus enim a lege primam diem azymorum dici decimam quintam, circa quam illucescit nox in qua pascha comedebant ". Quare et quidam ex nostris theologis exponens diem quæ ab evangelista prima azymorum dicitur, ait, primam azymorum a Matthæo dici diem quæ Azyma præcedit, sciens quidem ille, cui dii nomen istud B lex imponeret, at insinuans, novo quodam sensu ab evangelista hoc dictum esse. At neque dicemus, Dominum vel Pascha legale non perfecisse, ut sic neque azymis usum esse ostendamus; vel perfecisse quidem, sed ante diem qua fermentum exterminabatur, ut et tunc quoque panis fermentatus reperiretur. Hæc enim nonnulli nimis audacter dixerunt. At ipse nihil horum in medium afferam: neque enim fas est, velle mysteria veritatis mendacio confirmare: et ego sane, cum Christus Dominus sit via et veritas ", neque a via sponte aberrabo, neque falsitati contra veritatem patrocinabor. Quæ igitur sententia mea est? Dominum comedisse Pascha tempore et hora præscripta paratum sibi a discipulis et a domino C domus, juxta consuetudinem, et non aliter (si enim quidquam præter legem hac occasione Dominus fecisset, novitatem ejusmodi adnotasset Evangelium, quemadmodum adnotavit alia quæ ipse legem supergrediendo peregit, et non solum quæ ipse, verum etiam quæ discipuli ejus peregerunt cujusmodi sunt, Sabbato lutum facere ", jubere paralytico, ut tollat grabbatum; vellere spicas; non lotis manibus manducare ", etc.): comedisse vero legale Pascha prius, deinde mysterium Paschatis sui tradidisse discipulis, nempe ex pane, qui tunc repertus est, repertus autem est azymus. At non propterea quod panis ille azymus fuerit necessitate a lege inducta, nunc etiam nos, qui libertate in Christo fruimur, necessario azymum procurabimus rejecto fermentato. Si enim ita se res habeat (pari jure hoc modo argumentari possumus contra eos, qui aliter litteræ adhærent), quoniam verisimile, imo plus quam verisimile est, panem illum viliorē fuisse, et fortasse hordeaceum (neque enim delicatī cibo erant convivator, neque convivæ, et alias frugalitati innutriti erant, et præsertim hordeaceis panibus assueti, ex quibus etiam

" I Tim. ii, 6. " Matth. xxv, 17. " Exod. xii, 5. " Joan. xiv, 6. " Joan. ix, 6. " Matth. xii, 1; vi, 28.

Varie lectiones et notæ.

(14) Chomatenus, οἱ δὲ τινες; καί.

(15) Cod. Bonon., ἀνέξομαι.

aliquot hominum millia saturarunt, ut hinc discas, A (frugalitatem etiam prodigia operari), cur igitur etiam nunc, non talem quaeremus panem, et praesentem similagineum procul ab altari amandabimus? quasi etiam modo Dominum audiremus dicentem: Si offeratis similam, 520 frustra²⁸. Idem de calice dicere possumus, quoniam fortasse illud fuit vini aqua diluti, vel etiam vappidi (hoc ex alio sequitur, nec infra Dei humilitatem est): nunc vero vinum generosum et odoriferum saepe offertur: anne ergo hoc quidem abjiciemus pretiosum; illud vero seligemus, quod frugalitatem redolet? Quid vero? etiamne ex Palaestina ipsum procurabimus, et ex eodem agro, ex quo illud erat, quod Domini calicem implebat? addam, si hoc non sit nugas congerere, etiam ex eadem amphora! (multa sane et in his mentium imbecillitas). Quin etiam tu post coenam, et recumbens haec mysterium sumes, et aenaculum etiam ad hoc requiras et alia quae tunc quidem in usu erant temporis conditione ita exigente, nunc vero in aliam formam sunt translata, pietate ita praescribente ac fide.

9. Fortasse vero etiam quispiam legens in libro Actuum apostolorum multoties factam mentionem fractionis panis, idemque reperiens et apud Paulum, talem fuisse inferet panem tunc temporis mystice fractum, qualis et ad mensam communem prostabat, qui certe azymus non erat: hujus enim usus ad certas quasdam dies et sacrificia determinatus erat. Etsi vero haec necessaria non sunt, (ponderant enim et in alteram partem) nihilominus plus mihi certe lanx tribuit, quod satis est ad victoriam: nam etiam cursor coronatur, qui unico passu aliis praecurrit. Verum amplius te persuadet multitudo orientalium sacerdotum Dei, et Hierosolymitanæ Ecclesiae dignitas, a qua tanquam a fonte fides et apostolica traditio promanarunt; quæ etiam panem fermentatum offerre solet. Ad quid Orientales tibi dico, in quibus recte adnumeraveris et Indos et Aethiopes? respice, queso, et ad Egyptum et partes siticulosæ Libyæ, quæ est circa Cyrenem²⁹, et vide hic omnes idem sentientes, eidemque regulæ insistentes circa panes mysticæ propositionis. Verum et Corinthiorum Ecclesiae panem expende, quam profecto non incusabis veluti non servantem traditiones³⁰: nam qui eas tradidit, eam ut servantem commendavit: cui refragari omnem excedit audaciam, ne te contristem dicendo, impietatem. Audis, bene novi, et Sardos tuos testimonium ferentes contra azymorum oblationem. Sed sordum te simulat. Ego autem et hos acute audio, et vetus adagium, Domesticus testis,

²⁸ Isa. 1, 5. ²⁹ Act. 11, 40. ³⁰ 1 Cor. 1, 16.

Variae lectiones et notæ.

(16) Cod. Bonon., τερατουργῶν. Quare vertit Mingarellus, ut appareat, quanta essent frugalitate, vel dum prodigia parabant.

(17) Cod. Bon. pro κεραμῶς habet κεραμῶες, unde Mingarellus hic vertit ejusdem etiam figuli.

Α ἵνα σὺ μάθῃς τερατουργῶν (16) τὴν εὐτέλειαν· τί γοῦν κωλύει καὶ νῦν τοιοῦτον ζητοῦντες [f. -τας] ἄρτον, παρόντα τὸν σεμιδαλίτην τοῦ θυσιαστηρίου ποιεῖν ὑπερόριον; ὥσπερ καὶ νῦν ἀκούοντας τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐὰν προσφέρῃτέ μοι σεμιδαλὴν, μάταιον. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ ποτηρίου ἔχοιμεν ἂν εἰπεῖν, ὡς ἐκεῖνο μὲν, οἴνου τυχὸν ἂν ἦν ὕδατος, ἢ καὶ ἐκ τροπίου [f. ἐκτρ.], (ἀκολούθως τῇ ἄλλῃ οὐ κάτω Θεοῦ ταπεινότητι)· νῦν δὲ ἀνθρωπίνως πολλὰκις προσφέρεται· ἄρ' οὖν τοῦτον μὲν ἀποπεμφόμεθα τὸν πολῦτιμον, ἐκείνον δὲ ἐγκρινοῦμεν τὸν τῆς εὐτελείας ἀπόζοντα, εἰ καὶ Παλαιστίναιον ἀξιῶσαιμεν εἶναι τοῦτον, καὶ τοῦδε τοῦ χωρίου, ἐξ οὗπερ ἦν καὶ ὁ τὸ τοῦ Κυρίου πληρὺν ποτήριον, εἰ δὲ μὴ λήρους ἐπισυνείρω, καὶ τοιοῦδε τοῦ κεραμίου (17). Πολλῆς ὄντως ταῦτα τῆς τῶν φρενῶν εὐτελείας. Ἦπου σὺ καὶ μετὰ τὸ φαγεῖν μεταλήψῃ τοῦ μυστηρίου, καὶ ἀνακεῖμενος, καὶ ἀνῶων γε (18) ζητήσεις, καὶ ἑτάλλα, ὅσα τότε μὲν ἐτελεῖτο τῷ καιρῷ ἀπαιτούμενα, νῦν δὲ πρὸς ἄλλον τύπον μετασχημάτισται, οὕτω τῆς εὐλαβείας νομοθετούσης ἡμῖν καὶ τῆς πίστεως.

Β Ὅ· Ἵσως δὲ τις ἀκούων καὶ τῆς βίβλου τῶν Πράξεων, πολλὰχοῦ μεμνημένος κλάσσεως ἄρτον, ἐδρίσκων δὲ ταυτὸ τοῦτο καὶ παρὰ Παύλῳ, τοιοῦτον εἶναι συλλογίσεται τὸν μυστικῶς τότε κλῶμενον, οἶο; καὶ πρὸς τὴν κοινὴν βρῶσιν προδύκετο. Ἡσθίετο δὲ οὐ πάντως· ὁ ἄζυμος· οὗτος γὰρ βηταῖς τισιν ἡμέραις καὶ θυσίαις ἀποκεκλήρωτο. Εἰ δ' οὐκ ἀναγκαῖα ταῦτα (βέβαι· γὰρ τοι καὶ ἐπὶ ὁστέρον), ἀλλ' ἔμοιγε, τὸ πλείον ἢ πλάστιγξ νέμει, ἐξ οὗ καὶ τὸ νικᾶν δίδοται, καὶ δρομέως δὲ στεφανίτης ἐνὶ βήματι προτερῶν. Καὶ πρὸς γε δυσωπείτω σε τὸ πλήθος τῶν Ἐφῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν, καὶ τὸ τῆς [f. add. ἐν] Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας ἀξίωμα, ἀφ' ἧς ὡς πηγῆς ἡ χύσις τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως, ἧς καὶ τὸ τοῦς ἄρτους ζυμῆτας προσφέρεσθαι. Τί τοὺς Ἐφῶς σοι λέγω, ἐν οἷς εὐριθμῆσαι [f. ἀριθμ.] τοὺς Ἰνδοὺς τε καὶ τοὺς Αἰθίοπας; Ἀποδεδειγμένον μοι καὶ πρὸς τὴν Αἰγύπτου, καὶ τὰ μέρη Αἰθιοπίας τῆς κατὰ Κιρήνην, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς δεληρᾶς· καὶ ὅσαι πάντας τὸ ἐν φρονούντας, τῷ αὐτῷ κανὼνι στοιχοῦντας περὶ τοὺς ἄρτους τῆς μυστικῆς προδόσεως. Ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς Κορινθίων

Δ Ἐκκλησίας ἄρτον ἐπίσχεσαι, ἣν οὐ διαγράψῃ ὡς μὴ τὰς παραδόσεις κατέχουσιν. Ὁ γὰρ παραβῶς ἐπήνεσεν ὡς κατέχουσιν· ὥπερ ἀντιψήφισθαι, πᾶσαν ὑπερβάλλει αὐθάδειαν, ἵνα μὴ λυπησῶ λέγων ἀσθεῖαν. Ἀκούεις, οἶδ' ὅτι, καὶ Σαρδίων τῶν σὺν καταμαρτυρομένων τῆς τῶν ἀζύμων ἀναφορᾶς, ἀλλὰ προσηγορίᾳ τὸν κωφεύοντα. Ἐγὼ δὲ καὶ τούτων ὀξέως ἀκούω, καὶ τῆς παλαιᾶς παροιμίας, Οἰκοθεν

(18) ἀνῶγων.

ὁ μαρτυρῶν, ἐπιδοῦντος, καὶ τὴν λευκὴν διδούσης· A
ἐμοί. Τί τοίνυν τοῖς τοσοῦτοις, ἐρῶ δὲ καὶ τηλικού-
τοις, ἀντινομοθετοῦντες, οὐδὲν ἀμαρτάνειν οἴσθε,
καὶ παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ
τελοῦντες, τὴν ὄφρυν αἵρετε; καὶ θεὸν συνυπαθῆ-
ναι, ὑμεῖς δὲ συναπάγειν βιάσεσθε, καὶ κατηγορεῖτε
ἡμῶν, τῶν, εἰ θελήσαιμεν, κατηγοροῦντων ἂν δι-
καιότερον. Ἡμεῖς μὲν γὰρ εὐλαβοῦμεθα τοῦτο γε
ἐνεκα πράγματα παρέχειν ὑμῖν, καὶ προσερεθίζειν
τὸ φιλότιμον καὶ φιλόνοιον· ὑμεῖς δὲ οὐ φειδομέ-
νων οἴδατε φεῖδεσθαι.

Ἐπεὶ ἄλλως γε καὶ τὴν ἐν τοῖς Σάββασι νη-
στείαν ὑμῶν, εἰ βουλοίμεθα πικρῶς ἐξετάζειν, δεί-
ξομεν οὐτε ἀποστολικαίς, οὐτε Πατρικαῖς διδασκα-
λαῖς ἀκόλουθον. Οἱ τε γὰρ ἀπόστολοι, τῶν τὴν
Κυριακὴν ἡμέραν, ἢ τὸ Σάββατον νηστεύοντων, B
ἐνδὸς ὑπεξηρημένον, καταψηφίζονται, λαϊκῶν μὲν
ἀφορισμὸν, κληρικῶν δὲ καθαιρέσιν. Καὶ οὐ δῆπου
παρεγγράπτους τούτους· τοὺς κανόνας κρινεῖς, οὐς ἡ
ἐκτὴ σύνοδος ἐτεδύσατο. Ἡ δογματικὴ οὖν μὲν
παρῆσαν οἱ τοῦ ὑμετέρου Ἀγάθωνος τοποτηρηταὶ·
κανονικοῦσθαι δὲ, ὁ Ὁρτυναῖον Βασίλειος οὕτω πολὺς,
ὡς πάσης τῆς καθ' ὑμᾶς συνόδου τὸν τόπον πληροῦν.
Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Λαοδικείᾳ Πατέρες, οἷς καὶ αὐτοῖς
ἡ ἐκτὴ πᾶσαν τιμὴν ἀποδίδωκεν, οὐ δεῖν εἶπον, ἐν
Τεσσαρακοστῇ προσφέρειν ἄρτον, εἰ μὴ ἐν Σαββάτῳ
καὶ Κυριακῇ· οὐκ ἂν τοῦτο νομοθετήσαντες, εἰ τὸ
Σάββατον νηστείας ἡμέραν ᾔδεισαν. Ὅτι δὲ τοῦθ'
οὕτως ἔχει, καὶ οὐ παραστοχαζόμεθα, καὶ τὰ γενέ-
θλια τῶν μαρτύρων, εἴθουν τὰς μνήμας, οὐκ ἐν τῇ
Τεσσαρακοστῇ τελείσθαι νομοθετοῦσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς
Σαββάτοις καὶ ταῖς Κυριακαῖς· ἐορτῆς γὰρ εἰσιν,
οὐ κακώσεως, ἣν ἡμῖν ἡ νηστεία βούλεται· τί δὲ
μαρτύρων μνήμης φαιδρότερον; Βούλει σοι καὶ
βασιλικὸν (19) ἐπιδείξω ψήφισμα; Βασίλειος ἐκεῖ-
νος, οὗ τὸ ἐν λόγῳ καὶ Πνεύματι κράτος, πᾶσαν
ἐπέσχε τὴν γῆν, ἐν οἷς Περὶ νηστείας ὠμίλησε τῇ
δὲ αὐτὸν καλῇ καὶ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τῶν Καισα-
ρέων, πενθήμερον τὴν νηστείαν ἀπαριθμοῦμενος,
τὴν καθ' ὑμᾶς ἐξαήμερον παρεμβόλιμον ἀποδείκνυ-
σιν. Ὅστε καὶ πρὸς ὑμᾶς, εὐστόχως ἂν τις τοῖς τοῦ
Ἰσαίου χρήσεται· Οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξ-
ελεῖδμην, λέγει Κύριος.

esse demonstrat. Quare in vos quispiam illud Isaie

Dominus.

α'. "Α μὲν οὖν εἶδε πρὸς τοὺς Δυτικοὺς εἰπεῖν D
τὸν ἀληθῆ καὶ μαθητὴν, καὶ διδάσκαλον, περὶ τῶν
ἀζύμων καὶ τῆς ἐν Σαββάτῳ νηστείας, κατὰ τὴν
δύναμιν ἡμῖν εἰρηται. Ἀξιώσεις δ' ἂν τις λόγου
καὶ τὸ περὶ τοῦ γάμου αὐτοῖς, ὡς δοκεῖ, πλημμε-
λοῦμενον. Ἐμοὶ δὲ οὐ σχολὴ τὴν χαμερῖναν κινεῖν,
τά τε ἄλλα, καὶ ὅτι παρ' ἐκείνων ἡμῖν ὁ γάμος τῶν
Ιερωμένων ἐγκαλεῖται, καὶ οὐ μόνος οὗτος, ἀλλ', ὡς
φασί, καὶ ἄλλα δυσεξαρθῶμενα. Τοιοῦτον γὰρ ἡ φιλο-
νεκία, περὶ τὰ θντα τυφλόν, περὶ τὰ μὴ θντα

¹¹ Isa. LVIII, 5.

Variae lectiones et notæ.

(19) Alludit ad nomen Basilii, quod Græce idem est ac regius.

inclamans, mihi que album calculum tribuens. Quo-
modo igitur vos, dum tam multis, dicam etiam,
tam magnis contrarium statuitis, nihil vos peccare
existimatis, et præter Ecclesiarum consuetudinem
facientes supercilium attollitis, et cum oporteret
521 vos cedere, nos vobiscum abducere conamini;
nosque incusatis, qui, si hæc nobis esset voluntas,
potiori jure vos accusare possemus? Sed nos qui-
dem refugimus molestiam vobis hac de causa
creare, vestramque ambitionem lacerare: at vos
neque parcentibus parcere nostis.

10. Alias enim, si vestrum quoque Sabbaticum
jejunium severius discutere nobis lubitum esset,
ostendere utique possemus, illud nec apostolorum,
neque Patrum doctrinæ consentaneum esse. Nam
et apostoli contra eos qui Dominicam, vel Sabba-
tum, (uno excepto) jejunaverint, si laici quidem
sunt, excommunicationem, si vero clerici deposi-
tionem decernunt. Neque vero supposititios hosce
canones recte judicabis, quos sexta synodus vene-
rata est; cui quidem dogmata condenti interfue-
runt Agathonis vestri legati; canones autem san-
cienti adfuit incitator episcopus Basilius tante au-
ctoritatis, ut integræ vestræ synodi locum imple-
ret. Verum et concilii Laodicensi Patres, quibus etiam
sexta synodus honorem detulit omnem, non opor-
tere sanxerunt in Quadragesima offerre panem,
præterquam in Sabbato, et Dominica: quod sane
non præscripsissent, si Sabbatum tanquam jejunii
diem agnovissent. Quod vero ita sese res habeat,
et nos non male conjectemur, argumento est,
quod etiam natalitia martyrum, sive memorias in
Quadragesima celebranda non esse, sanxerunt,
præterquam in Sabbatis et Dominicis: ea enim
festivitatibus, seu lætitiis sunt, non afflictionis, quam
a nobis exigit jejunii dies: quid vero martyrum
memoria lætius? At vero vis etiam, ut regium tibi
suffragium proferam. Basilius ille, cujus in verbo,
et Spiritu virtus omnem obtinuit terram, in suis
De jejunio sermonibus ad Cæsariensem nobilem
magnamque propter ipsum Ecclesiam, quinario
dierum numero jejunium in hebdomada definiens,
senarium vestrum numerum illegitime insertum
esse demonstrat. Quare in vos quispiam illud Isaie

usurpare posset: Jejunium istud ego non elegi, dicit

11. Jam vero, quæ ad Occidentales a veritatis
et discipulo et magistro, cum de azymo, tum de
jejunio Sabbati dicenda sunt, jam pro virili mea
satis exposui. Operæ vero pretium quispiam puta-
bit esse, ut de eo etiam, quod circa connubia ii
peccare videntur, sermo habeatur. Verum mihi mi-
nime lubet, camerinam hanc movere, cum aliis de
causis tum quod ab illis sacerdotum nostrorum
connubia reprehenduntur; et quidem non ea solum,
sed et alia quæ, ut inquirunt, haud facile numerari

possunt. Sic enim se habet ambitiosus vincendi amor : circa ea quæ sunt (seu recte facta) cæcus est ; circa quæ non **522** sunt, (seu defectus,) lincens. Quando igitur hos defendendos suscipimus a criminibus quæ nobis obijciuntur, tunc etiam de connubiis disserere opportunum erit, et inquirere an illi, vel nos circa illa peccemus, vel utrique recte agamus, juxta diversum scopum quem nobis præfigimus. Reliquum vero est, ut moneamus populos nostros, qui *zelum quidem habent, sed non secundum scientiam* ²², et eos qui, quod gravius est, ex cæco sui amore Christi corpus dilacerant. Et primo quidem ad simpliciores verba faciemus.

12. Non omnia ab omnibus sunt exigenda, o fratres ; quemadmodum neque omnia omnibus condonanda : at si quæ sint, quibus non constitutis, magnum in rebus capitalibus inferitur detrimentum, his manibus pedibusque, ut dicitur, insistendum, ac tanquam quoddam vectigal inexorabiliter exigenda, scientes ex horum pensitatione haud modicam rebus afferendam esse utilitatem. Quorum vero nec multum nocet absentia, et si violentius procurentur, damna imminent majora ; ea relinquere uti se habent, hominis est judicio pollentis, et negotiationis callentis leges, quibus præscribitur magnis parva, non minimis maxima commutare. Idem a medicis in corporum curatione observari video. Si enim, cum cerebrum, aut cor, vel fœcus male affecta sunt, omnem adhibent diligentiam eum in victus qualitate, tum in usu medicamento- **C** rum, aliquando etiam, arte non proficiente, ad naturales antipathias confugiant, et incantamenta quoque submurmurant : quin et collectionem aliquam multi generis materialium patienti applicant, et non magis ab ipso illa pendere faciunt, quam ipsi ab eorum adjumento pendeant. Et quanquam videant aliquod ex minus principalibus membris ejusmodi curatione lædi, parvi vel nihili id faciunt, licet alias quam maxime euperent, et illam corporis partem optime se habere : at, si utrumque obtinere non possunt, minus malum eligunt præ majore. Eandem quoque methodum in præcipuis ignobiliorum membrorum infirmitatibus servant. Nam si aliqui illorum ægrotante, ex illius curatione quodpiam ex nobilioribus damno affici perspexerint, confestim ab eo curando desistunt. Hoc item in pulcherrimo Ecclesiæ corpore ab iis qui illius curam habent, servandum. Si enim fides ac dogmata læsa fuerint, dignum censeo, ut omnem ad horum curationem impendant studium et verbis et factis morbi causas impugnando. Postquam vero propria medicamenta adhibuerint, imo antequam ea adhibeant, veram e cælo deprecant antipathiam, et incantationem, quæ omnia potest, adnunciant Jesu Christi nomen, qui *portavit infirmitates nostras, morbos nostros tulit, et linguam omnem sanavit* ²³, qui **523** est Verbum Dei,

A δουδερκεῖ· τὸ μὲν κατωρθώματα, τὸ δὲ, ἐλαττώματα. Ὅτε τοίνυν ἀπολογισθῇ τοῖς τοῖς καὶ πρὸς τὰ καθ' ἡμῶν ἐγκλήματα, τότε καὶ περὶ τοῦ γάμου λέγειν καὶ πρὸς, εἴτ' ἐκείνοις εἰθ' ἡμῖν ἀμαρτάνεται, εἴτε καὶ ἀμφοτέροις ἔχει καλῶς πρὸς τὸν σκοπὸν ἐν ἑκάστοι καὶ τοὺς πολλοὺς τῶν ἡμετέρων, ὅσοι ζηλοῦσι μὲν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, καὶ δοῦναι τὸ δεινότερον, ὑπὸ φιλαυτίας τὴν Χριστοῦ σῶμα σπαράττουσι. Καὶ πρότερόν γε, πρὸς τοὺς ἀπλοστέρους τὸν λόγον ποιήσομαι.

B 13. Οὐ πάντα πάντας ἀπαιτητέον, ἀδελφοί, ὥσπερ οὐδὲ πᾶσι πάντα συγχωρητέον· ἀλλ' ὅσα μὲν μὴ καταβαλλόμενα φέρει τὴν ζημίαν ἐπὶ τὰ καίρια, τούτων ἀνθεκτέον καὶ χερσὶ καὶ ποσὶν, ὃ λέγεται, καὶ ὡς τινα φόρον εἰσπρακτέον ἀπαραιτήτως, εἰδότες τὴν τοῦτο συντέλειαν οὐ μικρὰν εἰσφέρουσαν τοῖς πράγμασι λυσίτελειαν. Ὅσα δὲ μῖτε τῇ ἀποστερήσει ζημιοὶ μεγάλα, καὶ προσηλασθέντες ὥστε κερθαινεῖν ζημιώσιν τὰ μέγιστα, ταῦτα καταλείπειν ἔχειν ὡς ἔχει, ἀνδρὲς κριτικοὺς, καὶ τοὺς τῆς πραγματείας εἰδότες νόμους, μεγάλων ἰλλατωμένων [ἢ ἀλλασσόμενων] μικρὰ, ἀλλὰ μὴ τὴν ἐλαττωσιν τὰ μέγιστα. Οὕτω καὶ τῶν σωματικῶν θεραπειῶν, ὅρῳ τοῦς ἰατροὺς κρίνοντας· ἐγκεφάλου μὲν, ἢ καρδίας, ἢ ἥπατος πασχόντων, πᾶσαν εἰσφέροντας ἐπιμέλειαν ἐν τῇ διαίτης τρόποις καὶ φαρμακείοις· ἔστι δ' ὅτε, τοῦ τῆς τέχνης λόγου μῆδεν ἀνύοντος, ἐπὶ ἀντιπαθείας φυσικᾶς μεταβαίνοντας, καὶ ἐπιπρόσθετα ὑποθεραπεύοντας, καὶ τινα συρρατὴν πολυειδῶν ὧν τῷ κακῶς ἔχοντι προαίπτονται [ἢ περιίπνται], καὶ οὐ μᾶλλον ἐκείνου ταῦτ' ἐξαρτῶντας, ἢ αὐτοὺς τῆς τούτων βοηθείας ἐξαρτῶντας. Κἂν τι τῶν ἀκρωτέρων ὀργάνων ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιμελείας βλαπτόμενον, σμικρὰ τοῦτο, ἢ οὐδ' ὅλως, φρονεῖν τῶν καὶ μάλιστα μὲν εὐχομένων κακίῳ τὸ μέρος τοῦ σώματος ἀμέμπτως ἔχειν καὶ ὑγιᾶν· εἰ δ' ἀμφοτέρω μὴ ἐνδέχεται, τὸ μείον κακὸν προαιρουμένους τοῦ μείζονος· καὶ ταῖς πρωτοπαθείαις δὲ τῶν ἀκρωτέρων, τὴν αὐτὴν κρίσιν φυλάττοντας. Καὶ γὰρ τινες τούτων νενοσηκότας, ἐπὶ τὴν θεραπείαν ποιοῦμενοι κατασφύονται τῶν κυριωτέρων ἐν ταῦτα κακοπραγεῖν, τοῦ θεραπεύειν ἀφίστανται. Ταῦτ' οὗτο καὶ ἐπὶ τοῦ καλοῦ τῆς Ἐκκλησίας σώματος τηρητέον τοῖς τοῦτο θεραπευταῖς. Οὐδὲ τῆς πίστεως μὲν κακῶς πασχούσης καὶ τῶν δογμάτων, ἀξίῳ πᾶσαν εἰσφέρειν πρὸς τὴν θεραπείαν σπουδὴν, καὶ λόγοις καὶ ἔργοις πρὸς τὰς νοσητικοὺς αἰτίας ἐνισταμένους, καὶ μετὰ τοῦ τὰ οἰκεία εἰσφέρειν, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς τοῦτο τὴν ἀνωθεν ἐξαίτεσθαι τὴν ἀληθινὴν ἀντιπάθειαν καὶ τὴν πάντα ἰσχύουσαν ἐπὶ τὴν ἐπιλέγειν τὸ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ὄνομα, ὃς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἤρε, καὶ τὰς νόσους ἐδάστασε, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἴαται· ὃς ἐστὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ σῶ-

²² Rom. x, 2. ²³ Isa. LIII, 4.

φία, καὶ δυνάμεις, καὶ χεὶρ δεξιὰ καὶ βραχίων, καὶ ὅσα ἄλλα θείας ἐπιστήμης καὶ ἰσχύος ὀνόματα. Τῆς δὲ τοιαύτης θεραπείας μὴ εὐδοουμένης διὰ τὸ τῆς νόσου δυστράπηλον καὶ κακὴν, ὃς ὁ Παῦλος γαγγραινας καλεῖ, ἐνταῦθα παραληπτέον τὸν τῆς ἀκοινωνήσιας, ἢ τοῦ ἀναθέματος οἰδῶρον, ἢ τὴν καὺσιν, ἢ τὴν τομὴν ἐνεργήσαντα, ἵνα μὴ νομῇν ὁ πονηρὸς λόγος ἔξει, καὶ τῶν τέως ὑγιῶν ἐπιλάθεται. Οὕτως ὁ τεχνίτης ἐκεῖνος ἰατρὸς τὰς κατ' αὐτὸν γαγγραινας ἐχειρίσασκε, τοὺς μὲν παραδοὺς τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν, τοὺς δὲ παρὰ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν εὐαγγελιζομένους, ὑποβαλὼν ἀναθέματι, καὶ τὸν δοκούντων ὦσι, καὶ ἀξιωματικώτερον ἔχουσι. Τοῦτο γὰρ αὐτὸ βούλεται ὁ ἄγγελος τῷ λόγῳ ἐπεισαγόμενος.

17. Καὶ τοῖς Αὐτικοῖς τοῖνον, εἴ τι μὲν περὶ τὸ δόγμα διαμαρτάνεται, τὴν Πατρικὴν πίστιν σαλευόν, εἰς τὸ ἐν τῷ Συμβόλῳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προστιθέμενον, ἔνθα καὶ ὁ κίνδυνος μέγιστος, τοῦτο μὴ διορθώσεως ἀξιούμενον, ὁ συγχωρῶν ἀσυχώρητος, καὶ ἀπὸ τοῦ θρόνου τοῦ λόγους ποῶνται, ἐν ὑψηλῶν ὑψηλοῖς προτιθέσει (20), καὶ τὴν τοῦ Πέτρου ὁμολογίαν προβάλλωνται, καὶ τὸν ἐπ' ἐκείνη μακαρισμὸν ἐπιφέρωσι, καὶ τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας ἡμῖν ἐπισείωνσι· οἷς ὅσῃ τιμᾷ ἐκείνον δοκοῦσι, τοσοῦτον ἐκτοῦς ἀτιμάσουσι, ἃ ἐκεῖνος ἡδρασε, αὐτοὶ καταλύοντες, καὶ τοὺς θεμελίους ὑποσπῶντες τῆς Ἐκκλησίας, ἣν ἐκεῖνος ἀνέγειν πιστεύεται. Ἐνταῦθα μοι μαχητῆς, ὁ τᾶλλα πρᾶς, περιζῶσαι τὴν τοῦ Πνεύματος μάχαιραν, χρῆσαι τῷ ῥήματι τοῦ Θεοῦ, τῷ μερίζοντι σάρκα καὶ πνεῦμα, τυφὸν κοσμίον, καὶ θεῖα μυτήρια, καὶ χριτικῶν τῶν ἀνθρωπίνων καὶ σφαλερῶν ἐνθυμήσεων· ἀποκέντησον ὡς Λευίτης καὶ Θεοῦ λειτουργὸς τοὺς μαχοποιούτας (21) τὰ τῶν οικειῶν λογισμῶν ἀναπλάσματα, καὶ προτιθένας τὴν κεφαλὴν εἰς προσκύνησιν καὶ ματι.

18. Ἄν δὲ τοῦ δόγματος αὐτοῖς εὐθετηθέντος, καὶ τῆς καινοτομίας ὑπεκτάσης τοῖς πρεσβυτέροις, τὰ περὶ τῶν ἀζύμων καὶ τῶν νηστειῶν ἐγκλίπια στέργηται, καὶ ἀποκηδῶσιν ἡμῶν αἰτούντων ἐν τῷ τῆς πρᾶξης Πνεύματι τὸ καὶ ἐν τοῦτοις ὁμῶν μόνον· γενοῦ Παῦλος ἐν τούτῳ τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον φανόμενος, καὶ τοῖς εὐχὴν ἔχουσι συν-
αγνιζόμενος καὶ ἐνδοξόμενος, καὶ πρὸς τὰς θεσίας τοῦ ἁγνισμοῦ διαπανόμενος, καὶ περιτέμων Τιμόθεον, ὁ τὴν ἐν νόμῳ δικαιοσύνην ἡγησάμενος σκιδάλα· ὁ Γαλάταις περιτεμνομένοις, ἀχρηστον ὑποδείκνυς τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ τῆς εἰς τοῦτον

¹⁷ Tim. i, 17. ¹⁸ Tim. i, 10. ¹⁹ Galat. i, 18. ²⁰ I Cor. ix, 24; Act. xvi, 25, 24. ²¹ Act. xvi, 3; Philipp. iii, 6, 8. ²² Galat. v, 2.

Variae lectiones et notae.

(20) Cod. Bon., προτιθέσει. Textus a Chomateno allatus cum nostro apographo omnimode consentit.

(21) Cod. Bonon. pro μαχοποιούτας habet μαχοποιούντας: unde Mingarellus vertit, qui e propriarum cogitationum signis quasi titulum constant. Quae si vera lectio est, ut est sane probabilis,

A et sapientia, et virtus, et manus dextera, et brachium, et quaecunque alia divinae scientiae et fortitudinis nomina. Quod si huiusmodi curatio haud feliciter procedat propter morbi contumaciam et malignitatem (quae Paulus gangraenas vocat ²¹), tunc arripiendum separationis, vel anathematis ferum, quod vel exustionem, vel praecisionem efficiat, ne pabulum error habeat, et membra, quae hactenus sana fuerunt, corripiat. Hoc modo sagax ille medicus sui temporis gangraenas tractavit, quosdam quidem tradens Satanae, ut discerent non blasphemare ²²; alios vero, qui contra ipsius doctrinam evangelizabant, subiciens anathemati ²³, tametsi personae spectabiles ac in dignitate constitutae forent. Hoc enim significatur per angelum ab eo in sermonem inductum.

13. Igitur Occidentalibus, si quidem circa aliud quod dogma errent, quod Patrum fidem laedat, cuiusmodi est additamentum illud in Symbolo, ubi et periculum est maximum, qui hoc minime correctum condonat, ipse venia est indignus, etiamsi ex throno, quem sublimem sublimes ceteris praepōnunt, verba faciant; etiamsi Petri confessionem proferant; quamvis claves regni caelorum nobis quatiant: quibus quanto honorare ipsum putant, tanto se dehonorent, cum, quae ille constituit, ipsi dissolvant et fundamenta subruant Ecclesiae quae illi sustinenda conceditur (22). Hac in re, si quis es pugnator alias mitis, succingere gladium spiritus, utere verbo Dei, quod dividit carnem et spiritum, tumorem mundanum et divina mysteria, ac damnat fallaces hominum cogitationes: punge et feri sicut Levita et Dei minister, eos, qui pro cogitationum suarum signis bellum gerunt et caput adorationi proponunt, et omnes succumbere volunt imperii sui auctoritati.

πάντας ὑποκίπτειν ἀξιοῦντας τῷ τῆς ἀρχῆς ἀξιώματι.

14. Si vero eo dogmate recte constituto, ac novitate sublata, presbyteri eorum azyma et jejunia sua impensius adamant ac recusent, tametsi hos in mansuetudine Spiritus postulemus, in istis quoque nobiscum concordēs fieri; in hoc tu esto ²⁷, Paulus, qui iis, qui sub lege erant, quasi sub lege esset, factus est, et cum volum habentibus se purificavit, et rasit, et pro sacrificiis purificationis impendit, seu sumptus fecit, et Timotheum circumcidit (tametsi ipse iustitiam, quae ex lege est, arbitraretur, ut stercora ²⁸): qui Galatis enuntiavit Christum, si circumciderentur, nihil profuturum ²⁹. Uti quid

allusio sit ad ritulum ab Hebraeis in deserto confectum.

(22) Verti etiam potest quam ille creditur sustinere, ut vertit Mingarellus; qui etiam adnotat, his verbis Romani pontificis primatum aperte indicari. Idem autem ipsum adnotaverat et auctor Dissert. praeviae in hanc editionem, n. 98.

vero lucraretur hac arte? Nempe innumeros illos fideles Ecclesiae Hierosolymitanae, atque 524 procellam contra Evangelii praedicationem apparentis dissensionis causa excitatam sedaret. Sic etiam navium gubernatores faciunt: laxare enim solent funes, ut vela naufragium minantia evacuent, et simul cum navi salvum fiat ejus onus. Simile quid ars gubernatoria tua a te postulat, ut nempe non omnia urgeas, et praesertim, cum nimius fiat ventus arrogantiae et ethicae existimationis. Praestat hoc in casu remittere et laxare prudenter, et navigationem facere tarditate incolumem potius quam festinationem lethalem; et navim cursum imminutione servare potius, quam ejus immo-dicitate naufragium facere. Sane enim pulcherrimum quidem foret fidelium corpus, si praeter integritatem membrorum, haberet etiam in capillis, et unguibus venustatem, tanquam corpus filiae Regis, ac sponsae Christi, speciosi prae filiis hominum⁴⁰, et completi et perfecti, ac similem sibi adjungere expetentis. Attamen pulchrum etiam est, si nullum membrum ei desit, ac praesertim oculi (quibus Trinitatis solem intuemur, et per eum etiam alia, quibus ad confirmationem Spiritus indigemus), etiamsi capilli et unguis reliqua pulchritudini non respondeant; sed ii quidem paulo nigriores sint, et non similes capillis regis David, qui rufus erat et pulcher aspectu⁴¹; neque sicut capilli fratris sponsae, qui erat candidus et rubicundus⁴²: isti vero, seu unguis vel nimium prominentes, vel justo breviores sint: unde parva festuca vel nullo modo, vel minus commode capi possint. Tu non propter ista reliquum despicias corpus; sed potius neque respicias ista, voluptatem ex aliis capiens, et in illorum pulchritudinem ita defixos tenens oculos, ut neque nictent aliorum. Sic et magis servebis Spiritu, et Domino famulaberis velut servus bonus et fidelis⁴³, si Dominicae domus curam habueris: habebis autem curam, si non patieris eam detrimentum pati: detrimentum autem ea patietur, si parum plena fuerit: parum vero plena est, dum nos conservos persequimur: persequimur autem, cum erga illos obdurescimus: obdurescimus vero, cum non indulgemus. Indulgeamus igitur, neve simus duri: si non duri erimus, fratres suscipiemus⁴⁴: suscipientes autem Domini domum replebimus: replentes vero, eam ditio-rem faciemus: ditantes autem, benevolentiam nostram de-

Α πίστεως ὄνομα ἵνα τι κερδάῃ, τεχνώμενος ἐκείνων τὰς μυριάδας τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἐκκλησίας, καὶ στήσῃ τὸν τοῦ κηρύγματος (23) σάλον, διὰ τῆς δοκίμης διαφωνίας ἐπιχειρούμενον. Οὕτω καὶ κυβερνῆται ποιεῖσιν [f. ποιοῦσιν], ἐνδιδόντες τὸν πῶδα, ἵνα τὸ ἱστίον βάπτον ἀποκενώσωσι, καὶ συνδιασωθῇ τῇ νῆϊ τὸ πλήρωμα. Τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀπαιτεῖτο παρὰ τῆς σῆς κυβερνητικῆς, μὴ πάντα ἐντείνειν καὶ μάλιστα ὅπου περιττὸν τὸ πνεῦμα τοῦ τύφου, καὶ τῆς ἐθνικῆς οὐήσεως· ἀλλὰ χαλᾶν ἐπιστημόνως, καὶ ποιεῖσθαι τὸν πλοῦν μετὰ τῆς βραδυτῆτος βιώσιμον, ἢ μετὰ τῆς ταχυτῆτος θανάσιμον· καὶ πλοῦν φυλάττειν διὰ τῆς ὑφέσεως, ἢ διὰ τοῦ ἀπαχωρήτου [f. ἀπαρχ-] τίθεναι ναυάγιον. Κάλιστον μὲν γὰρ εἶναι τὸ σῶμα τῶν πιστῶν, μετὰ τοῦ ἀρτιμελὲς εἶναι, καὶ τῶν τριχῶν εὖ ἔχει καὶ τῶν ὀνύχων, ὥς σῶμα θυγατρὸς βασιλέως, νύμφης Χριστοῦ, τοῦ ὁρατοῦ καλλεῖ παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, καὶ πλήρους, καὶ ἐντελείου [f. -λοῦς], καὶ ἡδέως ἀρμοζομένου τὸν ὅμιον· καλλὸν δὲ καὶ εἰ μὴ ἐνδὸς· μὲν λείποιο μέλους, καὶ μάλιστα ὀφθαλμῶν (οἷς ὁρῶμεν τῆς Τριάδος τὸν ἥλιον, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὰλλα ὧν πρὸς σύστασιν τοῦ Πνεύματος χρῆται· αἱ τρίχες δὲ αὐτῷ καὶ οἱ ὀνύχες, οὐ κατὰ τὴν λοιπὴν κάλλος· ἀλλ' αἱ μὲν, βραχὺ τι μελάντεται, καὶ οὐ κατὰ τὰς τοῦ βασιλέως Δαβὶδ (δὲ ἦν πυρὸς μετὰ καλλοῦ ὀφθαλμῶν), εἰσὺν τὰς τοῦ ἀδελφοῦ τῆς νύμφης τοῦ λευκοῦ καὶ πυροῦ [f. πυρὸς]· οἱ ὀνύχες δὲ ἢ ὑπερέχοντες, ἢ ἐλλείποντες, ὥς ἐντεῦθεν αὐτοῖς τὰ μικρὰ κάρφῃ, ἢ μαθῶλως, ἢ ἀδεξίως περιλαμβάνεσθαι. Οὐχ οὖν εἰ ταῦτα καταφρονήσεις τοῦ λοιποῦ σώματος· ἀλλὰ τοῦναντίον οὐδὲ ὄψαι ταῦτα, τοῖς ἄλλοις ἐντροπῶν καὶ πρὸς τὸ ἐκείνων κάλλος πεπαταλευμένος τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὥς μὴδὲ νεύειν ἑτέρωσε. Οὕτως ἢ μᾶλλον καὶ ζέοις τῷ Πνεύματι, καὶ τῷ Κυρίῳ δουλεύεις δουλεύων ἀγαθῷ καὶ πιστῷ, εἰ τὸ Δεσποτικὸν ὅκνον φαίνῃ κηρόμενος· κήθιο δ' αὖ, μὴ ἀνέχῃ ζήμιουμένου· ζημιούται δὲ, ὅταν ὀλίγον ἔχῃ τὸ πλήρωμα· ἔχει δ' ὀλίγον, ὅτε τοὺς συνώλους διώκομεν· διώκομεν δὲ, ὅτε πρὸς αὐτοὺς σκληρυνόμεθα· σκληρυνόμεθα δὲ, ὅτε μὴ συγκαταβαίνομεν. Συγκαταβόμεν οὖν, μὴ φανώμεν σκληροί· μὴ σκληρυνόμενοι γάρ, προσκληψόμεθα· προσλαμβάνοντες δὲ τὸν τοῦ Κυρίου οἶκον πληρώσομεν· πληροῦντες δὲ, πλουσιώτερον ἐργαζόμεθα· πλουσιζόντες δὲ, τὴν εὐνοίαν δεῖξομεν· ἐκ δὲ τῆς [f. ταύτης] ἀγαθοῦ δοῦλοι μαρτυρησόμεθα, καὶ πιστοί· ἐκ δὲ

⁴⁰ Psal. XLIV, 5. ⁴¹ I Reg. XVII, 42. ⁴² Cant. V, 10. ⁴³ Matth. XXV, 21. ⁴⁴ Rom. XV, 7.

Variae lectiones et notae.

(23) Cod. Bonon. pro κηρύγματος mendose habet κηρύματος. Doctissimus Mingarellus facile vidit legendum esse κηρύγματος, ut habet codex noster: sed neque hanc lectionem sibi satisfacere subdit. Cur ita vero, non pandit. Ipse non video quid eam impetere possit: nam sensus, ut ego quidem verti, recte procedere videtur. Cum enim Hierosolymis millia essent in Judæis, qui credidissent, ut inquit Jacobus ad Paulum (Act. 21, 23) et omnes amula-

tores essent legis, ipsi tumultum ciebant contra praedicationem Pauli, quoniam de illo audierant, quod discessionem doceret a Moyse eorum, qui per gentes erant, Judaeorum. Ad eum tumultum sedandum Jacobus suavit Paulum ut cum votum habentibus perficeretur: quod et Paulus fecit. Ceterum Mingarellus, voce illa abjecta, ita vertit, tumultumque ob dissensionem, quae in speciem erat, excitatum composceret.

τούτου, εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου εἰσαχθὸς μεθ' αὐτοῦ. Ὁρᾷς ποῖ φέρουσα ἡμεῖς ἡ συγκατόχαις; ὤψωσεν;

15. Οὐ τοίνυν, οὔτε περὶ τῶν ἀζύμων, οὔτε περὶ τῶν νηστειῶν ἀντισκληρονησόμεθα τῷ ἀκαμπαί τοῦ ἔθνους φρονήματι. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὁστράκω συγκαλλᾶν ὁστράκον, μὴδὲν εἰδούς ὑγροτέρου παραενθίνοντας. ὅπερ ἐγένετο ἂν ἰσως ἐγκολλον. Οὐδὲ πολλοῦ δεῖ περὶ τῶν ἀπριθιμημένων λοιπῶν, ἀπερ ὁμολογοῦντες καὶ αὐτοὶ τηρεῖν, ἐκτός τῆς πικροφωρίας (ταύτης γὰρ οὐδὲ τὸν νομὸν τοῖς Λατίνοις σώφροσιν ἀνεκτὸν, ὥσπερ οὐδὲ παρ' ἡμῖν τὸ τῆς ληστείας, ἢ πορνείας. καὶ ἐν ὁριώδεσι, καὶ κτηνώδεσι, ταῦτα ἐπιτηδεύουσι), δοκοῦσι πολλοῖς ἀσύγγνωστα σφάλλασθαι. Ἄν μὴ συντίθεσθαι τοῖς λόγοις, ἀνδρός ἐστιν, ὡς οἶμαι, ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἱστορίαις ἐγγυμασθέντος, καὶ μαθόντος, ὡς οὐ πᾶν ἔθος ἀποσχίζειν Ἐκκλησίας ἰσχύει, ἀλλὰ τὸ πρὸς διαφορὰν ἄγον δόγματος. Ἐθὴ δὲ πάντως καὶ ταῦτα τὰ παρὰ τοῖς θαυμαστοῖς κριταῖς σφάλματα. τὰ μὲν, ἐξ εὐλαθείας, ὡς τὸ προσάγειν τοὺς ἀπαθμοὺς τοῖς θεοῖς ἐδάφει (μὴ γὰρ δὴ παραδεξόμεθα (24) τὴν σατανικὴν ἐκείνην συκοφαντίαν, ὡς ἄρα Λατίνοις οὐ παραδεκτὴ ἡ τῶν εἰκόνων προσκύνησις). τὰ δὲ ἐξ οικονομίας οἰκοδομοῦσης ἀσθένειαν, τάχα μὲν καὶ ψυχῆς, πάντως δὲ τὴν σωματικὴν, ὡς τὸ τοὺς πρῶτους ἐν ταῖς νόσοις μεταλαμβάνειν κρεῶν, καὶ τοῦτο κεκολασμένως καὶ τῷ ὄντι πνευματικῶς. Εἰ δὲ τινες αὐτὸν χυδαῖουσιν ταῖς ἀδιαφορίαις, ἕτερος οὗτος λόγος (25), οὐ πρὸς τοὺς πρῶτους τοῦτο κατὰ λόγον οἰκονομήσαντας, καὶ ἄλλα κατ' ἄλλους τινὰς λόγους ἐμπαγένας (26) ταῖς Δουτικαῖς Ἐκκλησίαις. ὧν οὐδὲν διασπᾶν ἡμεῖς δύναται, οὐκ ἦν γε τοὺς κρίνοντας ἔχῃ, τὴν ψῆφον φέροντας (27) πατρικοῖς νόμοις ἀκολουθοῦν.

16. Καὶ εἰ γε μὴ μακρὸς μοι ὁ λόγος ἐμελλεν ἔσεσθαι, καὶ ἱστορίας ἔγγυς, ἔδειξα ἂν σοι μυρία ἐπὶ μυρία ἔθνη τοῖς παλαιῶσι Πατράσι παραχωρηθέντα πρὸς τὴν τῶν ἀδελφικῶν ψυχῶν περιποίησιν. Ἡδὲσαν γὰρ ἐκεῖνοι. μὴ ἑαυτοῖς ἀρῆσκειν, ἀλλ' ἕκαστος τῷ πλησίον εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν. Ἀλλὰ νῦν (φεῦ τοῦ ὀδερικοῦ ἡμῶν ὄγκου), καὶ τίς ἐστὶ μου πλησίον; λέγομεν, καὶ μυρίου καταβάλλομεν ἰσταμένους, ἵνα τὸ οἰκεῖον στήσῃμεν (28) θέλημα (ὁ οὐχ ὅπως ἰστασθαι, ἀλλὰ καὶ καταχωνύεσθαι δεῖον). καὶ πάντα μεταστοιχειούμεν καὶ μετατάττομεν, ἵνα τὸ ἀνοῦσιον οὐσιώσωμεν, καὶ μορφώσωμεν τὸ ἀμόρφωτον. καὶ τὸ ῥῆμα προέσθαι φθάσωμεν, καὶ εἰ τῶν γελοίων φαίνοιο γελοιότερον, Θεοῦ φωνὴν ἀποδείξαι τοῦτο σπουδάζομεν, ἀξίαν ἀκοῆς Μωσέως τυχὸν καὶ Ἀαρὼν (ταπεινὸν γὰρ

A monstrabimus: ex hac servi boni et fideles declarabimur: et hinc in gaudium Domini introduce-mur. Vides, quousque indulgentia nos sublimaverit?

525 15. Non igitur neque propter azyma, neque propter jejunia durius nos habebimus erga inflexibile gentis hujus genium. Hoc enim esset testam testæ copulare velle, nulla adhibita molliore materia quæ agglutinandi fortasse vim habuisset. Multo vero minus propter reliqua supra enumerata, quæ se ipsi fatentes servare (excepto suffocato-rum esu; hujus enim ne nomen quidem bene mora-tis Latinis ferendum videtur, sicut neque apud nos furti, aut fornicationis: quanquam hæc etiam ho-mines quidam ferini ac brutales exerceant) multis irremissibiliter peccare videntur: quorum non astipu-lari sententiæ hominis, ut puto, est in ecclesiastica historia exercitati, quique exinde didicist, non om-nem diversam consuetudinem ad Ecclesias scinden-das validam esse; sed tantum quæ diversum dogma inducit. Porro meræ consuetudines sunt etiam ista, quæ apud præclaros istos judices sunt errores. Quædam enim ex pietate, ut sacra pavimenta deo-sculari (neque enim satanicæ illi assentientur calumnix, quasi Latinis sacrarum imaginum vene-ratio non probetur): alia vero ex provida dispo-sitione ob imbecillitatem, fortasse quidem animæ, certe autem corporis; ut quod ascetæ seu monachi ægrotantes vescantur carnibus, parce tamen, et vere religiose. Si vero id aliqui laxant ad vulgarem usum, alia res hæc est, quæ minime spectat ad priores illos, qui secundum rationem ista dispo-suerunt, sicut et alia ob alias rationes, quæ in Occidentalibus vigent Ecclesiis, et quorum nihil nos ab invicem divellere jure potest: neque sane divellent unquam, si judices habeant: qui patrui legibus consentaneum calculum ferant.

16. Et quidem, si sermo meus longior, ac peno historix similis evasurus non esset, ostendere uti-que possem, innumeras consuetudines a priscis Patribus ad fraternarum animarum acquisitionem toleratas. Noverant enim illi non sibi met ipsis pla-cere, sed unusquisque proximo suo in bonum ad edificationem. At nunc (o hydropicum nostrum tumorem!) Et quis est meus proximus? dicimus: et innumeros stantes dejicimus, ut nostram statuamus voluntatem (quam nullo modo stare, sed obrui, dignum est) et omnia transformamus et transmutamus, ut non existenti esse tribuamus, et forma donemus, quod informe est: et si quidem vel verbum a nobis proferatur, utut omnium perri-diculum, vocem Dei esse contendimus, dignam quam Moses et Aaron attente audiant (parum enim

11 Rom. xv, 1, 2. 12 Luc. x, 29.

Variae lectiones et notæ.

(24) Sic etiam Chomatenus; at cod. Bonon. habet. παραδεξόμεθα.

(25) Chomatenus hic addit πρὸς τοῦτους.

(26) Chomatenus, ἐμπαγένας: quod mihi magis

placet.

(27) Chomatenus ἐκφέροντας.

(28) Chomatenus συστήσωμεν.

ad dignitatem esset dicere, *Ithamar, et Eleazar*; et minus adhuc, si dicerem: *Gregales Israelitæ*, etsi triduo ante **526** *sanctificati*. Et non animadvertimus, nos dupliciter peccare, cum ob ea quæ initio male dicimus; tum ob ea quæ postea prima propugnando superaddimus. *Perfectus enim ille quidem est, qui non offendit in verbo* ⁴⁷, ut quidam dixit: sed laudandus etiam, qui postquam peccavit, peccatum deprehendit, cognoscit, ac ut horridum aspectu detestatur, tanquam scilicet monstrum quod in nocte partum, sed de die visum, horrore est, et procul abjicitur. Cur vero non imitatur Domini humilitatem, qui *non sibi ipsi placuit* ⁴⁸, sed nobis hominibus, et ut inutilis alligatus est, ut nos sibi, et nobis mutuo colligaret in *vinculo pacis*; et sanguinem profudit, ut *filios Dei dispersos congregaret in unum, et unum fieret ovile* ⁴⁹, ex omnibus ovibus eidem subjectis Pastori, et fugientibus plus quam lupos, carentiam gubernationis, quæ non minus quam illi, dilacerare valet; imo ipsa illis ad gregis dilacerationem vires validiores subministrat?

ἡ ἀνά τοῦ Θεοῦ τα ἐπισκοποῦμενα συναγῆ
[f. συναγῆ] εἰς ἓν, καὶ πάλιν τα εἰς ἓν προβά-
των ἀπάντων γένηται ὅφ' ἑνὶ ταπεινῶν ποιμένι,
καὶ διαφευγόντων πρὸ τῶν λύκων τὴν ἀναπιστάσαν,
οὐδὲν ἤτιον ἔκείνων σπαράττουσαν, μᾶλλον δὲ κά-
τεινους αὐτὴν πρὸς τὸν εἰς τὴν πόλιν σπαράγμην
ἀνισχύουσαν :

17. Quid Phariseos deplorabiles effecit? Nonne ambitio et praelationis amor, et *velle, ab hominibus vocari Rabbi*?? Nonne hoc ipsum etiam deicidas infelices illos reddidit? Quis sit *fumus furoris Domini*²¹, scire desidero: et Isaïas mihi respondet, esse illud: *Noli me tangere: a superbis iis prolatum quibus Deus resistit*²². Ostendam vero ego tibi Phariseum aliquem imitatione dignum, nempe Gamalieleem, qui nihil pharisaicum contra apostolos protulit, sed e contra pium pro ipsis, ac religiosum consilium dedit. Nos vero, qui *justitia supra Phariseos abundare* ita necessario debemus, ut non aliter possimus *intrare in regnum caelorum*²³, ad quod ab eo, qui nos *justificavit*, vocati sumus et destinati; plus quam Pharisei superbe sapimus, ut haud scio, an ab Ecclesiae fratres nostros, vel nosmetipsos a regno caelorum excludamus. Non vides, ut Paulus Evangelii sui iudicem Petrum selegerit? Non vides Petrum a Paulo reprehensum, et reprehensiones aequo animo tolerantem? Tu vero si ad tonitru vocis tuæ non omnes trementes ac venerabundos videris, et ad verbi tui fulgur pronos curruentes (quemadmodum sacer textus testatur, in Thabore accidisse apostolis ad fulgorem manifestatæ deitatis), tunc sane, tunc Simones et Marceïones a te e tumba refodiuntur et demonstrantur, quos recte tempus, defoderat et contexterat: et cœnum movetur Gnosticorum, et Sabellii resinguntur præstigiæ, et Arii rabies, et tenebrosus Photinus, et reliqua turba filiorum perditionis (ne omnes recensendo vel ipsis eorum nominibus inficiam orationem meam), et hos fratri tuo, o cæciatissime! et quidem eum eidem, tametsi inter se dissentientes et contrarios, velut longos quosdam funiculos, 527

17. Τί τοὺς Φαρισαίους ἐποίησε ταλαινέεσθαι ; Οὐ τὸ φιλόσοφον, καὶ φιλόπρωτον, καὶ τὴ θέλειν καλεῖσθαι ὅππῃ τῶν ἀνθρώπων ῥοβί ; Οὐ τὸ αὐτὸ τῷτα Θεοκτόνον τοὺς ἀβήλους ἐργάσατο ; Τίς δὲ καπνὶς τοῦ θυμοῦ τοῦ Κυρίου, ζητῶ μαθεῖν καὶ ἥτοια μα αποκρίνεται, ὅτι οὐ, Μὴ μου ἴατο, παρὰ τῶν ὑπερηφάνων λεγόμενον, οἷς δὲ Κύριος ἀντετάσσεται. Δεῖξαι σοι καὶ Φαρισαῖον ἄξιον ἤλκωτον τὸν Γαμαλιήλ, οὐδὲν Φαρισαῖον κατὰ τῶν ἀποστόλων εἰσαγγεσάμενον, πᾶν μὲν οὖν τούναντιον θεοσεβῆς ὅππῃ ἐκείνων καὶ εὐλαβὴς συμπευλοῖσάντα. Ἡμεῖς δὲ, οἱ ἐπὶ δικαιοσύνῃ περικοσμεῖσθαι ὑπὲρ τοῦς Φαρισαίους ἀναγκαίως ὀφειλόντες, ὥς οὐκ ἄλλως ἐν [ἐνὸν vel ἐν] τῆς βασιλείας τυχεῖν, εἰς ἣν ὑπὸ τοῦ δικαιώσαντος ἐκλήθημεν καὶ ἐτάθημεν, ὑπὲρ τοὺς Φαρισαίους φρονούμεν, οὐκ οἶδα, πότερον, ἵνα εἴης Ἐκκλησία; τοὺς ἀδελφούς, ἡ αὐτοὺς τῆς βασιλείας ἐκκλησιώμεν. Οὐχ ὁρᾷς Παῦλον τοῦ κατ' αὐτόν. Εὐαγγελίον κριτὰς τοὺς περὶ Πέτρον αἰρούμενον ; οὐχ ὁρᾷς Πέτρον ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενον, καὶ τοὺς ἐλέγχους ἐν πρώτῃ φέροντας ; Αὐτοὺς δὲ εἰ μὴ πρὸς τὴν βροντὴν τοῦ σοῦ λόγου πάντας ὁρᾷς ὑποπτεήσοντας, καὶ πρὸς τὴν ἀσραπὴν πρηγνέει πύπτοντας (ὅπερ ὁ λόγος ἐν Θαδῶρ ἐσάγει παλίντας τοὺς μαθητὰς πρὸς τὴν λάμψιν τῆς παραδειγχαίσης Θεότητος), τότε ἔη, τότε Σίμωνες καὶ Μαρκιῶνες ἀνορύττονται σοι καὶ ἀναδείκνυνται ; (οὐς καλῶς ποῖων ὁ χρόνος κατέρυξε καὶ κατέρυψε), καὶ ὁ βόρβορος ἀνακινεῖται τῶν Γνωστικῶν, καὶ ἡ τοῦ Σαβελιανοῦ ἀναπλάττεται τε ρατεία, καὶ ἡ τοῦ Ἀρείου λύσσα, καὶ ὁ σκησιώδης Φωτεινός, καὶ ὁ ἄλλος ὁρμαθὸς τῶν τῆς ἀπωλείας οἰῶν (ἵνα μὴ πάντας ἀπαριθμούμενος, μολῶναι τὴν λόγον καὶ τὴν δόξαν, ὁνόμασι), καὶ περιάπτει τοούτος τῷ ἀδελφῷ (ὃ τῆς τυφλότητος !), τῷ αὐτῷ τοῦς πρὸς ἀλλήλους διαφωνήσοντας, ὅσπερ τὰ σκονιὰ μακρὰ,

⁴⁷ Jac. iii, 2. ⁴⁸ Joan. xi, 52. ⁴⁹ Joan. x, 16.
^{v, 5.} ⁵⁰ Matth. v, 20.

⁸⁰ Matth. xxiii, 7. ⁸¹ Isa. lxxv, 5. ⁸² I Petr.

ἐν ἐπιλαβάνῃ ἀποδιδράσκοντος, καὶ μὴ μόνος αὐ-
τὸς, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἔχης συνεπιλαβανομένους, οὓς
προσκαλεῖ τῇ τῆς φιλευσεβίας προσήματι, πολλὰ-
κις οὐδὲ εἰδότες τῆς ἡ εὐσεβείας, πλὴν ἀλλ' ὄνομα
λαβεῖν ἐρώντας ἐκ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ κατακρίσεως.
Βαβαὶ τῶν τοῦ Πονηροῦ τεχνασμάτων! θεοποιούν-
τος καὶ νῦν τὰ εἰδῶλα, καὶ τὴν κακίαν ἀρετὴν ἐπι-
γράφοντος, καὶ ποιούντος προσκυνεῖσθαι καὶ σέβασθαι.

ἦ! Ἀλλὰ μὴ οὕτω, δοῦλοι Χριστοῦ καὶ φίλοι καὶ
ἀδελφοί, μὴ οὕτως ἡμᾶς αὐτοὺς ἀλλοτριώμεν Θεοῦ,
τοῦ πάντας διὰ τῆς χρηστότητος ἔλκοντος, αὐτοὶ διὰ
τὴν ὑπερφάνειαν πάντας σχεδὸν ἀπωθούμενοι·
μὴδὲ τοὺς θρόνους ποιῶμεν κακίας Ἰδρυσιν· μὴδὲ
τὸ τῆς ἀξίας ὕψος, πύργον κευφότητος (τοῦτο γὰρ
ἐμοὶ ἢ διὰ φιλοδοξίαν καὶ οἰήσιν ἐνστασις)· ἀλλ'
δὴ ὅπως ἂν ὦμεν ἢ ἰσχυροί, τοὺς ἀδυνατοὺς βασιλεύ-
σωμεν, ἢ ἱατροὶ τοὺς συντετριμμένους ἰώμεθα. Ἄν
δὲ καὶ αὐτοὶ ἐπιτρίβωμεν, ζεῖδομαι μὲν εἰπεῖν, ἐρῶ
δ' ὁμῶς, ὥς ληστῶν τοῦτο ἔργον, οὐκ ἱατρῶν. Ταῦτά
σοι καὶ πρὸς τοὺς κατοιομένους καὶ καταφρονητάς·
οἱ οὐδὲν οὐ μὴ περανοῦσι, λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον. Σὺ δὲ μοι παραλαβὼν, ὁ τραπέζιτης, τὸ τά-
λαντον, καὶ τὸν τόκον ὥς ἀποδώσεις ἐν καιρῷ
φρόντιζε· ὁ δὲ ἐστὶ, κατ' ἐμὲ χριτὴν, τὸ καὶ αὐτὸν
σὲ προσεξευρίσκειν ὅσα τῷ φιλοπόνῳ τὸ Πνεῦμα
δίδωσιν. Οὐ τῇ χάριτι δυναμούμενοι, αὐτοὶ τε καθα-
ρῶς καὶ ἀκίβδηλως αὐτὰ καὶ κατὰ τοὺς Πατρικοὺς
ὅρους ἀνακηρύττομεν, καὶ τοὺς ἄλλους ταῦτ' δι-
δάσκουμεν ἐν Θεῷ Πατρὶ τῷ διδάσκοντι ἄνθρωπον
γνώσιν, καὶ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρῷ ἡμῶν· ᾧ δόξα
εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A solus, sed ut alios etiam habeas, qui tecum appre-
hendant, quos sub specie pietatis advocas, tametsi
plerumque neque ii sciant, quid sit pietas: at nomen
amant sibi comparare ex fratris condemnatione. Vah
maligni spiritus artificia! qui et nunc deificat
idola, et malitiam appellat virtutem, seque adorari
facit et coli.

18. Verum non sic, servi Christi, amici et fra-
tres, non sic nosmetipsos abalienemus a Deo, qui
omnes benignitate sua ad se trahit, dum nos per
superbiam omnes fere repellimus: neque thronos
faciamus iniquitatis sedem, neve dignitatis altitu-
dinem turrim vanitatis (hoc enim mihi videntur esse
lites ob amorem gloriæ et existimationem sui), sed
si sumus fortes, debiles portemus; et si medici,
contritos sanemus. Quod si etiam nos ipsi insuper
conteramus, vereor quidem dicere, dicam tamen:
Res hæc latronum est, non medicorum. Et hæc
dicta sint etiam ad arrogantes et contemptores, qui
nihil omnino proficiunt²⁵, inquit Spiritus sanctus.
Tu vero trapezita, qui accepisti talentum, cura, ut
et usuram reddas in tempore suo: quæ est, me ju-
dice, in eo sita, quod etiam tu superaddas, quæ
homini solerti et laborioso Spiritus tribuit, cuius
gratia confortati ipsimet purè et sincere ipsum
juxta Patrum definitiones prædicemus, et alios
hoc idem doceamus, in Deo Patre, qui docet homi-
nem scientiam²⁶, et Jesu Christo Domino nostro,
cui gloria in sæcula. Amen.

²⁵ Psal. LXXXVIII, 25. ²⁶ Psal. XXXIX, 10.

THEOPHYLACTI INSTITUTIO REGIA.

INDEX CAPITUM OPERIS.

PARS PRIOR.—PANEGYRICA.

528 Cap. I. Dignitas et pretium operis.

Cap. II. De officio magistri principis.

Cap. III. Constantinus a patria felix.

Cap. IV. Dotes eximie corporis in Constantino.

Cap. V. Ingenium ejusdem et memoria.

Cap. VI. De aro ac patre Constantini.

Cap. VII. Nobilitas et religio matris Constantini.

Cap. VIII. Matris Constantini misericordia.

Cap. IX. Ejusdem liberalitas non ambitiosa.

Cap. X. Digressio in quosdam ambitiose munificos.

Cap. XI. Largitiones Mariæ Augustæ.

Cap. XII. Ejusdem studium et eruditio.

Cap. XIII. Cura ejus laudabilis instituendi filii.

PARS ALTERA. — PARÆNETICA.

- Cap. I. Princeps qui acceptis a Deo bonis non ad bonum utitur, miser est.
- Cap. II. Regia dignitas regios virtutes non habenti, dedecori est.
- Cap. III. Virtutibus non vestitu commendari regem.
- Cap. IV. Voluptas regi vincenda.
- Cap. V. Labores regi honesti et utiles.
- Cap. VI. De tribus bonis totidemque malis regiminis formis.
- Cap. VII. Primus tyrannidis character : violenta invasio.
- Cap. VIII. Secundus tyrannidis character : crudelis et contumeliosa grassatio in subditorum bona et corpora.
- Cap. IX. Miseria populi tyrannide oppressi.
- Cap. X. Tyranni timores anxii et perpetuum tormentum.
- Cap. XI. Justis regis ingressus pacatus et lætus subditis.
- Cap. XII. Quam necessaria, quamque utilis sit principi religio excellens.
- Cap. XIII. Instrumentum necessarium regni bene gerendi amici fideles.
- Cap. XIV. Amici maximum bonorum principum bonum, quo alii carent.
- Cap. XV. Veri amici erga principem officia.
- Cap. XVI. Adulatorum pernicies principi cavenenda.
- Cap. XVII. Amicorum monitis docilem et patientem esse oportere principem.
- Cap. XVIII. Quomodo probandi principi amici.
- Cap. XIX. Favoris regum perspecti mira vis est ad studia subditorum provocanda.
- Cap. XX. Quam indignum et noxium sit sceleratos apud principem gratiosos esse.
- Cap. XXI. Reipublicæ, uti navis, gubernatorem assidue laborare oportere.
- Cap. XXII. Ut curare atque administrare rem bellicam princeps debeat.
- Cap. XXIII. Exercitationes militares in pace frequentandæ, honorandique veterani.
- Cap. XXIV. Exercitatio corporis salubris principi.
- Cap. XXV. Mimis et scurris dare operam regem non decere ; sed doctos et prudentes viros secum habere.
- Cap. XXVI. De clementia principi necessaria.
- Cap. XXVII. Quatenus regi gladio et suppliciis utendum.
- Cap. XXVIII. Præeminere subjectis virtute ac sapientia regem debere.
- Cap. XXIX. Hujus operis clausula et promissio alterius.
- Cap. XXX. Promittitur Constantino divinus favor, si et huic parænesi et matris præceptis obtemperet.

INDEX CAPITUM OPERIS.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ.

S. P. N. THEOPHYLACTI

BULGARÆ ARCHIEPISCOPI

INSTITUTIO REGIA

AD PORPHYROGENITUM CONSTANTINUM*.

ΠΡΩΤΟΝ ΜΕΡΟΣ, ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΝ.

PARS PRIOR, PANEGYRICA.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Ἀξία καὶ τιμὴ τοῦ συντάγματος.

Διῶρόν τοι καὶ ἐγὼ, βασιλεῦ φίλε, τοῦτο διδωμι δῶρον ἔμοι διδόναι καὶ σοὶ λαμβάνειν ἱλαρῶς οἰκείω-
τατον. Καὶ τάχα κρείττον τῶν ἄλλων, ἃ δαπάνη τε
χρόνου καὶ φθόγου, καὶ λησταῖς εὐπορία, καὶ κλέ-
πταις ἄρπαγμα. Οἱ μὲν γάρ σου τοῦ κράτους ὑπῆκοοι
δαυμοφοροῦσιν ἐτήσια, οἱ μὲν χρυσίον, οἱ δὲ ἀργύ-
ριον, οἱ δὲ ὅσα ἄλλα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει,
καθὰ φησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Λόγος δὲ, χρυσοῦ τιμ-
αλφεστερος, ἀργύρου λαμπρότερος, πάντων ἀπλῶς
μυνημιώτερος. Κάκεινοι μὲν ὑποτελοῦσι καὶ ἄκοντες,
τῆς ἡμετέρας κατακρίσεως τὸ βαρύντατον· σοφία δὲ,
ἀνετόν τι χρῆμα, καὶ τῷ ὄντι ἀδέσποτον, αὐθαιρέτως
μὲν οἰκείον φέρουσα φιλοπρόνημα, εὐεργετοῦσα δὲ
τούς, ὅτινες τὰ δῶρα προσδέχονται.

venit et auro pretiosiores et splendidiorem argento, et possessione omnino quavis stabiliorem haberi oportere. Atque 530 illi qui hæc exhibent, pro nostra subditorum contumaci erga principes et plurimum vituperabili tenacitate, imaligne inviteque suppeditant. At sapientia pro suo libero et liberali nulliusque patiente servilis necessitatis ingenio, quicquid ex se gignit ac confert benefica profusio-
ne citra vim ullam excipientibus largitur.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ τοῦ καθήκοντος τοῦ βασιλικοῦ διδασκάλου.

Κάγω τοίνυν ὁ σὸς διδάσκαλος (πτεροῦμαι γὰρ τῷ
ὀνόματι καὶ δεκάπτερος γίνομαι, βασιλέως καθηγη-
τῆς προσκαλούμενος), καὶ ἐδελοντῆς ἄγω σοὶ τοῦ
λόγου τὸ δῶρον τήμερον, καὶ σοὶ εὐάγγελο, γίνομαι
(μὴ ἀπιστήσης φωνῇ διδασκάλου), ὡς εὐδαμονίας
ποταμοὶ σοὶ βυθίσονται, εἴπερ ἐπὶ σὴν καρδίαν, ὡς

* Vide Præfationem, superioris tomi col. 463.

A

CAPUT PRIMUM.

529 Dignitas et pretium operis.

Donum tibi ego quoque, princeps charissime, hoc
affero : donum accommodatione ad res rationesque
tuas aptissima dignissimum, quod et ego dem hila-
ris, et tu serenus accipias. Quippe haud paulo
præstantius, quam illa cætera temporis aut invidiæ
dente absumenda, et plerumque vel profutura
furibus vel armatæ audacia cupiditatis latronum
optimæ rapinæ gaudium latura. Et istorum quidem
tibi copia redundat ex collatione legitima eorum qui
tuo imperio subjecti annum majestati tuæ tributum
pendunt, aurum quidam afferentes, alii argentum,
sive alia ejus generis sui usu in corruptionem
abeuntia, ut divinus Apostolus loquitur. Cæterum
doctrinam utilem sermonemque sapientem satis con-

B

CAPUT II.

De officio magistri principis.

Hujus ego ex peculio hoc tibi utilis allocutionis
munusculum irrequisitus hodie ac voluntarius ecce
affero magister tuus. Quo nomine non dissimulo
gloriarī me, efferrique ac crescere, tolerabili, opi-
nor, certe non de nihilo concepta superbia, quod
præceptor ac moderator principis appeller. Cujus

quidem tibi officii auctoritate ac fide polliceor jam hinc ac denuntio, quod credere tanquam a magistro traditum debeas, flumina felicitatis in tuam vitam plenius aiveis confluxura, si verba mea in cor tuum ut pluvia descenderint : quemadmodum fieri est consequens, ex quo voluntaria oris mei beneplacita te habere declarasti. Non enim imperatorem te meum adulatione ambiam, aut mulcebo aures tuas verbis fallacibus et artem sophisticam præferentibus ; nec fides meas ad Lydium mollem illum ac muliebriter blandum aptabo modum : verum ad contentiorem alterum et virilem Doriū. Sane enimvero susceptæ vitæ, professionique ipse mæx atque ordini facerem injuriam ; non minus quam naturæ indolique tuæ. Quæ profecto vim habet ac materiam bonis generosisque gignendis fructibus idoneam, modo regis institutionis congruum in eam jaciatur semen.

CAPUT III.

Constantinus a patria felix.

Quid enim non tibi ad vitæ optimæ, cumque omni laude conjunctæ susceptionem velificatur ? Cui primum quidem patria contigit urbs regnatricis, omnium maxima pulcherrimaque urbium ; cujus in cælo atque temperie ne Momus quidem invenerit quod reprehendat, aut requirat quidquam : adeo cum ad utilitates, tum ad voluptates, aeris ac tempestatum exacte dimensa natura ratioque est. Non hic indomitis velut rebellans insultibus exsurgit hiems, non præscriptos transiliens terminos, illa in Scythiæ montibus ac sylvis usitata sibi ferocia grassatur in nos quoque, usque ad congelandum in venis animantium sanguinem, et fluvios glacialium compedum injectione sistendos. Non æstas immodicis ardoribus vires exhaurit vigoremque solvit corporum, neque horum ad statum roburque labefactandum rabiosam et vi malefica formidabilem concitat caniculam. Verum hiems quidem tantum afflat frigidioris auræ quantum opus modo est ad colligendos in nobis diffuentes spiritus, ipsamque **531** clementiorum sese per tepores relaxantem connexionem renodandam, ne, penitus soluta, dissipetur. Æstas autem in eum duntaxat modum atque usum effervescit, ut superfluitatibus excoquendis diffandisque corporum, salubri ea vitalique vapore consueat. Porro tempestates reliquæ harum lineamenta, velut sororum, referunt, pari temperamenti proportionem conformate. Enimvero autumnum mihi vide, fructusque illos feliciū plantarum, quibus ad delicias fruimur beatæ inquilini civitatis, ut magnitudine præcellenti eam exhibent speciem, quæ ad eos citra gustus suavitatem merito commendandos valere possit. Rursum tam delicati saliva saporis palatum imbuunt libantium, ut si moles et species deesse, abunde is defectus dole succi mitissimi compensaretur. Nunc cunctis una confluentibus laudibus, et eos qui alibi magni nascuntur, exquisita saporis dulcedine superant, et si qui pares, mole certe ac magnitudine præcellant. Quod si qui utroque isto a capite laudentur, ii tamen inferiores nostris eo sint nomine, quod hos

CAPUT IV.

Dotes eximie corporis in Constantino.

Hæc tibi corpus efformavit ad omnem usum habile, ac quasi volucre : vividisque micanti motibus animæ ministrum subdidit nullo molis impedimento tardaturum velocitatem illam vigoris ignei. Nempe non id tibi grave, non lentum, aut ægre mobile, multisque vix excitandum stimulis ; non

A ὁστος, καταβαίνη τὰ ἐπὶ ῥήματα. "Οθεν τὰ ἐκούσια τοῦ στόματός μου εὐδόκησας. Οὐ γὰρ κολακεύου τὸν ἐμὸν αὐτοκράτορα, οὐδὲ θρύψω σου τὰ ὡτα λόγοις ἀπατηλοῖς, καὶ τὸν σοφιστὴν ἐπιπαίνουσιν· οὐδὲ τὸν Λύδιον ἀρμόσσομαι νόμον, ἀλλὰ τὸν σύντον τε καὶ Δωρίον. Λίαν γὰρ ἂν ἀδικοίην καὶ τὴν τοῦ λαχόντος με βίου προαίρεσιν, καὶ τὴν σὴν φύσιν· ἢ πάντως ἀγαθοὺς καρποὺς καὶ οὐκ ἀγενεῖς δοῦναι δύναται, μόνον εἰ σπέρμα βασιλικὸν ὑποδέχοιτο.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Κωνσταντῖνος ἐκ τῆς πατρίδος εὐμοῖρος.

Τί γὰρ οὐ σοι συντρέχει πρὸς τὸ βίον ἐλίσθαι τὸ [/. τὸν] δεξιότατον ; ὃ γὰρ καὶ πατρίς βασιλισσα καὶ μεγαλόπολις καὶ καλλιόποις, ἥπερ οὐδ' ἂν ὁ Μῶμος αὐτὸς ἐγκαλέσειε τὸ μὴ οὐ πρὸς τὰς ὥρας κεκρῆσθαι, καὶ τρυφῇ ἀέρων εὐμοῖρι καὶ συμμετρῇ. Οὐτε γὰρ χειμῶν ἐνταῦθα νωτερίζει, καὶ τοὺς ὄρους ἐκβαίνων Ἐκδοτικώτερον ἡμῖν ἐπιτίθεται, ὥς τὸ αἶμα τοῖς ὥροις πηγνύναι, καὶ τοῖς ποταμοῖς ἐπιβάλλειν δεσμὰ κρυστάλλινα· οὐδὲ θέρος ἐκλύον καὶ πᾶσαν καταβάλλον τὴν δύναμιν, ὥς καὶ τὸν κύνα φοβεῖται ἐπεγείρειν τοῖς σώμασι κατὰ τῆς τούτων εὐσταθείας ἀγραινόμενον. Ἀλλὰ χειμῶν μὲν οἷος τὴν ἡμετέραν συγκροτεῖν δύναμιν, καὶ συνάγειν τὴν τῶν στοιχείων παράσταξιν, οὐκ ἔδωκεν αὐτὴν πᾶμπαν διαφορεῖσθαι καὶ σκιδνασθαι· θέρος δὲ, οἷον θάλλειν διδόναι τοῖς σώμασι καὶ περιτωμάτων διάπνοϊαν· αἱ δὲ λοιπαὶ τῶν ὥρων, πρὸς τὴν τῶν ἀδελφῶν ἰδέαν ἀναλόγως μορφοῦνται. Οὐχ ὁρᾷς γάρ τι [/. τοι] καὶ τοὺς τῶν δένδρων καρποὺς, οἷς ἐντρυφώμεν οἱ τῆς εὐδαίμονος οἰκήτορες πόλεως ; Οὕτω μὲν γὰρ μεγέθους ἰκανῶς ἔχουσιν, ὥς μηδένα λόγον εἶναι τοῖς ὁρώσι περὶ τῆς κατὰ γεῦσιν ἡδύτητος· οὕτω δὲ τὴν γεῦσιν ἡδύνουσιν, ὥς ἐν τούτῳ τῷ μέρει τὸ μέγεθος ἀποκρύπτεσθαι. Καὶ γὰρ οὖν τοὺς μὲν ἀλλαχοῦ μεγάλους τῇ ἡδονῇ ὑπερβάλλουσι· τοὺς δ' ἡδονῇ προδύχοντας, τῷ μέγεθος προορᾷναι ἐξαΐσειν· τοὺς δ' ἄμφω ταῦτα ἐπαινέτους, τῷ βασιλεῖος εἶναι γεννήματα.

C ὡς οὐκ ἐπαινεῖται τὸν ἐμὸν αὐτοκράτορα, οὐδὲ θρύψω σου τὰ ὡτα λόγοις ἀπατηλοῖς, καὶ τὸν σοφιστὴν ἐπιπαίνουσιν· οὐδὲ τὸν Λύδιον ἀρμόσσομαι νόμον, ἀλλὰ τὸν σύντον τε καὶ Δωρίον. Λίαν γὰρ ἂν ἀδικοίην καὶ τὴν τοῦ λαχόντος με βίου προαίρεσιν, καὶ τὴν σὴν φύσιν· ἢ πάντως ἀγαθοὺς καρποὺς καὶ οὐκ ἀγενεῖς δοῦναι δύναται, μόνον εἰ σπέρμα βασιλικὸν ὑποδέχοιτο.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Δωρεὰ τοῦ σώματος ἐν Κωνσταντίνῳ ἐξαιρεταί.

Δύτη σου καὶ τὸ σῶμα πτερώσασα πρὸς πᾶν ὅτιον ἐπλάσεν ἐπιτήδειον, καὶ ταῖς ψυχικαῖς ἐνεργείαις ὑπέθηκε διάκονον ἀνεμπόδιστον. Οὕτε γὰρ βαρὺ σοι τοῦτο, καὶ νοηλεές, καὶ δυσκίνητον, καὶ πολλῶν κέντρων δεόμενον· οὐτ' αὖ πάλιν εὐκίνητότερον τοῦ προσήκοντος, ὥστε καὶ ἔστιν ἀκράνεια.

ἀλλ' ἀμφοτέρων τὴν ἀμετρίαν διαφυγόν, τοὺς ὁροὺς ἂν μεσότητος ἐγκαθίδρυσται. Ἐνθα μὲν γὰρ ἵππον ἀναδῆναι δεῖ, καὶ πυκνοὺς δρόμοις αὐτὸν ἐγγυμνάσασθαι, καὶ τὸ δόρυ εἴδε καὶ εἴδε παραγαγεῖν δεξιάς, ταῖς στροφαῖς, καὶ πολεμικαῖς ταῖς ὀρχήσασιν, ἐνταῦθ' αὖ σοὶ τὸ σῶμα κουφότατον. ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ ἐν κύνηγεσιν τῶν ἄλλων προεξικπασσάσθαι, καὶ προφθάσαι τοὺς ἀνδρας, καὶ καταβαλεῖν θηρίον, ὃ καὶ νεκρὸν ἰδεῖν τὴν σὴν ἄλλος ἀγων ἡλικίαν οὐκ ἂν ὑπέμεινε. τὸ τε τοξεύειν ἀπ' ἵππου πεπομένου τοὺς δρόμοις, καὶ τοξεύειν ἐπίσκοπα. ταῦτα δὴ πάντα τῆς εὐκινήσιας γνωρίσματα. Αἰθεῖ, δὲ τὸ κόσμιον τοῦ βαδίσματος, καὶ τὸ τετυγμένον τοῦ φύξιματος, καὶ τὸ ἔννοον ἀπλῶς ἐν πᾶσι καὶ ὅσον φιλόσοφον, καὶ τὸ μὴ περιέσθαι κατὰ τοὺς νυμφολήπτους καὶ ἀλόγιστα περιστρέφασθαι, ὅλοι τὴν τῶν στοιχείων σοὶ χρᾶσιν, ὅλ' ἂν τινι ζυγῷ διατεθεῖσαν ὅπ' τοῦ Κρείττονος.

agilitatis documenta maximæ! Quibus si adjungatur sedatae vocis, circumspectissima in omnibus et philosophicam haud dubie gravitatem præferens agendi ratio, sine ulla circumactione præcipiti, et vel prima eruptione impetus minus sani, profecto corporis, et libratissimè exactissime momentis attemperatam peculiari velut quadam attentione summi

idem rursus ultra decori rationem usque modum petulcum et salutans, effrenique levitate instabile contigit; sed quod extremi utriusque infamia vitata, meditullium virtuti sacrum quadam maturæ strenuitatis moderatione insidens obtinet. Ergo ubi insilire in equum et decurrere ludicrum, anhela contentione perplexis flexibus; ubi torquere eudem, ac rude batuere; ubi hastam incitatione huc et huc marita et scita rotatione raptim obvertere, sicque bellicos illos agitare thiasos res et tempus poscit, tum sane velocissimo uteris corpore. In venationibus quoque cum effusa equitatione comites antevolas, cum jactus occupas collinantium, et transverberas manu coram bestiam, quam ne aspicere quidem mortuam ætate puer tua sustineret

B alius. Quid jam dicam arcu sagittas jacere te ex equo volante rapidissimis cursibus, et vel sic in scopum rectissime jacere? Hæc qualia quantaque decora majestas incessus tui, grata concinnitas Numinis, elementorum fuisse naturam.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Τοῦ αὐτοῦ νοῦς καὶ μνήμη.

Τὸ δὲ πρὸς τὰ μαθήματα πεφυκός, τὸ δὲ ἀγχίνου, τὸ δὲ μνημονικόν, ποῦ θήσομεν, ὡ πανδέξιε; Ἐγὼ τούτων ἀπάντων ἀνέωδης μάρτυς καὶ ἀπαράγραπτος· συμμάρτυρις δὲ μοι καὶ ὁ χρηστότατος οὗτος χορὸς, οἱ εἰς ἐπειράθησαν φύσεις. Πολλάκις γὰρ ἀναγινώσκειται μὲν τις ἀνδρῶν παλαιῶν, ἢ πρᾶξις, ἢ λόγος ἀξιανθῶντος· προφθάνεις δὲ σὺ με ὁ μαθητὴς τὴν διδάσκαλον, καὶ προαρπάξεις τὸ νόημα· καὶ ἀρπάσας, οὐκ εὐθὺς ἀπολώλεκας, ἀλλὰ τοῖς τῆς ψυχῆς ταμείοις ἐναπέθηκας καί μὴ λυὸν ἀναφαίρστων. Πολλοὶ γὰρ ὀξέως μανθάνουσιν, ὀξύτερον δὲ πάλιν ἀπομανθάνουσιν· ἅμα τε ἐπέβαλον, καὶ ἅμα ἀπέβαλον· ὅμοιον ὥσπερ εἰ τις γράφῃ καθ' ὕδατος· ταχέως μὲν γὰρ κινήσει τὸν κάλαμον, ἀλλ' οὐδ' ἔχνος τῇ ταχύτητι τῶν κινήσεων ἐφέσται. Σοὶ δὲ τὰ διαιτῶτα ἡ φύσις ἤνωσε, καὶ τάχος μὴ θέσας, καὶ μνήμης ἀσύγκριτον. Καὶ παντὸς μὲν εἰ κηροῦ πρὸς τὴν ἐγγραφὴν εὐτυπώτερος, πάσης δὲ πλακῆς πρὸς τὴν συν-ἡρῆσιν στερεώτερος.

Rimosis animis simul influit, simul effluit, veri notitia; nec diuturniora sui vestigia doctrina pervolans imprimit, quam quis otiosus in aqua scriptor irrita in fluxu vibratione calami, liquorem pinget. Tua vero natura rerum distantium rara consociatione mirabilis celeritati perceptionis perennitatem recordationis adjungit: cæra quavis ad appressi exceptionem sigilli mollior; rursus quancunque lamina rigidior ad diuturnitatem servandæ figuræ quam semel expresserit.

ΚΕΦΑΛ. ΣΤ΄.

Περὶ τοῦ πάππου καὶ πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἀλλὰ γὰρ οὐ με διέλαθε τὰ τῶν σῶν γονέων καλὰ, οἷς καὶ αὐτοῖς σε Θεὸς εἰς πᾶν καλὸν συνεκρότησε. Σὺ γὰρ, ὦ καλὲ πατήρ, καὶ πάντων βασιλέων ἐμὸι ποθεινότερε, οὐ τὴν μὲν φύσιν τοιαύτην ἔσχες, οἷον μετρίως ὁ λόγος ὑπετυπώσατο, τῇ δὲ τῶν γονέων ἐπιστολήν φαυλότῃ, ὡς τοὺς ἑτεροθάλμους πάσχειν φησὶ παροιμία, καὶ τῇ μὲν ἑλλάμπεσθαι, τῇ δὲ καταδύεσθαι. Ἀλλὰ σοὶ καὶ βασιλικὸν

532 CAPUT V.

Ingenium ejusdem et memoria.

Quid jam ingenium, et miræ capacitati discendi, solertiz pervidendi momento quodlibet, fidam additam memoriæ custodiam prædicem? Hæc, inquam, quorum rarissime coeuntium beato confluxu felix es, bona quò loco ponam? Quæ quidem inesse tibi oculatum expertus, nec recusabile opinor, aut suspectum dicam testimonium, consona suffragatione roboratum lectissimi consensus, cui experimenta tuæ mirabilis in hoc genere indolis coram usurpare præsentibus sensibus vix aliter credibilia licuit; cum tu sæpius videlicet recitata e libro actione, sententiave memorabili enjuspiani velorum, præcurreres me magistrum discipulus, nec expectata enarratione mea, facinoris aut apophthegmatis vim intimam volutæ mentis præveriens raperes, utique non statim amittendam, sed thesauris memoriæ committendam ad fidem æternæ possessionis. Multos scimus ad perdisendum celeres, qui fere velocius dediscant cito percepta.

At enim ita ego tuis propriis celebrandis immemor dotibus, quasi quæ prædicem majorum tuorum decora desint. Atqui et præclara sunt et mihi notissima ornamenta omnis generis in eorum vita rebusque gestis elucetia, quorum e sanguine te Deus stirpis nobilissimæ generosissimum produxit surculum. Non tu, inquam, beate puer, et præcunctis mihi principibus desideratissimo, naturam

CAPUT VI.

De avo ac patre Constantinii.

quidem talem nactus es, qualem obiter oratio modo designabat mea, iis autem parentibus natus es, quorum tibi sordes aut tenuitas pudorem afferrant. Coclitemque, ut sic dicam, faciant honoris vultum, cujus oculorum (quod habet parœmia) velut astrorum, alterum luceat, alterum occubuerit: ingrataque ac deformi umbra virtutis præfulgentis quasi luminibus obscuri generis humilitas obstruat. Verum tibi regalis jam ab avo et patre, iustitiæque præcipua laude celebris prosapia est. Nemo tuum hodieque avum non eo nomine beatum celebrat, quod rectitudine in iudiciis indeclinabili, jurisque et æqui constantissima custodia, magis quam principatus apice studuerit eminere. Divinissimo vero patri tuo quæ virtutis species animum non expinxerat? aut cuinam is alteri vel in humanitatis studio primas, vel in sacrae doctrinæ accurrata exquisitione concessit? cui totum imperium nihil fuit aliud nisi libri et dissertationes doctorum hominum; et aut proferre ipsum ex sese, aut ab alio audire quiddam ex antiquitate scitum dignum.

533 CAPUT VII.

Nobilitas et religio matris Constantini.

De matre deinceps tua dicere paranti optandam mihi video, simul fluide liquidam, suaviterque fuscā Herodoti copiam, simul nervose strictam, et stipatis densatam sensibus dictionem Aristidis; harum enim rerum conjuncto auxilio duarum, fortasse assequeretur, ut eorum quæ tale argumentum varia et dictu dignissima suggerit, nihil præterirem. Principio ita conspiciendum Augustæ parentis tuæ genus est, ut non patrem modo, avum, proavumque cetera nobilissimos et late illustres queat; sed reges etiam innumerabiles in majorum serie suorum rara felicitate censeat. Verum eandem generositatem habet ab indole ac virtutibus animi majorem: cui e mentione gentilis decoris putare ornamentum posse accedere, non aliud nempe fuerit quam margaritæ commendationem ac pretium a concha atque ab ostrei testa petere. Enimvero quid attinet magnopere in ea jactare dignitatem originemque regiam, quæ cuncta, sicut ait Apostolus, arbitrata ut stercora, Christum lucrifacere solum optavit: cujus et opem in discrimine præsentem experta, eam tali gratiæ vicem reddidit, ut vitam ejus illam absconditam affectaret, colereturque studio ac devotione mentis intima, cui vitæ usuram corporeæ recentis beneficio assertam se debere sentiebat. Atque hac instincta religione puella regia sic a regni apice, quem velut barathrum aversabatur, ad humilitatis Christianæ celatissimum ac vere cæleste fastigium contendit, ut mutationem tantam miranti, mirabilior occurreret mutationis celeritas ejusdem: porro impetum istum ipsum conversionis velocissimæ admirabilitate præcelleret vitæ in religiosis septis post eam institutæ summa perfectio. Scio commune plurimarum et quotidianum esse facinus ad vitam monasticam transitum. Verum hoc pleræque mollius, atque, ut sic dicam, muliebrius mulieres defunguntur. At festinatione tam calida, studioque sic flagranti ad spiritus paupertatem e maximis evolare divitiis, nostræ videlicet Mariæ laude hac præcipua felicitis propria virtus est et singularis gloria. Immo, si

Α πατρίθεν τὸ γένος καὶ δικαιοτάτον· καὶ τῷ μακαρίῳ σου πάππῳ, μᾶλλον τῆς ἀρχῆς, τὸ ἐν ταῖς κρήσιν ἰδυέντης καὶ ἀπροσκληνίης· τῷ τε θειοτάτῳ σου πατρὶ ποῖον ἀρετῆς εἶδος τὴν ψυχὴν οὐ μείμρωκεν; ἢ τίτι παρήκεν ἄλλῳ τὰ πρῶτα φέρεσθαι, ταῖς τε φιλομαθείαις καὶ ταῖς περὶ τὸ θεῖον φροντίσιν; ὧ γὰρ καὶ ἡ βασιλεῖα οὐδὲν ἦν ἕτερον ἢ βίβλοι, καὶ λογίων ἀνδρῶν οὐμῖλαι, καὶ τὸ εἰπεῖν τι καὶ ἀκούσαι παλαιὸν σπούδασμα.

Nemo tuum hodieque avum non eo nomine beatum celebrat, quod rectitudine in iudiciis indeclinabili, jurisque et æqui constantissima custodia, magis quam principatus apice studuerit eminere. Divinissimo vero patri tuo quæ virtutis species animum non expinxerat? aut cuinam is alteri vel in humanitatis studio primas, vel in sacrae doctrinæ accurrata exquisitione concessit? cui totum imperium nihil fuit aliud nisi libri et dissertationes doctorum hominum; et aut proferre ipsum ex sese, aut ab alio audire quiddam ex antiquitate scitum dignum.

B

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ.

Εὐγένεια καὶ εὐσέβεια τῆς μητρὸς Κωνσταντίνου.

Τὰ δὲ τῆς μητρὸς (ἀλλὰ τίς ἂν μοι δώσει τὴν Ἡροδότου γλυκύτητα, καὶ τὴν Ἀριστείδου πυκνότητα, ἵνα μὴδὲν ἀδύνακτον παραλείψαιμι;) ἡ τοίνυν σοι μήτηρ βασιλικὴ μὲν αὐτὴ καὶ πανολβίου τοῦ σπέρματος, οὐ πατέρα μόνον λαμπροῦς καὶ πάππους καὶ ἐπιπάππους ἀριθμεῖν ἔχουσα, ἀλλὰ μυρίους ἐπὶ μυρίοις προγόνους βασιλεῖς εὐτυχίσασα, καὶ βασιλικωτέραν δὲ τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν οἰκεῖων πράξεων ἐπιδείξασα· ἦν τὸ σεμνύνειν ἀπὸ τῆς βασιλείας, ἐκ τοῦ ἐλύτρου σεμνύνειν τὸν μαργαρίτην ἐστίν. Τί γὰρ αὐτῇ τὸ τῆς βασιλείας παράδοξον; Ἡτις πάντα λογισμένη σκύβαλα, κατὰ τὴν Ἀπόστολον, Χριστὸν μόνον κερδῆσαι ἐπλετο, ὅψ' οὐ καὶ θανάτου τῆς σαρκὸς ἀνερρύσθη, τὴν ἐν αὐτῇ κρυπτομένην ζωὴν ἀγαπήσασα· καὶ οὕτως ἀθρόον τὸ βασιλικὸν μὲν ὄψος ἐνόμισε βάραθρον, τῆς δὲ κατὰ Χριστὸν ταπεινότητος ὄψος τῷ θεῷ οὐράνιον, ὥστε μᾶλλον μὲν τῆς μεταβολῆς τὸ ἀθρόον θαυμάζεσθαι, μᾶλλον δὲ τοῦ ἀθρόου τὴν ἐπὶ τὸ ἄκρον μετέσταςιν. Τὸ γὰρ ἐπὶ τὸν μόνηρον βίον μετενεχθῆναι, πολλαῖς καὶ δὴ προσεγένετο· ἀλλὰ γυναικωδέστερον, ἀλλὰ μαλακώτερον· τὸ δ' οὕτω θερμῶς πτωχέσθαι τῷ πνεύματι, μόνῃς τῆς μακαρίης Μαρίας καὶ σπούδασμα καὶ μελέτημα. Ἐτι τοίνυν αἱ μὲν ἄλλαι τάχα μυρίαὶ ἀνάγκαις ἐκδίασθαι, τὴν μοναχικὴν πολιτείαν ἐσχηματίσαντο, καὶ τινὲς κέντρῳ πρὸς τὸν ζυγὸν ὀπήχθησαν ἀκούσαι· τὸ δὲ

C

ἀκούσιον οὐδὲ πιστὸν, οὐδὲ μόνιμον· τῇ δὲ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων θαύματος πρόξενον, ὅτι μὴδὲν διωκομένην δεῖν, μὴδένα τὸν ἐκδιδόμενον ἔχουσα, ὅτι μὴ μόνον τὸν Χριστὸν ἔρωτα, εἰς ὁμήν μύρων αὐτοῦ ἔβραμε, καὶ ἐν τῇ σκιά αὐτοῦ ἐπαύμησε καὶ ἐκάθισε. Καίτοι εἰ καὶ τὰς πέννῃ βίῳ συσπαργανωθείσας θαυμάζομεν, ὅταν ἕλυνται ταύτην τὴν ἀγωγὴν τοῦ βίου τὴν σκληρὰν καὶ ταλαίπωρον, πόσον τὸ θαῦμα τῇ δεσπολινῇ ὀφειλόμεν, ἢ τρυφερῶς μὲν γεννωμένη, τρυφερωτέρας δὲ τῆς διαγωγῆς καὶ τῆς ἄλλης ἀγωγῆς εὐμοιρήσασα, βίον ἀνθελετο κατάπιπρον καὶ κατάπονον! τὰ τρύχια μὲν τοῖς μαλακοῖς ἀντιτάξασα· τὸ δὲ μέλαν καὶ πενθικόν, τοῖς ὑπερλάμπροις στολίσμασι ταῖς ἀδελφαῖς

δὲ διαίταις, τὸ ἀλιγώσιόν τε καὶ ἀσιτον. Καὶ ἁπλῶς, A fateri quod res est volumus, sit plerumque ut alie
 ὁδὸς σκληρὰς διὰ τοῦς τοῦ Κυρίου λόγους ἐφύλαξε. quæ sacrum habitum induunt semina, plurimis
 undique ad eam professionem necessitatibus compellantur; nec nisi stimulis adigentibus jugum
 istud invitæ subeant. Porro nec fides nec constantia ei cæpto inesse potest, unde voluntas arbitrium-
 que abfuerit. Hæc autem in eo præ cæteris admirationem ciet, quod nullo laborans incommodo,
 salvis rebus, integro statu, nemine, præter Christi amorem, cogente, e complexu sese avulserit for-
 tunæ blandientis, post Christum in odorem unguentorum¹ ejus cucurrerit, et in umbra illius
 quem desideraverat, sederit². Quocirca si tenues etiam mirari virgunculas solemus in re non co-
 piosa natas, quin et a cunis primisque panniculis in pauperiei velut sinu misere nutritas, quas adul-
 tas ultro aspirare ad duritiem vitæ monasticæ cernimus: qua, quæso, admiratione, quibuscumque
 laudibus excipere nos per est dominam Mariam, mollitiem angustorum natalium, regiique victus ac
 cultus delicias **534** affluentes, vita tristi et austera ultro mutare sustinentem; quietique opu-
 lentæ, ærumnosa operam, tunicis mollissimis, cilicinam asperitatem, vestibus florentissimi colo-
 ris, pullos ac lugubres centones, mensis denique ac cibis palatinis, monasticam frugalitatem, immo
 famem ac jejuniū præferre ausam, ut dicere cum regio Propheta Domino posset³: *Propter verba la-
 biorum tuorum ego custodivi vias duras.*

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

B

CAPUT VIII.

Τῆς μητρὸς Κωνσταντίνου ἐλεημοσύνη.

Matris Constantini misericordia.

Τάχα τοίνυν ἰστανταί τις πάλαι τῇ λόγῳ μεμψό-
 μωνος, ὅτι μὴ τὴν φιλανθρωπίαν διέξεισι καὶ τὸν
 ἔλεον. Ὁ δὲ λόγος βούλεται μὲν καὶ αὐτὸς, ἀπο-
 δελιῶν ὡς πρὸς τοσοῦτον ἀφείναι πάλαιον. Ποῖα γὰρ
 ἂν καὶ λέξη δυνάμει πύσσει τὰς τοῦ λιμοῦ ἀγχόνας
 διέβρηξας, πόσων τὴν γύμνωσιν ἐθαλάσας, πόσων
 παίδων ἀποβολὰς ἐπιλάφρυνας, πόσους ἐπὶ πατέρων
 στερήσει παρεκάλεσας, πόσους ἀνδρῶν θανάτους
 ἐκούψας; Οὐδὲ τοῦτο τῆς Ἡσαίου παρδείδε; φωνῆς,
 ὦ τρισολβία σὺ, τὸ χρεονομῶν ἐκπρίσθαι· ἄλλ’
 αὐχένων πολλῶν τὸ ξίφος; ἀπήγαγες, καὶ τὸ τοῦ
 θανάτου σκότος ἄρτι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐκείνων ἐπιχρό-
 μενον, ὁ τοῦ ἑλλίου ἥλιος ἀπεσκέδασας. **535**
 trum mortes, atque orbitatis malum consolando minueris? quot modo extinctis consternatas viris
 officio et alloquio mulieres recreaveris? O te ista ter felicem benignitatis infinitæ conscientia! cujus
 ad gloriam et illud quoque cumulandum est Isaie voce prædicatum⁴ a te non neglectum facinus he-
 roicæ in hoc genere virtutis, quo vitas sub necis ipso ictu positas a fato præsentī redemisti; immi-
 nentemque cervicibus repellens gladium, affusas jam oculis desperatorum certæ mortis tenebras,
 sol velut quidam misericordiæ radiis opportunissimis liberalis gratiæ dispulisti.

ΚΕΦΑΛ. Θ΄.

C

CAPUT IX.

Τῆς αὐτῆς λαμπρῇ ἐπιδόσει οὐκ ἀλαζονικῇ.

Ejusdem liberalitas non ambitiosa.

Οὐδ’ αὖ νοκτερνῶν σου διαδόσει λαμπάνουσι, καὶ
 σὺ λαμπάνειν ἐσπούδασας· ἀλλὰ καὶ ἐν νοκτὶ γί-
 νονται, τὸ φῶς αὐτῶν διαλάμπει, χάνεσθαι οὐ Πα-
 τερ δοξάζεται· ὁ οὐράνιος. Λαμπάνει μέντοι ἡ δεξιὰ
 σου πρᾶξις τὴν ἀριστεράν, καὶ τῆς ἐναντίας μερί-
 δος. Τὸ μὲν γὰρ ἐφαπλοῦσθαι τὸν ἔλεον, τῆς δεξιᾶς;
 ἡ πρᾶξις ἐστὶ· τὸ δὲ μὴ τάχαθδ’ ἐπιδείκνυσθαι,
 μηδὲ σαλπίζειν τὸ φιλανθρωπέυμα, τοῦτο ἐστὶ λαμ-
 βάνειν τὴν τῆς χανοδοξίας μοῖραν τὴν ἀποπεμπομέ-
 νην εἰς γένναν. Οὕτως ἐγὼ τοῦ, Μὴ γνώτω ἡ
 ἀριστερὰ τί ποιῇ ἡ δεξιὰ σου, συνήμι.
 vere autem ostentationem in dando, nec beneficium tuba promulgare, id vero esse arbitror bo-
 nam operationem a lævæ partis (nempe vanæ gloriæ in gehennam provolventis) maligno quodam
 fascino protegere. Sic ego illam sententiam interpretor: *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera
 tua.*

ΚΕΦΑΛ. Ι΄.

D

CAPUT X.

Κατὰ τινῶν ἀλαζονικῶς φιλοτίμων παρέχασις.

Digressio in quosdam ambitiose munificos.

Καίτοι γε, τίς οὐκ οἶδεν ὡς ὁ νῦν καιρὸς περὶ
 Verum enimvero quis non sentit quid in hoc

¹ Cant. i, 3. ² Cant. ii, 3. ³ Psal. xvi, 4. ⁴ Isa. xxv, 8. xxvi, 19. ⁵ Matth. vi, 38. ⁶ Matth. vi, 30.

genere nostra hæc ætas, et usus, nescio unde, aut qua ratione hodie prævalens innovaverit, contra ista exempla præscriptaque. Equidem quorsum id spectet vereor : optoque (utinam ne frustra !) laustum ut in finem publicæque utilem desinat. Cæterum hoc scio, causam inde offensionis plurimis obijci. Excitata olim domicilia receptui cultuique animarum suæ alienæque salutis studentium, quæ temporis passa dentem, longique ævi debilitata vitio, auxiliatrices ad sui restorationem implorant manus, negliguntur, et solvi ac fatiscere senio sinuntur ; eriguntur autem de integro novi operis recentisque designationis ædificia, fundatorum nominibus appellata ; parisque honoris illecebra tracti jam plures certatim in similia coepta sumptum opemque ostendant, ambitiosa patrocinia, titulosque ad decus durabiles, quippe cum vulgari male sese vel magna pecunia empturos rati. Mihi vero isti non minus inconsculte videntur agere quam si quis filium ægotantem habens, ejus cura neglecta, novam uxorem quaereret, ex qua suscipiet aliam prolem, cum laborantis filii nec ingenium, nec indolem accusare posset. Heus, tu homo imprudens, et aliquanto graviore, minusque medicabili quam tuus filius morbo æger, filium habens domi adultum, bonæ spei, probis moribus, valetudine non difficili jacentem, hunc modica diligentia curabilem negligis, et stulto præsentis commodi contemptui desiderium nihilo sanius prætexis : igne educandæque novæ sobolis ; animumque projecis, dum uxore conquenda nuptiisque apparandis longam spem inchoare mavis, quam parvis atque in sinu positis bonis frui !

CAPUT XI.

Largitiones Mariæ Augustæ.

Non his ambitionis inconsculte laqueis capi se irretiri que tua mater, o imperator, passa est. Verum omnes humanas cogitationes respuens ; et vocari nomina qua in terris suis ? terrena sapientibus relinquendum censens, templum se ipsa struxit ornavitque, secuta delineationem architecti Pauli * ; quippe fundamento usa Christo, cui argentum et lapides pretiosos ministerio pauperum inædificavit. Multa præterea egentioribus civium miseri ordine distribuit ; multis item donativis monasticos utriusque sexus recreavit cœtus, qui duce Christo adversus principem hujus sæculi professam militiam viriliter tolerant, expedito etiam ultra continentem, cursu quodam effusissimæ liberalitatis, usque in oppositas nostris littoribus insulas, quibus semente misericordie large injecta spem non mendacem commendasti latissimarum frugum, quas olim in exultatione non deficiens metes, ut illud tibi e propheta sumptum non vane gratulationis usurpare verbum liceat * : *Renovamini ad me insule et quasi festo indute cultu ostentate vos mihi hospitatrici altricique vestræ.* Omitto quotidianam hospitalitatem, qua quævis ad te divertentem, nec curæ parcens, nec sumptui, plane ut Dei angelum, ut Christum ipsum excipis, benignitate prolixissima, hilaritate libe-

τι πράγμα ἐνεωτέρεισιν ; οὐκ οἶδα μὲν ὅπως γινόμενον (εὐξαίμην δ' ἂν ὁρθοῦ σκοποῦν τὸ πρᾶγμα καταστοχάζεσθαι), πλὴν τοῖς πολλοῖς σκανδάλου παρ-
αίτιον. Ἀρχαῖα μὲν γὰρ ψυχῶν φροντιστήρια τῇ χρόνῳ κεκηκότες, καὶ χειρὶς ἀντιλαμβανομένης δόμεινα παρεώσαντο· καὶνίζονται δὲ τινα νεώτε-
ρα καὶ πρόσφατα ἐπὶ τοῖς τῶν καινουργούντων ὅμοι-
μασι· καὶ αὐτὸς ἕκαστος νεουργός τε εἶναι προη-
μεῖται, καὶ δισπότης τοῦ νεουργήματος· ὥστε, ἂν ἐκ τῆς οὐδὲν περιορῶν νοσοῦντα ἀθεράπευσ-
τησὶν σύζυγον ἄλλην, ἢ ἐξ ἐκείνης παιδοποιή-
σεται, μηδὲν ἔχων ἐγκρατεῖν τῇ νοσοῦντι. Ἀδελφεῖ
ἄνθρωπε, καὶ νοσῶν ἐντως ἀνάτα, παῖδα ἐν ἁγαθῶν, εἴτα τοῦτον ἐξὲν θεραπεῦσαι περιορῶν
ἑτέρου γάμου φροντίσιν αὐτοῦ ἐπιτρέψεις, καὶ
περιτοῖς προῖσαι διαπονήμασιν !

eternorum operum nomenclatione conjunctos, non minus inconsculte videntur agere quam si quis filium ægotantem habens, ejus cura neglecta, novam uxorem quaereret, ex qua suscipiet aliam prolem, cum laborantis filii nec ingenium, nec indolem accusare posset. Heus, tu homo imprudens, et aliquanto graviore, minusque medicabili quam tuus filius morbo æger, filium habens domi adultum, bonæ spei, probis moribus, valetudine non difficili jacentem, hunc modica diligentia curabilem negligis, et stulto præsentis commodi contemptui desiderium nihilo sanius prætexis : igne educandæque novæ sobolis ; animumque projecis, dum uxore conquenda nuptiisque apparandis longam spem inchoare mavis, quam parvis atque in sinu positis bonis frui !

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Μαρίας Ἀδούστης λαμπρὰ ἐκιδούσεις.

Ἄλλ' οὐχ ἡ σὴ μήτηρ, ὦ βασιλεῦ, ἔαλω τοῖς τῶν δικτύοις· ἀλλὰ πάντας ἀνθρωπίνους λογισμὰς διαπύσασα, καὶ τὸ ἐπιχαλίσσασθαι τὸ ὄνομα τοῦ τῶν γαιῶν τοῖς γεηροῖς ἀπορρίψασα, ναὶν αὐτῇ κατεσχέασεν, ὅσον ὁ ἀρχιερέων Παῦλος ἡμῖν ὁ-
τίθεται, τῷ θεμελίῳ Χριστῷ, καὶ ἀργυρον καὶ λίθους ἤδη τιμίους διὰ τῶν πενήτων ὡς ὑπουργῶν ἐποι-
δομήσασα. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ τῶν πολιτῶν τῶν μάλιστα θεομένοις ἐλέους διένειμε· πολλοὶς δὲ καὶ τὸ μοναχικὸν ἐψυχαγωγῆσαι σύνταγμα, ὅσον τε θῆλη, καὶ ὅσον ἄρρεν, ἅπαν κατὰ τοῦ κοσμοκράτορος ἐνδριζόμενον. Οὐδὲ τὰς ἀντιπέρας νήσους ἀφήκει ἐκτὸς εἶναι τῆς σῆς κατασχέσεως, ἀλλὰ κἀναυτὴ τὸν σπόρον σου ἐσπεiras, ὃν ἐν ἀγαλλιάσει καιρῷ ἰδοὺς μὴ ἐκλυομένην θερίσεις. Ὡστε καὶ σὲ λέγει δύνασθαι· *Ἐγαίνετεσθε πρὸς με, νῆσοι, τὴν ἀρε-
γενομένην ὑμῶν σῴτειράν τε καὶ ὁρέπτειράν.* Τίς εἰς τοὺς καθ' ἑκάστην παραβάλλοντάς σοι γινόμενους, πῶς μὲν ἕκαστον αὐτῶν ὑποδέχῃ ὡς ἄγγελον θεοῦ, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν· πῶς δὲ ἡ δόσις μεθ' ἡλαρότητος· πῶς δὲ σὺν ταύτῃ καὶ ἡ δαψιλία· τίς πάντας δυνατός ἐξηγήσασθαι ; μᾶλλον δὲ τίς πᾶσιν ἐπιβαλόμενος οὐ καταγέλαστος ἔσται ; Πρῶτον μὲν γὰρ ὃν τῇ ἀριθμῇ ποσάκις τῆς ἡμέρας ἀνέπνευσται, ἢ ποσάκις ἠλέησας. Σοὶ γὰρ ἴσον τὸ ἀναπνεῖν καὶ τὸ ἔλασθαι.

Quis autem omnia narrando complecti possit ! imo quis id quidem suscipere ausit, ut se ridendum non propinet ? Siquidem facilius numeraverit quispiam quoties in die reciproces spiritum, quam quoties misericordiam exerceas. Non enim tibi frequens aut familiare minus est misereri quam spirare.

* Psal. XLVIII, 13. * I Cor. III, 12. * Isa. XLI, 1.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

A

CAPUT XII.

Τῆς αὐτῆς ἐπιτηδεύματα καὶ πολιτεία.

Ἦ δὲ πρῶτης πόσι· τὸ δὲ φιλομαθές· ὑπὲρ πάντων ἀνθρωπίνην ὑπόληψιν. Ταύτην, ποῖα μὲν βίβλος· καὶ τῶν πεπικνωμένων καὶ στιβαρῶν διέφυγε, ποῖον δὲ πατρῶον διήγημα· ἦν ποτὲ μὲν ἐν τοῖς τελευτωτέροις ἐνδοκίτωμένῃν εὐρήσει τις, οἷόν τινα τροφὴν στερεὰν προσιεμένην τὰ δόγματα, ποτὲ δὲ τοῖς ἀπλουτέροις ἐνδιατρίβουσιν, ὡς ἀνθεσι λειμῶνος· ἐπιτεροῦς καὶ χαρίεντος. Καὶ συντόμως εἰπεῖν, τῷ νόμῳ τοῦ Κυρίου νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐπιμελεσθῆ· καὶ ἐγχειρομένη καὶ περιπατοῦσα, καὶ ἐγχειρομένη καὶ καθεζομένη, τὰ θεῖα μέτεισι λόγια, καὶ τρισσῶς ταῦτα πλαξὶ καρδίας ἐναπογράφεται, ὡς Δαβὶδ, καὶ Μωϋσῆς, καὶ Σολομὼν ἀπεφώνοντο.

receptu tamen ad caelestia tam crebro, ut brevi ac vere dici queat, *meditari eam in lege Dei, die ac nocte*¹⁰. Decumbentem, inquam, stantemque, ambulantiem juxta ac sedentem, unum ubique perpetuo agere, unam animo volvere considerationem ac memoriam sacrarum oraculorum; quæ cordis velut quibusdam laminis triplici exemplo sculpta circumfert; alte perceptis attentissima lectione iis omnibus, quæ vel David, vel Moyses, vel Salomon scripto edita nobis reliquere.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ΄.

B

CAPUT XIII.

Τῆς τοῦ υἱοῦ αὐτῆς παιδείας ἀξίολογος ἐρνοία.

Τί ἐστι; Καλὴν τεκνογονία, καὶ ἀγωγὴ παίδων ἐπαινετὴ καὶ θεάρεστος, καὶ τῇ μητρὶ ἀρκούσα πρὸς σωτηρίαν, εἴ τι δεῖ Παῦλον πιστεῦειν, τὰς μητέρας σώζεσθαι ἐκ τοῦ τῆς τῶν παίδων ἐπιμελεῖσθαι σωφροσύνης ἐγγυσημένῃ. Καὶ τίς οὕτω σεμνῶς ἡλικίαν παιδὸς ἐπιτραπὴ διεξάγει; τίς δὲ πλεονάζει σωφρονιστὰς ἐφιστὰ τῷ παιδί· τοὺς μὲν γλῶτταν ἐξευγνίζοντας, τοὺς δὲ τὴν νοῦν καταρτίζοντας, τοὺς δὲ ἱστορίαν ἐρανίζοντας, πάντως δὲ πάντας τῷ νέῳ τι συνεισάγοντας; Ἐρυθρίδας τοῖς ἐπαίνους, ὧς περιστέρᾳ Κυρίου, καὶ καλῇ, καὶ τελείᾳ· οὐκ οὖν διὰ τοῦτο μᾶλλον ἀξιεπαίνετος. Οὐ γὰρ εὐφημητέος ὁ τοὺς ἐπαίνους θηρώμενος (ἀλαζὼν γάρ), ἀλλ' ὀνημητέος μᾶλλον ὁ τοῦτους ὑποστελλόμενος· φιλόσοφος γάρ. C tuis laudibus, pulchra et perfecta columba Domini, eo videlicet laude dignior. Laudandus siquidem non est qui laudari ultro expetens vituperabilis se remm arrogantiae peragit. Qui vero se in modestiam contrahit, hoc maxime se commendabilem declarat, non dubio edito veræ philosophiæ, hoc est virtutis non fucatæ, documento.

¹⁰ Jos. 1, 8.

ΜΕΡΟΣ ΕΤΕΡΟΝ, ΠΑΡΑΙΝΗΤΙΚΟΝ

PARS ALTERA, PARÆNETICA.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

D

537 CAPUT I.

Πανάβλιος ὁ βασιλεὺς ὁ ταῖς θεολήτοις δωρεαῖς καταχρώμενος.

Princeps qui acceptis a Deo bonis non ad bonum utitur, miser est.

Ἀκούεις, αὐτοκράτορ· οὐ γὰρ μάτην ταῦτά μοι βαψύθηται, οὐδ' ἵνα κενὰ ψάλλων [f. -λλων], τοῦτο δὴ τὸ τῆς παροιμίας· ἀλλ' ἵνα δείξαιμι σοι πόσοις ἀγαθοῖς παρὰ τοῦ Κρείττονος κεχορηγήσαι, καὶ ὡς πάρεστί σοι πάντως· ὑπερβαλέσθαι τοὺς πώποτε αὐτοκράτορας, τοσαύταις ἀφορμαῖς βοηθουμένη πρὸς

Andis, imperator, neque enim illa frustra recitata sunt a me, et ut inania canerem, quod dici solet; sed ut tibi ostenderem, quot bonis a divino Numine ornatus sis, quamque tibi sit facile his instrumentis parandæ virtutis adjuto, omnes, qui unquam ante te fuerunt, imperatores antecellere.

Enimvero quis te fortunatior uno fuerit, modo his tantis tamque præclaris inducas in animum colophonem addere virtutis tuæ? quis e contrario miserior, si tam excellentia Dei dona putendis deinde ac vituperabilibus actis corruperis?

CAPUT II.

Regia dignitas regias virtutes non habenti, dedecori est.

Ne enim arbitreris principatum tibi ad gloriam profuturum, nisi dignos imperio mores ostenderis: nam isto modo furiosus ille Cambyzes, et effeminatus Sardanapalus, Aristidem et Epaminondam splendore præcellerent. Imo tanto magis rideberis, dignitatem regiam vitæ improbitate maculans, quanto istud tuum vitium illustriori editum loco longius aberit a commoditate latendi. Privati si quidem cupiditatibus obsequentis spreta ratione, legesque virtutis intemperanti furore calcantis, ignorabilis etiam vicinis nequitia est. Propterea quod quæ a cive vulgaris sortis in vita peccantur, non fere in notitiam emanant vulgi, domesticis clausa septis ac latebris. Principum contra ea sors est, ut ne prima quidem ac tacita designatum co-

CAPUT III.

Virtutibus, non vestitu commendari regem.

Nec porro tibi persuadeas, auro textas istas et purpura, palmatasque vestras tunicas ac togas ulgore solo flexuras ad venerationem tui bellicosos et torvum tuentes, leoninisque feroces animis viros, nisi te quoque loricated manu cominus rem gerere ipsum, et stragem in præliis dare viderint. Non enim conturbatur aspectu Barbarus compli nuptialiter adversarii; at aureis insignem ornamentis, ut puerulum irridet, imbecillumque ac juncum reputans, pugni unum impulsus, merito confidit.

CAPUT IV.

Voluptas regi vincenda.

Quid si vero te pellaces voluptatum præstigiae subegerint, egregium te tum nobis imperatorem, dignumque in primis qui regnet in alios, cum se ipse illiberalissimis voluptatibus probrosissima servitute manciperit! Talis sane princeps qua fronte aliis præcipiet, ne cupiditates suas antiquiores legibus habeant? Exemplo enim nimirum eos ad id invitavit suo. Eos igitur quomodo idem audituros vocare, qui tam male bonis ad officium

CAPUT V.

Labores regi honesti et utiles.

Exterminanda igitur tibi est, et omni ope, vel igni etiam ac ferro, excindenda pessima bellua voluptas; cujus in dejectæ locum substituendi labores sunt, qui corpora imperatorum exercent, et contra hostes firma validaque nutriunt. Hi et juvenibus ætatis florem non sinunt marcescere, et

τὸ καλόν. Τίς μὲν γὰρ ἔστι μακρῶτερος, εἰ τοῖς τοῖς πᾶσι προσθεῖς τὸν κολοφῶνα τῆς σῆς ἀρετῆς; τίς δὲ ἀθλιώτερος, εἰ ταῦτα καταρυσπᾶνθῃ διὰ τῶν σὼν μετέπειτα πράξεων;

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Ἡ βασιλικὴ ἀξία τῷ τῶν βασιλικῶν ἀρετῶν ἀπορροῦντι, ἀνυγύρη.

Μὴ γὰρ οἶσθαι τὴν βασιλείαν σοὶ πρὸς δόξαν συμβαλεῖσθαι, εἰ μὴ καὶ τὸν τρόπον βασιλικὸν ἐπιδείξῃς (ἐπεὶ οὕτω γὰρ καὶ ὁ μαινόμενος Καμβύσης, καὶ ὁ θῆλυς Σαρδανάπαλος, Ἀριστείδου καὶ Ἐπαμινώνδου λαμπρότεροι). ἀλλὰ τοσούτῳ μᾶλλον γεισθήσῃ τὴν βασιλείαν ὑβρίζων, ὅσῳ καὶ ὑβρίζει περιφανέστερον. Ἰδιώτου μὲν γὰρ ἀλόγως βιώσκοντος, καὶ τοῖς τῆς ἀρετῆς νόμοις ἐμπαρονοοῦντος, καὶ ὁ γαιτῶν ἀγνοήσκειν. Οὐ γὰρ εἰς πολλοὺς διαβαίνει τὴν ἰδιωτικὴν ἀμαρτάν, ἀλλὰ τῷ οἰκίῳ ἐμπερικλείσθαι πέφυκε. Βασιλεὺς δ' οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ λογισάμενος μόνον, ὡς ἀμαρτήσῃ, τοῖς πολλοῖς οὐ λήσεται.

est, ut ne prima quidem ac tacita designatum co-

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

Τῶν ἀρετῶν ἕρεκα, καὶ οὐκ ἐνδυμάτων, ὁ Βασιλεὺς ἐκπαινεῖται.

Μὴ δὲ νόμιζε σοὶ τὴν κατάχρυσον καὶ περιπόρπυρον τῆθενναν ὑπαγαγεῖν ἄνδρας θεράποντας Ἀρχαῖ, ἄνδρας δεινὸν δερκομένους καὶ λεοντώδες, εἰ μὴ καὶ χαλκοθώρακα βλέποιν καὶ αὐτουργοῦντα τῷ πόλεμον. Οὐ γὰρ ἐκπλήττεται Βάρβαρος ὁρῶν νεφικῶς ἔχοντα, ἀλλὰ καταγελᾷ χρυσοφοροῦντος ὡς πιεδαρίου· καὶ διαπαίζων ὡς παιδικὸν τε καὶ ἀνελκιν, οἶεται δικαίως, ὡς οὐδὲ κονδύλου πρὸς τὸν φόνον τοῦτου δεσφεται.

291 etiam talitrum, ad cædem ejus suffectorum

ΚΕΦΑΛ. Δ΄.

Τῆς φιληδονίας καταρροεῖν τῷ Βασιλεῖ καθήκει.

Εἰ δὲ σοὶ καὶ τῶν ἡδονῶν ἡ γοητεία κρατεῖ, καλῶς γε ἤμιν ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ τῶν ἄλλων βασιλευν ἐπίτιος! Ὁς τριβούλον ἑαυτῷ ταῖς ἀνελευθερίαις ἡδοναῖς ὑποτίθει, πῶς ἄλλως παιδεύσει μὴ τοῖς νόμοις δευτέρους ἡδονῆς τίθεσθαι; πάντῳ γὰρ ἑαυτὸν προσπαῖδευσε. Πῶς ἐτέροις ἡγήσεται πρὸς τὸ βελτίον; οὐ γὰρ αὐτὸς τῶν νοουθητῶν κατακούει.

ipse dux præire ad honestatem poterit, post sequens vocantibus obtemperet monitoribus?

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Ἡ φιλοπονία τῷ Βασιλεῖ πρέπουσα καὶ χρησίμος.

Ἐξοριστέον σοὶ τοίνυν καὶ ἐκκοπτέον πάσῃ μηχανῇ καὶ πυρὶ καὶ σιδήρῳ τὸ δεινότερον θηρίον τὴν ἡδονήν· ἀντιστατέον δὲ σοὶ καὶ ἀντιτατέον τοῖς πόνοις, οἱ σωμασκούσι τοὺς αὐτοκράτορας, καὶ κατὰ τῶν ἀντιπάλων σοβαροῦς τρέφουσιν. Οὗτοι γὰρ καὶ τοῖς νέοις τὴν ἀνθὴν τῆς ἡλικίας οὐκ ἐῴσι μαρμαί-
ναι.

σ'αι, καὶ τοὺς γεγραμμένους τὴν ἐκ τοῦ γήρους ἐπικου-
φίζουσι κάκωσιν, ἡλικιωτάι τούτων ὄντας καὶ σύν-
τροφοι.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Τρία ἔδογμα καὶ τρία ἄδεκτα τῆς κυβερνήσεως
εἶδη.

Ἀλλὰ γὰρ δεῦρο καὶ μάνθανε βασιλείας τύπον,
ὡς οἶόν τε συντομώτατον. Τρεῖς εἰσι πολιτειῶν κατα-
στάσεις καθολικώτεραι· ὧν ἡ μὲν μοναρχία, καὶ
ἐννομος καὶ βασιλεία καλεῖται, βάσις οὖσα λαοῦ καὶ
στήριγμα, κατὰ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος. Ἡ δ' ἐκ
πολλῶν μὲν ἀρχόντων, ἐννομασίαν [f. ἐννομ.] δὲ
τούτων, συντίθεται· ἀριστοκρατία ταύτη τὸ ὄνομα.
Ἡ δὲ τις τοῦ δήμου παντὸς συνδρομὴ πρὸς τὴν τῆς
πολιτείας διοίκησιν, ἣν δημοκρατίαν ὠνόμασαν. Β
Ἀντικαθίστανται δὲ ταύταις ἑτεραι τρεῖς, τῆς ἀξίας
ἐκβαλόμεναι. Καὶ τὴν μὲν βασιλείαν τυραννίς ἐν-
εδρεύει· τὴν δ' ἀριστοκρατίαν, ὀλιγοκρατία τοξεύει,
ὅταν πλοῦστοι τινες καὶ βίαιοι τοὺς ἀρίστους ὑπο-
κρινόμενοι ἄρχωσι· δημοκρατίαν δὲ ἡ ὀλιγοκρατία
ὅρᾳ ἀντιπρόσωπον, συγκεχυμένου τοῦ πλήθους συν-
έλευσις ἀνομίας τε καὶ παντάπασιν ἀτακτος. Περὶ
μὲν οὖν τῶν ἄλλων οὐδ' ὅτιον διαλέγομαι.

ἐκράτεια vero infestam habet oligocratiam, hoc est, coitionem factiosam paucorum opulentorum, spe-
cie probitatis et boni communis potentiam et arbitrium rei summæ ad privatum commodum affe-
ciantium. Postremo democratiam e diametro respicit ochlocratia, sic appellari potest confusæ
multitudinis temerarius confluxus, legitimæ rationis ordinisque plane omnis expert. Posteriores
duas species regiminis cum aliis contra ipsas comparatis, mentione attingisse sola satis sit: nihij
enim ad rem nostram faciunt.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Πρῶτον τυράννον τεκμήριον, τὸ βίαιως ἐπέρχε-
σθαι.

Τυραννίδος δὲ καὶ βασιλείας ἀκούσων τὰ γνωρί-
σματα· Πρῶτον μὲν ὁ τύραννος ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἐκ-
βάλλεται. Οὐ γὰρ ὑπὸ τῶν πολιτῶν τὰ χαλινὰ τῆς
ἀρχῆς ἐκδίδεται, ἀλλ' αὐτὸς ἀρπάζει ταῦτα σφαγαῖς
τε καὶ αἵμασι· τοιαῦτα μὲν αὐτῆς τὰ προσημεία, καὶ
οὕτως, ἐξ ἀρχῆς τοῖς αἵμασι περιβαίνεται. C
gistratus auspicia nanciscitur; sic a primo vestigio
tisque signatus maculis.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Δεύτερον τυραννίδος σημεῖον, ἐς τῶν ὑποκει-
μένων ὑποστάσεις καὶ ἐλευθερίαν ἀπάνθρωπος
καὶ ἐφύδριστος ἐγκράτεια.

Ἐπὶ δὲ εἰσαλεθὴ πρὸς τὰ ἀνάτορα, ποίας τὰς
τελετὰς ἐκτελεῖ; Πάσας μὲν ἡδονὰς πρεσβεύει τοῦ
σώματος, πάσας δ' ἐν λύπας τοῖς ὑπηκόοις ἐπιτεχνά-
ζεται, οὐδὲν πιστεύων, οὐδὲν φίλον ἔχων, πάντας
ἐχθροὺς καὶ ποιοῦμενος καὶ ἡγούμενος· τοὺς μὲν
ἀγαθοὺς, ὅτι νομίζει τούτων μισεῖσθαι· ἀγαθοὶ γὰρ
ὄντως μισήσουσι τὸν ἀνόμεον. Τοὺς δὲ πονηροὺς δὲ
αὐτὸ τοῦτο πάντως, ὅτι πονηροὶ καὶ τῶν αὐτῶν
ἐπιμέμενοι· ἀγωνιᾷ γὰρ μὴ τις αὐτοῦ πονηρότερος
τῇ ἀρχῇ ἐπιθῇ. Ἄετι τοίνυν κόπτει τῶν ἀστα-
χύνων τοῦ; περιθρονῶν, καὶ πάντας ἀπεργάζεται πέ-
νητας, καὶ πάντας ἀναγκάζει πειθεῖν καὶ κόπτει-
σθαι· ἵνα μὴ τρωφῶν τις, ῥησὶ, σχολάζῃ, καὶ
σχολάζων περιεργάζεται, καὶ περιεργαζόμενος φρο-

A provectis ætate senectutis gravitatem levant; ne-
cessitudine velut quadam ipsos ac familiaritate
complexi, quod ipsorum quodammodo æquales, nu-
triti cum ipsis una simul adoleverint.

CAPUT VI.

De tribus bonis totidemque malis regiminis
formis.

Verum adesdum, et accipe regni formam quam
potest fieri brevissime collectam. Tres sunt in
universum rerumpublicarum status, quarum mon-
archia quidem proprium obtinet regni vocabu-
lum, vulgari quoque adjuncto legitima vocata:
fundamentum stabile ac firmum quoddam populo
ac publicæ tranquillitati præbens, juxta vim pecu-
liarem Græci nominis quo regnum designatur.
B Altera est quæ multorum consensu magnatum
bonum publicum maxime spectantium conflatur,
aristocratia verbo appellari vulgo solita. Tertia
denique populi concursum et conspersionem uni-
versi ad gubernationem concordem civitatis demo-
cratia vocabulo exprimit. Porro hisce tribus bonis
aliæ ex adverso respondent totidem ab æqui orbita
per vim injuriamque declinantes. Monarchia siqui-
dem insidiantem sibi tyrannidem patitur. Aristoc-

ratia vero infestam habet oligocratiam, hoc est, coitionem factiosam paucorum opulentorum, spe-
cie probitatis et boni communis potentiam et arbitrium rei summæ ad privatum commodum affe-
ciantium. Postremo democratiam e diametro respicit ochlocratia, sic appellari potest confusæ
multitudinis temerarius confluxus, legitimæ rationis ordinisque plane omnis expert. Posteriores
duas species regiminis cum aliis contra ipsas comparatis, mentione attingisse sola satis sit: nihij
enim ad rem nostram faciunt.

539 CAPUT VII.

Primus tyrannidis character violenta invasio.

Tyrannidis vero et regni characteres exsequar,
quos audias velim annotesque. Primum omnium
tyrannus per vim in imperium irrumpit, nec suf-
fragio aut consensu civium delatus principatus
habenas sumit; sed rapit atque extorquet, cædo
ac crudelitate late grassans. Hæc inominata ma-
ingressuque regni, civili respersus sanguine cruen-

CAPUT VIII.

Secundus tyrannidis character crudelis et contu-
meliosa grassatio in subditorum bona et cor-
pora.

Inde ubi regiam introierit, quæ jam in illis
adytis mysteria celebrabit? Se quidem ipsum in-
gurgitabit voluptatibus obscœnissimis: miseris
vero subditis ærumnarum dolorumque ac calami-
tatum omne genus architectabitur, nemini fidens,
neminem charum habens, omnes æque hostium
loco ducens: bonos quidem, quod sibi dissimilibus
se non dubitet exosum: malos vero quod ipse
improbitate provectus pari, eadem appetat, et ri-
vales cupiditatum suarum non ferat: metuens
praterea ne quis exsistat in malitia simili poten-
tior, qui regnum ipsi conetur extorquere. Papave-
rum igitur ac spicarum summa semper capita de-
cutit, attenuatque studiose ditiores quosque, atque

emergentes premit, lugendi causas gemendique
semper accumulans, ne in copia rerum otium
forte nactus circumspicere se quispiam, et ubi sui
fiducia intumuerit, rebus quoque stulere audiat
novis. Jam leges pro arbitrio ludibundus, ut talos
aut calculos, versat mutaturque, vel avaritiæ, vel li-
bidini, vel simili cupiditati propriæ serviens. Et
exercitum quidem justum ac disciplinæ patientem
in verum usum reipublicæ ne cogere quidem aut
alere novit; satis autem ducit robustos circum se habere satellites, quibus large pastis, et sagi-
natis præda publicâ, paratis ad omne scelus administris utitur; pro stipendio ipsis effusissimam
in omnes donans cædendi, violandi, orbandi, quidvis manu, gladio, invadendi perpetrandaque licen-
tiam.

CAPUT IX.

Miseria populi tyrannide oppressi.

Tali ergo dominante principe agricola quidem
non alios culturæ fructus quam lacrymas metit,
qui miserrimus ubi continuatis totos dies laboribus
eluxit segetes usque in spem proximam, videt
ecce tyrannico velut quodam turbine messem
abripî; proque uva, quæ in exculis annua cura
vitibus longo ejus sudore maturuerat, solos sibi
relictos doloris tribulos, præcordia ejus **540** ac
cor ipsum convulnerantes sensu acerbissimo vio-
lenter rapinat, velut spinarum acerrimis aculeis.
Nec miseriarum hæc summa: nam a præclari
principis emissariis nudato iterum hostium male
custodito limite irruentium experiunda sævitia
est. Hæc rusticus. Quid nauta? nisi ventos ac flu-
ctus diris devovet, quod sese jamdiu non demer-
serunt; adeo concitiora maria, procellasque
cruentiores in portu infelix atque in littore patitur.
Clives denique oppressæ tali monstro civitatis in-
colæ eo intolerabilius continentiusque vexantur,
quo in istius Minotauri vicinia opportuniore ad
quotidianas injurias sunt, velut ad cibum familiaræ
ac sanguinariæ objecti belluæ. Itaque hujus qui-
dem repente pecunia tollitur, resque diripitur:
alterius filia sanctissima catenus custodia virginei
thalami servata, illinc ad contumeliam rapitur, deploratissimo patre nuptiale gaudium et festi-
cantus speratorum aliquando sponsalium filiæ in questus inconsolabiles nutante: ac pro lacrymis
lætitia quas illi dulcissimas provocaturus erat hymenæus natae, fletus vi doloris acerbissimi expres-
sos coacto fundere. Quid illi ejus uxor a valentibus satellitibus in tyranni cubile abducitur,
quam acuto desperatissimi furoris cor telo transfigitur? Atqui si intuerit, si verbum liberum mi-
serit, poenas præsentis intempestivæ libertatis sicariorum statim opera immi sorum adaecto in
viscera ferro crudelissime confossus luet. Quanquam ista non poena, sed consolatio unica infeli-
cissimis superest: quod talibus spectaculis gladii beneficio subtrahuntur.

CAPUT X.

Tyranni timores anxii et perpetuum tormentum.

Sic per urbem grassatur cruenta hæc fera: quid
domi autem? nec conjugem libenter, nec liberos
aspicit, unus necessitudinis dulcedinem nullius
sentiens, etiam ab ipsa, dum in sinu cubat suo
sibi conjuge tremens metuit, somnumque exhor-
ret, suspectans, ne is commissum ipsi tyranni
caput sorori suæ morti consignet ac tradat. Jam
cum vulgo cunctis exporrigant frontem epulae,
curisque inducias remissione hilari faciant, huic

Α νοή νεότερα. Νόμους τε μεταπατερούει καὶ μετα-
θίσιν, ἣ τῷ φιλοχρημάτων τῆς ψυχῆς, ἣ τῇ ἀκολούτῳ,
πάντως δὲ πάθει τινὶ χαρίζομενος. Καὶ στρατιω-
κὸν μὲν οὐ τρέφειν οἶδεν ὑπὲρ τῆς πολιτείας, οὐκ
συνίσταται· δορυφόρους δὲ περὶ αὐτὸν συναγαγὼν τοῦ
σώματος, φύλακας, τοὺτους σιτίζει καὶ πιναίνει, κατὰ
τῆς πολιτείας· τρέφειν τοὺς σύμπαντας, καὶ πᾶσι
αὐτοῖς ἐπιείας τὴν ἡμίαν σφάττειν, ἐξουθενεῖν, ἀνα-
κινεῖν.

Τυράννου κρατοῦντος, καὶ γεωργὸς κορπούται τι
δάκρυα, πόνοις μὲν καὶ ἡμέραν τρυχόμενος, ὅτε
τυραννικῶ δὲ λαλῶσι συναρπαζόμενον ὄρων τὴν
γεώργιον, καὶ τὴν τῆς λύπης βάτον ἀντὶ σταφυλῆς
γεωργεῖ, κεντούσαν αὐτοῦ τὰ σπλάγχνα τῇ τῆς ἀνά-
θης δούλῳ· καὶ τὸ δεινότερον, ὅτι καὶ τοῖς ἐχθροῖς
καὶ τοῖς οἰκείοις ἀπαγμα γίνεται. Ὁ θαλάσσιος δὲ
τοῖς ἀνέμοις ἀράται καὶ τῇ θαλάσῳ, ὅτι μὴ αὐτὴν
κατεδύθεισαν· οὕτω πικροτέρως θαλάσσης καὶ τυραν-
νικωτέρως ἀνέμων πεπείραται. Οἱ δὲ τῆς πολιτείας
ἐπώνυμοι, οὗτοι μὲν πᾶσαν συμφορὰς ὑπερβολῇ
παρελαμβάνουσιν, ὅσῳ καὶ συνοικοῦσι τῷ Μινωταύρῳ,
καὶ πρὸς βρώσιν εἰσι προχειρότατοι. Τοῦ μὲν γὰρ ὁ
πλοῦτος μετακομίζεται· τοῦ δὲ θυγάτηρ θαλα-
μειούμενη σεμνὴς τὸ πρῶν, εἰς ὕβριν ἀρπάζεται· καὶ
ὁ κρότους ἐξεγείρειν ἐλπίζων ἐπὶ τῇ πασάδι καὶ
τοῖς νομπεύμασιν, οἰμωγὰς ἀνεγείρει τὴν ὕβριν ἀνα-
κλαιόμενος, καὶ δάκρυσι χαρμονῆς, τῆς λύπης ἀντι-
χεῖ τὰ δάκρυα. Τοῦ δὲ γυνὴ πρὸς μισαρὰν ἀπαρ-
μένη κοίτην οἶον τὸ βέλος τῇ καρδίᾳ ἐμπήγνυται.
Κἂν γρήσῃσι τὸ βῆμα ἐλεύθερον, τὸ ξίφος εὐδο-
κατὰ σπλάγχθων βραπίζεται. Τοῦτο μόνον ἔδω τοῖς
ἐλευθενοῖς καὶ ἀσπίδιον, ὅτι τοιοῦτων θαμάτων δὲ
τοῦ ξίφους ἀπάγονται.

ΚΕΦΑΛΑ Θ'.

Β Τοῦ λαοῦ τυραννίδι ὑποκειμένου, ταλαιπωρία.

Τυράννου κρατοῦντος, καὶ γεωργὸς κορπούται τι
δάκρυα, πόνοις μὲν καὶ ἡμέραν τρυχόμενος, ὅτε
τυραννικῶ δὲ λαλῶσι συναρπαζόμενον ὄρων τὴν
γεώργιον, καὶ τὴν τῆς λύπης βάτον ἀντὶ σταφυλῆς
γεωργεῖ, κεντούσαν αὐτοῦ τὰ σπλάγχνα τῇ τῆς ἀνά-
θης δούλῳ· καὶ τὸ δεινότερον, ὅτι καὶ τοῖς ἐχθροῖς
καὶ τοῖς οἰκείοις ἀπαγμα γίνεται. Ὁ θαλάσσιος δὲ
τοῖς ἀνέμοις ἀράται καὶ τῇ θαλάσῳ, ὅτι μὴ αὐτὴν
κατεδύθεισαν· οὕτω πικροτέρως θαλάσσης καὶ τυραν-
νικωτέρως ἀνέμων πεπείραται. Οἱ δὲ τῆς πολιτείας
ἐπώνυμοι, οὗτοι μὲν πᾶσαν συμφορὰς ὑπερβολῇ
παρελαμβάνουσιν, ὅσῳ καὶ συνοικοῦσι τῷ Μινωταύρῳ,
καὶ πρὸς βρώσιν εἰσι προχειρότατοι. Τοῦ μὲν γὰρ ὁ
πλοῦτος μετακομίζεται· τοῦ δὲ θυγάτηρ θαλα-
μειούμενη σεμνὴς τὸ πρῶν, εἰς ὕβριν ἀρπάζεται· καὶ
ὁ κρότους ἐξεγείρειν ἐλπίζων ἐπὶ τῇ πασάδι καὶ
τοῖς νομπεύμασιν, οἰμωγὰς ἀνεγείρει τὴν ὕβριν ἀνα-
κλαιόμενος, καὶ δάκρυσι χαρμονῆς, τῆς λύπης ἀντι-
χεῖ τὰ δάκρυα. Τοῦ δὲ γυνὴ πρὸς μισαρὰν ἀπαρ-
μένη κοίτην οἶον τὸ βέλος τῇ καρδίᾳ ἐμπήγνυται.
Κἂν γρήσῃσι τὸ βῆμα ἐλεύθερον, τὸ ξίφος εὐδο-
κατὰ σπλάγχθων βραπίζεται. Τοῦτο μόνον ἔδω τοῖς
ἐλευθενοῖς καὶ ἀσπίδιον, ὅτι τοιοῦτων θαμάτων δὲ
τοῦ ξίφους ἀπάγονται.

Καν γρησῃσι τὸ βῆμα ἐλεύθερον, τὸ ξίφος εὐδο-
κατὰ σπλάγχθων βραπίζεται. Τοῦτο μόνον ἔδω τοῖς
ἐλευθενοῖς καὶ ἀσπίδιον, ὅτι τοιοῦτων θαμάτων δὲ
τοῦ ξίφους ἀπάγονται.

ΚΕΦΑΛΑ Ι'.

Φόβοι ἐναγώριοι καὶ διηγεκὲς βάσανος τοῦ τυ-
ράννου.

Ἐκείνου τὸ θῆρον ὁ τύραννος, οὐδὲ τὴν γυναῖκα
ἐξέως βλέπει, οὐδὲ τὰ φίλτατα· ἀλλὰ καὶ ταύτην
ὕποπτει καὶ συγκατοιμωμένην τρέμει, καὶ τὸν ὕπνον
ὑποφρίττει, μήπως αὐτὸν τῷ ἀδελφῷ θανάτῳ παρα-
κατάθῃται· καὶ πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις παρέχει τὴν
εὐφροσύνην ἢ τράπεζαν· ὁ δὲ τότε μάλιστα πέφκει,
μὴ δηλητηρίδιν τι τοῖς βρώμασιν ἀναμείκται, μὴ τὸ
ποτήριον αὐτοῦ, θανάτου ποτήριον γένῃται. Οὐδὲ
τοῖς δορυφόροις ἔχει πιστεῦν· ὁ ἀνιτήριος. Πόθεν;

οὗς τῶν ἄλλων μάλιστα δέδοικιν, ὅση καὶ ξιφορο-
ροῦσιν Ἑγγιον. Ἀεὶ γὰρ ἐννεσι, μήπως, οὐχ ὑπὲρ
ἑαυτοῦ, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῖς ξίφεσι χρῆσονται. Κατὰ
μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὀπλίζει τοὺς, κατὰ δὲ τῶν
ἐξουσιῶν οὐκ ἔχει τίνας ὀπλίσειν. Ἀξίος γὰρ ὁ
τρόμος οὗτος τυραννικοῦ καὶ ἀπίστου φρονήματος.
ὥς οὐκ ἔστιν ὃ ἂν τις πεινηλατήσῃ πλέον τὸν τυ-
ραννον, ἢ ὅσον αὐτὸς ἑαυτὸν τιμωρεῖται τοιαύταις
ἀνάγκαις ἐγκαταστήσας.

secumque reputat, foris quidem si motus existat, habere hos sese domesticos, quos armet
contra; ipsis porro in eundem se insurgentibus, qui alii suppetunt, quos opponat? Quæ tam mi-
sera trepidatio digna sane merces est tyrannici fastus istius atque perfidiæ: ut mulctare tyran-
num pro eo ac meretur cupienti, querendus tortor non sit alius, cum se in hos cruciabiles ætus
arumnosissimarum formidinum pro infelix ipse conficiat.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ.

Εἰρηκὴ τῶς ὑποκειμένους καὶ χερσποῖα τοῦ
δικαίου βασιλέως ἡ εἰσόδος.

Εἶδες τὴν τυράννου μορφήν, ὡς βδελυρά τε καὶ
ἀπυρρίπαιος; ἔρα λοιπὸν καὶ τὸ τοῦ βασιλέως κά-
λος, ὡς ποθητὸν, ὡς ἐράτμιον ἀντικρυς, ὅσον τὸ
ὄν, εἰ γὰρ βούλοιο. Καίτοι τρόπον μὲν τινα καὶ τὴν
βασιλείαν συνεξωγράψατο ὡς ἐγγραφὰ σοι τὸν τυράν-
νον. Καὶ γὰρ ἐναντίος ἂν εἴη ἐκείνῳ οὗτος ὁ βασι-
λεὺς· πλὴν ὀλίγα τινὰ προσπεβάλλω [f. -βαλῶ]
τοῦτ' ἐκ τῶν χρώματων. Καὶ πρῶτον ὅρα τοῦτον εὐθὺς
ἐναντία τῷ τυράννῳ ζωγραφουμέντα τὰ πρόθυρα· καὶ
οὐ βίβ' τὴν ἀρχὴν κτώμενον, οὐδὲ τὸν πέπλον αἰ-
ματὶ βάπτοντα· ἀλλ' εὐνεία πλήθους καὶ λαοῦ συν-
δρομῇ καὶ σώφρονι καὶ εὐγνώμονι. Ἀρετῆς γὰρ
ἄθλον τὴν βασιλείαν ἐκδέχεται, καὶ πάντες ἀποχω-
ροῦσι τῶν κρείττωνων τῷ κρείττονι. Οὕτω γὰρ
μελίσσαις ὁ βασιλεὺς αὐτοφυῆς ἐστὶ, καὶ πᾶν τὸ
πλήθος ἡγεμόνα τοῦτον πεποιθῆται. Οὕτω μὲν
αὐτῷ τὰ τῆς βασιλείας πράγματα, ὡς διαρὰ καὶ
εὐπρόσιτα, οὐ σκυθρωπά καὶ δυσέντευκτα. Βαίνο-
μεν δὲ ἡδὴ προσωτέρω, καὶ τὴν βασιλείαν θεω-
μεθα.

sed gratia stultis et multitudinis et concursu libero moderatoque in commune consulentis populi,
regni apicem virtutis private præmium accipit; nemine non æquissimum censente præstantiora ei
excipi, extraque sortem deferri, qui omnibus præstet. Ergo ut apes naturalibus præsignem notis
non tam eligunt quam agnoscent principem: ita hunc populus non nisi domesticæ laudis præroga-
tiva velut quadam, morumque sanctorum commendatione designatum, suffragiis ornat et evehit læ-
tus ac gratulans liberrimis. Talis huic ingressus in principatum, ac quasi vestibulum regni est, ut
remuens, ut blande pella, ut nihil inauspicatum aut triste offerens. Procedamus ergo sane ulterius,
introque progressi regnum ipsum spectemus cernimus.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ἡ εἰς ἀκρον θεοσέβεια, τῇ βασιλεὶ χρεώδης καὶ
καρποφόρος.

Οὐκοῦν ὁ ἀληθὴς βασιλεὺς εἰδὼς, ὅτι καθάπερ
οἰκίας καὶ νεῶς [f. νεῶ] δεῖ τὰ κάτω ἀσφαλέστερα
εἶναι, οὕτω δὲ καὶ τὴν βασιλείαν προσέχει βαίνειν
ἀταλαιῶς, τὴν εὐσέβειαν ποιεῖται θεμέλιον. Οὕτω
μὲν εὐσεβὴς ὢν, ὡς μηδὲ τοῖς ἱεροῦσι πρωτείων παρα-
χωρεῖν· οὕτω δὲ πάντα ποιῶν καλλέγων, ὡς θεὸν εἰδὼς
πάντων ἑφορον καὶ πάντων ἐπῆκοον. Φιλόθεος δὲ ὢν,
ἀναγινώσκειται ὡς ἐστὶ θεοφιλῆς· φιλῶν γὰρ θεόν, ὑπὸ
Θεοῖς φιληθήσεται. Ὅθεν αὐτῷ τὰ πάντα ἔσται θεός καὶ
πατὴρ καὶ ἀδελφεός, καὶ στρατιώτης, καὶ σύμμαχος,
ἐν πολέμῳ κατορθῶν καὶ συνεγείρων τὰ πρόπαια· ἐν

A confectationis inquietissimæ tempus istud est, ad
omnem anxie morsum atque haustum exhorre-
scenti ne solummodo alimento venenum fuerit, ne
toxicum clam vino infusum bibentem fallat. Ac
ne stipulatoribus quidem supra modum infelix, fidit;
suos, inquam, custodes ipsos ac satellites eo su-
spectiores habet, quo propius suis lateribus ferrum
gestant: mala enim conscientia quid se dignum
sit sentiens, perniciem a præsidii timet propriis:

Justi regis ingressus pacatus et lætus subditis.

541 CAPUT XI.

Justi regis ingressus pacatus et lætus subditis.

Vidisti tyranni effigiem, ut abominanda et exse-
crabilis est: intueri deinceps formam justi prin-
cipis, ut suavis, ut blanda, ut cunctorum ad se
amores cunctis gratiorum illicis sapiens; nec mi-
nus iucundam offerens animis speciem, quæ
(si dicere sinis), tuus, inquam, hac ætate, huius
floris flore vultus statusque pulcherrimus oculis ob-
jicit: quæ et eadem, si volueris, olim imperantia
tibi effigies fuerit. Ac quanquam videri poteram
veri justique regiminis jam informasse ideam cum
tyrannum pinxi, cujus speciei tristibus illætabili-
busque lineamentis, qui contraria omnia cogitave-
rit, is in effigiem boni principis necessario incur-
ret. Superaddam hic tamen velut ad absolvendam
picturam, aliquos adhuc colores. Primum omnium
vide hunc mihi verum regem additum ipsum, ac
quasi valvas imperii longe alio quam tyrannus so-
leat fūco colorantem: non enim per vim ac eadem
irrupit in solium; nec illam, insigne mox futu-
ram potestatis, cruore civium inscit purpuram;

Superaddam hic tamen velut ad absolvendam
picturam, aliquos adhuc colores. Primum omnium
vide hunc mihi verum regem additum ipsum, ac
quasi valvas imperii longe alio quam tyrannus so-
leat fūco colorantem: non enim per vim ac eadem
irrupit in solium; nec illam, insigne mox futu-
ram potestatis, cruore civium inscit purpuram;

CAPUT XII.

Quam necessaria quamque utilis sit principi
religio excellens.

Principio sui nominis officium impleturus rex,
gnarus ut domus ac navis, ita regni quoque basim
ac fundum esse firmum solidumque oportere, reli-
gionem imperio fundamentum ponit; sic divino se
manicipans addicensque cultui, ut ne sacerdotes
quidem ac sacrorum antistites pietate in Deum
vera sibi præstare patiat, adeo verbo semper
atque opere religiosus, ubique istud officium tue-
tur, et illud omnia intuens omniaque audiens nus-
quam non spectat præsens numen. Deum porro
amans non deerit quin et sit et agnoscat Deus

eharus : nam utique nunquam sine quæstuoso redditu gratiæ reciproci Deus amabitur, qui omnium inde necessitudinum affectus induet, officiaque reddet diligenti se principi ; patrem se illius et fratrem ferens ; militem quin etiam et socium, ita in bello fortem illi ac felicem navabit operam profligandis hostibus, tropæisque statuendis, ita idem in pace politiæ tranquillitatis statum, inoffensumque rerum cursum efficaci providentia fortunare perget. Quis hoc igitur beatior, qui Deo cordi sit? Quis isto magis invictus **542** in præliis? Quæ securior utique secundior conventio pacis, hac tanti adiutoris tam certa fiducia? Enimvero nec jactabunda, nec falsa divinatio sit, si quis tali principi orbem universum subjiciendum augeretur : cum enim totius utique orbis Dominus Deus sit, potius inter nos conveniat Deo hunc amicum esse ; quam illud certum est vulgi ore celebratum, amicorum communia esse omnia, tam exploratum haberi debet principis Deum amantis imperio, nullam munus quamlibet late patentis partem esse subtrahendam.

CAPUT XIII.

Instrumentum necessarium regni bene gerendi amici fideles.

Quomodo autem tantæ ac tam var.æ solus promotioni sufficiet? Qui poterit unus universis ita præesse, ut nemini ac nusquam desit? Qua ratione, inquam (quod omnia gubernantis officium est), quæ ubicunque sunt coram intuiturus, assequetur et spectabit præsens? Et hoc quidem probabit, illud reprehendet, aliud corriget? His tam multis, tam diversis quo pacto unus sufficeret? gendis et administrandis queat, si discere vis, sic accipe. Paratus præsto est bono principi curam volucris quoquoersum celerrime mobilis fidorum amicorum, ejus beneficio immotus ipse cuncta unus idemque multiplex, adeat, inspicat, curet, gerat ; quoniam quæcunque per fideles agit administratos, per se ipse censetur agere.

CAPUT XIV.

Amici maximum bonorum principum bonum quo alii carent.

Hic quando in amicorum mentionem incidit, ntar occasione docendi te super hoc argumento plenius. Res enim est magna in primis ac plane tanta, ut cum in regno pleraque ampla magnificæ sint, nihil tamen ad mentionem auspicatus, ad rem usumque præstabilius fingi possit amico vero probatoque. Nec temere est quod regi bonum istud adjudio. Tyrannus ejus expertus omnino est, quippe qui metu se ac formidine succinctum ostentare amet, et minis sese plagisque ac caedibus, velut muris ferreis aut adamantinis omni ex parte communit : cujusmodi ei propugnaculum tu ne invidens censeo ; verum affectibus te amicorum, concordiaque impenetrabili textu, munimenti genere longe omnium firmissimo circumda. Sic porro habe : nihil esse infirmius eo, quicumque est, nomine quem oderunt omnes, utcumque ille ferreis prætorianorum cohortibus custodiatur assidue. Veneratur illum quidem ac pronus salutat civis, mirarique videtur ac celebrat, vota palam faciens quibus multos ei annos felici imperii optare se precarique a Deo simulat. Sed (quod habet verbum vetus) jurante lingua, injurata mens manet, nec gratia compositi ad adulationem oris ultra laborum renitentiam, usque ad animi serenandam intemperiem proficit. Ergo nunc quidem oppressa metu loquendi libertate, quo ardet flagrantissimo, dissimulare odium cogitur : at idem olim captato tempore non verbis, sed factis id expromet, et ejus ipsius adorati principis, cui nunc blanditur obnoxius, cruda furens intestina gustabit.

A εἰρήνη τὰ τῆς εὐνομίας συμπροθυμούμενος. Τίς οὖν ἁλθιώτερος τοῦ τὴν θεὸν φίλον ἔχοντος ; τίς μᾶλλον ἐν ταῖς μάχαις ἀσφύκτος ; τίς ἐκ χειρὶ εἰρηκότερα ; Τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύει μόνος οὗτος τοῦ κόσμου βασιλεύειν παντός. Εἰ γὰρ θεοῦ μὲν ὁ κόσμος, ἐκεῖνος δὲ θεοῦ φίλος ἀνωμολόγηται, τὰ δὲ τῶν φίλων κοινὰ δεσπότης ἔσται τοῦ κόσμου βασιλεὺς ὁ θεοφιλέστατος.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ὅτι φίλοι πιστοὶ τῆς βασιλείας, ὁρθῶς καὶ τεύεσθαι μελλούσης, ἀναγκαῖον ἐργάρον τὴν χάριν αὐτῶν.

Πῶς οὖν τοῖς σύμπασιν ἐπιστήσεται ; πῶς τῷ ἐκασταχοῦ πραττομένοις παρίσεται, καὶ ἐπόψεται, καὶ τὸν μὲν ἐπαινεῖσι, τῷ δὲ προσμέμψεται, τὸ δὲ διορθώσειται ; Πῶς ταῦτα πάντα, βούλει μαθεῖν ; διὰ τῶν φίλων περρωτοῦ ἀρματος. Αὐτὸς μὲν γὰρ εἰς ἔσθι, πολλαπλάσιος δὲ διὰ τῶν φίλων γίνεται.

multis, tam diversis quo pacto unus sufficeret?

C

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Τῶν βασιλέων τὸ ἐν καλοῖς ἔκρον καὶ μέγιστον, οὐ τῶν ἄλλων οἱ πλείστοι ἀμφοῦσιν, οἱ φίλοι ὑπάρχουσιν.

Ἄλλ' ἐπειδὴ φίλων ἐμνήσθην, ἀναδιδάξω σέ τι παρ' αὐτῶν πλατύτερον. Πολλὴν γὰρ ὄντων τῇ βασιλείᾳ καλῶν, οὐδὲν τοιοῦτον ὡς τὸ τοῦ φίλου πρᾶγμα καὶ ὄνημα. Τύραννος μὲν γὰρ τῷ φόβῳ περιστοιχίζεται, καὶ τὰς ἀπειλὰς ἔχει, καὶ τοὺς ἐκαστοτε φόβους, στερβόν τι καὶ ἀκαθαίρετον πρόβλημα. Σὺ δὲ ἄλλα τὰ φίλος ταχίζου, καὶ τῇ εὐνοίᾳ μάλιστα πάντων φέρου. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ἀσθενὲς ὡς ὁ παρὰ πολλῶν μισούμενος ἀνθρώπος, καὶ ὅτι πολλῶν δορυφόρων φυλάττεται. Προσκυβεῖ μὲν ἴσως ὁ πολίτης, καὶ μεταγλύβει καὶ εὐφημεῖ, καὶ προσθήκην ἡμερῶν αἰσθάνεται παρὰ τοῦ Κρείττονος ; ἀλλ' ἡ γλῶσσα ὁμῶς, ἡ δὲ φρὴν ἐστ' ἀνώμοτος, καὶ τὰ χεῖρα μὲν ἔειπεν, ὑπερώην δ' οὐκ ἔδωκεν. Καὶ δέδοικε μὲν ἔμπροσθεν, ὅτι μισεῖ καὶ βδελύσσεται καίρου δὲ λαβόμενος, οὐ λόγους, ἀλλ' ἔργους τὴν μῆσος δείκνυσθαι, καὶ τῶν ἡπιάτων ὁμῶν ἀπογοῦσθαι.

Veneratur illum quidem ac pronus salutat civis, mirarique videtur ac celebrat, vota palam faciens quibus multos ei annos felici imperii optare se precarique a Deo simulat. Sed (quod habet verbum vetus) jurante lingua, injurata mens manet, nec gratia compositi ad adulationem oris ultra laborum renitentiam, usque ad animi serenandam intemperiem proficit. Ergo nunc quidem oppressa metu loquendi libertate, quo ardet flagrantissimo, dissimulare odium cogitur : at idem olim captato tempore non verbis, sed factis id expromet, et ejus ipsius adorati principis, cui nunc blanditur obnoxius, cruda furens intestina gustabit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ΄.

A

543 CAPUT XV.

Εὐκρινούς πρὸς βασιλέα φίλου ὑπερσία.

Ἄλλ' οὐχ ὁ φίλος οὕτω νοκτὲς δὲ καὶ ἡμέρας τοῦ φίλου βασιλέως φροντίζει, καὶ ταῖς ὑπὲρ ἐκείνου κάμνει μερίμναις· οὐχ ὅπως κερδάνῃ, τοῦτο μόνον σκοπῶν, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐκκαρπύσῃται· ἀλλ' ὅπως ὀραρότως ἔξει τῇ βασιλείᾳ τὰ πράγματα· καὶ λυπήσῃ μικρὸν, ἵνα μείζον εὐφράνῃ· καὶ δριμύζεται τοῖς βήμασιν, ἵνα γλυκάνῃ τοῖς πράγμασιν· οὐχ ὑποκλινόμενος τοῖς τοῦ βασιλέως θελήμασιν, οὐδὲ σκιδᾷ ἔργον ποιῶν, καὶ συνεπινεύων τοῖς νεύμασι, καὶ συγκινοῦμενος τοῖς κινήμασιν· ἀληθὲς δὲ ὢν, καὶ αὐθέκαστος, καὶ τὰ τοῦ φίλου δι' ἀγάπην ἐξιδιούμενος.

est, pauidum ei consueat liquidissimum. Ergo hic nequaquam se ad regis voluntates serviliter flectet; neque umbrae modo motus omnes annuentisque, pariter assentans nutibus ac renutibus totidem exprimet; sed verus severusque nihil obiter transiens, cuncta singillatim suis momentis librans, sic se geret plane, ut qui propter eximiam benevolentiam res sp̄sque amati principis sibi proprias fecerit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ΄.

B

CAPUT XVI.

Τὸν κολακευόντων τὴν βλάβην ὁ βασιλεὺς φεγγέτω.

Καὶ μέντοι καὶ βασιλεὺς οὐ βαρὺν σωφρονιστὴν, ἀλλὰ γλυκὺν νοθευτὴν τὸν φίλον οἴσεται· καὶ τοῖς μὲν κολακεύουσιν ὡς ἐχθραίνουσιν ἐμπικραίνεται, καὶ βαρὺ συνάξει τὸ ἐπισκύνιον. Τῷ δυντὶ γὰρ οἱ τῆς κολακείας θεραπευταὶ θανάσιμον κίρνωσι μελίκρατον· καὶ φιλοῦσιν, ἀλλὰ καὶ δάκνουντα· καὶ σαίνουσιν, ἀλλὰ καὶ σπαράττοντες· καὶ μέλι μὲν ἀποστρέφουσιν, ἀλλὰ πικροτέρας χολῆς τὰς ἀναδόσεις ποιοῦμενον. Τούτοις μὲν οὕτε τὰς τῶν βασιλείων ἀναπατάσει θύρας, οὕτε τὰς τῶν ὧτιών· ἀλλ' ὡς Σειρήνας παραπλεύσεται κηρῷ καὶ λόγοις σοφοῖς τὰς ἀκοὰς ἐμφορᾶ μένος.

sue fore patere sinet bonus princeps, multo autem minus aures proprias: quas potius sapientum sermonibus, velut cera quadam Ulyssea, præoccupabit atque præmuniet, ut sine sensu et noxa malesuados istarum sirenum cantus queat prætervehi.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ΄.

C

CAPUT XVII.

Τὸν φίλων ταῖς νοθεσίαις τὸν βασιλέα πειθαρχεῖν καὶ ὑπομένειν πρέπει.

Τοῖς δὲ φίλοις ἐαυτὸν παρέξει καὶ τέμνειν καὶ καλεῖν ὡς λατοῖς ἐπιστήμοις, καὶ πάντα τὸν ἑαυτοῦ συνετώτερον εἰσκαλέσει πρὸς τὰ βασιλεία, καὶ πολλοὺς ἐκ τῆς γυνίας ἀνασπάσει πρὸς τὰ μειράκια ψιθυρίζοντα [sc.—τας], οἷς παραδοὺς ἐαυτὸν δεξαμένην τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν ποιήσεται, πᾶν δεχομένην κάλλιστον χώρημα.

elementaria præcepta susurrantes, quibus operam dans, seque supponens, corrivabit in suum animum salutare ex limpidis illorum fontibus virtutis et sapientie liquores.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ΄.

D

CAPUT XVIII.

Ποῖον τρόπον χρηστοὺς φίλους ὁ βασιλεὺς ὀδοκιμάσει.

Τοὺτους μέντοι τοὺς φίλους ἐπιστήσῃ ταῖς τῶν πόλεων διοικήσεσι, πάντως πείραν λαβὼν αὐτῶν ὅτι καλῶς ἐπιστήσονται. Τίς δὲ ἡ πείρα; Καὶ μοι συνακολουθεῖ τῷ λόγῳ προσεκτικώτερον· τάχα γὰρ σοὶ παραδώσω τὴν λίθον τὴν χρυσογνώμονα· Τρία ταῦτα περὶ τὴν πείραν ταύτην ἔχοντες θεωρεῖν· ἄνθρωπον, οἶκον, καὶ πόλιν. Πρώτων μὲν οὖν σκέπει τὸν

Veri amici erga principem officia.

Non sic verus amicus principis: is enim fideliter penitus benevolentia instinctus, noctem ultro diemque de eo cogitat: eum curat, laboribus ejus sollicitudinibusque participat: non id spectans ille quidem, ut quam maximum potentie suae fructum tranquilla fruitione voluptatum imperans capiat: verum id agens, ut imperium quam firmissime constitutum illi sit, non dubitat molestia illum interdum aliqua pungere, ut eum postmodum delectet uberius: verbis, inquam, eum aliquando minus jucundis affabatur, ut successu rerum, qui ex monitis austerioribus saepe prosperrimus existit,

Adulatorum perniciēs principi carentia.

Vicissim autem princeps non censoris odiosi, sed jucundi monitoris hunc habebit loco; iram autem colliget effundetque omnem in adulates: hos supercilii attractione, hos cetera minacitate vultus oculique fastidio, hos verborum acerbitate submoveat tum maxime cum blandissime adrepere conantur. Vere enim nihil aliud id genus homines nisi mellitum venenum offerunt: et osculantur illi quidem, at simul mordent; mulcent, sed eodem momento dilaniant: mel denique instillant, sed quod haustum venisque conceptum felle quovis amari ac perniciosius sumentem afficit. Vis ne aula quidem minus aures proprias: quas potius sapientum sermonibus, velut cera quadam Ulyssea, præoccupabit atque præmuniet, ut sine sensu et noxa malesuados istarum sirenum cantus queat prætervehi.

Amicorum monitis docilem et patientem esse oportere principem.

Porro amicis seipsum præbebit velut peritis medicis ad quamvis paratum sectionem ustionemve, curandis suis reiue publicae malis utilem: neque se ultro solum offerentes excipiet, at quemcumque sapientiores se ipso sciet, ultro invitabit accersetque in aulam: atque adeo multos ex angulis abripiet ad greges puerorum dans, seque supponens, corrivabit in suum animum salutare ex limpidis illorum fontibus virtutis et sapientie liquores.

Quomodo probandi principi amici.

Jam ex hoc amicorum genere deliget quos regendis urbibus præleciat, ubi peritiae industriaeque 544 ipsorum ad eam administrationem præclare fungendam experimentum ante idoneum ceperit. Quæres forte, quis sit experimenti hujus capiendi modus? Fac paulo attentiores advertas animum, lapidem mox a me accipies Lydium,

eius ab indicio veracissimo nullus aurei coloris A
fucus sequioris materie metallum proteget. Expe-
rimentum hoc capere volenti tria consideranda
sunt: homo, domus, civitas. Primum, inquam,
observa hominem, ut se erga se gerat. Ecquid
cupiditates et irrationabilis partis efferos motus
rationi, ut par est, subjectos habeat: an sese
efferre dominarique permittat. Hoc satis explorato
ad gubernationem domus fac gradum, in qua si
tibi satisfecerit, tum demum licebit civitatis ei
gubernacula credere. Qui enim moderari sibi
nescit ipsi, quomodo is familiam recte constituat?
Aut qui domum sapienter suam non rexit, quo-
modo sperari de illo poterit urbi eum recte præ-
futurum? Hanc regulam securæ magistratuum
lectionis nunquam defuturam habere, juxtaque illam
quos in minoribus probaveris, majoribus deinde impone provinciis. Nam, ut ex Evangelio discimus,
*Qui in modico fidelis est, et in magno fidelis erit*¹⁴: uti neque illi Ecclesiam committit Apostolus qui
specimen industriæ non edidit in gubernatione propriæ domus.

CAPUT XIX.

*Favoris regum perspecti mira vis est ad studia
subditorum provocanda.*

Quod si ejusmodi præfecti ac magistratus fue-
rint, non leve felicitatis augmentum reipublicæ
cito adjicient: quippe quam sibi similibus multis
efficacis exempli secunda vi reddendis, magno
bonorum virorum numero beabunt. Id enim jam
sere sic fieri solere animadvertimus, ut genus
quodcumque hominum ii qui rempublicam mode-
rantur universam, charum sibi esse præ se tule-
rint, id continuo accessu studioque plurimorum
celebretur in dies, efficiaturque numerosius, sive
ars ea est, sive disciplina, professio, aut secta.
Delectetur, exempli causa, imperator studiis arti-
busque rhetorum, greges statim undique affluent,
et veluti nubes depulvent sophistarum, declaman-
tium vocibus palatium personabit. Sin teneri
obsidebunt ostium aulæ pleni Platonis homines,
et ne janitoribus quidem Archimedes, Euclides,
Hypsicles ignoti fuerint. Idem equorum amorem
undecumque mox gregatim affluentibus capiendis

CAPUT XX.

*Quam indignum et noxium sit sceleratos apud
principem gratiosos esse.*

Quæ igitur in aula bonorum hominum raritas
erit, si eos, nec nosse, nec ubi sint scire, nec
venientibus congressus conspectusque sui
facere copiam princeps curaverit? loco autem
istorum perditissima capita, notissimas officinas
fraudum nuncquam omnium habeat, adhibeat,
dignitatibus ornet, donis cumulet? His civitates
condonet totas ad nudinationes iniquorum quæ-
stum, ad prædaram rapinarumque sordidissimas
pactiones. Denique istis cives, velut miseras
victimas, conscindendos excarnificandosque per-
mittat, ea duntaxat lege, ut pro mercede concessæ
licentiæ, pinguissima ipsi quæque servant, nihil
sane pensi habenti, si divina humanaque confun-

ανθρωπον, εἰ τὸ οἰκεῖον ἦθος κατήρτισεν· ὡς μή-
τε τὸν θυμὸν, μήτε τὴν ἐπιθυμίαν, τὰ δοῦλα ταῦτα
καὶ ὑποχείρια τοῦ λογισμοῦ καταστήσῃ ἐγκρατῆ τε
καὶ κύρια. Κάπειδ' ἐν εὐρῇ τοιαύτου, ἐπὶ τὴν τοῦ
οἴκου διοίκησιν ἀναβίβασον· εἰ δὲ καὶ περὶ ταύτην
εὐρῇ· ἐν δόκιμον [f. εὐδ.], πρὸς ἄλλον αὐτὸν ἀναβα-
θμὸν ὕψωσον, καὶ πόλεως διοίκησιν πείσυσον. Ὁ γὰρ
μὴ ἑαυτὸν ἰθύναι, πῶς οἴκου κατὰ τὸ δέον ἐπιστα-
τήσῃεν; Ὁ μὴ οἴκον εὐθετήσας, πῶς πόλιν ἰθύνειν;
Οὗτος ἔστω σοι γινώμων τῶν ἀρχόντων ἀπαράλογι-
στος, καὶ τοὺς ἐν τοῖς εἰδικωτέροις δοκιμασθέντας,
ταῖς κοιναῖς προσάγαγε διοικήσεις. Ὁ γὰρ ἐν ἐλί-
γῃ πιστὸς, καὶ ἐν πολλῇ πιστὸς ἔστιν, ὡς ἐμάθο-
μεν· ὥσπερ εἰ τις τοῦ οἴκου οὐκ οἶδε προϊστασθαι,
οὐδ' Ἐκκλησίαν αὐτῷ παραδίδωσιν ὁ Ἀπόστο-
λος.

ΚΕΦΑΛ. 18^ο

*Τῆς τοῦ βασιλέως εὐνοίας ἡ δοκιμασία τὰ τῶν
ὑποκειμένων ἐπιτηδεύματα θαυμασίως καθέλ-
κει.*

Τοιοῦτοι δ' ὄντες οἱ ἄρχοντες, ταχέως τὴν βασι-
λείαν αὐξήσουσι πρὸς τὸ βέλτιον, πολλοὺς καὶ ἄλλους
ἑαυτῶν ὁμοίους ἐξεργασάμενοι. Φιλεῖ γὰρ τὴν παρὰ
βασιλέων σπουδαζόμενον αὖξεσθαι, καὶ φιλορήτωρ
ὁ αὐτοκράτωρ, βαβαὶ τῆς τῶν σοριστῶν ἐπομβρίας!
περιχεῖται τοῖς ἀναγνώσμασι τὰ ἀνάκτορα. Κἂν δέξῃ
φιλοσοφία προσέχειν, καὶ περὶ τὰ μαθήματα στρέ-
φασθαι, παρὰ τὰς βασιλικὰς θύρας οἱ τοῦ Πλάτω-
νος γέμοντες, καὶ οὐδὲ τοῖς τὰς πύλας τηροῦσιν ὁ
Ἀρχιμήδης, ὁ Εὐκλείδης, ὁ Ὑψικλῆς ἀνεπίγνωστοι.
Ἄν δὲ φιλιππος νομιθῇ, στενοχωρεῖται τὰ βασίλεια
Νηαλίου ἱπποῖς καὶ ἰαλοῖς.

et veluti nubes depulvent sophistarum, declaman-
tium philosophia videbitur, et mathematicis delectari,
ostenderit, equis ecce vel insularibus vel Italis
vix ulla satis regiarum ædium atria pateant.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

*Ὅτι ἀνέξιστον καὶ ζημίας αἰτίον τοὺς ἀδίκους
παρὰ τῷ βασιλεὶ εὐδοκίμειν.*

Καὶ τοίνυν μὲν τοὺς μετιόντας ἀρετῆς [f. —τὴν]
οὐκ οἶδεν οὐδὲ ὅποι γῆς διατρίβουσιν, οὐδὲ φιλήν
θεῖαι τοῦτοις παρέχεται. Ἀνθρώπους δὲ κακοηθείας
πάσης περιφανῆ ἐργαστήρια, καὶ ἐξιώμασι δωρεῖ-
ται, καὶ δεξιώμασι, καὶ τοῦτους ταῖς πώλεσιν ἐπ-
αίρει, κερδῶν ἀδίκων ἐμπόρους, καὶ βυπαρῶν λημ-
μάτων προσαγωγῆς [f. —γείας]· καὶ δίδωσι τοῦτοις
καταμαγειρεύειν τὰ πρόβατα, μόνον εἰ αὐτῷ τὰ λι-
παρώτερα φέροιν· καὶ πάντα συμφύρει θεῖα καὶ
ἀνθρώπινα δίκαια, μόνον εἰ ὀβολὸν ἀναδίστατο. Ὅκνῳ
μὲν ἐγὼ τοῦτο· Πέρσαι δ' ἂν κάπηλον εἶποιεν, ὥσ-
περ ἔκείνον Δαρεῖον. Τάχα δὲ οὐδὲ κάπηλον (φιλαν-
θρωπώτατον γὰρ, εἰ καὶ ἀνελεύθερον τοῦνομα), ἀλλὰ
ληστὴν καὶ μαιφόνον καὶ ἐν οὕτως εἶπω, τριτάτι-

¹⁴ Matth. xxv, 25.

τῆριον, ἵνα μόνον κερδάνῃ τοὺς ἄλλους φρονέοντα, καὶ ὀλίφῃς τοῖς ὑπὸ κηλοῖς πραγματευόμενον, ἵν' αὐτὸς ἀφ' ὧν ἐνυβρίξῃ ταῖς ἡδοναῖς.

illud. Quanquam hoc vocabulum, illiberalis quidem, verum humanæ atque hospitalissimæ notionem professionis ferens, minus aptum est ad importunitatem designandam istius monstri, cui latronis sanguinarii melius quadraverit appellatio; aut, si ne hæc quidem sufficit, vocemus licet abominabilem ac perniciosissimam pestem, quippe nihil dubitantem vel carnificina subditorum cruentum sibi lucrum conficere, miserisque ac gemitu cunctorum uni sibi exprimere copias, quibus per nequitiam et contumeliam ad ingurgitationem voluptatum abutatur.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Τῇ πολιτείᾳ, ὅν τρέπον τῇ γῇ τὸν κυβερνήτην, ἀρσέζειν χρῆ.

Δεῖ δὲ οὐχὶ τῶν ἡδονῶν πλεονέχειν τὴν βασιλείαν, τῶν δὲ πόνοιον καὶ τῶν φροντίδων τὸ βάρος ἐθέλον- τὴν ἀνατίθεσθαι. Ἡ οὐχ ἰσχυρὰ καὶ τὸν κυβερνήτην, ὅπως αἰεὶ ἐνεργὸς ἐστί, καὶ τῶν ἄλλων ἡδὺ καθευ- δόντων, καὶ βαθεῖα κῆμα διαγόντων, αὐτὸς τῇ ἀγρυ- πνίᾳ προστέτῃ; καὶ ἡμέρας ὑπνώσῃ καιροῦ ὁρα- ξάμενος, ταῖς διακοπαῖς ὁ ὑπὸς εἰς γρήγορον αὐτῷ περισταται· ὥστε πυκνῶς αὐτὸν λέγειν· Τὴν ὁδὸν- νην περιστεύον, τὸν πόδα ἐξάπλωσον, τὸ πτεῖλον περιάγαγε, ἀλλὰ τρίψαι τὸ κέραν, ἀλλὰ προβλήτα σκόπελον ἐκφυγε· καὶ σπεύδον τι πλεονέχει τῶν ἐργασίων αὐτὸς καὶ κοιμώμενος. Πόνους οὖν ὁ βασιλεὺς· ἐαυτὸν ἐκδύω, μὴ τρυφῇ χωρίον, ἀλλὰ φροντίδων τὴν βασιλείαν ποιούμενος.

age; at studet cornu, at prominentem scopulum effuge. Sic fere ipse dormiens plus quam vigiles satagit. Ad hoc exemplum dedat se laboribus sollicitudinum sese adeptum in regno putet.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Ὅπως τὸν πολεμικῶν διαχειρίζῃ καὶ ἐν αὐτοῖς πολιτεύσθαι τῷ βασιλεὶ ἀναγκαῖον.

Καὶ τοὺς μὲν πολέμους αὐτὸς ἐνεργείτω, πᾶσι παρῶν, καὶ πάντα θεώμενος. Οὐ μέντοι γε τοῖς κινδύνους ἐαυτὸν παραλόγως προήσεται· οὐτε στρα- τιώτου θάνατον ἀποδανείται, ἀλλὰ στρατιῶτῳ λελω- γισμένου, καὶ πολλὰ τρόπαια στήσαντος.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις καὶ πολέμων σκιάς εἰρήνης καιρῷ συχνάζειν δεῖ, καὶ τῶν στρα- τιωτῶν τοὺς γέροντας τιμᾶν.

Εἰρηνεύων δὲ, ἀσχεῖται τὸν πόλεμον, ἐαυτὸν μὲν ἐκπονῶν ἐκάστοτε πρὸς πᾶν εἶδος πολέμου, καὶ μηδὲν τούτων ἀπαναινόμενος, συγγυμνάζων δὲ καὶ στρατιώτας ὁμοῦ καὶ ξυμπαντας, διδασκάλους δὲ καὶ θεατὰς τῶν γυμνασίων ποιούμενος ὅσον γε- ροντικὸν καὶ ἀπόμαχον. Ἡ πολιὰ γὰρ

Ἔχει τι λέξαι τῶν νέων σοφώτερον.

Γέρων δὲ ἀνὴρ, καὶ νέος, ἑτερος. Ὁ μὲν ἐστὶ νῦς, ὁ γέρων· ὁ δὲ, χεῖρ· θάτερος θατέρου δεόμενος. Ὡς οὐδὲν οὕτω τὰ τῶν Ῥωμαίων διεφθειρεν, ὥς τὸ μη- δὲνα εἶναι ἐπὶ τῶν πραγμάτων στιβαρὸν γέροντα, βυτιωθέντα μὲν τῷ χρόνῳ τὸ ἐλυστρον, τὸν δὲ καρ- πὸν ἐνδοθεν τελειώσαντα, καθάπερ τὸ κάρυον.

CAPUT XXI.

Reipublicæ, uti navis, gubernatori assidue labo- rare oportere.

Atqui rectum fuerat, non copia magnitudineve voluptatum antecellere privatis principem, sed curarum laborumque gravium susceptione volun- taria; sane: cum quod navi gubernator, hoc reipu- blicæ imperator sit. Gubernatoris porro vides quam non feriata securave sit functio, ut omnem in partem micat, ut se circumagat, ut aliis in snavem compositis somnum atque altum stertentibus, ipse inconvenienti acrimonia vigilæ excubans obdurat. Qui pervigilatis noctibus, tuto jam tem- pore diei, aliquid ad necessariam quietem lassiss oculis indulserit, quam non altus illi supinusque somnus est; expergiscenti subinde ille voces erum- punt: Velum contrahe, laxa pedem, clavum circum- effuge. Sic fere ipse dormiens plus quam vigiles princeps, nec voluptatum diversorium, verum sol-

CAPUT XXII.

Ut curare atque administrare rem bellicam princeps debeat.

Ac bella quidem per se gerat, se ipse præsens omnibus, cunctaque coram intuens: non tamen ut non idoneis de causis sese objectet periculo, nec committat, ut militis mortem oppetere possit, quem imperatoris eximii ritu, non nisi erectis trepæis plurimis sero tandem occumbere par fuerat.

CAPUT XXIII.

Exercitationes militares in pace frequentandæ, honorandique veterani.

Porro in pace bellum meditatur, sese identidem ipsum præformans ad omnes partes militarium functionum, nulla quamvis laboriosa recu- sata. simul autem secum milites quoque universos pariter exercens, spectare ac judicare de re tota jussis veteranis emeritis. Canities enim, quod dici solet,

Habet quod aiat quam juvenia sanius.

Differunt enimvero non parum senex et juvenis. Ille quippe mens, hic manus est; alter altero indiget. Nec vero quidquam rem ita hodie Roma- nam perdit, quam quod inter eos qui rebus præ- sunt, nemo quisquam exstet senex vegetus adhuc, et negotiis par, qui rugis ævo contractis, velut squalenti nucis cortice vescum intus et salubrem occultet fructum.

CAPUT XXIV.

Exercitatio corporis salubris principi.

Hanc legem sibi princeps dicat: Nunquam vesci quin prius sudaverit. Id si faciet, præter cæteros ejus exercitationis fructus, etiam hoc consequetur, ut corpore utatur valentiore; quippe exonerato superfluitatibus, quos sedentaria voluptariaque vita colligit. Mentis vero intelligentia multo experfectiori vigeat: quippe quam minus multi vapores fumii. Quis sic acri vigilem animo, sic rescat adversarium habere?

CAPUT XXV.

Mimis et scuriis dare operam regem non decere; sed doctos et prudentes viros secum habere.

Quomodo autem mimis et ludionibus dare operam talis poterit? aut quomodo non omnes in sui amorem rapiet, qui eum viderint tum curas animi, tum contentiones corporis, tum actiones serias, tum exercitationes ludicias ad sua ipsorum commoda conferentem? Si vero contrario se gerat modo, si scenicis et flagitiosis id genus capitibus regis fores pateant, si barathro dignos palatina domus et excipiat et penitissime admittat, usque ad intimam consuetudinem domini rerum humanarum, turpiter collusuri cum scuriis nequissimis, et sacrilegos infames, deestatione obrutos publica, non modo sodales et collocutores habituri, sed etiam auctores consiliorum, quorum e sententiis deliberationes concludat, remque gubernet publicam: interim dum viris cūvis imperio administrando, propter excellentem sapientiam, paribus, ubi se vel ad primum limen obtulerint, janitores repente valvas in os obrudent. Si, inquam, honoretur qui psittacum, quique lusciniā fracta imitari tur qui quæ decent hominem, vel potius quæ homines ad Deum evehant, loquuntur. Si probi et docti propter neglectum principis, impasti ipsi densos pediculorum greges pascant, si petulantia quidem et lascivia et contumelia affluentibus honorum bonorumque præmiis felices florentesque volent; virtus vero, inane jam nomen, situ et squalore cooperta, consenescere sinatur in angulis: quo loco futura sit tali regimine respublica, facile intelligere quisvis poterit, ut nos taceamus.

547 CAPUT XXVI.

De clementia principis necessaria.

At clementiæ principis quem tandem præscribimus modum? Volumus eam, quoad licebit ei, esse parem, quam Deus in homines exercet. Nunquam princeps prima et ultro suscepta voluntate utetur gladio, sed necessitate adactus, postquam alia expertus omnia est. Id enim suadebit obversans illi ob oculos exemplum Regis cœlestis, cujus exempli si pondus apud ipsum esset minus, quam ut imitationem sui traheret, justo pudore obrueret comparatione sui regem hominem rex apes. Regem quippe apum inter apes omnes unum sine aculeo naturæ finxit. Porro quisquis ad stringendum gladium facilis pronusque est, carnifex is potius quam rex dicatur, nec putetur a divini principalis archetypo formam potestatis suæ ducere; sed furiarum immanium sanguinarios furores et humani sitim cruoris æmulari.

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Υγιής τῷ βασιλεὶ τοῦ σώματος ἡ ἀσκησις.

Kal touton egeito nomon o basileus, to mh potai androthi siton afairesthai. Ex tautēs; gar tēs askhēs; to te soma autou hygienoteron ̄stai kai aperittotaton· kai tē logikhn ouk ēmpodisthetai pollōis epichōnōmenon tois perittōmati. Tis en toutōtē polēmos autokratōri; obducaunt soporentque ex arvina pinguis alvi spissē prompto agilem corpore, principem non elaber-

B

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Τοῖς θυμειλικῶς καὶ γελωτοποιῶσι προσέχειν, τῷ βασιλεὶ ἀρεπὸν· μᾶλλον δὲ ἀρεπὸν τοῖς ἐργίμοις συμβιούρ, καὶ τοῖς πεπαιδευμένοις συνομιλεῖν.

Pōs dē scholāzei mīmois kai gelōtōpōiois o tōi-
tos; ē pōs ou panta prōs eunoian epispāstai,
ēpēr autōn drōntas; φροντίζοντά τε καὶ γυμναζέ-
μενον; Ἐπεὶ τούναντίον, εἰ τοῖς μὲν σκηنيκοῖς καὶ
τοῖς ἀτελέγειν ἀνοίγονται τὰ βασίλεια, καὶ τοῖς
ἀξίους βαρᾶθρον ὑποδέχονται τὰ ἀνάκτορα, συ-
αχτημονήσαντας τῷ τῆς οἰκουμένης δεσπότη, καὶ βυ-
μολόχους συμφεθεζομένους, καὶ διφροῦντας τὸ λογ-
ζόμενον· τοῖς δὲ καὶ βασιλεύειν ἀξίοις, καὶ τῇ
πρώτῃν πύλῃν κατὰ τῶν προσώπων οἱ πυλωροὶ τι-
νάσσωσι· καὶ ὁ μὲν τιμηθῆσεται, ὃς φττανῇ
ὀπεκρίνεται, καὶ ὡς ἀγῶν ἐταρέτιται· οἱ δὲ ἀνδρά-
πινα λέγοντες, μᾶλλον δὲ θεῖα φεγγόμενοι, περιελα-
σσονται ἄτιμοι, αὐτοὶ μὲν παρ' οὐδὲν τρεφόμενοι, π-
χαις δὲ τοῖς φθεῖρας τοῦ σώματος ἀποτρέφοντες, καὶ
ὕβρει μὲν ἄθλια καὶ ἀσχημοσύνης προκείσονται, ἀρ-
τῇ δὲ μάταιον χρῆμα καταλειφθήσεται, αὐχοῦ καὶ
εὐρύτος ἀνάμεστος· πῶς οὖν ἔξιν οἷσι τοῦτοις εἰ
πράγματα; Ἡ πᾶσι δῆλον, κἂν ἡμεῖς μὴ λέγωμεν
voce quiverit, spreti autem irrisique repellat-

D

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Τὸ φιλάνθρωπον τῷ βασιλεὶ χρήσιμον.

H philanthropia dē pōs tis ̄stai tou autokratōros
"Oti theō prōs anthrōpous. Oū gar prophōuμένος tē
̄stai chrestetai, all' anagkalōs kai biastōmenos. Tū
gar enō basileia mīmēstai· ei dē mh tōn basileōn
tēn mēlissan aischynēstai, hē tōn allōn melitōn
mōnēn ē fūtis parhēgagen akentron. "Ostis dē bē-
diōs apogumnoi tō ̄stis, outos oū basileus, allā the-
mios· oudē theōn echōn archētopon, oudē prōs exētiōn
tupoūmenos, allā daīmōnas alēstōras anthrōpōn
trefōménois atimasi.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ε.· ὅσον ξίφει καὶ βασάνοις χρῆσθαι καθῆκον
τῷ ἑασι·λει.

Καὶ οὐκ ἀμβλύω το ἐξίφος παντάπασι, μὴ τις ἐπιφύσθῃ τῷ λόγῳ, μηδὲ μου σπαρτατέτω τὰ ῥήματα. Οἶδα γάρ, ὦ κράτιστε βασιλεῦ, ὅτι τὰ κόκκινά σοι ὑποθήματα καὶ ἐνδύματα, τοῦ πυρὸς εἰσι σύμβολα. Τοῦ δὲ πυρὸς διπλῇ τις ἡ δύναμις, φωτιστικὴ τε καὶ καυστικῇ· ὅπου ἐστὶν εἰσεῖν, ἐνεργητικὴ τε καὶ τιμωρητικὴ. Χρῶ τοίνυν ταῖς τιμωραῖαις, ἀλλ' ἐπ' ἐλάχιστον. Φῶτιζε μὲν συνεχέστερον, κατάκαιε δὲ ἀργότερον. Τοῦτο καὶ ἡ λαμπράς ἡ προπορευομένη τοῦ αὐτοκράτορος βούλεται, ἥ πρὸς τὸ φωτίζειν μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πρὸς τὸ καίειν προσερχεται. Λάμπε τοίνυν καὶ σὺ τοῖς ἀγαθοῦς ῥήμασι.

nunc multo segnius. Hac te docet illa quæ more
enim lucendi solum illic usum habet, neque ad
naturæ impetu, propensioneque voluntatis, late
dulge unice.

КЕФАЛ. КН'.

Ἄρετῃ καὶ σοφίᾳ τοῖς ὑποκειμένοις ὑπερέχειν
τῷ βασιλεῖ μελήσεται.

Ἐπὶ πᾶσι, τοῦτό μοι παραφύλαττε. Φημί γάρ τὸν ἄρξιν ἀνθρώπων μέλλοντα, δεῖν εἶναι τὴν ἀρετὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων. Ὡς γὰρ οἱ τῶν προβάτων ἄρχων, οὐ πρόβατα, ἀλλ' ἀνθρώπων δῆπουθεν· καὶ οἱ τῶν βοῶν, οὐ βοῦς, ἀλλὰ λογικὸς ἐπιστάτης, καὶ τῶν ἀγομένων μακρῶ τὴν φύσιν ὑπέρτερος· οὕτως ἄρα καὶ τὸν ἄρχοντα τῶν ἀνθρώπων ὑπεκτεῖσθαι δεῖ τοσούτον, ὅσον πρόβατον ποιμῆνι, καὶ βοῶν οὐ βοου-
κίλος.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Ταύτης τῆς πραγματείας συμπέρασμα, καὶ ὁμοίως
ἄλλης ἐπιδόγημα.

Οὐ καταβαρυνὼν σε τῇ πληθμονῇ τῇ τῆς παραινέσεως, ἀλλὰ τάχα καὶ εἰς ἑτέραν ταμιεύσομαι τράπεζαν· καὶ Θεοῦ διδόντος· παρασκευάσω σοι τὰ λειπόμενα, μόνον ἵδοιμι σε ταῦτα μετ' ἐρέξεως προσήμενον, καὶ πέφανται τὰ βριθιόντα, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἥλικιαν ἀπολαύοντα.

melice percepta ita etiam concoxisse, ut et habitior corpoream) altiori dignitate substruxeris.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Ὁ Θεὸς Κωνσταντίνῳ βοηθὸς ἐπαγγέλλεται,
ἐὰν τῇ παρούσῃ παραινέσει, καὶ ταῖς τῆς
μητρὸς ἐντολαῖς πειθορχεῖν θελήσῃ.

Λόγοι τιμῶσι σε, τίμα καὶ σὺ τοὺς λόγους, καὶ τῇ
δοξᾷ σου μητέρα καταπειθῆς· ἔστω [φ. ἔσο] εἰσαεῖ.
Τοι; γὰρ ταύτης χαλινοὶ; υπάγομενος, ὅθεν ἔξεις;
αἶε καὶ τῶν ἔργων συμπράκτορα, καὶ τῆς βασιλείας
συλλήπτορα. Πάντως· δέ σοι τοῦτο δώσει μητέρος
ἀρετὴ καὶ εὐλογία, ἐπὶ κεφαλῇς καταβάιουσα, καὶ
τὸν οἶκον τὸν τε βασιλικὸν καὶ τὸν ψυχικὸν σοι στηρι-
ζουσα.

A

CAPUT XXVII.

Quatenus regi gladio et suppliciis utendum.

Ne vero, ne, quæso, criminetur orationem meam quispiam, quasi exarmare coner majestatem regum, et mucronem hebetare ac prorsus elidere dati eis a Deo gladii. Scio enim, scio, princeps maxime, rubris uti te calceis, indumentisque purpurei, hoc est ignei, coloris. Ignis porro duplex quædam vis est. Illuminat nimirum idem et urit: quibus symbolis vis benefica visque ultrix adumbratur regum. Ut ere igitur sane, non prohibeo, suppliciiis; sed parcius rariusque; atque ut ignis plura illustrat quam consumit, sic tu quoque beneficam vim latius et continentius exerce: ure majorem ante imperatorem præferat lampas: ea urendum adhibetur: ita tu, quantum in te est, tuz fundendis in omnesque spargendis beneficiis in-

B

CAPUT XXVIII.

*Præeminere subjectis virtute ac sapientia
regem debere.*

Super omnia hoc mihi observa, quod dicturus modo sum. Aio eum qui hominibus imperaturus sit, virtute præcellere homines debere : siquidem ut ovibus pascendis ductandisque qui præcitur, ovis non est, nec boum armenta bovi regenda committuntur; sed rationis participi capiti, et personæ haud paulo superioris naturæ : sic utique et principem tantum excellere supra subditos jus fasque est, quantum supra oves pastor, supra boves bubulcus eminet.

CAPUT XXIX.

Hujus operis clausula et promissio alterius.

Non te obtundam infinita congerie præceptorum. Satiùs sit enim in alteras tibi velut epuias servare cætera, quam hic saturo fastidienda oggerere. Nec deerit quin, juvante Deo, alteram tibi similis oppositii mensam instruam, qua ea exponam quæ hic desunt, si te modo viderim **548** hæc avide ac fa-
cinde sis, et staturam (spiritualem utique, non

CAPUT XXX.

*Promittitur Constantino divinus favor, si et huic
parænesi et matris præceptis obtemperet.*

Honorant te litteræ, honora et tu litteras, traditis tibi per eas præceptis obtemperans : sanctæ quoque matri tuæ fac te obedientem præbeas semper. Nam si ejus habenis duci te facilem docilemque permiseris, Deum comitem, fortunatoremque cœptorum, tum gerendi regni auctorem adiutoremque habebis maximum. Hæc omnino tibi dabit matris virtus et benedictio in caput descendens, ac domum tibi tum regiam, tum spiritalem fundatissima firmitate construens.

ANNÆ COMNENÆ

DE CONSTANTINO PORPHYROGENITO TESTIMONIUM.

Ex libro III Alexiadis, pag. 71 ed. Reg.

Erat ea justissima matris cura pro puero festi-
vitatibus et elegantiae admirabilis, adhuc septenni
(licet enim mihi, ubi res sinunt, indulgere lauda-
tioni meorum), ejus snavitas, sive loquentis,
sive ludorum genere vario, quos ferebat aetas,
corpus scitissime moventis, judicio spectan-
tium comparatione omni superior erat. Flava
casaries, cutis candore lactis, vivido, ubi opus foret,
rubore respo, florens; qualis est rosarum pri-
mum calices rumpentium. Oculi non albi sed quales
aecipitrum scintillantes sub ciliis, et tanquam ex
aurea pala gemmeum fulgorem incredibili astan-
tium voluptate vibrantes. Cælestis plane forma,
et terrenæ concretionis usu major, quam qui cer-
neret dignam putaret, quæ amori tribueretur.

Ἦν γὰρ τὸ παιδίον καὶ ἄλλως ὥρατον καὶ ἔτι νέον·
οὕτω τὴν ἔβδομον χρόνον ὑπερῆλθαν (καὶ οὐ
νέμεσις εἰ τοὺς ἔμοιους ἐπαινοῖην, ὑπὸ τῆς τῶν πρα-
γμάτων ἀναγκασμένη φύσεως)· ἡδὲ μὲν οὐκ ἐν λό-
γοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν παντοίαις κινήσεσι καὶ
περιστροφαῖς παιγνίων ἀπαράμιλλον, ὥς οἱ τότε
παρόντες ὕστερον ἔλεγον· ξανθὸν καὶ λευκὸν, ὥσπερ
γάλα· ἐρυθήματος μεσθὸν ὅπου δέοι, καὶ ὀποῖον [ἴ.
ὀποῖα] τὰ τῶν καλῶν ἀρτί ἐξαστράπτοντα βόδι.
Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ οὐ λευκοί, ἀλλ' ἱέρακος ἑοικότες, καὶ
λάμποντες ὑπὸ ταῖς ὀφρύσιν, ὥσπερ ἐν χρυσεῇ σφιν-
δόνη· κἀνταῦθεν ποικίλαις τέρψεσι τέρπον τοῖς
ὀρῶντας, οὐράνιον γε καὶ οὐκ ἐπίγειον κάλλος δο-
κοῦν· καὶ τὸ ἔλκον, εἶπεν ἂν τις ἰδὼν, ὀποῖον τὴν
ἔρῳτα γράφουσιν.

B

Hæc ibi Anna, quæ et alia alibi plura de Constantino habet.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ

ΚΥΡΙΟΝ ΑΛΕΞΙΟΝ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ

THEOPHYLACTI

ORATIO IN IMPERATOREM

DOMINUM ALEXIUM COMNENUM

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

549 1. Equidem ut in hac regia ipse nunc verba
faciam, o imperator, urget illa, quæ vere maximeque
regia est, consuetudinis lex, quæ viris doctis atque
disertis regias aedes semper et ubique pandit. At-
tamen etsi ea in causa non foret, ipse hodie ad

α'. Ἀνάγει μὲν μοι τὴν λόγον ὦ αὐτοκράτωρ,
εἰς τὰ βασίλεια καὶ ὁ θεσμός τοῦ ἔθους ὁ τῷ ὄντι
βασιλικώτατος, ὃς τοῖς ἐκαστοῖς σοφισταῖς ἀναπετά-
νυσσι τὰ ἀνάκτορα· πλὴν κἂν εἰ μὴ τοῦτ' ἦν, αὐτο-
κλέυτος ἂν σοι τὴν εὐφημίαν προσηγάγον. Αἰῶν

γὰρ ἂν ἦν σκαίης τὴν γνώμην καὶ ἐπαρίστερος, καὶ
 κάλλους ἔργων ἀνέραςτος, εἰ σιγῇ παρεῖδον τὴν τῶν
 σῶν πρακτικῶν ὥραν, γλῶτταν ἔχων καὶ δυνάμενος
 φθίγγεσθαι· μάλλον δὲ δοῦν ἐντειχόμεν ἐγκλήμασι·
 τὰς σὰς τε χαρὰς ἡδίσκουν, δι' ἃς ἔχω τὸ ἐλευθερα
 φθέγγεσθαι, καὶ τὴν αὐτὴς ἑμαυτοῦ φύσιν διέβαλον,
 ὡς ἀγαθοὶς τοσοῦτοις ἀνάλωτον καὶ μισόκαλον. Ὅτι
 τοῖσιν ἐκ τοῦ λέγειν τοσαῦτα κερδαίνομεν τῇ τε
 δικαίῃ γῶραν διδόντες, καὶ τὴν πονηρὰν δόξαν ἀπο-
 πεμπόμενοι, πῶς οὐκ ἂν τὴν τῆς Τρωάδος ἐκείνην
 εὐχὴν προσευξαίμεθα γενέσθαι, φθόγγον ἡμῖν ἐν
 βραχίονσι καὶ χερσὶ καὶ κόμασι καὶ ποδῶν βάσει,
 ἢ αὖ παρ' οἷων τῶν μελῶν ὁ τῆς εὐφημίας προσ-
 ἄγοιτο ἔρανος, ἐπεὶ πᾶσιν αὐτοῖς τὴν ἐκ τῶν Βαρ-
 βάρων ἀνεσιν ἔδωκας; Ἐμῆλλον δὲ ἄρα, ὥσπερ
 τῶν πράξεών σου χρηστὰ ἀπελευθέρωσιν, οὕτω δὲ
 καὶ τῶν ἐπὶ ταῖς πράξεσι λόγων οὐ μικρὸν δοῦναι·
 καὶ αὐτοὶ γὰρ τὸ μέρος ἀγαθὸν νομιζόμεθα, ὅτι τοῖς
 σοῖς ἐπαίνοις τὴν γλῶτταν ἀπεκκληρώσαμεν σήμερον.
 Ἀλλ' ὦ γέρον Ἰσάκρατες, σὺ μὲν ἀδημονοῦντι ἐψώ-
 κεις, ὅτι μὴ καιρὸν εἶχες καταβαίνειν εἰς θέατρον,
 καὶ τῷ τοῦ δήμου συλλόγῳ τὸ κάλλος τῆς φωνῆς
 ἐπιδεικνυσθαι. Ἡμεῖς δὲ, ὁ μὲν ἐπὶ σθεσὶ ἐλάβομεν
 ὕπερ δὲ εἶχες, οὐκ ἔχομεν. Λόγων μὲν γὰρ ἄγῳν,
 καὶ δὴ μέγιστος· σοφιστῆς δὲ παρὰ πολὺ τῆς
 δόξης ἐρχόμενος, ἄλλος [ἢ ἄλλως] τε καὶ τληϊκού-
 τοις ἔργοις ἀντιταλαντεύων τοῦτου δυνάμιν. Οὐκ
 ἀπορῶν γὰρ ὕλης πῦρ οὐκ ἔχω τοσοῦτον, ὅσον πυρ-
 σὺν ἐξάψαι τηλεφανῇ καὶ ἄεριν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα
 παρήσειν μοι δοκῶ· πολλοὶς τε γὰρ ἐκεῖνα λελο-
 γογράφηται, καὶ ἡμεῖς δὲ τοῦτο τὴν γλῶτταν ἐκο-
 σμήσαμεν ἄλλο τῆς [ἢ ἄλλοις] τῶν δ' ἀρετῶν ἐκ
 μέρους τοῦ βασιλείως μνησθήσομαι, καὶ ταύτῃ τῷ
 καιρῷ τὰ εἰκότα χρῆσθαι.

longe lateque splendentem atque sublimem accendere valeam. Cetera igitur mihi praeomitenda
 duco, quod a pluribus satis descripta sunt, et nos quoque illis linguam aliquando excolimus. Nunc
 fortitudinis aliarumque virtutum, quae imperatorem maxime decet, mentionem aliquam faciamus
 et his, prout opportunitas temporis exigere videtur, gratificabimur.

β'. Μεγάλοι δέ μοι δοκοῦσιν ἐστέρεσθαι [ἢ ἐστε-
 ρῆσθαι] τοῦ παραδείγματος, ὅσοι τῶν φιλοσόφων περὶ
 τῆς τῶν ἀρετῶν ἐπραγματεύσαντο φύσεως· εἰ γὰρ
 κάκεινοι τοὺς ἡμετέρους τοῦτους χρόνους εὐτύχησαν,
 εἶχον ἂν οὐκ ἀρμαρτύρως λέγειν πρὸς τὸν αὐτοκρά-
 τора βλέποντες· οἱ δὲ (οὐ γὰρ εἶχον πρὸς ὁ καὶ
 βλέφουσι) φίλους καὶ ἀνεγγεῖλους [ἢ ἀνεγγύους]
 τοὺς λόγους προῦφερον. Ὁ δ' ἡμέτερος βασιλεὺς, ὁ
 ἄπερ ἐκεῖνοι νεκρὰ τοῖς γράμμασιν ἐναπθεῖντο,
 ἐμψυχα καὶ ζῶντα φαίνει τοῖς πράγμασιν· ἀνδρείαν
 μὲν τὴν ἀληθῆ καὶ γενναίαν τῆς οἰκείας ἀρχῆς προ-
 βάλλόμενος, οὐ τὴν νόθον καὶ ψευδομένην τὸ νομα,
 ἀλλ' ἦν ἀρετὴ θυγατέρα γνωρίζει καὶ ἐγκολπίζεται,
 τὴν αὐτὴ τὸ καλὸν προσησαμένην [ἢ -σησαμ.], καὶ
 δι' αὐτὸ κινδυνεύουσαν· ἦν τάχα καὶ πατὴρ ὕπερ
 παιδὸς ἀγαθός τε καὶ ἀγαθοῦ καὶ παῖς ὕπερ ἐπι-
 δείκνυτο. Σὺ μὲν οὖν, ὦ βασιλεῦ, ἔχων τὸ πρᾶγμα
 τῆς ἀνδρείας, οὐδὲν δέη τῶν ἐπὶ ταύτῃ λογικῶν

A fausta tibi omnia precanda, et laudes tuas dicen-
 das, non ab alio, quam a me ipso jussus accede-
 rem. Valde enim laevis mente et ineptus essem,
 operumque pulchritudinem amore nullo prose-
 querer, si linguam habens, ac potens loqui,
 facinorum tuorum claritatem silentio praeferirem.
 Imo duplici crimine eodem me tempore obstrin-
 gerem, et quod gaudia tua, quae mihi loquendi li-
 bertatem faciunt, injuria afficerem; et quod indo-
 lem meam, velut tot bonis non captam atque
 virtutis inimicam, dehonestarem. Quoniam igitur
 dicendo tantum lucri facinus, nempe et justitiae
 locum damus, et pravam de nobis opinionem
 repellimus, quomodo non juxta illius Troadis
 votum, optabimus, vocem nobis fieri in brachiis,
 B in manibus, in pedibus; ut per omnia membra
 faustae precatationis et laudis copia redundet, cum
 tu omnibus illis libertatem a Barbaris requiem-
 que donaveris? Et sane quemadmodum omnes
 tuarum actionum fructus gustavimus, ita haud
 parvam oblectationem de eisdem disserendo ea
 omnia perciperent: et ipsi enim inter fausta
 recensemus, quod laudibus tuis hodie linguam
 nostram consecramus. 550 Verum, o senex Iso-
 crates, tu quidem homini dolore confecto similis
 eras, cum tibi per tempus non licebat in theatrum
 descendere, tuaeque vocis pulchritudinem osten-
 tare. Nos vero quod tu optabas accepimus, at
 quod habebas non habemus. Orationis quidem
 thema praesto est, et quidem maximum; at orator
 gloria multum inferior; qui alias tantis talibus-
 que facinoribus facultatem tuam parem tantummo-
 do reputaret. Ego quidem materia abundo; verum
 tantum ignis mihi non suppetit, quo facem hanc
 C tantum ignis mihi non suppetit, quo facem hanc

2. Magno aliquo exemplari destituti fuisse mihi
 videntur quotquot philosophi de natura virtu-
 tis olim disseruere: si enim in nostra tempo-
 ra incidissent illi, habuissent utique unde absque
 errore de eadem loquerentur, si vel solum ad
 imperatorem nostrum oculos intendissent. At cum
 non haberent ad quid respicerent, imbecillos ac
 minus exactos sermones protulere. At noster
 imperator, quae illi mortua litteris consignarunt,
 animata et viventia factis suis ostendit: veram
 quidem atque generosam fortitudinem ex proprio
 fundo proferens, non spuriam ac nomine tenus;
 sed quam velut filiam virtus ipsa agnoscit et am-
 plectitur; quaeque ipsius virtutis pulchritudinem
 augeat, et pro ipsa periclitatur: qualem fortasse et
 pater pro filio, bonus pro bono, et filius pro patre
 exerceret. At vero tu quidem, imperator, habens
 rem ipsam fortitudinis, nihil profecto opus ad

Variae lectiones et notae.

(1) In textu Graeco hic aliquid deesse videtur: quod ex conjectura utcumque supplervi.

hanc habes logicis divisionibus. Mihi vero et hoc concedit studium operis, quod præ manibus habeo adeoque, ut pauca quædam de ea nunc dicam, veniam facile dabis : neque fortasse ingrata tibi erit parva ista digressio. Et quidem exstat vera fortitudo nomenque suum non ementiens, quam videlicet tu habes, quæque militum cordi insidet, ac est : *Circa ea que homini terribilia sunt, honestamque mortem imperterrita animi tranquillitas* : quam qui habuerunt, non solum hostes, verum etiam tempus superabunt : hostes quidem statim ; tempus autem, quousque genus hominum steterit. Cæteræ vero omnes fortitudines aliquid de ista participare videntur : nempe sive quis propter peritiam mascule se gerat, ut nautæ contra procillas et fluctus ; sive propter metum, ut antiqui Xerxis milites flagellis ad pugnam compulsi ; sive ob iræ excessum, ut sues in gladios ruentes ; sive ob fidenciam, ut qui sæpe adversarios suos vicerunt, ideo rursus audacius cum illis manus conserunt ; sive ob amentiam, ut qui nesciunt se fortioribus resistere ; postquam vero id noverint, terga vertunt. Hæc vero omnia fortitudinum genera a veræ fortitudinis laude longius absunt ; neque te hæc ad audendum provocant. Procul enim est tua agendi ratio cum a temeritate, tum a trepidatione : inexpugnabile enim pectus tibi est, et cor tanquam ignis officina. Rationem enim in regem constituisti, ei que pro satellite iram dedisti, quæ idcirco, ea tantum iubente, insurgit. Fortitudinem hanc tuam etiam Barbarus ille, qui in Persia dominatur, et dum ludit, et dum serio agit, reformidat ; adeo ut et in computationibus pro tua salute crateres propinet, ex auditu te agnoscens, atque per famam complectens : *In omnem enim terram exivit sonus* generositatis tuæ ; et quod celeberrimis Francis in nullo nec verbis, nec factis cedas. Sed et gesta tua ipsorum excessere spem, qua decerpi bellum gessere et verba tua magnifica et excelsa Barbarorum audaciam frerunt. Illa, te, o generose, illa te et Hunnis terribilem effecerunt, multarumque, utique per tuas manus, urbium amicitiam compararunt, quæ se in auxiliares copias contra exsecrandos Scythas conscripsere, illud solum petentes, ut invictam tuam dexteram contra ipsorum hostes extollerent.

3. Neque vero Scythæ hisce prævenientibus dormitavit ; at supra Barbari conditionem prudentius sapiens, ac seipsum vincens, meliore consilio viam arripuit priori quidem contrariam, sed multo meliorem ; ac dexteram non gladio armatam extendit, sed in amplexus protulit ; atque elegit imperatorem non armatum venerari, quem armatum ferre non valebat ; et dominum habere pacificum, quem ex adverso pugnantem existimabat invincibilem. Et sane quis non videt Scytharum

A διαρίσεων · ἐμοὶ δὲ καὶ τοῦτο συγχώρει τὸ φιλοτίμημα, καὶ μικρὰ τινα περὶ ταύτης δοῦναι· τάχα γὰρ οὐδὲ σοὶ ἄχαρι ἔσται τὸ ἐπεισθῆναι. Ἔστι μὲν γὰρ, ἔστιν ἀληθὲς ἀνδρεία, καὶ μὴ τὸ ὄνομα καταισχύνοσα, ἣν αὐτοὶ τε ἔχεις, καὶ ταῖς τῶν στρατιωτῶν καρδίαις ἐγκαθιστᾷ. Ἡ περὶ τὰ ἀνθρώπων φοβερά καὶ τὸν προσήκοιτα θάνατον ἀνέκκλητος καρδίας κατάστασις ἣν σθένος οὐ μόνον ἐχθροὺς, ἀλλὰ καὶ χρόνον ἐνίκησαν, τοῖς μὲν αὐτίκα, τὸν δὲ, ἔω· ἂν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος συνίστηται· αἱ δ' ἄλλαι πάλαι κατὰ τὸ ἔσχατον ἀπήχημα ταύτης μετέχουσαι φαίνονται. Εἴτε γὰρ διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἀνδρίζονται, ὥς οἱ ναῦται πρὸς χειμῶνας καὶ κλύδωνας· εἴτε διὰ φόβον πληγῶν, ὥς οἱ πάλοι τοῦ Ξέρου στρατιώται ὑπὸ μάστιγι πρὸς τὴν παράταξιν συνωθούμενοι· εἴτε διὰ θυμοῦ περιουσίαν, ὥς οἱ σῦες κατὰ ξυφὸν ὠδίζονται· εἴτε διὰ τὴν εὐελπιστίαν, ὥς οἱ πολλαὶς τῶν ἀντιπάλων κρατήσαντες, καὶ διὰ τοῦτο πάλιν θαρραλεώτερον συμπληκόμενοι· εἴτε δι' ἀνοιαν, ὥς οἱ ἀπατώμενοι, τῷ μὴ δοκεῖν τοῖς κρείττοσιν αὐτῶν ἀντιτάσσεσθαι, μεθ' ὃ μὲν δὴ γινώσκον, τὰ νῦν τρέποντες· ταῦτα γοῦν πάντα τὰ εἶδη πόρρω τῇ ἀνδρείᾳ ἐσχήνεται. Σὺ δὲ οὕτε παρακαλεῖς [f. -λῃ] πρὸς τὰ τολημέα (πόρρω γὰρ τῆς σῆς πρακτικῆς τὸ θρασὺ καὶ ἐμπληκτικόν), οὕτε τοῖς μενοεικέσι τὰ νῦν αἰδῶς· λάσιον γὰρ σοὶ τὸ στήθος, καὶ ἡ καρδία πυρὸς ἐργαστήριον· βασιλεῖα δὲ τὸν λόγον χειροτονήσας, τὸν θυμὸν αὐτῷ δορυφόρον ὑπέθηκε, ἥπερ ἂν ἐκεῖνος νοσή, ταύτῃ ἀλλόμενον. Ταύτην σου τὴν ἀνδρίαν, καὶ ὃ τῶν Περσῶν κατέχων Βάρβαρος, καὶ παίζων καὶ σπουδαζὼν ἐκπληττεται· ὥστε κἀν τοῖς πότοι· ὑπὲρ τῆς σῆς ὑγείας κρατήρας ἴσθηςιν, ἰδῶν σε τοῖς ὠτίοις, καὶ διὰ τῆς φήμης περιπλεκόμενος· *Εἰς γὰρ πᾶσαν τὴν γῆν ἐξήλασεν ὁ φθογγος τῆς σῆς γένναϊότητος*· καὶ ὃ τι [f. -βι] τοῖς περιδοῦσι Φρακτοῖς [f. Φράγκοις] οὐδὲν οὐτ' ἐν λόγοις, οὐτ' ἐν ἔργοις ἐνδεδόκως· ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα σοὶ πρὸς τὰς ἐκείνων ἐλπίδας, αἷς ἀπατηθέντες ἐστράτευσαν· καὶ οἱ λόγοι μεγαλοῦργου καὶ μεγαλογνώμονος, Βαρδάρων θράσος συστήλλοντες. Ἐκεῖνά σε, ὦ γενναῖε, ἐκεῖνά σε καὶ τοῖς Θυννοῖς φοβερὴν ἀπειργάσαντο, καὶ πολλῶν, καὶ μὴ τὰς σῆς χεῖρας, πόλεων τὴν σὴν φιλίαν ἐπρίναντο, καὶ εἰς συμμάχους ἐκτοὺς κατὰ Σκυθῶν τῶν καταράτων ἐνέγραψαν, τὴν ἀήτητόν σου δεξιὰν ἐπανατοθῆναι μόνην τοῖς σφῶν ἐχθροῖς αἰτησάμενοι.

Γ'. Οὐ μὴν ὁ Σκύθης τούτοις προβαίνουσιν ἐπενίστασεν, ἀλλὰ κρεῖττον μὲν φρονήσας ἢ κατὰ Βάρβαρον, ἐαυτὸν δὲ νικήσας τῷ βελτίονι σχέμματι, ὁδὸν ἐβάδιζε τῶν προτέρων καταδρομῶν κερδαλεώτεραν τε πολὺ, καὶ τὴν δεξιὰν οὐ μετὰ ξίφους ἀνέτεινεν, ἀλλ' εἰς δεξιῶσαι· προέτεινε, καὶ προσκυνεῖν τὸν βασιλεῖα ἄσπλον εἵλετο, ὃν ὠπλισμένον φέρειν οὐκ ἴσχυε· καὶ δεσποτὴν ἔχειν εἰρηνικόν, ὃν ἀνέμαχον ἐνόμιζεν ἄσπαχον. Καίτοι τίς οὐκ οἶδε τὴν τῶν Σκυθῶν ἀτοπίαν, οἷς ὁρμὴ μὲν ὅση καὶ ἀσπρά-

πῆς; ἀπορῆ δὲ βαρεῖα τε ὁμοῦ καὶ ταχεῖα, τὸ μὲν, τῷ πλήθει τῆς λείας, τὸ δὲ, τῇ περὶ τὸ φεύγειν ὀξύτητι; Ἀεὶ τε γὰρ ἐπιόντες τὴν ψῆμην προσθά-
νουνσι, καὶ ἀπίνοντες, οὐδ' ἀκούειν διδοῦσι περὶ αὐ-
τῶν τοῖς διώκουσι. Τὸ δὲ μείζον, ἀλλοτρίαν μὲν
κατατρέφουσι, σφετέραν δ' οὐκ ἔχουσιν· ἀλλὰ κἄν
τις εἴη Ἀαρείου τοῦ Ὑστάσπεως τολμηρότερος, ὥς
καὶ ζεῦξαι τὸν Ἴστρον, καὶ Σκύθας ἀναζητεῖν, τοῦτ'
ἐκεῖνο, διώξει φρενοβλαβῶς τὰ ἀκίχητα. Αὐτοὶ μὲν
τὰς πέτρας περιβαλοῦνται καὶ ταῖς λόχμας ἐνδύ-
σσονται· ὁ δὲ οὐδὲν πλέον, ἢ ὅρη τε καὶ δάση περι-
ελεύσεται, μόνα τῆς τῶν διωκομένων φύσεως ἀγριώ-
τερα, καὶ τῆς πλῆθς δὲ ἐκείνης τῶν Σκυθῶν ἐρη-
μίας μόνῃ; θεατῆς καταστήσεται, ἣν οὐδὲ ἡ
παροιμία ἠγνόησε. Κἄν προσδιάζηται τὴν φύσιν
τοῦ πράγματος, αὐτὸς μὲν ἀπολείται, οὐ μᾶλλον
ἐλεούμενος τῆς ἀτυχίας, ἢ τοῦ θράσους μιτούμενος·
οἱ δὲ Σκύθαι δείξουσι πετρῶν ὄντες καὶ δρυῶν
ἐκγονοί, καὶ δράσουσι μόνον, ἀλλ' οὐχὶ πείσονται·
ὥστε ἔμοιγε, εἰ μὴ πάντα τοῖς μύθοις ἐπιτραπέδιον,
καὶ ὁ Γύγης ἐκεῖνος Σκύθης ἦν ἐξ ἀφανοῦς βάλλων,
αὐτὸς μὴ βαλλόμενος. Τούτοις συμφορὰ μὲν βίος
ἀπράγμων, τὸ δὲ ἡσυχάζειν, ἀρρώστημα, καὶ τὰ
τῆς εὐδαιμονίας ἄκρα πατεῖν δοκοῦσιν, ὅταν ἡ
πολέμου καίρῳ εὐλογον ἔχωσιν, ἢ ταῖς σπονδαῖς
ἐνυθρίσωσι. Καὶ οὗτος αὐτοῖς ὁ τολεμικώτερος, ὃς
ἂν φανεῖη βαρβαρικώτερος τε καὶ ἀπιστότερος,
μαινομένη τε χειρὶ θύων, καὶ ἀπονοῖα δουλεύων.
Καὶ τὸ χεῖριστον, ὅτι τῷ πλήθει νικῶσι τὰς μελίσσας
τοῦ ἔαρος, καὶ οὐδεὶς ποτε τούτων εἶδε χιλιάδας, ἢ
μυριάδας, ἀλλ' ἀριθμὸς τούτων τὸ ἀναριθμητόν.
Ἀλλὰ γὰρ τούτοις, τοῖς τοιούτοις· τὴν ὁρμὴν, τοῖς
τοσούτοις τὸ πλῆθος, ὁ σὸς φόβος ἀντὶ μυρίων πολέ-
μων ἤρκεσε, καὶ τὸν ἵππον μὲν ἀναπαῦσαι, κατα-
πῆξαι δὲ τὸ δοράτιον, λῦσαι τε τῆς ἀσπίδος τὸν
πόρπακα πέπεικεν.

numerus sit esse innumerabiles. At vero his talibus
millibus fuit : isque illis et equo requiem dare, et hastam humo desigere, et scuta deponere persuasit.
δ. Ἀλλ' οἷόν με τὸδε μικρὸν διελάνθανε τοῦ Σκύ-
θου τὸ τέχνασμα. Τῆς γὰρ εἰρήνης ἐρῶν, καὶ ἡδέως
ἂν ὑπὲρ ταύτης καὶ τὰ φίλτατα ἀποδόμενος, ὁ δὲ
μετεχειρίζετο τὸ πρᾶγμα σοφώτερον. Πρὸςβεις γὰρ
σηματίσας τῷ κραταίῳ δεσπότην προσέπεμπε, ἔρειν
καλεύσας οὐχ ὅτι εἰρήνης δέονται, ἀλλ' ὅτι δεομένη
πάρεισι τὰς ὁμολογίας θησόμενοι. Ὅ δὲ καὶ ἄλλως
μὲν ἐν ταῖς πρὸς Βαρβάρους ὁμιλίαις πάντας ἀπο-
κρύπτει καὶ φιλοσόφους καὶ ῥήτορας τῶν νοημάτων
τῇ στιβαρότητι, καὶ τῶν ῥημάτων τῇ καθαρότητι,
εὐπορος εὐρεῖν, εὐκολος εἰπεῖν, πολλὸς μὲν νοῆσαι,
ἴδιος δ' ἐρρηνγεῖν, μεγαλοφροσύνης τε τὴν διά-
λεξιν ἐμπιπλῶν, καὶ βασιλικούς τοὺς λόγους καὶ
ἀνατεταμένους ποιούμενος· τότε δὲ καὶ πρὸς τὴν
ἀπάτην τοῦ Βαρβάρου ἐμπικρανάμενος, τοὺς Ὀμη-
ρικούς ἐκεῖνους δημηγόρους ἐνίκα, τοῦτο μὲν λι-
γύως καὶ παῦρα καταρρητορεύων τοῦ Σκυθικοῦ, τοῦ-
το δὲ νικᾶδίσσιν εἰκότα χειμερίσιν (2). Ἐν οἷς

absurditatem? Illorum incursus et ad insur-
fulguris, recessus autem gravis et celer : gravis
quidem ob prædæ multitudinem, celer vero ob
fugendi promptitudinem ; semper enim, dum
veniunt, famam præveniunt ; ac dum discedunt,
neque sui vestigium relinquunt iis qui eos perse-
quuntur. Et, quod majus est, alienas regiones
percurrunt, propriam non habent. Sed etsi quis
Dario Hystaspide audentior junxerit Istrum, ut
Scythas quærat, ille persequetur insane, quæ de-
prehendi non possunt. Illi enim petrarum cavi-
tates subibunt, et sylvarum densitate se tegent ;
552 adeoque is montes tantummodo et nemora
circumbit, quæ sola sunt indole eorum, quos
persequitur, asperiora ; sicque vastæ illius solitu-
dinis Scythicæ spectator existet, quam neque
adagium ignoravit. Quod si violentius negotium
istud urgere velit, ipse quidem peribit ; alii autem
non tam illius ob infortunium miserabuntur, quam
eum ob audaciam condemnabunt : Scythæ vero
sese petris quercubusque vere progenitos ostend-
dant, quippe qui illis tecti feriunt quidem, nihil
vero patiuntur : ut propterea, si omnia non sint
fabulis ascribenda, Gyges ille, qui ex invisibili lo-
co tela jaciebat, ipse autem, utpote invisibilis,
impeti non poterat, Scythæ mihi fuisse videatur.
Eis vero vitæ tranquillitas calamitas est, ac quies
infirmis : tuncque ad felicitatis culmen se per-
tigisse existimant, cum vel belli congruam occa-
sionem nacti fuerint, vel fœdera ac pacta impu-
denter violaverint : illeque inter eos magis belli-
cosus ac strenuus habetur, qui magis barbarus ac
perfidus fuerit, furenti manu jugulans et vecordia
serviens. Illud vero pessimum, quod multitudine
apes veris superent, ut nemo lucusque ipsorum
millia numerare potuerit ; sed proprius ipsorum
impetu, totque multitudine pavor tui pro bellatorum

4. Verum singulare illud Scythæ artificium me
pene fugiebat. Pacem enim cupiens, ac pro
ea charissima quæque lubenter daturus, ut eam
absque honoris dispendio obtineret, hoc calli-
dus stratagema arripuit. Legatos ad potentem
dominum transmisit, iubens illis, ut dicerent se
adesse, non ut pacem peterent, sed ut petenti
pacta et condiciones præstiterent. Ille autem, qui
alias dum Barbaros alloquitur, philosophos omnes
ac rhetores cum argumentorum gravitate, tum ver-
borum nitore longe superat (quippe qui secundus
in inveniendō, facilis in dicendō, in excogitando
copiosus, in interpretando suavis, magnificentia
dictionem suam replet, ac sermones suos regio et
sublimes facit), tunc vero et detecta Barbari fraude
exacerbatus, homericos illos oratores vincebat,
modo acute Scythas perstringens, modo verba
imbribus nivalibus similia proferens. Ubi enim

Variae lectiones et notæ.

(2) Homer. *Iliad.* lib. iii, vers. 222.

vehementiore impetu opus erat, in eo erat Ulysses; cum vero tonum remittere decebat, tunc erat Menelaus. Quo vero res cessit? Illi haud inmodica confusione affecti, quod sese viderent a propria decipiendi cupiditate deceptos, larva detracta, facies suas nudaverunt, ac confessi sunt se pacem sistere, **553** quod a longe ignis tui vim persensissent. Ac ii, qui antea solo sanguine dignoscebantur, litteris ac pactis se suaque tibi concediderunt. Sic profecto et contumax Barbarus cedit virtutis magnitudini, regiumque numen ferarum quoque vincit naturam.

5. O faustam illam diem, qua pacis tropæum creximus! O imperatorias manus quæ attulerunt pacem, antequam inferrent bellum! o tempora felicia quibus pacem non accepimus, sed dedimus! Si quis igitur cupit victoriam nullo labore partam sinu suo complecti, is laudibus imperatoris repleatur. Et quidem si periculis, exercitus labore multique sanguinis effusione bellum coronasset, et magnum foret opus, et multorum linguas in sui laudem devinxisset: nunc vero quid multo mirabilius operi accedit; nam neque prælii initium hostes expectarunt, sed seipsos condemnantes suffragium justum tulere: in hoc solo illi nec Barbari, nec Scythæ, quod priusquam damnum sentirent, id quod consultius erat, elegerunt. Alius vero qui-piam neque gentis illius legationem admisisset; sed justo rigidior supercilium extulisset temporis conditione sublimis, atque non prius ab ultione destitisset, quam belluinum furorem suum Sytyco sanguine explevisset. Tu vero et hoc perquam novum præstitisti, quod prostratos non proculcasti, neque supplicantes repulisti. Verum quemadmodum, cum eos ferocientes ferreamque jactantes cervicem conspiciebas, tu, severitatem ac rigorem ostendisti; ita cum eos cedentes, et, posita ferocitate, submissis animadverteres, ipsorum fortunæ misertus es: illudque, *Ne quid nimis facto tuo comprobasti, persuasus tunc recte se habere præclarum illud sapientis regis effatum: Noli esse justus multum*^{*}. Idcirco non quod illi pati merchantur intulisti, sed quod te facere decebat. Et sane neque regium neque divinum, sed furiosum ac diabolicum, malignisque naturis et potestatibus reservatum est sese vindicta exsaturare. Nonne enim et Scripturam testantem audis, quod *Tribulatio per angelos malos immittatur*[†]: et Deus ipse *Non vult mortem impii*[‡], neque *Laturus in perditionem viventium*[§]? David, Ezechiel et Salomon hæc mihi testimonia subministrant. Igitur neque tu, Deo quidem subjectus, nostri rex, indignationem in Scythas effudisti, sed et dexteram porrexisti, et confederationem petentibus non negasti, et Romano imperio multas civitates in captivitatem redactas, velut matri filias, restituisti. Hinc vero est, quod nunc agricola placidos somnos

A μὲν γὰρ ἔδει σφοδρότερα καταδρομῆς. Ἐνταῦθα δ' Ὀδυσσεύς: ἐν οἷς δὲ μικρὸν ὑπέρβαιναι τοῦ τόπου, ἔνταυθα σοὶ ὁ Μενέλαος. Ἐτα τί; Αἰσχύνην οὐ μικρὴν προσοφλήσαντες, καὶ γνόντες ὡς αὐτοὺς ἢ τοῦ ἀπατῆν ἐπιθυμία ἠπάτησε; τὰ προσωπεῖα διασχόντες ἀπογομνοῦσι τὰ πρόσωπα, καὶ ὡμολόγησαν ὡς διψοῦσι τῆς εἰρήνης. πόρρωθεν οὖν τοῦ πυρὸς ἀπολαύσαντες; καὶ οἱ πρότερον αἵματι μέλις διακρινόμενοι, γράμμασι καὶ συνθήκαι; τὰ κατ' αὐτοὺς ἐνεπίστευσαν. Οὕτως ἅμα [/. ἅρα] συγχωρεῖ καὶ φιλόδεικος Βάρβαρος τῷ τῆς ἀρετῆς ὑπερέχοντι, καὶ νικᾷ θυρωδὴ φύσιν βασιλικὴ θεότης.

ε'. Ὁ λευκὴς ἐκείνης ἡμέρας, ἐν ᾗ χρόνιοι δὴ μάλιστα χρόνιοι τρόπαιοι εἰρηνηκὸν ἀνέστησαν! ὁ βασιλέως χειρῶν ἐργασαμένων τὴν νίκην πρὶν ἐνεργῆσαι τὸν πόλεμον! ὁ καιρῶν εὐδαιμόνων κατ' οὓς τὴν εἰρήνην δεδώκαμεν, οὐκ ἐλάβομεν. Εἴ τις οὖν ἐπιθυμεῖ, νίκην ἀκριτῇ γενομένην ἐναγκαλισσάσθαι, ἐμπορεύσθαι τῶν παιδικῶν τοῦ βασιλέως. Καίτοι καὶ εἰ κινδύνους, καὶ στρατοῦ πόνον, καὶ βεβρωτοῖς αἱμάτων ἐστεφανώσω τὸν πόλεμον, μέγα τ' ἂν ᾦν τὸ ἔργον, καὶ πολλῶν γλώσσας ἐχάλασεν εἰς τὸν ἔπαινον. Νῦν δὲ πολλῇ πλείον τοῦ θαύματος τῷ ἔργῳ περισσῶν, ὅτι μὴδὲ τὴν χεῖρα ἀνέμειναν οἱ πολέμιοι, ἀλλ' ἑαυτοὺς καταγνόντες, δικαίαν ψῆφον ἐξήνεγκαν: καὶ τοῦτο γὰρ μόνον ἐκείνοι, οὐ Βάρβαροι, οὐδὲ Σκύθαι, ὅτι πρὸ τῆς βλάβης, τοῦ κρείττονος ἤσθοντο. Ἄλλος μὲν οὖν οὐδ' ἂν τὴν τοῦ ἔθνους πρᾶσιν ἐδέξατο, ἀλλ' ἀνέστερος ἐφάνη τοῦ δέοντος, καὶ τὴν ὀφρὺν τοῦ καιροῦ ὑψηλότεραν ἀνέτεινε, καὶ οὐ πρότερον τῆς δίκης ἐπίστατο πρὶν αἵματι Σκυθικοῖς εὐλογῆσαι τοῦ θυμοῦ τὸ θερμόν. Οὐ δὲ καὶ τοῦτο καινότατον, ὅτι μὴ τοὺς κειμένους ἐπ' ἀνέβη, μὴδὲ τοὺς ἐκείτας ἀπώθησεν: ἀλλ' ὥσπερ ὅτε φρυαττομένους εἶδες, καὶ νεῦρον σιδηροῦν δεικνύοντα τὸν τράχηλον, ἀντεπεδείκνυστο τὸ ἀνένδοτον: οὕτως ὅτε συστειλομένους εὖρες, καὶ καθαιρουντας τὸ φρόγμα, τὴν τύχην ἤλεσας, καὶ τὸ, *Μηδὲρ ἄγαν*, ἐντοί: ἔργους ἐπήνερας: τότε τοῦ σοφοῦ βασιλέως εὐχέιννομίσας, *Μὴ γένοιτο δίκαιος πολὺ*, παγκάλως φιλοσοφῶσαντος, οὐχ ὅσον ἐκείνους ἔδει παθεῖν ἐπήγαγες, ἀλλ' ὅσον σοὶ προσήκει ποιεῖν, ἐπ' ἐκείνους ἐδείξας. Οὐδὲ γὰρ οὔτε βασιλικὸν, οὔτε θεῖον τὸ τιμωρίας ἐμπέπασθαι, ἀλλ' ἐριννωδὲς καὶ δαιμονιωδὲς, καὶ πονηραῖς ἀφωρισμένον καὶ φύσει καὶ δυνάμεσιν. Οὐ γὰρ ἀκούεις καὶ τῶν λογίων, ὅτι *Θλίψις δὲ ἀγγέλου πονηρῶν ἀποστέλλεται*; καὶ θεὸς δὲ αὐτοὺς οὐ θέλει τὸν θάνατον τοῦ ἀσεβοῦς, οὐδὲ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ζώτων τέρεται; Δαδὶδ μοι ταῦτα καὶ Ἰερικιὴ καὶ Σολομῶν ἐμαρτύρησαν. Οὐχ οὐκ οὐδ' αὐτοὶ, ὁ Θεοῦ μὲν ὑπαρχός, ἡμέτερος δὲ βασιλεὺς, τὴν γαλήνην τοῖς Σκύθαις ἐπέχυσας, ἀλλὰ καὶ ὁ δ. ἐν ἐπιβίβη-
C κας, καὶ σπονδὰς ζητοῦσι προσδίδωκας, καὶ τῇ Ῥωμαίων βασιλεῖ πολλὰς πόλεις ὡς μητρὶ θυγατέρας αἰχμαλωτισθεῖσας ἀπιδώκας. Καὶ νῦν γεωργὸς εὐνοεῖρους ὑπνοὺς ὑπνώσκει διὰ τὴν σὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀγρυπνίαν, καὶ οὐ φαντάζεται, ποτὶ μὲν διώκοντα, ποτὶ δὲ κατέχοντα, καὶ ἀρετὴ μὲν δαμοῦντα, ἀρετὴ δὲ

* Eccl. vii, 16. † Psal. lxxvii, 49. ‡ Ezech. xxxiii, 11. § Sap. i, 15.

τὸ ξίφος ἐπάγοντα· ἀλλ' ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἀχρις ἐσπέρας ἐξέρχεται. — Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν, καὶ ἀναλύει τοῦ ἔργου, καὶ τράπεζαν ἰστῇ τῇ ἀφοδίᾳ κατὰχομον, καὶ κρατῆρα πλήσας ἐλευθερον, τῷ σὺ μὲν κράτει συνήδεται, τῶν δὲ Σκυθῶν κατερεύεται, καὶ τοῖς φιλιτάτοις προσπαίζει, καὶ ἡδέως ἐναγκαλίζεται, διὰ τὸν μέγαν Ἀλέξιον ὀρῶν ταῦτα, καὶ ὅπ' ἐκείνων ὀρᾶσθαι διατεινόμενος. Τί μὴ λέγω τοὺς ἐκ τῆς Ἐφῆς σοι προσχωρήσαντας (τοῦτο μὲν ἰδίᾳ, τοῦτο δὲ καὶ κοινῇ); Ὅν ἀμφισβητοῦσι μὲν ἀνδρεία καὶ πραύτης, ὁποτέρᾳ προσήγαγεν· ἑκατέρᾳ γὰρ τούτων μεταποιοῦνται. Ὅποτέρᾳ δ' ἂν κριθεῖν νικῶν, ὁ βασιλεὺς ἐστὶν ὁ νικῶν, ὅστις ἀπορρήτους ἱγγας ἡμῖν ἐπέτρεψε, καὶ τοὺς ἀμειλίχους μειλίσσεται, καὶ τὸ θεϊότερον, ὅτι θεῶν αὐτοῖς προμνηστεύεται, καὶ εἰσάγει· τοῦτον εἰς τὴν αὐτῶν βασιλείαν, καὶ τῆς ἐκεῖ συγκλήτου μέρους ποιεῖ· καὶ ἀνδρας αἱμάτων ἀποπλύνων ταῖς τοῦ Σωτηρίου πηγαῖς, τέκνα φωτὸς δεικνύει, καὶ τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἱμάτιον ἀμφιέννυσι, καὶ πλάττει τούτους πλάσιν ἡμερινὴν καὶ σωτήριον, ἵνα καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν προσφορὰν τῶν ἐθνῶν ὡς παρὰ Παύλου Χριστοῦ προσδέξηται. Ἀλλ' ὁράτε ὥς καὶ ἀπόστολος· ἡμῖν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκδίδεται, καὶ ἀνέκυψε τοῦτο τοῦ λόγου οἷόν τι πόρισμα. Σὺ δὲ μοι λέγε Προμηθεῖα καὶ μύθον ἀνθρώπους πλάττοντα· ἀλλ' ἐγὼ σοι μετὰ τῆς ἀληθείας ἀντιπαράγω τὴν βασιλείαν προμθεῖαν μεταπλάττοντος Βαρβάρους ἐπὶ τὸ ἀνθρώπινον, ᾧ θεϊότερον, ὅς γε καὶ διδάσκαλον ἐθνῶν ἐγκατέστησας, ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ, τὰ τοῦ Παύλου σοι λέγω ἑρμηνεύοντα τοῦ λόγου τὴν αὐλακα, πληθυνούντα θεῶ τὸ γεώργιον.

in humanos, vel in quid divinus transformasse: quique et sese gentium magistrum in fide et veritate verbi sulcum ducentem, segetemque Deo multiplicantem exhibuit.

γ'. Τί μοι τὰ πόρρω λέγειν; Τί δε πρὸς τὴν Ἰστρον καὶ τὴν Ἐφῆν ἀπύγομαι; Τί δὲ μὴ ἀφ' ἐστὶς ἀρχομένην τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ αὐτοκράτορος δεικνύμι; Ἀνέστη γάρ τι; οὐ πολὺς ἐξ οὗ χρόνος βασιλικοῦ σπέρματος ἑαυτὴν ποιοῦμενος ἀσταχύν (ἐνέργειαν ἀλάνης εἶπεν ἂν αὐτὸν ὁ Ἀπόστολος), ὃς κοῦφοις τιτὲν ἀνθρώποις καὶ παρασήμοις καὶ ἀξίοις αὐτοῦ προσφύει, Ἡσίοδος κηφῆσιν, Ἀρχιλόχος πιθήκοις. Ὁ βασιλεὺς ὕψος καὶ μέγεθος, καὶ ἀνακτόρων λαμπρότης, καὶ θρόνων μεγαλειότης ἀσύγκριτος, οἷον ἡμῖν ἐνυθρίζειν ἐτόλμα, ἄπραγμα τὰ δῶρα τῆς ἀρετῆς ἡγησάμενος. Ἀλλ' οὐν μετὰ τῶν συνωμοτῶν ὁ μωρὸς Ἀδωνίας ἐδασαίει, καὶ τοῦ πονηροῦ κόμματος. Τί δε; Ὁ ἀποκαλύπτων βαθεῖα, καὶ ἐρμηνεύων μυστήρια, ἀπεκάλυψε τῷ ὧτι τῷ βασιλεῶς τὸν πονηρὸν σύνδεσμον, καὶ τὸ δόλιον διαβόλιον ἀταλαιπώρως φωρᾶσαι πεποίηκε. Τί γοῦν ἐνταῦθα σκοπεῖτε; Τὸ πικρὸν τοῦ βασιλεῶς, καὶ ἀπαρτήσαν· Πῶς τοὺς ἀπράκτους φονεῦτάς ἡμῖν; Πῶς τοὺς ἀχειρας ξιφηφόρους ἡμεῖς; Ἐφῶμεν μὲν αὐτοῖς τὰς κεφαλὰς, τοῦ φυσικοῦ κόσμου στερῆσαι, ὡς περὶ τὴν κεφαλὴν ἀσχημονήσαντάς τε καὶ ἐξουδέναντας· ἐφῶμεν καὶ τὸ γένειον, τὸ, οἶμαι,

Lex tua pro nobis vigilantia capit; neque amplius Barbarum modo persequentem, modo vincentem, modo gladium intentantem imaginatur; sed statim ac Ortus est 554 sol, exit ad o. erationem suam usque ad vesperam: cum vero sol cognovit occasum, cessat ab opere, et copiosam mensam instruit securus; liberumque poculum replens, tuæ quidem fortitudini plaudit, in Scythas vero per contemptum eructat, atque cum amicis ludit, eosque suaviter complectitur, innuens, se hæc omnia ob magnum Alexium habere, et ab illis quoque haberi. Sed cur ex Oriente populos se tibi dedentes hic non describo (illud enim privatim, hoc publice se habet)? De iis disceptant fortitudo et benignitas, utra magis eos adduxerit; utraque enim eos devicit. Verum alterutri victoria adjudicetur, Imperator est, qui vincit: qui tacitas nobis illecebras suppediavit, quique asperos indole affabilitate sua lenivit, quodque sanctius est, Deum illis conciliavit, eosque in ejus regnum introduxit, ipsiusque concessus consortes effecit; et viros sanguinum salutari fonte abluens, filios lucis constituit, et stola immortalitatis induit: ac demum exornavit forma diei et salutis, ut ab ipso etiam oblationem gentium, quemadmodum a Paulo, Christus recipiat. En vero, quomodo etiam apostolus imperator noster ostensus est, istaque orationis nostræ pars corollarii ejusdem instar subnata nobis sit. Modo vero dicas mihi, si placeat, fabulosum illud Prometheum, qui homines efformabat, ego summa cum veritate reponam prometheiam, seu providentiam imperatoris. Barbaros

6. At quid in iis quæ procul sunt, immoror? Cur ad Istrum et Orientem abdacor? Cur non ab ipso lare imperatoris clementiam demonstro? Insurrexit enim non multo pridem quis ex semine regio se prognatum ementiens (operationem erroris illum diceret Apostolus), qui levibus quibusdam atque obscuris hominibus (ex eorum videlicet genere, quos Hesiodus fucos, Archilochus simios appellat) sese adjungens, velut si illi imperii sublimitas et magnitudo, palatiorum splendor, thronorumque magnificentia comparari non posset, nobis insultare ausus est, rapinam arbitrans esse dona virtutis: et jam cum suis conjuratis, et iniqua turba stultus iste Adonias regnabat. Quid vero? Ille qui revelat profunda, et manifestat mysteria, perfidam conspirationem imperatoris auri detexit, perniciosumque consilium feliciter deprehendi fecit. Quid igitur hic cogitatis? Regis acerbum et implacabilem iram? Quomodo illos necis machinatores ultus est? Quid poenæ ignavis illis gladii portatoribus rependit? Naturali ornamento tantummodo privans, depilavit 555 illis capita, utpote qui in caput suum turpiter, atque

* Psal. ciii, 25. * Ibid. 49. * II Thess. ii, 10. * Dan. ii, 22.

imprudenter egissent: barbam abrasit, ut, puto, **A** embellem ipsorum animum atque ignaviam hoc symbolo propalaret. Patibulum vero etiam erexit, eique impostorem illum alligavit: sed patibulum ipsum delusit mitissimus imperator, et eo tantummodo tanquam tericulo ad maiorem timorem incutiendum utens, cætera existimavit alienum ab Alexii imperio esse, necis hominis Romani spectator esse. Porro quot heroicis facinoribus par tibi hoc esse videtur? Anne quid simile apud veteres reperias? Narrant equidem de celebratissimo Constantino, cum populus quidam insolens et arrogans (est enim populus omnis nequitie et conviciorum receptaculum ac sedes) statuis ipsius e foro directis, facies saxorum ictibus deformassent, idque imperatori renuntiatum esset, multique ipsius animum concitarent, ac malos male perdendos suggererent; eum faciem sibi leniter attractantem dixisse: Numquid contra hanc lapides adhibuerunt, vel contumelia illata in genis meis impressa est? Reponentibus vero illis, regia in facie nullum injuriæ signum apparere, Igitur, subdidisse, dimittamus debacchantes illos: non enim nobis quidpiam intulerunt mali; sed in æs tantummodo sævierunt. Magnum profecto hoc, o imperator, ac Constantini animo dignum, verum ad te, tuumque facinus atque magnum.

At sol surrexit linquens pulchri æquoris undas,

et reliqua astra sese occuluerunt. Iis enim, qui tantum in umbras debacchati erant, poenam condonasse, non adeo magnum, cum nullum re ipsa malum intulissent; at scelestæ ea societas tuo ferme gutturi gladium intulit: quibus, cum gratiam impunitatis feceris, nullum comparationis locum veteribus reliquisti. Sic doces, erga offensores nostros mites nos exhibere. Quanquam enim alias Salomone sis justior, in hoc tamen sponte ab exacta mensura recedis. In distribuendo quidem justus es, in corrigendo excellis: at in vindicando modocrius te habes; visque potius eos qui in te peccaverunt debitores remanere, ut, cum multum debentibus multum dimittatur, tanto plus justitiam diligant, quanto plus illis donatur ¹⁰. Optime siquidem nosti evangelicum illud oraculum. Solet enim homo resistentia exasperari, cedere autem **D** demulcenti, persuasionis pharmaco, tanquam oleo, mollior effectus. An vero tibi mansuetudo hujusmodi ex molliore, seu minus generosa indole indita est, ut non prærogativa sit, sed defectus? Nos non adeo insanire possumus, ut credamus, regie virtutis tuæ faciem maculis quibusdam, aut avulsionibus deturpari. **556** Indoles enim tua, et regali majestate eminet, et suavitatem prodit ac leporem: non aspera est tibi virilitas, neque

¹⁰ Luc. vii, 43.

ἀνάνδρον αὐτῶν καὶ ἀγενὲς ἐκπομπέων διὰ συμβολικοῦ τοῦ προσχήματος. Σκόλοπα δὲ ἀνέστησε μὲν, καὶ τὸν πλάνον ἐκείνον ἐπέδρασε, ἐπεγέλα δὲ ἄρα τῷ σκόλοπι ὁ φιλόανθρωπος; φοβήτερον [ἢ φοβήτερον] αὐτὸν μόνον ἐξύνας καὶ ὅλον μορμολύκειον τεκτινέμενος· οὐδὲ γὰρ εἶναι τῆς Ἀλεξίου βασιλείας ἀνδρὸς Ῥωμαίου φόνον θεάσασθαι. Τοῦτό σοι πόσων ἀριστευμάτων ἀντάξιον τοῦτου; τί ἂν εὐροῖς περὶ [ἢ παρὰ] τοῖς παλαίοις ἱστοτάσιον; Λέγεται τι περὶ τοῦ πανευφήμου Κωνσταντίνου, ὡς ἄρα ὁ ἴσως μὲν τις ὕβριστής καὶ ἀγέρωχος (καὶ τί γὰρ ἦ ὁ ἴσως παντοίας κακίας συμφόρημα καὶ ὕβρεως τελεστήριον); στήλας αὐτοῦ τῆς ἀγορᾶς κατασπᾶσας, λίθων βολαῖς τὰς ὕψεις διαλυθῆσαντο. Ἀγγεῖθον δὲ τοῦτον τῷ βασιλεῖ, πολλοὶ μὲν σχέτλια παθεῖν, καὶ μετὰ τῶν σχετλήων τὸ πρᾶγμα τίθεσθαι, τοῦ βασιλικῆς θυμοῦ τὸ βέλος ἐξύνοντα· τὸν δὲ, πρῶτος διαφραφῶντα τὸ πρόσωπον, Μὴ τι, φάναι, κατὰ τοῦτον τοῖς λίθοις ἐχρῆσαντο, ἢ τὰ τῆς λώδης ταῖς παρειαῖς ἐνσετήμανται; Ὡς δ' οὐκ ἔφασαν ἐκεῖνοι τῷ βασιλικῷ προσώπῳ ἔχνος ὕβρεως ἐπιφαίνεσθαι, Οὐκ οὖν, εἰπεῖν, ἔωμεν τοὺς παροινήσαντας· οὐ γὰρ ἡμεῖς κακον τι διέθεντο, ἀλλὰ τῷ χαλκῷ ἐπαλύττησαν. Τοῦτο μέγα μὲν, βασιλεῦ, καὶ τῆς Κωνσταντίνου ψυχῆς ἐπάξιον, ἀλλὰ μέχρι σοῦ μέγα καὶ τῆς σὺ πρᾶξεως.

Ἡέλιος δ' ἀνέρουσε λίπὼν περικαλλέα
[λίπην] (3),

καὶ οἱ λοιποὶ ἀστερες ἐκρύβησαν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ **C** εἰς τὰς σκιὰς ἐξυβρίσασιν, οὐ τοσοῦτον μέγα τὰς τιμωρίας χαρίσασθαι μὴδὲν μέγα λυμνηαμένοις τὰ πράγματα· σοῦ δὲ τῷ αὐχένι μόνον οὐκ ἐπικατήνεγκεν ἡ πονηρὰ φατρία τὸν σῆδρον, οἷς χάριν τῆς ἀθωώσεως τοῖς παλαίοις οὐ δίδως χώραν συγκρίσεως. Οὕτω διδάσκεις ἡμᾶς τοῖς ἀδικοῦσι προστρέσθαι. Καὶ γὰρ κἂν τοῖς ἄλλοις Σολομῶνος εἰδικαιότερος, ταύτη γοῦν ἐκὼν τῆς ἀκριβείας ὕψισσι, καὶ τὸ μὲν διανεμητικὸν σοι δίκαιον, καὶ τὸ ἐπανορθωτικὸν ὑπερεκατωρθῶται· τὸ δὲ κατὰ τὸ ἀντιπονοθὲς, ἐνταῦθα σοι μετριώτερον. Καὶ βούλει μάλλον ὑπόχρεω; ἔχειν τοὺς εἰς δὲ πλημμελήσαντας, ὡς πολλοὶ μὲν ὀφείλοντας, πολλοὶ δὲ ἀφεθέντας, καὶ τὸ δίκαιον ἀγαπήσαντας τοσοῦτον ὅσον ἀφείθησαν. Οἷός τις πάντως τὸ εὐαγγελικὸν ἀποθέσπισμα· φιλεῖ γὰρ **D** ἄνθρωπος πρὸς μὲν τὸ ἀντιτεῖνον ἀντισκληρῆσθαι, ὑπείκειν δὲ τῷ μαλάττοντι, καθάπερ ἐλαίῳ τῷ τῆς πειθοῦς φαρμάκῳ γινόμενος χαλαρώτερος. Ἄρα εἴ σοι τὸ πρῶτον ἀπὸ φρενὸς μαλακωτέρας ἐμπεφύκει, ὡς μὴ εἶναι προτέρημα, ἀλλὰ νόσημα. Μὴ οὕτως ἡμεῖς τὰς φρένας νοσήσασιν, ὡς τῆς βασιλικῆς ἀρετῆς τὴν μορφήν λελωθῆσθαι πιστεύειν οὐλαῖς τισι καὶ σπαράγμασι. Καὶ γὰρ σοι τὸ ἥθος ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς μεγαλειότητος ἔστηκε, καὶ τὸ ἥδυν προδοῖ· κνυσι καὶ τὸ χάριεν· καὶ οὕτε σκληρὸν τὸ ἀνδρῶν,

Variae lectiones et notæ.

(3) Homer. *Odys.* l. III, v. 1.

οὕτε κορασιῶδες σοι τὸ ἐπιχειρῆν, ὥς μήτε τὸ σεμνὸν εἰς ἀλαζονείαν ἐκτραχηλίζεσθαι, μήτε καταβρῖ-
πτεῖσθαι τοῦ θλαρὸν εἰς εὐτέλειαν. Σὺ μαλακίῃ ποτὲ,
ὁ ἀδαμάντινος, ὁ ἀνένδοτος; ὃς ἐπειδὴν σχολάζῃς
τῶν τοῦ πολέμου κινήσεων, οὐχ ἵππων ἀμίλλαις καὶ
δῆμων μανίαις σεαυτὸν ἐπιβρίπτεις, οὐδ' ἐνθελύ-
νεις τὴν ἀκοὴν τοῖς τῆς ἀνάνδρου μουσικῆς κρού-
σμασιν, ἀλλὰ θήραις καὶ κυνηγεσίαις ἀνεγείρεις τοῦ
θυμοῦ τὸ κοιμώμενον, καὶ τοὺς εὐγενεῖς παῖδας
γεῦσθαι τῶν τῆς ἡλικίας ἀριστευμάτων ὥς σκύλα-
κας.

ζ'. Σωφροσύνης δὲ οἶδ', ὅτι οὐ ζητεῖτε μαρτυρίαν,
οὕτως αὐτὸν πιέζοντα τὸ σῶμα θεώμενοι καὶ ταῖς
ἐκαστοτὲ θυραυλίαις, καὶ τοῖς ξηροτέροις γυμνά-
σμασιν, ὅς γε καὶ μίαν ἐξ ἀρχῆς ἑσπερσε τὴν καλὴν
ἐν γυναιξί, τὴν βασιλείαν ἀξίαν σύζυγον. "Ὅθεν αὐ-
τοῖς προσήκοντα τῇ τοῦ γάμου βίῃ καὶ τὰ βλα-
στήματα. Καὶ νῦν τοιοῦτοι ἔρταις [τοῖς γενεταῖς?] ὁ
καλὸς, ὁ μυριοπρόθετος, τὸ ἀφιμέτατον θέαμα, ὁ τῶν
ἀετῶν νεοττός, ὃς μὲν ὅρων ἦδη, περιμένων δὲ τὰ
ὀκνότερα. "Ἀλλὰ τί, ὦ πάτερ, πρὸς τὸν παῖδα βασι-
λῦτερος ἐγένου τῆς φύσεως; Τί μὴ τὸν βασιλεῖα
υἱὸν καὶ βασιλεῖα γνωρίζεις, ἀλλ' ἀναδύῃ τὴν ποθυ-
μένην ἀνάρρησιν; Τί μὴ μεταδίδως ὄνματός τῃ
μετασχόντι φύσει τοῦ πράγματος; "Ἀλλὰ κἂν σὺ μὴ
βέλης, θεσμός ἐστιν ἀδραστείας ἀκίνητος, λέοντα τὸν
σκόμον εἶναι τοῦ λέοντος.

η'. "Ἡ φρόνησις δὲ σοι αὕτη μὲν γε καὶ τῶν ἔξω,
καὶ τῶν ἔσω μεταποιεῖται· κἂν πόλεμον κατορθώ-
σῃς, μερίτην ἐαυτῇ παρεντίθῃς, καὶ τὴν ταύτης
ἀδελφὴν, τὴν ἀνδρίαν, οὐκ ἀξιοῖ σχετιάζειν, εἰ τὸν
κλήρον τῶν τροπαίων ἡ ἀδελφὴ συμμερίζεται ταῖς
τῶν πόλεων διοικήσεσιν, αὕτη μόνῃ ἐπιστατεῖν δια-
τείνεται. Ταύτην γὰρ ὥς ὄντως νοήμων ἐκτίσω
τῆς ἀρχῆς σου κυβέρνησιν. Ταῦτα δὴ καὶ
διατάττεται, ἀρχοντας μὲν αἰρεῖσθαι τοὺς ὡς πα-
τέρες παίδων ἐπιμελησομένους τῶν ὑπήκοων. "Ἡ
οὐχ ὄρεξ, φησὶ, τὸν μέγα βασιλεῖα καὶ σοῦ ἀρχέ-
τυπον, ὅπως ἄλλοις ὁρίοις ἀγγελον ἄλλον ἐθνῶν
ἐπέστης, πάντας πρὸς ἐκεῖνον ἐπεστραμμένους
συμφέροντας, οὐ καταμαγειρεύοντας τὸν ὑπήκοον,
οὐδὲ αὐτοὺς μὲν πιαίνοντας, τοὺς δὲ πολίτας ἰσχυαί-
νοντας; "Ἀνάλωμα δὲ πᾶν μὲν, βωμολόχοι, καὶ τῷ
θεάτρῳ τελούμενοι, καὶ πρὸς τὸ γελασθῆναι σπου-
δάζοντες, τῶν βασιλείων ἐλήλανται. Καὶ τοὺς ἀρ-
γούς κηφῆνας πρὸς τὸ κακὸν μόνον τὰ κέντρα φέρον-
τας, τοὺτους ὁ βασιλεὺς σὺ τοῦ σοῦ σμήνους ἀπήγα-
γες, ἵνα μὴ τῶν καμνόντων τὸ μέλι βλάττωσι. Καὶ
μόνος εἰ τοῖς ἀνθρώποις διδάσκαλος, ἔργῳ τοὺτους
παιδεύων ὡς ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς διεπλάσθημεν.
Μαθὼν γὰρ ἔχεις, ὅτι πᾶσαν κακίαν ἡ ἀργία ἐδι-
δάξε, καὶ ὡς ἐπίπαν ἀνὰ τοὺς [ἀνθρώπους?] μὴ βουλο-
μένους ἐργάζεσθαι, τὰ τῶν ἐτέρων περιεργάζεσθαι.

θ'. Σωφροσύνην δὲ καὶ εὐκοσμίαν περὶ τοὺς βασι-
λέας οἰκους δὴν περὶ τοὺς ἱερεῖς ἀπαιτεῖν γινώσκο-
μεν (καὶ μήποτε τούτων ἐστὶ τὸ βασιλεῖον ἱερά-
τευμα;). Ἐθαύμασα τοῦτο πολλάκις ἐγὼ κατ' ἐμαυτὸν

A gratia feminea, neque serietas tua in arrogan-
tiam, neque hilaritas in vilitatem degenerat. Tu-
ne vero molliori vitæ te trahas unquam, qui ada-
mantinus ac planè indefessus es? Qui quando a
belli motibus te vacare contingat, non equorum
certaminibus popularibusque ineptiis oblectaris,
neque mollioris musicæ modulis aurem accommo-
das; verum aucupis et venationibus sopitum
excitas spiritum, atque ingenuis pueris præclara-
rum illius ætatis actionum gustum, quasi catulis,
insinuas.

7. Temperantiæ vero ejus testimonium vos non
quærere, satis novi, cum videatis eum corpus
suum et assidua sub dió vita, et asperioribus
exercitiis castigantem: qui etiam ab initio uni-
cam adamavit seminarum optimam, ac regno
plane dignam consortem: unde et congruentes
nuptiarum radici orti sunt sureuli: ac ille, qui
nunc spectatoribus adest, pulcher ac millies desi-
derabilis, sed nimis aerum spectaculum: ille, in-
quam, aquilarum pullus, acute quidem jam vi-
dens, sed celeres adhuc alas ad volandum ex-
spectans. Verum cur, o pater, erga puerum te
tardiozem, quam natura præbes? Cur non regem
filium renuntias, et desideratam differs appellatio-
nem? Cur ei qui rem jam natura participat, et
nomen ipsum non communicas? Attamen, si vl
nolis, immobilis naturæ lex est, catulum leonis
leonem esse.

8. Prudentia vero ea enimes, quæ externis et
internis rebus æque prospicit. Et quidem si bei-
lum geras, illa partem sibi aliquam vindicat:
neque putat, sororem suam fortitudinem ægre
ferre, si sortis tropæorum soror, particeps fiat.
At civitatum gubernationi ipsa sola præsidere per-
tendit. Hanc enim tu, utpote plane intelligens,
possides imperii gubernatricem. Hæc propterea
jubet, magistratus eligas, qui parentum instar,
subditorum, uti filiorum, curam gerant. Nonne
vides, inquit illa, summum regem, primumque tui
exemplar, quemadmodum alios aliis gentibus re-
gionibusque præfecerit angelos, qui omnes illum
respicientes communem utilitatem curant, subdi-
tos non opprimunt, neque semetipsos pingu-
faciunt, et cives extenuant? Omnes inutiles ex-
pensæ, scurræ theatrales, risus provocatores ex
regis ædibus expulsi sunt. Ignavos etiam fucos
ad malum tantummodo stimulum ferentes, tu, o
imperator, e tuo alveari abegisti, ne laborantium
mel exsugant. Et quidem tu, ipse hominibus ma-
gister es, eos facto erudiens, quod ad bona opera
formati simus: probe enim nosti, otio nequitiam
omnem edoceri, ac generatim 557 eos, qui non
operantur, in aliorum facta operosos esse.

9. Moderationem vero et decentiam tantam circa
regias ædes, quantam circa sacerdotes te exigere
novimus: (nonne enim et horum est regale sacer-
dotium?) Rem hanc sæpius mecum perpendens mi-

ratus sum; et iterato in rem hanc inquisivi, cum ipsius consideratio animo occurrit: ac vix tandem comperi, præcipuam tantæ concinnitatis causam esse beatam illam vestri radicem, optimam matrem. Si enim delibatio sancta est¹¹, omnino et massa. Illa igitur est vobis omnis boni conciliatrix et causa. Illa et unitatem vobis impertitur tanquam ramis in duas quidem divisas personas, sed radice conjunctis, ab eademque qualitatē suam attrahentibus. (En vero quomodo oratio mea statim ac illius mentionem attigit, vos quoque simul copulavit: antea quidem allocutione ad regem solum fruebar; mentione autem illius facta, protinus et magni illius honorabilisque mihi capitis, primi videlicet post primum, et fortissimi regis post fortissimum memini.) Eiusdem autem aureæ lacrymæ victoriam lacrymarum expertem nobis donarunt. Illius assidui per noctem gemitus, exsultationis clamores, et triumphalia cantica suppeditarunt. Illa te, o imperator, tropæo contra Scythas coronavit. Vin' igitur, ut tibi canam illud ex sacro cantico, quandoquidem tempus est victoriæ et celebritatis: *Egredimini, et videte regem in diademate, quo coronavit eum mater sua in die lætitiæ cordis sui*¹² (4)? Idcirco etsi non adsis, rebus ipsis adestis; omnium enim curas, sicut nemo unius tantum, illa excipit: et si adestis, perinde est, ac si præsto non essetis, magnæ ejus menti omnia committentes. *Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas*¹³. Salomon tuum nobiscum encomium celebrat; cujus tu prudentia mirum quam longius progressa es. Verum et David te matrem in filiis lætantem psallit¹⁴. At, o beatissime, ne dicas tantummodo in filiis; sed adde et natis natorum, fortasse, et qui nascentur ab illis, ut beatitudinem efficias clariorem. O felicissima ob inexplabilem aspectum! magis quidem mirabilis propter seipsam, magis etiam propter eos qui ex ea sunt: qui seipsos efficacem legem omnibus hominibus proponentes, ex sese ipsis prædicant fraternam dilectionem, facundo silentio vitam nostram moderantes. Cum enim antea regia potestas vel nullo modo, vel difficillime communicari posset (hinc enim Thyestæ cœnæ in proverbium abierunt, nec temporis diuturnitas infamem illam mensam delere potuit), hi duo summa cum hilaritate eam communem sibi fecerunt; et duobus cura est de uno, et uni de 558 duobus (non enim suppetit mihi quomodo aliter me exprimam), ut idcirco mihi videatur Deus alteram novamque rerum conditionem ostendere voluisse, duo in imperii cælo *Luminaria magna* constituens. Et hoc quidem spectabat sapiens illud Ecclesiastæ dictum: *Boni sunt duo super unum*¹⁵ (5). O vos soli æqualiter invicem commutabiles! soli, qui

συσκοπούμενος· καὶ γὰρ αὐ καὶ αὐτῶν διαπορῆσαι με-
παρέστη ἐν ἐπιστάσει γενομένην τοῦ πράγματος, καὶ
μολὶς εὗρον τῆς τοιαύτης εὐκοσμίας τὸ ἀρχικώτατον
αἴτιον, τὴν μακαρίαν ῥίζαν ὁμῶν τὴν ὁσίαν μητέρα.
Εἰ γὰρ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, πάντως· τοῦ καὶ τὸ φύραμα.
Ἐκείνη παντὸς ὁμῶν καλοῦ καὶ χορηγία καὶ πρόξενος·
ἐκείνη καὶ τὴν ἐνωσιν ὁμῶν δίδωσι, κλάδοις μὴ οὔσι
καὶ σχιζομένοις εἰς διάφορα πρόσωπα· τῇ ῥίζῃ δ' ἐνωμένοις,
καὶ ἀπ' ἐκείνης ἔλκουσι τὴν ποιότητα (ὁρᾶτε γοῦν, πῶς καὶ ὁ λόγος ἅμα τε ἐκείνης ἐμνήσθη,
καὶ ὁμᾶς ἤνωσε! Πρῶτον μὲν γὰρ τῆς πρὸς τὴν βασιλεῖαν
μόνον ἀπέλαυνον προσφωνήσεως· ἐκείνης δ' ἐπιμνησθεὶς,
εὐθὺς ἐμνήσθη τῆς μεγίστης καὶ τιμίας μοι κεφαλῆς, τοῦ
πρώτου μετὰ τὸν πρῶτον, καὶ κρατίστου βασιλέως μετὰ τὸν
κρατίστον)· ἐκείνης τὰ χρυσὰ δάκρυα τὴν ἀδακρυὴν ἡμῶν
νίκην ἑδῶσαν· ἐκείνης οἱ πάννυχτοι στεναγμοὶ τὰς τῆς χαρᾶς
ἐκδοήσεις, καὶ τὰ ἐπινίκια ἄσματα· ἐκείνη οἱ βασιλεῦ,
τροπαίῳ τῷ κατὰ Σκυθῶν ἐστεφάνωσι. Θέλεις ἄσσωμαι σοὶ
τὰ ἐκ τοῦ ἄσματος, ἐπεὶ μοι κληρὸς καὶ νίκης καὶ πανηγύρεως;
Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε ἐν τῷ στεφάνῳ, ὅς ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ
αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα
κἂν μὴ παρήτε, τοῖς πράγμασι πάρεστε· τὰς ἀπάντων
γὰρ φροντίδας ὡς οὐδεὶς ἐνὸς ἀναδέχεται. Κἂν παρήτε,
οὐ πάρεστε, τῇ ταύτης μεγαλονοίᾳ τὸ πᾶν ἐπιτρέποντες.
Πολλὰ γυναικες ἐποίησαν δύναμιν· σὺ δὲ ὑπέρκεισαι καὶ
ὑπερῆρας πάσας. Σολομῶν λειτουργεῖ σοὶ μετ' ἡμῶν τὸ
ἐγκώμιον, οὗ σὺ τῆς φρονήσεως βαβαὶ ὅσον προὔδουσας!
Ἀλλὰ καὶ ἡ Δαβὶθ σε μητέρα ἐπὶ τέκνους εὐφραινομένην φάλαί,
οὐχ ἀπλῶς τέκνους, ὡς σὺ μακάριε, ἀλλὰ πρόσθε καὶ τέκνους
τέκνων· τάχα δὲ κακείνων ἐκγόνοις, ἵνα τὴν εὐδαιμονίαν
παραστήσῃ σαφαστέρα. Ὁ πανολβίς τοῦ ἀνεμπλήστου
ὁράματος, μᾶλλον μὲν θαυμασὶς δι' αὐτήν, μᾶλλον δὲ
διὰ τοὺς ἐξ αὐτῆς· οἱ νόμοι ἐμπρακτον αὐτοῦς προδέντες
ἀνθρώποις ἅπασιν, ἐξ αὐτῶν κηρύττουσι τὸ φιλάδελφον,
λόλιν σιωπῇ τὴν βίον ἡμῶν σωφρονίζοντες. Τὸ γὰρ πρὶν ἀκοινῶνται
τὸ χρῆμα τῆς βασιλείας, ἡ δυσκοινῶνται· διὰ τὴν
θυέσσεια δειπνα πεπαρομίσταται, καὶ οὐδ' ὁ πόλις
χρόνος τὴν μαρὰν ἐκείνην συνέσταιλε τράπεζῃ. Ἄλλ' οὗτοι
μετ' ἡμετέρας ἐκοινῶσαντο καὶ δοῦν ἐνὸς μέλει,
καὶ τῷ ἐνὶ τοῖς δυοῖν. Οὐ γὰρ ἔχω πῶς ἄλλως
φθέγγεσθαι, ὅθεν ἐμὸν δοκεῖν βουλευθεὶς ὁ θεὸς τῶν
πραγμάτων ἑτέραν κτίσιν καὶ νεωτέραν ἐνδείξασθαι
τῷ τῆς βασιλείας οὐρανῷ τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς
μεγάλους ἐγκαταστήσασθαι. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τοῦ
Ἐκκλησιαστοῦ τὸ σωφὴν, Ἄγαθοι οἱ δύο ὅσῳ ἑκάς
τὸν ἑνα. Ὁ μόνος τοῖς ἰσοῖς ἀλλήλους ἀμεψόμενοι,
μόνοι μὲν νικῶντες ἅπαντας, μόνος δὲ ἀλλήλων νικώμενος.
Μακάριοι τε καὶ ὑμεῖς οἱ ἀρχόμενοι, καὶ τῶν πρὸ
τούτου μακαριώτεροι, τῶν μὲν ὑπ' ἐνός, ὅτι ὑπὸ
δύο ἀρχόμεθα, τῶν δὲ ὑπὸ δύο, ὅτι ὑπὸ τοιοῦτων. Οἱ

¹¹ Rom. xi, 16. ¹² Cant. iii, 15. ¹³ Prov. xxxi, 29. ¹⁴ Psal. cxii, 9. ¹⁵ Eccles. iv, 9.

Variae lectiones et notæ.

(4) Fortasse hic aliquid deest.

(5) Ita LXX. Vulg. habet: *Melius est esse duos simul quam unum.*

δὲ ὅμῃν πλησιάζοντες ἡμῶν μᾶλλον μακαριώτεροι, ἅντις τοὺς ὑμετέρους χαρακτηῖρας ταῖς ἐαυτῶν ψυχαῖς ἐνσημαίνονται, καὶ κατέχουσι τούτους μᾶλλον, ἢ οἱ δακτύλιοι τὰ γλύμματα. Ἡ οὐχὶ καὶ οὗτος ὁ περὶ ὑμᾶς κύκλος πρὸς τὸ μέσον τῆς ἀρετῆς ὑμῶν νένευκε, κάντεῦθεν ἴσας τὰς εὐθείας γνώμας ἐκδέχεται; σοφίας τε εἰς τὸ ἀκρότατον ἔχουσι καὶ σεμνότητος πάντες καὶ τοῦ δικαίου κατάρμεστοι. Εἴτα τοιαύτην βασιλείαν οὐ μαντεύσασίμην ἐγὼ καὶ ὀρνίθων γάλα παρέξειν ἡμῖν; καὶ τις με μάντιν ἐρῇ, οὐκ ἀποποιήσομαι τ' οὐνομα, ἀλλὰ καὶ οἰωνιστὴν αὐτὸν ἀνερωθριάσω; προσονομάσαιμι, εἰς σὲ τὸν δεῖτον ἐπιδείξων βλέποντα, κάντεῦθεν δεχόμενον τῆς κοσμητικῆς εὐτελείας τὸ σύμβολον Μελάμπροδος ἀληθέστερον, Πολυδάμαντος ἀκριδέστερον, Βαλαῦμ εὐτεθέστερον.

larem, cum te fausti omnis aquilam respicio; indeque sumo mundanae prosperitatis symbolum Melampodo verius, Polydamante exactius, ac Balaamo religiosius.

1. Ἀπολαύσει μὲν οὖν καὶ κοινῇ τῶν κοινῶν ἀγαθῶν ἡ σοφιστικὴ. Σὺ δὲ ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ ταύτῃ βοήθησον· κινδυνεύει γὰρ οὐκ ἐπὶ γόνου, ἀλλ' ἐπὶ στόμα πεισῖν. Οὐδέχομαι τὸν ἑμὸν βασιλεῖα Ἀδριανῶν καὶ Μάρκων καὶ Κομμύδων ἀφιολογώτερον φαίνεσθαι, οἱ δημοσίοις σιτήσεσι σοφιστικῇ γλῶσσαν ἔστρεφον· οὐδέχομαι σε τῶν πρὸ σοῦ βασιλέων καὶ μὴ ταύτῃ τὴ κρείττον παρὰ δικαιοσύνη τῇ θέμειδι φέρεσθαι. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἔθος ἐκλιπὲς τῷ χρόνῳ γενόμενον ἐπεισήγαγον, καὶ τὴ λέγειν ἐπὶ βασιλείων ἀπέδωκαν· σὺ δὲ, καὶ τὸ προθυμότερον λέγειν, τῷ θεμελίῳ ἐποικοδόμησον. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν, ὦ παῖδες, τῷ πέπλῳ τῆς βασιλικῆς εὐφημίας τὸν στήμονα προῦπέστησα· ὑμεῖς δὲ καὶ δὴ τὴν κρόχην προτεπιδάτε. Ἐγὼ τὴν τέχνην ὑμῖν παρέδωκα, ἵνα ποικιλώτερος ὁ πέπλος καὶ τελεώτερος γένηται.

A vincant omnes, ac soli, qui mutuo vincantur. Felices et vos, qui subditi estis, et iis qui vos præceserunt, feliciores: iis quidem, qui sub uno fuerunt, quia nos duobus regimur; iis vero, qui sub duobus fuere, quod nos sub talibus simus. At qui prope vos sunt, magis adhuc felices; quoniam characteres vestros ipsorum animis imprimunt, magisque, quam annuli sculpturas suas, servant. Nonne vero et iste, qui circa vos est, circulus ad medium virtutis vestrae oculos intendit, indeque rectos sensus æqualiter haurit? omnesque ad sapientiae culmen properant, morum severitate et iustitia repleti. Post hæc vero non ego jure vaticinabor, tale imperium nobis et avium lac præbiturum? Quod si quis me vatem dicere velit, nomen istud haud re-

B cusabo: quin et augurem me absque rubore appel-

10. Gaudebit igitur simul communibus bonis etiam oratoria. Tu vero eam peculiariter juva: periculum est enim, ut non solum in genua, sed et in faciem corruat. Ferre ego sane non possum, imperatorem meum Adrianis, Marcis et Commodis minus philologum videri; qui ex publica annona oratoriam linguam enutriebant. Non fero, te vel in hac parte anteaetis imperatoribus potiorē a Themide non judicari. Illi enim morem, qui tempore defecerat, instaurarunt, ac facultatem in regis adibus dicendi concesserunt. Tu ut promptius et alacrius dicere liceat, posito jam fundamento, superædifica. At vero ego quidem, o pueri, debita imperatori nostro faustæ precationis ac laudis telestamen jam posui. Vos subtegmen adjicite. Ego vobis artem monstravi, qua elegantius picta atque perfectior tela fiat.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΓΑΡΙΑΣ

ΚΥΡΟΥ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ Κ'

BEATISSIMI EPISCOPI BULGARIE

DOMNI THEOPHYLACTI
EPISTOLÆ XX.

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

559 I. — Sine nomine (1).

Vir iste non amplius idem est, rursus abnuat (2). Nondum ego Achridam ascendi, et urbem, quæ vos habet, meis in amoribus infelix, jam concupisco. A longe enim ad me pervenit halitus quidam lethalis, ejusmodi revera exhalant Plutonia barathra. Empedocli igitur victoria capita progignit destituta cervicæ; sed iste infidelitatis principatus cervices absque caputibus millenas supra millenas effudit. Quis enim Achridensis non esteervix absquecapite, qui neque Deum neque hominem revereri novit. Ego autem ad habitandum talibus cum monstris damnatus sum. Et, quod gravius est, neque ulla spes est cervicis istas capiti aliquando, vel superiore aliqua virtute, jungendas fore; quemadmodum alioquin memorati Agrigentini sapientis amor imperfecta capita ad perfectionem adduxit. At mihi spei melioris pennæ diffuserunt omnes: et aquila ejus supra Jovis sceptrum sedes est, nunc pedibus incedit, heu! et cæno inhaerescit, et vitam cum ranis trahit: quæ molestum quoque sibi reputantes et fortuna qua fruuntur, indignum, si Jovis aliti omnimode non insultent, supra dorsum ejus, ut sunt luto et fetore plenæ, conscendunt: et conscendentes elamant **560** dissonum quid, et inharmonicum, lutulenta scilicet anima ipsorum dignum. Videntur igitur illi triumphalem quemdam Pæana canere. Attamen aquilæ nondum vel rostrum, vel unguium acies retusæ sunt; sed adhuc dilaniare carnesque discerpere valet. Verum majorem ipsa sibi reputans inferre injuriam, si animadvertat, et

A

Α'. — Ἀνώνυμος.

Ὁδ' ἀνήρ οὐκ ἔτ' αὐτὸς ἐκνεύει πάλιν. Οὐκ τῆς Ἀχρίδος ἐπέβη, καὶ τὴν ὑμᾶς ἔχουσιν πλὴν ὁ δούσεως ἐπεβόησα. Μακρόθεν γάρ μοι προσέβαλεν ἀποφορά τις θανάσιμος, οἷας ἀτεχνῶς ἀποπνέουσι τὰ Χαρώνεια. Τῷ μὲν οὖν Ἐμπεδοκλεῖ τὸ νίκος, κέρσης ἐκρύβει ἀναύχενος· ἡ δ' ἐνταῦθα τῆς ἀνεπιστίας ἐπιστασία, αὐχένας ἀκορσώτους μυρίους ἐπὶ μυρίοις ἐξέφυσε. Τίς γάρ Ἀχριδιώτης οὐκ ἐστὶν αὐχὴν ἀκέραιος, οὔτε θεόν, οὔτ' ἀνέρα τίειν εἰδώς; Τοιοῦτοις συνεῖναι κατακέκριμαι τέρασι· καὶ τὸ δεινότατον, ὅτι μὴδ' ἐλπίς ἐστὶ τοὺς αὐχένας τούτους κεφαλῶσθαι ποτέ τισι δυνάμεσι κρείττοσιν· ὥσπερ ἡ τοῦ Ἀκραγαντίου σοφοῦ φιλία ἀτελεῖς κέραι συνάγει πρὸς τὴν ἐντέλειαν. Ἀλλὰ μοι τὰ πτερὰ τῶν χρηστοτέρων ἐλπιδῶν ἀπερρύη παντάπασιν, καὶ ἐπὶ τῇ σκήπτρῳ τοῦ Διὸς ἀετὸς πεζεύει φεῦ! καὶ τῇ ἰλὺϊ ἐνίσχεται, καὶ τῆς μετὰ βατράχων ζωῆς ἀνέχεται, οἳ γὰρ καὶ δεινὸν οἰόμενοι, καὶ τῶν καιρῶν τῆς αὐτῶν τύχης ἀνάξιον, εἰ μὴ πάντα ἐντροφῶν ἐπὶ τῆς σφετέρως τῷ Διὶ δρῦνθι, ἐπιβαίνουσί τε ἐπὶ τὰ τοῦτου νῶτα, πληροῦ καὶ δυσωδίας ἀνάμεστοι, καὶ ἐπιβάντες βοῶσι δόσηχον μέντοι καὶ ἀναρμόνιον, καὶ τί γὰρ ἡ τελματώδους ψυχῆς ἐπάξιον. Ἐοίκας γοῦν ᾄδειν παιδᾶν τινα ἐπινίκιον. Τῷ δὲ οὕτω μὲν οὔτε τὸ ῥάμφος, οὐδ' αἱ τῶν δυνάτων ἀκροαὶ ἡμῶνται, ἀλλ' ἔτι σπαράττειν, καὶ ἀποκνίζειν σάρκας ἔχουσι. Μεζῶ δὲ ὕβριν τιθεὶς ἑαυτῷ τὴν ἐπιστροφὴν, καὶ ἄμυναν τῆς ἐκείνων ὕβρεως πρὸς τὰς τοῦ ἡλίου μόνον ἀκτίνας δρᾷ ἀτένεις τε καὶ ἐντρανον, καὶ οἷον αὐτῷ τοῖς ὀφθαλμοῖς (3) ἐκάτερον ἢ φύσις ἡρμόσατο,

B

C

Variæ lectiones et notæ.

(1) Non est epistola, sed pars epistolæ. illius scilicet quæ inter Lamianas *Magno* Domesticò inscribitur. Vide infra col. 507 B 1.

(2) Euripidis in *Phænissis* versus 957, juxta edit. Cantabrigiensem Kingii an. 1726.

(3) Ἰσ. τοῖν ὀφθαλμοῖν.

καὶ ἔοικέ τε τὸν, ὅστις ποτὲ οὕτως ὁ ἥλιος, μάρτυρα ποιεῖσθαι τοῦ πάθους, καὶ τὸ ἀντωπεῖν, τοῦτό ἐστιν αὐτῷ δυσωπεῖν, καὶ νευροσπῆν δεικνύναι τὸ, τοιοῦτον τοιοῦτοις παῖζεσθαι. Ἐῖτα, ὡς πρὸς τῶν τοῦ ἡλίου τούτου καθαρῶν ἀκτίνων, αἷς αὐτοῖς γε ὅσημέραι φωτίζει, καὶ φωτίζεις οὐ; ἀντιδίδει; ἀπογεννᾷς, φιλοσοφώτατος ἀνθρώπων καὶ χαριέστατος. Ὁ ταῦτα ὕβριζόμενος ἀετὸς, μᾶτην ποθεῖ τὸ μεθ' ὑμῶν διαγεῖν τῶν μακαρίων ἔνθα μάλ' αἰθρῇ πέπταται καὶ ἀνέφελος ἐκσπασθεὶς τοῦ πηλοῦ καὶ τοῦ τέλματος, οὐκ, ἔγωγε οἶμαι, ἔρεῖς, ἢ τὴν ἐνταῦθα τῶν κακῶν λίμνην, καὶ τοὺς ταύτης ἐκγόνους κατακριθεὶς βατράχους. Οὐδὲ γὰρ ἔγωγί τι ἂν σοι ἐπαρσάμην ἄλλο καὶ τῆς συνήθους ποδᾶγρας ἄλιον. Τρυφᾷ σοι δοκῶ παίζων οὕτω, καὶ ναὶ μὰ τοὺς λόγους τοσοῦτόν μοι γέμεις χαρίτων, καὶ οὕτω διαχέεις με καὶ μνημονεύμενος, ὡς καὶ τοῖς πρὸς σέ γράμμασιν, αὐτὸ τοῦτο ἐπιστημαίνεσθαι, καὶ πάσης τῆνικαῦτα λύπης με λύεσθαι, καὶ ἄνετον πρὸς τὰς σὰς χάριτας φέρεσθαι, ἄλλαις δὲ τισι χάρισιν. Ἀλλὰ δοίη ποτὲ ὁ τῷ ὄντι χαριτοδότης Θεὸς καὶ μοι παντελῇ τῶν ἐνταῦθα λύσιν κακῶν, ἢ παράκλησιν, καὶ σοι τῆς ἀμελιόχτου θηρὸς ἀπαλλαγὴν τελείαν, ἢ ἄνεσιν. Οὐ γὰρ δὴ ἢ μόνου τῆς κατ' αὐτὸν ὁδοῦ ἀπεσφάλημεν, ἢ μόνους ἡμῖν ἀπένειμεν ἄκρατον τὸ κόνδου τῆς πτώσεως.

Β. — Τῷ Σεβαστῷ Ἰωάννῃ τῷ γυναικαδέλφῳ τοῦ βασιλέως.

Τίς ἂν μοι σχολὴν ἔδωκε πρὸς λόγους, πανσέβαστέ μου ἀντιλήπτορ, ὅση μοι βούλησις, ἵνα σοι πρὸς τὴν τοῦ κατορθώματος δόξαν, τὴν γλῶτταν ἤρμωσας; τίς δ' ἂν μοι ῥητόρων χορὸν συνεκρότησεν, ἵνα τούτων κορυφαῖος γενόμενος, ὅπερ, ἦν ποτε, εἶτα δοὺς αὐτοῖς τὸ ἐνδοξιμον, κοινῇ τὴν λογικὴν χορείαν ἐπλήρωσας; Σὺ γὰρ βοηθὸς ἐν θλίψεσι ταῖς εὐρύοις ἡμῶς σφόδρα παρὰ τοῦ βοηθῆσαι ἐξαποστείλας σοι ἐξ ἀγίου καὶ ὑπερασπίσαντος ἀναδέδειξαι (4). Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος· σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, καὶ νῦν σπείρη τῷ οὐραλίῳ καὶ δοκῇ ζῆν οὕτω παρὰ τοῖς οὐκ ὀρθῶς κρίνουσιν, ὡς ἡμεῖς γε παρὰ σοῦ τοῦ λαβόντος δύναμιν πατεῖν ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ τὸ ζῆν ἀπειληφότες, ἐγγελλόμεν τὸν καυχησάμενον εἰς τὰ ὅμιτρα, καὶ εἰπόντα· Τῇ χειρὶ μου καταλήψομαι τὴν οἰκουμένην, καὶ ἐξαιλέψω τὴν θάλασσαν, καὶ ὡς καταλέλειμμένα ὧς τοὺς σύμπαντας ἐξαρῶ. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐγκατέλειπες τοὺς ἐκζητούντάς σε, Κύριε. Ἐπέβλεψας δὲ ἐξ οὐρανοῦ καὶ εἶδες τοὺς υἱοὺς τῶν τεθλασσωμένων, καὶ ὥστελρησας ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου, ἐν ἐκπατάσας ἑαυτῷ καὶ ἐπὶ ἄνδρα διεβίβῃ σου ἐξαπέστειλας

A injuriam ab illis illatam ulcisci aggrediat, ad solis radios unico, intente et pure respicit, prout ad hoc utrumque illi oculum aptavit natura. Et quidem decet, quicumque demum fuerit sol iste, testem eum facere afflictionis suæ cæterum pudori sibi ducit vel contra illos intueri, seque merito reprehendendam putaret, si talis cum talibus contendere aggredieretur. Igitur per puros solis hujus radios, quibus ipse quotidie illuminat, et tu aquilinos, quos progignis, pullos illuminas, sapientissime et suavissime hominum, aquila, quæ tales injurias patitur, frustra desiderat voliscum beatis versari, ubi magna est serenitas, atque innubilis spirat aer secretus a luto et cæno. Non, puto, inquires. Ergo ad istam malorum paludem, et ad progenitas ex ea ranas condemneris. Neque enim habeo quidquam, quod consueta etiam podagra molestius tibi imprecer. In deliciis ne agere tibi videor, dum ita ludo? Sed tu adeo erga me abundas gratis, et ita vel si solum in mentem veneris, me recreas; ut non possim non id et datis ad te significare litteris, et omni interim tristitia exsolvi, ac libero etiam animo erga gratias tuas aliis gratiis ferri. Verum det aliquando verus gratiæ largitor Deus et mihi omnimodam a præsentibus malis ruinæ poculum propinat.

II. — Joanni Sebasto Augustæ fratri.

Quis, augustissime mi fautor, tantum, ut cupio, otii mihi dederit, ut ad præclari facinoris tui gloriam extollendam linguam meam aptare possim? Quisve mihi rhetorum adjunxerit chorum, ut illorum coryphæus factus, ut olim eram, dato illis melodix themate, una cum eisdem choream oratoriam persolvam. Tu enim Adjutor in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis, ab eo, qui auxilium misit tibi de sancto¹⁶, et protexit te, exhibitus nobis es. Tu contribulasti capita draconum in aquis¹⁷: Tu confregisti capita draconis¹⁸: tametsi enim caudam etiamnum moveat, ac vivere iis, qui non recte judicant, videatur; nos tamen, qui a te. **561** qui recepisti potestatem calcandi super omnem virtutem inimici¹⁹, vitæ donum accepimus, irridemus eum, qui gloriatur in immensum²⁰, ac dixit: Manu meâ comprehendam universum, et delebo mare, et velut derelicta ova, omnes levabo²¹. At enim Non dereliquisti quærentes te, Domine²²; sed respexisti de cælo^{23,24}, et vidisti filios mortificationis, et misertus es nostri²⁵, et super filium hominis quem confirmasti tibi²⁶, et super virum dexteræ tuæ emisisti lucem tuam et veritatem tuam²⁷: et multiplicasti super Augustum magnificentiam tuam²⁸.

¹⁶ Psal. XLIII, 2. ¹⁷ Psal. XIX, 3. ¹⁸ Psal. LXXIII, 15. ¹⁹ Luc. X, 19. ²⁰ I Cor. I, 51. ²¹ Isa. X, 14. ²² Psal. IX, 11. ^{23,24} Psal. XXII, 15. ²⁵ Psal. LXXVIII, 11. ²⁶ Psal. LXXIX, 16. ²⁷ Psal. XLII, 3. ²⁸ Psal. LXX, 21.

Varia lectiones et notæ.

(4) Ἰσ. ἀναδέδειξαι.

et docens manus ejus ad praelium, et digitos ejus ad bellum²⁹; contrivisti brachia peccatoris³⁰; et contractis rectibus ferreis, eduxisti victos in fortitudine³¹; et dixisti iniquis, Nolite iniquè agere, et delinquentibus, Nolite exaltare cornu³². En vero, augustissime, quomodo Dei in te dona Dei ipsius verbis concinni: neque enim decet, quæ homine superiora sunt, ea humano eloquio deprimere. Perge igitur divinam bonitatem imitari, neque unquam ulli malum velis, quin beneficentiam tuam in omnes exerceas, præsertim vero in eos, quorum ab initio misertus es, quales sumus nos; quibus profecto beneficium summum conferes, si nostros in Euripo consanguineos et affines benignitate tua complecti digneris, ac cunctis qui in Græcia sunt, manifestum facias, archiepiscopum apud te, augustissimum omnium adiutorem, majore quapiam consideratione dignum censeris. Comple igitur gaudium meis, in omnibus ipsis juvans: et te Deus amplius, ampliusque exaltet et glorificet te, qui bonitate tua ipsum quotidie vicissim glorificas: Et inimici tui terram lingent.

ὁψώσῃ, δοξάζων σε τὸν διὰ τῆς ἀγαθότητος αὐτὸν δεικνύμεν³³.

III. — Machetari.

Si Deus charitas est³⁴, ut dilectus Christi discipulus divinitus docuit, jure ego arbitror, litteras quæ ex charitate proficiuntur, non descensum a Deo, sed ascensum ad Deum esse; scalamque esse illam quam vidit Jacob, quæ angelorum loco alloquia unionis habet, et super omnia et ante omnia, Dominum sibi innixum³⁵. Quare tu non scribendi causam in desiderium indivulsam cum meliori bono unionem conservandi conferre non debes; sed sciens, quo firmiter inter nos, quibus possumus colloquiis, stringimus dilectionem, eo nos magis Deo conjungi; utere in hunc finem litteris nostris: et, ut dici aliquando possit, inter nos catenam esse auream e caelo pendentem, quæ illuc eos, 562 qui per illam scandunt, deponit, tuas vicissim mihi dona. Etenim in adeo barbaris locis, nemo est, qui aliquid boni docere me possit. Quare si vel modicus ad nos perveniat sapientiæ sucus, integer nobis nectaris fons affluere videtur. Ne igitur, quæso, posterum aridos nos sinas in hac terra deserta, et inerta, et inaquosa³⁶: hujusmodi enim est ea, ad quam dominati sumus, tametsi vulgo beati et gloriosi videamur. Et quidem beatus in foro reputor, sed vix januam aperio meam, infelicissimus sum. Et hæc quidem ego nunquam non deploravi; nec tamen hactenus consolationem adeptus sum ullam. Ita scilicet placitum esse arbitror verò Consolatori, ut descensus ad nos suus adhuc differatur; ut sic vel nostrum probet affectum, vel nos gratia sua

Α τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, καὶ ἐπιδόσας ἐπὶ τὸν Σάββατον τὴν μεγαλωσύνην σου, καὶ διδάσας τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς παράταξιν, καὶ τοὺς δακτύλους εἰς πόλεμον, συνέντρυψας ἀμωτωλοῦ βραχίονας, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συνέθλασας, ἐξῆξας πεπεδημένους· καὶ εἰπας τοῖς παρανομοῦσι, Μὴ παρανομήτε, καὶ τοῖς παραπικαίνουσι, Μὴ ὑψοῦτε κέρα. Ἄλλ' ὁρᾷ, ὦ πανσέβαστε, ὅπως τὰ Θεοῦ τὰ περὶ σὲ δωρήματα τοῦ Θεοῦ λογιῶσι ὡς δυνατὸν ὑμνητα· ἵπται καὶ διὰ μὴ ἀνθρωπίνῃ γλώσσῃ τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων κατασμικρύνεσθαι. Φύλαττε μοι τοίνυν τὴν ἐπὶ ἀγοστήν θεωμηνίαν, καὶ μηδέποτε μηδενὶ μηδὲν δαλῆσαι [/. — σης.] κακὸν καὶ πρὸς πάντας μὲν ἀγαθωσύνην ἐπιδεικνύμενος, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς ἐξ ἀρχῆς ἐλεθθέντας σοι, ὅποιοι ἔσμεν ἡμεῖς, οἷς μάλιστα διὰ χάρισται καὶ τὰ μέγιστα, εἰ γε τοὺς ἐν τῇ Ἑβραίᾳ συγγενεῖς ἡμῶν ἑλέους ἀξιοῖς, καὶ δειξοῖς τοῖς ἐν τῇ Ἑλλάδι ὡς παρὰ σοὶ τῷ πανσεβάσῳ πάντων ἀντιληπτοῖς πλείονος ὁ ἀρχιεπίσκοπος λόγου ἔξω. Πλήρωτον οὖν μου τὴν χαρὰν ἐν τοῖς ἐμοῖς ἐν πᾶσι αὐτῶν ἀντιλαδόμενος, καὶ σε Θεὸς ἔστι, καὶ ἔστι (5) ὁ σημεῖαι ἀντιδοξάζοντα, καὶ οἱ ἔχθροί σου χεῖν

Γ'. — Τῷ Μαχητάρῃ.

Εἰ ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν, ὡς ὁ ἡγαπημένος ἐν Χριστῷ μαθητὴς ἐπεθέσπισεν [f. d. π.]. οὐ κατέβασεν ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' ἀνάβασιν πρὸς Θεὸν τὰ τῆς ἀγάπης ἡγηται γράμματα, καὶ τοῦτ' ἐκείνο τὴν ἰακίβ' ὁραθεῖσαν κλίμακα, ἀγγέλους τοὺς λόγους τῆς ἐνώσεως, ἔχουσιν, καὶ ἐπὶ πᾶσιν, ἢ πρὸ πάντων, τὸν Κύριον ἐπιστηρίζοντες. Ὅστε μὴ μοι τῆς ἀγαφίας αἰτῶ τὸ βούλεσθαι ἡμῖν τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ἔνωσιν τηρεῖν ἀδιάσπαστον· ἀλλὰ μαθὼν ὡς μᾶλλον ἐκ τοῦ τὴν ἀγάπην ἡμῖν διὰ τῶν ὡς ἔνεστιν ὁμιλιῶν ἀρρήκτοτέραν πλεεσθαι, Θεῷ προσδεσμούμεθα, ὡς ἅμα πρὸς τοὺς γράμμασι, καὶ ἐν' εἰπω τι τῶν ποτε ἡμετέρων, σειρὴν χρυσαῖαν ἐξ οὐρανὸθεν κρεμασθεῖσαν, καὶ αὐτὴς τοὺς δι' αὐτῆς ἀναβρίχωμένους ἀντιθεῖσαν τὰς σά· μοι γραφὰς ἔχε δωρούμενος. Ἐν γὰρ οὕτω βαρβαροῖς χωρίοις οὐδὲν ἀγαθὸν μὲ διδάσκειν ἐθέλουσι, βραχεῖά τις ἀπορροή σοφίας πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσα, αὐτὴ δοκεῖ τοῦ νέκταρος ἢ πηγῆς. Ὅπως οὖν μοι (6) τοῦ λοιποῦ αἰῶνος παρ' ὁρῆς ἡμᾶς ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀδάρῳ καὶ ἀνδρῶ. Τοιαύτῃ γὰρ ἦν κατεδικασθῆμεν οἱ τοῖς πολλοῖς μακαριστοὶ καὶ ἀπόδλεπτοι. Μακάριος μὲν ἐν ἀγορᾷ νομίζομαι, ὅταν δ' ἀνοίξω τὰς οὐρας, τριῶν ἄλλος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐκ ἔστιν ὅτε μὴ ἀνακλαυσάμενος, οὕτω καὶ παράκλησιν ἐσχηκα· δόξαν, εἰμαι, τῷ ἀληθινῷ Παρακλήτῳ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐκ κατέβασιν ἀναβάλλεσθαι, ἐν' ἣ δοκιμάσῃ τὸν πόθον, ἢ δειξῇ μὴ ἀξίους τῆς αὐτοῦ χάριτος· ὡς τοῖς γε Χριστοῦ γνησίοις συνδουλεύταις, οἷσα ὅτι καὶ

²⁹ Psal. CLXIII, 1. ³⁰ Psal. XXXVI, 17. ³¹ Psal. CVI, 16. ³² Psal. LXVIII, 7; LXXIV, 5. ³³ Psal. LXVI, 9. ³⁴ I Joan. IV, 16. ³⁵ Gen. XXVIII, 13. ³⁶ Psal. LXII, 3.

Variae lectiones et notæ.

(5) Ἐστ. ἔτι καὶ ἔτι.

(6) Ἐστ. μὴ.

τῆς ἐλπίδος ὁδόν ἐπέπνευσεν. Ἐγ' οἷς δέ με ἡξί-
ωσας, ἀνάσχει μικρὰ νοουθετηθῆναι ὁ πολλοῖς νο-
μοθετῶν· ἐπειδὴ καὶ τοῦτο σοφία, μέτρα γινώσκειν
τελούσης καὶ τελουμένης τάξεως (7). Μὴ θέλε πρὸς
τὰ θεῖα παρεμβάλλειν σαυτὴν, μὴδ' ἀνθρώπου ψυ-
χῆς εἶναι δοκιμαστῆς, ζώου φύσει εὐμεταβάδου, κατὰ
τὴν οὖν εἰπεῖν Πλάτωνα· ἀλλὰ τὸ μέγχι τούτων ἔσο
φίλος, τὸ δ' ἐνδοτέρω βλέπε καπνῷ καὶ πυρὶ σκε-
πτόμενον [f. σκεπόμε.] καὶ τῇ φλογίνῃ ρομφαίᾳ
ὑορυρορούμενον. Ἀλλὰ βαθαί σου τῆς φιλοσόφου ψυ-
χῆς! ὡς ἐδέξω τὴν νοουσίαν, ὡς ἱρυθρίσας, ὡς ἡ-
λαβήθης τὰ θεῖα, ὡς ἐφρίξας! Οὕτως σὺν ἔχει, καὶ
τηροῖ σε Κύριος πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ
κακώσεως.

monitionem! quomodo erubuiſti! ut reuereris divina!
minus omni malitia et nocumento superiorem.

Δ'. — Τῷ πατριάρχῃ.

Πῶς ἐτόλμησας, φαίη ἂν τις, πρὸς τὸν δεσπότην
παρῆρησιάζεσθαι, ἄνθρωπος τοσοῦτων ἐνιαυτῶν τὰ
σαυτοῦ χεῖρα τῇ φυλακῇ τῆς σωπῆς ἐκκλεισάμενος
[f. ἐγκλ.], καὶ μὴδὲν μὴ μικρὸν, μὴ μέγα τῷ εὐερ-
γέτῃ φθειγξάμενος, ὃν ἔδει στόματι, καὶ πνεύματι, καὶ
γράμματι κατασπίζεσθαι, καὶ διὰ πάντων ὡς ἐν-
εστιν ἀγιάζεσθαι; ὅτι τοι μὴ δεσπότης μόνον, ἀλλὰ
καὶ πατήρ, καὶ πατέρων οἰκειότατος καὶ φιλοστορ-
γώτατος. Ἐπερ' ἐγὼ μὲν ἡ ψυχὴ, ταύτην δέ μοι ὁ
πατριάρχης ἐκτίσασθαι (8) τίς, καὶ ἐπ' αὐτῇ κτίσιν
καὶ πλάσιν ἡμερινὴν καὶ σωτήριον, καὶ πρὸς γε
δοι μερισιπασθῆναι ταῖς ἡμετέραις ἀσθενείαις, καὶ
φύσιν ἔχει καὶ ἀσκησιν. Τάχα μὲν καὶ αὐτὸς πει-
ρασθεὶς, καὶ μαθὼν, ἐξ ὧν ἔλαθε, τίς ἡμέτερα,
ἵνα μὴ λέγω τὴν πλέον (εἰ γὰρ ἐν τῷ ὄντῳ ἐξέλω
τοιαῦτα γέγονεν, ἐν τῷ ξηρῷ τί οὐ δράσουσι);·
τάχα δὲ καὶ τῷ μεγαλείῳ τοῦ νοῦ περιλαμβάνων ἃ μὴ
αὐτοπαθήσας, ἐπέγνωκεν. Οὐ γὰρ ἄγνοεῖ τοὺς (φεῦ!
πῶς ἂν εἴπω;) τῶν ἀρχιερατευόντων νῦν σκόλοπας,
καὶ τὰς ἀκάνθας, αἷς ἐμπαγείσαις, εἰς ταλαιπωρίαν
ἐπεράφημεν· ὅτε οὐρανῷ μὲν στηρίξαι τὴν κεφαλὴν
ἢ τῶν ἀμαρτωλῶν καύχηται, χήραν καὶ ὀρφανὸν
ἐποκτινύντων, καὶ φονεύοντων πάντα καὶ ὡαγεῖν
καὶ προσήλυτον. Οὐκ ἐστὶ δὲ ὁ βοηθῶν, ἢ ὁ ἐξαι-
ρούμενος· ἀλλ' ἀγεται καὶ φέρεται πάντα, μὴ ὄν-
τος λυτρούμενου μὴδὲ σώζοντος· καὶ ἐμπαίχεται
μὲν ἡμῶν κυριεύουσιν. Οἱ πράκτορες δὲ ἡμῶν
καλαμώνται τὰ τοιμώτερα δρεπάνου κατὰλοιπα. Πάν-
τες ἡμῖν ἐπιστάμενοι νεώτεροι τὴν ηλικίαν ὁμοῦ καὶ
τὸ φρόνημα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀδικίαν ἀπὸ νεώτεροι, οὐ
γερῶντες, ἢ παρακμάζοντες, ἀλλ' ἐκάστοτε πλέον-
εξίας εἶδος προσεξευρίσκοντες, καὶ τὸ στρεβλὸν πρεῦ-
μα τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν ἐγκαίρειοντες, καὶ μήτε
νυθεῖσθαι, μήτε φόβου (9) ἀνθρώπων ἀναχοπτόμε-
νοι, ἀλλὰ πρὸς τι κραταιότερον ἀφορῶντες, ὅ τὴν
κακίαν εὐροῦνται (10) καὶ τὴν ἀδικίαν ἀνατρέφονται,
καὶ βωυνύονται. Κἀν τις βασιλείως ἐπιμνησθῇ, καὶ

A nondum dignos esse, ostendat. Aliunde enim nosti,
quomodo genuinii Christi discipulis spe etiam
citius aspirare soleat. Quoniam vero ita me roga-
sti, patere, tu, qui multis legem imponis, ut de
paucis quibusdam te commoneam: quandoquidem
et hoc sapientiæ est, noscere terminos ordinis, seu
classis cum eorum qui perficiunt, tum eorum qui
perficiuntur. Noli igitur in res sacras temet immit-
tere, neque discussor esse velis animæ hominis,
qui est animal natura sua, juxta Platonem tuum,
facile mutabile; sed ad hæc usque esto amicus: quod
autem interius manet, considera fumo et igne te-
ctum esse, et flammeo gladio custoditum. Sed pape!
quam philosophica anima tua! ut excepisti admo-
ut trepidas! Ita igitur perge; et conservet te Do-

B

IV. — Patriarchæ.

Quomodo audes, dicit mihi fortasse aliquis, ad
dominum tuum libere nunc loqui, tu, qui tot annis
custodia silentii labia tua²⁷ ita occlusa tenuisti, ut
nec verbulum dixeris benefactori tuo, quem alias
et ore, et spiritu, et litteris complecti, deosculari,
omnique honoris cultu prosequi debebas? Non
solum enim dominus ille est, sed etiam pater, imo
patrum omnium conjunctissimus et amantissimus.
Nam ego quidem sum anima: hanc vero patriar-
cha condidit, et formavit²⁸, conditione et forma-
tione blanda et plane salutari: ac præterea com-
patiendi infirmitatibus nostris et indolem habet et
exercitium. Fortasse etiam ipse tentatus aliquando
didicit ex iis quæ passus est²⁹, nostra, ne dica-
amplius. Si enim in viridi ligno hoc fecerunt, in
arido quid facient³⁰? Fortasse etiam, quæ propria
experientia 563 nunquam didicit, præcellentia
mentis suæ facile cognovit. Non enim ignorat illos,
(heu! nescio, quid dicam) pontificum tribulos et spinas
quibus pectori nostro infixis, miseri effecti sumus:
quandoquidem ad coelum usque pertingit jactantia
peccatorum, qui viduam, et pupillum, indigenam, et
adrenam interficiunt³¹: et non est qui auxilietur,
neque qui eripiat³²: sed aguntur et feruntur omnia,
dum non est qui resumat, neque qui saluum faciat³³:
et illusores dominantur nobis. Exactores autem
nostri³⁴ etiam minutiores spicas, quæ falsis effu-
gerunt aciem, sibi colligunt. Omnes nos premunt,
qui etsi juniores ætate sint et prudentia, malitia
tamen semper multo valentiores sunt: neque in ea
unquam senescunt, aut languidiores sunt, sed
novum jugiter avaritiæ genus excoctantes, per-
versumque spiritum semper innovantes in visceribus
suis³⁵ (a quo neque monitionibus, neque timore
hominum avocari possunt), et ad quid validius
jugiter respicientes, quo in malitia præpotentes
sunt, injustitia adolescent et corroborantur. Quod

D

²⁷ Psal. xxxviii, 2. ²⁸ Deut. xxxii, 6. ²⁹ Hebr. v, 8. ³⁰ Luc. xxii, 31. ³¹ Psal. xciii, 6. ³² Psal. vii, 11.
³³ Ibid. 5. ³⁴ Isa. iiii, 4, 11. ³⁵ Psal. l, 12.

Varie lectiones et notæ.

(7) Hoc est, ecclesiasticorum et sæcularium.
(8) Ἰσ. ἔκτισας, quia postea sequitur κτίσιν, quan-
quam etiam ἐκτίσαστο recte se habet.

(9) Ἰσ. φόβω.
(10) Ἰσ. ἐβῶνται.

si quis Imperatoris, et gladii, quem ad *timorem* ⁴⁴ Dei autu ille portat, mentionem fecerit, rident obsoletum jam verbum, et ejus qui illud effert, damnant simplicitatem: ignari, quomodo olim hanc illis cæcitatē induxerit simulatio. Porro et illius perquisitionem submovere nitentes, proprias sibi fabricant ærumnas; ne ille a rebus domesticis bene compositis vacans, inquirat in aliena: scilicet velut torrentem, qui ipsos rapere potest, aliam in partem divertere conantur. Sicque tropæum sibi erigere videntur: et *gloriantur in malitia, qui potentes sunt iniquitate* ⁴⁵, et sapientes malefaciendi. Sicque Dei providentiam cavillantur, ut ferme cum Pharaone dicant: *Vacatis, otiosi estis; idcirco festivitatem comminiscimini populo, et quietem* ⁴⁶. Hinc opera graviora: hinc exactores operum acerbiores: hinc clerici exspoliati et cæsi: advena censi, et exspoliati omni portione terre, etiam ejusmodi, quam pullex saltibus facile dimpetiri posset (ut nobis reipsa modo ea nonnisi tribulos et spinas germinet ⁴⁷): hinc omnia examinata et appensa; ut usque ad *divisionem* carnis et ossium *pertingant* opera istius absurditatis ⁴⁸: ac ea *renum cordiumque scrutatio* ⁴⁹, quæ propria Dei est, nunc communis etiam exactoribus evaserit; ut nihil plus mundi potentatibus hac parte habeat omnipotens; neque principibus hujus sæculi *Pater futuri sæculi* ⁵⁰. Adeo scilicet longe processerunt, ut postquam divina in rerum possessione rapinis suis violaverint, etiam ad divinas prerogativas sibi arrogandas progressi sint: et qui inter ipsos *formica* erat, factus est leo, juxta magnum illud apud Jobum ænigma. Præterea illud etiam sibi assumunt, **564** ut irreprehensibiles esset velint, ac data opera sibi, ac si essent sui ipsorum proci, negotiorum cinnum propinant. Capiant insuper munera, velut ad sese leniendos idonea: at ubi acceperunt, iterum irascuntur et terriant eos, qui semel dedere, ut dare assidue pergant: quod si quod expetunt, non accipiant, belluarum instar ferociunt. Putant enim episcopum pauperem esse non posse, atque ei ex terra non saia, nec culta fruges sponte sua prodire; quin et a fluviis aurum ipsi advehi absque labore, aut igni purificatum: equos autem et mulos a canibus pro-gigni, et omnia demum esse Dei sacerdoti nova et insolita: vel si non ita sit, eum neque sacerdotem Dei esse, sed pollutum et omnino profanum: quin et rerum divinarum contemptorem, et nimis suis addictum, et in muneribus profusum, et quo demum dæmone non pejorem? Neque enim horrescunt illi ea, quibus contra Christianos avaritiæ rabie exag-iati furunt; sed episcoporum accusationibus tan-

A τῆς μαχαίρας ἦν εἰς φόβον τῶν κακοποιῶν ἐκ Θεοῦ φορεῖ, καταγελῶσιν ἐώλου τοῦ λόγου, καὶ τοῦ λέγοντος καταδιδιώσιν εὐθελίαν· μὴ εἰδότες ὡς πάσαι ταύτην αὐτοῖς ἀμβλείαν πεποίθησαν ἡ ὑπόκρισις. Ἡδὲ καὶ τὴν περιεργίαν τούτου βαρέως ἀντιπαρισπῶν μηχανώμενοι, ἰδίᾳ αὐτῶν συμφορὰς τεκταίνουσιν, ἵνα μὴ σχολάζων ἀπὸ τῶν οἰκείων εὖ καίμεινων, περιεργάζεται τὰ ἀλλότρια, καὶ ὥσπερ τι βεῦμα παρασύρον αὐτοὺς ἀνθελκύνοντες, μετοχετεύουσιν ἄλλοθεν. Καὶ οὕτως ἄγουσι στησάμενοι τρώπαιον, καὶ ἐγκαυχῶνται ἐν κακίᾳ οἱ δυνατοί, καὶ οἱ σοφοὶ τοῦ κακοποιεῖν. Οὕτω τὴν τοῦ Θεοῦ μοῖραν κατασφίζονται, μονονουχὶ καὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν Φαράῳ λέγοντες· Σχολάζετε, σχολασταὶ ἔστε, καὶ διὰ τοῦτο ἐορτὴν ἐπιρροεῖτε τῷ λαῷ καὶ ἀνάπαντιν.

B Ἐντεῦθεν ἔργα βαρύτερα καὶ ἐργοδιώκται πικρότεροι, καὶ κληρικοὶ μὲν γυμνούμενοι καὶ τραχηλιζόμενοι, πάροικοι δὲ ἀριθμούμενοί τε καὶ ἐξονυχιζόμενοι, καὶ γῆ διαμετρουμένη τοῖς τῆς φύλλης πηδήμασιν, ἵν' ἡμῖν ὄντως νῦν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐξαντέλλῃ· καὶ πάντα ἐρευνώμενα καὶ ζυγοστατούμενα, ἀγρὶ μερισμοῦ σαρκῶν καὶ ὀστέων ἱκρούμενα τῆς ἀλογίας ταύτης, καὶ ὁ τῶν νεφρῶν καὶ καρδιῶν ἑτασμός Θεῷ νῦν κοινοῦμενος πρὸς τοὺς πράκτορας, ἵνα μηδὲν τι πλέον ἔχη τῶν κοσμοκρατόρων ὁ παντοκράτωρ, μηδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ὁ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος Πατήρ. Οὕτω προσώτερον κεχωρήκασιν, καὶ ἀπὸ τοῦ τὰ ἐν χρήμασι θεῖα ταῖς ἀρπαγαῖς βεβηλοῦν, καὶ ἐπὶ τὸ τὰ θεῖα ἰδιώματα ἐξιδιῶσθαι προέβησαν, καὶ ὅ ἐν αὐτοῖς *μύρμηξ* λέων ἐγένετο, κατὰ τὸ μέγα παρὰ τῷ Ἰώβ ἀνιγγμα. Ἐπὶ τούτοις λαμβάνουσι μὲν καὶ τὸ ἀνέλεγκτον, ἢ προηγουμένως σφίσιν αὐτοῖς μνηστευόμενοι τὸν κυκεῶνα τῶν πραγμάτων ἐκίρρασαν. Προσλαμβάνουσι δὲ καὶ τὰλλα μετρίγματα, κάπειδὸν λάθωσι, προσπεριθίζονται, καὶ δεδίδονται αἱ τοὺς ἅπαξ ὄντας, ὡς αἱ διδόναι δεδωγμένους· κἂν μὴ λάθωσιν, ἀγρίουσιν. Ἀξιοῦσι γὰρ μηδὲ πένεσθαι τὸν ἐπίσκοπον, ἀλλὰ φέσθαι μὲν αὐτῷ τὰ ἐκ τῆς γῆς ἀσπαρτα καὶ ἀνήροτα· ἔλκεσθαι δὲ αὐτῷ τοὺς ποταμούς· χρυσὸν ἀτεχνῶς ἄπυρον· ἵππους δὲ καὶ ἡμίονους αὐτῷ τὰς κύνας τίκτειν, καὶ πάντα εἶναι τῷ τοῦ Θεοῦ λειτουργῷ καινὰ, ἢ εἰ μὴ εἶεν, μηδὲ λειτουργῶν εἶναι Θεοῦ, ἀλλ' ἀνίερον καὶ παμδύβηλον, καὶ τὸν θεῖον (11) ὕβριστὴν ἐκ τοῦ κόρου, καὶ προσπαθὴ τοῖς οἰκέοις καὶ τῷ προικοδότῃ, καὶ τίνος γὰρ οὗ χεῖρω καὶ τῶν δαιμόνων; Οὐ γὰρ φρίττουσιν ἐφ' οἷς αὐτοὶ κατὰ Χριστιανῶν μαίνονται τῇ λύττῃ τῆς πλεονεξίας ὑποκινούμενοι, ἀλλὰ ταῖς τῶν ἐπισκόπων κατηγορίαις ὡς σφετέραις συνηγορίαις ἐρείδονται, ὥσπερ ἐπ' αὐτοῦ τινος αὐτοῖς κειμένου, εἰ τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιτρέψαντες, ἔτι καὶ τοὺς προεστῶτας κατασπιλώσασιν. Τοῦτο μὲν ἴσως κατὰ

⁴⁴ Rom. xiii. 5. ⁴⁷ Psal. li. 3. ⁴⁸ Exod. v. 17. ⁴⁹ Isa. ix. 6.

⁵⁰ Gen. iii. 10. ⁵¹ Hebr. xlii. 12. ⁵² Psal. vii. 10.

Variae lectiones et notæ.

(11) Ἰσ. τῶν Θεῶν.

λόγον γινόμενον, ἵνα μὴδὲν αὐτοῖς ἀτόλμητον ᾖ, μὴδὲ τῆς ποιμνῆς κερατίζομένης, ἀπλῆς ὁ ποιμὴν καταλείπεται· ἀλλ' ἐν ἡ κεφαλῇ πρὸς τὸ σῶμα γνωρίζεται, οὐκ ἐκ τοῦ συναισθάνεσθαι μόνον τοῦ τῶν λοιπῶν μέλων ἁλούς, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐκ τοῦ μὴδ' αὐτὸν ἀμοιρεῖν κατὰ γματος, ὡς ἂν καὶ διπλῇ πάσῃ οἷς τε τὰ τῶν ἁλλων ἀναδέχεται διὰ τὴν συμπάθειαν, καὶ οἷς αὐτὴ δέχεται τὴν ἐμπάθειαν, διὰ ταῦτα ἐγὼ κλαίω, φησὶν Ἱερειάας, διὰ ταῦτα, ὡς οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖ, ἐγενόμην σοι ἄλλος. Οὐ γὰρ οὔτως ἐγὼ μεγαλόψυχος, ὥστε τηλικαῦτα βάρη βαρύνω ἀποτεινόμενος, εὐφρόνως ἔχειν πρὸς τὰ καθήκοντα. Ἀλλ' ὁμολογεῖς (12) τοῦ τῶν κακῶν τούτων ὕψους ἵστασθαι ταπεινότερος· μὴ λίθων ἰσχύς ἡ ἰσχύς μου; Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, καὶ ἐκτακεῖς τὴν ψυχὴν ὡς ἀράχην, καὶ δεόμενος ἀναψύξῃς. Διὰ ταῦτα πάλιν τὰς ὁδούς τῆς γλώττης ἔλυσσας, πεποιθὼς ὡς οὐκ ἀπίσῃ τοὺς λόγους τοὺς βιαίους (13), ὡς οἶσθα, σιγήσαντος. Εἰδὼς δὲ ὡς ῥάων ἔσμαι διὰ τῆς· ἐνεστι τῶν ἐνοχλοῦντων ἡμῖν ἐξερεῦξαι, τὸ μέγιστον ὡς λυθίσσεται τούτων σαῖς ἀγλαῖς εὐχαῖς, ἡ μετριώτερον πειραθίσσεται, ἡ καρτερώς εἰρεῖν δυναμωθίσσεται. Μὴ οὖν ἀμελήσης τῶν πρὸς τὸν ἀγαθὸν δεσπότην δυσωπητικώτερον ἐντεύξων, γινώσκων, ὅ καὶ ἡμεῖς διδάσκεις, ὡς καὶ τοῖς κακοῦμένοις μὲν χαρὶς μεγάλη, τοῖς δὲ κακοῦσι τὰ μείζονα, εἴπερ ἡμεῖς μείζον ἐκ τῆς ἀδικίας· ἡ βλάβη, εἰς ψυχὰς ἀποσκήπτουσα. Καὶ θατέρου μὲν οὖν ὠφελουμένου μέρου, ἔτοιμος ὁ δεσπότης τὸ ἀγαθὸν ἐξεργάσασθαι· ἐνθα δ' ἐκατέρω καὶ μάλιστα ψυχικὸν τὸ κέρδος, πῶς οὐ πάντα· μὲν κινήσει λόγους, πᾶσαν δ' ἀνασείσει τοῦ ἁλούς ἱκετηρίαν, ὥστε χεῖσθαι τὸ ἀγαθὸν, καὶ δεῦσαι ἐνθα πλεονα τὰ εὐεργετούμενα; Ταῦτά σοι, ὦ τοῦ Πνεύματος σοφὸν καὶ καθαρὸν οἰκητήριον, ἐπιστολῇ μὲν ἴσως μείζω, τραγῳδίᾳ δὲ ἐλάττω, τῶν δὲ πραγμάτων οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν ὅσον ὑστερον. Δῶν δὲ Κύριος ἡ περιαιρεθῆναι, ἡ περικερασθῆναι, ἡ ἡμῖν ἐφρόνως (14) ποθῆναι τὸ τῆς πικρίας ποτήριον ταῖς σαῖς, ὑπὲρ πάντων πρεσβείαις, πανάγως δέσποτα.

omnes exentiat rationes, omnesque non insumat, quibus commiseratio uti potest, precandi formulas, ut diffundatur bonum, et eo usque progrediatur, ubi plurimi beneficio afficiendi sunt. Hæc vero dicta sunt tibi, o sapiens, et purum Spiritus sancti habitaculum: quæ quidem epistolæ modulo fortasse sunt plura tragediæ vero pauciora; rebus autem ipsis, haud dici potest, quantum inferiora. De reliquo dei Dominus tuis precibus, sanctissime domine, ut vel omnino tollatur, aut saltem temperetur, vel denum facilius a nobis exhibatur amarus passionis calix.

E. — Τῷ Ῥωμαίῳ.

Ἐκκικώφηκάς μοι τὰ ὤτα, ὁ καλὸς Ἰωάννης, λαμπρότατέ μοι ἐν Κυρίῳ υἱέ, μετὰ χρότων τὰ σὰ διηγούμενος, ὅτι μὲν γὰρ αὐτῷ καλὸν ἐπιδείξαι, οὐ πάνυ τι σαφὺς ἴσθαι· οἱ δ' οὖν τούτου λόγοι νεφέλην ἔκλεινεν σε ποιῶσι τὴν Ῥωδίου χρυσὸν ποτε (εὐσάταν· ὥστ' εἰ μὴ σφόδρα ἤδειν πεπνυμένον καὶ διὰ τοῦτο ψεύδος οὐ λέγοντα, οὐκ ἂν ἐνεδεῶσκιν τῇ τῶν ἐπικίων καινότητι· ὑπερβαίνουσι γὰρ τοῦ νῦν

A quam advocacionibus suis gaudent; veluti si primum aliquod certaminis esset illis propositum, si post eversas res ecclesiasticas, ipsos etiam presides expilarent. In hoc solum fortasse consentaneæ ipsi se gerunt, ut nihil ausum ab ipsis non sit, ne, direpto grege, pastor impercussus remaneat; sed unum cum corpore suo caput esse dignoscatur, non ex eo solum quod reliquorum sentiat dolorem membrorum; sed ex eo etiam quod neque ipsummet propria careat fractura: sicque dupliciter patiat, et ex aliorum vulnere membrorum, quæ in se per compassionem recipit; et ob ea, quæ in seipso recipit per impressionem. Idcirco ego plorans²², ait Jeremias: et propter hanc ego causam, quod et tu nosti, factus sum erga te mutus: non enim ipse adeo magno et generoso sum animo, ut tam ingenia onera facile excutens, promptus ad officia esse possim; sed fateor tanta me malorum altitudine inferiorem esse: nunquid enim silicis est fortitudo mea? Infelix ego homo²³: Tabescit sicut aranea anima mea²⁴, et egens sum refrigerii. Propterea rursus linguæ meæ vincula solvi, confidens fore, ut sermones meos non repellas: non enim sponte, sed vi summa præpeditus, ut jam nosti, hucusque contineui. Aliunde vero scio, me levius habiturum, si ea quæ me conturbant egessero; et, quod maximum est, sanctis tuis precibus me vel malis istis penitus exsolvendum, vel minus tentandum fore; aut saltem ita corroborandum, ut ad ea fortiter perferenda idoneus magis fiam. Ne igitur negligas, efficaciores ad optimum Dominum orationes tuas effundere: nosti enim (quod et nos docet) hac te ratione et læsis beneficium collaturum te maximum: et ludentibus adhuc majus: nam isti 565 ob injustitiam majore, quippe ad animas spectante, afficiuntur damno. Et quidem si de unius tantum partis emolumento ageretur, promptus foret Dominus meus ad id perficiendum: cum vero utrique parti magnum et præsertim spirituale, obventurum est iudicium; quomodo nec

D

V. — Romano.

Surdas pene mihi aures fecisti, illustrissime mi in Domino fili, velut bonus Joannes, tua tantis cum plausibus mihi enarrans. Sed an idcirco bonum te demonstraveris, ego quidem asfirmare non aum; tui namque hac de re sermones nubem te illam faciunt, quæ Rhodiis aurum olim depluebat. Quare si ego eximiam tuam non nossem prudens, teque adeo a mentiando alienum nescirem; non

²² Thren. i, 16. ²³ Rom. vii, 24. ²⁴ Psal. xxxviii, 12.

Varie lectiones et notæ.

(12) Ἰσ. ὁμολογῶ.

(13) Ἰσ. τοῦ βιαίου.

(14) Ἰσ. εὐφρόνως.

utique laudum tuarum novitatem admissem: excidunt enim presentis ætatis, haud scio an ferreæ dicam vel testaceæ bonitatem. Unde igitur tu nobis apparuisti in præsentis vitiositatis nocte stella insignis juxta Pindari phrasim? Unde, o beate? Solve dubitationis meæ vincula. Sed in promptu est solutio. Scilicet illa benefactrix hominum philosophia, quæ etiam pecuinos, ferinosque humanat homines, non minus ac Circe, cum Ulyssis socios ex suis, proprio cuique collato pharmaco, ad humanum statum restituit; philosophia, inquam, ut humana est ac benigna, hanc tibi intus formavit habitudinem, et cælestem plantam in alieno agro, juxta Platonis tui dictum, insevit. Arcete igitur retine bonitatem qua Deo appropinquas, coeloque caput innixum tenes, tametsi adhuc per terram gradiaris. Hoc enim est verum esse philosophum. Non enim iste mihi de rebus sublimibus ac cælestibus tantummodo nugetur: neque mihi tostionem et assationem et alixationem explicet, neque majus alpha magnifice jactet, et deinde cum quidquam operari oportet, et ad id descendere, quo usui nobis est, ruditate transcendat vel illum olim Atheniensium cauponem 566 Sarabum. Porro ita se gerere res est ejus, qui nec cognoscit num sint, quæ sunt (alias rebus vere exstantibus studeret) nec ejus, qui in mortis meditatione se exercet. Sed tu non utique talis es. Ita tibi Deus Verbum, et vera Dei effundat, et servet ab omni malo.

VI. — Mermentopulo.

De me autem nulla ratio. Intelligis, bene novi comicum hoc hemistichium. Nempe facultas tua, quæ ut multis benefaceret, sortita est, in me suum proprium ignorat propositum, meque solum bonis tuis privat. Omnibus enim per tuam linguam instillat nectar; me autem prorsus aridum reliquit. Hoc sane est illud poetarum Alibanta. Quem igitur constituet sui patronum? Quomodo non ab omnibus revinctetur, cum ego in illam omnes concitabo? Au contra me idcirco audacior est, quod inter barbaros degens rusticus, et agrestis evaserim? Sed, o mirabilis judiciaria facultas! tuis nos legibus instituti non verbis fidimus, sed factis: hæc vero in me nunquam rustica evaserunt. Vel igitur etiam mihi linguam parumper irrorat, et aliquid nectaris infunde; vel ad tui defensionem eam amplius exaue; non enim ego hoc ita feram, ut non de violata amicitia te incusem. Acri enim patrono instructus sum, nempe operibus: ac etsi debilis mihi sit famulus, segnesque mihi equi, attamen Diomedes novit servare Nestorem.

Α γένους, οὐκ οἶδα πότερον, σιδηρέου φαίνῃ, ἢ κεραμείου ἀγαθότητα. Πόθεν οὖν ἡμῖν τοιοῦτος ἀνεφάνη; ἐν τῇ παρούσῃ νυχτὶ τῆς κακίας ἀστήρ ἀρίστης κατὰ Πίνδαρον (15); Πόθεν, ὦ μακάριε; Ἀδύσονται τῇ; ἀπορίας δεσμά. Καὶ μὴν ἐγγύθεν ἡ λύσις. Ἡ γὰρ τι [ἢ γὰρ τοι] τῶν ἀνθρώπων εὐεργετίς φιλοσοφία, ἡ καὶ τοὺς θηριώδεις, ἢ κτηνώδεις ἐξανθρωπίζουσα, οὐχ ἥττον ἢ Κίρκη τοῦ Ὀδυσσεύς βαλῆς, ἡνίκα καὶ ἐκ σιῶν (16) ἀποκαθίστα πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἐκάστη φάρμακον ἄλλο προσεπαλείφουσα. Ἐκείνη γοῦν ἡ φιλόανθρωπος τοιαύτην σοι τὴν ἑξίν ἐνέπλασε, καὶ φυτὸν οὐράνιον ἐν ἀλλοτρίῳ χώρῳ τῇ γῇ κατεφύτευσε, κατὰ τὸν αὐτῆς καὶ σὺν εἰπεῖν Πλάτωνα. Ἐχοῦ τοίνυν τῆς ἀγαθότητος, δι' ἧς ἐγγίσας τῷ Θεῷ καὶ οὐρανῷ στηρίζεις κάρη, κἂν ἐπὶ χθονὸς βαίῃς. Τοῦτο γὰρ ὁ ὄντως φιλόσοφος. Μὴ γὰρ μοι μετεωρολόσχῃς ἦτω [ἢ μετεωρολόσχεις] μόνον, μηδὲ μοι τρανούτω στάσεις, καὶ βητησι, καὶ ἐπιτησι· μηδὲ τὸ μέγιστον ἄλφα κομπαζέτω, εἰτα δεῖσαν ἐργάσασθαι τι, καὶ καταβῆναι· τοῦτο δὴ τὸ ἡμέτερον, Σάραβον ὑπερβαίνει τὸν Ἀδὴνησί ποτε κάπηλον· τοῦτο γὰρ οὐτε γινώσκοντος τὰ ὄντα ἢ ὄντα· ἢ γὰρ ἂν τοῖς οὐαὶ προσέθετο, οὐτε μελέτην ποιούμενου τὸν θάνατον. Ἀλλὰ μὴ σὺ γε τοιοῦτος, ἵνα σοι καὶ ὁ Θεὸς Λόγος ἢ ἀληθῆς τοῦ Θεοῦ Σοφία, ἔτι καὶ ἔτι φωτίζει τὸ φῶς γνώσεως, καὶ τηροῖ πάσης κακνύσεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

Sapientia semper magis ac magis cognitionis lucem

C. — Τῷ Μερμετοπούλῳ.

Περὶ ἐμοῦ δ' οὐδεὶς λόγος, ξύνειδα; τὸ κωμικὸν εὐοῖδα κομμάτιον. Ἀλλὰ σοὶ ἡ ἀρχὴ αὐτῇ ἡ πολλοῖς ἀγαθοῦργεῖν λαχοῦσα, ἐπ' ἐμοὶ ἀγνοεῖ τὴν αὐτὴν ἑαυτοῦ προαίρεσιν, καὶ μόνον ἀποστερεῖ τῶν σὺν ἀγαθῶν. Πᾶσι μὲν γὰρ διὰ τῆς σῆς γλώττης ἐπικρουνίζει τὸ νέκταρ· ἐμὲ δὲ ἡ γενναία αὖτον ἀπολείπει, καὶ τοῦτο δὴ τὸ τῶν ποιητῶν, ἀλίβαντα (17). Τίνα οὖν ἑαυτοῦ προσθήσεται σύνδικον; Πῶς οὐχὶ πάσαις ἀλώσεται, ἐπειδὴν αὐτὴν κακῶσαι προσκαλέσονται; Ἡ καταρρέει μοι τῆς ἐν Βαρβάρους ἐξαγροικίσεως; Ἀλλ' ὦ θαυμασία δικαστικὴ, τοῖς ἡμεῖς νίμοις ταττόμενοι, οὐ τοῖς ῥήμασι θαρβύμεν, ἀλλὰ τοῖς πράγμασι. Ταῦτα δὲ δήπου οὐκ ἐξηγροικίσται. Ἡ γοῦν κάμολ τὴν γλῶτταν μικρὸν ὑπόκλεψον (18), καὶ στάλαξεν τι τοῦ νέκταρος; ἢ ὑπὲρ σαυτῆς ταύτην καὶ ἔτι στόμασσον, ὥς ἐμοῦ γε οὐκ ἀνεξομέμουν τὸ μὴ οὐκ ἐγκαλέσαι τὴν τῆς φύλης ὀλιγωρίαν. Δριμεῖ γὰρ συνηγώρην συγχροτοῦμαι τοῖς πράγμασι, κἂν ἡπεδανῇ μοι θεράπων, βραδείας δὲ μοι ἱπποὶ, ἀλλὰ Διομήδης οἶδε σώζειν τὸν Νέστορα (19).

Variae lectiones et notæ.

(15) *Olymp.* 1, vers. 401.

(16) *Ισ.* σιῶν.

(17) Respicit, puto, ad illud proverbium: *Munera Alybantis hospitii*, vel, *Alybantii amici xenia*, quod in eum dicitur, qui verbis duntaxat, non re præstat beneficium. Vide *Adagia a Manuccio collecta*, col. 1444 edit. Ven. 1609.

(18) *Ισ.* ὑπόκλεψον.

(19) Usurpat hic auctor, paucis mutatis, verba Diomedis apud Homerum *Iliade* ix, vers. 104, quibus Nestora alloquitur, eumque ad conscendendum currum suum hortatur. Diomedis inibi verba sunt: Ἠπεδανός νύ τοι θεράπων, βραδείας δὲ τοι ἱπποί. Ἀλλ' ἄγ' ἐμὸν ὄγεων ἐπιβήσων, κ. τ. λ. *Debilis etiam tibi famulus, segnesque tibi equi: verrum age, meos currus ascende*, etc. Hinc perspi-

Z'.—Τῷ κυρῷ Μιχαήλ τῷ Παντερχῇ.

Ἐρωτῶ, πῶς ἔχει τὰ ἡμέτερα; Οὐ πάνυ καλῶς· τοῦτο γὰρ εἰπεῖν μετριώτερον. Ὑπερτὸς ὑποσφύζει τὰ ἐνδον, ὅσον ἦδη προκάλων εἰς κακοθήειαν· βήχες ἐνοχλοῦσι ξηραὶ καὶ ἀπύθει· ἄλγισμα πλεονῶδες πολυχρόνιον· ὁ κολοφών μοι τῶν κακῶν, φροντίδες ἀμύθητοι, καὶ ἀπαράμυθοι, περὶ τῶν τοῦ λαοῦ κοινῶς, περὶ ἐκκλησιαστικῶν κοινῶς· οὐκ ἔστι περὶ οὗτου μὴ τῶν ἐνταῦθα. Ἡδὴ δέ με καὶ ὑπερ-
ορία βάλλουσι, κινεῖ τῇ Ἀγρίδι καθήμενος· ἀπὸ Γλα-
θνιτῆς τοξεύομαι, καὶ Βηθνὸνθεν, ἢ Σθλανιτῆςθεν.
Ἀνέξῃ γὰρ καὶ αὐτὸς μικρὸν τῆς δεικνίας τῶν βαρ-
βαρικῶν ὀνομάτων, ἵνα μὴ πάντα τρυφῇ τοῖς τῶν
Ἑλλήνων ἐνευχοῦμενος. Καὶ ἄλλοθεν ἄλλο βέλος
ἐνεπάγῃ μοι τῇ καρδίᾳ, καὶ οὐδαμοῦ Παιθῶν· ἢ τό-
γε δευτέρον Μαχάων, ἢ Ποδαλείριος, ἵνα τὸν οἰστὸν
ἐξελὼν αἶμα' ἐκμυζήσῃ· ἐπ' αὐρὴν ἦπια φάρμακα πάσ-
σῃ (20), ἀλλ' ἔγκειται βαρεῖα δόδνας, ἢ ὀξεία; ἀπο-
γεννῶν. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν οὕτω· καὶ τοι μυριοστημόριον
ἴσθι τῶν ἡμετέρων ἐνωτισάμενος. Καὶ τοῦτο γὰρ
μετὰ τῶν ἄλλων ἔχω κακῶς, ὅτι μηδὲ συγχωροῦμαι
λέγειν ὡς ἔχω. Σὺ δέ μοι εἴης ἐν ῥόσιν, ἵνα μὴ κοι-
νῶν ἐν κοινοῖσι λυπούμενος (τοῦτο δὴ τὸ τοῦ σοφοῦ
Σοφοκλέους), διπλάζον τὸ κακὸν ὑποδέχομαι. Δῆψ Κύ-
ριος ὁ μόνος ζωοδότης, καὶ τοῖς ξηροῖς ὁστέος ἐμπνέ-
ων καὶ κίνησιν παρεχόμενος, καὶ ἡμῖν μετρίαν τῶν
λυπηρῶν ἀνεσιν καὶ σοὶ τὴν ἐν πᾶσιν ἰαρωτέρου;
ἀνάπαυσιν.

spiritum infundit et motum, nobis etiam aliquam molestiarum mitigationem, tibi vero in omni le-
titia quietem.

H'.—Τῷ Σεβλῖᾳ κυρῷ Ἰωάννῃ.

Σὺ δέ, ὁ καλὸς, οὗτος ὑπεραγωνιῇς τῶν ἐμῶν λό-
γων, ὡς ἂν μὴ ψεύδους ἀλφειν, ὥστε καὶ τοῖς ἔργοις
αὐτοῖς βεβαίουν τοὺτους ἐσπούδακας. Ἀεὶ γὰρ παρ'
ἡμῶν, ὡς ἀμελητῆς ἐγκαλούμενος, καὶ τὴν κλῆσιν
ἀποποιούμενος, ὡς οὐδ' ἂν τὸν Ὀδυσσεῖα Ἀυτολύκος.
Ἄλλ', ὦ μακάριε, μὴ οὕτω φιλίαν τιμᾶν, ἀλλ' ἄπερ
ἂν σαυτῷ βούλοι, ταῦτα καὶ τῷ δοκοῦντι φιλεῖσθαι
βούλεσθαι. Εἰ μὲν οὖν ἐτελέσθησαν ἃ ἐνεδέξω· εἰ δ'
οὖν, ἀλλὰ, τοῦτό γε μεγίστην ἡμῖν καταθήσει χάριν,
τὸ μὴ προσαπολέσαι τὰ δεδομένα σοι δικαίωματα.
Ἐγὼ δέ ὁ μάταιος, καὶ ἄλλο σε ἔξιον, τὸ, ἐπειδ' ἂν
τὸ περὶ τῶν Βοθητῶν ψήφισμα γένηται, ἐμφανίσαι
τοῦτο τῷ κυρῷ Γρηγορίῳ τῷ Ταρωνεῖτῃ, καὶ παρ'
ἐκείνου πιττάκιον αἰτῆσαι πρὸς τὸν ἐν Βερόλῃ διεν-
εργοῦντα, τὸ ποιητέον αὐτῷ ὑποτιθέμενον. Εἰ μὲν
γέγονε τὸ ψήφισμα, μένει ἔτι ἡ περὶ τούτου ἀξίωσις·
εἰ δ' οὖν, ἀλλ' ὅρα μὴ οὕτω ταχὺς ὢν κινδυνεύσῃς
καὶ σφάλῃς· ἐπειδὴ τὸ τάχος σφαλερὲν εἶναι τῆς
παιδείας ἐμάθομεν. Τηροῖ σε Κύριος· ἀπὸ πάσης
πυγίδος τοῦ διαβόλου, καὶ τῆς πρὸς τὰ καλὰ ἀμε-
λείας.

A

VII. — Domno Michaeli Pantheonæ.

Quæris, ut nostra se habeant? Haud admodum
recte. Mediocriter enim statum meum tibi pandam,
si ita dixerò: febris suburit interna, eaque ad ma-
lignitatem vergit: vexant tusses siccae et aridae:
dolor lateris diuturnus. At culmen mihi malorum
sunt curæ inexplicabiles et inconsolabiles de com-
munibus rebus cum sæcularibus, cum ecclesiasti-
cis, ac de omnibus demum quæ hic aguntur. Quid?
quod et loginqua me feriunt. Nam tametsi Acridae
resideam, e Glavinitzæ, et Vidino, seu Stlanitzæ
(fer etiam tu tantisper barbarorum nominum inju-
riam, ne semper in Græcorum conviviis deliciis
indulgeas) configor. Aliud etiam jaculum cordi
infixum est meo, quin ullus adsit 567 mihi Pæon,
vel qui secundum ab illo locum obtinet, Machaon,
vel Podalirius, qui extracta sagitta, et sanguine
exsucto, lenia medicamenta inspergat, (20) sed inha-
rens jugiter graves mihi acutosque dolores ciet.
Et ego quidem ita. Scito tamen, neque millesimam
malorum meorum partem te audivisse. Nam et hoc
ad cætera mala quibus angor, accedit, quod ne-
quidem exprimere liceat, quam male me habeam.
Tu vero saltem esto mihi in felicioribus, ne hæc
etiam de causa tristatus (quippe malorum commu-
nium sum particeps) duplicatum, juxta illud sa-
pientis Sophoclis, malum sustineam. Donet Domi-
nus, qui solus vitæ largitor est, et aridis ossibus

C

VIII. — Serblie domno Joanni.

Tu vero, o bone, ita pro verbis meis ne possint
falsitatis revinci, pugnas, ut et ea factis studeas
confirmare. Semper enim a nobis incusatus tan-
quam negligens, semper tu hujusmodi appellatio-
nem rejecisti, ut neque adeo Ulyssen Autolycus.
Verum, o beate, non ita colitur amicitia; sed quæ
tibi fieri volueris, eadem illi, qui se amari a te
putat, velle debes. Si igitur perfecta sunt, quæ in
te, ut faceres, recepisti, bene est: sin vero, illud
summæ loco gratiæ habebō, si non insuper amit-
tas quæ tibi contraditæ sunt, probationum tabulas.
Ego vero, inanis homo, aliud quoque abs te roga-
bam; nempe, ut postquam de Vodinensibus suffra-
gium latum fuisset, notum illud faceres domno
Gregorio Taronitæ, et ab ipso tabellam postulares,
quæ est ad procuratorem in urbe Berræa, qua quid
illi agendum sit præscribitur. Si quidem latum jam
est suffragium, manet adhuc ista de re postulatio.
Sin autem, saltem cave ne, cum adeo celeriter
progrediaris, impingas: nam celeritatem periculo-
sam esse, trito proverbio edocemur. Servet te Do-
minus ab omni laqueo diaboli et a bonorum operum
incuria.

Variæ lectiones et notæ.

enum sit, quid sibi velit hoc dicto Theophylat-
us. In exemplari pro ἡπεδανός erat mendose

ἡ πεδανή.

(20) Ex Homero *Iliad.* iv, v. 219.

IX. — *Pantheceæ.*

Sane Achridenses cantum meum velut *Asinus lyram* audiunt. Ita nempe ego verbis abundo, et loquax sum plus quam oporteat. Quod si Hippocraten isti nossent, ipsum etiam advocassent, ut medicamentis me suis ab amentia liberaret. Verum nunc illud saltem ex Libethriorum **568** meorum inscitia emolumenti habeo, quod ex pharmacopœa molestiam mihi non exhibeant. Tu vero et a sapientiam et ab ipsa amentis, et per ipsam custodiaris omni malitia et malo superior. Qui salutati a te sunt, te vicissim salutant, et salutationi animam ferme uterque instillat.

X. — *Domno Nicephoro chartophylaci.*

Etsi inimicus malignetur in sancto Dei ⁵⁶, semper amplius et amplius, ut jam se ipso actuosior videatur, honorabilissime domine et Pater noster, *ascensiones semper malitiæ disponens* ⁵⁷. Attamen Dominus virtutum nobiscum ⁵⁸ est, destruens *elationes ejus*, et vana reddens improbalipsius machinamenta. Quomodo vero nobiscum non erit, qui tuis sanctis et verbis et precibus, et propter ipsius bonitatem nobis, indignis licet, domesticus evaserit? Verum ne cesses operam dare, ut permaneat in iis ad quos eum introduxisti, ut videlicet nobiscum manens omnibus diebus quas habebimus (nimirum luce verborum tuorum et precum illuminationati, donec consumetur in nobis præsens malignum sæculum) custodiat nos liberos a malorum operum nocte.

XI. — *Episcopo Citri.*

Multo uterque siluimus tempore, sanctissime frater et domine. Verum silentii tui ipse noveris, nobisque edisseres causam. Mihi quidem labia conclusit primo Francorum transitio vel invasio, quæ nescio, quomodo dicam, ita nos in sese totos rapuit, ut neque nostri cõmpotes amplius essemus: adeo scilicet *acerbo illo calice inebriati sumus, ut monstruosam passi simus mentis alienationem* seu potius (ut ex nostrorum libris verba usurpem) reservatam peccatoribus sæcem elibentes, conturbati sumus, commoti sumus sicut ebrius, et omnis sapientia nostra devorata est ⁵⁹: et propterea, *obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis* ⁶⁰, quæ maxime mihi placuissent, cum sanctitate tua commerciiis. Hoc igitur unum fuit vinculum linguæ mex. Alterum, quod ingenuum tabellarium nactus sum huc usque nullum: vulgares enim homines ad accipiendas litteras expeditas quidem habent

A

Θ'. — *Τῷ Παντερχῇ.*

'Αλλ' οἱ γε Ἀγριδιῶται μέλος ἐμὸν, "Οροι λέρας (21), ἀκούουσιν. Οὕτως ἐγὼ περιττὸς καὶ λόλος πέρα τοῦ δέοντος. Εἰ δὲ Ἰπποκράτην ἤδεσαν ὅστις εἶη, καὶ αὐτὸν ἐπ' ἐμὲ συνεκάλεσαν, ὥς ἂν με τῆς μανίας ἐλευθερώσῃ, φάρμακα κερασάμενος. Νῦν δὲ ἀπανάμην τοῦτό γε τῆς ἀμαθίας τῶν ἐμῶν *Λειθηθρίων* (22) ὅτι μοι τὰ ἐκ τῆς φαρμακοπείας οὐ παρέχουσι πράγματα. Σὺ δὲ μοι ἐρώης σοφίας, καὶ ὑπὸ σοφίας ἐρῶ, καὶ φυλάττω τοαυτὴ πάσης κακύνσεως ἀνώτερος καὶ κακώσεως. Οἱ προσαγορευθέντες, ἀντιπροσαγορεύουσί σε, μονοῦοι τὴν ψυχὴν τῇ προσαγορεύσει ἐκάτερος ἐναποσταλάξαντες.

Γ'. — *Τῷ χαρτοφύλακι κυρῷ Νικηφόρῳ.*

Εἰ καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ Θεοῦ *πονηρεῖται*, εἰ καὶ ἐν αὐτῷ ἐαυτοῦ δραστηριώτερος δεικνύται, τιμώτατε δέσποτα καὶ Πάτερ ἡμέτερε, ἀναβάσεις δὲ τῆς κακίας διατιθέμενος. Ἀλλὰ Κύριος τῶν *δυνάμεων μεθ'* ἡμῶν καθαιρῶν τὰς ἐπάρσεις ἐκείνου, καὶ μάταια δεικνύων τὰ *πονηρέματα*. Τί δὲ οὐ μέλλεις (23) μεθ' ἡμῶν εἶναι ὑπὸ τῶν σῶν ἁγίων καὶ λόγων καὶ εὐχῶν ἐνοικισθεὶς τοῖς ἀναξίοις ἡμῖν διὰ τὴν οἰκείαν χρηστότητα; Ἀλλὰ μὴ παύσαιο τοῦτον παρασκευάζων ἐμμένειν, ὅς φθάσας ἐνφύκισας, ὥς ἂν μεθ' ἡμῶν ὦν πάσας τὰς ἡμέρας, ὅς ἐξομεν (δηλατῇ, φωτὶ τῶν λόγων καὶ εὐχῶν ἐλλαμπόμενοι, ἕως οὐ συντελεσθῇ ἐν ἡμῖν ὁ ἐνεστὼς *πονηρὸς αἰὼν*), τηροῖ ἡμᾶς ἐλευθέρους τῆς νυχτὸς τῶν *πονηρῶν* πράξεων.

C

ΙΑ'. — *Τῷ Κίτρον.*

Πολλοὶς ἐσιγήσαμεν χρόνον ἀλλήλοις, ἐρώτατε ἀδελφε καὶ δέσποτα. Ἀλλὰ τῆς μὲν σῆς σιγῆς, αὐτὸς ἂν εἰδείης, καὶ ἡμῖν δηλώσεις τὸ αἴτιον. Ἐμοὶ δὲ τὴ χεῖρ συνέσπειλε, πρῶτον μὲν Φραγγικῇ διδασκίᾳ, ἣ ἐπίβατις, ἣ οὐκ οἶδ' ὅ τι φῶσω. οὕτως ἡμᾶς εἰς ἐαυτὴν ὅλους ἀντισπάσασα καὶ περιελκύσασα, ὥς μηδὲ ἡμῶν αὐτῶν ἐπαισθάνεσθαι. Τοσούτον ἄρα τοῦ *πικροῦ κρατήρος* αὐτῆς ἐμεθύσθημεν, καὶ ἀλλόκοτον ἐξέστημεν *ἐκστασιν* (24)· μᾶλλον δὲ, ἢν εἴπω τι τῶν ἡμετέρων, καὶ τὸν ὑποτρούμενον τοῖς ἀμαρτωλοῖς *τρογίαν* ἐνπεπωκότες ἐπαράχθημεν, ἐσταυῖθημεν, ὥς ὁ μεθύων, καὶ πᾶσα ἡ σοφία ἡμῶν κατεπόθη. Καὶ διὰ τοῦτο σοὶ ἐκωφώθην, καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ἐσιγήσα ἐξ ἀγαθῶν καὶ εὐαρίστων ἐμιλιῶν τῶν πρὸς τὴν σὴν τιμιότητα. Ἐν μὲν οὖν τοῦτο γλωττοπέδη μοι γέγονεν· ἕτερον δὲ, τὸ μὴ γνησίῳ τυχεῖν γραμματοκομιστῶν. Οἱ γὰρ πολλοὶ, λαβεῖν μὲν γράμματα πρόχειροι, διακομίσαι δὲ καὶ ἐγγε-

D

⁵⁶ Psal. lxxiii, 3. ⁵⁷ Psal. lxxiii, 6. ⁵⁸ Psal. viii, 12. ⁵⁹ Psal. lxxiv, 9, cvi, 27. ⁶⁰ Psal. xxxviii, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(21) In Photii Lexico, quod ms. Oxonii servatur, hoc velut Menandri proverbium affertur, teste Joanne Clerico in *Reliquiis Menandri et Philemonis*.

(22) Libethrii erant populi adeo agrestes, et ab omni Musarum commercio alieni, ut eorum imperitia in proverbium apud Græcos abierit, qui ad

indicandum hominem plane rudem dicebant: Ἀμωσώτερος Λειθηθρίων, *Inlegantior Libethriis*. Vid. Adagia Erasmi, chil. i, cant. vi, num. 48.

(23) *Ισ. μέλλει*

(24) Verba hæc ex aliquo poeta sumpta videntur: deinde verbis Scripturæ utitur.

ρίσαι τῷ πρὸς ὃν ἐγράφη, ναρκώδεις, καὶ ὅλον ἔχειρες. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τῶν Φραγγικῶν ἐπηρεῖων ἐθᾶδες ἦδη γεγονότες, βῆον ἢ πρὸςθεν τὰ δευτὰ διαφερόμεν (χρόνος γὰρ εὐμαρῆς ἀπάντων διδάσκαλος); καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμῶν αὐτῶν ἔστιν ὅτε γινόμεθα, καὶ τοῦ γινώσκοντος ἐτύχοντες τε γραμματικομοιστοῦ, τοῦ ὑπὸ τὴν ὁσιώτατον Πατέρα κύριν Συμεὼν εὐλαβεστάτον μοναχὸν κύριν (25) . . . ἰδοὺ τὰ χεῖλη μου οὐ μὴ κολήσω, ἀλλὰ καὶ νῦν καὶ λόγῳ καὶ γράμματι, τὸν τοῦ μεγάλου καὶ νοῦ καὶ λόγου λειτουργὸν καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα χειραγωγῶν ἐκ γράμματος, προσφθέγγομαι σε καὶ κατασπάζομαι; καὶ πῶς ἔχει σοι τὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ ἡγιασμένου πυνθάνομαι σώματος. Καὶ εἰ μὴ ὁ πειραστὴς Κυρίου περιχάσκει, τοῦτο καθάπερ λίθον τοῦ βάλλοντος μὴ ἀπτόμενος, εἴη μὲν οὖν ἐν δεξιωτέροις· εἰ δ' ἄρα σε καὶ τῶν ἀριστερῶν ἐνοχλεῖ, ἀλλὰ καὶ τούτῳ (26), κατὰ τὸν ὅν Παῦλον, ὁπλῶ χρήσῃ δικαιοσύνης, καὶ διὰ τῆς ἀσθενείας δείξεις τελειομένην ἐν σοὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ φανερώσεις ἐν θνητῷ καὶ φθαρτῷ σώματι. Ὅσον δ' ἐξω ἀνθρώπος φθίρεται, τοσούτον ἀνακαινομένον τοῦ ἔσω, καὶ ζῶντα τὸν Ἰησοῦν δεικνύοντος. Ἐρῶ σοι βούλει καὶ τὰ ἐμὰ πάντα μοι ἐν ἀριστεροῖς τὰ τοῦ σώματος, τὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐν μόνον μοι δεξιῶν, ἢ πρὸς τὰς ἡμετέρας (27) εὐχὰς ἐλπίς, ἃς ἔκτενεῖς διδούς μοι καὶ τῶν συνήθων θερμοτέρων, ἀντιπεριστήσεις, οἷδ' αὖ, τὰ πράγματα. Φιλανθρώπου τόνυν καὶ δεσπότου καὶ φιλαδέλφου ὑπηρέτης ὢν, φιλαδελφίαν (28) καὶ φιλαδελφίαν ἐπιδείξει· ἵνα σε κακεῖνος τὰ τε ἄλλα καὶ ὑπὲρ τούτου δείξῃ ἐν οὐρανοῖς, ἐντελέμισθον τηρῶν, καὶ νῦν πάσης κακώσεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

me ostendito: ut etiam ille tibi in caelis cum ob alia, ac etiam nunc ab omni malo te custodiat.

IB. — Τῷ καματηρῷ κυρῷ Γρηγορίῳ.

Καιρὸς μοι τὸ προφητικὸν εἰπεῖν, ἀδελφὲ τιμώτατε· Ὁμοί, ὅτι πῦρ κατέφαγε τὰ ὠραία τῆς οἰκουμένης (29)! Τί γὰρ ωριότερον οἴκου Θεοῦ; τί δε θερπνότερον, τί δε τῶν ἀγαπητῶν τοῦ Θεοῦ σκηνωμάτων, καὶ τοῦ τόπου τῆς δόξης αὐτοῦ εὐπρεπέστερον; Ὁμοί τῶν ἐμῶν ἀμαρτιῶν! αἶ τάχα ἐρεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἀγαστήριον τοῦ Θεοῦ. Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρύων; καὶ κλαύσομαι ἐξ ὅτε τῆς θυμῆδος τοῦ λαοῦ μου σύντριμμα, τῆς πόλεως ταύτης, φημί, τῆς ἐλεεινῆς, τῆς τοῦ Ἰωνᾶ κολοκύνθης, τῆς ἅμα καὶ φανείσης καὶ φθαρείσης, καὶ τὸ τῆς Μητέρας τοῦ λαοῦ μου, ὃ καὶ οἰκτότερον [i. οἰκρῶν.] τίθεμαι, τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας; Τίς οὕτως ἀδαμαντίνῃ ψυχῇ; τίς οὕτως τὴν καρδίαν ἐσχλήρυνται, ὥς μὴ καταφλέγηται καὶ αὐτὸς, οὐ τῷ (30) ὁράματι λέγω, ἀλλὰ καὶ φιλῷ τῷ ἀκούσματι;

²⁹ II Cor. vi, 7.

³¹ II Cor. xii, 9.

³² II Cor. iv, 20.

³³ Ibid. 16.

³⁴ Joel. i, 19.

³⁵ Psal. lxxxiii, 1.

³⁶ Psal. lxxxiii, 7.

³⁷ Jerem. ix, 11.

Variae lectiones et notae.

(25) *Ισ.* εὐλαβεστάτου μοναχοῦ κυροῦ.

(26) *Ισ.* τοῦτο.

(27) *Ισ.* ἡμετέρας.

(28) *Ισ.* φιλανθρωπίαν.

A bent manus; at in perferendis, eique, cui scriptae sunt, contradandis segnes sunt, ac velut manci. Nunc vero, quandoquidem Francorum vexationibus utcunque assueti, **569** levius quam antea, ferimus mala nostra (tempus enim maxime idoneus est rerum omnium magister) adeoque nosuri ipsorum aliquando esse coepimus: et praeterea idoneum nacti sumus tabellarium (nempe reverendissimum monachum domnum.... qui subest sanctissimo Patri domno Simeoni) non amplius labia constricta tenebo; sed mente, verbo et litteris te summæ mentis ac verbi sacerdotem atque ad spiritum ex littera manductorem et alloquar et complectar. Nunc vero quomodo sacrum et sanctificatum corpus tuum valeat, quaero: et an tentator Domini inhiat; illud tamen tanquam lapidem a jacularum missum minime perstringat? Utinam omnimodo valeat. Verum etiamsi quidpiam adversi corpus tuum conturbet, tu contra hoc quoque juxta Paulum tuum armis uteris justitiæ³³, ostendesque per infirmitatem perfici in te virtutem Dei³⁴, et vitam Jesu manifestabis in mortali et corruptibili corpore tuo³⁵: quantum enim, qui foris est homo, corrumpitur, tantum qui intus est, renovatur, et vivere in se Jesum³⁶ demonstrat. Dicam vero tibi (siquidem vis) omnia mea cum quoad corpus, tum quoad spiritum, adversa mihi esse. Hoc solum mihi boni superest, fiducia in orationibus tuis quas si prome jugiter, ac solito etiam ferventius fundas, in aliam partem haud dubito, res meas convertes. Cum igitur servus sis perhumani, et fratres suos eximie diligentis domini, humanitatem et fraternum amorem erga

XII. — Domno Gregorio camatelo.

Opportunum est nunc mihi, venerabilissime frater, illud propheticum usurpare: *Heu mihi, quia ignis comedit speciosa deserti*³⁷! Quid enim domo Dei speciosius? quidve jucundius? quidve dilectis Dei tabernaculis, et loci gloriæ ejus³⁸ magis decorum? Vae mihi, quia peccata mea incenderunt igni sanctorum Dei³⁹! Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et lugebo filiae populi mei contritionem⁴⁰, nempe parvulae et infelicis istius urbis ac ecurbitæ Jonæ (quæ cum vix apparuisset, disparuit), et, quod lacrymabilius est, Matris populi mei, Dei Ecclesiæ. Quis adeo adamantina est anima, quis adeo duro corde, qui hocce spectaculo, vel etiam sola rei auditione non exuratur? Quid hoc, Domine, (judicio enim contentendum tecum) quare repulisti, et destruxisti nos? ostendisti non populo soli, sed et sacerdotibus du-

(29) *Ισ.* τῆς ἐρήμου, saltem sic habent LXX interpretes, sicut et Vulgata, *Speciosa deserti*.

(30) *Ισ.* τοῦτο.

ra⁶⁸; potasti nos vino compunctionis⁶⁹: 570 et reliquisti domum tuam desertam: et cessare fecisti canticum laudum ab ipsa, et omnis qui transit per eam sibilabit: et diadema pulchritudinis violasti, et coronam gl'orie et laudationis dissipasti⁷⁰. Quomodo ista, Domine? quomodo corripuisti nos non in iudicio, sed in furore? et in finem ira tua familiaribus tuis tanquam extraneis usa est, et vindicans vindicasti, et complevisti: et quondam quidem altare Propitiatorii cœlesti igne evertisti, et pulverem ventilabro dissipasti, ut justum glorificares. Nunc autem sanctum altare tuum igni tradidisti, non ad gloriam, sed ad humiliationem nostram. Peccavimus⁷¹; sed tu clemens es: injuste egimus⁷²: sed tu pœnitentiam agis super malis hominum; sed tu supergredieris iniquitates, sed tu dissimulas peccata. Quomodo igitur nobis *sicem* totam vini meri felis exinanisti⁷³? Sed heu! quid passus sum! quomodo dolore raptus excessi a me ipso! ut, quod evenit, calamitatem reputarem, quæ nullam admitteret consolationem. At non ita sese res habet. Verum, qui corripit, Pater est, et correpti filii sunt. Macte igitur animo, sanctissime frater. Et quando unquam, sin modo, mentis tuæ ostendens firmitatem, eamque, qua insigniris, animi magnitudinem? Si ipsi ita dolemus, et infortuniis encervamur, quomodo ad fortitudinem excitabimus alios? Ac si ipsi irreparabiliter cecidimus, quomodo alios cadentes erigimus? Non ita quæso te habens, o, præpotentis Dei sacerdos, qui debes *omnia posse*⁷⁴, in eo qui *confortat*, Christo: ac debes *potens esse*, ut infirmos sustentens juxta magistrum tuum Paulum. Optandum quidem esset, ut quod evenit non evenisset. Quis negaverit? At, cum Deo ita placuerit, quis ejus resistet voluntati? Fortasse et quod ita evenit, melius est. Non igitur illud considerare oportet, quomodo tristitiæ pabulum subministremus (a se ipsa enim illa crescit, neque adjuncta cura eget), sed quomodo eam evellamus et destruamus. Nam in morbis corporis, mulierum res est pectus tundere, plangere et dilacerari: medici autem cum ista reprimere, tum de morbo solvendo cogitare. Sed cura difficilis est, inquis; et præsertim istis pravis temporibus, quibus tanta est operum rerumque penuria. At ubi is, qui potest omnia solo verbo creare? Ipse dicet, et fient; mandabit, et creabuntur⁷⁵. Reminiscere antiquæ illius sacræque historiæ. Templum illud celeberrimum, ingens illud mundi miraculum, quod Salomon Deo Hierosolymis exstruxerat, a Nabuzardano incensum et eversum jamdudum jacebat. Deus vero populo a captivitate soluto, omnes ad sacræ domus reedificationem incitabat. Verum humana imbecillitas se ipsam dimetiens, operi perarduo manum

Α τί τοῦτο Κύριε (Κρίματι γάρ λαλήσω πρὸς σέ); πῶς ἀπόσω ἡμᾶς, καὶ καθέλεις ἡμᾶς; ἐδείξας οὐ τῷ λαῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἱερεῦσι σκληρὰ, ἐπέτισας ἡμᾶς ὅλον κατασφύεως, καὶ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τὸν οἶκόν σου ἔρημον, καὶ κατέπανσας ἤλον ὧδῶν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἔστιαι πῦρ δε διελεῦσεται συνιεῖ ἐπ' αὐτῷ, καὶ τὸ διδῆγμα τοῦ κἄλλου καθύβριτας, καὶ τὸν στέφανον τῆς ἐδείξης καὶ ὁμολογίας κατέσπασας; Πῶς ταῦτα, Κύριε; πῶς ἐπαίδευσας ἡμᾶς, οὐκ ἐν κρίσει, ἀλλ' ἐν θυμῷ, καὶ ἀποτόμῳ; ἡ ὀργή σου καὶ ἄλλοτρίως τοῖς οἰκειοῖς ἐχρήσατο, καὶ ἐκδικῶν ἐξεδίκησας καὶ συνετέλεσας; Καὶ πάλαι μὲν τὸ τοῦ Ἡλιοῦ (51) θυσιαστήριον οὐρανῷ πυρὶ καὶ τὸν χοῦν λιχνηπαμένῳ κατέστρεψας, ἵνα δοξάσῃς τὸν Δίκαιον· νῦν δὲ τὸ ἅγιόν σου θυσιαστήριον πυρὶ παραδίδωκας, οὐκ εἰς δόξαν ἡμῶν, ἀλλ' εἰς κατήφειαν. Ἡμέρτομεν, ἀλλὰ σὺ ἀνεξίκακος· ἡδικήσαμεν, ἀλλὰ σὺ μετανοῶν ἐπὶ κακίαις ἀνθρώπων· ἀλλ' ὑπερβαίνων ἀνομίας, ἀλλ' ὑπερῶν ἀμαρτίας. Πῶς οὖν διηγήμην τὴν τραγίαν τῆς ἀκαρδίου χολῆς ἐκένωσας; Ἀλλὰ, βαθεῖ, ὅσον πέπονθα τῷ πάθει παρασυρεῖς! Ἐξέστην αὐτὸς ἑμαυτοῦ, καὶ νομίζω τὴν ἐπαγγελίαν, συμφορὴν ἀπαράκλητον. Οὐχ οὕτω δὲ ταῦτ' ἔχει ποθέν, ἀλλὰ καὶ ὁ παιδεύσας Πατὴρ, καὶ ἐκ παιδευθέντες υἱοί. Ἀνάστα τοῖνον, ἀδελφεῖ ἱερῶτατε. Πότε ἄλλοτε τὴν ἐκ τοῦ νοῦ εὐστάθειαν ἐπέδειξαι, καὶ τὸ χαρακτηριστὸν σε μεγαλόγνωμον; Εἰ αὐτοὶ ἀλγοῦμεν οὕτω, καὶ τοῖς προσπεσοῦσι καταμαλακίζομεθα, πότε τοῖς ἄλλοις τὸ ἀλγῆμα θεραπεύομεν; πῶς αὐτοὺς εἰς ἀνδρείαν ἀλείφομεν, αὐτοὶ πένοντες ἀνδρωτά; πῶς τοὺς ἄλλους τοῦ πτώματος ἀναστήσομεν; Μὴ οὕτως ἔχει μοι, ὁ τοῦ δυνατοῦ Θεοῦ λειτουργός, ὁ πάντα ἰσχύειν ὀρεῖλων ἐν τῷ ἐνδυνάμουντι Χριστῷ, καὶ δυνατὸς εἶναι, ὥστε τοὺς ἀσθενεῖς ὑπερεῖδεν κατὰ Πυλὸν τὸν σὸν διδάσκαλον. Καλὸν μὲν μὴ γενέσθαι τὸ γεγονός. Τίς ἀντερεῖ; Ἐπεὶ δὲ τῷ Θεῷ ἔδοξε, τῷ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν; Ἰσως δὲ καὶ τὸ γεγονός βέλτιον. Οὐκ οὖν τοῦτο δεῖ σκοπεῖν, ὅπως τροφήν τῇ λύπῃ συμπορίσμεθα (αὐτὸθεν γάρ ἡ λύπη ἀδρύνεται, καὶ οὐ δεῖται κομιδῆς ἐπεισάχτου), ἀλλ' ὅπως καὶ τὴν οὕσαν ἀποσπάσαντες, μαρσμον αὐτῇ ἐπινοήσομεθα. Οὕτω καὶ τοῖς σωματικοῖς ἀβρώστημασι, γυναικῶν μὲν τὸ στερνοτυπεῖσθαι καὶ κόπτεσθαι, καὶ σπαράττεσθαι· ἱατροῦ δὲ τὸ ταῦτά τε καταστέλλειν, καὶ λύσιν ἐπινοεῖσθαι τῷ ἀβρώστηματι. Ἀλλ' ἡ θεραπεία τοῦ πάθους εὐσεργεῖς, καὶ μάλιστα ἐν οὕτω μισοκαλοῖς καιροῖς καὶ ἡμέραις πᾶσαν ἐργων ἀνάγκην ἔχουσας. Καὶ ποῦ τὸ δυνατόν τοῦ πάντα λόγῳ συστησάμενον; Αὐτὸς ἐρεῖ, καὶ γενήσονται· ἐντελεῖται, καὶ κτισθήσονται. Ἀναμνήσω σε παλαιὰ· ἱστορίας καὶ θείας· Ὁ Νὰς ἐκεῖνος ὁ περιούσιος· τὸ μέγα τῆς οἰκουμένης θαῦμα, ὃν τῷ Θεῷ Σολομῶν ἐν Ἱερουσόλοις

⁶⁸ Jerem. II, 36, Psal. XVII, 42. ⁶⁹ Agg. I, 9. ⁷⁰ Soph. II, 13. ⁷¹ Baruch. II, 42. ⁷² Psal. LXXIV, 18. ⁷³ Philipp. IV, 19. ⁷⁴ Psal. XXXII, 9.

Variae lectiones et notæ.

(51) Ἰσ. Ἰλαστηρίου.

ἀνέθηκεν, ὑπὸ Ναβουζαρδεὶ ἐνεπέριστο καὶ κατα-
 ἔτραπτο. Εἶτα τοῦ λαοῦ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπολυ-
 θέντος, ὁ μὲν Θεὸς ἐνήγα πάντας εἰς τὴν αἰὼν τοῦ
 βασιλεῖος οἴκου ἀνοικοδόμησιν· ἡ δ' ἀνθρωπίνη ἀσθένεια
 ἐαυτὴν λογιζομένη, οὐκ ἐθάρρει τὸ ἔργον ὡς δυσεξ-
 ἄνυστον. Ἀγγαῖος οὖν ὁ προφήτης ὑπὸ Θεοῦ κινήθεις,
 ἐντρέπει τοὺς μικροψύχους καὶ θραύει τὴν τῆς ἀπι-
 στίας ἀσθένειαν, καὶ ὑπισχνεῖται τὰ μεῖζω καὶ
 κοσμιώτερα, *Ἔσται, λέγων, ἡ ἐσχάτη δόξα τοῦ*
οἴκου τοῦτου ὑπὲρ τὴν πρώτην, λέγει Κύριος
παντοκράτωρ. Ταῦτά σοι καὶ νῦν νόμιζε παρὰ τοῦ
 αὐτοῦ ἐνηχεῖσθαι Πνεύματος· ταῦτά σοι δρόσος ἦτω
 παρὰ Θεοῦ τῆς πολλῆς ἀθυμίας ἰαμα. Ποσάκις
 ἐπιθύμεις καλλίω ναὸν ἰδεῖν καὶ ἐπιτερέστερον!
 εἶτα τότε καὶ τότε παρεμπήπτον, ἀπέφυξέ σου τῆς
 πρὸς τὸ ἔργον θερμότητος. Τί τοίνυν οἶδας, εἰ ὁ σοφὸς
 οἰκονόμος τῶν καθ' ἡμᾶς οὕτω τὰ σὰ περιήγαγεν,
 ὥστε ἀνάγκην γενέσθαι τὴν προαίρεσιν, καὶ τὸ
 ἔργον οὐκ ἐπιποιήσιν, ἀλλὰ ποιήσιν; Ὁ γοῦν τοῦτο
 ἐχνητευσάμενος, ἐκείνος καὶ τὰ δυσχερῆ ῥῶον ποιή-
 σαι, καὶ δυνατόν τὰ ἀδύνατα. Ἡ σοφὸς μὲν ἐστίν, οὐ
 δυνατός δέ; ἡ δυνατός μὲν, οὐκ ἀγαθὸς δέ; ἡ πάντα
 μὲν ταῦτα, τῆς δὲ οικείας δόξης ἥττον [πε]φρόντι-
 τεν; Οὐκ ἐστὶ ταῦτα, οὐκ ἐστίν· ἀλλὰ καὶ ὡς σοφὸς
 τὸ βέλτιον προσένοησε, καὶ ὡς ἀγαθὸς, οὐδὲ τὸ ἡμέ-
 τερον εἶπας· κἂν ὡς ἀγαθὸς, ὁ προϋνόησεν ἀγαθὸν
 καὶ συμφέρον, ἐργάσεται, καὶ ὡς θελὼν δοξάζεσθαι
 τάχυν. Χωρὶς δὲ τούτων δοκιμῶν σοι τὸ συμβᾶν
 πάθος προέθηκεν, ἵνα καὶ προθυμίαν δείξης εἰς
 θεραπείαν αὐτοῦ, καὶ τ' ἄλλα ἐνέγκῃς ὡς δύναμις.
 Οἶδεν ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς πολλάκις οὐκ ἐγχειροῦμεν
 αὐθαίρετα· διὰ τοῦτο καὶ ἄκοντας πρὸς τὴν ἀγα-
 θουργίαν ὤθει· καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ ἐν τοῖς Εὐαγγε-
 λίοις ἐγὼ κατενόησα, *ἀναγκαζομένους τινὰς εἰσελ-
 θεῖν εἰς τὸν δαίπνον.* Ὡς τῆς γλυκείας τυραννίδος!
 ὦ τῆς ἐλευθεροῦσης βίας! ὦ Πατὴρ ἐν τῷ θάνατι
 φίλων! ὦ σπλάγχνα τῷ φλέγειν φλεγόμενα, καὶ διὰ
 τοῦτο τὴν δρόσον παραπόδας δαψιλῇ ἐπιχέοντα! Μὴ
 τοίνυν παροργίσωμεν αὐτὸν πλέον, εἰ καλῶς ἔχει
 κλαυθυριζόμενοι πρὸς τὴν μάστιγα, μὴδ' ὡς γογ-
 γυσταὶ κατὰ τῆς ἐλαφροτάτης δευτέρας καὶ βαρυτέ-
 ραν ἴσως προσκαλεσώμεθα· ἀλλὰ δεῖξωμεν, ὅτι ὡς
 υἱοὶς ἡμῖν προσηνέχθη ἐκ τοῦ προσελθεῖν ὡς Πατρί.
 Προσέλθοιμεν δ' ἂν οὕτως, εἰ τὴν λύπην ἀπορῥαπ-
 σαιμεν, ἢ πατὴρς ἐτέρου τοῦ σκότους καὶ συγχύ-
 στως γέννημα, καὶ δῶμεν ἐκείνῳ τὰ; τῶν ἐλπίδων
 χεῖρας, καὶ τὰς αὐτοῦ τῆς βοηθείας καὶ ἀντιλήψεως
 ἐκζητήσωμεν. Ταῦτά σοι παρ' ἡμῶν, ὦ τοῦ Λόγου
 λειτουργεῖ, καὶ ἡμῶν ἀδελφε· πλείω δ' ἂν καὶ παρὰ
 σαυτοῦ πριάσαιο δι' ὃν τὸ πάθος κατεπάδων, καὶ
 σαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις φίλος γέναιοι, τῇ τοῦ Παρα-
 κλήτου κατὰ τῆς λύπης δυναμούμενος χάριτι.

quibus tristitiam leniens ac veluti incantans, et tibi et aliis charus fies, gratia Paracleti adversus omnem mœstitiā robōratus.

ΙΓ'. — Τῷ πατριάρχῃ.

Καὶ τίς ἡμῶν μακαριώτερος νῦν, ὅτε δεσποτικῶς
 κατευλογῆθημεν γράμματι, ὅτε καὶ νοῦν ἡγιάσθημεν,

A admoveere non audebat. Sed **571** Aggæus propheta a Deo motus hortari cœpit pusillanimes illos : et ut diffidentiae morbum dispelleret, promisit eis cum majorem, tum pulchriorem futuram domum, quam ipsi reedificaturi essent. *70 Magna, inquit, erit gloria domus istius novissima plusquam primæ, dicit Dominus exercituum.* Hæc eadem puta nunc tibi ab eodem Spiritu dici. Hæcque tibi sint instar roris a Domino in magnæ tristitiæ tuæ remedium. Quam impense pulchrius jucundiusque templum videre tu desiderabas ! sed te nunc hoc, nunc illud superveniens impedimentum ab opere aggrediendo deterrebat. Quid igitur nosti, num sapiens rerum nostrarum moderator non ita res disposuerit tuas, ut quod primum spontaneæ electionis erat, nunc factum sit necessitatis ; et opus, quod optabas, non amplius futurum sit inædificatio, sed ædificatio ? Qui igitur ista molitus est, etiam facilia reddet, et quæ impossibilia sunt, possibilia faciet. Vel enim sapiens quidem est, sed non potens ; vel potens quidem, sed non bonus : vel certe hæc omnia ; sed gloriam suam non curat. At plane nihil horum dici potest. Ergo, ut sapiens, quod melius erat, providit ; et ut bonus, neque quod nostrum erat, neglexit : et si ut bonus, quod providit, bonum et utile faciet ; utique ut gloriæ suæ cupidus, citius faciet. Sed præterea considera, malum istud ad tui probationem ordinatum ab ipso esse ; scilicet ut animi tui promptitudinem in ejus curatione ostendas, et reliqua præstes, quæ tua tibi facultas concesserit. Novit enim Dominus, nos sæpenumero haud sponte bona aggredi opera : quare interdum etiam nos invitos ad bonum faciendum compellit. Et hoc est, quod in Evangelio observavi, nonnullos *compulsos* fuisse intrare ad cœnam *71*. O dumtaxat tyrannidem istam ! o violentiam, quæ dat libertatem ! o Pater, qui mordere videtur, sed osculatur ! o viscera, quæ comburendo comburuntur, et sic de se copiosum rorem effundunt ! Caveamus igitur, ne nimia tristitia magis ipsum irremus, (an enim bene se habet, puerorum instar vagire et ejulare ?) neve murmurantes contra levissima, graviora nobis consciscamus ; sed ostendamus nos ab ipso tanquam filios habitos esse, per hoc quod ad ipsum, velut ad Patrem, accedimus. Accedimus autem hoc pacto, si tristitiam repellamus velut alterius patris (tenebrarum scilicet et confusionis) propaginem ; Deoque porrigamus spei nostræ manus, ejusque manus auxiliatrices et protectrices apprehendamus. Hæc a nobis, o Verbi divini sacerdos et frater noster, plura vero a te ipso comparaveris, tibi et aliis charus fies, gratia Paracleti adversus

572 XIII. — Patriarchæ.

Ecquis modo nobis beatior, qui ex domini nostri litteris benedictionem accepimus ac mentem san-

⁷⁰ Agg. II, 10. ⁷¹ Luc. XIV, 24.

etificati, et oculos et linguam, et auditum purificati sumus, intelligentes, legentes et audientes quæ nobis scripta sunt. Male enim et valde periculose nos habebamus, sanctissime domine, quippe præsentī adversitate devicti, et *profundis aquarum absorpti*⁷⁷. Sed epistolæ tuæ manus *salvum me fecit a pusillanimitate spiritus et tempestate, et ab abyso reduxit*⁷⁸, et de luto facis extraxit, quo Jesum imitatus es, cum apostolus⁷⁹ *mergeretur*. Commovisti enim nos, o dulcis lingua! ne præsentibus turbemur, sed firmi consistamus et recti; ac exquisitam instabilibus in rebus constantiam retineamus. Cæterum admonitio tua sublimis est, et efficax, et sermo præstans consolationem ac divini adjungit virtutem, quæ suaviter tangens cor, ipsum *ardere* facit, sicut olim *Cleopha*⁸⁰, et efficacem reddit adhortationem. Quid enim mihi præter epistolium istud, nisi sermones longi et diffusi, et sapientia inani strepitu percussus auditum, aeris fœtus patri similes, qui cum ipso defluente diffuunt? Ne cesses igitur hoc modo auxilium præstare nobis, et animam irrigare carentia irrigationis per aridam, quam bos et asinus in præsens calcat: quod tibi interpretandum relinquo; piget enim obscuro sermonis sensum a me ipso explicare. Verum pene me jam fugerat apostolatus tui munus, tametsi magnum sit, minimeque perfunctorium insipientiæ meæ documentum. Siquidem iis, quæ uncta vocantur, quæque *seniores Apocalypseos* numero æquant, *chrisma* ad memoriam revocasti, quo inuncti sumus ex sancto: qua de causa plus a nobis postulatur, ut Domino offeramus, quam alii: et ut orationes pro thymiamatis exhibeamus, Deumque interpellemus assidue non solum pro nostris, sed etiam pro populi necessitatibus. Quid vero ex forma eorum cylindrica, et longitudine ad instar baculi, et ex rectitudine, docere me voluisti? Nonne, ea quidem esse me non debere totum addictum terræ; sed eam exigua tantum mei parte tangendam mihi esse (quemadmodum lapides aliqui sancti voluntur apud prophetas); hac vero, æquitatem, quam videt vultus Domini⁸¹, quamque qui habent, sancti sunt, ac præterea pasceudi et confirmandi opera, quæ proprii sunt archiepiscopi characteres mihi innuisti? Quid vero reliquis quatuor suaveolentibus signis a profunda, quæ in te est, gratia communitus **573** sum, nisi, ut crucem meam tollam, et ut membra mea, quæ sunt super terram, mortificem⁸²? Horum enim crux symbolum nostrarumque actionum confixio et est, et dicitur. Ego igitur ista ex rebus abs te missis ratiocinando concepi. At si tu quidpiam sublimius, ægrisque oculis meis superius splendidius que subindicare, ut verisimile est, voluisti, ipse revela oculos

A καὶ ὀφθαλμούς καὶ γλῶτταν καὶ ἀκοὴν ἐκαθάρθην, καὶ συνέντες, καὶ διελθόντες, καὶ ἀκηροῦτες τὰ γεγραμμένα; Κακῶς μὲν γὰρ καὶ λίαν ἐπισφαλῶς εἶχμεν, παναγιώτατε θεσποτα, ὡς τῆς παρουσίας δυσσημερίας ἡττώμενοι, καὶ ὑπὸ τῶν βαθέων τῶν ὕδατων καταπινόμενοι. Ἀλλ' ἡ τῆς σῆς ἐπιστολῆς χεὶρ ἐσωσέ με ἀπὸ ὀλιγοψυχίας, καὶ ἀπὸ καταγίδος, καὶ ἀπὸ τῆς ἀδύσσου ἀνήγαγε, καὶ ἐκ τοῦ ἐκείσε πηλοῦ τῆς λίθος ἀνέσπασε, τὸν σὸν Ἰησοῦν μιμήσαμένη, ἐπὶ τῷ καταπορευομένῳ μαθητῇ. Ἐνυθέτησα; γὰρ ἡμᾶς (ὃ γλυκερὰς ἐκείνη γλῶττης!) μὴ τοῖς γινόμενοις ταράττεσθαι· ἀλλ' ἀκλινεῖς καὶ ἀτρέπτους ἵστασθαι, καὶ τὴν ἀπαυτούμενην ἐν τοῖς ἀστάτοις τηρεῖν εὐστάθειαν. Καὶ ἡ νοουθεσία, ὕψη τις καὶ ὀτονος (32)· ὁ δὲ λόγος B ἀφοσιούμενος τὴν παράκλησιν· ἀλλὰ συνεπαγομένη καὶ θέλει δύναμιν, ἡρέμα τῆς καρδίας ἀπομένη, καὶ ταύτην ὡς τὴν τοῦ Κλεόπα σοι καίουσαν, καὶ ἐνεργὸν δεικνύουσαν τὴν παραινέσιν. Τί μοι παρὶ τοῦτο τὸ ἐπιστόλιον; Λόγοι μακροὶ καὶ πολυστοιχοὶ, καὶ σοφία περικτυπούσα τὰς ἀκούας τοῖς διακίνοις; φοβήμασιν, ἀέρος γεννήματα τῷ πατρὶ ὅμοια, καὶ συνδιαρρέοντα βέοντι. Μὴ λήγοι; τοίνυν βοηθῶν οὕτως; ἔμην, καὶ ψυχὴν ἀρδεύων ἀνδρεία κατάξηρον, ἦν βού; καὶ ὄνος πατεῖ σήμερον, ἅτινα δὴ ταῦτα ὑποληπτέον. Ὅκνῳ γὰρ αὐτὸς διαπρωτίζει τὴν τοῦ σκοτεινοῦ λόγον περιβολήν. Ἀλλὰ με μικροῦ πέφηνεν ἡ τῆς σῆς ἀποστολῆς εὐλογία, καὶ αὕτη μέγα καὶ οὐ συμβατικὴν οὕσα τῇ ἐμῇ ἀφροσύνῃ νουθέτημα. Τοῖς μὲν καλουμένοις ἀλειπτοῖς ἱσχυροῖς οὖσι τῶν πρεσβυτέρων τῆς Ἰουάννου Ἀποκαλύψεως, τὸ χρῖσμα πειρονίζω (33) ὃ ἐκ τοῦ ἁγίου ἡλεῖσθαι. Δὲ καὶ ἀπαιτούμεθα μᾶλλον τῶν ἄλλων τῷ Κυρίῳ προσφίεσθαι, καὶ τὰς εὐχὰς προσάγειν θυμιάματα, οὐκ ὑπὲρ τῶν οἰκείων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων τῷ Θεῷ παριστάμενοι. Τί δὲ τούτοις; τὸ ἐν ἐπιφανείᾳ μὲν κυλινδροειδὲς, ἐν μήκει δὲ βαθροειδὲς καὶ ἰθυγενές; Οὐ τὸ μὲν ἐνουθέτει με μὴ ὄλον εἶναι τῆς γῆς, ἀλλὰ μέρει βραχεὶ ταύτης ἄπτεσθαι, καθὼ καὶ λίθοι τινὲς ἄγιοι παρὰ τοὺς προφήτας κυλινδοῦνται· τὸ δὲ τὴν τῷ προσώπῳ Κυρίου βλεπομένην εὐθύτητα, καὶ ἣν οἱ ἔχοντες ἀγαθύνονται; τό τε ποιμαντικὴν καὶ στηρικτικὴν, ἃ τὸν ἀρχιερέα γνωρίζουσι; Τοῖς δὲ λοιποῖς εὐδῶσει τέτρασι ξύλοις τί C ἀλλ' ἢ τὸν ἐμὸν σταυρὸν αἶρειν ὑπὸ τοῦ βάθους τῆς ἐν σοὶ χάριτος διατάτταμαι, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς μέλας νεκροῦν; Ἀλλ' ἐνεργούμεθα; τοῦτον γὰρ ὁ σταυρὸς σὺμβολον τῶν ἡμετέρων ἐνεργειῶν, καθήλωσις καὶ ὦν καὶ λεγόμενος. Ἐγὼ μὲν σὺν ταῦτα τοῖς σταλεῖσιν ἐνεφαντάσθην· εἰ δέ τι, ὡς περ εἰκὸς, ὑπέδειξας; ὕψηλότερον, καὶ τῆς ἐμῆς ὀφθαλμίας ὑπέρτερον καὶ λαμπρότερον, ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, αὐτόπτη τοῦ Λόγου καὶ ὑπέρβλη, ἐν' εὐεργετῆς τελεώτερον ἔχοντάς σου κατανοεῖν τὰ θαυμάσια, συν-

⁷⁷ Psal. lxxviii, 41. ⁷⁸ Psal. liv, 9. lxx, 20.

⁸² Coloss. iii, 5

⁷⁹ Matth. xiv, 30.

⁸⁰ Luc. xxiv, 32.

⁸¹ Psal. x, 7.

Variae lectiones et notæ.

(32) Ἰσ. εὐτονος.

(33) Ἰσ. παρηνίζω.

ευχόμενος τῇ ἡμῶν ἀθλιότητι τὸ πραῖναι ἀφ' ἡμε-
ρῶν πονηρῶν, κατέστασις ἡμῶν τῆς συγχωρήσεως.
rabilia tua intelligam, simul pro nostra miseria
factus condonationis.

ΙΔ'. — Τῷ Πατριάρχῳ.

Πάλα τὴν ἑαυτοῦ θρηγῶν τύχην, πανσέβαστέ
μοι ἐν Κυρίῳ υἱέ, καὶ τελχινώδῃ ταύτῃ ἀποκαλῶν
καὶ δυσδαίμονα, ὅτι με φέρουσα ἐπὶ τὴν ἐσχατιάν
ταύτην ἐβρίψεν, ἐνθα φθόνος κῶτος τε, καὶ ἄλλων
ἐθνεα κηρῶν, ἐνθα λόγου φωνὴ μισεῖται, μᾶλλον ἢ
μύρον κανθάρους· νῦν ἥδ' καὶ χάριτας αὐτῇ γινώ-
σκειν προάγομαι, τὴν ἐν τοῖς Βαρβάροις τούτοις
παρασχομένην κατοίκησιν, δι' ἣν ἀκροατὴν σε πε-
πλούτηκα. Ὁ καὶ τῶν ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει πολλοῖς
τοῦ παντὸς τιμώμενον, μόλις ὀλίγοις ἀν' ἐξεγένετο.
Καὶ μοι ὁ κύβος· ἐπέσεν εὐτυχέστερον ἢ τῷ Πλά-
τωνι. Ἐκεῖνος γάρ ἐπὶ Διονύσιον πλεύσας, ὥς ἂν
εὐφρᾷ νέον καὶ τῷ προσληφόμενῳ εὐχείρωτον τοῖς
τοῦ λόγου χαλινοῖς καταρτίσας συνάφῃ βασιλεῖα
φιλοσοφίαν, καὶ τῷ δύνασθαι τὰ μέγιστα πράττειν
δι' καὶ τὰ τὰ βέλτεστά βούλῃσθαι, παρὰ τοσούτων
[τ. τοσούτων] ἤλθε τῶν ἐλπίδων, ὥστε Διονύσιος
μήπω μὴδὲν πρότερον εἰς φιλοσοφίαν παρανομήσας,
μετὰ τὴν τοῦ Πλάτωνος περὶ τοῦ δικαίου συνουσίαν
καὶ τοῦ καλοῦ, αἰσχίστα αἰσχίστων ἐπὶ ταύτην
ἐξῆρθεσαν. Ἰσάσι τὴν ὑβρίν ὅσον (54) τὸν Πόλλιν οὐκ
ἀγνοοῦσι καὶ τὸν Ἀννικόριον. Ἐγὼ δὲ οὕτε μακρὰν
τεμὼν θάλασσαν, οὕτε τὴν ὁλοὴν ἐκμετρήσας
Χάρυβδι, τὸν οἰκίσκον τοῦτον οἰκῶν, τῆς σῆς μεγα-
λονοίας κατατρυφῶ, καὶ σοὺ τὴν ἀκοὴν ὑποτιθέντος
Ἰαπείδιον Ἀῖδιον τὸ ἄρμα μοι φέρειν, τοσούτον
εὐμοιρότερον ἐγὼ Πλάτωνος. Οὐκοῦν οὐδὲ τὸν Βρι-
άρεω δημόσιον ὑποπτήξομεν, ἀλλὰ ταῖς ἐκατὸν
ἐκείνου χερσὶ τῆς δικαιοσύνης δεξιᾶν ἀντιτά-
ξαντες, διὰ ταύτης ποιήσομεν δύναμιν. Οὐ γάρ
σε, ὦ πανσέβαστέ μοι τοῦ λόγου μέλημα, ἀναγκάως
ἀξιοῦμεν τῶν δικαίων ὑφίστασθαι, ἀλλὰ τοῦτο μὲν
ἐκούσιν σοι ποιοῦμεθα, καὶ ἀνατίθεμεν μᾶλλον ἢ
ἐπιτίθεμεν. Ἄλλο δὲ ἐστὶν ὁ ἀπαραίτητος σε εἰς-
πραττόμεθα, καὶ σφοδρότερον ἢ αὐτὸς ὑποτελῆ σοι
τοὺς φόρους, τὸ μηδὲν ὑφίστασθαι κατὰ τοῦ δικαίου
νεωτερίζειν τοῦ πλείονος ἔρωτι. Ἰνα γάρ σοι διέλῃ
τὸ τοῖς πολλοῖς ἀγνοοῦμενον, ζῶμεν ἄνθρωποι ἢ
κατὰ τὸ δίκαιον, ἢ παρὰ τὸ δίκαιον, ἢ ὑπὲρ τὸ
δίκαιον. Καὶ τῷ μὲν ἄνθρωποι φυλαττόμεθα· τῷ
δὲ, θηρία μεταπλάττομεθα· τῷ δὲ, θεοὶ ἀπεικονίζό-
μεθα. Σὺ τοίνυν πάγκαλος μὲν ἂν εἴης, εἰ τὴν σαρ-
κοῦ ψυχῆν ζωγραφοίης τοῖς θεοῖς τῆς ὑπὲρ τὸ
δίκαιον ζωῆς χρώμασι. Τοῦτο δὲ ἔστω σοι κατὰ τὴν
ἀρχὴν ταύτην ἐφ' οἷς καθέστηκας, εἰ καὶ τῶν ἐκ
βασιλείας ἐφευμένων ὑπέροπτος εἶναι δύναιο, ἢ
βούλοιο. Εἰ δ' ἄρα τοῦτο μὴ πάνυ σοι δυνατόν, ἢ
μὴ βουλγνόν, οὐ προσδιασώμεθα σε τὸν ἀπείτερον,
ἀέριον φέρεσθαι, καὶ κινεῖσθαι μέντοι κατὰ τὸν

A meos⁸³, qui oculatus testis et minister es Verbi,
ut benefactorem te perfectiorem habens, etiam mi-
rabilia tua intelligam, simul pro nostra miseria
orans, ut mitiges nobis a diebus malis⁸⁴, auctor

XIV. — Pacuriano.

Cum jam dudum meam deploraverim sortem,
augustissime mi in Domino fili, eamque duram
appellaverim et malignam, quoniam me ad extre-
mam hanc partem projecit, ubi livor viget, et
odium, et aliorum turba vitiorum, ac ubi ipsum
eruditionis nomen exosum magis est, quam unguen-
tum crabronibus; nunc etiam gratias ei habere
debeo, quod barbaricam hanc habitationem mihi
dederit, in qua te auditorem, velut thesaurum
nactus sum: quod quidem a multis etiam illorum,
qui in magna versantur urbe, summo in pretio
habitu, vix tamen paucis contingere potuisset.
Et mihi quidem sors felicius, quam Platoni, cessit.
Ille enim, cum ad Dionysium navigasset, ut
juvenem bonæ facilisque indolis doctrinæ frenis
dirigens, doceret cum regno philosophiam con-
jungere et potestati faciendi maxima voluntatem
agendi optima superadderet; adeo aberravit a
scopo, ut Dionysius, cum nunquam antea in philo-
sophiam deliquisset, post Platonis de justo et recto
institutionem turpioribus turpissimis eam injuriis
affligeret. Norunt hoc quicumque Pollin non igno-
rant et Annicorium. Ego vero, quin vastum traji-
cerem mare, vel periculosam enavigarem Cha-
rybdim, imo quin domunculam meam relinquerem,
magna mente tua fruor, teque auditum præbente,
Equitatus Lydius currum mihi agit. Adeo meliore
sorte fruor ipse, quam Plato. Igitur neque popula-
rem illum Briareum pavebimus ullo modo: sed
centum illius manibus opponentes justitiæ dexte-
ram, hac faciemus virtutem⁸⁵. Non enim te, mi
pansebaste, cujus erudiendi mihi cura est, neces-
sario rogamus, ut de jure, quod tueri posses, re-
cedas; sed hoc voluntati tuæ permittimus et pro-
ponimus potius quam imponimus. Verum aliud
est, quod inexorabiliter abs te exigimus: scilicet
ne permittas contra id quod justum est, novitatem
induci ullam, emolumenti cujusvis 574 gratia. Ut
enim tibi explicem, quod a multis ignoratur, nos ho-
mines vivimus, vel secundum justum, vel præter
justum, vel supra justum: quorum primo homines
servamur; altero in belluas transformamur; tertio
similes Deo efficiamur. Porro tu pulcherrimus equi-
dem fores, si animam tuam divinis vitæ, quæ supra
justum est, coloribus exornares. Et hoc sane præ-
stare debes in hac dignitate, quam tenes, si invas
eos, qui ab imperatore mittuntur, præcellens esse
velis ac possis. Si vero præstare rem tantam non
potes, seu non vis, haud sane nos te per vim

⁸³ Psal. cxviii, 18. ⁸⁴ Psal. xciii, 3. ⁸⁵ Psal. cxviii, 14.

compellemus alis destitutum per aera volare. At **A** ανθρωπινον απαιτησομεν· κιν αὐτόθεν οὐ προθυμῇ, κέντροις λογικοῖς ὑπονύξομεν, καὶ οὕτω σοι κινουμένην τὴν μέσην κίνησιν, ἐρῶ δὲ θαρρῶν καὶ βασιλικήν· τοῦτο γὰρ δῆπου καὶ βασιλεὺς βούλεται. Οὕτω ὁ Βριάρεω; ἐπανατενεῖ χεῖρας κἂν θρασεία; αὐτὰς ἀνέορθε, καὶ πάντας καταλόγον προθήσεται (35), καὶ τῆς σῆς; ὀξείας εὐγενείας φρονήσας, τὴν τῆς θηριώδους ἀσχημοσύνην ζωῆς δυσγενέειν ἀποπύσεις καὶ ἀναξίους τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄλλ' εἶδε; ὅπως ἐγὼ σοι τὴν ἀξίωσιν μέτριος, ἵνα κἂν τοῦτο σε διδάξω καὶ αὐτὸν μετριάξω ἐν τοῖς πρὸς τοὺς ὑποκειμένους σοι ἐπιτάγμασιν. Ὁ δὲ καὶ πρὸς τὴν δικαιοσύνην ὁδὸν κατευθύνων Κύριος, καὶ πρὸς τὴν ὑπὲρ τὸ δίκαιον ἀνυψῶν μεταωροπορίαν τοὺς θέλωντας, ὁ καὶ τὰς μεγίστας ἡμῖν ἀρχὰς ἐγγειρίζων, καὶ τῆς ἐν ταύταις μετριοφροσύνης τὰς μεζίδους ἀντιδίδους, αὐτὸς σε σοφώτερον συμβιβάζει, καὶ συνετίζει ἐν πάσῃ ὁδῷ, τηρῶν πάσῃ; κακώσεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

XV. — *Episcopo Semnorum.*

Amplexor et saluto te, charum mihi caput, honorandissime frater; sed non hoc solum, sed rogo etiam, ut pro nostra exilitate orationem fundas, ut a praesenti saeculo nequam liberatus, refrigerer aliquando sanctiore et magis congruo Christianis refrigerio. Ceterum cum privatis, tum publicis malis obrutus non habeo, unde mihi requiem aliquam tribuam. Adeo scilicet Satanas quomodolibet vicit omnes, qui temere publica administrant. Et nunc quidem effari opportune possumus illud Apostoli; at non eo sensu quo ille jam dixit, sed alio quem res praesentes suggerunt, nempe: *Non enim sine causa horum unusquisque gladium portat* ⁸⁶; sed ut mactet, perdat et liberis privet. Non igitur illi vel segnes, vel debiles ad opus sunt: sed velut si eo magis de aliquo benemereri sperarent, quo **575** Christianis plus inferunt injuriarum et damni; ita alius alium in nocendo praevire et superare studet. Propter ista et super ista orationes tuas imploramus, ut aliquanto obtusiorum istorum reddant gladium; vel potius (quoniam gladius, quo obtusior, eo majus, dum secat, tempus insumit, adeoque doloris plus infert), eum penitus confringant. Ora igitur ambabus, ut dici solet, manibus; **D** et Deus dabit sortis suae requiem.

XVI. — *Episcopo Vidini.*

Molestae quidem res tuae sunt, frater honorandissime, quaeque corda omnia movent. Quis negabit? *Foris pugnae, intus pavores* ⁸⁷, et nemo est qui adjuvet ⁸⁸, vel qui simul pugnet. Inimici quidem sonant, et extollunt caput, et ponunt morticina servorum escas volatilibus caeli, effundunt sanguinem

IE. — *Τῷ ἐπισκόπῳ Σεμνῶν.*

Προσαγορεύω σε τὴν φίλην ἐμὴν κεφαλὴν, τιμώτατα ἀδελφέ· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀξίῳ τῆς ἡμετέρας ταπεινότητος ὑπερεύχεσθαι, ὡς ἂν τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πονηροῦ ρυσθῆντες, ἀναψύξωμεν ποτε θειοτέραν, καὶ Χριστιανοῖς οἰκειοτέραν ἀνάψωξιν· ὡς νῦν γε τὸ μὲν, τοῖς οἰκειαχοῖς ἡμῶν κακοῖς, τὸ δὲ τι τοῖς κοινῶς καταχωννύμενοι, οὐκ ἔχομεν ὅπως ἡμῖν αὐτοῖς ἀνάενυσιν τινα πορισόμεθα. Οὕτως **C** ἐκράτησεν ὁ Σατανᾶ; ἀπαξ ἀπάντων ἀπλῶς τῶν τὰ δημόσια πραττόντων. Καὶ νῦν τὸ τοῦ Ἀποστόλου καιρὸς; λέγειν ἡμῖν, οὐχ ὡς ἐλέχθη, ὡς δ' ἡμῖν ὑπαγορεύει τὰ πράγματα· Ὅτι οὐκ εἰκὴ τὴν μάχην ἑκαστος τοῦτων φορεῖ, ἀλλ' ὥστε σφάττειν, ἐξουθενεῖν, ἀτεκνοῦν. Οὐχουν οὐδὲ μέλλουσιν, οὐδὲ ἀτονοὶ πρὸς τὸ ἔργον γίνονται, ἀλλ' ὥσπερ τινὲς μάλλον ἐλπίζοντες θεραπεύειν, εἰ μάλλον κακῶν Χριστιανῶς, οὕτως ἄλλος ἄλλον προεθάνων εἰς τὸ κακοποιεῖν, καὶ υπερβάλλειν σπουδάζουσι. Διὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ ταῦτα τὰς οἰκίας εὐχὰς καλοῦμεν, ἀμεινότεραν αὐτῶν ἐργασαμένας τὴν μάχην· μάλλον δὲ, ἐπειδὴ πλείω παρατείνουσα χρόνον ἐν τῷ τέμνειν ἢ ἀμεινότερα πλείω κακοῖς, τελείαν τὴν θραύσιν ταύτης ποιησόμενας. Εὐχου τοίνυν ἀμεινότεραις, ὃ λέγεται, καὶ δώσει ὁ θεὸς τῷ κλήρῳ αὐτοῦ τὴν ἀνεσιν.

IC. — *Τῷ ἐπισκόπῳ Βιδίνης.*

Λυπηρὰ μὲν τὰ κατὰ σὲ, ἀδελφέ τιμώτατε, καὶ πάσης καρδίας ἀπτόμενα. Τίς ἀνταρτεῖ [f. ἀντερεῖ]; Ἐξωθεν μάχαι, ἐσωθεν φόβοι, βελήδες καὶ σύμμαχος οὐδαμοῦ. Οἱ μὲν ἐχθροὶ ἡχοῦσι καὶ αἰρουνοὶ κεφαλῇ, καὶ τίθενται τὰ θνησιμαῖα τῶν δούλων, βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ.

⁸⁶ Rom. XIII, 4. ⁸⁷ II Cor. VII, 5. ⁸⁸ Psal. LXXXII, 5.

Ἐκχέουσι τὸ αἷμα αὐτῶν κύκλῳ τῆς κατ' ἡμᾶς· **A** eorum in circuitu urbis nostræ, et non est qui sepe-
 πλέως, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ θάπτων. Οἱ δὲ φίλοι **liat** ⁹⁰. Amici autem et propinqui stant ex adverso: et
 καὶ οἱ πλεῖστοι ἐξεναντίας· εἰ δὲ καὶ ἐγγίζουσιν, **si quidem appropinquant** ⁹⁰, dolosius aptant exi-
 ἵστανται δεινότερον ἀρτύνοντες τὸ ὀλέθριον ἀγκιστρῶν. **tialem hamum**: cum enim *charitas* penitus refrigu-
 Τῆς γὰρ ἀγάπης πάντῃ ἀποφυγίσσης, ἐχθροὶ τοῦ **erit, inimici hominis facti sunt domestici ejus** ⁹¹.
 ἀνθρώπου οἱ οἰκειακοὶ αὐτοῦ. Ταῦτα δάκνειν μὲν **Porro hæc angere quidem possunt animam plus**
 δύνανται ψυχῇ, οὐδ' ὅσον ἔστιν εἰπεῖν, πλὴν εἰ **quam dici possit**: verumtamen si consideremus,
 λογισάμεθα, ὅτι πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον, καὶ **omne caput esse languidum, et omne cor mærens** ⁹²,
 πᾶσα καρδία εἰς λύπην, τὸ πάγκοινον τῆς συμ- **profecto sic omnimoda ista calamitatis communitas**
 φορᾶς εἰς παραμυθίαν ἡμῖν γενήσεται. Τίς γάρ, **alicui nobis consolationi esse potest. Quis enim,**
 εἰπέ μοι, τὴν ἐκ τῶν πονηρῶν τούτων ἡμερῶν **die mihi, malis istis temporibus requiem habet?**
 ἀνεσθαι ἔχει; Ἐγὼ μὲν οἶμαι, οὐδεὶς. Εἰ δὲ καὶ τις **Nemo, ut ego quidem puto. Quod si quis adeo**
 εἴη τούτῳ, μακάριος, ὅπερ ἀδύνατον, ὥστε μηδὲν **beatus esset, ut nullam propriam haberet mole-**
 ἰδιόζων ἔχειν λυπηρὸν, ἀλλ' οὐν εἴ γε Χριστοῦ **stiam (quod videtur impossibile), attamen, si ille**
 νόμος διεξάγοιτο, τὰ τῶν ἄλλων πένθη οἴκετα ποιή- **Christi legi obtemperare velit, aliorum luctus suos**
 σεται. **Klaíein μετὰ κλαίωντων, παραγγεῖλαν** **B** **facere debet; siquidem in mandatis habemus, flere**
 δεξάμενος. Εἰ δ' ἀνακισθητὶ τῶν κοινῶν καὶ ἀδελφι- **cum flentibus** ⁹³. Quod si nullo ex communibus
 κίων συμφορῶν, πενθητέος; μᾶλλον οὗτος, ὡς πάντων, **fratrum suorum ærumnis sensu afficiatur, ipse**
 καὶ τῶν τὰ ἔσχατα κολαζομένων ὧν ἀθλιώτερος. Εἰ **magis lugendus est, tanquam iis omnibus, qui**
 γὰρ μακάριοι μὲν πενθοῦντες, οὐαὶ δὲ οἱ γελῶντες, **extrema quæque patiuntur, infeliciores. Si enim beati**
 ὅρα πείαν λῆξιν δώσωμεν τῷ τοιούτῳ. Μὴ οὐν ὡς **sunt, qui lugent** ⁹⁴, et tæ dicitur illis, **qui ridet** ⁹⁵;
 σὺ μόνος δεινὰ πάσων μικροφυχότερον δάκνεις. **considera qualem ipsi finem prænuntiare possi-**
 Πράκτορας ἔχεις πικρούς; Ἄλλ' οὐ πικροτέρους τῶν **mus. Non igitur tu, quasi solus in ærumnis esses,**
 ἐν τούτοις τοῖς μέρεσιν, οἱ τῶν πέντε παιδιῶν, ἐν **animo concidas. Exactores acerbos habes? At non**
 εἰς δουλείαν ἀπάγουσιν, ὥσπερ ἄλλο τι τῶν ἀπο- **sane acerbiores illis qui in his partibus sunt,**
 πεμπτομένων ἢ ἀποδεκατομένων κτηνῶν. Κο- **quique ex quinque pueris unum in servitum**
 μάνους ἔχεις ἐξωθεν ἐπελαύνοντας; Καὶ τί πρὸς τοὺς **abducere, pari fere ratione, qua jumenta intan-**
 ἐκ τῆς πόλεως (37) ἡμῖν ἐπικαταβαίνοντας Ἀχρι- **uari, vel decimari solent. Komano habes forinsec-**
 διώτας; Οὗτοι, οἱ τοῦτο αὐτὸ τὸ εἰς τὴν πόλιν **us infestantes? Sed quid, si comparentur ad eos**
 ἀναβῆναι: ὡς ὅπλον εὐδοκίας καὶ στεφάνωμα ἔχοντες, **C** **qui ex urbe in nos incurrunt, Achridenses? Isti qui**
 ἀγροῦσι πάντα καὶ φέρουσι, μὴ ἔντος λυτρουμένου **in urbem ascendere habent pro oblectamento et**
 μηδὲ σώζοντος. Τίς γὰρ ὁ τοῖς πολλταῖς ἀντιστη- **corona, rapiunt omnia et exportant, dum** ⁹⁶ **non**
 σόμενος; Ἐχεις Καστρηνοὺς πονηροὺς; Ἄλλὰ παῖδες **est qui eripiat, neque** **576 qui salvum faciat.** Quis
 οὗτοι πρὸς τοὺς ἡμετέρους Βουλγάρους Καστρηνοὺς, **enim urbis hominibus resistat? Habes Castrenses**
 μᾶλλον δὲ, ἵνα μὴ κατασχύνω τὸ μέγεθος τῆς ἐν **iniquos? Sed pueri sunt isti ad nostros Bulgaros**
 Καστρῶ ἡμῶν κακίας, τίνες οἱ σοὶ παμπόνηροι **Castrenses comparati; vel potius, ne pudore affi-**
 πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἀγροίκους Μοκρηνοὺς; Ταῦτα **ciam magnitudinem nequitiae, quæ in Castro nostro**
 δὲ μετεσχημάτισα εἰς τὰ ἐν Ἀχρίδι, ἃ καὶ οὐ σέβω **est, quinam sunt, qui tibi nequissimi, ad nostros**
 οὐ μικρὸν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κλανθμῶρος ταύτῃ χρόνον **agrestes Mocrenos? Hæc figura convestio ea quæ**
 ἐμπαροικησάς, ἵνα σοὶ δηλώσω συνεκδοχικῶς ἀπὸ **sunt Achridæ, tibi sane nota (quippe qui diu in**
 μέρους τὸ ὄλον. Εἴ (38) τοίνυν τούτων ἀπάντων **hac lacrymarum valle commoratus es) ut per**
 λύτης (39) καὶ λατρός, ὃν λυποῦμενοι μὲν ἀπλῶς, οὐδὲν **synechdochen explicem ex parte totum. Unus igitur**
 τι θήσομεν ἱλαρώτερον (40), ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ **horum omnium est sanator et medicus: quem si**
 παροργίσωμεν· ἱκετεύοντες δὲ, καὶ βοηθὸν μετὰ **plus quam ratio patitur, tristitiæ nos dederimus,**
 δακρυῶν ἐπικαλούμενοι, πέποιθα ὅτι τοῖς αὐτοῦ **D** **non utique magis nobis reddemus propitium; quin**
 σπλάγχνοις ἐπικαμπτόμενον εὐρήσωμεν. **etiam acrius exacerbabimus. At si precemur,**
 ejusque cum lacrymis imploremus auxilium, plane **confido futurum, ut viscera misericordiæ suæ in**
 nobis experiamur.

ΙΖ'. — Τῷ Τριαδίτῃ.

Ἐνέτυχε μὲν ἡμῖν ὁ παρὼν γέρον, ἱερώτατε
 ὁδελφέ, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσιούσι συμπαρόντων

XVII. — Episcopo Triaditæ.

Obviam nobis venit senex iste, sacratissime
 frater, dum in ecclesiam ingrederemur simul cum

⁹⁰ Psal. lxxviii, 23. ⁹¹ Psal. xxxviii, 12. ⁹² Matth. xxiv, 12; x, 36. ⁹³ Isa. i, 5. ⁹⁴ Rom. xii, 13. ⁹⁵ Matth. v, 5. ⁹⁶ Luc. vi, 25. ⁹⁷ Psal. xlix, 22.

Varie lectiones et notæ.

(37) Id est, Constantinopoli: nam posteriores Græci nomine πόλεως, urbi regie reservato, castra urbes κάστρα, castra, earumque habitatores καστρηνοὺς, castrantes, appellare consueverunt.

(38) Ἰσ. εἰς.

(39) Ἰσ. λύτηρ.

(40) Ἰσ. ἱλαστήριον.

principibus viris cum ecclesiasticis, tum laicis. A Collacrymans vero ille senili more et commiseratione pleno, res suas a principio ad finem nobis exposuit : quomodo nempe tu iram in ipsum conceperis circa mensem Julium ; quomodo ad nos veniens, te absente, ea enarrasset, et quanta idcirco passus fuisset ; et quomodo nos a charitate tua, nulla iudicii forma, aut maiore nisi auctoritate, hoc solum humaniter et fraterne rogaverimus, ut benigne senem complectereris, atque corrigeres si quid molestum contra ipsum factum abs te esset : et quomodo ipse quidem promiseris omnem te illi in posterum benevolentiam et dictis et factis exhibiturum ; adeo vero a promisso præstando abfueris, ut non valens pondus ejusmodi tuæ erga illum contra promissionem factam benignitatis perferre, ad potentem sanctumque nostrum imperatorem confugerit, quod jam de curatione ab archiepiscopo facienda desperaret, seu potius perspicue cognosceret, eam non solum ad sanandum inutilem ; sed unice ad vulnera exasperanda validam esse ; et quomodo ad altitudinem majestatis illius accesserit, et acceperit etiam pharmaca ex parte dantis utique efficacia, at manum tuam eadem inutilia reddidisse : seque a te omnibus Triaditæ terminis expulsam, sacro demum ministerio interdictum esse. His omnibus expositis, rogavit nos rursus, ut adhuc semel tuæ in nos charitatis periculum faceremus : se scire quidem, nihil boni (nisi forte et majora mala) ex iterata sua ad nos profectione assecuturum, præterquam quod omnem reprehensionis et condemnationis 577 sui viam occluderet. Porro ii qui, ut dixi, astabant, moleste rem hanc totum ferentes, indignum aiebant esse, quod nostra pro sene offenso postulatio, quam sola benevolentia mediatricem apud potestatem agens, expresserat, contemneretur. Fuit quidem ejus animum etiamsi Pharaonicum, subdebant, non commovisset potestas, quæ semetipsam reprimens, solam charitatem opponit, ac non quasi condemnando imperat, sed quasi rogando demulcet? Oportere idcirco nunc severius injuriam istam ulcisci, ut injuriator discat aliquando, non omnia frena laxare libertati peccandi, et non plus sapere, quam oporteat sapere⁹⁷, sed meminisse, Deum esse ordinis et non confusionis et inordinationis Deum, et ipsas supernas virtutes alteram alteri subjectas esse, ac mensuram servare gratiæ quæ sortitæ sunt, quæque eas vel ita constituit, vel ita illuminat : quin et ipsas potestates rebelles ordine quodam mutuo coherere (unde illis et firmitas profluit, quanquam alias inordinate sint et incompositæ), quod manifestum est ex eo quod Paulus et principes aeris hujus ponat, et principa-

ἀρχόντων ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ λαϊκῶν. Ἀνακλαυσάμενος δὲ γοερὸν τι καὶ οἰκτου μεστόν, ἀπ' ἀρχῆς ἀχρι τέλους τὰ κατ' αὐτὸν διηγήσατο, ὅπως μὲν ὀργισθεὶς αὐτῷ περὶ τὸν Ἰούλιον μῆνα, ὅπως δὲ πρὸς ἡμᾶς ἐλθὼν, ὅτε δὴ καὶ αὐτὸς ἐπεδήμησας, ἐκδιηγῆσατο ἡμῖν, καὶ ὅσα πέπονθε, καὶ ὡς ἡμεῖς οὐδὲν πρὸς τὴν σὴν ἀγάπην δικαστικὸν καὶ ἀξιωματικώτερον ἐνδείξάμενοι· αὐτὸ τοῦτο ἀγαπητικῶς καὶ ἀδελφικῶς ἡξιώσαμεν ἀντισχέσθαι φιλοφρόνῳ τοῦ γέροντος, καὶ διορθώσασθαι εἴ τι τῶν λυπούντων κατ' αὐτοῦ προσγεγῆνηται· καὶ ὡς ὑποσχεθεὶς μὲν αὐτὸς πᾶσαν αὐτῷ τοῦ λοιποῦ χρηστότητα καὶ ἐργασίαν καὶ λόγους ἐνδείξασθαι· τοσούτου δὲ δεξιότητος τὰ ὑποσχημένα τελεῖται, ὥστε μὴ δυνάμενος φέρειν αὐτὸς τὸ βάρος τῆς ἐπιδεικνυμένης αὐτῷ πολλῆς κατὰ τὰς ὑποσχέσεις χρηστότητος, πρὸς τὸν κραταῖον καὶ ἅγιον ἡμῶν βασιλεῖα δρᾶμιν, τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς θεραπείας ἀπεγνωκῶς, μᾶλλον δὲ κατεγνωκῶς, ὡς οὐκ ἀρκήσιον μόνον πρὸς τὸ ἰάσασθαι, ἀλλὰ καὶ ἐπιχεινοῦσης τὰ τραύματα· καὶ μέντοι καὶ ἐντυχεῖν τῷ ὕφει τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ φάρμακα λαβεῖν ὅσον γε τὸ ἐπὶ τῷ ὄντι δραστήρια. Εἰτα τί; Τὴν σὴν ἐφησε χεῖρα τοῖς βασιλικοῖς φαρμάκοις μὴ διδόναι τὸ ἐνεργόν, παντὶ ὀρίῳ Τριάδιτζης ἐξελαύνουσαν, ἀλειτουργήσας δὲ δεσμοῖς ὑποβάλλουσαν. Ἐπὶ τοῖς τοῖς πᾶσιν ἰδεῖτο πάλιν ἡμῶν ὡς ἂν καὶ εἰ ἀπαξ τῆς περὶ ἡμᾶς ἀγάπης σου περασώμεθα, εἰδέναι μὲν φήσας, ὡς οὐδὲν ἀγαθόν, ὅτι μὴ καὶ πλεῖον κακὰ τῆς δευτέρας ταύτης πρὸς ἡμᾶς ἐλευσεως ἀπολαύσειε, πῆν ἀλλὰ πᾶσαν ὁδὸν ἐμφράττειν μέμφεως τε καὶ κατεκρίσεως. Οἱ μὲν οὖν, ὡς ἔφην, παρτυχόντες ἐδονοπάθουν, καὶ σχέτλια ἐποιούοντο εἰς οὕτως ἡ ἡμετέρα ὑπὲρ γέροντος ἀδικουμένου ἀξίως παρῴρυσθαι, ἣν ἡ ἀγαθοθέλεια μεσάζουσα τὴν ἐξουσίαν ἐποίησε· καίτοι τίνος οὐκ ἂν καὶ Φαραωνίτιδος ψυχῆς καθήψατο, ἔφασαν, ἐξουσία συσταλλομένης (1¹) καὶ τὴν ἀγάπην προβάλλουσαν (42), καὶ μὴ ὡς ἀπὸ κατεκρίσεως ἐπιτάττουσα, ἀλλ' ὡς ἀπὸ ἀξιώσεως ἱλαρύνουσα; Προσετίθεσαν δὲ καὶ ὡς δεῖ νῦν αὐτῇ πρότερον ἐπισελθεῖν ταύτῃ τῇ ὕψει, οὗς (43) ἂν ὁ ὕβρις μάθοι, μὴ πάντα χαλινὰ διδόναι τῇ αὐτονομίᾳ τῆς πλάνης, καὶ ἐπερφορεῖν παρ' ὃ δεῖ φορεῖν, ἀλλ' εἰδέναι τὸν Θεὸν τάξαι; οὐτα Θεὸν, ἀλλὰ μὴ ἀκαταστασίας καὶ ἀταξίας. Καὶ τὰς θείας δυνάμεις ἄλλην ὑπ' ἄλλην τεταγμένας, καὶ τηρούσας τὸ μέτρον, ὃ παρὰ τῆς χάριτος ἐλαχον, ἢ οὕτω στητάσης, ἢ οὕτω φωτισούσης, καὶ αὐτὰς δὲ τὰς ἀποστάτας, τάξει τινὶ πρὸς ἀλλήλας ἀρμοζομένας, ἐξ ἧς αὐταὶ καὶ ἡ σύστασις, καὶ ἄλλως ἄλλαι ὥσιν ἀτακτοὶ καὶ ἀνάρμοστοι, καὶ ὅλην ἐξ ὧν τοῦ τε ἀέρος ἀρχοντας Παῦλος τίθεται καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας κατονομάζει. Καὶ οὐ τοῦτο γε τοῦ γέροντος μόνον χάριν εἶπον δεῖν γενέσθαι τὴν τῆς ὕψεως ἐπεξέλευ-

⁹⁷ Rom. xii, 25.

Variae lectiones et notæ.

(41) ἱσ. συσταλλομένη.

(42) ἱσ. προβάλλουσα.

(43) ἱσ. ὡς.

σιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἀπλῶς πολλῶν (ἵσται γὰρ, ἅ
 ἔφασαν, ὁ ἐπίσκοπος, καὶ ἄλλοις οὐκ ὀλίγοις τοιαῦτα
 ἐνεπιδείκνυσθαι ἀγέρωχά τε καὶ βίαια), οὓς πάντας
 συστήλλειν τῇ κατὰ τὸν γέροντα ὑποδείγματι. Πάνυ
 γὰρ ἂν τις τῶν ἡττον εὐλαβεστέρων, καὶ οὐ βραδύως
 αὐτῷ πιστεῦσθαι ἄξιον, ὥς καὶ τι κακοῦργεῖν ὑπο-
 πτευομένων, ἀρχιεπισκόπῳ προσέλθοι ὑπὸ ἐπισκό-
 πῳ θλιβόμενος, ὅπου γε τὴν οὕτω μὲν εὐλαβῇ, οὕτω
 δὲ φειδοῦς ἄξιον, εἶδον τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα τῆς
 πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἐλεύσεως ἀπονάμενον. Ὅσα
 γὰρ ἂν τις στρατηγὸς τοῖς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτο-
 μολήσασιν ἐμπικράναιτο, ὑπὸ χεῖρα τούτους αὐθις
 λαβῶν, τοσαῦτα καὶ ὁ ἀγαθὸς καὶ πρῶτος οὗτος ἐπί-
 σκοπος τῇ πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον καταφυγόντι ἰθα-
 ψιλεύσατο. Ἐπύθοντο δὲ μοῦ καὶ ὧδε· Τί ἂν ἐποίη-
 σεν ὁ ἀγαπητός σοι Τριαδίτης, εἴ γε αὐτῷ πρὸς
 κόλασιν ἐξεδίδους τινὰ; Ἡ δὲ ὅλον, ὥς ἐτίμησεν ἂν
 ταῖς ἀνωτάτης παρ' αὐτῷ τιμαῖς. Ὁ γὰρ τὸν μεσι-
 τεύμενον ὥστε καὶ ἂ προσέπαθεν ἐκθεραπευθῆναι
 κακώσας πλείονα καὶ βαρύτερον, ὁμολογουμένως
 ἂν τῇ παρὰ σοῦ κατακριθέντι ἡγάθουν. Καίτοι πῶς
 αὐτὸς τοῖς τῆς ἀληθείας προσηγένης ἐχθροῖς, τοῖς
 σοῖς, φαρμέν, κατηγοροῖς, τοῖς ἄξις, τῶν δολοφρεσάν-
 των τοὺς ἐν ἐρήμῳ γογγυστάς φέων; Οὐχ ἱλαρῶς,
 οὐ πατρικῶς, οὐ, τὸ σὺμπαν εἰπεῖν, εὐαγγελικῶς,
 καὶ ὥς παρὰ τοῦ Καθηγητοῦ Ἐμαθες, τοῦ καὶ τῶν
 σταυροῦντων ὑπερευχομένου πρὸς τὸν Πατέρα.
 Ἡμῶν δὲ ἡμέρα πρὸς ταῦτα μειδιῶντων, Συνήκα-
 μέν, εἶπον, ἐφ' ᾧ τὴν ὕβριν οὕτω φέρεις ἀνεξικακῶς
 καὶ χαριέντως. Ἀγαπᾷς γὰρ μετὰ βασιλέως ὑπὸ
 τοῦ γενναίου τούτου, ὥς ἂν αὐτὸς παρὰ ἀδελφοῦ,
 ὁβριζόμενος. Ἐγὼ δὲ τούτους στασιάσας (44) οἷς
 ἔδει ῥήμασιν (αὐτὸν γὰρ δὴ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου εἶπον·
 Μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐ μὴ
 ἀκούσῃ πρότερον, καὶ γινῶ τι ποιᾷ;) αὐτόθι μὲν
 οὐκ ἐπίστευσα ὥς παρὰ τὰ πρὸς ἡμᾶς ὁμολογημένα
 προσηγένης τῷ γέροντι. Ὑβρις γὰρ ἀτεχνῶς
 τοῦτο, ὁβριζεῖν δὲ σε ἡμᾶς οὐκ ἂν ταχέως παροδείη-
 μεν, εἰ μὴ μανέντα σε λογισόμεθα. Δεῖν δὲ ἐγνωμέν
 γράφει πάλιν περὶ τούτου τῇ σῇ ἱερότητι, ὥς ἂν καὶ
 τὸ ἡγρᾶς ἐλεήσας τοῦ μοναχοῦ, καὶ τῆς αὐτοῦ φει-
 σάμενος καταστάσεως, καὶ πρὸς τοὺς καιροὺς τού-
 τος ἰδὼν, οἱ καὶ τοὺς κύνοντας χαμφλῶς ἐκμεγα-
 λύνουσιν, ἵασεις τὸν γέροντα τῷ μοναστηρίῳ τὴν
 ψυχὴν ἐναποφύσῃσαι, μόνον ἐν ἀκροῖς ἐφιπταμένην
 τοῖς χεῖλεσι· καὶ πρόσδοσι δὲ εἴ τινες εἴεν, αὐτὸν
 ἐκχαρποῦσθαι ταύτας καὶ διωκεῖν, ὥς τῷ κοινῷ
 πάντων Κριτῇ λόγους ὑπὲρ τούτων ὑφέξιν μέλ-
 λοντα· ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὴν (45) τὴν τῶν ἐκκλη-
 σιαστικῶν προβάδων μεταχειρίσιν θαρρόθεντες, ἀν-
 θρωπίντας (46) μὲν ἡμέρας λογισαίς ὑποπίπτειν
 οὐ δικαιοῦμεν, εἰ μὴ ἄρα ἐπὶ τοῖς πρόδηλον κατὰ-
 γνώσιν φέρουσι, καὶ τοὺς πλείονας σκανδαλίζουσι,
 θεῖον δὲ μόνον ἐκλογιστὴν ἀναμένειν οἰόμενοι τε καὶ
 λέγοντες, πειθόμενοι τε καὶ πείθοντες. Εἰ δ' ἡμᾶς

tus, et *potestates* ⁹⁹ nominet. Cæterum non solius
 senis istius gratia, sed aliorum plurimorum bene-
 ficio injuriam istam puniendam esse (videri enim,
 hunc episcopum etiam in aliis non paucis ita ar-
 roganter et violenter agendi specimen præbuisse)
 quos omnes occasione hujus senis reprimere oportet.
 Et ita sane agendum esse, etiamsi quispiam
 eorum, qui minus religiosi sunt, et non adeo fide
 digni, vel etiam alienius criminis suspecti, a suo
 episcopo afflictus ad archiepiscopum confugisset;
 cum tamen viderent hunc adeo religiosum et reve-
 rentia dignum Italia, eo quod ad eum archiepis-
 copum confugerit, pati. Quam enim acerbè se gerit
 belli dux in eos qui sponte ad hostes transfugerunt,
 cum eos rursus in potestate sua habet, inquebant,
 ita bonus iste et mitis episcopus se gerit in eum
 qui ad archiepiscopum confugit. Deinde, quid fecisset,
 rogabant, dilectus ille tuus Triaditæ epi-
 scopus, si aliquem ei puniendum tradidisses? Annon
 illum summis, quibus posset, honoribus e contra
 affecisset? Cum enim virum a te commendatum,
 ut quæ antea passus fuerat, curaret, magis gra-
 viusque affligeret; profecto quem condemnasses,
 pluribus cumulasset beneficiis. Sic vero te gerens
 ad hostes veritatis, nempe ad accensatores tuos
 (qui serpentibus iis dignis sunt, qui in deserto in-
 terficiebant murmuratores), ipse quodammodo ac-
 cessisti; non utique benigne et paterne, non ut
 totum dicamus, evangelice, seu quomodo a Magi-
 stre tuo didicisti, qui etiam pro crucifixoribus ro-
 gavit Patrem. Nobis vero placide ad ista subriden-
 tibus, Intelleximus, **578** inquit, cur injuriam
 hanc adeo patienter et libenter feras: nempe, una
 cum imperatore a strenuo isto viro, veluti a fratre,
 injuriis affici amas. Ego vero, ut eos, quibus oportebat,
 verbis sedarem, illud ipsum dixi, quod in
 Evangelio habetur: *Numquid lex nostra judicat hominem,*
nisi prius audierit ab ipso, et cognoverit quid faciat ⁹⁹? Et quidem ego statim non credidi, te
 contra ac mihi promisisti, erga senem gessisse; fuisse enim hoc vera injuria: te vero injuriam
 inferre nobis velle, non facile persuadebimur, nisi insanum effectum esse putemus. Opportunum igitur
 judicavimus, iterum hac de re ad sacram personam
 tuam scribere, ut et senectutis misertus hujus monachi,
 et illius parcens statui, et ad ista respiciens tempora,
 quibus ex culcibus cameli sunt, senem relin-
 quas, animam, quam jam in summis habet labiis,
 in monasterio suo efflare; suosque proventus si qui sint,
 colligere et administrare, tanquam communi omnium
 Judici rationem de iis redditurum. Quemadmodum etiam nos,
 quibus verum ecclesiasticarum concredita est administratio,
humanæ dei ¹ rationibus subesse justum non judicamus,
 nisi in iis quæ apertam condemnationem

⁹⁹ Ephes. ii, 2. ⁹⁹ Joan. vii, 51. ¹ I Cor. iv, 3.

Variae lectiones et notæ.

(44) ἴσ. συστήλλας.

(45) ἴσ. αὐτοί.

(46) ἴσ. ἀνθρωπίνως.

ferunt, et multis offendiculo sunt: Deum solum rationum exactorem nobis expectandum arbitantes et affirmantes, et ita persuasi et persuadere volentes. Si autem nosmetipsos palpantes, rigidi aliorum simus iudices, timendum nobis est, ne illis qui *alligabant onera gravia et importabilia, ac ne digito quidem suo movere volebant*³, adnumeremur, nobisque dicatur: *Inveterati dierum malorum propriis condemnamini labiis*⁴; vel: *Servi nequam, ex ore vestro iudicamini*⁵; et rursus: *Non dimittitis modicum, cum vobis dimissum fuerit multum*. Hæc tibi, honorandissime frater, jacta sint a nobis agricolis verbi semina: utinam vero tu tanquam *terra bona*, ut speramus et optamus, non *petrosa*, vel *spinosa*⁶, fructifices nobis obedientiam, sicque perfectus dignoscaris discipulus Christi, qui descendit de cælo, non ut suam faceret voluntatem, sed ejus qui misit eum, Patris⁷. Quod si nos et hæc vice aspernari volueris, nosti profecto, quem etiam in nobis spreturus sis, cui terribilissimam quoque es redditurus rationem. Spernes autem me profecto, si quidem monacho monasterium non restitueris suum (quod et imperator decrevit), neque eum ab interdictionis vinculo absolveris. Quas vero habes contra ipsum, accusationes deferes synodo, cui intereris. Omnino vero huic interesse debes, cum ob pendens episcopi Lipianensis iudicium, quod perfici oportet ab illis, qui ipsum intenterunt, e quorum numero tu quoque es: **579** tum propter suffragia, quæ præsertim vos expectant: quemadmodum et alias scripsi; et tunc, quod fratribus, re discussa, visum fuerit, amplecteris: aliter lædes eum, qui affirmavit, se in nobis sperni⁸. Quin et canones ipse comperies haud placido te vultu, nec taliter, ut parvendi possint obtuendo; sed nubem supercilii contrahentes, ac vehemens quid impetuosumque comminantes, seu imber illud sit novi cujusdam generis, qualem fortasse Moses et Aaron contra induratum regem olim induxere; sive simpliciter sit grando: qui enim bonitatem contemnit, *thesaurizat sibi iram*⁹, ut novimus. Quamprimum enim hunc tu sacris interdixisti, et tua privasti communione, etiam tibi excommunicationis injectit vinculum is, qui per Patres in Carthaginensi synodo congregatos locutus est, Spiritus sanctus, nisi injustum solveris vinculum per poenitentiam justus effectus. Hoc probe sciens prudentia tua, ita hac in re se gerat, ut ne radix quidem ulla amaritudinis quæ denuo gliscere possit, remaneat. Is autem qui consilium nobis dedit dicens: *Discite a me qui mitis sum et humilis corde: et invenietis requiem animabus vestris*¹⁰, pax, et¹¹ Deus pacis sit cum spiritu tuo.

XVIII. — *Eidem ad synodum accedere renuenti, nomine ipsius synodi.*

Lectæ sunt, honorandissime frater, dum omnes

αὐτοὺς κολακεύοντες πικροὶ τῶν ἄλλων κριταὶ κα-
θήμεθα, δέος μὴ συνταχθῶμεν τοῖς δεσμεύουσιν
μὲν φορτία βαρέα καὶ δυσβάστακτα, τῷ δὲ δακτύλῳ
αὐτῶν μὴ βουλομένοις κινήσαι, καὶ ἀκούσωμεν,
εἴτε, Πεπαιτωμένοι κακῶν ἡμερῶν τοῖς οἰκείοις
καταμαρτυρούμενοι χεῖλεσιν· εἴτε, Πορνηροὶ δοῦ-
λοι, τῷ οἰκεῖῳ κρινόμενοι στόματι· καὶ αὖ, Μὴ
ἀφίεντες ἄλλων, ἀφελόντες τὰ πλεονα. Ταῦτά
σοι, τιμώτατε ἀδελφε, παρὰ τῶν γεωργῶν ἡμῶν
τοῦ λόγου τὰ σπέρματα· γίνονται δὲ σε γῆν ἀγαθὴν
φανέντα, ὥς ἐλπίζομεν καὶ εὐχόμεθα, ἀλλὰ μὴ
περὶ ὧδε καὶ ἀκανθώδε, καρποφορήσαι ἡμῖν τὴν
εὐπειθειαν, ὥσπερ Χριστοῦ μαθητῆς γνωρίζοιο τι-
λειος, ὃς καταβέβηκεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα

ποιῇ τὸ οἰκεῖον θέλημα, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντος αὐ-
τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ καὶ νῦν ἀθετήσης ἡμᾶς, οἶδας μὲν
καὶ ὅτι ἀθετεῖς δι' ἡμῶν, πρὸς ὃν τοι καὶ ὀφεικωδέστα-
τος λόγος. Ἀθετήσεις δὲ, εἰ μὴ πρῶτον μὲν ἀποκατα-
στήσεις τῷ μοναχῷ τὴν μονήν, καθὰ καὶ ὁ βασιλεὺς
διωρίσατο, λύσεις δὲ αὐτὸν καὶ τοῦ τῆς ἀλειτουρη-
σίας δεσμοῦ. Εἴτα τὰς κατ' αὐτοῦ αἰτίας ἐκφανείς
τῇ συνόδῳ παρουσιάσεις (πάντως δὲ τοῦτο σοι ἀναγ-
καίως ὀφείλεται διὰ τὴν ἡρτημένην ἐπὶ τῷ Λι-
πανίῳ (47) κρίσιν, ἣν τελεσθῆναι δεῖ παρὰ τῶν
ἀναρτησάντων, ὧν καὶ αὐτὸς εἶπ), καὶ τὰς ψήφους, αἱ
μάλιστα ὑμᾶς ἀναμένουσι, καθὰ καὶ προσθάσεις
ἔγραφα· καὶ τότε τὸ παραστησόμενον τῇ ἀδελφότητι
μετὰ τὴν ἐξέτασιν ὑποδέξῃ παροργίτης μὲν οὖν καὶ
τὸν, ὡς αὐτὸς εἶπε, δι' ἡμῶν ἀθετούμενον. Πλὴν
ἀλλὰ καὶ τοὺς κανόνας αὐτῶν εὐρήσεις οὐχ ἱλαρῶν,
οὐδὲ ὅσων ὀλιγοῦνται προσβλέποντάς σε, ἀλλὰ τῶν
ὀφρῶν νέφος συνάγοντας, καὶ τι βραδαῖον κατ-
άγοντας, εἴτε θυμὸς τοῦτο εἴη, οἷους Μωσῆς καὶ
Ἀαρὼν ἐκαινοτόμου πάσαι κατὰ βασιλείως σκληρυ-
νομένου, εἴτε καὶ ἀπλῶς χάλασα. Ὁ γὰρ τῆς χρη-
στότητος καταφρόνων, αὐτοῦ θησαυρίζει ὀργήν,
ὥς ἐμάθομεν. Αὐτίκα γάρ τοι ἐπειδὴ τοῦτον ἀλει-
τουρησῇς ἐδέσμευσας καὶ ἀκοινωνήτόν σοι ἐποίη-
σας, καὶ αὐτῷ σοι τὸν τῆς ἀκοινωνησίας ἐπιβαλεῖ
δεσμὸν, τὸ διὰ τῶν ἐν Καρθαγίνῃ συνελθόντων λα-
λῆσαν Πνεῦμα, εἰ μὴ λύσει τὸν δόκον δεσμὸν με-
τάμελος δικαίος. Ὁ καλῶς εἰδυῖα ἡ σύνεσις σου,
οὕτω κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην διαθέσθω, ὥστε
μὴ τινα ῥίξαν πικρίας ἄνω φέουσιν ἐνοχλῇ. Ὁ δὲ
συμβουλευσας ἡμῖν ἀπ' αὐτοῦ μανθάνειν, ὅτι Πρὸς
ἐμὲ καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· καὶ εὐρίσκει
ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, ἡ εἰρήνη, ὁ θεὸς
τῆς εἰρήνης εἴη μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

D
IH.—Τῷ αὐτῷ ἀπὸ τῆς συνόδου παραιτησαμένῳ
τὴν συνέλευσιν.

Ἀγεγνώσθη, τιμώτατε ἀδελφε, πᾶσιν ἡμῖν τοῖς

³ Matth. xxiii, 4. ⁴ Dan. xiii, 52. ⁵ Matth. xviii, 32. ⁶ Luc. viii, 8. ⁷ Joan. vi, 38. ⁸ Luc. x, 16.
⁹ Rom. ii, 5. ¹⁰ Matth. x, 29. ¹¹ Rom. xv, 33.

Variae lectiones et notæ.

(47) Ἰσ. Αἰπαυίῳ.

συνελθοῦσιν ἀδελφοῖς τὸ γράμμα τῆς σῆς ἱερότητος, καὶ ἐπὶ τῇ τῶν Ἀρμενίων ἐπιστροφῇ ἡσθημεν οὐ μικρῶς. Οἱ γὰρ καὶ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῶν ἐπιστρέφοντι χαρὰν γίνεσθαι μαθόντες ἐν οὐρανῷ, πῶς οὐκ ἐμέλλομεν ἀγαλλιασθῆναι ἐπὶ τοσοῦτων σωτηρίᾳ ψυχῶν; Ἐπηυξάμεθα δὲ αὐτοῖς καὶ τὴν ἐν τῷ ἀγαθῷ παραμόνιμον ἰδρυσιν· ὥς ἂν μὴ κατὰ τῶν φυτῶν, ὅσα βιαίως χεροὶ μεθέλκεται, πάλιν εἰς ἑαυτοὺς ἐπανέλθοιεν. Ἐπὶ τῷ παραιτήσασθαι σε τὴν πρὸς ἐνταῦθα ὁδόν, οὐ μετρίως τὰς καρδίας ἐπέληγμεν [f. ἐπλήγ.], ὅτι περ ἡ σὴ ἀπουσία τοῦ πάλιν ἀναρτηθῆναι τὰς ἐκκρεμεῖς ὑποθέσεις, αἰτία γέγονεν. Ἡ γὰρ δὴ ἐγγράμματός σου γνώμη αὐτοκράτης ἡμῖν ἔδοξε πρὸς τὸ ἀναπληρῶσαι τὸ τῆς ἀπουσίας ὑστέρημα· ὥς μὲν τινες εἶπον τῶν κατασχεψαμένων αὐτὴν ἀκριβέστερον, ὅτι οὐκ εὐθεῖα τις ἦν, οὐδὲ ἀναμφίβολος, ἀλλὰ στραγγαλιώδης καὶ σχολιάζουσα, καὶ πάμπολλα μὲν τοῦ εὐθέως ἀπ' ἐχούστα Πνεύματος, ταῖς δὲ τοῦ σχολίου δράκοντος προσήκουσα ἔλιξιν, ἐφ' ὃν ἐπιβλήθηαι τὴν μάχαιραν τοῦ Θεοῦ τὴν ἁγίαν ὁ προφητῶν μεγαλοφωνότατος ἀπεθέσπισε· καὶ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς ὕβριν συντεθειμένην (48) συνοδικῇν. Εἰ γὰρ τι, φησὶν, οἰκορομήσετε μὴ τοῖς θεοῖς κἀνδρί καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἐναντιούμενον, τῇ ἐδσεῖ ταύτῃ γνώμῃ στοιχῶ καὶ αὐτός. Ὡς εἶκοι γὰρ ἡ τῆς σῆς ἐντελείας ὁσιότης τοιαύτην ἔχει περὶ ἡμῶν ὑπόληψιν, ὥς κἀνόνας οἰκονομοῦντων, καὶ ἐναντιούμενων τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ἀσεβεῖς γνώμας ἐκτιθεμένων. Ὅπερ εἰ οὕτως ἔχει, τί δεῖ σε μεθ' ἡμῶν πατεῖν τὴν αὐτὴν τοῦ Κυρίου, ἢ πρὸς τὸ θεῖον εἰσιέναι θουσιαστήριον; Πάντως γὰρ καὶ σοὶ παρῆρσία τοσαύτη ὅση καὶ τῷ Δαβὶδ, οἶμαι δὲ καὶ πλείω, πρὸς τὸ λέγειν σφόδρα θαρρόντως· Ἐμίσησα ἐκκλησίας πορνηρευόντων, καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίστα, καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω. Καίτοι γνώμας μὲν μετὰ διαστίξεων γινομένης οἶδαμεν, ἀλλ' ἐν ταῖς διαστίξεσι ταύταις καὶ τοῖς ἀδελφοῖς τὸ προσήκον σέβας φυλάττεται, καὶ οὐχ οὕτως ἀφροντιστως καὶ ὑπεροπτικῶς οἱ τὰς γνώμας συντιθέντες ἀκοροῦσι γλώσσας αὐτῶν ὥσπερ ὄρεας. Τινὲς μὲν οὖν σχολιωτάτα (49) τε καὶ ὕβριν ἐνεῖδον τῇ γνώμῃ σου· πάντες δὲ ἀπλῶς ἀκυρον ἀπεφηνάμεθα καὶ ἀδέχαιον, ὅτι μὴ τὴ πιστὸν εἶχε σ' οἰκιοχεῖρην ὑπογραφῇ. Ἐπισημήναντο δὲ καὶ τοῦτο τινες τῶν ὀξυτέρων τῷ τῆς σῆς τιμότητος γράμματι, ὅτι αὐτὸν ἔλαθες περίπεσόν μεγίστην ἐναντιωματι. Ἀνώτερον γὰρ εἶπὼν, ἀδύνατον εἶναι σοὶ τὴν ἐνταυθοῖ ἐπιδημίαν, ὥς μετὰ τῶν Ἀρμενίων εἰς τὴν πόλιν ἀνελθεῖν μέλλοντι, παρακατιῶν εἰπας, ὅτι μένεις καὶ τὸν τὸ θέμα ἀναγραφόμενον, ὥσπερ μὴ οὕτω καταλλῆς τὰ πράγματα. Εἰ μὲν γὰρ τοὺς Ἀρμενίους μέλλων τῷ κραταίῳ καὶ ἁγίῳ ἡμῶν προσαγαγεῖν, ὥς αὐτοῖς ἐπιδοξόμοις, παρητήσω τὴν οὐ μόνον ἀπὸ τῶν

A congregati essemus, litteræ sanctitatis tuæ : et ex audita quidem Armeniorum conversione haud modice lætati sumus : qui enim etiam *super uno peccatore penitentiam agente gaudium esse in celo* ¹¹ didicimus, quomodo non exsultaremus ob tot animarum salutem? Optamus vero ipsis stabilem in bono perseverantiam, ne ad instar plantarum, quæ violenter alicujus manu inductuntur, rursus in semetipsos redeant. At quod recusas huc ad nos proficisci, haud mediocriter doluimus : quoniam absentia tua, ut rursus differantur negotia, in causa est. Quod enim scripto miseris suffragium tuum, satis ad supplendum absentiae tuæ defectum visum nobis non est : quoniam, ut quidam dixerunt, qui penitius ipsum discutere, nec rectum est, neque clarum, sed tortuosum et obliquum plurimumque absens a recto Spiritu, et ad tortuosi draconis supra quem injectum sanctum Dei gladium prophetarum vocalissimus pronuntiavit, involucri accedens : ac præterea ad injuriam synodali compositum videtur. Si enim *quidpiam*, inquis, *statueritis veritati sacrisque canonibus minime contrarium, hujusmodi pio decreto assentior et ego* : quasi nos contra canones statuamus **580** quidquam, aut veritati adversemur, vel impia edamus decreta. Quod si ita est, quomodo tu nobiscum *ambulas in domo Dei* ¹², et ad sacrum accedis altare? Omnino enim æque, imo magis quam David, dicere jure et fidenter potes : *Odium ecclesiam malignantium, et cum impiis non sededo, et cum pravivariantibus non introibo* ¹³. Et quidem sententias atque suffragia cum exceptionibus datas interdum novimus : at in iis congruus debitusque fratribus honos servatur : et non ita contemptim, tantoque cum fastu, qui suffragia ejusmodi conscribunt, *accurrunt linguis suas sicut serpentis* ¹⁴. Quidam igitur obliquitatem et contumeliam in suffragio tuo viderunt : omnes vero invalidum et nullius roboris esse definivimus, cum propriæ manus subscriptione firmatum non sit. Quidam etiam acutiores observarunt, te in epistola tua in maximam, quin adverteres, incidisse contradictionem. Cum enim initio dixisses, fieri non posse, ut huc iter suscipias, quoniam cum Armeniis in urbem proficisci debes ; postea dixisti, te expectare eum, cui incumbit in acta referre, ne inordinata relinquantur negotia tua. Si enim, quia Armenios potenti et sancto imperatori nostro presentare debeas, et eum illis ostendere, huc accedere non vis (quanquam id non solum canones, sed aliæ etiam tibi cognitæ causæ postularent), non sane eum, qui in acta relaturus est, præstolaris. Si autem propter illum debes istic aliquo morari tempore, ne temporale aliquid detrimentum negotiis tuis tabularum ca-

¹¹ Luc. xv, 7. ¹² Psal. lrv, 15. ¹³ Psal. xxv, 5. ¹⁴ Psal. cxxxix, 4.

Variae lectiones et notæ.

(48) ἴσ. συντεθειμένη.

(49) ἴσ. σχολιότητα.

rentia obveniat, multo oportebat magis tempus illud in conventu nobiscum, et rerum ecclesiasticarum ordinatione insumere, ubi et sanctius est emolumentum et damnum periculosius.

καὶ τοῖς πράγμασιν ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀπουσίᾳ σου γαγεῖν ἐν τῇ μεθ' ἡμῶν συνελεύσει καὶ διοικήσει καὶ ἡ βλάβη κινδυνωδεστέρα.

Sed nihil frequentius in se ipsum impingit, quam os, quod falsitatem dicere consuevit, et mendacium mendacio sanare conatur. Quoniam igitur, frater, cognovimus, te synodicum congressum data opera differre, ac pretextus ad id quærere et confingere (verum enim omnino est illud Salomonis : *Occasiones quærit, qui vult recedere ab amico* ¹⁵), hocque manifestum facit suffragium tuum, quod, nisi interfuisset malignitas, simpliciter et plane composuisses ; pœnam interdictionis a sacro ministerio tibi imponimus in virtute Spiritus sancti : cui omnimode debitor es, inceptum in ipso congressu iudicium consummare. Duorum enim alterum eligas, necesse est : vel iudicium non secundum spiritum te incepisse, vel non legitime ab eo nunc abesse. Ceterum **581** et illud manifestum est, te eos qui ad orthodoxam fidem conversi sunt, statutis ritibus perficere jam potuisse. Quod si fecisti, oportebat sane etiam illis persuadere, ut hoc breve tuæ ad nos protectionis, et a nobis dimissionis tempus expectarent : omnino enim illi, qui ad suscipiendum mysterium abs te persuasi sunt (si tamen persuasi), et in hoc facile tibi morem gessissent ; et præterea istud ad probationem fuisset sinceræ eorumdem conversionis ad gratiam fidei : idque si fuisset factum, obstruxisset sane multorum ora, qui dicere possunt, Armenios non propterea quod veritatem cognoverint, quemadmodum tu iactas, sed alia de causa, accedere ad nos voluisse. Veritatis enim cognitio, cum alia multa bona efficiat, tum illud etiam, quod eos, qui illam consecuti sunt, ad tolerantiam et patientiam disponit. Nihilominus consentimus et concedimus, ut liber adhuc permanens quindecim post præsentium receptionem dies : quo profecto temporis intervallo, omnes proselytos chrismate consignare poteris. His vero transactis diebus, impositam interdictionis a sacro ministerio pœnam supra collum tuum gestabis. Quod si durum tibi videtur, Ecclesiam tuam pontificio carere ministerio, considera, aliis etiam Ecclesiis durum esse, quod ob tui absentiam episcopis suis careant : pro certo enim habes, fore ut si tu præsens non aderis, neque iudicium de episcopo Lipenii compleatur unquam, neque reliquæ viduæ Ecclesie episcopos recipiant suos : ne rursus, quæ ferit in occulto, lingua, opportunitatem nanciscatur cas quas publice et libere proferre non audent, calumnias, suppeditan di adversariis nostris, ut

κανόνων, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων ἐγνωσμένων σοι αἰτῶν αἰτούμενην συνέλευσιν, οὐδὲ τὸν ἀναγραφία πάντως περιμένεις. Εἰ δὲ δὲ ἐκείνων μέλλεις αὐτοῖς χρονοτριβεῖν, ὥς ἂν μὴ τις βλάβη χρηματικῇ ἐπισυναγραφῆς, πολλῶν μᾶλλον ἔδει σε τὸν χρόνον ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἐνθα καὶ ἡ ὠφέλεια θειοτέρα,

Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν οὕτως ἐαυτῷ περιπίπτει, ὡς στόμα μὴ ὄντα λέγειν μεμαθηκός, ἀλλὰ καὶ ἐξίσταται τὸ ψεῦδος διὰ τοῦ ψεύδους πειρώμενον. Ἐπεὶ ὅτι σε διέγνωμεν, ἀδελφε, τὴν συνέλευσιν ἐπιτήδως ὑπερθέμενον, καὶ προφάσεις ζητοῦντα καὶ ἀπλάττοντα (ἀληθὲς γὰρ τῷ ὄντι τὸ τοῦ Σολομῶντος ἐκεῖνο, ὅτι *Προφάσεις ζητεῖ ἀνὴρ βουλούμενος χωρῖσθαι ἀπὸ φίλων*), καὶ δηλοῖ ταῦτα ἡ ἡ γνώμη, ἣν, εἰ μὴ κακῆς μέσον ἦν, ἀπὸ ἂν καὶ ἀπεριέργως συνέθηκας, ἐπιτίμιον ἀλειτουρηγίας σοι ἐπιτίθεται, ἐν ἀγίῳ δηλαδὴ Πνεύματι ὡ (50) πάντων ὀφειλέτης κατέστης, τοῦ τὴν ἐκ αὐτῇ προκαταρχθεῖσαν κρίσιν ἐπιτελέσαι. Δοὸν γὰρ ἀναγκαίως προσιρρήθη τὸ ἕτερον, ἡ τοῖς μὴ κατὰ πνεῦμα ταύτης ἀπάρχασθαι, ἡ νῦν οἱ πνευματικῶς ἀφίστασθαι. Δῆλον γὰρ δήπου καὶ τοῦτο, ὅτι τοὺς πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν ἐπιστραφέντας, ἐτέλεσας ἂν ἤδη τὰς νουομιζμένας τελετάς. Εἰ δὲ οὕτω τέλεσας ἐφθης, ἔδει σε πείσαι τούτους ὑπάρχειν καὶ τοῦτον δὴ τὴν τραχὺν (51) καιρὸν ἐκ τῆς σῆς πρὸς ἡμᾶς ἐλεύσεως, καὶ αὐτὸς ἐξ ἡμῶν ἀνελύσεως. Πάντως γὰρ οἱ πρὸς τὴν τοῦ μυστηρίου παραδοχὴν σοι πεισθέντες, εἰ γε δὴ καὶ ἐπιστάθησαν, καὶ πρὸς τοῦτο ἂν σοι τάχιον ὑπεκλήθησαν. Βάστα δ' ἂν καὶ τοῦτο τῆς περὶ τὸ χάρισμα γνησιότητος, καὶ γενόμενον, ἐπιστόμιζεν ἂν πολλοὺς, οἱ λέγειν ἔχουσιν ὡς οὐ τὴν ἀληθειαν ἐπιγνόντες, ὡς αὐτοὶ ἐπαρρησιάζω, τὴν προσέλευσιν οἱ Ἀρμένιοι ἐποιήσαντο. Ἡ γὰρ τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσις τὰ τε ἄλλα καὶ πρὸς τὸ καρτερεῖν διατίθεται τοὺς αὐτῶν ἐπιγνώμονας. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο σοι πλὴν ἐπινεύομεν καὶ ἐνδοξάμεν ἀνέτω εἶναι μετὰ τὴν τοῦ γράμματος τοῦδε ὑποδοχὴν, ἄχρι πεντεκαίδεκα ἡμερῶν. Διὰ τούτων γὰρ ὅλων οἱ προσελθόντες δὴ που χρισθίσονται ἡ μετὰ ταῦτα δὲ τὸν τῆς ἀλειτουρηγίας κλαῦν ἐπιχειμενον ἔξεις τῷ σὺ τραχὺ. Εἰ δὲ σε βαρὺ δοκεῖ τὸ τὴν κατὰ σὲ Ἐκκλησίαν τῆς σῆς ἀρχιερατικῆς λειτουργίας στερεῖσθαι, ἐννόησον, ὅτι καὶ ἄλλαις Ἐκκλησίαις βαρὺ τὸ διὰ τὴν σὴν ἀπουσίαν στερεῖσθαι ἀρχιερέων· εὖ γὰρ ἴσθι, ὅτι εἰ μὴ αὐτὸς παρῆσθαι οὐτε ἐπὶ τῷ Λιπενίου κρίσις τὸ τέλος παραδίξεται, οὐτε αἱ χηρεύουσαι λοιπαὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπισκόπου· λήφονται· ὡς ἂν μὴ αὐτοὶ ἡ κρῶδην βάλλουσα γλῶττα χώραν ἔξει τὰς ἀπαρρησιάζοντας καὶ ἀνελευθέρους συκοφαντίας ἐπιπέμπει τοῖς ἐναντίοις, καὶ κατατοξεύει ἐν σκοτομίῃ τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν τις μοναχῶν Βούλγαρος συνεδριάζουσιν ἡμῖν περὶ τίνος γέ-

¹⁵ Prov. xvii, 1.

Variae lectiones et notæ.

(50) Ἰσ. φ.

(51) Ἰσ. βραχυ.

ροντος ἀελοφου αὐτοῦ μοναχοῦ τε καὶ τῆς ἐν τῷ Καστρίῳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου προσεστώτος μονῆς ἀνεκλαύσато, φήσας τοῦτον περιορισθέντα παρὰ μηδενὸς ἀπολαύειν τῆς οἰασοῦν παρακλήσεως, ἅτε τῆς σῆς εὐλαβείας ἀπαγορευσάσης πᾶσι διὰ κηρύγματος, καὶ τὸ ὅλως τῷ μοναχῷ τούτῳ προσέρχουσαι· εἰ γε ταῦτα εἰσιν ἀληθῆ, πάντως μὲν ἀρχιερατικῆς φιλανθρωπίας ἀνάξια, ἀναγκαίως δὲ ταχέως διορθώσεως ἄξια, ἣ προβήτω παρὰ τῆς σῆς τιμότητος, τηρουντος αὐτὴν τοῦ Κυρίου, ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ τὸν καρπὸν καὶ δικαιοσύνην ἐπιδεικνυμένην τοῦ Πνεύματος.

10⁸. — Τῷ αὐτῷ παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου.

Ὅσα μὲν ἐπὶ τῇ τοῦ σοῦ γράμματος ἀναγνώσει, ὃ τὴν πρὸς τὰ ἐνταῦθα ἔλευσιν παρητεῖτο, τοῖς συνελθοῦσιν ἀδελφοῖς ἔδοξεν, ἐν ἐτέρῳ σοι δεδῶνται γράμματα· ἃ δὲ ἰδίᾳ πάλιν ἔχω λέγειν αὐτὸς ἀναγνούς τὸν σφωτάτων σου ἀπόλογον, ὃν ἐποίησω πρὸς τὸ ἡμέτερον γράμμα, ὃ περὶ τε τῆς τοῦ μοναχοῦ ἐκδιώξεως, καὶ τῆς τοῦ ἱερουργεῖν ἐπιγέσεως διελάμβανεν, ἥδη ἀκούει· Ἐοικᾶς μοι, ἀδελφε, ἢ μὴ ἀναγνῶναι τὸ γράμμα ἐκεῖνο, ἢ ἀναγνῶναι μὲν, τὸν δὲ νοῦν πρὸς ἄλλοις ἔχων ἀναγκαιοτέροις καὶ ὀφηλοτέροις, μὴ συνεῖναι ὅλως τὴν τῶν γραφῶν διάνοιαν. Πῶς γὰρ θυμοῦ καὶ πικρίας ἔγεμε τὰ γραφέντα, ἃ πᾶσαν, ὡς δοκῶ, πρᾶϋθυμίαν ἐνδείκνυται; Καὶ εἰ βούλει, παράγαγε τὸ γράμμα, καὶ τοῖς δυναμένοις νοεῖν ὑπανάγνωθι, καὶ πάντως ἀλώση, ἢ μὴ συνεῖς αὐτὸς, ἢ συκοφαντεῖν ἡμᾶς ἐν πᾶσιν ἐσπουδαῖως. Καίτοι, εἰ οὐκ ἂν ἔπρεῖ ἐνθα μὴ ὁ ἔλεγχος ῥᾶδιος, ὅπου γε τοῖς οὕτω προδῆλως ὁμωμήτως ἐπιβάλλεις γλῶτταν φηλοστριαν; Τὸ δὲ καὶ φεῖρειν ἥδη χρηστὰ διμῆλιας κακὰς, Παῦλον μὲν προσῆκε λέγειν πρὸς Κορινθίους· σοὶ δὲ πρὸς ἡμᾶς λέγειν οὐκ εὐπρεπές, τάχα ἔε, οὐδὲ εὐαγές, οὐδὲ ὅσιον. Ἡ γὰρ φεῖρη (52) Πατέρας ἡμᾶς λέγων, καὶ οὐκ ἄδηλον τίνι πατρὶ στυγὴν εἰσποιεῖς, καὶ οὐ τῷ ψεύδους, ᾧ συναπολεῖ θεὸς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος· ἢ ἀληθεύων, εἰτα τοὺς Πατέρας κάλογων, ἄξιος εἰ τῆς ἐν τῷ ὄνῳ τοῖς πατραλοῖαις ἀφωρισμένης κολάσεως. Πῶς δὲ καὶ τῷ μοναχῷ τὰς ἀκοὰς ἐνδεδώκαμεν, οἱ τοσούτου ἔδεξασαν αὐτὸθεν ἐκεῖνον πιστὸν ἡγήσασθαι, ὥστε καὶ τοῖς ὑποκινουντας πρὸς τὴν πρέπουσαν ἐπεξέλευσιν ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐπιστομίσταμεν, Μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον, εἰπόντος, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ πρότερον καὶ γινῶμι ποιεῖ; Πῶς δὲ καὶ ἀπόντα σε κατεδικάσαμεν, οἱ γε ὅπως παρέσθη τῇ συνόδῳ, καὶ ἀπολογήσῃ κεκλήκαμεν; Τὸ γὰρ εἰς ἀπολογίαν καλεῖν τὸν κατηγορούμενον, οἶμαι, οὐ κατακρίνειν ἐστίν· ἀλλ' οὐδὲ τὸ τὸν νεμόμενον τι, καὶ τῆς νομῆς ἐξωσθέντα, πάλιν ἐναποκαθιστάνειν ταύτη, καὶ οὕτω τῷ περὶ δεσποτείας δικαστηρίῳ χώραν διδόναι, οὐδὲ τοῦτο μέχρι καὶ τήμερον κατὰχρῖσιν εἶναι ἔμαθον. Εἰ δὲ

A sagittent in obscuro rectos corde ¹⁶. Quoniam vero monachus quidam Bulgarus coram nobis in synodo considentibus, de quodam sene fratre suo monacho, qui monasterio quod in urbe est, sancti Joannis praesidet, conquestus est, dicens, illum et relegatum esse, et a nemine quidpiam solatii recipere posse, eo quod religiositas tua lato edicto omnibus praeceperit, ne vel solummodo ad ipsum accederent: quae si vera sunt, omnimode a pontificia humanitate abhorrent, adeoque necessario promptam emendationem exposcunt, quae praestanda omnino a te est. Interim te conservet Dominus in omni bonitate, justitia et veritate, ut fructum Spiritus exhibeas.

XIX. — Eidem archiepiscopi nomine.

Quid lectis litteris tuis, quibus ad synodum te non venturum significabas, congregatis fratribus visum fuerit, epistola alia declaratum tibi est. Nunc quae, **582** lecta sapientissima apologia, quam ad nostram fecisti epistolam, in qua de expulsiōne monachi, et de inhibitione sacra faciendi agebam, privatim dicenda mihi sunt, jam audi. Videris, frater, vel non legisse litteras meas, vel legisse quidem, sed cum mentem aliis magis fortasse necessariis et sublimioribus rebus intentam haberes, scribentis sensum nullatenus percepisse. Quomodo enim ira et acerbitate plenae illae sunt, quae omnem, ut puto, mansuetudinem et moderationem praeseferunt? Profer eas, si lubet; iisque, qui intelligere valent, perlege: et omnino convictus eris, vel non intellexisse, vel ad id dare operam, ut me in omnibus calumniaris. Et sane quid non dixeris, ubi non ita facile est te redarguere, qui litteris adeo manifeste innocuis linguam immitis calumniatricem? Illud autem, *Corrumpunt bonos mores colloquia prava* ¹⁷, congruebat quidem Paulo dicere Corinthiis; tibi autem ad nos dicere congruum nullatenus est, et fortasse neque purum, neque sanctum. Vel enim mentiris, Patres nos appellans, et sic obscurum non est, cui patri te in filium dedas, nempe mendacii, quocum Deus perdit omnes qui loquuntur mendacium ¹⁸: vel veritatem dicis, ac deinde Patribus obloqueris, et sic dignus es poena, quae parricidis in lege tixatur. Quomodo vero etiam monacho illi aures nos dedimus, si a fide illi habenda ita procul absumus, ut iis qui ad congruam animadversionem nos incitabant, os obstruxerimus illo Evangelii dicto: *Numquid lex nostra judicat hominem, nisi audierit prius ab ipso, et sciat, quid faciat* ¹⁹? Quomodo autem te absentem condemnavimus, qui ad synodum, et ut te purgares, vocavimus? Porro accusatum ad sese purgandum vocare non puto esse illum condemnare. Sed neque ei, qui et pascuo suo depulsus est, illud restituere, ut postea judicio de dominio ipsius locus detur, ego unquam didici esse condemnatio-

¹⁶ Psal. x. 3. ¹⁷ Cor. xv. 32. ¹⁸ Psal. vi. 7. ¹⁹ Joan. vii. 51.

Variae lectiones et notae.

(52) Ἰσ. φεῖρη.

nem. Si autem tu novas leges condidisti, easque ut, prioribus relictis, addiscamus, postulas; nos abs te majore jure postulabimus, ut prius linguam tuam perpolias, ne risus cachinnosque puerulis scholam frequentantibus moveas, si quando litteras tuas solæcismis referas legerint. Et quidem videris mihi, neque ea, quæ senex detulit, imperatoris rescripta ullatenus intellexisse: non enim alias scripsisses, potentem sanctumque imperatorem nostrum decrevisse, ne monachus cellulam suam habeat: perspicue enim hoc venerando decreto comprehenditur. Iis vero, quæ libellorum supplicum magistro apposuit candidissimum cor tuum, quasi monachus a nobis coactus multos ipsi velut redemptionis pretium, Michæ'atos dederit, justificationem tibi paras adversus imperatoris sententiam: quod perinde **583** est ac dicere eam esse conflictam. Alius quidem hanc rem audiens, eam Magni Gregorii sententiam pronuntiabit: *Malus quidem facillime condemnat etiam bonum: bonus autem facilliter neque malum.* Ego sane sciens libellorum supplicum magistrum esse imperatori familiarissimum non alia de causa, nisi quia regiam indagans voluntatem, nunquam aberrat a scopo ipsius; crediderim potius, te aliquando verum dicere (neque enim necesse est, ut semper mentiaris), quam virum illum quidpiam falsi confinxisse: siquidem hoc neque imperatori nostro, qui vero Deo omniumque Regi subest, placere novit. Sed res ista apud te, ut quidem vis, se habeat. Omnino tamen non oportebat, eum solum adeo felici forte frui, ut maledicorum linguam, quæ optimos etiam apud pessimas aures proscindit, effugeret. Cæterum cum nos semper calumniari consueveris, puduit te, vel hac vice, pravam istam dimittere consuetudinem. Quare etiam nunc tuis in litteris calumniaris, dicens, tibi nos præcepisse, ut jus episcopatus tui in monasterium abdicares: quod manifeste commentum est simile aliis, in quibus confingendis jamdudum te exerceas: non enim ut a jure episcopali, sed ab injusto gravamine recederes, postulavimus. Injustum vero gravamen dicimus, quod non judicio probatum, sed tyrannide firmatum est, et adeo grave, ut nullam alleviationem habeat: nam plures adhuc majoresque miseras inferis monacho relegato, et ab omni corporali dejecto solamine; si quidem omnino falsa non sunt, quæ ejus frater episcopis in publica audientia, non sine lacrymis enarravit. Profecto, quæ clementia tua adversus infelicem senem nunc decrevit, nil minus sunt, quam ab igni et aqua interdictio, quæ pœna nonnisi eis qui maxima et extrema peccarunt, ab antiquis legibus taxata est. Ultimam vero epistolæ tuæ partem quomodo

Α σὺ νεαροὺς νόμους διαταττόμενος, ἀξιοῖς ταῦτα μεταμανθάνειν ἡμᾶς, πρότερον ἀξιωθῆσαι παρ' ἡμῶν δικαιοτέρα τὴν γλῶτταν ἐξευγενισθῆναι, ὥς ἂν μὴ γέλωτας ἐμποῖης βρασματοῶδεις τοῖς ἐν παιδείᾳ μειρακίοις, ὁπνίχῃ σου διέρχονται τὰ κατασδοκαζόμενα γράμματα· εἶτα καὶ ἡμῖν νομοθέτης καὶ διδάσκαλος γίνεσθαι. "Εοικας δέ μοι μὴδὲ ἃ ἐπεφέρετο ὁ γέρον βασιλικὰ ἔγγραφα, συνείναι ὅλως· οὐ γὰρ ἂν ἔγραψας ἡμῖν, ὅτι τῷ κραταίῳ καὶ ἁγίῳ ἡμῶν βασιλεῖ μὴ ἔχειν τὸν μοναχὸν τὸ αὐτοῦ καλλίον ἐδοξε. Προδῆλως γὰρ τῷ προσκυνητῷ σημειώματι τοῦτου (55) ἐμπέριεληπται. "Α ἐπὶ ἐπὶ τῶν δεήσεων προσῆψεν ἡ ἀπόννηρός σου καρδία, ὥς ἄρα λίτρον (54) Michailatōn (55) ὡ (56) δόντος αὐτῷ τοῦ τυραννομένου δι' ἡμᾶς μοναχοῦ, συνέθηκε δικαιώματα παρὶ τὴν τοῦ βασιλέως ἀπόφασιν, ὅπερ ταῦτόν ἐστι τῇ πλαστεύσασθαι. "Αλλος μὲν ἀντικρυς ἀκούσας τῆ τοῦ μεγάλου Γρηγορίου γνώμην ἐρεῖ, ὥς "Ο μὴ κακός, τάχιστα ἂν καταγνοίῃ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ· ἐδὲ ἀγαθὸς οὐδὲ τοῦ κακοῦ ῥαδίως. "Εγὼ δὲ ἐπὶ ἐπὶ τῶν δεήσεων τῷ βασιλεῖ οἰκιστάτων ἐπιστάμνος, καὶ τοῦτο δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ὅτι τοῦ βασιλέως θελήματος στοχαζόμενος, οὐδέποτε βάλλει παρὰ τὴν ἐκείνου σκοπὸν, πρότερον ἂν πεισθεῖν αἰπέειν τῶν ὄντων καὶ ἀληθῶς γενομένων εἰπεῖν ὥς ἔχει, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἢ τὸν ἄνδρα τοῦτον πλάσσειν αὐτῶν μὴ γεγονότων· ὅτι μὴδὲ τῷ ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ παμβασιλέως καταστάντι ἀληθεῖ ἡμῶν βασιλεῖ τὸ τοιοῦτον οἶδεν ἀρέσκειν. "Αλλὰ τὸ μὴ τοῦτου παρὰ σοί, ὥς βούλει, ἔχεται. Πάντως· εὐχόμενον αὐτὸν οὕτως εὐτυχῆσαι μεγάλα, ὥστε καὶ τῆ τοῦ μώμου γλῶτταν διαφυγεῖν, ἢ καὶ τῶν ἀρίστων παρὰ ταῖς κακίσταις ἀκούσις ἄπτεται. Εἰσὼς δὲ αὐτὸν συκοφαντεῖν ἡμᾶς, ἡγορήθησεν νῦν ἐγκαταλιπεῖν τὴν συνήθειαν. "Αμφέει καὶ νῦν αὕτῃ χρώμενος, ἐβόαλες ἡμᾶς ἐν τῷ γράμματι, εἰρηκῶς ὅτι σε τὸ ἐπὶ τῇ μονῇ δίκαιον ἐπισκοπῆς ἀποποιήσασθαι ἐκέλευσάμεν· ὃ πρόδηλός ἐστι συρραφὴ ὅλας αὐτὸς συρραπτὴν ἐξεμελέτησας. Οὐ γὰρ δικαίου ἐπισκοποῦ ἐκστῆναι, ἀλλ' ἀδίκου ἐπιθέσεως ἡξιώσαμεν. "Αδίκον δὲ ἐπιθεῖν ὀριζόμεθα, τὴν οὐ χρῆσει βεβαιουμένη, ἀλλὰ τυραννίδι κρατυνομένην καὶ οὕτω παγυνομένην, ὥστε μὴδὲ νῦν συστολὴν τινα σχεῖν, ἀλλὰ πλείονος καὶ βαρυτέρας κακώσεως τῷ μοναχῷ περιορισθέντι, καὶ τῆς ἀποκλείσεως τῶν σαρκτικῆς παρακλήσεως· εἰ γὰρ πάντῃ τῆς ἀληθείας ἀπέχουσιν, ἃ τοῖς ἐπισκόποις τοῦτου ἀδελφοῖς ἐν ἐπηκόῳ καὶ τοῦ σου ὑπηκόου προανεκλαύσματο. "Αντικρυς γὰρ τὰ νῦν ὀρισθέντα παρὰ τῆς σῆς πραότητος κατὰ τοῦ ἀθλίου γέροντος, πῶς ἐστὶ καὶ ὕδατος ἀπαγόρευσις, ἢ τοῖς ἔσχατα ἐσχάτων ἐξαρμαρτάνουσι παρὰ τῶν παλαιῶν νόμων ὁρῶνται. Τὸ δὲ σοὶ ἀχροτελεύτιον τῆς ἐπιστολῆς, πῶς ἂν ἐκὼν παρέλθοιμι ἀνεξέλεγκτον; "Εφης γὰρ ὡς

Variae lectiones et notæ.

(53) Ἰσ. τοῦτο.

(54) Ἰσ. λίτρον.

(55) Genus monetae aureæ ab imagine, quam gerebat, Michaelis Ducæ imper. sic dictæ. V. Du Can.

gium in Glossar.

(56) Quid significet hoc compendium prorsus ignoro. Suspicio tamen, esse notam alicujus numeri vel mensurae.

ἐι χαλεπαινομένη σοι, θεὶ σε πάντως μηδὲ τῇ συνόδῳ παραβαλεῖν, ὡς ἂν μὴ ἐπιπλέον σκανδάλου αἰτίος γένοιο. Ἀλλ', ὡ βέλτιστε συνεπισκόπων, αὐτὸ τοῦτο χαλεπαίνει ἡμᾶς. Πῶς; Ὅτι μὴ ὑπέλκεις τὰ τε ἄλλα καὶ πρὸς τὴν σύνοδον συγκαλούμενος, ὥστε μάλλον καταπλασιάζεται σοι τὸ σκάνδαλον· καὶ ὁμοίον τι πάσῳ ἀναισθητεῖς, ὥσπερ ἂν εἰ πυρέττοντί σοι καὶ οἰνοποτοῦντι τὸν λατὸν ὄρων χαλεπαίνοντα, διώμνυσο πρὸς τοῦτο, ὡς οὐποτε ὕψω προσήσῃ, ὡς ἂν μὴ ἐπιπλέον σοι ἐμπικραίνηται. Ἀλλ' ὡ τῆς ἀπονοίας, ἣν ἀπενόησας, ἐλεεινέ! ὅτι τοιαῦτα γράφειν ἐτόλμησας ἀνθρώπων φειδομένης τῆς σῆς ἀσθενείας, καὶ ταύτην ἐπικαλύπτοντι· ὡς εἰ γε βουληθεῖν ἐπαφείναι τὴν γλῶτταν τῇ σῇ περὶ πάντα ἀβελτηρίᾳ καὶ ἀμαθίᾳ, καὶ εἰς θεοῦ καταδόξη μυχούς ἐτιζῶν. Παραφρονῶν λαλῶ, αὐτὸς με ἡνάγκασας· ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο τῆς σῆς κακοηθείας ἐθαύμασα, πῶς οὐκ ἐμνήσθης ὅπως τοῦ τῆς ἀλειτουργίας δεσμοῦ, ὃν ὁ μοναχὸς ἐξεῖπεν ἐπιτεθεῖν αὐτῷ παρὰ σοῦ. Ἦδεῖς γάρ τι τὸ τοῦτου παρακολούθημα, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεισιώπησας. Οὐκ οὐκ οὐδὲ ἡμεῖς κλειόν τι τῶν ἐν τῷ πρότερον γράμματι περὶ τοῦτου δοξάντων ἡμῖν, νῦν προστιθεμέν, κανονικῶν τε ὄντων καὶ πάσης γράφετερών κατατιτάσεως. Ταῦτά σοι παρὰ τὸν εὐλόγητα μοι τρόπον ἔγραψα, συνιδὼν ὅτι σοι τὴν τυφομανίαν ἢ πρᾶττης ἐξέκαυσεν· ἣν ὡς ἀχρηστον μετρίως νῦν παρυσώμενος, ἀμυδρόν τινα καρπὸν τοῦ πυρὸς ὑπέδειξε. Ἀλλὰ σοι γένοιτο τὸ σαυτοῦ ἐπιγνώωναι μέτρον, ἐν πᾶσι συνετιζόντος σε τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν ἀπόνοιαν (57) ταύτην, ἣν πολλὴν ἐν σοὶ γραφεῖσαν ὁρῶμεν, πιέζοντος καὶ ἐκτῆχοντος τὴν ἀγρίότητά τε καὶ θηριωδίαν, δι' ἣν ἐστί (58) κακοῦται γέροντων ἱερῶν μοναχῶν, μεταποιοῦντος εἰς πρᾶττητα καὶ συμπάθειαν ἀρχιερεῖ μοναχῷ καὶ ἡδὴ γέροντι πρέπουσαν.

senex sacerdos et monachus, commutet in mansuetudinem et indulgentiam, quæ pontifici, monacho et jam seni congruat.

K'. — Ἐκ τῆς πρὸς Τιμόθεον Ἀρμένιον ἐπιστολῆς.

Μεγάλης ἀνοησία; ἐστὶ τὸ μίαν φύσιν ἐκ τῆς ἐνώσεως ποιεῖν, τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἀκτιστὸν, τὸ παθητὸν καὶ τὸ ἀπαθὲς, καὶ ὅσα ἄλλα, τὰ μὲν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὰ δὲ τῆς θείας ὄντα. Εἰ γὰρ καὶ ἡνώθησαν, ἄλλ' ἄτρεπτα πάντως ἔμειναν τὰ ἐκατέρως φύσεως ἰδιώματα. Πῶς οὖν μία φύσις τὰ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν φυλαττόμενα ἐν ταῖς οἰκείαις διαφοραῖς; Ἡ οὐχὶ καὶ ὁ σίδηρος ἦνεται τῷ πυρὶ; ἀλλὰ μένει σῶμα βαρὺ, καὶ τοῖονδε σχῆμα ἔχον, τυχόν, ἢ στρογγύλον, ἢ ἐπίμηκες, καὶ λαμνοειδές, ἢ ἀλλοῖόν τι, καὶν λαμπρὸς γένητο ὑπὸ τοῦ πυρὸς καὶ θερμῶς. Πῶς δὲ τὸ θέλημα τὸ ἀνθρώπινον ἐνωθὲν τῷ θεῷ θελήματι, καὶ ἀσύγχυτον μέιναν, ὡς καὶ αὐτοὶ μαρτυροῦσιν, οὐ διὰ δα παρεισάγει διούσιν θελημάτων, ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ θεοῦ; Εἰπάτωσαν γάρ μοι· ἀνέλαβε τὸ φυσικὸν θέλημα, ἥτοι θέλημα ἀνθρωπίνην ὁ Κύριος; Ναὶ πάντως· ἀλλ' ἐθέλωσε τὴν θέ-

A ipse lubens irreprehensam prætermittere possim?

Dixisti namque, omnino te oportere, quoniam irati tibi sumus, a synodo abesse, ne majoris scandali auctor fieres. Sed, o coepiscoporum optime, hoc ipsum ad indignationem nos provocat, quod parere nolis cum in aliis, tum ad synodum vocatus. Quare eo magis scandalum multiplicas: et non animadvertis perinde te agere, ac si, cernens medicum tibi, quod febricitans vinum bibisses, iratum, ipsum enixe rogares ne unquam tibi aquæ potum præscriberet, ne rursus magisque irascendi occasionem haberet. Sed, o dementia, qua laborasti, cum talia scribere ausus es homini, qui tuæ parci infirmitati, eamque etiam operiri studet! quasi vellem rigidius insectari omnimodam amentiam tuam atque inscitiam, etiamsi in inferni penetralia virus descenderes. **584** Insane fortasse loquor; sed tu ad ita loquendum me compellis. Ego vero et in eo improbitatem tuam miratus sum, quod ne verbum quidem feceris de vinculo interdictionis a sacro ministerio, quod monachus sibi abs te impositum affirmavit: noveras enim, quid exinde sequatur; et idcirco alto silentio præteristi. Igitur neque nos quidquam ultra id, quod in priore epistola scribendum duximus, hic addemus: nam illa et canonica sunt, et omni superiora reprehensione. Hæc tibi præter consuetum mihi morem scripsi, quod animadverti tumidum furorem tuum lenitate magis inflari: hinc, ea tantisper seposita, subsecutum quemdam ignis fructum gustandum tibi dedi. Verum utinam aliquando quis quantusque sis, cognoscas, in omnibus intellectum tibi dante Domino: qui et amentiam istam multam quam tibi insitam novimus, comprimat atque dissolvat: ac ferocitatem feritatemque, qua etiamnum torquetur

XX. — Ex epistola ad Tibaniam Armenium.

Magnæ dementiae res est unam ex unione naturam facere creatum et increatum, patibile et impatibile et quæcunque alia, quorum illa quidem humanæ naturæ, hæc divinæ sunt propria. Tametsi enim conjunctæ sint naturæ, immutatae tamen permanserunt utriusque naturæ proprietates. Quomodo igitur una natura, quæ etiam post conjunctionem differentias servant suas? Nonne et ferrum copulatur igni? et tamen remanet corpus grave, ejusdemque ut antea, figuræ; puta, rotundum, vel oblongum, vel laminosum etc., quanquam splendidum quoque et calidum est ex igne. Ac quomodo voluntas humana divinæ conjuncta, et inconfusa permanens, ut et ipsi affirmant, non binarium voluntatum numerum inducit, nempe sui ipsius et divinæ? Respondeant enim: Assumpsitne Dominus voluntatem humanam? Procul dubio: sed deifica-

Variae lectiones et notæ.

(57) ἴσ. ἀπόνοιαν.

(58) ἴσ. ἔτι.

vii, aiunt, ipsam. Hoc ego quoque affirmo. En igitur duas voluntates, nempe deificantem unam, alteram deificatam. Sed unitæ sunt, inquit : ego quoque idem aio. At si quidem per unionem confusæ essent, posset quis dicere, confusione in unam coaluisse, seu potius neutram remansisse. At cum,

facta unione, suas retineant proprietates, quomodo **585** non sunt duæ? Sed, aiunt, humana voluntas a divina regebatur, adeo ut, cum divina volebat, tunc humana natura vellet, verbi gr. comedere, aut libere, vel aliud quidpiam naturale agere. Ita sentio et ego. At si, cum divina annuebat voluntas, tunc humana volebat, jam perspicis, humanam voluntatem esse in Christo, nempe quæ humana illa volebat, et divinam quæ annuebat. Nonne scriptum est in Evangelio : *Volebat latere, et non potuit* ²⁰?

B Quomodo igitur voluit? divinitus, vel humanitus? Propterea enim non potuit, quia Deus volebat humanam patefieri voluntatem. Quomodo autem patefacta est, si in Christo non erat substantialiter, vere, et absque commutatione? Non enim secundum imaginationem hæc fiebant : absit. Unitæ igitur humana divinæ erat voluntati. Cumque absque immutatione et confusione facta hæc fuerit conjunctio; consequens est, ut duæ fuerint etiam post unionem voluntates. Non enim aliud unio fecit, præterquam glorificare et illustrare quæ antea ignobilia et abjecta erant. Quod vero glorificatur, non propterea ex propria excedit natura; sed potius in propriam naturam restituitur : siquidem abjectio et ignobilitas est ex peccato, quod præter naturam est : tametsi unio cum Deo non est quid nobis naturale, sed supra naturam. Igitur ex eo quod naturalis voluntas glorificata est, ac ea volebat, quæ indebat Deus, nequaquam periit.

C Quare, si illa erat, erat vero et divina in Christo, duæ planæ sunt etiam post conjunctionem, differentibus suis insignitiæ, voluntates : quemadmodum et in ignito ferro, ignis ferro ipsi unitum habet, ut urat et splendeat; et ferrum habet pondus suum, molem et figuram : et quoad subsistentiam quidem non separantur ab invicem proprietates ignis et ferri : at, cum naturales retineant differentias,

²⁰ Marc. vii, 24.

Variae lectiones et notæ.

(83) Ισ. ιδοῦ.

A λησιν, φησὶ, ταύτην. Κάγω φημι. Ἰδὼν (59) οὖν ἐν, τό τε θεῶσαν, καὶ τὸ θεωθέν. Ἄλλ' ἠνωμένα, φησὶ. Κάγω οὕτως λέγω. Ἄλλ' εἰ μὲν ἐνωθέντα συνεβόησαν, εἴχεν τις λέγειν, ὅτι ἐν ἐγένοντο συγκεχυμένον, οὐδ' ἕτερόν ἐστι μᾶλλον. Ἐπεὶ δὲ ἐνωθέντα τηροῦσι τὰς οἰκείας ἰδιότητας, πῶς οὐ δύο; Ἄλλ' τὸ ἀνθρώπινον, φησὶ, θέλημα ὑπὸ τοῦ θεοῦ θέληματος ἦγετο, καὶ ὅτε ἤθελε τὸ θεῖον θέλημα, τότε ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἤθελε φαγεῖν, ἢ πιεῖν, ἢ ἄλλο τι φυσικὸν ἐνεργῆσαι. Κάγω οὕτως λέγω. Ἐπεὶ οὖν ὅτε παρεχόρει ἡ θεία θέλησις, τότε ἤθελεν ἡ ἀνθρωπίνη, ὁρᾷς ὅτι ἀνθρωπίνη θέλησις ἦν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐκεῖνα θέλουσα τῶν ἀνθρωπίνων ἃ ἡ θεία παρεχόρει θέλησις. Οὐ γέγραπται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτι *Ἦθελε λαθεῖν καὶ οὐκ ἠδυνήθη*; Πῶς οὖν ἤθελε; θεῶς, ἢ ἀνθρωπίνως; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οὐκ ἠδυνήθη, παραχωρησάντος τοῦ Θεοῦ, δειχθῆναι τὸ ἀνθρώπινον θέλημα. Πῶς δὲ ἀνεδείχθη, εἰ μὴ ἦν ἐν τῷ Χριστῷ οὐσιαστικῶς καὶ ἀτρέπτως; Οὐ γὰρ δὴ κατὰ φαντασίαν ταῦτα ἐπεδείκνυτο· μὴ γένοιτο. Ἦνωμένον οὖν ἦν τὸ ἀνθρώπινον θέλημα τῷ θεῷ θέλω θέλω.

Ἐπεὶ δὲ ἀτρέπτως καὶ ἀσυγχύτως ἦνωτο, οὐκ ἐθέλων εἰσάγεται καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν. Ἡ γὰρ ἔνωσις οὐδὲν ἄλλο ἐποίησεν, εἰ μὴ τὸ δοξάσαι καὶ λαμπρῶναι τὰ πρῶτον ὄντα ἄτιμα καὶ ἄδοξα. Τὸ δὲ δοξασθὲν οὐκ ἐξέβη ἐκ τῆς ἰδέας φύσεως, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν οἰκείαν φύσιν ἀπεκατέστη. Ἡ γὰρ δοξία ἐκ τῆς ἀμαρτίας, ἥτις παρὰ φύσιν ἐστίν· εἰ καὶ ἡ πρὸς Θεὸν ἔνωσις οὐκ ἐστὶ φυσικὴν ἡμῶν, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν. Τέως δ' οὖν δοξασθὲν τὸ φυσικὸν θέλημα, καὶ ἐκεῖνα θέλον ἃ τῷ Θεῷ ἐδόκει οὐκ ἀπώλετο. Ὅτε ἐπεὶ ἦν αὐτὸ, ἦν δὲ καὶ τὸ θεῖον ἐν τῷ Χριστῷ, δύο πάντως καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν γνωριζόμενα ταῖς οἰκείαις διαφοραῖς· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ πεπυρακτωμένου σιδήρου, τὸ πῦρ ἐνωθὲν τῷ σιδήρῳ ἔχει τὸ καλεῖν καὶ τὸ λάμπειν, καὶ ὁ σίδηρος τὸ εἰσεῖν βάρος καὶ τὸν ὄγκον καὶ τὸ σχῆμα· καὶ ὑποστατικῶς μὴ οὐ διαίρουνται ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἰδιώματα τοῦ τε πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου, τὰς φυσικὰς δὲ διαφορὰς ἔχοντα δεικνύουσιν, ὅτι φύσις εἰσὶ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τό τε πῦρ καὶ ὁ σίδηρος.

ferri : at, cum naturales retineant differentias,

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΟΕ'.

THEOPHYLACTI
ARCHIEPISCOPI BULGARIE
EPISTOLÆ LXXV*A Joanne Meursio Græce editæ et a Vincentio Marinero Valentino de Græcis
Latinae factæ *.*

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ.

A

EPISTOLA PRIMA.

Ἐγὼ δὲ καὶ χάριν ὁμολογῶ τῇ διαβάλλοντί με, πανσιβαστέ μου ἀντιλήπτορ, ὅτι μοι τοῦ δέξασθαι τῆς σῆς μεγαλειότητος γράμμα γέγονε πρόξενος. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ τῆς παροιμίας ἐκεῖνο, ὥς ἔστι καὶ χολῆς ὄφελος. Ὡς ἔγωγε τὸ γράμμα ἐπὶ χεῖρας λαβὼν, τὸ τοῦ Δανιὴλ εἶπον ἐν τῇ λάκκῳ τοῦτο, καὶ τοῖς οὐ νηστεύουσι λέουσιν. Ἐμνήσθη μου γὰρ ὁ Θεός. Οὕτως θείου δώρου τυχεῖν ἐνόμισα. Οὐ ταύτη δὲ μόνον εὐφροσύνης ἐνεδύθην ἱμάτιον, ὅτι μοι προσελήσας, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀντιπροσάλησαι ἐξουσίαν ἔδωκας, καὶ μοι τὸ στόμα ἀνέψξας, οἷόν τιτι δεσμῷ πρὶν τὸ [/. τῷ] ἀπαβήρησάσῃ καὶ κλειόμενον καὶ φθειγόμενον. Ἀλλὰ γὰρ ἐγὼ τοῖς τὰ τοῦ δημοσίου χειρίζουσιν ἐμποδῶν. Ἐγὼ τι κοινὸν ἔχειν πρὸς τὸν δῆμον δέχομαι, ὅς γε οὕτως αὐτὸν πέριξα τὸν

Ego quidem singulares illi gratias ago, qui me deformis ignominia calumnie dilaceravit, pancebaste mi opitulator. Quoniam ille, ut optatas tue amplitudinis litteras susciperem, auctor mihi quidem fuit certissimus. Et hoc est, quod illa parœmia fertur, iræ scilicet et bilis suum esse aliquando emolumentum. Quare ut litteras manibus sumpsi meis, illud Danielis, in hac ego lata periculorum fossa constitutus, et his quidem saturis et rabidis leonibus lætus protuli; jam mei quidem Deus meminit. Quocirca divinum me donum esse adeptum existimavi. Et non hoc pacto solum præclaram lætitiæ indui vestem, quia mecum tu colloqueris, sed quia, ut ad te respondere possem plenam mihi facultatem obtulisti, osque aperuisti meum, quod antea, quodam veluti vinculo obstrictum immurmurans libere loqui non poterat. Sed enim ego impedimento sum iis, qui publica quasi manibus contrectant et administrant. Ego etiam cum populo communi me esse jure facile patior, qui etiam ita istum exhorruī Briareum, ut quidam cum astra aliquid portendunt.

Μάρπτει γὰρ ἐξείης ὄστ' αἰτιος, ὅστε καὶ οὐχί. Καὶ ὅπερ ἀπαγορεύει τῷ Θεῷ Ἀβραὰμ ἐνιαχοῦ, τῷ ἀσπεῖ τὸν δίκαιον συναπὸλλυσιν, ἐπειδὴν τύχη τῶν πατρίων μὴ φωτισζομένων τῷ τῆς διακρίσεως Πνεύματι. Εἰ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἦν ἐμποδῶν, οὐχ οὕτω Μαργίτης εἰμι, ὥστε τοῖς ἱσοῖς ἀντιφέρεσθαι. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ Δρύαντος υἱὸς κρατερῶς. Αυτοῦργος (2) δὲ ἦν, καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ ἔπους. Οἱ νεώτεροι συνερέτωσαν. Ἀλλ' εἶκοι καὶ τοῦτο τοῦ παρελθόντος εἶναι χρεμῶνος, καθ' ὃν οἱ τῆς διαβολῆς μοι

Omnes non pariter studio ducuntur eodem. Et quod alicubi ipsi Deo Abraham penitus interdixit, justum cum nefario et impio simul evertit et corripit, fortasse quia quæ peragunt, nullo sapientiæ et judicii Spiritu exsequuntur illustrati. Si autem etiam aliis adversantem me objecerim, non 632 ita ego insano Margiten imitabor studio, ut æqualibus omnino obsistam.

Non etenim sapiens nimium fortisque Lycurgus Diu stetit.

Varie lectiones et notæ.

(1) Καὶ φθειγόμενον. Malim, καὶ σφειγόμενον.
(2) Αυτοῦργος. Scribe, Αυχοῦργος. In oculis habuit locum illum Homeri *Iliad*. Z.

Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ Δρύαντος υἱὸς κρατερὸς Ἀνδροῖτος

Δὴν ἦν δὲ ῥα θεοῖσις ἐπουρανιοῖσις ἔπιετ.

* Vide Præfationem, num. XLVIII, superioris tomi col. 473.

Et quæ deinceps in ipso carmine sequuntur. Qui enim juniores sunt, secum cohæreant, et ad robur innectantur. Equidem videtur et hoc ita mihi evenisse, quasi furente dira hiemis procella, crebroque imbre, cujus instar calumniarum mihi præcipientes fluvii illabuntur. Est enim nobiscum Dominus. Et nos effracta et ingens aquarum impetus obruere et immergere nequaquam poterit; sed noster spiritus innoxius quidem sævum torrentis gurgitem prætergredietur, immo potius his aquarum fluctibus abluemur, pureque lavabimur, et inde mundi apparebimus et candidi, unde nos coinquinari metueramus. Inter alia, frater meus, ut necesse est, meam solertiam hanc, et subdolan versutiam, quam in paludis jura impendo, annuntiabit: et quomodo ego magnus quidam hoc pacto sim, et robore potens, et verbo potentie cuncta perferens, qui omnibus præsertim despiciatui sum, et omnium calumniis et injuriæ obnoxius, qui etiam quasi obturatis auribus torpeo, et penitus humili abjectus sum sede, et quasi obstrictis labiis omnino conticesco, factusque sum, quasi qui negligenter audit, et oscitanter obsequitur, omnis boni infelicitè expers. Dorsum crebris ictibus obtuli¹. Et os ad obrectandum nemo. Tuæ etenim erit altitudinis sublimisque animi, illum, qui his confusis cornicem stridoribus, et variis sturnorum susurris subest, non suscipere, non audire, imo etiam in hoc te Deum imitari, omnia scilicet ut probo et exacto judicio et dicas et facias. Qui omnia, antequam fiant cognoscit et in hæc se demittens, Cuncta, inquit, executiam, cuncta prospiciam. Ipse ergo te sibi, quantum fieri potest, similem, omni turpitudinis crimine sejunctum, omnique infortunii casu semotum conseruet atque tuteletur.

EPIST. II.

Domino magistro Joanni.

Neque mihi alti est otii tempus. Etenim in nos illorum, in quibus fuimus negotia, et rerum moles, quoniam illam nobis commiseram, usque in anxiam animi tristitiam irrepsit, quasi solum licuisset fieri, quod factum quidem non est. At equidem quia utrumque jam non est nostræ facultatis, certe stultum est et absurdum, quæ jam fieri non possunt indagare et aggredi. Quare alterum solum nos conari decet. Inquam quidem, ut illo altero jam succusso et eliso, te voluptati aliquantulum et remissioni submittas. Sed si hoc illud aliud studium et amorem frangit et frustratur, vere illorum potius eris, qui sibi nimis indulgent, quam qui fratres diligunt, et qui ita eam **633** legem sibi vindicant, quæ proximum supra se ipsum amare et colere præcipit. Quasi legitimi amoris mensura nequaquam absolvi et adimpleri possit, cum illi, ad æqualem, in nos ipsos, amorem et studium, etiam in proximum aliquid amplius adjecit. Et hæc ille a nobis exposcit, qui supra seipsum, nos multa prosequitur dilectione, hæcque illis manifestat; quibus ille usque ad necem, immanemque in-

A ἐπερρύσαν βύακας. Ἔστι μέντοι Κύριος ἐν ἡμῖν, καὶ οὐ καταποντίζει ἡμᾶς τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον, ἀλλ' ἀβλαβὴς ἡ ψυχῇ ἡμῶν τὸν χειμαρρὸν διαλείπεται· καὶ νηδόμεθα μᾶλλον τῷ ὕδατι τούτῳ καὶ πληυθησόμεθα, καθαροὶ φανέντες, ἐξ ὧν ἑυπνήσῃ· καὶ ἡλπίσθημεν. Τὰ τε γὰρ ἄλλα καὶ ὁ συνάδελφός μου, ὁ δεῖ ἀπαγγελεῖ τὴν ἐμὴν περὶ τὰ τῆς λίμνης δίκαια κακηντρέχειαν· καὶ ὅπως ἐγὼ μέγας ἐν ἐνταῦθα καὶ πολλὸς τὴν ἰσχὺν, καὶ φέρων τὰ πάντα τῷ βήματι τῆς δυνάμεως. Ὅς πᾶσιν εἰς ὕδωρ καὶ περιφρόνησιν ἔκκειμαι, καὶ ἐκωφώθην, καὶ ἐταπνώθην, καὶ ἐσίγησα, ἐξω παντὸς ἀγαθοῦ παρακώτωντος (3), γινόμενος καὶ τὸν νῦτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας εἰς ῥαπίσματα. Στόμα μὴ οὐκ διαβίλλαι πεφυκὸς, οὐδεὶς ἂν ἀποκλείσει ἐνταῦθα. Τοῦ δὲ σοῦ ὕψους ἀνείψι τοὺς τῶν κολοῦν χρημοῦς, ἢ τῶν ψαλῶν τοὺς ψιθυρισμοὺς ὑπερκαίμεν μὴ δεχέσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔχειν Θεοῦ, τὸ πάντα ἐν κρίσει διηρουνήμενα λέγειν τε καὶ ποιεῖν. Ὡς γὰρ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως, καταβάς, φησὶν ἡμεῖς. Αὐτὸς σε τηροῖ ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ δυνατόν μοιούσῃ, πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώτερον, vero meum urgentibus flagris obiecti, genas meas et calumniandum natum claudere ausus est nemo.

C

EPIST. B.

Τῷ ματστορί κυρίῳ Ἰωάννῃ.

Οὐτ' ἐμοὶ σχολὴ μακρὰ καὶ ἡμᾶς τῶν ἐν οἷς ἡμεῖς συνῇν ἡμῖν, ἴσως ἂν εἶχε λύπην τὸ πρᾶγμα, ὡς ἔβη γίνεσθαι, μὴ γινόμενον. Ἐπεὶ δὲ ἀμφοτέρων μὴ δεχεται, ἀνόητον ὄντως, τὸ ζητεῖν τὰ ἀδύνατα. Ἄλλ' θελήσομεν θάτερον, λέγω δὴ, τὸ ἐκείνου κομπομένη ἀπολαύειν αὐτὸν ἀνέσεως. Ἄλλ' εἰ τοῦτο ψευδόμενον ἐστὶ τὴν πρὸς ἐκεῖνον ἀγάπην, καὶ φιλαύτων μᾶλλον, ἢ φιλαδέλφων, καὶ τοσοῦτον ἐχόντων τῆς ἐνταλῆς, ἢ τὸν πλησίον ὑπὲρ ἑαυτὸν ἀγαπᾶν διατάσσεται· ὥστε μὴδὲ τὸ τῆς νομικῆς ἀγάπης μέτρον πληροῦν, ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἰσότητι τοῖς πλησίον ἐπιμετρούμενον. Καὶ ταῦτα πυνθανομένου ὑπὲρ ἑαυτὸν ἡμᾶς ἀγαπήσαντος, καὶ τοῦτο δεικνύοντος, οἷς ἡμᾶς ἐνέχετο δαπανώμενος, ἐν ἡμῖς ἐν βεστώνῃ τὴν βίον διάγειμεν. Ἐπειτα πῶς οὐκ ἀτοπὴ περιέχεσθαι μὲν ἐκείνου, ὅτι πρὸς ἡμᾶς εἶχε πίστιν, δι' ἣν καὶ πρὸς πᾶν δεινὸν παρεβάλλετο· ἡμᾶς δὲ μὴ τῷ κοινῷ δεσπότῃ πιστεύειν καὶ καταβαρύνει τοῦ πρὸς τὴν λειπομένην ζωὴν ἡμῖν δρόμου, ὡς κορυφωτέρου σὺν Θεῷ ἐσομένου, καὶ οὐδὲν τραχὺ ἢ πρόσαντες ἔξοντος; Ὁ αὐτὸς ἐστὶν ἡμῶν κηδεμών, ὁ καὶ τότε δι' ἐκείνου κηδόμενος· ὁ αὐτὸς ἐστὶν,

¹ Isa. 1, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(3) Παρακώτωντος Malim, παρακωὼν τις. — Imoleg. παρακαλοῦντος. EDIT. PATROL.

καὶ οὐκ ἡλλοίωται· αὐτὸς ποιμαίνει ἡμᾶς, καὶ οὐδὲν ἡμᾶς ὕστερῃσει. Μὴ Μωσῆος ἀναπαυσαμένου, Ἰσραὴλ ἀνεπιτρόπουτος ἔμεινεν; Οὐκ ἔνα ἔσχον ἐδηγόν τε καὶ στρατηγὸν τὸν τύπον τοῦ μεζόνος, καὶ τῶν μεζόνων διάκονον, καὶ τῆς εἰς τὴν ἐπιθυμητὴν γῆν ἐπαγγελίας ἐκκληρωτὴν, ἧς Μωσῆς οὐκ ἔξιστο; Μὴ ἀναρπασθέντος Ἠλιοῦ παραδόξως οὐκ Ἑλισσαῖος ἀνεφάνη προφήτης ἐν δισσῷ Πνεύματι; Πιστεύω τοῦ λοιποῦ βέλτιον ἢ πρόθεν ἡμῖν ἔξιν τὰ πράγματα, ἵνα μάθωμεν ὡς οὐκ ἂν ἀνθρωπίνως ἐννοήσῃμεν καὶ σπουδάσῃμεν, ἀλλὰ θεῖα χρηστότητι, καὶ ῥήματι δυνάμειος, ἀνεπινοήτως διεξαγόμεθα. Ταῦτα καὶ πλείω τούτων λογισμένον σε, εἰκὸς πάσης ὑπερκαθῆσθαι μικροψυχίας, καὶ λογισμῶν χθαμαλότητος. Ἄ καὶ μοι κατὰ νοῦν πεσόντα τῆς ἐπὶ τῷ συμβάντι καταπτώσεως ἀνενεγκεῖν δέδωκεν. Οὕτως ἔχε, τιμιώτατε ἀδελφε, καὶ μὴ σου τὸν πύργον τῆς διανοίας κινεῖσθαι τῶν νηπίων τὰ βέλη τῶν ἑαυτοῦς παιζόντων, ἐν οἷς καθ' ἡμῶν σπουδάζουσιν. Ἐπὶ τῆς πέτρας γὰρ αὐτὸν ἐφῆς θεμελιώσας, ὡς φρόνιμος. Ἡ δὲ πέτρα ἐστὶ Χριστός. Τὰ μὲν οὖν πνεύματα πνεύσουσι, καὶ οἱ ποταμοὶ ἐπιρρέουσιν ἐκ τῆς ἀνωθεν βροχῆς καὶ παραχωρήσεως. Ἐκείνος δὲ σοὶ μανέτω καὶ βέβαιος καὶ ἀσάλευτος, ὥστε σε λέγειν ἐν Χριστῷ καυχώμενον· *Χεῖμαρρον διεῖλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν*. Ἄρα *διεῖλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὄδωρ τὸ ἀνυπόστατον*; Ὁ δὲ πάσης παρακλήσεως Θεός, αὐτός σε παρακαλέσει τὸ τελεώτερον διὰ τοῦ Παρακλητοῦ καὶ ὁμοδυνάμου Πνεύματος.

et formidinem gradi, omnesque abjectionis et humilitatis rationes superare. Quæ omnia mihi, ut ex animi sententia evenerunt, supra omnem etiam ille calamitatis casum mihi perferre concessit. Hæc ita percipe, perhonorifice frater, neve altam tuæ cogitationis turrim, et tutam animæ sepe in stultorum tela furentia dirumpant, aut conterant, quibus seipsos inani sæpe deludunt studio et nos hostiliter adoriuntur. Tu vero ut prudens, teipsum firmans et fundans, ad petram confugisti. Hæc autem petra Christus est. Spiritus equidem semper spirant, et flumina cælesti aucta imbre effluunt. Ille igitur tibi maneat constans et immotus, ita ut possis cum Christo gloriari et dicere: *Anima nostra torrentem pertransiit*. Etiam et anima nostra pertransiit aquam intolerabilem¹. Deus autem ipse totius consolationis, Paracleti et cum ipso æqualis Spiritus virtute afflante, te absolutissime consoletur.

ΕΠΙΣΤ. Γ.

Τῷ πατριάρχῃ κυρίῳ Νικολάῳ.

Οὐ μᾶλλον δίδωμι χάριν, ἢ λαμβάνω διὰ τῶν πρὸς σὲ τούτων γραμμάτων, ἅγιε δέσποτα. Ἡγήσατο μὲν γὰρ παρ' ἡμῶν ταῦτα πρὸς τὴν σὴν ἀγιοσύνην ὁ τὰ πάντα, τιμιώτατε ἀδελφε, ὁ Πελαγονίος ἐπίσκοπος, οἷόν τινας ξεναγωγούς ἐπὶ τὴν τῶν σῶν ἀρετῶν ἐστίαν ἐλπισθέντος αὐτοῦ ἡγήσασθαι, καὶ τοῖς πρὸς τὴν σὴν ὁμιλίαν θερμοῖς ἡμέροις αὐτοῦ μετρίαν δώσειν ἀνάφυσιν. Καὶ μὴ λαβὼν (4) ἔχει χάριν, καὶ θαυμαστὸν ὅσον γέγηθε. Αἰέτηθε διδούς μᾶλλον αὐτὸς τὰ ἡμῖν εὐχταιότατα. Τί γὰρ ἐμοὶ μείζον τοῦ πρὸς σὲ τοῖς τῶν γραμμάτων περὶ ἀνασελεσθαι, καὶ μὴ τοσοῦτον ἐφικνοῦμαι ὅσον καὶ βοῦλοι; Αὐτὸς μὲν οὖν μακάριος, ὃς ἐπὶ τὸ σὺν ἀναβάς ὅρος ἐνέβη, καὶ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὰ

teritum obstrictus fuit et obnoxius, ut nos faciliore vitæ modo ævum transigeremus. Deinceps qua ratione absurdum esse non iudicabitur, nos ab illo contineri et separari, qui ita in nos fidem collocavit suam, ut ob illam in varia se pericula objecerit: et nos tamen communi et universorum Domino non fidere, et audacter, quod reliquum est nobis vitæ curriculum cum illo non absolvere, cum levior sit, Dei ope, cursus, nihilque asperum secum, et flexuosum, et obliquum contineat. Ipse enim omnium nostri curam habet, qui et tunc propter illum, anxio et sollicito sese obtulit studio. Ipse quidem est, et non alius. Ipse pascit nos, nec ulla in re nos frustrabitur, nobisque deerit. Nonne enim, Mose mortuo, Israel sine administratore et

præfecto remansit? nonne illum ut ducem et imperatorem typo principis potentis habuerunt, et ut magnatum ministrum, et comitem, et qui promissionis illius, in optatam et expetitam terram, qua Moses dignus non fuit, illis desiderium adimplevit? Nonne sublato in flammantes cælos Elia, subito Elisæus duplici spiritu afflatus propheta extitit? Credo equidem nobis in posterum feliciori cuncta, quam antea, esse cessura eventu, ut discamus, non humanis cogitationibus et conatibus, sed divina ope et verbis potentia, vitam quæ vix mente comprehendere possit, nos hic feliciter ducere, et hæc te et alia plura reputantem et animo volentem tuo, merito quidem supra omnem pusillanimitatem

EPIST. III.

Domno Nicolao patriarchæ.

Non magis meritam debitamque refero gratiam, quam consequor his litteris quas ad te mitto, sancte domine. Has equidem 634 efflagitavit a nobis, ad tuam sanctitatem, inelyte frater, egregius Pelagonius episcopus, quasi quæ veluti hospitem illum ducerent in præcipuam tuarum virtutum domum, ad quam etiam ille jam præire speravit, et ardentibus ejus in tuum consortium et familiaritatem desideriis, mediocrem tuo ipsius conspectu recreationem tribuere. Qui etiam ut illas suscepit, gratias retulit innumeras, et mirum in modum propemodum delectatus est, atque præsertim ipse nobis, quæ majoribus cupimus votis, sine ullo gloriæ studio impendit. Quid enim mihi majus contingere po-

¹ Psal. cxiii, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(4) Καὶ μὴ λαβὼν. Scrib. καὶ δὴ λ.

test, quam celerrimis litterarum alis ad te advolare, etsi in hoc, quantum opto, mihi assequi non conceditur. Ipse equidem felix, qui tuum scandens montem te facile inspicit, et facie ad faciem divinam tecum pulchritudinem intuetur, et pene cœlestibus sacraque mysteria sonantibus aures pascitur vocibus, quibus terrestres bestię et ferina corpora digna nullo modo esse censentur, quę solum infera terrę pabula detondent, et cæco per terras cursu vagantur. Nos equidem decet, hoc veluti in speculo conspiciere, et in ænigmate, et quodam dissito intervallo hæc audire. Hęc enim mihi litterarum tuarum mecum commercium facile impertitur. Nosti itaque quid facturũ sis, ne forte in omnibus tibi infelices et infortunati simus; sed spiritus qui tecum habitat, gratia, anticipando frui digni existimemur. Preces ergo jam effunde, illas, quę Deum flectere et exorare facile consueverunt. Quę ita modo veluti coercentur, ut parum absit, quin quasi visibili quodam longe distent intervallo, et sepimento includantur, ne his, qui te indigent, adsis. Namque solę, fortissimum nostrorum munimen scelerum errorumque murum expiare possunt et lustrare. Has itaque nobis large impertire, et nulla adversa formidabimus, sive quę nos improbos facere, sive quę malis et ærumnis nos semper afficere possint, o sancte pater et domine.

EPIST. IV.

Domno Gregorio Taronitę pręsidi.

Tacui, numne et semper tacebo? Contacebo? Conticui quidem, et plenum horum calamitosorum dierum oratorem usque ad saturitatem deplevi, et ira ebrius, ut inquit Jeremias, in illa jacui veluti segni crapulę sopore obtorpesco, ita ut ad omne verbum et ad omnem sermonem nullum admoveam sensum. Nunc autem modico temporis spatio, jam quia cæcus vapor, quo squalidus somni torpor increbuit peracto et soluto spiritus cessavit, et divini sermonis radiis sacroque ejus splendore jam turpis veterni gravitas evanuit, silentium pristinum depono. Quippe et ob aliam causam, tum quia tali ministro et tabellario, perferendis ad te litteris, utor. Sed jam tandem numne vales, qui et animo es invictus, et strenuo cordis robore cum nullo comparandus? Hoc **635** quidem optimam corporis temperiem, illo vero spiritualium virium concinam harmoniam et compaginem manifestas. Qui etiam mentis ita polles lumine, ut nulla in re ad opus manibus tibi opus sit, et ad ea manus admoveas de quibus mens penitus desperat. Tu quidem solam humanę naturę potentiam quadam quasi probatione defendis, quę nulla senescientium virium imbecillitate lassescat, neque ad virorum generationem languido et effeto existat robore. Sed enim adhuc etiam vegetam et floridam potentię vim tecum afferens, et pacis otio, et pariter horridis bellorum incurisbus te parem omnino præbes, et quod vix vel in negotiis solertia, vel in pręliis pugnaci pectore attingi potest, tu famę et admirationi habes. Aut, ut verius loquar,

A θεϊκὴ ἐν σοὶ κάλλη ἔσται, καὶ φωνῶν ἀκούσῃ μουσικωτέρων, καὶ ὧν οἱ κτηνώδεις καὶ θηριώδεις οὐκ ἀξιόι, κάτω βοσκόμενοι, καὶ περιπλανώμενοι. Ἡμεῖς δὲ ἀπόχρη τὸ δι' ἐσώπτρου βλέπειν, καὶ ἐν αἰνίγματι, καὶ ἀκούειν κατὰ τὸ ἔσχατον γούν ἀπόχημα [f. ἀπήχ.] Ταῦτα γὰρ ἔμοι ἡ διὰ γραμμάτων σὴ πρὸς ἡμᾶς συγκατάδεξις. Οἶσθα οὖν ὃ ποιήσεις, ὡς ἂν μὴ τὰ πάντα ὦμέν σοι ἀτυχεῖς, ἀλλ' ἔχωμεν καὶ αὐτοὶ γυνώτερόν τι παραπολαύειν τῆς ἐν σοὶ τοῦ Πνεύματος χάριτος. Εὐχὰς δίδου τὰς ἐθάδας τοῦ δυσωπεῖν τὸν Θεόν, αἱ τοσοῦτου δέουσιν ὁρατῶ τινι διείργεσθαι διαστήματι, ἢ διατελιγίματι, πρὸς τὸ μὴ οὐχὶ παρῆναι τοῖς αὐτὸν χρῆζουσιν, ὥστε καὶ τὸ στερεῶν ἡμῶν διατελιγίμα τῆς ἀμαρτίας μόναι καθαίρειν δύνανται· τούτων ἡμῖν ἐπιδαψιλεύου, καὶ τὰ κακὰ οὐ φοβηθῆσόμεθα, εἴτε τὰ κακύνοντα, εἴτε τὰ κακοῦντα, ἅγιε πάτερ καὶ θεόποτα.

EPIST. Δ'.

Τῷ Ταρωρίτῃ ἀπὸ τοῦ κυρίου Γρηγορίου.

Ἐσιώπησα, μὴ καὶ αἰετὶ σιωπήσομαι; Ἐσιώπησα μὲν, ὅτι τοῦ τῶν πονηρῶν ἡμερῶν τούτων κρατήρως εἰς κόρον σπάσας, καὶ χολῆς μεθυθεῖς, ὃ φησὶ ὁ Ἱερεμίας, ἐκέκμην καχυρωμένως (5) καὶ πρὸς πᾶν ἀναισθητῶν καὶ λάλημα καὶ προσφώνημα. Νῦν δὲ μετρίως τῷ χρόνῳ διαπνευσθείσης τῆς ὑπονοήτου ἀναθυμιάσεως, καὶ τοῦ κόρου διαλυθέντος τῇ τοῦ Θεοῦ Λόγου θερμότητι, τὴν σιωπὴν ἀποτίθεμαι. Ἄλλως τε καὶ τοιοῦτῃ διακόνῳ τοῦ πρὸς τὸ γράμματός σου χρώμενος. Ἄλλὰ πῶς ἂν μοι ἔχεις ὁ καὶ τὴν ψυχὴν ἀήτητος, καὶ τὴν ἀνδρείαν ἀσύγκριτος; καὶ τῇ μὲν, δεικνύων σώματος εὐκρασίαν, τῇ δὲ ψυχικῶν ἀρμονίαν δυνάμεων. Ὁ νοῦν μὲν ἔχων οὐδὲν τι χειρῶν δεόμενος, χειρας δὲ κατορθούσας, ἃ καὶ νοῦς ἂν ἀπελπίσειεν. Ὁ μόνος τῆς ἀνθρωπίνης ὑπερκαπολογησάμενος φύσεως, ὡς οὐ γεγηρακίως, οὐδὲ σαπρωθείσης πρὸς ἀνδρῶν γένεσιν, ἀλλ' ἔτι ζούσης [f. ζεύσης καὶ ζῶς.] τὴν ἀκμὴν δυνάμειος. Καὶ εἰρήνης καιροῖς ὁμοίως καὶ πολέμου ἀρχῶν [f. ἀρχῶν], ὃ μῆτε τὴ πραγματικὴν, μῆτε τὴ μαχητικὴν ἐφικτὴν ἔχων λόγῳ καὶ θαύματι· ἢ ἵνα τάληθέστερον εἴπω, ἐκάτερον δεικνύων ἐκατέρων νικῶμενον. Ποῦ τ' ἂν μοι εἴης ὁ πανταχοῦ μοι ποθοῦμενος, ἢ παντὸς ἀγαθοῦ δεξιμένη ὁ πανδέξιος; Ἄρα καθιστᾷς ἔθνη, καὶ γνώμας καταρτίζεις ἀνδρῶν, καὶ Προμηθεὺς γίνῃ, πλάττων ἀνθρώπους πλάειν ἡμερινὴν καὶ φιλέσθωπον. Ἡ λόγους ὑπερκαθίσσεις, καὶ λοχαγοῦς ἐπιστᾷς, καὶ φάλαγγας βαθύνεις, καὶ σημαθεὺς καιροῖς ἐπελεύσων, καὶ τοῖς Βαρβάροις ἐκφαίνεις μὴ θανόν ἐν σοὶ τὸ πάλαι Ῥωμαίων φρόνημα; Ἐχοῖς μὲν οὖν

Variae lectiones et notę.

(5) Καχυρωμένος. Scrib. κακαρωμένος.

ἀξίω; αὐτοῦ, καὶ πράττοις τῶν ἡμετέρων ἐν πίθων καὶ εὐχῶν ἀμεινον. Εἰ δὲ καὶ γράμματι δηλώσαις, χρυσὸν ὄντως ἡμῖν ἐπισκευάζεις τὸν ὄροφον· καὶ τηροῖτο ὑπὸ Κυρίου πάσης κακύνσεως ἀνότερος καὶ κακώσεως. gentes constituis et construis omnes, et virorum perficis conatus et statuta, et alius cunctis efficeris Prometheus benigno naturæ afflata, et pacis et tranquillitatis luto homines effingis. Aut cohortes constituis, aut earum ductores et præfectos edoces, et militum phalangas constituto dirigis ordine, et congressus tempus subjudicas, et facile etiam Barbaris manifestas, inclytam Romanarum in bello disciplinam in te nullo modo extinctam labefactari. Te quidem ipso dignus es, et supra quod speramus et petimus, tua gesta peragis. Si autem tuas nobis ostenderis litteras aureum vere nobis rerum culmen constitues. Te denique Dominus absque ulla improbitate et ærumna perpetuo servet.

ΕΠΙΣΤ. Ε΄.

Τῷ χαρτοφύλακι κυρίῳ Νικήτορ.

Οὐχ οὕτως ἀφιλόκαλος, ἅγιε δέσποτα καὶ πάτερ, οὐδ' ἀπὸ δρυὸς, ἢ ἀπὸ πύκνης, ὁ σὸς θεοφύλακτος, ὡς μὴ τῶν ἐν Πνεύματι ἀδικῶν χαρίτων ἡγηθῆναι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, καὶ πρὸ τούτων τῆς περιεπαλουσῆς αὐτὸν σεμνότητος· ἀλλὰ καὶ ταῖς τοῦ ἀνδρός ἐάλω σειρῇσι, καὶ τὸ τοῦ ἔθους [ἢ ἡθους] κατηρητισμένον (6) ἐθαύμασα, καὶ ἐπὶ τὰ ἐκτὸς διαβαίνον, καὶ ἐπιτρέπον [ἐπιτρέπ.] τῷ σχήματι. Διὰ ταῦτα καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν παρ' αὐτοῦ τῶς αἰτημάτων ἀνένευσσα, καὶ πρὸθυμος ἦν ἔλον ἐμαυτὸν ἐπιδοθῆναι τοῖς ἔτι τούτου θελήμασι. Τί οὐν ἐστὶν ὃ πέπονθα; Καὶ σκόπει εἰ μὴ προμηθέστερος μᾶλλον ἐγώ, ἢ δειλότερος. Οἶδεν ἡ ἀγίότης σου πηλίκῃ προσώπῳ ὑπόκειται ὁ Γρηγόριος, καὶ ὡς ἀναγκαίως τῆς αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑπηρεσίαν δεξιότητος χρῆζοντι, καὶ ὡς διακόνου ἐν ἑρῶν μέλει, καὶ ὡς κορυφαίου ἐν ψάλλουσιν. Ἐν μὲν οὖν τούτῳ πρῶτον καί σθω μοι λῆμμα· δεύτερον δὲ, καὶ τοῦτο μάλιστα, πάντων οἶδας, ὡς τοὺς ἀπὸ μοναστηρίων ἢ ἐκκλησιῶν ἐτέρων μελισταμένους ἀνευ τῆς τῶν προσεστώτων γνώμης, οὐκ ἀκίνδυνον ὑποδέχεσθαι. Πῶς τοίνυν κατέσχον ἂν αὐτὸς παρὰ τῇ ἐμῇ ἐκκλησίᾳ τὸν θαυμαζόμενον μοι τοῦτον καὶ ἀγαπώμενον ἄνθρωπον, μήτε παρὰ τοῦ τὴν μονὴν κατέχοντος προσώπου λύσιν δεξάμενον, μήτε τοῦ ἡγουμένου γοῦν γραφὴν ἔχοντος, περιποιημένην ἡμῖν τὸ ἀπαγγεῖν; Οὐκ οἶ (7) εἴπερ τις ἄνθρωπον, ὡς οἱ τὰ πάντα συγχέοντες· οἱ τῶν ἐπισκόπων κατάσκοποι, τῶς μὲν τοὺς κανὼνας περιούσιν ἐν γυνίᾳ κειμένους, αὐχοῦσι καὶ εὐρώτους κατὰ πλεως, ἢ ἐν μέσῳ διεβρίμμένα καταπατοῦσιν ὑπερφάνως. Ἐπειδὴν δὲ πρᾶξαί· δεήσει τῶν ἐπισκοπικῶν, ἐνταῦθα λύσαντες τούτους, καὶ βοστρυχίσαντες, καὶ ἐκθεύσαντες, ὡς τοῦ Πνεύματος ὄντες γέννηματα, ἀντικαθιστῶσιν ἡμῖν, τὴν παράδοσιν πικρῶς ἐλέγχοντες. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν οὐ κατέσχον τὸν ἄνδρα παρ' ἐαυτῷ (8)· εἰσηγησάμην δὲ αὐτῷ, ὡς ἄρα δέον εἴη καὶ παρὰ τῶν κριτετῶν ἀπόλυσιν λαβεῖν ἔγγραφον (9) καὶ παρὰ τοῦ ἡγουμένου τὴν οἶον ἀπολυτικὴν παράδοσιν. Ἐπεὶ δὲ νῦν, ὡς ἔμαθον διὰ γραφῆς· ἐαυτοῦ, παρὰ τῶν τὴν μονὴν ἀγόντων ἐγγράφως οὐκ ἀπολύεται, οὐκ οἶδα τί ὀρίσω, ποθῶν μὲν, οὐδ' ὅσον ἂν εἰπεῖν ἔχει μοι, προσκλήρωσαι

A utrumvis ostendis in utroque victum. Certe autem mihi ubicunque exoptatus ades, quasi omnis boni receptaculum, qui omnibus modis summa ingenii dexteritate fulges. Jam equidem gentes constituis et construis omnes, et virorum perficis conatus et statuta, et alius cunctis efficeris Prometheus benigno naturæ afflata, et pacis et tranquillitatis luto homines effingis. Aut cohortes constituis, aut earum ductores et præfectos edoces, et militum phalangas constituto dirigis ordine, et congressus tempus subjudicas, et facile etiam Barbaris manifestas, inclytam Romanarum in bello disciplinam in te nullo modo extinctam labefactari. Te quidem ipso dignus es, et supra quod speramus et petimus, tua gesta peragis. Si autem tuas nobis ostenderis litteras aureum vere nobis rerum culmen constitues. Te denique Dominus absque ulla improbitate et ærumna perpetuo servet.

ΕΠΙΣΤ. V.

Domno Nicephoro chartophylaci.

Non equidem ita parum pulchri studiosus, sancte domine et pater, aut ex dura quereu, aut ex abie tuus Theophylactus effictus est, ut inclytis sancti Gregorii virtutibus et Spiritus gratiarum radiis non vincatur, non inflammetur, et ante hæc omnia veneratione illa et severa gravitate quæ illum vehementer exornat non capiatur. Equidem et dulcibus hujus viri sirenibus sum devictus, et jucundum sermonis candorem, et concinnitatem sum admiratus, ejusque cum extrinsecus rerum conatus aggreditur, studium et cum habitus elegantie et corporis ornatus curam habet. Quapropter nulla in re illius tandiu nunquam sum reluctatus petitionibus et votis. Et semper paratus fui me totum ejus subdere voluntati. Quid igitur est, quod sum perpesus? Tu jam perpende, num magis circumspectus et consultus fuerim, quam ignavus et miser. Novit enim tua sanctitas quali vultu, quali spiritus facie Gregorius subsistat, et quantum in ecclesiasticum ministerium sua ipsius solertia et ingenio indigeam, et ut minister, et socius sit mihi in sacris modulationibus, et ut chori magister 636 in divina psallentium concinnitate. Unum hoc igitur primum mihi munus concedatur donum, secundum vero quid sit, tu potissimum nosti. Scilicet illos, qui monasteria et alias ecclesias, absque antistitum libera licentia et consilio deseruerint, non sine periculo posse suscipi. Quomodo igitur in Ecclesia mea hominem hunc, qui me in admirationem pariter et dilectionem rapuit, potui continere, qui nec personali præsentia, qua constans ibi perseverare debebat, solutus fuit, neque præfecti syngrapham attulit quæ nobis plenam licentiam et facultatem committeret. Non etenim novi, si aliquis ita est hominum, ut episcoporum speculatores sunt, omnia confundentes et turbantes. Tandiu quidem regulas et canones circumspectant in angulis delitescentes, squalore et situ cumulate putridos et detritos, aut cum in medium penitus sunt projecti, superbo hos tunc pede et insano conculcant et everunt. At vero cum episcoporum ad aliquod opus

Varie lectiones et notæ.

(6) Τὸ τοῦ ἔθους κατηρητισμένον. Scrib. τὸ τοῦ ἱεροῦς x.

(7) οὐκ οἶ. Scrib. οὐκ οἶδα.

(8) Παρ' ἐαυτῷ. Scrib. π. ἐμαυτῷ.

(9) Ἐγγραφον. Scrib. ἔγγραφον.

potentiam et munus quæsieris, tunc illos habere dissolventes, et calamistratis crinium componentes cincinnis, et veluti deorum illos numero ascribentes, non aliter quam si summi Spiritus soboles essent, nobis penitus adversantur, et transgressionem et licentiam amaro quodam insectantur studio. Ob hanc igitur causam, talem virum apud me non continui. Consilio autem meo eum adjuvi, ut quidem, si opus esset, a potentioribus et præstantioribus, aliquod suæ libertatis et remissionis scriptum, præcipue a præside ultimum liberationis decretum impetraret. Etenim postquam ipsius scripto edidici, etiam ab his qui ibi constanti mora degunt illum vel cum scripto non dimitti, penitus quid faciam non habeo: Cupio autem neque, id quantum mihi fas est dicere, hunc nostra in ecclesia cui præsum aliqua cura prosequi illique adjungere. At vero invidiæ timeo aculeos et pessimas hominum

Α τοῦτον τῇ ἐπιστατατομένη παρ' ἡμῶν ἐκκλησίᾳ, δεδιὼς δὲ τὸν φόβον, καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων κακότητες. Οἱ καὶ ἡρεμούντα θυμὸν τῶν κακῶν ... δυναμένων ἀναρρίπισσους. Πλὴν εἰ καὶ τῇ σὴ ἡγουμένη ἱκανὸν εἶναι δοκεῖ κατακρίσεως ἡμᾶς ἐξελέσθαι τὸ γράμμα ἐν ὑπογραφῇ τοῦ ἡγουμένου μόνου πρὸς ἡμᾶς ἐνεγκεῖν παρατιθέμενον αὐτόν, ὡς εἰκός, ἐλθέτω τοῦτο συνεπαγόμενος, καὶ ἀσμένως ἡμῖν εἰσδύχθησεται. Εἰ δ' οὐδὲ τοῦτο συνορᾷς ἱκανόν, ἀλλὰ δεῖ πάντως τῆς τῶν ὑπερεχόντων ἀφέσεως, ἀνιάσσομαι μὲν, τοῦ τοιοῦτου στερούμενος, καὶ ὁ σπάνιον εὐνοῦχοις χρηστοῖς καὶ ἀπλουστάτοις, καὶ τοῦτο δὴ ταῖς ἄλλαις ἐπηρεαίαις ὡς ἐπιθήκην προσλογισάμενος, τῷ πάντα λυποῦντᾳ προσενεγκεῖν δυναμένην, καὶ τὴν τοῦτου λύσιν, ὡς εἰκός, ἀναθήσκει. Ἐφ' οὗ τηρηθεῖς τῶν Β τοῦ αἰῶνος τοῦτου σκανδάλων ὑπέρτεροι ταῖς σαῖς ἀγίαις εὐχαῖς.

consuetudines, qui tranquillum et sedatum animum improbo malorum flagello concutiunt et devastant. Sed forte tuæ sanctitatis operæ pretium videtur, ut ego sententiæ litteras, quæ illum ad nos auferri præcipiant et statuant, extraham, ut rationi consentaneum quidem iudicabitur. Hic autem veniat jam, ut hoc ad nos perferat, et libenti animo a nobis suscipiatur. Si autem neque hoc æquitati esse consonum arbitraberis, sed tantum superiorum licentiam et auctoritatem ad hujus dimissionem necessariam esse, extremo quidem conficiat more, dum tali viro privabor. Et quod quidem rarum est eunuchis morigeris et simplicissimis, et hoc etiam inter alias contumelias et injurias, quasi additamentum quoddam reputans et perpendens, ad illum, qui cuncta tristia, perniciose afferre potest, hujusque charam libertatem inducere, ut decens est, feram. Cujus ope, ab hujus sæculi ruina impendente et insidiarum laqueis, tuis sanctis precibus liberemur.

EPIST. VI.

Domno Gregorio camalero.

Nonquam (tu dicis), ex urbe Achride nobis et lingua archiepiscopi prolata 637 litteræ antea certe non frequentes venerunt. Profecto nunc præceps litteras mittendi causa urget. Non enim archiepiscopus viro illi ignovit, circum quem varia imperatoris negotiorum examina alto susurro semper immurmurant, et cui aliorum litteræ, non minorem molestiam et interiurbationem inducunt, quam ad alios scribendi studium et obligatio. Unde igitur hoc novum negotium et importunum nobis exstitit? Unde? Ex tua in omne bonum solertia et dexteritate. Qui, quia tibi Deus apud imperatorem multum posse concessit, non incassum et absurde divino hoc uteris munere; sed teipsum, dignum, qui majora possis, et perficias manifestas illis, quibus, quod tunc tibi emissum est, ut Deo quidem dignum administrasti, atque talentis, quæ tibi cœlitus sunt effusa, tuam strenuam industriam et potentie facultatem mire te, edoces exercere, ostendisque etiam quantum te deceat illud, Esto princeps decem urbium. Quod a justo Domino et æquo gubernatore, dignis et præstantibus viris dictum est et commissum. Nam, quod tuæ nunc est potentie, id totum nostro nunc principi subdere, hoc quidem tantum est a ferro hoc

ΕΠΙΣΤ. Γ΄.

Τῷ Κατατηρῷ κυρίῳ Γρηγορίῳ.

Βαβαί, φαίης ἄν, Ἀρχιεπίσκοπὲν ἡμῖν καὶ γλώσσης; C ἀρχιεπισκοπικῆς ἐπιστολίου πάρος γε μὲν οὐτε θάμιζεν. Ἦπου μέγα τὸ τοῦ νῦν ἐπιστάλλειν αἰτιον. Οὐ γὰρ ἂν ἡγνόησεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῷ ἀνδρὶ, ὃν σήμερος περιδομβεῖ βασιλικῶν πραγμάτων, καὶ τὰ παρ' ἐτέρων γράμματα παρενόχλημα οὐχ ἤττον, ἢ τὸ αὐτὸ γράφειν ἐτέροις. Πόθεν οὖν τὸ καινοφανὲς τόδε χρῆμα, καὶ ἡμῖν ἀκαιρον; Πόθεν; ἐκ τῆς σῆς περὶ πᾶν ἀγαθὸν δεξιότητος. Ὡς ἐπειδὴ σοὶ Θεὸς τῷ πατρὶ βασιλεῖ (10) μεγάλη δύνασθαι δέδωκεν, οὐκ ἐπαριστέρως χρῆ τῷ θεῷ δωρήματι, ἀλλὰ φαίνεις σεαυτὸν καὶ τοῦ μέζω δύνασθαι ἀξίον, οἷς τὸ τέως δοθὲν ἀξίως Θεοῦ ἐκονόμενης· καὶ τοῖς ἐγγχειρισθεῖσι ταῖς ἀντοῖς τὸ σὺν δραστήριον ἐνεπιδειξάμενος, δείκνυεις ὡς ἄρα καὶ σοὶ προσήκει τὸ, Ἰσθὶ ἐπάνω δέκα πόλεων, παρὰ τοῦ δικαίου Δεσπότης καὶ διανομέως τοῖς ἀξίοις λεγόμενος. Τὸ γὰρ ἐν τῇ προσοψῇ νῦν σοὶ δυνάμει ἀρχοντι· δυνάμει τῷ καθ' ἡμᾶς, τοῦτο μὲν ἐστὶ τοσοῦτον τοῦ σιδηρέου γένους τῶν νῦν ἡμερῶν ἀπέχον τε, ὅσον ἐγγίζει τῷ πατρὶ Ἡσιδῶ χρυσῷ. Ὅς τὰ τῇ φύσει διεστηκότα παρ' ἑαυτῶν καινῶς ἤνωσεν, ἔγχεον ἡθους, καὶ μετριότητα· τὴν δὲ τοῖς πονηρευομένοις ἀποτηρῶν. τὴν δὲ τοῖς χρηστοτέροις ἐκχέων ἡδεῖ τῷ χεύματι· καὶ τῷ μὲν, τὰ μέτρα τῶν ἀδίκων κολλῶν· τῷ δὲ, τοὺς ἀναθήσκει

Variæ lectiones et notæ.

(30) Ἐπειδὴ σοὶ Θεὸς τῷ πατρὶ βασιλεῖ. Scrib. ἐπειδὴ σοὶ Θεὸς τὸ π. β'.

ἐξόντων πρὸς ἐκδηλοτέραν χρηστότητα, καὶ τὸ συντε-
 τριμμένον ἰώμενος. καὶ τὸ ἀπισμένον ἀνακαλού-
 μενος. Δῆλος δὲ τὴν Ἀχρίδα θήσαν ἐξελεομένην,
 ὅσον οὕτω ἐπίφθονον. Τὸ δὲ τοιοῦτον ἡμῖν ἐπιστῆσαι
 τῶν ἀρμοστών, πῶς οὐ προκλητικὸν ἐστὶ σοι μείζο-
 νος ἐκ θεοῦ παρὰ βασιλεῖ δυνάμει, ἵνα μείζω καὶ
 πόλεις εὐεργετοῦνται καὶ ἔθνη διὰ τῆς σῆς τῶν ἀρχόν-
 των ἐπιλογῆς, καὶ παρὰ τῷ κρατοῦντι συστάσεως.
 Τοῦτό μοι τὴν γλῶσσαν ἔλυσέ τε, καὶ μικρόν τι τὴν
 σὴν ἀκοὴν περιελκύσαι πρὸς τὴν ἡμετέραν λαλίαν
 ἔπεισεν. Οὐ γὰρ δεῖν ἔγνων τηλικούτων ἰδὼν ἀγαθόν,
 καὶ οὕτω ξένον, ἐπιδημῆσαν ὑμῖν διὰ σοῦ, μὴ τῇ σῇ
 μεγαλειφανείᾳ δηλώσαι τὴν τοῦ θεοῦ συναισθη-
 σιν, μηδὲ λόγῳ γνωρίσθαι, οἷον πράγματος τετυχέ-
 καμεν. Τὰ τε γὰρ ἄλλα, καὶ τὴν αὐτὴς αὐτοῦ χρίσιν
 ἀποδεξάμενος, καὶ οἷον τι καλὸν γέννημα Πατὴρ
 ἔδωκε κατασπασάμενος, ἐτι μάλλον πτερώσεις διὰ
 γραμμάτων πρὸς τὸν ἐφ' ᾧ εἴλετο δρόμον· ὥστε τὸν
 καλὸν δειχθῆναι καλλίονα, καὶ τὸν Νίρῆα ῥῆν καὶ
 Ἀχιλλεῖα διαπλάσθηναι. Εἰ δέ τι πλεον αἰδοῦς καὶ
 τῷ Φοίνικι, ἢ τῷ Νέστορι, ὁ Ἀχιλλεὺς οὕτος προσνέ-
 μωιν ὑπὸ σοῦ νουθετοῖτο, ἐν οὐδενὶ μὲν ἐκείνος τὸν
 ἥρωα ψεύσεται. Διὰ πάντων δὲ δεῖξαι αὐτόν, ὥς
 οἱ νῦν ἡμῖν ἔγνωσμένοι πρὸς σὲ ἀκρατον γαρούστον
 Διὸς πρὸς ἔρριθα θεῖον.

singulare, quod propter te ad nos feliciter accedit, nec tuæ ingenti præstantiæ et nobilitati, profusi,
 et concessi muneris manifestare notitiam, neque sermone aliquo educere, quantum opus simus
 consecuti. Equidem tum etiam alia, tum et ipse
 tuum ipsius iudicium suscipis, et illud quasi
 pulchram sobolem, ut pater, letus tibi vindicas. Et adhuc etiam maxime litteris tuis alas celeres
 addes, ut ad ea, quæ fere eversa sunt velocissimus percurras, et ut illum, qui pulcher est, pulchriorem
 ostendas, et ut Nireum jam et Achillem effingas. Si autem plus pudoris et gravitatis severæ, aut
 Phœnicii aut Nestori, hic Achilles attribueret, **638**
 a te fuerit admonitus, nulla quidem in re illa
 tantum heroe ementietur. Tu etiam jam omnino monstrabis, quam vehementer et immodice hi, qui
 nobis jam noti sunt, in te garriant, ut *In sacros Jovis alitis unguis.*

ΕΠΙΣΤ. Ζ'.

C

EPIST. VII.

Τῷ Πακουριάνῳ κυρίῳ Γρηγορίῳ, τῷ γαμβρῷ τοῦ
 μεγάλου Δρουγγαρίου.

Ἀρά σοι θρασὺς ἐγὼ καὶ περιττός τὴν παρῆσιν,
 πανεξέδαστε, ἐτι μήπω μὲν ἰδὼν, μὲν ὄφθεις, εὐθὺς
 νουθετητῆς σοι καθίσταμαι· ἢ θαυμαστός τῆς ἀπλό-
 τητος, ἐτι καὶ τοῖς συνήθεσι κοινωνῶ τοῦμοῦ πλού-
 του, καὶ τῶν ἐνόντων σοι μεταδίδωμαι· Ἐγὼ μὲν,
 οἶμαι, τὸ δευτέρον· εἰ δέ τις τὸ πρῶτον τίθεται,
 ἀλλ' οὐτός γε, ἀνουθέτητος οὕτως, καὶ μηδὲν ἀγα-
 θὸν ἀπολαύσας λόγου μηδέποτε. Φημὶ τοίνυν ἐγὼ
 ἀνθρώπων ἐπιστάσιαν σε δεδεγμένον νέον, καὶ τὴν
 κηρίαν εὐετύπωτον, πάντοθεν χρῆναι συγκεκροτή-
 σθαι, καὶ πλείοσιν ὀφθαλμοῖς τὰ πάντα περιθρεῖν,
 ἢ ὁ πανόπτης (11) Ἄργος τὴν ἐμπιστευθεῖσαν ἐκείνην
 βοῦν, ὅτι ποτε ἐν τούτοις ὁ μῦθος βούλεται, ὥς ἂν
 μὴ λάθοι κακία τοῦς αὐτῆς χαρακτῆρας τῇ σῇ
 ψυχῇ ἐντυπώσασα. Καὶ κατ' αὐτὴν μὲν ἡ νεότης
 χρῆμα πάντολμον, καὶ δραστήριον· ὅταν δὲ ἡ τῆς
 ἀρχῆς ἐξουσία παρῇ, λέγει μετὰ ξίφους, φασίν.
 Ἀλλὰ σὺ τὸν λόγον ἔχων μετὰ σαυτοῦ τὸν μέγαν,
 καὶ καταρτιστὴν, ἔξεις ταῦτα πλείονος ὕλην εὐδοκί-

Domino Gregorio Pacuriano magni
 Drungarii genero.

Igitur tibi audax ego videor, et in nimiam liberta-
 tem effusus, Pansebaste, quoniam cum nondum te
 viderim, neque a te visus sim, statim me tibi mo-
 nitorem constituo? Num me ob candidam simpli-
 citatem nimis admiraris, quod opes meas cum
 familiaribus meis communes habeam, et illas quæ
 te magis decent impertiar? Ego quidem secundum
 plane esse existimo. Sed si quis primum esse aut
 censeat aut constituat, hunc ego plane stultum,
 omni humanitatis sensu exutum, et talem dixe-
 rim cui rationis lux nunquam effulsit. Ego et-
 enim, inquam, quia hominum præfecturam nu-
 per adeptus es, etiam animum tuum bene asse-
 ctum quidem oportere ubique ad omnia apte
 consilari, et colligi, et pluribus oculis te omnia
 intueri, quam oculatus ille Argus bovem ejus fidei
 et custodie commissam. In his autem hæc fabula
 id præcipue innuit, scilicet ne latenter ullum flagi-
 tium, facinusque ullum, suum ipsius typum in

Variae lectiones et notæ.

(11) Πανόπτης. Scrib. πανοπτης.

tuam ingenuam animam obsignet. Et in illa quidem juventutis ardor, res quardam est nimis audax, et operi facilis nimis, et prona. Quando vero imperii licentia et potestas subest, tunc, ut dicunt, quasi districto ense obloquitur et garrit. Sed tu, sermonem tuum, rationisque vires absolutas et perfectas, et tui mensura ingentes intra teipsum includens, cuncta in majoris gloriæ materiam tibi parabis. Et juventutis ferociam et ardorem acri potentie et imperii spiritu excutens et deprimens, in operum egregios deflectes conatus, ardentem faciem et saluteram his qui pauperie immersi sunt et obruti erigens. Et te vero beatum judico, quia nondum fere tui ipsius spectaculum, in hujus vite theatrum objecisti; ita quidem ipsum in subditos commodum et utilitatem, ut facilem prætextum libertatis in magnum imperatorem, et dominatorem semper habes. Etenim probe perpendat tua ingens nobilitatis magnanimitas, nihil ita Deo hominem posse commiscere, ut morum integritatem atque humanitatis studium. Et hoc quidem mirum est nos nihil magnum atque difficile poscere, sed aut solum ipsam naturam cognoscere, et affectus, et vires, quæ ab ipsa mire exiguntur et eduunt, postulare. Tu igitur mihi talem te proba, talique esto prædicatus nomine, et has potius divitias et thesauros condes, quam ut alii varias talentorum myriadas, lacrymis atque luctibus immistas, et quæ ipsam oblivionem, **639** quam in futurum tempus serum construunt, etiam nunc manifeste præferunt. Etenim te ipsum, quasi Deum, omnibus qui benignitate et humanitate indigent, ua præstabis, et maxime his, qui privatim et proprie sese Deo penitus noverunt. Ita enim maxime ostendes quantum illi inservire studueris. Quoniam et te multo etiam colit conatu, et tibi imminencia pericula prævidet, qui etiam multo magis quam privatim propriis famulis se gratum præbet, maxime saltem animi affectum et statutum in te præcipue manifestat. Sed jam omnem hujus sermonis finem percipe. Invidiam in omnium oculos infiges, nec linguam calumniantium obstreperam avertes, si nostrorum dierum legibus parueris. Jamque te bonitatis et justitiæ dator Deus ab omni improbitate et flagitio sejunctum custodiat.

EPIST. VIII.

Ophiomacho.

Quid hoc est, etiam probus et pulcher Joannes in medium adductus est, ut cum Læstrigonibus et Cyclopiibus certamen ineat. Sic enim opera, quibus nominis claritas immortalisque paratur felicitas, esse existimo. Sed ne jam alter astutus et prudens Laertis filius non appareas, et vivam mentis aciem, quibusvis rerum fraudibus variisque laboribus non opponas, equidem Mercurius illud sacrum Moly tibi prorsus contulit, et jam in omnibus se tibi ducem misit præbuit. Ne igitur sis sollicitus, sed hac hujus potentia, hac sorte utere, et cum tuis sociis incolumis omnino evades, puppe illa, mentis gubernaculo vecta, et ingentibus illis et egregiis, tunc in Deum fiducia, opibus onusta, quam in tuos subditos ipsa tibi virtus impertit. Nunc etenim existima, te non aliter

A μήσεως · καὶ τὸ τῆς νεότητος θερμουργόν, τῷ τῆς ἐξουσίας ἀναρριπιζόμενον πνεύματι, διὰ τῶν πραγμάτων δραμεῖται, πυρσὸν αἰρών τοῖς πενία βαπτισμένοις σωτήριον. Καὶ σε μακάριον ἐγὼ τίθηναι, ὅτι μὴπω σχεδὸν μηδὲ παραγγελίας εἰς βίου θέατρον οὐπω τοι ράβδιαν ἔσχες πρόφασιν τῆς πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα καὶ βασιλευτὴν παρῆρσίας, τὴν πρὸς τοὺς ἀρχομένους χρηστότητα. Εὖ γάρ ἴστω ἡ τῆς σῆς εὐγενείας μεγαλειότης, ὡς οὐδὲν οὕτως Θεῷ τὸν ἀνθρωπὸν ἀνακίρνησιν, ὡς τὸ χρηστότης καὶ φιλάνθρωπον · καὶ τὸ θαῦμα, ὅτι μηδὲν μέγα καὶ χαλεπὸν ἀπαιτούμεθα, ἀλλ' ἡ μόνον τὴν φύσιν ἐπιγιγνώσκεις, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῆς ἀπαιτουμένην ἀπαιτηθῆναι συμπάθειαν. Τοιοῦτός μοι γίνου, καὶ κηρύττειο, καὶ τοῦτον ἀποθησαυρίσεις τὸν πλοῦτον μέλλον, ἡ μυριάδας ἄλλοι ταλάντων δακρυομένων καὶ πανθουμένων, κἀντεῦθεν ἤδη προφανόντων τὴν λύσιν εἰς ἣν ἐν τῷ μέλλοντι τάξουσι, καὶ πᾶσι μὲν παρέχων σωτὴν Θεὸν τοῖς δεομένοις φιλάνθρωπίας, μέλιστα καὶ [f. δὲ] τοῖς ἰδίᾳ Θεῷ ἀνατεθειμένοις. Οὕτω γὰρ μέλιστα δείξαι, ὡς ἐκείνων θεραπεύειν ἐσπούδακα. Ἐπεὶ καὶ σε θεραπεύει μὲν τις καὶ τῶν κυνησῶν κηδόμενος. Ἄν δέ τι πλέον τοῦ ἰδίου καὶ οἰκειότερος ὑπηρετοῦσι χαρίζεται, μέλλον ἐκφαίνει τὴν πρὸς αὐτὸν συνδιάθεσιν. Τέλος λόγου τὸ πᾶν ἄκουε, ἐκκλίψαι τοῦ φθόνου τοὺς ὀφθαλμούς · οὐ τὴν γλῶτταν ἀποστρέψεις τοῦ μώμου, εἰ τοῦ νόμου τῶν νῦν ἡμερῶν φανείης παρήκως · καὶ σε ὁ τῆς ἀγαθότητος καὶ ὁ δικαιοσύνης Θεὸς τηροίη πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

C

ΕΠΙΣΤ. Η'.

Τῷ ὀφειομάχῳ.

Τί τοῦτο καὶ ὁ καλὸς Ἰωάννης παρηγέχθη λαοσφυγῶσι προσπαλαίτων καὶ Κύκλωφιν; οὕτω γὰρ τὰ τῶν μακαριζομένων πράξεων τίθεμαι. Ἄλλ' ὅπως μὴ φανείης ἐκεῖνος ὁ τοῦ Ἀεέτου πολύμητις, καὶ τὸν λόγον ἔχους τῆς κακίας ἀντίμαχον, πάντως ἔρμῃς σοι τὸ μῶλυ διδοὺς ἤδη πάντα καλῶς ἐξηγήσατο. Μὴ μέλε οὖν (12), ἀλλὰ χρῶ τῇ τούτου δυνάμει, καὶ ἐπανασωθῇση τοῖς οἰκείῳ φρίδας ἐχούσῃ νῆτι μετὰ τιμιωτέρου πλοῦτου τῆς πρὸς Θεὸν παρῆρσίας, ἣν πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀρετῇ σοι χαρίζεται. Νῦν γὰρ νόμιζες δοκιμάζεσθαι οὐχ ἤττον, ἢ οἱ πρὸς τὰ Ὀλύμπια καταβαίνοντες, καὶ γένοιτό μοι τὸν ἐμὸν ἑταῖρον Ὀλυμπιονίκην ἀκοῦσαι. Τάχα γὰρ ἂν σοι καὶ ἐπινικίους προσάπτοιμαι, οὐδὲν ἀτιμότερον τῶν Βαρχυλίδων καὶ Σιμωνίδων, ἴσως καὶ πρὸς τὴν Βουτοῦ λόβαν ἀρμοζομένους, πάντως δὲ καὶ λαμπροτέρων

D

Variæ lectiones et notæ.

(12) Μὴ μέλε οὖν. Scilicet. μὴ μέλε οὖν.

ἔχοντας τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἐπὶ σεμνοτέρῳ λεγόμενους Ἀ
ἐκρίβαντι.
et familiarem meum Olympionicam esse audire ! Confestim etenim in tuas laudes egregia concinam
epinicia, in quibus nec inclytos Bacchylidas et Simonidas superiores mihi esse vix agnoscerem.
Et fortasse ad Pindari lyram illa concinnarem et pangerem, in quæ splendidior harmoniæ dulcedo
et argumenti elegantia prorsus affulget, et etiam in gravissimo cotu audacter assurgens illa tibi
decanabo.

EPIET. Θ.

Τῷ διδασκάλῳ κυρίῳ Νικήτῳ, τῷ Σεβρῶν.

Καὶ ὁ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ἀληθείας ἐξηγητῆς.
ἐλλῶς διαψευδόμενος· ἢ ἄλλοι τὸ σὸν καὶ οὐ ψεύδης
θησόμεθα; οἰκονομίαν δηλαδὴ καταρτισθεῖσαν σοφώ-
τερον, καὶ διὰ τῶν ἐπαίνων ὥσπερ χειρῶν τὸ παι-
διῶδες ἡμῶν βαστάσασαν, κατὰ γῆς κυλιόμενον διὰ
τὴν πρὸς τὰ πράγματα δυσaréστησιν, καὶ τοῖς τοῦ
ἀγαπῶντος στόματος ἰλαροτέροις φιλήμασι, καὶ ταῖς
τῶν ἐγκωμίων καταψήσεσι, κλαυθυριζόμενον παύ-
ουσαν. Ἐγὼ μὲν οὕτω τὰ πράγματα διακρίνω. Οὐτε
γὰρ σε βλάβος οὕτω ψεύδεσθαι θέμις τὴν πρὸς τὴν
ἀλήθειαν τοῖς ἄλλοις ἡγούμενον, οὐ μᾶλλον ἢ σκοτί-
ζεσθαι τὸν ἐτέρους φωτίζοντα. Οὐτε τῶν ἡμετέρων
οὕτως ἀλογεῖν, ὥστε μὴ εἰδέναι ἐν οἷς τετάχεται, εἰ-
κότα καὶ βοηθεῖν πάντως, λείπεται, βοηθεῖν καὶ ὡς
ἐνεστι· τὸ δὲ ἐστὶ διὰ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως. Ἄρα
τί τῆς εἰκώτως ἐκνευούσας παραψηφίζομαι, ἢ τοῦτό
γε μόνον ἀδυνατοῦσιν οἱ πονηροὶ παρασφαλῆναι ἡμῖν
τὸ κριτήριον. Εἰ δέ τι βαυτερον ἄλλο σοι διεσκόπη-
ται, καὶ διὰ τοῦτο πολὺς ἐρήνης ἐν τοῖς καθ' ἡμῶν
ἐγκωμίοις, τὴν τῆς ἀνωθεν ἀγάπης ἐκουσίον βροχὴν
ὀρθρὰν δεξάμενος, ἐξηγήσαι τοῦτο καὶ ἡμῖν, ὁ καὶ τὰ
θεοῦ βάθη τῷ θεῷ λαῷ ἀνακαλύπτων διὰ τοῦ Πνεύ-
ματος. Πλὴν ὅπως ἂν ἔχοι τὸ πρᾶγμα τῶν νῦν ἡμε-
ρῶν πάντως ἀλλότριον ἔμολ φαίνεται, ὅτε διὰ τὸ
πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, τῇ· ἀγάπης ψυγίστης,
δαίνομεν ἀλλήλους, καὶ κατεσθίμεν· καὶ παγγάλε-
πον οὐχ ὅπως ἐπαίνετῃ περιτυχεῖν, ἀλλὰ καὶ λοιδορῷ
μετρίῳ καὶ ἀγαθῷ ἡμῖν, οὐχ ὁ τῶν κεχαρισμένων
ἐπιδιδούς, ἀλλ' ὁ τῶν μὴ κακούντων ἐπιδαφιλεύμε-
νος· ἀπλῶς τε μακαριστὴς, οὐχ ὁ τὴν ἀρετὴν θεῖος,
ἀλλ' ὁ μὴ τὴν κακίαν δαιμονιώδης. Σὺ μὲν οὖν, οὕτως
ἐντείνε καὶ κατεσοδοῦ, καὶ διάφερε τῶν κακῶν· ἔξ-
εστι γάρ. Οἱ δὲ ἔμολ μὲν ἀδελφοί, σοὶ δὲ μαθηταί,
προσκυνοῦσι τὴν σὴν τιμιότητα, καὶ πῶς ἂν εἰποὶς
γνησιώτατα κατασπάσσονται, καὶ τὸ ἐπιταγμα κατα-
νύσαι σοι ἐπαγγέλλονται, μόνον ἐπεύχου καὶ τοῦτοῖς
καὶ ἡμῖν τῶν περισπώντων πειρασμῶν ἐκβασιν.

devoramus. Atque etiam hoc mihi omnino difficile
incidere, sed in maledicum modicum. Et ille nobis
sed qui aliquid detrimenti et noxæ nullo modo in nos deflexerit. Simpliciter quidem beatus est ille,
non qui virtutis est divinus præstantia, sed qui vitii et scelere nihil secum demoniacum con-
traxit. Tu igitur sic te præsta, et felicitatis sic viam perage, et a malis penitus esto diversus. Hoc
etenim decet quidem. Mei autem fratres atque tui discipuli hanc tuam mirificam honoris gravitatem
amplectuntur et colunt, et quod quodammodo diceret, te, ut tui legitimi deosculantur; et quid-
quid illis præceperis, se perficere, facile tibi annuntiant. Atque hoc tandem nobis deprecare, ut tenta-
tiones quæ nos circumquaque distrabunt, penitus evellantur.

EPIET. I.

Τῷ Ὁρσομάχῳ.

Ἐγὼ δὲ τοῦ· ἐκεῖνο πρὸς σέ, ὃ καλὲ Ἰωάννης,
πέπονθα, ὅπερ οἱ λαγῶι πρὸς τοὺς βατράχους μυ-

EPIST. IX.

Magistro domino Nicetæ Serrarum episcopo.

Etiā tu, qui Evangelii veritatis interpres
fueras, mendacio convictus es; aut aliquid
aliud dæter mendacii crimen tibi imputabimus? Scilicet tuam rerum illam dispositionem, ab-
solutam quidem et sapientissimam, quæ dulci-
bus laudibus, non aliter quam manibus, nos-
tra puerilia pectora, et humi quidem devoluta
et fusa, ut tædio et moroso tua opera effugiebant
animo eduxerat, et suavissimis amabilis oris
640 osculis, et hilarissimo encomiorum con-
centu, repentes nobis lacrymas deterisit luctusque
asperos repulit. Ego quidem hac ratione opera
enutrio et alo. Neque enim te ita ementiri consti-
tuerim, qui ad ipsam veritatem aliis dux ipse
fueris, non magis quam tenebris te involvi, qui
aliis etiam face accensa præiveras. Neque ita
nostra te multo aspernari ludibrio, quasi illa
quibus sunt constituta penitus non videas. Tan-
dem nec te talem existimabo, qui aliis auxiliari
semper noveris, et ipso tu destituaris auxilio, et,
ut par est, in his scilicet quæ ab ipsa rationis
potentia effluunt. Quippe cum hæc merito relu-
etatur, et declinato effugit studio, perperam cuncta
decerno. Aut in hoc solum improbi nobis nihil
possunt, vel iudicium evertere et a veritatis
scopo erroribus propulsare. Si autem aliquid pro-
fundius tibi meditaris, et propter hoc multus in
nostra encomia effunderis, uberrimam et volunta-
riam dilectionis pluviam ab alto suscipiens æthere,
illud et in nos aliquantulum deriva et explica, qui
etiam altam Dei profunditatem divino populo
sacro Spiritus flatu manifestas. Nisi quod præci-
pue, ut horum dierum opera sunt, penitus aliena
et peregrina mihi illa videntur, quando, quia
injustitia, et scelera nimis aucto accrescunt cu-
mulo, frigente et pene extincta dilectione, nos
mutuo rabido dente commordemus et funditus
et laboriosum videtur non in laudatorem aliquem
probus erit, non qui beneficia in nos contulerit,
sed qui aliquid detrimenti et noxæ nullo modo in nos deflexerit. Simpliciter quidem beatus est ille,
non qui virtutis est divinus præstantia, sed qui vitii et scelere nihil secum demoniacum con-
traxit. Tu igitur sic te præsta, et felicitatis sic viam perage, et a malis penitus esto diversus. Hoc
etenim decet quidem. Mei autem fratres atque tui discipuli hanc tuam mirificam honoris gravitatem
amplectuntur et colunt, et quod quodammodo diceret, te, ut tui legitimi deosculantur; et quid-
quid illis præceperis, se perficere, facile tibi annuntiant. Atque hoc tandem nobis deprecare, ut tenta-
tiones quæ nos circumquaque distrabunt, penitus evellantur.

EPIST. X.

Joanni Ophiomacho.

Ego quidem hoc idem laboris in te sum per-
essus, o pulcher Joannes, quod lepores in ranas,

ut fabulæ testantur. Nam reliquum omne tempus miserum, mei ipsius timore mollesque cordis desidias semper deflevi, et propter has cava terræ penetralia mihi effodi dignum censi. Nunc quia te timidiorem inveni, cristas erigo, et ad te parum superbe gradiens, ut Salaminus ille heros, cum fastu accedo. Quid igitur, o vir admirabilis, ita ad harum rerum conspectum exhorruisti, cum nos harum strenui fraudibus dirisque calamitatibus obnoxii etiam delectemur, ad quæ nos omnino imparati sumus nulloque conflati et efficti robore.

641 Nosti quidem nostræ vitæ statum, et quo otio quibusque incommodis nos deterat. Etenim solos libros redolet, et prisci moris statuta, quæ cum hoc novo vivendi modo atque efficaci strenuæ solertiæ dolo nihil mutuo inter se commune habent. Verumtamen pertuli, et constans permansi. Tu autem quo pacto effugis, et quasi improbus et segnis miles in agmine, hæc post terga relinquis? Quare ad confusos currum strepitus timuisti? Equi quidem nullum vectorem habent, nullo acri sessore superbiunt, nullo pugnaci milite horrent. Solum enim rapido cursu illa vehicula trahunt, nullis astricti habenis, nulloque domiti magistro. Illorum motus tu siste, illis adversare, et statim a cursu cessabunt. Jamque blandienti sibilu in equos scandes, tuaque equitatio sic erit incolumis. Nos equidem tibi griphos aut cæca retulimus ænigmata, et harum solutione rerum indiges? aut te in labyrinthum adduxi, et tibi Ariadnæ filo opus est, ut probe ingressum et exitum viæ calleas? Ego vero non id arbitror, nam ibi tu nosti, hos esse Bulgarorum conatus, hæc studia, quæ, qui imperii sceptrum audacter ambit, quasi rigidi belli simulacra intuebitur. Deinde et illorum dominabitur, et hæc quidem omnia conservabit, et ipse, quantum in ipso erit, ut decet, etiam certum incolumitatis statum assequetur. Et hoc tanto magis, quanto sibi Deum opitulatorem habere studuerit. Cui justa opera magis cordi sunt, quam victimarum sanguis, ut Salomone docente didicimus¹. Quocirca, et ipse etiam placuisti, o virorum mihi dilectissime atque utilissime, quasi te, ipse rationis cibus recta vivendi institutione educaverit et enutriverit, tuque meas aures plena hilaritate perfuderis. Tuam vero propriam gloriam, quasi dilecti filii inclytam, Deumque tibi justum semper habebis propitiatorem², et suam potentem manum ad tuas ipsius preces inclinantem teque ærumnis et casibus omnibus eripientem.

EPIST. XI.

Domno Theodulo metropolitano Thessalonicensi.

Hoc solum nobis consolationis est, sanctissime frater et domine, his tam improbissimi sæculi diebus, ut scilicet mutuo possimus colloqui, et nostras preces, ut mutuam amictorum et mœrentium præsidium, in nostræ tristitiæ auxilium provocare. His autem præsentibus litteris tuam egre-

¹ Prov. xxi, 1. ² Psal. l, 19.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Καὶ ἡ ἱκανοποίησις σου. Scr. καὶ ἡ ἱκανοποίησις σου.

θεύονται. Τὴν γὰρ ἄλλον ἅπαντα χρόνον τὴν αὐτὴν ἡμαυτοῦ δευλίαν ἀποκαλύμμενος, καὶ διὰ ταύτης ἀξίως εἰς μοχλὶ γῆς κατορύττεσθαι· νῦν ἐπειδήσε δευλίαν· ὅν ἐύρον, αἶρω τε τὸν αὐχένα, καὶ μακράτοι βαίω κατὰ τὸν Σαλαμίνιον ἥρωα. Τί γὰρ δὴποτε, ὦ θαυμάσιε, οὕτω πρὸς τὴν θέαν τῶν πραγμάτων ἐξέπηξας, ὧν γε ἡμεῖς τὴν κακίαν ἐνεργὴν ὑφιστάμενοι χαίρομεν, καίτοι γε παντάπασιν ὄντες πρὸς ταύτην ἀπαράσκευοὶ τε καὶ ἀσυγκρότητοι; Οἶσθα τὸν βίον ἡμῶν, ὅπως εἶχεν ἀπραγμῶνως καὶ ἀνωφελῶς. Καὶ τί γὰρ, ἢ βιβλίων ὥς καὶ πολιτείας ἀρχαίας, πῶ νῦν τούτῳ βίῳ καὶ δραστηρίῳ μηδὲν ἐχούσης κατὰ ληλον; Ἄλλ' ἐλθον, καὶ ἔμεινα. Σὺ δὲ πῇ φεύγεις μετὰ νῦτα βαλὼν κακὸς ὡς ἐν ὁμίῳ; τί πρὸς τὸν τῶν ἀρμάτων ἀπεδείλυσας κρόταλον; Οὐκ ἔχουσιν ἐπιβάτην, οὐ παραιβάτην, οὐ μαχητὴν ἱπποὶ· φέρονται μόνον καὶν' ὄγεα κροτέοντες, ἀνηνιοχότες καὶ ἀτακτοὶ. Ὑπόστηθι τὴν φορὰν, ἀντίστηθι, καὶ αὐτίκα τοῦ δρόμου πεπαύσονται. Ἦδη καὶ περιποπύσας ἐπιθήσῃ ἐπὶ τοὺς ἱπποὺς, καὶ ἡ ἱππασία σου (15) σωτηρία. Ἄρα μὴ σοι γρίφους κατέλεξα, καὶ αἰνίγματα, καὶ χρήσεις τῆς διαλύσεως; ἢ πρὸς τὸν λαὸν ὁρῶνθαι σε κατήγαγον, καὶ δεῖ σου τοῦ μίτου τῆς Ἀριάδνης, πρὸς τὴν ἀνοδὸν τε καὶ ἐξοδὸν; Ἐγὼ μὲν, οὐκ εἶμαι· αὐτόθι γὰρ οἶδας τὰ Βουλγάρων εἶναι πράγματα ταῦτα, ἅπερ ὁ τὴν ἀρχὴν θαρβύσας εἰδὼλα πολέμου κατέβηται. Εἶτα καὶ κατακυριεύσει τούτων, καὶ σώσει ταῦτα, καὶ σωθήσεται τὸ μέρος ὡς ἐνεστι· καὶ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ Θεὸς ἔχειν σπουδάζει σύμμαχον, ὃ τὸ ποιεῖν δίκαια μᾶλλον ἀρεστὸν, ἢ θυσίων αἷμα, Σολομῶντος εἰπόντος ἐμάθομεν. Δι' οὗ καὶ αὐτὸς τούτῳ ἀρέσειας, ἀνδρῶν ἐμὸν φιλιᾶται καὶ χρηστότατε, ὡς ἂν ἀξίως τοῦ μαυνομένου σὲ λόγου καὶ θρασυμένου πολιτευομένου, καὶ τὰς ἐμὰς ἀκοὰς εὐφραίνων, ὅξαν οἰκείαν τὴν σὴν ὡς ἀγαπητοῦ υἱοῦ εὐκλειαν, καὶ τὸν δίκαιον Θεὸν ἔχοις τὴν κραταιὰν αὐτοῦ χεῖρα τῆς σῆς καλεούσεως ὑπερέχοντα, καὶ τηροῦντά σε πάσης ἀνώτερον κακύνσεως καὶ κακώσεως.

D

EPIST. IΛ'.

Τῷ μητροπολίτῃ Θεσσαλονικῆς κυρίῳ Θεοδούλῳ.

Τούτο μόνον ἔχοντες εἰς παράκλησιν, παντέρ, ἀδελφε καὶ δέσποτα, ἐν ταῖς πονηραῖς ταύταις ἡμέραις, τὸ ἀλλήλοις προσφθέγγεσθαι, καὶ τὰς ἀλλήλων ἐπικαλεῖσθαι εὐχὰς κατὰ τὸν λοιπὸν τῶν (14) συμμάχους, προσαγορευόμεν τε τὴν ἀγιότητά σου διὰ τοῦ παρόντος γραμματίου ἡμῶν, καὶ ἀξιούμεν ἢ

(14) Κατὰ τὸν λοιπὸν τῶν. Scr. κατὰ τῶν λοιπῶν.

ἔχει· βοήθειαν ἐπιπέμπειν τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν, ὥσπερ στρατιωτῇ ἄλλως τε ἀσθενεῖ, καὶ καμῶντι, σθενῶν καὶ ἀκμήτα σύμμαχον· τὰς σὰς φημι χέρας, αἱ μόνον ἀρθεῖσαι, καταβαλοῦσι τὸν Ἀμαλῆκ, τὸν τοῖς τοῦ Θεοῦ ἐμποδῶν ἱστάμενον, καὶ τὴν εὐθυπορίαν ἀνείργοντα. Πάσας γὰρ ὁδοὺς καταλαμβάνων, ταπεινοῦν σπουδάζει τὸ βασιλεῖον ἱσράτευμα, τὸ κράτιστον τοῦ Κυρίου σχολίσμα. Οὐκ ἄγνοεῖς τίς ἐστιν οὗτος, ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀποστάτης καὶ τραχηλιστής, ὁ τοῦ κόσμου τύραννος. Κατὰ τοῦτου σε καλοῦμεν, τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε· καὶ γένοιτο καὶ ἡμῖν, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τυραννοῦμένοις, διὰ τοῦ λυποῦντων εὐρέσθαι ἀνεσιν. Τάχα δὲ καὶ αὐτὸς τι μέγα τῶν σῶν εὐχῶν ἀπολαύσεις, οὐ ταύτῃ μόνον, ὅτι νῦν τοῖς ἡμετέροις συναλγῶν συνησθήσῃ καλῶς ἔξουσιν αὐθις, ἀλλ' ὅτι καὶ ἰδίᾳ πολλὰς ἐμπαρεις καὶ αὐτὸς ταῖς τῶν λοιποῦντων (15) ἀκάνθαις χρήσεις τε τῆς ἐξαιρέσεως τούτων, καὶ γενομένης οὐ μικρὸν ἀποίση τὸ δρελός.

ris finem posse aliquem invenire. Statim quidem ipse magno tuarum precum fungeris bono, non hac ratione solum, quia nunc communes nobis calamitatem perferens dolores, rursus etiam nobiscum nostro permisceberis gaudio, sed quia privatim multis tu ipse objectus et pervolutus tristitiæ spinis indigebis, et qui te illis eximat, et cum adfuerit, non parum tibi præbeat adminiculi.

ΕΠΙΣΤ. ΙΒ'.

Τῷ Καίσαρι.

Δέσποτά μου ἅγιε, ἀεὶ μοι τῶν σῶν γραμμάτων τῶν ὁρόσον ἐνταξζόντων τῆς παρακλήσεως, τὸ ἐναγχος τοῦτο διακομισθὲν, ποταμοῖς ὅλοις τῆς ἀθυμίας τὴν ἐμὴν καρδίαν ἐπέκλυσε, ἀναδιέβαν ὥπως τό τε σῶμά σοι πονήρω· πέπρακε [f. xε]. καὶ ἡ ψυχὴ τῷ κήτει κατεπόθη τῆς λύπης, διὰ τὸν τοῦ ἐν πᾶσι παραμύλλου [f. ἀπαρ.] τοῦ σεβαστοκράτορος θάνατον, C ἀμέλει καὶ πρὸς Θεὸν εὐθὺς εἶδόν τὴν ἀμφω δυνάμενον ἐξίστασθαι. "Ὁς καὶ ψυχῇ ὢν Πατὴρ, καὶ σῶματος κτίστης, καὶ ταύτην ὡς τέκνον παύσει κλαυθμυριζόμενον τοῖς ἱλαρωτάτοις μελίσγμασι, καὶ τὸ κτίσμα στηρίζει, δοὺς τῆς ἰσχύος ἀντέρσειν. Ἄμα τε οὖν εἶδον πρὸς τοῦτον, καὶ ἡ πλείων τῆς ἀθυμίας ἀνεκότης ἐπὶ ῥοία. Ὡς δὲ καὶ πρὸς τὸ σὺν ἀπέδραψα (16) μεγαλόγνωνμον, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς φυσικὴν ἰσχύον κατενόησα, ἐκάθισέ μοι ἡ κιωλὸς ἐπὶ τῆς ἑρῆς. Ἐλογισάμην γάρ, ὡς τὸ μεγαλεῖον τοῦ σοῦ νοῦ τὰ συμπεσόντα τῶν βαλτιδίων ὕλην ποιήσεται, τὴν τε τοῦ σώματος ταλαιπωρίαν ὑπόμνημα, ὥσπερ δὴ καὶ ἔστιν, ἡγήσεται. Παιδευθήσεται, μὴ πάντα τούτου [f. τούτω] χαρίζεσθαι, οὐ τὴν ἀπορροήν ἀμχανοῦμεν στήσαι, κἂν ἐπὶ μέγιστον ἀρῶμεν σοφίας D τὴν καὶ δυνάμειος· ὡς τῇ μὲν, περινοεῖν, τῇ δὲ, πορίζειν τὰ στέγοντα. Ἄλλ' ἐκείνῃ δίδόναι σπουδαίστερον, ἵνα μὴ πᾶσαν λέγω τὴν λειτουργίαν τῶν ἐν ἡμῖν θεοειτέρων καὶ θεσποτικωτέρων. Καὶ ὁ βασιλεύειν ἐτάχθη τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αὐτοῦς κόσμῳ πρώτως, εἴτα καὶ τῶν ἐκτὸς ἀλόγων. Καὶ ὁ μόνον βέβαιον ἔχοντες, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἀρρέυστου καὶ ἀνωλέθρου, ἀρρέυστον καὶ ἀνώλεθρον, τὸν τε τοῦ συγγενοῦς βα-

giam sanctitatem blande quidem compellamus; petimusque vicissim, ut tuum hoc summum adjuvmentum, quod tecum habes nostræ infirmitati, quasi cohorti tum debili tum extremo laboranti periculo, veluti validissimum et potentissimum opitulatorem emittas. Tuas, inquam, manus, quæ solum compactæ et firmatæ sævum Amalec everunt et fundunt. Qui Dei famulis 642 summo robore obsistit, et rectum itineris callem æquaque virtutis viam dire occludit. Nam omnia comprehendens compita viarumque meatus, regale sacerdotium, quod potentissimum Domini est prædium, atque portio deprimere funditus intendit. Non quidem ignoras quis hic sit, qui a principio jam fuit apostata, et excussa cervice superbos extulit fastus, totius scilicet mundi tyrannus.

B Contra hunc quidem te vocamus, o Dei homo, et utinam jam eveniat nobis et omnibus illius tyrannide pressis et fuis, tua ope, planctuum et mœroris ipse magno tuarum precum fungeris bono, non hac ratione solum, quia nunc communes nobis calamitatem perferens dolores, rursus etiam nobiscum nostro permisceberis gaudio, sed quia privatim multis tu ipse objectus et pervolutus tristitiæ spinis indigebis, et qui te illis eximat, et cum adfuerit, non parum tibi præbeat adminiculi.

ΕΠΙΣΤ. XII.

Caesari.

Domine mi sancte, tuæ litteræ, quæ læto consolationis rore perpetuo madent et stillanti effluunt solatii nimbo, quæ præcipue nuper ad me perlatæ sunt, omnibus anxietatis et timoris luminibus pectus meum inundarunt atque immerseunt, et docuerunt, te corpore misere et male fuisse affectum, et animam tuam terrificum mœroris et tristitiæ cetos absorbuisset, lamentabili illo interitus sebastocratoris, qui citra controversiam, omnes, gestarum gloria conspicuus evincebat. Certe quidem statim illum perspexi utriusque apud Deum medicinæ, et salutis modum posse invenire, qui animæ Pater est et corporis Conditor. Et hanc, ut filiam, suavibus lenocinijs et mellea hilaritate, diris planctibus spoliavit. Et suam sobolem tandem firmabit, illi virium fulera immittens potentissima. Utique in hunc oculos converti, simul anxietudinis et tristitiæ flumen cessavit, retroque compulsus stetit. At ut in te magnanimum et gravi mentis lumine splendentem conspexi, et congenitam animæ vim sum meditatus, protinus in arido mihi puppis constitit. Animo enim reputavi meo, tuæ mentis magnitudinem infortunia quæque mediorum eventuum esse existimasse materiam, et miseros corporis luctus, memoriam quamdam, ut quidem revera est, te merito ducere, atque ita te esse instructum, ut affirmares non omnia huic obsequi, cujus furentem fluxum non possumus continere, etsi multum sapientiæ et potentie robur toto conflaverimus conatu, ita ut hoc quidem

Variæ lectiones et notæ.

(15) Λοιπούντων. Iterum scrib. λυποῦντων.

(16) Ἀπέδραψα. Scrib. ἀπέδραψα.

enixe cogitemus, illa vero quælibet remorantia A
obstacula illi sedulo opponamus. Sed solum
impensus omne illi obficere studium, ne totum
dicam ministerium eorum, quæ nobiscum diviniore
sunt, et in nos fortius dominantur, et quod con-
stitutum est dominari. **643** prius eorum quæ
ornati nobis sunt, deinde eorum quæ ipsum
participant rationis usum, et quod nobis solum
stabile et firmum habemus, et quasi ex interitus
experte, et nullo modo labili et caduco constans
et immortale. At affinis tui imperatoris mortem
(cujus sanctitatis virtutes omnes et gratias ego
ipse potissimum sum expertus, unde placenti di-
gnus et perpetuo luctu mihi ille videtur, si alicui
alteri etiam) illam, inquam, modo in expeditam
animi promptitudinem accipies. Nam prorsus
arbitror te, juxta paræmiæ sermonem, quo non
minorem sapientiam habes, quam regnum, opera
tua, in vitæ exitum, et ipsam tui corporis naturam
disponere atque parare. Et simpliciter quidem
omne inconstans judicium, quod solum immobile
et stabile, quod in assiduo est motu et lapsu vol-
vit, veluti quosdam indices, et signa prævia
futuri te esse existimare. Maxime autem nunc
quasi quæ proxime præcurrant, et ut proprius
loquar veluti jam facem præferentem videas,
illique pareas, quantum vel ipse te nil tale spe-
rantem adesse animadverterit, et ob hoc quidem
magis paratum et expeditum, ita ut nec tibi ipsi
terrori nec perturbationi esse potuerit. Ita et ego
imperium tuum ratione certa expendi, et quam
sit ejus magnitudo, sine ullo fuco et arte sim-
plex, quæ omnia, quæ amara sunt et acerba,
suavia sibi et jucunda, et quæ deformia pulcher-
rima esse constituit. Ex illa autem ingenti inun-
datione, quæ multis et rapidis anxietatis et tristitiæ
aquis accrevit, ne lutum quidem in anima mea
relictum video. Nam veluti sol omnia exsiccasti,
et hoc solum excogitasti in me quomodo velicet
ad omnes casus, dubiosque rerum eventus me
constituere. Quid enim, nonne omne injucundum
et durum læto animo, ut est tui pectoris magni-
tudo, es suscepturus? Qui etiam sermones meos,
etsi nihil habentes molestium, et acre omnium
suavissimos esse voves. Atque fateris te, qui
elegant aquila es, et sublimis, aspero cornicantis
credis, cum meis sermonibus æque dulces effectos,
mortui sunt, posse excitare. Tu autem quæ digna
sunt tua sanctitate, et loqueris, et excogitas. Te
ipsum maxime extollis, et quibus aliquantulum te
demititis, meam humilitatem penitus in sublime
effers. Nos vero, neque sermonibus, neque operibus
nihil delinimentum et blanditiarum habentibus,
nobis ipsi conscii sumus, nisi jam aliud nobis pisciculi
instillaverint. Quorum hi quidem panes
conditi sunt, hi vero panibus incocti. Et forte tibi
hæc dissertatiuncula, et colloquium, quod hæc
epistola necesse jucundum erit. Vel præcipue tuo
appetitui et sensui, pisciculi valde fuerunt suaves,
quasi munus et sacrum beneficium Virginis, quæ vitæ
Datorem nobis in corpore peperit. Hoc qui-
dem reviviscere facient et corporis vires, et robur
erunt, illud in constantem efficacis operæ naturam
adducentes. Quoniam et horum numerus, cujusdam
naturæ perfectioris symbolum est. Siquidem dena-
rius summa est perfectio. Et ipsa quidem natura,
ob objectam materiam, quam in quatuor elemen-
torum meditatur compagine, pentade constat, et
quinaria esse fertur, et omne, id est ex quo,
cuncta, quæ in nobis naturalia sunt, componuntur.

σιλέως θάνατον, οὗ τῶν τῆς ἀγαθοσύνης χαρίτων μά-
λιστα πάντων αὐτοῦ πεπείραμαι. Ὅθεν καὶ πανθη-
τέος ἔμολ' ἐκείνος, εἴπερ ἄλλη τινί· καὶ τοῦτόν γε
δέξῃ ἐτοιμασθήριον. Καὶ πάντοτε μὲν γὰρ σε πο-
στεύω, κατὰ τὸν τοῦ Παροικιστοῦ λόγον, ὃ τὴν σο-
φίαν οὐχ ἤττον, ἢ τὴν βασιλείαν ἔχεις ταύτην, ἐτοι-
μάζειν τὰ ἔργα σου εἰς τὴν ἐξοδὸν, καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ
σώματος φύσιν, καὶ ἀπλῶς, πᾶσαν τὴν ἀστατοῦσαν
κρίσιν, καὶ μόνον ἀκίνητον τὸ ἀκίνητον ἔχουσαν,
οἷόν τινας προδρόμους τοῦ πάντως ἐλευσμένου πο-
ούμενον. Μάλιστα δὲ νῦν ὥσπερ ἐγγυτέρους προδρ-
μούς, καὶ ἐν' οἰκειότερον εἶπω, λαμπαδηφόροι πε-
πούμενον, ὅσον οὐκ ἔδει παρῆναι τὸν προσδοκώμενον,
καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐτοιμαζόμενον, ὥστε σαυτοῦ
περιποιήσασθαι τὸ ἀτάραχον. Οὕτως ἐγὼ παρὰ τῆς
Β βασιλείας σου λογισάμενος, ὅσα δὴ αὕτη ἀμήχανος,
πάντα διατιθεῖσα καὶ τὰ μικρὰ πρὸς τὸ ἥδιον, καὶ τὰ
ἀσχήμονα πρὸς τὸ κάλλιον. Ἐκ τοῦ τῶν τῆς θούρας
πολλῶν ὕδατων κατακλυσμοῦ οὐδὲ πηλὸν ὄλως ἐναπ-
λελειμμένον ὁρῶ τῇ καρδίᾳ μου. Πάντα γὰρ ὁ ἦλιος
ἀποξηράνας ἐννοηθεὶς μοι μόνον ὥπως διατεθῇ
πρὸς τὰ συμβᾶντα. Τί δὲ οὐ μέλλεις καὶ πᾶν ἀρῆς
ἡδέως διὰ τὸ μεγαλόθυχον δέχεσθαι; ὅς γε καὶ τοῖς
ἐμοῖς λόγοις τίνος οὐκ ὄντας ἀηδεστέρους ἡδέως εἶ-
ναι πάντων ψηφίζεις. Καὶ ὁμολογεῖς ὁ αὐτὸς τοῖς
κρηγμοῖς τῆς κορώνης θέλγεσθαι, καὶ τοὺς παρ'
ἡμῖν ἰχθύας πιστεύεις ἐπίσης τοῖς ἐμοῖς λόγοις ἡδέως
ποι γεγεννημένους ἀνεγερεῖν πρὸς πᾶν ἄλλο νεκρῶ-
θεῖσαν τὴν ὁρεξίν. Σὺ μὲν οὖν ἀξίως φθέγγῃ τῆς σὲ
C χρηστότητος, σαυτὸν μᾶλλον ὑψών, οἷς συγκαταβα-
λων αἵρεις τὴν ἐμὴν χθαμαλότητα. Ἡμεῖς δὲ σύνισ-
μεν ἡμῖν αὐτοῖς οὕτε λόγοις οὕτε ἔργοις οὐδὲν θελ-
κτήριον ἔχουσι. Πλὴν ἀλλ' ἐστάλησαν ἰχθύες· οἱ μὲν,
ἄρτοι ταριχευτοί, οἱ δὲ, ἀρτιδίοις ἐνωπητημένοι. Καὶ
ἡδυνθείη μὲν σοι ἡ διαλογὴ μου, ἣν ποιῶμαι διὰ
τοῦδε τοῦ γράμματος· ἡδυνθείσαν δὲ μᾶλλον τῇ
ὁρᾷ σου οἱ ἰχθύες, ὡς καὶ ἀποστολῇ καὶ εὐλογία
τῆς τὸν ζωόδοτον ἡμῖν ἀποτεκούσης ἐν σώματι.
'Αναζώσκειεν ταύτην, καὶ ἐνίσχυσι τῷ σώματι
γένοντι, πρὸς τὴν τῶν κατὰ φύσιν ἐνεργειῶν εὐ-
στάθειαν ἐπαγαγόντας. Ἐπεὶ καὶ ὁ ἀριθμὸς τούτων
τῆς κατὰ φύσιν τελειότητος σύμβολον. Εἴπερ δεκάδης
μὲν τὸ τέλειον· ἡ δὲ φύσις πενταδικὴ διὰ τὴν ὕλην
ἐν τῇ τετραδὶ τῶν στοιχείων θεωρουμένη, καὶ τὸ εἰ
ἐξ ὧν πάντα τὰ καθ' ἡμᾶς φυσικά.

rostri strepitum demulceri, et nostros pisciculos,
appetitus sensus, qui ad omne aliud omnino de-
mortui sunt, posse excitare. Tu autem quæ digna
sunt tua sanctitate, et loqueris, et excogitas. Te
ipsum maxime extollis, et quibus aliquantulum te
demititis, meam humilitatem penitus in sublime
effers. Nos vero, neque sermonibus, neque operibus
nihil delinimentum et blanditiarum habentibus,
nobis ipsi conscii sumus, nisi jam aliud nobis pisciculi
instillaverint. Quorum hi quidem panes
conditi sunt, hi vero panibus incocti. Et forte tibi
hæc dissertatiuncula, et colloquium, quod hæc
epistola necesse jucundum erit. Vel præcipue tuo
appetitui et sensui, pisciculi valde fuerunt suaves,
quasi munus et sacrum beneficium Virginis, quæ vitæ
Datorem nobis in corpore peperit. Hoc qui-
dem reviviscere facient et corporis vires, et robur
erunt, illud in constantem efficacis operæ naturam
adducentes. Quoniam et horum numerus, cujusdam
naturæ perfectioris symbolum est. Siquidem dena-
rius summa est perfectio. Et ipsa quidem natura,
ob objectam materiam, quam in quatuor elemen-
torum meditatur compagine, pentade constat, et
quinaria esse fertur, et omne, id est ex quo,
cuncta, quæ in nobis naturalia sunt, componuntur.

ΕΠΙΣΤ. ΙΓ΄.

Τῷ Σεμῳ.

Καί κεν τὸ βουλοίμην, καὶ κεν πολλὸν κέρδιον ἦεν, ἱερωτάτῃ μοι κεφαλῇ, ἡ [ἐ]ἰ θανάτοις ἐτέρων οἱ κακοῦντες πρὸς τὸ ἀνθρωπινώτερον ἡμᾶς συνεστέλλοντο. Νῦν δὲ οὕτως εἰσὶν ἄτρυτοι τὴν κακίαν, ὥστε μᾶλλον ταῖς πληγαῖς κατὰ τὸν Αἰγύπτιον ἐκείνον κατασκληρύνεσθαι καὶ οὕτω [ἐ]ἰ οὕτω τοῦτο ἂν ἀνδρικὸν, εἰ ταῖς τῶν οἰκείων, ἀλλ' ἤδη καὶ ταῖς σφῶν αὐτῶν καὶ ὁ φασί, πολλὰ τῶν θηρίων ἐπειδὴν τρωθεῖν ποιεῖν, ἀφειδούντα μᾶλλον ἑαυτῶν, εἰσπηδὴν τοῖς τραύμασι θυμικώτερον· ὥς ἂν ἐπειδὴ παθεῖν μέλλοιεν, καὶ δρᾶσαιεν τι τοὺς πολεμοῦντας. Εἰ βούλει δέ μοι, οἱ τὸν Ἀντίπατρον Ἡρώδην ἱστοροῦσι, νεανεύσασθαι ἐπιθανατίην τι κατόρθωμα, καὶ τῆς ἐκείνου θηριωδίας ἄξιον, συναγαγόντα πάντας τοὺς τῶν Ἰουδαίων λογάδας εἰς τὴν τῶν βασιλείων αὐλήν, ἀθρόους κατασφάζει ὡς ἱερεῖα, ἴνα, τῆσιν, μηδεὶς οἶκος Ἰουδαίων πένθους ἄγων σχολὴν τῇ ἐμῇ ἐπικροτοίῃ θανάτῳ. Τοιαῦτα τοίνυν δοκῶ μοι λογιζομένους τοὺς ἐν ταῖς νῦν ἡμέραις θηριώδεις καὶ Ἡρωδιανούς, καὶ πληττομένους, προσερεθίζεσθαι, καὶ θανατοῦμένους, ζῶσαν τὴν κακίαν καὶ ἀθάνατον ἐπιδείκνυσθαι· ὅσῳ μᾶλλον ἐγγίζουσιν προσρῶσι τὴν θείαν ἀπολείαν, τοσούτῳ πλείους προσηπολλύναι σπουδάζοντας· ὥς ἂν προσηπολλύντο, μήτ' ἴδωσι τὴν ἑαυτῶν ἀπώλειαν, μήτε ταύτῃ ἐπιγελάσωσι, καὶ σῶσιν ὅπως τοῦ διαχυθῆναι καιρόν. Οὐδ' αἰεὶ πνεθεῖν καὶ σκυθρωπάζειν ἡβούλοντο. Εἰ μὲν οὖν τῶν τινα δαιμόνων ἐλπίσεις μεταβαλεῖν τὴν προαίρεσιν πεισθέντα τοῦτ' ἢ βιασθέντα ταῖς οἰκονομίαις τῆς τοῦ Θεοῦ αγαθότητος, ἔλπιζε δὲ τοὺς ἡμετέρους δημίους αγαθυνθῆναι ταῖς αὐστηροτέραις τῆς πολυποικίλης σοφίας ἐπεξελεύσεσιν. Εἰ δ' οὐδ' οὐδέποτε, πῶς τοῦτο συνιδεῖν οὐκ ἔχω. Καὶ τούτοις γὰρ εἰς ἕξιν ἡ κακία παγεῖσα, φύσως δύναμιν ἔλαθεν· ὥς, ἐξ ὧν ὀρώσι, συμπαίθεμαι. Πλὴν ἀλλ' ἡμᾶς τὸ ὀφειλόμενον δεῖ ποιεῖν, ἐπεύχεσθαι τούτοις αἰεὶ τὴν διόρθωσιν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος ἐτάζων τοὺς νεφροὺς τοῦ Ἰούδα, ἥξει μὲν αὐτὸν ἀδιόρθωτον, οὐκ ἐπαύετο δὲ τὰ τῆς αγαθότητος ἐνδεικνύμενος. Μὴ παύσαιο τοίνυν αὐτό; τε τούτων ὑπερευχόμενος, καὶ ἄλλους, ὅσους οἶδας εὐθενεῖς, ἐπὶ τῷ ἱσθ' ἔργῳ παρακαλῶν, εἰ πως ὑπὲρ ἐλπίδας τῇ πολυχρείᾳ τὸν λίθον μετακινήσειμεν.

quomodo hoc posse effici pernoscam non habeo. In his etenim omne flagitii genus, vilique robur, ipso corporis habitu accrescens, jam naturæ vires suscipit. Quemadmodum ex eorum operibus intelligimus. Nisi quod nos fas est facere, quod nos decet. Quippe facilem operis exitum, et emendatos mores ab illis semper precari. Etenim postquam Dominus Judæ renes scrutatus fuit, et illum nulli obnoxium correctioni invenit, non tamen cessavit bonitatis suæ et clementiæ munera illi emittere. Ne igitur tu etiam cessa in hos aliosque, quos infirmos noveris, orare, cunctosque in compensationis æquale munus et opus deflectere, si quando supra spem totis manibus lapidem trajicere-

ΕΠΙΣΤ. ΙΔ΄.

Τῷ Κύτρου.

Ὅντως τῷ πνευματικῷ πνευματικῇ, καὶ τὰ κοσμικῇ, καὶ πάντα ἐν πάντιν ὁ Θεὸς τοῦτ' ἔχειται, ἰδοὺ γοῦν σοὶ καὶ αὐτῷ, σεβασμιωτάτῃ μοι δέσποτα, τὰ πρὸς τὴν ἡμετέραν σταλέντα εὐτέλειαν. Εἰ καὶ

A

644 EPIST. XIII.

Semnarum episcopo.

Equidem hoc cuperem, et multo quidem utilius esset, vir sanctissime, si aliorum morte et cædibus, qui infligendis plagis et cladibus inbiant, in majorem in nos humanitatem et mansuetudinem adiguntur. Nunc autem ita flagitiis nefariis et sceleribus sunt indefessi et effracti, ut ipsis plagis, quemadmodum ille Ægyptius ad mala sævius recrudescant et exasperentur. Et nondum hoc illis satis ad strenuitatem est, si domesticorum et proximorum cædibus, sed jam si suis ipsorum casibus crescant, et quod dicunt etiam plures feras, postquam vulneribus variis effossæ fuerint, maxime nec sibi ipsis parcentes, ad truculenta vulnera animosiores insurgere et ingruere compellunt, ac si quia mortem fuerint passuræ, ipsos adversarios pertimescerent. Si vero mihi concedis, quod de Antipatro Herode historiæ referunt, facinus fuisse aggressum sævissimæ morti obnoxium et certe illius feritate dignum. Nam cum omnes Judæorum lectas cohortes congregasset et in regiam aulam invexisset, confestim omnes quasi victimas et sacrificia mactavit, ut, inquit, nulla Judæorum domus, si a luctu quoliammodo cessaret, in meam mortem lætantes ederet plausus. Talia quidem hisce diebus, hos Herodianos et hæc ferina corda reputare et excogitare arbitror, et excitatos et compulsos irritari et sævire, et etiam vel defunctos penitus, et terræ additos sulcis, vitia, scelera et immortale flagitium manifestare. Qui et quanto propius prævident divina accedere flagella, tanto plures vastare et diripere conantur. Ut quam primum illa decesserint, neque proprium ipsorum interitum videant, neque hoc modo illudere et irridere possint, sed et omnino illud confusionis truculentæ tempus continere illi, quos perpetuo ingemere et diro mororis tabo confici statuerunt. Si quidem quemdam dæmonum speras, aut hoc pacto persuasum, aut ipsa divinæ bonitatis administratione coactum et deflexum, quam sibi constituerit cladem immutare, etiam sperare potes, hoc nostros acerrimos tortores, severioribus variæ sapientiæ viribus, asperam posse

D vindictam mitigare. Si autem illud fieri non potest,

quomodo hoc posse effici pernoscam non habeo. In his etenim omne flagitii genus, vilique robur, ipso corporis habitu accrescens, jam naturæ vires suscipit. Quemadmodum ex eorum operibus intelligimus. Nisi quod nos fas est facere, quod nos decet. Quippe facilem operis exitum, et emendatos mores ab illis semper precari. Etenim postquam Dominus Judæ renes scrutatus fuit, et illum nulli obnoxium correctioni invenit, non tamen cessavit bonitatis suæ et clementiæ munera illi emittere. Ne igitur tu etiam cessa in hos aliosque, quos infirmos noveris, orare, cunctosque in compensationis æquale munus et opus deflectere, si quando supra spem totis manibus lapidem trajicere-

645 EPIST. XIV

Citri episcopo.

Vere quidem hoc spiritali robore et spiritualia et terrena et omnia quæ sunt in omnibus Deus occupat. Te quidem ipsum circumspice, augustissime domine, hæc quidem quæ in nostram

vilitatem tenuemque naturam sunt emissa, etsi A
terrena sint, nescio quid secum spirituale involu-
cro quodam innuere videntur. Nam unguentum
ex odoriferis rosarum guttulis instillatum, in
duabus vitreis amphoris emissum, hujus me compa-
raginis et ossium structuræ admonuit. Ut si cor-
pus et animam diaphana et perspicua quædam, ut
vitrum, ille effecerit, hæc vasa effusi et evacuati
in nos unguenti constitueremus. Nosti autem
omnino hanc quasi guttam, super terram stillan-
tem, cujus quæ astricta est et solida pars, suavi
fragrans est odore. Est enim natura conservandi
prædita. Et pars bonum spirans odorem stipata
est et condensa. Non enim dissolvi potest. Nam
jugum quidem habet, sed commodum et utile.
Etiam et pondus habet, sed leve et suave. Et porro
in dulcem inducit thalamum, sed per angustum viæ
callem. Et lætitia nos gestire jubet, sed trepidos
nos et pavidos constituit. Ligna vero illa odorifera,
frustra ita et abs re, a tua spirituali scientia sunt
emissa. Sed nimis nos ipsi etiam desides essemus
et inepti, nisi hoc in loco aliquid spirituale com-
prehenderemus. Quatuor etenim cum hæc ligna
sint, quid aliud quam lignum in quatuor disse-
ctum partes manifestant, quod omnium nostrum
salutem mire perfecti? In quo Paulus glorians, et
nos qui Christi sumus, carnem cum humanis
affectibus et cupiditatem illecebris crucifigere
suadet¹. Insigniter itaque nos edocuit, decere
quidem cum omnibus hujus mundi voluptatibus
et jucunditatibus nos ipsos crucifigi. Sed forte
aliquis urbane diceret, hæc quæ missa sunt, in se
ipsos vere sunt emissa. Nam juxta numeri myste-
rium, ut dictum est, nos in hæc mundi pericula et
imminentia damna crucifigi docemur. Maxime
autem cuncta summo Deo referre, et talium rerum
venire, qui, etsi aliis ignobilibus lignis, tamen ob fragrantem odorem, tantum honorem impendit. Et
plura quidem quæ scriberem habui, scilicet quæcunque perspexi te, ob ea quæ jam missa sunt,
meam humilitatem et abjectam naturæ conditionem edocere. Sed quod mihi emolumentum est,
quæ utilitas, hæc mente evolvere et nullis tamen exsequi operibus. Tuis autem precibus et intelli-
gere, et quod opus est, absolvere facile consequar et meam ipsius vitam, vitæ odorem habentem,
non autem cæcæ mortis, vago gregi qui meis insistit vestigiis, qui in me oculos figit suos, exhi-
bere. Quod præstare nunquam cessabis, qui in nos præcipue ad hæc semper es expetitus.

646 EPIST. XV.

Camateropulo.

Defunctorum etsi immemorem Plutonis in antro.
Verumtamen ego defunctum amicum debita gra-
tia, inter eos quos ipse reliquit, perpetuo prose-
quar. Nimirum terque quaterque beatum et exi-
mium Psellum, qui citra controversiam linguae
suavitatem primas tenuit. Huic equidem, ut fas est,
quas nemo enarrare posset, neque posset referre,
debeo gratias. Multa enim edidici, ex tanti viri

¹ Galat. v, 24; Rom. vi, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Ἀπαραιτήτως legendum docet DD. Hasius ad Leonem Diaconum (tom. CXVII, col. 726). EDIT. PATR.

κοσμικά εἰσι, πνευματικὸν τι αἰνίσσεται. Τὸ μὲν γὰρ
ἐκ τῶν τοῦ ῥόδου σταγόνων μύρον ἐν δυοῖν ἀγ-
γεῖοις ὑλείνοις ἀπσταλμένον, ἐνουθέτει τὴν ἐμὴν
πύρωσιν, ὡς ἂν σῶμα καὶ ψυχὴ καθαρὰ καὶ δια-
φανὴ ὡς ὕδωρ ἐργασάμενος, ἀγγεῖα ταῦτα τοῦ κα-
νωθέντος δι' ἡμᾶς ῥύρου ποιήσωμεν. Οἶδας πάντως
τὸν ὡσεὶ σταγὸνα ἐπὶ γῆς στάζοντα· οὗ καὶ στόφον,
εὐώδες, σωτήριον γάρ· καὶ τὸ εὐώδες στόφον, οὐκ
ἀνετον γάρ. Ζυγὸν μὲν γὰρ ἔχει, ἀλλὰ χρηστόν· καὶ
φορτίον ἔχει, ἀλλ' ἐλαφρόν· καὶ αὐτὸ εἰς νυμφῶν
ἀγει, ἀλλὰ διὰ στενῆς· καὶ ἀγαλλίσσθαι κελεύει,
ἀλλὰ καὶ ἐν τρόμφῳ προστίθεται. Τὰ δὲ εὐώδη ξύλα
ἄρα καταλὼς οὕτω καὶ ἀργῶς παρὰ τῆς πνευμα-
τικῆς σου σοφίας ἐσταλται· Ἀλλὰ λίαν ἂν αὐτοὶ ἀργοὶ
εἴημεν, εἰ μὴ κἀναυθῆ τι πνευματικὸν ἐννοήσωμεν.
Τέτταρα γάρ οὗτα τὰ ξύλα, τί ἄλλο, ἢ τετραμερὴς
ξύλον ἐδήλουν, ὃ τὴν σωτηρίαν ἡμῖν ἐργάσατο· ὁ
Παῦλος καυχώμενος, καὶ ἡμᾶς τοὺς τοῦ Χριστοῦ
σταυροῦν τὴν σάρκα σὺν τοῖς παθήμασι καὶ τοῖς ἐπι-
θυμήμασι βούλεται. Ἐδίδαξας οὖν προδήλως ἡμᾶς,
ὅτι δεῖ σταυροῦν ἑαυτοὺς πᾶσι τοῖς κατὰ κόσμον ἡμέ-
τε καὶ εὐώδεσι. Καὶ εἶποι ἂν τις ἀστεῖως, ὡς τὰ στι-
λέντα, καθ' ἑαυτῶν ἀπεστάλησαν. Διὰ γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ,
ὡς εἴρηται, σταυροῦσθαι πρὸς τὰ τοιαῦτα βλαβερὰ διὰ
σχόμεθα· μᾶλλον δὲ προσάγειν πάντα θεῷ καὶ διὰ τὸν
τοιούτων εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ ἐρχεσθαι τοῦ κἀν ταῖς
ἄλλοις ἀτίμοις ξύλοις τοσαύτην τιμὴν διὰ τῆς εὐ-
ωδίας φυτεύσαντος. Καὶ πλείω δ' ἂν εἶχον γράφειν, ὅτι
κατενόησά σε διὰ τῶν σταλέντων τὴν ἐμὴν διδάσκοντα
ταπεινότητά· Ἀλλὰ τί μοι τὸ ὄφελος, νοεῖν μὲν ταῦτα,
μὴ πράττειν δέ; Γένοιτο δὲ ταῖς σαῖς εὐχαῖς, καὶ
νοεῖν με καὶ πράττειν τὰ δέοντα, καὶ τὸν ἐμαυτοῦ
βίον, ὁσμὴν ζωῆς, ἀλλὰ μὴ θανάτου τῷ πρὸς ἑπὶ
βλέποντι ποιμνίῳ παρέχεσθαι. Ὁ καὶ μὴ παύσῃς
ὑπὲρ ἡμῶν ἐκαυτούμενος.

contemplatione, in ipsius veram cognitionem
venire, qui, etsi aliis ignobilibus lignis, tamen ob fragrantem odorem, tantum honorem impendit. Et
plura quidem quæ scriberem habui, scilicet quæcunque perspexi te, ob ea quæ jam missa sunt,
meam humilitatem et abjectam naturæ conditionem edocere. Sed quod mihi emolumentum est,
quæ utilitas, hæc mente evolvere et nullis tamen exsequi operibus. Tuis autem precibus et intelli-
gere, et quod opus est, absolvere facile consequar et meam ipsius vitam, vitæ odorem habentem,
non autem cæcæ mortis, vago gregi qui meis insistit vestigiis, qui in me oculos figit suos, exhi-
bere. Quod præstare nunquam cessabis, qui in nos præcipue ad hæc semper es expetitus.

D

EPIST. IΕ'.

Τῷ Καματηροπόλῳ.

Et καὶ θανόντων περ καταλήθοντ' εἰς ἀθάνατον.
ἀλλ' αὐτοὺς γε καὶ θανόντα φίλον τὴν ὀφειλομένην
χάριν ἐν τοῖς ὑπολειφθεῖσιν αὐτῷ καταθήσομαι.
Ἀμέλει καὶ τῷ πρισμικαριωτάτῳ ὑπερτίμῳ τῷ
Ψελλῷ, καὶ παραμυλλῷ (17) τὴν γλώτταν, ὀφείλω μὲν
ὡς εἰκόθ, οὐκ εὐαποδότους χάριτας. Πολλὰ γάρ
οἶδα τῆς μούσης τοῦ ἀνδρὸς ἀπονάμενος, οὐκ ἔχων
δὲ ὅπως ὅλῳ τούτῳ χαρισάμην τῷ μέλει αὐτοῦ,

ὧς ἔσται, διὰ τῆς σῆς περὶ ἡμᾶς ἀγάπης χαρίζομαι. Ὁ γὰρ τοι τὸ παρὸν ἡμῶν ἐγγειρίζων τῇ σῇ λαμπρότητι γραμματίδιον, θυγατρίδους μὲν ἐκείνων, πικρὰς δὲ πειραθεὶς τῆς τύχης, συμφορὰν κέχρηται, ὥπως οὖν αὐτῷ καταλλάξῃς τὴν τύραννον. Εἰ γὰρ μὴ μόνον συνεύσεις, προσμεδιάσεις τε τούτῳ, καὶ περιπτύσσεται ἡ που καὶ τὴν αὐτοῦ εἰς τὸν κόλπον αὐτῆς εἰσχαγοῦσα, δώσεις τῶν αγαθῶν αὐτὸν δράξασθαι. Καὶ μὴ τί με οἷον ἄλλως ἀφοσιούμενον ταῦτά σοι γράφειν. Ἀλλὰ γὰρ μήτε τῶν λόγων ἐναίμην, μήτε τοῦ ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῆς ψυχῆς μου θελήματος, εἰ μὴ ἐγὼ ταῦτά σοι ἐκ βαθείας καρδίας γράψω, ἕλω γὰρ τὸν νεανίαν, ὡς πάλαι ποτὲ ἐν ὁλίβις ἰδὼν, καὶ τὴν τοῦ πάππου τούτου ψυχὴν δέδοικα, μήπως ὀνειδίζῃ μοι τὸ σκληρὸν καὶ ἀτάρακτον. Ὅκνῳ γὰρ εἰπεῖν τέως τὸν ταῖς ἀριστεραῖς ἱρίφοις τὸ ἀπάνθρωπον ἐν κρίσει προφέροντα. Εἰ γὰρ μοι φανεῖ κατ' ἕναρ, καὶ τὴν γλώσσαν ἐπαφήσει τὴν δωδεκάχρονον (18) ἄρ' αὖ με οἷαι καὶ τὴν τῆς ἐπιπλήξεως φαντασίαν ὑποστήναι φρίκης ἄτερ καὶ ταραχῆς; Εἰ δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους τὸν Θεὸν παρεισάγῃ διὰ Δαβὶδ, καίτοι τεθνηκότα, τῆς Ἰερουσαλὴμ προσπίζοντα, καὶ ἄλλως ἦν ἀνάξια, καὶ χωρὶς αἱμάτων, τί πρὸς ταῦτα, ὃ πρὸς τῶν ἐκείνου χαρίτων πέλομαι, καὶ τῷ δικαίῳ καὶ τῷ Θεῷ καὶ Ψελλοῦ γλώσση θλιβόμενος; Ἀλλὰ με τούτων βῦσαι τῶν ἀναγκῶν, ἐν τινὶ δουλείᾳ τάξας τὸν στελλόμενόν σοι τοῦτον. Πάντως γὰρ πολλῶν σοι ἀναταθείων, ῥάδιον εἰ τὸ μὴ μάλλον, τὸν γοῦν ὑπὸ τούτων συνιστάμενόν σοι ὠφελείας ἀξιώθεντά ἀποκαταστήσαι ἡμῖν· οὐ γὰρ ἐστενοχώρηται σοι τὰ τῆς ὁδοῦ. Καὶ σε Θεὸς εἴη πάσης τῶν ἁνώτερον κακίας καὶ κακώσεως.

aliorum cædibus fuerit. Sed ad hæc quod de illius gratiarum venustate et fulgore credam, et ipsa æquitate, et divino Dei numine, et dulci Pselli lingua constrictus. Sed jam ab his me custodi, et defende fati necessitatibus, et hunc tibi submissum et subditum quadam in servitute constitue. Nam cum harum multæ tibi delatæ et expositæ sint, facilius erit, si hoc non magis decuerit, hunc, tantis compressum cladibus, aliquo subsidio et emolumento, a te cumulatam nobis restituere. Non enim quæ ad viam necessaria sunt, te in arctum deducere, et in angustam rerum orbitam devolvere poterunt. Deus itaque te sceleris purum et malæ fortunæ detractum casibus serret.

ΕΠΙΣΤ. ΙΓ'.

Τῷ Ἀρχιεπισκοπῷ.

Μὴ καὶ τὴν γλῶτταν ἐπεδήθης ὁ σοφὸς πρόεδρος, ὑπὲρ, φεῦ! τῶν νῦν καιρῶν, οἳ τῇ ποδάρῃ καὶ γλῶττι δασμεῖν διδῶσιν; Οὕτω πάντα πρὸς τὸ χεῖρον ἐξαγριαίνουσιν. Ἀλλὰ μὴ, τοῦτο μὲν, οὐθ' ὑπὸ τῶν καιρῶν ἐνεωχμώθη, οὐτ' αὐτὸς πέπονθας. Ἀφροσίοι δὲ τὰς πρὸς ἡμᾶς ὀμιλίας, οἳ τῷ ἀδελφῷ ἡμῶν ὀμιλεῖς, ἐμυδιάζων αὐτὸν καὶ συνετίζων ἐν ὁδῷ ταύτῃ ἢ πρὸς τὰς φιλοσοφίας πορεύεται· δέχομαι τοῦτο, καὶ πάσης τῆς πρὸς ἡμᾶς ὀμιλίας τίθεμαι ἥδον. Ὅπως οὖν συνεγέστερον ὀμιλοῖσιν τῷ νέῳ, εἰ τί σοι μέλλει (19) τοῦ ἡμᾶς εὐφραίνειν πυκνότερον, ἀπολαύειν μὲν οὖν καὶ τῶν κοινῶν σου τῆς σοφίας κρατήρων, καὶ τῶν θυμάτων ἐστιάσθω σὺν τοῖς λοιποῖς καλῶς ἀφροσιν. Ἐὐδὼ δέ τι τούτῳ

* Ps. cxxiv. 21.

Variae lectiones et notæ.

(18) δωδεκάχρονον. Scrib. δωδεκάχρονον.

(19) μέλλει. Scrib. μέλει.

A musa utilitatem decerpens non vulgarem. At quis penitus non habeo, quo pacto hujus suavitati gratum et beneficium me præbeam, ut deceat, ob tuam tamen in nos dilectionem et integrum amorem, aliquam grati animi significationem ostendam. Qui enim nostras has præsentis litteras tuis splendissimis committit manibus, illius quidem nepos est, et acerbo fati nunc depressus casu, ultimis fere calamitatibus affligitur. Quomodo itaque cum hoc asperam et tyrannicam fortunam reconciliabis? Nam nisi solum conspiraveris, et huic quidem illa arridebit, totamque se circumfundet, et alieni hujus sortem in suum ipsa sinum inducens, bona cuncta huic accipere indulgebit. At ne existima, me aliter quam hac pietate obstructum hæc ad te scribere. Etenim neque sermonis fructum perciperem, nec illo consilio tuo, quod in animæ meæ salutem impendisti, fungerer, nisi hæc ex intimo cordis sensu ad te scriberem. Hujus enim adolescentis misereor, quasi jam pridem inter beatos illos conspicerem. Etiam et hujus avi animum timeo, ne forte mei cordis asperitatem et immitem incuset dureque increpet mentem. Nequeo etenim dicere, quantum infaustos hædos benignitate et humanitate in judicio superabit. Si etenim mihi per somnium appareret, et linguam duodecim effluente scatebris contractaverit, etiam num existimas, me tanti timoris spectrum horridumque simulacrum, et sine stupore et tumultu suscinere? Si vero in alios ipsum Deum insinaret et proponeret, juxta Davidem *, et si defunctum, magnæ tamen Jerusalem protectorem, et si secus quam ejus dignitas postulabat, vel siquidem et sine

647 EPIST. XVI.

Ancyrae episcopo.

Non equidem cum sapiens sit præses, in his (o mores!) temporum lapsus, linguam vinculo cohibes, quæ etiam podagra linguas devincire et constringere permittit. Ita quidem omnia in pejus ferociunt. Sed non hoc etenim, neque sub hoc tempore innovatum est, neque ipse ita male es affectus. Verum colloquia quæ in nos habes, omni religione solvit, quibus etiam cum fratre nostro familiariter uteris illumque impellis, mireque instruis in hac via, per quam in sacram philosophiam conscenditur. Hoc ita percipio, et omni quod in nos habes colloquio, jucundius et suavius censeo. Quodammodo igitur assiduam cum adolescente familiaritatem et colloquium conseres si

est tibi curæ, nos crebrius summo afficere gaudio. Fungatur itaque ille communibus tuæ sapientiæ crateribus, et lautis sacrificiorum convivis, cum reliquis, qui secum non absurde letitia desipiunt, comiter excipiat. Volo autem hunc modo, et privatim his commissum sapientiæ, ab illo saltim hoc consequi, quo aliquid lucri habeat munus, ut vel etiam aliqua sibi gratia referatur. Quoniam et matres, ut aliquem ex filiis seorsim singulari suscipiant studio, mellitis illum deliciarum blandimentis fovant, dulcesque leniunt. Vis forsitan, ut huius quam loquor rei, rationem et specimen præbeam? Quantum Theophylactus a te, reliquis, in amoris et amicitiam prælatus est, et antepositus, tantas privatim fratri debes rependere gratias, tantumque supra alios Theophylactum tibi charum habere. Alium et tibi rei ostendam modum. Qualem me volebas esse tuo Paulo, cum illum sapientiæ mysteria absoluto studio edocebam; talis tu meo Demetrio exsiste, qui philosophiæ studio, te docente, initiatus et instructus est. Denique utinam læto salutis spiritu diu vivas, hominum mihi gratissime!

EPIST. XVII.

Cereyræ episcopo.

Quodammodo dicerēs, nos jucunde et hilari animo tuas literas suscepisse, inclyte domine. Etenim cuncta illarum occasione et opportunitate nobis pulchra et suavia visa fuerunt, et maxime vero oratio. Oratio, inquam, quæ tantæ est mentis et sententiæ germen, tantæque linguæ soboles. Nam cum in summa animi anxietudine versaret, pharmacum mihi illud, quo profundus oblivionis sopor inducitur, effudisti. Cumque arida arderem siti, dulci ex petra, liquore, in siccas, potius dulcedinem, fauces emisisti. Et quasi divini interpretes Paracleti, meam animam doloribus aliquantulum affectam et fixam recreasti, et dulci consolatione exexisti. Nos enim supra quam dici potest, gravi conflictamur rerum mole, ita ut penitus nobis horrentia immineant bella, intus vero timores. Hostes etiam in nos superiores evadunt. Et amici et propinqui ita in nos se habent, ut hi penitus nobis adversentur, et illi quam remotissimam humanitatis et benignitatis opem nobis objiciant. Sed enim qui humiles et abjectos consolatur, quique illis qui, lacero corde et disrupto pectore, alteruntur medetur, nobis etiam solatio fuit, quibus et familiarem se præbuit. Et ros ille tuus divinitus stillans medicamentum nobis salubre exstijit. Gratia ergo sit misericordiarum Patri et Deo totius consolationis, quoniam his tam infau-
stis et pessimis diebus, et hoc tempore hostium irruptione ferociente et infesto, tuam sanctitatem nobis paternam dilectione cinctam, et ipsis Jesu visceribus quasi incoctam et probatam indulsit. Ne igitur lassescas, Dei homo, illam qua apud Dominum dives factus es¹, sapientiam in nos deflectere, et thesaurum illum egregium, quem in

¹ II Cor. viii, 9.

καὶ ἰδίᾳ παρ' αὐτῆς γίνεσθαι, ἵν' ἔχοι κέρδις, ὅτι ἂν αὐτῇ λάβρα χαρίσται. Ἐπεὶ καὶ μητέρας πολὺν ἐν ἀπολαβοῦσαι τῶν τέκνων ἰδίᾳ, τῶν τι γλυκασμάτων αὐτῇ παρατίθενται. Βούλει δώσω κανὼνα τοῦ λεγομένου; Ὅσον ὁ Θεοφύλακτος ἐξήρηται σοι τῶν λοιπῶν εἰς φιλίαν, τοσαύτας θρεῖται; ἰδίᾳ τῷ ἀδελφῷ χάριται; τοσοῦτον ἀγαπώμενόν σοι δίδει; [f. δελξ.] ὑπὲρ τοῦς ἄλλους τὸν Θεοφύλακτον. Δείξω καὶ ἕτερον μέτρον. Ὅποιον ἂν ἐβούλου με εἶναι τῷ σπῆ Παύλῳ ὑπ' ἐμοὶ τελούμενῳ σοφίᾳ τι μυστήριον, τοιοῦτος γενοῦ τῷ ἐμῷ Δημητρίῳ, τὰ φιλοσοφία; ὑπὸ σοῦ ὀργιάζοντι. Ἐρρωμένος διαβίῃ; εὐθυμῶ, ἀνθρώπων ἐμοὶ χαρίεσται.

B

EPIST. IZ.

Τῷ Κερκύρας.

Πῶς ἂν εἴποις ἡδέως ἰδεξάμεν σου τὴν ἐπιστολὴν (20), τιμωτάτε δέσποτα. Καὶ πάντα μὲν καὶ ἐν καιρῷ αὐτῶν λόγος δὲ μᾶλλον. Καὶ λόγος, τοιαύτης μὲν γνώμης γέννημα, τοιαύτης δὲ γλώττης μαίευμα. Ἐν ἀθυμίᾳ γὰρ ὄντι μοι, τὸ λαθικηδὲς ἐκεῖνο ἀνέχεας φάρμακον· καὶ διψῶντι, τῷ ἐκ τῆς πέτρας κατεγλύκαναςνάματι. Καὶ ὡς ὑποφῆτης τοῦ Παρακλήτου τὴν κατ' ὄνυσόν μου ψυχὴν παρεκάλεσας. Καθ' ὑπερβολὴν γὰρ ἐθαύνηθην, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. Ἐβῶθεν μάχαί, ἐβῶθεν φόβοι. Οἷ τε γὰρ ἐχθροὶ κεκραταίνονται· καὶ οἱ φίλοι καὶ οἱ πλησίον, οἱ μὲν, ἀντίστησαν, οἱ δὲ, ἀπὸ μακρόθεν ἐστήσαν τὸ φιλανθρωπότερον. Ἄλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, καὶ ὠμόμενος τοὺς συντριμμένους τὴν καρδίαν, παρεκάλεσεν ἡμᾶς ὡς ὠμῆλασεν. Καὶ ἡ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ λαματῆρι γέγονε· καὶ χάρις τῷ Πατρὶ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεῷ πάσης παρακλήσεως, ὅτι ἐν οὕτως ἡμέραις πονηραῖς, καὶ ἐν καιροῖς ἀφίλοις καὶ θηριώδεσι, τὴν σὴν ἐρωδέτητα δίδωκεν ἡμῖν τῇ φιλαδελφείᾳ φιλόστοργον, σπλάγγνον Ἰησοῦ δικαιωμένην. Μὴ κάμοι οὖν, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἢ παρὰ τοῦ Κυρίου ἐκλουτίσθης γνώμῃ καὶ σοφίᾳ πρὸς ἡμᾶς χρώμενος, καὶ τὴν θησαυρὸν ὃν ἔχοντες (21) ἐν ὀσπράκινῳ σκεύει, τῷ τῆς ταπεινώσεως σώματι, χορηγῶν ἀφ' ὁνός τοις χερσίν σου· ὡς ἐμέ γε οὐτε πρόσδοι λυποῦσιν, ἐν οἷς ἦν ποτε τὰ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἀλκιμα, οὐτε ἢ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων θαλάσσης διατεταμένη ἐβου-
D σία καὶ ἐπικράτεια. Τῆς μὲν γὰρ αὐτάρκεως ἔχοντες τὸ δὲ περισθὲν ἐκ τίνος ἐντί, μεμαυθῆκαμεν τῆς δὲ, ἀρρωστότερον ἢ ὥστε ἀντέχεσθαι. Ὁ δὲ τῶν φροντίζων περικλυσμός, καὶ ὁ πονηρὸς περισπασμός, καὶ τὸ μάτην ταράττεσθαι, καὶ μήπω προῦναι ἀφ' ἡμερῶν πονηρῶν, ταῦτά μοι σὺς ὁστὲν,

Var. æ lectiones et notæ

(20) Ἡδέως ἰδεξάν μὴρ σου τὴν ἐπιστολήν. Rescribo, ἡδέως ἰδεξάμεν σου τὴν ἱ.

(21) Ὁρ ἐχοντες. Scrib. ὃν ἔχων τ' εἴ.

ταῦτά μοι τοὺς μυελούς ἀπαπᾶ. Οὐπω γὰρ τελείως Α πεφευγώς τὸν λέοντα, ἢ ἄρκτος ἡμῖν συναντᾷ· καὶ ταύτην ἀποδρᾶσι, καὶ ἐπὶ τοὺς τοίχους τῆς οἰκίας τὰς χεῖρας ἐρείσασιν, ὅς ἐκ τῆς ὀπῆς προκύπτει ἐπίθουλος· ὃ καὶ μᾶλλον ἐμοὶ τὰς ὁδύνας δριμυτέρας ἐργάζεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, καίτοι μᾶλα σφόδρα βουλόμενος ἐκπεῦσαι, ἵνα μικρόν τι τὴν καρδίαν κουφίσαιμι, ἐν πείσῃ στέγω (22) τετληότι θυμῷ. Φυλακὴν τε καὶ νῦν τῷ στόματι τίθεμαι, ὥς καὶ τῷ συστῆναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἵνα μὴ κατασχύνω τὸ μέγα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς πρᾶγμα, ἢ ὀνομα. Τὸ γὰρ τῆς ἐπιστολῆς χρήμα ἴδιον, ὡς οἶσθα, καὶ οὐκ ἐχέμεθον. Ἐπεὶ παρὰ συνειρέων, καὶ συνεπισκόπων, εἰ δοκούσι κρίνειν τὸν λαόν, ἐκτίταται τὰ τῶν θλίψεων ἡμῶν δίκτυα. Σὺ δὲ εὐχου, τίμιε πάτερ καὶ δέσποτα, ἡμῖν μὲν, τοὺς ἐν τοῖς ψευδαδέλφοις τοῦτοις κινδύνους ὑπεκφυγεῖν, αὐτοῖς δὲ ἐκείνοις, B ἐκ τῆς παγίδος ἀνανῆσαι τοῦ διαβόλου, ἐν ᾗ ἔξωγράφσαν. Πάντως· δὲ τὸν ἀπ' ἐναντίας ἡμῶν αἰσχυρῶθῃναι, καὶ διὰ πάντων τὸν Θεὸν δοξασθῆναι. Οὐ ἡ χάρις εἴη μετὰ τοῦ πνεύματός σου, πανίερς καὶ ἅγιος δέσποτα.

Ori quidem meo custodiam et seras constituo^a, quasi adversum me peccatorem conflarem, ne mihi penitus aut nomen aut magni sacerdotii opus vitio et probro vertatur. Epistolæ enim modus, ut nosti, loquax est, nec se silentio ullo potuit continere, quoniam a sodalibus sacerdotibus et episcopis, qui populum judicare et dirigere videntur, in nostram afflictionem et interitum, laquei et inextricabilia retia intenduntur. Tu vero, venerabilis pater et domine, Deum precare, ut nos quidem quæ inter falsos fratres pericula pertimescimus, fugiamus, et ut illi ipsi, ex cæcis diaboli plagis, cui ascripti sunt, dilabantur, et ut omnino illum pudeat in nos adversa quæque projicere, et ut Deus prorsus, summis gloriæ laudibus celebretur, ejus gratia cælestis tuo in spiritu fulgeat, sancte et divine domine.

ΕΠΙΣΤ. ΙΗ'.

C

Τῷ Μεμενερτλῶρ.

Ad S. Scripturæ lectionem invitât, post prolanos scriptores.

Οὐ τίς τοι θεός εἰμι, τιμ' ἀθανάτοισιν ἐσχέαι; Α Ἀλλὰ σοὶ μὲν ὁ φίλος καὶ ψεύδεσθαι δίδωσι, καὶ ταῦτα τὴν ἀλήθειαν ἐν ταῖς θέμιδι· ἀποκρίσασιν, ὧν εἰ προστάτης, ἀσκήσαντι. Ἡμῖν δὲ ἀπόχρη μένειν ἐφ' ἧς ποτε ἤμεν τάδεως, θεκαδάρχα τεταγμένοι, ἢ σὴν χάριν, τριακοντάρχα· χιλιάρχιας δὲ καὶ στρατηγίας· κλέος ὅλον ἀκούομεν. Μὴ μοι οὖν τὰς Λογγίνου κρίσεις· περίλαπτε, μὴ καὶ δόξης τισὶν αὐτός γε οὐ κατὰ Λογγίνον κρίνειν. Τοσοῦτον γὰρ νῦν τῆς ἡμῶν αὐτῶν ὑστεροῦμεν δυνάμει, καθ' ἣν ποτ' ἤμεν πάλαι ἀλκιμοί, ὅσον τότε τῆς τῶν ἀρχαίων ἀπελειπόμεθα ἔξωως. Οὕτε γὰρ τὰ χωρία ταῦτα ἐθέλει με εἰδᾶσθαι [f. ἐθέλομεν διδ.]· καὶ τὰ βιβλία Ἀρπυιαὶ ἀνηρέψαντο. Χεῖρες πρακτικῶν οὐχ ἦττον ἡμῶν πᾶσαν ἀνάγκῃσιν ἀφαιρούμεναι, ἢ D ἐκείναι τοῦ Φινέως τὰ βρώματα. Αὐτοὺς μὲν οὖν ἀπὸ τοῦ περιπατεῖν πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν μετὰβαινε, καὶ πρὸς τὴν Στοῖαν, καὶ τὰ ταύτης· κάλλη διάβαινε. Ἐντρυφά δὲ μοι καὶ τοῖς Ἰωνικοῖς λειμῶσι,

^a Psal. xxxviii, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(22) Ἐν πείσῃ στέγω. Restituo, Ἐμπῆς τε στέγω. Est Homeri frequens hemistichium.

sicili et luteo vase hoc abjectæ humilitatis corpore habes, indigentibus large suppeditare. Ut neque incursus hostiles, in quibus præcipue archiepiscopi muneris robur totum positum est, neque immensa potestas urensque vis, a suis incruentis fluminibus usque ad ultimos maris terminos protensa, me turpi deprimant ruina. Non enim satis superque stipati sumus. At excessus hujus et copia, ex quo profluat jam didicimus. Illius vero causa, ea est nobis impotentia et infirmitas, ut facile cohiberi et cogi possit. Equidem curarum inundatio, et irruptio, et dura calamitatum invasio, et irrita consternatio animi, et nunquam infortunatis dierum malorum casibus mansuescere, hæc quidem mihi ossa ipsasque medullas absument. Sic enim præcipitanter fugientibus leonem, ursus nobis occurrit, et in nos, qui hunc vel cursu vitare nitimur, et qui in tutæ domus septum manus firmare studemus, lethifer anguis, ex foramine insidians erumpit. Qui maxime in me graviore infert dolores, malaque molitur. Sed hæc quidem et toto conatu respuere studeo, ut vel parum, cordis mei pondus levius reddam.

Sed tamen hæc animo tandem sic perfero forti.

649 EPIST. XVIII.

Mermentlarum episcopo.

Num immortalis ego, cur me immortalibus æquas? Α Sed tibi quidem vel amicum et mendacem te esse concedit, qui interea ipsam veritatem claris Themidis responsis et decretis, quorum tu es interpres et præses, semper exerces et doces. Nos autem in acie belli, in qua constituti sumus, decet permanere, aut decuriones assignati, aut ut tuum est beneficium et gratia, triginta virorum præfecti. Militum tribunatus et exercitus præfecturæ decus solum audimus. Tu igitur Longini judicia ne mihi imponas, neque imponas, neque videaris ipse juxta Longini sensum aliquid decernere. Tantum enim nunc, nostra ipsorum potentia nostrisque viribus inferiores sumus, quibus olim potentes cunctisque fuimus longo præstantiores intervallo, quantum tunc ipsa priscorum facultate et opibus vincebamur. Neque enim hæc regiones jam me statuunt edocere, et ipsos libros furentes Harpyiæ subvertunt. Manus vero exactorem, non minus omnem

lectionem detrahunt, quam illæ Phinecibus deturbant. Ipsos itaque peripateticos in Academiam trajice, et in variam Stoam, nobilemque ejus pulchritudinem emittit. Tu vero per Ionica viridaria luxurianti illude pede, et blandos horum Zephyros emissis suscipe afflatibus. Deerce etiam fragrantis Iliadis rosas, quæcunque tibi, ob earum dulcem odorem, forte placuerint. Et tragici quidem theatri inspector asside, et comica scurrilitate collude. Neque bucolicam recusa fistulam, quæ strepitantes lapillis fontes, et mutuos frondentis pini susurros, et alia quæcunque diverso concinna cultu effugit. Nisi quidquid in hoc amoris involvitur lusibus, tuis suavis Musis respuendum videatur. Tu vero interea etiam et his omnibus, et multo his omnibus præstantiore partu illo, qui sacris tuum animum fuleit stabilimentis, te enutri. Qui olim de cælo descendens illos, qui per malorum et ærumnarum desertum gradiebantur, fovit, vitæque recreavit jucunda, et nunc etiam nutrire et potest et refertur. At ne ad hæc Mosaicas illas legum tabulas curiosius appone, sive quod extrinsece ibi referunt usurpans, sive quod intra se innuunt pervestigans. Hoc denique nitere, ut propheticas visiones mirabilesque illas imagines, quasi res quæ fieri potuerint, attento mentis contempleris lumine, et rerum cognitione et historia, quæ te quasi manuducat in rerum antiquarum veram imitationem, vèstigia certa in id fige. Etiam adhuc splendenter gratiæ Solem intueri, et ejus micantibus radiis, quoad liceat, fungere. **650** Gregorios illos et Basilios imitare, et beatum horum cætum divinumque chorum insequare, et horum quidem omnium affluentibus bonis tibi laute oblectantia convivia appara. Nobiscum vero precare: etenim nolle vocem in me ullam emittere prohibeo verti. Sic penitus pessime id effeci. Tandem tuam exoptatam faciem videre studeo, et illum tuum dulcem et mellitum audire sermonem, quem omnino ante omnia admiror, o vir et opere et ore mihi splendidissime.

EPIST. XIX.

Anemo.

*Morbi medela sermo blandiens sono,
Quam suave munus advenis in tempore!*

Hæc Orestæ cum sint, ut nosti, charissime mihi anime, in te, parum hoc illudens carmine cuncta deflecto. Vis etiam ut et tibi illud comici referam, scilicet:

*Quam gaudeo, quam delector, quam gestio lætui
[exsilire.*

Sed ad quid hoc pingui peccatorum oleo meas litteras inungo? Decet quidem illius solum donis nitescere, quæ cælesti pulchra oleo pinguescens dixit: *Magnificat anima mea Dominum; et exultavit spiritus meus in Deo*. Quoniam me gaudii veste et stola gloriæ, pro Spiritu tristitiæ induit me. Etenim *saccum meum dirupit, et me lætitiæ circumdedit* ¹⁰. Quoniam inimicos meos terga vertendo in jugam conjecit, et illos qui me odio persequabantur,

¹⁰ Luc. i, 46. ¹¹ Psal. xxix, 12.

καὶ διὰ τούτων Ζεφύρους δέχου ἐνέτιρ [ἐνέτιρ] τῇ εἰσπνῇ. Δρέπου δέ μοι καὶ τῶν τῆς Ἰλιάδος ῥόδων, ὅσα σοι καὶ διὰ τούτων καὶ βουλομένη ἐστὶ. Κάθου δὲ θεατὴς τραγικοῦ, καὶ βωμολογίᾳ κωμικῇ πρόσπαιζε, μὴδὲ τὴν βουκολικὴν ἀπανήνῃ σύριγγα, πηγὰς τινὰς καὶ πίτους ψιθυρίσματα καὶ ἔργ' ἅπτα διάφορα ποιουμένην ἐμμελῆ· καὶ ὅσον ἐρωτικῶν ταύτης, ταῖς σαῖς Μούσαις δοκῇ κατάπτυστον. Σὺ μὲν οὖν ταῦτα καὶ σὺν τούτοις, ἢ καὶ πρὸ τούτων ἄρτι τρέφου, τῷ ἐν τῇ καρδίᾳ στηρίζοντι. Ὅς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς τοὺς τε πάλαι διὰ τῆς ἐρήμου τῶν κακῶν ἀγωγῆς βαδίσαντας, ἐθρέψε, καὶ νῦν τρέφειν ἐτι ἐπαγγέλλεται τε καὶ δύναται· καὶ μὴ μὲν τοῦτο μὲν, τὰς Μωσαϊκὰς πλάκας περιεργάζου, τὸ τε ἐξω λαμβάνων αὐτοῖσι καὶ τὸ ἐσω ἀνερευνῶμεν· τοῦτο δὲ, τὰς προφητικὰς ὁράσεις, ἢ ὁμοιώσεις ὡς δυνατόν φανταζόμενος, καὶ τῇ χειραγωγῷ ἱστορίᾳ πρὸς τὴν τῶν παλαιῶν καθοδηγούμενος μίμησιν. Ἐτι βλέπεις τὴν τῆς χάριτος; Ἠλὼν, καὶ τῶν τούτων ἀκτίνων κατὰ τὸ ἐγγυρῶν ἐπαπόλαυε. Συγγίνοι δὲ Γρηγορίοις καὶ Βασιλείοις, καὶ τῷ μακαρίῳ περὶ τούτους χορῷ. Καὶ τούτων μὲν ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν αὐτῶς εὐχαροῦ· ἡμῖν δὲ συνεύχου, τὸ μὴ καὶ τὸ ἐπλην φθόγγον (23) ἀποβαλεῖν. Οὕτω πάνυ πονήσω; πέπραγε (24). Ἄλλ' ἰδοίμ' σε τὴν ποθομένην ὄψιν, καὶ τῆς λαλιᾶς ἐκείνης ἀκούσθαι, ἣν πάντοτε καὶ πρὸ πάντων ἔχω θαυμάζων, ὃ καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ἐμοὶ πανυπέριλαμπρε.

B

C

EPIST. 18^a.

Τῷ Ἀνέμῳ.

*Φίλον λόγου θέλητηρον, ἐλπίκουρον νοσού (25),
Ὡς ἡδὺ μοι προσήλθεσ ἐν θεοῖσι γε.*

Ταῦτα Ὁρέστου ὄντα, ὡς εἶδα, φιλότῳ μοι κεφαλῇ, μικρόν τι παρωδήσας ἐπὶ σοὶ λέγω. Βούλει σοι προσθήσω καὶ τὸ τοῦ κωμικοῦ·

Ὡς ἡδομαι, καὶ τέρπομαι, καὶ βούλομαι χορεῦειν.

Ἄλλὰ τί τῷ τῶν ἀμαρτωλῶν ἑλατῶ λιπαίνω μου τὰ γράμματα, ἐξόν τοι τῆς καλλιελαίου δώροις πατέρω νοσθαί· Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, καὶ ἡγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ. Ὅτι ἐνέδωκε με ἱμάτιον εὐφροσύνης, καὶ καταστολὴν δόξης, ἀντὶ Πνεύματος ἀκηδίας. Διέβηξε τὸν σάκκον μου, καὶ περιέδωκε με τὴν εὐφροσύνην. Ὅτι τοὺς ἐχθροὺς μου ἔδωκε μοι ῥῶτον, καὶ τοὺς μισοῦντάς με ἐξωλόθρευσε, καὶ ἀπέστειλεν ἀνθρωπον

D

(23) Καὶ τὸ ἐπλην φθόγγον. Scrib. καὶ τὸν ἐπλην φ.

(24) Πέπραγε. Scrib. πέπραγα.
(25) Eurip. in Orest.

Variae lectiones et notæ.

ἡμῶν ἔμπροσθεν τοὺς συντετριμένους ἰασόμενον, τοὺς ἀσθενούντας ἐπισκεψόμενον, πᾶσι τὰ πάντα πρὸς σωτηρίαν ἰσόμενον. 'Αλλ' εὖγε ὅτι τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐπεφάνης μέρεσιν ἀλεξίκακος (26), ὥς ταῦτά γε ἤδη ἀπέγνωστο. Καὶ Λυσίας ἂν εἶπεν· 'Εξείργαστο ἡγεμόνων κακότης. Καὶ νῦν μὲν ὁ καστροκτίστης καθήρει τὰ τῶν ἐλσεινῶν· νῦν δὲ ὁ κατεπά- νος, καὶ τὸν χοῦν ἐλικμάτο. 'Ἦν τι καὶ τρία αὐτοῖς τῷ Φαραῷ τις προσήκων ἀπὸ τῆς κλήσεως. Οὐκ οἶδα εἰ τῶν προλεχθέντων ὅπως τι οὖν ἀνεκτότε- ρον, ἀλλὰ νῦν ἐπεσκέφθησαν ἐπισκοπῇ ἐξ ὕψους, καὶ ὁ λόγος ἐπιστατῆσει αὐτῶν, εἰ μὴ πῶ ἐγὼ τοῦ ἑμοῦ καὶ τοῦ παντὸς ἡδέος Νικολάου ἐπιλέλησμαι. Καὶ ἀγαλλιάσονται ἀνθ' ὧν ἡμερῶν ἐταπεινώθησαν ἐκ τῶν ὧν εἶδον κακῶν. Τοῦτο μὲν αὐτοῖς ἔσται· καὶ μεθυτῆς ἐγὼ τῶν ἰσόμενων εὐάγγελος.

vigili sunt requisiti speculatione, et prospecti, et ipsa ratio ipsis præcibit, duxque erit, si ego mei ipsius, et suavissimi Nicolai nondum oblitus sum. Et exsultabunt quidem, pro his diebus, in quibus ab- jecti et depressi fuerunt, impendentibus malis, quæ diu noverant. Hoc quidem ipsis eveniet, et ego futurorum illis felix nuntius ero.

EPIST. K'.

Τῷ Μερμεριλῶν.

Τὸν βραχὺν μου τοῦτον χρόνον, ὃν σεσιώπηκας, εἰς ἑκατονταετηρίδας ἔσθι μετρούμενον. Οὕτως ἐγὼ τῆς σῆς ἱρῷ λαλιᾷ, ὧ πάντων ἐμοὶ πανυπέλαμπρε· καὶ μοι τὸ σὺν γράμμα φάνεν (27) ὁ ἡλίου ποτὲ φοινίξ ἐστιν. 'Αλλ', ὦ μακάριε, μὴ τοῦτον φοινίκα, τὸ τοῖς Αἰγυπτίοις σπάνιον θέαμα· τὸν ἥλιον δὲ μιμούμενος καθήμεραν ἐπιλαμπέ μοι γράμμασιν· μάλλον καὶ ἡμέραν μοι ποιεῖ μακροτέραν, ἄλλως νύκτα κατακρύπτων. Οὐ γὰρ δὴ προσίτη [f. — φα- σίτη] τὴν περὶ τὰς νύκτας τριβὴν· ἢ ἀδικήσεις γε τὴν σαυτοῦ ἀληθεύαν, κάκειναις ἀρκεῖν καὶ τοῖς πρὸς ἡμᾶς δυνάμενος γράμμασιν. Οὐ μάλλον γὰρ τῷ τοῦ 'Ομήρου Παίονι περὶ πολέμους, ἢ σοὶ περὶ λόγους τὸ ἀμφιδέξιν. 'Ὅς γε καὶ τοὺς αὐτοσχεδῶνους ἀναπνεῖς κάλλιον τε καὶ ἥδιον, ἢ οἱ τοὺς τῶν ἐλλυ- χνίων ἀπόζοντας ἀποτίκτοντας· οὓς βοστρυχίζουσι, καὶ κτενίζουσι, καὶ περιαρτῶσιν ἐκ σαπφείρου ἐν- ὤτια. Καὶ τὰς· μέν τι δοκοῦσι παρὰ θεάτῳ μεθύοντι. 'Ἡέλιος δ' ἀνόρουσε λιπὼν περικαλλέα λίμνη (28), καὶ οὐδὲ τὸν 'Εφωρότῳ μεν. Εἰ μὲν οὖν ἔδει σοι χρόνου καὶ περιόδων ἐπὶ τοὺς τόκους τῶν λόγων, εἶχεν ἀνλόγον σοι τὰ σπάνια καὶ χρόνια γράμματα· ἐπεὶ δὲ διαπετά- σας τὰ θύρας τοῦ νήφοντος στόματος θεσιπῶδεῖς, ^p χρυσηλάτους, ὀρᾷς, ὅπως ἀδικεῖς τοὺς ἐμοὺς ἔρωτας ὁ τῆς θεΐμδος προνοούμενος. 'Αλλὰ μὴ σὺ γε τοῦ λοι- ποῦ. 'Επίπεμπε δέ μοι τοὺς σοὺς Ζεφύρους κακῶς κικαφύτο θυμῷ (29). Οἶσθα τὰ καθ' ἡμῶν ἀρρω- στήματα, καὶ μάλλον τὰ νῦν, ὅτε ὁ Κύριος ἡμῶν ἐπι- βαλὼν καύσωνα, πᾶσαν ἱκμάδα ζωογόνον ἐξέτηξεν. 'Αλλὰ τοῦτον μὲν, ὃ μόνον εἶχον, ἡμυνάμην στίχους ἱαμβεῖσις, πολλὰς ἐλεγεῖας ᾄσαι δι' ὅλου ἐνιαυτοῦ

¹¹ Psal. xvii, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(26) 'Αλεξίκακος, averuncus.

(27) Τὸ σὺν γράμμα φαίνην. Legendum, τ. σ. γράμμα φάνεν. Aique ita reposui

(28) Homer. *Odys.* γ', v. 1.

A internecioni dedit ¹¹. Et nostram hanc humanam na- turam, palam, illis, quos attrivit, et effregit mundi ærumna medentem emisit, et infirmos et fragiles undique circumspectantem, et omnibus omnia in salutem obtendentem. Sed eia, euge, quoniam nobis malorum expulsor exstitisti, quasi hæc cuncta nobis jam deplorata et desperata fuerint. Etiam Lysias dixit pessimam principum conditio- nem in summum jam pervenisse fastigium. Et nunc quidem castrorum metator cunctas misero- rum opes diruit. Atque vectigalium redemptor nunc etiam nostram ipsam humum cribrat et eventilat. In quibus tertius est, cui vel alter Pha- rao ipsa appellationis affinitate est simillimus. Non autem novi, num his jam prædictis aliquid esse B possit intolerabilis. Sed nunc jam ab alto, ipsa ratio ipsis præcibit, duxque erit, si ego mei ipsius, et suavissimi Nicolai nondum oblitus sum. Et exsultabunt quidem, pro his diebus, in quibus ab- jecti et depressi fuerunt, impendentibus malis, quæ diu noverant. Hoc quidem ipsis eveniet, et

EPIST. XX.

Mermemlarum episcopo.

Hoc breve tempus, quo tacuisti, centum anno- rum spatium scito mihi videri fuisse. Sic enim ego tuum amo sermonem, o omnium mihi illustris- sime, et tuæ 651 præsentis litteræ ut splendidi solis mihi phoenix existunt. Sed, o felicissime, ne mihi hunc phenicem, quod Ægyptiis rarum spec- taculum est, illas esse existima; sed solem ipsum imitans, illum veluti quotidianis radiis, litteris tuis illustra, imo potius diem mihi longiorem emitte. Quippe noctem penitus mihi absconde. Non enim in diuturnas noctium moras, aliquid mihi causæ prætexe, aut tuam ipsius veritatem iniqua cohibebis contumelia, dum et illis mihi satis- facere, et litteris, quas ad me mittis, facile potes. Non enim major illi Homérico Pæoni, in horrentia bella, quam tibi, in dulce eloquium, ingenii dex- teritas inest. Nam suavius et pulchrius inelaborata et præcipitata opera promissis et spiras, quam qui multam olentes lucernam suas producant lucubra- tiones, quas veluti calamistratis cincinnati globulis perpoliunt, et eburneo discriminant pectine, et splendenti sapphiro illis inares appendunt. Et tunc quidem apud ebrium et insanum theatrum admiratione maxima digni videntur.

Phœbus at occidens pulchram subit axe paludem.

Et neque ipsum Orientem inspicimus. Si autem ad tuorum sermonum partus, tibi opus est tem- poris et periodorum spatio, vere quidem raræ et tardæ litteræ tibi temporis rationem habent. Quia vero aureas sobrii tui oris valvas ape- riens, vaticinarius ¹¹¹ inspicis quidem quo pacto

(29) Κικαφύτο θυμῷ. Rescrib. κικαφῆται θ. Re- spexit versum Homeri *Iliad.* E, v. 698: Ζῳγρεῖ ἐπι- πνεύουσα κακῶς κικαφῆται θυμῷ.

meum candidum amorem injuria afficias, qui ipsius sacre Themidis es inspector. Sed jam tu ne in posterum talis esto, tuos vero latos et flantes Zephyros,

Ipsē mihi miseros spiranti corde dolores,
emitte. Nosti quidem nostram imbecillitatem, et maxime eam qua nunc premimur, siquidem Dominus vehementem in nos æstom emittens, omnem illum humorem, quo vitæ halitus nutriebatur, penitus consumpsit. Sed enim hoc quidem, quod solum habui, iambicis versibus expressi, multas interim elegias totum per annum concinere coactus. Tu vero quia mala meditans, illis, qui nos nequam dimittunt, illucebis, nescio quidem utrum ob necessarium rerum ambitum, quo nunc circumducimur, an quia peccatorum horror in ipsum Dei conspectum ascendit. Ne tamen desiste, sed animæ nostræ regimen semper exsequere. Ita autem neque teipsum blandi prætermittet Zephyri, quam prius bonus odor vas aromatibus refertum.

EPIST. XXI.

Anemo.

Meum mihi somnium enarras, virorum mihi dilectissime, me in media Bulgaria barbaros et rusticos mores credens imitari. Inspice enim quantum ego rusticitatis et feritatis craterem ebiberim, qui tot etiam annos ab ipsa sapientiæ regione et sede absum, et mea insipientia quantum **652** ebrietatem contraxerim. Quis autem dabit nobis e contrario e sapientiæ poculo degustato inebriari, quod illa quidem apud Salomonem miscet, et sapientes præstat eos qui hucusque insipientes fuere? Quoties autem ad hanc et illud canticum dixi: *Ostende mihi vultum tuum*¹³, tuamque vocem meis injice auribus? At hæc me quidem effugit et sese abscondit, et maxime meos amores expungit et vellicat. Ego autem perditæ amans tantoque neglectus studio, huic vitæ fabula fieri videor, veluti Echus ille amator, sive dæmon, sive deus fuerit, aut Tantalus ille dici timeo, qui omnium est sermone notus, semper quidem sitiens, et semper ab ipso potu deceptus. Porro vero illud Salomonis mihi dicere in animo est: ¹⁴ *Dixi, Sapientiam requiram, at ipsa longius a me recedit, supra quam antea fuit.* Atque hæc dicens, nihil aliud quam meis ærumnis imminere sum visus. Quare medicamentum quoddam multum mea interest moliri, quasi nobis quidem in Bulgarorum terra assidue illæ sint et diuturnæ. Jam enim rusticitas fere eodem mecum ubere nutritur, et iisdem mecum assidet laribus. Tu vero ne impensius, ab his, qui te norunt, rogari velis, dissimulatione quadam semper involutus. Heri enim jam libros manibus reliqui, ut tibi adhuc sapientum dogmata ob oculos semper versentur. Cæterum jam tibi librum Chrysostomicum emisimus. Fons equidem sapientiæ, et ipsa sapientia Christus sit, qui te erudiat, et te in hac via qua procedis, impellat et ducat, et suam ipsius cognitionem cum operibus edoceat.

EPIST. XXII.

Cercyræ episcopo.

Et rursus nobis alta debet esse speculatio, su-

¹³ Cant. ii, 14. ¹⁴ Eccles. vii, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Ὑποκρύπτεται. Scrib. προκρύπτει τε.

A με καταναγκάσαντος. Σὺ δὲ ἐπεὶ κακοποιῶν ἐπιγαυοῖς οὐποτε ἡμᾶς ἐπιλεψέουσιν, οὐκ οἶδ' εἴτε διὰ τὴν ἀναγκαίαν τοῦ περιέχοντος νῦν περίοδον, εἴτε τὴν τῶν ἀμαρτιῶν πρὸς τὸν θεὸν ἀνοδὸν, μὴ παύσειτο ψυχαγωγίας ἡμῖν προμηθεύμενος. Πάντως οὐδ' αὐτὸν σε οἱ Ζέφυροι ἐπιλεψέουσιν, ἢ πρότερον ἂν τὴν ἀρωματοφόρον ἢ εὐωδία.

ΕΠΙΣΤ. ΚΑ'.

Τῷ Ἀρέμῳ.

Τὸ ἐμὸν ὄναρ μοι λέγεις, ἀνδρῶν ἐμοὶ ποθεινότητα, ἐκθεσθαρχῶσθαι λέγων ἐν μέσοις Βουλγάρους. Σκέπει γὰρ ὅσον ἐγὼ τοῦ τῆς ἀγροικίας κρατῆρος πέπωκα, τοσούτων ἐτῶν τῶν τῆς σοφίας χωρίων ἀποδημῶν, καὶ ὡς ἐμεθύσθην τῆς ἀμουσίας. Ἀλλὰ γὰρ τίς ἡμῖν ὅψῃ τὴν ἐναντίαν μεθυσθῆναι μέθην ἐκ τοῦ τῆς σοφίας κρατῆρος, ὃν αὕτη παρὰ τῷ Σολομῶνι κίρνησιν, ἐμφρονῶς ἀποδεικνύουσα τοὺς τέως ἄφρονας; Ποσάκις πρὸς αὐτὴν εἶπον ταῦτα ὅτι καὶ [ς. τοῦ] Ἄσματος: Δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου, καὶ ἀκούτισόν μοι τὴν φωνήν σου; Ἡ δέ με ὑποφεύγει, καὶ ὑποκρύπτεται (50), καὶ ὑποκνίζει μᾶλλον τοὺς ἐμοὺς ἔρωτας. Ἐγὼ δύσερως, ἀθεράπευτος, κινδυνεύων μῦθος γενέσθαι τῷ βίῳ, καθάπερ ὁ τῆς Ἡγού ἐρῶν, εἴτε δαίμων εἴτε, θεός, ἢ ὁ πολυδάλτης; Τάνατος, αἰετὸν διψῶν, αἰετὸν δὲ τὴν πόσιν ἐξαπατῶμενος. Αὐτὸς μοι τὸ τοῦ Σολομῶντος ἔπεισι λέγειν: Σοφισθῆσομαι, καὶ αὕτη ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν ὑπὲρ ὁ ἦν. Καὶ λέγων ταῦτα, οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς ἔοικα πάθειν, λατρίαν δὲ τινα πολλοῦ γε δεῖ μηχανάσθαι. Ἡμῖν μὲν οὖν, ὡς χρονίως οὖσιν ἐν γῇ Βουλγάρων, ὁμότροφοι; ἥδη ἡ ἀγροικία καὶ ὁμοέστιος. Σὺ δὲ μὴ οὕτω θρόπτου πρὸς τοὺς εἰδότας εἰρωνευόμενος. Χθὲς γάρ που τὰς βίβλους παρῆκα ταῖν χειρῶν, ὥστε σοι εἶτι παρῆναι τὰ τῶν σοφῶν ἐνηχηματα. Πλὴν ἄλλα καὶ νῦν σοι βιβλίον Χρυσοστομικὴν διαπέμφαμεν. Ἡ δὲ τῆς σοφίας πηγὴ, ἡ σοφία Χριστός, εἴη σε συνετίζων καὶ συμβιβάζων ἐν ὁδῷ ταύτῃ ἢ πορεύῃ, καὶ διδάσκων τὴν αὐτοῦ γνῶσιν μετὰ τῆς πράξεως.

ΕΠΙΣΤ. ΚΒ'.

Τῷ Κερκύρα.

Καὶ πάλιν ἡμῖν ἐξ ὕψους ἐπισκοπῇ, ὅτι πάλιν ἐκ

σοῦ μοι γράμματα, τιμώτατε δέσποτα· ὧν ἡ δύνα-
μις οὕτως ἐπὶ τὴν ἑμὴν κατέβη διάνοιαν, ὥς οὐ
νικεῖτο ἐπὶ χλόην, οὐδὲ ὑμῶς ἐπ' ἀγρωστί. Ἡδύνη
γάρ μοι ἡ διαλογὴ σου, φιλαδελφίας ἡρτυμένη χά-
ριτί τε καὶ, ἁλuti. Καὶ ὡς παρόντα περιεπλάκην,
καὶ κατησπασάμην τὸν ἑμὸν δεσπότην καὶ πατέρα
ἀγάπης στόματι. Ἄλλ', ὦ φύονε, πῶς ἡμᾶς ἀλλήλων
μακροῖς οὕτω τοῖς θριγκίοις διέστησας, ἵνα κατὰ
μόνας κεντῇ; ἑκάτερον, καὶ ἡ οὐαὶ τῷ ἐνὶ ἀνὰ μέρος,
καὶ αὖθις τῷ ἐνὶ, καὶ μὴ ἀρρήκτων γέννηται τὸ καθ'
ἡμᾶς σπαρτὸν τῇ πλοκῇ συναιρούμενον; Εὐλογητὸς
ὁ θεὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὃς καὶ τοὺς μακρὰν ἐγγὺς
ποιεῖ τῇ τοῦ λόγου δυνάμει, καὶ τῶν γραμμάτων τῇ
χάριτι καὶ διαφθεύδεται ποιεῖ τὰ τοῦ φθόνου σοφί-
σματα. Εἰ γὰρ καὶ ἀπαρφανίσθημεν ἀπ' ἀλλήλων,
προσώπῳ δὲ τοῦτο, καὶ οὐ καρδίᾳ, ἀλλ' ὁμιλούμεν
ἀλλήλοις διὰ τοῦ τῶν ἐπιστολῶν στόματος, καὶ ἀπὸ
τοῦ καύσωνος τῶν λυπηρῶν ἄτερος ἄτερον ἀπαψύ-
χομεν [f. ἀναψ.], ἡχοῦς μὲν ἔργον ποιοῦντες, καὶ
φωτίζοντες ὡς περὶ τῶν θλιβόντων φωνῆς λαμβά-
νομεν, ἀποκουφίζοντες δ' ἑμῶς ἑαυτοῦς διὰ τῶν ἐρυ-
γῶν τοῦ λόγου τοῦ τῆς καρδίας βαρίος πνεύματος.
Οἰκοῦν ἐπειδὴ μοι τὸ τῆς τῶν περὶ σὲ διηγήσεως
ποτηρίον προὔπεις, ἀντιπροσπίνων (31) καὶ γὰρ σοι τοι-
αυτὴν πρόποσιν. Ὡς ἀπόδοιτο ἡ ἀμπελος ἐξ ἧς ἡμῖν
τοὺς τοιαῦτα πόματα (32). Ἐξέθλιψε μὲν ἡμᾶς Σανα-
χηρεὶς ὁ Ἀσσύριος, ὃν ἐν μέτῃ τῶν ποταμῶν ἡμῖν
ἀμελίχκτον ἐπαπέστειλεν. Ὁ δεῦτερος δὲ πολλῶν τῶν
μέτριων βαρύτερος, ὅσῳ καὶ ἀρρονέντερος; (τὰ γε γὰρ
ἄλλα ἡ ἡμῶν καὶ τὴν κακίαν ἀθάλατους ποιεῖ τοὺς
αὐτοῦ τροφίμους καὶ ἀτεράμονας), οὕτως ὑπὲρ τῶν
ἡμετέρων σπλάγγνων ἀντιστάσιν αὐτῷ (εἰ γε δεῖ
σπλάγγνα καλεῖν τοὺς ὑστερονἐπιθούλους), καὶ ὑπὲρ
τοῦ λαοῦ κομπομένου καὶ μελιζόμενου βραχεία τινὰ
λαλῆσας, ἐγκοτῆσας, κατέφαγέ με, ἐμελίσατό με,
ἐνέπλησέ με πικρίας, ἐμέθυσέ με χολῆς. Ἐνὶ λόγῳ
οὗτος μὲν αὐτῷ τίμιος, ὃς ἂν ἡ εἰπέ τι κατὰ τῆς Ἐκ-
κλησίας, ἡ ἔδρασεν· οὗτος δὲ ἄτιμος, καὶ τίνος οὐ
κάκιον πράττειν, ὃς ἡ ὁμιλῆσας ἡμῖν κατεμηνύθη,
ἡ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐν ἐορτῇ γοῦν εἰσελθὼν. Καὶ
γὰρ καὶ τούτου τοῖς Χριστιανοῖς ἐφθόνησεν, ἐν' ἐν
τῷ κοινῷ τὸ κατ' αὐτὸν κρύπτεται. Αὐτὸς γὰρ οὐδὲ
τοῦ προσκυνῆσαι τὴν Θεομήτορα θαυτὴν ἡξίωσεν·
ὡς μὲν φητο, ἑαυτῷ προμηθεύμενος τὸ πρὸς ἡμᾶς
ἀταπεινώτον καὶ ἀνένδοτον (οὕτω γὰρ ἀπονενόηται)·
ὡς δ' ἐγὼ κρίνω τοῦτο μόνον πάντων ἑαυτοῦ ἀξίον,
καὶ αὐτόθι ἔχων τὴν δίχην, ἐξ ὧν ἐπάλω; (33), ὃ
φασι, μαίνεται, οὗτ' ἀνέρας τίσιν εἰδὼς; οὕτε θεὸν,
ἀλλ' ὅλος τῆς ὑποδύσης αὐτὸν λύσεως γινόμενος. Ἐκ
τούτου πῶς δοκεῖ ἡμᾶς διατεθῆναι τοὺς ἐνταυθοῖ
ἀπαξίπαντας; Οἱ μὲν ἀπεστάλησαν μόνον, οἱ δὲ καὶ
ἐπανέστησαν· πᾶσι δὲ ἀπλῶς ἡ κακία ἐνεκυβίστησεν.

11 Reg. xviii, 22.

Variae lectiones et notæ.

(31) Ἀντιπροσπίνων. Scrib. ἀντιπροπίνω.

(32) Ἐξῆς ἡμῖν τοὺς τοιαῦτα πόματα. Restituo,
ἐξ ἧς ἡμῖν τὰ τοιαῦτα π.

(33) Ἐπάλω Restituo. ἐκπάλως. Respexit illa

blimis sensus, quia iterum mihi tuæ litteræ asse-
runtur, illustrissime domine, quarum vis et robur
magis meam invasit cogitationem, quam ista facili-
nix herbam, quam tumultuans imber gramen.
Tua enim dissertatio jucunda me affectit dulcedine,
quæ fraternitatis amore, et gratiis, veneriisque
salibus compacta mihi exstitit. Te quidem quasi
præsentem sum circumplexus, et veluti meum
dominum et patrem, dilectionis ore sum deoscu-
latus. Sed, o invid, quo pacto a nobis jam tam
longo intervallo dissides, tamque remotis distas
septis, ut seorsim utrumlibet stimules, et aut vae,
tristesque luctus, uni sint sigillatim, rursusque
alteri insint: et ut ne infringi et abscindi possit
funiculus ille, qui apud nos valido est contextus
nexu. Benedictus Deus, benedictum Dei verbum,
quod, quos longum separat spatium, verbo-poten-
tiæ, et litterarum benevolentia, et charitate inter
se componit, sibi que mutuo appropinquat, et
callidas invidiæ argutias, cæco cogit obtundi men-
dacio. 653 Si enim ad invicem nos nobis priva-
mur, hoc vultu sit, non corde. Verum enimvero
nos mutuo litterarum ore colloquimur, et tan-
tum mæroris æstum alter alteri exstinguit,
nihil aliud quam Echus officium imitantes,
quas ob opprimentes nos et vexantes concepe-
rimus voces, reciproco emittimus clamore.
Nos quidem ipsos pariter attollemus, et com-
muni sublevalimus ope, ut sermonem inter nos,
nostro e pectore, gravi et afflicto spiritu obruto,
eructaverimus. Non itaque quandoquidem
mihi tui commemorationum poculum propinasti,
et ego tibi vicissim ejusmodi potum propino,
quasi jam vitis penitus aruerit et perierit, ex qua
nobis tales potus exprimebantur. Nos enim Sen-
nacherib Assyrius elisit, quem Mesopotamia, aspe-
rum quidem et durum nobis emisit 11. Secundus vero
tanto intervallo a nobis distans hoc molestior et du-
rior, quanto insanior et amentior fuit. Etenim stul-
titia tum ad alia, tum ad scelera et flagitia,
suos ipsius alumnos crudelitate insignes, et nullo
exorandos et emolliendos voto efficit, ita in no-
stra ipsorum viscera et corda ipsi obsistunt. Si
quidem illos, qui nobis demum insidiantur, nostra
corda et viscera licet nuncupare, et in populum
disiectum jam et disruptum, vel brevi sermone
iram effervescere et exandescere fas est. Me
enim devoravit, me membratim dissecuit, me in-
tolerabili imbuit amaritudine, meque vel uno verbo
spumanti bile inebriavit. Hic quidem apud eum
venerationi et honori est, qui aut dixit aliquid con-
tra Ecclesiam, aut fecit. Ille contra infamis et malo-

Ulysses de Achille apud Homerum *Iliad.* v, v. 238.
Μαίνεται ἐκπάλως, πίνος Διὸς, οὐδὲ τι τει-
ν' Ἀρέας οὐδὲ θεούς.

flentissimus qui aut. in nostro versari eam visus est, aut ecclesiam, in die quidem festo, est ingressus. Etenim et hunc ipsis Christianis invidit, ut vel in communi omnium jure, quod ad ipsum pertineret, ipsi occultaretur. Ipse enim nec candidam Dei Matrem adoratione dignam existimavit, et quidem quasi sibi ipsi prospiciens, summam in nos animi elationem et rigidum et inexorabile pectus conficere censuit. Sic enim mente penitus destitutus est. Et ut ego arbitror, hoc solum, quod seipso dignum est, semper perpetitur, et ibi pœnas luit, ubi ea peragit, quibus, ut dicunt, vehementer insanivit.

*Namque homines ullo nunquam dignetur honore
Neve D.um.*

Sed totus in rabiem, quam subit, convertitur, seque immergit. Ex quo, quomodo censes nos administrari posse et constitui, qui hic semel omnes convenimus? Quidam vero solum emittuntur, quidam veluti emergunt et erumpunt, sed in omnes simpliciter ærumnæ durumque fati telum præceps ingruit. Nobis autem Jesus relictus est ut salus et incolumitas opere et nomine. Cum quo comprehensi et conjuncti, omnibus aliis separatis et effusis, quæcunque patimur, ferimus. 654 Aclamavit autem nobis illud dulcissimum verbum: "Confidite, ego vici mundum. Post hæc etiam, et nunc pascens nos, in loco pascuæ ibi me collocavit, et super aquam refectionis et quietis educavit me". Quid amplius? Quasi his non contentus, qui jam ab initio hostis homicida est, in nos cominus vulneribus sævisque ictibus directum spiculum exacuit. De quo jam antea cum tuæ sanctitati scriberem, dixi. Nam cum quemdam urbis episcopum, hominem omnium malorum artificem, simulque ipsam officinam excitassem, te quidem feci cum defunctis in sepulcro constituit. Illum autem homicidam (o duram meorum malorum sortem!) effecit. Sed quæ mihi ab illo acciderunt, longius quidem quam pro otio fas mihi erat dicere, tragico decantavi cothurno, et molestius, quam ut tua præsens hilaritas est, audire debueras, ut ne mœrorem mœrori adderes, eo quod non minor erga illum, quam me fraternitatis tibi inest dilectio. Nam juxta sapientem admonitionem et consilium, malorum qui patratore est, ille mala tolerat. Quocirca tibi id miserabilius apparet, et hoc in loco de hac re sermo molestissimus tibi et mœstissimus videbitur. Jam itaque his sermonibus penitus supersedeo, ut ne dupliciter summum sacerdotium injuria afficiam, et his rebus, quas perago, quæ nullo quidem sunt sermone dignæ, et his quas dico, quas etiam ne cogitare quidem decet. Tibi enim opus est, hæc talia veluti conflare et cogere, ne populi affectibus et passionibus liberio-rem et latiore viam consternamus. Et alius qui-

A Ἡμῖν δὲ Ἰησοῦς ὁπερ εἰσέφθη, τὸ σωτήριον καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, καὶ μετὰ τούτου συλλεγθέντες, τῶν ἄλλων σκορπισθέντων, ἠνεγάκαμεν ὅσα ὧν καὶ ἐπάσχομεν. Ὑπερφώνει δὲ ἄρ' ἡμῖν τὴν γλυκείαν ἐκείνην φωνήν· *Θαυράδετε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.* Μετὰ ταύτης ἐτι καὶ νῦν βουκολῶν ἡμᾶς εἰς τὰς πόλεις χλῆδος *ἐκεῖ με κατασκηνοῦ, καὶ ἐπὶ ὕδατος ἐκτρέψει με ἀναπαύσεως.* Τί ἐτι; Ὅσοι οὐκ ἠρέεσθη, ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος πολέμιος, ταῖς ἀγγύθι τρώσεσσι τε καὶ πλήξεσιν, ἐπισκοπικὸν βίβλος καὶ ἡμῶν ὤζυνεν. Περὶ οὗ καὶ πρότερον γράψας τῇ ἀγαπῶντι σου ἡμεῖς ξάμην. Τὸν γὰρ μοι τῆς δεῖνα πόλεως ἐπίσκοπον, ἀνθρωπὸν πάσης κακοτεχνίας ἐργάτην ἅμα καὶ ἐργαστήριον, ἐπαναστήσας, ἐμὲ μὲν, μικροῦ μετὰ τῶν καταβαλόντων ἐν τάφοις ἔθετο. Ἐκείνον δὲ φονία B (φεῦ τῶν ἐμῶν κακῶν!) ἀπειργάσατο. Ἀλλὰ τὰ κατ' ἐκείνον ἐκτραγωδεῖν μακρότερον μὲν ἢ κατὰ τὴν οὖσαν σχολὴν ἐμοὶ λέγειν· ἀνιάρωτερον δὲ, ἢ κατὰ τὴν ἐνοῦσάν σοι ἀλυπίαν ἀκούειν, ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ στήξῃ, διὰ τὸ οὐχ ἥτερον εἰς ἐκείνον, ἢ εἰς ἐμὲ φιλάδελφον. Κατὰ γὰρ τὴν σοφὴν νοουθεσίαν, ὁ κακῶς ὁρῶν ἐστὶν ὁ πάσχων κακῶς, καὶ διὰ τοῦτο σοὶ καὶ ἐλπεινὸν ἔσται· κἀνταῦθεν ὁ περὶ τούτου λόγος σοὶ λυπηρότερος. Παύσομαι γοῦν περὶ τούτου λέγων, ὥς ἂν μὴ διπλῇ τὴν ἀρχιερωσύνην ὑβρίζωμεν, οἷς τε ποιῶμεν, ἃ μὴδὲ λέγειν ἄξιον, καὶ οἷς λέγομεν, ἃ μὴδὲ ἐννοεῖν προσήκον. Αὐτοῦ γὰρ δεῖ τὰ τοιαῦτα καταχωννύεσθαι, ἵνα μὴ δῶμεν πλατυτέραν χώραν τοῖς τοῦ λαοῦ πάθεσι. Καὶ ἄλλος [f. ἄλλως] δὲ, σπεισάμενος τῷ ἀδελφῷ, κἂν αὐτὸς ἀσπονδὸς μὲν, καὶ κατὰστάτικος τοῖς ποικίλαις, ἀναχόλουθον ἂν ὀρφήν, ἀναξαιρίων τὴν ἀηδίαν. Πλὴν ἄλλα καὶ τὰ αἰτία τῶν λυπηρῶν τῇ σὴ τιμωρίᾳ τῃ δολοῦν ἀμυδρῶς θέλοντες, τοσοῦτον αὐτῶν ἐπιμνήσθημεν. Διὰ ταῦτά μοι ἀναγκαῖον, τὴν ἐπὶ τὸν βασιλεῖα στέλλεσθαι, ταυτὴν δὲ εἰπεῖν, τὴν ὁλοήν αὐτῆς ἀναμετρεῖν Χάρυβδιν, ἢ Αἰγυπτὸν διέναι, χαλεπὴν ὁδὸν ἀργαλέην τε. Μὴ γὰρ οἶσιν με, τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε, τὴν ὁδὸν ταύτην ἐλάττω νομίζειν πασῶν ὧν ὑπέστην ὀλίγωρον, ἢ τὴν δοκούσαν λύσιν τῶν δυσχερῶν, μὴ δεσμὴν δοκεῖν ἀρήχτητότερον. Οὐ ταύτην [f. ταύτη] μόνον, ὅτι στρατοπέδῳ παραβάλλων ἐπίσκοπος χρῆμα ἐπέφθονον, ἢ μισητὴν ταῖς ἀμαρτωλαῖς ταύταις ἡμέραις· οὐδ' ὅτι δεῖ μὲν ἡμῖν τοὺς ἵππους τρις τοῦ ἔτους τίκτειν (ὅσον τὸ τοῦ μύθου Ἠλύσιον ἐμανθάνομεν τε ἡνίκα ἐν σπέρ- D γάνοις τῆς παιδείας ἦμεν, καὶ ἐδιδάσχομεν, ὅτ' ἐσπαργανούμεν ἐτέρους), ἐν ἔχοιμεν πάντα; ἐφίππους ποιεῖν, οἷς ἂν ἐμὴ λήσασαιμεν· τὰς δὲ ἀρούρας χρυσὸν θέρος ἡμῖν ἀνίεναι, ἢ καὶ τὰ δένδρα χρυσοῦς προβάλλειν καρποῦς, ὅσα τὰ τῶν Ἑσπερίδων μήλα τῇ ποιήσει κεκαρποφόρηται. Ἡ γὰρ οὐ τοιαῦτα παρὰ παντὸς οὐτινός οὐδ' ἀπαυτούμεθα, κἂν μὴ παρῇ τοὺς πικροὺς τούτους ἐκθεραπεύειν τοῖς ποθουμένοις μειλιγμασιν ὥς κατορύττοντες βλασφημούμεθα, ὥς θρῆλόν γε ἐκείνους τοὺς ταῦτα λέγοντας; Οὐκ οὖν ταῦτα μόνον τὴν πρὸς τὸ στρατοπέδον ὁδὸν ἀνάντη ποιοῦσιν ἡμῖν ἢ στενὴν τε καὶ τεθλιμμένην, καὶ οὐδὲ τὸ τέλος

ἀγαθὸν ἔχουσιν· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀραχνῶδες τοῦτοί μοι σῶμα, ὅπερ, ὡς οἶδας, καὶ πρὸς πάντα μὲν πόνον, μάλιστα δὲ καὶ τὴν ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἀσθενέες τε καὶ εὐδαίμοντες. Εἰ δὲ σύ γε δύσαις ἀλγὴν, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τὴν τῶν εὐχῶν περιζώσῃ δύναμιν, πάντα ῥᾷω ἡμῖν γενήσεται, τὸ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιούντος Θεοῦ, ὁδοποιούντος ἡμῖν διὰ τῶν σῶν ἀγγελικῶν εὐχῶν, καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ διαρρίπτοντος.

meare Charybdim, et latam peragrare Ægyptum: iter quidem et difficile et periculosum. Cave existimes me, o Dei homo, hanc viam omnibus quas passus sum afflictionibus et angustiis victam esse arbitrari, aut omnium mearum difficultatum et laborum, hanc solutionem quamdam esse, aut refugium nec vinculum indissolubile esse censere. Et non solum hac ratione, quia episcopus, his tam sceleratis diebus exercitui, invidiæ laqueos, et odii tela objecit. Neque quia oportet quilem, nobis equas ter in anno parere (quale illud fabulæ Elysium edidicimus quando in pueritiæ cunabulis fuimus, quod etiam et lusimus, quoniam alios fasciis involvimus), ut omnes illos, equos ascendere faceremus, quos nostrò cœtui et familiaritati haberemus ascriptos. Et pariter quia decet, nobis arva ipsa segetem auream emittere, et arbores, aureos fructus projicere, qualia Hesperidum malæ poetarum carminibus esse feruntur. At enim non hæc a quolibet exigimus; et nisi ob tæes dirorum hominum incursus, optatis delinimentis et commodis illis inservimus, quasi sepulcrorum fossorez maledicimur. Atque utinam in illos, qui talia in nos probra emittunt, recidant. Non autem hæc sola, **655** sed arduam et acclivem, in illa castra, viam nobis parant, aut angustam, aut arctam, sed neque bono finitam termino. Sed enim hoc mihi fragile et exile corpus, quod ut nosti, etiam ad omnem laborum occursum, maxime, qui in assidua viarum molestia conficitur, imbecillum est, et omnino languidum. Si autem et tu robur indueris, et omnem precum et votorum in nos vim circum dederis et accinxeris, omnia nobis faciliora fient; præsertim cum te Deus trepidantium consilium, et regimen efficiat, et nobis tuis angelicis precibus viam sternat facilem, lapsosque lapides ab illa longo projiciat.

ΕΠΙΣΤ. ΚΓ.

Τῷ αὐτῷ.

Οὐδὲν ἐμοὶ λοιπὸν δυσχερὲς, ὅτι τῆς πάντων ἡδονῆς καὶ γνώμης καὶ γλώττης ἐδεξάμην προσφώνημα, καὶ οὐ πρόσκαιρον, ὡς ὑψηλὴν ἀέρος πληγὴν δεχομένην ἅμα τῇ συστάσει καὶ τῇ διάλυσει, ἀλλ' ὀφειστὴ καὶ παρὰ μόνον. Γράμματι γὰρ ἐποχοῦμενον ἐκ τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας διέβη πρὸς τὴν ἐμὴν ταπεινότητα, ὥστε παρῖναί μοι προσφωνεῖσθαι παρὰ σοῦ, ὁσάκις ἂν ἐβελήταί μοι, τὸ εἰλητάριον ἀνελίσσονται. Ὅπερ ἐστὶ ῥῶν εὐθὺς ἔχειν ἀποτινασσόμενον τὰς ἐπιχειρέσας βαρύτητας. Διεξίοντι δὲ μοι τῇ ἀναγνώσει καὶ τὰ σὰ τρόπαια, οὐδὲν ἄλλ' ἢ τὸ λαθυμηδὲς ἐκείνο πίνεται φάρμακον, ἢ ἵνα τὸ οἰκειότερον εἶπω, διὰ τὴν ἀπολαύσασάν σου νῦν γῆν τῶν Κολχῶν τῇ τῆς Κολχίδος Μηδείας τέχνῃ τὸ γῆρας μοι ἀποξέσεται, καὶ ἡ νεότης ἀνακαίνιζεται. Ὅρῃς ὁπόσων ἐν καίροισι δυστυχῶν κοινῶν αὐτὸς εὐτυχῶ διὰ σὲ καὶ τὰς σὰς εὐτυχίας, αἳ καὶ τὰς ὑμνουμένας τῶν παλαιῶν ὑπερβάλλουσιν; Ἐγὼ δὲ καὶ τῷ καιρῷ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ προσφωνητικοῦ δεξιὸν οἰῶν ἐθέμην. Κατὰ λόγον τοῦτο, ἐπεὶ καὶ ἀεὶς ὁ προσφωνῶν, ἐπιδέξιος. Ἀπὸντι γὰρ πρὸς τὸν μέγαν Ἀχιλλεῖον, ὡς ἂν τῇ πανηγύρει συνορτάσσαι, κατὰ τὴν ὁδὸν ἐνεχειρίσθῃ τὸ γράμμα σου. Σὺ δὲ καὶ αὐτῷ ἐμπικράνῃ τοῖς ἡμῶς θλίβουσι, τοῖς τῆς ἀπληστίας θεραπευταῖς, τοῖς πολέμοις τοῦ Εὐαγγελικοῦ ἐπαγγέλματος, τοῖς ἀλιτηρίοις τοῦ Χριστιανικοῦ τάγματος. Ὁ μόνον ἔχεις τοῦτο βέλος ἐπιπεμφὼν τοῖς καταράτοις, οἳ τὴν γαστέρα τοῦ πανδοχεῖος ἔδου στενὴν ἀποδεικνύοντες, ἐπιγαυριῶσι τῷ προτερήματι. Τούτους

A dem fœdus cum fratre pereunt, etsi ipse cujusvis expers fœderis sit et amicitiae, et versicoloribus distinctus notis persistat. Stulte quidem ageremus si molestiam tecum et tedium excuteremus, nisi jam quæ mœroris et tristitiæ causa sunt, tuæ venerationi vel obscure manifestare nolentes, tam importune illorum meminimus. Quamobrem mihi necessarium est viam ad imperatorem carpere, et hoc idem illi dicere, perniciosam me rursus permeare.

B

EPIST. XXIII.

Eidem.

Nihil mihi molestiæ relictum est, quoniam omnium suavissimæ linguæ et dulcissimæ mentis vocem et alloquium suscepi, et non quidem brevi temporis spatio manens, ut est altissimus aeris ictus, qui simul fere ut coit, dissolvitur, sed constanti persistens mihi, et obnixum diuturnitate. Litteris enim hoc ex tua magnanimitate et celsitudine conflatum, in meam devenit humilitatem, quasi præsens mihi illud insonet, et quasi tuo perstrepat ore, quoties ego quidem velim, et volumen hoc explicuero. Quod quidem facile est obtentu illi qui longe a se amovet hasce rerum molestias, gravibus infortuniis agitatus et concussus. At cum ad lectionem accederem, et ad tua varia monumenta nihil aliud, quam illud oblivionis phar̄macum mihi bibendum esse censui, aut, ut proprius loquar, ut Colchorum terram, qua nunc ipse frueris Colchidis Medæ arte, senectus mihi penitus detrahitur, viridisque juvenus flore mihi renovatur vivo. Jam vides quidem quantum hisce communium infelicitatum temporibus ipsi felici læter fortuna, propter te et tua prospera gesta casusque penitus felicissimos, qui cunctos priscorum hominum eventus longo superant intervallo. Ego quidem tempus illud, quo tuam jucundam vocem et allocutionem mihi auspicere contigit, dexterum divinumque mihi auspicium esse constituo, ob hanc fortasse rationem, quoniam aquila scite et eleganter acclamat, felicique strepit ro-

†iro. Nam cum magnum peterem Achillium, quasi cum frequenti cœtu festum essem celebraturus, in via mihi tuæ litteræ traditæ fuerunt. Tu vero ibi in illos, qui nos acerbo elidunt ictu amaram induis bilem. In illos, inquam, qui insatiabilis cupiditatis ministri sunt, qui et Evangelicæ professionis hostes sunt execrabiles, et Christiani agminis pernicies, et ipsa internecio. Hoc igitur telum, quod solum habes, in hos diris devotos et execrandos valido emitte lacerto. Hi vero duri inferni latum uterum, qui omnium est receptaculum et sedes, angustum fere, et arctum manifestantes rebus bene gestis, partaque victoria temere superbiunt. Hos quidem magnum illud cetos Jesus subigens, **656** sub proprium suæ manus robur submittat, et plenam ipsorum gulam attingens, ingentes tumidosque fastus contrahat et turgidas et elatas illorum cristas dejiciat. Sive ut Zacchæi cupiditates, sive ut aliorum, apud Judæos principum omni fere salute et cultu carentium compe-scuit. Ad quos rigidos et severos Romanos medicos misit, qui et abscinderent et comburerent. At vero tuus animus quasi rectam viam et omni remotam culpa a dextris te ipsum semper prospicit, ut aut ne pauperum causa, aut aliorum, qui tibi subiacent, concusso pectore agiteris, et maxime ob illos, qui te imagine repræsentant, vel si tamen illos, et legitime, et large suscipis, et operibus amoris illecebras illis ostendis. Ille, inquam, æreum arcum tua brachia esse constituit, et te multo circumcinget robore, et tecum gentes, bella horrida moventes disperget, *arcum contundens, et confringens arma, et scuta comburens igne* ¹⁷, tuæ alacritatis efficacia et studio efferventi. At ut ad te infestantium agmina appropinquent, et Domino hostium castra construant, invalidi penitus ipsi et infirmi erunt. Etenim ipsi consiliis et temerariis cogitationibus omnino coincident suis, et temerariis dano persequeris impetu, et in servitutem rediges, *et contundes, et ut platearum lutum confringes illos* ¹⁸ qui impuri, et athei Moameti spurcam plateam studio insectantur. Et hæc non solum tibi precor, sed futura esse spero. Non enim Deus injustus est, quasi animæ puritatem, et generosam manuum operam, victoriæ corona, jure quidem debita uberrime non insigniat. Ego quidem tibi jam hoc epinicium canam: *David decem millia* ¹⁹ et bellicosissimus. Qui et furem cupiditatum concussit. A quo et misericordiam nunquam separavit Dominus, qui justitiam semper amavit, et aequitatem semper insepexit, semperque illum omni

EPIST. XXIV.

Domno Adriano magno domestico.

Equidem etiam sum defunctus, panselaste mi opitulator, et inter eos fere, qui imo inferorum vagantur antro constitutus, a te nunc excitor, qui et hanc animulam meam mihi restituens, cuncta mea ossa colligis, et dissolutam mei corporis compaginem congruente proportionum et concinnitatis ratione construis, carnesque meas enu-

A μὲν ὁ καίειν τὸ μέγα κήτος χειρωσάμενος Ἰησοῦς ὑπὸ τὴν οἰκίαν χεῖρα ποιήσαιο· καὶ τῆς γαστρὸς αὐτῶν ἀφάμενος, συστελαὶ τὸν μέγαν ὄγκον, δια- φορήσας τὸ σῆδημα, εἴτε ὥσπερ τὴν Ζακχέου γαστέρα διωκνόμεναι, εἴτε ὡς τὰς τῶν παρ' Ἰουδαίους ἀθεραπεύτων ἄλλως ἀρχόντων. Οἷς ἐπαφῆκε τοὺς ἀποτόμους λατοῦς· Ῥωμαίους, τέμνοντάς τε καὶ καίοντας. Σὺ δὲ θέμος (34) [f. Σοῦ δὲ θέμενος, nempe Ἰησοῦς] ἄμωμον τὴν ὁδὸν, προσρῶντος αὐτὸν ἀεὶ ἐκ δεξιῶν, ἵνα μὴ σαλευθῇ, καὶ διὰ τῶν πενήτων, καὶ διὰ τῶν ἄλλων αὐτῷ ἀνακειμένον, μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἰκονίζοντων, ὑποδεχομένου γνησίως τε καὶ πλουσίως, καὶ τοῖς ἔργοις τὸ φίλτρον δεικνύοντος, θείῃ τῶν χαλκῶν τοὺς βραχίονας· καὶ περιζωννύων σε δυνάμιν, διασκορπίζαιεν ἐν σοὶ ἔθνη τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα· ἵδ' ἔστω συντριβὼν, καὶ συνθλιὼν ὅπλων, καὶ θυρεοὺς κατακαίω ἐν πυρὶ τῷ τῆς σῆς προθυμίας δραστηριότητος ζέοντι· καὶ ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπὶ σὲ κακοῦντας, καὶ παρατάσσεσθαι παρεμβολῇ τῶν τοῦ Κυρίου ἐχθρῶν, αὐτοὶ ἀσθενήσαιεν, καὶ τῶν διαβουλίων αὐτῶν ἐκπέσοιεν· καὶ καταδιώξαις αὐτοὺς, καὶ καταλάβοι, καὶ ἐκθλίψει, καὶ ὡς πληθὺ τῶν π.λατειῶν λέωνας τοὺς τὴν πλατείαν τοῦ ἀδελφ. Μωάμετ στέρξαντας. Καὶ ταῦτά σοι οὐκ ἐπέυχομαι μόνον, ἀλλὰ καὶ πέποιθα ὅτι ἔσονται. Οὐ γὰρ ἄδικος· ὁ Θεὸς, ὥστε μὴ καὶ ψυχῆς καθαρότητι, καὶ χειρῶν γενναϊότητι, ἐκ περιουσίας προσκληθέντα, δοῦναι τῆς νίκης τὸν στέφανον. Ἐγὼ δὲ σοὶ ἤδη καὶ τὸν ἐπινίκιον ἀνακρούσομαι· Ἐπάταξες Δαβὶδ ἐν μυριάσιν, ὁ πρᾶκτατος τῶν νῦν καὶ μαχημώτατος, ὁ πατάξας τὴν τῆς ἐπιθυμίας ἄρκτον, καὶ τὸν τοῦ μωμητοῦ θυμὸν λέοντα· ἀφ' οὗ τὸ ἔλεος μὴ διασκεδάσῃ ὁ δικαιοσύνας ἀγαπῶν, καὶ ὁρῶν εὐθύτητας Κύριος, ἀεὶ τηρῶν καὶ κακύνσεως πάσης ἀνώτερον καὶ κακώτερον.

Etenim ipsi consiliis et temerariis cogitationibus omnino coincident suis, et temerariis dano persequeris impetu, et in servitutem rediges, *et contundes, et ut platearum lutum confringes illos* ¹⁸ qui impuri, et athei Moameti spurcam plateam studio insectantur. Et hæc non solum tibi precor, sed futura esse spero. Non enim Deus injustus est, quasi animæ puritatem, et generosam manuum operam, victoriæ corona, jure quidem debita uberrime non insigniat. Ego quidem tibi jam hoc epinicium canam: *David decem millia* ¹⁹ et bellicosissimus. Qui et furem cupiditatum concussit. A quo et misericordiam nunquam separavit Dominus, qui justitiam semper amavit, et aequitatem semper insepexit, semperque illum omni

D

EPIST. ΚΑ'.

Τῷ μεγάλῳ δομestικῷ κυρίῳ Ἀδριανῷ.

Ἐγὼ δὲ καὶ νεκρὸς ἤδη γενόμενος, πινθέντα μέγιστέ μου ἀντιλήπτο, καὶ τοῖς κατωτάτω τοῦ ἄδου τεθείς, παρὰ σοῦ νῦν ἐξεγείρομαι, καὶ ἀποκλιθεῖν τὸ ψυχλίδον, συνάγεις μοι τὰ ὅσα καὶ συναρμολογεῖς τὴν διέλευσιν, καὶ σάκρας ἀνατρέφεις, καὶ δέσμα περιτείνεις, καὶ γίνῃ μοι ζωοπάροχος. Βούλει συνελκύσω τῆς ἀταρείας τὸ παραπέτασμα, καὶ

¹⁷ Psal. xlv, 10. ¹⁸ Psal. xvii, 45. ¹⁹ I Reg. xviii, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(34) θέμος. Scrib. θυμός.

δείξω σοι τοῦ λόγου τὸ βούλημα· Ἐμοὶ τοῦ νῦν βίου ἅ τιν ἐσὶν οὕτως ἐκείνη, καὶ τὴν ὑδρὶν τῆς πλεονεξίας, καὶ τὴν ἀναίδειαν, οὕτως ἀπηρυσσασμένως ἐκπορευσάτης, καὶ μαινομένης τὰ πράγματα· καὶ τοὺς μὲν τὰ δημόσια πράττοντας, πορθητὰς ἁλλών, ἢ φορολόγους· καὶ θεοὺς ὁμοῦ νόμους καὶ βασιλικὰς ἐντολὰς· ἀράχνης ἡγουμένους ὑφάσματα, τοῦτο δὲ τοῦ Ἀναχάρσιδος πρὸς τὸν Σόλωνα, μύσας μὲν κρατοῦντα, σφῆλι δὲ βηγνύμενα· τὰ δὲ τοῦ λαοῦ τῶν Χριστιανῶν ἀγόμενα καὶ φερόμενα, μὴ ὄντος λυτρουμένου μηδὲ σώζοντος· πᾶσα μὲν σωτηρία ἐλπίς περιήρητο· ἢν πνεῦμα ψυχῆς συμφοραῖς ἐμπιχέσης εἰπὼν τις οὐχ ἀμαρτήσεται. Πάντες δὲ λογισμοὶ διελύθησαν, καὶ νεκρωθεὶς ἐκείμην τῇ ἀπογνώσει τῆς τοῦ κακοῦ διορθώσεως. Ὡς δ' ὁ πανευγενεστάτος σου γαμβρὸς, τὸ τῆς ἀγαθοθελείας ἔρνος, τὸ ἐν ταῖς κοιλίαις τῆς νῦν τῶν κακῶν συμβόλαις κρίνον, τὸ ἐν ταῖς πάντας κνιζούσαις ἀκάνθαις βόλον, ἢ θεοπνευστος ὄντως ψυχῇ, τοῖς ἐγγύς ἡμῶν πράγμασιν ἐπιστάς, ξένον ὥραθ' μοι θέαμα, ποταμὸς δὲ ἅλμης βέων γλυκὺς, καὶ ὁδοπόρος διὰ βορβόρου βέων ἀμολυντος (ἃ τῶν σῶν πάντως ἐντολῶν ἀποτελέσματα κατενόησα) ἐνταῦθ' μοι τό τε ἀποπτικὸν πνεῦμα τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος εἰσέπη πάλιν, καὶ πάντα συνετελέσθη περὶ ἐμοῦ, ὅσα τῆς τοῦ Ἰεζεκιήλ φρικτῆς ἐκείνης ὁράσεως. Ἀρὰ σοι μετρίως ὀρεῖμαι τὰς ἐν εὐχαίς καὶ ἐπαίνους χάριτας τῇ ψυχολύτῃ, τῇ ζωογόνῃ· ἢ τοσαύτας ὄσας, εἰ θέμις εἶπέν, κατάρας τοῖς ἀδιορθώτοις ἐχθροῖς τῆς χρηστότητος, τοῖς ψυχοφθόροις, τοῖς ζωολύταις· Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἀποπνέω· Κρίνον ἀτεχνῶς ὁ νεανίας, καὶ βόλον ἐπ' ὀλίγον εὐνοδιάσας, μᾶλλον δὲ τῷ Θεῷ διὰ τῶν πνήτων εὐώδης γενόμενος, ἥδιον ὁσφρανθέντι τῆς ἀποφορᾶς τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἢ τῆς τοῦ πάλαι Νῶε θυσίας. Εἶτα πρὸς τὸν ὑμέτερον ἀέρα διέβη, μόνην ἡμῖν τὴν μνήμην ἐγκαταλιπὼν ἀπαράκλητον. Τίς γὰρ τοῦ λοιποῦ τοῖς μὴ κτηματίταις τὰ περιόντα συνάξει, τοὺς δ' ἐν πόνεματι τῆς ἀπορίας πρὸς τὴν τῆς εὐπορίας τάξιν ἀνάξει; Τίς ὁρᾶν οὖν δώσει μικροῦ καὶ χάριν ὁμολογεῖν τῷ θανάτῳ, εἰ ἐν πατέρων ἀσθενῶν στερηθέντες ἀντέλαβον τὴν τηνικαῦτα δυνάμενον; Τίνος προστάγματα, θέας ἀπηχμήματα ἀγαθότητος, στηρίσκει χήρας ὄριον; Τίνος ἐφθαλμοὶ τοῖς ἀδικούμενοις δάκρυον ἀποστάζοντες τοὺς ἀδικούντας πλέον θρηγνήσουσιν, ὥς γε μισοῦμένους τὰ μεζονα, καὶ σπεύσει λοιπὸν οὗτος λύσαι τὰς ζημίας ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι, τῷ μὲν τὴν μεζονα, τῷ δὲ τὴν ἐλάττωνα; Τίνα καὶ πένης εὐρήσει κατὰ τῶν πλουσίων ἀρπάγων ἐκδικον, καὶ πλούσιος κατὰ πνήτων κακοήθων καὶ συκοφαντῶν εὐνδικον; Τίνα θεραπευτὴν εὐρήσει τὸ τάγμα τῶν τοῦ Θεοῦ θεραπευτῶν, οὐ φιλοκρινόντων τὰς ἀξίας, ὁ τοῖς ἀθέοις σπουδάζεται· οἱ πρὸς τὸ μισῶσθαι αὐτῶν, τῇ ἀτιμίᾳ τῶν τοῦ Θεοῦ δοῦλων ἀναγκαίως συνεκφαίνοντο, ἀπολογίαν πορίζοντα τῶν τιμῶν οὐ δικαιουμένων ἀναξιώτητα· Ἀλλὰ πάντα ὥς αὐτοῦ κρείττωνας βλέποντα, καὶ ἁγιασθῆναι διὰ τούτων τῷ τοῦ Πνεύματος χρίσματι, καὶ ἐπὶ τελειοῦν τὰ θεῖα, καὶ ἁγιαστικὰ πιστεύοντα, καὶ τοὺς

trīs, illasque cutis vestitu obtegis, vitæque mihi dator efficeris. Vis igitur ut hujus obscuritatis mysticum integumentum detrahā, et verum tibi sensum sermonis manifestem? Cæcam humanæ vitæ confusionem, animo conspicio ægro cupiditatem; et injuriā sordidæ avaritiæ, et impudentiam, junctas rerum moles, toto jam deposito pudore, coinquinantem, et scorti more dire prostituentem, et illos, qui reipublicæ peragunt negotia, vastatores potius quam collectores 657 tributi esse, et pariter ab illis divinas leges, et imperatoria statuta aranearum prope modum telis paria haberi, et similia, quæ exilem et debilem irretiunt muscam, et a susurranti vespa perrumpuntur, ut ad Solonem Anacharsis olim retulit. Sic etiam et Christiani populi res ferri et circumagi, quasi liber non esset, nec vita donatus, manifestissime video. Omnis enim salutis spes penitus fere est detracta et propulsata. Quam si quis animæ calamitatibus variis compactæ et obrutæ effusum statum dixerit, non errabit. Omne quidem consilium evanuit, et ego fere defunctus jaceo et exanimis, hac solum de causa, quod funditus desperem, malum posse aliquo modo corrigi. Et illustrissimus tuus gener, et sacrum optimi consilii germen, et ut lilium in convallibus, ubi nunc malorum colluvio confluit, et ut rosa inter spinas, quæ omnes lacerant et pungunt, vere ut spiritus a Deo afflatus est; qui nostris operibus et afflictionibus probe astat. Certe ut peregrinum mihi spectaculum visum est, scilicet, ut flumen ab ipsa salugine dulce effluens, et ut viator per cænosas transiens semitas impollutus. Quæ omnia vero tuarum esse præceptionum effectus prorsus exploravi. Hic autem utilissimæ et salutiferæ spei spiritus ad me rursus evolavit et cuncta in me absoluta sunt, quæcunque horribilia ab Ezechiele eaque terrificæ visa fuisse feruntur. Jamque tibi modicas, et precibus, et encomiis mistas debeo gratias, qui mihi animam restitisti, qui et mihi vitam generasti, aut tot tantasque gratias, si fas est dicere, quot imprecationes sacræ religionis hostibus, nulla correctione nec tendis, animarumque omnino dirissimis corruptoribus, vitamque perniciæ circa instantibus. Sed D enim ut perpetimur et vexamur, lilium prorsus est adolescentia, et rosa, quæ parvo temporis spatio bonum exhalat odorem: maxime autem Deo, ob beneficia in pauperes, boni odoris est. Sed suavius ipsius operum exhalatione et effluxu percipitur, quam illo Noe sacrificio, jam olim peracto. Deinde per vestrum aerem irrepsit, solam nobis memoriam relinquens tristissimam omnique expertem consolationis. Quis enim in reliquum, miseris et egenis, ita jam rerum, quæ supersunt, facultates colliget, illos certe ipso inopix poculo, ad uberrimum felicitatis ordinem inducet? Quis et orphanis et desertis dabit, vel fere ipsi mortui gratiam rependere, ob quam, invalidis et infirmis parentibus privati, potentem ita tunc et strenuum susceperunt? Cujus

imperia ultimam divinæ bonitatis conditionem, in A
orbitatis miseræ terminum et limitem obfirmabunt?
Cujus oculi in injuria affectos, et misere dilaceratos
lacrymas insillantes injuriæ latores potius
luctu acerboprosequuntur, quod se majoribus
spoliaverint bonis et imminuerint? Et hic in poste-
rum festinabit, in utrosque damna et pericula fun-
ditus solvere; huic quidem majora, illi vero mi-
nora dimittens. Pauper autem quem in maximis et
effusissimis rapinis justum invenit, et dives, in
improbis pauperum moribus, et calumniis etiam
communi patrocínio 658 defendendum censebit.
Et cohors etiam alti numinis ministrorum, quem
ministrum forte inveniet, qui digna per tribus, et
ordines non decernat, quod ab impiis maxime in
pretio habetur? Qui in ipsum odium, quo Deum
prosequuntur, multa in servos Dei ignobilitate
atque abjectione necessario præscriptum, ut excu-
sationem comminiscantur, illos indigne honorari,
et coli, qui se ipsos veluti justos extollunt et ele-
vant. Sed illum, qui omnes, ut se ipso meliores et
æquiores intuetur, et ab his, ipso sacræ unctionis
Spiritu sanctificari, et adhuc ipsa divina et sancta
absolvi, et perfici posse sperat. Et omnes, qui hac
sententia et religione non teneantur, profanos qui-
dem et impuros et omnis sanctificæ gratiæ inexper-
tes arbitretur. Hi enim, qui sanctum esse sacerdo-
tem existimant, etiam se ipsos ab hoc consecrari et
sanctificari cognoscunt. Impii et nefarii postea sunt
qui nullo virum consecratum et sanctum honore
afficiunt, aut qui talem ipsum non existimant,
nullius Christi sanctificationis et gratiæ participes
ostenduntur. Nam qui sanctificatur et consecratur,
hic sanctitatis beneficio, vi consecrationis, talis effi-
citur. Et hos vere decet in Christianorum cœlum
intramitti. Quis autem et nedom videre posse pri-
vabitur, facito rerum necessariorum fastigio, im-
pietatem et infidelitatem ita percipi, et alte radices
sentur. Hac autem re solum pansebastus, quos sibi
legitime submissos habet, animi ægritudine affecit
quod non solum quæstu et lucro orbatos dimitteret,
sed quæ haberent penitus absumere et amittere
cogeret, et ut est in proverbio, thesaurum omnem in
carbones resolutum invenire, et ab illis præci-
pue, qui deliciis blandoque luxu frangi viderentur
exustum. Sed maxime verum dicere decet illum,
non hos ægre affecisse, quod quid majus omni lucro
excogitasset, et divitiarum possessionem
non autem amissionem et interitum, ipsam horum
operum juvenilis protervitiæ esse præstantiam et
excellentiam. Nam hoc quidem boni servi est, pau-
per tatem potius eligere, quæ maxime ejus pos-
sessorem optimo famæ sensu, et divite æstimationis
supellectile attollit, quam opes, quæ infasto no-
mine ad paupertatem redigere illum possint. Sed enim
candido optimoque angusto fugiendus hic
est imperii locus, quasi totius sit improbitatis et
sceleris sedes, aut tabernaculum Cedar, aut ferrea
quædam fornax. Et ob hanc causam ad nostram
hanc felicitatem beatitudinem solummodo ut præ-
ceps quædam volueris percurrit. Hi vero, qui ipsius
utilitatis se obvolvunt deliciis, se deinceps luctu
et planctu deprimunt, quasi multo gravius et mole-
stius quam antea rerum incognitis et difficultati-
bus sese implicuerint. Nam malum post boni
experientiam et sensum pejus est. Tibi autem, et
his, quasi sic docenti, et quasi ita edoctis, largiorem
omnis boni influxum, et copiam illi a
Domino deprecantur, quorum ipse primus haberi
non erubescio. Itaque Deus et vobis, et ipsis, et
nobis, et his qui apud nos sunt, puram in bono
perfectionem, gloriam et abundantiam imperia-
tur, et simpliciter omni nos improbitate et vitio
liberos conservet.

Variae lectiones et notæ.

(35) E *εὐαν*, Scrib. *εὐεξίαν*.

μη οὕτω τῆς γνώμης ἔχοντας, ἀμύητους καὶ ἀτι-
λέστους τιθέμενον, καὶ πάσης ἀγίαστικῆς ἀμετοχῆς
χάριτος. Οἱ γὰρ ἀγίαστὴν εἶναι τὸν ἱερεῖα πιστεύον-
τες, καὶ ἑαυτοὺς ὑπὸ τοῦτου ἀγιάζομενους ἐπιγινώ-
σκοντες, ἀνόσιοι λοιπόν εἰσι τὸν ἀγίαστὴν ἀτιμάζον-
τες· ἢ μὴ τοιοῦτον αὐτὴν νομίζοντες, ἄμοιροι τοῦ
κατὰ Χριστὸν ἁγισμοῦ δεικνύονται· ὁ γὰρ ἀγιάζο-
μενος ἀγίατῃ ἁγιάζει. Καὶ τί δεῖ τοῦτοις πρὸς τὴν
Χριστιανῶν εἰσθλίζεσθαι; Τίς ὁ καὶ ἰδεῖν οὐχ ὅπως
ἐνωτίσασθαι ἄπιστον ἐν τηλικούτῳ ὅφει τῶν ἀναγ-
καίων στερῆσεται, ὡς ἂν μὴδὲ γογγύσαιεν Βούλγαροι;
Ἐν μόνον μέρος ἐλύτπεν ὁ πανσέβαστος, τοὺς αὐτῷ
γενσίως δουλεύοντας, ὡς οὐ μόνον κερδῶν στερη-
θέντας, ἀλλὰ καὶ ἃ προεῖχον ἐκπανήσαντας, καὶ
κατὰ τὴν παροιμίαν, ἀνθρακας εὐρόντας τὸν θησαυ-
ρὸν, καὶ κατακαίνοντας ἀπὸ τῶν ἐνερυφῆναι προσδο-
κῆσάντων. Μᾶλλον δὲ, τ' ἀληθέστερον εἰπεῖν, οὐδὲ
τούτους λελύτπκε, μείζον πάντων κερδῶν ἡγησαμέ-
νους, καὶ πλοῦτου πρόσκτησιν, οὐκ ἀπώλειαν, τὴν
τῶν τοιούτων ἔργων τοῦ νεανία μεγαλοπρέπειαν·
τοῦτο γὰρ δούλων ἀγαθῶν, πένιαν αἰρεῖσθαι μᾶλλον
τὸν δεσπότην ἐν εὐφημίαις πλουτίζουσαν, ἢ πλοῦτον
διὰ δυσφημίας πτωχίζοντα. Ἀλλὰ τῷ μὲν καλῷ
κάγαθῷ σεβαστῷ ψευκτὸς ὁ τῆς ἀρχῆς τόπος, ὡς
τῷ ἐντι τόπος κακῶνσεως, ἢ σκῆνωμα Κηδάρ, ἢ
σιδηρὰ κάμιнос· καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ὑμετέραν
μακαριότητα μονονουχὶ πτηνὸς φέρεται. Οἱ δὲ τῆς
αὐτοῦ χρηστότητος ἀπολαύσαντες, πενθοῦντες ἑαυ-
τοὺς, ὡς βαρυτέρως ἢ πρόσθεν πειρασσόμενοι τῶν
δυσχερῶν (τὸ γὰρ κακὸν μετὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ
πεῖραν κάκιον), σοί, καὶ τοῖς σοῖς, ὡς οὕτω διδά-
σκοντι, καὶ οὕτω διδασκομένοις, παντὸς ἀγαθοῦ
ἐπὶ ῥόδιον παρὰ Κυρίου ἐπέυξονται. Ὡς αὐτὸς τὰ
πρῶτα τάττεσθαι οὐκ αἰσχύνομαι· καὶ δοῖη Θεὸς ὑμῖν
τε αὐτοῖς, καὶ τοῖς ὑμετέροις καὶ τοῖς περὶ ὑμᾶς, ἐν
τῷ ἀγαθῷ τελειώσιν, εὐξίαν (35) εὐροίαν, πάσης
ἀπλῶς τηρῶν ἀνώτερον κακῶνσεως καὶ κακώσεως.
agere, quasi neque Bulgari obmurmurent et adver-
sari, quod non solum quæstu et lucro orbatos dimitteret,
sed quæ haberent penitus absumere et amittere
cogeret, et ut est in proverbio, thesaurum omnem in
carbones resolutum invenire, et ab illis præci-
pue, qui deliciis blandoque luxu frangi viderentur
exustum. Sed maxime verum dicere decet illum,
non hos ægre affecisse, quod quid majus omni lucro
excogitasset, et divitiarum possessionem
non autem amissionem et interitum, ipsam horum
operum juvenilis protervitiæ esse præstantiam et
excellentiam. Nam hoc quidem boni servi est, pau-
per tatem potius eligere, quæ maxime ejus pos-
sessorem optimo famæ sensu, et divite æstimationis
supellectile attollit, quam opes, quæ infasto no-
mine ad paupertatem redigere illum possint. Sed enim
candido optimoque angusto fugiendus hic
est imperii locus, quasi totius sit improbitatis et
sceleris sedes, aut tabernaculum Cedar, aut ferrea
quædam fornax. Et ob hanc causam ad nostram
hanc felicitatem beatitudinem solummodo ut præ-
ceps quædam volueris percurrit. Hi vero, qui ipsius
utilitatis se obvolvunt deliciis, se deinceps luctu
et planctu deprimunt, quasi multo gravius et mole-
stius quam antea rerum incognitis et difficultati-
bus sese implicuerint. Nam malum post boni
experientiam et sensum pejus est. Tibi autem, et
his, quasi sic docenti, et quasi ita edoctis, largiorem
omnis boni influxum, et copiam illi a
Domino deprecantur, quorum ipse primus haberi
non erubescio. Itaque Deus et vobis, et ipsis, et
nobis, et his qui apud nos sunt, puram in bono
perfectionem, gloriam et abundantiam imperia-
tur, et simpliciter omni nos improbitate et vitio
liberos conservet.

ΕΠΙΣΤ. ΚΕ΄.

A

659 EPIST. XXV.

Sebasto Paenriano.

Τῷ σεβαστῷ Πακουριανῷ.

Καὶ Κύριος παρεβίβασε τὸ ἀμαρτημά σου, ἄλλως
 τε μὴδὲ τηλικούτων ὄν, ἤλικον ἀεὶ πρὸ τῶν ἐκείνου
 ὀφθαλμῶν ἱστασθαι. Ἐγὼ δέ σου καὶ τοῦτο ἀγαμαι,
 παντέβαστέ μου υἱέ, ὅτι καὶ τοὺς τῶν ἀμαρτημά-
 των κώνωπας ὡς καμήλους ὄρεξ', ἐναντίως ἢ παρὰ
 τῆς θείας γλώττης οἱ Φαρισαῖοι κατωνειδίζοντο·
 καὶ τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ κάρφος ὡς βαρεῖαν δοκὴν
 λελόγισται. Ὁ μαγάλην κρηπίδα τῆς ἀρετῆς ὁ καθ'
 ἡμᾶς λόγος τίθεται· ἐπεὶ ἀρχὴν εἶναι σωτηρίας
 τὴν ἐαυτοῦ τινος κατὰγνωσιν πεπιστεύκαμεν. Καὶ
 βάλλ' οὕτως, αἱ κέντι φάος μετὰπέσει γίνομαι. Καὶ
 μὴ σε τῆς ἀγαθοειτίας παρακινήσεις τι τῶν ἐκ
 τοῦ κόσμου, οἷς οἱ κουφότεροι πεττευόμεθα· τοῦτο
 πεπεισμένους ἀμεταστάντως, ὡς ἀπλῶς μὲν αἰσχυρὴν
 Χριστιανότης νομοθετῆσθαι [f. ὀνομαθετῆσθαι] παρὰ
 τοῦ [f. τῷ] μηδένα λυπεῖν αἰρεῖσθαι. Τοῦτο γὰρ καὶ τῆς
 φύσεως ἔνταλμα, ἣν ὑπερβαίνειν ὁ τοῦ Εὐαγγελίου
 μαθητῆς ἐπιτάττεται. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἀπὸ τοῦ
 παρὰ φύσιν εἰς τὴν φύσιν ἀποκαθίσταται τὸν ἄνθρω-
 πον· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λόγος καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν τοὺς
 αὐτῷ πειθόμενους τίθησι· τοῦτο γὰρ δὴ τῆς πρὸς
 τὴν φύσιν ἐνώσεως αὐτοῦ κατόρθωμα καὶ ἐκνίκημα.
 Πλὴν ἀλλ' ἡ τῶν πολλῶν θηρωδία τοῖς ὁμογενέσιν
 ἐπιλυσιγνώσκειν, ἀπαιτεῖσθαι νῦν τοῦτο τοὺς χρηστο-
 τέρους ὡς μαγάλην συντέλειαν παρεσκεύασε, τὸ
 μηδενὶ λύπην ἐθέλειν λέγειν. Ἀλλὰ σέ τοι ἀξιούμεν
 καὶ πᾶσι τὰ ἀγαθὰ διαρκῶς συμβούλευεσθαι, οὕτω
 τε τὴν ἐνότητά τῆς πίστεως ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς
 ἀγάπης τηρεῖν· ὥς τὸ γέ δάκνειν ἀλλήλους καὶ
 κατεσθελὶν οὕτε τῆς φύσεως ὅλως, οὕτε πολλοῦ
 δὴ τῆς πίστεως. Οὕτω γὰρ ἐπὶ σεαυτὸν καὶ θαυμά-
 στερον ἐλκύσεις τὰς τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ χάριτας,
 ὅς' οὐ τηροῖτο πάσης κακύνσεως ἀνώτερος· καὶ
 κακώσεως

Dominus quidem transtulit peccatum tuum²²;
 alioqui enim non tantum fuit, quantum in oculis
 ejus semper. Ego autem te ob hoc maxime admiror
 et laudo, pansebaste fili, quod exiguos peccatorum
 culices quasi ingentes camelos intueris, contra
 quam a Domino Pharisæi arguebantur. Festucam
 quoque, quæ in oculo tuo est²³, quasi gravissimam
 trabem reputas, quod magnum virtutis fundamen-
 tum cælestis verbum, quod apud nos nasci voluit,
 esse constituit. Siquidem principium salutis esse
 ipsam sui ipsius cognitionem credidimus. Atque
 ita conjice,

Si quod tu lumen mortalibus indere possis.

B Neque te ab hoc virtutis statuto mundana aliqua
 vis detinuit, qua nos leviores quidem sursum
 deorsumque devolvimus atque delodimur. Et hoc
 constanter persuasum habere simpliciter pudere
 Christianos quasi legem statuere, aliquem in hoc
 præferri et anteponi, quod neminem injuria, aut
 tristitia afficiat. Hoc enim ipsius naturæ est præ-
 ceptum. Quam transcendere et transgredi sedulus
 Evangelii discipulus præcepit. Nam lex ab eo,
 quod juxta naturam habet, in ipsam naturam ho-
 minem inducit et collocat. At vero Dei verbum
 supra ipsam naturæ sedem illos qui ipso firmati
 sunt atque freti, facile evehit. Hoc enim est facinus,
 hæc est victoria, quæ ex amore et communionem
 ipsius cum ipsa naturæ exoritur. Verumtamen
 multarum ferarum natura, quæ in suum proprium
 genus rabie et impetu feruntur, nunc hoc quasi
 magnam utilitatem et commodum, ab illis maxime
 exigi edocet, qui utiliore sunt et probiore naturæ
 animo. Hoc, inquam, nemini molestiam et tristi-
 tiam appetere. Sed enim hoc a te muneris posci-

ΕΠΙΣΤ. ΚΓ΄

EPIST. XXVI.

Τῷ Ταρωνίτῃ κυρίῳ Γρηγορίῳ.

Domno Gregorio Taronitæ (36).

Καὶ πόθεν ἂν, καὶ ποίας ἀποτίσαιμί σοι τὰς χά-
 ριτας, μεγαλεπιφανέστατέ μοι ἐν Κυρίῳ υἱέ καὶ αὐ-
 θέντα, ὅτι με πάντων ἀνθρώπων ἀληθέστατον δει-
 κνύεις ἐκείσποτε, καὶ μοι τοὺς ἐπαίνους, οἷς ἀποσε-
 μνύνειν δοκῶ σε, μᾶλλον ἀποσεμνύνεις αὐτὸς, ἀπο-
 φαίνων τούτους, οὐ ῥήτορος σοφιστικὰ κολακεύματα,
 ἀλλὰ καὶ Πνεύματος συνηθόμενου τοῖς ὄντως καλοῖς
 σκιρτήματα, καὶ στόματος εὐφημεῖν εἰδὸς ἀρετῆν
 ῥήματα· Ἰδοὺ γὰρ ὅπερ ἡγγέλη μοι πρὸ βραχέων,
 πόσου τιμῆσαιντ' ἂν ἀκοαὶ φιλάλθοι τε καὶ ἀρβανοί.
 Ἐν γὰρ τροπαίῳ θυοὺν ἐθνῶν ὀργὰς κατέσπασας,

Et unde quidem, et quas tibi rependam gratias,
 D illustrissime in Domino fili, ac domine? Nam me
 omnium hominum verissimum ubique manifestas,
 et in melaudes, quibus te celebrare studeo, magis
 ornas ipse, et vertis, illasque decantas, non ut
 sophisticas 660 rhetorum illecebras, sed ut læ-
 tantes jucundi spiritus, his, qui vere probi sunt,
 choreas, et mollia tripudia, et ut carmina, et can-
 tus, qui ab illo profluunt ore, quod virtutem solum
 attollere didicit. Ecce igitur, quod mihi nuper alla-
 tum est, quanti faciant honore affectæ aures, ve-

²² II Reg. xii, 13. ²³ Matth. vii, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(36) In Baronii *Annalibus*, tom. XI, ad an. 1073, epist. est 61, velut epinicium victoriæ de Persis ac

Francis, et Nicolao Sebasto Paguriano inscripta, ut superior.

ritatis amantes, et ab omni alienæ invidia. Uno enim tropæo et monumento duarum nationum fastum superbaque supercilia detraxisti, et una cum valida Perside vesaniæ turri, Franciæ amentię culmen subvertisti. Et novus Plinees nobis apparuisti, dum potenti tuo telo duas gentes, apud Dominum impuras et impias perfodisti. Quandoquidem enim Nesman, qui tributa colligere consuevit, et ab aliis Græcanicis urbibus, quæ circa Pontum sunt, et intra Tanaim flumen, et paludem Mæotidem, et illam quæ Colchis præsidet, et quæ Phasidi est contermina, sed et illam quæ in Minori Armenia alto subjacet colli, et ipsam totam Armeniam, tributi jure est moderatus (Maryandynus enim, et Galatas, et his finitimos Cappadocas prætermitto) jamque tributorum collectione et cumulo pinguis factus et gravis, duri ensis tui acie exactrici manu abscissa, quomodo tributa ipse pendere debeat, postea didicit. Incursus etiam et certamina cohibuit, quæ prædonis more audacter movebat, et insidiarum invasiones prorsus rejecit, quas ita Taronitæ fecerat esse conspicuas, et notas magis, quam est urbs, quæ in montis est sita cacumine. Ad bellorum vero conflictus magis aridas manus suas intelligens quam paleas, et urbes quidem jam decem millibus refertas, quas ipse vix ceperat, verbo citius exuens. Ita fortunæ alea ipsi obvenit, ut in gravissimas illum clades conjecerit. Vel potius Dei glances virtutum tuarum laudem in eum inclinarunt, non aliter quam leviores eorum quos ante imperium tuum devicit. Unde persuasum illi est, fabulosa non esse illa Romanorum jam olim celebrata tropæa, imo potius ipsa veritate inferiora esse quæcumque de illis feruntur. In te autem ipsam veritatem conspiciat: quin potius dicam, tantum te illis præstare dicit, quantum ab imparibus et inferioribus pugnis ad magna facinora erumpens cum illis te ipsum æquas. Ita potentissimum virum, ut te ad illum declinasti, in ultimam redegistis miseriam, et omnes illi ad opera confregisti vires. Itaque ille te nec omnibus superiore fieri patitur, sed quasi optimum te, et gestis celebrem admiratur: tuumque genus etiam dire execratur, sed ab illo genitos et productos, felices prædicat. Et tibi orbitatem, et sobolis inopiam expetit, ita ut in te totum tuum genus penitus deleatur et pereat. At sibi tantorum filiorum generationes exoptat et desiderat, atque nunc primum sentit eo infelicitatis se devenisse, tuis feliciter rebus gestis commotum, ut plus doleat, quo se pluribus orbatum intuetur. Et hoc unum solum

καὶ τῷ τῆς Περσικῆς ἀπονοίας πύργῳ συγκαθεύας τὸ τῆς Φραγγικῆς ἀπονοίας ὄψωμα. Καὶ φινεῖς ἐδείχθη· νέος ἤμιν τῷ δυνατῷ σου σειρομῆστη δὴ συνεκκεντήσας ἦθη [f. ἔθη] παρὰ Κυρίῳ ἀκαθάρτα. Ὅτε γὰρ τὰ Νεσμίαν φορολογεῖν εἰσθῆς, τὰς τε ἄλλας περὶ τὸν Πόντον Ἑλληνίδος [f. -δας] πόλεις ἐντὸς Τανάϊδος ποταμοῦ καὶ λίμνης Μαιώτιδος· καὶ δὴ τὴν τῶν Κόλχων προκαθημένην, καὶ αὐτῷ γε ὀριζομένην τῷ Φάσιδι· ἄλλὰ μὴν καὶ τὴν τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας ὑπερκειμένην ὅφ' [f. ἐφ'] ὕψους κολωνοῦ, καὶ αὐτὴν γε σύμπασαν Ἀρμενίαν. (Μαριανδυνὸς γὰρ καὶ Γαλάτας, καὶ τοὺς ὁμοῦς τοῦτοις Καππαδόκας περιήμην)· καὶ παχὺς ἦθη καὶ βαρὺς ταῖς φορολογίαις γενόμενος, ἐξεκόπη τὰς φορολόγους χεῖρας τῇ τοῦ ξίφους ἀκμῇ, καὶ φορολογεῖσθαι μᾶλλον μετέπαθε, τὰς τε ἐκδρομὰς συσταλεῖς, ἃς ληστῶν [f. ληστεύων] ἀπεθρασύνετο, καὶ τῶν ἐνεδρῶν ἀπογνοῦς, ἃς ἐκδηλῶν τῷ Τάρωνι μᾶλλον, ἢ πόλιν ἐπάνω δροῦς κειμένη· πρὸς δὲ τοὺς συστάδην πολέμους ξηρόχειρα διαγνοῦς ἑαυτὸν ἢ ἀχειρα, καὶ πόλεις δὲ ἦθη μυριάδους, ἃς αὐτὸς μόλις εἶλε, τάχων ἢ λόγος ἀποδαλῶν (οὕτω τῆς τύχης ὁ κύβος αὐτῷ πρὸς τὸ βαρυσυμφορώτατον μεταπέπτωκε. Μᾶλλον δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ ζυγὰ, τὴν πλάστιγγα τῶν σῶν ἀρετῶν βαρυτέραν αὐτῷ ἐκλίνας, οὐχ ἤττον ἢ τὰς τῶν ἐντροφηθέντων αὐτῷ πρὸ τῆς σῆς ἀρχῆς). Ἐντεῦθεν καὶ πέπεισται, μὴ μῦθον εἶναι τὰ πάλοι Ῥωμαίων μνουμένα πρόπαια, C μᾶλλον δὲ καὶ τῆς ἀληθείας ἐλάττω τὰ περὶ ἐκείνων λεγόμενα. Ἐν σοὶ δὲ ὥρῳ τὴν ἀληθειάν. Ἐρῶ δὲ, οἷ καὶ τοσοῦτον ὑπερέχειν ἐκείνων ἡγεῖται σε, ὅσον ἐξ ἐνδεστέρων τῶν παρασκευῶν ὥρμημένος ἀντιστοίχους ἐκείνοις σαυτόν· οὕτω μεγαλοδύναμον διδῶς τὴν σὴν βοήθην τῷ τῶν πραγμάτων ἐνδέοντι. Καὶ βούλεται μὲν σε μὴδ' ἂν ὀλως γενέσθαι· θαυμάζει δὲ ὥς καλὸν γενόμενον, καὶ καταρᾶται μὲν τῇ σὴ γεννήσει, εὐδαίμονιζει δὲ τοὺς γεννησάμενους, καὶ σοῦ μὲν ἀτεκνίαν κατεύχεται, ὥστε περιγραφῆναι τὸ σὸν μὲν γένος ἐν σοὶ· ἑαυτῷ δὲ γενέσεις τοιούτων πλῆθων ἐπαύχεται. Καὶ νῦν πρῶτως αἰσθάνεται δυστυχῶς· ἐπὶ τοσοῦτον ταῖς πρὸ εὐτυχίαις ἀρθεῖς, ἵνα καὶ πλεῖον ἀλήγη πλείονων ἀποστεροῦμενος. Ἐν μόνον εἰς παράκλησιν ἔχει, τὸ παρὰ τοῦ γενναϊοτάτου Ῥωμαίων τὰ τοσαῦτα παθεῖν· ἐπεὶ καὶ φίλῃ δοξάζεσθαι τὸν νικῶμενον τῇ τῶν νικῶντων μεγαλοπρέπει. Καὶ εἰ παρῶν Ὅμηρος, εἶπεν ἂν καὶ νῦν ἐφ' ὀμίν. Πρὸςθε μὲν ἐσθλὸς ἐφρευγε, δῖοςκα δὲ μὴ μίγ' [ἀμείνων] (57)

Fugerat ante potens, sequitur sed fortior illum.

Bona spe esto et tu, civitatum pulcherrima Neocesarea, non multo post tempore tuum libera-

Εὐελπίς ἔσο καὶ σὺ, πόλεων καλλίστη Νεοκαισάρειν, οὐκ εἰς μακρὰν ἔξειν τὸν ἐλευθερωτὴν σοὶ Γρηγό-

Variae lectiones et notæ.

(57) Hom. *Iliad.* xii, v. 158.

ριον. Οὐκ ἀήθης εἰ τοῦ παρὰ Γρηγορίου εὐεργετῆ-
 σθαι· καὶ τὸ γῆρας ἀποφυσσάμενῃ τῆς νῦν κακότη-
 τος, φανήσῃ ἄνωγος Νεοκαιάρεια. Ἐχεις ἀβραβῦνας
 τὰς γείτονας, προσεύχου τὸν καλὸν νυμφίον τῇ ἐπὶ
 σοὶ νίκῃ συναφθισμένον, καὶ στεφανωθισμένον
 στεφάνῳ τῷ ἐκ λίθου τιμίου· Χριστὸς γὰρ ἰσθ' τῷ
 Γερωνίτῃ τὰ τρόπαια. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀβώτατος
 Τοῦρκος διὰ σὲ κάτω νεύει, καὶ τὰ ἐν ποσὶ μόνα
 βλέπει, ὁ πανταχόσε χθὲς περιάγων τὰς σοβάδας
 κόρας τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ περινοῶν ἐξαλείφειν γῆν
 ομοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν. Ταῦτ' ἄρα καὶ πρὸς
 τοὺς συμβατηρίους λόγους ὡς μόνους ἐπικόρους (39)
 σωτηρίας ὀρέσθαι· καὶ τὰς χεῖρας οὐκ εἶτι πρὸς ξιφυλ-
 κίαν [f. ξιφυλ.], ἀλλὰ πρὸς τὰς πίστεις ἐκτείνει,
 καὶ τὸ τόσον ἀνέλι, ἀναλαμβάνει κηρύκειον· καὶ
 φίλον σχεῖν ἐπιθυμεῖ βέβαιον, οὐ ἐλθρὸν ἔχον εὐρεῖν
 ἄμαχον. Ὁ δὲ Φράγγος, ὁ τὸν τράχηλον τῆς σι-
 δήρεος, κηροῦ χλιαροῦ φανεῖς μαλακώτερος, ἐκ περι-
 ουσίας σε προσκυνεῖ, καὶ διὰ σοῦ τὸν κράτιστον
 ἡμῶν βασιλεῖα. Τί δὲ οὐ μέλλει, ὁρῶν προσκυνούντα
 τὴν αὐτῇ προσκυνούμενον, καὶ τὸν δεσμοῦντα δε-
 σμῆναι ἀβήρητοτέροις ἐχόμενον τοῖς Τaroniteliois
 θελήματι; Καὶ οὕτω τυραννισμένον ὑπὸ τούτων,
 ὥστε καὶ τῶν βασιλέων τὴν αὐτοῦ χαρίζεσθαι λύ-
 τρωσιν καὶ πάλαι μὲν ταύτην σπουδάζοντι, καὶ
 πρᾶγμα τιθεμένῳ τοῦ παντὸς ἄξιον, δοῦλον σχεῖν
 ὦντην, τὸν πάσης Ἐφῆς ἐλευθερωτὴν εἶναι ποιοῦ-
 μενον. Καὶ οὕτω τοι μακροῖς τοῖς ὀνειρώγμασιν
 ἐμπλανώμενον, ὡς μὴδὲ τὰ δευτερεῖα τῆς βασιλείου
 τιμῆς ἀνέχεσθαι, σὲ δὲ μόνον τοῦ σπουδαζομένου
 πρόξενον εὐτυχίσαντα. Ταῖς σαῖς γὰρ ἐκδυσθεῖς
 ὁ Τοῦρκος χερσὶ τὰς ἀνοχὰς καὶ ἄκων συνέθετο,
 ἐπὶ τε ἄλλαις ὁμολογίαις, καὶ τῷ τὸν Φράγγον ἀπο-
 δέσθαι πρὸς τὸν ἀήτητον ἡμῶν αὐτῶν αὐτοκρά-
 τορα. Ἐπὶ τούτοις ὀρεῖσθαι μὲν καὶ ἄλλως ἐγὼ σοὶ
 χάριτας· οὐ γὰρ μόνον ὡς ἀληθὲς ὑπὸ σοῦ δεικνύ-
 μενος προεῖρηται, ἀλλὰ καὶ ὡς κοινῇ τῶν κοινῶν
 ἀπολαύων. Ὁφείλουσι δὲ σοὶ καὶ πάντες ὅσοι τὸ
 Χριστοῦ φέρουσιν ὄνομα, καὶ τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ
 τάχα συμβουλευόμενοι καὶ συνεύχονταί. Περὶ
 γὰρ τοῦ παναγάθου βασιλέως ἡμῶν τί δεῖ καὶ
 λέγειν, ὅπως τὴν σὴν ἀξίως ἀμειψεται καὶ εὐ-
 δοκίαν καὶ γενναϊότητα; Ὁ; σε προτίθεις ἀπάντων
 ἀεὶ (καὶ τίς γὰρ βασιλέων περὶ τὸ κρῖναι ἄνδρας
 τούτου δεξιώτερος γέγονε;), τοῖς μάλιστα δεομένοις
 ἐπιστάσις δραστηρικτέρας διδῶσι πράγμασιν, οἷον
 τινα τεχνικώτατον λατρὸν δεινοῖς ἀντιτάκτων νοση-
 μασι, καὶ κυβερνήτην ἀνθιστῶν κλύδωνι. Ἄλλὰ
 γὰρ οἷον τὸ τῆς ἐπιστολῆς ὄχημα! Χαλινὸς ἐστὶν
 ἀτεχνῶς κατέχων στόμα ῥητορικόν, καὶ μὴ συγχω-
 ρῶν ἐγκραίνειν ἀγαθοῖς ἔργοις μακρότερα. Ὅψ' οὐ
 κίχῃ τὴν πρὸς τὸ πλεῖον λέγειν προθυμία· ἀνασει-
 ράζομαι· ὡς εἰ γέ μοι παρὴν ἀνέτω λέγειν, ἔδρα-
 μον ἂν σοὶ δρόμους τοὺς λογικούς, τοῦ μὲν ἄρματός
 σου τῶν ἀρετῶν οὐδ' ὅσον εἰπεῖν ἐστὶν ὑπερβίοντα

lorem et servatorem Gregorium (38) habitura. Non
 enim a tuis Gregorii beneficiis affici unquam
 cessasti. Et asperum præsentium malorum, et ca-
 lamitatum senium deponens, vere Neocæsarea vi-
 deberis. Habes enim ad hoc quasi obsides et pi-
 guora vicinos tibi et proximos. Exspecta porro
 tuum pulcherrimum sponsum, qui in tua victoria
 conjungetur, et corona pretiosissimis gemmis in-
 texta exornabitur. Christus enim Taronitæ tropæa
 egregiaque monumenta erigit. Sed jam impiissi-
 mus Turcus per te ad ima ruit, et jam inclinatus
 vergit, et solum quæ ante pedes habet prospicit.
 Qui quidem ubicunque nuper versatiles oculorum
 pupillas circumagens, terram pariter et mare de-
 lere cogitabat. Nunc autem ad oratores, qui pacem
 sibi componant et concilient, quasi propriæ salutis
 subsidia se convertit, et manus non ut fulminantes
 distringat enses, sed ad fœdera extendens, et so-
 nantem dimittens arcum, pacis caduceum apprehen-
 dit, et amicum stabilem et tutum habere appetit,
 quem hostem cum habebat, invenit inexpugnabi-
 lem. At vero Francus, cervice ferreus, nunc tepida
 cera mollior existit, et multo te pectore adorat,
 et per te potentissimum nostrum imperatorem
 summopere veretur et colit (40). Quid non est fu-
 turum, cum illum tibi supplicii veneratione videas
 tua ad genus obvolutum? qui an'ea adoratione hæc
 ferociebat, et illum, qui alios infractis laqueis ob-
 stringebat, Taronitarum voluntati et statutis co-
 actum obsequi, atque ita ab his tyrannica oppres-
 sum vi, ut saltem sua ipsius libertatem imperato-
 rum gratia demereatur. Qui et in hanc jam olim
 strenue inclinuit, et studium hoc omni conatu et
 pectore conflaverat, ut servum sibi pretio emeret,
 qui totius Orientis constitutus esset liberator, et
 ita his longis somniorum spectris vagabatur decep-
 tus, quasi neque secundas ab imperatore partes
 sustineret, sed te solum, ut hujus sum conatus
 auctorem felicissimum. Nam tuis potentibus mani-
 bus Turcus constrictus, atque depressus inducias
 etiam invitatus paciscitur, tum alijs conditionibus,
 tum hæc præcipue, ut Francum nostro ipsorum
 imperatori potentissimo esset traditurus. Propter
 hæc quidem aliquomodo tibi gratias debeo. Non
 enim solum, quia veridicum a te esse demonstra-
 tum, prælium est, sed quia communiter omni-
 bus perfungor gaudiis. Omnes quidem quotquot
 Christi nomen ferunt, et Romano imperio optima
 precantur, et toto corde moliantur, tibi etiam in-
 numeras gratias se debere fatentur. Nam de nostro
 optimo imperatore, quid oportet dicere, quam di-
 gne tuam 662 hanc nobilitatem, tusque prudentia
 consilia sit compensaturus, qui te omnibus semper
 anteposit? At quis imperatorum, in ferendo judi-
 cio, hoc felicior et ingeniosior existit? Ille enim

Variae lectiones et notæ.

(38) Gregorium Thaumaturgum.

(39) Ἐπικύρους. Scribe Ἐπικύρους.

(40) Sequentia in Baron. desunt ad an. 1073, in extremo.

maxime rebus, summa prudentia et efficaci præsidi indigentibus facultate, te ipsum committit, quasi peritissimum et artificiosissimum medicum desperatis jam morbis te opponens, et quasi gubernatorem æstuantibus fluctibus objiciens. Sed enim epistolæ opus, et lex, frenum est plane os rhetoricum cohibens, nec concedit inclytis gestis longiorem objicere orationem. Quo quidem et ego animi alacritatem et studium, ad plura dicenda, veluti quadam catena retrahō. Et quasi mihi semper ad dicendum parato adessem, cursus tibi oratorios et disertos percurri, tuo celeri virtutum curru. Non enim vel quantum fas est dicere, tardiores et posteriores. Hic dictis jam finem faciam. Tu vero in montes oculos tuos attolle, unde venit auxillum tibi¹¹, et iterum atque iterum veniet. At hos ad ima deprime et submitte, nec in te ipsum illos convertas. Nam non hæc humanarum sunt virium, aut omne hoc solum, ut plurimum divinæ est gratiæ. Tu vero in Deo potentiam tuam collo- cas, qui inimicos potenter conterit. Hanc quidem in ipso affirmabis, et majorem vere desumes æquus et bonus, gratiam impendenti effectus. Et talis quidam existes, si in te ipsum, ob virtutem et bonitatem, illius imaginem exprimis, quæ in pauperes, et in divites effusa est, et in hos qui diviniore, vel communiori degunt vita, sive qui divinis et humanitatis legibus, ut quisque illa indignerit, se obstrinxerit. Propter quam et a malo, et ab imminentibus periculis custodiaris, ita ut neque malis affectus sis, neque sceleri obnoxius.

EPIST. XXVII.

Michaeli Chalcedonis episcopo.

Solas quidem Ecclesiarum opes ereptas fuisse, inclyte frater et domine, agre sane tulimus. Nisi quod hæc molestia nobis utrinque levis ac tolerabilis fuit, cum plane videamus, quæ spiritualiora sunt, soluta et eversa omnino non esse. Unde et nos, veluti in maximis, hæc consolatione nimis erigimur. Nunc autem, quia hæc omnia nobis dis- jecta et soluta fere ruunt, omne solatium nos priorsus relinquit. Quando enim divini et sacri canones nihil aliud multitudini præceperunt, quam ut quisque, nullo rerum novarum studio, terminos sibi præscriptos conservet, et ne humanarum divi- tiarum fastus, superbamque insolentiam Spiritus opibus admisceat. Quidam vero prædicare et evulgare his et aliis didicerunt, ut et illi, quos forte deceptione et errore labi viderint, corrige- rentur. Quidam autem maxime hos canones, in suam imperitiam et inobedientiam penitus enu- triunt, et grandi quodam multiplicant cumulo. Qui et in alios fines **663** compulsi, et immissi, omnia et divina et humana jura confundunt. Non equi- dem novi, quam aliam consolationem simus habi- turi, quam solam jam peracti mali et infortunii correctionem. In quam, et in nostrum zelum et s- udium, non parum nobis perfectionis, persuasi allaturi emolumenti, tuæ objiciemus sanctitati hoc Citaba, quod præter canones est exortum et consi- titutum. Sed ut ne rideas propter barbarum no- men. Est quidam lori terminus, nostro archiepi-

A (πηρὸν γὰρ σοι τοῦτο ἐλαύνεται) • ὁ δ' οὖν εἰς ἡμᾶς ἤκον ἱκανῶς ἔχοντας, καὶ οὐκ ἀξίους ἰσως τῷ θεῷ τρω τοῦ λόγου συρίττεσθαι, τοῦτο μόνον εἰπὼν καὶ δὴ παύσομαι. Αἰρέ σου τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἦκει σοι ἡ βοήθεια, καὶ ἤξει ἔτι, καὶ ἔτι βάλῃς τούτους κάτω, μὴ τρέψῃς πρὸς ἑαυτὸν. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνης ἰσχύος τὰ τηλικαῦτα, ἢ μόνον ἀλλὰ τὸ πᾶν, ἢ τὸ πλεον τῆς θείας χάριτος. Καὶ ἐν τῷ θεῷ ποιεῖς δύναμιν, τῷ τοῖς πολεμίοις συντρέποντι. Ἦν σαυτῷ ἐμβεβαῖουσιν, ἢ καὶ πλεονα ἐπιστάσι, εὐγνώμων τῷ χαριτοῦντι γενόμενος. Γίνοιο [f. Γέν.] δ' ἂν, εἰ πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς ἀγαθότητος εἰκονίζοιο, ἐκχεομένης καὶ πλουσίου καὶ πένῃσι, τοῖς ἱερώτε- ρον ζῶσι καὶ τοῖς κοινότερον, εἴτουν θεϊότερον καὶ ἀνθρωπικώτερον, καθ' ὅσον ἕκαστοι ταύτης χρῆ- ζουσι. Δι' ἣν καὶ βυσθεῖς τῶν πονηρῶν καὶ τοῦ Πονηροῦ, ὡς μήτε κακοῦ, μήτε κακύνοιο.

EPIST. KZ.

Τῷ τῆς Χαλκηδόνος κυρίῳ Μιχαήλ.

Ἔως μὲν μόνα τὰ χρηματικὰ τῶν Ἐκκλησιῶν διηρπάζοντο, τιμωτάτε ἀδελφε καὶ δέσποτα, ἡρό- μεθα μὲν, πλὴν ἀλλὰ τὸ ἄχθος ἡμῖν ἐτέρωθι ἐκου- ρίζετο, ὁρῶσι τὰ πνευματικώτερα μὴ λυόμενα, κἀντεῦθεν παραχαλουμένοις τὰ μέγιστα. Νῦν δὲ καὶ τούτων ἡμῖν λυομένων, οἴχεται πᾶσα παράκλησις. Ὅταν γὰρ οἱ μὲν θεοὶ καὶ ἱεροὶ κανόνες οὐδὲν ἄλλο περὶ πλεονος ἐποίησαντο τοῦ τὰς ἐκάστων ἐνορίας ἀκαينوτομήτους φυλάττεσθαι, καὶ μὴ τυφον κοσμη- κῆς ἐξουσία· τοῖς τοῦ Πνεύματος παρσιδύεσθαι· οἱ δὲ τούτους [f. τούτους] καὶ τοῖς ἄλλοις διαγγέλλειν διδαχθέντες, καὶ τοὺς σφαλλομένους ἐπανορθοῦσθαι, οἱ δὲ τούτους μάλιστα πάντων τὴν πρὸς αὐτοῦς ἀν- ηκοῖαν τρέφουσι καὶ ἀδρύνουσι, καὶ πρὸς ἄλλο- τρίας ἐνορίας εἰσποτιζόμενοι πάντα φύρουσι καὶ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα δίκαια • οὐκ οἶδα ποῖαν ἄλλην παρά- κλησιν ἐξομεν, ἢ μόνην τὴν τῶν γενομένων κακῶς διόρθωσιν. Πρὸς ἣν καὶ τὸν ἡμετέρον ζῆλον οὐ μικρὸν ἡμῖν εἰσίστασι πιστεύοντες τὴν συντέλειαν, γνωρίζομεν τῇ σῇ ἱερότητι τὸ παρὰ κανόνας γινώ- μενον Κίτταβα. Ἄλλ' ὅπως μὴ μοι γέλασης πρὸς τὸ βάρβαρον ὄνομα. Ἐνορία τίς ἐστι, τῇ καθ' ἡμῶν ἀρχιεπισκοπῇ διαφέρουσα, ἐν ἣ τῶν τις μοναχῶν ἀνεγείρων οἶκον εὐκτήριον, ἐκωλύθη παρ' ἡμῶν, ὡς παρὰ γνώμην ἡμετέραν τοῦ ἔργου ἀρξάμενος, καὶ μήτε τοῖς κανόνι, μήτε τοῖς τῆς πολιτείας νόμοις ἐγνωσμένα ποιῶν. Ὅ δὲ σταυροπήγιον πατριαρχι- κὸν λαβεῖν ἔφησε καὶ οὕτω τοῦ ἔργου ἀρξασθαι. Ἐκείνος μὲν οὖν ἀκοινονησία· παρ' ἡμῶν ἐνεδέθη

¹¹ Psal. xx, 1.

δεσμοῖς, τὰ τοῖς κανόσιν, ὡς οἶσθα, διωρισμένα ἐπι-
 βαλόντων αὐτῷ. Ἡμεῖς καὶ [f. δὲ] οὐ περὶ ἐλαχί-
 στου τοῦ πρῶτου τιθέμενοι, καὶ τῷ τιμωτάτῳ μὲν
 χαρτοφύλακι, κυρίῳ Πέτρῳ, περὶ τούτου ἐγράφα-
 μεν, ὅσα τοῦ μέτρον τῆς ἐπιστολῆς ἐνεῖδου· καὶ
 τῇ σὴ δὲ φιλοθέῳ, καὶ διὰ τοῦτο φιλοκάνονι, τιμώ-
 τητι γράφομεν, ὡς ἂν καὶ αὐτὸς περὶ τούτου τῷ
 ἀνδρὶ ὁμιλήσῃς, εἰδότε μὲν οὐδενὸς ἤττον ἢ τοῖς
 κανόσι διώρισται, καὶ ἥτις ἐπίκειται ποινὴ τοῖς
 ταῦτα παραλύνειν ἐθέλουσι, πλὴν οὐκ οἷδ' ὅπως συγ-
 χωροῦντι τοιαῦτα γίνεσθαι, ὅφ' ὧν πάντα εὐταξία
 καὶ εἰρήνη τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπελευνεται, καὶ τὸ αἷμα
 τοῦ Χριστοῦ χυθὲν, ἵνα εἰρηνοποιήσῃ τὰ πάντα,
 κενὸν ἀποδείκνυται. Τίς γάρ ἐν Βουλγάροις μετου-
 σία τῇ Κωνσταντινουπόλει πατριάρχῃ, μήτε χειρο-
 τονίας ἐκ' αὐτῇ δίκαια ἔχοντι, λαχούσῃ τὸν ἀρχιε-
 πίσκοπον αὐτοκέφαλον, μήτ' ἄλλο τι διαδεξαμένῳ
 κατὰ ταύτης πρόνομιον; Διὰ τίνος δὲ καὶ τὰ
 σφάλματα τῶν μοναχῶν τῆς κατὰ γνώμην αὐτοῦ
 συστάσης μονῆς τηρηθῆσεται καὶ διορθώσεται;
 Διὰ τοῦ τὰ τῶν ὑποκειμένων αὐτοῦ ἄλλων μοναχῶν
 ἐπικρατοῦντος, καὶ διευθύνοντος, ὃν ἔξαρχον ὀνομά-
 ζομεν. Καὶ ποῖος οὗτω Κρονίων δῶρον κεκεσέληνος
 ἱερῶ, τὸ τοῦ κοινικοῦ (42) ἐν τραγικοῖς πάθεισιν,
 ὃς Κωνσταντινουπόλεως παρουσίαν ἐξάρχου ἐν Βουλ-
 γάροις μετρίως οἶσει, καὶ οὐχ ὡς μοιχῷ χρήσεται,
 μεστὸν ζήλου θυμὸν, ὃ φησι Σολομὸν, ἐνδεκνύμε-
 νος; Ἐγὼ μὲν οὐν οὐκ οἶμαι. Τίς δ' ἂν ἄλλος καὶ
 πρὸς αὐτὴν τὴν ἀπαγγελίαν οὐ δυσχεραίνει τοῦ ἀνο-
 μήματος, εὐσεβείας γοῦν ἐμπεριπατούσης ἡμῖν,
 καὶ κανόνων δοκούντων ἐμπνεῖν ἐτι τῷ καθ' ἡμᾶς
 πολιτεύματι; Εἰ μὲν οὖν καὶ τὸ ἡμέτερον γράμμα,
 καὶ ὁ σὸς λόγος, τὸ σπουδαζόμενον ἐξανύσει, χάρις
 μὲν τῷ τῆς εὐταξίας καὶ εἰρήνης Θεῷ· χάρις δὲ καὶ
 τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, ἥς καὶ αὐτῷ καὶ αὐτὸς Θεὸς
 εἶναι καὶ λέγεται καὶ πιστεύεται. Εἰ δὲ κομφεύσαιεν
 πρὸς ταῦτα οἱ δυνάμοι (43) τὰ κακῶς γινόμενα
 διορθώσασθαι, ἀνάγκη καὶ κοινώτερον ἐκδοῆσαι, καὶ
 πρὸς πλείους ἐκλαλῆσαι τὸ ἄλγος· ἐγὼ γὰρ εὐρε-
 θεῖον οἱ τοῦτο λάτασθαι βουλευόμενοι τε καὶ δυνήσο-
 μενοι. Πλὴν ἄλλ' εὐχῶ ἡμῖν τὸ ἀπραγμονέστερον καὶ
 εἰρηνικώτερον. Οὐ πώποτε γάρ, οὔτε αὐτοὶ πράγματα
 ἔχειν, οὔτε ἄλλοις παρέχειν ἐπεθυμήσαμεν. Ὅ καὶ
 νῦν ἡμῖν προσεῖται ταῖς σοῖς εὐχαῖς, πανταεὶ δέοποτα,
 sermo rerum hunc conatum perfecerint, gratia sit
 modestiæ et pacis Deo; gratia etiam, et vestræ di-
 lectioni, et charitati, ejus et hic, et ipse Deus dicitur et creditur. Si autem ad hæc, 664 qui, quæ
 male evenerunt corrigere possunt, veluti surdi silent, necesse erit commune proclamare auxilium
 et ad populum hunc nostrum evulgare dolorem. Si vero aliqui inventi fuerint, qui huic rei mederi
 et velint et possint, verumtamen tu tranquillitatem, et tutum pacis statum nobis precare. Non enim
 neque nos ipsi molestia ulla affici, neque aliis negotium facessere optavimus. Quod quidem nunc
 tuis nobis precibus, o sanctissime domine, facile contingat.

ΕΠΙΣΤ. ΚΗ'.

Τῷ χαρτοφύλακι κυρίῳ Νικήτῃ.

Διαπεπλάσας τις φήμη περὶ ὑμῶν, ἄγιε Πέτερ καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(41) Sic vertendum monet D. Hasius ad Leonem
 Diaconum, p. 253, ed. Paris. Antea legebatur, qui-
 dam loci terminus a nostro archiepiscopatu diversus.
 EDIT. PATR.

(42) Κεκεσέληνος ἱερῶ τὸ τοῦ κοινικοῦ. Restituo

A scopatui proprius (41), in quo cum quidam mona-
 chus templum et sacrarium construeret, a nobis
 impeditus est, eo quod præter nostram sententiam
 et consilium opus inceptit, et neque sacris cano-
 nibus, neque reipublicæ legibus nota et consona
 molitus fuerit. Qui patriarchico jure, crucem in illo
 loco affigens dixit, se ita opus illud inchoasse. Ille
 autem a nobis nihilominus excommunicationis
 vinculis est alligatus, atque in illum, quæ canones,
 ut nosti, definiunt et decernunt, protrusimus. Nos
 autem opus illud non minimi facientes, ad scrinio-
 rum præfectum dominum Petrum, de hac re scrip-
 simus, quantum vel epistolæ modus permisit. At-
 que etiam ad te, qui Deum diligis, et ob hoc cano-
 num observas leges, scribimus, ut etiamsi ipse de
 hac re, cum hoc viro sermonem inieris, qui quidem
 nihilominus tamen, quæ canones statuunt optime
 percepit, et quæ pœna his proposita, qui hæc
 præterire et dissolvere nituntur. Cæterum non novi
 quomodo his non reclamanti, nec obsistenti hæc
 accidat, a quibus omnis ordo, et Ecclesiarum pax
 repellitur, et ipse Christi sanguis, ut omnia pace
 conderet effusus, irritus quidem pene ostenditur.
 Quæ enim inter Bulgaros participatio et communio
 cum Constantinopolitano patriarcha, qui neque
 suffragia justa in ipsam, aut vota habet, quæ ar-
 chiepiscopum, quasi sibi proprium caput respi-
 ciant, neque aliud privilegium circa ipsam contin-
 neat? Propter quem monachorum delicta, et erro-
 res ipsius sententiæ et constitutione, et observari
 possint, et capi, et juxta corrigi æquitate, ob illam,
 qui aliorum monachorum, qui ipsi parent, opera
 et studia subigit, et quadam veluti emendatione
 reficit, quem exarchum nuncupamus. Et qualis
 Cronion ita olet Beeselenus, ut illud comici in
 tragicis afflicibus dicam. Quis Constantinopolitani
 exarchi præsentiam in Bulgaros mediocriter feret,
 et illo non ut adultero utetur, plenum zelo ani-
 mum, quod inquit Salomon, manifestans? Equi-
 dem, non arbitror, quis alius ad ipsam hujus rei
 commemorationem, flagitium hoc non egre ferret,
 præsertim cum religio circum nos obambulet, et
 ipsi canones nostro vivendi instituto semper af-
 flare videantur. Si vero hæc nostræ litteræ, et tuus

EPIST. XXVIII.

Dominio Nicetæ chartophylaci.

Cum ad nos fama de vestris rebus pervolasset,

et interpungo βεκεσέληνος ἐν ἱερῷ τὸ τ. x. Re-
 spexit versum Aristoph. Nubibus:

Καὶ πῶς, ὦ μορὲ σὺ, καὶ Κρονίων δῶρον, καὶ
 [βεκεσέληνε.

(43) Οἱ δυνάμοι. Scrib. δυνάμενοι.

sancte Pater et domine, non mediocriter nostram imbecillitatem commovit atque concussit. Si enim nos nostra soliditate et firmitate, quasi potenti petra secure firmati essemus, nihil sufficeret quidem, et in nos vel parvum excutere motum. Nisi jam hæc vos in fundamentum, quo firmiores et tutiores insidere possimus, constituitis. Sed enim nos præsentibus rerum casibus agitamur et volvimur, instabiliorem et ruinæ proclivem structuram omnino molientes. Fuit ergo rumor, improbos et facinorosos homines, patri mendacii inservientes, altæ imperatorum majestati, de vobis dignos ipsis sermones emisisse, et continuo in ipsorum cordibus foetidum cænum permiscentes, teterrimum exhalare odorem, ita ut nunc et ipsos imperatores injucundo afficiant halitu, qui in nos aliquando grati et suaves persisterunt, ut vero et bono Christi odore suffusi. Digne quidem censeo de tua egregia sanctitate aliquid mihi pateferi, si juxta hunc rumorem et famam cuncta eveniant. At magis supervacanea et maxime hæc tumultuantia esse, famam et rumorem novi proferre, quam ipsi calumniantium sunt sermones. Mihi quidem id necesse est, non quod de tuo timeam honore et dignitate, sed quod meam miseræ sortis horrescam ærumnam, qui nunc his afflictionum diebus cum omnibus fere Christianis, dulcem tui sermonis rorem combibens, te medicamentum et solatium constituo, post primum illum communem Consolatorem. Sed enim illi, qui contra te odium pro dilectione parant, et tuam bonitatem et virtutem calumniis profundunt, impense diris erunt afflicti elidibus. Veritatis autem Dominus emendationi et integritati sit illis. Tu autem nobis, et aliis serveris, et ut lumen, et alimentum, et te, ut quisque indiguerit, perfungemur.

665 EPIST. XXIX.

Nicetæ discipulo Chalcedonis episcopi diacono.

Antiochum nosti, filii sanctissime, ob Nestorem patrem multa subisse pericula, quando ob illius pugnam et victoriam, Æthiopsis hastam ipse suscepit. Ego autem te, non ad pericula, tuus pater, advoco, sed ad securum, et periculi expers ministerium. Fortasse igitur præ timore concides, et hoc ita facile auxilium mihi interdicis. Sed ita etiam vel probro vertes dolores, et cruciatus sermonis et colloquii mei, etiam et ipsum partum et ipsam, ut ita dicam, obstetricationem et nutrimentum illud, quale cum lacte, vel jam validioribus cibis, tibi collatum fuit. Verumtamen hoc non ita erit, sed neque, quod existimas. Quod igitur est auxilium, quod dulcis et blanda oratio, veluti quidam exactor, a te exigit? Ad sanctam Authentiam, sanctæ dominæ matrem litteræ a me delatæ sunt, quam non illa magis nobis, quam ipsi, o amice, peperit. Postulant quidem, ut hæc sacris legibus et canonibus, a pansebasto ipsius filio protostratore divexatis et repulsis opituletur, et maxime etiam, ut illi ipsi opprimenti illas, et elidenti auxilio sit. Quibus est nihil gravius, nihilque durius, quam

A δέσποτα, οὐ μετρίως τὴν ἡμῶν ἀσθενείαν συνεκλόνῃσεν. Εἰ γὰρ καὶ τῇ ὑμετέρᾳ στερέωσιν τῆς πέτρας ἀσφαλὲς ἔχομενον, οὐδὲν ἱκανὸν ὥστε μικρὸν τοῦ ἐμποῖσθαι κλόνον· πλὴν γὰρ εἰ γε μᾶλλον ὑπὸ τῶν ταῦτα, τοῦ στερεώτεροι καθίστασθαι, τίθεσθε· ἀλλὰ γε ἡμεῖς τοῖς τυχοῦσι δοκούμεθα, σαθροτέρων πάντως τὴν οἰκοδομὴν ἐργαζάμενοι. Ἡ δὲ φήμη, ὅτι πονηροὶ καὶ γόηται· ἀνθρωποι, τῷ πατρὶ τοῦ ψεύδους ὑπηρετούμενοι, τῷ τῶν βασιλέων ὕψει ὑμῶν ἀξίας αὐτῶν ἐρυγὰς ἀνέπειψαν, καὶ αἰετὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἀναφύροντες βόρβορον, τὴν δυσωδίαν παχύνουσιν· ὥστε ἤδη καὶ τοὺς βασιλεῖς ἀγρίεσθαι, καίτοι ἄλλως ἡδομένους ὄντων, ὡς Χριστῷ ἀληθεῖ εὐωδίᾳ. Ἀξίω τοίνυν δηλωθῆναι μοι περὶ τῆς σῆς ἀγωνίης, εἰ κατὰ τὴν φήμην ταύτην τὰ πράγματα. Περιττὸν μὲν οὖν οἶδα τοῦτο χρηνόσης, καὶ μᾶλλον ὀχλοῦν, ἢ τῶν διαβαλλόντων οἱ λόγοι. Ἐμοὶ δ' οὖν ἀναγκαῖον ὄν, οὐ περὶ τῆς σῆς τιμῆς τι δεδοικότες, περὶ δὲ τῇ ἐμῇ ἀθλιότητι. Ὅτι ταῖς νῦν τῶν θλίψεων ἡμέραις μετὰ πάντων σχεδὸν τι Χριστιανῶν τὴν ἐκ τῶν σῶν λόγων ἐρίσον λαμβάνων, ἱαμα καὶ παράκλητόν σε τίθεμαι μετὰ τὴν πρῶτον Παράκλητον. Ἀλλὰ τοῦ μὲν κατὰ σοῦ ἔντατος μίσος ἀντὶ τῆς ἀγαπήσεως, καὶ ἐνδοβάλλοντας ἀγαθωσύνης, καταδιώκοντας, ὃ τῆς ἀληθείας διορθώσασαι Κύριος. Σὺ δὲ τηρηθεῖς ἡμῖν καὶ ἀλλοις, καὶ φῶς, καὶ ζύμη, καὶ ἀπολάβοι μὲν σου (11) πρὸς ὅπερ ἕκαστος χρῆζομεν.

C

ΕΠΙΣΤ. ΚΘ'.

Τῷ μαθητῇ αὐτοῦ Νικίτῃ, διακόνῳ τῷ τοῦ Χαλκεδόνος.

Τὴν Ἀντιοχον οἶσθα, ὡ παῖ ἱερῶτατε, τοῦ πατρὸς ὑπερκινεῦσαντα Νέστορος, ὅτε πρὸς τὰς ἐκείνου τὴν τοῦ Αἰθίοπος λόγῃν αὐτὸς ἐδέξατο. Ἐγὼ δὲ σε οὐ πρὸς κινδύνους ὃ σὲ καλῶ Πατὴρ, ἀλλὰ πρὸς διακονίαν ἀκίνδυνον. Ἀποδειλιάσεις οὖν, καὶ ἀπαγορεύσεις τὴν οὕτω ῥέδραν βοηθείαν; Ἀλλ' οὐτω γ' ἂν κατασχύναις καὶ τὰς ὁδύνας τοῦ λόγου, καὶ τὴν ἀπόπειρην, καὶ τὴν μαίευσιν, καὶ θρέψην ἐκείνην ὅσην τε ἐν γάλακτι, καὶ ὅσην ἐν στερεωτέραις τροφαῖς ἐπαύξαστο. Ἀλλὰ μὲν [f. μὴν] τοῦτο οὐκ ἔστι· τοιγαροῦν οὐδὲ τὸ ἡγουόμενον. Τίς οὖν ἡ βοήθεια, ἣν ὁ γλυκύς σε πράκτωρ λόγος εἰσπράττειται; Πρὸς τὴν ἡγιασμένην Αὐθεντίαν, τὴν μητέρα τῆς ἁγίας δεσποίνης, γράμμα μοι ἐκτίθεται, οὐ μᾶλλον ἡμῖν ἢ αὐτῇ συντεκεῖν, ὡ φίλε. Ἀξίω γὰρ κανὼς βοηθῆσαι ταύτην ὑπὸ τοῦ πανσεβάστου αὐτῆς υἱοῦ τοῦ πρωτοστράτουρος θλιβομένοις· μᾶλλον δὲ ἐκείνῳ αὐτῇ βοηθῆσαι τῷ θλίβοντι. Τοῖς μὲν γὰρ οὐδὲν δεῖνόν τὸ πιεῖσθαι· θεῖον γάρ εἰσι χρήμα, κακείνου θέσπισμα καὶ ἀποστομάτισμα, οὐ τὴν δύναμιν ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦσθαι πιστευόμεν. Ἐκείνῳ δὲ πολλὰ καὶ βαρὺς ὁ κίνδυνος, καὶ ὅσος καὶ

Variae lectiones et notæ.

(144) Ἀπολάβοι μὲν σου. Restituo ἀπελαύοιμὲν σου.

οὗς τοῖς Θεοῦ διαταγὰς λύουσιν. Εἴτε γοῦν ὡς Ἰὼ Θεοῦ συμμαχοῦσα, οὗ νόμοι ἐπηρεάζονται, εἴτε ὡς οἰκεῖον υἱὸν τῆς τοῦ ἐπηρεάζειν ἐπηρείας ἐκλύουσα, πάντων δὲ καρδαίνει τὰ μέγιστα. Τοῦτο δὲ τὸ γράμμα δικαιοῦμεν ἐμφανισθῆναι διὰ σοῦ τῇ τοῦ Θεοῦ δούλῃ, καὶ κοινῇ κυρίᾳ ἡμῶν. Ἐπεὶ δὲ καὶ πρὸς τὴν πανσέβαστον πρωτοστράτωρα περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔγραψα, καὶ τὸ πρὸς τοῦτον γράμμα ταύτῃ ἐμφανισθῆτω, ὡς ἂν δι' αὐτῆς ἐκείνῃ δοθῇ. Καὶ τοῦτο γὰρ ἀξιοῦμεν τὴν δσιωτάτην γυναικίῳ ἐν τῷ πρὸς αὐτὴν γράμματι τὸ τῆς διακονίας ἐπιτάγμα, πάσης ἀπηλλαγμένον βαρύτητος, καὶ Πατρὶ προσήκον ὄντως φειδομένῳ παιδὸς δυνάμεως, τοῦτό μοι τελέσειν, καὶ πᾶν ἀπέχω τὸ ὑφειλούμενον. Αὐτὸς μὲν οὖν καὶ μεῖζω καὶ κρείττω δύναιο, ἡμεῖς δὲ καὶ τῶν δοκούντων μικρῶν καὶ εὐφώρων πειρασμῶν ἐκτὸς εἴμεν, ὡς ἂν μηδὲ τούλαχιστον μήτ' ἄλλοις μήθ' ὑμῖν ἐννοχολήμεν.

et molestia liberum, et quod ad patrem, qui vere filii potentiae parci, pertinet, efflagitamus. Et hoc mihi peragi, et condonari peto, et omne tandem debitum officium facile absolve. At tu et maiora et meliora potes. Nos autem et quæ parva et quæ facilia sunt, tentare in nos omnino desistimus, ne vel quid minimum tumultus et perturbationis, aut in alios, aut in nos commoveamus.

ΕΠΙΣΤ. Α'.

Τῷ μεγάλῳ δομestikῷ κυρίῳ Ἀδριανῷ, τῷ ἀδελφῷ τοῦ βυσιλέως.

Τίς εἰμι ἐγὼ, κύριε μου, κύριε, ὅτι ἡγάπησάς με ἕως τούτων, ἵνα πρὸς σὲ νῦν ἂ Δαβὶδ ποτε πρὸς Θεόν, φθέγγωμαι; ἢ Τί μοι τηλικούτων ἀντιθέης φορτίων, κατεαγῶσι πᾶσαν τὴν φορταγωγὴν δύναμιν; Τοῦτο αἰ κίονες ἄντικρυς αἱ οὐραὶν εὐρὺν ἔχουσιν, ἐφ' ἃς τῆς Ἀτλαντος δεῖ δυνάμεως, ἐμε διασχεῖν κελεύεις τὰς νεφέλας τοῦ προφητικοῦ γράμματος, καὶ γυμνὸν παραδεικνύναι τὸν ἥλιον. Ἐμοὶ δὲ τίς ἀποφυσήσει τὴν τῶν πραγμάτων νεφέλην, ἣν αἱ τῶν συκοφαντῶν ἀναφοραὶ παχύνει ἀνέθρεψαν ἐκθυμιωτῶ καθ' ἡμᾶς ἡλίῳ; Ὅστις ποτὲ οὗτος ὁ ἥλιος, δὲ καλὸς μὲν ὡς νυμφίος, εὐμεγέθης δὲ ὡς γίγας, καὶ πάντα τῇ καύσει καὶ τῇ θάλψει ζωογονῶν καὶ νικῶν. Δέον ἐκτῆκεν ταύτας, ὡς μηδ', εἰ γένοιτο, φαίνεσθαι, ὁ δὲ παχύνει καὶ εἰς νεφελῶν σύστασιν, τυχὸν μὲν κατὰ λόγον, ὡς δὲ τοῖς πολλοῖς δοκεῖ, παρὰ λόγον. Οὕτω γὰρ ἐκ τῶν προτέρων αἰθρίαν ἔχομεν, αὐθις σὺν δ' εὐρὸς τε νότος τ' ἔπασσε, ζέφυρος τε δυσαιῆς, ὀρώδει δ' οὐρανὸθεν νύξ (45). Ὁ μοι καὶ πλείους καὶ μικροτέρας τὰς ἀκίδας τῆς ἀθυμίας ἐμπήγνυσιν, ὅταν ἀνωθεν ἔχω τὴν νύκτα, ὅθεν φῶς ἐπῆλπισα. Ἀλλὰ γὰρ ἵνα καὶ αὐτὸς συνιστῶς νεφέλας τῇ ἀσφαίρᾳ, καὶ σκιαζῶ τοῦ λόγου τὸν ἥλιον, οἱ χυεὶς καὶ πρῶν μοι ἐπαναστάντες ἀδικοὶ μάρτυρες, οὓς ὁ κράτιστος ἡμῶν βασιλεὺς, καὶ σὸς παμπόθητος ἀδελφός, τὸ ψεῦδος φωράσας ἀποπεσεῖν τῶν διαβουλίων αὐτῶν πεποίηκεν, ὡς ψεύσασθαι τὴν ἀδικίαν ἑαυτὴν. Οὗτοι νῦν πάλιν αὐτῷ προσελθόντες, καὶ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν εἰπόντες, τοσοῦτον

A premi et coerceri. Opus enim divinum sunt. Et illius auspiciū, et interpretatio illis est, ejus potentiam in impotentia perfici existimas. Illi enim multa et gravia instant pericula, et toti et quanta illis, qui Dei solvunt præcepta et statuta immuniunt. Aut illa quidem quasi Dei Filio opem ferre studet, ejus leges et decreta deteruntur et abolentur, aut, ut proprium filium contumelia hac et injuria ipsum liberet, quod damna et flagitia in illos molitur, penitus quidem maxima lucratur. Quare has litteras, justum censemus, ut Dei servæ et famulæ, et communi nostræ domine exponas et manifestes. Quoniam autem ad pansebastum protostratorem de hoc ipso argumento jam scripsi, etiam et has litteras me ad hunc misisse, ipsi innotescat, ut si forsā illi ipsas mitti contigerit. Quocirca etiam a sanctissima muliere, in illis ad ipsam litteris, hoc ministerii statutum omni pondere et

666 EPIST. XXX.

Domino Adriano magno domestico imperatoris fratri.

Quis ego sum, domine mi, domine, inquam, quia usque adeo dilexisti me, ut possim nunc tecum, quæ David cum Deo, loqui? Ad quid mihi tantum imposuisti onus, qui omnes vires, quibus pondera sustinere possem, effractas et penitus dirutas habeo? Hoc enim sublimis possunt columnæ, quæ ex adverso latum cælum sustinent, ad quas Atlantis opus est robore. Me quidem densas prophetici libri nubes cogere jubes, et nudum et apertum solem manifestare. Quis etenim mihi impendentes rerum nubes flatu expellet, quas crebræ calumiarum exhalationes crassas et obscuras nutrierunt, et in solem in nos ardentem et accensum explicarunt? Quis quidem hic est sol, qui vere pulcher est tanquam sponsus et procerus, et magnus quasi gigas, et omnia calore et foveantibus radiis ad vitam educit, cunctisque præstantior est. Oportet enim has nubes penitus liquefacere et dispergere, quasi ille, si densæ exoriantur, nequitquam insplendescat. Hic quidem nubium cœtu et agmine obscuratur. Forte vero, ut ratio postulat, et ut pluribus videtur, præter rationem et modum. Nondum enim primis expulsiis nubibus, sereno fungimur cælo.

Et cælo nox decidit alto,

Nam Notus, atque Euris, Zephyrusque per æthere perflant.

Quod quidem plures et amariore timoris et tristitiæ cuspidēs exacuit, et conflatur in me, quando

Varie lectiones et notæ.

(45) Ὀρώδει δ' οὐρανὸθεν νύξ. Scrib. ὀρώρει δ' οὐ. v. Est locus apud Homerum *Odys.* E, v. 394 :

Ὀρώρει δ' οὐρανὸθεν νύξ,
Σὺν δ' εὐρὸς τε νότος τ' ἔπασσε ζέφυρος τε δυσαιῆς,
καὶ βορέης αἰθρηγενέτης.

ab alto noctem et umbras habeo, unde lumen speravi. Sed enim me obscuritati nubes cogere, et orationis solem obumbrare, heri, et nuper injusti, in me insurgentes testantur, quos potentissimus noster imperator, et tuus optatissimus frater, mendacium sedulo indagans, suis temerariis fecit consiliis cadere, quasi ipsa iniquitas tunc se ipsam fefellerit, omninoque frustraverit. Hi quidem nunc rursus ipsum advenientes, atque eadem de illis ipsis rebus referentes, tantum roboris sunt nacti, ut candidos illos calculos et suffragia, quæ nobis justis quidem condonaverat nunc illum persuadeant, ut inconfusam et indigestam, illam ejiciat molem, et nigra, et multo plena odio educat, et hæc juxta illud vere regium judicium, ut Penelope textum ostentet, interdiu veritatis contexta stamine, noctu vero mendacii illa resolvat, et discipiat pertine. Et hoc gravissimum censetur, nos ita indicta causa damnari. Ut enim id intellexi, ut dimissus ad nos scriba, totam hanc Ecclesiæ Achridis regionem relinqueret, decretum est. Locus hic est, ad quem hujus conventionis litteræ pervenerunt, Ecclesiæ quidem, inquam, pro erronum, 667 et sceleratorum loco, quæ cum illis dominaretur, publicis tandem cessit incursibus, et hoc quadam solum habitandi servitute succedit. Quæ res omnium est maxime necessaria. Et vere aurea sententia, et sermo, qui illam conventionem et conspurationem constituerat videbatur, et imperatoris minis obsignatus fuit. Cum enim Cercopes hi cum Hercule contendebant, in quem horum existimas me toto spiritu intantum esse et procliven? Quomodo enim non juxta divinum Jeremiam asper in præcordiis dolor insidebit, et ipsi sensus tumultuanti undique furore, et veluti bæcchanti non ferentur? Superbus enim fastus et insolens, subita animæ egressione tumens, et insperato assurgens incurren, et maxime ut rationi adversarium contigit (ut inclytus ait Thucydides [46]) cuncta coerces, et in servitutem redigit. Ego autem hesternis calumniis, et si non firmiter enectus sum, verumtamen, quia hoc solum in regis aurbus quasi in fertili et effossa terra, seminarunt, quasi quoddam venenum et mortiferum aconitum, aut aliquod aliud lethale germen, ita tamen illis misere confectus decidi, et toto flexus tacui pectore, ac si humi consternerer, et in uno deprimerer solo, nulla honoris sublatione fretus, nec erectione dignus, et veluti diris servorum penitus concuterer ictibus. O Rex regum Christe, qui nullo obstrictus scelere, flagris fuisti contusus, et mihi et blando pectore, hominis servi flagello concuti pertulisti. Quem enim existimas in nos, manus sæve injici metuere, cum plane videat delatores et adversarios ita permitti, ut heros et semideos, ut dicunt, inter vagantes multos et petulanter et temulente cuncta deferre et intrudere et audacter loqui? Hæc, et alia augustissimo-

A ἰσχυσαν, ὥστε καὶ τὰς λευκάς ἐκείνας φήρους, ἀς τῆς δικαιοῦς ἡμῖν ἐχαρίσατο, νῦν πείσαι κατὰ χάριν· βαλόντα μελαίνας ὄντες ἐνεγκεῖν, καὶ πολλῆς γερούσας στυνόντες. Καὶ τὴν τῷ ὄντι βασιλικὴν ἐκείνην κρίσιν τὴν τῆς Πηνελόπης ἱστοὴν φανῆναι, τῇ μὲν ἡμέρᾳ τῆς ἀληθείας ἐξυφανθέντα, τῇ δὲ νυκτὶ τοῦ ψεύδους ἀναλυθέντα· καὶ τὸ δεινότατον, ὅτι καὶ ἐρήμην αἰρῶμεθα. Ὡς γὰρ ἐπυθόμην, ὁ ἐπαφειὲς ἡμῖν ἀναγραφὴς ἀφελῆσθαι τοῦ ἐν Ἀχρίδι τῆς Ἐκκλησίας· χωρίου διώρισται· χωρίου, ἐφ' ᾧ καὶ ἀνταλλαγῆς ἔγραφα προῦθυσαν τῆς Ἐκκλησίας ἀντὶ τῶν πλανητῶν, ὧν δεσπόζουσα ὑπεξέστη τῷ δημοσίῳ, τοῦτο λαβούσης διὰ τὴν παροικικὴν δουλείαν. Χρῆμα πάντων ἀναγκαϊότερον, καὶ χρυσόβολοι· ἐδράζων τὴν ἀνταλλαγὴν προσεγένετο. Καὶ βασιλικὴν ἐπαπειλὴν σημείωμα, ὅτε τὴν Ἡρακλῆα ἐρεσκελοῦντες ἦσαν οἱ Κέρκυρες. Ἐπὶ τούτων τίνα με οἱ ψυχὴν ἔχουσιν; Πῶς δ' οὐχὶ, κατὰ τὸν θεὸν Ἱερεμίαν, καὶ τὴν κοιλίαν ἀλγεῖν, καὶ τὰς αἰσθησεις μαιμάσσεσθαι, καταθορυβούμενον πάντοθεν, καὶ ὅλον ἐκδακνόμενον; Δουλοὶ γὰρ τὸ φρόνημα, τὸ ἀφρονεῖν καὶ ἀπροσδοκῆτον, καὶ πλεῖστον παρὰ λόγον ξυμβαίνειν, ὁ σεμνὸς Θεοκωδίδης φησὶν· Ἐργαστοὶ καὶ ταῖς χθινοῖς συκοφανταῖς, εἰ καὶ μὴ ἐβρίζωθην βεβαίως, πλην ἀλλ' ὅτι τοῦτο μόνον ἐσπέρησαν κατὰ γῆς ἀγαθῆς τῆς βασιλικῆς ἀκοῆς, ὥς τι κύνειον, ἢ ἀκόνιτον, ἢ ἄλλο τι δηλητηριώδες φυτόν. Κάκειναι τοῖσιν οὕτως κατεκάμφθη τεταλαιπωρηκώς, ὥς συγκύπτειν χαμαὶ, καὶ κάτω νεύειν, μὴδὲν ἀξιοματικὴν ἔχον διάγραμμα, καὶ φέρεται παρὰ δουλὴν τυπτόμενος. Ὡς βασιλεῶν ἐν τοῖς βασιλείοις Χριστῇ, καὶ μὴδ' ὅτε κρινόμενος ἐβραπίσθη, πρὸς τὸν ἐκ δούλου βαπτισμὸν ἀνεγκών. Τίνα γὰρ ἐκείνην οἱ τὸ μὴ οὐχὶ καὶ χεῖρας ἐπιβάλλειν ἡμῖν ὁρῶντας τοὺς κατεϊπόντας, οὕτως παρίοντας ὥς ἡμιθέους; ἐν ἡμιόμοις φασὶ, καὶ παρόντων ποιουμένων διήγημα, τὸ, τάδε καὶ τάδε τῶν βασιλέων εὐσεβεστάτων κατὰ ἀρχιερέως συμπλασμένους εἰπεῖν, καὶ ἀποδρᾶναι τὴν δίκην, εἰτα τοῦτω ἐπικαγγάζοντας; Τετέλεστο γὰρ κἀνταῦθ' ἐπ' ἐμοὶ τὸ Δαδτικόν· Κατ' ἐμοῦ ἠδολέσχουν οἱ καθήμενοι ἐν πόλει, καὶ εἰς ἐξ ἐφαλλον οἱ πλινθῆς ὄλκον. Πάνω γούν ἀνέθενται μου, ἢ ἐλέγχοντες, ἢ ἐπιτιμῶντες, ἢ παρακαλοῦντες, εἰτε τοῦ λαοῦ μέρος εἶεν, εἰτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς συγκληρώσεως, ἰδόντες τι νὸς οὐ κακίον ἐπὶ τοῖς προτέροις ἡλεγκμοῖς πράττοντα, δι' οὓς ἐκθρησκωθέντες οἱ τοῦτοις ὑπέσθονοι, λόγους μίσους ἐκὼκλωσάν με καὶ ἐπολέμησαν με διωρῶν. Καὶ ἐπὶ πᾶσιν οὐχ ὥπως ποιήν οὐκ ἔδοσαν, ἀλλὰ καὶ ὥς τροπαίῳ τῇ κακίᾳ ἐλλάμπονται καὶ φόδος οὐδαμοῦ· μένουσι δὲ ὥσπερ πρόβατα αἰώνια, καὶ συνετέλεσαν ἐν ἀγαθοῖς τὴν βίον αὐτῶν. Οὐκ ἄκαιρον γὰρ τὸ τοῦ πολυπαθοῦς Ἰωβ φεῖσθαι. Ἐγὼ γὰρ τὴν Λερναίαν ὕδραν ἤδειν, καὶ ταῖς τομαῖς διπλασίᾳ ἐαυτῆς γινομένην, καὶ πράγματα πρᾶσσοῦσαν Ἡρακλεῖ τῷ γενναίῳ, ξίφος μόνον ἐπ' αὐτὴν αἶροντι. Κἂν ἐκινδύνευσεν ὁ ἥρωας,

Variae lectiones et notæ.

ἡ καὶ πάντως· γε ὁ ἄλλος τῷ ἡρώϊ, εἰ μὴ καὶ τὸν
καλὸν ἰδὼσαν πυρφόρον προσεταιρίζατο, τὰς τομὰς
ἐπιχρῶντα. Τί τοῦ μύθου δηλοῦντος; Ἐμοὶ δοκεῖν,
ὡς ἐπὶ τὴν κακίαν (τοῦτο γὰρ ἡ Ὑδρα) οὐκ ἐπιπο-
λαίου δεῖ τομῆς καὶ κολάσεως. Κακοὺς γὰρ ἂν τοὺς
οὕτω κολαζομένους ἀπηργασάμεθα, οἰομένους ἐμπαί-
ξαι τῇ δίκῃ, καὶ διὰ τοῦτο τοῦ λοιποῦ τὴν πονηρίαν
παρῆρτιαζομένους ἀδεέστερον καὶ γυνώτερον. Πο-
λυπλασιάζεται γὰρ ἡ τόλμα τοῖς πονηροῖς, ὅταν μα-
λακωτέρας τῆς ποινῆς πειρασθῶσιν, ἣν αὐστηράν
εὗρεν ἡλίπισαν. Οὐκ οὖν ἀποτμητέον μόνον τὰς τῆς
κακίας ἐκχύσεις, ἀλλὰ καὶ τὰς πηγὰς ἀποξηραντέον
τοῦ τὰς θηριώδεις κεφαλὰς καὶ φύοντος καὶ τρέφον-
τος αἵματος. Εἰ δὲ μὴδ' ἀπλῶς οὕτως αἱ κακαὶ προ-
βολαὶ τείνοντο, τοῦτ' αὐτὸ τὸ τῆς παροιμίας, Δέρ-
νη κακῶν. Ἀλλ' οὕτω μὲν καὶ ἐπὶ ταῖς προγεγο-
νυαῖς ὕβρει καὶ ἡ καρδία μου ἐγκατέλιπέ με· ὅπερ
ἐστὶν ἡ ζέσις τοῦ πνεύματος, ἥ κατὰ πάσης κακο-
ηθείας ἐχρῶμην, καὶ τὴν γλῶσσαν ὄντως ἐδείκνυνον
κυρίων γλωσσῶν μολήτριαν. Εἰ δὲ τὰς παρὰ τοῦ
νῦν καταγραφάμενου πληγὰς προσλάβοιμι, βαρεῖαν,
ὡς φασιν, ἐκδεξαμένου παρὰ τῶν βασιλείων χειρῶν
τὴν μάστιγα, καὶ κελευσθέντος τοῦ Ἡσαίου ἁλλο-
τρίως τοῖς ἡμετέροις χρῆσασθαι· τοῦτο γὰρ ἔγνο-
σαν, ὡς ἀπειλοῦσιν οἱ μισούντες ἐν πύλαις ἐλέγχον-
τες, καὶ λόγον ὄντων βδελυσσόμενοι. Ἀλλ' ἐνταῦθά
μοι παρέστω Βαροὺχ ὑπογραμματοῦν Ἱερεμίᾳ
ὀργηνοῦντι, καὶ τῷ μέλλοντι χρόνῳ φυλάττων ἀοιδί-
μους τὰς συμφοράς. Εἶτα τοιούτων κηλίδων καὶ τοσ-
ούτων ἡμῖν ἐνσπιληθεισῶν, οἷα θείας ἐμφάσεις
τοῦ νοῦ τοῦ κάτοπτρον δέξασθαι, οἷ· καὶ τὸ φῶς τῶν
ὀφθαλμῶν καὶ αὐτὸ οὐκ ἔστι μετ' ἐμοῦ. Τοῦτο μὲν
εἰκός τε καὶ κατὰ λόγον. Πλὴν ἐπεὶ τῷ Θεῷ, καὶ
τῷ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ βασιλεύοντι, καὶ τῇ τῆς
ὁμετέρας μεγαλειότητος ἀγαθότητι τῆς καθ' ἡμᾶς
ἀνεθήκαμεν· πεποιθαμεν ὡς ἡ ἐλπίς ἡμῶν οὐ κα-
τασχυρῶσεται, οὐδ' ἀπολείπει εἰς τέλος ἡ τῶν πε-
νήτων ὑπομονή, οὐδέ τι κατεσχύσει σοφίας κακία, εἴ τι
δεῖ, τῇ σοφίᾳ τοῦτο ὑποφαινομένη πείθεσθαι. Καὶ
τὸ δὲ ῥάφους γενόμενοι, ἐγγεγίριστο μὲν τῇ ἐργασίᾳ τοῦ
ἐπιτάγματος, καὶ γεῦμα στελοῦμεν τοῖς τὴν γεῦσιν
κριτικαῖς ὕμιν. Κἴν μὲν ἀνθοςμίας ὁδῷ τὸ
γεῦμα, καὶ τῆς ἀμπέλου ἐκείνης γέννημα, ἥς ὁ οὐ-
ράνιος Πατήρ γεωργός ἐστι, καὶ τοῦς λειπομένους·
ἐκθλίβωμεν βότρυας. Εἰ δ' ὀξύνου καὶ τὴν γεῦσιν
δριμύσοντος, οἷς δὴ Χριστὸς παρὰ τῶν σταυρω-
τῶν παίζεται, ἀποκτενοῦντων αὐτὸν ἔξω τοῦ ὁμι-
λῶνος, καὶ τοῦ τῶν Γραφῶν βουλήματος, ματαιο-
πονοῦντες εἰσόμεθα. Τὸ δ' οὖν παρὸν ἀνασχέσω τῆς
ἡμῶν ἀσθενείας ἡ σὴ φιλανθρωπία, ἄχρις οὐ μικρὸν
τι κουφισθέντων ἡμῶν αἱ παραιμῖαι (47) χεῖρες καὶ
τὰ παραλελυμένα ἰσχύσωσι γόνата, Χριστοῦ, ὃς ἐστὶ
δύναμις, ἡμᾶς ἐνισχύοντος, τοῦ τῆς ἀσθενείας καὶ
ψυχικῆς καὶ σωματικῆς ἀνωτέρου, ὅπερ ἐστὶ κα-
νὺνσεως καὶ κακώσεως.

hoc quidem erit, quod nos penitus exsecrentur, et minis in nos insurgant, quia illos in portis, et pa-

rum imperatorum opera, contra archiepiscopum
machinantes, et flagitii opinionem omnino effugere,
postea in illum male obstreperentes. In me autem il-
lud Davidicum mire impletum²²: *Adversum me*
loquebantur, qui sedebant in portis, et in me psalle-
bant, qui bibebant vinum. Omnino itaque me fe-
rent, aut illos redarguentem, aut objurgantem, aut
verbis innectentem, sive illi ex populi sunt caterva,
sive ex ecclesiastica sodalitate et consortio. Qui
vero jam in meliorem redacti mentem, jam tum,
primis acti reprehensionibus opus suum absolvunt,
ob quas tamen illi, qui crimini obnoxii sunt, du-
riori perciti ferocia, sermonibus odii circumdede-
runt me, et persecuti sunt me gratis²⁴. Et inter omnes
non quasi pœnas non luerint, sed quasi quodam
victoriæ tropæo evecti, ita sceleribus, et vitis il-
lustres esse student, et nusquam illis ullus inest
metus. Persistunt itaque veluti sæculi hujus pecu-
des, vitamque ipsorum inter probos et æquos pera-
gunt. Est enim nunc consentaneum illud patien-
tissimi Jobi adducere, et proferre²⁵. Ego equidem
illam Lernæam hydram noveram, suis ipsius dis-
sectis dupliciter membris, difficilem et gravem ge-
neroso Herculi pugnam intulisse, cum solum in il-
lam ipse ensem distringeret, ita ut fere in sum-
mum heros periculum vocaretur. Aut extremum
fuisse heroico viro certamen, nisi potentissimum
Jolaiis accensa face illi sesocium jungens, abscissa
combussisset membra. Quid ergo hæc fabula

668
innuit? Mihi quidem videtur in scelera et vitia
(hæc enim est hydra) non levi ictu et concussu de-
cere uti. Nam improbos potius, quos ita castigamus,
efficimus, cum præsertim existiment veluti per lu-
dibrium illis supplicium immitti. Unde propter hanc
causam, in posterum, manifestius et audacius in
effrenem scelorum libertatem erumpunt. Nam sce-
leratis et pessimis viris tunc acrior innascitur au-
dacia, cum molliore pœna tentantur, quam severi-
orem et duriorem subituros se speraverant. Non
equidem solum vitiorum tubi et canales præscin-
dendi sunt, sed ipsas venas, et fontes, per quos
sanguis ille effluit, qui hæc ferina capita nutrit et
procreat, exsiccare decet et obstringere. Si autem
non ita simpliciter malorum propugnacula evertun-
tur, tunc illud parcemiæ fiet: *Lerna malorum*. Quare
equidem jam illatis in me injuriis, me meum cor pe-
nitentius defecit, penitusque defervit, videlicet fervens
spiritus ardor, quo ad omnem motum improbitatis
comprimendum usus fueram, ipsamque linguam vere
flammantium et comburentium linguarum decipu-
lam esse manifestavi. Si autem flagella et plagas, ut
perscriptum modo decretum jubet, susciperem, quod,
ut dicunt, gravius locum ipsis imperatoris manibus
vibrat, quodque illud Isaïæ dire præcipit²⁶, ut nos-
tris alienissimo et remotissimo animo utamur;

²² Psal. LXXVII, 15. ²³ Psal. CVIII, 5. ²⁴ Job XXXVI, 14. ²⁵ Isa. LXXI, 5.

Variae lectiones et notæ.

(47) Παραμῖαι. Scrib. παραιμῖαι.

lam reprehendimus, quasi qui divinum et sanctum sermonem nefarie neglecti ducant. Sed enim hoc in loco mihi Baruch adsit, lamentanti Jeremie subscribens, et in posterum celebrata infortunia et calamitates observans. Deinde cum tot sint rerum maculæ, et ita nos funditus coinquinant, existimas, divina inspiracula, divinasque apparitiones mentis posse speculum suscipere, quibus et ipsum oculorum lumen necum nullo modo persistit. Hoc enim decentius est et rationi consentaneum. Verumtamen in Deo, et in illo, qui ex ipso, et per ipsum regnat, et in summa vestræ amplitudinis bonitate et virtute, quæ in nos reflectitis, confidimus nostram spem nullo esse ruituram dedecore, neque pauperum tolerantiam, constantemque animum in finem esse defecturum, neque scientiæ malitiam, et vitium viribus, et conamine antecellere, si quid decet, scientiæ hoc plane ostendenti obscuri. Atque etiam ita faciliores affecti et expeditiores, quidquid nobis illa præceperit, opere adimplebimus, nostrique gustus sensum vobis, ut qui solertius et acutius judicatis emittemus. Et si fragrantis florum odore vini gustus forte videatur etiam, et illius palmitis germen, cujus Pater celestis agricola est, et reliquas illius uvas exprimemus. Si autem acetum degustatum acriter nos affecerit, quasi Christus a crucifigentibus illuditur, dum extra vineam occiditur, et præter ipsum Scripturarum decretum²⁷, frustra quidem laborem impendere nos sciemus. Hoc itaque nostræ præsentis infirmitatis tua humanitas et benignitas sufferat, donec brevi aliquo sublevatis solamine, 669 nostræ languidæ manus et fere luxata et soluta genua convalescant, et Christus, qui omnis potestas est, nos robore firmat qui- que omni infirmitate, et spiritus, et corporis nimirum, et vitii, et vitæ offensionum perpetuo est superior.

EPIST. XXXI.

Bryennio consocero imperatoris.

Ut primum suavissimum tuæ bonitatis mel degustavi, illustrissime domine, in ipsis cordis mei labris, hujus jucunditatis succus permansit. Cumque ingentes tantæ dulcedinis haustus percipio, nihil est quod me tuæ majestatis altitudinem meminisse non faciat. Quippe semper tecum disserere desidero. At quia non habeo, cum perditæ amem, unde hoc desiderium irrigem, me loci intervallum, ne, tam dulci madescam rore, inique afficit, litteris autem hoc ingeniose comminiscor. Quocirca semper tecum sum, et quæ decent, tecum loquor. Valeigitur et corpore, et animo, et bonum et felix rerum tuarum iter absolve, ut tibi omnino perpetuus felicitatis typus affulgeat, et de te ego audiam, quæcumque Deo grata sunt, et tibi utilia, et nobis ex voto educta, scilicet, sacerdotum honores ut parentum te ducere, et populi requiem et tutum ex dura peregrinationis adventum, quasi liberatoris, et redemptoris advenientis; barbaricarum vero regionum effractas servitutes, clementiam clementia potius quam hasta prosequentium, te etiam existimare. Illa etenim est, quæ maxime ad fugam nos compellit. Benevolentia equidem et bonitas solius est dilectionis et charitatis securum tutamentum, quasi manibus servatum, et custoditum armatis. Hæc et horum plurima, ad nos fama evehet, et nos itidem alte personante ore prædicabimus, tuis felicissimis gestis delectantes, et cum illis, qui ad hæc bene affecti sunt, quasi plenos hilaritatis fluvios ebibentes, ut in hoc saltem felicem hanc consequamur fortunam, ut vicini nos beatiores et feliciores conspiciant, vel invidia oculos illis penitus extinguamus, quasi nostra nimis duræ sint illis amaritudini. Si autem hæc pernoscere cupis propter tuam in nos benevolentiam, qui ad te litteras

²⁷ Luc. xxiii, 36.

A

ΕΠΙΣΤ. ΑΑ΄.

Τῷ Βρυεννίῳ, τῷ συμπεριθέῳ τοῦ βασιλέως.
 Ἀφ' οὗ πρώτως ἔγευσάμην τοῦ τῆς σῆς χρηστότητος μέλιτος, μεγαλειφανέστατέ μου αὐθέντα, ἔκεται μὲν μου τῷ τῆς καρδίας στόματι ὁ ταύτης χυμός· γλυκειάς δὲ τὰς ἀναφοράς ποιούμενος, οὐκ ἔστιν ὅτε μὴ μνημονεύειν με ποιεῖ τοῦ τῆς σῆς μεγαλειότητος ὕψους. Ἀμέλει καὶ ἀεὶ σοὶ ποθῶ διαλέγεσθαι· μὴ ἔχων δὲ ὁ δύσεως ὅπως ὁροῖσιν τὸν πόθον (ἀδικεῖ γάρ με περὶ τὸν ὁροῖσιν τὸ διάστημα), γράμμασι τοῦτον σοφίζομαι. Καὶ διὰ τοῦτου συνέμιμί σοι, καὶ τὰ εἰκότα προσφύλλομαι. Ὑγιαίνου σὺν καὶ σώματι καὶ ψυχῇ, καὶ εὐδοκῶ τοῖς περὶ σέ, ἵνα σοὶ διὰ πάντων ὁ χαρακτήρ τῆς εὐδαιμονίας ἐμφαίνεται, καὶ ἀκούοιμι περὶ σοῦ, ἅπαντα καὶ θεῶφιλα, καὶ σοὶ προσήκοντα, καὶ ἡμῖν δι' εὐχῆς ἀγόμενα· ἱερῶν τιμὰς, ὡς πατέρων λαοῦ ἀναπαυσιν, καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐπαναγωγὴν, ὡς ἐλευθερωτῶν ἡκόντος· βαρβαρικῶν χωρῶν καταδουλώσεως χρηστότητα μᾶλλον χρηστότητι ἐπαγομένων, ἢ ἔλεον. Τὸ μὲν γάρ ἐστι κινητικὸν πρὸς ἀπόδρασιν· ἡ δὲ χρηστότης, μόνως ἐχέγγυον ἀγάπης χειρὶ τηρούμενον. Ταῦτα καὶ πλείω τούτων ἦ τε φήμη πρὸς ἡμᾶς ἄγοι, καὶ ἡμεῖς· αὐτῷ μεγαλοφῶνι στόματι τοῦ λόγου κηρύττομεν, τοῖς σοῖς κατορθώμασιν ἐφηδόμενοι, καὶ τοῖς εὐπάκουσι συνηδόμενοι· ἵνα τοῦτο γοῦν εὐτυχοῖμεν, τὸ πρὸς γέλιονας ὀρεῖν μακαρίους, τοῦ φθόνου τὰς κόρας σβεννύοντες· ὡς τὰς ἡμέτερας καὶ λίαν ἔχει πικρῶς. Εἰ δὲ ποθεῖς ταῦτα μαθεῖν διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς σου χρηστότητα, ὃ τὸ γράμμα διακομίζων, ἀ περὶ τὸ γράμμα, ταῦτα ἐκδιηγῆσθαι. Ἡμέτερος γάρ ὢν, καὶ διὰ τοῦτο παρὼν ἡμῖν, καὶ ἀπαγγελλομένων τούτων ἀκούσας, συνέπαθε τὴν ψυχὴν, καὶ τῇ μνήμῃ παρακατέχων ἀήκουσεν, ἡκλειουσθῆναι (48) ἐξεπαῖν, ἐξεῖ τὴν γλώσσαν διδασκαλικῶν συμφορῶν διδάσκαλον. Ἀλλὰ γὰρ ἡμεῖς μὲν τῷ Πατρὶ μαστιζόμενοι, παρ' ἐκείνου περιμέ-

Varie lectiones et notæ.

(48) ἡκλειουσθῆναι. Scrib. εὐ καλειουσθῆναι.

νοῦμεν καὶ τὴν παράκλησιν· ἐπεὶ καὶ *Πατήρ πάσης* A
παρακλήσεως λέγεται. Αὐτὸς δὲ τὸν Ὑψίστον κα-
 ταφυγὴν ἑαυτοῦ ποιησάμενος, οὐκ ὕψι κακὰ προσ-
 ἐρχόμενα σοι, καὶ *μάστιξ* οὐκ ἐγγυεῖ τῷ *σκηνώματι*
 σου, τηρουμένου, πάσης ἀνωτέρου κακύνσεως καὶ
 κακώσεως.

casibus et eventibus magistram, et peritam vere ostendat. Sed enim nos flagris a Patre oppressi ab illo consolationem expectabimus, quoniam *Pater omnis consolationis* dicitur²⁰. Tu autem cum a telso longe effugies, mala quæ tibi imminēt non conspicias, et *flagellum domui tuæ non appropinquabit*²¹, sed omni tutus scelere et oppressione custodieris.

ΕΠΙΣΤ. ΑΒ'.

Τῷ ἐπισκόπῳ Τριδιττῆς.

Ἐδεξάμεθά σου τὴν γραφὴν, τιμώτατε ἀδελφε, ἐν ἣ εὐγνώμονα μὲν σαυτὸν συνίστης ἡμῖν, καὶ ὡμολόγεις εὐεργέτας, καὶ κρείττους πατρὸς καὶ μητρὸς B
 καὶ λοιπῶν συγγενῶν. Ἡξίους δὲ καὶ τοῦ δεσμοῦ λύ-
 σιν λαβεῖν, ὅς παρὰ τῆς συνελθοῦσης ἡμῖν ἀδελφότη-
 τος ἐπατέθη σοι, ὡς μὴ καὶ αὐτῷ συνελθόντι, καὶ
 ταῦτα κληθέντι, κἀντεῦθεν πριγκμάτων ἀναγκαίων
 οἰκονομίας κωλύσαντι. Ἐπὶ μὲν τῇ τῆς εὐγνωμοσύνης
 προσποιήσει, καθ' ὃπερβολὴν ἐδαρύνθημεν, ἐτιούτως
 ἀπόλλωλεν ἐκ μέσων ἡμῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ ὁ ὅλος
 μετὰ τῆς αὐτοῦ ποικιλοθαφούς ἀμπεχόνης τῆς ὑπο-
 κρίσεως· τῷ θεάτρῳ ἡμῶν ἐμπάρρησιάζεται, καὶ
 σκηνηκῶς παίζει τὰ φρίκης ἄξια, εἰρήνην μὲν λαλῶν
 μετὰ τῶν πλησίων, κακὰ δὲ τεκταίνων ἐν τῇ καρδίᾳ.
 Τίς γὰρ οὐκ οἶδε, ὅπως εἰς τὴν μεγαλόπολιν εἰσελ-
 θούσα ἡ τιμωτὴς σου μυρία ἐπαφῆκε τὰς τῶν δια-
 δολῶν βολίδας τοῖς νῦν ἀναγραφόμενοις εὐεργέταις
 ἡμῖν ἐν τῷ γράμματι, καὶ ὡς οὐδεὶς ὑπελείψθη σχε-
 δὸν, οὔτε μεῖζων, οὔτε μείων, ὅς μὴ ταῖς παρὰ τῆς C
 σῆς γλώττης καθ' ἡμῶν δυσφημίαις τὰς ἀκοὰς
 ἐκκεκώφωται· Τοῦτων οὐκ ὀλίγοι οὐδ' ἀναξιόπιστοι
 μάρτυρες. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα μὲν καὶ λόγου μακρό-
 τερα καὶ καιροῦ ἐκτραγυθεῖν τε καὶ ἀνακλασεῖσθαι,
 συλλογισμένοι· ἐντεῦθεν ὡς οὐ μακροὶ οἱ τῆς ἀπο-
 στασίας καιροί, οὐδὲ μέλλουσι τὰ κατ' αὐτοὺς ἀπει-
 λούμενα. Διὸ καὶ πρὸς τὸν δυνάμενον ταῦτα παῦσαι
 μόνον θεῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀφρομεν, καὶ πρὸς τὰ
 τῆς ἐκείνου δικαιοσύνης ὅρη, ὅθεν ἤξει ἡμῖν ἡ βοή-
 θεια. Ὁ γὰρ διδάξας πάντως καὶ οἷς ἐποίησε, καὶ οἷς
 ἐλάλει, εὐχαρίστους εἶναι ἡμᾶς (τί μὲν οὖν εὐχα-
 ρίστους λέγω; Καὶ τοῖς κακῶς ποιοῦσιν, ἀγαθῶν
 χορηγοῦς), οὗτος ἡ δ. ορθώσεται τὰ στρεβλά, ἡ κλαύσει
 πάντως ἰδὼν ἀδιόρθωτα, ὥσπερ αὐτοῦ νόμος ἄνωθεν.
 Ταῦτα μὲν οὖν ἐφ' οἷς ἡμῖν καινῶς τε καὶ ἀσυνήθως
 τάπεινολόγων σαυτὸν ἐφάντασας. Τὴν δὲ λοιπὴν σου
 ἀξίωσιν, ὡς Χριστοῦ μαθηταί, εἰ καὶ ἀνάξιοι, προσ-
 τηκάμεθα· Ὅς καὶ λοιδορούμενος, οὐκ ἀντελοιδο-
 ρεῖ, καὶ πάσχω, οὐκ ἡπείλει· παρεδίδου δὲ τῷ
 κρίνοντι δικαίως· καὶ τὴν τοῦ Πέτρου μικρολογίαν
 καταγνοῦς, ἐπὶ τῆς ἀφίεναι δικαιούντος τῷ ἁμαρ-
 τάνοντι, αὐτὸς τὴν τοῦ ἐβδομηκοντάκις ἐπτά φιλο-
 τίμιος, ὅ ἐν ἐλέει πλούσιος, ἐπεδαφιλούσατο. Ἐδεξά-
 μεθα γοῦν, ὡς εἰρηται, τὴν ἀξίωσίν σου, ἄλλως τε
 καὶ βαρεῖα νόσφ πεπεδημένου, ὡς ἐγραψας, καὶ τὸν
 τοῦ θανάτου ἐπανατεινομένη σοι κίνδυνον, καὶ ὅσον

perfert, quæ ad scribendum me compellunt, facile enarrabit. Nam cum noster sit, et propter hoc nobis adsit, ut primum hæc, quæ ad te enuntiata sunt, audivit, communi nobiscum spiritu percepit et bene memoria, quæ audivit, mandavit, ut si illa referre et eloqui coactus fuerit, linguam, magistri

670 EPIST. XXXII.

Triaditæ episcopo.

Tuas litteras accepi, inelyte frater, in quibus te nobis benevolum et primum constituis et nos in te collocasse beneficia, et patre et matre et reliquis propinquis meliores esse fateris. Dignumque jam iudicasti vinculo illo te solvi, quod, coeunte nobiscum fraternitate, impositum fuit. Quasi tu jam non mihi obviis occurras, neque hæc quæ in nos accersita sunt, nec interim sævam tantæ necessitatis administrationem et emissionem omnino prohibeas. Ob hanc autem tuam æquanimittatis et candoris simulationem, graviter et vehementer opprimimur, quoniam ita in medio nostri ipsa veritas tota periit, et dolus malus tuæ variegato indumento hypocri-
 sceos in nostrum theatrum libere prodit, et scenice ludit, quæ horrore digna potius iudicantur. Pacem quidem cum consanguineis loqueris, et mala in corde moliris²². Quis enim non videt, quomodo tuum decus, in magnam urbem ingressum, mille calumniarum artes efflunxerit, his, quos nobis, in literis, beneficos et opitulatores describis, et nullum fere vel ætate maximum, vel minimum relictum fuisse, qui linguæ tuæ maledicis in nos vocibus non obsurduerit? Cujus rei non pauci iique multa digni fide testes existunt. Sed tamen hæc, et quovis sunt longiora sermone, et pro tempore ingenti sunt commiseratione enarranda et tragice fere lugenda, a nobis præcipue, qui hinc, non multum apostasiæ tempora distare perpendimus, et qui tanti infortunii minas in nos nullo modo cunctari percipimus. Quocirca in Deum solum, qui hæc omnia vincere potest, et abscondere, oculos nostros attollimus, et in sublimes ejus justitiæ montes, unde nobis D
 auxilium veniet²³. Hic enim et his quæ fecit, et his quæ locutus fuit, nos gratos esse omnino edocuit. Sed quid inquam gratos? Etiam his, qui in nos mala inferunt, bonorum nos docuit esse duces atque ministros. Ipse quidem vel obliqua vel tortuosa corriget, aut quæ inemendata et incorrecta viderit radicibus confringet, quemadmodum ejus ab alto lex fusa præcipit. Cæterum quidem in nos jam nunc, nove tamen, et præter morem, abjectum et humilem te ipsum ostendisti. At reliquam tuam amplitudinem, ut Christi discipuli, etsi indigni amplexi sumus: *Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur;*

²⁰ 1 Cor. i, 5. ²¹ Psal. xc, 10. ²² Psal. xxvii, 5. ²³ Psal. cxx, 1.

irudebatur autem juste judicanti³². Et exiguum Petri sermonis cognoscens tenuitatem, cum septies scelera peccatorum justum censeret dimitti, ipse septuagies septies munifice quidem et liberaliter, quia in misericordia dives est, condonari et remitti præcepit³³. Suscepimur igitur, ut diximus, tuam eximie amplitudinis benevolentiam certe quidem gravi eum sis morbo **671** præpeditus, ut scribis, et ipsum mortis periculum propenso tibi jam decidat casu. Tu vero jam quod ad nos pertineat, sancto afflatus Spiritu cognosce, et omne sacerdotale opus laxè quidem, et effusè perfice. Verumtamen jam a pluribus fratribus, arcum tibi vinculum injectum est quemadmodum litteræ ad te missæ significant. Hæc quidem etiam ad Pelagonium et ad Strombitzæ et Malesobæ episcopos, scripsi, ad quos famulus tuus viam instituet. Novi etenim illis tuam amplitudinem, tuum hunc animi splendorem, quod in te intulerunt, dissolvent, uno eodemque in te ipsum spiritu percussi. Ad alios etiam scribemus, a quibus omnino edisces, quid illis prorsus imminet. Quod autem nostrum est, ut diximus, jam funditus persolutum est. Tu in posterum pro nobis preces effunde, et illes, qui te diligunt bono prosequere animo, nullisque imprecationibus, et diris devove. Et tandem erubescere ultra illud evangelici præcepti progredi, quod persequentibus benedicere, nec illis imprecari jubet.

EPIST. XXXIII.

Domino Joanni grammatico Palæologi.

Ergo et ipse jam multorum litteris credes, venerande frater et domine, et has præsententes litteras, quas ad te necessitatis tempore misi, præterire audebis et despicere? Non equidem antea perscriptæ fuerunt, quoniam scilicet necessitas ulla non aderat, quæ auxilium exposceret et evocaret. Aut quasi rationis lacte nutritus, et judicio cuncta submittens, illos qui suo tempore morbi medelam avidè inquirunt, et efflagitant minime reprehendes, superfluum judicantes medico tunc negotium facessere, si quando salubri corpore existunt, illum ad se accersunt. Ita quidem existimo, et maxime id sine periculo credo, nisi jam ego tuæ constantiæ et stabilitatis penitus sum oblitus. Sed quia hujus rei ita se mea fert sententia, jam tandem epistolam, ejusque fundamentum et materiam percipe. Est locus nostræ Ecclesiæ proprius, hic circum Cardarion adjacet, et immanibus tributorum exacteribus, in nostram perniciem præviis est, et paratus, et maxime Jasitæ, insanabili habendi cupiditate corrupto. Hic quidem *neque Deum, neque virum honoris cultu prosequi novit*. Illum enim horrenda induit rabies. Hic denuim improbissimis vicinis nostris, quos melius captantes sagenas, et avida retia, et omnino lerinos unguis quis appellabit, ad id, quod ejus dira et perniciosa voluntas

A γε τὸ εἰς ἡμᾶς ἤκον, ἔσθι λελυμένος ἐν ἀγίῳ Πνεύματι, καὶ πᾶν ἀρχιερατικὸν ἔργον ἀνέτως τελῶν. Πλὴν ἐπεὶ καὶ παρὰ πλειόνων ἀδελφῶν ὁ θεσμός ἐπέβληθ' σοι, καθὰ καὶ τὸ συνοδικῶς ἐκτεθὲν πρὸς σὲ γράμμα ἐδήλου· ἔγραψα μὲν ταῦτα καὶ πρὸς τὸν Στρομβιτζῆς, καὶ πρὸς τὴν Μάλεσόβης, δι' ὧν ὁ σὺ ὑπὲρ τῆς τῆν πάροδον δὴ παύ. ποιήσεται. Καὶ οὐδ' ὅτι καὶ αὐτοῖς ὀφείλει (49) ἡ σὴ ἀξίωσις οὐκ ἀποβλητός, καὶ λήσουσι (50) θεσμὸν, ὃν ἐπέβαλον, ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ κινούμενοι πνεύματι. Γράφομεν δὲ καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς, καὶ πάντως παρ' ἐκείνων αὐτῶν μαθήσῃ τὸ ἐκεῖνοις παραστησόμενον. Τὸ δ' οὖν ἡμέτερον, ὡς ἔφημεν, ἄλυσται· καὶ λοιπὸν ὑπὲρ ἡμῶν εὐχου, εὐλογῶν τοὺς ἀγαπῶντάς σε, καὶ μὴ καταρῶμενος, αἰσχυρόμενος παρὰ τοσοῦτον ἔλθῃ τῆς εὐαγγελικῆς ἐντολῆς, ἥ καὶ τοὺς διώκοντας εὐλογεῖν καὶ μὴ καταρᾶσθαι βούλεται.

B

EPIST. ΛΓ'.

Τῷ κυρίῳ Ἰωάννῃ, τῷ γραμματικῷ τοῦ Παλαίου λόγου.

Ἄρα καὶ αὐτὸς τὸ τῶν πολλῶν πείσῃ, θεοτίμῃς ἀδελφεῖ καλὸς ποτα, καὶ τὸ παρὸν καταμείψῃ γράμμα, ἐν καιροῖς ἀνάγκῃ· πρὸς σὲ γινόμενον, οὕτω πρότερον γεγόνος, ὅτι μὴ ἀνάγκη δηλαδὴ παρὴν ἐκκαλομένη βοήθειαν. Ἡ ὡς λόγῳ σύντροφος, καὶ κρίσει τὰ πάντα διδοὺς, οὐκ ἐπιλήψῃ τῶν ἐν καιρῷ τῆς νόσου καλούντων τὴν ἰάσθαι δυνάμενον, περιττὴν κρίνοντων ἐνοχλεῖν αὐτῷ ὀνήνικα ὑγιᾶς τὸ σῶμα διακείται. Τοῦτο οἶμαι, μᾶλλον δὲ ἀσφαλῶς πέπεισμαι, εἰ μὴ τί γε ἐγὼ τῇ· σὺς σταθερότητος ἐπιτέλῃσθαι. Ἄλλ' ἐπεὶ τοῦτο οὕτως ἔχον ἐστὶν ἡμῖν, ἀκουε λοιπὸν καὶ τὴν τοῦ γραμματίου ὑπόθεσιν· Χωρίον τῇ καθ' ἡμᾶς· Ἐκκλησίᾳ διαφέρειν, περὶ τὸν Βαρδάριον διακειμενον, τοῖς ἀθεωτάτοις πράκτορσιν ἐφ' ὅσον πρὸς τὴν ἡμετέραν κάκωσιν γίνεται, καὶ μάλιστα τῷ μὴ τὴν ἀπλησίαν ἱστέμην ἱστέμην, ὅς οὐδ' ἀνέγας τίς οἶδεν, οὔτε Θεόν. Χάλεπῃ δὲ ἐλύσσα δέδοκεν (51). Οὗτος γεῖτοσιν ἡμῶν πονηροῖς, σαγήναι, εἴποι ἂν τις, καὶ πανάγροις, πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς αὐτῷ βουλούμενον συγχρησάμενος, συνέλαβέ τε σχεδὸν πάντα τὰ τοῦ χωρίου, καὶ κατέφαγέ με, ἐμερίσαστό με, ὥσπερ ἐγκοτῶν τῷ λόγῳ ἀλογώτατος. Ἐπεὶ τοίνυν, ὡς ἐπυθόμεθα, τῷ τοῦ πανσεβάστου αὐθέντου ἡμῶν υἱῷ ἡ περὶ τὸν Βαρδάριον ἀρχὴ νῦν ἀνέτεθ' ἔγραψα μὲν τῷ κοινῷ ἡμῶν αὐτέμην, ὥστε συνήθως ἀντιλαβέσθαι ἡμῶν, καὶ ὑποθέσθαι τῷ περιποθῇ τῷ υἱῷ αὐτοῦ

D

³² 1 Petr. ii, 25. ³³ Matth. xvii, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(49) Ἀφεί. Scrib. ὀφεί.

(50) Ἀφείσουσι. Scrib. λήσουσι.

(51) Χάλεπῃ δὲ ἐλύσσα δέδοκεν. Restituo. γ. δέ

ἐλύσσα δίδουκεν. Respexit locum Homeri *Iliad.* i :

Οὐδέ τι τίει

Ἀνέγας, οὐδὲ θεοὺς, κρατερὴ δὲ ἐλύσσα δίδουκεν.

περὶ ἡμῶν τὰ χρησιώτερα. Χρηστεύεται δὲ, εἰ τὰ Ἀ
τεῖλλα ἀνεπηρέστους ἡμᾶς περὶ τῶ χωρίον τοῦτο δια-
τηρήσει. Καὶ δὴ καὶ τοῦτο ἡμῖν, μᾶλλον δὲ καὶ τῷ Θεῷ
χαρίζεται, τὸ μὴ ἀναγραφεῖς ἐπιπέμψαι τῷ χωρίῳ·
τοῦτο γὰρ καὶ οἱ ἀπανθρωπότατοι τῶν πρακτόρων
ἡμῖν ἐχαρίσαντο. Ταῦτα μὲν οὖν τοῦ αὐθέντου ἡμῶν
ἐν τῷ πρὸς αὐτὸν ἰδεθήμεν γράμματι. Γράφομεν
δὲ καὶ τῇ τῆς σῆς ἱερότητος τιμωρίᾳ, ὥς ἂν ταῦτῳ
ἀκολουθήσῃς, τῇ τε ἀγάπῃ ὑπουργήσῃς εἰκότα, καὶ
τῷ τῆς ἀγάπης Θεῷ, καὶ τοῦτο λειτουργήσῃς, τὸ
ἐμρανίσαι μὲν τῷ πανσεβάστῳ τὸ ἡμέτερον γράμμα·
κίντρις δὲ αὐτὸν ἀεὶ ἐπὶ τὸ πέρας ἐπιθεῖναι τοῖς
ζητουμένοις διὰ τοῦ γράμματος, ὅχηρῳ [f. 'Οχηρὸς]
σοι δοκῶ, ἀδελφὸν θυμάσαι (52). Ἀλλὰ τί πάθω,
πρὸς ἀνάγκην οὐκ ἔχων μάχεσθαι, ἣν καὶ τοῦ θεοῦ
γένους κραταιότεραν ἡ παροιμία πεποίηκεν; Ὑπό-
στηθι τοίνυν τὴν ἄλῃον τοῦτον, καὶ γενοῦ ἡμῖν
Ἡρακλῆς λητοτόνος (53). λητὰς γὰρ ἐγὼ τῆς
ἀληθείας, τοὺς ἀναγραφεῖς τίθῃμι. Θεός, ὃ καὶ διὰ
τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ ἐπαγγέλματος καθωσίωσας,
τηροῖται σε πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώ-
σεως.

stimula ut ad illum finem tendat, quem litteræ, sibi constitui, quærunt et postulant, si utile hoc et commodum tibi videtur, o frater admirabilis. Sed quid agam? In fatum et necessitatem armis contendere non possum, quam divina prole robustiorem, parcemia quidem prædicat. Substitu igitur hoc certamen, et nobis potentissimus Hercules latronum et prædonum domitor et occisor esto. Ego enim veritatis prædones, hos scribas appello. Tandem Deus, cui, et ut Evangelium præcipit, et ratio, sacrificasti, te sceleris purum, et vitæ integrum tueatur.

ΕΠΙΣΤ. ΑΔ'.

Τῷ ἀδελφῷ βασιλεῶς κυρίῳ Ἀδριανῷ.

Ἀγιέ μου αὐθέντα, διὰ μὲν τοῦ ἐναγχος πρὸς τὴν
μεγαλειότητά σου σταλέντος γράμματος, νεφελῶν
ἀπετραγῶδων ζοφερὰν περὶ ἐμὲ σύστασιν. Καὶ
δυσφόρως ἔχων ἐπὶ ταύτῃ μόνον οὐ δάκρυσι τὴν
ἐπιστολὴν διεχάραξα. Νῦν δὲ καὶ χαλάτῃς εἶδον κα-
ταφορὰν, θρηνοῦσης ἐλαυνῶς τὰ ἡμέτερα. Καὶ οὐκ
ἔχω πῶς ἀξίως τὴν συμφορὰν ἀποκλαύσωμαι. Καὶ
αὕτη γὰρ ἡ τῆς γλώττης ἰσχὺς ἐθραύσθη μοι, ὅσῳ
καὶ γυμνότερον ἔχουσα οἶονεῖ σκοπὸς ταῖς βολαῖς
ἐξέκλειτο. Πλὴν ἔν γε τοῦτο μόνον λέγειν ἰσχύω, ὅτι
παντάπαν οὐκ τοῦ ψεύδους παρενημέρηται ἡ ἀλή-
θεια, καὶ ἡ συκοφαντία στεφανωσαμένη, κατὰ τῆς
δικῆς πομπεῦσι λαμπρὰ λαμπρῶς ἐπὶ πορφύρεον
τοῦ ὄρους. Διὰ τοῦτο ἐν ἡμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς,
καὶ ἄρρώστοι, καὶ κοιμῶνται οἱ κανοὶ (54). Ἐμὲ γὰρ,
ὧ γῆ καὶ ἥλιε, ἐμὲ Βουλγάρῳιν δυσὶν παιζόμενον ἡ
σκληρὴ τοῦ ἐνεστώτος βίου προδαίνουσιν. Ὁ δ' Οἰδί-
πους ποῦ, καὶ τὰ κλεῖν' αἰνίγματα; Ἀλλ' αὐτὸς γε
ἡ τῆς ἀληθείας μαθητὴς τε καὶ φίλος, καὶ σύμμαχος,
βοήθησον αὐτῇ κινδυνεύουσῃ, ὥς ἐνεστιν. Ἔσται
δὲ τοῦτο, εἰ εὐδοκήσῃς ὑπερλαλῆσαι ταύτης εἰς τὰ
ῶτα τοῦ βασιλεῶς καὶ ἀδελφοῦ. Δεινὸν γὰρ, δεινὸν

fertur, utens, omnes fere hujus regionis opes sub-
ripuit, meque præsertim totum devoravit, totum-
que dissecuit: veluti qui ira excaudescens gravi,
sub ratione, nullum rationis **672** vestigium reti-
net. Quia vero, ut cognovimus, pansebasti domini
nostri filio hujus regionis, quæ est circa Bardarium,
imperium nunc substitutum est, ad nostrum com-
munem dominum scripsi, ut nobis opitulari assue-
scat, et quæ nobis utiliora sunt, suo exoptato filio
proponat. Benigne autem, et clementer in nos se-
geret, si inter alia, nullo nos affectos dano in hac
regione servaverit. Et hoc quidem nobis, maxime
vero Deo gratum erit, scilicet scribas in regionem
hanc nullos emittere. Hoc enim inhumanissimi ve-
tigalium exactores, nobis obsequium præstiterunt
et gratiam. Equidem hoc patroni et domini nostri
beneficium, in his ad eum litteris vehementer pe-
tinimus, etiam et scribimus ad te, ut qui illi ipsi
adminstras, illique ades, quæ charitatem et dile-
ctionem decent exsequaris, et ut ipsi charitatis
Deo hoc offeras sacrificium, ut has nostras litteras
pansebasto plane patefacias, illumque perpetuo

et gratiam. Equidem hoc patroni et domini nostri
beneficium, in his ad eum litteris vehementer pe-
tinimus, etiam et scribimus ad te, ut qui illi ipsi
adminstras, illique ades, quæ charitatem et dile-
ctionem decent exsequaris, et ut ipsi charitatis
Deo hoc offeras sacrificium, ut has nostras litteras
pansebasto plane patefacias, illumque perpetuo

C

EPIST. XXXIV.

Domino Adriano fratri imperatoris.

Sancte domine, ob has litteras quas nuper ad
tuam majestatem misi, densissimarum nubium te-
nebricosum in me agone, tragica quadam exagger-
atione concitarunt. Ad quem, quia nullis sum
viribus, lacrymis propemodum hanc epistolam enar-
ravi. Nunc autem quia crebrum ejus grandinis im-
bre, cuncta, quæ mea sunt, misere perfringere et
evastare intueor, quomodo digne hanc calamitatem
desfleam equidem nescio. Etiam et ipsa linguæ vis
mihi disrupta est, et robore destituta omni, ut
solum infensissimis ictibus, ut scopus pateat, præ-
ter hoc solum, quippe, quod loqui possum. Quoniam
penitus a mendacio ipsa veritas superatur, et tur-
pis calumnia, contra jus, stemmate præcincta
claro, purpureo in curru insidens, splendenti
pompa incedit. Propter quod inter nos multi sunt
infirmi, et invalidi, et dormiunt multi ⁵⁴. Me enim,
o terra, o sol, me, inquam, duobus illudum Bulga-
ris, hæc præsentis vitæ scena manifestat. At vero
Œdipus alicubi sua inelyta denuntiat ænigmata.
Sed enim tu, qui, candidæ veritatis et discipulus,
et amator, et opitulator es, ipsi jam ser open, **673**

⁵⁴ I Cor. xi, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(52) Ὅχηρῳ σοι δοκῶ, ἀδελφὸν θυμάσαι. Re-
stitu, εἰ χρεῖός σοι δοκῇ, ἀδελφὸν θ.

(53) Λητοτόνος. Scrib. λητοτοτόνος.

(54) Καὶ κοιμῶνται οἱ κανοί. Restituo, καὶ κοι-
μῶνται ἱκανοί.

ut oportet, periclitanti. Erit enim certum subsidium, si pro hac benevolus adsurgens, in aures imperatoris et fratris tui libere loqueris. Durum enim est, durum, inquam, mortuos canes vivo leoni antecellere et præferri, qui divinis et regis coercetur vinculis, et veluti arcto capistro validos rugitus executit, quibus solis timorem in omnes incutere potest. Durum etiam est fortem Samsonem acuta calumniæ novacula abradi, et deinceps tradi alienigenis, qui oculos ejus truculenter confodiant (quibus cœlestia intuebatur); ita ut cogatur molere ea, quibus impii illi nutriebantur, et perpetuis gyris in eandem circumagi, et libero incessu cohiberi. Non enim mihi vis est, et facultas qua ultra hæc dicere possim, ita vero et nuda rerum gestarum memoria confundor. Si autem imperatoris æquitas, ob potentissimum tuum pro nobis sermonem, illos qui in nos audent et ferino pectore insurgunt, paulum injuriæ habenas remittere jubet, confestim, qui potentiae comam præsecti fuimus, repullulantibus iterum crinibus obtegumur, et injuriæ sedem et domum, in alienigenas, qui in nos turpi luxuriabantur studio, evellentes, longum quidem certamen finiemus. Ipsi etiam vel cum pudore mortem trucem effugiemus. Pro quibus te, justus Deus, quique in summa montium fastigia iram suam convertit, omnis criminis labe, et minacis mali affectu conservet solutum.

EPIST. XXXV.

Charthophylaci.

Fratrem meum ad te mitti, et media hieme longam et difficilem viam conficere, certum nostræ necessitatis et ærumnæ signum tibi hoc fiat, sancte pater et domine. Ad quam nos solos decet tuarum precum auxilium impense efflagitare, quasi reliqua omnia, nobis, ficulneam, ut dicunt, præbeant opem. Ita quidem potentissima permisti fuimus fortuna, ut in me multæ calamitates et mœrores gravissimi ingruerent, ex quo in tabernaculis Cedar habitavi²⁵. At vero quæ mihi nunc eveniunt, tantum immensæ amaritudinis acerbitate et excessu illa superant, quantum illa oblectantium animam depriment. Et nunc siquidem efficaciter cognovi, illum scilicet, et qui a Deo recessit, et qui superbienti ferocia sibi fidit, eo quod Ecclesias obstrictas et penitus compulsas reliquerint, veluti sordidos quidem, et pusillanimes fuisse, ut desertis illis atque eversis, sacra omnia et cœlestia opera illud, et ad ima ruere possent. Verumtamen his propter extinctam fidem, auxilium penitus dubitantibus, qui et in medio pelago veluti obruti et immersi videntur, portum, qui intra ipsosmet est, ipsis ostende. Nos vero intra rationis limites constituimur, et vere regnum cœlorum, nobiscum habentes invenimur²⁶. Equidem omni conatu, illi, qui, æstuantibus fluctuum impetus, **674** in nos excitat, indica, frustra turgentibus undarum maris illum attollere globos, cum præcipue nobis adsit ille, qui tuis precibus illis imperat, et ait : *Tace, obmutesce*²⁷, et in se ipsos fluctus tui contusi comminuentur.

EPIST. XXXVI

Doctori magnæ Ecclesiæ.

Si me quidem conflagrantem conspexisti, inelyte

²⁵ Psal. cxix, 5. ²⁶ Luc. xvii, 21. ²⁷ Marc. iv, 39.

(u) Εντός pro εν τοις; legendum monet Cotelerius Monum. Eccl. Gr. II, 598. Edit. Patr.

Α τεθνηκότας κύνας ζώντος λέοντος καταπαύεσθαι, θείοις καὶ βασιλικοῖς δεδέντοσι δεσμοῖς, καὶ φοβεῖσθαι τοὺς βρυχηθῆναι ἐκκοπέντοσι, οἷς καὶ μόνοις ἐκφοβεῖν δύναται. Δεινὸν ἐξηγηθῆναι τῷ τῆς διαβολῆς ξυρῶ τὸν Σαμψὼν, ἵπαιτα παραδοθῆναι τοῖς ἀλλοφύλοις, ὥστε καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξορυγῆναι, οἷς ἐνῶρα τὰ ἐπουράνια, καὶ ἀλλῆλιν τὰ τοὺς ἀθέους ἐκείνους τρέφοντα, ἀεὶ περὶ τὰ αὐτὰ δινεύοντα, καὶ προκοπῆς ἀνεργόμενον. Οὐκέτι μοι λέγειν περαιτέρω τοῦ τοῦ ισχύος, οὕτω καὶ ψιλῇ τῇ μνήμῃ τῶν γινόμενων συγγέρομαι. Εἰ δ' ἡ τοῦ βασιλέως δικαιοσύνη διὰ τῆς σῆς δυνατωτάτης; ὑπὲρ ἡμῶν ὁμιλίας συστολήν ἐπιτάξει τοῖς; νῦν τολμωμένοις ὀδρυστικῶς καθ' ἡμῶν, τὸν ἄν οἱ ἐξηγηθέντες; τὴν κόμην ἀναβαλῆσομεν, καὶ τὴν τῆς ὕβρεως οἶκον ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἐντροφῶντας ἡμῖν κατασπάσαντες, τὸν μακρὸν μὲν κατὰ θλόν παύσομεν, αὐτοὶ δὲ μετὰ τῆς αἰσχύνης καὶ τὸν θάνατον ἐκπευξόμεθα. Ἄνθ' ὧν ττροῖο ὑπὸ τοῦ δικαίου, καὶ ταῖς ἀκρωρείαις νεμεσώντος Θεοῦ, πάσης ἀνώτερος κακύνσεως καὶ κακώσεως.

EPIST. AE'

Τῷ χαρτοφύλακι.

Αὐτὸ τοῦτο, καὶ τὸν ἀδελφόν μου στελλασθαι, μέσον χειμῶνος δολιχὴν ὁδὸν ἀργαλῆν τε, τεκμήριον τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνάγκης γενέσθω σοι, ἅγιε πάτερ καὶ δέσποτα. Πρὸς ἣν μόνοις ἡμῖν δεῖ τῆς τῶν σὺν εὐχῶν βοηθείας· ὡς τὰ γε ἄλλα συκίνη, φασίν, ἐπικυρία. Ὡς τὸ πολυφόρῳ συγκεκράμεθα δαίμονι, ὡς ἐμοίγε πολλῶν συμπεσόντων ἀνιαρῶν, ἀφ' οὗ παρῆκα μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ, τὰ νῦν ταῦτα τοσοῦτον προτερουσίαν ἐκείνων τῇ τῆς πικρίας ὑπερβολῇ, ὅσον ἐκείνα τῶν εὐφραινόντων ψυχῇ. Καὶ νῦν ἐμπράκτως ἔγνω, ἔπερ ποτὲ, ὅτι τῷ τοῦ Θεοῦ ἀποστάτῃ, καὶ τραχηλιστῇ, πρὸς τὸ καταλιπεῖν τὰς Ἐκκλησίας συνελευνομένας, ὡς μικροψυχοί· ἢ ἐρήμοις αὐταῖς ἐγκυβιστῇ, καὶ παλῆν τὰ θεῖα καὶ ἐπουράνια. Ἀλλὰ βοηθεῖαν τοῖς διὰ τὴν ἐλιγοπιστίαν διατάζουσι, καὶ τοῖς ἐν μέσῳ πελάγει δοκοῦσι καταθαπτίζεσθαι, τὸν λιμένα παρὰ σφίσιν αὐτοῖς ὄντα ἰδεῖνους. Τοῦ λόγου ἐντὺς γινόμενα καθιστάμεθα, καὶ τῷ ὄντι τὴν βασιλείαν τῶν ὡρανῶν ἐν τοῖς (α) ἡμῶν ἔχοντες; εὐρισκόμεθα. Καὶ διὰ πάντων διδάζον τὸν τὰς τρικυμίας ἡμῖν ἐπεγείροντα, ὅτι μάτην ὀγκοῖ τὴν θάλασσαν, παρόντος ἡμῖν διὰ σοῦ τοῦ ἐπιτάσσοντος αὐτῇ, καὶ λέγοντος· Σιώπα, περὶ ἡμῶν, καὶ ἐν σκατῇ συντριβήσονται σου τὰ κύματα.

EPIST. AG'

Τῷ διδασκάλῳ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας.

Εἰ με φλεγόμενον ἑώραξας, τιμωτάτῃ μοι ἐν

Κυρίῳ υἱῷ, αὐτὸς ταῖν χειρῶν ὑδρίαν κατέχων, ἄρ' ἂν τοῖς φλεγόμενοις μέλεσιν ἐπεκένωσας, ἢ παρήλθες, ὑπερῆρανοις, ἢ ἀπνηστὶν ὀφθαλμοῖς θεασάμενος; Οὐκ οἶμαι τὸ δεύτερον. Εἴτε ἄλλο τι τὰ παρόντα νομίζεις ἡμῖν, ὅτι μὴ καὶ φλογὸς καὶ ἀνθρώπων χεῖρωνα, μὴ σὺγε. Βοήθει νῦν, ἐπειδὴ ταῖς πηγαῖς παρακάθησαι. Εἰ δέ τοι σκοτεινοὺς λόγους λαλῶ, καὶ αἰνίγματα, τάχα μὲν οὐδὲν ἀπεικὸς ποιῶν ἐλεγχθῆσθαι, τῷ τοιαῦτα λύειν ἐπιθρόνῃ καὶ ἡσυχῇ τοιαῦτα φθεγγόμενος. Πλὴν ἄλλ' εἰ καὶ δυσξενέως (55) τῶν λεγομένων ἀκούσῃ, πυθοῦ τοῦ μαθόντος σου, τοῦ ἐμοῦ ἀδελφοῦ, καὶ διδάσκαλον εὐρήσεις τῶν ἡμετέρων ἐπηρεῶν. Ἄς δισκαδῶσαι Κύριος ταῖς ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαῖς καὶ σπουδαῖς, ὃ ἐν πᾶσι τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας κηδόμενος.

Calamitatum et cladum certum doctorem invenies. Quas quidem Dominus, vestris in nos precibus vestrique votis dispergat et superet, qui in omnibus nostræ imbecillitatis curam gerit.

ΕΠΙΣΤ. ΑΖ.

Τῷ Ταρωνίτῃ, κυρίῳ Γρηγορίῳ.

Ἐν μέσῳ δυνεῖν εἰλημμένος παθὼν, οὐκ ἔχω μεγαλεπίφανέστατ' μοι ἐν Κυρίῳ υἱῷ καὶ αὐθέντῃ, ποτέρῳ μᾶλλον ἐμαυτὴν ἐπικλίνειαι. Ἐπανιόντα γὰρ σε τῆς Κολχίδος ἀκούσας, ἦδον ἢ καὶ λύπη μερίζομαι· τῇ μὲν, ὅτι σε ἐγγύτερον ἔχομεν, καὶ ἀπολαύσει σοὶ πόλις ἢ βασιλεὺς, ὅσον ἐκ χειμῶνος τῆς σῆς ἀπουσίας τῇ παρουσίᾳ ἀνεαρίζουσα· καὶ βασιλεὺς ὁ πάντων ἐν πᾶσι κράτιστος φρουρὸν ἀγρυπνον ἔχει, καὶ κοινὸν σκευμάτων καὶ φρονεῖδων μεριστήν, καὶ γεννητώτατον σύμβουλον. Τῇ δὲ τῆς ἀπειθήνης πόρπακι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τῷ ἐπὶ ἡμῶν ἐπιστάτῃ, ἄλλ' ἐπὶ σερμωνῆς ἀνέως ἀνακλινθήσεται· καὶ τῷ πόδε ἀποτενεῖ, καὶ εὐνεϊροῦς [i. εὖν.] ὕπνου ὑπνώσει· καὶ οὐ φεύσεται Ταρωνίτης κἂν τοῖς φάσμασιν. Αἱ δὲ τοῦ Πόντου πόλεις νῦν ὅπως ἐξουσι κακῶν θάλασσαν. Καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ σοὶ καὶ παρὰ σοῦ γαλήνην ἢ πρὸ σοῦ ζάλη τοῖσι; αὖθις ἐπιπεσούσα ἀκατεύαστον ἐγκώσει τὸν τάρχον [i. τάρχη]. Ὁ δὲ τοῖς ἀθλοῖς ἀλγίων· δυστυχία γὰρ, ἐπειδὴ εὐτυχία διακοπέσθαι, πάλιν εἰς ἑαυτὴν ἐπανάθαι, λυπηρότερα καθίσταται, ὥσπερ καὶ ψυχὸς μετὰ θέρμανσιν κρυερότερον. Ὡ δὲ καὶ οἱ δειλαῖον ἐκείνοι, οἷς ἡ περιουσία τῶν αγαθῶν, ὧν ἀπῆλθασαν, εἰς κακοδαίμονίας ὑπερβολὴν περιίσταται· καὶ ἀναβαλῆσαντες τῷ εὐκραίῃ τῆς σῆς ὥρας, εἴτα ἀθρόον ἀπεξηράνθησαν, καὶ γεγόναν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὐκ ἦρξας αὐτῶν· τοῦτο γὰρ πλέον ἔχοντες νῦν, τὸ πλέον τῶν συμφορῶν ἐπαισθάνεσθαι, καὶ τὸ τὰς χρηστότερας τῶν ἐλπίδων ἀφαρεῖσθαι. Τίνα γὰρ εὐρεῖν ἐλπίσους τοῦ λοιποῦ, ὃς τοῖς μὲν πολιτικοῖς οὕτως ἐπιστατήσῃ, ὡς τῶν πολεμικῶν ἀγνοεῖν καὶ τὸ δοῦμα· τοῖς δὲ πολεμικοῖς οὕτως ἡρωϊκῶς ἐπὶ πρῆπει, ὡς μὴδὲ τὴν πόλιν ἀπλῶς θεασάμενός τις, πτωχώσει μὲν τὸ ἀντίπαλον, πλουτίσει δὲ τὸ ὑπῆκον; Τίς πτηνὸς μὲν τοὺς στρατιώτας προδόντας ἐπὶ τὸν πόλεμον, βαρεῖς δὲ καὶ δυσκινήτους ἐπανιόντας ἐργάσεται, τὸ μὲν, τῷ κούφῳ τῆς προθυμίας καὶ τῆς ἐλπίδος, τὸ δὲ, τῇ τῶν λαφύρων περι-

in Domino fili, tu vero manibus habens hydriam, numquid tandem in flammantia illam pectora effundisti, aut prateristi superbe, aut immanibus me oculis inspectasti? Non autem hoc secundum esse arbitror. Sive autem aliquid aliud, hæc præsentia nobis pericula esse existimas, quam et flammis et accensis carbonibus pejora. Non tu id quidem saltem nunc autem ser opem, quoniam ad ipsos assides fontes. Si autem sermones tenebris obvolutos ad te profero, et obscura ænigmata, statim quidem vel nihil dissentaneum et absurdum faciens redarguar, præsertim cum illi loquar, qui talia dissolvere et talia evertere assuevit. Nisi si quid intellectu difficile, ex his quæ dicta sunt, audiveris, interroga discipulum tuum, meumque fratrem, et nostrarum calamitatum et cladum certum doctorem invenies. Quas quidem Dominus, vestris in nos precibus vestrique votis dispergat et superet, qui in omnibus nostræ imbecillitatis curam gerit.

B

EPIST. XXXVII.

Domno Gregorio, Taronitæ.

In medio duplicis calamitatis auxilii animi comprehensus, illustrissime in Domino fili et domine, ignoro prorsus, ad quam præcipue me convertam. Cum enim te ex Colchide egressum fuisse audivi, et voluptate, et tristitia divisim actus exsilui. Hæc quidem, quia te viciniorem habemus, et urbs hæc regia te utitur, quemadmodum ex horrida tuæ absentiae hieme, vernantibus tuæ præsentiae floribus hilarescens. Et imperator, qui omnium in omnibus est potentissimus, vigilem te custodem habet, cui cogitationum et curarum suarum molem communiter dividit, teque sibi legitimum effecit consiliarium. Illa autem, quia neque clypei loro, maxime vero quia neque in equo obdormiscet, sed laxè in stragula fusus inclinabitur, pedesque libere extendet, et somnos dulci persolvit confatis sopore, neque spectris, et portentis jam Taronites turbatus effugiet. Ponti autem urbes nunc vere malorum oceanum habebunt, et post tranquillam illam serenitatem qua tecum et propter te usæ fuerunt, sævus ille procellæ turbo, qui ante te, cum illis, omnes invaserat, ferventem periculorum æstum irrequietis attollet flatibus. Quod quidem miseris molestius est et gravius, quia summa est infelicitas. Nam felicitas, quæ in seipsam abrupta et abscissa redit, horridior et tristior advenit, quemadmodum 675 frigoris asper horror, post calidam ætatis auram. O miserorum omnium miserrimi, quos, bonorum abundantia et affluentia, qua fuerunt perfuncti, in infortunia et infelicitatis excessum circumstat, quique jucundo tui veris temperamento germina eduxerunt floridæ, deinde confertim, et subito siccò exarescunt solo, et in pristinum calamitatum statum redeunt, ut fuit, quando in illos nullum tu imperium exercebas. Nunc autem hoc abundantius secum habent, ut scilicet sensus creberrimis cladibus atterant, et omni utilitatis et commodi spe destituantur. Nam quem alium in

Varie lectiones et notæ.

(55) Δυσξενέως. Scrib. δυσξυνέως.

posterum invenire posse sperabunt, qui ita civilibus A
præsideat negotiis, ut vel hostium fere nomen penitus ignoretur, qui ipsis hostibus ita inclute et heroice commodus, et decens existat, ut neque in urbem simpliciter, cum oculis curamque convertet, adversarios sibi, et reluctantes, in paupertatem redigat, subditos vero divitiis semper afficiat. Qui et milites, in bellum veluti alis ferri velocissimis coget, et opulentos et opibus onustos redire et immobiles. Illud enim spei et alacritatis ipsa celeritas præstat, hoc vero quasi quadam spoliolum abundantia et copia Ecclesiæ opes quiescent : et filium, qui illam jam senescentem alat, ille habebunt, qui benedictionibus et gratia se firmari credat, et corporis viribus et dotibus sese fulcire et protegere studeat, cujus et prudentia ipsos deserti monachos concutiat, quasi corpore integritate et puritate tantum superatos et evictos, quantum et in hac, purificantem ignem vident vim suam denegare. Sed enim fere quidem ingens affectus me tragico fecit insultare gressu. Illis vero hæc ipsa propter fraternum amorem satis, superque consecrantur. Tu vero, quia optantibus appropinquasti, et omnes, quantum decet, te perfruntur, et ego quidem, ut si quis alius, dignus etiam sum, qui tuo præclaro fungar aspectu. At nequaquam mihi, juxta ea quæ jam intercepti, harum litterarum gratiæ mensuram repende et injice, neque uberrimos lætitiæ amnes guttatim in nos effunde, sed pleno luminis alveo, hanc meam humilitatem et mediocritatem inunda. Atque etiam ostende mihi, qui C
ægre et perdit te amo, quæ frequentius in te scaturiunt. Non enim jam in posterum, Pontum ipsum, immensumque ad viam intervallum, in culpam et excusationem adduces. Equidem semper jam quæ tibi jucundiora eveniunt, et commodiora sunt, nuntio ad me deferres securo, ut ita meam linguam qui adeo dives sum detrimentis et damnis calumniarum illatis acerbitate, penitus refrigeres et recrees. Qui et ob hanc causam, hæc alia inextinguibili flamma diros cruciatum dolores perpetior. Equidem quando ita tua semper audio, sicut pluviam prorsus, ut combusta et arida terra, suscipio. Audio etenim semper Theodosium, hæc mihi enarrantem lingua et benefica et benevola, sed digna operum existimatione depressa. Qui nobis semper adest, maxima quæque large effundens, 676 quibus et tui ingenii dexteritatem, et industriam nimis celebrat. Quam et adhuc dulci Dominus afficiens, et accumulans gratia, te omnibus virtutibus, et quæ spiritus sunt, et quæ corporis splendidissimum ostendit, atque omni sceleris contagio, et infelici casu, te undique custodit superiorem.

EPIST. XXXVIII.

Domno Nicol. Callicli, archiatro.

Sic quidem mutuo odio habemur, ut nec ullo compellemur sermone? Verumtamen ego quia nullo te prosequor odio, jam alloquor. Vales igitur, et ex arte medicinæ, quæ humanitatis studio consistit, et ex regio tuo munere commodatibi vindicas summa. Quæ utraque, quanta sunt, sunt utilissima. Longe autem ab adversis tutus esto et custoditus, ut hoc pacto ad illud saltem propius accedas, et ab ingenti fulmine, te illius penitus inexpertem tueris. Sed enim amicos tuæ felicitatis fac participes, nec solus grandia suscipiens commoda, tibi habe. Imper-
leris hæc autem, si fratrem meum beneficio afficis,

(a) Cotelerius (*Momum. Eccl. Gr. II, 664*) legit τῷ Δε ἐγγίσις ex vulgari ad gio, ἡ ῥῆμα διός τε καὶ κερανοῦ, de quo paramiographi et Synesius *De regno*, p. 11. Edit. Paris.

οὐσίᾳ τινὶ, τῆς Ἐκκλησίας μέρος ἐπαναπαύσεται, καὶ παῖδα γηροκόμον ἔξει, στηρίξεσθαι ταῖς εὐλογίαις πιστεύοντα, καὶ τοῖς σωματικοῖς ἀντιστηρίξειν σπουδάζοντα; Τίνος σωφροσύνη καὶ τοῦς τῆς ἐρημίας μοναχοῦς κάταπλήξει, ὡς ἡττωμένους τοσοῦτον τῇ τοῦ σώματος καθαρότητι, ὥστε καὶ πῦρ ὁρώσιν ἐν ὅλῃ τοσαύτῃ τὴν φύσιν ἀρνούμενον; Ἀλλὰ μικροῦ με καὶ τραγικὸν τὸ πάθος ἐποίησε. Ἐκείνοις μὲν οὖν ἱκανῶς καὶ ταῦτα διὰ τὸ φιλάδελφον ἀνωσιώται· οὐ δ' ἐπειδὴ τοῖς ποθοῦσιν ἤγγισας, καὶ πάντες καὶ ὅσον ἐνεστιν ἀπολαύουσι, καὶ αὐτοὺς δὲ, εἴπερ τις ἄλλος, ἀπολαύειν σου θέως, μηκέτι μοι ἐκ διαλειμμάτων ἐπιμέτρει τὰς ἐκ τῶν Γραφῶν χάριτας· μηδ' ἀνέχου κατὰ σπράγγα τὰς τῆς εὐφροσύνης ἐπιστάδζειν ἡμῖν, ἀλλ' ὅπως ποταμοῖς τὴν ἐμὴν ἐπικλύζε ταπεινότητα, καὶ δόλου μοι τὰ σὰ τῷ πρὸς σὲ δυσέρωσι θαμνινοτέρη. Οὐ γὰρ ὀρηκὸν τοῦ λοιποῦ Πόντον αἰτιάσθαι, καὶ διάστημα δυοδίδευστον· καὶ ἀγγέλλοις μὲν περὶ σουτοῦ χρηστότερα καὶ ῥήματα· ἐν οὕτω γοῦν καταψύχοις τὴν ἐμὴν γλώτταν τοῦ πλουσίον ταῖς ἐκ τῶν συκοφαντῶν ἐπιπρῆλαις, καὶ διὰ ταῦτα δυνωμένον ἐν τῇ ἀλλῇ ἀκατασφόρῳ ταύτῃ φλογί. Ὡς ἐγὼ γε, ὀπνήνικα τι τῶν σὺν ἀκούω, ὡς τὴν ἀτεχνῶς ἢ διακεκαυμένην γῆ δέχομαι. Ἀκούω δὲ ἐκάστοτε ἀεὶ μοι ταῦτα τοῦ Θεοδοσίου διηγουμένου γλώττῃ, εὐγνώμονι μὲν, ἐλαττουμένη δὲ τῆς ἀξίας· εὐφημίας τῶν ἔργων. Ὅς οὐνεστιν ἡμῖν τὰ μέγιστα χαριζόμενος, οἷς ἐξυμνεῖ σου τὴν δεξιότητα. Ἦν καὶ ἔτι καὶ ἔτι χαριτωσάς ὁ Κύριος· ἀεὶ σε δεικνύει λαμπρότερον ἐν ἀρεταῖς πάσαις, ὅσαι ψυχῆς, ὅσαι σώματος, καὶ φυλάττει πάσης κακύνουσις ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

D

EPIST. AH.

Τῷ ἀρχιτροπῷ κυρίῳ Νικολᾷ τῷ Καλλικλεῖ.

Μισοῦμεθ' οὕτως, ὥστε μὴ προσενέπιν; Ἀλλ' αὐτὸς γε προσφωνῶ, μὴ μισῶν δηλαδὴ. Ὑγιαίνεις οὖν, καὶ ἀπολαύεις τῆς τε φιλανθρωποῦ λατρικῆς, καὶ τῶν βασιλείων, ὅσα καὶ ἀμφοτέρω χρηστά. Τῶν δ' ἐναντίων πόρρω φυλάττοιο, ἵνα ταύτῃ καὶ τῷ δι-
εγγίξῃς; (a), καὶ τοῦ κερανοῦ τηρεῖο ἀπειρα-
στος. Ἀλλὰ μετὰδος φίλοις σῆς εὐπραξίας, καὶ μὴ μόνος τὸ χρηστὴν ἀπολαῖν ἔχεις. Μεταδοίης δ' ἂν, εἰ τῷ ἀδελφῷ μου συνεγγήσας, εἰς ἃ σου δέχεται, ὡς ἐνεστιν. Ὅν ἰδὼν ἐν τοιοῦτῃ καιρῷ πρὸς τοσαύτην ὁδὸν παραβαλλόμενον, συλλογίσῃ τὸ τῆς ἀνάγκης μέγεθος, ὅρ' ἤς ἐντεῦθεν ἐλάτται. Δεῖξον

(a) Cotelerius (*Momum. Eccl. Gr. II, 664*) legit τῷ Δε ἐγγίσις ex vulgari ad gio, ἡ ῥῆμα διός τε καὶ κερανοῦ, de quo paramiographi et Synesius *De regno*, p. 11. Edit. Paris.

ὅν ἡμῖν ἔσον δοῦναι· οὕτω γὰρ ἂν σοι καὶ τὸ
μεῖζονα δοῦνέσθαι συνευξώμεθα.

A in his in quibus te indiget, ut illi expedi. Quem cum videas, hac occasione, in tantam viam profuqua pressus modo ire funditus compellitur. Nobis et maiora posse deprecabimur.

ΕΠΙΣΤ. ΑΘ΄

Τὸ αὐτὸ.

Σὺ δὲ, εἰ καὶ τὸν Ἀλκαίωνα (56) εἶδες ἐκείνον, τὴν διὰ τὴν μητροκτονίαν οὐδενὶ μέρει γῆς δεκτὸν νομιζόμενον· ἀλλ' ἐμὲ γε ἰδὼν, τὴν ἐκείνου κατόψει τοῦ κακοδαίμονος ἀθλιότητα. Ἐμὲ γάρ τῆς ἐν Ἀχρίδι γῆς ἀπελαύνων οὐ τὰς τῶν ἀνθρώπων εὐημερίας κωλύων ὄμιος, καὶ τὰς τούτων συμφορὰς· ἐκκαρπούμενος, εἴτα πρὸς Πελαγονίαν φεύγοντα συναισθόμενος, οὐδὲ ταύτην πατεῖν ἀξιοῖ· οὐδὲ μὲν ἔχων προτείνειν δίκαια, οὐτὶ δὲ θηρόπιος εἴη ὄμιος. Τί τοίνυν ταῦτά σοι ἀποδύρομαι; Ἵνα στήσης μοι τὴν B πλάνην αὐτὴς. Πάντως οὐ βροῦς σου τῆς ἀγαθότητος οὐκ ἐλάττω, ἥ οὐ τοῦ Ἀχελύου, τοῦ νέαν γῆν ὑποστήσαντος τῷ Ἀλκαίῳ. Εἰ δὲ ζητοίης τὸν τρόπον, δ'· οὐ στησόμεθα, μαθήσῃ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου, ὃν εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐστελμιαν, τὸ ταῖς συμφοραῖς ἡμῶν λύσιν εὐρέσθαι· ταῖς μὲν ἄλλαις, δι' ἄλλων· τῇ δὲ τῆς ἀτιμίας· ταύτῃ, διὰ τῆς σῆς δεξιότητος. Ὅπως οὖν μοι κἂν τῷ πάθει τούτῳ δείξῃς τὸν ἱατρὸν τὸν Παιήονα.

facili ingenii industria, ultimam metam deligat. Quemadmodum et mihi, et huic meo morbo te medicum illum Pæonem ostenderis.

ΕΠΙΣΤ. Μ'.

Τῷ ὑπάτῳ τῶν φιλοσόφων, τῷ Ἀμυρναίῳ (57).

Εἰ μὲν τραγωδιῶν ἀκούειν ποθεῖς, ὦ τῶν ἐν φιλο-
σφρίαι Χριστιανῶν, ἢ τῶν ἐν Χριστιανικοῖς φιλοσφρα-
νισσῶν, ἐπαίται τὴν ἀμετέραν φιλίαν γράμματα.
Οὐδὲν γὰρ, ἀλλ' ἢ ἀπαποκινισμὸς καὶ θρήνηος
αὐτὰς οἱ ἐξοῦσι· ἐπεὶ καὶ τοιούτων τὰ παρόντα
ἡμῖν ὑπόθεσις. Εἰ δ' ἄλλοις καὶ τῶν τραγωδιῶν (58),
καὶ ἐγγύθεν αὐτῶν ἀπολαύων σαφιλισταῶν, οὐκ ἂν
καὶ Βουλγαρῶν δεήσει προσερανίσασθαι. Μηδὲ
γράμματα πρᾶττε ἡμᾶς δηλοῦντα σοὶ τὰ ἡμέτερα.
Οὐδε γὰρ, οὐδὲ βουλομένους ἡμῖν ἀλλοιότερα γράφειν
ἐνεστιν. Ἄλλ' αὐτομάτως ἢ τῶν συμφορῶν ἀγγελία
ὑπὸ τῶν γραφῶν γίνεται· κάλαμον. Καὶ ἅμα γράφο-
μεν, καὶ συμφορὰς γράφωμεν. Ἄλλ' αὐτὸς γε ῥῶν
τῶν τοιούτων ἔχεις, ἵνα μὴ πάντα εὐτυχιοῖεν οἱ τὴν
τραοὶν ὀλιβόντες. Ὅν καὶ τὴν ἡμέτεραν ἀσθένειαν
ἐξήλειτο Κύριος· οὐ διὰ τὰς δικαιοσύνας ἡμῶν, ἀ-
εποιήσαμεν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκελιν γρηγορήτητά.

C Si quidem tragicos audire casus desideras, o philosophorum qui Christiani sunt, et Christianorum qui philosophi sunt, maxime, meas ad vestram amicitiam pete litteras. Nihil enim aliud quam anxii suspiria cordis, tristesque planctus hæc tibi referent. Quoniam his diebus nobis solum horum materia abunde suppetit. Si vero tibi tragædiarum satis est, et e propinquo large illis frueris, non equidem necesse erit e Bulgaria illas impetrare. Neque litteras a me exige, quæ tibi mea infortunia manifestent. Non enim, non, inquam, aliena scribere nobis vel volentibus vacat. Sed sponte scribente calamo, ipsa calamitatum exaratur enuntiatio. Atque ita et simul scribinus et calamitates, tristesque casus scribimus. Etenim ipse facilis etiam talibus affectus eris eventibus, ne cuncta, qui virtutem elidunt, felicia consequerentur. Oñibus

ΕΠΙΣΤ. ΜΑ΄.

Τῷ πανυπερσεβάστω Βρυεννίῳ, τῷ γαμβρῷ τοῦ
Βασιλέως.

Δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ διηγήσομαι ὑμῖν, πάντες οἱ

⁸⁸ Psal. LXV, 16.

Variaë lectiones et notæ.

(56) Homer. in *Odys.* v. 248, et Pausan. in *Ar-*
cid.

(57) Ἀμυρπράτω. Puto scribendum, τῷ Σμυρναίῳ, ac designari episcopum Smyrnae, ejus meminit iterum epist. 57, Παρὰ τοῦ παγκράτου Σμυρναίου τῇ

ἀγάπη σου συσταθήσεται. Iterum epist. 59, ὅς καὶ τοῦ φιλοσοφωτάτου καὶ πανδεξίου Σμυρναίου φησὶν εἶναι συγγενής.

(58) *El ū' āllhuc* σολ τῶν τραγυδιῶν. *Scrib.*
ε: δ' ἄλλ'ς σολ τ. τ.

EPIST. XXXIX.

Eidem.

Tu vero Alemæonem illum nosti, propter horrendam in matrem calem, in nullis terræ partibus dignum consistere judicari: in me tamen oculos vertens tuos, diram illius infelicitatis miseriam et calamitatem conspicias. Nam me dirus ille carnifex, qui hominum tranquillitati obstreperit, et ex horum calamitatibus, fructus sibi ingentes ascribit, ex Achridis solo miserrime depulit. Deinde cum me Pelagoniam petere persensit, neque illam me pedibus terere dignatur, neque ullo me æquitatis jure tueri intendit, quoniam eam publicus administrator sit, carnifex fiat. Sed quid hæc gravibus ad te lamentis conqueror? Ut scilicet hunc meum errorem ipse sistas. Certe tamen tuus ille bonitatis fluvius, non est minor illo Acheloi, qui novam terram misero Alemæoni substituit. Si autem modum queris quo consistere et commorari possimus, te illum frater meus edocebit, quem hæc de causa ad te mitimus, ut nostræ calamitati

EPIST. XL.

Amyrnæo summo philosopho.

C Si quidem tragicos audire casus desideras, o philosophorum qui Christiani sunt, et Christianorum qui philosophi sunt, maxime, meas ad vestram amicitiam pete litteras. Nihil enim aliud quam anxii suspiria cordis, tristesque planctus hæc tibi referent. Quoniam his diebus nobis solum horum materia abunde suppetit. Si vero tibi tragædiarum satis est, et e propinquo large illis frueris, non equidem necesse erit e Bulgaria illas impetrare. Neque litteras a me exige, quæ tibi mea infortunia manifestent. Non enim, non, inquam, aliena scribere nobis vel volentibus vacat. Sed sponte scribente calamo, ipsa calamitatum exaratur enuntiatio. Atque ita et simul scribinus et calamitates, tristesque casus scribimus. Etenim ipse facilis etiam talibus affectus eris eventibus, ne cuncta, qui virtutem elidunt, felicia consequerentur. Oñibus

EPIST. XLI.

Panhyporsebaste Bryennio, imperatoris genero.

Iluc adeste , audite, omnes, qui timete Deum ³⁸,

et quæcumque animæ meæ vere panhypersebastus A intulit nobis manifeste enarrabo. Jamque et qui nulla illum formidine veremini, vos quidem quasi communi gaudentes hilaritate, proceditis, et in illum solum oculos defigitis, in quo nos audaci, et tuto confidentes spiritu, nunquam decepti fuimus, nec elapsi. Et hic quidem omnino optimus, nihil eorum præterit, quibus in nos ingentia possit efficacissime emittere beneficia. Nam me, cum sere jam inter eos qui ad sepulcra efferuntur, adnumeratus essem, atque horrentibus honoris tenebris comprehensus, in lætæ vitæ lumen revocavit atque constituit, et siderum regem, solem in me, ad fovendam vitam, splendidiorem et calidiorem circumjecit. Neque improbitati et vitio permisit, ut caput contra veritatem attolleret, superbaque corona præingeret, etiam si minanter os suum aperiat, et multo incumbat conate, direque superbiat, nostras opes, veluti relicta ova, confringere intendens. Hæc enim, quia auxiliores sibi, et opitulatores habet, ausus est excogitare: *Qui dixerunt Linguam nostram extollamus, labia nostra a nobis sunt, quis noster Dominus est* ⁴⁹? Et venenum aspidum in nos conspuentes, præclarissimam et mitissimam Imperatoris animam **678** lethifera amaritudine infecerunt, et quidquid Ecclesia nostra continebat ingenti internecone deleverunt. Et omnium quidem harum rerum causa, vectigalium exactorum insatiabilis cupiditas, et corruptæ consuetudo fuit. Qui nostræ linguæ gladium, ipsorum injustitiæ nervos præscindentem, nullo tolerantes modo, et laborem conceperunt, et pepererunt iniquitatem ⁵⁰. Et hoc quidem in ipso potentissimi nostri imperatoris conspectu, in nostrum contemptum, et abjectionem sunt aggressi, et rebus quæ nunquam fuerunt, fictam verborum contulerunt vitam, et fœdum mendacium, pulchro pompæ apparatu exornarunt, et in nos invictam vim perpetuo testantes, etiam illos fabulæ centimanos et centum horridos capitibus Briareos et Typhæos, meras esse nugas nobis persuadentes, quasi ita nostram, in loquendo libertatem comprimere possent et cohibere. Cujus acerbitas et amaritudo illorum corda invadens illos frigido cogit horrore conterit, et manus metu contrahere. Qui inde obiter oblecto persona vultu, ipsam calumniam et maledicentiam in cælum usque efferunt, qui solum sunt flammanti Tartaro digni. Et Lazarum quidem, qui cum Ecclesiæ esset colonus, et se nimis libertati dedere cogitaret, e cervicibus habitationis jugum desideravit excutere; hunc, inquam, contra nos audaci armarunt pectore, et quot et qualia diceret, illum edocentes, etiam ipsas imperatoris aures impleverunt, et illius animum qui tunc nobis candidus erat, atro conspurcarunt facinore.

Semel igitur hic Lazarus cum vidisset sibi, sua D propria signa, præcipiti decurrere flumine, et nobis, veritatis opera coacta, quasi reciproco reflecti amne, non tulit, quin sua letifica natura contra nos dirius uteretur. Est enim Bulgarorum natura omnis sceleris, omnisque mali nutrix. Qui vero, cum sibi non satis esset, si commitiones et pugnaces Achridiotas in bellum contra nos excita-

φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅσα ἐποίησε τῇ ψυχῇ μου ὁ τῶν οὐκ ἐπὶ παντοσεβαστος· ἦδη δὲ καὶ οἱ μὴ φοβούμενοι· οἱ μὲν, ὡς συνησθέντες ἐτι προκόπτοιτε, καὶ πρὸς ἐκεῖνον βλέποιτε μόνον. ὦ καὶ ἡμεῖς θαρρήσαντες οὐκ ἐψεύσθημεν· καὶ ὁ πανάγαθος οὗτος τὰ πρὸς ἀγαθοποιίαν διακονοῖ δραστηκιώτερον. Μετὰ γὰρ τοι τῶν εἰς ἄδου καταβαινόντων τεταγμένον με ἦδη, καὶ τῷ σκότει τῆς ἀθυμίας ἐγκατεγόμενον, ἐπὶ τῇ τῆς ζωῆς εὐθυμίας· ὥς ἀνήγαγε καὶ ἀποκατέστησε· καὶ τὸν βασιλεῖα ἦλιν περιποιήσατό μοι θαλπνότερόν τε καὶ ζωτικώτερον· καὶ οὐκ ἔδωκε τῇ κακίᾳ κεφαλὴν ἄραι κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ σιφανώσασθαι, καίτοι ἀνοιγούσῃ στόμα, ὑποστρουβίζούσῃ καὶ ἀλαζονευομένῃ ὡς καταλειμμένα ὡς ἀρεῖν τὰ ἡμέτερα. Τοιαῦτα γὰρ ἔφρονει διὰ τῶν αὐτῆς ὑπουργῶν· οἱ, *τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, εἰπόντες, μεγάλυνωμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστί· τίς ἡμῶν Κύριός ἐστιν;* ἰὸν τε ἀσπίδων καθ' ἡμῶν ἀποπέυσαντες, τὴν διειδεσάτην τοῦ βασιλέως φυχὴν ἐπὶ πρᾶσαν, καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἐνέκρωσαν. Καὶ τοῦτον πάντων αἰτία ἡ τῶν πρακτικῶν ἀπληστία καὶ κακοήθεια· οἱ τὴν κοπίδα τῆς ἐμῆς γλώττης τὰ νεύρα τῆς ἀδικίας αὐτῶν ὑποτεμνομένην οὐ φέροντες, *συνέλαβόν τε πέτρον, καὶ ἔτεκον ἀνόμιαν*. Καὶ τοῦτο μὲν αὐτοπροσώπως τῷ κρατίστῳ ἡμῶν βασιλεῖ κατὰ τῆς ἐμῆς ἐνέτυχον ὠθενότητος, τὰ ἀνοῦσια οὐσιώσαντες, τὸ ψεύδος σπολίσαντες πομπικώτερον, καὶ ἰσχύιν ἡμῖν ἀνίστην ἐπιμαρτυρήσαντες· καὶ τοῦς τοῦ μύθου ἐκατόγγιρας ἐκείνου, ἡ ἐκατογκεφάλους Βριάρεως, ἡ Τυφῶς λήρους εἶναι πρὸς ἡμᾶς πείσαντες, ὡς ἀν' αὐτοῦ τὴν παρρησίαν ἡμῶν κωλύουσιν, ἥς ἡ ἐξούτης ταῖς αὐτῶν καρδίαις ἐνδύνουσα, φρίττειν ἐπολεῖ, καὶ τὰς χεῖρας συστέλλεσθαι· τοῦτο δὲ καὶ διαπαρενθέντων [· διὰ παρενθέντων] προσώπων τὴν συκοφαντίαν οὐρανώσαντες οἱ Ταρτάρου ἄξιον, τὸν Λάζαρον, ὃς πάροικος ὢν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ φρονῶν ἐλευθεριώτερον, ἐπόθει τὸν τῆς παροικίας ἀπαυχένιστον ζυγόν, τοῦτον καθ' ἡμῶν ἐπιβρόσαντες, καὶ ὅσα δὲ λέγων [λέγειν] καὶ οἷα διδάξαντες, καὶ τὰς ἀκοῆς τοῦ βασιλέως ἐπὶ ἠρώσαν, καὶ τὴν καρδίαν τὴν τῶς λευκῆς ἡμῖν ἐμελάνωσαν.

Ἐπεὶ οὖν οὗτος ὁ Λάζαρος ἰδὼν αὐτὸ μὲν κατὰ ῥοὴν χωροῦντα τὰ πλάσματα, ἡμῖν δὲ πρὸς ἀνέβρου βιαζόμενα τὰ τῆς ἀληθείας πράγματα, οὐκ ἀνέστη τῇ φύσει καθ' ἡμῶν χρώμενος. Φύσις καὶ [· γὰρ vel δὲ] Βουλγαρικὴ, πάσης κακίας τιθηνός· ὅς γε, ἀποχρῶν αὐτῷ εἰ συλασπιστὴς Ἀχριδιώτας ἐπὶ τὸν πρὸς ἡμᾶς ἐπάγειτο πόλεμον, καὶ τὰς ἄλλας τῆς Βουλγαρίας χώρας περινοστεῖ, καὶ ζητεῖ λίαν

⁴⁹ Psal. xi, 5. ⁵⁰ Psal. ii, 15.

ἐπιμελῶς, εἴ τις εἴη καθ' ἡμῶν ἐπὶ αἰρέσει κατα-
 γνωσθεῖς, ἢ ὡς πολὺγάμος, ἢ ἀθεμιτόγαμος, ἐκ-
 κλησιαστικοῖς δεσμοῖς ἐνδεθεῖς. Εὐρώων δὲ πολλοὺς
 τοιοῦτους ἐπάγεται καθ' ἡμᾶς ὡς Ἀχριδιώτας, ἐπ'
 ἀρούραις καὶ ἀμπελῶνι παρ' ἡμῶν ἡρπασμένους,
 τὰς ψυχὰς διαπεπνυμένους. Ἔστι δ' οὗς καὶ ἐν τῇ
 πόλει εὐρον (59) ἐπ' ἄλλαις αἰτίαις δεσμένους τοῦ
 βασιλέως συνεπιβοᾶν πείθει, ὥστε δυσφημεῖν τὸ
 ἡμῶν ὄνομα· οἷδε γὰρ, κατὰ τῶν μηνύγων με τύ-
 πτων, εἰ μόνον ἐκδοθεῖς ποιοῖτο κατὰ τοῦ ἀρχι-
 επισκόπου τὴν βασιλέα ἐπικαλούμενος· δι' ὧν ἡ
 ἐμὴ ὁρὰ καταβρῦπαινεται· ἢ, ἵνα τὰ τοῦ Πνεύμα-
 τος εἴπω, εἰς γούν κατασκηνοῦται. Ἐναγχοῦ γούν
 ἐμπρησθῆναι παρ' ἐμοῦ ἰσχυρίσασθαι, καίτοι μηδ-
 ὧς μηδ' ὕψ' οὐτινος οὐν ἐμπρησθεῖς, μηδ' ἔχων
 δ τι καὶ ἀπολέσαι. Ἄτε γὰρ μηδὲν ἐργαζόμενος,
 ἀλλὰ περιεργαζόμενος, καὶ τὸ τοῖς πράκτορι προσ-
 αναχρῶνυσθαι τέχνην ποιοῦμενος, καὶ κατὰ τῶν
 κυνῶν τοῖς τραπέζεις καὶ συνάμορους, πρὸς ἐν μόν-
 ον ὥρων, ὃ τι ἂν ἐπιβρίφει παρ' ἐκείνων αὐτῶν,
 καθυλακτοῦντι μὲν πρότερον, ὑπερυλακτοῦντι δὲ
 ὕστερον, καρκινάδος ἐστὶ γυνώτερος. Καὶ εἰ ἐν-
 ἐπρήσθη δὲ, οὐδὲν πρὸς ἐμὲ τοῦτο, οὐ μᾶλλον ἢ τὰ
 ἐν Λιβύῃ πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Νύσσαν Ἰνδούς. Τῆς
 Ἀχρίδος ἀποδημῶν, ὅτε φησὶ τὸ δεῖναι αὐτὸς πα-
 θεῖν ἐκεῖνο τὸ ἀνυπόστατον, τρόπον ἕτερον τῇ Πε-
 λαγονίᾳ ἐνεδῆχαι, νόσφ βαρεῖα κατὰσχετος. Εἰτα τί
 οὐκ ἂν εἴποι τῶν ἀδελφωτέρων, καὶ χεγγύου· πιστώ-
 σαιτο, ὃ τοῖς οὕτως ἐναργέσιν ὁμῶς χωρῶν· τὸν δὲ
 γε βασιλέα, καίτοι στεγανώτατον ἀνθρώπων ὄντα,
 καὶ οὐ βῆδιον διδόναι ψευδολογίας, ὁμῶς κατεμάλ-
 θαζεν ὁ παμπόνηρος, τί μὲν οὐ σχηματίζαμενος, τί
 δ' οὐκ ἀνακλαυσάμενος, τίνος δ' ὄρκου φεισάμενος,
 ἐν' ἐξάρῃ τὸν ἐμπρησμὴν, καὶ πείσῃ, ὡς τὰ τοιαῦτα
 παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ὑπέστη, τῆς πρὸς τὸν
 εὐνοίας (60), ὃν ἔχειρεν ἐκεῖνος, ἀντίποινα· ἔτι καὶ
 χέεσθαι μέντοι τὰς ὁδοὺς τυρῶν, τὰ δὲ ὅρη μου χέ-
 σθαι γάλακτι. Καὶ τάλαντων οὐκ οἶδ' ὅπως συμ-
 πορισμοῖς ἀδρῶν εἶναι με καὶ βαθύπλουτον διωμό-
 σατο. Καὶ ἀγειν σατραπικῶς, μᾶλλον δὲ καὶ πικρο-
 κρεπῇ [f. μικρ.] φανῆναι ἂν καὶ τὰ Μηδικὰ, τοῖς ἀρ-
 χιεπισκόποις [f. ἀρχιεπισκοπικοῖς] παραθεωρούμενα,
 καὶ τὰ ἐν Σούσις καὶ Ἐκβατάνοις βασιλεία κολύ-
 θα· ἀτεχνῶς πρὸς τὰ ἐμὰ πολυδόρυφα, καὶ τοὺς δι-
 πιστοὺς οἰκούς, οἷς ἐνθερίζων, ἀναψύχω τὴν τῶν
 ἐπιφαινομένων μοι σαρκῶν κάμινον. Ἄ δὲ πάντα
 καὶ γνώμης δαιμονιώδους συμπλάσματα, καὶ γλώσ-
 σης κακολογεῖν μόνον μαθούσης φάσματα. Ἐκτός
 γὰρ τῆς περιλαλήτου γῆς οὐδὲν τῶν δημοσιακῶν
 εὐρέθην κατέχων, ὃ πολλὸς ἐγὼ τὴν ἰσχύν, καὶ τοῖς
 Ἀλωάδαις ἐφάμιλλος· καίτοι ἐπηρεαστικῶς ἐρευν-
 ώμενος καὶ λογοπραγούμενος. Μὴ γάρ μέ τις ἐρή-
 μῃν αἰρέτω τὰς τοῦ πράκτορος κατ' ἐμοῦ διαβολὰς
 πιστάς αὐτῶν δεχόμενος· ἀλλὰ πρὸς ἅπαν ἂν ἐκεί-

ret, alias Bulgarie regiones circumiit, et nimis
 sollicito indagavit studio, si forte aliquis contra
 nos esset, qui aut ob conditionem, aut dogmata
 esset condemnatus, vel quia multinugus, vel quia
 contra juris leges nuptias fuisset molitus, eccle-
 siasticis esset obstrictus vinculis. At demum cum
 multos hujusmodi invenisset, cunctos contra nos,
 quasi Achridiotæ essent, armis compulit, et nobis
 ex ipsa aratione, et vinearum cultu illos eripuit,
 ægre animarum morbo laborantes. Et quos in urbe
 invenit, alias ob causas damnatos, ut in ipsum im-
 peratorem alta voce conclamarent, persuasit, ita
 ut nomen nostrum probris et maledictis contem-
 nerent. Novit enim me capitis periculo petens, ut
 si solum voces attolleret, se contra archiepiscopum,
 etiam ipsum imperatorem esse evocaturum, quibus
 quidem meus honor sordido penitus faderetur
 dedecore, aut, ut quæ Spiritus sunt, loquar, quasi
 in busto collocatur. Nuper autem a me quasi se
 totum comburi et absumi affirmavit, et a neutiquam
 vel a quovis accensus est, et afflictus; nec habuit
 quod amplius everteret, 679 nam cum se veluti
 nihil proficere et agere videret, sed solum quasi
 quadam id curiositate suscepisse, etiam et ad exa-
 ctorum artem et modum hæc effecit consilari, et
 contra canes, mensæ assecias exitiales et vastato-
 res impios, in unum solum vidit confluere, ut si
 forte illi, ipsi latranti quidem prius, tandem altis-
 simo vociferanti latratu, et socii super injicerentur.
 C Est vero ipsa Carcinade inermior ac nudior. At si
 hic quodammodo absumptus est, et combustus,
 nihil hoc ad me attinet, non magis quam ea quæ
 in Libya, ad Indos, qui Nyssam incolunt, peraguntur.
 Equidem Achridem reliquit, quia, inquit, ut
 grave illud et intolerabile se perpeti incommodum,
 nulloque illud posse modo, sustinere, et ita ut
 tristi depressus morbo iterum iter ad Pelagoniam
 deflexit. Deinde quid non diceret eorum, quæ nulli
 nota sunt, etiam ejus auctoritate intercepta fidem
 exigeret, qui ita in eundem locum, cum illis, qui
 secum, sibi similia perpetrant, proficiscitur. At
 imperatorem, quia talis homo est, qui vivo arcana
 quæque pectore condit, nec facile mendaciis fidem
 præstat, tamen ille sceleratus et nefarius detorsit,
 et ad sua facinora emollivit. Quod vero ficto non
 prætexit animo, quid non multo desilevit lamento,
 et ejus fidei, et jurejurando pepereit, ut atrox af-
 ferret et educeret incendium, et ut persuaderet sibi
 talia ab archiepiscopo fuisse substituta, ut mitem
 præfecti benevolentiam conciliaret, quem penitus
 ille in vindictam depopulatus fuerat. Adhuc etiam
 et affirmavit vias omnes caseo effluere, et meos
 montes dulci scatere lacte, et talentorum (non
 quidem novi quot, vel quanta dixit) acquisitione

Varia lectiones et notæ.

(59) Εὐρον. Scrib. εὐρον.

(60) Τὸν εὐνοίας. Censuræ supplendum. τὸν εὐ-
 νοίαν εὐνοίας. Quæ vox paulo post iterum exci-

dit. Apparet ex serie epistolæ. Sic etiam inquit,
 epist. 45. Καὶ ταῦτα τὰ πένδενα παθεῖν ἀνεκλάσαστο,
 δὲ τὸ εὐνοίας εἶναι τῇ δημοσίᾳ.

multa me ditissimum esse et opulentum, et satrapica me degere affluentia effinxit. Maxime autem me, cum amaritudinē omnibus existere, et amplas illas Medorum ædes, quas archiepiscopi fuerant meis palatiis multo erectis fornice, et denso structis tegmine collatas, tuguria prorsus videri. At ego has domos dirutas et ventis expositas, in quibus æstitem perago, quasi harum carniū, quæ in me adhuc apparent, caminum reficio et apparo. Quæ quidem omnia demoniacæ mentis sunt figmenta et portenta dira linguæ, quæ solum convitia effutire edidit. Nam extraterram hanc quam inani garrulitate hic est locutus, inventus sum publicarum opum nihil habens, qui ego viribus, et potentia multus eram, et ipsis Aloadis æqualis, etiam et me iniuriose et calumniose indagavit, et verbis me excussit acerbis. Ne ergo aliquis me indicta causa condemnēt, tributorum exactoris calumnias, in me certas et exploratas inde detorquens. Sed ad quæcunque ille dixerit, et ad ecclesiasticæ substantiæ defensionem constans persistat.

Quare jam maxime tuo imperio mihi opus est: nihil enim in hac re, novum a te peto, neque **680** aliquid, quod divinar, et sanctæ imperatoris animæ præter morem fuerit, sed quod assiduo in omnibus ubicunque servat, hoc in me et observari efflagito, ut illius nefarii hostis, et ultoris injusti ne verbis antevertar et capiar. Si enim ex clericis, ad præfectum, inquit, debere lucra et quæstus devolvi, non id curat Hippoclitides. Non enim hic ego ulli obnoxius sum. Primum quidem quia neque antea a nobis lucrum susceperunt aliquid, sed par unum unusquisque executiens, et excusans quæ ultra hæc sunt præsidii perfecerunt. Denique quia in omnia animalia, magis quam in hoc decimatione non servata perstiti. Et hoc non rapinam alicubi, et furtum præsidis, aliquis improbe et inique iudicans, constiuerit. sed potius absurdam et inconsequentem animi sententiam imperatoria munificentia præscriptam, qua copiose sunt usi, qui illam adinvenierunt. Nunc autem cum hæc munificentia et ambitio finem suum susceperit, et notum augmenti cumulum, merito quidem ultra præscriptum legum modum et præsidii cuncta acquirunt, et quemdam superbiæ fastum, et insolentiae tumorem, in ipsa exactione et efflagitatione constituunt. Ultimo, quod et lacrymis est dignum, quia neque populus, non servata unius paris exactionis, neque præscriptæ in animalia excusationis particeps effectus est. Sed cum jam ipsis a computatoribus maxime et scribis, paria et animalia præfinita et præscripta (ut dicam aliquid ridiculum), apposita fuerint, non solum restituere sunt coacti ea, in quibus condemnati sunt, ut re infecta manerent, sed iterum atque iterum restituere. Hoc equidem in aliarum rerum summam etiam iniquissime sum perpeccus. Etenim et super molarum proventus, dupliciter clerici, quam laici sua pependunt tributā, et super ea, quæ Bulgari sua lingua strugas, Græci vero διώρυγας, scilicet effossos lacus et paludes in quibus piscium captura et venatio paratur, appellant, etiam multo pluries,

Α νος ἐρεῖ, μινάτω καὶ τῆς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας μέρους ἀπολογίας.

illas Medorum ædes, quas archiepiscopi fuerant meis palatiis multo erectis fornice, et denso structis tegmine collatas, tuguria prorsus videri. At ego has domos dirutas et ventis expositas, in quibus æstitem perago, quasi harum carniū, quæ in me adhuc apparent, caminum reficio et apparo. Quæ quidem omnia demoniacæ mentis sunt figmenta et portenta dira linguæ, quæ solum convitia effutire edidit. Nam extraterram hanc quam inani garrulitate hic est locutus, inventus sum publicarum opum nihil habens, qui ego viribus, et potentia multus eram, et ipsis Aloadis æqualis, etiam et me iniuriose et calumniose indagavit, et verbis me excussit acerbis. Ne ergo aliquis me indicta causa condemnēt, tributorum exactoris calumnias, in me certas et exploratas inde detorquens. Sed ad quæcunque ille dixerit, et ad ecclesiasticæ substantiæ defensionem constans persistat.

Ὁ δὲ καὶ μάλιστα τῆς βασιλείας σου δέομαι, οὐδὲν κακῶν [f. -νών] αἰτῶν· οὐδὲ τῇ ἀγίᾳ καὶ θεοτάτῃ ψυχῇ τοῦ βασιλέως ἀσύνηθες, ἀλλ' ὅπερ ἐπὶ πᾶσι τῇ καὶ πάντοτε, τοῦτο καὶ ἐπ' ἐμοὶ ζητῶ τηρηθῆναι, καὶ μὴ προληφθῆναι τοῖς λόγοις τοῦ ἔχθρου καὶ ἐκδικητοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τῶν κληρικῶν προσαγαγεῖν φῆσι κέρδη τῷ *** (61) οὐ φροντίζῃ Ἰπποκλείδῃ. Οὐ γὰρ παρὰ τοῦτο ἐγὼ ὑπεύθυνος· πρῶτον μὲν, ὅτι οὐδὲ πρότερον παρ' ἡμῶν ἐκερδαίνοντο, ἀλλ' ἐν ζευγάριον ἕκαστος ἐξουσιάζοντες, τὰ ἐπέκεινα τούτων ἐπετέλουν τῷ δημοσίῳ· ἔπειτα ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ζώοις πρὸ τούτου εἶχον ἀτέλειαν δεκατῶτεως. Κ τοῦτο οὐ κλοπῇ δέπου τοῦ ἡμοῦ (62) θεῇ ἂν τις ἀγνωμονῶν (α) κριτῇ, ἀλλὰ βασιλικῇ φιλοτιμίᾳ ἀπροσδύριστον, ἢ ἀφθόνως ἀπὸ ἡλαυνοῖ ταύτην εὐρίσκοντες. Νῦν δὲ τῆς φιλοτιμίας ταύτης· ὅρον λαθούσης, καὶ πῆξιν γνῶριμον, εἰκότως ἐπέκεινα τοῦ προσηγορευομένου τῷ δημοσίῳ τε προσεπορίσθησαν, καὶ τινα ὄγκον τῇ ἀπαίτησει προσέθηκαν. Τρίτον, ὅ καὶ διακρῶν ἀξίον, ὅτι οὐδὲ τῆς ἐφ' ἐλ ζευγαρίου ἀτελείας οἱ πλείους, οὐδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ζώοις ἐρίσθεις ἐξουσίας (63) ἀπὸ ἡλαυναν, ἀλλὰ καὶ προστεθέντων αὐτοῖς παρὰ τοῦ μᾶλλον καταγραφῆς, ἢ ἀναγραφῆς, ἐν' εἰπω τε καὶ γελοῖον, ζευγαρίων καὶ ζώων, οὐ μόνον ἀπητήθησαν ἐφ' οἷς ἐδικαιούτο ἀτελεῖς μέναι, ἀλλὰ καὶ ὑπεραπητήθησαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ κεφαλαιῶν ἄλλων ἐπαθον ἀνομώτατα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τε τοῖς μύλοις διπλασίω οἱ κληρικοὶ, ἢ οἱ λαϊκοὶ ὑπέτελεσαν, καὶ ἐπὶ ταῖς Βουλγάρων μὲν γλώτταις λεγομέναις στρουγάις, Ἑλλήν δ' ἀνὴρ, διώρυγας ἂν ταύτας ἐρεῖ, ἰχθύων ἄγαν προσηγορεύσεις, καὶ ἐπὶ ταύταις δὲ πολλαπλασίω τῶν τοῦ κοινῶς πλήθους ἐζημιώθησαν. Καὶ ταῦτα ἐπετεχνάσατο ὁ πιστὸς καὶ εὐσεβὴς, ὡς ἂν ὀγκωθεῖεν τὰ ἐκ τῶν κληρικῶν προσαχθέντα κέρδη τῷ δημοσίῳ, καὶ διαβληθῇ ἐγὼ, ὡς τοσαύτην ἐτίσασαν ζημίαν τῷ εὐεργετῇ καὶ ἀντιλήτορι μου περιποιούμενος, ὁ ὀγκωτὸς τε καὶ ἀπλητος. Ταῦτ' οὖν τοῦτο λέγω καὶ περὶ τελῶν, ἃ τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἐκκλησίας ἀπητήθη· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι ἀδικωτάτως ἀπητήθη-

Variae lectiones et notæ.

(61) Τῷ *** Puto etiam hic supplendum, τῷ δημοσίῳ. Satis manifestum ex verbis statim sequentibus: Πρῶτον μὲν ὅτι οὐδὲ πρότερον παρ' ἡμῶν ἐκερδαίνοντο, ἀλλ' ἐν ζευγάριον ἕκαστος ἐξουσιάζοντες, τὰ ἐπέκεινα τούτων ἐπετέλουν τῷ δημοσίῳ.

(α) εὐγνωμονῶν Cote et. Monum. II, 656.

(62) Τοῦ ἡμοῦ. Et hic quoque scribendum existimo, τοῦ δημοσίου.

(63) Ἐξουσιάζειν. Restituo, ἐξουσιάζειν. Vide de hac voce Glossarium nostrum Græco-Barbarum. Sic statim infra, τῆς Ἐκκλησίας τῶν ζώων ἐξουσιάζειν ἀδρῶν τε καὶ ἰχθύων λαβούσης.

σαν, μοιᾶχοί τε ὄντες, καὶ εὐνοῦχοι ἱερομένον· ἔτι δὲ καὶ λαϊκοὶ τινες, οὐ πλείους, οἶμαι, τῶν πάντε, ἅπαντες μὲν τοῦ δημοσίου νεμόμενοι, οἳ πῶς ἂν ἄξιοι νομιμῶς φορολογεῖσθαι; Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ βασιλεὺς τοῦτο δύναται. Ἐμὲ δὲ αὐτὸν οὕτω μεγαλοπλεῖστερον εἰσεπράξατο, ὥς μὴ μοι κατασχῶν τὴν δγκλν τοῦ ἀξιώματος. Ὡς ὑπὲρ μὲν καθηρημένον πρόπαλαι μύλων πάντα ἀπῆτησεν· ὑπὲρ δὲ συνισταμένων διπλασίω ἢ τοῖς Βουλγάρους. Καὶ ἐπὶ τινι τοπαρίῳ λιμναίῳ, ἰχθύων ἄγρην διδόντι πένθησας, τρισκαίδεκα κεφαλῶν ὀκτώ καταθέσθαι ἐξετάσατο, οὐ πλείους ἢ ἑνὸς διωδίου ἀξίους χθύας (64) ἐκείθεν λαθόντα, καὶ ταῦτα τῶν ἄλλων ἐκάστου ἐν διωδίων καταβαλλομένων ἐπὶ τοῖς ὁμοίᾳ τύποις. Ἐτι τῆς Ἐκκλησίας τῶν ζώων ἐξουσίαν ἀδρῶν τε καὶ λεπτῶν ἐχούσης ἐκ δωρεᾶς βασιλικῆς, οἱ βρεθέντες ἄνθρωποι ταῦτα ἔδεκατώθησαν, ἐφ' οἷς εἶχον ζωίῃς ὀλίγοις πᾶν, παρ' ἐμοῦ δοῦσιν αὐτοῖς εἰς βραχεῖαν παράκλησιν.

rum lænora, omnia exegit, et in ea quæ constituta fuerunt et imposita, nos duplo magis quam Bulgarios, divexavit. Et ob quemdam palustrem locum, ejus piscium erat magna inopia et vinctio rario, ex tredecim, octo deponere et tribuere coegit illum, qui non pluris ibi pisces, quam unius dioboli pretio 681 dignos suscepisset et interea etiam ut alii, in similibus locis, unum [diobolum pro quo]vis pisce objiceret. Cumque etiam Ecclesia imperatoris licentia et munere, ab erogandis piscibus tam crassioribus et pinguibus quam minutulis, immutis et libera exstitisset, jam prædicti viri, ut decimationem illa exsolveret, coegerunt, præcipue ex paucis animalibus quæ habui, ut in breve illis solatium victumque donarem.

Καὶ ἵνα τὰ πλεῖον παρῶ, μὴ καὶ λογισθῇν ὁ τῆς παρῆμίας (65) Ἀράβιος ἀυλῆτης, τὴν ἐναγχοῦς ἀπολυθεῖναι (66) τῆς ἀγαθότητος ὑμῶν πρόσταξιν, ἄχριστον (67) ἐπὶ πᾶσιν ἐποίησεν· ἐπὶ μὲν τῇ χωρίῳ μυριοτρόπως ἐκφοδῶν τε τοὺς χωρίτας, ὥς ἐπιθήσων αὐτοῖς τέλη ἐκάστῳ, μελίζονα τῆς δυνάμεως, εἰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῖς δεσπότην αἰρήσονται. Καὶ ἄλλο δὲ κακουργῶν τὸ μὴ παραδιδόναι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς ἐν τῇ χωρίῳ περισσοῦς· ὑπὲρ ὧν ὀφείλει τελεῖν τοιαύτην βασιλικὴν πρόσταξιν. Ζητούντων γὰρ ἡμῶν ἀναγραφῆναι τούτους, καθὰ ἐκάστος εὐπορεῖ, εἰτα παραδοθῆναι ἡμῖν, αὐτὸς ἀγριαίνων, καὶ πρὸς μόνην τὴν ἡμετέραν ἀξίωσιν ὑβριπαθῶν, Κἂν τὸν πρῶτον, ψηθῇ, ὥς ἔδομον τελεσθῆναι παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐν καιρῷ συντελείας αἰτήσω, καὶ ἄκοντες τοσοῦτον ὑποτελέσετε. Τίς γὰρ τῷ βουλευματί μου ἀνθέστης; τίς δὲ με κρινεῖ, εἰ τὸν τόσου ἄξιον τοσοῦδε τιμῶμαι; Καίτοι τὴν σεφωτάτην Ἰουδῆν ἐγίνωσκον ἔγωγες μόνῳ Θεῷ προσάδουσιν τὸ, *Εἰπες, καὶ ἐγένετο. Everseris, καὶ παρέστησαν.* Ὁ δὲ αὐτὸν μερίτην ποιεῖται τῆς μακαριότητος ταύτης, ὁ τίς; ὁ ποῖος; ὁ πόσος; ὁ πηλίκος; οὐ ὑποκάτω αὐτοῦ σῆψιν ἰσχύουσιν. Ἐτι καὶ ταῦτα προστίθω, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς δεωρημένοις τῇ Ἐκκλησίᾳ παροίκους, οὓς καὶ αὐτοὺς ὀδικώτατα ἀναγραφάμενος ἠξήσεν, οὐδενὸς ἄλλου

A quam tota communis multitudo multati sunt. Et hæc pius ille, ut probatus vir suis machinatus est artibus, quasi ita quæ clerici lucra impenderent, in præsidis invecta commodum, amplificarentur et crescerent, atque ego ideo ingentibus essem affectus calumniis, quasi tantum detrimentum in meum opitulatorem et munificum converterem ut ingratus, et insatiabilis obrutus cupiditate. Hæc etiam dico de tributis, quæ ab ecclesiasticis hominibus extorsit. Etenim hi injustissime sunt ab exactoribus afflicti, cum monachi essent, et consecrati eunuchi. Etiam et laici quidam, quos non plures quam quinque esse arbitror, qui nihil præsidis possident, hi quomodo digne cogi possunt, ut tributa pendant? Non enim, non, inquam, imperator hoc efficere potest. At me ipsum, qui ita sum hac honoris coonestatus magnitudine, multæ alia præna invasit, quasi hunc nihil meæ dignitatis præstantia pudefaceret. Ita quidem super jam pridem detracta mola-

rum duplicem magis quam Bulgarios, divexavit. Et ob quemdam palustrem locum, ejus piscium erat magna inopia et vinctio rario, ex tredecim, octo deponere et tribuere coegit illum, qui non pluris ibi pisces, quam unius dioboli pretio 681 dignos suscepisset et interea etiam ut alii, in similibus locis, unum [diobolum pro quo]vis pisce objiceret. Cumque etiam Ecclesia imperatoris licentia et munere, ab erogandis piscibus tam crassioribus et pinguibus quam minutulis, immutis et libera exstitisset, jam prædicti viri, ut decimationem illa exsolveret, coegerunt, præcipue ex paucis animalibus quæ habui, ut in breve illis solatium victumque donarem.

At non amplius jam progrediar, ne illa paræmia Arabicus tibicen dicar. Ille autem quam nuper vestra immensa bonitas, nobis constitutionem et statutum ascripserat, prorsus in omnibus inutile et irritum effecit. Etenim in hac regione mille modis ipsos incolas reformidat, quasi ipsorum cuivis tributa, viribus et facultate majora, constitueret, si archiepiscopalem potentiam rursus, et dominum ipsum deturbaret. Et hæc alia se sceleris improbitate contaminat, cum perpetuo efficiat ne Ecclesiæ illi, qui in hac regione præstantiores et opulentiores sunt, traditi et ascripti innotescant. In quos imperatorum statutum præsertim debet perfici et toto absolvi nixu. Nam cum nos impensius hoc inscribere niteremur, ut juxta quas quisque divitias haberet, ita nobis singuli munera suppeditarent, ipse rustico et agresti in nos insurrexit animo, et in solam nostram dignitatem injurioso et contumelioso incescit impetu, atque, inquit, etiam ex primo quoque tributum, quasi ex septimo, ab Ecclesia, tempore tributa solvendi, vectigalia repetam, atque inviti tanta ponsabit, quis enim meæ voluntati meoque statuto obsistet? Quis me iudicio convincet si illum, qui tali est dignus poena, multo majori punio? Etenim sapientissimam Judith, soli Deo hoc cecinisse cognovi ⁶⁰: *Dixisti, et facta sunt: excogitasti, et*

⁶⁰ Judith. ix, 4.

Varie lectiones et notæ.

(64) Χθύας. Scrib. ἰχθύας.

(65) Παρῆμίας. Scrib. παροιμίας.

(66) Ἀπολυθεῖναι. Scrib. ἀποδοθεῖσθαι.

(67) Ἀχριστον. Scrib. ἀχρηστον.

ecce extiterunt. Qui equidem se ipsum tante beatitudinis facit participem, quis, qualis, quantus, quamque ingens? Infra hunc ipsum multo putredinem tabo substernit. Adhuc etiam ille et hæc substituit in accolæ, Ecclesiæ subditos, quos ipsos iniquissime rescribens, numero adauxit, non ob aliam causam quam ut solum jugarium Ecclesiæ concederet. Et aliis etiam omnibus summis se opponere minatur. Quod regionis conditio, et status manifeste fieri in rerum traditione penitus prohibet. Et hoc ille aggreditur, quasi ego acerbo in hac affectus animo, in hujus regionis consolationem et recreationem inertior et tardior fiam. Et interea Lazarus amicorum ipsius gratissimus, in nos omnes d. minabitur. Etiam et in ipsa terræ deditio, tunc mensuræ spatium resecat et detruncat, et in ipsa nummatione inepte se gerit. Ubi enim ipsi geometricas nosse rationes datum est? Etego quidem arenæ numerum, et pluvie guttas facillimo describam calculo? Et omni modo, et loco, et causa et tempore, et opere et persona, damna quidem et pericula hic justissimus mihi machinatur, et probra in me inferre molitur ob illa quibus maxime novit, propria mea cogitata rectius et felicius dirigi. Ad quæ omnia defensionis et excusationis locum mihi dari omnino deprecor, ut jam dictum est, et ut hujus sermones impuri ne ut oracula desumantur. Solutis 682 etenim umbris, disjectisque tenebris, et simiam deformem subsidentem demonstrabit. Equidem omnibus peto votis, ut absque ullo impedimento, hinc, exitus liber, facilisque redemptio mihi constitutur. Non etenim hoc remisio animo et languenti spiritui appeto. Nam non hæc mearum virium tenuitas, duri est scopuli robur. Unde autem anima hæc mea ante tempus spoliatus fuissem, qui nihil, neque Deum neque imperatorem vestrum, pro virili, ut arbitror, iniquo animo et effracto sum prosecutus?

EPIST. XLII.

Domino Joanni Periblepteno.

Quid equidem non sum dimissurus illi, qui ita scelus suum cognovit? Et ita illud odio prosequitur ingenti, ut seme ipsum suis condemnarit verbis, illud demum palam proficere non desistat. Etenim si verum dicere oportet, hoc dimittere et absolvere revera non erit; nam crimen et culpa non præcessit, sed hoc tuæ probitati et candori facile impenderim, ejus causa tuus ipsius accusator in tuis primis sermonibus existiisti. Nam ego tuum illud prolixissimum silentium, non tibi in crimen obijciam, sed meorum peccatorum debitam esse manifestationem existimabo. Propter quæ et amici et affines hi quidem contra me insurrexerunt, et hæc divini Job verba dixi ¹: *Dereliquerunt me consanguinei mei et noti mei; mei etiam nominis sunt obliti.* Dominus autem ita in me conversus est, gravem equidem in me iram exercuit. Sed enim, quia dulces tui compellantis et grati oris valvas in me explicuisti, non jam illas, vel negligenter mihi occludes, aut nunc vel justius, vel facilius de crimine expostulaberis, non quidem ob solam opinionis suspicionem, quam lit cris veniam exposcenti-

¹ Job xiv, 13.

Α ὅτι μὴ ζευγαρίου μόνου παραχωρήσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τῶν δὲ ἄλλων πάντων κεφαλαίων, αὐτὸς ἀνθέξεται ἀπειλεῖ. Ὁ προδῆλως οὐ βούλεται ἢ ἐπὶ τῇ παραδόσει τοῦ χωρίου πρόσταξις. Καὶ ταῦτα ποιεῖ ὡς ἀνὰ ἁγιοθεῖς ἐγὼ διὰ ταῦτα περὶ τὴν τοῦ χωρίου παράκλησιν ἀργότερος γένομαι, κάντεῦθεν δεσπόσῃ τούτων ὁ τῶν ἐταίρων χαρίεστατος αὐτοῦ Λάζαρος. Ἐπὶ δὲ τῇ παραδόσει τῆς γῆς, τό τε τῆς σχολίου μέτρον κολοβοί, καὶ ἐπὶ περὶ τὴν τοῦ μετισμοῦ συνἀριθμῶσιν ἀμαθέστατα πράττει. Ποῦ γὰρ αὐτῷ γεωμετρίας λόγους εἶδέναι; Καὶ τί φάμμου ἁριθμῶν, καὶ σταγόνας ὑετοῦ ἀναγράφομαι; Κατὰ πάντα τρέπον, καὶ τόπον, καὶ αἰτίαν, καὶ χρόνον, καὶ πρᾶγμα, καὶ πρόσωπον, ζημίας μοι καὶ βλάβας ἐπιτεκτονεῖ ὁ δικαιοῦτατος· καὶ μῶρους ἐπιτρίβειν τεχνάζεται, δι' ὧν οὐδε μάλιστα τὰ οἰκία σκέμματα κατορθοῦμενα, Ἐφ' οἷς ἅπασι δέομαι τόπον ἀπολογίας τηρηθῆναι κάμωι, ὡς εἴρηται, καὶ μὴ τοὺς τοῦ τοῦ λόγους ὡς χρησμοὺς ὑποδεχθῆναι. Λυθισῶν γὰρ τῶν σκίων, περισπάσει μὲν ἡ ἀλήθεια τὸ προσωπεῖον τοῦ λέοντος, δείξει δὲ πύθηχον ὑποκαθήμενον δύσμορπον. Ἐπὶ πᾶν δέομαι, πρόσταξιν γενέσθαι ἐμεισάν μοι ἀκώλυτον τὴν ἐντεῦθεν ἐξέλυσιν, ἢ ἀνὰ ῥύστιν, ὡς ἀν' μὴ τῇ ἀθυρίᾳ καταποθῶ· οὐ γὰρ δὴ λίθων ἰσχύς, ἢ ἰσχύς μου. Ἀφαιρεθῆναι τὴν ψυχὴν ἄωρον, ὁ μὴδὲν μήτε Θεὸν τοῦτό γε τὸ μέρος, μήτε τὴν βασιλείαν ὧμων παρανομήσας ὁκῶς, ὡς οἶμαι.

candida veritas, ipsum leonis vultum circumducet, et absque ullo impedimento, hinc, exitus liber, facilisque redemptio mihi constitutur. Non etenim hoc remisio animo et languenti spiritui appeto. Nam non hæc mearum virium tenuitas, duri est scopuli robur. Unde autem anima hæc mea ante tempus spoliatus fuissem, qui nihil, neque Deum neque imperatorem vestrum, pro virili, ut arbitror, iniquo animo et effracto sum prosecutus?

C

EPIST. MB'.

Τῷ Κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Περιελεπτηρῷ.

Τί δέ; οὐ μέλλω ἀφείναι τῷ οὕτω μὲν εὐρόντι τὴν ἁμαρτίαν, οὕτω δὲ καὶ μισήσαντι, ὥστε δημοσιεύσαι ταύτην διὰ τῆς δικαιοσύνης ἀγορεύσεως; Εἰ δὲ δεῖ τάλῃθες εἶναι, οὐδὲ ἀφείναι τοῦτό ἐστιν· οὐ γὰρ ἐγκλησις προηγῆσαστο, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς σῆς εὐγνωμοσύνης; ἀν' θεῖμεν, δι' ἣν σαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογίαις γέγονας· ὡς ἔγωγε τὴν μακρὴν ἐκείνην ἀποσιώπῃσιν οὐ σὺν ἐποιοῦμην ἐγκλημα, ἀλλὰ τῶν ἐμῶν ἁμαρτιῶν ἔνδειγμα. Δι' αὐτῶν φίλων καὶ τῶν πλητρίων οἱ μὲν ἐξ ἐναντίας ἔστησαν, καὶ ταῦτα δὴ τὰ τοῦ Ἰωβ ἔλεγον· Οὐ προσεποιήσατό με οἱ ἐγγύτατοι· καὶ οἱ εἰδότες μου τὸ ὄνομα ἐπελάθοντό μου, καὶ ὁ Κύριος ἐποίησέ μοι οὕτως· δεινῶς δέ μοι ὀργὴ ἐχρήσατο. Ἀλλὰ γὰρ ἐπειδὴ τῆς πύλης τοῦ φίλου καὶ προσηγόρου στόματος ἦν ἀνεπίστατος, μὴ μοι μηχανεῖται κλεισθῆναι ταύτας ἀπονυστάδας· ἢ νῦν ἀν' ἐγκλησέως [f. -θεως] ἐτοιμότερόν τε καὶ δικαιοτέρον, οὐ διὰ τὴν ὑπόληψιν μόνον, ἣν ἐγκατέθεον τῷ τὴν συγγνώμην αἰτοῦντι γράμματι· καὶ γὰρ οἶδας ὡς οὐ μισρά σοι ἢ ἐκ τῆς παραμασίας [f. -θασίας] προστιμήσεις, εἰ μὴ με διαχ[ρ]ίσουσαι μελετήσης ταῖς περὶ τῶν ἐπερωτήσεων μικρῶν

λογίας, καὶ διαστίζεσι, αἷς ὑμεῖς τοὺς ἀγροικοτέ-
ρους ἡμᾶς· ἀπάγετε, οἱ τοῖς Λατίνων λόγοις ἐνεμ-
νυμένον· οὐκ οὐκ διὰ τὴν ἐπαγγελίαν μόνον τοῦ
γράφειν μὴ γράφων ὑστερον ἐγκληθῆσθαι. ἀλλ' ὅτι
οὐδὲ ἀγνοεῖς ἡμᾶς νῦν, εἰπερ ποτὲ, τῆς τῶν φίλων
καλιᾶς χρῆσθοντες. οὐχ ἦτον ἢ τοὺς νοσοῦντας νό-
σον δυσίατον Ἀσκληπιοῦ τινοῦ; ἢ Παιφῆνος. Μὴ γὰρ
μοι τὰ παρ' ἐμοὶ λέγε φάρμακα, μηδ' ὅτι παρ'
ἐμαυτῷ τῆς πυξίδας τοῦτον ἔχων, ἀταλαιπώρως
τὸ πρόσφορον ἀναλέξομαι. Καὶ ἡ ἐγκεράσας, ἡ ἐπι-
χρίσας, ἡ ἐπιπλάσας τῷ νοσήματι ἀντιπαλαστήσομαι.
Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ τοὺς τοῦ σώματος ἱατροὺς ἐαυτοῖς
ἀρκούντας κατὰ τῶν οἰκειῶν νοσημάτων εὐρίσκομεν,
ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο ποιοῦντας τὸ τῶν ὀφθαλμῶν, οἱ
τὰ τῶν ἄλλων ὀρώντες, πρὸς γε τὸ σφᾶς αὐτοὺς ἰδεῖν,
ἄλλων δέονται. Γράφων τόνον ὡς ἐνεσσι θαμινώτε-
ρον, τὰ φλεγμαίνοντά μοι· κατάφυγε, καὶ τρέπους
ὑποτίθει φαρμακείων, καὶ πάντοθεν βοήθει τῷ
κίχνοντι. Οὕτω γὰρ ἂν τῷ τε λόγῳ κεχαρισμένα
τελοῖς, ὃ σαυτὸν ἀνατέθεικας, καὶ σαυτῷ ἀκολου-
θῶν εὐρίσκοιο, οὗς παρὰ σοῦ τιμᾶσθαι λέγεις, καὶ
τῆς σῆς ἀξίων παρακλήσεις· εἰ μὲν πολλοὺ καὶ
μεγάλους, ὅτι τοιοῦτον ἄξιον· εἰ δ' ὀλίγους· τε καὶ
μικροὺς, ὅτι οὐδὲ τὰ τοιαῦτα παρωδοῦνται ὅτι γε ἀλη-
θῶς ἄξιον.

frigera, et varios pharmacorum substitue modos, et omnino mihi opitulare laboranti. Ita etenim et
rationi grata et consentanea perficies, cui te ipsum totum subdidisti. Et tibi etiam obsequi illos inve-
nies, quos multo te prosequi honore jacias, si tuo pariter subsidii dignaris solatio, si vero multo et
immenso, hoc erit, quia tanto hi digni sunt, si autem parvo et exigue, quia talia nunquam negli-
gunt et rejiciunt, qui vere his digni censentur.

EPIST. MII.

Τῷ ἀδελφῷ τοῦ βασιλέως κυρίῳ Ἀδριανῷ.

Καὶ ἐβουλήθη παρὰ τῆς σῆς ἀσυγκρίτου μεγα-
λειότητος, καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰς μου (68) καὶ χάρις
τῇ τῇ σὴν χαριώσαντι (69), ὥστε ταύτης ἔλθοι· καὶ
ἀλήθειαν προπορεύεσθαι, αἷς πάσας τὰς θείας ὁδοὺς
περιερίεσθαι μεμαθήκαμεν· ὡς ἔμοιγε ἐξετάχῃ μὲν
ἡ ψυχὴ ὡς ἀράχνη· ὁ δὲ βλος, τοῦτο δὴ τοῦ Ἰωβ,
λαλιᾶς ἦν ἐλαφρότερος· καὶ κατὰ τὸν Ὁσηῆ,
παράκλησις ἐκέρθη ἐξ ὀφθαλμοῦ, ὅτι οἱ τῆς
ἀπαθείας [f. ἀπειθ.] υἱοί, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τῆς
ἀπωλείας, οἱ ἀστοργοί, καὶ ἀπρονδοί, καὶ ἀσύνθετοι.
Καλὸν γὰρ αὐτοῖς τοῖς, ἐκ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ
Πνεύματος ὀνομάζεσθαι. Ἠγάπησαν μὲν πάντα
ρήματα καποντισμοῦ (70) γλώσσης θάλας· ἐνέτει-
ναν δὲ τόσον αὐτῶν πρᾶγμα πικρὸν, τοῦ κατατοξεύ-
σαι ἐν ἀποκρύφοις ἁμωμον· καὶ μέντοι κατεξέ-
σαν (71) καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσ-
έθηκαν. Σὺ δὲ ὑπέλαβες με, καὶ οὐκ εὐφραναι
τοὺς ἐχθρούς μου ἐπ' ἐμέ. Ἀλλ' ἐγεύσω ὡς
πανοπλίαν τὸν ζῆλόν σου, καὶ διεῖλες συντριμμὸν
ἐπ' ἰσχύν, ὃ φησὶν ὁ θεός· Ἀμῶς, καὶ ταλαιπωρίαν
ἐπήγαγες ἐπὶ τὸ τῆς συκοφαντίας ὄχι ὥρμα, δ' ἐθε-
ρεῖσθε μὲν περαιτέρω κακοτεχνία. Ἦν ὁ Μιγδανός·

⁶⁸ Psal. LXXXIX, 9. ⁶⁹ Job vii, 7. ⁷⁰ Ose. xiii, 14. ⁷¹ Psal. xiii, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(68) Ἀρέθαιερ ἡ σὰς μου. Restituo, ἀνέβαλεν ἡ
σὰς μου.

(69) Χαί τώσαντι. Scrib. χαριώσαντι.

(70) Καποντισμοῦ. Scrib. καποντισμοῦ.

(71) Κατεξέσαν. Scrib. κατεξέσαν.

bus conferebas. Etenim nosti quanta tibi multæ
pœna, ob durum nequitie flagitium jam impende-
rit. Nisi fortasse brevem tuarum interrogationum
explicatione, distinctasque punctis earum no-
tas audire curaveris, quibus vos, qui Latinorum
litteris et scientia, graviter estis exculi, nos
quidem agrestiores et imperitiores sæpe compelli-
tis. Non equidem solum, quia te ad nos scribere,
nobis nuntiatum est; cum tandem non scrip-
seris, ideo id tibi vitio et probro vertetur, sed quia
non ignoras, non siquidem amicorum colloquio,
dulcique sermone indigere, non minus quam qui
insanabili gravantur, et deteruntur morbo Æscula-
pio quodam et Pæone. Non enim mihi illa quæ
apud nos sunt, pharmaca refer. Nam neque apud
memetipsum, si horum plenas haberem pyxides,
læto hoc commodum animo comminiscerer. Et sive
miscens, sive inungens, sive composita quid affin-
gens materia, morbo obsistam et repugnabo. Non
etenim, non, inquam, corporis medicos, sibi ip-
sis asperas sui morbi vires detrahentes invenimus,
sed hoc ipsum facere, quod oculi facere solent;
qui cum alios videant, ut se ipsos tandem videre
possint, aliis indigent. 683 Igitur crebris, ut de-
cet, ad me scribens, ardentes meæ febris æstus re-

EPIST. XLIII.

Domino Adriano fratri imperatoria.

Equidem tua majestas, cui nulla par, me incre-
dibili sublevavit ope, et caro mea fere reviviscenti
virit, potentia et gratia in illum repullularant,
qui animam tuam mirificis afficit, et prædicat gra-
tiis, quasi hujus misericordia ante ipsam existat
veritatem, illique præeat, quibus omnes divinæ viæ
circumscribi et concludi edidicimus. Unde mihi
spiritus veluti aranea contabuit ⁶⁸. Et rita quæ dem,
juxta illud divini Joh. sermone ipse est velo-
cior ⁶⁹, et juxta illud Osee, consolatio ex ipsis oculis
effugit ⁷⁰. Quoniam hujus hilaris vitæ illi, et prop-
ter hoc quidem interitus et perniciæ, nullo sunt pa-
terno affecti amore, nulloque amicitie fœdere as-
tricti, omnisque expertes sunt continuitatis. Pul-
chrum etenim est hos ipsos Pauli verbis, et Sp-
ritus compellari ⁷¹. Dilexerunt equidem omnia verba
tamenti dolosæ linguæ procella, et inundatione ⁷².
Attentasti vero, ut arcum illorum acerbum, et
amarum opus, ut quod in simplicissimis et levissi-
mis culpa, et reprehensione caret, feriret. Verum
enimvero sagittam illi quidem direxerunt, et in-
ingentem meorum vulnerum dolorem sese para-

⁶⁸ Psal. LXXXIX, 9. ⁶⁹ Job vii, 7. ⁷⁰ Ose. xiii, 14. ⁷¹ Psal. xiii, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(68) Ἀρέθαιερ ἡ σὰς μου. Restituo, ἀνέβαλεν ἡ
σὰς μου.

(69) Χαί τώσαντι. Scrib. χαριώσαντι.

(70) Καποντισμοῦ. Scrib. καποντισμοῦ.

(71) Κατεξέσαν. Scrib. κατεξέσαν.

runt. Tu autem suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me ⁴⁷; sed tamen quasi universam corporis armaturam, hunc tuum ardentem zelum protulisti, et confractionem dispulisti, cum robore, quod divinus Amos dixit ⁴⁸, et arumnam omnem et molestiam in calumnie præsidium convertisti, quod ulterius, malorum et fraudum ars, a fundamentis construxit. Quorum Medenus, et artifex et architectus primum adductus, graves et nulla mobiles sede lapides, ibi iniecit, dicta indictaque contra nos, afferens, et in imperatoris aures illa effundens. Superædificaverunt autem, et usque in cælum crexerunt cuncta, quæ in urbe Achride peracta sunt, qui ab illius partibus erant, ita ut ipsum solum suffodiens, diruerent. Quibus usque ad convicia et reprehensionem ego persisto, qui ita omnibus nimis supervacaneus et curiosius videor, atque ab illorum consortio et via, quasi a fœdissimis sordibus semper abstinere. Quibus cum aspicior, molestus est meus aspectus. Quocirca consilium injecerunt, ut me de honoris gradu detruderent imperatorem, **684** et optatissimum fratrem tuum viriorem, et magna fretum potentia, calumniis apud illum obruerunt. Et tot tantisque lucris proventibus, in pingue divitiarum substantiam me dilatatum criminabantur, et magno in viatores impetu me ingruere. Et hoc omni sunt robore machinati, ut me ab hac, cum ipso, loquendi libertate funditus deturbarent, qua quidem quasi e superiori loco constitutus, in illos contendebam potentior, illosque a suis temerariis consiliis, atque audacibus cogitationibus cohebam excidere, et quasi efficacibus et potentibus manibus, ipsis rationis viribus utebar. Et hoc quidem multis modis, juxta rei familiaris administrationis judicium.

At vero Lazaro (hunc autem probe nosti, sed cui ob iniqua opera, quæ in me dolose molitus est, est ignotus? ut etiam ille improbiissimus, qui ignobili ortus stirpe, illustris insigni fieri voluit nomine, præclarum Dianæ Ephesiæ templum crepantibus flammarum globis comburens); hoc igitur Lazaro veluti ministro, et satellite utentes, quidquid illorum voluntati erat absolutum, illius instrumento perficiebant. Qui etiam, inter alia,

Esi fuco similis, cauda qui iram occulit altam.

Et in hoc satis copiosa abundat facultate, ut cum tributorum exactoribus ad lucrum societatem ineat, illosque adulant studio prosequatur, et ab illis indumenta, sua ipsius artemundiora et liberiora, aliaque hujusmodi industrie commodescipiat; probra vero, quæ in me petulantur conjicit, sibi cibum et luxum censet. Cumque perspicue intelligat, cuncta mihi maxime esse tolerabilia, nisi piobris nomen proscindi meum, nihilominus tamen acutum suæ lingue gladium, in id, quod mihi magis præcipuum est vehementer dstringit. Et imperatoris auribus, sed (o, quomodo hoc dicam?) lætidissimum suæ animæ lutum degustans, cænosa illum implet spurcitia, qui bonitatis et virtutis est

Α ὡς ἀρχιτέκτων τὰ πρῶτα φερόμενος, βαρεῖς, καὶ δυσάποκινήτους λίθους ὑπέθηκε, ῥητὰ καὶ δῆρῃτα καθ' ἡμῶν συμφορήσας, καὶ ῥίψας κατὰ τῶν βασιλικῶν ἀκροῶν. Ἐπεκροδόμησαν δὲ καὶ ὕψωσαν οἱ μετ' αὐτὸν τὰ τῆς Ἀχρίδος ἀκροῦ καὶ ἐπ' ἑδαφοῦ κατασκάψαντες. Οἱς εἰς ἐλεγχον ὦν ἐγὼ, ὁ πάντα περιττὸς καὶ περίεργος, καὶ ἀπεχόμενος τῶν ὁδῶν αὐτῶν, ὡς ἀπὸ ἀχαλασιῶν, βαρεὺς ἦν αὐτοῖς καὶ βλέπομενος. Διὸ καὶ τὴν τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπόσασθαι, ἐδραμον ἐν δόξῃ, καὶ αὐτοὶ τὰ τῆς κρατίστης ἡμῶν βασιλείας, καὶ περιπολήτην σου ἀδελφῶν ὡς πολυδύναμόν τινα καὶ μεγαλοδύναμόν με διέβαλον, καὶ τόσας καὶ τόσας προσδόους κεφαλαῖς ἐμπλατυνόμενον, καὶ ταῖς ὁδοῖς ἐπιβρίθοντα· τοῦτο πάντως τεχνάζομενοι, τῆς πρὸς αὐτὸν παρρησίας με ἐκβαλεῖν, ἐφ' ἧς ὡς ὑπερδεξίῳ ἐπιβάθρῳ ἰστάμενος αὐτοῖς δι-
B ἐπύκτευσον, καὶ ἀποπίπτειν τῶν διαβολῶν αὐτῶν ἠνάγκασον, ὅσα χερσὶ δραστηρίοις τῷ λόγῳ χρώμενος, καὶ τοῦτο ποικίλως κατὰ τὴν τῆς οἰκονομίας διακρίσιν.

et calumnie siti efferati, ad potentissimum nostrum ipsi evolaverunt, et me quasi multis insuperabilem illum obruerunt. Et tot tantisque lucris proventibus, in pingue divitiarum substantiam me dilatatum criminabantur, et magno in viatores impetu me ingruere. Et hoc omni sunt robore machinati, ut me ab hac, cum ipso, loquendi libertate funditus deturbarent, qua quidem quasi e superiori loco constitutus, in illos contendebam potentior, illosque a suis temerariis consiliis, atque audacibus cogitationibus cohebam excidere, et quasi efficacibus et potentibus manibus, ipsis rationis viribus utebar. Et hoc quidem multis modis, juxta rei familiaris

C Τούτῳ δὲ τῷ Λαζάρῳ (72) (οἶσθα δὲ τοῦτον· τὴν δὲ οὐ γνωστὸς ἐκ τῶν περὶ ἐμὲ κακούργημάτων; ὡς ἐκεῖνος ὁ περιπόνηρος, ὃς ἐξ ἀσήμεων ἐπίσημος γενέσθαι βουλόμενος, τὸν ναὸν ἐνέπηρσε τῆς Ἐφρσίας Ἀρτέμιδος)· τούτῳ τοίνυν ὑπηρετῇ χρηράμενοι, πάντα ὅσα βουλομένοις ἦν αὐτοῖς, δι' αὐτοῦ κατειργάζαντο. Ὅς τ' ἄλλα μὲν ἐστὶ κηρῆνεσσι κελούροις εἰκελὸς ὁρμηρὴν (73), εἰς τοῦτο εὐκαιρῶν, τὸ τοῖς πράκτορσι συμπράττειν, καὶ παρασιτεῖν αὐτοῖς, ἰμάτιά τε παρ' αὐτῶν, τῆς αὐτοῦ τέχνης ἐλευθεριώτερα καὶ καθαριώτερα, καὶ τὰς ἄλλας δεξιώσεις ἐκδέχασθαι, τροφὴν καὶ τροφὴν ποιεῖται τὴν ἐμὴν μώμησιν. Καὶ δὴ συνιδὼν, ὅτι πᾶν ἐμοὶ μᾶλλον φορητὸν, ἢ τοῦνομα βλαστημούμενον, τὴν ὀξείαν μάχαιραν τὴν γλωτταν αὐτοῦ τῶν ἐμῶν και-
D ριωτέρῳ ἐμπήγνυσι. Καὶ ταῖς βασιλικαῖς ἀκοαῖς (ὡς πῶς εἶπω!) τὸν βόρβορον τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἐναπογεύόμενος [sc. -πορευόμεν.], πηροὶ μὲν ἀηδίας ἐκεῖνον τὸν ἥδον τῇ χρηστότητι, ποιεῖ δὲ ἀποναυτιῶν πρὸς τὸν εἰς ἡμᾶς πολὺν ἔλεον. Ἐναγχοῦ γέ τοι ἐμπρησθῆναι παρ' ἐμοῦ ἱσχυρίσαστο, καί τοι μὴ ὅλως μὴδ' ὑπὸ τίνος οὐδ' ἐμπρησμένων ὑποστῆς, μὴδ' ἔχων ἀπ' ὧς ὅ τι καὶ ὕλην τῷ πυρὶ δώσει, ἢ ἀπολέσει, οὐ μᾶλλον ἢ κηρῆνης κηρὸν μέλιτος· ἀλλὰ

⁴⁷ Psal. LXIII, 4. ⁴⁸ Amos iv, 1.

Variae lectiones et notæ.

(72) Supra epist. 41.

(73) Ἦνεν Ἀχενεζρον καὶ νοθρον καὶ σφῆξα nominat Aristophanes.

μηδ' ἐμοῦ Ἀχρίδι ἐνδομούντος, ἥνικα φησὶν αὐτὸς ὑποστῆναι τὸν ἐμπρησμόν· ὅμως οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν ἐμόρφωσε, καὶ εἰδοποίησε τὴν ἀνείδειον, δακρύων τε κρουνισμοῖς, καὶ κεφαλῆς ἐπὶ γῆς ἐναρβύλαις, καὶ ὀρήγων ἀναποστυνασμοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐπιποητοῖς Βουλγάροις, καὶ ταῦτα τὰ πάνθενια παθεῖν ἀνεκλάσματο διὰ τὸ εὖνους εἶναι τῷ δημοσίῳ, καὶ πρὸς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν [f. -πισκοπικὴν] τυραννίδα πόλεμον ἀρᾶσθαι· ὥστε κατ' ἀφρας ἐλεῖν τὴν τοῦ βασιλέως συμπάθειαν.

Idem non poterat, omnium oculis obiect, vultuque figuravit, et largis lacrymarum rivulis, et crebris in terram jactibus, et miseris planctus suspiriis, et aliis ad id commentitiis, et conductis Bulgaris, totum id prodidit, et cuncta se horribilia perpeßum fuisse deflevit, eo quod in præsidem benevolentiam conciliaret et gratiam, et similiter in archiepiscopum, tyrannicum prælium excitarem, ita ut commiserationis ad ultimum fastigium imperatorem invexerit.

Ταῦτ' ἀρα καὶ ἐνεχειρίσθη τῷ πράκτορι τῶν πραγμάτων καθηγῆς (74) καὶ τοῦ κυριεύοντος ἡμῶν κύριος. Φέρονται τοίνυν καὶ ἄγονται τὰ ἡμέτερα· τοῦ μὲν ὑποβάλλοντος· τὰ τερατώδη βουλευµατα· τοῦ δὲ τὰ ὑποβληθέντα γυνιστώτερα ἀνατρέφοντος, καὶ ἀδρύνοντος· καὶ τοῦ μὲν τὸν σπόρον τὸν ζιζανίων τῇ καθαρότητι τῶν δικαιοµάτων τῆς Ἐκκλησίας παρειτφορῶντος, οὐκ εἰς· τριάκοντα, οὐδ' εἰς ἑξήκοντα (οὐ γὰρ οὕτος [f. οὕτως] οὕτε ἡμεῖς εὐτυχεῖς, οὕτε ἡ ἐκείνου γῇ μικρολόγος), ἀλλ' εἰς ἑκατόν που καὶ πλείονα. Καὶ πάντας ἡμῖν ἐπανίστησιν, ὁ δὲ πιστός τε καὶ εὐσεβής, µισοῦς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατεγκλήσεως μέλι καὶ ποθητὸν αὐτοῖς· ἐπαγγελλόµενος τὸν κουφισµὸν τῶν ἐπιχειρῶντων τελῶν. Τί δ' οὐκ ἂν ἐξανύσειε πράκτορε ξουσίαν τοῦτον ταπεινούν (75), καὶ τοῦτον ὕψουν, καὶ τοσαῦτα παρὰ τῇ βασιλικῇ καρδίᾳ δυνάµενος, διὰ τὴν ζύμην τῶν Φαρισαίων, καὶ τὴν ὑπόκρισιν, ἥπερ ὅλον ἑαυτὸν συνέφυρεν, ὁ μηδὲν ἄζυμον ἔχων εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας; «Ἐπὶ τούτοις πᾶσιν οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς αὐτοῦ, κατὰ τὸν ἅγιον εἰπεῖν Ἠσαΐαν, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑψηλή. » Ὅς γε καὶ νῦν πάλιν τὸν Λάζαρον ἀναπέµψας τέκεται μετὰ τινῶν οἰκητόρων τοῦ χωρίου ἀποστατεῖν. Οὗς ὁ τι δεῖ λέγειν ἐδίδαξε, περὶ ὧµενος τὴν ἐπὶ τῷ χωρίῳ τῆς τοῦ βασιλέως χρηστότητος· πρόστασιν ἀρρηστον ἐκτελεῖσαι τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν κενὴν ἡμῖν καὶ ἀνόνητον· µᾶλλον δὲ συμπεῖσαι τὸν βασιλεῖα τοῖς ψεύσμασιν, ἃ ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, τὰς ἐπὶ τῇ ἀνταλλαγῇ προστάξεις διώσασθαι, καὶ τὸν ἐπ' αὐταῖς γεγονότα χρυσόβουλον λόγον, ἀράχνης ἱστὴν ἠγῆσασθαι. Καὶ συνωμοσίας συγκροτεῖ, καὶ βόθρους ὑπορύπτει, καὶ διηγείται τοῦ κρύψαι παγίδα. Εἰπέ, τίς ὀρεγεται αὐτόν; καὶ τὸ πᾶν ὡς τιαν ἐτεροδόξοις ἡμῖν ἀποκίχρηται. Ἐῖτα οὐ δεινόν, εἰ οὗτος μὲν ἄρτος μένει τὴν κακίαν, καὶ ἀδαµάντινος· ἡ δὲ ὡµὸν ἀγαθότης πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ ἐξερρασίαν ἀποκαµεῖται, καὶ φανέται πλέον ἔχων ὁ κοσμοκράτωρ τοῦ παντο-

A jucundissimus dulcedine. Et misericordiam quam multam in nos concoquebat, dira illum nausea fecit evomere. At modo aperte asseverat, usto a me disjectum esse incendio, et nequaquam vel quovis modo incendii flammam supponere potuit, neque simpliciter habuit, quam igni materiam ministraret, aut quod damnum inferret, non aliter quam fuci, favum mellis subverientes. Sed cum Achridem non incolebam, hinc, inquit ipse, me incendium struxisse. Pariter ipsum crimen variavit, et quod vi-

deri non poterat, omnium oculis obiect, vultuque figuravit, et largis lacrymarum rivulis, et crebris in terram jactibus, et miseris planctus suspiriis, et aliis ad id commentitiis, et conductis Bulgaris, totum id prodidit, et cuncta se horribilia perpeßum fuisse deflevit, eo quod in præsidem benevolentiam conciliaret et gratiam, et similiter in archiepiscopum, tyrannicum prælium excitarem, ita ut commiserationis ad ultimum fastigium imperatorem invexerit.

B Hæc itaque exactorum dux et dominus, qui in nos dominatur, ipsi exactori permisit. Cuncta igitur nostra ita agitantur, ita convolvuntur, jamque dum hic monstrosa in nos consilia molitur, dumque quæ excogitata sunt, ut legitima maxime sovet et alit, et crebro aggreditur conatu, dumque etiam nocivum zizaniam 685 in ecclesiasticæ aequalitatis puritatem conspergit, dumque omnes colligit fructus, non in tricesimum atque sexagesimum fœnus (non enim nos neque ita felices sumus, neque illius terra ita tenuis et sterilis), sed in centesimum alicubi, et etiam plura. Hæc omnia quidem in nos excitavit ille pius et religiosus vir, hujus invasionis et accusationis præmia, quasi exoptatum mel, incumbentium tributorum sublevationem et auxilium illis promittens. Quid non demum exactor iste perfecit, cum facultatem haberet, ut hunc vehementer deprimeret, illum attolleret? Etenim tantam gratiam ab imperatore clementi consequi facile potuit Pharisæorum fermento confusus, et malis artibus auctus, cui seipsum totum libere immiscuit, qui nihil sinceritatis, nihil veritatis infermentatum secum continebat. Et « in his omnibus non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus in altum extenta est, » ut divi Isaia verbis utar. Qui etiam nunc rursus Lazarum mittens, cum quibusdam familiæ sociis, ab hac regione discedere cogitat, quos, quod deceat illos loqui, exacte edocuit, et imperatoris regimen circa hujus regionis commoda ut in Ecclesiæ commodum irrita essent et invalida conatus est perficere, nostrumque auxilium nobis, ut inane et inutile accideret, perfecit. Maxime autem imperatorem mendaciis flectere tentat, ad ea quæ ex suo proprio motu loquitur, scilicet conventionis pacta et statuta stirpitus dirui, et aureum illud decretum illa sancitum, quasi aranearum telam haberi. Qui et conspi-

⁶⁸ Matth. xiii, 8. ⁶⁹ Isa. v, 25.

Variae lectiones et notæ.

(74) Καθηγῆς. Scrib. καθηγῆτης.

(75) Πράκτορε ξουσίαν τοῦτον ταπεινούν.

Locus mutilus. Restit. puto, π. ἐξουσίαν ἔχων τοῦτον τ.

rationem conflat, et cuniculos agit, et celandi et rallendi laqueos artem explicat. Dic jam igitur, quis hujus vultum intuebitur? Etenim omnino nobis, quasi alterius opinionis et sectæ abuitur. Deinde non quidem grave erit, si hic indomitus manet, et adamante durior, et vestra benignitas et humanitas, cum se ad exercenda bona deflexerit, deficiet aut fatiscet, et mundi princeps ipso qui est omnipotens numen, plus habens invenietur? Equidem ita existimo. Non enim spiritus iste tuus vili malique osor, hujus hominis in nos tumultuantes aggressiones crudosque affectus moleste ferens, effecit, ut noster imperator potentissimus et invictissimus altam ipsius vafritiem, et recondita consilia in memoriam revocaret suam; propter quæ nostram ærumnarum miseriam proprio condemnabit iudicio, eo quod exactorem anticipata occupaverimus industria, verum etiam alteram aurum nobis incorruptam et puram conservabit. Quod quemdam Græcorum imperatorem ita fecisse laudibus celebrant. Etenim nos sumus: *Ne lex vestra hominem iudicet, nisi illum prius audierit, et quod fecit cognoverit*; neque ea quæ absolvit constantibus comprobata decretis, nullique fraudi et deceptioni obnoxii, in eis quos condemnaverit proferet. Deus quidem, qui injuria affectos potentiori manu custodit, et comestum, vel æquali et digno bona opera compenset munere, vel beneficia in probos 686 conferat mercedem et præmia quæ ob nostram libertatem et redemptionem statim tibi et in posterum absolutissima servabit et perfectissima; idemque te nunc ab omni corporis incommodo et animæ labe custoditum servet.

EPIST. XLIV.

Pantechnæ imperatoris medico.

Gratia maxima sit Verbo, quia tales nobis filios peperit, qui ipsius typum miramque imaginem ad unguem referunt, qualis ipse mihi inventus es, dilectissime; præcipue in hisce diebus infelicitissimis et ita pessimis quæ horrenda nobis monstro educunt, qualia Empedocles bove genita ora fuisse scribit. Tu quidem pro nobis in discrimen summumque certamen summa quoque alacritate prodas, et magno cum decore rationalis obstetricationis et nutritionis mutuam compensationem in medium proferas, etsi mihi demum in auxilio non fueris.

Ipse canes pellam invectos truci impete sati.

Qui me avide devorant, meque in partes totum diviserunt, non aliter quam Actæonem illi domum suam. Hæc equidem in duos illorum latratus modo tumultuante scribimus, ut forte ipse imperator illa audiat; fortasse quidem has perleget litteras. Dei etenim erit, qui totius veritatis Pater est, imperatoris ad hæc mentem et cogitationem suo lumine conducere, et offusas mendacii tenebras excutere, et prævisa negotia simul et opera construere. Ita enim peccatoris brachium conteretur, et justus æquo procedet studio. At nunc vero, ut illorum manus ita efficax est, ut quidquid voluerint, et sibi præceperint, exigant et

A κράτορος; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι. Οὐκοῦν δυσχεράνασα ἡ μισοπότηρός σου ψυχὴ τὴν πρὸς ἡμᾶς τοῦ ἀνθρώπου ἐμπάθειαν, ἀνεμνήσατο τὸν κραταῖον καὶ ἅγιον ἡμῶν βασιλέα τῆς αὐτοῦ βαθυγυμνοσύνης. Δι' ἣν οὕτως τῆς ἡμῶν ἀβλιότητος αὐτοῦ καταζημιεῖται δὲ τὴν ἐπὶ τῷ πράκτορι πρόληψιν, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν τηρήσει θατέραν τῶν ἀκοῶν ἀκεραίαν (ὃ καὶ τῶν τις Ἑλλήνων βασιλεὺς ποιεῖν ὕμνηται, καὶ τῷ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ἀρχηγῷ καὶ τελειωτῇ Εὐαγγελίῳ ἔχομεν διδασκόμενοι, *Μὴ ὁ ῥόμος ὑμῶν, λέγοντι, κρῖναι τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν μὴ αὐτοῦ ἀκούσῃ πρότερον, καὶ γινῇ τί ποιῇ*); οὕτως δὲ κατηρτίσατο, διὰ βεβαίῳ καὶ ἀπαρалоγίστων προστάξεων τοῖς καθ' αἰροῦσι προήσεται. Θεὸς δὲ, ὁ καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἐκ χειρὸς στερεωτέρας ρυθμένους, ἢ αὐτοῦ, ἢ διὰ τῶν ἀξίων ἀγαθοῦργεῖν, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἀγαθῶνων, ἀποτηροῖ μὲν σοὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀναβρύσεως μισθοὺς εἰς τὸ μέλλον ἐντελεστήρους, τηροῖ δὲ σε καὶ νῦν πάσης ἀνώτερον κακύνσεως; καὶ κακώσεως.

totius bonitatis duce et ministro Evangelio edocui sumus: *Ne lex vestra hominem iudicet, nisi illum prius audierit, et quod fecit cognoverit*; neque ea quæ absolvit constantibus comprobata decretis, nullique fraudi et deceptioni obnoxii, in eis quos condemnaverit proferet. Deus quidem, qui injuria affectos potentiori manu custodit, et comestum, vel æquali et digno bona opera compenset munere, vel beneficia in probos 686 conferat mercedem et præmia quæ ob nostram libertatem et redemptionem statim tibi et in posterum absolute-

EPIST. XLV.

Τῷ λατρῷ τοῦ βασιλέως τῷ Πατήρῳ.

C Χάρις πολλὴ τῷ Λόγῳ, ὅτι τοιοῦτους υἱοὺς ἡμῖν ἔτεκε, τοὺς αὐτοῦ χαρακτήρας ἀκριβῶς σώζοντας, ὅποιοι καὶ αὐτὸς εὐρέθη; μοι, φίλτατε· καὶ ταῦτα ἐν οὕτω πονηραῖς ταῖς ἡμέραις, καὶ τέρατα τικτούσαις, ὅποια τὰ τοῦ Ἐμπεδοκλέους βουγενῇ ἀνδρῶν πρῶτα, ἢ γε καὶ ὑπερμαχεῖς ἡμῶν ἐκθυμώτατο, καὶ μεγαλοπρεπῆς ἀποτινύεις τὰς ἀντιδόσεις τῆς λογικῆς μαieiεύσεως; τε καὶ ἀναθρέψεως, καὶ μὴ ἀρκῆς τελῶς Ἐξελῶν ἐνθένδε κύνας κηρρσιφορήτους (76), οἱ κατέφαγον με, ἐμπερίσαντό με, οὐ γὰρ ἦτον, ἢ τὸν Ἀκταίωνα οἱ ἐκείνῳ τρεφόμενοι. Ἄ μὲν οὖν πρὸς τὰς ὑλακὰς ἐκείνων ἐσχεδιάσαμεν, ὥστε τῷ βασιλεὶ ἀκουσθῆναι, ἀναγνώσῃ πάντως. Θεοῦ δ' ἂν εἴη, τοῦ τῆς ἀληθείας Πατρὸς, τὴν βασιλικὴν καὶ πρὸς ταῦτα φωτίζει διάνοιαν, καὶ ἀπελάσαι μὲν τὸ τοῦ ψεύδους σκότος, πρόσπτα δὲ θεῖναι (77) τὰ πράγματα. Οὕτω γὰρ ὁ τῶν ἀμωρτωλῶν βραχίων συντριβήσεται, ὁ δίκαιος κατευθυνθήσεται· ὥς νῦν γε τῆς ἐκείνων χειρὸς ἐνεργούσης ἅττα καὶ βούλεται, θεὸς μὴ διαστραφῇ καὶ ὁ δίκαιος, καὶ μάθῃ κακίαν, τῆς ῥάβδου τῶν πονηρῶν ἐπὶ τὸν αὐτοῦ κλῆρον ἀφιέρωνης πληκτικιώτερον. Ταῦτα μὲν οὖν ἐκείνῳ ἀναθεῖναι, οὗ τῇ δικαιοσύνῃ καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ πεποιθαρμεν· τῇ μὲν, ὅτι οὐδὲν αὐτοῖς ἡμῖν συνεῖπεν [f. συνοῖδαμεν] τῶν ἐφ' οἷς δυσφημούμεθα· τῇ δὲ, ὅτι ἐκείνῳ εἴπαμεν [f. οἴδαμεν] τοῖς ἰδίους νόμοις ἐψόμενον, τῆς δὲ

Varia lectiones et notæ.

(76) Homer. *Iliad.* Θ, v. 527.

(77) Πρόσπτα δὲ θεῖναι. Scrib. προῦπτα δὲ θ.

ἄλλης ἀνομιᾶς ἡμῶν παροφύμενον [f. παροφ]. Αὐτοῖς
μέντοι χρώ τοῖς τῆς γλώττης βέλεσιν, ἃ παρὰ τοῦ
λόγου λαβὼν ἔχεις εἰς καιρὸν ἀποτινασσόμενα· καὶ
βάλλε τοὺς Διότοπας ὁ ἐμὸς Ἀντίλοχος, τοῦ σοῦ
προστάμενος Νέστορος.

dem quoniam nihil commisimus eorum, propter quæ male audimus; humanitati vero, quia illum
suis ipsius legibus alligatum scimus, et aliis nostris iniquitatibus delinitum. Ipsi vero nunc
linguæ utere telis, quæ ab ipso verbo tuo tempore propellenda suscipis. Hæc itaque nunc
in Æliopas ejice, qui meus es Antilochus, ipso Nestore præstantior.

EPIET. ME.

Τῷ φιλοσόφῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ.

Οὐκ ἄρα μάτην ἐγὼ τὸν ἐμὸν, μᾶλλον δὲ τοῦ
Θεοῦ, Ἰωάννην πάντων τῶν φιλοσόφων ἀεὶ προέκρι-
να. Ὅς γε τοσούτου ἐδέξασε τούτων εἰς φανῆναι τῶν
ποιουμένων νῦν τὸν φιλόσοφον, ὥστε τοῖς ἔργοις
δειξάι τὴν πρὸς ἐκείνους ἀπόστασιν, τὴν δις διὰ
πασῶν λόγῳ σώζουσαν. Τοῖς μὲν γὰρ οὐδὲν οὕτω
σπουδαζόμενον ὀρῶμεν ὡς τὸ μισάδελφον, διὰ τοῦτο
δὲ καὶ τὸ μισόθεον· τῷ δὲ, τοῦ φιλοθέου προϋστάθῃ
κάτοπτρον, τὸ φιλάδελφον. Ἡμᾶς γέ τοι πολὺς ἐξ
οὗ χρόνος μῆτ' ἰδὼν μῆτ' ἐν τοῖς ἀναγκασιότατοις
ἄγων, ἐπειδὴ συμφοραῖς εἶδες χρωμένους, καὶ συκο-
φαντίας ἐπηρείᾳ παλαιόντας (ἢ πολλῶν τε καὶ
ἐσθλῶν γούνατ' ἔλυσεν, ἡδ' ἐτι καὶ λύσει· τῆς γὰρ
κράτος ἐστὶ μέγιστον), ἐξέλωσε [f. ἡξ.] τοῦ πρώτου
λόγου· καὶ ὡς αὐτὸς πάσῃων καὶ πρὸς τοὺς λύσαι
δυναμένους τὰς συμφορὰς, ὑπὲρ τῆς τούτων ἀπαλ-
λαγῆς πᾶσαν σποδὴν εἰσηνέγκατο, καὶ τῆς ἡμῶν
ὑπερηγώρησεν ἀθλιότητος· καὶ πᾶν ὅσον εἶδει αὐτὸς
γε κατήνυσεν. Οὐ ταύτην δὲ μόνον τὴν σοφίαν ἐχα-
ρακτήρησεν, ἥς ἔχε [f. ἔσχε] δηλαδὴ τὴν φιλοσο-
φίαν ἐπίβασιν· ἀλλὰ καὶ λόγοις ἐπέβρωσε πρὸς τὸ
φέρειν εὐκόλως τὴν τῶν βαρυνόντων ἐπίθεσιν, λόγοις
τίνας μὲν οὐχ ἡδυτέρους κηρίου· τίνας δὲ γεωμετρι-
κῆς οὐ πειστικωτέροις ἀνάγκης; Οὐ γὰρ πρὸς αὐ-
τοῦ τὸ μὴ οὐχὶ τὸν σοφὸν φαίνειν ἄριον, πράξει δὲ
καὶ λόγῳ συντελειούμενον· ἀλλὰ γὰρ αὐτὸς μὲν αἰ-
θέριος, ἢ καὶ ὑπερουράνιος ἦτασο, πτέρυγας ἀετοῦ
περιαρμολογούμενος (ὅστις ποτὲ οὐτὸς ὁ ἀετὸς, οἶμαι
δὲ, ὁ κρείττων Λόγος, καὶ Βασιλεὺς πάντων ὅσοι
πρὸς τὸ ἄνω κουφίζονται)· τοῦτο δὲ ἄφθι νό-
θειν (78) ἓνα ἢ δύο· κἂν ἐτι βλασφημούντων ἡμᾶς
τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν ἀκούσης, καὶ κατατοξευ-
όντων ἐν σκοτομήνῃ, καὶ τῷ τοῦ ψεύδους σκιάσματι
τοὺς τὰ γε πρὸς αὐτοὺς ἐσθεῖς [f. εὐθεῖς] τῇ καρ-
δίᾳ, μὴ χάμους τὴν γλῶτταν διδοὺς τῷ Λόγῳ καὶ
θεῷ, ὅς ἐστιν ἀληθείας σύμμαχος· ἀλλ' ὁ πραῖς γε-
νοῦ μαχητῆς, καὶ περιζῶσαι τὴν βομφαίαν σου ἐπὶ
τὸν μηρόν σου, καὶ τὸ τῆς διανοητικῆς δυνάμεως
γόνιμον· καὶ τοὺς μὲν ἐχθροὺς ἀποκένει, ἡμῖν δὲ
τὴν τῶν ἐν χρηστότητι παραμύλλων [f. ἀπαρ.] βε-
σιλῶν εὐμένειαν σταθιρότερον τᾶς ἀκαστοῦ παρεχόμε-
νος, ἐκδέχου παρὰ Κυρίου τὰς ἀμοιβὰς, τοῦ τοῖς
ἀγαθοῖς ἀγαθύνοντος, ὅφ' οὗ καὶ τηρεῖς ἐν πάσῃ

A exsequantur. Periculum est etiam ne ipse justus
perveriat, et ediscat crimina, cum scelerata-
torum poena in ipsius sortem severius impacta
fuerit. Hæc equidem illi sunt enarranda, cu-
jus justitiæ et humanitati fidimus. Justitiæ qui-

dem quoniam nihil commisimus eorum, propter quæ male audimus; humanitati vero, quia illum
suis ipsius legibus alligatum scimus, et aliis nostris iniquitatibus delinitum. Ipsi vero nunc
linguæ utere telis, quæ ab ipso verbo tuo tempore propellenda suscipis. Hæc itaque nunc
in Æliopas ejice, qui meus es Antilochus, ipso Nestore præstantior.

EPIST. XLV.

Domino Joanni philosopho.

Non equidem nunc frustra meum, sed potius
Dei, Joannem omnibus philosophis anteposui.
B Qui tantum abfuit, ut horum unus existeret,
qui nunc philosophi nomen sibi arroganter vindici-
cant, ut ipsis operibus, quantum ab illis dif-
ferret, 687 facile patefaceret, et duplici id ra-
tionis jure, vel totis nisibus observaret. In illis enim
nihil ita studiose excultum conspiciamus, quam fra-
ternum odium, et ex hoc omnino, in summi Dei
odium, progressum. Huic vero Dei religionis et
amoris speculum, ipsum fraternum amorem et di-
lectionem ante oculos objecit. At vero nos jam
multo ab hinc tempore neque vidisti, neque in re-
bus necessariis favisti nobis, postquam multis actos
calamitatibus, et cum calumniantium periculis et
detrimentis variis depugnantes nos inspectasti.
Quæ quidem multorum et fortium etiam nervosa
C genua viresque dissolverunt, et adhuc etiam disji-
cient. Est enim horum robur potentissimum, vis
incredibilis. Prima enim laude et loco digna esse
existimantur. Ipse autem, quia multa quidem per-
pessus est, ad eos, qui infortunii damna tristis-
que clades evertere poterant, in harum auxilium
omne studium omnemque curam collocavit, et pro
hac nostra laborum miseria patrocinium susce-
pit, et omne id, quod illum decebat aggredi, mire
perfecti. Non enim solum scientiæ suæ vestigia in
hoc reliquit, ejus, scilicet philosophiæ, ultimum
jam scanderat fastigium, sed sermonibus vires
suas acuit, quibus duram urgentium invasionem
æquo animo posset ferre. Sermonibus, inquam,
D ejus? qui non ipso favo dulciores sint? Cujus?
qui et ipsa geometrica ratione ad persuadendum,
et ad dandam fidem non sint exactiores et callidio-
res? Non enim ipsi, unquam sapientem parem
posse inveniri dabitur, qui ita opere et ser-
mone adamussim sit absolutus. Etenim ipse æthe-
reus et cælestis, alas aquilæ præcinctus avolasti.
Qui quidem ipse aquila es, ita etenim arbitror, sed
melius verbum, rex es omnium, qui in altum
celeriter tolli possint volatu. Quos et ipse audies
unum, aut duos veritatis hostes, qui in nos con-
viciis aspere insurgunt, et veluti e tenebrosis ne-

Variae lectiones et notæ.

(78) ἄφθι νόθειν. Scrib. αὐ φθινύθειν.

bulis et densis mendacii umbris in me sagittam Α αγαθωσύνη, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ἀληθεία, οἱ δὲ intendunt profligare, ipseque omnem in animo tuo καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐπιπαύσεται. conatum, contra ipsos impones. Nec linguam rationi et Deo impendere lassesces, qui veritatis est verus protector magnusque patronus. Sed enim cautus et mitis esto miles, et districtum gladium ad latus tuum præcinge, altamque facundiam, quæ rationalis potentiae et veros cogitationis astringat fascies, atque ita ipsos hostes expunge. Nobis autem puram illam, et utrinque constantem benevolentiam invictissimorum imperatorum assidue exhibe. A Domino autem justam retributionem assumes, qui bonis bona large profundit. A quo etiam in omni bonitatis et virtutis et justitiae et veritatis munimine obiectus custodiare, quibus fructus Spiritus sancti maturescit.

EPIST. XLVI.

Domino Joanni Periblepteno.

Obliquum quidem et incurvum lignum, o bone Joannes, nequaquam rectum, nimirum, et nulla ex parte melius, quoniam **688** nec pejus illud mihi confeci, hic enim inimicus ipse est, et non alius. Maxime autem contra feras est, quæ quo majori destituuntur vitæ commodo, sævius in feritatem excandescunt, et ubi furorem induunt, crudelius animis agitantur. Et manifeste quidem sceleratus homo, cum infert dirum alicui mortis telum, dæmonica tunc accenditur bile. Igitur illam potentiam solum oportet explorare et invocare, quæ dæmonium vim propellere et deturbare potest. Illa enim hujus legionem incusans et puniens, nobis viatoribus, ut absque ullo metu stratam hujus vitæ viam absolvamus concedet. Si autem et in porcos, hujus asperum jugum et pondus deflecteret, etiam et Bulgaros quibus ipse præest in indignissimum præcipitum et scopulosos compelleret saltus, certe non absque ullo gressus offendiculo nostra dirigeremus vestigia. A quo ipse in omne bonum quasi viæ duce, feraris, ipsos dæmonis laqueos saltu superans.

EPIST. XLVII.

Ejus discipulo Pantechnæ, domino Michaeli medico.

Ignoro prorsus utrum tecum congaudeam, filii mi domine Michael, aut tristi afflicti dolore, eo quod summam imperatoris aulam firmo ingressus fueris pede. Nam multarum rerum gestarum gloria primum nobis locum concedit: at rerum agendarum veritas, secundum, quod minime vero debuerat. Sed enim quoniam, quod jam factum est, non fuisse factum non potest, et illud dissolvere et omittere non licet, prudenti nunc opus est solertia, ut quod effectum est, summa ingenii dextertate exsequaris. Jam quidem et hoc ita continget, si omnibus in obsequium inhaeremus, quasi inter scorpiones habitantes, et cum illis qui vere, aut in sublimiori sunt sede constituti, aut esse quidem existimantur, abjecti et humiles submittimur. Dura quidem res est et gravis, anticipata opinio, et quæ non sine difficultate loco suo moveri potest. Ut vos quidem dixistis, et maxime si in improbo viro, et fallacis polluto latentibus, enutritur et frequens persistit. Tu vero mente repone quod dico:

ΕΠΙΣΤ. ΜΖ'.

Τῷ Περιβλεπτηνῷ κυρίῳ Ἰωάννῃ.

Τὸ σκαμθὸν ξύλον, ὃ καλὲ Ἰωάννη, οὐδέποτε ὀρθόν, ἀμέλει καὶ οὐδὲν βέλτιον, ἔτι μὴ κακίον πύπραγα. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς ὁ αὐτός ἐστι, καὶ οὐκ ἡλλοίωται· μᾶλλον μὲν οὖν κατὰ τῶν θηρίων, ὅσα διὰ τὸ ἀπορηθῆναι πλέον ἀγριάζουσι, καὶ ὅσων μεμνησιν, ἀφειδῶς τοῖς θυμοῖς κατακέρχεται, καὶ προφανῶς θανατῶν δαιμονῶν τὸ κάβαρμα. Μόνῃν οὖν ἐπικλητέον ἐπὶ τὸν οὕτως ἔχοντα τὴν ἐλάτειραν τῶν δαιμόνων δύναμιν. Ἐκείνη γὰρ τῇ τούτου λεγεῶνι ἐπιτιμήσασα, τοῖς ὁδίταις ἡμῖν παρέξει τὴν τοῦ θίου ὁδὸν δειμάτων ὁδεύειν ἐκτός. Εἰ δὲ καὶ τοῖς χοίροις ἐπιπέμψῃ τὸν τούτου φόρτον, καὶ τοὺς ἐπιστατουμένους ἀξίως ὑπὸ τούτου Βουλγάρου ὥσει κατὰ τοῦ προσήκοντος αὐτοῖς κρημνοῦ, οὐδὲν τοῦτο πρᾶγμα, μόνον ἡμεῖς ἀκωλύτως τὴν οἰκίαν ὁδὸν ὁδεύοιμεν καὶ Θεῷ τὰ διαθήματα κατευθυνοίμεθα. Ὅψ' οὐ καὶ αὐτὸς πρὸς πᾶν ὁδηγοῖο καλὸν, τὰς τοῦ πονηροῦ παγίδας ὑπερπηδῶν.

nobis propriam viam transigeremus, et ad Deum bonum quasi viæ duce, feraris, ipsos dæmonis la-

ΕΠΙΣΤ. ΜΖ'.

Τῷ μαθητῇ αὐτοῦ, τῷ Παντέχνῃ, κυρίῳ Μιχαήλ, τῷ ἱατρῷ.

Οὐκ οἶδα πότερον συνησθήσομαι σοι, τέκνον μου, κύριε Μιχαήλ, ἢ συναλγήσω, ἐπὶ τῇ εἰς τὰ βασίλεια εἰσόδῳ. Ἡ μὲν γὰρ τῶν πολλῶν ὁδὸς, τὸ πρότερον ἡμῖν εἰδωσιν· ἡ δὲ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια, τὸ δεύτερον, ὥς μὴ ὠφελεν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπειδὴ γέγονεν ὃ γέγονε, καὶ ἀναλῦειν οὐκ ἔνεστι, φρονήσεως δεῖ, ὥστε τὸ γεγονός μεταχειρίζεσθαι δεξιώτερον. Γένοιτο δ' ἂν τοῦτο, εἰ προσέχοιμὲν τε πᾶσιν ὡς μέσῳ σκορπίων οἰκοῦντες, καὶ τοῖς ὑψηλοτέροις ἢ οὖσιν, ἢ δοκοῦσιν, ὑφρίζανοιμεν ταπεινούμενοι· δεινὸν γὰρ ἢ πρόληψις, καὶ δυσεκμόχλευτον, ὥς ἂν ὑμεῖς φαίητε, καὶ μάλιστα, εἰ κακοῦθι καὶ ὑπόωλῳ τρέφοιτο καὶ ἀδρόνοιτο. Σύνες ὅ τι λέγω· Σείνα, τυράννοις ἐκ ποδῶν μεθίστασο, μὴ νύ τοι οὐ χροίσμῃ σκήπτρον καὶ σκέμμα θεοῦ (79). Ταῦτα μὲν, ταύτη. Σὺ δέ μοι μὴ πρὸς τὴν πείραν ἀναξιοπαθήσης, ἀλλ' ὑποκλίεσθαι ταυτὸν, ὥς ἔνεστιν, ἄχρι καὶ τῶν ἐσχάτων συγκατάβαινε, καὶ πᾶσιν ἡπίως ἴσθι, καὶ ἡμέρω· καὶ τιμητικῶς ὁμίλει, καὶ σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν τοῖς ἐν χερσὶν ἀρρώστοις ἐνεπιδείκνυε. Καὶ ὁ Θεὸς λαμ-

Variæ lectiones et notæ.

(79) Homer. Iliad. A v. 28, στέμμα legitur, non σκέμμα.

τρυνεῖ σε, εἴ τι στοχαστικὸς ἐγὼ, καὶ οἷος τεχμαί- A
ρεσθαι. Εὐφημος· ἔστω σοι γλώττα. Καὶ Κύριος
τηροῖ σε πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώ-
σεως.

enim temetipsum occultanti obtege, ut decet, umbra, et usque ad ultimum te gradum demitte, et omnibus mitis esto, et tranquillo et sereno pectore, et plena honoris aura, omnibus colloquere. Et tuum studium tuamque curam et sedulitatem quasi inermibus et imbecillis ortam manibus manifesta. Et Deus quidem claro te offundet lumine, si quid bene ego conjicio, et ut certis id educitur signis. Tu denique linguae fave et Dominus omni te rerum incommodo immunem, et crimine nudum custodiat.

ΕΠΙΣΤ. ΜΡ.

Τοῖς παιδευθεῖσιν δ' αὐτοῦ Βουλγάροις.

Ἐκλείπει μὲν μοι ἡ ψυχὴ τῷ πόθῳ τῶν τοῦ Θεοῦ
σκηνωμάτων· καὶ διὰ τοῦτο πτεροῖς ἂν ἐχρήσάμην,
εἰ οἶδ' ὅτι ἦν, πρὸς τὴν αὐτὴν· ἔλυσιν, καὶ τῶν
ποθουμένων ἀπόλαυσιν. Ἀλλὰ γὰρ τῆς ἰσχυρᾶς
ἀκοῦσιν δοκῶ ἐκβοῶσης· Μὲν, ὦ ταλαίπωρε, σοὶς
ἐν δεινίοις. Διαγγελάτε οὖν οἱ ἐμοὶ τοῖς ἐμοῖς τε
καὶ οὐκ ἐμοῖς ὡς ἐξ ἐμοῦ στόματος. Μαινάτε μου
πρὸς βραχὺ τὴν ἀσθένειαν, ἐμὲ μὲν τὸν βαρὺν μετ'
οὐ πολὺ κάτω θήσουσαν, ὑμᾶς δὲ τοὺς βαρουμένους
ἀποφορτίσουσαν· καὶ μὴ δυνάμει κακίας πρὸς τὴν
ἀπόθεσιν χρώμενοι, τοῦ τε βουλήματος ἀποτόχοιτε
[f.—χρεῖ] (οὐκ εὐκαιρον γάρ), καὶ τὸ κακὸν φανῆναι
προσκητῆσαθε [f.—σηθε]· ἀκλόουον γάρ. Τοῦτο
δὲ πάντως ἄλλου βάρους (80) βαρύτερον, τοῖς γε
τὸν ἀγαθὸν ἐπονομαζομένοις Χριστὸν, ὅψ' οὐ δα-
κοῦσι καὶ πλασθῆναι καὶ πλάττεσθαι.

hoc turpe est et absurdum. Et hoc etiam alio est molestiae pondere intolerabilis et gravius, his præcipue, qui magno optimi Christi nomine cohonestantur, a quo videntur et efformati esse et rursus⁵ efformari.

ΕΠΙΣΤ. ΜΘ.

Τῷ αὐτοκράτορι τοῦ δουκὸς Ἀτταλίας, κυρίῳ
Ἰωάννῃ τῷ Ἀτταλιῳ.

Οἶμά σε χάριτας ὀφείλειν ἐμοί, λαμπρότατέ μοι
ἐν Κυρίῳ υἱέ, ὅτι σε νέαν ἔτι τὴν ἡλικίαν ἄγοντα
πρὸς τὰς τῶν Μουσῶν οἰίας χάριτας ἤνεγκα, κάξ-
έσωσα, κάξεθεψάμην. Καὶ τοῦτο τὸ χρέος οὐδ' ἂν
αὐτὸς ἀπηνήσαι· ἢ ἀλλότριόν γε Μουσῶν ἐπιδει-
ξεις σαυτόν. Ἐπεὶ οὖν ὁμολογεῖς, ἅπαν μοι τοῦτο
διάλυσον ἐν τῷ τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Σίδης
ἀντικαμβάνεσθαι. Οὗτος γὰρ δὴ τοσοῦτον ἡμῖν ἤνω-
ται, ὥστε μὴδὲ ἄλλος δοκεῖν παρ' ἐμὲ, ἀλλ' αὐτὸς
ἐγὼ εἶναι. Ὅσα οὖν πρὸς τὸ ἀγαθοποιεῖν δέδωκέ
σοι ὁ ἀγαθὸς Θεὸς δύναμιν, πᾶσάν μοι συγκίνησον
ἐπὶ ἀγαθῇ [f.—θύναι] τῷ τὰ πάντα καλῶ κα-
γαθῷ τοῦ Θεοῦ τοῦτ' θεράποντι. Ναί, χρηστότατέ
μοι υἱέ, οὕτως δυνάμην τῶν ἐπὶ σοὶ πόνων, οὕτως
τὰ θρέπτρα παρὰ σοῦ ἀπολάβοιμι· καὶ γένοιτό μοι
μαθόντι διὰ γραφῆς αὐτοῦ, δσης καὶ οἷας τῆς σῆς
ἀπολαύει χειραγωγίας, ἐπευλογῆσαι σε ταῖς εὐχαῖς,
εἰ μὴ τι ἄλλο, πατρικαῖς γούν, καὶ δυναμέναις οἰκους
τέκνων στηρίζειν. Ὅς γε καὶ αὐτὸ τοῦ ποιῶν, εὐ-
οισμι τὸν τοῦ ἀληθινοῦ Λόγου ἀληθινὸν Πατέρα

Hospes, a tyranni abstine:

Non rex profuerit, vel summi sceptrā tonantis.

Hæc quidem hactenus. Tu vero ne, cum de hære
periculum facies, indigno torqueris affectu. Sed

enim languidos lumbos meos videor exclamantes
audire: Mane, o miser, in tuo constratus lecto, et
vos, qui ex me estis, et meis, et his qui mei non
sunt, quasi ex meo ore annuntiate. Sustinete
exiguo tempore meam infirmitatem et morbum qui
me depressum et demissum, non multo ab hinc
intervallo in hæc inferiora coget, vos vero hoc
agitatos gravamine, etiam illo facile liberabit. At
ne mali potentia et vi, ut citius deponamini uten-
tes, a vestri consilii et voluntatis scopo aberrate.
Hoc enim non decens, non opportunum est. Neque
malos videri et improbos, vobis cordi sit, nam

689 EPIST. XLVIII.

Bulgaris quos ille instruxit.

Tabescit in me anima mea⁵⁰ ardenti desiderio,
quo in Dei tabernacula flagro. Et ob hanc causam
velocibus me pennis accinxissem, ut, si possem, illa
ingrederer, et his fruerer quæ summopere exopto.

Sed enim languidos lumbos meos videor exclamantes
audire: Mane, o miser, in tuo constratus lecto, et
vos, qui ex me estis, et meis, et his qui mei non
sunt, quasi ex meo ore annuntiate. Sustinete
exiguo tempore meam infirmitatem et morbum qui
me depressum et demissum, non multo ab hinc
intervallo in hæc inferiora coget, vos vero hoc
agitatos gravamine, etiam illo facile liberabit. At
ne mali potentia et vi, ut citius deponamini uten-
tes, a vestri consilii et voluntatis scopo aberrate.
Hoc enim non decens, non opportunum est. Neque
malos videri et improbos, vobis cordi sit, nam

molestiae pondere intolerabilis et gravius, his
a quo videntur et efformati esse et rursus⁵

EPIST. XLIX.

C

Domino Joanni Attaliæ, ministro Ducis Attaliæ.

Existimo te innumeras mihi debere gratias, il-
lustrissime in Domino fili, quoniam te cum adhuc
primam teneræ ætatis ageres vitam, in ipsas Mu-
sarum adduxi gratias, teque servavi incolumem,
etiam pavi. Et hoc quidem debitum nequaquam
ipse negabis, nisi te ipsum alienum a Musis omnino
ostenderis. Quocirca, quia id facile confiteris, omne
hoc discute et dissolve officium, id efficiens ut
sacratissimus metropolitanus Sides compensatio-
nem hanc et emolumentum accipiat. Hic enim ita
mihi conjunctus est mecumque unitus, ut non
alius a me videatur, sed idem quod ego sum.

Itaque totam hanc potentiam et facultatem quam
tibi ut tu beneficiis alios prosequeris, optimus
Deus est elargitus, omnem mihi admove, in me
despecte; ut hunc Dei servum et ministrum, in
omnibus semper bonum, magno beneficii munere
sublevare possimus. Vere quidem, optime fili, ita
laborum quos in te contuli fructum et utilitatem
capiam, et ita educationis mercedem a te accipiam.

⁵⁰ Thren. iii, 20.

Variae lectiones et notæ.

(80) Πάρτως ἄλλου βάρους. Malim, πάντως ἄλλου β.

Atque litteris tuis me edoce, quot et quantis tuis auxilii donis perfungatur. Teque precibus suis ad summam evehet benedictionem, quæ si non aliud, saltem paternæ sunt, quæ filiorum domus et sedem sacris firmare fundamentis possunt. Hoc ita exacte crimine **690** et sine discrimine servantem inveniam.

EPIST. L.

Bryennio duci Dyrrachii.

Etsi exiguum et minimum illud ad summam tuæ majestatis altitudinem pisciculorum munus, ipsa Verbi Mater emittit, equidem ænigmaticum quid et symbolicum, et multis rebus præstantius et sublimius secum affert. Oportet enim, ut quæ Verbum peperit, quod omnia sapientiæ viribus undique præstat, nulla in re imprudentiæ sit et ignorantiae involuta tenebris. Illa vero quæ a te missa sunt, præviam ad virtutem constitutionem et viam patefaciunt. Ex qua et in qua quidquid anima humoris habet, et quidquid in his aquis quæ sub cælo sunt enutritur, in quibus ipse Leviatham principis imperio horrescere cognoscitur, hamo rationis quæ se ipsam circumducit, quæque se undequaque circumit extraxisti. Quod salsis in undis condies, et quod in nobismetipsis nos habere jam decretum et constitutum est, liquefecisti et salis conditura macerasti, et aridum et levissimum ostendisti. Horum equidem numerus, perfectionis quæ in bonis est, est symbolum, cum germen sit denarii, omnium numerorum et perfectissimum et extremum. Sed enim ita quidem vives, et talem semper vitam deges, in solum Deum oculos defigens, qui ab alto in nostram hanc infirmam humilitatem descendit, et rursus in sublime ætheris cacumen evolavit, ut illos quos secum sustulit, attraheret, ut pollicitus ipse fuerat. Parum enim aut nihil mundi principis curam gerit, et multam etiam illius miseriam et paupertatem cognoscit, etsi regnum se habere superbia jactet cervico, et se cuncta daturum promittat, si illum vera adoratione prosequantur. Et quidem ipse totus hilaris, et lætus omnis boni dator, et exstitit, et effectus fuit, sed non quidem ministratorio Dei ordini atque cohorti. In qua carnalia ferens, spiritualia metet, ut divinus Apostolus est locutus. Etiam Deum in domum tuam intronitias, et ut ibi remaneat insiste. A quo demum et corporis periculo et animæ sordibus libereris.

EPIST. LI.

Longiorem ad tuam dilectionem epistolam scribere, illustrissime frater et domine, hanc presentis temporis occasionem, et angustiam nequaquam mihi permittere, non ægre quidem, nec cum difficultate, his brevissimis litteris cognosces. Verum enimvero has, ut multo versuum ordine conscriptas, et nullibi amici animam delectantem, irridebis. Quomodo igitur vales, qui et salutis frui munere et nullo dolore affici et corpore et anima dignus es? Quippe harum **691** litterarum tumultuantibus susurros, non aliter, quam fucorum examina, ægro animo feres, qui mel omne pacificæ, juxta

Variae lectiones.

(81) Βλητόντων σοι τὸ μέλ. Scrib. κλεπτόντων τοι τ. μ.

Ἀ ἐπὶ σοὶ, τηροῦντά σε πάσης ἀνώτερον κακώσεως καὶ κακύνσεως.

EPIST. N°.

Τῷ δουκὶ Δυρράχίου, τῷ Βρυεννίῳ.

Εἰ καὶ μικρὰν καὶ ὀλίγην τὴν τῶν ἰχθύων ἀποστολὴν ἢ τοῦ Λόγου Μήτηρ ποιεῖται πρὸς τὸ τῆς σῆς ὕψος μεγαλειότητος, ἀλλὰ γε συμβολικὴν καὶ τι περιττὴν καὶ τῶν πολλῶν ὑψηλότερον ἐν αὐτῇ φέρουσιν. Δεῖ γὰρ τῇ τεκνοσῇ τὸν Λόγον, τὸν πάντα ἐν σοφίᾳ ποιήσαντα, μὴδὲν ἄσοφον εἶναι καὶ ἄλογον. Αὐτὰ μὲν γὰρ σοὶ τὰ σταλέντα τὴν πρὸς ἀρετὴν ἐμφαίνει συνδιάθεσιν. Ἐξ ἧς καὶ δι' ἧς ὅσον ὕψος τῆς ψυχῆς, καὶ τοῖς κάτω ὕδασι ἐντρεφόμενον, οὗς ὁ Λεβιαθὴν ἐνδυναστεύων γινώσκειται, ἀνέσπασάς τε τῷ ἀγκίστρῳ τοῦ λόγου εἰς αὐτὸν περιηγμένον καὶ ἐπιστρέφοντος· καὶ τῷ ἁλατι καταρτίσας [f. — τύσας], ὃ ἐν αὐτοῖς ἔχειν ὠρίσθημεν, ἐξέτηξάς τε καὶ ἐταρίχευσας, καὶ ξηρὸν καὶ κοῦφον ἀπέδειξας. Ὁ δὲ γε τούτων ἀριθμὸς, τῆς ἐν καλοῖς τελειότητος σύμβολον, γέννημα ὃν τέλειον τῆς πάντων ἀριθμῶν δεκάδος καὶ περατώσεως. Ἀλλὰ γὰρ οὕτω μοι ζῶης, καὶ τοιούτων ἀεὶ διάγοις τὸν βίον, πρὸς τὸν Θεὸν μόνον ὁρῶν, τὸν ὑψόθεν μὲν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν καταδεσθῆκότα ἐσαγαγὼν, ἀναθάντα δὲ εἰς ὕψος, ἐν' ἐλπίσει τοὺς συγκοιφεζόμενους, ὡς ὑπέσχεσαι· μικρὰ δὲ, ἣ οὐδὲν φροντίζων τοῦ κοσμοκράτορος, καὶ πολλὴν αὐτῷ καταγινώσκων πενίαν, κἂν βασιλείαν ἔχειν ἀλαζονεύηται, καὶ τῆς δόσεως τούτων ἀνταπαιτῇ τὴν προσκύνησιν. Καὶ πᾶς μὲν ἱλαρὸς καὶ παντὸς ἀγαθοῦ δότης καὶ γινόμενος καὶ φαινόμενος, οὐχ ἥκιστα δὲ τῷ λειτουργικῷ τοῦ Θεοῦ τάγματι καὶ συστήματι· ᾧ σπεῖρων τὰ σαρκικὰ, θερίσει· τὰ πνευματικὰ, κατὰ τὸν θεῖον εἰπεῖν Ἀπόστολον, καὶ Θεὸν ἀντεισοκίσῃ τῶν παραπερόντων τὸν μένοντα. Ὅψ' οὐ καὶ τηροῖς πάσης κακύνσεως ἀνώτερος καὶ κακώσεως.

EPIST. NA°.

Μακρότερα γράφειν τῇ σῇ ἀγάπῃ, ὑπέρλαμπρῃ μοι ἀδελφῇ καὶ αὐθέντῃ, μὴ διδόντος ἡμῖν τοῦ καιροῦ, οὐκ ἂν δριμύ προσβλέψαις τῷ βραχεῖ γράμματι, ἀλλὰ καὶ τούτῳ προσελάσεις ὡς πολυστήχῳ, καὶ φθίου ψυχὴν ἐπνευφραίνοντι. Πῶς ἂν οὖν μοι ἔχοις; ὃ καὶ ὑγιῶς ἔχειν καὶ ἀλύπως καὶ σῶμα καὶ πνεῦμα ἄγιος; Ἄρα δυσχεραίνεις τὸν τῶν πραγμάτων ἐχλονὸς κηφύων ἐσθὼν, βλητόντων [f. βλιτ.] σοι τὸ μέλ. (81) τῆς εἰρηναίας κατὰ νοῦν ἔξεως; ἢ τοῦτο μὲν οὐδὲ προσποιῇ, κἂν περιδομῇ ἀηδέστερον, τηρεῖς δὲ τὸν γλυκὺν αὐτοῦ θησαυρὸν ἀσουλὸν καὶ ἀμείλιτον; Τοῦτο μὲν οὖν καὶ βουλόμεθα

studiose confers, et nos ita odio prosequeris. A ut nec compellatione dignos censeas. Ego autem ita me contineo, ne quid in te inusitum aut cogitem aut proferam, ut etiam de acclamatione interpellem, et quæ passim feruntur in te lepida quadam urbanitate effutiam, quæ quidem sunt brevissima, sed talia, quæ veluti quædam oracula potius aut communia et evulgata dicta possint iudicari. In te æstum ingentem et fornacem accensam scommata et convicia superinfigiunt et construunt, quæ tibi ob segnitatem obtienduntur. Sed ipse non solum sarmentulum levemque stuppam large ei administras, neque pingues piceæ lacrymas, sed tibi peregrina et externa adducitur Naphtha, et hactotum caminum irrigas et conspergis, ita flammam in majus sublatam et crepantem intueri exoptas. Si igitur Tornicium studio, quod bello obtulerat, omnino absolveris, quem ego meæ sororis virum habeo, totum quidem Nilum excelsis tunc flammis objecisti. Si vero id renueris, etiam totum mirabilis Naphtæ fontem, ad te, ex Babylo-niis collibus detorsisti. Nunquid obscuro verborum involuero usus sum? aut nihil quidem Œdipode opus erit? Ita enim arbitror. Nam non solum in alia ingeniosus et perspicax es, verum etiam tua potius intelligis quam aliena. Sed enim aliis ereptus malis, sceleribus jam, tenebris et ab horrenda saltim segnitiei fera servaris. Aut etenim sponte, quod non credo aut violenter ab hac captus es. Utinam semper audiam, gloriam tuam in dies augeri!

EPIST. LV.

Domino Nicetæ medico imperatoris.

Multa quidem sunt quæ me cogunt ut ad vestra tabernacula me conferam, quæ ut novus Israel, istud in desertum vestrum circumducti, construxistis. Sed tamen duo flumina undantia, meos ad illa gressus omnino arcent. Primum est satis notum, atque **693** commune, scilicet capitis anfractus frigido adimplens rheumate catarrhos et tusses crebro excitat, et variis pectora morbis fore direpturum, non vanum timorem mihi incutit. Quid enim mihi non eveniet, si sub dio tempus omne contero, ubi in caveis et sub tegmine specus jacens delitescam? Aliud autem est, vicini fluminis gurgis, quem verus Græcia Axion (85), nova vero et Barbara, Bardarion appellat. Hic enim multis montium ex liquata nive, fluentis tumidus, ita turget, ut neque pedestes, neque equo vectus aliquis illum vadare pertransireque possit. Neque enim ponte est instratus, quia vectigalia et tributa exacta male dilabuntur. Scaphula solum, unius cubiti compacta altitudine, permeabile est. Hæc autem scaphula, tertium flumini a me nomen constituit, et dignissime hoc Acherontem appello, quod inferorum vastam paludem poetæ iussuere fabulantur. Et omnes etiam

ναίτοι, ποιείς· καὶ σοι μιτούμεθ' οὕτως ὥστε μὴ προσενέπειν. Ἐγὼ δὲ τοσούτον ἀπέχω τοῦ πρὸς σὲ φρονεῖν τί ἀσύνηθες, ὥστε καὶ προσφωνῶ, καὶ τὰ συνήθη χαριεντίζομαι. Τὰ δὲ ἐστὶ, βραχεία μὲν, ἀλλὰ τοιαῦτα, ὅσα θεσπίσματα μᾶλλον, ἢ ῥήματα κοινὰ κρίνεσθαι. Ἀνάπτεται κάμινος ἐπὶ σὲ τὰ ἐπὶ τῇ βραδύτητι σχώματα· αὐτὸς δὲ οὐ μόνον κληματίδα καὶ στρυφεὶον χορηγεῖς, οὐδὲ τοῦτο τῆς πεύκης δάκρυον, ἀλλὰ σοι καὶ Ὀνάφθας μετακομίζεται (84) ὑπερρίος, καὶ καταρδεύεις τοῦτω τὴν κάμινον· οὕτω ποθεῖς ὅρῃν τὴν φλόγα αἰρομένην πρὸς τὸ μεγαλειότερον. Εἰ μὲν οὖν ἀπολύσεις τῆς ἐν τῷ στρατοπέδῳ διατριβῆς τὸν Τορνίκιον, ὃν ἔχω γαμβρὸν ἐπ' ἀδελφότητι, τὸν Νεῖλον ὅλον ἐπαφήκας τῇ τῶος αἰρομένη φλογί· εἰ δ' οὖν, ἀλλὰ καὶ τὴν πηγὴν αὐτοῦ τοῦ θαυμαστοῦ νάφθα ἐκ Βαβυλῶνος μετακομίζεις. Μὴν ἠνιξάμη; ἢ οὐδὲν δεῖ σοι Οἰδίποδος; Ἐγὼ μὲν οἶμαι. Τὰ τε γὰρ ἄλλα τίνος οὐκ ἀγγινοῦστέρος σύ; καὶ τὰ σὰ μᾶλλον ἂν συνείης, ἢ τἄλλα. Ἀλλὰ μοι τῶν τε ἄλλων κακῶν τηροῖτο ἀνώτερος, καὶ τῆς δεσινῆς θηρὸς βραδύτητος· εἴθ' ἔκων, ὅπερ οὐ πειθομαι, εἴτε καὶ ἔκων ταύτῃ ἐάλωκας. Καὶ αἶ μοι ἀγγέλλοιτο ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν ὑψούμενος.

EPIST. NE.

Τῷ Ιατρῷ τοῦ βασιλέως κυρίῳ Νικήτῃ.

Πολλὰ μὲν τὰ βαζόμενά με πρὸς τὰς ἡμετέρας [/. ὁμ.] διαβήναι σκηνάς, ἃς ὁ νέος Ἰσραὴλ πηγυσθε, ἐν τῇ δὲ ὑμᾶς ἐρήμῳ περιφερόμενοι· ἀνακίπτει δὲ μοι τὴν διάβασιν οὗτο βεύματα· ἐν μὲν, τὸ κοινόν τε καὶ ἐπιδημίων· ὃ, τοῦ ἔγκεφάλου πληρωθέντος, κατάρρους δημιουργήσαν καὶ βήχας, καὶ τὸν περὶ τοῖς θωρακικοῖς νοσήματι φόβον οὐκ ἀλόγως ἐφίστησι. Τί γὰρ οὐκ ἂν μοι γένοιτο αἰθριάσαντι, ὅπου φωλεῦον οὕτω διάκειμαι; Θάτερον δὲ τὸ τοῦ γείτονος ποταμοῦ, ὃν ἡ παλαιὰ μὲν καὶ Ἑλληνὶς Ἀξιον (85), ἡ νέα δὲ καὶ βάρβαρος ὀνομάζει Βαρδουάριον (86). Οὗτος γὰρ διὰ πολλῶν μὲν ῥέων ὄρων, τῇ δ' ἐν τοῦτοις χιόνι τάκλεισθαι νῦν ὀγκωθεῖς, καὶ μήτε πεζοῖς μήτ' ἐφίπποις διαβαίνειν διδοῦς, μήτε γέφυραν ἔχων, διὰ τὰ κακῶς ἀπολούμενα ποταμοτελῶνια, σκαφιδοῦ μονοπῆχει πορεύσιμος γίνεται. Τὸ δὲ σκαφιδοῦ τοῦτο καὶ τρίτον τῷ ποταμῷ παρ' ἐμοὶ τίστηναι ὄνομα, καὶ ἀξιῶ γε καλεῖσθαι τοῦτον Ἀχέρωντα, ὃν βεῖν ἐν ᾧ ποταμῷ ποιητῶν οἱ παῖδες μυθεύονται. Καὶ πάντας μὲν γὰρ τοὺς ἐφ' ὧν δῆποτε πλείονας δακτύλους, φρεσὶ, πάχος (87) διατειχίζει πρὸς τοὺς νεκρούς· καὶ τοῦτ' αὐτοῖς τὸ πλατὺ καὶ μακρὸν διατειχίσμα. Οἱ δ' ἐμβάντες τῷ σκαφιδοῦ τούτῳ, πρὸς

Variæ lectiones et notæ.

(84) Καὶ Ὀνάφθας μετακομίζεται. Scrib. καὶ ὁ νάφθας μ.

(85) Fort. Axenon, quod post Euxinus pontus dictus.

(86) Ὀρεμάζει Βαρδουάριον. Scrib. ὁ. Βαρδάριον.

Idque jam nuper monui in Glossario meo Græco Barbaro, in Βαρδάρῳ.

(87) Juvenal. Sat. 12, v. 58, de quovis fluvio: *Digitis a morte remotis quatuor, aut septem etc. Ut a filo pendere, proverbio dictum.*

τὸν κάτω βίον ἀραχνίῳ διατερίζονται. διὰ ταῦτά σοι στέλλω τὸν ἀδελφόν, ὃ τὴν πρὸς ὑμᾶς ἔλευσιν οὐδέτερον τῶν βευμάτων ἀνείργει. τῷ μὲν γὰρ, οὐκ ἔσ' ἐνοχλεῖται, τὸ δ' οὐδέποτε δέδοικε· καὶ πολλοῦ δὴ νῦν, ὅτε τοῖς τοῦ πρὸς ὑμᾶς πτόθου πτεροῖς κουφίζεται. Ὅς γε οὐδὲ τὴν σκάφην, σκάφην λέγειν (88) ἀνέχεται, ὥσπερ ἡμεῖς οἱ ἀρχαῖοι καὶ ἀγροικοὶ, καὶ τῆς τῶν νῦν ἡμερῶν σοφίας, εἴτουν σοριστικῆς, ἀγευστοὶ, ἀλλὰ μυριοφόρον ὀκνάδα τίθεται, καὶ πλεῖ ὁ ἀβρῆ-λεώτερον, ἢ ὅτε κατὰ χέρσου βαδίζει. τοῦτον ἐστειλά σοι οἰκοθεν οἰκαδὲ (οὗτω γὰρ ἐγὼ κρίνω τὰ καθ' ἡμᾶς), πᾶσαν τὴν τῆς ἐμῆς παρουσίας χρεῖαν σοι ἀποπλήσοντα, καὶ ἀντ' ἐμοῦ τῆς ἀγάπης καὶ σφῆς σου ψυχῆς ἀπολαύοντα (δὲ ἦν ἔγωγε τὸν ἐν βδοο τειρεσίαν ἀποκαλῶν, οἷος πέπνυται ἀναφαίνομαι· τοὶ δὲ, σικαὶ ἀίσσουσιν, Ἄτης ἐν λειμῶνι κατὰ σκότον ἠλάσκοντες. τοῦτο γὰρ ἐμοὶ τὰ τοῖς πολλοῖς μακάρια καὶ τὸ δαίμονα (89)· ἢ καὶ τηροῦτό σου [f. σοι] ὑπὸ τοῦ σοφοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ θεοῦ πάσης ἀνώτερον κακώσεως καὶ κακύνσεως.

Hunc enim ego existimo. Hæc quæ me circumdant, omnem meæ præsentis utilitatem tibi plane adimplebunt, et illa promemetipso tuam dilectionem, et tui spiritus assequuntur sapientiam. Propter quam ego Tiresiam apud inferos inclamans comperi (90) :

*Ille sapit solus, reliqui volitant velut umbræ,
In prato Noxæ tenebrarum horrore vagantes.*

Hoc enim mihi, ut quæ multis beata sunt et felicia puto. Jamque ille, per te, a sapiente et optimo Deo, omni scelere et omni malo liber servetur.

EPIST. NCV.

Τῷ κυρίῳ Νικολῳ τῷ Καλλιπλεῖ.

Ἀλλὰ σύ μοι δραστηκῶς τὰς ἀντιδότους ἐπὶ τὰ προσβάλλοντα νοσήματα, καὶ μὴ παραισμένως ἐγγεῖν τοῖς κύλιξι τὴν θεοδωρήτων σου καὶ τὴν πανάκαιαν καὶ τὸ κεφάλαιον, τὴν δι' ἐχθιδῶν σαρκῶν. Ἐν μὲν Θεσσαλονίκη προσδοκᾷ μοι πληρωσις· ἐν δὲ ταῖς Ἐκκλησίαις (χωρὶς δὲ αὐταῖς) τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, κένωσις· ἐξ ἀμφοῖν δὲ, πάρεσις καὶ παράλυσις. Ἀρα μὴ μάτην ἐπικαλοῦμαι τὸν ἐμὸν Ἀσκληπιὸν ἐπὶ τηλικαύτην ἐνδύλησιν. τοῦτο μὲν, οὐ μάτην· ἐκεῖνο δὲ ὅρα, μὴ τις φαίη μάτην με ῥαφιδεῖν, γρήφου· πλέκοντα. Δέον ἐξεῖπειν τὴν χρεῖαν λευκότερον· τοῦτο δὴ καὶ ποιήσω, καὶ μάνθανε· οἰκίδιον ἡμῖν ἔστιν ἐν ᾧ ἐγκαταλύομεν, καὶ τὰ χρειώδη ἐναποτίθεμεν. τοῦτο πληροῦν ἐπιχειροῦσι τινες τῶν ὑπὸ τὸν πανσέβαστον αὐθέντην ἡμῶν. ταύτην σύ μοι τὴν πληρωσιν προανάστειλον. Δεινὸν γὰρ, εἰ τοῖς ἡμετέροις ἄλλων ἐναποπαυομένων [f. ἐναπαυομ.], αὐτοὶ θύρας· ἀλλοτριὰς περινοστοίημεν. τὸ χωρίον αἱ Ἐκκλησίαι, εἰ μὴ ἀνεπηρέεστον ἐσθραῖ [f. ἐσθ.], εὖ ἔσθι ὡς κενωθήσεται. Ἐπίσχες αὐτὸς μοι καὶ ταύτην τὴν κένωσιν. Ὅ δὲ τρόπος τῆς ἐπισχεσεως, μήπω μὲν περὶ τοῦ χωρίου μηδὲν, μήτε μεῖζον μήτε μεῖον ἔρεῖς. Ὅτε δὲ σοι ἐν τῷ χωρίῳ ἡμέτεροι, ἢ ὡς ἐπηρεασμοῦ ἐγγὺς ὄντες, ἢ ὡς ἐπηρεα-

A aiunt, qui per illud navigant solum digiti crassitudine unius (87), a mortuis disternari et dividi, et hoc esse illius majus latiusque tutamenti interval lum atque munimen. Qui vero illam scaphulam audaci pectore scandunt ad vitam, solum quasi aranæ filo, ut muro obsepiuntur atque vallantur. Quare fratrem meum ad te mitto, cui, ut te adeat, nullum horum fluminum obest, nihil iter ejus impedit. Nam hoc nequaquam illius animum turbat, nec illi negotium facessit; illud vero nec ullo metu exhorret, sed multi desiderii alis ad vos celerrime advolat, qui neque Scapham, scapham dicere (88) : et inclamare præ animi ardore et desiderio patitur : quemadmodum nos prisca rusticitate agrestes et timidi, et qui nondum horum temporum sapientiam sophisticamque calliditatem degustavimus. Sed jam ille, ut onerariam navem, mille ferundis hominibus aptam, illam esse existimat et audentius navigat, quam cum per terram graditur. Hunc ergo tibi e meis ædibus ad tuas misi. Ita enim ego existimo. Hæc quæ me circumdant, omnem meæ præsentis utilitatem tibi plane adimplebunt, et illa promemetipso tuam dilectionem, et tui spiritus assequuntur sapientiam. Propter quam

EPIST. LVI.

Domino Nicolao Callieli.

Tu quidem efficaces et potentes antidotos, in ob jectos mihi morbos, et non avaro et parce, in pyx idibus effundis, et, illam tibi a Deo datam panaceam, et, ut summam dicam, quæ ex carnibus viperinis conflata est. At vero Thessalonica has pyxides, 694 mihi impleri spero, in Ecclesiis autem (hæ quidem regiones quædam sunt, et sedes, nostri archiepiscopus) effundi penitus, et evacuari. Utrinque vero paralysis, et nervorum remissio quædam, et laxatio mihi inest. Equidem jam non frustra meum Æsculapium, in tantum rerum tumultum et perturbationem evocabo. Hoc enim non incassum erit. Illud autem prospice, ne quis forte dicat, me gryphos et ænigmata textentem, irrita oratione et redundanti blaterare. Necesse enim est indigentiam manifestius exprimere. Hoc ego quidem efficiam, tu vero D discce. Parvulæ nobis aedes sunt, in quibus pene dissolvimur, et quæ nobis lucro sunt et utilitati in illis cuncta deponimus. Has quidam expanse basti domini nostri familia occupare et implere aggrediuntur. Tu quidem tantum detrimentum et invasionem prius cohibe. Nam grave et durum est, si, dum in nostris ædibus alii conquiescunt et otio

Variæ lectiones et notæ.

(88) Adagium usurpatum de rustica simplici ta'e.

(89) Μακάρια καὶ οὐ δαίμονα. Rescribo, μ. καὶ εὐδαίμονα.

(90) Homer. *Odyss.* x, v. 405. Non Homeri sunt, sed alterius poetæ, vel Theophylacti.

(91) Χαρίς δὲ αὐταῖ. Scrib. χάρις δὲ αὐταῖ.

fruantur, et nos alienas januas cogimur circumire et invisere. Hæc autem regio, quæ Ecclesie appellatur, nisi præda et periculo sit immunis, scito quidem illam facile omnino depleri et everti. Ipse hanc tu miseram cladem amove. Modus autem, quo expeditius id efficere poteris, hic est. Nequaquam de hac regione, vel minimum quid, aut minus aliquando dices. Quando autem nostri, qui hæc habitant loca, sive quia periculo imminenti proximi sunt, sive quasi jam damno affecti, ad te accedere nitentur, tunc nulli rei parce, sive verbis pro nobis loquens, sive operibus. Dixi quidem tibi, quæ nobis instant pericula, tu pariter mihi concede, ut ad alios dicere possim opem tuam quam non sine securitate in me reponis. Frater vero meus te salutatur, sed ex Tænaro, ex quo ad inferos via ducit (92), phthisi quasi manuducente. Ad quod ego a Deo summe felicem successum exposco.

EPIST. LVII.

Eidem.

Injurius ego tibi, et molestus coactor videbor, si semper a te aliquid accipere præsumo. Hesternæ die vero, sodalibus nostris, qui ibi sunt ut aliquod concederes commodum, sedulo efflagitavi, et quidem assecutus fui. Non enim super petras semina edidici spargere. At rursus tuis arvis, pinguis aliam postulationis causam et rationem profero. Hæc quidem est, ut libros Galeni nobis commodari permittas, nec hoc, in opus medicum, quasi fenori commissum exposco. Nam non ego ad opera hujus artis integram sum nactus cognitionem, quantum ad ejus dogmatum scientiam et artificium opus est. Sive igitur hos codice habes, sive quæ in Hippocratem commentaria scripsit, 695 scito hæc nos a te studiose, quasi utilissimos fructus, velle colligere. Ut quippe neque sublimis aliqua et volueris cogitatio, neque quedam dura cantes, neque immobilis, aut inflexilis spiritus pervicacia et asperitas, neque aliquæ objecti prætextus spinæ, ipsas artificiosorum operum curas, in librorum interpretamenta emittentes, laborem quem in ipsa semina contuli, nobis frustrentur, irritumque et vanum reddant. Sed jam, ut optima et subacta terra, in trigesimum et sexagesimum mihi fructus emitte. Si autem seculam animi curam et studium in Hippocratis et Platonis dogmata susceperimus, etiam iam centesimum te fructus allaturum volumus. Qui autem fructum meum ad te deferat, ab ornamento Smyrnaeo tuæ dilectioni illam sistet (94); quam et ipsius dilectionis pater et charitatis, nullis implicitam dolis, sed sinceram semper conserva.

EPIST. LVIII.

Curi episcopo.

Ita mihi optime prospice, sanctissime rater et domine, et nihil mihi curæ erunt palææ, qui triticum quidem habeo. Hæc enim hisce in locis mansio interim mihi bene, et juxta rationis leges videbatur administrari. Iusurgunt etenim modo miseri quidam, et infelices hominum sensus et cogitationes, et mihi melius erat urbem adire, et ibi

ζόμενοι, προτελεύουσιν, τότε μηδεὺς φείδεσθαι μήτε ῥήματο; ὑπὲρ ἡμῶν, μήτε πράγματος. Εἰρηκὰ σοι τὰ μὲν· ὁδὸς μοι καὶ πρὸς ἄλλους λέγειν τὰ ἐπὶ τούτοις σὰ τῶν ἐλπίδων ἄξια, ἃς ὁ τῶντων σε λόγος βεβαία; ἐν ἐμοὶ πηγνυσιν. Ὁ ἀδελφός μου προσ-αγορεύει σε, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ταϊνάρου, δι' οὗ πρὸς τὴν Ἰζὴν κατὰγεται, τῇ φθίσει χειραγωγούμενος. Πρὸς τὴν χειραγωγίαν ἐγὼ θεόθεν ἐξαίτῳ πρὸς κομμά.

B

EPIST. NZ.

Τῷ αὐτῷ.

Βίαιον ἐγὼ σοι χρήμα δεῖ τι λαμβάνειν δικαίων παρὰ σοῦ. Χθὲς γοῦν αἰτήσας τὴν πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἡμετέρους χρηστότητα, καὶ μέντοι καὶ λαβὼν (οὐ γὰρ κατὰ πετρῶν ἐγὼ σπεύρειν ἔμαθον), αὐθις ἐν-οχλῷ σου τῇ ἀρούρῃ τῇ ἐριδύλακι, καὶ καταβάλλω λόγον αἰτήσεως. Ἡ δ' ἐστὶ, τῶν τι Γαλιέων βιβλίων (93) χρησθῆναι ἡμῖν, οὗ τοσούτου εἰς πρᾶξιν ἱατρικὴν συμβαλλόμενον (οὗ γὰρ ὥρατος ἐγὼ ταῖς τῶν ἐργῶν τῆς τέχνης μαθήσεσιν), ὅσον εἰς δογμά-τοι ἐπιστήμην καὶ τέχνησιν. Εἴτε τοίνυν μονόδιδα-σοι παρῇ, εἴτε ἐξηγήσεις Ἱπποκράτειον, ἰσθὶ ταῦτά σοι βουλομένους ἡμᾶς καρπίσασθαι. Ὅπως οὖν μή τι πτηγὸν τι καὶ ὑπέρωρον φρόνημα, μήτε πέτρα καὶ σκληρότης ψυχῆς ἀδυσώπητος, μήτ' ἀκινθαί προ-φάσεω, τὰς τῶν τεχνικῶν ἐργῶν φροντίδας ἐφ' ἃ τῶν βιβλίων προβαλλόμεναι, τὸν ἐπὶ τῷ σπέρματι πόνον ἡμῖν ματαιώσωσιν. Ἀλλὰ μοι καρποφόρησον, ἡ ἀγαθὴ γῆ, ἐν τριάκοντα καὶ ἐξήκοντα· εἰ δὲ τῇ περὶ τῶν Ἱπποκράτους καὶ Πλάτωνος δογμάτων πραγματείαν δεξιόμεθα, καὶ εἰς ἑκατὸν σε καρπο-φορήσαντα θήσομεν. Ὅδε τὸν καρπὸν μου κομίσω, παρὰ τοῦ παγκάλου Συμωναίου τῇ ἀγάπῃ σου συ-σταθήσεται. Ἦν καὶ ὁ τῆς αὐτογαπῆς Πατὴρ τη-ροῖ ἀδολὸν τε καὶ ἀκαπλήτευτον.

D

EPIST. NH.

Τῷ Κίτρου.

Οὕτω μοι κραιττόνως σύνετε [f. σύνες], παντέρῳ ἀδελφῇ καὶ δέσποτῃ, καὶ οὐ μελήσει μοι τοῦ θυγέου τὸν σίτον ἔχοντι. Ἡ δὲ ἐνταῦθα ἐπιμονὴ τέως μὲν ἔδδοκει κάμω εὖ τε καὶ κατὰ λόγον ὠκονομῆσθαι. Ἦσαν δὲ ἄρα δειλοὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ λογισμοί, καὶ βέλτιον ἦν ἐμοὶ πρὸς τὴν πόλιν ἀναδραμεῖν, καί τις τοῦ μὲν τὸ σῶμα θεραπείας ἀξιῶσαι, καὶ τοὺς σύν

Variæ lectiones et notæ.

(92) Ex Tænaro via ad inferos credita. Pompon. Mela.

(93) Γαλιέων βιβλίων. Scrib. Γαληνέων β.
(94) Cf. Epist. 59.

ἐμοὶ
μακρ
μάλιν
παρὰ
τὸν
φόρο
νοτῆ
καὶ
ἔχα
γαστ
τὴν
σὺν
σμέν
'Αλλ'
αρμα
τοῦ
μονήν
Θεῷ
πῶθ
σι.
κατα
χρίσ
τος,
οἰκτι
τήρι
ἀνασ
ἡμῖν
Αἰγύ
τοὺς
inun
liberal
tem,
aperit

Τῷ

Συ
ἔλεν
παλιν
ἀπρα
οὐτοῦ
τὸ μῆ
οἱ πολλ
τούτοις
γραφαί
τητα
ἡμῶν
γίλοσ
συγγεν
τὸν] ἀν
ὠφέλει
δόξα

99 Mi

(95)

ἔμολ τῆς τῶν ἐνταῦθα καυσώων πείρας θέσθαι ἅμα καὶ πικρὰν. Ὡς οὐδὲν νῦν ἀγαθὸν ἀπολαύουσι, καὶ μάλιστα μοι ὁ ἀδελφός, ὃν ἔχω λοιπὸν σπινθῆρας παρακλητικῆς ἀναψύξεως. Τοῦ γὰρ ἐν Ἀγρίδι ἀέρος τὴν ἐνταῦθα ἀλλαξίμενος, τοῦ τ' ἐν ἐκείνῃ ὀλιγοφόρου οἴνου, καὶ λεπτοτάτου, καὶ τῶν ἄλλων ὑγιεινότερων τροφῶν στερηθεὶς, κακῶς ἔχει τὸ σῶμα, καὶ πάνυ πονήριως πέπραγεν· ἀνορεξίας μὲν εἰς ἔσχατον ἤκων, κεφαλαλγὸς προπαλαίων, καὶ τὴν γαστέρα χυμῶν ἐμπλεω περικτώμενος. Ὡς πρὸς τὴν τομὴν οὐδενὶ ἄλλῳ τοῦ καιροῦ διδόντος χρῆσθαι, ὅξυσάχαρι χρώμεθα, καὶ τοῦτ' πεφεισμένως, κὰν εἰ καὶ ἑτέροις χρῆσθαι εἴχομεν. Ἄλλ' οὐτός γε πρὸς πᾶν ἱατρικὸν δυσχερῆναι τρώσεται. Διὰ ταῦτα, πενθῶ, καὶ σκυθρωπάω, τίμια τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποι, καὶ τὴν ἐνταῦθα αἰτιῶμαι ἐπιμονήν, μικρότερον κρίνων ἢ δικαιότερον. Εἰ γὰρ Θεῷ εἰδοκτο λυπηθῆναι ἡμᾶς, ὅπου δ' ἂν ἤμεν, ἐλυπήθημεν ἂν. Πλὴν ἀλλ' αὐτὸς τοῦτον ἡμῖν ἐξελέωσι. Οἷός γε ἀνομίας ὑπερβαίνειν, καὶ ἀμαρτίας καταδύειν ἐν τῇ θαλάσσῃ· ἡγινά ποτε οἶδεν ὁ Μιχαίας ταύτην τὴν θάλασσαν, εἴτε τὴν τοῦ βαπτίσματος, εἴτε τὴν τῆς μετανοίας, εἴτε τὴν τῶν αὐτοῦ οἰκτιρμῶν. Ἦπερ δὴ καὶ ταῖς ἄλλαις τὸ εἶναι σωτήριον δίδωσι, ταύτην ἡμῖν ἐπαναχύσας αὐτὸς, ἀνασώσεις ἡμῶν τὴν ἀθέλειαν, βυθίσας ὅσον ἐν ἡμῖν καὶ ψυχικῶν νόσων καὶ σωματικῶν νόσων Αἰγύπτιον καὶ πολέμιον. Μὴ τοίνυν μέλε (95), ἀλλὰ τοὺς ἀνωθεν καταβράχτας ἀνοίγε.

muneribus et donis saluti esse concessit, hoc tu nobis effunde, et nos ab infirmo corporis affectu liberabis, quidquid in nobis et spiritualis et corporalis est morbi, et Ægyptiam referens servitutum, et hostile jugum in profundum immergens. Ne igitur tardus sis animo, sed cœli vectes aperito.

ΕΠΙΣΤ. ΝΘ.

Τῷ προέδρῳ, καὶ Προξίμῳ τῷ Παντέχνῳ.

Σὺ μοι ἀφίως ἔχλου. Αἰσθανόμενοι γὰρ τινες ὅλον ἔμην ὄντα τὸν τὰ πάντα καλὸν κάγαθόν τε, οὐ παύοντες [f. παύοντα] θυροκοποῦντες τὴν ἐμὴν ἀπραγμοσύνην, ὥστε διαναστᾶσαν προσαγαγεῖν σοι οὐτούς. Ἐγὼ δὲ καὶ ἄλλως νοητέως ὢν, ἅμα δὲ καὶ τὸ μὴ τοσαῦτά σε δύνασθαι σαφῶς πεπεισμένος, ὅσα οἱ πολλοὶ ὀφονται, ὀκνῶ μὲν τὴν ἀρχὴν ὑπακοῦσαι τοῖς. Ὡς δὲ βίαν ἐπάγουσιν, ὑπενδίδωμι, καὶ γραφὰς αὐτοῖς πρὸς τὴν σὴν ὑπισχνούμαι λαμπρότητα. Τοιοῦτός τις, καὶ ὁ τὸ παρὸν γράμμα τῆς ἐμῆς ταπεινότητος ἔγγειρίζων σοι. Ὡς καὶ τοῦ φιλοσοφώτατου καὶ πανδεξίου Σμυρναίου φησὶν εἶναι συγγενῆς. Εἰ μὲν οὖν ἔστι χώρα σοι τοῦτον [f. τοῦ τὸν] ἀνθρώπου ὡφελῆσαι τι, δόξα τῷ δόντι τοῦ ὡφελεῖν δύναμιν· εἰ δ' οὐ, καὶ αὐτὸς μὲν ἐκείνῳ δόξα· τὸ δὲ σὸν πάντως ἀνάτιον, ὅς πάντα πᾶσι

hoc meum corpusculum aliqua medicinæ cura solari, et hos qui mecum sunt, a tantorum æstuum periculo longius repellere, ex quibus nihil nunc quidem commodi consequuntur, et maxime frater meus, quem ut reliquas consolationis meæ scintillas habeo. Qui ab illo aere Achridis semotus, et quia in illa vini est tenuissimi et delicatissimi multa inopia, et aliis salubribus destitutus alimentis, ægro et depresso prosternitur corpore, et nihil non cum labore summo peragit. Demum in extremum cibi fastidium devenit, et magnos capitis dolores propugnat, et ventre tumefacto laborat. Cui nihil aliud quam ut præsecetur et abscindatur morbi occasio et remedium concedit. At vero oxysaccharo utimur, et hoc quidem parce, etsi aliis uti etiam possim. Sed enim hic omnem medicinalem cibum fastidit. Quocirca semper planctibus vexor, et contractis superciliis, mæroris gravem præfero nubem, o inclyte Dei homo; et hanc his in locis perseverantiam diuturnamque habitationem præcipuam causam esse arbitror, illamque breviorē potius quam justiorē debere esse existimo. Si enim nos mædere Deo decretum est, ubique nos afflictos esse oportebat. Verumtamen ipse Deum flecte. Novit enim iniquitatem transgredi et cœli in mari immergere. Quod quidem mare Michæas novit 696 sive sacri baptismatis, sive pœnitentiæ, sive ipsius misericordiarum esse. Quod igitur aliis ipsius

C

EPIST. LIX.

Præsidi, et Proximo Pantechnæ.

Tu quidem mihi tumultus, et perturbationis causa es. Nam cum quidam, quidquid in me est, id totum omni ex parte felix bonumque esse per sentirent, non turbant hanc meam tranquillitatem, et ad res peragendas ignaviam veluti qui januam pulsant, suscitarent, ita ut ad te hæc jam excitata et dimota illos deferret. Ego autem cum segnis sim, statim te tanta posse, quanta pluris arbitrantur, plane non credidi; neque enim obsequium istis præstare. At vero si vim inferunt, paulatim cedo, illisque litteras ad tuam egregiam nobilitatem polliceor. Unde et has præsentēs meæ humilitatis litteras ad te detulit, qui Smyrnæi summi in philosophia viri et omni ingenii acumine magni, consanguineum se esse asserit. Si vero tibi locus et occasio est, qua hunc

⁹⁵ Mich. vii, 12, 19.

hominem aliquo prosequi beneficio possis, honor A βουλόμενος τάχα θά, τὴν δύναμιν οὐκ ἔχεις τῷ βου-
et gloria sit illi qui hoc tibi posse concedit : si au- λήματι σύνδρομον.
tem nulla est, item et illi gloria sit. At in te saltem nulla causa huius erit, qui omnibus semper
bona cupis, sed facultatem tuæ voluntati certe disparem habes.

EPIST. LX.

Quo sis in statu scire cupimus, illustrissime in Domino fili : non quia nobis suave sit futurum hoc tantum scire. Novimus enim id vobis bene cupientes, nec sine causa ; non parum enim ipse lugerem rerum mearum statum adversum. At si ipse nostrarum rerum statum pernoscere optas, tuas ipsius res tibi in canonem et regulam proponam, in quas cum intueberis, forte, quomodo nos habeamus, non ignorabis. Si enim tua in mediis versantur malis, etiam nostra in supremo malorum fastigio esse B collocata cognoscito. Si vero etiam tua summo infortunii vertice versantur, scito quidem et nostra caput inter nubila condere, cæloque firmari. Sed vis ut tibi regulam tradam ? Sub superciliiis estimationis jacemus : qua vero parte vergunt hæc etiam nōs inclinati 697 serimur ; at ubi nutant, Dominus, qui semper nobis se comitem scit offerre, servavit nos. Qui ut bis qui apud inferos arcto servitutis iugo teruntur, redemptionem et liberationem enuntiat, sic et te ipsum omni rerum lædio et difficultate tutabitur.

EPIST. LXI.

Eidem.

Ut nostrarum rerum cognoscas eventus, abunde tibi frater meus suppedilabit, illustrissime in Domino fili, si quidem indigeris, qui te de hac re certiore faciat. Sed enim ipse hæc aliis nequam nota facies, ut qui jam olim hæc cuncta esse perspexeras, nisi hæc aliquis ita nunc forte dixerit. Equidem hæc omnia qualia sunt, jam cognovisti ; at vero quanta hæc sint, prorsus ignoras. Hoc enim neque te decet ignorare, qui probe omnia nosti, quomodo scilicet in maiorem infortunii et malorum statum jam cuncta accrescant et attollantur, quemadmodum ego cum meis tua perpendo. In omnibus tamen opitulatorem Dominum invoco, a quo et prospera evectus fortuna et nullo præpeditus crimine custodiare.

EPIST. LXII.

Eidem.

Ne mireris si laconica tecum utor brevitate. Si autem miraris, tabellarium interroga, et totam huius laconismi causam edisces, qui vere ille ipse est, qui, ut modo quasi alatus se nobis ad iter accinctum D obtulit et has litteras a me poposcit. Sed nunc quidem vale, et bono hilarique animo esto, neque tristitiæ morbus te invadat, neque ullis unquam tibi opus sit pharmacis qualia lingua tua charitatis esse pharmaca celebravit.

EPIST. LXIII.

Inclito domino Constantino Duca.

Si quidem corporis robur, et felix temporis opportunitas, pansebasti domine et maxime opitulatore, meæ humilitati iter capere concederent, ce-

EPIST. Ε΄.

Ποθοῦμεν μαθεῖν ὡς ἔχετε, ὑπέρλαμπρῃ μοι ἐ- Κυρίῳ υἱέ· οὐχ ὡς ἡσθησόμενοι διὰ τοῦ μαθεῖν (οἱ δαμεν γὰρ ὡς εὐθελήτως· καὶ τί γὰρ οὐ καλῶς ἔχουσιν). ἀλλ' ὡς λυπηθῆσόμενοι μετριώτερον, εἰ γε τῶν ἡμῖν ὑπολαβανόμενων ἔχουσι μετριώτερα. Εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ ποθεῖς μαθεῖν τὰ ἡμέτερα, κανόνα σοι δώσω τὰ σά, πρὸς ἃ βλέπων, οὐκ ἀγνοήσεις ὡς ἔχομεν. Εἰ μὲν γὰρ ἐν μέσοις ταῦτα κακοί, ἐν ἀκροῖς γίνωσκε τὰ ἡμέτερα. Εἰ δὲ καὶ τὰ σά τὴν ἀκρίρειαν ἐδυστύχησε, τὰ καθ' ἡμᾶς ἴσθι οὐρανῷ κάρη στηρίζοντα. Ἀλλὰ βούλει δώσω κανόνα ; Ὑπὸ ταῖς ὀφρύσι τοῦ εὐθυμεῖν κείμεθα· ἤπειρ ἂν νεύσαιεν, ταύτῃ φερόμενοι· ὅποι δὲ νεύουσιν, ὁ ἀεὶ ξυντυχὼν ἐπίσταται. Οὐ δύσασαιτο ἡμᾶς Κύριος, ὁ καὶ τοῖς ἐν ᾧ αἰχμαλώτοις κηρύξας ἀφείπον, τηρῶν καὶ αὐτὴν σὲ πάσης δυσχερείας πραγμάτων ἀνώτερον.

servavit nos. Qui ut bis qui apud inferos arcto

EPIST. ΕΑ΄.

Τῷ αὐτῷ.

Ἀρκεῖ πρὸς τὸ γνωρίσαι σοι τὰ καθ' ἡμᾶς ὁ ἀδελφός· μοι, ὑπέρλαμπρῃ μοι ἐν Κυρίῳ υἱέ, εἰ τε [f. εἰ γε] τέως χρεῖζεις γνωριστοῦ, ἀλλὰ μὴ αὐτὸς γνωρίζεις ταῦτα καὶ ἄλλοις, ὡς πάλαι ταῦτα μαθὼν· εἰ μὴ ταῦτα φαίη τις, ὡς ἄρα τὸ μὲν ποῖν τούτων οἶδας, τὸ δὲ πηλίκον ἀγνοεῖς. Ὅπερ οὐδὲ αὐτὸν εἰδὼς ἀγνοεῖ σε τὸν εἰδὼτα, ὅπως ἐπὶ τὸ μεγαλειότερον νῦν τὰ τῶν κακώσεων αἰρεται, ὡς ἔγωγε τοῖς ἑμοῖς, καὶ τὰ σά συλλογίζομαι. Ἐπὶ πάντα δὲ καλῶ βοηθὸν τὸν Κύριον· ὅρ' οὐ τηροῖτο πάσης ἀνώτερος κακώσεως καὶ κακύνσεως.

In omnibus tamen opitulatorem Dominum invoco,

EPIST. ΕΒ΄.

Τῷ αὐτῷ.

Μὴ θαυμάσης, εἰ λακωνίζω σοι. Εἰ δὲ θαυμάσεις, πυθοῦ τοῦ γραμματοκομιστοῦ, καὶ μαθήσῃ τὸ λακωνισμοῦ αἴτιον. Τὸ δὲ ἐστὶν αὐτός. Ὅς μόνον οὐ περὶ τοῖς κεχρημένον ἑαυτὴν πρὸς τὴν δι' ἡμῶν πρόσ- οδον δηλώσας, τὰς γραφὰς ἤττησε. Ἀλλ' ὕγιαίνεις μοι, καὶ εὐθυμοῖς, καὶ μήτε τῆς λύπης νόσος σε καταλάβοι, μήτε φαρμάκων δεσθεῖς, καὶ ὥσι τοιαῦτα, οἷα τὴ σὴ γλῶττα τὰ τῆς ἀγάπης ἐ- ὕμνησε.

EPIST. ΕΓ΄.

Τῷ σεβαστῷ κυρίῳ Κωνσταντίνῳ τῷ Δούκῃ.

Εἰ μὲν ἦ τε τοῦ σώματος ἰσχύς καὶ τὸ τοῦ καιροῦ εὐχραές [f. εὐκρ.], παντίθεσθε ἑμοῦ αὐθέντα καὶ μέγιστε ἄντιληπτορ, ἰδεῖν συνεχώρουν τῇ ἐμῇ

Εἰ
ἀξίαν
δαστέ
οὐν ἐἰ
θεοῦ
καὶ ὁ
σιαν
εὐλογ
ἀποδέ
ἀν εἰ
τὴν ἀ
τὰ κα
δεξάμ
μαί.
εὐλογ
γάμου
βίβ
καὶ κ
tiones
vita

ταπεινότητι, ταχὺς ἂν πρὸς τὴν σὴν ἀναδραμῶν περιωπὴν τὴν σφειλομένην ἀπέδωκά σοι προσκύνῃ-
σιν. Νῦν δὲ (οὗ γὰρ συγχωρεῖται μοι ὅφ' ὧν εἶπον, οὐδὲ τὸ ὑπερβῆναι γούν τὴν ὀδὸν τοῦμου ὁματίου) τῷ παρόντι γράμματι μεσέτη χρώματι τῆς προσκυνή-
σεως. Πάντως δὲ καὶ τὴν διὰ τοῦ γράμματος δέξῃ, ὡς καὶ τὴν διὰ τοῦ σώματος· εἴπερ εἰς ἐγὼ σοι καὶ ὁ αὐτὸς ὁ κακείνῃν προσαγαγών, καὶ ταύτην προσ-
άγων σοι. Ταύτην μὲν οὖν ὅτι δέξῃ, σαφῶς πίπτει-
σμαι· μᾶλλον δὲ καὶ ἤδη ἐδίξω· καὶ χαριέστατά μοι προσβλέπει, ὡς εἴωθεν, καὶ ἐρωτᾷς λοιπὸν ὅπου [f. ὅτου] δέομαι. Ἀρ' οὖν ἐρῶ σοι τὴν χρεῖαν, ἣ αἰσχυνοίμην ἂν, εἰ σε τοῦ Βαρδαρίου ἀρμωστὴν ἐπιστάντα πράγμασιν, ἔχον, αὐτὸς ἐν τῷ Βαρδαρίῳ χωρίον, πρὸς τὸν ἀντιλαβέσθαι τούτου φιλανθρωπί-
τερον διεγείραμι. Ὅς γε καὶ πρὸς ἄλλους βοήθειν μοι δυναμένους αἰετ μεσέτη· γίνῃ τῇ ἐμῇ ἀσθενείᾳ. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ εἰκὸς ἀπαιτεῖ· πλην ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τοὺς εὐδρομοῦντας πτεροῦν ἐλώθαμεν τοῖς ὑπο-
φωνήμασι, καγὼ τὴν περὶ τοῦ ἀντιλαβέσθαι τῶν αὐτῶν ἡμετέρων ὡς δουλικῶν σου ἀξιῶσιν πρὸς αὐτὸ τοῦτο τεταμένῳ οἶόν τινα προσάγω σοι πτί-
ρῳσιν. Καὶ γε δειξὼν ἅπασιν, ὡς καὶ πατρῶον μὲν κληρὸν ἔχεις, τὴν χρηστὴν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον συνδιαθέσειν· πολλαπλασίω δὲ ταύτην αὐτὸς πε-
ποίηκας, ἵνα σοι καὶ θεός, ὃ χαρίζῃ, ὅσα ἐμοὶ χα-
ρίζῃ, πολλαπλασίω τῆς πατρῴας δόξης ἐπιβραβεύ-
σῃ, καὶ πᾶσιν ἀγαθοῖς ἀποδείξῃ μακαριώτερον, τηρῶν καὶ πάσης ἀνώτερον κακώσεως καὶ κακύν-
σεως.

ΕΠΙΣΤ. ΕΛ.

Τῷ αὐτῷ.

Εἰ καὶ μικράν τινα ἰχθύων ἀποστολὴν, καὶ οὐκ ἀξίαν τῆς σῆς μεγαλειότητος, ποιοῦμεθα, πανσέ-
βαστέ μου αὐθέντα, καὶ μέγιστε ἀντιλήπτορ, ἀλλ' οὖν εἰδότες ὅτι καὶ διακριτικὸς σὺ, καὶ περὶ τὰ τοῦ Θεοῦ σφόδρα εὐλαβής, ἅτε ἀμφω ταῦτα πατρῴων· καὶ ὅτι ἐκ μὲν τοῦ, λόγισθ, τὸ μηδεμίαν ἡμᾶς ἐξου-
σίαν τῆς καθ' ἡμᾶς λίμνης ἔχειν, ἐκ δὲ τοῦ, ὡς εὐλογίαν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν καὶ Θεοτόκου Μητρός, ἀποδέξῃ τὰ μικρὰ ταῦτα. Εὐλογίαν δὲ πᾶσαν ἡλίαν ἂν εἴη μέλλῃ τίθεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ τεθαρήρηκότες τὴν ἀποστολὴν πεποίημεθα. Εἰ μὲν οὖν καλῶς οἶδε τὰ κατὰ σὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, δειξέας δὲ, ἡδέως ταῦτα δεξάμενος· εἰ δ' αὖ, καὶ τοῦτο τῶν ἀμαρτιῶν θήσο-
μαι. Πλην ἄλλὰ πέποιθα ὡς τὸ πρῶτον ἔσται, καὶ ὡς εὐλογίας ταῦτα προσείσῃ [f. προσήσῃ] τῆς ἀπειρο-
γάμου τοῦ Θεοῦ Νύμφης. Ἡ καὶ εἴη σοι φρουρὸς ἐν βίῃ παντὶ, πάσης ἀνώτερόν σε τηροῦσα κακύνσεως καὶ κακώσεως.

vitæ spatío speculatrix, et custos præsist, et te omni detrahāt sceleri et calamitati.

Variæ lectiones et notæ.

lerrime quidem, ut te viserem, profisciscer et debita salutatione prosequerem. Mihi autem nunc facultas non datur ab his quos antea dixi, domum dese-
rendi, ideo his presentibus litteris, quasi mediatri-
cibus, ad tua genna provolvam. Vere quidem salu-
tationem hanc his in litteris perenties, quasi ipse meo corpore tibi impenderim, illamque tibi præsens 698 obtulerim. Hanc igitur te acceptu-
rum facile credo: potius autem nunc suscipis et grato me vultu, ut de more, intueris, et si qua in posterum re indigeam, sciscitaris (96). Igitur meam tibi inopiam patefaciam, aut erubescerem sane, si te, qui Bardarii rebus præes, etiam cum ipse in Bardario loca sedemque habeam, ad auxilium te humaniorem et benigniorem excitarem. Nam tu præsertim alios, ut meæ opitularentur indigentia quibus ad id facultas et potestas inerat, ut inter-
cessor commovisti. Hoc etenim ipsa æquitas p̄stulat. Veruntamen et illis qui velocissimo ad id percur-
runt pede, monitis et cohortationibus alas indere consuevimus. Et ego etiam, ut meos socios, veluti servos tuos et famulos digne suscipias, et honori-
bus ornes, iterum atque iterum tibi, qui tantum munus subire vis, quasi quoddam alarum renigium objicio. Vere quidem omnibus ostende, te quasi paternam habere substantiam et sortem, ipsum in archiepiscopum affectum utilesque conatus. Illos autem multo te copiosiores præsiti, ut tibi Deus, cui gratum facis, ut mihi ipsi abundantius paternæ gloriæ cumulum in præmium indulgeat, teque omnibus bonis beatum prædicet, et absque ullo noxæ periculo et sceleris macula custodiat.

EPIST. LXIV.

Eidem.

Etsi paucos ad tepisciculos, et non ut tuam ampli-
tudinem decebat, misimus, venerandissime domine et maxime opitulatur: nihilominus tamen non dubito te, quia multo cuncta discernere scis iudicio, et magna in Deum religione et pietate polles, et in utroque paternos ad unguem, imitatis mores; facile animo, ob hoc reputare tuo, nullam nobis ex hac nostra palude, facultatem et copiam esse concessam, et hæc quæ mitto, et si parva, quasi benedictionem quamdam et gratam eleemosynam dominæ nostræ Dei Matris suscipere. Omnem autem benedictionem, quanta [quidem fuerit, constituam. Quapropter hac fiducia freti, hæc ad te munera decrevimus: et si quæ apud te sunt archiepiscopus bene perspexerit, tamen id te jucundo suscepisse animo profiteberis. Si vero e contra id fuerit, nostris hoc imputabo peccatis. Veruntamen primum esse futurum non dubito et veluti benedictiones hæc, Dei Sponsæ, quæ nullum unquam experta est thalamum, tibi grata fore: quæ tibi omni

699 EPIST. LXV.

Magistro domino Joanni Pantechnr.

Ecquid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi 97? Eduxit enim me per uia maris vada, ut non ita per sicca terræ jugera tutius. Delabenti enim procellæ imperavit, et velut cessantem tranquillitatis auram constituit. Me a diuturno languentis morbi squalore custodivit, et præcinxit me potentia et robore, ita ut etiam posteris hæc sint æmulationi et contentioni. Ut illis scio contigisse circa Ezechiam, et hos qui fluvium Chobac incolunt, qui magnorum inspector fuit et contemplator, Ezechielem fuisse vaticinatum; quando scilicet vitæ spiritum et regenerationis virtutem mortuis ossibus renouavit 98. Ne illa etiam mei Joannis repetam, Petri soerum et reguli filium et hydropicum et paralyticum, ex ardenti febris æstu in bilarem vitæ recreationem eductos, ex morbo restitutos ad vires, et ex membrorum solutione et remissione, apta et firma compagine compositos. Gratia igitur sit illi qui gratis nos vitæ et saluti reddidit, et non, ut nostrorum est scelerum iniquitas, nobiscum se gessit, sed ipsa crimina desepit, et culparum reatus præterit. Mihi enim, illustrissime domine, dum navem conscenderem, dies quidem illuxit, in quo constantem viæ cursum sperabam, et certe acerbus præter omnem spem contigit asus. Nam me nausea, et saliva, et qui inde sequitur vomitus et omnis egestus, et eductus humor, crudo et male consistenti susus liquore, et tandem multa bilis portio me invasit. Cumque parum horum cessaret gravamen, ecce iterum eadem superveniunt, nisi quod bilis tunc copiosior fuit, et in ipso exitu multo acrioris humoris; existimabam enim certam quartanæ febris significationem, ut assueram me subire, quæ quidem et humore et bile ut sputum estejecta. Atque ita metus inanis accusabar. Rursus itaque dies abeundi advenit, et ego miser cuncta ægra spe exhorrescebam, et Deus idem fuit et non alius; et omne malum evanuit, nec ejus locus amplius inventus est. Nunc Thessalonice tibi incolumis me sisto, et qui gravi morbo percussus fui, adsum illo solutus. Et hoc quidem illud fuit, quod doctum adagium evulgat, esse scilicet suum bili bonum (97). Etiam alicubi futuris temporibus tecum jocosè confabulabor. Quoniam ingens fluctuum æstus jam serenum aeris statum quasi grato laxat decursu; et tumultuosa perturbatio pacem. Et corpus vitilis stomachi effusus jam robustius redditur, fortiusque invalescit. Sed hæc quidem hactenus. Cuncta autem in quibus Achris versatur, plena 700 horrent metu, et ipsa pariter Moeri regis (est autem Mocrus Achridis pars),

97 Psal. xv, 42. 98 Ezech. xxxvii, 1 seqq.

Variæ lectiones et nota.

(97) Bilis in naribus, prov. in Theocrito. Ira, causa fortitudinis. Aristot. in Ethicis.

(98) Ἀρεός. Scrib. ἄνοτος.

EPIST. 56.

Τῷ μαγίστρῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Παρτέκνῳ.
Καὶ τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Διήγαγε διὰ τῆς ὑγρᾶς οὐτιᾶς ἀσφαλῶς, ὡς οὐδὲ διὰ ξηρᾶς. Ἐπέταξε τῇ καταιγίδι, καὶ ἔστι εἰς αὐραν· ἀσθενείας πολυμήρου ἐρύσας, καὶ περιέζωσε δύναντι· ὡς τοῖς πάλαι εἶναι τὰ νῦν ἐφάμιλλα, ὅσον τοῖς περὶ τὸν Ἐξεκίαν λέγω καὶ τοῖς ἐν τῷ ποταμῷ Χοβάρ τῷ τῶν μεγάλων ἐπὶ πτῆ θεωρηθῆναι Ἰεζεκιήλ· ὅτε δηλαδὴ πνεῦμα ζωῆς καὶ παλιγγενεσίας, νεκροῖς ὁστέοις ἐνεκαίνιζετο· ἵνα μὴ λέγω τὰ τοῦ ἱεροῦ Ἰωάννου, πενθερᾶν Πέτρου, καὶ βασιλικοῦ υἱόν, καὶ ὀδρωπικόν, καὶ παράλυτον, ἐκ πυρετοῦ ἀναψυχομένους, ἐκ καχεξίας εὐκρατουμένους, ἐκ παρέσσης συναρμοζομένους. Χάρις οὖν τῷ δωρεᾶν σώζοντι, καὶ μὴ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ποιοῦντι, ἀλλ' ἀμαρτίας παρορῶντι, καὶ ἐγκλήματα ὑπερβαίνοντι. Ἐμοὶ γάρ, λαμπρότατέ μου αὐθέντα, ἐπιδάντι τοῦ πλοίου (ἡμέρα δὲ ἦν καὶ ἦν μοι ἡ περίοδος προσδοκῆσιμος), ἐπισυνέβη πρᾶγμα πάσης ἐλπίδος ἐξώτερον· ναυτία, καὶ σιελισμὸς, καὶ τὸ παρακολούθημα ἔμετος, καὶ τὸ ἐκφυρόμενον ὕδρην ὠρὴν καὶ ἀτύστατον· καπὶ τῷ τέλει, χολῆς τι μέρος. Μικρὸν δὲ διαλιπούσι, πάλιν τὰ αὐτὰ, πλὴν ὅσον ἡ χολὴ πλείων, κὰν τῇ διεξόδῳ πλεόν ὀριμύττουσα. Προσεδόκων μὲν οὖν καὶ τὴν ἐπισηματίαν τοῦ τεταρταίου συμβῆναι κατὰ τὸ σύνθεσις. Ὅ δὲ ἄρα τῷ χυμῷ καὶ τῇ χολῇ συναπέπτυστο [— πυστο], καὶ φέβον ἄφρονον ἱλέγχον φοβοῦμενος. Ἦκιν αὖθις ἡμέρα περιόδου, καὶ δυσελπίστας ὁ πάντα διελὺς ἐγὼ, καὶ ὁ Θεὸς ὁ αὐτὸς ἦν, καὶ οὐκ ἠλλόιωτο· καὶ φρουδὸν τὸ κακόν· καὶ οὐχ εὐρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ. Καὶ νῦν ἀποστέσωμαί σοι κατὰ τὴν Θεοσιολογίαν ὁ βαρύνσορος ἀνεσος (98). Καὶ τοῦτ' ἐκείνη ἦν ἄρα τῆς παροιμίας σοφὸν, ὡς ἔστι τι καὶ χολῆς ἐγχελος. Καὶ που τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ὁσὼ παρῳδήμα, ὅτι κλύδων εὐδὶαν χαρίζεται, καὶ τάριχος εἰρήνην· καὶ ρώννεται σῶμα ταῖς τοῦ στομάχου κακώσεσιν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταῦτα. Τὰ δὲ κατὰ τὴν Ἀχρίδα πάντα φόβου μεσά. Καὶ τὸ τοῦ Μόκρου μέρος (ὁ δὲ Μόκρος τῆς Ἀχρίδος τμήμα), παρὰ τοῦ δούλου καὶ ἀποστάτου λεγόμενον. Ἡ δὲ Βαγορά (ὅρος δὲ αὕτη πάμμεγα, καὶ τοῖς Βουλγαρικοῖς καὶ Δυρράχικοις ὄρεσι μεσσιτεῖον), παρὰ τοῦ ἀντάρτου φυλάττεται. Καὶ συνόλω εἰπεῖν, πάντῃ κακὸν κακῶς ἐστίχεται. Ἀλλὰ θαρρόμεν Θεῷ, καὶ τοῖς τοῦ κρατίστου βασιλέως ἀγῶσιν, ὅτι τῇ σαύρῃ γούν ταύτῃ θαλφθεῖη ταῖς τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ βασιλέως ἀκτίσι, καὶ διὰ τοῦτο κεφαλὴν ἀράσῃ, οὐδ' ἔστιν ὅπου ἔσται κατάδυσσις. Ὅ γάρτοι πανέδαστος σεβαστὸς καὶ πρωτοστράτωρ, κύριος Μιχαήλ, παρὰ τοῦ βασιλέως ἐστάλη, ἐφ' ᾧ συλλέξει τι ἄνδρας, καὶ τῷ καθάρματι ἀντιτάξασθαι. Καὶ

δὴ σὺ
χώρα
ἤξει,
ἀποστ
μενος,
Προβ
ἀγίνε
λος
τὴν Θ
ρον, π
σθην,
Διδαλ
μενον.
dem r
tior D
aposta
autem
imper
sinul
dem
jam p

Ἐστ
ἀγαπᾷ
τῇ ζώ
ὑπόκρ
δὲ ἡμέ
βίου μ
ἔχιν
τῆς ἀγ
καί, π
τοῖς π
γὰρ οὐ
ἄλλων
ἀδελφ
τος ἐ
φασί,
ἐν ἀρα
δσῃς
λόγῳ
σῆς τ
τῶν
ἐπιδο
τὴν αὐ
τοῦ σώ
καὶ πε
ροθὴ π
βοηθῇ
ἐν ἡμέ
οὐ ση
θησι, δ

ἢ συλλέγει, καὶ δὴ προσβαλεῖ τε αὐτῷ, καὶ τῇ
 χάρις αὐτοῦ ἐμβαλεῖ. Καὶ ὁ ἀμύνων ἡμῖν Θεὸς
 ἔξει, καὶ οὐ χρονίει· καὶ ὁ δοῦλος Ἱεροβοὰμ τῇ
 ἀποστασίᾳ κατὰ τοὺς Σολομῶντος χρόνους ἐπιβαλό-
 μενος, οὐδὲν πλεόν ὁράσει τοῦ κακῶς βουλευσάσθαι.
 Πρώτων δὲ βασιλείαν, ὧ γῆ καὶ ἥλιος, καὶ βασιλείας
 ἀγίνεαι, καὶ ὕψος ἀρχῆς ἀσύγκριτον, οὐδὲ τοῦ δοῦ-
 λος εἶναι βασιλέως ἀξιωθήσεται. Ἐγὼ δὲ ἅμα τῷ
 τὴν Θεσσαλονικὴν καταλαβεῖν, εἴ που Δαίδαλον εὐ-
 ρον, περὶ ἃν ἑμαυτῷ περιηρμολόγηται, καὶ ἐπετά-
 σθην, καὶ πρὸς τὴν Ἀχρίδα κατέπαυσα. Ἄλλ' οὕτε
 Δαίδαλον εἶχον, οὕτε φίλον τῇ χρεῖᾳ μου συμβαλλό-
 μενον. Ἄλογα τοίνυν μισθωσάμενος, ἥδη ἀπειμι.
 Idem recenset, et huic cuncta objicit, et in regionem hujus erumpit, et etiam nobis auxiliator et for-
 tior Deus in opem adveniet, nec morabitur quidem. Et ut servus Jeroboam sub Salomonis tempore
 apostasiæ incumbens, nihil eorum quæ pessime conari intendebat, amplius perficere poterit. Hic
 autem imperium ambit, o terra, o sol et o imperii ignobilitas, o altitudo sceptri omnibus major, neque
 imperatoris servus esse dignus videbitur. Ego autem ut primum Thessalonicam sum ingressus,
 simul ac alicubi ipsum Dædalon inveni, alas mihi ipsi aptavi, locaque volatu inquisivi, et apud Achri-
 dem acquievi. Veruntamen neque Dædalum habui, neque amicum fidum. Tandem equis conductis
 jam proficiscor.

ΕΠΙΣΤ. ΕΣΤ'.

Τῷ ἐπισκόπῳ Κίτρου.

Ἔστι καὶ γράφοντα μὴ ἀγαπᾶν, καὶ μὴ γράφοντα
 ἀγαπᾶν, τιμωῶνται ἀδελφεὶ καὶ δέσποτα· τὸ μὲν,
 τῇ ζῳῇ τῶν Φαρισαίων χρώμενον, ἦν εἶναι τὴν
 ὑπόκρισιν ἐδιδάχθημεν· τὸ δ' ἀσχολίας περιελκόμενον,
 ἃς ἡμῖν ἐπιφέρει τοῖς κουφοτέροις ἢ καθ' ἡμῶν τοῦ
 βίου μεγάλη δύναμις. Μὴ μοι τοίνυν τὴν ἀγραφίαν
 εἶχειν ἐν λόγῳ, ἀλλὰ τοῦ μετῴνου ἀπολαύειν τοῦ
 τῆς ἀγάπης καλοῦ, ἐλάττωτος φροντίδος ἀξιοῦν δι-
 καίῳ, τὸ ἔλαττον καὶ τὴν τῶν εὐχῶν προτείνειν χεῖρα
 τοῖς πανταχόθεν βαπτίζεσθαι κινδυνεύουσιν. Ὡς
 γὰρ οὐκ ἀρκούντων τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἐμῆς ψυχῆς τῶν
 ἄλλων βαρῶν, ἐπετέθη καὶ ὁ τοῦ ἀδελφοῦ θάνατος·
 ἀδελφοῦ, ἐμῆς ἐξηρημένου πνοῆς, καὶ πάντα δυ-
 τοῖς ἐμοὶ καὶ παραβαλλομένου, καὶ πρὸς αὐτὸν, τῶν
 παρ', πύρ καὶ κατὰ ξυφῶν κυδιστῶν· ἵν' αὐτὸς
 ἐν ἀραθυμίᾳ καὶ ἀλυπσίᾳ (99) διάγοιμι. Οὐ στεργήσεις
 δεξιῇ χρηζῶ τῆς ἄλλοθεν βοηθείας, οὐκ ἂν δυναίμην
 λόγῳ δηλώσαι. Ταύτης οὖν τὸ μεῖζον μέρος αἱ τῆς
 σῆς τιμωῆς (1) εὐχαὶ μοι γενέσθωσαν, ἀεὶ πλείους
 τῶν συνήθων ἐπιδιδόμεναι. Τάχα δ' ἂν ἐπ' ὀλίγον
 ἐπιδοθεῖεν. Ἰσως γὰρ τῷ χρηστοτάτῳ ἀδελφῷ πρὸς
 τὴν αὐτὴν ἀποδημίαν ἐβόμεθα. Αἰσθανόμεθα γὰρ
 τοῦ σώματος εἰς παντελῆ ἀσθενεῖαν ὑποβρέοντος,
 καὶ πεισμένου ὅπερ εἰς αὐτὸν ὄραν ἢ συνεζευγμένη
 βοῇ πέφυκεν· εἰ μὴ ἄρα τότε μάλιστα τοῦ ὀρηθέντος
 βοηθήματος δεηθῶσόμεθα· ἵνα μὴ πάντοι πολλὰ
 ἐν ἡμῖν ὀδυστάτης εὐροί, μηδὲ σφόδρα μεγάλα, ἐξ
 οὗ σημείου τοῦ κατ' ἐμὲ τῇ αὐτοῦ μερίδι προστι-
 θησι, ἀλλ' εὐρεθῶμεν δοῦλοι τοῦ ἀλήπτου Δεσποτοῦ,

A quæ a servo et apostata (99), incursibus vexatur. Ba-
 gora mons inter Bulgaricos et Dyrrhachicos mon-
 tes interjectus assurgit, qui a tyranno armis custo-
 ditur et asservatur, et, ut summam dicam, omni
 in loco malorum circumdatur Sed nos in Deo si lu-
 ciam ponimus, et potentissimis imperatoris color-
 tibus innitimur, quoniam sub hac immani lacerta,
 ipsis egregiorum imperatoris facinorum radiis ac-
 census fuit, et propter hoc, caput suum allidet nec
 erit ubi erit, ulla latebra. Etenim venerabilis mi-
 litæ princeps dominus Michael ab imperatore mis-
 sus est, sub quo selecta virorum corpora cogere,
 et huic scelerato se opponere statuit. Agmina qui-
 dem recenset, et huic cuncta objicit, et in regionem hujus erumpit, et etiam nobis auxiliator et for-
 tior Deus in opem adveniet, nec morabitur quidem. Et ut servus Jeroboam sub Salomonis tempore
 apostasiæ incumbens, nihil eorum quæ pessime conari intendebat, amplius perficere poterit. Hic
 autem imperium ambit, o terra, o sol et o imperii ignobilitas, o altitudo sceptri omnibus major, neque
 imperatoris servus esse dignus videbitur. Ego autem ut primum Thessalonicam sum ingressus,
 simul ac alicubi ipsum Dædalon inveni, alas mihi ipsi aptavi, locaque volatu inquisivi, et apud Achri-
 dem acquievi. Veruntamen neque Dædalum habui, neque amicum fidum. Tandem equis conductis
 jam proficiscor.

B

EPIST. LXVI.

Episcopo Ciri.

Fieri equidem poterit, ut illum tu non ames,
 qui ad te scribit, illumque qui ad te non scribit,
 terrimo prosequaris amore, inclyte frater et do-
 mine. Hoc vero Pharisæorum fermentum refert,
 quod esse hypocrisin didicimus. Illud quidem de
 negotiis impeditum, et occupationibus distractum
 vere indicat, quas nobis quidem mollioribus et
 languidioribus, hujus vitæ magna vis, et urgens
 necessitas quæ semper contra nos est, assiduo
 injicit. Cave igitur ad me non scribere, æquum
 esse censeas, sed majus ipsum dilectionis bonum
 consequens, minoris curæ, quam par est dignum
 existima, quod minimum est, et potentem tuarum
 precum manum his extende, qui ubique vasto pe-
 riculorum gurgite demerguntur. Etenim jam quasi
 aliarum deinceps calamitatum gravia pondera,
 duraque moles, animæ meæ imbecillitati non
 satis esset, acerba fratris mei mors mihi super-
 venit, fratris, inquam, qui ex solo meo pendebat
 spiritu, quique in omnibus vere mihi prælatus et
 antepositus erat, ut in ipsum ignem, ut dicunt, et
 contra quæcunque tela et enses, pro me, se obji-
 ciebat, ut ego in otio et vitæ hilaris tranquillitate
 degerem. Quo denique privatus, quanto 701 de-
 stituar auxilio, nullis exprimere verbis potero.
 Hujus igitur majorem et potiore partem, utinam
 tuæ divinæ preces, illustrissime, mihi substituant,
 semper plurima, quæ soleant, subsidia in me decli-
 nantes, et forte brevi tempore spatio, illa mihi

Variæ lectiones et notæ.

(99) Boemundum Normannum intelligit. Vide Dissertat. tomo I præmissam cap. V.

(99) Ἐν ἀραθυμίᾳ καὶ ἀλυπσίᾳ, Scrib. ἐν βραθυμίᾳ καὶ ἀ.

(1) Τιμωῆς. Scrib. τιμωτήτος.

mittent. Nam æque cum fratre meo, ob ejus dis- A cessum, quasi ferventi vi disjicimus. Etenim corporis subterlabentis undique languorem persentimus, nosque jam persuadentis, quid illi innatus defluxus et squalor, ad efficaces operum actiones præstet. Nisi tamen maxime auxilii, quod dixi, penuria penitus laborabimus, illoque nobis opus fuerit, ne multa nobiscum, eademque neque magna viæ insidiator, et præses inveniat, ex quo signo eos, qui me comitantur, in suas partes statim subscribit. Sed jam solum servi illius domini inveniamur integri, in quo hic prædonum princeps nihil omnino invenit, et sub cujus viribus ad hanc nostram perfectionem et peregrinationem inoffenso pede ducemur, quasi Patris dextera, quoscunque quos vicissim trahere voluerit, et ad se allicere, velut correctionis fuste percuteret.

EPIST. LXVII.

Episcopo Debræ.

ΕΠΙΣΤ. ΕΖ΄.

Τῷ ἐπισκόπῳ Δέβρης.

Rursum de fratris morte.

Meus quidem probissimus frater, illustrissime coepiscopo, a Domino susceptus, vere in ipsa ejus assumptione beatitudinem est consecutus. Nos autem in hac tristitia et lacrymarum valle relinquinur, in his caliginis densæque obscuritatis tabernaculis, in his horridis fletuum et lamentantium convallibus, omnibus tristitiæ et mæroris hujus, calamitatum et infortunii regionis flatibus tumultuantibus expositi. Fratrem quidem nunc planctu deflemus, quantum vel ipsa natura postulare videtur, et ipse vetus Adam; at statim, in novum, totius instauratorem naturæ, Verbum, secundum scilicet Adam, et primum Deum prospicimus, qui nobis planctus leges prælinivit. Cui et fidimus ipsum. (quia fratrem, qui nobis natus fuerat, ipse suscepit) non in reliquum inopes, et quocunque auxilio destitutos nos demissurum, sed modis quos ipse novit, egenis nobis et infirmis, vires omnino esse elargiturum. Qui et prius, in laboribus C ipso efflagita ut provinciam quæ tibi evenit citissime percurras, et oves gregis, quem regere aggressus es, æquo mentis intuitu consideres.

702 EPIST. LXVIII.

Constantino Berhæ duci, Sebastocratoris filio.

ΕΠΙΣΤ. ΕΗ΄.

Τῷ σεβαστῷ καὶ δουκὶ Βερβόλας, κυρίῳ Κωνσταντίνῳ, τῷ υἱῷ τοῦ σεβαστοκράτορος.

De eadem.

Ut vidi fratrem meum ingenti diffusum lætitia, quando a nobis discessit, et ipsum lætantis animæ gaudium vultu significantem splendido, de in-sueti spectaculo magna me rapuit admiratio, et quodam temporis intervallo, meum ipsius steporem in me ipso emollivi et incoxi. At postquam totam jam meæ mentis rationisque vim obtinui, quæ causa fuerit tantæ hilaritatis, fratrem meum interrogavi, meque ita admiratum fuisse, illi omnino detexi. Hic vero magis se admirari dixit, quod tanto me stupore perculerim. Non enim vides, inquit, me illum, qui omni est veneratione dignus, visurum sperare, et hanc spem uberrimos lætitiæ fontes, intra cordis labetras mirum in modum aperuisse, cujus venæ ad ipsam usque faciem exsiliunt.

Ὁ μὲν χρηστότατός μοι ἀδελφός, τιμιώτατε συνεπίσκοπε, ὑπὸ Κυρίου προσληφθεὶς, μακάριος ὄντως ἐστὶ τῆς προσλήψεως. Αὐτοὶ δὲ ὑπελείφθημεν ἐν τῷ τῆς λύπης χωρίῳ, τοῖς τοῦ σκοτασμοῦ σκηνώμασι, τῇ κοιλίᾳ τοῦ κλαυθμῶνος, πᾶσιν ἐκκείμενοι τοῖς τῆς λύπης χωρίῳ πονηρίας πνεύμασιν· ἀποκλαυσάμενοι μὲν τὸν ἀδελφόν, ὅσον ἡ φύσις ἀπῆται, καὶ ὁ παλαιὸς Ἀδάμ· ταχὺ δὲ πρὸς τὸν τῆς φύσεως καινιστὴν ἀποβλέψαντες Λόγον, τὸν δευτέρον Ἀδάμ, καὶ τὸν πρότερον Θεόν· ὃς καὶ πένθους ἡμῖν νόμους ὥρισεν. Ὁ καὶ πεποιθήμεν, ὅτι τὸν πάντα γενόμενον ἀδελφὸν προσλαβὼν, οὐδὲ τοῦ λοιποῦ ἐάσει ἀβοηθήτους, ἀλλὰ δώσει πάντως τοῖς ἀσθενούσιν ἰσχύον οἷς οἶδε τρίποις, ὁ καὶ διὰ τ' ἀδελφῷ ἐνισχύων πρότερον. Καὶ αὐτὸς δὲ τοῦτ' αὐτὸ ζητεῖ ὑπὲρ ἡμῶν παρ' αὐτοῦ, προσεπικηγῶν τὸ καὶ εἰς τὴν λαχοῦσάν σε τάχυν ἐπαυελθεῖν, τὰ τῆς αὐτοῦ ποίμνης ἣν ἐνεχειρίσθης, ἐπισκεψόμενον πρόβατα.

At ipse etiam pro nobis, hoc idem ab ipso efflagita ut provinciam quæ tibi evenit citissime percurras, et oves gregis, quem regere aggressus es, æquo mentis intuitu consideres.

Ὅρῶν μου τὸν ἀδελφὸν διακεχυμένον, ὁπνίκα ἡμῶν ἐχωρίζετο, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς γῆθος τῷ προσώπῳ ἐπισημαίνοντα, ἐθαύμαζον τὸ ἀθες τοῦ ὁράματος, καὶ μέχρι μὲν τινος τὸν θαυμασμὸν κατ' ἐμαυτὸν ἐπεπτον. Ἐπεὶ δὲ μοι ἐξενίκα τὴν τοῦ λογισμοῦ δύναμιν, ἐπυθόμην τ' ἀδελφοῦ τὸ τῆς φαιδρότητος αἷτιον· καὶ ὅτι ἐθαύμαζον, ἀπεκάλυψε. Ὁ δὲ, μέλλον αὐτὸς θαυμάζειν ἐφησεν, ὅτι ἐθαύματα. Οὐ γὰρ ἤδεις, εἶπεν, ὡς ἐλπίζω τὸν σεβαστὸν ὄψεσθαι. Ἡ δ' ἐλπὶς ἤδε πηγὴν εὐφροσύνης ἐνός μοι τῆς καρδίας ἀνέβρῃξεν. Ἦς αἱ φίλες καὶ ἄχρι τοῦ πρῶτόπου ἀναπιδύουσιν. Ἀνέδακον τὰ χεῖλη τοῦτον ἀκούσας ἐγὼ, καὶ τι μικρὸν τὴν κεφαλὴν ἐνεύσα, ὥσπερ οἱ ἀναμνησκόμενοι. Ἐστα καὶ περιλαβὼν τὸν ἀδελφόν, ἐμακάριζον, ὅτι τοιοῦτου καταπολαύσει θεάματος, καὶ τοι τῆς

τε ἡθους ἀμβροσίᾳς (2) κατασυχῆσται, καὶ τοῦ A
νέκταρος ἐμφορηθήσεται. Οὕτω πάντα ἐλκθεῖς
πρὸς αὐτὸν τῇ ἀληθῶς χρυσῇ σειρᾷ τῆς χρηστότη-
τος. Μὴ παύσαιο τοίνυν ἐπιπλέκειν αἰὲ ταύτη, ἵνα
πλείους ἐλκύνει δύναιο. Τὸ γὰρ ἐπὶ τῷ μὴ ἀναλύειν
παρακαλεῖν, οὔτε τῆς σῆς αἰσθανομένου μεγαλογώ-
μονος φύσεως, οὔτε τὰς ἐπὶ σοὶ ἐλπίδας ἀδράς καὶ
εὐγενεῖς τρίφοντος.

ciliter attrahis. Ne igitur cessa illa nos semper circumnectere, ut et plures ad te ducere possis. Nam
te accersere ne nos illa solvas neque tuæ naturæ magnanimitas id percipi patietur, cum in te hæc
et multas et nobiles magnorum gestorum spes nos concipere cogat.

ΕΠΙΣΤ. ΕΘ΄.

Τῷ ἀποχαρτοφύλακι κυρίῳ Νικηφόρῳ.

Αὐτοῦ μου τοῦ σώματος κακῶς ἔχοντος, παν-
ἀγίε δέσποτα, βραχὺ τὸ γράμμα εἰκότως γίνεται, B
καὶ ὅσον ἱκανὸν πρὸς τὸς σὰς εὐχὰς μόνον βοηθοὺς
ἐξαιτήσασθαι. Ἄς καὶ αἰτοῦσι δίδου νῦν μάλιστα, ὁ
καὶ αἰὲ πάντα ἡμῖν τ' ἀγαθὰ βουλόμενός τε καὶ
ἐπευχόμενος.

ΕΠΙΣΤ. Ο΄.

Τῷ Ἱαλασιολόγῳ.

Διὰ τῆς μεγίστης σου ἀντιλήψεως, πανσέβαστέ
μου αὐθέντα, μετρίας ἐτύχομεν ἀναπαύσεως ἐν γε
τοῖς κατὰ τὴν Ἀχρίδα ὑπολειφθεῖσι τῇ Ἐκκλησίᾳ
ὀλιγοστοῖς. Ἐμελλες γὰρ ἀνῡσαι τι κατεπάρδων τοῦ
πράκτορος ἡμῶν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας.
ὅθεν οὐ παύομεθα ὅπερ ἔχομεν εἰσφέροντες τῇ
παραμίλλῳ (3) σου ἀγαθότητι· πρὸς μὲν θεόν, εὐχὰς,
ὡς αὐτοῦ λειτουργοί· πρὸς δὲ ἀνθρώπους, εὐχαρι-
στίας καὶ εὐφημίας· κἂν εἰ μικρά σοι μέλει τῆς
εὐφημίας διὰ τὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας συνα-
εθῇσιν, ἣν ὁ λόγος ἐνεργάσατο· ἀλλὰ μὴ παύσαιο
τὴν ἔρημον ταύτην ἡμῖν ἐξημερῶν οἰμωγῆς, ταῖς
σαῖς ὑπὲρ ἡμῶν αἰὲ θαυματουργίαις. Οὕτω γὰρ ἐγὼ
τὰς σὰς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐνανθί-
νεται, αἷς οἱ τῶν ἐκάστοτε πρακτόρων σκοποὶ ἀδελύ-
νονται. Εἰ μὴ γὰρ αὐτὸς ἡμῶν καθέστηκε βοηθός,
οὐδὲν τὸ κωλύον ἡμᾶς καταναλωθῆναι ὑπὸ τῶν
ὑφ' ἡμῶν, οὓς πολλοὺς ἡ ἔρημος αὕτη τρέφει, ζωομέ-
νους καὶ δδρυνομένους τῇ ἀνωθεν ἐκχωρήσει, ἣν αἱ
ἀμαρτίαι ἡμῶν ἐπεισάγουσιν. Οὕτω γὰρ σοι καὶ
πλείους τοὺς στεφάνους ὁ δίκαιος πλέξει Κριτὴς τε
καὶ βραβευτὴς ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως, τηρῶν
κάνταῦθα πάσης κακώσεως ἀνώτερον καὶ κακύν-
σεως.

ΕΠΙΣΤ. ΟΑ΄.

Τῷ πρωτασηκρήτι κυρίῳ Γρηγορίῳ τῷ Καμα-
τηρῷ.

Πάντων ἐγὼ μακαριώτατος νῦν, εἰ σε διὰ τε
τ' ἀδελφοῦ καὶ τῆς ἐπιστολῆς εὐεργέτησα, τὸν δύο

Tunc ego hæc audiens labia mea tacite momordi,
et parum caput meum deflexi, quasi qui aliquid alto
comminiscuntur. Ceinde fratrem meum amplexa-
tus sum, illumque beatum fore prædicavi, quia
itali erat spectaculo fruiturus. Unde tibi dulci mo-
rum ambrosia divinas epulas et convivia appara-
bit, sacroque nectaris latice te replebit. Ita omnes
ad te ipsum illa vere aurea bonitatis catena dul-

citer attrahis. Ne igitur cessa illa nos semper circumnectere, ut et plures ad te ducere possis. Nam
te accersere ne nos illa solvas neque tuæ naturæ magnanimitas id percipi patietur, cum in te hæc
et multas et nobiles magnorum gestorum spes nos concipere cogat.

ΕΠΙΣΤ. LXIX.

Nicephoro Chartophylaci.

Quia infirma corpus meum languet valetudine,
sanctissime domine, non immerito hæc litteræ bre-
viores erunt; volo enim tuarum precum solum
auxilia poscere. Quæ petentibus vel nunc maxime
effunde, qui semper nobis omnia bona appetis, et
summis votis deprecaris.

ΕΠΙΣΤ. LXX.

Palæologo.

Tuis maximis beneficiis, reverendissime domine,
mediocrem jam nacti sumus voluptatis requiem,
cum his paucissimis, qui in Achridis Ecclesia re-
lecti sunt. Speramus te 703 plane posse per-
ficere, ut ob nostram infirmitatem et inopiam
exactorem nostrum tuæ potentiae delinimentis de-
mulceas. Unde quidem non cessabimus, quidquid
nostrum erit, tuæ virtuti et nobilitati large offerre.
Deum quidem assidue precabimur tanquam ipsius
sacerdotes et ministri. In homines vero plenam
gratiarum actionem et jucundam benedictionis et
laudum manifestationem ostendemus. Elsi tibi lau-
dum celebritas et benedicendi existimatio parva
quidem et exigua futura videbitur, ut sunt infirmi
hominum sensus, et languida opinio, quam solus
orationis sonus perstrepat. Ne tamen hoc nostrum
defectum planctu nobis sublevare desiste, mira-
bilia illa, quæ tu soles, in nos opera diffundens. Ita
enim ego illa quæ in nostræ Ecclesiæ commodum
moliris, in templo suspendere nitor, quæ exactorum
exploratores, cum oculis lustrent suis, suum etiam
effringant impetum animique obtundant furorem.
Nisi enim hic summus nobis opitulator exstiteris,
nihil quidem impedimento fuisset, quin ab his ve-
nenatis anguibz raperemur, quos hoc desertum multos nutrit, ob illum nostrum discessum frequenter
stipatos cepit, et lethali vivos aculeo, quem nostra crimina tandem cogerunt. Ita enim tibi et justus
judex, et præmiorum distributor coronas in die retributionis largietur et nectet, teque inte-
rim omni mali laqueo et iniquæ fortunæ acerbitate solutum servabit.

ΕΠΙΣΤ. LXXI.

Gregorio Camatero logothetæ.

Omniū ego quotquot sunt felicissimus quidem
nunc sum, si in te et fratris, et harum littera-

Varie lectiones et notæ.

(2) Ἀμβροσίᾳς. Scrib. ἀμβροσίᾳς.

(3) ἀπαρμιλλῳ legit Hasius ad Leonem Diaconum (tom. CXVII, col. 726, not.) Edit. Patr.

rum præsentia aliquod beneficii contuli, qui duobus A
es præcipue felicitatum et dignitatum gradibus eve-
ctus. Etenim nos etiam cum de parvulo quovis, ut
ait Dominus, bene meriti sumus, quæ nec mente
comprehendi, nec verbis dici potest, compensatio-
nem speramus. Si autem tantos viros meritis pro-
sequimur beneficiis, quantum te ipsum logothetæ
dignitas et amplitudo constituit, qua jam pridem vel
cum ipso imperatore eadem sede uteris, et quantum
etiam primi secretarii officium te summum suble-
vat, quo illius partes agis, qui imperatorum decreta scri-
ptis mandat; et maxime nunc quantum est sapien-
tior imperator et solertior, qui etiam suo arbitrio
non solum alia gravissima, sed magnarum rerum
rationes exigit: papæ, qui numerus, quæ magnitudo
præmiorum me manet! quorum jam vel certa pignora
habeo. Et nisi noverim te aliqua his litteris mo-
lestia afficere, qui satis litterarum **704** pondere
es depressus, quas quidem graves et acerbas animi
tui esse aegritudines manifestas, dum in alium certe
usum Siagiritæ litteras et scientiam vertis, vere
quidem omnia pignora sigillatim tibi enumerarem.
Nunc autem unum solum tibi memorare sat erit.
Obsecutus sum Bardariotis, et venerandi pro-
tostratoris filium, tum aliis in rebus, tum præcipue
in disponendis rationum calculis, patrem undique
referentem (qui vere totus meus amor est) omnino
dimitterem. Quos ille eo honore et studio digne
coluit, quod in ipsos large contulerat, neque nos,
tum sub ejus constitutos manibus et potentia,
mur quorum magnitudinem nulla delebit oblivio.
Parvum tibi quidem hoc pignus videbitur, et lucro-
sissimi studii summa. Ego tamen hoc vix comprehendere possum. Tantum illud est, ut mea parvitate
sit extensus.

Itaque cum maxime mihi lucro sint, ob ea quæ C
in te confero beneficia, jam hinc alacrius de altero
bene mereri conabor, tibi que meum Cyclopem notum
faciam, hoc est, quod tuis litteris integerrimis,
ipsoque unione pretiosioribus, a me postularunt.
Est igitur hic, qui devorandis hominibus intentus,
unum mihi, semper oculum manifestat, nequa-
quam in mea solum pericula, directum, etsi in
majorem cogitationis colligatur curam, et in
simplicius vitæ adducatur statutum. Quamvis et
lepido in illum utar joco, si ad ipsum vel pleno na-
vigio vinum Pramnium (5) afferam,

Quod mihi odoriferæ vitis dedit unica proles.

Quod et in hoc veluti corporis utriculo, adhuc mihi
perseverantem rationis faciem comitatur, veluti phar-
macum omnem mœrorem et tristitiam evertens. D
Ille autem unicum in me convertit oculum, unius
tantum indicem proposuit. Et ego quasi reli-
gioni studens et pietati, in hæc ipsa curam gero,
cuncta circumspectans. Vide igitur tu, quis in me
hujusmodi se habet, et ubi illum inveneris, meum
Polyphemum cognosces. Vides, tantum non digito

λογόντα μακαριότητας. Καί τινι μὲν ἐλαχίστῃ, κοθὰ
φῆσιν ὁ Κύριος, ἀγαθύνοντες, οὕτε νῦν ληπάς (4)
οὕτε λόγῳ ρητάς ἀμοιβὰς ἐλπίζομεν. Εἰ δὲ τηλικού-
τους εὐεργετοῦμεν [—τοῦμεν], ἡλίκων αὐτόν σε τότε
τοῦ λογοθέτου ἀξίωμα τίθεικε, τοῦ πάλαι βασιλεῖ
συνεδρεύοντος, καὶ τὸ τοῦ πρωτασκηρῆτις ὀφφίκιον,
τοῦ ἀεὶ τοῖς αὐτοκράτορσιν ὑπογραμματευόντος, καὶ
μάλιστα νῦν ὄσῳ καὶ σοφώτερος ὁ αὐτοκράτωρ καὶ
ἐμμελέστερος, ὥστε καὶ τὰ τε ἅπια [—ἅλλα] καὶ
τοὺς λόγους αὐτουργεῖν· βαβαί μοι τοῦ πλήθους καὶ
μεγέθους τῶν ἀμοιβῶν! ὧν ἤδη καὶ ἀρραβῶνας δέ-
χομαι. Καὶ εἰ μὴ σε ἤδριν ἀποκναίσωιν τῷ μῆκει τοῦ
γράμματος, ἱκανῶς ὑπὸ τῶν γραμμάτων κεντούμε-
νον, ἃ καὶ παθήματα τῆς ψυχῆς ὀρίμεις· ἡρμήνευ-
σας, ἄλλον τρόπον τοῖς τοῖς Σταγαιρίτου χρησάμενος,
B ἀπηριθμησαίμην ἂν σοι τοῦς ἀρραβῶνας κατ' εἶδος
ἐκαστον. Νῦν δὲ ἀλλ' ἐνός σοι ἐπιμνησθήσομαι.
Ἐπειθὲ μὲν τοῖς Βαρδαριώταις ἐπαφειθῆναι τὸν πα-
σέβαστον υἱὸν τοῦ πρωτοστράτορος, τὰ τε ἅλλα
πατρώζοντα, καὶ τὴν πρὸς τοὺς λόγους διάθεσιν, τὰ
ἐμὰ παιδικά. Οὐδ' τιμῶν ἀξίως τῆς σπουδῆς, ἣν
ἐπ' αὐτοὺς κατεβάλετο, οὐδὲ ἡμᾶς δοκούντας μὲν ἐν
τούτοις εἶναι τι, ὑπὸ δὲ τὰς αὐτοῦ γενομένους χεῖρας
ἀπειράτους ἔσσει τῆς ἰδίας μεγαλειότητος· ἀλλ' ἀπ-
λαύστομεν ἡλίκων ἀεὶ μεμνησόμεθα. Ἀρὰ σοι μικρὸς
οὗτος ὁ ἀρραβῶν, ἣ καὶ πραγματείας κερδαλεωτάτης
κεφάλαιον; Ἐγὼ μὲν οὐδ' ἔχω χωρῆσαι τοῦτον·
τοσοῦτον ἐστὶ τῆς ἡμῶν στενοχωρίας πλατύτερος.

qui esse inter illos tale quid merito existimavi-
sue amplitudinis expertes relinquet. Sed his frue-
mur quorum magnitudinem nulla delebit oblivio. Parvum tibi quidem hoc pignus videbitur, et lucro-
sissimi studii summa. Ego tamen hoc vix comprehendere possum. Tantum illud est, ut mea parvitate
sit extensus.
C Οὕτω γοῦν μέγαρα κερδάνας, ἐφ' οἷς σε εὐηργέ-
τησα, ἡδέως εὐεργετήσω καὶ ἕτερον, καὶ γνω-
ριῶ σοι τὸν ἐμὸν Κύκλωπα τοῦθ' ὅπερ ἤτησαν διὰ
τοῦ καθαροῦ καὶ μαργαρώδους σου γράμματος.
Ἔστι τοίνυν οὗτος ὁ πρὸς τῇ ἀνδροφαγίᾳ καὶ ἔνα
μοι ἀεὶ δεικνύων ὀφθαλμὸν, οὐδέποτε τῇ ἐμῇ κα-
κῶσει ἐπιδιάζοντα, κἂν συναχθεῖ πρὸς τὸ συν-
οστέρον [— συνουσίᾳ], κἂν διαχθεῖ [— χυθῇ].
πρὸς τὸ ἀπλούστερον, κἂν χαριεντισώμαι πρὸς αὐ-
τόν, ἂν πλήρει τῷ γαύλῳ προσοίσω τὸν Πράμνειον,
ὅν μοι δῶκε μερῶν εὐώδους υἱὸς τὸν ἐτι παραμέ-
νοντά μοι λόγον ἐν τῷ ἀσπίῳ τοῦ σώματος τὸ πᾶσαν
μαραῖνον ἀνίαν φάρμακον· ὃ δὲ ἔνα καὶ τὸν αὐτὸν
ἐπιβάλλει μοι ὀφθαλμὸν, μὴδ' ἐνδεικτικὸν διαθέσεως.
Καὶ ὡς εὐσεβῶν ἐπὶ τούτοις κομῶ, περιαρθρήσας (6)
D ἴδε τίς ἔχει πρὸς με τοιοιουτρόπως· κἂν εὖροις
τοῦτον, τὸν ἐμὸν ἂν ἔγνως Πολύφημον. Ὅρᾳς, μόνον
οὐ τῷ δακτύλῳ τοῦτόν σοι ἔδειξα. Ἐπὶ τούτων
κοῖνον, εἰ ρά τῃ ἐπιδοῦμαι τὴν ἐμὴν Παρθένον, καὶ
τὴν Κρίον τὴν προσδεθέντα τῷ φυτῷ τῆς ἀφείσεως.
Δέδοικα γὰρ, μὴ με φθάσῃ ξενίσας ὡς ἐπαγγέλλεται.
Οὕτω; ὅν ἔχοντι χρηστότατον ἐποίησας ἔργον, ἀφεί-
σεως.

Variae lectiones et notæ.

(4) οὕτε νῦν ληπάς. Scrib. οὕτε νῦν ληπάς.

(5) Hom. *Iliad.* X v. 638, et *Odys.* x', v. 258.

(6) Περιαρθρήσας. Scrib. περιαρθρήσας.

μοι τὸ τῆς ὕβρεως ἔγκλημα· τοῦτο γὰρ ἐκεῖνο, οὐκ ἔστιν ἐπ' ἀνέλεως καί μιν, οὐδὲ νεκρὸν ἦλκισεν τὸν Ἑκτορα. Καὶ τοῦτ' ἀπονάμενος, ἔχεις τῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ προτεδρίας, οὗ τῆς χρηστότητος καὶ οἱ πολέμιοι μάρτυρες. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς σε τῆς φιλανθρωπίας ἀμείβεται, τὴν ψυχαγωγὸν ἀντιδοῦς παράκλησιν, τὸν ἡδὺν Θεόδωρον, τὸν ὄντως Χρυσήλιον, τὸν ἐκ δοῦν ἀσυχρότων ἐν κόσμῳ πραγμάτων τὴν ἐπ' οὐρανὸν ἐρανοσάμενον, καὶ φυγόντα μὲν τὴν ἡμετέραν τὴν καματηρὰν ἀληθῶς, ἀκάματον δὲ γενόμενον. Ἡ πῶς ἂν σοι τοσαύτας τέχνας καὶ οὕτω πεπαιδευτο, εἰ τὴν φύσιν εἶχε καματηρὰν καὶ ὀκλάζουσαν; πῶς δ' ἂν στρατιωτικὴν καὶ γεωμετρικὴν εἰς αὐτὸ συνήγαγε, καὶ συνῆψε τὰ μακροῖς θορυγίοις ἑκκαλὶ διειργόμενα, μετ' Ἀργύταν, μετὰ Φιλόλαον, μετὰ τὸν Ἀδριανὸν Ἀδριανόν, μετὰ τὸν ἑκπύτων ἡμῶν Ἰουλιανόν; Ἀριθμητικὸν μὲν οὖν αὐτὸν ἥδειν, ἀπ' οὗ τοὺς Βαρδარიώτας ἐπράττειν· ὅς γε καὶ μέσων ἡρίθμει νυκτῶν. Ἐξέπληγες γὰρ αὐτὸν τοῦ ὕπνου ἀριθμητικὸν τι θεώρημα; ἐπεὶ μὴδὲ τοῖς ὕπνοις ἐνεθούλιζετο.

Ἡ αἰὶ καὶ γεωμετρικὰν structuram in idem ipsum ambitu, altis erant septa mœnibus contexit, post Archytam, post Philolaum, post Ælium Adrianum et post Julianum, qui a nobis defectu excidit misero? Ipsum equidem arithmeticum noveram, ex quo Bardariotas administravit; qui et totum noctium dimidium numeris incumberebat. Quædam enim arithmetica speculation et meditatio illi jucundum præcipiebat somnum, deinde nec somno se immergebat.

Καίτοι τὸ γε εἶδος αὐτὸν ἀπῆλπε τὴν γῆν συχνάκις μετρεῖν, αἰεὶ τι σφαλλόμενον, εἰ δὲ τι καὶ μουσικὸς γένοιτο. Δίκαιον δὲ τὸ γὰρ ἀριθμητικὸν τῷ ὁρμονικῷ συγγενές· ἐπεὶ καὶ περὶ τὸ διωρισμένον ποσὸν ὁμοῦ ἔχον. Γένοιτο δ' ἂν, εἰ πρῶτον μὲν ἐπιβαλεῖ τῶν ἀσκημάτων, τῶν τὸ πνεῦμα χρηστῶν τοῖς χαλκοῖς δόναξι, καὶ μάθη ταῦτα πρὸς ῥυθμὸν διαστέλλειν τε καὶ συστέλλειν· ὥστε τῇ μὲν, πληροῦν, τῇ δ', ἀποκενοῦν. Ἐπειτα καὶ τοὺς κανόνας ἀμφιψηλαφῶν· καὶ ἀπλῶς τοῖς τε ἄλλοις ἐμπνευστοῖς ὀργάνοις, καὶ τοῖς ἑντατοῖς καὶ νευροσπάστοις ἐνασκηθεῖν. Τότε δὲ καὶ ἐπὶ τὴν πολυύμνητον σφαιρικὴν, ἣ ἀστρολογίαν ἀτίζει, οὐκ ὡς ἀδελφὴν μόνον οὖσαν γεωμετρίας (ὅλη γὰρ τὸ πηλίκον ἀμφοῖν), ἀλλὰ καὶ ὡς προσηπτηθεύσας αὐτὸς τὴν ὁμώνυμον σφαιρικὴν, ἣν καὶ ἑρριπὸς ἡμῶν ἐπεδείξατο. Καὶ δὴ τὰς τύχας λέγων ταῖς γυναιξίν, οὐκ ἐν ταῖς τριβοῖς, κατὰ τοὺς μάντεϊς τοῦτους δὴ τοὺς ἀγύρτας, ἀλλ' ἐπ' ἐργαστήριον, ὡς ἂν σεμνύνει τὸ μάθημα, αὐτόθεν τε χρηματίζεται [f. — ση.].

multo sphaeram, quæ cum illa homonyma est, sibi scrutari paravit. Hanc et nobis eques exacte patefecit. Etiam sortes fortunæque eventus mulieribus indicavit, non triviali jactantia et errore,

eum tibi manifestavi, in horum omnium caput, si frustra magnum meæ Virginis auxilium impetro, et sacrum illum Arietem, qui in redemptionis arbore alligatus fuit. Timeo enim ne me hospitio antecedit, ut ille gloriatur. Ergo me ita affectum utilissimo cumulasti beneficio, cum injuriæ crimine me penitus absolvisti. Hoc etenim illud est; non calcasti jacentem, neque mortuum Hectorem verbis concussisti. Et hoc tibi utilitatis habens assiduus es etiam ipsi imperatori, cujus virtutis vel ipsi hostes sunt testes. Quocirca et Deus tibi **705** benignitatis ingentia dona imperitur, dum suavem Theodorum, et vere aureum Chryseliū, qui ex duobus totius mundi operibus, quibus nullum aliud æquari potest, egregium sibi cognomen vindicavit, qui et fugiens nostrum hoc vere laboriosum cognomentum, omni vacuo labore evasit. Profecto quomodo hic tantas artes tibi ita paravit et instruit, si naturam habet succumbentem penitus et labantem? quomodo vero militarem peritiam et geometricam structuram in idem ipsum ambitu, altis erant septa mœnibus contexit, post Archytam, post Philolaum, post Ælium Adrianum et post Julianum, qui a nobis defectu excidit misero? Ipsum equidem arithmeticum noveram, ex quo Bardariotas administravit; qui et totum noctium dimidium numeris incumberebat. Quædam enim arithmetica speculation et meditatio illi jucundum præcipiebat somnum, deinde nec somno se immergebat.

Verum enim ipse sermonem hunc vere at-
texere poterat: *Ego dormio, et cor meum vigilat*²⁴. Et semper quidem accurate cuncta discutebat, et quomodo unitas in partes dividi possit; unde et imperitos et stultos illos appellabat, qui mensura unitatem carere et divisione affirmabant. Hic etiam imperitiis solerter interpretabatur. Geometram vero

Ipsa quidem ratio ab ipso postulabat, ut terram crebro metiretur, quia semper fere prolabeatur. Siquidem et musicus exstitit, et æque quidem: nam arithmetica facultas cum harmonica affinitate est quadam conjuncta, quoniam præfinitæ quantitati utraq; inserviunt. Exstitit etenim: verum primum illa aggressus est instrumenta, quæ per æreas fistulas, ducto flatu concinnos agitant sonitus. Et hæc quidem edidit ad concinnitatem et numerum remittere et distendere, quasi modo illas flatu complens, modo spiritu evacuans. Deinceps ipsos divisos ad sonum canonicos, utrimque contrectat. Et simpliciter alia exercet organa quæ vel tenui spiritus ducuntur haliu, vel quæ fidibus extenduntur, et dulci distrahuntur nervia. Tunc etiam in inclyctam multoque celebratam hymno sphaeræ cœlestis scientiam, sive astrologiam, quodam quasi ingenito impetu ferebatur, non quia solam illius soror est et germana; nam geometriæ materia utriusque quantitatem ascribit; sed quia conatu

²⁴ Cant. v, 2.

ut quidam vates circulatorum per compita vagantes, sed in ipsa ejus officina, ut gravi ita cultu ipsas disciplinas celebraret, inde etiam nomen trahens.

Neque etiam illum aliquis latuit thesaurus quacunque in terræ parte defossus qui illum thesaurorum copia posset exsaturare, juxta illum sophistam Herodem, Attici filium. **706** At cum opus esset, ut hic alicui multa scientiarum studia quæ ad unguem pernoscebat, manifesto exprimeret sermone, certe nunquam ille vertentem et insequentem astrorum motum ignoravit, nec horoscopi dominum, nec dominum domus lunæ, ex quibus forte illi mille infortunii casus oriri poterant: unde hæc ediscens, anni scansilis difficilem et periculosum gradum facile declinat; illudque longius repellit et excutit, quod illi varia poterat ingerere incommoda. In quo et alium Ptolemæum habere poterimus, et alium, si volueris, Aratum.

Et maxime nunc, cum scientiæ utilitas et ingens opus legibus quibusdam propulsatur. Observavit itaque et splendentis rotæ solis, et alatum impellentis currum velocissimas aurigationes, et mirum aurigantis Phœbi regimen edidit. Atque ita erit non cognomento, sed vera Chryselius.

Etsi vero ab illo quis exigit, ut hæc plane manifestet, etiam currui adjunget mulam, quæ cum illis coætanea fuit, quæ Priamum in Achillis tentoria eduxerunt; quæ ita effugit, ut Harpyia, quæ nullo est carnis pondere pressa, sed summa est levitate celeris et corpus, et maxime si metam cursus hordei acervum constituitis, quem ut novum et expectatum sibi spectaculum conspexerit. Et alicubi ejus ipse venter in altum oris rictum dentesque conscendit, et si forte vehementem efflat spiritum, ipsum in sublime attollit. Et hunc vere ipsum aurigam, ut illa levio-rem, nisi pondus in se aliquid ad trutinani, ut assuevit, subjunxerit, extra sedem propellit.

Si igitur te voluntas commonet videndi hunc probatissimum aurigam, et feram illam venationem, quam populi, quibus a colore cognomentum inditum est, summa contentionis pugna domant, illamque ab omnibus equorum studio actis celebrem famam, nequaquam talem habere naturam, nec tam in angusto nostræ Macedoniæ loco consistere, sed te in Larissam confer. Nam Thessalia hæc multo accommodatior, et ipsa planities Pharsalia. In quarum lato et diffuso campo modo has artes et scientias ostendet, modo illas ut ediscat, adiutore et socio nobili utetur. At vero si ad nos progreditur, neque aliis, neque ipsa geometria ad-honoris studium excitabitur. Nam harum vel ipsum specimen vulniumque exhorreo, cujus quidem apud me locus ullus est. Omnes enim illis superioris sæculi inundantibus cataclysmis pene nobis subversæ sunt, et alte obrutæ. Unam igitur utilem ferens artem ad me accedet, siquidem cantandi peritiam, et ducendi choros latentem callet artem, cum hæc etiam pars sit et species harmoniæ, et nequaquam ab omnibus omnino studiose exculta, quia ne ab his quidem qui nobiscum sunt. Igitur

A Καὶ ἐτι οὐδὲ θησαυρὸς αὐτὸν λήσεται οὔτου δὴ τῆς γῆς κατορωρυγμένος, θησαυρῶν αὐτὸν κορθεῖται δυνάμενος, κατ' ἐκείνων τὸν Ἀττικοῦ, τοῦ τὸν σοφιστὴν τεκνόντος· Ἡρώδην. Καὶ δεῖσαν δὴ ποτε ἐπιδείξασθαι τὸν οἶδε πολλῶν ἐπιτηδευμάτων, οὐκ ἀγνοήσει τὸν πολεύοντα καὶ τὸν διέποντα, καὶ τὸν κύριον τοῦ ὠροσκόπου καὶ τὸν τῆς σελήνης οἰκοδεσπότην· ἐξ ὧν ἴσως ἔσται αὐτῷ τὰ κακοδαίμονια. Καὶ μαθὼν ἐκκλίνει τὸν κληματῆρα (7), καὶ τὸν κακοποῖν διακρούσεται· καὶ Πτολεμαῖον ἐξομενέλλον, εἰ δὲ βούλει, καὶ Ἄρατον· καὶ μάλιστα νῦν, ὅτε τὸ χρῆμα τῆς ἐπιστήμης νόμος ἐλήλαται. Τηρήσας δὲ καὶ τὰς τοῦ ἡλίου διφρηλάσις τὸ ἄρμα ἐλαύνοντος τὸ πτηνόν, καὶ τὴν ἡνιοχικὴν ἐκμαθήσεται. Καὶ οὕτως ἔσται οὐ μάλλον ἐπινυμῖος ἢ φερωνυμῖος Χρυσήλιος.

opus legibus quibusdam propulsatur. Observavit itaque et splendentis rotæ solis, et alatum impellentis currum velocissimas aurigationes, et mirum aurigantis Phœbi regimen edidit. Atque ita erit non cognomento, sed vera Chryselius.

B Κἂν αὐτὴν σέ ποτε καὶ τοῦτ' ἐπιδείξασθαι, ὑποζεύξει τῷ ἄρματι τὴν ἡμίονον τὴν ἡλικιώτην ἐκείνων, αἱ τὸν Πρίαμον ἐπὶ τὰς Ἀχλλιδῶς σκηνὰς ἐπόμευσαν. Ἡ δὲ δραμεῖται Ἀρπυίας Ἰσα, μὴ βαρουμένη σαρξίν, ἀλλ' οὕσα κούφη καὶ περιδεδισμένη τὸ σῶμα, καὶ μάλιστα εἰ νύσσαν προστήσῃς θημιονίδας κριθῶν, ἅ; ὕβεται· καὶνὸν καὶ ποθητὸν θέαμα. Ἦ πού καὶ ἡ γαστήρ ἀναδραμεῖται κατὰ τὰς χάνας καὶ τοὺς συνόδοντας (8). Εἰ δὲ καὶ πνεῦμα εἴη σφοδρὸν, ἀρεῖ ταύτην μετέωρον, καὶ τὸν διφρηλάτην δηλαδὴ τοῦτον, ὡς ἐκείνης κουφότερον, ἐκτὸς εἰ μὴ περιέζωσται στατήρας, ὡς εἴθεον.

Εἰ τοίνυν μέλει σοι καὶ ἀρματηλάτην τοῦτον ἰδεῖν δοκιμώτατον, καὶ τοῖς τῶν χρωμάτων ἐπινυμῖος C δῆμοις περιμάχῃτον θέαμα, καὶ πᾶσι φιλιπποῖς εὐφρον λάλημα, μηκέτι τοιαύτην ἔχε φύσιν ἐν τῇ τῆς ἐχούσης ἡμᾶς Μακεδονίας στενοχωρίᾳ· ἀλλὰ λύσον ἐπὶ τὴν Λάρισσαν. Ἡ γὰρ Θεσσαλία τοῦτο οἰκειότερα, καὶ ἡ πεδίς· ἡ Φαρσάλιος ὧν τῷ πλάτει τὰς μὲν ἐπιδείξεται τὸν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν· τὰς δὲ, πρὸς τὸ μαθεῖν συνεργῶν χρίσεται· πρὸς ἡμᾶς δὲ διαδῶς, οὔτε ταῖς ἄλλαις, οὔτε τῇ γεωμετρικῇ ἐμφιλοτιμησεται. Τῶν γὰρ ἀνερᾶστος ἔχω τῆς ἐπιδείξεως· τῆς δὲ τόπος ὥντως οὐκ ἔστι παρ' ἐμοί. Πάντες γὰρ ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων κατακλισμῶν ἀπεθαλαττώσαν. Μίαν μοι τέχνην ἔχων ἔξει χρησίμην, εἴ γε ἐπίσταται τὴν ἀρματικὴν τε καὶ χοροστατικὴν· μέρος μὲν οὖσαν καὶ αὐτὴν ἡ εἶδος ἀρμονικῆς, οὐ πᾶσι δὲ πάντως σπουδαζομένη, ὅτι μὴ μόνον τοῖς καθ' ἡμᾶς. Ὅσ' ἢ μὴ παραβλέτω τῆς, ἢ ὡς ἐπ' ἐκκλησίας ἀρόμενος ποικιλιότερον καὶ περισσύτερον, καὶ χοροῦ χορυφαῖος ἐσόμενος, δακτύλων τε περιργωγὰς ἐπιστημαίων τὴν τέχνην, καὶ τῶν ἄλλων μελῶν στροφαῖς καὶ λυγίσμασι. Πρῶτερος οὖν αὐτὸς μοι τοῦτο βασάνισον,

Variæ lectiones et notæ.

(7) Κληματῆρα. Scrib. κληματῆρα.

(8) Συνόδοντας. Scrib. κυνόδοντας.

(9) M

κἄν γνωριεῖ σοι τὸν τεχνίτην, καὶ κριθῇ δόκιμος, A
 μὲν οὕτω τὴν ἰδὸν θαρβήσάτω τὴν πρὸς τὴν Ἀχε-
 ρουσίαν τὴν λίμνην, τὴν ἐμὴν Λύχνιδον, εἰ μὴ πρό-
 τερον σύνθοιτο τῷ ἀδελφῷ μου Δημητρίῳ περὶ τοῦ
 τῶν ἁσμάτων μισθοῦ. Ὁ δὲ ἔσται μελίγης (9) ἡ
 μελαμπύρου ἐμπορικὸν ἡμιμέδιμνον. Τοσοῦτον γὰρ
 ὁ τε ἁσόμενος ὁ τε ἀκουσόμενος· ὁ μὲν, λαβεῖν
 ἄξιος· ὁ δὲ, δώσειν εὐπορος.
 paludem; hanc scilicet meam Lychnidon, ita fidenti animo viam ingrediatur, nisi prius cum Demetrio
 fratre meo cantuum præmia composuerit. Quæ erunt milii, aut melampyri mercatorius semime-
 dimnus. Nam tantum et qui cantat, et qui audit, ille quidem recipere meretur, hic vero facilis et
 promptus debet elargiri.

Ὅρξες παρ' ὅσον ἤλθον εὐλαβεῖας γεροντικῆς καὶ B
 σιμωνίτης, ἵνα χαρίσωμαι σοι, καὶ τῷ γλυκεῖ Θεο-
 δώρῳ συνεντροφησώμεν· ἐπεὶ καὶ ὁμότεροι ψυχ-
 αγωγῆσόντων δεόμεθα· ἐγὼ μὲν διὰ πάντα τὰ μὲν
 κακὰ· σὺ δὲ διὰ τὴν δυσχεραίνομένην σοι ἀποδημίαν,
 ταύτην δὴ τὴν, ὡς ἔφης, μακράν. Πρὸς ἣν μὴδὲ πάνυ
 σφόδρα δυσφόρως ἔχε, εἰδὼς, εἴπερ τις ἄλλος, γινομέ-
 νην κοινωφελῶς, καὶ δεικνύσαν τὸ τοῦ βασιλείως ἡμῶν
 μηδεμικὸν καὶ φερέπονον. Ὅς ἵνα τοὺς ἐχθροὺς ἐγ-
 γύθεν δειδίτῃται, πόλεως μὲν ἐκείνης, καὶ βασιλείων
 ἐκείνων, καὶ τῶν ἄλλων ἐκείνης ἀπολαυσμάτων ὀλιγω-
 ρεῖ, ἀγροτικῶν κακῶν ἀν' ἀρχόμενος. Ἐκκεῖται μὲν φύγε-
 σί τε καὶ θάλπεσιν, ὑπαίθρος δὲ φέρει τὰς ἐναντίας
 ὥρας σὺν τοῖς φιλάτοις· καὶ ἅμα τὰς χώρας, αἷς ἂν
 ἐπισταίη, καθιστῇ μεγαλοπρεπῶς καὶ βασιλικῶς,
 τῶν τε ἄλλων ἀρμολογίας, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν C
 διαπερὸντος γινόμενος. Ταῦτα καὶ ἄλλα μυρία τῆς
 μακρᾶς ἀποδημίας ὑμῶν καὶ ἀγροὶ καὶ πόλεις
 ὀνύπανται· ὥστ' εἰ μὴ φιλαίτης [f. — τὸς τις] εἴης,
 ἀλλὰ φιλάνθρωπος καὶ φιλάδελφος, οὐ μόνον οὐ δυσ-
 χερεῖς [f. — ρανεῖς] πρὸς τὴν ἀποδημίαν οὐκέτι,
 ἀλλὰ καὶ μάλλον ἐπεκταθῆναι ταύτην ἐπεύξῃ, ἵνα
 πλείους καὶ πλείω εὐεργετώμεθα.

summa cum excellentia moderator. Hæc quidem et alia mille longæ vestræ absentiae dona et agri et
 urbes sibi in summum utilitatis munus vindicant, quia minime contentiosus es, sed humanus et
 fratrum amator. At non solum arduos et difficiles nos ob hunc discessum et absentiam senties,
 sed maxime illam finiri deprecaberis, ut saltim pluribus et majoribus tandem afficiamur be-
 neficiis.

ΕΠΙΣΤ. ΟΒ'.

Τῷ προέδρῳ τῷ Παντέχνῳ.

Τὴν κολοφῶνα ἐπέθηκας, ὑπέγραμψέ μοι ἐν Κυρίῳ
 υἱέ, ταῖς περιεχούσαις με θλίψεις, καὶ αὐτὸς εἰπὼν
 συνέχεσθαι θλίψεσιν. Ὁ γοῦν ἐμαυτῷ φάρμακον διὰ τῶν
 τοῦ λόγου βοτάνων ἤρτυσα, τοῦτο καὶ σοὶ χρῆσιμον
 εἰδὼς, στελῶ καιροῦ δραξάμενος· ὡς νῦν γε ὑπὸ
 φωτὶ τοῦ σοι τὸ γραμματίου συντάξας, οὐκ εἶχον
 ὅπως ἐκ τῆς πυξίδος τὸ φάρμακον ἀναλήψομαι· οὐχ
 οὕτως ἀνειμένης ἀπλῶς, οὐδὲ πᾶσιν ἐκχειμένης,
 ἀλλὰ περιεργότερας χειρὸς δεομένης πρὸς τὸ ἀνοί-
 γεσθαι. Πλὴν ὅσον τοῦτο μόνον νῦν ἔχω σοι συντε-
 λεῖν, ὡς μετὰ τὸν χειμῶνα πάντως ἔαρ, καὶ ὅσα
 τοῦ ἔαρος. Ὁ δὲ γε τοῦ ἡλίου παῖς Φοῖνιξ, καὶ
 τεφρωθεὶς ἐξανίσταται, ἵνα μὴδὲν εἴπω θεϊότερον
 καὶ ἡμέτερον.

EPIST. LXXII.

Assessori Pantechnæ.

Jam tandem colophonem imposuisti, illustrissime
 in Domino fili, ærumnis durisque calamitatibus,
 quæ me circumdederant. Atque ego etiam jam
 dicere cesso, me illis premi et astringi, qui etiam
 utilissimum mihi pharmacum salubribus litterarum
 plantis apparavi et condidi. Hoc etiam, quia tibi
 conducere video, ut primum occasionem nactus
 fuero, ad te mittam. Nunc autem quia ad hoc tan-
 tum lumen has tibi litterulas construo, nulla mihi
 facultas fuit, ut ex pyxide hoc pharmacum assu-
 merem, quia non ita simpliciter dissoluta et re-
 missa est, neque omnibus ita exposita, sed quia
 curiosiori manu, ut aperiatur, indiget. Verumtamen
 quantum modo tibi perficere et conari debeo, ita

Variae lectiones et notæ.

(9) Μελίγης. Scrib. μελίγης.

erit, quemadmodum post horridam hiemem dulce ver, et quaecunque veris sunt, prorsus adveniunt. Equidem Phoenix solis filius postquam in cineres resolutus fuit, denuo felix resurgit, ut nihil magis divinum de nobis ipsis al te loquar.

708 EPIST. LXXIII.

Domino Michaeli Pantechnæ medico imperatoris. A

Vos quidem semper nos quadam spe suspensos concutitis, quasi ad iter arcincti, meque invisere studentes, semper autem me decipitis. Ita quidem vos qui per aerem vestigia figitis, nos quidem humi repentes negligitis. Sed enim jam sero veluti glutinis ligamen, quibus ibi morari diutius cohibemini, projicientes, nostrum omne solatium fiat. Illa vero dura terrenamenta, quæ in nos obtendistis, puerorum sunt spectra, scilicet mendicorum episcoporum. At totius Bulgariae archiepiscopus, quem vel quotquot in illum oculos convertunt, illumque plane audiunt, etiam totos dies, aureos nummos numerare, et quasi mensuræ complementis arbitrantur accumulare, veram rursus præsentiam, quasi mendici ejusdem etiam existimabit, qui solerti quodam ambitu solum circumit.

Inquirens ossam, haud tripodas, sed necesse lebetas.

Qui vel si quid parvum susceperit, illud sibi in auxilium satis esse censet. Solus tu veni, et domesticus tui soli. Illi vero, qui apud Blachernitem occulti degunt, te multis sublevare poterunt divitiis, vel si unum allium tibi obtrudant. Dominus itaque te omnis fortunæ iniquæ victorem custodiat.

EPIST. LXXIV.

Eidem.

Gaudeo quidem, quia a te litteras non suscipio. Quoniam certo quasi quodam signo, te occupationibus obrui facile conjicio : quibus non parvi sit emolumenti lucrum. Si equidem scopi ita attingo metam, nec longe ab illo mea spicula torqueo, proculdubio habeo, ob ea quæ tu moliris, inter meæ tristitiæ et mœroris causas, ingens solatium. Si autem, ut tua sunt, adversus mihi fortunæ obvenit casus, equidem nobis adversarius utrimque tela sua vibrans imminet : cui solus Deus potentissimus et optimus demum obsistet. Qui te ab illius dolis et multo fraudium laqueo semper tutetur.

EPIST. LXXV.

Eidem.

Cum multa desiderii siti flagrarem, ut perspicue et aperte, quæ tibi contingunt, ediscerem, illustrissime in Domino fili, tu obscuras et quodam veluti turbidas cæno mihi guttas emisisti quibus me ea siti nullo modo levare possum. Igitur ad me manifestius scribe, quibus forsitan sis distractus negotiis, et si ea sint digna spe qua nos nutrimur.

(10) Ἐρτοίς τε. Scrib. ἐν οἷς τε.

Variae lectiones et notæ.

EPIST. OΓ'.

Τῷ ἱατρῷ τοῦ βασιλέως κυρίῳ Μιχαήλ τῷ Παρτέγγῃ.

Ἦμεῖς δὲ αἱ μὲν ἡμᾶς ταῖς ἐλπίσι σανεῖτε, ὡς ἤξοντες καὶ ἐπισκεψόμενοι, αἱ δὲ ἐξαπατήσατε οὕτως ἡμᾶς περιφρονεῖτε τοὺς χαμαὶ ἐρχομένους οἱ ἀεροβατοῦντες ὑμεῖς. Ἀλλὰ γὰρ ὅψι ποτε ἐχέκολλον ἀποβρίψαντες, ὧ πρὸς τὰ αὐτόθι ἔχεσθε, παράκλησις ἡμῶν γένεσθε. Τὰ δὲ φόβητρα, ἃ ἡμῖν ἐπανατείνεσθε, μορμουλκεῖα παιδῶν εἰσιν, ἤγουν πτωχῶν τινῶν ἐπισκόπων. Ὁ δὲ πάσης Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος, ὃν ὅσοι περ ὀρώσι τε καὶ ἀκούουσιν, οἶονται μεδίμνοις ἐκμετρεῖσθαι τοὺς χρυσίνους ἐκάστης ἡμέρας, τὴν ὑμετέραν παρουσίαν ὡς πτωχοῦ τινας οἰήσεται, ὅς περιεσιν.

Αἰτεῖται ἀκόλους οὐκ ὁραὰς οὐδὲ λέβητας, καὶ μικρὸν τι λάβῃ, τῷ ληθέντι ἀρχούμενος. Μόνον ἔλθῃ, καὶ οἱ πάροιχοι μόνου, οἵ παρὰ τοῦ Βλαχερνίτου ἀποκρυβέντες, πλουτίζουσι σε, ἀνὰ ἓν σκόρδον δόντες. Τηροῖο ὑπὸ Κυρίου πάσης κακίας ἀνώτερος.

EPIST. OΔ'.

Τῷ αὐτῷ.

Χαίρω μὴ δεχόμενος ἐκ σοῦ γράμματα. Τεκμαίρομαι γὰρ σοι προσεῖναι πράγματα, οἷς τι καὶ κερδαλέον ὑπεσιν. Εἰ μὲν οὖν τυγχάνω τοῦ σκοποῦ, καὶ οὐ παταξέω, ἔχω τοσαύτην ἐκ τῶν σῶν ἐν τοῖς ἑμοῖς λυπηροῖς παράκλησιν· εἰ δὲ καὶ τὸ σὺν δυστυχῶ, δίπαιτος ἡμῖν ὁ πονηρὸς ἐπέσειν. Ὁ μόνος ὁ ἀγαθὸς Θεὸς καὶ κρατικὸς ἀντιστήσεται. Ὅσον δὲ αὐτὸς ἀνώτερος τῆς ἐκείνου κακομηχανίας φυλάττοιο.

EPIST. OΕ'.

Τῷ αὐτῷ.

Διψῶντί μοι μαθεῖν τὰ κατὰ σὲ λευκότερον, ὑπὲρ λαμπρῆ μοι ἐν Κυρίῳ οὐκ αὐτὸς σταγόνας ἐπιπέμπεις θαλάσσης, ἐξ ὧν οὐκ ἰῶμαι τὴν δίψαν. Γράψον οὖν μοι ἀριθμώτερον ἐνίοις τε (10) εἰ, καὶ εἰ ἐν δόξιοις τῶν ἐλλείπων αἷς ἐτρεφόμεθα.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΛΕ'.

THEOPHYLACTI

EPISTOLÆ XXXV

Editæ et Latine versæ a Joanne Lami.

ΕΠΙΣΤ. Α'.

Τῇ δεσποινῇ κυρῇ Μαρῖα.

Δέσποινά μου ἁγία, πολλοῖς μὲν με τοῖς λυπηροῖς ἐξ οὗ τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων Ἀχριδῶθεν ἐπεδήμησα, αἱ πολλαὶ μου ἀμαρτίαι προσεπατάλευσαν· οὕτω δὲ τοιοῦτον οὐδὲν οἶον νῦν ὁ ἄθλιος ἔπαθον, μὴ δυνηθεῖς ἀποδοῦναι τὴν τελευταίαν καὶ συντακτήριον τῇ βασιλείᾳ προσκύνησιν. Ἐκεῖνα μὲν γάρ μοι τὰ λυπηρὰ ἢ σὴ γαληνότης ἐκούριζε, μάλλον δὲ τελείως ἐξηλείφεν, ὥς μηδὲ ἔχνος τοῦτων ἐμφαίνεσθαι, καὶ τὸ θαῦμα εἰς ἡλικρότητα μετεβάλλοντο, ἀλλοιούσης αὐτὰ τῆς θειοτάτης σου δεξιᾶς, ὥστε τὰ πρὸς Θεὸν τῷ Δαβὶδ λεχθέντα, κάμωι πρὸς τὴν βασιλείαν σου λέγεσθαι· Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὁδυνῶν μου ἐν τῇ καρδίᾳ μου αἱ παραλήψεις σου εὐφραναν τὴν ψυχὴν μου. Τὸ δὲ νῦν τοῦτο πάθος, τίς ὁ ἐπικουρίσων τῇ ἐμῇ ταπεινότητι; τίς ὁ θήσων τῇ ἀθθενείᾳ μου φορητότερα; Ἐκτός εἰ μὲν [f. μη] τὴν σὴν ὑπολογισάμενος ἀγαθότητα, ταύτην ἔξω κἀν τούτῳ παράλῃσιν. Πιστεύω γάρ, κατὰ τὸ εἶκος, ὥς καὶ τὸ παρὸν γράμμα δέξαιο, καθάπερ ἐκείνην αὐτὴν τὴν διὰ τοῦ σώματος ἐντυχίαν, ἣν ὑστερήσαμεν ἀκούτες.

Ἵστω γάρ ἡ ἐλεούσα με βασιλεία σου, ὥς ἀπὸ Νικομηδείας ἐπανερχόμενος (χάκεϊς γάρ με τὰ τῶν κακῶν μου διεπάρθμευσε κύματα), πολλὰ μὲν καὶ πολλάκις ἐβιατάμην τοὺς ναύτας, ὥστε πρὸς τὸ τῆς βασιλείας σου εὐτυχῶς ἔχοντες τῆς Πρίγκιπος νησιδίων, καὶ τοὺς οἰακὰς ἐπιστρέφειν, καὶ τὸ ὁδόνιον μεταστειλασθαι· ἀλλ' οὗτοί γε τῶν ἐμῶν βιαίων βρῆμάτων οὐδὲ κέλευσμα ἐπαύουσιν, οἶμαι, βιαιοτέρως βοῆς τῆς τοῦ βορέου τὰ ὤτα καταδομβούσης αὐτῶν, ὅς ἀπὸ τοῦ παντευχίου καταβαίνων λαμπρὸς, ἀπόρευτον ἐτίθει τὸ πέραμα, πλὴν εἰ μὴ πρὸς τὴν Ἀπολλωνιάδα καταίρειν ἐμέλλομεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ πρὸς τὴν μεγαλόπολιν διασωθῆναι. Διςώθμεν δὲ, μόνον οὐχὶ τῆς γῆς ταῖς κόπαις προσψαύοντες·

709 EPIST. I.

Augustæ domnæ Mariæ.

Augusta mea sancta, multis quidem doloribus, ex quo ad urbium reginam Achride sum profectus, multa me mea peccata affecerunt. Nihil vero unquam tale, quale nunc, miser perpressus sum, quod non potuerim imperium tuum ultima ac congrua prosequi veneratione. Illos enim dolores tua mihi levavit serenitas, imo vero delevit omnino, ut ne vestigium quidem illorum appareat, et quod mirum est in hilaritatem conversi sunt; divinissima tua immutante dextera, ita ut, quæ ad Deum dicta sunt a Davide, mihi quoque ad imperium tuum dici possint: Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ latificaverunt animam meam²². Hanc vero presentem ægritudinem quisnam levet humilitati meæ? Quis infirmis meis viribus imponat leviora? Nisi forte tuam ego respiciens bonitatem ejusmodi assequar vel in hoc consolationem; credo enim fore, ut presentes etiam litteras ea excipias humanitate, qua hominem ad colloquium illud tuum admisisti, quo caruimus inviti.

Sciat enim volo imperium tuum, mei motum misericordia, me Nicomenia redeuntem; nam illuc meis cum malis fluctus advexerant; multum plane ac sapius institisse nautis, ut ad imperium tuum, feliciter habentes iter ad insulam Principis et clavos verterent et vela darent. Sed hi meorum urgentium verborum clamorem minime audiunt, vehementiore puto boreæ stridore ipsorum auribus obstrepende, qui quidem ex adverso violentem iruens, impervium faciebat iter, nisi futurum erat ut Apolloniadi appelleremus, deinde vero Megalopolin confugeremus. Confugimus autem solummodo, non ad terram remos inhibendo descendimus, tantum destitimus navigandæ. Volebam equi-

²² Psal. xciii, 10.

dem sarcinam meam explere cupiditate, atque ad meum unicum post Deum currere auxilium. At perniciosus notus nos **710** iterum repulit, perinde ac boreæ idipsum condixisset, ut immensis vicissim flatibus dolorem mihi alteruter afferret. Quid tum postea? Facta nobis egrediendi potestate ab illo, qui rerum nostrarum conservando ac dirigendo curam gerit, Sebastus autem erat, et prætor Dyrachii, ita mihi profecto quæ desiderabam exciderunt, atque id æquum fuit. *Desiderium enim, ait, peccatoris peribit* ⁸⁶. Bonis vero semper invidens inimicus, omne quodcumque voluit adversum perfecit. Sed neque inutilia fuerunt hujusce consilia, quoniam et peccatorum dux est, imo, inquam, et factor et instructor. Etenim imperium tuum, quemadmodum speravi, et præsentis meas litteras pro congrua excipiet veneratione atque adoratione, et meæ ignoscet indignitati, utpote qui defectus in ipsa corporis constructione sustineo potius quam facio. Cum vero ego consequar quod contendebar accipere, adimpletis quæ desunt, suavius componar. Verum enimvero, quandoquidem ea mihi disciplinæ filium resolverunt et mutam hanc loquelam, in quo lingua manu utitur, bono ac miti animo audiat imperium tuum, et spondeat mihi tuam bonitatem et auxilium. Itaque pete mihi a Deo, in cujus conspectu quotidie appares per opera ad eum manu fluentia, mediocrem in posterum tentationem; nimium enim esset dicere tribulationum cessationem, et quod proprium est tuum, ne avertas misericordiam tuam a me, sed in aliis etiam et innatam tuam atque in me consuetam ostende clementiam et promissum, quod antea fecit os tuum custos veritatis, erga conservum et fratrem meum Demetrium perficito.

Habeo autem quid et urbane scribam ad feminam vere plenam gratiarum. In hac urbe versanti mihi (tantum tempus est) male oluerunt et putruerunt omnia nostra, alibi et suave reddentia et benevolentia. Descendo igitur ad Bulgares re Constantinopolitanus, hospitiæ Bulgarus, cariem situmque redolens, ut illi pellium pedorem. Et quod gravissimum est, existimabant homines isti me tibi quoque horrore ac nauseæ fuisse. Nonne hic fuetor suaviter mihi oluit, et laute oppido ac urbane? Scis ergo quid facies, ne mihi eveniant quæ dixi, graveolentiam evaporabis et perpetuo dampnabis exsilio, e nostris ipsis lignis proeindens tergum, quæ tellus fert primis et puris solis radiis fruens, ut tibi inter alia sincero animo, et non adulandi gratia, hæc quoque habeam canenda, quæ Cantico-rum sponsæ aptavit Salomon, quanquam ea ad majus quoddam magisque **711** arcanum profert: *Genæ tuæ sicut areolæ aromatum consilia ex*

Α τοσοῦτον τοῦ πελάγους ἀπείχομεν. Ἦθουλήθη μὲν πολλάκις τελειῶσαι τὴν ἔφεσιν, καὶ πρὸς τὴν ἐμὴν μετὰ γε Θέον μόνην δραμεῖν ἀντιλήψιν· ἀλλ' ὁ παλαμναῖος νότος αὖθις ἀντέκρουσεν, ὥστε πρὸς τὸν βορρᾶν αὐτὸ τοῦτο συνθέμενος, ἵνα με ταῖς ἀμέτροις πνοαῖς ἀνὰ μέρος λυπῶσιν ἑκάτεροι. Εἶτα τί; Τῆς ἐξελύσεως ἡμῖν ἐπιτροπομένης παρὰ τοῦ τῶν ἡμετέρων ἐπιτραπέντος ἐπιτήρησιν καὶ διόρθωσιν, ὁ σεβαστὸς δὲ καὶ πραιτωρ Δυρραχίου, οὕτως ἐμοὶ μὲν τὰ τῆς ἐπιθυμίας διέπεισεν· εἰς γὰρ τοῦτο. Ἐπιθυμία γάρ, φησὶν, ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται. Ὁ δὲ τοῖς καλοῖς ἀεὶ βασκαίνων ἐχθρὸς πᾶν ὅσον ἐβουλήθη κατήνυσεν. Ἀλλὰ μήποτε καὶ τοῦτου ἡχρεῖσται τὰ βουλευµατα, ἐπὶ [f. ἐπεὶ] καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν ἀρχηγὸς, ἐρῶ δὲ καὶ πλάττης καὶ σκευαστῆς. Ἦ γὰρ βασιλεῖα σου, ὡς ἐπήλπισα, καὶ τὸ παρόν μου γράμμα ἀντὶ συντακτικρίου προσφωνήσεως καὶ προσκυνήσεως δίδεται, καὶ συγγνώσεται τῇ ἐμῇ τοῦ δούλου αὐτῆς ἀναξιοτήτι, ὡς παθόντος μᾶλλον, ἢ δράσαντος, τὸ τῆς αὐτοπροσώπου συντάξεως λείψμα [f. ἑλλειμμα]. Ἐγὼ δὲ ὡς ἐσχηκὼς ὁ λαθεῖν ἡπειγόμεν, πληρομέντος τοῦ ὑστερήματος, διατεθήσομαι ἦθιον. Ἀλλὰ γὰρ ἐπεὶ κἀνταῦθ' αἰ τὸν τῆς διδασκαλίας μίτον ἀνέλυσαν, καὶ τὴν ἀφωκον ταύτην λαλιὰν ἢ τῇ χειρὶ γλώττῃ χρῆται, πραιῶς ἐνωτίῃ καὶ εὐμενῶς, καὶ πρεσβεύῃ μοι αὐτὴ τὴν σὴν ἀγαθότητα καὶ ἀντιλήψιν· αἰτησάι μὲν μοι παρὰ Θεοῦ ᾧ καθεκάστην παρίστασαι διὰ τὸν πρὸς αὐτὸν χειραγωγουσὺν πρᾶξουν, τὴν ἐς τὸ μέλλον μετρίαν πείραν (πολὺ γὰρ φάναι, παύλαν τῶν θλίψεων), καὶ τὸ σὺν δὲ ἴδιον, μὴ διασκεδάσης τὸ ἑλεός σου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλὰ τὰ τε ἄλλα καὶ τὴν ἐμφυτὸν σου καὶ πρὸς με συνῆθη χρηστότητα ἐπιδείκνυσσιν, καὶ τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν τὸ τῆς ἀληθείας ὑπουργὸν σου ἀτόμα πρὸ καιροῦ ἐποίησας εἰς τὸν σὺνδουλὸν καὶ ἀδελφόν μου Δημήτριον, ἀποτέλεσον.

Εἴω δέ τι καὶ χαριεντίζασθαι πρὸς τὴν τῶν χαρίτων ἀληθῶς γέμουσαν. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὄντι μοι (τοσοῦτός ἐστι χρόνος) προσώξασαν καὶ ἐσάπησαν τὰ καθ' ἡμᾶς ἅπαντα, καὶ τὰ ἄλλως ἡδύοντα καὶ εὐωδιάζοντα. Κάτεμι τοίνυν ἐπὶ Βουλγάρους (1) ἀτεχνῶς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ξένον Βούλγαρος, ἀπόζων σαπρίας, ὡς ἐκαίνοι τοῦ τῶν κωδίων γράσου. Καὶ τὸ δεινότατον, ὅτι με οἱ ἐκαίνοι ἄνθρωποι καὶ παρὰ σοῦ βδελυχθῆναι οἴσονται. Ἦ γὰρ ἂν ἡ σαπρία μοι εὐωδιάσθη καὶ μάλα πλουσίως καὶ χαριέντως. Οἶσθα οὖν ὃ ποιήσεις, ἵνα μὴ τοῖς ἐλεγχθεῖσιν ἀλώσωμαι; Τὴν δυσωδίαν ἐκθυμιάσεις καὶ ἀειφυγία κατακρινεῖς ἀπ' ἡμῶν ξύλοις αὐτοῖς κόπτουσα τὸ μεταφρενον, ἃ γῆ φέρει πρώτων καὶ καθαρῶν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπαπολλύουσα. ἵνα σοὶ καὶ ταῦτα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔχω προσφέρειν ἐπαληθῶς, καὶ οὐ κολακικῶς, ἃ Σολομῶν τῇ τοῦ Ἀσματος νύμφῃ προσθήρμισε, κἂν καὶ πρὸς μείζον τι φέρῃ ταῦτα καὶ μυστικώτερον· Σιγάσεις σου

⁸⁶ Psal. cxi, 16.

(1) Hæc vertebat Simundus, ut videre est apud Baronium.

ὡς φιάλαι ἀρωμάτων φθύνουσι μυρεφικά. Πάντως δέ σοι διὰ σιαιγόνων ὁ τοῦ κελύσματος λόγος προ-
νεχθήσεται. Ταῦτα μὲν οὖν γεροντικώτερον πρὸς
τὴν ἁγίαν σου βασιλείαν ἡτησάμεθα. Θεὸς δὲ σὺ σὺ,
καὶ ὁ σου, αὐτὸς σε πάσης ἐξαιρούμενος κακύνσεως
καὶ κακώσεως, ἀξιώσει τέ ῃτε [f.—σιε τέ σε] τῶν
αὐτοῦ χαρίτων τελείων, καὶ ὁσμήν εὐωδίας Χριστοῦ
γενομένην, καὶ ἐπὶ τὸ ἄναι ὑφώσκει θυσιαστήριον
καὶ νοσρὸν ἀποτελέσει θυμιατήριον, ἵνα καὶ θυσιάσης
ἴσα τῇ χεὶρ σου καὶ ἡ πρᾶξις εὐπόρησε, καὶ θυμιάσης
τὸ τῆς ἐκ τῶν ἀρετῶν συνθέσεως τερπνὸν καὶ δεκτὸν
θυμίαμα.

EPIST. B.

Τῷ μεγάλῳ δομestίῳ.

"Αγιέ μου
ἐπλήσθη τῆς ἐμῆς ταπεινότητος καὶ οὐδὲ μαθεῖν
.
καὶ μὲν ἀληθῶς οἱ τὸν ὅλον πολεμῆσειοντες οὐρανὸν,
τὴν Ὀσσαν τῷ Πηλῷ ἐπέστησαν· εἰ δὲ βούλει, τῷ
πύργῳ τῆς Χαλάνης τὴν στεφάνην, οἱ γίγαντες· εἰ
δὲ καὶ διὰ μνήμης ἔχεις ἤχεις [f. ἡμάς] καὶ πα-
πταίνῃ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς, μικρὸν τί μοι χρῆσον
τὰς ἀκνάς, καὶ βραχίονά μάθε, καὶ τὰ σιγηθέντα
συλλόγισαι· Ποιοῦσιν οἱ μῦθοι τὸν Ἡρακλέα, δόξαν
αὐτῷ Διὶ καὶ μοίραις, τῇ Ὀμφάλῃ δουλεύοντα· ἡ
δ' Ὀμφάλη, Λυδῶν βασίλισσα, γυνὴ τρυφερὰ καὶ
πολύχρυσος, καὶ δοκεῖν βουλομένη καλλίστη, καὶ
ὕδριοπαθεῖσα μὲν, εἰ ῥόδῳ συγχρίνοιτο· ἀπαξιούσα
δὲ καὶ τὰς ὠλένας τῆς Ἡρας, καὶ τὴν τῆς Λητοῦς
κόμην, καὶ τὰς σφυράς [f. τὰ σφυρὰ] τῆς Ἥρας,
καὶ τὰς πῆζας τῆς Θέτιδος, μῖς εἶναι διὰ πάντων
εἰκῶν Ἀφροδίτης ἐθέλουσα. Ταύτῃ λατρεύων ὁ
καλλίνικος ἦρως, καὶ πορφύραν ἐξαινεῖ ἀναβάδην
τοῖς [f. ταῖς] Λυδαῖς συγκαθήμενος, καὶ περὶ τὸ
ταμιεῖον ἔσχετο ἔσθ' ὅτε καὶ τὰς καρύνας ἐσκέδαζε.
Καὶ ἄλλοτε τὴν κύλικα ἐπεδίδου ἦν ἐπ' ὥχει [f. ἐπ-
ὥχει] τοῖς ἄσροῖς καὶ γενναίοις δακτύλοις, ὑποτρό-
μοις τότε διὰ τὴν πρὸς τὸ οἰνοχοεῖν ἀγροικίαν, δι' ἣν
καὶ ἐτυπώθη χρυσῷ δακτυλῷ, καὶ ἐπιστάτῃ παρα-
δοθεὶς εὐνούχῳ δούλῳ Λυδῷ πράγματα εἶχε τὴν
οἰνοχοῖαν ἐκδιδασκόμενος. Οἱ δάκτυλοι γὰρ ἐπὶ δόθουν
τὸ ῥόπαλον· ὁ δὲ εὐνούχος καὶ τὸν πώγωννα τοῦ
μαθητοῦ ἐτίλλεν· εὐνούχος γὰρ ὢν ταῖς θριξὶν
ἐπήγετο. Ἐνταῦθα ἡ λύπη συνεργαζομένη [f. συνήργει
τι] τῷ Ἡρακλεῖ πρὸς τὴν τοῦ ἔργου κατόρθωσιν.
Ταύτῃ γὰρ ἐτάχσαν τέ καὶ οἱ δάκτυλοι, καὶ λε-
ποτέρῳ ἐπέτρεπεν ἡ τῆς κύλικος ὀχθήσας. Οὐ
ταῦτα δὲ μόνον τῷ Τριεσπέρας [f. Τριεσπέρῳ], ἀλλὰ
καὶ ταῖς ἀλετρίσι τὰς περὶ τὴν ἀλφιτοποιίαν ἐργα-
σίας συνετίλει· καὶ φθούσας συνεμινύριζε, καὶ ὀξύ
καὶ κλαυμῖον ἀρμοζομέναις ἀντιπῆδε τραγῷ καὶ
ὀρθότονον. Αἱ δὲ ἐξεκάγχασαν καὶ τὰς χεῖρας συν-
εκρίταλιν, καὶ τοῦ ἔργου ἀφέμεναι, ἐκείνων μόνον
ἔλειπον περιστρέφειν τὴν μύλην ὡς ὄνον ἄρῃσθμον.
Ἐπασχε ταῦτα ὁ τοῦ Διὸς, καὶ τὴν ὕδριν ταύτην

A pigmentariis ⁸⁷. Per genas autem tibi omnino ver-
bum imperii proferetur. Hæc itaque senili ore peti-
mus a sancto imperio tuo. (2) Deus autem cujus tu,
quique tuus, ipse te omni liberans malo et malitia,
perfectis te gratis suis impertiat, odoremque
suavitatis Christi factam ad supernum altare subve-
hat, et spiritalem suffitum efficiat, ut simul offeras
quæcunque manus tua et actio affatim congesse-
runt, adoleasque ex virtutibus conflatum accepta-
bile gratumque suffimentum.

EPIST. II.

Magno domestico.

B Sancte mi
oblitus est humilitatis meæ, et neque intel-
ligere
et hi quidem bellum toti cælo inferentes, Ossam
Pelio gigantes imposuerunt, si autem vis, turri
pinnaculi coronam. Verum si et in memoria nos
habet, et nostra circumspicis, aures mihi paulis-
per commodæ, et pauca intellige, et silentio præ-
terita conjicito. Herculem Omphalæ servientem
fabulæ faciunt, gloriam Jovi ipsi ac satis. Erat
autem Omphale regina Lydiæ, mulier luxuriosa
atque auro affluens, quæ et videri pulcherrima
cupiebat, et injuriam quidem patiebatur, si con-
ferretur cum rosa. Nihil vero faciens et brachia
Jumonis et Latonæ comam et malleolos Hebes et
pedes Thetidis, volebat in omnibus unius esse
Veneris imago. Illi inserviens victoriis insignis
heros, et purpuram carminabat pedibus in altum
extensis inter Lydios sedens, et penu detinebatur,
si quando dispergebat caryceas. Interdum etiam
calicem ministrabat, quem magnis ferebat et ge-
nerosis digitis, tunc subtremulis propter admini-
strandi potus imperitiam, propter quam inustus
fuit aureo annulo, et præfecto eunucho traditus,
servo Lydiæ, negotia habuit pincernæ munus edo-
ceri. Nam digiti expetebant clavam. Eunuchus
vero discipuli etiam barbam evehebat; quod enim
erat eunuchus, pilis invehebatur. Inde tristitia
Herculi collaboranti ad felicem operis successum.
Hoc enim et molles facti sunt digiti, et graciliores
reddidit ipsa calicis administratio. Neque vero
hæc sola Trivesperi illi, sed cum molitricibus etiam
ad farinæ confectionem operam impendebat, et
canentibus concinebat, et acutum et flebile com-
ponentibus, aspero rectoque tono consonabat. Illæ
autem effuse riserunt, et manus pulsaverunt si-
mul, ac cessantes ab opere eum solum deseruerunt
volventem mœlam, velut asinum dissonantem. Ea
patiebatur Jovis filius, eamque sustinuit contu-
meliam, donec decreta satis tempora ipsum servi-
tute absolverunt. Sed iste iterum suscepit labores,

⁸⁷ Cant. v, 15.

verumtamen Jove dignos, atque itineris tempore. **A** 712 In mundo enim erant dedecoris expiationes. Memetipsum descripsi tibi, in quibus versor.

(3) Ego vero non servio diviti reginæ mundæque et pulchre, atque adeo Veneri aureæ, sed servis barbaris, impuris, foetidas pelles olentibus, et vita omni egentioribus, quam qui nequitia divites sint, imo et vitæ egestate et nequitia omnium pariter regnum tenent. Solvite me hac turpi servitute, si id potestis, aut vobis per Christum irascar ante tempus filius nil faciens dignum patre. Id autem mihi quidem inglorium, sustinentibus vero forsitan infame.

Sed homo non magis mutat sententiam suam; Ita Achridam adveni, ac vos habentem urbem exoptavi miser. Etenim me procul invasit graveolentia quædam lethifera, quales re quidem vera exhalant Charonia. Empedocli igitur contentio caput quidem effecit sine cervice. In hac vero inconsiderantia consideratio decies mille supra decies mille cervices edidit sine capite. Nam quis Achridiota cervix non est sine capite, neque Deum neque hominem sciens venerari? Cum his versari monstris damnatus sum, et, quod gravissimum, nulla mihi spes est cervicis ejusmodi melioribus quibusdam virtutibus fieri posse aliquando capita, quemadmodum Agrigentini sapientis amicitia imperfecta capita perduxit ad perfectionem. Sed mihi ... omnis omnino spes excidit, et aquila Jovis sceptrifera terram heu! obambulat et cæno volutatur, clamoremque inter ranas perfert, quæ malam existimantes, et commodorum illorum fortuna minime dignam, ne omnia in deliciis apud ipsas contingerent Jovis aliti, et conscenderint illius humeros, luto et malo odore plenæ, et ubi conscenderint dissonum coaxant et incompositum. Etenim quid aliud cænosa anima dignum? Videntur præana cadere ob victoriam. Illi vero nec rostrum, nec unguium ipsorum acies adhuc hebetes factæ sunt, sed habent cadavera divellenda ac dilaceranda, majorique sibi ducens injuriæ sese convertere, ac talem ulcisci contumeliam, solis radios ipsa tantummodo intuetur defixis atque intentis oculis, atque id potest; ita enim a natura comparatum est. Æquum plane est, illum, si tamen est hic sol, testem fieri passionis, atque idipsum facere, ipsi est visum perstringere pudore, et reprehendendum ostendere, talem talibus colludere. At per puros hujusce solis radios, quibus ipse illustraris quotidie, et quos aquilæ generas pullos illustras, hominum sapientissime et jucundissime, hujusmodi contumeliis affecta aquila frustra cupiebat vobiscum beatis vivere: isthic aer valde serenus expanditur, ac sine nubibus, non luto cænoque conspersus. Nonne, ut arbitror, dixeris

διήθλει, ἔω; εἰμαρμένοι χρόνοι τῆς δουλείας αὐτὸν ἀπέλυσαν. Ὁ δὲ πάλιν ἔθλει, ἀλλ' ἄξιόν γε καὶ τοῦ Διὸς, καὶ τοῦ χρόνου τῆς πορείας· κόσῳ γὰρ ἦσαν ἀκοσμίας καθάρσια. Ἐμαυτὸν ἔγραψά σοι ἐν οἷσι εἰμὶ· πλὴν ὅσον οὐ βασιλεῖ δουλεύω πλουσίᾳ, καθαρίω τε καὶ καλῇ, καὶ συνδύω; Ἀφροδίτῃ χρυσῇ, ἀλλὰ δούλοις βαρβάροις ἀκαθάρτοις κινάουρας κωδίων ἀπόζουσιν, καὶ πενήτεροι τὸν βίον, ἢ ὅσον τὴν κακοῦθειαν πλούσιοι· μᾶλλον δὲ καὶ τῇ τοῦ βίου πενίᾳ, καὶ τῇ κακοῦθειᾳ συμπάντων ὁμοῦ βασιλεύσι. Λύσατέ με τῆς αἰσχρᾶς ταύτης δουλείας, εἰ [f. ol] τοῦτο δύναμενοι, ἢ ἐχθίστομαι [f. ἀχθεσθήσ.] ὑμῖν προῦρας μὰ διὰ τὸν Χριστὸν, οὐδὲς μὲν δράσας τοῦ πατρὸς ἄξιον. Τοῦτο δὲ ἔμοι μὲν ἀκλεές, τοῖς δ' ἀνασχομένοις τυχὸν δυσκλεές.

B Ὁ δὲ ἀνὴρ οὐκ ἔτ' αὐτὸς ἐκνεύει πάλιν· οὕτω τῆς Ἀχρίδος ἐπέβην, καὶ τὴν ὕμᾱς ἔχουσιν πόλιν ὁ δὴ ὑστερως ἐπεπόθησα· μακρόθεν γὰρ μοι προσέβαλλεν ἀπορορά τῆς θανάσιμος, ὅσας ἀτεχνῶς ἀποπνέουσι τὰ Χαρώνεια. Τῷ μὲν οὖν Ἐμπεδοκλεῖ τὸ νεῖκος κόρσας ἐκφύει ἀναύχενας· ἡ δ' ἐνταῦθα τῆς ἀνεπιστάσιας ἐπιστάσια αὐχένας ἀκορσώτους μυρίους ἐπὶ μυρίοις ἐξέφυσε. Τίς γὰρ Ἀχριδιώτης οὐκ ἔστιν αὐχὴν ἀκέφαλος, οὕτε θεὸν οὐτ' ἀνέρα τίειν εἰδώς; Τοιούτοις συνεῖναι κατακρίμμαι τέρατι, καὶ τὸ δεινότατον, ὅτι μὴδ' ἐλπίς ἐστὶ τοὺς αὐχένας τούτους κεφαλαιωθῆναι ποτὲ τισὶ δυνάμεσι κρείττοσιν, ὥσπερ ἡ τοῦ Ἀχραγαντίνου σοφοῦ φίλα ἀτελεῖς κόρσας συναγαγοῦσα πρὸς τὴν ἐντέλειαν· ἀλλὰ μοι...

C ... ἐλπιδὼν ἀπερβύη παντάπασιν· καὶ ὁ ἐπὶ τῷ σκήπτρῳ τοῦ Διὸς ἀετὸς πεζεύει, φεῦ! καὶ τῇ ἰλύϊ ἐνίσχεται, καὶ τῆς μετὰ βατράχων βοῆς ἀνέχεται. Οἱ γε καὶ δεινὸν οἴεσθαι, καὶ τῶν καιρῶν τῆς αὐτῶν τύχης ἀνάξιον, εἰ μὴ πάντα ἐν τρυφῇ [f. ἐν τρυφῇ] ἐπὶ τῆς σφετέρως τῷ Διὶ δρῶντι, ἐπιβαίνουσιν τε ἐπὶ τὰ τοῦτου νῦτα πηλοῦ καὶ δυσωδίας ἀνάμμεστοι· καὶ ἐπιβάντες βοῶσι δύσχηον μὲν τι καὶ ἀναρμόδιον. Καὶ τί γὰρ ἡ τελματιώδους ψυχῆς ἐπάξιον; Ἐοίκασι γοῦν ἄδειν παιδῶν τινα ἐπινίκιον· τῷ δὲ οὐπω μὲν οὐτε τὸ ῥάμφορ, οὐτ' αὐτῶν οὐχὼν ἀκωκαὶ ἡμελύνοντο, ἀλλ' ἔτι σπαράττειν καὶ ἀποκνίξιν σάρκας ἔχουσι, μείζω δὲ ὕβριν τιθεὶς ἑαυτῷ τὴν ἐπιστροφὴν καὶ ἄμυναν τῆς ἐκείνης ὕβρεως, πρὸς τὰς τοῦ ἡλίου μόνον ἀκτίνας ὀρεῖ

D ἀτενεέστερον, καὶ ἐνάρκνον, καὶ ὅλον αὐτοῦ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὥσπερ ἡ φύσις ἡρμόσατο· καὶ εἰκέ γε, εἰ τίς ποτε οὗτος ὁ ἥλιος, τὸν μάρτυρα ποιεῖσθαι τοῦ πάθους, καὶ τὸ αὐτὸ ποιεῖν, τοῦτό ἐστιν αὐτῷ δυσωπεῖν, καὶ νεμεστὸν δεικνύναι τὸν τοιοῦτον τοιοῦτοις παίζεσθαι. Εἰτα, ὡς πρὸς τοῦ ἡλίου τοῦτου καθαρὸν ἀκτίνων, αἷς αὐτός γε ὁσημέραι φωτίζει, καὶ φωτίζει οὐς ἀειδεῖς ἀπογενεῖς, φιλοσοφώτατε ἀνθρώπων καὶ χαριέστατε, ὁ ταῦτα ὕβριζόμενος ἀετὸς μάτην ποθεῖ τὸ μεθ' ὑμῶν διάγειν τῶν μακαρίων, ἐνθα μάλ' αἰθρη πέπταται, καὶ ἀνέφελος ἐκσπασθεῖσα τοῦ πηλοῦ καὶ τοῦ τέλματος. Οὐκ, ἔγωγε

Variae lectiones et notæ.

(3) Ita lau latus Sirmundus.

οἶμι, ἔρεῖς· ἢ τὴν ἐνταῦθα τῶν κακῶν λίμνην καὶ τοὺς ταύτης ἐκχρόνους κατακρηβείδεις βατράχους· Οὐδὲ γὰρ ἔχω τί ἂν σοι ἐπαρσάμην ἄλλο καὶ τῆς συνήθους ποδάγρας ἁλγίων τρυφῶν. Σοὶ δοκῶ παίζων οὕτω· καὶ ναὶ μὴ τοὺς λόγους, τοσοῦτων μὲν γέμουσι χαρίτων, καὶ οὕτω διαχέει με καὶ μνημονεύμενον, ὥς καὶ τοῖς πρὸς σὲ γράμμασιν αὐτὸ τοῦτο ἐπισημαίνεσθαι· καὶ πάσης· τηνικαῦτα λύπης με λύεσθαι, καὶ ἀνετον πρὸς τὰς σὰς χάριτας φέρεσθαι, ἁλλαις δὲ τισὶ χάρισιν. Ἀλλὰ δοίη ποτὲ ὁ τῶ ὄντι χαριτοδότης Θεὸς καὶ μοι παντελῆ τῶν ἐνταῦθα λῶσιν κακῶν, ἢ παράκλησιν, καὶ σοὶ τῆς ἀμειλίχτου θηρὸς ἀπαλλαγὴν τελείαν ἢ ἀνεσιν· Οὐ γὰρ δὴ ἢ μόνοι τῆς κατ' αὐτὸν ὁδοῦ ἀπεσφάληνεν, ἢ μόνοις ἡμῖν ἀπένειμεν ἄκρατον τὸ κόνδυ τῆς πόσεως.

EPIST. Γ.

Τῷ διδυσκάλῳ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας κυρῷ Νικήτῳ τῷ τῶν Σεβέρων.

Ἐβουλήθη μὲν καὶ πρὸς τὴν σὴν ἀγίότητα μακροὺς ἐνευκαιρεῖν λόγους, καὶ προδεικνύναι σοι τοῖς ἐμπαθέσιν ὀρθαίμοις πλατυτέραν τὴν ἔμην σκηνὴν τῶν τραγηδῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοῦτο δυστυχοῦμεν, πύθου τοῦ πρὸς τὴν κοινὴν ἡμῶν αὐτὴν τὸν μέγαν δομέστικον γραμματίου, ἡλίκα καὶ οἶα πάσχομεν· καὶ μὲν αὐτάρχης ἢ παρ' ἐκείνου διδασκαλίας τῇ σὴ συνέσει, γενοῦ καὶ τῶν ἡμετέρων διδασκαλίας ἄλλοις. Οὐδὲ σοι διεξοδικωτέρων δεῖ λόγων ἢ τῆσας τὴν πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν δεήσεων ἐπιστολὴν ἡμῶν, ἣν πάντως (α) ὁ σὸς μαθητὴς καὶ ἀδελφὸς ἐμὸς ἐπίδύσει σοι, πλέον τι μαθήσῃ τυχὼν καὶ γυμνότερον. Πλὴν ἄλλ' ὁποτέρως ἂν ἐπιγνοίης τὰ ἐν οἷσι εἶμι, ἀλλοιωσάτω ταῦτα ταῖς εὐχαῖς σπούδασον πάντως, ὅς μακροῦς ἐπ' ἐκκλησίας κηρύττεις λόγους. Φιλάνθρωπον μᾶλλον ἢ δίκαιον οὕτως ὑπὲρ δούλου μακρὰ πεποιηκός. Καὶ βραχέειν σοι βημάτων ἀκούσεται.

EPIST. Δ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῇ, τῷ σεβαστῷ Ἰωάννῃ τῷ γυναικαδέλφῳ τοῦ βασιλέως.

Τίς ἂν μοι σχολὴν ἔδωκε πρὸς λόγους, πανσέβαστέ μου ἀντιλήπτορ, ὅση μοι βούλησις, ἵνα σοι πρὸς τὴν τοῦ κατορθώματος δόξαν, τὴν γλωτταν ἡρμῶσα; Τίς δ' ἂν μοι ῥητόρων χορὸν συνεκρότησεν, ἵνα τοῦτου κορυφαῖος γενόμενος, ὅπερ ἦν ποτε, εἴτα θεὸς αὐτοῖς τὸ ἐνδόσιμον, κοινῇ τὴν λογικὴν χορείαν ἐπλήρωσα; Σὺ γὰρ βοηθὸς ἐν θλίψεσι ταῖς εὐρούσαις ἡμᾶς σφόδρα παρὰ τοῦ βοηθεῖαν ἐξαποστείλαντάς σοι ἐξ ἁγίου καὶ ὑπερασπίσαντος ἀναδέδειξαι· σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος· σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, καὶ νῦν σπαίρη τῷ οὐραίῳ καὶ δοκῇ ζῆν, οὕτως παρὰ τοῖς ἐρῶς κρίνουσιν, ὥς ἡμεῖς γε παρὰ σοῦ τοῦ λαβόντος δύναμιν παταῖν ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ

A hanc malorum paludem, atque ejus indigenas judicaverit ranas? Neque enim habeo aliud, quod tibi imprecer, nisi ut in deliciis cum dolore consuetæ podagræ vivas. Videor ita tibi joculari. Et certe per hos sermones adeo mihi gratiarum plenos sic me diffundit in memoriam recordantem, ut datis **713** ad te litteris id significem, atque ab omni interea liberer tristitia; patetque me tuis gratiis alias referre gratias. Det autem vere gratiarum dator Deus, et mihi ab hisce omnino malis absolutionem aut consolationem, et tibi ab aspera bellua liberationem perfectam aut relaxationem; non enim soli ab ejus via aberravimus, aut nobis tantum præbuit non dilutum potionis calicem.

B

EPIST. III.

Domno Nicetæ, magnæ ecclesiæ magistro, Serrarum episcopo.

Volui equidem et ad sanctitatem tuam plurimis opportune scribere sermonibus, et compatiens tuis oculis ampliorem exhibere meam tragediarum scenam. Quoniam vero et in hoc miseri sumus, ex epistola, quam ad communem nostrum amicum dedi domesticum magnum, accipito quanta et qualia patimur: satis erit intelligentiæ tuæ ex illa hoc audire. Esto et nostrarum rerum magister aliis. Quod si profusioribus opus est sermonibus epistolam nostram quærens ad eum qui a supplicibus est libellis datam, quam Pantas tibi tradet sanctus discipulus ac frater meus, majus quidquam fortasse intelliges ac magis sincerum. Verumtamen utrovīs modo poteris cognoscere, in quibus versor. Cura hæc tuis omnino mutare precibus, qui longis in ecclesia sermonibus concionaris. Humanum magis quam justum facies pro famulo diu laborante. Et brevia tua dicta audiet.

EPIST. IV.

Ejusdem epistola Sebasto Joanni Augusti conjugis fratri.

Ecquis mihi dederit otium ad dicendum, omnino venerande mi susceptor, quanta mihi voluntas, ut ad rei feliciter gestæ gloriam tibi linguam accommodem? Quis mihi rhetorum chorum congregaverit, ut princeps hujus factus, quod dicebam modo carmen præbens ipsis canendum, facundam simul impleam choream? Tu enim ab illo qui mittit tibi auxilium de sancto, et tuetur te, constitutus es adjutor in tribulationibus quæ invenerunt nos nimis ⁸⁸. Tu contrivisti capita draconum in aqua ⁸⁹. Tu contribulasti caput **714** draconis ⁹⁰, et quamvis cauda nunc palpitet et videatur vivere, de eo tamen ita non recte judicant, ut nos quidem a te, qui virtutem accepisti

⁸⁸ Psal. xlv, 3. ⁸⁹ Psal. lxxiii, 13. ⁹⁰ ibid. 14.

Variae lectiones et notæ.

(a) Interpres Pantas fecit proprium; utraque lectio stare potest et non habemus unde alii potius quam alteri adhareamus. Edit. Patr.

calcandi omrem inimici potestatem, accipientes vitam, irrideamus gloriantem in immensum et dicentem: Manu mea et orbem terrarum comprehendam, et delebo mare, et quasi ova derelicta tollam universos. Verum enimvero non dereliquisti quarentes te, Domine ⁶¹. Respexisti autem de caelo ⁶², et vidisti filios interemptorum ⁶³, et misertus es nostri, et super filium hominis quem confirmasti tibi, et super virum dexteræ tuæ emisisti lucem et veritatem tuam ⁶⁴; multiplicasti super sebastum magnificentiam tuam ⁶⁵, et docuisti manus ejus ad prælium et digitos ad bellum ⁶⁶; contrivisti brachia peccatoris ⁶⁷, et veces ferreos confregisti ⁶⁸, vinctos eduxisti, et dixisti iniqua agentibus, Nolite inique agere, et exacerbantibus Nolite exaltare cornu ⁶⁹. Sed vides quemadmodum divina erga te munera divinis, ut potui, verbis exornaverim, quoniam et opus est, ne humana lingua, quæ supra homines sunt, deterat. Custodi igitur mihi in bonitate Dei imitationem, et nemini unquam quidquam velis malum; atque in omnes demonstrans bonitatem, præsertim in illos, quorum ab initio misertus es, quales nos sumus, quibus rem facies maximam et gratissimam, si nostros in Euripo cognatos misericordia digneris, atque incolis Græciæ ostendas, apud te qui maxime venerandus omnium susceptor es, majore archiepiscopum esse dignum ratione. Fac igitur mihi opem ferens, ut gaudium meum sit plenum in meis omnibus, et te Deus exaltet magis glorificans te, qui tua quoque bonitate ipsum quotidie glorificas. Et inimici tui terram lingunt ⁷⁰.

ΕΠΙΣΤ. V.
Cæsari.

Domine mi sancte. Ad priora imperii tui in me beneficia sæpenumero perpendi linguam, conatusque eam rebus parem invenire, multam esse post periculum sensi meam levitatem. Illa enim magna quidem pondusque excedentia, lingua vero mihi exigua, et nihil ponderis habens. Verum quoniam et edictum de canonica additum est his, illud ipsum portentum, quod in mentem venisse gigantibus fingitur, Ossam Pelio superposui, nisi forte nobis est magis familiare dicere, Qui multiplicasti super me magnificentiam tuam, ubi me abscondam? Quali ego utar sermone, qui ejusmodi quodammodo benefactis respondeat? Vides, ut me **715** vincis acrem aliquando rhetorem, imperator munificentissime atque optime? Vides ut nobis imperas et dominaris in omnibus? Et merito. Si enim Dei quidem imago omnis rex, tu vero hujusce divinissimi particeps es et operis et nominis, velut archetypum aliis omnino omnibus antecellens; ita omnes certe superabit effigies. Ea igitur sic et intende et prospere procede, et in bonorum effusione regna ⁷¹. At videor audire vi-

Α τὸ ζῆν ἀπειληφότες, ἐγγελῶμεν τὸν καυχησάμενον εἰς τὰ ἄμματα, καὶ εἰπόντα· Τῇ χειρὶ μου καταλήφωμαι τὴν οἰκουμένην, καὶ ἐξαλείψω τὴν θάλασσαν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὦκα τοὺς σύμπαντας ἐξαρώ. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκζητοῦντάς σε, Κύριε· ἐπέδωκας δὲ ἐξ οὐρανοῦ καὶ εἶδες τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατωμένων, καὶ ὤκτειρσας ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου ὃν ἐκραταίωσας ἑαυτῷ, καὶ ἐπὶ ἄνδρα δεξιᾶς σου ἐξαποστείλας τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἐπελόναςας ἐπὶ τὸν σεβαστὸν τὴν μεγαλωσύνην σου, καὶ διδάξας τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς παρὰ τῆσιν, καὶ τοὺς δακτύλους εἰς πόλεμον, συνέτριψας ἀμαρτωλοῦ βραχίονας, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνέθλασας. Ἐξῆζας πεπεδημένους, καὶ εἰπας τοῖς παρανομοῦσι· Μὴ παρανομεῖτε, καὶ τοῖς παραπικραίνουσι· Μὴ ὑψοῦτε κέρας. Ἀλλ' ὅρξας, ὡς πανσέβαστε, ὅπως τὰ Θεοῦ περὶ σὲ δωρήματα τοῖς τοῦ Θεοῦ λογίοις ὡς δυνατόν ὑμνησα, ἐπεὶ καὶ δεῖ μὴ ἀνθρωπίνη γλώσσῃ [τά] ὑπὲρ ἀνθρώπους κατασκήρυναντα ῥησται Φύλαττε μοῖς τὸν τὴν ἐπὶ ἀγαθότητι θεομιμησίαν, καὶ μηδὲποτε μηδὲν μὴδὲν βλάβης κακόν· καὶ πρὸς πάντας ἀγαθοσύνην ἐπιδοικνύμενος, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς ἐξ ἀρχῆς ἐλεθθέντας σοι, ὅποιοι ἔσμεν ἡμεῖς, οἷς μάλιστα ἀν' χαρίσαιο καὶ τὰ μέγιστα, εἰ τοὺτους ἐν τῷ Εὐρίπῳ συγγενεῖς ἡμῶν ἐλέους ἀξιοῖς, καὶ δεῖξοις τοῖς ἐν τῇ Ἑλλάδι ὡς παρὰ σὲ τῷ πανσεβάστῳ πάντων ἀντιλήπτορι πλειόνος ὁ ἀρχιεπίσκοπος λόγου ἀξιος. Πληρωσον οὖν μοι τὴν χαρὰν ἐν τοῖς ἔμοις ἐν πάσιν αὐτῶν ἀντιλαβόμενος. Καὶ σε θεὸς ἐτι ὑψώσεται δοξάζων σε τὸν διὰ τῆς ἀγαθότητος αὐτὸν ὁσημέραι ἀντιδοξάζοντα, καὶ οἱ ἐχθροὶ σου χοῦν λείξουσιν.

ΕΠΙΣΤ. F.
Τῷ Καίσαρι.

Δέσποτά μου ἅγιε, τοῖς πρότερον περὶ [f. παρὰ] τῆς βασιλείας σου γενομένοις πρὸς ἐμὲ ἀγαθοῖς πολλὰς ἀντιταλαντεύσας τὴν γλῶσσαν, καὶ πειρατάμενος ἴσῃν ἐξευρεῖσθαι [f. ρέσ.] γλῶσσαν τοῖς πράγμασι, πολλὴν ἑαυτοῦ κουφότητα μετὰ τὴν πείραν κατέγνωκα. Τὰ μὲν γὰρ μεγάλα τε καὶ ὑπερβριθῆς, ἡ γλῶσσα δὲ μοι μικρὰ καὶ οὐδὲν ἐμβριθὲς ἔχουσα. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ ἐπὶ τῷ κανονικῷ πρόσταγμα προστεθὲν τούτοις νῦν, τοῦτο ἔκεινο Ὅσσαν ἐπὶ Πηλῷ πατεῖλον, τὸ τοῖς γίγασιν ἐννοηθῆναι τερατευόμενον, ἡ τὸ γὰρ ἡμῖν οἰκεῖν ὀτάρωνται πεῖν, Ὁ πλεονάσας ἐπ' ἐμὲ τὴν μεγαλωσύνην σου. Ὁ γοῦν καὶ τούτου μὴ προστεθέντος οὕτω τῶν προτέρων ἡττώμενος, ποῦ νῦν καταδύσμαι; τίς δὲ μοι λόγος ἔσται κικλῶν τοσοῦτοις ἀγαθοῖς ἀμωσγέτω; ἀντιζυγούμενος; Ὅρξας ὅπως με νικᾷς τὸν ἦν ὅτε δριμύν ῥήτορα, βασιλεῦ φιλοδουρότατε καὶ χρηστότατε; ὅρξας ὅπως βασιλεῦσις καὶ κρατιστεύεις ἡμῶν ἐν ἅπασιν; Καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ Θεοῦ μὲν εἰκὼν ἅπας βασιλεὺς, σὺ δὲ τούτου τοῦ θειοτάτου μετέτχηκας καὶ πράγματος καὶ δυνάματος· πάντως ὥστερ ἀπάντων ὑπέρτερον τὸ ἀρχέτυπον, οὕτω δη πάντως ὑπερέξει καὶ τὸ ἐκτύπωμα. Βάλλε τοίνυν οὕτω,

⁶¹ Psal. ix, 11. ⁶² Psal. xxxii, 15. ⁶³ Psal. ci, 21. ⁶⁴ Psal. lxxix, 18. ⁶⁵ Psal. lxx, 21. ⁶⁶ Psal. cxlii, 1. ⁶⁷ Psal. x, 15. ⁶⁸ Psal. cxi, 16. ⁶⁹ Psal. lxxiv, 5. ⁷⁰ Psal. lxxi, 9. ⁷¹ Psal. xlii, 5.

καὶ ἐντεινε, καὶ κατασκευάσῃ, καὶ τῇ ἀγαθοῦσι βέλτε. Ἀλλὰ δοκῶ σου ἀντακούειν τῆς γλυκείας φωνῆς. Τί δ' ἂν εἶποις, ἀρχιεπίσκοπε, εἰ καὶ τὰ λοιπὰ χωρὶς, τὰ δεσποτικά φημι κτήματα, συντελεῖν σοι τὸ ἐπὶ τῷ κανονικῷ νομοισμένῳ προστάζομεν; Τί δὲ ἄλλο, ἢ ὅτι ὁ ἐμὸς δεσπότης, οὐ τὴν ἐμὴν μόνον γλῶσσαν νικῆται φιλονεικεῖ, ἀλλὰ καὶ παντὸς τοῦ ταύτην φημιζομένην ἀκούσαντος τὴν χρηστότητα, καὶ ὡς ἡλὶός ἐστι πρὸς ἡμᾶς τὸ μεσημβρινὸν ἐπιλάμπων ἀεὶ θερμότερον καὶ λαμπρότερον; Τί τοῦτου χρεῖτον, ἅγιε δεσποτα, τοῦ νικῆσαι τὴν μόνον ἡμετέραν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ παντὸς ῥητορικῶν πνέοντος; Εἴπω τι τούτου μεῖζον; Εὐρον γὰρ Θεὸν μεῖζω ἐξείν τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνάθεσιν, καὶ πᾶσι τὴν ὑποταγὴν ἑαυτῶν ὧν τελείται τὸ διδραχμὸν ἐντελλόμενον, καὶ τῆς ἀγαθότητος τὰς ἀμοιβὰς κἀνταῦθα κίκαε παρέχοντα· ὃν μόνον οὐχ ἔξεις νικῆσαι, κἂν ἅπαντα μηχανήσῃς· ἀλλ' ὅσον ἡμᾶς νικᾷς, τοσούτον ὑπ' ἐκείνου νικηθῇς, μᾶλλον δὲ ἀπειροπλάσιον τοῖς φιλοτιμήμασι.

ΕΠΙΣΤ. Γ'.

Τῷ υἱῷ τοῦ σεβαστοκράτορος.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ δοῦς ἡμῖν τὰ τε ἄλλα τῆς αὐτοῦ ἀγαθοῦσις φιλοτιμήματα, καὶ δὴ καὶ τὰ γράμματα, δι' ὧν καὶ φίλοι φίλους· προσαγορεύομεν, καὶ δοῦλοι δεσπότης διὰ μακροῦ προφθεγγόμεθα. Ἀμέλει καὶ νῦν ὁ δοῦλος τῆς ὑμῶν ἀγαθότητος ἐγὼ στόματι τῷ γράμματι κίχρημαι, καὶ διὰ τούτου τὴν ὀφειλομένην προσάγω φωνήν. Ἡ δὲ ἐστὶ πρῶτον μὲν ὑπὲρ τῆς σῆς υἰεῖας εὐχὴ, πανσέβαστέ μοι ἀντιλήπτορ, καὶ μετὰ τοὺς ἐκ τοῦ πρώτου προτέρους, βοηθὲ μου καὶ τείχος ὁμοῦ καὶ περίετοιχος (δεῖ γάρ σε τοῖς τῆς Γραφῆς καλεῖν ῥήμασι)· εἰτα καὶ παράκλησις πρὸς τὸ ἀγαθόν. Μὴ γάρ μοι ἐπιλάβοιο μήτε τῆς αὐτῆς σου φύσεως, ἐξ ἧς ἀγαθῶν σοι ῥύακες, μήτε τῶν πατρικῶν παραινέσεων, ὧν οὐδὲν ἐστὶν ἀγχιούστερον ἅμα καὶ σταθρότερον· ἀλλ' εἰδώς, ὡς τὸ μὲν ἀγαθοποιεῖν Θεοῦ, τὸ δὲ κακοποιεῖν ἐριννυῶδες, ὑπὲρ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πατωχῶν, καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων, καὶ τῶν ταῦτα προξενούντων αὐτοῖς ἐξανίστασο· καὶ μὴ κάμνεις, μηδὲ ἄλλο τι προτιμότερον ἡγοῖο τῆς θεομιμησίας, καὶ σε Θεοῦ οἱ πένητες, μᾶλλον δὲ ὁ, οὗ πένητες, τηροῖ σε πάσης κακίας· ἀνώτερον καὶ κακώστερον ἐν πάσι, καὶ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας καὶ ταπεινότητος τῇ δυνάμει καὶ τῷ ὕψει σου ἀντιλαμβανόμενον.

ΕΠΙΣΤ. Ζ'.

Τῷ σεβαστῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ υἱῷ τοῦ σεβαστοκράτορος.

Ἐπειδὴ Θεὸς τοῖς πτωχοῖς τοῖς μέλεσι Θεοῦ ἐπαπέσταλε τὴν σὴν ἀντιλήψιν, πανσέβαστέ μοι αὐθέντα καὶ ἀντιλήπτορ, μὴ παύσαιο ποιῶν τοῦτο δι' ὃ ἐξῆλθες. Κατὰ γὰρ τὸν θεοπείσιον Ἀρσένιον σοι τῷ τὴν φύσιν θειοτάτῳ καὶ παιδευσιν, φεγγόμεναι. Τὰ τε οὖν ἄλλα τοῖς πένησιν ἐπικούρει κατὰ τῶν αἰχμάλωτιζόντων (οὕτω γὰρ εἰπεῖν οικαιότερον), καὶ δὴ

A cissim dulcem tuam vocem. Quid dicas, archiepiscopo, si reliquas etiam facultates, propria, inquam, bona, jubeamus tibi id perficere, quod de canonica existimatum est? Quid vero aliud, nisi quod dominus meus non meam solum linguam; sed uniuscujusque etiam, qui eam loquentem audit, bonitatem contendit superare, tanquam sol in meridie nobis ferventius semper affulgens ac splendidi? Quid hoc melius, domine sancte, cum vincas non meam modo linguam, sed omnis etiam quicumque rhetorice sonat, quid hoc, inquam, majus? Etenim inveni, Deum maximam habiturum ecclesiasticorum dedicationem, atque omnibus subjectionem suimetipsius, ut didrachmum solvant mandatum, et bonitatis retributiones eodem tempore exhibentem, quem modo non vinctes, etsi omnia moliris, sed quantum nos vincis, tantum ab illo, imo vero in infinitum, liberalibus vinceris operibus.

ΕΠΙΣΤ. VI.

Sebastocratoris filio.

Benedictus Deus, qui inter cætera suæ bonorum effusionis beneficia has quoque dat nobis epistolas, quibus amici amicos alloquimur, servi dominos absentes compellamus, non aliter atque ego vestræ bonitatis servus epistola in præsens utor pro ore, debitorumque per eam emitto vocem. Primum quidem oratio est pro salute tua, maxime venerande susceptor, qui ab initio inter primos adjutor meus es, et murus simul et antemurale⁷³. Oportet enim te Scripturæ verbis vocare. Deinde vero adhortatio ad bonum. Etenim ne oblitus fueris, neque tuæ ipsius naturæ, ex qua omnium tibi bonorum rivi, neque paternorum consiliorum quibus nihil est sane solertius simul et magis firmum. Verum intelligens bonum facere Dei esse, malum autem facere furiosum, exsurge ad miseriam inopum, et ad gemitus pauperum⁷⁴, atque eorum, qui hæc sibi conciliant. Et ne deficias. Nihil enim aliud in terra præstaptius divina imitatione. Et te Dei pauperes, imo vero ille, cujus sunt pauperes, 716 defendat ab omni malitia et malo in omnibus, dum virtute et celsitudine tua nostram suscipis infirmitatem atque humilitatem.

ΕΠΙΣΤ. VII.

Sebasto domno Joanni imperatoris filio.

Quandoquidem Deus pauperibus Dei membris immisit auxilium tuum, omnino venerande mi domine et susceptor, ne desinas illud facere propter quod venisti. Te enim juxta divinum Arsenium alloquor, qui divinissimus es natura ac disciplina. Interea igitur pauperibus auxiliare adversus eos qui captivos abducunt; ita enim dicere familiaris,

⁷³ Isa. xvi, 11. ⁷⁴ Psal. xi, 6.

et malum hoc fatum ab ipsis avertit. Nam monachus quidam meus et sacerdos ex iis qui mali sunt, Deum quidem contemnens, humanumque probum per impudentiam nihili faciens, cum juxta illud propheticum induerit meretricis vultum, abjecit sanctum habitum, et belluo pro abstinentie viro, et incontinens pro continente, imo vero continens factus et consuetudinem habet cum muliere, et omni deposito pudore triumphat lascivia. Id autem multis dignum lacrymis. Verumtamen magis ferendum quam quod dicendum superest. Illud igitur, quod maxime Deum provocat ad iracundiam ac nobis affert dolorem, audito qui solus potes in melius vertere. Ex quo enim divinum excussit timorem et dixit Deo: Vias tuas nolo cognoscere; cupit et contendit potens esse in iniquitate, auctorque iniquarum et injustarum propositionum *fit* hominibus Iasepi. Illi autem ipsum honoribus prosequuntur, ecquid non futurum est ut faciant? et solum ferunt in capite. Sed pauperes abeunt precipites, et pereunt dolosis consiliis. Cum igitur nullus sit redemptor ac servator, nisi, atque hominem execrabilem ad me duxerunt, qui ad Dominicos usque Carnisprivii dies me tutum fecit, neminem inventum esse consilii participem, neque de aliqua re insimulatum. Itaque dimisi, atque ei Christifideles homines Iasepi obsequium præstant, et venatorem existimant; hoc enim sibi ipse nomen imposuit, suaves illis donans capturas. Exsurge ad hæc, domine mi, et dic verbo, et demonium ejicietur, quod Dei populo damnum infert. Nemo autem te seducat officiosis sermonibus tibi suadens, futurum alienando esse, ut latro poenitentiam agat. Quot enim obtuli poenitentiae remedia, et superiore anno, et hoc tempore, et per epistolam, et coram ipse secum loquens? Verum surdis aquis verba feci, et panthera iterum adversum stigma. Miserere igitur pauperum, ac primum animæ ejus, quæ antequam ipse pereat cum damnis suis corrumpitur malitia; tollaturque ex hisce membris tanquam pestis, et morbus popularis.

717 Quod si et ipse in eum potero manus injicere, in turri morietur, velut malum publicum et commune. Deus autem sit, qui te dominum meum servet ab omni malitia et malo.

EPIST. VIII.

Eidē.

Divinorum hominum dona, omnino venerande mi domine et susceptor, oportet esse sine poenitentia, tanquam dona Dei. Quoniam igitur tua nobis cura elargita est principatus divinitatem (quod antea per regem a Deo coronatum et fortem, denique, ut ita dicam, mundanum, Ecclesiæ concessum fuerat, perfectam, inquam, sacerdotum prope urbem versantium potestatem, cui quidem dignitas tantum supereminet illius qui populos subiectos habet, cætera vero omnia subjacent ministris), quid talem potest mutare gratiam, domine mi sancte et susceptor? Si quid enim perturbavimus

A καὶ τῆςδε τὴν κακὴν μοῖραν αὐτῶν ἀποσβέσσειν. Τῶν
τις γὰρ μοναχῶν καὶ ἱερέων ὁ ἐκ τῶν ἐμῶν κακῶν,
καταφρονήσας μὲν Θεοῦ, ἀπανασχυντήσας δὲ καὶ
πρὸς ἀνθρώπινον βουεῖδος· καὶ τοῦτο δὴ τὸ προφητι-
κόν, ὅτι ἐν πόρνῃς ἑαυτῷ σχηματίσας, ἀπεδύλετο μὲν
τὸ σχῆμα τὸ ἅγιον, καὶ ὁ βόρος δὲ ἀντὶ νηστευτοῦ, καὶ
ἀσελγῆς ἀντὶ σωφρονικοῦ, μᾶλλον δὲ σωφρονικῆς τελε-
σθεῖς γυναῖκα τε σύνεστι καὶ ἀπηρυθριασμένως ἐμ-
πομπεύει τῇ ἀσελγείᾳ. Καὶ τοῦτο μὲν καὶ διακρίων
πολλῶν ἔξιν· ἀλλ' οὐκ ἀνεκτότερον πρὸς τὴν ῥηθησά-
μενον. "Ὁ δ' οὐκ καὶ Θεὸν μάλιστα παροργίζει, καὶ
ἡμᾶς λυπεῖ, ἄκουσον, ὁ μόνος τοῦτο δυνάμενος διορθώ-
σασθαι. "Ὁ γὰρ τὸν Θεὸν φόβον ἀπετινάξατο, καὶ πρὸς
τὸν Θεὸν εἶπεν· "Ὁδοῦ σου εἰδέναι οὐ βούλομαι, ἐκ
κακίας δυνατός εἶναι ἱμεῖται, καὶ ἐπείγεται, καὶ τοῖς
B ἀνθρώποις τοῦ Ἰασηποῦ τῶν ἀδίκων καὶ ἀθέσμων
λημμάτων πρόβενος γίνεται. Οἱ δὲ περιέπουσι τοῦτον·
τί δὲ οὐ μέλλουσι; καὶ μόνον ἐπὶ κεφαλῇ φέρουσιν·
οἱ δὲ πένητες κατὰ κεφαλῆς φέρονται καὶ ἀπόλλυνται
ταῖς συκοφαντίαις μὴ ἐντος λυτρουμένου μηδὲ σώ-
ζοντος. "Ἐστεῖλα, καὶ ἡγαγόν τὸν ἐπικατήρατον πρὸς
με, καὶ ἡσφαλισάτο μοι ἄχρι τῶν Κυριακῶν τῆς
ἀπόκρεως, μὴ εὐρεθῆναι μηδὲνα τῶν τῆς βουλῆσεως
μερῶν μήτε κατὰ τινος ἔγκλησσαι. Ἀπέλυσσα τοῦτον,
καὶ οἱ Χριστιανοὶ οἱ τοῦ Ἰασηποῦ ἄνθρωποι περι-
έπουσιν αὐτὸν, καὶ κυνηγὸν ἔχουσιν· οὕτω γὰρ ἑαυ-
τοῦς ἑαυτὸν ἐνομάζει, τὰ φίλα τούτοις θηράματα
χαρίζομενος. Ἐπὶ τούτοις διαναστήθι, ὦ αὐθέντη
μου, καὶ εἰπὲ λόγῳ, καὶ τὸ δαιμόνιον, ὃ τῷ τοῦ Θεοῦ
λαφῇ ἐπηρεάζει, ἀπελαθῆται. Μηδεὶς δὲ σε ἀπα-
C τήσῃ διακρίσεις λέγοις, ὅτι μετανοήσῃ ὁ κλέπτης·
πόσα γὰρ αὐτῷ προσήγαγον μετανοίας φάρμακα
καὶ πέρυσσι, καὶ νῦν, καὶ δὲ ἐπιστολῆς, καὶ αὐτοπρο-
σώπως ἐντυγχάνων; Ἀλλὰ κωφῷ προσελάλει κί-
ματι, καὶ ἡ πάρδαλις αὐθις κατὰ στίγματος. Ἐλέη-
σον οὖν τοὺς πένητας καὶ πρὸ τούτων τὴν ἐκείνου
ψυχὴν, ἥ πρὸ τοῦ τούτου φθείρειν ταῖς ζημίαις, τῇ
κακίᾳ προφθεύεται· καὶ ἀπελαθῆτω τῶν μελῶν
τούτων λοιμὸς καὶ νόστος ἐπιδημιῶν. Εἰ δὲ καὶ αὐ-
τὸς ἰσχύσῃ συλλαβεῖν τοῦτον, τῷ πύργῳ ἀποθανέ-
ται ὡς κακὸν κοινὸν καὶ δημόσιον. Θεὸς δὲ εἴη σε
σώζων τὸν ἅγιόν μου αὐθέντην πάσης κακίας ἀνώ-
τερον καὶ κακώτερον.

D

ΕΠΙΣΤ. Η'.

Τῷ αὐτῷ.

Τῶν θείων ἀνδρῶν, πανσέβαστέ μου αὐθέντη καὶ
ἀντιλήπτορ, ἀμεταμέλητα εἶναι δεῖ, ὥσπερ καὶ τοῦ
Θεοῦ, τὰ χάρισματά. Ἐπεὶ οὖν θεότητα μὲν ἡ σὴ
περιωπὴ τῆς ἀρχῆς ἐχαρίσατο ἡμῖν (ὃ προηγουμέ-
νως ἐκ τοῦ θεοστεφοῦς καὶ κραταιοῦ βασιλέως; καὶ
θεοῦ ἐγκοσμοῦ, ἵνα οὕτως εἶπω, τῇ Ἐκκλησίᾳ κε-
χάριστο, φημι δὲ τὴν τῶν πολιγεϊτόνων ἱερέων παν-
τελῶς ἐξουσίαν μόνῃ καταβαρυνομένην τῷ τοῦ ζου-
γδλεω τέλει, τῶν ἄλλων δὲ πασῶν ὑπερκειμένην
ἐμπρωίων), τί τοσαύτην παρ' ἡμῶν τὴν χάριν, ἅγιέ
μου αὐθέντη καὶ ἀντιλήπτορ; Εἰ μὲν γοῦν ἐκινήσει-
μὲν τι πρὸς τὴν σὴν δόξαν ἡμεῖς, καὶ τὸ νενομισ-
μένον

ἀγαθὸν δι' ἀγνομοσύνην κατεμολύναμεν, οὐδ' οὕτως
δεῖ τὴν πρὸς τὸν Θεοῦ οἶκον γενομένην χάριν
ἀνατρέπειν· Θεοῦ γὰρ οἶκος ἡ Ἐκκλησία καὶ λέγε-
ται καὶ πιστεύεται. Εἰ δ' ἡμεῖς αὐθέντην καὶ εὐεργέ-
την ἐπιγραφόμεθα, μὴδὲ γὰρ οὕτως ἐμάνημεν ὥς
ἀχάριστοι καὶ σκαιῶς τῇ ὑμετέρᾳ χρηστότητι ἀν-
τεδείξασθαι. Ὅρξῃ ὅπως οὕτω ῥάδιως ἀνατέτραπται
τὸ σιγίλλιον τοῦ πανσεβάστου Κομνηνοῦ παρ' αὐτοῦ
τοῦ Κομνηνοῦ· οὐκ εἰδίας γὰρ μικρὸν τι καὶ τόλμης
ἔχεται· ἀλλὰ μὲν οὖν, οὐκ ἔστιν ἐπιθεῖναι τῇ πληγῇ
μάλαιγμα. Ἐτι καὶ μάλα ῥῶον ἢ πλήξαντι οὐράνιον τὸ
μάλαιγμα, στίξαντι ὑπογεγραμμένον, τῇ σεβαστῇ
σου χειρὶ διοριζόμενον τῷ ἐκ προσώπου ὄντι, πάσης
ἐπιχειρίας καὶ δουλείας, τῷ πραιτωρίῳ ἀνηκούσης,
παρὶ τοῦ τῶν λαϊκῶν ἀφείναι τοὺς ἱερεῖς, ἀντιστρέ-
ψαι δὲ καὶ εἰσι ἀπὸ ἱερῶν ἡ... κληρικούς ἢ ἐτέρους
τινάς ἀφείλετο. Δεῖ γάρ με παθεῖν τὴν καλὴν ἀντιστρο-
φὴν, μᾶλλον δὲ προσταχθεῖσαν ἐκ προσώπου διὰ τῆς
μεγάλης ἀντιλήψεως τοῦ αὐθέντου μου, ἵνα εἰ τινες
τῶν λεγομένων μεσάζειν ἱερεῖς ἔχουσιν εἰς οἰκείας
ὑπηρεσίας καταχρώμενοι, μὴκέτι ταύτην τὴν τυραν-
νίδα κατὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων ὑποκειμένων ἔχουσιν.
Οὗτοι γὰρ δὴ καὶ τὸν κοινὸν λαὸν ἀπασύθησαν,
ἐγκαλέσαι τῷ αὐθέντῃ μου, διὰ τοὺς ἱερεῖς, οἳ δὲ
[ἢ δὴ] θέλοντες τούτους αὐτοὺς καρπίζεσθαι, καὶ τὸ
τῆς Ἐκκλησίας προνόμιον διὰ τὰ σφῶν αὐτῶν κέρδη
θραύοντες. Ὁ δὲ πρῶτος ἡμῶν ἀρχιερεὺς Ἰησοῦς
ὁ Χριστὸς τηροῖ τὸν πανσεβάστων μου αὐθέντην
ἐν πάσῃ εὐεξίᾳ, ὅση σώματος, ὅση πνεύματος, οὗ καὶ
μικρὰν εὐλογίαν τὴν αὐτὴν καὶ τελείαν ἀριμῶν μὴ
ἀπαξίωσης δέξασθαι, ἰχθύας ταρίχους ἑκατόν.

C vet maxime venerandum dominum meum in omni
etiam et parvam hanc, et numero perfectum bene-
dictionem, 718 centum sale conditos pisces, ne

EPIST. Θ'.

Τῷ Καίσαρι τῷ Μελισσηνῷ.

Δέσποτά μου ἄγιε, τῇ βαρβάρῳ καὶ καθ' ἡμᾶς
οἰκουμένη θεὸς ἐπιπεμφθεὶς ἐλευθέριος, καὶ πᾶσι
μὲν εἰ παράκλησις καὶ παραψυχὴ τοῖς τῷ θεοστεφεῖ
σου κράτει προσπαρέχουσι, μάλιστα δὲ τῇ τῆς ἐμῆς
ταπεινότητος ἀσθενείᾳ ῥάδως δυνάμεω; καὶ πύργος
ἰσχυρός, ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ, ὄντινα νοητέον τόνδε
τὸν ἐχθρὸν εἶτε πειραστὴν ἀδικώτερον, εἶτε λύπην
τὴν ἐντὸς τὰ βέλη ἐναπερείδουσιν· εἰ τι κάμωι τούτων
καὶ ὅπως οὖν ἐνοχλήσκειν, εὐθὺς ἐγγύθεν ὁ σύμμαχος,
καὶ ὁ [ἢ οὐ] πόρρω τὸ λυσιππονον φάρμακον. Ἄμα τε
γὰρ τῆς βασιλείας σου μιμνήσκομαι, καὶ εὐφραίνο-
μαι· ἀμέλει καὶ νῦν γράφων τῷ ἐνθέῳ σου κράτει,
πάντων τῶν λυπηρῶν ἐξ αὐτῆς δὴ τῆς γραφῆς ἐλπί-
ζομαι λύσιν ἔσεσθαι. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἦν καὶ λέ-
λεκται. Δεινὸν γὰρ τὰ τοιαῦτα διζασκεῖν τῷ τοῦ
κραταιοῦ μου δεσπότης ὄνομα, ὡς πάχνην ἐωθινήν
ἥλιος. Τίς γὰρ ἀκούων ὅτι τὸν ἀρχιεπίσκοπον ὁ
θεοστεφὴς δεσπότης ἡδέως δέχεται γράφοντα, καὶ
τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐλευομένοις συντάττει, ἅχαρι τι κατ'
ἐμοῦ καὶ τῶν ἐμῶν ἐπιδείξεται; Ἐπεὶ δὲ νηστείας
καιρὸς καὶ ἰχθυοφαγίας, ἡ φρουρὸς μου Θεοτόκος
στέλλει τῇ βασιλείᾳ σου εὐλογίαν ἰχθύδια τεταριχευ-

A quod ad tuam pertinet gloriam, et quod bonum
natum est, per ignorantiam polluimus, neque ita
debet gratiam domui Dei collatam evertere. Nam
Ecclesia et dicitur et creditur domus Dei. Quod si
nos inscribimus dominum et beneficium, neque ideo
insani ita sumus, ut quidquam vestrae bonitati con-
trarium ingrato animo ac rustice demonstramus.
Vide quomodo tam facile sigillum omnino venerandi
Comneni subversum est ab ipso Comneno. Inest
autem aliquid contumeliae et audaciae. Verumtamen
expectato, tempus adhuc non est, ut imponatur
vulnere medicaminis lenimen. Adhuc etiam multum
facile, vel ei qui percussit, caeleste maelagma, ab
eo qui signavit subscriptum, augusta tua manu
definitum ei qui coram adstat, omnis doloris et
servitutis praetorio convenientis, ut a laicis dimit-
tas sacerdotes, convertat vero vice versa si et ab
sacerdotibus vel clericos, vel aliquos alios
abstulit. Oportet enim me pulchram pati vicissitu-
dinem, imo vero iussam ex persona propter mag-
num subsidium domini mei, ut si qui sunt sacer-
dotes ex eorum numero qui dicuntur mediatores
pacisque factores esse, qui contra domos et fami-
lias ministerio ipso abutuntur, non hanc in poste-
rum tyrannidem adversus subjectos archiepiscopos
exerceant. Illi enim et populum universum excita-
runt, ut dominum meum propter sacerdotes in jus
vocaret, ita volentes ipsi ex illis fructum accipere,
et Ecclesiae tributum privatis lucris confringentes.
Primus autem Pontifex noster Jesus Christus ser-

EPIST. IX.

Cæsari Meliseno.

Dominè mi sancte, barbaræ terræ atque huic
nostræ deus missus liberali præditus ingenio, et
consolatio quidem, et levamen omnibus es, qui a
Deo coronatum verentur imperium tuum, maxime
vero infirmæ humilitati meæ virga virtutis es
turrisque fortitudinis a facie inimici⁷¹, quicumque
debeat intelligi iste inimicus, sive tentator injustis-
simus, sive dolor interior sagittas inflgens. Si quid
horum molestiam mihi quomodocunque exhibue-
rit, paratus adest pugnae auxiliator, et quamvis
longe dissitus medicinam habeo curas solventem;
nam et imperium tuum in memoriam revoco simul,
et lætor. Itaque omnes modo dolores imperio tuo
significans per litteras, ex ipsa hac scriptura spero
futuram liberationem. Verum hæc superius dicta
sunt. Nomen enim potentis domini mei ea valet
dissipare, veluti sol matutinam tollit caliginem. Quis
enim audiens archiepiscopum a te, qui a Deo coro-
natus es, domine mi, blande excipi scribentem,
atque illorum numero ascribi, quorum te miseret,
injurandum aliquod adversum me, resque meas
demonstraverit? Quoniam vero tempus jejuniæ est,

⁷¹ Psal. lx, 4.

adeoque comedendi pisces, præsidium meum Deipara mittit imperio tuo benedictionem ducentos sale servatos pisciculos, qui quidem pauperibus sunt veluti pisces propter passerum privationem, divitibus autem auxilium, quo semper ipsa dignetur Imperium tuum. Sed et numerum ipsum reputaveris signum mihi divini moniti et instructionis. Docet enim, perfectum sensum quinternionem cum quaternione virtutum, velut servum indignum uni omnium Regiæ multiplici ratione offerre cibum et potum.

EPIST. X.

Diabologyra.

Euge gregi Christi accessio facta est, euge ampliores tibi divinarum agrorum fines, et populus qui tibi creatus est, laudat Dominum. Non mediocriter exultavit etiam spiritus meus in Armeniorum conversione. Eorum enim ecclesias non decet claudere, sed officium, quod in templi dedicatione peragimus, muros unguento crucis in modum linientes, orthodoxis tradere sacerdotibus, atque Armeniis conversis, ut ita faciant singulis annis. Si vero eorum sacerdotes ad orthodoxam venerint fidem, satius quidem puto **719** laicorum ordini eos ascribere. Quod si dediti sacerdotio fuerint ac cæteris irreprehensibiles, sacris illos ordinibus tute initiaveris. Oportet autem ad trutinam diligentissime revocare ipsorum liturgiam, quæ quidem, si Chrysostomi vere fuerit, neque ullo pacto immutata, neque dissimilis, debet omnino servari; si vero fuerit corrupta, immutetur, aliaque excogitetur psalmodia. Novimus præterea adventum meum abs te desiderari. Verum dominus meus sebastus, ut suspicor, adventante vere ad nos veniet post Pascha. Ita nosmetipsi consuevimus, neque isthic in præsens opus est adventu nostro. De hac igitur re nobis scribito. Consilium autem tuum veniendi ad nos omni ex parte laudantes, et omnes certiores facimus, et magis laudabimus hoc tempore, quod videlicet ab amicis captivus factus es. Equum etiam, qui solus tibi supererat, Ecclesiæ misisti idoneum. Etsi enim usui non est omnino idoneus, eo tamen utimur: summa est tua in Ecclesiam benevolentia, et pro te precor, quod eam novisti dare tibi quæ possides, nam multi sunt ei detrimento. Cura ut intelligam, an totum habeas officium, quod facimus in Armenios qui convertuntur. Si non habes, illud transcribemus, ac tibi vel feremus, vel mittemus. Ne desinas curare, frater, Ecclesiæ psalmodiam, et maxime domus Dei decorem, ac te Deus ab omni custodiat inimico.

Λωμεν, καὶ μὴ παύσον, ἀδελφε, τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ψαλμωδίας, καὶ ὅπως τῆς τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ εὐπρεπείας· προνοοῦμενος· καὶ σκεπάσῃ σε ὁ Θεὸς ἀπὸ παντὸς ἐχθροῦ.

EPIST. XI.

Tarchânito.

Vere mentis imago sermo est, ac juxta id quod Dominus dicit, bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum numisma⁷², quale etiam tu

⁷² Luc. vi, 45.

Ἀ μέγα διακρίσις, πένητι μὲν οὖσα τὰ ἐπ' ἔχουσι δὲ τὴν τῶν στρουθίων ἀποστέρρουν. πλουσίοις δὲ τῆς ἀντιλήψης, ἧς ἀπὲρ τὴν βασιλείαν σου ὀξιοί. Ἀλλ' ὅπως μοι καὶ τὴν ἀριθμὸν σύμβολον οἴσῃς θεοσιτί-
ρας νοουσίας καὶ παραινέσεως· παιδεύει γὰρ τὴν τελειοτέραν πεντάδα τῶν αἰσθησέων τῇ τετραδί τῶν ἀρετῶν, πολλὰ γὰρ ἐνομένη τῇ Βασιλείᾳ τῶν ὅλων πόμα καὶ βρώμα προσφέρεσθαι ὡς δούλον ἀνά-
ξιον.

EPIST. I'.

Τῷ Διαβολογύρῃ.

Εὖγε ὅτι προσήχη τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν· εὖγε ὅτι πλατύνεται σοὶ τὰ θεῖα σχοινίσματα, καὶ λαὸς σοὶ κτιζόμενος αἰνεῖ τὴν Κύριον οὐ μικρῶς, καὶ ἡγαλλιάσέ μοι τὸ πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν Ἀρμενίων ἐπιστροφῇ. Τὰς γὰρ ἐκκλησίας αὐτῶν οὐ δεῖ κλείσαι, ἀλλὰ τὴν ἀκολουθίαν, ἣν ποιοῦμεν εἰς ἐγκαίνια ναοῦ ποιήσαντά τε καὶ χρίσαντα σταυροειδῶς μύρω τὸς τοίχους, ὁρθοδόξοις ἱερεῦσι παραδόναι, καὶ οὕτως ἐνέτους πάντας ποιῆσαι τοῖς ἐξ Ἀρμενίων ἐπιστρέψασιν. Εἰ δὲ καὶ ἱερεῖς αὐτῶν τῇ ὁρθοδόξῳ πίστει προσῆλθον, κρεῖττον μὲν ἐπιστά-
τεσθαι αὐτοὺς εἰς λαϊκοὺς· εἰ δ' ἄρα τῆς ἱεροσύνης ἀντίχοντες καὶ ἄλλως ἀνεπιληπτοὶ εἰσι, χειροτονή-
σον τούτους αὐτούς. Πρὶν [f. πλην] δεῖ ἀκριβολε-
γηθῆναι τὴν λειτουργίαν αὐτῶν· καὶ εἰ μὲν ἐστὶ τοῦ Χρυσοστόμου ὁ παράλλακτος καὶ ἀδιάφορος, δεῖ
C λειτουργεῖσθαι ταύτην· εἰ δὲ ἐστὶ διεφθαρμένη, χρὴ ἀλλαγῆναι· καὶ τὴν ἄλλην δὴ [f. δε] ψαλμωδίαν σκοποθῆναι. Καὶ πρὸς ταῦτα οἴδαμεν, ὅτι τὴν ἐμὴν παρουσίαν ἐπικαλίσῃ· πλην ἀλλ' ὁποπτεύω ὅτι μετὰ τὸ Πάσχα, ὁ ἀθύντης ἡμῶν ὁ σεβαστὸς πρὸς τὰ πλησιάζοντα ἡμῖν ἔαρα, ἣ πρὸς ἡμᾶς ἐλευ-
σεται. Οὕτως δὲ αὐτὸς [f. αὐτοῖ] ἡμεῖς συνηθισα-
μεν. οὐδέμιν χρεῖα τῆς ἐμῆς παρουσίας αὐτοῦ. Τὸ μὲν νῦν γράψον ὅν ἡμῖν περὶ τούτου τοῦ αὐτοῦ τὴν δὲ παρουσίαν σου πρὸς ἡμᾶς διάθεσιν πάντοτε ἀποδε-
χόμενοι, καὶ πρὸς πάντας ἀνακηρύττοντες, πλέον ἀποδεξόμεθα νῦν, ὅτι παρὰ τῶν ὀθῆν φιλῶν ἡχη-
αλωτίσθης· καίτοι ὅν μόνον εἶχες ὑπολειφθέντα σοὶ ἵππον, τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπέστειλας ἐπιτήδειον. Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάνυ ἐπιτήδειός ἐστιν εἰς τὴν [f. ἣν] χρεῖαν
D αὐτοῦ χρῆζομεν, ὅμως πολλὴ ἡ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν εὐγνωμοσύνη σου· καὶ σου ὑπερέυχομαι, ὅτι οἶδας τὴν δοῦσάν σοι ἃ ἔχεις. Οἱ γὰρ πολλοὶ καὶ τῇ [f. καὶ τῇ] προσθιάπτουσι. Διλωστον δὲ μοι εἰ καὶ πᾶσαν τὴν ἀκολουθίαν ἔχεις, ἣν τελοῦμεν ἐπὶ τοῖς ἐξ Ἀρμενίων ἐπιστρέφουσιν· εἰ δὲ οὐκ ἔχεις, μεταγράψομεν ταύτην. Καὶ ἡ ἐνέγκωμεν, ἡ ἀποστεί-
λωμεν, καὶ μὴ παύσον, ἀδελφε, τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ψαλμωδίας, καὶ ὅπως τῆς τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ εὐπρεπείας· προνοοῦμενος· καὶ σκεπάσῃ σε ὁ Θεὸς ἀπὸ παντὸς ἐχθροῦ.

EPIST. IA'.

Τῷ Ταρχανίτῳ.

Ὅπως εἰκὼν ὁ λόγος τοῦ νοῦ, καὶ κατὰ τὸν Κύριον εἰπεῖν, ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας τὸ ἀναθὸν προβάλλεται νόμι-

σμα. Ὅποσον δὲ [/. δὲ] καὶ σὺ, ὁ μεγαλειοφανέστα-
τος ἡμῶν αὐθέντης, περὶ τὴν ἡμετέραν ἐπεδείξω
οὐδαμίνετα τιμήσας γράμματα. ἐξώσας νοουθετεῖ-
σθαι γράμματι, καὶ ἀπλῶς λαλήσας ἐκ τοῦ τῆς
καρδίας σου περισσεύματος. Καίτοι τίνες ἡμεῖς
νοουθετεῖν τὸν ὑπὲρ πάντας τοὺς διδάσκοντας συν-
ιέντα, καὶ ὑπὲρ τοῦ; πρεσβυτέρους σοφισθέντα
τῇ τῶν ἐντολῶν ἐκζητήσει; Τί σε τοσούτον ὁ ἡμέτε-
ρος λόγος διδάξει, ὅσον ἡ μεγάλη σου φύσις ἐχώρησε,
προσλαβούσα καὶ τὴν ἐκ τῶν στροφῶν τοῦ βίου
πείραν ἐπίκουρον; Πάντως γὰρ οἶδας τὴν τοῦ μάλι-
στα πάντων πειρασθέντος τῶν βιωτικῶν ἀγαθῶν
ἀπόφασιν, τοῦ μεγάλου, φημί, Ἐκκλησιαστοῦ. Θεός,
ὃς ματαιότητα ματαιότητων τὰ πάντα εἶναι ὥριστο,
τὴν ὑπεροχὴν ἐν τούτῳ δηλώσας τῆς κοσμικῆς οὐδε-
νότητος. Εἴτα χάριν τῇ; τῶν ματαιότητων ματαιό-
τητος, τῇ ὅπως ὄντι προσαρρῶμεν, καὶ ὑπὲρ σκότους
τῷ ἡλίῳ ἀντιστησόμεθα. Ἐμβλέψατε, φησὶν, εἰς
ἀρχαίας γενεάς, τίς ἤλπισεν ἐπὶ Κύριον καὶ κατη-
γχνύθη; Καὶ οὐκ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλειμ-
μένον, καὶ τὰ ἐγκαταλείμματα τῶν ἀσεβῶν ἐξολο-
θρευθῆσθαι. Σωτηρία δὲ τῶν δικαίων παρὰ Κυρίου.
Τίς οὕτως ἐξαπάτητος καὶ πεπαχυμένος καὶ βοσκη-
ματώδης τὸ νῦν, ὥστε ἐπ' ἀδικίαν ἐλπίσειν, καὶ
ἐπιποθεῖν ἐπὶ ἄρπαγμα, καὶ ταῦτα ἀκηκόως τοῦ
Ἰωβ, οὗ πλουσιώτερος οὐκ ἂν ποτε γένοιτο, ἀλλ'
οὐδ' ἀληθέστερος; Ὁ πλοῦτος ἀδίκως συναγόμενος
ἐξεμεθήσεται. Ταῦτα γοῦν εἰδότες, πανευγενέστατε,
οὐδενὸς ἤτεον ὡς ἀκηκόαμεν τε καὶ πεπιστεύκαμεν,
τί πλέον ὁ ἡμέτερος λόγος νοουθετῆσαι δυνήσεται;
Πάντως οὐδὲν, εἰ μὴ βουλοίμεθα μάτην φορτικεύε-
σθαι. Ὅμως ἐπεὶ οὐκ πάντα δυνάτ' ἐπὶ πιστεύοντι,
ἀπονοοῦ μου τῶν πραγμάτων, καθάπερ πεπίστευκα.
Οἶδ' γὰρ καὶ ἄλλως τοῖς δρομεῦσι περὶ γινόμενα τὰ
τῶν ψίλων ὑποφωνοῦντα. Θεός δὲ ὁ πάντοθεν ἡμᾶς
ὠφελεῖν (ἐποίησε γὰρ πάντα καλὰ λίαν), δόξῃ σοι
ὠφελεῖσθαι γε ζωοφελείαν,
ὡς ὁ μέγας Ἀπόστολος ἐνετείλατο.

EPIST. II^a.

Τῷ γυναικαδέλφῳ τοῦ βασιλέως κυρῷ Ἰωάννῃ.

Νῦν ἔγνω μὲν ὅλον ἥλιον ἔχοντες, κατεκόσμεν
νῦν ἡμῖν γλυκεῖται αἱ τοῦ ἔσρος χάριτες· ἔστρε-
ψας γὰρ σου τὸ πρόσωπον καὶ τεταραγμένοι σύμπαν-
τες ἐγενήθημεν. Ποθοῦμέν σου τὴν πραότητα, ζη-
τούμεν σου τὸ μέτριον τοῦ φρονήματος, τὸ πρὸς παν-
τας ὁμιλητικὸν τε καὶ εὐχαρί. Βαβαί, πόσον ἀνα-
κλειόμεθα [/.—κλαιόμεν.]! Τὸ δὲ τῆς χειρὸς εὐεργετικόν
τε καὶ μεγαλόδωρον, τὸ δὲ τιμητικὸν καὶ φιλόανθρωπον,
τὴν δὲ πρὸς τοὺς τῷ Θεῷ ἀνακείμενους αἰδῶ τε καὶ
ὑποχώρησιν, ταῦτα μικροῦς μετὰ τῶν μεγάλων
ἀνακηρύττοντας γίνωσκες. Ἀλλ' ἡμῖν μὲν προφανῶς
δοθεὶς ἐκ Θεοῦ διὰ τὰς αὐτοῦ ἀρετὰς, εἴτα διὰ τὰς
ἀμαρτίας ἡμῶν ἀποδημήσας, ἄλλοις φυλάττει παρὰ
Θεοῦ σωτὴρ πάσης χρηστότητος χορηγός, καὶ με-
γίστοις πράγμασιν ὁ Θεὸς ἐμβιδάζων οἷα τις ἀρχι-
τέκτων εὐφυῆ μαθητὴν, ὅλην ταῦτα σοι δίδωσιν, ἵν'
ἐν τούτοις ἐπιδείξῃ τὴν δεξιότητά. Καὶ θαρρῶ σου

⁷⁰ Matth. xii, 21. ⁷¹ Eccl. i, 2. ⁷² Eccl. ii, 11. ⁷³ Psal. xxxvi, 26, 28. ⁷⁴ Ibid. 39. ⁷⁵ Psal. xxi, 8.

A maximus omnium susceptor in me ostendisti, dum
meas honorasti litteras, patiens litteris admoneri,
ac loquens plane ex abundantia cordis ⁷⁰. Equis
poterit eum commonefacere, qui omnibus magistris
excellit intellectu, atque omnium seniorum sa-
pientissimus est in mandatorum exquisitione?
Quid enim sermo noster docebit te, qui ex ipsis
vitæ conversionibus in auxilium vocas experien-
tiam? Novisti enim ejus sententiam, qui præ cæte-
ris omnibus bona hujus vitæ expertus est, magni,
inquam, Ecclesiastæ. Deus vanitatem vanitatum
omnia esse definivit, excellentiam in eo demon-
strans hujus mundi vanitatis ⁷¹. Deinde propter
vanitatem vanitatum ad Deum vere existentem
attollemur, et pro tenebris stabimus contra solem.
B Respicite, inquit, antiquas generationes, quis spe-
ravit in Domino, et confusus est ⁷²? Etenim non
vidi justum derelictum, et reliquæ impiorum in-
teribunt ⁷³; salus autem **720** justorum a Domino ⁷⁴.
Quis adeo facile deceptus et incrassatus et pecu-
rius in præsens, ut speret in iniquitate, et rapinas
concupiscat, cum ea præsertim Jobi audierit, quo
quidem nemo unquam exstitit ditior, sed neque
magis sincerus. Divitiæ inique congregatæ evo-
mentur. Hæc igitur cum scias, vir nobilissime,
nihilominus, ut audivimus et credimus, quid am-
plius sermo noster admonere te poterit? Nil
omnino, nisi velimus onus frustra portare. Verum-
tamen quoniam omnia credenti possibilia, nullam
mearum litterarum habeto rationem, sicut credi-
disti. Ceteroquin vidi currentibus alas fieri voces
amicorum. Deus autem nos in omnibus adjuvans,
fecit enim omnia pulchra nimis. det tibi adju-
vari,
opus solum, sed et minas, ut magnus Apostolus
mandavit.

EPIST. XII.

Domno Joanni Augustæ fratri.

Nunc scio equidem qualem habentes solem fe-
cundi eramus, nunc dulces nobis veris gratiæ.
Avertisti enim faciem tuam ⁷⁵, et commoti sumus
universi. Exoptamus tuam lenitatem, moderatam
tuam erga omnes et affabilem et blandam quæri-
mus comitatem. Papæ, quam magnificis iterum at-
que iterum laudibus celebramus! Nunc manus be-
nevolentiam et munificentiam, honorem atque hu-
manitatem; nunc obsequium et venerationem, qua
quidem viros prosequeris Deo addictos: de his
omnibus scias parvos una cum magnis plurima præ-
dicare. Verum ob tui ipsius virtutes nobis mani-
feste datus a Deo, ob nostra crimina deinde dece-
dens, ad bonum aliorum custodiris a Deo servator
omnisque utilitatis subministrator. In magnis au-
tem operibus Deus veluti architectus ingenioso
discipulo faciem tibi præferens ea quasi materiam

præbet, ut in istis tuam ostendas dexteritatem. Etenim tuis virtutibus tuam ætatem vincere contendentibus illud fore confido, ut in omnibus lauderis omnium solertissimus ac spectatissimus, resque Bulgariae iterum geras benefaciendo, quemadmodum tua administrantur. Neque enim nos adhuc dereliquisti omnino. Nam etsi sol, e boreæ regionibus, propior sit austro, tamen aliqua ratione ea omnia et fovet et generat, quæ quidem vicina non exstant, sicut videlicet et nos in Pelagoniæ parte tuis fruimur radiis. Fruemur autem magis, si et agellus Hemongila, ubi vetus nostra constituitur aula, præsidio tuo Deiparæ datus fuerit per adoratum a me et veneratum sigillum tuum. Et Romanus Ostracorhomus, qui ex bonis Ecclesiæ pinguefactus **721** contra eam recalcitrat, reprimatur minis domini mei, præcepto dato etiam exercitui de illo et aliis amentibus, ut nemini defur regio adversus nos, qui pro tui nominis gloria preces quotidie fundimus, et res tuas gestas semper prædicamus, et linguam habemus ad gratiarum actionem nullius lingua pejorem, ne dicam Romani aliorumque lingua longe meliorem. Tu vero qui beati Ducarum generis præclara quæque in te ipso complecteris, mihi maneat in tua bonitate, imo vero ascensiones in ea progressusque facias, si quis tamen est modus in iis rebus quas præclare gessisti. Neque a loco velis desciscere, quem dedit Deus, a natura, inquam, ad bene faciendum ac recte agendum comparata, atque a tua in omnibus moderatione, quæ quidem te exaltavit, et exaltabit quidem, magna tua manu, nobis opitulantem.

EPIST. XIII.

Tornosopulo Dociscopiorum episcopo.

Si quidem desipientem atque insanabili laborantem furore archiepiscopum audivisti, sanctissime mi domine, illud oportebat tibi suasisse, eum noluisse illa quæ scripseras, audire; nec quidquam (heu! qui id possum dicere?) dignatum esse ad te rescribere. Cæterum si vere dementati sumus, ac quasi pecudes facti passionibus, et corrupti, et a divinæ imitationis studio abhorrentes, in hoc adhuc sapimus videndo prudentiam vestram, qua præstatis, et propter quam præstis omnibus. Nolito tam faciles iis aures præbere, qui blaterant contra nos. Sed muta fiant labia calumniantium nos apud tuam bonitatem. Ostendant cui dederint tabellam, quæ de episcopatu tractaret, quæ eam nobis attulerit, et tunc sancient quæ dicunt, nos scilicet contemnentes nihil ad ea rescripsisse. Certe per sanctæ matris tuæ preces inquirito, cuiam tabella data fuerit. Et si compertum erit, me eam quidem accepisse, nihil vero rescripsisse, arguar tanquam contempnor. Quoniam vero ex eo quod non accepta est scriptura domini mei de episcopo agens, jam defensum sum, ecce et de ipso scribo episcopatu. Neque enim deest ut teipsum talibus immisceas, domine mi: magna enim et formi-

A ταῖς ἀπαραιμύλλοις τὴν σὴν γενεὰν ἀρεταῖς, ὥς ἐν πᾶσι πάντων ἀνακηρυχθῆσθαι δεξιωτέρως τε καὶ δοκιμώτερος. Καὶ πάλιν τὰ τῆς Βουλγαρίας εὐεργετήσας οἰκονομίας θείας, οἷς τὰ σὰ διεξάγεται. Καὶ τι [f. καίτοι] καὶ νῦν οὐκ ἀπολείπας ἡμᾶς πάντη. Κἂν γὰρ ἐκ τῶν βορείων ὁ ἥλιος νοτιώτερος γένηται, ὅμως ἀναλόγως καὶ θάλπει καὶ ζωογονεῖ καὶ τὰ πάντα μὴ πλησιάζοντα ὥσπερ ἀμέλει καὶ ἡμεῖς τῷ τῆς Πελαγονίας μέρει, τῶν ἀκτίνων σου ἀπολαύομεν. Ἀπολαύομεν δὲ πλέον, εἰ καὶ τὸ χωρίδιον Ἡμόγγιλα, ἐν ᾧ καὶ ἀρχαία ἡμῶν αὐτῇ συνίσταται, δοθείη τῇ φρουρῇ σου Θεοτόκῃ διὰ προσκυνητοῦ καὶ σεβαστοῦ μοι σιγίλλου σου, καὶ ὁ ἐν ταύτῃ Ῥωμανὸς Ὀστρακορhomῆς, ὃς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας παχυνθεὶς κατ' αὐτῆς λυττᾷ, ἀνασταλείη δι' ἀπειλῶν τοῦ αὐθέντου μου, παραγγελλομένου καὶ τοῦ στρατοῦ περὶ αὐτοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἀνδρώπων, ὥσάν μὴδενὶ χώρα διδοίη καθ' ἡμῶν τῶν δει εὐχομένων ὑπὲρ τῇ σῇ εὐδοκίμῃσι. τῶν δὲ ἀνακηρυττόντων τὰ σὰ, καὶ γλῶτταν ἔχοντων πρὸς εὐχαριστίαν οὐδενὸς χεῖρονα, ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ Ῥωμανοῦ, καὶ ἄλλων πολλῶν, βελτίονα. Ἄλλ', ὃ τοῦ μακρῆς Δουκῶν γένους τὰ καλὰ ἐν αὐτῷ συλλαβῶν, μένει μοι ἐπὶ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, μᾶλλον δὲ ἀναβάσεις καὶ προκοπὰς ἐν ταύτῃ τίθesson, εἴπερ ἐστὶ τι μέτρον ἐπ' ἐκεῖνα κατωρθώσας. καὶ μὴ ἐκσταλῆς τοῦ θεοδότου τόπου, τῆς εὐεργητικῆς φτῆμι καὶ ἀγαθοποιῶ διαθέσεως, τῆς τε ἐπὶ πᾶσι μετριοφροσύνης, ἥ σε καὶ ὕψωσε καὶ ὕψώσει μὲν, ἡμῶν τῶν ταπεινῶν κἂν αὐτῶν τῶν συγγενῶν ἡμῶν τῶν..... ἐν τούτῳ τῇ μεγάλῃ σου χειρὶ ἀνταλαβανόμενον.

C miseris et si petamus etiam cognatis nostris.....

EPIST. II'.

Τῷ Τορνωσποῦλῳ τῷ Δοκισκοπίῳ.

EI μὲν παραφρονήσαντα τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἤκουσας, παναγίῃ μου αὐθέντη, καὶ μανίαν νοσήσαντα δυσθεράπευτον, τὸ τὸν [f. τούτῳ] εἶδει σε πεισθῆναι, ὅτι καὶ σῆς γραφῆς παρήκουσε, καὶ οὐδ' ἀντιγράψας (φεῦ! πῶς εἶπω!) ἤξιώσεν. Εἰ δὲ τῶν ἄλλὰ [f. τὰ ἄλλα] μὲν ἀφρονεῖς ἐσμεν, οἷα δὲ [f. δὴ] κτηνώδεις γεγονότες τοῖς πάθεσι καὶ διαφθαρέντες, καὶ βδελυχθέντες τοῖς θεομιμήσουσιν ἐπιτηδεύμασιν. ἐν δὲ τούτῳ τέως φρονοῦμεν, τῷ εἰδέναι τὴν ὑμετέραν περιωπὴν ἐφ' ἧς ἴστασθε, καὶ δι' ἣν πάντων ὑπερχεισθε. Μὴ οὕτω βραδίως πείθου τοῖς καθ' ἡμῶν λέγουσιν, ἀλλ' ἀλαλα γεννηθῆτω τὰ χεῖλη τῶν ἐνδιaballόντων ἡμᾶς πρὸς τὴν σὴν ἀγαθότητα. Ἐπειδὴ ξάτιωσαν τίνι δεδοκασι τὸ πιττάχιον τὸ περὶ τῆς ἐπισκοπῆς διαλαμβάνον, τίς ἡμῖν τοῦτο διεκόμισε; καὶ τότε κυρώσουσιν ἅπερ λέγουσιν, ὅτι ὡς καταφρονούντες οὐκ ἀντεγράψαμεν, καὶ πρὸς τῆς εὐχῆς τῆς ἁγίας σου μητέρος, ἐρευνήσον περὶ τοῦ πιττάχου τίνι ἐδόθη; καὶ εἰ εὐρεθῇ ἐγὼ δεξάμενος μὲν τοῦτο, μὴ ἀντιγράψας δὲ, ὡς καταφρονητῆς εὐθυνῆσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ τοῦ μὴ δέξασθαι γραφὴν τοῦ αὐθέντου μου περὶ ἐπισκόπου διαλαμβάνουσαν ἀπ' ἐμοῦ λογησάμην [f. ἀπελογ.], ἰδοὺ καὶ περὶ αὐτῆς τῆς ἐπισκοπῆς γράφω. οὕτε σὲ τὸν αὐ-

θέντην μου δεῖ εἰς τὰ τοιαῦτα παρεμβάλλειν αὐτὸν (μεγάλα γὰρ καὶ φοικτὰ), εὖθ' ἡμᾶς οὕτως ἀπλῶς τὰ θεῖα καταχαρίζεσθαι. Τῶν γὰρ εἰς ἐπισκοπὰς προσαχθέντων παρ' ἡμῶν, οἱ μὲν, ἐν ταύτῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ δουλεύσαντες κατέπ' εὐλαβεῖα καὶ σεμνότητι μαρτυροῦμενοι, τῆς ἐπισκοπῆς ἐπέσχον, οἷος ὁ Μορόβου, ὁ Πρισιδιάνης· οἱ δὲ, ἐν Κωνσταντινουπόλει λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ λάβψαντες, οἷος ὁ Καστορίας, ὁ Βελεγράδης· οἱ ἐν μοναστηρίῳ τῷ μοναδικῷ βίῳ ἐμπρέψαντες, οἷος ὁ Τριαδίτζης· τῆς ἀρχιερατικῆς ἀξίας ἐπέτυχον. Εἰ μὲν οὖν τοιοῦτος εἴη καὶ ὁ παρὰ τοῦ αὐθέντου μου συνιστάμενος, οὐ σὺ χρίν ἡμῖν ἔξεις, ἀλλ' ἡμεῖς σοι· εἰ δὲ μήτε τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ γνωστὸς, μήτε τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ λόγῳ, ἢ βίῳ μαρτυρουμένοις περιφανής, μηδὲ θελήσης μάτην καὶ εἰχὴ προσκρούσαι Θεῷ, μηδὲ ἡμᾶς τοῦτο κέλευς, οἱ πειθαρχεῖν μᾶλλον Θεῷ, ἢ ἀνθρώποις διατετάγμεθα. Ἐπειτα καὶ τοῦτο φάμεν, ὡς οὐδὲ λείπει νῦν ἡμῖν ἐπισκοπῇ, ἐκτός εἰ μὴ τῇ Βυθίνῃ λέγοι τις, ἥς τὴν ἀξίον καὶ πάνυ ποθοῦντες εὐρεῖν οὐ δυνάμεθα. Δεῖ γὰρ ἀνδρὸς ταύτῃ συγκεκροτημένου, καὶ θοροῦ τὰ πνευματικὰ καὶ τὰ κοσμικά. Πῶς δὲ παρήκουσα τῷ αὐθέντῃ μου, καὶ εἰς τὴν τοῦ κληρικοῦ μὲν ἀποστολὴν οὐκ ἔγραψα τῷ Προξίμῳ; Οὐκ ἔστειλα ἐκεῖνον καὶ πρότερον, ἅν ἀπὸ τοῦ Αἰγυπτίου ἀπατηθείς ὑπεστράφη· καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου τοῖς ταξιώταις συναπέστειλα. Τίς ἐστίν, ὃς τὴν καθαρὸν σου λογισμόν καθ' ἡμῶν ἐπιτελεῖ; Ἀγλιός τις, ὡς ἔοικεν, ἄνθρωπος, καὶ μὴν γὰρ ἡ διάβολος. Ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν, ὃς τις ἂν εἴη, θραύσαι Κύριος, τὴν κακίαν αὐτοῦ συντρέθων· αὐτὸν δὲ ἰόμενος, σὲ διαφυλάττει ἡμῖν ποταμὸν ὡς ὕδαριον εἰπεῖν ἀδύλωτον. Οἱ δ' ἐν τῷ πολυχνίῳ ἱερεῖς, οὐδεμιὰς ἀδείας ἢ ἀνέσεως ἔτυχον, ἅν σὺ, ὁ αὐθέντης μου, γράψας ἡμῖν διὰ σεβαστοῦ σου πιττακίου πρὸς τὴν ἐκ προσώπου γενομένου, ἄνεσιν αὐτοῖς δέωκας. Καὶ εἰς παραμονὰς γὰρ ἔλκονται, καὶ εἰς ψωμοζήμιον· καὶ ταῦτα τοῦ χρυσοθούλου καλεῦσαντος ὑπερτέρους εἶναι καὶ ρυπαριῶν λειτουργῶν τε καὶ ψωμοζημιῶν. Ἐγὼ μὲν ὅπερ δίκαιον εἶχον καὶ ἔχω ἐνήνεγκα τῷ αὐθέντῃ μου· εἰ δὲ τινες τῇ σῇ χρηστότητι ἐμποδίζουσι, γενῶθι τούτους ἐχθροὺς εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ, κωλύοντας καὶ τὴν καθαρὰν σου ψυχὴν ἀποδιδόναι τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ, ὃν ἐν πᾶσι σύμμαχον ἔχων, μὴ οὕτως τοὺς αὐτῶν ἱερωμένους ἐάσης τῷ κοινῷ λαῷ συνάγεσθαι· καὶ γε αὐτὸν φυλάττει ἐν πολεμικοῖς καιροῖς καὶ εἰρηνικοῖς, πρὸς αὐτὸν εἰρνεύοντα.

ΕΠΙΣΤ. ΙΑ΄.

Τῷ Ταρχανίτῳ.

Καὶ τίς ἡμῶν, μακαριώτατε καὶ μεγαλεπισφανεστάτῃ μου αὐθέντῃ, εἰ γέ τηλικαύτην ψυχὴν ὠφελοῖται; Εἰ γὰρ ὅταν καὶ τοῖς ἐλαχίστοις ποιήσωμεν, Θεῷ ποιεῖν πεπιστεύκαμεν, ὡς ὁ μέγας Θεὸς καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ἐδίδαξεν· ὅταν μεγίστη ψυχῇ, ἡλικίᾳ πάντως ἢ σῇ, θησαυρὸν ὠφέλῃ καταβαλλώμεθα, πόσον ἡμᾶς δεῖ ἀγαλλιάσθαι, καὶ τὸ τῆς πνευματικῆς εὐφροσύνης ἱμάτιον ἀναδέεσθαι [ἐνδ.]· ὡς μόνον οὐκ ἐν χερσὶν ἔχοντας βαρεῖς τε καὶ ἄδρόνους τοὺς ὑπὲρ τούτου μι-

danda, nec nos ita facile circa divina gratificemur. **A** Nam ex iis qui per nos ad episcopatum assumpti fuerunt, alii huiusce Ecclesie servitio addicti, et religione et morum integritate probati, episcopatum obtinuerunt, qualis episcopus Morobi, episcopus Prisdianæ. Alii vero, qui Constantinopoli fulsere sermone et doctrina, qualis episcopus Castoria, episcopus Belgradi; **722** alii, qui in monasterio monachorum vita celeberrimi evaserunt, qualis Triuditzes, episcopalem assecuti sunt dignitatem. Itaque, cum talis sit, quem dominus meus commendat, non tu nobis, tibi nos gratias habebimus. Veruntamen si neque notus in Ecclesia hac nostra, neque iis qui Constantinopoli probati sunt, manifestus, doctrina et vita, nolito Deum frustra ac temere ad iram provocare; neque id nobis jubeas, qui statuimus potius Deo quam hominibus obtemperare. Deinde id etiam dicimus perinde ac si non desit nobis nunc episcopatus, nisi quis Vydinam dicat, qua quidem dignum etiam optantes possumus invenire neminem. Opus enim est viro ad illam parato, qui et spiritualia et mundana intelligat. Quomodo autem neglexi dominum meum audire, et mittens clericum meum nullam ad Proximum dedi epistolam? Haud ego illum misi, et primum ab Ægyptio etiam deceptus pedem referre coactus est; secundo vero illum misi cum apparitoribus. Equis est qui tam elegans adversum nos perficit argumentum? Dolosus, ut videtur homo; etenim calumniator est. At illum, quicumque sit, evertat Dominus conterens malitiam ejus, ipsum autem sanans, te nobis flumen, ut suavissime dicam, limpidum servet. Urbis autem sacerdotes nullam habent fiduciam aut remissionem; etsi tu, domine mi, cum nobis scripsisses, per venerabile tuum rescriptum ad eum, qui ex προσώπου est, factum remissionem eis dedisti. Et paramonarii sunt, et deliciosis cibis nutriuntur, et hæc, cum jusserit aurea bulla, excellentes eos esse sordium ministros, atque delicatarum epularum. Ego enim, quod habebam et habeo justum, obtuli domino: quod si qui sunt tuam bonitatem impediunt, scias istos esse boni inimicos, prohibentes pacem tuam animam, quominus Deo reddat quæ Dei sunt, quem quidem in omnibus habens auxiliatorem ne sinas ejus cultui addictos viros subjici populo universo; ipse autem tempore belli et pacis tueatur te, erga ipsum pace fruentem.

ΕΠΙΣΤ. XIV.

Ταρχανίτῳ.

Equis nostrum, beatissime et præclarissime domine, si tam amplum animum consequitur fructum, si quod et minimis fecerimus Deo facere credidimus, quemadmodum magnus Deus et Servator noster edocet, maxima animi alacritate, quanta quidem tu præditus es, thesaurum tam utilem comparaverit? Quantum oportet nos exultare? Spiritualis etiam lætitiæ vestem debemus induere, **723** utpote qui solum non habemus in manu magnas et

opulentias pro eo mercedes ab illo qui verbum dat evangelizantibus, et reddit unicuique mercedem juxta laborem ejus, constituens supra tot et tot civitates eos, qui minas multiplicat. Nam scis omnino Evangelii parabolam, quæ bonos servos beatos et divites factos mihi ob oculos posuit, et servum iniquitatis probum recipientem et mendacium factum, quod minam in sudario mortificationis et pigritiæ reposuerat, nec nummularii commiserat. Omnis autem homo est nummularius, qui donum sermonis recipit, quasi regis imaginis characteristicam. Nos igitur, qui in sermonis ministerium assumpti sumus, debemus ad mensam omni homini sermonem pretiosum, dominicum numisma dare, igne examinatum argentum, casta Dei eloquia, ut quod nostrum est sine damnatione sit, omne autem pondus accumulæ reliquum nummulariorum abundantiae. Ego igitur minutum æs tibi committo, tu vero illud mihi multiplicato, et thesaurum obtinebis in cælis ab eo qui thesauros absconditos et invisibiles promittit dare juxta id, quod sanctus dixit Isaias: *Quid autem est mihi tenue illud lucrum? Noli æmulari in malignantibus* ⁸². *Hoc fac et vires* ⁸³, et gratia Domini Jesu cum spiritu tuo.

EPIST. XV.

Episcopo Pelagoniæ.

Accepi, frater in primis observande, nostris modo negotiis aliquem addi stimulum, quod et militiæ præfectus paulo ante repressus est, et dominus Eumallus dimissus, hujusce actuum scriptor, atque e contrario Michael domini Polyæucti filius duce exercitus renuntiatus est, et animo quidem et paterna gloria nobilis. Itaque quoniam ea sic contigerunt, et hi sunt mei iudices, ad sacerdotium tuum do litteras, ut illis quantum potes opem feras, præsertim vero Demetrio, qui et plures habet inimicos, siquidem cum operatus fuerit in medio, nec omnibus placere potuerit, contra quemdam exoticorum sapientium sententiam tulit, ne dicam contra ipsum Dominum, quod melius est, quam si pro nobis. *Væ vobis*, inquit, *cum de vobis homines bene dixerint* ⁸⁴. Præsta igitur auxilium, si quid adversum illis contingeret. Omnia enim quæ præclarissimi domini Eumathii sunt, tua sunt, et tua illius; si quidem salva illa est charitas, et inspectores abs te in omnibus adjuti sunt. Cæterum et aliunde hujus vitæ fluxum novisti, imo, ut cum Scriptura loquar, vanitatem, atque ut quidam e nostris sapientibus ait, *Ne perturbes animam conturbatam*. Deus autem det tibi in omnibus intellectum, atque **724** id efficiat, ut timor et desiderium ejus in anima tua mittat radices. Quare te veram vitem omnem in Domino ferentem fructum inveniens, ut ait Jeremias ⁸⁵, inserat in suo paradiso, ac de sancto protegat semper episcopatum.

Α σθού, παρὰ τοῦ καὶ δίδοντος ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις, καὶ ἀποδίδοντος ἑκάστῳ τὴν μισθὸν κατὰ τὴν ἰδίαν κόπον, καὶ ἐπάνω πόλεων τόσων καὶ τόσων, τοὺς τὰς μνᾶς πολυπλασιάζοντας τάσσοντας. Οἶσθα γὰρ πάντως τὴν τοῦ Εὐαγγελίου παραβολὴν ἣ μοι καὶ τοὺς εὐγνώμονας δούλους μακαριζομένους καὶ πλουτιζομένους ὑπέγραψε, καὶ τὴν τῆς ἀγνωμοσύνης τῇ ὄντι δούλον οὐνειδίζομένον τε καὶ προσχιζόμενον, ὅτι τὴν μνᾶν τῇ τῆς νεκρώσεως καὶ ἀεργίας σουδαρίῳ ἐγκατέθηκετο, καὶ μὴ τοῖς τραπεζίταις κατέθετο. Πᾶς δὲ ἄνθρωπος τραπεζίτης, τὸ τοῦ λόγου λαβὼν χάρισμα, ὡς εἰκὼς βασιλικῆς χάραγμα. Δεῖ οὖν ἡμᾶς μάλιστα τοὺς εἰς λόγου διακονίαν τεθέντας πρὸς πάντα τὸν λόγον τετιμημένον τὸ Δεσποτικὸν καταβάλλεσθαι νόμισμα, τὸ ἀργύριον τὸ ἐκσυζωμένον, τὰ ἀγὰ τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια, ἵνα τὸ γούν ἡμετέρον ἐκτός· εὐθύνης· εἴ· τὸ δὲ πᾶν βάρος, ἐπικλῶ τὸ λοιπὸν τῷ τῶν τραπεζιτῶν ἐμπορεύματι. Ἐγὼ μὲν οὖν καταβάλλω σοι λεπτόν τι κεράμιον· σὺ δὲ μοι τοῦτο πολυπλασιάσεις, καὶ θησαυρὸν ἔξεις ἐν οὐρανοῖς παρὰ τοῦ θησαυροῦ ἀποκρύπτους ἀοράτους ἐπαγγελιομένου δίδοναι, κατὰ τὸν ἅγιον εἰπεῖν Ἡσαΐαν· *Τὶ δὲ τὸ λεπτόν μοι κεράμιον; Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευμένοις. Τοῦτο ποιεῖ καὶ ζήση, καὶ ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μετὰ τοῦ πνεύματός σου*.

EPIST. IÆ.

Τῷ Πελαγονίᾳς.

Ἐπυθόμην, τιμωτάτε ἀδελφε, τοῖς καθ' ἡμᾶς πράγμασι νυγμὸν τινα γενέσθαι τανῦν, καὶ τὸν μὲν πρώην στρατηγούοντα παρασταλῆναι, καὶ ἀναγραφῆς τῆς τούτου πράξεως ἀποσταλῆναι τὸν κύριον Εὐμάλλον καὶ καταστῆναι νῦν στρατηγὸν τὸν εὐγενῆ καὶ ψυχῇ καὶ πατρὶ φ. δόξῃ Μιχαὴλ τὸν τοῦ κυροῦ Πολυεύχτου υἱόν. Ἐπεὶ οὖν ταῦτα οὕτως συνεθεῖ, οἱ δὲ κριταὶ ἐμοὶ· γράφω τῇ ἱερότητί σου, ἵνα χειραγωγήτωσαν [f. — γηθῶσι] παρὰ σοῦ ὅση δύναμις· καὶ μάλιστα ὁ Δημήτριος, ὃς καὶ πλείους ἔχει ἐχθροὺς, ἅτε καὶ ἐν τῷ μέσῳ διενεργήσας, καὶ μὴ πᾶσιν ἀρέσκει δυνήθεις, κατὰ τινος [f. καθά τις] ἐκ τῶν ἔξω σοφῶν ἀπεφάνητο, ἵνα μὴ λέγω τοῦ αὐτοῦ Κυρίου, ὡς κρείττον ἢ καθ' ἡμᾶς· *Ὅσα ὅμιλ, ψηφί, ὅταν καλῶς ὁμᾶς οἱ ἄνθρωποι εἰπωσι*. Συνεργήσων οὖν, εἰ τι καὶ πρόσαντες αὐτοῖς συναντήσῃ. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ μεγαλειφανεστάτου κυροῦ Εὐμαθίου σά· καὶ τὰ σά ἐκείνου· εἴπερ ἡ ἀγάπη σώζεται. Καὶ οἱ ἐπισκεπτεῖται δὲ παρὰ σοῦ ἐν πᾶσι χειραγωγείσθωσαν. Οἶδας γὰρ καὶ ἄλλως τὴν τοῦ βίου τοῦτον παλῖβροίαν, ἣ μᾶλλον τὸ τῆς Γραφῆς εἰσιέναι, μεταίτιότητα, καὶ ὡς εἰπέ τις τῶν ἡμετέρων σοφῶν· *Ψυχὴν τεταραγμένην μὴ ταραξῆς*. Δῶψέ δὲ σοὶ Κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι, καὶ τὸν φόβον αὐτοῦ καὶ τὸν πόθον τῇ σῇ ψυχῇ ἐρρίκωθῆναι ποιήσεις· ἵνα σε, καὶ ἄμπλον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινὴν εὐρὼν ἐν Κυρίῳ, ὡς Ἱερεμίας ψηφί, τῷ παραδείσῳ αὐτοῦ ἐμψυτεύσεις, καὶ αἰ τῇ εἰς ἁγίου ἐπισκοπῇ ἐπισκέψαιτο.

⁸² Psal. xxxvi. 1. ⁸³ Luc. x, 28. ⁸⁴ Luc. vi, 26. ⁸⁵ Jerem. viii, 15.

ΕΠΙΣΤ. ΙΓ'.

A

EPIST. XVI.

Τῷ υἱῷ τοῦ σεβαστοκράτορος.

Sebastocratoris filio

Παμμέγιστέ μου αὐθέντη καὶ ἀντιλήπτορ, πολλὰ μὲν ἀγαθὰ ἐργάσω ἐν μέσῳ τῆς γῆς ἡμῶν, καὶ Πρέπαν ἅμα καὶ Διάβολον ἀναψύξεις τῆς εὐθύτητος καὶ τῆς δικαιοκρισίας τῷ πνεύματι, ἣν ἐνεδείξω κατὰ τῶν ἀδικησάντων αὐτάς· οὐδενὸς δὲ ἦτορ, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ἡ μεγάλη σου χεὶρ ἐξεργάσεται, εἰ τὴν ἐπισκοπὴν διαβολαῖς οἰκτειρήσης μεγάλως μὲν κινδυνεύουσιν, διὰ μικρὰς δὲ χειραγωγίας ἐκφυγεῖν δυνατόν· [σ. — ναμένην] τὸν κίνδυνον. Τίς ὁ κίνδυνος; Ἀφαιτα μικροῦ γεγνήσεται καὶ ἀφωταγώγητα, ὅτι δὴ καὶ ἀνεπισκόπητα. Πάροδοι γὰρ κειμένη, κατὰ τὴν παρὰ τῷ Δαβὶδ ἀμπελὸν ἐκείνην τὴν εὐκλῆματοῦσάν ποτε, καὶ διαρπαζομένην πᾶσι τοῖς παροδεύουσιν, οὕτε τὸν ἐπίσκοπον ἔχει προσμένοντα· οὐδὲ γὰρ ὑπομένει διδόναι τὸν νότον εἰς μάστιγας, καὶ τὰς σιαγόνας εἰς βατίσματα, οὕτε τοῦ ἐπισκόπου φεύγοντος διὰ τοὺς δεινοὺς ἐπηρεαστὰς, προσμένειν εἰκὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ ἄλλον τινά. Τῇ κεφαλῇ γὰρ τὸ λοιπὸν σῶμα συναπτεται· ὁ μέλει καὶ οἱ δοθέντες αὐτῷ παρὰ τοῦ κρατοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως σιγίλλου, οἷ τε [σ. οἷ γε] τὴν Ἐκκλησίαν κύκλῳ περικαθήμενοι, πρότερον διὰ τὴν αὐτὴν ταύτην αἰτίαν, τῶν πατρῶν ἐξέστησαν, τῷ τῆς ὕλης δὲ δάσει πιστεῦσαντες ἑαυτοὺς ἐμφωλεύουσι. Διὰ ταῦτα οὕτε διάκονος, οὕτε πρεσβύτερος (φεῦ τῶν ἡμῶν κακῶν!) τῇ περικαλλεστάτῃ τῶν Βουλγαρικῶν Ἐκκλησιῶν ἵναπομένειν καὶ. Ἐξῆλθον οὖν ἐπισκεψάμενος [σ. — φόμ.] ταύτην, καὶ ἰδὼν, ἐπένθησα· καὶ πενθήσας, ἐπυθόμην τὸ αἶτιον· καὶ πυθόμενος, ἔμεινον· καὶ μαθὼν, διδάσκω, διὰ τῆς εὐτελεῦς μου ταύτης γραφῆς ἀναφίρων τῷ κρατίστῳ αὐθέντῃ μου. Ἀλλ' ὁ μὲν κίνδυνος οὗτος· ἡ δὲ χειραγωγία τίς; Ἐλαφρὰ τε καὶ ἀδαρῆς· καὶ αὐτὸ τοῦτο, μόνης χειρὸς ἔκτασις. Εἰ γὰρ ἐδοκίμεις, ὁ μέγας ἡμῶν αὐθέντης καὶ ἀντιλήπτορ, τοῖς τῷ ἐπισκόπῳ δοθεῖσι παρὰ τοῦ κρατοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ πρὶν προσκαθημένοις, εἰτα διὰ τὰς ἐπὶ τῆς ἀποφυγῆς, προσκίων τὸν σὸν ἐπιβραβεύθηναι σιγίλλον, ᾧ θαρρήσαντες, τῆς λόχμης ἐκδύσονται· ἀναθλήσει δὲ πάλιν ἡ Ἐκκλησία, καὶ φωταγωγηθήσεται καὶ ψαλλήσεται. Ὅρξες τὸν κίνδυνον, ὅτι μέγιστος; ὅρξες τὴν χειραγωγίαν, ὅτι ρεβία, καὶ μόνους τρισὶ δακτύλοις κατορθουμένη; Δέομαι οὖν καὶ προσπίπτω διὰ τοῦ παρόντος γράμματος· ὥσπερ σώματος, ὡς ἂν ἐλεήσης τὴν ἣν οἷς ὀλιωτάτην Ἐκκλησίαν, ἣν ὁ Χριστιανικώτατος ἐκείνος Βορίσης ὁ Βουλγαρίας βασιλεὺς, μίαν καὶ αὐτὴν τῶν ἐπὶ τὰ καθολικῶν, ἰδομύσας. Ἐκείνος ἔκτισε· σὺ δὲ ἐγκαίνισον, ἵνα σοὶ καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐν τοῖς ἐγκαίτοις σου ἐγκαίνισθῃ παρὰ Θεοῦ, τοῦ τὴν πεπτοκυβαν ἡμῶν σκηνὴν καὶ φύσιν ἀναστήσαντος καὶ καίνισαντος. Ὅς καὶ τὴν ἐν πᾶσιν ἔργοις, στρατιωτικαῖς τε καὶ πολιτικαῖς, τῇ δεξιᾷ

Multa quidem bona, maxime mi domine et susceptor, in medio terræ nostræ operatus es, et Preppam simul et Diabolim recreasti directionis et iusti iudicii spiritu, quod quidem in eos demonstrasti, qui injuriis illas affecerunt. Nihil autem minus, nisi forte etiam majus tua magna faciet dextera, si episcopatus, calumniis in summo discrimine positi, te misereat, qui minimum asserens auxilium potes omne periculum amovere. Quidnam periculi est? Sine cantu propemodum facta sunt, et carent iis qui faces ferant, quia carent etiam episcopo. Etenim posita secus viam, illius vineæ ad instar, quam David sufficit, multos extendentem palmites et vindemiant omnes qui prætergrediuntur viam⁸⁸, nec permittentem habet episcopum; haud enim sustinet corpus dare percutientibus et genas vellentibus⁸⁷; nec decet in Ecclesia, episcopo fugiente propter terribiles homines qui detrimenta inferunt, alium quemquam permanere. Nam capiti reliquum corpus coheret. Itaque et qui per sigillum potentis sanctique imperatoris et domini nostri ei traditi fuerunt, quique Ecclesie in circuitu olim assidebant, hac ipsa de causa paternis domibus discesserunt, silvæ latebris sese crediderunt, ibique latent. Quare neque diaconus, neque presbyter, heu! quale meum malum in præstantissima Bulgaria Ecclesia remansit. Exivi igitur ad eam visitandam, et videns fleui; et fleus, causam audivi; et audiens, edoctus sum; et edoctus doceo potentissimum dominum meum, id illi significans per integram hanc epistolam. Verum periculum hujusmodi est, auxilium autem leve nulliusque ponderis, atque id ipsum præstiteris unam solummodo manum porrigens. Cum igitur digneris esse magnus dominus et susceptor noster, iis omnibus qui per potentem sanctumque imperatorem et dominum nostrum episcopo traditi fuerunt, atque Ecclesie olim assederant, deinde ab ea, ne damnis obnoxii forent, profugerunt, venerabilem tuum præbe sigillum. Hoc audentes facti prodibunt e silvis, germinabunt rursus Ecclesia, et faces in ea proponentur, et cantus resonabunt. Vides maximum esse periculum, vides facillimum auxilium, quod tribus solis digitis asferri potest. Oro igitur et obsecro per has præsentis litteras, quæ mei vices gerunt, ut Ecclesie miserearis aliquando beatissimæ, quam Christianissimus 725 quidem Borises ille Bulgaria rex unum, et ipsam e septem Catholicis, edificavit. Ille condidit: tu vero eam innova, ut tibi etiam spiritum rectum in visceribus innovet Deus⁸⁸, qui lapsum nostrum tabernaculum et naturam excitavit et innovavit. Det etiam dexterae tuæ in omnibus tum belli tum pacis operibus strenuitatem, et potentis sanctique Patris et domini nostri bo-

⁸⁸ Psal. LXXIX, 13. ⁸⁷ Isa. L, vi. ⁸⁸ Psal. L, 12.

norum operum amantis perfectum te faciat imitatore.

EPIST. XVII.

Eidem.

Res est, qua liberari vix possumus, litigiosus homo. Talis, domine mi maxime susceptorque, et Nicolaus Butæ, qui Besæ Michaeli Lampeno additus, infunctorum illi damnum ante tempus auctor fuit; cum præsertim Macrombolitæ manus alienis rapiendis invenerit aptissimas. Talis igitur est Nicolaus, nullum sensum habens in alienis rebus, et in eo quod facto opus est, ut vel ipso Sebasto domino Joanne Duca judicante noluerit rei judicate stare, imo magnum et justum optimi domini mei iudicium perturbaverit, hominemque adortus prædictum Michaelen in contentiones et forum ipso rusticorum operum tempore, quod et vitale dicitur, adduxerit. Verumtamen per domini mei directionem edoceatur ne in posterum irrita faciat justa sebastorum judicia. Etenim rogatus exercitus universus manifestam faciet suppositam veritatem, et idipsum quod a sebasto factum est omnino probatum, omnium lingua erit magis perspicuum magisque verum. Sycophantæ igitur et fora terentes temporibus potentissimi domini mei nigras dies infelicitè agant, quorum cum in malitia primus compertus sit Nicolaus, primus etiam poenas malitiæ luat per tuam iustitiam, quicum nemo contendere potest; per quam servamur universi qui tibi traditi sumus a Deo, qui custodit te, semperque ut spero custodiet, dum omnem facis ipsius voluntatem.

EPIST. XVIII.

Eidem.

Quantum equidem turbulentus eis videbor, qui non bene negotia gladio sermonis. non illi tamen ita, qui majore præditus est mente apud dominum 726 meum. Archiepiscopus enim qui nullam habet causam in populi molestiis, legatum procul omnino a mente et sermone in aulam misit. Nihilominus. etiam scribam pro illis, qui meæ fidei crediti, ex ipso, ut aiunt, corde cum precantur qui potest misereri. Acidæ enim thema, susceptor meus admodum venerabilis, nisi tua potenti tuearis manu, citius quam speras e medio Bulgaricæ discedet. Parum enim est, et omnino avium, et parva oliva ægrotans, omnium thematum est miserrimum: Igitur misereatur illius quoad peditum exitum tua misericors atque æconomica potestas, et numerus minuat. Quomodo enim, qui hinc exierint non perspicuam declarabunt universo themati immutationem? Quomodo etiam qui dulci patriæ solo destituti fuerint, illud tanquam nimirum et calamitatibus plenum aversantes, alienæ regionis sinum amabunt? Rogo igitur non ego solum, sed duos etiam legatos ad te mittens. Idipsum et æquum esse, thematis brevis ostendit, et esse situm secus viam, et

σου χειρὶ δόξῃ δραστηριότητα, τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου καὶ φιλοχρίστου Πατρὸς καὶ δισπότου ἡμῶν, μιμητὴν σε ποιῶν ἀκριβέστατον.

EPIST. IZ.

Τῷ αὐτῷ.

Δυστάλλακτον χρήμα φιλόδικος ἄνθρωπος. Τοιοῦτος, παρμύγιστέ μου αὐθέντη καὶ ἀντιλήπτορ, καὶ ὁ τοῦ Βούτου Νικόλαος, ὁ ἐπιφύεις τῷ Βέση Μιχαήλ τῷ Λαμπηνῷ, μυρίων ζημιῶν αὐτῷ κατέστη πρὸ καιροῦ πρόξενος, εὐδὼν τὰς τοῦ Μακρωμβολίτου χεῖρας δεξιωτάτας, εἰς τὸ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιλαμβάνεσθαι. Οὗτος οὖν ὁ Νικόλαος τοσοῦτον ἀλλόκοτος καὶ τοῦ δέοντος ἀνεπαίσθητος, ὥστε μηδὲ κριθεῖς παρὰ τοῦ σεβαστοῦ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα τοῖς κεκριμένοις ἐμμένειν· ἀλλ' ἐνοχλεῖν καὶ εἰ τῇ μεγάλῃ δικαιοκρασίᾳ τοῦ κρατίστου μου αὐθέντου· καὶ ἄνθρωπον ἐκ χειρῶν ὄντα τὸν ὀρθέντα Μιχαήλ, ἐν καιρῷ γεωργικῶν ἔργων, τοῦτον δὲ φάναι καὶ ζωτικὸν, εἰς ἀντιλογίας ἔλκειν καὶ δικατήρια. Ἀλλὰ διδαχθῆτω διὰ τῆς εὐθύτητος τοῦ αὐθέντου μου, μὴ τοῦ λοιποῦ σεβαστῶν δικαιοκρασίαις ἀναπαλαίειν. Καὶ ὁ στρατὸς γὰρ ἅπας ἐρωτηθεὶς, διατρανώσει τὴν ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ἀλήθειαν. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ παρὰ τοῦ σεβαστοῦ γεγονὸς ἐνυπόγραφον, ποίαι γλώσσης εὐτρανότερον καὶ ἀληθέστερον. Οἱ συκοφάνται γοῦν καὶ δικότριδες, μελαίναις ἡμέραις ἐν τοῖς καιροῖς τοῦ κρατίστου αὐθέντου μου δυστυχέτωσαν, ὧν πρῶτος ἐν κακίᾳ ταττόμενος ὁ Νικόλαος, πρῶτος ἀπολαύετω καὶ τῆς ἐπὶ τῇ κακίᾳ κόλασεως, διὰ τῆς ἀσυγκρίτου σου δικαιοσύνης· ὅψ' ἤ; ἀνάντες φυλαττόμεθα, οἱ ταύτῃ δοθέντες παρὰ Θεοῦ τοῦ φυλάττοντός σε καὶ ἀεὶ, ὡς πιστεύω, φυλάζοντες, πᾶν τὸ αὐτοῦ ἐργαζόμενον θέλημα.

EPIST. IIP.

Τῷ αὐτῷ.

Ὅσον μὲν ὀχληρὸς δόξω τοὺς οὐκ ὀρθῶς τὰ πράγματα τῇ μαχαίρᾳ τοῦ λόγου δια. ἀλλ' οὗτοι γε τῷ καὶ τὸν νοῦν μείζονι πρὸς τὸν αὐθέντην μου. Ἀρχιερεὺς γὰρ ὅς ἀνατιτάσσεται [f. ἀν αἰτ.] ὑπὲρ τῶν τοῦ λαοῦ ἐπαχθεῖων διαπρεσευόμενον πόρρω πάντως καὶ νοῦ καὶ λόγου τὴν αὐλαίαν ἐπήξατο. Ἀμέλει. καὶ γράψω ὑπὲρ τῶν πιστευμένων ἐμοὶ καὶ τοῦ δυναμένου ἐλεεῖν, ἐξ αὐτῆς, φασὶ, καρδίας δεήσονται. Τὸ γὰρ τῆς Ἀχρίδος, πανσέβαστε ἡμῶν ἀντιλήπτορ, εἰ μὴ ὑπὸ τῆς κραταιᾶς σου χειρὸς περιέποιτο, ὅσσον ἢ ἐλπίσαι ἐκ μέσης Βουλγαρίας οὐχίφεται. Μικρὸν τε γὰρ ἐστὶ καὶ πανάπορον καὶ ὀλιγαλαίαν [f. ὀλιγοελ.] νοσοῦν, πάντων θεμάτων οὐκ ἐκτότατον. Ἐλεσθῆτω γοῦν ἐπὶ τῇ τῶν πεζῶν ἐκβολῇ ὑπὸ τῆς οὐκ ἐκτρίμονός σου καὶ οἰκονομικῆς ἐξουσίας· καὶ ὁ ἀριθμὸς ὑφαιρεθῆτω. Πῶς γὰρ οἱ ἐντεῦθεν ἐκβληθέντες, οὐχ ὅλην τῷ θέματι τὴν μελῶσιν λαμπρὰν ἐνσημανοῦσι; Πῶς οὐχὶ καὶ οἱ ὑπολειφθέντες, τῷ φίλῳ τῆς πατρίδος ἐδάφει, ὡς ἐχθρῷ καὶ συμφοροποιῷ προσεπύσαντες, τῆς ἀλλότριας τοῦς κόλπους στέρεθουσι; Δέδομαι οὖν οὐ μόνος ἐγὼ, ἀλλὰ δύο συμπρεσευεῖς ἐπαγόμενος· αὐτὸς τε τὸ δίκαιον, ὃ ἡ τοῦ θέματος περαχύτης προβάλλεται, καὶ τὸ καίεσθαι παρόμιον [πρόδιον?] καὶ πᾶσι τοῖς

ὀδῆται σωτήριον. Εἰ γὰρ μὴ δι' ἡν, ἀλλὰ, ἵνα σωζόμενον σώζει τοὺς διερχομένους, ἄξιον ἐλπίσθαι, καὶ μέλειτα παρὰ τοῦ αὐθέντου μου· ἀρκούσι γοῦν οἱ ἐκκληθέντες παῖδες πρὸς τὸ συντριβῆναι ἡμᾶς· καὶ μὴ περαιτέρω χορήσειν [χορήσῃ ?] ἡ ἐκβολὴ διὰ τῆς μεγίστης σου ἀντιλήψεως, τοῦ ἐπὶ σωτηρίᾳ ἡμῶν ἐνδημήσαντος αὐθέντου ἡμῶν· Ἰκανῶς γὰρ, ὡς ἔφην, οἱ ἐκκληθέντες, τὴν τοῦ θεματίου μείωσιν ἐξεργάσαντο. Οὐ γὰρ Πελαγονία τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' ἡ παροικιασθεῖσα βραχεῖα Μύκονος. Ἡ δὲ Θεοδόκος ἡς ἡμεῖς, ἡ πάντα δίδωσι ὅσα ἡμῖν ἔργοις, δόῃ σοι τὸ πρὸς Θεὸν ἀπρόσκοπον, τὸ πρὸς ἐχθροὺς ἀκτετον [f. ἀήττητον]· ἵνα μείζων εἴης πάντων καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα.

ΕΠΙΣΤ. ΙΘ'.

Τῷ Μερμουντοποῦλῳ.

Ἐορτῇ μοι τὰ πρὸς σέ γράμματα, ὦ πάντας ἐν πᾶσιν ὑπερλάμπων τοῖς χαρακτηρίζουσιν ἄνθρωπον· εἰ δὲ καὶ γράμμασιν ἀντιτίχοιμι, τοῦτο ἤδη εορτῶν ἡμῖν εορτῇ καὶ χαρίτων ἀληθοῦς στέφανος. Ἀλλ' ὅπως μὴ μοι ναρκήσῃ τὴν χεῖρα, ἀλλὰ δεξιῶσθαι τοῖς ποθοιμένοις, καὶ χειραγωγῆσαι πρὸς τὴν ἐστίαν ὣς ἐν σοὶ καλλιόπῃ. Ἀνδραποδισθεὶς γὰρ ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα τυραννοῦσης, ὡς εἰκός, ἀμουσίας, δέομαι τίνος τοῦ πρὸς τὰ οἰκεῖα διὰ τῆς ἀναμνήσεως γοῦν ἐκανάξοντος. Γενοῦ μοι τοῖνον οὗτος αὐτός· καὶ ὥσπερ παρών τοις σοῖς ἐτελογόμην λόγοις (ἀλλ' ἔστιαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, καὶ εἰ τι παρέπτυσας [— πταίσ.] μακρῶν λαρυγγισμάτων, ἐρ' οἷς πολλοὶ φρονηματίζονται, τέμενος ὑψηλότερον), ὥστε δὴ καὶ ἀπὼν, ἄξιος· ἂν εἴην τῆς δοθείσης σου τῇ γλώσσῃ χάριτος ἀπολαύειν· εἰ δὲ μὴ μέλιτος ἡμᾶς ὁ Ὑμηττός· ἀξιοῦν μέλλει, τίνος ἐνεκε πάντων ὥρων ἐπὶ τῇ ἀνθοφορίᾳ προκάθηται· Ἀλλ' ὑποσχῇ μοι καταμελιτώσαι, καὶ πλεόν ἢ μὴ βούλομαι. Οὐκοῦν καὶ ἀγίῳ [f. ἐγώ] σοι ἀντιδῶτω [f. — δώσω] τὸ ἐπὶ τούτοις εὐχαριστεῖν· εἰ δὲ καὶ εὐμουσώτερον, ἢ νῦν, καὶ γλυκύτερον, ἔσται ἤδη ὁ ἐκ τοῦ σοῦ μέλιτος χυμός. Ὁ δὲ πᾶσιν ἀγαθοῖς χαριτώτας σε Κύριος, τηροῖται σε τῆς ἐν βίῳ κρυπτομένης κακίας· ἀνώτερον τῷ Πνεύματι αὐτοῦ τῷ ἀγαθῷ ὁδηγῶν.

ΕΠΙΣΤ. Κ'.

Τῷ σεβαστῷ τοῦ σεβαστοκράτορος.

Ἐγὼ δὲ καὶ ἄλλοις μεσιτεύειν πρὸς τὴν πανσεβαστον ὑπεροχὴν τοῦ κοινοῦ αὐθέντου, ἐπεκαλοῦμην κεναῖς ἐλπίσι βοσκόμενος, ἐπεγέλα δέ μοι τὸ χρέως οὕτως ἀποβουκολομένῳ. Ἐμελλῶν γὰρ ὅσον οὐπω καὶ αὐτὸς τῶν οἰκείων στέρξεσθαι, καὶ οὕτως ἐμπύρως, ὥστε εἶναι μοι τὸ κακὸν πάσης βοηθείας ὑπέρτερον. Ἐγὼ γὰρ, αὐθέντῃ μου, τὸ χωρίον ὃ ἐξ ἀρχαίων τῶν χρόνων κατεῖχεν ἡ Ἐκκλησία, μηδὲ πρακτικῷ ὑποκείμενον, ἀφαιρ[ε]θῆναι παρὰ τοῦ βασιλέως εὐρον καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀποσπασθῆναι· ὥσπερ οὖν καὶ τὰ τῶν ἀρχόντων πάντα. Εἰτα παρὰ τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν πράκτορος διὰ μικρὰν τινα παραμυθίαν δουλείαν εὐρύν, εἶχον ὥσπερ ἄλλοι πολλοί. Ἀγαρούμενος δὲ τοῦτο παρὰ τοῦ κυροῦ αὐθέντου ἡμῶν, χαρίζεσθαι βουλομένου, ὅτῃ ἂν θέλῃ, οὐκ ἀντιτείνω. Καίτοι δίκαιον ἦν μὴ παρὰ τῆς τοῦ

A cunctis viatoribus salutare. Si id alia causa non postulat, saltem ut servatum servet praterentes, dignum quidem, ejus aliquis misereatur, præsertim vero dominus meus. Satis igitur sunt emissi pedites ad nos conterendos, et ne ultra se conferat immissio, maximo domini mei auxilio, qui populo interest pro nostra salute. Satis, ut arbitror, qui emissi sunt, ad perficiendam parvi thematis immi-nutionem. Neque enim Pelagonia sunt hæc loca, sed in proverbium deducta Myconis brevitatis. Dei autem Mater ejus nos, quæ cuncta dat quæcunque in nos operâris, det tibi inoffenso pede ad Deum procedere, atque ab inimicis non superari, ut quoad divina et humana omnibus antecellas.

EPIST. XIX.

Mermuntopulo.

Festum mihi dare ad te litteras, qui omnes omnibus, quæ hominis propriæ sunt, dotibus clarissimus es, abs te autem litteras accipere, id nobis quidem festorum festum et vera gratiarum corona. Sed ne torpeat mihi manus tua, imo per litteras quas cupio, me sæpius alloquere, atque ad ædem perducas tuæ elegantie. Emancipatus enim ab hac nostri domina, ut par est, rusticitate aliquem precor, qui nos monendo dirigat ad domestica. Tu igitur esto hic mihi, ac quemadmodum præsentem tui me delectabant sermones, veritatem dico in Christo, non mentior, etsi longas aversatus es vociferationes, propter quas plurimi concipiunt sublimius templum, ita absens quoque dignus sum qui gratia illa fruar quam tua lingua sortita est. Quod si nos Hymettus melle non dignabitur, cujus gratia florum productioni studet omni 727 tempore, mihi saltem promittas melle me perfundere in posterum amplius quam volo. Haud ego par referrem agens de his tibi gratias : quod si elegantius et dulcius fiat, erit jam mellis tui succus. Dominus omnium tibi bonorum gratiam concedens te desuper Spiritu suo duce tueatur ab omni malitia, quæ latet in hominum vita.

EPIST. XX.

Sebasto imperatoris filio.

Volebam equidem in nova innutritus spe in aliis D etiam me interponere apud eminentiam communis domini admodum venerabilem, arrisit vero mihi ita abducto necessitas : futurum enim erat, ut ipse quoque quantum nullo unquam tempore domestica amarem, atque ita ardentem, ut mihi malum esset omni majus auxilio. Comperi enim, domine mi, agrum quem quidem a primis temporibus possedit Ecclesia nulli subjectum exactioni, occupatum ab imperatore fuisse, atque ab Ecclesiæ bonis abstractum. Ut igitur, quemadmodum omnium principum res, postquam apud exactorem pro tempore servitutem invenerim parva quadam consolatione, me habui ut alii complures. Illum enim a communi domino nostro occupatum, qui donare cupit, non contendo equidem si cuiquam donaverit.

Cæterum æquum erat, neminem alium a pia Ducarum generatione digniorem Ecclesiæ habitum fuisse, cum præsertim agrum ab initio illa possederit. Verum de agro quidem nihil dico: æque enim ab aliis etiam omnibus occupatus esset. De Ecclesiæ autem hospitio atque aula non credo mandatum huiusmodi dedisse dominum nostrum. Missus est tamen noster homo qui adest in præsens, et bene habente tua nobilitate cognoscatur ipsa causa. Quibus vero de causis servos imperatoris terra prosequitur, quam usquemodo nostram existimantes fructum attulerimus. Quoniam igitur nostra non esse videtur, subijciemur omnino iudicio eminentiæ tuæ, quæ id bene novit, ut in omnes id curet. Nostis enim et de visa festuca et de cullice percolato, neque sedulo agentibus haud convenit trabem manere invisam, et camelum bibere. Habes igitur potestatem, ut de aula fiat quod imperas. Incendatur, comburatur, magnus attollatur ignis, ut lucis ope, ea quæ jamdiu invisa fuere, eluceant. Dei vero Mater, ejus et terra et aula, quæ modo detrimentum sustinent, ab omni te damno tueatur desuper: id enim, ut scis, nostrum est.

728 EPIST. XXI.

Smyrnaeo.

Certe vel ipsa sapientis præsulis lingua vineta est a præsentibus, heu! temporibus, quæ linguas etiam vincere permittunt podagra, ita omnia ad deterius exasperant. Illud autem nec temporibus factum est novum, nec tu unquam passus: sanctificas enim nostra colloquia iis, quibus fratrem nostrum alloqueris, dux et comes illius factus in via hac per quam ad philosophiam progreditur. Id equidem accipio, et omni nostra congressione suavius accipio. Quomocunque igitur juvenem continuo alloquere, si quid curæ est tibi nosmetipsos sæpius ex hilarare. Perfruat igitur communibus sapientiæ tuæ crateribus, ac sacrificia una cum reliquis bene insipientibus participet. Volo autem, aliquid etiam privatum ab ipsa obtineat, unumque lucrum habeat, quod ipsi clanculum gratificetur: quandoquidem matres etiam sæpe aliquem ex domesticis filiis accipientes seorsum illi aliquid belliorum apponunt. Dabo tibi, si vis, prædicti etiam regulam. Quantum cæteris tuis amicis Theophylactus præstat amicitia, tot tantasque debes fratri meo gratias. Ut autem tibi id rependam, quot animæ meæ dimidio et curæ contulerit eloquii gratias, tanto amantiorem cæteris omnibus ostendam tibi Theophylactum. Aliud etiam ostendam, quale quidem habere cuperem tuum Paulum, qui pro me mysterium quoddam peragit sapientiæ. Talis esto erga meum Demetrium apud te philosophiæ sacra celebrantem. Vivas sanus et tranquillus, hominum mihi jucundissime.

EPIST. XXII.

Domno Nicephoro chartulario.

Cum ex laborioso multorumque dierum itinere reverterer ego, domine admodum venerabilis (punc

Α εὐσεβοῦς τῶν δουκῶν γενεᾶς, μηδὲνα ἄλλον προτιμώτερον τῆς Ἐκκλησίας γίνεται [/. γίνεσθαι], καὶ ταῦτα ἀρχῆθεν δεσποζούσης τοῦ χωρίου. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῷ χωρίῳ οὐδὲν λέγω· ἴσως γὰρ καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ἀφαιρεθήσεται. Ἐπὶ δὲ τῷ ὁσπητίῳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῇ αὐτῇ οὐ πιστεύω, ὅτι πρόσταξις τις τοιαύτη τοῦ αὐθέντου ἡμῶν ἐγένετο. Ὅμως ἰδοὺ ἀπεστάλη ὁ παρὼν ἀνθρώπος ἡμῶν, καὶ ἐχούσης καλῶς τῆς εὐγενείας σου, ἐπαναγνωσθήτω αὐτῇ ἡ πρότασις, ἐκ ποίων αἰτιῶν διωκόμεθα οἱ δοῦλοι τοῦ βασιλέως ἀπὸ τῆς γῆς, ἣν μέχρι μὲν νῦν ἡμετέραν νομίζοντες ἐκαρπούμεθα· ἐπεὶ δὲ οὐχ ἡμετέρα δοκεῖ, ζευγολογον πάντως καταθροσόμεθα τοῦτο γινωσκούσης τῆς σῆς ὑπεροχῆς, ὡς καὶ εἰς πάντας δραμεῖται τοῦτο. Τῶν γὰρ ἡμετέρων περιεργαζομένων, καὶ τοῦ χάφους ὁρωμένου, καὶ διλυζομένου τοῦ κώνωπος, οὕτε τὴν δοκὴν δεῖ μένειν ἀθέατον, οὕτε τὴν κάμηλον καταπίνεσθαι. Ἐξουσίαν οὖν ἔχεις, ὃ καλεῖσαι ἐπὶ τῇ αὐτῇ ποιήσων. Ἐμπρησθήτω· κατακαήτω· μέγας ἀρθήτω πυρρός· ὡς ἂν τῷ φωτὶ τούτων τῶν τε ἀθεάτων διαφανέιν. Ἡ δὲ Θεοτόκος, ἥς καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ αὐτῇ, τὰ νῦν ἐπηρεαζόμενα, φυλάξει σε πάσης ἐπηρείας ἀνθρώπων. Τοῦτο γὰρ, ὡς οἶδας, ἡμετέρον.

EPIST. KA'.

Τῷ Συμυρναίῳ.

Μὴ καὶ τὴν γλῶτταν ἐπεδήθη ὁ σοφὸς πρέεδρος, ὑπὲρ φεῦ τῶν νῦν καιρῶν! οἱ τῇ ποδᾶ γὰρ καὶ γλῶττις δεσμεῖν διδάσι· οὕτω πάντα πρὸς τὸ χεῖρον ἐξαγριαίνονται. Ἀλλὰ μὴ τοῦτο μὲν οὐδ' ὑπὸ τῶν καιρῶν ἐνεχωμῶθη, οὐτ' αὐτὸς πέπονθα, ἀφ' οἷσις τὰς πρὸς ἡμᾶς ὀμιλίας, οἷς τῷ ἀδελφῷ ἡμῶν ὀμιλεῖς, ἐμειδάζων αὐτὸν καὶ συνετίζων ἐν ὁδῷ ταύτῃ, ἥ πρὸς τὰ τῆς φιλοσοφίας πορεύεται. Δέχομαι τοῦτο καὶ πάσης τῆς πρὸς ἡμᾶς ὀμιλίας δέχομαι ἥδιον. Ὅπως οὖν συνεχέστερον ὀμιλοῖς τῷ νέῳ, εἰ τί σοι μέλοι τοῦ ἡμᾶς ὑπερβαίνειν πικνότερον. Ἀπολαύεται μὲν οὖν τῶν κοινῶν σου τῆς σοφίας κρατῆρων, καὶ τῶν θυμάτων ἐπάσθω [/. πεπ.] οὖν τοῖς λοιποῖς καλῶς ἀφροσιν. Ἐθέλω δὲ τι τούτῳ καὶ ἰδίᾳ παρ' αὐτῆς γίνεσθαι, ἐν τε ἔχει κέρδος, ὃ τι ἂν αὐτῷ λάθρα χαρίσῃται· ἐπεὶ καὶ μητέρες πολὺ λάκκι ἐν ἀπολαβοῦσαι τῶν οἰκείων τέκνων, ἰδίᾳ τῶν γλυκυσματῶν αὐτῶν παρὰ τῶν. Βούλει δώσω σοι κανόνα τοῦ λεγομένου; Ὅσον Θεοφύλακτος ἐξήρτη [/. ἐξήρται vel ἐξήρκει] σοι τῶν λοιπῶν εἰς φιλιαν, τοσαύτας ὀφείλεις ἰδίᾳ τῷ ἀδελφῷ χάριτας. Ἴνα δὲ σοι καὶ ἀντιστήσω [/. στρέψω], ὅσας καταθήσει [/. —ση] τῷ ἐμῷ ἡμίσει καὶ μεληματι τὰς λογικὰς χάριτας, τοσοῦτον ἀγαπώμενόν σοι ὑπὲρ τοὺς ἄλλους δειξω τὸν Θεοφύλακτον. Δείξω καὶ ἕτερον. Ὅποιον ἂν ἐβούλομ' [/. ὅποιος ἂν ἐβούλου] εἶναι τῷ Παύλῳ, ὑπ' ἐμοῦ τελουμένῳ σοφίας τι μυστήριον, τοιοῦτος γένοῦ τῷ ἐμῷ Δημητρίῳ, τὰ φιλοσοφίας ὑπὸ σοὶ ἐργιάζονται. Ἐρρωμένους εὐθυμοῦς διαδωῆς, ἀνθρώπων ἐμοὶ χαριέσταται.

EPIST. KB'.

Τῷ χαρτοφύλακι κυρῷ Νικηφόρῳ.

Ἐκ τῆς ἐπιπόνου καὶ πολυημέρου μοι πλάνης ἐπαναστρέψαντι, τιμώτατε δέσποτα (καὶ νῦν γάρ

τὴν ὁλοὴν ἐνέμετρεσα [f. ἀν.] Χάρυβδιν, καὶ τὸ στρα-
τόπεδον ἔτριψα, οὕτως πράττειν ἡμᾶς πάννυκτον
ἐπείγεται ὁ ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πόνου τῇ φύσει αἰτίας),
ἐπανελθόντι γοῦν μοι γράμμα τῆς σῆς ἀγιστοσύνης εἰς
χεῖρας ἐνέπεσεν, οὕτως ἡδὺ φάνην, ὡς οὐδὲ ναῦταις
τὸ ἐκ πρύμνης πνεῦμα ἐπὶν κε κάμωσιν εὐξέστοις
ἐλάττειν· εἰ βούλει δέ μοι, πηγὴ τῇ διψῶσιν ἐλάφω.
'Αλλ' ὅμως μὴ μέποτε στερήσῃς σῆς λαλιᾶς ταύ-
της τῆς ὥραιας· αἰεὶ δὲ καὶ αἰεὶ ἀκουτίζοις με τὴν
φωνήν σου, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν καὶ τὴν ἀγαλλίασιν.
'Εν γὰρ οὕτω ἀπαρὰ κλήτοις χωρίοις, μᾶλλον δὲ κα-
λίστας πάσης ἐργαστηρίοις, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς ψωμίζεις
ἡμᾶς τὰς γλυκείας κεφαλίδας ταύτας, ἃς ὡς χεῖρ
θεοῦ καὶ καλοδιδασκίλου· οὕσας, τί ἀλλ' ἢ κα-
ταβρῦναι μὲν ἡμῖν εἰς ἄδου, ἀποβρῦναι δὲ πρὸς
πᾶσαν κακίαν λείπεται; Μὴ παύσαιτο τοῖνυν οὕτω
βάλλον καὶ λύπην καὶ κακίαν, τὰς τοῦ πονηροῦ
δύο χεῖρας, αἷς ἡμᾶς συλλαβεῖν ἐπείγεται αἰεὶ τι κατ'
ἡμῶν παλαιώμενος. 'Αλλὰ ταῦτα μὲν, σὺ τε, καὶ
μὴ ἀξίων ὄντων ἡμῶν, προμηθεύεις [f.—μῆθευε τει-
—μηθεύεις], καὶ Θεὸς δὴ καὶ καθάπερ ἡλίπισαμεν· οἱ
δὲ ἅγιοι Σεβρῶνται, οὐδ' αὐτὸς μὲν ἀγνοῶ ἐκ ποίων
αἰτιῶν, καὶ ὡς ἐκ τοῦ τῆς ἀναρχίας κυμαίνονται
πνεύματος, πλὴν οὐκ ἔχω πῶς τὸ πνεῦμα καταστε-
λῶ· οὕτε γὰρ ὅλων τῶν ἐν τῇ μονῇ τις ἀξιώσῃ μοι
τοιαύτης ἐπιστάσεως φαίνεται, οὕτε τῶν ἐξωθέν τις
εὐπόριστος. Δεῖν οὖν κρίνω τοῦ κακοῦ προελεσθαι
τὸ κάλλιον, ἐπειδὴ τὸ καλὸν οὐ πάρεστιν. 'Αλλὰ
ταῦτα μὲν πορρωθεν σκοπῶν γράφω. Εἰ δὲ ἀναγκα-
σθῇν ὡς τε ἀναβῆναι, τότε τοῖς πράγμασιν ἐπιστέ-
λῶν [f.—στάν.] ἐγγύτερον, ὅ γε θέλῃ Θεὸς διὰ τῶν σῶν
εὐχῶν τῇ μονῇ πραγματευσομαι. Βάλλε, βάλλε τὸν
κατάρατον ἐχθρὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν διὰ τῶν
τῆς σῆς ἀγιότητος ὁπλῶν, τῆς αὐτοῦ χειρὸς ἐξαρπά-
ζων τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν.

ΕΠΙΣΤ. ΚΓ'.

Τῷ Καματηρῷ.

Οὐ παύσεται ποτε ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος,
πανυπέρλαμπρὲ μοι ἐν Κυρίῳ υἱὲ καὶ αὐθέντῃ, ἐπι-
φέρων φορτία τῇ ἐμῇ ἀβλιότητι. 'Αλλ' οὐδὲ Θεὸς
ἐπικουφίζων ἐνταῦθα διὰ χρηστότητα, ὥστε μὴ τὸ
τοῦ 'Αποστόλου συμβαίνειν, μὴ συγχωρεῖσθαι πει-
ραθῆναι ταρ' ὃ ὑπενεγκεῖν δύναμαι, ἀλλὰ γίνεσθαι
μοι παρὰ Θεοῦ σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκδασιν,
καὶ διέρχασθαι μὲν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, ἐξάγεσθαι
δὲ εἰς ἀνάψυξιν, ὃ Δαβὶδ ἐπαλαμῶθησεν. Εἶπον δ' ἂν
τί καὶ οἱ ποιηταὶ ἐπιβραβυδοῦντες τοῖς ἐμοῖς· οὕτως
ἔχουσιν· "Ὁμηρος μὲν· Καμμίξας ὁ Ζεὺς ἐκ τοῖν
πλῆσιν τὸν ἐμὸν βίον ἐκέρρασεν· 'Ησιόδος δὲ, τοῦ
μέσου πλάττων γένους ἡμᾶς, ὡς ἄρα μεμίζεται
ἐσθλὰ κακοῖσιν. "Ὅταν μὲν οὖν ἐκλογισμαίην τὴν τῶν
πειρασμῶν δεκαχυμῖαν (οὐ γὰρ τριχυμῖαν ἂν εἴποι-
μι), ἀπογινώσκω τὴν [f. add. ἐν] αὐτοῖς ἐμαυτὴν
σωτηρίαν τε καὶ ἀνάδυσιν· ὅταν δὲ πρὸς τὸν κυβερ-
νήτην ἀποβλέψω πανσόφως, τὸ σκάφος μοι οἰακί-
ζοντα, ὑπερέχω καὶ τῆς ἀπογνώσεως καὶ τοῦ κλύω-

A enim et perniciosam Charybdim emensus sum, et
castra obambulavi, ita facere nos improbe coegit,
qui ab initio quidem naturæ laboris causam dedit),
cum igitur reverterer, illico mihi redditæ fuerunt
sanctitatis tuæ litteræ, quod tam dulce mihi, ut
neque ita nautis ventus a puppi, postquam levigatis
remis diu laboraverunt, neque sitiienti cervo, si id
velis, aquarum fons. Verumtamen, ne desit unquam
nobis opportuna loquela tua; imo des operam, ut
omni ego tempore vocem tuam audiam, quod idem
est ac si dicerem, exultationem. Nam hisce con-
solatione carentibus locis, imo vero hisce cunctæ
malitiæ officinis, nisi dulciaria nobis ipse præbeas
hujusce modis 729 tuis capitulis, quæ ad hone-
statem edocendam manus exarat pene divina, quid
aliud restat mihi, quam præcipientem abripi in inferos,
et in omnem ruere malitiam? Ne mittas igitur id fa-
cere, et dolorem et malitiam amandans, duas mali
inimici manus, quibus conatur nos comprehendere
et aliquid semper adversus nos meditatur. Verum
quoad hæc et tu nobis indignis consulas, et Deus
det quemadmodum speravimus. Non ignoro equi-
dem quibus de causis, et quomodo sancti Serrarum
cives principatum detrectante spiritu exagitantur,
non mihi tamen suppetit ratio, qua spiritum illum
compescam. Nam neque in monasterio quisquam
mihi dignus videtur, qui hanc curam gerat, neque
alienorum ullus paratissimus. Oportere igitur ar-
bitror malo, quod melius est, præponi, quando-
quidem bonum non præsto est: enimvero ad hæc
procul animadvertentes scribo; quod si necesse fue-
rit, ut ipse veniam, tunc operi propius instabo,
quod Deus velit per tuas preces, ut efficiam in mo-
nasterio. Ejice, ejice sacerrimum salutis nostræ
inimicum per arma sanctitatis tuæ, eripiens illi e
manibus nostram infirmitatem.

EPIST. XXIII.

Camatero.

Non desistet unquam, qui ab initio est homicida,
onera mihi misero imponere, præclarissime in
Domino fili et domine mi, at neque Deus eadem
per bonitatem allevans, ne illud Apostoli contingat,
nec me tentari permittat supra id quod ferre pos-
sum. Verumtamen a Deo etiam exitum asse-
quar cum tentatione, et transibo per ignem et
aquam, et educar in refrigerium²², ut David
psalmo cecinit. Sed et poetæ aliquid dixerunt de
meis ita habentibus carmina contextentes. Homer-
us quidem, Ex duobus, inquit, Jupiter effundens
doliis, meam miscuit vitam. Hesiodus autem medi-
nos fingens generis, bona malis immista esse asse-
verat. Quoties enim expendo tentationum decuma-
nos fluctus, non enim possum trichymῖαν, seu
mediocrem tempestatem, dicere, despero in ipsis
constitui de mea salute et emersione: cum vero
gubernatorem respicio meam sapientissime regen-
tem scapham, et desperationem supero et procel-

²² Psal. Lxv, 12.

lam. Quamprimum igitur, quæ mihi occurrunt in agro Ecclesiarum, quosnam alternorum fluctuum non superant? Etenim primum scopulum nondum effugimus, eunuchum, inquam, tu vero ex poematis diceres Scyllam aut Charybdim: recentior etiam ventus, cui nomen Typhonius, eurus fluctuosus nobis spiravit, ait Lucas poeta meus. Verumtamen eum habeo, qui dicit mari: *Tace et obmutesce* ⁹⁰, cui et venti obediunt, qui ambulat super aquas ⁹¹, et **730** aliis idipsum facere et imperat et præstat. Ita mihi ille quasi manum te præbens, qui ad omnia paratus es, et nihil habes adversi et sinistri, servabit scapham, quæ non modo subverti et mergi nequibit, sed quod mirum est, neque alluetur. Non mediocrem enim nobis attulit dolorem, quod de agri dimensione accepimus: nam Ecclesia semper venenum delibat prior, et iudicium incipit, iuxta Scripturam, a domo Domini. Cæterum opponunt, quoniam hæc in tuis genibus posita sunt, ut dolor fiat levior, et nos suaviore. Quid vero non me consoletur, dum spes de re in tua posita est erga nos bonitate, per quam priora meminimus accepisse? Utroque modo. Sed habeo, de quo querar adversum te, id autem per epistolam significabo, sed erit æquo longior; cum igitur te conveniam et illa, et hanc querelam cum amore coram exponam. Etenim ero duce Deo apud te postquam celebrata fuerit synodus apud sanctum Patrem Achillem, et videbo, et fruar præclarissima tua nobilitate. Nam antequam synodus peracta sit, etsi cupimus vehementer, fieri nequaquam potest, ut istuc veniamus. At Deus, qui largitur tibi unde nobis auxilium præstare possis, quantum indigemus, dei etiam melius et amplius posse ascensiones in corde disponentem, et bona semper volentem ⁹², et te ab omni malitia et malo desuper tueatur.

EPIST. XXIV

Anemo.

Amici sermonis oblectamentum, auxilium in morbo, quam suave mihi accidit opportune! Ea sunt Orestæ, ut probe scis, caput mihi amicissimum, quæ de te per parodiam prædico. Vis tibi subjiciam et illa comici, ut delector et oblector, et agere volo choreas? Verum quid tuam epistolam pinguefacio oleo peccatoris, cum liceat donis frugifera oleæ splendidam efficere? *Magnificat anima mea Dominum, et exsultavit spiritus meus in Deo* ⁹³, quoniam vestimento lætitiæ, et stola gloriæ induit me adversum spiritum tristitiæ ⁹⁴, conscidit saccum meum, et circumdedit me lætitiis ⁹⁵, quoniam et inimicos meos dedit mihi dorsum, et odientes me disperdens ⁹⁶, misit hominem ante me, qui sanat contritos, et visitat infirmos, futurum omnibus omnia ad salutem. Euge vero, visus es e nostro corpore mala prohibuisse, utpote qui ea jam improbaveris, et Lysias diceret, abjeceris, præfe-

vos. Αὐτίκα γοῦν ἄ μοι ἐπὶ τῷ τῶν ἐκκλησιῶν χωρίῳ συμβαίνει, τίνα τῶν ἀλλεπαλλήλων κυμάτων οὐχ ὑπερβαίνει; Οὐπω τὴν προτέρως σπιδά διαπεφεύγαμεν (τὸν εὐνοῦχον λέγω· σὺ δ' ἂν εἴποις αὐτὸς Σύλλαν ἢ Χάρυβδιν ἐκ τῶν ποιημάτων ἐπιστάς), νεώτερος καὶ ἀνεμὸς τυφωνητικὸς, δακλούμενος εὐροκλύδων, ἡμῖν ἐνέπνευσεν, ὃ ἐμός φησι ποιητὴς Λουκάς. Ἄλλ' ἔχω τὸν λέγοντα τῇ θαλάττῃ· Σιώπα, περὶ μωσὶ οὐ καὶ ἀνεμοὶ ὑπακούουσιν· ὃς καὶ περὶ εὐεῖ ἐφ' ὁδῶν, καὶ τοῖς ἄλλοις ταῦτ' οὗτο καὶ καλεῖται καὶ δίδωσιν. Οὕτω μοι χεῖρα δοῦς σε τὸν πρὸς πάντα δεξιὸν καὶ μηδὲν ἔχοντα σκαῖον τε καὶ ἐπ' ἀριστερόν [ἢ ἐπ' αἰσίν.], διασώτει τὸ σκάφος, οὐ μόνον ἀπερίτρεπτον καὶ ἀδάπτιστον, ἀλλὰ, τὸ θαῦμα, καὶ ἀπερίκλυστον. Αὐτὴ μὲν γὰρ ἀληθὺς ἡμῖν οὐ μικρὰ περὶ τῆς τοῦ χωρίου μαθοῦσιν ἀναμετρήσεως. Αἰεὶ γὰρ ἡ Ἐκκλησία πρώτη τοῦ δηλητηρίου γεύεται, καὶ τὸ κρίμα ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Κυρίου, κατὰ τὴν Γραφὴν, ἀρχεται. Πλὴν ἀντιτιθῆναι, ὡς σοῖσι γούνασι καίται ταῦτα, ῥῆμα τε τὰ τῆς λύπης, καὶ ἡμεῖς ἡδεὶς γινώμεθα. Τί δὲ οὐ μέλλω παρακαλεῖσθαι, τοῦ πράγματος ἀνακειμένου τῇ σῇ περὶ ἡμᾶς ἀγαθότητι, δι' ἣν καὶ τὰ προλαβόντα διήλθομεν· Ἀμώτερον· Ἄλλ' ἔχω τί σοι καὶ ἔγκαλιν. Ἀρ' οὖν γράμματι δώσω τοῦτο; Ἄλλ' ἔσται τοῦ μέτρου μακρότερον. Ὅταν δὲ στόμα καὶ στόμα προσλαλῶ καὶ αὐτὰ καὶ τὸ ἐξ ἀγάπης ἐπάξω ἔγκλημα· παρῆσομαι γὰρ σοι Θεοῦ μετιορύνοντος, μετὰ τὴν ἐν τῷ ἐν ἁγίοις περὶ Ἀχιλλεύς τελευτήσῃ ἐνταῦθα σύνοδον, καὶ δέξομαι, καὶ κατασπάσομαι τὴν πανυπέριλμπρὸν σου εὐγένειαν. Πρὶν γὰρ αὐτὴν σύνοδον τελεῖσαι, ἀδύνατον ἡμᾶς αὐτῇ διαβῆναι, καὶ σφῆδρα θέλοντες. Θεὸς δὲ ὁ δοῦς σοι τὸ δύνασθαι ἡμῖν βοηθεῖν νῦν εἰς ὃ σου δεόμεθα, εὐχὴ καὶ τὸ μεῖζον καὶ ἐτι δύνασθαι, ἀναδύσαις ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθεμένη καὶ τῇ [ἢ τῇ] αἰεὶ τὰγαθὰ βούλεσθαι, καὶ σὲ τηροῖ πάσης κακίας ἀνώτερον καὶ κηκόσῃς.

EPIST. ΚΔ'

Τῷ Ἀνέμῳ.

Φίλου λόγου θέλητρον, ἐπικούρον νόσου, ὡς ἤδ' μοι προσήλθεν ἐν δοντί γε. Ταῦτα Ὁρέστου ὄντα, ὡς οἴσθαι, φίλτάτῃ μοι κεφαλῇ, μικρόν τι παρησῆσας ἐπὶ σοὶ λέγω· βούλει τοι [ἢ σοι] προσθήσω καὶ τὰ τοῦ κομικοῦ, ὡς ἤδομαι, καὶ τέτρομαι, καὶ βούλομαι χορεύειν; Ἀλλὰ τί τῶν ἀμωρτωλῶν ἐλαίῳ λιπαίνω σου τὸ γραμματίον, ἔξῃν τοῖς τῶν [ἢ τῆς] καλλιελαίου δώροις παιδρύνεσθαι; Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, καὶ ἡγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ, ὅτι ἐνέδωκέ με ἱμάρτον εὐφροσύνης, καὶ καταστολὴν δόξης ἀντὶ πνεύματος ἀκηδειαί. Διέβρῃς τὸν σάκκον μου, καὶ περιέχωσέ με εὐφροσύνην, ὅτι τοὺς ἐχθρούς μου ἔδωκέ μοι νῶτον, καὶ τοὺς μισοῦντάς με ἐξωλόθρευσσε, καὶ ἀπέστειλεν ἀνθρώπων ἐμπροσθεν ἡμῶν τοὺς συντετριμένους λαομένον, τοὺς ἀσθενούντας ἐπισκεψόμενον, πᾶσι τὰ πάντα πρὸς σωτηρίαν ἐσόμενον. Ἄλλ' εὖγε ὅτι τοῖς καὶ ἡμᾶς ἐπ-

⁹⁰ Marc. iv. 39. ⁹¹ Matth. xiv. 29. ⁹² Psal. xxix. 12. ⁹³ Psal. xvii. 41.

lxixiii. 6. ⁹⁴ Luc. i. 46, 47. ⁹⁵ Eccli. xv. 5.

εφάνης μέρεσιν ἀλεξίκακος, ὡς ταῦτα γε ἦδη ἀπ-
έγνωστο, καὶ Λυσίας ἀνέλεπεν ἐξειργάστω [-γάσω?] **A**
ἡγεμόνων κακότητα. Καὶ νῦν μὲν ὁ καστροκτίτης
καθῆρει τὰ τῶν ἐλαυνῶν· νυνὶ δὲ ὁ κατὰ γῶν καὶ
τὸν χοῦν ἐλοιμᾶτο. Ἦν τι καὶ τρίτον αὐτοῖς, τῷ Φθω-
ρῷ τίς προσήκει; ὃς γοῦν ἀπὸ τῆς κλήσεως, οὐκ
οἶδα εἰ τῶν προλεχθέντων ὁπωστίουν ἀνεκτότερος.
Ἀλλὰ νῦν ἐπισκέψθησαν ἐπισκοπῇ ἐξ ὕψους, καὶ ὁ
λόγος ἐπιστατῆσαι αὐτῶν. Εἰ μήπω ἐγὼ τοῦ ἐμοῦ
καὶ τὰ πάντα ἡδέως Νικολάου ἐπιλέλησμαι, ἀγαλ-
λιάσονται ἀνθ' ὧν ἡμερῶν ἐταπεινώθησαν ἐτῶν, ὧν
εἶδομεν κακὰ. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτοῖς ἔσται, καὶ μη-
νυτής ἐγὼ τῶν ἐσομένων εὐδύγελος. Ὅδε παρ' ἡμῶν
προληφθεὶς Κωνσταντίνος ὁ Χοιροσφάκτης ἐν οἷς ἂν
σου δεήσεται εἰς τὸ πτωχοκτηματίζον τῆς Ἐκκλη-
σίας, συνεργείσθω διὰ τῆς ἀντιλήψεώς σου. Ἀφελέ-
στερος γὰρ ὧν ἄλλως καὶ μαλακώτερος, εἰ μὴ πολ-
λῆς παρ' ὧμῶν τυγχάνει συνάρσεως, τελείως ἂν
φανεῖν ἀδόκιμος. Ὁ Κύριος τηροίη σε πάσης κα-
κίας ἀνώτερον καὶ κακώτερος.

EPIST. KE'.

Τῷ Μερμερτοῦ.Ιθ.

Εἰ μὲν ἐγὼς, ἀνδρῶν ἀπάντων τὴν σοφίαν ὑπέρ-
τειρε, τὰ γράμματα ἡδὺ προσγελάσαντα καὶ περι-
πλακέντα χαριέστερον, ἢ πρότερον, καὶ διὰ τοῦτο
τὴν ἀπὸ τῆς σῆς γλώττης ἐπιχεῖς [ἐπέχεις?] χάριν,
ὡς ἀρκούντων τῶν πραγμάτων οὐ πόθεν [ὀπότεν?] **C**
ἡμᾶς γανῶσαι, τὸ ἔαρ ὑποφείρεις [ὀπαφείρεις *vel*
ἀποστερεῖς] τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ τῶν Ὀλυμπίων τὴν
μουσικὴν. Εἰ δὲ τινος πειράσθαι τῶν δυσχερῶν
ἀνάγκη τοῦς νῦν ἱστέεις, οὐκ ἤττον ὀργαίνεσθαι τὸν
νηχόμενον, τί τῆς ἐκ τῶν γραμμάτων ἀποστερεῖς
παρακλήσεως· ὅμοιον ὥσπερ εἰ τοῦ νοσοῦντος ἀπ-
ῆγες τὰ φάρμακα, ἢ τοῦ καταπολεμουμένου τοὺς
ἐπικούρους; Οἶσθ' οὖν οἶμοι [ὁ μοι?] δι' ἀμφοτέρων
λημμάτων περαινέται, τὸ δὲν γράφει ὀπότερος ἂν
ἔχοιμεν· ἢ [f. ei] μὲν εὐτυχῶς, προσάγοντα [προσ-
άγοντα?], ἢ [f. ei] δὲ δυστυχῶς, καταπεσόντα
[καταπέσσοντα, καταπάσσοντα, καταπλάσσοντα?].
Ταῦτα γὰρ σοὶ ἡ χρυσὴ βάθρος τοῦ λόγου δύνатаι,
τῇ τ' ἀνδρῶν ὁμματα θέλγεις, τοὺς δ' ἄντε [f. αὐτε]
καὶ ὑπνώττοντας ἐγείρεις. Εὐδαίμων οὖν καὶ πολυ-
στίχων σου τυγχάνει γραμμάτων· αὐτὴν γὰρ ἂν
τοῖς τοιοῦτοις οὐκ ἐνευκαίρεις ὁ τοσοῦτος, ἀνάκρουσαι μόνον, καὶ τὸ πᾶν ἔχω τοῦ ἅμματος.

EPIST. KC'.

Τῷ Ἀρέμω.

Τὸ ἐμοῦ ὄναρ μοι λέγεις, ἀνδρῶν ἐμοὶ ποθεινό-
τατε, ἐθαυραῶσθαι λέγων αὐτὸς ἐν μέσοις Βουλγά-
ροις. Σκόπει γὰρ ὅτιν ἐγὼ τοῦ τῆς ἀροικίας κρα-
τῆρος πέπωμα, τοσοῦτων ἐτῶν [f. add. τῶν] τῆς
σοφίας χωρίων ἀποδημῶν, καὶ ὡς ἐμεθύσθην τῆς
ἁμουσίας. Ἀλλὰ γὰρ τίς ἡμῖν δῶκε τὴν ἐναντίαν
μεθυσθῆναι μέθην, ἐκ τοῦ τῆς σοφίας κρατῆρος, οὐ
οὕτῃ παρὰ τοῦ Σολομῶντος κίρνησιν, εὐφρονας ἀπο-
δεικνύσα τοὺς τίως ἄφρονας; Ποσάκις πρὸς αὐτὴν
εἶπον· Δεῖξόν μοι τὴν βῆλιν σου, καὶ ἀκούσιόν με τὴν
φωνὴν σου! Ἦ δὲ με ὑποφεύγει καὶ ἀποκρύπτεται,
καὶ ὑποκνίζει μάλλον τοὺς ἐμοὺς ἐρωτας. Ἐγὼ δὲ

actorum improbitatem. Et modo castri condior
tollit ea, quæ quidem sunt miseratorum, modo
antem qui suffocet et aggerem vastavit. Erat iis et
aliquid tertium. **731** Quis ad Phthorum accedat?
quem juxta nomen nescio an præ cæteris prædi-
cis ferre quis possit. Enimvero utinam visitationem
accipiant ex alto, et Verbum præsit illis. Nisi ego
oblitus adhuc sum mei omnino suavissimi Nicolai,
exsultabunt pro iis diebus, quibus humiliati sunt
in illis annis, quibus vidimus mala". Hoc igitur
ipsis continget. Ego enim faustus sum futurorum
præco. Constantinus autem Cherosphactes supra
laudatus petet a te, ut Ecclesiæ hospitio pauperi-
bus destinato opituleris. Tu vero cura, ut præsto
sit auxilium tuum. Cum enim simplex nimis et
mollis sit, nisi multum a vobis assequatur adju-
mentum, non videbitur approbatione dignus. Dominus autem te ab omni malitia et malo desu-
per tueatur.

EPIST. XXV

Mermertulo.

Equidem litteras tu, præstantissime, qui viro-
rum omnium sapientiam nosti, et dulce ridentes,
et majore quam antea gratia complicatas, nam
idcirco gratiam tua effundit lingua, ut, etsi abun-
dantibus negotiis obruimur, nihilominus nos exhi-
lares, et ver anni, et musicam affers Olympiorum.
Si vero in qua re difficili necesse fuerit tentare hu-
jusce temporis sacerdotes non minus quam hume-
ctare natantem, quid nobis consolationem adimis,
quam ex tuis hujusmodi consequimur litteris?
perinde ac si pharmaca eriperes ægroto, bellum pa-
tientis auxilia? Illud igitur intelligis, hei mihi! per
utrumque spatium perficitur, opus est quovis modo
scribere, aut feliciter res contingant, aut male suc-
cedant. Ea igitur potest aurea sermonis tui virga,
qua quidem hominum oculos demulces et dor-
mientes excitas. Utinam possem longiores assequi
tuas litteras, ipsam enim tenerem arcem gratiarum.
Quoniam vero tu, qui talis, temporariis hisce rebus
non immoraris, incipe, et ego omne habeo canticum.

D

EPIST. XXVI.

Anemo.

Neum mihi narrares somnium, virorum omnium
mihi desideratissime, dum te ipsum dicis barba-
rum fieri inter Bulgaros. Animadvertite enim quan-
tum ego de rusticitatis poculo biberim, qui tot
abhinc annis sapientiæ loca deserui, atque ut
ebrius sim imperitia. Quis autem det nobis, ut
contraria inebriemur ebrietate de sapientiæ po-
culo, quod ipsa apud Salomonem miscet, eos
faciens **732** sapientes qui hactenus fuerant
insipientes? Quoties ad eam dixi: Ostende mihi
faciem tuam, et fac, ut vocem tuam audiam! Illa
vero me fugit, et latet, et magis meos retardat

amores. Ego vero in amore infelix, et insanabilis A in eo versor periculo, ut vulgi fabula fiam, quemadmodum echonis amator, sive dæmon, sive deus, certe loquacissimus, semper sitiens quidem, semper autem deceptus a potu. Mihi iterum occurrit illud dicere Salomonis⁹⁹: *Diri, Sapiens ero, et ipsa elongata est a me supra id quod erat*, nullaque alia tragœdia est, quæ meis conveniat passionibus. Oportet aliquam excogitare curationem. Igitur nobis quidem, qui jamdiu hic in Bulgaria sumus, barbaries jam congruit, et contubernalis nostra est. Tu vero ne ita deliciaris, et nugas agas cum probe te noscentibus ironia utens; heri enim libros manibus apposuisti, quasi tibi adhuc adsint sono extremo sapientum præcepta. Verum misimus et hunc tibi Chrysostomi librum. Fons autem sapientiæ sapientia Christus. Det autem ille tibi intellectum, et instruat te in via hac, quæ gradieris⁹⁹, docens te scientiam cum operatione.

EPIST. XXVII.

Chrysobergæ Naupacti metropolitæ.

*Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium*¹, qui educis vinctos in fortitudine², et vertis in mane umbram mortis, domine admodum venerabilis. Nisi enim Dominus erat nobiscum, forsitan aqua absorbuisset nos³, et ignis tanquam peccatores incendisset. Verumtamen non sustinuit amplius virgam peccatorum clero suo inferre: in humilitate nostra memor fuit nostri⁴, et memor benedixit nobis, et annum hunc benignitatis fecit nobis. Verum ut mecum gaudeas simul, et illi des gloriam, qui hæc mirum in modum connectit, ac tu ipse ab hujusce ætatis viris, atque ab junioribus obtineas in tempore consolationem. Homo enim a suæ ætatis viris amat magis accipere exhortationem, quam a veteribus. Cura igitur, ut nobis stabilis fiat hæc Dei bonitas; id autem fiet si nosmetipsos ea reddemus dignos, quandoquidem illa dat ea affluenter, quæ petimus, et non ut abutamur in condemnationem, incrassati in relaxatione, calcitrantes deinde contumeliosam saturitatem, atque adversus nosmetipsos insurgentes et ludentes. Novi equidem te per dilectionis legem, quæ debes nobis, facturum satis. Quod spectat ad Chaonios, si quando Deus det nobis discedendi tempus, navabimus operam, ut aures sacerdotii tui id percipiant, si Dei voluntas est, et tunc nos invicem videntes nostrum, quod habuimus, alter alterius desiderium curabimus. Cum autem aliquid voluerim ad te scribere de fratre tuo domino Nicolao, ut ipsum majore foveas benevolentia, **733** me puduit, utpote qui de fratre ad fratrem scripturus eram, præsertim vero ad te, qui bene scis Paulum, cujus Ecclesiæ præes, tremendi illos iudicii reos facere, qui propriis, ut opus est, opportune non consulunt. Ne quæ antiquorum sunt dicam, nihil idcirco locutus sum persuasus, quod propior sus-

δύσεως ἀθεράπευτος, κινδυνεύων μύθος γενέσθαι τῷ βίῳ· καθάπερ οὖν τῆς ἡχοῦς [f. ἡχοῦς] ἐρῶν, εἰτε δαίμων εἴτε θεός· ἢ οὐ πολυλάλητος ἀεὶ μὲν διψῶν, ἀεὶ δὲ τὴν πόσιν ἐξαπατῶμενος. Αὐθις μοι τὸ τοῦ Σολομῶντος ἔπεισι λέγειν· *Ἐἴπα· Σοφισθήσομαι· καὶ αὕτη ἐμακρόντη ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν ἵππερ δ' ἦν*. Καὶ λέγων ταῦτα, οὐδὲν, ἀλλὰ [f. ἄλλο] ἐστὶ τραγωδεῖν τοῖς ἔμοις εὐκὴς πάθειν. Ἰατρείαν δὲ τίνα πολλοῦ γε δεῖ μηχανάσθαι. Ἡμῖν μὲν οὖν ὡς χρόνιους οὖσι ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ, ὁμῆτροπος ἦδη ἡ ἀγροία [f. ἀγροικία] καὶ ὁμοέστιος. Σὺ δὲ μὴ οὕτω θρόπτου πρὸς τοὺς ἰδιώτας εἰρωνευόμενος· χθὲς γάρ που τὰς βίβλους παρήκας τοῖν χερσίν, ὥστε σοι εἴτι παρῆναι τὰ τῶν σοφῶν ἐνχρήματα. Πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν σοι βίβλιον Χρυσοστομικὴν ἐπέμψαμεν. Ἡ δὲ τῆς σοφίας πηγὴ ἡ σοφία Χριστός, εἴη γε συνετίζων καὶ συμβιβάζων ἐν ἑδῷ ταύτῃ, ἥ πορεύῃ, καὶ διδάσκων τὴν αὐτοῦ γνώσιν, μετὰ τῆς πράξεως.

EPIST. KZ.

Τῷ μητροπολίτῃ Ναυπάκτου τῷ Χρυσόθερῳ.

Διήλομεν διὰ πυρός καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν, ὁ ἐξάγων πεπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ, καὶ ἐκτρέπων εἰς τὸ πρωτὸ σκίαν θανάτου, τιμωτάτας δέσποτα. Εἰ μὴ γὰρ Κύριος ἦ [f. ἦν] μεθ' ἡμῶν, ἅρα τὸ ὕδωρ ἂν κατεπόντισεν ἡμᾶς, καὶ φλόξ κατέφλεξεν ὡς ἁμαρτωλοὺς. Ἀλλ' οὐκ ἀνέσχετο ἐπιπλεῖστον τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν βλάβην τῷ κληρῷ αὐτοῦ ἐπιφέρεισθαι. Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν, ἐμνήσθη ἡμῶν· καὶ μνησθεὶς εὐλόγησεν ἡμᾶς, καὶ τὴν ἐνιαυτὸν τοῦτον χρηστότητος ἐποίησατο. Ἀλλ' ὅπως μοι συνευφραίνης καὶ δοξάζῃς τὸν τοιαῦτα θαυμαστῶς πλέκοντα, καὶ δὴ καὶ αὐτὸς ἔχους ἐν καιρῷ καὶ [ἐκ?] τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ νεωτέρων παρὰ κληρίην. Φίλει γὰρ ἄνθρωπος· ἐκ τῶν κατ' αὐτὸν μᾶλλον, ἢ τῶν παλαιότερων συμπεῖθεσθαι. Συνέχευ δὲ καὶ τὸ σταθερὸν ἡμῖν, ταύτην δὴ τὴν τοῦ Θεοῦ γενέσθαι χρηστότητα. Τῷ δὲ ἔσται, ἂν ἀξίους ἡμᾶς αὐτοῦ· αὐτῆς ἐργαζώμεθα· τοῦτο δὴ καὶ αὐτοῦ παραδιδόντος· ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα, καὶ πρός γε τὸ μὴ εἰς κατάρκυσιν πλεῖω ταύτῃ προσχρῆσθαι, ἐν ἀνέσει πεισθέντας, εἰτα λακτίσαντας διὰ τὸν ὕβριστὴν κόρον, καὶ καθ' ἡμῶν αὐτῶν ἀναστάντας· καὶ παίζοντας. Ταῦτα μὲν εὖ οἶδ' ὅτι διὰ τὸν τῆς ἀγάπης νόμον ὀφείλω ἡμῖν ἐκπληρώσεις. Ἐπὶ δὲ τὰ τῶν Καννίνων μέρη ὅταν δῶῃ ὁ Θεός καιρὸν ἀπελθεῖν ἡμᾶς, ἴσως ἐνωθησόμεθα τῇ ἱερότητι σου, εἰ ἔστι θέλημα Θεοῦ, καὶ τότε ἀλλήλους ἰδόντες, τὴν ἐπιποθίαν ἡμῶν ἦν ἑκάτερος ἐφ' ἑκατέρῳ ἐσχέκαμεν, θεραπεύσομεν· περὶ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ σου κυροῦ Νικολάου βουλήθεῖς· σοὶ γράψαι, ὡς ἂν αὐτὸν οὐκ ἐπιτερον περιθάλλῃς, ἡσχύνῃ, εἰ ἀδελφῷ ὑπὲρ ἀδελφοῦ γράψαι μέλλοιμι, καὶ ταῦτα τὸν Παῦλον εἰδόντι, οὐ ἐπ' Ἐκκλησίᾳ· προίστασαι, φοβερὰν κατάρκυσιν τοῖς μὴ προνοουμένοις ὡς δεῖ τῶν ἰδίων ἐπάγοντα, ἵνα μὴ τὰ τῶν παλαιῶν λέγοιμι. Διὰ τοῦτο μὲν ἀπειπάμην, πεπεισμένος ὡς ἐγγύτερος προσλήψῃ αὐ-

⁹⁹ Eccle. vii, 24. ⁹⁹ Psal. xxxi, 28. ¹ Psal. lxxv, 12. ² Psal. lxxvii, 7. ³ Psal. cxlvi, 4. ⁴ Psal. ciii, 12.

τόν τε καὶ πάσης ἀξιώσεως κηδεμονίας, καὶ φύσει καὶ λόγῳ νυττόμενος. Ἀξιώ δὲ τυγχάνειν εὐχῶν πρὸς τὰς πονηρὰς συνεργῶν ἡμερῶν [f. ἡμέρας]. μῆλις γὰρ ἂν καὶ τούτων εὐπωρῶν, δυσωπητικώτερον τε καὶ συχνότερον τὰς ἐνέδρας τῶν πονηρῶν, ἢ τοῦ Πονηροῦ ὑπεκφυγοίμι. Τὸ γοῦν σὸν μέρος, σὺ μὴ κατόκνει ταύτας διδοῦς ἡμῖν χειραγωγούς ὁπόση δύναμις. Κύριος εἴη μετὰ σοῦ τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε.

ΕΠΙΣΤ. ΚΒ'.

Τῷ Πελαγονίᾳ.

Ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος τὰ τε ἅμα ἡμᾶς εὐηργέτησε, τιμωτάτε ἀδελφε καὶ συλλειτουργε, καὶ δὴ καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐχαρίσατο, παρῆναι καὶ ἐνθα μὴ πάρεσμεν, καὶ τόπῳ περιγράφτον φύσιν λαχόντας, ὅσον γε τὸ δρώμενον, ἀπεριγράπτους εἶναι σχεδὸν τῇ δυνάμει τῆς χάριτος· ταύτης· καὶ ὅ ἐν Αἰγύπτῳ τυχόν, ἐν Σαυθίᾳ ἐστὶ, μῆτε τῆς πατρίδος ἀριστάμενος, καὶ τῇ ἄλλοτριᾳ καινοπρεπῶς ἐπιστάμενος, καὶ τῶν τερατουργιῶν δημιουργοῦσι τὰ γράμματα. Οὐκοῦν κατὰ τοὶ τανῦν ἀπὸν, πάρειμι διὰ τοῦ τῶν γραμμάτων σώματος, ἀδελφε ἱερῶτατε, καὶ φθέγγομαι, καὶ ἀσπάζομαι, καὶ πρὸς τὸ ἡμῖν ἀνῆκον ἔργον παρακαλῶ. Τὸ δὲ ἐστὶ λόγος, καὶ μελέτη θεῶν ἐντολῶν καὶ ἱστοριῶν, ἐξ ἧς τὸ πῦρ τοῦ πρὸς τὴν ὁρετὴν ἐκκαίεται ἔρωτος, εἴπερ ἀξιόλογος ἐστὶν ὁ μάρτυς Δαβὶδ, Ἐν τῇ μελέτῃ μου, φάσκων, ἐκκαυθήσεται πῦρ. Τοῦτο τὸ πῦρ, πᾶσαν ὕλην ξυλῶδη καὶ φρυγανῶδη καταθοσκόμενον, ὅσον ἔστιν ἐν σοὶ χρυσοειδές· καὶ θεῖον (τοιοῦτον δὲ πάντως· τὸν νῦν εἶναι πιστεύομεν), λαμπρυνεῖ, καὶ καθαρμεῖ, καὶ πάσης μολεθώδους ἐπιμείλας, ἀπὸ δὲ ἐλευθερον. Οὐχὶ ἡ καρδία, φησὶν, ἡμῶν ἦν καιομένη ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ καὶ ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς Γραφάς· Συμβαδίζει καὶ σοὶ νῦν ὁ Κύριος ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ βίου καὶ σῶσει διὰ τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος· καὶ, εἴπερ ἐθέλεις· ἀκούειν, λαλεῖ ἐν προφηταῖς, ἐν ἀποστόλοις, ἐν εὐαγγελισταῖς, ἐν ἱστορίαις ἀρχαῖαις φεγγόμενος. Πι· ραδεξαμένη γοῦν ὡς λαλεῖ σοι, ἡ καρδία καυθήσεται, καὶ ἀνθρακες ἀπ' αὐτοῦ ἀναφθίσονται, τὰ λεύκανα καὶ ἡ μνήμη τῶν λαλουμένων, καὶ ἀναγινασκομένων σοι. Ἀλλὰ φῆσαι, οἱ σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων, τοῦτο ἐστὶν ἀσάφεια, καὶ σκότος ἐστὶν ἐν ταῖς νεφέλαις ταῖς Γραφικαῖς· Ἀλλ' ἰδὲ καὶ τὸ ἐφεξῆς, οἱ ἀπὸ τῆς τηλαυγέσεως ἐνώπιον αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διέρχονται. Ἀδύποτος γὰρ αὐτοῦ ἐν τῷ ἡγεμονικῷ ἡμῶν, οὐχ ἴστανται αἱ νεφέλαι αὗται αἱ σκοτειναί, ἀλλὰ διέρχονται, ἥτε διαλύονται. Ἐλεγε τοῖς μαθηταῖς· καὶ τοῖς ὄχλοις παραβολὰς· οὐδ' [f. οὐδ'] τινες νεφέλας σκοτεινὸν ὕδωρ ἐχούσας. Ἀλλ' οἱ μὲν μαθηταὶ ἐρωτῶντες ἐδέχοντο τὴν αὐτοῦ τηλαύγησιν, καὶ διελύοντο αὐτοί· αἱ νεφέλαι, ὥσπερ ὑπὸ ἡλιακῶν ἀκτίνων τῆς Κυριακῆς φωνῆς. Οἱ δὲ ὄχλοι μὴ θέλοντες φιλοπονεῖν, μὴδὲ ἐρωτᾶν τὰς ἐπιλύσεις, νεφέλας ὄντας τὰς παραβολὰς εὗρισκον. Διὰ τοῦτο καὶ βλέποντες οὐκ ἔβλεπον, καὶ ἀκούοντες οὐ συνίσταν [f.— νῆσαν]. Ἄλλως τε καὶ τῆς ἐντολῆς· τηλαυγούς

A cipies cum, omnique cura dignaberis, dum et natura et ratione stimuli tibi adduntur. Ego vero utinam dignus sim preces obtinendi, quæ auxilium præstant adversus malos dies! Etenim vix his abundans majore cum pudore, sæpiusque malorum vel mali insidias evitaverim. Hæc igitur pars tua est, ne piger esto nobis has impertiri manu ducentes quantum fieri potest. Dominus autem tecum sit, ut liberet te.

EPIST. XXVIII.

Episcopo Pelagoniæ.

Verbum Dei inter alia quæ nobis contulit beneficia, venerabilis frater et consacerdos, id etiam impertitum est nobis, adesse ubi non adsumus, et qui naturam sortiti sumus loco circumscriptam, et quantum id quod videtur, incircumscriptos prope modum esse virtute hujusce gratiæ, et qui in Ægypto est in Scythia versatur, et qui nunquam discessit e patria inter exterarum gentes nova quadam ratione præsens est. Hæc autem prodigia litteræ operantur. Ego igitur, qui in præsens abs te longe abssum, per litterarum corpus adeptum tibi, frater sanctissime, et loquor, et saluto, et ad opus quod ad nos spectat, exhortor. Id nimirum sermo est, et meditatio divinorum mandatorum et historiarum, ex qua ignis exardescit amoris erga virtutem, siquidem David hujusce rei testis fide dicitur: *In meditatione mea, inquit, exardescit ignis*. Ille ignis qui omnem materiam ligneam et arentem devorat, et quantum in te est falsi auri et sulphuris. Hic autem, ut credimus, mentem omnino illuminat et emundat et ab omni planctu commistione faciet liberam. Nonne cor nostrum, inquit, ardens erat in nobis, dum loqueretur nobiscum in via, et aperiret nobis Scripturas? Comitatur etiam te Dominus in via vitæ, et tecum est in archiepiscopali dignitate. Quod si velis illum audire, loquitur dans vocem suam in prophetis, in apostolis, in evangelistis, in veteribus historiis. Cum igitur te accipientem alloquitur, ardebit cor, et carbonibus succensenti erunt ab eo reliquiæ et memoria eorum, quæ dicta et lecta sunt tibi. Vorumtamen, inquit, quia tenebrosa aqua in nubibus aeris, hoc est obscuritas, et tenebræ sunt in nubibus Scripturarum. At vide etiam quod sequitur; quod nempe præ fulgore in 734 conspectu ejus nubes transeunt. Etenim dum ipse illucet animo nostro, non permanent nubes illæ tenebræ, sed transeunt, aut dissolvuntur. Dicit discipulis et turbis parabolas quasi nubes tenebrosam aquam habentes, sed discipuli interrogantes lucem accipiebant, et dissolvebantur illis nubes a solaribus Dominicæ vocis radiis. Turbæ vero quoniam noluerunt sollicitè agere et quærere solutiones, nubes vere in parabolis invenerunt. Propter hoc et videntes non viderunt et audientes non intellexerunt. Cæterum, cum et præceptum lucidum sit, atque

^a Psal. xxxviii, 4. ^b Luc xxiv, 52. ^c II Reg. xxi, 9; Psal. xvii, 9. ^d Psal. xvii, 12. ^e Ibid. 13.

illuminans oculos ¹⁰ et lucerna legis existat et lucis, ne piger esto aperire oculos, et omnino videbis lucem, si non omnem, saltem quantam potes, quoniam neque solem totum videmus, sed quantum videmus, omnibus rebus gratior nobis est. Existima autem Davidem illud ad te dicere, *Paravi lucernam Christo meo* ¹¹. Paratam tibi legem ipsius ob oculos posuit partim in littera, partim in spiritu; tibi, inquam, qui christus es propter sacerdotii chrisma bene olens et pretiosum multum. Ne despicias igitur lucernam huiusmodi tibi paratam, ut lucens ante tuos pedes dirigat gressus tuos, et faciat te perfectus lucis perfectum filium, custodiens desuper.

EPIST. XXIX.

Domno Simeoni monasterii Anaplenensis abbati.

Et quonam modo presentem praetergrediens tabellarium, sanctissime Pater, de Estero nostrarum litterarum ministro verba facerem, quem quidem novi indissolubilibus mihi spiritus vinculis conjunctissimum? Quam maxima ego illum conspexi voluptate! Etenim eremus ipsa, in qua versari damnati sumus, utpote qui desideria ad Aegyptium convertimus, serpentium et scorpionum bona nutritrix, hominum vero non omnino, quibus malitia tanquam bonum aliquod esse consueverit. Quae etsi suscipiat, in se ipsam mutat introductum bonum. Eapropter perjucundum mihi contigit videre fratrem, quoniam huiusmodi ego spectaculorum sitiens, ille autem omnium vestrorum cognitor erat, de quibus nuntiavit nobis, qui vehementer ea cupiebamus intelligere: et quod divinus David ait, in ipso deficiebamus desiderio, maxime vero sitiebamus aliquid de sanctissimo et beatissimo Patre nostro audire. Non enim mediocriter commovit nos, quod accepimus velle te iterum includi, nimisque vi et alacritate illud urgere; hoc plane desiderium tu qui bene currentibus injicis compedes adversus **735** sanctam animam excitasti, navimque plurimis jam bonis mercibus plenam et onustam ipso in portu conatus es submergere miscens tanquam ovi albumen fraternitatis pelagus. Verum enimvero flavit tibi ex adverso directionis ac bonitatis spiritus, fluctusque obstiterunt, et sacra projecta anchora, et carne in caput tuum omne periculum conversum est. Hoc autem est unde tu excidisti, et plena omnia sunt serenitate, et Domini vestis dissolvi non potest. Ut igitur de Patris requie intelleximus, exultavimus nimis, et delectati sumus, et facti sumus subsannatio et derisus his qui in circuitu nostro sunt ¹², nec multos scandalo incendimus ex monachorum vibicibus eorum negotiis opem ferentes. Verumtamen mearum rerum oblitus sum, adeo ut flere debuerimus, qui de vestris vehementer letati sumus. Ita fraterna letitia affectus abunde, et vinctus sine tyrannide abductus fui. Id autem habeo solum quod ad te

οἷσθαι, καὶ φωτίζουσας τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ λύχνου ὄντος τοῦ νόμου καὶ φωτός, μηδὲ κατόκνει ἀνοίγειν τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ πάντως ὅψει τὸ φῶς, εἰ καὶ μὴ ὅλον, ἀλλ' ὅσον ἐγγυρεῖ· ἐπεὶ οὐδὲ τὸν ἥλιον ὅλον βλέπομεν, ἀλλ' ὅμως πάντων ἡμῶν ἐστὶ γλυκύτερος, ὅσον βλέπομεν [f. ὅσον βλέπομεν]. Νόμιζέ τε πρὸς δὲ [f. αὐτὸν] λέγειν τὸν Δαβὶδ· *Ἦτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου*. *Ἐτοιμάσθαι σοὶ τὸν αὐτοῦ νόμον προὔτειναι, ὅσος τε ἐν γράμματι καὶ ὅσος ἐν πνεύματι, χριστῷ ὄντι διὰ τὸ τῆς ἱερουσῆνης χρίσμα, τὸ εὐωδὲς τε καὶ πολυτίμον. Μὴ τοίνυν καταφρονήσῃς [f. — σῆς] τοῦ οὕτως ἐτοίμου λύχνου, ἵνα δὴ καὶ τοῖς ποσὶ σου φαίνων, κατευθύνῃς [f. — θύνῃς vel — θύνῃς] σου τὴ διαδύχημα, καὶ τέκνον φωτὸς τελείου τέλειον ἀπεργάταίτο, φυλάττων πάσης κακίας σκότους ἀνώτερον.*

B

EPIST. KΘ'.

Τῷ ἡγουμένῳ τῆς ἐν τῷ Ἀράπῳ κληρῷ Συμεῶν.

Καὶ πῶς αὐτὸν παρόντα τὸν γραμματοκομιστὴν ὑπερβάς, ὁσιώτατε Πάτερ, ἐτέρῳ διακόνῳ τῶν πρὸς ἡμᾶς ἐχρησάμεν γραμμάτων, ὃν γε οἶδα ἠνωμένον ἡμῖν τοῖς ἀρρήτοις δόμοις τοῦ πνεύματος; ὡς ἔγωγε τρισάσμενος εἶδον τοῦτον τὰ τε ἄλλα. Ἡ γὰρ ἔρημος αὕτη ἦν τρίβειν κατεδικάσθημεν, ὡς ταῖς ἐπιθυμίαις στραφέντες· εἰς Αἴγυπτον, ὅραον μὲν καὶ σκορπίων ἀγαθὴ ὁρέπταιρα, ἀνθρώπων δὲ ἄλλα μὴ ὄντος ἐξελικλῶν ἡ κακία ὡς ἀγαθὴν τι γενήσασθαι ἢ καὶ ὑποβέβαιον, πρὸς ἐαυτὴν μεταβάλλει τὸ ἐπιλακτον ἀγαθόν. Διὰ τε γοῦν ταῦτα ἡδέως εἶδον τὸν ἀδελφόν, ὡς τοιοῦτων θεαμάτων διψῶν, καὶ ὅτι [ἔτι?] πάντων τῶν καθ' ὑμᾶς ἐπιγνώμων, ὧν ἀντιγείνειν ἡμῖν, ταῦτα σφόδρα ἐπιποθοῦσι μαθεῖν· καὶ ὁ φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ, παρὰ ταύτην τὴν ἐπιθυμίαν ἐκλείπουσι· καὶ μάλιστα περὶ τοῦ ὁσιωτάτου καὶ τρισμάκαρος Πατρὸς ἡμῶν διψῶσιν ἀκοῦσαι. Ὁ μικρῶς γὰρ διετάραξεν ἡμᾶς ἀκουσθεῖα [f. — θεῖα] ἢ τοῦ ἐγκλεισθῆναι αὐτὸς ἐπιθυμίαν [f. — μίαν] αὐτοῦ, βριαύτερον ἐγκλειμένου καὶ ἐκθυμότερον. Ἦν πῶς, ὃ κοινὲ τῶν εὐδρομούντων συμποδιστὰ, κατὰ τῆς δόξης ψυχῆς ἐνεόχμωσας, καὶ τὴν πολλὴν ἀγαθὴν ἀγωγίαν πληρῇ φορτίᾳ πρὸς αὐτὴν τῷ λυμένῳ καταδύσαι, φεῦ! ἐπεχείρησας, συγχύσας, ὡς φεῦ, τὸ γαλήνην τῆς ἀδελφότητος πέλαγος; Ἀλλὰ γὰρ ἀντίπνευσέ σοι τὸ πνεῦμα τῆς εὐθύτητός τε καὶ ἀγαθότητος, καὶ τὰ κύματα ἀντιπερίεστησε, καὶ τῆς ἱερᾶς καταβληθείσης ἀγκύρας, καὶ τῆς σαρκὸς, εἰς κεφαλὴν σοι περιετράπη ὁ κίνδυνος. Καὶ νῦν ὁ μὲν, ἐστὶν ὅθεν ἐκπεπτωκὸς σὺ· γαλήνης δὲ τὰ πάντα γέμει, καὶ ὁ τοῦ Κυρίου χιτὼν ἀδιάχυτος. Περὶ γοῦν τῆς ἀναπαύσεως τοῦ Πατρὸς μαθόντες, λίαν ἡγαλλιασάμεθα καὶ ὑψοφάνθημεν, καὶ οἱ [ἔτι?] γεγόναμεν μοκτηρισμῶς, καὶ χλευασμῶς τοῖς ἐν κύκλῳ ἡμῶν, ὅτι μὴ πολλοὺς τῷ σκανδάλῳ ἐνεπύρισσαμεν, ἐκ τῶν περὶ τοὺς μοναχοὺς μωλῶπων τοῖς σφῶν αὐτῶν βοηθοῦντες πράγμασιν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπελαθόμεν τῶν κατ' ἐμαυτὸν, ὥστε ταῦτα ὑμῖν ἀποκλαύσασθαι, ὑπὸ τοῦ σφόδρα τοῖς καθ' ὑμᾶς ἐναγάλλεσθαι. Οὕτως ἑάλων κατακίρως τῆς ἀδελφικῆς χαρᾶς, καὶ ἀπήχθην δόσμιος ἀτυράνητος· Το-

¹⁰ Psal. XVIII, 9. ¹¹ Psal. CXXXI, 47. ¹² Psal. LXXVIII, 4.

αὐτοὺν δὲ μόνον περὶ τῶν ἐν οἷς ἔσμεν ἔχει λέγειν, ὥς εἰ μὴ Κύριος ἦν ἡμῖν, ἄρα ζώντας ἂν κατέπιον ἡμεῖς οἱ ἐπὶ τῶν νύκτων ἡμῶν τεκταίνοντες· ἀμαρτωλοὶ τὰ τῆς κακῆς οἰκοδομῆς ἐπιτεκτονήματα, οἱ μηδὲως εἰδότες· κρίσιν καὶ ἔλεος, ὃ [ὅς?] φησι Σολομῶν. Μὴ ἀφαιρεθῆμεν οὖν τὸν τοῦτοῦ ἀντικαλαμῶμενον [f. ἀντιπαλαμ.] Κύριον, ταῖς ὑμετέραις· εὐχαῖς· ἀλλ' εἴη μεθ' ἡμῶν μέχρις οὗ συντελεσθῇ τὰ τοῦ πονηροῦ αἰῶνος ἔργα, κατὰ τὴν μεγάλην ὑπόσχσιν, καὶ μὴ νυστάξει μηδὲ ὑπνώσει ὁ φυλάσσων ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ τὰ ἡμέτερα. Εἰ μὴ γὰρ ἐκείνος φυλάξει, εἰς· μάτην ἡμεῖς ἀγρυπνήσομεν· οὔτε αἱ ἡμέραι πονηραὶ εἰσι, καὶ πᾶς ἀδελφὸς πτέρνῃ πτερνίει τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἐχθροὶ οἱ οἰκιακοί, καὶ οἱ πράκτορες αἱ καλαμῶνται ἡμᾶς. Καὶ ὄντως ἐξεχύθη ἐπ' ἀρχοντας ἐξουδένους, καὶ ἀπόλωλεν εὐλαθὲς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ πάντες δέρμα ἐκ σαρκῶν ἀρπάξουσιν, καὶ οἰκοδομοῦσιν τὴν ταυτοῦ Σιών ἕκαστος ἐν ἀρπάγμασι καὶ ἀδικίαις, καὶ μυρίαι τῆς βδέλλης θυγατέρες ἀντὶ τριῶν ἀνεφάνησαν. Οὕτως πολυτόκος νῦν γέγονεν αἰὲ καθ' ἡμῶν πόρους συλλαμβάνουσα, καὶ τὰς ἀνομίαις ἐκφέρουσα, καὶ γέγονα διὰ ταῦτα ὡς τερέβινθος ἀποβεβληκυῖα τὰ φύλλα αὐτῆς, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων. Καὶ βέβαιοι μὲν ἄλλα δι' ἐνικατοῦ ὁμιλοῦ, ἐμμελεῖν δὲ ταῖς παρὰ τῶν ἀδικούντων φροντίσι, καὶ ὅπως ἂν αὐτοὺς μηλιζαίμην ἀδροτέροις μηλίεμμασι [μελιγμᾶσι, λήμμασι?]. Βασίλευει γὰρ φόβος αὐτῶν Ἰσα καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ μακρὰν, ὥς φασιν, ἀπεχόντων. Εὐχῶν οὖν δεῖ τῶν ὑμετέρων ἡμῖν· τὴν γὰρ ἡμετέραν πάλαι κατέγνωτε τὴν ἀσθενείαν. Ἀσπάζομαι πάντας τοὺς σοὺς υἱούς, ἐμοὺς δὲ ἀδελφούς, οὓς παραστήσαι [παρέστησας?] υἱούς φωτὸς τῶν τῶν φωτῶν Πατρὶ, ἰκκινῶντα· στήσαι [στήναι?] εἰς μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν φωτί.

ΕΠΙΣΤ. Α'.

Τῷ καματηρῷ κυρῷ Γρηγορίῳ.

Εἶδον ἐγὼ πατέρας Αἰθίοπα· τὰ σπῶν τέκνα προσφρῶντας ὡς ἡλλου, φασὶ, γεννήματα, καὶ ἥδιον τὴν ἐκείνων ἀσχημοσύνην [f. τῇ -σύνῃ] προσπάσχοντας, ἢ τῷ πάλαι [f. κάλει], ἂν ἄλλοτριον. Εἶδον ὁμοίως καὶ δικαστὰς τὰς οἰκίας ψήφους, καὶ μὴ πάντοτε πρὸς τοὺς νόμους ἀποστρέφοντες [f. ἐστρέφοντες -ζωστρέφοντες?], ὡς ἐκείνους γούν δέλτων ἐσπασμένας, ἀπαστῶς περιέπιοντας, καὶ τοῖς δεδογμένοις ἐγκατεροῦντα ἐνοστατικώτερον. Εἰ δὲ καὶ δικαίως ὄντως τὰς ψήφους ἐκφέρουσιν, καὶ αἱ τῶν ἀποφάσεων αὐτοῖς πλάστιγγες, Μίνωας, εἰεν ἢ Ραδαμάνθους, καὶ ἐπ' ἀποθνήσκουσιν τοῖς ἀπεσφαγμένοις δικάζουσιν· ἄρ' οὐ καὶ τῇ σῇ ἀγχινοῖα καὶ μεγαλονοῖα συνδοκεῖ ταῦτα ὑπερίλαμπρα; Ἐγὼ μὲν οἶμαι, εἰ μὴ ποὺ ἀδικεῖν ἐθέλεις τὴν σὴν ἀλήθειαν. Ἐπεὶ γούν καὶ τίθειται μοι ταῦτα καὶ ἀνωμολόγηται, μήτε δὲ διτιθέσθωσαν [f. δεδιτι.] τὰ τῶν ἀντιθέτων ἡμῖν σκευωρήματα καὶ κακοτεχνήματα, μήτ' ὅτι σοι ἐντείνουσιν τόξον αὐτῶν, πρᾶγμα πικρὸν, παρείσθωσάν σοι αἱ χεῖρες, ἢ ἐκχεῖσθω σου ἡ καρδία, ταῦτα δὴ τὰ προφητικά·

A scribam de iis in quibus versamur, ut nisi Dominus erat in nobis, forsitan vivos deglutissent nos ¹³, supra dorsum nostrum mali ædificii opera fabricantes peccatores ¹⁴, qui non vident omnino iudicium et misericordiam, ut ait Salomon ¹⁵. Ne auferamus igitur a nobis Dominum, qui vestris precibus pugnat contra illos, sed maneat semper nobiscum donec mali sæculi opera sint consummata, juxta promissum magnum, neque dormitabit, neque dormiet sanctus Israel qui nostra custodit ¹⁶. Etenim nisi ille custodierit, in vanum nos vigilabimus, quoniam dies mali sunt ¹⁷, et omnis frater calce calcet proximum suum, et inimici domestici exactores spoliant nos semper, et vere effusa est super principes contemptio, et periit justus de terra, omnesque pellem e carnibus rapiunt, atque ædificant suam unusquisque Sion in rapinis et iniquitatibus, et innumerabiles abominationis filie pro tribus apparuerunt. Ita quæ multos habet filios, facta est apud nos perpetuo dolores concipiens et pariens iniquitatem, ideoque factus sum quasi terebinthus folia abiciens, et quasi paradysus aquam non habens, et cum libris quidem versor per annum, et meditor in curis quæ ab injuriis facientibus inferuntur, et quomodo eos melleam delicatioribus demulsionibus. Dominatur enim iis timor, quasi ille sit qui longe a Deo, ut aiunt, se abstinentium est. Opus igitur habemus orationibus vestris: nostram enim ab antiquo infirmitatem cognovistis. Saluto omnes filios tuos, meos fratres, quos Patri luminum filios lucis exhibuisti idoneos reddens, ut stent in parte sortis sanctorum in lumine.

736 EPIST. XXX.

Domno Gregorio camatero.

Vidi ego patres Æthiopes in suos filios quasi solis, aiunt, progeniem intuentes, eorumque turpitudinem per jocunde perferre, etsi ab eo, quod erant antiquitus, alienam. Vidi pariter et iudices domesticis sententiis, etsi non omnino juxta leges exactis, tanquam e Jovis pugillatibus depromptis inseparabiliter inherentes, et iis quæ semel placuerint firmiter immanentes. Quod si justas vere proferrent sententias et iudiciorum ipsi lances haberent Minois, aut Rhadamanthi sententiæ forent, et post mortem mortuis jus dicerent, numquid alacrimagnoque animo tuo videntur hæc præter modum splendida? Ego equidem puto, nisi velis tuam lædere veritatem. Quoniam igitur ea mihi posita et constituta sunt, neque duplicentur nobis adversariorum insidiæ et machinæ, neque quod arcum intendunt tibi rem amaram ¹⁸, fiant tibi manus remissæ, et effundatur cor tuum (hæc quidem prophetica), verumtamen viriliter agat et confortetur cor tuum ¹⁹, Justus enim Dominus et justi-

¹³ Psal. cxxiii, 1, 3. ¹⁴ Psal. cxxviii, 5. ¹⁵ Prov. i, 3. ¹⁶ Psal. cxx, 4. ¹⁷ Ephes. v, 16. ¹⁸ Psal. lxxiii, 4. ¹⁹ Psal. xxx, 25.

tias dilexit²⁰, et subito arcus eorum confringet²¹, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo²², et subito etsi percutient, sagittæ parvulorum reputabuntur plagæ eorum²³, et statuit etiam me super petram eosque defendit, quibus iustum iudicium audacter dixi, scutum sermonis sustulit, quod quidem Deus naturæ materiam subiecit, labor autem tuus formas effecit. Quod autem opus sit eamperatori offerri, quæ de prædio exacta sunt, nos non assentimur vobis dissolventibus, id exigere tuam nobilitatem non magis quam oriri solem, nisi id impedimentum oblationis dicis, quærere scilicet, ut exactio memoriæ consignetur. Nam hoc quoque quæsimus, quod situm excitat. Eo autem facto memoriæ etiam libentissime in sinu exeiipimus, ut nisi cedas ipse auctor, ut aiebant, turbamur in te concitatarum, postquam id egimus, ab iis quæ conveniunt averterimus, sin autem accingere gladio tuo super femur tuum potentissimo²⁴, et concludere adversus eos qui me persequuntur²⁵, et Deus præcingat te virtute²⁶ in omni tempore, et in omni genere et virium, et locorum. De eo quod mihi idibus scripsisti, satius erat antea scripsisse. Sit autem tibi Dominus refugium et virtus²⁷.

737 EPIST. XXXI.

Domino Michaeli peritissimo.

Hei mihi! perit justus de terra, et luminare nostrum occidit. Abiit humilitatis imago, abiit mansuetudinis simulacrum, et bonitatis et directionis deum facientis arbor defloruit. Ubi illa morum circumspicere, et constantia in absconditum? ubi vocis affabilitas? ubi singularis amicorum amicitia? ubi erga inimicos pax et facilis venia et nulla aberratio lapidis magnetis? At papæ, qualia passus sum! beatum flere contendo, et lamentationibus regem prosequi, et luctus in festo die non recusas stultus homo celebrare? Magnumque illum Joannem conspexeris hilarem hilariter astare ante Jesum quem expetebat, et visu excitaberis, et dignum hominem prædicabis beatum. Tibi quidem visum est luminare illud benefaciens, et de terra, et longe a terrenis rebus evasit. Cum Deo autem, qui juxta naturam sol est, oritur, et ipse sol per participationem. Enarras præclara illius, atque id habes in mente, quoniam coelum his dignum est. Quid igitur eos defles, qui ad propriam domum revertuntur? Numquid et ignem insinulaveris, quod sursum tendit? Nihil est autem, quod propriæ resistere possit naturæ. Fleres etiam aquilam videntem sublimiter ac prope nubes volentem, aut aurum, aut margaritas, hoc quidem ex vili et pedibus contrito pulvere, has vero ex duris et nihili faciendis cernens in thesauris constitutas, comam dilacerares. Sed hæc magnæ dementiae sunt; itaque

A ἀλλ' ἀνδρίζου, καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία σου. Δίκαιος γὰρ Κύριος, καὶ δικαιοσύνας ἡγάπησεν· καὶ τάχα μὲν τὰ τόξα αὐτῶν συντριβεῖν, καὶ μάστιγες οὐκ ἐγγίει ἐν τῷ σκηνώματί σου· τάχα δὲ πᾶν πλήξωσι, βέλη νηπίων αἱ πληγαὶ αὐτῶν λογισθήσονται, καὶ μοι ἐπὶ τῆς πέτρας ἵστασο, καὶ οἱ δὲ δικαίως ἐβήμισα θαρρόων, ἐπάμους, τὴν τοῦ λόγου ἀσπίδα προσένεχτο [—νέχων?]. ἦν, Θεοῦ τὴν ὕλην, φύσει περιυποβαλόντος, ὁ πόνος σου εἰδοποίησε. Δέξαν δὲ ἀνενεχθῆναι τῷ βασιλεῖ τὰ ἐπὶ τῷ χωρίῳ πρὸςθέντα, ἡμεῖς οὐ σύνημενον ὑμῖν [f. ἡμ.] αὐτοῖς καταλύσασι [—λελήσ. ?]. τοῦτο πρᾶξι τὴν αὐτὴν εὐγένειαν, οὐ μᾶλλον, ἢ ἀνατεῖλαι [ἀνατεῖλ. ?] τὸν ἥλιον, ἐκτός ἐι μὴ τοῦτο λέγεις κώλυμα τῆς ἀναφοράς, τὸ ζητεῖν ὑπομνηματισθῆναι τὴν πρᾶξιν· τοῦτο γάρ τοι καὶ διηφητικώτατον ἐζητήσαμεν. Τοῦτο δὲ γενομένου, τριστάμενοι, καὶ τὴν ὑπόμνησιν ἐνεστερνίζομεθα. Ὅσα ἐι μὴ εἰδώς αὐτὸς τῶν νῦν ἐπαγομένων σοι ταραχῶν, ὡς ἔφησαν, τῷ παρατίῳ, μετὰ τὸ πρᾶξι ἃ τοῦ προσήκοντος παρεσφάλημεν· εἴτε μὴ, περιζῶσαι τὴν βομφαλίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατὲ, καὶ σύγκλειστον εἰς ἐναντίας τῶν καταδιωκόντων με, καὶ σὲ Θεὸς περιζῶσαι δύναμιν ἐν παντὶ καιρῷ, καὶ ἰδεῖν πάσῃ καὶ βίῳ καὶ περιστάσει. Περὶ δὲ οὐ μοι ἔγραψας εἰδούς, κρεῖττον μὲν ἦν, ἐι πρὸ καιροῦ ἔγραψας. Εἴη σοι Κύριος καταφυγὴ καὶ κραταιώμα.

ΕΠΙΣΤ. ΑΑ'.

Τῷ κυρῷ Μιχαήλ τῷ παντὲς χρῶ.

C Οἱ μοι! ὅτι ἀπόλωλεν εὐλαβὴς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ φωστὴρ ἡμέτερος ἔδυνεν. Οἴχεται μὲν ἡ ταπεινοφροσύνης εἰκὼν, οἴχεται δὲ τὸ τῆς πραότητος ἀγαλμα, ἀπῆλθισεν δὲ τὸ τῆς ἀγαθωσύνης φυτόν, καὶ τῆς θεοποιούσης εὐθύτητος. Ποῦ τὸ τοῦ ἡθους περιεσκεμμένον ἔκεινο καὶ συνεῖον εἰς τὸ κρυπτόμενον; ποῦ τὸ τοῦ φθέγματος εὐπροσηγορον; ποῦ τὸ ὑπερβαλλόντως φιλόφιλον; ποῦ τὸ πρὸς ἐθροὺς εἰρηνικὸν, καὶ εὐπαραχώρητον, καὶ οὐκ ἀποδόν [f. ἀποδόν] λίθου τοῦ μέγνητος; Ἀλλὰ βαβαί, οἷον πίπνοθα! Θρηγεῖν ἐπιχειρῶ τὸν μακάριον, καὶ ἐπὶ τῷ βασιλεύσαντι κῆπτεσθαι, καὶ τελεῖν ἐπὶ τῇ ἑορτῇ πένθημα. Οὐκ ἀνανήψεις [ἀνανήψεις?], ἀδέλτερε, καὶ τὸν μέγαν Ἰωάννην θεάσθαι τῷ ποθομένῳ Ἰησοῦ παρεστῶτα φαῖδρον φαῖδρῶς, καὶ συνεπαρδῆσθαι τοῖς ὀρωμένοις, καὶ μακαρίσεις τὸν ἄξιον. Σοὶ μὲν ἔδωκε καλῶς γε ἔκεινος ποιῶν ὁ φωστὴρ καὶ τῆς γῆς σοι καὶ τῶν γενητῶν ἀπεπήδησε· Θεῷ δὲ συνανατέλλει τῷ κατὰ φύσιν ἡλίῳ κατὰ μέθεξιν ἥλιος. Καταλέγεις τὰ ἐκεῖνον καλὰ, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐννέεις, ὅτι οὐρανὸς τούτων ἄγιος. Τί γοῦν πυνθεῖς ἐπὶ τοῖς πρὸς τὸν οἰκίον χώρον χωρήσας; ἐι μὴ καὶ τὸ πῦρ αἰτίως ἐστὶ ἄνω ῥέπει, καὶ τὴν οἰκίαν φύσιν οὐκ ἔστιν ὅτε ἡρνήσαιο, καὶ πυνθείης ἀετὸν ὕψου καὶ πλησίον νεφελῶν πατόμενον, ἢ χρυσὸν ὀρῶν ἢ μαργαρίτας, τὸν μὲν ἐκ τῆς ἀτίμου καπατουμένης· τοὺς δ' ἐξ ἀστρεπτικῶν [ἀστρέων?] διαγυρομένων θησαυρῶς αὐτῶν ἐπιτιθεμένους, τὴν κόμην διασπαράζεις. Ἀλλὰ πολλῆς ἀνοίας ταῦτα·

²⁰ Psal. x, 8. ²¹ Psal. xxxvi, 15. ²² Psal. xc, 10. ²³ Psal. lxiii, 8. ²⁴ Psal. xl, v, 4. ²⁵ Psal. xxxiv, 5. ²⁶ Psal. xlvii, 53. ²⁷ Psal. xlv, 2.

οὐκοῦν καὶ τοῦτο τῆς αὐτοῦ μοίρας τίθει. Σὺ δὲ ἐκ-
 τέρπου [f. ἐντ.] τῇ ἐπιδυνῶν παροικίᾳ ἐκείνου. Εἰ
 μὲν γὰρ ἐννυπίζει [ἐνηδυπάθει, ἐνευπάθει?] τῇ ζωῇ,
 καὶ καλῶς εἶχεν αὐτῷ τὰ πάντα, οὐδ' οὕτως ἔδει τὸ
 καταπενοῦς τοῦτο καὶ φιλόδακρυ ἐπιδείκνυσθαι. Εἰ
 δὲ τὴν ζωὴν ἡγείτο πικρὸν ὡς ἀληθῶς θάνατον, καὶ
 τῆς φυλακῆς ἐξαλθῆναι [ἐξελαθ.], καὶ τοὺς δεσμοὺς
 αὐτῷ διαβράχῃναι ἐπηύχετο· ἄρ' οὐκ ἂν ἐχθρῶν
 ἔργα ποιοίμεν, εἴπερ διακοπήσις ἐκείνῳ τῆς τῶν
 ὀδυνῶν σχοίνου, αὐτοὶ δακρύοιμεν, καὶ πενθοίμεν
 ἀπαρηγόρητα; Ἀλλ' ὅτι καλῶς εἶχεν ἡμῖν τοιοῦτον
 ἔχειν μεθ' ἡμῶν, ἐπὶ τούτῳ κοπιώμεθα; Ἀλλὰ πρῶ-
 τον μὲν τοῦτο ψίλαυτον, εἰ γε τὸ οἰκεῖον καλὸν πρὸ
 τοῦ καθήκοντος ἐκείνῳ τιθέμεθα. Ἐκείνῳ γὰρ τὸ
 ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, βέλτιον. Ἐπειτα
 καὶ τοῦναντίον ἄπαν, νῦν μᾶλλον τῆς παρ' ἐκείνου
 βοηθείας τευξόμεθα, ὅσα καὶ τῷ μόνῳ βοηθῷ πεπλη-
 σίακε, καὶ ἀμέσως ὁμιλεῖν ἐκείνῳ διὰ τοῦτο δεδύ-
 νηται.

Ταῦτά μοι, ὦ λὲ [οὔτε? ὦ καλὲ? ὦ λῶστε?] καί,
 ὅν ἐγὼ ἐν Κυρίῳ ὠδίνῃσα, καὶ ἐγίννησα, καὶ
 ἀπεγαλάκτισα, ὁ λόγος· πρὸς τὸ πάθος ἀντεβήτό-
 ρευσαι. Δεῖν δὲ ψῆθην καὶ σὲ κοινωνῶν προσλαβέσθαι
 τῶν ἐκ τοῦ λόγου μοι ἀγαθῶν, ὅπερ δὴ καὶ πάλαι
 μοι σύνηθες. Σὺ δὲ τὸν μακάριον ἐκείνον καὶ πολλά-
 κισ· τοῦτον ζῶντα ἐν σαυτῷ ἐπιδείκνυσ· κάπιτὸν Θεός
 σοι τὴν ἀρχὴν ἐνεχείρισεν, ἐννόει τὴν ἐκείνου πρὸς
 τοὺς ὑποτελεῖ; πράγματα, τὸ εὐμόλιον, τὸ ἐν πᾶσι
 περισσευεῖν, καὶ εὐδουλον, καὶ τὸ μὴ δὲν ἄνευ με-
 λέτης ποιεῖν. Καὶ ἐπὶ πᾶσι καὶ πρὸ πάντων, τὸ πρὸς
 Θεὸν εὐλαθεῖ; καὶ κακόφοδον, καὶ πρὸς ἀνθρώπους
 ἐντροπικόν τε καὶ εὐσχημον, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα καγὼ
 ἐν ἐκείνῳ κατανένοηκα, καὶ σὺ ἐξ ἐκείνου πέφυκας.
 Πέφυκας γὰρ τῷ πάντα τὰ καλὰ καὶ φύοντι Θεῷ καὶ
 [αὐξεῖν] παρασκευάζοντι, ὅτι οὐδ' ἀπ' ἐκείνης τῆς ρίζης
 ἔσχατος κλάδους, δειξείας ἰθιτενῶς ἀνατρέχοντας καὶ
 καρποφοροῦντας, καὶ Θεὸν καὶ ἀνθρώπους εὐφραί-
 νοντας· μόνον ἔχοις [ἔχοιο?] τῆς ρίζης, καὶ μὴ ἀπο-
 σπασθείης τῆς ἐκείθεν πίστεως.

EPIST. AB.

Τῷ κυρίῳ Νικήτῃ τῷ Πολίτῃ.

Οἶκον ἐκκαθε παρ' ἡμῶν ὁ Γλαβηνίτης πρὸς σέ,
 ἀδελφε θεοτίμητε (τούτον γὰρ καὶ αὐτὸν συνεπίστα-
 μεν), καὶ τέλλα γε ἄθυμος ὁ ἀνὴρ, ὡς [f. ὅς] καὶ
 δίκων τὸ φορτίον τῆς ἐπισκοπῆς ἡρατο, καὶ τοσοῦτον
 ὑπερεχώρει [ὑπεξεχ.]; τῷ ἀμνηνῶν βάρει τοῦ πρᾶ-
 γματος, ὅσον ἄλλοι καὶ προαρπάζουσιν. Ἀλλ' ἡμεῖς
 ἄλλαις τε λόγων ἐπιρδαῖς τὴν ἀσπίδα τούτῃ τῆς ἀθυ-
 μίας ἐφαρμακεύσαμεν, καὶ δὴ καὶ τὰς ἐπὶ σοὶ ἐλπί-
 δας ἐπέδοντες, τὸ πᾶν ἐξηνύσαμεν. Ὅπως οὖν αὐτῷ
 οἶος ἡλπίσθης, ὦ τὰ πάντα καλὲ κάγαθε, γένοιο, καὶ
 μήτε τούτῳ ἀναφανείῃ ὁ θησαυρὸς, φασὶν, ἀνδραγας,
 μήτ' αὐτὸς ἢ ἀνοίαν ἐγκληθεῖν, ἢ κακῶναιαν· τὸ
 μὲν, ὡς ἐστὶ ἐξαπατῶμενος; καὶ μήποτε συνείς, ὅν
 εἰδέναι διετεινόμεν μᾶλλον, ἢ αὐτὸς ἐμυτόν· τὸ
 δ' ὡς ἐξηπατηκὼς τὸν ἐν ἐπισκόποις εὐνοῦστατον.
 Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς ὅρος ἢ εἰς κῆρυκα πολυφλοίσβοιο
 θαλάσσης. Σὺ δὲ τὰ τε ἐν κοτρῶνι τὰ τῷ ἀδελφῷ

A et hoc ejus fatum idem reputa; et delectare ejus
 incolatu dolorem asserenti. Etenim etiamsi in ani-
 mum sibi induxisset vivere, et bene sibi omnia
 habere, non ideo conveniebat flebile hoc et lacry-
 mis dignum ostendere; si vero vitam existimavit
 amaram, ut vere mors est, et desiderabat e carcere
 exire, et vincula dissolvi, nonne opera inimicorum
 faciemus, si modo, abrupto ejus dolorum fune,
 nos flebimus, et sine consolatione plorabimus? Ve-
 rum quoniam bene habuit nobis, talem habere no-
 biscum, ideo ægre ferimus? At vero id in primis
 nostri amoris est, si domesticum bonum officio
 præponamus; melius enim illi est dissolutum esse,
 et esse cum Christo. Cum igitur omne adversum sit
 hoc tempore, tanto majore per illum instruemur
 auxilio, quanto propius illi accessit, qui solus ad-
 jutor est, atque adeo nulla re interposita illum allo-
 qui potuit.

Hæc mihi, bone fili, quem ego in Domino peperī,
 et cum dolore peperī et gēni et lacte enutrivī,
 hæc adversus moerentem animum defluxit oratio.
 Oportere igitur arbitratus sum te quoque bonorum,
 quæ ex oratione derivantur, participem facere,
 quemadmodum plane alio ego tempore consueve-
 ram. Age vero beatum illum et hunc persæpe vi-
 ventem in temetipso demonstra. Ac quandoquidem
 tibi Deus imperium 738 tradidit, in mentem re-
 voca illius in subditos mansuetudinem, affabilita-
 tem, prudentiam in omnibus, bonumque consilium,
 nihil nisi prævia facere meditatione, et in omni-
 bus atque ante omnia erga Deum religionem me-
 tumque mali; erga homines vero sollicitudinem et
 decus, aliaque quotquot et ipse in illo deprehendi,
 tu vero ex illo produxisti. Produxisti autem Deo,
 qui bona omnia generat augmentumque disponit,
 quippe quos ab illa radice ramos elicis, ostendis
 recte sese protendentes, et fructum asserentes,
 Deumque hominesque lætificantes. Tantum radicem
 teneas neque ab illius pinguedine avellaris.

EPIST. XXXII.

Domino Nicetæ Politæ.

A nobis ad te, frater divinitus honorate, domo
 domum venit episcopus Glabenitzes. Eum enim ac
 te nos allocuti sumus. Cæterum homo est minime
 animosus, qui et invitatus episcopatus onus suscepit,
 tantum autem immensum negotii pondus excedit,
 quantum alii etiam præripiunt. Verum aliis nos
 sermonum incantationibus scutum illi adversus des-
 perationem confecimus, atque ut in te speret ad-
 hortantes omnia perfecimus. Ut igitur illi sis, vir
 honestissime, quem te speravit, neque aperiatur
 illi thesaurus, inquirunt, carbonēs, neque ipse aut
 de amentia accusetur, aut de malevolentia, partim
 quidem utpote qui deceptus est, neque unquam co-
 gnovit, quem ego magis cognoscere quam memet-
 ipsum contendī, partim vero quia episcoporum
 amantissimum decepit. At ista in montem abeant,
 vel in fluctus maris multum obstrepentis. Tu vero

quæ in sterquilinio, quæque fratri misera sunt, tanquam virtutis Hercules munda, aliaque eorum quæ in tuis genibus sunt, snavius facito. Ducat autem ille gratia tua aureos dies, neque adversa aliqua laborete egestate. Nunc quidem hanc gratiam petimus abs te, cras vero tu ipse nobis promittes; etenim te ad benefaciendum bono viro excusamus. Primus autem et magnus archiepiscopus Christus bonitate sua servet te desuper ab omni malitia et malo.

EPIST. XXXIII.

Anemo

Verus amicus vere quidem dolore afficitur, ubi amico careat (et hæc illi contingunt qui vicinos desiderat) cumque credat **739** jam non posse unquam amplecti, et corde dilaniatur. Verum- tamen si animus videt et audit, inquit Pythagoricus Epicharmus, ipse autem nos ita vides, viro- rum mihi amicissime adeoque desideratissime, non causor omnino desiderati absentiam neque dis- junctionem. Majus habens dilige, etsi non adsit tibi minus, majus vero omnino nos animo videre, quo quidem indiget etiam corporeus visus. Ve- rum opus est ut tibi præsens sit etiam minus; ita enim amicitiam intelligeres esse ditiorem, et quod equidem vellem multum asserret questum. At multa præter spem perficit Deus, eaque quæ nobis vide- bantur, minime perfecta sunt. Græcus quidem diceret ita ferre fati necessitatem: Isaias vero no- ster majore caneret pietate: Quod Deus Sanctus de- crevit quis hominum potest infirmare? Ut igitur illi visum est, ita etiam factum est. A quo utinam salvus et incolumis reddaris dulci patriæ et iis qui tui sunt amantissimi, utinam reddaris sal-vus et incolumis tu, qui peregre abes, desideratis- sime. Cum quibus etiam scrveris ab omni malo de- super et malitia.

EPIST. XXXIV.

Romano Theophylacto.

Ego equidem nec semel, vir honestissime, dixi tibi, si Pythagoræ vere philosophiam sectaris, oportet te patrias res silentio reuere, nec nos æqui sumus id tibi vitio vertere. Si vero Peripate- ticus das operam, et beatum prædicas Aristotelem, quid linguam contines, patriaque a te facis aliena? Itaque soli fuerunt coryphæi illius sectatores Theophrasti et Demetrii, quorum alter quidem eo quod divinius loqueretur, nomen sortitus est, alter vero Phalereus opus etiam quoddam perditilens edidit de sermonis interpretatione. Verum hos parvipendis, præsertim cum te ex rhetorica, ut sole- mus, hospitio convivioque exceperimus. Id quidem peripateticum sentis, si fide dignus haberi debet Aristotelis in Platonem contemptus. Sed minime credendum est, quod antiquitus beatus ille divi- num Platonem ægre ferret, cumque variis laceraret modis propter aliorum reverentiam, atque ut tibi

δυσχερῇ, ὁ τῆς ἀρετῆς Ἡρακλῆς ἐκκάθαρον, καὶ ἄλλα τῶν σοῖς ἐν γούνασι κειμένων, ἥδιον ποιήσον, καὶ εἴη σοῦ γε ἕνεκα χρυσᾶς αὐτὸν ἀγαγεῖν ἡμέρας, καὶ μὴ ἐπιστυγνᾶσαι ὀβουλῆτε τιτὶ συναντήματι. Νῦν μὲν οὖν ἡμεῖς σε χάριν αἰτούμεν· αὐρίον δ' αὐ- τὸς ὁμολογήσει, ὅτι σε πρὸς τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ ἀγαθῶ διηγεύμεν· ὁ δὲ πρῶτος καὶ μέγας ἀρχιεπίσκοπος Χριστὸς, ἡς (sic) ἀγαθότητος τηροῖ σε πάσης κα- κύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

EPIST. LI'.

Τῷ Ἀρέμῳ.

Ἀληθῶς μὲν ὀνιάται φίλος ἀληθινὸς τοῦ φιλουμέ- νου στερούμενος, καὶ ταῦτα γειτονῶν τῷ ποθομένῳ, καὶ ὅσον οὐκ ἤδη δρᾶντεσθαι τοῦτου οἰόμενος, καὶ τὴν καρδίαν ἀμύσσειται. Πλὴν ἐπεὶ νοῦς ὁρᾷ καινοῦς [f. καὶ νοῦς] ἀκούει, φησὶν ὁ Πυθαγορικὸς Ἐπίχαρ- μος, αὐτὸς δὲ ἡμᾶς· οὕτως ὁρᾷ, ἀνδρῶν ἐμοὶ φι- λιατῆ, κἀντεῦθεν καὶ ποθεινότης, μὴ πάνυ τοι αἰτιῶ τὴν διάστασιν, μηδὲ τὴν τοῦ ποθομένου ἀπόταξιν. Τὸ γὰρ μείζον ἔχον ἀγάπα, κἀν μὴ παρῇ σοι τὸ ἑλαττον· μείζον δὲ πάντως, τὸ ὅρῳ ἡμᾶς· τῷ νῷ, οὐ καὶ ἡ σωματικὴ δεῖται ὁρασίς. Ἄλλ' ἰδεῖ παρῆναι καὶ τ' ἑλαττον· οὕτω γὰρ ἂν ἦ; μὲν [f. ἂν ἡμεν], φαίης ἂν, τὰ φιλικὰ πλουσιώτερον [f. -ροι], καί κεν τὸ βουλοίμην, καί κεν πολλὸν κέρδιον ἦεν. Ἀλλὰ πόλλ' ἀέλπτως κραίνει Θεὸς, καὶ τὰ δοκηθέντα τ' οὐκ ἐτε- λέσθη· καὶ Ἑλλήν μὲν ἂν εἴποι· Φέρειν ἀνάγκη τὸ μόρσιμον· Ἡσάλης δ' ὁ ἡμέτερος εὐσεβέστερον ἀπο- θεσπίσει, ὡς Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος ἐκύρωσε, τίς ἱκανὸς ἀνθρώπων διατκεῖσθαι; Ὡς οὖν τοῦτ' ἔδοξεν, οὕτω δὴ καὶ γέγονεν· ὕψ' οὐ καὶ ἀποσωθείης τῇ γλυκεῖᾳ πατρίδι, καὶ τοῖς φιλάτοις ἀποσωθείης ἀπόδημα πολυπόθητον, μεθ' ὧν καὶ διατηροῖ πάσης κακύν- σεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

EPIST. LI'.

Τῷ Ῥωμαίῳ Θεοφύλακτῳ.

Αὐτὸς δὲ οὐδ' ἀπαξ, ὦ καλὲ κάγαθέ. Καίτοι εἰ μὲν τὴν Πυθαγόρου μετέλ [μετῆς?] φιλοσοφίαν, ἰδεῖ τῶν πατρῶν τῆς σιωπῆς σε ἀντέχεσθαι, καὶ οὐδ' ἡμεῖς ἂν σοι ἐπικαλεῖν ἦμεν δίκαιοι. Εἰ δὲ τὰ τοῦ Περιπάτου σπουδάζεις, καὶ τὸν δαιμόνιον Ἀριστοτέ- λην αὐχεῖς, τί τὴν γλῶτταν ἐπέχεις καὶ ἀποποιῇ σου τὰ πάτρια; Οὐ γὰρ ἐκείνου τοῦ κορυφαίου θιασῶται Θεόφραστοι, καὶ Δημήτριοι· ὧν ὁ μὲν, ἀπὸ τοῦ θειό- τερον φράζειν ἔλαχεν ὄνομα· ὁ δὲ γε Φαληρεὺς, καὶ *Περὶ ἐρμηνείας λόγου* σύνταγμα τι σπουδαῖον ἐξ- ἤνεγκεν. Ἀλλ' ὀλιγωρεῖς ἡμῶν, καὶ ταῦτά σε ποτε ἐκ βῆτορικῆς; ξενισάντων καὶ ἐστιασάντων, ὡς εἴκομεν [f. εἴχομεν]. Τοῦτο μὲν ἤδη περιπατητικὸν φρονεῖς, εἴπερ Ἀριστοτέλους ἡ πρὸς Πλάτωνα ὀλιγωρία πι- στῇ. Ἀλλὰ μὴ [μὴν] ἐκείνο μάλλον ἐκδεχτέον, ὅτι τὸ ἐπὶ παλαιὸν δυσχεραίνει τοῦ θεοῦ Πλάτωνος ὁ δαιμόνιος, καὶ τοῦτον σπαράττει παραλῶν ἐπὶ συν- τηρήσει τῶν ὑψηλοτέρων, καὶ ἵνα πείσῃ μὴ οὕτω τα-

πεινῶς καὶ ὑποπεξίῳ· [παίξ·?·δεῶς?] ἐκλαμβάνεσθαι τὰ οὐράνια. Ταῦτα οὖν παραδεχόμενος περὶ τῆς διαφορᾶς τοῖν ἀνδρῶν, οὐδὲ τοῦτο πατρῴεις τὴν πρὸς τοὺς ἦν ὅτε διδασκάλους διωγίαν. Ἐάλως οὖν ἡμῖν ὁ πολλὰς πλεετὰς συλλογισμῶν ἐπιστρώμενος. Ἀλλὰ γὰρ ἰδοὺ με καὶ διαδιδράσκεις διακρίνας τὰ ἄμματα τῇ μαχαίρᾳ τῆς ἀρχῆς, ἣν ἐφόρεσας. Αἰτίᾳ γάρ που τὸν τῶν πραγμάτων τάραχον, οὐκ χέοντά [pro οὐκ χ., [f. συγγέοντά] σου τῆς πρὸς τὰ βελτίω σχολῆς τὴν εὐστάθειαν. Τοῦτοις δὲ συντάττεις καὶ τὰ πρὸς ἡμᾶς γράμματα, ἐρεῖς τι καὶ δεύτερον ὡς ὁμιλεῖς ἡμῖν, τῷ μετρίῳ καὶ ὄντως καλῷ Ἰωάννῃ τῇ σαυτοῦ καρδίᾳ ἐκχέων, ὥστε μάτην σε καὶ τὸν ἀνάτιον αἰτιώμεθα. Τοῦτο δὲ σου τῆς ἀπολογίας καὶ μᾶλλον δέχομαι. Ὁ γὰρ δὴ καλὸς οὗτος· Ἰωάννης· πρὸς ἡμᾶς γράφων, μυρία τὴν πρὸς αὐτόν σου χρηστότητα κατευφήμησε, καὶ εὐκίως, οὐκ ἀχάριστον φυλῆν εἰς τὰ γράμματα κατατίθεσθαι. Ὡστε βάλλ' οὕτως χρίων τὰ βέλῃ σου μέλιτι, καὶ οὐκ ἂν σε γραφὰς ἀπαιτοῦντες, τῆς ἐς φιλίαν ἢ λόγους παρανομίας γραφοίμεθα. Ἀπέχομεν γὰρ τὰς δόφιλας οἷς ἀποτινύσεις τῷ Ἰωάννῃ. Πρόδηλον ὅτι καὶ οἱ πάροιχοι ἡμῶν καὶ πάντα τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώποις λευκάς ἡμέρας διάξουσιν [f. διάξουσιν] αὐτοῦ τὴν σὴν γλυκύτητα δεχομένου [δεχόμενοι?] πολλῶ φερομένην τῷ βεῦματι. Εἴη σε τερπὼν ὁ τῆς σοφίας Πατὴρ Θεός, πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

ΕΠΙΣΤ. ΑΕ.

Τῷ αὐτῷ.

Ἄελ μοι τὸν πόθον ἀνάπτεις, μεγαλεπιφανέστατέ μοι αὐθέντα, ἀεὶ σεαυτοῦ μελίζων ἐπὶ χρηστότητι ἀγγελῶν. Ἀναβάσεις γὰρ ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενος, τὴν ἱακῶβ ὑποδεικνύεις ἡμῖν κλίμακα, τὸ παρὼν τοῦ μέλλοντος τιθεὶς ἐπιβάσιν. Ὅθεν καὶ εὐχομαι σοι τελειωθῆναι ταύτην ἀνοδον, ἣ Θεός, ὡς πιστεύομεν, ἐπιστήριχται. Τοῦτο γὰρ τέλος ἐστὶ πάσης ἀναβάσεως, οὗ γενομένου, στάσις παντελὴς τῆς κινήσεως. Στήσῃ γὰρ, φησὶ καὶ τῷ Μωϋσεῖ, ἐπὶ τῆς πέτρας. Σπεῦδε γοῦν τῇ προαιρέσει οἷον τισὶν ὁρμήμασι χρώμενος, καὶ παρὰ Θεοῦ κατευθυνθήσεται σοι τὰ διαδήματα· οὐ προσκόψεις πρὸς λίθον τὸν πόδα σου, εἴτε αἰσθητὴν δυσπραγίαν, καὶ σκληρότητα, καὶ βαρύτητα τὸν λίθον νοήσομεν, εἴτε τὸν νοούμενον ἐχθρὸν τὸν τῇ ὑπερηφανίᾳ βαρυνθέντα, καὶ ἀποπεσόντα τῆς ἀνω τάξεως. Ὁ γὰρ ἀγαθός Θεός τοῖς ἀγαθοῖς ἀγαθύνειν ἀεὶ πιστεύομενος, οὐδὲ τὴν σὴν παρήσεται ἀγαθότητα. Ὑψ' οὐ καὶ τερπὼ πάσης κακύνσεως ἀνώτερος καὶ κακώσεως.

²² Psal. xc, 12.

A suadeas cœlestia non ita humiliter ac contemptim esse excipienda. Hæc igitur intelligens de duorum virorum discrimine, ne paternum imiteris contemptum adversus istos aliquando discipulos. Captus igitur es a nobis qui multos attrahis syllogismorum nexus. Sed enim ecce me etiam effugis dirumpens vincula gladio principatus quem gessisti. Etenim causaris quodammodo negotiorum tumultum non præbentem tibi stabile otium ad meliora. His autem litteris, quas ad nos mittis concinnas et aliquid etiam addis, quemadmodum nobis colloqueris, **740** viro probo vereque honesto Joanni effundens cor tuum ita ut frustra et sine causa te accusemus. Id equidem pro tua libenter accipio apologia. Nam vir ille honestus Joannes ad nos scribens infinitis quidem laudibus tuam in se extulit bonitatem, et æquum est, animam beneficii non immemorem litteris consignare, ut ita eloquatur melle liniens sagittas tuas, et nos scripta a te exigentes non scribamus præter æquum contra amicitiam aut contra sermones. Debita recipimus, quæ solvis honesto viro Joanni. Manifestum est et eos, qui juxta nos habitant, et Ecclesiam universam dies candidos simpliciter ducere, tuam illo accipiente dulcedinem multo cum impetu fluentem. Deus autem, qui sapientiæ pater est, te servet desuper ab omni malitia et malo.

EPIST. XXXV.

Eidem.

C Semper mihi desiderium excitas, illustrissimè mi domine, semper majorem te præbens bonitate. Ascensionibus enim in corde dispositis exhibes nobis Jacobi scalam præsens futuri ponens fundamentum. Unde exopto etiam tibi, ut hujusmodi ascensus perficiatur, in quo, ut credimus, Deus manet. Etenim talis est finis omnis ascensionis, quo peracto perfecta motus statio. Collocaberis enim, sicut etiam Moysi, super petram. Stude igitur proposito tanquam stimulis quibusdam uti, et a Deo gressus tui dirigentur, neque offendes ad lapidem pedem tuum ²², sive petram intellexerimus sensibilem difficultatem et duritiem et gravitatem, sive intelligibilem inimicum superbia gravem et de supremo ordine decidentem. Bonus autem Deus, quem semper confidimus bonis bona dare, neque tuam prætermittet bonitatem, qui etiam utinam servet te desuper ab omni malitia et malo!

ANTONII BONGIOVANNI

PRÆFATIO

AD THEOPHYLACTI IN V. PROPHETAS MINORES COMMENTARIA.

Qui veterum auctorum opera, nondum vulgata, publici juris facere student, ii profecto rei litterariæ plurimum prosunt, et viros eruditos, antiquitatis studiosos, immortalī beneficio sibi devinciunt. Quod eum ita sit, egregio viro, senatori eximio, Francisco Foscaro maxima habenda gratia, qui, non minus litterariæ quam civilis reip. bono natos, luculenta hæc Theophylacti Commentaria summo studio edenda curavit. Cum enim ea in ms. codice bibliothecæ Bavaricæ delitescere cognovisset, serenissimum ducem, clarissimi viri opera usus Felicis Oefelii, rogavit, ut ea describi, et secum communicari pateretur. Annuit humanissimus ille princeps, ac Venetias non exemplum, sed codicem ipsum pro sua magnitudine animi ad eum misit. Nunc demandata nobis codicis exscribendi et Latine reddendi cura, pauca quædam de re tota præfari placet.

Codex, ut mihi quidem videtur, exaratus est tertio decimo circiter sæculo, præfertque titulum : Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας ἐξηγητικὸς εἰς τὸ δωδεκάπρόφητον. *Theophylacti, archiepiscopi Bulgariae, Commentaria in XII prophetas.* Titulus, qui binis aliis in codicibus occurrit, Augustano altero, altero Argentoratensi, in errorem induxit viros eruditos, inter quos Joan. Albertum Fabricium, qui Commentaria hæc in XII prophetas omnia Theophylacti esse putarunt. Ain' tandem? Theophylacti revera non sunt? In Oseam quidem, Mabacuc, Jonam, Nahum, atque Michæam, sunt Theophylacti, ut ex ejus stylo manifeste liquet; in reliquos septem, non item, ut postea compertum habuimus. Cum enim Latine reddidissem quæ in Michæam sunt, Latine item reddere cœpissem quæ sunt in Sophoniam, atque hæc inter et illa discrimen aliquod, ad stylum quod attinet, deprehendissem, dubitare cœpi essentne verè Theophylacti, an alterius scriptoris. Illico eorum scripta consului, a quibus Theophylactum nonnulla depromere animadverteram. ac meis oculis vidi, quæ in Sophoniam et reliquos ascripta essent commentaria, Theodoreti commentariis omnia respondere. Necesse propterea fuit et alios consulere codices, Augustanum scilicet et Argentoratensem, in quibus et ipsis exstare Theophylacti in XII prophetas commentaria dicebantur. Horum igitur alterum, impetrata venia ab humanissimis Augustanæ bibliothecæ præsidibus, Venetias nobis misit eximius vir Gonfridius Hekingius: alterum cum Theodoreti commentariis accurate contulit clarissimus Schererius, et utrumque cum ms. Bavarico convenire deprehendimus, ut alter ex altero descriptus videatur. In omnibus his codicibus desiderantur non pauca ex commentariis in Oseam, ut prologus, et alia complura. Prologum ex Veneto codice, permissu Marci Foscareni, viri summi, equitis ac D. Marci procuratoris, bibliothecæ præfecti, accuratissime descripsit cl. vir Antonius Zanetti, nobisque Latine reddendum dedit. Porro cum per temporum injuriam aliquot in eo prologo lineæ desiderarentur, insigniores Europæ totius bibliothecas perquisivimus, ut ope manuscriptorum codicum eæ, si fieri posset, restituerentur. Qua in re ne Oriens quidem nostra caruit diligentia. Siquidem legatus ad Turcarum imperatorem profectus supra memoratus Franciscus Foscarius, vir et consilii magni et eximiæ virtutis, hac arrepta occasione, studiosissime bibliothecas illic omnes, omnium præsertim celebratissimam, quæ in monte Atho est, pervestigandas curavit. At frustra cessit labor omnis. Itaque cum eum dare non liceat, ut volumus, damus ut possumus. Quod itaque prodeant integra, paucis lineis exceptis, in

quinque istos prophetas Theophylacti commentaria; quodque prodeant omnium maxime emendata: debes id nni exquisitissimo codici Græcæ D. Marci bibliothecæ, qui vel Theophylacti ipsius tempore, vel non multo post, exaratus videtur. Quo in codice in quinque supra memoratos duntaxat prophetas exstant commentaria, omissis cæteris, ex quo conjicere licet, Theophylactum aut morte præreptum, aut curis aliis distentum Commentaria in reliquos septem absolvere non potuisse.

Quid prohibet, inquis, quominus, trium auctoritate codicum freti, dicamus isthæc in reliquos septem prophetas commentaria esse Theophylacti? Quid prohibeat, rogas? Prohibet stylus a Theophylacti stylo plane diversus: prohibet Venetus codex, ipsimet Theophylacti facile cœvus: prohibent alii codices antiquissimi, Theophylacto ipso longe vetustiores, in quibus Nanius XXXI, quibus in codicibus commentaria ista Theodoro tribuuntur. Quid vis amplius? Dicam tamen amplius. Prohibet demum ipsemet Theophylactus. Quomodo prohibet? Audi. Prologi initio diserte testatur, se commentaria hæc imperatricis jussu τριπλῶς ἀπορράφασθαι, trifariam exponere, atque τριπλὴν ἐκδοχὴν, triplicem in eis plerumque consecrari interpretationem, quæ triplicem explicet Scripturarum sensum, litteralem nimirum, ut vocant, moralem atque tropologicum. Hæc porro quam sibi proponit methodus, conspicitur in quinque supra memoratis prophetis, in reliquis non item. In his enim litteralem duntaxat sensum auctor persequitur, id quod facere Theodoretum consensue eruditi norunt. Visne quid amplius? Dicam amplius. Theophylactus nimirum ad calcem cujusque commentarii quædam disserere solet de vita rebusque gestis cujusque prophætæ, quod non facit Theodoretus. Patet id cum ex Veneto codice, longe omnium præstantissimo, tum ex Loniceri interpretatione. In codice autem Bavarico id videre est in quinque supradictis tantum, non item in reliquis. Fateamur igitur necesse est, ea Theodoretis esse, non Theophylacti. Quid vero de tribus supra memoratis codicibus dicemus? Id nimirum, quod res est, eos esse longe recentissimos, eosque pro uno haberi debere, cum alium ex alio descriptum fuisse constet. Idem enim in singulis apparet defectus, eadem omnino lacunæ, hiatus iidem. Verisimile porro est librarium, quo codicem suum pluris venderet, apposuisse Theodoretis commentaria, ubi Theophylacti deficeret interpretatio.

Hæc hactenus. Ad propnetarum textum quod attinet, retinere maluimus interpretationem quæ in Polyglottis e regione τὰ LXX ponitur, quam novam aliquam adjicere; ne, si forte in re tanti momenti aliquid offensum esse videretur, id magno nobis crimini verteretur. Ad nostram vero interpretationem quod spectat, in eo vel maxime laboravimus, ut Latina esset, ut Græco textui respondens, ut dilucida. Id si minus præstitimus, cum pro viribus præstare studuerimus, conatum saltem nostrum humanus lector æqui bonique faciet. Illud te monitum volo, commentaria hæc Græce nunc primum prodire, si quæ in Osæ caput primum sunt, et initium secundi excipias. Latine vero prodierunt in quatuor priores, sed cum iisdem omnino lacunis quas in tribus supra memoratis codicibus esse modo dicebamus. Latinam hanc, quæ Loniceri est, interpretationem e regione Græci textus posuimus; et sicubi Lonicerus a Theophylacti mente aberrare visus fuit, novam aham ad cujusque paginæ calcem apponere maluimus, quam ejus interpretationem emendare. Virorum enim eruditorum laboribus parcendum putamus. Si qua item occurrit discrepantia inter ms. Bavaricum et Venetum, eam subinde adnotamus suo loco, meliorem semper, ubi licuit, lectionem retinentes. Ubi licuit, inquam: nam sæpenumero coacti sumus deteriorem ponere, ut Loniceri interpretationi serviremus. Cætera nos primi tum Græce tum Latine damus. Sed hæc hactenus.

Habes igitur, erudite Lector, luculentissimam Theophylacti Operum editionem, quam quidem bibliothecis necessariam puto, cum ob interpretis ipsius præstantiam, tum ad sacrarum Scripturarum interpretum seriem absolvendam. Etsi enim ex antiquissimis non est noster hic interpret, ab iis tamen ipsis, Theodoro præsertim, apis instar, optima quæque decerpit, suisque ita temperavit, ut illorum industriam non modo æquare, sed alicubi etiam superare videatur. Claudicat is quidem in aliquibus sententiis; sed et

Origenes claudicat, et Irenæus, et alii non pauci: quibus tamen hoc nihil officit, quominus in optimis scriptoribus habeantur, leganturque vulgo ab orthodoxis. Excipe igitur læto animo præclarum sacrarum Litterarum interpretem, apud quem multa reperies sapientissime scripta; quæ si apud alios quæras, frustra quæras.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΣΤΑΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΚΥΡΙΟΥ

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΩΣΗΕ.

BEATISSIMI

ARCHIEPISCOPI BULGARICÆ

DOMINI

THEOPHYLACTI

EXPOSITIO IN PROPHE TAM OSEAM.

I Cum in mandatis, mihi dederit pia et littera-
tum amantissima imperatrix. ut ex vetustis in
prophetas eluebratis Commentariis unum aliquod
volumen componerem, brevitati simul et claritati
consulens, quæro eos, qui forte legent, ne temere
judicent de operis difficultate, neque mihi succen-
seant, quod ejus mandata conficiens, illud aggredi
non dubitarim. Nam si quidpiam est, quod in re-
bus natura difficillimis censi debet, isthuc pro-
fecto est, quod ea 'em breviter atque dilucide si-
mul exponantur. Quamobrem id oneris equidem
recusassem, ni sanctæ imperatricis ejusque fidei
rationem habendam putassem, quæ profecto fides
tanti est, ut non grano sinapis, sed summis
montibus comparanda videatur; quæ propterea
non id operis modo, sed et alia, humanis viribus
longe majora, pro excellentia sua, præstare facile
potest. Si quid ergo præstitum est, quod bonæ mu-
lieris hujus voluntati respondeat, cujus oculi
mensque columbæ sunt, id profecto vi divini ipsius
Spiritus ac fidei factum est: sin procul ab divina
ejus voluntate est aberratum, quæro rursus obtes-
torque, ne meæ imbecillitati potius quam summæ
rei difficultatitribuendum putetur. Quoniam au-
tem trifarium isthæ prophetarum oracula expo-

Φιλοθέου βασιλίδος καὶ φιλολόγου πληρῶν ἐπίταγμα
(τὸ δὲ ἦν ἐκ τῶν εἰς τοὺς προφήτας πάλαι κατα-
κληθεῖσθαι ἐξηγήσεων σύνταγμά τι θέσθαι: συνοπι-
κώτερον ὁμοῦ καὶ σαφέστερον), παραιτοῦμαι τοὺς
ἐντυγχάνοντας μὴτε ἀγνωμόνως διαίτην τῇ δυσχερείᾳ
τοῦ ἔργου, μὴδ' ὅλως νεμεσῶν μοι τοῦ ἐγχειρήμα-
τος . . περ . . . ἄλλοι, καὶ τοῦτο τοῖς φύσει δυσ-
εξεργάτοις συναριθμητέον, τὸ τὰ αὐτὰ καὶ συν-
τετμημένως . . σαφῶς ἀπαγγέλλεσθαι· ὥστ' ἔγωγε
κἂν ἀπειπάμην τὸ ἔργον, εἰ μὴ πρὸς τὴν πίστιν τῆς
ἡγιασμένης βασιλίδος ἀπέβλεψα, οὐ κόκκῳ νάψως
παράβälleσθαι, ἀλλ' ὄρσει μεγάλους δικαιουμένην,
καὶ . . . αὐτοῦ δυναμένην ἐκ τοῦ περιέχοντος,
οὐχ ὅπως τοιοῦτου ἔργου ἐξάνυσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγισ-
τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως . . εἰ μὲν οὖν ἡνυ-
σταί τι πρὸς τὸ βούλημα τῆς καλῆς ταύτης ἐν γυ-
ναϊκίῳ, ἥς οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ ἡ νοερά . . περισσότερά,
καὶ τοῦ Πνεύματος, σαφῶς τοῦ ἐνθέου ταύτης σκο-
ποῦ, καὶ τῆς πίστεως τὸ κατόρθωμα· εἰ δὲ πόρρω
τοῦ θ· . . θελήματος ἐκεῖνης ἐπεπλανήθημεν
[f. ἀπ.], ἔστι μὲν καὶ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας ἡ
ἀποπλάνησις, λογιζέσθω δ' ἔτι καὶ τῇ δυσέργῳ τοῦ
πράγματος· ἐπεὶ δὲ καὶ τρισσῶς ἀπογράψασθαι τὰ
τῶν προφητῶν παρὰ τῆς εὐσεβοῦς ταύτης δεσπο-
νῆς ἐπιταγεῖς, ἔστι μὲν οὐ τὴν ἐντολὴν ἐξεπλήρωσα,

ἐνιαχοῦ δὲ, πρὸς τὸ τελῆσαι ταύτην ἡσθένησα, ἀξιώ A
κάνταῦθα μὴ πικρῶς κρίνεσθαι. Οὐδὲ γὰρ πάντα
τὴν τρισὴν ἀδιόστως ἐκδοχὴν παραδέχονται, ἀλλ'
ἔστιν ἡ μίαν μόνην ἐπιβολὴν ἐναγκαλιζόμενα, πρὸς
τὰς λοιπὰς, ἡ ἀμφοτέρως, ἡ θατέραν, ἀφίως ἔχει
πάνυ καὶ δυσαρμότως. Ἀλλὰ γὰρ τί ταῦτα τοῦς
πολίτας ἀξιώ; τῇ ἐπιταξάσῃ μόνῃ Θεὸς ἀρεστὸν
θεῖη τὸ ἔργον. Καὶ τὸ . . . ἔχομεν.
nullam cum hisce conjunctionem habeant, nec ullam affinitatem. Verum quid hæc ab civibus? Uti-
nam illi soli, quæ nobis imperavit, acceptum sit isthuc quod aggredimur opus. Hoc uno contenti
erimus!

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

ΤΗΣ ΕΞΗΓΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΡΟΦΗΤΩΝ

PROŒMIUM

EXPOSITIONIS SANCTORUM PROPHETARUM.

Ἀρχαῖον μὲν τὸ τῆς προφητείας χάρισμα [καὶ] τῇ A
ἀνθρωπότητι σύγχρονον. Ἀδὰμ γὰρ περὶ τῆς γυναι-
κὸς καὶ ἔγνω καὶ προσφῆτευσεν, ὅτι τε Τοῦτο νῦν
ὁστοῦν ἐκ τῶν ὁστώων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρ-
κὸς μου, καὶ ὅτι Ἀπὸ τούτου καταλείψει ἄνθρω-
πος τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα ἑδῶθη
δε παρὰ Θεοῦ τῷ βίῳ εἰς κοινὴν τῶν ψυχῶν ὡφέ-
λειαν. Δύο μὲν γὰρ εἰσι τὰ ποιητικὰ καὶ . . . τιχὰ
τῆς κατὰ τὸν ὄντως ἀνθρώπου τελειότητος, ἡ τε θεο-
γνωσις, καὶ ἡ τῶν ἀρετῶν ἐργασία· ἀμφοτέρα γὰρ
ἡ προφητεία διδάσκει· τὴν μὲν θεγνωσίαν, ἐν ᾗ
τῶν εἰδώλων ἀπάγει, καὶ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ προσάγει,
τάς τε ἄλλας αὐτοῦ οἰκονομίας δεικνύουσα, καὶ τὴν
μεῖζον πασῶν, ἐν σαρκί, φημι, τοῦ Υἱοῦ παρουσίαν, ἐμ-
φαίνουσα· τὴν δὲ τῶν ἀρετῶν ἐργασίαν, ἐν ᾗ τὴν μὲν
κακίαν διαβάλλει, τὴν δὲ ἀρετὴν εἰσάγειται, καὶ συν-
ὄλως εἰπεῖν, διὰ τῆς τῶν μελλόντων ἡ λυπηρῶν ἡ ἡλα-
ρῶν προσαγορεύσεως, τὸν τε νοῦν καὶ τὰ ἥθη ρυθμίζει.

Προφῆται καὶ [f. δὲ] μετὰ τὸν Ἀδὰμ τάχα μὲν
καὶ ἄλλοι γέγονεν ἄν· καὶ γὰρ καὶ τοῦ Λάμεχ τοῦς
λόγους εἰς τὸ μέλλον τι ἐξεδέξαντο, τῆς χάριτος ἐν-
εργούσης δι' αὐτοῦ, εἰ καὶ μὴ ἀξίως ταύτης ἦν·
καὶ Νῶε δὲ μετὰ τὸ διυπνισθῆναι πάνθ' ὅσα ἐποίη-
σεν αὐτῷ ὁ νεώτερος φ., νήσας υἱὸς, προφητικῇ
χάριτι τυχὼν ἔγνω. Ὁ μόντος Ἀβραὰμ παρ' αὐτοῦ
Θεοῦ προφήτης ἀναγορεύεται, πρὸς τὸν Ἀβιμέλεχ
εἰπόντος· Ἀπόδος τὴν γυναῖκα τῷ ἀνθρώπῳ . .
προφήτης ἐστὶ· καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ δὲ ἐπιστημότατοι
πατριάρχαι τὸ μέλλον προέγνωσαν. Ἐγγράφου μὲν-
τοι . . . προφητεία; Μωσὴς κατὰρχει ὁμολόγηται,

3 Velus est prophetiæ donum, et humano generi
cœvum Adam enim perspecta de muliere quæ gesta
erant habuit, et vaticinatus est, cum dixit : *Hoc
nunc os de ossibus meis, et caro de carne mea* ¹. Mox-
que subiecit, *Propter hoc relinquet homo patrem et
matrem, et adhærebit uxori suæ* : idque ipsum
ad communem animarum utilitatem est huma-
næ vitæ divinitus tributum. Duæ enim omnino res
sunt, quæ perfectum hominem, qui vere homo sit,
efficiunt, quarum altera sita est in Dei cognitione,
altera in virtutum exercitatione. Ultramque verò do-
cet prophetia ; Dei cognitionem in primis, eo quod
ab idolis homines avertat, eosque ad verum Deum
adducat, cum alia ipsius mysteria patefaciendo,
tum, quod est omnium maximum, Filii in carne ad-
B ventum ; virtutum dein exercitationem, et quod vi-
tium explodat, inducatque virtutem, atque per bo-
norum malorumque prædictionem, hominum men-
tem moresque componat.

Alii præterea multi post Adam exstiterē prophe-
tæ. Lamech enim verba quidam sic accipiunt, ut
ad futurum tempus referenda putent, perque ip-
sum operabatur divinæ gratiæ vis, etiamsi dignus
non esset, qui gratia ista donaretur. Noë quo-
que somno excitus, prophetica forte gratia no-
vit quæcunque ei filius junior fecisset. Et vero
Abraham propheta declaratur ab ipsomet Deo, cum
Abimelecho dixit, *Redde mulierem viro* ; *Propheta
enim est* ² : cæterique subinde ab eo prognati pa-
triarchæ clarissimi futurum et ipsi prospexerunt.
In confesso vero est Moysen primum fuisse, qui

¹ Gen. ii, 23. ² ibid. 24. ³ Gen. xx, 7.

scriptis oracula tradiderit; qui tum futura prænuntiavit, tum maxime præterita, numine divino æffatus novit. Propheta enim quis declaratur non solum ex eo, quod futura prospiciat atque prænuntiet, sed etiam ex eo quod a Deo præteritorum cognitionem accipiat

4

Diabolica vero (vaticinandi vis) solis dæmonum ministris inest, eaque per cadaverum inspectionem, per triticeam farinam et hordeaceam, per viscera et avium volatum, aliaque signa, futura se nosse profitetur. Quæ sanctorum est, per virtutem operatur; quæ dæmonum, per maleficium. Illa ad correctionem animarum datur: hæc de bello, de facultatibus, de morbis et de aliis hujusmodi corporalibus malis quæ vel animabus ipsis interdum exitio sunt, vaticinari videtur. Et quæcumque illi mala prædicunt, ut per accidens vera dicunt, ita per accidens eveniunt, nec in nostra sunt potestate; quæ contra viri sancti prænuntiant, hæc ut eveniant vel non, hoc omnino est in nostra potestate. Ob id enim mala hæc prænuntiantur, ut auditores emendantur. Quamobrem et Deus mala prænuntiat, et simul hortatur, ut nos vitamque nostram emendando, mala ipsa avertere studeamus. Itaque cum exendamus, non inducuntur mala quæ nobis

A εἰπὼν μὲν καὶ περὶ τῶν μελλόντων, ἐμπνευσθεὶς δὲ μέλλον τὰ προγεγονότα· οὐ γὰρ τὸ τὰ μέλλοντα μόνον προγινώσκειν, ἢ προλέγειν, προφήτην ποιεῖ· γινώσκων τὴν γνώσιν ἐκ Θεοῦ τις λαβὼν, προφήτης λέγεται.

ἐν κρυφῇ ἀποκαλύπτωνται· ἵνι παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ οὗτοι· ἐροῖς ὀφθαλμοῖς ἐκ τοσούτου διαστήματος τὸν γι.

τρόπως οἱ προφῆται τὸ μέλλον διδάσκουσιν· ἢ καὶ προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἢ διὰ

B καὶ τοῦ χαλκοῦ ὕψους, ἡ σωτήριος θυσία καὶ σταύρωσις

λόγον ὥς ὅτε Ἱερουσαλὴμ ποιήσας κλοιοὺς σιδηροῦς ἐκ

Ἐκαλοῦντο μὲν οὖν καὶ παρ' Αἰγυπτίους οἱ ἱερεῖς, π.

προφῆται καὶ ἀληθῶς· οἱ πάσαι παρὰ τὸ

ὄργανον

C καθόλου γὰρ πολὺσημον τὸ τῆς πρ.

πνευματικῇ· ἢ δὲ δαιμονικῇ· ἢ δὲ μέση το

σθα· κατ' ἄλλους τε τρόπους, καὶ δι' ὄνειρων

διὰ δὲ τινος οἰκονομίας· ὥς τῷ προφῆτῃ.

τῷ Κατὰφα. Ἡ δὲ δαιμονικὴ μόνοις τοῖς τῶν δαιμόνων ὑπηρέταις πρόσεστι, διὰ νεκρῶν, καὶ ἀλεύρων, καὶ κριῶν, καὶ σπλάγχνων, καὶ ὀρνέων πτήσεως, καὶ συμβόλων ἐτέρων ἐπαγγελλομένη τὸ μέλλον εἰδέναι. Καὶ ἡ μὲν τῶν ἀγίων δι' ἀρετῆς· ἐκείνη δὲ διὰ κακοτεχνίας· καὶ ἡ μὲν πρὸς διόρθωσιν ψυχῶν· ἢ δὲ τῶν δαιμόνων περὶ πολέμων δοκεῖ προλέγειν· χρημάτων, καὶ νόσων, καὶ τοιούτων σωματικῶν πάντων, ἢ καὶ ψυχολαβῶν. Καὶ ὅσα μὲν ἐκεῖνοι λέγουσι δεινὰ, συμβεβηκὸς ἀληθεύοντων, ἐκβαίνει, καὶ οὐ διὰ τὸ ἐφ' ἡμῖν· ὅσα δὲ οἱ ἄγιοι, καὶ ἐκβαίνει διὰ τὸ ἐφ' ἡμῖν, καὶ οὐκ ἐκβαίνει διὰ τὸ αὐτό· ἵνα γὰρ βελτιωθῶσιν οἱ ἀκούοντες, διὰ τοῦτο ταῦτα προλέγονται. Καὶ Θεὸς προλέγει τὰ δεινὰ, καὶ τὴν λύσιν αὐτῶν ὑποτίθεται· ἢ δὲ ἐστὶν ἡ ἡμετέρα διόρθωσις· βελτιουμένων οὖν ἡμῶν οὐκ· γοντα τὰ ἀπειλούμενα· μὴ βελτιουμένων δὲ, πάντως· ἐπάγονται. Καὶ οἱ μὲν ὄργανον δέονται, καὶ ὕλης, καὶ τόπων, καὶ· καὶ ἐπὶ

χρήμασι μαντεύονται· τοῖς δὲ ἁγίοις πάντα ταῦτα ὁ
Θεός, καὶ ἡ ἀρετὴ ἐστὶ.
mentis egent et materia, et locis.
viris hæc omnia Deus est, atque virtus.

Φυσικὴ δὲ πρόγνωσις. οἱ
ἔχουσι πολλὰ τῶν ζώων, μύρμηκες, ἐχίνοι, ἀλκυόνες,
δρυεῖς, καὶ ἀνέμους καὶ χειμῶνας προγινώσκουσιν.
φυσικῶς· τεχνικὴ δὲ πρόγνωσις παρὰ λαοῖς,
καὶ κυβερνήταις. Εἰσὶ δὲ τινες καὶ στοχασταὶ τοῦ
μέλλ. ἀπὸ συνέσεως, οἷς καὶ συμβού-
λους πολλάκις χρώμεθα· ὡς ὁ Βαλαάμ συνεβούλευσε
τῷ Βαλὰκ πόρνα· προ· στοχασά-
μενος, ὅτι δι' αὐτῶν προσκρούσει τῷ Θεῷ ὁ Ἰσραήλ.
Ἔστι δὲ κοινὴ καὶ δημόδιος πρόγνωσις· οἷον ὁ
τρεῖς μῆνας, ἔαρ, ἡ θέρος. Τὰ μὲν
ὅν ἄλλα ὁμυνύμω; προγινώσκουσιν· καὶ προφητεῖαι λέ-
γονται· κυρίως δὲ προφητεῖα καὶ πρόγνωσις, ἡ παρὰ
Θεοῦ δεδομένη, ἣ δι' ἀρετῆν τοῖς ἁγίοις, ἣ δι' οἰ-
κονομίαν τοῖς ἀναξίοις.

prophetiæ dicuntur; proprie vero prophetia atque vaticinium præscientia ea demum est, quæ a Deo tri-
buitur, vel dignis hominibus ob virtutem, vel indignis ob arcanum ipsius consilium.
Οὐ πᾶσα θεία προφητεῖα ἔγγραφος, ἀλλὰ καὶ
ἀγράφως μυρίοι προσφύτευσαν· οἱ μέντοι μετὰ Δα-
βὶδ, καὶ Σολομῶνα· τῶς τῷ λαῷ προφη-
τεῦσαι ἐμολογούμενοι, δεκαεὶς ἀπριθμῆνται· ὧν οἱ
μὲν δώδεκα ἐνὸς ἀξιούνται πυκτίδος, οὐχ ὡς συγ-
χρονίσαντες (ἄλλοτε γὰρ ἄλλος προσφύτευσαν, ἀλλ'
ἐπεὶ οὐ πολὺστιχα ἦν, οὐδὲ μακρὰ τὰ
γραφέντα, οὐδὲ οἷα ἀρκεῖν ἕκαστον πρὸς μιᾶς βί-
βλου συνθήκην. Συναχθέντα τὰ πάντων ὁμοῦ, μίαν
συνετ. βίβλον· οἱ δὲ τέσσαρες ὡς
πολυφωνότατοι ἐν βίβλοις τέσσαρσι διωρίσθησαν.
Πᾶσι μέντοι ἐνθεωρεῖται· αὐτοῖς, φεῖα, διὰ τε
τὸ περὶ μελλόντων πραγμάτων εἶναι τοὺς λόγους
(πᾶσα γὰρ πρόβησις τὸ συνεσχισμένον ἔχει), καὶ
ἐτι διὰ· ἀπὸ τῆς Ἑβραϊδὸς γλώττης εἰς τὴν
Ἑλλάδα μεταφρασθῆναι· πολλὰ γὰρ τῶν ἐκείνης
ἰδιωμάτων ταύτῃ οὐκ· μύζεται· ὅθεν καὶ
ἀσάφεια τίκεται. Εἰ δὲ καὶ ἄλλος ἄλλου ἀσαφέστε-
ρος, θαυμάζειν οὐ χρὴ· ὡς περ ἀμ. Ἰσαίας,
ἡ Ἰεζεκιήλ Ἱερουσόλ. Πολλαχῶς γὰρ ἡ ἀσάφεια
γίνεται· ἡ διὰ τὴν φύσιν τῶν ἐξαγγελιομένων
πραγμάτων· ὡς περ ἔχει παρὰ μὲν Μωσεί, ἡ τῆς
σκηνοποιίας ἔκφρασις· παρὰ δὲ Ἰεζεκιήλ, ἡ τῆς τοῦ
ναοῦ κατὰ· ἡ δὲ τῶν ἀκούοντες, οὐκ
ἀξίους ὄντας σαφεστέρων ἀκούειν· ὡς περ καὶ ὁ
Κύριος ἐν παραβολαῖς τοῖς θυλοῖς ὤμει·
λάκις δὲ διὰ τὴν τοῦ λέγοντος ἐπὶ τὸ ἀπαγγέλλειν
ἰδιότητα γίνεται ἀσάφεια. Ὅς καὶ ἐνταῦθα, τὸ μὲν
Πνεῦμα· ὅπως ἂν ἐκείνους· ὅπως ἂν ἐκείνους
στῶ τῶν προφητῶν· αὐτοὶ δὲ λοιπὸν ἀπαγγέλλουν
ὡς ἕκαστος ἠδύνατο τὰ τοῦ Π.
τοῖς αὐτοῖς ἐχρήτο. Καθάπερ ἡ τῶν δαιμόνων ἐπι-
πνοία· ἀλλ' ἡ βούλετο αὐτοὺς καὶ γινώσκ.
καὶ μετὰ τῆς οἰκίας γνώμης
ἅπαντα λέγειν· μὴ γὰρ δὴ τοὺς τοῦ ἀθιῶ Μοντα-
νοῦ λ.
τοῖς τοῖς προφήταις κατεχομένους παρὰ
Θεοῦ, μὴ εἰδέναι ἃ λέγουσι. Πού γὰρ ὅτι-

A Deus minuitur; cum contra non emendatur, tum
vero maxime inducuntur. Dæmones demum instru-
vaticinanturque pecuniæ gratia: Sanctis autem

Est autem præscientiæ genus quoddam, a natura
insitum, quale brutis animantibus multis inest,
ut formicis, et echinis, et aleyonibus, quæ natura
præsentunt pluviam, ventos atque tempestates.
Est item præscientiæ genus aliud quod arte com-
paratur, quo præscientiæ genere præstant medici
atque nautæ. Sunt et genera alia quæ intelligentiæ
vi futurum conjiiciunt, quibus veluti consiliariis
uti sæpe consuevimus. Ut Balsam, qui consilium
Balaco dedit, meretrices introduceret, futurum inde
conjiiciens, ut per eas Deum Israel ad iram provoca-
ret. Est denique commune quoddam atque popula-
re præscientiæ genus, quo quisque prospicit exem-
pli gratia futurum post tres menses æstivum tem-
pus aut vernum. Cætera itaque lato modo pro-
phetiæ dicuntur; proprie vero prophetia atque vaticinium præscientia ea demum est, quæ a Deo tri-
buitur, vel dignis hominibus ob virtutem, vel indignis ob arcanum ipsius consilium.

Non omnis autem divina prophetia scripta est,
innumeri quippe alii vaticinati sunt, quorum ora-
cula scriptis mandata non fuerunt. Il porro, quos
in confesso est post Davidem atque Salomonem
scriptis oracula sua populo tradidisse, sexdecim
omnino censentur, ex quibus duodecim uno volu-
mine continentur, non quod eodem omnes tempore
vixerint (alii enim aliis temporibus vaticinati sunt),
sed quia neque illorum oracula satis magno versi-
culorum numero constabant, neque scripta tantæ
molis erant, ut singula singulos libros complere
possent. Idcirco in unum omnia compacta, volu-
men unum constituerunt. Quatuor reliqui, longe
omnium disertissimi qui multa conscripserunt,
quatuor libris distinguuntur. Omnibus vero inest
obscuritas, cum quod futuris de rebus sermo eis est
(omnis enim prædictio sensum præsefert obscu-
rum) tum etiam quia istorum oracula ex Hebraica
lingua in Græcam translata sunt, quo factum, ut
multæ illius proprietates in hanc invecæ sint, et
obscuritas inde gignatur. Mirum autem videri non
debet, si alius sit obscurior alio, ut Isaias, vel Eze-
chiel, Jeremia. Sæpe enim obscuritas oritur vel ex
ipsa rerum natura, qua res enuntiantur, cujusmodi
est apud Moysen tabernaculorum descriptio, et
apud Ezechielem templi constructio: vel ex ip-
sismet auditoribus, qui digni non sint, quibus cla-
rius oracula tradantur, quemadmodum et Dominus
per parabolas turbis loquebatur. Sæpe item obscu-
ritas oritur ex eo qui loquitur, dum alius alia lo-
quendi ratione futuris præannuntiandis utitur. Ut
et hoc loco singulis Spiritus prophetis dictavit, quæ
loquerentur, quæ ipsi postea pro suis quisque viri-
bus annuntiare cæperunt.

6

Α σομ.

στόματος· ποῦ δὲ τὸ, Οὐ μὴ ποιήσῃ
πράγμα Κύριος, ἐὰν μὴ ἀποκαλυ.

ἀνέ-
τος τῷ ὄντι ὁ λέγων ἐκείνους πρώτους μὴ
νοεῖν ἅ'.

ν γινώσκιν ἀφαιρεῖσθαι, καὶ
τὴν προϋπάρχουσαν αὐτοῦ

ὠφέλῃς τοῖς προσέχουσι, συμφέσαιεν ἂν
ἡμῖ

σθέντας παρὰ Δανιὴλ χρόνους ἔτυχόν
τινες ὅλως τοι

Β

ν ἡμῖν Ἑβραῖοι

οὐχοῦν οἱ γε ἐνοστατικώτερον το

καὶ
ἡ τοῦτου ὁμότροπος, καὶ ὁμόζυγος. Καὶ ὁ κα-
λῶς.

τά καὶ
ἡ τοῦ Κυρίου Μήτηρ, καὶ Σιμεὼν, καὶ Ἄννα, καὶ
μη

ἴππον
θυγάτηρ. Ἀπλῶς τε οἱ ἐν ἐκάστη Ἑκκλ.

C

ὡς Παῦλος

διὰ πολλῶν μαρτυρεῖ. Ἑβραῖοι.

τ. καὶ προφήτην μετὰ τοὺς παρὰ τῷ

τα, καὶ τῷ ἀξιωματί ἐπιστημότα-
τον

νται· ἀλλ' ὅ

D τι μὲν καὶ μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάλη

πεν, οὐχοί-
μαι τινὲς ἄντερ, τοσ

ὁ μὲν καὶ δι' ἄλλας τινὰς
ἀπορρήτοτέρους αἰτίας, εἰδείη ἂν ὁ τοῦτων διανο-
μεὺς Παράκλητος· ὅσον δ' οὖν εἰς ἡμᾶς ἦκε διὰ τὸ
τῆς πίστεως ἡδὴ βέβαιον. Ὡς γὰρ οἱ τῶν ἀψίδων
οἰκοδόμοι, νεοπαγεῖς μὲν οὖσας ὑποστηρίζουσιν,
ἐρείσματά τινα ὑπεμβάλλοντες· ἐπειδὴν δὲ παγίεν
ἱκανῶς, ὑπεξαιρουσὶν ἐκεῖνα· οὕτω καὶ ταῖς Ἑκ-
κλησίαις, ἀρτιπαγοῦς μὲν οὖσας τῆς πίστεως, δεῖ

τὸ τῆς προφητείας· ἐμπολιτεύεσθαι χάρισμα, ὑπερ-
 ανέχον καὶ στηρίζον ἐκείνην. Ἐάν γάρ τις
 ἄπιστος. φησί, εἰσέλθῃ εἰς ἐκκλησίαν, ὑπὸ τῶν
 προφητευόντων ἐλεγχόμενος, πεισὼν προσκυ-
 νεῖ τῷ Θεῷ, καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι ὁτως ὁ Θεὸς ἐν
 ὑμῖν ἔσται. Ἦδη δὲ στερεωθέντι τῷ λόγῳ, οὐκ ἔτι
 χρεῖα τοῦ ὑπερίδοντος· καὶ πλείονες δὲ οἱ στέφανοι
 νῦν, ὅτε καὶ μηδὲν τοιοῦτον ὀρώντες, οἷον οἱ πάλαι,
 ὁμῶς οὐκ ἐξιστάμεθα τοῦ ἐν τῇ πίστει στερεώμα-
 τος. Τάχα δὲ τις καὶ τότε προσενοήσῃ, ὡς οἱ μὲν
 πάλαι χρόνοι ἐδέοντο προφητῶν, τὰ τε ἄλλα εἰς-
 ηγουμένων τῷ λαῷ, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν
 προμηνούντων· ἄλλὰ μὴν καὶ τὰ περὶ συντελείας,
 καὶ τοῦ τῆς ἀνομιᾶς υἱοῦ, καὶ τῆς μετὰ ταῦτα λή-
 ξεως, ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ τῶν ἀποστόλων προ-
 εἰρητο· ὅσα τε εἰς βίον σπουδαῖον καὶ οὐράνιον συν-
 τελεῖ. Οὐδενὸς οὖν ἔτι λειπομένου, καὶ οὕτως ἀναγ-
 καίου, ὥστε προφητεῖαν λαλεῖσθαι, εἰκότως ἂν
 ἐστάλῃ τὸ δῶρον. Ἰσως δ' ἂν καὶ εἰς τύπον ἐπήρε-
 τοὺς κορυπετέρους, καὶ διὰ τοῦ ἀγαθοῦ καταεργάσθῃ
 θάνατος. Περὶ μὲν οὖν τούτων ἀρχαῖον καὶ
 pertinerebant, quæque ad bonam, honestam, planeque cœlestem vitam conferrent. Cum ergo reli-
 qui nihil sit, quod necessario prophetarum postulet vocem, merito subductum hoc donum est. Quo
 forte dono leviores homines superbia efferebantur, atque ita ex bono mors oriebatur. Hac itaque de re
 satis.

Ἐπεὶ δὲ τῶν δώδεκα προφητῶν Ὡτὴς προτίτα-
 κται, τῶν μὲν ἄλλων ὡς καὶ τῷ χρόνῳ πολὺ προ-
 τεύων, τοῦ Ἀμώς δὲ καὶ τοῦ Ἰωὴλ, εἰ καὶ ὁμό-
 χρόνος (ἐπὶ τῶν αὐτῶν γὰρ βασιλείων καὶ οὗτοι
 προφήτευσαν), ἄλλ' ὁμῶς ὡς πρὸ αὐτῶν τοῦ
 προφητεύειν ἀρχάμενος, αὐτὸν πρῶτον ἡμῖν μετα-
 χειριστέον, ἐπικαλεσαμένους τὴν τοῦ Πνεύματος
 ἀγαθότητα, ὡς ἂν ἃ ἐκείνῳ ἐνέπνευσε, δῆλα ἡμῖν,
 ὡς ἐνι, ἐξεργάσασθαι. Ἐρμηνεύεται μὲν οὖν Ὡτὴς,
 Σωζόμενος· ἐγγεγίγεται δὲ τὴν προφητείαν εἰς
 διόρθωσιν παντὸς τοῦ λαοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ Ἰεροσόλυμ,
 ὃ ἐκ τῆς τοῦ Ἐφραῖμ φυλῆς, ἀποστήσας τὰς δέκα
 φυλάς τῶν λοιπῶν δύο, τῆς τε Ἰούδας, καὶ τῆς
 Βενιαμὴν, ἰδίαν βασιλείαν ἐν Σαμαρείᾳ συνεστήσατο,
 καὶ τὴν οὖν αὐτὴν λαὸν τῶν δέκα φυλῶν, αἱ Ἰσραὴλ
 ὠνομάζοντο, καὶ Ἐφραῖμ εἰδωλολατρεῖν ἀνέπεισεν,
 ὠργίσθη Κύριος. Καὶ ἐπειδὴ κολάσεως καὶ παιδείας
 ἐδέοντο, καὶ ἄξιοι ἦσαν παραδοθῆναι τοῖς ἐχθροῖς,
 στέλλει τὸν προφήτην προκηρύσσοντα αὐτοῖς ἃ
 πείσονται, εἰ μὴ ἐπιστραφῶσι πρὸς αὐτόν. Ἀπειλεῖ
 γὰρ τὰς τιμωρίας ὁ Θεός, οὐχ ἵνα ταύτας ἐπάγῃ,
 ἀλλ' ἵνα τῷ φόβῳ καταποθήσῃ τοὺς ἀκούοντας, καὶ
 οὕτω διορθωθέντες τὰς τιμωρίας ἐκφύγωσιν· ἄλλὰ
 καὶ ταῖς δύο φυλαῖς, αἱ τὴν βασιλείαν ἐν Ἱεροσό-
 λυμοῖς εἶχον (ἐλέγοντο δὲ ὡς ἐπίπαν Ἰούδας, διὰ
 τὸ ἐπικρατεστέραν εἶναι τὴν τοῦ Ἰούδα φυλὴν·
 ἔστι δ' ὅτε καὶ Βενιαμὴν ἐκαλοῦντο), στέλλεται ὁ
 προφήτης, τὴν τε ἐπὶ Σαμαρείᾳ ἐσομένην αὐτοῖς
 ἐκ Θεοῦ εὐεργεσίαν προμηνύων, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα
 ἐσόμενα κακὰ προαγγέλλων· δι' ἁμφοῖν δὲ εἰς
 διόρθωσιν ἄγων. Ἀλλ' οὕτε αἱ δέκα ἐπέστησαν
 (οἷς καὶ πανωλεθρία παρεδόθησαν· πρῶτον μὲν
 Ἀσσηλ τοῦ Σύρου καταπολεμήσαντος αὐτάς· εἴτα
 Φούα τοῦ Ἀσσυρίου, καὶ φόρον ἐπιθεσθεῖντος· μετὰ

Ut enim qui fornice construant, eos recens com-
 pactos fulciunt atque communiant, fulera quedam
 supponendo, quæ fulera statim illi subtrahunt,
 cum fornices firmi facti sunt: ita et in Ecclesiis,
 cum nuper in eis compacta esset fides, opus erat
 prophetiæ dono, quo fides ipsa valide muniri sus-
 tentarique 7 posset. Si quis infidelis, dicit, intret
 in Ecclesiam, a prophetantibus convictus, cadens
 adoret Deum, et confiteatur, quod vere Deus in vobis
 est. Ea vero solidiore verbo firmata, nullo am-
 plius opus est istiusmodi dono, quo sustentetur.
 Plures idcirco nunc, quam priscis tempori-
 bus propositæ sunt coronæ, propterea quod, cum
 nihil eorum videamus, quæ veteres, minime tam-
 en a fidei firmitate recedimus. Ad hæc priscis
 temporibus opus erat divinis vatibus, qui cum
 alia populo traderent, tum maxime Christi
 adventum prænuntiarent. Prædicta dein ab ipso
 Domino sunt et apostolis, quæ ad sæculi con-
 summationem, quæ ad filium iniquitatis, atque
 futuram subinde quietem atque tranquillitatem

Quoniam autem duodecim prophetis præmissus
 est Oseas, eo quod alios tempore præcesserit, aliis,
 Amos nempe atque Joële, licet eodem, quo illi,
 tempore vixerit (sub iisdem enim et hi regibus vati-
 cinati sunt) prior vaticinari cœperit: cum omnium
 primum interpretari aggredimur, sanctum invocan-
 tes Spiritum, ut pro sua bonitate quæ illi dictarit,
 perspicua nobis, quantum fieri potest, reddere di-
 gnetur. Ipsum itaque nomen Oseas idem sonat ac
 Quis salvetur; atque is prophetiæ donum accepit ad
 populi totius correctionem. Cum enim Jeroboam,
 ex tribu Ephraim, segregans decem tribus ab reli-
 quis duabus, Judæ nimirum et Benjamin, proprium
 regnum in Samaria constituerit, atque subditum
 sibi populum tribum illarum decem, quæ Israel
 appellabantur, et Ephraim, idola colere persuasis-
 set, iratus est Dominus. Et quoniam punitio-
 ne opus erat, et disciplina, atque hostium potestati
 tradi merebantur, mittit ad eos prophetam qui
 prænuntiaret quæ passuri erant, nisi ad ipsum
 converterentur. Supplicia namque miniatur Deus,
 non ut hæc infligat, sed ut auditores perterreat,
 quo emendati supplicia ipsa effugiant. Ad reliquas
 item duas tribus quæ regnum Hierosolymis habe-
 bant, et quæ Judas universim appellabantur eo quod
 Judæ tribus potentior esset (et interdum appella-
 bantur etiam Benjamin), mittitur propheta, qui
 divina eis beneficia prænuntiaret, et quæ subinde
 futura erant mala prædicet: ut duplici ista ratione
 ad bonam frugem eos redigeret. Verum neque denæ
 illæ tribus paruerunt; propterea penitus deletæ
 sunt. Primus enim eas expugnavit Azael Syrus,
 deinde Phua, qui et vectigalia eis imposuit; atque
 post 8 eum Theglan Phassar multas eorum urbes

evertit · et demum Salmanassar Babylonem eas A transtulit. Neque reliquæ duæ tribus emendatæ sunt. Deus itaque suam ostendit humanitatem; ut et nos doceat illud ipsum demonstrare. Talis igitur, secundum litteram, est Oseæ scopus. Spiritus autem retegat oculos nostros, quo et alia longe mirabiliora, ab hoc tradita, percipere, atque per litteram ipsam, veluti speculum, quod ad Christum pertinet mysterium intueri possimus, et perspicere virtutis pulchritudinem, quæ in eodem propheta emicat; nosque ad rectam provocat morum disciplinam.

Α τοῦτον δὲ Θεγλάν Φασσάρ πολλὰς τῶν πόλεων ἀναστάτους πεποιηκότος· τελευταίου δὲ Σαλμανασάρ εἰς Βαβυλῶνα πάντας ἀποικίσαντος), οὕτε αἱ δύο φυλαὶ διαρρώθησαν. Ὁ μὲντοι Θεὸς τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν ἔδειξεν, ἵνα καὶ ἡμᾶς παιδεύσῃ ἐν αὐτῷ ἐπιδείκνυσθαι. Κατὰ μὲν οὖν τὸ γράμμα τοιούτους ὁ τῆς Ὡσῆ προφητείας σκοπός· τὸ δὲ Πνεῦμα ἀποκαλύψει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, πρὸς τὸ καὶ τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦτου κατανοῆσαι, καὶ ἐνοπτρίσασθαι μὲν καὶ τὰ κατὰ Χριστὸν μυστήριον διὰ τοῦ ἐσόπτρου τοῦ γράμματος, ἰδεῖν δὲ καὶ τὸ τῆς ἀρετῆς κάλλος αὐτῷ ἐμφαινόμενον, καὶ εἰς τὴν τῶν ἡθῶν κατακόσμησιν ἡμᾶς ἐκκαλούμενον.

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΩΣΗΕ.

COMMENTARIUS IN OSEAM.

9 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. Verbum Domini, quod factum est ad Oseam filium Beeri. Isaias quidem videt^a, quo magis magisque terreat auditores, quasi ob oculos mala ipsa versentur: ad Oseam autem verbum fit, atque Deus, humanior uti magister, affatur inobedientes homines, eosque per ea quæ dicit et facit, permoveat. Verbum quoque Dei et Deus Sapientia Patris, accedere videtur ad Oseam, perque prophetam hunc verba facere. Ad omnes præterea, qui ea peragunt quæ ad salutem pertinent, fit Verbum, quod quidem in eis dominatur, atque rationis expertem animæ partem regit moderaturque.

In diebus Oziæ, et Joathan, et Achaz, et Ezechia, regum Juda, et in diebus Jeroboam, filii Joas, regis Israel. Clare ostendit ad utrumque se regnum, docendi gratia, missum, tum ad illud quod erat duarum tribuum, tum ad illud alterum, quod erat allarum tribuum decem, quibus tum temporis imperitabat Jeroboam, non ille qui populum olim transversum egerat; ille namque, filius erat Nabat, hic, Joas: ob id enim patris ipsius nomen apponitur, quod communi uterque denominatione gauderet. Docetque præterea se diu multumque prædicando laborasse, duabus de causis. altera, ut intelligeremus, idem et nos facere oportere, non semel, bisve tantummodo delinquentes corripiendo, sed crebroque diuque; altera, planum uti fieret, neminem incusare Deum debere, quod ingentem adeo populum penitus deleverit. Equum enim D justumque supplicium eis irrogatum fuisse, ex eo vel maxime apparet, quod cum eos tandiu tolerasset regem sunt redacti.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὡσῆ, τὸν τοῦ Βεηρὲ. Ἡσαίας μὲν οὖν ὁρᾷ, ἵνα πλέον πτοῇ τούτους ἀκροατάς, ὥς ἤδη ἐν ὀφθαλμοῖς ὄντων τῶν κακῶν· πρὸς Ὡσῆ δὲ λόγος γίνεται, οἷον αἱ διδασκαλίου τινὸς πρῶτερον διαλεγόμενου τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀπειθέσι, καὶ ἐντρέποντος αὐτοὺς δι' ὧν λέγει, καὶ δι' ὧν ποιεῖ. Ἔοικε δὲ καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸς ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς, παραγενέσθαι πρὸς τὸν Ὡσῆ, καὶ αὐτὸς λέγειν διὰ τοῦ προφήτου. Καὶ πρὸς πάντα δὲ, τὸν τὰ πρὸς σωτηρίαν μετιόντα, ὁ Λόγος γίνεται, καὶ οὗτος· ἐν αὐτῷ κατακρατεῖ, τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς κατατάττει.

Ἐν ἡμέραις Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ Ἐζεκιῶν, βασιλέων Ἰουδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ, υἱοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ. Σαφῶς δείκνυσιν, ὅτι ἀμφοτέραις ταῖς βασιλείαις ἐστάλη παιδευτὴς ὁ προφήτης, τῇ τε τῶν δύο φυλῶν, καὶ τῇ τῶν δέκα, ὧν τηνικαῦτα ἤρχεν Ἰεροβοάμ, οὐχ ὁ πάλαι ἀποστήσας τὸν λαόν (ἐκεῖνος γὰρ υἱὸς ἦν τοῦ Ναβᾶτ, οὗτος δὲ τοῦ Ἰωᾶς)· διὰ γὰρ τὴν ὁμωμίαν πρόκειται καὶ τὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὄνομα· δείκνυσιν δὲ καὶ ὅτι ἐπὶ πολὺν χρόνον παρῆναι κηρύττων, ἵνα δύο ταῦτα μάθωμεν· ἐν μὲν, ὅτι καὶ ἡμᾶς οὕτω δεῖ ποιεῖν, καὶ τοῖς πταίοισιν οὐχ ἀπαξ, ἢ δις εἰπόντας, ἀπαλλάττεσθαι, ἀλλὰ πολλάκις, καὶ ἐπὶ μακρόν· ἕτερον δὲ, ἵνα μὴ τις κατηγορή τοῦ Θεοῦ, πῶς ἄρδην ἀπόλεσε τοσοῦτον λαόν. Φαίνεται γὰρ ἐν τούτων δικαία ἡ ἐπ' αὐτοῖς κρίσις, οἷον γε τοσοῦτον καιρὸν ἀνασχομένου αὐτῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ νοουθετοῦντος, οὐ διαρρώθησαν.

Deus, monuissetque, nunquam ad bonam fr-

^a Isa. 1, 1.

Ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὁσηέ (1). Οὐδὲν ἄλλο, φησὶ, πρὸ τούτου προσέταξεν· ἀλλ' ἅμα τε ἤρξατο λαλῆν μοι, καὶ ἐκέλευσε πόρνην λαβεῖν. Τινὲς δὲ ἐντεθεὶν ψήθησαν, τούτων πρῶτον ἀρξασθαι τοῦ ἐγγράφως προφητεῦσαι. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἀπὸ κελύφας φωνοῦσιν (2), οὐκ ἔστιν ἀρχὴ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἔρχουσιν ἐν αὐτοῖς ἡ ἀνθρώπων λογισμοί, ἡ δαιμονικοί· ἐν δὲ τῷ ἀληθινῷ τούτῳ προφήτῃ ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἦν, ἡ παρ' ἐκείνου ἐνεπνέετο, ταῦτα ὑπαγορεύοντι. Ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ σωζομένῳ πᾶσα ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου ἐστίν, ὥσπερ τινὲς βασιλέως, ἡ στρατηγού, πᾶσιν ἐπιστατούντος.

Βάδιζε, Ἀδὲς σεαυτῷ γυναῖκα πορνείας, καὶ τέκνα πορνείας. Πρὸς ἀνθρώπους σκληροὺς ἀποστάλλων ὁ Θεὸς τοὺς προφήτας, τοιαῦτα ποιεῖν ἐκέλευεν, ἃ ἐκείνους ἐντρέψαι ἐμελλεν· οὕτω γὰρ καὶ τὸν Ἠσαΐαν γυμνὸν καὶ ἀνυπόδετον τρέχοντα, ποιεῖσθαι τὴν προφητείαν προσέταξε, καὶ τὸν Ἱερεμίαν κλοιοὺς περιβάσθαι, καὶ τὸν Ἰεζεκιὴλ διουρῆσαι τὸν τοίχον, καὶ ἐξελεῖν, ὡς ἀνὸι ὁρῶντες ταῦτα, παρὰ τοιοῦτων ἀνθρώπων γινόμενα, μὴ καταφρονῶσιν, ἀλλ' ἐρευνῶσι τὰς αἰτίας, δι' ἃς γίνονται, καὶ μανθάνοντες, σωφρονίζονται. Οὕτω κἀναυθῆα, εἰ καὶ τοῖς διδασκάλοις τῶν Ἑβραίων οὐ δοκεῖ τοῦτο, Ὁσηέ λαμβάνει τὴν πόρνην, ἵνα μάθωσιν (3), ὅτι αὐτοὶ εἰσιν ἡ πόρνη, καὶ ἀνέχεται αὐτῶν ὁ Θεός, νυμφίος ὢν, τοῖς εἰδώλοις συμφυρομένον· καὶ εἰ αἰσχρὸν ἐστίν ἡ πόρνη, καὶ αὐτοὶ εἰσιν αἰσχροί, καὶ δεῖ αὐτοὺς μεταβαλεῖσθαι. Θαυμαστοὶ δὲ οἱ προφῆται, ὅπως καὶ εἰς τὰ οὕτως ἀλλόκοτα, καὶ ἐπίφοβα, ὑπήκουον τῷ Θεῷ· ὅπου γὰρ (4) Θεοῦ πρόσταγμα, οὐδὲν ἐκεῖ ῥυπαρόν. Ἐπεὶ καὶ ἄλλως ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τὰ πράγματα κρίνεται, καὶ διὰ τὴν σκοπὴν τὰ αὐτὰ πολλάκις, οὐ τὰ αὐτὰ δοκεῖ· οἷον γάμου καὶ μοιχείας τὸ αὐτὸ ἔργον, καὶ ἡ μίξις· ἀλλ' ἐν μὲν τῷ γάμῳ οὐ ψεκτὸν, ἐν δὲ τῇ μοιχείᾳ καὶ κολαστήον. Καὶ Κάιν μὲν φονεύσας, κατὰκριτος, ὡς διὰ φθόνον· Φινεὺς δὲ, δίκαιος, ὡς διὰ ζῆλον· τὸ κλέπτειν οὐκ ἔννομον, ἀλλ' Ἰακώβ ἐκλεψε τὴν εὐλογίαν· ἐνήστευσεν Ἠλίας, ὡς ἐγκρατὴς· ἐνήστευσαν καὶ οἱ τοῦ Ναβουθαὶ καταμαρτυρήσαντες, ὡς συκοφάνται (5)· ἡλέησεν ὁ Σαούλ τὸν Ἀγαγ, ὅν προσέταξεν ὁ Θεός· ἀνελεῖν, καὶ κατεκρίθη (6)· ἀνελθε τοῦτον ὁ Σαμουὴλ, καὶ εὐγρέστησε. Καὶ ἐναυθῆα οὖν ὁ προφήτης οὐκ ἐπιθυμῶν εἶδαι, ἀλλὰ Θεοῦ προτάγματι, τὴν πόρνην ἔλαβε, καὶ οὐκ ἐμι-

Vers. 2. *Principium verbi Domini ad Oseam.* Nihil profecto aliud, inquit, ante hoc mihi Deus imperavit, sed simul ac loqui mihi cepit, jussit, ut meretricem mihi adjungerem. Quidam autem hinc existimant, vatem hunc primum fuisse qui scriptis oracula mandare cepit. In iis ergo qui ex ventre loquuntur, principium non est a Verbo, sed ab humanis, vel diabolicis cogitationibus: in hoc autem vero propheta, principium est a Dei Verbo; quippe, quæ divino ejus numine afflatus norat, eo denuntiabat. In iis item, quotquot salvantur, omne principium est a Verbo, quod, regis atque ducis instar, omnibus præstat atque dominatur.

Vade, accipe tibi ipsi uxorem fornicationis, et filios fornicationis. Ad rudes agrestesque homines Deus prophetas cum mitteret, hæc hos facere jubet, quibus ii maxime permoverentur. Ita enim et Isaia 10 præcipit, nudus pergeret, et sine calceis, suæque ita vaticinia funderet, et Jeremie, catenas sibi circumponeret, et Ezechiel, murum perfoderet, egredereturque: ut, cum hæc talibus ab hominibus fieri illi cernerent, haud omnino contemnerent, sed causam quaererent, cur ea fierent, qua cognita, ad bonam ipsi frugem redigerentur. Ita et hoc loco [quidquid in contrarium sentiant Hebræorum magistri] meretricem Oseas uxorem ducit, ut intelligerent, se meretricem gentem esse, cum idolis sese dederent, Deumque, Synagogæ sponsum, tolerare. Quod si turpe scortum est, ipsi quoque turpes sunt, seque vitamque suam emendare debent. Mirum autem est, prophetas vel in iis quæ adeo absurda videbantur atque vituperanda, morem Deo gerere: verum enim vero ubi est Dei mandatum, ibi fœdi nihil est, nihilque sordidi. Nam et alias a fine res judicantur, quo fit, ut eadem sæpe, non amplius eadem videantur: ut nuptiarum et adulterii eadem est conjunctio, sed in nuptiis minime vituperanda, in adulterio contra, vel maxime punienda. Cain quidem ob fratris necem condemnatus est, quod per invidiam eum occidit; Phinees contra justus est habitus, propterea quia zelo ductus similem cædem fecit. Furtum haud lege permittitur; attamen Jacob benedictionem surripuit. Cibo abstinuit Elias, uti temperans; idem fecerunt et ii qui contra Naboth testimonium protulerunt, uti calumniatores. Misertus est Saul Agag, quem ut occi-

* Isa. xx, 2. * Jerem. xxxiv, 1. * Ezech. viii, xxvii, 27. * II Reg. xxi, 15.

Varie lectiones et notæ.

(1) Hæc et pleraque alia deprompsit interpres ex Theodoro, ut in præfatione quoque monuimus.

(2) Innuit ἐγγαστριμύθους, vatum genus omnibus notum.

(3) Ad quam pertinet dictum illud Ezech. xxxviii, 2: Et tu, meretrix, audi verbum: fracta enim sunt in Ægypto mammæ ejus, ut notat D. Hieron. ad hunc locum.

(4) Particula γὰρ aut adversandi vim habet, ut

interdum apud Latinos enim; aut legendum, οὐ θαυμαστοὶ δὲ οἱ προφῆται, εἰπως, κ. τ. λ. Ut enim inferius ad init. cap. ii in cod. Ven. ponitur particula negativa, ubi plane redundat, ita omitti facile potuit, ubi postuletur.

(5) Τὴν συκοφαντίαν τυραυόντες, struentes insidias, ut habet Theod.

(6) Rationem affert Theodoretus. Παράνομος γὰρ ἦ· ἐκεῖνος ὁ ἔλας, legi enim repugnans erat illa misericordia.

8. * Gen. iv, 8. | * Num. xxv, 7. * Gen.

deret jusserat Deus, eaque de causa condemnatus est¹³; cum ipsum postea interemit Samuel, Deoque propterea placuit. Simili ratione propheta non libidine captus, sed supremo Dei jussu ductus, meretricem uxorem ducit, neque propterea se corpusque suum polluit. Quemadmodum neque pollutus Deus est, cum sese impudicæ Israelitarum Synagoga permiscuit. Ita si adsit ratio, exornat quæ geruntur, etiam si minus honesta sint. Seduli quoque viri animus cupidinem meretricem [quæ pridem ita effrenatæ corporis voluptati se dedit, ut ei stulte ita dedita, urum atque idem cum ille esse videretur], talis, inquam, hominis animus, cupidinem meretricem uxorem sibi ducit, eique persuadet, ut suam dignitatem contempletur, sibi que conjungi velit. Monetque præterea, ne fallaci bonorum sensibilium specie se ipsa decipi patiatur; atque caduca, ut et meretricis amplexus infidi sunt, effertur, neve in adversis dolore frangatur, cum utraque cito dilabatur.

Eo quod fornicans fornicabitur terra Domini, relicto eo. Verbum Ἐκπορεύσεις pro Ἐξέπορεύσας usurpatur. Scoriatæ est, ait, **II** universa Israeliticarum tribuum regio; Domini scilicet ductum detrectans, idolis sese dedit. Eadem forte vox ad futurum tempus declinatur. Per hoc autem innuere nobis voluit Judæorum in Dominum nostrum Jesum Christum perfidiam, qui terra merito dici possent, cum neque sublime quidquam, neque cæleste cogitare velint. Tantum autem aberat, ut ii Christum sequerentur, ut alios potius, eum sequentes, cum viderent, ægre ferentes, alius ad alium indignatus diceret: En, mundus eum consecrantur. Cum ergo, qui nobis inest, humus, seu humile corpus nostrum, veri Domini, qui natura sua talis est, ductum sequitur, tollitque crucem ejus, tum de ipso merito dici potest: Domini est terra et plenitudo ejus¹⁴ [corporis autem plenitudo sive perfectio sita est in membris quæ ipsum perficiunt], cum contra Dominum Verbum sequi detrectat, alienigenarum demonum terra dici merito potest.

Vers. 5, 4. Et abiit, et accepit Gomer, filiam Decilaim, et concepit, et peperit ei filium, dixitque Dominus ad ipsum: Voca nomen ejus Jezrael. Ille reipsa vates egit, etiam si, ut supra dictum est, Hebræi talia vere prophetam egisse negent, vere ipsi stulti: cum enim propheta manifeste dicat, *Abii et accepi*, quomodo, vel si cætera omnia falsa forent, id factum ipsi negent? Per ea vero innuere nobis voluit Deus Judæorum Synagoga, quæ plures deos impensius coleret, ex qua, quod ad carnem attinet, genitus est Christus, qui Jezrael merito dicitur, cum idem ac *Satio Dei*, nomen hoc sonet, Christumque Spiritus sancti virtute genitum fuisse constat. Ad hæc si hominis animus assumpta sibi

A αἰνέτο ἐκ ταύτης, ὅτι μὴ δὲ Θεός, συνὼν τῇ ἀκολάστῃ τῶν Ἰσραηλιτῶν Συναγωγῇ. Οὕτως ἔνθα ἂν παρῇ ὁ λόγος τοῖς γινόμενοις, κοσμεῖ ταῦτα, καὶ ἄλλως ἄκωσμα εἶναι. Καὶ ὁ νοῦς δὲ τοῦ σπουδαίου, τὴν πόρνην αἰσθάνειν, ἀνοήτως πρότερον ἐγκεχυμένην [ἐκχευ.] ἐπὶ πᾶν αἰσθητὸν ἔδω, καὶ τούτῳ συμπλεκομένην, καὶ ἐν πρὸς αὐτὸ γινομένην, λαμβάνει ἑαυτῇ γυναῖκα, πείθων νοεῖν τὸ αὐτοῦ ἀξίωμα, καὶ αὐτῷ συμπλέεσθαι, καὶ μὴ ἀπατᾶσθαι τῷ φαινομένῳ σχήματι τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ κατανοεῖν τὴν αὐτῶν φύσιν, ὅτι παροδική ἐστὶ, καὶ ἀστατος, ὥσπερ καὶ αἱ πορνεῖαι περιχοπαὶ (7), ἀπιστοί, καὶ ἀδίδαιτοι· κἀντεῦθεν διδάσκων, μὴτε τοῖς ἑδραῖοις χαυνοῦσθαι, μὴτε τοῖς λυπηροῖς καταπίπτειν, διὰ τὸ ἐν ἀμφοτέροις ὀλιγοχρόνιον.

bonorum sensibilium specie se ipsa decipi patiatur; atque caduca, ut et meretricis amplexus infidi sunt, effertur, neve in adversis dolore frangatur, cum

B Διότι ἐκπορεύουσα ἐκπορεύσεις ἡ γῆ ἀπὸ δαισθεῖς Κυρίου. Τὸ, Ἐκπορεύσεις, ἀντὶ τοῦ, Ἐξέπορεύσεις πᾶσα ἡ γῆ τῶν Ἰσραηλιτικῶν φυλῶν τούτέστιν, ἐξεστράπη ἀπὸ τοῦ ἀκολουθεῖν τῷ Κυρίῳ, καὶ εἰδώλους ἠκολούθησε. Μήποτε δὲ καὶ εἰς τὸ μέλλον ἐγκέκληται ἡ λέξις. Διδῶσιν ἡμῖν ὁ λόγος νοεῖν τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀσυνέσιαν τῶν Ἰουδαίων, οἱ γὰρ λεγέμεν ἂν, ὡς μὴδὲν ὀφείλουν καὶ οὐράνιον ἐννοεῖν ἐβελήσαντες. Οὗτοι τοίνυν τοσούτου ἐδεήθησαν ἀκολουθεῖν ὅπως Χριστοῦ, ὥστε καὶ ἄλλους ἀκολουθοῦντας ὀρώντες εἰλεγον, ματωδῶς σχετιάζοντες· Ἰδοὺ, ὁ κόσμος ὅπως αὐτοῦ ὁπάγει. Ὅταν μὲν οὖν ἡ ἐν ἡμῖν γῆ, ἥτοι τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, ἀκολουθῇ τῷ ἀληθινῷ Δεσπότη, καὶ φύσει Κυρίῳ, καὶ αἰρῇ τῶν σταυρῶν αὐτοῦ, λεγέμεν ἂν ἐπ' αὐτῇ· Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς· πλήρωμα δὲ τοῦ σώματος, τὰ μέλη, τὰ συμπληροῦντα αὐτό· ὅταν δὲ οὐκ ἀκολουθῇ τῷ φύσει Δεσπότη Λόγῳ (8), γῆ ἂν λεγέμεν τῶν ἄλλοφυλῶν δαιμόνων.

C Καὶ ἐπερεύθη, καὶ ἔλαβε τὴν Γομὲρ, θυγατέρα Δεκίλαιμ, καὶ σιγέλαβε, καὶ ἔτεκεν αὐτῷ υἱόν, καὶ εἶπε Κύριος πρὸς αὐτόν· Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰεζραὲλ. Ὁ μὲν προφήτης ἐποιεῖ ταῦτα αἰσθητῶς, καὶ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, οἱ Ἑβραῖοι οὐ δέχονται ὅπως τὸ τοιαῦτα διαπραξάσθαι τὸν προφήτην, ἀνόητοι ὄντες [ἐκ τούτων]· τοῦ γὰρ προφήτου σαφῶς λέγοντος, Ἐκπερεύθη, καὶ ἔλαβε, πῶς φασιν αὐτοὶ μὴ γενέσθαι τὸ πρᾶγμα; Ἡ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ψευδῆ. Ἡνίκτετο δὲ τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν, τῇ εἰς πολυθεῖαν ἐγχυθεῖσαν [ἐκχ.]· εἰς ἧς ἐγεννήθη Χριστὸς, τὸ κατὰ σάρκα, ὃς Ἰεζραὲλ ἐρμηνεύεται. Ἐξ ἀγίου δὲ Πνεύματος ὁ Χριστὸς γεγέννηται. Ἀλλὰ καὶ εἰ τι ὁ νοῦς γεννήσει, τὴν

¹³ I Reg. viii, 22. ¹⁴ Psal. cxvi, 1.

Variae lectiones et notæ.

(7) Sic codex; ego tamen scribendum puto περιχοπαί, adeoque reddidi amplexus.

(8) Si hæc de naturali ratione intelligenda quis putet, non repugno.

τέως πόρνην αἰσθῆσιν πρὸς αὐτὸν λαβὼν, καὶ ἐνώσας αὐτοῦ, σπορά ἐσται Θεοῦ, ὡς ἀπὸ Θεοῦ καταβαλλόμενον, ὃ πάντως τῆς ἡμετέρας ἐπιμελείας δεῖται εἰς τὸ αὐξήσθαι καὶ τελεσφορηθῆναι. Οὕτως ὁ ἀπὸ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων, τὸν γενεσιουργὸν κατιδὼν, καὶ τὰ ἀόρατα αὐτοῦ, τοῖς ποιήμασι νοούμενα, κατασχεψάμενος, σπορὰν τίπτει Θεοῦ.

Διότι ἐτι μικρὸν, καὶ ἐκδικήσω τὸ αἷμα τοῦ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰηοῦ. Εἰ καὶ τινα τῶν ἀντιγράφων, Ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα, ἔχει, ἀλλ' οὖν, Ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰηοῦ, δεῖται γράφασθαι, ὡς περ καὶ ὁ νοῦς ἀπαιτεῖ· τὸ γὰρ, Ἰούδα, ἀνόητον. Πολλὰ μὲν οὖν ἐξηγήσεις εἰς τοῦτο φέρονται, οὐκ εὐστοχοὶ δέ. Ἡ δὲ ἀνεπίλητος, αὕτη· Ἰσραὴλ ἐκαλεῖτο μὲν καὶ ὁ Ναβουθαί, ἐκαλεῖτο καὶ ὁ Ἀχάβ· συγγενεῖς γὰρ ὄντες ἀμφω, οἷον τι προγονικὸν εἶχον τοῦτο. Φησὶ τοίνυν ὁ Θεός, ὅτι Ὡς περ εἰδωλολατρῶντος τοῦ Ἀχάβ, καὶ μυρίας ἄλλας ἀδικίας ἐργαζομένου, ἔστειλα τὸν Ἰηοῦ, κολαστὴν αὐτοῦ, καὶ ὑπασχόμεν αὐτῷ ἐπὶ τετάρτῃ γενεᾷ τὴν βασιλείαν τῶν δέκα φυλῶν, εἰ περ ἐξολοθρεύσει τὸ γένος τοῦ Ἀχάβ· οὕτως νῦν τὸν οἶκον τοῦ Ἰηοῦ, τούτῃστι τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ, βασιλεύοντας, καὶ αὐτοὺς ἐτι δεκαφυλεῖς, καὶ ποιοῦντας τὰ αὐτὰ τῷ Ἀχάβ, τιμωρήσομαι, καὶ ἐκδικήσω τὸ αἷμα Ἰσραὴλ, τούτῃστι τοῦ Ἀχάβ· οὐχ ὅτι ἀδικῶς τῇ ἀληθείᾳ ἐφονεύθη, ἀλλ' ὅτι ὁ οἶκος τοῦ φονεύσαντος ἐκείνου, τοῖς αὐτοῖς εἰσιν ἐνοχοί, καὶ δοκοῦσιν ἐξ ἀποτελέσματος, καὶ ἐκ τοῦ τὰ αὐτὰ μετέναι ἐκείνου, αἰκίως αὐτοὶ ζῆν, ἐκείνου ἀποθανόντος παρ' αὐτῶν, τῶν ὁμοιωρόπων ἐκείνου· οὐ γὰρ ἐχρῆν παρ' αὐτῶν ἐκείνον φονευθῆναι, ἀλλὰ παρ' ἄλλων δικαίων. Τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ἀναπολόγητος εἰ, ὡ ἄνθρωπε, πᾶς ὁ κρίνων· ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σκαυτὸν κατακρίνεις. Ἡ λογίζῃ ὅτι σὺ ἐκφύλῃς τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ;

Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis, qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas. An putas, te iudicium Dei declinaturum?

Καὶ καταπαύσω βασιλείαν οἴκου Ἰσραὴλ, καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συντρέψω τὸ τόξον τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ οἱ τοῦ Ἰηοῦ ὀπάγονοι βασιλεύοντες, ὡς εἶπομεν, ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἀσεβεῖς καὶ παράνομοι ἐγένοντο, καὶ τὸν λαὸν εἰς τὰ αὐτὰ ἐξέκλιναν· φησὶν, ὅτι Καταπαύσω τὴν βασιλείαν Ἰσραὴλ· ὃ καὶ γέγονε· τοῦ τε Ἀχάβ ἐπελθόντος αὐτοῖς, καὶ ἄλλων βασιλέων, καὶ τελευταῖον τοῦ Σαλμανασάρ, ὅτε δὴ καὶ πανωλεθρίαν ὑπέστη ἡ τῶν δέκα φυλῶν, ἥτοι τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεία. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ δὲ ἐκείνῃ, τῆς ἐκδικήσεως δηλαδὴ, συντρέψω καὶ τὸ τόξον τοῦ Ἰσραὴλ, ἥτοι τὴν δύναμιν ἐμφαντικῶς δὲ εἶπε, τὸ τόξον, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἐπὶ τῷ τόξῳ ἐθάμβουν, καὶ οὐκ ἐπὶ τῷ Θεῷ. Τετηρήκαμεν δὲ παρὰ τῇ Γραφῇ ὑπὲρ τὰ ἄλλα ὅπλα τὸ τόξον ἀποβαλλόμενον, διότι τῷ δόλῳ μεγάλα συμβάλλεται. Διό

A cupidine, quæ dudum meretrix erat, eaque sibi consociata, procreet aliquid: hoc Deo satum erit, utpote a Deo, quasi semen, jactum. Quod nostra maxime cura eget, ut adolescere perficique possit. Ila qui ex magnitudine pulchritudineque creaturarum rerum Creatorem ipsum dignoscit, quique invisibilia ejus opera per ea quæ sensibus obijciuntur, contemplatur, is quoque Dei satum quoddam facit.

Paulo post enim ulciscar sanguinem Jezrael super domum Jehu. Eliamsi quedam exemplaria super domum Juda præ se ferant, scribendum tamen est, super domum Jehu, ut et sensus postulat. Nam hoc de Juda intelligere absurdum est. Multæ porro in locum hunc afferuntur interpretationes, sed parum accommodatæ. Scite vero hæc. Jezrael appellabatur cum Naboth, tum Achabus. Cum enim consanguinei essent, eodem uterque nomine, quasi avito, gaudebant. Quemadmodum ergo, ait Deus, cum idola coleret Achabus, aliaque innumera facinora patraret, mittendum censui Jehu¹², qui supplicium de illo sumeret, pollicitusque sum, si¹² Achabi stirpem ipse deleret, ad quartam ætatem ei decem tribuum regnum me traditurum; ita nunc ego supplicium sumam de domo ipsiusmet Jehu, posteris scilicet ejus, qui imperio potiebantur, deque cæterarum tribuum decem¹³ populis, qui eadem, quæ Achabus, facinora patrabant; ulciscarque sanguinem Jezrael, Achabi scilicet, non quod injuste fuerit interfectus, sed quia domus ejus, qui eum interfecit, eisdem, quibus ipsemet Achabus, culpis est obnoxia. Qui propterea, quod ejusdem nequitiae sunt participes, injuste ipsi vivere videntur, postquam Achabus interemptus ab his ipsis fuit, qui eisdem ac ille, imbuti moribus ætatem agunt. Par enim erat eum interfici, non ab istis hominibus nequam, sed ab aliis plane bonis et honestis. Idipsum habet et Apostolus:

VERS. 4. 5. Et cessare faciam regnum domus Israel. Eritque in die illa, conteram arcum in valle Jezrael. Quoniam Jehu posteri, qui imperio potiebantur, pravi in Israelitico cœtu facti sunt, et impii, ut supra diximus, totumque populum in eandem nequitiam pertraxerunt; ideo Subvertam, ait, regnum Israel¹⁴, quod et revera contigit. Cum scilicet irruerunt in eos Hazael, et alii reges, et postremo Salmanasar, qua sane tempestate funditus eversum est decem tribuum, Israelis videlicet regnum. In die autem illa, ultionis scilicet, conteram et arcum Israel, potentiam nimirum Israelis. Quod eo dixit, ut emphaticæ ratione quadam ostenderet, eos in arcu, non in Deo, fiduciam locatam habuisse. Ex armis autem, arcum omnium maxime sacris in Litteris rejici comperimus, quod is dolo plurimum conferat. Quamobrem eo celebriores

¹² III Reg. xvi, 1. ¹³ Rom. ii, 4 3. ¹⁴ IV Reg. xiii, 2

Hebræi non utebantur, præter impurum Esau et filios Ephraem, qui et arcus tendere, et jacula vibrare consueverant ¹⁵. In valle autem Jezrael contracturum se arcum istum dixit, quo auditores commonefaceret Achabi necis, qua ob idololatriam, aliasque iniquitates affectus est, simulque deterret ab istiusmodi flagitiis ejus asseclos æmulatoresque. Vindicatus item est sanguis Christi, qui vere Jezrael est, ut diximus, paulo post ejus mortem, siquidem penitus deleti sunt, qui clamaverunt: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* ¹⁷. Vallem autem Jezrael intellige Christi abjectionem, humiliationemque, tum hujus ipsius tumulationem. Postquam enim se ipse demisit, humiliavitque usque ad crucem, sepultusque fuit, tum confregit arcum Israel, stultam scilicet in legis littera jactantiam, eorumque calumnias, quibus eum, uti Dei adversarium, tanquam arcibus, confoderunt. Grave profecto scelus est per insidias configere virum **13** innocentem. Prorsus autem innocens erat, qui peccatum non habebat, neque dolus inventus est in ore ejus ¹⁸, ut et ipse de se testatur: *Quis ex vobis arguet me de peccato* ¹⁹? In nobis item extinguunt Dei semina humanæ cogitationes, quæ quidem plurimum pollere videntur, et quodammodo regnare dominarique, et, quosdam velut arcus, contorta sophismata gerere; sed in valle, divini scilicet Verbi humiliatione, contrahuntur. Infirma enim quæque Dei, humana cuncta consilio sapientiaque superant ²⁰.

VERS. 6. *Concepitque adhuc, et peperit filiam, et dixit ipsi: Voca nomen ejus, Non misericordiam consecutam: propterea quod non amplius addam, ut miserear domus Israel, sed adversans adversabor illis.* Dictum hoc perspicuum est. Futurum enim docet rates, ut adversus Israel Deum non amplius solita benignitate utatur; sed in eum potius, uti rebellem et inimicum animadvertat; idque non leviter, sed acerrime, ut ostendam ea, et *Adversans adversabor eis.* Filium vero *Non misericordiam consecutam* intelligere commodè poteris et Judæorum stirpem, quæ post Christi peregrinationem superstes fuit, quam haud amplius misertus Pater, acriter persecutus est, quod ejus Filium per injuriam perdidisset. In mentis quoque nostræ commotionibus, si quæ feminea sit, appetitui plane similis, multaque prædita imbecillitate, ut non omnia per suos confirmantem discipulos Christum possit, haud ipsius miseretur Deus noster Verbum, sed ei maxime reluctatur adversaturque.

VERS. 7. *Filiorum autem Juda miserebor, et conservabo ipsos in Domino Deo suo. Nec servabo eos in arcu, neque gladio, neque bello, neque curribus, neque in equis, neque in equitibus.* Clare per hæc ostendit, quæ in Senacherim clade contigerunt; ea quippe tempestate victi sunt Assyrii, non prælio ullo, neque ullo conflictu, sed angelica tan-

A καὶ οἱ εὐδοκίμωτεροι Ἑβραῖοι, οὐκ ἐχρῶντο τούτῳ, εἰ μὴ ἄρα ὁ Ἡσαΐ, ὁ βίβηλος, καὶ υἱοὶ Ἑφραῖμ, ἐντεινόντες, καὶ βάλλοντες τοῖς τόξοις. Ἐν τῇ κοιλάδι δὲ τοῦ Ἰεζραὲλ εἶπε συντρίφειν τὸ τόξον, ἵνα τοῦ φόνου τοῦ Ἀχαὰβ ἀναμνήσῃ, τοῦ διὰ τὴν εἰδωλολατρίαν καὶ τὰς ἄλλας ἀδικίας ἐπανεληθέντος αὐτοῦ, καὶ πείσῃ τῶν ἰσων ἔργων ἀποστῆναι τοῖς ἐκείνου ζηλωτάς. Ἐξεδικήθη δὲ καὶ τὸ αἷμα Χριστοῦ, τοῦ τῷ ὄντι Ἰεζραὲλ, ὡς εἰρηται, μετ' ὀλίγον καιρὸν τοῦ θανάτου αὐτοῦ πανωλεθρία παραδοθέντων τῶν εἰπόντων· Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Κοιλάδα δὲ Ἰεζραὲλ, τὴν συγκατάθεσιν Χριστοῦ καὶ ταπεινώσιν νόει, καὶ τὴν ἐν τῷ μνημεῖῳ κατάθεσιν. Συγκατάθεσις γάρ, καὶ ταπεινωθεὶς ἄχρι σταυροῦ, καὶ ταρεῖς, τὸ τόξον τοῦ Ἰσραὴλ συνέτριψε, τούτῳστι τὴν σχολίαν αὐτῶν ἐν τῷ γράμματι τοῦ νόμου καύχησιν, καὶ τὰς συκοφαντίας, ἃς ἐσυκοφάντων αὐτὸν, ὡς ἀντίθεον, ἐντεινόντες τόξον αὐτῶν. Πράγμα πικρὸν τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν ἀποκρύφοις ἄμωμον· πάντως δὲ ἄμωμος ἦν, ὃς Ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· καθὼς καὶ αὐτὸς λέγει· Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας; Ἀποκτινύουσι δὲ καὶ τὰ ἐν ἡμῖν τοῦ Θεοῦ σπέρματα ἀνθρώπινοι λογισμοί, δυνατοὶ δοκοῦντες εἶναι, καὶ οἶονε βασιλεύειν, καὶ κρατεῖν, καὶ ὡς τινα τόξα ἔχειν τὰ καμπύλα σοφίσματα· ἀλλὰ τῇ κοιλάδι, καὶ τῇ ταπεινώσει τοῦ θείου Λόγου συντρίβονται. Τὸ γὰρ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, σοφώτερον τῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶ.

C Καὶ συνέλαβεν ἔτι, καὶ ἔτεκε θυγατέρα, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτῆς, Οὐκ ἡλεπήμεν, διότι οὐ μὴ προσθήσω ἐτι τοῦ ἐλεῆσθαι τὸν ἕλκον Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἀντιτάσσόμενος, ἀντιτάσσομαι αὐτοῖς. Τὸ μὲν ῥητὸν σαφές· διδάσκει γάρ, ὅτι οὐκέτι τὸν Ἰσραὴλ ἀξιώσει φιλανθρωπίας, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἀποστάτην καὶ ἐχθρὸν ἀμυνεῖται, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ ἐπιτάσεως· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἀντιτάσσόμενος ἀντιτάσσομαι. Θυγατέρα δὲ Οὐκ ἡλεπήμεν νουθεσίς, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων γενεάν, τὴν μετὰ τὴν ἐπιδομήμιαν Χριστοῦ, ἣν οὐκέτι ἡλέησεν ὁ Πατήρ, ἀλλ' αὐτὸς ἀντετάξατο αὐτοῖς· ἐπειδὴ εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ὤρισαν. Καὶ ἐν τοῖς τοῦ νοῦ δὲ κινήμασιν, εἰ τι θελὺ ἐστὶ, καὶ τῇ αἰσθήσει εὐχόμενος, καὶ ἀσθένειαν πολλὴν περιειμένον, καὶ μὴ πάντα ἰσχύον ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι τοὺς αὐτοῦ μαθητάς Χριστῷ, οὐκ ἔλει αὐτὸ ὁ Θεὸς ἡμῶν Λόγος, ἀλλ' ἀντιτάσσεται αὐτῷ.

Τοὺς δὲ υἱοὺς Ἰούδα ἐλεησώ καὶ σώσω αὐτοὺς ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτῶν, καὶ οὐ σώσω αὐτοὺς ἐν τόξῳ οὐδὲ ἐν ῥομφαίᾳ, οὐδὲ ἐν κολέμῳ, οὐδὲ ἐν ἄρμασιν, οὐδὲ ἐν ἱπποῖς, οὐδὲ ἐν ἱππεύσι. Ἐαφ' ὧς διὰ τούτων ἐδήλωσε τὰ κατὰ τὸν Συναγχεῖμ γενόμενα· τότε γὰρ ἡττήθησαν οἱ Ἀσσύριοι, οὐ παρὰ τῆς γενόμενης, ἢ συμπλοκῆς, ἀλλ' ἀγγελικῆς·

¹⁵ Psal. LXXVII, 7. ¹⁷ Matth. XXVII, 25. ¹⁸ 4 Petr. II, 22. ¹⁹ Joan. I, 46. ²⁰ I Cor. I, 25.

δυνάμει, ἐκατὸν ὀδοῦχοντα πέντε χιλιάδας δια-
φθεiráσης. Ταῦτα δὲ προλέγει, καὶ τοὺς υἱοὺς
Ἰούδα πρὸς τὴν θείαν ἀγάπην προθυμοτέρους ποιῶν
(εἰ γὰρ καὶ ἐν αὐτοῖς ἦσαν τινες ἀσεβεῖς καὶ ἀμαρ-
τωλοὶ, ἀλλ' ὅμως ἦσαν καὶ οἱ τῷ Κυρίῳ δουλεύον-
τες), καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐπιστρέφων ἀπὸ τῆς
πονηρίας, καὶ πείθων μισεῖσθαι ἐκείνους, καὶ τὴν
ἀρετὴν μετιέναι, καὶ διὰ ταύτην ἀπολαβεῖν τοῦ παρ'
αὐτοῦ ἔλεους. Σῶζονται δὲ καὶ ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν
Ἑβραίων, ὅσοι εἰσὶ τοῦ Ἰούδα, τουτέστι τῆς ἐξομο-
λογήσεως καὶ τῆς μετανοίας, πρὸς οὗς καὶ Πέτρος
ἐν ταῖς Πράξεσιν εἶπεν· *Μετανοήσατε, καὶ βαπτι-
σθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ
Χριστοῦ*. Καὶ μέντοι καὶ ὑπακούσαντες· αὐτοῦ,
ἐσωθήσαν ὥστε ψυχὰς τρισχίλιας. Σῶζονται δὲ οὐκ
ἐν σοφίᾳ Ἑλληνικῇ, οὐδὲ ἐν συλλογισμοῖς, οὐδὲ
ἐν πεπειθῶς [f. ἐν π.] ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἐξ
ὧν ἔρις, καὶ ζητήσεις, καὶ πόλεμοι· ἀλλ' ἐν τῇ
πίστει τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Καὶ
ἐν ἡμῖν δὲ ἡ ἐξομολόγησις, τῆς σωτηρίας πρό-
ξενος· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἐν Κυρίῳ Θεῷ γινόμενη,
ἔπερ ἐστὶ μετὰ συντριβῆς καὶ ταπεινοφροσύνης.
Ἔστι γὰρ καὶ λέγοντά τινα ἑαυτὸν ἀμαρτωλὸν μετὰ,
εἰήσεως λέγειν, ὅπερ ἐστὶ ταπεινολογία, οὐ ταπεινο-
φροσύνη. Οὐκ ἐπὶ τοῖς ἔργοις, φησὶ, δεῖ θαρρῆναι,
ἀλλ' ἐν Κυρίῳ Θεῷ, κατὰ τὸν λέγοντα· *Ἐγὼ δὲ
ἡλίπιστος ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα·*
καὶ κατὰ τὸν Παῦλον· Ἄλλὰ ἡλεήθην· ἐξ ἔργων
γὰρ οὐ δικαιούται πᾶσα σὰρξ. Τίς γὰρ καυχῆσε-
ται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ῥύπου, ἢ παρῃσιάζεται
ὁρῶν ἔχειν τὴν καρδίαν; Πολλάκις γὰρ οὐδὲ αὐτὸ,
ὃ δοκεῖ ποιεῖν καλῶς, ἀνεπίληπτόν ἐστι παρὰ Θεῷ.
Ἐν πολλοῖς γὰρ, φησὶν, ἅπαντες ἀμαρτάνομεν·
καὶ, Οὐδὲν ἡμαυτῷ σύννοια, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ
δεδικαίωμα.

In multis enim, ait, offendimus omnes; et, Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum.

Καὶ ἀπεγαλᾶκτισε τὴν οὐκ ἡλεημένην. Εὐερ-
γιστὴ μεγάλη τῇ οὐκ ἡλεημένην γενεᾷ τῶν Ἑβραίων,
τὴ ἀποστῆναι τοῦ νομικοῦ γάλακτος, τοῦ τοὺς νη-
πίους τρέφοντος, καὶ δεηθῆναι στερεᾶς τροφῆς, ἧς
δέονται οἱ διὰ τὴν ἑξὶν γεγυμνασμένην (9) τὰ αἰ-
σθητήρια, πρὸς διάκρισιν καλοῦ, καὶ κακοῦ, καὶ
τρέφεσθαι τῷ ἐξ οὐρανοῦ καταβάντι ἄρτι. Ἀλλὰ
καὶ ἡμεῖς, ἕως μὲν νήπιοι ἐσμεν, τῷ κόσμῳ τούτῳ
προσέχομεν, καὶ τούτῳ ἐντροφῶμεν, ὡς γάλακτι,
τῷ ἐδὲ ἔχοντι, καὶ βέοντι· ἐπειδὴ δὲ τὰ τελειότερα
φρονήσωμεν, τότε ἀπογαλακτίζεσθαι λεγόμεθα, καὶ
τοῖς τοῦ παραδείσου καρποῖς τρέφεσθαι ζητούμεν.

*Συνέλαβεν ἔτι, καὶ ἔτεκεν υἱὸν καὶ εἶπε· Κά-
λεισον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Οὐ λαός μου, διότι ὑμεῖς
οὐ λαός μου, καὶ ἐγὼ οὐκ εἰμι ὕμῳν*. Ὅρα, ὅτι

A tummodo vi, qua centum octoginta quinque homi-
num millia casa sunt penitusque sublata²⁰. Hæc
vero prænuntiat vates²¹, cum ut filios Juda magis
magisque ad Dei dilectionem concitet (quanquam
enim in ipsis essent quidam impii peccatoresque,
aderant tamen alii, qui Deum pie colerent eique
obsequerentur) tum ut filios Israel a nequitia
deterreat, ut eos eorumque virtutem imitari velint,
quo misericordiam ab ipso consequantur. Salutem
vero consequuntur et ex Hebræorum stirpe, quoti-
quot filii Juda, confessionis scilicet, atque præni-
tentiae facti sunt. Quos Paulus in Actibus sic affatur:
*Pœnitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum
in nomine Jesu Christi*²², qui cum ei sint obsecuti,
salva facta sunt animarum circiter tria millia. Qui
quidem salutem adipiscuntur non per Græcam
sapientiam, neque per ratiocinia, neque per hu-
manæ sapientiæ flexanimos sermones, ex quibus
contentio, quæstiones et controversie profluunt:
sed per Christi fidem, **14** qui est pax nostra²³.

Confessio præterea, que in nobis fit, salutis origo
est, dummodo tamen hæc in Domino Deo fiat,
animo scilicet contrito, atque demisso. Accidit enim
interdum, ut peccatorem se quis appellet, magnifice
simul de se sentiens; sed hæc humilitatis ostentatio
potius quam humilitas est. Non in operibus,
ait, confidere nos oportet, sed in Domino Deo,
quemadmodum testatur cum Psalmista: *Ego
autem speravi in misericordia Dei in æternum*²⁴;
tum Paulus, *Sed misericordiam sum consecutus; ex
operibus enim non justificatur omnis caro*²⁵. Quis
enim gloriari potest, se mundum a sordibus esse?
vel confideret dicere, se mundum cor habere?
Sæpenumero enim ne illud quidem, quod recte se
agere videtur, tale omnino est, ut a Deo repre-
hendi minime possit. *In multis enim, ait, offendimus omnes*²⁶; et, *Nihil mihi conscius sum, sed non*

Vers. 8. Ablactavitque Non misericordiam con-
secutam. Magnum profecto beneficium in Hebræo-
rum stirpem, quæ misericordiam non consecuta
dicitur, ex eo redundavit, quod a legali lacte quo
nutriuntur infantes, fuerit abducta, egeatque soli-
diore nutrimento quo egent, qui se, boni utique
dignoscendi causa, circa sensus instrumenta per
habitum exercuerunt, nutriaturque pane qui e cælo
descendit. Nos item, quoad infantes sumus, adhæ-
remus huic mundo, eoque, tanquam lacte, jucundi-
tate multa scatente, oblectamur. Ubi autem adole-
vimus, perfectiora spectantes, tum ablactari
dicimur, paradisisque fructibus ali sustentari que
avemus.

Vers. 8, 9. *Et concepit adhuc, et peperit filium,
dixitque: Appella nomen ejus, Non populus meus:
nam et vos non populus meus, et ego non sum*

²⁰ II Paralip. xxxii, 21.

²¹ Isa. xxxvii, 36.

²² Act. xi, 38.

²³ Ephes. xi, 14.

²⁴ Psal. li, 10.

²⁵ Rom. iii, 20.

²⁶ Jac. iii, 2.

²⁷ I Cor. iv, 4.

Variae lectiones et notæ.

(9) Sic; legendum tamen γεγυμνασμένοι, exercitati.

PATROL. GR. CXXVI.

rester. Animadvertite, homines primum deserere Deum, ejusque propterea populum esse desinere, atque tum demum Deum eos derelinquere, nec amplius esse ipsorum Deum. Cum enim id agitur, ut in ipsius amicitiam recipiamur, ipse nos permoveat ac persequitur, ut ait cum David: *Misericordia tua persequetur me*²⁸, tum Paulus, *Comprehensus sum a Christo*²⁹; cum contra de nostra a Deo defectione agitur, non ita se res habet. Scilicet nos primum ab eo recedimus, atque tum et ipse, quodammodo coactus, a nobis regre recedit. Paulus autem *Non populum* intelligit Gentilium cœtus, qui postea per fidem facti sunt Dei populus, vocanturque Synagoge filii, propterea quod ab Judæis prognati, ipsos per Evangelium genuerunt. Cum item suscipit aliquis laborem, et parit iniquitatem³⁰ (nam ne turpia quidem facinora labore carent et ærumnis), is profecto dignus non est, qui Dei esse dicatur. Nam ne ita quidem est affectus, uti Joseph, qui ait, *Dei sum ego*. Propterea ne Deus quidem ejus esse dicitur, uti dicebatur *Deus Abraham*³¹, et ut appellat eum David, *Deus meus*, et, *Deus cordis mei*³².

15 VERS. 10. *Eritque numerus filiorum Israel, velut arena maris, quæ non mensurabitur, neque numero comprehendetur.* Ne putes, ait, Deum Hebræos ideo rejicere, quod pauci sint, exiguoque numero comprehensi; tot enim ii sunt, quot Deus ipse futuros Abrahamo promisit³³. Verum haud ingenti multitudine gaudet Deus; siquidem ubi sunt duo, vel tres, congregati in nomine ejus, ibi est in medio eorum³⁴. Ita Nohemum omnibus hominibus anteposuit; ita Abrahamum, ita Moysen. Horum contra descendentes, licet omni numero superiores, eos tamen, *Non populum* ejus appellat. Arenæ vero maris comparat Judæorum Synagagam quæ Dominum occidit, cum quod hærent mari, bonisque turbulenti mundi hujus, nihilque cœleste cogitant [Qui fiat enim, ait, ut credatis vos, qui gloriam ab hominibus quaeritis?] tum etiam quia nullo fœderis jure, neque fidei vinculo tenentur, nulli sese habent et maris arenæ. Hæ quippe aliæ ab aliis secernuntur. Quod utinam ab hocce mundo non patiat anima a Christo electa, quæ cœleste regimen obire jubetur, ut ne dicatur et de ipsa, *Non mensurabitur, neque numero comprehendetur*. Virtus enim medium tenet, ideoque neque ad dexteram declinans, neque ad sinistram, media regiaque veluti via incedit. Vitio contra multi sunt obliqui tramites et anfractus. Et astra quidem numerat Dominus, claros videlicet homines, cosque jam perspectos habet, qui, fulgida veluti lumina, in hoc mundo vitæ rationem habent. Et alias, qui salvantur, pauci sunt, numeratque faciles; multi contra obscuriores homines, qui præcipientes ad perditionem feruntur.

Eritque in loco, ubi dictum est ipsis: Non populus meus vos, vocabuntur et ipsi filii Dei viventis. Beni-

πρότερον οἱ ἄνθρωποι ἀφίστανται τοῦ Θεοῦ, καὶ γίνονται οὐ λαὸς αὐτοῦ, καὶ τότε ὁ Θεὸς ἀφίσταται αὐτῶν, καὶ γίνεται οὐκ αὐτῶν. Ἐνθα μὲν γὰρ δεῖ οἰκαιοῦν ἡμᾶς αὐτῷ, οὕτως καταδιώκει ἡμᾶς, ὡς καὶ Δαβὶδ λέγει· Τῷ ἑλεός σου καταδιώξει με· καὶ Ἡρῴδης. Καταλήθην ὑπὸ Χριστοῦ· ἐπὶ δὲ τῆς ἀλλοτρίωσης, οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἡμεῖς πρότερον ἀφίσταμεθα αὐτοῦ, καὶ οὕτω μόγις ἐκδιώζομεναι ἐκείνος, ἀφίσταται ἡμῶν. Παῦλος δὲ τὰ ἔθνη νοεῖ Οὐ λαὸν, ὡς ὕστερον διὰ τῆς πίστεως ἐγένοντο λαός. Υἱοὶ δὲ λέγονται τῆς Συναγωγῆς, διότι οἱ ἐξ Ἰουδαίων τούτους διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησαν. Καὶ ὅταν δὲ τις συλλάβῃ πόνον, καὶ τέχῃ ἀνομίαν (οὐδὲ γὰρ τὰ ἔργα τῆς αἰσχύνῃς· ἀνευ πόνων καὶ κόπων εἶσιν), οὐκ ἔστιν ἕξις κληθῆναι τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἔστι κατὰ τὸν Ἰωσήφ, τὸν λέγοντα· Τῷ Θεοῦ εἰμι ἐγώ. Διὸ οὐδὲ Θεὸς αὐτοῦ λέγεται, ὡς ἐλέγετο, Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὡς ὁ Δαβὶδ ἔλεγε· Κύριος ὁ Θεός μου· καὶ, Ὁ Θεός τῆς καρδίας μου.

quidem ejus esse dicitur, uti dicebatur *Deus Abraham*³¹, et ut appellat eum David, *Deus meus*, et, *Deus cordis mei*³².

Καὶ ἦρ' ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἣ οὐκ ἐκμετρηθήσεται. οὐδὲ ἐξαριθμηθήσεται. Μὴ νομίσης, φησὶν, ὁ ἀκούων, ὅτι διὰ τοῦτο ἀποβάλλεται τοὺς Ἑβραίους ὁ Θεός, ὡς εὐαριθμήτους ἦντας, καὶ ὀλίγους· καὶ γὰρ τοσοῦτοι ἦσαν, ὅσους ἐπηγγελίατο εἶσθαι τῷ Ἀβραάμ. Ἀλλ' οὐ πλήθει χαίρει Θεός. Ὅπου γὰρ εἰσι δύο, ἢ τρεῖς, συνηγμένοι εἰς τὸ αὐτοῦ ὄνομα, ἐκεῖ ἔστιν ἐν μέσῳ αὐτῶν. Οὕτω καὶ τὸν Νῶε πάντων ἀνθρώπων προτίμησεν, οὕτω τὸν Ἀβραάμ, οὕτω τὸν Μωϋσέα. Τοῦ δὲ ἐκείνου ἀπογόνους, καίτοι ἀριθμὸν νικῶντας, Οὐ λαὸν αὐτοῦ καλεῖ. Εἰκάζει δὲ ἄμμῳ τὴν τὸν Κύριον ἀποκτείνανσαν Συναγωγὴν, διὰ τὰ τὸ οἰκεῖν· αὐτοὺς εἶναι τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν ἀγαθῶν τοῦ παραδόχου κόσμου τούτου, καὶ μηδὲν οὐράνιον φρονεῖν (Πῶς γὰρ, φησὶ, δύνασθε πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀνθρώπων ζητοῦντες;), καὶ ἔτι διὰ τὸ πρὸς ἀλλήλους ἀσύνθετον καὶ ἀσπονδόν· ἐπεὶ καὶ αἱ ψαῖμοι, τοιοῦτον· ἀπ' ἀλλήλων γὰρ διορίζονται. Ὁ μὴ πάθει ψυχῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐκλεχθεῖσα ὑπὸ Χριστοῦ, καὶ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ἔχειν προσταχθεῖσα, ἵνα μὴ ληθῇ καὶ περὶ αὐτῆς, ὅτι οὐκ ἐκμετρηθήσεται, οὐδὲ ἀριθμηθήσεται. Ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ μέτρον ἔχει τὴν μεσότητά, καὶ οὕτε εἰς διεξά, οὕτε εἰς ἀριστερὰ κλίνουσα, ἐδῶ μέση καὶ βασιλικὴ πορεύεται· τῇ δὲ κακίᾳ αἱ ἀποκλίσεις, καὶ ἐκτροπαί, πολλαί. Καὶ τὰ μὲν ἄστρα ὁ Κύριος ἀριθμεῖ, τοῦτέστι τοὺς φωτεινοὺς ἀνθρώπους, καὶ γνωστοὺς αὐτοὺς ἔχει, οἳ εἰσιν, ὡς φωστῆρες, ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντες. Ἐπεὶ καὶ ἄλλως οἱ σωζόμενοι, ὀλίγοι καὶ ἀριθμητοί· οἱ δὲ χυδαῖοι καὶ ἀπολλύμενοι, πολλοί.

Καὶ ἔσται ἐν τῷ τέπῳ, οὗ ἐλέχθη αὐτοῖς. Οὐ λαός μου ὑμεῖς, κληθήσονται καὶ αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ

²⁸ Psal. xxii, 6. ²⁹ Philipp. iii, 12. ³⁰ Psal. vii, 15. ³¹ Gen. xxxi, 55. ³² Psal. lxxii, 26. ³³ Gen. xv, 5. ³⁴ Matth. xviii, 20.

ζῶντος. Φυλάνθρωπος ὢν ὁ Θεός, τὴν ἡλιωτέραν ἀπόφασιν τῇ αὐστηρᾷ ἐπιφέρει, καὶ τοὺς ἀποβριψέτας οικειοῦται. Καὶ ὅτι χρηστότητα, ὅτι οὐ; οὐδὲ τῆς τοῦ λαοῦ προσηγορίας ἀξίους ἔκρινε, τοὺς υἱοὺς Θεοῦ ζῶντος ὀνομάζει νῦν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἐλέχθη αὐτοῖς; Μάθε· Ἐν τῇ πατρίδι ὄντες, εἰδωλολάτρουν· οὐ καὶ ἐκεῖ ἐλέχθη αὐτοῖς· Οὐ λαὸς μου· ἐν τῷ μέσῳ δὲ εἰς Βαβυλῶνα ἀπαχθέντες αἰχμάλωτοι, οὕτε ἐθνοῦ, οὕτε ἥδον τὰς ὁδοὺς Κυρίου. Πῶς γάρ, φησὶν, ἵσμεν τὴν ὁδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας; Ἐπεὶ οὖν ἀπαναστάντες ἐκ Βαβυλῶνος, πάλιν τῷ νόμῳ ἐχρῶντο, καὶ πάντα ἐπραττον, ὡς ἐκλεκτοὶ καὶ υἱοὶ Θεοῦ, φησὶν ὅτι Εἰς τὰς πατρίδας ὑμῶν ἀνασπώσεσθε, καὶ εὐαρεστήσετε ἐκεῖ τῷ Θεῷ, ἐνθα πρότερον ὄντες, Οὐ λαὸς αὐτοῦ ἐκλήθητε. Ἐπειδὴ δὲ ὁ νόμος, κατὰ μὲν τὸ γράμμα νοούμενος, ἀποκτείνεται, κατὰ δὲ τὸ πνεῦμα, ζωοποιεῖ· εἰκότως ἐν τῷ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τόπῳ, ποτὲ μὲν καλοῦνται οἱ Ἑβραῖοι Οὐ λαὸς, ὅταν τῷ γράμματι δουλεύουσιν· ποτὲ δὲ Υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος, ὅταν πνευματικῶς αὐτὸν νοήσαντες, καὶ πιστεύσαντες Χριστῷ, τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος υἰοθεσίαν δέξωμεν. Καὶ ψυχὴ δὲ ἀμαρτάνουσα, ἣ διὰ τῶν λογισμῶν, ἣ διὰ τῶν σωματικῶν ὀργάνων, Οὐ λαὸς καλεῖται Θεοῦ· διὰ δὲ τῶν αὐτῶν τούτων διορθωθέντων, υἱὸς γίνεταί τοῦ Θεοῦ, ὅταν ὁ αὐτὸς καὶ τῷ νοῦ δουλεύῃ νόμῳ Θεοῦ, καὶ τὰ μέλη παριστάνῃ ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ· καὶ συνόλης εἰπεῖν, καθαρῖτας ἑαυτὸν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, δοξάζῃ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ.

ab omni tum carnis, tum spiritus contagione ac sorde purgans, in corpore suo, atque spiritu Domini honore prosequitur.

Καὶ συναγθῆσονται οἱ υἱοὶ Ἰουδα καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ θησονται ἑαυτοῖς μίαν ἀρχήν, καὶ ἀναθήσονται ἐκ τῆς γῆς. Τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἀνάβασιν προαγορεύει, καὶ ὅτι ἐκεῖθεν ἐπανελθόντες, οὐκέτι διηρημένους ἔξουσιν βασιλεῖς, ὥστε τὸν μὲν Ἰουδαν, τὸν δὲ Ἰσραὴλ ὀνομάζεσθαι· ἀλλ' ἐνωθέντες, ἓνα ἔξουσιν ἀρχοντα, ὃ γέγονεν ἐπὶ Ζοροβάβελ, ἀναβάντος τοῦ αἰχμαλωτισθέντος παντὸς λαοῦ ἐκ τῆς γῆς τῶν Βαβυλωνίων. Ἐθεντο μὲν οὖν καὶ οἱ ἐξ Ἑβραίων πιστεύσαντες ἑαυτοῖς ἀρχὴν μίαν, τὸν σταυρὸν, φημί, τοῦ Κυρίου, περὶ οὗ εἴρηται· Οὐ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὧμον αὐτοῦ· οἱ συναγθῆσαν εἰς Χριστὸν ὑπὸ τοῦ νόμου· ὁ γὰρ νόμος παιδαγωγός ἐστιν, εἰς Χριστὸν συνάγων ἡμᾶς. Ἀλλὰ καὶ ὅτε συνάξει τις τοὺς ἑαυτοῦ λογισμοὺς ἀπὸ τῆς περὶ τὰ ἔξω περιπλανήσεως, καὶ εἰς συναίσθησιν τῶν οικείων κακῶν συναλαθεῖς, υἱὸς Ἰούδα γέννηται, διὰ τῆς ἐξ-μολογήσεως, καὶ καθαρισθεὶς δι' αὐτῆς, υἱὸς Ἰσραὴλ ἀποδείχθη, ἥτοι Θεοῦ θεωρός· τότε τίθησιν ἑαυτῷ ἀρχὴν μίαν, τὸν Θεόν, καὶ ὕψ' ἐκείνου ἀγεται, λέγων ἀληθῶς αὐτῷ· Γεννηθήτω τὸ

A gnus Deus cum sit, asperioribus dictis blandiora verba adjungit, eosque suam in amicitiam recipit, quos dudum rejecerat. Qua in re animadvertit ejus clementiam benignitatemque. Quos enim ne dignos quidem censebat, qui populus ejus appellarentur, eos in praesentia filios Dei viventis appellat. Quid vero sibi vult, In loco ubi dictum est ipsis? Sic habeto : In patria cum ii versarentur, idola colere, ibique propterea sibi dictum illud audire : Non populus meus : captivi postea Babylonem adducti, neque sacrificia offerre, neque Dei laudes canere : Quomodo enim, ait, cantabimus canticum Domini in terra aliena ³⁵? Babylone vero reduces, lege rursus uti : omnia legis ipsius imperata facere, tanquam electi Deique filii : proptereaque ad eos ibidem dictum : In patriam quisque vestram incolumes evadetis, ibique Deo placebitis, ubi antea cum essetis, Non populus meus appellati estis. Quoniam autem lex secundum litteram occidit, secundum vero spiritum, vitam avertit, jure quidem ac merito Hebraei in uno eodemque loco appellantur modo Non populus, **16** cum legis litterae mordicus haerent, interdum Filii Dei viventis, cum legis ipsius spiritum penitus introspectantes, fidentesque Christo, adoptionem, quae per Spiritum fit, consequuntur. Quisquis item peccat, vel per cogitationes, vel per corporea instrumenta, Non populus Dei vocatur; idemque per eadem haec, si corrigantur, filius Dei fit, cum scilicet et mente divinae legi obtemperat, et membra, tanquam justitiae C arma, Deo gerit; cum ad summam semetipsum

VERS. 11. Congregabunturque filii Juda, et filii Israel, in idem, ac constituent inter se imperium unum, et ascendent de terra. Judaeorum e Babylonis urbe regressum vates praenuntiat, simulque futurum denotat, ut illinc reduces, non amplius alii alios distinctos reges habeant, quorum alter rex Juda dicatur, alter rex Israel, sed in unum coeuntes, unius omnes imperio regantur, quod imperante Zorobabele evenit, cum scilicet universus ille captivus populus, e Babyloniorum regione, domum revertit ³⁶. Unum porro sibi constituerunt imperium [crucem scilicet Domini, de quo, Cujus imperium super humerum ejus ³⁷] et Hebraei, quot Christum crediderunt, quique per legem ad Christum ipsum perducti sunt : Pædagogus enim lex est, nos ad Christum perducens. Cum item suas quis cogitationes avertit a fallaci rerum externarum illecebra, snorumque scelerum intimo dolore correptus, fit per confessionem filius Juda (10), atque ita purgatus, filius Israel declaratur, Dei scilicet contemplator : tum ille sibi constituit im-

³⁵ Psal. cxxxvi, 4. ³⁶ I Esdr. xi, 2. ³⁷ Isa. ix, 6.

Variae lectiones et notæ.

(10) Hebraica enim vox Juda, teste D. Hieronymo, confessionem significat; et Israel idem sonat ac Deum videns.

perium unum, Deum scilicet, ejus nutu regatur, eique ex animo dicat: *Fiat voluntas tua*³⁸; et, *Jumento similis factus sum apud te: et ego semper tecum*³⁹, ut sit ei Deus omnia in omnibus, ita jam affecto, ut nihil humani præferat, sed semetipsum penitus abneget, qualis fuit is qui dicit: *Vivo ego, jam non amplius ego: vivit autem in me Christus*⁴⁰. Tum enim et a terra, terrenisque rebus omnibus vere ascendit, virtute continuo proficiens, oblitisciturque eorum, quæ post terga relinquit, ad ea

Quoniam magna dies Jezrael. Quoniam, ait, magnum vobis irrogavi supplicium, eo die quo vindicata est cædes Jezrael; magno etiam vos salutari beneficio afficiam, vosque a servitute in libertatem vindicans, in patriam quemque vestram reducam. Magna itaque facta est dies crucis, resurrectionisque Christi, qui Jezrael dicitur. Pariterque magna fit ei, qui sese terrenis a rebus extollit, virtute proficiens; magna, inquam, fit ei dies per lumen cognitionis Christi, ut vere dicere queat: *Hæc dies Domini est* [non mea, neque meo parta labore, sed ejus ope atque beneficio]; *exultemus et lætemur in ea*⁴¹.

17 CAPUT II.

VERS. 1, 2. *Dicite fratri vestro, Populus meus; et sorori vestræ, Misericordiam consecuta; judicate matrem vestram, judicate.* Vos, ait, qui Babylone domum rediistis, iudices estote mei, et matris vestræ, progenitorum scilicet vestrorum, qui me meaque jura violaverunt. His similia reperiuntur et apud Isaiam: *Et nunc, domus Juda, judicate inter me, et vineam meam*⁴².

Quia ipsa non uxor mea, et ego non vir ejus. Divortium factum est inter me et ipsam, postquam tot a me beneficiis cumulata fuerat; ejus quidem divortii causam attulit ipsa, non ego; quippe prior ipsa uxor mea esse desuit, proindeque et ego vir ejus esse destitui. Hæc eadem dici possunt et ad apostolos qui Christum secuti sunt, qui sedebunt super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel⁴³, condemnantes videlicet quotquot e Synagoga [quæ sane mater istorum judicum erat] non crediderunt. Prisca item Hebræorum natio, cum ex Ægypto discessit, nondum legem habebat, neque tot tantisque Dei præceptis et sacrificiis gaudebat; proptereaque non vir ejus Dominus esse dicitur. Cum appetitus item a mente desciscit, neque mundo oblectatur ad Opificis gloriam, tum a veris mentis conceptibus, qui a mente ac sensu

Α θέλημά σου· καὶ, Κτηνώδης ἐγενόμην παρὰ σοί, κἀγὼ διαπαντός μετὰ σοῦ· ἵνα ᾗ ὁ Θεός· αὐτῷ τὰ πάντα ἐν πίστι, μηδὲν ἀνθρώπων ἐχοντι, ἀλλ' ἀπαρνησαμένην ἑαυτὴν, ὅσος ἦν ὁ λέγων· Ζῶ δὲ οὐκ ἐτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Τότε γὰρ καὶ ἀναβαίνει ὄντως ἐκ τῆς γῆς καὶ τῶν γῆινων πραγμάτων, ἀεὶ προκόπτων, καὶ τῶν μὲν ἐπισθεν ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος.

contendens, quæ suum ante conspectum sita cer-

B "Οτι μεγάλη ἡ ἡμέρα τοῦ Ἰσραὲλ. Ἐπειδὴ μεγάλην ὑμῖν ἐπήγαγον τιμωρίαν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ· ἐκδικήσεως τοῦ Ἰσραὲλ, μεγάλης ὑμᾶς ἀξιώσω καὶ σωτηρίας, καὶ τῆς δουλείας ἀπαλλάξας, εἰς τὴν πατρίδα ἐπαναξίω. Ἐγένετο μὲν οὖν μεγάλη ἡ ἡμέρα τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐλέγχθη Ἰσραὲλ. Γίνεται δὲ καὶ τῷ ἀναβαίνειν ἀπὸ τῶν γῆινων, καὶ προκόπτοντι, μεγάλη ἡ ἡμέρα, διὰ τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ· ὥστε λέγειν αὐτόν· Ἀυτὴ ἡ ἡμέρα Κυρίου, οὐκ ἐμῇ, οὐδὲ δι' ἐμῶν κόπων, ἀλλὰ τῆς ἐκείνου χάριτος· ἀγαλλισώμεθα καὶ εὐφρανθώμεν ἐν αὐτῇ.

ΚΕΦΑΛ. Β.

Εἰπατε τῷ ἀδελφῷ ὑμῶν, Λαός μου, καὶ τῇ ἀδελφῇ ὑμῶν, Ἠλεημένη· κλῖθητε πρὸς τὴν μητέρα ὑμῶν, κλῖθητε. Ὑμεῖς, φησὶν, ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντες, γίνεσθε κριταὶ τῆς μητρὸς ὑμῶν, καὶ ἐμοῦ, τούτουτι, τῶν προγόνων ὑμῶν, τῶν εἰς ἐμὴν παρνομησάντων (11). Τοιοῦτόν τι καὶ παρὰ τῷ Ἠσαΐᾳ εὐρίσκεται· Καὶ νῦν, οἶκος Ἰούδα, κλῖναιτε ἀναμέσον ἐμοῦ, καὶ ἀναμέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου.

Ἦτι αὐτὴ οὐ γυνὴ μου, καὶ ἐγὼ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς. Διαζύγιον, φησὶν, ἐγένετο μεταξύ ἐμοῦ, καὶ αὐτῆς, τῆς τοσαύτα ἀγαθὰ παρ' ἐμοῦ δεξαμένης, καὶ οὐκ ἐγὼ τὴν αἰτίαν τοῦ διαζυγίου δέδωκα, ἀλλ' ἐκείνη· αὐτὴ γὰρ γέγονεν οὐ γυνὴ μου πρότερον, εἴθ' οὕτως ἐγὼ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς. Λέγοιτο δ' ἂν ταῦτα καὶ πρὸς τοὺς τῷ Χριστῷ ἀκολουθήσαντας ἀποστόλους, (12) οἱ καθίσονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ, ὃ ἐστὶ, κατακρίνοντες τοὺς μὴ πιστευσάντας ἐκ τῆς τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς, ἣ πάντως μήτηρ ἦν ἐκείνων τῶν κριτῶν. Καὶ ἡ ἀρχαιότερα δὲ γενεὰ, ὅτε ἐξ Αἰγύπτου ἐξῆλθεν, οὐπω νόμον εἶχεν (13), οὐδὲ τοσούτων ἀπέχλευσε (14) τῶν τοῦ Θεοῦ δικαιοματιῶν (15), καὶ θυσιαῶν (16) διὰ λέγεται οὐκ αὐτῆς ἀνὴρ εἶναι ὁ Κύριος. Καὶ ὅτι ἐν αὐτῇ αἰσθησίς ἀποστή τοῦ νοῦ, καὶ οὐκ ἀπολαύη τοῦ κόσμου πρὸς δόξαν τοῦ Δημιουργοῦ,

³⁸ Matth. vi, 10. ³⁹ Psal. lxxii, 22. ⁴⁰ Galat. xi 20. ⁴¹ Philipp. iii, 13. ⁴² Psal. cxvii, 24. ⁴³ I a. v, 5 ⁴⁴ Matth. xix, 28.

Variae lectiones et notæ.

(11) Παρνομησάντων. Cod. Arg.
(12) Verba hæc οἱ καθίσονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ, restitui-mus ex cod. Ven. et Bav. cum in Cod. Arg. dees-sent.

(13) Nondum scilicet promulgatam.
(14) Ἀπέχλευσιν, perceptionem Cod. Arg.
(15) Quot postea promulgata sunt Exod. xix, 20, 21.
(16) Νοθεσιῶν, monitis. Cod. Arg.

κατακρίνεται ὑπὸ τῶν ἀληθινῶν τοῦ νοῦ γεννημάτων, ἅ
τῶν ὑπὸ τοῦ νοῦ καὶ τῆς αἰσθήσεως γεννηθέντων
πρὸς γνῶσιν Θεοῦ. Οἶόν τι φημί· Οἷός τις τὴν κρίσιν,
ὅτι καλὴ, καὶ μετὰ νοῦ ἰδὼν αὐτὴν ἐθαύμασε τὴν
Ποιητὴν (17)· εἶδεν ἄλλος ταύτην, καὶ ἐθεο-
ποίησε (18), διότι μόνῃ τῇ αἰσθήσει μητρὶ ἐχρήσατο,
ἀποστατήσας τοῦ νοῦ. Ὁ τοιοῦτος κατακρίνεται
ὑπὸ τοῦ προτέρου. Εἶδός τις· κάλλος σώματος, καὶ
ἐθαύμασε τὴν τεχνίτην, πῶς ἐν πληρῇ (19), καὶ σα-
πρῇ, τοιαύτην λαμπρότητα ἐτεχνήσας· ἄλλος ἰδὼν,
ἐμπαθῶς πρὸς αὐτὸ διετέθη, διότι τῇ αἰσθήσει (20)
ἠκολούθησε, χωρὶς τοῦ νοῦ. Ἀρ' οὐν οὐκ εἰς κατὰ-
κρισιν τούτου ἐκείνος ἔσται;

Καὶ ἐξαρῶ τὴν πορνείαν αὐτῆς ἐκ προσώπου
μου, καὶ τὴν πορνείαν αὐτῆς ἐκ μέσου μαστῶν
αὐτῆς. Δείκνυσιν, ὅτι τὸ διαζύγιον, ὃ ἐποίησα πρὸς
αὐτὴν, εἰς ὠφέλειαν αὐτῆς ἐποίησα, πρὸς τὸ ἐλευθε-
ρῶσαι ταύτην τῆς πορνείας, ἥτοι τῆς εἰδωλολατρίας·
καὶ γὰρ ἀποικισθεῖσα εἰς Βαβυλῶνα, οὐκέτι θύ-
σει (21) ταῖς χρυταῖς· θαμάσσειν, αἷς ἔθυσε πρότε-
ρον, ἀφ' οὗ ταῦτα· Ἱεροδοτὸν ἐκείνος ἔστησεν, οὐδὲ
ῥέταται αὐτὴν τὸ πρόσωπόν μου, λατρεύουσαν τοιού-
τοις βδελύμασιν· ἀλλὰ πρόβρίζον τὴν πορνείαν
αὐτῆς ἀνασπάσω, ἐκ μέσου μαστῶν (22) αὐτῆς,
τούτῃσι τῆς καρδίας ἐξ ἧς ἐξέρχονται διαλογισμοὶ
πονηροὶ, φθόνοι, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνείαι. Ἡ τὴν
ἀνασχύνειαν δείκνυσιν διὰ τῶν μαστῶν, ἣν εἶχον,
γυμνῇ τῇ κεφαλῇ χωρούντες πρὸς πᾶν (23) κακόν.
Γυμνὸς γὰρ, φησὶν, ἔδεικνυ τοὺς μαστοὺς, καὶ
οὕτω κατὰβηλον καὶ ἀπερικάλυπτον ἐπιδείκνυτο τὴν
πονηρίαν (24). Πᾶσα οὖν παιδεία Κυρίου, καὶ ἡ δο-
κῶσα ἀποστροφή, εἰς ὠφέλειαν ἡμῶν ἐστὶ, τῆς κα-
κίας· ἐλευθερούσα, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ἀγαθόν μοι,
ὅτι ἐταπεινώσας με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώ-
ματά σου. Πορνεία ἦν καὶ ἡ φωνὴ τῶν εἰπόντων,
Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, ἢ μὴ Καίσαρα, καὶ ἀπο-
στάντων ἀπὸ τοῦ ὄντως Βασιλέως, οἱ καὶ ἤρθησαν
ἀπὸ προσώπου Κυρίου, παραθεόντες αὐτοῖς ἐκεί-
νοις, οὗς εἶλοντο βασιλεῖς εἶναι. Τάχα δὲ καὶ μαστοὶ,
ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, ἐξ ὧν τοῖς Ἑβραίοις τὸ
στοιχειώδες γάλα τοῦ γράμματος. Ἐξήρθη οὖν ἡ
πορνεία αὐτῶν ἐκ μέσου τῶν τοιούτων μαστῶν. Οὐ-
κέτι γὰρ αὐτοὺς ἐπιγινώσκουσιν οὔτε νόμος, οὔτε
προφῆται, οὐδὲ τρέφουσιν αὐτοὺς. Τίς δὲ οὐκ ἂν εὖ-
ξιτο ἐξαρθῆναι καὶ ἐξαλειφθῆναι τὴν πορνείαν τῆς
ἀνοήτου αἰσθήσεως, ὥστε μὴ ἐμφανίζεσθαι τῷ προσ-
ώπῳ τοῦ Θεοῦ; Ὁ ἀνακλαίόμενος ὁ προφήτης,
φησὶν· Ἔθου τὰς ἀρομίας ἡμῶν ἐν ἁρτίῳ σου·
καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ εὐχόμενος, Ἀπόστρεψον τὸ
πρόσωπόν σου, φησὶν, ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου.

A gignuntur ad Dei cognitionem, condemnatur. Videt
quis, exempli gratia, venustam aliquam creatu-
ram, eamque contemplatus, Conditozem admira-
tur. Hanc ipsam videt alius, eamque, veluti nu-
men, colit, propterea quod solo sensu, qui a mente
deficiat, utitur. Hic a priore illo condemnatur.
Simili ratione videt quis corporis alienius pulchri-
tudinem, miraturque opificis potentiam, qui in
luto atque putredine tantam condere potuerit cla-
ritatem : eam ipsam conspiciatus alius, amore ca-
pitur, propterea quod appetitui soli, sine ullo
mentis ductu, obsequitur. Nonne igitur hunc ille
condemnat.

Et auferam fornicationem ejus a facie mea, et
adulterium ejus de medio uberum ejus. Divortium
scilicet, quod cum ipsa feci, ad ejus utilitatem
feci, quo ipsam a fornicatione, idololatria scilicet,
averterem. Babylonem enim adducta, non am-
plius, ut antea, sacra faciet aureis juvencis quas
erexerat Jeroboam ⁴⁵, nec ego amplius aspiciam
ipsam, execranda istiusmodi idola colentem : **18**
sed auferam fornicationem e medio uberum ejus,
corde videlicet, ex quo pravi prodeunt affectus,
invidia, cædes, adulteria, fornicationes. Vel impu-
dentiam per ubera demonstrat, qua ad flagitium
omne perfrieta fronte ferebatur. Nuda enim, ait,
ubera præ se ferebat, atque ita in propatulo, nullo
obductam velamine, suam profitebatur nequitiam.
Omnis itaque Domini correctio et aversio, qua sese
a nobis avertere videtur, nostram respicit utilita-
tem, nos ab improbitate atque nequitia deterrens,
juxta dictum illud : Bonum mihi, quia humiliasti
me, ut discerem justificationes tuas ⁴⁶. Fornicatio
item erat eorum vox, qui dixerunt : Non habemus
alium regem, nisi Cæsarem ⁴⁷, quique a vero Rege
desciverunt, qui propterea a Domini conspectu
ejecti sunt, eorumque ditioni et imperio subjecti,
quos sibi reges concupierant. Fortasse etiam ubera
sunt lex et prophetæ ; quibus ex uberibus elemen-
tare litteræ lac Hebræi sugebant. Sublata igitur est
eorum fornicatio e medio talium uberum, non
amplius enim eos norunt lex aut prophetæ, neque
nutriunt. Quis vero non exoptet, e medio tolli,
penitusque deleri fornicationem adeo bruti appe-
titus, ne amplius in conspectu Dei appareat ? **19**
quod magnopere lugens Propheta : Possuisti, ait,
iniquitates nostras ante te ⁴⁸. Et alibi rursus ita
precatur : Averte faciem tuam a peccatis meis ⁴⁹.
Pecuniæ quidem adultera cupiditas alitur opulen-
tia, gloriæ aviditas multarum urbium imperio at-

⁴⁵ III Reg. xii, 28. ⁴⁶ Psal. cxviii, 71. ⁴⁷ Joan. xix, 15. ⁴⁸ Psal. xc, 9. ⁴⁹ Psal. l, 41.

Variae lectiones et notæ.

(17) Καὶ ἰδὼν αὐτὴν, ἐθαυμάσθη τὴν Ποιητὴν, eamque conspiciatus, Conditozem miratur. Cod. Arg.

(18) Αἰσχροποίησε, turpiter egit. Cod. Arg.

(19) Ἐν μικρῷ, in parvo. Cod. Arg.

(20) Codex Ven. addit οὐκ, non, sed male.

(21) Θύσεις, offeres, et paulo post ἔθυσες, offerere-

bas. Cod. Arg.

(22) Ἐκ μαστῶν, ex uberibus, cod. Arg. Theodo-
retus addit, παραδηλοῖ δὲ τὴν καρδίαν, τὴν ὑπὸ τοῖς
μαστοῖς κειμένην, ostendit autem cor, sub uberibus
situm.

(23) Πᾶν, omne, deest in cod. Arg.

(24) Πορνείαν, fornicationem. Cod. Ven.

que regimine, corporis appetitus pulchritudine, et alia demum cupiditas alitur rebus aliis. Hæc sunt cuilibet affectui ubera. Maxime vero prodest homini, cum e medio tollitur improbitas atque nequitia, nec amplius istiusmodi materia, qua ali solet, sustentatur.

VERS. 5. *Et exspoliem eam nudam.* Mea, inquit, ope eam spoliabo, efficiamque, ut ab hostibus victa, deformis evadat; ut eam contra, cum nuper defenderem, invictamque redderem, non speciosam modo, sed etiam maxime claram efficiam.

Ut statuam eam juxta diem nativitatis suæ. Quemadmodum scilicet Ægyptiis paruit, ita et Assyriis serviet. Diem vero nativitatis vocat Hebræorum in Ægypto commorationem, quoniam ibi creverunt. Cum enim septuaginta quinque duntaxat eo descendissent, sexaginta millia evaserunt, consideratis iis duntaxat, qui arma ferre poterant. Eos item, qui Christo fidem non habuerunt, nudavit Pater, omnem eis legis gloriam adimens, redigensque ad eum statum in quo erant, antequam legem acciperent; ii quippe neque templum habent, neque sacrificia offerunt, nec aliud quidquam lege præscriptum faciunt. Cum item per corpoream quis voluptatem Christum exiit, quem per sacrum fontis lavacrum induerat, exiit eum Deus gratia sua et adoptione, efficitque, ut carnalis, prorsusque corporeæ nativitatis proprietatibus, quasi signis, notetur, carnalem scilicet vitam degat, hominemque sese gerat. Ubi enim sunt contentiones, simultates atque dissidia, ibi carnalis vita vivitur, et homo apparet.

Et ponam eam quasi desertam, et statuam eam, sicuti terram sine aqua, et conficiam eam siti. Desertam, inquit, eam faciam, mea scilicet ope destitutam, neque meæ providentiæ aquam ei præbebo, sed eam siti conficiam, hostium scilicet potestati tradam, meam sitientem opem, meoque prorsus auxilio destitutam. Deserta quoque facta est Hebræorum, qui in præsentia sunt, Synagoga, omni videlicet bono destituta; bonum enim omne, et bonitas ipsa Dominus erat, quem cum interfecerint, qui fiat, ut alicujus unquam boni participes sint? Quibus profecto neque suppetit ea, quam Christus exhibere consuevit, aqua, saliens in vitam æternam²⁹; quod intelligi debet de Spiritu quem accepturi erant, qui in ipsum crederent. Quot-

Ἀλλὰ καὶ τρέφεται ἡ μὲν τῆς φυλαργυρίας πορνεία διὰ τῆς πολυκτημοσύνης· ἡ δὲ τῆς φιλοδοξίας, διὰ τοῦ ἄρχειν ἐν βασιλείαις (25), καὶ πόλεσιν· ἡ δὲ σωματικῇ πορνείᾳ, διὰ τοῦ θεᾶσθαι τὰ κάλλη, καὶ ἄλλη δι' ἄλλων. Ταῦτά εἰσιν ἐκάστῳ πάθει μαστοί, καὶ ἀγαθὸν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅταν ἐξαίρηται ἡ κακία, μὴ τρεφομένη ὑπὸ τῶν ταύτην τρεφουσῶν ὀλῶν.

Ὅπως ἂν ἐκδύσω αὐτὴν γυμνῇ. Τῆς ἐμῆς, φησί, σκέπης ἀπογυμνώσω αὐτήν, καὶ ποιήσω ἀσχημονεῖν, νικωμένην ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· ὥσπερ τούναντιον πρώην σκέπων αὐτήν, καὶ διατηρῶν ἀήττητον (26), οὐ μόνον εὐσχήμονα, ἀλλὰ καὶ ἐνδοξοτάτην ἐποιοῦν.

Καὶ ἀποκαταστήσω αὐτήν, καθὼς ἡμέρα γεννήσεως αὐτῆς. Τουτέστιν, ὥσπερ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐδούλευσεν, οὕτω καὶ τοῖς Ἀσσυρίοις δουλεύσει. Ἡμέραν δὲ γεννήσεως καλεῖ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ καταγωγὴν, διότι ἐκεῖ ἐπληθύνησαν. Ἐβδόμηκοντα γὰρ καὶ πέντε ψυχὰς (27) καταθάνατε, ἐξακόσιαι χιλιάδες ἐγένοντο οἱ πολεμικοὶ μόνον. Ἐγύμνωστε καὶ τοὺς ἀπιστήσαντας (28) τῷ Χριστῷ ὁ (29) Πατήρ, περιελὼν αὐτῶν τὴν πᾶσαν τοῦ νόμου δόξαν, καὶ ἀποκαταστήσας αὐτοὺς, ὥσπερ ἦσαν πρὸ τοῦ τοῦ νόμον λαβεῖν. Οὕτε γὰρ ναὶ ἔχουσιν, οὕτε θύουσιν, οὕτ' ἄλλο τι τῶν ἐν τῷ νόμῳ ὁρῶσι. Καὶ ὅταν δὲ τις Χριστὸν ἐνδυσάμενος διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἐκδυθῇ αὐτὸν διὰ τῆς κατ' αἴσθησιν ἡδονῆς (30), ἀπογυμνοῖ μὲν ὁ θεὸς αὐτὸν τῆς αὐτοῦ χάριτος καὶ τῆς υιοθεσίας, ποιεῖ δὲ αὐτὸν τοῖς τῆς σαρκικῆς καὶ ἐμπαθοῦς γεννήσεως ἰδιώμασι χαρακτηρίζεσθαι, ὅπερ ἐστὶ κατὰ σάρκα ζῆν, καὶ κατ' ἀνθρώπῳ περιπατεῖν· ὅπου γὰρ εἰσιν ἐριδες, καὶ ζήλοι, καὶ διχοστασίαι, ἐκεῖ ἐστὶ τὸ σαρκικῶς ζῆν, καὶ κατ' ἀνθρώπῳ (31) περιπατεῖν.

Καὶ θήσω αὐτὴν ὡς ἔρημον, καὶ τάξω αὐτήν, ὡς γῆν ἀνυδρῶν, καὶ ἀποκτενῶ αὐτήν ἐν δίψει. Ἐρημον αὐτήν, φησί, ποιήσω (32) τῆς ἐμῆς βοήθειας, καὶ τὸ ὕδωρ τῆς ἐμῆς προνοίας οὐκ ἐπιχορηγήσω αὐτῇ, ἀλλ' ἀποκτενῶ αὐτήν, τουτέστιν, εἰς θάνατον παραδώσω τοῖς ἐχθροῖς, διψῶσαν βοηθείας, καὶ στερουμένην τῆς παρ' ἐμοῦ συμμαχίας. Ἐρημος γέγονε καὶ ἡ τῶν Ἑβραίων συναγωγὴ, παντὸς ἀγαθοῦ στερηθεῖσα· τὸ πᾶν γὰρ ἀγαθὸν, καὶ ἡ αὐταγαθότης (33) ὁ Κύριος ἦν, ὃν ἀποκτείναντες, πῶς ἔσονται μέτοχοι τινος ἀγαθοῦ; Οὐδὲ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς τὸ ὕδωρ, ὃ δίδωσι Χριστὸς, ἀλλ' ὁ μὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, φησί, περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἐμελλόν λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Οἱ οὖν τὸ ἀποκτείνον γράμμα τοῦ νόμου κατέχον-

²⁹ Joan. iv, 10.

Variae lectiones et notæ.

(25) Ἀλλὰ τρέφεται μὲν τῆς φιλαργυρίας ἡ πορνεία διὰ τοῦ ἔχειν κτήματα πολλά, καὶ ἡ φιλοδοξίας πορνεία διὰ τοῦ ἄρχειν ἐν βασιλείαις, αλιτρὸς αὐτὴν ἀναρτίας fornicatio habendo multas opes, et ambitionis fornicatio imperando in regnis. Cod. Arg.

(26) Ἀκτῆτον, a nemine possessum. Cod. Arg.

(27) Circa numerum hunc sequitur Theophylactus Septuaginta Interpretes, a quibus plurimum discrepare Vulgatam eruditi norunt. Nodum præclare

solvit D. Hieron. in *Trind. Hebr.* et S. Aug. *quæst. ultima in Genesim.*

(28) Ἀποστήσαντας, qui defecerunt. Cod. Ven.

(29) Ὅσπερ. Cod. Arg.

(30) Ζωῆς, vitam. Cod. Ven.

(31) Κατὰ σάρκα, secundum carnem. Cod. Arg.

(32) Τίθημι, pono. Cod. Bav.

(33) Τὸ πᾶν γὰρ ἡ αὐταγαθότης, omne enim ipsa bonitas. Cod. Arg. et Bav.

τες (34), καὶ τὸ πνεῦμα μὴ δεχόμενοι, εἰκότως γῆ A
μὲν εἰσιν, ὡς κάτω κείμενοι, καὶ πάντα σωματικῶς
νοοῦντες· ἄνδρος; (35) δὲ, ὡς τὸ Πνεῦμα μὴ ἔχον-
τες, ὅπερ ἀπεδόθη εἶναι τὸ ὕδωρ. Καὶ ὁ ἁμαρτάνων
δὲ, ἔρημος μὲν οὐ τίθεται, ὡς ἔρημος δὲ, ἵνα μὴ
ἀπογνῇ, καὶ τάσσεται, ὡς γῆ ἄνδρος διὰ τὴν αὐ-
τὴν αἰτίαν. Θεὸς γὰρ εἰ καὶ οἶδε (56) τὸ τέλος ἐκά-
στου, ὁμοῦ οὐ φαίνεται ἀπογινώσκων. Ὁ οὖν ἄκαρ-
πον ἑαυτὸν ποιήσας, καὶ ἐκεῖνα ἐργαζόμενος, ἃ καὶ
ὁ πλοῦσιος; ἐκεῖνος, ὁ αἰτούμενος τὸν Ἀβραάμ,
ἵνα πέμψῃ Λάζαρον, καὶ βάρλας τὸ ἄκρον τοῦ
δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος καταψύξῃ αὐτὸν, ὡς γῆ
ἔρημος; ἐστὶ καὶ ἄνδρος.

rogavit, ut Lazarum mitteret, qui summos digitos intingeret in aquam, ipsamque refocillaret³¹; is
veluti terra deserta est atque arida

Καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς οὐ μὴ ἐλεήσω, ὅτι τέκνα B
πορνείας ἐστὶ. Τοῦτέστιν ἐξ εἰδωλολατρῶν πατέ-
ρων γεννηθέντες (37), τὴν ἐκεῖνων ἐξήλωσαν βδελυ-
ρίαν· πορνείαν γὰρ ὀνόμαζον, ὡς τὴν εἰδωλολατρείαν
καλεῖ.

"Ὅτι ἐξεπόρνευσεν ἡ μήτηρ αὐτῶν. Οὐχ ἀπλῶς
ἐπόρνευσεν, ἀλλ' ἐξεπόρνευσεν ὑπερβολικῶς, τὴν
εἰδωλολατρείαν καὶ κτισματολατρείαν ἀσπασαμένη·
καὶ τῶν δένδρων γὰρ, ὅσα μῆκιστα, καὶ εὐτυχία, καὶ
τούτοις ἐθυμίου [f. — μίον].

Κυτῆσχυρεν ἡ τεκοῦσα αὐτά. Τοῦτέστι, πᾶν
αἰσχρὸν ἐπετήδευσεν· ἢ τὰ τέκνα αὐτῆς κυτῆσχυ-
ρεν, ἀπαρρήσιαστα ταῦτα ποιήσασα, διὰ τοῦ καὶ
γεννησά; αὐτά, καὶ παιδεῦσαι ἐν εἰδωλολα-
τρείᾳ.

"Ὅτι εἶπε, Πορεύσομαι ὀπίσω τῶν ἐραστῶν,
τῶν διδόντων μοι ἄρτους μου, καὶ τὸ ὕδωρ μου,
καὶ τὰ ἱμάτιά μου, τὸν οἶνον μου, καὶ τὸ ἐλαίον
μου, καὶ πάντα ὅσα μοι καθήκει. Ἐνόμισε, φη-
σὶν, ὅτι παρὰ τῶν ἐραστῶν αὐτῆς, ἤτοι τῶν εἰδώ-
λων, ἔχει πάντα πρὸς ζωὴν αὐτῆς ἀναγκαῖα τε καὶ
χρηιδῶν, καὶ οὐ παρ' ἐμοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ· διὰ
τὰ τέκνα αὐτῆς ἀνάξει τοῦ ἐμοῦ ἐλέους; ἐποίησε.
Καὶ οἱ νῦν δὲ Ἑβραῖοι ὀπίσω τοιούτων ἐραστῶν
πορεύονται, δαιμόνων, καὶ διδασκάλων, οἱ πλανῶσιν
αὐτοὺς, ὅτι λήφονται τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως,
καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ βαντισμοῦ, καὶ τὰ ἱμάτια τὰ ἱερα-
τικὰ, καὶ τὸν οἶνον, τὸν τε εἰς σπονδὰς, καὶ τὸν κατὰ
νόμον τῷ ἱερατικῷ γένει, ὡς ἀπαρχὴν καὶ δεκάτην
διδόμενον, καὶ τὸ ἐλαίον τῆς χρίσεως, καὶ πάντα
τῆς κατὰ νόμον λατρείας προσέχει; (38).
Εἰ δὲ ἡ ἀδικία καὶ ἡ πλεονεξία (39) δαιμόνων
εἰσὶν ἐφευρέματα, ὁ μὴ ἄλλως οἰόμενος ζητᾷ,
ἢ πλεονάζει τὸν αὐτοῦ βίον, εἰ μὴ δι' ἀδικίας,
δράττω, ὅτι καὶ αὐτὸς ὀπίσω τῶν αὐτῶν πορεύεται.
ὡς διδόντων αὐτῷ τοὺς ἄρτους, καὶ τὰ ἱμάτια, καὶ
πάντα, ὅσα καθήκει. Σκόπει δὲ, οὐκ εἶπε, Τοῦς

³¹ Luc xvi, 24.

Variae lectiones et notæ.

(34) Ἐγόντες, habentes. Cod. Arg. et Ven.

(35) Ἄνδρος, aqua destituiti. Cod. Arg. et Bav.

(56) Θεὸς γὰρ ᾔδει, καὶ οἶδε, noverat novique Deus.

Cod. Arg.

(37) Γεννηθέντες, et paulo post ἐξήλωσε, ut ad

A quot præterea legis litteræ quæ animas perdit,
mordicus hærent, nec attendunt intimum legis
ipsius spiritum: ii terra merito sunt, tanquam
humii repentes, omniaque materiali quadam ra-
tione capientes; eademque arida, tanquam Spiritu
destituti, quem aquam esse superius diximus.
Quisquis item peccat, relinquitur, non desertus
quidem, sed quasi desertus, ut ne desperet; idem-
que, eandem ob causam, efficitur velut aqua de-
stitutus. Quamvis enim Deus cujusque finem pro-
spiciat: haud propterea tamen reprobare quem-
piam videtur. Qui ita sterilem semetipsum consti-
tuit, similiaque facit illi diviti, qui Abrahamum
refocillaret³¹; is

Vers. 4. Neque filiorum ejus miserebor, quia filii
fornicationis sunt. Ex idololatræ videlicet parenti-
bus prognati, eos, eorumque impietatem sectati
sunt, perspicuum enim est, eum fornicationem ap-
pellare idololatriam.

Vers. 5. Quia perditæ scortata est eorum mater. 20
Non scortata simpliciter est, sed perditæ, summum
scilicet per flagitium; quippe quæ idola creatu-
rasque impense colebat atque consecrabatur. Vel
ipsis enim arboribus, quæ maxime sublimes essent
et umbrosæ, thura adolebant.

Confusa est, quæ peperit eos. Omne scilicet turpe
facinus patravit: vel, liberos suos impudentes
atque nefarios effecit, eos in idololatria procreando
instituendoque.

C
Quia dixit, Vadam post amatores meos, qui dant
panes meos, et aquam meam, et vestimenta mea, et
linteamina mea, et oleum meum, et omnia quæ mihi
necessaria sunt. Existimavit, ait, se suis ab ama-
toribus, idolis videlicet, non a me, vero Deo,
cuncta ad vivendum necessaria et utilia accipere;
proptereaque suos ipsius natos misericordia mea
prorsus indignos effecit. Hebræi quoque nostrorum
temporum, amatores istiusmodi consecantur,
dæmones nimirum, atque doctores qui eos deci-
piunt. Hi quippe capiunt propositionis panes, et
lustralem aquam, et sacerdotales vestes, et vinum,
cum quod libationibus effunditur, tum quod ex
D legis præscripto sacerdotibus, primitiarum, atque
decimæ nomine, tribui debet: unctionis item
oleum abripiunt, et cætera omnia quæ ad legalem
cultum pertinent. Porro si injustitia et rapina
inventa dæmonum sunt, cum qui non alia ra-
tione se vivere, victumque abunde sibi suppetere
posse putat, nisi per injustitiam atque rapinam:
animadvertat, se tum pravos istos spiritus conse-
ctari, qui panem ei præbeant, et indumenta et

neutrum τέκνα utrumque referatur.

(38) Προσέχειται Cod. Bav., προσείμνενα Cod. Arg.

(39) Πλεονεξία προσέλκει, avaritia ad se trahit.
Cod. Arg.

quæcunque sint ei necessaria. Animadvertas autem oportet, eum non dicere Panes, sed *Panes multos*, idemque de cæteris. Qui enim ita, ut Deo placet, opibus utitur, nihil habet proprii: qui contra, demonum ductum hac in re sequitur, omnia sua facit. Ita et in Evangelio, qui thesauros sibi colligebat, non Deo, *Bona mea dixit, et horrea mea*⁴⁰. Et alias enim victis bonis atque caducis maxime deditus erat is, qui et corruptionis expertem ipsius animam, quantum in eo est, corruptioni obnoxiam efficere studuit, carnalem eam constituendo.

VERS. 6, 7. Propterea ecce ego obstruam viam ejus spinis, et reedificabo vias ejus, et semitam suam non inveniet. Et persequetur amatores suos, et non apprehendet illos, et quæret eos, et non inveniet. Ipsum quoque Dei supplicium bonum et misericors est, quo finis impietati denuntiatur. Spinæ enim, ait, ponam in via ejus, acerbæ scilicet ac sæva mala multa inferam, bellum, captivitatem, servitutem atque famem quibus afflicti, non amplius aureas juvenecas colere poterunt. Quomodo enim id faciant, qui vel ipsa libertate destituentur, nec amplius consueti faciendi libertate gaudebunt, vel **21** si maxime velint? Tum itaque et demonum imbecillitatem cognoscent, cum eos in calamitatibus invocantes, nil inde solatii capient.

Et dicit: Vadam, et revertar ad virum meum priorem: quia melius mihi erat tunc, quam nunc. Calamitatibus, ait, afflicta, ubi demonum imbecillitatem intelligit, qui pridem ab ea cum colerentur, a miseriis eam eripere non potuerint, Dei reminiscetur, sequæ autem eum recipiet, qui natura licet Dominus sit, vir tamen ejus appellatur, propterea quod cum major sit mulieris erga virum amor, quam servorum in dominum, ita erga se homines affectos esse Deus vult, ut mulier erga virum, quod et Apostolus innuere per ea videtur, *Qui adhæret Domino, unus Spiritus est*⁴¹. Et rursus: *Erunt duo in carne una.* Sacramentum hæc magnum est; ego autem dico, in Christo, et in Ecclesia⁴². Præclusi præterea sunt et deicidis Judæis aditus ad legalem cultum, cum hic penitus fuerit abrogatus; eisque spinæ fuerunt Romani qui templum diruerunt, vel etiam Christi crux, quam una cum aliis duabus humi fixerunt, quæ crux exilio eis fuit. Quærunto itaque hi suos amatores, sacerdotes atque pontifices et nupiam eos inveniunt. Nec enim omnino sunt. Quare plerique de Synagoga sese recipient ad Christum, quem virum ejus jure dixeris, quatenus ex ea homo natus est:

⁴⁰ Luc. xi, 18 ⁴¹ I Cor. vi, 17. ⁴² Ephes. vi, 31, 32

Varie lectiones et notæ.

(40) Οὐκ ἔστις, addictus. Cod. Bav. et Arg.

(41) Πληκτιστικὰ. Cod. Arg. cum Bav.

(42) Αὐτῶν, ipsorum. Cod. Bav.

(43) Deest τὸ πᾶν in Cod. Arg.

(44) Οὕαν ἔχειν, δέξαι, qualem (affectum) habere oportet. Cod. Ven.

Α ἄρτους, ἀλλὰ, τοὺς ἄρτους μου, καὶ ἐπὶ πάντων ὁμοίως· ὁ μὲν γὰρ θεαρέτως τοῖς προσοῦσι χρώμενος, οὐδὲν ἔδωκεν· ὁ δὲ ὁπίσω τῶν δαιμόνων πορευόμενος, πάντα ἰδιοποιεῖται. Οὕτω καὶ ὁ ἐν τῇ Εὐαγγελίᾳ θησαυρίζων ἑαυτῷ, καὶ μὴ εἰς Θεὸν πλουτῶν, τὰ ἀγαθὰ μου, εἶπε, καὶ τὰς ἀποθήκας μου· καὶ ἄλλως γὰρ τοῖς φθαρτοῖς οἰκιστάτος (40) ἦν ὁ τοιοῦτος, ὅς γε καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἄφραρτον τὴν ψυχὴν, ὅσον τῷ [i. τῇ] ἐπ' αὐτῷ, φθαρτὴν ἐφιλονέησεν ποιῆσαι, κατασαρκώσας αὐτόν.

Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ φράσω τὴν ὁδὸν αὐτῆς ἐν σκόλῳ, καὶ ἀνοικοδομήσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς οὐ μὴ εὗρη· καὶ διώκεται τοῖς ἑραστῇς, καὶ οὐ μὴ καταλάβῃ αὐτούς· καὶ ζητήσιν αὐτούς, καὶ οὐ μὴ εὗρῃ αὐτούς. Καὶ αὕτη ἡ τιμωρία φιλανθρωπίας μεστή· προξενεῖ γὰρ αὐτῇ λῆξιν τῆς δυσσεβείας. Καὶ γὰρ, φησὶ, σκόλοπας τίθημι ἐν τῇ ὁδῷ αὐτῆς, τούτεστι, Δυσχερεῖ, καὶ πληκτικὰ (41) πολλὰ ἐπάγω αὐτοῖς, πολέμους φημί, καὶ αἰχμαλωσίαν, καὶ δουλείας, καὶ λιμόν· ὑφ' ὧν συνεχόμενοι, οὐκέτι δουλεύειν δυνήσονται ταῖς χρυσαῖς θαυμάσιον. Πῶς γὰρ, οἷ γε καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς (42) ἐστερουῖντο, καὶ ἄδειαν οὐκ εἶχον τὰ συνῆθη τελεῖν, εἰ καὶ πᾶν (43) ἤθελον; Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τὴν ἀθένειαν τῶν δαιμόνων ἐπιγινώσκονται, ὅτε ἐπικαλούμενοι αὐτοῖς ἐν ταῖς συμφοραῖς, οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ὠφεληθῇσονται.

Καὶ ἐρεῖ· Πορευέσθαι, καὶ ἐπιστρέψω πρὸς τὸν ἄνδρα μου, τὸν πρότερον, ὅτι καλῶς μοι ἦν τότε, ἢ νῦν. Συμφοραῖς, φησὶ, προσπαλαίσασα, καὶ γνωῦσα τὴν ἀθένειαν τῶν δαιμόνων, οἱ πρώην θεραπευόμενοι ὑπ' αὐτῆς, τότε οὐκ ἡδυνήθησαν αὐτὴν ἐξελίσθαι τῶν συμφορῶν, ἀναμνησθήσεται τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπιστρέψει πρὸς αὐτὸν, ὅς φύσει μὲν ἐστὶ Δεσπότης· ἄνδρα δὲ αὐτῆς ἀποκαλεῖ ἑαυτὸν, διότι πλείων ἢ τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα φιλοστοργία, ἢ ἢ τῶν δούλων πρὸς τὸν δεσπότην διάθεσις, καὶ βούλεται ὁ Θεὸς τοιαύτην ἐνεῖναι τοῖς ἀνθρώποις πρὸς αὐτὸν σχέσιν, ὅαν ἔχει (44) γυνὴ πρὸς τὸν ἄνδρα· ὁ καὶ ὁ Ἀπόστολος εἰκοι λέγειν· Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἔρ Πρεσβυτέρῳ ἐστὶ· καὶ πάλιν, Ἔσονται οἱ δύο εἰς σὰρκα μίαν· τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐφράγησαν καὶ τοῖς Θεοκτόνοις Ἑβραίοις (45) αἱ πρὸς τὴν νομικὴν (46) λατρείαν πάροδοι, καταργηθεῖσαν (47) ἴδῃ. Σκόλοπες δὲ αὐτοῖς, οἱ τὴν ναὸν καταλύσαντες ῥωμαῖοι· ἢ καὶ τάχα ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, ὃν σὺν ἄλλοις δύο ἱερῆσαν, κατέλυσεν αὐτοῖς γεγονώς. Διώκουσι τοίνυν τοὺς ἑραστάς αὐτῶν ἱερεῖς, καὶ ἀρχιερεῖς, καὶ οὐδαμου εὐρίσκουσιν· οὐδὲ γὰρ εἰσιν ὁλως. Διὸ καὶ

(45) Ἰουδαίους, Judæis. Cod. Bav. et Arg.

(46) Νόμου, legis. Cod. Arg. νομικὴν, legalem. Cod. Ven.

(47) Καταργηθεῖσαι, abrogatæ (vix scilicet) Cod. Bav. et Arg.

πολλοὶ τῆς Συναγωγῆς ἐπιστρέφουσιν εἰς Χριστὸν, ὃν ἄνδρα μὲν αὐτῆς ἐρεῖς, καθὼς ἐξ αὐτῆς ἄνθρωπος ἐγένετο· τὸν πρότερον δὲ, καθὼς καὶ πρὶν γενέσθαι ἄνθρωπος, ἦν, ὡς Θεός. Στίξον οὖν· εἰς, τὸν ἄνδρα· εἰτα εἰπέ, τὸν πρότερον, τοῦτέστι τὸν πρόγοντα, τὸν πρὸ πάντων, τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Πλὴν ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν Ἑβραίων Συναγωγῆς ὁ Χριστὸς ἦν ἄνθρωπος πρότερος· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ διεξάγων αὐτοὺς ἀρχιστράτηγος Κυρίου τῶν δυνάμεων, καὶ ἡ πνευματικὴ ἀκολουθοῦσα πέτρα. Καὶ τῶς σημεῖα δὲ ἐν δυνάμει Θεοῦ ἐγένοντο· Χριστὸς δὲ, Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. Ἀλλὰ καὶ πᾶς ὁ διὰ τοῦ εὐσωματεῖν, καὶ ἐμπλατύνεσθαι τοῖς αἰσθητοῖς, καταφρονῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ δουλεύων τοῖς πάθεσιν, ἐπιθεὶν σκόλῃ· καὶ δυσχερεῖαις βιωτικαῖς ἐμπαγῇ, ἢ νοσήσας, ἢ ἀπορήσας, οὐκέτι τοῖς αὐτοῖς δύναται προσεγγεῖν· ἀλλ' ἐμφοράττονται αὐτῷ αἱ πρὸς τὰ πάθη ἐκεῖνα ὁδοί, καὶ αὐτὸς διδάσκειν ἐκ τῆς πρὸς ταῦτα, καὶ διώκῃ αὐτὰ, καὶ ζητῇ, καὶ οὐκ ἔστι ἀπολαῦσαι τούτων, πιεζόμενος ὑπὸ δυσχερῶν

Καὶ αὐτὴ οὐκ ἔγνω, ὅτι ἐγὼ ἔδωκα αὐτῇ τὸν σίτον, καὶ τὸν οἶνον, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ ἀργύριον ἐπλήθυνα αὐτῇ· οὐτὴ δὲ ἀργυρὰ καὶ χρυσὰ ἐποίησε τῇ Βααλ. Ἐτι ἐπαναλαμβάνει, καὶ κατηγορεῖ τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰσραηλιτῶν, οἱ οὗ τῷ Θεῷ ἀνέτιθεσαν τὴν εὐπορίαν τῶν κεχορηγημένων αὐτοῖς ἀγαθῶν, ἀλλὰ τῇ Βααλ, τοῦτέστι τῷ Θεῷ τῶν Βαβυλωνίων, ὃν οἱ Ἕλληγες Βῆλον ὠνόμαζον, τὸν αὐτὸν λέγοντες εἶναι τῷ Διί. Τοῦτον τοίνυν τιμῶντες, φησὶν, ἀναθήματα χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ ἐποιοῦν αὐτῷ. Ἐδωκε τοίνυν τοῖς Ἑβραίοις καὶ τὰς σπονδὰς, καὶ τὰς ἀπαρχὰς, καὶ τὸ ἀργύριον, τοῦτέστι τὰ λόγια τοῦ νόμου, καὶ τῶν προφητῶν. Ὅταν οὖν ἴδῃ· τοὺς Ἑβραίους τοῖς τῆς Γραφῆς μὴ καλῶς χρωμένους, μηδὲ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ ἐλθόντας, μηδὲ αὐτῷ ἀνατιθέντας τὰ χρυσὰ, καὶ τὰ ἀργυρὰ (τὰ μὲν χρυσὰ, ὡς τῆς Θεότητος, τὰ δὲ ἀργυρὰ, ὡς τῆς ἀνθρωπότητος ἐνδεικτικὰ, ἣν ἐλάμπρυνεν ἐν ἐκείνῳ, πάντα τὸν ἰὸν τῆς ἁμαρτίας ἀποξύσας· ἢ τὰ μὲν χρυσὰ, ὡς βίον καθαρὸν εἰσηγησαμένον, τὰ δὲ ἀργυρὰ, ὡς διδασκαλίαν λαμπράν, καὶ δόγματα, ἐν οἷς τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν κατήργησεν)· ἀλλὰ πάντα ἐκδεχόμενους εἰς τὸν μέλλοντα, καὶ προσδοκώμενον αὐτοῖς ἄνθρωπον τῆς ἀνομίας, καὶ τοῦτ' ἀνατιθέντας ταῦτα· τούτους μὴμίξε εἶναι τοὺς ἐνταῦθα κατηγορουμένους. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληγες, καὶ οἱ ἐκ τῶν αἱρέσεων, τὸν νοῦν μὲν ὡς χρυσίον τὴν δὲ εὐγλωττίαν ὡς ἀργύριον παρὰ Θεοῦ λαθόντες, καὶ τούτοις εἰς βλάβην πολλῶν ψυχῶν ἀποχρησάμενοι, καὶ ἀναθέντες ταῦτα, τοῦτέστι δόντες φυσικοῖς λόγοις, καὶ διαλεκτικαῖς, καὶ σοφιστικοῖς, καὶ ἐξαρχήσαντες τὰ ἡμέτερα τῆς φύσεως, καὶ τῆς τῶν οὐρανίων κινήσεως, τοῖς ἐνταῦθα διαβαλλομένοις εἰσέκασι. Καὶ ὁ πλοῦσιος δὲ, ὅταν τῷ πλούτῳ οὐκ εἰς ἀντίληψιν ἐνδύειν γρήται, ἀλλ' εἰς τὸ καταδυναστεύειν μᾶλλον αὐτῶν, ἢ καὶ εἰς ἀσπλγείας, καὶ

eundemque priorem, quod, antequam homo fieret, uti Deus exsistebat. Orationem itaque interpunge post verba *Ad virum*, adde postea *Priorem*, qui scilicet jam exsistebat, qui ante omnia, qui a principio erat. Alia quoque ratione Hebræorum Synagogæ Christus erat vir prior, ipse namque erat qui eos regebat, Omnipotentis dux, atque spiritalis, quæ eos consequeretur, *petra* ²². Prodigia quoque multa patrabantur per Dei potestatem: Christus autem est Dei tum potestas, tum sapientia. Quisquis item corporis viribus præficiens, temporalibusque bonis elatus, Deum despiciit, pravisque sese dedit cupiditatibus: cum is in spinas, temporales videlicet ærumnas, incidit, aut morbos, aut egestatem: haud amplius ad ea potest attendere, sed ei præcluduntur ad pravos affectus istos aditus, quantumvis impenso in ea studio feratur, eademque avidè quærat atque consectetur: ærumnisque præpeditur, quominus hisce perfruat.

VERS. 8. *Et ipsa nesciuit, quod ego dederim ei frumentum, et vinum, et oleum, et argentum multiplicavi ei: ipsa autem argentea et aurea fecit ipsi Baal.* Eadem repetit, reprehenditque Israelitarum ingrati animi vitium, ²² quod acceptorum bonorum copias haud ipsimet Deo dicant, sed Babyloniorum numini Baal, quem Græci Belum nominant, eundemque Jovem esse docebant. Hunc igitur, ait, cum in honore haberent, aurea ei et argentea donaria appendebant. Hebræis ergo dedit et victimas, et libationes, et primitias: eisdemque et argentum, legis videlicet atque prophetarum oracula tradidit. Cum itaque cernis Hebræos haud recte Scripturarum oraculis uti, neque ad Christi cognitionem per ea pervenire, nec ad eum referre quotquot ex hisce sunt aurea et argentea [quæ quidem aurea dicuntur, quod Christi divinitatem ostendant, argentea vero, quod naturam ipsius humanam declarent, quam in semetipso clariorem effecit omne peccati virus ab ea depellendo: vel aurea ideo appellantur, quod puram is vitam invexit, et argentea, quod claram tradidit doctrinam, eaque dogmata per quæ mandatorum legem abrogavit:] cum, inquam, Hebræos cernis haud recte oracula ista capere, sed omnia ad futurum quem expectant, impietatis hominem referre eique dicere, hos puta illos ipsos esse, qui hoc loci reprehendantur. Græci quoque et hæretici [qui mentem, tanquam aurum et eloquentiam, tanquam argentum a Deo acceperunt, hisque ad multarum animarum perniciem abutuntur, ea dicendo, addicendo nimirum, naturalibus disceptationibus, fallacibusque controversiis, nos resque nostras a natura motuque corporum cælestium pendere docendo] isti, inquam, esse videntur hi, qui hoc eodem loco reprehenduntur. Dives item, cum

²² I Cor. x, 4.

opibus utitur, non ad pauperum levandam inopiam, sed ad eorum oppressionem potius, vel ad luxuriam et flagitia et injurias, tum Dei munera ipsimet Baal appendere videtur.

VERS. 9. *Propterea convertar, et tollam triticum meum, in opportunitate sua, et vinum meum in tempore suo, et auferam vestimenta mea, et lintamina mea, ne operiant turpitudinem ejus. Convertar, ait: Alia scilicet asperiore via incedam, nec amplius muneribus eos meis donabo; sed et frumentum, et vinum eis adinam, quodque gravius est, faciam in opportuno tempore, cum scilicet temporis planeque maturi fructus erunt, tum eos hisce privabo, quo magis magisque doleant atque crucientur. Vestimenta vero atque lintamina dicit, cum hæc, quæ sensibus subjiciuntur: in captivitate enim abducti, nudi, omnique decore spoliati incedebant: tum [quæ mente percipiuntur] Dei protectionem et opem quam cum haberent, longe omnium gloriosissimi erant aliisque imperabant, neque eo, quo in præsentia, per servitutem dedecore affliciebantur. Judæorum quoque Synagogæ ademit opportuno tempore, cum scilicet plenitudo temporis advenit, frugum primitias atque decimas quæ per frumentum **23** atque vinum significantur; hæc, inquam, eis abstulit opportuno tempore: tum enim carnem assumpsit, cum idoneum tempus exstitit. Cum nimirum expletum jam esset omne nequitie genus, ut ad ipsius cumulum nihil omnino deesset, sed suam omnem exeruisset pravitatem; tum advenit medicus, qui magnam Incarnationis suæ medicamentum morbo adhibuit. Quandoquidem autem Ecclesiæ quoque mysteria perficiuntur ex pane et vino quæ per benedictionem in corpus et sanguinem Christi convertuntur: secum ipsi reputent Hebræi, quemadmodum oraculum hoc vera de ipsis prædicet. Recte vero additur *In opportunitate sua, et in tempore suo*; nunc enim opportunum tempus est, quo mysteria hæc per panem, atque vinum perficiantur. In cœlesti autem Regno perficientur alia ratione quadam arcana magis, magisque miranda. Sacro autem fontis lavacro destituti, destituentur et Christi vestibus: *Quicumque enim baptizati sunt in Christo, Christum induerunt* ⁸⁸. Ab iis item qui in Ecclesiæ fide sunt, cum peccant, auferitur frumentum et vinum, sacrorum scilicet mysteriorum communio. Quoniam autem id fit pro peccatorum ratione, propterea dixit: *In opportunitate sua, et, In tempore suo*. Non omnibus enim peccatis, neque delictis quibusve supplicium hoc statutum est, quo delinquentes mysteriorum communione priventur, nec omnibus qui tali supplicio plectuntur, idem omnino tempus assignatur; sed aliis id produci, aliis contrahi constat. Tales*

A ἀκαθαρσία, καὶ ὕβρις, τὰ τοῦ Θεοῦ τῇ Βίβλ' ἀνατιθέναι δοκεῖ.

Διὰ τοῦτο ἐπιστρέψω, καὶ κομιῶμαι τὸν σῖτόν μου καθ' ὅραν αὐτοῦ, καὶ τὸν οἶνον μου ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ ἀρελῶμαι τὰ ἱμάτιά μου καὶ τὰ ὀδοῦνά μου, τοῦ μὴ καλύπτειν τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς. — Ἐπιστρέψω, φησί· τούτέστιν, Ἄλλην βαδισοῦμαι ὁδόν, τὴν τῆς σκληρότητος, καὶ οὐκέτι τῶν ἀγαθῶν μου ἀξιώσω αὐτοῦς. Ἄλλὰ καὶ τὸν σῖτον, καὶ τὸν οἶνον ἀφελῶ ἀπ' αὐτῶν, καὶ τὸ λυπηρότερον, ὅτι ἐν καιρῷ· τούτέστιν, ὅταν ὥριμοι γίνωνται οἱ καρποὶ καὶ πέπειροι, τότε στερήσω αὐτοὺς τούτων, ἵνα καὶ μᾶλλον ἀνιαθῶσιν. Ἰμάτια δὲ καὶ ὀδοῦνα, τάχα μὲν καὶ τὰ αἰσθητὰ ταῦτά φησι· καὶ γὰρ ἀιχμαλωτισθέντες, γυμνοὶ καὶ ἀσχημονες περιήσαν· τάχα δὲ καὶ τὴν σκέπην αὐτοῦ καὶ βοηθειαν, ἣν ἔχοντες, ἐνδοξότατοι ἦσαν, καὶ ἐκράτουν τῶν ἄλλων, τὴν ἐκ τῆς δουλείας ἀσχημοσύνην οὐκ ἔχοντες, ἣν νῦν ἔξουσιν. Ἀφελίετο δὲ καὶ ἀπὸ τῆς Συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, καὶ ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, τὰς ἀπαρχὰς τῶν καρπῶν, καὶ τὰς δεκάτας, αἱ δηλοῦνται διὰ τε τοῦ σίτου καὶ τοῦ οἴνου. Τότε γὰρ ἐσαρκιώθη, ὅτε καὶ ἐπιτήδειος καιρὸς ἦν, ὅτε πᾶσα κακία συνετελέσθη, καὶ οὐδὲν ἔτι ὑπελείπετο εἶδος αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν ἐξέβρῃζε. Τότε δὲ ἦλθεν ὁ ἱατρὸς, τὸ μέγα φάρμακον τῆς αὐτοῦ σαρκώσεως ἐπάγων τῷ νοσήματι. Εἰ δὲ καὶ τὰ τῆς **C** Ἐκκλησίας μυστήρια, ἐκ σίτου καὶ οἴνου τελούνται, τῶν εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ μεταποιουμένων διὰ τῆς εὐλογίας· σκοπησάτωσαν οἱ ἀπιστοῦντες Ἑβραῖοι, ὅπως ἐπ' αὐτοῖς; ἀληθεύει ἡ προφητεία. Καλῶς δὲ πρόσκειται τὸ, *Καθ' ὅραν αὐτοῦ, καὶ, Ἐν καιρῷ αὐτοῦ*. Νῦν γὰρ καιρὸν ἔχουσι, καὶ ὅραν, τὰ μυστήρια ταῦτα, τοῦ τελείσθαι διὰ σίτου καὶ οἴνου· ἐν δὲ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἄλλον τινὰ τρόπον καινότερον καὶ μυστικώτερον τελευτήσονται [f. τελεσθ.]. Στεροῦμενοι δὲ τοῦ βαπτίσματος, στεροῦνται καὶ τῶν ἱματίων τοῦ Χριστοῦ. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσαντο, Χριστὸν ἐνεδύσαντο. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πιστῶν ἀφαιρεῖται ἀμαρτανόντων ὁ σῖτος, καὶ οἶνος, ἥτοι ἡ τῶν μυστηρίων κοινωνία. Ἐπεὶ δὲ ἀναλόγως τοῖς ἀμαρτήμασι γίνεται τοῦτο, διὰ τοῦτο εἶπεν· Ἐν καιρῷ, καὶ, *Καθ' ὅραν*. Οὔτε γὰρ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς ἀμαρτήμασι (48), καὶ τοῖς τυχοῦσιν, ἐπιτίμιον τίθεται ἡ τῆς κοινωνίας στερήσις, οὔτε τῇς ταύτης καταχρινόμενοι ἀπλῶς πᾶσιν ὁ αὐτὸς καιρὸς ὑφ' ἡπλῶται· ἀλλὰ τοῖς μὲν ἐπιτίτταται, τοῖς δὲ συνέσταται. Οἱ δὲ τοιοῦτοι ἀπογομνοῦνται καὶ τῆς θείας χάριτος, καὶ βοηθείας, ἥτις ἕως μὲν ἡμῖν πάρεστι, ποιεῖ ἡμᾶς εὐτυχμονῶς περιπατεῖν, τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν περιστέλλουσα καὶ σκέπουσα.

⁸⁸ Galat. iii, 17.

Varie lectiones et notæ.

(48) Ea de re vide, si placet, Basilium in ep. can. ad Amphlochium, et Greg. Nyss. in Ep. ad Letoium.

ἀρθεῖσα δὲ ἀφ' ἡμῶν, καὶ ἐγκαταλιποῦσα ἡμᾶς, ἐξ τὰ ἔργα τῆς αἰσχύνης ποιεῖν. Τὰχα δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ ἱερατείᾳ ἀμαρτανόντων, καὶ καθαιρουμένων, ἀφαίρει ὁ Θεὸς τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ τὰ ὀσθία, τὴν ἱερατικὴν λέγουσιν στήλην· ὥστε μὴ ὑπὸ τούτων καλύπτεσθαι τὴν ἀσχημονήν αὐτῶν, φαινομένων ἀναμαρτήτων διὰ τοῦ ἱερουργεῖν.

amplius eorum deformitas tegatur, quod pridem eo, quod sacra facerent, insontes omnino videbantur.

Καὶ νῦν ἀποκαλύψω τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτῆς ἐναντί τῶν ἐραστῶν αὐτῆς. Ἡ τοῦτο λέγει, ὅτι ὡς περ ἐμὲ ἐγκατέλιπεν, οὕτω καὶ ἐκείνους ἐγκαταλείψει, γνοῦσα τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, καὶ φανήσεται καὶ πρὸς ἐκείνους ἄπιστος, κατὰ τὸ, Ἔως πότε χωλανεῖτε ἐπ' ἀμαρτέροις ταῖς ἡγούαις; ἢ τῷ Θεῷ Θεῷ, ἢ τῷ Βάαλ Βάαλ· ἢ, Ὅτε δείξω αὐτὴν οὕτως ἀσχημονοῦσαν, οὐχ ἔξουσι βοηθῆσαι αὐτῇ, ὥς ἀδύνατοι. Ἀκούε δὲ καὶ τῶν ἐξῆς.

Καὶ οὐδεὶς οὐ μὴ ἐξέλῃται αὐτοῦς ἐκ τῆς χειρὸς μου. Χεῖρα, τιμωρικὴν [f. τιμωρητικ.] δύναμιν ὀνομάζει, ἥς ἐπειράθησαν καὶ οἱ Θεοκτόνοι, παραδοθέντες τοῖς Ῥωμαίοις· καὶ οἱ ἀμαρτάνοντες δὲ, καὶ παραδιδόμενοι τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ, κατὰ τὸν ἐν Κορίνθῳ πεπορευκότα, τῆς χειρὸς Κυρίου πειρῶνται. Τὴν γὰρ εὐφρονίζουσαν τούτους (49) δύναμιν, κατ' οἰκονομίαν θεῶν, ἢ ἐκχώρησιν Θεοῦ, χεῖρα καλεῖται. (50) Οὕτω καὶ Ἰωβ, Χεῖρ Κυρίου, φησὶν, ἔστιν ἡ ἀφ' ἧς ἐλέγοντο εἶναι αἱ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ κατὰ συγχώρησιν θεῶν ἐπαχθεῖσαι αὐτῷ πληγαί.

Καὶ ἀποστρέψω πάσας τὰς εὐφροσύνας αὐτῆς, ἑορτὰς αὐτῆς, καὶ τὰς νομηνίας αὐτῆς, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ πάσας τὰς πανηγύρεις αὐτῆς. Αἱ χυμωτισθέντες γὰρ εἰς Βαβυλῶνα, οὕτε ἄλλως εὐφραίνεσθαι, οὕτε ἑορτάζειν εἶχον καιρὸν. Πῶς γὰρ ἴσομεν, φησὶ, τὴν φθὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτριᾶς, Ἐπειδὴ οὕτε τῷ Θεῷ καθαρῶς ἐλάτρουον, οὕτε τοῖς εἰδώλοις, ἀλλ' ἐπαμφοτερίζοντες ἦσαν, φησὶν, ὅτι τοῖς Βαβυλωνίοις παραδοθέντες, οὕτε τῷ Θεῷ τελέσουσι τὰς ἑορτάς, ἦτοι τὰ Σάββατα, καὶ τὰς νομηνίας, οὕτε τῷ Βάαλ τὰς ἄλλας πανηγύρεις. Ἰστέον μέντοι, ὅτι οὐκ ἔστι ταυτὸ πανηγυρίς, καὶ ἑορτή. Ἔστι γὰρ εἶναι πανυῆριν, καὶ μὴ ἐπὶ ἑορτῇ· ἑορτὴ μὲντοι χωρὶς πανηγύρεως, ἦτοι συναλεύσεως, οὐκ ἔστιν εἶναι. Κοινότερον οὖν τὸ τῆς πανηγύρεως. Ταῦτα πεπρόθυμα οἱ Χριστοκτόνοι νῦν· οὐ γὰρ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι. Πρὸ δὲ αὐτοῖς ἑορτὴ, ἢ νομηνία, ἢ Σάββατον κατὰ τὸν νόμον; Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμαρτάνοντες, πενθεῖν καὶ σκυθρωπάζειν ὀφείλοντες, καὶ λούειν ἐν δάκρυσι τὴν στρωμνὴν, τῆς

⁵⁷ III Reg. viii, 21. ⁵⁸ Psal. cxxxv. 1. 4.

Variae lectiones et notæ.

(49) Οὕτως (sic) Cod. Ven.

(50) Οὕτω καὶ Ἰωβ, Χεῖρ Κυρίου, φησὶν, ἔστιν ἡ ἀφ' ἧς ἐλέγοντο εἶναι αἱ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ κατὰ συγχώρησιν θεῶν ἐπαχθεῖσαι αὐτῷ πληγαί. Hæc resti-

A autem homines destituuntur etiam divina gratia et ope, quæ quoad in nobis reperitur, nostram tegens occultansque imbecillitatem, efficit, ut composite incedamus; cum contra nobis adimitur, ea nos deserens, sinit, ut turpia facinora patremus. Iis item, qui in sacerdotio delinquant, suoque de gradu propterea dejiciuntur, adimit Deus vestimenta sua et linteamina sacerdotalia, ut ne amplius eorum deformitas tegatur, quod pridem eo, quod sacra facerent, insontes omnino videbantur.

VERS. 10. Et nunc revelabo immunditiam ejus, in conspectu amatorum ejus. Aut hoc dicit: Quomodum ea me deseruit, ita et illos derelinquet, eorum imbecillitatem perspectam habens, ideoque et adversus eos infidelis apparebit, juxta illud, Quousque claudicatis utroque poplite? aut Deo Deo, aut Baal Baal⁵⁷: aut sensus est: Cum ipsam decore ita destitutam ostendam, ei suam ob imbecillitatem succurrere non poterunt. Audi quæ sequuntur.

Et nemo eripiet ipsam ex manu mea. (51) Manum, divinam potentiam, supplicia inferentem, nominat: quam etiam experti sunt Domini occisores, traditi Romanis. Peccantes etiam traditi Satanæ ad interitum carnis, ut spiritus servetur, juxta eum qui Corinthi fornicatus erat, manum Domini experiuntur. Castigantem etenim eos vim, ²⁴ secundum divinam dispensationem, vel permissionem Dei, manum vocabis. Sic et plagæ in corpore Job, divino permissu inflictæ, dicebantur manus Domini.

VERS. 11. Avertam quoque omnia gaudia ejus, festivitates ejus, et neomenias ejus, et Sabbata, et omnes conventus ejus. Nam ducti captivi Babylonem, neque in cæteris rebus exhiberandi sese, neque festa sua celebrandi opportunitatem habebant. Quomodo enim canemus, inquit, cantium Domino in terra aliena⁵⁸? Quandoquidem noque Deo pure serviebant, neque idolis, sed utroque versum inclinabantur. Nam Babylonis traditi, neque peragent festivitates suas, sive Sabbata, et neomenias, neque alias etiam ipsi Baal solemnitates celebrabunt. Est autem hic animadvertendum, festivitates et conventus, Græce ἑορτάς et πανηγύρεις, non esse idem. Siquidem panegyris esse potest, sive conventus, citra etiam ferias. Ἐορταὶ autem, sive festivitates, sine panegyri, vel conventu non sunt. Communior itaque vox panegyris est. Hæc patiuntur etiamnum Christi Domini interfectores. Nec enim impiis gaudere licet. Ubi enim hodie ipsis sunt feriæ, vel neomeniæ, vel

tuimus ex cod. Ven. cum et in Bav. et in eo quo usus est Lonicerus decessit.

(51) Incipit hinc interpretatio Joannis Loniceri.

Sabbatum secundum legem? Præterea peccantes, qui lugere debebant et contristari, ac lavare in lacrymis stratum, spirituali letitia orbantur, neque neomenias habentes, hoc est principium quoddam, et generationem illustrationis spiritualis: neque Sabbata, sive divinas ferias. Conscientia enim non sinit, eos bonam futuris de rebus habere spem.

VERS. 12. *Et exterminabo vineam ejus et ficus ejus, de quibus dicit: Mercedes hæc mea sunt, quas dederunt mihi amatores mei.* Dixit, inquit, Ab idolis accepi vitæ meæ commodantia, ut quæ præmium dederunt mihi cultus et adorationis, ut delicias percipiam ex bonis hisce. Perdam ergo, ait Dominus, ista: quandoquidem ea non mihi, sed idolis suis accepta referunt.

Ponamque ea in testimonium, devorabunt ea bestię agri, volucresque cœli et reptilia terræ. A volucris, bestiis et serpentibus devorata bona hæc, eo quod sit solitudo hominum, testimonium dicent contra ipsos quod non digni fuerint horum fructu. Ac propterea quidam illic interempti a Babylonis, alii vero captivi abducti, reliquerunt ea bestiis. Vel bestias Babylonios appellat, qui exedebant in agris bona, Israelitis propter obsidionem in urbibus conclusis, et fame laborantibus. Poterint etiam per vineam et ficum lex et prophetæ intelligi. Vitem enim, veluti vinum, latificans cor hominis⁹⁹, edunt, propter evangelicam administrationem, in qua operosi mandati causa etiam compressio²⁵ est, nihilominus tamen etiam læta continet, propter cœlestium rerum promissiones. Nec enim dignæ sunt hujus temporis passionibus ad futuram in nobis revelandam gloriam⁹⁹. Omnino autem lex, secundum spiritum intellecta, Evangelii cum gratiam tum conditionem in sese exultat. Hoc igitur pacto, lex et prophetæ sunt vitis et vinea. Ficus identidem fuerunt, quoniam infanti Israeli dulces fructus proferebant, terrestrium nempe honorum promissionem. Si enim, inquit, *audieritis me, bona terræ comedetis*⁹⁹. Asperitatem quoque in foliis habebant ficus, hoc est transitorii et facile marcessibilis rebus: non enim gehennam interminabantur eis ac tenebras exteriores, vel quod ex cœlesti regno excidere deberent, sed captivitatem, servitutem et mortem temporalem, talesque id genus pœnas. Hæ igitur, nempe vitis et ficus, ablatae sunt quidem ab Jerusalem, traditæque sunt gentibus, quæ volucris cœli assimilabantur, ob mentis suæ levitatem atque dementiam, eamque ob causam, quod principi potestatis aeris subjectæ fuerint: bestiis vero et reptilibus, propter efferos mores equiparabantur. Hæ itaque gentes Christum secutæ, qui factus est nobis sa-

A πνευματικῆς εὐφροσύνης στεροῦνται, οὕτε νοσηρίας ἔχοντες, τοῦτέστιν ἀρχὴν τινα καὶ γένεσιν φωτισμοῦ πνευματικοῦ, οὕτε Σάββατα, ἥτοι ἀναπαύσεις θείας· τὴ γὰρ συνειδὸς οὐκ ἐξ αὐτοῦ χρηστὰς περὶ τῶν μελλόντων ἔχειν ἐλπίδας.

Kal ἀφανίσω ἀμπελὸν αὐτῆς, καὶ τὰς συκὰς αὐτῆς, ὅσα εἶπα· Μισθώματά μου ταῦτά ἐστιν, ἃ ἔδωκάν μοι οἱ ἑρασταί μου. Εἶπε, φησὶν, ὅτι Ἐκ τῶν εἰδώλων ἔλαθον τὰ πρὸς ζωὴν συντελούντα, μισθὸν διδόντων μοι τῆς προσκυνήσεως, τὸ ἐντροφεῖν τοῖς ἀγαθοῖς τοῦτοις. Ἀφανίσω τοίνυν ταῦτα, ἐπειδὴ οὐκ ἐμοί, ἀλλὰ τοῖς εἰδώλοις ἀνατίθῃσιν αὐτά.

B Καὶ θήσομαι αὐτὰ εἰς μαρτύριον, καὶ καταφύγεται αὐτὰ τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὰ ἔρπετά τῆς γῆς. Ἀπὸ πετεινῶν, καὶ θηρίων, καὶ ἐρπετῶν κατεσθίμενα τὰ ἀγαθὰ τούτα, διὰ τὸ εἶναι ἐρημίαν ἀνθρώπων, καταμαρτυρήσει αὐτῶν, ὅτι οὐκ ἦσαν ἄξιοι αὐτοὶ τοῦτων ἀπολαύειν. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ μὲν αὐτοῦ που θανατωθέντες ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, οἱ δὲ αἰχμαλωτισθέντες, κατέλειψαν ταῦτα τοῖς θηρίοις. Ἡ θηρία τοὺς Βαβυλωνίους λέγει, οἱ ἔσθιον τὰ ἐν τοῖς ἀγροῖς ἀγαθὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν, διὰ τὸ πολιορκεῖσθαι ἐν ταῖς πόλεσιν ἀποκεκλεισμένων καὶ λιμοκτόνων. Νοοῖτο δ' ἂν ἄμπελος καὶ συκὴ ὁ νόμος, καὶ οἱ προφῆται· ἄμπελος μὲν, ὡς τὸν οἶνον ἐκδιδόντες τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου, φησὶ δὴ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείαν, ἥτις τὸ σῴζον ἔχουσα, διὰ τὸ ἐργῶδες τῆς ἐντολῆς, οὐδὲν ἥττον ἔχει καὶ τὸ εὐφραίνειν, διὰ τὰς ἐν οὐρανοῖς ἐπαγγελίας. Οὐκ ἄξιον γὰρ τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀνταναστήναι εἰς ἡμᾶς. Πάντως δὲ ὁ νόμος πνευματικῶς νοούμενος, τὴν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ χάριν, καὶ πολιτείαν εὐφραίνει (52) ἐν ἑαυτῷ. Οὕτω μὲν οὖν ἄμπελος ὁ νόμος, καὶ οἱ προφῆται· συκὴ δὲ, ὅτι τῷ νηπίῳ Ἰσραὴλ γλυκαῖς τοὺς καρποὺς προσέφερον τῶν τῆς γῆς ἀγαθῶν τὴν ἐπαγγελίαν. Ἐὰν γὰρ, φησὶν, ἀκούσῃτε μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· καὶ τὰ τραχέα δὲ ἐν φύλλοις εἶχον, παροδικῶς δὴ, λέγω, καὶ εὐμαράντοις πράγμασι· οὐ γὰρ (53) γένενα αὐτοῖς ἡπειλεῖτο, καὶ σκοτὸς ἐξώτερον, ἢ ἀπόπτωσις οὐρανῶν βασιλείας, ἀλλὰ καὶ αἰχμαλωσία, καὶ δουλεία (54), καὶ θάνατος πρόσκαιρος, καὶ τοιαῦτα πᾶσαι κολάσεις. Ταῦτα τοίνυν, ἣ τε ἄμπελος, καὶ ἡ συκὴ, ἀφηρέθη μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, ἐδόθη δὲ τοῖς ἔθνεσιν, οἱ πετεινοὶ μὲν τοῦ οὐρανοῦ εἰκάζοντο, διὰ τὸ τῆς γνώμης κοῦφον καὶ ἀνόητον, καὶ διὰ τὸ τῷ ἀρχοντὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος συντετάχθαι· θηριοὶ δὲ καὶ ἐρπετοὶ, διὰ τὸ ἀνήμερον τοῦ τροπού. Ταῦτα μέντοι τὰ ἔθνη

⁹⁹ Psal. ciii, 45. ⁹⁹ Rom. viii, 18. ⁹⁹ Levit. xxv, 22.

Variae lectiones et notæ.

(52) Sic legit in suo cod. Lonicerus; cod. vero Bav. habet ἐμφαίνει.

(53) Καὶ γὰρ, etenim. Cod. Bav., sed male.

(54) Ἄλλ' αἰχμαλωσίας δουλεία, sed captivitatis servitus.

Χριστῷ ἀκολουθήσαντα, ἧς ἐγεννήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, τὸ ἀνόητον (55) ἀπεβάλλοντο, καὶ τὰ ἄνω φρονεῖν, οὗ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, μεταπειθεύθησαν· μαθόντα δὲ ἀπ' αὐτοῦ καὶ ὅτι ἐστὶ πρῶτος καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, τὴν πικρίαν τῶν ἡθῶν διαορθώσαντο. Ὅτι δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἐδόθη ἡ τοῦ νόμου ἀμπελος, φησὶν καὶ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίῳ· Τὴν ἀμπελῶνα δώσεται (56) ἄλλοις γεωργοῖς, ἔθνεσι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Ἀμπελὸς ἐστὶ καὶ ὁ Κύριος, ὁ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος· καὶ συκὴ δὲ, ὡς γλυκασμὸς, καὶ ἔλος ἐπιθυμία. Ἐν ὅσῳ μὲν οὖν μὴ ἐκπορνεύομεν ἀπὸ Θεοῦ, ἐντροφῶμεν τῷ Κυρίῳ· ὅτε δὲ ἀμαρτάνομεν, ἡ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ γινόμενοι διὰ τῆς ὑψηλοφροσύνης, ἡ θηρία τοῦ ἀγροῦ, ἦτοι κτήνη, διὰ τῆς ἐπιθυμίας, ἡ ἔρπετα τῆς γῆς διὰ τοῦ θυμοῦ (θυμὸς γάρ, φησὶν, αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὕψους), τότε τὸν ἐν ἡμῖν θεῖον λόγον τοῖς πάθεσιν ἐξεδώκαμεν, ὅφ' ὧν καταδαπανώμενος ἡμᾶς ἀτρόφους περιορᾷ.

Καὶ ἐκδικήσω ἐπ' αὐτὴν τὰς ἡμέρας τῶν Βααλεμ (57), ἐν αἷς ἐπέθινεν αὐτοῖς, καὶ περιτίθετο τὰ ἐνώτια αὐτῆς, καὶ τὰ καθόρμια αὐτῆς, καὶ ἐπορεύετο ὀπίσω τῶν ἐραστῶν αὐτῆς, ἐμοῦ δὲ ἐπελάθετο, λέγει Κύριος. Ταῦτα ποιήσω αὐτῇ, διὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἐν αἷς ἔθυσεν τοῖς Βααλεμ, τούτῃ τοῖς εἰδώλοις τοῦ (58) Βάλαι, καὶ τὰς ἐκείνων ἐορτάς ἐπετέλει, κόσμῳ παντοδαπῇ κεχρημένη. Ἐνώτια μὲν οὖν τὰ τοῖς ὠτίοις ἐντιθέμενα κοσμηματα· καθόρμια δὲ, τὰ ἀπὸ τοῦ περιτραχήλου κόσμου ἐκκεράμενα· ὅρμος γὰρ ὁ περιτραχήλιος κόσμος. Μετὰ τοιοῦτου, φησὶ, κόσμου τοῖς μὲν εἰδώλοις ἐόρταζεν, ἐμοῦ δὲ ἐπελάθετο. Τάχα τοίνυν τοιαῦτα ἐνώτια καὶ καθόρμια φοροῦσιν οἱ νῦν Ἑβραῖοι, τὰ ψευδῇ διδάγματα τῶν Φαρισαίων ἐν τοῖς ὡσὶν αὐτῶν δεσχόμενοι, ἀ καὶ ὡς ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν καταβαίνοντα, καθόρμια λέγοιτ' ἂν, δι' ὧν πείθονται, ὅτι πάλιν τὴν νομικὴν λατρείαν ἀπολήφονται, καὶ ἐορτάζουσι τοῖς εἰδώλοις, ἦτοι τοῖς ἀναπλασμοῖς τῆς φαντασίας αὐτῶν, καθ' ἣν εἰδωλοποιοῦσι τὸν ναὸν, καὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰλλα τὰ τοιαῦτα. Καὶ ὅταν δὲ ἰδῇς νέον ἀτελείας ῥήμασι προσέχοντα τὸν νοῦν, καὶ ἐνωτιζόμενον ταῦτα, καὶ ἐπὶ καρδίαν καθιέντα μᾶλλον, ἢ τοὺς περὶ σωφροσύνης καὶ ἐγκρατείας λόγους, καὶ τοῖς εἰδώλοις ἐορτάζοντα, φημί δὴ ταῖς ἡθοναῖς, αἱ οὐχ ἡθοναὶ εἰσιν ὄντως, ἀλλ' εἰδωλα ἡθονῆς, διὰ τὸ πρόσκαιρον μὲν ἔχειν τὴν ἀπάλασιν καὶ ψευδομένην, αἰωνίζουσαν δὲ καὶ ἀληθῆ τὴν ἐδύνην, εἰπεὶ τὰ προφητικά (59) ἐπ' αὐτῷ.

Διὰ τοῦτο ἐγὼ (60) πλανῶ αὐτὴν, καὶ τάξω αὐτὴν ὡς ἐρημίον. Δι' αὐτὸ τοῦτο νοήσεις, ἢ ὅτι Πιρασκευάσω αὐτὴν πλανᾶσθαι, καὶ ἀπὸ τόπου εἰς

A pientia a Deo⁵⁵. ignorantiam suam, orationemque intellectus rejecerunt, ac sapiendo quæ superna sunt, ubi ipse Christus est, secus quam antea instituta, discentes ab ipso, quod mansuetus sit, et humilis corde⁵⁶, morum suorum amaritatem correxerunt. Nam gentibus data est legis vitis, unde et Dominus in Evangelio: Vitem suam, inquit, elocabit aliis agricolis, genti videlicet facienti fructus ejus⁵⁷. Vitis est etiam Dominus, qui dixit: Ego sum vitis vera⁵⁸. Ficus item, seu dulcedo, ac totus desiderium. Sic reptilia gentes sumus, dum a Deo non excidimus per fornicationem, sed in Domino voluptatem quaerimus. Quando vero peccatis coinquinamur, volucres caeli facti, ob mentis ad alta spirantis affectionem, bestiaeve agri, vel jumenta propter cum rationis nostræ, tum animi feritatem [animus enim, inquit, ipsis est juxta similitudinem serpentis], tum divinum in nobis verbum, passionibus, motibusve subdidimus, a quibus absumptum impastos nos relinquit.

VERS. 13. Et ultionem sumam in ipsa, de diebus Baalim, in quibus sacra fecit ipsis. Apponebatque enotia sua, et cathormia sua, et sequebatur amatores suos, mei vero obliviscebatur, dicit Dominus. Hæc, inquit, faciam ipsi, propter dies illas, in quibus sacra fecit ipsis Baalim, hoc est idolis Baal, illorumque festivitates celebrabat, omnigeno ornatu usa. Enotia igitur auribus imposita **26** sunt ornamenta; cathormia vero ex collum ambiente ornatu dependent. Hormus enim colli, cervicisque mundus est. Itaque ergo tali, ait, ornatu idolis ferias peragebat, mei vero obliviscebatur. Fortasse hujusmodi enotia et cathormia Hebræi gestant etiamnum, vanas Phariseorum doctrinas auribus suis excipientes: quæ dum in corda illorum descendunt, cathormia etiam dici queant: quibus persuadentur, ut relicta denuo legali observantia, idolis festos dies instituant, sive figmentis opinionis suæ, secundum quam templum, sacrificia, idque genus cætera imaginantur. Proinde cum juvenem conspexeris, lascivie libidinisque verbis advertentem animum, auribusque talia excipientem, inque cor demittentem potius quam temperantia, continentiaque sermonibus auscultantem ac idolis tacientem sacrum [voluptatibus dico, quæ voluptates vere non sunt, sed imagines potius voluptatis, quod fructus, delectatioque eorum temporaria tantummodo sit et vana, durantem vero interiorem et æternam, ut ita loquar, et verum dolorem habeant], hæc prophetica ipsi recita.

VERS. 14. Propterea errare faciam ipsam, constituanique ipsam veluti desertam. Bifariam hoc intelliges, sive quod Præparabo ipsam ut erret,

⁵⁵ I Cor. i, 30. ⁵⁶ Matth. xi, 29. ⁵⁷ Matth. xxi, 45. ⁵⁸ Joan. xv, 1.

Varia lectiones et notæ.

(55) Τὸν ἀνόητον, stultum. Cod. Ven.

(56) Ἐξδωσεται, tradet. Cod. Ven.

(57) Βαλαίμ, Baalim, sic et alibi. Cod. Ven.

(58) Τῆς Cod. Ven.

(59) Ταῦτα, hæc. Cod. Ven.

(60) Ἰδοὺ ἐγὼ, ecce ego. Cod. Ven.

deque loco in locum transmigret, partim quidem quod fugiat, partim quod captiva ducatur. omnibusque bonis supra commemoratis ipsam privabo: sive quod Probe currentem in malitia, et ad simulacra abductam, ipsam declinare faciam, hoc est eam transferam ab tali itinere, quod maximum sane est beneficium. Aberrans enim a via prava, hoc est conversus, ad bonum omnino iter traducitur. Faciam et ipsam desertam, sive aridam et inutilem plane idolis. Antea quidem uvida ipsis videbatur, et inhabitabant in ea tanquam requiescentes ac omnino quieti dæmones: nunc vero desertam eam reddam, nihil retinentem, quod idolis sit in deliciis, ac eam ob rem ipsis evitabilem. Sic et in Evangelis immundus spiritus transiens per aquis vacantiis loca, non invenit requiem⁶⁶. Sunt enim sanctæ Dei amantes animæ, loca dæmonibus arida, aque carentia, ut quæ vitam ducant non placentem illis. Errare etiam fecit, passimque vagari, Domini interfectricem Synagogam Deus, dispersis in universum terrarum orbem Judæis, neque certam tenentibus patriam, unde tanquam desertos eos posuit. Hujusmodi et gentium antea multitudo erat, quæ deserta siccaque dicebatur, de qua memoratum est, quod *Plures sint filii desertæ, quam ejus cui erat maritus*⁶⁷. Utinam autem unicuique ad vitia probe currenti contingat a tali itinere deflectere, vel transferri, et ab inordinatione sejungi, sive ordinationem vitam accipere, ut non porro cupiditas et libido, rationi dominetur, quin potius hæc sceptrum super illas teneat. Hoc enim ordinis est, estque desertam et aridam fieri concupiscentiam, si non habeat udam eam aquam, de qua David precatur: *Ne demergat me tempestas aquarum*⁶⁸, et alio loco: *Nisi Dominus esset in nobis, aqua utique demersisset nos*⁶⁹. Talis aqua tentationes Satanae esse poterint et insultus, in quibus non erigere sese, neque natate valentes animæ suffocantur.

VERS. 14, 15. *Loquar etiam in cor ejus, daboque ipsi facultates suas inde.* Hoc est, Efficiam ut ipsa censum percipiat gloriæ necnon potentia meæ, propriorumque suorum delictorum. Daboque ipsi inde reversæ, a captivitate videlicet, possessiones suas, id est regiones ac terras quas antea possedit, ejectis Chananeis: eorum enim terram hæreditario inter se diviserant Israelitæ. Apte etiam hic gratiam per Christum communicandam promittit, quando loquitur in cor eorum quos antea rejecerat Deus, perinde ac alio in loco ait⁷⁰: *Dans leges meas in cor ipsorum, et in corda ipsorum inscribam eas. Erunt autem omnes docibiles*

Λ ἴσον μετακίεσθαι, τοῦτο μὲν, ὅτε φεύγει, τοῦτο δὲ, ὅτε αἰχμαλωτίζεται, καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν μου, ὧν [ὡς?] ἀνωτέρω εἰρήται, ἔρημον καταστήσω· ἢ ὅτι Εὐδρομοῦσαν ἐν κακίᾳ, καὶ φερομένην ἐπὶ τὰ εἰδωλά, ἀποπλανήσω αὐτήν, τούτεστι μεταστήσω αὐτήν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ὁδοῦ. ὕπερ εὐεργεσία μεγίστη· ὁ γὰρ ἀπὸ τῆς κακῆς ὁδοῦ πλανώμενος, τούτεστι μεταστρεφόμενος, πρὸς τὴν ἀγαθὴν πάντως μετάγεται. Ποιήσω δὲ αὐτὴν καὶ ἔρημον, ἥτοι ξηρὰν, καὶ ἀχρηστον τοῖς εἰδωλοῖς. Πρῶτην μὲν (61) εὐδροσ αὐτοῖς ἰδοῖται, καὶ κατήκουν αὐτὴν ὡς ἀναπαύμενοι (62)· νῦν δὲ ἔρημον αὐτὴν ποιήσω, μηδὲν ἔχουσαν τῶν ἀγαταωμένων ἐκείνοις, καὶ διὰ τοῦτο φευκτὴν οὖσαν αὐτοῖς. Οὕτω καὶ τὸ ἐν Εὐαγγελίοις ἀκάθαρτον πνεῦμα, πορευόμενον δι' ἀνδρῶν τόπων, οὐχ εὐρίσκει ἀνάπαυσιν. Αἱ γὰρ ὅσαι καὶ θεωρεῖται: ψυχαὶ, ἄνδρες, τόποι τοῖς δαίμοσι, μὴ ἔχουσαι τὸν ὕγρον βίον (63), τὸν φίλον ἐκείνοις. Ἐποίησε πλανᾶσθαι καὶ τὴν τῶν θεοκτόνων Συναγωγὴν ὁ θεὸς, διασκορπίσας αὐτοὺς ἐν πάσαις ταῖς χώραις, μὴ ἔχοντας πατριδα, καὶ ὡς ἔρημον ἔταξεν αὐτοὺς, τούτεστιν, ὡς ἦν πρῶτην ἢ τῶν ἐθνῶν πληθὺς, ἥτοι ἔρημος ἐλέγετο, περὶ ἧς εἰρήται, ὅτι *Πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὴν ἀνδρα*. Εἶθε δὲ καὶ παντὶ τῷ πρὸς κακίαν εὐδρομοῦντι γένοιτο ἀπὸ ταύτης τῆς ὁδοῦ πλανηθῆναι, ἥτοι μεταστραφῆναι, καὶ ἀπὸ ἀταξίας ταχθῆναι. ἥτοι τάξιν λαβεῖν, ἵνα μηκέτι τοῦ λογισμοῦ ἢ ἐπιθυμίας, καὶ ὁ θυμὸς ἐν αὐτῷ ἄρξη, ἀλλ' ἐκείνος: μάλλον αὐτῶν· τοῦτο γὰρ τάξεως καὶ ἔρημον γενέσθαι, καὶ ἄνδρῶν, μὴ ἔχουσαν (64) ἐκείνο τὸ (65) ἐνυδρον ὕδωρ, περὶ οὗ εὐχεται Δαβὶδ· *Μὴ με κεντρίσῃ καταγίγς ὕδατος*· καὶ, *Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, ἦρα τὸ ὕδωρ ἂν κατεπόνησεν ἡμᾶς*. Εἴεν δ' ἂν τὸ τοιοῦτον ὕδωρ αἱ πείραι τοῦ Πονηροῦ καὶ προσβολαὶ, ἐν αἷς αἱ μὴ ἀνακύπτειν καὶ διανήχθῃσαι δυνάμεναι ψυχαὶ, ἀποπνίγονται.

Καὶ λαλήσω ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῆς, καὶ δώσω αὐτῇ τὰ κτήματα αὐτῆς ἐκείθεν. Τούτεστι· Ποιήσω αὐτὴν αἰσθῆσιν λαβεῖν τῆς τε ἐμῆς δόξης καὶ δυνάμεως, καὶ τῶν οἰκείων πλημμελημάτων, καὶ δώσω αὐτῇ ἐπαναστραφείσῃ ἐκείθεν, ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας δηλαδὴ, τὰ κτήματα αὐτῆς, ὅ ἐστι τὰς χώρας, αἱ ἐκτὸς τοῦ πρότερον, ὅτε τοὺς Χαναναίους ἐκβαλοῦσα, τὴν γῆν αὐτῶν κατεκληρονόμησε. Σαφὲς δὲ ἐνταῦθα καὶ τὴν διὰ Χριστοῦ χάριν καθυπισχεῖται, ὅτε λαλεῖ μὲν ἐπὶ τὴν καρδίαν τὴν πρῶτην ἀποβλήτων ὁ θεός, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· *Διδούς νόμους μου εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν* (66), καὶ ἐπὶ τῶν καρδιῶν αὐτῆς (67) ἐπιγράφω αὐτοῦς.

⁶⁶ Luc. xi, 24. ⁶⁷ Isa. liv, 4. ⁶⁸ Psal. lxxviii, 5. ⁶⁹ Psal. cxxiii, 1, 4. ⁷⁰ Isa. li, 7.

Variae lectiones et notæ.

(61) Μὲν γὰρ, enim. Cod. Ven.

(62) Ἐπαναπαύμενοι, requiescentes. Cod. Ven.

(63) Deest in cod. Ven.

(64) Ἐχουσα, habens. Cod. Ven.

(65) Deest in Cod. Ven.

(66) Διδόναι, meniem. Cod. Ven.

(67) Ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν, in cor eorum. Cod. Bav.

Ἔσονται δὲ πάντες διδακτοὶ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἔχοντες, διδάσκον αὐτοὺς πάντα, καὶ τὴν Χριστὸν κατοικοῦντα ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Δίδωσι δὲ αὐτοῖς καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν, τὴν υἰοθεσίαν, τὴν χάριν, τὴν δόξαν, τὸ συμβασιλεύσαι (68) αὐτῷ τῷ Χριστῷ. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Ἐκείθεν; Τουτέστιν, ἀπὸ τοῦ λαλήσαι ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν· ἐκ τούτου γὰρ πεπλουτήκαμεν τὰ τοιαῦτα κτήματα. Καὶ παντὸς δὲ τοῦ εἰς Χριστὸν βαπτισθέντος κτήματα ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ αἱ ἄνω μοναὶ, ἃς κατακτᾶται τις αὐτῷ, ἐκάστην διὰ τῆς πρὸς αὐτὴν φερούσης ὁδοῦ· (69) ὡς περ γὰρ πολλὰ καὶ διάφοροι μοναὶ, οὕτω καὶ ὁδοί. Ταῦτα δὲ τὰ κτήματα ὁ ἁμαρτανῶν ἀποκτᾶται, καὶ στερεῖται αὐτῶν, ἐν ὧσιν σιγῇ ἐν αὐτῷ ὁ Θεὸς λόγος. Ὅταν μέντοι ἀψάμενος τῆς καρδίας αὐτοῦ, λαλήσῃ ἐν αὐτῇ, τότε δίδεται αὐτῷ τὰ κτήματα ταῦτα ἐκείθεν, τουτέστιν ἐκ τῆς καρδίας· ἡ γὰρ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ἡμῶν ἐστὶ, καὶ ἡ καρδία ἡμῶν ἡ ἀφαιρεῖται ταῦτα ἀφ' ἡμῶν, ἡ ἀποδίδωσι (70).

contacto corde ejus, ad id loquetur, tum has illi namque celorum intra nos est ⁷¹, adeoque cor Deus, vel donat nobis.

Καὶ τὴν κοιλάδα Ἀχὼρ, διαρῶσαι σύνεσιν αὐτῆς. Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, πολεμῶν τὴν Ἱερικῶν, ἐκέρυψε, μηδὲνα τῶν στρατιωτῶν ἐξ αὐτῆς ἀλούσης λάφυρον κτήσασθαι, ὡς ἀναθεματισθείσης, τουτέστι τῷ Θεῷ ἀναθεθείσης, τῷ δὲ κτησαμένῳ, θάνατον εἶναι τὴν ζήμιαν, ὡς ἱεροσύλῃ. Τὸν τοίνυν Ἀχὼρ, κεκλοφῶτα ἐκ τῶν λαφύρων, καὶ φωραθέντα, ἐλθὼν ὅλησε πᾶς ὁ λαὸς, προστάξαντος Ἰησοῦ, ἐν τῇ φάραγγι, ἥτις ἐκ τούτου ἐπεκλήθη κοιλάς Ἀχὼρ, ὅ ἐστιν Ἀχαρ. Φησὶν οὖν ἐνταῦθα, ὅτι τὴν κοιλάδα Ἀχὼρ δώσω αὐτοῖς· ἀπὸ κοινοῦ γὰρ τὸ, δώσω ὥστε ἐννοηθέντας τί πέπονθεν ὁ Ἀχὼρ ἐν ταύτῃ, λαβεῖν καὶ αὐτοὺς σύνεσιν, διανοιχθείσης αὐτοῖς τῆς διανοίας πρὸς τὸ μὴ παρανομεῖν, μηδὲ προσκρούειν τοῖς προστάγμασι τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἄλλως· Ἐπεὶ διὰ μὲν τὴν τοῦ Ἀχὼρ κλοπὴν ἤττητο ὁ λαὸς, μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου τελευτήν, κλαίοντες καὶ ὀλοφύρμενοι, τὸν Θεὸν ἠλώσαντο, φησὶ καὶ ἐνταῦθα, ὅτι καθάπερ οἱ πλῆλιν ἐκείνοι διὰ τῆς τοῦ Ἀχὼρ τιμωρίας ἔμαθον, ὅσον κακὴν ἡ παρανομία, οὕτω καὶ οὗτοι διὰ τῆς αἰχμαλωσίας αἰσθῆσιν λήφονται τῶν οἰκείων πλημμελημάτων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς τοὺς ἀπειθήσαντας ταῖς αὐτοῦ ἐντολαῖς, καὶ τὰ λάφυρα τοῦ κόσμου τοῦτο οἰκεία ποιουμένους, καὶ μὴ ἀποδίδοντας τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ, ἐν τῇ φάραγγι ἀπόλλυσιν. Φάραγξ δὲ καὶ κοιλάς ἡ ἁμαρτία· κοιλάς μὲν, ὡς ταπεινοποιός· φάραγξ δὲ, ὡς δις τῶσα ἡμᾶς· ἀπὸ τοῦ Θεοῦ (71) καὶ Ἀχὼρ δὲ, διαστροφή· ἵπαι καὶ οὕτως ἐρμηνεύεται.

Dei : Spiritum nempe Dei habentes, docentem eos omnia, Christumque habitantem in cordibus ipsorum. Impertit autem eis facultates seu bona ipsorum, filiorum adoptionem, gratiam et gloriam, utque unā cum Christo regnent. Quid vero sibi vult, quod ait, *Inde*? Hoc est, ab eo quod loquitur in cor ipsorum. Inde enim talibus tantisque bonis ditati sumus. Porro cujuslibet in Christum baptizati facultates sunt, ipsa peccatorum remissio, supernaque in caelis mansiones quas sibi quispiam obtinet et acquirit, qualibet via per hanc ad illam ducente. Quocunque enim statu fuerit homo, quodcumque iter vitae ingrediatur, si servari cupiat, necessum est, quod per viam baptismatis et dimissionis noxae, ad illud iter tandem perveniat, ad caelestes habitationes ducens. Jam ut variae sunt illae mansiones, sic diversae ad eas viae: quae tamen omnes per unum Christum eo tendunt. Hujusmodi bonis qui peccat oritur, privaturque, quando verbum Dei in eo conticuerit. At quando

facultates largitur inde, id est ex corde. Regnum nostrum. Proinde vel aufert haec a nobis bona

Et vallem Achor, ut aperiat intellectum suum. Jesu filius Nave bellum faciens adversus Jericho, per praekonem edixit, ne quisquam militum quidquam obtineret ex capta urbe spoliis, ut quae devota et execrata esset: ei vero qui aliquid retinisset, mortem poenam esse, tanquam sacrilego. Achor itaque ex spoliis suffuratum aliquid ac deprehensum, lapidibus obruit universus populus, imperante Jesu in valle, quae **28** propterea cognominata est vallis Achor. Dicit igitur hic: Vallem Achor dabo eis. Dabo enim hic repetendum est, ut simulac intellexerint quod isthic Achor perperus sit, et ipsi intellectum accipiant, aperta ipsis mente, ne amplius transgrediantur, vel renitentur mandatis Dei, praesertim cum, propter furtum Achor populus vinceretur. Post illius ergo mortem plorantes ac lugentes Deum sibi reconciliarunt. Proinde hic est prophetae sensus: Quemadmodum veteres illi propter ipsius Achor supplicium didicerunt, quantum malum esset transgressio: consimiliter et illi captivitatis nomine, sensum priorum delictorum capient. Sic et Dominus Jesus, non morem gerentes mandatis suis, ac spolia hujus mundi ad sese pertrahentes, nec reddentes quae sunt Caesaris Caesari, quae Dei Deo ⁷², in valle perdidit. Est autem depressus locus sive vallis, ipsum peccatum: vallis quidem ceu humiles faciens et ad infera praecipitans: declivis autem locus vel imus, eo quod nos a Deo dissociet. Achor

⁷¹ Luc. xvii, 21. ⁷² Matth. xxii, 21.

Bonifacii Finetti notae.

(68) Βασιλεύσαι, regnare. Cod. Ven.

(69) Plura legisse videtur in suo Cod. Lonicensis.

(70) Graeca verba ita sonant, *Et cor nostrum aut auferi haec a nobis, aut attribui.*

(71) Cod. Ven. addit, καὶ χάσμα μέγα γινόμεν. μεταξὺ ἡμῶν καὶ αὐτοῦ· νῦν δὲ μοι καὶ κοιλάδα τὴν συγκατάβασιν, Ἀχὼρ δὲ διαστροφήν. *Et hiatus magnus factus inter nos, et ipsum. Fac item intel -* - *quis vallem descensum, Achor autem perversionem.*

vero perversio est : tantum enim, si interpreteris, A valet. Christus itaque Hebræis per interrogationem ipsum tentantibus, ad eos una ceu in vallem descendebat, eosque sustinebat, interrogationes ipsorum difficilioribus solutu quæstionibus pervertens : non ut eos suspensos teneret, verum ut intellectum ipsorum aperiret, et ad veritatis agnitionem perduceret. Quare cum sic eum interrogassent, *Qualinam potestate facis hæc omnia* ⁷³ ? ex ipsis itidem percantatus est : *Baptisma Joannis ex cælo erat, vel ex hominibus* ⁷⁴ ? Perversio peccatum est, a naturali nos rectitudine subvertens. Nam Deus hominem rectum fecit, ipse vero quæsivit cogitationes conditionesque et obliquas et multas. Quando igitur peccatum in nobis vallem habuerit, vel humiliationem vel dejectionem, sive quando peccatum, verbo Dei tangente conscientiam nostram, tum divinarum rerum cognitionem. Dum enim videbis, hoc est, divina cernes.

Humiliabitur illic, juxta dies infantie sue juxtaque *divs ascensus sui ex Aegypti terra*. Quemadmodum, inquit, inservierunt Aegyptiis, postque egressum ex Aegypto, ascendentes ad Palestinam in deserto afflicti sunt, sic illic, hoc est, apud Assyrios servientes humiliabuntur. Infantiam enim demoriationem in Aegypto vocat, quod isthic populus multiplicari augerique primum cœperit, quodque nondum lex illa sancita esset, sed liber esset. Legibus enim sanctis gubernari, virorum est. Atqui beneficium est arroganti Hebræorum Synagogæ humiliari, Christoque subdi : perinde ac primum Mosis obtemperarunt, evocanti illos e terra Aegypti, ad libertatem. **29** Deinde post egressum rursus ascendentes obediunt legem ferenti, Oania, inquilentes; faciemus, quæcunque locutus est Deus, et morem geremus ⁷⁵. Ut vero ascendentes ex Aegypto, per mare transierunt, eoque tandem pacto hereditatem adierunt terræ : eandem ad rationem hodieque ex ipsis credentes Christo, per baptismum in mortem ejus transeundo, cælorum regnum hereditario accipiunt. Humilietur etiam quisquis jam renatus ex aqua et Spiritu, in Christo infans est, nec elevetur super dono remissionis peccatorum, at dicat : Gratia sumus servati, non ex operibus justitiæ nostræ, quæ fecimus ⁷⁶. Quod si ascenderit ex terra Aegypti, eoque usque perrexerit, in operatione virtutum laborans, ac pervenerit illo, ut dicere possit, *Abundantius ipsis omnibus laboravi* ⁷⁷ : adjiciat ille : *At non ego, sed gratia Dei*.

Vers. 16, 17. *Accidet etiam in die illa, dicit Dominus, vocabit me Vir meus, et nequaquam appel-*

⁷³ Luc. xx, 2. ⁷⁴ Marc. xi, 30. ⁷⁵ Exod. xxiv, 5. ⁷⁶ Tit. iii, 5. ⁷⁷ I Cor. xv, 10.

Variae lectiones et notæ.

(72) Ἐρωτήσας συγκατέβαινε, interrogationibus occurrit. Cod. Ven.

(73) Καὶ αὐτοὶ ἐζήτησαν, et ipsi quæsierunt. Cod. Ven.

Ὁ γοῦν Χριστὸς τοῖς Ἑβραίοις πειράζουσιν αὐτὸν ἐν ἐρωτήσας, ἠνείκετο αὐτῶν (72), διέστρεψε δὲ τὰς ἐρωτήσεις αὐτοῖς, ἀντερωτῶν δυσωτότερα, οὐχ ἵνα ἀπορήσῃ αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα διανέλῃ αὐτῶν τὴν σύνεσιν, καὶ ἐμβέβῃ εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. Οὕτως ἐρωτησάντων αὐτὸν, Ἐν ποῖα ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς; ἀντηρώτησε· Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Διαστροφή δὲ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, ὅπερ τῆς φυσικῆς εὐθύτητος ἡμᾶς διαστρέφουσα. Ὁ γὰρ Θεὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον εὐθεῖ, καὶ αὐτὸς ἐζήτησε (73) λογισμοὺς πολλοὺς. Ὅταν τοίνυν ἢ ἐν ἡμῖν ἁμαρτία κοιλᾷ σχῆ, ἤτοι ταπεινώσιν καὶ κατὰπτωσιν, διανοίγει ἡμῖν τὴν σύνεσιν, καὶ ἐπίγνωσιν τῶν θεῶν. Ἐν τῷ ἐξολοθρεῦεσθαι γὰρ, φησί, τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐν σοὶ λογισμοῖς, τότε δεῖ, ὅστις, θεωρήσας, τὰ θεῶτα. B depressum fuerit, aperit nobis eum intel'ecum penitus perdidideris peccatores, in te cogitationes

Καὶ ταπεινωθήσεται ἐκεῖ κατὰ τὰς ἡμέρας νηπιότητος αὐτῆς, καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἀναδείσεως αὐτῆς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Ὅν τρόπον, φησὶν, ἐδούλευσαν Αἰγυπτίοις, καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ἐξ Αἰγύπτου ἀναβαίνοντες πρὸς Παλαιστίνην ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐκακοπέθησαν· οὕτως ἐκεῖ, τοῦτέστιν ἐν Ἀσσυρίοις δουλεύοντες, ταπεινωθήσονται. Νηπιότητα γὰρ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ διαγωγὴν καλεῖ, διὰ τε τὸ ἐκεῖ ἀρξασθαι τὸν λαὸν τῆς αὐξήσεως, καὶ διὰ τὸ μήπω νομοθετηθῆναι, ἀλλ' ἀνετον εἶναι· τὸ γὰρ νομοθετεῖσθαι, ἤδη ἀνδρῶν. Εὐεργεσία δὲ τῇ ἀλαζόνει τῶν Ἑβραίων Συναγωγῇ τὸ ταπεινωθῆναι, καὶ ὑποταγῆναι Χριστῷ· ὥσπερ καὶ ἐν ἀρχαῖς τῷ Μωσεί ὑπήκουσε, καλοῦντι αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐλευθερίαν· καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν πάλιν ἀναβαίνοντες, ὑπήκουσαν νομοθετοῦντι, εἰπόντες· Πάντα, ὅσα εἶπεν ὁ Θεός, ποιήσομεν, καὶ ἀκουσόμεθα. Ὅσπερ δὲ ἀναβαίνοντες ἐκ τῆς Αἰγύπτου, διὰ τῆς θαλάσσης διέβησαν, καὶ οὕτω κατεκκληρονόμησαν τὴν γῆν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ νῦν πιστεύοντες ἐξ αὐτῶν τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦ εἰς τὸν θάνατον τοῦ βαπτίσματος (74) διαβῆναι (75), τὸν οὐρανὸν κληρονομοῦσι. Ταπεινοῦσθαι καὶ ὅστις ἄρτι γεννηθεὶς ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, ἐν Χριστῷ νηπιός ἐστι, καὶ μὴ ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τῷ δώρῳ τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, ἀλλὰ λεγέτω· Χάρτι ἐσμεν σωσμένοι, καὶ οὐ· ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν. Κἂν ἀναβῇ δὲ ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ πρὸς τὴν ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῶν ἀρετῶν κοπιῶν, καὶ φθάσῃ εἰς τὸ δύνασθαι λέγειν, Περὶ σσύτερον αὐτῶν πάντων ἐκοιλῆσα, προστιθέτω· Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις.

Καὶ ἐστὶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει Κύριος, καλέσει με Ὁ ἀνὴρ μου, καὶ οὐ καλέσει με Οὐκ·

(74) Τοῦ Χριστοῦ βαπτίσματος, per Christi baptismum. Cod. Ven.

(75) Διαβάντες, transeuntes. Cod. Ven.

ἐτι Βααλεῖμ, καὶ ἐξαρῶ τὰ ἐνόματα τῶν Βααλεῖμ· ἐκ τοῦ στόματος αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσιν οὐκέτι τῶν ἐνομάτων αὐτῶν. Οὐκέτι, φησὶ, τὴν ὀνομασίαν τὴν ἐμὴν, ἥτοι τὸ, Θεὸς, ἐπιθῆσεται τοῖς εἰδώλοις, οὐδὲ τὸν Θεὸν ἐροῦσιν εἶναι Βάαλ· ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, οὗτοῦστιν ἐν τῇ τῆς κακώσεως καὶ αἰχμαλωσίας, ἀλλ' ἐμὲ ἐπιγνώσονται Θεόν, καὶ νομίσαντες, πάσαι ἀρμολύβειαι αὐτοῖς· καὶ τοῦ λοιποῦ, οὐδὲ ὀνόματος τῶν Βααλεῖμ, φησὶ δὴ, τῶν εἰδώλων τοῦ Βάαλ, μνησθήσονται. Εἰπὼν δὲ, ἐτι Ἐξαρῶ τὰ ἐνόματα τῶν Βααλεῖμ, δείκνυσιν, ἐτι αὐτοῦ ἦν ἔργον τοῦτο. Πῶς δὲ ἐξῆρε ταῦτα; Διὰ τοῦ ἐμβαλεῖν αὐτοὺς εἰς κακώσεις καὶ θλίψεις. Καὶ ἐπεὶ δὲ ἐλαμψεν ὁ Ἰησοῦς τῆς δικαιοσύνης Χριστὸς, καὶ ἐποίησεν ἡμέραν τῆς ἐν γῇ παρουσίας αὐτοῦ, δηλαδὴ καιρὸν, πᾶσα εἰδωλολατρεία (76) ἐξήρθη καὶ ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ γνῶσις πᾶσιν ἐμπολιτεύεται. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς (77) μετανοοῦσιν, ἐπεὶ τὸ φῶς τοῦ Λόγου λάμψαν ἡμέραν ποιῆσαι, πάντα τὰ εἰδωλα, καὶ αἱ ἐμπαθεῖ; φαντασίαι τῶν ἀμαρτημάτων ἐξαίρονται, καὶ οὐκέτι οὔτε ἡ κοιλία θεοποιεῖται, οὔτε ἡ πλεονεξία, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία, οὐν τοῖς ἄλλοις παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις χώραν ἔχει ἐκεῖ (78).

Καὶ διαθήσεται αὐτοῖς διαθήκην ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, μετὰ τῶν θηρίων τοῦ ἀγροῦ, καὶ μετὰ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἔρπετων τῆς γῆς. Ἡ τοῦτο λέγει, ἐτι ὡς περ ὅταν ὠριγίζομεν αὐτοῖς, παρέδωκα τοὺς καρπούς τῆς γῆς τοῖς θηρίοις, καὶ τοῖς πετεινοῖς καὶ τοῖς ἔρπετοις, οὕτω καταλλαγέντος μου αὐτοῖς, οἰοῦνται σπείσάμενος πρὸς αὐτοὺς, καὶ αἰνῶντα παύσονται τοῦ κατεσθίειν τοὺς καρπούς· ἡ θηρία καὶ ἔρπετα τοὺς ἐπιτιθέντας [τεθ.] πρότερον αὐτοῖς; ἐχθροὺς λέγων φησὶν, ἐτι Παρασκευάσω αὐτοὺς; εἰρήνην θέσθαι πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, καὶ ἡμερώματα αὐτοῖς χρήσασθαι. Διὸ καὶ ἐπάγει·

Καὶ τόξον, καὶ βόμβαν, καὶ πόλεμον συντρέψω ἐπὶ τῆς γῆς. Τούτεστι, τῆς Ἰουδαίας· ἢ καὶ τὰ ὑστερον ἐπὶ πάσης τῆς γῆς γεγονότα μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν· ὁ λόγος προμηνύει. Καὶ αἰσθητὸς ὑπὸ μιαν ἀρχήν, τὴν τῶν Ῥωμαίων, πάντων γενομένων, οἱ πολλοὶ πόλεμοι ἐπαύσαντο. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἐθνικῶν διέθετο ὁ Θεὸς τὴν διαθήκην τῇ τῶν Ἑβραίων Συναγωγῇ (79), μιαν αὐτοῖς ποιήσας, καὶ ποιήσας ἀμφοτέρᾳ ἐν, καὶ λίθος ἀκρογωνιαίος γενομένος, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἓνα καὶ ἓνα ἄνθρωπον, καὶ διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου τὴν εἰρήνην εἰσηγησάμενος, καὶ πείσας πάντων καταφρονεῖν, καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος, δι' ἃ οἱ πόλεμοι. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Ἀπὸ τοῦ αἵματος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει, καὶ τὰ τοιούτοτρόπα, εἰρήνην ἔχειν ἡμᾶς ἠβούλετο, ἦν καὶ ἀφῆκεν ἡμῖν. Ταύτης τῆς εἰρήνης ἀπολαύει καὶ ὁ ὑποτάξας τῷ λόγῳ τὰ πάθη. Πότε

labit me porro Baalim, auferamque nomina Baalim ex ore suo, nec mentionem ultra facient ejusmodi nominum. Non amplius, inquit, nomen meum, vel vocem illam, *Deus*, idolis suis apponent, neque Deum dicent esse Baal, in die illa, hoc est, in tempore afflictionis, adeoque captivitatis, sed enim me agnoscent Deum, et sponsum suum, jam olim ipsis aptatum, ac in posterum ne nominis quidem Baalim per idola Baal meminerint. Ad hæc cum ait, *Eruam nomina Baalim*, indicat quod hoc opus suum fuerit. Quomodo verò ea exemit abstulit? Nimirum dum injectit eos in calamitates ac tribulationes. Et cum Sol justitiæ Christus effulsit fecitque diem, tempus videlicet adventus sui, universa idololatria subacta est cum a Judæis tum a gentibus, verique Dei cognitio omnibus communicatur. Præterea in pœnitentibus, animæ sententiam in melius permutantibus, quando lumen Verbi Dei refulgens diem fecerit, omnes imagines, simulacra, affligentes ipsæ peccatorum visiones, vel spectra sane auferuntur, nec ulterius venter deus sit, neque avaritia, quæ est idolorum cultus, una cum aliis affectibus pravis et cupiditatibus locum isthic retinent.

VERS. 18. *Et seriam ipsis fœdus in die illa cum bestiis agri, cumque volucribus cæli, et reptilibus terræ.* Vel hoc dicit, quod Sicuti cum indignarer ipsis, tradidi fructus terræ bestiis et volucribus et reptilibus, ita reconciliatis n.ibi ipsis, desistent feræ istar, tanquam et ipsæ persuasæ, ut parcant assumere fruges; vel bestias et reptilia, excitatos insurgentesque adversum ipsos hostes intelligens, ait: *Efficiam ut ipsi pacis fœdera sanciant cum Israelitis, ipsisque familiarissime* 30 *et amicissime utantur.* Eam ob rem subdit:

Arcum etiam et rhomphæam, et bellum conteram super terram. Vel in Judæa, vel super universam terram gestum. Pacem enim post Christi adventum in terra factam, hic sermo præannuntiat. Atqui revera, cunctis fere mortalibus sub unum Romanorum imperium redactis, plerique motus quieverunt. Præterea cum gentibus et Hebræorum Synagoga Deus fœdus pepigit, uno ex ipsis ovili facto, ac utrisque in unum coadunatis. Siquidem lapis angularis factus est, ut duos conderet extruere in unum novum hominem, et per evangelicam legem inducta pace, et omnibus persuasis per ipsum, ut vel res corporis ipsius posthabere, quæ propter bella non pauca oriuntur, Qui enim dixit, *Ab auferente tibi rem tuam, ne repete, id quod genus talia, pacem habere nos voluit, quam et nobis reliquit.* Hac pace fruitur, qui affectus suos

Varie lectiones et notæ.

(76) Πᾶς εἰδωλολάτρης, omnis idololatra. Cod. Ven.

(77) Καὶ αὐτοῖς, et ipsis. Cod. Bav.

PATROL. GR. CXXVI.

(78) Ἐξεῖ ἐτι, habebit amplius. Cod. Ven.

(79) Τὴν τῶν Ἑβραίων Συναγωγὴν, Hebræorum Synagoga. Cod. Bav.

pravos verbo Dei subdiderit. At quando hoc fit? A Cum interimens quispiam membra super terram testamentum fecerit. Testamentum autem in mortuis firmum est.

Et habitare te faciam in spe. Non solum ab duritie captivitatis te transferam, verumetiam in patriam te collocabo, ac bonas tibi spes suggeram, persuadens tibi, ut cum de presentibus tum de futuris bene speres. Hæc ad Ecclesiam quoque ex gentibus et Judæis collectam dici puta, quam et nunc in domum suam transtulit, ut illic commoretur, donans illi scelerum remissionem, simul sperare dedit cælestia bona, cui et insequentia pulchre conveniunt, quæ audi.

Vers. 19. Ac desponsabo te mihi ipsi in æternum. Quid est *Mihi ipsi*? Vel, Quoniam non per angelum neque magnum natu aliquem, sed per se ipse Dominus nos servavit. Patribus enim locutus est Dominus per prophetas, nobis autem per Filium⁷⁸. Vel quia veterem illam Synagagam Moysi desponderit, unde et ad ipsum: Populus, inquit, tuus inique egit⁷⁹. Credentem autem incarnato Filii adventui, Ecclesiam sibi ipse despondit, quemadmodum et Paulus testatur: *Dico autem in Christo et in Ecclesia*⁸⁰. Nec in æternum sibi Synagagam desponderat, nam temporaria erat legis servitus: nunc vero sibi in æterna sæcula despondet credentes. Ad animam penitentia quidem purgata dicere etiam queat sponsus ejus Verbum, *Habitare te faciam in spe*⁸¹; quando propter peccata ab Ecclesia, quæ est domus Dei viventis, illam segregans, rursus eam conversam recipit, inque ea denuo commoratur, nec eam repellit ob impuram ejus priorem vitam atque superbiam: tum et melioribus eam spebus imbuat, quod cælesti etiam **31** sede recipienda sit, quando Sponsus jam ipsi quoque æternus obtingit, per verbum quod ait: Quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata in cælis: et quæcunque solveris super terram, erunt soluta pariter in cælo⁸².

Desponsabo etiam te mihi ipsi in justitia et judicio, et in misericordia et miserationibus. In justitia quidem, quod proinde atque per hominem mors, sic et per hominem resurrectio mortuorum⁸³: homo enim factus ipse, resurrectionem auspicatus est; in judicio vero, quod condemnaverit principem mundi hujus. Cum enim in Christo non invenisset princeps iste peccatum, occidit eum Christus, hoc est, potentia spoliavit. Misericordiam vero et miserationes erga omnes homines commonstravit, quos non e suis operibus servavit, verum per suam ipsius misericordiam, per lavacrum regenerationis et innovationis Spiritus sancti⁸⁴.

δὲ τοῦτο γίνεται; Ὅτε (80) τις νεκρώσας τὰ μέλη, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, διαθήκην διατίθεται· διαθήκη δὲ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία.

Καὶ κατοικίω σε ἐπ' ἐλπίδι. Οὐ μόνον ἀπὸ τῶν δυσχερῶν τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερώσω σε, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πατρίδι σε κατοικίω, καὶ ἐλπίδα; ἀγαθὰς ἐνθίσω σοι, ἀπὸ τῶν παρόντων πείθων ἐλπίζειν καὶ περὶ τῶν μελλόντων. Ταῦτα δὲ ἤδη καὶ πρὸς τὴν ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν λέγεσθαι νόμιζε, ἣν καὶ νῦν κατέφικεν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ἄφεςιν ἁμαρτιῶν χαρισάμενος, δέδωκε δὲ ἐλπίζειν καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ ἀγαθὰ· ταύτῃ δὲ ἀρμόζει καὶ τὰ ἐπαγόμενα, καὶ ἀκούε.

Καὶ μνηστεύσομαι σε ἑμαυτῷ εἰς τὸν αἰῶνα. **B** Τί ἐστὶ τὸ, Ἐμαυτῷ; Ἡ, ὅτι δι' ἑμαυτοῦ· οὐκ ἄγγελος γάρ, οὐ πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς· τοῖς μὲν γὰρ πατράσιν ἐλάλησεν ἐν προφηταῖς, ἡμῖν δὲ ἐν Υἱῷ. Ἡ ὅτι τὴν μὲν παλαιὰν ἐκέλευεν Συναγωγὴν τῷ Μωσῇ ἐμνηστεύσατο, διὰ καὶ πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν· Ἠνόμεσεν ὁ λαὸς σου τὴν δὲ πιστεύσαντα τῇ ἐνσάρκῳ τοῦ Υἱοῦ (81) παρουσία ἑαυτῷ ἐμνηστεύσατο, ὡς καὶ Παῦλος μαρτυρεῖ· Ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστόν, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἀλλ' οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα ἐμνηστεύσατο ἐκέλευεν τὴν Συναγωγὴν· πρόσκαιρος γάρ ἦν ἡ τοῦ νόμου λατρεία· νῦν δὲ εἰς τὸν αἰῶνα μνηστεύεται ἑαυτῷ τοὺς πιστεύοντας. Λέγοι δ' ἂν καὶ πρὸς τὴν ἐκ μετανόας καθαιρομένην ψυχὴν ὁ νομφίος αὐτῆς Λόγος, ὅτι *Κατοικίω σε ἐπ' ἐλπίδι*, ὅταν (82) διὰ τὰς ἁμαρτίας ἀφορίσας τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν οἶκος Θεοῦ ζῶντος, αὐδὲ ἐπιστραφεύσαν κατοικίῃ αὐτὴν δεξάμενος, καὶ οὐκ ἀπόσῃται κατὰ τὴν τοῦ Ναυάτου ἀκάθαρτον ὑψηλοφροσύνην (83). Τηνικαῦτα δίδωσιν αὐτῇ καὶ τὰς κρείττους ἐλπίδας, ὅτι καὶ ἐν τῇ οὐρανίῳ οἰκίᾳ δέξεται, ὅτε καὶ ὁ νομφίος αἰώνιος αὐτῇ γίνεσθαι. Ὅσα γάρ, φησ', δῆσεις ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδομένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὅσα λύσεις ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ.

Καὶ μνηστεύσομαι σε ἑμαυτῷ ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρίματι, καὶ ἐν ἐλέει, καὶ οἰκτιρμοῖς. — Ἐν δικαιοσύνῃ μὲν, καθὼς ὥστε δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, οὕτως καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν· ἀνθρώπου γὰρ γενόμενος αὐτὸς, τῆς ἀναστάσεως κατήρξεν· ἐν κρίματι δὲ, καθὼς κατέκρινε τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου, διότι μὴ εὐρὼν ἐν αὐτῷ ἁμαρτίαν, ἐθανάτωσεν. Ἐλεον δὲ, καὶ οἰκτιρμοὺς ἐπέδειξεν εἰς πάντας, οὓς οὐκ ἐξ ἔργων ἔσωσεν, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον διὰ λουτροῦ πταιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου.

⁷⁸ Hebr. i, 4, 2. ⁷⁹ Baruch. ii, 42. ⁸⁰ Ephes. v, 32. ⁸¹ Psal. iv, 10; Jerem. xxxii, 37. ⁸² Matth. xvi, 19. ⁸³ 1 Cor. xv, 21. ⁸⁴ Tit. iii, 5.

Variae lectiones et notæ.

(80) Τότε δὲ τοῦτο γίνεται, ὅτε. tum autem hoc fit, cum, etc. Cod. Bav.

(81) Χριστοῦ, Christi. Cod. Bav.

(82) Ὅταν γάρ, cum enim. Cod. Ven.

(83) Κατὰ τὴν τοῦ Ναυάτου ἀκάθαρτον ὑψηλοφροσύνην, secundum Novati impuram arrogantiam. Hæc exhibet uterque codex, cum Venetus, tum Bavaricus.

Καὶ μνηστεύσεσθαι σε ἐμὰντῷ ἐν πίστει, καὶ ἀπιγνώσῃ τὸν Κύριον. Ἐπειδὴ ἔδει καὶ ἡμᾶς τοὺς ἐλεηθέντας μὴ πάντα ἀργοὺς καὶ ἀσυντελεῖς εἶναι, ἀλλὰ τι καὶ αὐτοὺς συνεισφέρειν, φησὶν, ὅτι *Μνηστεύσεσθαι σε ἐν πίστει* πιστεύουσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ. Ἐκ δὲ τῆς πίστεως ἡ ἐπίγνωσις τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, φησὶν, οὐδ' οὐ μὴ συνήτε. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ ἐν θυσίαις, οὐδὲ ἐν τῇ νομικῇ λατρείᾳ, ἀλλὰ ἐν τῇ πίστει μνηστεύεται Κύριος, οὗς μνηστεύεται· καὶ πανσάθως ταν οἱ ἐπὶ τῷ νόμῳ μεγαλουργοῦντες.

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, λέγει Κύριος, ἐπακούσεσθαι τῷ οὐρανῷ, καὶ οὐρανὸς ἐπακούσεται τῇ γῇ, καὶ ἡ γῆ ἐπακούσεται τὸν κύριον, καὶ τὸν οἶκον, καὶ τὸ ἔλεον, καὶ ταῦτα ἐπακούσεται τῷ Ἰσραὴλ. Μετὰ τὴν περὶ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν πρόβησιν, καὶ τὰς σωματικὰς αὐτοῖς δωρεὰς, ὑπισχρεῖται. Ἐπίγειοι γὰρ ὄντες καὶ χαμαίχηλοι, τοῖτοι· μέλλον, ἢ ἐκείνους προσήγοντο. Ὑπισχρεῖται τοίνυν, ὅτι *Ἐπακούσεσθαι τῷ οὐρανῷ*· τούτῃσιν, Ἐπινεύσω τῷ οὐρανῷ, καὶ παραχωρήσω αὐτῷ, ὥστε εἶναι, ἔχοντι μὲν φύσιν τοῦτο ποιεῖν, διὰ δὲ τὴν ἐμὴν ὀργὴν συστελλομένῳ. Ὅσπερ γὰρ ἀδοξίαν ἔχων ὁ οὐρανὸς τῷ μὴ τὰ συνήθη ποιεῖν, ὁδὸν τινα ἱκετηρίαν προὔδωλλετο αὐτῷ τοῦτο. Ἐπακούσεσθαι τοίνυν αὐτῷ, καὶ λύσω τὴν ἀδοξίαν ταύτην. Ὁ δὲ οὐρανὸς ἐπακούσεται τῇ γῇ· ἀντὶ τοῦ. Τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς πληρώσει, διψώσης καὶ χρηζούσης ὕδατος, καὶ οἶονε διὰ τῆς ξηρότητος βοώσης, ὅτι δεῖ λυθῆναι τὸν αὐχμὸν. Ἡ δὲ γῆ σπονδὰς ποιήσεται πρὸς τοὺς καρποὺς, ** (85) καὶ ἀπολύσει τούτους δαψιλεῖς, καὶ οἱ καρποὶ, οἱ πρὶν ἀποκρυπτόμενοι, καὶ μὴ ἐμφανιζόμενοι τῷ Ἰσραὴλ, τούτῃσιν τῷ ἐκ τῆς πόρνῃς γεννηθέντι υἱῷ, ἦτοι τῷ λαῷ πρὶν εἰδωλολατρήσαντι, ἐπακούσονται, καὶ ἐμφανισθήσονται ἀνακαλουμένῳ τούτους. Ὅτε μὲν οὖν ὁ ἀμπελὼν Κυρίου, ἦτοι ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς, ἐποίησεν ἀκάνθας, τότε ἐνετέλειτο ὁ Κύριος ταῖς νεφέλαις, ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεσι, καὶ τοῖς προφήταις, τοῦ μὴ βρέχειν ἐπ' αὐτοὺς, ὅθεν καὶ ἄλλοι, καὶ ἀνουθέτητοι κατελείποντο. Ὅτε δὲ περιεπλάκυσαν τῇ ἀληθινῇ ἀμπελῷ Χριστῷ, τότε καὶ ταῖς δι' ἀγγελικῶν ** δυνάμεων τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἐπιβροαῖς, καὶ ταῖς τῶν προφητικῶν λόγιων ἀρδείαις πιαίνει αὐτούς. Ἐκείνοι γὰρ ἔχουσιν ὄντως τοὺς προφήτας, καὶ ἀπολαύουσιν αὐτῶν, οἱ τῶν παρ' αὐτοῖς προφητευομένων δεχόμενοι. Καὶ ἔχουσιν οἱ πρῶην ὄντες ἐν γῇ, καὶ τὰ γῆϊνα φρονούντες, τὸν οἶκον καὶ τὸν οἶνον, τὴν τῶν μυστηρίων δηλαδὴ μετάληψιν καὶ τὸ ἔλαιον, ᾧ πρὸς τοὺς ἀγῶνας, καὶ τὴν πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας πάλιν ἀλείφονται. Τότε δὲ ταῦτα λαμβάνουσιν, ὅτι Ἰσραὴλ γίνονται, καὶ σπαρὰ τοῦ Θεοῦ, υἱοὶ Θεοῦ τελεσθέντες, διὰ τῆς ἐν Πνεύματι

** Matth. xv. 10.

Variae lectiones et notæ.

(84) Cum enim humi reperent, terrenaque consecrantur, hisce potius, quam illis allaciebantur. Hæc ex cod. Ven.

(85) Quæ duobus his asteriscis continentur, restitimus ex cod. Ven. et Bav., quæ quidem in Lo-

VERS. 20. *Desponsaboque te mihi ipsi in fide, et agnosces Dominum.* Quoniam oportebat nos misericordia donatos, non segnes neque desides ac inutiles esse, sed aliquid etiam afferre, dicit: *Desponsabo te mihi in fide.* Accedentem enim ad Deum credere necessum est. Nam illic in fide est agnitio Dei: Nisi enim credideritis, inquit, nihil quidquam intelligetis⁸⁴. Vide hic, quod non in sacrificiis, nec in legali cultu, sed fide desponsat Dominus, quos sibi desponsat; quare cessent etiamnum in lege valde gloriantes.

VERS. 21, 22. *Eritque in die illa, dicit Dominus: Audiam cælo, et cælum audiet terram, et terra exaudiet frumentum et vinum et oleum, et hæc exaudient Jezraelem.* Post cælestium prædictionem bonorum, corporalia etiam illis dona pollicetur: (84) *Obaudiam*, dicens, cælo, id est, annuum cælo, atque permittam ipsi, ut pluatur. Quod etiamsi naturam habeat, ut isthuc faciat, per iram tamen meam prohibetur, contrahitur. Tanquam enim ignominia afficeretur cælum, quod consuevit non faciat, ideoque jam supplices ad Deum, ut facere illa possit, manus extendat, *Exaudiam*, inquit, *cælum*, ac tollam ignominiam hanc. *Cælum* vero *obaudiet terram*, pro, Implebit desiderium ipsius sitibundæ ac pluvie indigentis, veluti ipsa clamat propter siccitatem sui, quod conveniat solvi squalorem suum⁸⁵. Terra vero placebitur, uberesque fructus proferet. Atque fructus ipsi, qui pridem occultabantur, neque sese patefaciebant Jezraeli (filio scilicet ex meretrice prognato, seu populo pridem idolis addicto) exaudient, qui ipsos invocabant eisque se visendos præbunt. Cum itaque vinea Domini, Israelis videlicet populus, spinas protulit, tum imperavit Dominus nubibus; angelicis nimirum potestatibus atque **32** prophetis, ut ne pluerent super ipsos; proindeque sine divinis eloquiis monitisque manserunt. Ubi autem veræ viti Christo adherent, tum eos per angelicas potestates sapientiæ et cognitionis affluxibus ac prophetarum oraculorum irrigationibus ipsos impingat. Illi namque vere prophetas habent ipsique fruuntur, qui apud sese varicinantibus suscipiunt. Ad hæc, qui antea in terra egerunt ac terrena spirant, habent frumentum et vinum, mysteriorum videlicet acceptionem (86). Tum vero demum ista capiunt, quando Jezrael sunt et semen Dei, filii Dei facti, per regenerationem baptismatis in Spiritu. Anima etiam usque dum peccat, nulla cælestis super eam cogitatio cadit, sed enim terra facta, et quasi in carnem mutata, arida est. Quando vero desponsata fuerit Verbo, tum supernos affluxus recipit atque cælestia fluentia; ac producit frumentum, solidam

nicipi interpretatione desiderantur.

(86) Et oleum, quo ad certamina subeunda, sustinendamque luctum cum principibus potestatisque unguntur. Hæc ex cod. Ven. et Bay.

nempe alimoniam et vivificantem, ac vinum, divinum nimirum lætitiarum, et oleum, hilaritatem dico et mansuetudinem, ac erga infirmos tolerantiam patientiamve, animadvertens Paulum dicentem : Si quis præoccupatus fuerit in peccato, vos spirituales corrigite hunc in spiritu mansuetudinis, infirmum autem in fide suscipite ⁸⁸.

καὶ πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς συγκατάβασιν, κατακούουσα ὁμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πίστει προσλαμβάνεσθε.

VERS. 23, 24. Et seminabo eam mihi ipsi super terram, et miserebor non consecutæ misericordiam : et dicam populo meo : Populus meus es tu : ipseque dicet, Dominus Deus meus es tu. Hoc est, Ipsam demonstratio esse meam agriculturam, unde justitiæ ac divinæ cognitionis ac scientiæ semina in ipsam dejiciam. Hæc autem typice tempore Zorobabelis contigerunt post reditum a captivitate, secundum veritatem autem post incarnationem Filii Dei. Tunc enim qui crediderunt in ipsum, populus ejus vere appellati sunt ; ipse vero illorum Deus est dictus vere ac pure, ac veluti secundam sibi ipsi seminavit terram Filius Dei, animas videlicet ad fidem accommodatas, quas et fructum proferentes jam cernens, quarum de numero animæ Samaritarum erant, dicebat discipulis : Attollite oculos vestros, et contemplantini regiones, quoniam flavescent jam ad messem ⁸⁷ ; et rursum alibi, Messis quidem multa, hoc est, ad fidem parati multi : operarii autem pauci ⁸⁸, apostoli videlicet, ipsos ad docendum assumpturi, ac messem doctrina Evangelii collecturi. Nemo deinde, cui mammona et venter deus est, dicere potest vero Domino et Deo : Deus meus es tu.

CAPUT III.

(Joanne Lonicero interprete.)

VERS. 1-4. Dixitque Dominus ad me : Vade, dilige uxorem amantem prava et adulteram, **33** quemadmodum Deus diligit filios Israel. Nam et ipsi respiciunt ad deos alienos, amantque bellaria cum vis passis. Et conduxi mihi eam quinque ac decem argenteis, et modio hordei, et lagenâ vini. Dixique ad ipsam : Dies multos sedebis apud me, nec fornicaberis amplius, nec alteri viro jungeris, et ego tecum ero ; eo quod dies multos sedebunt filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio et ara, carentes denique sacerdotio et perspicuis. Prior uxor, quam accepit propheta, figura fuit generationis prioris Judæorum, fornicantis ac descrentis ad idolorum culturam. Posterior hæc, quam nunc accipere vates jubetur, figura est captivitate pressorum. Ut enim ipsa antea ab amatoribus sejuncta propheta cohabitare voluit, neque tamen ei admistus sit prophe-

Α γεννήσεως τοῦ βαπτίσματος. Καὶ ψυχὴ δὲ, ἕως μὲν ἀμπερνέει, οὐδὲν οὐράνιον ἐπ' αὐτῇ πίπτει νόημα, ἀλλὰ γὰρ γενομένη, ἥτοι ἀποσαρκωθείσα σχεδὸν, ζηρά ἐστιν· ἐπιδὲν δὲ νομφευθῇ τῷ Λόγῳ, τότε τὰς ἀνωθεν ἐπιβροῶν· δέχεται, καὶ καρπογονεῖ σίτον, τὴν στερεὰν τροφὴν καὶ ζωοποιόν· καὶ οἶνον, τὴν θεῖαν εὐφροσύνην, καὶ ἔλαιον, τὴν διαρρότητα, καὶ πραότητα· Παύλου, λέγοντος· Ἐάν τις προληφθῇ ἐν ἀμαρτήματι, πνεύματι πραότητος· καὶ πάλιν, Τὸν δὲ ἀσθενούντα τῇ

Καὶ σπερῶ αὐτὴν ἐμὰν τῷ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐλεῇσω τὴν οὐκ ἡλεημένην, καὶ ἐρῶ τῷ λαῷ μου· Λαός μου εἰ σύ· καὶ αὐτὸς ἐρεῖ, Κύριος ὁ Θεός μου εἰ σύ. Τουτέστι, Γεώργιον αὐτὴν ἐμαυτοῦ ἀποφανῶ, καὶ τὰ τῆς δικαιοσύνης σπέρματα, καὶ τῆς θεογνωσίας ἐν αὐτῇ καταβάλω. Ταῦτα δὲ τυπικῶς μὲν ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ συνέβη, μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἀπ' Βαβυλῶνος· κατὰ ἀλήθειαν δὲ, μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Υἱοῦ. Τότε γὰρ οἱ πεπιστευκότες πρὸς αὐτὸν, λαὸς αὐτοῦ ἁληθῶς ἐχρημάτισαν, καὶ αὐτὸς ἐκεῖνων Θεός, ἀληθινῶς καὶ καθαρῶς, καὶ οἷον τινα γῆν εὐκαρπον ἐσπεῖρεν ἐαυτῷ ὁ Υἱὸς τὰς ψυχὰς τῶν εἰς πίστιν ἐπιτηδεύων, ἅς καὶ καρποφοροῦσας· ἥδη ἔρπον, ὥσπερ τὰς τῶν Σαμαριτῶν, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· Ἐπάρετε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη· καὶ αὖθις· ἄλλαχού, Ὁ μὲν θερισμὸς πολλός, τουτέστιν, οἱ πρὸς τὴν πίστιν ἔτοιμοι πολλοί· οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι, οἱ ἀπόστολοι δηλαδὴ, οἱ μέλλοντες αὐτοὺς παραλαβεῖν εἰς τὸ διδάσκειν (87). Οὐδεὶς δὲ κύριον ἔχων τὸν μαμωνά, καὶ θεὸν τὴν κοιλίαν, δύναται εἰπεῖν τῷ ἀληθινῷ Δεσπότη Θεῷ· Κύριος· ὁ Θεός μου εἰ σύ.

ΚΕΦΑΛΑ Γ'.

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· ἔτι Πορεύθητι, καὶ ἀγάπῃσον γυναῖκα ἀγαπῶσαν πορνέουσαν, καὶ μοιχαλίτην, καθὼς ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ (88), καὶ αὐτοὶ ἀποβλέπουσιν ἐπὶ θεοὺς ἄλλοτρίους, καὶ φιλοῦσι πέλματα μετὰ σταφίδων. Καὶ ἐμισθωσάμην ἐμὰν τῷ πεντεκαίδεκα ἀργυρίων, καὶ γομῶν κριθῶν, καὶ νέβελ οἴνου· καὶ εἶπα πρὸς αὐτήν· Ἡμέρας πολλὰς καθίσθη ἐπ' ἐμοί, οὐ μὴ πορνέυσῃς, οὐδ' οὐ μὴ γένῃ ἀνδρὶ ἑτέρῳ, καὶ ἐγὼ ἐπὶ σοί, διότι ἡμέρας πολλὰς καθίσταται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ ἔντος βασιλείας, οὐδὲ ἔντος ἀρχοντος, οὐκ οὐσης θυσίας, οὐδὲ ἔντος θυσιαστηρίου, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ δήλων. Ἡ μὲν προτέρα γυνή, ἣν ἐλαβὼν ὁ προφήτης, τύπος ἦν τῆς γενεᾶς, τῆς πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐκπορευσάσης εἰς εἰδωλολατρείαν (89)· ἡ δὲ δευτέρα αὐτῇ, ἣν νῦν προσλαβέσθαι κελεύεται, τύπος τῶν αἰχμαλωτισθέντων. Ὅσπερ (90) γὰρ αὕτη τοῖς πρότερον (91) ἐρα-

⁸⁸ Galat. vi, 1. ⁸⁷ Joan. iv, 35. ⁸⁸ Luc. x, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(87) Πρὸς τὸ δικάζειν, ad judicandum. Cod. Ven.

(88) Τὸν Ἰσραὴλ, Israel. Cod. Ven.

(89) Εἰδωλολατρείαν, sed scribendum fortasse εἰ-

δωλολατρεῖν, ad idola colenda. Cod. Bav.

(90) Ὀντως, vero. Cod. Ven.

(91) Προτέροις, prioribus. Cod. Ven.

σταῖς ἀποταξαμένη, τῷ προφήτῃ συνοικεῖν εἴλετο, οὐ μέντοι ἐμίγη αὐτῇ ὁ προφήτης (92)· οὕτω καὶ οὗτοι, πρῶτον ὄντες μοιχαλῖς, ἅτε πρὸς εἰδωλολατρείαν ἐκχυόμενοι [f. -χιόμ. vel -χυνόμ.], καὶ προσφέροντες τοῖς δαίμοσι πέμματα, τούτέστιν ἄρτους σμηδαλίτας μετὰ σταφίδων (ἦν γὰρ καὶ τοιοῦτον εἶδος προσαγωγῆς τοῖς δαίμοσι φίλον, δεικνυόντων τῶν προσαγόντων, ὅτι αὐτοὺς ἔχουσι καὶ τοῦ σίτου καὶ τοῦ οἴνου δοτῆρας). ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἀπαχθέντες, παύσονται μὲν τῆς εἰδωλολατρείας· οὐ μὴν οὐδὲ τὰ θεῖα ἐνεργήσουσιν, ἀλλὰ καθίσονται ἄργοι, ὥς μὴ θυσιάζειν, ἢ ἱερατεύειν δυνάμενοι, διὰ τὸ μὴ εἶναι θυσιαστήρια· ἱερατείας δὲ μὴ οὕτης, οὐδὲ οὐ [f. ol] ὀφίλοι ἐσονται. Τί δέ ἐστι τοῦτο, μάθε. Τῷ ἀρχιερεὶ παρήρητο ἐν τῷ στήθει τετράγωνόν τι σπιθαμίων ὕψους, λογεῖον καλούμενον, λίθους ἔχον δύοδεκα, δι' ὧν ἐδηλοῦτο τὰ μέλλοντα τῷ ἀρχιερεῖ, σημείων τινῶν θεῶν ἐν τούτοις γινομένων· ὅθεν τὸ λογεῖον τοῦτο ἔχειν τὴν δῆλωσιν ἐλέγετο καὶ τὴν ἀλήθειαν. Φησὶν οὖν, ὅτι οὐδὲ οἱ δῆλοι ἐσονται, τούτέστι (93) τὰ θεῖα σημεία, δι' ὧν ἐδηλοῦτο τὰ μέλλοντα. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ τοῦ ῥητοῦ. Νοήσεις δὲ τὴν μὲν προτέραν πόρνην εἶς πρὸ Χριστοῦ Συναγωγῆς εἶναι τύπον, ἥτις καὶ εἰδωλολατροῦσα ἦν (94)· τὴν δὲ νῦν λαμβανομένην τῆς μετὰ Χριστὸν, ἥτις προσλαμβάνεται μὲν καὶ αὐτῇ τῷ Θεῷ, διὰ τοὺς μέλλοντας κατὰ ἐκλογὴν χάριτος ἐξ αὐτῆς κατὰ καιροὺς πιστεύει· μοιχαλῖς μὲντοι ἐστὶ, τοῖς Φαρισαίοις καὶ Γραμματεῦσιν ἐκδοῦσα αὐτήν, τοῖς διδασκασὺν διδασκαλίᾳ ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ μὴ τῷ λόγῳ Χριστοῦ τελώματα νομοθετημένη. Μισθοῦται δὲ αὐτὴν ὁ προφήτης δεκαπέντε ἀργυρίων, τούτέστι τῶν πάντε νομικῶν τευχῶν, καὶ τῶν δέκα ἐντολῶν· τῷ γράμματι γὰρ ὑπάγονται, καὶ ὑπὸ τούτου ἔλκονται· ὥστε δοκεῖν Θεὸν γοῦν ἐπιγινώσκειν, εἰ καὶ κακῶς. Ὁ γὰρ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐ τιμᾷ (95) τὸν Πατέρα· καὶ, ὅντε ἐμὲ οἴδατε, φησὶν, ὅντε τὸν Πατέρα μου. Καὶ αἱ κριθεὶς τὴν ἀλογον τροφὴν αἰνίττονται, ἦν σιτοῦνται, μηδὲν πνευματικῶν ἐννοοῦντες (96), καὶ ἄξιον λογικῶν ψυχῶν. Καὶ τὸ νέβει δὲ τοῦ οἴνου, τὴν μέθην αὐτῶν καὶ παραφορὰν δηλοῖ· βλέποντες γὰρ οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες οὐ συνιούσιν, ὁ τοῖς μεθύουσιν οἰκεῖον. Κάθηται τοίνυν οἱ μὴ πιστεύοντες Χριστῷ, ἀκίνητοι μένοντες ἐν τῇ ἀπιστίᾳ, καὶ οὕτε ἔχοντες (97) βασιλεῖα αἰσθητῶς, ἢ ἄρχοντα, οὕτε νοητῶς· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς νοῦς βασιλεύων, ἢ ἀρχων (98), ὅτι μηδὲ τῆς ἐλευθερίας Σάρρα· εἰσὶν υἱοί, ἥτις ἐρμηνεύεται ἀρχουσα, ἀλλὰ τῆς παιδείας εἰσὶ γεννήματα, τῆς εἰς δουλείαν γεννήσεως. Οὐδὲ δὴλωσις ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ἢ ἀλήθεια, ἀλλὰ τυφλοὶ ὄντως, ἐν

ta : sic illi primum quidem existentes adulteri, tanquam ad idololatriam effusi, offerentes daemonibus pemmata, hoc est, panes ex simila pistos, una cum uvis [passis] [erat autem talis species oblationis daemonibus grata, indicantibus offerentibus, quod ipsos habeant et frumenti et vini datores], abducti per captivitatem, cessabunt quidem ab idololatria, et interim tamen neque divina vere sacra facient, sed otiosi sedebunt et segnes, ut qui neque sacrificare neque sacerdotio fungi queant, quandoquidem neque altaria illis sint. Ablata autem sacerdotii functione, neque perspicua erunt. Quid vero hoc sit, jam discite. Sacerdotum principi dependebat in pectore quadrangula spithamæ longitudine texturula, sive textus panniculus, λογεῖον, id est, oraculi domus, vel locus appellatus, duodecim lapides continens, per quos futura denuntiabantur summo pontifici, signis quibusdam divinis in hisce factis : unde λογεῖον hoc, seu panniculus ille, manifestationem et veritatem habere dicebatur. Proinde nec perspicua fore dicit, id est, divina signa quibus futura cognoscant. Hæc quidem ad contextus explicationem pertinent. Intelliges autem hic prius scortum typum esse Synagogæ ante Christi adventum, quæ et idolis dedita erat : at eam quæ nunc accipitur, esse figuram Synagogæ post Christi in carnem adventum, quæ et ipsa quidem a Deo assumitur, propter eos qui ex ipsa secundum electionem gratiæ credituri sunt. Hæc ipsa etiam adultera est, Phariseis et Scribis doctrinas et mandata hominum docentibus, se exhibens atque prostituens, nec verbo Christi perfecte desponsata est. Conducit hanc vates quindécim argenteis, hoc est, quinque legalibus libris ac decem præceptis : litteræ enim subjiciuntur perque eam trahuntur, ut adeo Deum quidem agnoscere videantur, etsi perperam. Nam Qui Filium non honorat, Patrem ignominia simul afficit⁹² ; et, Neque⁹³ me nostis, inquit, neque Patrem meum⁹⁴. Præterea hordeum irrationalem ipsorum alimoniam adumbrat qua vescuntur, nihil spirituale neque dignum intelligentes animabus rationalibus. Nebel vel lagena vini, temulentiam ipsorum ac cæcutionem significat. Siquidem videntes non vident, et audientes non intelligunt, quod est ebriis ac temetipsum peculiare. Sedent igitur, qui Christo non adhibuerunt fidem, immobiles permanentes in sua incredulitate ; neque regem habentes cuius præsentiam ac administrationem sentiant, neque principem. Quinetiam ne juxta animi considerationem

⁹² Joan. v, 35. ⁹³ Joan. xiv, 9.

Variae lectiones et notæ.

(92) Verba hæc οὐ μὲν τοι ἐμίγη αὐτῇ ὁ προφήτης, neque tamen ei admistus est propheta, desunt in cod. Ven.

(93) Οὕτε, neque, Cod. Bav.

(94) Ἦν ἀδεῶς, erat sine timore. Cod. Ven.

(95) Lonicerus in cod. suo legisse videtur ἀτι-

μῆ, ut ex ipsius interpretatione liquet.

(96) Νοοῦντες, cogitantes. Cod. Ven.

(97) Ἐχουσι, habent. Cod. Ven.

(98) Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς νῦν βασιλεύων ἢ ἀρχων, non enim in ipsis est, qui imperet, aut dominetur. Cod. Bav.

quidem vel spiritualiter regem habent. In ipsis enim mens non sceptrum tenet, neque dominatu fungitur; quandoquidem non sint filii liberæ Saræ, quæ valet dominantem quampiam, sed ancillæ ad servitutem generantis soboles. Neque perspicuitas vel manifestatio in ipsis est, seu veritas, verum cæci vere in tenebris sedent, neque ipsi veritatem intelligentes, neque aliis ipsam manifestare valentes. Quomodo enim hoc ipsum possent, cum interemerint Dominum crucifixumque eum, qui dixit: *Ego sum vita et veritas* ⁹¹? qui etiam nobis quæ a Patre accepit, aperuit: Quæ enim audiui, inquit, a Patre meo, dixi vobis ⁹². Isti sunt, quorum hic sit mentio, diligentes pemmata cum uvis passis, non recipientes panes qui animam alere videntur, quod illis et oblectatio et voluptas non inesset. Tales sunt omnino doctorum enarrationes, uvarum passurarum dulcedinem habentes, sensibilia bona promittentes, quæ prorsus sunt marcidæ facileque labuntur. Similis est hujus mulierculæ, qui Deo mercedis gratia inservit temporariorumque bonorum: divitiis quidem per argenteos significatis, quorum numerus decadem et quinarium constituit, uti discas, quod talis mercenarii totum corpus, et animam et spiritum, sensus ipse sibi adunarit conjunxeritque: necessariis autem ad vitæ sustentationem per liquida et sicca indicatis, vini nempe et hordei, quod et quamdam vitæ talis proportionem præ se fert. At enim qui mercedis causa inservit, celeriter ad alium dominum transfertur, quando merces desinit. De hujusmodi David eximius vates et propheta ait: *Confitebitur tibi, quando ei benefeceris* ⁹³. Hoc est, Gratiasaget tibi, Domine, quando beneficium illi exhibueris: at si ea defluerint, te e diverso vituperabit. Consimili ingenio divum Jobum Satanas fore sperans, eum impetiit; quocirca diebatur quoque: *Non frustra Job colit Dominum. Nonne tu circumcirca quæ ipsius sunt, intus et foris sæpisti* ⁹⁴? Idem de Jebo sensit, qui eum ad maledicentiam compellens, *Dic, inquit, verbum aliquod ad Dominum, et morere* ⁹⁵. **35** Porro qui Deo talia propter bona servit, et non propter ipsum honestum, pemmata cum uvis passis diligit, non novam et evangelicam legem eligens, quæ etiam cruda esse apparet, ob vivendi rationis duritiem, sed pistam quæ facile confici seu perfici possit, ac suavem. Quandoquidem vero, juxta Paroemiasten, *Suavitatis sectator ac labore, doloreque vacans, in pœnuria morietur* ⁹⁶, non injuria vel is otiosus sedet, neque sacrum faciens, neque dicere valens: *Secreta et abdita sapientiæ tuæ manifestasti mihi* ⁹⁷.

VERS. 5. Ac post hæc revertentur filii Israel, et quaerent Dominum Deum ipsorum, et David regem ipsorum, constituenturque apud Dominum, et bona

τῶ σκότει τοῦ ψεύδους κάθονται, οὗτε αὐτοὶ νοοῦντες τὴν ἀλήθειαν, οὗτε τοῖς ἄλλοις δηλοῦν ἔχοντες· πῶς γάρ, οἳ γε ἀπέκτειναν τὸν Λόγον σταυρώσαντες, (99) τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, καὶ δηλώσαντα ἡμῖν τὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς; Ἄ γὰρ ἤκουσα, φησί, παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ταῦτα εἶπον ὑμῖν. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐνταῦθα μνημονεύμενοι, οἳ καὶ τὰ πέμματα μετὰ σταφίδων ἀγαπῶσι, μὴ δεχόμενοι τοὺς τὴν ψυχὴν τρέφειν δοκοῦντας ἄρτους, ἀντὶ τοῦ πρὸς χάριν καὶ πρὸς ἡδονήν. Τοιαῦται δὲ πάντως αἱ τῶν διδασκάλων ἐξηγήσεις, τὸν τῶν σταφίδων γλυκασμὸν ἔχουσαι, καὶ ἀγαθὰ αἰσθητὰ ἐπαγγελλόμενα, ἀ εὐμαράντα πάντως εἰσι. Τῇ γυναικὶ ταύτῃ ἔοικεν ὁ δουλεύειν δοκῶν τῷ Θεῷ ἐπὶ μισθῷ, καὶ παροχῇ αἰσθητῶν ἀγαθῶν, τοῦ μὲν πλοῦτου δηλουμένου διὰ τῶν ἀργυρίων, ὧν ὁ ἀριθμὸς πεντεκαίδεκά ἐστιν, ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦ τοιοῦτου δόλοκληρον τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα ἡ αἰσθησις ἐαυτῇ ἥνωσε καὶ συνέταξε, τῶν δὲ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων ὕψρων τε καὶ ξηρῶν, διὰ τοῦ οἴνου καὶ τῆς κριθῆς δηλουμένων, ἧ καὶ τὴν ἀναλογίαν τῆς τοιαύτης ζωῆς ἐμφαίνει. Πλὴν ὁ ἐπὶ μισθῷ τοιοῦτῳ δοκῶν δουλεύειν, ταχέως μετατεθήσεται ἐπ' ἄλλον δεσπότην, ὁπηνίκα λείψῃ ὁ μισθός. Οὕτως καὶ Δαβὶδ περὶ τοῦ τοιοῦτου λέγει· Ἐξομολογήσεται σοι, ὅταν ἀγαθῶν αὐτῷ· τοῦτέστιν, εὐχαριστησεί σοι, Κύριε, ὅταν ἀγαθὰ δώσῃς αὐτῷ· ἅμα δὲ τῷ ἀπορρῦσθαι ταῦτα, βλασφημήσει σε· ὥσπερ οὖν καὶ τὸν Ἰωβ ὁ ἐχθρὸς τοιοῦτόν τινα εἶναι ἐλπίζων, ἐξητήσατο· διὸ καὶ εἶπε· Μὴ ὁρῶντες σέβεται Ἰωβ τὸν Κύριον; οὐ σὺ περιέσφαξας [f. -έσφαξ]. | αὐτοῦ τὰ ἔσω καὶ τὰ ἔσω; Καὶ ὕστερον πάλιν εἰς βλασφημίαν συνωθῶν, Ἐπὶ τὴν βῆμα πρὸς Κύριον, καὶ τελευτᾷ, εἶπεν. Ὁ ἐπὶ τοιοῦτοις (1) ἀγαθοῖς δουλεύων τῷ Θεῷ, καὶ μὴ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν, καὶ πέμματα μετὰ σταφίδων ἀγαθῶν (2), μὴ τὸν νέον καὶ εὐαγγελικὸν νόμον αἰρούμενος, ὅς καὶ ὡρὸς δοκεῖ εἶναι, διὰ τὸ τῆς ἀγωγῆς σκληρὸν, ἀλλὰ τὸν πεπεμαμένον, καὶ εὐκατέργαστον, καὶ ἡδὺν (3). Ἐπεὶ δὲ, κατὰ τὸν Παροιμιαστὴν· Ὁ ἡδὺς καὶ ἀνάλητος, ἐν ἐνδείᾳ τελευτήσει, εἰκότως καὶ οὗτος ἀργὸς κάθηται, μηδὲν ἱερὸν ἐνεργῶν, μηδὲ δυνάμενος λέγειν· Τὴν ἀδελφὰ καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι.

ac pistam quæ facile confici seu perfici possit, ac suavem. Quandoquidem vero, juxta Paroemiasten, *Suavitatis sectator ac labore, doloreque vacans, in pœnuria morietur* ⁹⁶, non injuria vel is otiosus sedet, neque sacrum faciens, neque dicere valens: *Secreta et abdita sapientiæ tuæ manifestasti mihi* ⁹⁷.

⁹¹ Joan. xiv, 6. ⁹² Joan. xv, 15. ⁹³ Psal. xlviii, 19. ⁹⁴ Job i, 9 10. ⁹⁵ Job ii, 9. ⁹⁶ Prov. xxviii, 19. ⁹⁷ Psal. l, 8.

Variae lectiones et notæ.

(99) Τὸν Λόγον ἀπέκτειναν· Ἐμαθεν, ὅτι πῶς λογέω ἐπέκειτο ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ δόλιος. Οἱ οὖν τὸν Λόγον σταυρώσαντες x. τ. λ. Verbum interfecerunt (norat rationali inesse veritatem, et manifestatio-

nem). Qui igitur Verbum crucifixerunt. Cod. Ven.

(1) Τούτοις, his. Cod. Ven.

(2) Ἀγαπᾷ, diligit. Cod. Ven.

(3) Ἠδύειν. Cod. Ven.

Κυρίῳ, καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Διηρέθησαν μὲν, ὡς καταρχὰς εἰρη-
ται, αἱ φυλαὶ, καὶ γεγενῆσθαι δύο βασιλείαι, μία μὲν ἡ
τῶν δέκα φυλῶν, ἡ καὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἐφραῖμ ἐλέ-
γετο· ἑτέρα δὲ ἡ τῶν δύο, ἥτις Ἰούδας μὲν ὡς ἐπί-
παν, ἔστι δ' ὅτε καὶ Βενιαμὴν ἐκαλεῖτο. Καὶ ἦσαν
οὕτως· ἔχουσαι, ἄχρις οὗ ἡ καὶ μάλιστ' ἐσθ' ἡ
Βαβυλῶνα. Μετὰ δὲ τὴν ἐκείθεν ἐπάνοδον, αἰσθησιν
λαβοῦσαι τοῦ Θεοῦ (4) αἱ δώδεκα φυλαὶ, καὶ ἐκζη-
τήσασαι αὐτὸν, ἡνώθησαν τε, καὶ ἔνα ἔσχον ἄρχον-
τα τὸν Ζοροβάβελ, ὃν καὶ Δαβὶδ ὠνόμασαν (5),
διὰ τὸ ἐκ τῆς Δαβιτικῆς φυλῆς εἶναι, ἐφ' οὗ καὶ
τῶν Θεοδωτῶν ἀγαθὸν ἐδέξαντο τὴν ἀπόλαυσιν. Ἐπεὶ
δὲ καὶ μετὰ τὸ πλῆρωμα τῶν ἐθνῶν πᾶς Ἰσραὴλ
σωθήσεται, ἐκζητήσουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ
πιστεῦσαι τὸν βασιλέα Δαβὶδ, τοῦτέστι Χριστὸν, τὸν
ἱκανὸν τῇ χειρὶ (τοῦτο γὰρ Δαβὶδ ἐρμηνεύεται), ὃς
πύλας χαλκᾶς συντρίψας, τὸν Ἰσχυρὸν ἐδέσμησε
θάνατον, καὶ τὰ σκύλα αὐτοῦ ἡμᾶς διήρπαξε. Λάμ-
θανέ μοι ταῦτα ἐπὶ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· ἔστι μὲν γὰρ
πόρνη, καὶ μοιχαλὶς ἡ αἰσθησις, βλάβουσα ἐπὶ τοὺς ἄλ-
λοτρῖους, τοῦτέστιν ἐπὶ πάντα τὰ μὴ οἰκεία τῇ φύσει
ἡμῶν, μηδὲ ἀκολουθοῦντα ἡμῖν. Ἀλλότριον ὁ πλοῦτος·
οὗ γὰρ ἐν τῷ ἀποθυῆσθαι αὐτὸν, φησὶ, λήψεται τὰ
πάντα. Ἀλλότριον ἡ δόξα· οὗ (6) γὰρ συγκαταβήσεται
αὐτῷ ἡ δόξα αὐτοῦ. Ἀλλότριον ἡ τρυφή· τὰ τε γὰρ
ἄλλα εἶδη ταύτης· πρόσκαιρα, καὶ τὰ ἐσθιόμενα καὶ
πινόμενα, εἰς κοιλίαν καὶ εἰς ἀπεδρῶνα χοιροῦντα
διαρρέει. Ταύτην ὁ προφητικὸς λόγος (7) εἰσοικιζόμε-
νος (8), ποιεῖ τέως μὲν ἀπέχεσθαι τῶν συνήθων, καὶ
ἐκκλίνειν ἀπὸ κακοῦ, διὰ τὴν τῶν πεντεκαίδεκα ἀργυ-
ρῶν, τῶν λογίων, φημι, τῶν τε νομικῶν (πάντε γὰρ
τὰ τοῦ νόμου βιβλία, καὶ τοῖς ἀτελέσι καὶ κατ'
αἰσθησιν ζῶσι δοθέντα), καὶ τῶν Κυριακῶν τῶν
τελειῶν, καὶ τελειοποιῶν (τέλειος γὰρ ἀριθμὸς (9)
ἡ δεκάς, καὶ διὰ τοῦ οἴνου τῆς αὐστηροτέρας ἐπι-
στροφῆς, καὶ τῆς μνήμης τῶν αἰωνίων κολάσεων,
καὶ τοῦ γομῶν τῶν κριθῶν, τοῦτέστιν τῆς λεπτοτέ-
ρας ἀγωγῆς καὶ εὐτελεστοτέρας. Διδάσκει μὲντοι, ὅτι
οὐκ ἐπικρινετὴ ἡ τοιαύτη ἀργία· δεῖ γὰρ ἐν τοῖς ἀξι-
οῖς καλεῖσθαι υἱοὺς Ἰσραὴλ, ἥτοι τοῦ θεωρητικοῦ
νοῦ, εἶναι βασιλεῖα καὶ ἄρχοντα, διαταττόμενον, τί
δεῖ ἐργάζεσθαι, καὶ ἱερέα, σφάττοντα τὰ πάθη τῆς
ἀλογίας, καὶ προσφέροντα τῷ Θεῷ ταῦτα· τὸν μὲν
θυμὸν, ἐν τῷ ἡλοῦν ὑπὲρ αὐτοῦ, ὡς ὁ Φινεὺς, καὶ
Ἡλίας· τὴν δὲ ἐπιθυμίαν, ἐν τῷ ἐπιθυμεῖν τῶν θείων,
ὅσος ἦν ὁ ἀνὴρ τῶν ἐπιθυμιῶν Δανιὴλ. Οὕτω γὰρ
ἐπακολουθεῖται τῇ τοιαύτῃ ἀγωγῇ καὶ ἡ ἀνωθεν δό-
λωσις, καὶ ὁ τοῦ Πνεύματος φωτισμὸς, ὥστε λέγειν
μετὰ Παύλου· Ἥμῖν δὲ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ
τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Πλὴν ἡ τέως ἀργοῦσα ἀπὸ
τῶν κακῶν ψυχὴ, δέξεται ὑπερνοντὸν βασιλέα Δαβὶδ,
τὸν ἱκανὸν τῇ χειρὶ, ἥτοι τῇ πρακτικῇ δυνάμει, καὶ
ἐκπύεται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ καὶ τοῖς ἀγαθοῖς. Τῷ γὰρ
ὄντι ἐξίσταται τῆς φύσεως ἡ ψυχὴ, ὅταν ὑπὸ Θεοῦ,

⁹⁸ 1 Cor. II, 10.

Variae lectiones et notæ.

- (4) Deest τοῦ Θεοῦ, Dei in Cod. Ven.
(5) Νῦν ὠνόμασε, nunc nominavit.
(6) Οὐδέ, neque. Cod. Ven.

A ejus in norissimis diebus. Divisæ fuerunt tribus, ut
principio commemoratum est : scissæque sunt in
duo regna, quorum alterum decem tribuum erat,
quod Israel et Ephraim dicebatur : alterum duarum
tribuum existens, quod Juda quidem sæpissime, in-
terdum vero et Benjamin appellabatur. Seque ita ges-
serunt, usquedum captivæ Babylonem ductæessent.
Post reditum vero ab captivitate, sensum Dei perci-
pientes duodecim tribus Deumque requirentes in
unum sunt redactæ, unum juxta sortiti principem
Zorobabel, quem et Davidem nominaverunt, quod ex
Davidica stirpe esset : in quo et divinitus datorum
bonorum acceperunt fructum. Quoniam autem et
post completionem gentium omnis Israel servabi-
tur, exquirent filii Israel per fidem regem David,
hoc est, Christum, manu validum [hoc enim David
valet, si interpretetur aliquis] qui, æreis portis
confractis, fortem sane ligavit mortem, et spolia
ejus, nos videlicet, diripuit. Referto etiam hæc
ad interiorum hominem. Est enim scortum et adul-
tera, ipsa sensibilibus, oculos diligens ad aliena,
hoc est, ad omnia quæ non sunt naturæ nostræ
propria, neque nos sequentia post fata nostra. Sic
aliena res opes sunt : non enim, dum moritur
quisquam, eas secum recipiet. Aliena res est gloria,
nec enim una descendet cum ipso gloria ejus.
Aliena est voluptas, cujus et aliæ species sunt
temporariæ, et quæ eduntur et bibuntur in alvum
per secessum euntia diffluunt. Proinde hanc sen-
sibilitatem propheticus sermo inhabitans, facit
eam sedulo abstinere a consuetis declinareque a
vitiis per quindecim argenteos, legalium dico-
raculorum (quinque enim legis libri sunt imper-
fectis ac secundum sensum viventibus dati), Do-
minicarum item perfectionum, ac perfectos facien-
tium (siquidem denarius numerus est perfectus),
ac per vinum austerioris conversionis memoriam-
que æternorum suppliciorum, perque gomor sive
modium hordei, hoc est, tenuiorem viliorioremque
victimam. Docet itaque non esse laudabilem talem
desidiam : oportere enim filios Israel eos appellari,
qui digni sint, hoc est, strenui, non desides otiose
torpentes : 36 juxtaque convenire, ut speculativæ
mentis rex sit et princeps, qui imperet, quid sit
opus facto : sacerdotemque præsto habere, qui
mactet passiones, seu affectus irrationalitatis,
offeratque Deo primum ardentem animum, pro
Dei gloria zelantem, æque atque Phinees et Elias
egerunt, indignantemque transgressoribus : deinde
cupiditatem, divina desiderando, qualis Daniel
erat, vir desideriorum ideo vocatus. Sic tandem
futurum est, ut talem ductum ac rationem, su-
perna etiam manifestatio sequatur, adeoque Spir-
itus illustratio, ut dicere queas cum divo Paulo :
Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum ⁹⁹.

- (7) Θεὸς λόγος, divinus sermo. Cod. Ven.
(8) Εἰσοικισάμενος. Cod. Ven.
(9) Deest ἀριθμὸς, numerus in cod. Ven.

Præterea a vitis usque otiosa anima, accipiet A τοῦ ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν, λεγόμενα, καὶ ὅλη ἐκεῖ γενη-
posthac David regem, manu fortem, seu actiosa μένη (10), τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ μόνον ἀπολαύη, καὶ
potentia validum, rapieturque extra sese ad Domi- χορτάζεται.
num et bona ejus. Vere enim a sua natura desciscit anima, quando a Deo super omnem naturam
sublata, totaque illic constituta, ipsius tantummodo bonis fruitur saturaturque.

CAPUT IV.

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

VERS. 1, 2. Audite verbum Domini, filii Israel, quoniam judicium Domini erga inhabitantes terram; quoniam non est veritas, neque misericordia, neque cognitio Dei super terram, execratio et mendacium, et furtum, et adulterium effusa sunt super terram, et sanguinem super sanguinem miscent. Dicto, quod in ultimis diebus bonis perfruerunt, factaque illis bona spe, ut ne desperent, nunc iterum ad memoriam eis revocat peracta ab eis mala, ut acceleret ad emendationem sui, ut quibus adeo benignus sit Dominus, qui sic viventes ipsos adhuc sustineat. Simul etiam hoc facit, ut sciant, quod jure eos B Babyloniis tradat, usque adeo sceleratos existentes. Propterea etiam inquit, *Judicium esse Domino constitutum*. Est autem iudicii isthuc forum adversum nos, in quo indicat tantum, utpote, quod non injuria vos perdere decrevi. Quare dicendo, *Non est veritas, neque misericordia*, docet, qui fiat, quod hæc desint, inde nimirum, quod non sit agnitio Dei: *Disit enim insipiens in corde suo, Non est Deus* ⁹⁹; ac propterea corrupti sunt, et execrabiles facti sunt in studiis suis ¹. Fortasse et aliquis e contrario opponat, quod cum ob causam non adsit cognitio et scientia Dei, quia non sit veritas, neque misericordia. Longe enim a peccatoribus abest Deus ², perinde ac Salomon ait. Nec immerito. Qui enim animæ suæ oculis multum pulverem infecerit eosque excæcarit, quomodo, amabo, videbit lumen? Execrationem autem habet, et convicium, et calumniam. Nam cum veritas non sit præsto, execratio, hoc est, convicium, calumnia et mendacium adsunt. Quia vero non adsit misericordia, ³⁷ cadet adest, ut sanguinem sanguini misceant. Et quia cognitio Dei abest, furtum et adulterium, præter jam commemorata flagitia, præsentia cernuntur. Hæc de Domini etiam intersectoribus dici queant, quippe quia misericordia et veritas ipse Christus est, et cognitio Dei: *Qui enim me, inquit, videt, videt etiam Patrem meum* ³. At ipsi eum non susceperunt, neque in ipsis erat. At quid erat in ipsis? D Execratio, hoc est, convicium. Samariten enim ipsum appellabant temulentumque et ex fornicatione natum: ac mentiebantur contra eum, demonium habere eum dicentes, Deoque ipsum repugnare asseverantes, tum in Beelzebub ejicere demonia ⁴. Consimiliter furtum in illis

'Ακούσατε λόγον Κυρίου, υἱοὶ Ἰσραὴλ. ὅτι κρι-
σις τῷ Κυρίῳ πρὸς τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν,
διότι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια, οὐδὲ ἔλεος, οὐδὲ ἐπί-
γνωσις Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς· ἀρὰ, καὶ ψεῦδος, καὶ κλο-
πὴ, καὶ μοιχεύια κέχυνται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἱματα
ἐφ' αἱμασι μίσχουσιν. Εἰπὼν, ὅτι ἐπ' ἐσχάτων
τῶν ἡμερῶν, ἀγαθῶν ἀπολαύσουσι, καὶ δοὺς αὐτοῖς
χρηστάς ἐλπίζας, ὡς ἂν μὴ ἀπογῶσι (11) τέλειον, οὖν
πάλιν ἀναμνησκαὶ αὐτοὺς τῶν κακῶν αὐτοῖς πρα-
τομένων, ἵνα σπεύσωσι βελτιωθῆναι, ὡς ἀγαθὸν
ἔχοντες Δεσπότην, ὃς οὕτω βιούντων αὐτῶν ἐτι ἀν-
έχεται· ὅμα δὲ καὶ ἵνα εἰδῶσιν, ὅτι δικαίως αὐτοῖς
τοῖς Βαβυλωνίοις ἐκδόσει, οὕτω πονηροῦς ὄντας.
Διὰ καὶ φησιν, ὅτι Κρίσις τῷ Κυρίῳ. Δικαστήριον
γάρ ἐστι πρὸς ἡμᾶς [φ.ύμ.] ἐν ᾧ δέκνυμι, ὅτι οὐκ
ἀδίκως ὑμᾶς ἀπολέσθαι ἐψηφισάμην. Εἶπε τοίνυν,
ὅτι *Οὐκ ἔστιν ἀλήθεια, οὐδὲ ἔλεος, διδάσκων*
ἡμᾶς πόθεν τοῦτο γίνεται, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι ἐπίγνω-
σιν Θεοῦ· Εἶπε γὰρ ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ
ἔστι Θεὸς, καὶ ἐκ τούτου διεφθάρησαν, καὶ ἐδεδού-
χθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασι. Τάχα δ' ἂν τις καὶ τούταν-
τίον ἐρεῖ, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ εἶναι ἀλήθειαν, μὴδὲ ἔλεον,
οὐδὲ ἐπίγνωσιν Θεοῦ ἐστι. Μακρὰν γὰρ ἀπέχει ἀπὸ
ἀμαρτωλῶν ὁ Θεός, καθά φησι Σολομών· καὶ εἰκό-
τως· Ὁ γὰρ ἐμβαλὼν τοῖς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς πο-
λὺν χοῦν, καὶ τυφλώσας αὐτοὺς, πῶς ὄρεται τὸ φῶς;
Ἀρὰν δὲ λέγει τὴν λοιδορίαν καὶ τὴν διαβολὴν (12).
Διὰ μὲν οὖν τὸ μὴ εἶναι ἀλήθειαν, ἐστὶν ἡ ἀρὰ,
τούτέστιν ἡ λοιδορία, καὶ διαβολή, καὶ τὸ ψεῦδος·
διότι δὲ οὐκ ἔστιν ἔλεος, ὁ φόνος, καὶ τὸ αἷματα ἐφ'
αἱμασι μίσγειν· διὰ δὲ τὸ μὴ εἶναι ἐπίγνωσιν τοῦ
Θεοῦ, ταῦτά τε, καὶ ἡ κλοπή, καὶ μοιχεύια. Ταῦτα
λέγουτ' ἂν καὶ περὶ τῶν ἀποκτεινάντων τὸν Κύριον.
Ἐλεος μὲν γὰρ καὶ ἀλήθεια, αὐτὸς ὁ Χριστὸς, καὶ
ἐπίγνωσις δὲ τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ ἐωρακώς, φησὶν,
ἐμὲ, εώρακε τὸν Πατέρα. Οὐ παρεδέξαντο δὲ αὐτὸν
οὗτοι, οὐδὲ ἦν αὐτοῖς. Ἀλλὰ τί ἦν ἐν αὐτοῖς; Ἀρὰ,
τούτέστι λοιδορία· Σαμαρείτην γὰρ αὐτὸν ἀπεκά-
λουν, καὶ μέθυσον, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον
[φ. γεγεννημ.]. Κατεψεύδοντο δὲ αὐτοῦ, δαιμονίον
τε εἶναι λέγοντες, καὶ ἀντίθεον εἶναι, καὶ ἐν Βεελ-
ζεβούλ (13) ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια. Καὶ κλοπή δὲ ἦν
ἐν αὐτοῖς· ἐμισθοῦντο γὰρ λάθρα τὸν Ἰούδαν, δι' οὗ
καὶ τὸν φόνον ἀπετέλεσαν τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἐπὶ
τοῖς αἱμασι τῶν προφητῶν ἐμίξαν τὸ αἷμα αὐτοῦ,
καὶ μετὰ ταῦτα, τὸ τῶν ἀποστόλων. Μοιχεύια δὲ ἐτολ-
ματό πάντως τοῖς ἀρχιερεῦσιν αὐτῶν, μισθομέ-

⁹⁹ Psal. xiii, 1. ¹ Ibid. ² Psal. cxviii, 155. ³ Joan. i, 1. ⁴ Matth. xii, 27.

Variæ lectiones et notæ.

(10) Ἐκείνου γενομένη, illum gustans. Cod. Ven.
(11) Ἀπόδυνται, ut ne pereant. Cod. Ven.
(12) Græca verba ita sonant: execrationem au-

tem dicit convicium, et calumniam.
(13) Βεελζεβού, Beelzebub. Cod. Bav.

νοῖς κατ' ἐνιαυτὸν τὴν ἀρχιερωσύνην, καὶ ὕβριστι-
κῶς αὐτῇ χειρῆμένοις. Εἰ δὲ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ τοῖς
γῆνις προσκαιμένου, γῆ ὀνομάζεται· ὅρα, ὅτι
ἀλήθεια, καὶ ἔλεος οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῆς τοιαύτης γῆς·
ὁ γὰρ φιλῶν τὸν ψευδὴ πλοῦτον, καὶ τὰς ψευδεῖς ἡδο-
νὰς, καὶ τὴν ψευδομένην δόξαν, ἀλήθειαν οὐκ ἔχει.
Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἔλεος ἔχει ἀπὸ Θεοῦ, οὐδὲ ἐπιγνώσι-
ται αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀποκαλύψεως ὡς Θεὸν,
τοιτέστιν Πατέρα, ἀλλ' ὡς Κύριον, ὅπερ ἐστὶ Δεσπό-
την, καὶ κολαστὴν, ὅπερ ἀπειχόμενός τις τῶν πα-
τριάρχων, ἔλεγεν· *Γενέσθω μοι Κύριος εἰς Θεόν*.
Μίσχουσι δὲ αἵματα ἐφ' αἵμασι καὶ οἱ ἀπὸ τῶν αἰ-
ρέσεων, οἱ ταυτοὺς ἀποκτείναντες διὰ τῆς αἵρέσεως,
ἔτι καὶ ἄλλους ἀποκτενοῦσι τοὺς μαθητευομένους.
Καὶ ὅταν δὲ τις αὐτὸς τὴν ψυχὴν διεσφαρμένος,
νέαν ψυχὴν παραλαβὼν, φθεῖρῃ τὸ ἥθος ταύτης
διὰ κακῆς ὁμιλίας, αἵματα καὶ οὗτος ἐφ' αἵμασι
μίσχει.

occidunt, aliosque occidunt ab se institutos. Et
animam assumpserit, ejusque mores per pravam
sanguine miscet.

Διὰ τοῦτο πενήθει ἡ γῆ, καὶ σμικρυνθήσεται
ἐν ᾧ πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν αὐτήν, καὶ τοῖς θη-
ρίοις τοῦ ἀγροῦ, καὶ ἐν τοῖς ἐρπετοῖς, καὶ ἐν
τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ· καὶ οἱ ἰχθύες τῆς θα-
λάσσης ἐκλείψονται, ὥπως μηδεὶς μήτε δικάζηται,
μήτε ἐλέγχῃ μηδεὶς. Τοιοῦτο, φησὶ, πολέμων πλη-
θος· ἐπάξω διὰ τὰ τοιαῦτα ἔργα ὑμῶν, ὥστε δαπα-
νηθῆναι οὐ μόνον τοὺς πλοῦσι, οἱ θηρίων δίκην
καὶ ἐρπετῶν καὶ πετεινῶν τοῖς πενεστέροις ἐπέκειν-
το, καὶ ὅν τισι περὶ, τῷ πλούτῳ καὶ τῇ δυνα-
στείᾳ †† (14) ἐπαυρόμενοι, κατὰ τῶν ταπεινότερων
ἐξ ὕψους βαρεῖς ἐφέροντο, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους
ἅπαντας, οἱ, καθάπερ τινες ἰχθύες, τῷ πελάγει τοῦ
βίου ἐμβαπτίζονται. Ὡς ἀδασιλεύτους δὲ ὄντας τοὺς
Ἰσραηλῆτας, εἰκότως τοῖς ἀδασιλεύτοις παρεικάζει
ζώους. Τοῦτο δὲ, φησὶ, γονομένου, ἔρημος ἡ γῆ καὶ
ἡνὶα δικαζόντων, καὶ τῶν δικαζομένων γενήσεται·
τοιτέστιν, ἐκλείψονται αἱ ψευδεῖς κατηγορίαι, καὶ
αἱ ψευδομαρτυρίαι, καὶ αἱ ἄδικοι φῆγοι, καὶ οἱ ἔλεγ-
χοι. Ἐπένθησε καὶ ἡ γῆ τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλοῦσα
τοῖς Ῥωμαίοις, σὺν τοῖς μεγιστάσιν αὐτῆς, οἱ θῆ-
ρες ἦσαν, κατὰ τὸ, *Ἐνεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ, ὡς
λέων, τοῦ ἀρπάσαι πτωχόν· καὶ ἐρπετὰ, κατὰ τὸ,
Ὅφεις γεννήματα ἐχιδνῶν· καὶ πετεινὰ τοῦ οὐρα-
νοῦ, διὰ τὸ ἐπηρεζόμενον φρόνημα, οἱ οἱ λέγοντες·
Μὴ μου ἄπτου· καθάρως γὰρ εἰμι· οἷς ὁ Θεὸς οὐκ
ἀρεσκόμενος, λέγει τοῦτο· Καπνὸς τοῦ θυμοῦ
μου. Ἀλλὰ καὶ ἰχθύες ἦσαν οὗτοι, ὡς ἀλληγοράγοι.
Ἡ καὶ τὸ ἀγελαῖον πλῆθος ἰχθύες λέγονται, ὡς ἀλο-
γώτατοι, καὶ ἀφωνότατοι, καὶ ταῖς τοῦ βίου φροντί-
σιν ἐμβαπτισμένοι. Ἐκλείψονται δὲ καὶ χρίσεις,
καὶ ἔλεγχοι. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον συκο-
φαντικῶς ἐπαιτίαςάμενοι, ψευδομαρτυρίαν κατ' αὐ-*

A erat : clanculum enim conducebant mercede
sua Judam, per quem et eadem Servatoris
persecuti sunt perfeceruntve, ipsius sanguinem
prophetarum cruori commiscuentes, deinde aposto-
lorum quoque : adulterium postea omnino per
sacerdotum principes committebatur, conducentes
annuo summum pontificatum, non sine injuria eo-
utentes. Quod si anima terrenis rebus affixa,
terra nominetur, vide quod veritas et misericordia
non sit super talem terram. Nam qui mendaces
divitias amat et vanas opes et fraudulentam glo-
riam, veritatem non habet ; unde neque misericor-
diam a Deo suscipit, neque agnoscit ipsum in die
revelationis, Deum hilarem videlicet et mansue-
tum, sed enim veluti Dominum et punitorem.
B Quod deprecans patriarcharum quispiam dixit :
Fiat mihi Dominus in Deum *. Sic cruorem ad
cruorem miscent hæretici, qui seipsos per hæresim
quando quisquam ipse animo corruptus novam
consummationem corruerit, sanguinem ille cum

VERS. 3, 4. Propterea lugebit terra, et imminuetur
cum omnibus habitantibus ipsam, cum bestiis agri,
et reptilibus, volucrisque cæli : quin pisces etiam
deficient maris, quod nemo neque judicet, neque
quispiam arguat. Tantam, inquit, hostium multi-
tudinem inducam propter talia opera vestra, ut
nedum absument divites, qui bestiarum instar et
reptilium pauperioribus imminebant, inque eos
irruerant, ac, veluti quibusdam alis, †† divitiis
et potentia elati, graviter in humiliores ex alto
serebantur ; sed etiam alios omnes qui, veluti
pisces, in vitæ pelagus immerguntur. Rege vero
carentes Israelitas, merito rege carentibus brutis
comparat. Ubi hoc eveniet, ait, destituetur terra
cum iis qui jus dicant, tum iis quibus jus dicatur.
Deficient scilicet falsæ criminationes et falsa testi-
monia et injustæ sententiæ atque reprehensiones.
Flevit et Hierosolymorum regio, cum a Romanis
capta est una cum ejus optimatibus, 38 qui cum
feræ erant, juxta illud, *Insidiatur in abscondito,
quasi leo, ut rapiat pauperem* * ; tum reptilia,
juxta illud, *Serpentes genimina viperarum* * ; tum
cæli volucres, ob elatum eorum animum, cujus-
modi sunt, qui dicunt, *Ne me tangas ; purus enim
sum*, quibus indignatus Deus ait : *Fumus furoris
mei* * ; tum denique pisces, quod se ipsi alius alium
devorarent. Homines item de vulgo pisces dicuntur,
tanquam rationis atque vocis omnium maxime
expertes, qui vitæ curis sollicitudinibusque immer-
guntur. Deficient autem et judicia et reprehensiones :
Quoniam enim, ait, Dominum per calum-
nias criminati, falsum in eum testimonium dixistis,
eumque condemnastis, merito destituemini pote-

* Gen. xxviii, 21. * Psal. x, 9. * Matth. xxiii, 35. * Isa. lxxv, 3.

Variae lectiones et notæ.

(14) Quæ duobus his cruciculis continentur (hinc usque ad col. 637 C), adjecimus ex cod. Veneto, cum in Loniceri interpretatione desint.

state judicandi atque redarguendi, propterea quod A
judiciis reprehensionibusque contra jus fasque usi
estis. Magnæ vero felicitati est animo terrena vol-
venti luctus ex poenitentia profluens; neque sane
modico lucro est, quod ipsius animi elatio depri-
matur. Quo magis enim exterior homo corrumpitur,
eo magis interior renovatur *. Una vero cum iis
quæ intra nos sunt, feris reptilibusque et volu-
cribus [quæ quidem qualia sint, superius dictum
est] conterantur etiam qui in nobismetipsis sunt
piscēs, de quibus ita sentimus. Male quis agit,
exempli causa, simulque dolore correptus angitur,
quod male se agere sentiat: alius contra, delin-
quens, ne male quidem se agere putat; quinimo,
si accusetur, se suumque facinus, tanquam bonum,
defendit. Hic piscis est, vitale tenens aquam,
vere salitam, quæ lethalis aliis videatur. Talia si
a quopiam absint, in eum neque judicium erit
(Qui enim credit, ait, in judicium non venit ¹⁰; sed
a morte ad vitam transit) neque reprehensio;
peccatoribus enim Deus dixit: Arguam te, et sta-
tuam contra faciem tuam peccata tua ¹¹.

VERS. 4, 5. *Populus autem meus veluti sacerdos,*
cui contradicatur, languebit per dies, et languebit
propheta una cum ipso. Quemadmodum, ait, si
sacerdotali ab stirpe quis descendens aliquo cor-
poris vitio laboret, alterutro carens oculo, vel
pede mancus, aut alia corporis parte lesus, ad sa-
cerdotium haud evehitur, sed ei contradicatur,
vitium scilicet hoc objicitur, arceturque a sacer-
dotio: vel si talem ad dignitatem sit evectus,
cum alicui crimini sit obnoxius, eique propterea
tali de honore controversia movetur, sacris inter-
dicatur] ignominiaque afficitur: ita et populus
meus, ait, licet e sacerdotum genere descendat,
inglorius tamen ob ejus animi vitium apud me
erit, manebitque multos dies imbecillus. Propheta
quoque, falsus nimirum vates, non habebit amplius
temere vaticinandi libertatem; falsi namque pro-
phetae secundis in rebus magnos in vaticinando
sibi spiritus sumebant, nil unquam mali fore
constanter affirmantes: 39 in adversis animum
despondebant, se debiles simul atque mendaces
declariantes. Consimilis ei, cui contradicatur, sa-
cerdoti evasit et Deicida populus: ut enim is, cui
vitio quidpiam tribuatur, aut sacerdos omnino
non fit, aut sacerdos factus, sacris interdicitur;
ita populus iste neque sacerdotium, neque sacrifi-
cium habebit amplius in sua potestate, neque pro-
phetarum vaticiniis gaudebit. Verumtamen haud
per omne ævum ita enervatus manebit, sed tan-
tummodo per dies aliquot; excipitur enim tempus,

Α τοῦ συνεστήσασθε, καὶ (15) κατεψηφίσατε· αὐτοῦ
δὲ εἰκότως οὐχ ἔχετε ἐξουσίαν δικάζειν, ἢ ἐλέγχειν,
ὡς παρανόμως καὶ ταῖς κρίσεσι, καὶ τοῖς ἐλέγχοις
χρησάμενοι. Μακαριστοὺ δὲ αἵτιον τῇ τῇ γῆναι φρο-
νοῦσῃ ψυχῇ τὸ πενήθῃσαι ἐκ μετανοίας· καὶ τὸ σμι-
κρυνθῆναι δὲ τὸ γαῦρον φρόνημα, οὐ μικρὸν ἀγα-
θόν. Ὅσῳ γὰρ ὁ ἔξω ἄνθρωπος φθείρεται, τοσού-
τῳ ὁ ἔσω ἀνακαίρουται. Σὺν τοῖς ἐν ἡμῖν δὲ θηρί-
οις καὶ ἔρπετοις καὶ πετεινοῖς, ἅπερ εἰρηται τίνα
εἶσι, καὶ οἱ ἐν ἡμῖν ἰχθύες σμικρυνέσθουσιν, περὶ
ὧν τοιοῦτόν τι νοοῦμεν· Πράττει τις τὸ κακόν, ἀλλὰ
δίκνεται, συναισθανόμενος, ὅτι πονηρὸν ποιεῖ. Ἄλ-
λος ἁμαρτάνων, οὐδὲ οἶεται κακόν τι ποιεῖν, ἀλλὰ
καὶ κατηγορούμενος, εἰς ἀπολογίαν τὴν τῆς τοιαύτης
πράξεως ὡς ἀγαθῆς καθίσταται. Ὁ τοιοῦτος ἰχθύς
B ἔστι, ζωογόνον ἔχων τὸ ὄντως ἄλμυρὸν, καὶ τοῖς ἄλλοις
δοκοῦν θανατηφόρον ὕδωρ. Τῶν δὲ τοιούτων ἐκλει-
ψάντων ἐκ τῆς ψυχῆς, οὔτε κρίσις ἔσται (Ὁ γὰρ
πιστεύων, ψῆσιν, εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ
μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν), οὔτε
ἐλεγχος· τῷ γὰρ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐλέγξω
σε, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς
ἁμαρτίας σου.

Ὁ δὲ λαὸς μου, ὡς ἀντιλεγόμενος ἱερεὺς, καὶ
ἀσθενήσῃ ἡμέρας· ἀσθενήσῃ δὲ καὶ προφήτης
μετ' αὐτοῦ. Ὅσαρ, ψῆσιν, εἰάν τις ἐξ ἱερατικῆς
κατάγοιτο φυλῆς, ἔχοι δὲ τίνα σωματικὸν μῶμον,
μονόφθαλμος ὢν, ἢ χωλός, ἢ ἄλλο τι τοῦ σώματος
μέρος λεωδομήμενος, οὐκ ἄγεται εἰς ἱερωσύνην, ἀλλ'
C ἀντιλέγεται, τοῦτέστι διαβάλλεται ἐπὶ τῷ ἐλαττώμα-
τι τούτῳ, καὶ ἀστοχεῖ τῆς ἱερωσύνης· καὶ ἱερεὺς
δὲ τις ἦδη καταστάς, ἐν [f. ἄν] ἐγκλήματι περιπέ-
σῃ, καὶ ἀντιλογίαι πρὸς αὐτὸν γίνωνται περὶ τῆς
τιμῆς, παύεται τοῦ λειτουργεῖν, καὶ ἀτιμοῦται· οὕτω,
ψῆσι, καὶ ὁ λαός μου ἐξ ἱερῶν μὲν κατάγεται, προ-
γόνων, διὰ δὲ τὴν ψυχικὴν βλάβην ἀτιμὸς ἔσται παρ'
ἐμοί, καὶ ἀσθενήσῃ ἡμέρας πολλὰς. Ἀλλὰ καὶ προ-
φήτης, τοῦτέστι ψευδοπροφήτης, οὐχ ἔξει παρρη-
σίαν· τῷ ὄντι γὰρ οἱ ψευδοπροφῆται ἐν μὲν τῇ εἰ-
ρήνῃ ἐπαρρησιάζοντο, λέγοντες, ὅτι Οὐχ ἦξει τὰ κα-
κά· ἐν δὲ τοῖς δεινοῖς συνεστέλλοντο, ἀσθενεῖς δει-
κνύμενοι καὶ ψεύσται. Ἐγένετο καὶ [f. δὲ] ὁ Θεο-
κτόνος λαός, ὡς ἀντιλεγόμενος ἱερεὺς. Ὡς γὰρ ὁ
διαβαλλόμενος, ἢ οὐδ' ὅλως ἱερατεύει, ἢ καὶ ἱεραστά-
D μενος, παύεται τοῦ λειτουργεῖν· οὕτω καὶ οὗτοι,
οὐκέτι ἱερωσύνην, ἢ θυσίαν, ἐν τῷ σθένει αὐτῶν ἐξου-
σιν, ἀλλ' οὐδὲ προφήτας. Πλὴν οὐ διὰ παντὸς ἀσθε-
νήσῃ, ἀλλ' ἡμέρας τινὰς· τετήρηται γὰρ αὐτῷ και-
ρὸς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ὅστις μὲν οὖν ἱερεύει,
καὶ ἀποτρέπεται τὰ ἄλογα πάθη, προσάγων αὐτὰ τῷ
Θεῷ, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται, θεὸς τῷ ὄντι καὶ ἀληθι-
νός ἱερεὺς. Εἰ δὲ τις τὸν λόγον μᾶλλον ἀποσφάττει,
οὗτος ἀντιλεγόμενος ἱερεὺς· ἐναντίως γὰρ οἷς πράτ-

* II Cor. iv, 16. ¹⁰ Joan. ii, 10. ¹¹ Psal. xlii, 21.

Variae lectiones et notæ.

(15) Sic habet cod. Venetus; ego tamen expun-
gendam primum puto particulam δὲ uti superva-
caneam, interpungendum deinde hoc modo κατε-

ψηφίσατε αὐτοῦ· εἰκότως x. τ. λ., quod in interpre-
tatione secutus sum.

ται λέγεται. Ἄλλ' ἕως μὲν νῦν ἔστι, καὶ ἀγνοσία τοῦ καθήκοντος, διαπράσσεται ταῦτα, καὶ ἰσχυρὸς ἔσται, καὶ δυνατὸς ἐν κακίᾳ· ἡμέρας δὲ γενομένης, καὶ γνώσεως θείας ἐπιλαμπάσης, ἀσθενήσει· καὶ ὁ ψευδοπροφήτης δὲ μετ' αὐτοῦ ἀσθενήσει, ὅπερ ἔστιν ἡ ἐλπίς, ἡ ὑποσχουμένη αὐτῷ ἀγαθὰ ἔσεσθαι ἐς τὸ μέλλον, καὶ ἐπιβρῶννύουσα αὐτὸν τὸ τοιαῦτα ποιεῖν.

Ignorantia versabitur : cum vero lux divinae unaque cum ipso concidet et falsus propheta, spes uimirum quæ bona in posterum ei portendebat, eumque in flagitiis magis magisque confirmabat.

Νυκτὶ ὁμοίωσα τὴν μητέρα σου· ὁμοιώθη δ λαός μου, ὡς οὐκ ἔχων γινῶσιν. Μητέρα τοῦ λαοῦ ἡ συναγωγή, ἥτις διὰ τὸ κατέχεσθαι τῷ ὄρφι τῆς ἀγνοίας, καὶ μὴδὲ βραχεῖαν αἰγλήν τῆς θεογνωσίας δέξασθαι, νυκτὶ παρεικάσεται· διὸ καὶ ὁ ἐκ ταύτης γεννηθεὶς λαός, τῇ μητρὶ τοικῶς, ὁμοιώθη καὶ αὐτὸς νυκτὶ, οἷα δὲ μὴ ἔχων γινῶσιν. Καὶ οἱ νῦν δὲ Ἑβραῖοι, τῇ οὐκ ἐπὶ νομικῇ παρακαθήμενοι, εἰκότως νυκτὶ ὁμοιώνται, ἄλλως τε καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἀποκτείναντες. Ἐπεὶ δὲ μήτηρ ἡμῶν ἔστιν ἡ παρακοή, κατὰ τὴν ἐν ἀμαρτίαις σύλληψιν· ὁ μὲν θεὸς εὐεργετῶν ἡμᾶς, νυκτὶ ὁμοίωσε ταύτην, καὶ ἀμορφον, καὶ ἀκαλλῆ, καὶ ἀσχήμονα ἡμῖν δέδωκεν ὁρᾶν αὐτήν· ἡμεῖς δὲ, ὡς ὁμοιούμενοι τοῖς οὐκ ἔχουσι γινῶσιν, οὐχ ὁρώμεν αὐτήν ὡς νύκτα, ἀλλ' ὡς φωτεινῇ καὶ περικαλλεῖ προστρέχοντες.

les, quæ nulla cognitio est, eam cernimus, non [lucem] quam studiose propterea consecretamur.

Ὅτι ἐπίγνωσιν ἀπόσω σὺ, ἀπόσωμαι σε καὶ γὰρ, τοῦ μὴ ἱερατεύειν μοι· καὶ ἐπελάθων νόμου θεοῦ σου, ἐπιλήσονται τέκνων σου καὶ γὰρ. Πρῶτος σὺ, φησὶ, ἀπόσω τὴν τῶν ἐμῶν νομίμων καὶ ἐντολῶν ἐπίγνωσιν· εἰδ' οὕτως ἐγὼ ἀπόσωμαι σε τοῦ μὴ ἱερατεύειν μοι, τοῦτέστι τοῦ μὴ προβάλλεσθαι τοῦ λοιποῦ ἱερέας ἐκ τοῦ ἔθνους, μὴδὲ εἶναι ἐν ὑμῖν ἱερωσύνην· οὐ γὰρ δὴ πᾶς ὁ λαός ἱερατεύει. Πληκτικώτερον δὲ εἶπε τὸ, Ἐπιλήσονται τέκνων σου, ἵνα μέλλον αὐτοὺς λυπήσῃ. Οὐ γὰρ τοσοῦτον αὐτῶν κηρόμεθα, ὅσον τῶν ἡμετέρων τέκνων. Τῶν οὖν σοι φιλοτάτων, φησὶν, ἐπιλήσονται. †† Ποῦ νῦν ἱερατεία ἐν τοῖς Ἑβραίοις τοῖς ἀπωσαμένοις τὸν Χριστόν, ὃς ἔστιν ἐπίγνωσις, καθὼς εἴρηται ἀνωτέρω; Ἐπεὶ (16) ἐπελάθοντο καὶ τοῦ νόμου τοῦ θεοῦ, τοῦ λέγοντος· Προφῆτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ θεός· καὶ τὸ, Ὁφείθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμασμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν, καὶ οὐ πιστεύετε (17) διὰ τοῦτο ἐπιλήσονται, φησὶ, τῶν τέκνων σου, ἐγκαταλιπὼν αὐτοὺς, ὥστε περιτέμνεσθαι σαρκὶ, καὶ μὴ τῇ ἀληθινῇ σφραγίδι τοῦ βαπτίσματος σημειοῦσθαι. Πανταχοῦ δὲ ἡ ἐπίγνωσις ζητεῖται καὶ ἐν τῇ πρακτικῇ, ἵνα μὴ (18) περιπέσωμεν, ὡς καλῶ, τῷ χείρονι, νηστεύοντες, ὡς οἱ ἐγκρατεῖς, ἢ τὸν γάμον φεύγοντες. Οὕτω γὰρ κεν πολλὰς πράξεις ἀγαθὰς τῷ

¹⁵ Deut. xviii, 15.

Variae lectiones et notæ.

(16) Ἐπεὶ δὲ, quoniam vero. Cod. Ven.

(17) Πιστεύετε, Creditis. Cod. Bav.

A quo ad Christi fidem sese recipiat. Quisquis igitur suos mactat immolatque rationis experies adfectus, eos, ut supra dictum est, Deo offerendo, verus planeque divinus sacerdos est : sin rationem potius quis immolet, hic est sacerdos cui contradicitur, ei quippe nefaria ipsius facinora obijciuntur. Verum hæc ille patrabat, vitioque pollens potensque erit, quoad in tenebris, honestique cognitio fulgebit, fractus debilitatusque concidet.

Vers. 5, 6. Nocti assimilavi matrem tuam : assimilatus est populus meus non habenti cognitionem. Mater appellatur populi Synagoga, quæ, propterea quod ignorantia tenebris obruebatur, nec ullum omnino divinæ cognitionis radium exceperat, nocti comparatur. Ideoque et ab eo prognatus populus, cum matri similis omnino sit, eidem et ipse nocti comparatur, utpote qui nullam præ se ferat cognitionem. Hebraïquoque nostrorum temporum, qui in legali umbra versantur, jure ac merito nocti comparari possunt, præsertim cum veram lucem exstinxerint. Quoniam autem nostrum mater est inobedientia, eo quod in peccatis concepti sumus ; eam, nobis benefacere volens, Deus nocti comparavit, eandemque deformem, foedam atque sordidam nostros ob oculos posuit : nos autem, iis fere simili noctem, sed uti claram pulcherrimamque

Quoniam cognitionem repulisti tu, repellam et ego te, ne mihi sacra facias : oblitus es legis Dei tui, Obliviscar et ego filiorum tuorum. Primus tu, ait, repulisti mearum legum præceptorumque cognitionem ; proindeque depellam et ego te sacris, ne scilicet in posterum tua de gente sacerdotes eligas, neve sit amplius in vobis sacerdotium : non enim universus populus sacerdotio fungebatur. Acerbius vero dixit, Obliviscar filiorum tuorum, quo majore eos dolore afficeret. Non enim tantam ejusque nostrum ipsi curam gerimus, quantam filiorum quisque nostrum gerere solemus. Obliviscar igitur, ait, eorum quæ tibi sunt charissima. †† Ubi nunc est sacerdotium 40 apud Hebræos, qui Christum repulerunt, qui est agnitio, ut supra memoratum ? Quoniam et legem Dei oblivioni tradiderunt, dicentem : Prophetam vobis excitabit Dominus Deus, et, Videbitis vitam vestram pendentem coram oculis vestris et non credetis ¹⁵ ; eapropter Obliviscar, inquit, liberorum, relictis illis et circumcidantur carne, nec vero baptismatis sigillo signentur. Porro ubique in Scripturis cognitio Dei quaeritur. Præterea in vitæ nostræ cum moribus tum operibus requiritur, ut ne peiori ceu meliori incidamus : quemadmodum si jejuni maneamus,

(18) Deest μή, non, in cod. Bav.

vel nuptias propterea fugiamus, quasi hoc pacto A continentes perseveremus. Hunc enim ad modum etiamsi multa bona opera, ut apparent, genuerimus, obliviscetur tamen eorum Deus, ceu talium enim corona exornatur, nisi juxta legem athletam egerit¹³⁻¹⁵.

VERS. 7. Secundum multitudinem suam, sic peccarunt mihi. Non possum, inquit, invenire mensuram vel numerum ab ipsis admissorum: unde non habens aliam dimensionem, hoc dico, quod quoadmodum ipsi innumerabiles sunt, astrorum coeli instar arenæque maris, sic et ea, per quæ peccarunt mihi, adeoque flagitia eorum sub numerum non cadunt. Ingratitudinem ipsorum hic pariter in medium confert, perinde quasi dicat: Etsi adeo a me beneficiis sint exornati, inque tantam aucti multitudinem, attamen in tantum immemores fuere beneficii, ut paria etiam multitudini suæ peccata erga me perpetraverint, ut neque uxor, neque puer neque major natu inveniat, qui mihi placeat. Consimiliter qui Dominum comprehenderunt, juxta multitudinem suam invaserunt ipsum. Sic in anima contingit, ubi unius ducis præsidatu repulso, perturbationes copiosæ factæ peccant in Deum.

Gloriam ipsorum in ignominiam convertam. Ipsi, inquit, suam sibi numerositatem gloriæ ducunt. At ego bello consumptos eos immensum paucioresque reddam, et jam inde ad ignominiam transferentur. Vel: Etiamnum mala operantes. in ipsis gloriam et famam querant; tempus igitur veniet, quando ignominie suæ opera cognoscent, eosque illorum pudebit. Gloria eorum itidem in contumeliam alterata est, quando ipsi filii regni C habitus ejecit sunt foras. At cum celebris apud eos circumcisio, nunc incelebris et ingloria est facta. Deinde quando accepto a Deo dono male utatur quisquam, ut opibus vel eloquentia, ideoque relinquit eum Deus, ad ignominiam hoc ei vertitur. Hanc ad rationem sapientes Græcos in reprobam mentem tradidit eos deserens. Sic opulentus ille acris torretur, ceu in sartagine, in gehenna propter divitias. Insuper in captivitate 41 abducti Hebræorum reges, qua gloriam, qua opes suas, ad uberiorem contumeliam tenuerunt. Nec enim perinde est in egestate natum aliquem captivum abduci, et in regalibus opibus progenitum educatumque cui sceptrum etiam commissum fuerint.

VERS. 8, 9. Peccata populi mei comedent, et in D iniquitatibus ipsorum accipient animas eorumdem. Et qualis est populus, talis etiam sacerdos. Populo in judicium vocato, ad sacerdotale genus transcendit, inquiens, quod pro peccatis a populo oblata ipsi edant. Ea enim peccata vocat. Ac interim tamen, cum tanta commoda a populo acciperent,

^{13, 15} II Tim. II, 5.

Varie lectiones et notæ.

(19) Ἀμαρτημάτων, peccatorum. Cod. Bav.

(20) Ἄστρα γάρ, astra enim. Cod. Ven.

(21) Ἡ, vel. Cod. Bav.

(22) Δεστ αὐτοῖς in cod. Bav. et restituimus ex

δοκεῖν γεννησώμεν, ἐπιλήσεται αὐτῶν ὁ Κύριος, ὡς μὴ κατὰ τὸν νόμον αὐτοῦ γεγενήμενων. Οὐδεὶς γὰρ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ.

quæ secundum legem ejus non sint facta. Nemo

Κατὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν, οὕτως ἡμαρτὸν μοι. Οὐκ ἔχω, φησὶν, εὐρεῖν μέτρον, ἢ ἀριθμὸν τῶν ἁμαρτηθέντων (19) παρ' αὐτῶν· ὅθεν μὴ ἔχων ἄλλο μέτρον, τοῦτό φημι, ὅτι ὥσπερ αὐτοὶ ἀναριθμητοὶ εἰσιν, ὡς τὰ ἄστρα (20) τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡς ἡ ὄμιλος τῆς θαλάσσης, οὕτως καὶ ἡ ἡμαρτὸν μοι, ἀναριθμητά εἰσιν· ἅμα δὲ καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτῶν ἐμφαίνει, ὅτι οὕτως· εὐεργετηθέντες παρ' ἐμοῦ, καὶ τοσοῦτοι γενόμενοι, οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς εὐεργεσίας, ἀλλ' ἰσομέτρους τῷ ἐαυτῶν πλῆθει τὰς πρὸς με ἁμαρτίας ἠΰξησαν· ὥστε μῆτε γυναῖκα, μῆτε παῖδα, μῆτε γέροντα εὐρίσκεισθαι μοι εὐάρεστον. Οὕτω καὶ εἰ τὸν Κύριον συλλαβόντες, κατὰ τὸ πλῆθος ἐπῆλθον αὐτῷ. Καὶ ἐν τῇ ψυχῇ δὲ ἐπειδὴν τὴν τοῦ ἐνὸς ἡγεμόνος ἐπιστάσαν ἀποστάμενα τὰ πάθη πλῆθος γένωνται, τῆνικαῦτα ἁμαρτάνομεν τῷ Θεῷ.

Τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς ἀτιμίαν θήσομαι. Αὐτοὶ μὲν, φησὶ, δόξαν ἔχουσι τὸν πληθυσμὸν· ἀλλ' ἐγὼ διὰ τοῦ πολέμου δαπανήσας αὐτοὺς, ὀλίγους ποιήσω, κίνταῦθα εἰς ἀτιμίαν περιστήσονται. Ἡ, ὅτι Νῦν ποιοῦντες τὰ κακὰ, καυχῶνται ἐπ' αὐτοῖς· ἔσται τοίνυν καιρὸς, ὅτε ἐπιγινώσκονται τὰ τῆς ἀτιμίας ἔργα, καὶ ἐπισυγυθίσονται αὐτοῖς. Ἡτιμώθη ἡ δόξα αὐτῶν, καὶ καθὼς υἱοὶ τῆς βασιλείας ὄντες, ἐξεβλήθησαν ἔξω· καὶ ἡ παρ' αὐτοῖς ἐνδοξος περιτομή, νῦν ἀτιμὸς ἐστὶ καὶ ἀδοξος. Ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴν τις λαβὼν χάρισμά τι παρὰ Θεοῦ, κακῶς χρῆται τούτῳ ὡς (21), πλοῦτον, ἢ λόγον· ἐγκαταλείπει αὐτὸν τὸ Θεός, καὶ γίνονται αὐτοῖς (22) ταῦτα εἰς ἀτιμίαν. Οὕτω τοὺς σοφούς Ἕλληνας παρέδωκεν εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ἐγκαταλίπων αὐτούς· οὕτως ὁ πλοῦσις δεινότερον ἀποτηγανίζεται ἐν τῇ γεννῇ διὰ τὸν πλοῦτον· καὶ οἱ αἰχμαλωτισθέντες δὲ βασιλεῖς τῶν Ἑβραίων, τὴν δόξαν, καὶ τὸν πλοῦτον, εἰς πλείω ἀτιμίαν ἔσχον. Οὐ γὰρ ὁμοῖον ἐστὶ τὸν ἐν πενίᾳ γεννηθέντα αἰχμάλωτον ἀχθῆναι, καὶ τὸν ἐν βασιλείᾳ τεχθέντα, καὶ τραφέντα, καὶ βασιλεύσαντα.

Ἀμαρτίας λαοῦ μου φάγομαι, καὶ ἐν ταῖς ἀδικαίαις αὐτῶν λήψομαι τὰς ψυχάς (23) αὐτῶν· καὶ ἔσται καθὼς ὁ λαός, οὕτως καὶ ὁ ἱερεὺς. Τοῦ λαοῦ κατηγορήσας, ἐπὶ τὸ ἱερτικὸν μεταβαίνει γένος, καὶ φησιν, ὅτι τὰ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ προσφερόμενα, αὐτοὶ ἐσθίουσι· ταῦτα γὰρ ἁμαρτίας καλεῖ. Καὶ ὁμοίως τοσαῦτα καρποῦμενοι ἐκ τοῦ λαοῦ, ἐν ταῖς

cod. Ven., quamquam legendum αὐτῷ, ipsi, ut consideranti patebit.

(23) Ἄλλοι τὰς ψυχάς, alii animas. Cod. Ven.

ἀδικίας οὐκ ἤλεγχον αὐτοὺς, ὥς κακῶς ποιούντας· ἅλλὰ τὰς ψυχὰς αὐτῶν αὐτοὶ ἀνεδέχοντο, Ἐφ' ἡμᾶς, λέγοντες, τὸ κρίμα· ὥσπερ οἱ πρὸς τὸν Πιλάτον εἰκόντες· Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς. Τί οὖν ἐκ τούτου γενήσεται; Τὸ ἔσεσθαι τὸν ἱερέα, καθὼς καὶ ὁ λαός, οἳ δὴ συναινούντα τοῖς ὑπ' ἐκείνων πραττομένοις. Ἰδοὺ οὖν ἡ δόξα αὐτῶν, τούτεστι, τὸ ἐνδοξον γένος τῶν ἱερέων, εἰς ἀτιμίαν γέγονε. Τινὲς δὲ τὸ, Ἀψφονταὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν, οὕτως ἐνόησαν· Οἱ ἱερεῖς, φησὶ, τὰ ὑπὲρ ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ ἐσθλόντες, τὰς ἰδίας ψυχὰς ἀντὶ τῶν ἁμαρτανόντων ἐλάμβανον, ὥστε προσφέρειν τῷ Θεῷ ταύτας θυσίας (24). Μερίτης γὰρ ὢν ὁ ἱερεὺς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν προσφέρει Θεῷ λαθῶν· ὥσπερ καὶ ὁ Κύριος τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τέθεικεν ὑπὲρ ἡμῶν. Ἄλλ' ὅμως, φησὶ, καίτοι εἰς τοῦτο τεταγμένοι, ὥστε θυσία γενέσθαι Θεῷ, οὐ τοῦτο ἐπεδείξαντο, ἀλλὰ γεγόνασιν, ὥς ὁ λαός. Ταῦτα πάντα καὶ πρὸς πάντα ἱερέα καὶ ἀρχοντα λέγονται, σὺν τῇ ἐπαγομένῃ ἀπειλῇ, ἣν ἀκούει·

Hæc etiam ad omnem sacerdotem et principem audito.

Καὶ ἐκδικήσω ἐπ' αὐτοὺς τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ διαβούλια αὐτοῦ ἀνταποδώσω αὐτῷ. Ὅδοις τὰς πράξεις ὀνομάζων, φησὶν ὅτι Πᾶσαν τὴν δίκην καὶ τὴν τιμωρίαν, ὑπὲρ τῶν πράξεων αὐτῶν ἐπάξω αὐτοῖς. Καὶ οὐ μόνον τὰς πράξεις ἐκδικήσω, ἀλλὰ καὶ τὰ διαβούλια αὐτοῦ, τούτεστι, τοῦ λαοῦ· οὐ γὰρ μόνον πράξεων, ἀλλὰ καὶ λογισμῶν ἀτόπων δίκας διδόμεν. Ἐεδίκησε καὶ τὰς ὁδοὺς τοῦ Θεοκτόνου λαοῦ, τούτεστι, τὰς ἐπελεύσεις, ἃς ἐποιοῦντο κατὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ συμβούλια, ἃ κατ' αὐτοῦ συνεκρούον. Ὅσους τις ἐφ' ἁμαρτίαν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ μελέτης, κατὰ συναρπαγὴν δέ· ἀπλῶς οὖν κολάζεται (25). Ὅταν δὲ ἡ ὁδὸς ἔχῃ καὶ διαβούλιον, τούτεστιν, ἐκ μελέτης τὸ κακὸν δέχεται στηριγμὸν, τότε διπλῇ ἡ ἐκδίκησις.

Καὶ φάγονται, καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῶσι. Τούτεστι, Συνεχῇ καὶ ἐπ' ἅλληλα αὐτοῖς ἐπάξω κακά. Ὡσπερ γὰρ οἱ ἄπληστοι, τρώγοντες, οὐ κορέννυνται, οὕτω καὶ αὐτοὶ φάγονται τοὺς καρποὺς τῶν πράξεων αὐτῶν, τούτεστι τὰς κολάσεις, καὶ ὥσπερ μὴ φαγόντες, μηδὲ κολαθέντες, οὕτω καὶ ἐτέρως (26) προσκαλίσονται. Δοκοῦσι καὶ οἱ νῦν διδάσκαλοι Ἑβραῖοι τὰς ψυχὰς τρέφεσθαι τὸν νόμον ἀναγινώσκοντες· ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο· πεινῶσι γὰρ, καὶ οὐκ ἐμπίμπανται, διότι τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα ἀρτον Χριστὸν ἦραν ἐξ ἑαυτῶν. Καὶ ὁ τὴν ἁμαρτίαν ἡ ποιῶν, οὐκ ἐμπίπεται, διὰ τὸ παροδικὴν εἶναι τὴν ἥδονην καὶ πρόσκαιρον.

Ἐπόρνευσαν, καὶ οὐ μὴ κατενθρυνῶσι, διότι τὸν Κύριον ἐγκατέλιπον, τοῦ φυλάξαι πορνείαν, καὶ ὄλον καὶ μέθυσιμα ἐδέξατο καρδία λαοῦ μου. Δύο ταῦτα ἐγκαλεῖ τῷ λαῷ· Ἐν μὲν, ὅτι ἐπόρνευσαν, ἀπ' αὐτοῦ εἰς εἰδωλολατρείαν ἐγκυλισθέντες [γ. ἐκ-

A non reprehendebant eos in sceleribus suis, tanquam male agerent: verum enim animas ipsorum ipsi ad sese recipiebant, *Super nos*, dicentes, *condemnatio*: perinde atque ad Pilatum vociferabantur, *Sanguis ejus super nos*¹⁵. Quid igitur inde fiet, sacerdotem talem esse, qualis sit populus, utpote commendantem ea quæ ab illis agantur? Istiuc nimirum: nam gloria eam¹⁶ rem ipsorum, hoc est, celebre sacerdotum genus ad ignominiam versum est. Quidam, *Accipient animas ipsorum*, sic intellexerunt: Sacerdotes videntes iis quæ pro peccatis a populo offeruntur, proprias animas suas pro peccantibus accipiebant, ut offerant has Deo in sacrificium. Mediator enim existens sacerdos Dei et hominum, suam ipsius animam acceptam Deo offert, perinde atque Dominus suam ipsius animam accipiens Deo obtulit. Proinde etiamsi, ait, in hoc sint constituti, ut sacrificium facerent Deo, attamen hoc non exhibuerunt, sed instar populi facti sunt, dicuntur, cum insequenti interminatione, quam

Et ulciscar in ipsis vias ipsorum, et consilia ejus varia reddam ipsi. Vias opera nominans, Omnem, inquit, pœnam et supplicium super opera ipsorum inducam ipsis. Nec opera tantum ulciscar, sed varia etiam ejus consilia, hoc est, populi. Non enim tantummodo operationum, verumetiam absurdarum cogitationum pœnas damus. Ultus est etiam vias Deicidæ populi, hoc est, insultus invasionesque quas faciebant contra Christum, et consultationes quibus adversus ipsum plaudebant. Graditur aliquis ad peccatum, non ex exercitio vel præmeditatione, sed fortuita et subitanea ad illud præcipientia vel perductione: simpliciter igitur punitur. At enim si iter hoc consultationem habeat, hoc est, si ex præmeditatione malum isthuc fulcrum cœperit, duplex tum vindicta sequitur.

VERS. 10. *Edent et non implebuntur*. Hoc est, Continua aliaque ad alia ipsis mala adducam. Et quemadmodum voraces adeoque insatiabiles pamp¹⁷ phagi manducantes non saturantur, sic et ipsi fructus comedent operum¹⁸ suorum, hoc est, supplicia, et perinde ac neque comedissent neque puniti essent, alias subinde provocabunt pœnas. Videntur hodieque doctores Hebræi animas pascere, legendo legem: verum gratuita est ista opinio et vana: quippe quia esuriunt et non implentur: quandoquidem panem qui e cœlis descenderat, Christum e medio tulerint. Præterea peccatum faciens non impletur, eo quod sit transitoria temporariaque voluptas.

VERS. 10, 11. *Fornicati sunt, nec prosper ideo successus ejus obveniet. Et quia Dominum reliquerunt ut observarent fornicationem, vinum pariter et ebrietatem suscepit cor populi mei*. Duabus in rebus populo diem dicit. Quarum prior, quod scortati

Variae lectiones et notæ.

(24) Ταύτην θυσίαν, hoc sacrificium. Cod. Ven

(25) Ἀτελῶς οὖν κολάζεται, κατὰ συναρπαγὴν

δὲ. Cod. Ven.

(26) Ἐτέρων, aliud (supplicium) Cod. Bav.

sint, ab ipso ad idolorum cultum devoluti, usque adeo ut custodirent hanc fornicationem, et permanerent in ea firmiter. Posterior, quod ebrietatibus sese dediderint, quod est, ad nullas non delicias sint effusi. Feruntur hæc quoque de Judæorum sacerdotibus, sive iis qui tum duxere spiritum, sive de iis, qui post Christum vixere, quod ipsi doctores existentes, populi fornicationem custodiebant, quam eradicatam deletamque oportuit. Alii vero talibus doctrinis suis conservabant, stabiliētes ipsam fornicationem: Idcirco et vinum et temulentiam accepit cor populi, doctrinam nempe eorum, vacillantes eos et exordes facientem. Expende hic quod fornicetur quispiam et a bono deviet, nec eam ob causam rectus fiat. Virtus enim, cum mediocritas ac medium sit, rectitudo quædam est. Vitium vero obliquitates tenet, in excessibus ac defectibus consideratum, siquidem et Deus quidem rectus, draco autem obliquus. Hinc, *Attollet*, inquit, *gladium suum super draconem, serpentem illum tortuosum* ¹². Ad hæc omnis motus a ratione deficiens, temulentiam seu ebrietatem facere dicitur. Temulentia est impietas seu furor animi; ebrietas est mœror; ebrietas est φιλοπλουτία, amor divitiarum, adeoque avaritia, qua caput degravans, qua in terram defigere oculos, caput demittere ac nutare faciens. Tali enim affectu quopiam languens, qui vel a vilissimo quoque vix tribus obolis valenti nostrum talē ebrietatem, suaviter ac juncunde illud accedentem. Tale enim quippiam videtur esse quod ait, *Suscepit*.

VERS. 12. *In signis interrogabant.* Sacerdotes, inquit, qui populum in pietate, ac vero Dei cultu instituere debebant, isti vaticinia denuntiantes, si quando quisquam rebus de suis interrogaturus accessisset, percontabantur illi dæmones, symbolis, hoc est, signis quibusdam. Etenim vel avium volatibus utebantur pro eventurarum rerum signis, vel fumi ex victimis cæsis ac sacrificiis ⁴³ ascensione, si videlicet ad obliquum, vel in subrectum vergeret. Contemplabantur enim exta victimarum, perque colores ipsorum, vel figuras, vel dispositiones ridebantur conjicere et intelligere quæ voluissent.

Et in virgis ejus denuntiabant ipsi. Cujus ejus? Populi videlicet. Etenim virgas duas statuētes, carmina et incantationes quasdam submurmurabant: deinde virgis, dæmonum operationibus, aut effectum eadentibus, considerabant quonam utraque earum caderet, antrorsumne an retrorsum, ad dextram vel sinistram. Sicque tandem responsa dabant insipientibus, virgarum casu pro signis usi. Eundem ad modum Nabuchodonosor vaticinabatur, ut Ezechiel habet.

¹² Isa. xxvii, 7.

Variae lectiones et notæ.

(27) Particula γάρ, enim, redundare videtur.

(28) Φιλολόδορος; maledicus. Cod. Bav.

(29) Αὐτὸ προσεμένη καὶ ἀποδεχομένη, ipsam

καὶ, καὶ τοσοῦτον, ὥστε φυλάττειν ταύτην τὴν πορνείαν, καὶ ἐμμένειν αὐτῇ ἀμεταστάτως· ἕτερον δὲ, ὅτι μέθαις ἐκδιδῶσασιν αὐτούς, ὃ ἐστίν, εἰς πᾶσαν τρυφὴν ἐξεχύθησαν. Λέγεται δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων, εἴτε τῶν τότε, εἴτε τῶν μετὰ Χριστὸν, ὅτι αὐτοὶ διδάσκαλοι ὄντες, ἐφύλαττον τὴν πορνείαν τοῦ λαοῦ. Δέον γὰρ (27) ἐκρίβειν αὐτὴν, καὶ ἀφανίζειν· οἱ δὲ συνετήρουν, ταῖς διδασκαλίαις βεβαιοῦντες αὐτήν· διὸ, καὶ ὄλον καὶ μέθυμα ἐδέξατο ἡ καρδία τοῦ λαοῦ, τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, τὴν παραφόρους αὐτοὺς ποιοῦσαν καὶ ἐμφορὰς [f. ἐκφρ.]. "Ὅρα δὲ, ὅτι ἅμα τέ τις πορνεία ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ οὐ κατεβύνηται. Ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ, μεσότης οὖσα, εὐθεία τίς ἐστίν· ἡ δὲ κακία, σκολιότης ἐστίν, ἐν ὑπερβολαῖς καὶ ἐλλείψεσι θεωρουμένη· ἐπεὶ καὶ ὁ μὲν θεὸς, εὐθύς· ὁ δὲ δράκων, σκολιός. Ἐπάξει γὰρ, φησὶ, τὴν μάχαιραν, ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν, τὸν σκολιόν. Πᾶν δὲ πάθος, ἐκστατικὸν ἐν τοῦ λογισμοῦ, μέθην λέγεται ποιεῖν. Μέθη ὁ θυμὸς· μέθη ἡ λύπη· μέθη ἡ φιλοπλουτία, καρηβαρεῖν ποιοῦσα, καὶ κάτω κύπτειν· πάντας γὰρ ὁ τοιοῦτος δέδοικε. Καὶ ὁ φιλόδοξος (28) δὲ τοιοῦτος, ὃς καὶ τὸν παρὰ τοῦ τρωβολιμαίου μῶμον φρίττει. Μὴ δέξατο οὖν ἡ καρδία ἡμῶν τοιοῦτον μέθυμα, ἡδῶς αὐτῇ προσεμένον (29)· τοιοῦτον γὰρ τι δοκεῖ τὸ, Ἐδέξατο.

omnes mortales metuit, qualis et ambitiosus est reprehensionem horret. Ne admittat igitur cor

C *Ἐρ συμβόλοις* (30) *ἐπηρώτων.* Οἱ ἱερεῖς, φησὶν, οὓς ἔδει ποιεῖν τὸν λαὸν τὰ πρὸς θεοσέβειαν, οὗτοι μαντείας ἐπαγγελλόμενοι, ἐπειδὴν τις πρὸς αὐτοὺς ἦλθεν, ἐρησόμενος περὶ τῶν κατ' αὐτὴν, ἐπηρώτων τοὺς δαίμονας ἐν συμβόλοις, τουτέστιν, ἐν τισι σημείοις. Καὶ γὰρ ἡ ταῖς τῶν ὀρνέων πτήσεσιν ἐχρῶντο συμβόλοις τοῦ μέλλοντος, ἢ τῇ τοῦ καπνοῦ τῶν θυομένων ἀναφορᾷ, πῶς ἀνεισιν, ἄρα ἐπὶ τὸ πλάγιον, ἄρα ἐπὶ τὸ εὐθύ. Ἐπεσκόπου δὲ καὶ τὰ σπλάγγνα τῶν θυομένων, καὶ διὰ τῶν χρωμάτων αὐτῶν, ἢ τῶν σχημάτων καὶ διαθέσεων, ἐδόκουν συμβάλλειν καὶ νοεῖν, ἅπερ ἡβούλοντο.

Καὶ ἐν ῥάβδοις αὐτοῦ ἀπήγγελλον αὐτῷ. — Αὐτοῦ, τίνος; Τοῦ λαοῦ. Ῥάβδους γὰρ δύο ἱστώντες, ἐκαστὰς τινὰς ὑποκατεψύθριζον· εἴτα τῶν ῥάβδων δαιμονικαῖς ἐνεργείαις πιπτοῦσιν, ἐπεσκόπου, πῶς, ἢ ποῦ ἐκάστη ἐπιπτον, ἄρα ἐπὶ τὰ ἐμπροσθεν, ἢ τὰ ὀπίσθεν, δεξιὰ ἢ ἀριστερά· καὶ οὕτως ἀπεκρίνοντο τοῖς ἀνοήτοις, ταῖς τῶν ῥάβδων πτώσεσι συμβόλοις χρώμενοι. Οὕτω καὶ Ναβουχοδονόσορ ἐμαντεύετο, ὡς φησὶν Ἰεζεκιήλ.

(temulentiam) consecretans amplectensque. Cod. Ven.
(30) Συμβόλοις, consiliariis. Cod. Bav.

rum, misericordiam vero meam non dispergam ab ipsis". Quem enim diligit Dominus, castigat¹⁵, tanquam filium. Quis porro filius est, quem non castiget pater?

Eo quod ipsi cum scortis commiscebantur. Scorta hic proprie dicit sacerdotes ipsas Beelphegor. Hoc autem idolum erat apud Græcos appellatum Priapus, libidinis et lasciviæ præses, quod ex ipsa etiam forma sua indicabat. Scorta sunt omnino turpem abominationem talem curantes.

Et cum initiatis sacrificabant. Initiatis appellat, huiusmodi idolis sacros mystas, dignos jam arcanis apud illos sacris iudicatos, seu perfectiores, qui mares esse visi, femellæ fuerunt, cymbalis utentes feminisque ululatus, circuibant trivia, Beelphegor sacramenta perficientes. Faciebant itaque sacrum tam turpi deo, doctoribus dictis initiatis usi. Quandiu aliquis peccatum cogitat, nondum cum initiatis sacrificare dicitur. Sacrificabant etiam Dominum in cruce, qui occiderunt eum milites, cum initiatis, hoc est, cum sapere visis perfectiora, adeoque divina sacra scientibus ac sacerdotibus ac pontificibus.

τῷ σταυρῷ οἱ ἀποκτείνοντες αὐτὸν στρατιῶται μετὰ τῶν τελεσμένων ἐθνον. Τελε-

Populusque intelligens complicabatur cum scorto. Hactenus commemorata, de decem tribubus dixit, quæ et Israel nominabantur: hoc vero jam nunc de duabus proferre, nempe regni Juda: quandoquidem et ipsi existimati habere Dei cognitionem, ut qui in Hiero solymis urbe Dei regnarent, Astartes idolo sacrificabant, seu Veneris. Hanc enim scortum nominaverunt. Etenim imago ejus nuda stabat, ipso suo spectaculo vel intuitu, fornicationem et abominationem spirans. Excitavit autem Astartæ simulacrum Solomon, uxori suæ gratum faciens. Meretrix enim erat cohors quoque, seu idolis serviens, quam populus intelligens, Annæ et Caiphæ deditus, amarunt, associantes sibi ut comprehenderent⁴⁵ Dominum. Dein quæ in nobis intellectu ornata mens est, quando, dissolute regno suo, turbulentum pravorum motuum imperium suscitaverit, populus fit: tum enim complicatur scorto, sensibilitati, eam non ad sese accipiens, verum ab ea accepta.

VERS. 15. Tu vero, Israel, ne ignora; et Juda, ne ingredimini ad Galgala. Duodecim hoc tribubus communiter disserit. Quia vero Israel, sive decem tribus dementia laborabant, ut quæ semel idolis essent appositæ, dicit ad eum, Ne ignora: pro eo quod est Intellectum, scientiam cape, ignorantia deposita. Enimvero ad Juda huiusmodi quippiam non dixit. Etenim ipsi quidem Dei cognitionem habere videbantur, et interim tamen

¹⁵ Psal. LXXXVIII, 33, 34. ¹⁶ Hebr. XII, 6.

Varie lectiones et notæ.

(34) Συνεφέροντο. Cod. Ven.

(35) Ἐπιτελέσθη. Cod. Ven.

παρὰ τοῦ, κατὰ τὸ, Ἐπισκέψομαι ἐν βάθει τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, τὸ δὲ ἑλεός μου οὐ μὴ διασκέδασω ἀπ' αὐτῶν. Ὅρ γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει ὡς υἱόν. Τίς γὰρ ἐστιν υἱός, ὃν οὐ παιδεύει πατήρ;

Διότι αὐτοὶ μετὰ πορνῶν συνεφέροντο (34). Πόρνας ἰδὼς ἐνταῦθα λέγει τὰς ἱερείας τοῦ Βεελφεγῶρ. Τοῦτο δὲ εἰδὼλον ἦν, ὃ καλούμενος παρ' Ἑλλήσι Πρίαπος, ἑφορος καὶ αὐτὸς εἰς ἀσελγείας, ὃ καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος ἐδεῖχεν. Αἱ δὲ τὸ οὕτως αἰσχροὺν θεραπεύουσαι βδέλυγμα, πόρνοι πάντως.

Καὶ μετὰ τῶν τετελεσμένων ἔθνον. Τελεσμένους καλεῖ τοὺς τοιοῦτου εἰδῶλου ἱερομύστας, τοὺς τῶν ἀπορρήτων παρ' ἐκείνοις τελετῶν ἀξιοθέντας, ὡς ἤδη τελειοτέρους: οἵτινες ἄνδρες δοκοῦντες εἶναι, θηλυδραῖαι ἦσαν, καὶ κυμβάλους χρώμεναι [f. -νοι] καὶ γυναικείαις ὁλοθυγαῖς, περιττόντο τὰς τριόδους, τὰ τοῦ Βεελφεγῶρ μυστήρια τελούσας. Ἔθνον τοῖνον, φησὶν, τῷ αἰσχροῦ τούτῳ εἰδῶλι, διδασκάλους χρώμενοι τοῖς ῥηθείσι τετελεσμένοις. Ἔως μὲν οὖν λογίζεται τις τὴν ἀμαρτίαν, οὕτω οὕτως μετὰ τῶν τετελεσμένων: ὅταν δὲ τελῇ (35) ταύτην διὰ τῆς πράξεως, τότε οὕτως λέγεται μετὰ τῶν (36) τετελεσμένων αὐτή. Ἔθνον τὸν Κύριον ἐν ἱερέων καὶ ἀρχιερέων.

Καὶ ὁ λαὸς ὁ συνίων, συνεπλέκετο μετὰ πόρνης. Τὰ μὲν ἤδη ῥηθέντα, περὶ τῶν δέκα φυλῶν εἶπεν, αἱ καὶ Ἰσραὴλ ὠνομάζοντο: τοῦτο δὲ νῦν λέγει περὶ τῶν δύο, φημὶ δὴ, τῆς τοῦ Ἰούδα βασιλείας, ὅτι καὶ οὗτοι δοκοῦντες ἔχουν θεογνωσίαν, ὡς ἐν Ἱεροσολύμοις, τῇ τοῦ Θεοῦ πόλει βασιλεύοντες, ἔθνον τῷ τῆς Ἀστάρτης εἰδῶλι, ἥτοι τῆς Ἀφροδίτης. Ταύτην γὰρ ὠνόμασε πόρνην. Καὶ γὰρ τὸ ἄγαλμα αὐτῆς γυμνὸν ἵστατο, καὶ ἀπὸ τῆς θέας αὐτῆς πορνικὸν καὶ βδελυκτὸν ὄν. Ἔστησε δὲ τῇ Ἀστάρτῃ εἰδῶλον Σολομών, χαριζόμενος τῇ γυναικὶ αὐτοῦ. Πόρνη ἦν ὡς εἰδωλολατροῦσα ἡ σπεῖρα, ἣν ὁ λαὸς ὁ συνίων, τούτέστιν, οἱ περὶ Ἀννιὴν καὶ Καΐαφαν, προσηταιρίσαντο, εἰς τὸ συλλαβεῖν τὸν Κύριον. Καὶ ὁ ἐν ἡμῖν δὲ συνίων, τούτέστιν ὁ νοῦς, ὅταν τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καταλύσας, ὀλοκρατίαν παθῶν καταστήσῃ, λαὸς γίνεται: τότε δὴ συμπλέκεται τῇ πόρνῃ αἰσθησεί, οὐ πρὸς ἑαυτὴν ταύτην λαμβάνων, ἀλλ' (37) ὑπ' ἐκείνης λαμβανόμενος.

Σὺ δὲ Ἰσραὴλ, μὴ ἀγνόει· καὶ Ἰούδα, μὴ εἰσπορεύσῃς εἰς Γαλγала. Ταῖς δώδεκα φυλαῖς ἐνταῦθα διαλέγεται κοινή· καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἰσραὴλ, ἥτοι αἱ δέκα φυλαί, ἀνοήσιαν ἐνόησαν, εἰδῶλοις καθάπαξ προσκείμεναι, λέγει πρὸς αὐτόν· Μὴ ἀγνόει· ἀντὶ τοῦ, Γνωσὶν λάβε, ἀπόθου τὴν ἀνοήσιαν. Πρὸς δὲ τὸν Ἰούδαν οὐκ εἶπέ τι τοιοῦτον. Καὶ γὰρ αὐτοὶ ἰδοῦντες μὲν θεογνωσίαν ἔχειν, πλὴν καὶ τοῖς μὴ οὖσι θεοῖς λαθραίως ἐθυσίαζον. Φησὶν

(36) Τῶν ἔργων. Cod. Ven.

(37) Ἄλλ' αὐτὸς, sed ipsa (mens) Cod. Ven.

οὐν πρὸς τοῦτον· *Μὴ εισπορεύεσθε εἰς Γάλαλα.* A
 Πόλις δὲ αὕτη ἦν, ἐξαιρέτως εἰδωλολατρουσα, ἐν ᾗ
 Ἰησοῦς περιέτεμε πατρίνας μαχαίραις τοὺς ἀπειρι-
 τήτους, καὶ τοὺς δώδεκα λίθους, τοὺς ἐκ τοῦ Ἰορ-
 δάνου λεφθέντας, ἐνταῦθα ἀπέθετο, ἵνα ὥσι μνημό-
 συνον τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης εὐεργεσίας. Ἄλλαν οὖν
 ἄστροπον ἦν, τὸ τὴν πόλιν ἐκείνην, ἐν ᾗ τοσαῦτα σύμ-
 θωλα τῆς θείας εὐεργεσίας ἀπέκλειντο, ἀσθείας ἀπο-
 φῆναι μητρόπολιν, ἀναθαίνοντας εἰς αὐτήν, καὶ εἰδώ-
 λους θύοντας. Ταῦτα καὶ τοῖς Θεοκτόνοις ἐγκυλεύεται·
 Μὴ ἀγνῶει τὸν ἐπὶ εὐεργεσίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως
 ἐλθόντα ἐν σαρκὶ Σωτῆρα (38), σὺ ὁ λεγόμενος Ἰσ-
 ραήλ. Θεοῦ γὰρ θεωρὸς ὀνομάζῃ· ἀξίως τοῦ ὀνόματος
 φέροι. Καὶ σὺ δὲ, ὦ Ἰούδα, ὁ τῆς ἐξομολογήσεως
 ἐκώλυμος, μήεις τὸ κύλισμα πορεύου τὸ πατρίων (39)
 καὶ εἰς τὸν κρημνὸν, καθ' οὗ ἠνέχθησαν οἱ πατέρες
 σου, ἀποκτείναντες τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβο-
 λούντες τοὺς ἀπεσταλμένους· ἀλλ' εἰ καὶ τι ἥμαρτες,
 ἐπιβουλεύσας τῷ Σωτῆρι, διὰ μετανοίας καὶ ἐξομο-
 λογήσεως ἵσταται τοῦτο· τὸ γὰρ Γάλαλα, κύλισμα
 ἐρμηνεύεται. Καὶ ὁ φωτισθεὶς, καὶ τὰ θεία μυστή-
 ρια ἰδὼν, νοουθετεῖται μὴ ἀγνοεῖν τὴν χάριν, ἥς
 ἔτυχεν, ἀλλὰ σπαιδεῖν διὰ τοῦ ἀγαθοῦ βίου ταύτην
 συντηρεῖν· καὶ ὁ διὰ τῆς ἐξομολογήσεως ἄφρων
 λαδὼν τῶν προτέρων, μὴ αὐθις εἰς τὴν κατωφερῆ
 ἀμαρτίαν καὶ κρημνῶδῃ εἰσπορεύεσθαι, εἰς τὰ ἐσώ-
 τατα ταύτης καὶ κινδυνώδεστατα ἐβελοντῆς τρέχων.
 dimissionem priorum peccatorum accepit, ne rursus
 ingrediat, ad intima ipsius periculosissimamque sponte currens.

Καὶ μὴ ἀνέσχετε εἰς τὸν οἶκον τῆς ἀδικίας, C
 καὶ μὴ ὀμνύετε ῥῶτα Κύριον. Οἶκον ἀδικίας
 φησὶ τὴν Βαιθλῆν, ἐν ᾗ ἔστησεν Ἰεροβοὰμ τὴν μίαν
 δάμαλιν, στήσας τὴν ἑτέραν ἐν Δάν. Εἰβωλα δὲ
 ἦσαν αὗται Ἀπιδος, τοῦ Αἰγυπτίου βοός· τὴν δὲ
 τοιαύτην εἰδωλολατρείαν Ἰεροβοὰμ ἐξ Αἰγύπτου
 ἔμαθεν. Ἢ δὲ Βαιθλῆν ἐρμηνεύεται οἶκος Θεοῦ.
 Ἀδικοὶ οὖν καὶ ἀγνώμονες περὶ τὸν εὐεργέτην
 ἐγένοντο οἱ τὸν αὐτοῦ οἶκον τῷ εἰδώλῳ ἀναθέντες.
 Τὸ δὲ, *Μὴ ὀμνύετε ῥῶτα Κύριον*, οἱ μὲν ἐνόησαν,
 οἱ οὐ δεῖ ἡμᾶς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ὅρκον ποιοῦμένους,
 εἰς τὸν οἶκον τοῦ εἰδώλου ἀναβαίνειν, ὃ καὶ Παῦλος
 λέγει· *Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ
 ποτήριον δαιμονίων.* Οἱ δὲ αὐτὸ (40) τὸ εἶδωλον
 ζῶντα Κύριον ὠμνούν. Οἶκος Θεοῦ ἦν καὶ ἡ Ἰσ-
 ραηλιτικὴ φυλὴ, κατὰ τὸ, *Ἐροικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ
 ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός*· ἀλλὰ
 γέγονεν οἶκος τῆς αὐτοαδικίας, τοῦ διαβόλου, φημί,
 ἐπειδὴ ἀπέσπασεν τὸν Χριστὸν, δὲ ἐγεννήθη [f. ἐγε-
 νήθη] ἡμῖν δικαιοσύνη (41) ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἠδίκησε
 καὶ ἐαυτὴν, καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἣν ἀπέκτεινε, μὴ
 ὁμολογήσασα τὴν δόξαν αὐτῆς (42). Οὗτοι γὰρ
 ὀμνύουσι ζῶντα Κύριον, δοκούντες τιμᾶν τὸν Πα-
 τέρα. Πλανῶνται· τὸν γὰρ Κύριον, νεκρὸν αὐτοὶ

clanculum iis qui non essent dii, faciebant sa-
 crum, proinde ad hunc, *Ne proficiimini*, inquit,
ad Galgala. Civitas hæc erat vehementer idolis
 studens, in quo Jesus filius Nun circumcidit lapi-
 deis cultris incircumcisos, ac duodecim lapides, ex
 Jordane acceptos, huc reposuit ¹⁹, ut essent mne-
 mosynon tam admirandi illius beneficii. Valde igitur
 absurdum erat, civitatem illam, in qua tot di-
 vini beneficii signa reposita erant, impietatis
 metropolim demonstrari per ascendentes eo, idoli-
 sique sacrificantes. Hæc et Domini occisoribus
 præcipiuntur : Ne ignora eum, qui propter bene-
 ficium humanæ naturæ impertiendum in carne
 venit Servatorem, tu qui appellaris Israel. Dei
 enim contemplator nominaris : quæ tuo sint no-
 mine digna sapias. Tuque, o Juda, cui idem cum
 confessione nomen est, ne proficiscere ad volun-
 tatem majorum neque ad præcipitum, quo per-
 ducti sunt patres tui, interimentes prophetas, la-
 pidibusque obruentes ad se missos. Atenim
 etiamsi deliquisti, insidias tendens Servatori, per
 animi correctionem et confessionem hoc sanato.
 Galgala enim *volutionem* sonat, si reddatur alia
 lingua. Ad hæc, qui illustratus divina arcana con-
 spexerit, admonetur, ne ignoret gratiam, quam est
 consecutus, cæterum festinet per bonam vitam il-
 lam ipsam conservare : et qui per confessionem
 ingrediat, ad intima ipsius periculosissimamque sponte currens.

*Et ne ascendite in domum injustitiæ, et ne jurate
 Dominum viventem.* Domum injustitiæ Bethel vocat,
 in qua Jeroboam vaccam unam constituit, alteram
 in Dan. Fuerunt autem idola Apidis Egyptii bovis:
 atque hanc idololatriam Jeroboam ex Ægypto didi-
 cit. Bethel autem domus Dei valet, si reddatur.
 Injusti igitur fuerunt, et consilii expertes erga
 Dominum benefactorem suum, qui dominum ipsius
 idolo dicarunt. Porro quod ait, *Ne juretis* 46 *Do-
 minum viventem*, alii quidem intellexerunt, quod non
 oporteat vos, per verum Deum jurantes, in domum
 idolorum ascendere, quod et Paulus ait : *Non po-
 testis calicem Domini bibere, et calicem daemonio-
 rum* ²⁰. Alii vero ipsum idolum viventem Dominum
 jurabant. Domus Dei tribus etiam Israelitica erat,
 secundum illud : *Inhabitabo inter ipsos, et ambu-
 labo inter eos, eroque ipsorum Deus* ²¹. At facta est
 domus injustitiæ, diaboli videlicet, postquam Do-
 minum repulit, qui factus est nobis justitia a Deo :
 et injuria fuit qua erga sese, qua veritatem ipsam,
 quam occidit, non confessa ejus gloriam. Illi enim
 jurant viventem Dominum, putantes venerari se
 Patrem : errant cum Dominum ipsi mortuum
 ostenderint : qui tamen [quod ipsi non credunt]

¹⁹ Jos. v, 2. ²⁰ I Cor. x, 20. ²¹ Levit. xxvi, 12.

Varia lectiones et notæ.

(38) Deest Σωτήρα, Salvatore, in cod. Ven.

(39) Πρώτον, priorem, Cod. Bav.

(40) Ὅτι αὐτὸ Cod. Ven.

(41) Σοφία, Sapientia, Cod. Bav.

(42) Καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀπέκτεινε, καὶ ὁμολογήσα-
 τιν δόξαν αὐτῆς, et veritatem occidit, vel ipsius
 gloriam confilendo, Cod. Bav.

ex potentia Dei vivat. Ac quando aliquis mandata servavit Filii, ipse et Pater ad eum veniunt, mansionem apud ipsum facientes²². Non oportet ergo talem domum, sive talem animam injuriæ domum fieri, quæ propter avaritiam inferiores dejiciat acque supprimat. Faciet etiam hic locus ad ædificationem nostri, sic acceptus simpliciter, *Ne juretis viventem Dominum: verum sermo tester sit, est est, non non*²³.

ὁμῖρ, μὴ ὁμῶσαι ἄλλως, ἦτω δὲ ὁμῶν τὸ, *val val*, καὶ τὸ οὐ οὐ.

VERS. 16. Quoniam cum vitula concitatus est æstro Israel. Nunc pascet eos Dominus, tanquam agnum in spatio loco. Œstrum parvæ cujusdam muscæ species est, quæ simulatque vitulam vel bovem momorderit, adeo eam in rabiem adigit, ut sursum ac deorsum cursitans, interdum per præcipitium feratur. Dicit igitur ad Juda: quoniam Ephraim, sive decem tribus, vitulæ devianti et in præceps ductæ, similes sunt, eo quod æstro idololatriæ sint morsæ: atenim Dominus tradens eum in captivitatem, pascet ipsum sive reget, non amplius veluti inobedientem, sed tanquam agnum mansuetissimum. Nanique captivitas humiliabit ipsum. Spatiosam autem Persarum et Medorum regionem nominat, in qua captivi erraverunt, alias alium Dominum permutantes. Idem hodieque in sua illa dispersione Hebræi perperi sunt, subinde in alium atque alium translati locum, quod contra Christum insanierunt, instar buculæ nondum expertæ jugum. Non enim Evangelii jugum exceperunt, invidiæ æstro ad Deicidii præcipitium sane perducti. Anima quoque ubi inordinate a quadam affectione, seu æstro, ad peccati præcipitium delata fuerit, lapsa precetur, ut se Dominus regat, veluti agnum, qui non delitiget neque vociferetur, nec propriam voluntatem habeat, juxta illud: *Factus sum ut jumentum penes te, egoque semper tecum*²⁴: sed quæ vivat secundum illius mandata. Sic enim in spatio loco erit, juxta eum, qui ait: *Latum mandatum* 47 *tuum valde*²⁵. Siquidem vere ille latitudinem habet et requiem, qui secundum mandata vixerit. *Discite enim, inquit, a me, quoniam mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris*²⁶.

VERS. 17, 18. Particeps idolorum Ephraim, posuit sibi ipsi scandala. Elegit Chananæos, fornicantes fornicati sunt, dilexerunt ignominiam ex fremitu suo. Ad Juda hæc adhuc videtur dicere: quoniam particeps est factus idolorum, vaccas adorans, quæ offensacula ipsi fuerunt animorumque retia. Præterea Chananæos æmulatus est, idolo ipsorum Beelphegor inserviens, (46) præque me ipsum devene-

Α ἔδειξαν, εἰ καὶ ᾤ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Καὶ ὅταν δὲ τις τὰς ἐντολὰς τηρῇ τοῦ Υἱοῦ, αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιοῦσιν. Οὐ τοίνυν δεῖ τὸν τοιοῦτον οἶκον, ἥτοι τὴν τοιαύτην ψυχὴν, οἶκον ἀδικίας γενέσθαι, διὰ φιλοπλουτίαν καταδυναστεύοντα τοὺς ταπεινότερους. Οἰκοδομεῖτω δὲ ἡμᾶς καὶ ἀπλῶς οὕτως λαμβανόμενον τὸ, *Μὴ ὁμνῶτε ᾧ τῷ Κύριον*, ἀπάγον ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ὅρκου, καὶ μονονουχί ἐκεῖνο λέγον· *Ἐγὼ δὲ λέγω*.

Ἵτι ὡς δάμαλις παροιστρῶσα παροίστησεν Ἰσραὴλ· νῦν νεμήσει αὐτοὺς Κύριος, ὡς ἀμνὸν ἐν εὐρυχώρῳ. Οἰστρὸς ἐστὶ μυῖα τις μικρὰ, ἥτις ἐπειδὴν δάμαλιν δάκνῃ, οὕτως αὐτὴν ἐκμαίνει, ὥστε ἄνω καὶ κάτω θέειν, καὶ κατὰ κρημνοῦ ἔσθ' ὅτε γέρεσθαι. Φησὶν οὖν πρὸς τὸν Ἰουδαν, ὅτι ὁ Ἐφραΐμ, ἥτοι αἱ δέκα φυλαὶ, δάμαλιν εἰοικασιν ἀποπλανηθείσῃ, καὶ κατὰ κρημνοῦ ἐνεχθείσῃ, διὰ τὸ τὸν οἰστρὸν τῆς εἰδωλολατρίας διέξασθαι· ἀλλ' ὁ Κύριος παραδούς αὐτὸν εἰς αἰχμαλωσίαν, νεμήσει αὐτὸν, ἥτοι ποιμανεῖ, οὐκ ἐτι ὡς ἀνυπότακτον, ἀλλ' ὡς ἀμνὸν πραΰτατον· ἡ γὰρ αἰχμαλωσία ταπεινῶσει αὐτόν. Εὐρύχωρον δὲ τὴν τῶν Περσῶν καὶ Μήδων ὀνομάζει χώραν, ἐν ᾗ πλανώμενοι ἦσαν αἰχμαλῶτοι. Ἄλλοτε ἄλλον δεσπότην ἀμείβοντες. Ἐπαθὸν τοῦτο καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἐν τῇ νῦν διασπορᾷ, ἄλλοτε ἀλλαχοῦ μετανιστάμενοι, διότι ἐμάνθησαν κατὰ Χριστοῦ, οἷόν τις δάμαλις ἀπειροδύτος· οὐ γὰρ τὸν τοῦ Εὐαγγελίου ζυγὸν ἐδέξαντο, τῷ οἰστρῷ τοῦ φθόνου πρὸς τὸν τῆς θεοκτονίας (43) κρημνὸν παρενεχθέντες. Καὶ ψυχὴ δὲ, εἴποτε ἀτακτα φερομένη ὑπὸ τινος πάθους, ὥσπερ οἰστρου, εἰς κρημνὸν ἀμαρτίας ὀλισθήσει, εὐχέσθω, ἵνα ποιμάνῃ αὐτὴν ὁ Κύριος, ὡς ἀμνὸν μὴ ἐρίζουσιν, μηδὲ κραυγάζουσιν (44), μηδὲ ἴδιον θέλημα ἔχουσιν, κατὰ τὸ, *Κτηνώδης ἐγενήθη παρὰ σοί, κἀγὼ διὰ παντὸς μετὰ σοῦ*· ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκεῖνου ἐντολὰς ζῶσαν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν εὐρυχώρῳ ἔσται, κατὰ τὸν λέγοντα· *Πλατεῖα ἡ ἐντολή σου σφόδρα*. Τῷ ὅντι γὰρ ἐκεῖνος· *ἔχει πλάτος*, καὶ ἀνάπαντι, ὁ κατὰ τὰς ἐντολὰς ζῶν. *Μάθετε γὰρ ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῖός εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαντι ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν*.

Μέτοχος εἰδῶλων Ἐφραῖμ ἔθηκεν ἑαυτῷ σκάνδαλα, ἥρετισε Χαναανίους· πορνεύοντες ἐξεπόρνευσαν, ἠγάπησαν ἀτιμίαν ἐκ φροῦδατος αὐτῶν. Ἐτι πρὸς τὸν Ἰουδαν δοκεῖ λέγειν (45), ὅτι ὁ Ἐφραῖμ μέτοχος γέγονε τῶν εἰδῶλων, τὰς δάμαλεις προσκυνήσας, αἱ ἐγένοντο αὐτῷ σκάνδαλα καὶ παγίδες ψυχικαί. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοὺς Χαναανίους ἐξήλωσε, τῷ εἰδῶλῳ αὐτῶν, τῷ

²² Joan. xiv, 23. ²³ Jac. v, 12. ²⁴ Psal. lxxii, 23. ²⁵ Psal. cxviii, 96. ²⁶ Matth. xi, 26.

Variæ lectiones et notæ.

(43) Θεογνωσίας, Dei cognitionis, Cod. Ven.

(44) Verba μηδὲ κραυγάζουσιν, neque vociferantem, desiderantur in cod. Bav.

(45) Δοκῶ λέγειν, Videor dicere. Cod. Bav.

(46) Μιήκειν anteposuit ignominiam hanc; vere enim ignominia est, ratione præditos homines talia (idola) venerari. Sic uterque cod. Ven. et Bav.

Βασιλεὺς, λατρεύσας, καὶ προσέτιμῃσιν ἐμοῦ τὴν ἀτιμίαν ταύτην· ἀτιμία γὰρ τῷ ὄντι τὸ τοιοῦτος λατρεύειν τοὺς λογικοὺς ἀνθρώπους. Ταύτην δὲ τὴν ἀτιμίαν ἔσχεν ἀπὸ τοῦ καταφρονῆσαι ἐμοῦ, καὶ καταφρονῆσθαι τῆς ἐμῆς τιμῆς. Ἄρα οὐ τοιοῦτοι ἦσαν καὶ οἱ τοῖς ἔθνεσιν καὶ εἰδωλολάτραις στρατιώταις πρὸς τὸ ἀποκτείνειν Χριστὸν συνεργοὶς χρησάμενοι, καὶ μετόχοις τοῦ ἀσεδήματος; οἱ καὶ ἔθηκαν αὐτῷ, τῷ Χριστῷ δηλαδὴ, σκάνδαλα, καὶ ἠγάπησαν τὴν ἀτιμίαν αὐτοῦ, σταυρώσαντες αὐτόν, ὡς παράνομον. Ταῦτα δὲ ἐκ τοῦ φρυάγματος ἐποίησαν, ὡς καὶ Δαβὶδ λέγει· *Ἰρα τί ἐφύραξαν ἔθνη, καὶ ἄνθρωποι ἐμελέτησαν κενά*; Οὕτω καὶ ἐν πάσιν ἀνθρώποις οἱ φρυαττόμενοι ἀτιμίαν κερδαίνουσιν. Εἴρηται γάρ, *Ἀκάθαρτος παρὰ Κυρίῳ πᾶς ὁφθαλμοκάρδιος*· καὶ, *Ἡς ὁ ὁφθαλμὸς ἐαυτὸν ταπεινώσειται*. Καὶ ὁ ἀγαπῶν δὲ τὴν ἀτιμίαν καὶ βδελύσσεται τοὺς πλησίον, καὶ ἐκ φρυάγματος τοῦτο πάσχων, ὁράτω, τίσι συντίτακται, τοῖς μετόχοις τῶν εἰδώλων, καὶ τάλλα, ὅσα ἐν ταῖς μαρτυροῦνται.

Συστροφή πνεύματος κυριεῖ ἐν ταῖς πτερύξεσιν αὐτῆς, καὶ καταισχυρῶνται ἐκ τῶν θυσιῶν αὐτῶν. Ὅσπερ, φησὶ, τὰ ὄρεα τῇ κινήσει τῶν πτερῶν, σὺν πνεύματι τινι καὶ ἤχῳ τὸν ἀέρα διατέμνει· οὕτω καὶ αὕτη, ἡ Συναγωγὴ δηλαδὴ τῶν ὑπὸ τὴν τοῦ Ἐφραὶμ βασιλείαν δέκα φυλῶν, καθάπερ ὑπόπερος, εἰς τὴν ἄλλοτριαν αἰχμάλωτος ἀπαχθήσεται, τῆς ἐμῆς ὀργῆς συνωθούσης αὐτὴν ἐκεῖ, καὶ ἄλκοῦσης ὥσπερ τινὸς συστροφῆς πνεύματος. Ὑπομνεῖ δὲ ταύτην τὴν αἰσχύνην τῆς αἰχμαλωσίας ἐκ τοῦ θύειν τοῖς εἰδώλοις. Εἰ δὲ καὶ οὕτως ἔχει ἡ γραφὴ· *Συστροφή πνεύματος, σὺν εἰ ἐν ταῖς πτερύξεσιν αὐτῆς*· οὕτως νοητέον, πρὸς τὸν Ἰούδα λέγειν τὸν Θεόν, ὅτι σὺ, ὦ Ἰούδα, ἐγένου αἷτις τῇ τῶν δέκα φυλῶν βασιλείᾳ τοῦ εἰδωλολατρεῖν. Σὲ γὰρ εἰδούσα εἰδωλολατροῦντα, τὸν οὕτω νομομαθὴ, τὸν τῷ ναῷ προσεδρεύοντα, ὀξυτέρα καὶ αὐτὴ πρὸς εἰδωλολατρίαν ἔδραμεν. Ἐξε μὲν γὰρ αὕτη πτέρυγας πρὸς τὰ εἰδώλα κινουμένας· ἀλλὰ καὶ σὺ, ὥσπερ τις πνεύματος συστροφὴ ἐνέπνευσας ταῖς πτέρυξι, καὶ ἐκίνητοίρας ἐποίησας. Οὕτω καὶ τῶν Ἰουδαίων οἱ διδάσκαλοι τοὺς πρὸς αὐτοὺς ἀποβλέποντας προσηλύτους ἐποιοῦν υἱὸς γεέννης· ὁ δὲ φυλάττεσθαι· ἐπεὶ κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον· *Ὅς ἐὰν σκανδαλίσῃ ἓνα τῶν μικρῶν τούτων, συμμέρειν αὐτὸς ὅτι κότες κρεμασθῇ παρὰ [sc. περὶ] τὸν τράχηλον αὐτοῦ*. Ἐξε καὶ ἡ πᾶσα Συναγωγὴ πτέρυγας, τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας, δι' ὧν εἰς ὕψος οὐράνιον γινώσκω, καὶ βίου ὁρθοῦ ἀνεκφυζέτο. Ἐν ταύταις δὲ ταῖς πράξεσι (47) κυριεῖ, τούτέστιν ἡγήσει, καὶ ἐξάκουστα φηγέσεται, τὸ πνεῦμα, συστρέφον τὸ γράμμα καὶ παιδὸν πνευματικῶς νοεῖσθαι. Ὅθεν αὐτοὶ μὴ διεχόμενοι τοῦτο τὸ πνεῦμα, αἰσχυνθήσονται, ἀποπεσόντες καὶ τῶν θυσιῶν αὐτῶν. Ἐξε καὶ ἡ ψυχὴ πτέρυγας

A ratus est, hinc ignominiam habuit, propterea quod me aspernaretur, insurgeretque adversus honorem meum. Nonne tales etiam fuerunt, qui ex gentibus idolorum cultoribus militibus ad Domini necem sunt usi? qui et scelerosi acti, et impietatis fuerunt consortes, posueruntque ipsi, videlicet Christo, scandala, diligentes ignominiam ipsius, cruci alligentes eum tanquam iniquum. Haec autem ex fremitu fecerunt, perinde atque David ait: *Cur fremuerunt gentes, et populi meditati sunt vana*? Sic apud universos mortales, frementes ac gloriantes ignominiam lucentur. Dictum est enim: *Immunda est apud Dominum, quisquis alto corde fuerit*. Et, *Omnis exaltans semetipsum humiliabitur*. Jam qui diligit ignominiam et execrationem proximam, B idque ex fremitu patitur, videat quibusnam idolorum participibus conjunctus sit, aliaque id genus, quae hic in medium promittit.

VERS. 19. *Turbo spiritus sibilabit in alis ejus, pufescentque in sacrificiis suis*. Perinde atque aves, inquit, motu alarum, spiritu quodam et sonitu aera dissecant: sic ipsa Synagoga decem sub regno Ephraem tribuum cum elata in alienam terram captiva abducatur, mea ira ipsam impellente ac trahente, veluti quodam venti turbine. Sustinet autem hanc captivitatem et ignominiam, quod idolis sacra faciat. Quod si hic textus ita legatur: *Turbo spiritus, tu es in alis ejus*: hunc ad modum intelligendus erit ad Judam verba facere: O Juda, in causa es decem tribuum regno, cur ad idolorum cultum deflecteris. Nam ubi te conspexisset idola colentem, qui adeo tenebas legem, temploque assidebas, celerior et ipsa ad idololatriam cucurrit. Et enim et ipsa habebat alas ad idola concitatas. Enimvero tu veluti turbo venti, inflasti alas et mobiliores reddidisti. Hac ratione Judicorum doctores, ad eos respicientes proselytos faciebant filios gehennae: quod necessum est observare: postquam juxta verbum Domini. *Qui offenderit unum ex hisce minimis, prodest ei, ut ex ejus collo mola asinaria suspendatur*, etc. Erant etiam alae ipsi universae 48 Synagoga, lex et prophetæ, per quas ad altitudinem coelestis cognitionis rectaeque vitae sufferebatur. In his jam operationibus sibilabit, hoc est sonabit, et sonorum fremitum edet spiritus convertens litteram et persuadens, ut spiritaliter intelligantur. Unde ipsi non accipientes hunc spiritum, pudore suffunduntur, excidentis a sacrificiis suis. Habet anima duas alas, et naturalem legem et doctrinalem: per quas mota ad honestum, sursum ad caelum fertur. At Spiritus operæ est pretium adesse adminiculationem convertentem sese semper in anima, ita ut nunquam eam deserat, si

¹⁷ Psal. II, 1. ¹⁸ Isa. LXV, 5. ¹⁹ Matth. XXIII, 12. ²⁰ Matth. XVIII, 6.

Variae lectiones et notæ.

(47) Πτέρυξι, alis, Cod. Ven.

celerior futura sit. Hujusmodi anima, etiamsi olim sacrificaverit affectibus suis, eosque adoravit, nunc propter eos pudefiet, deflens imprudentiam suam. βοηθεῖαν, συστρεφομένην αἰεὶ ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ μηδέποτε αὐτῆς ἀπολειπομένην, εἰ μέλλοι εὐκίνητοτέρα ἔσσεσθαι. Ἡ δὲ τοιαύτη ψυχὴ, εἰ καὶ ποτε ἔθουε καὶ προσεκύνηε τοῖς πάθεσι, νῦν ἐπ' ἐκείνους ἀισχυνθήσεται, μετακλιτομένη τὴν ἀβούλιαν.

CAPUT V.

Vers. 1. Audite hæc, sacerdotes; attendite, domus Israel, et domus regis, aures advertite. Quia in superioribus accusavit populum et vanos sacerdotes illos, regiamque tribum per Ephraim, nunc iterum omnes veluti sopitos excitat et expergeficit ad audiendum. Quoniam autem sacerdotes intelligentiores aliis reputantur esse, ad illos satis est dicere: Audite tantum. Domui vero Israel, hoc est populo, necessarium erat, Attendite diligenter. Nisi enim plerique omnes ex vulgo dictis advertant animum, nihil eorum quæ dicuntur, intelligent. Porro domui regis, hoc est, regibus et optimatibus ipsorum, demandatur auribus percipere, quod plus quippiam, quam audire significat.

Quoniam ad vos est iudicium. Nam sagena est speculæ, ac veluti rete expansum super Itabyrium, quod venantes venationem infixerunt. Ad vos omnes, inquit, est iudicium: hæc est, ad vos pertinet hæc increpatio et reprehensio quam facio. Quale autem hoc iudicium est? Quod prophetis meis omnes vos facti estis laqueus, quippe quibus dolum meditabamini. Speculam, prophetarum excubias et ordinationem, seu aciem appellavit. Ipsæ enim veluti quidam speculatores fuerunt, annuntiantes ventura populo, ut in Ezechiele legitur⁴⁸. Et quemadmodum venatores retia expandunt super Itabyrium [mons est Galilææ cum arduo tum sylvatus, unde et omnis generis feras venatoribus præstat], sic et vos insidias vestras contra prophetas statuentes mactatis eos. Potest etiam hanc ad rationem 49 accipi: Quoniam vos sacerdotes, et reges, et primores populi, in specula constituti a me, et in alto gradu collocati, ut populo quid opus sit facto denuntiatis, rete potius facti estis ad corruptionem ipsorum: etenim sacerdotibus idola fuerunt curæ. Quinetiam reges et principes magnifice et abunde immolabant abominationibus per quas populus corrumpebatur. Hæc et Christi interfectori- bus, pontificibus, pharisæis et scribis, et regi Herodi convenient, qui rete facti sunt speculæ, hoc est, sublimi Christo, super quo qui steterit, plura et præstantiora cæteris videt. Nonne et in sermonibus ipsum conabantur irretire, ac tandem crucis sagenam ipsi fixerunt, variasque sycophantias, ca-

A δύο, τὸν τε φυσικὸν νόμον καὶ τὸν διδακτικὸν, ὅφ' ὧν κινουμένη πρὸς τὸ καλὸν, ἀνάγεται πρὸς τὸν οὐρανόν (48). Ἀλλὰ δεῖ καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος παρῆναι πρὸς τὸ ἀκοῦσαι. Ἐπεὶ δὲ οἱ ἱερεῖς συνετώτεροι τῶν ἄλλων ἀπαιτοῦνται εἶναι, πρὸς μὲν τοὺς αὐτάρκεις, τὸ, Ἀκούσατε, μόνον· τῷ δὲ οἰκῷ Ἰσραὴλ, τούτῃσι τῷ λαῷ, προσέχειν ἀναγκαῖον. Εἰ γὰρ μὴ πάνυ πρ' εἰς τοῖς λεγομένοις ἔχει τὸν νοῦν ὁ πολὺς ἄνθρωπος, οὐδὲν συνήσει τῶν λεγομένων. Καὶ τῷ οἰκῷ δὲ τοῦ βασιλέως, φησὶ δὴ τοῖς βασιλεῦσι καὶ τοῖς περὶ αὐτούς, τὸ ἐνωτίζεσθαι ἐντέλλεται, ὃ πλέον τι ὁλοῦ τοῦ ἀκοῦειν.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ἀκούσατε ταῦτα, οἱ ἱερεῖς· καὶ προσέχετε, οἱ κοκ τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ οἶκος τοῦ βασιλέως, ἐνωτίζεσθε. Ἐπειδὴ προφῆτας· κατητιάσατο καὶ τὸν λαὸν καὶ τοὺς ψευδῆρεις ἐκείνους, καὶ τὴν βασιλικὴν φυλὴν διὰ τοῦ Ἑφραὶμ (49)· νῦν πάλιν πάντας οἰονεὶ κοιμωμένους διυπνίζει καὶ διεγείρει πρὸς τὸ ἀκοῦσαι. Ἐπεὶ δὲ οἱ ἱερεῖς συνετώτεροι τῶν ἄλλων ἀπαιτοῦνται εἶναι, πρὸς μὲν τοὺς αὐτάρκεις, τὸ, Ἀκούσατε, μόνον· τῷ δὲ οἰκῷ Ἰσραὴλ, τούτῃσι τῷ λαῷ, προσέχειν ἀναγκαῖον. Εἰ γὰρ μὴ πάνυ πρ' εἰς τοῖς λεγομένοις ἔχει τὸν νοῦν ὁ πολὺς ἄνθρωπος, οὐδὲν συνήσει τῶν λεγομένων. Καὶ τῷ οἰκῷ δὲ τοῦ βασιλέως, φησὶ δὴ τοῖς βασιλεῦσι καὶ τοῖς περὶ αὐτούς, τὸ ἐνωτίζεσθαι ἐντέλλεται, ὃ πλέον τι ὁλοῦ τοῦ ἀκοῦειν.

Διδίτι πρὸς ὑμᾶς ἐστὶ τὸ κρίμα, ὅτι παγὶς ἐγερ- νήθη[τε] τῇ σκοπιᾷ, καὶ ὡς δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἰταθύριον, ὃ οἱ θηρεύοντες τὴν θήραν κατέπηξαν. — Πρὸς ὑμᾶς, φησὶ, πάντας ἐστὶ τὸ κρίμα· τούτῃσι, Ἡ κρίσις αὕτη, καὶ ὁ ἔλεγχος, ὃν νῦν ποιῶμαι. Τίς δὲ ἡ κρίσις; Ὅτι τοῖς προφή- ταις μου πάντες ὑμεῖς παγὶς ἐγένεσθε, καὶ ἐπιβου- λεύετε (50) αὐτούς. Σκοπιὴν γάρ, τὴν τῶν προφητῶν φυλακὴν καὶ τάξιν ἐκάλεσεν. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν ὡσπερ τινὲς σκοποὶ, διαγγέλλοντες τῷ λαῷ τὰ ἐπερχόμενα, ὡς καὶ πρὸς Ἰεζεκιήλ (51). Καὶ ὡσπερ θηρεύεται τὰ δίκτυα ἰσθῶσιν ἐπὶ τὸ Ἰταθύριον (ὅρος δὲ τοῦτο τῆς Γαλιλαίας, ὅφλην καὶ δασὺ, καὶ διὰ τοῦτο θήραν παντοδαπὴν παρέχον τοῖς θηρευταῖς), οὕτω καὶ ὑμεῖς τὰς ἐπιβουλὰς ὑμῶν κατὰ τῶν προφητῶν ἰσθάν- τε, ἀποσφάττετε (52) αὐτούς. Δύναται δὲ καὶ οὕτως νοηθῆναι, ὅτι Ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς καὶ οἱ προὔχοντες (53) τοῦ λαοῦ, ἐν σκοπιᾷ καταστάντες ὡς ἐμοῦ, καὶ ἐν ὕψι ὡς βαθμῷ ταχθέντες, ὥστε τῷ λαῷ διαγγέλλειν, ἃ δεῖ πράττειν, παγὶς μᾶλλον ἐγενήθητε εἰς διαφθοράν αὐτῶν τελούντες. Οἱ τε γὰρ ἱερεῖς, εἰδῶτων ἦσαν θεραπευταὶ, καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἀρχόντες μεγαλοπρεπῶς τοῖς βδελύγμασιν ἐπέθουσιν καὶ πλουσίως, ἐξ ὧν ὁ λαὸς διεφθείρουντο. Ταῦτα καὶ τοῖς τὸν Χριστὸν ἀποκτείνανσιν ἀρχιερεῦσι, φαρισαίοις τε καὶ γραμματεῦσι, καὶ τῷ βασιλεῖ Ἡρώδῃ ἀρμόσει· οἱ παγὶς ἐγενήθησαν τῇ σκοπιᾷ, τούτῃσι τῷ ὕψι ὡς Χριστῷ, ἐφ' οὗ ὁ ἰσθάμενος, καὶ πλεῖον καὶ κρείττω τῶν ἄλλων βλέπει. Ἡ οὐχὶ καὶ ἐν λόγοις αὐτὸν ἐπαχέριον παγιδεύειν, καὶ τελει-

⁴⁸ Ezech. iii, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(48) Τὸν οὐράνιον, ad caulestem (subaudi locum), Cod. Bav.

(49) Φυλὴν τοῦ Ἑφραὶμ, tribum Ephraim, Cod. Bav.

(50) Scribendum puto ἐπιβουλεύετε, ut et Lonicus in codice suo legisse videtur.

(51) Πρὸς Ἰεζεκιήλ ὁ Κυριὸς εἶπε· Σκοπιὴν τεθήκατε τῷ οἰκῷ Ἰσραὴλ, ad Ezechielem Dominus dixit: Speculam posuistis domui Israel, Cod. Ven.

(52) Ἀποσφάττετε, Cod. Bav.

(53) Βασιλεῖς, οἱ προὔχοντες, et reges qui excellunt, Cod. Bav.

ταῖον τὴν τοῦ σταυροῦ παγίδα αὐτῷ ἐπηξάν, καὶ ἅ
τὰς πολυπλόκους συκοφαντίας, καὶ ψευδομαρτυρίας,
ὡς δίκτυα ἐξεπέτασαν; Καὶ διδάσκαλος δὲ τις τα-
χθεὶς εἶναι, καὶ ἐφ' ὑψηλοῦ βαθμοῦ ὢν, ἐὰν ἡ βίον
ἐπίμωμον ἔχη, ἡ δόγματα στρεβλά, παγὶς γίνεται
τοῖς πρὸς αὐτὸν βλέπουσιν, ἐν τῇ σκοπιᾷ ἱστάμενος,
καὶ δίκτυον, οὐχ οἷον οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ (54)
ἀλειτουργοὶ εἶχον, δηλαδὴ (55) τοῖς θαύμασι συμπεπλεγ-
μένον, ἀλλ' ὁ οἱ θερεύοντες ἀεὶ τὴν ψυχικὴν θήραν
δαίμονες κατέπηξαν (56). Ἀκούομεν οἱ ἀπολλύντες
ψυχὰς, τίνος ἐσμὲν δίκτυον, καὶ οὐκ οὐχὶ Θεοῦ, καὶ
ἐν τῇ σκοπιᾷ ἱστάμεθα.

Ἐγὼ δὲ παιδεύτης ὑμῶν, ἐγὼ ἔγνω τὸν
Ἐφραῖμ, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἀπέστησα ἀπ'
ἐμοῦ. Διότι νῦν ἐξεπόρνευσεν Ἐφραῖμ, ἐμὴν δὴ
Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ, φησὶ, τοιοῦτοι ἐγένεσθε, παιδεύ-
σιν ἐπάξιοι, τὴν τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ παντὶ τῷ
λαῷ, οὗς διὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἐδήλωσεν. Ἐγὼ γὰρ τὰ
ἔργα αὐτῶν, διότι οὐδὲ ἀπέστησα αὐτοὺς ἀπ' ἐμοῦ,
ὥστε μακρὰν εἶναι ἀπ' αὐτῶν, καὶ μὴ βλέπειν αὐ-
τοὺς, ἀλλὰ Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι. Μὴ ποτε δὲ,
ἐπειδὴ πᾶσα παιδεία Κυρίου ἐξ ἀγάπης γίνεται, κατὰ
τὸν Σολομῶντα, τὸ, Ἐγὼ γὰρ, ἀντὶ τοῦ, ἡγάπησα,
ἐνταῦθα κεῖται, ὥστε λέγειν τὸν Θεόν· Ἐγὼ παι-
δεύω αὐτοὺς, διότι ἡγάπησα τὸν Ἐφραῖμ, καὶ τὸν
Ἰσραὴλ οὐκ ἀπέστησα ἀπ' ἐμοῦ. Κἂν γὰρ πορνεύῃ
εἰς εἰδωλολατρείαν, ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἀπωσάμην αὐ-
τὸν, ἀλλὰ σὺνιμι τούτῳ. Ταῦτα δὲ καὶ τοῖς ἐν
ἀρχῇ πρὸς τὸν προφήτην εἰρημένους συνῴδει, ὅτε
τὴν πόρνην προσετάχθη λαβεῖν. Τίς οὐκ ἀγαπήσει
τοιοῦτον ἐπιστάτην, οὐ θυμῷ παιδεύοντα, ἀλλὰ τῇ
ἀγάπῃ; Ταῦτα καὶ διδασκαλία παντὶ ἄρχοντι, ὥστε
μὴ πρὸς ὀργὴν κολάζειν, ἀλλὰ πρὸς παιδεύειν καὶ
ὠφέλειαν.

Οὐκ ἔδωκαν τὰ διαβολία αὐτῶν, τοῦ ἐπιστρέ-
ψαι πρὸς τὸν Θεὸν αὐτῶν· ὅτι πνεῦμα πορ-
νείας ἐν αὐτοῖς ἔστι. Τὸν δὲ Κύριον οὐκ ἐπέγνω-
σαν. Προαιρετικῇ δεικνύται διὰ τούτων καὶ ἐθελού-
σιος ἡ κακία αὐτῶν· Οὐ γὰρ ἔδωκαν, φησὶ, τοὺς
λογισμοὺς αὐτῶν ὅπως εἰς τὴν ἀληθῆ θεογνωσίαν,
διότι τὸ τῆς πορνείας πνεῦμα ἐν αὐτοῖς ἐδέξαντο
καὶ τῆς εἰδωλολατρικῆς καὶ τῆς σωματικῆς, καὶ διὰ
τοῦτο τὸν Κύριον οὐκ ἐπέγνωσαν. Τίς γὰρ κοινω-
νία φωτὶ πρὸς σκοτὸς; Ὅπως δύναται τις θοῇ κυ-
ρίως δουλεύειν; Οὐτὼ καὶ ἐν ψυχῇ οὐκ ἔστιν
ἐλεημοσύνην συνεῖναι (57) καὶ φιλοπλουτίαν, ἢ τρυ-
φήν καὶ σωφροσύνην, ἢ θυμὸν καὶ ταπεινοφροσύνην,
ἢ ἀλθήθειαν καὶ ἀνθρωποπάρεσκεαν.

temperantia, seu animus fastuosus et humilia respiciens spiritus, seu veritas et studium quo homi-
nibus placeamus.

33 II Cor. vi, 14. 34 Matth. vi, 24.

Variae lectiones et notæ.

(54) Deest καὶ, et in cod. Ven.
(55) Λέγω, dico, Cod. Ven.

lumnias et falsa testimonia, seu retia expanderunt?
Præterea, qui constitutus est, ut doctorem agat, ac
super excelsum gradum doceat, si vel reprehensi-
bilem vitam duxerit, vel adulterinam pravamque
doctrinam evulgaverit, rete sit iis qui in eum mo-
dum desigunt oculos, ipse, inquam, in specula col-
locatus. Rete autem sit, non quale Christi disci-
puli piscatores habuerunt, verbum nempe, mi-
raculis connexum, sed enim quale venantes
semper venationem animorum dæmones infixe-
runt. Audiemus autem, qui animas perdimus, cu-
jus rete simus. Nec enim Dei, etiamsi in specula
stemus.

VERS. 2, 3. *Ego vero castigator vester, ego novi Ephraim, et Israel non dimovi a me. Quoniam etiamnum fornicatus est Ephraim, et Israel coinquinatus est. Quia, inquit, tales fuistis, castigationem vobis inducam, captivitatem nimirum, cum eximiiis vestris, quos per Ephraim intellexit, tum omni populo, quos per Israel signavit. Novi enim opera ipsorum, eo quod eos non ita a me constituerim, ut longe ab illis absim, nec in eos intuear, verum enim Deus appropinquans egosum. Forsan, quod omnis castigatio Dei ex dilectione fiat, juxta Salomonem, Novi, pro dilexi, hoc loci positum est: perinde ac si dicat Deus: Ego castigo eos, eo quod dilexerim Ephraim, nec Israellem longe a me trans-tulerim. Elsi enim fornicetur, et idola sequatur, nec sic tamen ipsum repuli. Hæc etiam iis quæ in principio a propheta dicta sunt, convenient, quando demandaretur ei, ut scortum in uxorem duceret. Quis ergo non amore prosequatur talem præceptio-rem, non indignatione quadam et furore eruden-tem castigantemve, cæterum charitate? Hæc do-ctrine loco esse debent cuique principium, ut suos non ad iracundiam puniat, verum ad castigationem et commoditatem.*

VERS. 4. *Non dederunt consilia sua, ut converterentur ad Deum suum, quoniam spiritus fornicatio-nis 50 in ipsis est, Dominum autem non agnoverunt. Deliberatoria per hæc, adeoque voluntaria ipsorum demonstratur vitiositas. Non enim dederunt, in-quit, cogitationes suas omnino ad veram Dei cognitionem, quandoquidem spiritum fornicatio-nis cum idololatriæ, tum corporalis in sese rece-perint, eamque ob causam Dominum non agnoverint. Quæ enim communicatio luminis ad tenebras 33-34? Quomodo duobus quispam dominis inservire po-test 35? Ita et in rebus animarum sit. Non potest illic adesse affectus miserans, pauperibus imper-tiens aliquid, et divitiarum amor seu voluptas et*

(56) Κατέπηξαν, Cod. Ven.
(57) Εἶναι, esse, Cod. Ven.

VERS. 5. *Humiliabiturque injuria Israel, in conspectu ipsius. Injuriam, Dei contemptum appellat, et ab ipso defectionem quæ captivis quadantenus obtigit, vel arrogantiam qua laborabant, rerum abundantia luxuriantes. Aperte itaque videbunt, qualisnam sit impietatis fructus et superbiæ: hoc enim indicat, quod ait, In faciem ejus. Injuria est alias nec minima contumelia Israeli idolorum servitus. Quid enim vanius, hominem, ratione præditum, ligna vel lapides Dei loco colere? Humiliata est quoque deicidarum in Christum injuria. Quoniam vero vultus ipse potissimum solet esse signum et indicium, in rem manifestissimam respexit ipsis humiliatio, in legem dico et circumcisionem. Certissimus enim ipsis character evidentissimumque signum lex. Manifestavit enim, inquit, justificationes et judicia sua Israeli, non peræque omni genti fecit³⁵. Deinde circumcisio sigillum ipsis erat et insigne. Porro animæ divinis bonis cum injuria utenti, dejectis prædest, maxime si in faciem ejus fiat, hoc est, si humiliationis suæ causam simul cernat, ac sensu quodam eam percipiat.*

Israel et Ephraim debilitabuntur in injustitiis suis, et languebit Judas una cum ipsis. In bello debilitati vincentur, captivitatisque tempore ceu debiles servi erunt. Præterea Juda regnum infirmabitur cum ipsis, quandoquidem et Syriæ reges et Babylonii plerasque ipsius civitates diruerint, præterquam quod decem in Samaria tribus ceperrint, et in servitutem suam secum abduxerint: hanc ob rem et posteriore loco Juda recordatus est. Qua de re vero hæc utrique patientur? Propter injustitias suas, quibus se mutuo confecerunt, et injurii in Deum exstiterunt, honorem, natura ipsi convenientem, in alios transferentes: proinde qui Dominum non habet, infirmus est. Ait enim David: Robur meum et laudatio mea Dominus³⁶: ac divus Paulus: Omnia possum in eo, 51 qui me confortat, Christo³⁷. Etenim Christus Dei est potentia, citraque ipsum nihil quidquam facere valeamus. Qui igitur vel Græcus vel Hebræus perficiet virtutem?

VERS. 6. *Cum pecudibus et vitulis proficiscuntur exquirere Dominum, et nequaquam invenient eum. Declinavit ab ipsis, quoniam Dominum dereliquerunt. In periculis et calamitatibus constituti, conajuntur victimis ne placare sibi, at non invenient me: deflexi enim ab ipsis, ob eam nimirum rationem, quod priores ipsi me deseruerint. Cur vero sacrificantibus ipsis non apparuit Dominus? An propterea, (63) quod non ex toto hoc animo facie-*

Καὶ ταπεινωθήσεται ἡ ὕβρις τοῦ Ἰσραὴλ, εἰς πρόσωπον αὐτοῦ. Ὑβριν τὴν τοῦ Θεοῦ καταφρόνησιν φησὶ καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀποστασίαν, ἥτις αἰχμαλωτισθέντες (58) μετρωτέρα γέγονεν· ἢ τὴν ἀλαζονείαν, ἣν εἶχον τοὶ ἀγαθοὶ εὐθηνώμενοι. Προφανῶς οὖν, φησὶν, ἐφρονταὶ ὁποῦς ὁ τῆς σεβείας καρπὸς καὶ τῆς ἀλαζονείας. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Εἰς πρόσωπον αὐτοῦ. Ὑβρις τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἄλλως ἢ εἰδωλολατρεία· αὐτοῦ γὰρ ἐκείνου, λογικοῦ ὄντος ὕβρις καὶ ἀδοξία μεγίστη τὸ τοῖς ζῴοις λατρεύειν. Ἐταπεινώθη καὶ τῶν Θεοκτόνων ἢ εἰς τὸν Χριστὸν ὕβρις. Ἐπεὶ δὲ μάλιστα χαρκατὴρ καὶ γνωρισμα γίνεται τὸ πρόσωπον, εἰς τὸ γνωριμώτατον αὐτοῖς ἀπέσχεψεν (59) ἡ ταπεινώσις. εἰς τὸν νόμον, φημὶ, καὶ τὴν περιτομήν. Ἰδιαίτατος γὰρ χαρακτὴρ αὐτοῖς ὁ νόμος. Ἐγνώρισεν γὰρ, φησὶ, δικαιώματα καὶ κρίματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραὴλ. Οὐκ ἐποίησεν οὕτως παντὶ ἔθνει. Καὶ ἡ περιτομὴ δὲ σφραγὶς ἦν αὐτοῖς καὶ ἐπισημον. Καὶ ψυχῇ δὲ, ὕβριστικῶς χρωμένη τοῖς θεοῖς ἀγαθοῖς, λυσιτελῆς (60) ἡ ταπεινώσις, καὶ μάλιστα ἐὰν εἰς πρόσωπον αὐτῆς γένηται. τουτέστιν, ἐὰν συνορᾷ τὴν αἰτίαν τῆς ταπεινώσεως, καὶ αἰσθῇσιν λαμβάνουσα, ἐπιγινώσκῃ αὐτήν.

Καὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἐφραῖμ ἀσθενήσουσιν ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, καὶ ἀσθενήσει Ἰούδας μετ' αὐτῶν. Καὶ ἐν τῷ πολέμῳ ἀσθενήσαντες ἡττηθήσονται, καὶ κατὰ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας καιρὸν, ὡς δοῦλοι ἀσθενεῖς ἔσονται. Ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Ἰουδα βασιλεία ἀσθενήσει σὺν αὐτοῖς. Καὶ γὰρ αὐτῶν πολλὰς πάλαι οἱ τε τῆς Συρίας βασιλεῖς καὶ οἱ Βαβυλωνιοὶ κατέβηλον, μετὰ τὸ ἀνδραποδησθῆναι τὰς ἐν Σαμαρείᾳ δέκα φυλάς· διὸ καὶ ὕστερον τοῦ Ἰουδα ἐμνήσθη. Διὰ τί δὲ ταῦτα πείσονται ἀμφοτέρω; Διὰ τὰς ὁδικίας αὐτῶν, ὅς τε ἀλλήλους ἠδίκουν καὶ ὅς τὸν Θεὸν ἠδίκησαν, τὴν αὐτῷ φύσει προσήκουσαν τιμὴν ἄλλους προστιθέντες. Ὁ οὖν τὸν Κύριον μὴ ἔχων, ἀσθενεῖ· φησὶ γὰρ ὁ Δαβὶδ· Ἰσχύς μου καὶ ὑμνησίς μου ὁ Κύριος· καὶ ὁ Ναὺλος, Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. Χριστὸς γὰρ, Θεοῦ δύναμις, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐ δύναμεθα ποιεῖν οὐδέν. Πῶς οὖν ἡ Ἑλλην ἢ Ἑβραῖος τελειώσει ἀρετήν;

Μετὰ πρόβατων καὶ μόσχων πορεύονται τοῦ ἐκζητῆσαι τὸν Κύριον, καὶ οὐ μὴ εὕρωσιν αὐτόν· ἐκκέκλιεν ἀπ' αὐτῶν, διὰ τὸν Κύριον ἐγκατέλιπον. Ἐν τοῖς θειοῖς γενομένοις, φησὶν, ἐπιχειρήσουσι διὰ θυσίων ἐξελώσασθαι με, ἀλλ' οὐχ εὕρησουσί με· ἐξέκλινα γὰρ ἀπ' αὐτῶν· καὶ ἡ αἰτία, ὅτι αὐτοὶ πρῶτοί με ἐγκατέλιπον (64). Διὰ τί δὲ θυσιάζουσιν αὐτοῖς οὐχ ἐνεφανίζετο (62) ὁ Κύριος; Ἥ διότι οὐχ ἐξ ὅλης ψυχῆς τοῦτο ἐποιοῦν, ἀλλὰ ψυχρῶς καὶ πρὸς

³⁵ Psal. cxlvii, 20.³⁶ Psal. xvii, 2.³⁷ Philipp. iv, 13.

Variæ lectiones et notæ.

(58) Αἰχμαλωτισθέντων, captivi cum essent, Cod. Ven.

(59) Ἐπίσχεψεν, Cod. Bav.

(60) Scribendum fortasse λυσιτελεῖ.

(61) Ὅτι τὸν Κύριον ἐγκατέλιπον, quia Dominum

dereliquerunt, Cod. Bav.

(62) Ἐνεφανίζετο, Cod. V-n.

(63) Sequentia citra interrogationem in utroque codice, cum Bav. tum Ven., offeruntur, sic: Vel quia ex tota anima hoc non faciebant: vel quia, etc.

καιρόν· ὁ δὲ νόμος, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν διακελεύεται· ἡ δὲ ἐξεπορεύοντο πρὸς τοὺς ψευδεῖς θεοὺς, ὡς εἰς Κύριον· οὐκ εὐρίσκετο δὲ αὐτοῖς ὁ ὢντας Κύριος, ὥσπερ καὶ τὸ εἰδῶλον ζῶντα Κύριον ἔλεγον. Σημειώσαι δὲ δύο προσώπων ἔμφασιν. Ἐκκέλιπε γὰρ ἀπ' αὐτῶν, φησὶν, ὁ Κύριος, οἷον τὸν Κύριον κατέλιπον (64). Εἰ δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα ταῦτα λέγει ἐν τῷ προφῆτῃ, ἰδοὺ καὶ τὸ τρίτον πρόσωπον. Ὅρα δὲ, ὅτι τὰς νομικὰς θυσίας κατέπαυσεν ἡδὴ· ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας. Μόνη γὰρ καὶ πίστει καὶ βαπτισματι ὁ Κύριος εὐρίσκεται, ὁ τὰς ἁμαρτίας ἀφίει. Ἀλλὰ καὶ τῇ ζητούσῃ τὸν Κύριον ψυχῇ μετὰ ἡλιθιότητος, ἣν παρεμφαίνει τὰ πρόβατα, οὐκ εὐρίσκεται γὰρ. Φησὶ, φρόνιμοι, ὡς οἱ ὄφεις (65)· καὶ, Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε. Ἀλλ' οὐδὲ μετὰ δυνάμεως σωματικῆς, ἣν ὑποδηλοῖ τὸ τῶν βοῶν γένος. Ἡ γὰρ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται· καὶ, Ὅσον ὁ ἐξω ἄνθρωπος φθείρεται, τοσούτον ὁ ἐσω ἀνακαινοῦται.

Ὅτι τέκνα ἀλλότρια ἐγεννήθησαν αὐτοῖς, καὶ νῦν καταράσσεται αὐτοὺς ἡ ἐρουσίθη, καὶ τοὺς κληρὺς αὐτῶν. Ὁ μὲν νόμος ἐκάλυεν ἀλλόφυλον γυναῖκα λαμβάνειν, Μήποτε, φησὶν, ἀποστήσῃ τὸν υἱόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ πορευθεὶς λατρεύσῃ θεοῖς ἑτέροις· ὁ καὶ Σολομών πρόποθεν. Αὐτοὶ δὲ ἀλλοφύλους γυναῖκας λαμβάνοντες, ἐπαυδοποιοῦν ἐξ αὐτῶν. Ἡ ἀλλότριά φησι τέκνα, τὰ ἐξ αὐτῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν γυναικῶν γεννηθέντα. Οὐκ ἐμὰ γὰρ, φησὶ, ταῦτά ἐστιν, οὐδὲ ἐμὸι ἀνετέθησαν, ἀλλὰ τοῖς εἰδώλοις. Ἀλλότρια οὖν εἰσιν. Ἐρουσίθην δὲ λέγει, τάχα μὲν καὶ αὐτὴν τὴν ἐπισυμβαίνουσαν βλάβην τοῖς καρποῖς ἐκ τῆς τοῦ ἀέρος ὁρᾶσθαι· τάχα δὲ καὶ τὴν τῶν πολεμίων (67) πληθύν, ἥτις ἐρουσίθης δίκην, αὐτοὺς τε τοὺς ἄνδρας διέφθειρε καὶ τοὺς κληρὺς αὐτῶν, τουτέστι τὰς κληρονομίας ἐδήλωσε (68) καὶ ἠφάνισεν. Εἰκότως δὲ τέκνων μνησθεὶς, καὶ κληρῶν ἐπεμνήσθη, μονονοῦλῳ τοῦτο λέγων· ἔτι [· ὅτι] Ἐπειδὴ ἀλλότριά εἰσι τὰ τέκνα, εἰκότως οὐδὲ κληρῶν εἰσιν ἄξια. Εἶπε δὲ τὸ, Νῦν, ἵνα δηλώσῃ, ὅτι οὐκ εἰς μακρὰν ἔσται ταῦτα. Καὶ οἱ Χριστοκτόνοι τέκνα ἀλλότρια ἦσαν. Εἰ τέκνα γὰρ, φησὶ, τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἄν· διὰ τοῦτο καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων στρατιὰ ἐπαφείθη αὐτοῖς· ἀνῶθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ, ὡς ἡ ἐρουσίθη, καὶ διέφθειρεν αὐτοὺς τε καὶ κληρὺς αὐτῶν, τουτέστι, πάσας τὰς χώρας, ἃς κατεκληροδότησεν αὐτοῖς ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς· ἡ καὶ τὰς ἱερατικὰς καὶ ἀρχιερατικὰς (68) αὐτῶν ἄξιας. Ὅταν δὲ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ γεννηθῶσι

bant, sed frigide et ad tempus? Lex vere ex toto corde, ex tota anima, et ex tota mente diligere Deum præcipit. Vel ideo, quod proficiscebantur ad vanos deos tanquam ad Dominum, non inveniebatur autem ipsis, qui vere est Dominus. Jam quanta impietate idolum viventem Deum dicebant? Observa autem duarum personarum indicium. Declinavit, inquit, ab ipsis Dominus, quoniam Dominum dereliquerunt. Quod si Spiritus Dominus in propheta dicat, ecce tertiam personam. Expende porro, quod legalia sacrificia desierunt jam. Nam impossibile erat, sanguinem taurorum et hircorum auferre peccata³⁸. Sola namque fide et baptismate invenitur Dominus, peccata dimittens. Præterea quærenti Dominum animæ cum stoliditate, quam præ se pecudes ferunt, non invenitur: Estote enim, inquit, prudentes, sicut serpentes³⁹, et: In sapientia circumambulate⁴⁰. Nec potentia etiam corporali [quam boum genus significat] invenitur Deus. Nam Potentia Dei in infirmitate perficitur, et: Quantum exterior homo corrumpitur, tanto interior innovatur⁴¹.

VERS. 7. Quoniam filii alieni nati sunt ipsis, et nunc devorabit eos ærugo et sortes eorum. Lex quidem vetuit non accipere uxorem ex alienigenis, Ne, inquit, faciat deficere filium tuum a me, et prospectus serviat aliis diis⁴²: quod et Solomoni contigit. At ipsi alienigenas ducentes in uxores, pueros ex ipsis gignebant. Vel alienos sibi appellat natos etiam ex Israelitidibus. Non enim, inquit, mei sunt liberi, neque mihi sunt dicati, cæterum idolis: alieni igitur sunt. Æruginem vocat partim ipsam frugibus accidentem noxam, ex aeris rore: partim etiam hostium multitudinem, quæ æruginis instar, ipsos homines corrumpit, et sortes, hoc est hæreditates ipsorum vastavit delevitque. Merito autem filiorum mentione facta, meminit juxta sortium, tantum non hoc dicens: Quoniam alieni sunt liberi, indigni sunt merito hæreditate. Dicit autem, Nunc, peculiariter 52 ideo, ut significet hæc non diu abfutura. Christi occisores, alieni etiam filii fuerunt: Nam si filii, inquit, Abraham essetis, opera quoque Abraham faceretis⁴³. Hinc et Romanorum expeditio desuper ipsis et ex cælo veluti ærugo admissa est, quæ cum ipsos, tum sortes eorum corrumpit, hoc est, omnes regiones quas ipsis hæreditatis vice distribuit Nave filius Jesus: vel sacerdotes, adeoque pontificias ipsorum dignitates. Quando vero in anima nati fuerint filii, abalienati a Deo et remoti a testamentis ejus, ad quos dicere queat Deus: Filii alieni mentiti sunt mihi⁴⁴ [sunt

³⁸ Hebr. x, 4. ³⁹ Matth. x, 16. ⁴⁰ Coloss. iv, 5. ⁴¹ II Cor. iv, 16. ⁴² Exod. xxxiv, 16. ⁴³ Joan. viii, 39. ⁴⁴ Psal. xvii, 46.

Varie lectiones et notæ.

(64) Ἐγκατέλιπον Cod. Ven.

(65) Εὐρίσκεται Κύριος Cod. Ven.

(66) Verba ut serpentes desunt in co-I. Ven.

(67) Πολέμων, bellorum Cod. Bav.

(68) Ἐδήσε Cod. Bav.

(68') Ἀρχιεράς Cod. Ven.

autem hæc vel impia dogmata, vel prava opera], autem talium matrem animam ærugo corrumpit, in ipsa facta affectio, ex principe potestatis aeris, effluaciter operantis in filiis inobedientia, nec ipsam tantummodo, verum etiam sortes ipsius; privatur enim cœlestibus mansionibus quas per quamlibet virtutem hæreditario acceptura erat, ad quamlibet perducta, quas manus Domini Jesu Christi distribuit. De quibus et David ait: *In manibus tuis sortes meæ* ⁴⁵. μένη, ἃ; αἱ χεῖρες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διανέμονται, οἱ κληροί μου.

VERS. 8. *Canite tuba super colles, strepitum et sonitum facite super alta, prædicate in domo On.* Cum supra dixisset: quoniam Nunc ærugo devoravit ipsas ⁴⁶, indicans per nunc, citra cunctationem superventura eis dura, proscindit jam idolorum imbecillitatem dicens: Quia super colles et montium juga immolabatis, atque aleo in domo Bethel, quam nominavit domum On, hoc est inutilis. Quem enim On septuaginta dixerunt, hunc reliqui interpretes inutilem reddiderunt. Erat autem idolum, vel imago vacuæ in Bethel. Implorate ergo jam opem deorum, in hisce locis cultorum; præterea bellicis turbis et hostilibus vociferationibus utimini, adversum hostes impetum et irritationem facientes, ipsosque locos in quibus litabatis, et auxilium deorum sacrificia recipientium, vobiscum habentes.

VERS. 8, 9. *Sublatus est Benjamin, Ephraim in extinctionem factus est.* Benjamin appellat duarum tribuum regnum, quod multis in locis Judam vocat: interdum quidem ab Juda, interdum vero a Benjamin, totum synecdochice nominat. Ait ergo quod Hierosolymitani defecerunt, hoc est, e medio sublati sunt, perierunt, ut qui ipsi impie egerint. Et enim Asartæ deæ sacrificabant in excelsis, et solem adorabant, ut Ezechiel testatur (74).

53 *In die redargutionis, in tribus tuis, Israel, monstravi fidelia.* Quæ, inquit, dixi ipsis per prophetas, in quibus mihi nulla est adhibita fides, hæc nunc per ipsa opera cunctis tribubus fidelia monstrabo, in quibus diebus arguam iniquitates ipsorum, puniens eos. Nam monstravi, est pro monstrabo, veluti illud: *Foderunt manus meas et pedes meos* ⁴⁷, pro fodient. Utitur autem Scriptura talibus verbis præteritis pro futuris, ut ostendat Deo nihil futurum esse, verum omnia ipsam præoccupare. præscientia et prædefinitione. Simul autem ut certiores nos reddat, quod omnia sic contingent.

⁴⁵ Psal. xxx, 16. ⁴⁶ Isa. li, 8. ⁴⁷ Psal. xxi, 17.

Varie lectiones et notæ.

(69) Κληρονόμους, hæredes, Cod. Bav.

(70) Ἦν, quam, Cod. Bav.

(71) Ἐσθίετε καὶ ἐν τῷ Θαιβήλ, comeditis etiam in Thabel, Cod. Ven.

(72) Θαιβήλ, Thabel, Cod. Ven.

τέχνα ἀπληροτρωμένα τοῦ Θεοῦ, καὶ ξένα τῶν διαθηκῶν, πρὸς ὃς ἂν εἴποι ὁ Θεός· Ὑποὶ ἀλλήτοις ἐφύευσαντο με· ταῦτα δὲ εἰσιν ἡ δόγματα δοξα, ἡ ἔργα παράνομα· τότε τὴν τῶν τοιούτων μητέρα ψυχὴν, ἣ ἐρουσίθη καταφθείρει, ἡ ἐγγινομένη αὐτῇ διάθεσις ἐκ τοῦ ἀρχοντος τῆς ἐξουσίας τοῦ αἵματος, τοῦ ἐνεργούντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας· οὐκ αὐτὴν δὲ μόνην, ἀλλὰ καὶ τοὺς κληρούς (69) αὐτῆς. Στερεῖται γὰρ τῶν ἐν οὐρανοῖς μονῶν, ἃς ἐμελλε κληρονομεῖν δι' ἐκάστης ἀρετῆς· πρὸς ἐκάστην φερόμενη, ὅν (70) καὶ Δαβὶδ λέγει· Ἐν ταῖς χερσὶ σου

Σαλπίζετε σάλπιγγι ἐπὶ τοὺς βουνούς, ἡχήσατε ἐπὶ τῶν ὕψηλῶν, κηρύξατε ἐν τῷ οἴκῳ Ὁν. Εἰπὼν ἡνωτέρω, ὅτι Νῦν ἡ ἐρουσίθη καταφθείρει, καὶ δολώσας διὰ τοῦ Νῦν, ὅτι ταχέως αὐτοῖς ἐπιστήσεται τὰ δεινὰ, κωμῶδει νῦν τὴν τῶν εἰδῶλων ἀσθένειαν, λέγων, ὅτι Ἐπειδὴ ὁμείς ἐπὶ τῶν βουνῶν καὶ ἐπὶ τῶν ὕψηλῶν ἐθύετε ἐν τῇ Βαιθὴλ (71) (ἣν ὠνόμασεν οἶκον τοῦ Ὁν, τοῦτέστι τοῦ ἀνωφελοῦς. Ὁν γὰρ εἶπον οἱ Ἑβδομήκοντα Ὁν, τοῦτον οἱ ἄλλοι ἐρμηνεύεται, ἀνωφελῆ, ἐκδεδῶκασι. Εἰδῶλον δὲ δαμύλειος ἦν ἐν Βαιθὴλ [72]), ἐπικαλέσαθε τὴν βοήθειαν τῶν ἐκ τῶν τόποις τοῖς θεραπευομένων θεῶν, καὶ ταῖς πολεμικαῖς σάλπιγγι καὶ τοῖς ἀλαλαγμοῖς ἀπὸ τῶν ὕψηλῶν χρήσαθε, ὁρμητήρια ποιοῦμενοι κατὰ τῶν ἐχθρῶν, αὐτοὺς τοὺς τόπους, ἐν οἷς ἐθύετε, καὶ τὴν βοήθειαν τῶν τὰς θυσίας δεχομένων θεῶν μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες.

Ἐξέστη Βενιαμὴν, Ἐφραὶμ εἰς ἀφανισμόν ἐγένετο. Βενιαμὴν λέγει τὴν τῶν δύο φυλῶν βασιλείαν, ἣν πολλαχοῦ (73) Ἰούδα καλεῖ· ποτὲ μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἰούδα, ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ Βενιαμὴν τὸ ὅλον καλεῖ συνεκδοχικῶς. Φησὶν οὖν, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἱερουσόλοιμοις ἐνέστησαν [ἡ ἐξέστη], τοῦτέστιν, ἐκ μέσου ἐγένοντο, ἀπώλοντο, ὥς καὶ αὐτοὶ ἀσεβήσαντες. Καὶ γὰρ τῇ τε Ἀσάρτῃ ἔθυσον ἐν τοῖς ὕψηλοις, καὶ τῷ ἡλίῳ προσεκύνοντο, ὥς καὶ Ἰερικιῇ φησὶν ὅθεν καὶ τινες αὐτοὺς ἐνόησαν οἶκον Ὁν λέγεσθαι, τοῦτέστι τοῦ ἡλίου· ὥσπερ οἶκος Θεοῦ, οἱ εὐσεβεῖς.

Ἐν ἡμέρᾳ ἐλέγχου ἐν ταῖς φυλαῖς σου, Ἰσραὴλ, ἔδειξα πιστά. Ἄ, φησὶν, ἔλεγον αὐτοῖς διὰ τῶν προφητῶν τῶν ἔργων, πάσαις ταῖς φυλαῖς δέξω πιστά, ἐν αἷς ἡμέραις ἐλέγχω τὰς παρανομίας αὐτῶν, κολάζων αὐτούς· τὸ γὰρ, Ἐδειξα, ἀντὶ τοῦ, δέξω, ὥς τὸ, Ὁρυσαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἀντὶ τοῦ, ὀρύσσει. Χρηταὶ δὲ τοῖς ῥήμασιν ἡ Γράφη οὕτως, ἵνα (75) δέξῃ, ὅτι Θεὸς οὐδὲν μέλλον, πάντα δὲ προλαμβάνει τῇ προγνώσει καὶ τῷ προορισμῷ· ἅμα δὲ, ἵνα πληροφορήσῃ ἡμᾶς, ὅτι πάντως ἐκδίδεται τὰ λεγόμενα. Καὶ ὥσπερ ἀδύνατόν ἐστι τὰ ἥδη γεγεννημένα μὴ γεγενῆσθαι, οὕτως ἀδύνατόν ἐστι καὶ ταῦτα

(73) Πανταχοῦ, ubique, Cod. Bav.

(74) Codex Venetus addit: ut et Ezechiel testatur. Quare nonnulli existimant eos domum On, solis videlicet, appellari. Ita et Cod. Bav.

(75) Ἄμα μὲν, ἅμα, partim ut, Cod. Bav.

μη ἔσθαι, ἀ ὡς γεγεννημένα λέγονται. Ἐδείξε δὲ A πιστὰ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, σαλεύσας τὴν κτίσιν, καὶ ἐκ τούτου ἐλέγχων μὲν ἐκείνους, πιστούμενος δὲ τὴν οἰκίαν θεότητα. Βενιαμὴν υἱὸς δόδνης, λέγεται· καὶ γὰρ ἡ 'Ραχὴλ, ἐν τῷ τίκτειν αὐτὸν, δυστοκήσασα, καὶ ἀποθνήσκουσα, Υἱὸς δόδνης μου, αὐτὸν ἐκάλεσεν· ἡ δὲ πατὴρ Βενιαμὴν αὐτὸν ὠνόμασε. Πᾶς δὲ ἀμαρτωλὸς, υἱὸς δόδνης· εἰ μὲν πρὸς μετάνοιαν ἀπίδοι, ἐνταῦθα ὀδυνώμενος, καὶ πενθὼν· εἰ δὲ ἀμετανόητος ἀπῆλθοι, ταῖς αἰωνιζούσαις ὀδύναις ὑπόδικος ὢν. Ὁ δὲ τοιοῦτος, καὶ ὅτε ἀμαρτάνει, ἐξίστασθαι λέγεται· ἡ γὰρ ἀμαρτία ἐκστασίς ἐστι τοῦ κατὰ φύσιν, καὶ ἄλλως ἀπὸ τῆς ἀφροσύνης γίνεται. Ὅθεν καὶ Δαβὶδ ποτὶ μὲν ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης λέγει προσοῦνται αὐτῷ τοὺς μύλωνας, ποτὶ δὲ B Ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Ἀπέβρύμαι ἀπὸ προσώπου τῶν ὀφθαλμῶν σου. Καὶ ὅτε δὲ μετανοεῖ, ἐξίσταται πάντως τῆς συνηθείας. Εἰ δὲ καὶ Ἐφραὶμ, ἀβήσις, λέγεται, ὁράτω ὁ αὐξανόμενος ἐν κακίᾳ (76), μήπως εἰς ἀφανισμόν γένηται. Πότε (77); Ὅτε ἐν ἡμέραις ἐλέγχου, τουτέστι τῆς τελευταίας κρίσεως, καθίσει μετὰ τῶν δώδεκα μαθητῶν αὐτοῦ, κρινόντων τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ, δεικνύς πιστὴν τὴν θεότητα αὐτοῦ. Τότε γὰρ ὁφνύται, εἰς τὴν ἐξεκέντησαν, καὶ γινώσκονται, ὅτι οὗ φύλδος ἄνθρωπος ἦν.

Ἐγένοντο οἱ ἄρχοντες Ἰούδα ὡς μετατιθέντες ὅρια ἐπ' αὐτοὺς ἐκχεῶ ὡς ὕδωρ τὸ ὄρημά μου. C Τουτέστι, τοὺς ἐμοὺς νόμους οὕτως μετετίθουν, ὡς οἱ μετατιθέντες τὰ ἐν ταῖς ἀρούραις ἐροθίσια, δι' ὧν τὸ λάχος ἐκάστου γνωρίζεται, καὶ τὴν ἐμὸν ὀφειλομένην τιμὴν οὕτω μετέφερον ἐπὶ τὰ εἰδωλα· ἡ καὶ ὡς πλεονέκτας αὐτοὺς διαβάλλει. Διό φησιν· Οὕτως ὁρμήσω κατ' αὐτῶν, ὡς ὕδωρ βαγδαῖον, καὶ ὅσον τις χειμάρρους, ὅπῃ πολλῶν ὑδρῶν καὶ χύδων ἐκτραχύνθεις, καὶ μετὰ ὁρμῆς ἀνυποστάτου φερόμενος. Μετατιθέασιν ὅρια καὶ τῶν Ἑβραίων οἱ τὸν νόμον παρερμηνεύοντες, καὶ ἔτι κατέχειν αὐτὸν φιλονεικοῦντες. Ἀχρὶ γὰρ Ἰωάννου περιωρισθῇ ἡ τοῦτου φυλακή. Διὸ ἡ ὁργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτοὺς ἐγχευέσθαι [f. ἐκχ.], ὡς ὕδωρ διεσκόρπισεν αὐτούς. Καὶ ὅταν δὲ τις ἄρχων ὢν Ἰούδα, καὶ ἐξομολογησάμενος, καὶ ὑποσχόμενος, καὶ ὁρίσας μηκέτι τοῖς αὐτοῖς προσχεῖν, μεταθίσει τοὺς τοιοῦτους ὅρους, καὶ ἐπιστρέψει, ὡς κύων, ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέριμα, ἡ ὁργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὸν τοιοῦτον ἐγχεῖται [f. ἐκχ.]. Ἀθρόα, ὥσπερ τὸ τῆς Ἐρυθρᾶς ὕδωρ ἐπὶ τὸν Φαραῶν, πολλάκις φευσάμενον, καὶ κατὰ τὴν ἀμετανόησιν αὐτοῦ καρδίαν τηρηθέντα εἰς ἐνδειξιν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως· Θεὸς γὰρ οὐ μυχτηρίζεται. juxtaque cor suum permutationis in melius expers

Et perinde ac impossibile est, quæ jam facta sunt, facta non esse : sic impossibile est hæc etiam non fore, quæ dicuntur. Monstravit autem fidelia et in diebus crucis et resurrectionis, concusso mundo, per hoc arguens quidem illos, suam vero deitalem certam exhibens. Benjamin filius doloris dicitur. Etenim Rachel dum pareret ipsum, in partu periclitans et moriens, ipsum filium doloris appellavit : pater autem Benjamin illum vocavit. Ad hæc omnis peccator est doloris filius, si modo ad poenitentiam respexerit hic dolens et lugens : sin citra resipiscientiam abierit ex hoc mundo, perpetuo durantibus doloribus obnoxius erit. Hujusmodi quando peccat, excedere dicitur : peccatum enim excessus est a natura, et alias ab insipientia fit. Unde et David quandoque ait : a facie insipientiæ olferi ipsi vibices⁴⁸ : quandoque vero : Ego dixi in excessu meo : Projectus sum a facie oculorum tuorum⁴⁹. Sin respiscat peccator, excedit omnino a consuetudine. Quod si Ephraim augmentum dicitur, videat qui crescit in malitia, nequando ad excidium perveniat. Olim autem cum in diebus redargutionis, hoc est postremi judicii, sedebit Dominus cum duodecim discipulis suis, judicantibus duodecim tribus Israelis⁵⁰, monstrans fidelem et veram deitalem suam. Tunc videbunt in quem pupugerunt⁵¹, et agnoscent quod non vilis, nec exiguus homo sit Jesus.

VERS. 10. Facti sunt principes Juda ut transponentes terminos ; super ipsos effundam tanquam aquam indignationem meam. Hoc est, leges meas sic transponebant, æque atque in arvis terminos transponentes facere solent, per quos sua cuique sors cognoscitur, sicque debitum meum honorem transferebant ad idola. Vel ipsos etiam cupiditate plura habendi laborantes reprehendit hoc pacto : Propterea, inquit, sic irruam super ipsos, velut aqua impetuosa, et veluti torrens aliquis multis imbribus et nive exasperatus, cumque vehementi impetu sese volutans. Transponunt etiam terminos, Hebraeorum legem perperam interpretantes, ipsamque observare contententes 54 [nam usque ad Joannem definita fuit legis custodia] eo quod ira Dei super ipsos effusa tanquam aqua, eos dispersit⁵⁵. D Quando vero quisquam princeps Juda existens, confessus fuerit, ac promiserit se non iisdem pravis studiis admoturum mentem, idque secum decreverit, et interim transmoverit tales fines, atque decretum suum fecerit irritum, ac reversus fuerit instar canis ad proprium vomitum, ira Dei super talem prorsum effunditur : perinde ac Rubri maris aqua super Pharaonem, qui sæpius mentitus erat, servatus erat, ad ostensionem virtutis Dei. Deus

⁴⁸ Psal. xxxvii, 6. ⁴⁹ Psal. xxx, 23. ⁵⁰ Matth. xix, 28. ⁵¹ Joan. xix, 37. ⁵² Psal. lxxvii, 34.

Varie lectiones et notæ.

(76) Καίρῳ, Cod. Bav.

(77) Πότε ; quandonam ? Cod. Ven. ποτε δέ ; ὅτε

ἐν ἡμέραις κ. τ. λ. Quandonam vero ? cum scilicet in diebus, etc., Cod. Bav.

VERS. 11. *Oppressit Ephraim adversarium suum, et conculcavit iudicium, quoniam cepit proficisci post vana.* Cum de principibus Juda dixisset, quod transposuissent terminos, eosque accusasset, quod cum impii tum avari essent, in iisdem pariter Ephraim reprehendit. Ipsum enim ceu injurium carpit, ac talem, qui præ potentia sua conculcet iudicium, sive justum, neque ipse opportune et commode sententiam ferat, neque alios judicantes sequatur. Causa vero hujus ad idola est affectio et sectatio. Vana enim ipsa idola vocat. Quod si mē coluissent, inquit, dilexissent leges meas, quibus justitia sancitur. Potuerint etiam hæc alia ratione intelligi. Judas non omnino a lege aversus est. Fuerunt enim inter ipsos qui conquererentur de idolorum cultoribus, ingemiscerentque ob legis transgressores, quemadmodum Ezechiel testatur. Ephraim vero plane malam victoriam retulit: et enim vi, veluti hostem quempiam, devicit legem meam quam odit. Quod apertius interpretans dixit: *Conculcavit iudicium*, hoc est, legalem justitiam non curavit. Quadrabunt hæc in eos qui contra Christum insanierunt, adversarium illum habentes, ut qui contraria ipsis et dixerit et fecerit, contra quem potentes fuerunt, conculcantes iudicium, ferente Pilato sententiam, ut dimitteretur: secuti sunt enim vanos suos doctores. Quod si omnia sint *vanitas vanitatum* ⁵³, ut Ecclesiastes dixit: principium pravi quaestus et injustitiæ fuerit, iter facere pro hujus mundi bonis conquirendis, eaque veluti mediam maceriem habere, quam propter, quæ ante nos sint, atque ipsa adeo futura, non liceat intueri.

VERS. 12. *Ego vero tanquam turbatio Ephraim, ac veluti aculeus domui Juda.* Quia ipsius Ephraim regnum primum periit ab Syris et Babyloniis, Juda vero postea occidit: Ephraim, inquit, turbabo, conturbatum jam veluti instante bello; Juda vero, stimulus ero. Cum enim is Ephraim interire cernit, se quoque non dissimilia passurum formidat. Porro Christus neque turbatio, neque stimulus est, ceterum **55** tanquam turbatio, et tanquam aculeus. Pacem enim, inquit, prædico, morbosque curo. Isti autem invidia stimulantur, turbanturque, dicentes: Ecce mundus post ipsum vadit. Deinde quando peccantes fortunati erimus, dicentes: Pax est atque securitas: vel cogitationibus de peracto malo nos consolamur, Deus, inquietes, benigne humaniterque nos curat: tum vel secundiore istum in pravitate cursum turbat, vel cogitationes discutit, injiciens stimulum memoriæ mortis, suppliciorumque post mortem consequentium.

VERS. 13. *Viditque Ephraim languorem suum, et Judas dolorem suum.* Ipsa, inquit, experientia didicit Ephraim imbecillitatem suam, et quomodo ro-

A *Κατεδυνάστευσεν Ἐφραὶμ τὸν ἀντίδικον αὐτοῦ, καὶ κατεπάτησε κρίμα, ὅτι ἤρξατο πορεύεσθαι ἐπίσω τῶν ματαίων.* Εἰπὼν περὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδα, οἱ κατεβήσαν ὄρια, καὶ διαβαλὼν αὐτοὺς ἅμα μὲν ὡς ἀσθεῖς, ἅμα δὲ καὶ ὡς πλεονέκτας, ἐπεγκαλεῖ καὶ τῷ Ἐφραὶμ τὰ αὐτά. Καὶ ὡς ἀδικον γὰρ διαβάλλει αὐτὸν, καὶ ἀπὸ δυναστείας καταπατοῦντα τὸ κρίμα, ἦτοι τὸ δίκαιον, καὶ μὴτε αὐτὸν τὸ δίκαιον κρίνοντα, μὴτε ἄλλοις κρίνουσιν ἐπόμενον. Αἰτία δὲ τούτου, ἡ πρὸς τὰ εἰδωλα σχέσις καὶ ἀκολουθήσις. Μάταια γὰρ τὰ εἰδωλα, φησὶν· ὡς εἴ γε ἐμὲ, φησὶν, ἐσέβητο, ἐστειγεν ἂν τοὺς ἐμούς νόμους, ἐν οἷς τὸ δίκαιον νομιθεῖται. Νομθεῖεν δ' ἂν ἐτέρως ταῦτα· Ὁ μὲν Ἰουδαί, φησὶν, οὐχ ἅπαξ ἐξεδράπη τὸ νόμου. Ἦσαν γὰρ ἐν αὐτοῖς οἱ μεμφόμενοι τοὺς εἰδωλολατροῦντας, καὶ στενάζοντες ἐπὶ τοῖς παρανομουμένοις, ὡς Ἰσραὴλ μαρτυρεῖ· ὁ δὲ Ἐφραὶμ τὴν τελειοτάτην, φησὶν, ἤρατο τὴν κακὴν νίκην· κατεδυνάστευσεν γὰρ ὥσπερ νικῶν ἐχθρὸν, τὸν νόμον τὸν ἐμὸν, ὃν ἐμίσησεν. Ἐρηγνεῖον δὲ σαρφέτερον, τοῦτο εἶπε· *Κατεπάτησε κρίμα*· τούτεστι, τῆς ἐννόμου δικαιοσύνης οὐκ ἐφρόντισε, διότι ἠγάπησε τὰ εἰδωλα. Ταῦτα καὶ τοῖς κατὰ Χριστοῦ λυτήσασιν ἀρμόσει, οἱ ἀντίδικον αὐτὸν ἔχοντες, ὡς τὰ ἐναντία αὐτοῖς· καὶ λέγοντα καὶ ποιοῦντα, κατεδυνάστευσαν καταπατήσαντες τὸ ἐπ' αὐτῷ κρίμα, Πιλάτου κρίναντος αὐτὸν ἀπολύειν· ἠκολούθησαν γὰρ τοῖς ματαίοις αὐτῶν διδασκάλοις. Εἰ δὲ καὶ τὰ πάντα μεταί-
C *της ματαιοτήτων*, ὡς εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστής, ἀρχὴ πλεονεξίας καὶ ἀδικίας τὸ ἐπίσω τῶν τοῦ κόσμου ἀγαθῶν πορεύεσθαι, καὶ ἔχειν αὐτὰ μεστότοιχον, καὶ μὴ ὥντα βλάπεν τὰ ἐμπροσθεν καὶ τὰ μέλλοντα.

Καὶ ἐγὼ ὡς ταραχὴ τῷ Ἐφραὶμ, καὶ ὡς κέντρον τῷ σίκῳ Ἰουδα. Ἐπειδὴ ἡ μὲν τοῦ Ἐφραὶμ βασιλεία πρότερον ἀπώλετο, ὑπὸ τε τῶν Σύρων καὶ τῶν Βαβυλωνίων, ἡ δὲ τοῦ Ἰουδα, ὕστερον· τὸν μὲν Ἐφραὶμ, φησὶ, παράξω, θορυβοῦμενον δηλαδὴ, ὡς ἦδεν τοῦ πελέμου ἐρεσθηκότος· τῷ δὲ Ἰουδα, κέντρον ἔσομαι. Ὅρῳ γὰρ ἐκείνους ἀπολλυμένους, καὶ αὐτὸς οὐ μικρὸν ἠγωνία, καὶ κέντροις φροντίδων ἐβάλλετο, τὰ αὐτὰ ἐλπίζων καὶ αὐτὸς πείσασθαι. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ, οὔτε ταραχὴ, οὔτε κέντρον, ἀλλ' ὡς ταραχὴ, καὶ ὡς κέντρον. Εἰρήνην γὰρ, φησ', κηρύσσω, καὶ νόσους παῦω. Οἱ δὲ τῷ φθόνῳ κεντῶνται καὶ ταρασσονται, λέγοντες· Ἰδοὺ ὁ κόσμος ἐπίσω αὐτοῦ ὑπάγει. Καὶ ὅταν δὲ ἁμαρτάνοντες, εὐδρομώμεν καὶ λέγωμεν· Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια· ἡ καὶ διὰ τῶν λογισμῶν συνηγοροῦντες τῷ πραττομένῳ κακῷ· ὁ Θεὸς φιλανθρώπως κηδόμενος ἡμῶν, ἡ τὴν ἐν τοῖς πονηροῖς ἡμῶν εὐδρομίαν ταρασσει, ἡ τοὺς λογισμοὺς διασαλεύει, ἐμβάλλων τὸ κέντρον τῆς τοῦ θανάτου μνήμης καὶ τῶν μετὰ θάνατον κολάσεων.

Καὶ εἶδεν Ἐφραὶμ τὴν νόσον αὐτοῦ, καὶ Ἰουδας τὴν πόσιν αὐτοῦ. Ἀπ' αὐτῆς, φησὶ, τῆς πείρας ἔμαθεν Ἐφραὶμ τὴν ἀσθενίαν αὐτοῦ, καὶ

⁵³ Eccle. 1, 2.

ἔπος ἐνόησεν ἡ ἰσχύς αὐτοῦ, καὶ Ἰούδας τὸ πλη-

θοσ τῶν ὀδυνῶν αὐτοῦ.
Καὶ ἐπορεύθη Ἐφραὶμ πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους.
Ὅτε γὰρ ἀνέβη Φουὰ βασιλεὺς Ἀσσυρίων (78) κατὰ
τῶν δέκα φυλῶν, προσήλθον αὐτῷ, καὶ διὰ χρημά-
των, καὶ διὰ πρεσβείας ἐνοσπονδον ἐποιήσαντο.

Καὶ ἀπέστειλε πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα
Ἰαρείμ. Τῶν Ἀσσυρίων αὖτις ἐπελθόντων (πα-
ρείδαινον γὰρ τὰς σπονδὰς), ἀπέστειλαν πρὸς τὸν
βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων, ὃν Ἰαρείμ λέγει, οὐχ ὡς
καλούμενον οὕτω, ἀλλ' ἐπειδὴ Ἰαρείμ ἐκδικητὴν
σημαίνει· ἐπεκαλέσαντο γὰρ αὐτὸν, ὡς ἐκδικήσοντα.
Ὅτι δὲ περὶ τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως λέγει, κατιῶν
δηλώσει.

Καὶ αὐτὸς οὐκ ἠδυνήθη ῥύσασθαι ἑμᾶς, καὶ
οὐ μὴ διαπαύσῃ ἐξ ἡμῶν ὁδύνη. Ὑμεῖς μὲν ὡς
ἐκδικητὴν ἐπεκαλέσασθε τὸν Αἰγύπτιον· ἀλλ' αὐτὸς
ἀσθενὴς διηλέγχθη, καὶ ἐκ τότε πλείους ὀδύναι ἐπ-
ήλθον ἡμῖν, ὡς ἀπεγνωκότες παντελῶς τὴν σωτη-
ρίαν. Καὶ πᾶς δὲ προσκεκρουκὼς τῷ Θεῷ, μίαν
συμμαχίαν ἔχει· τὸ καταλλαγῆναι ἑαυτῷ, ὡς (79)
τὰ γε ἄλλα πάντα ἀνόνητα αὐτῷ, καὶ ἀναίσχυ
ὁῦρα διδοὺς ἀνθρώποις βοηθοῖς, καὶ ὑποτρέχῃ καὶ
κολακασίῃ· καὶ οὐ διαπαύσει (80) ἐξ αὐτοῦ ὁδύνη·
τοῦτο μὲν, ἐφ' οἷς πάχει ὀδυνωμένους· τοῦτο δὲ
καὶ ἐπὶ τοῖς ἀναλώμασιν, ἃ μάτην ἐκένωσεν. Εὐ-
στοχώματα δὲ φῆσαι καὶ περὶ τῶν Θεοκτόνων εἰ-
ρησθαι, οἱ ἐπεκαλέσαντο Ἰουλιανόν, ὡς ἐκδικη-
τὴν· ὁ δὲ αὐτὸς ἦν καὶ ὁ νοῦς ὁ μέγας τῶν Ἀσσυ-
ρίων, ἵνα τὴν πόλιν αὐτῶν ἀναστήσῃ, ἀλλ' οὕτε ἡδύ-
νηθη ὠφέλῃσαι αὐτοὺς, καὶ ὁδύνη οὐ διέλειψεν ἐξ
αὐτῶν· καὶ τότε μὲν μυρίοι κακοὶ περιπέσόντων
ἐν τῷ τοῦς θεμελίους ὀρύττειν, καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ
τῶν πιστῶν βασιλέων ἐλαυνόμενων.

Διότι ἐγὼ εἰμι ὡς πάνθηρ τῷ Ἐφραὶμ, καὶ ὡς
λέων ἐν τῷ Ἰούδα. Διὰ μὲν τοῦ πάνθηρος δείκνυ-
σιν, ὅτι ταχέως καὶ ὀξέως ἐπιστήσονται αὐτοῖς τὰ
δαινὰ· ταχὺ γὰρ καὶ κοῦφον ὁ πάνθηρ. Διὰ δὲ τοῦ
λέοντος, ὅτι μεγάλη καὶ φοβερὰ· τοιοῦτον γὰρ ὁ
λέων. Οὕτω καὶ τοὺς Ῥωμαίους τοὺς Ἰουδαίους καὶ
τάξεις [f. ταχεῖς vel ταχέως] ἐπίστησαν [f. ἐπίστη-
σεν] (μετ' ὀλίγον γὰρ καιρὸν τῆς σταυρώσεως) καὶ
φοβερούς· πάντα γὰρ ἠφάνισαν. Καὶ τῇ ψυχῇ δὲ
αὐξανομένη ἐν κακίᾳ, πάνθηρ ὁ λόγος γίνεται
ὀξέως προνομιῶν αὐτὴν, καθὼς εἴρηται· *Kálēsson*
τὸ δρομα αὐτοῦ, Ὁξέως προνοόμενον. Γίνεται δὲ
τοῦτο, ὅταν τοὺς ἐν ἡμῖν τῆς ἁμαρτίας συνηγόρους
λογισμοὺς καθαιρῇ, καὶ πᾶν ὑψωμα ἐπαίρόμενον
κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· τῷ δὲ Ἰούδᾳ, ἥτοι τῷ
ἐξομολογούμενῳ, λέων γίνεται διὰ τὸ βασιλικὸν,
νομοθετῶν ἥδη αὐτῷ κατὰ τὸ παρὰ τῷ Δαβὶδ λεγό-

⁷⁸ Isa. viii, 5.

Variae lectiones et notæ.

(78) Cod. Ven. *Phua*, rex Assyriorum: Cod. vero
Bav. habet *Φουὰ*, *Phona*.

(79) Græca verba ita sonant: ut alia omnia sunt
ipsi prorsus inutilia. Sive substantias suas erogat,
munera præbens auxiliariis hominibus, sive blan-
ciatur aduleturque: minime tamen cessare faciet

A bur ipsius elanguerit. Judas item percepit multi-
tudinem dolorum suorum.

Et abiit Ephraim ad Assyrios. Quando ascendit
rex Assyriorum adversum decem tribus, adierunt
ipsum, et pecuniis et legatione sibi concilians
confœderantesque.

Misitque legatos ad regem Jarim. Assyriis denuo
advenientibus (transgressi enim erant fœdera), desti-
narunt legationem ad regem Ægyptiorum, quem
Jarim appellat, non quod hoc ejus nomen fuerit,
verum quia Jarim ultorem significat: accersive-
runt enim ipsum, tanquam futurum vindicem.
Quod autem de Ægyptiorum rege verba faciat,
posthac planum fiet.

Et ipse non potuit liberare vos, nec ex vobis do-
lorem cessare faciet. Vos quidem tanquam vindicem
accersistis Ægyptium; enimvero ipse ceu imbecillis
inventus est, unde majores vos impetiverunt
cruciatu, adeo ut plane de salute desperaretis.
Jam quisquis Deum offenderit, unicam opem reli-
quam sibi tenet, ut reconcilietur denuo ei. Sic
qui innumera aliis dona elargitus fuerit, ut eos
sibi in socios et confœderatos asciscat, propterea
non sistet in sese dolorem, quem sustinet, turbatus
primum ob ea quæ in animo suo perpetitur acerbæ,
deinde impensarum nomine quas frustra fecisse
animadvertit. Aptissime hoc etiam de Domini
intersectoribus dictum asseverabis, qui accersive-
runt Vespasianum (81), ceu ultorem. Eadem etiam
ingens Assyriorum mens erat, ut urbem eorum
erigeret: at nihil eis commodare potuit, nec cessavit
ex ipsis cruciatu, ut qui tum quidem in immensa
mala conjicerentur, dum fundamenta eorum dirue-
rentur, ac postea a fidelibus regum abducerentur.

VERS. 14. Quoniam ego sum sicuti panther
Ephraim, et velut leo in Juda. Per pantherem osten-
dit celeriter et quamprimum ipsis excitanda 56
mala: celer enim et levis est fera panther. Per
leonem, quod ingentia terribiliaque sint pericula
futura. Terribile enim quippiam leo. Hanc ad ra-
tionem, in Judæos Romanos celeriter suscitavit
Deus, nempe non post adeo multum temporis cru-
cifixionis, qui horrendi et atroces fuerunt, quippe
qui cuncta diruerint. Animæ in malitia crescenti,
verbum etiam panther fit, velociter eam depas-
dans, depascensve, perinde ac dictum est: *Voca*
nomen ipsius, Cito depascere ⁷⁹. Fit autem hoc,
quando peccato in nobis patrocinantibus cogitationes
abstulerit, omnemque altitudinem attollentem sese
adversus cognitionem Dei. Judæ porro se confidenti,
leo fit verbum, propter regiam naturam, legem ei

dolorem, quo vexabitur cum ob ea, quæ patietur,
tum ob sumptus, quos frustra fecerit. Fortasse Lo-
nigerus usus est codice minus emendato.

(80) Διασπάσῃ Cod. Ven.

(81) Uterque codex, cum Ven. tum Bav. habet
Ἰουλιανόν, Julianum.

ferens, juxta id quod apud Davidem dictum est : *A Legem ei feret in itinere quod elegit* ⁵⁵. Et : *Legem sancite mihi, Domine, viam justificationum tuarum, et exquiram eam semper* ⁵⁶. Vel cum confortans eum, ut a malo deflectens, bonum posthac persequatur.

Egoque rapiam et proficiscar ut panther. Levis enim existens, rapit et fugit.

Accipiam, et non erit qui eripiat. Hoc veluti leo faciet, ob unguum robur ac indefessam vim:

VERS. 15. *Ibo et convertiam ad locum donec terminentur.* Quemadmodum, inquit, feræ post venationem revertuntur ad sua latibula, sedantes dolorem ex venatione partum : sic et ego, inquit, apud memet ibo quietem habens, nec in principio detegens providentiam, quæ mihi est erga vos, sed veluti in otio agens, usquedum extinguiamini per nos. Nam dignis adest Deus, ut et ad Jesum Nave dicit : *Uti cum Mose eram, sic tecum etiam commorabor* ⁵⁷. Et : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus* ⁵⁸. Et : *Nobiscum Deus* ⁵⁹. Abest autem ab indignis Deus, secundum illud : *Cur destitisti a nobis a longe* ⁶⁰? Et : *Veni ut adjuves nos* ⁶¹, idque genus alia. Deinde, *Qui fortem ligavit, rapit nos ab illo detentos* ⁶². Ac nemo potuit nos erui ex sancta ejus potentique manu, æque atque in Evangelio ait : *Oves meas nemo diripit ex manu mea* ⁶³. Accepitque primitias naturæ nostræ, et profectus ad superna in locum suum, ubi prius erat, in sinum Patris, tum statim omnia deleta sunt, quæ ad legis administrationem attinent. Anne vides Deum etiam in nobis haud raro materiam peccatorum auferre? Sunt alicui divitiæ, quibus adversum tenuiores extollitur, diripit eas Deus. Sic fortitudine, aut pulchritudine perperam utens, clanguit, ac deformis est redditus. Qui per honorem ad insipientiam usque effertur levaturque, ad ignominiam decedit. Proinde sic agens Deus proficiscitur, et recte movetur, antea quidem nullum transitum in tali anima obtinens, ac revertitur **57** in locum suum. Locus autem Dei est, mens rationalis hominis, eo quod purgetur a circumstantibus delictis, digna facta divina successione, interea usque dum prorsum excidium fiat humanarum cogitationum.

CAPUT VI.

VERS. 1. *Quærent faciem meam in afflictione sua, et mane venient ad me dicentes: Eamus et revertamur ad Dominum Deum nostrum.* Ut in corporalibus afflictionibus quæ per molles medelas curari nequeunt, opus est austerioribus pharmacis:

⁵⁵ Psal. xxiv. 9. ⁵⁶ Psal. cxvi. 53. ⁵⁷ Jos. i. 5. ⁵⁸ Matth. xxviii. 20. ⁵⁹ Matth. i. 23. ⁶⁰ Psal. ix. 22. ⁶¹ Psal. xix. 4. ⁶² Joan. xviii. 12. ⁶³ Joan. x. 28.

Variae lectiones et notæ.

(82) Eadem, ordine parum immutato, habet Cod. Bav.

Αμενον · Νομοθετήσει αὐτῷ ἐν ὁδῷ ἣ ἡρείσαστο · καὶ, Νομοθέτησόν με, Κύριε, τὴν ὁδὸν τῶν δικαιωμάτων σου, καὶ ἐκζητήσω αὐτὴν διαπαντός · ἢ καὶ ὡς ἐνισχύουν αὐτὸν, ὥστε ἐκκλίναντα ἀπὸ κακοῦ, ἐτι ποιῆσαι ἀγαθόν.

Καὶ ἐγὼ ἀρπάζομαι, καὶ πορεύσομαι ὡς (82) πάνθηρ. Κοῦφος γὰρ ὢν, ἀρπάζει καὶ φεύγει.

Καὶ λήψομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐξαιρούμενος. Τοῦτο δὲ λέων διὰ τὴν τῶν ἐνύχτων ἀλκήν, καὶ τὴν ἀκαταπόνητον δύναμιν.

Καὶ πορεύσομαι, καὶ ἐπιστρέψω εἰς τόπον, ὥς οὐ ἀφανισθῶσιν. Ὡς περ, φησὶ, τὰ θηρία μετὰ τὸ θηρᾶσαι τι ἐπιστρέφουσιν εἰς τοὺς ἰδίους φωλεοὺς, διαναπαύοντα τὸν ἐκ τῆς ἀγρας πόνον · οὕτω καὶ γὰρ, φησὶ, πορεύσομαι κατ' ἐμαυτὸν ἡσυχάζων, καὶ μὴ ἐν ἀρχῇ ἐκφαίνων τὴν περὶ ὁμᾶς πρόνοιαν, ἀλλ' οἶονεὶ σχολάζων, ὥς οὐ ἀφανισθῆτε ἀφ' ἡμῶν [ἢ ὁμ.]. Πάρεστι μὲν γὰρ ὁ Θεὸς τοῖς ἀγίοις, ὡς καὶ πρὸς τὸν Ναυῆ Ἰησοῦν λέγει · Ὡς ἡμῶν μετὰ Μωσῆ, οὕτως ἔσομαι καὶ μετὰ σοῦ · καὶ, Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὧν ὁμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας · καὶ, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ἀπεσι δὲ τῶν ἀναξίων · ὡς τὸ, Ἰρα τί, Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν; καὶ, Ἐλθέ εἰς τὸ βοηθῆσαι ἡμῖν · καὶ τὰ τοιαῦτα. Καί, Ὁ δεσμεύσας τὸν Ἰσχυρόν, ἤρπασεν ἡμᾶς ὅπ' ἐκείνου κατεχομένους. Καὶ οὐδεὶς ἡδυνήθη ἡμᾶς ἐξελεῖσθαι ἐκ τῆς ἀγίας αὐτοῦ καὶ κραταιᾶς χειρός · ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει, ὅτι Τὴν προβάτᾳ μου οὐδεὶς ἀρπάζει ἐκ τῆς χειρός μου. Ἐλάβε τε τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως, καὶ ἐπορεύθη ἄνω εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, ἐνθα ἦν πρότερον εἰς τὴν κόλπον τοῦ Πατρὸς, καὶ ἠφανίσθησαν εὐθὺς πάντα τὰ τῆς νομικῆς πολιτείας. Οὐκ εἶδες καὶ ἐν ἡμῖν πολλάκις τὸν Θεὸν ἀρπάζοντα τὰς ὕλας τῶν ἀμαρτημάτων, Ἐχων τις πλοῦτον, καὶ τούτῳ κατὰ πνευστέρων ἐπαμβρόμενος, ἀπέλαβε (83) τοῦτον ἰσχυρὸν καὶ μέλει [ἢ κάλλει] κακῶς χρώμενος, ἐνδύσας καὶ ἀπεμαρῶν · τῇ τιμῇ εἰς ἀπόνοιαν κουφιζόμενος, ἀτιμὰ περιέπεσεν. Οὕτω τοίνυν ποιήσας ὁ Θεός, πορεύεται καὶ κινεῖ καλῶς, πρῶτον μὲν μηδεμίαν πάροδον ἔχων ἐν τῇ τοιαύτῃ ψυχῇ, καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ. Τόπος δὲ τοῦ Θεοῦ, ὁ νοῦς τοῦ λογικοῦ, διὰ τοῦ καθαίρεσθαι (84) ὑπὸ τῶν περιστατικῶν, ἄξιος γενόμενος θείας ὑποδοχῆς, ὥς οὐ πανταλὴς ἀφανισμὸς τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν γίνηται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Καὶ ζητήσουσι τὸ πρόσωπόν μου ἐν θλίψει αὐτῶν, καὶ ἐρρητοῦσι πρὸς με, λέγοντες· Πορευθῶμεν, καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν. Ὡς ὁ ἐπὶ τῶν σωματικῶν παθῶν, τοῖς μὴ διὰ τῶν μαλακῶν θεραπευομένοις φαρμάκων, χρεια

(83) Ἀπέβαλε, amisit, Cod. Ven.

(84) Καθαίρεισθαι, Cod. Bav.

τῶν αὐστηροτέρων · οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι A διὰ χρηστότητος τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν οὐκ ἄγονται, διὰ τῶν αὐστηροτέρων παιδεύομενοι, τὸ θεῖον ἐπιγινώσκουσιν · ὥσπερ οὖν καὶ οὗτοι ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσει μὴ ἐκζητοῦντες τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ἦτοι τὴν ἐπιστάσιαν αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐπισκέπτεσθαι, καὶ ἐφορᾶσθαι παρ' αὐτοῦ, ἐν τῇ στερήσει τῶν ἀγαθῶν καὶ ἐν ταῖς θλίψεσι ζητοῦσιν (85) αὐτὸν κηδεμόνα καὶ ἐπιστάτην, καὶ ὁρβοῦσι πρὸς αὐτόν, ἀντὶ τοῦ, ταχυνοῦσιν · ἦ, ὅτι ὥσπερ ἀπὸ τινος νυκτός τοῦ σκότους τῆς προτέρας ἀγνωσίας ἐγερθέντες, παρακαλεῦσονται (86) ἀλλήλους, ὥστε ἐπιστραφῆναι πρὸς με.

Ὅτι αὐτὸς πέπαικε καὶ λάσεται ἡμᾶς. Τινὰ τῶν βιβλίων, Ἡρακλῆν, ἔχει, καὶ ἰσως οὐ κακῶς · εἶπε γὰρ ἀνωτέρω, ὅτι Ἀρπῶμαι. Αὐτὸς, φησὶν, Ἡρακλῆν, αὐτὸς πέπαικεν, αὐτὸς καὶ λάσεται · Θεοῦ γὰρ ἀρπάζοντος (87), ἢ παίοντος, οὐδεὶς ἄλλος ἰατρός · οὕτω, ἐν θλίψει ἐμνήσθησαν τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα δὲ νόει καὶ περὶ τῶν ὑστερον ἐξ Ἑβραίων μελλόντων πιστεῦσιν εἰς Χριστόν. Οὗτοι γὰρ ἐν τῇ δίψῃ (88) ταύτῃ, καὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ τῇ μακρᾷ, ἐκζητήσουσι, φησὶ, τὸ πρόσωπον (89), ἦτοι τὸν Υἱόν. Χαρακτήρ γάρ ἐστι τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς · οὗ καὶ ἐπιστρέφουσι πρὸς Κύριον περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα, ὃ κεῖται ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν. Καὶ ἐπὶ τοῦ καθ' ἑκάστον δὲ τοῦτο εὐρήσεις, τὸ ἐπιστρέφειν μᾶλλον ἐν θλίψει πρὸς Κύριον, ὃς παῖς τὰ αἰσθητὰ ἡμῶν καὶ σωματικά, καὶ ἰδοὺ τὰς ψυχάς (90).

Παράξει καὶ μοτάσει ἡμᾶς · ἀγιάσει [vulg. ὅγ.] ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας · ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσεται, καὶ ζήσεται (91) ἐν ἁγίῳ αὐτοῦ, καὶ γυνώσεται. Κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον τοῦτο φησιν, ὅτι οὐ δεῖται χρονικῆς περιόδου Θεὸς εἰς θεραπείαν, ἀλλ' ἀθρόαν παρέξει τὴν ὑγίειαν. Αἰνίττεται μέντοι καὶ τὸ κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν μυστήριον. (92) Ἐπάταξε μὲν γὰρ τὴν φύσιν τῷ θανάτῳ ἁμαρτάνοντας γὰρ θανάτῳ παρέδωκε · παρενέβαλε δὲ τῇ [πα]ταχθείσῃ φύσει τὸν ἑαυτοῦ Υἱόν, ὃν οὐκ ἐμὸν, ὃς ἐν τῷ τραύματι τοῦ θανάτου γενόμενος, ὕψισεν ἡμᾶς, καὶ ἀνέστησε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. Τὸ γὰρ πρόσωπὸν ἡμῶν, ὃ ἐξ ἡμῶν προσελάβετο ἀναστήσας, καὶ ἡμῖν παῖς τὴν ἀνάστασιν ἰδωρήσατο, ἣν ἐξομεν ἐν καιροῖς ἰδίους, καὶ ζήσεται. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ὃ αὐτὸς εἰς καὶ ἀνέστη ὑπὲρ πάντων, καὶ ζήσεται οὐ πόρρω ὄντες αὐτοῦ, ἀλλὰ τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ὁπτανόμενοι (93), καὶ τὴν τελευταίαν γυνώσκοντες τότε ἐξομεν. Νῦν μὲν γὰρ ἐν ἐσότῳ, φησὶ, βλέπω, καὶ ἐν αἰνίγματι · τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθη. Πατάσσεται καὶ ὁ ψυχός

sic inter homines, quotquot per clementiam Dei ad poenitentiam non ducuntur, per severiora castigati, saepenumero hoc agnoscunt. Aequè igitur ac illi, in bonorum fructu non exquirentes faciem Dei, sive praesulatum ejus, atque visitationem et providentiam ipsius, dum bonis viduantur, eum curatorem et praecceptorem quarunt, et matutino ad ipsum tempore veniunt, pro, accelerant: sive quod veluti a nocte tenebrarum prioris ignorantiae excitati sese multo adhortentur, ut revertantur ad me.

VERS. 2. Quoniam ipse percussit, et medebitur nobis. Quidam librorum hic, Rapuit, habent, et fortasse non male. Dixit enim supra, Diripiam. B Ipse, inquit, rapuit, ipse percussit, ipse quoque medebitur nobis. Deo enim rapiente vel percutiente, nemo alius est medicus uspiam. Itaque in calamitate meminerunt Dei. Haec peraeque intelligas licet de iis qui ex Hebraeis deinceps in Christum credituri sunt. Illi enim, in siti hac et captivitate longa, exquirent (inquit) faciem sive Filium. Nam is est figura substantiae Patris, quibus et ad Dominum revertentibus aufertur velum quod super cor ipsorum est positum. Reperias autem hoc vel in singulis, quod in tribulatione magis ad Dominum revertantur, qui sensibilia nobis ferit et corporalia, sanatque animas.

VERS. 3. Feriet, et curabit vulnera nostra. Sanabit nos post biduum. Tertia die surgemus, et quaeremus coram ipso, et cognoscemus. C Propter facilitatem hoc dicit: quoniam non indiget diutina circuitione Deus ad curam, verum accumulata statim exhibebit sanitatem. Juxta adumbrat mysterium secundum naturam. Nam percussae naturae injecit Filium suum ceu pretium quoddam et curationem, qui in vulnere mortis constitutus, sanavit nos, resuscitavitque tertia die. Id enim quod a nobis assumpsit, 58 excitans, nobis peraeque omnibus resurrectionem donavit, quam habebimus temporibus suis, et vivemus. Postquam enim unus pro cunctis diem obiit, is ille unus et pro cunctis resurrexit: vitamque ducemus non longe ab ipso remoti, sed facie ipsum intuentes, tumque perfectiorem cognitionem ejus consequemur. Nunc enim D in speculo, inquit divus Paulus, video, et aenigmatè: tum autem cognoscam, perinde ac cognitus sum⁹⁴. Cœditur etiam vituperabilis ardor et impetus in anima, vituperandaque concupiscentia, ut ne in

⁹¹ 1 Cor. xiii, 12.

Variae lectiones et notæ.

(85) Ζητήσουσι, *quaerent*, Cod. Ven.

(86) Παρακαλέσονται, *solabuntur*, Cod. Ven.

(87) Ἡ ἀρπάζοντος, *vel rapiente*, Cod. Ven.

(88) Θλίψει, *afflictione*, Cod. Ven.

(89) Πρόσωπόν μου, *faciem meam*, Cod. Ven.

(90) Σωματικά πάθη, *corporeos affectus*, Cod. Ven.

(91) Lonicerus forte legit ζητησόμεθα *vel αἰτήσ.*

adeoque reddidit *quaeremus*. Venet. Cod. et Bay. habent ζησόμεθα, *vivemus*.

(92) Aliquid hic in Loniceri versione desiderari videtur.

(93) Verba hæc, καὶ ζήσεται, οὐ πόρρω ὄντες αὐτοῦ, ἀλλὰ τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ὁπτανόμενοι, *et vivemus, non longe ab ipso remoti, sed facie ipsum intuentes*, desunt in Cod. Bay.

vanum in rabiem adigantur, verum Verbum habeant, veluti emplastrum et obligationem replentem vacuitatem ipsorum. Sanamur etiam juxta vitam in actione consistentem, quando duæ affectiones hæ, ira et cupiditas, non ad tenebrarum opera accesserint, sed enim luminis et diei, ut et de nobis dici possit: *Proinde non sumus noctis, sed diei* ⁹⁴. Surgimus etiam tertia die, quando tertia in nobis animæ pars rationalis videlicet et speculativa, illustrata fuerit: tum enim vivemus coram ipso Deo, intuentes in ipsum facie ad faciem. Quare subiungit, *Et cognoscemus*.

Festinabimus cognoscere Dominum, tanquam diluculum paratum inveniemus ipsum. Studiose cum festinatione et ingenti desiderio quæremus eum. Ut enim diluculum noctis caliginem dissipat, sic et ipse prompte celeriterque providentiæ suæ radios exhibebit, et ab noctis afflictionibus liberabit.

Venietque nobis ceu pluvia matutina et serotina terra. Matutinæ etiam pluvie indiget terra, ut proferens ipsa commissam sibi sementem, pinguedinem habeat qua eam nutriat. Serotinæ vero potissimum, ne adulta sata exarescant: plurimo enim humore ad educationem sui opus habent, ut fructum tandem ferant, quem humiditate sovent. Itaque et nobis Deus veniet matutinus imber, quando incipiet liberare nos a captivitate. Serotinus vero, quando nos restituens patriæ, nos defendit, nostrique curam gerit. Hunc ad modum Christus post resurrectionem, mane quidem mulierculis sese, sero vero, januis oclis, discipulis suis ostendit ⁹⁵. Obtingit et cuilibet animæ, matutinus imber, quando revelat Veteris Testamenti cognitionem Deus, quod in primordiis divinæ cognitionis ortum est. Serotinus vero, quando Evangelii intellectum eidem impertit: quod sero quidem, adeoque novissimis temporibus illuxit. Ac tum animam in terram divinitus impulsam alterat, de qua Propheta: *Visitasti, inquit, terram, et inebriasti eam* ⁹⁷.

59 VERS. 4. *Quid tibi faciam, Ephraim? Quid tibi faciam, Juda? Misericordia vestra velut nebula matutina, ac veluti ros diluculo proficienscens*. Postquam denuntiavit eis Deus, se eos suscepturos denuo: erant autem ob scelera sua in multas easuri, post susceptionem hanc, calamitates: ne ergo existimarent, mentitum sibi eum, nec sufficientem gratiam impertisse, prædicit eis, quod ipsi sint futuri malorum suorum auctores. Miscet autem cum eis sermones, patris in morem liberos suos amantis, tanquam non talia dicens: Ego quidem omnem vobis gratiam et veniam dare volo, ac

⁹⁴ 1 Thess. iii, 6. ⁹⁵ Joan. xi, 26. ⁹⁷ Psal. lxiv, 10.

Varie lectiones et notæ.

(94) Κενόν, vacuum, Cod. Ven.
(95) Hæc usque ad ἡμέρας desiderantur in Cod. Rav.

Α θυμὸς ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ ἡ ψυχὴ ἐπιθυμία, ἵνα μὴ διακινήσῃ λυτῶσιν, ἀλλ' ἔχωσι τὸν λόγον, οὗτον τινα μοῦτον (94), ἀναπληροῦντα τὸ κένωμα αὐτῶν. Ἀγιαζόμεθα οὖν κατὰ τὴν πρακτικὴν, ὅταν τὰ δύο ταῦτα πάθῃ μὴ τοῖς τοῦ σκότους ἔργοις προσήκωσιν, ἀλλὰ τοῖς τοῦ φωτὸς καὶ ἡμέρας. (95) ὥστε λέγεσθαι καὶ περὶ ἡμῶν. Ἀρα οὖν οὐκ ἐσμὲν νυκτός, ἀλλ' ἡμέρας. Ἀνιστάμεθα δὲ ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ὅτε δηλαδὴ φωτισθῇ τὸ τρίτον τῆς ψυχῆς μέρος, τὸ λογιστικὸν διὰ θεωρίας. τότε γὰρ καὶ ζητούμεθα ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐστὶ, θεωροῦντες αὐτὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Ἐπάγει οὖν. Καὶ γνωσόμεθα.

Διόψομεν τοῦ γινῶναι τὸν Κύριον, ὡς ἔρθρον ἔτοιμον εὐρήσομεν αὐτόν. Σπουδαίω, φησὶ, καὶ προθυμότερον αὐτὸν ἐκζητήσομεν. Καθάπερ γὰρ ἔρθρος· λύει τῆς νυκτὸς τὸ ζοφῶδες, οὕτως καὶ αὐτὸς ἐτοίμως καὶ ταχείως τῆς ἑαυτοῦ προνοίας τὰς ἀκτίνας παρίξει, καὶ τῆς νυκτὸς τῶν ὀλίγων ἀπαλλάξει.

Καὶ ἤξει ἡμῖν ὡς ὁδεὸς πρῶτος καὶ ὄψιμος τῇ γῇ. Ἢ γῇ καὶ πρῶτον ὁδοῦ χρήσει, ὡς ἀν' ἐκφύσασα τὰ σπαρέντα, ἔξη καὶ πύκτητα, ὥστε ἀνατρέφειν αὐτά· καὶ ὄψιμος δὲ μάλιστα, ἵνα μὴ ἀποξηρανθῶσιν ἀδρυνθέντα, ὅτε πλείονος ἰκμάδος πρὸς τροφὴν δέονται, ἅτε καὶ τοὺς καρποὺς τηνικαῦτα προβάλλοντα. Καὶ ἡμῖν οὖν, φησὶν, ὁ Θεὸς, καὶ πρῶτος ὁδεὸς ἤξει, ὅτε ἀρξεται τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθεροῦν· καὶ ὄψιμος, ὅτε ἀποκαταστήσῃ ἐν τῇ πατρίδι περιέπει ἡμᾶς, καὶ κηδεταὶ ἡμῶν. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, πρῶτ' μὲν ταῖς γυναιξὶν ἑαυτὸν, ὁφίας δὲ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων τοῖς μαθηταῖς, ἐνεφάνισεν. Γίνεται καὶ ἐκάστη ψυχὴ πρῶτος μὲν ὁδεὸς, ὅτε ἀποκαλύπτει τῆς Παλαιᾶς τὴν γνῶσιν, ἥτις ἐν ἀρχῇ τῆς Θεογνωσίας ἀνέτειλεν· ὄψιμος δὲ, ὅτε τὴν δύναμιν τοῦ Εὐαγγελίου διδώσι, τοῦ ὅφ' ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐκλάμψαντος. Καὶ τότε ποιεῖ τὴν ψυχὴν γῆν θελητὴν (96), περὶ ἧς ὁ προφήτης λέγει· Ἐπεσκέψω τὴν γῆν, καὶ ἐμθεύσω αὐτήν.

Τί σοι ποιήσω, Ἐφραῖμ; τί ποιήσω, Ἰούδα; Τὸ δὲ ἔλεος ὑμῶν, ὡς νεφέλη πρωτὴ, καὶ ὡς ἔρθριν ὁρὸς πορευομένη. Ἐπειδὴ κατεπηγγελματο αὐτοῖς, ὅτι ἀντιλήφεται αὐτῶν, ἐμῆλλον δὲ καὶ μετὰ ταύτην τὴν ἀντιλήψιν πολλοῖς περιπεσεῖσθαι κακοῖς· διὰ τὰς αὐτῶν μοχθηρίας· ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι ἐφεύσατο αὐτοῖς, καὶ οὐ διαρκῆ τὴν χάριν δέλωκε, προλέγει, ὅτι αὐτοὶ ἔονται αἱ τοῖς· ὡς πατὴρ δὲ φιλόστοργος, τὴν πρὸς αὐτοῦ ποιεῖται διὰ λείψιν, μονοουχὶ τοιαῦτα λέγων· Ἐγὼ μὲν πάσης φειδοῦς ὑμᾶς ἀξιῶ, καὶ [f. add. ἀξιῶν] θέλω, καὶ διακονίζοντος· ἐλέους· ἡ δὲ ὑμετέρα ἐξάνοια, πρόσκαιρος οὖσα, καὶ ἐκκεῖται νε-

(96) Verba γῆν θελητὴν, terram placitam sonant; sed Lonicerus legisse videtur θεήλατον, ut ex ejus interpretatione liquet.

φῆλη, πρωτὶ φαينوμένη, καὶ ὑπὸ τοῦ ἡλίου σκειδαν-
νομένη, ἢ δρόσῳ ὀλίγῃ, ὑπὸ τῶν ἀκτίνων θαπανω-
μένη, καὶ ἀφανίζομένη (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *Porruo-*
μένη), ποιεῖ καὶ τὸ ἔλεός μου, ὃ ἐλεῶ ὑμᾶς, τοιοῦ-
τον εἶναι πρόσκαιρον. Ἀκούσωμεν, ὅτι ἡμεῖς ἐσμεν
μέτρον τοῦ θεοῦ ἐλεούς, ἢ παρατείνοντες αὐτὸ διὰ
τῆς διαρκούς μετανοίας, ἢ κολοδοῦντες διὰ τοῦ
τάχιον στραφῆναι εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ (97) σπουδάσω-
μεν μακρότερα αὐτοὺς ἐλεεῖν. Ὅντως γὰρ ἡ βασι-
λεῖα τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ἡμῶν ἐστὶ, καὶ τῆς ἡμετέ-
ρας προαιρέσεως ἀκόλουθός ἐστιν ὁ Θεός. Φέρεται
καὶ ἐν ἑτέρᾳ γραφῇ, *Τὸ δὲ ἔλεός μου*· καὶ νοήσεις
οὕτως, ὅτι σχετιάζων ἐνταῦθα ὁ Θεός, φησὶν, ὅτι
Πάντα τρόπον (98) ἐπεδείξαμην εἰς ὑμέτεραν διόρ-
θωσιν· καὶ γὰρ τὸ ἔλεός μου ἐπαπέστειλα ὑμῖν,
ἵνα πᾶν ὑμᾶς, ὡς δρόσος ἐωθινή πορευομένη,
τούτέστιν ὑπὸ πνεύματος διαχεομένη ἐπὶ τὴν γῆν,
καὶ ὡς νεφέλη πρωϊνὴ καταψύχουσα τοὺς καρπούς·
ἀλλ' ὑμεῖς οὐκ ἐδέξασθε τοῦτο. Ἀλλ' οὐδὲ τὸν Υἱὸν
οἱ Ἑβραῖοι ἐδέξαντο, ὃς ἔλεος ὢν τοῦ Πατρὸς (δὲ) αὐ-
τοῦ γὰρ ἡλεήθημεν), ἀπεστάλη, ὡς νεφέλη, διὰ τὴν
παχύτητα τοῦ σώματος· πρωτὶ δὲ, διὰ τὴν νομι-
κὴν σκιάν ἐλθεῖν, καὶ τὸ μὴ καταληφθῆναι ὑπὸ τῆς
σκοτίας τοῦ διαδόλου καὶ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ
τοῖς ἄλλοις ἀρχὴ γενέσθαι φωτός, ὥσπερ τὸ πρωτὶ,
τῆς ἡμέρας. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ δρόσος ἦν, ἀνωθεν
πεσοῦσα· πορευομένη δὲ, διὰ τὸ μὴ ἐν ἐνὶ τόπῳ
περιορισθῆναι τὴν αὐτοῦ γνῶσιν, ἀλλ' εἰς πάντας
ἐπιπορευθῆναι. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ
γνωστὸς ἦν· νῦν δὲ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τοῦ τῶν
ἀποστόλων ἐξεληντότος φθογγου, ἐπλήσθη ἡ γῆ τοῦ
γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψον [f.
κατακαλύψαν vel κατακαλύπτων] θαλάσσης. Καὶ *ἔφα-*
ναι αὐτῇ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ τῇ οἰκουμένῃ, καὶ εἰ-
δοσαν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ σωτήριον
τοῦ Θεοῦ.

conspiciente maria. Illuxerunt itaque fulgura ejus
Dei ¹¹.

Διὰ τοῦτο ἀπεθέρια τοὺς προφήτας ὑμῶν,
ἀπέκτεινα αὐτοὺς ἐν ῥήματι στόματός μου, καὶ
τὸ κρίμά μου ὡς φῶς ἐξελεύσεται. Ὑμεῖς μὲν,
φησὶν, οὕτως ἔχετε, ὥστε ψυχράν τινα καὶ ὀλιγο-
χρόνιον τὴν μετάνοιαν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ διὰ τοῦτο
καὶ τὸ ἔλεός μου τοιοῦτον ἀποτελεῖν· ὅμως ἐγὼ οὐκ
ἐνέλειψα τῆς προσηκούσης προνοίας ὑμᾶς ἀξίων,
ὥστε καὶ τοῖς ἁγίοις προφήταις, οὓς ὑμῖν παρ-
αινέτας ἔστειλα (99), αἵτιος [f. αἵτιος] θανάτου γε-
νέσθαι (τοῦτο γὰρ ὀφείλει τὸ, *Ἀπέκτεινα*)· καὶ διότι
τὸ ῥῆμα τοῦ στόματός μου δέδωκα αὐτοῖς πρὸς τὸ
προφητεῦν, ἐγὼ δοκῶ αὐτοὺς ἀποκτεῖναι. Πλὴν
κἂν πάντας ἀποκτείνετε, οὐ δύνασθε ψευδῆ ποιῆσαι
τὰ περὶ ὑμῶν προφητευσθέντα· ἀλλὰ τὸ κρίμά μου,
τούτέστιν ἡ ψῆφος, ἣν ἐψηφισάμην ὑμῖν, ὡς φῶς

A perpetuo durantem misericordiam. Vester autem
aninus et cogitatio temporaria, similisque nebula
sub diluculo apparenti, et a sole dispulsæ, vel
exiguo rori ab radiis solaribus absumpto et obsu-
rato (hoc enim est, quod ait, *proficiscens*), efficit
miserationem peræque meam, qua vos miseror,
temporariam esse. Audiamus itaque, nos mensu-
ram esse divinæ misericordiæ, sive eam extenden-
tes sufficienter pœnitendo, vel celerius revertendo
ad priorem pravitatem mutilantes. Demusque ope-
ram, ut diuturnius ille nostri misereatur, tum
vere regnum Dei intra nos erit ⁹⁸, nostrique
institutum Deus comes erit. Legitur et in alia scrip-
tura, *Misericordia mea* ⁹⁹. Quod sic intelliges,
quod Deus hic aggre patiens dicat, Omnem vobis
B rationem exhibui et demonstravi, ad vestram cor-
rectionem. Etenim misericordiam meam demisi
vobis, ut fecundaret, ac pingues vos redderet,
veluti ros matutina hora iter faciens, hoc est, a
flamine diffusus super terram, et sicuti nebula
perinde mane infrigidans fruges. Verum enim vos
illam ipsam non suscepistis. At neque Filium Dei
Hebræi exceperunt, qui cum esset misericordia
Patris (per ipsum enim misericordiam adepti sumus),
demissus est veluti nebula, ob corporis sui pin-
guedinem. Matutina vero, eo quod umbra ipse legis
veniret, quodque nonprehenderetur ab tenebris
diaboli et peccati, sed aliis etiam principium lucis
fuerit, itidem ut mane, vel diluculum est diei
C initium. Idem quoque ros erat, superne decedens:
iter ideo faciens, quod non uno in loco circum-
scripta sit ejus cognitio, sed ad omnes accesserit.
Antea quidem et mane, in Judæa tantummodo
cognitus erat Deus, nunc vero in universum terra-
rum orbem, egresso apostolorum sonitu, impleta
est tellus cognitione Domini, velut aqua multa
orbi terræ ⁷⁰, videruntque fines terræ salutare

VERS. 5. Propterea demissui prophetas vestros
interemi eos in verbo oris mei, et iudicium meum
ceu lumen egredietur. Vos quidem, inquit, sic
habetis, ut frigidam quamdam parvique temporis
pœnitentiam ⁶⁰ demonstratis, per hoc meam
pariter misericordiam talem facientes. Attamen
ego haud intermisi vos congruenti providentia
dignari, adeo ut et prophetis meis quos vobis
D adhortatores misi, causa mortis exstiterim: hoc
enim denotat, *Occidi*. Et quoniam dedi ipsis verbum
oris mei ut vaticinarentur, videor eos occidis-
se. Atqui etiamsi cunctos plane dederitis neci, non
poteritis tamen irrita facere, quæ de vobis illi
præcinuere, quominus iudicium meum, hoc est,
decretum quod super vos decrevi, ceu lumen efful-

⁹⁸ Luc. xvii, 25. ⁹⁹ Psal. lvm, 18. ⁷⁰ Psal. xcvi, 4. ¹¹ Psal. xlvii, 3.

Variae lectiones et notæ.

(97) Græca verba ita sonant: *Operamque demus,*
ut ipsi nostrum diutius misereamur; regnum enim
cælorum vere in nobis est, electionisque comes Deus.

(98) Πάντας τρόπους, omnes modos, Cod. Ven.

(99) Εἰς ὑμᾶς ἐπεμpton, ad vos misi, Cod. Ven.

geat, patiaminique omnia quæ illi dixerunt. Quia *dam per prophetas hic vanos vates intellexerunt. Occidi enim ipsos in verbo oris mei, hoc est, per imperium meum. Et iudicium meum inter ipsos ut lumen splendidi haud occulabitur, sed lucebit, et ab omnibus per opera cognoscetur. Etenim et Elias leto dedit prophetas Baal, sacerdotesque lucorum*⁷². Sic Jchu qui genus Achab delevit prætextu festivitatis in Baal gratia celebrandæ, collectos sacerdotes Baalitis ad unum omnes mactavit⁷³.

VERS. 6, 7. *Nam misericordiam volo et non sacrificium, agnitionemque Dei potius quam incensas victimas. At ipsi sunt tanquam homo prævaricans testamentum. In superioribus objecit accusando injuriam quam proximis intulerunt, idolorumque culturam: nunc ait, Misericordiam ego potius erga proximum, quam injuriam et sacrificium recipio, ac Dei cognitionem magis quam holocaustomata. Atque hæc duo legem perferens mandavit: Diliges Dominum Deum tuum*⁷⁴, *et proximum tuum*⁷⁵ *charitate prosequeris. Vos autem transgressi estis testamentum n eum hoc, sancitamque legem. Erga proximum enim injurii estis, et misericordiæ expertes, ac præterea cognitionem mei repulistis. Dicit hic quisquam: Quia Judæi sacra perficientes, misericordiam vero non habentes, prævaricabantur testamentum: perspicuum est legem de sacrificiis verba facere. Sed secretiora quædam magisque spiritum redolentia fuerunt ea quæ hic memoravit, nempe misericordia et agnitio Dei. Per misericordiam itaque vita in actione consistens et opere, per cognitionem contemplatio innuitur. Egre dietur quoque in futuro sæculo iudicium Dei, veluti lumen, per Unigenitum. Pater enim neminem judicat, sed iudicium omne tradidit Filio*⁷⁶, qui suo in mundum adventu, non per sacrificia, sed per suam misericordiam nos salvos fecit⁷⁷. Neque per holocaustomata perve incensa, verum per agnitionem et fidem nos justificavit. Misericordiamque nos docuit, cum diceret: *Beati misericordes*⁷⁸. Et: *Quæ volueritis ut faciant vobis homines, eadem et illis præstate*⁷⁹. Et cum hæc verbi, *Misericordiam volo*⁸⁰, etc., in testimonium protulit in medium, **61** innumerisque aliis modis cognitionem Dei præcepit, præsertim cum omnes sermones et opera sua Deo referret accepta, ipsique tantum ascriberet, cumque diceret Philippo: *Qui videt me, videt et Patrem meum*⁸¹. Hinc etiam dixit: *Manifestavi nomen tuum mortalibus*⁸², non Judæis tantum, sed omnibus. Proinde qui ipsum non susceperunt, transgressi sunt omnino testamentum Patris, qui et

λάμψει, καὶ πείτεσθε πάντα, ὅσα ἐκεῖνοι εἶπον. Τινὲς δὲ, *Τὸς προφήτας ὑμῶν*, τοὺς ψευδοπροφήτας ἐνόησαν. Ἀπέκτεινα γὰρ αὐτοὺς ἐν ῥήματι στόματος μου· τοῦτέστι, διὰ προτάγματός μου· καὶ ἡ κρίσις μου ἦ ἐν αὐτοῖς, ὡς φῶς λαμπρὸν οὐ κρυβήσεται, ἀλλὰ λάμψει, καὶ πᾶσι διὰ τῶν ἔργων γνωσθήσεται. Καὶ Ἠλίας γὰρ ἀπέκτεινε τοὺς τῆς Βαάλ προφήτας, καὶ τοὺς ἱερεῖς τῶν ἰδωλῶν καὶ ὁ Ἰησοῦς, ὁ καὶ τὸ γένος τοῦ Ἀχάθ ἐξολοθρεύσας, προτασί- σάμενος ἑορτὴν τῷ Βαάλ τελεῖν, συναγαγὼν εἰς οἶκον ἕνα, πάντας ἀπέσφαξε.

Διδὼν ἔλεος θέλω, καὶ οὐ θυσίαν, καὶ ἐπίγνω- σιν Θεοῦ, ἢ ὀλοκαυτώματα. Αὐτοὶ δὲ εἰσιν ὡς ἄνθρωπος παραβαίνων διαθήκην. Ἀνωτέρω (1) δύο αὐτοῖς ἐνεκάλει, τὴν τε πρὸς τοὺς πλησίον ἀδι- κίαν, καὶ τὴν τῶν ἰδωλῶν θεραπεῖαν· καὶ νῦν δὲ φησιν, ὅτι Ἐγὼ ἔλεος μᾶλλον ἀποδέχομαι τὸ πρὸς τὸν πλησίον, ἢ τὰς θυσίας· καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπί- γνωσιν, ἢ τὰ ὀλοκαυτώματα. Καὶ νομοθετῶν γὰρ δύο ταῦτα προσέταξεν· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου· καὶ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον. Ὑμεῖς δὲ παρέθηκεν τὴν διαθήκην μου ταύτην καὶ τὴν νο- μοθεσίαν. Καὶ πρὸς τοὺς πλησίον γὰρ ὀδικοὶ ἐστε καὶ ἀνελεῖς ἡμῶν, καὶ πρὸς γέ, τὴν ἐμὴν ἐπίγνωσιν ἀπώσασθε. Εἰποὶ δ' ἄν τις, ὅτι ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι θυ- σίας ἐπιτελοῦντες, ἔλαιον [ἢ. ἔλεον] δὲ μὴ ἔχοντες, παρέβαινον τὴν διαθήκην, ὅλον, ὅτι, ὅσα ὁ νόμος περὶ θυσιῶν ἐδόκει λέγειν, ἀλλὰ τινὰ μυστικώτερα καὶ πνευματικώτερα ἦσαν. Διὰ μὲν οὖν τοῦ ἔλεου ἡ πρακτικὴ δηλοῦται· διὰ δὲ τῆς ἐπίγνωσεως, ἡ θεω- ρία. Ἐξελεύσεται καὶ τὸ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κρίμα τοῦ Θεοῦ, ὡς φῶς, διὰ τοῦ Μονογενοῦς· Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐδένα κρίνει, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ· ὃς ἔλθων εἰς τὸν κόσμον, οὐ διὰ θυσιῶν, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον, ἔσωσεν ἡμᾶς· καὶ οὐ δι' ὀλοκαυτωμάτων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπι- γνώσεως καὶ πίστεως ἡμᾶς ἐδικαίωσε, καὶ τὸν ἔλεόν τε ἐδίδαξεν (ἐν οἷς τε ἔλεγε· Μακάριοι οἱ ἐλεήμο- νες· καὶ, Ἄ ἄν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄν- θρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε αὐτοῖς· καὶ ἐν οἷς ταύ- την τὴν ῥῆσιν εἰς μαρτυρίαν προήνεγκε, καὶ μυ- ρίοις ἄλλοις [2])· τὴν δὲ ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς τε ἀπὸ Πατρὸς τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ τὰ ἔργα ἀνετίθει, καὶ ἐν οἷς ἔλεγε τῷ Φιλίππῳ· Ὁ ἑωρα- κώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὅθεν καὶ ἔλεγε· Ἐξανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις· οὐκ Ἰουδαίοις μόνον, ἀλλὰ πᾶσιν. Οἱ οὖν μὴ δεξιόμενοι αὐτὸν, παρέβησαν πάντως τὴν διαθήκην τοῦ Πα- τρός, ἥτις καὶ τὸν Υἱὸν κληρονομὸν ἐποίησε τοῦ ἀμπε- λῶνος. Ὁ δὲ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαώθ, αὐτοὶ ἦσαν ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, νεύ- φτον ἡγαπημένον· ἀλλ' ἐλθόντα τὸν Υἱὸν εἰς τὰ ἴδια

⁷² III Reg. xviii. 40. ⁷³ IV Reg. x. 25. ⁷⁴ Deut. vi. 5. ⁷⁵ Matth. xxii. 39. ⁷⁶ Joan. v. 23. ⁷⁷ Tit. iii. 5. ⁷⁸ Matth. v. 7. ⁷⁹ Matth. vii. 12. ⁸⁰ Matth. ix. 13. ⁸¹ Joan. xiv. 9. ⁸² Joan. xvii. 6.

Variae lectiones et notæ.

(1) Ἐν ἑτέρῳ, in alio (scilicet loco), Cod. Bav.
(2) Verba et aliis innumeris ad præcedentia sunt referenda; quæ vero sequuntur, ita reddenda:

Cognitionem vero Dei (subaudi ἐδίδαξε, docuit; verbum enim hoc utrumque periodi membrum regit).

οἱ ἔθιοι οὐ παρέλαβον, ἀλλ' εἶπον· Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς· δευτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν. Ἡ αὐτὴ δὲ διαθήκη τοῦ Πατρὸς, αὐτοὺς κληρονόμους ἐποίησε υἱοθεσίας, δόξης, οὐρανῶν βασιλείας· ἀλλ' οὐκ ἠθέλησαν ἀκολουθεῖν τῇ διαθήκῃ οὐδὲ κατὰ τοῦτο, ἀλλὰ κατ' ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους παρέβησαν αὐτήν, καὶ τὸν ὕἱον μὴ θελήσαντες βασιλεῦσαι ἐπ' αὐτούς, καὶ αὐτοὺς ἀναξίους τῆς οὐρανίου δόξης ποιήσαντες.

utrasque rationes transgressi sunt illud, cum Filium abnuentes regnare super sese, tum se indignos constituentes celestis gloria.

Ἐκεῖ καταφρόνησέ μου Γαλαὰδ, πόλις ἐργαζομένη μάταια, ταρασσούσα ὕδωρ. Οὐκ ἀκρίτω, φησὶν, ἐφένευσα τοὺς ψευδοπροφήτας. Καὶ ἐκεῖ (5), τούτῃστι, κατ' ἐκείνο καιροῦ, ὅτε ἐξετράπη ὁ Ἰσραὴλ, ἡ Γαλαὰδ καταφρόνησέ μου, ὅτι (4) ἀπενεμήθη τοῖς ἱερεῦσι καὶ λευταῖς εἰς κλήρον· καὶ οἱ ὀφελοντες διδάσκουσιν τὸν λαὸν εἰς θεογνωσίαν, αὐτοὶ εἰργάζοντο τὰ μάταια, τούτῃστι, τὰ εἰδωλα, αὐτοὶ τεχνουργοῦντες αὐτά. Ἐτάραττον καὶ τὸ ὕδωρ τῆς διδασκαλίας, μὴ καθάραν αὐτὴν προσφέροντες τῷ λαῷ.

Ἡ ἰσχὺς σου, ὡς ἀνδρός πειρατοῦ· ἐκρυψαν οἱ ἱερεῖς· ὁδὸν, ἐφένευσαν Σικίμα, ὅτι ἐκεῖ ἀνομιαν ἐποίησαν ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ. Εἶδον ἐκεῖ γριώδην πορνείαν τοῦ Ἐφραιμ. Σικίμα πόλις ἐστὶ πλησίον τοῦ Γαλαὰδ. Ἐκ τῶν Σικιμίων οὖν τινες ἐννοίαν λαβόντες τοῦ τῶν πατέρων Θεοῦ, ἔβουληθησαν ἀναβῆναι εἰς Ἱεροσόλυμα, ὡς προσκυνήσοντας τῷ Θεῷ· οἱ δὲ ἐν τῇ Γαλαὰδ λευταὶ καὶ ἱερεῖς, γνόντες τοῦτο, ληστὰς τινὰς ἐκρυψαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ἀπέκτειναν τοὺς Σικιμίτας. Διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι Ἡ ἰσχὺς σου, ὦ Γαλαὰδ, ἀνδρός ἐστὶ πειρατοῦ, τούτῃστι, ληστοῦ. Ἔστι μὲν γὰρ κυρίως πειρατὴς, ὁ θαλάσσιος ληστὴς· λαμβάνεται δὲ παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ ἐπὶ τοῦ κατὰ χέρσον ληστοῦ. Διὸ καὶ φρικώδεστέραν πορνείαν ταύτην ἀνομιάζει, ὅτι οὐ μόνον αὐτοὶ τὸ καλὸν οὐκ ἐποιοῦν ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, τούτῃστιν, ἐν τοῖς Ἰσραηλίταις (5), ἀλλὰ καὶ τοὺς προτιθεμένους ποιεῖν ἐφένευσαν. Ἢ καὶ οὕτως, ὅτι Ὀπισθε οἱ πειραταὶ κρύβδην τοῖς ναυτιλλομένοις ἐπιτίθενται, οὕτως καὶ ὑμεῖς οἱ ἐν τῇ Γαλαὰδ εἰδωλολάτραι, διὰ τινων κρυφίων μαργανωτῶν ποιεῖτε τὰ εἰδωλα κινεῖσθαι, ἵνα θείας δυνάμεως δεξιῇτε αὐτὰ μετέχοντα· οἱ δὲ ἱερεῖς, θεόν ταῦτα ἐλέγχουσιν, καὶ φανεροῦν πᾶν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ, οἱ δὲ κρύπτουσι. Καίτοι ἔδει αὐτοὺς ἐνουμηθῆναι, ὅτι ὁ προπάτωρ αὐτῶν Λεὺ, τοὺς Σικιμίτας ἀπαντας ἀπέκτεινεν, ὅτε Ἐμφὼρ, ὁ υἱὸς Συχέμ, ἐδίδασκε τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Δίναν. Καὶ ἐκείνος μὲν ἐξήλωσεν ὑπὲρ τῆς παρθενίας τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ (6)· αὐτοὶ δὲ ὑπὲρ ἐμοῦ οὐ ζήλοῦσιν. Ἐκρυψαν οὖν, φησὶ, τὴν θείαν ὁδὸν οἱ ἱερεῖς, οἱ τὸ

Filium heredem faciebat vineæ. Porro vineæ Domini exercituum ipsi fuerunt, domus nimirum Israelis, et Juda ipse plantula novella dilecta. Enimvero Filium, cum in sua venisset, sui eum non susceperunt, quin potius dixerunt: *Hic est heres, agite, occidamus eum*. Idem testamentum Patris, faciebat eos heredes adoptionis, gloriæ cælorumque regni: sed noluerunt sequi testamentum. Nec secundum hoc solum, verum etiam juxta

Vers. 8. *Illic me respuit Galaad civitas operans vana, turbans aquam.* Non sine judicio, inquit, occidi vanos prophetas: et illic, hoc est secundum illud temporis quando aversus est Israel, Galaad me est aspernaia, quando sacerdotibus et levitis distributa est in hereditatem: ac qui debebant populum docere cognitionem Dei, ipsi operabantur vana, hoc est idola ipsi eadem fabricantes. Turbabant quoque aquam doctrinæ, non puram eam populo afferentes.

Vers. 9, 10. *Fortitudo tua ceu hominis piratæ: occultaverunt sacerdotes viam, occiderunt Sicima.* Quoniam illic fecerunt iniquitatem in domo Israel: viderunt isthic horrendam fornicationem Ephraim. Sicima civitas est proxime urbem Galaad. E Sicimis ergo quidam, accepta Dei patrum memoria, voluerunt ascendere Hierosolyma usque, ceu Deum adoraturi. Levitæ vero et sacerdotes hoc comperit habentes, prædones quosdam occultaverunt in via, demittentes orco ea ratione Sicimitas. Ideo etiam dicit, *Robur tuum, o Galaad, hominis est piratæ*, hoc est prædonis. Est autem pirata proprie marinus prædator. Atqui in sacra Scriptura usurpatur etiam pro terrestri prædone: eam ob causam horribilem etiam istam fornicationem nominat, quoniam non ipsi tantum, quod bonum erat in domo Israelis non faciebant, hoc est inter Israelitas. Vel hunc ad modum æque intelligere licet: Ut piratæ oculis effascinationibus et insidiis adoriuntur prætereuntes, sic et vos in Galaad idolorum cultores, arcanis artibus idola moveri curatis, quo divinæ potentiæ ea ostendatis consortia. Jam sacerdotes quos talia reprehendere oportuit, viam Dei populo manifestando, ea celant. Atqui in animo eos cogitare par erat, quod atavus eorum Levi, Sicimitas omnes demiserit orco, quando Enmar filius Sichem, vi stuprum sorori ejus Dinæ intulit, et ille quidem ultione pro virginitate sororis suæ armatus est, ipsi vero pro me non contendunt, non sumunt vindictam. Occulte

²² Joan. 1, 11. ²³ Matth. xxi, 38. ²⁴ Gen. xxxiv, 26, 31.

Variae lectiones et notæ.

- (3) Καὶ γὰρ ἐκεῖ, etenim ibi. Cod. Ven.
 (4) Ἡ τις, quæ. Cod. Ven. Codex vero Bav. ὅτι, quia. Hieronymus legisse videtur ὅτι, quando.
 (5) Cod. V. n. addit: Ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλευμένους ποιεῖν ἀπίστους, καὶ ἀνομίαν· ἐποιοῦν, ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, τούτῃστιν ἐν τῷ Ἰσραηλίτῃ, Sed

etiam facere volentes, interficiebant, et iniquitates patrarent in domo Israelis, hoc est inter Israelitas. Cod. vero Bav. post Israelitas, uti vides, habet: Sed et sibi proponentes facere occiderunt.

(6) Ὑπὲρ τῆς ἀδελφῆς καὶ τῆς παρθενίας· αὐτῆς, pro sorore et virginitate ejus. Cod. Bav.

runt, inquit, divinam viam sacerdotes, qui olim interemerunt Sicima, emulatione accensi. Quod enim atavis eorum Levi peregit, sacerdotali generi ascribitur. Hæc et Dominum occidentis Synagoge accusationes sunt. Siquidem et illi operabantur vana, calumniam dico et crucem. Vanæ namque revera sunt cogitationes ipsorum. Magis enim illuxit, regnumque tenuit cruci affixus. Turbabant etiam aquam, confundentes Scripturarum cognitionem ac doctrinam Servatoris, quæ spiritus erat et vita, calumniantes. Et robur ipsorum, cum hominis pirata fuit, quando lapides tulerunt in Jesum⁸⁸: cumque gladiis et sudibus exierunt adversus ipsum noctu⁸⁹, quando fallere licet festinantes. Sacerdotes porro ipsorum celaverunt iter, hoc est Dominum euecarunt, dicentem: *Ego sum via*⁹⁰. Occiderunt etiam Sicima, quod est pudicitie et virginittis fructum Jesum, postquam Sicima fuit calvius locus corporis pudici Joseph. Præterea in Ecclesia videbis quosdam perficientes vana, prava vita infectos. Hi aquam perinde spiritalis doctrinæ turbant, de resurrectione et postremo iudicio vana dissertantes, seipsos ita ut intrepide in peccatis pergant, illicientes. Quorum robur non est hominis incolumem aliquem servantis, sed prædonis, quo de Dominus ait: *Fur non venit, nisi ut furtum committat, cædat, et perniciem struat*⁹¹. Celant etiam sacerdotes viam Domini, partim quando non reprehenderint peccantes, non audientes dicto præcipienti: *Peccantem coram omnibus argue*⁹²: partim quod ipsi in ea non ambulantes, aliam sibi viam vitæ inquirent, occidentes ita Ecclesiam, quæ est segregata Josepho, qui valet, si interpreteris, appositionem. Talis est Dominus, legi adiectus, quæ jam defecerat: unde et, *Non veni, inquit, dissolvere legem, sed implere*⁹³. Ejus enim legis, *Non committas adulterium*⁹⁴, hæc est appositio et completio, ut *Ne intuearis quidem mulierem*; sic ejus, *Non occides*⁹⁵, appendix et complementum est, *Non irascaris*⁹⁶; et aliarum consimiliter.

VERS. 11. Pollutus est Israel, Judas dimisit messem suam. Omnium hoc est periculosissimum, horribilissimumque quod quando Judam oportebat divinarum promissionum fructus metere, imitatus sit Israel, 63 qui idolorum cultura contaminatus erat, talem messem posthabendo.

VERS. 11. Ordire vindemiam tibi ipsi, dum reduxero captivitatem populi mei, dumque sanavero Israel. Ad Judam hæc dicit: Ordire vindemiam,

⁸⁸ Joan. viii, 59. ⁸⁹ Matth. xxvi, 47. ⁹⁰ Joan. xiv, 6. ⁹¹ Joan. x, 10. ⁹² I Tim. vi, 10. ⁹³ Matth. v, 17. ⁹⁴ Matth. xix, 18. ⁹⁵ Exod. xx, 13. ⁹⁶ Eccli. xxviii, 8.

Variae lectiones et notæ.

(7) Græca verba ita sonant: *Talis autem et Dominus, qui legi adiecit, quod deerat.*

(8) Μοιχεύσαι, et paulo post φονεύσαι. Cod. Ven.

(9) Ad Judam hæc ait: Quoniam ante malorum

παλαίων ἐφόνευσαν τὰ Σίχιμα ζηλώσαντες· ὁ γὰρ ἐποίησεν ὁ προπάτωρ αὐτῶν Λεὺι, τῇ ἱερατικῇ γένει ἀνατίθεται. Ταῦτα καὶ τῆς Θεοκτόνου Συναγωγῆς εἰσι κατηγορίαι. Εἰργάζοντο γὰρ οὗτοι μάταια, τὰς συκοφαντίας, καὶ τὸν σταυρὸν· μάταια γὰρ τῷ ὄντι αἱ ἐκίνουαι αὐτῶν, ὅτι μᾶλλον ἐλαμψε καὶ ἐθασίλευσεν ὁ σταυρωθεὶς. Ἐτάρασσον δὲ τὸ ὕδωρ, συγχέοντες καὶ τὴν τῶν Γραφῶν γνῶσιν, καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος, ἥτις ἦν πνεῦμα καὶ ζωὴ, διαβάλλοντες. Καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῶν, ὡς ἀνδρὸς πειρατοῦ· ἤρᾶν τε γὰρ ἰσθμῶν ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ μετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων ἐξῆλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ νυκτὸς, ὅπερ ἐστὶ λαθῆναι σπευδόντων. Καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῶν ἐκρυψαν τὴν ὁδὸν, τοῦτέστι, τὸν Κύριον ἐθανάτωσαν, τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Ἐφόνευσαν δὲ καὶ Σίχιμα, ὃ ἐστὶ, τὸν τῆς σωφροσύνης καὶ παρθενίας καρπὸν Ἰησοῦν· ἐπειδὴ τὰ Σίχιμα ἦν ἐξαίρετον χωρίον τοῦ σώφρονος Ἰωσήφ. Καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ ἔκει τινὰς ἐργαζομένους μάταια, κακοῦ βίου ὄντας. Οὗτοι οὖν καὶ τὸ ὕδωρ τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας ταρασσουσι, τὰ περὶ ἀναστάσεως καὶ κρίσεως διαβάλλοντες, καὶ ἑαυτοὺς ἐξαπατῶντες πρὸς τὸ ἀδελῶς ἀμαρτάνειν· ὧν ἡ ἰσχὺς οὐκ ἀνδρός· ἐστὶ ζωοποιούτος, ἀλλὰ πειρατοῦ· περὶ οὗ εἶπεν ὁ Κύριος· Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ Ἰνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Κρύπτουσι δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς ὁδὸν Κυρίου, τάχα μὲν καὶ ὅταν μὴ τοὺς ἀμαρτάνοντας ἐλέγχωσι, παρακούοντες τοῦ λέγοντος· Τὸν ἀμαρτάνοντα, ἐνώπιον πάντων ἐλέγχε· τάχα δὲ καὶ ὅταν αὐτοὶ οὐ περιπατῶσιν ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ ἄλλην ὁδὸν βίου ἐπιτηδεύουσι· διὸ καὶ φονεύουσι τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις ἀφορίσθη τῷ Ἰωσήφ, ὃς ἐρημνεύεται πρόσθεν. (7) Τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ Κύριος, προσθεὶς τῷ νόμῳ ὃ εἶπε· διὸ καὶ εἶπεν· Οὐκ ἔλθον καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι. Τοῦ γὰρ, *Μὴ μοιχεύσης* (8), πρόσθεις καὶ ἀναπλήρωσις τῶ, *Μηδὲ ἐμβλέψης γυναῖκα* [f. -xī]· καὶ τοῦ, *Μὴ φονεύσης*, τὸ, *Μὴ ὀργισθῇς*· καὶ τὰ ἅλα ὁμοίως.

Ἐμάρθη Ἰσραὴλ, καὶ Ἰούδας ἀρῆκε θερισμὸν αὐτοῦ. Τὸ πάντων δεινότερον, τοῦτο ἐστίν, ὅτι, ὅτε εἶδε τὸν Ἰούδαν θερίζειν τῶν θεῶν ἐπαγγελιών τοὺς καρποὺς, τότε ἐξήλωσε μὲν τὸν Ἰσραὴλ τὸν μανθέντα τῇ εἰδωλολατρείᾳ· ἐγκατέλιπε δὲ τὸν τοιοῦτον θερισμὸν.

Ἀρχον τρυγῶν σεαυτῷ, ἐν τῷ ἐπιστρέφειν με τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου, ἐν τῷ ἰδρασθῆναι με τὸν Ἰσραὴλ. (9) Πρὸς τὸν Ἰούδαν ταῦτά

experientiam noluit cognoscere, quod decebat, neque colligere justitiæ fructus, saltem post reditum a captivitate, fac ut legi consentaneam vitam degas, etc. Cod. Ven. et Bav.

φῃσιν, ὅτι Ἐπειδὴ πρὸς τῆς τῶν κακῶν πείρας οὐκ ἠθέλησας γνῶναι τὸ θεόν, οὐδὲ τρυγῆσαι τοὺς τῆς δικαιοσύνης καρπούς, κἂν μετὰ τὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον ἐν νόμῳ πολιτεύου, καὶ ἄρξαι δρέπεσθαι τοὺς ἐκ τῆς τοιαύτης πολιτείας φρονοῦντος καρπούς. Δέξου δὲ τοῦτο σεαυτῷ· οὐ γὰρ τῷ θεῷ τι κέρδος φέρομεν, ἐν νόμῳ βιοῦντες, ἀλλ' ἡμῖν αὐτοῖς. Τὸ δὲ, Ἐν τῷ ἰδῆσθαι με τὸν Ἰσραὴλ, τοῦτο σημαίνει, ὅτι Ἐν τῷ παρηγορηθῆναι με αὐτὸν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἄλγεσιν, οἷς εἶχεν ὢν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ ἀναγαγεῖν αὐτὸν ἀπὸ Βαβυλῶνος, σύνεως οὐ τὸ θεόν, καὶ βίου ἀγαθοῦ γενοῦ.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Καὶ ἀποκαλυφθήσεται ἡ ἀδικία Ἐφραῖμ, καὶ ἡ κακία Σαμάρειας, ὅτι εἰργάσαντο ψευδῆ, καὶ κλέπτῃς πρὸς αὐτοὺς εἰσελεύσεται, ἐκδιδοσκῶν (10) ληστῆς ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ. Πάλιν διδάσκει, ὅτι δικαίως τιμωρεῖται τοὺς περὶ τὸν Ἐφραῖμ, καὶ φῃσιν, ὅτι Ἀλλή πᾶσιν ἡ παρανομία αὐτῶν γενήσεται, ὅτι εἰργάσαντο τὰ ψευδῆ, τοῦτέστι τὰ εἰδωλα. Καὶ λοιπὸν οἱ πολέμοι, δίκην κλεπτῶν καὶ ληστῶν αὐτοῖς ἐπελθόντες, ἐκδύσουσιν αὐτοὺς καὶ ἀπογυμνώσουσι πάντων ὧν ἔχουσιν ἀγαθῶν. Μονονοῦχι καὶ ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν φῃσιν· Ἄρχου τὰ πρὸς σωτηρίαν τρυγῆν καὶ καρποῦσθαι νῦν γοῶν, ὅτε ἤλθον ἐγὼ ἐπιστρέφειν τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ, καὶ ἰδῆσθαι τοὺς συντετριμμένους. Οὐ γὰρ οἱ ἰσχύοντες χρεῖαν ἔχουσιν ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. Τότε ἀπεκκλήθη πᾶσα ἡ κακία τοῦ λαοῦ, ὅτε τοῦ Πιλάτου ἐρωτήσαντος, *Tira ἀπολύσω*; εἶπον· Ἀπόλυσον ἡμῖν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν σταύρωσον. Καὶ τῶν στοιχείων καινοτομουμένων, αὐτοὶ ἐνέμενον τῇ κακίᾳ, ὅτε καὶ ὁ κλέπτῃς καὶ ληστῆς, ὁ συσταυρωθεὶς, πρὸς αὐτὸν εἰσῆλθε, τοῦτέστιν φεικώθῃ αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, καὶ σὺν αὐτῷ ἐγένετο ἐν τῷ παραδείσῳ. Ταῦτα καὶ πρὸς τὴν ψυχὴν παραίνεσις ἐστίν, ἐπιστρεφόμενη ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, ἣν ἡχμαλωτίσθη τοῖς πάθεσι δουλεύουσα, καὶ λαθεῖσαν ἀπὸ τῶν πληγῶν τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν τραυμάτων, ἄπερ ἄλλως οὐ θεραπεύονται, εἰ μὴ δυσωδῶν καὶ ἀηδῶν αὐτῇ προβάλλωσι. Τότε γὰρ καὶ λατρὸν ἐπιζητεῖ, ὅτε ἀηδίζεται καὶ δυσχεραίνει πρὸς τὴν δυσωδίαν, καθὼς καὶ Δαβὶδ· *Προσώψισα καὶ ἐσάπησαν οἱ μῶλωπέες μου*· εἰπὼν δὲ λέγει· *Μὴ ἐγκαταλλῆς με, Κύριε ὁ Θεός μου, μὴ ἀποστῇς ἀπ' ἐμοῦ*. Τότε τοίνυν ἀπαλλαγείσα, ὡς ψυχὴ, τῆς ἁμαρτίας, τρύγα τοὺς καρπούς τῆς ἀρετῆς· ἀλλὰ σεαυτῇ τοῦτους τρύγα, μὴ πρὸς ἐπιδειξίμ τι ποιοῦσα, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τὸ καλὸν ἐργαζομένη. Ἀποκαλύπτεται δὲ αὐτῇ τότε καὶ τὸ ψεῦδος τῆς κακίας. Τότε γὰρ ὁρᾷ, ὅπως τὰ τῆς κακίας ἔργα ψευδῆ εἰσι καὶ ἀπατηλά· καὶ δι' αὐτῶν ὁ κλέπτῃς καὶ ληστῆς διάβολος εἰσὶν, ἐκδιδοῦσκει τὸν ἄνθρωπον, καὶ γυμνὸν πάσης θείας

hoc est iustitiæ fructus, et post reditum a captivitate, in lege persevera, incipeque tibi decerpere ex tali politia subnascentes fructus. Decerpe eos tibi ipse, nec enim Deo quidquam lucri afferimus viventes iuxta legem, sed nobis ipsis. Quod subdit, *Dum sanavero Israelem*, significat, quod Dum ipsum consolatur in omnibus doloribus quos in captivitate pertulit, eumque reducam a Babylone, intellige tu quid te deceat, bonamque conversationem auspicare.

CAPUT VII.

VERS. 1. Et revelabitur injuria Ephraim, et viscositas Samarie. Nam commisit vana, surque ad eos ingreditur, prædator exiens in via ejus. Iterum docet quod haud injuria puniat Ephraimitas Deus, perspicuam cunctis eorum iniquitatem asseverans. Nam fecerunt, inquit, mendacia, hoc est, idola, ideoque in posterum hostes, furum et latronum instar, eos adorti, exuent ipsos, omnibusque bonis nudabunt. Propemodum et Christus ad Israeliticum populum dicit: Incipe quæ ad salutem tuam pertinent, oeu in vindemia colligere atque fructum decerpere, nunc saltem, quando veni ego reducere, servareque oves domus Israelis, quæ perierant, ac sanare contritos. Nec enim bene valentes egent medici opera, sed male habentes⁹¹. Tunc revelata est omnis injustitia populi, quando, interrogante Pilato, *Quem vobis dimittam?* responderunt: *Absolve nobis Barabbam, Jesum vero cruci affige*⁹². Ad hæc elementis legis novæ perseverabant ipsi in malitia, quando et fur et prædo una cum eo cruci affixus ad eum introiit, hoc est per fidem ei assertus est, et vindicatus in libertatem, in paradiso cum eo agens. Hæc etiam animæ sunt exhortatio redeuntis a captivitate, qua detenta fuit pravis affectibus serviens, sanæque a plagis peccati et vulneribus quæ alias non curantur nisi graviter olere et inamœna esse ipsi cœperint, tum enim demum inquirunt medicum, quando tetrica sunt vulnera, ipsaque ægre patitur graveolentiam, perinde ac David cum dixisset: *Graviter oluerunt ei computruerunt vibices meæ*⁹³: subdit: *Ne derelinquas me, Domine Deus meus, neque a me desistas*⁹⁴. 64. Tunc igitur liberata anima a peccatis, virtutis fructus colligit (11). At eos, inquit, tibi ipsi decerpe, non faciens aliquid ad ostentationem, sed in te ipsa bonum operare. Tum quoque detegitur ei vanitas malitiæ: videt enim quam sint peccati opera tam mendacia quam noxia. Per hæc fur et prædo Satanas ingressus hominem spoliatur, ac ab omni divina gratia nudum constituit, in via ejus, hoc est in quocunque vitæ genere fuerit, sive in sacerdo-

⁹¹ Marc. II, 17. ⁹² Matth. xxvii, 17. ⁹³ Psal. xxxvii, 6. ⁹⁴ Psal. xxxiv, 22.

Variae lectiones et notæ.

(10) Scribendum fortasse ἐκδιδοσκῶν, ut paulo post in commentario usurpatur.

(11) Tunc igitur, o anima, a peccato liberata, virtutis fructus collige. Ita Græca verba sonant.

tali, sive monastica vel populari. In omni namque via vite prædatorum et furem agens diabolus, clanculum eos adoriunt, ipsisque imponit nocturno tempore, persuadens ut pejori eum meliori adhibeant animum, nuptias, vinum, omnemque creaturam vituperans, eum peccatorum fomitem, occasionemque. Alios vero ut prædo invadit, palam et impudenter eis persuadendo, ut plane desperata aggrediantur.

VERS. 2. *Ut concinant veluti lamentes in corde suo.* Hostes, inquit, invadent eos, eum fures et latrones insueverunt: ipsi vero in lamentis et luctibus perseverabunt, non autem aperta voce plorare, desistereque calamitates suas, cæterum cordibus suis et cogitatione threnos lamentave edunt. Hæc et latroni in cruce accommodari poterunt, cujus cor Christi supplicio condelebat, et peccatis suisangebatur. Ipse quidem Christum confitebatur, Christus vero omnium illi peccatorum gratiam faciebat.

Omnia scelera eorum recordatus sum; nunc circumdederunt eos adinventiones sue, coram facie mea factæ sunt. Cum dicit, inquit, commixissem, nec longanimitate mea judicatus sum cernere ab ipsis ausa, nunc tandem aperte palam ea contueor, ut qui in conspectu meo fuerint constituta. Siquidem omnia simul collecta sunt, et in circuitu eorum steterunt, nedum opera, sed et consultationes, hoc est, cogitationes quæ demonstrant eos esse dignos quibus irrogetur poena. Fortasse autem, quia Deus peccata illa vehementius punit, quæcunque a præmeditatione et consultatione fiunt, propterea hic dixit: *Circumdixerunt eos consultationes ipsorum.* Non enim simpliciter, ait, operabantur mala, neque raptim vel forte fortuna, sed ex consilio et consideratione. Sic in extremo iudicii die, præterquam opera, cogitationes etiam, secundum quas peracta sunt, judicantur: in quibus tamen auctoritas potius remissionis quam condemnationis esse in hoc mundo solet (12). Occiderunt etiam prophetas Hebræi: toleransque malorum Deus est, dum illi Domini interfectores fuerunt, impleveruntque mensuram patrum suorum, recordatusque est Deus omnium iniquitatum eorum, ut veniat super eos omnis sanguis justus a sanguine Abel, usque ad sanguinem Zacharie prophete.

65 VERS. 3. *In malitiis suis exultarunt reges, et in mendaciis suis principes.* Per malitias suas ad interitum accurrentes, auctores lætitiæ fuerunt regibus et principibus ipsos debellantibus. Vel quod una cum regibus suis ad idololatriam eucurrerint, curaverintque eos et observaverint, eadem peragendo, et in mendaciis suis, sive idolis, sive adulationibus, vel vanis laudibus, hilares eos red-

Α χάριτος καθίσταται, ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, τοῦτέστιν ἐν ὁδῷ ἂν εἴη βίῃ, εἴτε ἐν ἱερατικῇ, εἴτε ἐν μοναχικῇ, εἴτε ἐν λαϊκῇ· ἐν πάσῃ γὰρ ὁδῷ βίου ληστεύει. Τοῖς μὲν οὖν ὡς κλέπτης ἐπιστοίη ὁ διάβολος, λάθρα κλέπτων αὐτοὺς, καὶ ἐν νυκτὶ, ὅταν πείθῃ, ὡς καλῶ προσέχον τῷ χεῖρονι· ὅσον, τὸν γάμον διαβάλλων, τὸν οἶνον, τὴν κτίσιν πᾶσαν, ὡς ἁμαρτιῶν ἀφορμὰς· τοῖς δὲ, ὡς ληστὴς ἐπέρχεται, ἀναφανδὸν καὶ ἀναιδῶς πείθων, μετείναι καὶ τὰ προδήλως κατεγνωσμένα.

"Ὅπως συνήδουσιν, ὡς ἡδόντες ἐν τῇ χαρδίᾳ αὐτῶν. Οἱ ἐγθροὶ αὐτοῖς, φησὶν, ἐπελευσονται ὡς κλέπτει καὶ λησταί· αὐτοὶ δὲ ὀργηροῦντες καὶ ὀλοφυρόμενοι διατελέσουσιν, οὐδὲ τολμῶντες ἐξάκουστα ὀργνεῖν καὶ ἄδειν τὰς οικείας συμφοράς, ἀλλ' ἐν ταῖς καρδίαις καὶ κατὰ δianoian τοῦς ὀργνοῦς ποιούμενοι. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ ἐν τῷ σταυρῷ ληστοῦ λεχθήσεται. Ἡ γὰρ καρδία αὐτοῦ, πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ συνάδουσα ἦν· ὁ μὲν γὰρ ἐξωμολογείτο, ὁ δὲ Χριστὸς ἐχαρίζετο αὐτῷ.

Passōn tōn kakīōn autōn ἐμνήσθη· τὸν [ἐκύκλωσαν αὐτοὺς τὰ διαβούλια αὐτῶν, ἀπέναντι τοῦ προσώπου μου ἐγένοντο.] Ἐπὶ πολὺ, φησὶ, μακροθυμήσας, καὶ ὡς περ μὲν ὁρᾷ δοκῶν τὰ περ' αὐτῶν τολμώμενα, νῦν σαφῶς αὐτὰ θεωρῶ, καὶ ἀπέναντι τοῦ προσώπου μου ἐγένοντο. Πάντα γὰρ συνήχθησαν ὁμοῦ, καὶ κύκλῳ αὐτοῦ ἐστήσαν, οὐ μόνον τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ τὰ διαβούλια, τοῦτέστιν, εἰ λογισμοί, δεικνύοντες μοι αὐτοὺς τιμωρίας ἀξίους. Μήποτε δὲ, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐκεῖνα τῶν ἁμαρτημάτων σφοδρότερον κολάζει, ὅσα ἀπὸ μελετῶν καὶ διαβουλικῶν γίνονται, διὰ τοῦτο ἐνταῦθα εἶπεν, ὅτι *Ἐκύκλωσαν αὐτοὺς τὰ διαβούλια αὐτῶν.* Οὐ γὰρ ἀπλῶς, φησὶν, ἐπραττον τὰ κακὰ, οὐδὲ ἀπὸ συναρπαγῆς, ἀλλὰ μετὰ βουλῆς καὶ σκέψεως. Οὕτω καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ, οὐ μόνον ἔργα, ἀλλὰ καὶ λογισμοί, καθ' οὓς ἐπράχθησαν, κρίνονται· καὶ ἐν τούτοις μάλιστα ἐστὶ τὸ κύριον· ἢ τῆς ἀφέσεως, ἢ τῆς κατακρίσεως. Ἀπέκτενον καὶ τοὺς προφῆτας· οἱ Ἑβραῖοι, καὶ ἀνεξίκακῶν ὁ Θεός, ἐπειδὴ Κυριοκτόνοι γεγόνασι, καὶ ἐπλήρωσαν τὸ μέτρον τῶν πατέρων αὐτῶν, ἐμνήσθη πασῶν τῶν ἀδικιῶν αὐτῶν, ὅπως ἂν εἰσθῇ ἐπ' αὐτοὺς πᾶν αἷμα δικαίων, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἀβελ, ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου.

Ἐν ταῖς κακίαις αὐτῶν εὐφρανar βασιλεῖς, καὶ ἐν τοῖς ψεύδεσιν αὐτῶν ἀρχοντας. Διὰ τὰς κακίας αὐτῶν, φησὶν, εἰς δαίμονον παραδραμόντας (13), πρόξενοι εὐφροσύνης ἐγένοντο τοῖς καταπολεμήσασιν αὐτοὺς βασιλεῦσι καὶ ἀρχουσιν. Ἡ δὲ τοῖς βασιλεῦσιν αὐτῶν συνέτρεχον εἰδωλολατροῦσι, καὶ ἐθεράπευσον αὐτοὺς διὰ τοῦ τὰ αὐτὰ πράττειν, καὶ ἐν τοῖς ψεύδεσιν αὐτῶν, ἦτοι τοῖς εἰδώλοις, ἢ

⁶⁶ Luc. II, 51.

Variae lectiones et notæ.

(12) Atque in his maxime sita vis est aut remissionis, aut condemnationis. Cod. Ven.

(13) Cod. Ven. παραδιδόντες.

ταῖς κολακαίαις, καὶ τοῖς ψευδῶσιν ἐπαίνοις· εὐφρανόντες ἐκείνους, δι' οὗ καὶ Ἰσαΐας· ἔλεγεν· Οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς, πλανῶσιν ὑμᾶς· καὶ, (14) Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν! Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι· δὲ, τοὺς αὐτῶν βασιλεῖς· δαίμονας, τοὺς ἀρχοντας τοῦ σκότους, χαίρειν ἐποιοῦν ἐν ταῖς κατὰ Χριστοῦ συκοφανταίαις καὶ τοῖς ψευδῶσιν αὐτῶν· (15) ἀλλὰ καὶ Ἡρώδην καὶ Πιλάτον, οἱ ἐν τῇ κατακρίσει Χριστοῦ εἰρήνευσαν πρὸς ἀλλήλους.

Πάντες μοιχεύοντες, ὡς κλίβανος καίόμενος εἰς πέφιν, κατακαύματος ἀπὸ τῆς φλογός. Μοιχεύαν νοήσεις· μὲν καὶ τὴν σωματικὴν, λέγοντος τοῦ Θεοῦ, Πάντες ὅτι οἱ ἐν Ἰσραὴλ, μοιχεύοντες εἰσι· καὶ οὕτω καίόμενοι τῷ τῆς ἀσελγείας πυρὶ, ὡς κλίβανος, κατακαύματος ἀπὸ τῆς φλογός· γινομένου, δὲ καλεῖται εἰς πέφιν, τούτῳ, εἰς ἐπιτησίαν ἄρτων. Τὸ τῆς ἀσελγείας δὲ πῦρ ἐπάξει αὐτοῖς τὴν τῆς αἰματωσίας φλόγα, ὅφ' ἥς κατακαυθέντες, εὐχρηστοὶ γενήσονται εἰς πέφιν τῆς ὁμότητος, ἣν ἔχουσιν. Νοήσεις δὲ μοιχεύαν καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν, εἰς ἣν ἐξεκαλοντο, ἐπακολουθήσαντες τῷ πρώτῳ ἐν αὐτοῖς εἰδωλολάτρῃ Ἰεροβοάμ.

Ἀπὸ σφύρεως στέατος, ἕως τοῦ ζυμωθῆναι τὸ ὅλον, ἡμέραι τῶν βασιλέων ὑμῶν. Στέαρ ἤγουν σταῖς, ὃ ἐστὶν ἄλευρον, τὸν λαὸν πάντα καλεῖ, καὶ φησιν· Ὅσπερ ἡ ζύμη τὰ συμφορῶμενα ἄλευρα μεταποιεῖ πρὸς ἑαυτὴν, οὕτω καὶ ἀφ' οὗ ἤρξατο ὁ λαὸς φύρεσθαι πρὸς τὴν ζύμην τῆς τοῦ Ἰεροβοάμ ἀσεθείας, μέχρις οὗ ἐζυμώθῃ ὅλος, καὶ πρὸς αὐτὴν μεταποιηθῇ, ὁ σύμπα· οὕτως χρόνος ἡμέραι εἰσι τῶν βασιλέων ὑμῶν. Δείκνυσιν δὲ διὰ τούτου, ὅτι ἐπὶ πάντων τῶν ἀπὸ τοῦ Ἰεροβοάμ καὶ ἐπὶ τὰ κάτω βασιλέων εἰδωλολατρεία ἐπολιτεύετο. Μοιχεύοντας νόει, καὶ τὴν μοιχαλίδι καὶ ἀμαρτωλῶν γενεὰν τῶν θεοκτόνων, οἱ ἐκκαίμενοι τῷ φθόνῳ, καὶ μελετήσαντες τὸν σταυρὸν εἰς πέφιν, ἥτοι ὕψουν τοῦ οὐρανοῦ ἄρτου Χριστοῦ, οὐκ ἔληξαν, ἕως οὗ ἐτέλεσαν τὸ ἔργον. Ταῦτα μέντοι ἡμέραι εἰσι τῶν ἀρχόντων καὶ προσκύντων ἐν αὐτοῖς, τούτῳ, συμφορῶν ἀρχαίων. Ἡμέραν γάρ, ὡς ἐφημεν καὶ ἀνωτέρω, ἡ Γραφή καὶ τὴν συμφορὰν καλεῖ. Ὅσπερ δὲ ὁ μὴ πιστεύων, ἥδη κέριται καὶ πρὸ τῆς κρίσεως· οὕτω καὶ ὁ μοιχεύων, ἥδη καλεῖται καὶ πρὸ τῆς καύσεως ἐκείνης, ἣν τότε καυθόσεται εἰς πέφιν καὶ ἀρχηγίαν [ἀρχίαν?] τῆς κακίας. Οὐκέτι γὰρ ἐνεργηθήσεται ἡ κακία μετὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν, οἷός τις πρὸς αὐτὴν φιλικῶς ἔξει· ἀλλ' αἰώνιον μίσος πρὸς αὐτὴν ἔσται τοῖς νῦν ἀγαπῶσιν αὐτὴν, ὅτι διὰ ταύτην αἰώνως κολάζονται. Νῦν μὲν γὰρ αἰνέει τοὺς ἀνοήτους τῷ φαινόμενῳ ἥδει· τότε δὲ ἀποκαλυφθείσης τῆς ἀσχημοσύνης αὐτῆς, μεταμέλεια

A diderunt. De quibus et Isaias ait: *Qui beatos vos predicant, illi vos seducunt* 99; et: *Vae illis qui amarum dulce dicunt* 1. Ad hæc Judæi reges suos dæmones, principes tenebrarum, gaudio imbuerunt suis contra Christum imposturis, calumniis et mendaciis. Præterea Herodes, Caiphas, Annas, eisdem exhilararunt, qui in condemnatione Christi in gratiam, cum antea hostilibus inter se animis essent, redierunt.

VERS. 4. *Omnes adulterium committentes, sunt veluti furnus ustus ad digestionem, ustura a flamma facta.* Corporale hic adulterium intelliges, dicente Deo, quod universi Hierosolymorum incolæ sint adulteri, sic usti libidinis igni, veluti cibarius, cuius incensio sit a flamma, qui uritur ad digestionem, hoc est ad tosturam coctionemve panum. Porro libidinis ignis, adducet super eos captivitatibus flammam, a qua adusti inutilis erunt, ad digestionem cruditatis quam etiamnum habent. Accipies etiam per adulterium, idololatram, qua exurebantur, secuti primum inter se idololatram Jeroboam.

VERS. 4, 5. *A mistura massa, usque dum tota fermento subigatur, dies regum vestrorum.* Stear, vel stais (quæ vox hic per massam reddita est) farinam denotat. Coniectum per hæc farinam populum intelligit, dicitque: Ut fermentum commistas secum farinas in sese transformat, sic a quo tempore cepit populus dulci fermento impietatis Jeroboam, non destitit donec totus ejus contagione inficeretur, inque illud ipsum transformaretur. Totum isthuc tempus, dies sunt regnorum vestrorum, per quæ innuit, quod in omnibus Jeroboam, secus regnis et regibus, idololatria floruerit. Per adulteros, adulteram juxta ac peccatricem generationem Domini interfectorum intellige, qui et invidia nsti ac meditatio crucem ad digestionem sive submissionem celestis panis Christi, non desierunt, quousque perfecerunt opus istud suum. Atque hæc sunt dies principum et præminentium inter ipsos, hoc est veterum calamitatum. Diem enim, ut supra quoque diximus, Scriptura etiam calamitatem appellat. Quemadmodum autem qui non credit, jam judicatus est 2, vel ante judicium illud: sic adulterium 66 committens, jam uritur, ante ustionem etiam illam, qua uretur ad digestionem ac malitiæ supplicium. Nec enim ultra post extremum judicium scelera patrabuntur, neque quisquam unus ad ea sese acclinator est, verum perpetuum adversus ea odium erit illis qui nunc ea deamant, quod eorum nomine sempiternis cruciatibus dedantur. Ho-

99 Isa. III, 12. 1 Isa. V, 20. 2 Joan. III, 18.

Variae lectiones et notæ.

(14) *Vae illis, qui amarum dulce dicunt, et dulce amarum.* Cod. l. Bav. et Ven.

(15) *Herodem quoque et Pilatum* (iisdem Hebraei

lectari fecerunt) *qui in Christi condemnatione pacem inter se inierant.* Cod. Ven. et Bav.

die quidem insipientibus, quæ videntur suavia blandiuntur, tum vero detecta ipsorum deformitate, gravis comitabitur poenitentia eos, qui hac in vita ab ipsis decerpti fuerint, plorabuntque tum omni vacantes consolatione, quod adeo deformia et turpia divinæ pulchritudini prætulert. Hæque mæchus jam uritur, juxta illud: *Ambulatis in lumine ignis vestri, et in flamma qua exusti estis*^a. Jamperinde ex fermento et farina fit mistio, atque ex cogitationibus et operibus fit actio. Ait ergo, quod regnantes in mæcho cogitationes non videntur esse turbidæ neque tristes, sed tranquillam quamdam et hilarem constitutionem habere, ab mistione farinæ, donec fermento subigatur tota, hoc est a quo

Α δεινὴ ἐπιγενήσεται τοῖς ἐν τῇ βίῳ τοῦτω ὑπ' αὐτῆς ἀπατηθεῖσι, καὶ μετακλῦσσονται ἀπαράκλητα, ὅτι τὴν οὕτως ἀκαλλῆ καὶ ἀσχήμονα προετίμων τοῦ θεοῦ κάλλους. Ὁ οὖν μοιχὸς ἡδὴ καλεῖται, κατὰ τὸ, *Περσεύσθε τῷ φωτὶ τοῦ πῦρος ὁμῶν, καὶ τῇ φλογὶ, ἣ ἐξεκαύσατε*. Ἐπεὶ δὲ ὥσπερ ἐκ ζύμης καὶ ἀλεύρου τὸ φύραμα, οὕτω καὶ ἐκ τῶν λογισμῶν καὶ ἐνεργειᾶς ἡ πρᾶξις· φησὶν, ὅτι οἱ βασιλεύοντες ἐν τῷ μοιχῷ λογισμοί, οὐ δοκοῦσιν ἐν σκοτίᾳ εἶναι, ἀλλ' ἡμερινὴν τινα καὶ ἱλαρὰν κατάστασιν ἔχειν, ἀπὸ φουράσεως στέατος, ἕως τοῦ ζυμωθῆναι τὸ ὅλον, τούτέστιν, ἀφ' οὗ ἄρξονται τὸ κακὸν μελετᾶν, ἕως οὗ τελέσωσι.

tempore exeperint malum cogitare, usquedum opere

compleverint. *Cæperunt principes furere ex vino*. Arcusatis communiter omnibus tanquam adulteris, nunc omnes accusat principes ceu temulentos, ac propterea ad iram concitatos.

Vers. 5, 6. *Extendit manum suam cum pestilentia, nam succensusunt eorda eorum veluti clibanus, dum offendunt eos*. Quilibet, inquit, principum extendit manum suam, uti dona accipiat, conversa turque hominibus per contagia et perditiones quas diligit, eo quod in consultando et nocendo contriuntibus, adeoque reliquis mortalibus sint ferventissimi. Ex temulentia invidiæ forebant etiam principes Israel adversus Christum. Sic discipulus Judas extendit manum, quando proditiōis argenteos accepit, consentiens pestibus Pharisæorum et Scribarum, qui æstuebant plane insidiis, quibus lacerarent deficerentque Dominum. Ita militum peræque corda inflammabantur, excubias agentium proxime Domini sepulchrum.

Vers. 6, 7. *Totam noctem somno Ephraim impletus est, mane prodiit, succensus est veluti ignis fulgor. Omnes incaluerunt ut clibanus succensus, ignis devoravit iudices eorum, omnes reges eorum ecciderunt, nec erat inter eos qui meam sibi opem deposceret*. Sequitur facile supra memoratos temeto perfusus, ut totam noctem somno indulgeant, quod haudquaquam minimo est dedecori populi principibus: per hoc namque indicatur, quod non perinde magnam subditorum curam gerant. Mane porro facto, inquit, ardebant veluti ignis, inflammabanturque ad bibendum et ad indignandum **67** ad numerā capiendā, omniaque id genus alia flagitia. Nec soli principes, verum ex æquo cuncti, ceu furnus sunt incensi ad peccandum, ut pro se quisque potest. Recte vero ignis ille vitiorum effecit, ut principes et reges eorum, idola colentes, aliaque non optima facinora perficientes, caderent. Nemo enim quidquam delinquens, stare dicitur.

^a Isa. xxx, 1f.

Variae lectiones et notæ.

(16) Scribendum κατηγορήσα; ut et Lenicerus in suo cod. legisse videtur.

B *Ἦρξαντο οἱ ἄρχοντες θυμουῖσθαι ἐξ οἴνου*. Κατηγορίᾳ (16) κοινῇ πάντων ὡς μοιχῶν, νῦν κατηγορεῖ πάντων ὡς μεθύσων τῶν ἀρχόντων, καὶ διὰ τοῦτο θυμουμένων.

Ἐξέτειρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ μετὰ ἰδρυῶν, διότι ἀνεκαύθησαν αἱ καρδίαι αὐτῶν, ὡς κλίθραος ἐν τῷ καταράσσειν αὐτούς. Ἐκαστος, φησὶ, τῶν ἀρχόντων ἐκτείνει τὴν χεῖρα εἰς τὸ δῶρα λαμβάνειν, καὶ λοιμοὶ καὶ φθορὰς ἐν ἀνθρώποις συναναστρέφεται, ἀγαπῶν αὐτούς, διότι ἐν τῷ καταράσσειν, τούτέστιν, ἐπιβουλεύειν καὶ βλάπτειν τοὺς ὁμογενεῖς, θερμότητος εἶσι. Ἐκ τῆς μέθης τοῦ ψύθονος ἐθυμούντο καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ ὁ μαθητὴς Ἰούδας ἐξέτεινε τὴν χεῖρα, ὅτε τὰ ἀργύρια τῆς προδοσίας ἐλάμβανε, συμφωνῶν μετὰ τῶν λοιμῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων, θερμῶν θυτῶν εἰς τὸ ἐνεδρεῦσαι, καταρράξαι τε καὶ καταβαλεῖν τὸν Κύριον· καὶ τῶν στρατιωτῶν δὲ αἱ καρδίαι ἀνεκαίνοντο ἀργυροῦντων, ὅτε τὸν τάφον ἐτίθουν.

Ὀλην τὴν νύκτα ὕπνον Ἐφραῖμ ἐνεπλήσθη. Πρωτῷ ἐγενήθη, ἀνεκαύθη, ὡς πυρὸς ἐξηγος, πάντες ἐθερμάνθησαν (17) ὡς κλίθραος πυρὸς καίμενος, καὶ κατέφαγε τοὺς κριτὰς αὐτῶν. Πάντες οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἔπεσον, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐπικαλούμενος ἐν αὐτοῖς πρὸς με. Καὶ κατὰ τὸ πρόχειρον μὲν, ἀκολουθεῖ τοῖς ἀνω ῥηθεῖσι μεθύσοις, τὸ ὑπνώττειν ὅλην τὴν νύκτα, ὁ μεγίστη αἰσχύνῃ, καὶ μάλιστα τοῖς λαοῦ ἄρχουσι· θεῖκνσι γὰρ αὐτοὺς τοῦτο, μηδὲως τῶν ὑπὸ κλέων φροντίζοντας. Πρωτὰς δὲ, φησὶ, γενομένης, ἀνεκαίνοντο, ὥσπερ πῦρ, καὶ πρὸς τὸ πίνειν, καὶ πρὸς τὸ θυμουῖσθαι, καὶ πρὸς τὸ δουροληπτεῖν, καὶ πάντα τὰ ἄλλα κακὰ· καὶ οὐ μόνον οἱ ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ πάντες ὡς κλίθραος εἰσι, καίμενοι πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν, ὡς ἕκαστος δύναται. Ἐξαιρέτως δὲ τὸ πῦρ τοῦτο τῆς κακίας, τοὺς κριτὰς αὐτῶν, τούτέστι, τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας, κατέφαγεν, ὅσην καὶ ὕλην εἶχον τὴν ἐξουσίαν· καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς αὐτῶν

(17) Ἐθερμάνθησαν αἱ καρδίαι αὐτῶν, incaluerunt corda ipsorum. Cod. Bav.

ἔπεσον εἰδωλολατροῦντες· καὶ τὰ ἄλλα ἀμαρτάνοντες. Οὐδεὶς γὰρ ἀμαρτάνων, ἵστασθαι λέγεται. Καὶ οὐκ ἦν τις ἐν αὐτοῖς, ὃς πρὸς με ἀπονεύων, ἐπεκαλεῖτό με· ἢ ὅτι οὐκ ἦν διδάσκαλος, ὃς ἐκάλει αὐτούς, καὶ ἐφίλει [ἐφείλακε? ἐφίλου?] πρὸς με. Ἐκοιμῶντο δὲ οἱ Ἰουδαῖοι ἀμέριμνοι, ὅτε τὸν τάφον οἱ στρατιῶται ἐτήρουν· ἡνίκα δὲ πρωτὶ ἐγένετο, ἀναστάντος τοῦ Κυρίου, ἀνεκαύθη ὁ φθόνος αὐτῶν, καὶ ἐγένοντο ὡς κλίβανος καϊόμενοι τῷ θυμῷ. Καὶ ἡ ἐπὶ τῇ ἀναστάσει ζηλοτυπία, τοὺς κριτὰς αὐτῶν κατέφαγε· καὶ πάντες ἔπεσον πῶσιν μεγάλην, διαφουσθέντες τῶν ἐλπίδων. Καὶ ὁ ἀμαρτάνων δὲ, ὅλην τὴν νόκτα τοῦ βίου ὑπνῶνται ἀναίσθητῶν. Διὸ Παῦλος τῷ γνησίῳ τέκνῳ, καὶ τῆς ἡμέρας υἱῷ Τιμοθέῳ παραίνει· *Νῆψε ἐν πάντιν*. Ὅταν μείνῃ πρωτὶ γέννηται, ἡ μέλλουσα θελαδὴ κατὰστάσῃ, τότε ἀνεκαύθη μὲν ἐν αὐτῷ καὶ ἀνέλαμψεν ἡ αἵσθησις τῶν πραγμάτων αὐτῷ, πλην ὡς πυρὸς φέγγος· καλεῖ γὰρ αὐτὸν, καὶ τότε τοὺς πρώην κριτὰς αὐτοῦ λογισμοὺς, τοὺς κρίνοντας, ὅτι τότε δεῖ πράξει, καταφάγεται πῦρ. Πάντα γὰρ οὗτοι βασιλεύοντες, καὶ κρατοῦντες πρότερον, τοῦ πτώματος τῆς ἀμαρτίας ἦσαν αἵτιοι, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν οὐδόλως προσεκαλοῦντο.

Ἐφραῖμ τοῖς λαοῖς αὐτοῦ συνεμίγνυτο. Δέον, φησί, τοὺς ἄλλους ὁδηγεῖν εἰς τὸ ἀγαθόν, ὃ δὲ τοῖς πλήθεσιν εἰς τὴν κακίαν συνανεφύρετο (18)· καὶ ὁ βασιλεὺς παρηνώμει ἐπίσης τοῖς ἄλλοις. Ἡ γὰρ τοῦ Ἐφραῖμ φυλὴ ἐβασίλευσεν, ὡς πολλάκις εἰπομένον.

Ἐφραῖμ ἐγένετο ἐγκρυφίας οὐ μεταστρεφόμενος. Ὅπερ γὰρ ὁ ἐγκρυφίας ἄρτος, κατὰ τὸ ἐν μέρος ὀμιλῶν τῷ πυρὶ, κατακαίεται, καὶ ἀχρηστος γίνεται· δεῖ γὰρ μεταστρέφεσθαι αὐτὸν ἵνα καὶ κατὰ θάτερον μέρος ὀπιτηθῇ· οὕτω καὶ αὐτὸς ἐπέμεινε τῇ κακίᾳ, καὶ ὑπ' αὐτῆς κατεκάη.

Κατέφαγον ἄλλοτριον τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ οὐκ ἔγνω. Ἐπεὶ ἄρτον (19) ὀνόμασεν, ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, καὶ φησιν, ὅτι οἱ ἄλλοφυλοι ἐπολέμησαν (20) αὐτόν· κατέφαγον πᾶσαν τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐν ἀνδράσι, καὶ τὴν ἐν πλοῦσι. Αὐτὸς δὲ οὐδ' οὕτως ἐπέγνω τὸν παιδεύοντα Θεόν.

Καὶ πολλαὶ ἐξήνθησαν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς οὐκ ἔγνω. Πολὺν, φησί, καὶ μακρὸν χρόνον παιδεύεται, καὶ οὐκ ἐκτελεῖ κατεγύρασε παιδεύομενος· ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ τοῦ χρόνου ἐδιδάχθη τὸ δέον. Καὶ οἱ ἄρχηγοὶ καὶ διδάσκαλοι τοῦ Ἰσραὴλ, τῷ χυδαίῳ ὁλίῳ συμφρονήσαντες, οὐκ ἠθέλησαν μεταστραφῆναι ἀπὸ τοῦ γράμματος ἐπὶ τὸ πνεῦμα. Διὸ τὰ ἔθνη, τὰ ἄλλοτρια τῶν διαθηκῶν τοῦ Θεοῦ, ἔφαγον τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ (ἰσχύς δὲ τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ νόμος)· αὐτοὶ δὲ πω-

• II Tim. iv, 5.

Variae lectiones et notæ.

(18) Græca verba sic habent : Cum par esset, ait, aliis ad bene agendum se ducem præbere, populo et ipse ad male agendum se adiungebat.

A Neque quisquam inter eos erat, qui ad me respiciens invocaret me : quod deerat illis institutor, qui eos dirigeret et ad me pertraheret. Sopiti etiam somno erant Judæi, omnis expertes sollicitudinis, quando monumentum milites servabant. Atenim mane, adeoque diluculo factio, excitatoque Domino, invidia etiam eorum, quod resurrexisset, accensa est, factique sunt veluti furoris furore inflammati. Deinde iudices eorum livor ob resurrectionem devoravit, omnesque ceciderunt ruina magna, spebus suis fraudati, Qui peccat, totum pariter vite hujus noctem dormit, non sentiens peccatum. Eam ob causam divus Paulus genuinum suum diei filium adhortatur : *Vigila in omnibus*. Porro, quando futura in extremo die condemnatio exsuscitata fuerit et illuxerit, ut diluentium in peccatore, tum sensus ad se commissorum facinorum oritur, instar igneæ flammæ : urit enim ipsum peccati conscientia ; tum qui antea iudices eorum fuerunt, non recte instituentes eos doctores, devorabit ignis ille, hoc est, agnoscentur fuisse vani. Siquidem isti antehac doctrinæ cathedram obtinentes, ruinæ in peccatum auctores extiterunt, nec quidquam Deum auxiliatorem imploraverunt, nec ut alii invocarent, docuerunt.

VERS. 8. Ephraim populis suis commiscebatur. Aliis Ephraim, vates asseverat, iter ad bonum ostendisse, ipsum vero multitudinē ad malum arclinatæ conjunctum esse. Rex præterea æque prævaricabatur atque alii : nam tribus Ephraim regni sceptrā tenuit, ut diximus.

Ephraim factus est encryphias non inversus. Ut encryphias panis ille, altera partesui admotus igni comburitur, et inutilis sit : opus est namque, ut conversus altera quoque parte assetur : sic et ipse Ephraim in vitis perseveravit, ab iis combustus.

VERS. 9. Comederunt alieni robur ejus, ipse vero nos cognovit. Quia panem jam nominavit, in ea metaphora perdurans, Alieni, inquit, comederunt eum, hoc est debellarunt ipsum. Exederunt autem omnes vires ejus, et in fortitudine seu potentia et opibus sitas, et interim non agnovit sese castigantem Deum.

Cani efforuerunt ipsi, nec hoc tamen agnovit. Multo, inquit, ac longo plane tempore castigatur, ac veluti in ea 68 castigatione consenuit, nec vel sic tamen tanto tempore, quid se decuisset, didicerit. Principes porro ac doctores Israelis, idem cum indocto et confuso vulgo sapientes, noluerunt converti ab littera ad spiritum, propterea gentes alienæ ab testamentis Dei, comederunt robur eorum. Israelis autem robur est lex. Ipsi vero

(19) Ἄρτον αὐτόν, panem ipsum. Cod. Ven.

(20) Ἐπολέμησαντες, cum expugnassent. Cod. Ven.

obsecrati non agnoverunt, sed perstiterunt, consenueruntque in literæ administratione. Jam omne quod inveterascit et senio conficitur, proxime est obliitterationem extinctionemque². Ad hæc quando quisquam malitiæ flamma exurit, adeo ut seipsum tradat ei, adortus clandestina scelera quæ nefas est nominare, nec ab tali sua iniquitate revertitur, comedunt robur ejus, quod accepit a Deo [ut natura quadantenus ad bonum opus non sit idoneus] demones, qui alieni et hostes nostri facti sunt, invidentes Dei gloriæ; propterea et inveteratus in malitia omnem peccati ille ignorantiam habet.

VERS. 10. *Deficieturque injuria Israelis in faciem ejus. Id est oculis suis videbunt pericula. Sic qui in Dominum Christum injurii fuerunt Hebræi, una cum templo et urbe sunt dejecti.*

VERS. 10, 11. *Nec sunt reversi ad Dominum Deum suum, nec exquisiverunt ipsum in omnibus hisce. Ephraim erat ut columba amens, corde vacans, Aegyptum invocabat et ad Assyrios proficiscebatur. Ego, inquit, afflictiones ipsis afferebam, ut intelligentes ad me redirent, meumque auxilium implorerent, at ipsi ad humana adjutoria reciderunt: Aegyptiorum enim opem inquirebant. Dein ab Assyriis oppugnati, defatigatique eosdem invocabant, amentis insipientisque columbæ mentem præ se ferentes. Etenim ut illa, pullis sublatis, non avolat, verum in iisdem locis remanet: non dissimilem ad modum isti ad hostes suos accurrebant: nam Assyrii ex confesso hostes eorum erant et Aegyptii. Columba lascivix et incontinentiæ hic typus est: quocirca ubi anima voluptatibus tenebrarum intemperanter dedita sui impotens facta fuerit, nec sibi mali quidpiam adesse putaverit, Aegyptum profecto et Assyrios amicitia sibi copulat, hanc quidem ob tenebrarum opera, illos vero propter sui fastum et opinionem. Hinc suo etiam isti tempore dicitur: *Vade in tenebras exteriores, diabolo et angelis ejus paratus*³. Porro angeli diaboli, mentales etiam Assyrii sunt. Quadrant hæc quoque Domini interlectrici Synagoga. Non agnoverunt enim, neque intellexerunt, verum præ fastu et opinione sua in tenebris iter faciunt.*

VERS. 12. *Ubi profecti fuerint, injiciam super eos rete meum, tanquam volucres cæli deducam eos, castigabo eos in auditione tribulationis ipsorum. Ipsi, inquit, proficiscentibus, ut auxilia sibi accersant, ego 69 injiciam ipsi hostes, veluti rete, et deducam eos, hoc est superbiam ipsorum dejiciam et humiliabo: primum tamen conabor eos erudire, prænuntiando imminencia, uti sciant, quæ sint eos excepturæ calamitates. Quod si ipsi non castigentur, nec sese emendent, tum inducam super ipsos tribulationes. Vel: Adeo terribiles erunt hostes, ut nedum præsentis, verum denuntiati tantum et*

A ρωθέντες οὐκ ἔγνωσαν, ἀλλ' ἐπικαυώθησαν ἐν τῇ κατὰ τὸ γράμμα πολιτείᾳ. Πᾶν δὲ τὸ παλαιούμενον καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ· καὶ ὅταν δὲ τις τῇ φλογὶ, ἣ ἐκκαίει, δοῦς ἑαυτὸν ἑλοσχερῶς, καὶ τὸ κρυφὴ γινόμενα, ἀ αίσχρὸν ἔστω καὶ λέγειν, μετὶν, οὐ μεταστραφῆσεται ἀπὸ τῆς τοιαύτης καταστάσεως, κατεσθίουσι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, ἣν ἔλαβε παρὰ Θεοῦ φυσικῶς πρὸς τὰς ἀγαθὰς πράξεις, οἱ δαίμονες, οἵτινες ἀλλότριοι καὶ ἐχθροὶ ἡμῶν ἐγένοντο, φθονήσαντες τῇ τοῦ ἀνθρώπου δόξῃ. Διὸ καὶ παλαιούμενος ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ, παντελὴ τοῦ κακοῦ [καλοῦ?] ἀγνωσίαν ἔχει.

Kal ταπεινωθήσεται ἡ ὄψις τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πρόσωπον αὐτοῦ. Τουτέστιν, Ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ὀφείτῃ τὰ δεινὰ ὥσπερ καὶ οἱ τὸν Κύριον ὀδύσαντες, καθαιρεθέντος αὐτοῖς τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως, ἐταπεινώθησαν.

Kal οὐκ ἐπέστρεψαν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐξεζητήσαν αὐτὸν ἐν πᾶσι τοῦτοις. Καὶ ἦν Ἐφραϊμ, ὡς περιστέρα ἄνους, οὐκ ἔχουσα καρδίαν. Αἰγύπτου ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύετο. Ἐγὼ μὲν, φησὶ, τὰς κακίας αὐτοῖς ἐπέφερον, ὅπως συνέντες, ἐπιστρέψουσι πρὸς με, καὶ τὴν ἐμὴν βοήθειαν ἐπικαλέσονται· οἱ δὲ πρὸς ἀνθρώπινους ἀπέβλεπον συμμαχίας. Τὴν Αἰγυπτίων μὲν γὰρ βοήθειαν ἐπεζητούν, πολεμούμενοι ὑπὸ Ἀσσυρίων· ὑπὸ δὲ Σύριον καταπονούμενοι, τοὺς Ἀσσυρίους ἐπικαλοῦντο, τῆς περιστερᾶς τὴν ἄνοιαν δεικνύντες. Καθάπερ γὰρ ἐκείνη τῶν ἑαυτῆς νεοσσῶν ἀφαιρουμένων, οὐκ ἀφίπταται, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένει χωρίοις· οὕτω καὶ οὗτοι τοῖς ἐχθροῖς προσέτρεχον· καὶ γὰρ οἱ Ἀσσύριοι ἐμολογουμένως ἐχθροὶ αὐτῶν ἦσαν, καὶ εἰ Αἰγύπτιοι. Ἀγγὺν δὲ ἡ περιστέρα καὶ ἀκόλαστον. Ὅταν οὖν ψυχὴ πρὸς τὰς ἡδονὰς τοῦ σκότους ἀκρατῶς ἔχουσα ἀνοσταίνῃ, καὶ οἴηται μηδὲν αὐτῇ κακὸν εἶναι, τῇ Αἰγύπτῃ καὶ τοῖς Ἀσσυρίοις φιλιάζει· τῇ μὲν, διὰ τὸ τοῦ σκότους ἔργα, τοῖς δὲ διὰ τὴν οἴησιν· ὅθεν καὶ ἀκούσεται· Πορεύου εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· οἵτινες εἰσιν οἱ νοητοὶ Ἀσσύριοι. Ταῦτα καὶ τῇ Θεοκτόνῳ Συναγωγῇ ἀρμύζει· οὐκ ἔγνωσαν γὰρ, οὐδὲ συνήκαν, ἀπὸ δὲ οἵσεως ἐν σκότει πορεύονται.

Kathōs ὁρ πορεύονται, ἐπιβαλὼν ἐπ' αὐτοὺς τὸ δίκτυόν μου. Kathōs τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατάβῃ αὐτοὺς· παιδεύσω αὐτοὺς ἐν τῇ ἀκοῇ τῆς θλίψεως αὐτῶν. Αὐτῶν πορευομένων, φησὶ, πρὸς τὸ ἐπικαλεῖσθαι συμμαχούς καὶ βοηθούς, ἐγὼ τοὺς πολεμίους αὐτοῖς ἐπιβαλὼν, οἷόν τι δίκτυον, καὶ κατάξω αὐτούς, τουτέστι, τὴν ὑπερφημίαν αὐτῶν κατασπάσω καὶ ταπεινώσω. Πρῶτερον μέντοι ἐπιχειρήσω παιδεύσαι αὐτοὺς διὰ τοῦ προαγγεῖλαι, καὶ ἀκουστάς ποιῆσαι αὐτοῖς τὰς ἐκδεχόμενας αὐτοῖς θλίψεις· εἰ δὲ οὐ παιδευθῶσι, τότε καὶ αὐτὰς τὰς θλίψεις ἐπάξω. II, ὅτι οὕτω φοβεροὶ ἔσονται

¹ Hebr. viii, 13. ² Matth. xxv, 30.

οἱ πολέμιοι, ὥστε καὶ μήπω ἐπιστάντες, ἀλλὰ φη-
μιζόμενοι μόνον, καὶ ἀκούμενοι, ἀρχαῖν αὐτοῖς εἰς
παιδείαν. Δίκτυον τοῦ Θεοῦ, ἡ πολυποίκιλος αὐτοῦ
σοφία, καθ' ἣν προνοούμενος ἡμῶν πολλάκις, ὅταν
πρὸς τὸ πρᾶξαι τι κακὸν πορευόμεθα καὶ κινώ-
μεθα, ἐμπόδια ἐπιβάλλει· καὶ ὑψηλοφρονούντας δι-
κατὰ τοὺς ἐν τῇ ἀέρι δαίμονας, καταγεί καὶ τα-
πεινῶ· καὶ προαγγέλλων γένναν, καὶ σκώληκα
ρῇ τελευτῶντα, καὶ πῦρ μὴ σβεννύμενον, παιδεύει
διὰ τῆς ἀκοῆς ὡς φιλόδηριος. Καὶ τοῖς Θεοκτόνοις
πορευομένοις ἐν πλάνῃ, ἐπέβαλε τὸ δίκτυον αὐτοῖς,
τὴν τῶν ἀλίων διδασχὴν, ὡς ἂν κατάξῃ αὐτοὺς εἰς
τὴν ἐν Χριστῷ ταπεινῶσιν, καὶ παῖσι αὐτοὺς μα-
θεῖν, ὅτι πρᾶξ· ὅστι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ,
καὶ μὴ καυχῶσθαι ἐν τοῖς τοῦ νόμου ἔργοις, ἀλλὰ
δεηθῆναι τοῦ δικαιοῦντος δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι·
καὶ ἐπαίδευσεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἀκοῇ τῆς θλίψεως αὐ-
τῶν λέγων, ὅτι Τερουσαλήμ πατούμενη ὑπὸ ἐθνῶν·
καὶ περὶ τοῦ ναοῦ, ὅτι οὐ μὴ μέλῃ λίθος ἐπὶ λίθον·
καὶ, *Μακάριαι αἱ στεῖραι, αἳ οὐκ ὥδλησαν*·
καὶ ὅσα περὶ τῆς δλώσεως.

Ὁδοὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπῆδησαν ἀπ' ἐμοῦ! Δε-
δαιμένοι εἰσιν, ὅτι ἡσέθησαν εἰς ἐμέ. Ἐπὶ τοῖς νο-
σοῦσιν ἔω· μέν ἐστιν ἑλπίς σωτηρίας· πάντα καὶ
λέγουσι, καὶ ποιοῦσιν οἱ αὐτῶν κηδόμενοι· ἐπαι-
δὸν δὲ ἀπογνώσιν αὐτῶν, ὀργνοῦσι λοιπόν. Τοῦτο
καὶ ὁ Θεὸς ἐπὶ τῇ λαῷ ποιεῖ, ἀπογνώσας τῆς θερα-
πείας, καὶ ὀργνεί αὐτοὺς, ὡς ἀποπῆδξαντας μὲν
διὰ τῶν πονηρῶν πράξεων, ἀσεβήσαντας δὲ διὰ τῆς
ἀθείου λατρείας.

Ἐγὼ ἀλυτρώσω αὐτοὺς. Τοῖς μὲν πρώτῃν,
ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας, τοὺς δὲ ὑστερον ὁ
Χριστὸς ἀπὸ τῶν δαιμονίων, καὶ τὸν νόσον, καὶ
τῶν πρῶσεων· καὶ τελευταῖον, διὰ τοῦ ἰδίου αἵμα-
τος, ἐν ᾧ εὗρομεν τὴν ἀπολύτρωσιν.

Αὐτοὶ δὲ κατελάλησαν κατ' ἐμοῦ ψευδῇ. Καὶ
ὅτε περιστάντες τὸν μόσχον ἔλεγον· Ὁδοὶ οἱ θεοί
σου, Ἰσραὴλ· καὶ ὅτε ἔλεγον, Ἐπεὶ ἐπάταξε πέ-
τραν, καὶ ἐξῆλθον ὕδατα, μὴ καὶ ὕδρον δύ-
ναται δοῦναι;

Καὶ οὐκ ἐβόησαν (21) πρὸς με αἱ καρδίαι αὐ-
τῶν. Τοῖς χεῖλεσσι με μόνον ἐτίμου· ἡ δὲ καρ-
δία αὐτῶν, πῶρρω ἀπέχεν ἀπ' ἐμοῦ· ἡ, ὅτι
οὐκ ἐμὲ ἐπεγράφοντο εὐεργέτην, ἀλλὰ τὰ εἰδωλα.

Ἄλλ' ἡ ὠλόλυξον ἐπὶ ταῖς κοιταῖς αὐτῶν ἐπὶ
σίτῳ καὶ οἴνῳ κατετέμενον. Τὴν ἐπηγγελμένην
τοῖς πατρίσιν αὐτῶν γῆν ἀπολάοντες [f. — λαβόν-
τες]. καὶ τοὺς κληροῦς αὐτῶν διαλαχόντες (τούτους
γὰρ κοιτάς ὠνόμασε, διότι ἐν αὐτοῖς ἀνεπαύσαντο τῶν
ἐκ τῆς ἐρήμου πόνων), οὐκ ἐμοὶ εὐχαρίστησαν, ἀλλὰ
τῆς εἰδωλικῆς τελετᾶς τελοῦντες ὠλόλυξον, ὡς παρ'
ἐκείνοις μαινόμενοι· καὶ τὸν σίτον καὶ τὸν οἶνον, τὰ
ἐκ τῶν ἔργων ἔχοντες, καὶ τούτοις ἐντροφύοντες, ἐντομίδας
ἐποιοῦντες τὴν τιμὴν τῶν δαιμονίων, τὰ στήθη καὶ τοὺς

A auditi, sufficiant ad castigationem. Rete Dei multi-
plex, variaeque ejus est sapientia, per quam cogni-
tus a nobis, serpenumero, quando ad mali quidpiam
perficiendum eamus, moveamurque, impedimenta
injicit, altaque affectantes, instar demonum qui in
aere versantur, deducit nos et humiliat, praeunans
gehennam et vermem non morientem, ignemque
inextinguibilem: erudit nos per hujusmodi prae-
dicationem, ut humanus et clemens Pater. Domini
quoque occisoribus in errore facientibus iter, in-
jecit rete suum, piscatorum nimirum doctrinam, uti
ab eo deduceret eos ad Christi humiliationem et
obedientiam, persuaderetque eis discere, quod mitis
sit Christus et humilis corde⁷, ne glorientur in
lege per opera, sed precetur potius eum qui gratis
justificat, per gratiam suam; eruditque eos per
praedicationem futurae illorum afflictionis, dicens,
quod Jerusalem ab gentibus sit conculcanda: de-
que templo, quod non maneat lapis super lapidem⁸;
et: *Beatae steriles quae non pepererunt*⁹: et quae-
cunque illie de captione Hierosolymorum vaticina-
tus est.

Vers. 13. *Vae ipsis, quoniam desilierunt a me.*
Miseri sunt, quoniam impii fuerunt in me. Apud
infirmos donec spes est salutis, omnia et dicunt et
faciunt qui eos curant. Simul, ac vero de incolu-
mitate ipsorum desperaverint, lugent eos in poste-
rum. Idem Deus in populo suo facit, curam suam
nihil valere animadvertens, eos deplorat, ut qui
per mala opera ab se desilierint, impique fuerint,
colendo eos qui non sunt dii.

Ego redemi ipsos. Priores quidem ex Aegyptiaca
servitute, posteriores autem Christus a demoni-
bus, languoribus, caecitatibus redemit, ac tandem
proprio suo sanguine, in quo invenimus redemptionem.

Ipsi vero locuti sunt adversus me vana. Primum,
quando vitulum circumstantes dixerunt: *Hi sunt
dii tui, Israel*¹⁰. Deinde quando siebant, *Quo-
niam percussit petram, et fluxerunt aquae, num-
quid et panem dare poteris*¹¹?

Et non clamaverunt ad me corda ipsorum. Labiis
me suis tantummodo venerabantur, cor vero eo-
rum procul me aberat¹², sive quod me non agno-
scebant benefactorem, sed idola potius.

*Sed enim ululabant super cubilibus suis, super
frumento et vino dissecabantur.* 70 Terram patri-
bus suis promissam accipientes, ac sortes suas
adepti (eas enim cubilia nominavit, quod per ea
requieissent a laboribus deserti) mihi non egerunt
gratias, verum idolis sacra facientes, peragen-
tesque festa, ululabant perinde ac insueverunt ido-
lorum cultores furiis agitati ululare. Praeterea a
me dona habentes, nimirum fruges et vinum in
quibus capiebant voluptatem, sectiones interia

⁷ Matth. xi, 19. ⁸ Luc. xxi, 6. ⁹ Luc. xxiii, 29. ¹⁰ Exod. xxxi, 8. ¹¹ Psal. lxxvii, 20. ¹² Matth. xv 8.

Variae lectiones et notae.

(21) Καὶ ἐβόησαν, et clamaverunt. Cod. Bav.

faciebant, in gratiam demonum, pectora et brachia A dispungentes. Vel hoc dicit, quod apud gentes Rheam matrem deum colentes factitabant. A tibiarum enim cantu ad insaniam acti, seipsos dissecabant, genitalia sibi membra auferentes, qui bacelli et bacehæ dicebantur. Hæc itaque committebant Israelitæ, super cibo et vino, hoc est petentes ea ab idolis. Oblocuti sunt etiam Domini interemptores Christo dicentes; *In Beelzebub eiecit demonia* ¹³. Rursus aiebant: Magister bone, compertum habemus quod viam Dei denuntias, nec intuearis in personam hominum. Enimvero hoc non ex animo dicebant, sed privato quodam pravo consilio. Hoc enim indicat quod ait: *In cubilibus*. Etenim contra ipsam murmurantes gemebant, quod talia quidem agens adhuc viveret. Deinde asseverante ipso: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* ¹⁴, abscedebantur, deficiebantque ab ipso, orta inter eos factione; dicebant enim: *Durus est sermo illo, equis eum audire potest* ¹⁵? Redemit etiam nos Dominus ab omni impuritate. At multi delinquentium loquuntur adversus eum mendacia: Quis novit, fabulantes, an ne futurum sit iudicium, num sit venturus exploratum nostra? *Edamus et bibamus, cras enim moriemur* ¹⁶. Quin etiam Dominum suum Mammonam esse profitentes, super frumento et vino conciduntur, partim quidem dum temulentiar, deliciisque student, inde ad lites, ad vulnera, ad cautes dilabentes: partim vero dum bella cient et propter frumentum et vinum, aliaque terræ bona; propterea in nihilum etiam rediguntur. Omne namque tale studium, ad nullum bonum finem perducit.

VERS. 15. *Castigati sunt in me, et ego confortavi brachia ipsorum, in me cogitaverunt mala*. Ego quidem, inquit, erudii eos, docuique ipsos iustitiæ viam, omnemque decorem, adeo ut vel ipsi de sese cum gaudio sui dicere queant: Beati sumus Israelitæ, nam quæ Deo placeant, sunt cognita nobis. Nec hoc tantummodo egi, cæterum strenuos eos bellatores constitui, brachia eorum confortando: at ipsi non cogitaverunt me suum esse Deum.

VERS. 16. *Conversi sunt ad nihil*. Hoc est, ad nusquam quidquam existentia. Hoc enim est miserabilius, quod pro me talia coluerunt, **71** id quod et alibi dicit: *Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aque vive; foderunt sibi lacus contritos, qui non poterunt continere aquam* ¹⁷. Erudiit etiam Israelitas Servator, nunquam non docens in synagoga ut ad ipsum convertantur et credant: verum ad nihilum con-

Β βραχίονας καταστίζοντες. Ἡ ἐκείνο λέγει, ὃ ἐποιοῦν τὴν ῥέαν θεραπεύοντες. Ὑπ' αὐτῶν γὰρ ἐκτεμνόμενοι [f. ὑπ' αὐτῶν γὰρ ἐκμαίνοντι.] κατέτεμνον ἑαυτοὺς, καὶ τὰ παιδογόνα μέρη ἀφαιρούντες, οἱ βάκχοι (22) καὶ βάκχαι ἐλέγοντο. Ταῦτα δὲ ἐποιοῦν οἱ Ἰσραηλῖται ἐπὶ σίτῳ καὶ οἴνῳ· τοῦτο ἐστίν, αἰτούντες ταῦτα παρὰ τῶν εἰδώλων. Κατελάλησαν καὶ οἱ Θεοκτόνοι τοῦ Χριστοῦ (23), λέγοντες· Ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. Πάλιν ἔλεγον· Διδάσκαλε ἀγαθὲ· καὶ, Οὐδαμεν, ὅτι τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ καταγγέλλεις, καὶ οὐ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπου. Οὐκ ἀπὸ καρδίας δὲ ταῦτα ἔλεγον, κατ' ἰδίαν δὲ (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐν κοίταις) κατ' αὐτοῦ γογγύζοντες ἐστέναζον, ὅτι τοιαῦτα ποιοῦν ἐστὶ ζῆ· καὶ λέγοντες αὐτοῦ· Ἡ σάρξ μου ἀληθῶς ἐστὶ βρώσις, καὶ τὸ αἷμά μου, ἀληθῶς ἐστὶ πῶσις· ἀπατέμνοντο ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἀφίσταντο, καὶ πολλὰ μέρη ἐγίνοντο, λέγοντες· Σκληρὸς ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν; Ἐλυτρώσατο καὶ ἡμᾶς ὁ Κύριος ἀπὸ πάσης ἀκαθαρσίας. Ἀλλὰ πολλοὶ τῶν ἁμαρτανόντων λαλοῦσι κατ' αὐτοῦ ψευδῆ, τίς οἶδε, λέγοντες, εἴ ἐστὶ ἀρίστis, εἴ ἔχει ἐξετάσιον τὰ ἡμέτερα; Φάγομεν, καὶ πίνωμεν· αὐτίον γὰρ ἀποθνήσκωμεν· καὶ καλοῦντες αὐτῶν κύριον τὸν Μαμμωνᾶν (24). Καὶ ἐπὶ σίτῳ καὶ οἴνῳ κατατέμνονται, τάχα μὲν καὶ οἱ μεθυσκόμενοι καὶ τρυφῶντες, εἰτα εἰς ἐριδας καὶ τραύματα καὶ φόνους προχωροῦντες; τάχα δὲ καὶ οἱ τοὺς πολέμους συνιστῶντες διὰ σίτον, καὶ οἶνον, καὶ ἄλλα τῆς γῆς ἀγαθὰ. Διὸ καὶ στρέφονται εἰς οὐδέν. Πᾶσα γὰρ ἡ περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδῆ, εἰς οὐδὲν τέλος εὐάρεστον καταστρέφει.

Εἰκαδεύθησαν ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ κατέσχευα τοὺς βραχίονας αὐτῶν, εἰς ἐμὲ ἐλογίσαντο πορνῆά. Ἐγὼ, φησὶν, ἐπαίδευσα αὐτοὺς, καὶ ἐδίδασκην τὴν τῆς δικαιοσύνης ὁδόν, καὶ πᾶσαν εὐκοσμίαν, ὥστε καὶ αὐτοὺς λέγειν, χαίροντας ἐφ' ἑαυτοῖς· Μακάριοί εἰσμεν, Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρεστά Κυρίου, ἡμῖν γνωστά ἐστί. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ πολέμιστάς αὐτοὺς γενναίους ἀνέδειξα, καὶ ἐνίσχυσα τοὺς βραχίονας αὐτῶν· οἱ δὲ ἐλογίσαντο περὶ ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἐγὼ εἰμι Θεός.

Ἀπεστρέψαντες εἰς οὐδέν. Τοῦτο ἐστίν, εἰς τὴν μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντα. Τοῦτο γὰρ σχετιώτερον, ὅτι ἀντ' ἐμοῦ τοιαῦτα ἐσεδόκησαν, ὃ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Ἄνο καὶ πορνῆὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηλὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἱ οὐ δύνησονται ὕδωρ συνέχειν. Ἐπαίδευσεν καὶ τοὺς Ἰσραηλῖτας ὁ Σωτὴρ, διδάσκων αὐτοὺς ἐν ταῖς συναγωγαῖς στραφῆναι πρὸς αὐτόν, καὶ πιστεῦσαι.

¹³ Matth. xii, 24. ¹⁴ Ioan. vi, 56. ¹⁵ Ioan. vi, 61. ¹⁶ Isa. xxi, 13. ¹⁷ Jerem. ii, 13.

Variae lectiones et notæ.

(22) Καὶ φάλλοι. Cod. Ven.

(23) Κυπρίου. Cod. Ven.

(24) Κύριον, ἄλλον ἔχοντι κύριον τὸν Μαμμωνᾶν.

νῆν, Dominum alium habent dominum Mammonam. Cod. Ven.

ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἐπιστράφησαν (25), ὃ ἐστὶ πρὸς ἄνθρωπον ὁπίσω. Πολλοὶ γάρ, φησὶ, τῶν πιστευσάντων ἀπῆλθον ὁπίσω.

Ἐγένοντο ὡς τόξον ἐντεταμένον. Τούτῳ, ἀκλινεῖς ἐγένοντο, καὶ μηδὲν χαλῶντες, ἢ ἐνδιδόντες τοῦ τόξου τοῦ πρὸς κακίαν. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, Ὡς τόξον ἀντεστραμμένον, ἔχει· καὶ δηλοῖ, ὅτι Ἐγὼ μὲν αὐτοὺς ἐνέτεινον ὡς τόξον ἐμὸν, ὡς ἂν δι' αὐτῶν καὶ τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις εἰδωλολατρείαν βαλὼν καταπαύσω· αὐτοὶ δὲ ἀντεστράφησαν, καὶ πᾶν τούναντιον ἐποίησαν. Τὴν γὰρ ἐμὴν τιμὴν βάλλοντες καὶ καθαιρούντες, ὑπὲρ τῶν εἰδωλῶν ἐπολέμησαν ἐμοί.

Πεσοῦνται ἐν ρομφαίᾳ (26) οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, δι' ἀπαίδευσιν ῥήδωσιν αὐτῶν. Ἀρχοντας, οἱ τε ἱερεῖς καὶ οἱ βασιλεῖς· οὗτοι γὰρ ἐδίδασκον τὸν λαὸν παράνομα. Ἀπαίδευσις δὲ μεγίστη τὸ λέγειν τῷ ξύλῳ· Θεὸς μου εἰ σύ· καὶ τῷ λίθῳ· Σὺ με ἐγέννησας.

ΚΕΦΑΛΑ. Η'.

Οὗτος ὁ φαυλισμὸς αὐτῶν ἐν γῇ Αἰγύπτου, εἰς κόλπον αὐτῶν ὡς γῇ ἄδατος, ὡς ἀέτης (27) ἐπὶ οἴκου Κυρίου, ἀνθ' ὧν παρέβησαν τὴν διαθήκην μου, καὶ κατὰ τοῦ νόμου μου ἠσέβησαν. Ὡς περ, φησὶν, οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ ἐφαύλισαν τοὺς λόγους Μωσέως καὶ Ἀαρὼν, ἀποσταλέντων παρ' ἐμοῦ εἰς τὸ ἐλευθερῶσαι αὐτοὺς· οὕτω καὶ οὗτοι ἐφαύλισαν τοὺς ἐμοὺς νόμους. Ἀλλ' ὁ φαυλισμὸς οὗτος εἰς κόλπον αὐτῶν ἀποδοθεῖσεται, καὶ ὡς γῇ ἄδατος ἔσονται. Ἡ γὰρ σάλπιγξ ἡ πολεμικὴ ἤχησει, καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Βαβυλωνίων ἤξει ἐπὶ τὸν οἶκον Κυρίου, μετὰ βοίξου καὶ τάχους, ὡς ἀέτης. Καὶ γὰρ Ναβουχοδονόσορ στεφίλας, ἐνέπρησε τὸν ναὸν (28), περὶ οὗ καὶ Ἰεζεκιὴλ λέγει· Ὁ ἀέτης ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτερυγός. Καὶ ὁ φαυλισμὸς δὲ, ὃν ἐφαύλιζον τὸν Σωτῆρα οἱ Ἰουδαῖοι, ὁμοίος ἦν τῷ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ· τῷ γὰρ Μωσὶ ὁ Ἑβραῖος εἶπε· Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; κἀκεῖνοι εἶπον περὶ Χριστοῦ, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα. Οὗτος οὖν ὁ φαυλισμὸς, βαρὺς ἐστὶ αὐτοῖς, ὥς περ γῇ ἄδατος καὶ χούς, εἰς κόλπον βαλλόμενος, βαρεῖ· καὶ ἐπιδοήτους αὐτοὺς ποιήσει παρὰ πᾶσιν, ὥς περ σάλπιγξ, τὴν παρανομίαν αὐτῶν καὶ τὰ δι' αὐτὴν πάθη κηρύττων, καὶ ὡς ἀέτης ἀρπάσει τὴν τοῦ ἀρχαίου ναοῦ δόξαν, εἰς τὴν τῶν ἐθνῶν κλῆσιν μεταφέρων. Καὶ πᾶς δὲ ὁ δὸν πλησίον φαυλιζὼν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ εἶναι (29), Φαραωνίτην [ἢ νῆτιν] καὶ ὑπερήφανον γνώμην ἔχων, εἰς τὸν κόλπον

A versi sunt. Nam pauci admodum audientes fuerunt dicto. Siquidem multi eorum qui crediderant, retrocesserunt.

Facti sunt veluti arcus intentus. Id est inflexiles facti sunt, neque prorsum demittentes, neque remittentes intensionem ad malitiam. Quædam exemplaria Veluti arcus inversus habent, perinde ac si dicat: Ego quidem ipsos intendi veluti arcum meum, ut per ipsos vel idololatriam in aliis gentibus trajiciam cessare faciam: atque ipsi contra inversi sunt, adeoque contrarium fecerunt, namque meum honorem jactantes et auferentes, pro idolis adversus me fecerunt bellum.

Cadent in gladio principes ipsorum, propter imperitiam linguæ suæ. Principes, sacerdotes ipsi sunt et reges. Illi etenim docebant populum iniqua. Maxima profecto imperitia, ignorantiaque est, dicere ligno: Deus meus es tu; et lapidi: Tu me genuisti.

CAPUT VIII.

VII. VERS. 16. — VIII. VERS. 1. Illa vilipensio eorum in terra Ægypti, in sinum eorum, tonquæra terra inaccessible et veluti aquila super domum Domini, eo quod transgressi sunt testamentum meum, et contra legem meam impii fuerunt. Perinde, inquit, ac patres eorum in terra Ægypti vilipenderunt sermones Moysi et Aaronis ad me amandatorum, ut liberarent ipsos, sic et illi aspernati sunt leges meas: enimvero contemptus ille in sinum eorum reddetur, eruntque instar terræ inaccessibleæ. Tuba namque bellica insonabit, et rex Babyloniorum veniet supra domum Domini, cum impetu et celeritate, in modum aquilæ. Nam Nabuchodonosor, misso exercitu suo, incendit templum. Quo de Ezechiel: Aquila, inquit, magna grandium alarum¹². Præterea vilipensio, qua Salvatorem nostrum Judæi nunci aestimabant, similis erat ei quæ in terra Ægypti contigit. Mosi enim Hebræus dixit: Quis te constituit principem et judicem super nos¹³: Hunc ad modum dixerunt illi ad Christum: Regem non habemus nisi Cæsarem¹⁴. Hæc igitur vilipensio gravis perinde ipsis erit, atque terra invia, adeoque pulvis, qui in sinum injectus gravat, ipsosque apud nullos non contumeliosos reddet, instar⁷² tubæ iniquitates ipsorum, turpesque affectus prædicans; ad hæc. talis Domini contemptus, præscam veteris templi gloriam eripiens, ad gentium vocationem transferet. Consimilem ad rationem, quisquis proximum suum contempserit, ceu in

¹² Ezech. xvn, 3. ¹³ Exod. ii, 14. ¹⁴ Joan. xix, 15.

Variae lectiones et notæ.

(25) Διδάσκων ἀεὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ ἐκτείνων αὐτοὺς, τὰς ἀσθενείας ἰώμενος, αὐτοὶ ἐλογίζοντο πονηρὰ περὶ αὐτοῦ· καὶ τινες ἐδόξαν ἐπιστραφέναι, Semper in synagogis docens, et confirmabat ipsos, eorum infirmitates sanans, ipsi vero cogitabant de ipso mala, etiamsi quidam sese ad eum convertere videbantur. Cod. Ven.

(26) Verba ἐν ρομφαίᾳ, in rhomphaea desunt in Cod. Ven.

(27) Cod. Ven. addit ὡς σάλπιγξ, ut tuba.

(28) Λαόν, populum, Cod. Bav.

(29) Ἐν γῇ Αἰγύπτῳ λέγεται εἶναι, in terra Ægypti dicitur esse. Cod. Ven.

terra Ægypti agens, Pharaonicam et fastuosam mentem habet, cui in sinum suum revertetur fastus ille, hoc est, in intima ipsius, ita ut in sese ac suis poenam det, eritque ceu terra inaccessibleis: nec enim huiusmodi animus a Deo acceditur. Quod enim coram hominibus sublime est, abominatio est apud Deum. Cur autem talia ei evenient? Eo quod tubæ instar seu buccinæ, seipsam magnificabat, prædicabatque. Quod genus Pharisei fuerunt, tympano commonstrantes elemosynam coram hominibus²¹⁻²². Talis erat in templo preces ad Deum offerens, virtutes, officia sua prædicando, ac interim publicanum vilipendendo²³. Domus vero Domini est omnis homo, qui ingentium divitiarum ejus, nempe verbi capax est. Jam qui auollitur quemvis hortulium contemnendo, aquile instar est, super domum Domini.

VERS. 2, 3. *Ad me vociferabuntur: Deus, cognovimus te: quoniam Israel aversatus est bona, inimicum persecuti sunt.* Qui talia impietatis opera, ut dictum est, peragunt sacra idolis facientes, illi in calamitatibus suis clamabunt ad me, constabunturque agnoscere sese, quod tum inimicos suos vicerint, persecutique sint, quando meo auxilio fuissent adjuti. Vel sic etiam accipere poteris: Quia Israel aversatus est bona legalia, tantum non ipsos hostes insecuti sunt, hoc est, ad hostes accurrerunt, trahendo illos ad sese, veluti si quis agrotum, agre plane affectum cernens, dicat, Mortem persequitur homo ille. Ex circumcisione capite credentes clamabunt ad Christum: *Deus, cognovimus te.* Quotquot autem aversati sunt bona doctrinæ ejus, illi per sese hosti spirituali Satanae accesserunt: quod ipsum in quolibet nostrum deprehendes.

τὰ ἀγαθὰ τῆς τούτου διδασκαλίας, αὐτοὶ ἀπ' ἐαυτῶν τῷ κατ' ἑκαστον ἡμῶν εὐρήσεις.

VERS. 4. *Per sese regnarunt, et non per me: functi sunt principatu, nec mihi fuerunt cogniti.* Ille decem tribubus objicit, quod Jeroboam ei succedentes ei reges præter sententiam ejus constituerint, et principes elegerint, dominatique sint citra ejus consilium. Non enim interrogaverunt Deum, num se hoc oporteat facere. Ambigat hic quisquam unus, quomodo in historiis Regnorum memorie tradatur, quod Achia Silonites senex ille lacerarit pallium suum in duodecim sectiones, ac **73** decem quidem dederit Jeroboam, prædixitque ipsi: *Rex decem eris tribuum*²⁴; et rursus scriptum sit: *Quoniam a me factum est verbum istud*²⁵, hoc est, quod Jeroboam sceptris potitur; hic vero dicat: Regnarunt quidem, sed non per me. Potest igitur dici, quod prophetam Achia Deus ad populum non legaverit, verum ad Jeroboam. Ac

αὐτοῦ ἤξει ὁ φαλισμὸς, τούτέστιν, εἰς τὰ ἰσώτατα, εἰς τὰ οἰκενίτατα τιμωρηθήσεται, καὶ ἔσται ὡς γῆ ἔβρατος. Οὐ γὰρ ἡ τοιαύτη ψυχὴ ἔσται βάσιμος τῷ Θεῷ. Τὸ γὰρ ἐν ἀνθρώποις ὑψηλὸν, βέλλυμα Κυρίου. Διὰ τί δὲ ταῦτα ἔσται αὐτῷ; Διότι ὡς σάλπιγξ ἦν, κηρύττων ἑαυτὸν, ἡ μεγαλύνων, οἳ ἦσαν οἱ Φαρισαῖοι, οἱ σαλπικίζοντες τὴν ἐλεημοσύνην ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· οἷος ὁ ἐν τῷ ἱερῷ προσευχόμενος, καὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα καταλέγων, καὶ τὴν τελώνην φαυλίζων. Οἶκος δὲ Κυρίου πᾶς ἀνθρώπος, ὃς τοῦ μεγάλου πλοῦτου αὐτοῦ χωρητικὸς τοῦ λόγου. Ὁ οὖν καταπαίρμενος καὶ ὑψηλοφρονῶν παντὸς ἀνθρώπου, ὡς ἀετός ἐστιν ἐπὶ τὸν οἶκον Κυρίου, αὐολλίτῃ quem-

B Ἐμὲ κεκράζονται· Ὁ Θεός, ἐγνώκαμέν σε· ἐπὶ Ἰσραὴλ ἀπεστρέψατο ἀγαθὰ, ἐχθρόν καταδίωξαν. Οἱ τοιαῦτα ἔργα δυσσεβείας, ὡς εἴρηται, ποιήσαντες, καὶ τελετὰς τοῖς εἰδώλοις τελούντες, οὗτοι ἐν ταῖς συμφοραῖς κεκράζονται πρὸς με, καὶ ὁμολογῶσιν, ὅτι ἐγνώσαν με. Πῶθεν δὲ με ἐγνώσαν (50); Διότι τῶν ἀγαθῶν ἀπεστρέθη ὁ Ἰσραὴλ, καὶ κακοὶ περιέπεσε· καίτοι πρότερον τοὺς ἐχθροὺς ἐνίκων καὶ ἐδίωκον, ἥνικα τῆς ἐμῆς συμμαχίας ἤξιοῦντα. Ἦ καὶ οὕτως· Κεκράζονται, φησί, καὶ ἐξομολογούμενοι ἔροσιν, ὅτι Διότι Ἰσραὴλ ἀπεστρέφη τὰ εὖ ἀγαθὰ νόμιμα, μονονουχὶ τοὺς ἐχθροὺς καταδίωξαν, τούτέστιν, αὐτοὶ προσέδραμον τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἐφ' ἑαυτοὺς τούτους ἐλλέυσαν· ὥσπερ ἂν εἰ τις ὄρων τινα ἀβύσσον, μοχθηρῶς διατιώμενον, εἴποι· Τὸν θάνατον καταδιώκει οὗτος ὁ ἀνθρώπος. Καὶ οἱ ἐν περιτομῇ δὲ πιστεύοντες, κράξουσιν τῷ Χριστῷ· Ὁ Θεός, ἐγνώκαμέν σε. Ὅσοι δὲ ἀπεστρέψαν

C τὰ ἀγαθὰ τῆς τούτου διδασκαλίας, αὐτοὶ ἀπ' ἐαυτῶν τῷ κατ' ἑκαστον ἡμῶν εὐρήσεις. *Εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ· ἤρξαν, καὶ οὐκ ἐγνώρισάν μοι.* Ἐνταῦθα τὰς δέκα φυλὰς ὁμιλεῖ, ὅτι τὸν Ἰεροβοάμ καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ βασιλεῖς κατέστησαν παρὰ γνώμην αὐτοῦ. Καὶ ἤρξαν, ἀντὶ τοῦ, ἀρχοντας ἐχειροτόνησαν. Οὐ γὰρ ἠρώτησαν τὸν Θεόν, εἰ τοῦτο χρὴ ποιῆσαι. Ἄλλ' ἀπαρῆσαι τις, πῶς ἐν μὲν ταῖς Βασιλείαις ἱσθόρηται, ὅτι Ἀχιά ὁ Σιλονίτης (31) πρεσβύτερος (32) διεβέβηκε τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ εἰς δώδεκα τμήματα, καὶ τὰ δέκα δέδωκε τῷ Ἰεροβοάμ, καὶ προεῖπεν αὐτῷ, ὅτι βασιλεύσει τῶν δώδεκα φυλῶν· καὶ πάλιν γέγραπται, ὅτι Παρ' ἐμοῦ ἰδρῆμα τοῦτο γέγονε, τὸ βασιλεύσαι τὸν Ἰεροβοάμ· ἐνταῦθα δὲ φησιν, ὅτι Ἐξομολογούμενοι, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι τὸν προφήτην Ἀχιά ὁ Θεός οὐ πρὸς τὸν λαὸν ἀπέτειλεν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἰεροβοάμ· καὶ ὁ μὲν Ἰεροβοάμ ᾔδει, ὅτι ὁ Θεός αὐτὸν βούλεται βασιλεῖα γενέ-

D *Εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ· ἤρξαν, καὶ οὐκ ἐγνώρισάν μοι.* Ἐνταῦθα τὰς δέκα φυλὰς ὁμιλεῖ, ὅτι τὸν Ἰεροβοάμ καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ βασιλεῖς κατέστησαν παρὰ γνώμην αὐτοῦ. Καὶ ἤρξαν, ἀντὶ τοῦ, ἀρχοντας ἐχειροτόνησαν. Οὐ γὰρ ἠρώτησαν τὸν Θεόν, εἰ τοῦτο χρὴ ποιῆσαι. Ἄλλ' ἀπαρῆσαι τις, πῶς ἐν μὲν ταῖς Βασιλείαις ἱσθόρηται, ὅτι Ἀχιά ὁ Σιλονίτης (31) πρεσβύτερος (32) διεβέβηκε τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ εἰς δώδεκα τμήματα, καὶ τὰ δέκα δέδωκε τῷ Ἰεροβοάμ, καὶ προεῖπεν αὐτῷ, ὅτι βασιλεύσει τῶν δώδεκα φυλῶν· καὶ πάλιν γέγραπται, ὅτι Παρ' ἐμοῦ ἰδρῆμα τοῦτο γέγονε, τὸ βασιλεύσαι τὸν Ἰεροβοάμ· ἐνταῦθα δὲ φησιν, ὅτι Ἐξομολογούμενοι, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι τὸν προφήτην Ἀχιά ὁ Θεός οὐ πρὸς τὸν λαὸν ἀπέτειλεν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἰεροβοάμ· καὶ ὁ μὲν Ἰεροβοάμ ᾔδει, ὅτι ὁ Θεός αὐτὸν βούλεται βασιλεῖα γενέ-

²¹⁻²² Matth. vi, 2. ²³ Luc. xviii, 11. ²⁴ III Reg. xi, 30. ²⁵ Ibid. xii, 22.

Variae lectiones et notæ.

(30) *Et constabuntur se me novisse. Unde vero me norunt? quia videlicet bonis privatus est Israel, inque calamitates incidit. Quamquam antea hostes debellabant, atque versequebantur, cum scilicet ore*

mea gundebant. Cod. Ven. et Bav.

(31) Σιλονίτης, Cod. Ven.

(32) Προφῆτης, Cod. Ven.

σθαί· ὁ δὲ λαὸς, οὐχ ὡς Θεοῦ βουλὴν πληρῶν, ἔχειροτόνησεν αὐτόν. Οὐδὲ γὰρ προσήλθον θεῷ, οὐδὲ ἠρώτησαν αὐτόν, ὃ καὶ ἐνταῦθα ὁνειδίζει αὐτοῖς. Ἐπειτα καὶ τοῦτο ἐνόησαν, ὅτι τῶν λεγομένων γίνεσθαι ὑπὸ Θεοῦ, τὰ μὲν προηγουμένα· ὑπ' αὐτοῦ γίνονται, κατ' εὐδοκίαν ὁρᾶδῃ, τὰ δὲ κατὰ παραχώρησιν. Ὅταν οὖν ἀκούσης λέγοντος τοῦ Θεοῦ, ὅτι Παρ' ἐμοῦ ἐγένετο τὸ ρῆμα τοῦτο, τὸ βασιλεῦσαι τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς κατὰ συγχώρησιν γενοῦς τοῦτο νόει. Ὅταν δὲ ἐνταῦθα λέγῃ, ὅτι Οὐ δι' ἐμοῦ ἐβασίλευσαν, νόει, ὅτι οὐ προηγούμενον Θεοῦ ἔλεγμα τοῦτο ἦν. Ταῦτα καὶ τοῖς Θεοκτόνοις ἀρμόσει. Τὴν γὰρ Καίσαρα ἑαυτοῖς βασιλεῖα ἐπαγράψαντο· εἰχὼν δὲ καὶ τοὺς περὶ Ἀνναν, καὶ Κατάφαν, ὠνητὰς ἔχοντας τὰς ἀρχάς. Καὶ ὅταν δὲ βασιλεὺς ἡ ἀμαρτία ἐν τῷ ὀνητῷ ἡμῶν σώματι, οὐ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ τοιαύτη βασιλεία. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀρχώμεθα ἐν ἡμῖν ἡ σὰρξ σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, οὐ γνωρίζεται ἡ τοιαύτη ἀρχὴ τῷ θεῷ. Ἐγὼ γὰρ Κύριος τοῦς ὄντας αὐτοῦ. Τὰ δὲ πάθη, οὐκ εἰσὶν αὐτοῦ, ὡς μηδὲ ὄλωσ' ὄντα. *enim Dominus, qui sint sui* ¹⁰. Pravi autem affectus ut ipsius non sunt, sic nec omnino quidem existunt quidquam.

Τὸ ἀργύριον αὐτῶν, καὶ τὸ χρυσίον αὐτῶν ἐποίησαν ἑαυτοῖς εἰδῶλα, ὥπως ἂν ἐξολοθρευθῶσι. Παρ' ἐμοῦ, φησὶ, πλουτηθέντες [*scilicet*], καὶ τῶν ἐμῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες, εἰς τιμὴν τῶν εἰδῶλων τούτοις ἐχρῶντο, πολυτελέστατα εἰδῶλα ἐργαζόμενοι. Ταῦτα δὲ εἰς ἐξολοθρεῦσιν αὐτῶν ἐξ ἀποτελέσματος ἐγένοντο. Σημειῶσαι δὲ τὸ, Ὅπως συμβαλεῖται γὰρ σοι εἰς τὸ, Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου. Οὕτε γὰρ ἐκείνοι ἐπὶ τοιοῦτω σκοπῷ ἐποίησαν τὰ εἰδῶλα, ὥπως ἂν ἐξολοθρευθῶσιν, ἀλλ' ἐξ ἀποτελέσματος ἀπέβη τοῦτο· οὕτε ὁ Δαβὶδ διὰ τοῦτο ἡμαρτεν, ἵνα δικαιωθῇ ὁ Θεός, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποδόσεως τοῦτο γίνεται. Καὶ ὁ φιλοσοφῶν δὲ, καὶ λαθὼν δύναμιν ἐκ Θεοῦ, γινώσκων τὴν φύσιν τῶν ὄντων χρυσοειδὲς νοῦ καὶ καθαρῷ, καὶ ἐρμηνεύειν τὰ νοηθέντα λόγῳ λαμπρῷ καὶ ἀργυροειδῆ· εἰτα εἰδῶλα ἑαυτῷ ὑπιστάς, εἰτε τὰς Πλατωνικά· ἰδέας, εἰτε τὰ κατὰ τὴν Χαλδαϊκὴν καλούμενα φιλοσοφίαν πνευματικὰ εἰδῶλα· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀναπλάττων φαντασίαν ἀνθρωπίνης σοφίας, καὶ κενῆς ἀπάτης, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον λαοῦ, ὡς κακῶς χρώμενος τοῖς τοῦ Θεοῦ δώροις. οἳ οἱ εἰσι καὶ οἱ νῦν Ἑβραῖοι, οἱ τοῖς νόμου νοήμασι, χρυσῶν εἰκαζομένοις, καὶ τοῖς λόγοις ἀργυρῶν, εἰς εἰδῶλα καὶ κενὰς φαντασίας ἀποχρῶνται, εἰδωλοποιούντες ἐν ἑαυτοῖς, τὸν τε ναὸν, καὶ τὰλλα, ἐφ' οἷς ἐλπίζουσιν ἀποκαταστήσαι.

Ἀποστρέψετε [*vulg. ἀποτρέψαι*] τὸν μόσχον σου, Σαμάρεια. Παρωξύνθη ὁ θυμός σου ἐπ' αὐτούς. Ἔως τίνας οὐ μὴ δύναται καθαρισθῆναι ἐν τῷ Ἰσραὴλ; Καὶ αὐτὸ τέκτων ἐποίησε, καὶ οὐ θεός ἐστι, διδοὶ πλανῶν ἢ μόσχος σου, Σαμάρεια. Μετὰ τὰ ὁνειδῖα παραίνους προσάγει, νοουθ-

A ipse sane Jeroboam norat Deum velle, regnare se: populus tamen ipsum, non ceu Dei consilio elegit, ut qui non accesserit propterea Deum, nec ex eo consilium sciscitatus sit, quod et hic ipsis exprobrat. Præterea hoc tecum reputa, quod eorum, quæ a Deo fieri dicuntur, quædam sane ab ipso recta, et præcedenti consilio sunt, quædam vero ex permissu. Quocirca ubi audiveris dicentem Deum, *Quoniam ab me factum est verbum hoc*, nimirum quod Jeroboam regem agat, per concessionem hoc factum intellige. Quando vero hic ait, Non per me regnarunt: accipe hoc, quod non præcedenti illud voluntate Dei contigerit. Hæc et Dei interemptoribus quadrabunt. Nam etiamsi sibi Cæsarem pro rege scriberent, Annam tamen et Caipham habebant, quibus venales erant et emptitii dominatus. Perro quando peccatum in mortali nostro corpore regnaverit, non Dei voluntate tale imperium geritur. Deinde cum caro in nolis una cum affectibus suis et cupiditatibus tenuerit sceptrum, non innotescit talis dominatus Deo. *Novit enim Dominus, qui sint sui* ¹⁰. Pravi autem affectus ut ipsius non sunt, sic nec omnino quidem existunt quidquam.

Argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut excindantur. Cum a me, inquit, ditati essent, meisque bonis imbuti, non modicum fructus inde accipiendo, utebantur opibus illis in honorem idolorum, pretiosissimas, sumptuosissimasve imagines facientes. Hæc autem ad excidium eorum factæ sunt ac perniciem, ab eventu. Observa hic particulam, *Ut proderit enim ad intellectum ejus quod vates David ait: Ut justificeris in sermonibus tuis* ¹¹. Neque enim illi eo scopo faciebant imagines quas colebant numinum vice, ut excinderentur, verum ex eventu hoc contigit. Neque David ideo peccavit, uti Deus justus judicaretur, sed enim ex eventu, reque gesta, hoc sequitur. Sic qui philosophiæ incubit, accepta ex Dea potentia intelligendi res nature, aurea quadam puraque mente, intellectaque interpretandi sermone splendido argentumque referenti; deinde vero imagines sibi substituit atque proponit, sive Platonicas ideas, sive juxta Chaldaicam philosophiam, spiritualia simulacra, et ut semel dicam, humanæ sibi sapientiæ, vanæque deceptionis spectra cōtingit, extirpabitur ex populo secundum Evangelium. **74** vivente, quippe cum male utatur donis Dei. Quales hodieque sunt Hebræi, qui legis intellectibus, auro æquiparatis et argento, ad idola et vanas imaginationes abutuntur, in seipsis imaginariam templum struentes, et alia, ob quæ restitui tandem sperant.

VERS. 5-6. *Extremum vitulum tuum, Samaria, Eggerbatus est animus meus super ipsos. Quousque purgari nequeunt in Israele? Ipsum sibi effinxit, et non est Deus, eo quod seducebat vitulus tuus, Samaria.* Post opprobria admonitionem adducit, adhortans, ut vitulum exterant, ac auream omnino

yaccam rejiciant. Pulchre dixit exterrere, veluti de macula et sordibus, quasi dicat: Quousque impuri facti per simulacrorum cultum, impermutabiles perseverabitis? Annon intelligitis, quod faber effinxerit eas imagines? Per fabrum hic simpliciter artificem intelligit, non lignarium: non enim auream jam buculam-faber lignarius struxerat. Vel a vitule sermonem ad lignea simulacra transferens, fabri etiam meminit, ad majorem idololatrarum ignominiam. Aureus quidem vitulus, materiei suæ nomine honorem quemdam habet, quo decipiat spectatores. At quod a fabro factum est simulacrum, impurius nos reddit, a nobis adoratum.

VERS. 7. Quoniam vento corrupta seminarunt, subversioque ipsorum accipiet ea. Nullum, inquit, fructum ex idolorum cultura decerpitis. Nam similes sunt res illorum subventaneis, seu vento perditis spicis, quæ thecas quidem plenas forinsecus ostendunt, intrinsecus vero fructum non continent, et vacuas aristas habent. Non dissimili ratione simulacra foris quidem speciem habent, vel mulieris, vel viri, alteriusve cuiusdam animalis: omnis vero roboris et operationis sunt expertia. Propterea et ipsa excipiet subversio eorum, scilicet adorantium ea: æquæ enim et ipsi et illa interibunt perdenturque.

Manipulus non habet robur, ut faciat farinam. Sin fecerit, alieni devorabunt eam. Vel de idolis hæc dicit, quod nullam habeant subsistentiam: nam etiamsi videantur habere, hostes tamen adventu suo ea capient aurea, et argentea existentia. Alias etiam ad opem ferendam eis nulla est fortitudo, verum robur habere videntur materiei suæ causa, ut hostes opulentiores reddant. Vel de Israel hæc loquitur, cui tanta sit obventura imbecillitas, ut similes æstimentur imbecillo manipulo qui eos alere non possit. Sin robur aliquod in opibus, aliisque id genus bonis possideant, alienigenæ comedent illud. Seminarunt quoque subventanea et levia Judæorum doctores, quod, ceu non habentes pondus, dispersi sint in totum terrarum orbem, subversaque sit **75** tota illorum prisca respublica, cum ipsis et dogmatibus eorum. Sunt itidem manipulus cui nullæ insunt vires. Non enim Christum, Dei potentiam habent, qui illorum farinas paulo ante alienis, nempe gentibus dedit, donans ipsis conficere quæ sunt in lege, per solidam mentem, veluti molam quamdam, subtiliter et spiritualiter: verum non crasse, nec secundum litteram ea sunt accipienda. Si ex lege facturus es farinam, subterpone lapidem Christum: fundamentum enim aliud nemo jacere potest ²³, præter hoc, quoniam in ipso condita

²³ 1 Cor. iii, 11.

Variae lectiones et notæ.

(53) *Impurius vos reddit: et paulo post: a vobis adoratum.* Lonicerus legit in suo cod. ἡμᾶς et ἡμῶν.

τῶν ἀποτρίψασθαι τὸν μόσχον, ὃ ἐστὶν ἀποβαλεῖσθαι τὴν χρυσὴν δάμαλιν. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, ἀποτρίψασθαι, ὡς ἐπὶ κηλίδος καὶ ῥύπου. Μέχρι γὰρ τίνος ἀκάθαρτοι γεγονότες διὰ τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀναλλοίστοι μείνετε; Ἡ οὖ συνίετε, ὅτι ἄνθρωπος τέκτων ἐποίησε τὰ εἰδῶλα; Τέκτονα δὲ λέγει ἐνταῦθα τὸν ἀπλῶς τεχνίτην, οὐχὶ τὸν ξυλουργόν· οὐ γὰρ διὰ τὴν χρυσὴν δάμαλιν ξυλουργὸς εἰργάσατο. Ἡ ἀπὸ τοῦ μόσχου εἰς τὸν περὶ τῶν ξυλίνων εἰδῶλων λόγον μεταβάς, καὶ τοῦ τέκτονος ἐμνήσθη, πρὸς ἐντροπὴν πλείω τῶν εἰδωλολατρῶν. Ὁ μὲν γὰρ χρυσοῦς μόσχος, φησί, διὰ τοῦτον τὴν ὕλην ἔχει τινὰ τιμὴν, πλανῶν τοὺς θεωμένους· τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ τέκτονος γεγονός, ἀκαθαρτοτέρους (53) ἡμᾶς ποιεῖ, προσκυνοῦμενον ὑπ' ἡμῶν.

Ὅτι ἀνεμόφθορα ἐποίησαν, καὶ ἡ καταστροφὴ αὐτῶν ἐκδέξεται αὐτά. Οὐδένα, φησί, καρπὸν ἐκ τῆς τῶν εἰδῶλων θεραπείας ὀρέψασθε, ἀλλ' εἰδοκασί τὰ ἐκείνων ἀνεμοφθόροις ἀστάχουσιν, οἱ τὰς μὲν θήκας πλήρεις δεκνύουσιν. Εξῴθεν, ἐνδον δὲ σίτον οὐκ ἔχουσιν. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ εἰδῶλα, ἐξῴθεν μὲν ἔχουσι τι εἶδος, ἢ γυναικὸς, ἢ ἀνδρός, ἢ τινος· ἐτέρου ζώου· πάσης δὲ ἰσχύος καὶ ἐνεργείας καθίστηκεν ἔρημα. Διὸ καὶ αὐτὰ ἐκδέξεται ἡ καταστροφὴ αὐτῶν, τοῦτο ἐστὶ, τῶν προσκυνοῦντων αὐτὰ· ὁμοῦ γὰρ καὶ αὐτοὶ καὶ αὐτὰ διαφθαρήσονται.

Δράγμα οὐκ ἔσχωρ ἰσχύρ τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον. Ἐὰν δὲ ποιήσῃ, ἀλλοτριοὶ καταφάγονται αὐτό. Ἡ περὶ τῶν εἰδῶλων φησὶν, ὅτι οὐκ ἔχουσι τινὰ ὑπόστασιν· εἰ δὲ δοκοῦσιν ἔχειν, οἱ ἔχοντες ἐπιλόβοντες λήφονται αὐτά, χρυσὰ ὄντα καὶ ἀργυρὰ. Καί τις μὲν τὸ ἄλλως βοηθῆσαι, οὐκ ἔχουσιν ἰσχύ· εἰς δὲ τοὺς πλουσιωτέρους ποιῆσαι τοὺς πολεμίους διὰ τῆς οἰκείας ὕλης, δείξουσιν ἔχειν ἰσχύ. Ἡ καὶ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ φησὶν, ὅτι τοσαύτην ἔξει ἀσθένειαν, ὥστε εἰκῆναι δράγματι ἀσθεῖναι, καὶ μὴ δυναμένῳ θράψαι τινά. Εἰ δὲ ἔχει τινὰ ἰσχύ ἐν πλούτῳ, καὶ ἄλλως ἀγαθοῖς τοιοῦτος, οἱ ἀλλόφυλοι (54) καταφάγονται αὐτά. Ἐσπειραν ἀνεμόφθορα καὶ κοῦφα οἱ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλοι. Διὸ καὶ ὡς μὴ ἔχοντες βάρος, ἐσχορπίσθησαν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, καὶ κατεστράφη πᾶσα ἡ ἀρχαία πολιτεία αὐτῶν σὺν αὐτοῖς, καὶ τοῖς δόγμασιν αὐτῶν. Καὶ δράγμα εἰσὶ, μὴ ἔχοντες ἰσχύ. Οὐ γὰρ ἔχουσι τὸν Χριστὸν, τοῦ Θεοῦ δύναμιν, ὅς τὰ ἐκείνων ἄλευρα τοῖς πρώην ἀλλοτρίοις ἐθνεσιν ἔδωκε, χαριτώσας τὰ ἐν τῷ νόμῳ κατεργάζεσθαι διὰ σιβαροῦ νοδῶς, οἷά τινος μύλης, λεπτῶς καὶ πνευματικῶς, ἀλλὰ μὴ παχέως, καὶ κατὰ τὸ γράμμα ἐκδέχεσθαι ταῦτα. Εἰ μέλλῃς ἐκ τοῦ νόμου ποιῆσαι ἄλευρον, καὶ κάτω λίθον ὑπόθεας, τὸν αὐτὸν Χριστόν· θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τοῦτον, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. Καὶ ἄνω λίθον

(54) Ἀλλόφυλοι· ἐπιλόβοντες, alienigenæ irruentes. Cod. Ven.

ἐπιθεῖς, τὸν αὐτὸν Χριστὸν. ὃς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, καὶ ἐκ τῆς σαρκὸς ὑερίζων φθορὰν, ἀνεμόφθορα σπείρει, ὑπὲρ τοῦ πνεύματος τῆς πονηρίας τὴν βλάβην ταύτην δεξάμενος, καὶ οὐκ ἔχων ἰσχύον τοῦ ποιῆσαι ἔργον θρεπτικὸν ψυχῆς. Οὐ γὰρ δύναται λέγειν μετὰ Παύλου· *Pánta ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ*. Εἰδὲ καὶ ποτε ποιήσει τι ἀγαθόν, οὐ κατὰ θεῖον σκοπεῖν τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ πρὸς δόξαν ἀνθρωπίνην, ἢ ἄλλον τινὰ τρόπον οὐκ ἔπαινετόν, τοῖς δαίμοσι τοῦτο δίδωσι.

Κατεπόθη Ἰσραὴλ, νῦν ἐγένετο τοῖς ἔθνεσιν, ὡς σκεῦος ἀχρηστον, ὅτι αὐτοὶ ἀνέβησαν εἰς Ἀσσυρίους. Ὅσανεὶ ναυαγῆσας ὑπὸ τινος πελάγους τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων, κατεπόθη. Τὴν γὰρ τῶν Ἀσσυρίων βοήθειαν αἰτήσαντες, αὐτοῖς εἰς δουλείαν παραδοθήσονται, καὶ ἔσονται ἀχρηστοὶ ἐν μέσῳ τῶν αἰχμαλωτευσάντων αὐτοὺς ἔθνων, μηδέμιν τῷ Θεῷ λειτουργίαν ἀποπληροῦντες, μηδὲ τὰς κατὰ νόμον πανηγυρεῖς τελούντες. Κατεπόθη καὶ ὁ Χριστοκτόνος λαὸς διὰ τῆς ὑπερηφανίας, τοῖς νοητοῖς Ἀσσυρίοις οἰκειωθέντες τοῖς δαίμοσι, καὶ ἀναβάντες διὰ τῆς ἐπάρσεως εἰς τὴν ἐκείνων ὀνηλοφροσύνην· διὸ καὶ σκεῦος γεγόνασιν ἀχρηστον τῷ Θεῷ. Εἰς οὐδὲν γὰρ αὐτῶν ἐτι χρῆζει, τῆς ζωματικῆς λατρείας παυθείσης. Καὶ πᾶς δὲ ὑπερήφανος, ἢ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν [ψ. ἐαυτὸν] ὀρεγόμενος, εἰ καὶ δοκεῖ ἀναβαίνειν, ἀλλὰ καταπίνεται ἡς χάσματι, ὡς οἱ περὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρώων. (35) Καλῶς γὰρ τις τὴν ὑπερηφανίαν ὥρυστο, ἀνάβασιν ἐπὶ τὰ κάτω.

Ἀνέθαλε καθ' ἐαυτὸν Ἐφραῖμ, δῶρα ἠγάπησεν. Ἐτι οὐνειδίξει αὐτοῖς τὴν ἀδουλίαν. Ὁμῆθησαν γὰρ, φησὶ, καθ' ἐαυτοὺς, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ ἀναθλήσουσι, καὶ οὐδὲν τι δύνανται κινδυνεύον μαρτυρῆσαι ὑπὸ τῶν πολέμων, ἀναβλαστήσουσιν, ἐκὼν διὰ δῶρων συμμάχους κτήσονται τοὺς Ἀσσυρίους· ἠγάπησε γὰρ δῶρα, ὡς ὥστε λαμβάνειν, ἀλλ' ὡς δίδοναι. Ἄλλ' οὐδὲν αὐτοῖς ἐκ τούτων ὕψελος· εἰ γὰρ πείσονται, ἄκουε.

Παραδοθήσονται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Οὐκ εἶπε, Παραδοθήσονται τοῖς ἔθνεσιν, ἀλλ', Ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Οὐ γὰρ τοῦτο τέλος αὐτοῖς ἔσται τῆς τιμωρίας, τὸ παραδοθῆναι τοῖς ἔθνεσι καὶ αἰχμαλωτισθῆναι· ἀλλ' ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὄντες, καὶ αἰχμαλωτισθέντες, ἐτι παραδοθήσονται ἐτέραις τιμωρίαις καὶ ἐτέραις θλίψεσιν· ὥστε εἶναι τὸ, Παραδοθήσονται, ἀντὶ τοῦ, Ἐγκαταλειφθήσονται ὑπὸ Θεοῦ. Καὶ ὅταν δὲ τις αὐξηθεὶς ὑπὸ Θεοῦ, καὶ ἀναβῇ, οὐκ ἐπιγῶν τὸν εὐεργέτην, ἀλλὰ καθ' ἐαυτὸν ζῇ, τούτέστι, τὸ ἑαυτοῦ θέλημα ἰστών, τοῦ Θεοῦ νόμους παρνοθεῖται, καὶ οὐκ ἀρκούμενος οἷς ἔχει θεόθεν, ἐτι δῶρα ἀγαπᾷ, παραδοθήσεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐγκαταλειφθήσεται, καὶ

A sunt omnia³²: ac desuper pone lapidem, eundem Christum qui caput est Ecclesiæ³³. Porro seminans in carnem, et ex carne corruptionem metens³⁴, ventis corrumpenda, levā et vacua seminat, a spiritu, sen flamine nequitie noxam hanc recipiens. Nec jam robore præstat, ut faciat opus animam alens. Nec enim dicere cum divo Paulo potest: *Omnia possum in eo qui me confortat Christo*³⁵. Si unquam quidquam operetur boni, non juxta divinum hoc scopum faciens, sed ad humanam quamquam gloriam, vel aliam rationem non commendabilem, dæmonibus isthuc imperat.

B VERS. 8, 9. Absorptus est Israel, nunc factus est inter gentes, tanquam vas inutile, quoniam ipsi ascenderunt ad Assyrios. Veluti naufragio facto, a quodam pelago propriorum peccatorum absorptus est. Assyriorum enim auxilium postulantes, ipsis in servitutem tradentur, eruntque inutiles in medio gentium, captivos ducentium eos, nullum plane officium, vel obsecrationem explentes, neque solemnnes conventus, juxta legem, celebrantes. Devoratus est quoque Christi occisor populus. per arrogantiam, spiritualibus Assyriis, dæmonibus dico, addicti, ascendendo per fastum suum ad illorum sublimia affectantem animum: propterea vas sunt inutile Deo. Ad nihilum enim illis opus habet, corporali cessante cultu. Ad hæc omnis superbus, vel ea desiderans, quæ supra se sunt, etsi videatur ascendere, degluitur tamen æque terræ hiatu, atque Dathan et Abiron. Pulchre enim quidam superbiam definierunt esse ascensum ad inferna.

C Refloruit per sese Ephraim, munera dilexit. Adhuc exprobrat ipsis incogitantiam. Putarunt enim, inquit, apud sese, quod citra me reflorescant, ac veluti arbor quæpiam, cui periculum a bellis ingruerat, ut marcesceret, repullulascant, ubi per munera auxilia sibi Assyriorum obtinuerint. Dilexerunt enim munera, non ut accipiant, verum ut aliis dent, sed nulla ipsis inde commoditas. Quid enim passuri sint, audi.

D VERS. 10. Tradentur in gentibus. Non dixit, Tradentur gentibus, sed In gentibus. Non enim hic finis erit supplicii, ut gentibus tradantur, abducanturque captivi: verum enim in gentibus agentes et capti, adhuc tradentur aliis suppliciis, aliisque afflictionibus: ut sit Tradentur, pro Derelinquentur a Deo. Quod si quando quisquam auctus fuerit a Deo beneficio, micrescat et floreat, nec benefactorem suum agnoverit, sed per sese vixerit, hoc est suam voluntatem statuendo, divinas leges repulerit, non contentus dona, quæ divinitus accepit, diligere, tradetur is a Deo, desereturque. Versabitur deinceps inter gentes omnino

³² Coloss. i, 16. ³³ Ephes. v, 23. ³⁴ Galat. vi, 8. ³⁵ Philipp. iv, 18.

Variae lectiones et notæ.

(35) Hæc posteriora verba desiderantur in cod. Ven.

quidem spirituales, qui sunt demones, horum enim partis seipso fecit; forsan et corporalibus hostibus subjugabitur. Reputarunt peræque Judæi apud sese, quod germinaturi essent, si Jesum crucifigerent: ideo placuit illis munera dare, primum quidem proditori, deinde sepulcrum observantibus militibus, ut celarent resurrectionem. Dispersi sunt igitur, cunctis gentibus traditi, ut nullum non malum patiantur.

Nunc accipiam eos. Antehac, inquit, permisi eis et non redargutos et indemnos vivere, propter clementiam meam videlicet, et pœnitentiæ expectationem: Nunc vero accipiam eos, ad judicandum scilicet, et in judicium eos vocabo, pœnasque exigam ab ipsis. Nunc, hoc est, non post multum ita temporis, vel in hostium regione ipsos accipiam, apprehendam. Quemadmodum enim patribus eorum præcedebam, accipiens ipsos in sortes, et attributas eis sorte regiones, sic his præconstituens captivitatis locos, veluti talibus dignis, accipiam eos in Babylonia.

Cessabuntque paululum ne inungant regem et principes. Postquam enim, inquit, nolui a me regem petere, sed tuo consilio creasti tibi reges, privabo eos ipsis, et ab hostibus jugum passi cessabunt, vel desistent porro sibi reges et principes deligere. Nam quos eligeabant, non ad meam constitutebant gloriam, sed enim cum illis idola sectabantur. Hic inter minas pariter benignitatem intueri: Modicum, inquit, desistent inungere: atque per hoc juxta spem facit reditus a Babylone. Animadvertendum autem, quod post captivitatem, Ephraim, sive decem tribus Israel, non ultra habuerunt proprium regem in Samaria, sed Hierosolymis Zorobabel dux erat totius populi, atque huic duodecim tribus dicto audientes fuerunt. Suscipiam, ait etiam Deus Pater, tribus Israel ad Christum revertentes: idque tum fiet, cum desistent somnariæ regni et sacerdotii sui restitutionem. Imaginatione enim inungunt sibi reges et sacerdotes, legalis politiæ recuperationem expectantes. Præterea filium iniquitatis 77 ipsi inungentes, ipsum Christum et regem faciunt. Sic quilibet nostrum, quando susceptus fuerit a Deo, et familiaris ac proprius factus fuerit, etiamsi antea alterius aule exstiterit, alios cessat habere cum reges, tum principes, dominatores tenebrarum dico, qui reges et principes non sunt, sed nos eos in reges inungimus constituimusque. Atqui Deum tantummodo regem habet, qui illi obtemperat, mandatisque ipsis ducitur, et qui vitæ suæ in singulos dies dispensationibus, etiamsi injucundæ fu rint, non turbatur, æquo eas animo patiens.

VERS. 11. Quoniam Ephraim multiplicavit aras, in peccatum factæ sunt aræ ejus dilectæ. Jure,

ἐν τοῖς ἔθνεσι γενήσεται, πάντως μὲν τοῖς νοητοῖς (τῇ: γὰρ τούτων μερίδος αὐτὸν ἐποίησεν), ἰσως δὲ καὶ αἰσθητοῖς ἐχθροῖς ὑποχέριος ἔσται. Ἐδοξάν καὶ Ἰουδαῖοι καθ' αὐτούς, ὅτι ἀναθλήσουσιν, εἰ τὸν Ἰησοῦν σταυρώσουσι· διὸ καὶ ἡγάπησαν δῶρα διδόναι· τοῦτο μὲν, τῷ προδότῃ, τοῦτο δὲ, τοῖς τὸν τάφον τηροῦσι στρατιώταις, πρὸς τὸ συγκρύψαι τὴν ἀνάστασιν. Διεσπάρησαν οὖν ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, παραδεδομένοι πρὸς τὸ πᾶν κακὸν πάσχειν.

Nūc εἰσδέξομαι αὐτούς. Πρῶτη μὲν, φησί, παρῖκα αὐτοὺς ἀνελέγκτους καὶ ἀκρίτους διάγειν, διὰ ψυανθρωπίαν δηλαδὴ, καὶ μετάνοιαν ἀναμονήν. Nūc δὲ εἰσδέξομαι αὐτούς, εἰς τὸ δικάσαι δηλονότι, καὶ εἰς κρίσιν αὐτοὺς καλέσω, καὶ δίκας ἀπαιτήσω. Nūc, τούτεστι ταχέως, ἢ ἐν τῇ τῶν πολεμίων χώρῃ. Εἰσδέξομαι αὐτούς. Ὡς γὰρ ἐν τοῖς πατρίσιν αὐτῶν προηγούμενη, καὶ εἰσεδεχόμενη αὐτοὺς εἰς τοὺς κλήρους αὐτῶν, καὶ τὰς ἀπονεμηθείσας αὐτοῖς χώρας· οὕτως τούτους προευνεργίζων τοὺς τῆς αἰχμαλωσίας τόπους, ὡς ἀξίως ταύτης, εἰσδέξομαι αὐτοὺς ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ.

Καὶ κοπάσουσι μικρὸν τοῦ χρεῖν βασιλεῖα καὶ ἀρχοντας. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, οὐκ (36) ἠθέλησαν ὅτ' ἐμοῦ βασιλεύσουσι, ἀλλὰ δι' αὐτῶν εἰδόντες βασιλεῖς, στερήσω τούτων αὐτοὺς, καὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀρχόμενοι, κοπάσουσι, τούτεστι παύσονται τοῦ αὐτοὶ ἑαυτοῖς χειροτονεῖν βασιλεῖς καὶ ἀρχοντας. Καὶ γὰρ οὗς ἐχειροτόνουν, οὐκ εἰς ἐμὴν τιμὴν καθίστων, ἀλλὰ σὺν ἐκείνοις εἰδωλολάτρουν. Ὅρα δὲ ἐν τῇ ἀπειλῇ καὶ χρηστότητι· Πρὸς μικρὸν γὰρ παύσονται τοῦ χρεῖν, φησί. Διὰ δὲ τούτου, ἐλπιδας διδωσι τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανόδου. Ἰστέον δὲ, ὅτι μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ὁ Ἐφραῖμ, ἦτοι αἱ δέκα φυλαὶ, οὐκέτι ἔσχον ἴδιον βασιλεῖα ἐν Σαμαρείᾳ, ἀλλ' ἐν Ἱεροσολύμοις ὁ Ζοροβάβελ ἡγήσατο πάντῃς τοῦ λαοῦ, καὶ τούτῳ ὑπέκχουσιν αἱ δώδεκα φυλαὶ. Εἰσδέξομαι, φησὶν ὁ Πατὴρ, τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ εἰς Χριστὸν ἐπιστραφέντας· ἀλλὰ πότε; Ὅτε παύσονται τοῦ ὀνειροπολεῖν· ἢ (37) ὅτι ἡ βασιλεῖα, καὶ ἡ ἱερωσύνη αὐτοῖς ἀποκαταστήσεται. Τῇ φαντασίᾳ γὰρ χρεῖουσιν αὐτοῖς βασιλεῖς, καὶ ἱερεῖς οἱ τὴν τοῦ νόμου πολιτείαν ἀποκαταστήσιν ἐκδεχόμενοι. Καὶ τὸν οὖν δὲ τῆς ἀνομίας αὐτοὶ χρεῖοντες, Χριστὸν αὐτὸν ποιῶσι. Καὶ ἡμῶν δὲ ἕκαστος, ὅταν εἰσδεχθῇ ὑπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ οὐκ αὐτῷ γένηται, ἀλλ' αὐτῷ ὡς πρότερον, παύεται τοῦ ἔχειν ἄλλους βασιλεῖς καὶ ἀρχοντας, τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους λέγω, οἱ βασιλεῖς ἢ ἀρχοντες οὐκ εἰσὶν, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοῖς τούτους χρεόμεν, καὶ βασιλεῖς ἐγκαθιστώμεν. Μόνον δὲ ἔχει βασιλεῖα Θεὸς ὁ ὑποτασσόμενος αὐτῷ, καὶ ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ ἀγόμενος, καὶ ταῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν οικονομίαις τῆς αὐτοῦ ζωῆς· μὴ δυσχεραστεύμενος, ἀν [ς. κἀν] ὧν ἀνδεῖ.

Ὅτι ἐπλήθυνεν Ἐφραῖμ θυσιαστήρια· εἰς ἀμαρτίας ἐγένοντο αὐτῷ θυσιαστήρια ἡγιασ-

Variae lectiones et notæ.

(36) Lonicerus legisse videtur ἠθέλησας, et paulo post εἶλον, ut ex ejus interpretatione apparet.

(37) Explodendam puto particulam ἢ, quamvis uterque codex eam præ se ferat.

μενα. Δικαιως, φησί, τὴν παράνομον αὐτῶν κατα-
πάσω βασιλείαν· ἐπειδὴ γὰρ βασιλεύσας αὐτῶν
Ἰεροβοὰμ ἐξεπλάνησεν αὐτοὺς εἰς τὸ πληθῆναι
[[φ. -θύν.] εἰδωλικά θυσιαστήρια, ἃ ἐγένοντο αὐτοῖς
πρόφασιν ἁμαρτιῶν πολλῶν. Εἰς τε γὰρ τὴν ἐμὴν
τιμὴν ἠμαρτον, καὶ πᾶν ἄλλο εἶδος ἁμαρτιῶν ἐπ-
ετέδουσεν· τὰ δὲ τοιαῦτα θυσιαστήρια ἡγάπησαν,
καὶ θερμῶς περὶ αὐτὰ διετέθησαν, θέον πυνθεῖν ἐπ'
αὐτοῖς διὰ βίου παντὸς καὶ ὀλοφύρεσθαι.

Καταγράφω αὐτῷ πλῆθος, καὶ τὰ νόμιμα αὐτῶν.
Εἰς ἁμαρτίαν, φησί, καὶ ἐγκλημα αὐτοῖς καταγράφω
καὶ λογίζομαι τὸ πλῆθος τῶν τοιούτων θυσιαστη-
ρίων, καὶ τὰ νόμιμα αὐτῶν, τουτέστι τοὺς νόμους,
καὶ τοὺς τρόπους, καθ' οὓς ἐτέλουν τὰς εἰδωλικὰς
τελετάς. Ἦ, ὅτι Ἀνάγραπτον αὐτῶν τὴν μνήμην
ποιήσομαι, εἰς ἐλεγχόν τῆς πολλῆς αὐτῶν ἀσεβείας.
Εἰς ἁμαρτίαν γέγονε καὶ τῷ ἀποκτείναντι αὐτὸν λαῷ
τὰ νομικά θυσιαστήρια· καὶ ὅσα ἔλαβον παρὰ Θεοῦ
νόμιμα, εἰς ἐγκλήματα αὐτῷ ἐγράφησαν, παραβάται
ταῦτα. Κρίνει γὰρ, φησὶν, ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυ-
στία τὸν νόμον, πληροῦσά τε τὸν διὰ περιτομῆς
παραβάτην νόμον· καὶ, ὅ παρῆθεντο πολὺ, πολὺ
καὶ ἀπαιτοῦσιν αὐτόν· καὶ, ὅ εἰδὼς τὸ θέλημα
τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποίῳν, δαρήσεται
πολλὰ.

Εἰς ἀλλότρια ἐλογίσθησαν θυσιαστήρια (39).
Τῶν μὲν εἰδωλικῶν, φησί, θυσιαστηρίων πολλὴν
ἐποίησαντο φροντίδα· τὰ δὲ ἐμὰ θυσιαστήρια (40) εἰς
ἀλλότρια αὐτῷ ἐλογίσθησαν, καὶ ἀτημέλητα κα-
τελείφθησαν. Δύο δὲ ἦσαν κατὰ νόμον θυσιαστήρια τῷ
Θεῷ, τὸ τε τῶν καρπιμάτων ἔξω ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ
τοῦ θυμιάματος ἔσω ἐν τῇ δευτέρᾳ σκηνῇ. Δύο ἔχει
καὶ ἕκαστος ἡμῶν θυσιαστήρια· τὸ μὲν ἔξω, ἐν ᾧ
τὰς σωματικὰς ἐργασίας θύει τῷ Θεῷ· τὸ δὲ ἔσω-
τέρω καὶ κατὰ νοῦν, ἐν ᾧ τὸ θυμίαμα τῆς εὐχῆς
καὶ τῶν θείων θεωρῶν [[φ. -ρίων.] τὸ ἀνωφερὲς καὶ
πνευματικὸν ἀναπέμπει. Ταῦτα καὶ εἰδὼν ἡγαπη-
μένα τῷ ὄντι. Ἐὰν δὲ τις ταῦτα παρωσάμενος, πλη-
θυνοῖ [[φ. -θύν]] ἑαυτῷ θυσιαστήρια, εἰς τὰ πολύ-
τροπα εἶδη τῆς κακίας ἀποφερόμενος, διὰ τε ἔργων
καὶ λογισμῶν, καὶ διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις
περιφερόμενος, εἰς ἁμαρτίαν αὐτῷ γίνονται τὰ τοι-
αῦτα θυσιαστήρια. Καὶ οἱ τοῖς αἰρετικοῖς δὲ κοινω-
νοῦντες, εἰς ἁμαρτίαν αὐτοῖς γινόμενα ἔχουσι.

Δίδωμι ἐὰν θύσωσι θύσιαν, καὶ φάγωσι κρέα,
Κύριος οὐ προσδέξεται αὐτά. Νῦν μνησθήσεται
τὰς [[φ. τῆς. Vulg om.] ἀδικίας αὐτῶν, καὶ ἐκδι-
κῆσιν τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἃ θύουσιν
ἐπὶ τῶν θυσιαστηρίων ἐκείνων τῶν πολλῶν, εἰδώλοις
θύουσιν, οὐ προσδέξεται αὐτὰ Κύριος· ἀλλὰ μᾶλλον
δι' αὐτῶν ἀναμνησκέται καὶ τὰς ἄλλας ἀδικίας
αὐτῶν, καὶ εἰς ἐκδίκησιν παροξύνεται. Ὡς περ γὰρ

³⁷ Rom. II, 25. ³⁸ Luc. XII, 48. ³⁹ Ibid.

Variae lectiones et notæ.

(38) Græca verba sic habent : hoc est, leges ac
mores, secundum quos peragebant idolicas caeremo-
nias. Vel : Scriptis, ait, tradam eorum memoriam
in argumentum multæ ipsorum impietatis.

PATROL. GR. CXXVI.

A inquit, iniquum ipsorum obliterabo regnum,
quandoquidem regnans super ipsos Microboam
pervertit eos, ut multiplicarent idolicas aras quæ
factæ sunt ipsis occasio plurimorum peccatorum.
Nam adversus honorem meum deliquerunt, om-
nemque cæteram peccatorum speciem admisērunt·
hujusmodi vero aras dilexerunt, planeque erga ea
inflammati fuere, cum debuissent potius ideo per
omnem ætatem suam plangere et lugere.

VERS. 12. Conscribam ipsi multitudinem et legi-
tima ipsorum. In peccata, inquit, et reprehensio-
nem ipsis conscribam, et supputabo copiam hujus-
modi altarium, et legitima ipsorum (38), hoc
est, memoriam faciam ad reprehensionem multæ
ipsorum impietatis. In peccatum etiam factæ sunt
interimenti Christum populo, legales aræ, et quæ-
cunque a Deo acceperunt legitima, in reprehensio-
nem et judicium ipsi scripta sunt, simul ac ea
est transgressus. *Judicabit enim te, ut Apostolus ait,*
præputium natura legem implens, transgressorem
legis per circumcisionem ³⁷. Et : *Apud quem multum*
deposuerunt, multum etiam repelent ³⁸. Et : *Sciens*
voluntatem domini, nec opere eam persequens, va-
pulabit multum ³⁹.

Pro alienis altaria reputata sunt. Idolicarum
quidem ararum multa sunt tacti sollicitudine :
meas vero aras et vilipensas et posthabitas pro
alienis habuerunt, ideoque neglectæ per ipsas
jacuerunt. Fuerunt autem duo secundum legem
altaria Dei : alterum primitiarum foris in aula,
alterum suffitus intus in tabernaculo. Porro ei
unusquis nostrum duas aras possidet : alteram
foris, super qua corporales operationes sacrificat
Deo ; alteram intus secundum mentem, super quæ
thymiamæ, seu suffitus precationis, divinarumque
contemplationum sublimitatem et spirituales facul-
tates ad superna mittit. Hæ sunt revera dilectæ et
pretiosæ aræ. Sin quisquam his depulsis, **78**
multiplicaverit sibi aras, ad multiformes maligni-
tatis species delatus, per opera nimirum et cogi-
tationes, variis et peregrinis doctrinis agitatus, ad
peccatum illi tales aræ sunt. Præterea hæreticis
consortione juncti, habent quæ illis in peccatum
cedant.

VERS. 15. Proinde si immolaverint victimam, et
ederint carnes, Dominus non suscipiet eas. Nunc
reminiscetur injustitiæ ipsorum, vindicabitur pec-
cata eorum. Quoniam enim quæ immolant super
altaribus suis multis, idolis immolant, non susci-
piet ea Dominus, quin potius per ea et alias ipso-
rum iniquitates recordabitur, et ad vindictam
provocabitur. Perinde enim ut per sanctas hostias

(39) Θυσιαστήρια ἡγαπημένα. Cod. Ven.

(40) Θυσιαστήρια, τὰ ὄντως ἀξία ἀγάτης, aræ
dilectione vere dignæ. Cod. Ven.

placatus et propitius factus, obliviscitur iniquitatum et injuriarum : sic animadvertens eos sacra idolorum facere, ad reminiscientiam aliorum quoque victimarum venit. At quid est quod ait : *Si ederint carnes?* Tenuerat consuetudo, nondum immolatis victimis, renes una cum adipe super ipsos, et summitatem hepatis offerre Deo : dextrum vero brachium et pectorale sacerdotibus segregare : cæteras carnes, ii qui victimam afferebant, pro suo nutu edebant. Quidam et hunc ad modum intellexere, quod non agitet sermones de idolis sacrificiis, verum consilium eorum ex his judicet. Ubi enim dixisset, quod Aras meas dilectas alienas reputarunt, ne quis existimaret, quod sacrificiis egeat Deus, nunc ait : Ego non egeo victimis, sed enim voluntatem eorum ex his judico. Vide autem prædictam legalium cæremoniarum abrogationem, introductumque spirituale in verbo cultum, juxta illud : *Immola Deo victimam laudis, et redde Altissimo vota tua* ³⁰. Laudat etiam Deum fidelis, lumen propriorum operum coram Deo lucere faciens, ut a videntibus ea glorificetur Deus, perinde ac diversum faciens, auctor est, ut vituperetur nomen ejus apud gentes.

Ipsi autem in Ægyptum aversi sunt. Et auxilia inde petiverunt, appropinquantibusque calamitatibus, illuc confugerunt. Vel buculas adorantes, bovem Apim, ut Ægyptii coluerunt.

VERS. 14. Oblitusque est Israel factoris sui, et ædificavit delubra : Judas exstruxit oppida mœnibus cincta. Demittam ignem in civitates ejus, qui devorabit fundamenta ejus. Utrisque regnis interminatur. Decem tribuum imperium ideo increpat ac terret, quod, bello ingruente, quod interminatus sit eis propter scelera eorum, non dederunt operam, ut me curarent, sed idola potius ; hinc et plura sibi delubra et lucos excitarunt, placantes **79** ita sua numina, ut bellum amoveant atque fortunent. At Judas civitates suas muniebat, ut per eas servaretur, et non per meam protectionem. Proinde hostilis ignis exedet fundamenta civitatum ipsius. Exstruit delubra dæmonibus, corrumpens templum Dei, sive seipsum, per corporales impuritates nedum se perdens, verum etiam alios. Per impuritates enim habitant illi in eo qui antea fuit templum Dei. Jam qui per vanam sophisticas scientiam, hæretica dogmata munit, exstruit urbes mœnibus cinctas : cæterum fundamenta, et subiecta, et principia talium urbium absumit ignis evangelici et apostolici sermonis quem venit Dominus jacere super terram ; Spiritus dein, quem in specie columbæ demisit Dominus. Præterea urbes Israelis secundum carnem, devoravit ignis

³⁰ Psal. XLIX, 14.

Varie lectiones et notæ.

(41) Ἀλλὰ περὶ των νομικῶν, sed de legalibus. Cod. Ven.

A διὰ τῶν ἁγίων θυσιῶν ἐξευμενιζόμενος· καὶ ἐξιλεούμενος, ἐπιλανθάνεται τῶν ἀνομιῶν καὶ τῶν ἀδικιῶν οὕτως ἰδὼν αὐτοὺς θύοντας τοῖς εἰδώλοις, εἰς ἀνάμνησιν καὶ τῶν ἄλλων κακιῶν ἔρχεται. Τί δὲ ἔστι τὸ, Ἐὰν φάγωσι κρέα ; Εἰώθεισαν τῶν μὴ ὀλοκαυτουμένων θυμάτων τοὺς μὲν νεφροὺς, καὶ τὸ στέαρ τὸ ἐπ' αὐτῶν, καὶ τὸν λοβὸν τοῦ ἥπατος, προσφέρειν τῷ Θεῷ· τὸν δὲ δεξιὸν βραχίονα, καὶ τὸ στηθῆνιον, τοῖς ἱερεῦσιν ἀφορίζειν· τὰ δὲ λοιπὰ κρέα αὐτοί, οἱ τὴν θυσίαν προσάγοντες, ἔσθιον, ὡς ἡθούλοντο. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν, ὅτι οὐ περὶ τῶν εἰδωλικῶν θυσιῶν λέγει, (41) ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν αὐτῶν κρίνει ἐκ τούτων. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Τὰ θυσιαστήριά μου τὰ ἡγαπημένα, ἀλλότρια ἐλογίσαντο· ἵνα μὴ τις οἰηθῇ, ὅτι θυσιῶν χρῆζει ὁ Θεός, νῦν φησιν, ὅτι Ἐγὼ οὐ χρῆζω τῶν θυσιῶν, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν αὐτῶν κρίνω ἐκ τούτων. Ὅρα δὲ προαγορευμένην τῶν νομικῶν τὴν κατάλυσιν, καὶ εἰσαγομένην τὴν πνευματικὴν καὶ λογικὴν λατρείαν, κατὰ τὸ, Θύσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδοε τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου. Αἰνεῖ δὲ τὸν Θεὸν καὶ ὁ λάμπειν ποιῶν τὸ φῶς τῶν οὐρανῶν ἔργων ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὥστε ὑπὲρ τῶν ταῦτα ὁρώντων δοξάζεσθαι τὸν Θεόν· ὥσπερ καὶ ὁ τάναντία πράττων, ποιεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ βλασφημεῖσθαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

B Αὐτοὶ δὲ εἰς Αἴγυπτον ἀπέστρεψαν. Καὶ συμμάχιν γὰρ ἐκείθεν ἤσχον, καὶ τῶν συμφορῶν ἐκελθουσῶν, ἐκεί κατέφυγον. Ἡ τὰς δαμάλεις προσκυνοῦντες, τὴν μόσχον τὸν Ἀπὶν ἐσεβάσθησαν, ὥσπερ οἱ Αἰγύπτιοι.

C Καὶ ἐπελάθετο Ἰσραὴλ τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν, καὶ ὠκοδόμησαν τεμένη, καὶ Ἰουδας ἐποίησε πόλεις τετειχισμένας, καὶ ἐξαποσταλῶ πῦρ εἰς τὰς πόλεις αὐτοῦ, καὶ καταφάγεται τὰ θεμέλια αὐτοῦ. Ἀμφοτέραις ταῖς βασιλείαις ἐπιπλήττει· τῇ μὲν τῶν δέκα φυλῶν, ὅτι τοῦ πολέμου ἐπερχομένου αὐταῖς, ὃν ἐγὼ ἠπειλήσα διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν, οὐκ ἐσπούδασαν ἐμὲ θεραπεύειν, ἀλλὰ τὰ εἰδῶλα· διὸ καὶ πλείω τεμένη αὐτοῖς ἀνῆγειρον, ἐξιλεοῦμενοι διήθεν, ἵνα παράγωσι τὸν πόλεμον. Ὁ δὲ Ἰούδας, φησὶ, πόλεις ὀχυράς ποιεῖ, ἵνα δι' αὐτῶν σωθῇ, καὶ οὐ διὰ τῆς ἐμῆς βοηθείας καὶ σκέπης. Τὸ οὖν τῶν πολεμίων πῦρ καταφάγεται τὰ θεμέλια τῶν πολεμίων αὐτοῦ. Οἰκοδομεῖ τεμένη τοῖς δαίμονσιν ὁ φθειρὼν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ἥτοι ἑαυτὸν, διὰ σαματικῶν ἀκαθαρσιῶν. Ἐνοικίζονται ἐκεῖνοι ἐν τῷ πρότερον ὄντι ναφ Θεοῦ. Καὶ ὁ διὰ τῆς ψευδωνύμου δὲ γνώσεως τῆς σοφιστικῆς, τὰ αἰρετικὰ ἀσφαλοῦμενος [···] δόγματα, κτίζει πόλεις τετειχισμένας· ἀλλὰ τὰ θεμέλια, καὶ τὰς ὑποθέσεις, καὶ ἀρχὰς τῶν τοιοῦτων πλῃων, κατεσθίει τὸ πῦρ τοῦ εὐαγγελικοῦ καὶ ἀποστολικοῦ λόγου, δὲ ἦλθε Κύριος βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τὸ Πνεῦμα, δὲ ἐν εἰδὲς περιστρεφὲς ἀπέστειλεν ὁ Κύριος. Καὶ τοῦ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ τὰς πόλεις κατέφαγε

τὸ πῦρ τῶν Ῥωμαίων, διότι ἐκκόδησαν τὰς κατα
Κυρίου ἐπιβουλὰς, ὡς ᾔθην τεμένην τινὰ τῷ Θεῷ
χαρίζεμενοι.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Μὴ χαίρῃς, Ἰσραὴλ, καὶ μὴ εὐφραίνου καθὼς οἱ
λαοὶ, ὅτι ἐπόρνευσας ἀπὸ Κυρίου Θεοῦ σου.
Καταζητίζομαι σου, φησί, λύπας, καὶ προστάτω
μηδεμίαν ἀφορμὴν εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς ἐν σοὶ
εἶναι, ἀλλὰ παρὰ πάντας τοὺς λαοὺς καὶ σὲ λυπεῖ-
σθαι. Διὰ τί; Διότι ἐκεῖνοι μὲν, οὐδέποτε ἦσαν ἐμοί·
οὔτε γὰρ νόμον ἐδέξαντο, οὔτε διὰ προφητῶν ἐδιδά-
χθησαν· σὺ δὲ ὢν ἐμὸς, ἐξεπόρνευσας. Οὐ τοίνυν
δεῖ σε ἐν ἀγαθοῖς εἶναι, ἀλλ' ἐν κακοῖς, ἐξ οὗ σοι τὸ
μὴ χαίρειν, μὴδὲ εὐφραίνεσθαι περίσταται, καθὼς
εἴρηται· Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι· παντὶ
γὰρ ἁμαρτάνοντι τὸ πένθος ἀρμόζει. Οὕτω καὶ ὁ
Ναυλὸς τοῖς Κορινθίοις ἐπιμέμφεται, ὅτι μὴ ἐπέν-
θησαν ἐπὶ τῷ πεπορνευκότῳ.

Ἠγάπησας δόματα ἐπὶ πάντα ἄλωνα σίτου.
Τὰ ἐμὰ, φησὶν, ἀγαθὰ καρπούμενος, οὐ δόματα
ἐδίδους τοῖς εἰδώλοις, ἀπαρχὰς ἁλωνος αὐτοῖς ἀνα-
τιθεῖς.

Ἄλων καὶ ἀηρὸς οὐκ ἔγνω αὐτοὺς, καὶ οἶνος
ἐψεύσατο αὐτοὺς. Ἐπειδὴ, φησί, τοῖς εἰδώλοις
τοὺς καρποὺς ἀνατίθετε, οὐκέτι οὐδὲν γεωργήσετε,
οὔτε σίτον, οὔτε οἶνον· ἀλλὰ καὶ ἐψεύθε μὲν εὐθη-
νοῦσας τὰς ἀμπέλους· ἐν τῷ καιρῷ δὲ τοῦ τρύγου,
τῶν ἐλπίδων ψευθεήσεσθε.

Οὐ κατῴκησαν ἐν τῇ γῇ τοῦ Κυρίου, κατῴκη-
σαν Ἐφραὶμ Αἴγυπτον. Οὐ γὰρ ὡς ἐν γῇ ἀφιερω-
μένη τῷ Θεῷ ἐννέμωας ἔζων, ἀλλὰ πᾶσαν παρανομίαν
ἐτείλουν, ὡς οἱ ἐν ταῖς ἐθνικαῖς χώρας κατοικοῦντες.
Διὸ καὶ τὴν Αἰγυπτιακὴν ἀσέβειαν ζηλώσαντες, Αἴ-
γυπτον κατοικῆσαι λέγονται. Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω
κατῴκησαν τὴν Αἴγυπτον, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, τοῖς
Αἰγυπτίοις ὡς φίλοις προσχωρήσαντες.

Καὶ ἐν Ἀσσυρίοις ἀκάθαρτα φάγονται. Ἢ ὅτι
καὶ τοῖς Ἀσσυρίοις ὡς βοηθοῖς προσφυγόντες, ἀκά-
θαρτα μετ' αὐτῶν φάγονται, τραπέζης αὐτοῖς ὡς
φίλοι φίλοις κοινωνοῦντες· ἢ ὅτι ὑπ' αὐτῶν αἰχμα-
λωτισθέντες, τῆς τῶν βρωμάτων ἀκαθαρσίας αὐτοῖς
κοινωνοῦσιν, ἅτε δευπότεας δοῦλοι. Ἀπὸ δὲ τῶν
βρωμάτων καὶ τὰ λοιπὰ εἶδη τῆς ἀκαθαρσίας συνεκ-
δίχου (42). Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας
ἀκαθάρτως ἔζων, ἐν ἀκαθάρτῳ ἔστωσαν χώρας, ζή-
τωσαν ἐν ἀκαθαρσίᾳ. Καὶ ὁ μὴδὲ τῷ Θεῷ ἀνατιθεῖς
τὰς ἀπαρχὰς τῶν καρπῶν, διὰ τοῦ κοινωνεῖν αὐτῶν
τοῖς ἐνδέεσι, καὶ ποιεῖν ἐξ αὐτῶν ἐλεημοσύνην, τοῖς
δαίμοσι ταῦτα δίδωσι, διὰ τοῦ συνέχειν καὶ ἀποτι-
θέναι. Διὸ ἡ ἐν οὐρανῷς ἄλως καὶ ὁ ληρὸς, οὐ γνῶ-
σεται αὐτούς· οὐ γὰρ ἀπάξουσιν ἐκεῖ καρπόν. Ἀλλὰ
καὶ ἡ εὐφροσύνη, ὁ οἶνος, τούτέστιν ἣν δοκοῦσιν
ἔχειν ἐνταῦθα, ψεύσεται αὐτούς, οὐδὲ κατοικήσου-

A Romanorum, et quod extruxerunt adversus Do-
minum insidias, tanquam delubra hoc pacto Deo
aedificantes.

CAPUT IX.

VERS. 1. *Ne lætare, Israel, neque exultare, veluti populi, quoniam fornicatus es a Domino Deo tuo.* Decerno adversus te mœrorem, ac demando nullam in re occasionem lætitiæ et gaudii esse, sed enim præ omnibus populis te turbari. Quam ob rem? Quia illi nunquam fuerunt mei, neque enim legem acceperant, neque per prophetas docti sunt. Tu vero meus existens, fornicatus es. Non igitur oportet te in bonis agere, sed malis premi; ex quo tibi neque lætari, neque gaudere aderit: perinde ac dictum est: *Non est gaudium impiis*¹¹.
B Nam omni peccanti luctus convenit. Divus Paulus eum in modum de Corinthiis conqueritur, quod non luxerint super eo qui fornicatus fuerat²².

Dilexisti dona super omnem aream frumentii. Cum meis, inquit, bonis frueris, tu dona dabis idolis, primitias frugum illis consecrans

VERS. 2. *Area et torcular non agnovit eos, et vinum ipsis mentitum est.* Postquam, inquit, idolis fructus dicastis, nihil quidquam porro colligetis, neque frumentum, neque vinum: verum videbitis quidem exuberantes vites, tempore autem vindemiæ spebus vestris fraudabimini.

VERS. 3. *Non habitaverunt in terra Domini, incoluit Ephraim Ægyptum.* Non enim ceu in terra Deo consecrata legitime vivebant, sed nullam non iniquitatem perficiebant, ceu in alienis gentium terris uectentes moram. Propterea et Ægyptiacam impietatem sectantes, Ægyptum incolere dicuntur. Verum sic etiam inhabitaverunt Ægyptum, quod, ut supra memoratum, ad Ægyptios, veluti amicos, concesserint.

Et in Assyriis immunda comedent. Sive quod ad Assyrios, ceu auxiliares 80 confugientes, immunda comedent cum ipsis, communi cum illis mensa utentes: sive quod ab ipsis captivi ducti, epularum immunditiæ una cum ipsis participabunt, ut servi dominorum suorum cibo proposito vescuntur. Ab epulis autem reliquas etiam impuritatis D species intellige. Postquam enim in immundo captivitatis loco egerunt, impure juxta vixerunt. Qui Deo primitias etiam frugum non dicaverit, ut fruantur eis indigentes, utque ex ipsis eleemosynam faciat, dæmonibus eas impertit, dum eas apud sese retinet atque reponit. Propterea area quæ in cælis est et torcular non agnoscat ipsos: non enim abducent secum illo fructum. Præterea vinum, hoc est, lætitia quam hinc videntur habere, fraudabit eos. Neque habitabunt in terra Domini,

¹¹ Isa. XLVIII, 22. ²² I Cor. v, 11.

Varie lectiones et notæ.

(42) Postquam enim in terra promissionis impuram ætatem egerunt, in impuro degant loco, vivuntque in impuritate. Ita Græca sonant.

mansuetis dicata : verum Ægyptum et tenebras exteriores, quas paravit demonibus, in Ægypto potissimum cultis. Tum impura sua opera, sive operum fructum edent, in parte demonum, quos per Assyrios sæpe intelleximus, constituti habitatores. Necesse est igitur credere panem nostrum, corda nostra fulcientem, Christum ex Deo esse, perinde ac ipse dixit : *Ego a Deo exivi, et veni* ³³ : talemque suscipere operæ fuerit pretium, terramque Domini inhabitare, catholicam dico Ecclesiam : haudquaquam autem hæreticorum conventicula, quæ revera cum terra Assyriorum, tum Ægyptus sunt : ad quæ ingressus, impura illorum dogmata et arcana comedit.

Vers. 4. *Non libarunt Domino vinum, nec suaves fuerunt oblationes ei.* Hoc est, Non obtulerunt ei hedysmata, vel suavia aromata, per sullitus, sed idolis.

Sacrificia ipsorum veluti panis luctus. Lex erat, eum qui attigisset mortuum, immundum videri. Proinde quæcunque ederent, aut biberent, vel quæ simpliciter etiam attrectassent, lugentes mortuum, immunda reputabantur, eo quod contaminatio propter mortuum lege cauta esset. Oblationes itaque et sacrificia eorum immunda erunt, ceu panes mæroris. Subinfert igitur :

Omnes edentes ea coinquinabuntur. Nam panes eorum cum animabus suis non ingredientur domum Domini. Hoc est, ipsis erunt utiles, ipsique tantum vivescant eis, verum Deus non accipiet ea, quem admodum neque sacrificia crucifigentium Dominum in eorum Paschate suscipiebat, vel panes propositionis eorum. Neque libationes vini eorum Domino offerebantur, neque hedysmata, seu thymiamata, quandoquidem non, ut ille voluit, offerebantur. Quod si ex inique partis facultatibus sacrum faciamus Deo, panis mæroris commodissime **81** dici poterit, tanquam circumventis lugentibus, quod sint injuriam passi ; sancit autem legem Deus, talia in domum suam non esse perferenda : impura enim esse, et qui ea manducarint pollui. Nec contaminantia exhibenda Deo, quod pollutis animis coinquinata sint peculiaria et propria.

Vers. 5. *Quid facietis in die panegyreos, et in die festivitatis Domini ?* Servire enim coacti, ac secundum alias leges gubernari, non poteritis divinis conventus juxta Mosaicam traditionem celebrare. Quidam hic belli occasionem, et per id ultionis, diem panegyreos, festivitatisque Domini intellexerunt, quasi Dominus exilaretur, et lætos conventus celebret, super ipsorum interitu. Possunt hæc et ad cruci Dominum affixuros referri, velut indignabundus propheta ita exclamet : O quale facinus admissuri estis in die Paschatis, quando panegyris quidem erit, universo populo congregato, et

σιν ἐν τῇ γῇ τοῦ Κυρίου, τῇ τῶν πρᾶξων · ἀλλὰ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, ὃ ἡγοίμασθε τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ μάλιστα θεραπευομένοις πάλαι δαίμοσι, καὶ τὰ ἀκάθαρτα αὐτῶν ἔργα, ἥτοι τοὺς καρποὺς τῶν ἔργων φάγονται τότε, ἐν τῇ μοίρᾳ τῶν δαιμόνων κατοικισθέντες, οὓς Ἀσσυρίους πολλάκις ἐξεδεξάμεθα. Δεῖ οὖν τὸν ἄρτον, στηρίζοντα τὴν καρδίαν ἡμῶν, Χριστὸν ἐκ Θεοῦ εἶναι πιστεῦειν, καθὰ κίχτινος ἔλεγεν · Ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον καὶ ἦκω · καὶ τοῦτον δεῖξομαι, καὶ τὴν γῆν τοῦ Κυρίου κατοικεῖν, τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν · ἀλλὰ μὴ τὰς τῶν αἰρετικῶν παρασυναγωγὰς, αἱ γὰρ Ἀσσυρίων καὶ Αἰγυπτῶς ὄντως εἰσιν, ἐν οἷς ὁ εἰσερχόμενος, τὰ ἀκάθαρτα αὐτῶν καὶ δόγματα καὶ μυστήρια φάγεται.

B *Οὐκ ἐσπεισαν τῷ Κυρίῳ ὄϊνον, καὶ οὐκ ἤδυναν αὐτῷ.* Τουτέστιν, Οὐκ ἡδύσματα τινα προσέφερον διὰ θυμιαμάτων, ἀλλὰ τοῖς εἰδώλοις.

Αἱ θυσίαι αὐτῶν, ὡς ἄρτος πένθους. Νόμος ἦν, τὸν ἀπτόμενον νεκροῦ, ἀκάθαρτον δοκεῖν. Διὸ καὶ ὅσα ἦσθιον, ἢ ἐπινον, ἢ ἀπλῶς ὅσων ἤπτοντο οἱ πενθοῦντες νεκρῶν, ἀκάθαρτα ἐδόκει, διὰ τὸν ἐπὶ τὸν νεκρὸν νενομισμένον μολυσμὸν. Καὶ αἱ θυσίαι τοίνυν αὐτῶν ἀκάθαρτοι εἰσονται, ὡς οἱ ἄρτοι τοῦ πένθους. Ἐπάγει οὖν ·

Πάντες οἱ ἐσθιόντες αὐτὰ, μαρθήσονται, διδοὶ οἱ ἄρτοι αὐτῶν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν οὐκ εἰσελεύσονται εἰς οἶκον Κυρίου. Τουτέστιν, αὐτοῖς εἰσονται χρήσιμοι καὶ βρώσιμοι · οὐ γὰρ ὁ Θεὸς προσδέξεται ταύτας, ὥσπερ οὐδὲ τὰς τῶν σταυρούντων τὸν Κύριον θυσίας ἐν τῷ τότε Πάσχα προσδέχετο, ἢ τοῖς ἄρτους αὐτῶν τῆς προθέσεως. Οὐδὲ αἱ σπονδαὶ αὐτῶν οἶνον τῷ Κυρίῳ προσήγοντο, ἢ τὰ τῶν θυμιαμάτων ἡδύσματα, διδοὶ οὐ προσήγοντο, ὡς ἐκείνους ἡθούλετο. Εἰ δὲ καὶ τὰ ἐξ ἀδικίας προσφερόμενα τῷ Θεῷ, ἄρτος πένθους εὐστοχώτατα λεχθεῖεν, ὅτε τῶν πλεονεκτουμένων πενθοῦντων, ἐφ' οἷς ἀδικοῦνται, νομοθετεῖ ἡμῖν ὁ Κύριος, μὴ εἰσάγειν τοιαῦτα εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ · ἀκάθαρτα γὰρ εἰσι · καὶ εἰ οἱ ἐσθιόντες αὐτὰ μεταίνοντο, πῶς τὰ μεταίνοντα προσάκτεον Θεῷ ; ἀλλὰ ταῖς μιαιφαῖς ψυχαῖς τὰ μεμολυσμένα οἰκτεῖται.

Τι ποιήσετε ἐν ἡμέρᾳ πανηγύρεως, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς τοῦ Κυρίου ; Δουλεῦεν γὰρ ἀναγκασόμενοι, καὶ κατὰ νόμους ἄλλους πολιτεύεσθαι, οὐ δυνήσεσθε τὰς θείας πανηγύρεις ἐπιτελεῖν, κατὰ τὴν Μωσαϊκὴν νομοθεσίαν. Τινὲς δὲ τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἐκδικήσεως, ἡμέραν πανηγύρεως καὶ ἑορτῆς τοῦ Κυρίου ἐνόησαν, ὡς εὐφραίνομένου τοῦ Κυρίου, καὶ πανηγυρίζοντος ἐπὶ τῇ αὐτῶν ἀπωλείᾳ. Λέγουσι δ' ἂν καὶ πρὸς τοὺς σταυρώσαι μέλλοντας τὸν Κύριον, οἰονεῖ σχετλιάζοντος τοῦ προφήτου · Ὡς οἶον ἔργον μέλλετε ποιῆσειν ἐν ἡμέρᾳ τοῦ Πάτχα ! Ὁ δὲ τότε καιρὸς

³³ Joan. xvi, 28.

πανήγυρις μὲν ἦν, ὡς τοῦ λαοῦ παντὸς ἀθροισθέν-
τος, ἐορτὴ δὲ Κυρίου τῷ ὄντι. Αὐτὸς γὰρ ταῦτα συν-
ίστα, θυόμενος ὑπὲρ ἡμῶν· *Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα*
ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐτόθη Χριστός. Λέγοιτο δ' ἂν
καὶ πρὸς τοὺς καταμελοῦντας τῶν ἔργων τῆς ἀρε-
τῆς ἐνταῦθα· *Τί ποιήσετε ἐν ἡμέρᾳ τῆς τότε παν-*
ηγύρεως, ὅτε πάντες παραστητόμεθα τῷ βήματι
τοῦ Χριστοῦ; Πάντως οὐδέν· νῦν γὰρ δύνασθε ποιῆ-
σαί τι, τότε δὲ οὐδέν. Ἡ δὲ τοιαύτη ἡμέρα καὶ ἐορ-
τῇ, τοῦ Κυρίου ἐστίν, ὅτε γίνεται ὁ Θεὸς τοῖς πᾶσι τὰ
πάντα αὐτός (43).

Διὰ τοῦτο ἰδοὺ πορεύονται ἐκ ταιλαιπωρίας
Αἰγύπτου, καὶ ἐκδέξεται αὐτοὺς Μέμφις, καὶ ἀθή-
ψει αὐτοὺς Μαχμάς. Καὶ ὅτε ἡ Σαμάρεια ἐάλω,
οἱ περιλειφθέντες εἰς Αἴγυπτον ἀπέφυγον, καὶ ὅσπερ
τον, ὅτε τὰ Ἱεροσόλυμα ἐνεπρήσθη ὑπὸ Ναβουζαρ-
δῖν, ἔφυγον εἰς Αἴγυπτον οἱ τὸν Γοδολίαν ἀποκτεί-
ναντες, καὶ ταῦτα τοῦ Ἱερεμίου κωλύοντος αὐτοῦς.
Οἱ τοίνυν Βαβυλώνιοι παροξυνθέντες, ὅτι τοῖς Αἴ-
γυπτίοις ἐπιβαρρῶσιν, ἐτράποντο κατ' αὐτῶν, καὶ
ἐπελθόντες αὐτοὺς καὶ τοὺς Αἰγυπτίους, ἀπόνως κατε-
πολέμησαν. Τότε τοίνυν οἱ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ταύτην
διαφυγόντες ταιλαιπωρίαν καὶ ἤτταν, ἐπὶ τὴν Μίμ-
φιν ἀνέδραμον, ὡς ὀχυρωτέραν οὖσαν, διὰ τὸ εἶναι
ἐν αὐτῇ τὰ βασίλεια· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν Μαχμάς
κατέφυγον, γέστονα οὖσαν τῇ Μίμφει, καὶ ἐκεῖ
ἀπέθανον, (44) ὑποστρέψαντες εἰς τὴν Ἰουδαίαν.

Τὸ ἀργύριον αὐτῶν ἐλεθρος κληρονομήσει.
Ὅτι παρὰ Θεοῦ λαθόντες αὐτὸ κατανάλισκον (45)
εἰς εἰδῶλων κατασκευάς. Ἡ ὅτι ὅσα δῶρα ἐδίδον
τοῖς Αἰγυπτίοις, πρὸς τὸ βοηθοῦς αὐτοὺς σχεῖν, ἀνό-
νητα αὐτοῖς ἔσται.

Ἄκανθαί ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν. Τού-
ἐστιν, ἄβαντος ἡ χώρα αὐτῶν ἔσται καὶ κεχερωμένη,
ὥστε ἄκανθαί [f. ἀκάνθας] ἐκφύειν. Ἡ ὅτι δόξουσι
μὲν κατασκηνώσαντες ἐν Αἰγύπτῳ ἀπολαύσαι ἀνα-
παύσεως· τὸ δὲ οὐκ ἔσται· ἀλλ' ὥσπερ ἄκανθαί
κεντοῦσαι αὐτοῦς, αἱ συμφοραὶ ἔσονται· καὶ πάν-
τες δὲ οἱ εἰς τὴν Αἴγυπτον καταφεύγοντες, τὴν
σκυθρωπὴν καὶ διώκτριαν ἁμαρτίαν, κἂν λόγον ἔχοιεν
λαμπρὴν ὡς ἀργύριον, ἐλεθρος αὐτῶν κληρονομήσει.
Εἰς πλείω γὰρ κατάκρισιν αὐτοῖς, καὶ εἰς πικρότε-
ρον ἐλεθρον ὁ λόγος ἔσται, καὶ τὰς τῆς συνειδήσεως
ἀκάνθας ἔξουσιν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν, τούτεστι
τοῖς σώμασι. Πλήττει γὰρ τὸ συνειδὸς ἡμᾶς, οἷον
ἄκανθα σύνοικος ἡμῖν. Καὶ πρὸς πλουσίους δὲ, τοὺς
ἀργύριον τε καὶ σκηνώματα, ἦτοι οἰκίας λαμπράς
ἔχοντας, ἀρμόσει ταῦτα. Τὰς ἀκάνθας δὲ πάντως
ὁ Κύριος μερίμνας ἠνέξατο εἶναι, αἱ πόσαι εἰσὶν
ἐν τοῖς σκηνώμασι τῶν πλουσίων, οὐδεὶς ἀγνοεῖ.

^a 1 Cor. v, 7.

Variae lectiones et notæ.

(43) Ὅτε σαββατίζουσιν οἱ ἅγιοι τὸν τελευταῖον καὶ
προσδοκώμενον σαββατισμὸν, ὅτε κατατρυφῶσιν αὐ-
τοῦ τοῦ Κυρίου, ὅτε γίνεται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶ-
σιν αὐτοῖς, *cum celebrant sancti postremum exspe-*
ctatumque sabbatismum, cum ipsomet Domino per-
fruentur, cum denique fit Deus omnia in omnibus

re ipsa Domini festum! Ipse enim ea constituit,
pro nobis oblatus. *Etenim Pascha nostrum pro*
nobis immolatus est Christus ^a. Dicit etiam hæc
queant ad negligentes hic virtutis opera: *Quid*
facietis in die futuri conventus, quando omnes siste-
mur ante tribunal Christi? Prorsum nihil. Nunc
enim potestis facere quidquam, tunc vero plane
nihil. Talis etiam dies, adeoque festivitas, Domini
est, quando Deus fit omnia in omnibus.

Vers. 6. *Idcirco ecce proficiuntur ex afflictione*
Ægyptii, excipietque eos Memphis, et sepeliet ipsos
Machmas. Quando Samaria capta est, reliqui in
Ægyptum aufugerunt. Post, quando Hierosolyma
incensa sunt a Nabuzardan, fugerunt in Ægyptum,
occiso Godolia, Hieremia tamen eos prohibente.
Babylonii itaque exacerbati, quod Ægyptiis confi-
derent, contra ipsos quoque armabantur, eosque
una cum Ægyptiis adorti, citra laborem debella-
runt. Quare tum istam in Ægypto calamitatem, et
amissæ victoriæ pericula fugientes, ad Memphin se
receperunt, ceu munitiorem urbem, ut in qua re-
gia erat: deinde ad Machmas quoque accurrerunt,
vicinam Memphi civitatem, illicque obierunt diem
suum, in Judæam non reversi.

Argentum ipsorum perniciēs hereditabit. Quoniam
a Deo acceptum illud impendebant in idolorum
structuras. Sive quod quantumvis ingentia munera
Ægyptiis dederint, ipsis tamen non potuerit com-
modare.

Spinæ in tabernaculis ipsorum. Hoc est, in via
regio eorum et locus erit, **82** atque adeo solo
æquata, ut jam spinas proferat. Vel, quod vide-
buntur quidem demorantes in Ægypto quiete frui,
quæ tamen ipsis non obveniet, sed calamitates
in eos spinarum instar infligent aculeos. Præter a
omnes in Ægyptum fugientes, hoc est, ad torrum,
triste, persequensque peccatum, etsi splendens
instar argenti verbum habuerint, interitus heredi-
tabit, apprehendet: in maiorem namque condemna-
tionem, acerbiorisque interitum, verbum Dei, cui
non parent, cedit. Deinde conscientię spinas susti-
nebunt in tabernaculis, hoc est, corporibus suis.
Ferit enim conscientia nos, ut spina nobis conjun-
cta. Convenient etiam hæc in opulentos, quibus
argentum est ac tabernacula, seu ædes splendide.
Spinæ autem omnino Dominus sollicitudines esse
subindicavit, quæ quantæ sint in ædibus divitum,
nemini est clam.

ipsis. Cod. Ven.

(44) Addenda particula negativa μή vel οὐχ, quæ
in utroque cod. desideratur.

(45) Κατανάλισκον. Cod. Bav., sed legendum for-
tasse κατανάλισκον.

VERS. 7. *Venerunt dies ultionis, accesserunt dies A retributionis tuæ. Quoniam vani prophetae accusabant divinos et veros vates, asseverantes populo, quod quæ dicant prophetae, post longa demum tempora sint eventura, securos ita et pœnitentiæ vacuos plerosque facientes: Deus jam nunc ait: Venerunt jam dies afflictionis tuæ, nec in longum differentur calamitates tuæ. Propterea et divus Paulus: Nunc, inquit, tempus est acceptabile²²; et Dominus: Vigilate, quandoquidem ignoratis qua hora fur venturus sit²³; et: Sint lumbi vestri circumcincti, et lucernæ ardentes; et vos similes astote hominibus expectantibus dominum suum²⁴.*

Affligeturque Israël, veluti prophetae attonitus, homo spiritifer. Tantus, inquit, mentium stupor apprehendet Israel, in miseras et afflictiones incidentem, ut æquiparetur pseudoprophetae, a malo spiritu ipsum inhabitante agitato, menteque capto, hinc inde correpto ac circum-acto: sic et Israel defatigatus hinc inde fugiet. Nec solus Israel hæc patietur, verum pseudoprophetae in haud dispares incurrent cruciatus et mala.

A multitudine injusticiarum tuarum multiplicata est insania tua. Insaniam appellat stuporem, defectionem animi, trepidationemque quam suis in calamitatibus pertulerunt. Hæc itaque insania vehementer et multa invasit te propter multas tuas injurias quas mihi intulisti, idolis immolans, et proximis tuis, violenter eos opprimens. Vel maniam, vanam prophetiam appellat, siquidem insanientibus similes erant pravorum spirituum subvates. Dicit itaque, quod Ut multos habendo deos, meo honori vim fecisti (etenim aureas vaccas, et Beelphegor, 83 et Chamos, abominationem Sidoniorum, et Bel, et Astartem, devenerati sunt), sic et pseudoprophetas furore agitados multiplicasti. Nam alius quidem per aves, alius per victimas, alius per mortuos, alius vero alia quadam ratione vaticinabatur.

VERS. 8. *Speculator Ephraim, cum Deo propheta, laqueus intortus super omnes vias ejus. Ego quidem, inquit, lege tibi perlata, datoque tibi intellectu, ut scires quomodo te oportet vivere, veluti quempiam speculatorem et prophetam cum Deo vaticinantem, demonstravi te cunctis gentibus, ut in Dei cognitione, Deoque placente vita, cæteris etiam ducatum præstares, ut ad mei cognitionem pervenirent. Reperi autem laqueum tortuosum super omnes vias vitæ tuæ undique enim læsæ sunt et illaqueatæ animæ respicientium in te, partim ab idololatria tua, partim a reliqua vitæ tuæ formula. Quidam*

ἤκασιν αἱ ἡμέραι τῆς ἐκδικήσεως, ἡκασιν αἱ ἡμέραι τῆς ἀνταποδοσεως σου. Ἐπειδὴ οἱ ψευδοπροφῆται διέβαλλον τοὺς θείους προφῆτας (46), διδάσκοντες τὸν λαὸν, ὅτι ἂν λέγουσιν οἱ προφῆται, μετὰ χρόνους μακροὺς ἐκθῆσονται, καὶ ἐκ τούτου ἀφρόντιδας ἐποιοῦν τοὺς πολλοὺς καὶ ἀμετανόητους· φησὶν ὁ θεὸς, ὅτι Καὶ νῦν ἡκασιν αἱ ἡμέραι τῆς κακώσεώς σου, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν ὑπερτεθήσονται αἱ συμφοραὶ σου. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος, Νῦν καιρὸς φησὶν, εὐπρόσδεκτος· καὶ ὁ Κύριος, Γρηγορεῖτε, ὅτι οὐκ οἴδατε ποία ὥρα ὁ κλέπτης ἔρχεται· καὶ, Ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι, καὶ οἱ λύχνοι καύομενοι· καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον αὐτῶν.

Καὶ κακωθήσεται Ἰσραὴλ, ὥσπερ ὁ προφῆτης, ὁ παρεστηκὼς ἀνθρωπος ὁ πνευματοφόρος. Τοσαύτη, φησὶν, ἔκστασις τῶν φρενῶν λήφεται τὸν Ἰσραὴλ, συμφοραῖς καὶ κακώσεσι περιπεσόντα, ὥστε ψευδοπροφῆται εὐκρίναι ὑπὸ τοῦ ἐνοικοῦντος· αὐτῷ πονηροῦ δαίμονος, ἐκστάντι τῶν φρενῶν, καὶ τῆδε κακῶς φερόμενῳ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰσραὴλ ἐξαπορούμενος τῆδε κακῶς φεύξεται, ὅτι οὐ μόνος ὁ Ἰσραὴλ πείσεται τὰς κακώσεις, ἀλλὰ καὶ οἱ (47) ψευδοπροφῆται ταῖς ὁμοίαις περιπεσούνται θλίψεσιν.

Τὰ τοῦ πλήθους τῶν ἀδικιῶν σου ἐπληθύνθη μαρία σου. Μαρίαν λέγει τὴν ἔκστασιν καὶ ἀπόρησιν, ἣν ἔσχον ἐν ταῖς συμφοραῖς. Αὕτη οὖν ἡ μαρία, σφοδρά καὶ πολλὴ ἐπληθύνει σοι (48) διὰ τὰς πολλὰς σου ἀδικίας, ἃς καὶ ἐμὲ ἡδίκεις, τοῖς εἰδωλοῖς θύων, καὶ τοὺς πλησίον, ὡς καταδυναστεύων αὐτούς. Ἡ μαρίαν, τὴν ψευδὴ προφητείαν λέγει· μαινομένοις γὰρ ἐψέκασαν οἱ τῶν πονηρῶν πνευμάτων ὑποφῆται. Καὶ φησὶν, ὅτι Ὡσπερ πολλοὺς εἶχες θεοὺς, ἀδικήσας τὴν ἐμὴν τιμὴν (καὶ γὰρ τὰς χρυσὰς δαμάλεις, καὶ τὸν Βεελφεγὼρ, καὶ τὸ Χαμὸς βδελύγματα Σιδωνίων, καὶ τὸν Βῆλ, καὶ τὴν Ἀστάρτην)· οὕτως καὶ ψευδοπροφήτας μαινομένους ἐπληθύνας. Καὶ ὁ μὲν διὰ ὀρνέων, ὁ δὲ διὰ θυσίων, ὁ δὲ διὰ νεκρῶν, καὶ ἄλλος ἄλλῳ τινὶ τρόπῳ προσέφητεον.

Σκοπὸς Ἐφραὶμ, μετὰ Θεοῦ προφῆτης, πατὴς σκολιὰ ἐπὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. Ἐγὼ μὲν, φησὶ, νόμον σοι δοῦς, καὶ συνέτισά σε (49) πῶς δεῖ βιοῦν, οἷόν τινα σκοπὸν καὶ προφῆτην μετὰ Θεοῦ προφητεύοντα ἀνέδειξά σε πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὡς ἂν διὰ τῆς σῆς θεογνωσίας, καὶ τοῦ ἐναρέτου βίου, καὶ τοὺς ἄλλους ὁδηγήσῃς εἰς τὴν ἐμὴν γνῶσιν καὶ τὴν σπουδαῖον βίον. Εὗρον δὲ παγίδα σκολιὰν ἐπὶ πάσας τὰς ὁδοὺς τοῦ βίου σου· πανταχόθεν γὰρ ἐβλάθην, καὶ ἐπαγιδεύθησαν αἱ ψυχαὶ τῶν πρὸς σὲ ἀποβλεπόντων, καὶ ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας σου, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ λοιποῦ βίου ἀγωγῆς. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόη-

²² 1 Cor. vi, 2. ²³ Matth. xxiv, 42. ²⁴ Luc. xii, 35, 36.

Variae lectiones et notæ.

(46) Διέβαλλον τὰ τῶν θεῶν προφητῶν, accusabant divinorum vatium oracula. Cod. Ven.

(47) Προφῆται, prophetae. Cod. Ven.

(48) Deest σοι, tibi, in Cod. Ven.

(49) Scribendum puto συνέτισας σε.

σαν· τῷ Ἐφραϊμ πολλοὺς ἔχοντι θεοὺς, σκοπὸς καὶ προφήτης μετὰ ἐκάστου θεοῦ καθίστατο· ἄλλοι γὰρ ἦσαν Ἀστάρτης, καὶ ἄλλοι τοῦ Χαμῶς, καὶ ἄλλοι ἄλλου εἰδούλου. Διὰ τοῦτο « παγίς σχολιά ἐπὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ »· τούτεστι, διὰ τοῦτο ἐπλανήθη, καὶ ἀπώλεσε τὴν εὐθείαν τρίβον τῆς τε θεογνωσίας καὶ τῆς ἀρετῆς. Καὶ οἱ Φαρισαῖοι σκοποὶ ταχθέντες τῷ Ἰσραὴλ, εἶχον μὲν σχήματα Θεοῦ προφητῶν, τὸν δὲ λαὸν ἐπαγίδευσον, σχολιοὶ ὄντες, καὶ ἄλλοτε ἄλλο γενόμενοι [f. -γιν.], οἳ καὶ τὸν Κύριον παγίδευσιν ἐπεχείρουν ἐν λόγῳ σχολιῶ, καὶ οὐκ ἐπ' εὐθείας προσιόντες αὐτῷ. Εἰ δὲ καὶ πᾶσα ἔξουσία ὑπὸ Θεοῦ τεταγμένη ἐστὶ, σκοπεῖται πᾶς ἄρχων, πῶς σκοπὸς ἔσται καὶ Θεοῦ προφήτης (50). Ἔσται δὲ, εἰ καὶ τοῖς ἄλλοις διαγγέλλῃ [f. λλει] τὸ δίκαιον ἐν ταῖς κρίσεσι, καὶ αὐτὸς τοῦτο τηρεῖ ἐν ταῖς πράξεσιν· εἰ δὲ μὴ, παγίς ἔσται, καὶ αὕτη σχολιά, διὰ τὸ σχῆμα τῆς ὑπουλόγητος.

Μανίαν ἐν οἴκῳ Κυρίου κατέπηξαν. Οὐ μόνον ἐν ταῖς ἄλλαις, φησὶ, πόλεσιν εἰδωλα ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ βδελύγματα κατέπηξαν· ταῦτα γὰρ ὠνόμασε μανίαν, ὡς ὑπὸ παραφροσύνης καὶ μανίας καὶ ἐκστάσεως γινόμενα. Ἡ μανία, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, τὴν ψευδῆ προφητείαν λέγει, ἣν ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, τούτεστι τῷ λαῷ, κατέπηξαν, καὶ βεβαίαν καὶ μόνιμον ἔστησαν· οὐ γὰρ ἔληξαν ψευδοπροφῆτας ἔχοντες. Οἶκος τοῦ Κυρίου καὶ ἡ Θεοφόρος σὰρξ, ἐν ἣ τὴν μανίαν αὐτῶν κατέπηξαν οἱ σταυρώσαντες αὐτὸν, παθόντα ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. Οἶκος Κυρίου καὶ ὁ νοῦς ἡμῶν, ἐν ᾧ μανίαν πηγνόμεν, ὅτε βλέπομεν εἰς ματαιότητας καὶ μανίας ψευδεῖς, περὶ τὸν μάταιον τοῦτον βίον λυττώντες. Μανία ὁ ἔρως, μανία ὁ θυμὸς, μανία ἡ παρ' ἐκάστην ἡδονὴν ὁρμή.

Διεφθάρησαν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ βουνοῦ, μνησθήσεται ἀδικιῶν αὐτῶν, ἐκδικήσεται ἀμαρτιῶν [f. τίας] αὐτῶν. Ἐξ οὗ δὴ τοῖς βουνοῖς προσέσχον, καὶ τὰς ἐκεῖσε γινόμενας θυσίας ἡγάγησαν, διεφθάρησαν τὰς ψυχάς. Καὶ τέως μὲν ἀνεξικακῶν ἦν ὁ Θεός· νῦν δὲ τὴν ἐκδίκησιν ποιήσειται, πασῶν τῶν ἡμερῶν ἐκεῖνων τὰς δίκας ἀπαιτῶν. Ἡ καὶ ἱστορίας ἡμᾶς ἀναμνησκαὶ παλαιότερας. Γαβαὰ γὰρ πόλις ἦν Βενιαμίν, ἥτις βουνοῦς ἐρμηνεύεται. Ἐν ταύτῃ Λευῖτου τινὸς ὁδίου καταλύσαντος, συνελθόντες οἱ τῆς πόλεως ἐκεῖνης παράνομοι, τὴν γυναῖκα τοῦτου λαβόντες, διὰ πάσης νυκτὸς ἐνυδρίζον αὐτῇ. Τέλος ἡ μὲν ἐτεθνήκει αὐτοῦ, κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην· ὁ δὲ ταύτης ἀνὴρ καταδιελὼν τὸν νεκρὸν αὐτῆς εἰς μέλη, διέπεμψε ταῖς φυλαῖς, ὑποδεικνύς αὐταῖς τὸ μίσος [f. μῦθος]. Οἱ δὲ ζηλώσαντες, ἀνέβησαν κατὰ τῆς Βενιαμίν φυλῆς ἐν τῇ Γαβαὰ, τούτεστι τῷ βουνῷ· καὶ ἅπας μὲν καὶ δις συμβαλόντες, ἠττήθη-

A hunc locum sic accipere maluerunt : Ipsi Ephraim multos habenti deos speculator et propheta cum quolibet deo constitutus est. Alii enim cultores et vates fuerunt Astartes, alii ipsius Chamos, alii alius. Eapropter laqueus intricatus super omnes vias ejus : hoc est, propterea erravit, et rectam divinæ cognitionis et virtutis semitam amisit. Pharisei quoque speculatores constituti Israeli, præ se quidem ferebant speciem prophetarum Dei, populum vero illaqueabant incurvum existentem. Subinde etiam alii facti sunt, qui Dominum sermone captioso irretire conabantur, non recta accedentes ipsum. Quod si omnis potestas a Deo ordinata est, consideret et videat quilibet princeps, quomodo sit speculator et propheta Dei. B Erit autem si et aliis justum in judiciis denuntiet, ac in operibus suis illud ipsum etiam servet : sin minus, laqueus est tortuosus (51).

Insaniam in domo Domini fixerunt. Nedum, inquit, in cæteris civitatibus idola statuerunt, verum etiam in templum Dei execrationes infixerunt : has enim nominavit insaniam, ceu a dementia, insania et stupore factas ; vel insaniam, ut supra memoratum, vanam prophetiam appellat quam in templo Domini, hoc est, populo collocarunt, et firmam et stabilem faciendo : non enim desierunt habere pseudoprophetas. Domus Dei caro etiam Deifera est, in qua insaniam suam infixerunt, cruci affigentes passum pro nobis in carne. Domus Domini est peræque mens nostra, in qua insaniam infligimus, dum oculos nostros flectimus in vanitates et insanias falsas, circa vanam hanc vitam in rabiem adacti furentesque. Insania est amor, insania est ira, insania est ad qualemcunque voluptatem immundam impetus.

VERS. 9. *Corrupti sunt juxta dies collis, recordabitur injustitias eorum, ulciscetur sese de peccatis ipsorum.* Quia collibus applicuerunt se, illicque facia sacrificia dilexerunt, corrupti sunt animabus suis : et hactenus quidem toleravit ea mala Deus, nunc vero ultionem sumet de omnibus diebus iniquitatis illorum. Vel vetustioris historiæ mentionem nobis ad memoriam revocat. Nam Gabaa civitas erat Benjamin, quæ Collis valet, si quis traducat in nostram linguam. In hac, cum Levita quispiam transiens, diversorio uteretur, ut sit, per noctem convenientes scelerosi urbis illius incolæ, uxore ejus rapta, per totam noctem impure abusi sunt, adeo ut illic tandem moreretur ea plane nocte. Hic maritus, corpus, seu cadaver conjugis suæ membris dissectum, reliquis tribubus allegavit, commissum illis flagitium ostendens. Quæ arden-
D tes indignitate sceleris, ascenderunt contra Benja-

⁵⁰ Rom. xiii 2. ⁵¹ Psal. xxxix, 5. ⁵² Judic. xix, 29.

Variae lectiones et notæ.

(50) Προφήτης, καὶ πῶς ἄρχων, *Propheta, et quomodo princeps.* Cod. Ven.

(51) Sin minus, laqueus est tortuosus ob figuram

simulationis, vel ut habet cod. Ven. ὑποκρίσεως Cod. Bav.

min tribum, in Gabaa, hoc est, colle, ubi semel atque iterum collatis signis dimicando victi sunt et corrupti, (52) non ferente auxilium Domino contra Beniaminitas, qui tantum flagitii designaverant: juxta cæterarum tribuum populo indicando, quod et ipsi supplicii digni sint, eoque in mortem traduntur, quod ipsi iniqui cum essent, iniquos punire volebant. At vero tandem clamantes ad Deum profusis lacrymis, confortati sunt, ac resumptis viribus Beniaminitas debellarunt. Proinde ait, quod quemadmodum in colle Gabaa perierunt et hi et illi, sic interibunt Juda duæ tribus et Ephraim decem, inter se mutuo intricatæ. Contigerunt hæc, quando Joas rex decem tribuum venit ad Amasiam regem Juda, et abstulit partem de mœnibus Hierosolymorum.

VERS. 10. *Tanquam uvam in deserto inveni Israeleni et veluti scopum in ficu præcozem, patres ipsorum vidi. Ingressi sunt ad Beelphegor, abalienatique sunt ad ignominiam. Et facti sunt dilecti, seu execrati.* Ob oculos hic ponit, quod non injuria eos tradat in perniciem. Ego enim, inquit, veluti si quis in deserta terra, et prorsum vacante plantis, reperiat uvam, vel ficum in arbore ficu præcoquam, cum minime modica voluptate ea decerpit: sic ego, inquam, ipse aliis hominibus in impietate spiritum ducentibus, Abrahami et ab illo descendentium patriarcharum repertas virtutes collegi, eorumque mihi posteros assumpsi: atenim ex ipsis hi progeniti, haudquaquam eos imitati sunt, verum traditis oblivioni beneficiis meis, Beelphegoro servierunt, abalienatique sunt, hoc est, defecerunt a me ad contumeliam sui. Re namque vera pudor et ignominia eorum talis deus Beelphegor erat, quod jam olim dilecti mihi propter patres, facti sint per propriam suam impietatem veluti execrati Moabitæ; illorum enim idolum coluerunt. Scopum autem, hoc est, metam et speculam, appellat præcozem ficum, quod omnes eam speculentur, seu primo 85 prodeuntem. Ac Deicidæ, qui antea quidem dilecti fuerunt Deo propter patres, nunc execrabiles facti sunt, eoque abalienati sunt, non æmulantes patrum suorum virtutem, fabricantes crucem ad ignominiam Christi, unde introierunt ad principem abominationis, toti illius dominatui subditi, familiaritatem ejus consecuti: hoc enim est ingredi. Porro nusquam volens mortem peccatoris Dominus, in anima destituta ab omni bono fructu, invenit cogitationem aliquam Israeliticam ac cælestis spirantem, adeoque divinis contemplationibus dignam, seu uvam, veræ vitis propaginem, quæ per angustam viam expressa, vinum proferet compunctionis. Præterea in ficu, voluptaria dico vita,

σαν, καὶ διεφθάρησαν, οὐ βοηθοῦντος τοῦ Θεοῦ τῇ Βενιαμίν, ὡς καλῶς δρᾶσαντι, ἄπαγε! ἀλλὰ τῷ λαῷ τῶν ἄλλων φυλῶν δεικνύοντος, ὅτι αὐτοὶ κολάσεως εἰσιν ἄξιοι, καὶ διὰ τοῦτο θανάτῳ παραδίδονται, διότι παράνομοι ὄντες, ἐσχημάτιζον παρανομίας ἐκδικεῖν. Τέλος μὲντοι κλαύσαντες πρὸς Θεόν, ἐνίστασαν καὶ κατεπολέμησαν τοὺς ἐν Βενιαμίν. Φησὶν οὖν, ὅτι ὥσπερ ἐν τῷ βουνῷ τῇ Γαβιὰ διεφθάρησαν καὶ οὗτοι κακείνοι, οὕτω διαφθαρήσονται αἱ τε τοῦ Ἰούδα δύο φυλαὶ, καὶ αἱ τοῦ Ἐφραΐμ δέκα, συμπλακείσαι ἀλλήλαις. Ἐγένετο δὲ ταῦτα, ὅτε Ἰωᾶς βασιλεὺς τῶν δέκα φυλῶν ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἀμασίαν (53) βασιλέα Ἰούδα, καὶ καθέβη μέρος τοῦ τείχους τῶν Ἱεροσολύμων.

B

Ὡς σταφυλὴν ἐν ἐρήμῳ εἶδον τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὡς σῦκον (54) ἐν συκῇ πρῶτον πατέρας αὐτῶν εἶδον. Αὐτοὶ εἰσῆλθον πρὸς τὸν Βεελφεγῶρ, καὶ ἀπηλλοτριώθησαν εἰς αἰσχύνην, καὶ ἐγένοντο οἱ ἡγαπημένοι ὡς ἐδδελυγμένοι. Δείκνυσιν, ὅτι δικαίως αὐτοὺς παραδίδωσι τῇ φθορᾷ. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησὶν, ὥσπερ εἴ τις ἐν ἐρήμῳ γῆν, καὶ παντελῶς ἐστερημένην φυτῶν, εὗροι σταφυλὴν, ἢ σῦκον πρῶτον ἐν συκῇ, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὰ δρέπεται τῆς ἡδονῆς· οὕτω καὶ αὐτοὶ, τῶν ἄλλων ἀνθρώπων δυσσεβεῖα συζώντων, τὰς τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν ἀπ' ἐκείνων πατριαρχῶν ἀρετὰς εὗρον, ἐξελεξάμενοι αὐτούς· οὗτοι δὲ ἐξ ἐκείνων φύντες, οὐδαμῶς ἐκείνους ἐξῆλυσαν, ἀλλὰ τῶν εὐεργεσιῶν μου ἀμνημονήσαντες, τῷ Βεελφεγῶρ ἐλάτρευσαν, καὶ ἀπηλλοτριώθησαν, τουτέστιν, ἀπέστησαν, ἀπ' ἐμοῦ, εἰς αἰσχύνην αὐτῶν. Αἰσχύνη γάρ καὶ ὕβρις αὐτῶν ἦν τῷ ὄντι ὁ τοιοῦτος θεὸς Βεελφεγῶρ. Διὸ οἱ πάλοι μοι ἡγαπημένοι διὰ τοὺς πατέρας, ἐγένοντο διὰ τὴν οἰκείαν ἀσέβειαν, ὡς οἱ ἐδδελυγμένοι Μωαβίται· τῷ γὰρ τοῦτον εἰδὼν ἐλάτρευσαν. Σκοπὸν δὲ ὁνομάζει τὸ πρῶτον σῦκον, ὃ πάντες ἀποσκοποῦσιν, ὡς πρῶτον φανέν (55). Καὶ οἱ Θεοκτόνοι δὲ οἱ ἡγαπημένοι πρὶν τῷ Θεῷ διὰ τοὺς πατέρας, ἐγένοντο βδελυκτοὶ, διότι ἀπηλλοτριώθησαν καὶ τῶν πατέρων, μὴ ζηλώσαντες τὴν ἐκείνων ἀρετὴν, καὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐτέκνηναν τὸν σταυρὸν εἰς αἰσχύνην Χριστοῦ· διότι εἰσῆλθον πρὸς τὸν ἀρχοντα τῆς βδελυρίας, οἱ ἐκείνων γινόμενοι, καὶ οἰκείωσιν σχόντες πρὸς αὐτόν· τοιοῦτον γὰρ τὸ εἰπεῖν. Καὶ ἐκάστοτε δὲ ὃ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ Κύριος, ἐν ψυχῇ ἐρήμῳ παντὸς ἀγαθοῦ καρποῦ, εὐρίσκει λογισμὸν τινα Ἰσραηλίτην καὶ εὐγενῆ, καὶ τοῦ τὰ θεῖα θεωρεῖσθαι ἄξιον, ὡς σταφυλὴν τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου γέννημα, ὃς ἀποθλιθεὶς διὰ τῆς στενῆς ὁδοῦ, οἶνον γεννήσει τὸν τῆς κατανύξεως. Καὶ ἐν τῇ συκῇ δὲ, τῇ εὐηδόνῃ, φημι, ζωῇ, εὐρίσκεται τις τῷ Θεῷ,

D

Varie lectiones et notæ.

(52) Non ferente Deo auxilium Benjamin, quasi hic bene egerit, absit, sed ostendente aliarum tribuum populo ipsos esse supplicio dignos, quod, etc. Ita sonant Græca verba.

(53) Ἀμασίαν τῶν Ἰουδαίων, Amasiam Judam. Cod. Bav.

(54) Addendum σκοπὸν, ut ex sequenti commentario et Lonicæ interpretatione liquet.

(55) Φάναν. Cod. Bav.

ὁς πρῶτος σκοπὸς γίνεται πρὸς τῆς τελευταίας· ἡμέρας ἔκλεινης, ἀποσκοπῶν τὰ μέλλοντα, καὶ πρὸς ἐκεῖνα παρασκευαζόμενος, καὶ πατὴρ ἑτέροις καὶ ἀρχηγὸς θειοτέραις ζωῆς καθιστάμενος. Ἀλλὰ προσακτέον [f. προσεκτ.] αὐτῷ, μήποτε τῷ Βεελφεγόρ καὶ τῷ τῆς ἀκαθαρσίας δαίμονι τελεσθῇ, καὶ τὰ τῆς αἰσχύνῃς ἔργα μετιῶν ἀπαλλοτριωθῇ Θεοῦ, καὶ γένηται ὁ πρὶν ἡγαπημένος, ὡς οἱ ἐδωδελυγμένοι, οἱ πορνεύσαντες δηλαδὴ τότε, ὅτε Φινεὺς τὸν Ἰσραηλίτην τῇ Μαδιανιτίδι συνεκέντησε. Κἀκεῖνοι γὰρ, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, τῷ Βεελφεγῶρ ἐτελέσθησαν.

Ἐφραίμ ὡς ὄρνις ἐξεπετάσθη. Ὁξέως, φησὶν, ἀπέπηγ' ἀπ' ἐμοῦ, μὴ ζηλώσας τοὺς πατέρας ἐκείνους. Ἡ ὅτι ταχὺς εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαχθήσεται.

Αἱ δόξαι αὐτῶν ἐκ τόκων καὶ ὀδυνῶν καὶ συλ-
λῆψεων, διότι καὶ ἐὰν ἐκθρέψωσι τὰ τέκνα αὐ-
τῶν, ἀτεκνωθήσονται (56) ἐξ ἀνθρώπων, διότι
καὶ οὐαὶ αὐτοῖς ἐστὶ. Ἀτεκνωθήσονται (57), φησὶ,
ταχὺς, διότι οὐκ ἠθέλησαν δοξάζεσθαι ἐν ἐμοί, καὶ
τῇ ἐμῇ βοηθείᾳ· ἀλλὰ δόξαν ἠγάσαντο τὴν πολυτε-
λείαν, οἰόμενοι τάχα ἐκ πολυπληθείας ὑπερισχύσειν.
Ἀλλὰ μάτην τοιαῦτα ἤλπισαν· καὶ γὰρ ὅταν ἐκθρέ-
ψωσι τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ ἔξῃ εἰς ἡλικίαν αὐτὰ
ἀδρώνωσιν, ὁ πόλεμος ἐπελθὼν, ἀτεκνώσει αὐτοὺς,
καὶ εἰς (58) κενὸν ὑποστήσονται τοὺς ἐπὶ τῇ παι-
δοτροφίᾳ πόρους.

Διὰ τί δὲ ταῦτα αὐτοῖς ἐστὶ; Διότι αὐτοῖς
ἐπέρριψα τὸ οὐαί. Τοῦτο δὲ γέγονε, διότι ἐγκατε-
λίπον αὐτοὺς, καὶ ἐγκαταλείφοντες, ἀξία τοῦ
οὐαὶ εἰργάσαντο. Ἐγὼ δὲ ὅταν ἐννοήσω, πῶς οἱ
ἄνθρωποι πάντα συλλαμβάνομεν, καὶ πάντας πόρους
καὶ ὠδὴν φροντίζον ὑπομένομεν, διὰ τὴν καταρ-
γουμένην τοῦ κόσμου δόξαν, καὶ περὶ ἡμῶν ταῦτα
λέγεσθαι δοκῶ. Διὸ καὶ ὅσα ἂν ἔργα εἰς τέκνα ἐκτρέ-
φωμεν, πρὸς δόξαν ἀφορῶντες ἀνθρωπίνην, οὐκ
ἀπολαύομεν αὐτῶν, ἀλλὰ διαφθείρομεν ταῦτα, ἐν-
ταῦθα τὸν μισθὸν ἀπέχοντες. Τάχα δὲ καὶ τὸ οὐαί
ἐχομεν, ὡς ὑπερόπτιται τῆς ἐντολῆς τῆς κελεύουσῃς
μηδὲν ποιεῖν πρὸς δόξαν ἀνθρωπίνην.

Σάρξ μου ἐξ αὐτῶν. Ὡς ἀπὸ τοῦ Μονογενοῦς
δοκεῖ ταῦτα λέγεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἀτε-
κνωθήσονται, φησὶν, ὅτι οὐκ εἰς τὸ παντελὲς ἐξολο-
θρεύσω αὐτοὺς, διότι ἡ σάρξ μου, ἣν προσλήψομαι, δ
ἐξ αὐτῶν ἐστὶ. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος εἶπεν· Ἐξ ὧν
ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα. Ἡ καὶ οὕτως νοήσεις·
Ὁ προφήτης ἀκούσας τὰς ἀπειλάς τοῦ Θεοῦ, τὰς
κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, εὐχεται μήτε αὐτοὺς, μήτε οἱ κατὰ
σάρκα αὐτοῦ συγγενεῖς, κοινωνήσαι αὐτοῖς τῆς ὀργῆς.
Διὸ καὶ φησὶ· Σάρξ μου ἐξ αὐτῶν, τούτεστιν, Ἐξω

¹¹ Psal. cv, 28. ¹² Matth. vi, 2. ¹³ Rom. ix, 5.

Variae lectiones et notæ.

(56) Orbabuntur illis ab hominibus, quoniam et vae
ipsis est. Sic habet cod. Bav. Codex vero Ven. dicit
ἀφῆξαν αὐτοὺς, quoniam dereliquerunt ipsos. Com-
mentarius vero sic incip. Orbabuntur, ait, filiis sta-
tim, quoniam noluerunt, etc.

(57) Αἰχμαλωτισθήσονται, captivi fient. Cod. Ven.

invenitur quispiam a Deo, qui præcox speculator
sit, ante extremum illum diem futura prævidens,
ad eaque sese præparans, pater aliis ac dux divi-
nioris vitæ constitutus. Atqui hic animadverten-
dum ne fors Beelphegoro, impuritatis dæmoni
initietur, operaque ignominie aggressus, abalienetur
a Deo, fiatque antea dilectus, tanquam exse-
crati, nimirum qui fornicati sunt tum, cum Phinees
Israelitam cum Madianitide transfixit. Nam et illi,
ut Scriptura testimonium dicit, Beelphegor initiati
fuerunt ¹¹.

VERS. 11. Ephraim veluti avis evolavit. Celeriter, inquit, defecit a me, non secutus patres illos suos. Vel quod celeriter ad captivitatem abdu-
celtur.

B VERS. 11, 12. Gloriæ ipsorum ex parvi, doloribus et
conceptionibus. Propterea etiamsi educaverint liberos
suos, orbabuntur illis confestim quia vae est illis. Quo-
niam noluerunt glorificari per me et auxilium meum,
sed enim gloriam suam aestimarunt numerosam
sobolem, putantes forsā ex tali suorum copia sese
robustiores futuros, nequicquam hujusmodi spe-
rarunt. Etenim quando educaverint liberos suos,
jamque virilis eos ætas firnaverit, bellum adven-
tans talibus eos filiis spoliabit, ideoque nequic-
quam labores propter liberorum educationem
sustinebunt.

Hinc ipsis dolor et calamitas eveniet. Quid ita?
Quia relinquentes liberos suos, et ab ipsis relictī,
non parum ærumnarum sunt passi. Ego vero
quando mecum expendo, quomodo mortales nos
omnia occupamus, nullos non labores et sollicitu-
dinum dolores sustinemus, propter perditam hujus
mundi gloriam, de nobis hæc dici existimo, quod
bonis operibus, quæcunque ceu liberos educamus
proferimusque, ad gloriam respicientes humanam,
non fruamur, sed perdamus potius, hic mercedem
nostram auferentes ¹². Partim etiamve, adeoque
ærumnam etiamnum sentimus, ceu negligentes
mandati: **86** Nihil faciatis ad humanam glo-
riam.

Caro mea ex ipsis. De Unigenito hæc Dei Filio
accipienda videntur. Cum enim dixisset, Orbabu-
tur sobole sua, jam adjicit, Non tamen omnino
eos excindam perditæ: nam caro mea quam assu-
mam, ex ipsis erit. Unde et Paulus ait: Ex quibus
Christus secundum carnem ¹³. Atqui hoc etiam
pacto intelligere licet: Auditis propheta minis Dei
adversus Israel, precatur, ne vel ipse, vel sui
contribules, et secundum carnem congeneres,
sint participes futuræ istius iræ. Propterea inquit,

(58) Nequidquam labores filiis educandis sustine-
bunt. Cur vero hæc illis eveniet? Quoniam vae ip-
sis injeci; idque, propterea quod dereliquerunt eos,
atque derelicti, talia facinora patraverunt, quæ vae il-
lud meruerunt. Ego vero cum mecum ipse reputo etc.
Sic uterque cod. tum Bav., tum Ven.

Caro mea ex ipsis, hoc est, Extra ipsos: longe, A quorso, ab ipsis removear, et ego et caro mea, sive cognati et contribules. Cognatos enim Apostolus carnem appellat, cum dicit: *Si quomodo provocem ad æmulandum carnem meam*, hoc est, secundum carnem cognatos mihi Hebræos, *servemque ex eis quosdam*⁴⁵. Non dissimile quiddam David etiam: *Ne simul, inquit, perdas cum impiis animam meam, et cum viris sanguinum vitam meam*⁴⁶.

VERS. 13. *Ephraim quemadmodum vidi, ad venationem exhibuit filios suos. Ephraim præsto est, ut educat liberos suos ad trajectionem.* Hæc veluti ex prophetæ persona dicuntur. Video, inquit, Domine, quod Ephraim, ex quo iniquitates ac scelera commisit, tantum non ipse liberos suos protulerit ad venationem, hoc est, ad captivitatem et trajectionem, hoc est, mactationem seu jugulationem. Quidam enim captivi ducti sunt, alii vero ab hostibus jugati sunt: itaque neminem alium accuset orbitalis, sed semetipsum. Ad iracundiam enim provocans Deum per impietates suas, ipse hostes adduxit: perinde ac qui Dominum occiderunt, Romanum vindicem accersiverunt. Vel, quia filios suos Ephraim idolis immolabat, et ad venationem et jugulationem destinabat, propterea non immerito sobole sua viduabitur: haud injuria privatus illis, quos idolis injuste ad mactationem, ad victimam, ceu feram quamdam et prædam prodebat, perinde atque ipse ego vidi: nec enim est mendacium hoc. Hisce astipulatur etiam David: *Effuderunt, inquit, sanguinem filiorum suorum et filiarum, quos immolarunt sculptilibus Chanaan*⁴⁷. Pravorum etiam dogmatum assertor quispiam factus, multos tales liberos, per verbum sectæ suæ, ad jugulationem, quam animabus suis patiuntur, tradit; prius tamen ad venationem: nam si quando germani Ecclesiæ doctores conantur venari illos, nec voti compotes facti fuerint, tum demum auferentes.

VERS. 14. *Da ipsis, Domine. Quid dabis ipsis? Matricem sterilem, siccæque mammas.* Quia, inquit, in prolis suæ exuberantia confidunt, tanquam per eam, propter multitudinem, adversus hostes prævaleant, ac ideo auxilium tuum aspernentur, nihil **87** omnino pariant, sint plane infecundæ ipsorum uxores. Si vero pariant, non lactent, non educent, sed ante tempus absumantur proles: sic fiet, ut tollendorum liberorum spe orbat, te auxiliatorem suum invocabunt. Hæc propheta precatur ipsorum etiam cura tactus, veluti amans fratrum suorum, ut ne pariant impios liberos, neque educent: ac pro divina gloria æmulator, ceu amans Dei. Præterea cuivis peccatorum matrix est, in qua concipitur in peccatis, secundum id, quod dictum est: *Abalienati sunt peccatores a ma-*

αὐτῶν, καὶ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν γενόμεν· καὶ ἡ σὰρξ ἡ ἱμῆ, ἥτοι οἱ συγγενεῖς. Σάρκα γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος τοὺς συγγενεῖς οἶδεν, ὅταν λέγῃ· Εἰπὼς παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, τοῦτέστι, τοὺς κατὰ σάρκα συγγενεῖς Ἑβραίους, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν. Ὅμοιον τι καὶ Δαβὶδ λέγει· Μὴ συναπολέσης μετὰ ἀσεβῶν τὴν ψυχὴν μου, καὶ μετὰ ἀνδρῶν αἱμάτων τὴν ζωὴν μου.

Ἐφραῖμ, ὃν τρόπον εἶδον, εἰς θήραν παρέστη τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ Ἐφραῖμ τοῦ εξαγαγεῖν εἰς ἀποκέντησιν τὰ τέκνα αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα ὡς ἐκ προσώπου τοῦ προφήτου λέγονται. Ὡς βλέπω γάρ, φησὶν, ὁ Κύριε, ἐξ ὧν ἐπραξεν ἀδικημάτων καὶ ἀσεδημάτων ὁ Ἐφραῖμ, μονονοῦλ' αὐτὸς παρέστη· τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς θήραν, τοῦτέστιν αἰχμαλωσίαν, καὶ εἰς ἀποκέντησιν, ὅ ἐστιν εἰς σφαγὴν. Οἱ μὲν γὰρ ἡμικαλιώθησαν, οἱ δὲ ἀπεσφάγησαν ὑπὸ τῶν πολεμίων· ὥστε μηδένα ἄλλον αἰτιάσθω τῆς ἀτεκνίας, ἀλλ' ἑαυτὸν. Παραξύνων γὰρ τὸν Θεὸν διὰ τῶν ἀσεβειῶν αὐτοῦ, αὐτὸς τοὺς πολεμίους ἐπηγάγετο, ὥσπερ καὶ οἱ τὸν Κύριον ἀποκτείναντες. Ἡ καὶ ὅτι τὰ τέκνα αὐτοῦ τοῖς εἰδώλοις ἔθουε, καὶ εἰς θήραν καὶ εἰς ἀποκέντησιν παρέστα· διὸ εὐλόγως ἀτεκνωθήσεται, τοῦτων στερούμενος· ἐνδίκως, ἃ αὐτὸς τοῖς εἰδώλοις ἀδίκως εἰς σφαγὴν, ὥσπερ τινὰ θήραν καὶ ἄγρην, προέστο, καθὰ ἔη καὶ αὐτὸς εἶδεν· καὶ οὐκ ἔστι πάντως ψεῦδος τοῦτο. Τοῦτοις μαρτυρεῖ καὶ Δαβὶδ, *Ἐξέχεαρ, λέγων, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων, ὧν ἔθυσαν τοῖς γλυπτοῖς Χαναάν*. Καὶ ὁ πονηρῶν δογμάτων διδάσκαλος, γεννῶν πολλοὺς διὰ τοῦ λόγου, τὰς ψυχὰς τῶν τοιούτων τέκνων εἰς ἀποκέντησιν παριστᾷ· πρότερον μὲντοι εἰς θήραν· οἱ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι ἐπιχειροῦντες θηράσαι τοὺτους, εἴπερ ἀποτύχωσι, τηνικαῦτα ἀποκεντοῦσι, τῆς Ἐκκλησίας αὐτοὺς ἀποδιαιροῦσιν τῷ τοῦ ἀναθέματος δόρατι.

mactant Ecclesie eos, anathematis hasta quidem

Δὸς αὐτοῖς, Κύριε. Τί δώσεις αὐτοῖς; Μήτραν ἀτεκνοῦσαν, καὶ μαστοὺς ξηρούς. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἐπὶ τῇ πολυτεχνίᾳ θαρρόουσιν, ὡς ἐν τοῖς πολεμίοις ἀπὸ πλήθους κατισχύουσιν, καὶ διὰ τοῦτο τῆς σῆς ἐπικουρίας καταφρονοῦσι, μηδὲ τιχτέωσαν ὡς αἱ παρ' αὐτοῖς γυναῖκες. Κἀν τέκοιεν δὲ, μὴ θηλαζέτωσαν, ἀλλὰ πρὸ ὥρας δαπανάσθωσαν τὰ τέκνα· οὕτω γὰρ τῶν ἐπὶ τοῖς τέκνοις ἐλπιδῶν ἀποπεισόντες, οὐ βοηθὸν ἐπικαλέσονται. Ταῦτα δὲ ὁ προφήτης εὐχεται, καὶ αὐτῶν (59) κηδόμενος, ὡς φιλάδελφος, ἵνα μὴ τίττωσιν ἀσεβεῖς παῖδας, μηδὲ τρέφωσι· καὶ ὑπὲρ τῆς θελας δόξης ζηλῶν, ὡς φιλόθεος. Ἐπὶ καὶ (60) παντὶ ἁμαρτωλῷ μήτηρ, ἐν ᾗ συλλαμβάνεται ἐν ἀνομίαις, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μητέρας. Τίς δὲ αὕτη; Ἡ ἐκάτης ἁμαρτίας πρώτη ὑπόθεσις· τῆς παρ-

⁴⁵ Rom. xi, 14. ⁴⁶ Psal. xxv, 9. ⁴⁷ Psal. cv, 38.

Varie lectiones et notæ.

(59) Αὐτὸς, ipse. Cod. Bav.

(60) Ἐπὶ δὲ καὶ, adhuc autem et Cod. Bav.

Cuncti principes eorum inobedientes. Quasi dicat: A Si subditi tantummodo impii fuissent, forsitan pepercissem ipsis, propter principum virtutem, æque atque propter Moysen pepercit rursum Israelitis: nunc vero et principes inmorigeri sunt mihi. Nec unus modo, vel duo, sed universim omnes. Qui igitur noxam illis condonabo? qui parcam? equis mediator stabit?

VERS. 16. *Laboravit Ephraim, radicibus suis exaruit, ne fructum porro proferat. Radices regnum appellat. Primum enim vocatis in iudicium principibus, nunc radicem et regnum elanguisse dicit, hoc est, marcidam factam et aridam, ut quæ exciderit a mea pinguedine et adjutorio, adeo ut fructum deinceps nunquam sit prolatura. Cum enim in servitutem decem tribus vindicasset Salmanaſar, non ultra regnum Ephraim substituit. Vel radicem simpliciter decem tribuum robur accipit, quod arefactum est, quod succensuerit ipsis Deus, ut non ultra fortes liberos progenerent.*

Quare si genuerint, interimam desiderabilia ventris eorum. Radix eorum, inquit, universa, adeoque robur ita plane exaruit, ut non amplius sint producturi liberos, qui pro ipsis contra hostem dimicent. Ac si quos genuerint, ego occidam, per prælium eos hostibus tradendo, etiamsi ipsis grati sunt ac delectabiles. Ipsi quidem per sese non sunt digni, ut desiderentur, diliganturve; verum quatenus sunt ventris eorum propagines, sunt ipsis etiam chari.

VERS. 17. *Repellet eos Deus, quoniam non audiverunt ipsum, eruntque erronei in gentibus.* Repulsis ipsis Deus ex Palæstina, faciet erronei captivos, quoniam prænuntiante ipso quæ passuri essent, et morum correctionem requirente non habuerunt fidem, non obtemperarunt. Equis non videt Judæorum Synagogam una cum doctoribus suis deflorescentem, non constitutam super patrum majorumve radice, sed effractam arefactamque, nec amplius vel fructum, vel prophetiam, vel doctorem proferentem? Sed quæcunque genuerint, vel cogitaverint, ventris sunt desiderabilia. Ex ventre enim ea sonant, non ab ore et Domini Dei omnipotentis, et ea quidem occidentia secundum litteram intellecta, quæ est mortua, et non vivens. Præterea ipsos in gentibus erronei constituet, non tantum **89** quod locum ex loco sint commutaturi, verum quod mente etiam sua sint erraturi, id quod inter gentes maxime demonstratur. Gentibus enim susceptis, ipsi non ingredientibus, manifestissimi planetae, seu erronei deprehenduntur; quin etiam nos ab ipsis principes constituti: *Constitues enim, inquit, principes super universam terram* ⁹⁰; et quemadmodum Paulus ait: *Regno inconcusso*

⁹⁰ Psal. XLIV, 17.

Πάντες οἱ ἄρχοντες αὐτῶν ἀπειθοῦντες. Εἰ μὲν οἱ ὑπὸ χεῖρα μόνου, φησὶν, ἡσέβουν, ὥς ἂν ἐπεισάμην αὐτῶν, διὰ τὴν τῶν ἀρχόντων ἀρετὴν, ὥσπερ διὰ Μωσὴν ἐπεισάμην πάλιν τῶν Ἰσραηλιτῶν. Νῦν δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες ἀπειθοῦσι, καὶ οὐχ εἰς, ἢ δύο, ἀλλὰ πάντες. Πῶς οὖν φείσομαι αὐτῶν; τίς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ μεσίτης στήσεται;

Ἐπόνησεν Ἐφραὶμ τὰς ρίζας αὐτοῦ, καὶ ἐξηράνθη. Κυρπὲν οὐκέτι οὐ μὴ ἐνέγκῃ. Ῥίζας (64) τὴν βασιλείαν φησὶ· προκατηγορήσας γὰρ τῶν ἀρχόντων, νῦν λέγει, ὅτι αὐτὴ ἡ ρίζα, καὶ ἡ βασιλεία ἐπόνησε, τουτέστι σαθρὰ γέγονε, ξηρὰ, ἐκπεσούσα τῆς ἐμῆς πίστεως καὶ βοηθείας, καὶ καρπὸν οὐκέτι οὐ μὴ ἐνέγκῃ. Μετὰ γὰρ τὸ ἐξανδραποδισθῆναι τὰς δέκα φυλὰς ὑπὸ τοῦ Βαβυλωνίου Σαλμανασάρ, οὐκέτι βασιλεὺς τοῦ Ἐφραὶμ κατέστη. Ἡ ῥίζαν ἀπλῶς τὴν ἰσχὺν τῶν δέκα φυλῶν φησιν, ἥτις ξηρανθεῖσα, διὰ τὸ ὀργισθῆναι αὐτοῖς τὸν Θεόν, οὐκέτι παῖδας εὐσθενεῖς ἐξήνεγκε.

Δίδωσι ἐὰν γεννήσωσιν, ἀποκτενῶ τὰ ἐπιθυμητὰ τῆς κοιλίας αὐτῶν. Μάλιστα μὲν, φησὶν, ἡ πᾶσα ρίζα αὐτῶν, καὶ ἡ ἰσχὺς ἐξηράνθη, καὶ οὐ καρπογονήσουσιν ἐτι τέκνα, δυνάμενα ὑπερμαγεῖν αὐτῶν. Καὶ οὗς δ' ἂν τέκωσιν, ἀποκτενῶ, πολέμῳ παραδούς αὐτοὺς τοῖς ἐχθροῖς, καίτοι ἐπιθυμητοὺς αὐτοῖς ὄντας καὶ ἀγαπητοὺς. Αὐτοὶ μὲν γὰρ καθ' αὐτοὺς, οὐκ εἰσὶν ἄξιοι ἐπιθυμεῖσθαι καὶ ἀγαπᾶσθαι· ὡς δὲ κοιλίας αὐτῶν ὄντες γεννήματα, ἐπιθυμητοὶ εἰσιν αὐτοῖς.

Ἀπόσεται αὐτοὺς ὁ Θεός, ὅτι οὐκ εἰσῆκουσαν αὐτοῦ. Ἔσονται πλανῆται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ἀπωσάμενος, φησὶν, ὁ Θεός αὐτοὺς ἐκ τῆς Παλαιστίνης, ποιήσει πλανήτας ἀχμαλωτισθέντας, ὅτι προσηνύοντες αὐτοῖς ἃ πείσονται, καὶ τὴν διόρθωσιν ἐπιζητούντος, οὐκ εἰσῆκουσαν. Τίς δὲ οὐχ ὀρᾷ καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν, νῦν μετὰ διδασκάλων αὐτῆς ἀπανθοῦσαν, καὶ μὴ ἰσταμένην ἐπὶ τῆς τῶν πατέρων ρίζης, ἀλλ' ἐκκλασθεῖσαν, καὶ ξηρανθεῖσαν, καὶ μηκέτι καρπὸν ἐνέγκασαν, ἢ προφήτην (65), ἢ διδασκαλὸν (66), ἀλλὰ καὶ ὅσα ἂν γεννώσι καὶ νοῶσι, κοιλίας ὄντα ἐπιθυμήματα; Τὰ γὰρ ἀπὸ κοιλίας φωνοῦσι, καὶ οὐχὶ τὰ ἀπὸ στόματος Κυρίου Θεοῦ παντοκράτορος. Καὶ ταῦτα μὲν ἀποκτινύμενα, ὡς κατὰ τὸ γράμμα ἐννοούμενα, ὁ νεκρὸν ἐστὶ, καὶ ὁ ζῶν. Καὶ αὐτοὺς δὲ πλανήτας ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οὐ μόνον ὡς τόπον ἐκ τόπου ἀμειβοντας, ἀλλὰ καὶ ὡς τὴν κατὰ ψυχὴν πλάνην πλανωμένους, ἥτις ἐν τοῖς ἔθνεσι δαίνονται μάλιστα. Τῶν γὰρ ἐθνῶν εἰσδεχθέντων, αὐτοὶ μὴ εἰσερχόμενοι, ἐναργέστατα πλανῆται εὐρίσκονται. Ἄλλ' ἡμεῖς ἄρχοντες καταστάντες ὑπ' αὐτοῦ (67) (Καταστήσεις γὰρ, φησὶν, αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν), καὶ ὁ φησι Παῦ-

Variae lectiones et notæ.

(64) Ῥίζαν. Cod. Ven.

(65) Προφήτου, prophetæ. Cod. Ven.

(66) Διδασκάλου, magistri. Cod. Ven.

(67) Lonicerus in suo cod. legit ὑπ' αὐτῶν, adeoque

reddidit ab ipsis; sed legendum ὑπ' αὐτοῦ, ab ipso, scilicet Christo, ut habet uterque codex, et Bav. et Ven.

λος, βασιλεῖας ἀσάλευτον παραλαβόντες, μὴ ἀπει-
θῶμεν αὐτῷ, λέγοντι· Ἄρατε τὸν ὑγρόν μου ἐφ'
ὕμῳ· μηδὲ ξηρανθῶσιν αἱ ρίζαι ἡμῶν, ἃς διὰ τοῦ
βαπτίσματος ἔχομεν, Πνεῦμα λαβόντες τὸ ἅγιον,
ὃ δίδωται ἡμῖν τὴν πρὸς τὸ καρπογονεῖν πιστότητα·
πᾶς γὰρ βαπτισθεὶς, χάρισμα ἅγιον ἔχει, ὅφ' οὗ
ἐνισχύεται πρὸς τὸ τὰς ἐντολὰς κατορθοῦν. Μάλιστα
οὖν καλὸν, μὴ ἔχειν ἐπιθυμήματα κοιλίας, ἣ περὶ
βρώματα ἐπιθυμούνους, ἣ ἄλλο τι ἀνθρωπίνων λο-
γισμῶν γέννημα. Εἰ δὲ σχοίμεν, εὐεργετῇ ἡμᾶς ὁ
θεὸς, ἀποκτινύς τοῦτο διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ, ἐν ἡμῖν
γινομένον, ὅς ἐστι ζῶν, ἐνεργῆς ὑπὲρ πᾶσαν μάχαι-
ραν διστομον. Πλανᾶται δὲ ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ ὁ ταῖς
τῶν ἔθνων συνθηγαῖς προσέχων, καὶ μαντείαις,
καὶ ὀρνιθοσκοπίαις (68), καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθουσιν
αὐτῶν κατακολουθῶν.

ΚΕΦΑΛ. I.

Ἄμπελος εὐκλήματοῦσα Ἰσραὴλ, ὁ καρπὸς
εὐθηνῶν αὐτῆς, κατὰ τὸ πλῆθος τῶν καρπῶν
αὐτοῦ, ἐκλήθους θυσιαστήρια, Εἰπόντων, ὅτι τὰς
ρίζας αὐτοῦ ἐπόνησε, καὶ ἀτεκνὸς ἐστὶν, φησὶ
νῦν, ὅτι καὶ πρῶτην ἄμπελος ἦν εὐκλήματοῦσα, καὶ
εἰς πολὺ πλῆθος ἐκταθείσα, διὰ τῆς πολυγονίας, ὡς
καὶ Δαβὶδ φησιν· Ἀπὸ θαλάσσης βορείας ἕως
θαλάσσης νοτίου ἐκράτει. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐχρή-
σατο τῇ πολυτηθείᾳ εἰς Θεοῦ τιμὴν· ἄλλ' ὅσοι
ἦσαν, τοιαῦτα καὶ θυσιαστήρια κατέστησαν· (69) ὃ
καὶ ἀλλαχοῦ φησιν, ὅτι Κατὰ τὴν ἀριθμὴν τῶν πό-
λεων σου, Ἰσραὴλ, ἦσαν οἱ θεοὶ σου· καὶ δικαίως
ἐλαττωθήσεται τὸ πλῆθος αὐτῶν.

Καὶ κατὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς αὐτοῦ ψεκδομήσε
στήλας. Τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀγαθοῖς, φησιν, ἐμπλατυ-
νόμενοι, ἐξύβρισαν εἰς αὐτὸν, καὶ τοῖς εἰδώλοις ψεκ-
δόμησαν στήλας οὐκ ἀφιλοτίμους, ἀλλὰ πολυτελεῖς.
Καὶ κατὰ τὰ ἀγαθὰ, ἃ εἶδον αὐτοῖς ὁ θεός, λέγω
ὅτι τὸ χρυσίον, καὶ τὸ ἀργύριον, καὶ τὴν ἄλλην
ὕλην.

Ἐμέρισαν καρδίας αὐτῶν. Ἀπέσχισαν, φησιν,
ἀπ' ἐμοῦ τὰς καρδίας αὐτῶν, ὥστε μηδεμίαν μοῖραν
ἔχειν μετ' ἐμοῦ. Ἡ, ὅτι Ἄλλος ἄλλῃ θεῷ θυσιαστή-
ριον ἀνήγειρον, μερισάμενοι τὰ εἰδωλα, καὶ ἄλλος
ἄλλῃ εἰδώλῳ δόντες τὰς καρδίας αὐτῶν.

Νῦν ἀφανισθήσονται. Οὐ μετὰ πολὺν χρόνον,
ἀλλὰ, Νῦν. Ἔως μὲν γὰρ οὕτω εἰδοῦσαν τὰς καρ-
δίας αὐτῶν τοῖς εἰδώλοις, ἀλλ' ἐπιπολαίωτερον ἠσέ-
θουν, μακρὰν ἦν ἀπ' αὐτῶν ἡ ἀπώλεια. Νῦν δὲ
ἐπειδὴ τοῦτο οὕτω· γέγονε, καὶ ἀπὸ καρδίας ἀσεβεῖ
ἕκαστος, ἐφθασεν ἡ ἀπώλεια αὐτῶν.

Αὐτὸς κατασκάψει θυσιαστήρια αὐτῶν, ταλαι-
πωρήσουσιν αἱ στήλαι αὐτῶν. Αὐτὸς ὁ θεός (70),
ἀφ' οὗ ἀπέσχισαν τὰς καρδίας αὐτῶν, ἣ ὁ Βαβυλώ-
νιος βασιλεὺς· καὶ γὰρ αὐτὸς τοὺς βωμοὺς συγκατε-

A *accepto, ne simus inobedientes dicenti: Tollite*
jugum meum super vos 68: neque arescant radices
nostrae, quas per baptismum lenemus, accipientes
Spiritus sanctum qui dat nobis, ut fructum feramus
per ubertatem; quilibet enim baptismate tinctus,
donum sanctum possidet quo confortatur, ut ad
mandata sese strenue gerat. Optimum itaque fuerit
non habere desideria ventris, vel circa escas occu-
patos et haerentes, vel aliam quampiam humana-
rum cogitationum generationem. Sin tenuerimus,
beneficium suum impertit nobis Deus, occidens
eam per Verbum suum in nos transfusum, quod
vivax est et efficax, omnique ense penetrantius
incipiti. Errat etiam in gentibus, gentium consue-
tudinibus sese accommodans, divinitationibus,
E *auspiciis, auguriis, idque genus aliis ipsarum*
superstitionibus sese dedens.

CAPUT X.

Vers. 1. *Vitis palmites proferens ac gemmas*
Israel, fructus ejus abundans. Juxta multitudinem
fructuum suorum multiplicavit aras. Dicto quod
Radix ejus elanguisset, ac sterilis esset facta, nunc
subdit, quod et antea vitis ac vinea gemmascens,
ac in multam exuberantiam extensa fuerit, propter
secunditatem liberorumque exuberantiam, perinde
ac David ait: A mari septentrionali adusque mare
australe imperium tenebat 69. *Quamvis hac partus*
effusa multitudine non est usus ad Dei gloriam, sed
quotquot fuerunt, tot etiam altaria excitarunt,
C hinc et jure imminuetur ipsorum copia.

Juxta bona terrae suae edificavit columnas. Dei
bonis, inquit, dilatati et opulenti redditus, injurii in
ipsum fuerunt, idolis exstruentes aras haudqua-
quam viles, sed sumptuosas ac pretiosas, juxta
bona quae dabat eis Deus; dico autem aurum et
argentum aliamque materiem.

Vers. 2. *Partiti sunt corda sua.* Diffiderunt, in-
quit, a me corda sua, ut nullam mecum partem ha-
beant, vel quod alius alii deo aram excitaverint,
partientes idola, et alius alii dantes corua.

90 *Nunc excidentur.* Non post multum temporis,
sed Nunc. Quandiu enim non dederunt corda sua
idolis, et non adeo graviter impii exstiterunt, pro-
cul ipsis fuit interneeio. At postquam jam quisque
corde suo a Deo dissociatus est, irruet super ipsos
perniciēs.

Ipsae suffodiet ac demolietur altaria ipsorum, co-
lumnæ eorum in miseriam incident. Ipse nimirum
Deus, a quo dissociarunt corda sua, vel rex Ba-
bylonius. Nam et ipse altaria succendit in civitati-

68 II Tim. iv, 3; Matth. xi, 29. 69 Psal. LXXI, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(68) Ὁρνεοσκοπίαις. Cod. Bav.

(69) Quod et alicubi dicitur: Juxta numerum civita-
tum tuarum, Israel, erant dii tui. Hæc restituumus

ex utroque Cod. Ven. et Bav.

(70) Αὐτὸς ἢ ὁ θεός. Cod. Ven.

ibus passim, pretiosas columnas diripuit. Vitis etiam palmites et gemmas proferens est, qui nullo in hoc vite cursu bono destituitur, sobole secundus et aliis luxurians. At qui inservit affectibus, cuilibet fors horum altare constituit, exhibens membra sua serva iniquitati ad iniquitatem, juxta bona terre sue, hoc est, quatenus terra ipsius, aut caro delectatur his, et bona ea judicat. Columnas etiam erigit, impermutabilem in quolibet affectu pravo habitum. Ejusmodi partitur etiam cor suum, duobus dominis inserviens. Beneficium vero a Deo accipit, quando altaria ejus demolitur Deus, vel tradens ipsum Satanæ in carnis perniciem, ut spiritus servetur, vel alias in camo et freno maxillas ejus cohibens⁹³, et contritionem et afflictionem in viis ejus faciens, ut dimoveatur ab habitudine, quam in malignitate est adeptus, cum per ademptionem fortasse liberorum, tum aliorum bonorum privationem. Hæc omnia et in Deicidis Hebræis invenies, etsi non intellexerint.

VERS. 3, 4. Propterea nunc dicent : Non est rex nobis, quoniam non timuimus Deum. Rex vero quid nobis faciet? Loquens verba, occasiones vanas, legabit testamentum. Docet jam nunc eos, qualibus oporteat poenitentia ductos verbis uti. Quando enim viderint regnum suum dissolutum, dicent : Hoc nobis contigit, quia Deum non timuimus, cui nos confidere par erat, non autem regi. Nam rex non potuit nobis opem ferre, sed potius nobis imposuit, vana promittens, alias alia subinde prætexens, nunc cum Assyrio quidem, nunc vero cum Ægyptio fœdera feriens, et contractum faciens, de auxiliis in bello mittendis. Hæc et propalam Judæi de Christo ad Pilatum dixerunt : Ne scribe quod sit rex Judæorum⁹⁴ : qui et Christi doctrinam mendacia verba calumnianter appellabant. Enimvero ipse legalit testamentum, credentibus in eum, novum, pacem faciens per sanguinem ejus, inter cœlestia ac terrestria⁹⁵. Præterea omni non timentem Deum non est (72) regnum revera, sed irrationalitas in eo sceptris potitur, ac motuum turbulentia suam in ipso rempublicam administrat, a quibus rex Verbum Dei vituperatur, tanquam loquatur verba sola, ad spem futurorum ablegans. (73) Testamenti hujus⁹¹ divus peræque Joannes meminit, ubi Christus dicit : Si diligitis me, mandata mea servabitis⁹⁶. Nec porro loquor vobis, ut servis, sed ut amicis⁹⁷. Et : Proficiscor locum parare vobis⁹⁸. Et rursus : Nisi quis abjunctus fuerit ab omnibus suis rebus ac bonis, non potest meus esse discipulus⁹⁹. Et : Qui perdidit animam suam, in vitam æternam inveniet ipsam⁹⁹.

⁹³ Psal. xxxi, 9. ⁹⁴ Joan. xix, 21 ⁹⁵ Ephes. i, 7. ⁹⁶ Joan. xiv, 15. ⁹⁷ Joan. xiv, 2. ⁹⁸ Luc. xiv, 26. ⁹⁹ Marc. viii, 35.

Varie lectiones et notæ.

(71) Ἐκκληματοῦσα. Cod. Ven.

(72) Pro regnum Græce est βασιλεὺς, Rex.

(73) Et testamenti Joannis mentionem faciens, aicens : Si diligitis me, etc. Ita Græca sonant.

ἐπῆρσε ταῖς πόλεσι, καὶ διέρπασε τὰς στήλας, πολυτελεῖς οὕτως. Ἀμπελος εὐκληματοῦσα (71) ἐστὶ καὶ ὁ μηδενὸς τῶν ἐν βίῃ ἀγαθῶν λειπομένο· εὐπαις τε ὢν καὶ τοῖς ἄλλοις εὐροῶν· ἀλλὰ δουλεύων ἰσως τοῖς πάθεσιν, ἐκάρτω τούτων θυσιαστήριον ἱσχυρί, παριστάμενον τὰ μέλη αὐτοῦ, δοῦλα τῇ ἀνομίᾳ, εἰς τὴν ἀνομίαν, κατὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς αὐτοῦ, τούτῃ ἐστι, καθὼς ἡ γῆ αὐτοῦ, ἥτοι ἡ σὰρξ, εὐθύνεται [f. ἐνθ. vel ἐφθ.] τούτοις, καὶ ἀγαθὰ νομίζει αὐτά. Καὶ στήλας δὲ οἰκοδομεῖ, τὴν ἀμετανόητον ἐν ἐκάρτῳ πᾶσαν ἔξιν. Ὁ δὲ τοιοῦτος καὶ μερίζει τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ὅσαι κυρίως δουλεύων. Εὐεργετίζεται δὲ, οἱ κατασχάπτοι Θεὸς τὰ θυσιαστήρια αὐτοῦ. ἡ παραδιδούς αὐτὸν τῷ Σατανᾷ εἰς βλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ Πνεῦμα σωθῇ, ἡ ἄλλως ἐν κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτοῦ ἀγγων, καὶ σύντριμμα καὶ ταλαιπωρίαν ποιών ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, ἵνα σαλευθῇ ἀπὸ τῆς ἔξωθεν τῆς ἐν τῷ κακῷ, διὰ τῆς ἀποβολῆς τῶν παίδων τυχόν, καὶ τῆς στερήσεως τῶν ἄλλων ἀγαθῶν. Ταῦτα πάντα ἐπὶ τοῖς Θεοκτόνοις εὐρήσεις, εἰ καὶ μὴ οὐ συνήξαν.

Δίδτι νῦν ἐροῦσιν· Οὐκ ἔστι βασιλεὺς ἡμῶν, ὅτι οὐκ ἐφοβήθημεν τὸν Θεόν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τί ποιήσει ἡμῶν; Λαλῶν ῥήματα, προφάσεις ψευθεῖς, διαθήσεται διαθήκην. Διδάσκει αὐτοὺς, οἷς δεῖ ῥήματι χρῆσθαι μεταμελουμένους. Ὅταν γὰρ ἴδωσι τὴν βασιλείαν αὐτῶν καταλυθεῖσαν, ἐροῦσιν, ὅτι Συνέθεῖ ἡμῶν διὰ τὸ μὴ φοβηθῆναι τὸν Θεόν, ὃ ἔδει θαρβεῖν, ἀλλὰ μὴ τῷ βασιλεῖ. Ὁ γὰρ βασιλεὺς οὐκ ἠδύνατό τε βοηθῆσαι ἡμῶν, ἀλλὰ μόνον ἐξηπάτα ἡμᾶς ψευδόμενος, καὶ προρασιζόμενος ἄλλοτε ἄλλα· καὶ νῦν μὲν πρὸς τὸν Ἀσσύριον, νῦν δὲ πρὸς τὸν Αἰγύπτιον δισθήκας καὶ συμφωνίας περὶ συμμαχίας διατιθέμενος. Ἀντικρὺς ταῦτα εἶπον καὶ οἱ Ἰουδαῖοι περὶ Χριστοῦ πρὸς Πιλάτον· Μὴ γράψῃ, ὅτι βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ἐστὶ· καὶ τὴν Χριστοῦ διδασκαλίαν ῥήματα ψευδῇ ἐκάλουν διασύροντες. Ἄλλ' αὐτὸς διαθήσεται διαθήκην τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν, τὴν ὄντως καινὴν, τὴν εἰρηνοποιήσαν ἐν αὐτῷ, καὶ ἡ ὀχλοκρατία τῶν παθῶν ἐμπολιτεύεται, ὅφ' ὢν ὁ βασιλεὺς λόγος διαβάλλεται, ὡς λαλῶν ῥήματα μόνον, καὶ πρὸς τὰς τῶν μελλόντων ἐλπίδας παραπέμπων, καὶ τῆς διαθήκης Ἰωάννου (74) ἀναμνηστικῶν, τῆς λεγούσης· Ἐὰν ἀγαπᾷτε με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσετε· καὶ, Οὐκ ἐτι καλῶ (75) ὑμᾶς δοῦλους, ἀλλὰ φίλους· καὶ Πορεύομαι ἐτοιμασαί ὑμῶν τόπον· καὶ αὖτις, Ἐὰν μὴ τις ἀποτάξῃται πᾶσι τοῖς οὖσιν αὐτοῦ, οὐ δύναται μὲν εἶναι μαθητῆς· καὶ, Ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, εἰς ζωὴν αἰώνιον εὐρήσει αὐτήν.

(74) Τοῦ Κυρίου. Domini. Cod. Ven.

(75) Lonicerus legisse videtur λαλῶ, propterea quæ verit loquor, pro quo Ven. cod. et Bav. habet καλῶ, voco.

Ἀνατελεῖ ὡς ἄγρωστις κρίμα ἐπὶ χέρσον Ἀ
ἀγροῦ. Καθάπερ, φησὶν, ἡ ἀγρωστις πλατύνεται
μᾶλλον καὶ πληθύνεται ἐν τοῖς χέρσοις τοῦ ἀγροῦ,
ἐνθα οὕτε ἀροτρον ἐνοχλεῖ αὐτῇ, οὕτε σκαπάνη (76),
διὰ τὸ μὴ τόπον ἐργάσιμον εἶναι· οὕτω καὶ τὸ ἐμὸν
κρίμα, καὶ ἡ καθ' ὁμῶν ψῆφος, ἡ δικαία, ἀνατελεῖ
ἀκωλύτως.

Τῷ μόσχῳ τοῦ οἴκου Ὁρ παροικήσουσιν οἱ κα-
τοικοῦντες Σαμάρειαν. Προσεδρεύουσιν, φησὶ, τῷ
εἰδώλῳ τῆς χρυσῆς δαμάλεως, τῷ τιμωμένῳ ἐν τῇ
Βεθὴλ· ταύτην γὰρ λέγει οἶκον Ὁν, τουτέστιν, Ἀνω-
φελούς, ὃ ἐστὶν εἰδώλου. Προσεδρεύουσι δὲ, όταν
ἐπέλθῃ αὐτοῖς τὰ θεινὰ, τὴν παρ' αὐτῶν ζητοῦντες
βοήθειαν. Ταῦτα δὲ φησὶ, διασώρων τὴν ἀνοσίαν
αὐτῶν, ὡς τὸ τοῦ ἀλόγου ζώου εἰδωλον ἱκετευόντων
βοηθῆσαι αὐτοῖς. Ἀνέτειλε τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ καὶ
ἐπὶ τὸν κεχερωμένον λαὸν τῶν Ἰουδαίων, ὃν οὕτε
προφήτης, οὕτε ἱερεὺς τις λοιπὸν εἰργάζετο· ἀλλ'
ἀνέβη ἐπ' αὐτὸν, ὡς εἰς χέρσον ἀκανθα, ἡ πληκτική
διάθεσις, ἐξ ἧς καὶ τὸν Κύριον ἀκάνθαις ἐστεφάνω-
σαν· κρίσει γὰρ δικαίᾳ παρεδόθησαν τοῖς Ῥωμαί-
οις. Καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη δὲ τὰ κεχερωμένα τῷ ὄντι, τὸ
κρίμα τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ὁ νόμος, ἀνέτειλεν. Οὗ
γὰρ ἐπὶ λέγειται ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ
χάρις. Ἡμεῖς γὰρ ἔχομεν τὸν νόμον, οἱ δὲ τέλος
αὐτοῦ ἔχοντες· τέλος γὰρ νόμου Χριστός. Εὐ δὲ καὶ
τὸ, Ἀνέτειλεν· ἀπὸ τῆς σκιάς γὰρ ἀνεφάνη τὸ
Πνεῦμα. Οἱ δὲ κατοικοῦντες τὴν Σαμάρειαν, του-
τέστιν, οἱ νῦν λεγόμενοι Ἰσραηλίται, οἱ τοῖς Σαμα-
ρείταις ὁμοίαι. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνοι ἐδόκουν μὲν
τὸν νόμον τηρεῖν, οὐκ ἀφίσταντο δὲ ὁμῶς οὐδὲν τῶν
πατρῶν· οὕτω καὶ οὗτοι δοκοῦσι μὲν τὸν νόμον
φυλάττειν, τὴν πατρίαν δὲ ἀσέβειαν εἰς τὸν Χρι-
στὸν στέργουσιν. Οὗτοι τοίνυν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀνω-
φελούς παροικοῦσιν· ἀνωφελὲς γὰρ τὸ γράμμα.

Ὅτι ἐπένθησεν ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν, καὶ
καθὼς παρεπύκνωσαν αὐτὸν, ἐπιχαροῦνται ἐπὶ
τὴν δόξαν αὐτοῦ. Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ὠφελή-
θησαν ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ εἰδώλου, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ
ἐπένθησαν ἐπ' αὐτόν. Καὶ γὰρ παράδοσις Ἑβραϊκή,
ὅτι ὅτε κατῆλθε κατὰ τῶν τῆς Σαμαρείας πόλεων
Ἄδερ βασιλεὺς Συρίας, τηνικαῦτα Μαναὴμ βασι-
λεὺς Σαμαρεία· ἐπεκαλέσατο σύμμαχον Φουὰ τὸν
Βαβυλώνιον· συμμαχήσαντι δὲ καὶ καθελόντι τὸν
Ἄδερ, μὴ ἔχων ἀποδοῦναι τὸν μισθόν, πολλὰ ὄντα,
τὴν χρυσὴν δάμαλιν δέδωκεν. Ἐπένθησεν οὖν ὁ
λαὸς, φησὶ, τὸν Θεὸν αὐτῶν, οὕτως ἀτιμασθέντα.
Πλὴν ὥροντο ἀπὸ ἀνοσίης, ὅτι κἂν αὐτοὶ αὐτὸν πα-
ρεπύκνωσαν, οὕτως ἀτιμώσαντες, ἀλλ' οἱ γὰρ Βαβυ-
λώνιοι δοξάζουσιν [f.-σουσιν] αὐτὸν ὡς Θεὸν τιμῶ-
ντες. Καὶ αἱ ἐλπιδες αὐταί, ποιήσουσιν αὐτοὺς χαί-
ρειν.

Ὅτι μετῴκησθη ἀπ' αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ Ἑβραίου

⁶⁶ Rom. v, 15.

Variae lectiones et notae.

(76) Σκαπάνη. Cod. Ven.

Orietur ut gramen iudicium super solum agri.
Quemadmodum, inquit, gramen diffunditur magis
et multiplicatur in pratis, ubi neque aratrum ip-
sum inturbat, neque ligo, quod illic non colatur
locus, sic meum iudicium, et calculus noster ju-
stus citra ullum obstaculum prohibet.

VERS. 5. Vitulae domus On accolae erunt inhabi-
tantes Samariam. Sedebunt apud simulacrum au-
reae vaccae, cultum in Bethel: hanc enim dicit do-
mum On, hoc est, inutilis plane imaginis. Asside-
bunt autem tum, cum invaserint eos pericula,
opem inde inquirendo. Haec autem dicit illorum
dementiam corripiens, ut qui bruti pecoris imagi-
nem pro suppetiis ferendis implorent. Prodiit
etiam iudicium Dei super solo aequatum et exci-
sum populum Judaicum, quoniam neque vates, neque
sacerdos in posterum coluit, sed ascendit super
ipsum, veluti super solum incultum, spina, pun-
gens quæpiam affectio, ex qua Dominum etiam
spinis coronarunt. Iudicio enim justo traditi sunt
Romanis. Super gentes etiam desolatas et in
nihilum redactas, revera iudicium Dei, hoc est,
lex effloruit, prodiitque. Ubi enim exuberavit pec-
catum, superabundavit et gratia ⁶⁶. Nos enim habe-
mus legem, qui finem ejus tenemus: finis autem
legis Christus. Bene autem, Prodiit, dictum est:
ab umbra enim apparuit Spiritus. Inhabitantes
porro Samariam, sunt qui nunc Israelitae dicun-
tur, qui Samaritanis aequiparantur. Ut enim illi vi-
debantur legem servare, nec interim tamen a pa-
tritis traditionibus desistebant: sic et illi legem
quidem observare apparent, a patribus tamen sibi
suis traditam erga Christum impietatem diligunt.
Proinde domum incommodi incolunt, incommoda
namque est littera.

Quoniam luxit populus super ipsum. Et quemad-
modum exacerbaverunt ipsum, letabuntur admodum
super gloria ipsius. Non solum, inquit, nihil com-
moditatis acceperunt ab aureo isto simulacro, sed
majorem inde luctum adepti sunt. Etenim traditio
est Hebraica, quod quando advenit cum copiis suis
rex Syriæ Ader, contra Samariæ urbes, tum Ma-
naim rex Samariæ accersivit pro auxiliis Phua re-
gem ⁹² Babylonium. Cui opem ferenti depellentique
Ader Syrum, cum non haberet mercedis tantum,
quantum redderet, multum enim illi debebat pro eo
beneficio, auream ei vitulam dedit. Luxit itaque
populus, Deum suum tali contumelia affectum
esse: verumtamen arbitrabantur, quæ eorum erat
amentia, quod etiamsi eam ad amarulentiam ea
ignominia provocassent, Babylonii ipsum glorifica-
turi essent, ceu Deum honorantes. Ac ejusmodi
spes eos gaudere facient.

Quoniam translatus est ab ivso. Translatus est

ab Ephraim vitulus datus B bylono Phua. Audito A
quæ deinceps sequuntur.

VERS. 6. *Ipsūque in Assyrios ligantes, abduxe-
runt munera regi Jarem.* Hoc est, vindici suo regi
Phua. Jarem enim, ut præmemoratum est, signifi-
cat, si transferatur, ultorem, seu vindicatorem.
Pulcherrime autem dixit, Ligantes, tanquam super
vitulo deridens illorum dementiam.

In domo Ephraim accipietur, pudefietque Israel in
consilio suo. Phua, inquit, suscipiet aureum vitu-
lum, seu in domo Ephraim datum, hoc est, in
domo regis : attamen populus contumelia afficie-
tur, super suis consiliis de tali simulacro : non
enim honoraverunt ipsum Chaldaei, sed commi-
nuentes conflarunt. Sunt qui hæc de Christo pa-
riter intellexerunt, quem populus quidem suus lu-
gebat, videlicet discipuli et mulieres ad quas dixit :
Filie Hierusalem, ne flete super me ⁶¹. Alii deinde
pectora sua tundeant, quando erat in cruce. Ju-
dæi vero maledicentes exacerbaverunt eum, et
gavisi sunt, quando gloria ejus translata est ab
ipso, dum in cruce dehonestaretur, nec habebat
speciem, neque formam. Ac ligans eum Pilatus,
remisit ad Herodem, qui per arrogantiam Assy-
rius etiam rex erat. Hunc ad modum Christum in
nobis commemorantem, quem per baptismum habemus
in interiore nostro homine, transfert a nobis re-
gnans in mortali nostro corpore peccatum : ac li-
gans ipsum, corpus dico, ut ne quippiam opere-
tur, quod deceat virtutem, hosti et ultiori defert
munus, hoc est, diabolo, qui hostis existens salu-
tis ejus, qui Corinthi torquatus erat ⁶², et vindex
factus est, assumens ipsum in perniciem carnis,
ut spiritus servetur. Haud dissimiliter Phygellum
et Hermogenem a Paulo sibi traditos castigavit, ne
blasphemarent ⁶³. Magnum enim donum est tali
ultori, Christianos nos ligatos esse, ut nullum
Christi mandatorum agamus, dicentis : *Si dili-
gis me, mandata mea servabis* ⁶⁴.

VERS. 7. *Abiecit Samaria regnum suum, tanquam*
33 *sarmentum super faciem aquæ.* Id est, adeo facile
regnum a Samaria tollitur, excinditurque, ut leve
sarmentum ab aqua avellitur, diripiturque. Vel
regnum (81) vitulum appellat, quem citra negotium
legavit in Assyrios, ut memoratum est.

VERS. 8. *Diruenturque altaria On, peccata*
Israelis. Diruentur altaria idoli, quæ causa peccati
fuerunt populo Israelitico : per ea enim Deum ad
iram suscitabant.

Spinæ ac tribuli ascendent super aras eorum.

⁶¹ Luc. xxiii, 28. ⁶² I Cor. v, 11. ⁶³ II Tim. i, 15. ⁶⁴ Joan. xiv, 15.

Varie lectiones et notæ.

(77) Ἡ μὲν Φουᾷ. Cod. Bav.

(78) Ὁ λαὸς Ἰσραὴλ, populus Israel. Cod. Ven.

(79) Οἱ τύπτοντες. Cod. Ven.

(80) Τῶν πρακτικῶν ἀνηκόντων ἀρετῇ. Cod.

μετῴκησθαι ὁ μόσχος, δοθεὶς τῷ Βαβυλωνίῳ Φουᾷ.
Ἄκουε καὶ τῶν ἐξῆς.

Καὶ αὐτὸν εἰς Ἀσσυρίους δέξαντες, ἀπήγα-
γον ξένια τῷ βασιλεὶ Ἰαρὲμ. Τοῦτέστι, τῷ ἐκδι-
κτῇ αὐτῶν βασιλεὶ, τῷ Φουᾷ. Ἰαρὲμ, ὡς προεί-
ρηται, ἐκδικος, ἡ ἐκδικητὴς ἐρμηνεύεται. Χαριέ-
στατα δὲ εἶπε τὸ, δέξαντες, ὡς ἐπὶ μόσχου διαγε-
λῶν τὴν ἀνοσίαν αὐτῶν.

Ἐν δόματι Ἐφραὶμ δέξεται, καὶ αἰσχυρῶσέ-
ται Ἰσραὴλ ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν. Ὁ μὲν Φουᾷ (77),
φησὶ, δέξεται τὸν χρυσοῦν μόσχον, ὡς ἐν δόματι τοῦ
Ἐφραὶμ δοθέντα, τοῦτέστι, τοῦ βασιλέως · πλὴν ὁ
(78) λαὸς αἰσχυρῶσεται ἐπὶ ταῖς αὐτῶν βουλαῖς,
ταῖς περὶ τοιοῦτου εἰδώλου · οὐ γὰρ ἐτίμησαν αὐτὸν
οἱ Χαλδαῖοι, ἀλλὰ κατοκλῶντες ἐχώνευσαν. Ἐξεδή-
ξαντο τινες ταῦτα καὶ εἰς τὸν Χριστὸν, ὃν ὁ μὲν
λαὸς αὐτοῦ ἐπέμβει, τοῦτέστιν, οἱ τε μαθηταί, καὶ
αἱ γυναῖκες, πρὸς ὧς εἶπε · *Θυγατέρες Ἰερουσα-
λὴμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμέ* · καὶ ἄλλοι δὲ ἐτυπτον
(79) τὰ στήθη αὐτῶν, ὅτε ἦν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ἰου-
δαῖοι δὲ, βλασφημοῦντες, παρεπίκραναν, καὶ ἐπ-
εχάρησαν, ὅτε ἡ δόξα αὐτοῦ μετῴκησθαι ἀπ' αὐτοῦ,
ἡνίκα σταυρούμενος ἡτιμάζετο, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος,
οὐδὲ κάλλος. Καὶ δέσας αὐτὸν ὁ Πιλάτος, ἀνέπεμψε
πρὸς τὸν Ἡρώδην, Ἀσσύριον βασιλεῖα διὰ τῆς ὑπερ-
φανίας ὄντα. Καὶ τὸν ἐν ἡμῖν δὲ Χριστὸν, ὃν διὰ
τοῦ βαπτίσματος ἔχομεν κατοικοῦντα εἰς τὸν ἔσω
ἡμῶν ἄνθρωπον, μετοικίζει ἀφ' ἡμῶν ἡ βασιλεύ-
ουσα ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι ἁμαρτία · καὶ
δεσπάζουσα αὐτὸν, ὥστε μὴ ἐργάζεσθαι τι τῇ πρα-
κτικῇ ἀρετῇ ἀνηκόντων ἀρετῇ (80). τῷ ἐχθρῷ καὶ
ἐκδικτῇ ἀποφέρει ξένιον, τοῦτέστι τῷ διαβόλῳ · ὅς
ἐχθρὸς ὢν τῆς σωτηρίας τοῦ ἐν Κορίνθῳ πεπορευ-
κότος, καὶ ἐκδικητὴς γέγονε, παραλαβὼν αὐτὸν εἰς
ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ Πνεῦμα σωθῇ. Καὶ τοῖς
περὶ Φύγγλλον καὶ Ἑρμογένην παραδοθέντας αὐτῷ
ὑπὸ τοῦ Παύλου, ἐπαίδευσεν μὴ βλασφημεῖν. Μέγα
οὖν δῶρον τῷ τοιοῦτῳ ἐκδικτῇ τῷ, Χριστιανοῦς ὄν-
τα·ς ἡμᾶς δεδεδῶται, μηδεμίαν ἐργαζομένους τῶν
Χριστοῦ ἐντολῶν, τοῦ εἰπόντος · *Ἐὰν ἀγαπᾷτε με,
τὰς ἐντολάς μου τηρήσετε.*

Ἀπεβρίνυσεν Σαμάρεια βασιλεῖα αὐτῆς, ὡς φρύ-
γανον ἐπὶ προσώπον ὕδατος. Τοῦτέστιν, οὕτω
βρῆδως ἡ βασιλεῖα ἀπὸ τῆς Σαμαρείας ἀρθήσεται,
ὥσπερ φρύγανον κοῦφον, ὑπὸ ὕδατος παρασυρόμε-
νον. Ἡ βασιλεῖα τὸν μόσχον φησὶν, ὃν εὐκόλως ἀπ-
επέμψατο εἰς Ἀσσυρίους, ὡς εἴρηται.

Καὶ ἐξαρθήσονται βωμοὶ ὧν, ἁμαρτήματα τοῦ
Ἰσραὴλ. Ἀφανισθήσονται γὰρ οἱ βωμοὶ τῶν εἰδώ-
λων, οἵτινες ἁμαρτήματα ἦσαν τοῦ λαοῦ. Δι' αὐτοὺς
γὰρ παρώργισεν τὸν λαόν.

Ἀκαρθαὶ καὶ τρίβολοι ἀναθήσονται ἐπὶ τὰ θν-

Bav.

(81) Lonicus legisse videtur βασιλεῖαν, regnum.
Uterque vero codex et Ven. et Bav. habet βασι-
λεᾶ, regem.

οιαστήρια αὐτῶν. Ἐρῆμου γὰρ οὖσης τῆς γῆς καὶ τῶν θυσιαστηρίων αὐτῶν, οἱ τόποι ἀκανθῶν πλήρεις ἔσονται. Καὶ βασιλέα δὲ Χριστὸν ἀπερίφωτον, ἀντ' οὗ-
δενός αὐτὸν ἡγησάμενοι, οἱ, ὡς παραποθέδοτο [f. προαπ.], Σαμαρείται Ἰουδαίους. Εἰτα προφητεύει τὴν
τῶν εἰδωλικῶν βωμῶν καθάρσιν, ἣ μετὰ τὴν τοῦ
Χριστοῦ παρουσίαν γέγονεν, ἀπὸ ἐνός· εἰδώλου τοῦ
Ἦν καὶ τὰλλα πάντα παραδηλώσας. Ῥίπτει δὲ καὶ
ἀπίστος τὴν βασιλεύσαν ἐν αὐτῷ ἀπιστίαν ἐπὶ
πρόσωπον ὕδατος τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἐξαφανίζον-
ται τὰ τῆς ἀπιστίας θυσιαστήρια ἐν αὐτῷ. Καὶ τότε
φαίνεται πλήρης ἀκανθῶν καὶ τριβόλων ἡ πρώτην
λαίᾳ δοκούσα θρησκεία. Καὶ ὁ πιστὸς δὲ ἰσως κρα-
τούσαν ἐν αὐτῷ ἁμαρτίαν ἐπὶ τὸ τῶν δακρύων ὕδωρ
ρίπτει, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τῷ τοιοῦτῳ ὕδατι νίπτων,
τὸ τὰς αἰσθήσεις ἔχον, ἐξ ὧν καὶ περὶ αὐτοῦ ὁ πόλεμος,
καὶ τὰ μέλη αὐτοῦ, τὰ τῆς ἁμαρτίας θυσιαστήρια
(ἧτις ἐστὶν εἰδωλὸν ἀνωφέλές· ἀνυπόστατος γὰρ καὶ
ἀνόητος ἡ ἁμαρτία), γίνονται τμηματὰ ἀκανθῶν
καὶ τριβόλων γέμοντα. Θλίβει γὰρ αὐτὰ καὶ πλήττει
διὰ τῆς μετανοίας.

Καὶ ἐροῦσι τοῖς ὄρεσι· Καλύψατε ἡμᾶς· καὶ
τοῖς βουνοῖς· Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς. Τοιαύτη, φησὶν,
ἔσται ἡ σφοδρότης καὶ πικρία τῶν συμφορῶν, αἱ κα-
ταλήφονται αὐτοὺς, ὥστε ἕκαστον αὐτῶν ἐλέσθαι
ὅπερ τῶν ὀρέων καὶ τῶν βουνῶν ἐπιπεσόντων καλυ-
φθῆναι, ἣ περιπέσειν τοῖς ἐκ Βαβυλωνίων κακοῖς.
Ἐμνήσθη δὲ ὀρέων καὶ βουνῶν οὐκ ἀλόγως· ἀλλ'
ἐπειδὴ ἐν μὲν Βαιθὴλ ἔθυσον τῇ δαμάλει, καὶ ἐφ' ἡμνη-
σθεὶς τῶν βωμῶν ἐκείνων· ἐν δὲ τοῖς ὄρεσιν ἐλά-
τρευσον τοῖς ἄλλοις εἰδώλοις, τῇ Ἀστάρτῃ, φημί, καὶ
τῷ Χαμῶς, καὶ τῇ Βάαλ· μέμνηται νῦν καὶ τούτων,
ὡς τῆς συμφορᾶς αἰτίων αὐτοῖς ὄντων, καὶ ἀλλαχοῦ
μὲν οὐ χρησιμεύοντων αὐτοῖς, εἰς δὲ τὸ πρὸ τῶν συμ-
φορῶν θανατῶσαι αὐτοὺς, εἰ γε τοῦτο ἐνῆν. Ταῦτα
δὲ ὁ Κύριος· ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἶπε καὶ περὶ τῶν δι'
αὐτὸν καταληφόμενων τοῦς Ἰουδαίους κακῶν.

Ἀρ' οὐ οἱ βουνοὶ, ἡμαρτερ Ἰσραὴλ. Οὐ μόνον,
φησὶν, ἀρ' οὐ ἤρξαντο αἱ δαμάλεις προσκυνεῖσθαι,
ἡμαρτεν ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου, ἀρ' οὐ οἱ
βουνοὶ ἐδίδξαντο τὰς λατρείας. Καὶ γὰρ τὰς δαμάλεις
Ἰεροβοὰμ ἔστησεν· ὁ δὲ Σολομών ταῖς γυναῖξιν αὐ-
τοῦ πεισθεῖς, ἐν τοῖς βουνοῖς ἐποίησε θυσιαστήριον.

Ἐκεῖ ἔστησαν· οὐ μὴ καταλάβῃ αὐτοὺς ἐν τῷ
βουνῷ πόλεμος. ἐπὶ τέκνα ἀδικίας ἡλθε παιδεύ-
σαι αὐτοὺς κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν μου. Καὶ συν-
αχθήσονται ἐπ' αὐτοὺς λαοὶ ἐπὶ τῷ παιδεύσαι αὐ-
τοὺς ἐν ταῖς δυσὶν ἀδικίαις αὐτῶν. Ἐβραῖοι, φησὶ,
καὶ ἀμετακίνητοι ἔστησαν ἐν τῇ τῶν βουνῶν εἰδωλο-
λατρείᾳ, λέγοντες, ὅτι πόλεμος αὐτοὺς οὐ μὴ κατα-
λάβῃ, οὐδὲ συμφορὰ τινε περιπεσούνη, ἐὰν ἐν τῷ
βωμῷ λατρεύσιν. Ἀλλ' ἦλθεν ὁντως ἐπ' αὐτοὺς πό-
λεμος, ὄντας τέκνα ἀδικίας, διὰ τὸ παιδεύσαι αὐτοὺς
κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ θέλησιν μου. Τοῦτο δὲ διχῶς
νοήσεις· ἢ, ὅτι Σιβαρχῶς καὶ πικρῶς παιδεύσαι (82)·

82. Luc. xiii, 30.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Subaudi ἦλθε, vel lege : παιδεύσαι, ni forte τὸ παιδεύσαι aoristum optativi esse quis putet.

PATROL. GR. CXXVI.

24

Deinde ubi terra vastata fuerit, et aræ dirutæ, loca
spinis erunt plena. Quinque nam regem Christum ab-
jecerunt, pro nibilo eum reputantes, Samaritani,
ut supra indicatum est, Judæi. Postea vaticinatur
idolicorum altarium demolitionem quæ post Christi
adventum facta est : ab uno idolo On, cætera om-
nia intelligens vel demonstrans. Abiecit etiam in-
credulus, regnantem inter sese incredulitatem at-
que peccatum, super faciem aquæ baptismatis, di-
ruunturque eo pacto infidelitatis in ipso aræ, tum-
que apparet plena spinis ac tribulis, antea plana
visa religio. Sic fidelis abiecit peræque regnans in
sese peccatum, super aquam lacrymarum, faciem
suam tali aqua sensum habente lavans, ex quibus
peccatis et propter quæ ipsi bellum est. Ac membra
ejus, peccati aræ (est autem peccatum idolum sub-
stantia et utilitate vacans) implentur tum spinis et
tribulis : pungunt enim et feriunt peccata ob præni-
tentiam.

Dicentque montibus : Tegite nos ; et collibus :
Cadite super nos. Talis ac tanta, inquit, vehementia
et amarities calamitatum erit, quæ comprehendent
eos, ut unusquisque eorum exoptet potius montium
colliumque super se ruina contigi, quam Babylo-
nicis incidere malis. Non frustra vero meminit eum
montium tum collium, sed postquam in Bethel sa-
cerum faciebant vacca, fecit mentionem istorum
altarium. In montibus vero inserviebant idolis
aliis, nimirum Astartæ, ipsique Chamos et Baal :
hæc ipsa jam nunc recordatur, tanquam ipsis
causa fuerint calamitatum, ut qui neque alias
commodarent eis, et ante ingruentia ista mala,
ipsos etiam occiderint. Hæc Dominus in Evangelio
quoque prædixit^{82.83}, nempe quæ quantaque mala
eos invasura essent.

VERS. 9. Ex quo colles, peccarunt in Israele. Non
tantum, inquit, ex quo vacæ cæperunt adorari,
peccavit Israel, sed antehac etiam, dum colles ac-
ceperunt culturam. Etenim bucculas istas Jero-
boam statuit : Salomon vero a mulieribus persua-
sus, in excelsis collibus aras exstruxit.

94 VERS. 9, 10. Illic statuerunt se, ne apprehendat
in colle eos bellum, super liberos justitiæ, venit cas-
tigare ipsos juxta cupiditatem meam. Et congrega-
buntur super ipsos populi, ut castigent eos super
duabus injustitiis eorum. Et stabiles et immobiles
steterunt, super idolorum cultu in collibus, dicen-
tes, quod bellum eos non apprehendat, neque cui-
quam ærummæ incident, qui in ara idola devene-
rentur. Atqui revera venit super eos prælium, tan-
quam revera filios injustitiæ, seu iniquitatis, ut
castigaret eos juxta cupiditatem et voluntatem
meam. Hoc autem bifariam intelliges, vel quod

Acerter et acerbè castigaverit, hoc enim est, quod A desidero, eo quod sint incorrigibiles: vel quod Lemter et tolerabiliter eos corripuerit (83), perinde ac pater filium corrigit, id quod Dei proprium est. Verum quod sequitur, ad perniciem et vastationem pertinet. In posterum, inquit, congregabuntur adversus eos populi multi, ut affligant eos, quod duo flagitia commiserint. Primum, quod me benefactorem suum reliquerint: alterum, quod ad leviam et inutilia plane idola accurrerint. Peccaverunt etiam qui Dominum dederunt neci Judæi. Cum enim avaritiæ affectione languerent, quæ collis ob-
scurem elationem dicitur, non sustinebant glorificari Dominum. Stantes igitur, ea fuerunt imbuti prava opinione, quoniam Si hunc occiderimus, non apprehendet nos bellum, nec venient super nos Romani, ut nos auferant. At occupavit eos bellum, quoniam duas iniquitates admiserunt, Dominum cruci affligentes, deinde calumniantes ipsius resurrectionem. Super omnem quoque tribunal non recipientem, ut se existimet esse cinerem, ac in ima defigat oculos, sed in excelsis istis locis daemonum curantem, veniet dejectio, quæ est bellum sublimitati. Omnis enim sese exaltans humiliabitur⁸⁷; et exaltans januas suas, querit perniciem. Dominus enim aciem suam instruit contra superbos, seseque illis opponit. Duabus itaque injustitiis nedum contra homines, verum etiam adversus Deum.

VERS. 11. Ephraim juvenca docta diligere contentionem. Indomitus est Ephraim, nolens sub jugo meo esse, sed nunquam non diligens vincere ac facere quæ sibi videantur. Vel quod ego docuerim ipsum vincere, hostesque in fugam vertere, sed non custodivi eam institutionem meam.

Adveniam ego super pulcherrimam cervicem ejus. Hoc est, humiliabo, submittamque ipsum per hostes, et persuadebo meæ cognitionis jugum accipere, ac reges ejus potissimum humiliabo. Nam regnum nominavit pulcherrimam cervicem ejus. Etiam reges in pluribus impii erant, populo ad consimilem impietatem siter monstrantes. Bene dixit, Cervicem, ut **95** ostenderet eos cervicosos. Hunc ad modum Pharisæi et sacerdotes cæteris altiores fuerunt; sed enim submisit eos, ab ipsis ad crucem fixus.

Scandam super Ephraim, Judam silentio præteribo. Postquam, ut in superioribus recitatum est, decem tribus cum regibus suis, in nullum non idololatriæ genus exciderant, Judas vero, seu duæ tribus moderate se gerent (nam Amesias et Ezechias et Josias pii erant), ait: Ascendam jam nunc super Ephraim, et gravabo ipsum, Babylonios adversus

A τοῦτο γὰρ ἐπιθυμῶ, ὅτι ἀδιδόρωτοί εἰσιν ἡ, ὅτι Ἐλαφρῶς, καὶ αὐτὸ τοῦτο παιδευτικῶς. Κυρίως γὰρ παιδεία, ἡ μετρία καὶ πρὸς σωφρονισμόν· ἐκεῖνο δὲ, κόλασις καὶ ἐξολόθρευσις. Καὶ λοιπὸν συναχθήσονται λαοὶ πολλοὶ κατ' αὐτῶν, διὰ τὸ παιδεύσαι αὐτούς, ἐπειδὴ δύο ἀδικίας ἐποίησαν· ἐμὲ τε ἀφῆκον τὴν εὐεργέτην αὐτῶν, καὶ προσέδραμον τοῖς κυρτοῖς καὶ ἀνωφελέσιν εἰδώλοις. Ἦμαρτον, καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείναντες. Ἀρ' οὐ γὰρ τὸ τῆς φιλαργυρίας πάθος ἐνόησαν, ὃ βουνοὺς λέγεται διὰ τὴν ἐπαρσιν, οὐ (84) γὰρ ἠνεύχοντο δοξάζεσθαι Κύριον. Στάντες οὖν ἐν τοῖσι τῷ πάθει, ψήθησαν, ὅτι εἰ τοῦτον ἀποκτενοῦσιν, οὐ καταλήφεται αὐτούς πόλεμος, οὐδὲ ἐλευσονται ἐπ' αὐτούς οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν αὐτούς. Ἀλλ' ἦλθεν ὁ πόλεμος, ὅτι δύο ἀδικίας ἐποίησαν. Β σταυρώσαντες τὸν Κύριον, καὶ συκοφαντήσαντες τὴν ἀνάστασιν. Καὶ ἐπὶ πάντα δὲ φύλαρχον [f. φιλαρχ.] μὴ καταδεχόμενον νομίζειν ἑαυτὸν γῆν καὶ σποδὸν, καὶ κάτω βλέπειν, ἀλλ' ἐν τοῖς βουνοῖς καὶ ταῖς ἐπάρσεσι τοὺς δαίμονα, θεραπεύοντα, ἤξει ἡ ταπεινωσις, ἥτις πόλεμός ἐστι τῇ ἐπάρσει. Πᾶς γὰρ ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· καὶ ὁ ὑψῶν θύρας ἐξουτοῦ, ζητεῖ συντριβὴν. Κύριος γὰρ ὑπερηφάνως ἀντιτάσσεται. Δύο δὲ ἀδικίας ὁ ὑπερήφανος ἀδικεῖ, καταπαράμενος οὐκ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ.

superbus injuste agit, vimque facit, attollens se Deum.

Ἐφραὶμ δόματις δεδιδαγμένη ἀγαπᾶν νίκας [νικᾶς, νείκος]. Ἀδάμαστος, φησὶν, ἐστὶν ὁ Ἐφραὶμ, οὐ βουλόμενος· ὑπὸ τὸν ἐμὸν ζυγὸν εἶναι, ἀλλ' αἰ ἀγαπᾶν τὸ νικᾶν, καὶ ποιεῖν τὰ οἰκτεῖα θελήματα. Ἡ, ὅτι Ἐδίδαξα αὐτὸν τὸ νικᾶν (85), καὶ κατατρόπουσθαι τοὺς ἐχθρούς, ἀλλ' οὐκ ἐφύλαξεν.

Ἐγὼ δὲ ἐπειθεύσομαι ἐπὶ τὸ κάλλιστον τοῦ τραχήλου αὐτοῦ. Τοῦτίστι, Ταπεινώσω αὐτὸν διὰ τῶν πολέμων, καὶ πείσω τὸν τῆς ἐμῆς ἐπιγνώσεως ζυγὸν δέξασθαι, καὶ μάλιστα τοὺς βασιλεῖς αὐτοῦ ταπεινώσω. Τὴν γὰρ βασιλείαν ὠνόμασε κάλλιστον τοῦ τραχήλου αὐτοῦ. Οὗτοι δὲ καὶ ἡσέβουν τὰ πλεῖστα, καὶ ὠδήγον καὶ τοὺς λαοὺς ἐπὶ τὰ αὐτά. Εὐ δὲ εἶπε, Τοῦ τραχήλου, ἵνα δεῖξῃ αὐτοὺς τραχηλιῶντας. Καὶ οἱ Φαρισαῖοι δὲ, καὶ οἱ ἱερεῖς, τῶν ἄλλων ὑψηλότεροι ἦσαν· ἀλλ' ἐταπεινώσε τούτους ὁ ὑπ' αὐτῶν σταυρωθείς.

Ἐπιθεῶ (86) Ἐφραὶμ, καὶ παρασιωπήσομαι Ἰούδα. Ἐπειδὴ, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, αἱ μὲν δέκα φυλαὶ σὺν τοῖς βασιλεῦσιν αὐτῶν εἰς πᾶν εἶδος· εἰδωλολατρείας ἐξώκειλαν· ὁ δὲ Ἰούδας, ἤγουν αἱ δέκα, μετρίως πως ἰσωφρόνουν· καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀμεσίας ὁ βασιλεὺς αὐτῶν εὐσεβὴς ἦν, καὶ Ἐζεκίας καὶ Ἰωσίας, φησὶν, ὅτι Νῦν μὲν ἐπὶ τὸν Ἐφραὶμ ἐπιθήσομαι καὶ

⁸⁷ Luc. xviii, 14.

Variae lectiones et notæ.

(85) Aliter Græca verba sonant: idque castigate: proprie enim correctio appellatur, quæ sit mediocris, et ad castigationem: illud vero (acerba scilicet castigatio) supplicium est et excidium.

(84) Particula γὰρ redundare videtur.

(85) Ἐδίδαξα αὐτὸν τὸ νικᾶν καὶ ποιεῖν τὰ οἰκτεῖα θελήματα, docui eum vincere, et facere voluntatem propriam, Cod. B.v.

(86) Ἐπὶ βρωμῇ, Cod. Bav.

βαρυνῶ αὐτὸν, τοῦ· Βαβυλωνίου· ἐπαγαγὼν αὐτῷ· τοῦ δὲ Ἰούδα τέως φείσομαι. Καὶ γὰρ ἐλθόντος τοῦ Σενναχηριμ, καὶ πολιορκούντος τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἑκατὸν οὐδοηκονταπέντε χιλιάδας διέφθοι· ὁ δὲ ἄγγελος Κυρίου ἐν μιᾷ νυκτί· Ὅθεν ἐκαίνο· ἀπὲρρα κατὰφο· θος. Τὸν μὲν οὖν Ἐφραϊμ, ἦτοι τὸν αὐξανόμενον ἐπὶ κακίᾳ, ταπεινοὶ Κύριος, βαρὺς αὐτῷ ἐπικαίμενος καὶ ἐπιστηρίδων αὐτῷ τὴν χεῖρα. Τὸν δὲ Ἰούδα ἐξομολογούμενον οὐ βαρύνει· ἀλλ' ἐκουσῶς θλιβομένη διὰ τὴν μετάνοιαν ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ παρατυχεῖα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως, αἰώνιον βάρος ὁδὸς κατεργάζεται.

Ἐνισχύσει (87) **ἐν** (88) **αὐτῷ Ἰακώβ**. Τὴν αἰτίαν τίθουσιν, δι' ἣν φείδεται τοῦ Ἰούδα πρὸς τὸ παρὸν, καὶ φησιν, ὅτι τὴν ἰσχὺν ἐν αὐτῷ θήσει ἡ τοῦ Ἰακώβ ἀρετὴ, ζηλουμένη ὑπ' αὐτοῦ. Αἰνίσσεται δὲ τὴν τοῦ **Ἐζεχίου δικαιοσύνην**· ἐκείνου γὰρ τὰ δάκρυα καὶ τὴν ἀρετὴν δυσωπηθεὶς ὁ Θεός, τὸν Σενναχηριμ ἀπρακτόν (89) ἀπηνέστησε τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ἰακώβ λέγεται καὶ ὁ Κύριος, ἀπλαστό· ὧν διὰ τὴν ἀκακίαν· οὐ γὰρ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ οἰκῶν οἰκίαν, ἥτις ἐστὶν οἶκος Θεοῦ ζώντος· ἢ τὴν οἰκίαν τοῦ σκήνους τινι ἀχειροποιήτον, ἣν ἐξ ἡμῶν προσεληφε· καὶ ἐπὶ ταύτῃ οἰκεῖ. Οὕτως οὖν ἰσχυοὺς ἐν τοῖς Ἰουδαίοις· εἰ γὰρ καὶ ἐσταυρώθη ἐξ ἀθηνείας, ἀλλὰ ζῶν ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, τοὺς ὀβρισταὺς αὐτοῦ ἡμύνατο, καὶ ἀνστάς, ἀνταπέδωκεν αὐτοῖς. Καὶ πᾶς δὲ Ἰακώβ, τούτεστι, περγιστὴς τῶν παθῶν καὶ καθαρῆτης, ἐνισχύει ἐν τῷ Ἰούδᾳ, ὅ ἐστι τῇ ἐξομολογήσει. Ὁ γὰρ μαθὼν περνίζειν τὰ πάθη, οὕτως (90) ἀληθῶς ἐξομολογείται, μὴ ἐπιστρέφων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον.

Σπείρατε ἐν ἑαυτοῖς δικαιοσύνην. Διττός ὁ τρόπος τῆς παραινήσεως. Προτρέπει γὰρ τις εἰς τὸ καλὸν, ἢ τὰς κολάσεις ὑποδεικνὺς τῶν ἀπειθούντων, ἢ τοὺς στεφάνους τῶν κατορθούντων. Κἀνταῦθα τοίνυν ὁ Θεὸς ὑπέδειξε μὲν ὅσα κακὰ τοὺς ἀπειθούντας καταλήφεται· ὑπέδειξε (91) τὴν ἀρετὴν τοῦ Ἰούδα, δι' ἣν φειδὺς ἤξωθη. Λοιπὸν οὖν παραινέει καὶ τοῖς λοιποῖς, λέγων· **Σπείρατε ἑαυτοῖς**· οὐ γὰρ τὸν Θεὸν ὠφελήσατε, ἀλλ' ἑαυτοὺς· δικαιοσύνην λέγων τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν. Δίκαιον γὰρ ἐστὶ τὸ τῷ Πλάστῃ καὶ Δημιουργῷ τὸ σέβας ἀπονέμειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς εἰδώλοις· καὶ τὴν σύμπασαν δὲ ἀρετὴν, ἥτις δικαιοσύνη λέγεται, διότι ὁ τὰς ἀρετὰς ἐργαζόμενος, δικαίως κρινεῖ, τῷ λόγῳ ὑποτάττων τὰ πάθη τῆς ἀλογίας, καὶ μὴ τὸ χεῖρον ἐπανιστάς τῷ κρείττονι, ὁ κακοῦ καὶ ἀδίκου κριτοῦ.

Τρυφήσατε εἰς καρπὸν ζωῆς. Οἱ μὲν σπείραντες εἰς ἀδικίαν, καὶ ἀδικήσαντες· τὸν τε Θεὸν, διὰ τοῦ τὸ σέβας αὐτοῦ ἀναθεῖναι τοῖς εἰδώλοις, τὸ τε φύσει δι-

eam adducens: Judæ vero interim paream. Et enim cum advenisset Sennacherim, obsidione cingens Jerusalem, centum octuaginta quinque millia angelus Domini una nocte perdidit⁹¹, unde ille perterrefactus aufugit. Proinde Ephraim, sive crescentem in vitiositate humiliat Dominus graviter impositus, ac manu sua fortiter ipsum premit. Judam vero confitentem non gravat, ut qui sese sua sponte per penitentiam afflicet, subindicans juxta quod extemplo modica afflictio, æternum gloriæ pondus operetur.

Fortis erit in ipso Jacob. Rationem reddit, cujus rei gratia in præsentia parcat Judæ, Robur, inquit, in ipso faciet virtus divi Jacob, quam æmulus est. Adumbrat autem et obscure monstrat justitiam Ezechie: illius enim lacrymis et virtute inspectis, Deus Sennacherim ab Jerusalem re infecta dispulit. Jacob sonat etiam Dominum non finientem propter suam probitatem. Nec enim inventus est dolus in ore ejus, cujus typum gessit. Christi. Significat etiam habitantem domum, quæ est domus Dei viventis, vel domum tabernaculi non manu factam, quam ex nobis assumpsit, quam hodieque immoratur. Ille igitur inter Judæos fortis robustusque fuit, qui etiamsi crucifixus est ex imbecillitate, vivens tamen per potentiam Dei, injurios hostes suos ultus est, ac post resurrectionem suam rependit eis vicem. Hanc ad rationem omnis Jacob, hoc est affectuum suorum supplantator et suppressor, robustus erit in Juda, id est, per confessionem. Qui enim didicerit supplantare passiones, ille vere confitetur, non revertens ad proprium vomitum.

VERS. 12. Seminate vobis ad justitiam. Duplex est adhortationis ratio. Adhortatur enim aliquis ad bonum, vel supplicia indicans inobedientium, vel coronas et præmia recte agentium. Et hic igitur Deus ostendit, quæcunque mala non obtemperantes ipsi apprehendent. Virtutem quoque Juda ob oculos posuit, cujus causa venia donatus est. Posthac ceteros admonet dicens: **Seminate vobisipsis**: non enim Deum juvabitis, sed vosipsos. Justitiam autem verum Dei cultum appellat. Justum est enim Creatori et Auctori cultum tribuere, et non idolis. Vel universam virtutem intelligit, quæ justitia nominatur, eo quod virtutes operans juste judicat, rationi subdicens affectus irrationalitatis, nec quod pejus est potiori præferens, id quod pravi et injusti est iudicis.

Vindemiam facite ad fructum vitæ. Seminantes injustitiam, et injuria Deum afficientes, cultum ejus idolis deferendo, ac natura (92) injustum,

⁹¹ IV Reg. xix, 35.

Variae lectiones et notæ.

(87) Ἐνισχύει, fortis est, Cod. Ven.

(88) Deest ἐν in cod. Ven.

(89) Ἀπρακτόν deest in Cod. Bav.

(90) Οὕτως, sic, Cod. Bav.

(91) Adde particulam δὲ quæ præcedens mēn postulat.

(92) Græca sic habent: ac natura justum (injuria scilicet afficientes) vitium virtuti anteponendo.

per vitiositatem suam virtuti anteponeudo, illi ad mortem vindemiam fecerunt ab hostibus occisi. Vobis autem, qui sementem fecistis ad justitiam conferentem (est autem semen bona omnino cogitatio quæ in opus exit), vobis, inquam, messis in fructum vite proveniet. Effugietis enim hostium ensem, et vivetis : fruamini hac vita præcedenter, deinceps vero et consequenter futura cælesti. Præterea sensibilem et externis bonis gaudentem, veluti carnalibus adhuc, etiam promittit.

Accendite vobis lumen cognitionis. Hoc est, Agnosce Deum, deficientes ab idolis.

Inquirite Dominum interea usque dum veniant factus justitiæ vobis. Monstrat ipsis rationem, per quam semineant et illuminentur. At qualis ille modus? Dominum, inquit, inquirere, quærere autem citra intermissionem, donec justitiam perfectieritis, et fructus ejus, hoc est, reliquas virtutes et lumen cognitionis. Vel : *Quærite*, pro, Precamini Dominum, usquequo permotus inflexusque vobis sese reddat. Quod si justitiam operabimini, propterea ne confidite : citra namque Dei opem ipsa non potest eripere vos. Ipsum igitur inquirite, rogantes, ut vos ab his quæ metuitis, periculis liberet. Haud alio dissimilia David ait : *Oculi nostri ad Deum nostrum, tantisper dum misereatur nostri*⁸². Sin Christus est justitia, juxta divum Apostolum, videtur hic locus adhortari legis doctores : Seminate in cordibus auscultantium semina ad Christum, vere justitiam, ducentia. Hoc enim est vobisipsis seminare. Discipulorum namque profectus ad præceptorem quoque pertinet. Ac colligite, veluti in vindemia, litteram, non ut in ea stetis, sed ut illum inde decerpatis, qui dixit : *Ego sum vita*⁸³. Infert ergo : *Accendite*, inquit, vobis lumen cognitionis, qui legi assidetis, futurorum bonorum umbram habenti : lumen cognitionis Christi vobis accendite. Quin aliquis sibi lumen incendit, sibi que præluceat, dum ad nos accedit. Quoniam autem David ait : *Accedite ad ipsum et illustramini*⁸⁴ : **97** non injuria nobisipsis lucem præbere, et faciem accendere jubemur. Quærite qui in lege agitis, Dominum, nam ipse dabit vobis fructus justitiæ. Siquidem ex operibus legis non habebitis justitiam, sive justificationem : justificabimini autem ex fide in Christum Jesum. Jam si seminans in carnem, ex carne corruptionem metet : seminans autem in spiritum, ex spiritu vitam æternam colliget⁸⁵ : demus operam, neque in carnem seminare, neque in spiritualia sic festinemus semen spargere, ut spectemur inde hominibus : non enim nobisipsi ita seminamus, sed volucris cæli, quibus non celata semina sunt exposita. Ve-

καίον, διὰ τοῦ τὴν κακίαν προτιμῆσαι τῆς ἀρετῆς· ἐκείνοι εἰς θάνατον ἐτρογγύσαν, ἀποκτανθέντες ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ὑμῖν δὲ τοῖς σπείραισι τὰ εἰς δικαιοσύνην φέροντα (σπέρμα δὲ πάντως ὁ ἀγαθὸς λογισμὸς, ὃς εἰς τὴν πρᾶξιν φέρεται)· ὑμῖν οὖν ὁ τρυγητὸς, εἰς καρπὸν ζωῆς ἀποδίδεται (93). Ἐκφεύγεσθε γὰρ τὸ τῶν πολεμίων ξίφος, καὶ ζήσεσθε· ταύτην δὲ τὴν ζωὴν προηγούμενος, καὶ ἐπομένους τὴν μέλλουσαν. Τὴν δὲ αἰσθητὴν ζωὴν, ὡς σαρκίνοις, ὀπισθίεται αὐτοῖς.

Φωτίσατε ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως. Τούτοις ἐστιν, Ἐπίγνωτε τὸν Θεόν, ἀποστάντες τῶν εἰδώλων.

Ζητήσατε τὸν Κύριον ἕως τοῦ εἰσελθεῖν γεννημάτων δικαιοσύνης ὑμῖν. Δείκνυσιν αὐτοῖς τρόπον, δι' οὗ σπαραῖσι καὶ φωτισθῶσιν. Ποῖος δὲ οὗτος; **B** Τὸ τὸν Κύριον ἐπιζητεῖν· ζητεῖν δὲ δεῖ, ἕως οὗ καταρθώσῃ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰ γεννημάτων αὐτῆς, τούτέστι, τὰς λοιπὰς ἀρετὰς καὶ τὸ φῶς τῆς γνώσεως. Ἡ δὲ, *Ζητήσατε*, ἀντὶ τοῦ, Ἀεθῆτε τοῦ Κυρίου, ἕως οὗ ἐπικαμφεῖς, ὑμῖν ἀποδοῖ (94). Εἰ γὰρ δικαιοσύνην ἐργάσεσθε, ἀλλὰ μὴ ταύτην θαρρεῖτε· ἀνευ γὰρ βοηθείας, αὕτη οὐκ ἰσχύει ἐξελεσθαι. Αὐτὸν οὖν ζητήσατε, δεόμενοι αὐτοῦ, ἵνα ρύσῃται τὸν ἐλπίζοντα ἐν αὐτῷ. Ὅμοια Δαβὶδ λέγει· *Οἱ ἐσθάλοι ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ἕως οὗ ἐκτειρήσονται ἡμᾶς.* Εἰ ὁ Χριστὸς ἐστὶ δικαιοσύνη, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἔοικεν ὁ λόγος· τοῖς νόμοδιδασκαλοῖς παραναῖο· *Ἐπιράτε ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀκρατῶν τὰ φέροντα εἰς τὴν ὄντως δικαιοσύνην τὸν Χριστόν.* Τούτῳ δὲ ἑαυτοῖς ἐστὶ σπείρειν· ἡ γὰρ τῶν μαθητῶν ὠφέλεια, εἰς τὸν διδάσκαλον περὶ ἔχει. Καὶ τρυγήσατε τὸ γράμμα, οὐχ ἵνα στήτε ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἵνα καρπώσεσθε τὸν εἰπόντα· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ.* Ἐπάγει οὖν· *Φωτίσατε ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως*, οἱ τῷ νόμῳ προσκαθήμενοι, τῷ σκιά· ἔχοντι τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· τὸ φῶς τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ φωτίζει αὐτοὺς. Αὐτὸς δὲ τὴν αὐτῷ φωτίζει τὸ φῶς. Εἰ (95) γὰρ τὸ προσελθεῖν ἐφ' ἡμῖν, λέγει δὲ Δαβὶδ· *Προσέλθετε [πρὸς] αὐτὸν καὶ φωτισθήσεσθε*· εἰκότως· ἑαυτοῦ· φωτίζειν καλεούμεθα. Ζητήσατε ἐν τῷ νόμῳ τὸν Κύριον· αὐτὸς γὰρ δώσει ὑμῖν τὰ γεννημάτων τῆς δικαιοσύνης. Ἐκ μὲν γὰρ τῶν ἔργων τοῦ νόμου, οὐχ ἔχετε δικαιοσύνην, ἦτοι δικαίωσιν· δικαιωθήσεσθε δὲ ἐκ τῆς πίστεως, τῆς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν. Εἰ δὲ καὶ **D** ὁ μὲν σπείρων εἰς τὴν σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος ζωὴν αἰώνιον τρυγήσει· σπουδάσωμεν μὴτε εἰς τὴν σάρκα σπείρειν, μῆτε εἰς τὰ πνευματικὰ σπείρωμεν σπείρειν ταῦτα, πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις. Οὐχ ἑαυτοῖς γὰρ οὕτω σπείρομεν, ἀλλὰ τοῖς πατερίοις τοῦ οὐρανοῦ. Τὰ γὰρ μὴ κρυπόμενα σπέρματα τούτοις ἔκχεται. Ὅταν δὲ διὰ τῆς πρ-

⁸² Psal. cxii, 2.⁸³ Joan. xi, 25.⁸⁴ Psal. xxxiii, 6.⁸⁵ Galat. vi, 8.

Variae lectiones et notæ.

(93) Ἐκφεύγεσθαι, Cod. Baw.

(94) ἕως οὗ ἐπικαμφεῖς τοὺς τῆς δικαιοσύνης καρποὺς ὑμῖν ἀποδοῖ, quoad inflexus, justitiæ fructus vobis reddat, Cod. Ven.

(95) Hæc ita sonant : Si enim accedere in nostra potestate est dicique David : Accedite ad ipsum et illuminamini, merito etc.

κτικῆς σπεύρωμεν, τότε τὸ φῶς τῆς γνώσεως καὶ τῆς A θεωρίας ἐπιστρέψει ἡμῖν.

"Ἰνα τί παρεσιωπήσατε ἀσεβείαν, καὶ τὰς ἀδικίας αὐτῶν ἐτρογγύσατε; "Εἴδει, φησὶν, ὑμεῖς ἡσεύχοντες, τοῖς τῆς μετανοίας χρήσασθαι φαρμάκοις, καὶ μὴ παρεσιωπῆσαι, ἀλλ' ἐξομολογήσασθαι. Νῦν δὲ τοῦτο μὴ ποιήσαντες, ἐτρογγύσατε τὰς ἀδικίας τῆς ἀσεβείας, ὑπὲρ αὐτῶν τὰς ἀέριαις ποιῶν ἀποτίσαντες. Τίνες (96) δὲ εἰσιν αἱ ἀδικίαι τῆς ἀσεβείας, διαφύρωσ ἐφρηται· ἦ τε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἡ πρὸς τὸν πλησίον. Ἀρμόζει δὲ ταῦτα καὶ παντὶ Ιερεὶ καὶ διδασκάλῳ καὶ ἄρχοντι. Οὐ γὰρ δεῖ παρασιωπῆν, ἀσεδοῦντων ἀδελφῶν. "Ο τε γὰρ νόμος ἐλέγχειν" Ἐλέγξει (97) τὸν ἀδελφόν σου, καὶ οὐ λήψῃ ἑα' αὐτῷ ἁμαρτίας· καὶ ὁ Παῦλος τὸν ἁμαρτάνοντα ἐνώπιον πάντων κελεύει ἐλέγχειν, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσιν· ὥς εἰ γε σιγήσει ὁ λαλεῖν ὀφελίων, καὶ αὐτὸς τρυγᾷ τοὺς καρποὺς τῆς ἀδικίας, οὐ μόνον ἦν ἐκείνος ἀδικεῖ ὁ ἁμαρτάνων, ἀλλὰ καὶ ἦν αὐτὸς τὸν ἁμαρτάνοντα ἀδικεῖ, μὴ ἐκκρίπων αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸ κακὸν (98) ὁρμήν.

Ἐράγητε καρπὸν ψευδῆ, οἱ ἡλιμισαὶ ἐν τοῖς ἄρμασι σου, ἐν κλίθῃσι δυνάμειός σου. Καὶ ἐξαφανισθήσεται (99) ἀπόλειψις ἐν τῷ λαῷ σου, καὶ πάντα τὰ περιτετιγισμένα (1) σου οὐκ ἔσονται. Τὴν μεταλὴν ἐλπίδα λέγει καρπὸν ψευδῆ. Σὺ μὲν, φησὶν, ἡλιμισαὶ ἐπὶ πολυπληθεῖα λαοῦ καὶ ἐπὶ ἄρμασι· τὸ δὲ εἰς τούναντιον ἐκδέχεται. "Ο τε γὰρ λαὸς, ὁ πολεμιστὴς, σὺν τοῖς ἄρμασιν ἀπολείπεται· αἱ C πόλεις δὲ αὐταὶ ἀφανισθήσονται, καὶ οὐδὲν ὠφελήσει ἡ ἀπὸ τῶν τευχῶν ἀσφάλεια. Ταῦτα καὶ πρὸς πάντα ἄρχοντα λέγεται, οἰόμενον ἀσφάλειαν ἑαυτοῦ περιποιεῖσθαι δι' ἐπινειῶν καὶ ἐφευρέσεων ἀνθρωπίνων. Καὶ οἱ Ἑβραῖοι δὲ δόντες ἀργύρια ἱκανὰ τοῖς τὸν τάφον τηροῦσι στρατιώταις, ἐκαρπώσαντο τὴν ψεύσασθαι, ὅτι οὐκ ἀνέστη ὁ Κύριος· διὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπιβλόντων, ἐκπίσαντες ἐπὶ πλήθει λαοῦ καὶ ὀχυρότητι πόλεων, ἀπώλοντο. Ἡ δὲ ἀπόλειψις ἐν μέσῳ αὐτῶν ἦν· ἐστασίασαν γάρ. Καὶ οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐπ' ἑαυτῶν ἑδραπάνοντο. Καὶ ὁ λιμὸς δὲ τὴν ἀπόλειψιν ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐποίησεν· οὐ γὰρ μητέρες τέκνων ἐτρέφοντο δι' αὐτὸν. D

Ὡς ἄρχων Σαλαμὰ ἐκ τοῦ οἴκου Ἰεροβόαλ (2), D ἐν ἡμέραις πολλέμου, μητέρα ἐπὶ τέκνοις ἠγάσθη·

¹¹ Levit. xix, 17. ¹² I Tim. v 20.

Variae lectiones et notae

(96) *Quamnam vero sint impietatis injustitiae multitudinem esse dictum: nam et ea (innuitur) quae spectat ad Deum, et quae pertinet ad hominem.* Sic habent Graeca verba.

(97) Ἐλεγμὸν ἐλέγξει, redargutione redargues, Cod. Ven.

(98) Sic Lonicerus, qui forte legit καλὸν, bonum, pro quo in utroque cod. Ven. et Bav. habetur κακὸν, malum, et recte quidem.

(99) Ἐξαφανισθήσεται, Cod. Bav., sed male, for-

tum si per fidei opera seminemus, tum lux cognitionis et contemplationis illucescet nobis.

VERS. 13. Ut quid conticuistis impietatem, et injustitias ejus messuistis? Decebat vos impie agentes, poenitentiae pharmacia uti, nec reticere impia flagitia, sed confiteri. Nunc vero id non facientes, decerpistis injustitias impietatis, digna pro ipsis supplicia referentes. Atque haec secundum quosdam impietas, bifariam intelligitur, vel erga Deum, vel homines, seu proximum. Quadrant autem haec omni sacerdoti, doctori et principi adeoque magistratui. Non enim oportet silentio praeterire delicta, si quando fratres impie agant. Lex enim praecipit: Argue fratrem tuum, nec accipias vel admittas super ipso peccatum¹¹. Deia Paulus etiam peccantem coram omnibus reprehendi jubet, ut et reliqui sic in trepidationem conjiciantur¹². Quocirca si taceret cujus loqui interest, ipse etiam demittit fructus injustitiae, non ejus tantummodo quia peccans ille injustus est, verum et ejus quia ipse erga peccantem injurius est, non excindens ejus ad bonum impetum.

VERS. 13, 14. Comeditis fructum mendacem, quoniam sperasti in curribus tuis, in multitudine potentiae tuae. Exsurgetque perniciis in populo tuo, et omnia munimenta tua peribunt. Vanam sperem fructum mendacem appellat. Tu, inquit, speras: in ingenti populi tui copia et in curribus: at vero diversum eveniet. Populus enim bellicosus una cum curribus interibit, et ipsae civitates diruentur, neque quidquam proderit murorum firmitudo et munus. Haec ad quemvis etiam principem dicuntur, qui arbitratu sibi munitionem et securitatem parare humanis cum consiliis tum inventis. Hebraei quoque, cum abunde argenti dedissent militibus, qui sepulcrum Christi custodiebant, mendacium decerpserunt, dicentibus illis, quod non resurrexisset: propterea, Romanis advenientibus, fiduciam ponentes in multitudine populi et munitione urbis, perierunt. 98 Interius autem ille in medio ipsorum erat: seditionem enim inter sese suscitaverunt, nec ab externis hostibus tantum, verum et a seipsis absumebantur. Praeterea famae perniciem in medio ipsorum periebat, adeo ut alioqui pignoribus.

VERS. 14, 15. Tanquam princeps Salama ex domo Hierobaal, matrem cum liberis in terram

tasse pro ἐκφανισθήσεται, vel ἐξεφανισθήσεται, nisi forte legere quis malit ἐξαφανισθήσεται ἀπολείψα, delebitur ad interuersionem, scilicet civitas, vel civitatis potentia.

(1) Scribendum vel περιτετιγισμένα, vel περιτετιγισμένα, ut consideranti patebit.

(2) Ἰεροβόαλ, Hierobaal. Lonicerus autem legisse videtur Ἰεροβόαλ, ut ex ipsius interpretatione conjicere est.

præcipitarunt, sic faciam vobis, domus Israel, a facie malitiarum vestrarum. Cum idolorum cultui, vero Deo relicto, Israelitæ olim se dedidissent, immisit super eos Deus Madienæorum principes, Oreb, Zeb, Zebec et Salmanan⁷⁵. Is igitur Salmanan, quem hic Salama vates appellat, in tantum crudelis erat et ferox, ut matres una cum pueris suis infantibus solo illideret, et in terram præcipientes daret, ac eum in modum miserabilissimæ mortis traderet: hoc autem faciebat mulieribus ex domo Hieroboal, hoc est, Gedeonis, sive Hebræis uxoribus. Nam domum Gedeonis, universam Hebraicam cognationem dicit. Hanc igitur ad formulam *vobiscum agam, o domus Israel*, tradamque vos hostibus propter peccata vestra, qui infantes una cum matribus miserabiliter perdent. Hieroboal autem Gedeon vocatur, quod sacrum opus egerit, Baal idoli columnam auferendo, lucum pariter idolo dicatum una nocte excindendo.

CAPUT XI.

VERS. 1. *Sub diluculum abjecti sunt.* Diluculo, inquit, abjecti sunt. Quando, inquit, expectarunt Assyriorum auxilium, ut ipsis appareret instar diluculi, in nocte hæsitacionis constitutis, et in angustia belli, tunc abjecti sunt Babylonem captivi. Vel quia celeriter ac brevi post tempore perniciem sustinebunt: diluculum enim non perinde longum tempus continet: sol enim ortu suo insequens, diem facit. Ad hæc Deus, usquedum tolerans est mali, dormitare dicitur: ubi vero cœperit se ulcisci, tum exurgere videtur. Dicit igitur, quoniam Alio tempore dormitabam, veluti in nocte, non videns eos: nunc vero tanquam diluculo facto, expergesco, ac in posterum rejiciam eos.

Abjectus est rex Israel. Abjectus est quidem, quatenus translatus est Babylonem rex Israel. Abjectus est etiam, quatenus cessavit deinceps regnum Samariæ, ut sæpe recitatum est. Rejetti sunt etiam tenebras eligentes Hebræi, quando evangelici verbi lumen apparuit. Quod si per diluculum accipiamus Præcursores, divum Joannem Baptistam, qui advententem solem Christum nuntiabat, abjecti sunt tum, quando eis **99** diceret: *Genimina viperarum, ne incipiat dicere in cordibus vestris: Patrem habemus Abraham*⁷⁶; et: *Omnis arbor non faciens fructum bonum, excinditur, et in ignem projicitur*⁷⁷. Cur vero hoc passi sunt? Quoniam abjecerunt ipsi Christum, regem Israelis. Sic quæ in nobis Deum ad iracundiam provocant, diliguntur quidem a nobis tantisper, dum noctem et sensus vacuitatem habuerimus. Ubi vero audito dicente: *Expergiscere qui dormis, et surge ex mortuis*⁷⁸, et Christo illucescente, extra noctem illam et insensibilitatem translati fuerimus, perveneri-

σαν· οὕτως ποιήσω ὑμῖν, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, ἀπὸ προσώπου κακῶν ὑμῶν. Εἰδωλοατρήσας ποτε τοῖς Ἰσραηλιταῖς ἐπαγγέλλεν ὁ Θεὸς τοὺς τῶν Μαδιναίων [f. Μαδινηαίων] ἀρχηγούς. Ὁρέβ καὶ Ζήβ καὶ Ζεβεί καὶ Σαλμανάν. Οὗτος οὖν ὁ Σαλμανάν, ὃν καὶ Σαλαμὰ καλεῖ ὁ Θεός, τοσοῦτον ἦν ὥμῳς, ὥστε τῷ ἰδῶφι προσαρρᾶσσειν καὶ προσκρούειν τὰς μητέρας· μετὰ τῶν τέκνων, καὶ οὕτως οἰκτιρῶν θανάτῳ παραδίδοναι· τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ ταῖς γυναῖξι, ταῖς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Ἱεροβάαλ, τοῦτέστι, Ἱεδών [f. Γεδ.], ἤγουν ταῖς Ἑβραίας. Οἶκον γὰρ τοῦ Γεδών, τὴν Ἑβραϊκὴν πᾶσαν συγγενεῖάν φησιν. Οὕτως οὖν καὶ νῦν ποιήσω ὑμῖν, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ παραδώσω ὑμᾶς ἐχθροῖς διὰ τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν, οἳ καὶ τὰ νήπια σὺν ταῖς μητράσιν οἰκτρῶς διαφθεροῦσι. Ἱεροβάαλ δὲ λέγεται ὁ Γεδών, διὰ τὸ ἱερὸν ἔργον ποιῆσαι, καὶ τὴν τοῦ Βαάλ στήλην καθελεῖν, καὶ τὸ ἄλσος, τὸ ἀνατεθειμένον τῷ εἰδῶφι, ἐκκόβει ἐν μιᾷ νυκτὶ.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Ὁρθρον ἀπεβρίβησαν. Ὅτε προτεδόκησαν, φησὶ, τὴν τῶν Ἀσσυρίων βοήθειαν αὐτοῖς ἐπιφανῆναι ὡς ὄρθρον, ἐν νυκτὶ δὲ ἀπορίας καὶ στενωχωρίας τοῦ πολέμου οὔσι, τότε ἀπεβρίβησαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα αἰχμάλωτοι. Ἡ ὅτι ταχέως καὶ συντόμως τὴν πανωλεθρίαν ὑποστήσονται· καὶ ὁ ὄρθρος γὰρ βραχὺν καιρὸν κατέχει· εἴτα ἥλιος ἀνατέλλων τὴν ἡμέραν ποιεῖ (3). Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεός, ἕως μὲν ἀνεξίκακε, ὑπνώτων λέγεται· ὅταν δὲ ἀρχεταῖ ἐκδικήσεις ποιεῖν, τότε ἐξανίστασθαι δοκεῖ. Φησὶν οὖν, ὅτι τὸν μὲν ἄλλον καιρὸν ὑπνωττον, οἷον ἐν νυκτὶ παρορῶν αὐτούς· νυκτὶ δὲ οἶονεῖ ὄρθρου φανέντος, διυπνίζομαι, καὶ λοιπὸν ἀποβρίβω αὐτούς.

Ἀπεβρίβη βασιλεὺς Ἰσραὴλ. Ἀπεβρίβη μὲν, καθὼ μετεκίσθη εἰς Βαβυλῶνα ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ· ἀπεβρίβη δὲ καί, καθὼ ἐπαύθη τοῦ λοιποῦ ἢ ἐν Σαμαρείᾳ βασιλεῖα, ὡς πολλάκις εἰρηται. Ἀπεβρίβησαν δὲ καὶ οἱ τὸ σκότος ἐλόμενοι Ἑβραῖοι, ὅτε τὸ φῶς τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου ἔφανεν. Εἰ δὲ καὶ ὄρθρος ὁ Πρόδρομος, ὡς μηνύων τὸν ἥλιον, ἀπεβρίβησαν καὶ τότε, ὅτε ἔλεγεν αὐτοῖς· *Γεννήματα ἐχιδνῶν, μὴ ἀρξῆσθε λέγειν ἐν ἐντοαῖς Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· καὶ, Πᾶρ δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλόν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται.* Διὰ τί δὲ τοῦτο ἔπαθον; Διὸς ἀπεβρίβη αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ τὰ ἐν ἡμῖν δὲ παροργίζοντα τὸν Θεόν, στέργονται μὲν ἡμῖν μέχρις οὗ νύκτα καὶ ἀναισθησίαν ἔχομεν. Ἐπειδὴν δὲ ἀκούσαντες τοῦ λέγοντος· *Ἐγείραι, ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάνῃ σοι ὁ Χριστὸς·* ἔξω γενώμεθα τῆς νυκτὸς ἐκείνης καὶ ἀναισθησίας, καὶ εἰς συναίσθησιν ἐλθωμεν τῶν πραγμάτων, ὄρθρον δὲ δόξωμεν ἔχειν,

⁷⁵ Judic. viii, 3, 6. ⁷⁶ Luc. iii 7. ⁷⁷ Ibid. 9. ⁷⁸ Ephes. v, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(3) Ἡμέραν ποιεῖ. τότε ἐξανίστασθαι δοκεῖ, Cod. Bav. Cætera adjecimus ex Cod. Ven.

ἀρχὴν δευτέρῃς ἡμερινῆς καὶ φωτεινῆς καταστάσεως· ἡ ἀρχὴ καὶ ἀποβρίπτεται ἡμῖν τὰ πρότερον ἀγαπώμενα, καὶ αὐτὸς ὁ πρὶν βασιλεὺς ἐν ἡμῖν ἀρχὸν τοῦ σκότους.

Διότι νήπιος Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ ἠγάπησα αὐτόν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ· καθὼς μετεκάλεσα αὐτοὺς, οὕτως ἀπόχορτο ἐκ προσώπου μου. Ἐξ ἀνοίας, φρεσὶ, καὶ νηπιώδους διανοίας ταύτην τὴν τιμωρίαν ὑπομενοῦσιν. Ἐγὼ μὲν γὰρ αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα, καὶ τῆς πικρᾶς ἐκείνης ἡλευθέρωσα δουλείας· αὐτοὶ δὲ, ἀπώχοντο ἐκ προσώπου μου μὴ θελήσαντες ἔμοι ἐμφανίζεσθαι, καὶ ἔμοι λειτουργεῖν, ἀλλὰ τοῖς εἰδώλοις. Ἡ καὶ οὕτως τοῦτο νοήσεις. Ὅσπερ γὰρ τινος ἀπορῶντος, τίνος ἕνεκα τοὺς οὕτω βεβρυμένους τὴν ἀρχὴν ἐκάλεσε· φρεσὶν, ὅτι διὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν [ὁ μ. γ.]. Ὁ μὲν γὰρ Ἰακώβ, φρεσὶν, ὁ μετονομασθεὶς Ἰσραὴλ, νήπιος ἦν, τοῦτέστιν, ἀπλᾶτος, καὶ ἡγάπησα αὐτόν ἐτιθέντα ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρός. Τὸν Ἰακώβ γὰρ, φρεσὶ, ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαὺ ἐμίσησα. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ ἐξειλόμην τῆς τῶν Αἰγυπτίων δουλείας. Αὐτοὶ δὲ, οἱ διὰ τοὺς πατέρας τιμηθέντες, ἔφυγον ἀπ' ἐμοῦ, οὐ καὶ ἕνα καὶ δύο, ἀλλὰ κατὰ πλήθην καὶ κατὰ φυλάς. Ὅσπερ καὶ ἐκάλεσα αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου ἀθρόως. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς Ἰσραὴλ λεγόμενος (αὐτὸς γὰρ τὸν Θεὸν ἐώρακεν· Ὁδὸς γὰρ τὸν Πατέρα ἐώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ), οὗτος τοίνυν νήπιος ἐγένετο, καὶ ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ Πατήρ, τὸν ἀληθῶς ἀγαπῶν. Ἀλλ' οἱ τῶν Ἰουδαίων πατέρες, καὶ τοῦ Χριστοῦ τέκνα λεγόμενοι, διὰ τὴν συγγένειαν τῆς σαρκὸς, κατὰ τὸ, Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός, ὡς ἀντικαταστήσει αὐτοῦ ἐκαλοῦντο, ἀπέφευγον. Ἀδ' ἔλεγε· Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησας· Ὅρα δὲ· ὅτε τις τῇ κακίᾳ νηπιάζει, τότε ἀγαπᾷ αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ Ἰσραὴλ αὐτὸν ποιεῖ, ὁρῶντα Θεὸν καὶ γινώσκοντα (Εἰς γὰρ κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία), καὶ ἐκ τῆς Αἰγύπτου μετακαλεῖται τῆς πολυπλανοῦς γνώσεως τοῦ αἰώνος τούτου, τῆς μαρνανθείσης. Πλὴν χρὴ νῆφειν, ἡμῶς μετὰ τὸ κληθῆναι ὑπὸ Θεοῦ εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τὰ τέκνα ἡμῶν, τοῦτέστιν, οἱ ἀνθρώποινοι λογισμοί, οὓς γεννώμεν ἡμεῖς, ἀποπέσωσι τοῦ Θεοῦ. Λογισμοὶ γὰρ θνητῶν δεῖλοι, καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπινόαι αὐτῶν. Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγε· Εἰ δὲ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, φρεναπατῇ ἑαυτὸν, καὶ τεύφεται, μηδὲν ἐπιστάμενος. Ἡ γὰρ γνῶσις φουσιῶι.

Αὐτοὶ τοῖς Βααλεῖμ ἔθνον, καὶ γλυπτοῖς ἔθνομινον. Βααλεῖμ, ὡς πολλάκις εἴρηται, τὰ τοῦ Βάελ εἰδωλα ὀνομάζει· γλυπτὰ δὲ, τὰ τῶν ἐτέρων θεῶν. Ἐνδείκνυται δὲ τὴν ἀγνομοσύνην αὐτῶν, ὅτι αὐτὸν ἀφέντες, λυτρωσάμενον αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου, τοῖς τοιοῦτοις ἐλάτρευον. Καὶ τὴν οἰκείαν δὲ χρηστότητα διὰ τῶν ἐξῆς ἐκφαίνει.

Amusque ad perceptionem eorum quæ egimus, diluculumque nacti esse videbimur, imperium videlicet diurnæ, adeoque lucidæ constitutionis, tunc abjiciuntur a nobis antea dilecta, et ipse qui prius in nobis regnabat, princeps tenebrarum.

VERS. 1, 2. Quia infans est Israel, et ego dilexi eum, et ex Aegypto accersivi filios ejus. Quemadmodum advocavi filios ejus, sic abierunt ex facie mea. Proque dementia et infantili cogitatione sua hoc supplicium sufferent. Ego quidem ex Aegypto ipsos accersivi, et ex amara illa servitute liberavi: ipsi autem recesserunt a me, nolentes ostendere se mihi, ac servire mihi, sed idolis. Vel in hunc etiam modum hoc intelligere poteris. Perinde namque ac quopiam ambigente, cujus rei gratia adeo execrabilis vocaverit primum, respondet, Propter patres. Nam Jacob cognomento Israel infans erat, hoc est, simplex et non fucatus, non fictus, quem dilexi adhuc in alvo matris suæ existentem. Jacob enim, dicit Dominus, dilexi, Esau odio prosecutus sum⁷⁵. Eam ob causam filios ejus eripui ex Aegyptiorum servitute, ipsi vero patrum et majorum suorum nomine honorati, fugerunt a me, non singuli vel bini, verum secundum copias et juxta tribus, itidem ut vocavi eos ex Aegypto uno agmine. Christus ipse Israel etiam dicitur, ut qui Deum ipse viderit: Nemo enim Patrem vidit, nisi qui ex Deo est⁷⁶. Ille igitur infans fuit, et hunc ex Aegypto vocavit Deus Pater, vere dilectum suum. Præterea Judæorum filii, Christi etiam pueri dicti propter cognationem carnis, secundum illud: Ecce ego et pueri mei, quos mihi dedit Deus⁷⁷: quoties ab ipso vocabantur aufugerunt. Unde dixit: Quoties volui congregare liberos tuos, et nolulistis⁷⁸? Observa autem: quando quispiam malignitate infans est, tum diligit eum Deus, Israelcem ex ipso faciens. Deum et cernentem et cognoscentem. Siquidem in maleficam animam non ingreditur sapientia⁷⁹. Porro ex Aegypto advocatur peccator, hoc est ex multum errante scientia, marcescenteque cognitione sæculi hujus. Proinde nos sobrios esse oportet, ne quando simul ac vocati 100 sumus a Deo, ad cognitionem Filii ejus, liberi nostri, id est cogitationes humanæ, quas nos generamus, et consilia a Deo excidant. Nam cogitatio mortalium misera res est, impenseque fragiles et fallaces sunt consultationes ipsorum. Hinc et Paulus ait: Si vero quispiam videtur novisse aliquid, seipsum seducat, excæcatusque est, nihil sciens. Scientia enim inflat⁸⁰.

Ipsi Baaleim immolabant, et sculptilibus suffutim faciebant. Baaleim, ut sæpe dictum est, Baal ipsius idola nominat: sculptilia vero, cæterorum deorum. Indicat autem dementia ipsorum, quod, relicto eo, qui ex Aegypto ipsos redemisset, hujusmodi servirent idolis. Ac propriam suam bonitatem et benignitatem per sequentia in apicula statuit.

⁷⁵ Malach. 1, 1. ⁷⁶ Joan. 1, 18. ⁷⁷ Hebr. 11, 13.

⁷⁸ Matth. xxiii, 37. ⁷⁹ Sap. 1, 4. ⁸⁰ 1 Cor. viii, 1.

VERS. 3. *Ego in pedes erexi Ephraim, recepi enim super brachium meum. Tantam ego benignitatem eis ostendi, ut factus sim ipsis veluti nutritrix. Et quemadmodum illa, parvulum aliquem infantem in manus acceptura, pedes ejus colligit, (4) vel eum primum veluti in pedes erigit, sicque eum suble- vat : non dissimilem ad rationem ego feci, ac veluti pedes illorum colligens, vel apte dirigens, assumpsi super dextram meam. Inde juxta obscure hoc indicat, perinde quasi dicat : Non reliqui vagari citra ordinem citrave legislationem, sed collegi palantes ipsos, legem ipsis ferendo, et brachium meum, hoc est, robur meum, ipsis pro auxilio in bellis exhibendo, quod imbecillitatem eorum bajula- ret. Infert igitur :*

*Et non cognoverunt, quod sanem eos in corruptione hominum. Non cognoverunt, inquit, quod ceteras gentes perdens et vastans ego, ipsos sanarem, adeoque eis parcerem et commodarem. Et enim Ægyptios et Palaestinam inhabitantes exterminavi. Colligebat etiam pedes Dominus sese tentantem, eosque veluti in pedes statuebat, sapienter respondens, tentabatque eos assumere super brachium suum, ipsisque demonstrare poten- tiam operum divinitatis suæ, quando dissolutum seu paralyticum curavit, quando cæco visum re- stituit, quando alia simpliciter signa et prodigia exhibuit. Verum ipsi non agnoverunt, quod medicus ipsorum demissus esset, qui perditos sanaret. Non enim egent medico bene valentes ⁸⁵. Præterea quosdam in vitili propere currentes, colligit pedi- bus, et in pedes rite erigit, docens reflectere cur- sum ad brachium suum, hoc est opera sua, imi- tatiæque ejus politiam et administrationem. Brachium enim fortitudinis in operante vita symbolum est. At enim plerique non agnoscunt, quod in perditione humanarum cogitationum et voluntatum sanat eos, hoc est animas : id quod et alibi dicit : *Fer- riam pejus, et sanabo melius* ⁸⁶.*

101 VERS. 4. *Extendi eos vinculis dilectionis meæ. Ligaturus alicujus manus, extendit eas ut vincere queat. Idem hoc in loco dicit, Extendi eos, pro eo quod est, Paravi eos, idoneosque feci, ut ligaren- tur dilectione mea (5). Hoc autem veluti de vite æque ait, atque David : *Extendi palmites ejus us- que ad mare et ad flumina adnata ejus* ⁸⁷. (6) Eos item, qui manuum ariditate laborabant, et paraly- ticos, succidentemque mulierem, et claudos exten- dit Dominus, suam per charitatem cum eorum infirmis abigendo, tum morbos ferendo. In vinculis quoque, quibus constringebatur, cum ob suum in nos amorem ad Caiphā duceretur, ex-*

Kal ἐγὼ συνεπέδισα τὸν Ἐφραϊμ, ἀνέλαβον αὐτὸν ἐπὶ τὸν βραχίονά μου. Τοσαύτην ἀγαθότητα περὶ αὐτοὺς ἐνεδειξάμην, ὥστε ἐγενίμην αὐτοῖς ὡς τροφὸς, καὶ ὥσπερ ἐκείνη μέλλουσα μικρὸν τι βρέφος εἶ· χεῖρας ἀναλαβάνει αὐτό· οὕτω καὶ ἐγὼ ἐποίησα, καὶ οἶοναί συμποδίζας αὐτοὺς, ὃ ἐστὶ, τοὺς πόδας συναγαγὼν, ἀνέλαβον ἐπὶ τὴν δεξιάν μου. Ἐκ τούτων δὲ τοῦτο αἰνίσσεται, ὅτι Οὐ κατέλειψα κινεῖσθαι αὐτοὺς ἀτακτα καὶ ἀνομοθέτητα· ἀλλὰ συνήγαγον τὰς κινήσεις αὐτῶν, νόμον δούς αὐτοῖς, καὶ βραχίονά μου, τουτέστι, τὴν ἰσχύν μου παρα- σχόμενος αὐτοῖς σύμμαχον ἐν πόλεμοις, τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν ἀναβαστάζοντα. Ἐπιφέρει οὖν·

B Kal οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι αἰμαι αὐτοὺς ἐν διαφθορᾷ ἀνθρώπων. Οὐκ ἔγνωσαν, φησὶν, ὅτι ἕτερα ἔθνη διαφθείρων καὶ ἐξολοθρεύων, αὐτοὺς ἰώμην καὶ ὠφέ- λουν. Καὶ γὰρ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς Παλαι- στίνην οἰκοῦντας ἐξολόθρευσα. Συνεπέδισε καὶ ὁ Κύριος τοὺς πειράζοντας αὐτὸν ἐν λόγοις, σο- φῶς ὑποκρινόμενος, καὶ ἐπειράτο ἀναλαβεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτοῦ, καὶ δεῖξαι αὐτοῖς τὴν δύνα- μιν τῶν ἔργων τῆς θεότητος αὐτοῦ, ὅτε τὸν παρά- λυτον ἀνῶρθωσεν, ὅτε τὸν τυφλὸν ὠμμάτωσεν, ὅτε τὰλλα ἀπλῶς ἐποίει σημεῖα καὶ τέρατα. Ἄλλ' ἐκεῖνοι οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι ἱατρὸς αὐτῶν ἀπεστάλη, τοὺς διεφθαρμένους ἰώμενος. Οὐ γὰρ ἔχουσι χρῆσιν ἱατρῶν οἱ ἰσχυροίτες. Καὶ εὐφρομύντας δὲ τινας. ἐν τῇ κακίᾳ συμποδίζει, διδάσκων ἀναβραμεῖν ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτοῦ, τουτέστι, τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ μιμήσασθαι τὴν αὐτοῦ πολιτείαν, ὥς ἐνεστίν. Ὁ βραχίων γὰρ, τῆς ἐν τῇ πρακτικῇ ἰσχύος σύμβολον. Ἄλλ' οἱ πολλοὶ οὐκ ἐπιγινώσκουσιν, ὅτι ἐν τῇ δια- φθορᾷ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν καὶ βελήματων ἴσται αὐτοὺς, τουτέστι, τὰς ψυχὰς, ὃ καὶ ἀλλαχθὺ λέγει· Παράξω τὸ χεῖρον, καὶ ἰάσομαι τὸ κρεῖτ- τον.

Ἐξέτεινα αὐτοὺς ἐν δεσμοῖς ἀγαπήσεώς μου. Ὁ μέλλων δεῖσαι τινος χεῖρας, ἐκτείνει ταύτας εἰς τὸ δεῖσαι. Τοῦτο καὶ ἐναυθα λέγει, ὅτι Ἐξέτεινα αὐτοὺς, ἀντὶ τοῦ, Ἠτοίμασα αὐτοὺς, καὶ ἐπιτρ- δείους ἐποίησα πρὸς τὸ δεθῆναι τῇ ἐμῇ ἀγάπῃ. Ἡ, D ὅτι Ἐξήπλωσα αὐτοὺς, καὶ πολλοὺς καὶ ἐδόξους ἐποίησα, διότι ἐδεσμούμην τῇ πρὸς αὐτοὺς ἀγάπῃ. Τοῦτο δὲ εἶπεν ὡς ἐπὶ ἀμπελίου, ὡς καὶ Δαβὶδ φησιν· Ἐξέτειρε τὰ κλήματα αὐτῆς ἕως θαλάσσης, καὶ ἕως ποταμῶν τὰς παραρτάδας. Ἐξέτεινε καὶ τοὺς ξηρόχειρας ὁ Κύριος, καὶ τοὺς παραλύτους, καὶ τὴν συγκύπτουσαν, καὶ τοὺς χωλοὺς, διὰ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, καὶ τὰς ἀσθενείας αἰρων, καὶ τὰς νόσου,

⁸⁵ Luc. v, 31. ⁸⁶ Jerem. ii, 2. ⁸⁷ Psal. lxxix, 12.

Varia lectiones et notæ.

(4) Verba : *Vel eum primum velut in pedes erigit* desunt in Græc. interp.

(5) *Vel : Amplificavi eos et multos, atque claros effeci, propterea quod amore erga eos devinctus eram.*

Hæc ex Cod. Bav. et Ven.

(6) Quæ sequuntur usque ad finem hujus in Oream Commentarii desunt apud Lonicerum, adjecimus- que ex Cod. Bav. et Ven.

βαστάζων. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς δεσμοῖς, οἷς ἐδόθη, ὅτε ἀπήγετο πρὸς Καΐαφαν, διὰ τὴν ἡμετέραν ἀγάπην, ἐξέτεινεν αὐτοῖς, συνεχομένους, καὶ πεπαισμένους ὑπὸ τοῦ ἔχθρου, ἐλευθερώσας τῆς τοιαύτης συνοχῆς. Καὶ ὅταν οὖν δεθῇ τις ἢ νόσῳ, ἢ πενίᾳ, ἡγαπάται ὑπὸ τοῦ Κυρίου, κατὰ τὸν Παροιμιαστὴν, καὶ ἔκτασις αὐτοῦ τοῦτο γίνεται ἐπὶ τὰ ἔμπροσθεν. Οἷος ἦν καὶ Παῦλος, εὐδοκῶν ἐν ἀσθενείαις, ἐν θλίψεσι, καὶ ἐν τοῖς δεσμοῖς, οἷς εἶχε, μὴ χωριζόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἰπεκτεινόμενος.

Καὶ ἔσομαι αὐτοῖς ὡς ραπίζων ἄνθρωπος ἐπὶ τὰς σιαγόνας αὐτοῦ, καὶ ἐπιβλέψομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ θυμώσομαι αὐτῷ. Ἐπιούθ' εἶπεν, ὅτι Ὡς παιδίον μικρὸν αὐτὸν ἀνέλεσθαι, καὶ ὅτι Ἠγάπησα αὐτόν, φησὶν, ὅτι Διὰ τοῦτο καὶ πταίνοντι οὐ πικρὰς πληγὰς ἐπιθήσω ἀλλὰ μετρίως παιδεύσω, φησὶ, σιαγὼνας αὐτοῦ ραπίζων, ἵνα αὐτὸν ἐντρέψω ὥσπερ ἂν εἴ τις παῖδα ἡμαρτηκότα ραπίσει. Καὶ γὰρ καὶ [f. ei] ἐπιβλέψομαι (7) μόνον ὀριμὴ πρὸς αὐτὸν, ἀρκεῖ πρὸς τὸ κατεσχύσαι αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ κακίαν ἐξαφανίσαι. Τοιοῦτό ἐστι τὸ, Ἐν θλίψει μικρῇ ἢ παιδείᾳ σου ἡμῖν· καὶ, Παιδεύσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. Εἰ δὲ αἱ σιαγὼνες πρὸς τὸ τρέφεσθαι ἡμῖν συνεργούσιν, ὅρα πῶς ἐρράπι-
σεν εἰς αὐτὰς τοὺς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Κύριος, λυμὴν αὐτοῖς ἐπιπέμφας, πολιορκουμένους ὑπὸ Ῥωμαίων, ὥστε ἀργῆσαι αὐτῶν τὰς σιαγὼνας. Ὁ γὰρ ἐξ ἀσθενείας σαρκὸς ἐκὼν σταυρωθεὶς, αὐτοῖς ὅτε ἐπέβλεψε πρὸς αὐτοὺς, τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἔδειξεν αὐτοῖς. Ῥαπί-
ζεται ἐπὶ τὰς σιαγὼνας καὶ ὁ τῇ ἀτιμίᾳ περιπίπτων, ἵνα καθαιρεθῇ ἡ ἐπαρσις, ἣν ἔσχε τιμώμενος πρότεροι· καὶ τότε ἐπιβλέπει ἐπ' αὐτὸν ὁ Θεός. Ἐπὶ τίνα γὰρ ἐπιβλέψω, ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον καὶ ἡσυχον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; Τηνικαῦτα δὲ καὶ δύναται ἐν αὐτῷ ὁ Θεός. Ἐν τῇ ταπεινώσει γὰρ ἡμῶν, ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν.

Κατέβη Ἐφραίμ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Ἀσσοὺρ βασιλεὺς αὐτοῦ, οὗκ ἠθέλησεν ἐπιστρέψαι. Τοῦτο διχῇ νοήσεις· ἢ ὅτι εἰς Αἴγυπτον παραγενόμενος, τὴν ἐκεῖθεν συμμαχίαν ἐζήτηι, ἀλλ' ὅμως οἱ Ἀσσύριοι ἐβασίλευσαν αὐτὸν κατακρατήσαντες, καὶ κατατροπώσαντες αὐτόν, καὶ τὰς Αἰγυπτίους ἐχρήσθη συμμάχους· ἢ, ὅτι εἰς Αἴγυπτον ἀπαχθήσεται αἰχμάλωτος, καὶ οἱ Ἀσσύριοι αὐτῷ ἀρξοῦσι, διότι οὐκ ἠθέλησε πρὸς μὲς ἐπιστρέψαι ἀπὸ τῶν εἰδύλων.

Καὶ ἡσθέρησε ῥομφαία ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτοῦ, καὶ κατέπαυσεν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, καὶ φορεῖται ἐκ τῶν διαβούλων αὐτοῦ. Τούτέστιν, οὐδεὶς

tendit eos, dum ab hoste tenerentur premerenturque, talibus eos angustiis liberando. Vel tum ergo, cum aut morbo quis, aut paupertate premitur, a Domino, teste Parcmiasia, diliguntur 44; *Idque extensio ei est atque progressus in anteriora. Talis erat et Paulus, qui gloriabatur in infirmitatibus, in afflictionibus, quique vineulis quibus constringebatur, haud secreto quodam loco tenebatur, sed ad anteriora contendeat* 45.

Et ero illis, quasi dana alapam homini super maxillam ejus, et respiciam ad eum, praevalens ei. Quoniam superius dixit, Parvum uti puerum eum excepi atque dilexi; propterea nunc ait, Haud acerbioribus eum verberibus errantem efficiam, sed leviter corripiam, in gressus ejus alapam impingendo, perinde ac si quis errantem puerum alapa percuteret, quem vel torvis oculis aspicere sat est ad flectendum eum, emendandaque vitia quibus laboret. Huic simile est illud: In tribulatione parva correctio tua nobis; et: Corripe nos, verum in iudicio, non in furore 46. Quoniam vero maxillae adjuvamento nobis sunt ad alimentum sumendum, animadvertite, quem ad modum eis, qui in Iudaea versabantur, alapam in maxillas impergerat Dominus, fame eos premens, dum a Romanis obsiderentur; quo factum est, ut officio sua maxillae ipsae vacarent. Qui enim per carnis imbecillitatem sponte sua crucifixus est, hic, simul ac eos respexit, suam eis declaravit potestatem. Colaphis item exditur quicunque ignominia efficitur, ut ea deprimatur animi elatio, qua honore praeditus antea efferebatur; eumque tum Deus respicit. *Ad quem enim respiciam, ait, nisi ad humilem, mansuetum, verentemque meos sermones* 47? Tum etiam in eo praevalet idem Deus: *In humilitate quippe nostra recordatus nostri Dominus est, nosque ab hostibus redemit* 48.

Vers. 5. Habitavit Ephraim in Aegypto, et Assur ipse rex ejus, quia noluit converti. 102 Hoc bifariam accipe. Aut enim sensus est, eum in Aegyptum profectum, Aegyptiorum opem implorasse, nec ob id tamen effugere potuisse Assyriorum imperium, qui eum, licet Aegyptiorum ope ita fretum, debellarunt atque everterunt. Aut innuere vult eum in captivitatem abductum iri, proindeque fore, ut Assyriorum imperio pareat, propterea quod, ait, se ab idolis ad me recipere noluit.

Vers. 6. Et infirmatus est gladius in civitatibus ejus, et requievit in manibus illius, et comedit de cogitationibus suis. Nemo scilicet omnium inven-

44 Eccle. xi, 14. 45 II Cor. xi, 59. 46 Jerem x, 24. 47 Isa. lvi, 2. 48 Psal. cxxiv, 23.

Variae lectiones et notae.

(7) Sic in Cod. Scribendum tamen ἐπιβλέπει, vel post αὐτὸν addendum καὶ τοῦτο, vel aliud huiusmodi, ut consideranti patebit.

us est in civitatibus, qui viribus polleret, et gladium addibere posset; sed omnium manus relaxatæ sunt, bellicoque opere omni destiterunt. Quare necessitate compulsi, impii sui quisque consilii fructus comedunt, qui fructus sunt afflictiones atque calamitates. Hebræi quoque, qui Egyptiorum cordis duritiem sectati sunt, cum in præceps ruerent, et divino e fastigio prolaberentur, vel regem habentes magnam Assyriorum mentem, infirmati sunt, nec amplius Spiritus gladio, Dei videlicet verbo gaudent. Qui fiat enim, ut in eis reperiat Dei verbum, qui Verbum ipsum e medio sustulerunt? Propterea ipsorum manus omni destiterunt opere, quod placere Deo posset. Eos quippe non pœnituit, nec ad Christum sese recipere, nec in nomine Domini Jesu per baptismum lavari voluerunt. Hæc item accidunt ei qui in Egypti regionem descendit, ubi principatus tenebrarumque potestates dominantur. Is quippe neque gladium habet discretionis, quo gladio bonum a malo discernere queat, nec aliud quidquam agere potest, quo resistat iis qui ejus animam aggrediuntur; sed captivus in servitutem ducitur, vinctisque manibus pedibusque, omni prorsus agendi potestate destituitur.

VERS. 7. Et populus ejus suspensus de incolatu suo. Populus videlicet Ephraim procul a familiis suis abductus est in captivitatem. Is item, qui Christum interfecit, populus hac illac incertus fertur. Quidam autem locum hunc ita intelligunt, ut sensus sit: Adeo impie agit, inquit, populus Ephraim, sibi quæ propterea ipse in causa est, cur exteris in regiones migrare cogatur, ut proxima, quasque capiti ejus imminens esse captivitas videatur.

Et Deus super honorata ejus irascetur, et non exaltabit eos. Regibus videlicet atque ducibus Deus succensebit, nec amplius regem Samariæ constituet, neque principes, nec ipsum, Ephraimum scilicet, extollet amplius, cum nullus in posterum sit ei rex futurus. In honoratis Hebraico populo erat templum, et quidquid in eo continebatur; quarum rerum causa iratus eis Dominus dixit: **103** Ecce relinquetur domus vestra deserta⁹³, nec amplius efferrī per ea populus ille poterit. Is item, qui in humiliores ex alto invehitur, qui continenter eis ingruit, bonis temporalibus elatus, quæ bona sunt mundanæ hujus peregrinationis, unaque cum ipsa dissolvuntur; is, inquam, qui ita sit affectus, iratum et ipse Deum comperit super ejus honorata, divitias nimirum et gloriam, vel uxorem etiam et filios; hisque idcirco dejectus, non amplius extolletur. In alienos enim, ait, furor ejus invehitur; proptereaque in superbū, tanquam alieno a se animo, invehitur Deus, eique adversatur.

VERS. 6. Quid tibi faciam Ephraim? Protegam te,

⁹³ Luc. XIII, 35.

Α εὐρέθη ἐν ταῖς πόλεσιν ἀνὴρ δυνατὸς, καὶ ῥωμαίῳ χρῆσθαι δυνάμενος· ἀλλὰ πάντων αἱ χεῖρες παρεῖθσαν, καὶ ἐπαύσαντο τοῦ ἐνεργεῖν τι πολεμικόν, καὶ ἀναγκαίως τὰς ἐπικαρπίας τῶν ἀσθεῶν αὐτῶν βουλευμάτων φάγονται, αἰτινὲς εἰσι κακώσεις· καὶ θλίψεις. Καὶ οἱ τὴν σκληροκαρδίαν δὲ τῶν Αἰγυπτίων ζηλώσαντες Ἑβραῖοι, ἐν τῷ καταθῆναι καὶ ἀποπεσεῖν τοῦ ὕψους τοῦ θεοῦ, καὶ βασιλεῖα ἔχοντες τὸν νοῦν τὸν μέγαν τῶν Ἀσσυρίων, οὗτοι ἠσθένησαν. Καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἡ μάχιμα τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ. Πῶς γὰρ ἐν αὐτοῖς ἔστι ῥῆμα Θεοῦ, οἷ γε ἀπλῶς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐθανάτωσαν; Διὸ καὶ αἱ χεῖρες αὐτῶν ἔπαυσαν τοῦ ἐργάζεσθαι τι ἔργον θεάρεστον. Οὐκ ἠθέλησαν γὰρ μετανοήσαντες ἐπιστρέφαι, καὶ βαπτισθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Ταῦτα συμβαίνει καὶ παντὶ τῷ καταβαίνοντι εἰς τὴν γῆν Αἰγύπτου, ἐν ἣ ἄρχουσιν αἱ ὀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι τοῦ σκότους. Οὕτε γὰρ ῥωμαίον ἔχει ὁ τοιοῦτος τὴν τῆς διακρίσεως, δι' ἣς κρινεῖ τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττους, οὕτε δυνατὰ ἐν τῷ εὐεργεῖσθαι ἀντίπαλον τοῖς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκπολεμοῦσιν, ἀλλ' αἰχμάλωτος ἀγεται, δεδεμένος χεῖρας καὶ πόδας, καὶ πᾶσαν πρακτικὴν δύναμιν ἀφῆρημένος.

Καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐπικρεμάμενος ἐκ τῆς παροικίας αὐτοῦ. Τοῦτέστι, τοῦ Ἑβραίου πόρρω τῆς οικίας ἀπεκρεμάσθαι γῆς, αἰχμάλωτος γενόμενος. Καὶ ὁ Χριστοκτόνος δὲ ὧδε κακῶς περιφέρεται. Ἐνόησαν δέ τινες τοῦτο καὶ οὕτως. Τοσοῦτον γὰρ, φησὶν ἀσθεῖς ὁ λαὸς τοῦ Ἑβραίου καὶ ἐκ τούτου αἰτίας αὐτῶς αὐτῷ τοῦ μετοικισθῆναι γίνεται, ὥστε μονονουχὶ ἐπικρεμάσθαι δοκεῖν καὶ μετέωρος εἶναι πρὸς τὴν αἰχμαλωσίαν.

Καὶ ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ τέμια αὐτοῦ θυμωθήσεται, καὶ οὐ μὴ ὑψώσῃ αὐτόν. Τοῦτέστιν, ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς καὶ ἡγουμένους, καὶ οὐκέτι ἀναστήσει βασιλεῖα ἐν Σαμαρείᾳ, ἡ ἄρχοντας, καὶ οὐ μὴ ὑψώσῃ αὐτὸν τὸν Ἑβραῖον δηλαδὴ, διὰ τὸ μὴ τοῦ λοιποῦ εἶναι ἐν αὐτοῖς βασιλεῖα. Τέμια τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ ὁ ναὸς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, ἐφ' ᾧ ἐθυμώθη Κύριος ὁ εἰπὼν· Ἴδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος, καὶ οὐ μὴ ὑψωθῇ ἐπὶ αὐτοῖς ὁ λαός. Καὶ ὁ τοῖς ταπεινοτέροις δὲ ἀπὸ ὕψους ἐπιφερόμενος, καὶ ἀεὶ αὐτοῖς ἐπικρεμάμενος καὶ ἐπαιρόμενος ἐκ τῶν βιωτικῶν ἀγαθῶν, ὁ τῆς παροικίας εἰς, τῆς ἐνταῦθα, συγκαταλούμενα ταύτῃ· καὶ ὁ τοιοῦτος οὐκ ἐδρίσκει τὸν Θεὸν θυμούμενον ἐπὶ τὰ τέμια αὐτοῦ, τὸν πλοῦτόν φημι, καὶ τὴν δόξαν, ἡ καὶ γυναῖκα καὶ τέκνα· καὶ καθελὼν αὐτὸν ἐπὶ τούτοις, οὐκέτι οὐ μὴ ὑψώσῃ αὐτόν. Ὁ γὰρ θυμὸς αὐτοῦ, φησὶν, ἄλλοις χρήσεται· τῷ γὰρ ὑπερηφάνῳ ὡς ἄλλοτρίῳ αὐτοῦ Θεὸς ἐπέξεισιν ἀντιτασσόμενος.

Τί σ'ε διαθῶ, Ἑβραῖμ; ὑπερασπίω σου, Ἰσραὴλ;

τί σε διαθῶ; Ἀπὸ φιανθρωπίας πολλῆς ἀπορου-
μένῳ δοικε, καὶ φησιν· Οὐκ ἔχω πῶς σοι χρήσομαι.
Ἵπερασπῶ σου; ἄλλα τὰ ἔργα σου οὐ δικαιούσι
τοῦτο γενέσθαι. Τί οὖν ποιήσω;

Ὡς Ἀδάμ θήσω σε καὶ ὡς Σεβοσίμ. Ἀπο-
λέσω σε, φησίν, ὥσπερ τὰς Σοδομητικὰς ἐκείνας
πόλεις· τοῦτο γὰρ δίκαιον.

Μετεστράφη ἡ καρδίᾳ μου ἐν τῷ αὐτῷ. Μη-
τέρα καὶ πατέρα φιλόπαιδα μιμούμενος, φησίν·
Ἐν τῷ αὐτῷ, τοὔτέστιν, Ἐν ὅσῳ λέγω κατὰ σοῦ,
ἐστράφη ἡ καρδίᾳ μου, οἶον· ἐστρόφους τινὰς, καὶ
ὕπαινετον ἀλγήσασα διὰ μετέστρεψε τὴν ἀπόφασιν.

Συνεστράφη ἡ μεταμέλειά μου, οὐ μὴ ποιή-
σω κατὰ τὴν ὁργὴν τοῦ θυμοῦ μου· οὐ μὴ ἐγκα-
ταλείψω τοῦ ἐγκαταλείβεσθαι τὸν Ἐφραΐμ. B
Τοὔτέστι, ταραχθεὶς ἀπὸ τῆς πολλῆς πρὸς σὲ φιλο-
στοργίας μεταμελήμαι, καὶ οὐ μὴ ποιήσω κατὰ
τὴν ὁργὴν μου. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὥς νῦν μὲν
τοῦτο φοβούμενος, νῦν δὲ ἐκεῖνο βουλόμενος (8), ἀλλὰ
οχηματίζων τὸν λόγον εἰς ὁργὴν καὶ ἔλεον, εἰς τι-
μωρίαν καὶ φιανθρωπίαν· καὶ δι' ἐκείνων μὲν
ἐκφοβῶν, διὰ τούτων δὲ προτρέπων καὶ ἐκκαλούμε-
νος εἰ; πειθῶ· ὡς ὁ Δαβὶδ λέγει· Οὐ κατὰ τὰς
ἀνομιὰς ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, ἀλλὰ καθὼς οἴ-
κτειρει πατὴρ υἱούς, ὡκτείρησεν Κύριος τοὺς
φοβούμενους αὐτόν· καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐα, Μὴ
ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ
ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ
ταῦτα ἐπιλάθοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι.
Οὐχ ἵνα δὲ μόνον ἐκεῖνους ὠφελεῖ, ταῦτα λέγει· C
ἀλλ' ἵνα καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸ τοιοῦτον τῇ· φιανθρω-
πίας ἀργέτυπον τὰς οἰκείας ψυχὰς εἰκονίζωμεν
(Ὅσα γὰρ ἐστράφη, πρὸς νοθεσίαν ἡμῶν ἐστράφη),
καὶ ἵνα μὴ πονηροὶ καὶ μνηστῆχοι ὦμεν (Ὅσοι γὰρ
μνηστῆχων, εἰς θάνατον), ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ
καιρῷ καὶ τὰ τῆς ὁργῆς ἐπιδεικνύμενα ῥήματα
πρὸς σωφρονισμόν, καὶ τὰ τῆς φιανθρωπίας ἐπιφέ-
ρωμεν, πρὸς τὸ διὰ τὸ [f. om. τ.] τῆς χρηστότητος
ἐτρέφει μᾶλλον καὶ καταδέσσει. Τότε γὰρ δεικνύο-
μεν αὐτοὺς λογικῶς ἐπιστατοῦντας, ὅτε χρηστό-
τητι μᾶλλον, ἢ θυμῷ, τοὺτους ἐπιστρέφωμεν [f.
φομ.]· λογικοῦ γὰρ, τῇ ἰλαρότητι ὑπάγεσθαι. Διὸ
καὶ Πέτρος ἔλεγε· Ποιμαίνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποι-
μνιον ἐκουσίως, ἀλλὰ μὴ ἀναγκαστικῶς.

Διότι θεὸς ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἐν σοὶ D
ἄγιος. Ὅσπερ τινὲς ἀνθυπεγχνόντος καὶ ἀπορη-
σαντος· Διὰ τί, ὦ Κύριε, τοσαῦτα ἀπειλήσας, με-
τημέλησε [f. -μελήσω], καὶ οὐ κολάζεις τὸν Ἐφραΐμ;
φησίν· Διότι οὐκ ἄνθρωπός εἰμι, ἀλλὰ θεὸς ἄγαθος,
δηλονότι οὐ τῇ ὁργῇ τὴν νίκην διδούς· τοῦτο γὰρ
ἀνθρώπινον πάθος. Τί οὖν ὧς κολάζεις; Διότι,
φησὶ, καὶ ἅγιός εἰμι, μιστῶν ἀδικίαν, καὶ θέλων ἐν
σοὶ ἅγιος εἶναι, τοὔτέστι, διὰ τῶν σῶν ἔργων τὴν

A Israel? quid tibi faciam? Pro summa sua bonitate
atque clementia dubitanti plane similis effectus:
Incertus sum, ait, quid mihi de te sit agendum,
Numquid te protegam? At obstant facinora tua
quæ fas id esse negant. Quid ergo faciam?

Sicut Adamam ponam te, et sicut Sebeim. De-
struam te, ait, ut Sodomiticas urbes illas· id enim
iustitia postulat.

Conversum est cor meum in idem. Parentes filio-
rum amantissimos imitatus, In idem, ait, interea
scilicet, dum contra te loquebar, conversum est cor
meum, dolens videlicet vehementerangebatur,
proptereaue sententiam mutavit.

Vers. 8, 9. Conturbata est penitentia mea, non fa-
ciam juxta iram furoris mei. Non derelinquam, ut
deleatur Ephraim. Vehementi scilicet erga te amore
percitus, proposito destitit, nec amplius faciam,
quod ira mea postulabat. Hæc vero dicit, non
quod modo hoc vereatur, modo illud velit; sed
sermonem ad iram et misericordiam, ad suppli-
cium atque clementiam convertit, quo nos perter-
refaciat, simulque incitet et impellat ad obedi-
entiam, ut ait David: Non secundum iniquitates no-
stras retribuit nobis, sed quemadmodum miseretur
pater filiorum, ita miseretur Dominus timentium
se⁹⁹. Et apud Isaiam: Numquid obliviscetur mulier
filii sui, neque miserebitur partuum ventris sui? et
si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui¹⁰⁰.
Hæc vero non ad eorum modo utilitatem, sed ad
nostram etiam institutionem dicit, quo scilicet ad
hujusmodi benignitatis exemplar nostrum quisque
animum componamus: Quæcunque enim scripta
sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt¹⁰¹: simul
ne mali simus, malorumque memores: via nam-
que malorum ad mortem ducunt¹⁰²: sed uno tem-
pore iræ verba proferamus ad correctionem, adji-
ciamusque continuo humanitatis officia, quo magis
magisque delinquentes talem ob humanitatem pu-
dore affecti, commoveantur. Tum enim ostendi-
mus, nos ratione alios moderari, cum humanitate
104 potius quam ira eos ducimus. Ratione
quippe nentis est, placido modo regere. Quam-
obrem et Petrus, Pascite, inquit, qui in vobis est,
gregem, non coacte, sed sponte¹⁰³.

Quoniam Deus ego sum, et non homo, in te san-
ctus. Quasi quis objecisset, quæsissetque ab eo, Cur
tui te premitit consilii, nec amplius punis Ephraim,
postquam tot ei minuitus es supplicia? Quia,
subdit ille, non sum homo, sed Deus bonus atque
misericors, iræ scilicet minime cedens. Id enim
hominum vitium est. Cur, inquires, interdum pu-
nis? Quia sanctus, ait, quoque sum, odio habens
iniquitatem, id simul cupiens, ut etiam in te sanc-

⁹⁹ Psal. ciii, 10 15. ¹⁰⁰ Isa. xlii, 15. ¹⁰¹ Rom. xv, 4. ¹⁰² Prov. xii, 28. ¹⁰³ 1 Petr. v, 2.

Variae lectiones et notæ.

8) Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὥς νῦν μὲν τοῦτο βου-
λέμενος, νῦν δὲ τοῦτο μεταβουλεύμενος. Hæc vero

dicit, non quod modo velit hoc, modo, mutata sen-
tentia, nolit, Theodoretus ad hunc locum.

tus comperiar, uti scilicet mea sanctitas per opera tua manifestetur, neve tua per flagitia potius apud exterarum nationum vilipendatur. Simile est illud: *Sanctificetur nomen tuum*⁹⁹, scilicet per nos ostendatur asseraturque laudibus.

Et non ingrediar in civitatem. Loco videlicet non concludar, nec, hominis instar, civitatem incolere compellar; ubique enim sum, omnibusque adsum. Præterea nec urbem Jerusalem ingressus est, ut eam inviseret, ei que prospiceret; ob nefarios enim ipsius habitatores, eam dereliquit.

VERS. 10. *Post Dominum ambulabo.* Populum quodammodo docet, quid dicere et facere debeat, eumque ita loquentem inducit: Quoniam talis est tua bonitas atque clementia, Domine, *post Dominum ambulabo* ego, qui te offendi. Cumque gravissima pati deberem, minime tamen tuam per misericordiam sim passus, in posterum agam, quod tibi placitum erit. Hæc est huiusce dicti sententia. Cui dicto quidam adnectentes quod præcedit, *Non ingrediar in civitatem*, isthuc etiam ex populi persona dici merito autumant. Quasi populus ipse dicat: Equidem civitates munivi, quo, belli tempore, tutum in ipsis perfugium haberem: verum postquam tantam erga me benignitatem Dominus ostendit, non amplius ingrediar civitatem, sed Dominum consecretabor, qui scapulis suis obumbrabit mihi, meque defendet atque propugnabit.

VERS. 10, 11. *Sicut leo rugiet, et formidabunt filii aquarum, et venient quasi avis ex Ægypto, et quasi columba ex terra Assyriorum. Et restituum eos in domos suas.* Futurum hinc e Babylonis urbe regressum præuntiat, qui regressus, imperante Cyro, contingere debebat. Hic, ait, exercitum in Babylonios ducet, rugiens fremensque, tanquam leo. Per leonem autem innuit ejus potentiam; per *Rugitus fremitusque* significat bellicos rumores. Metum, ait, is Babylonis incutiet, atque hi, timore perculsi, sese ab ejus conspectu proripient, ut filii aquarum, pisces nimirum, animalium **105** genus valde pavidum, qui strepitum nullum, ne hominis quidem umbram, sustinere valent. Cum hic itaque Babylonios subegerit, Judæi tum ex Assyriorum Ægyptiorumque regione domum quisque suam abibunt. Cyrus enim, a Deo permotus, dimisit Hebræos qui Babylone versabantur. Qui postquam in regionem suam reversi sunt, edificaveruntque Cyri permissu Jerusalem; cum hoc audissent Judæi, qui in Ægypto commorabantur, magnos hinc spiritus quisque sumere, domumque et ipsi suam reverti constituerunt: Quidam autem illud, *Rugiet de Deo intelligendum* putarunt, siquidem ipse metum Babylonis incutiet. Quidquid enim potuit Cyrus, per Deum potuit, ut et Isaias multis ante annis prænuntiavit, eum (proh mirum!) nominatim ap-

αὐτὸν ἀγίοτητα γνωρίζεσθαι, καὶ μὴ βλασφημεῖσθαι ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῶν βδελυρῶν σου πράξεων, τοιοῦτόν ἐστι τὸ, Ἀγιασθήτω τὸ ὄνομα σου, ἀντὶ τοῦ, Ἁγίου δευχθήτω δι' ἡμῶν καὶ δοξασθήτω.

Καὶ οὐκ εἰσελεύσομαι εἰς πόλιν. Τούτῳ, οὐδὲ ὁμοίως τοῖς ἀνθρώποις πόλιν οἰκεῖν ἀναγκασθῆσθαι· πανταχοῦ γὰρ καὶ πᾶσι πάρεμι. Ἄλλ' οὐδὲ εἰς τὴν πόλιν Ἱερουσαλὴμ εἰσῆλθεν, ἐπισκεψόμενος αὐτήν, καὶ προνοησάμενος [f. -σόν.] αὐτῆς· διὰ γὰρ τοὺς πονηροὺς κατοικοῦντας, ἀφῆκεν αὐτήν.

Ὁπίσω Κυρίου πορεύσομαι. Ὁσάννα διδάσκει τὸν λαόν, τί δεῖ λέγειν καὶ ποιεῖν, καὶ φησιν, ἔτι Ἐπειδὴ τοιαύτη ἐστὶν ἡ σὴ φιλάνθρωπία, ὦ Κύριε, ὀπίσω τοῦ Κυρίου πορεύσομαι ἐγὼ ὁ προσκεκυρωμένος σοι λαός· καὶ ἄξιός ἔν τὰ πάνδενα παθεῖν, μὴ παθὼν δὲ διὰ τὸν σὸν Θεόν, καὶ λοιπὸν τὰ ἀρεστά σοι δράσω. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ τοῦ ῥητοῦ διάνοια. Εἰκότως δὲ συνάφαντες τινες καὶ τὸ πρὸ τούτου, φημι δὴ τὸ, *Οὐκ εἰσελεύσομαι εἰς πόλιν*, εἶπον καὶ αἰνοῦντες ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ λέγεσθαι, φάσκοντες, ὅτι Ἀληθῶς μὲν πόλεις ὠχύρωσα, ἵνα ἐν καιρῷ πολέμου ἐξ αὐτὰς καταφύγιον· ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Κύριος τοιαύτην περὶ ἐμὲ φιλάνθρωπιαν ἐνδείκνυται, οὐκ εἰσελεύσομαι εἰς πόλιν, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ ἀκολουθήσω, καὶ ἐν τοῖς μεταφρῶνσι αὐτοῦ ἐπισκιάσει μοι, προπολεμῶν μου καὶ προστασίμων.

Ὡς λέων ἐρεύξεται, ὅτι αὐτὸς ὠρύσσεται, καὶ ἐκστήσονται τέκνα ὑδάτων· ἐκπτήσονται ὡς ὄρνεις ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ὡς περιστέρη ἐκ γῆς Ἀσσυρίων, καὶ ἀποκαταστήσω αὐτοὺς εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν. Τὴν γεννησομένην μετὰ ταῦτα ἐπάνοδον ἐπὶ τοῦ Κύρου προαγορεύει. Οὗτος γὰρ ἐπιστρατεύσει μὲν, φησὶ, τοῖς Βαβυλωνίοις, ὡς δὲ λέων ἐρεύξάμενος καὶ ὠρύσάμενος. Αἰνίσσεται δὲ διὰ τοῦ λέοντος μὲν, τὴν δύναμιν αὐτοῦ· διὰ δὲ τοῦ, Ἐρεύξεται καὶ ὠρύσσεται, τοὺς ἐν τῷ πολέμῳ ἀλαγμούς. Δειλοὺς ποιήσει τοὺς Βαβυλωνίους, καὶ ἐκστήσονται οὗτοι, ὥσπερ τέκνα ὑδάτων, τουτέστιν, ὡς ἰχθύες· δειλὸν δὲ χρήμα ἰχθύος, καὶ οὕτε κτύπου ἀναχόμενος, οὕτε σκιδῶ ἀνθρωπίνης. Τούτου τοίνυν ἐλόντος τοὺς Βαβυλωνίους, οἱ Ἰουδαῖοι ἐπανελεύσονται ἐκ γῆς τῆς Ἀσσυρίων, καὶ ἐξ Αἰγύπτου. Ὁ γὰρ Κύριος ὑπὸ Θεοῦ κινούμενος, ἀπέλυσε τοὺς ἐν Βαβυλῶνι ὄντας. Τούτων δὲ ἐπανελθόντων, καὶ οἰκοδομούντων τὴν Ἱερουσαλὴμ, κατὰ τὴν τοῦ Κύρου πρόσταξιν, ἀκούσαντες οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἰουδαῖοι, θαρρήσαντες, ἀνῆλθον καὶ αὐτοί. Τινὲς δὲ τὸ, Ἐρεύξεται, περὶ Θεοῦ εἶπον, ὅτι αὐτὸς δειλίαν ἐμβαλεῖ τοῖς Βαβυλωνίοις. Καὶ γὰρ ὁ Ἰσχυρὸς ὁ Κύριος, ἐκ Θεοῦ ἰσχυρὸς, καθὼς Ἠσαΐας πρὸ πολλῶν ἐτῶν προεφήτευσεν, καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος (ὦ θαῦμα!) μνησθεῖς. Φησὶ γάρ· Τάδε λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἐπ-

⁹⁹ Matth. vi, 9. ¹ Psal. xc, 4.

ακούσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔσθῃ, καὶ λόγῳ βυσι-
λέων διαβρήξω. Ἀνοίξω ἐμπροσθεν αὐτοῦ θύρας,
καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται. Λέγει δὲ καὶ ὁ
Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ, Ὁπίσω Κυρίου
πορεύσομαι· οὗ γὰρ ἀντίθεός εἰμι· ἀλλ' αὐτὸς
μοι εἶπε, τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω. Καὶ Ὁ Πατὴρ
ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ δεικνύσιν αὐτῷ τὰ ἔργα·
καὶ, Γενηθήτω τὸ θέλημά σου. Ἡρεύξατο δὲ καὶ
ὠρύσατο ὡς λέων, ὅτε κράξας φωνῇ μεγάλῃ, τὴν
ψυχὴν εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς ἠρεύξατο, κοιμηθεὶς
ὡς λέων. Τότε καὶ τὰ τέκνα τοῦ κρατοῦντος τῶν
ὕδατων δράκοντος, αἱ συναποστάτιδες αὐτοῦ δυνάμεις,
ἐφοδῆθσαν, τὴν θάνατον ὀρώται σκυλευόμενον.
Πολλὰ γάρ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρ-
θησαν, ἅπαντα τέκνα τοῦ δράκοντος· ἐξενέτασαν ἀπὸ
τε Αἰγύπτου καὶ Βαβυλώνας. Θεογονίας γὰρ ἐκεῖσε
ἐμπολιτευομένης, ἐξηλάθησαν ἐκεῖθεν, καὶ ἀποκα-
τέστησαν εἰς τὰς ἀβύσσους τοῦ σκότους, αἵτινες
ἦσαν οἶκοι αὐτῶν. Τέκνα ὕδατων, αἱ τῷ ὕγρῳ καὶ
διαλελυμένῳ βίῳ συγγενεῖς· πράξεις, ἃς, ὅταν ἐρεύξη-
ται ἐκ τῆς ἀγαθῆς καρδίας τὴν ἀγαθὸν λόγον τοῦ Εὐ-
αγγελίου ὁ λέων ἐκ φυλῆς Ἰουδα Χριστὸς, ποιεῖ ἀφ-
ίπτασθαι ἡμῶν, καὶ λοιπὸν ἐκ τῆς γῆς Αἰγύπτου
ἐκπεύγουμεν, ὥσπερ ὄρνεον ἐκ παγίδος· ἀνὰ πετόμε-
νοι· καὶ ἀφίπταμεθα ὡς περιστέρα πρᾶξι καὶ ἀκα-
κος ἐκ τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἐπάρατος· ἥτις· εἰ καὶ
ὀφιοῦται, ὅμως τῇ ἀληθείᾳ γῇ ἐστιν· καὶ τότε ἀπο-
καθιστάμεθα ὑπὸ Ἰησοῦ εἰς τὰς ἀνω μονάς.

Ἐκύκλωσέ με ἐν ψεύδει Ἐφραῖμ, καὶ ἐν ἀσε-
βείαις οἶκος Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα. Ἐγὼ μὲν, φησί,
τοιαύτης αὐτοὺς ἀξίῳ προμηθείας· αὐτοὶ δὲ παντα-
χόθεν με περιεκύκλωσαν τῷ ψεύδει, τουτέστι, τῇ
εἰδωλοκατείρῃ. Ὅπου γὰρ ἀναστραφῶ, τόπον ἐμοὶ
οὐχ ὁρῶ ὑπολειφθέντα, ἀλλὰ πάντα τοῖς δαίμοσιν
ἀνέβηκε. Καὶ τὸν Κύριον δὲ Ἰησοῦν ἐκύκλωσαν κύ-
νες πολλοί, τὰς ψευδομαρτυρίας συντιθέντες.

Νῦν ἔγνω αὐτοὺς ὁ Θεός, καὶ λαὸς ἅγιος
κεκλήσεται Θεοῦ. Ὅμως, φησί, καίτοι τοιοῦτους
ἔντας, ἔγνω, τουτέστιν ἠγάπησα, καὶ λαὸν ἐμὸν ὀνο-
μάζω. Τινὲς δὲ οὕτως· Ἐγνων, φησί, τὸν τρόπον,
εἰ οὐ εὐμαρестήσοσί μοι, καὶ κεκλήσονται Θεοῦ, καὶ
ὅτι διὰ παιδείας τινὲς τοῦτο ἔστα· τρυφῶντες
γὰρ ἀφίστανται ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ οἱ ἐξ Ἑβραίων δὲ
πρὸς Χριστὸν ἐπιστρέφοντες, λαὸς Θεοῦ καλοῦνται,
περὶ ὧν δοκεῖ νῦν προφητεῖν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ὁ δὲ Ἐφραῖμ, πονηρὸν πνεῦμα, ἐδίωξε καὶ σῶσα
δὴλῃ τὴν ἡμέραν, κενὰ καὶ μάταια ἐπλήθυνε. —
Πονηρὸν πνεῦμα, τὴν πονηρὰν ὁρμὴν καὶ προαι-
ρεσίν φησιν, ἣν ἔχων ὁ Ἐφραῖμ, ἐδίωξε καὶ ἐπεζητήσε

A pellando. Ait enim: *Hæc dixit Dominus christo meo*
Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut exaudiant cor-
ram eo gentes, et fortitudinem regum conteram, ape-
riam coram eo januas, et civitates non concludentur *.
Dominus item noster Jêsus Christus dicit, *Posui*
Dominum ambulabo; non enim Dei adversarius
sum, sed ipse mihi dixit, *quid dicam, et quid lo-*
quar *. Et: *Pater diligit Filium, et ostendit ei opera* *.
Et: *Fiat voluntas tua* *. Rugitus autem, leonis in-
star, edidit, fremitusque tum, cum dormiturus, in
Patris manus emisit spiritum, voce magna *, quasi
leo, fremens rugiensque. Tum etiam draconis aquæ
imperantis filii, potestates quæ una cum ipso a Deo
defecerant, timore perterriti sunt, devictam jam mor-
tem cernentes. Multa enim excita somno sunt cor-
pora sanctorum, qui dormierant *, qui draconis il-
lius filii cum essent, *Ægypto atque Babylone ex-*
cesserant. Cum enim ibi Dei cognitio vigeret,
abacti illinc sunt, inque tenebrarum abyssos trans-
lati, quæ quidem abissi eis domus erant. *Aqua-*
rum item soboles sunt opera, lubricæ atque disso-
lutæ vitæ consentanea, quæ, dum ex corde bono
bonum Evangelii verbum emittit leo, e tribu Juda
natus Christus, a nobis ejus vi potestateque statim
evolant. Nosque in posterum ex *Ægypti regione*
discedimus, avis instar, e laqueo superiora peten-
tes, evolamusque, mansueta et pura uti columba,
ex Assyriorum elatione, quæ licet sublimis feratur,
terra tamen est, atque tum a Jesu supernas ad se-
des transducimur.

C VERS. 12. *Circumdedit me in mendacio Ephraim,*
et in impietate domus Israel et Juda. Ego equidem,
ait, tantopere eis eorumque salutis prospicere
studui. Illi vero me undique mendacio, idololatria
scilicet circumvenere: nam quocumque me vertam,
nullum mihi relictum locum video, sed cuncta
dæmonibus si dicere non dubitarunt. Dominum
quoque Jesum circumvenere canes multi, falsa in
eum testimonia commincentes.

Nunc cognovit eos Deus, et populus 106 sanctus
vocabitur Dei. Tales, ait, etsi essent, eos tamen
cognovi, scilicet dilexi, populumque meum appello.
Quidam ita locum hunc interpretantur: Novi, ait,
qua ratione placere mihi possint, appellarique
Dei populus, neque me later, id per correctionem
aliquam fieri debere; nunc enim mollem et esemi-
natam vitam degunt, proptereaque a me recedunt.
Hebræi quoque, qui sese ad Christum recipiunt,
Dei populus appellantur, quo de populo in præ-
sentia vaticinari videtur.

CAPUT XII.

Ac Ephraim malus spiritus persecutus est ætatem
tota die, inania et vana multiplicavit. Malum spiri-
tum appellat pravum impetum atque studium, quo
cum arderet, inquit, Ephraim, malorum et affli-

* Isa. xlv, f. * Joan. xii, 49. * Joan. iii, 25. * Matth. vi, 10. * Matth. xxvii, 50. * Matth. xxvii, 52.

lionum æstum quærere consecrariq; videbatur, seque ipse quodammodo sponte sua in calamitates, meam negligens opem ac tutelam, conjiciebat. Quomodo? Multiplicando scilicet inania idolorum altaria. Æstus autem est et ipse idolorum cultus, quo æstu Israelis fructus omnes corrumpuntur.

Et testamentum cum Assyriis pepigit, et oleum in Ægyptum intexit. Non inania modo idola multiplicavit, sed etiam meam negligens opem, ad homines confugit: Assyrios sibi socios ascivit modo, modo Ægyptiis oleum quo carerent, dono dedit. Oleis quippe abundat Samaritana regio. Fortasse vero tali de oleo sermo non est, nec oleum Ægyptiis si dederunt, sed aurum eis præbendo, misericordiam hinc aiquam ab eis capere studuerunt. Malus item spiritus sunt Hebræi, qui adhuc in perfidia manent, qui per totam ipsorum vitam æstum consecrantur, acri in legem studio flagrant, nolentesque dicere: *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus, cui diximus: In umbra tua vivemus*. Qui nec ad sacri fontis aquam accedere volunt, et in absurda prorsusque vana spe vi-runt, fore, ut patriam quisque suam recipiat. Fœdus enim percusserunt cum dæmonibus Assyriorum, projeceruntque Dei misericordiam gentibus quæ in errore versabantur. Nos scilicet obtinimus misericordiam hanc, velut hæreditatem, accepimusque Spiritus sancti oleum quo in baptismate delibuti sumus, ex Hebræis ad nos transductum. Illis enim in usu erat oleum unctionis, imago et figura spiritalis chrismatis. Deum item in mendacio circuit is, qui vanitatem diligit, et mendacium quærit, qui scilicet falsa præsentis vitæ bona consecratur. Qui quidem et ardentia **107** diaboli tela excipiens, incedensque ea, quam inde concepit, flamma, æstum consecratur, eique per ea quæ agit, continuo fit obviam, atque præceps ad gehennæ æstum alterum fertur. Idem cum superbis dæmonum potestatibus amicitiam init, inque vitæ hujus Ægyptum transfert oleum, jucunda scilicet Spiritus sancti dona quæ in sacro fonte accipit, illud projiciens Ægyptiis, ut in posterum dicere ne-queat amplius, *Exaltabitur senectus mea in oleo pingui*.

VERS. 2. *Et judicium Domino cum Juda, et ulciscar Jacob.* Ut superius reprehendit Ephraimum, decem scilicet tribus, eique vitio vertit, quod vana multiplicavit: ita nunc Juda, duas videlicet tribus, quæ Hierosolymis versabantur, judicatum iri dicit. Quæ tribus licet Jacob posteritas essent, minime eum ejusque virtutem æmulabantur, sed ignomi-

* Thren. iv, 18. * Psal. xci, 41.

Variae lectiones et notæ.

- (3) Κακῶν, malorum, Cod. Ven.
(10) Χρηστὸν, bonum, Cod. Bav. Sed Theodore-tus ad hunc locum χρυσὸν habet, ut in Cod. Ven.
(11) Κενὰς, inanes, Cod. Bav.
(12) Quasi legendum in textu sit ἔλεον, miseri-

τὸν καύσωνα τῶν κακώσεων (9) καὶ τῶν θλίψεων, τὴν ἐμὴν σκιάν καὶ σκέπην ἀφελίς, καὶ μόνονυλ εὐθαιρέτως ταῖς συμφοραῖς ἐπιδραμών. Πῶς; διὰ τοῦ πληθύναι τὰ μάταια θυσιαστήρια τῶν εἰδώλων. Καύσων δὲ καὶ αὕτη ἡ τῶν εἰδώλων λατρεία, πάντας τοὺς καρποὺς Ἰσραὴλ διαφθείρασα.

Καὶ διαθήκην μετὰ Ἀσσυρίων διέθετο, καὶ ἔλαιον εἰς Αἴγυπτον ἐνεπορεύετο. Οὐ μόνον, φησί, τὰ μάταια ἐπλήθυνεν εἶδωλα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐμὴν ἀφελίς βοήθειαν, ἀνθρώποις προσέφευγε· καὶ ποτὲ μὲν τοῖς Ἀσσυριοῖς ἐφίλειτο, ποτὲ δὲ ἔλαιον τοῖς Αἰγυπτίοις δῶρον προσέφερεν, ὥς μὴ ἔχουσιν. Ἐλαιοφόρος δὲ ἐστὶ μάλιστα ἡ Σαμαρείτις. Ἡ οὐ περὶ τοιοῦτου ἔλαιου λέγει, οὐδ' ἐστὶ αὐτοὶ ἐδίδωσαν τοῖς Αἰγυπτίοις ἔλαιον, ἀλλ' ἐστὶ χρυσὸν (10) αὐτοῖς προσφέροντες, ἐλεηθῆναι παρ' αὐτῶν ἐπραγματεύοντο. Πορνηδὸν πνεῦμα, οἱ ἐστὶ ἀπιστοῦντες τῶν Ἑβραίων, οἱ καὶ ὄλον τὸν βίον αὐτῶν διώκουσι τὸν καύσωνα, ὑπερκαί-μενοι τοῦ νόμου, μὴ θέλοντες εἰπεῖν· Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς ὁ Κύριος, ᾧ εἰπομεν· Ὑπὸ τὴν σκιάν αὐτοῦ ζησόμεθα· ἀλλὰ μὴδὲ πρὸς τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος τρέχοντες· και-νὰς (11) δὲ καὶ μάταλας ἐπιβάς ἔχουσιν, ἐπὶ ἀπο-λήψονται τὴν πατρίδα. Διαθήκην γὰρ μετὰ τῶν νοη-τῶν Ἀσσυρίων διέθετο, καὶ τὴν ἔλεον (12) τοῦ Θεοῦ τοῖς ἐν πλάνῃ ἔθνεσι προσηκνόντο, οἱ (13) καὶ ἐκκληρονομήσαντες τοῦ τούτου [i. τοιοῦτο.] ἔλεου. Καὶ τὸ ἔλαιον δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ᾧ ἐχρίσθημεν βαπτισθέντες, ἐπραγματεύσμεθα ἡμεῖς ἐκ τῶν Ἑβραίων εἰς ἡμᾶς περιελθόν. Ἐκείνων γὰρ ἦν τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως, τύπος δὲ τοῦ πνευματικοῦ χρίσματος. Κυκλοῖ ἐν ψεύδει τὸν Θεὸν καὶ ὁ ἀγαπῶν ματαιότητα, καὶ ζητῶν ψεῦδος, τουτέστι, τὰ ψευδῆ τοῦ παρόντος βίου ἀγαθὰ. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τὰ πεπυ-ρωμένα βέλη τοῦ διαβόλου ὑποδεχόμενος, καὶ πορευό-μενος τῇ φλογὶ ἣ ἐξέκαυσε, διώκει τὸν καύσωνα, καὶ ἀεὶ τοῦτω προστρέχει ἐξ ὧν πράττει, πρὸς τὸν καύσωνα τῆς γέννης αἰεὶ φερόμενος. Οὗτος καὶ ταῖς ὑψηλόφροσι δυνάμεσι τῶν δαιμόνων φιλιούται, καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον τοῦδε τοῦ βίου μετάγει τὸ ἔλαιον, τουτέστι, τὰ ὑπὲρ χάρισματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἃ ἔλαβε βαπτισθεὶς, καὶ προδίδωσι τοῖς Αἰγυπτίοις, ὥστε τοῦ λοιποῦ μὴ δύνασθαι αὐτὸν λέγειν, ἐστὶ Ὑψώθησεται τὸ γῆρας μου ἐν **D** ἔλαιῳ πλῶρι.

Καὶ κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν Ἰούδαν τοῦ ἐκ-δικῆσαι τὸν Ἰακώβ. (14) Ὅσπερ τὸν Ἑφραὶμ, ἦτοι τὰς δέκα φυλὰς ὠνεῖδισεν, ὥς πληθύναντα μάταια, οὕτω νῦν πρὸς τὸν Ἰούδαν, ἦτοι τὰς ἐν Ἱεροσολύ-μοις δύο φυλὰς, λέγει κριθήσεσθαι. Οἱ ἐγένοντο μὲν τοῦ Ἰακώβ ἀπόγονοι· οὐκ ἐμιμήσαντο δὲ τὴν ἐκείνου ἀρετὴν· ἀλλὰ πρὸς αἰσχύνην αὐτοῦ καὶ ὕβριν ἐγί-

cordiam, non ἔλαιον, oleum.

(13) Ὁ, quod, Cod. Bav.

(14) Ἐπὶ τὰς ἐν Ἱεροσολύμοις δύο φυλὰς λέγει κριθήσεσθαι, adhuc duas, quæ Hierosolymis com-morabantur, tribus judicatum ire dicit, Cod. Bav.

νοντο. Φησιν οὖν, ὅτι Ἐκδικήσω τὸν Ἰακώβ νῦν· Ἀπὸ παραδύος γὰρ αὐτοὺς τοῖς πολεμοῖς, τὴν ὕβριν, ἣν ἐκείνους ὕβρισαν, ἐκδικήσω.

Κατὰ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα. Πῶς ἔσται ἡ ἐκδικήσις λέγει, ὅτι ἀξίως τῶν ὁδῶν αὐτοῦ, ἥτοι τῶν ἔργων καὶ τῶν ἐπιτηδεύματων, ἥτοι τῶν ἔξεων (15)· πολλάκις γὰρ τις ποιεῖ πονηρὸν τι, μὴ ἀπὸ πονηρᾶς ἔξεως· ἀλλ' οὗτοι καὶ ὠδεύον πρὸς τὰ κακὰ, καὶ μελέτην ἐπιτηδεύματα ταῦτα ἐποιοῦντο.

Ἐν τῇ κοιλίᾳ ἐπέρνισε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἐν κόλπῳ αὐτοῦ ἐνίσχυσε πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐνίσχυσε μετὰ ἀγγέλων, καὶ ἐδυνάσθη. Τὰ κατὰ τὸν πατριάρχην Ἰακώβ εἰς μέσον προτίθησι, τὴν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ παρανομίαν διελέγξει θέλων, καὶ φησιν, ὅτι ἐκείνους μὲν ἀπὸ μήτρας· αὐτῆς ἐκτελεγμένος ἦν τῷ Θεῷ, διὰ τὴν μέλλουσαν πάντως ἀρετὴν. Καὶ ἐπέρνισε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, (16) καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐπάλασε μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἥτοι τοῦ ἀγγέλου· καὶ οὕτως ἦν ἰσχυρὸς, ὥστε μετὰ τοῦ Θεοῦ παλαῖσαι, εἰ καὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ἐνάρκησεν. Ἐπάλασε δὲ ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ, παραμυθούμενος τὴν τούτου δειλίαν. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλων τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπαντῆσαι, αὐτὸν ἐφοβεῖτο, δείκνυσιν αὐτῷ ὁ Θεός, ὅτι· Ἐπειδὴ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐνίσχυσας, καὶ μετὰ ἀνθρώπου δυνήθησθαι. Τὸν αὐτὸν δὲ καὶ Θεὸν καὶ ἄγγελον καλεῖ ἐνταῦθα ὁ προφῆτης, ὡς καὶ Μωσῆς, ἵνα προτυπώσῃ τὸν Χριστὸν, ὃς καὶ μεγάλῃς βουλῇς Ἀγγελός ἐστι, τῆς τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸς ἰσχυρός. Ἠγγεῖλε γὰρ ἡμῖν τὴν τοῦ Πατρὸς βουλὴν, ἥτις ἦν, τὸ δι' αἵματος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰρηνοποιῆσθαι τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ταῦτα δὲ τύποι τῶν μελλόντων ἦσαν. Καὶ γὰρ ἐδήλουν, ὅτι οἱ ἐξ Ἰακώβ ἀνιστήσονται τῷ ἀγγέλῳ τοῦτῃ καὶ Θεῷ· καὶ οἱ μὲν, νάρκησονται τὸν μηρὸν, τούτεστι, χωλιανοῦσιν ἐν τῇ πίστει, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπέλευσιν οὐ ποιήσονται· οἱ δὲ, ὁμολογήσουσιν, ὡς περ καὶ αὐτὸς ἐκέλευε· ὁ Ἰακώβ, ὅτι *Eldor* Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, σωματωθέντα δηλαδὴ. Ὡς δὲ καὶ Ἡσαὺ καὶ Ἐδώμ ἐκλήθη, ὃ ἐστὶ πινός· ἐστὶ δὲ καὶ ἀδελφὸς τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα· ἐάν τις ψυχὴ ἐν τῇ κοιλίᾳ τὸν ἀδελφὸν Ἡσαὺ πτερνίσῃ, τούτεστι, μὴ τῇ γαστριμαργίᾳ τῆς πυρώσεως τοῦ αἵματος ὑπαχθῇ, ἀλλὰ ταύτην ἠτήσῃ, τῷ Θεῷ συμπλακῆσεται, καὶ σκάσει μὲν ὁ μηρὸς αὐτῆς, ἀργῆσαι δὲ καὶ ἡ πρὸς τὰ ὑπογάστρια πάθη κίνησις· ὕψεται δὲ Θεὸν καθαρθεῖσα διὰ τῆς σωφροσύνης, καὶ ἀπὸ τοῦ καλεῖσθαι Ἰακώβ, ἥτοι πτερνιστῆς, ὃ ἐστὶ πρακτικὸς, Ἰσραὴλ κληθήσεται, θεωρητικὸς δηλαδὴ, κατὰ τὸ, *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ*, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρνοῦται.

Ἐκλυσαν καὶ ἐδεήθησάν μου, ἐν τῷ οἴκῳ· Ὡς εὑρόσάν με· ἐκεῖ ἐλαλήθη πρὸς αὐτούς.

¹⁰ Gen. xxxii, 28. ¹¹ Isa. ix, 9. ¹² Ephes. i, 10.

Variae lectiones et notæ.

(15) Πρίξεων, actionum, Cod. Bav.

(16) Cod. Ven. addit : ἐξήλας γὰρ, φησιν, ἐπαιλημένος τῆς πτέρνης τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ· καὶ δι'

A nia atque dedecore afficiebant. Pœnas igitur ab his repetam, ait, pro Jacob ; eos enim hostibus tradens, ulciscar injuriam, quam ei intulerunt.

Juxta vias ejus, et juxta adinventiones. Docet, qua ratione vindicta sit sumenda, quæquidem talis futura dicitur, qualem ejus viæ, scilicet opera, institutaque seu habitus promereantur. Sæpenumero enim male quis agit, non habitu pravo ductus : hi vero nefaria ad facinora ferebantur, hisque patrandis omne studium operamque impendebant.

VERS. 5. In utero supplantavit fratrem suum, et in laboribus suis prævaluit ad Deum et confortatus est cum angelo, et potuit. Patriarchæ Jacob historiam in medium affert, ejus posteros eorumque flagitia reprehendere volens, docetque eum in matris utero fuisse a Deo electum ob eximiam ipsius virtutem ; supplantasse fratrem ; tota eum nocte luctatum cum Deo, seu cum angelo, viribus adeo pollentem, ut cum Deo luctari potuerit, obtorpesciente postea femore. Ideo autem cum eo Deus luctatus est, ut eum metu liberans recrearet. Cum enim fratri suo obviam iturus, sibi valde timeret, ei quodammodo Deus hæc dicere voluit : « Quoniam cum Deo pugnando prævaluisti, prævalebis etiam pugnaturus cum homine ». Eundem autem hoc loco vocat et Deum et angelum, ut et alibi Moyses, quo Christum uterque nobis vates ante designaret, qui et Paterni magni consilii Angelus est, et Deus fortis ¹⁰. Is quippe nobis nuntiavit Patris consilium, quo per ipsiusmet Filii sanguinem pacificavit quæ in cœlis et quæ in terra sunt ¹¹. Hæc autem umbræ futurorum erant et imagines, quippe quæ designabant posteros Jacob huic angelo atque Deo repugnaturus, proindeque fore, ut alii femore torpescerent, fide scilicet claudicaret, neque sese ad Deum reciperent, alii vero, ut patriarcha ille Jacob, se Deum facie ad faciem vidisse ¹², nimirum hominem factum, tesarentur. Quoniam vero Esau Edom quoque, scilicet *ruiss* appellatur, estque corpus animi frater ; si cujus animus in ventre fratrem Esau supplantet, ferventis videlicet sanguinis cupidine minime frangatur, sed eam potius vineat, is cum Deo congruetur. Torpescet ei quidem femur, infimæ scilicet partis affectus ; sed per continentiam purgatus ; Deum intuebitur, et pro Jacob supplantatore, quod idem sonat ac Activus, appellabitur Israel, nimirum Contemplativus. juxta illud, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ¹³.

VERS. 4. Fleverunt et me supplices orarunt in domo On, in qua invenerunt me : ibi dictum est ad eos.

¹³ I Cor. xiii, 12. ¹⁴ Matth. x, 8.

ὅλης, x. τ. λ. exiit enim, ait, adherens calcaneo fratris sui, et per tota n, etc.

Locum hunc interpretes alii, Aquila, Symmachus et Theodotion, perinde ac si de Jacob dicatur, sic exponunt: *Flevit, supplexque eum oravit, inque Bethel eum invenit*. Cum enim fratris Esau Jacob insidias fugiens, ad patrum suum Labanum properasset, nactus in Bethel est divinam istam revelationem: *Noli timere Jacob, quia ego tecum sum*¹⁴. Flensque fortasse Deum orans, *Si mihi dederis*, inquit, *panem ad manducandum et vestimentum ad induendum, meque in pace dimiseris, erit mihi Dominus in Deum: et lapis quem erexi in domum Dei: cunctorumque que dederis mihi, decimas tibi offeram*. Hæc itaque ita explanantes interpretes isti, docent, Jacob in Bethel, ubi nunc idolum est On, flevisse, invenisseque ibi Deum, qui ei apparuerit dixeritque: *Ne timeas*. Septuaginta vero Interpretes cum plurali numero *Fleverunt, et supplices orarunt* dixerint, innuere nobis voluerunt, prophetam de populo verba facere. Nam tum alias, inquit, idolum ii colebant, tum vero etiam cum eos precoritate videbatur, haud sacrorum templum petentes, ibi fleverunt, sed ante idolum consistentes, eam ibi open implorabant. Ego vero injuriis licet eo in loco ita affectus, mittendum tamen censui vatem meum Amos, qui eis verba mea nuntiaret. In Bethel enim oracula sua fundebat Amos, cum falsus ibi sacerdos Amasias ei dixit: *Proficiscere in terram Juda, ne vaticineris in Bethel, quia sanctificatio regis est*¹⁵; dicata scilicet est idolo, quod hic regem nominat. Alii vero alias historias Deum hoc loco memorare autumant, quæ historiæ ad prædictum Jacob referantur. Cum enim ejus filii Simeon et Levi Sycimitis interfecissent, **109** eo quod eorum soror Dina violata fuerat ab Enmor filio Sichem: Jacob vehementer angebatur, veritus ne ob Sycimitarum eandem a finitimis populis et ipse necaretur¹⁶. In genua idecirco procumbere: Deum supplex orare, quoniam eum exaudiens: *Ascende, ait, Bethel, et habita ibi*¹⁷. Tum vero is universam familiam suam adfatus: *Tollite, inquit, deos alienos e medio vestrum; mutate vestimenta vestra, consurgentesque ascendamus Bethel*¹⁸; feceruntque ita. Propterea plurali numero usus dixit, *Fleverunt meque supplices orarunt*, quo significaret eos omnes qui Jacob circumstabant, qui una eum ipso Bethel ascendere, atque Domino sacra facere cœperunt.

VERB. 5. Dominus autem Deus omnipotens erit memosynon ejus. Dictum hoc si ad Jacob pertinere dicatur, sic accipies, Dominum scilicet eum sempiternæ memoriæ tradidisse, effecisseque, ut immortalis is gloria perfrueretur. Vivo enim ego, ait Dominus: *honorantes me honorabo*¹⁹. Sin ad Hebræorum populum dictum illud referendum putet, sic accipe, quasi Deus populum istum cohortetur, eumque, talia verba fando, moneat:

Τούτο οἱ ἄλλοι ἐρμηνεύται, Ἀκύλας, καὶ Σύμμαχος, καὶ Θεοδοτίων, ὡς περὶ τοῦ Ἰακώβ τεθειμένον εἰρήκασιν· Ἐκλαυσεν καὶ ἐδεήθη αὐτοῦ, καὶ ἐν Βαιθὴλ εὗρεν αὐτόν. Φεύγων γὰρ ὁ Ἰακώβ τὴν τοῦ Ἠσαὺ ἐπιβουλὴν, καὶ πρὸς Λάβαν τὸν θεῖον αὐτοῦ ὀποδιδράσκων, ἐν τῇ Βαιθὴλ τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἐτυχεν· Μὴ φοβοῦ, Ἰακώβ, διότι ἐγὼ εἰμι μετὰ σου· δεόμενός τε τοῦ Θεοῦ, τάχα μετὰ χλαυθμοῦ, Ἐάν μοι ὄψς ᾄρτον, ἔλεγε, φαγεῖν, καὶ ἰσχυρίων περιβαλέσθαι, καὶ ἀποκαταστήσης με μετ' εἰρήνης, ἔσται μοι Κύριος εἰς Θεόν· καὶ ὁ λίθος, ἐν ἔσθῃ, εἰς οἶκον Θεοῦ καὶ πάντων ὧν μοι ὄψς δεκάτην ἀποδεκατώσω σοι αὐτά. Ταῦτα τοίνυν παραηλόντες οἱ ἄλλοι ἐρμηνεύται, φασίν, ὅτι ἐν τῇ Βαιθὴλ, ἥτις νῦν τὸ εἰδωλὸν τοῦ Ὄν ἔχει, ἐκλαυσεν Ἰακώβ, καὶ εὗρε τὸν ὀφθέντα καὶ κατήσσαντα αὐτῷ· Μὴ φοβοῦ· οἱ δὲ Ὁ, πληθυντικῶς εἰπόντες τὸ, Ἐκλαυσεν καὶ ἐδεήθησαν, διδάσκειν ἡμῖν νοεῖν, ὅτι περὶ τοῦ λαοῦ τούτου λέγει. Καὶ γὰρ, φησὶν, αὐτοὶ τὸν τε ἄλλον χρόνον τὸ εἰδωλὸν ἐθεράπευσαν, καὶ ὅτε δὲ μεταμελεία ἔδοξαν χρῆσθαι, οὐκ εἰς τὸν ἀπωρισμένον ναὸν ἐλθόντες ἐκλαυσαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ εἰδωλὸν ἐστῶτες, τὴν ἐμὴν ἐπεκαλοῦντο βοήθειαν. Ἐγὼ δὲ ὅμως καίτοι ὑβριζόμενος οὕτως ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, τὴν προφῆτην μου Ἀμὼς ἐπεμψα, λέγοντα πρὸς αὐτούς τὰ ἐμὰ ῥήματα. Ἐν γὰρ Βαιθὴλ προσεφύτευσεν Ἀμὼς, ὅτι ὁ ψευδιεὺς τῆς Βαιθὴλ Ἀμασίας εἶπεν αὐτῷ· Πορεύου εἰς γῆν Ἰούδα, καὶ μὴ προσφύτεις εἰς Βαιθὴλ, ὅτι ἁγίασμα βασιλείως ἐστὶ· τούτῳ δὲ ἐστὶν αὐτῇ τῷ εἰδωλῷ, ἐν βασιλείᾳ ὀνομάζεται. Τινὲς δὲ ἐτέρως ἱστορίας μνημονεύειν φασὶ τὸν Θεὸν νῦν, εἰς τὸν Ἰακώβ ταύτης ἀναγομένης. Καὶ γὰρ ὅτε Σιμεὼν καὶ Λευὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, τοὺς Συκιμίτας ἀπέκτειναν, διὰ τὸ τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν Δίναν μιανθῆναι ὑπὸ Ἑρμῶν τοῦ Συχέμ, τῆνικαῦτα ἤλγει Ἰακώβ, καὶ περιδεῆς ἦν, μήπως ὑπὸ τὴν περιοίκων ἀπολείται διὰ τοὺς Συκιμίτας. Προσπεσὼν οὖν τῷ Θεῷ, εὗρεν εἰσακούσαντα αὐτοῦ, καὶ εἰπόντα πρὸς αὐτόν· Ἀνάστη εἰς Βαιθὴλ, καὶ οἶκε ἐκεῖ· ὅτε καὶ Ἰακώβ προσεφώνει παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· Ἀράτε τοὺς θεοὺς τοὺς ἄλλοτρίους ἐκ μέσου ὧν, καὶ ἀλλάξατε τὰς στολὰς ὧν, καὶ ἀναστάντες, ἀναβώμεν εἰς Βαιθὴλ· καὶ ἐποίησαν οὕτως. Διὸ πληθυντικῶς εἶπεν ἐνταῦθα τὸ, Ἐκλαυσεν καὶ ἐδεήθησάν μου, ἵνα δηλώσῃ τοὺς περὶ τὸν Ἰακώβ πάντας, οἱ συνανέβησαν αὐτῷ εἰς Βαιθὴλ, καὶ ἐποίησαν θεῖον τῷ Κυρίῳ.

Ὁ δὲ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ἔσται μνημόσυνον αὐτοῦ. Εἰ μὲν ὡς περὶ τοῦ Ἰακώβ λεγόμενον ἐνδέχῃ τὸ ῥητὸν, νοήσεις, ὅτι ὁ Κύριος αἰώνιος· μνήμαις αὐτὸν ἔθετο, καὶ εὐκλειαν ἀθάνατον αὐτῷ ἐπεβράβευσεν. Ζῶ γὰρ ἐγὼ, λέγει Κύριος, τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω. Εἰ δὲ ὡς περὶ τοῦ λαοῦ τῶν Ἑβραίων λεγόμενον, οὕτω νοήσεις, ὅτι παραινενικῶς ποιεῖται τὸν λόγον, νοουμένων αὐτοῦ, ἵνα ἐπεὶ τοιοῦτον θεὸν ἔχουσι, πάντα χραιστύνται,

¹⁴ Gen. xxviii, 20. ¹⁵ Amos vii, 12. ¹⁶ Gen. xxxiv, 26. ¹⁷ Gen. xxxv, 1. ¹⁸ Gen. xxxv, 2. ¹⁹ Gen. xiv, 21.

πάντα δυνάμενον, ὃς καὶ τὸν προπάτορα αὐτῶν ἐν-
ισχυσεν Ἰακώβ, δέον μνημονεύειν αὐτοῦ ἀεὶ, καὶ
μνησθῆναι αὐτοῦ ἐπιλάθονται. Οἶκος τοῦ Ὠν, του-
τέστι τοῦ Ἀνωφελοῦς, ἔχουν τῆς ἀμαρτίας, ὁ κόσμος
οὗτος ἐστίν· ἐν γὰρ τούτῳ ἐνεργεῖται, ἐν δὲ τῷ ἔκει
παύεται. Οὐδὲν δὲ οὕτως ἀνωφελές, ὥς ἡ ἀμαρτία,
μᾶλλον δὲ μυρίας βλάβης πρόξενον. Ἐν τοίνυν τούτῳ
τῷ οἴκῳ κλαίων τις καὶ δεόμενος, εὐρήσει Θεόν, καὶ
λαληθήσεται πρὸς αὐτὸν τὸ, Ἀφώνταί σοι αἱ
ἀμαρτίαι σου. Ἐπὶ δὲ ὁ κόσμος οὗτος λυθῇ, οὐκ-
έτι κλαυθμοῦ τοιοῦτου καιρὸς, τοῦ μακαριζομένου
καὶ παρὰ κλησιν ἔχοντος. Τοῦ οὕτω κλαίοντος, ὡς
εἴρηται, ὁ Θεὸς ἔσται μνησκύνων. Αἰώνιον γὰρ εὐ-
φροσύνην ἔχων, ἔχει ταύτην ἐκ τοῦ μεμνησθῆαι τοῦ
Θεοῦ, καὶ τοῦ καταρρυφῆν αὐτοῦ· Ἐμνήσθην γὰρ,
φησί, τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐφράνθην. Οἶκος τοῦ Ὠν,
ὡς εἴρηται, Ἀνωφελοῦς, ἐστὶ καὶ ὁ πλοῦτος, καὶ ἡ
κατὰ κόσμον δόξα ἐν γε τοῖς πολλοῖς. Ὅς οὖν χρή-
σεται καὶ τῷ πλοῦτι καὶ τῇ δόξῃ κατὰ Θεόν, πένη-
τας ἐλεῶν, καὶ ἀδυνατίων προϊστάμενος, οὗτος ἐν τῷ
οἴκῳ Ὠν εὐρίσκει τὸν Θεόν, οὗς ἦν ὁ Ζαχαρίας.
Διὸ καὶ λαληθήσεται πρὸς τοῦτον, ἃ πρὸς ἔκλεινον·
Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο· καὶ εἰς
μνησκύνων αἰώνιον ἔσται ὁ τοιοῦτος δίκαιος. Διότι
ἐσαρκώσεν, ἔδωκε τῷς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη
αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

janus mnemosynon sempiternum. Quoniam enim dispersit, deditque pauperibus, idcirco justitia ejus manet in saeculum saeculi¹¹.

Καὶ σὺ ἐν Θεῷ ἐπιστρέψεις, ἔλεον καὶ κρίμα
φυλάσσου, καὶ ἐγγίze πρὸς Θεόν σου διὰ παντός.
Εἰ καὶ ἀπειθής, φησί, καὶ ἀτακτος εἰ, καὶ πάμπλου-
τοποιεῖν τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ, ὃ τοσαύτην προσ-
εμαρτύρησα ἀρετὴν, ἀλλ' οὖν παιδευθεὶς ὑπ' ἐμοῦ,
καὶ παραδοθεὶς αἰχμαλωσίᾳ, ἐπιστρέψεις πρὸς εὐ-
πίθειαν καὶ εὐταξίαν. Εἰτα λοιπὸν ὡς ἡδὴ μαστι-
ζομένην καὶ πληττομένην ἐπιφωνεῖ Θεός· Ἐλεον καὶ
κρίμα φυλάσσου. Ὅσπερ γὰρ εἰ τις δεσπότης,
μαστιζῶν οἰκέτην παρακούοντα, ἐπιφωνεῖ αὐτῷ τῷ
μαστιζεῖν· Ἀκουε τῶν ἐντολῶν μου· οὕτω κίν-
ταῦθα Θεός, μαστιζῶν τὸν λαόν, ὡς μὴ φυλάττοντα
ἔλεον καὶ κρίμα, ἐπιφωνεῖ αὐτῷ· Ἐλεον καὶ κρίμα
φυλάσσου· τουτέστι, τοῖς τε παρ' ἀξίαν συμφο-
ραῖς περιπίπτουσι συμπαθεῖς ἔσο (τοιοῦτον γὰρ
ἔλεος), καὶ τὸ δίκαιον κρίνε. Εἰτα πρὸς τὴν ἀληθῆ
θεογνωσίαν ἐνάγων, φησὶν· Ἐγγίze πρὸς τὸν Θεόν
σου διὰ παντός· τουτέστι, μὴ ἀποπλανῶ πρὸς εἰ-
δωλοκρατεῖαν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πράττειν τὰ θέοντα,
εἰ καὶ τῷ Θεῷ λάτρευε. Οὐδὲν γὰρ βρελος τῆς τῶν
ἀρετῶν δθῆθεν ἐργασίας, εἰ μὴ θεογνωσία παρῇ.
Σκόπει δὲ, ὅτι ὥσπερ ὁ νόμος ἔλεγεν· Ἀγαπήσεις
Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ τὸν πλησίον σου·
οὕτω κἀνταῦθα τὰ δύο ταῦτα εἰσάγονται. Ἔοικε δὲ
καὶ πρὸς τοὺς τῶς μὲν ἀπιστοῦντας Χριστῷ, ὅστε-
ρον δὲ πιστεῦσαι μέλλοντας λέγειν ὁ προφήτης, ὅτι
Καὶ σὺ ὁ νῦν ἀπιστῶν Ἰσραηλίτης, ἐν Χριστῷ ἐπι-
στρέψεις, ὃς ἐστὶ Θεός σου, οὐκ ἀνθρώπος ψιλός, ὡς

Quoniam talem Deum haberent, qui cuncta pos-
set, cunctaque nutu suo regeret, qui et eorum
progenitorem confirmaret; ejus, uti par erat, omni
tempore meminissent, operamque darent, ne se
ulla unquam ejus oblivio caperet. Domus On, Inu-
tilis, videlicet peccati, est hic mundus; in hoc enim
mundo peccatum patrat, in altero cessat. Nihil
autem ita inutile est, ut peccatum. Nihil imo adeo
detrimentosum, cum immensum afferat detrimen-
tum. Cum igitur hac in domo quis lugens orarit,
Deum inveniet, qui ad ipsum haec dicat, *Remittun-
tur tibi peccata tua*¹⁰; ubi vero mundus hic dis-
solvetur, haud amplius istiusmodi luctus tempus
erit, qui poenitentes solari beatosque facere valeat.
Ejus qui ita lugeat, ut dictum est, *mnemosynon Deus*
erit. Quod enim aeterna laetitia fruatur, habet
id ex eo quod ipsius Dei meminerit, eoque delec-
tetur: *Memor enim, ait, Dei fui, et delectatus*
*sum*¹¹. Domus On, scilicet inutilis, ut superius
exposuimus, est etiam opulenta, et in plerisque
mundana gloria. Quisquis igitur ita divitibus utitur
atque gloria, ut Deo placeat, pauperum miserendo
sublevandoque tenuiores, is in domo On Deum re-
perit, uti Zachaeus; audietque a Deo ipso ea
quae ad Zachaeum hunc olim dicta fuere: *Hodie*
*salus domui huic facta est*¹²; exitque talis vir

Vers. 6. Et tu in Deo tuo converteris; misericor-
diam et judicium custodi, et appropinqua ad Deum
tuum semper. Et si contumax es, **110** ait, atque
dissolutus, patriarcha Jacob valde inferior, cui
patriarchae tantam inditam fuisse virtutem dixi;
tamen a me correctus, captivitate traditus, ad
obedientiam bonamque frugem redigeris. Hunc dein-
de, quasi verberibus atque plagis affectum, ita allo-
quitur Deus: *Misericordiam et judicium custodi*. Per-
inde enim, ac si quis dominus non obedientem
servum credendo clamet, Audi mandata mea; ita
hoc loci Deus populum corrigens, eo quod miseri-
cordiam et justitiam non servavit, ad eum clamat,
Misericordiam et judicium custodi; misericors
scilicet esto adversus eos qui citra culpam in cala-
mitates inciderunt, id enim postulat misericordia,
et fac recte justitiam administres. Dein ad veram
Dei cognitionem eum perducens, subdit, *Accede*
ad Deum tuum semper; ut scilicet ad idolorum cul-
tum amplius deflectas, sed age quae decent,
Deumque simul colito. Nulla enim exercendis vir-
tutibus inest utilitas, ni Dei cognitio simul adsit.
Illud autem animadvertas oportet, quod uti lex duo
jubeat: *Diliges Dominum Deum tuum, et proxi-
mum tuum*¹³; ita et hoc loci utrumque induciur.
Ad eum item, qui huc usque Christo non credidit,
quique postea ad ejus fidem sese recipiet, dicere
propheta videtur: Tu quoque, Israelita, qui nunc

¹⁰ Matth. ix, 2. ¹¹ Psal. lxxvi, 4. ¹² Luc. xix, 9. ¹³ Psal. ii, 9. ¹⁴ Deut. vi, 5; Levit. xxxix, 19.

non credis, in Christo converteris, qui Deus tuus est, non simplex homo, uti putabas. Ne credas autem, ubi te ad Christum receperis, in posterum omni te officio solum fore, quod per fidem justis evaseris: verum exercere debes virtutes, inopum miserando quidem, sed ita, ut iustitiam simul exercendo, singulis impertias pro cuiusque indigentia. Denique concludens auditorem cohortatur: Fac virtutem omnem; omni tempore colendo ad Deum accedas; vitia namque nos a Deo sejungunt; virtutes contra, nos ei similes efficiunt, pro ut ad eum accedere faciunt. Anmadvorte autem et illud, *Semper*: non enim ad breve modo tempus excubias agere honestatis gratia decet. Quisquis item flagitia aversatus, ad Deum sese recipit, hoc non propriis viribus, sed ope divina se facere putet; Deus enim est, qui in nobis efficit, ut quæ sibi placita sint, et (18) velle et agere possimus. Iudicibus item maxime convenit, una cum misericordia rectum iudicium etiam exercere; plerique enim pauperum miseri, divites perperam condemnant, licet hisce iustitia patrocinetur. Propterea lege nobis cautum est, ne pauperis in iudicio misereamur. Quoniam autem plerumque fit, ut misereamur quibus placere maxime studeamus; idcirco subjicit, *Accede ad Deum*; respice scilicet non homines, sed Deum ipsum, qui tibi mercedem retribuere valeat.

III VERS. 7. *Chanaan in manu ejus statera iniquitatis preponderare amavit.* Hæc equidem Ephraïm ego duceo, misericordiam et iustitiam simul uti servet, et reliqua; ipse vero Chanaan evasit, Chanaanæorum avaritiam et injustitiam æmulando. Ita et Ezechiel ad Jerusalem dicit: *Semen et generatio tua de terra Chanaan*²⁵. Quorum enim imitata mores est, eorum etiam denominationem obtinuit. His similia dixit et David de hominibus iis qui tum temporis vivebant: *Mendaces filii hominum in stateris, ut injuste agant*²⁶.

VERS. 8. *Dixit Ephraïm: Verumtamen dives effectus sum, inveni requiem mihi. Omnes labores ejus non invenientur ei propter iniquitates in quibus peccavit.* Cum ita per iniquitatem, ait, pauperumque oppressionem opes sibi Ephraïm comparasset, futurum existimavit, ut aliquam inde requiem capere, sequè, dum tentationis æstu agigaretur, recollare posset; sed non ita erit. Quæcunque enim labore coegit, vana erunt, eique prorsus inutilia. Testatur id et David: *Nolite sperare in iniquitate, et rapinas nolite concupiscere: divitiæ si affluant, nolite cor apponere*²⁷. Il quoque quibus Dominus dixit, *Si filii Abraham essetis, Abraham opera faceretur*²⁸, Chanaan erant, statera iniquitatis usi; quippe qui, Barabbas latro uti dimitteretur, postu-

Α ενόμιζες. Ἀλλὰ μὴ οὕτω, ὅτι ἐν ἐπιστρέφῃ, ἀν-
ετος τοῦ λοιποῦ ἔσθ, οἷα δικαιοθεὶς ἐκ πίστεως·
ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρετὰς ἐργάζου, ἐλεῶν μὲν, ἀλλὰ
μετὰ κρίσεως, ὥστε διδόναι ἑκάστῳ, καθὼς ἂν τις
χρεῖαν ἔχῃ. Εἰτα συγκλείων τὸν ἀκροατὴν, πᾶσαν (17)
ἀρετὴν, φησὶν· Ἐγγίξε πρὸς τὸν Θεόν σου διὰ
παντός. Αἱ μὲν γὰρ ἀμαρτίαι, διωτῶσιν ἀνὰ μέτρον
ἡμῶν καὶ Θεοῦ· αἱ δὲ ἀρεταί, ἐγγίξουσιν ποιῶσι διὰ
τὴν ὁμοιότητα. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, Διὰ παντός· δεῖ
γὰρ μὴδὲ πρὸς βραχὺ πρὸς τὸ καλὸν ἀπονυστάζει.
Καὶ ὁ ἐξ ἀμαρτίας δὲ ἐπιστρέφων, μὴ οἰσθῶ, ὅτι ἐν
οἰκείᾳ δυνάμει ἐπιστρέφει, ἀλλ' ἐν Θεῷ· Θεὸς γάρ
ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν καὶ τὸ θέλων καὶ τὸ ἐνερ-
γεῖν ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας. Μάλιστα δὲ ἀρμόσει τοῖς
δικασταῖς μετὰ τοῦ ἐλεῖν καὶ τὸ φυλάσσεσθαι
κρίμα. Πολλοὶ γὰρ ἐλεῶντες δὴν ἐν τοῖς πένηται,
κατακρίνουσιν ἀπλῶς τοὺς πλουσίους, καὶ τὸ δι-
καιον ἔχουσιν αὐτοῖς συνιστάμενον. Διὰ τοῦτο νομο-
θετούμεθα, μὴ ἐλεῖν πτωχὸν ἐν κρίσει. Ἐπειδὴ δὲ
ἐστὶν ἐλεῖν, καὶ δικαίως κρίναι, μὴ κατὰ Θεὸν δεῖ,
ἀλλὰ πρὸς ἀνθρωποπάρεσκειαν, ἐπάγει· Ἐγγίξε πρὸς
Θεόν σου· μὴ ἀποστραφῇς πρὸς ἀνθρώπους· ἀλλὰ
πρὸς τὸν Θεὸν βλέπε, τοὺς μισθοὺς ἀποδώσοντα.

recteque judicemus, non Dei, sed hominum gratia, *Accede ad Deum*; respice scilicet non homines, sed

Χαναὴν ἐν χειρὶ αὐτοῦ ζυγὸς ἀδικίας, κατα-
δυναστεύειν ἠγάπησεν. Ἐγὼ μὲν, φησὶ, ταῦτα
διδάσκω τὸν Ἑβραῖον, ὥστε Θεὸν καὶ κρίμα φυλά-
σσειν, καὶ τὰ ἐξ ἑ· αὐτὸς δὲ Χαναὰν γέγονε, ζηλώ-
σας τὴν τῶν Χαναανίων πλεονεξίαν καὶ ἀδικίαν.
Ὅθεν καὶ ἱερζικιὴλ λέγει πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ·
Τὸ πνεῦμα καὶ ἡ γέννησίς σου, ἐκ γῆς Χαναάν·
ὧν γὰρ τοὺς τρόπους ἐξήλωσε, τούτων καὶ τὴν
προσηγορίαν ἐδέξατο. Τοιοῦτον γὰρ καὶ Δαβὶδ εἶπε
περὶ τῶν τότε ἀνθρώπων· Ψευδεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀν-
θρώπων ἐν ζυγοῖς τοῦ ἀδικεῖν.

Εἶπεν Ἑβραῖμ· Πειλούτηκα, εὐρηκα ἀναψυ-
χὴν ἐμαυτῷ. Πάντες οἱ πόνοι αὐτοῦ οὐκ εὐμεθέ-
σονται αὐτῷ, διὰ τὰς ἀδικίας, ἃς ἤμαρτεν. Ἐξ
ἀδικίας, φησὶ, καὶ τοῦ καταδυναστεύειν ἐτέρους
πλουτήσας Ἑβραῖμ, ἐπλήτισεν, ὅτι ἀνάπαυσιν ἔχει,
καὶ ἀναψύξει ἀπὸ καύσωνος παντὸς πειρασμοῦ·
ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἔστι. Ὅσα γὰρ ἐπόνησε, μάταια
ἐσονται. Ταῦτα καὶ Δαβὶδ λέγει· Μὴ ἐλπίζετε ἐπ'
ἀδικίᾳ, καὶ ἐπὶ ἄρπαγμα μὴ ἐπιποθεῖτε. Πλου-
τος ἐὰν βῇ, μὴ προστιθεσθε καρδίαν. Κάκεινοι
δὲ, πρὸς οὓς εἶπεν ὁ Κύριος, Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ
ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἂν, Χαναὰν
ἦσαν, ζυγὸν ἀδικίας κατέχοντες, οἳ γε τὸν ληστὴν
Βαραββὰν ἐξήγγισαντο· τὸν δὲ εὐεργέτην Χριστὸν,
ἐσταύρωσαν, οἳ καὶ πρὸς αὐτὸν φθόνῳ ζῶντα δια-

²⁵ Ezech. xvi, 3. ²⁶ Psal. lxi, 10. ²⁷ Psal. lxi, 11. ²⁸ Joan. viii, 59.

Variae lectiones et notæ.

(17) Εἰς τὴν πᾶσαν, Cod Ven.

(18) Non sumus enim sufficientes cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, ait D. Paulus II Cor. ii, 15. Et misericordia Domini, teste Psalmista psal.

lviii, 11, prævenit nos, atque ita facit, ut velimus, eademque misericordia subsequitur, Psal. xxii, 6, efficitque, ut cum assensum prævenienti gratiæ præstiterimus, agamus quæ velimus.

καίόμενοι, ᾗθησαν παραφυχὴν (19) εὐρεῖν, θανάτωσαντες αὐτόν. Ἀλλ' οὐδὲν ὀνήσονται, φησὶν· οὐ μόνον γὰρ ἔκεινον παῖσαι οὐκ ἴσχυσαν δοξαζόμενον, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἐξαίρετα αὐτῶν, ἐφ' οἷς ἐπόνθησαν, ὑπὸ Ῥωμαίων ἠφανίσθησαν. Ἰσως καὶ τις ἐξ ἀδικίας πλουτῶν ἔρει, ὅτι Πεκλούτῃκα, εὐρηκα ἀναφυχὴν ἑμαυτῷ· ἀλλ' ἀκουέτωσαν οἱ τοιοῦτοι τὰ τε ἄλλα, καὶ ὅτι Χαναάν εἰσι παῖδες, ᾧ κατηράσατο Νῶε.

quis etiam per iniquitatem dives effectus, dicere queat, Dives effectus sum, inveni requiem mihi; sed qui ita sit affectus, animadvertat inter alia se filium esse Chanaan, cui Moyses maledixerit.

Ἐγὼ δὲ Κύριος ὁ Θεός σου, ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Ἐτι κατοικίῳ σε καὶ ποιήσω ἐν σκηναῖς κατοικεῖν, καθὼς καὶ ἐν ἡμέραις ἐορτῆς. Σὺ μὲν, φησί, τῷ πλούτῳ σου τῷ ἐξ ἀδικίας ἐπιήλπισας· ἐγὼ δὲ ὥσπερ σε ἀνήγαγον ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ διὰ τῆς ἐρήμου βαδίζοντα ἐποίησα σκηναῖς κατοικεῖν· οὕτω καὶ νῦν μετοικίῳ σε καὶ ποιήσω ἐν σκηναῖς κατοικεῖν, καθὼς ἐν ταῖς τῆς Σκηνοπηγίας ἡμέραις εἴωθας ἐν ταῖς σκηναῖς κατοικεῖν. Καὶ γὰρ τὴν ἐορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας ὁ Θεός διὰ τοῦτο προσέταξεν, ἵνα ἐν σκηναῖς κατοικοῦντες, μὴ ἀμνημονώσι τῆς ἐν ἐρήμῳ διαγωγῆς. Οὕτω μέντοι καὶ οἱ θεοκτόνοι γενόμενοι, ἀπὸ χωράς εἰς χωρὶν μετανίστανται, καὶ εὐχάσονται τοῖς ἐν σκηναῖς κατοικοῦσι. Καὶ ὅν δὲ ὁ Κύριος ἐξάγει ὡς ἐξ Αἰγύπτου τῆς ἀμαρτίας, διδάσκει σκηνὴν ἡγεῖσθαι καὶ παροικίαν τόνδε τὸν βίον. Τότε γὰρ καὶ ἔστιν ἐορτάζειν τῷ Κυρίῳ τὴν κατὰ πνεῦμα ἐορτὴν.

hanc vitam; tum enim et solemnitate istam secundum

Καὶ λαλήσω πρὸς προφήτας, καὶ ἐγὼ ὀράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χειρὶ προφητῶν ὁμοιώθην. Δικαίως, φησί, μετοικίῳ ὑμᾶς, διότι ἃ διὰ τῶν προφητῶν μου ἐλάλουν εἰς νοουθεσίαν ὑμῶν, οὐκ ἠκούετε (τὸ γὰρ, Λαλήσω, ἀντὶ τοῦ, Ἐλάλησα)· καὶ οὐ λόγους μόνον εἶπον, ἀλλὰ καὶ ὀράσεις ἐπλήθυνα, τούτεστι, προφητείας διὰ τῶν πραγμάτων δεικνυμένας· ὥσπερ καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν προφήτην ἐκέλευσε, ποτὲ μὲν πόρνην λαβεῖν, ποτὲ δὲ μοιχαλίδά, διὰ τῶν ἔργων, ὧν ἐώρων, παιδεύων αὐτούς. Διδάσκει δὲ καὶ ὅτι διαφόροις ἀποκαλύψουσιν ἐχρήσατο, οὐ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἐπιδεικνύς (ἀράτος γὰρ αὐτῇ), ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκάστοτε χρεῖαν τύπους τινὰς καὶ ὁμοιώματα δεικνύων τῆς θείας φύσεως καὶ ἐνεργείας. Ἄλλως γὰρ τῷ Δανιὴλ, καὶ ἐτέρως τῷ Ἰεζεκιὴλ, καὶ τῷ Ἡσαΐα ἐτέρως, καὶ τῷ Μιχαῖα ἄλλως. Τινὲς δὲ οὕτως· Ἐγὼ μὲν τὰς ὀράσεις ἐπλήθυνα τὰς προφητικάς· οἱ δὲ ὑμέτεροι ψευδοπροφῆται τὰ ἔργα τῶν ἐμῶν προφητῶν μιμούμενοι, καὶ τοῦτοι ὁμοιούμενοι, τὰ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν ἔλεγον. Ἰερεμίας μὲν γὰρ ξυλίνους κλισοὺς περὶ τὸν τράχηλον θέμενος, ὑπεδύλην τὸ καταδουλωθῆσθαι τὴν βασιλεία· ὁ δὲ ψευδοπροφήτης Ἀνανίας λαβὼν, συνέτριψε τούτους, εἰπὼν, ὅτι Τάδε λέγει Κύριος·

larunt; Christum vero optime de se meritum cruciixerunt. Qui quidem adversus eum invidia, veluti flamma, flagrant, aliquid inde refrigerationis se capturos putabant, si eum occidissent. Verum, ait, nullam hinc utilitatem capient; non solum enim id obtinere non potuerunt, ut ne amplius ipse cerneretur, sed optima quæque, quæ prima ipsi ducebant, quibus colligendis magnopere laborarant, a Romanis dispersa sunt atque deleta. Fortasse

Vers. 9. Ego autem Dominus Deus tuus eduxi te de terra Egypti. Adhuc habitare faciam te in tabernaculis, sicut in die solemnitatis. Tu quidem, ait, iniquitate partis tuis opibus magnopere confidebas; ego vero ut olim eduxi te ex Egypto, perque deserta loca vagantem in tabernaculis habitare feci, sic et in præsentia patriis te sedibus depellam, inque tentoriis habitare faciam, ut Scenopegiæ tempore consueveras. Ob id enim Deus Tabernaculorum solemnitatem imperavit, ut in hisce degentes, nunquam ejus temporis memoriam deponerent, quo tempore desertis in locis essent commorati. Ad hunc plane modum sese habent et Deicidæ Judæi, qui ex uno in alium locum transferuntur, iis plane similes effecti, qui in tabernaculis degebant. Quemcumque præterea abducit Deus a peccato, inquam 112 ex Egypto, monet, tabernaculum peregrinationemque ducat præsentem hanc vitam; tum enim et solemnitate istam secundum Domino celebrare merito potest.

Vers. 10. Et loquar ad prophetas, et ego visiones multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum. Jure, inquit, ac merito vos alio transferam, propterea quod non attendistis ea quæ vestram ad correctionem vobis locutus sum; illud enim, Loquar, pro Locutus sum, usurpatur. Neque verba modo feci, sed et visiones multiplicavi, prophetias nimirum, quæ rebus ipsis ostenderentur. Ad hunc plane modum et huic prophetæ Deus jussit, modo meretricem sibi adjungeret, modo adulteram; atque rebus, quas suis ipsimet oculis cernerent, eos instituit. Ostenditque præterea, se multis revelationibus usum, non quo suam ipsius naturam ob oculos eis poneret, cum ea talis sit, ut oculis omnino percipi nequeat, sed ut pro temporum necessitate quasdam cum naturæ divinæ, tum hujus ipsius facultatis, figuras exhiberet et imagines. Alia enim ratione Danieli Deus apparuit, alia Ezechieli, aliter Isaïæ, Michææ aliter. Alii locum hunc ita exponunt, quasi dicat: Ego equidem propheticas vobis visiones multiplicavi; vestri vero falsi vates, meos imitati prophetas eorumque facta, similes eis effecti, effutiebant, quæ corde quisque suo comminisceretur. Jeremias enim ligneas ca-

Variae lectiones et notæ.

(19) Ἀναφυχὴν, Cod. Ven.

tenas collo suo circumponens, futurum innuit, ut in servitutem rex duceretur; falsus contra vates Ananias catenas easdem corripuens, confregit, talia fatus: *Sic conteram jugum regis Babylonis*²⁹. Populum itaque reprehendit, quod, cum ad prophetas loqueretur, ipsum non audivit, sed obsequi falsis prophetis maluit, qui divinorum oraculorum speciem præ se ferebant, minime tamen veritatem loquebantur. Quoniam autem uti futurum dicitur, *Loquar ad prophetas*, sermo forte est de apostolis atque prophetis qui eorum temporibus vixerunt, ad quos pertinet illud Domini dictum, *Ego mitto prophetas et scribas et sapientes*³⁰. Tales igitur ad prophetas, inquit, loquar ego, qui futuram meam incarnationem per figuras et imagines quasdam adumbravi, multa variaque prophetis qui legis tempore vixerunt, visionum genera ob oculos ponendo. Quoniamque nunc videmus per speculum et in enigmate³¹: merito cognitio omnis quæ hic sit, umbra quadam est, omnisque visio non una et simplex, sed multiplex et varia, eademque per imagines quasdam quæ seorsibus subiciantur, exprimitur. Ita Deum, et solem, et ignem, et vitam, et id genus alia nominamus.

VERS. 11. *Si non Galgala est, falsi ergo erant in Galgala principes idololatriæ.* Ego equidem ita vos per prophetas instituendos putavi: vos contra, una cum principibus vestris Galaad atque Galgala petere: futilia ibi prorsusque vana peragere: idolis sacra facere. Harum autem duarum urbium ideo meminit, quod, ut superius dixit, omnium **113** maxime idola consecrabantur. Quoniam autem Assyriorum rex Phua urbem Galaad, quæ trans Jordanem erat, invasit, eamque primam cepit, propterea Deus ait: Cum non amplius sit Galaad (funditus enim eversa fuit), perspicuum hinc est, principes sacerdotesque vestros qui Galgalis convenerant, vanos omnino fuisse, frustra scilicet laborasse; vanum enim erat sacra idolis facere, et ab hisce bona quærere.

Et altaria eorum quasi testudines super desertum agri. Aut sensus est, eos excelsa et conspicua construere altaria consuesse, cujusmodi sunt testudines, vel aggeres, quos aquarum cohibendarum gratia exstruere solent agricolæ qui aggeres eo nomine appellantur. Aut hoc aliud innuitur: Quemadmodum scilicet amphibium animal testudo, cum in aqua degit, facile venatores effugit; in continente contra, facile capitur: ita et altaria quæ vos idolis erexistis, facile ab hostibus diripiuntur atque funditis evertentur. Vel denum sensus est: Ut iusti mens ara Deo dilecta est, ita contra mens impii et flagitiosi hominis testudinis speciem quamdam præ se fert. Qui quidem crasso corporis putamine tegitur, eoque vehementer oneratus, tardus incedit; caro quippe totus effectus, nihil quod ex imagine Dei profluat, venusti præ se fert, sed in propatulo gerit deformitatem quæ a culpa manat, perque sterilem et incultam agri, mundi

A Οὕτως συντρίψω τὸν ἑγὼν βασιλέως Βαβυλῶνος. Ἐγκαλεῖ οὖν τῷ λαῷ, ὅτι λαθύνοντες αὐτοῦ πρὸς τοὺς προφήτας, οὐκ ἤκουον, ἀλλὰ τοῖς ψευδοπροφῆταις ἐπαθίετο, οἱ ὁμοιώματα θείας προφητείας, οὐκ ἀλήθειαν ἔλεγον. Ἐπεὶ δὲ ὡς μέλλον λέγεται τὸ, *Ααλήσω πρὸς προφήτας*, τάχα περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς λέγει προφητῶν, δι' οὗ καὶ ὁ Κύριος λέγει, ὅτι Ἐγὼ ἀποστέλλω προφήτας καὶ γραμματεῖς καὶ σοφοὺς. Ααλήσω οὖν, φησὶ, πρὸς τοὺς τοιοῦτους προφήτας ἐγὼ, ὅς ὁμοιώματα τινὰ τῆς ἐμῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας προστύπωσα, ἐν τοῖς κατὰ νόμον προφήταις ποικίλας καὶ πολλὰς ὁράσεις υποδείξας. Ἐπεὶ δὲ καὶ βλέπομεν ἄρτι δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι, εἰκότως, πᾶσα γνῶσις ἐνταῦθα γενομένη, ὁμοιωμά ἐστι, καὶ πᾶσα ὁρασις οὐκ ἐνοσιδής ἐστι καὶ ἀπλή, ἀλλὰ πεπληθυμένη, δι' αἰσθητῶν τινῶν εἰκόνων τυπωμένη. Οὕτω καὶ τὸν Θεόν, ἥλιον, καὶ πῦρ, καὶ ζῶην, καὶ τᾶλλα τοιοῦτότροπα ὀνομάζομεν.

B *Ei μὴ Galaad ἐστίν, ἄρα ψευδεῖς ἦσαν ἐν Galgalois ἄρχοντες θυσιάζοντες.* Ἐγὼ μὲν, φησὶν, οὕτω διὰ τῶν προφητῶν ὑμᾶς ἐνουθέτουں· ὑμεῖς δὲ ἀναβαίνοντες εἰς Galaad καὶ Galgala, σὺν τοῖς ἀρχουσιν ὑμῶν, τὰ ψευδῆ καὶ μάταια ἐτελεῖτε, τοῖς εἰδώλοις θύοντες. Μίμνηται δὲ τῶν δύο τούτων πόλεων, ὡς κατεδύλων οὐσῶν ὑπὲρ τὰς ἄλλας, ὡς ἀνωτέρω εἶπεν. Ἐπεὶ οὖν ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς Φουὰ ἐπελθὼν, τὴν Galaad πόλιν πρώτην εἰλε, πέραν οὖσαν τοῦ Ἰορδάνου, φησὶν, ὅτι Εἴπερ οὐκ ἐστὶν ἡ Galaad (ἐξολοθρευθεῖσα γὰρ), ἄρα πρόδηλον, ὅτι ἐν Galgalois ἀναβαίνοντες ἄρχοντες ὑμῶν καὶ θυσιάζοντες, ψευδεῖς ἦσαν, ὅ ἐστι ματαιοπονοῦντες· ματαιότης γὰρ τὸ θύειν τοῖς εἰδώλοις, παρ' αὐτῶν αἰτουντες τὰ ἀγαθὰ.

C *Τὰ θυσιαστήρια αὐτῶν, ὡς χελῶναι ἐπὶ χέρσῳ ἀγροῦ.* Ἥ ἐστι τοιαῦτα θυσιαστήρια ἐποιοῦν ὑψηλὰ καὶ ἀπόκλιπτα, ὡς χελῶναι, ἥτοι αἱ ἀναχιματώσεις, ἃς ποιοῦσιν οἱ γεωργοὶ διὰ τὰ ὕδατα· χελῶναι [χελῶνας?] γὰρ τὰ τοιαῦτα καλοῦσιν. Ἥ, ἐπὶ ὡς περ ἡ χελώνη τὸ ζῶον ἀμφίβιον οὔσα, ἐν μὲν τῷ ὕδατι διατεταμένη, διαφεύγει πολλάκις τοὺς θηρεύοντας· ἐν δὲ τῇ χέρσῳ, εὐάλωτός ἐστιν· οὕτως καὶ οἱ βωμοὶ τῶν εἰδώλων, οἱ παρ' ὑμῶν οἰκοδομηθέντες, εὐάλωτοι ἔσονται τοῖς πολεμίοις, καὶ ὑπ' ἐκείνων κατασκαφῇσονται. Ἥ ὡς περ ὁ νοῦς τοῦ δικαίου, θυσιαστήριόν ἐστιν ἀγαπητὸν τῷ Θεῷ, οὕτω καὶ ὁ τοῦ ἀσεβοῦς καὶ ἁμαρτάνοντος, χελώνη ἔοικεν, ὑπὸ τοῦ παχέος ἐλῦτροῦ τοῦ σώματος καλυπτόμενος, καὶ βαρὺς ὑπὸ τούτῳ κινούμενος, ὅτε ὅτε κατασκαφθεὶς ὅλος, καὶ οὐδεμίαν ὑπαισθητὴ ἐκ τοῦ κατ' εἰκόνα φέρων, ἀλλὰ τὴν ἐκ τῆς κακίας ἀμορφίαν ἐμπαίνων, καὶ ἐν τῇ χέρσῳ καὶ ἀκάρπῳ διαγωγῇ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κόσμου τούτου πλανώμενος.

Καὶ ἔταν ἰσθς ἄνθρωπον, ἄλλοτε ἄλλον γινόμενον, Α scilicet hujus, regionem oberrando vagatur. Cum
καὶ ἐπαμφοτερίζοντα τοῖς ἔθεσι, τοῖς τε ἄλλοις ἀμ- item cernis hominem qui alium atque alium se
φιόις ζωοῖς, καὶ χελώνη αὐτὸν παρείκατον. præbeat, et modo hanc modo illam ambiguis mor-
ibus vitæ rationem amplectatur, fac eum cum aliis amphiblis animalibus, tum maxime testudini
comparaes.

Καὶ ἀνεχώρησεν Ἰακώβ εἰς πεδίον Συρίας, καὶ
ἐδούλευσεν Ἰσραὴλ ἐν γυναικί, καὶ ἐφυλάξατο.
Ἡλὺν τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ γαμετῆς ἐμνημόνευσε,
καὶ φησιν, ὅτι ἐκεῖνος μὲν τῇ μητρὶ αὐτοῦ πεισθεὶς,
παραινούσῃ μὴ λαβεῖν γυναῖκα ἐκ τῆς γῆς Χαναάν,
ἀνεχώρησεν εἰς Συρίαν πρὸς Λάβαν· καὶ ἐδούλευσε
μὲν ἐκεῖνον ἐν γυναικί, ἀντὶ τοῦ, διὰ γυναῖκα, καὶ
ἐφυλάξατο λαβεῖν γυναῖκα Χαναανίαν. Ἡ ὅτι διὰ
τὴν Ῥαχὴλ ἐφύλαξε πάντα, ὅσα ἀντελλετο [f. ἐνετ.]
αὐτῷ Λάβαν.

Καὶ ἐν προφήτῃ ἀνήγαγε Κύριος τὸν Ἰσραὴλ
ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἐν προφήτῃ διεφυλάχθη.
Διὰ τὴν αὐτοῦ, φησὶν, ἀρετὴν καὶ οἱ ἀπὸγονοὶ αὐτοῦ
Ἰσραηλῖται ἡγαπήθησαν ὑπὸ Θεοῦ, καὶ ἀνήγαγεν
αὐτοῦς· ἐξ Αἰγύπτου ἐν προφήτῃ τῷ Μωϋσεῖ, καὶ
διεφυλάξεν αὐτοὺς διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου (20) ἐν
τῇ ἐρήμῳ· καὶ ταῦτα πολλῶν πρὸς πολεμούντων
αὐτοῖς ἐχθρῶν. Ἡ καὶ δι' Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἐφυλά-
χθησαν· καὶ τοῦτον γὰρ προφήτην καλεῖ. Ταῦτα
τύπος Χριστοῦ. Εἰς γὰρ τὴν γῆν ἐπιβὰς, τὴν Ἐκ-
κλησίαν ἐμνηστεύσατο, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἐδούλευσε
σαρκὶ καὶ πάθει, καὶ ταῖς νομίμας ἐντολαῖς, ἃς
ἐφύλαξε. Καὶ ἐν αὐτῷ ἀνήχθημεν ἐξ Αἰγύπτου τῆς
ἁμαρτίας, καὶ φυλαττόμεθα· ὁ προφήτης γὰρ ἔστιν
αὐτός, περὶ οὗ εἶπεν Μωϋσῆς· *Προφήτην ὁμὴν ἀνα-*
στήσει Κύριος. Καὶ πᾶς δὲ ἄξιος γενόμενος τοῦ
κληθῆναι Ἰσραὴλ, καὶ ὁρῶν τὸν Θεόν, καὶ δουλεύει
ἐν γυναικί, ὅτε τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιεῖται μὴ
εἰς ἐπιθυμίαν· καὶ φυλάσσεται ἐν γυναικί, ὅτε
ὑπωπιάζει τὴν σάρκα καὶ δουλαγωγεῖ· ἀνάγεται
τε ἐξ Αἰγύπτου, τοῦ σκοτεινοῦ τούτου βίου, διὰ
προφήτου, τοῦτέστι, τοῦ λόγου, τοῦ περὶ τῶν μελ-
λόντων διαθεβιαζομένου πρὸς ἡμᾶς. Εἰ γὰρ μὴ
πιστεύοις τις τῷ λέγοντι, ὅτι ἔσται τις ἑτέρα κατὰ-
στασις μετὰ θάνατον θειοτέρα, πῶς ἀναχθήσεται ἐκ
τοῦ κόσμου τούτου, οὗ τὰ ἡδέα ἐν χερσὶν ἔστιν;
diviniorem, qui fiat, ut educatur ex hoc mundo,
itur?

Ἐθυμώθη Ἐφραῖμ, καὶ παρώργισεν. Ὁ μὲν D
Ἰακώβ, φησὶν, οὕτως ἔσπευσε μὴ παραδῆναι τὴν
τῆς μητρὸς παραίνεσιν, καὶ δουλεύειν ἐφύδριστον
εἴλετο, ἵνα γυναῖκα λάβῃ ἐκ γένους ἀγαθοῦ· ὁ δὲ
ἐξ ἐκεῖνου γεννηθεὶς λαὸς τοῦ Ἐφραῖμ, πάντα ἐποίη-
σεν, ὅσα πρὸς θυμὸν με καὶ ὀργὴν κινουσί, τὰς
χρυσὰς στήσας δαμάλεις, καὶ προσκυνοῦν αὐταῖς.

Καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπὶ αὐτὸν ἐκχυθήσεται.
Παρώργισέ με, φησὶν, ἀλλὰ τῆς ἀπωλείας αὐτὸς
ἐαυτῷ αἴτιος ἔσται· ἀναμάσσεται ἐφ' αὐτὸν πάσας
τὰς θανατικὰς κακώσεις.

²⁰ Dent. xviii, 15.

Variae lectiones et notæ

(20) Διὰ τῆς αὐτοῦ προφητείας, per ejus prophetiam, Cod. Ven.

VERS. 12. Et recessit Jacob in campum Syriæ, et
servivit Israel in uxore, et observavit. Rursus patriar-
chæ Jacob uxoris meminit, docetque, eum matrī
obsequentem suæ, quæ ne Chananæam uxorem du-
ceret hortabatur, in Assyriam ad Labanum con-
tendisse, eique servisse in uxore, uxoris videlicet
gratia, cavissequē ne uxorem duceret Chananæa. Vel
observavit ideo dicit, quod Rachelis gratia
servavit, quæcunque a Labano imperaban-
tur.

B VERS. 13. Et in propheta eduxit Dominus Israel
de Ægypto, et in propheta servatus est. Ob ejus,
inquit, virtutem, ipsius etiam posteros Israelitas
dilexit Deus, eduxitque ex Ægypto per prophetam
Moysem, eosque, per hunc ipsum prophetam, de-
sertis in locis incolumes servavit; idque, cum
multi eos hostes insequerentur. Vel etiam per Je-
sum, filium Nave, servati Israelitæ fuerunt, quem
et ipsum prophetam appellat. Hæc Christi figura
sunt et imago. Cum enim in terram descendisset.
Ecclesiam sibi adjungere constituit, ejus gratia
carni, ejusque affectibus, obnoxius evasit obtem-
peravitque legalibus mandatis, eaque 114 sibi
maxime servanda putavit. Per hunc ex Ægypto,
C peccato nimirum, educti sumus, perque ipsum
incolumes servamur. Propheta namque is est,
quo de propheta Moyses: *Prophetam suscitabit vo-*
bis Dominus 20. Quisquis item dignus factus est,
qui Israel vocetur, Deum videns, et servit in
uxore, cum carnis curam gerit non ad libidinem:
et servat in uxore, cum carnem eandem affligit,
redigitque in servitute, et ex Ægypto, tenebrosa
videlicet hac vita, educitur per prophetam, Dei
verbum nimirum, quo futura nobis felicitas de-
nuntiatur. Ni enim fidem quis adhibeat affirmanti
futuram post mortem aliam vitæ rationem plano
cujus per jucunda bona præ manibus versan-

VERS. 14. Ad iracundiam provocavit me Ephraim
et ad iram. Jacob quidem, ait, ita matris consilio
parere studuit, servitutemque servire non dubitavit:
adeo ignominiosam, quo sibi præclara de stirpe
uxorem duceret: Ephraim contra populus, ab eo
prognatus, omnia ea facinora petravisti, quæ me ad
iram indignationemque movent, aureas juvences
erigendo colendoque.

Et sanguis ejus super eum effundetur. Ad iram,
ait, me provocavit; atque ita suæ sibi ipse per-
ditionis auctor erit, lethales in se calamitates ar-
cessens.

Opprobrium retribuet illi Dominus secundum verbum Ephraim. Opprobrium Deus appellat injuriam, qua fuit affectus ab Jeroboam, cum populum hic affatus: Nolite, ait, ascendere Hierosolyma: ecce dii tui Israel qui te eduxerunt ex Aegypto ²². Opprobrium igitur hoc et injuriam quæ per Ephraim, Jeroboami videlicet sermonem, illata Deo est, compensabit ei Dominus. Aut sensus est, Ephraim opprobrio et injuria affectum iri secundum verbum ejus, pro ratione scilicet impietatum ejus. Christi item interfectoris retributum est opprobrium, quo ipsum affecerunt, dicentes: *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere* ²³. Eodem modo fuit retributum? Eo scilicet modo quo ipsi postularunt: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* ²⁴.

CAPUT XIII.

VERS. 1. *Justificationes accepit in Israel, et posuit Baal.* Cum meas accepisset leges, quibus consentaneam cum vitam degere oportebat, meque ita colere: Baal eas numini posuit, idolis nimirum dicavit, pactum cum hisce quodammodo ineundo, quo se illis obsecuturum polliceretur.

Et mortuus est. Tum animo, tum corpore: animo quidem, quatenus idolorum servus Israelita factus est; corpore vero, quatenus inimicis ad supplicium est traditus. Fortasse vero commonescere modo **115** nos voluit veteris illius historię, cum a Deo ad Beelphegor desciscitibus Israelitis, multa eorum millia cæsa sunt ²⁵, cum item Israelita, qui cum Madianitide rem habebat, a Phinees est interfectus ²⁶.

VERS. 2. *Et nunc apposuerunt, ut peccarent, et fecerunt sibi conflabilia ex argento suo, secundum imaginem idolorum, opera artificum conflata eis.* Augent, ait, impietatem: non enim contenti sunt prioribus flagitiis, neque per eadem illam ad sanitatem reversi sunt, sed insuper idola fecerant, partim argentea, quæ scilicet argento confarentur, partim lignea opificum manu facta, quæ ipsi sibi construxerunt. Quod eis dedecori est, cum adorarent, quæ ipsi effecerunt.

Ipsi dicunt: Immolate homines: vituli enim defecerunt. Non solum, ait, hos sibi deos fecerunt, sed populum etiam hortabantur, ut homines hisce mactarent. Immolaverunt enim, ait, filios et filias suas demoniis ²⁷. Acriter dein eos perstringens, deridensque eorum impietatem, subdit: *Vituli enim defecerunt*, quasi diceret: Itane, implissimi homines, defecerunt vituli, ut homines mactare sit opus? Quidam vero locum hunc ita interpretantur, ut sensus sit: Tot erant eorum dii, tot victimæ, tot altaria, ut et vituli deficerent, et homines in posterum mactarentur. Hebræi quoque, qui post Christum vivere, martyres immolabant, eos interficientes, eo quod legalibus in victimis deficere cepissent vituli, cum abrogaretur lex per fidem

A *Kal tñv ðnevδισµὸν αὐτοῦ ἀνταποδώσει Κύριος αὐτῷ κατὰ τὸν λόγον Ἐφραΐμ. Ὑνειδισµὸν λέγει ὁ Θεὸς τὴν οἰκείαν ὕβριν, ἣν ὕβρισεν αὐτὸν Ἰεροβοάμ, εἰπὼν πρὸς τὸν λαόν· Μὴ ἀνταββαίνετε εἰς Ἰεροσόλυμα· Ἰδοὺ οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἀνῆγαγόν σε ἐξ Αἰγύπτου. Τὸν οὖν ὀνειδισµὸν τοῦτον καὶ τὴν ὕβριν, τὴν κατὰ τὸν λόγον τοῦ Ἐφραΐμ, τοῦτέστι, τοῦ Ἰεροβοάμ, εἰς Θεὸν γενομένην, ἀνταποδώσει αὐτῷ ὁ Κύριος. Ἡ ὅτι ὀνειδισθῆσεται καὶ ὕβρισθῆσεται ὁ Ἐφραΐμ, κατὰ τὴν λόγον αὐτοῦ, τοῦτέστιν ἀναλόγως καὶ καταλλήλως ταῖς δυσσεβείαις αὐτοῦ. Ἀπεδόθη καὶ τοῖς Χριστοκτόνοις ὀνειδισµὸς, ὃν ὀνειδίζον τῷ Χριστῷ· Ἀλλοιὺς ἔσωσε, καὶ ἑαυτὸν οὐ δύναται σώσαι. Πῶς ἀπεδόθη; Κατὰ τὸν λόγον, ὃν εἶπον· Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡµᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡµῶν.*

ΚΕΦΑΛ. II^ο.

Δικαιώματα ἔλαβεν αὐτὸς ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἔθετο τῇ Βάαλ. Νόµους τοὺς ἐµοὺς λαβὼν, καθ' οὓς ἔδει ζῆν αὐτὸν, καὶ λατρεύειν ἐμοί, ἔθετο τῇ Βάαλ, ἀντὶ τοῦ, προσέθετο τοῖς εἰδώλοις, καὶ οἶονε συνθήκας μετ' αὐτῶν ἐποίησεν, ὥστε δουλεύειν αὐτοῖς.

Kal ἀπέθαυε. Καὶ ψυχικῶς, καθὼς εἰδώλων δοῦλος γέγονε, καὶ σωματικῶς, καθὼς τοῖς πολεμίοις ἐξεδόθη. Ἵσως δὲ καὶ τῆς παλαιᾶς ἀεικνῆς ἱστορίας μέμνηται, ὅτε πορνευσάντων Ἰσραηλιτῶν, τῶν τελεσθέντων τῷ Βεελφεγὼρ, ἐπισπον πολλὰ χιλιάδες, ὅτε καὶ ὁ Ἰσραηλίτης τῇ Μαδιανίτιδι συμπλεκόμενος, ἐθανατώθη ὑπὸ Φινεὲς.

Kal τὴν προσέθετο τοῦ ἀμαρτάνειν ἔτι, καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς χωνεύματα ἐκ τοῦ ἀργυρίου αὐτῶν, κατ' εἰκὼνα εἰδώλων, ἔργα τεκτόνων συντελεσµένα αὐτοῖς. Αἰξουσι, ψηφί, τὴν ἀσέβειαν· οὐ γὰρ ἔστησαν ἐπὶ τῶν προτέρων, οὐδὲ ἐσωφρονίσθησαν τῷ θανάτῳ· ἀλλ' ἔτι ἐποίησαν καὶ εἰδῶλα· τὰ μὲν χωνευτὰ, ἐξ ἀργυρίου· τὰ δὲ ἔργα τεκτόνων, τοῦτέστι, ξύλινα, ἃ αὐτοὶ συνετέλεσαν καὶ ἐξεργάσαντο. Ὅ καὶ πρὸς αἰσχύνῃν ἐστὶν αὐτοῖς, ὅτι ταῦτα προσεκύνησαν, ἃ αὐτοὶ συνετέλεσαν.

Ἄνθρωποι λέγουσι· Θύουσιν ἀνθρώπους· μόσχοι γὰρ ἐκκλελοίπασιν. Οὐ μόνον, ψηφί, ἐποίησαν τοῦτους θεοὺς, ἀλλὰ παρεκελεύοντο θύειν ἀνθρώπους. Ἔθυσαν γὰρ, ψηφί, τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαίμονι. Εἴτα διασῶρων καὶ διαγαλῶν ὡς ἐν βαρύτητι τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν, ψηφί· Μόσχοι γὰρ ἐκκλελοίπασιν· ὥσαντι ἔλεγεν· Οὕτως, ὡς ἀσεβέστατοι, ἐξέλιπον οἱ μόσχοι, ὥστε ἀνθρώπους θύειν; Τινὲς δὲ οὕτως· Τοσοῦτοι ἦσαν οἱ θεοὶ αὐτῶν, καὶ τοσαῦται αἱ θυσίαι καὶ τὰ θυσιαστήρια, ὥστε καὶ τοὺς μόσχους ἐκκλελοιπέναι, καὶ λοιπὸν ἀνθρωποθυτεῖν αὐτοὺς· καὶ οἱ μετὰ Χριστὸν Ἑβραῖοι τοὺς μάρτυρας ἔθυσαν ἀναιρούμεναι, διότι ἐκκλελοίπασιν οἱ ἐν ταῖς νομιχαῖς θυσίαις θυόμενοι μόσχοι, τοῦ νόμου καταργουμένου διὰ τῆς

²² III Reg. xii, 28. ²³ Matth. xxvii, 42. ²⁴ Ibid. 25. ²⁵ Num. xxv, 3. ²⁶ Ibid. 8. ²⁷ Psal. cv, 37.

πίστεως, ἣν οἱ μάρτυρες ἐκήρυττον. Καὶ πᾶς δὲ ὁ ἄνθρωπος τὴν ἡδονὴν τιμῶν ὡς ἀγαθὴν, ἣ ἐστὶν εἰδωλὸν ἀγαθοῦ καὶ ἡδονῆς, ἀντ' ὧν ἔδει σφάττειν μάρτυρας, ἦτοι τὴν ἀλογίαν, ἀνθρώπους σφάττει, ἀποκτείνων τὰ χαρᾶς κτηριστικὰ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἀνακαίνουμένου κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν.

Διὰ τοῦτο ἐξορτᾷ ὡς νεφέλη πρωΐνῃ, καὶ ὡς ῥόσος ὀρθρινῇ πορευομένη, ὡς χροὺς φυσώμενος ἀπὸ ἁλῶνος, καὶ ὡς ἀτμός ἀπὸ καπνοδόχου. Ἐνεκα, φησί, ταύτης τῆς ὑπερβολικῆς ἀσεβείας, δι' ἣν καὶ παιδοκτόνοι γίνονται, ἀφανίζονται αὐτοὺς τῇ τῶν πολεμίων ἐφόδῳ. Ὅσπερ γάρ τὴν ἐσθινὴν ῥόσον, καὶ τὴν πρωΐνῃν νεφέλην ἥλιος δαπανᾷ καὶ διασκεδάσει ῥαδίως· καὶ ὡσπερ τὸν χροὺν τῆς ἁλῶνος ἀνεμὸς ἀφανίζει, καὶ ἀτμός καπνοδόχου, ἤγουν ὁ καπνός, εἰς ἀέρα διαλύεται· οὕτω καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναλωθῇ. B

Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ στερεῶν οὐρανὸν, καὶ κτίζων γῆν. Σὺ μὲν τοῖς εἰδώλοις ὡς κυρίοις καὶ θεοῖς ἔθους· ἐγὼ δὲ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ στερεῶν τὸν οὐρανὸν, τοῦτέστι τὴν διαμονὴν αὐτῷ χαρίζομενος. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Κτίζων γῆν*, τοῦτέστι διδοὺς τῇ γῇ τὸ οὕτως ἵστασθαι, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθη, καὶ μὴδὲν ὑπὸ τοῦ χρόνου βλαθῆναι. Οὕτω καὶ τὸ, *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα*, τοῦτέστι, συντηρῶν αὐτοὺς καὶ φυλάττων, καθ' οὓς λόγους· ἐξ ἀρχῆς ἐποιήσαν.

Οὐ αἱ χεῖρες ἐπλασαν τὴν στρατιάν τοῦ οὐρανοῦ. Ἐίτε τὰς ἄνω καὶ ἀοράτους δυνάμεις, εἴτε τῶν ἀστερέων τὸ πλῆθος, καὶ ἥλιον, καὶ σελήνην, ἃ σὺ προσεκύνησας. C

Καὶ οὐ παρέδειξά σοι αὐτὰ τοῦ πορεύεσθαι ὀπίσω αὐτῶν. Οὐ διὰ τοῦτό σε, φησί, θεάτην κατέστησα τῆς καλλονῆς τῶν ἐμῶν κτισμάτων, ἵνα προσκυνήσῃς αὐτοῖς, ἀλλ' ἵνα δι' αὐτῶν θαυμάσῃς ἐμέ, τὸν τοῦτων δημιουργόν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι Ἔθετο αὐτὰ εἰς προσκύνησιν, ἀλλ', *Εἰς θαῦσιν*. Ὁ μὲν οὖν ἔτι γῇ ὦν, χρῆζαι τοῦ κτισθῆναι καὶ μεταπλασθῆναι ἐπὶ τὸ κρεῖττον, καὶ γενέσθαι ἐν Χριστῷ καινῇ κτίσις. Ὁ δὲ ἦδη τὰ ἄνω φρονήσας, καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ὑπερναβᾷς, καὶ θρόνος Θεοῦ γενόμενος, διὰ τὸ ἐναναπαύεσθαι αὐτῷ τὸν Θεόν, καὶ διὰ τοῦτο οὐρανὸς χρηματίζας (Ὁὐρανός γάρ μοι, φησί, θρόνος)· ὁ τοιοῦτος οὖν τοῦ στερεῶν θῆναι χρῆζει, ἵνα μὴ μεταπέσῃ ἐκ τοῦ καλοῦ. Στερεοῦται δὲ ὑπὸ λόγου, ὅταν δηλαδὴ τὰς ἀρετὰς ἐργάζεται, μετὰ τοῦ καὶ τοὺς λόγους εἰδέναι τῶν ἀρετῶν. Τῷ γὰρ Ἀδῶν Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· ὡς ὁ γε μὴ κατὰ λόγον τὴν ἀρετὴν μετῶν, εὐμετάπτωτός ἐστιν.

Καὶ ἐγὼ ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ θεὸν πλὴν ἐμοῦ οὐ γνώσῃ, καὶ σὺ ὡς οὐκ ἐστὶ παρὲς ἐμοῦ. Ἐγὼ ἐπολιμαίνον σε ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐν γῇ δαικίτῳ κατὰ τὰς νομάς αὐτῶν. Μεθό σε ἀνήγαγον ἐξ Αἰγύπτου, νομοθετῶν σοι, παρηγγύησά σοι μὴδὲνα ἕτερον εἰδέναι Θεόν, πλὴν ἐμοῦ· εἶπον

quam martyres ipsi prædicabant. Quisquis item voluptatem uti bonum colit (quæ quidem voluptas imago boni est, et voluptatis umbra), pro vitulis brutis videlicet affectibus, homines mactat, hominis illius notas delendo, qui ad Creatoris imaginem renovatur.

VERS. 3. Idcirco erunt quasi nubes matutinæ, et sicut ros matutinus pertransiens, et sicut pulvis exsufflatus ab area, et sicut vapor a camino. Ob hanc, ait, summam eorum impietatem, qua suæ quisque sobolis interfectores exstitit, disperdam ipsos, hostium nimirum impetu et incursu. Ut enim matutinum rorem, nubemque antelucanam, sol facile solvit atque dissipat; et ut ex area pulverem evanescere facit ventus; uti demum camini vapor, fumus videlicet, in auras abit: ita et ipsi ab hostibus disperdentur.

VERS. 4. Ego Dominus Deus tuus, firmans cælum, et creans terram. Tu quidem, ait, idolis tanquam dominis ac diis sacra faciebas: ego vero Dominus Deus tuus sum, cælum firmans, qui diuturnitatem scilicet ei tribuit, qui similiter terram creat, eo nimirum in statu servat, quo a principio condita fuit, caveatque, ne quidquam a tempore detrimenti capiat. Huic simile est illud: Qui facit angelos suos, spiritus²⁸, qui scilicet **116** eadem eos ratione servat atque tuetur, qua conditi a principio fuerunt.

Cujus manus finxerunt militiam cæli. Aut supernas et invisibiles potestates, aut astrorum multitudinem, et solem, et lunam quæ adorare non dubitasti.

Et non ostendi ea tibi, ut ambulares post ea. Non eo, inquit, te meorum operum, eorumque pulchritudinis, spectatorem constitui, quo ea adorares, sed ut me, eorumdem Conditorem suspiceret. Non enim, ut Scriptura testatur, ea proposita nobis sunt ad adorationem, sed *Ad illuminationem*²⁹. Qui itaque adhuc humi repit, eget nova creatione, quo in melius commutetur, fierique possit in Christo nova creatura³⁰: qui contra superna spectat, supra sui corporis humilitatem elatus, effectusque propterea cum Dei thronus, quod in eo Deus conquiescat, tum cælum (*Cælum enim, ait, mihi thronus*³¹), huic confirmari necesse est, ut ne a bono honestoque decidat. Firmatur autem solidaturque verbo, cum scilicet virtutes exercet, earum simulationes omnes perspectas habens; *Verbo namque Domini firmati sunt cæli*³². Qui contra non operis fretus virtutem excolit, facile a bono honestoque deflectit.

VERS. 4, 5. Ego eduxi te de terra Ægypti, et Deum præter me non cognosces, et Salvator non est absque me. Ego pascens te in solitudine, in terra inhabitabili, secundum pascua eorum. Postquam, ait, eduxi te ex Ægypto, jura tibi sanciens, præcepi, neminem alium, præter me, Deum coleres; dxi

²⁸ Hebr. i, 7. ²⁹ Gen. i, 15. ³⁰ II Cor. v, 17. ³¹ Matth. v, 34. ³² Psal. cxii, 6.

enim : *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cælo desuper, et quæ in terra deorsum* 42. Non solum autem ex Ægypti servitute in libertatem vos asserui, sed etiam in solitaria vastaque regione populū alui, secundum pascua eorum, pro singulis videlicet ipsorum indigentis eis opitulando, præbendoque ea quæ concupierunt, manna modo, modo coturnices, cum aut pane egabant, aut carnes optabant, interdum aquam, dum siti laborarent. Vel νομάς stationes et loca intelligit, ubi diversarentur ; ubicunque enim consistent, ait, eos sequebar, cunctis eorum necessitati bus opitulando.

VERS. 6. *Et repleti sunt ad saturitatem.* Manna scilicet et coturnicibus, aliisque Dei bonis. Summam autem repletionem denotat illud, *Repleti sunt ad saturitatem*, quo summam in eos Dei liberalitatem ostenderet, simulque reprehenderet eorum incontinentiam ingratiq̃ animi vitium.

Et exaltata sunt corda eorum : propter hoc oblitii sunt mei. Idipsum cecinit et Moyses : *Et manducavit Jacob, et repletus est, et calcitravit dilectus* 43, quod et Hebræis usu deinceps evenit. Postquam enim oblectati sunt cum aliis multis Christi miraculis, tum eo vel maxime, quo panes multiplicarat, **117** in Christum ipsam consurrexerunt. Idem fit in Ecclesia. Sæpenumero cum quis a Deo verbi donum ad satietatem accipiat, diteturque per ipsum omni cognitione atque sapientia, utitur hoc ad hæreticum aliquod dogma comminiscendum, efferturque corde suo adversus Dei cognitionem. Non enim extollitur in eo Filius hominis, qui est Christus, Dei potestas atque sapientia ; sed cor ejus, humanæ scilicet cognitionis, quæ perperam tali nomine appellatur, ratiocinatio. Qui tali præditus est animo, sibi colligit iniquitatem, fallacibus ex præmissis consecraria quædam deducendo, nequitæ plena et iniquitatis, qua oblectari maxime consuevit. Animalveritas autem oportet, simul ac quis effertur, eum Dei oblivisci ; si enim Dei recordaretur, recordaretur etiam ejus divinæ magnitudinis, neque de se magnifice sentiret. Ut cum solem quis intuetur, lucernam despicit.

VERS. 7. *Et ero eis quasi panthera, et sicut pardus.* Quoniam, ait, superbia elati sunt, quod hostem profligarint, ope mea gaudentes ; nunc Babylonium in eos inducam, atque pantheræ instar ac pardi in eosdem illos ipsos irruam. Quoniam enim ipse Deus hostes inducit in eos, quæ correctione sit opus, ideo se pantheram ac pardum eis fore dicat.

VERS. 8. *Per viam Assyriorum occurrā eis, sicut ursæ laborans.* Assyrios videlicet in eos inducam

A γάρ · Οὐ ποιήσεις παντὲς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. Οὐ μόνον δὲ τῆς δουλείας τῶν Αἰγυπτίων ἠλευθέρωσάς τε, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀοικήτῃ γῇ ἐποιμαίνον τὸν λαόν, κατὰ τὰς νομάς αὐτῶν, τοῦτέστι κατὰ τὰς προσπιπτούσας ἐκαστοτὲ χρεῖας χορηγῶν αὐτοῖς τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν · μάννα, ὅτε ἐχρηζόν ἄρτου · ὅρυγομήτρας, ὅτε κρεῖον ἐπεθύμουν · ὕδιον, ὅτε ἐδίψουν. **Η**, *Κατὰ τὰς νομάς*, ἐντὶ τοῦ, κατὰ τοὺς σταθμοὺς καὶ τοὺς τόπους, ἐν οἷς κατεσκήνουν. Ἐνθα γὰρ κατεσκήνου ὁ λαός, ἠκολούθουν αὐτοῖς, φησί, πᾶσαν χρεῖαν πληρῶν.

B Καὶ ἐνεπλήσθησαν εἰς πλῆσμορὴν. Τοῦ τε μάννα, καὶ τῆς ὀρυγομήτρας, καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τοῦ Θεοῦ. Ὑπερβολὴν δὲ δηλοῖ τὸ, Ἐνεπλήσθησαν εἰς πλῆσμορὴν, ἵνα καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτοὺς πλουσιόδεον διδάξῃ, καὶ τὴν αὐτῶν ἀπληστίαν καὶ ἀχαριστίαν διελέγξῃ.

Καὶ ὑψώθησαν αἱ καρδίαι αὐτῶν · ἔνεκα τούτου ἐπελάθοντό μου. Τοῦτο καὶ Μωσὴς ἐν τῇ ψαλμῳῳῇ φησὶ · Καὶ ἔπαγεν Ἰακώβ, καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἡραπῆμένος · ὃ καὶ ὕστερον τοῖς Ἑβραίοις προσέγενο. Κατατρυφῶντες γὰρ τῶν Χριστοῦ θαυμασίων, τῶν τε ἄλλων καὶ τῶν ἐν τῇ πλῆθυσμῳ τῶν ἄρτων, ὑψώθησαν κατ' αὐτοῦ. Ὅπως γίνεται καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Πολλὰκις λαβὼν τις ἐκ Θεοῦ εἰς πλῆσμον ἡ χάρισμα λόγου, καὶ ἐν αὐτῷ πλουτισθεὶς ἐν πάσῃ γνῶσει καὶ σοφίᾳ, χρῆται τούτῳ εἰς σύστασιν αἰρετικοῦ δόγματος, καὶ ὑψοῦται ἡ καρδία αὐτοῦ, ἐπαυρομένη κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ὑψοῦται ἐν αὐτῷ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὃς ἐστὶ Χριστὸς, Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία · ἀλλ' ἡ καρδία αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν οἱ λογισμοὶ τῆς ἀνθρωπίνης καὶ ψευδονόμου γνώσεως. Ἡ δὲ ταπεινότης αὐτοῦ καρδία, συνήγαγεν ἀνομίαν ἐαυτοῦ, ἀπὸ προτάσεων τινῶν σοφιστικῶν συνάγουσα τὰ λεγόμενα συμπεράσματα, πάσης ἀνομίας γέμοντα, ἧς αὐτὸς ἀπολάσει. Ὅρα δὲ, ὅτι ὅσα ὑψοῦται τινος ἡ καρδία, καὶ ἐκ τοῦ ὑψωθῆναι ἐπιλανθάνεται τοῦ Θεοῦ · εἰ γὰρ ἐμνησκέτο Θεοῦ, ἐμνησκέτο ἂν καὶ τοῦ Θεοῦ μεγέθους, καὶ οὐκ ἂν ἐδίκαε ἐαυτὸν ὑψηλόν · ὥσπερ ὅτε βλέπει τις ἥλιον, τότε τὸν λύχνον οὐ θαυμάζει (21).

D Καὶ ἔσομαι αὐτοῖς, ὡς ἀνθρωπὸν καὶ πάρδαλιν. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἀπὸ οἰήσεως (22) ὑψώθησαν, ὅτε κατευμεγεθοῦντες τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἐντρυφῶντες τῇ ἐμῇ βοηθείᾳ, νῦν τοὺς Βαβυλωνίους αὐτοῖς ἐπάξω, πάνθηρος δίκην καὶ παρδάλιος, ὁξέως ἐπιθησόμενος αὐτοῖς. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐπάγει τοὺς πολεμίους τοῖς δεομένοις κακώσεως, καὶ αὐτὸς πάρδαλις καὶ πάνθηρ ἔσονται λέγει.

Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀσσυρίων ἀπαντήσομαι αὐτοῖς, ὡς ἄρκτος ἀπορουμένη. Τοῦτέστι, τοὺς Ἀσσυρίους

42 Exod. xx, 4. 43 Dent. xxxii, 15.

Variae lectiones et notæ.

(21) Ὅσπερ ὅτε μὴ βλέπει τις ἥλιον, τότε τὸν λύχνον θαυμάζει, *Ut cum solem quis non aspicit,*

tum lucernam admiratur, Cod. Ven.

(22) Ἀνέσεως, mollitie, Cod. Ven.

ἐπέξω αὐτοῖς διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης ἀπὸ Ἀσσυρίων εἰς τὴν Παλαιστίνην, δίκην ἀρκτοῦ ἀπορουμένης, τουτέστι, στενοχωρούμενης, καὶ μὴ φυγεῖν δυνάμενης. Τότε γὰρ ἐξαπορηθεῖσα, κατὰ [f. μετὰ] μανίας ἀνοποστάτου, τοῖς πολεμοῦσιν (25) ἐπιστῇ. Ἡ ἀπορουμένης, τουτέστι, στερεθείσης τῶν τέκνων, ἀλόγων ὑπὸ τῶν θηρατῶν, ἢ πεινώσης, καὶ ἀπορούσης τροφῆς. Τὸ δὲ, Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀσσυρίων, δύναται καὶ ἐτέρως νοεῖσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ ἀπῆσαν πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους, συμμαχίαν ζητοῦντες κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, ὅπερ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἶπε, φησὶν, ὅτι Ἐν ὁσῶ ἀπέρχονται πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους (24), ἐπιστήσω αὐτοῖς τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ ὡμῶς καὶ ἀπηνῶς αὐτοῖς χρήσονται.

Καὶ διαρρήξω συγκλεισμὸν καρδίας αὐτῶν. Ταῦτα, φησὶ, διαπράξομαι, ὥς ἂν τὴν συγκεκλεισμένην αὐτῶν καὶ πεπωρωμένην καρδίαν διαρρήξω, καὶ ἀνοίξω, καὶ εἰσελθῶ εἰς αὐτήν, καὶ γνωσθήσομαι αὐτοῖς. Ἡ συγκεκλεισμένη τὴν ἀσφάλειάν φησι, καὶ τὸ θάρρος τῆς καρδίας, καὶ τὴν ἀνδρείαν· ὥστε εἶναι τὸ λεγόμενον, τοιοῦτον· Πᾶσαν ἀσφάλειαν αὐτῶν διαρρήξω, καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ποιήσω δειλήν.

Καὶ καταφάγονται αὐτοὺς ἐκεῖ σκύμνοι ὄρουμοῦ, καὶ θηρία ἀγροῦ διασπᾶσι αὐτούς. Οὐ μόνον, φησὶν, ἐν τῇ οἰκίᾳ πατρίδι ὄντες, τῶν κακῶν ἀπολαύσουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, τουτέστιν, ἐν τῇ τῶν πολεμίων χώρα γενόμενοι, οὐχ ἐξουσι λῆξιν τῶν κακῶν· ἀλλ' ὡμῶς αὐτοῖς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες χρήσονται. Τοὺς γὰρ πολεμίους καλεῖ σκύμνους καὶ θηρία. Ἡ ὅτι ἀταφοὶ ριπτόμενοι, ὑπὸ θηρίων βρωθήσονται. Συγκλεισμὸς καρδίας, ὁ νόμος· ὅτι αὐτὸν (25) ἐφρουροῦντο, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν πίστιν, τουτέστι, συνωθούμενοι ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ. Διέρρηξεν οὖν τοῦτον τὸν συγκεκλεισμένον ὁ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. Καὶ φραγμὸς δὲ τὸ γράμμα τοῦ νόμου, μὴ ἔων ἔσω εἰσελθεῖν, καὶ ἰδεῖν τὰ ὑπὸ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. Διέρρηξεν οὖν τοῦτο ὁ Κύριος, καὶ δέδωκε τῷ πνεύματι πάροdon. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖ τὰ νοητὰ θηρία τοὺς ἐκ περιτομῆς κατεσθίει· τουτέστι, Καίτοι ἐμοῦ διαρρήξαντος τὸ γράμμα, αὐτοὶ (26) ἐκεῖ μένουσι, καὶ μὴ μεθισταμένους οἱ δαίμονες κατεσθίουσι. Συγκλεισμὸς καρδίας, καὶ τὰ Ἑλληνικὰ δόγματα τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, τὰ τῶν ἀποδείξεων κλειθρὰ ἐπιβάλλοντα ταύτῃ, ὥστε μὴ παραδεχέσθαι τὴν πίστιν· ἀ διαρρήσσει ὁ εὐδοκῆσας διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Ἄλλα καὶ ἡ τῶν κοσμητῶν ἀγαθῶν εὐτορία, συγκλεισμὸς καρδίας, ἐν σκοτεινῇ καὶ ζοφῶδῃ εἰρηκῇ ταύτῃ συγκεκλεισῶσα,

A per viam quæ ab Assyriis in Palaistinam ducit : idque faciam instar ursæ laborantis, in angustias videlicet reductæ, ut fugere nequeat. Tum enim, de salute fere desperans, aeri furore percita, in se oppugnantes invehitur. Vel laborantem intelligit ursam propriis partibus destitutam, qui a venatoribus capti fuerint, vel etiam famæ laborantem, egentemque propterea cibo quo nutriatur. Illud autem, Per viam Assyriorum, potest alia quoque ratione intelligi. Quoniam enim ipsi profecti sunt ad Assyrios, eorum auxilium adversus Egyptios postulatum, ut in præcedentibus quoque dixi : Interim, ait, dum eo perguat, Egyptios eis præficiam, qui summa adversus eos sævitia et immanitate utantur.

B Et dirumpam conclusionem cordis eorum. Hæc, ait, faciam, quo conclusum obduratumque eorum cor frangam et aperiam, ut ipsum ingredi cognosceique ab eis possim. Aut conclusionem securitatem appellat, cordisque fiduciam et magnanimitatem, ut hujus dicti sensus sit : Eorum securitatem omnem veluti confringens tollam, efficiamque cor eorum pavidum.

118 Et devorabunt eos ibi catuli silvarum, bestie agri discerpent eos. Calamitatibus, ait, afficientur, non in patria modo sua, sed et ibi, in hostium scilicet regione, ubi perpetuis æumnis conflabantur, crudeliter ab illis habitis, qui eos in servitum redegerint. Hostes enim catulorum ferarumque nomine appellat. Vel hoc futurum innuit, ut a feris, insepulsi relictis, devorentur. Conclusio cordis lex est, qua lege, veluti præsidio, conclusi tenebantur ad fidem scilicet Christo habendam. Confrexit itaque conclusionem hanc is, qui per dogmata legem, ejusque præscripta abrogavit. Cordis vero septum est legis ipsius littera, quæ non sinit, ut penitus illud introspectiatur, perspectaque fiant munera, quæ nobis præbere Deus consuevit. Septum hoc perfregit Dominus, aditumque Spiritui patefecit. Nihil tamen secus ibi feræ, quæ mente percipiuntur, devorant eos, qui circumcisionem profitentur. Quasi dicat : Quamvis ego legis litteram confregerim, ipsi nihilominus ei mordicus hærent, eosque propterea, ab ea recedere nolentes, demones devorant. Conclusio cordis sunt et Græcicæ philosophiæ, communisque deceptionis dogmata, quæ argumentorum claustra ipsimet cordi obijciunt, ut Christi fidelem excipere non possit. Quæ quidem claustra perfringit is, qui per stultitiam prædicationis²² incolumes eos servare decrevit, qui ipsi

²² II Cor. 1, 21.

Varie lectiones et notæ.

(23) Προσποιῶσι, in accedentes (invehitur), Ven.
(24) Verba : ὅπερ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἶπε, φησὶν, ὅτι ἐν ὁσῶ ἀπέρχονται πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους, desunt in cod. Bav. et restituiimus ex Ven.

(25) Ὑπ' αὐτῶν cod. Ven., sed scribendum ὑπ' αὐτοῦ. ab ipsa (scilicet lege).

(26) Ἐκεῖνοι, illi, Cod. Ven.

fidem adhibeant. Mundanorum item honorum copia conclusio cordis est, qua, velut in obscuro atque caliginoso carcere concluditur, ut veram lucem aspicere nequeat. Clastrum porro hoc effringit Dominus per ea: *Vade, vende quæ habes*⁴⁶; et: *Nisi quis renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus*⁴⁷; et id genus alia, quibus qui non obtemperant, devorantur ibi, ab

VERS. 9, 10. *Dispersioni tuæ, Israel, quis opitulabitur? Ubi Rex? Hic te saluum faciat in cunctis urbibus tuis.* Luget increpatque simul Israel, eumque commonefacit stultitiæ, qua, priscis temporibus, rejecto Dei imperio, postulavit, ut ab homine gubernaretur. Ait ergo: *Quis in dispersione, quam ab Assyriis et Aegyptiis perpressus es, auxilio tibi succurret? Postulasti regem, datusque tibi tum est Saul.* Incolumem ergo te servet, non Saul quidem, sed is qui nunc eo potitur imperio, quod tum postulasti. Ipse te defendat cunctis in urbibus ubi commoraris. Quædam exemplaria Τῇ διαφθορᾷ, *Corruptioni*, habent. eademque, si ita scribatur, sententia subest. Summam enim vastitatem quam in captivitate perpressi sunt, corruptionem vocat.

Judicet te, quem dixisti: Da mihi regem et principem: et dedi tibi regem in ira mea. Tu postulasti regem: hic, ait, te judicet, illatas videlicet injurias ulciscatur. Dein quasi quispiam dixisset, Ego postulavi quidem, **119** tu vero mihi dedisti: Equidem, ait, dedi, sed iratus. Stulte quippe voluntati tuæ morem gessi, quo rebus ipsis et factis comperit haberes, meum tibi regnum, non humanum, auxilio esse posse.

VERS. 11. *Et sustinui in furore tuum congressum injustitiæ.* — Sustinui est pro Permissi et indulsi; vestrum scilicet iniquum congressum, hoc est, conjurationem conspirationemque toleravi. Omnes enim in unum coire, conjurationem inter vos facere, regem postulare, lædentes vos ipsos, regno meo præfectos. Id autem eo indulsi, non quod conjuratione ista gauderem, sed ut vos derelinquerem. Feci enim id ira compulsus. Hæc nonne manifeste nobis indicant eos qui dixerunt: *Non habemus alium regem, nisi Cæsarem*⁴⁸? Cum enim ii rejecissent Dei Filium, sibi que sumpsissent regem illum hominem quem et indulsit Dominus, eidem eos Cæsari subijciendo, dispersi sunt, eisque ita dispersis, opem fert nemo. Quisquis item hominibus placere studet, corruptionem patitur; qui enim omnibus iis placere vult, qui sibi contraria et dicunt et cogitant, tot in partes distrahitur, quot sunt ii quibus placere studet. Proptereaque ab hominibus regitur, iisque pravis, Deo placere negligens, ejusque voluntati parere. Qua de re

ὥστε μὴ λαβεῖν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Διαβρῆσσει δὲ τοῦτον ὁ Κύριος, ὅταν λέγῃ· Ὑπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα· καὶ, Ἐὰν μή τις ἀποτάξῃται πᾶσι τοῖς ὄσιν αὐτοῦ, οὐ δύναται μὲν εἶναι μαθητὴς· καὶ ὅσα τοιαῦτα. Οἱ μὴ πειθόμενοι δὲ, ἐσθλόνται ἐκεῖ, τούτεστιν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅπῃ τῶν κολάσεων.

Τῇ διασπορᾷ σου, Ἰσραὴλ, τίς βοηθήσει; πῶς ὁ βασιλεὺς; οὗτος διασωσάτω σε ἐν πάσαις ταῖς πόλεσιν σου. Θρηβεῖ ἅμα καὶ ἐνεδίξει τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀναμνησθεῖ αὐτὸν τῆς προτέρας ἀνοίας, δι' ἣν ἠτήσατο βασιλεύεσθαι ὑπὸ ἀνθρώπου, τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν παρωσάμενος. Φθινὸν οὖν· Τίς βοηθήσει τῇ διασπορᾷ σου, ἣν διεσπάρης αἰχμαλωτιζόμενος ὑπὸ Ἀσσυρίων καὶ Αἰγυπτίων; Σὺ ἠτήσω βασιλεία, καὶ ἐδόθη σοι τότε ὁ Σαοὺλ. Οὗτος οὖν (οὐχ ὁ Σαοὺλ πάντως, ἀλλ' ὁ τὴν βασιλείαν νῦν ἔχων ταύτην, ἣν τότε ἠτήσασθαι) σωσάτω σε, προαγωνιζόμενός σου ἐν πάσαις ταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς κατοικεῖς. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, Τῇ διαφθορᾷ, ἔχει· καὶ αὐτὸς κἀν ταῦθα ὁ νοῦς· τὴν γὰρ παντελεῖ ἐρήμωσιν, ἣν ἔσχον αἰχμαλωτισθέντες, διαφθορὰν ὀνομάζει.

Κρινάτω σε ἐν εἰπας· Δός μοι βασιλεία καὶ ἀρχοντα, καὶ ἐδώκα σοι βασιλεία ἐν ὀργῇ μου. Σὺ ἠτήσω, φησὶ, βασιλεία· οὗτος κρινάτω σε, τούτεστιν, ἐδικησάτω σε. Εἶτα ὥσπερ τινὸς εἰπόντος· Ἐγὼ μὲν ἠτησάμην, ἀλλὰ καὶ σὺ δέδωκας· Ναί, φησὶν, ἔδωκα μὲν, πλὴν ἐν ὀργῇ· Παρεχώρησα γὰρ τῷ ἀνοήτῳ σου θελήματι, ἵνα δι' αὐτῶν τῶν ἔργων παιδευθῇς, ὅτι ἡ ἐμὴ βασιλεία, οὐχ ἡ ἀνθρωπίνῃ δύναται βοηθεῖν σοι.

Καὶ ἀνέσχον ἐν τῷ θυμῷ σου συστροφὴν ἀδικίας· — Ἀνέσχον, ἀντὶ τοῦ, Παρεχώρησα, ἐνέδωκα. Ἦν ἐσχόμην τὴν συστροφὴν ὁμῶν τὴν ἀδικον, τούτεστι, τὴν συνέλευσιν, τὴν σύμπνοιαν ὁμῶν. Πάντες γὰρ συστραφέντες καὶ συμπνεύσαντες, ἐζητεῖτε βασιλεία, ἀδικήσαντες ἑαυτοὺς, ὅτι τῆς ἐμῆς βασιλείας ἐπιστατεῖτε (27), ἐνέδωκα δὲ οὐχ ὡς ἀρεσκόμενος τῇ συστροφῇ ταύτῃ, ἀλλ' ὡς ἔγκρατα λιπάνων ὕδατος· μετὰ θυμοῦ γάρ. Ταῦτα οὐ προδήλως φέρει καὶ πρὸς τοὺς εἰπόντας· Οὐκ ἔχομεν βασιλεία, εἰ μὴ Καίσαρα; Τὸν γὰρ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παρωσάμενοι, καὶ τὸν ἀνθρώπον ἑαυτοῖς ἐπιγραφάμενοι βασιλεία, ὃν δὴ καὶ δέδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεός, ὑποτάξας αὐτοὺς Καίσαρι, διεσπάρησαν· τῇ δὲ διασπορᾷ αὐτῶν οὐδεὶς βοηθεῖ. Καὶ πᾶς δὲ ἀνθρωπάρεστος, διαφθορὰν πάσχει. Ὁ γὰρ πᾶσι βουλόμενος ἀρέσκειν, ἐναντία καὶ λέγουσι καὶ φρονούσι, πρὸς τοσοῦτους μερίζεται, ὅσοις ἀρέσκειν σπουδάζει. Αἰδὲ καὶ ὅτ' ἀνθρώπων βασιλεύεται ὁ τοιοῦτος, καὶ τούτων φαῦλων, ἀφελὲς τὸ ἀρέσκειν Θεῷ, καὶ τὸ ἐκείνου θέλημα (28) πληροῦν. Ἀκούε καὶ Δαβὶδ· Ὁ Θεός διεσκόρπισεν ὅσα

⁴⁶ Matth. xix, 21. ⁴⁷ Luc. xiv, 33. ⁴⁸ Joan. xix, 15.

Variae lectiones et notæ.

(27) Ὅτι τῆς ἐμῆς βασιλείας ἀπεστατεῖτε, eo quod a meo regno defecistis, Cod. Ven.

(28) Πλήρωμα, Cod. Ven.

ἀνθρωπαρέσκων. Οἷδας δὲ πάντως ὅτι πολλὰκις ἅυ αὐτοὺς λογισμοὺς παρὰ τῇ Γραφῇ λεγομένους.

Ἐφραὶμ ἐγκεχυρμένη ἡ ἁμαρτία, ὠδίνες ὡς τικτούσης ἤξουσιν αὐτῷ. Τοῦτέστιν, Οὐκ ἐπιπόλαιός ἐστιν ἡ ἁμαρτία, ἀλλὰ κατὰ βάθος ἐρρίζωθη, καὶ θυσανάσπαστός ἐστι. Διὸ πόνους ἔξει, ὥσπερ ἡ τικτούσα. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· Ἱεροδοῶμ, ὡς πολλὰκις εἰπομεν, ἤρξατο τοῦ εἰδωλολατρεῖν. Φησὶν οὖν, ὅτι ἡ ἁμαρτία τούτου, οἷον τι σπέρμα κατεβλήθη, καὶ ἐνεκρύθη ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ λαοῦ, καὶ ἐκτοτε εἰδωλολάτρου. Τοιοῦτου δὲ σπέρματος ὄντος, ἤξει ὁ τῶν ὠδίνων καιρὸς, ὁ τοῦ πολέμου καὶ τῆς αἰχμαλωσίας. Τὰ γὰρ τοιαῦτα σπέρματα, τοιαύτας ὠδίνας ἔχει.

Οὗτος ὁ υἱὸς σου ὁ φρόνιμος· Ἐρωτηματικῶς ἀνάγνωθι· εἰπὼν γὰρ ἀνωτέρω, Τῇ διασπορᾷ σου, Ἰσραὴλ, τίς βοηθήσει· νῦν ἐρωτᾷ· Οὗτος ὁ υἱὸς σου ὁ φρόνιμος· τοῦτέστιν, Ἐκ φυλῆς Ἐφραὶμ βασιλεὺς, οὗτός σε σώσει, ὃν ὡς φρόνιμον ἐδασίλευσας· Καὶ γὰρ δύο μὲν ἦσαν υἱοὶ Ἰωσήφ, Μανασσῆς πρεσβύτερος, καὶ Ἐφραὶμ νεώτερος· ἔδει δὲ βασιλεῖα γενέσθαι ἐκ τῆς τοῦ πρεσβυτέρου φυλῆς· ἀλλὰ σὺ ὁ λαός, παρηγκωνίσας μὲν τὸν πρεσβύτερον Μανασσῆν, ἐπεβέβω δὲ τὸν Ἐφραὶμ, καὶ κατέστησας βασιλεῖα ἐκ τῆς τούτου φυλῆς, ὡς ἐντρεχεστέρου ὄψθεν καὶ ἐπιτηδειοτέρου. Ἄλλ' οὐδὲν σε τοῦτο ὠδήσει. Αἰνίττεται καὶ τὴν βασιλεύοντα ἐν Σαμαρείᾳ Ὡση, ὃς ὑπὸ τοῦ Βαβυλωνίου Σαλμανασάρ πολεμούμενος, ἐπεκαλέσαστο, ὡς ὄψθεν φρόνιμος, τὸν Αἰγύπτιον. Ἄλλ' οὐδὲν τῆς ἐπινοίας ἀπάντα· ἐξηνδραποδίσθη γὰρ σὺν τῷ λαῷ καὶ αὐτὸς ὑπὸ Σαλμανασάρ. Δύναται δὲ καὶ χωρὶς ἐρωτήσεως ἀναγινωσκόμενος, ἀποδοθῆναι πρὸς τὸ, Σωσάτω σε, καὶ Κρινάτω σε, Οὗτος ὁ υἱὸς σου ὁ φρόνιμος. Εἰρωνευόμενος δὲ πάντως αὐτὸν καλεῖ φρόνιμον.

Δίδει νῦν οἱ μὴ ὑποσεῖν ἐν συντριβῇ τέκνων. Πῶς γὰρ ἂν ὑμᾶς ὠφελήσειεν ὁ βασιλεὺς οὗτος Ὡση, ὃς τῶν σῶν τέκνων συντριβομένων, οὐδὲως τοὺς πολεμίους ὑποστήσεται· καὶ γὰρ αὐτὸς αἰχμαλωτὸς ληφθήσεται. Ἐγκεχυρμένη ἦν καὶ ἡ ἀδικία τῶν ἀπαικτείναντων τὸν Κύριον, καὶ δόλου καὶ ὑποκρίσεως γέμουσα· ἔλεγον γὰρ, ὅτι Κατὰ τὸν νόμον ὀφείλει ἀποθάνειν, ὅτι εἶπεν ἑαυτὸν Ἰὼν Θεοῦ. Ἄλλ' ὠδίνες συμφορῶν ἐπῆλθον τῷ λαῷ, ὃν ὡς τὰ τοῦ Θεοῦ δικαιώματα εἰδόντα, φρόνιμον ἔχουσαν εἶναι. Καὶ μέντοι καὶ τοιοῦτος ἔδοκει, μὴ ὢν ἀληθὺς· οὗτος γὰρ λαὸς μωρὸς, καὶ οὐχὶ σοφός. Οὐχ ὑπέστη οὖν τῇ πολλοκρίᾳ τῶν Ῥωμαίων, ὅτε συνετριβοντο τὰ τέκνα ὑπὸ τῶν μητέρων κατεσθιόμενα διὰ τὸν λιμόν. Εἰ δὲ καὶ Δαβὶδ ἐν Πνεύματι εἰπὼν τὸ, Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομιάν μου τῷ Κυρίῳ· καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου, ἀληθῶς εἶπε· καὶ δὴ μὴ ἐγκεκρύβηαι τὴν ἀδικίαν, μηδὲ ἀπολογίαις συσχεῖ-

audi David : Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent ¹⁹. Non te latet autem ossa sepemero sacris in Litteris appellari hominum cogitata.

VERS. 12. Ephraim absconditum est peccatum : dolores quasi parturientis venient ei. Haud in superficie scilicet, sed in profundo radices egit peccatum ut, nisi ægerime, radicitus evelli nequeat. Dolores idcirco patietur, ut parturiens. Locum hunc intelligere commodè poteris et hoc modo : Hieroboam, ut sæpe diximus, idola colere cepit : ait ergo, peccatum hujusce, velut semen jactum, in populi cor altius descendisse, quo factum, ut in posterum et ipsi idola colerent. Tale porro cum semen sit, futurum ait ut dolores partus subsequantur, belli nimirum et captivitatis. Talia enim semina tales ferunt dolores.

VERS. 13. Hic filius tuus sapiens ? Hæc per interrogationem lege ; cum enim superius dixisset, Dispersioni tuæ Israel quis succurret ? Querit nunc : Hicne filius tuus sapiens ? hoc est, Incolumemne te servabit iste de tribu Ephraim rex, quem, uti sapientem, tibi ipse regem constituisti ? Duo namque erant Joseph filii, Manasses natu major, et Ephraim minor natu, regemque e senioris tribu creari oportebat. Verum tu, popule mi, rejecisti seniore Manasse, tibi delegisti juniorem Ephraim, ejusque de tribu regem creasti, quem omnium maxime industrium, imperioque peridoneum iudicasti. Verum hoc tibi nil proderit. Innuitur item Osee, qui Samariæ imperio potiebatur, qui cum a Babylonio ¹²⁰ Salmanasare bello premeretur, Ægyptii regis auxilium, uti prudens, imploravit ²⁰. Verum nil inde utilitatis cepit. In captivitatem enim una cum populo ductus et ipse est a Salmanasare. Dictum hoc idem legi potest etiam citra interrogationem, atque ad præcedentia ita referri : Incolumem te servet atque iudicet hic filius tuus sapiens ! Quem ironice sapientem appellat.

Quia nunc non sustinebit in contritione filiorum. Quomodo enim vos adjuvet hic rex Osee, qui, cum filii vestri pessumdabuntur, hostes nullo pacto sustinere poterit ? In captivitatem enim et ipse ducetur. Abscondita item erat eorum injustitia, qui Dominum interfecerunt, doli plena atque simulationis : dixerunt enim, eum mori debere, propterea quod se Dei Filium asseruisset. Sed ærumnarum dolores invaserunt populum illum quem, uti Dei mandatorum gnarum, sapientem esse par erat. Qui licet videretur, revera talis non erat ; stultus enim est hic populus, omnique sapientia prorsus destitutus. Quocirca sustinere non poterit Romanorum obsidionem, qua in obsidione contrebantur filii, suisque a matribus, fame laborantibus, devorabantur. Porro si verum est, quod numine divino affatus David ait, Adversum me iniquitatem meam annuntiabo Domino, et tu remi-

¹⁹ Psal. LII, 6. ²⁰ IV Reg. XVII, 1.

sisti impietatem cordis mei⁵¹; optimum factum erit A
non occultare iniquitatem, neque defensionibus
eam tegere, sed aperire potius, atque palam apud
omnes confiteri. Sin minus id fiat, irruent in
hominem acerbi, veluti partus, dolores: acrius
videlicet malum eum invadet, atque semen quod
occultavit in semetipso, magis magisque profere-
tur, dicique ei de ipso vere poterit: *Ecce parturit
injustitiam, et concepit dolorem, et peperit iniquita-
tem*⁵². Cum vero a benignissimo Patre nostro
conteruntur pravi filii nostri, cogitata videlicet
operaque nostra, tanquam lutea atque terrea
figuli vasa, quo fiant magna Ecclesiæ domo plane
digna⁵³, ad splendidam ejus ornatum, quæ cum
ipsimet domui decori sint, tum Domini usibus
accommodata: tum omnino patet iniquitas, nullo
ratione, quamvis eam occultare maxime studeamus, eam ita verbo patefaciente.

VERS. 14. *De manu inferni liberabo eos, et a morte B*
redimam ipsos. Postquam satis de futuris acerbis
calamitatibus disseruit, ad consuetam revertens
clementiam, Eos, ait, a captivitate reducam. Cap-
tivitatem enim et infernum et mortem appellare
consuevit. Hæc porro quæ in Hebræorum regressu
contigerunt, umbræ quædam futurorum erant, et
imagines, quæ quidem melius et evidentius expleta
sunt post Salvatoris resurrectionem. Ubi namque
resurrexerunt primitiæ nostræ⁵⁴, omnes resur-
rectionis gratiam atque spem accepimus. Ad hunc
plane modum apud Ezechielem ossium resurrectio
designabat eum Israelis 121 regressum, tum uni-
versalem omnium resurrectionem⁵⁵. Quæ tum
enim apud Judæos contigerunt, adumbrabant ea
quæ Deus omnibus hominibus facturum se consti-
tuerat. Redemit ergo de manu inferni animas; hæ
quippe tormentis inferni obnoxie esse possunt,
non mortui, cum sint immortales; mortui vero
obnoxia sunt corpora, quæ sunt mortalia. Quisquis
item peccat, in inferno est, quatenus ipsius anima
tenebrosa effecta, eam amittit speciem quæ ipsi
maxime consentanea est, imaginem juve Dei refert;
idemque et mortui sit obnoxius, eo quod nefaria
facinora gravia ei sunt atque lethalia. Judæos item
illos qui Christo fidem adhibuerunt, liberavit Deus
cum ab animæ inferno, tum a cæde ac noce per
breviabuntur dies illi⁵⁶.

Ubi judicium tuum, mors? ubi stimulus tuus, D
inferne? Hæc, quosdam uti victoriæ prænas et
hymnos, ita recinit: *Ubi judicium tuum, mors?*
justa scilicet causa in homines hactenus tibi sub-
jectos irruendi? *Ubi stimulus*, quo peremisti eos
quos deglutisti? In captivos quidem Israelitas
justam causam mors habuit culpam quæ ipsimet
morti stimulus etiam erat. Eadem ei causa fuit,
cur in universum hominum genus invelheretur;
In quacunque enim hora, ait, comederitis, morte
moriemini⁵⁷. Merito itaque mors eos invasit, qui
mandatum hoc violarunt. Verum et Israelitas tum

ζῆσθαι, ἀλλὰ φανεροῦσθαι καὶ ἐκπομπέσθαι. Εἰ δὲ μὴ,
ὥδινες ἤξουν, τοῦτέστι, τελειότερον τὸ κακὸν ἔσται,
καὶ τὸ σπέρμα τῆς ἀδικίας, δ' ἐνέκρυψέ τις ἑαυτῷ,
τελεσφορηθήσεται, καὶ λεγθήσεται ἐπ' αὐτῷ· Ἰδοὺ
ὥδιν' ἔσται δίκαιον, συνέλαβες πόρον, καὶ ἔτεκεν
ἀνθρώπων. Ὅτε δὲ συντρέθονται τὰ πονηρὰ ἡμῶν
τέχνα, ἥτοι τὰ διανοήματα καὶ τὰ ἔργα ὑπὸ τοῦ
φιλανθρώπου ἡμῶν Πατρὸς, ὡς σκευὴ κεραμείου
πῆλινα καὶ γεῶδη, ἵνα γίνωνται σκευὴ τῆς μεγάλης
οἰκίας τῆς Ἐκκλησίας ἁγίας, κατηρτισμένα εἰς τιμὴν
καὶ εὐχρησता τῷ Θεσπότη· τότε δὴ φαίνεται ἡ ἀδι-
κία, οὐκ ἔχουσα ὑπόστασιν τινὰ καὶ εὐλογον αἰτίαν·
καὶ μυριάκις σπεύδωμεν συγκρῦπτειν αὐτήν, ἀλλ'
ὁ λόγος ἐλέγχει αὐτὴν ἀνεύλογον καὶ ἀνυπόστα-
τον.

nixa fulcimento, nullaque satis idonea freta

Εκ χειρὸς ἁδὸν ῥύσσομαι αὐτοὺς, καὶ ἐκ θανά-
του λυτρώσομαι αὐτούς. Ἐπειδὴ ἱκανῶς τὰ λυπη-
ρὰ προεῖπε, νῦν ἐπὶ τὴν συνήθη χρηστότητα ἀνα-
τρέχει, καὶ φησιν, ὅτι Ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάξω
αὐτούς. Τὴν γὰρ αἰχμαλωσίαν καὶ ἄθνην καὶ θάνα-
τον καλεῖ. Ταῦτα δὲ τυπικῶς μὲν τότε συνέβη κατὰ
τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον· τὸ δὲ ἐντελέστερον
καὶ ἀληθέστερον πέρας ἐδέξατο μετὰ τὴν τοῦ Σωτή-
ρος ἀνάστασιν. Τῆς γὰρ ἀπαρχῆς ἡμῶν ἀναστήσα-
σθαι, πάντες ἡμεῖς τῆς ἀναστάσεως τὴν χάριν καὶ
τὴν ἐλπίδα δεδιγμένα· ὥσπερ καὶ ἡ παρὰ τῷ Ἰε-
ρεμίου τῶν ὁσίων ἀναβήσας, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν
ἐπάνοδον ἐδήλου, καὶ τὴν κοινὴν πάντων ἀνάστασιν.
Τὰ γὰρ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τότε γεγενημένα, τύποι
ἦσαν τῆς περὶ πάντας τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας. Ἐλυτρώ-
σατο μὲν οὖν ἐκ χειρὸς ἁδὸν τὰς ψυχὰς· αὐταὶ γὰρ
ἐν τῷ ἁδῇ. οὐκ ἐν τῷ θανάτῳ· ἀθάνατοι γὰρ· ἐν
δὲ θανάτῳ τὰ σώματα· αὐτὰ γὰρ τὰ θνητά. Καὶ
παρὰ ἀμαρτανῶν ἐν τῷ ἁδῇ ἐστίν, καθὼς ἡ ψυχὴ αὐ-
τοῦ ἀειδὴς γινομένη, τὸ οἰκεῖον εἶδος αὐτῇ καὶ τὸ
κατ' εἰκόνα ἀπόλλυσιν· ἐν δὲ τῷ θανάτῳ, καθὼς τὰ
τῆς ἀμαρτίας ἔργα ἐγκοπᾶ καὶ θανατοῦδὲ εἰσι. Καὶ
ἐκ τῶν Ἰουδαίων δὲ τοὺς πιστεύοντας τῷ Χριστῷ
ἐρρύσατο τοῦ τε ἁδὸς τοῦ ψυχικοῦ, καὶ τοῦ ἐκ τῶν
Ῥωμαίων θανάτου. Διὰ γὰρ τοὺς ἐκλεκτοὺς, φησὶ,
κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι.

Romanos inferenda. Propter electos enim, ait,

Ποῦ ἡ δίκη σου, θάνατε; ποῦ τὸ κέντρον,
ἁδῇ. Οἷον τινὰς ἐπινικίους παιδνας καὶ ἕμους
ταῦτα ἀνακροῦνται· Ποῦ ἡ δίκη σου, θάνατε,
τοῦτέστι, τὸ δίκαιον δ' εἶχες κατὰ τῶν ὑπὸ σὲ τέως
ὄντων. Ποῦ τὸ κέντρον, δι' οὗ ἀπέκτενες, οὗς κα-
τέπινας; Εἶχε μὲν δίκαιον κατὰ τῶν αἰχμαλωτισθέν-
των Ἰσραηλιτῶν τὴν ἀμαρτίαν, ἥτις καὶ κέντρον
ἦν αὐτοῦ· εἶχε δὲ καὶ κατὰ πάσης ἀνθρωπότητος
τὴν αὐτὴν ταύτην. Καὶ γὰρ ἢ ἂν ὥρα φάγηται
φησὶ, θανάτῳ ἀποθαρσύνῃ. Δικαίως οὖν τοὺς
παραβαίνοντας εἶχεν ὁ θάνατος. Ἀλλὰ τοὺς Ἰ-
σραηλῖτας ἐλυτρώσατο τε, ὑπερβαῖς τὰς ἀνομίας

⁵¹ Psal. xxxvii. 19.

⁵² Psal. vii. 13.

⁵³ II Tim. ii. 20.

⁵⁴ I Cor. xv. 20.

⁵⁵ Ezech. xxxvii. 10.

⁵⁶ Matth. xxiv. 22.

⁵⁷ Gen. ii. 17

Israeli mortem afferentes, æstum atque ventum inducet, Cyrum scilicet, regem Persarum. Deserti vero loci ideo meminit, ut venti summam vim atque vehementiam ostenderet. Ab locis namque, plantarum expertibus, flare solent venti vehementiores.

Et arefaciet venas ejus, et exsiccabit fontes ejus. Regiam scilicet stirpem omnem delebit, destructaque tyrannidis adminicula, divitias nimirum et cætera regalia bona quæ quidem per verborum quamdam immutationem venas atque fontes nomi navit.

Ipse arefecit terram ejus, et omnia vasa ejus optatissima. Hæc ita simplici ratione quadam intelligere commodè poteris: eum scilicet terram vastasse, fructus perdendo, relinquendoque terram ipsam incultam, moxque diripuisse pretiosa ejus vasa aurea et argentea. Alia quoque ratione terram intelligere poteris inferioris ordinis homines; optabilia vero ejus vasa, populi satrapas et optimates, Babylonio regi intimos qui circa regias aulas volabantur. Induxit in mortem Pater Salvatorem nostrum Jesum Christum, deserta de terra, virgine scilicet, quam terram haud peragravit vir ullus; qui Christus et ventus est, et æstus secundum divinitatem. Spiritus enim et ignis Deus appellatur. Idem arefecit etiam mortis fontes, nostras scilicet iniquitates (hæc quippe unæ sunt mortis fontes) omnique optabilia eorum **123** vasa, nos videlicet, diripuit. Terram quoque suam arefecit, mortalem nempe carnem hanc, efficiendo, ne mortis fructum pareret, quæ caro seminatur quidem in corruptione, sed surget in incorruptione ⁶¹. Deserta item de terra induxit ventum et æstum Joannem, qui velut Eliæ spiritu potestateque præditus, ardens ejus studium præ se ferret, auditoresque reprehensionibus adureret. Qui quidem mortis quæ ad animam pertinet, venas atque fontes arefacere, nequitie ejusque cum in publicanis, tum in militibus et reliquo populo materiam præcidere cœpit. Annon optabilia talis mortis vasa sunt publicani, ad perditionem instructa? quæ sane vasa Domini usibus apta ille reddidit, eis jubendo, ne quidquam supra legis præscriptum peterent et exigent. Idem arefecit et Herodis terram, carnis luxuriam reprimendo, negandoque fas ei esse Herodiadem retinere ⁶². Idem in peccatoribus præstat et ratio.

CAPUT XIV.

Vers. 1. Disperdetur Samaria, quoniam restitit Deo suo; in gladio corruent ipsi, et lactentes eorum allidentur, et eorum habentes in uero dirumpentur. Mirum in modum necit prophetiæ orationem: quippe neque simpliciter læta profert, nec acerba

⁶¹ I Cor. xv, 42. ⁶² Matth. xiv, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Τούτων, hisce (locis), Cod. Ven.

(51) Ἐν ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, in humana potestate, Cod. Bav.

A ἐπὶ τοὺς Βαβυλωνίους (οὗτοι γὰρ οἱ θανατοῦντες τὸν Ἰσραὴλ), ἐπάξει καύσωνα ἀνεμον, τὸν Κύρον τὸν βασιλεῖα τῶν Περσῶν. Τῆς ἐρήμου δὲ ἐμνήσθη, ἵνα δείξῃ τὸ σφοδρὸν τοῦ ἀνέμου καὶ βίαιον. Ἐκ γὰρ τῶν ἀδένδρων τόπων (50), οἱ ἀνεμοὶ βιαιότεροι.

Καὶ ἀναξηραρεῖ τὰς φλέβας αὐτοῦ, καὶ ἐξεξημώσει τὰς πηγὰς αὐτοῦ. Τουτέστι, πᾶσαν τὴν βασιλικὴν συγγένειαν διαφθερεῖ, καὶ τὰς τῆς τυραννίδος ἀφορμὰς ἀφαιεῖ· τὸν πλοῦτον δὲ φημι, καὶ τὰ ἄλλα βασιλικὰ ἀγαθὰ· ταῦτα γὰρ τροπικῶς φλέβας καὶ πηγὰς ὠνόμασεν.

B Αὐτὸς ξηραρεῖ τὴν γῆν αὐτοῦ, καὶ πάντῃ τὰ σκεύη τὰ ἐπιθυμητὰ αὐτοῦ. Καὶ ἀπλῶς μὲν οὕτω νοήσεις, ὅτι τὴν γῆν ἐξηράνε, τοὺς καρποὺς τεμῶν καὶ ἀγριώρητον ἀφελὲς, καὶ τὰ τίμια αὐτοῦ σκεύη τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ διήρπασεν· νοήσεις δὲ καὶ γῆν μὲν, τοὺς ταπεινότερους τοῦ λαοῦ· σκεύη δὲ ἐπιθυμητὰ αὐτοῦ, τοὺς περὶ τὰ βασιλεία στρεφομένους, οἰκείους τῷ Βαβυλωνίῳ σατράπας. Ἐπήγαγεν ὁ Πατὴρ ἐπὶ τὸν θάνατον τὸν Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐκ τῆς ἐρήμου παρθένου, ἣν ἀνὴρ οὐ διώδωκεν, ὅς Χριστὸς καὶ ἀνεμὸς ἐστὶ, καὶ καύσων κατὰ τὴν θεότητα· πνεῦμα γὰρ καὶ πῦρ ὁ Θεός· καὶ ἀνεξήρανε τὰς πηγὰς τοῦ θανάτου, τὰς ἀνομίας ἡμῶν (αὗται γὰρ αἱ τοῦ θανάτου πηγαί)· καὶ πάντα τὰ σκεύη αὐτῶν τὰ ἐπιθυμητὰ, ἡμᾶς διήρπασεν. Ἀνεξήρανε καὶ τὴν γῆν αὐτοῦ, τὴν θνητὴν ταύτην σάρκα, μήκτι τῷ θανάτῳ καρποφορεῖν αὐτὴν ποιήσας. **C** Σπεῖρεται γὰρ ἐν φθορᾷ, ἀλλ' ἐγερταὶ ἐν ἀφθορίᾳ. Ἐπήγαγε καὶ τὸν Ἰωάννην ἐκ τῆς ἐρήμου ἀνεμον καὶ καύσωνα, ὡς ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει (51) τοῦ θεοῦ τὸν ζῆλον Ἡλιοῦ πορευθέντα καὶ κατακαίοντα διὰ τῶν ἐλέγχων τοὺς ἀκούοντας. Ὅς τοῦ ψυχικοῦ θανάτου τὰς φλέβας καὶ τὰς πηγὰς ἀνεξήρανε, τὰς ἐκάστης κακίας ἀφορμὰς περικόπτων, τῶν τελωνῶν, καὶ τῶν στρατιωτῶν, καὶ τοῦ λοιποῦ λαοῦ. Ἡ οὐχὶ σκεύη ἐπιθυμητὰ τοῦ τοιοῦτου θανάτου οἱ τελῶναι, κατηρτισμένοι εἰς ἀπώλειαν; οἱ ἐκεῖνος ἐντελλόμενος μὴδὲν παρὰ τὸ διατεταγμένον πράσσειν, τουτέστιν ἀπαιτεῖν, ἐποίει σκεύη εὐχρηστά. Ἀνεξήρανε καὶ τὴν γῆν Ἡρώδου, τὰς λαγνείας τῆς σαρκὸς ἀναστέλλων, καὶ τὸ σκεῦος τὸ ἐπιθυμητὸν αὐτοῦ, τὴν Ἡρωδιάδα μὴ δεῖν λέγων αὐτὴν ἔχειν. Ταῦτα καὶ ὁ λόγος ἐν ἐκάστῳ τῶν ἀμαρτανόντων ποιεῖ. **D**

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Ἀγασθθήσεται Σαμάρεια, ὅτι ἀντίστη πρὸς τὸν Θεὸν αὐτῆς· ἐν ῥομφαίᾳ πεσοῦνται αὐτοί, καὶ τὰ ὑποτίθια αὐτῶν ἐδυσχερῆσονται, καὶ αἱ ἐν γαστρὶ ἔχουσαι αὐτῶν διαβρῆθῃσονται. Θαυμασίως πλέκει τὸν λόγον τῆς προφητείας, μήτε τὰ

παρακαλῶντα μονοειδῆ παράγων, μήτε τὰ λυπηρὰ χωρὶς ἑὼν παρακλήσεως. Τοῖς γὰρ λυπηροῖς ἐπάγει τὰ τῆς παρακλήσεως, ἵνα μὴ εἰς παντελὴ ἀπογνώσιν εἰθῶσι, ἀλλὰ μάθωσιν, ὅτι ἔστιν αὐτοῖς ὡς ὁ Θεός, καὶ πάρεστι βουλομένοις ἐπιστραφῆναι, τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ ἀπολαύσαι· ὅπου γὰρ καὶ ἀμαρτάνουσιν ἐπαγγέλλεται τὰ χρηστότερα. Καὶ τοῖς παρακλητικοῖς δὲ ἐπιπλέκει τὰ λυπηρὰ ὁμοῦ, ἵνα μὴ πάντῃ ἐκλύτους αὐτοὺς ποιήσῃ, ἀλλ' εἰς φόβον ἐκβάλῃ [f. ἐμ.β.]. Οἶδε γὰρ ἄλλως, τοὺς μὲν τῷ φόβῳ παιδευσμένους, τοὺς δὲ χρηστοτέραις ἐπαγγελίαις· καὶ διὰ τοῦτο ἀμφοτέρω τίσῃσι. Καὶ νῦν οὖν ἐπειδὴ εἶπε τὰ χαρμόσυνα, καὶ τὰ τῆς ἐλευθερίας, πάλιν ἀναμνησκαὶ αὐτοὺς τῆς ἀποστασίας, ἣν ἀπέστησάν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἐπιφέρει ἃ διὰ ταύτην παῖσονται. Φησὶν οὖν ὅτι ἐπειδὴ ἀντέστη τῷ θεῷ βελὴν θελήματι ἡ Σαμαρεία, οἱ μὲν ἄνδρες αὐτῆς, τῇ τοῦ πολέμου ρομφαίᾳ πεσοῦνται· τὰ δὲ ὑποτίθια, τουτέστι, τὰ ὑπομάζια (τιτθοὶ γὰρ οἱ μαζοὶ), κατὰ τοῦ ἐδάφους προσηγνύμενα διαφθαρήσονται· αἱ δὲ ἔγγοι, τὰς γαστέρας διαρράγῃσονται, ἥτοι ἀνατιμῇσονται, ἵνα σὺν τοῖς ἐμβρύοις ἀπώλυνται. Ἔπесе καὶ τὸ καύχημα τοῦ νομοῦ λαοῦ ἐν ρομφαίᾳ, τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ· καὶ οἱ τῷ γάλλακτι τοῦ νόμου τρεφόμενοι, μηδὲν ὑψηλὸν ἐννοοῦντες, τῷ ἐδάφει τοῦ γράμματος ἐναπέμειναν· ἢ ὅτι τῷ ταπεινωθέντι ἄρχι γῆς Χριστῷ προσκρουόμενοι διαλέλυνται. Καὶ οἱ ἀπὸ γαστρὸς καὶ (32) κοιλίας φωνοῦντες διδάσκαλοι αὐτῶν, οἱ πάντα πρὸς γαστέρα πολιτεύμενοι, ὧν ὁ Θεός ἡ κοιλία, διερράγῃσαν τῷ φόβῳ (33). Καλὸν δὲ καὶ τὰ πονηρὰ τῆς διανοίας ἡμῶν ἐκγονα ἐδαφίζεσθαι, ἕως ἑτι νήπιά εἰσι καὶ ἀσθενῇ, καὶ κάτω βάλλεσθαι, ἵνα μὴ ὑπεραίρωσι τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, ἥτοι τὸ ἡγεμονικόν. Ἐδαφίζονται καὶ οἱ τῆς ὑπερηφανίας λογισμοί, ὅταν ἐννοώμεν, ὅτι γῆ ἐσμεν καὶ σποδός. Ἐχει δὲ ἐν γαστρὶ ὁ μὲν φόβος, τὸν φόνον· ἡ δὲ τρυφή, τὴν ἀσέλγειαν· ὁ πλοῦτος, τὴν καταδυναστείαν τῶν ταπεινοτέρων, καὶ ἄλλη κακία ἄλλην. Δεῖ οὖν τὰς μητέρας ταύτας διὰ τῆς τοῦ λόγου ρομφαίας διαρράγῃναι καὶ ἀνασχίσειν, ἀνακαλύπτοντας τὴν ἀηδίαν αὐτῶν, ἵνα καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν γεννηθησόμενα κακὰ συναπολύνται.

Ἐπιστράφηθι, Ἰσραὴλ, ἐπὶ Κύριον τὸν Θεόν σου, διότι ἡσθένησας ἐν ταῖς ἀδικίαις. Ἠπείλησά σοι, φησὶν, ἃ ἤκουσας. Ἴνα οὖν μὴ ταῦτα πάθῃς, ἐπιστράφηθι πρὸς Κύριον, διότι τὴν ἀσθένειαν ταύτην ἦν ἡσθένησας, παραδοθεὶς τοῖς ἐχθροῖς, διὰ τὰς ἀδικίας σου ἡσθένησας. Ὅστε εἰ μέλλοις ἰσχυρὸς γενέσθαι, τῷ Θεῷ πρόσελθε. Ἡ δὲ, Ἠσθένησας, ἀντὶ τοῦ, Κατεγῆρατας τῇ κακίᾳ, πολὺν χρόνον ἐν ταύτῃ διέμεινας.

Ἀδελφοί μεθ' ταυτῶν λόγους, καὶ ἐπιστράφητε πρὸς Κύριον. Οὐ χρυσὸν, οὐκ ἄργυρον, οὐκ ἄλλο τι

⁶² Philipp. iii, 19.

Variae lectiones et notæ.

(32) De his ipsis loquitur et superius, pag. 9.

(33) Διαφθαρήσαν τῷ φόβῳ, corrupti sunt invidia, Cod. Ven.

A sine consolatione relinquit : acerbis enim adjicit jucunda, quæ solarentur auditores, ut ne desperarent omnino, sed intelligerent, bonum sibi Deum esse atque clementem (qui vel delinquentibus humaniora polliceretur), ejusque bonitate perfungi licere, si ad eum sese recipere voluissent. Lætis item atque jucundis adnectit acerbis, ne relaxarentur omnino, sed metu perterriti cohiberentur. Perspectum enim habebat, alios in officio retineri consuesse metu, alios bonis promissis, eamque ob rem adhibet utrumque. Ad hunc plane modum et in præsentia postquam læta protulit, futurumque dixit, ut in libertatem Hebræi vindicarentur, rursus eos defectionis commonescit, per quam a Deo defecissent; adjicitque ea quæ hanc ob causam perpetientur. Quoniam igitur, ait, Samaria Dei voluntati restitit, idcirco viri ejus militari gladio concidentur, eorumque ὑποτίθια, lactentes infantes, hoc est ὑπομάζια (τιτθοὶ enim idem sonat, ac μαζοὶ) solo illis scæde interibunt, prægnantibusque mulieribus uteri disrumpentur, hoc est, dissecabuntur, ut una cum fetibus quæque suis pereant. Cecidit et legalis populi jactantia in gladio, evangelico nempe verbo; quique legis lacte nutriuntur, nil sublime cogitantes, litteræ solo hæserunt, disruptique sunt, eo quod Christo, qui in terram usque se demisisset, adversarentur. Eorumque præceptores, qui e ventre ventriculoque verba sua promunt, qui cuncta ad ventrem eundem referunt, quorum Deus venter est ⁶³, rupti sunt invidia. Expedit item pravos mentis nostræ ¹²⁴ conceptus, quandiu velut infantes imbecilli sunt, terræ illidi atque dejici, ne supra caput, principem scilicet animi nostri partem, extollantur. Terræ alliduntur etiam elati animi cogitata, cum nobiscum ipsi reputamus, pulverem nos esse atque cinerem. In ventre porro gerit eandem invidia, luxuriam molities, tenuiorum oppressionem opulentia, et aliud alia nequitia. Disrumpendæ itaque sunt verbi gladio, dissecandæque tales matres, quo sua cujusque nequitia retegatur, pereantque simul ea mala quæ cæteroquin ab ipsis gignerentur.

VERS. 2. Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quia infirmatus es in iniquitatibus tuis. Minitatus, ait, tibi sum quæ audisti. Ne itaque talia patiaris, fac ad Dominum te recipias; siquidem tuas ob iniquitates evenit, ut eam subires imbecillitatem qua, hostium potestati traditus, in præsentia laboras. Quare si fortis evadere cupis, fac ad Dominum accedas. Vel illud *Infirmatus es*, idem sonat ac *In nequitia consenuisti*, multum in ea temporis permanens.

VERS. 3. Sumite vobiscum orationes, et revertimini ad Dominum Deum vestrum. Vos, inquit,

hortor, non ut capiat aurum, aut argentum, aut aliud hujusmodi munus, sed supplicem habeatis orationem quæ Domini majestatem constiteatur. Quoniam idola deos esse confessi, illius divinitatem negastis, nunc omnino contrariam habeatis oportet orationem quæ numina illa nieget, ipsumque Dominum Deum esse constiteatur. Docetque subinde qualem habere nos oporteat orationem.

Dicite ei ut non tollatis iniquitatem, sed assumatis bona. Supplices, inquit, cum orate et obsecrate, a vobis ut avertat iniquitatis fructus, captivitatem scilicet, eaque mala quæ inde manant, ut bona percipere possitis.

Et reddemus fructum labiorum nostrorum. Dicite præterea: Tuum nos, non illorum nomen confessuros esse pollicemur; id enim est: fructus labiorum nostrorum, quem profecto fructum tibi debemus. Proptereaque *Reddemus* dixit, non *Dabimus*. Cum enim, inquit, Conditor noster sis, multisque nos beneficiis affeceris, merito hoc tibi ingenuè fateri debemus.

VERS. 4. *Assur non saltabit nos et super equum non ascendenus: nequaquam ultra dicemus: Dii nostri, operibus nunciam nostrarum.* Non amplius, inquit, in homine confidemus, nec in Assyriogum ope, nec in nostro equitatu, nec amplius idola deos appellabimus. Anniadverte autem eodem loco haberi fiduciam, in hominibus locatam et equis, quo idololatriam. Nam et idola vana sunt, et homo quæque eum circumstant, omnia vanitas. Hæc hortationi esse videntur iis, qui **125** ex operibus legis justos se fieri gloriantur, quos sic affatur: *Convertimini ad Dominum* ⁶⁴. Dominus autem spiritus est; et, *Si corde tuo credideris, et ore fatearis Dominum Jesum, salvus eris* ⁶⁵. Hic est fructus labiorum, fructus longe omnium optatissimus. Fæc itaque fatearis, te salvum iri factum, non per Assur atque jactantiam qua de patre Abraham gloriaris, neque per equos, eamque animi elationem quam ex circumcisione concepisti, sed per fidem, quæ charitate operatur. Quisquis porro peccat (36), rationem nullam præ se fert: omnia quippe agit sine ratione. Quem contra pœnitet, sequæ ad Deum recipit, cum omnia cum ratione agat; is rationem rationisque verba capessere dicitur, præsertim cum exacte vitæ rationes a semetipso postulet ac repetat, se vitamque suam ante futurum judicium perscrutando. Qui propterea secum ipse perpendit, quid recte egerit, quidve deliquerit; idemque neque gloria, nec opibus

A εξίσασμα παραινῶ ὅτιν λαβεῖν, ἀλλὰ λόγους ἱκετηρίους, καὶ ὁμολογούντας τὴν τοῦ Κυρίου μεγαλειότητα. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ εἰδωλα ὁμολογήσατε θεοὺς, ἀρνησάμενοι τοῦτον, νῦν πάλιν λόγους λάβετε ἀρνούμενους ἐκεῖνα, καὶ ὁμολογούντας αὐτόν. Εἰτα διδάσκει ποίους δεῖ λόγους λαβεῖν.

Εἰπατε αὐτῷ, ὅπως μὴ λάβητε ἀδικίαν, καὶ λάβητε ἀγαθὰ. Ἰκετεύσατε αὐτόν, φησί, καὶ αἰτήσασθε, ἵνα μὴ λάβητε τοὺς καρποὺς τῆς ἀδικίας, οἷτινες ἦσαν ἡ τὴ αἰχμαλωσία, καὶ τὰ ἐκ ταύτης κακὰ, ἵνα λάβητε ἀγαθὰ.

Καὶ ἀνταποδώσωμεν [vulg. -σομ.] καρπὸν χειλέων ἡμῶν. Εἰπατε καὶ τοῦτο, ὅτι Ἰπσιχνούμεθα ὁμολογεῖν τῷ σφ ὀνόματι, καὶ οὐ σφ τῶν εἰδῶλων· τοῦτο γὰρ ἐστὶ καρπὸς χειλέων ἡμῶν· χρέος δὲ ἡμῖν ἐστίν. Οὐ γὰρ εἶπε, Δώσωμεν, ἀλλὰ, Ἀνταποδώσωμεν. Ποιήτην γὰρ σε καὶ εὐεργέτην ἔχοντες, ἀναγκαῖως ὁφειλομέν σοι τὴν ὁμολογίαν ταύτην.

Ἀσσοὺρ οὐ σώσει ἡμᾶς, καὶ ἐφ' ἵππων οὐκ ἀναβησόμεθα· οὐκέτι οὐ μὴ εἰπωμεν· Θεοὶ ἡμῶν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν ἡμῶν. Οὐκέτι, φησὶν, ὁδὸν ἀνθρώπων θαρρήσομεν, οὕτε τῇ τῶν Ἀσσυρίων βοηθείᾳ, οὕτε τῇ ἡμετέρῳ ἱππικῇ, οὕτε τὰ εἰδῶλα θεοῦς ὀνομάσομεν. Ὅρα δὲ, ὅτι τῇ εἰδωλολατρείᾳ συνέταξε τὸ θαρρῆν ἀνθρώποις καὶ ἵπποις· τὰ τε γὰρ εἰδῶλα μάταια, καὶ ἀνθρώπος ματαιότης, καὶ πάντα τὰ περὶ αὐτόν (34). Ταῦτα δοκεῖ παραινῖν καὶ τοῖς καυχωμένοις δικαιοῦσθαι ἐξ ἔργων νόμου, καὶ φησὶν, ὅτι Ἐπιστράφητε πρὸς Κύριον, τοῦ γραμματος ἀφίμενοι, καὶ τὸ κάλυμμα περιελόντες, ὁ καί· ἐπὶ τὴν καρδίαν ὑμῶν, ἀναγινωσκόμενοι Μωσέως· Ἐπιστράφητε πρὸς τὸν Κύριον. Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι. Καὶ, Ἐὰν (35) πιστεύσῃς μὲν τῇ καρδίᾳ σου, ὁμολογήσῃς δὲ τῷ στόματι Κύριον Ἰησοῦν, σωθήσῃ. Οὗτος ὁ καρπὸς τῶν χειλέων, κάρπωμα δικτῶν. Ὁμολόγησον δὲ, ὅτι οὕτε Ἀσσοῦρ, καὶ ἡ οἰσὶς, ἡ ἐπὶ τῷ πατέρα ἔχειν τὴν Ἀβραάμ, οὕτε ἵππος καὶ τὸ φρόνημα τῆς ἐπὶ τῇ περιτομῇ καυχήσεως σώσει σε· ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. Ὁ μὲν οὖν ἀμαρτάνων, οὐκ ἔχει λόγους μεθ' ἑαυτοῦ· ἀλόγως γὰρ πάντα πράττει· ὁ δὲ ἐπιστρεφόμενος καὶ μετανοῶν, εὐλόγως πάντα πράττων, λόγους λαμβάνειν λέγεται. Καὶ ἄλλως δὲ, ὅτι λογοπραγεῖ ἑαυτὸν καὶ εὐθύνas ἀπαιτεῖ, πρὸ τοῦ μέλλοντος δικαστηρίου αὐτὸς ἑαυτὸν ἐτάζων, καὶ τί μὲν κατάρθρωσι, τί δὲ λείπεται διερευνώμενος· καὶ οὕτε ἐπὶ δόξῃ καὶ πλοῦτι αἰρεται (ταῦτα γὰρ τῶν Ἀσσυρίων χαρακτηριστικά), οὕτε ἐφ' ἵππων ἀναβαίνει ὥς ἐποχούμενος καὶ τερωόμενος τῇ θηλυμνίᾳ· οὕτε τοῖς ἄλλοις ἔργοις τῆς πράκτικῆς αὐτοῦ

⁶⁴ Deut. xxxiii 27. ⁶⁵ Rom. x, 9.

Variae lectiones et notæ.

(34) Περὶ αὐτῶν, de ipsis. Cod. Bav.

(35) Μη, non. Cod. Ven.

(36) Respicit interpres præcedentia prophetæ

verba λάβετε μεθ' ἑαυτῶν λόγους, quasi hæc ita sentent, Capessite vobiscum rationes.

δυνάμεις, οἷς πρότερον, προσκυνεῖ, οὐδὲ λέγει Θεοὺς A καὶ κυρίους ἑαυτοῦ τὰ εἰδωλα, καὶ τὰς μνῆμας ἐκείνων τῶν πράξεων (37).

alia demum effectricis suae potentiae opera colit, ut et eorumdem operum monumenta.

Ἐν σοὶ ἐλεήσει ὁρφανόν. Τουτέστιν, Ἐγὼ ὁ Θεὸς ἐν σοὶ κατοικῶν, ἐλεήσω σε τὸν ὁρφανόν, Ἰσραὴλ, τὸν ἐμοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Πατρὸς ἀπολισθῆσαντα, καὶ ἐρημωθέντα τῆς ἐμῆς κηδεμονίας καὶ προνοίας. Καὶ ὁ ἐν τῷ Υἱῷ δὲ Πατρὶ ἐλεήσει, φησὶ, τὸν ἐθνικὸν λαόν, τὸν ἀπορραπισθέντα τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς. Καὶ πρὸς τὸν Θεὸν λέγεται, ὅτι Ὁ ἐν σοὶ ὢν, καὶ μὴ μακρυνθεὶς ἀπὸ σοῦ, ἐλεήσει ὁρφανόν· καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ τῶν ὁρφανῶν· ὥστε ὁ μὴ ἐλεῶν ὁρφανόν, οὐκ ἐν σοὶ.

Ἰάσωμαι τὰς κατοικίας αὐτῶν. Τουτέστι, τὰς B πόλεις αὐτῶν καὶ τὰς κώμας, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ἐν ἣ κατοικοῦσιν· ἀσθένειαν γὰρ μεγάλην ἐδέξαντο, παντὸς ἀγαθοῦ στερηθεῖσαι, οὐδὲν τινὸς ὑγείας ἢ κάλλους. Ἦ, ὅτι Ποιῆσω αὐτοὺς αὐθις κατοικίας ἔχειν. Ἐν γὰρ τῇ αἰχμαλωσίᾳ ὄντες, παροικίας εἶχον, οὐ κατοικίας. Ἐπαναλθόντες οὖν αὐθις, ἀναλίσφονται τὰς πόλεις αὐτῶν καὶ τὰς κώμας, ἐν αἷς κατοικήσουσιν ἀσφαλῶς. Ἰάσωμαι καὶ Χριστὸς, σημεῖα τελῶν, τὰ σώματα τῶν τότε Ἑβραίων, ἀ κατοικίαι ἦσαν τῶν ψυχῶν· αὐτὰς δὲ τὰς ψυχὰς οὐκ ἰάσωμαι, ἐπεὶ μὴ ἠθέλησαν. Ποσάκις γὰρ, φησὶν, ἠδέλγησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησατε! Καὶ αἱ τῶν ἐθνῶν κατοικίαι, εἰδῶλον καὶ αἰσχυρὸν πρᾶξιν γέμουσαι, ἡσθένουν τὴν πρὸς Θάνατον ἀσθένειαν, ἃς ἰάσωμαι, ἐλθὼν, C ἵνα τὰς νόσους ἡμῶν ἄρῃ, καὶ τὰς ἀσθενείας βασιτάσῃ.

Ἀγαπήσω αὐτοὺς ὁμολόγως. Τουτέστιν, ἀναμφιλόγως ὁμοῦ πάντας, καὶ οὐ τόνδε μὲν, τὸν δεῖνα δὲ οὐ. Ἦ, ὅτι Ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐθνικῶν προσδέξομαι αὐτοὺς, ὁμολογούντας τὸ ὄνομά μου· ὅτε γὰρ τὸ πληρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσελθοὶ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται.

Διότι ἀπέστρεψεν ἡ ὀργή μου ἀπ' αὐτῶν. Ὅτε μὲν γὰρ νῦντα ἔδωκαν αὐτῶν πρὸς με, καὶ οὐ πρόσωπον, ἔμενε ἡ ὀργή μου, ἐπικειμένη αὐτοῖς· νῦν δὲ ἐπιστραφέντων πρὸς με, ἀπέστρεψεν ἡ ὀργή μου ἀπ' αὐτῶν.

Καὶ ἔσομαι ὡς δρόσος τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἀνθήσει ὡς κρίνον. Τὰς ἐμὰς εὐεργεσίας ἐπιχορηγήσω αὐτοῖς ὡς δρόσος, καὶ ἀνθήσουσιν ὡς κρίνον. Πολλαχοῦ δὲ τοῦτου τοῦ ἀνθοῦς ἡ θεία μνημονεύει Γραφή. Καὶ Ἠσαῖας μὲν λέγει· Ἀγαλλιάσθω ἔρημος, καὶ ἀνθίστω ὡς κρίνον. Σολομών δὲ ἐν τῷ Ἀσματι τῶν ἁσμάτων· Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ

A effertur (haec est enim Assyriorum indoles) nec equum ascendit, vesanum scilicet in mulieres amorem, quo velut equo insideat et oblectetur, nec antea, neque deos et dominos suos appellat idola

Qui in te est miserebitur pupilli. Ego nimirum Deus qui in te sum, miserebor tui, qui orphanus es, Israel, qui me, verum Patrem, amisisti, mea-que propterea es ope destitutus atque providentia. Pater item, qui est in Filio, inquit, miserebitur gentilis populi, qui caelesti Patre fuerit orbatus. Ad ipsum quoque Deum dicitur: Qui in te est, nunquam a te recedens, is miserebitur orphani. Tu namque Pater es orphanorum; proptereaque qui non miseretur orphani, minime tecum est.

B VERS. 5. Sanabo incolatus ipsorum. Urbes nimirum et pagos omnemque regionem, ubi degerunt; magnam enim subierunt infirmitatem, cum omni bono, quasi corporis valetudine pulchritudineve fuerint destituta. Vel sensus est: Efficiam ut ii suas recipient habitationes; cum enim in captivitate versarentur, incolae erant, nec ulla propria domicilia habebant. Domum itaque redeuntes, suas recipient urbes atque pagos, ubi tuto vitam degant. Christus item sua per miracula sanavit Hebraeorum, qui tum temporis erant, corpora, quae habitationes erant animarum, ipsas vero animas non sanavit, propterea quod ii sanari noluerunt. Quoties enim, inquit, volui congregare tuos filios, et noluiisti? Gentilium quoque populorum habitationes, idolis refertae turpissimisque flagitiis, lethali laborabant infirmitate, easque sanavit 126 is, qui venit, ut morbos tolleretur, infirmitatesque nostras perferret.

Diligam eos pariter. Sine ullo videlicet discrimine, simul omnes, non ita quidem, ut alterum diligam, alterum non item. Vel perinde est, ac si diceret: Eos una cum gentilibus populis excipiam, quod nomen meum consteantur. Ubi enim plenitudo gentium accesserit, tum omnis Israel salvabitur.

Quia avertit se ira mea ab ipsis. Cum enim terga mihi vertebant, non fariem, manebat ira mea, eis maxime infesta; modo cum ad me sese converterint, avertere sese ab iis ira mea coepit.

D VERS. 6. Et ero tanquam ros Israeli, et florebit, ut lilium. Mea, inquit, in eos beneficia conferam, roris instar, florebuntque tanquam lilium. Passim autem hujusce floris meminit divina Scriptura. Isaias quidem ait: Laetetur terra deserta, et floreat, quasi lilium: Salomon autem in Cantico canticorum: Sicut lilium inter spinas, ita soror mea in-

³⁶ Matth. xxiii, 37. ³⁷ Isa. v, 3, 4. ³⁸ Rom. xi, 25. ³⁹ Isa. xxxv, 1.

Variae lectiones et notae.

(37) Ὁ λέγων κυρίως καὶ Θεοὺς ἑαυτῶν τὰ εἰδωλα καὶ τὰς μνῆμας ἐκείνων τῶν πράξεων, qui (pridem) dicebat dominos atque deos suos idola,

etc. Cod. Bav. sed scribendum κυρίους, et ἑαυτοῦ, ut habet cod. Venetus.

ter filias ⁷⁹. Denique Christus: *Respiciite*, inquit, *filia agri* ⁷⁴. Ex quibus intelligimus hoc in flore præter odoris suavitatem admirari solere homines et ipsius candorem. Huic lilio similis efficitur anima, quæ a peccati fœtore atque contagione liberatur, nitidæque baptismatis stola induitur, de qua et Isaïas ait: *Exsultet anima mea in Domino, quia induit me vestimento salutis* ⁷⁵. Hujus itaque liliï instar florebit et Israël, Deum cognoscens, excipiensque rorem omnem, uti pluviam descendantem in velus ⁷⁶, in odorem suavitatis ⁷⁴. Deo factus, qualis erat Paulus, Christi bonus odor ⁷⁸ existens, ejusque vitam redolens.

Et emittet radices suas, quasi Libanus. Cum liliï odorem præ se ferat egregium, non item magnitudinem atque diuturnitatem ei respondentem, merito montis Libani mentio fit (qui mons et magnus est, et arboribus refertus, quæ altas agunt radices, diu multumque perduraturas) quo declararet Israelitarum quoque gloriam, qui sese ad Christum recipiant, magnam fore atque perpetuam. Quoniam autem et idololatræ in Libano plerumque versabantur, colebantque arbores omnium maxime sublimes et opacas: propterea nobis innuit prophetæ sermo, fore, ut in Ecclesia radices agant cum Israelitæ, tum gentiles populi, qui pridem idola colerent. Cum item in Ecclesia cernis aliquem vitam agentem honestam, ut lux ejus coram hominibus luceat ⁷⁸; hunc dicito liliïum, eundemque, si qua de Deo alta loquatur, agatque radices, ut ejus verba diu mansura sint effecturaque discipulos verbi veritatis, appellato Libanum.

127 VERS. 7. *Ibunt rami ejus.* Ingentem scilicet in multitudinem crescet, et quos consumpsit bellum filios, rursus acquireret: atque ita longe lateque ejus soboles propagabitur. Ejus item rami protenduntur, qui ascensiones in corde suo disponit ⁷⁷; quippe qui non intra unam virtutis speciem sese continet, sed per omne virtutum genus vagatur. Israelis denique, Deo charissimi, rami fuerunt et apostoli, qui per orbem terrarum profecti, gentes omnes docuerunt.

Et erit quasi oliva fructifera. Semper videlicet florens, ita, ut ne tentationis quidem tempore exarescat, instar olivæ, quæ ne hieme quidem folia amittit. Præterea cum plerique speciem duntaxat virtutis, uti folia, præ se ferant, Danda opera est, inquit, ut et fructus proferantur. Oliva fructifera est, qui proximi sui miseretur, non ad ostentationem captandamque hominum gloriam; quippe cujus fructus non dilabuntur, neque merces interit ⁷⁸.

⁷⁹ Cant. II, 2. ⁷⁴ Matth. VI, 28. ⁷⁵ Isr. LXI, 50. ⁷⁶ Matth. V, 46. ⁷⁷ Psal. LXXXV, 6. ⁷⁸ Psal. I, 5.

Variae lectiones et notæ.

(38) Εὐδίας τὰς ρίζας, rectas radices, Cod. Bav.

(39) Εἰδωλολατρεῖται, idololatriæ, Cod. Bav.

(40) Μονιχωτέρους, Cod. Bav.

Α ἀκαρθῶν, οὕτως ἀδελφιδὴ μου ἀνὰ μέσον τῶν θυγατέρων. Καὶ ὁ Κύριος δὲ, Ἐμβλέψατε εἰς τὰ κρίνα, φησὶ, τοῦ ἀγροῦ. Μανθάνομεν οὖν ἐκ τούτων, ὅτι πρὸς τῇ εὐδίᾳ καὶ ἡ λευκότης τοῦ ἄνθους τούτου θαυμάζεται. Καὶ ἔοικε τούτῳ πᾶσα ψυχὴ, τῆς τε δυσωδίας τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγείσα καὶ τοῦ ῥύπου, καὶ τὴν λαμπρὰν τοῦ βαπτίσματος περιβαλλομένη στολὴν, περὶ ἧς καὶ Ἡσαΐας φησὶν, ὅτι Ἀγαλλιάσεται ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσέ με γὰρ ῥῆματι σωτηρίου. Τούτῳ τοίνυν παραπλησίως τῷ κρίνῳ καὶ ὁ Ἰσραὴλ ἀνθήσει, τὸν Θεὸν ἐπιγνοὺς, καὶ τὴν ἀνοθεν πᾶσαν δρόσον δεξάμενος, τὸν καταβάντα ὡς ὑετὸν ἐπὶ πόσιν, καὶ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τῷ Θεῷ γενόμενος, οἷς ἦν ὁ Παῦλος, Χριστοῦ εὐωδία καὶ ὁσμὴ ζωῆς ὄν.

B Καὶ βαλεῖ τὰς ρίζας αὐτοῦ, ὡς Λιβανός. Ἐπὶ τὸ κρίνον λαμπροτάτην μὲν ἔχει τὴν εὐωδίαν, μέγεθος δὲ οὐκ ἔχει ἀξιόλογον, ἡ ἐδραιότητά, τοῦ Λιβάνου ἐμνήσθη τοῦ ὕδους, ὃ καὶ μέγα ἐστὶ, καὶ δένδρεσι κατὰκομον, βαθεῖας τὰς ρίζας (38) ἔχουσι, καὶ ἐπὶ μάλιστα διαρκεῖν δυναμέναις, ὡς δείξῃ, ὅτι καὶ τῶν πρὸς Θεὸν ἐπιστραφέντων Ἰσραηλιτῶν ἡ ὁδοὺς μεγάλη ἐστὶ καὶ διαρκής. Ἐπὶ δὲ καὶ εἰδωλολάτραι (39) ἐν τῷ Λιβάνῳ τὰ πολλὰ διέτριβον, τιμῶντες τὰ βασύτερα τῶν δένδρων καὶ εὐμυκέστερα, ἀνίπτειται ὁ λόγος, ὅτι καὶ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ καταβρίζωθήσονται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ οἱ ἔθνικοι οἱ πρότερον εἰδωλολάτραι. Καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ, ὅταν ἴδῃς τινὰ βιούντα καλῶς, ὥστε λάμπειν τὸ φῶς αὐτοῦ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, κρίνον εἰπεῖ τοῦτον· εἰ δὲ καὶ ὕψιρά τινα φεγγόμενον περὶ Θεοῦ, καὶ βάλλοντα τὰς ρίζας αὐτοῦ, ὥστε μονιχωτέρους (40) εἶναι τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ μαθητὰς ἀποτελεῖν τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, Λιβανὸν αὐτὸν καλέσον.

Πορεύσονται οἱ κλάδοι αὐτοῦ. Τούτῳ, πολλοῦ ὅτις ἐστὶ καὶ οὐδὲ ἀνάλωσεν ὁ πόλεμος παίδας, αὐτὸς κηρύσσεται, καὶ ἐπὶ πολὺ ἐκταθήσονται. Πορεύονται καὶ οἱ κλάδοι τοῦ ἀεὶ ἀναβήσαι ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθεμένου· οὐδὲ γὰρ ἵσταται ἐν ἐνὶ εἰδὲ ἀρετῆς, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσαν διαβαίνει. Κλάδοι τοῦ εὐαρεστοῦντος τῷ Θεῷ Ἰσραὴλ καὶ οἱ ἀπὸ στολοι, οἱ πορευθέντες, ἐμαθήτευσαν πάντα τὴν ἔθνη.

D Καὶ ἐστὶ ὡς ἑλαια κατὰκαρπος. Ἀειθαλής δηλονότι, καὶ οὐδὲ ἐν καιρῷ πειρασμῶν (41) ἐτραϊνόμενος. Ὅσπερ οὐδὲ ἡ ἑλαιὰ ἐν χειμῶνι φυλλοβολεῖ (42). Πλὴν ἐπεὶ πολλοὶ σχῆμα μόνον ἔχουσιν ἀρετῆς, ὥσπερ φύλλα, Δεῖ, φησὶν, εἶναι καρπούς· Ἐλαια κατὰκαρπος, ὃ ἐλεῶν μὴ πρὸς ἐπίδειξιν· οὐ γὰρ ἀπορρέουσιν αὐτοῦ οἱ καρποὶ, οὐδὲ ἀπόλυνται ὁ μισθός.

⁷⁹ Psal. LXXI, 6. ⁷⁴ Levit. II, 19. ⁷⁵ II Cor. II, 15.

⁷⁶ Matth. V, 46.

⁷⁷ Psal. LXXXV, 6.

⁷⁸ Psal. I, 5.

⁷⁹ Cant. II, 2.

⁸⁰ Matth. VI, 28.

⁸¹ Isr. LXI, 50.

⁸² Matth. V, 46.

⁸³ Psal. LXXXV, 6.

⁸⁴ Psal. I, 5.

⁸⁵ Cant. II, 2.

Καὶ ἡ ὁσφρασία αὐτοῦ ὡς Λιβάνου. Ὁ Λί- A
βανος εὐοσμὸν τι [f. τι] θυμιάμα ἐστίν. Ὁ οὖν
προσαγαγὼν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ ἐν Πνεύματι
προσεύχεσθαι, καὶ μηδὲν αἰτεῖν, ὡς οἱ ἔθνη· καὶ
οὗτος ἔχει τὴν ὁσφρασίαν (43), ὡς Λιβανος.

Ἐπιστρέψουσιν καὶ καθιούνηται ὑπὸ τῆς σκῆ-
πης αὐτοῦ. Ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, φησὶν, ἐπι-
στρέφοντες, ἔξουσιν σκῆπην τὸν Θεόν. Ἡ ὅτι ἐπι-
στράφοντες· καὶ μετανοοῦντες ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν
αὐτῶν, σκεπασθήσονται ὑπὸ Θεοῦ, ἀπὸ παντὸς
καύσωνος· Ὁλίφθεις τηρούμενοι ὑπ' αὐτοῦ. Ὅρα
δὲ καὶ τὸ, Καθιούνηται· τὴν γὰρ ἀσφαλῆ καὶ
μόνιμον ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν τοῦτο δηλοῖ.

Ζήσονται καὶ στηριχθήσονται σίτῳ · ἦ, ὡς
ἓνα τῶν ἀντιγράφων ἔχει, μεθυσθήσονται. Πάντων,
φησὶν, ἀγαθῶν ἀφθονίαν ἔξουσιν. Ζήσονται· μὲν οὖν B
γεννηθέντες διὰ τὴν παλιγγενεσίαν, καὶ ὑπὸ τὸν
νόμον τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς γενόμενοι· στη-
ριχθήσονται δὲ σίτῳ τῷ μυστικῷ (44), καὶ μεθυ-
σθήσονται ἐκ τοῦ Δεσποτικοῦ αἵματος. Ἄκουε
δὲ καὶ τῶν ἑξῆς·

Καὶ ἐξανθήσει ὡς ἄμπελος· τὸ μνημόσυρον
αὐτοῦ, ὡς οἶνος Λιβάνου τοῦ Ἐφραΐμ. Ἄμπελος
μὲν ὁ Ἰσραὴλ πάλαι, ὡς ὁ Δαβὶδ λέγει, καὶ ἔτεροι
προφηταί· ἀλλὰ καθαιρέθηντο· τοῦ φραγμοῦ αὐτοῦ,
ἦτοι τῆς θείας φυλακῆς, ἐγένετο εἰς διαρπαγὴν
καὶ καταπάτημα τοῖς Βαβυλωνίοις. Ἀνθήσει οὖν
πάλιν, φησὶν, ὥσπερ ἦν πάλαι ἄμπελος. Ἔσται
δὲ καὶ τὸ μνημόσυρον αὐτοῦ, τοὔτεστιν, οἱ περι-
λειφθέντες ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἀνασωθέντες ἀπὸ τῆς
αἰχμαλωσίας, ὡς οἶνος, εὐωδίαν ἔχων τοῦ θυμιά- C
ματος Λιβάνου· ἦ ὡς οἶνος ἐν τῷ Λιβάνῳ τῷ
Θεῷ γεωργοῦμενος· ἦ ὅτι ἐν εὐφρομῇ ἔσται, καὶ
οἱ μνημονεύοντες αὐτοῦ, ἡδέως μεμνήσονται αὐ-
τοῦ. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ Κύριος ἄμπελος ἐν τῷ Ἐθαγ-
γελίῳ μνημονεύεται, καὶ τὸ αἷμα τῆς σταφυλῆς,
αἷμα αὐτοῦ γίνεται, εἰπόντος· Τοῦτο ποιεῖτε εἰς
τὴν ἑμὴν ἀνάμνησιν· ἰδοὺ τὸ μνημόσυρον αὐτοῦ
οἶνός ἐστι. Στηρίζει καὶ σίτῳ, ὡς ἀνωτέρω ἔμαθες·
ὥστε ἔχεις τὰ μυστήρια προαναφωνοῦμενα.

Τί οὖν αὐτῷ ἐστὶ καὶ σιδῶλοις; Τσαύτης οὖν,
φησὶν, ἀπολαύσας τῆς ἑμῆς κηδεμονίας· καὶ χρη-
στότητος, ὅφειλεις φεῦγεῖν τὰ σιδῶλα. Τί· γὰρ
κοινωνία ἐστὶ αὐτῷ καὶ ἐκείνοις; Μὴ γὰρ οὐκ
ἐναργῶς ἔγνω, ὅτι ἐκεῖνα μὲν ἀσθενῇ, ἐγὼ δὲ
ισχυρός;

Ἐγὼ ἐταπεινώσω αὐτόν, καὶ ἐγὼ κατισχύ-
σω αὐτόν. Ἐκεῖνα μὲν, ὡς ἔφην, ἀσθενῇ, καὶ
οὕτε βλάψαι αὐτὸν ἠδύναντο, οὕτε ὠφελῆσαι· ἐγὼ
δὲ ἤμην ὁ καὶ τὰ δυσχερῆ ἐπαγαγὼν, καὶ τὰ τῆς
εὐφροσύνης ἐπιχορηγῆσαι δυνάμενος. Ὅμοιον τὸ,
Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω, ἀγῶ
ἰδοῦμαι. Ταπεινοῦται ἡ σάρξ, ἵνα ἰσχύσῃ τὸ

Et odor illius quasi Libani. Suffitus quidam est
pulchre olens Libanus. Qui itaque semetipsum Deo
sistit, eum in Spiritu adorando⁷², nihilque petendo
earum rerum quas populi gentiles petere consue-
runt, hic pulchre olet, uti Libanus.

VERS. 8. Convertentur et sedebunt sub umbra ejus.
A captivitate, inquit, redeuntes, Deum sibi tegmen
habebunt. Vel sensus est, fore, ut a peccatis recedant,
eosque facinorum quemque suorum poeniteat, quos propterea Deus proteget, et ab omni afflictio-
num aestu defendet. Animadvertite autem illud Sede-
bunt, quo tuta atque stabilis bonorum perceptio designatur.

Virent et sustentabuntur frumento : vel, ut quæ-
dam exemplaria habent, inebriabuntur. Bonorum
omnium, ait, affluentibus copiis gaudebunt. Virent
itaque geniti per regenerationem, sub spiritus vi-
tæ lege degentes, et sustentabuntur mystico pane
atque Dominico sanguine inebriabuntur. Audi quæ
sequuntur.

Et effloreat, ut vinea : mnemosynon ejus, quasi vi-
num Libani Ephraim. Vineæ priscis temporibus
erat Israel, ut et David⁷³ et alii prophete testan-
tur; quæ vinea, sublata ejus sepe, divina ac-
cuset custodia, a Babyloniis direpta est atque
proculcata. Floreat itaque rursus, ait, vinea hæc,
ut priscis illis temporibus. Eritque mnemosynon
ejus (qui scilicet ex eo superstites manserunt, et
incolumes e captivitate evaserunt) tanquam vi-
num quod bonum Libani odorem præ se ferat, vel
tanquam vinum quod in Libano colitur. Vel
sensus est, fore, ut cum ipse bonum nomen ad-
piscatur, tum ceteri libenter ejus mentionem fa-
ciant. Quoniam autem et Dominus vitis dicitur in
Evangelio, et uvæ sanguis, sit sanguis ejus, juxta
illud : 128 Hoc facite in meam commemorationem⁷⁴,
hinc manifeste liquet, mnemosynon ejus
esse vinum. Cum autem, et pane nos sustentet, ut
superius intellexisti, perspectum hinc habes divina
nobis prænuntiari mysteria.

VERS. 9. Quid ei ultra et idolis? Cum tanta, in-
quit, mea gaudeat ope atque benignitate, idola fu-
gere (45) debet. Quæ enim ipsi communitas est ad-
huc cum illis? Nonne clare perspexit illa imbecilla
esse, me contra sortem?

Ego humiliavi eum, et confortabo illum. Illa
quidem, ut aiebam, imbecilla erant, ut neque nocere
ipsi possent, neque prodere : ego contra is
fui, qui cum acerbæ eis intuli, tum jucunda præ-
bere potui. Simile est illud : Ego occidam, et ri-
vere faciam; percutiam et sanabo⁷⁵. Deprimatur
autem caro, quo fortior evadat spiritus. Hæc enim

⁷² Joan. iv, 23. ⁷³ Psal. lxxix, 9. ⁷⁴ Joan. xv, 5. ⁷⁵ Deut. xxxii, 39.

Varie lectiones et notæ.

(43) Ὅσφραζαν, Cod. Ven.

(44) Δεσποτικῷ, Dominico. Cod. Bav.

(45) Scribendum puto ὀφείλει, adeoque reddidi
debet, pro ὀφείλει, debes, ut in Cod.

sibi mutuo adversantur. Propterea Paulus : Cum A infirmor, tum potens sum **.

Ego tanquam juniperus condensa. Juniperus densa planta est et opaca, confertis prædita ramis semperque virentibus, et spinosa coma. Ait ergo : Ita ego te densis stipabo ramis, opeque mea protegam, ut in adjutorio meo habitans, in protectione Dei coeli ** commorari queas, nullum reformidans afflictionum æstum, neque pluviam, seu relaxationem, mollem nempe vitam animos relaxantem. Densi enim cum sint atque conferti opis meæ rami, te penetrare non sinit neque prædictum afflictionum æstum, quo me maledictis læcessere cogaris, neque pluviam, de qua mox dicebamus, per quam pluviam in molliem atque luxuriam dilabaris. Sed si te quispiam aggrediat, tuos pesum daturus ramos, adialis hic vepribus, quibusdam veluti spiculis atque telis percussus, arcebitur. Vepres omnino est in iis omnibus qui secundum Deum vivunt, aspera vita, qua per futuri iudicii considerationem anxii cruciantur.

Ex me fructus est inventus. Ego videlicet tibi præbebo bonum omne quo perfruaris, omnemque fructum qui tibi deberi videatur. Quodque alibi Dominus dixit : Sine me nihil potestis facere **, id ipsum et hoc loco dicit. Virtutum enim fructus manat a Christo, siquidem ipse Verbum est : sine quo Verbo, nulla subsistit creatura, nec ea quæ sensu, nec ea quæ mente percipitur. Legis præterea fructus est Evangelium ; ea quippe seminis rationem habet : Evangelium autem, et gratia, et veritas, per Jesum Christum obvenit. Dictum perpende, diligenterque considera verbum hoc, Inventus est ; cum enim lege tegetetur Evangelium, invenitur ab iis qui illud quaerunt, proptereaque Dominus ait : Scrutamini Scripturas **. Inventum item est, mirandum ut prodigium, a gentilibus 129 populis qui illud minime quærebant, ut et apud Isalam ipse de se Dominus testatur : Inventus sum ab iis qui me non quaerebant : manifestus factus sum iis qui me non interrogabant **.

Vers. 10. Quis sapiens et intelliget hæc, aut intelligens, et cognoscet ea ? Quoniam recte sunt viæ Domini, et justi incedunt in eis : impii vero infirmantur in ipsis. Cum superflus enarrasset, quibus olim beneficiis eos, vel ingratos, cumulasset, quibusve suppliciis ad eorum correctionem esset in posterum affecturus : futuramque postea prænuñtiasset, ut ii Babylone domum redirent, et tum ipsi tum cæteri homines salute per Christum potirentur ; cum magna per totam prophetiam ostendisset mysteria : considerata eorum qui tum temporis erant auditorum stultitia, quaerit, qui intelligenti ac sapienti animo sit hæc in posterum excepturus. Universa enim prophetia divina sapien-

πνεῦμα ταῦτα γὰρ ἀντίκεινται ἀλλήλοις. Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγεν Ὅτι· ἄσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι.

Ἐγὼ ὡς ἄρκευθος πυκνίζουσα. Ἡ ἄρκευθος φυτὸν ἐστὶ βατὺ καὶ ἀμφιλαρές, πυκνὸς ἐχὼν τοὺς κλάδους καὶ ἀειθαλής, καὶ ἐκινυόδη κόμην φέρον. Θῆσιν οὖν Ὁυτως σε πυκάζω καὶ σκεπάσω πυκνοῖς τοῖς κλάδοις τῆς ἐμῆς βοηθείας, ὥστε κατοικῶν ἐν βοηθείᾳ τῇ ἐμῇ, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθήσῃ, καὶ οὐ φοβηθήσῃ οὔτε καύσωνά τινα θλήσεται, οὔτε βροχὴν, ἥτοι ἀνεσιν, καὶ ὑγρὸν καὶ διαλύοντα βίον. Πυκνοὶ γὰρ ὄντες καὶ συνεχεῖς οἱ κλάδοι τῆς ἐμῆς βοηθείας, οὐκ ἐάσουσι διαδύναι οὔτε τὸν βροθύντα καύσωνα, εἰς βλασφημίαν σε συναρθεύοντα, οὔτε τὴν βροθύναν βροχὴν εἰς τρυφήν καὶ ὕβριν σε διαχέουσαν. Ἄλλὰ κἀν τις ἐπιέλθοι μέλλων τοὺς σοὺς κλάδους λυμῆσθαι οἷά τισιν ἀκίσιν ἢ βέλσει, ταῖς ἐπιφυσόμεναις ἀκάνθαις κεντούμενος, ἀποστήσεται. Ἀκανθα δὲ πάντως ἐν παντὶ τῷ κατὰ Θεὸν ζῶντι, ὁ βίος ὁ τραχύς, ὁ κεντῶν ἡμᾶς τῇ φροντίδι τῆς ἐκεί· κρίσεως.

Ἐξ ἐμοῦ ὁ καρπὸς σου εὐρήσεται. Τουτέστιν, Ἐγὼ σοὶ χορηγήσω πάντος ἀγαθοῦ ἐπι καρπίαν, καὶ ὁ καρπὸς ὁ ἐφειλόμενός σοι, ἔσται ἐξ ἐμοῦ. Ὅπερ δὲ ὁ Κύριος εἶπε, ὅτι Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν, τοῦτο κἀνταῦθα λέγει. Ὁ γὰρ καρπὸς τῶν ἀρετῶν, ἐκ τοῦ Χριστοῦ, εἶπερ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Λόγος. Ἄνευ δὲ Λόγου, οὔτε ἡ αἰσθητὴ κτίσις, οὔτε ἡ νοητὴ. Ἀλλὰ καὶ ὁ καρπὸς ἐστὶ τοῦ νόμου τοῦ Εὐαγγελίου· σπέρματος γὰρ λόγον ἐκείνος ἐπέχει· ἐδὲ Εὐαγγέλιον καὶ ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Νόει τὸ λεγόμενον· σκῆπτει δὲ καὶ τὸ, εὐρήσεται· ἐγκεκρυμμένων γὰρ ὅν τῷ νόμῳ τοῦ Εὐαγγελίου, τοῖς ζητοῦσιν εὐρίσκεται. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς. Ἀλλὰ καὶ τοῖς μὴ ζητοῦσιν ἐθνικοῖς εὐρήσεται, ὥσπερ θαυμασίων τι εὐρήματα, καθὰ καὶ ἐν τῷ Ἠσαΐα λέγει· Εὐρέθησαν τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. Ἐμφανὲς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι.

Τίς σοφός καὶ συνήσκει ταῦτα, ἡ συνετός, καὶ ἐπιγνώσκει αὐτά ; διότι εὐθείαι αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς· οἱ δὲ ἀσεβεῖς, ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς. Εἰπὼν ὅσα πάλαι τε ὁ Θεὸς ἐπεδείξατο τοῖς ἀγνώμοτιν ἀγαθῶν, καὶ ὅσα πρὸς παιδείαν αὐτῶν ἐπαγαγεῖν αὐτοῖς μέλλει· καὶ μέντοι προδεσπίσας τὴν μετὰ ταῦτα αὐτῶν ἀνάκλησιν, τὴν τε ἐκ Βαβυλῶνος, καὶ τὴν διὰ Χριστοῦ εἰς αὐτοὺς καὶ πάντας ἀνθρώπους γεννησομένην, καὶ μυστήρια μεγάλα ἐκδειξάμενος διὰ πάσης τῆς προφητείας, ἐπειδὴ ἀπέβλεψε πρὸς τὴν ἀνοήσιαν τῶν τότε ἀκροατῶν· ζητεῖ λοιπὸν τὴν ταῦτα συνετῶς καὶ σοφῶς ἀκούσμενον. Τῷ ὄντι γὰρ προφητεία πάντα, σοφίας (46) δεῖται καὶ

** II Cor. xii, 10. ** Psal. xc, 1. ** Joan. xv, 5. ** Joan. v, 39. ** Isa. lxiii, 1.

Variae lectiones et notæ.

(46) Σοφίας θέλας, sapientia (eget) divina, Cod. Ven.

συνέπειας, ὥστε διὰ τοῦ τῆς ἀποκαλύψεως πνεύματος τὰ συνεστασιμῶς λεγόμενα, σαφηνισθῆναι τοῖς ἀκούουσι, καὶ συνετισθῆναι αὐτοὺς ταῦτα. Ἔστι δὲ συνετὸς μὲν, ὁ δυνάμενος συνεῖναι καὶ γνῶναι τὰ πρὸ ἄλλου λεγόμενα. Διὸ Ἡσαΐας λέγει· Ἀγαλλεῖ Κύριος συνετὸν ἀκροατὴν ἐκ τῆς Ἰουδαίας· σοφὸς δὲ, ὁ καὶ ἄλλοις δυνάμενος διεξηγεῖσθαι σαφῶς, ἃ αὐτὸς συνῆκε. Ζητήσας οὖν ἐν ταῦθα ὁ προφήτης τὸν σοφόν, καὶ ἐπειδὴ μὴ εὔρε, μονονουχὶ τοῦτο φησι· Τί ζητῶ σοφόν; καὶ συνετὸς εὔρεθῇ πού τις, δυνάμενος ταῦτα ἐπιγνώσκειν, εἰ καὶ μὴ ἱκανὸς ἔστι καὶ πρὸς ἄλλους ταῦτα διεξηγεῖσθαι. Μὴ ἐφρώγων μῆτε σοφόν, μῆτε τὸν τοῦτον ὑποδεέστερον συνετὸν, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν οὐχ εὐρίσκονται. Ἡ δὲ ἐστίν, ὅτι αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου εὐθεῖαι. Οἱ οὖν μὴ ταύτας βαδίζοντες, ἀλλὰ τὰς σκολιὰς καὶ ἁμαρτητικὰς ὁδεύοντες, οὐκ ἔχουσι τὸ εὐθεῖς πνεῦμα ἐν ἑαυτοῖς. Ἐκεῖνον δὲ μὴ παρόντος, οὔτε σοφία, οὔτε σύνεσις εὐρίσκεται· πνεῦμα γὰρ σοφίας καὶ συνέσεως λέγεται. Ἡ καὶ οὕτως· Ἐπειδὴ ἀκροατὴν συνετὸν καὶ σοφόν, φησὶν, οὐχ εὐρίσκω, τὸν τὰ βηθέντα πάντα σφῶς καὶ συνετῶς ἐπιγνώσκοντα, ἐν βραχίῃ τῷ πᾶν συνελών, λέγω σαφῶς καὶ ἀπερικάλυπτος, καὶ ὡς ἂν γνῶναι πᾶς ὁπισθοῦν, ἄν μὴ κατὰ τὴν ἐπιζητούμενον εἴη σοφόν καὶ συνετὸν. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Ὅτι εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲν ἐναντίωμα, ἢ ὀλιψὴν τινα καὶ κάκιστον ἔχουσι· καὶ δίκαιοι πορευόμενοι ἐν αὐταῖς, εὐδρομοῦσιν· οἱ δὲ ἀσεβεῖς, ἀσθενοῦσιν ἐν αὐταῖς, τούτεστιν, οὐ δύνανται πορεύεσθαι ἐν αὐταῖς. Ὁ γὰρ ἀσεβὴς καὶ ἀποστάτης τοῦ Θεοῦ, πῶς δύναται ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι, ἅπαξ πρὸς αὐτὸν εἰπών· Ὁδοὺς σου εἰδέναι οὐ βούλομαι; Ἀσθενεῖ οὖν ἐξ ἀνάγκης ἐν αὐταῖς, μὴ ἔχων δύναμιν κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ βιοῦν. Ἀλλ' ἡμῖν τε ὁρῇ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, συναῖναι μὲν τὰ ὑπὸ τοῦ προφήτου λεχθέντα, καὶ ἐπιγνῶναι αὐτὰ, πρὸς ὠφέλειαν πνευματικὴν, ἐνδυναμούμενους πρὸς τὸ καταγγέλλειν αὐτὰ σφῶς τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀδελφοῖς· ὁδεύσαι δὲ καὶ τὰς εὐθείας ὁδοὺς τοῦ Κυρίου, μὴ ἐκκλίνοντες, μῆτε εἰς τὰ δοκοῦντα δεξιὰ, ὃ πάσχει ὁ γινόμενος δίκαιος πολὺ, μῆτε εἰς τὰ ἀριστερὰ, καὶ προδῆλως κατεγνωσμένα. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἀληθῶς δίκαιοι εἴημεν, τὴν μέσσην καὶ βασιλικὴν ὁδὸν τηροῦντες, ἥτις τῇ ὄντι ἐστὶν Χριστὸς, ὃ εἰπών· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός· δι' οὗ καὶ πρὸς τὸν Πατέρα πορευθέντες, ἀπολαύσαιμεν τῶν τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀγαθῶν, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, ᾧ ἡ δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ἐπὶ τῇ ἐρμηνείᾳ συνάγεται. Οὕτως· ἦν ἐκ Βελελεμθ, τῆς φυλῆς Ἰσάχαρ, καὶ ἔδωκε τέρας ἤξειν τὸν Κύριον ἐπὶ γῆς, ἀνθρώποις συναναστρέφόμενον· Καὶ ἡ ὁδὸς ἣ ἐν Σιλόμ μερισθήσεται

tia eget et intelligentia, ut quæ subobscure dicuntur, per revelationis spiritum auditoribus aperiantur, intelligique ab iis plane queant. Intelligens porro est, qui quæ ab alio dicantur, intelligere et percipere potest, proptereaque Isaias : *Auferet*, ait, *Dominus intelligentem auditorem ex Judea* : sapiens vero, qui quæ ipse percipit, aliis etiam explanare queat. Sapientem itaque auditorem hoc loco quaerens vates, cum eum invenire non posset, hæc quodammodo dicit : Quid sapientem quaero? præclare mecum agetur, si vel intelligens reperitur, qui hæc percipiat ipse, licet aliis ceteroquin explanare nequeat. Cum itaque neque sapientem invenerit, neque, quod longe minus erat, intelligentem, causam affert, cur non reperiantur, *namque est, quod rectæ viæ sint viæ Domini*, qui rectas hasce vias non ingrediuntur, sed obliquas quæ ducunt ad flagitia, carent spiritu recto, sine quo neque sapientia suppetit ulla, neque intelligentia : ille namque sapientiae et intelligentiae spiritus dicitur. Vel sensus est : Quoniam, inquit, intelligentem auditorem non invenio, neque sapientem, qui quæ dicantur, omnia suam per sapientiam et intelligentiam assequatur; paucis universa complectens, palam aperteque prædico, ut quivis, licet non ita sapiens et intelligens, ut mox quærebatur, intelligere plane queat, *Rectas esse vias Domini*, nullamque continere noxam, nec ærumnam, neque calamitatem, atque justos, qui rectas illas vias ingrediantur, recta incedere, impios contra fore debiles, ut iis incedere nequeant. Qui fiat enim, ut impius, qui a Deo defecerit, per vias ejus incedat? præsertim cum dixerit : *Vias tuas nosse nolo*. Sit itaque in hisce debilis neccesse est, cum Dei (47) præceptis consentaneam vitam ducere nequeat. Faxit vero Dei Patrisque

130 sapientia, ut nos propheta dicta teneamus, eaque nostram ad utilitatem spiritualem omnino perspecta habeamus, quæ sapienter ignorantibus ea fratribus tradere possimus, simul ut rectas Domini vias ingrediamur, neutram in partem vergentes, nec ad dexteram quam petere videtur, qui summum jus consecratur, nec ad sinistram quæ manifeste reprobetur. Ita enim fiet, ut vere justi simus, media regiaeque incedentes via, quæ revera Christus est, qui dixit : *Ego sum via* : per quem etiam ad Patrem contendentes, regni ejus bonis perfruamur, sancti Spiritus ope, cui sit sempiterna gloria. Amen.

Osee idem sonat, ac *qui salvatur*. Ille erat ex Belemoth tribus Isachar, ediditque prodigium, quo venturus Dominus portendebatur, qui cum hominibus versaretur. Quercus ait, quæ est in Silon

⁴⁷ Isa. iii, 1. ⁴⁸ Joan. xiv, 6.

scindetur in duodecim partes, evadentque duodecim
quercus, dicto audientes obsequentesque Deo, qui
in terris appareat, cujus ope salvabitur universus
terrarum orbis. Ita vita functus, sepultus est in
regione sua.

Α εἰς δώδεκα μέρη, καὶ γενήσονται δώδεκα δρύες,
ἐπακοῦσαι καὶ ἀκολουθήσαι τῷ ἐπὶ γῆς φανερίῳ
Θεῷ, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσεται πᾶσα ἡ γῆ.
Καὶ οὕτως θανὼν, ἐτάφη ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ (48) ΒΟΥΓΑΡΙΑΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΑΜΒΑΚΟΥΜ (49).

EJUSDEM

THEOPHYLACTI

ARCHIEPISCOPI BULGARIE

EXPOSITIO IN PROPHE TAM HABACUC.

ARGUMENTUM.

131 Sunt qui dolenter ferant, cum sceleribus
ebnoxios, et inique agentes felicem transigere vitam
conspicentur. Et alii quidem ambigunt, num huma-
narum rerum cura tangatur Deus. Rursum est
reperire, qui credant quidem esse providentiam,
ac interim tamen addubitent, num eam ad ratio-
nem cunctas res, omniaque negotia Deus, summus
ille universi conditor, dispenset. Posteriorum ita-
que personam assumens propheta Habacuc, hæsi-
tat sane, veluti causam, cur omnia sic contingant,
discere **132** gestiens. Dilutionem ergo infert, quam
divini Spiritus ei suppeditavit gratia. Non enim, ut
nonnulli suspicati sunt, ipse vates hoc in sese
affectu laboravit, elanguitve, cæterum ab aliis
cum cogitata, tum dicta in medium promit, deque
quæsitis ac dubiis institutionem asfert. Quod ipsum
Dei Spiritu imbutus David etiam egit : siquidem et
ille personam induit indignatione æstuantem ob
secundiores impiorum hominum fortunas, dum,
Mei, inquit, fere pedes concussi sunt, ac gressus
mei pene sunt effusi. Nam excaudui plane adversum
sceleratos, dum pacem ita peccatorum ac sceleroso-
rum cernam. Ac talia pleraque adjiciens, quæstio-
num hujusmodi dilutionem submonstravit, dum

B

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Εἰσὶ τινες, οἱ σφόδρα δυσχαίρουνσι, τοὺς ἀδικούν-
τας εὐημεροῦντας θωμόμενοι· καὶ οἱ μὲν, ἀμφι-
βάλλουσιν, εἰ προνοεῖται πάντων ὁ Θεός· οἱ δὲ, πι-
στεύουσι μὲν εἶναι πρόνοιαν· ἐπαποροῦσι δὲ, εἰ δι-
ποτε τοῦτον οἰκονομεῖται τὸν τρόπον τὰ πράγματα.
Τούτων τῶν δευτέρων τὸ πρόσωπον ὁ προφήτης Ἀμ-
βακούμ ἀναλαβὼν, ἐπαπορεῖ μὲν, ὡς δὴθεν μαθεῖν
ἐπιέμενος τὴν αἰτίαν τῶν οὕτω γινομένων· ἐπιφέρει
δὲ τὴν λύσιν, ἣν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐχορήγησε χά-
ρις (50). Οὐ γάρ, ὡς τινες ὑπέλαβον, αὐτός γε τοῦτο τὸ
πάθος ὑπέμεινεν, ἀλλὰ τὰ παρὰ τῶν ἄλλων ὑπονοού-
μενα, ἢ λεγόμενα, εἰσφέρει, καὶ τὴν περὶ τῶν ζητου-
μένων διδασκαλίαν ἐπιφέρει. Ταῦτό δὲ τοῦτο καὶ ὁ
θεὸς Δαβὶδ πεποίηκεν· εἰσάγει γὰρ καὶ αὐτὸς πρὸς
ωπον δυσχεραίνων ἐπὶ ταῖς εὐθηνίαις τῶν πονηρῶν
ἀνθρώπων, καὶ φησιν· Ἐμοῦ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσα-
λεύθησαν οἱ πόδες, παρ' ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ δια-
βήματά μου, ὅτι ἐξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνέμοις, εἰρή-
νην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα προ-
θεῖς, ὑπέδειξε τῶν ζητούμενων τὴν λύσιν. Τοῦτο γάρ
ἐστι, φησὶ, κόπος ἰσχυρίων μου· ἕως οὗ εἰσέλθω
εἰς τὸ ἐκκυστήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνῶ εἰς τὴν
ἐσχάτην αὐτῶν. Τοῦτο δὲ μαθὼν ἀπὸ τῆς τοῦ Πνεύ-
ματος χάριτος, συνεπήγαγε· Πλὴν διὰ τὰς δοκί-
μας

Varie lectiones et notæ.

(48) Ἐπισκόπου, *episcopi*, Cod. Bav.

(49) Ἀμβακούμ, Cod. Bav.

(50) Δύναμις, *potestas*, Cod. Ven.

τητας αὐτῶν, ἔδον αὐτοῖς κατὰ, καὶ τὰ ἐξῆς· εἶτα διδάσκων μὴ περιεργάζεσθαι τὰς θείας οἰκονομίας, ἀλλ' ἀπληκῶς ἐπεσοῖ ταῦταις, *Κτηνώδης*, φησὶν, ἐγενήθη παρὰ σοί, κατὰ διαπαντός μετὰ σοῦ. Καθὰ περ γὰρ τὸ κτήνος, φησὶ, τῷ ἄγοντι ἔπεται, μὴ περιεργαζόμενον πῇ βαδίζει, οὕτω δὲ τοῖς λόγοις ἀκολουθεῖν· τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀεὶ μετὰ σοῦ ἔσται. Ὅτι δὲ τὰς τοιαύτας ζητήσεις τέθεικεν, οὐχ ὥς αὐτὸς ἀμφιβάλλων περὶ τῆς Πρόνοιας, ἀλλὰ τοὺς τῶν ἄλλων ἐσάγων λογισμὸς, ὅτι οἱ τοῦ ψαλμοῦ τῷ προοίμιον· *Ὡς ἀγαθός*, φησὶν, ὁ θεὸς τῷ Ἰσραὴλ τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ! Ὁ δὲ ἀγαθὸν τὸν θεὸν ὁμολογήσας, δῆλον ὅτι καὶ ἀγαθὸν εἶναι δοτῆρα συνομολογεῖ. Τοιαῦτα καὶ ἐν ψαλμοῖς ἄλλοις, καὶ παρ' ἄλλοις προφήταις εὐρίσχομεν. Τούτοις· *ἔσκιε καὶ τοῦ θεοῦ Ἀμβακούμ* ἡ προφητεία. Δοκεῖ γὰρ ἐπαπορεῖν, τίνας χάριν οἱ θρασεῖς καὶ αὐθάδεις ὑπὲρ τοὺς ἐπισκεπτόμενους εὐημεροῦσι, καὶ διατὶ τοῖς παρανομοῦσιν ἡ τιμωρία κατὰ πόδας οὐχ ἔπεται· ἵνα ἐπαπορήσας, εἴτα τὴν λύσιν ἐπαγαγῶν, τοὺς τὰ τοιαῦτα νοσοῦντας, καὶ τῆς Πρόνοιας καταγογγύζοντας θεραπεύσῃ. Τινὲς δὲ κατ' ἄλλην τινὰ μέθοδον σχηματίζουσι τοὺς λόγους τούτους· τὸν προφήτην ἐνόησαν. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν προφητῶν τὰ δεινὰ προαγορευόντων, ἐδυσχεραίνον οἱ Ἰσραηλῖται, ὥς ἀεὶ κακώσας· ἀκούοντες καὶ ὀλίψας, δείκνυσιν εὐμεθόδως αὐτοῖς ὁ προφήτης, ὅτι ἀξιοὶ εἶσι τοιαῦτα παθεῖν, οἷα προλέγουσιν οἱ προφῆται, διότι τὰδε καὶ τὰδε ἀμαρτάνουσι. Διὰ τοῦτο εἰσάγει ἑαυτὸν δυσχεραίνοντα πρὸς τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ τῆς κακίας χύσει, καὶ ζητοῦντα ἐκδικησιν· ἵνα δείξῃ, ὅτι οὕτως εἰσι πονηρὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, εἰ καὶ αὐτοὶ μὴ αἰσθάνονται, ὥστε καὶ τὸν θεὸν βλασφημεῖσθαι παρ' αὐτοῦ, ὅτι μὴ ταχέϊαν ἐπαίρει τὴν κόλασιν ἐπὶ τοῖς. Ἀμέλει καὶ μετὰ τὸ ἱκανῶς δυσχερᾶναι, προφητεύει, ὅτι οἱ καταφρονῆται οὐ διαδράσουσι τὴν θείαν δίκην. Ἴνα δὲ παραμυθῇσται τοὺς Ἰσραηλῖτας τούτους, προαγορεύει καὶ τὴν τῶν Βαβυλωνίων κατάλυσιν, καὶ τὴν διὰ Κύρου τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐλευθερίαν καὶ ἐπάνοδον. Αἰνίττεται δὲ καὶ τὴν καθολικὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λύτρωσιν, ἥς ἀπηλάσσαμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἣν καὶ ἀνομῶν ὁ μακάριος οὗτος προφήτης, πρὸς τῷ τέλει τῆς προφητείας, ὥδην ποιεῖται, ἐν ᾗ καὶ διάψαλμα εὐρηται (51), καθὰ σὺν θεῷ ἐπὶ τόπου γινόμενοι δεῖξομεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Τὸ ἄλημα, ὃ εἶδεν Ἀμβακούμ ὁ προφήτης.
Ἄλημα καλεῖται ἡ προφητεία, ἥ διότι λαμβάνεται

⁹⁹ Psal. LXXII, 1.

Variae lectiones et notæ.

(51) Εὐρηται, inventa sunt. Cod. Ven. sed si ita legatur, legendum quoque plurali numero superioris διαψάλλματα.

A subdit: *Hoc enim est labor coram me, id me valde angit, usque dum fuero ingressus in sanctuarium Dei, et ab ipsis remotissime habitavero.* Porro institutus a Spiritu gratiæ, simul intulit: *Verumtamen propter imposturas ipsorum, decrevisti eis mala, et quæ deinceps sequuntur.* Postea docens nos haudquaquam curiosos divini dispensationis indagatores esse debere, verum enim simplici eam animo revereri ac sequi: *Factus sum, inquit, instar pecoris apud te, egoque semper tecum.* Quemadmodum enim jumentum sese ducentem sequitur, nihil anxie inquirens, quonam vadat: sic et me tuos comitari sermones convenit, quod si fecero, nunquam non tecum ero. Quod vero huiusmodi David quæstiones posuerit, non est quod ipse de providentia Dei dubitaverit, sed quod aliorum eum ad modum ratiocinationes adduxerit, Psalmi principium planum facit, ubi ait: *Quam bonus Israel Deus, ii qui recto sunt corde* ⁹⁹! Jam qui Deum bonum esse confietur, simul eum bonorum datorum fateatur necessum est. Id genus non paucæ vel in aliis psalmis et apud alios prophetas invenimus. Quibus equidem haud dissimile est divini Habacuc vaticinium. Videtur enim pendere animi, qui fiat, quod prosperiore fortunæ aura temerarii et arrogantes, sibi que placentes homines, assentur, quam mansuetudine et probitate conspici, eorum e vestigio supplicium non sequatur sceleratos: ut hac ratione hæsitans, deinde autem solutionem adducens, hunc modum agrotantibus, diviniæ Providentiæ obmurmurantibus, medicinam adhibeat. Quidam per aliam quamdam rationem, verba hæc facere prophetam voluerunt. Cum enim prophetas horrenda semper vaticinari Israelitæ gravate ferrent, ut qui perpetuo afflictiones et calamitates a vatibus sibi suis imminere audirent: breviter eis ostendit propheta, quod digni sint talia pati, qualia prophetæ prænuntiant, quando quidem variis modis flagitia designent. Quare inducit sese ipsum succensentem Deo, ob tantam vitiorum copiam, quærentemque ultionem: uti demonstret **133** adeo esse prava ipsorum opera (etiãmsi illi non persentiscant) ut et Deus ab eo vituperetur, quod non celerem propter hæc vindictam adducat. Præterea postquam satis ea agro animo tulisset, prædicat quod contemptores verbi Dei non sint evasuri divinam ultionem. Ut vero et Israelitis animum addat, Babyloniorum juxta vastationem vaticinatur, Israelitarumque libertatem et reditum per Cyrum eis obventura. Ac obscure universalem humanæ naturæ redemptionem indicat, quæ nobis per Dominum nostrum Jesum Christum obtigit, quam et beatus hic propheta celebrans, in fine prophetiæ hujus odem pandit, cui et diapsalmata insunt, perinde ac, Deo auxiliante, ad eum locum profecti, demonstrabimus.

134 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. *Lemma, quod vidit Habbacum propheta.*
Lemma, id est captio, ipsa prophetia nominatur,

sive quod accipitur ex Deo tradita, sive propter prophetice mentis acceptionem, ac propter ab humanis ad divinas revelationes translationem. Quod si igitur non humanitus loquitur, sed a Spiritu captus vaticinatur, satis perspicuum fit, ipsum vatem de providentia Dei nihil dubitare, verum ambigentes hunc curare velle, aut Israelitis persuadere, quod non injuria patiantur, quæ sacri prophetæ eis prænuntiant; ubi etiam dolenter fert plane, quod non celerius Deus vindictam eis adducat, adeo delinquentibus. Quod si Habbacum patrem excitationis sonat, si quis interpretetur, quis quæso alius ille pater fuerit atque Princeps vitæ nostræ, Primogenitus ex mortuis, et Primitiæ eorum qui dormierunt, et Pater futuri sæculi, qui per excitationem et resurrectionem hereditatem suam accepit, et sortem partitus est? Hic secundum humanitatem, accipiens a Deo Patre suo, sancti Spiritus gloriam et honorem, ex persona humane naturæ luget injuriam, qua ipsa, a demonibus divexata, afficitur. Vide jam et voculam, Prophetæ, hoc est, ille a Mose prænuntiatus, qui dixit: *Prophetam vobis excitabit Dominus Deus, ipsum audite*¹¹: perinde atque Joannem Pharisei interrogabant: *Prophetæ tu es*¹²? Proinde quicumque non ipse tantum excitatur a casu peccati, verum etiam alios in tali excitatione erudire potest, quæ videt, non humana cogitatione videt, sed a Deo illa accipit, ut cum divo Paulo dicere queat: *Non ego, verum gratia Dei, quæ mecum est*¹³; et iterum: *Per quem accepimus et gratiam et muneris apostolici functionem*¹⁴; et: *Sufficientia nostra ex Deo*¹⁵.

VERS. 2. *Quousque vociferabor, et non exaudies? Personam circumventi fingit propheta, et inquit: Serpentero ad te clamavi, precans ut nequitiam sceleraque exstirpes, et non sum exauditus. Quando ergo longanimis eris? Hoc autem dictum est, ut ostendat Israelitis Deum accusantibus, quod eis semper pœnam interminetur, Deum propterea patientem esse ac longanimum, ut pravorum osores, nimirum pios, ad indignationem permoveat, ut ægre ferant, quod non celerius ultionem et supplicia adducat.*

VERS. 3. *Cur ostendisti mihi labores et defatigationes, ut intuear in calamitatem et impietatem? Miserationis affectu permoti, atque adeo compatiētes existentes sancti, propter utrosque lugent, cum læsos, injuriæ pressos et afflictos, tum lædentes et ad calamitatem perducentes. Et fortasse propter injurias majori mœnore conficiuntur, quanto magis ad animam, pretiosissimam rem, noxa pertinet. Dicit igitur: Cur mihi ostendisti labores ac defatigationes injuste oppressorum hominum, ut intuear in ærumnam ipsorum, et impietatem injuste agentium cum eis? Quo pacto*

ἐκ Θεοῦ δεδομένη, ἣ διὰ τὴν τῆς προφητικῆς διανοίας λήψιν, καὶ τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἐπὶ τὰς θείας ἀποκαλύψεις μετανάστασιν. Εἰ τοίνυν οὐκ ἀνθρωπίνως φθέγγεται, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πνεύματος; ληψθεὶς προφητεύει, εὐδελὸν ὡς οὐκ αὐτὸς ἐπὶ τῇ Προνοίᾳ διατάζει, ἀλλ' ἡ τοῦ διατάζοντος θεραπεύσαι βουλόμενος, ἣ τοὺς Ἰσραηλίτας πείσας, ὡς δικαίως πείσονται ἀοὶ προφηταὶ προαγγέλλουσιν. Ὅπου γὰρ καὶ αὐτὸς δυσχεραίνει μέλλον, ἣ ὅτι μὴ τάχυν ὁ Θεὸς ἐπάγει τὴν δίκην αὐτοῖς, οὕτως ἀμαρτάνουσιν. Εἰ δὲ Ἀμβακοὺμ ἐρμηνεύεται, πατὴρ ἐγέρσεως, τί; ἂν εἴη ἄλλος οὗτος, ἣ ὁ Ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἡμῶν, ὁ Πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, καὶ Ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὅς τῃ ἐγέρσει καὶ ἀναστάσει ἀποκεκλήρωται; Οὐδὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον λαβὼν ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὄψαν καὶ τιμὴν, ἐκ προσώπου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὀδύρεται τὴν ἀδικίαν, ἣν αὕτη πάχει ὑπὸ τῶν δαιμόνων τυραννομένη. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, Ὁ προφήτης, τοῦτέστιν ἐκεῖνος προαγγελλόμενος ὑπὸ Μωσέως, εἰπόντος· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός, αὐτοῦ ἀκούσαθε [f. σεσθε—]. κατὰ Ἰωάννην Φαρισαῖοι ἠρώτων· Ὁ προφήτης εἰ σὺ; Καὶ πᾶς δὲ ὁστισοῦν οὐ μόνος αὐτὸς ἐγέρμενος ὑπὸ [f. ἀπὸ] τοῦ πτώματος τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις τῆς τοιαύτης ἐγέρσεως καθηγεῖσθαι δυνατόμενος, ἀ ὅρᾳ, οὐκ ἀνθρωπίνους λογισμοῖς ὅρᾳ, ἀλλὰ λαμβάνων ἀπὸ Θεοῦ, ὥστε λέγειν μετὰ Παύλου· Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί· καὶ πάνιν, δι' οὗ ἐλάμβαν καὶ χάριν καὶ ἀποστολήν· καὶ, Ἡ ἰκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ.

Ἐως τίνας κεκράξομαι, καὶ οὐ μὴ εἰσακούσης. Σκῆπτται τοῦ πλεονεκτομένου τὸ πρόσωπον, καὶ ψῆσιν, ὅτι Πολλὰκις ἐκέκραξα πρὸς σε, δεδομένος ἵνα τὴν πονηρίαν ἐκκόψης, καὶ οὐκ εἰσηκούσθην· ἕως τίνος οὐκ μακροθύμεις; Τοῦτο δὲ εἰρηται, ἵνα δείξῃ τοῖς αἰτωμένοις τὸν Θεὸν Ἰσραηλίταις, ὡς κολάσει αὐτοῖς ἀεὶ ἀπειλοῦνται· ὅτι τοσοῦτον μέλλον μακροθυμεῖ, ὥστε τοὺς μισοπονήρους τῶν ἀνθρώπων εἰς ἀγανάκτησιν κινεῖν, ὅτι μὴ τάχυν ἐπάγει τιμωρίαν.

Ἰνα τί ἐδειξας μοι πόρους καὶ κόπους, ἐπὶ ἐλπεῖν ταλαιπωρίαν καὶ ἀσέβειαν; Συμπαθεῖς ὄντες οἱ ἅγιοι, δι' ἀμφοτέρους ὀδύρονται, τοὺς τε βλαπτομένους καὶ ταλαιπωρουμένους, καὶ τοὺς βλάπτοντας καὶ εἰς ταλαιπωρίαν ἄγοντας· τάχα δὲ διὰ τοῦτους καὶ πλέον, ὅση καὶ [f. add. εἰς] ψυχὴν αὐτοῖς, τὸ τιμωτάτον χρῆμα, ἀποσκήπτει ἡ βλάβη. Φησὶν οὖν· Ἰνα τί μοι ἐδειξας τοὺς πόρους καὶ κόπους τῶν βλαπτομένων ἀνθρώπων, ὥστε ἐπιελεῖν τὴν ταλαιπωρίαν μὲν αὐτῶν, ἀσέβειαν δὲ τῶν ἀδικούντων αὐτούς; Πῶς δὲ τὸν Θεὸν εἶπε δεῖξαι αὐτῷ ταῦτα; (52) Ἡ ὡς παραχωρήσαντα διὰ τὴν μακρο-

¹¹ Deut. xviii, 15. ¹² Joan. i, 21. ¹³ I Cor. xv, 57. ¹⁴ Rom. i, 8. ¹⁵ I Cor. iii, 15.

Variae lectiones et notæ.

(52) Hæc citra interrogationem offeruntur in Græc. text. Nimirum vel tanquam permittentem

θυμίαν τοιαῦτα γενέσθαι, καὶ μὴ ἐκκλῆντα ταῦτα· ἢ ὡς παρατείναντα αὐτοὺς τὴν ζωὴν, ὥστε τοιαῦτα βρῆσθαι. Οἱ γὰρ ἅγιοι πικραίνονται τὰς ψυχὰς, τὴν ἀνάλυσιν ποθοῦσιν· ὡς ὁ Ἰωῆς· *Καὶ νῦν ἴδω, φησί, τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ*. Εἴποι δ' ἄν τις, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀδικία, κόπος καὶ πόνος· ἐστὶ τῶν ἀδικούντων, καὶ ἡ ἀσέβεια, ταιλαιπωρία τῶν ἀσεβούντων· οὐδὲν γὰρ ἐπιπονώτερον κακίας, ἢ ἀσθενέστερον ἀσεβείας. Ὅρα δὲ, πῶς ἀσέβειαν καλεῖ τὴν ἀδικίαν, ἢ καταδυσωπῶν τοὺς ἀδικούντας καὶ ἐκφοδῶν διὰ τοῦ πικροῦ τῆς λέξεως, ἢ τάχα καὶ λογιζομὲν ἔχει ὁ λόγος εἰκότα. Εἰ γὰρ μὴ ὁ τρέφων τὸν ἐλάχιστον ἀδελφόν, θεὸν οὐ τρέφει (*Ἐφ' ὅσον γὰρ οὐκ ἐποιήσατε ἐν τούτῳ τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε*)· ἀκολούθως, ἵνα μὴ τι πλέον λέγω, ὁ ἀδικῶν ποιῶν, θεὸν ἀδικεῖ· ἢ δὲ εἰς θεὸν ἀδικία, οἰμῶν, ἀσέβεια. Καὶ ἡ ἀνθρωπίνῃ δὲ φύσιν, ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου κατακριθεῖσα διὰ τὴν παρακοὴν ζῇ, καὶ ἐν λύπαις τίκειν τέκνα, θρηνεῖ ταῦτα, ζητοῦσα τὴν ἀπαλλαγὴν, ἣν ὁ ὕψος τοῦ θεοῦ ἐμελλεν αὐτῇ χάρισσασθαι. Ἀλλὰ καὶ ὁ χάριν λαβὼν γείρειν τοὺς ἀμαρτάνοντας, καλεῖ τὸν θεὸν πρὸς τὸ μηκέτι αὐτῷ δεικνύειν αὐτοὺς κοπιώντας ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῆς ἀνομίας, καὶ ταιλαιπωρουμένους ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ἀσεβεῖν εἰς θεόν. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τὸν ὕψος τοῦ θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιασθῇ, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυδρίσας.

et sanguinem testamenti profanant, per quem tamen sanctificati sunt, et Spiritum gratiae contumelia et injuria afficiunt⁹¹.

Ἐξ ἐναντίας γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει (53). Δείκνυσιν ὁ προφήτης, ὅτι οὐχ ὑπὲρ ἐαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς θείας ἐντολῆς καταφρονουμένης, καὶ ὑπὲρ ἀδελφῶν κακῶς πασχόντων ἀλαλεῖ (54). Μένοντός μου γὰρ, φησὶν, ὁ κριτὴς· δῶρα ἔλαβες, καὶ τὸν νόμον παρέβη τὸν λέγοντα· *Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ θεοῦ ἐστίν*.

Διὰ τοῦτο διεσκέδαται νόμος, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίσις, ὅτι ὁ ἀσεβὴς καταδυναστεύει τὸν δίκαιον· *Ἐνεκεν τούτου ἐξελεστέται τὸ κρίμα διεστραμμένον*. Διὰ τὸ λαμβάνειν, φησὶ, τοὺς κριτὰς δῶρα, καὶ διὰ τὸ δυνατότερον εἶναι τὸν δίκαιον τοῦ τὸ δίκαιον ἔχοντος, διεσκέδαται ὁ νόμος, ἀντὶ τοῦ, ἀπερρίπται, συγχέεται, τὴν οἰκίαν φύσιν οὐ τηρεῖ, οὐδὲ ἡ προσήκουσα κρίσις ἐπάγεται τοῖς πράγμασιν. Ἀλλὰ πολλάκις, κἂν ἀρξηται ὁ κριτὴς εὐθεὶαν τὴν κρίσιν ποιεῖν, οὐκ ἐξάγει ταύτην ἄχρι τέλους ὑπὸ τῶν δῶρων ἀλλοτρίως παρενεχθεῖς. Ὅς γε καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἀργεται κρίνειν δίκαιος, ἵνα τὸν δυνάστην ἐκφοδίσας· ὡς καταδικάσων αὐτὸν, πλείω τὰ δῶρα παρ' αὐτοῦ λάβοι. Ἐνεκεν τοίνυν τούτου, τοῦ εἶναι δυνάστην τὸν δίκαιον, καὶ πλείω ἔχειν παρὰ τὸ δίκαιον, ἐξέρχεται ἡ κρίσις στρεβλή.

A vero Deum asseverat hæc ei commonstrare? An quia veluti secedat Deus, propter longanimitatem ejus talia sunt, nec excinduntur? Anne qui ceu vitam ejus prorogat ut hujusmodi videat? Nam sancti animis exacerbati, resolutionem percipiunt, ut Jonas: *Et nuhe accipe, inquit, animam meam a me*⁹². Dixerit autem quispiam, quod ipsa injuria, defatigatio et labor sit potius injuste agentium, et impietas atque calamitas, impia patrantium. Nihil enim scelere laboriosius, et nihil impietate imbecillius. Proinde observa, quomodo impietatem vocat ipsam injustitiam vel torvum inspiciendo injuste agentes, vel terrendo etiam ob sermonis amarulentiam. Ac verisimilem fortasse hic sensus rationem habere queat. Etenim si qui minimum fratrem non reficit epulis, Deum non reficit: *In quantum enim non fecistis uni ex minimis hæc, neque mihi fecistis*⁹³: consequitur (ne pluribus agam) quod qui inopi injurius est, Deo vim inferat. Jam injuria in Deum, ipsa, ut opinor, est impietas. Præterea humana natura, ob mandati transgressionem, in sudore faciei vivere condemnata, et in mœroribus parere liberos, hæc luget, quærens liberationem quam Filius Dei donaturus ei erat. Ad hæc, accepta gratia ut excitet peccatores, Deum rogat vates, ne sibi porro ostendat in operibus iniquitatis occupatos, et in hoc ipsum incumbentes, ut impii sint in Deum. Tales enim Filium Dei proculcant,

B non reficit epulis, Deum non reficit: *In quantum enim non fecistis uni ex minimis hæc, neque mihi fecistis*⁹³: consequitur (ne pluribus agam) quod qui inopi injurius est, Deo vim inferat. Jam injuria in Deum, ipsa, ut opinor, est impietas. Præterea humana natura, ob mandati transgressionem, in sudore faciei vivere condemnata, et in mœroribus parere liberos, hæc luget, quærens liberationem quam Filius Dei donaturus ei erat. Ad hæc, accepta gratia ut excitet peccatores, Deum rogat vates, ne sibi porro ostendat in operibus iniquitatis occupatos, et in hoc ipsum incumbentes, ut impii sint in Deum. Tales enim Filium Dei proculcant,

Judicium adversus me statuitur, et iudex accipit. Innuit hic propheta, quod non super sese ipse, verum ob divini mandati contemptum, ac pro fratribus, iniqua passis, doleat. Aspiciente me, inquit, iudex munera accepit, legemque transgressus est, dicentem: *Non accipies personam in judicio: nam iudicium Dei est*⁹⁴.

Vers. 4. Propterea dispersa est lex, et non perducitur ad finem iudicium, quoniam impius vim facit justo, et adversus eum potens est, eam ob rem egreditur iudicium perversum. Quia, inquit, iudices munera accipiunt, et quia injustus potentior est eo, qui iustitiam amplectitur, dispersa est lex, id est rejecta est, confusa est, genuinam naturam non servat, neque conveniens iudicium rebus adhibetur. Enimvero sæpe, 136 etiam si cœperit iudex rectum iudicium facere, non educet hoc ad finem usque, a numeribus alio abductus. Qui quidem et eam ob causam fortasse incipit iudicare juste, ut ubi potentem consternerit, ceu sit eum condemnaturus, plura ab eo munera capiat. Propter hoc igitur, quis potentia clarus est injustus, iustoque superior est, iudicium pravum egreditur; hunc ad

⁹¹ Jonæ iv, 3. ⁹² Matth. xxv, 45. ⁹³ Hebr. x, 29. ⁹⁴ Deut. xvi, 19.

Varie lectiones et notæ.

suam ob longanimitatem, talia fieri, neque intercipientem hæc: vel tanquam ejus vitam producentem, ut talia facinora cernere posset.

(53) Cod. Rav. addit κρίσιν, iudicium.

(54) λαλεῖ, loquatur, Cod. Rav.

modum iudicium etiam eorum, qui Dominum nostrum cruci affixerunt, peractum est adversus ipsum. Etenim in re ipsius iustitiæ vera, iudicium isthuc iniustum, adversus Christum erat. Et iudex ipse Pilatus gloriam hominum accepit, quam vehementius dilexit, quam gloriam Dei. Eam ob rem impius populus vi suppressit justum, et exiit iudicium adversus eum plane perversum. Pro eo enim quod debebant eum seu benefactorem suum præconis et laudibus vehere, turpi morte condemnarunt eum. Reprehendebat autem Dominus Judæos et alias, quod non recte iudicarent, quando ipsum, quia paralyticum curasset in Sabbato, increparent. Dicebat enim: Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, cur mihi indignamini, quod totum hominem in Sabbato sanavi? Ne iudicetis secundum faciem¹. Fit etiam perversum iudicium, in humano iudiciario foro, nempe ejusque suo, quando mens nostra veluti munus, ipsam e passibilibus sensibus voluptatem capiens, sensibilibus vincentem calculum adjecerit: tum et hostis noster vere impius, tanquam deserit Dei, rationem nostram vi dejecit, quæ iustitiam secum per Verbum Dei habet. Est autem justum, visibilia et sensibilia, ab invisibilibus et intelligibilibus vinci. Nam quæ videntur, temporaria sunt: quæ non videntur æternum durant².

VERS. 5. Videte contemptores, et intumescite, et admiramini mirabilia, et obscuramini. Enarrans, quæ de transgredientibus legem in Hierusalem explicuit (nam qui in Samaria erant, jam tum captivi abducti, Babylonem habitabant) succensentis personæ præpositis sermonibus, responsum seu a Deo acceptum edit: medelam ita admovens Providentiæ divinæ obmurmurantibus, perinde quasi lento admodum gressu procedat. Adhæc Israelitis pariter subindicat, quod quæ ipsis mala Deus adducet, jure adducet, tanquam prævaricatoribus, contemptoribusve sui: citra trepidationem enim delinquebant, non solum legi non obtemperantes, verum ne prophetis quidem animum advertentes, qui frequentius eis interminabantur. Ad hos jam oculos defigere præcipit, hoc est jubet ut advertant animis quæ dicantur, inque ea intueantur, id est ut considerent cum instantia et sobrietate: tum ut obstupescant et formident minas. Admiranda enim quædam, inquit, facturus sum vobiscum. Etenim gentem sanctam, primogenitum **137** meum filium, nimirum vos, traditurus sum hostibus, ut nulla non dira duraque ab eis patiantur. Quid vero est, *Obscuramini?* pro Contegimini, occultamini, timore et pudore perculsi. Aut obscuramini, seu mali nunc este, ut boni efficiamini. Domino enim malus est oblectus, donec bonus esse, si sese

A Γέγονε καὶ ἡ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ τῶν σταυρωσάντων αὐτὸν κρίσις ἐξ ἐναντίας αὐτοῦ· καὶ γὰρ τῷ ὄντι δικαιοσύνης αὐτῆς ἀδικος οὕσα ἐκείνη, ἀπεναντίας ἦν. Καὶ ὁ κριτὴς Πιλάτος· ἔλαβε τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ἣν ἠγάπησε μᾶλλον, ἥπερ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ ἀσεβὴς λαὸς· καταδυναστεύσας τὸν δίκαιον, καὶ ἐξήλθε τὸ κρίμα κατ' αὐτοῦ διεστραμμένον. Ἀνδρῶν γὰρ ὡφελον αὐτὸν ὡς εὐεργέτην ὑμνεῖν, ἀσχημονι θανάτῳ κατεδίκασαν αὐτόν. Ἐπητιέτο δὲ τοῦ· Ἰουδαίους ὁ Κύριος· καὶ ἄλλως, ὡς μὴ κρίνοντας ὁρθῶς, ὅτε τὴν παράλυσιν ὕγιασαν ἐν Σαββάτῳ ἐπέτιμον. Ἐλεγε γὰρ· Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἐμοὶ τί γολῶτε, ὅτι ὁλον ἄνθρωπον ὕγιᾳ ἐποίησα ἐν Σαββάτῳ; Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν. Γίνεται διεστραμμένη ἡ κρίσις καὶ ἐν τῷ κριτηρίῳ τῷ ἀνθρωπίνῳ, ὅτε ὁ νοῦς λαμβάνων ὡς δυνάμει τὴν ἐμπαθεῖ τῶν αἰσθησέων ἡδονήν, τοῖς αἰσθητοῖς τὴν νικῶσαν ψῆφον διδῶν· τότε καὶ ὁ ἐχθρὸς ἡμῶν, ὁ ὄντως ἀσεβὴς ὡς ἀποστάτης Θεοῦ, καταδυναστεύει τὴν λόγον, ὅς τὸ δίκαιον ἔχει μεθ' αὐτοῦ (55). Δίκαιον δὲ, τὸ τὰ βλεπόμενα καὶ αἰσθητὰ, νικᾶσθαι ὑπὸ τῶν μὴ βλεπομένων καὶ νοητῶν· τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια.

Ἰδετε, οἱ καταφρονεῖτε, καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θαυμάσατε θαυμάσια, καὶ ἀφανίσθητε. Δι' ἐλεῶν ἃ διεξῆλθε περὶ τῶν παρανομούντων ἐν Ἱερουσαλὴμ (οἱ γὰρ ἐν Σαμαρείᾳ ἤδη τὴν Βαβυλῶνα ὄκνον αἰχμαλωτισθέντες), καὶ τοῦ δυσχεραίνοντος προσώπου τοῦ λόγου προβέβηκε, ποιεῖται τὴν ἀπόκρισιν, ὡς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἰώμενος διὰ ταύτης καὶ τοὺς τῆς Προνοίας καταγογγύοντες, ὡς βραδείας· καὶ ἄλλως δὲ δεικνύων τοῖς Ἰσραηλίταις, ὅτι ἃ ἐπείξει αὐτοῖς κακὰ, δικαίως ἐπείξει ὡς καταφρονεῖται· ἀδεῶς γὰρ παρηγόμενοι, οὐ μόνον τοῦ νόμου παρακούοντες, ἀλλ' οὐδὲ τῶν προφητῶν ἐπιστρέφόμενοι, συγχρότερον ἀπειλούντων. Τοῦτο παρακλειύεται ἰδεῖν, ἀντὶ τοῦ, προσχεῖν τοῖς λεγομένοις, καὶ ἐπιβλέψαι, τουτέστι κατασκέψασθαι μετὰ ἐπιστάσεως καὶ νήψεως, καὶ καταπληγῆναι, καὶ δεῖσαι τὴν ἀπειλίαν. Θαυμαστὸν γὰρ, φησὶ, τινὰ μέλλω ποιεῖν ἐφ' ὑμῖν. Καὶ γὰρ τὸ ἔθνος τὸ ἅγιον, τὸν πρωτότοκόν μου ὤκνῃ ὑμεῖς μέλλω παραδοῦναι τοῖς ἐχθροῖς, ὥστε πάνδυνα ὑπ' αὐτῶν παθεῖν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Ἀφανίσθητε; Ἀντὶ τοῦ, Ἐγκαλύψασθε, κρύβετε ἀπὸ φόβου καὶ αἰσχύνης. Ἡ, ὅτι Ἀφανίσθητε, ἡ (56) κακοὶ νῦν ἐστε, ἵνα ἀγαθοὶ γένησθε. Ὁ γὰρ ἡ κακός· ἐστὶν ἀφανιζόμενος, εἰς τὸ ἀγαθὸς εἶναι ἔρχεται· ὥσπερ ὅσον ὁ ἐξω ἄνθρωπος· φθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἐσω ἀνακαίνωται. Ἐπεὶ δὲ πᾶς ὁ καταφρονῶν τοῦ Θεοῦ, οὐ βλέπει (οὐ γὰρ ἂν τοῦ οὕτως καλοῦ καταφρόνει)· διὰ τοῦτο

¹ Joan. vii, 24. ² II Cor. iv, 18.

Variae lectiones et notæ.

(55) Lonicerus legisse videtur διὰ τοῦ Θεοῦ Ἀλόγου, quæ tamen in utroque Cod. et Ven. et B. v. desiderantur.

(56) Scribendum ἦ, ut in Cod. Ven., non ἦ, ut Lo-

niger legisse videtur, vertendumque, Delemini quatenus mali estis, ut boni efficiamini: qui enim, quatenus malus est, deletur, bonus esse incipit.

τοὺς ἐν τῷ ἀμαρτάνοντι καταρρονηταῖς λογισμοῖς
ἐγκλεῖσεται τὸ ἰδεῖν, ὅτι τὸ ὄντως καλὸν ὁ Θεός ἐστι.
καὶ ἐπιβλέπει ἐπ' αὐτὸν, καὶ μὴ ἀπατάσθαι ψευδεῖ
κάλλει τῶν ὀρωμένων, μηδὲ θαυμάσαι τὰ ἀθαύμαστα
βιωτικὰ, ἀλλὰ τὰ ὄντως θαυμάσια τὰ ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς. Καὶ ἀφανίσθητε, φησὶν, ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης
ψυχῆς, οἱ καταρρονηταὶ λογισμοί, ἵνα ὑπαισέλθω-
σιν (57) οἱ πάντα. ὑποπτήσονται δὲ εὐλάβειαν, καὶ
φοβούμενοι τὸν δυνάμενον καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν
παρadoxῶναι τῇ γένῃ, καὶ διὰ τοῦτο ἐκκλίνοντες ἀπὸ
κακοῦ (58).

cœlestia. Et obscuramini, inquit, ab humana anima,

vos contempricia consilia, ut e contra subingre-
diantur omnia subtimescentes cogitationes per reverentiam, metuentesque eum, qui possit et corpus
et animam tradere gehennæ*, eamque ob rem a malo declinantes.
Διδίτε ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις
ὁμῶν, ὃ οὐ μὴ πιστεύετε, ἐάν τις ἐκδιηγῇται.
Οὐκ εἰς μακρὰν, φησὶν, ἀλλ' ἐν ταῖς ἡμέραις ὁμῶν
παρadoxῶν ὑμᾶς τοὺς παρὰ νόμους τοῖς ἐχθροῖς. Τοῦτο
γὰρ ἐστὶ τὸ ἔργον, ὃ ἐργάζομαι. Καὶ οἶδα μὲν, ὅτι
καταρρονηταὶ ὄντες, οὐ μὴ πιστεύετε, ἐάν τις ἐκ-
διηγῇται ὑμῖν. Πρὸ γὰρ τῆς παύρας τῶν πραγμάτων,
τὰς ἀπειλὰς οὐδὲν ἡγεῖσθε, ὡς ψευδεῖς οὖσας. ὅμως
τὸ ἐμαυτοῦ ποιῶν ὡς ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, κρίνειν ἀπὸ
μόνης τῆς προγνώσεως οὐκ ἀνέχομαι. Ἀλλὰ καὶ
τοῖς ἀπίστοις μέλλουσι τὰς προβόσεις προσφέρειν,
καὶ τῇνικαῦτα θεράπευαν οὐ δεχομένους τὰς τιμω-
ρίας ἐπιφέρειν. Τάχα δ' ἂν καὶ ὁ Μονογενὴς νοηθεῖν,
λέγων πρὸς τοὺς τυραννήσαντας τῆς ἀνθρωπίνης
φύσεως, καὶ τοῦ Θεοῦ καταρρονοῦντας δαίμονας,
ὅτι ἔργον μέγα μέλλει (59) ἐργάζασθαι, τὸ σάρκα
λαβεῖν τότε ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, τούτεστιν ἐν τῷ
καιρῷ τῆς αὐτῶν εὐημερίας. Οἶδε γὰρ ἡ Γραφὴ ἡμέ-
ραν καὶ εὐημερίαν ὀνομάζειν* ὡς τὸ, Ἀπὸ ὕψους
ἡμέρας οὐ φοβηθήσονται καὶ, Ἠμέραν ἀνθρώπου
οὐκ ἐπεθύμησα. Ὅτε οὖν (60) ἡ κακία ὁμῶν κρα-
τῇ τῆς οἰκουμένης, ὡς διαφθαρῆναι πάντας καὶ
βδελυθῆναι, καὶ μὴ εἶναι μηδὲν δίκαιον ἕως ἐνδὲς,
τότε σάρκα λήψομαι καὶ ποιήσω θαυμάσια, τὰ τε
ἄλλα, καὶ ἂ (61) μεθ' ὁμῶν προδῆλως ἐπαδεικνυσον,
ἐκβάλλων ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἰδετε οὖν ταῦτα,
καὶ ἀφανίσθητε, μὴκέτι τῷ ἀέρι ἐνεξουσιάζειν
φρουαττόμενοι, ἀλλ' ὑπὸ γῆν καταδύμενοι.

tur hæc et obscuramini, non amplius potestatem vestram in aere exercendo gloriantes, sed sub
terram subeuntes.

Διδίτε ἰδοὺ (62) ἐγὼ ἐξεγείρω τοὺς Χαλδαίους, D
τὸ ἔθνος τὸ πικρὸν καὶ τὸ ταχύνον, τὸ πορευόμε-
νον ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς γῆς, τοῦ κατακληρονομή-
σαι σκηνώματα οὐκ αὐτοῦ. Εἰπὼν, ὅτι Ἐν ταῖς
ἡμέραις ὁμῶν, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο πλάτος ἔχει, φησὶν.
ὅτι Ἰδοὺ οὐ βραδύνω γὰρ, ἀλλ' Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξεγείρω,
ὃ πάντα ἰσχύων, ὃ μηδὲν δεδιώς. Φοβερὸς ὁ λόγος.

* II Cor. iv, 16. * Matth. x, 28. * Psal. lv, 4. * Jerem. xxvii, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Ἀντασέλθωσιν, vestrum loco ingradientur,
Cod. Bav.

(58) Codex Ven. addit; τῷ γὰρ φόβῳ Κυρίου
ἐκκλίνει πᾶς ἀπὸ κακοῦ, Domini enim timore decli-
nat quisvis a malo.

(59) Ἀλέγει, dicit. Cod. Ven.

A exerat, cœperit : quemadmodum quanto exterior
homo corrumpitur, tanto interior renovatur*. Quia
vero omnis qui aspernatur Deum, non videt : nec
enim tantum bonum aspernaretur : propterea con-
tempriciis in peccante cogitationibus, neque non
ratiocinationibus, in mandatis dat cernere, quod
vere bonum Deus sit, ac in ipsum dirigere lumina
nostra, oculosque flectere, nec decipi fallaci rerum,
quæ videntur, pulchritudine, neve demiremur quæ
nullam admirationem mereantur in hoc vitæ nostræ
cursu. Etenim quæ vere admiranda, sunt nempe

B Nam rem ego arduam perficiam in diebus vestris,
cui haudquaquam adhibebitis fidem, si quis recen-
seat. Non longo post tempore, inquit, sed in die-
bus vestris tradam vos pravificatores hostibus.
Ea est res, hoc opus, quod persequar. Ac novi
quidem, quod contemtores vos minime credetis,
si quis annuntiat vobis. Ante rerum namque expé-
rientiam et eventum, interminationes vos nanci-
ducitis, ceu vanas existentes : attamen quod mea
interest faciens, ut bonus et justus, citra præ-
scientiam judicare vos non sustineo. Sed enim
incredulis futuris, prædictiones et vaticinia assero,
ac juxta medicinam : quæ qui non accipiunt, eis
pœnas et supplicia certe apportio. Hic fortasse et
unigenitus Dei Filius intelligi queat dicere ad hu-
manæ naturæ oppressores Deique contemtores
dæmones : Opus ingens operabor, rem arduam
persequar, nimirum carnem assumendo, idque
in diebus, hoc est in tempore felicitatis ipso-
rum. Nam et Scriptura diem felicitatem ap-
pellat, ut eo in loco : Ab altitudine diei non terre-
fiam*; et, Diem hominis non desideravi*. Quando
igitur scelus vestrum orbem terrarum occupave-
rit, ut adeo corrumpantur omnes, et in exitium
vergant, ut ne unus quidem justus relictus sit,
tum carnem ego accipiam, faciamque admiranda,
cum alia, tum ea quæ de me palam prophætæ vati-
cinati sunt, ejiciens vos ab hominibus. Videte igitur

(60) Ὅτε οὖν, φησὶν, quando igitur, ait, Cod.
Ven.

(61) Tum ea quæ palam apud vos ostendi. Ita Græ-
ca sonant.

(62) Deest ἰδοὺ, ecce. in cod. Bav.

inquam, qui neminem metuo. Terrificus profecto sermo. Quis enim sufferre queat a Deo excitatum? At natura etiam acerbi sunt: et hoc ad intentionem et exaggerationem facit. Præterea celeres sunt Chaldaei: equites enim sunt, ut ne tantillum vobis temporis permittant, quo vestras in eos copias armare possitis, vosve ad fugam parare. Adhuc assueti sunt bellis, et in iis educati. Nam proficiunt super latitudines terræ, hoc est super universam terram, non Palæstinam tantum: atque hoc est ipsis opus exsequendum. Nec enim dixit gentem profectam, sed proficiscentem, Nec alienas tantum regiones diripiunt, ac deinde revertuntur, ut in spem veniant, vos patriam vestram denuo recepturos: verum hic eis scopus, hæc mens est, ut hæreditario terras occupent, utque inhabitent sedes antehac non suas. Porro Dominus incarnatus Magos excitavit Chaldaeos, qui amari antea existentes et crudi, et veloces ad effundendum sanguinem, ac per lalam iter facientes, ceu voluptatum, aurique amantes, venerunt ad Christum, ut adorarent ipsum, et cælestia habitacula hæreditarent, quæ antea ad ipsos non pertinebant. Imo et universas gentes quæ per Chaldaeos accipiuntur, ad fidem excitavit incarnatus Dominus, magnum isthuc opus operatus. Aperte palam enim magnum est pictatis mysterium, Deum manifestatum esse in carne. Proinde isti amari, ceu venenum serpentis habentes, propter et impietatem et alia peccata, veloces ad respiciendum translati sunt, animi sui sententia permutata: et profecti sunt per latos Scripturæ divine campos, vel Ecclesie, non ad unam tantum personam cultum Dei anxie torquentes, verum ad tres homousias, hoc est, ejusdem substantiæ participes, dilatantes: non juxta litteram solummodo, verum et secundum spiritum Scripturas intelligentes, ut tripliciter juxta proverbii mandatum describantur, et ita cum legem, tum prophetas in hæreditatem accipiant, in quibus gratia Spiritus recubabat, quæ antea ad eos non pertinebant: solis enim Judæis tradita fuere. *Manifestavit enim, inquit, justificationes et judicia sua Israel: non fecit sic omni genti, et legem suam non aperuit eis* *. Alias vero, gens amara et atrox est ipse Sathanas, et qui sub ipso sunt dæmones, quos excitat Deus per eum, qui juxta Paulum peccantes tradit hisce, ad interiectionem carnis, ut spiritus servetur. Qui ubi invenerint angustum iter et constrictam portam, non eo proficiunt, neque **139** ingreditur: ubi vero reperiunt mortuæ prudentiæ vitæque remissæ et apertæ latitudinem, illuc eunt, et hæreditate veluti occupant habitacula et corpora hominum, quæ ceu figmenta et opera Dei, ipsorum non erant.

* Psal. xiii, 3. * Psal. cxlvii, 19 20.

Varie lectiones et notæ.

(63) Pro verbis his, οὗ τὴν πλησίον μόνην, non vicinam tantum, Lonicerus legisse videtur Παλαστίνην, cum Palæstinam verterit.

Α τίς γὰρ ὑποστήσεται τὸν ὑπὸ Θεοῦ ἐξεγερόμενον; Ἄλλὰ καὶ φύσει εἰσι πικροί· ἐπίτασις καὶ τοῦτο, Ἄλλὰ καὶ ταχίνοι· ἱππῶται γάρ· ὥστε μηδένα καθήνδιόναι ὑμῖν πρὸς τὸ ἀντιπαρασκευάζεσθαι, ἢ πρὸς τὸ φυγεῖν. Ἄλλὰ καὶ συνήθειαι εἰσι καὶ σύμτροφοι τοῖς πολέμοις· πορεύονται γὰρ ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς γῆς, τοῦτέστιν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, οὗ τὴν πλησίον μόνην (63)· καὶ τοῦτο ἔχουσιν ἔργον. Οὐ γὰρ εἶπε, Τὸ πορευθὲν, ἀλλὰ, Τὸ πορευόμενον. Καὶ οὐ διαρκάσουσι μόνον τὰς ἀλλοτρίας χώρας, εἰτα ὑποστρέφουσιν, ὥστε εἶναι ὑμῖν ἐλπίδας τοῦ πάλιν τὰς πατρίδας ὑμῶν καθέξαι· ἀλλὰ σκοπὸς αὐτοῖς τὸ κατακληρονομεῖν τὰς χώρας, καὶ οἰκεῖν σθαὶ τὰ σκηνώματα, τὰ μὴ ὄντα πρότερον αὐτῶν. Καὶ ὁ Κύριος δὲ σαρκούμενος, τοὺς Χαλδαίους Μάγους ἐξήγειρεν, οἱ πικροὶ πρότερον ὄντες καὶ ὄμοι, καὶ ταχίνοι τοῦ ἐκχεῖν αἷμα, καὶ τὴν πλατεῖαν ὁδεύοντες ὡς φιλήδονοι, καὶ φιλόχρσοι, ἤλθον πρὸς αὐτὸν, ὥστε προσκυνῆσαι αὐτῷ, καὶ κατακληρονομήσαι τὰ ἐν οὐρανοῖς σκηνώματα, ἃ οὐκ ἦσαν αὐτῶν πρότερον. Ἄλλὰ καὶ σύμπαντα τὸν ἔθνικὸν λαὸν, ὃς διὰ τῶν Χαλδαίων ὀηλοῦται, εἰς πίστιν ἐξήγειρεν ὁ σαρκωθείς Κύριος, καὶ τὸ μέγα ἔργον ἐργασάμενος τοῦτο. Ὁμολογούμενος μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, Θεὸς ἐφανέρωθη ἐν σαρκί. Οὗτοι τοίνυν πικροὶ ὄντες, ὡς τὸν ἰὸν τοῦ θανάτου ἔχοντες, διὰ τὰς ἀσεβείας καὶ ἄλλας ἀμαρτίας, ταχίνοι εἰς μετάνοιαν ἐγένοντο· καὶ ἐπορεύθησαν ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς θείας Γραφῆς, ἢ τῆς Ἐκκλησίας, μὴ εἰς ἓν πρόσωπον τὴν θεοσέβειαν στενοῦντες, ἀλλ' εἰς τρία ὁμοούσια πλατύνοντες· καὶ μὴ κατὰ τὸ γράμμα μόνον, ἀλλ' καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα νοῦντες τὰς Γραφάς, ὥστε τρισὼς (64) αὐτὰς ἀπογράφεσθαι, κατὰ τὴν παροιμίαν παραγγέλλουσα, ὥστε κατακληρονομήσαι τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας, ἐν οἷς ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος κατεσκήνου, μὴ ὄντα πρότερον αὐτῶν· τοῖς γὰρ Ἰουδαίοις ἐδόθησαν μόνοις. Ἐγνώρισεν γὰρ, φησὶ, δικαίωμα καὶ κληματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραὴλ· οὐκ ἐποίησεν οὕτως παντὶ ἔθνει, καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς. Καὶ ἄλλως δὲ, ἔθνος ὁμῶν καὶ πικρὸν ὁ Σατανᾶς, καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν δαίμονες, οὓς ἐξεγείρει Θεὸς δι' αὐτοῦ, εἰ τις κατὰ Παῦλόν ἐστιν, ἐπὶ τοῖς ἀμαρτάνοντας, παραδίδους αὐτοὺς τοῦτοις, εἰς διέθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ. Οὗτοι, ἔνθα μὲν εὐρωσι στενὴν ὁδὸν καὶ τεθλιμμένην πύλιν, οὕτως πορεύονται ἐκεῖ, οὕτως εἰσέρχονται· ἔνθα δὲ τὸ πλάτος γεηροῦ φρονήματος (65), καὶ βίου ἀνέτου καὶ ἡπιωμένου, ἐκεῖ πορεύονται, καὶ κατακληρονομοῦσι τὰ σκηνώματα, καὶ σώματα τῶν ἀνθρώπων, ἃ ὡς πλάσματα ὄντα Θεοῦ, οὐκ ἦσαν αὐτῶν.

(64) Περισσω; perperam, Cod. Ven.

(65) Græca verba, τὸ πλάτος γεηροῦ φρονήματος, latitudinem terrene mentis, sonant.

φοβερός καὶ ἐπιφανής ἐστι. Τίς; Ἡ πάντως· ὁ Α βασιλεὺς τῶν Χαλδαίων, ὁ Ναβουχοδονόσορ τυχόν, ὃς τὸν τε Ἰσραὴλ εἴλε καὶ ἐνέπηρσεν (66). Οὗτος φοβερός ἦν καὶ τοῖς ἔργοις, ἀλλὰ καὶ ἐπιφανής, τούτέστιν ἐνδοξος, καὶ ἐπίσημος, ἱκανὸς καὶ ἀπὸ τῆς φήμης μόνῃς ἐκδειματῶσαι (67) πάντας τοὺς ἀκούοντας.

Ἐξ αὐτοῦ τὸ κρίμα αὐτοῦ ἐστι. Τούτέστιν, οὐ νόμοις ἀκολουθεῖ (68), ὥστε κατ' ἐκείνους κρίνειν, τῶς μὲν δεκτὸν, τῶς δὲ ἄδεκτον· ἀλλὰ κατὰ τὸ δίκαιον αὐτῷ κρίνειν· καὶ ὃ ἂν ἐνθυμηθῇ, ἐκείνο νόμος αὐτῷ ἐστι.

Καὶ τὸ λῆμμα αὐτοῦ ἐξ αὐτοῦ ἐξελεύσεται. Ἐπειδὴ τοῖς Χαλδαίοις ἔθος ἦν πρὸ τῶν πολέμων μαντεύεσθαι, καὶ μάγῃ τέχνῃ πειρᾶσθαι προμανθάνειν (69) τὸ τῆς μάχης τέλος, φησὶν, ὅτι τὸ λῆμμα αὐτοῦ, τούτέστιν ἡ πρόρρησις καὶ μαντεία ἡ περὶ τοῦ πολέμου, οὐκ ἐξ ἄλλοτριῶν μάντεων ἐστὶ αὐτῷ· πῖρρῳθεν συγκαλουμένον, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ, τούτέστιν, ἐκ τῶν αὐθιγενῶν καὶ ἐγγυρῶν μάγων, οἳ μᾶλλον καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν ἀρχοῦσι προσημαίνειν τὰ μέλλοντα. Οὕτω καὶ Βαλαάμ ἀπὸ Μισσοποταμίας μετεκλήθη ὑπὸ Βαλάκ. Ἡ καὶ οὕτως· Κρίμα λέγει τὴν ἐκδίκησιν, ἣν κατὰ τοῦ Ἰσραηλίου λαοῦ ὁ Θεὸς ἐψηφίσατο, καὶ φησιν, ὅτι τὸ κρίμα αὐτοῦ, τούτέστι τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ἡ δίκη ἣν κατεκρίθη δοῦναι ὡς παροργίσας τὸν Θεόν, καὶ τὸ λῆμμα αὐτοῦ, τούτέστιν ἡ προφητευσείσα κατ' αὐτοῦ ἀπόφασις, ἐξ αὐτοῦ ἐξελεύσεται, τοῦ τῶν Βαβυλωνίων δηλαδὴ βασιλείῳ, ὃ ἐστι, τέλος λήφεται καὶ ἐνεργηθήσεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξ ἔθνῶν λαὸς φοβερός ἐστι λοιπὸν τοῖς δαίμοσι καὶ ἐπιφανής, ὡς σημειωθείς τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄνωθεν ἔχων τὴν λαμπρότητα διὰ τῆς ἐπιφανείσης πᾶσιν ἀνθρώποις χάριτος τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὕτε νόμοι ἀκούσαντες, οὕτε προφητῶν, οἴκοθεν ἔκριναν τὸ καλὸν, καὶ τῇ πίστει προσέδραμον. Καὶ τὸ λῆμμα ὃ ἐλήφθησαν ὑπὸ Χριστοῦ, προσηφθέντες εἰς τὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν, τῆς αὐτῶν προαιρέσεως ἦν. Καὶ ὁ Σατανᾶς δὲ, παραλαβὼν τοὺς ἁμαρτάνοντας εἰς ἡγορνισμόν, φοβερός ἐστι, καὶ ἐμφανὴ τὴν οἰκείαν κακίαν ἀνδείκνυται, οὕτω καταχρώμενος τῷ θείῳ πλάσματι, καὶ διὰ τούτων ἐπιφαίνων τὴν πρὸς τὸν Πλάστην δυσμένειαν. Ἐξ αὐτοῦ τοίνυν τούτου καὶ τὸ κατάκριμα (70) αὐτοῦ ἐστι, καὶ ὁ ἀνθρώπος ὃν λαμβάνει εἰς παιδείαν, ἐξ αὐτοῦ ἐξελεύσεται, τούτέστιν, οὐκέτι ὑποχέριος ἐστὶ αὐτῷ· παιδεύεται γὰρ πάντως ἵνα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἀποστῇ, καὶ τὸ πνεῦμα σωθῇ. Οὕτως ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀρετῆς καὶ ἐκδοκῆς αὐτοῦ γίνεται.

Καὶ ἐξαλούνται ὑπὲρ παρθάλας οἱ Ἰσραὴλ αὐτῶν, καὶ δεύτεροι ὑπὲρ τοὺς λόκους τῆς Ἀρα-

Vers. 7. *Terribilis et conspicuus est. Quisnam ille? Omnino fortasse rex Chaldaeorum Nabuchodonosor, qui Israel cepit et incendit. Is igitur vel operibus ipsis terribilis erat atque conspicuus, hoc est, illustris, celebris, gloriosus et insignis, adeo ut vel sola fama perterrefacere omnes, qui audirent, posset.*

Ex ipso iudicium ejus est. Hoc est, non legibus innititur, ut secundum illas sententiam ferat, hoc nempe amplectendum, illud vero rejiciendum esse, verum secundum quod quidquam ei visum est, iudicat: et quod cogitaverit, isthuc ei legis vice fungitur.

Et lemma ejus ex ipso egredietur. Chaldaei in more erat ante bella consilium ex vatibus petere, et magos arte tentare, ut praeviderent praelii eventum. Ait ergo quod Lemma ejus, hoc est praedictio et vaticinium de bello, non ex alienis vatibus ei obveniet, ex longinquo accitis, sed ex ipso: hoc est ex indigenis et suae patriae magis, qui prae ceteris gentibus de futurarum rerum praedictione gloriantur. Hunc ad modum Balaam a Mesopotamia accersitus est a Balac. Vel sic accipi etiam poterit, quod iudicium vocet ultionem, quam contra Israeliticum populum Deus decrevit: unde infit, quod iudicium ipsius, hoc est, Israelitici populi poena, ad quam condemnatus est, propterea quod concitaverit ad iram Deum: et lemma ejus, id est, praedicta adversus ipsum sententia, ex ipso egredietur, Babyloniorum videlicet rege, hoc est, finem accipiet, et efficaciter consummabitur. Quin etiam gentium populus terribilis est et conspicuus in posterum demonibus, cum signatus lumine faciei Dei, et a supernis habens splendorem, per quae omnibus hominibus illuxit, gratiam Dei. Et cum neque legem, neque prophetas audissent, per sese domi judicarunt, quod bonum esset, et fide accurrerunt. Et lemma, seu consilium (quo a Christo capti sunt, accepti in ejus Ecclesiam) eorum voluntatis erat. Quin etiam Satanas assumptis peccatoribus ad castigationem, terribilis est et horrendus, et conspicuum propriam malitiam ostendit, adeo abutens divino sigmento seu creatura, per hoc suam animi erga Conditorem iracundiam et inimicitias prodens. Ex hoc igitur ipso, condemnatio ipsius est: et homo, quem ad castigationem suscipit, ex ipso egredietur, hoc est, non porro ei subjiçietur: castigatur enim omnino, ut ab operibus ejus desistat, et 140 spiritu servetur. Sic hostis virtutis, et ultor virtute praediti, Satanas constituitur.

Vers. 8. *Equi ipsorum, pardos salim vincent, erantque celeriores lupis Arabiae. Cum dixisset ce-*

Variae lectiones et notae.

(66) Ὁς τὴν τε Ἱερουσαλήμ εἴλε καὶ τὸν ναδὸν ἐνέπηρσεν, qui Jerusalem cepit, atque templum incendit, Cod. Ven.

(67) Ἐνδειματῶσαι, Cod. Bav.

(68) Ἀκολουθῶν, Cod. Bav.

(69) Πρὸς τὸ μανθάνειν, ad discendum, Cod. Ven.

(70) Κρίμα, iudicium, Cod. Bav.

lerem esse gentem Chaldaeorum, docet jam quomodo sint celeres, idque per equorum velocitatem, quos et pardos saltu exsuperare confirmat. Quoniam autem pardi saltus non ita in longum pervenit, adjicit et alteram comparationem, inquit, equos Babyloniorum *Celeriores esse Arabiæ lupis*. Fertur enim lupos Arabicos celerrime, quod sorte occurrerit, corripere, ac dum persequatur eos quispiam, capi non posse, id quod in pardis non contingit.

Et equites ejus accingentur equitatu suo itineri, et accelerabunt cum impetu e loquino, et volabunt instar aquilæ expetentis cibum. Per hæc robur juxta ac celeritatem ob oculos ponit, quodque ex altioribus in ipsos deferentur. Ut enim aquila inter volatilia et fortis est et velox, præsertim cum famelica expetiverit alimoniam, exque altioribus locis delata, cum impetu suo irruens intolerabilis sit: sic et Chaldaeorum equites, nedum potentes sunt et robusti, sed veloces etiam propter equos, alacresque et cupidi ad depopulandum, devorandum et absumentum urbes, ex alto nimirum ingruentes. *Ego enim, inquit, excitabo ipsos.* Insuper equestris antea populi gentium disciplina, superbusque fastus, exsiliat ex errore, saltuque suo, vincet Judæorum principes, qui pardi et lupi Arabiæ vocati sunt, veluti efferi et sanguine gaudentes. Præterea equites talis populi apostoli sunt, qui sederunt super irrationali ipsorum fremitu fastu, ipsumque sibi subjugarunt. Vehemente impetu current, et accelerabunt a longe, ab Israel enim ad gentes secesserunt, et volabunt instar aquilæ, qui Christus est, cujus cibus est salus hominum. Sed et peccantium et eorum qui erudiuntur equi, hoc est, mulierosæ et vesanæ ratiocinationes, exsiliat a tali affectione, ut etiam spirituales pardos, demones ipsos saltus celeritate exsuperent, nec ab ipsis porro comprehendantur. Equites talium equorum, mens et ratio, qui ascenderunt concupiscibilem partem, longe removebuntur a prioribus affectibus, ac temperantiæ et castitatis alis levigati, ac in sublimi levati, in cælos usque, ubi Christus est, volabunt, ut superna tantum cupientes, cumque illo agentes, alacriter ferantur ad ligni vitæ usum.

VERS. 9. *Consummatio ad impios perveniet, resistentes faciebz suis ex adverso.* Talibus Chaldæis existentibus, quales eos bactus descripsit, consummatio ad impios qui in Hierusalem Deo resistent, et in faciem impudenter ei adversantur, perveniet: sive **141** quod Chaldæi illos gladio consummabunt, qui ipsis in faciem belligerando reluctabuntur: ultro enim accedentes et transfugas, ac suapte sponte servitutem sub illis subeuntes, vita donabunt. Quod et ab Jeremia discimus. Præterea et super Judæos consummatio et finis pervenit, qui impii exstiterunt in unigenitum Dei Filium, restiteruntque ipsi, non quidem clam, sed aperte palam magna loquendi fiducia et libertate, ut adeo dicerent:

Αἷας. Εἰπὼν, ὅτι ταχύνει ἐστὶ τὸ τῶν Χαλδαίων ἔθνος, διδάσκει νῦν, πῶς εἰσι ταχεῖς, καὶ ὅτι διὰ τῆς τῶν ἱππῶν δξύτητα, οὗ καὶ ὑπὲρ παρδάλεις ἐκπηδῶν φησιν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πῆδημα τῆς παρδάλεις οὐκ ἐπιπολὺ διήκει, προστίθεται καὶ ἐτέραν σύγκρισιν, καὶ φησιν, ὅτι ὑπὲρ τοὺς λύκους τῆς Ἀβραβίας εἰσὶν οἱ ἱπποὶ τῶν Βαβυλωνίων δειεῖς· οἱ γὰρ Ἀβράβιοι, λύκοι λέγονται δξύτατοί τε τῇ προστυχῇ διαρπάζειν, καὶ ἐπιδικώμενοι, ἀκατάληπτοι εἶναι, ὃ ταῖς παρδάλειν οὐκ ἐστὶ.

Καὶ ἐξελπίσονται οἱ ἱππεῖς αὐτοῦ, καὶ ὀρμήσουσι μακρόθεν, καὶ πατασθήσονται ὡς ἀετὸς πρὸς θύμους εἰς τὸ φαγεῖν. Διὰ τούτων καὶ τὴν βόμην ὁμοῦ καὶ τὸ τάχος δείκνυσιν, καὶ ὅτι ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων ἐπενεχθήσονται αὐτοῖς. Ὡς περ γὰρ ὁ ἀετὸς καὶ βωμολόγος ἐστὶν ἐν πτηνοῖς καὶ ταχυτάτον, καὶ μάλιστα ὅταν καὶ πεινῶν προθυμῆται πρὸς τὸ φαγεῖν, καὶ ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων καταφερόμενος, ἀνυπόστατός ἐστιν· οὕτως καὶ οἱ ἱππεῖς τῶν Χαλδαίων, οὐ μόνον δυνατοὶ εἰσιν, ἀλλὰ καὶ ταχνοὶ διὰ τοὺς ἱππους, καὶ πρὸς θύμους εἰς τὸ ἐκπορευθῆναι καὶ καταφαγεῖν, καὶ ἐκδοπανῆσαι τὰς πόλεις, καὶ ὑψόθεν καταφερόμενοι. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐπεγείρω αὐτούς. Καὶ τοῦ ἐξ ἰθυῶν δὲ λαοῦ τὸ πρὶν ἱππικὸν καὶ ἀγέρωχον φράγμα, ἐξαλείψεται ἐκ τῆς πλάνης, ὑπὲρ τοὺς τῶν Ἰουδαίων ἀρχοντας, οἱ παρδάλεις καὶ λύκοι Ἀβραβίας ἐκλήθησαν, ὡς θηριώδεις καὶ αἰμοχαρεῖς. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἱππεῖς τοῦ τοιοῦτου λαοῦ, οἱ ἀπόστολοι, οἱ ἐκάθισαν ἐπὶ τὸ ἄλογον αὐτῶν φράγμα, καὶ ὑπέταξαν αὐτὸ, συντόνας δραμοῦνται καὶ ὀρμήσουσι μακρόθεν (ἀπὸ γὰρ Ἰσραὴλ εἰς τὰ ἔθνη ἐχώρησαν), καὶ πατασθήσονται, ὡς ἀετὸς Χριστὸς, οὐ βρωδὸς ἐστὶν ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀμαρτανόντων καὶ παιδευσμένων οἱ ἱπποὶ, τοῦτέστιν οἱ θηλυμανεῖς λογισμοί, ἐξαλοῦνται ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἐμπαθείας· ὥστε ὑπὲρ τὰς νοητὰς παρδάλεις τοὺς δαιμόνας γενέσθαι, καὶ μηκέτι αὐτοῖς ἐφικτὸς εἶναι. Οἱ δὲ ἱππεῖς τῶν ἱππῶν τούτων, ὁ νοῦς καὶ ὁ λόγος, οἱ ἐπέβησαν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μέρους, μακρόθεν γενήσονται τῶν προτέρων παθῶν, καὶ τοῖς τῆς σωφροσύνης καὶ ἀγνείας πτεροῖς κουφίζόμενοι, πατασθήσονται εἰς οὐρανούς, οὗ ὁ Χριστὸς ὥστε τὰ ἄνω φρονεῖν, καὶ σὺν ἱκεῖν εἶναι, καὶ προθυμῆσθαι πρὸς τὸ φαγεῖν τὸ ζῆλον τῆς ζωῆς.

D Συντέλεια εἰς ἀσεβεῖς ἤξει ἀνθεστηκότας προσώποις αὐτῶν ἐξ ἐναντίας. Τοιοῦτων, φησὶ, τῶν Χαλδαίων ὄντων, οἷους ὁ λόγος ὑπέγραψε, συντέλεια ἤξει ἐπὶ τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀσεβεῖς, τοὺς ἀνθεστηκότας· τῷ Θεῷ κατὰ πρόσωπον καὶ ἀναιδῶς αὐτῷ ἐναντιούμενους. Ἡ δὲ οἱ Χαλδαῖοι ἱκεῖνους συντελίσουσι τοὺς ἀνθεστηκότας αὐτοῖς καὶ εἰς πρόσωπον πολεμοῦντας. Τοὺς γὰρ προχωροῦντας καὶ αὐτομολοῦντας, καὶ τὴν ὑπ' αὐτοὺς δουλείαν αὐθαιρέτως ὑποδυομένους, ἀνέτους· ἤν ἐάσωσιν· ὃ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἱερεμίου μαρτυροῦμεν. Καὶ ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους δὲ συντέλεια ἦκε, τοὺς ἀσεβήσαντας εἰς τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱόν, καὶ ἀντιστάνας αὐτῷ, οὐ κρύβδην, ἀλλ' ἀναφανδὸν καὶ παπαρρησιασμένως, ὥστε καὶ

εἰπεῖν· Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ἅ τῶν κατ' ἐκάστην ἀμαρτανόντων καὶ παρανομούντων, τῶς μὲν φέρεται ὁ Θεός, ὥς ἂν μετριώτερον τὴν κακίαν μετῴσιν· ὅταν δὲ ἐκρῆξωσι ταύτην, ὥστε πεπληρωμένως ἀσεβεῖν, τῆνικαὶ ἐπάγει αὐτοῖς τὴν συντέλειαν.

Καὶ συνάξει ὡς ἄμμος αἰχμαλώσιαν. Ἐπειδὴ οἱ Ἰσραηλίται· ἀφέντες Θεὸν καὶ τὴν ἐκείνου βοήθειαν, τῷ οἰκῷ πλῆθει ἐθάρρουν, φησὶν, ὅτι Κἂν πολλοὶ γενήσεσθε, ὥστε καὶ ἄμμος παρεικάζεσθαι, ὁ Βαβυλώνιος βασιλεὺς αἰχμαλώτους ὄμας· πότῃσται. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξ ἐθνῶν λαός, τελεσιωθέντες ἐν Χριστῷ, καὶ ἄλλος ἄλλου (71) διδάσκαλοι γενόμενοι, πολλοὺς αἰχμαλωτίζουν εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ αὐτὸς ἐν βασιλεῦσι τρυφήσει, καὶ τύραννοι (72) παίγνια αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς εἰς πᾶν (73) ὀχύρωμα ἐμπαίξεται, καὶ βαλεῖ χῶμα, καὶ κρατήσῃ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ οἱ Ἰσραηλίται τοῖς οἰκείοις βασιλεῦσιν ἐθάρρουν, καὶ τοῖς πλησιοχώροις δὲ προσέτρεχον, εἴτε βασιλεῖς ἦσαν, τούτῃσι ἐννόμως ἄρχοντες, εἴτε τύραννοι, παρανόμως· καὶ βιαίως κρατοῦντες, καὶ τῇ αὐτῶν δυνάμει καὶ συμμαχίᾳ ἐθάρρουν, καὶ οὐ τῇ τοῦ Θεοῦ· φησὶν, ὅτι ὁ Ναβουχοδονόσορ ῥέδῳ· περιέσται· τούτων τῶν βασιλέων, καὶ τρυφῇ ἡγήσεται (74) καὶ ἀναιμωτὶ πάντων κρατήσῃ. Οὕτω γοῦν καὶ τὸν Ἰεχονίαν δεδεμένον ἀπήγαγε, καὶ τὸν Σεδεκίαν ἀπετύφλωσε, καὶ τῇ Αἰγύπτῳ δὲ βαρὺς ἐπέτεθη. Ἀλλὰ καὶ αἱ πόλεις εἰεν ὀχυραὶ, καὶ φρούρια δυσάλωτα, καὶ τούτων κρατήσῃ, ὥσπερ παίζων μάλλον, ἢ σπουδάζων. Χῶμα, γάρ, φησὶ, μόνον βαλεῖ, ὥστε τῷ τελεῖται ἀντεγείραι τοῦτο, ὃ οὐδὲ πολεμικῶν ἀνδρῶν δεῖται, ἀλλὰ τῶν σκευοφόρων καὶ τῶν θητεῦσιν μεμαθηκότων. Οὕτω δὲ τὴν Τύρον εἰλεν ὁ Βαβυλώνιος. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ διαβόλου νοεῖται, ὃς τοὺς Ἰσραηλίτας, ἄμμος ὄντας, καὶ οἰκείους (75) τῇ ἀλμυρᾷ τοῦ βίου θαλάσσης, ὡς ἀγαπῶντας τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μάλλον, ἢ περὶ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, εἰλεν αἰχμαλώτους, καὶ ἐνέπαψε τοῖς ἄρχιερεῦσι, καὶ τοῖς λοιποῖς αὐτῶν ἄρχουσιν, οἱ βασιλεῦσιν εἰκαζόμενοι, διὰ τὸ νόμιμον ὤφειν εἶναι ἀρχὴν, τύραννοι τοῖς τρόποις ἦσαν, καὶ εἰς τὰ ὀχυρώματα αὐτῶν ἐνέπαψε, πείσας αὐτοὺς κακῶς νοεῖν τὰς Γραφάς. Ἡ γὰρ τῶν Γραφῶν γνώσις, αὐτοῖς ὀχύρωμα· αὐτοὶ δὲ ἦσαν τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, καὶ οὐτε εἰσέρχοντο, καὶ τοὺς εἰσελθεῖν βουλομένους ἐκώλουν. Ἐκράτησε δὲ τῶν ὀχυρωμάτων τούτων, βαλὼν χῶμα, τὴν ταπεινὴν καὶ γήινον καὶ κάτω κειμένην παρεξηγησιν, καὶ μηδὲν ὑψηλὸν καὶ οὐράνιον ἔχουσαν· ἀγαθῶν γὰρ γενηρῶν ἀπόλαυσιν νοοῦσι, καὶ τιμωρίας σωματικὰς, καὶ πάντα τᾶλλα τοιαῦτα.

⁹ Joan. xix, 15.

Variae lectiones et notæ.

(71) Ἄλλος ἄλλοις, Cod. Ven.

(72) Τυραννήσει, Cod. Ven.

(73) Πόλεως, civitatis. Cod. Ven.

(74) Καὶ τρυφῇ ἡγήσεται τὸν πρὸς αὐτοὺς πόλεμον, καὶ τοὺς τύραννους δὲ παίγνια ἡγήσεται, et

A Tolle, tolle, crucifige ipsum. Ad hæc, in singulis dies peccantibus delinquentibusque eatenus parcat Deus, quatenus parcus etiam vitia et flagitia perpetraverint. Quando vero perfregerint, et ad scelera adeo proruperint, ut libere, cumque fiducia impie agant, tum demum adducit eis Deus finem, et perdit eos.

Et colliget veluti arenam captivitatem. Quoniam Israelitæ, posthabito Deo, ejusque auxilio, in propria multitudine confidebant, ait: Etsi tantæ copię vestræ totque fuerint, ut vel arenæ numerum æquælis, Babylonius tamen ille rex captivos vos ducet. Quinetiam gentium populus, in Christo consummati, et alter alterius doctores facti non paucos non capient ad obedientiam Christi.

B

VERS. 10. Et ipse in regibus deliciabitur tyrannique ludicra ipsius erunt: et cuicunque munitioni illudet, et aggere congesto, obtinebit eum. Quia Israelitæ propriis regibus fidebant, ac finitimis etiam accurrebant, sive reges essent, hoc est justis legibus reipublicæ præessent, sive tyranni, hoc est inique et violenter præter jus et fas sceptris potirentur, eorumque viribus et socialibus armis inniterentur, neque quicquam auxilio Dei: subjungit, quod omnium illorum dominabitur Nabuchodonosor, omnibus superior erit, omniumque victor, cunctisque facile præstabit, delicias arbitrabitur, citra sanguinem etiam omnes superabit. Hunc enim ad modum Jechoniam vinctum abduxit, et Sedeciam oculis orbavit, Egyptoque admodum molestus fuit. Quamvis autem civitates munitæ fuerint et propugnacula quæ non facile capi expugnarique possint, hæc tamen obtinebit, ludens magis quam serio agens. Nam aggere tantum egeret, quem contra mœnia excitet, quod ad opus ne bellicosus quidem viris eget, sed enim laxis, et pro mercede operam suam aliis servilem elocare suetis. Sic jam Tyrum Babylonius ille cepit. Hæc et de diabolo intelligi quidem possunt, qui Israelitas, arenam existentes et domos, in salso hujus vitæ salo, seu diligentes gloriam hominum magis quam gloriam Dei, cepit captivos: et illudit primoribus sacerdotibus 142, et reliquis eorum principibus, qui regibus æquiparati, quod legitimum tenerent imperium, tyranni tamen moribus suis vixerunt, horum munitionibus illudit Satanas, persuadens eis, ut Scripturas perperam intelligant: siquidem Scripturarum cognitio ipsis est munitio. At illi tulerunt clavem cognitionis, nec ipsi ingrediebantur, alios tamen ingredi volentes arcebat: proinde hæc munimenta, egesto aggere,

delicias existimabit bellum adversus ipsos, atque tyrannos ludicra putabit, Cod. Ven.

(75) Addictos falso vitæ mari. Lonicerus pro olivæ, addictos, olivæ, domos legit.

Satanas deiecit : aggere, inquam, hoc est, abjecta, A terrestri, imo jacente falsa interpretatione, quæ nihil sublimè neque cœlestè spiret : honorum namque terrestrium solummodo fructum, et corporales pœnas, et omnia id genus alia sacerdotes intelligunt. Reges etiam et tyranni sunt, qui dominantur affectibus, propterea quod regant et cogant naturam. Quia enim *violentum est regnum cœlorum, et violenti rapiunt illud* **, omnes virtutem amplexi, reges dici queant et tyranni : partim quod hic regnantes, illie etiam regnaturi sint perfectius, quando Christus manifestatus fuerit, vita nostra : partim quod veluti tyranni deprimant, vimque faciant naturæ. Quando igitur (76) virtute armatus semper pugnam committens, aliquem animi motum prosternere valuerit, delicias in hoc habet, eique illudit : epulæ enim ejus tales sunt lautæ et electæ, ac maxime hujusmodi animi perturbationes ad desperationem adigit, perinde atque infelicem Judam, omneque munimentum occupat educto aggere. Etenim aggerem terrestrium curarum jaciens et excitans, egerensve, obsidet humanam mentem, et capit, quæ mens a Deo conditum est munimentum.

VERS. 11. Tunc permutabit spiritum, et pertransibit, et placabitur. Quando, inquit, hæc omnia demonstraverit Babylonius, et omnia videbitur vicisse, tum permutabit Deus spiritum, hoc est, vehementem indignationem qua flagrabat adversum impios : et perget, seu transibit, hoc est eminens removebitur ab his qui puniuntur, non porro ipsis astans et observans ipsorum opera, pœnamque exigens, et propitius eis erit. Hoc autem dixit, non quod Deus retrogradus sit, ut qui facile permutetur : C sed quod decente pœna exacta, ac agrotis alternantibus et sufficientibus pharmacis adhibitis, in posterum cesseret a medica disciplina. Præterea Israelitis, cum viderit a diabolo captivos factos, non repellat Deus, populum nempe suum quem præscribit : verum placatus erit Judæis, meliorem mentem induentibus, baptizatisque in nomine Domini Jesu. Hæc autem maxime ex Actis discas. Tria millia enim videbis, et quinque millia, et multas myriades, quas Paulo Jacobus monstrat **. Porro hoc ipsum frequenter contingit. Nemo (77) enim a diabolo victus despondeat animum. 143 Quando enim ad extremum malitiæ perductus fuerit, tum spiritum in eis (78) pravum Deus permutabit in bonum et pertransibit servantem viam, abducentemque a vitio ad virtutem, a terra in cœlum : et (79) egredietur ad Deum per resipiscentiam, quia præciti a Deo imbuuntur. Non enim implacabilis est Deus, sed miserator est, et propitius erit peccatis, et non perdet.

** Matth. xi, 12. ** Act. ii, 41.

Variae lectiones et notæ.

(76) Cum igitur is, qui bonis (viris) continenter bellum inferi (scilicet diabolus) aliquem istiusmodi virorum deprimere valet, hunc in deliciis habet, eique illudit : epulæ namque ejus electæ sunt, talesque viros in desperationem maxime conjicit, ut infelicem Judam, etc. Sic Græca verba.

(77) Deest γάρ, enim, in textu Græco.

Ἄλλα καὶ βασιλεῖς τυράννοι εἰσιν οἱ βασιλεύσαντες τῶν παθῶν, διὰ τοῦ τυραννῆσαι καὶ βιάσασθαι τὴν φύσιν. Ἐπειδὴ γὰρ *βιαστή ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν σαρρῶν*, καὶ *βιαστὴ ἀρπάζουσιν αὐτήν*· πάντες οἱ τὴν ἀρετὴν μετιόντες, καὶ βασιλεῖς ἂν λεγθεῖεν, καὶ τυράννοι· τὸ μὲν, ὡς ἐνταῦθα βασιλεύσαντες, καὶ ἐκεῖθεν βασιλεύοντες, τελειώτερον, ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ἡμῶν· τὸ δὲ, ὡς τυραννῆσαντες καὶ βιασάμενοι τὴν φύσιν. Ὅταν οὖν ὁ ἀεὶ τοῖς καλοῖς πολέμων, ἰσχύσει τινὰ τῶν τοιοῦτων καθελόν, ἐντροφέμα τούτου ἔχει καὶ ἐμπαίζει αὐτῷ (τὰ γὰρ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτὰ), καὶ μάλιστα εἰς ἀπόγνωσιν τοὺς τοιοῦτους ῥίπτει, ὡς τὸν ἄθλιον Ἰούδαν· καὶ παντὸς δὲ ὀχυρώματος κρατεῖ βάλλων χῶμα. Τὸν γὰρ χοῦν τῶν γηγῶν φροντίδων βάλλων καὶ ἀνεγείρων, πολιορκεῖ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, καὶ αἰρεῖ, ὅς ὀχυρῶμα ὑπὸ Θεοῦ ἔκτισται.

Τότε μεταβαλεῖ τὸ πνεῦμα, καὶ διελεύσεται καὶ ἐξιλίσσεται. Ὅπνῃκα, φησὶ, ταῦτα πάντα ἐνδείξῃται ὁ Βαβυλώνιος, καὶ πάντων δόξῃ κρατῆσαι, τότε μεταβαλεῖ ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα, τοῦτέστι, τὴν θυμῶδῃ ὀργὴν, ἣν εἶχεν ἐπὶ τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ διελεύσεται, τοῦτέστι, πόρρω τῶν κολαζομένων γενήσεται, μηκέτι αὐτοῖς ἐφιστάμενος καὶ ἐπιτηρῶν τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ δίκην ἀπαιτῶν, καὶ ἰλεως αὐτοῖς ἔσται. Εἰπε δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι ὁ Θεὸς καλὴμβολός ἐστιν εὐκόλως μεταβαλλόμενος, ἀλλ' ὅτι τὴν προσήκουσαν δίκην ἀπαιτήσας, καὶ τοῖς νοσοῦσι τὰ κατὰλληλα καὶ ἀρκούντα ἐπιθεῖς φάρμακα, ἔπαυσε λοιπὸν τὴν ἱατρικὴν ἀγωγὴν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς ὅταν ἴδῃ τὴν διαβολὴν αἰχμαλωτισθέντας, οὐκ ἀπόσεται τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω· ἀλλ' ἰλεως ἔσται τοῖς Ἰουδαῖων μετανοοῦσι, καὶ βαπτιζομένοις· εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ· καὶ ταῦτα μαθήσῃ ἀπὸ τῶν Πράξεων μάλιστα. Τοὺς γὰρ τρισχιλίους ὄφει καὶ πεντακισχιλίους καὶ τὰς πολλὰς μυριάδας, ἃς τῷ Παύλῳ Ἰάκωβος δείκνυσιν. Καὶ ἐκάστοτε δὲ τοῦτο γίνεται. Καὶ πᾶς ὁ ὑπὸ τοῦ διαβόλου κρατούμενος, μὴ ἀπογινώσκέτω. Ὅτε γὰρ εἰς τὸ τῆς κακίας ἔσχατον κατενεχθῇ, τότε μεταβαλεῖ τὸ πνεῦμα, τὸ ἐν αὐτῷ πονηρὸν, εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ διελεύσεται τὴν σώζουσαν ὁδόν, καὶ ἀπάγουσαν ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετὴν, καὶ ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν, καὶ ἐξιλίσσεται τὴν Θεὸν διὰ μετανοίας ὑπὲρ τῶν προγεγονότων. Οὐ γὰρ ἀνίστατός (80) ἐστίν, ἀλλ' οἰκτιρῶν, καὶ ἰλάσεται ταῖς ἁμαρτίαις, καὶ οὐ διαφθερεῖ.

(78) Græce αὐτῷ, ipso, et merito ; sermo enim est de eo qui a diabolo vincatur.

(79) Ei placabit Deum per pœnitentiam, qua præteritorum eum pœniteat facinorum. Sic Græca sonant.

(80) Ἀνίστατος, misericordiae expers, Cod. Bar.

Αὐτὴ ἡ ἰσχύς τῷ Θεῷ μου. Θαυμάσας δὲ προφή-
της τὴν τοῦ Θεοῦ χρηστότητα, ἀναβοᾷ, ὅτι ἡ
τοιαύτη ἰσχύς τοῦ οὕτως παιδεύειν, καὶ πάλιν οὕτως
οἰκτεῖρειν, καὶ μεταβάλλειν τὴν τιμωρίαν εἰς ἔλεον,
οὐκ ἄλλω τινὶ προσήκει, ἢ σοὶ τῷ Θεῷ μου. Σὺ γάρ ὁ
θανατῶν καὶ ζωογονῶν. Ταῦτα καὶ διὰ τὸ κατ' ἐκλο-
γὴν λῆμμα ἔρεῖς, θαυμάζων πῶς οὗς ἀπώσατο
(85), αὐτοὺς εἰσδέξατο· καὶ διὰ τοῦς ἐκ κακίας ἐσχά-
της ἐπιστρέφοντας, ὅταν ἰδῇς αὐτοὺς εἰς τὸ ὕψος τῆς
ἀρετῆς ἀναδραμόντας· οὐ γὰρ ἀνθρωπίνῃ ἰσχύς
τοιαῦτα δύναται, ἀλλὰ θείας ταῦτα τῷ ὄντι δυνά-
μει· καὶ χάριτος, προσλαβοῦσης καὶ τὴν ἀνθρωπίνην
προαίρεσιν. Λαλοῦντος (84) γὰρ σου, ἔρεῖ· Ἰδοὺ
πάρειμι, οὐχὶ σιγῶντός· καὶ Ἀνοιξὺν τὸ στόμα
σου, καὶ πληρώσω αὐτό. Σὺ ἀνοιξὺν πρῶτον, εἴτα
ἐγὼ πληρώσω.

Οὐχὶ σὺ ἀπ' ἀρχῆς Κύριος ὁ Θεός ὁ ἅγιός μου;
Καὶ οὐ μὴ ἀποθάνωμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἡμεῖς παρ-
έβημεν, ἀλλὰ σὺ ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τῶν πατέρων
ἡμῶν Κύριος ἦθα, ὁ Θεός ὁ ἅγιος, ὁ μηδὲν ἀκάθαρ-
τον ὑποδεχόμενος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμᾶς ἀπωσά-
μενος, ὡς ἀκαθάρτους. Ἐπεὶ οὖν σε ἀρχαῖον Δεσπότην
ἔχομεν, οὐ μὴ ἀποθάνωμεν, τουτέστιν, οὐ μὴ ἐξολο-
θρευθῶμεν (85), οὐδὲ πανωλεθρίαν ὁποσὶν σόμεθα.
Ὅρα δὲ, ὅτι παλαιὰ ἀναμνησθεὶς τὸν Θεὸν οἰκειό-
τητος, ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος λέγει περὶ τῶν Ἰσραη-
λιτῶν, ὅτι Ἐχθροὶ διὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλ' ἀγα-
πητοὶ διὰ τοὺς πατέρας. Καὶ πρὸς τὸν ἐν ἀρχῇ
δὲ καὶ ἀπ' ἀρχῆς ὄντα Λόγον καὶ Θεὸν ὄντα, λέγοιτο
ἂν ταῦτα, ὅς καὶ Ἁγίος μου ἐγένετο, τουτέστιν,
Ἦν ἔμοῦ ἅγισμα καὶ προσφορὰν ἑαυτοῦν προ-
τήνγχε, τῷ θανάτῳ τὸ σῶμα ἐκδούς, καθὰ καὶ ἔλεγε·
Καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτόν. Διὸ ἡμεῖς
ἀπεθάνομεν τὸν ἐν τῷ Ἀδάμ θάνατον· αὐτὸς γὰρ
εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα τοῦ θανάτου ἡμᾶς
λυτρώσεται. Καὶ ὁ ἐκ τῆς ἀρετῆς δὲ πεσὼν, εἴτα
εἰς αὐτὴν ἐπανῶν, ἔρεῖ· Οὐχὶ σὺ ἀπ' ἀρχῆς ἦθα
Κύριός μου; Διὸ ἐπαναδραμὼν ἐπὶ τὸν ἀρχαῖον
δεσπότην τὸν ἅγιον, φυγὼν τὸν ἀκάθαρτον, τύραν-
νον, οὐ μὴ ἀποθάνω, ὡς ἀπογνοῦς.

Κύριε, εἰς κρίμα τέταχας αὐτόν. Τίνα αὐτόν;
Ἦ τὸν Βαβυλωνίον, ὥστε κρίναι καὶ παιδεύσαι
τὸν Ἰσραὴλ, ἢ τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ λαὸν, τέταχας
εἰς κατάκριμα. Ἀλλὰ καὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν εἰς
κρίμα τέταχεν, ὡς αὐτὸς φησιν· Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς
τὸν κόσμον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέ-
ψωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. Καὶ
τὸν ἀνθρωπινον δὲ τέταχεν ὁ Θεός εἰς τὸ διακρίνειν
τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, καὶ μὴ τὸ σύμμιχτον ξύ-

ipsa (81) est fortitudo Deo meo. Demiratus pro-
pheta Dei benignitatem exclamat: Talis virtus
sic castigandi, ac rursus miserandi, conver-
tendique punitorem in oleum (82), nemini alii,
quam tibi Deo meo convenit. Tu enim es, qui mor-
tificas et vivificas¹¹. Hæc etiam juxta electionis
consilium dicere queas, demirans quomodo quos
repulisti, rursus suscepit: et propter eos qui ab
extrema malitia gradum retroflectunt, quando vide-
ris eos ad cacumen virtutis recurrere. Nec enim
humanæ vires talia possunt, verum divinæ sunt
hæc revera virtutis et gratiæ, humanam voluntati-
tem accipientis. Loquente namque te dicit: Ecce
adsum: tacente vero te, Aperi, inquit, os tuum, et
implebo illud¹². Tu primum aperi, deinde ego im-
plebo.

VERS. 12. Nonne tu ab initio Dominus Deus san-
ctus meus? Et ne moriamur. Etsi enim nos præ-
varicati sumus, tu multis tamen retro sæculis, et
a principio, patrum nostrorum Dominus eras Deus
sanctus, qui nihil immundum recipis, et propterea
nos ceu immundos repulisti. Quoniam igitur te pris-
cum Dominum nostrum habemus, ne, quæso, mori-
amur, hoc est, ne, obsecro, penitus excindamur,
neque interitum funditus sustineamus. Vide autem
quomodo veteris Deum propteritatis suæ commo-
nefaciat, quod et Paulus de Israelitis affirmat:
Hostes, inquit, propter Evangelium, dilecti autem
propter patres¹³. Hæc etiam ad Sermonem et Deum
in principio existentem, transferri queant, qui
sanctus meus factus est, hoc est, pro me san-
ctificationem et oblationem sese ipse obtulit,
morti corpus tradens, perinde ac etiam dixit: Et
pro ipsis meipsum ego sanctifico¹⁴. Propterea et nos
mortui sumus, morte quæ est in Adam. Nam ipse
unus pro omnibus mortem obiit, ut a morte nos
liberaret. Præterea qui a virtute excidens, ad ipsam
fuerit reversus, dicit: Nonne tu ab initio eras Do-
minus meus? Quare recurro ad veterem herum
sanctum meum, relicto immundo tyranno, ne mori-
ar veluti desperans.

Domine, ad judicium ordinasti eum. Quem eum?
Vel Babylonium, ut judicet 146 et castiget Israe-
lem, vel populum Hierosolymis constituiti ad
condemnationem. Quia etiam Dominum Jesum in
judicium ordinavit, ut ipse ait: In judicium ego in
mundum veni, ut non videntes videant, et videntes
cæci fiant¹⁵. Hominem etiam constituit Deus, ut
bonum a malo dijudicaret atque discerneret, et ne
promiscuo vetiloque ligno vesceretur, quod est vo-

¹¹ I Reg. II, 6. ¹² Psal. LXXX, 11. ¹³ Rom. XI, 28. ¹⁴ Joan. XVII, 19. ¹⁵ Joan. IX, 39.

Variae lectiones et notæ.

(81) Pro ipsa Græce αὐτῇ, hæc.

(82) Lonicerus legisse videtur ἔλαιον, oleum, pro quo in utroque Cod. Ven. et Bav. est ἔλεον, misericordiam.

(83) Πῶς οὗς ἀπώσασθαι ἐδόκει, quos repulisse videbatur, Cod. Ven.

(84) Loquente enim te, dicit, Ecce adsum, non silente; et: Aperi os tuum, et implebo illud, etc. Sic ex utroque Cod. Ven. et Bav.

(85) Verba τουτέστιν, οὐ μὴ ἐξολοθρευθῶμεν, hoc est, ne penitus excindamur, desunt in Cod. Ven.

luptas, pulchra quidem et bona apparens, revera autem mala existens.

Et finxit me Deus, ut arguam institutionem. Commemorata, inquit, pœnam decrevit contra Israel, me autem prophetam finxit, id est, posuit et segregavit ut arguerem, hoc est, indicarem pœnam hanc contra ipsos decretam. Dominus Iidem Jesus dicere queat: Formavit me Deus Pater, finxitve in Virginis mairice, ut arguam legem, et demonstrarem eam esse imperfectam. Eam ob rem etiam aiebat: *Dictum est veteribus: Non mœchaberis. Ego vero dico vobis: Qui intuitus fuerit mulierem, ut appetat illam*¹⁶, et quæ sequuntur. Lex enim erat institutio qua utebatur Deus, ac disciplina, tradita imperfectis, quibus in ea habitus etiamdum imperfectus erat. Hinc et Dominus: *Moses, inquit, ob duritiam cordis vestri, de divortio legem scripsit*¹⁷. Arguit igitur legem, æque atque sol fulgore suo, lucernam. Neque enim glorificatum est, inquit, quod glorificatum est, propter excellentem gloriam¹⁸. Ac magnus ille Petrus, de prophetico sermone ait: Cui *benefacitis attendentes, tanquam lucernæ ardenti in squalido loco, usquedum dies irradiet, et Lucifer oriatur in cordibus vestris*¹⁹. Insuper Scribæ et Pharisei institutio erant populi, quos arguens dicebat: *Vae vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quoniam hæc et hæc committitis*²⁰.

VERS. 12. Purus est oculus tuus ne cernat mala, intueri in labores non poteris. Utquid intueris in contemptores? In quibus supra dubitavit, eorum soluta est etiam dubitatio. Jam nunc vero propter Chaldaeos pendet animi. Neque hoc sit, perinde quasi ipse vates dilutionis indigeat. Qui enim indigeret, qui aliis ut indicet et instituat, formatus est? At enim quia animadvertit apud plerosque de hisce nasciturum quæstionem, ideo adducit. Ambigunt enim, quam ob causam Chaldaei longe nequioribus, Israelitis minus impie agentes Deus tradiderit: hujus rei gratia hæret ejus animus, et ad Deum: *Novi, inquit, quod purus est oculus tuus, ut qui nolit intueri in prava opera, nec possit inspicere labores, quibus scelerati, vitiiis perdit, et flagitia designantes, simpliciores affligunt. Eccur gatur contemptores; hoc 145 est, arrogantes, ostentatores, et legum tuarum despectores Chaldaeos intueris? Cur mitiore et mansuetiore in eos affectu intueris? Cur latus dies illos transigere sinis.*

Conticesces interim, dum impius devorat justum. Devorat, inquit, impius Babylonius justum Israelitam, utque interim siles. Quare hoc fit? Justum autem dicit Israelitam respectu Babylonii, quasi dicat, justiore. Peccaverunt quidem Israe-

lon israhel, ὅπερ ἐστὶν ἡδονή, καλὴ μὲν φαινομένη, κακὴ δὲ τῇ ἀληθείᾳ οὖσα.

Καὶ ἐπλασέ με τοῦ ἐλέγχειν παιδεῖαν (86). Τὴν μὲν ῥηθεῖσαν, φησί, τιμωρίαν ὥρισε κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ· ἐπεὶ δὲ τὸν προφήτην ἐπλασε, τοῦτέστι, εἰσθενοῦναι τὴν παιδεῖαν ταύτην τὴν ἀπωρισμένην κατ' αὐτῶν. Καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς εἶποι ἂν, ὅτι Ἐπλασέ με ὁ Πατήρ ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου, τοῦ ἐλέγχειν τὸν νόμον, καὶ δεικνύναι αὐτὸν ἀτελεῖ. Διὸ καὶ ἔλεγεν· Ἐξέβηθ' τοῖς ἀρχαίοις· Οὐ μοι χερούσις. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν· Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, καὶ τὰ ἐξῆς. Παιδεία γὰρ ἦν ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ, δοθεὶς τοῖς ἀτελείσιν, οὐ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν ἀτελεῖ οὖσα. Ἐνθεν τοι καὶ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι Μωσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐγραψέ τὸν περὶ ἀποστασίου νόμον. Ἠλεγχε οὖν αὐτὸν, ὥσπερ ἐλέγχει τὸν λύκον ὁ ἥμιος φανεῖς. Οὐ γὰρ δεδοξασται, φησί, τὸ δεδοξασμένον, ἐνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. Καὶ ὁ μέγας δὲ Πέτρος περὶ τοῦ προφητικοῦ λόγου φησὶν· Ὡ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, ὡς λύκῳ φαίνοντι ἐν ἀνυμνήῳ τόπῳ, ὥς οὐ ἡμέρα διαυγάσῃ, καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι, παιδεῖα ἦσαν τοῦ λαοῦ, οὓς ἐλέγχων ἔλεγεν· Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι τάδε καὶ τάδε ποιεῖτε.

Καθαρὸς ὁ ὀφθαλμὸς σου τοῦ μὴ ὄραν πονηρά, καὶ ἐπιβλέπειν ἐπὶ πόνους οὐ δυναίῃ· Ἦνα τί ἐπιβλέπεις ἐπὶ τοὺς καταφρονούντας; Ὁ μὲν ἠπόρει, καὶ λέλυται ἡ ἀπορία (87) ἐκεῖνη· νῦν δὲ διὰ τοὺς Χαλδαίους ἀπορεῖ· οὐδὲ τοῦτο, ὥς αὐτὸς δεδομένος λύσει (πῶς γὰρ, ὅς γε εἰς τὸ ἐλέγχειν καὶ διδάσκειν τοὺς ἄλλους ἐπλάσθη); ἀλλὰ γινώσκων, ὅτι πολλοὶ τεχθῆσεται καὶ περὶ τούτων ζήτησις, ἐπαποροῦσι· Τίνος ἐνεκεν τοῖς Χαλδαίοις ἀσεβείοις οὖσι τοὺς Ἰσραηλίτας ἤττον ἀσεβοῦντας παρέδωκε; Τοῦτο οὖν χάριν ἐπαπορεῖ, καὶ φησὶ πρὸς τὸν Θεόν· Οἶδα, ὅτι καθαρὸς ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς σου, καὶ οὐ βούλει ὄραν πονηρὰ ἔργα, οὐδὲ δέχῃ βλέπειν τοὺς πόνους, οὓς ἐπάγουσιν οἱ πονηροὶ καὶ κακοὶ καὶ κακοποιοὶ τοῖς ἀκραϊστοτέροις καὶ ἀσθενεστοτέροις. Ἦνα τί οὖν τοὺς καταφρονεῖς, τοῦτέστι, τοὺς ἀλαζόνας καὶ τῶν σὺν νόμων ὑπερέβητας Χαλδαίους ἐπιβλέπεις; τοῦτέστιν, Ἰσχυρότερον αὐτοῖς προσδίδεσθαι, καὶ εὐμερεῖν ἑξῆς;

Παρασιωπήσῃ ἐν τῷ καταπίνειν ἀσεθεῖ τὸν δίκαιον. Καταπίνει, φησὶν, ὁ ἀσεθεὶς Βαβυλωνίος τὸν δίκαιον Ἰσραηλίτην, καὶ οὐ παρασιωπᾷ. Διατί οὖν γίνεται; Δίκαιον δὲ φησὶ τὸν Ἰσραηλίτην ὡς πρὸς τὸν Βαβυλωνίον, ὡς ἂν εἰ ἔλεγε τὸν δικαιοτά-

¹⁶ Matth. v, 27, 28. ¹⁷ Matth. xix, 8. ¹⁸ II Cor. ii, 40. ¹⁹ II Petr. i, 49. ²⁰ Luc. xi, 42.

Variae lectiones et notæ.

(86) Παιδείας αὐτοῦ, institutionem ejus, Cod. Ven.

(87) Ἄ μὲν ἠπόρει πρότερον ὁ προφήτης, ἐπὶ τοῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ παραινουμένοις ἠπόρει, καὶ λέλυται ἡ

ἀπορία, quæ quidem superius propheta dubitavit, de iis qui Jerusalem inique agebant, dulsitavit, solutaque est dubitatio, Cod. Ven.

ρον. Ἡμαρτον μὲν γὰρ, φησί, καὶ Ἰσραηλίται· ἀλλ' οὖν ὡς πρὸς τοὺς Καλδαίους, δίκαιοι εἰσι.

Καὶ ποιήσεις τοὺς ἀνθρώπους, ὡς τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, καὶ ὡς τὰ ἑρπετὰ μὴ ἔχοντα ἡγεύμενον. Ἐκ τῆς μακροθυμίας, φησί, τῆς ταύτης (88), καὶ τοῦ μὴ κολάζεσθαι ὑπὸ σοῦ τοὺς πονηροτάτους, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦτοισ ἐκδίδεσθαι τοὺς ἡτὸν πονηροὺς, ποιήσεις τοὺς ἀνθρώπους μηδὲν διαφέρειν τῶν ἰχθύων, οἳ μῆτε νόμους μῆτε κριτὰς ἔχουσιν, ἀλλ' εἰς βορὰν τοῖς δυνατωτέροις οἱ ἀσθενέστεροι πρόκεινται· ἀλλὰ καὶ τοῖς (89) ἑρπετοῖς παρεκίναται, ἃ διὰ τὸ πονηρὸν τῆς φύσεως, οὐδὲ ἡγεμόνας ἔχουσιν, ὡς ἀμικτα ὄντα καὶ μετὰλληλα (90). Τὰ γὰρ ὅφ' ἡγεμόνα (91) ταττόμενα τῶν ζώων, ἡμερώτερα (92), εὐλοίσκειον καὶ συναγελαστικὴν τὴν φύσιν ἐνδεικνύμενα καὶ διὰ τούτου. Καταφρονηταὶ δὲ καὶ ἀνωτέρω εἴρηνται οἱ δαίμονες, ἐφ' οὓς παρσιωπῶν ὁ θεὸς τοὺς πρὸ τῆς οἰκονομίας χρόνους ἐποίησε τοὺς ἀνθρώπους ἐξ ἀποτελέσματος δίκην ἰχθύων ζῆν, ἀλογωτάτους ὄντας καὶ ἀρρωστατούς. Οὔτε γὰρ ἦν ἐν αὐτοῖς ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος, οὔτε δοξολογίας φωνὴ πρὸς θεόν· ἀλλήλοκτόνοι δὲ μᾶλλον ἦσαν, καὶ τῇ ἀλμυρᾷ τοῦ βίου θαλάσῃ ἐνλωγο-νοῦμενοι. Πικρὸν τε οὕτως ἦν ὁ τρόπος τούτων, ὥστε λέγεσθαι· Ἰδὲ ἀσπίδος ὑπὸ τὰ χειρὶ αὐ-τῶν, καὶ θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμολοσίαν τοῦ ὄψεως.

Atque hæc eorum vitæ ratio amarulenta erat, ut diceretur: *Venenum aspidum sub labiis eorum, ac animus eis per similitudinem serpentis* ⁸¹.

Συντέλειαν ἐν ἀγκίστρῳ ἀνέσπασες, καὶ ἐλ- C κισεν αὐτὸν ἐν ἀμφιβλήστρῳ, καὶ συνήγαγεν αὐτὸν ἐν ταῖς σαγήναις αὐτοῦ. Εἰπὼν, ὅτι καταπίνει ὁ ἀσεβὴς τὸν δίκαιον, καὶ ὅτι γενήσονται οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἰχθύες τῆς θαλάσσης, δείκνυσαι νῦν, περὶ τίνος λέγει ταῦτα, καὶ ὅτι περὶ τοῦ Βαβυλωνίου. Οὗτος γὰρ, φησί, τοσαύτην ἔχει δύναμιν, ὡς ὀλόκληρη ἔθνη (τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἡ συντέλεια) ἀνασπᾶν οἷόν τινα ἀγκίστρῳ τῇ οἰκείᾳ ἰσχυρῇ, καὶ ἐλκεῖν αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, αὐτὴν τὴν συντέλειαν, ἐν ἀμφιβλήστρῳ ταῖς δειναῖς μεθόδοις (93) (ἡ γὰρ Ἑβραϊκὴ συνήθεια, τοῖς ἀρσενικοῖς ἀντὶ θηλυῶν χρηταί), καὶ συνήγαγεν ἐν ταῖς σαγήναις, ταῖς πολεμικαῖς δυνάμεσι. Καὶ ὁ διάβολος δὲ ὅλον ἔθνη-ρευσεν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐλκυσεν αὐτὸν τῷ τῆς παρακοῆς ἀγκίστρῳ, καὶ τῆς γρύσεως δελέατι, προτιθεὶς τὴν ἰσοθεῖαν· καὶ συνήγαγεν αὐτὸν, καὶ οἰκειότατον ἐποίησεν ἐν ταῖς σαγήναις τῶν πολυπλόκων καὶ ποικίλων ἡδονῶν. Οὕτω καὶ νῦν ποιεῖ· πρῶτον ἀνασπᾶ τὸν νοῦν, ἀποσπῶν αὐτὸν τῷ Κυρίῳ κολλώμενον, τῷ ἀγκίστρῳ τῆς εὐηδόνου ἐνθυμήσεως· εἶτα ἐλκεῖ αὐτὸν τῷ ἀμφιβλήστρῳ τῆς συγκαταθέσεως, ἀμφοτέρωθεν κρατῶν αὐτὸν, ἕκ τε τοῦ ἐνθυ-

A lita, verum in comparatione ad Babylonios, sunt iusti.

VERS. 14. *Et facies homines, tanquam pisces maris, et reptilia quæ duce carent. Ex longanimitate hac, inquit, et ex hoc quod sceleratissimi quique pro suo merito non puniuntur, sed ipsis potius minus mali in pœnam abs te traduntur, nihil dis-crepare facies mortales a piscibus, quibus neque leges sunt, neque iudices, verum cibi loco po-tentioribus imbecilliores obijciuntur. Propterea reptilibus, seu venenatis serpentium generibus, similes reddis, quæ ob naturæ suæ amaritiam, neque duces habent, ceu exsortia mixturæ et socie-tatis, et mutuo inter sese odio sævientia. Nam animantia sub ducem constituta, mansuetiora sunt, contubernii et societatis amantem, tum gre-gis et armenti sequacem naturam et indolem per hoc indicantia. Porro contemptores etiam in su-perioribus dicti sunt dæmones, ad quos contice-scens Deus, temporibus nondum dispensatis Evan-gelli, faciebat homines prorsum piscium instar vivere, ab omni ratione alienissimos, maxime brutos, et omni voce destitutos ac plane mutos: neque enim in eis pietatis erat sermo, neque ho-norificentiae vox ad Deum: mutua inter se cæde alius erga alium grassantes, et in turbido falsosæ vitæ mari sese multiplicantes progenerantesque.*

VERS. 15. *Consummationem in hamo evulsit, tra-zitque ipsum in reti, et congregavit ipsum in sa-genis suis. Cum dixisset, quod devoret impius ju-stum, quodque homines assimilentur marinis piscibus: demonstrat jam quo de hæc pronuntiet, nimirum de Babilonio. Is enim tantam habet vim, ut omnes gentes (id enim indicat consummatio) extrahat, evellat, veluti hamo quodam, hoc est proprio robore, trahatque ipsum, pro, ipsam con-summationem (Hebraica enim consuetudo, mascu-linis pro femininis utitur) in reti suo, hoc est duris compendiis et studiis. Et collegit in sagenis, hoc est bellicis viribus. Porro diabolus totum etiam venatus est hominem, et attraxit eum inobe-dientiæ hamo ad gustus illecebras, ipsa Dei æqua-litate proposita: collegitque ipsum, et propriissi-mum sibi fecit 146 in sagenis multiplicium et variarum voluptatum. Sic hodieque facit: Primum mentem venatur, avellens ipsam a Domino, cui agglutinata erat, hamo voluptuosæ cupiditatis. Deinde trahit ipsam reti confederationis et assen-sus, utrinque ipsam tenens, cum cogitando et cu-piendo malum, tum assentiendo et confederando.*

⁸¹ Psal. xii, 55.

Variae lectiones et notæ.

(88) Τοιαύτης, tali, Cod. Bav.

(89) Plura legisse videtur Lonicerus, cum ha-beat seu venenatis serpentium generibus, quæ cum in Ven. tum in Bav. Ms. desiderantur.

(90) Πρὸς ἄλλα, Cod. Ven.

(91) Ἠγεμόνι, Cod. Bav.

(92) Ἠμερώτατα, Cod. Bav.

(93) Δολεραῖς μεθόδοις, dolosis methodis, seu ra-tionibus. Cod. Ven.

Postea congregat ipsam, et venit in sinum recipit, saganis operam : ubi enim semel ei persuaserit facere malum, tum proprium ipsi etiam Satanas exsequitur, perducens eam illo, ut abutatur propriis cupiditatibus suis, ad desperationem iuxta compellens, ceu jam a Deo repulsa sit.

Propterea exhilarabitur et gaudebit cor ejus. Babylonii cor summas delicias, maximam voluptatem capiet ex gentium perniciē : harumque interitum, lætitiā ex oblectationem putabit esse. Diaboli etiam cor super mortalium internecione gaudio reficitur, ceu multos acquirat lapsus sui a Deo consortes.

VERS. 16. *Eam ob rem sacrum faciet sagena sua, et suffitum incendet reti suo, quoniam per ipsa pinguem reddidit partem suam, et epulas suas electas. Ampla enim et locupletia regna sibi subjecit. Quam ejus ostentationem et fastum Danielus etiam ante conspectum nobis statuit, dum inquit : Qui erexit imaginem auream, quam adorare, et cui dicunt exhibere honorem præcepit omnes sibi obedientes, et principes, et (96) subditos, et optimates, et inferioris sortis universos. De hoc ipso divinus vates Isaias inquit : Ascendam super nubes, super astra ponam thronum meum relinquam terram seu nidum, et veluti relictā ora tollam. Deinde supplicium etiam quo afficietur affert : Super te sternent pueredinem, et reliquias tuas vermis. Quin etiam diabolus, non tantam hamo gratiam habet, hoc est cogitationi, voluptatem inescationis vice obicientem, quantam reti, hoc est assensui, et saganæ, hoc est effectui. Reti (98) ergo suffitum, ceu magis apparentem, nempe assensum, cupiditatis respectu, ac subtiliorem, effectus respectu : saganæ vero attribuit sacrificium, ceu majus quidpiam. Effectus enim et opus mali plus corporis et spissitudinis habet, æque atque sacrificium lucidius quidpiam est ipso suffitu. Quia autem plerosque sanctorum et electorum Dei, dirus hic, vehemens et vaser hostis, irretit sagena sua, falsi turbidique hujus maris piscator, merito dictum esse cibos ejus esse lautos electosque. Tales enim in primis venari studet. Hunc ad modum Judam quidem elegit Dominus : ipso vero Satanas, sagena avaritiæ multa congregante, eum sibi vindicans, ac sui juris*

¹¹ Dan. iii, 2. ¹² Isa. xiv, 15.

Varie lectiones et notæ.

(94) Pro θήσει, ponet, Lonicerus legisse videtur ποιήσει, cum reddiderit faciet.

(95) Cod. Ven. Sic habet : Τὴν ἀλαζονείαν τοῦ Βαβυλωνίου δείκνυσαι διὰ τοῦτου. Οἷσθαι γὰρ, φησὶν, ὅτι οἰκεία δυνάμει, οὐ θεῖα παραγορήσει, ταῦτα κατορθοῖ, καὶ χάριν ἔξει τῇ οἰκείᾳ ἰσχύϊ, καὶ παρακαλεῖσθαι τοὺς ὑπ' αὐτοῦ, ἵνα τῷ Θεῷ ὀφειλομένους τιμὰς τῇ αὐτοῦ δυνάμει προσφέρωσι, ὡς προσαγαγούσῃ αὐτῷ λιπαρὰν μερίδα, οὐ βρώματα. *Jactantiam Babylonii regis per hoc ostendit : Putabit enim inquit, se propriis viribus, non divino permissu, hæc sirene se agere, proindeque gratias habebit propriæ sorti iudini, jubebitque sibi subjectis hominibus, ut*

ἀμθῆναι τὸ κακόν, καὶ τοῦ συγκαταθέσθαι. Ἐτα συνάγει αὐτὸν, καὶ ὡς ἐγκολπίζεται ταῖς σαγήναις τῶν ἐργασιῶν. Ἀφ' οὗ γὰρ ἀπαξ πείσῃ αὐτὸν ἐργάσασθαι τὸ κακόν, ἔκτοτε οἰκείον ποιεῖται, πείθων καταχρῆσθαι ταῖς οἰκείαις ἐπιθυμίαις, καὶ εἰς ἀπίγνωσιν συνοδῶν, ὡς ἦδη ἀπωσθέντα παρὰ Θεοῦ.

Ἐνεκεν τοῦτου εὐφρανθήσεται καὶ χαρήσεται ἡ καρδία αὐτοῦ. Καὶ τοῦ Βαβυλωνίου, φησὶν, ἡ καρδία ἐπαντροφεῖται ταῖς τῶν ἐθνῶν πανολεθρίαις, καὶ τὸν ἐλεθρον τοῦτων εὐφροσύνην καὶ τέρψιν ἡγήσεται. Καὶ τοῦ διαβόλου ἡ καρδία, τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀπωλείᾳ εὐφραίνεται, ὡς ἔχοντος πολλοὺς κοινωνοὺς τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καταπτώσεως.

Ἐνεκεν τοῦτου θήσει (94) τῇ σαγήνῃ αὐτοῦ, καὶ θυμᾶσει τῷ ἀμφιβλήστρῳ αὐτοῦ, ἵτι ἐν αὐτοῖς ἐλίπυρε μερίδα αὐτοῦ, καὶ τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά. Μεγάλας γὰρ βασιλείας καὶ (95) πολυχρύσους ὑφ' αὐτοῦ ἐποίησατο. Δηλοῖ δὲ καὶ ὁ Δανιὴλ τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ λέγων. Ὁς ἐστῆσεν εἰκόνα χροσῆν, καὶ πάντα προσκνέειν ταύτῃ ἐκέλευσε τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, ἀρχοντας καὶ ἀρχομένους. Καὶ ὁ θεὸς δὲ Ἰσαίας περὶ αὐτοῦ φησιν. Ἐπας. Ἀναθήσομαι ἐπὶ τῶν νεφελῶν. Ἐπάνω τῶν ἀστρῶν θήσομαι τὸν θρόνον μου καταλήψομαι (97) τὴν οἰκουμένην ὡς νοσσίαν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡς ἄρῳ. Ἐτα καὶ τὴν τιμωρίαν φέρει, ἣν πέσεται. Ὑποκῶ σου στρώσουσι σῆψιν, καὶ τὸ κατάλειμμα σου, σκώληξ. Ἀλλὰ καὶ ὁ διάβολος οὐ τοσοῦτον τῷ ἀγκίστρῳ χάριν ἔχει, τῇ ἐνθυμῇσι, φημὶ, ὅτε εἰς ἐμβαλλομένην τὴν ἔδον, ὅσον τῷ ἀμφιβλήστρῳ τῇ συγκαταθέσει, καὶ τῇ σαγήνῃ τῇ ἐργασίᾳ. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ ἀμφιβλήστρου, τὸ θυμᾶν εἶπεν, ὡς ἐπὶ λεπτοτέρου τὸ λεπτότερον. Ἐπὶ δὲ τῆς σαγήνης, τὸ θύειν. Ἦ τε γὰρ ἐργασία τοῦ κακοῦ σωματικωτέρη, καὶ ἡ θυσία τοιαύτη. Ἐπὶ δὲ πολλοὺς καὶ τῶν ἁγίων καὶ ἐκλεκτῶν τῷ Θεῷ σαγηνεύει ὁ δεινὸς οὗτος καὶ πολυμήχανος τῆς ἀλμυρᾶς ταύτης θαλάσσης ἄλιος. εἰκότως εἶρηται. Τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά. τοῦτους γὰρ καὶ ἄλλων θηρεύειν σπουδάζει. Οὕτω καὶ τὸν Ἰούδα ἐξελίξαιτο μὲν ὁ Κύριος. αὐτὸς δὲ τῇ σαγήνῃ τῆς φιλαργυρίας πολλὰ συναγαγούσῃ οἰκείον ποιησάμενος, βρῶμα ἐαυτοῦ ἔθετο. Ὡς γὰρ τῷ Θεῷ βρῶμά ἐστιν ἡ ἀνθρώπων σωτηρία. οὕτως αὐτῷ ἡ ἀπόλεια. Ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἰσραηλῖτας, μερίδα ὄντας

honores, qui Deo debeantur, sur ipsius potestati tribuant, quæ pinguem ei partem attulerit, non epulas electas. Ampla enim et locupletia regna etc.

(96) Desiderantur in utroque Cod. verba, quæ Latinis his, *et optimates, et inferioris sortis universos* respondeant.

(97) Pro καταλήψομαι, comprehendam, Lonicerus legisse videtur καταλείψομαι, ut innuit ejus interpretatio.

(98) Græca ad verbum ita sonant : *De rete porro suffitum incendere dixit, tanquam de tenuiore tenuius : de sagena vero, sacra facere. Nam et operatio mali corporalius est, et sacrificium tale.*

Θεοῦ (μερὶς γὰρ Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σκολι-
νισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ), μερῖδα λιπαρὰν
αὐτοῦ ἐποιήσατο, καὶ ἐκλεκτοὺς ὄντας, Θεοκτόνους
παρεσκεύασε γενέσθαι.

Domini, populus ejus Jacob, fomis hereditatis ejus
eos qui electi Dei erant, permutavit in deicides et

διὰ τοῦτο ἀμφιβαλεῖ ἀμφέβληστον αὐτοῦ,
καὶ διὰ παντὸς ἀποκτείνεν ἐθνη οὐ φείσεται.
Ἐπειδὴ, φησὶ, λιπαρὰς μερῖδας συνάγει καὶ βρώ-
ματα ἐκλεκτὰ, καὶ κατευοδῶται ἐν τοῖς οἰκείοις θε-
λήμασιν, οὐδενὸς πειρασθεὶς ἐναντιώματος· καὶ
κατὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἐπιχειρήσει, καὶ οὐ παύσε-
ται τῇ οἰκείᾳ δυνάμει χρώμενος, ὡς ἀμφέβληστον·
ὥσπερ οὖν οὐδὲ ὁ διάβολος ἐφείσατο τοῦ ἀποκτείνεν
διὰ τῆς ἁμαρτίας πάντα τὰ ἔθνη, ἐπειδὴ ἅπαξ κέν-
τρον τοῦ θανάτου τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων ἐπέγνω
τὴν ἁμαρτίαν οὖσαν.

ΚΕΦΑΛ. IV.

Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι, καὶ ἐπιθε-
σομαι ἐπὶ πέτρας, καὶ ἀποσκοπεύσω τοῦ ἰδεῖν,
τί λαλήσει ἐν ἔμοι, καὶ τί ἀποκριθῶ ἐπὶ τὸν
ἐλεγχόν μου. Ἔθος ἐστὶ τοῖς ἁγίοις, εἰ μαθεῖν τι
βούλονται ἐκ Θεοῦ, πάσῃ φυλακῇ φυλάττειν τὴν ἐαυ-
τῶν καρδίαν ἀπὸ κοσμικῶν φροντίδων, καὶ πρὸς μόνον
τὸν Θεὸν συντετάσθαι, καὶ ἀναβαίνειν οἶον ἐπὶ τινα
πέτραν τὴν τῆς διανοίας ἀπὸ τῶν γῆινων ὕψωσιν. Καρ-
δίας γὰρ ὑψηλὰς ζητεῖ ὁ Θεός, καθὼς καὶ ὁ Διδὼδ
λέγει· Τοῦ Θεοῦ οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς σφόδρα
ἐπήρθον· καὶ πάλιν, Νεοττοὶ γυλὸς ὕψηλὰ
πέτραι. Κατὰ προφήτης οὖν Ἀμβακούμ ἀπορήσας
τὰ προειρημένα, ὡς ἐκ προσώπου τῶν τὰ τοιαῦτα
ζητούντων, καὶ μέλλων ἐπαγαγεῖν τὴν τούτων λύ-
σιν, οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνων λογισμῶν, ἀλλ' ὡς ἀπὸ Θεοῦ
φησι ταύτην ἐπάζειν. Διὸ καὶ φησιν, ὅτι Ἐπὶ τῆς
τάξεώς μου τῆς προφητικῆς στήσομαι, καὶ τῆς πνευ-
ματικῆς θεωρίας, φυλάττων τὸν νοῦν ἀμιγῇ φρον-
τίδων κοσμικῶν καὶ ἀκηλίδωτον, καὶ στήσομαι ἐπὶ
πέτραν τὴν στερῶν καὶ ἀσάλευτον, καὶ ὕψηλὴν
πρὸς Θεὸν ἀναδρομήν, ἐφ' ἣν καὶ Μωσῆς ἔστησεν ὁ
Θεός. Ὅσπερ γὰρ οἱ φυλάττειν μέλλοντες, ἐφ' ὕψη-
λόν τινα τόπον ἀναβαίνοντες, οὕτω βλέπουσι· τὸν
αὐτὸν, φησὶ, τρόπον καὶ αὐτοὺς ἀποσκοπεύσω, τί λα-
λήσει ἐν ἔμοι ὁ Θεός, ἐφ' οἷς ἠπόρησα διὰ τοὺς Βα-
βυλωνίους, πῶς οὐ διδάσει τῶν κακῶν δίνας, ὥστε
ἔχειν με εἰδέναι τί ἀποκριθῶμαι πρὸς τοὺς βου-
λομένους με ἐρωτᾶν τὰ τοιαῦτα, καὶ μανθάνειν
περὶ τῶν θεῶν οἰκονομιῶν. Ἐλεγχον γὰρ τὴν ἐρώ-
τησιν ὠνόμασεν. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπες, [Τί λαλή-
σαι ἐξωθεν ἔμοι, ἀλλὰ, Τί] λαλήσει ἐν ἔμοι,
ἵνα δαίξῃ, ὅτι οὐκ ἐξωθεν ἰλάται αὐτῷ ὁ Θεός,
ἀλλ' οὐδὲ ἄλλω προφήτῃ· ἀλλ' ἐξωθεν καὶ τῆς δια-
νοίας αὐτῆς ἀπτόμενος. Οὕτω λέγεται λαλεῖν ἐν τοῖς
προφήταις ὁ Θεός. Ἡ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνη λαλιά,

A plane faciens, cibum suum fecit. Perinde (99)
enim ut hominum cibis est, salus a Deo par-
ta : sic epulae Satanæ, hominum est interitus. Quin
etiam Israelitas, qui pars Dei erant (pars enim
Israel) adeoque portio præclara, sibi subdidit : ac
occisores Dei.

VERS. 17. Propterea rete suum circumcirca ejiciet,
et omnino gentes interficere non parcat Cum paulo
ante dixisset, quod splendidas lautasve partes
colligat, electaque fercula : quodque orsus sui
prosperos successus, voluntati ejus nemine adver-
sante, experiatur : subjungit eum etiam gentes
invasurum, neque quicquam cessaturum quo minus
propria sua potentia, tanquam reti utatur. Quem-
admodum neque diabolus pepercit omnes gentes per
peccatum interimere, ubi semel agnovit, stimulum
mortis, et animorum et corporum, peccatum esse.

CAPUT II.

VERS. 1. Super custodiam meam stabo, et ascen-
dam super petram : et contemplantur, ut videam
quid loquatur in me, et quid respondeam ad redar-
gutionem mei. Consuetudo tenet apud sanctos Dei,
si quid ex Deo discere cupiant, omni custodia
servare cor suum a mundanis sollicitudinibus, et
ad solum Deum intentos esse, ascendereque veluti
super rupem quamdam mentis, hoc est, a terrenis
rebus, ad exaltationem. Nam sublimia corda quaerit
Deus, sicut David inquit : Fortes Dei a terra
admodum sublevati sunt²¹ ; et iterum : Pulli vultu-
ris alta volant²². Consimilem ad modum vates
Habacuc, dubius animi, et in jam commemoratis
hæsitans, veluti ex persona talia inquirentium,
allaturus horum dilutionem, non ex humanis ar-
gumentis, verum veluti a Deo eam sese pro atur-
um ait. Propterea etiam dicit : Super prophetiæ
meæ exuebias stabo, spiritualis contemplationis
intellectum meum et mentem a mundanis curis
impermistam custodiens et incontaminatam, si-
stantque me super petram solidam et inconcussam,
altum videlicet ad Deum recursum, supra quem
et Mosem Deus collocavit. Ut enim exhibitores,
excelsum quempiam locum scandentes ita specu-
lantur, non dissimiliter et ego speculabor, quid
loquatur in me Deus, de iis rebus ob quas propter
Babyloniōs dubitavi : qui fiat, quod non poenam
luant ob commissis suis, ut possim scire quid re-
spondeam volentibus me super hisce interrogare,
ac discere divinæ administrationis consilium : re-
dargutionem enim hic interrogationem nominat.
148 Observa hic quomodo non dixerit, Quid lo-
quatur extra me, sed Quid loquatur in me, ut in-
dicet Deum non forinsecus verba facere ipsi, ut
neque aliis prophetis, sed intrinsecus mente ejus

²¹ Psal. xlii 10. ²² Deut. xxxii, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(99) Ut enim Deo cibus est hominum salus, ita ipsimet Satanæ (cibus est) eorumdem hominum per-
ditio. Ita Græca sonant.

contacta. Sic dicitur loqui Deus in prophetis. *Hu-*
manus sermo ab extra primum aures circumstre-
pens, dein ad mentem pervenit : divinum vero
colloquium intus fit, mentisque auriculas ferit, at-
tingitque. Per petram, ipsam fidem intelliges. Qui
enim credit, Deum nihil in omnibus suis operibus
extra causam perficere, ille solus inconcussus per-
sistit, non turbatus ab inæqualitate eventuum.

VERS. 2. *Et respondit mihi Dominus, et dixit : Scribe visionem aperte in buxum, ut persequatur legens ipsa. Nam visio ad tempus usque suum du-*
rabit, et perficietur ta-dem, et non erit vana. Im-
perat Dominus propheta scribere visionem, hoc
est revelationem quam revelavit ei super iis qui-
bus de ambigebat. Quæ vero sit revelatio, paulum
modo progressus dicet. Interim vero litteris man-
dare hanc visionem præcipit, neque id obscure,
juxta propheticam et opacam plane rationem, sed
enim perspicue, ut plana sit et clara. Nec in char-
tam scribere jubet, verum in buxum, hoc est, in
tabellam ex buxo, ut sit eo permanentior scrip-
tura : ut nedum hodie spiritum ducentes in hac
terra eam legant, sed et in posterum legens perse-
quatur, hoc est, inquirat finem revelationis, quo
sint comp'enda hæc. Visio enim illa jam non per-
ficitur, sed indigna est temporis. Tu vero cave
hæsites, etiamsi eam nunc non evenire cernas : eveniet enim omnino tandem, et non erit va-
lua neque vana, maxime Deo eam revelante, qui est ipse verus et plenus. Qui ergo mendacium
et vacuum seu vanum hic locum habere queat ?

VERS. 3. *Si moram nexuerit, præstolare ipsum, quoniam veniens veniet, et haudquaquam æquo tardior erit. Hæc est revelatio, quam mystice propheta revelavit Deus ; eam ob rem nominatim non demonstravit, quisnam ille sit, quem expectari conveniat, etiamsi moram nexuerit, atque tardaverit. Dicat ergo quispiam, quod ad Deum hæc pertineant. Cum enim conquereretur Habacuc, quod non statim post peccata etiam pœnas adducat Deus, neque Babylonios celeri supplicio immixerit, ejus dubii nunc dilutionem adjicit, dicens, quod veniet quidem omnino Deus, quem ceu lentum accusaverat, verumtamen suo tempore : quare si moram trahat, tardiorque plus æquo videatur, sustine, expecta. Quorundam est opinio, quod hæc de Cyro dicat, adversus Babylonem venturo. Nam ille veniet, et Babylonem viribus suis exuet, injuriamque perpersos vindicabit, liberabit, verum non jam nunc. Quomodo vero cum dixisset, Si moram nexuerit, 149 subiit mox, Non tardabit : proinde Moram nexuerit, ad pusillanimitatem, Non tardabit vero, ad patientiam refert. Ac si dicat : Si ex pusillanimitate tua videtur tibi lentior esse,*

A ἐξωθεν πρώτως τὰ ὅσα περιχτυπούσα, εἶτα καὶ ἐπὶ τὴν διάνοιαν διαβαίνει · ἡ δὲ θεία λαλιά, ἐνδον γίνεται καὶ τῶν νοερῶν ὧτιόν ἀπτεται. Πέτραν δὲ τὴν πίστιν νοήσεις. Ὁ γὰρ πιστεύων, ὅτι οὐδὲν ἔν ποιεῖ ὁ θεός, ἀλόγως ποιεῖ, ἐκεῖνος μόνος ἀσάλευτος ἵσταται, μὴ κλονούμενος ἀπὸ τῆς ἀνωμαλίας τῶν γινομένων.

B Καὶ ἀπεκρίθη πρὸς με Κύριος, καὶ εἶπε · Γράψον δρασίμ, καὶ σαφῶς, εἰς συζήτησιν, ὅπως διώκη ὁ ἀναγινώσκων αὐτὰ, διότι δρασίμ εἰς καιρὸν, καὶ ἀναταλεῖ εἰς πέρας, καὶ οὐκ εἰς κενόν. Προσάττει ὁ Κύριος τῷ προφήτῃ γράψαι τὴν δρασίμ, τοῦτέστι, τὴν ἀποκάλυψιν ἣν ἀπέκαλυψεν αὐτῷ, ἐφ' οἷς διαπορῶν ἐφαίνετο. Τίς δὲ ἡ ἀποκάλυψις, μικρὸν παρακατιῶν, ἱρεῖ. Τέως δ' οὖν γράψαι τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην παρακαλεῖται, καὶ μὴ ἀσαφῶς κατὰ τὸν προφητικὸν καὶ συνεσχισμένον (1) λόγον, ἀλλὰ σαφῶς · ὥστε δῆλον εἶναι ταύτην · καὶ γράψαι μὴ ἐν χάρτι, ἀλλ' ἐν ποξίῳ, τοῦτέστιν, ἐν πινακίῳ ἐκ ποξίου, ἵνα μείνῃ ἡ γραφή, καὶ μὴ μόνον οἱ νῦν ὄντες ἐπαγινώσκουσιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ ὁ μετὰ ταῦτα ἀναγινώσκων διώκη, τοῦτέστιν, ἐπισζητῇ τὸ πέρας τῆς ἀποκαλύψεως, καὶ πότε πληρωθῇσονται ταῦτα. Ἡ γὰρ δρασίμ αὕτη, οὐ νῦν τελεῖται, ἀλλὰ καιροῦ δεῖται. Καὶ μὴ ἐνδοιάξῃς ἐπ' αὐτῇ, εἰ μὴ νῦν ὀρᾷ αὐτὴν ἐκβαίνουσιν. Ἐκθῆσεται γὰρ πάντως εἰς πέρας, καὶ οὐκ εἰς κενὸν ἔσται. Τοῦ γὰρ θεοῦ ταύτην ἀποκαλύψαντος, ὅς ἐστιν αὐτοαληθεὶς καὶ πλήρης, πῶς ἔσται ψεῦδος καὶ κενόν ;

C Ἐὰν ὑστερήσῃ, ὑπόμεινον αὐτὸν, ὅτι ὁ ἐρχόμενος ἔξει, καὶ οὐ μὴ χρονίσει. Αὕτη ἡ ἀποκάλυψις, ἣν μυστικῶς τῷ προφήτῃ ἀπέκαλυψεν ὁ θεός, διὸ οὐδὲ ὀνομαστὶ ὑπέδειξε, τίς οὗτος, ὃν χρὴ ὑπομείνειν, κἀν ὑστερήῃ καὶ βραδύνη. Εἰποὶ μὲν οὖν ἄν τις, ὅτι περὶ τοῦ θεοῦ τοῦτο φησιν · ἐπειδὴ γὰρ ἡμεῖς τοῦ Ἀμβακούμ τὸν θεόν, ὡς μὴ κατόπιν τῶν ἁμαρτιῶν τὰς τιμωρίας ἐπάγοντα, μὴδὲ τοῖς Βαβυλωνίοις ἐπιτιθέοντα τὴν εὐχὴν ταχεῖαν, λῦσιν νῦν ἐπάγει τῆς ἀπορίας, καὶ φησιν, ὡς ἥξει μὲν πάντως ὁ θεός, ὃν αὐτὸς ὡς βραδύνοντα, πλὴν εἰς καιρὸν. **D** Εἰ τοίνυν ὑστερήσῃ καὶ βραδύνη, ὑπόμεινον. Λέγουσι δὲ τινες, ὅτι περὶ τοῦ Κύρου ταῦτα φησιν. Οὗτος γὰρ ἔξει μὲν κατὰ Βαβυλῶνος, καὶ ταπεινώσει ταύτην, καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἐλευθερώσει πλὴν οὐ νῦν. Πῶς δὲ εἰπὼν τὸ, Ἐὰν ὑστερήσῃ, ἐπήγαγε τὸ, Οὐ μὴ χρονίσει ; Τὸ μὲν, Ὑστερήσει, ὡς πρὸς τὴν ἐλαιοφυλίαν φησιν · τὸ δὲ, Οὐ μὴ χρονίσει, ὡς πρὸς τὴν ὑπομονὴν, ὥσπερ τοῦτο λέγων · Ἐὰν ἀπὸ μικροφυλίας δοκῇ σοι βραδύνειν, ὑπόμεινον, καὶ (2) ἡ ὑπομονὴ πείσει σε μὴ λογίσσθαι, ὅτι ἐχρόνισε. Τῷ ὄντι γὰρ ἡ μικροφυλία, ὥσπερ (3) τὰ φορητὰ, ἀφόρητα (4) · οὕτω καὶ τὰ

Variæ lectiones et notæ.

(1) Τρόπον, modum, Cod. Bav.

(2) Patientia enim tibi persuadebit considerare, cum non tardasse. Ita Græca.

(3) Ὡς πρὸς, Cod. Ven.

(4) Ἀφόρητος, Cod. Ven.

ταχέα, βραδία (5) δοκεῖ ποιεῖν· τὸ ἐμπάλιν δὲ ἡ A patiens esto, exspecta: siquidem patientia tibi persuadebit, ne causeris, quod tardus fuerit. Vere enim, ut pusillanimitas nostra, veluti intolerabilia

et plane difficilia videtur efficere, quæ tamen et tolerabilia et facilia sunt: sic et quæ celeria sunt, lenta nobis facit. Ediverso magnanimitas difficilia factu, facilia; et tarda, velocia reddit.

Ἐὰν ὑποστέλληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχὴ μου ἐν αὐτῷ. Ὁ δὲ δίκαιός μου, ἐκ πίστεως ζήσεται. Εἶπεν ἀνωτέρω· Γράψον δράσιν, ὅπως διώκῃ ὁ ἀναγινώσκων αὐτὸ, τούτέστιν, ἐπιζητῇ τὰ τῆς ὁράσεως, ὡς ἐλπίζων αὐτὰ ἐκδήσεσθαι. Νῦν οὖν φησιν, ὅτι Ἐὰν ὑποστέλληται, ἐκείνους ὁ ἀναγινώσκων, τού-
 ἐστιν, ἐνδοιάξῃ, καὶ ἀμφιδόξῃ, οὐκ εὐάρεστός ἐστιν ἐμοί, οὐδὲ εὐδοκεῖ καὶ ἐπαναπαύεται αὐτῷ ἡ ψυχὴ μου. Ὡς περὶ δὲ ὑπνοῦν λέγεται ὁ Θεὸς καὶ ἐρηγορέναι, καὶ χεῖρας ἔχειν καὶ πόδας ἀνθρωπο-
 πρεπῶς· οὕτω καὶ τὸ, Ἡ ψυχὴ μου. Ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ δι' ἡμᾶς ἐπὶ γῆς ἐλθόντος (6) καὶ ἐνανθρωπή-
 σαντος Θεοῦ Λόγου, ἐν μὲν τῷ ἀπίστῳ καὶ ὑποστιλ-
 λομένῳ τοῦ ἐνομάσαι αὐτὸν ὕψιν Θεοῦ καὶ Θεὸν ἀληθινὸν, οὐκ εὐδοκεῖ· ὁ δὲ ἀνυποστόλως καὶ ἀδι-
 στάτως αὐτὸν ὁμολογῶν, δίκαιος ἐκ πίστεως· γενό-
 μενος, ἔξει τὴν ζωὴν, ἥτοι τὴν μέλλουσαν, ἣ αὐτὴν τὴν δικαιοσύνην. Ἐξ ἔργων μὲν γὰρ νόμου, οὐ
 δικαιοῦνται πᾶσα σάρξ. Ὁ γὰρ νόμος, ὁρῆν κατερ-
 γάζεται παραβαίνοντες, καὶ ἀπεκτείνει τοὺς παρα-
 βαίνοντας· ἡ δὲ πίστις χάριτι λύουσα τὰ ἀμαρτή-
 ματα, δίκαιοι· διὸ καὶ εἰρηται, ὡς τινὰ τῶν ἀντι-
 γράφων ἔχει· Ὁ δὲ δίκαιός μου· τούτέστιν, Ὁ τῇ
 ἐμῇ χάριτι δίκαιος γεγονώς. Πυξίον δὲ ἐστὶ πᾶσα
 ψυχὴ ἰσχυρὰ καὶ λεία, τούτέστιν, πρᾶξι, μηδὲν
 ἔχουσα τραχύ καὶ ἀπονειομένην, τὰς περὶ Χριστοῦ
 προφητικὰς ἀποκαλύψεις· ἐν αὐτῇ δεχομένη, καὶ
 φυλάττουσα ἀνεξελείπτως τὰς περὶ τῆς προτέ-
 ρας αὐτοῦ παρουσίας καὶ τῆς δευτέρας. Διὸ καὶ ὅταν
 ὁρᾷ τὴν δικαιοσύνην ἀσθενοῦσαν, καὶ τὴν ἀδικίαν
 ἰσχύουσαν, οὐ δυσχεραίνει, ἀλλ' ὑπομένει τὸν κοῖρον,
 τούτεστι, τὴν εὐκαιρίαν· χρόνον τῆς ἀκριβοῦς κρίσεως
 καὶ τῶν ἐκάστῳ βεβιωμένων ἀνταποδόσεως· καὶ
 δίκαιος ὢν, οὐκ ἐξίσταται τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ
 τὴν παροῦσαν ζωὴν ἀνύει (8) ἐκ τῆς περὶ τῶν μελ-
 λόντων πίστεως, ἀπαράπτετος διαμένων, καὶ ἐν
 Χριστῷ ζῶν, ταῖς ἐλπίσι τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρι-
 σίας ἐνεσφρατίζεται. Τοιοῦτος οὖν ὁ λέγων· Εἶδον τὸν
 ἀσεβῆ ἐπερυψούμενον καὶ ἐπαυρόμενον (9) καὶ
 προηλθόν, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν (10). Ἐν μὲν γὰρ τῷ νῦν
 βίῳ ἴσως ἀχρι τέλους εὐδρομεῖ. Καίτοι οὐδὲ τοῦτο
 συγχωρεῖ οὗτος αὐτός· καὶ γὰρ φησιν· Οἱ πορ-η-

VERS. 4. Si treditaverit, non oblectatur anima mea in ipso. Justus autem meus ex fide vivet. Supra dixit: Scribe visionem, ut legens eam persequatur, hoc est, inquireat quid sibi velit ea visio, tanquam sperans hoc eventurum: nunc ait, quod Si trepidaverit ille lector, hoc est, in diversa raptus hasitaverit, et non adhibuerit fidem, non placebit mihi: neque anima mea sese ipso oblectabit, ut quiescet super ipso. Quemadmodum autem dormire dicitur B Deus et vigilare, et manus habere et pedes humano more, sic et anima jam illi tribuitur. Est igitur anima Verbi Dei, quod ad nos in terram descendit, et caro factum est. Super incredulo ergo et formidante, ut nominet ipsum Filium Dei, verumque Deum, non capiet voluptatem. Qui vero trepidationis exorsus est, citra hesitationem ipsum confitens, justus factus ex fide, habet vitam, sive futuram, sive illam ipsam justitiam. Ex operibus enim legis nulla justificator caro⁹⁹. Lex enim iram operatur, si quis eam transgressus fuerit, et interemit pravaricantes: fides autem per gratiam solvens delicta, justificat. Eam ob rem etiam dictum est, ut quædam exemplaria habent: Justus autem meus, hoc est, per gratiam meam justus factus. Buxus, vel tabella C buxæ, est omnis anima fortis, robusta et lævigata, politave, hoc est, mansueta, nihil habens asperitatis, nihil ruditatis, propheticas de Christo revela-
 tiones in sese recipiens, ac firmiter custodiens promissiones, cum de priore ejus adventu, tum posteriore. Quare dum videt justitiam languentem, et injustitiam valentem ac robustam, agro (7) isthuc animæ fert: ad interim exspectat occasionem, hoc est commodum et opportunum tempus exacti judicii, ac compensationem persolutionemque operum quæ quisque per sese in hac vita gessit; ac justus cum sit, a justitia non desistit, verum præsentem vitam provehit ex fide in futura bona, impermutabilis perseverans, et in Christo vivens, justus D judicii Dei spebus exbilaratus. Talis erat qui dixit: Vidi impium valde exaltatum et sublevatum, et præterit, et ecce non aderat¹⁰⁰: siquidem in hac vita ad finem fortasse 150 felicem rerum cursum obti-

⁹⁹ Rom. iii, 10. ¹⁰⁰ Psal. xxxvi, 55.

Variae lectiones et notæ.

(5) Βραχέα, Cod. Bav.

(6) Cod. Ven. Sic habet: οὕτω καὶ τὸ, Ἡ ψυχὴ μου εἰπεν οἰκείως τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν. Εἰ δὲ ὁ Χριστὸς ἐστὶ, περὶ οὗ εἶπε τὸ, Ἡξεῖ, καὶ οὐ χρονίσει (αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος), εὐκότως ὡς ἀπ' αὐτοῦ εἰρηται τὸ, Ἡ ψυχὴ μου· ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ ἐλθόντος, κ. τ. λ. Ita et illud Anima mea, dixit consentaneo quodam imbecillitati nostræ modo. Si vero Christus est, de quo dicitur, Veniet et non tardabit [ipse enim est, qui est, et qui erat, et qui venturus est], merito tanquam ab ipso dictum est illud:

Anima mea. Anima enim ejus, qui venit, etc.

(7) Haud ægre fert, sed exspectat opportunum tempus etc. Ex Cod. Ven. et Bav.

(8) Ἀνοίγει, aperit, Cod. Bav.

(9) Καὶ ἐπαυρόμενον, ὡς τὰς χεῖρας τοῦ Λιβάνου, et exaltatum, ut cedrus Libani. Cod. Ven.

(10) Τοῦτ' ἐστὶ τῷ νῦν πρὸς τὴν μέλλουσαν κατάστασιν διέβη· καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν. Hoc est niente ad futuram (vixit) constitutionem transit: et ecce non erat. Cod. Ven.

net. Idem propheta (11), cum hoc loco consonat, dum ait: *Nequiter agentes et scelerate, subito, ceu fennum, exarescent.* Præterea in futuro sæculo convenientem pœnam luet, et non erit, qui sic exciderit ab eo, qui vere est. Juxta Paulum enim, *Deo sumus*²². Sic et alio in loco ait de Deo: *Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam sint*²³: hoc est, eos qui extra ipsum sunt, et propterea non existentes, faciens in ipsis ut ipsius sint, et eam ob rem sint.

Vers. 5. *At fastu inflatus, contemtor et ostentator, nihil plane perficiet.* Cum prædixisset venturum eum, qui tristitia ac dura solveret, liberaretque contritos ab omni calamitate, meminit posthac Babylonii Nabuchodonosor, inquires, quod fastus et arrogantia: spiritu refertus, contemnensque Dei, nihil perficiet, hoc est, non ad finem usque felicitatem inconcussam assequetur, etiamsi principio inflatus fuerit: id quod et ab Daniele discemus. Etenim priusquam Cyrus armaret copias suas, excidit e regno vesania correptus, ac veluti malo spiritu agitatus circumibat deserta, foris demorans, aeris varietati expositus, et omni ope destitutus, ut adeo corporis etiam sui formam, ferinam, feroci, et effera quadam specie alteraret. Habes igitur dilutionem eorum in quibus dubitasti, præcipue vero qui de divinæ Providentiæ ratione hæsitasti. Ecce enim vidisti finem impij, hæc et hæc facientis.

Qui ampliavit, tanquam infernus, animam suam, et ipse veluti mors, quæ non impleri potest. Congregabit ad sese omnes gentes, et accipiet ad seipsum omnes populos. Quod supra dixit propheta, quod consummationem hamo attraxit, et quod penitus occidere gentes non parcat, veluti sigillo nunc obfirmat Deus, malitiam et veri Nabuchodonosor, et ejus qui mente concipitur, hoc est spiritualis, magis ac magis exhibens. Nam propheta sagenæ, reti, et hamo, mores ejus et potentiam comparavit, ac Deus illum minime saturari ait, ut qui instar inferi Plutonis animas accipiat et non impleatur, quique mortis in morem corpora suscipiat et non exsatiatur, omnes præterea mortales sibi subiciat, cuique juris faciat, nec sibi a sua cupiditate tamen temperet. Proprie autem turgidus ille fastu et contemptu, pater est superbix: qui etsi humanam naturam occiderit per peccatum per Adam perpetratum, ac dilataverit, seu late aperuerit animam suam, non tantum contra peccatores procedens, verum etiam contra justos, adeoque infantes (*Regnavit enim mors super eos qui non* 151 *peccaverant*²⁴),

²² Rom. xiv, 8. ²³ Rom. iv, 17. ²⁴ Rom. v, 14.

Varie lectiones et notæ.

(11) *Quoniam ne hoc quidem concedit hic ipse propheta, siquidem ait: Inique agentes, etc.* Sic habent Græca verba.

(12) *Faciens eos intra ipsum esse.* Cod. Bav. habet: ποιήσας ἐν αὐτοῖς (sic: sed legendum αὐτῶ) γενέσθαι, x. τ. λ., faciens in ipso esse.

(13) *Et sensibilis Babylonii.* Lonicerus forte legit αἰθηθίου Ναβουχοδονόσορ, cum veri Nabuchodonosor reddiderit.

A *πενόμενοι, ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται.* Πάλιν ἀλλ' ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, πάντως τὴν προσηκουσαν δίκην δώσει. Καὶ οὐκ ἔστι αὐτὸς ἀποπεσὼν τοῦ ἀληθῶς ὄντος· κατὰ γὰρ Παῦλον, *Τῷ Θεῷ ἔσμεν.* Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ Θεοῦ φησιν· *Ὁ καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα,* τουτέστι, τοὺς ἔξω αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ὄντας, ποιήσας αὐτοὺς ἐντὸς αὐτοῦ γενέσθαι (12), καὶ διὰ τοῦτο καὶ εἶναι.

Ὁ δὲ κατοιδόμενος καὶ καταρροητὴς ἀνὴρ, ἀλαζων, καὶ οὐδὲν οὐ μὴ περὶ αὐτοῦ. Προειπὼν, ὅτι ἤξει ὁ μέλλων λῦσαι τὰ σκυθρωπὰ, καὶ τοὺς συντετριμμένους ἀπαλλάξει πάσης ταλαιπωρίας, λοιπὸν μέμνηται τοῦ Βαβυλωνίου Ναβουχοδονόσορ, καὶ φησιν, ὅτι πάσης οἰήσεως γέμων καὶ καταφρονῶν τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν οὐ μὴ περὶ αὐτοῦ, τουτέστιν, οὐκ ἀκριτέλους τὴν εὐδαιμονίαν ἀκράδαντον καθέξει, εἰ καὶ ἐν ψυχῇ φυσικῇ· καὶ τοῦτο ἀπὸ τοῦ Δανιὴλ μαθηόμεθα, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ τὸν Κύρον ἐπιστρατεύσαι, ἀπερβόλῃ τῆς βασιλείας, μεταγχολήσας, καὶ ὡς δαιμονίων περιήρχετο τὰς ἐρήμους, ἔξω αὐλιζόμενος, καὶ ταῖς ἀνωμαλίαις τοῦ αἵρος ἐκκείμενος ἀδοθήτορος· ὥστε καὶ τὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐπιφάνειαν, ἐπὶ τὸ θρησιώδεστερον καὶ ἀγριώτερον ἀλλοιωθῆναι. Ἐχρὶς οὖν τὴν λύσιν τῶν ἡπορημάτων, ὁ ἀπορῶν ἐπὶ τοῖς τῆς Προνοίας λόγοις· ἰδοὺ γὰρ εἶδες τὸ τέλος τοῦ ἀσεβοῦς, καὶ τάδε καὶ τάδε ποιοῦντος.

Ὁς ἐπλάτυνε καθὼς ᾄδης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· καὶ οὗτος ὡς θάνατος ἐμπιπλόμενος, καὶ συνάξει πρὸς ἑαυτὸν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ εἰσδέχεται πρὸς ἑαυτὸν πάντας τοὺς λαοὺς. Ἀπὲρ ἀνωτέρω εἶπεν ὁ προφήτης, ὅτι *Συντέλειαν ἐν ἀγκίστρῳ ἀνέσπασας*, καὶ ἔτι διαπαντὸς ἀποχτέννειν ἔθνη οὐ φείσεται, ἐπισφραγίζει νῦν ὁ Θεός, ἐπὶ τὸ μείζον ἀνάγων καὶ υπερβολικώτερον τὴν κακίαν καὶ τοῦ (13) αἰσθητοῦ Βαβυλωνίου, καὶ τοῦ νοητοῦ· ὁ μὲν γὰρ προφήτης, σαγήνην καὶ ἀμφιβλήστρων καὶ ἀγκίστρῳ τὴν τρόπον τοῦτο καὶ τὴν δύναμιν ἀπέκασεν· ὁ δὲ Θεός, μὴ κορένυσθαι φησιν αὐτὸν, παραπλησίως (14) ᾄδῃ τὰς ψυχὰς λαμβάνοντι, καὶ μὴ ἐμπιπλόμενῳ, καὶ θανάτῳ τὰ σώματα δεχομένῳ, καὶ μὴ κορεννόμενῳ, καὶ πάντας ἀνθρώπους ὅφ' ἑαυτὸν ποιούμενον, μὴ ἵστασθαι τῆς ἐπιθυμίας. Κυρίως δὲ κατοιδόμενος καὶ καταρροητὴς, ὁ πατὴρ τῆς ὑπερηφανίας, ὅς ἐστι καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐθανάτωσε διὰ τῆς ἐν τῷ Ἀδάμ ἀμαρτίας, καὶ ἐπλάτυνε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, οὐ μόνον κατὰ τῶν ἀμαρτωλῶν χωρήσας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν δικαίων καὶ αὐτῶν τῶν νηπίων (Ἐβραϊστικῶς γὰρ ὁ θάνατος καὶ ἐπὶ (15) τοὺς ἀμαρτή-

sor reddiderit.

(14) Hæc ita sonant: instar inferni qui animas excipit, et non expletur, atque morte corpora suscipit, et non saturatur.

(15) Lonicerus legisse videtur ἐπὶ τοὺς οὐκ ἀμαρτήσαντας, cum in eos qui non peccarunt reddiderit: in utroque tamen Cod., tum Ven. tum Bav., desideratur particula negativa.

σαντας), ἀλλ' οὐ μὴ περανεῖ. Χριστὸς γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναμάρτητος φανεῖς, ἀνέλυσε τὴν ἐν τῷ Ἀδὰμ ἁμαρτίαν. Διὸ καὶ ἀδίκως ἀποθανόντων καὶ ἡγερέθεις ἐκ νεκρῶν, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου τὸν ἀρχηγὸν διὰ τε εἰδωλολατρείας καὶ πονηρῶν ἄλλων ἔργων, πάντας ὅφ' ἑαυτὸν ἐποίησατο· ὁ δὲ Χριστὸς, ἐκαθάρισεν ἡμᾶς ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, εἰς τὸ δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ.

Οὐχὶ ταῦτα πάντα κατ' αὐτοῦ παραβολὴν λήγονται, καὶ πρόβλημα εἰς διήγησιν αὐτοῦ; Οἱ φρονούντες, ψησί, παραβολὴν ποιήσονται, ἀντὶ τοῦ, ὥδην καὶ πρόβλημα, τουτέστι, λόγον δημῶδη, καὶ πᾶσιν ἀνὰ στόμα προεδηλημένον· ὥστε πρὸ παντὸς ἄλλου διηγήματος, περὶ αὐτοῦ διηγεῖσθαι. Ἡ παραβολὴν εἰπὼν, τοῦτο σημαίνει, ὅταν μέλλωσιν τινες μνησθῆναι τινος, ὡς δυστυχῆσαντος, τοῦτον ἔξουσιν παραβολὴν, λέγοντες· Οὕτως ἐδυστήχισεν ὁ δεῖνα, ὡς ὁ Βαβυλώνιος.

Καὶ ἑρῶσιν· Οὐαὶ ὁ πληθύνων ἑαυτῷ τὰ οὐκ ὄντα αὐτοῦ (ἕως τίνος;) καὶ βαρύνων τὸν κλοιὸν αὐτοῦ στίβαρως. Ταῦτα, ψησί, ἔρονται, θρηνοῦντες τὴν Βαβυλώνιον· Οὐαὶ ὁ τοῖς μηδὲν αὐτῷ προσήκουσι τὰς χεῖρας ἐπιβάλλων, καὶ τὸν κλοιὸν αὐτοῦ, ἥτοι γὰρ βάρος· τῆς ἀρχῆς, βαρύτερον καθιστῶν τοῖς ὑπηκόοις διὰ τὸ τοὺς φόβους ἐπιτιθεῖναι βαρεῖς, καὶ τέλη. Διὰ μέσου δὲ ἐπεφώνησεν· Ἔως τίνος; δευκνὺς τὸ ἀπληστον αὐτοῦ καὶ ἀκέρεστον, καὶ ὅτι οὐκ εἴθε πέρας, καὶ ὅτι οὐ μέχρι πολλοῦ ταῦτα ἔσται, ἀλλὰ παύσεται ὅσον οὐκ. Ἐδάρυνε δὲ τὸν κλοιὸν καὶ καθὼ βαρυτέραν τὴν ἐκ Θεοῦ τιμωρίαν ἑαυτῷ ἵποιε, ἐφ' οἷς αἰεὶ ἐν κακίᾳ προέκοπτε. Καὶ ὁ διάβολος δὲ, τὰ οὐκ ὄντα ἑαυτοῦ συνάγων· τοὺς (17) γὰρ ἀνθρώπους Θεοῦ ὄντας, καὶ μηδὲν αὐτῷ διαφέροντας, ὑποχειρίους ἑαυτοῦ ποιεῖ· ἀφῆρθη δὲ τούτους τῇ δυνάμει τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. Ὅθεν καὶ βαρύτερον ἑαυτῷ τὸν κλοιὸν τῆς τιμωρίας κατασκευάζει, ὅτι μηδὲ τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Χριστοῦ τῆς κακίας ἱπαναστα, καίτοι τὰ καιριώτατα τῆς δυνάμεως περιχοπεῖς.

Ὅτι ἐξαίφνης ἀναστήσονται οἱ δάκνοντες αὐτὸν, καὶ ἐκνήψουσιν οἱ ἐπίβουλοι σου, καὶ ἔσθαι εἰς διαρπαγὴν αὐτοῖς. Ἐπὲν ἀνωτέρω· Ἔως τίνος; ὥσπερ σχετιάζων καὶ δεινοπαθὼν, ἀντὶ τοῦ, Μέχρι πόσου ταῦτα ποιήσεις; Εἶτα ὥσπερ ἐρωτῶντός τινος· Πῶς (19) τοῦτο εἶπας; ψησί· Διότι καὶ ἄκων τῆς ἀδικίας παύσεται. Ὅσπερ γὰρ ἐξ ὕπνου ἀναστήσονται ἐξαίφνης καὶ ἀπροσδοκῆτως οἱ δάκνοντες αὐτὸν ὥσπερ ὁδοῦσι ταῖς τοῦ πολέμου προσβολαῖς, καὶ

tamen in finem usque non perducet. Christus enim pro nobis impecabilis, et sine peccato apparuit, ac dissolvit peccatum, in nos per Adam transfusum. Propterea et injuste mortuus, et excitatus ex mortuis, eo quod non erat possibile teneri a morte principem vitæ, simul etiam (16) nos excitavit et sedere fecit in super cælestibus. Et ille quidem per idololorum cultum, et alia prava opera cunctos sibi subiecit: Christus vero mundavit nos ab operibus mortuis, ut serviremus Deo viventi et vero.

VERS. 6. Nonne hi omnes de ipso similitudinem sument, et propositionem quæ ei denarrent? Prudentes, inquit, similitudinem edent, hoc est, oden vel canticum et problema, id est, sermonem popularem, qui omnibus passim sit in ore, ut pro omni alia narratione, de ipso verba faciat. Vel parabolam dicens, hoc significat, quod quoties mentionem sint facturi alicujus seu infortunati, hanc sibi sumant similitudinem, dicentes: Æque infortunio succubuit, atque Babylonius.

Ac dicent: Væ qui multiplicat sibi quæ sua non sunt (quousque?) et solide ponderosum reddidit colli sui ornamentum. Hæc, inquit, canent, lamentantes Babylonium: Væ qui nihil se decentibus manum injicit, et colli sui ornatum, sive onus imperii sui gravius constituit subditis suis, quod gravia tributa et vectigalia imponat. In medio autem exclamavit luctu: Quousque? inexplabilem ejus et insatiabilem cupiditatem demonstrans, ut quæ finem non noverit, quæ tamen non diu duratura sit, sed enim propediem cessatura, quantum nunquam antea. Grave autem et onerosum reddidit collare suum, eo quod gravius sibi supplicium ex Deo ipse paravit: quandoquidem in malitia sua semper perrexit. Porro calumnians spiritus, etiam quæ sua non sunt colligit, nimirum homines Dei existentes ab eo nihil differentes, nimirum ad imaginem ejus creatos, sibi mancipans, quos tamen Deus virtute Evangelii Christi liberat. Unde et gravius sibi collare, hoc est majorem pœnam quidem apparat, qui ne in adventu quidem Christi a malitia destituit. Atqui consideras (18) hic commodissimam potentiam.

VERS. 7. Quoniam repente exsurgent mordentes ipsum, et expergiscentur insidiatore tui, erisque in directionem ipsis. Jam antea dixit, Quousque? veluti agere ferens et commotus, pro eo quod est, Quandiu hoc facies? Deinde veluti interroganti cuidam: Quomodo hoc intelligis? Quoniam, inquit, invitatus ab injuria et injustitia desistet. Nam veluti e somno exsurgent subito, et ex improviso lancinantes seu mordentes ipsum seu dentibus, belli nimirum insulibus, exe-

Varia lectiones et notæ.

(16) Desiderantur in utroque Cod. Græca verba Latinis hisce simul etiam nos excitavit, et sedere fecit insuper cælestibus responsionem.

(17) Hæc ita sunt reddenda: Homines enim Dei existentes et nihil ad ipsum (scilicet diabolum)

spectantes, sibi subiecit. Spoliatus autem est his potestate Evangelii Christi, etc.

(18) Potissimis licet potestatis sue viribus exutus. Ex Cod. Ven.

(19) Πῶς; ubi? Cod. Bav.

dentisque vires ejus bellicas et absumentes, nempe **152** sub Cyro, Persæ, Medi, et Elamite; ac veluti ex elrietate, ac alta in soporem delatione, expergefacti, sobriam mentem, et liberam ratiocinationem recipientes, non porro ferent tantam tuam degradationem, verum omnibus modis insidiabuntur tibi, diripientque regnum tuum. Insurrexerunt etiam adversus Satanam apostoli et martyres, qui docentes et confitentes ore Christum, mordebant corpus ejus, sive eos, qui quæ Satanæ sunt sapiunt. Ut enim corpus Christi sunt fideles, sic corpus diaboli sunt infideles. Et qui antehac idololatæ fuerunt, insidiatores ejus constituentur, abolituri ipsius opera. Evigilarunt enim et viderunt lignum, lignum, inquam, et aliam materiam, qualis esset, quam antea, cum temulentis, colebant. Porro qui a peccato deflectit, eisdem exurgit; jacens enim reflecti non posset: et confitens, mordet diabolum ore suo, quo confitetur. Et expergefactus ex alta in saporem delatione, qua detinebatur a voluptate, insidiatur jam per jejunium, corporis humi cubantis castigationem, precationem, diripiens ipsum, et alios ad salutem ducens, et verbo et exemplari, quod in sese exhibet.

VERS. 8. Quia deprædatus es gentes multas, deprædabuntur te omnes relicti populi, propter sanguinem hominum, et impietatem terræ et civitatis, et omnium inhabitantium ipsam. Multos, inquit, in deprædatus es, verumtamen a panis extra tyrannidem tuam relictis destrueris, quos neque sperabas tibi renisuros. Adeo divinitus plaga tibi infligitur, ut qui abs te contempti fuerint, te excellent, veluti Deus prorsus illos confortante, indenteque robur. Patiaris autem hæc propter victimas et caedem quam edidisti, hominum, et propter impietatem et flagitia quæ commisisti, omnem terram omnemque civitatem vastans, ac suis habitatoribus orbans. Proinde a Cyro hæc passus est Babylonius, sive imperium ejus; a sanctis vero Satanæ, qui spoliens homines per seducentem voluptatem, per illos (24) rursum spoliatus est, atque Christo ingresso in domum ejus, sive in mundum, in quo habebat robur, diripienteque vasa ejus, quibus utebatur, ad omnem propriam efficaciam suam et operationem. Spoliatus est etiam per apostolos, qui ex reliquiis electorum Israelitarum existentes, omnes Satanæ subjectos liberabant.

VERS. 9. Væ qui avide possidet facultates malas domui suæ, ut ponat in altitudinem nidum suum, ut contegatur manu malorum. Indignatur Babylonio tanquam avaro. Dicere autem queas, quod et lugeat ipsum. Etenim vere miser est, et luctu dignus, qui plura appetit. Proinde et ille avide expetebat facultates malas domui suæ: vel avarus erat avaritia

A κατεσθίνοντες αὐτοῦ τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις; καὶ δαπανῶντες, οἱ ὑπὸ Κύρον δηλαδὴ Πέρσαι καὶ Μηδοὶ καὶ Ἑλαμίται· καὶ ὡς περ ἐκ μέθης καὶ κάρου ἀνανήφοντες, καὶ λογισμῶν ἑμφρονα καὶ ἐλευθέριον ἀναλαμβάνοντες, οὐκέτι ἀνέξονται τῆς τοσαύτης σου βαρύτητος, ἀλλὰ παντοιοτρόπως ἐπιβουλεύσουσι σοὶ καὶ διαρπάσσονται τὴν βασιλείαν σου. Ἐπανεστήσαν δὲ καὶ τῷ διαβόλῳ ἀπόστολοι καὶ μάρτυρες, οἱ διδάσκοντες καὶ ὁμολογούντες στόματι τὸν Χριστὸν, ἔδανκον τὸ σῶμα αὐτοῦ (20), ἤτοι τοὺς τὰ αὐτὰ [f. αὐτοῦ] φρονούντας. Ὅσπερ γὰρ σῶμα Χριστοῦ οἱ πιστοὶ, οὕτω καὶ τοῦ διαβόλου οἱ ἄπιστοι. Καὶ οἱ πρότερον εἰδωολάτραι, ἐπιβουλοὶ αὐτοῦ ἔσονται, καθαιρούντες τὰ αὐτοῦ ἔργα. Ἐξένηψαν γὰρ, καὶ εἶδον τὸ ξύλον, ξύλον (21) καὶ τὴν αἰλὴν αἰλὴν, ὅσα ἦν, οἷς πρὶν ἐλάτρουσαν ὡς μεθύοντες. Καὶ ὁ ἀπὸ ἁμαρτίας δὲ ἐπιστρέψων, ἀνίσταται· κείμενος γὰρ, οὐκ ἔν ἐπιστραφεῖ· καὶ ἐξομολογούμενος δάκνει τὸν διάβολον ἐν τῷ στόματι ᾧ ἐξομολογεῖται. Καὶ ἐκνήψας ἀπὸ τοῦ κάρου ἢ κατεσχέθη ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, ἐπιβουλεύει (22) διὰ νηστείας, χαμηνίας, προσευχῆς, καὶ διαρπάζει αὐτὸν, καὶ ἄλλους (23) πρὸς σωτηρίαν ὁδηγεῖ, τῷ τε λόγῳ καὶ τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι τοῦ ἁγίου.

Διότι σὺ ἐσकुλεύσας ἔθνη πολλὰ, σκυλεύσουσι σε πάντες οἱ ὑποκλεισμένοι λαοί. δι' αἵματος ἀνθρώπων, καὶ ἀσεβείας γῆς, καὶ πόλεων, καὶ πάντων τῶν κατοικούντων αὐτήν. Πολλοὺς μὲν, φησί, σὺ ἐσकुλεύσας, πλὴν ὑπὸ αἰγίων καταλυθήσῃ, τῶν ἐξωτῆς σῆς τυραννίδος ὑποκλιθέντων, οὓς οὐδὲ ἡλιζες ἐκπέθησθαί σοι. Οὕτω θεηλάτῃς σοὶ ἔστιν ἡ πληγὴ, ὅτι οἱ καταπεφρονημένοι ὑπὸ σοῦ, οὗτοι περιεγένοντό σου πάντως, ὡς Θεοῦ ἐνισχύοντος αὐτούς. Πείσῃ δὲ ταῦτα διὰ τὰς σφαγὰς τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τὰς ἀσεβείας ἃς ἐποίησας, πᾶσαν τὴν γῆν καὶ πᾶσαν πόλιν ἐρήμους αὐτὰς ποιῶν τῶν οικητόρων. Ὑπὸ μὲν οὖν Κύρου πέπονθε ταῦτα ὁ Βαβυλώνιος, ἥτοι ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ· ὑπὸ δὲ τῶν αἰγίων ἢ Σατανᾶς, ὃς σκυλεύσας τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς πλανώσης ἡδονῆς, ἐσकुλεύθη μὲν τούτους καὶ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, εἰσελθόντος εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ἥτοι, τὴν κόσμον, ἐν ᾧ τὴν ἰσχύον εἶχε, καὶ τὰ σκεῦα αὐτοῦ διαρπάσαντος, οἷς ἐχρήτο πρὸς πᾶσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ. Ἐσकुλεύθη δὲ καὶ διὰ τῶν ἀποστόλων, οἱ ἐκ τοῦ κατ' ἐκλογὴν λήματος τῶν Ἰσραηλιτῶν ὄντες, πάντας τοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σατανᾶ ἡλευθέρουν.

Ὁ δὲ πλεονεχτῶν κακὴν πλεονεξίαν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, τοῦ τάξαι εἰς εὖρος νοσσιὰν αὐτοῦ, τοῦ σκεπασθῆναι ἐκ χειρὸς κακῶν. Σχετλιάζει ἐπὶ τῷ Βαβυλωνίῳ ὡς πλεονέκτη. Εἰποις δ' ἂν οὐ καὶ θρηνεῖ αὐτόν· καὶ γὰρ ἀθλιός ὄντως, καὶ θρηνεῖσθαι ἀξίος, ὁ τοῦ πλείονος ἐπιέμενος. Ὅσπερ οὖν καὶ οὗτος ἐπλεονέκτει πλεονεξίαν κακὴν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ,

Variæ lectiones et notæ.

(20) Τοῦ ἐχθροῦ, inimici, Cod. Ven.

(21) Deest Τὸ ξύλον secundo loco repetitum in Cod. Bav.

(22) Ἐπιβουλεύει τῷ ἐχθρῷ, insidiat'ur inimico,

Cod. Ven.

(23) Ὅτι καὶ ἄλλους, cum et alios, Cod. Ven.

(24) I lis spoliatus rursus est a Christo, qui ingressus est in domum ejus. Sic Grace habetur.

τουτέστι, διὰ τὴν ὀρχὴν αὐτοῦ καὶ βασιλείαν, ὥστε ἂν
ποιῇσαι ταύτην ὑψηλὴν καὶ δυνατὴν, πρὸς τὸ μηδ-
ενὸς πειραθῆναι κακοῦ, ἥ καὶ τὸν βασιλικὸν οἶκον
λαμπρὸν ἐποιεῖ καὶ κατὰχρυσον, καὶ ὑψηλὸν αὐτὴν
ὑψοῦμαι, πάντοθεν ἀσφαλίζομενος, ὡς ἀνέπιθού-
λευτος εἴη. Εἶπε δὲ νοστίκιν ἐκ μεταφωρᾶς τῶν ὀρνί-
θων, τῶν ὑψηλὰς ποιοῦντων τὰς οἰκίας νοστίκας, ὡς
ἂν μὴ εὐάλωτοι εἴεν οἱ νοστίκοι τοῖς ἐπιβουλεύουσιν
ἐθίλουσι. Ἀλλοὶ δὲ καὶ τὸ κοῦφον τοῦ φρονήματος
καὶ ἐπηρμένον. Ἔστι δὲ καὶ πλεονεξία καλὴ, ὅταν
τις πλεον ἐθελῇ ἔχειν ἐν ἀρετῇ, καὶ ὅταν δοῦς ἐν-
ταῦθα ὀλίγα, πλείω ἐκείναι λαβῇ ἐν σπουδαίῳ.

Ἐβουλεύσω αἰσχύνῃ τῷ οἴκῳ σου. Τὸ ὕψος,
φησὶ, τοῦτο ὃ περιποίησά ἀπὸ πλεονεξίας τῷ οἴκῳ
σου, καὶ τῇ βασιλείᾳ σου, εἰς αἰσχύνῃ πλείω περι-
στέσσεται σοι. ὅτι γὰρ λαμπρότερος εἶ, τοσοῦτον
πλείων σοι αἰσχύνῃ τὸ ἐκπεσεῖν τῆς τοσαύτης καὶ
τηλικαύτης λαμπρότητος. Ταῦτα καὶ πρὸς πάντας
πλεονέκτας εἰρηται. Καὶ ἀκουέτωσαν ταῦτα, καὶ
ὠφελείσθωσαν. Εἰρηται δὲ καὶ περὶ τοῦ πλεονεκτῆ-
σαντος τὸν θεὸν ἀποστάτου, καὶ ἀρπάξαντος ὑφ'
ἐαυτοῦ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. ὃς ἔταξεν μὲν εἰς
ὕψος τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ τὴν νοστίαν, τουτέστι, τὴν
ἀμαρτίαν. ἐν αὐτῇ γὰρ ἐπαναπαύεται. Νοστίαν δὲ
λέγουσι ἔχειν ὡς ὄρνις, διὰ τὴν ἐν τῷ ἀέρι ἀρχὴν
καὶ ἐξουσίαν, καὶ τὸ ἀλαζονικὸν καὶ ὑψηλόφρον.
Ἄλλ' ἐβουλεύσατο αἰσχύνῃ τῷ τοιοῦτ' οἴκῳ αὐτοῦ.
Ὅτι γὰρ ἀμαρτίαν ἐκορύφωσεν, καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον
τῆς κακίας ἐπέτισεν φθάσαι, τοὺς τε ἄλλους
ἀνθρώπους εἰς πᾶν εἶδος ἀμαρτίας συνεληλυθός,
καὶ τοὺς Ἰσραηλίτας εἰς τὸ πληρῶσαι τὸ μέτρον
τῶν πατέρων αὐτῶν καὶ θεοκτονήσαι, τηνικαῦτα
κατηχούνη.

rum, et eorum qui et prophetas et Christum occiderant, tum ignominia est affectus et pudore suf-

usus.
Συνεπέραςας λαοὺς πολλοὺς καὶ ἐξήμαρτεν ἡ
ψυχὴ σου. Τουτέστι, Συνετίλασας, πανολεθρίᾳ
δέεσθεις, (ὅπερ ἀνωτέρω εἶπε· *Sυντέλειαν ἐν ἀγ-
κίστρῳ ἀνέσπασε*), καὶ οὐδὲ (25) ἔστις τοῦ ἀμαρ-
τάνειν, ἀλλὰ καὶ ἐστὶ ἐξήμαρτεν ἡ ψυχὴ σου, εἰς
πλεονεξίας μείζους προχωροῦσα. Ἡ, ὅτι Μετὰ τὸ
συντελεῖσθαι λαοὺς πολλοὺς, ὕπερφανίαν ἐνόστηας,
κατ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λυττήσας, ὅπερ ἐστὶν ἀμαρτία
ψυχῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ ψευδοδιδάσκαλοι πλεονεκτοῦσι
πλεονεξίαν κατὴν, ἀποσπώντες τῆς ὑγιούς διδασκα-
λίας τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν, ἵνα τοὺς οἴκους
αὐτῶν, καὶ οὐ τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τὰς λεγόμενας
Ἐκκλησίας, ὑψηλοτέρας καὶ ἐνδοξότερας ποιήσωσι,
διὰ τοῦ λαλεῖν ὑπεροχὰ· ἀλλ' αἰσχύνῃ αὐταῖς βου-
λεύονται, τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶ τῷ ὄντι οἶκος
Θεοῦ, κραταιότερας δεικνυμένης, ὅτε καὶ συμπερι-
νοῦσιν οἱ τοιοῦτοι λαοὺς πολλοὺς, τῷ ἀναθέματι αὐ-
τοῦς ἐνόχους καθιστώντες, ὅπερ ἐστὶ πέρας καὶ τέ-
λος παντὸς αἰρετικῆς, ὃ ἀπὸ Θεοῦ, φημί, χωρι-
σμός.

A mala 153 domus sua, hoc est, propter imperium
suum et regnum, ut hoc eximium, altum et præ-
potens constitueret, at nullo tentari malo possit :
vel ut domum suam regiam splendidam faceret, et
auro præclaram, utque sublimem ipsam exstrueret,
ut ita undique tutus et insidiarum exors fieret.
Dixit autem nidum ex metaphora avium, nidus avios
in alto collocatum, ut ne facile pulli eorum inter-
cipi queam per insidiatores. Subindicat juxta men-
tis ejus sublimitatem et elevationem. Est etiam bona
excellencia, seu plura habendi cupiditas, quando
in virtute quispiam superior esse voluerit, et
quando pauca hoc impenderit, plura inde recipere
cupiat.

B VERS. 10. Consultuisti in ignominiam domui tue.
Altitudo, inquit, hæc quam adeptus es ex avaritia
domui tue, regnoque tuo, ad majorem ignomi-
niam vertetur tibi : quæ enim præclatior es, hoc
in majorem tibi contumeliam cedit, quo a tanto
talique splendore excidas. Hæc ad omnes quidem
avaros dicta sunt, et circumvenientes alios. Atque
utinam hæc audiant, et commoditatem ex eis ca-
pian. Hæc etiam dicta sunt de spiritu deseriore,
qui Deo major esse gestit, ac humanam sibi sub-
didit naturam. Qui posuit quidem in altitudinem
domum suam et nidum, hoc est peccatum, in ipso
enim quiescit. Nidum vero, instar avis habere
dicitur, propter principatum et potestatem quæ ei
est in aere, ac propterea quod ostentationem, fa-
stum et ardua spiret. Atqui hujusmodi domui sue
contumeliam decrevit et acquisivit. Quando enim
peccatum ad fastigium perduxit, ac ad summam ma-
litiā pervenire persuasit, nimirum alios homines
ad nullam non peccati speciem impellens, ac
Israelitas ut complerent mensuram patrum suo-
rum, et eorum qui et prophetas et Christum occiderant, tum ignominia est affectus et pudore suf-

Consecisti populos multos, et deliquit anima tua
Hoc est, Consummasti, vel funditus cum summa
perniciæ perdidisti (quod supra dixit : *Consumma-
tionem in hamo extraxisti*), neque destitisti a pec-
cando : verum hodie delinquit anima tua, ad ma-
jorem plura habendi cupiditatem progrediens. Vel :
Post confectionem populorum multorum, su-
perbia languisti, ut vel contra Deum rabidus
esses, id quod vere est animæ peccatum. Præterea
vani doctores circumveniunt circumventionem mala,
avellentes a sana doctrina discipulos post sese, ut
ædes suas, et non Dei (quas Ecclesias vocant) al-
tiores et præclatiores reddant, eo quod turgida
loquantur : quibus tamen sibi ignominiam struunt,
Ecclesia, quæ revera est domus Dei, fortiore
sese monstrante, quando et conficiunt tales popu-
los multos, Ecclesiæ anathemati ipsos obnoxios
constituentes, qui est finis et exitus omnis hære-
tici, nimirum separatio a Deo.

Variae lectiones et notæ.

(25) Οὐδὲ οὕτως, non ita quidem, Cod. Ven.

154 VERS. 11. *Hanc ob causam lapis ex pariete A* clamabit, et cantharus ligneus vociferabitur. Consuevit Scriptura, inanimis et sensu vacantibus et ratione vocem attribuire, non quod sonare verba queant, verum quod veluti per ipsas res tantum non clament. Hanc ad rationem Isaias ait: *Erubescat Sidon, dixit mare* ^{21.22}; et: *Caeli narrant* ²³ (26). Et quod presenti loco magis est accommodum, Dominus dixit Judæis, cum pueri (27) eum commendarent: *Amen dico vobis, si conticuerint illi, lapides clamabunt*. Proinde ad Babylonium ait: Nedum sermonis participes, verum et inanimi lapides, et irrationalia, ut canthari, vociferabuntur adversus tuam dementia et insaniam. Et qui hoc fiat, dicemus. Nabuchodonosor Judæe domos et urbes vastabat, diruebat, incendebatque: necessario igitur lapides decidebant et ligna, scarabæos parvos (nam illi *κάνθαροι* vocantur) vel tineas habentia, vel teredines, ex quibus et ædium (28) et civitatum vetustas constabat. Hæc igitur suffossa, ignique succensa, propheta vociferatura dicit adversus ejus crudelitatem. Animadvertendum quod pro voce, *Cantharus*. Symmachus, *Connexio lignorum*, posuerit. Fortasse igitur veteres, trabium complexum, culmina sustentium, cantharos nominabant, quia sibi superpositum tectum ferrent. Adhæc omnis lapis ex Judaico templo sublatus, clamabit Dei potentiam. J. m. qui peccati fimo hactenus volutatus fuerit, ubi lignum crucis apprehenderit, clamabit: *Absit a me, ut glorier, nisi in cruce Domini mei Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* ²⁴; et illud: *Christus etsi ex infirmitate mortuus est, vivit tamen ex potentia Dei* ²⁵.

VERS. 12, 13. *Vae qui edificat civitatem e sanguinibus, et parat urbem per injuriam. Nonne hæc sunt a Domino omnipotente?* Luctibus et lamentis vere dignus est, qui ex injustis victimis et cadibus, regnum suum amplificat: qualis et Babylonius fuit, e sanguinibus et præliis extruens urbem Babylonem, vel totam civitatem sibi subjectam, altiore et opulentiore faciens atque parans, autumans sese firmam eam ac nullis turbationibus expositam redditurum, adeoque invictam, per hoc quod injustas opes et potentiam colligeret. Hæc autem non sunt a Domino. Hoc est, non imperavit ista, neque lege sancivit ea Dominus, neque ipsi placeant. *Ædificavit civitatem Satanas in sanguinibus, quando instituit rempublicam et administrationem sacerdotum, idolis destinatorum; paravitque urbem in injuria, quando persuasit hominibus degere sub avaritia* **155** et circumventionem, ac simpliciter vivere in voluptate ac deliciis, quæ est injuriæ patitur a pejore.

^{21.22} Isa. xliii, 4. ²³ Psal. xviii, 1. ²⁴ Galat. vi, 14. ²⁵ II Cor. xii, 4.

Varie lectiones et notæ.

(26) Adde gloriam Dei ex Cod. Bav. et Ven.

(27) Lonicerus legit. *παῖδες, pueri*, quod in Cod. Bav. deest. In Ven. vero legitur *οἱ πλείονες, vulgus*.

Διδὸν λίθος ἐκ τοίχου βοήσεται, καὶ κἀνθάρος ἐκ ξύλου φθέγγεται αὐτά. Ἔθος τῇ Γραφῇ, τοῖς ἀψύχοις καὶ ἀναισθητοῖς καὶ τοῖς ἀλόγοις περιτεθεῖναι φωνάς, οὐχ ὡς φωνῆσαι δυνάμενοις, ἀλλ' ὡς δι' αὐτῶν των πραγμάτων μονονοῦχι κεκραγῶσιν. Οὕτω γοῦν καὶ Ἰσαίας φησὶν· Ἀισχύθητι, Σιδὼν, εἰπεν ἡ θάλασσα· καὶ, Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. Καὶ τὸ γε τοῖς παροῦσι μᾶλλον εἰκότως, ὁ Κύριος εἶπε τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτε οἱ πλείονες ὕμνουν αὐτόν· Ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἂν οὗτοι σωπῇσονται, οἱ λίθοι κεκραγέονται. Φησὶν οὖν πρὸς τὸν Βαβυλωνίων, ὅτι οὐ μόνον οἱ λόγοι μεταληγότες, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄψυχα, καὶ οἱ λίθοι, καὶ τὰ ἄλογα, οἱ κἀνθαροι καταβοήσονται τῆς σῆς μανίας καὶ ἀνοίας· καὶ πῶς, ἐροῦμεν. Ὁ Ναβουχοδονόσορ τὰς τῆς Ἰουδαίας οἰκίας καὶ πόλεις καθήρει καὶ ἐνεπίμπτει. Ἀναγκαίως οὖν καὶ οἱ λίθοι κατέπιπτον, καὶ ξύλα, κἀνθάρους μικροῦς, ἥτοι οἷστας ἔχοντα ἀπὸ παλαιότητος, ἐξ ἧς καὶ ταῖς πόλεσι καὶ ταῖς οἰκίαις ἐπεμαρτυρεῖτο ἡ παλαιότης. Ταῦτα δὴ οὖν τὰ κατεσκαμμένα καὶ πυρποληθέντα, καταβοήσιν φησὶ τῆς αὐτοῦ ὀμότητος ὁ προφήτης. Ἰστέον δὲ, ὅτι ἀντὶ τοῦ, Κἀνθάρος, ὁ Σύμμαχος, Σύνδεσμος ξύλων, τίθεικεν. Ἰσως οὖν οἱ παλαιοὶ τὴν τῶν ξύλων ἀντεμπλοχὴν, τῶν τὰς ὁροφῶν ἀνεγόντων, κἀνθάρους ὀνόμαζον, διὰ τὸ οὐνεὶ πολλοὶς ἀναβαστάζουσιν τὴν ἐπικειμένην αὐτοῖς ὁροφὴν. Ἀλλὰ καὶ πᾶς λίθος ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ναοῦ καθαιρέμενος; [/. -ρούμ.], βοήσεται τὴν τοῦ Κυρίου δύναμιν. Καὶ ὁ τῇ τῆς ἀμαρτίας κόπρῃ τῶς ἐγκυλιόμενος, ἐπειδὴν τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ δέξηται, φθέγγεται· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχῆσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου μόν· Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐκτίσθηται, καὶ τῷ κόσμῳ· καὶ, ὅτι Χριστὸς εἰ τέθνηκεν ἐξ ἀσθενείας σαρκὸς, ἀλλὰ ἤ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ.

Οὐαὶ ὁ οἰκοδομῶν πόλιν ἐν αἱμασιν, καὶ ἐτοιμάζων πόλιν ἐν ἀδικίαις· οὐ ταῦτά ἐστι παρὰ Κυρίου παντοκράτορος; Θρήνων ἀληθῶς καὶ ὀδωρῶν ἄξιος ὁ ἐξ ἀδίκων σφαγῶν τὴν οἰκίαν βασιλείαν αὐξάνων, οἷος ἦν καὶ ὁ Βαβυλωνίος, ἐξ αἱμάτων καὶ πολέμων οἰκοδομῶν πόλιν τὴν Βαβυλῶνα, ἣ καὶ πᾶσαν πόλιν ἐπ' αὐτῇ οὔσαν, τούτῃστιν, ὑψηλοτέραν ποιῶν καὶ πλουσιωτέραν, καὶ ἐτοιμάζων, ἀντὶ τοῦ, ἐδραῖων καὶ ἀκλόνητον ταύτην δοκῶν ποιεῖν, ἐκ τοῦ

ἀδίκων πλοῦτον καὶ δύναμιν συναθροίζειν. Ταῦτα δὲ οὐκ ἐστὶ παρὰ Κυρίου, τούτῃστιν, οὐ προσέταξε ταῦτα, οὐδὲ νενομοθέτηκεν αὐτά ὁ Κύριος, οὐδὲ ἀρεστὰ αὐτῷ ἐστίν. Ὑποδόμησι πόλιν διὰ βόλους ἐν αἵμασιν, ὅτε συνεστήσατο τὴν πολιτείαν τῶν εἰδωλῶν θυσιῶν καὶ ἡτοίμασε πόλιν ἐν ἀδικίαις, ὅτε τοὺς ἀνθρώπους ἐπαισε πολιτεύεσθαι ἐν πλεονεξίᾳ, καὶ ἀπὸ τῶς ἡδονῇ καὶ τρυφῇ, ἧτις ἐστὶν ἀδικία, τοῦ ἐν ἡμῖν κρείττονος ἀδικουμένου ὑπὸ τοῦ χειρόνος.

injuria et injustitia, dum qui melior est inter nos,

(28) *Prae retustate, ex qua et adium, etc.* Sic

Græca.

Καὶ ἐξέλιπον λαοὶ πολλοὶ ἱκανοὶ ἐν πυρὶ, καὶ ἔθνη πολλὰ ὀλιγοψύχων. Δείκνυσιν πῶς ὠκοδόμηται ὁ Βαβυλωνίους ἐν αἵμασι καὶ ἀδικίαις. Καὶ γὰρ, φησί, λαοὺς πολλοὺς ἐνέπρησας, τὰς πόλεις αὐτῶν καὶ τὰς χώρας καταφλέσας, καὶ ἔθνη πολλὰ ὀλιγοψύχῃσαι ἐποίησας, τουτέστιν, ἀπαγορεύσαι ἐν κακοῖς (29), καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἀποβαλεῖν. Ἐξέλιπον ἔθνη πολλὰ ἐν πυρὶ, ἐν ᾧ ἕκατον καὶ ὠλοκαύτουν τὰ ἱερεῖα τοῖς εἰδώλοις. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πυρὶ τοῦ θυμοῦ, οἱ ὑπὲρ τοῦ θεινοτάτου Βαβυλωνίου κρατούμενοι, ἐκλείπουσιν.

Ὅτι ἐμπλησθήσεται ἡ γῆ τοῦ γῆραι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολλὸν κατακαλύπτει θάλασσας. Τινὰ τῶν ἀντιγράφων ἔχει, Ἐρεπλήσθη, καὶ τοῦτο ἀντὶ τοῦ, Ἐμπλησθήσεται, νοήσεις. Ἐπειδὴ ἀνωτέρω εἶπεν· Οὐαί· ἐπάγει νῦν τὴν αἰτίαν, καὶ φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο, Οὐαί, εἶπον, διότι γνωσθήσεται ἐπὶ σοὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ. Καὶ σύμπασα ἡ γῆ γνώσεται τὸν Κύριον, ὡς δικαίως κρίνοντα. Καὶ ὥσπερ ὕδωρ πολλὸν κατακαλύπτει θάλασσας, τουτέστιν, ὑπερβάλλον καὶ ὑπερβύζον, εἰς πάντα χεῖται· τόπον, οὕτως ἡ γνώσις τοῦ Κυρίου πολλὴ ἔσται, καὶ ἐπὶ πάντας γεθήσεται. Οὕτω καὶ Δαβὶδ λέγει· Γινώσκεται Κύριος κρίματα ποιῶν· ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ ἀμαρτωλός. Ὅταν γὰρ ὁ ἀμαρτωλὸς συλληφθῇ ἐν αὐτοῖς· τοῖτοις οἷς κακουργεῖ, τότε ὁ Κύριος κρίματα ποιῶν, γνωστὸς παῖσι γίνεται. Προλέγει δὲ καὶ τὴν διὰ Χριστοῦ γενησομένην θεογνωσίαν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος· ἔλεγε πρὸς τὸν Πατέρα· Ἐφανερώσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις. Πρῶτερον γὰρ μόνοις Ἑβραίοις ἐπεγινώσκετο, καὶ οὐδὲ τοῖτοις, ὡς Πατὴρ Υἱοῦ, ἢ ὡς προβολὴς Πνεύματος· ἀλλ' ἀπλῶς ὡς Θεὸς καὶ ἀκουουργὸς πάντων· διὰ δὲ Χριστοῦ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπεγινώσθη, ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ ἐν τελείᾳ τῇ δόξῃ, ὡς Υἱοῦ (50) καὶ Πνεύματος ἀρχῆς. Τὰς οὖν θάλασσας τῶν ἰθνῶν, τὰς διὰ τὴν ἀπιστίαν πικράς, τὸ πότιμον ὕδωρ τῆς θεογνωσίας ἐπέκλυσε καὶ κατακάλυψεν, ὥστε αὐτὰς εἰς αὐτὸ μεταποιηθῆναι. Καὶ ὁ Κύριος δὲ αὐτὸς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ χειμάρρους λέγεται, ὡς τὸ, Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπικλίνω ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλινῶν δόξαν ἐθνῶν.

Et defecerunt populi plerique in igne, et gentes multae exanimatae sunt. Plenum jam facit, quomodo edificavit Babylonius in sanguinibus et injuriis. Etenim populos multos, inquit, incendisti, civitates eorum et regiones comburens et gentes multas pusillanimes reddidisti: hoc est, ut ob calamitates quibus per te affligebantur, renuntiarent potentiae suae, et vires suas rejicerent. Defecerunt ergo gentes multae in igne, quo accendebant et comburebant victimas ipsis idolis. Atqui destituuntur etiam viribus in igne indignationis et furoris, qui a potentissimo Babylonis rege vincuntur.

VERS. 14. Quoniam implebitur terra cognitione Domini, veluti aqua multa cooperiens maria. Quaedam exemplaria habent, Impleta est: quod ipsum etiam pro Implebitur intelliges. Postquam igitur supra dixit, Vae: nunc causam adducit, et inquit: Propterea Vae dixi, quoniam cognoscetur in te potentia Dei, et universa terra cognosceat Dominum, cum juste judicantem. Et quemadmodum copiosa lympha contgens maria, hoc est, inundans et superbulliens, in omnem hinc inde locum effunditur, consimili ratione cognitio Domini exuberabit, et super omnes fundetur. Perinde ac David ait: Cognoscitur Dominus judicia faciens, in operibus manuum suarum comprehensus est peccator³⁴. Cum enim peccator in illis ipsis, quae perpetratur, deprehensus fuerit, tum Dominus judicia faciens omnibus innotescit. Praedicat autem venturam etiam per Christum super universum terrarum orbem cognitionem Dei, itidem ut ipse Dominus ad Patrem inquit: Manifestavi nomen tuum hominibus³⁵. Prius enim solis Hebraeis cognitus erat, neque illis interim ut Pater Filii, neque ut productor Spiritus: verum simpliciter veluti Deus, ut auctor universorum: per Christum autem canis mortalibus manifestatus est, etiam ad ultimos usque orbis terrae fines, per etiam perfectam gloriam, tanquam Filii et Spiritus principium. Maria itaque gentium ob incredulitatem amara, inundare fecit et contegi aqua (quae bibi queat) divinae cognitionis, adeo ut in ipsam transmutarentur. Porro Dominus ipse in Scripturis fluvius dictus est, imo et torrens appellatur, ut in eo loco: Ecce ego super illos affluam, ut fluvius, et quasi torrens inundans gloriam gentium³⁶.

³⁴ Psal. ix, 17. ³⁵ Joan. xvii, 6. ³⁶ Isa. lxxv, 12.

Variae lectiones et notae.

(29) Illud ἀπαγορεύσαι ἐν κακοῖς, animo considerare in malis, significat.

(30) Haec de re audi et Basilium ep. 43: δευτερεύει μὲν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς τῇ αἰτίᾳ· δευτερεύει δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν τῆς αἰτίας λόγον. Audi Greg. Nyssenum: Εἰς τὸ Πάτερ· Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. Audi Athanasium contra Arian.: Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ ἐστίν, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστίν, ἀνάγκη καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ λεγέ-

μενον, ἴδιον εἶναι· κατ' οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ ἔξον τοῦ Θεοῦ. Audi Cyrillum Alexandr. in Joan.: Ἐπειδὴ δὲ ὁμοούσιόν ἐστι τῷ Υἱῷ, καὶ πρόκειται θεοπραπῶς ἐξ αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐφ' ἅπασιν τελειοτάτην ἔχον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, διὰ τοῦτο φησιν· Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται. Audi reliquos, praesertim Epiphanium Haer. 62: Οὐκ ἀλλότριον Πατὴρ καὶ Υἱοῦ· ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας, ἐκ τῆς αὐτῆς θεότητος, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἐνυπόστατον δὲ Πνεῦμα ἅγιον.

VERS. 15, 16. *Vae ei qui bibere dat proximo suo A*
misturam **156** *turbidam, et inebriat, ut intueatur*
in spelæa ipsorum. Saturitatem ignominie post glo-
riam bibe. Rursus Babylonium calamitosum reddit,
 dum inquit: Bibere dabas supplicia et pœnas
 proximo, id est, omnibus hominibus ex eodem
 luto conditis, vel contribulibus et cognatis tuis:
 misturam seu perversionem turbidam, hoc est
 turbidum potum, seu fontis inversionem passi
 sive conturbati; et inebriabas eos per punitiones,
 ut subindicarent tibi spelæa, id est, occulta loca,
 in quibus defossos servabant thesauros, ut inspi-
 ceres eos; eam ob rem et ipse jam libe potum
 ignominie, adque saturitatem; non enim levi
 contumelia afficeris, sed ingenti plane. Ratio est
 in promptu, quod ex ingenti gloria, ad ignomi-
 niam lubricè casurus sis. Tradunt Hebræi, quod
 Nabuchodonosor abduicens gentium duces in suam
 regiam, atque illic forte parato et permisto potu,
 eos, inebriatos ad saltandum compulerit. Qui dum
 moverentur, ac interdum caderent, oculaque
 corporis, ut verisimile est, nudabantur, miras inde
 delicias et voluptatem capiebat, et in risum solve-
 batur Nabuchodonosor. Corporis secreta, spelæa
 nominavit propheta. Alii interpretes, pro spelæis
 Nudationem reddiderunt: *Ut intueatur in nuditatem*
ipsorum. Præterea diabolus hominibus, qui proximi
 ejus sunt, quantum attinet ad rationalem natu-
 ram, propinavit permissionem turbidam, contur-
 bans mentem ipsorum, et pervertens atque com-
 miscens notitiam, quam eis a natura Deus indidit,
 boni et honesti: inebriansque voluptatibus, ut
 corda ipsorum veluti speluncæ istius latronis
 tacta, cum pro ephoro et observatore suo habeant,
 a tendentem sedulo et observantem, ne qua ra-
 tione bona cogitatio vel ratiocinatio ingrediatur.
 At postquam aqua cognitionis Dei super terram
 exuberavit, ac torrens deliciarum, nempe Christus,
 prædo iste abunde ignominiarum retulit, satisque
 contumelia deturpatus est: siquidem ex omnipo-
 tentia sua excidit, ut nullus usquam idolorum
 cultus remaneat, nec amplius (51) iste latro, seu
 numen malis feriat, perinde atque Isaïas ait:
Ablegabit Dominus ad honorem tuum ignominiam **50**.
 Hæresiarchæ item potionem miscent appropin-
 quantibus sibi discipulis, turbidam nimirum inver-
 sionem, invertentes genuinum Scripturarum intel-
 lectum, ut in speluncas suas, sive synagogas, vel
 conventus intueantur. Jam et corda ipsorum spelæa
 dici queant, Evangelii Christi cognitionis lucem
 pentibus et reptilibus referta sint, hoc est pravis

Et tu, cor, concutere, atque movere. Cordi
 Babylonii hæc loquitur: Jam antea per te
 multi conseruati sunt; nunc igitur tu, qui nun-

Ὁ δὲ ποτίζων τὸν πλησίον αὐτοῦ ἀνατροπὴν
θολερῶν, καὶ μεθύσκων, ὅπως ἐπιβλέπη ἐπὶ τὰ
σπήλαια αὐτῶν. Πλησμονὴν ἀτιμίας ἐκ δόξης
αἰε. Καὶ πάλιν τὸν Βαβυλωνίων ταλανίζων, Ἐπειδὴ,
 φησὶν, ἐπὶ τοὺς τὰς τιμωρίας τοὺς πλησίον, τού-
 ἐστι, πάντας ἀνθρώπους τοὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ
 διηρητισμένους, ἢ καὶ τοὺς δημοφύλους καὶ συγγενεῖς
 σου, οὐκ ἔτι πόμα θολερὸν πηγῆς ἀνατροπῆν παθεῖ-
 σης, ἥτοι συνταραχθεῖσας, καὶ ἐμεθύσκας αὐτοὺς
 διὰ κολάσεων, ὥς ἂν ὑποδείξωσί σοι τὰ σπήλαια,
 τούτεστι τοὺς κρυπτοὺς τόπους, ἐν οἷς τοὺς θεσαυ-
 ροὺς εἶχον κατορυμμένους, καὶ ἐπιβλέψης αὐτούς·
 διὰ τοῦτο πῖε καὶ αὐτὸς τὸ πόμα τῆς ἀτιμίας εἰς
 πλησμονὴν. Οὐ γὰρ οὕτως ἐλαφρῶς ἀτιμασθήσῃ,
 ἀλλ' ὑπερβολικῶς· καὶ ἡ αἰτία, ὅτι ἐκ δόξης πολλῆς
 εἰς ἀτιμίαν κατολισθήσῃ μέλλεις. Ἔστι δὲ καὶ
 παράδοξις Ἑβραϊκῇ, ὡς Ναβουχοδονόσορ τοὺς τῶν
 ἔθνων ἡγουμένους, εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀπάγῃν, καὶ πό-
 τους συγκαρπῶν δημοταεῖς, εἰσήγε τοὺς, καὶ
 μεθύσκων, ἐποίει ὀρχεῖσθαι. Σεισόμενοι δὲ καὶ πί-
 πτωσι, καὶ ὡς εἰκὸς ἀπογομνουμένοις τὰ κρυπτὰ
 μέλη τοῦ σώματος, ἐπενετρέψα καταγελῶν. Ταῦτα
 σπήλαια ὁ προφήτης ὠνόμασεν. Ἐυθεδῶχας δὲ καὶ
 οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ ἀντὶ τῶν σπηλαίων, τὴν γέ-
 μινωσιν· Ὁσῶς, φησὶν, ἐπιβλέπη ἐπὶ τὴν γέμι-
 σιν αὐτῶν. Καὶ ὁ διάβολος δὲ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ
 πλησίον αὐτοῦ εἰσι, κατὰ τὸ καὶ αὐτοῖς λογικῆς εἶναι
 φύσεως, ἐπὶ τοὺς ἀνατροπὴν θολερὰν, συνθολῶν τὴν
 νοῦν αὐτῶν, καὶ ἀνατρέπων καὶ συνταράσσων ἦν ἐκ
 φύσεως ὡς θεὸς ἐνέθηκε γνῶσιν τοῦ καλοῦ, καὶ
 μεθύσκων ταῖς ἡδοναῖς, ὅπως σπήλαια αὐτοῦ ὡς
 ληστοῦ γενόμεναί αἱ καρδίαι αὐτῶν, ἔχουσι τοῦτον
 ἐφορὰν ἑαυτῶν, ἐπιβλέποντα καὶ ἐπιτηροῦντα, μή-
 που λογισμὸς ἀγαθὸς εἰσέλθῃ. Ἄλλ' ἐπεὶ τὸ ὅμοι-
 ον τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ ὁ Χριστὸς, ὁ χημάρδους τῆς
 τρυφῆς ἐπέκλυσε τὴν γῆν, ἡτιμώθη ὁ ληστὴς οὗτος
 εἰς πλησμονὴν· πάσης γὰρ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως
 ἐξέπεσεν. Οὐκ εἶτι εἰδωλολατρεῖα οὐδαμῶς, οὐκ εἶτι τὰ
 πάθη θεοποιεῖται, ὥς καὶ ἐν Ἠσαΐα λέγει· Ἀπο-
 στελεῖ Κύριος εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν. Καὶ οἱ
 αἰρεσιάρχαι δὲ ποτίζουσι τοὺς πλησιάζοντας αὐτοῖς
 καὶ μαθητευομένους θολερὰν ἀνατροπὴν, ἀνατρέ-
 ποντες τὴν ὑγίαν τῶν Γραφῶν νοῦν, ὥς ἂν ἐπὶ τὰ
 σπήλαια αὐτῶν, ἥτοι τὰς συναγωγὰς, ἐπιβλέπωσιν.
 Ἄλλὰ καὶ αἱ καρδίαι αὐτῶν, σπήλαια ἔν ῥηθεῖν,
 τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χρι-
 στοῦ μὴ δεχόμενα, τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης· ἀλλὰ
 καὶ ἐρπετῶν γέμοντα καὶ κνωδάων, λογισμῶν πονη-
 ρῶν καὶ τοδῶν.

non accipientia, qui Sol est justitiæ, ut quæ sci-
 et venenatis cogitationibus.

Καὶ σὺ, καρδιά, σαλεύθητι καὶ σεῖσθητι. Πρὸς
 τὴν Βαβυλωνίου καρδίαν φησὶν, ὅτι Πολλοὶ ὑπὸ σεῦ
 ἐσαλεύθησαν πρὶν. Νῦν οὖν καὶ σὺ ἡ μηδὲποτε ἐλπί-

⁵⁰ Isa. vi, 7.

σάτα σαλευθῆναι, καὶ μεταπεσεῖν ἀπὸ τῆς εὐημερίας, ἀλλ' ἀκράδαντα· εἰς αἰὲ στήσασθαι [f. στήσεσθαι], καὶ διὰ τοῦτο σκληρυνομένη, σαλευθῆτι, τοῦτέστι σύνε·, ὅτι μετέπεσε σοι ἡ εὐημερία, καὶ αἰσθῆσιν λαβοῦσα τῶν εἰς σὲ γενομένων, ἀπὸ τῆς ἐν τῇ ἀλαζονείᾳ στάσεως σαλευθῆτι καὶ σείσθῃ, τρόμον τινὰ παθεῖσα, καὶ λύπην ἀναλαβοῦσα καὶ μετανοίας ἀρχήν. Ὅτι δὲ πολλοὶ ἐν εὐθηνίαις ὄντες, οἰονταὶ μηδέποτε σαλευθῆναι, μαρτυρεῖ Δαβὶδ λέγων· Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα· μὴ ἐννοήσας, ὅτι σὺ τὴν εὐπρέπειάν μου καὶ περιφάνειαν ἐνεδυνάμωσας, καὶ σταθρὰν τέως εἶναι πεποίχας. Οὐχ ὅτι ἐγὼ ἤμην ἄγιος, ἀλλ' ὅτι σὺ ἠθέλησας. Κύριε γάρ, φησὶν, ἐν τῷ θαλήματί σου παρέσχου τῷ κλέλει μου δύναμιν. Ἀπέστρεψας δὲ τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐγενήθη τεταραγμένος. Τοῦτον οὖν τὸν παραγμὲν παθεῖν παραινέει τῷ Βαβυλωνίῳ. Καὶ μακάριος ὅς ἐν τῷ μαστιγέσθῳ ὑπὸ Θεοῦ, ταραττεται καὶ σαλεύεται ἀπὸ κακίας, καὶ οὐ λέγει, ὅτι Ἀνδροῦμαι.

hortatur Babylonium, ut turbationem illam perferat, ac felicem illum (32), qui dum a Deo flagellatur, et conculcitur a malitia : nec dicit, Fortis ego sum, ista non curo.

Ἐκύκλωσεν ἐπὶ σὲ ποτήριον δεξιᾶς Κυρίου. Διὰ τοῦτο, φησὶ, παραινῶ σεισθῆναι καὶ σαλευθῆναι, διότι ἤλθεν ἐπὶ σὲ ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ τιμωρία. Ταύτην γὰρ ποτήριον θείας δεξιᾶς ὀνομάζει· καὶ πολλαχοῦ δὲ ἀλλαχοῦ ἡ τιμωρία ποτήριον λέγεται. Ὅ δὲ πῶν καὶ μεθυσθεῖς, σαλεύεται. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Ἐκύκλωσε; Περιέλαβεν, ὥστε μὴ δύνασθαι σε διαφυγεῖν ταύτην. Ἡ, ὅτι ὡς περ ἐν συμποσίῳ τὸ ποτήριον περιέρχεται κύκλῳ τοὺς συμπίτας, οὕτω καὶ ἐκ Θεοῦ τιμωρία, πρότερον μὲν τὰς ἄλλας βασιλείας περιῆλθε, διὰ τοῦ τιμωρησαμένη ταύτας καὶ μεθύσασα συμφορῶν· κύκλῳ δὲ διερχομένη, νῦν ἐφθασεν ἐπὶ σε· ὥστε ὀφείλεις τοῦτο πιεῖν. Ἡ δεξιὰ γάρ Κυρίου προσφέρει σοι τοῦτο, καὶ ἀδυνατὸν ἐστὶν ἐκφυγεῖν. Τὴν γὰρ χεῖρα αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν, τίς ἀποστρέψει;

Καὶ συνήχθη ἀτιμία ἐπὶ τὴν δόξαν σου. ὡς περ ὅταν εὐημέρει, πάντοθεν συνήρχετό σοι ἡ δόξα, καὶ ἀπὸ τοῦ πλοῦτου, καὶ ἀπὸ ἀνδρείας καὶ συνέσεως, καὶ πλῆθους· ὑπάρχων καὶ τῶν τοιούτων· οὕτω νῦν ἡ ἀτιμία συναχθήσεται σοι, ἀπὸ δειλίας, ἀπὸ ἀτυνείας, ἀπὸ τοῦ μηδένα ἔχειν ὑπῆκοον, καὶ ἀπὸ πάσης πάντων τῶν τοιούτων· ὁ γὰρ ἔνδοξος, ἀφ' ὧν ἐξάγεται, ἐξ ἐκείνων ἀτιμοῦται, ἐκπεσὼν αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Κύριος ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας· ἐποίησεν ἐνδιατρίψας τῷ ἄδῳ, πρὸς ταύτην τὴν καρδίαν φησὶν, ὅτι Σείσθῃ καὶ σαλευθῇ· τάχα μὲν καὶ ἀπὸ τοῦ σεισμοῦ τοῦ γενομένου ἐν τῷ ἐκπνεῦσαι αὐτὸν, ὅτε καὶ τὰ μνημεῖα ἀνεψήθη· τάχα δὲ καὶ ὡς πάσης τῆς ἀρχῆς τοῦ ἄδου σαλευο-

A quam sperasti ut aliquo 157 terrore tentareris, ulve a felicitate tanta excideres, quam perpetuo inviolabilem arbitrabare, ac propterea induratus eras : nunc inquam, corde concutiar, hoc est, intellige quod felicitas tibi tua exciderit, ac sensum aliquem accipiens eorum quæ adversum te evenient, ab arrogantia statu concutere, ac trepida tremore quodam, et mœrorem assumens, et animi in meliorem statum permutationem. Quod vero minime pauci in felicitate rerumque copia constituti, nullo unquam tempore sese quassandos et commovendos existiment, David testimonium proferit, inquit : Ego autem dixi in exuberantia mea : Haudquaquam concutiar nullo unquam tempore⁴⁰. Nec reputavi inecum, quod tu decorem meum et splendorem confortasses, ac stabilem hactenus esse feceris. Non quod ego dignus forem, sed quia tu volueris : Domine enim, inquit, juxta voluntatem tuam, præbuiisti splendori meo vires. Avertisti autem faciem tuam, et factus sum conturbatus⁴¹. Proinde ac felicem illum (32), qui dum a Deo flagellatur, et

Gyrum duxit super te, poculum dextræ Domini. Eapropter, inquit, moneo te ut commovearis ac trepides, quod justa Dei vindicta super te venerit. hanc enim calicem divinæ dextræ nominat. Sape autem alias multis in locis poenæ calix dicitur, aut poculum. Jam qui biberit et perfusus temeto fuerit, concutitur. Quid vero est, Gyrum duxit? Hoc est, Circumtulit, vel circumlatum est a dextra, ut effugere illud non possis. Vel quod æque atque cyathus in symposio ad omnes compotiores per circuitum transit, sic divina sese ultio gerat. Antea namque alia regna pertransiit, puniens illa et inebrians dextra illa calamitatibus : circulo autem perfecto, ad te usque etiam tandem pervenit, ut te jam ebibere oporteat hoc poculum, quod dextra tibi Domini propinat; nec fieri potest, ut hic præterfugas. Manum enim ejus excelsam quis aversabitur?

Et collecta est ignominia ad gloriam tuam. Quemadmodum quando felix eras, undequaque gloria tibi cumulabatur et a divitiis, et a fortitudine et intellectu, et multitudo subditorum, ac id genus consimilibus : sic nunc ignominia colligitur tibi a paupertate, a metu, ab ignorantia, a defectione subditorum, ac talibus omnino simpliciter. A quibus enim celebris, magni æstimatus est, ab iis nunc dehonestatur, ab illis destitutus. Quia vero Dominus in corde terræ triduum apud inferos demoratus est, ad hoc ipsum cor ait : Concutere et commovere : primum quidem terræ motu facto, dum exhalaret animam, quando et monumenta sunt aperta : deinde quod veluti totus inferni principi-

⁴⁰ Psal. xxix, 7. ⁴¹ Ibid. 5, 8.

Variae lectiones et notæ.

(32) Et beatus ille, qui dum a Deo flagellatur, deturbatur detruditurque a malitia, neque dicit, se virum fortem esse.

ius sit concussus, ac æreæ contritæ portæ: advenit enim captivis prædicare dimissionem. Affert igitur: Quoniam **158** circumdedit te poculum mortis, quod bibit dextra Domini, ipse videlicet Christus Jesus. Quare quos, dum tibi integræ vires starent, devorasti, rursum exuisti: et factus juxta inglorius, per gloriam Christi, qua humanam naturam retinuit conservavitque. Destructus est namque extremus hostis, gloria mali, et jactatio malitiæ, juxta illud: *Quid gloriaris in malitia* ⁴²? Quando vero indigne tulerit, malitiæ et vitio se obnoxium, collegeritque sese, tum ignominiam putat priorem gloriam.

VERS 17. *Nam impietas Libani cooperiet te.* Libanus mons Phœniciæ silvosus et odor, pretiosis arboribus exuberans. Assimilat igitur Scriptura monti huic urbem Hierosolyma, ceu maximam et eam quæ cunctis anteferat, ac multa bona fragrantia, propter sanctos homines, referant: perinde ac David ait: *Cedri Libani quas plantasti, illic passeruli nidulabuntur* ⁴³. Quilibet enim sanctorum cedro similis est, eo quod in altum tollatur, eosque suscipiat, qui ab eo institui volunt, eisque fiat protectio. Quia ergo Jerusalem incendit una cum divino templo Babylonius, impietas, inquit, in Libano, quæ est Jerusalem, comissa contegit te.

Et calamitas bestiarum perterrefaciet te. Bestias, Cyri copias et exercitus vocat, ferinum in morem sese gerentes, ac bestiarum instar sævientes. Proinde afflictio calamitasque quam Cyrus adducet tibi, trepidationem tibi inficiet: hoc est, humilem, timidum et inaudacem reddet. Olim etiam revera, multa erat in Libano impietas, idola propter, quorum illic vigeat cultus. Altiora enim montium juga scandebant dæmonibus addicti, ut illic facilius dæmonibus conversarentur. Ejus cultus causa diabolus cooperitus est abisso, adeoque inferno traditus, ac quæ sub ipso sunt bestię et venenata, hoc est, mali spiritus, afflicti sunt et flagellati, videlicet Christi nomine.

Propter sanguinem hominum, et impietatem terræ et civitatis, omniumque in ipsa commorantium. Rursus jure ultionem a Domino imminere oculis subjicit, quodque haud citra rationem, aut injuste hæc patiat, verum propter sanguines, inquit, et impietates quas faciebat, omnem terram et civitatem civibus et incolis exuens. Hæc etiam Domini interemptoribus conveniunt, (34) sanctorumque hominum, qui ignominia affecti sunt, et calicem iræ Dei biberunt, et ad ærumnam a bestiis, Romanis nimirum militibus copiis, redacti sunt, propter sanguinem prophetarum, tum Domini, ejusque discipulorum. Siquidem isti interemptores impii fuerunt in Libanum, bene fragrantem nimirum Ecclesiam, quæ terra Dei est et civitas.

⁴² Psal. LI, 3. ⁴³ Psal. CIII, 16.

Varie lectiones et notæ.

(33) Ποιήσει, faciet, Cod. Ven. Sic et paulo inferius.

Α μένης, καὶ τῶν χαλκῶν πυλῶν συντριβομένων· παρ-
εγένετο γὰρ κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφαισιν. Ἐπάγει
οὖν, ὅτι Ἐκύκλωσέ σε τὸ ποτήριον τοῦ θανάτου, ὃ
ἔπινεν ἡ δεξιὰ τοῦ Κυρίου, ὁ Χριστός· καὶ διὰ τοῦ-
το, καὶ οὗς κατέπιες ἰσχύσας, ἐξήμεσας. Καὶ κατὰ
δόξαν ἐν Χριστῷ ἐπὶ τῷ κρατῆσει τῆς ἀνθρωπίνης
φύσεως, νῦν ἀτιμος γέγονας. Κατηργήθη γὰρ ἔσχατος
ἐχθρὸς, δόξα τοῦ κακοῦ καὶ καύχημα ἡ κακία·
κατὰ τὸ, *Τί ἔγκανχῃ ἐν κακίᾳ*; Ὅταν δὲ προσ-
οχθήσῃ τῇ κακίᾳ, καὶ συνάξῃ ἑαυτὸν, τότε ἀτιμίαν
ἡγεῖται τὴν προτέραν δόξαν.

Διότι ἀσέβεια τοῦ Λιβάνου καλύψει σε. Ὁ Λι-
βανὸς ὄρος μὲν ἦν τῆς Φοινίκης εὐεχλὸν τε καὶ
B εὐώδες· παρεικάζει δὲ ἡ Γραφή τούτῳ τὴν Ἱερουσα-
λήμ, ὡς μεγίστην καὶ ὑπερῆρμένην, καὶ πολλῆς
εὐωδίας τῆς ἐκ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν γέμουσαν, ὡς
καὶ Δαβὶδ φησιν· *Αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου ὡς ἐφύ-
τευσας· ἐκεῖ στρουθία ἐντροσεύουσιν*. Ἐκα-
στος γὰρ τῶν ἁγίων, κέδρῳ ὅμοιος, διὰ τὸ ὑψοῦ ἡρ-
θαι· ὑποδέχεται δὲ τοὺς ὑπ' αὐτῷ μαθητεύεσθαι
βουλομένους, καὶ σκέπη αὐτοῖς γίνεται. Ἐπειδὴ
οὖν τὴν Ἱερουσαλήμ ἐνέπρησε σὺν τῷ θεῷ ναφὶ ὁ
Βαβυλώνιος, ἡ ἀσέβεια, φησιν, ἡ ἐπὶ τῷ Λιβάνῳ, τῇ
Ἱερουσαλήμ, φημί, γινομένη, καλύψει σε.

Καὶ τάλαιπωρία θηρίων ποτήσει (33) σε. Θηρία
τοὺς περὶ Κύρον φησιν, ὡς πολλὰ τὸ ἀγρίον ἔχοντας.
C Ἡ οὖν τάλαιπωρία, ἣν οὗτοι ἐπάξουσίν σοι, ποτήσει
σε· τούτεστι, ταπεινὸν καὶ δειλὸν, καὶ ἀθαρσὴ ποιή-
σει. Ἀλλὰ καὶ ἀσέβεια πολλὴ ἦν ἐν τῷ Λιβάνῳ πά-
λαι, διὰ τὴν ἐκεῖ εἰδωλολατρείαν· τοῖς γὰρ ὑψηλο-
τέροις τῶν ὄρων ἐπεφοίτων οἱ δαιμονοφόρητοι, ὡς
ἐκεῖσε ῥῆον τοῖς δαίμοσι συνεσόμενοι, δι' ἣν ὁ διά-
βολος κεκάλυπται τῇ ἀβύσσῳ παραδοθείς, καὶ τὰ
ὑπ' αὐτῷ τῶν δαιμόνων θηρία ἐταλαιπώρησαν, μα-
στιζόμενα τῷ Χριστοῦ ὀνόματι.

Δι' αἵματα ἀνθρώπων, καὶ ἀσέβειας γῆς καὶ
πόλεως, καὶ πάντων τῶν κατοικοῦντων ἐν αὐτῇ.
Πάλιν τὸ δίκαιον τῆς τιμωρίας δείκνυσσι, καὶ ὡς οὐκ
ἀλόγως ἢ ἀδίκως ταῦτα πάσχει, ἀλλὰ διὰ τὰ αἵματα
D καὶ τὰς ἀσέβειας, ὧς ἐποίησεν, πᾶσαν γῆν καὶ πόλιν
οἰκητόρων ἐξερημῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς Θεοκτόνοις
ἀρμόσει ταῦτα, οἱ ἡτιμώθησαν, καὶ τὸ ποτήριον
τῆς τοῦ Κυρίου ὀργῆς ἔπινον, καὶ εἰς τάλαιπωρίαν
ὑπὸ θηρίων, τῶν Ῥωμαϊκῶν δηλαδὴ στρατευμάτων,
κατηνέχθησαν, διὰ τὰ αἵματα τῶν προφητῶν, καὶ
τοῦ Κυρίου μαθητῶν. Ἠσέθησαν γὰρ καὶ αὐτοὶ εἰς
τὸν Λιβανον, τὴν ἐνώθη Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐστὶ καὶ
γῆ τοῦ Θεοῦ καὶ πόλις.

(34) Verba Latinis his sanctorumque hominum
respondentia, desunt in utroque Cod. Ven. et Bay.

Τί ὄψεσθαι γλυπτὸν, ὅτι ἐγλυψαν αὐτό; Ἐπλα-
σαν αὐτὸ χῶνευμα φαντασίαν ψευδῆ, ὅτι πέ-
ποιθεν ὁ πλάσας ἐπὶ τὸ πλάσμα αὐτοῦ, τοῦ
ποιῆσαι εἰδῶλα κωφά. Οἱ Βαβυλώνιοι, τοῦ Κύρου
ἐπιστρατεύσαντες; αὐτοῖς, ἐπὶ τὰ εἰδῶλα καὶ τὰς
ροητείας ἐτράπησαν. Διὸ διαγελᾷ ὁ προφήτης τὴν
ἀνοησίαν αὐτῶν, οἱ τοῦ μὲν ἀληθινοῦ Θεοῦ τὸν ναὸν
ἐνέπηρσαν· ἐθάρρουν δὲ τοῖς εἰδώλοις, τοῖς μὴ δυ-
ναμένοις αὐτοὺς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ῥύσασθαι, τοῖς δὲ
εἰδώλοις ὅσα ἐκ μεταλλικῆς ὕλης κατασκευάστο, τὰ
μὲν ἦσαν γλυπτὰ, τὰ δὲ, πλαστὰ καὶ ἐλατὰ· χωνεύ-
ματα μέντοι πάντα· εἰ καὶ τίνα ἰδιωτροπίαν εἶχον
τὰ γλυπτὰ. Ταῦτα μὲν γὰρ αὐτοπλήρη ἦσαν καὶ
ναστὰ, μὴ ἔχοντα ὡς· ἔσθθεν κενώματα· τὰ δὲ
πλαστὰ, συμβλητὰ, καὶ ἀλλοτρίας ὕλης ἔσθθεν
γέμοντα, πίσης, ἢ κηροῦ, ἢ πηλοῦ. Ἐγένετο δὲ
καὶ λίθινα γλυπτὰ, καὶ ξύλινα γλυπτὰ τε καὶ συμ-
βλητὰ. Ἔστι δ' αὖ καὶ ζωγράφων χεῖρες διὰ χρωμά-
των ἐπεμόρφουν. Μνημονεύσας οὖν ἰδικώτερον τῶν
γλυπτῶν καὶ πλαστῶν, εἰτα ἐπήγαγε καθολικώτε-
ρον· Τοῦ ποιῆσαι τὰ εἰδῶλα κωφά. Διὰ γὰρ τῆς
τοῦ ποιῆσαι λέξεως, πάντα συμπεριελάβε τὰ ὁπωσ-
δήποτε καὶ ἐξ οἰασηποτοῦν ὕλης γινόμενα. Τάχα
δὲ καὶ τὸ, ἐπλασε, καὶ τὸ, πλάσμα, τοῦτο σημαίνει·
ὥσπερ ὅταν λέγωμεν· Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὴν γῆν·
καὶ πάλιν, τὴν γῆράν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. Ὁ
δὲ νοῦς τοιοῦτος· Πέποιθεν ὁ πλάσας ἐπὶ τὸ πλά-
σμα, καὶ διὰ τοῦτο ποιοῦσι τὰ εἰδῶλα· ὅσῳ πλείω
ποιήσουσι, τοσοῦτον πλείονος ὀφέλειας ἐπιτυχεῖν
οἰόμενοι. Εἰπὼν δὲ, φαντασίαν, προσέθηκε τὸ,
ψευδῆ, διότι ἐστὶ καὶ φαντασία ἀληθῆς· ἥτοι
ὅταν τις τὰ φανέντα αὐτῷ ἀναποληθῇ αὐθις· καὶ
ἐαυτὸν τοιαῦτα, οἷα καὶ ἐφάνησαν. Ἡ καὶ φαντα-
σίαν οἶδεν ἡ Γραφή τὴν λαμπρότητα. Ἐπεὶ οὖν
πολλὰ λαμπρότητές εἰσιν ὁφειστώσαι, ἅτε καὶ πραγ-
μάτων ὄντων τοιούτων· ἥ· δὲ τῶν εἰδῶλων λαμπρό-
της ἀνυπόστατός ἐστιν ἀνυποστάτων, διὰ τοῦτο
φαντασίαν εἰρχε ψευδῆ.

Ὅσαι ὁ λέγων τῷ ξύλῳ· Ἐκρηψόν, ἐγέρθητι·
καὶ τῷ λίθῳ· Ὑψώθητι, καὶ αὐτὸ ἐστὶ φαντα-
σία. Ἐρρηκεῖ τοὺς ἐν ταῖς περιεχούσαις συμφο-
ραῖς μὴ ἐπὶ τὸν σώσαν δυνάμενον καταφεύγοντας,
ἀλλ' ἐπὶ τὰ ξύλινα καὶ λίθινα εἰδῶλα τρέχοντας,
καὶ θεομένους, ἵνα ὥσπερ ὑπνώττοντες, διεγερ-
θῶσι καὶ ὑψωθῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν, τὴν οἰκείαν
ἰδύναμιν ὑψηλῇ καὶ ἀψήγητῃ δεικνύοντα. Ὅρα δὲ,
πῶς οὐκ εἶπε, ξύλινον εἰδῶλον, ἢ λίθινον, ἀλλὰ,
ξύλον, ἢ λίθον, πρὸς ἐντροπὴν πλείω. Εἰ γὰρ καὶ
εἶδος· ἔχει,· φησὶν, ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅμως ξύλον
μένει καὶ λίθος· τὸ δὲ εἶδος, ὃ περιφέρει, φαντασία
ἐστὶ ψευδὴς πάντως, ὥσπερ προείπεν· οὐκ ἔδει γὰρ
διττολογεῖν.

Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἔλασμα χρυσοῦ ἢ ἀργυρίου.
Ἀδιανόητον φαίνεται τὸ ῥητόν. Λίθον γὰρ εἰπὼν καὶ
ξύλον, ἐπήγαγε· Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἔλασμα χρυσοῦ

Variae lectiones et notæ.

(35) Fiebant autem et lapidea sculpitilia, et lignea et sculpitilia et compacta.

PATROL. GR. CXXVI.

VERS. 8. Quid prodest sculptile ei qui sculpsit ip-
sum? Finxerunt sibi constatum quippiam, 159 ni-
mirum apparentiam vanam. Confidit in fictili suo,
qui finxit illud dum facit idola muta. Babylonii,
Cyro adversum illos belligerante, ad idola et
præstigia et incantationes conversi sunt: eam ob-
rem deridet eorum propheta dementiam, quando-
quidem veri Dei templum flammis tradiderant.
Confidebant autem idolis quæ ipsos ab hoste vin-
dicare non poterant. Idolorum autem quæ ex me-
tallica materie parata erant, quædam sculpta
fuere, quædam fusa et ducta, omnia tamen per
conflationem ignis. Etsi sculpitilia peculiarem
quamdam formam haberent, cuncta tamen in sese
plena et solida exstiterunt, nihil in sese vacui
admittentia. Fictilia vero sunt commissa et con-
nexa, intrinsecus alia materie referta, ut pice,
vel cera, vel luto. (35) Fiebant et sculpitilia lignea
et lapidea et consuta. Sunt et quæ pictorum ma-
nus coloribus informabant. Cum igitur speciatim
sculptilium et ductilium mentionem fecisset, gene-
ratim juxta intulit, ut faciat idola muta. Per dictio-
nem enim, facere, omnia comprehendit, quomo-
docunque et ex qualicunque materie facta. For-
tasse autem finxit et fictile hoc significat, veluti
si dicamus: Fecit Deus terram. Et rursum:
Aridam manus ejus finxerunt. Est autem sententia
hujusmodi: Fiduciam collocat qui finxit in fictile
suum, ac propterea imagines faciunt; quo plures
fecerint, hoc se majorem commoditatem assecu-
turos sperantes. Dicens phantasiam, hoc est, ima-
ginem quæ apparet, apposuit, vanam, eo quod et
vera sit apparitio, sive quando quæ visa sunt
alicui, denuo predeant et oriantur apud ipsum,
qualia fuerint antea; vel quod Scriptura appari-
tionem splendorem appellet etiam. Cum igitur
multi splendores subsistant, ut qui sint rerum
existentium, ipse idolorum splendor non subsistit,
ut qui sit rerum non existentium, propterea ima-
ginem seu apparitionem mendacem dixit.

VERS. 19. Væ qui dicit ligno: Excita et excita-
re; et lapidi: Exaltare, cum sit apparitio tantum. Luget
eos propheta, qui in extremis calamitatibus non
ad eum qui servare queat, confugiunt, sed ad li-
gneas et lapideas imagines currant precenturque
ut veluti sopite expergefant, et exsurgant adversum
hostes, vires suas eximias et invictas demonst-
rantes. Observa hic, ut non dixerit ligneum vel lapi-
deum idolum, verum simpliciter lignum et lapidem,
ad majorem contumeliam. Quanquam enim speciem
gerat hominis, attamen lignum manet et lapis:
species autem seu figura quam præ se fert, nova
est apparitio, ut paulo ante commemoravit. Nec
enim opus erat repetere.

Hoc autem est ductile auri vel argenti. Obscurum
videtur hoc. Cum enim dixisset lapidem et lignum,
subintulit: Hoc vero est ductile ex auro et argento.

Proinde **160** lapis et lignum ductile est auri et argenti? Haudquaquam. Sed enim hunc ad modum intellige. Aliæ quidem imagines sunt lignæ et lapideæ, hoc vero est ductile: pro, aliud vero est ductile, seu idolum ductum ex auro et argento vel fustum.

Et omnis spiritus non est in ipso. Pro, nullus spiritus est in ipso, neque naturalis, neque sensibilis, neque rationalis.

VERS. 20. Dominus autem in templo sancto suo: metuat sibi a facie ejus universa terra. Imagines, inquit, mutæ sunt et imbecilles, neminem juvare possunt: Dominus autem veluti templum quoddam habet ipsum cælum, et in illo commoratur, ceu sanctus in sancto (36). Demoratur etiam in templo Jerusalem urbis, quod, qui in idola sua spem locat, incendit, pro quo maleficio poenam luet. Quod si in cælis habitat, omnis terra vereatur faciem ejus, hoc est, præsentiam ejus et considerationem nostrorum operum: et nemo sit contemptor Dei, neque arroganter agat, ad ea quæ Babylonio contigerunt deligens oculos. Templum Domini etiam corpus est, quod e sancta Virgine sibi ipsi compaginavit, quod etiamnum templum immoratur. Omnes igitur terrena spirantes, metuant sibi a facie ipsius, secundi opinor adventus, quando terribilius quam antehæc, veniet visitare opera nostra, non in rectum transferre, non emendare.

CAPUT III.

VERS. 1. Domine, audici auditum tuum, et conterritus sum: intellexi opera tua, et obstupui. Transformans et figuris illustrans admirandus vates sermonis sui characterem, nempe interrogatione et responsione, ac quærens cur non puniat Deus contemptores: ubi ergo didicit quod poena non sit perpetuo defutura, neque semper differenda, enimvero Judæos quidem per Babylonios, Babylonios vero castigandos esse per Persas: ad laudem cum cantico sermonem transfert, precans simul et celebrans et admirans Dei justitiam, et inenarrabiles Dei ordinationes. Orationis autem et precationis habitu interrim futura etiam vaticinatur. Ait ergo: Audiens ego quæ dixisti de transgressoribus in Jerusalem, quod Babylonio tyranno tradentur, ac de illo ipso impio quod Persis dedetur, perterrefactus sum, quod adeo peccatores ad interitum funditus tradas. Nihil eorum quæ abs te sunt, Domine, citra rationem sit. Obstupesco considerans judicii tui justitiam. Poterunt etiam hæc de Christi mysterio dici. Postquam enim meminit Babyloniorum abolitionis, quam Cyrus efficiens, Israelitas liberavit, deinceps ad generaliore[m] et secretiore[m], quam Dominus noster Jesus Christus nobis peperit libertatem et liberationem recurrit, liberans nos a Sathanæ potestate. Tum ita vates ad Patrem **161** verba facit: Audiivi, Pater, Domine mi, te revelantem

καὶ ἀργυρίου. Ἄρα οὖν τὸ ξύλον καὶ ὁ λίθος ἐλασμά ἐστι χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου; Οὐχί, ἀλλ' οὕτως νόησον· τὰ μὲν, εἰσὶ ξύλινα καὶ λίθοι· τοῦτο δὲ ἐστὶν ἐλασμα, ἀντὶ τοῦ, ἄλλο δὲ ἐστὶν ἐλασμα χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ.

Καὶ πνεῦμα οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτῷ. Ἄντι τοῦ, οὐδὲν πνεῦμά ἐστι ἐν αὐτῷ, οὔτε τὸ φυσικόν, οὔτε τὸ αἰσθητικόν, οὔτε τὸ λογικόν.

Ὁ δὲ Κύριος ἐν ναῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· εὐλαβεῖσθω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. Τὰ μὲν εἰδῶλα, φησί, κωφὰ καὶ ἀσθενῆ, καὶ μηδὲν ὠφελεῖν δύναμενα· ὁ δὲ Κύριος ἔχει οἶόν τινα ναὸν τὸν οὐρανόν, καὶ ἐν ἐκείνῳ κατοικεῖ, ὡς ἁγίων ἅγιος. Κατοικεῖ δὲ τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ ναόν, ὃν ὁ Θεὸς εἰδῶλός πεποιθὼς ἐνέπηρσεν, ὑπὲρ οὗ καὶ δίκας δώσει. Εἰ δὲ ἐν οὐρανοῖς κατοικεῖ, πᾶσα ἡ γῆ εὐλαβεῖσθω τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τοῦτέστι τὴν ἐπιστάσιν αὐτοῦ καὶ ἐπισκεψίν τῶν ἡμετέρων ἔργων, καὶ μηδεὶς καταφρονεῖτω, μηδὲ ἀλαζονεύεσθω, πρὸς τὰ τῷ Βαβυλωνίῳ συμβεβηκότα ἀφορῶν. Ναός Κυρίου καὶ τὸ σῶμα, ὃ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ἑαυτῷ συνέπηξε, ὃν ναόν καὶ νῦν κατοικεῖ. Πάντας οὖν οἱ τὰ τῆς γῆς φρονούντες, εὐλαβεῖσθωσαν ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τῆς δευτέρας, φημί, παρουσίας, ὅτε ἤξει ἐπισκέψασθαι τὰ ἡμέτερα φοβερώτερον, οὐχὶ διορθώσασθαι.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ'.

Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθην· κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. Διαμορφώσας καὶ σχηματίζας ὁ θαυμαστός προφήτης τοῦ λόγου τὸν χαρακτήρα εἰς ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν, καὶ ζητήσας, τίνας ἐνεκεν οὐ κολάζει Θεὸς τοὺς καταφρονήτας, καὶ μαθὼν, ὅτι οὐκ εἰς τέλος τοῦτο ἐστί, ἀλλὰ τοὺς μὲν Ἰουδαίους διὰ Βαβυλωνίων, τοὺς δὲ Βαβυλωνίους διὰ Περσῶν τιμωρήσεται· εἰς ὁμωδίαν μεταβάλλει τὸν λόγον, εὐχόμενός τε ἅπα, καὶ ὁμῶν καὶ ἐκπληττόμενος τοῦ Θεοῦ τὸ δίκαιον, καὶ τὰς ἀπορρήτους αὐτοῦ οἰκονομίας. Ἐν σχήματι (37) προσευχῆς καὶ εὐχῆς προθεσπίζει τὰ ἐσόμενα. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἀκούσας, ὁ εἰπας, περὶ τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ παρανομούντων, ὅτι τῷ Βαβυλωνίῳ παραδοθήσονται, καὶ περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀσεβοῦς, ὅτι τοῖς Πέρσαις ἐκδοθήσεται, ἐφοβήθην ὅπως πανωλεθρία τοὺς ἀμαρτάνοντας παραδίδως. Οὐδὲν τῶν ὑπὸ σοῦ γινόμενων ἀλόγως γίνεται· ἐκπλήττομαι τοῦ [ς. τῆς] ψήφου τοῦ δικαίου. Λέγει δ' αὖ καὶ περὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου ταῦτα· ἐπεὶ γὰρ ἐμνήσθη τῆς Βαβυλωνίων καθαιρέσεως, ἣν ὁ Κύριος ἐργασάμενος ἠλευθέρωσε τοὺς Ἰσραηλίτας, ἀνατρέχει λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν καθολικωτέραν καὶ μυστικωτέραν ἑλευθερίαν, ἣν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐποίησατο, ἑλευθερώσας ἡμᾶς τῆς τοῦ Σατανᾶ ἐξουσίας, καὶ φησι πρὸς τὸν Πατέρα μὲν, ὅτι Κύριε Πάτερ, ἤκουσά σου ρυστικῶς ἀποκαλύψαντός

Variæ lectiones et notæ.

(36) Ceu Sanctus sanctorum.

(37) Προσχήματι. Cod. Ven.

μοι τὴν σάρκωσιν τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, καὶ ἡ φοβήθη πῶς δέξεται ἡ γῆ τὸν μηδαμοῦ χωρούμενον. Καὶ κατανοήσας δὲ λεπτότερον καὶ ἀκριβεστότερον τὰ ἔργα σου, ἃ μέλλεις ποιεῖν, σῶμα διαπλάσας αὐτῷ ἐκ Παρθένου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ τὰ σημεῖα τ' ἄλλα, ἃ αὐτὸς ἐν τῷ σὺν δόγματι ποιήσει, ἐξέστην. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Υἱὸν λέγοιτο ἂν, ὅτι Εἰσαχέκοι τὴν περὶ σοῦ ἀκοήν. Εἶπε γὰρ ἄνωτέρῳ, ὅτι Ἀκούσομαι τί λαλήσεις ἐν ἐμοὶ τὸ Πνεῦμα πάντως. καὶ κατενόησα τὰ ἔργα, δι' ὧν κατεργάσῃ τὴν σωτηρίαν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, τὰ τε ἄλλα καὶ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ ἀνάληψιν, καὶ ἐξέστην, πῶς τὰναντία συνελεύσονται, σῶμα τῷ ἄσωμάτῳ, θάνατος τῇ ζωῇ, θανάτῳ ἡ ἀνάστασις, πῶς σῶμα ἐν οὐρανοῖς. Ταῦτα γὰρ ὄντως ἐκπλήξεως γέμει.

Ἐν μέσῳ δύο (38) γνωσθήσῃ. Δύο ζῶαι, ἡ τε παρούσα καὶ ἡ μέλλουσα, ὧν μέσος ὁ δίκαιος Κριτὴς ἀναφαίνεται· τοὺς μὲν καὶ ἐνταῦθα κολάζων ἢ δοξάζων τοὺς δὲ ταῖς ἐκείθεν ἀκράτοις τιμωρίαις ἢ ἀναπαύσει ταμιεύων. Τινὲς δὲ οὐ ζῶας, ἀλλὰ ζῶα, ἐνταῦθα λέγεσθαι νοησάτω τὸ Χερουβὶμ τῇ δόξῃ, ἢ κατεσχιάζων τὸ ἱλαστήριον· τὸ μὲν, ἐκ δεξιῶν· τὸ δὲ, ἐξ εὐωνύμων· ὧν ἐκ μέσου φωνὴ ἐξιοῦσα θεία, ἰδῆλου τῷ ἀρχιερεὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βούλην, ὅτε εἰσέλῃ εἰς τὸ ἅδυνον. Ἐπειδὴ γοῦν καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς, σάρκα φορέσας, γέγονεν ἱλαστήριον ἡμῶν, ὡς ὁ Ἀπόστολος μαρτυρεῖ, ἅτε τὴν ψυχὴν θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀποκαταλλάξας ἡμᾶς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· μένει δὲ Θεὸς ὁμοῦ καὶ ὑπὸ τῶν Χερουβὶμ δορυφορούμενος, φησὶν, ὅτι Γνωσθήσῃ, ὧ Δέσποτα, ὡς ἄρα ἱλαστήριον ἡμῶν ἔση ἀληθῶς. Σὲ γὰρ προσετύπου τὸ ἐν μέσῳ τῶν δύο Χερουβὶμ ἐστὼς νομικὸν ἱλαστήριον. Ἐτεροὶ δὲ δύο ζῶα τοὺς Βαβυλωνίους· καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐνόησαν, ὧν ἐν μέσῳ ἐγνωσθὲ δικαιοσύνας ποιῶν. Καὶ ἄλλα δὲ ἐπιβουλά· οἶδαμεν, ὧν ἀφεξόμεθα διὰ τὸν κόρον. intellexerunt, quorum in medio iustitiam facere cognitus est. Novimus et alias allusiones a quibus ob saturitatem abstinēbimus.

Ἐν τῷ ἐγγίξει τὰ ἔτη ἐπιγνωσθήσῃ, ἐν τῷ παρεῖναι τὸν καιρὸν ἀναδειχθήσῃ. Καὶ ἀναδειχθήσῃ πᾶσιν (39), ὅτι δίκαιος εἶ καὶ ἀληθής. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φησιν, ὅτι Ἐγγίξει τὰ ἔτη τῆς συντελείας, καὶ ὁ πρωτοκτισμένος τῇ σαρκώσει σου καιρὸς πάρεστιν. Οὗτος δὲ ἦν, ὅτε ἡ κακία ἐκορυφώθη, καὶ οὐδὲν ἀτόλμητον ὑπελείφθη τῷ διαβόλῳ, ἀλλὰ πάντες ἡμαρτον, καὶ ὅστερον οὐκ ἔτι δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἦν δίκαιος· οὐδὲ εἰς, τότε ἐπιγνωσθήσῃ καὶ ἀναδειχθήσῃ (40) ὁ νῦν ἐν σκιάις καὶ τύποις προκηρυττόμενος.

³⁸ Psal. lxxxiv, 9. ³⁹ Exod. xiv, 18, 19. ⁴⁰ Rom. v, 10.

Variae lectiones et notæ.

(38) Ζῶων, animalium, Cod. Bav.

(39) Προεῖρηκας, φησὶν, ὧ Κύριε, τὰ περὶ τῶν Βαβυλωνίων. Ὅτι οὖν ἐπιστῇ ὁ καιρὸς τοῦ τελεσθῆναι ἃ προεῖπας, τότε ἐπιγνωσθήσῃ, καὶ ἀναδειχθήσῃ πᾶσιν, κ. τ. λ. Prædixisti, inquit, Domine,

mihi incarnationem unigeniti Filii tui, et perterritus sum et admiratus quomodo terra capiet illud, quod nusquam capitur. Porro reputans apud me intimius et exactius opera tua quæ facturus es, corpus ipsi effingendo ex Virgine per Spiritum sanctum, et signa et id genus alia quæ ipse per tuum nomen faciet, obstupui. Ad hæc, ad Filium ita dicere queat : Quoniam audiui de te famam quamdam ; supra enim dixit : Audiam omnino quid loquatur in me Spiritus : et intellexi opera per quæ operaberis salutem humanæ naturæ, præterea et crucem et mortem et resurrectionem et assumptionem : et obstupui plane demiratusque sum, quomodo contraria convenire possent, nempe corpus cum incorporeo, mors cum vita, cum morte resurrectio, quomodo corpus in cælis collocabitur. Hæc enim omnia prorsum plena sunt stuporis admirationisque.

VERS. 2. In medio duarum vitarum cognosceris. Duæ vitæ sunt, et præsens et futura, quarum medius ipse Deus iustus iudex demonstratur : alios quidem hic puniens, vel etiam glorificans ; alios vero meris suppliciis in futuro sæculo venturis, vel quietudinibus etiam reconcens atque destinans. Quidam hic non vitas, sed animalia per prophetam dici intellexerunt, Cherubim videlicet gloriæ, quæ obumbrabant propitiatorium, alterum quidem a dextris, alterum a sinistris : e quorum medio divīna vox egressa, principi sacerdotum Dei voluntatem indicabat, quando in penetrabile ingrederetur. Est autem et Dominus Jesus assumpta humanitate propitiatorium nostrum factus, ut Apostolus testatur, tanquam animam suam pro nobis ponens, nosque Deo Patri reconcilians ; quia vero Deus sub Cherubim stipatus manet, ideo dicit : O Domine, tu vere nostrum propitiatorium eris. Te enim præsignificabat, in medio duorum Cherubim stans legale illud propitiatorium. Alii per duo animalia Babylonios et Judæos intellexerunt, quorum in medio iustitiam facere cognitus est. Novimus et alias allusiones a quibus

Dum appropinquaverint anni, cognosceris : cum aderit tempus, demonstraberis. Et omnibus demonstraberis, quod iustus sis et verax. Hæc de Domino nostro Jesu Christo etiam dicit : Appropinquant anni consummationis, ac prædefinitum incarnationi tuæ tempus jam adest : quod tum erat, cum vitia ad summum fastigium pervenissent, et nihil intentum Satanas reliquisset. Verum cum omnes peccassent orbatique essent gloria Dei, et ne unus quidem iustus relictus esset, tum agnosceris ac demonstraberis, qui nunc in umbris et figuris prædiceris.

quæ ad Babylonios spectant. Cum itaque advenerit tempus, quo perficiantur, quæ prædixisti, tum agnosceris et omnibus demonstraberis, etc. Cod. Ven.

(40) Ἐπιγνώσεται καὶ ἀναδειχθήσεται, agnosce-tur et ostendetur. Cod. Bav.

162 Dum turbatur anima mea ira, misericordiam recordaberis. Humanæ naturæ personam induens propheta, Cum turbata, inquit, fuerit anima hominis, per iram tuam castigati, tam misericordiam denuo recordaris, perinse ac Israelitarum Babylonis traditorum rursum es misertus. Humana naturaurbationem etiam passa est, dum obprævaricationem mandati et inobedientiam ei succenseret Deus, adeo ut mortalitati suljiceretur, sicut Davides etiam ait: *Avertente te faciem tuam turbabuntur, et in ipsum revertentur pulverem* ⁴⁷. Atqui rursus es misertus ejus, et incorruptibilem in te et immortalem demonstrasti, quemadmodum idem rursus ait: *Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et venorabis faciem terræ* ⁴⁸.

VERS. 3. *Deus a Thæman veniet, et sanctus a monte umbroso et aspero.*—Thæman alii quidem Austrum, alii vero Africum interpretati sunt. Vaticinatur autem propheta quod ex Bethleem veniet Christus, quæ ad Australem et Africam plagam respectu Hierosolymitarum sita est. Montem vero opacum, seu umbrosum, ipsam eandem Hierusalem appellat. Asperum seu hirsutum, ac intonsum quod veluti divinis donis et virtutibus sanctorum in ipsa recubantium spirantiumque florebat; opacum vel umbrosum, quod veluti nebula, ac juxta divina gratia, super eam et in ea umbram faciat, illam ceu umbra circumdet, ac tanquam in protectione cæli commoretur ⁴⁹. Porro Deipara Virgomonis est etiam asper, ut in quam ferrum cogitationis, sordidum virus habentis, non ascenderit: neque humanæ manus vel operationis ut virginitatem ejus reseceat. Opacus et umbrosus mons illa ipsa etiam vocatur quod Spiritus sanctus descenderit super ipsam, et virtus Altissimi obumbraverit ⁵⁰.

Diapsalma. Diapsalma vox est, quam Græci interpretes reddiderunt, pro Hebræa dictione Sela. Significat autem (ut peritioribus Hebræis placet) quamdam peculiarem observationem ejus rei, quæ illie per Spiritum propheticum dicitur. Quasi dicat: Res non est parva, quare imis eam sensibus repenite. Et quia hæc est prophetia de incarnatione Filii Dei, pulchre apponitur Sela, græce diapsalma.

Operuit cælos virtus ejus, et laudis ejus plena est terra. Etsi factus est homo unigenitus Dei Filius, et per hoc angelis minor visus et inferior, attamen virtus ejus, hoc est, gloria et majestas supra cælos est, hoc est, supra angelos qui in cælis sunt. Ad quem enim horum dixit: *Filius meus es tu* ⁵¹, *sede a dextris meis* ⁵²? vel quod splendidior ipso cælesti est lumine? Præterea universa terra tum uberius agnovit eum Dominum et herum, quando incarnatus: evehitque ipsum præconiis, ceu Unigenitum et ejusdem cum Patre essentiae Filium. Deinde **163** quando cum carne supra nubes conscendit, operuit

A *Ἐν τῷ παραχθῆναι τὴν ψυχὴν μου ἐν ὀργῇ. ἑλέους μνησθῆσθ.* Τὸ πρόσωπον τῆς ἀνθρωπότητος; ὑποδύς ὁ προφήτης φησὶν· Ὅτε παραχθῇ ψυχὴ ἀνθρώπου ἀπὸ σῆς ὀργῆς, κολαζομένου ὑπὸ σοῦ, τότε πάλιν τοῦ ἑλέους μνησθήσῃ· ὥσπερ οὖν καὶ τοὺς Ἰσραηλῖτας παραδοθέντας τοῖς Βαβυλωνίοις πάλιν ἠλέησας. Ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις ἡ ἀνθρώπινη παραχθὴν ἔπαθεν, ὀργισθέντος αὐτῇ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παρακοήν, καὶ θνητὴ γέγονεν, ὡς καὶ ὁ Δαβὶδ φησιν· Ἀποστρέψαντος δὲ σου τὸ πρόσωπον παραχθήσονται, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἀλλὰ πάλιν ἠλέησας αὐτὴν, καὶ ἀφάρτον ἐν σοὶ καὶ ἀθάνατον ἔδειξας, ὡς ὁ αὐτὸς πάλιν λέγει· Ἐξ-αποστειλεῖς τὸ Πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαταβιβεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.

B *Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θαμὰν ἔξει, καὶ ὁ ἅγιος ἐξ ὄρους κατὰσκίου δασέος.* Τὸ, Θαμὰν, οἱ μὲν νόον, οἱ δὲ Λίβα ἡρμήνευσαν. Προδεικνύει δὲ ὁ προφήτης, ὅτι ἐκ Βηθλεὲμ ἐλεύσεται ὁ Χριστὸς, ἥτις πρὸς τὸ νότιον καὶ Λιβυκὸν μέρος τῆς Ἱερουσαλὴμ διακείται. Ὅρος δὲ κατὰσκιον τὴν Ἱερουσαλὴμ αὐτὴν καλεῖ· δασὺ μὲν, ὡς παντοδαποῖς θεοῖς χαρίσμασι καὶ ἀρεταῖς τῶν ἐν αὐτῇ ἁγίων κομῶσαν· κατὰσκιον δὲ, ὡς τῆς νεφέλης καὶ τῆς θείας χάριτος ἐπισκιάζουσης ἐν αὐτῇ, καὶ ὡς ἐν σκέπῃ τοῦ οὐρανοῦ ἀυλιζόμενον. Καὶ ἡ Θεοτόκος δὲ, ὅρος δασὺ, ὡς μὴ σιδήρου ἀναβάντος· ἐπ' αὐτὴν, λογισμοῦ ἰδὼν ρυπαρὸν ἔχοντος, μὴ δὲ χειρὸς ἀνθρωπίνης πράξεως, ἵνα τέμῃ τὴν παρθενίαν αὐτῆς· κατὰσκιον δὲ, διότι τὸ τε ἅγιον Πνεῦμα ἐπέβλεπεν ἐπ' αὐτὴν, καὶ δύναμις

C Ὑψίστου ἐπισκίασεν αὐτήν. Ὑψίστος mons illa ipsa etiam vocatur quod Altissimi obumbraverit ⁵⁰.

Διάψαλμος (41).

Ἐκάλυψεν οὐρανούς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτοῦ πλήρης ἡ γῆ. Εἰ καὶ γέγονε, φησὶν, ἄνθρωπος ὁ Μονογενὴς, καὶ κατὰ τοῦτο τῶν ἀγγέλων ἠλαττωσθαι δοκεῖ· ἀλλ' οὖν ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ, τούτέστιν ἡ δόξα, καὶ ἡ σεβασμότης ἐπέκειντά ἐστι τῶν οὐρανῶν, τούτέστι τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλων. **D** Πρὸς τίνα γάρ τούτων εἶπεν· Υἱός μου εἰ σὺ, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἥ ἐτι λαμπρότερός ἐστι καὶ τοῦ οὐρανοῦ φωτός; Ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ γῆ τότε μᾶλλον ἐπέγνωσαν αὐτὸν Κύριον καὶ Δεσπότην, ὅτε ἐσαρκώθη, καὶ αἰνεῖ αὐτὸν ὡς μονογενῆ καὶ ὁμοούσιον Υἱὸν τοῦ Πατρὸς. Ἀλλὰ καὶ ὅτε μετὰ

⁴⁷ Psal. cii, 29. ⁴⁸ Ibid. 30. ⁴⁹ Psal. xc, 1. ⁵⁰ Luc. i, 35. ⁵¹ Psal. ii, 7. ⁵² Psal. cix, 4.

Variae lectiones et notæ.

(41) Deest in utroque cod. Ven. et Bav. commentarius in *Diapsalma*.

σαρκὸς ἐπὶ νεφέλῃς ἀνήρχετο, ἐκάλυπεν οὐρανοῦς· καὶ μᾶλλον ἔκτοτε ἐπίγνω αὐτὴν ἡ γῆ Θεόν.

Kal gérgros autou ós phōs éstai. Τὸ φέγγος, φησὶν, ὃ ὑποδείξει ἡμῖν ὁ Χριστὸς, θεογνωσίαν τε καὶ βίον θεάρεστον εἰσηγούμενος, ὡς φῶς ἔσται· τουτέστιν, οὐκ ἀμυδρὸν οὐδὲ ἀσθενές, οἷον τὸ Μωσαϊκὸν (οὐκ ἔχον γὰρ εἶχεν ἐκείνο), ἀλλ' ἀκρατον φῶς, καὶ ἀμυγῆς· εἰδὲ καὶ ἔλεγεν ὁ προφήτης· *Φωτίζον, Ἰερουσαλήμ· ἦκει γάρ σου τὸ φῶς· καὶ, Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα.* Ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ φέγγος, ὡς τὸ τῆς θεότητος φῶς ἔσται ἐν τῷ θρεῖ Θεωρῷ. Ἐν τῇ σαρκὶ γὰρ ἡ θεότης ἐξέλαμπε.

Kérata ἐν χερσὶν αὐτοῦ, καὶ ἔθετο ἀγάπην κραταιὰν ἰσχύος αὐτοῦ. Οὐ μόνον, φησὶ, τῷ φωτὶ τῆς διδασκαλίας χρησάμενος, ὑπέδειξε τὴν ἀλήθειαν τὴν ἐν βίῳ καὶ δόγματι· ἀλλὰ καὶ δυνάμεις πλειστάς θαυματουργῶν ἐπεδείξατο. Κέρας δὲ πάντως ἡ δύναμις πολλοῦ λέγεται, ἐπειδὴ τὰ κέρατα ὅπλα εἰσὶ τοῖς ἔχουσιν ταῦτα ζώοις. Τελευταῖον δὲ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν, ὃ τῆς μεγίστης δυνάμεως αὐτοῦ σημεῖον, ὅτι διὰ θανάτου τὸν θάνατον κατήργησεν· ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα ἐποίησε, τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ ἀγάπην κραταιὰν καὶ μεγάλην ἐμφαίνων. *Μεῖζονα γὰρ ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει ἢ ἰνα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ.* Ἐπεὶ δὲ τὰ κέρατα λαμβάνεται καὶ ἐπὶ βασιλείᾳ, ὡς τὸ, *Υὔψωσε κέρας Χριστοῦ αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ ὑπεροφίας, ὡς τὸ, Μὴ ἐπαίρατε εἰς ὕψος τὸ κέρας ὁμῶν·* φασὶ τινες λέγειν τὸν προφήτην ὅτι βασιλεῖαι τῶν δαιμόνων, καὶ αἱ ὑπεροφαί, ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ γεγονόσαιν, ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ· ὡσπερ καὶ τὸ, *Ἐν χερσὶ σου οἱ κληροῖ μου·* ἀντὶ τοῦ, ἐν τῇ ἐξουσίᾳ σου. Ἐπεὶ δὲ τοῦτους κατετροπώσατο τότε δὴ, ὅτε ἔλεγε· *Κρίσις τοῦ κόσμου ἐστὶ· νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου ἐκβλήθησεται·* ἔξω θείας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, ἔδειξε τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην κραταιὰν. Ἡ ἀγάπη δὲ αὐτὴ οὐκ ἀσθενείας ἦν, ἀλλ' ἰσχύος. Οὐ γὰρ ὡς ἀσθενὴς ἐπαθεν, ἀλλ' ἐκόν· ὅς γε καὶ σταυρούμενος, τὴν οἰκείαν εἰδείκνυ δυνάμιν, ἥλιον σκοτίζων, γῆν σείων, μνημεῖα ἀνοίγων.

Πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσεται λόγος. Οὐκ ἀμάρτυρος, φησὶν, ἔστιν, ἀλλ' ἔχει μάρτυρα βέβαιον τὸν προφητικὸν λόγον· πρὸ γὰρ τῆς ἐναρξεν αὐτοῦ οἰκονομίας, ὁ λόγος ὁ προφητικὸς ἐκήρυξεν αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦ Ἰωάννου λόγος, λέγοντος· *Ἐρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου.* Ἀλλὰ καὶ ἔμα τῷ γεννηθῆναι ἤγον οἱ Μάγοι, καὶ θρόλλος πολὺς περὶ αὐτοῦ γέγονε· καὶ μετὰ ταῦτα ἐξηλθεν ἡ φήμη αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν Συρίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐν

³³ Isa. ix, 1. ³⁴ Isa. ix, 2. ³⁵ Joan. xv, 13. ³⁶ Joan. xii, 31. ³⁷ Matth. iii, 11.

Variae lectiones et notae.

(42) Neutro in cod. occurrunt Graeca verba Latini hisce et scuti vice respondentia.

caelos obtexitque, tumque ipsum uberius terra Deum cognovit.

VERS. 4. Et splendor ejus tanquam lumen erit. Splendor, inquit, quem demonstrabit nobis Christus, cognitionem Dei et vitam Deo placentem intelligens, ceu lumen erit, hoc est, non obscurum, neque imbecillum, ut Mosaicum: illud enim umbram habebat: sed merum lumen et immistum. Propterea et propheta dixit: *Illuminare, Jerusalem, venit enim lumen tuum* ³³. Et, *Populus sedens in tenebris, vidit lumen magnum* ³⁴. Praeterea carnis ipsius fulgor, tanquam divinitatis lumen erit in monte Thabor: siquidem in carne deitas effulgabat.

Cornua in manibus ipsius, et posuit dilectionem fortem roboris sui. Non solum, inquit, lumine doctrinae usus, veritatem demonstravit et vita sua et institutione, verum etiam plurimas vires, admiranda multa faciens, exhibuit. Cornu autem omnino potentia multis in locis dicitur. Cornua enim animantibus sunt armorum et scuti vice (42). Tandem pro nobis etiam mortem obiit, quod maximae ejus potentiae signum est; quoniam per mortem mortem abolevit. Utraque haec fecit, ut suam erga nos dilectionem et fortem et magnam ostenderet. *Majorem enim hac dilectionem nemo habuit, quam ut animam suam impendat pro amicis suis* ³⁵. Quia vero cornua et de rege accipiuntur, ut eo in loco: *Exaltabit cornua Christi sive uncti sui* ³⁶, ac de fastu, ut ait Scriptura: *Ne levate in altum cornu vestrum* ³⁷: asseverant quidam vatem hic dicere, quod regna demonum et superbiae in manibus ejus sint, hoc est in potestate ejus; perinde ac in eo loco manus pro potestate accipitur, ubi Scriptura inquit: *In manibus tuis sortes meae* ³⁸: pro eo quod est, in potestate tua. Quoniam autem demones subvertit et subjugavit jam tum, cum diceret: *Judicium est mundi, nunc princeps mundi ejicietur foras* ³⁹: impendens animam suam pro nobis, fortem suam erga nos dilectionem monstravit. Porro dilectio ipsa non imbecillitatis, sed roboris erat. Non enim ceu imbecillis passus est, sed voluntarius, qui in crucem etiam sublatum propriam ostendit potentiam, solem obscurans, terram concutens, monumenta aperiens.

VERS. 5. Ante faciem ejus proficietur sermo. Non carebit, inquit, testibus, verum stabilem habebit propheticum sermonem. Ante enim incarnatam ejus dispensationem propheticus ipsum sermo praedicabat. Joannis item praedicatione dum inquit: *Veniet fortior me post me* ⁴⁰. Dein cum natus esset, venerunt Magi, ac multa de eo fama vulgata est. Posthac exiit nomen ejus in universam Syriam (43). Tum ad omnes dominos, subditos, sermo

⁴⁰ I Reg. ii, 10. ⁴¹ Psal. lxxiv, 6. ⁴² Psal. xxx,

(43) In omnibus item, quae a Domino fiunt, progreditur sermo, etc.

progređitur, et **164** nihil est absque sermone et A verbo Dei. Quia vero et facies Domini terribilis ejus presentia dicitur, ut illie: *Facies Domini super facientes mala*⁶¹: intelliges et considerabis, quod antea testificatur nobis, et prius quam sint agenda subindicat, deinde pręsto est cuilibet, juxta laborem persolvens. Nisi enim venissem ei locutus eis fuisset, peccatum non haberent⁶².

Et egreditur pedibus suis ad institutionem. Postquam pręmisit verbum ad eruditionem et institutionem hominum, ipse tandem etiam venit, pedibus prophetici sermonis. Vel quod erudiat et castiget tandem nos, qui iis quę per verbum suum nobis antea prędixit, et testificatus est, non obtemperavimus. Alii sic legerunt: *Egredientur in campos pedes ipsorum*, voculam *pedes* per ε tenue scribentes et ι, intelligentes omnia esse permeanda in carnato Deo, veluti arva tam supina, quam ea per quę equi aguntur, et campos, nihilque ipsi impossibile esse. Poterunt autem et humiles corde, arva intelligi, qui ex cœlis semen accipientes, fructum ferunt ad centum, sexaginta, et triginta, de quibus David ait: *Arva tua implebuntur pinguedine, et valles abundabunt frumento*⁶³. Deinde ostendens, quod de rationis consortibus campis et vallibus verba faciat, ait: *Vociferabuntur et laudabunt*⁶⁴.

Ven. 6. Stetit et mota est tellus, asperxit et liquefactę sunt gentes, confracti sunt montes vi, liquati sunt colles perpetui, projectiones ejus perpetuas pro defatigationibus viderunt. Omnipotentiam Dei ostendit, ut quę nemini sufferenda sit. Simul enim stetit, et concussa est terra: intuetur, et simul liquefiunt cęrę instar omnes gentes, et montes franguntur a vi potentię ejus, et colles æterni, hoc est, jam inde ab initio prędicati, ob altitudinem et magnitudinem suam; et projectiones ejus et vias quas ab æterno facit, undecunque in hostes suos motus, videntes; tolerabiles (44) viderunt, cęterum plane laboriosas et afflictionis plenas, adeo terribiles erant. Considerabis etiam, quod steterit in cruce et mota quidem sit terra, montes autem veluti petrę confracti sunt: liquefactę sunt autem gentes aut copię dęmonum, et colles idololatriam accipientes dissoluti sunt. Hęc projectiones ejus et motus et operationes quas ab æterno prędefinivit propter labores quos in cruce sustinuit, factas, viderunt crucifigentes ipsum. Laboravit enim vere, et defatigatus est pro nobis cruci affixus, et languit propter iniquitates nostras. Sed et terra, sive terram inhabitans natura hominum stetit in eodem, et concussa est. A magnitudine quidem passionum concussa prius, stetit veluti in posterum non concutienda. Commota est autem veluti translata et statu vitiositatis, et infractę quidem sunt oppositę vires durę et superbę. Lique-

ται, καὶ οὐδὲν ἐστὶν ἄλογον. Ἐπεὶ δὲ καὶ πρόσωπον Κυρίου λέγεται ἡ φοβερὰ ἐπιστάσια αὐτοῦ, ὡς τὸ, *Πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιούντας κακὰ νοήσεις*, ὅτι μαρτύρεται ἡμᾶς καὶ ὑποδεικνύει τὰ πρακτεῖα πρότερον, εἰτα ἐπίσταται, ἀποδοῖδους ἐκάστη. *Εἰ μὴ γὰρ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς*, φησὶν, *ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον*.

Καὶ ἐξελεύσεται εἰς παιδεῖαν κατὰ πόδας αὐτοῦ. Προαποστείλας, φησὶ, τὸν λόγον εἰς παιδεῖαν τῶν ἀνθρώπων, εἰτα καὶ αὐτὸς ἦλθε κατὰ πόδας τοῦ λόγου τοῦ προφητικοῦ. Ἦ, ὅπερ εἶπον, προμαρτυρόμενος, ἔπειτα παιδεύει ἡμᾶς μὴ ἀκούσαντας. Τινὲς δὲ οὕτως ἀνέγνωσαν. *Ἐξελεύσονται εἰς πεδία οἱ πόδες αὐτοῦ*. Τὸ, *Πεδία*, διὰ τοῦ ε ψιδὺ γράφοντες καὶ τοῦ ι, καὶ νοοῦντες, ὅτι πάντα βάσιμα τῷ σαρκωθέντι Θεῷ, ὡς περ πεδία ὑπτία καὶ ἱππήλατα, καὶ οὐδὲν ἀδύνατον αὐτῷ. Νοοῖντο δ' ἂν καὶ οἱ ταπεινοὶ τῇ καρδίᾳ, πεδία, οἱ τὴν ἐξ οὐρανοῦ δεχόμενοι σπόρον καρποφοροῦσιν ἐν ἑκατὴν, καὶ ἐξήκοντα, καὶ τριάκοντα· περὶ ὧν καὶ Δαβὶδ λέγει· *Καὶ τὰ πεδία σου πλησθήσονται πύττης*, καὶ αἱ κοιλίδες πληθυνούσι σίτον. Εἰτα δεικνύς, ὅτι περὶ λογικῶν πεδίων καὶ κοιλάδων λέγει, φησὶ· *Κεκράξονται καὶ γὰρ ὑμῆς οὖν*.

Ἔσται καὶ ἐσαλεύθῃ ἡ γῆ. Ἐπέβλεψε, καὶ ἐτάκη ἔθνη, διεθρύβη τὰ ὄρη βία, ἐτάκησάν βουνοὶ αἰώνιοι, πορείας αἰωρίους αὐτοῦ ἀντὶ κόπων εἶδον. Τὸ παντοδύναμον δεικνύσι τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἀνυπόστατός ἐστιν. Ἄμα τε γὰρ ἔσται καὶ σαλεύεται ἡ γῆ· καὶ ἅμα ἐπιβλέπει, καὶ τήκονται ὡς κηρὸς ἔθνη ὁλόκληρα· καὶ τὰ ὄρη θρύπτονται ἀπὸ τῆς βίας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ οἱ βουνοὶ αἰώνιοι, τούτέστιν ἑκκαὶ ὀνομαστοὶ, διὰ τὸ ὕψος καὶ μέγεθος· καὶ τὰς πορείας αὐτοῦ καὶ τὰς ὁδοὺς, ἃς ἐξ αἰῶνος ποιεῖται· κινούμενος ἐκαστοτε ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, οἱ ἰδόντες, οὐ φορητὰς εἶδον, ἀλλ' ἐγκόπους· οὕτως ἦσαν φοβεραὶ. Νοήσεις δὲ καὶ ὅτι ἔσται ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ ἐσαλεύθῃ μὲν ἡ γῆ· τὰ ὄρη δὲ, ἥτοι αἱ πέτραι, ἐθρύβησάν. Ἐτάκη δὲ τὰ ἔθνη τῶν δαιμόνων, καὶ οἱ βουνοὶ τῆς εἰδωλολατρίας δεκτικοὶ κατελύθησαν. Ταῦτας δὲ τὰς πορείας αὐτοῦ καὶ κινήσεις καὶ ἐνεργείας, ἃς πρὸ τῶν αἰώνων προώρισεν, ἀντὶ τῶν κόπων τῶν ἐν τῷ σταυρῷ γινομένων εἶδον οἱ σταυροῦντες αὐτόν. Ἐκοπίασε γὰρ ἀληθῶς καὶ ἐπόνεσεν ὑπὲρ ἡμῶν σταυρούμενος, καὶ ἐμαλακίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γῆ, ἥτοι τὴν γῆν ἰκοῦσα φύσις ἀνθρώπων, ἔσται ἐν ταυτῇ καὶ ἐσαλεύθῃ. Ὑπὸ μὲν γὰρ τῆς μέθης τῶν παθῶν σαλευομένη πρότερον, ἔσται ὡς τοῦ λοιποῦ μὴ σαλεύεσθαι. Ἐσαλεύθῃ δὲ ὡς μετακινήθεισα ἐκ τῆς ἐν τῷ κακῷ στάσεως. Καὶ διεθρύβησαν μὲν αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, αἱ σκληραὶ καὶ ὀψιγλόφρονες· ἐτάκησαν δὲ καὶ οἱ βουνοὶ, τὰ τῶν ἀρχιερέων

⁶¹ Psal. xxxiii, 17. ⁶² Joan. xv, 22. ⁶³ Psal. lxiv, 14. ⁶⁴ Exod. xii, 23.

καὶ Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἀξιώματα, τὰ ἐξ αἰῶνος ὀνομαστά· οἵτινες τὰς πορείας τοῦ Κυρίου, ἃ· ἐποίητο ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, αἰώνιους οὖσας, τοῦ-
 ἐστιν ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· μνημονευθη-
 σομένας, ἣ τὰς ἐντολὰς ἃς εἰδίδου, αἰώνιους οὖσας
 καὶ ἀκαταλύτους (πορεῖαι γὰρ, ἐντολαί· κατὰ τὸ,
 Ὁδὸν ἐντολῶν σου ἔδραμον), ἀντὶ τῶν κόπων εἰ-
 δὼν· τοῦτέστι, φορτικὰς ἠγάσαντο καὶ τοὶ λέγοντες·
 Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὀμῶς· ὁ γὰρ ζυγὸς μου
 χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστι καὶ,
 Δεῦτε, καὶ γὼ ἀναπαύσω ὀμῶς κοπιῶντας, καὶ
 πεφορτισμένους ταῖς τοῦ νόμου σμικρολογίαις· οὐ
 τὸν ζυγὸν οὐδὲ οἱ πατέρες· αὐτῶν ἠδυνήθησαν βα-
 στάσαι.

Σκηνώματα Αἰθιοπῶν ποιοθήσονται, καὶ σκη-
 ναὶ γῆς Μαδιὰμ. Μετὰ τὰ σωτήρια πάθη, τὰ σκη-
 νώματα τῶν νοητῶν Αἰθιοπῶν, τῶν ῥωφῶδ' προαί-
 ρισιν ἐχόντων, αἱ τῶν ἀνθρώπων, ψυχῇ, ψυχῇ ἐν
 αἷς κατασχέοντων, ἐποθήθησαν, καὶ ὑπεκλίθησαν τῷ
 λόγῳ τοῦ Εὐαγγελίου· καὶ αἱ σκηναὶ τῆς γῆς Μα-
 διὰμ, αἱ φιλόπονοι καὶ φιλήδονοι διαθέσεις. Ὁ γὰρ
 Ἰσραὴλ ἐν ταῖς Μαδιανίταις ἐξεπόρνευσεν. ὅτε
 ἔστη Φινεὺς καὶ ἐξέλασσετο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραῦ-
 σις. Ἑρμηνεύεται δὲ Μαδιηναίος, κατακεκριμένος.
 Καλῶς δὲ σκηνώματα καὶ σκηνὰς εἶρηκεν· αἷ τε
 γὰρ τῶν ἀνθρώπων ψυχῇ, πρόσκαιρα κατοικητή-
 ρια τοῖς δαίμοσιν ἦσαν, αἱ τε τῆς ἡδονῆς ἐργασίαι,
 εὐκατάλυτοι καὶ παροδικαὶ ὥστε σκηναί. Ἀλλὰ καὶ
 αἰσθητῶς· οἱ ἀπόστολοι καὶ Αἰθιοπίαν εἶδον, καὶ τὴν
 Μαδιανίτην [f. -νίτιν] χώραν ἐπισκέψαντο, τὸν θεὸν
 καταγγέλλοντες λόγον.

Μὴ ἐν ποταμοῖς ὀργισθῇς [vulg. ὀργίσθης], ἢ
 ἐν ποταμοῖς ὁ θυμός σου, ἢ ἐν θαλάσσῃ τὸ ὄρ-
 μημά σου· Ὅτι ἐκτίσῃ ἐπὶ τοὺς ἱπποὺς σου,
 καὶ ἡ ἱππασία σου σωτηρία· ἐντείλων ἐντερεῖς
 τὸ τόξον σου ἐπὶ σκῆπτρα. Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω-
 τέρω, ὅτι ἐν τῷ σταυρῷ ἰστάμενος, τὰ ὄρη συντρι-
 βεῖ, καὶ τὰ ἔθνη τῆχει· νῦν φησιν, ὅτι οὐκ ὀργιζό-
 μενος τοῖς ἀνθρώποις, ταῦτα, ὦ Κύριε, ποιεῖς,
 οὐδὲ ὡς πανολεθρίαν αὐτοῖς ἐπάγων (ποταμούς γὰρ
 καὶ θαλάσσας, τὰ συστήματα τῶν ἀνθρώπων, καὶ
 τὰ διάφορα ἔθνη ἐκάλεσεν)· ἀλλὰ μᾶλλον τῆς κοινῆς
 προνοούμενος σωτηρίας, ταῦτα κατεδέξω τὰ πάθη.
 Διὸ καθάπερ τισὶν ἱπποῖς τοῖς ἀποστόλοις ἐποχοῦ-
 μένος· διηπειρούσεις πᾶσαν τὴν γῆν, οὐχ ἵνα κολάσῃς,
 ἀλλ' ἵνα σώσῃς· οὐ γὰρ ἥλθε ἵνα κρίνῃς τὸν κόσ-
 μον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος διὰ σοῦ. Ἀλλὰ τοῖς
 μὲν πιστεύουσιν ἔσται σωτηρία ἡ ἱππασία σου· τὸ
 δὲ τόξον σου ἐντείλων ἐντερεῖς ἐπὶ τὰς ἀπιστησάσας
 φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Ταύτας γὰρ ὠνόμασε σκῆπτρα.
 Ὅτι δὲ ἱπποὶ βαστάζοντες τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστο-

facti sunt autem colles, **165** hoc est, primorum
 principum et Scribarum et Phariseorum dignitates
 a saeculo celebratae, qui profectiones Domini, quas
 faciebat in Judaea, aeternas et perpetuas existentes,
 hoc est, ad saeculi usque consummationem me-
 morandas, vel mandata quae dabat aeterna exis-
 tentia et indissolubilia (profectiones enim seu
 itinera mandata sunt, juxta illud: *Viam mandato-
 rum tuorum cucurri* ⁶⁵) pro labore inspexerunt, hoc
 est, onerosa omnino et intolerabilia existimarunt,
 cum tamen ille dixerit: *Tollite jugum meum super
 vos: jugum enim meum commodum est, et onus
 meum leve* ⁶⁶. Et: *Agite adeste, et ego refocillabo vos*
desatigatos ac depressos duris legis sermonibus, cu-
jus jugum neque patres eorum hujulare potue-
runi.

VERS. 7. Tentoria Aethiopum terrebantur, et
 attinge terrae Madiam. Post salutare afflictio-
 nes, tentoria Aethiopum, non eorum qui revera
 Aethiopes, sed qui mente concipiuntur, caligino-
 sam deliberationem habentium, mortalium dico
 animae, in quibus tenebrarum tentoriis moraban-
 tur, perterrefactae sunt et submissae sunt, verbo
 Evangelii, et attinge terrae Madiam, amantes vide-
 licet fornicationis et voluptatis effectus. Israel
 enim Madianiticis puellis fornicatus est, quando
 stetit Phinees, et placatus est Dominus, et cessavit
 quassatio. Porro Madianaeus valet, si interprete-
 ris, condemnatus. Pulchre autem tentoria et
 attingas dixit. Nam animae mortalium temporaria
 daemonum habitacula fuere: praeterea voluptatis
 effectus et operationes facile dissolvuntur et trans-
 eunt, uti tentoria. Insuper apostoli etiam vere
 Aethiopiam viderunt, et Madianiticam regionem
 visitarunt, divinum annuntiantes verbum.

VERS. 8, 9. Numquid in fluminibus irasceris,
 vel in amnibus indignatio tua, vel in mari pro-
 fectio tua? Quoniam ascendes super equos tuos,
 et equitatus tuus salutem affert. Intendens inten-
 des arcum tuum super sceptrum. Postquam supra
 dixisset, quod in cruce stans montes conterit, et
 gentes liquefacit: nunc ait, Quod non hominibus
 succensens haec facias, Domine, neque ut perni-
 ciam ipsis adducas et funditus perdas, siquidem
 D amnes et mare, mortalium congregationes et varias
 gentes appellavit; quin potius communi salutis
 prospiciens, has passiones seu afflictiones de-
 monstravit (45). Etenim apostolis, quasi quibus-
 dam equis vectus, per universam terram equitabis,
 non ut punias, sed ut serves. Non enim venisti
 ut judices mundum, sed ut mundus servetur per
 te ⁶⁷. Alqui credentibus equitatio tua cedit in
 salutem. Quod vero alii, arcum tuum fortiter et
 indubitanter intendes, ad tribus Israeliticis quae
 non crediderunt pertinet; eas enim sceptrum

⁶⁵ Psal. cxviii, 32. ⁶⁶ Matth. xi, 29. ⁶⁷ Joan. xii, 47.

Variae lectiones et notae.

(45) Subisti (tu scilicet, Domine, quem alloqui pergit).

nominavit. Quod vero equi portantes Christum sint apostoli, perspicuum sit ex eo quod Paulus ipse a Deo audiverit, **166** dicente: Quoniam vas electionis (46) mihi est, ut serat nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel ⁶⁹. Illud vero, Intendens intendes arcum tuum, non est dissimile his quæ David habet: Intende, inquit, et prosperum successum navescere ⁷⁰. Et, Sagittæ tuæ acutæ in corde inimicorum regis ⁷¹. Quidam, Nonne in fluminibus irasceris? sic intellexerunt: Scopus, inquit, propheta est, ostendere quæ in Novo Testamento contigerint, quæ sunt longe diviniore et magnificentiora iis quæ in Veteri sunt gesta. Propterea etiam ait: Non ut in Veteri Testamento, amnes in sanguinem convertisti, aut mare exsiccasti, ut liberares populum tuum a sensibilibus inimicis tuis, sic nimirum apostolos, ut sceptrâ dæmonum destruas

Fluminibus rumpetur terra. Quemadmodum coloni in fossas et subterraneos meatus et euripos dividunt aquas, irrigationem terræ ita instituentes, sic tu, inquit, Domine, terram præparabis ad susceptionem intellectualium fluviorum qui sunt apostoli, ut sit quod dicitur: Propter flumina scindetur terra. Sunt qui, juxta textum, terram fluviorum ipsam Mesopotamiam acceperint, mediam inter duos ingentia flumina, Euphratem et Tigretem. Mystice ipsum peccatum est, quod medium est inter udam et remissam vitam. Mesopotamia itaque rumpetur, hoc est deicietur, cadet, ceu murus existens Babyloniorum roboris. Peccatum quoque rumpetur scindeturque ense quem venit Dominus jacere super terram ⁷². Fluviorum tellus ipsa etiam est Jerusalem quæ multos jam tum sanctos continebat quos amnes nominavit. Ut enim verum existens lumen, Dominus ipse, per participationem apostolos fecit lumen mundi, sic et sancti dicuntur (47) pariter flumina. Proinde ait, quod terra jam olim fluvios habens quibus irrigetur, nunc rumpetur, ac veluti sitibunda fatiscet, ut quæ non suscepit prophetium sermonem, neque crediderit Christo. Nam si credidissetis, inquit, Mosi, credidissetis etiam mihi ⁷³.

Vers. 10. Videbunt te, et in partu mærebunt populi. Hoc duplicem intellectum habet. Aut enim hoc accipies, quod Qui crediderunt populi, videbunt tuum lumen, et veluti in partu dolebunt, hoc est, cupiditatem et desiderium vehemens habebunt, ut videant regnum tuum, et parturient tuum timorem, ut spiritum salutis pariant. Vel quod infideles populi intuebantur gloriam tui præconii, et mœrore necnon labore conficiuntur præ invidia, quales fuerunt qui dixere: En mundus sequitur eum ⁷⁴.

⁶⁹ Act. ix, 15. ⁷⁰ Psal. xlv, 45. ⁷¹ Psal. cxix, 4. ⁷² Matth. x, 34. ⁷³ Joan. vii, 38. ⁷⁴ Joan. xii, 19.

Variae lectiones et notæ.

(46) Perspicuum est ex iis quæ Ananias de Paulo audivit: Quoniam vas electionis, etc.

(47) Et sunt, et dicuntur.

λοι, ὁ ἄνθρωπος ἐξ ὧν Ἀνανίας περὶ τοῦ Παύλου ἤκουσεν, ὅτι Σκευὸς ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, τοῦ βασιλεύσαι τὸ ἔθνος μου ἐν ὧν ἐθῶν καὶ βασιλεύω καὶ πᾶσι Ἰσραὴλ· τὸ δὲ, Ἐντείνων ἐντενέεις τὸ δέξον σου, ἔοικε τοῖς τοῦ Δαβὶδ· Ἐντενέει καὶ κατενέοι καὶ, Τὰ βέλη τὰ ἠχορημένα ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. Τινὲς δὲ τὸ, Μὴ ἐν ποταμοῖς ὀργισθῆς, οὕτως ἐνόησαν· Σκοπὸς, φησὶ, τῷ προφήτῃ δεικνύει τὰ ἐν τῇ Καινῇ γινόμενα πολλῶ θεοπροπείστερα τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ· διὸ καὶ λέγει, ὅτι Οὐχ ὥσπερ ἐν τῇ Παλαιᾷ ποταμούς εἰς αἷμα μετέστρεψας καὶ θαλάσσας ἐξηράνας, ἵνα ἐλευθερώσῃς τὸν λαόν σου ἀπὸ αἰσθητῶν ἐχθρῶν, οὕτω καὶ νῦν ποιήσεις· ἀλλ' ἐπιθήσῃ ἐπὶ τοὺς ἵππους τοὺς ἀποστόλους, ἵνα τὰ σκήπτρα τῶν δαιμόνων καθέλῃ.

nunc facies; sed conscendes super equos, ipsos atque comminuas.

Ποταμῶν βαγῆσται γῇ. Καθάπερ οἱ γηπῶνοι εἰς διώρυγας καὶ ἀμάρκας διαιροῦσι τοὺς ποταμούς, ἀρδελαν τῇ γῇ σοφισόμενοι, οὕτω καὶ σὺ, φησὶ, Κύριε, τὴν γῆν παρασκευάσεις, εἰς ὑποδοχὴν τῶν νοητῶν ποταμῶν τῶν ἀποστόλων ὥστε εἶναι τὸ λεγόμενον· Ἐνεκεν τῶν ποταμῶν βαγῆσται ἡ γῇ. Τινὲς μὲν γῆν ποταμῶν αἰσθητῶ· μὲν τὴν Μεσοποταμίαν ἐνόησαν, μέσσην οὖσαν τῶν δύο μεγάλων ποταμῶν Εὐφράτου καὶ Τίγρητος· νοητῶς δὲ, τὴν ἀμαρτίαν, ἥτις μέση ἐστὶ τοῦ ὕψους καὶ ἀνειμένου βίου. Ἡ τε οὖν Μεσοποταμία βαγῆσται, τοῦτέστι καταβληθήσεται, καὶ πεσεῖται, ὥσπερ τεῖχος οὐσα τῆς Βαβυλωνίων δυνάμεως· καὶ ἡ ἀμαρτία δὲ βαγῆσται ὑπὸ τῆς μαχαίρας, ἣν ἔλθεν ὁ Κύριος βαλεῖν ἐπὶ τῆς γῆς. Ποταμῶν γῇ καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ, οἷα δὲ ἁγίους τότε πολλοὺς ἔχουσα, οὓς ποταμούς· ὠνόμασεν. Ὅσπερ γὰρ φῶς ὧν ἀληθινὸν ὁ Κύριος, κατὰ μετοχὴν ἐποίησε τοὺς ἀποστόλους φῶς τοῦ κόσμου· οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι εἰσὶ καὶ λέγονται ποταμοί. Φησὶ τοίνυν, ὅτι ἡ γῇ ἡ παλαιὰ ποταμούς σχοῦσα ποτίζοντα· αὐτὴν, νῦν βαγῆσται ὥς ἡ διψῶσα, μὴ δὲ δεξαμένη τὸν προφητικὸν λόγον, μὴ δὲ πιστεύουσα Χριστῷ. Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε, φησὶ, Μωσέϊ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί.

Ὁφονται σε καὶ ὠδινήσουσιν λαοί. Τοῦτο διπλῆν διάνοιαν ἔχει· ἡ γὰρ τοῦτο νοήσεις, ὅτι οἱ πιστευούκτες λαοὶ θύονται τὸ σὸν φῶς καὶ ὠδινῆσουσι· τοῦτέστιν, Ἐρωτα καὶ πόθον σφοδρὸν ἔξουσιν τοῦ ἰδεῖν τὴν σὴν βασιλείαν, καὶ ὠδινήσουσι τὸν σὸν φῶς, ἵνα πνεῦμα σωτηρίας ἀποτέκωσιν· ἢ, ὅτι οἱ ἄπιστοι λαοὶ θύονται τὴν δόξαν τοῦ σοῦ κηρύγματος, καὶ ὠδινὰς καὶ πόνους ἔξουσιν ἀπὸ φθόνου, οἷα ἦσαν οἱ λέγοντες· Ἴδε ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἵσχυται.

Σκορπίζων ὕδατα πορείας. Ὑδατα πορείας αἱ A τοῦ πνευματικοῦ καὶ εὐαγγελικοῦ λόγου χάριτες. Τὸ ὕδωρ γὰρ τῆς πρὸς ἡμᾶς πορείας τοῦ Μονογενοῦς τὸ Πνεῦμά ἐστιν, ὃ ἔδωκε τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Ἐπεὶ οὖν διάφοροι τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας οἱ τρόποι, τὸ ἐν ὕδωρ πολλὰ γίνεται, καὶ σκορπίζεται καὶ διαιρεῖται ἐκάστῳ πρὸς τὴν ἐξὶν αὐτοῦ, ἐπειδὴ καὶ διαίρεσιν χαρισμάτων εἶναι μανθάνομεν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. Ἀλλὰ καὶ πορευόμενος εἰς κώμας καὶ πόλεις ὁ Κύριος, τὸ ὕδωρ τῆς διδασκαλίας ἐσκορπίζε, τοῖς πρὸς οὓς ἔλεγεν· *Ei τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω*. Πολλοὶ ἔχουσιν ὕδατα λόγου, ἀλλ' οὐκ εἰσὶ πορείας, ἀλλὰ σταδαῖα, δδωδῆτα διασωδίας φθόνου. Ἐν αὐτοῖς γὰρ οὗτοι τὸ ἀγαθὸν ἔχουσι, μὴ εἰς ἄλλους αὐτὸ διαχέοντες· οἱ καὶ εἰκόσι τῷ κατορωρυγῶτι τὸ τάλαντον. Ὁ μέντοι ἐκχέων καὶ ἐπ' ἄλλους τὸ ἀγαθόν, οὗτος ἔχει ὕδατα πορείας, καὶ εἰσὶ τῷ βάλλοντι τοῖς τραπέζιταις τὸ τάλαντον, καὶ πλουσιώτερον τὸν δεσπότην ποιήσαντι.

Ἐδωκεν ἡ ἀβυσσος φωνὴν αὐτῆς ὕψος φαντασίας αὐτῆς. Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, καὶ τὴν τῶν νοημάτων ἀκολουθίαν ἐφύλαξε. Ποταμοὺς γὰρ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους καλέσας, θάλασσαν ὀνομάζει τὰ ἔθνη, τῇ τῆς ἀσεβείας πικρίᾳ κατεχόμενα. Καθάπερ ἐν ποταμῶν εἰς πέλαγος ἐμβαλλόντων, πολὺς ἤχος καὶ ψόφος ἀποκαλεῖται, τῶν θαλαττίων κυμάτων εἰργόντων, καὶ ἐπεχόντων τὴν εἰσβολήν· οὕτω τῶν οὐρίων ἀποστόλων τὰ ἔθνη περινοστούντων, καὶ τὸ σωτήριον διαπορθμεύοντων κήρυγμα, θόρυβοι κατ' αὐτῶν ἐκινούνο καὶ στάσεις, τῶν ἀπίστων ἀντιλεγόντων, καὶ σέβας πειρωμένων τὸ κήρυγμα, ὥσπερ ἐν Ἑρέσῳ ὁ ἀργυροκόπος ἐποίησε Δημήτριος, ἐν Κορίνθῳ δὲ ἑτεροὶ, καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἰουδαῖοι, ὅτε καὶ Ῥωμαῖοι τὸν Παῦλον παρέδωκαν. Ἡ τοίνυν τῶν ἐθνῶν ἀβυσσος ταραχῆς φωνὴν ἐδίδου, καὶ ὕψος φαντασίας καὶ ἐπάρσεως τῶν κηρυγμάτων αὐτῆς· ἐνόησαν δὲ τινες καὶ τὴν πληθύν τῶν πεπιστευκότων ἄβυσσον, ὡς ἐκ τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ὁδῶν τῶν ἀνωτέρω ῥηθέντων συστάσαν. Αὕτη τοίνυν ἡ ἀβυσσος, καὶ τὸ ὕψος τῆς φαντασίας αὐτῆς, τούτέστιν οἱ ἐν αὐτῇ ὕψηλοι, καὶ πλούτου καὶ δόξης φαντασίαν ἔχοντες, ἔδωκαν φωνήν, ὁμολογοῦντες τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν.

Ἐπῆρθ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη ἔστη ἐν τῇ τάξει αὐτῆς εἰς φῶς. Ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ἐπῆρθ ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ νύξ ἐγένετο, ὅτε ἡ σελήνη ἔχει τάξιν φρίνεσθαι. Ἡ ὅτι τοῦ Κυρίου σταυρουμένου, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία ἀνέλαμψε, καὶ ἔστη ἐν τάξει αὐτῆς εἰς φῶς· τούτέστι, πλησιφαῆς γέγονε, τὴν τάξιν σώζουσα τοῦ ἰδίου κύκλου. Ὁ τε γὰρ ἐκατόνταρχος ἐθνικῶς ὢν, Ἰδὼν Θεοῦ ὁμολόγησε τὸν σταυρούμενον, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ὄντες. Καὶ ὁ Κύριος

Spargens aquas itineris. Aquæ itineris sunt spiritualis et evangelici verbi gratiæ. Nam aqua profectionis, qua ad nos usque unigenitus Dei Filius porrexit, Spiritus 167 est, quem dedit credentibus in se. Postquam igitur varii sunt spiritualis doctrinæ modi, una aqua multæ sunt, quæ dispergitur ac dividitur cuilibet pro sua habitudine. Nam divisionem esse donorum discimus, eundem autem Spiritum. Deinde proficiscens in vicos et civitates Dominus, aquam doctrinæ sparsit illis profecto ad quos dicebat: *Si quis sitit, veniat ad me et bibat* 75. Multi habent aquas sermonis, sed non sunt profectionis, sed status, spirantes virosū odorem et invidiam: in seipsis enim isti bonum habent, ipsum non in alios diffundentes, qui et assimilantur ei qui talentum defolierat. Porro qui bonum habet, et in alios effundit, is aquas profectionis habet, et similis est, qui (48) nummularius talentum suum locat, quique opulentiorē dominum suum facit.

Abyssus dedit vocem suam, in altitudine apparitionis suæ. Permansit in assumpto tropo, sensuumque consecutionem observavit. Flumina enim sacrosanctos apostolos appellans, mare gentes nominat, incredulitatis amarulentiam retinentes. Perinde ergo ut fluviorum in pelagus ingruentium, exonerantiumve, ingens sonitus et strepitus editur, marinis fluctibus cohibentibus arcibusque insultum et influxum: hunc ad modum divinis apostolis gentes circumeuntibus, salutareque Evangelii Christi præconium afferentibus, turbæ adversum ipsos movebantur, et seditiones ab infidelibus ipsis contradicentibus exstinguereque tentantibus istam promulgationem: quemadmodum Ephesi argentarius Demetrius fecit, Corinthi vero alii, et Hierosolymis Judæi, quando et Romanis Paulum tradiderunt. (49) Proinde abyssusurbationis gentium, dabat altitudinem apparitionis et elevationis fluctuum ejus. Quidam hic, per abyssum, multitudinem credentium acceperunt, e fluminibus et aquis supradictis consistentem. Ipsa igitur abyssus et altitudo apparitionis ejus, hoc est, alti in ipsa, et divitiarum et gloriæ et auctoritatis aspectum habentes, dederunt vocem, confidentes Dominum Jesum Christum ore suo.

Vers. 11. *Elevatus est sol, et luna stetit in ordine suo ad lumen*. Sol justitiæ in altum sublatus est in cruce, et nox facta est, in qua luna ordinem suum obtinet, ut luceat: sive quod Domino crucifixo ex gentibus Ecclesia refulsit, et stetit in ordine suo ad lumen, hoc est, proxime lucens apparuit, servans ordinem proprii orbis. Sic centurio gentilis existens Filium Dei confessus est crucifixum, et qui eum ipso erant. Jam et

75 Joan. vii, 37.

Varie lectiones et notæ.

(18) *Ei qui, etc.*

(49) *Gentium itaque abyssus vocis turbationem*

dabat, et altitudinem imaginationis, elationisque prædicationum ejus.

Dominus ipse dixit: *Quando exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum* 72. Si autem sol est Evangelium, vide quando sublimatum 168 est Evangelium et radii ejus extensi sunt, tum et luna, hoc est lex, stetit ad lumen. Tum enim apparuit spiritualis lex, quando Spiritus ipsam interpretatus est. Sic et per allegoricum intellectum apparuerunt Agar et Sarra. Sic et illud, *Non colligabis os bovi trituranti* 73, de doctoribus Ecclesie apparuit in lege scriptum et latum esse. Eum ad modum cordis circumcisio demonstrata est, non corporalis quidem particula. Hanc sane ordinationem et antea quidem habebat foret. Quando vero venit lumen mundi, tum stetit

Jacuta tua proficiscuntur, ad splendorem fulguris armorum tuorum. Divos apostolos jacula vel sagittas appellat, quæ profectæ sunt veluti a forti quapiam et potenti manu missæ, ut fingerentur in corde inimicorum regis, demonum videlicet, æque ac David ait: *Tanquam sagittæ in manu potentis, sic et filii excussorum* 74. Excussi sunt quidem et projecti a facie Dei ipsi Judei. Horum filii sagittæ fuerunt potentis Christi, qui est virtus Dei. Illi porro ad splendorem fulguris verborum, hoc est, armorum Christi profecti sunt. Arma vero Christi sunt, quibus Paulus nos induit dicens: *Induimini armatura Dei, quæ est thorax justitiæ et galea salutis et gladius Spiritus* 75. Atque hæc arma sunt splendida et coruscantia: lucet enim virtus in eo qui eam induit, etiamsi occultetur. *Lucent* namque, inquit, *lux vestra coram hominibus* 76. Apostoli igitur profecti sunt, docentes omnes gentes, ut ostenderent omnibus splendorem coruscationis armorum horum.

VERS. 12. *In terminatione imminues terram, et in indignatione confringes gentes.* Judaicam, inquit, terram desolari et vastari facies per Romanos, tanquam incolæ ejus in te impii fuerint: et confringes, hoc est, humiliabis Israelitas, qui gentium erga te sævitiam et impietatem imitati sunt. Vel operationes terrestris prudentiæ imminues per jacula apostolorum tuorum, et gentium prudentiam, consilia humiliabis, dejicies subjuga-

VERS. 13. *Exiisti ad salutem populi tui, ut servares unctos tuos.* Cum dixisset antea, Quoniam imminues Judaicam terram, rationem nunc ejus reddit: Nam tu, inquit, exiisti ad salutem populi hujus. Non enim venisti nisi ad pecudes quæ interierant domus Israelis. Propterea et Jesus vocatus es, et advenisti huc, ut serves unctos sanguine tuo et Spiritu sancto tuo. At enim ipsi noluerunt, propterea eos minuiisti, ac alium tibi populum vindicasti, qui et uncti sunt per baptismum, in mortem tuam baptizati, unctique oleo

A αὐτὸς εἶπεν. Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. Εἰ δὲ ἡλιός ἐστι τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀκτι-
νες αὐτοῦ ἡπλώθησαν, τότε καὶ ἡ σελήνη, τούτῃστιν ὁ νόμος, ἔσται εἰς φῶς. Τότε γὰρ ἐφάνη πνευματικὸς ὁ νόμος, ὅτε τὸ Πνεῦμα αὐτὸν ἠρμήνευσεν. Οὕτως ἐφάνησαν ἀλληγορούμεναι ἡ Ἄγαρ, ἡ Σάρρα οὕτως τὸ, *Ὁὐ σιμώσεις βοῦν ἀλωῶντα*, περὶ τῶν διδασκάλων ἐφάνη νομοθετηθῆναι. οὕτως περιτομὴ ἐδείχθη καρδίας, οὐ σωματικοῦ μορίου. Ταύτην δὲ τὴν τάξιν εἶχε μὲν καὶ πρὶν ὁ νόμος· ἐκρύπτετο δὲ, ἅτε σκιᾶς οὐσῆ, περὶ αὐτὴν. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ φῶς, τότε ἔσται καὶ αὐτὸς ἐν τῇ τάξει αὐτοῦ.
lex, cæterum occultabatur, ceu umbra circa ipsam et ipsa in ordine suo.

B Βολίδες σου πορεύονται, εἰς φέγγος ἀστρα-
πῆς ὅπλων σου. Τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους βολίδας καλεῖ, οἱ ἐπορεύθησαν ὡς παρὰ τινος εὐσθενοῦς καὶ δυνατῆς χειρὸς παμφθέντες, ὥστε παγῆναι ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τῶν βασιλέως, τῶν δαιμόνων, καθὰ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· Ὡς εἰ βέλη ἐν χειρὶ δυνατοῦ, οὕτως οἱ υἱοὶ τῶν ἐκτεταγμένων. Ἐξετινάθησαν μὲν γὰρ καὶ ἀπεβρίβησαν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ οἱ Ἰουδαῖοι· οἱ δὲ υἱοὶ τούτων βέλη γεγόνασιν τοῦ δυνατοῦ Χριστοῦ, τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Οὗτοι δὲ εἰς φέγγος τῆς ἀστραπῆς τῶν ὅπλων τοῦ Χριστοῦ ἐπορεύθησαν. Ὅπλα μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ, ἃ ὁ Παῦλος ἡμᾶς ἐνδύει λέγων· Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ θώραξ τῆς δικαιοσύνης, ἡ περιεκαλαία τοῦ σωτηρίου, καὶ ἡ μά-
C χαίρα τοῦ Πνεύματος, λαμπρὰ δὲ ταῦτα τὰ ὅπλα καὶ ἀστράπτουσι· λαμπρύνει γὰρ ἡ ἀρετὴ τὸν αὐτὴν ἐνδεδυμένον, κλιν κρύπτειται. Λαμπρύνει γὰρ, φησὶ, τὸ φῶς ὁμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. Οἱ οὖν ἀπόστολοι ἐπορεύθησαν μαθητεύοντες πάντα τὰ ἔθνη, εἰς τὸ δεῖξαι πᾶσι τὴν φέγγος τῆς τῶν ὅπλων ἀστραπῆς.

Ἐν δαιλίᾳ ὀλιγώσεις γῆν, καὶ ἐν θυμῷ καρδίας ἐθνη. Τὴν Ἰουδαϊκὴν γῆν, φησὶ, γῆν ἐρημοθῆναι ποιήσεις ὑπὸ Ῥωμαίων, ὡς ἀσθενησάντων εἰς αὐτὴν ἐν αὐτῇ, καὶ καρτάσεις, ἀντὶ τοῦ, ταπεινώσεις τοὺς Ἰσραηλίτας, ἐθνῶν ἀπηνειαν πρὸς σὲ μμησμένους. Ἡ, ὅτι τὰς πράξεις τοῦ γῆινου φρονήματος ὀλιγώσεις διὰ τῶν βολίδων σου τῶν ἀποστόλων· καὶ τὰ ἐθνικὰ φρονήματα ταπεινώσεις καὶ ὑποτάξεις.

D Ἐξῆλθες εἰς σωτηρίαν λαοῦ σου, τοῦ σώσαι τοὺς χριστούς σου. Εἰπόν, ὅτι Ὀλιγώσεις τὴν Ἰουδαϊκὴν γῆν, ὥσπερ ἀπολογεῖται· Καίτοι σὺ ἐξ-ἦλθες εἰς σωτηρίαν τοῦ λαοῦ σου τούτου. Οὐκ ἦλθες γὰρ εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Αὐτὸ καὶ Ἰησοῦς ἐκλήθη, καὶ παρεγένου ἐνταῦθα, ἵνα σώσῃς τοὺς χρισθέντας τῷ αἵματι σου, καὶ τῷ Πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ. Ἀλλ' οὐκ ἠθέλησαν διὰ αὐτοὺς μὲν ὀλιγώσεις· λαὸν δὲ ἕτερον περιποιήσω, οἱ καὶ χριστοὶ γεγόνασιν διὰ τοῦ βαπτίσματος, εἰς τὸν θάνατόν σου βαπτισθέντες, καὶ χρισθέντες

72 Joan. xii, 32. 73 I Cor. ix, 9. 74 Psal. cxxvi, 4. 75 Ephes. vi, 17. 76 Matth. v, 15.

τῇ τῆς ἀγαλλιάσεως ἑλπίῃ, τῷ Πνεύματι. Ἡ τὴν αἰτίαν ἐπάγει τοῦ ὀλιγοῦσθαι τὸ γερὸν φρόνημα. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ὀλιγοῦσαι τὴν γῆν, διότι ἐπὶ τοῦτο ἐξῆλθες, ἵνα σώσης. Ἀλλως δὲ οὐκ ἦν σωθῆναι, εἰ μὴ αἱ γῆνοι πράξεις ὀλιγοῦσθαι.

Ἐβαλες εἰς κεφαλὰς ἀνθρώπων θάνατον. Τοὺς μὲν πιστεύσαντας, φησὶ, καὶ χριστοὺς καὶ μετόχους γενομένους, ἔσωσας· εἰς δὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἰουδαίων κεφαλὰς, τοῦτέστι τοὺς ἀρχοντας καὶ προέχοντας, θάνατον ἔβαλες, διὰ τῶν Ῥωμαίων αὐτοὺς ἐξολοθρεύσας.

Ἐξήγειρας δεσμούςς ἕως τραχήλου εἰς τέλος. Τοῦτέστιν, ἔδησας αὐτοὺς ταῖς τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων σειραῖς, οὐ μερικῶς κατασφιγγομένους, ἀλλ' οἷον δι' ὅλον τοῦ σώματος, καὶ ἕως τραχήλου. Αἱ γὰρ ἀμαρτίαι αὐτῶν ἐξεγερθεῖσαι κατ' αὐτῶν, οἷον ἐβουλήθη Θεός, ἔδησαν αὐτοὺς, καὶ ὑποχειροῦς Ῥωμαίοις ἐποίησαν, ὥστε τράχηλον αὐτῶν τὸν ἐπιρριμένον ταπεινωθῆναι καὶ συντελεσθῆναι. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, *Εἰς τέλος*. Εἰσὶ καὶ ἀγαπήσεως δεσμοί, οὓς τοὶς πιστεύουσιν ἐπιβάλλων ὁ Κύριός, τὸν τράχηλον αὐτῶν, τῷ οἰκείῳ ζυγῷ ἐπάγει. Ἐξήγειρές δὲ καὶ ἄλλους δεσμούςς ὁ Χριστὸς κατὰ τοῦ Ἰούδα, οὓς τῷ αὐτοῦ τραχήλῳ περιθεὶς οὗτος, τέλος εὔρε δι' ἀγρόνης.

Διέκοψας ἐν ἐκστάσει κεφαλὰς δυναστῶν· σπεισθήσονται ἐν αὐτῇ. Διανοίξουσιν χαλινούς αὐτῶν, ὥς δ' ἐσθίων πτώχους λάθρα. Ἐκτασιν, φησὶ, πεπόνθασιν οἱ δυνασταὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ἐκτάντες τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος, καὶ λυτήσαντες καὶ μανέντες κατὰ σοῦ. Διὰ τοῦτο οὖν διέκοψας αὐτοὺς ἀπὸ τῆς σῆς οἰκειότητος, καίτοι πρῶην μερίδα σὴν ὄντας. Ἡ, ὅτι διεσκόρπισας ἄλλον ἀλλαχόσε. Τοῦτο καὶ Δαβὶδ φησὶ· Διαμέρισον αὐτοὺς ἐν τῇ ὥῃ αὐτῶν. Εἰκότως δὲ αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν αἱ τοῦ νοῦ χωρητικαὶ διεκόπησαν ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Λόγον οἰκειότητος, οἷον μὴ κατὰ λόγον ἐφρόνησαν, ἀλλὰ μάλλον τῷ λόγῳ ἐπανεστῆσαν. Ἡ, ὅτι Σημεῖα σοῦ ποιήσαντος, ἐκστήσονται, καὶ σεισμὸν πείσονται ταρασσόμενοι, καὶ διακοπήσονται, οἱ μὲν λέγοντες, ὅτι Πλαγὴ τὸν ὄχλον· ἄλλοι δὲ, ὅτι Οὐδέποτε ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὥς οὗτος δ' ἄνθρωπος. Κρύφα μὲν τοὶ αἱ κεφαλαὶ, οἱ ἀρχόντες καταγογγύσουσί σου, διανοίγοντες τ' ἔχουσιν καὶ τοὺς ὁδόντας, ὅτινα χαλινός εἰσι τοῦ στόματος, ὥστε πτώχους μὴ τολμῶν προφανῶς μεταλαβεῖν τροφῆς, ἀλλὰ μεμυκότες τοῦ στόματος ἔχον ταύτην λεπτύνων. Ἐφοδοῦντο γὰρ τὸν ὄχλον τῷ Ἰησοῦ προσδιακειμένον διὰ τὰ θαύματα. Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ οἱ πρῶην μὴ τολμῶντες λαλῆσαι, ἀλλὰ κικλίσμενοι ἐν ὑπερώῳ, καὶ λάθρα ἐσθίοντες τὴν τῶν πιστευόντων αὐτοῖς σωτηρίαν, ὥστε ἱκανοὶ διανοίξαντες τοὺς χαλινούς τοῦ στόματος, τοῦτέστι

A exultationis, Spiritu nempe sancto. Vel causam adducit, cur terrestres prudentia diminuat. Propterea, inquit, **169** imminues terram, quod eam ob causam exieris ut servares. Aliter enim servare licebat, ni terrenæ res primum imminutæ essent.

B Projecisti in capita iniquorum mortem. Eos qui crediderunt, inquit, et unctos et participes factos, servasti. In iniquorum verò Judæorum capita, hoc est, in principes et eminentiores mortem jaculatus es, per Romanos qui eos perdiderunt.

C Excitasti vincula usque ad collum in finem. Hoc est, ligasti iniqua Judæorum capita propriorum peccatorum catenis, non ita quidem ut ex parte cincti essent, verum ut per totum corpus et usque ad cervicem. Nam peccata ipsorum excitata contra ipsos, quando Deus voluit, ligarunt ipsos, adeo ut Romanis ipsos subjeceris (50), ut cervix eorum elata humiliaretur conficereturque. Hoc enim significat, quod ait, *Ad finem*. Sunt et charitatis vincula, quæ credentibus injiciens Dominus, cervicem ipsorum proprio jugo submittit. Excitavit et alia vincula Christus adversus Judam, quæ suæ cervici circumponens ille, finem reperit per strangulationem.

Vers. 14. Diapsalma (51). Amputasti in defectione capita potentium, concutientur in ipsa. Aperient frenos suos, tanquam mendicis clanculum comedens. Stuporem, inquit, et defectionem patiuntur potentes Israelis, deficientes a recta prudentia, furentes et insanientes adversum te : eam ob rem rescuisti eos a tua proprietate, a tuo jure (52), cum antea pars tua essent. Vel quod alium alio disperseris, id quod David ait : *Disparias eos in vita ipsorum* ⁵³. Non immerito autem capita ipsorum intellectus capacia, reserta sunt a societate, quæ illis cum Verbo fuit, quoniam pro Verbo non sapuerunt, sed Verbo potius resisterunt. Sive quod te signa exhibente, ipsi obstupescunt ac animo deficient, concussionemque facient conturbati, ac discidentur, alii quidem dicentes : *Quoniam seducit turbam*. alii autem : *Quoniam nunquam sic quisquam locutus est, ut homo ille* ⁵⁴.

D Occulte quidem capita, ipsi principes obdurmura-bunt tibi, aperientes labia et dentes quæ sunt frena oris : æque atque mendicis non audens propalam accipere cibum, velato eum ore intus comminuit. Timebant enim vulgus, Jesu Christo benevolum atque favens, propter miracula. Quin etiam apostoli, antea non audentes loqui, verum conclusi in cœnaculo superiore clanculum edentes credentium ipsis salutem, tanquam equi aperientes frenos oris, hoc

* Psal. xvi, 5. * Joan. vii, 12, 46.

Variae lectiones et notæ.

(50) Subjicerent.

(51) Vox hæc διάψαλμα, diapsalma, abest a

Græco textu.

(52) A tua familiaritate et amicitia.

est, humanos timores abjicientes, cum fiducia et libertate prædicabant verbum. Forsan et ad Deum propheta inquit : Quoniam in defectione quadam et succensente affectu constitutus, Domine, discidisti eos. Revera enim ita eos discidit, **170** si molo punit Deus. Atqui ipsi nosipsos punimus, cui rei testimonium dicit, qui ait : *Deus mortem non fecit* ⁸³. Et rursus alius : *Tentat autem Deus neminem. Quilibet autem tentatur a propria cupiditate* ⁸⁴.

VERS. 15. *Ac duxisti in mare equos tuos, turbantes aquas multas. Servavit rursus sermo suum in mutatione schema. Frena enim recordatus, nunc equos ipsos apostolos vocat, quos in hujus vitæ mare Dominus perduxit, qui gentes aquas existentes, propter udam et dissolutam vitam suam turbant, dum docent futurum esse judicium, operumque in præsentem vitam transactorum reddendam persolutionem. Hoc modo Paulus Athenienses turbavit, cum diceret : *Tempora ignorantie posthabens Deus, jam nunc omnibus annuntiat, in melius permutare animi sententiam ac resipiscere. Nam statuit diem in qua judicaturus est terrarum orbem* ⁸⁵. Turbabant etiam alio modo apostoli, quando propter prædicatum verbum, ipsos inter sese mutuo dissidere sanguine junctos faciebant. Quod et Dominus affirmavit : *Non veni mittere pacem, sed gladium* ⁸⁶. Multæ vero aquæ sunt gentes, respectu Israelis, qui unius veluti gentis instar habet. In principio sane Dominus dixit : *In viam gentium ne abieritis* ⁸⁷. At ubi elevatus est in cruce et resurrexit : *Docete, inquit, omnes gentes* ⁸⁸.*

VERS. 16. *Observari, et contritum est cor meum, a voce preceationis labiorum meorum, et ingressus est tremor in ossa mea, et subter me turbata est habitudo mea. Quiescam in die tribulationis meæ, dum ascendero ego ad populum peregrinationis meæ. Custodiam vocant prophetæ mentis suæ observationem et attentionem quam faciunt, dum Spiritus eis insonat futurorum cognitionem, æque atque supra dixit : *Super custodiam meam stabo*. Ait ergo : *Quia veluti custodivi mentem meam a terrenis curis, in te mentem meam figens, revelasti mihi quænam sint passuri, qui ex Israel non crediderunt, ac eam ob rem concidit cor meum : etenim cum compatiens, tristior ob contribules et fratres meos. Vel, quia quæ revelasti oranti mihi custodivi, hoc est, consideravi et servavi apud meipsum, quæ etiam posthac prolocutus sum orans : ac ideo contritum est cor meum tremorque apprehendit ossa mea, et subter et ex profundo turbata est tota habitudo et constitutio animæ meæ. Deinde mox Spiritu imbutus ait : quoniam Non videbo hæc quæ Israelitis contingent. Tum**

Α τοὺς ἀνθρωπίνους φόβους ἀποβρίθναντες, ἐν παρρησίᾳ χρηρίζουσι. Τάχα δὲ καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὁ προφήτης φησὶν, ὅτι Ἐν ἐκστάσει τινὶ καὶ θυμῷ διεσπασί γεγινώς, ὦ Κύριε, διέκοψας αὐτούς· τῷ ὄντι γὰρ, εἴπερ (55) Θεὸς κολάζει· ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοὺς κολάζομεν· καὶ μαρτυρεῖ ὁ εἰπών· Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν· καὶ αὖθις ἑτερος, Πειράζει δὲ Θεὸς οὐδένα· ἕκαστος δὲ πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας.

Καὶ ἐπεβίβας εἰς θάλασσαν τοὺς ἵππους σου, ταρασσόντας ὕδατα πολλὰ. Τετρήχαι πάλιν ὁ λόγος· τῇ τροπῇ τὸ οἰκεῖον σχῆμα. Χαλινῶν γὰρ μνημονεύσας, νῦν ἵππους ὀνομάζει τοὺς ἀποστόλους, οὓς εἰς τὴν τοῦ βίου θάλασσαν ἐπεβίβασεν ὁ Κύριος, τὰ ἔθνη, ὕδατα ὄντα διὰ τὸν ὕγρον καὶ διαλυμένον αὐτῶν βίον, ταρασσόντας, ἐν τῷ διδάσκειν αὐτούς, ὅτι κρίσις ἔσται, καὶ τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἔργων ἀνταπόδοσις. Οὕτω γοῦν καὶ Παῦλος τοὺς Ἀθηναίους ἐτάραξεν, εἰπών· Τοὺς μὲν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός, τὰ νῦν παραγγέλλει πᾶσι μεταρθεῖν, ὅτι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην. Ἐτάραστοι δὲ καὶ ἄλλως οἱ ἀπόστολοι, καθὼς τὰ γένη καὶ ἀλλήλων δίδισαν διὰ τὸν λόγον, ὃ καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· Οὐκ ἤλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. Πολλὰ δὲ ὕδατα, τὰ ἔθνη, ὧς πρὸς γὰρ τὸν Ἰσραὴλ ἓν ἔθνος ὄντα. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν ὁ Κύριος εἶλεν· Εἰς ὅδον ἐθνῶν μὴ ἀπέλθῃτε· ἐπεὶ δὲ ἐπλήρη ἐν τῷ σταυρῷ καὶ ἀνέστη, Μαθητεύσατε, φησὶ, πάντα τὰ ἔθνη.

Ἐφυλαξάμην, καὶ ἐπτοήθη ἡ καρδία μου, ἀπὸ φωνῆς προσευχῆς χειλέων μου. Καὶ εἰσηλθε τρόμος εἰς τὰ ὀστέα μου, καὶ ὑποκάτωθέν μου ἐταράχθη ἡ ἔξις μου (54). Ἀναπαύσομαι ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου, τοῦ ἀναδύνασθαι με εἰς λαὸν παροικίας μου. Φυλακὴν καλοῦσιν οἱ προφῆται τὴν κατὰ νῦν τήρησιν καὶ προσοχὴν ἣν ποιοῦνται, ὁπρὶν ἔλθῃ τὸ Πνεῦμα αὐτοῖς ἐνηχεῖ τῶν ἐσομένων τὴν γνῶσιν· ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸς οὗτος· ἔφη ἀνωτέρω· Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι. Φησὶν οὖν, ὅτι Ὡς ἐφύλαξα τὸν νοῦν μου ἀπὸ τῶν γήινων φροντίδων, προσευχόμενός σοι, ἀπεκάλυψάς μοι, ἃ πείσονται οἱ δὲ Ἰσραὴλ ἀπιστήσαντες, καὶ διὰ τοῦτο συμπτέτωκεν ἡ καρδία μου· ὡς συμπαθὴς γὰρ ὢν, λυπεῖται ἐπὶ τοῖς ὁμοφύλοις. Ὅτι ἃ μοι ἀπεκάλυψας προσευχομένῳ, ἐφυλαξάμην, τουτέστιν ἀπεσκόπησα καὶ ἐτήρησα παρ' ἑμαυτοῦ, ἃ καὶ ἐξεφώνησα μετὰ ταῦτα προσευχόμενος. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπτοήθη ἡ καρδία μου, καὶ τρόμος κατέλαβε τὰ ὀστέα μου, καὶ κάτωθεν καὶ ἐκ βάθους ἐταράχθη πᾶσα ἡ ἔξις καὶ κατὰστασις τῆς ψυχῆς μου. Εἶτα εὐθὺς ἐνηχηθεὶς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, φησὶν, ὅτι Οὐκ ὀφθαλμοὶ ταῦτα, ἃ τοῖς

⁸³ Sap. i, 13. ⁸⁴ Jac. i, 15, 14. ⁸⁵ Act. xvii, 30. ⁸⁶ Matth. x, 34. ⁸⁷ Matth. x, 5. ⁸⁸ Matth. xxviii, 19.

(55) Εἴπερ οὐ, Cod. Bav.

(54) Ἐν ἐμοὶ ἐταράχθη ἡ ἔξις μου, in me turbata est vis mea. Cod. Ven.

Ἰσραηλιταὶ συμῃσεται. Τότε γὰρ, ὅτι ἐπιστῇ ἡ ἡμέρα τῆς κακῶν ἐπαγωγῆς, ἥτις ἐστὶν ἡμέρα θλίψεως, ἀναπαύσομαι. τούτῃσιν, τελευτήσω τὴν ζωὴν (θάνατος γὰρ ἀνδρὶ ἀνάπαυσις), καὶ ἀναθήσομαι εἰς τὴν ἄνω πόλιν, ἐνθα ἐστὶν ὁ λαὸς τῶν ἁγίων, ὁ παροικίαν ἡγησάμενος τὴν ἐνταῦθα ζωὴν, ἣν καὶ αὐτὸς τοιαύτην ἡγήμαι. Οὕτω καὶ Δαβὶδ, *Πάροικος ἐγὼ εἰμι, φησὶ, καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου, τοὺς πατριάρχας πάντως αἰνεῖν μένους, καὶ τοὺς μετ' αὐτοὺς ἁγίους. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων ἔχουσιν· Εἰς τοὺς παροικίας μου· καὶ νοήσεις, ὅτι· Ἀναθήσομαι εἰς τὴν ναὴν τὸν οὐράνιον ἀπὸ τῆς παροικίας μου ταύτης, καὶ ἐπιποθῶν τὴν ἀνάλυσιν, λέγει τὸ, Ἀναπαύσομαι. Ἐπειδὴ γὰρ προγνοῖ· ἃ τῷ γένει αὐτοῦ συμῃσεται, ἐλυπεῖτο, φησὶ· Τότε ἀναπαύσομαι ἀπὸ τῆς θλίψεως, ἐὰν ἀναλύσω ἀπὸ τῆς παροικίας μου· ὥστε γενέσθω τοῦτο.*

Δίδει συκὴ οὐ καρποφορήσει καὶ οὐκ ἐστὶν γεννήματα ἐν ταῖς ἀμπελίσιν. Ψεύσεται ἔργον ἐλαίας, καὶ τὰ πεδία οὐ ποιήσει βρώσιν. Τὴν αἰτίαν παρίστησι τῆς θλίψεως, δι' ἣν καὶ ἐταράχθη, καὶ φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο λυπούμαι, ὅτι ἡ συκὴ οὐκ ἐστὶ καρποφορήσει, Ἰερουσαλὴμ. Καὶ γὰρ ἐλθὼν εἰς αὐτὴν ὁ Χριστὸς, οὐχ εὗρε καρπὸν ἐν αὐτῇ, εἰ μὴ φύλλα μόνον, τὴν ἐξωθεν δηλαδὴ ἐπίδειξιν καὶ ὑπόκρισιν τῆς θεοσεβείας· ὡς αὖθις ἐν παραβολαῖς εἶπε· Συκὴν τις εἶχε, ἣν διὰ τὴν ἀκαρίαν ἐκτεμεῖν ἡθεύληθη. Ὁ δὲ γεωργὸς ὀλίγον ἐνδοθῆναι χρόνον ἠέτευσεν, ὥστε ἡ καρποφορήσῃ, ἢ πρόφρυον ἐκτιμηθῆναι. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀμπελὼν καρποφορήσει. Ἀμπελὼν δὲ ὁ λαὸς, ὡς καὶ ὁ Ἠσαῖας· Καὶ ὁ ἀμπελὼν Κυρίου Σαβα὿θ, ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, νεφρὺς ἡγαπημένον. Ἐλαίαν δὲ ὀνομάζει τοὺς Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους, οἱ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης δόγματι σεμνυόμενοι, ἔρημοι τῶν ταύτης ὑπὲρχον καρπῶν (56). Ὅτι δὲ ἡ ἐλαία εἰς εἰκόνα δικαίου παραλαμβάνεται, μαρτυρεῖ καὶ Δαβὶδ, Ἐγὼ ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρος, λέγων. Καὶ πᾶσα δὲ ἡ συναγωγὴ ἐλαία, ὡς Ἰερεμίας φησὶν· Ἐλαίαν εὖσκον (57) τῷ εἶδει· ἐκάλεσε Κύριος τὸ δρομὸν σου. Αὕτη οὖν τὸ ἔργον αὐτῆς ἐψεύσατο· παιδαγωγούμενοι γὰρ εἰς Χριστὸν διὰ τὸ νόμου καὶ προφητῶν, οὐ προσήκαντο τοῦτον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐξεκλάσθησαν οἱ κλάδοι αὐτῶν· ἐνεκεντρίσθησαν δὲ οἱ τῆς ἀγγελαίας (58) ἔθνικοι. Ἀλλὰ καὶ τὰ πεδία οὐ ποιήσει βρώσιν, οἱ ταπεινότεροι τοῦ λαοῦ, πρὸς οὓς λέγεται· Νεώσατε δαυτοὺς νεώματα, καὶ μὴ σκεῖρετε ἐπ' ἀνάνθους. Οὗτοι οὖν τοσοῦτον ἀνεμόφθοροι γεγόνασιν, μηδένα

enim quando institerit dies afflicturæ calamitatis, quæ est mihi dies tribulationis, quiescam, hoc est, ultimum vitæ diem claudam : mors enim homini est requies et cessatio. Et ascendam in supernam urbem, ubi est populus sanctorum, vitam hanc peregrinationem esse existimans, quod et ipse ego consimiliter 171 puto. Sic et David ait : *Advena ego sum et peregrinus, itidem ut omnes patres mei* 87 : patriarchas omnino clanculum et obscure significans, aliosque qui eos consecuti sunt, sanctos. Quædam hic exemplaria habent : *Ad templum peregrinationis meæ*. Tum sic intelliges : Ascendam in templum cœlestē, a peregrinatione mea hac : desideransque resolutionem ex mortali corpore dicit, *Requiescam*. Cum enim præcognovisset, quæ generi suo et genti eventura essent, animo conturbato dixit : Tum ego requiescam ab afflictione, si dissolvam a peregrinatione hac (55).

Vers. 17. *Eo quod ficus non proferet fructum, nec erunt germina in vitibus : olea negabit opus suum, et arva non producent cibum.* Afflictionis suæ causam exhibet, quam propter sit turbatus, dicens : quoniam Ideirco mæreo, quod ficus non porro proferet fructum, ipsa nimirum Jerusalem. Etenim ubi ad ipsam venisset Christus, nullum in ea fructum reperit, præter sola folia, externam videlicet demonstrationem et apparentiam ac simulationem pietatis. Quemadmodum et rursum in parabolis dixit : *Ficum quispiam habebat, quam ob sterilitatem exsecare voluit.* Agricola vero paucillum temporis ficui donari precatus est, ut vel fructum ferret, vel radicibus extirparetur. Sed neque vinea ipsa fructum protulit 88. Vineam vero est populus, ut Isaias ait : *Vinea Domini*, inquit, exercituum, domus Israel est, et domus Juda, plantula dilecta 89. Oleam vero nominat Phariseos et Sadduceos, qui iustitiæ quidem nomine conspicui et graves videri volebant, interim tamen ejusdem fructibus vacabant, et nudi ab ipsis erant. Quod vero olea pro imagine iusti assumatur, David etiam testatur : *Ego veluti olea fructifera* 90, inquit. Unversa pariter Synagoga olea est, ut Jeremias ait : *Oleam umbrosam specie vocavit Dominus nomen tuum* 91. Ipsa itaque opus suum mentita est, negavit, fraudavit. Instituti enim, ac puerorum instar ducti ad Christum per legem et prophetas, non accesserunt eum : propter hoc ipsum fracti sunt rami ejus, et insiti sunt ad oleastrum pertinentes infideles antea gentes. Præterea arva non proferent cibum, seu fruges in alimoniam, hoc est, te-

87 Psal. xxxviii, 5. 88 Luc. xiii, 6, 7. 89 Isa. v, 7. 90 Psal. li, 49. 91 Jerem. xi, 16.

Variae lectiones et notæ.

(55) Plura exhibet Cod. Bav. et Ven. quare fiat hoc.

(56) Καλῶν, bonis, Cod. Bav.

(57) Ὁρατῶν, pulchram, Cod. Bav.

(58) Ἀγγελαίου, Cod. Bav.

nuiore et inferiores in populo, ad quos dicitur: *Α καρπὸν θεῖον γεωργήσαντες, ὥστε οὐδὲ τὸ εἰς βρώσιν αὐταρχεῖς γεωργῆσαι.* Isti ergo adeo a ventorum turbine perierunt, nullum divinum fructum operantes, ut ne quantum ad cibum sufficiat, parare possint.

Defecerunt pecudes præ cibi penuria. Simpliciores et minus astuti, sive vitulis vacantes, probiores ac digni ut a plura intelligentibus regantur, defecerunt, eo quod non haberent cibum. Nec enim erat, qui cibum eis apponeret, perinde ac propheta dixit: *Adducam famem super terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbi Domini.*

172 *Et boves non erunt apud præsepia.* Boves sunt legis doctores, levitæ, sacerdotes, et sacerdotum principes. Nam et Apostolus illud, *Non alligabis os bovi trituranti*, ad doctores retulit. Si quidem illi cognitionis cibum, obscuritatis literæ operimentis tectum, dedignati sunt nudare, aliisque præponere, ut perspicuus fieret, et commode intelligeretur. Accipiebant quidem et ipsi a populo oblationes, primitias dico, et decimas, et quæ e sacrificiis ad aras, veluti ad præsepia afferebantur. Neque igitur præsepia et aræ existent, neque huiusmodi boves. Quia vero quedam exemplaria ascriptum hic habent, *Ex sanatione ipsorum*; intelliges ita, quod sanatio ipsorum fuerit Christus: quem simul ac non susceperunt, ex Christo ipsis contigit ut deficerent; nam is tradidit eos funditus ad interitum. Sunt qui hunc locum sic acceperint: quod postquam propheta meminerit dissolutionis, in posterum de constitutione et conditione quæ illic sit, verba faciat, (59) utpote ubi non sit opus his quibus hic egemus, neque corruptibili fructu, neque animantibus.

Narr. 18. Ego vero in Domino exultabo, latabor in Deo, Servatore meo. Contristatus sum, inquit, propter cognatos meos, secundum carnem, talibus ac tantis malis tentandos. Attamen reputans ego mecum gloriam Dei, omnibus hominibus manifestandam, lætor et exulto, hoc est, exsilio prægaudio; ἀγαλλίαν enim est idem, quod σκιρτῶν, id est, saltare, quod est gaudii quædam intensio. Intellige autem, quod veluti ex persona fidei justificationum hæc oratio proficiscatur. Tantummodo enim talia dicit: quod quidam ex Israel operibus expectantes justificationem, sic repulsi sint: ego vero ethnicus non ex operibus iustitiæ quæ feci, sed secundum ipsius misericordiam, et per eius gratiam servatus in ipso exultabo. Simile est ei quod ab Apostolo dicitur: quoniam Gentes ex fide invenerunt iustitiam. Israel autem persequens legem iustitiæ, non prævenit: propterea quod non ex fide, sed veluti ex operibus legis. Et iterum: Gentes pro misericordia glorificaverunt Deum.

Ἐξέλιπον ἀπὸ βρώσεως πρόβατα. Oī ἀπλούστεροι καὶ εὐθεστεροι, εἰσὺν ἀναχώτεροι, καὶ τοῦ ποιμαίνεσθαι ὑπὸ τῶν συνετατέρων ἀξιοί, ἐξέλιπον ὑπὸ τοῦ μη' ἔχειν βρώσιν· οὐκ ἦν γὰρ ὁ βρώσιν αὐτοῖς παρατιθεῖς, καθὰ καὶ ὁ προφήτης εἶπεν· *Ἐξάξω λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου.*

Καὶ οὐκ ὑπάρξουσιν βόες ἐπὶ φάτρεις. Βόες οἱ νομοδιδασκαλοί, λευταί, ἱερεῖς, καὶ ἀρχιερεῖς. Καὶ ὁ Ἀπόστολος γὰρ τὸ, *Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλόοντα*, εἰς τοὺς διδασκάλους διεδέξατο. Οὗτοι γὰρ τὸν τῆς γνώσεως οἶτον τοῖς τῆς ἀσφαλείας τοῦ γράμματος περιβλήμασι καλυπτόμενον, ἐπαράχθησαν ἀπογυμνῶν, καὶ προτιθέναι τοῖς ἄλλοις σαφῆ καὶ εὐνόητον. Ἐχουσι μέντοι καὶ αὐτοὶ τὰς ἀπὸ τοῦ λαοῦ δωροφορίας, τὰς ἀπαρχὰς ψημῖ, καὶ τὰς δεκάτας, καὶ τὰς ἐκ τῶν θυσιῶν, οἷα ἐν φάτρει καὶ θυσιῶν ἐρίοις προσαγόμενα. Οὐτ' οὖν φάτριαι καὶ θυσιῶν ὑπάρξουσιν, οὔτε βόες τοιοῦτοι. Ἐπεὶ δὲ τίνα τῶν ἀντιγράφων ἔχουσι προσηγεγραμμένον τὸ, *Ἐξάσσεως αὐτῶν, νοήσεις*, οἱ ἱερεῖς μὲν αὐτῶν ἦν ὁ Χριστός· ἐπεὶ δὲ τοῦτον οὐ προσεδέξαντο, ἐκ τοῦ Χριστοῦ συνέβη αὐτοῖς τὸ ἐκλελοιπέναι. Αὐτοὺς γὰρ αὐτοὺς πανωλερίᾳ παρέδωκε. Τινες δὲ ἐνόησαν, οἱ ἐπειδὴ ἐμνήσθη ὁ προφήτης τοῦ ἀναλῦσαι, ἀφηγεῖται λοιπὸν περὶ τῆς ἀκρί καταστάσεως, οἱ οὐδὲν τῶν ἐνταῦθα ἔχει ἢ ἐκαίς κατάστασις.

Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ Κυρίῳ ἀγαλλίσσομαι, χαρήσομαι ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι μου. Λελύπημαι, φησὶ, διὰ τοὺς συγγενεῖς μου, τοὺς κατὰ σάρκα, μέλλοντας τοιοῦτων καὶ τοσοῦτων κακῶν πειραθῆσεσθαι. Πλὴν ἐννοῶν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ τὴν πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπιγνώσθησομένην, χαίρω καὶ ἀγαλλίωμαι, τοιούτοις σκιρτῶ. Ἀγαλλίαν γὰρ ἐστὶ τὸ σκιρτῶν, ὁ ἐπίτασις χαρᾶς ἐστὶ. Νόσι δὲ οἱ ὡς ἐκ προσώπου τῶν ἐν πίστει δικαιοσύνητων ὁ λόγος. Μονονοῦχι γὰρ τοιαῦτά φησιν, οἱ μὲν ἐξ Ἰσραὴλ, ἐξ ἔργων προσδοκῶντες δικαιοσύνην, οὕτως ἀπίσθησαν: ἐγὼ δὲ ὁ ἐθνικός, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ἐν ἐποίησα, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ χάριτι σωθεὶς, ἐπ' αὐτῷ ἀγαλλιάσομαι. Ὁμοίον τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου λεγομένον, οἱ τὰ μὲν ἔθνη ἐκ πίστεως εἰδὼς τὴν δικαιοσύνην. Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, οὐκ ἔρθεας (60), διότι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμον· καὶ τὰ μὲν, τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεόν.

¹¹ Jerem. iv, 3. ¹² Amos viii, 11. ¹³ I Cor. ix, 9. ¹⁴ Rom. ix, 30, 32. ¹⁵ Rom. xv, 12.

Variae lectiones et notæ.

(59) Quia nihil eorum, quæ hinc sunt, habeat ea quæ ibi sit, conditio.

(60) Διόκων νόμον δικαιοσύνης οὐκ

ἔρθεας, persequens iustitiam, ad legem iustitiæ non properavit. Cod. Ven.

Κύριος ὁ Θεός μου, δύναμις μου. Ἀσθενῆς μὲν ἄνθρωπινῃ φύσει, φησὶν, ἀλλὰ ταύτην ἐνώσα, ἑαυτῷ ὁ Κύριος· καὶ Θεός μου, δύναμιν ἀπεργάζεται. Οὕτω καὶ Παῦλος, Πάντα ἰσχύω, φησὶν, ἐν τῷ ἐνδυναμῶντί με Χριστῷ· καὶ Δαβὶδ, Ὅτι παύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν σὺ εἶ.

Καὶ τῶς τοὺς πόδας μου εἰς συντέλειαν. Τοῦτέστιν, Ἐν ἀσφαλείᾳ στήσῃ τοὺς πόδας μου, ὥστε ἰστασθαι με στερεὸν ἐπὶ πίστει, δυνάμενον πατεῖν ἐπάνω ὄρειων καὶ σκορπίων. Τὴν γὰρ συντέλειαν, ἀσφάλειαν, οἱ ἄλλοι ἡρμήνευσαν. Ἔοικε δὲ καὶ ὡσπερ ἐπὶ τινος δρομέως τοῦτο λέγειν. Δρόμον, φησὶ, τρέχω· ὁ Θεός οὖν τάξει τοὺς πόδας μου εἰς τὸ συντελεῖσαι τὸν δρόμον, ὥστε λέγειν μετὰ Παύλου· Τὸν δρόμον τετέλεκα. Τρέχουσι πολλοί, ἀλλὰ ἄτακτα· οἷον εἰσιν οἱ ἀθλοῦντες μὲν, μὴ νομίμως δέ. Ὁ Θεός οὖν τάσσει τοὺς πόδας, ὅταν μὴ παρὰ τοὺς αὐτοῦ νόμους· τρέχωμεν. μήτε διδάσκοντες παρὰ τὰς Γραφάς, μήτε τὴν ἀρετὴν μετιόντες παρὰ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ· οἷον οἱ τὸν γάμον βδελυσσόμενοι καὶ τὰ κτήνη.

Ἐπὶ τὰ ὕψηλά ἐπιβιβῶ με (61), τοῦ κινῆσαι με ἐν τῇ φθῇ αὐτοῦ. Ἀνώτερον, φησὶ, τῆς γῆς ποιεῖ με, καὶ τὰ ὕψηλά φρονεῖν διδάσκει, ὥς ἂν ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων καταγινώσκωμαι τοὺς ἐχθρούς. Κάτω γὰρ ἰστάμενος, καὶ τῇ γῇ προτάξιμενος, πῶς νικήσω τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας· ἐν τοῖς ἑπουρανίοις; Νικήσας δέ, τότε ἄξιός ἐσομαι τοῦ ἄδειν αὐτῷ. Οὐχ ὥραίος γὰρ αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ. Ὁ οὖν νικήσας τὰ ἀρχὰς καὶ τὰ ἐξουσίας, ἐκείνῳ· ἄδει τῷ Θεῷ πνευματικωτέραν φθῆν καὶ ἀδυνάτεραν. [φ. λωτ.], ἄνευ τῆς τοῦ ὀργάνου συνεκφωνήσεως, νῶ μόνῳ προσομιλῶν τῷ Θεῷ, καὶ στόμα κατὰ στόμα λαλῶν. Ὁ δὲ εἰ μὲν ἐν τῷδε τῷ βίῳ γίνεται, εἶδελεν ἂν ὅπως γίνεται οἱ τούτου καταξιοθέντες· ἐν γούν τῷ μέλλοντι πάντως ἔσται, ὅτε οὐκ ἔσται σὰρξ, καὶ τὰ σαρκικά, ὅτε ὁ Θεός ἔσται τὰ πάντα ἐν πάντιν. Οὕτως καὶ Μωσῆς· ὅτε οἱ Αἰγύπτιοι καταποντισθῶσαν, αὐτὸς μὲν ἄδει μετὰ ἀνδρῶν· ἡ δὲ Μαρία τύμπανον ἀνακρούεται. Ἐτι γὰρ σωματικώτεροι οἱ τοῖν μὴ τὰ πάντα ἀνδριζόμενων ὕμνοι, καὶ τοῦ συμφυοῦς ὀργάνου δεδμένοι. Ἢ οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι Μετὰ τὸ νικήσαι τὴν φθῆν ποιήσωμαι, ἀλλ', Ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ἄδειν, καὶ δοξολογεῖν αὐτὸν, καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, νικήσω. Ἐν τῷ ὀνόματι γὰρ, φησὶ, Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα· ὡσπερ οὖν οἱ ἀπόστολοι, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ποιοῦντες τὰς δυνάμεις, ἐμεγαλύνοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ τοὺς ἐχθρούς ἐνίκων. Ἰστέον μάλιστα, ὅτι τινὲς τὴν προσοχὴν τοῦ Ἀδαμου ἱστορικῶς νενοηκότες, περὶ τῆς ἐκ Βαβυλώνας ἐπανάδου ταῦτα τὸν προφήτην εἰπεῖν ἔφασαν· καὶ οὐ διοίσόμεθα πρὸς αὐτοὺς,

VERS. 19. Domine Deus meus, potentia mea. Imbecilla quidem est humana natura, inquit, sed hanc sibi unitam potentem efficiet Dominus Deus. Sic et Paulus : Omnia possum, ait, in eo qui me confortat Christo. Ac David : Quoniam gloriatio potentia ipsorum tu es.

Et ordinabit pedes meos ad consummationem. Hoc est, ad securitatem statuet pedes meos, ut stem ego solidus in fide, ac calcare queam, et ambulare super serpentes et scorpiones. Consummationem enim alii interpretati sunt, securitatem. Videtur autem veluti de quodam cursore hæc 173 dicere. Cursum inquit curro : Deus igitur ordinavit pedes meos, ut cursum perficiam, veluti cum Paulo dicat : Cursum perfeci. Currunt multi, sed inordinate, quales sunt qui in stadio certant athletæ, non legitime tamen. Deus igitur pedes nostros collocat, si quando ejus leges non prætercurramus, neque doceamus quippiam præter Scripturas, neque virtutem etiam aggrediamur, citra mandata ejus, veluti faciunt qui nuptias execrantur et creaturas Dei bonas.

Ad alta perducit me, ut vincam in cantione ejus. Terra, inquit, me superiorem facit, ac sublimia me sapere docet : ut ceu ex editiore loco debellem hostes. Infra enim constitutus, et terræ adjacens, quomodo vincam spiritualia nequitie in cælestibus? Victoria obtenta, non immerito tum canam ei. Nec enim speciosa laus est in ore peccatoris. Qui ergo vicerit principatus et potestates, ille etiam canit Deo spiritualiorem et puriorem cantilenam, et a instrumentum prolocutionis, sola mente cum Deo colloquens, et ore ad os loquens. Quod siquidem jam et in hac vita fiat, noverint quomodo fiat, qui tali victoria divinitus decorati sunt. In futura profecto vita indubitanter hoc continget, quando non porro caro et carnalia supererunt, quando Deus omnia in omnibus erit. Sic et Moses cum Egypti in mare submersi essent, ipse quidem cum suis canit. (62) Musica vero et tympanum strepit : hymni enim eorum qui non omnino fortes sunt, corpus magis spirant, ejusdem secum genii instrumenti indigentes. Vel non hoc dicit, quod Post victoriam carmen pangam, veram in hoc ipso cantu, et glorificatione Dei ac invocatione nominis ejus, victoria potiar : In nomine enim, inquit, Dei nostri magnificabimur. Perinde atque apostoli in nomine Domini virtutes facientes, magnificabantur a populo, et hostes suos vincebant. Animadvertendum quod quidam, precationem hanc Habacuc historice intelligentes, de reditu ex Baby'one hæc prophetam dicere confirmarunt. (63) Adversum quos Paulum nos proferemus dicentem, illis

⁹¹ Philipp. iv, 13. ⁹² Psal. lxxxviii, 8. ⁹³ II Tim. iv, 7. ¹ Psal. xix 6.

Varie lectiones et notæ.

(61) Ἐπιβώμεν, Cod. Ven.

(62) Maria vero tympanum pulsat.

(63) Quibus profecto non contradicimus, dicente Paulo, etc.

in figura talia contingere, nobis autem pro re vera scripta esse. Nisi enim umbratilis pictura praece-
ret, imago non perficeretur. Præterea pleraque alia
in hac precectione dicta non conveniunt omnino
iis quæ historicè transacta sunt. Cæterum de iis
qui volet, pro suo arbitratu iudicet. Isthuc vero
canctis est perspicuum, quod Spiritus Dei qui
Scripturas locutus est, per omnia omnes juvare
vult et per ea quæ historicè dicuntur, et per ea
quæ spiritualiter intelliguntur. Non enim sic se
habent res nostræ, ut Græcorum, ut allegoria am-
plitudinem et splendorem teneat, ipsum vero scri-
ptum, et id quod per verba dicitur, gravitate et ho-
nestate careat atque splendore, sed plenum **174**
sit deformitate. Nam et scriptum hic sanctum est,
animabusque commodans, in iis qui recte audiunt.
Quorum in numero faxit Deus ut et nos simus,
per Spiritum sanctum, cui aperta loquenti, et oc-
cultas sententias retegenti, et per utraque sancti-
ficanti, gloria in sæcula. Amen.

Habacuc propheta ex agro Bexzochar e tribu
Simeon oriundus. Cum ante expugnationem pro-
spiceret captivitatem Hierosolymæ, tum ut qui
maxime, luxit, cum super civitatem, tum super po-
pulum ejus (66). Appropinquante autem Nabuchodo-
nosor Hierosolymis, ut dissiparet eas, fugam de-
dit ille in Ostracinam (67), et manebat illic incola
in terra Israel (68). Ast ubi Chaldaei Hierosolymis
solventes, remearunt in patriam suam (69) cum
exuviis atque captivis, et reliquiæ urbis Hieroso-
lymæ in Ægyptum descenderunt, ille, reversus
in patriam, ministravit messoribus sui agelli,
seminaverat enim ordea (71). Cæterum statim ut
esculentia præparaverat, vaticinatus est suis, di-
cens: Profisciscar ipse in longinquam terram, et
revertar ocyus: verumtamen si cunctavero diutius,
apponite nostris messoribus quod manducent. Et
translatus repente in Babylonem, exhibuit pran-
dium Danieli, qui erat in cavea cum leonibus (72).
Deinde egressus astitit messoribus dum jam cœ-
narent, neque communicavit cuiquam vel tantillum
de eo quod contigerat. Annuntiavit præterea
Habacuc, paucis post diebus postliminio ex
Babylone Hierosolymam populum remeaturum.
Obiecit porro ostentum iis qui Judæam habitant,
quod scilicet visuri essent in templo grande lumen
lucide micans, et ita contemplantur gloriam
Dei. Prædixit item de consummatione templi, quod
a populo occidentali foret devastatio ejus Hieroso-
lymis: Tum carbasus, inquit, Dair in duas findetur

Α τοῦ Παύλου εἰπόντος τυπικῶς μὲν ἔκεινοις συμβαί-
νειν, ἡμῖν δὲ τῷ ὄντι γεγράφθαι. Εἰ μὴ γὰρ ἡ
σκιογραφία προβαίη, οὐκ ἂν ἡ εἰκὼν ἐπιτελεσθεῖη.
Πλὴν ἀλλὰ πολλῶν τ' [/. πολλὰ τῶν] ἐν τῇ προσ-
ευχῇ λεγομένων, ἀσύμβατά εἰσι τοῖς ἱστορικῶς γε-
νομένοις. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ὁ βουλόμενος ὅπω-
ς ἂν ἐθέλοι, κρίνεται· ἐκεῖνο δὲ πᾶσι πρόδηλον, ὅτι
τὸ τὰς Γραφὰς λαλήσαν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, διὰ πάν-
των πάντας ὠφελεῖσθαι βούλεται, καὶ διὰ τῶν ἱστο-
ρικῶς λεγομένων, καὶ διὰ τῶν πνευματικῶς νοουμέ-
νων. Οὐ γὰρ εἰσι καθάπαξ τὰ ἡμέτερα ὡς τὰ τῶν
Ἑλλήνων, ἵνα ἡ μὲν ἀλληγορία τὸ σεμνὸν ἔχῃ, τὸ
δὲ ῥητὸν ἀσεμνον εἴη καὶ ἀσχημαστὺς γέμον· ἀλλὰ
καὶ τὸ ῥητὸν ἐνταῦθα ἅγιον καὶ ψυχοφελὲς τοῖς γε-
καλῶς ἀκούουσιν. Ὅν καὶ αὐτοὶ εἶημεν ἐν ἁγίῳ
B Πνεύματι, τῷ καὶ τὰ φαινόμενα λαλήσαντι, καὶ τὰ
κεκρυμμένα τῶν νοημάτων ἀνακαλύπτοντι, καὶ δι-
ἀμφοτέρων ἀγιάζοντι, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰῶνων. Ἀμήν.

Ἀμβακούμ ὁ προφῆτης (64) ἦν ἐξ ἀγροῦ (65) Βε-
θερουχάρ, φυλῆς Συμεών. Καὶ εἶδε πρὸ τῆς αἰχμ-
αλωσίας περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ
ἐπένθησε σφόδρα. Καὶ ὅτε ἦλθε Ναβουχοδονόσορ ἐν
Ἱερουσαλήμ, ἐφυγεν εἰς Ὑστραγίνην, καὶ ἦν πάρ-
οικος ἐν γῇ Ἰσμαήλ. Ὡς δὲ ἐπέστρεψαν οἱ Χαλδαῖοι,
καὶ οἱ κατάλοιποι οἱ ὄντες ἐν Ἱερουσαλήμ, κατε-
ῆθσαν εἰς Αἴγυπτον, ἦν οὗτος παροικῶν τὴν γῆν
αὐτοῦ καὶ λειτουργῶν θερισταῖς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ (70).
Ὡς δὲ ἔλαβε τὸ ἔδρασμα ἀπενέγκαι τοῖς ἐργάταις,
C προσφῆτευσεν τοῖς Ἰουδαίοις, εἰπὼν· Πορεύομαι εἰς
γῆν μακρὰν, καὶ ταχέως ἐλεύσομαι. Ἐάν δὲ βρα-
δύνω, ἀπενέγκατε τοῖς θερισταῖς τὸ ἄριστον αὐτῶν.
Καὶ γενόμενος ἐν Βαβυλῶνι, καὶ δοὺς τὸ ἄριστον τῷ
Δανιήλ, ἐπέστη τοῖς θερισταῖς· ἐσθίουσι, καὶ οὐδεὶς
εἶπε τὸ γεγονός. Συνῆκε δὲ ἐκ τούτου, ὅτι τάχως
ἐπιστρέψαι ὁ λαὸς ἐκ Βαβυλῶνος. Καὶ πρὸ δύο ἐτῶν
τῆς ἐπιστροφῆς θανάων, ἐτάφη ἐκεῖ ἐν ἀγρῷ (73).
Ἐδῶκε δὲ τέρας τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ὅτι ὕφονται ἐν
τῷ ναφ̄ φῶς, καὶ οὕτως ἴδωσι τὴν δόξαν τοῦ ναοῦ.
Καὶ περὶ τῆς συντελείας τοῦ ναοῦ προεῖπεν, ὅτι ὁπὸ
ἐθνους δουτικοῦ γενήσεται. Καὶ τότε τὸ ἅπλωμα τοῦ
Δαβὶρ εἰς μικρὰ διαβράχθησεται, καὶ τὰ ἐπὶ κράνα
τῶν δύο στύλων ἀφαιρεθήσεται· καὶ οὐδεὶς γνώσεται
ποῦ ἔσονται. Ταῦτα δὲ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἀπενεχθήσονται
D ὑπὸ ἀγγέλου, ὅπου ἐν ἀρχῇ ἐπάγη ἡ σκηνὴ τοῦ μαρ-
τυρίου, καὶ τοῖς ἐπὶ τέλει γνωσθήσεται Κύριος (74).
α populo occidentali foret devastatio ejus Hieroso-
lymæ: Tum carbasus, inquit, Dair in duas findetur

Variae lectiones et notæ.

(64) Deest προφῆτης. In Cod. Ven.

(65) Βεθζού γάρ, Cod. Ven.

(66) Desunt in utroque Cod. verba Latinis his,
cum super civitatem, tum super populum ejus, re-
spondentia.

(67) Ostragenem. Ex Cod. Bav. et Ven.

(68) Ismahel. Ex Cod. Bav. et Ven.

(69) Plura legisse videtur Lonicerus.

(70) Lonicerus legisse videtur ἀγροῦ αὐτοῦ cum
agelli sui reddiderit. Sed uterque Cod. Ven. et Bav.

habet λαοῦ αὐτοῦ, populi sui.

(71) Desunt in Græco textu verba Latinis iis se-
minaverat enim ordea respondentia.

(72) Verba qui erat in cavea cum leonibus neutro
ex Cod. suppetunt.

(73) Et duobus ante regressum annis vita sanctus,
sepultus est ibi in agro. Sic ex utroque Cod. Lo-
nicerus autem hæc reject ad finem.

(74) Quædam alia hic legit Lonicerus.

tella seu epistelia e medio auferentur. Neque quisquam cognoverit, ubi sint, quove pervenerint : sed in desertum efferentur ab angelis, ubi nuper compactum erat martyrii tabernaculum. Et in illis cognoscetur in consummatione Dominus, quod illuminabunt persecutos a serpente tanquam ab initio. Et servabit eos Dominus ab umbra mortis, eruntque in tabernaculo sancto. Hic propheta de adventu Domini non pauca vaticinatus est, atque ante biennium quam populus a Babylone rediisset, mors prophetam occupavit, et magnis honoribus in agro suo sepultus est.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΙΩΝΑΝ.

EJUSDEM

THEOPHYLACTI

ARCHIEPISCOPI BULGARIE

EXPOSITIO IN PROPHETAM JONAM.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Πάντας ἀνθρώπους δημιουργήσας ὁ τῶν ὅλων Θεός, ἅ πάντων ὁμοίως διατελεῖ προμηθεύμενος, εἰ καὶ τὸ Ἰσραηλιτῶν ποτε πλεον ἐπιμελούμενος ὥφθη· καὶ τοῦτο δὲ εἰς κοινὴν πάντων εὐεργεσίαν ἐποίησε. Ὡς περ γὰρ αὐτοῦ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν προστήκουσαν κηδεμονίαν ποιούμενος, οὐ πρὸς ἓνα ἕκαστον διαλεγόμενος τὸ πρακτέον ἐδείκνυ, ἀλλ' ἓνα τὸν ἀριστον ἐξ ἀπάντων ἐκλεγόμενος, νῦν μὲν Μωσέα τὸν μέγαν, νῦν δὲ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, ἄλλοτε δὲ τὸν Σαμουὴλ, καὶ ἐν ἑτέρῳ καιρῷ τὸν Ἠλίαν· καὶ δι' ἑκάστου τούτων ἡ νόμος τιθεῖς, ἡ θαύματα δεικνύς, ἡ παραινέσεις προσφέρων, ἐποδῆγει πρὸς σωτηρίαν· οὕτω τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν τῶν ἄλλων ἐθνικῶν ἀποκρίνας, τῇ περὶ τούτων ἐπιμελείᾳ, καὶ ταῖς συχναῖς ἐπιφανείαις καὶ ἀρρήτοις θαυματουργαῖς, ἐπεδείκνυ καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τὴν εἰς Θεογνωσίαν ὁδόν. Τοῦτο γὰρ ἡμᾶς διὰ τοῦ Θεοπεσίτου εἰδὼς Ὡσηέ. Σκοπὸς γάρ, φησὶν, Ἐφραὶμ μετὰ Θεοῦ προφήτης. Οἶον γάρ τινα σκοπὸν καὶ προφήτην (75) προῦθέλλετο τὸν λαόν, εἰς τὴν τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὠφέλειάν τε καὶ σω-

ARGUMENTUM.

175 Postquam omnes homines cunctarum rerum auctor Deus condidisset, omnium juxta peræque curam gessit, etiamsi majorem habere Israelitarum providentiam visus sit : hoc ipsum autem in commune mortalium beneficium faciebat. Ut enim Israelis convenientem curam gerens, non cuilibet disserens, neque cum quovis colloquia miscens, quid agendum foret demonstrabat : cæterum præstantissimum quemque ex omnibus eligens, jam magnum quidem illum Moysen, nunc vero Jesum filium Nave, alias Samuelem, ac alio tempore **176** Eliam : et per unumquemvis horum, vel legem sanciens, vel miranda ostendens, vel adhortationes asserens, vitam ad salutem sternebat. Sic Israeliticum populum ab aliis gentibus secernens sedula cura, et frequentibus apparitionibus, et inenarrabilibus miraculorum exhibitionibus, cæteris gentibus iter ad Dei cognitionem indicabat. Quod et per divinum vatem Osee nos docuit : *Speculator*, inquit, *Ephraim cum Deo propheta* *. Veluti enim metam

* Osee. ix, 8.

Varie lectiones et notæ.

(75) Velut enim scopum quemdam et prophetam proponebat populum, ad aliarum gentium utilitatem et salutem.

quamdam proponebat populum aliis gentibus, cum in commoditatem, tum salutem. Non dissimilem ad rationem per hæc Ægyptus ineffabilem Dei potentiam didicit. Etenim in istorum perniciem, ad omnes homines fama perducens, cunctos demerari fecit, divinæ providentiæ iustitiam. Hinc Rhaab scortum, cognitionis Dei splendore accepto, Cecidit, inquit, ad exploratores timor vester, et tremor vester super nos. Audivimus enim quomodo Dominus Deus vester exsiccaverit ante conspectum vestrum mare Rubens, vosque perduxerit: quoniam Dominus vester, Deus in cælo et super terram infra². Sic multo etiam post tempore, conspecta arca, vociferabantur alienigenæ cum trepidatione et horrore: *Hic est Deus qui percussit Ægyptum*³, quique tot Assyriorum myriades ante mœnia Hierusalem trajecit, ac regem ipsorum Senacherim terga vertere cogens, cunctis mortalibus suam potentiam conspicuam reddidit: qui et in Babylone Danielem a leonum ferocia illesum servavit, inque ardentis camino tres illos pueros retinuit, ac arrogantem istum regem Nabuchodonosor dementavit, omnesque illi subjectos ducit, quod solus Deus Israelis sit vere Deus. Cyri denique temporibus celebratissimum reditum populo suo donans, ac Hierusalem pristinæ felicitati restituens, ut et templum splendidius quam antea fuerit exstrueretur: omnibus tam longe quam prope sitis commonstravit, quod solus ipse abunde possit et curam et præsidatum suorum agere. Porro et in Macedonibus non semel vires suas per Macchabæos ostendit. Præterea per prophetas miracula exhibentes, ac futura prædicentes, gentium plerasque ad veritatem duxit. Hinc magnum Elisæum Syri metuerunt, tum cæcitate ab ipso percussi, tum Neeman leprosi curationem contemplati; tanta vatem hunc sunt reverentia prosecuti, ut ubi rex ipsorum in ægritudinem incidisset, Azælem ad eum legarent, quem et propheta ille Syris (76) in regem unxit. Deinde fatidicum Hieremiam tanto honore dignatus est Babyloniorum rex, ut optionem illi habitationis daret; cumque alios omnes et reges et principes, captivos abduxisset, huic soli potestatem dedit secedendi quo vellet.

πάντας βασιλείας καὶ ἀρχοντας, αἰχμαλώτους ἀπήγαγε· τούτῳ δὲ μόνῳ δίδωκεν ἐξουσίαν διαγίνειν, ὅπου βούλεται.

Beatum itaque Jonam non dissimilem ad modum in prophetam Ninevitarum (78) selegit. Est autem urbs **177** Ninevitarum amplissima, regis Assyriorum regiam complexa. Cum enim unigenitus Dei Sermo per humanam naturam hominibus appariturus esset, omnesque gentes divinæ cognitionis lumine illustraturus, ante etiam incarnatio-

τηρίαν. Οὕτω καὶ Αἴγυπτος διὰ τούτων τὴν ἀρρήτων δύναμιν τοῦ Θεοῦ μεμύθηκε, καὶ τὸν ἔκλειων ἐξ ἐλεθρον εἰς ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους ἡ φήμη ἀγαθοῦσα, θαυμάζειν ἅπαντας παρεσκεύασε τῆς θείας προμνηθείας τὸ δίκαιον. Ἐντεῦθεν Παῖθ ἡ πόρις τῆς θεογνωσίας δεξιμένη τὴν αἰγλήν, ἔλεγε τοῖς κατασκόποις, ὅτι Ἐπέπεσεν ὁ φόβος ὑμῶν, καὶ ὁ τρόμος ὑμῶν ἐξ ἡμῶν. Ἰκοῦσαμεν γὰρ ὅπως κατεξήρανε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐμπροσθεν ὑμῶν, καὶ διήγαγε ὑμᾶς· ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, Θεὸς ἐν οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. Καὶ χρόνους πολλοὺς ὑστερον τὴν κιβωτὸν οἱ ἀλλόφυλοι θεασάμενοι, μετὰ δέους καὶ φόβου ἐβόων· Οὗτος ὁ Θεὸς ὁ πατάξας τὴν Αἴγυπτον. Καὶ τῶν Ἀσσυρίων δὲ κατακοντίσας τὰς τσαυτάς μυριάδας, πρὸ τῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ περιβόλων, καὶ τὸν βασιλεῖα αὐτῶν Σαναχρηὶμ καταναγκάσας φυγεῖν, δῆλον πᾶσιν ἀνθρώποις τὴν οἰκείαν ἐποίησε δύναμιν· καὶ ἐν τῇ Βαβυλῶνι δὲ φυλάξας ἀλώθῃτον τοῖς λέουσι τὸν Δανιὴλ, καὶ τῆς καμίνου διασώσας τοὺς τρεῖς ἔκλειους παῖδας, καὶ τὸν ἀλαζόνα βασιλεῖα Ναβουχοδονόσορ κατέπληξε, καὶ τοὺς ὑπ' ἐκείνῳ πάντας δι' αὐτοῦ ἐδίδασκεν, ὡς μόνος Θεὸς, ὁ τῶν Ἰσραηλιτῶν Θεός. Καὶ ἐπὶ Κύρου δὲ τοῦ Πέρσου τὴν πολυθρόνητον ἐπάνοδον τῷ λαῷ δωρησάμενος, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰς τὴν προτέραν ἐπαγαγὼν [ἢ. ἐπαναγ.] εὐπραξίαν, ὥστε καὶ τὸν ναὸν οἰκοδομηθῆναι λαμπρότερον, δεδήλωκε πᾶσι, καὶ τοῖς ἐγγύς καὶ τοῖς μακρὰν, ὡς μόνος αὐτός ἐστιν ἱκανὸς προμνηθεῖσθαι καὶ προστατεῖν τῶν οἰκείων αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τῶν Μακεδόνων δὲ πολλάκις τὴν οἰκείαν διὰ τῶν Μακκαβαίων ὑπέδειξε δύναμιν. Καὶ μὲν τοι καὶ διὰ τῶν προφητῶν θαυματουργούντων, καὶ τὰ ἐσόμεια προλεγοντων, πολλὰ τῶν ἐθνῶν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὠδήγησεν. Οὕτω τὸν μέγαν Ἐλισσαῖον οἱ Σύροι ἐφοβήθησαν, ποτὶ μὲν ἀορασίᾳ πληγέντες ὑπ' αὐτοῦ, ποτὶ δὲ τοῦ Νεμεῦαν τὴν κάθαρσιν θεασάμενοι· τοσοῦτον γὰρ ἔσχον πρὸς τὸν προφήτην σέβας, ὥστε τὸν βασιλεῖα αὐτῶν, ἀρρώστῳ περιπεσόντα, πρὸς τοῦτον (77) ἀποστείλαι τὸν Ἀζαήλ, ὃν οὗτος αὐτὸς ὁ προφήτης ἔχρισε βασιλεῖα τοῖς Σύροις. Καὶ τὸν θεσπέσιον δὲ Ἱερεμίαν τοσαύτης ἡξίωσε τιμῆς τῶν Βαβυλωνίων ὁ βασιλεὺς, ὡς αἴρουν αὐτῷ τῆς οἰκήσεως δοῦναι· καὶ τοὺς μὲν ἄλλους

Οὕτω καὶ τὸν μακάριον Ἰωνᾶν Νινευιτῶν προφήτην ὁ τῶν ὄλων Θεὸς χειροτόνησε· πόλις δὲ Νινευιτῶν μεγίστη, καὶ τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλείως τὴν βασιλεία δεξιμένη. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος δι' ἀνθρωπείας φύσεως ἐπιφαίνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ πάντα τὰ ἔθνη τῷ τῆς θεογνωσίας καταφωτίζειν φωτὶ, καὶ πρὸ τῆς οἰκείας ἐναν-

² Josue. II, 5, 10. ³ I Reg. IV, 8.

Variae lectiones et notæ.

(76) Assyriis, Ex Cod. Bav. et Ven.
(77) Cod. Ven., τοσοῦτον.

(78) Selegit universorum Dominus. Ex iisdem Codd.

θρωπήσεως τὴν θεῖαν αὐτοῦ κηδεμονίαν τοῖς ἔθνε-
σιν ὑποδείκνυσιν, ἵνα τοῖς προλαβοῦσι τὰ ἐσόμενα
βεβαιώσῃ, καὶ διδάξῃ πάντα, ὥς οὐκ Ἰουδαίων
μόνων ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἔθνων, καὶ τῆς Παλαιᾶς
καὶ τῆς Νέας Διαθήκης τὴν συγγένειαν δείξῃ. Εἰ
γὰρ μηδεμίαν τῶν ἔθνων ἐποίησατο πρόνοιαν
πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἕτερον ἂν αὐτὸν ὑπέλαβον
Ἰουδαῖοι Θεόν, ὥς ἐναντία δρώσαντα τῷ δευνοῦντι τὸν
νόμον· ὁ μὲν γὰρ, μόνων Ἰουδαίων ἐφρόντιζεν· οὗτος
δὲ, πάντων ἀνθρώπων ἐποίησατο ἐπιμέλειαν. Ὁ πέ-
πονθε Μαρκίων ὁ βδελυρὸς, ἄλλον τῆς Νέας Διαθή-
κης παρὰ [f. add. τὸν] τῆς Παλαιᾶς Θεὸν εἰπὼν·
καὶ ταῦτα κἀν τῇ Παλαιᾷ, ὥς εἴρηται, τὴν περὶ
πάντας ἀνθρώπους αὐτοῦ θεασάμενος πρόνοιαν. Διὰ
ταῦτα μὲν οὖν ὁ Θεός, μᾶλλον δὲ διὰ τινος χρηστοῦς
ἀποφύετο τοῦ εὐλόγου, τὸν Ἰωνᾶν τοῖς Νινευίταις
προφητεύσαι ἐθέσπισεν (80). Ἀλλὰ καὶ τῷ Ἰσραὴλ
πολλὰ τῶν ἐσσιένων προεῖπε, σύγχρονος γενόμενος
Ἰσὴε, καὶ Ἀμώς, καὶ Μιχαῖα. Εἰ γὰρ καὶ μηδεὶς
ἕτερος αὐτοῦ λόγος ἐγγράφος φέρεται, ἀλλ' οὖν ἀπὸ
τῆς τετάρτης τῶν Βασιλείων δηλοῦται, ὅτι καὶ ἑτέρας
ἐποίησατο προφητείας. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή περὶ
Ἱεροβοάμ, οὗ τοῦ υἱοῦ Ναβάν, ὃς ἐξήμαρτε τὸν
Ἰσραὴλ, ὥστε προσκυνεῖν ταῖς χρυσαῖς θαμνίσιν,
ἀλλὰ περὶ ἑτέρου, ὃς τρίτος ἐξ Ἰσραὴλ γεγονώς, τῶν
δέκα φυλῶν ἐβασίλευσεν, υἱὸς ὢν Ἰωᾶ· Ὅτι οὗ-
τος ἀποκατέστησε τὸ δριμύ Ἰσραὴλ ἀπὸ εἰσόδου
Ἰερὸθ, ἕως θαλάσσης τῆς πρὸς ἐσπέραν, κατὰ τὸ
ῥῆμα Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ, ὃ ἐλάλησεν ἐν χειρὶ
Ἰωνᾶ υἱοῦ Ἀμαθὶ τοῦ προφήτου τοῦ ἐκ Γεθεφ-
ρα.

Ἀναγέγραπται δὲ ἡ παρούσα προφητεία μόνη,
κατὰ θεῖαν τάχα οἰκονομίαν· ἅμα μὲν, πρὸς παι-
δείαν καὶ νοθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώ-
νων κατήντησεν, ἵνα μήτε ἀπογινώσκωμεν, κἂν εἰς
αὐτὸ τὸ τῆς κακίας βάραθρον καταπέσωμεν, ἀλλ'
εἰδόμεν ὅτι φιλόανθρωπον ἔχομεν Κύριον· καὶ
πρὸς μετάνοιαν δὲ ἀπονεύσαντες, γνησίως αὐτὴν
μετεργώμεθα, καὶ μὴ χαυνῶς καὶ ἐκλελυμένως
καθυποκρινώμεθα ταύτην, παράδειγμα τούτους τοῖς
ἐθνικοῖς ἔχοντες. Γέγραπται δὲ εἰς ἑλεγχον τοῦ
Ἰσραὴλ. Ποία γὰρ αὐτοῖς οὐκ ἔστι αἰσχύνη, εἴγε
οὗτοι μὲν ἄνθρωποι βάρβαροι, καὶ μεγάλης δυναστείας
ἐπειλημμένοι, καὶ ἐν τρυφῇ ζῶντες, καὶ μηδέποτε
προφήτην ἀκούσαντες, οὕτως ὀπήκουσαν τῷ κηρύ-
γματι· αὐτοὶ δὲ τῷ νόμῳ παιδαγωγούμενοι, καὶ
λαὸς Θεοῦ περιούσιος ὄντες, τοὺς καταγγέλλοντας
αὐτοῖς τὴν σωτηρίαν ἐφόνευον, ὥστε καὶ τὸν Υἱὸν
τοῦ Θεοῦ κτείνειν, Σωτῆρα καὶ Ἀνθρωπὴν αὐτοῖς ἐλ-
θόντα· Οὐ καὶ τὸ μυστήριον τῆς ταφῆς καὶ τῆς
ἀναστάσεως ἐν τῇ παρούσῃ ταύτῃ προφητείᾳ ὁπο-
σημαίνεται, καθὰ δὴ καὶ αὐτοὶ Ἰουδαῖοι ἐμὴν

• IV Reg. xiv, 25.

Variae lectiones et notæ.

(79) Idque præsertim, cum in Veteri Testamento, ut dictum est, ejus in omnes homines studium per-
spectum haberet. Ita ex Cod. Bav. et Ven.

(80) Ἐστειλε κήρυκα· Ἰστέον μέντοι, ὥς ὁ προ-
φήτης οὗτος οὐ μόνους τοῖς ἔθνεσιν· τοῖς Νινευί-
ταις προσφύευσεν, ἀλλὰ καὶ τῷ Ἰσραὴλ. Misit præ-
conem. Sciendum porro est, prophetam hunc non so-
lis hisce gentilibus Ninevitis prophetasse, sed etiam
Israel, etc. Cod. Ven.

A nem suam, divinam suam ipsis sollicitudinem
subindicat, ut per hæc futura accipientes stabi-
liat, doceatque in universum omnes, non Judæo-
rum tantummodo, verumetiam gentium esse Deum,
utque Veteris et Novi Testamenti cognationem ob
oculos ponat. Si enim nulla gentium sive cura
sive providentia tactus esset Deus ante incarnatio-
nem, alium ipsum Judæi Deum suspicari potuis-
sent, ut qui diversa transigat ab eo qui legem
tulisset: siquidem ille Judæorum solum rationem
habebat, hic vero eunctorum hominum tangatur
cura. (Qua opinione infectus fuit execrabilis Mar-
cion, alium Novi Testamenti, quam Veteris Deum
esse affirmans, cum Dei erga omnes homines in V-
teri Testamento (79) providentiam non observasset.

B Proinde hanc ob causam Deus Jonam Ninevitis
prophetam allegavit, imo propter quasdam etiam
excellentes et secretiores rationes. Atqui nedum
Ninevitis, verum et ipsi Israeli multa futura præ-
dixit, contemporaneus Osæ, Amos et Michææ. Et
quanquam nullum aliud ejus litteris mandatum vati-
cinium circumferatur, in quarto tamen Regnorum
planum sit, quod et alias prophetias ediderit.
Dicit enim Scriptura de Hieroboam, non illo filio
Naba, qui peccare fecit Israel, ut adoraret vi-
tulas aureas, verum de alio, qui ex (81) Jehu
descendens, decem tribuum rex exstitit, filius Joas.
Nam ille restituit terminos Israel ab introitu Imath
ad mare usque versus occidentem, juxta verbum
Domini Dei Israel, quod locutus est in manu Jona-
thani Amathi prophete ex Gethephra oriundi.

C Præsens autem prophetia sola, tum divina dis-
pensatione memorie prodita est, tum ad institu-
tionem pariter et adhortationem nostri, ad quos
fines sæculorum devenerunt, ut ne despondeamus
animum, etiamsi in ipsum vitiositatis barathrum
deciderimus, sed enim sciamus clementem nobis
esse Deum, ideoque ad vitæ nostræ et animi sen-
tentia emendationem reflectentes, genuine et vere
ipsam aggrediamur, neque segniter, neque dissolte
illam ipsam simulemus, exempli vice ethnicos istos
Ninevitas nobis proponentes. Scripta sunt enim ista
ad correptionem Israelis. Qui enim non rubore suf-
fundantur, si isti homines barbari et magna potentia
florentes, et in deliciis ducentes vitam, qui nullo
unquam tempore aliquem prophetam audierunt,
adeo celeriter et sponte obdiderunt prædicationi.
ipsi vero lege Dei instituti ab ineunte ætate, et po-
pulus Dei eximius exsistentes, eos interim, qui
ipsis salutem annuntiabant, interfecerint, 178
usque adeo ut et Filium Dei neci dederint, qui et
Servator et Redemptor ipsis advenerat. Cujus

(81) Ἰησοῦ, Jesu, Cod. Bav.

sepulture et resurrectionis mysterium in presenti hac prophetia adumbratur, perinde atque Dominus ipse Judæis colloquens dixit: *Generatio ista signum inquit, et signum ei non dabitur, nisi signum Jonæ prophetæ. Ut enim Jonas in alvo ceti fuit tres dies ac tres noctes, sic et Filius hominis erit in corde terræ tres dies ac totidem noctes* *. Enim vero, quod ad reprehensionem et condemnationem Judæorum Scriptura tradita sit, testatur Dominus in Evangelio, cum ait: *Viri Ninevitæ exsurgent et condemnabunt generationem hanc, quoniam resipuerunt ad prædicationem Jonæ. Et ecce plus quam Jonas apud vos est* †.

Quomodo majora sunt in Christo, quam in Jona? Quoniam ille interminatus est tantummodo Ninevitibus subversionem: Dominus autem ille noster nedum prædicavit, verum et innumera signa fecit, per quæ par erat ipsos ad fidem trahi, sed increduli permanserunt. Significatur igitur in Jona, tanquam in figura, de Christo mysterium. Attamen non per omnia necessum est quærere similitudinem; neque enim a nobis postulandum est, ut omnino quæ sunt historiæ ad spiritualem contemplationem vertamus. Nam ut generatim exempli vice dicam, cum aliquem priscorum sanctorum figuram Christi dixerimus fuisse, non opus est per omnia quærere similitudinem. Veluti Moesen dicimus typum fuisse Christi, ceu legislatorem et mediatorem. *Loquere enim, inquit, ad nos tu, et ne loquatur Deus ad nos, ne quando moriamur* ‡. Hunc ad modum Christus, ambo hæc, nimirum novam nobis legem ferens, et mediator Dei et hominum factus, et voluntatem Patris sui nobis denuntians, ipsique reconcilians, non tamen impeditioris lingue fuit, neque gracilis seu exilis vocis, ut Moyses: nec titubavit labiis suis, nec terræ promissionis exsors fuit. Rursum Aaron typus Christi fuit, ceu summus sacerdos, qui in Sancta sanctorum ingrediatur, et populi peccata diluat, quæ et omnia Christo conveniunt: siquidem insignis Pontifex factus, sese ipse obtulit; ac in cœlum conscendens, peccata nostra in se transtulit et abstulit, chirographo dirupto. Atqui Aaron non caruit noxa et reprehensione, ut qui adversus Moesen cum Maria murmuraverit, ac eos qui in solitudine vitulos conflagravit, non prohibuerit: in Christo vero nihil hujusmodi reprehenditur. *Peccatum enim nullum fecit, non est inventus dolus in ore ejus* §. Eam ad rationem hic amandatus est quidem Jonas, ut nuntiaret voluntatem Dei Ninevitis, ac ad eam provinciam haud erat pronus, sed in fugam sese conjiciens, illam declinabat: Christus vero a Patre missus, obediens factus est. Porro quod propheta voluntarius in pelagum projicitur, et a ceto devoratur, 179 et tertio die ab eodem denno evomitur, tandemque ad Ninevitas proficiscitur, omnia Christo sunt communia. Nam et ille sponte mortem

ἔλεγεν· Ἡ γενεὰ αὕτη σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Ὅσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· οὕτως ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. Ἀλλὰ καὶ ἐτι [σ. ὅτι] πρὸς ἑλεγχον καὶ κατακρίσιν τῶν Ἰουδαίων ἡ Γραφή αὕτη ἐκδίδεται, μαρτυρεῖ αὐτοὺς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις εἰπὼν· Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται, καὶ κατακρίνοῦσι τὴν γενεὰν ταύτην, ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ. Πλεῖον δὲ Ἰωνᾶ ὤδε.

Πῶς δὲ τὸ πλεῖον ἐν Χριστῷ παρὰ τὸν Ἰωνᾶν; Ὅτι ὁ μὲν ἠπελάσσε μόνον Νινευῖταις τὴν καταστροφὴν· ὁ δὲ γε Κύριος ἡμῶν, οὐκ ἐκέρυττε μόνον, ἀλλὰ καὶ θαύματα μυρία ἐτέλει, δι' ὧν εἰκὸς ἦν ἐλκυσθῆναι αὐτοὺς πρὸς τὴν πίστιν· οἱ δὲ ἠπείθησαν. Σημαίνεται οὖν ὡς ἐν τύπῳ τῷ Ἰωνᾶ τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον· πλὴν οὐ διὰ πάντων δεῖ ζητεῖν τὴν ὁμοιότητα· οὐδὲ καθάπαξ τῆς ἱστορίας ἀπαυτητέον ἡμᾶς πρὸς πνευματικὴν θεωρίαν στρέφειν. Καθόλου γὰρ εἰπεῖν, ἐπειδὴν τινα τῶν πάλαι ἁγίων εἰς τύπον τοῦ Χριστοῦ λέγωμεν γεγενῆσθαι, οὐ χρὴ ζητεῖν διὰ πάντων τὴν ὁμοιότητα. Οἶον Μωϋσῆν λέγομεν τύπον γεγενῆσθαι Χριστοῦ, ὡς νομοθέτην, καὶ ὡς μεσίτην. Ἀλέει γὰρ, ψηοῖ, πρὸς ἡμᾶς σὺ, καὶ μὴ λαλεῖται ὁ Θεὸς πρὸς ἡμᾶς, μὴ ποτε ἀποθάνωμεν. Καὶ Χριστὸς δὲ ἄμωρ ταῦτα, τὸν τε νόμον δοὺς ἡμῖν, καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ τὰ περὶ τοῦ Πατρὸς ἀπαγγέλλας ἡμῖν, καὶ ἀποκαταλλάξας αὐτῷ. Ἀλλ' οὐ καὶ βραδύλογιστος ὁ Χριστὸς, ἢ ἱσχνόφωνος, ὥσπερ Μωϋσῆς· οὐδὲ διέστειλεν ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ, καὶ παρὰ τοῦτο τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας ἀπέτυχεν. Πάλιν Ἀβρὰμ εἰς τύπον τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀρχιερεὺς, καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰστρέχων, καὶ τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ λύων· ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς ταῦτα πάντα, καὶ μέγας ἀρχιερεὺς γεγωνὼς, καὶ ἑαυτὸν προσενεγκὼν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν εἰσδραμὼν, καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνενεγκὼν, καὶ τὸ χειρόγραφον διαβρόχης. Ἀλλ' Ἀβρὰμ μὲν οὐκ ἀμώμητος, καὶ ὡς καταγογγύσας Μωσέως σὺν Μαρίας, καὶ τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ μωσχοποιήσαντας μὴ κοιλύσας· Δ' ἐπὶ Χριστοῦ δὲ, οὐδὲν τοιοῦτον. Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Οὕτως οὐκ ἀνταυθα· ἀπεσταλὴ μὲν Ἰωνᾶς κηρύξαι τοῖς Νινευῖταις, ἀλλ' οὐ πρόθυμος ἦν, δρασμῷ δὲ ἐπεβάλλετο· ὁ δὲ Χριστὸς ἀποσταλὴς παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὑπήκουος γέγονε. Καὶ τὸ μὲν βίβηναι τὸν προφήτην εἰς θάλασσαν ἐκόντα, καὶ τὸ καταποθῆναι ὑπὸ κήτους, καὶ ἐκδοθῆναι τριήμερον, καὶ πρὸς τὴν Νινεὺν ἀπελθεῖν, κοινὰ πρὸς Χριστόν· καὶ γὰρ κακείνος ἐκὼν ἀπέθανε, καὶ κατεπόθη τῷ θανάτῳ ἀληθῶς, καὶ ἐξεδόθη τριήμερος, καὶ εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀπελθὼν τοῦ πρὸς τὰ ἔθνη κηρύγματος ἐκέλευε ποιεῖσθαι τὴν ἀρχήν. Ἀλλ' Ἰωνᾶς μὲν

* Matth. xii, 39, 40. † Ibid. 41. ‡ Exod. xx, 19. § Isa. lxi, 9.

ἐλυπεῖτο σωθέντων Νινευιτῶν· Χριστῷ δὲ ἡ σωτηρία τῶν ἐθνῶν περισπούδατος. Ὅσον οὖν χρήσιμον πρὸς τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον ἀπανθήσαντες ἐκ τῆς ἀνὰ χεῖρας ταύτης προφητείας, (82) τὰ λοιπὰ τῷ γράμματι συγχωρήσωμεν, ἵνα καὶ τύπος εἴη· ὡς ἡ γὰρ διὰ πάντων ταυτοῦτης, οὗ τύπου οὐδὲ σκιαγραφίας παρὰ τοῖς ἑρῶς κρίνουσι.

est commodum, cetera litterae permittemus, ut Christo conveniat, sit penes recta judicantes, non

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν τὸν τοῦ Ἀμαθί. Τίνος ἔνεκεν οὕτως ἤρξατο; Ἐμφασιν γὰρ τὴν ἔχει τὸ, Καὶ ἐγένετο. Ἔοικεν οὖν, λόγου ὄντος; πολλοῦ περὶ τῆς Νινευί, καὶ φήμης ἐπὶ πάντας κρατούσης, ὡς ἄρα τῷ πλούτῳ καὶ τῇ δυναστείᾳ βαρυνμένη πολυαμαρτητος εἴη, ἀκολούθως εἰρησθαι τὸ, Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου. Ἡ ὡς τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπειθούντων, ὁμολογουμένως ἤρξατο οὕτως, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Οἱ Ἰσραηλιταὶ κακῶς εἶχον καὶ ἀπειθῶς. Καὶ λοιπὸν ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν, ὥστε εἰς τὸ ἐθνὸς τῶν Νινευιτῶν σταλῆναι. Πρόσκείται δὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ προφήτου, διὰ τὰς ὁμωνυμίας. Εἰκὸς γὰρ καὶ ἄλλους οὕτω καλεῖσθαι, ἀλλ' οὐ δῆπου καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ἂν ἦσαν.

tatur. Adjectum est autem nomen patris prophetæ, simile vero, alios sic appellatos, qui tamen ex

Λέγων· Ἀνάστηθι καὶ πορεύθητι εἰς Νινευί τὴν πόλιν τὴν μεγάλην. Μέγιστον δαίγμα τῆς ὑστερον ἐσομένης τῶν ἐθνῶν παραδοχῆς ἡ τοῦ Ἰωνᾶ πρὸς τὴν Νινευί ἀποστολή· πόλις γὰρ αὕτη τῶν Ἀσσυρίων, ἡ προέχουσα, ὡς ἐν προοιμίοις εἴρηται. Ὁκοδόμησε γὰρ, ῥῆσιν, Ἀσσοῦρ τὴν Νινευί· ἐθνικοὶ δὲ πάντως οἱ Ἀσσύριοι. Ταύτην δὲ σωθῆναι βουλόμενος ὁ Θεὸς, ὡς χωρίον οὕταν· τέως εἰδωλολατρίας, καὶ πάσης γοητείας καὶ μαγανείας, καὶ μέντοι διὰ τοῦτο καὶ τὸν προφήτην κήρυκα μετανοίας στείλας αὐτοῖς, ἔδειξεν, ὁ ἀνωτέρω εἰπομεν, ὡς οὐκ ἔστιν Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν. Καὶ ὅτι οὐκ ἔσται προσωπολήψια παρ' αὐτῷ, ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι. Καθὰ καὶ Πέτρος ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου τοῦτο ἀληθὺς καὶ αὐτοῖς πράγμασι καταλαβὼν, [ἀπεφῆκεν]. Ἐπιπευστικά [σ. — σπευτ.] δὲ εἰσι ῥήματα τὸ, Ἀνάστηθι καὶ πορεύθητι. Ὁ γὰρ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὥς τὸ ἐπιστρέφει αὐτὸν καὶ ζῆν, ἐπιταχύνει τὸν προφήτην, εἰς τὸ τῆς μετανοίας κήρυγμα. Διὸ προστίθησι, Τὴν μεγάλην, ἵνα μᾶλλον καταδυσωπῇ αὐτὸν ἐπιταχύναι τὴν πορείαν. Οὐ γὰρ ἐστι, ῥῆσι, χωρίδιόν τι εὐτελές, ἀλλὰ πόλις, οὐ μὲν τῶν πολλῶν, ἀλλὰ μεγάλη· ὥστε (83) οὐ πολλοῦ δεῖ κα-

A obiit, et morte vere absorptus est, tertia die vitæ restitutus, ac in Galilæam profectus, initium prædicandi Evangelii apud gentes sumendum præcepit. At Jonas, servatis Ninevitibus, turbabatur, Christo vero salus gentium valde jucunda fuit et grata. Decerpentes igitur ex hac prophetia, quantum satis est ad Christi mysterium, quantumque typus hujus prophetiæ, quatenus per omnia cum penes ipsam figuram vel adumbrationem.

180 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. Et factum est verbum Domini ad Jonam filium Amathi. Cujus rei gratia sic quæso orsus est? Emphasim enim et latentem quamdam vim habet verbum illud, Et factum est. Apparet enim, cum multis. Oset sermo de Ninevi, cumque fama ejus reliquas urbes omnes exsuperaret et regna, nimirum quod, et opibus et potentia prægnans, multis flagitiis obnoxia esset atque peccatis, per consecutionem dictum, Et factum est verbum Domini. Vel quia Israelitæ ex confesso non obsequabantur verbo Dei, hunc ad modum auspicatus est, perinde ac si dicat: Quoniam Israelitæ sese perperam divinis in rebus gesserunt, non obtemperantes verbo, igitur in posterum factum est verbum Domini ad Jonam, ut ad gentem Ninevitarum mittatur. Adjectum est autem nomen patris prophetæ, propter nominis aequalitatem. Est enim haud ab eodem patre non fuerit propagati.

VERS. 2. Dicens: Surge, proficiscere in Ninevi civitatem magnam. Maximum est indicium posteris, de gentium ad cognitionem Dei assumptione, ipsa Jonæ ad Ninevi urbem legatio. Est autem civitas Assyriorum eximia, ut in præfatione commemoratum est, quam Assur extruxit. Assyrii vero increduli et fidei omnino sunt exsortes. Hanc urbem servatum iri volens Deus, seu locum existentem tum temporis, idololatriæ, et omnis effascinationis et incantationis, ac prophetam ideo pœnitentiæ (83) (quæ est animi in meliorem sententiam permutatio) præconem ipsis mittens, ostendit, quod supra etiam diximus, quod non sit Judæorum tantum Deus, sed et gentium, et quod non sit personarum apud ipsum respectus, verum in omni gente, quisquis ipsum (84) desideraverit, et justitiam exerceat, ei gratus est vel acceptus, quemadmodum et Petrus in Cornelio hoc vero ipsaque re aggressus demonstravit¹⁰. Valde autem accelerantia verba sunt, Surge et proficiscere. Nolens enim mortem peccatoris, quin potius cupiens ut convertens sese ad bonum vivat, prophetam celeriter destinat ad promulgationem pœnitentiæ. Hinc etiam apponit, Civitatem magnam, ut magis ipsum inflectat, ac permoveat accelerare profectionem. Non enim

¹⁰ Act. x, 25.

Variae lectiones et notæ.

(82) Hæc ad verbum [ita sonant: Cetera litteræ concedamus, ut et figuræ sint: ut, quod in omnibus conveniat, non figuræ (est) neque adumbrationis apud recte judicantes.

(83) Desiderantur Græca verba, quæ Latinis, quæ

parentesi clauduntur, respondeant.

(84) Qui ipsum timuerit. Ex Cod. Bav. et Ven.

(85) Deest utrobique particula negativa in Cod. Ven.

est, inquit, exiguus locus, non vile oppidulum, sed civitas non una ex multis, verum magna; quare non est quod ipsam asperneris. Si enim ne quantulacunque quidem aliqua contemnenda est civitas, quanto minus ingentes et præclaræ sunt posthabendæ urbes.

181 Et concionare in ipsa, quod clamor flagitiorum ejus ascenderit ad me. Quia, inquit, non sentiunt proprias suas iniquitates et impietates, ideo tu sis eis præco, ac doce eos quod talia tantaque crimina perpetraverint, ut ad cælum usque ipsorum magnitudo pervenerit, ac tantum non vocem ediderint, adversus perpetrantes clamantem: nihil enim eorum ignorat, quamvis sit minimum, qui cuncta novit priusquam fiant. Enimvero quia clemens existens Deus, non ob parva quædam delicta pœnam adducit, sed quando ingentia, et numero digna peccata commissa fuerint, quæ ejus mansuetudinem ad iracundiam provocet, tum exsurgit ad vindictam: eam ob rem etiam dicit, clamorem criminum ad se usque pervenisse, seu multiplicatis ipsis et accersentibus ad sui excisionem et ultionem. Sic et Abeli sanguis clamat contra Caini cædem; sic et Sodomitarum turpis operatio vociferata est contra ipsos. Vere itaque in summis opibus viventes Ninevitæ, nullum non vitiorum genus admiserunt, cætera lasciviis veneficio et incantationibus vacantes, quibus in rebus Chaldaei præ aliis exuberabant, perinde ac Naum dicit: *Scortum formosum et jucundum, ducatum præstans veneficis* ¹¹. Eapropter et Dominus prophetam ad hanc urbem legavit, et si longissime ab Judæa sita esset, ut cunctis mortalibus ostenderet, quod et laqueis erroris constricti, ut qui omnium maxime atque in universis sceleribus primatum obtinentes, cognitionem Dei sint recepturi, sinibusque (90) futuri suis. Nec enim sermo Dei est inefficax, verum magnipotens, et magnarum virium, ut et ad Jeremiam dictum est: *En dedi verba mea in os tuum, ignem, et populum tuum ligna* ¹². Et iterum: *Nonne sermones mei velut ignis ardens, dicit Dominus, et veluti securis cædens petram* ¹³? Intuere porro clamoris vocem positam ut in Sodomitis.

VERS. 3. Et surrexit Jonas ut fugeret in Tharsis a facie Domini. Ambigunt hic non parum multi, cur cum propheta sit, fugiat, seu Deum latere queat: hoc autem nemo alius, ne medioerium quidem, unquam putasset: quod Deum effugere possit, qui et cuncta explet, et nullo loco capitur. Nonne Davidem audiit, si ipse ignorasset, dicentem: *Quo proficiscer a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam* ¹⁴? et quæ deinceps sequuntur. Videtur itaque absurde dictum hoc, vel ipse absurdus et

Kal khrusein en autē, oti anēstē ē kraugē tēs kakias autēs prōs mē. Epēidē, phōnē, anaisōthētois tōn idōn paranoimōn kai asēdaiōn, oū genoū autōi, khrouz, kai didaxōn autōus, oti tēlikautēn outō kakian ēpedeifxanto, ōste āchri tōu ouranōu phāsai tō mēghos autēs, kai mononouchi phōnēn āfēnai, katakrāzousan tōn autēn metiōntiōn. Oūk āgnosē mēn gār tōn ōntiōn oūden, kān ēlāchistōn ē, ō pānta eidōs prīn genēsēs (86) autōn· plēn ēpēi philānthropos ōn, oūk epēi smikhrois tisi tēn timōriān ēpāgei, āll' ote megāla kai āxiōlogatā B kakā gēvontai, kai oīa kinēsai tēn autōu chrestōtēta prōs ōrghēn, tōte dianīstatai prōs ēkdīkhsin diā tōuto lēgei, kraugēn tēs kakias genēsthai prōs autōn, ōs plēthynousēs, kai prosokaloumēnēs eis ēkxōphēn. Outō kai tō 'Abēl aīma lēgetai katabofēn tēs tōu Kātēn mīafonias· outō kai ē tōn Sodōmōn aischrourgia, katēkrauzasēn autōn. Tō ōnti gār oī Nīnevūtai ēn plōutōi zōntes; (87), pāsān paranoimian (88) metīsēn· tā te ālla āselgōs; diagēnōmēnoi [f. — yiv.], kai farmakēlāis scholāzontes kai magēlāis, tōuto dē tō ēn Chaldaiois ēxāireton, kathē kai Naōm· Pōrghē kalē kai epīchāris ēgroumēnē farmakōn. Diō kai ō Kūrios tōn prophētōn eis tautēn ēstēile, kaitoi porhōtātō tēs 'Ioudaiās āpōkrismēnē· ēna deifē pāsīn ānthrōpōis, oti kai C tois tēs plānēs brōchōis ēneilēgmēnoi (89) mālīsta pāntiōn, kai katārchontēs pāsēs paranoimias, kai outoi tēn theogōnōsiān ōpōdēzontai, kai tēn āretēn ēgkolpīsontai. Oū gār ēstīn ō tōu Theōu λόγος; ādravēs, āllā megaloōdūnamos kai ēnerghēs, ōs kai prōs 'Ierēmīan ēfērtai· 'Idōu dēdōκα τοὺς λόγους μου eis tō stōma sou pūr, kai tōn laōn toutōn fūllai· kai pālīn, Oūx oī λόγοι μου ōs pūr φλέγον, λέγει Κύριος, kai ōs πέλυε κόπτων πέτραι; Σκόπει δὲ καὶ τὴν κραυγὴν ὄνομα, outō teθēn ōs epēi tōn Sodōmōtiōn.

Kal anēstē 'Iōwās tōu phugēin eis Tharsēs apō prosōpou Κυρίου. Έναυθα διαπορούσι πολλοί, τί δήποτε prophētēs ōn, phūgei, ōs tōn theōn λησόμενος. Tōuto gār oūd' āllōs tīs tōn metriōtērōn phēthē ān, oti theōn āpōdrāsai, tōn pānta plēthōnta kai mēdāmoū chrouōmēnon. 'H oūk ēchouse tōn dadiō, eīge kai autōs, mē fēdai· Pōū porēuθō apō tōu pneūmatōs sou, kai apō tōu prosōpou sou pou phūgō; kai tā ēfēs. Έστīκεν οὖν ē ātopon ēīnai tō λεγόμενον, ē autōs ātopōs tīs ēīnai kai āllōchōtos ān-

¹¹ Nahum iii, 4. ¹² Jerem. v, 14. ¹³ Ibid. 23. ¹⁴ Psal. cxxxviii, 7.

Variae lectiones et notæ.

(86) Πρὸ γενέσεως, ante generationem, Cod. Bav.
(87) Καὶ τρυφῇ ζῶντες, et in deliciis viventes, Cod. Ven.
(88) Ἀπὸ φαρμάκων, Cod. Bav.

(89) Ἐνεκλήμμενοι, Cod. Ven.
(90) Et virtutem in sinus excepturi. Ex cod. Ven. et Bav.

θρωπος. Ἐστὶ μὲν οὖν εἰπεῖν, ὡς σαφὲς μὲν ἦδει, καὶ πλέον ἢ οἱ ἄλλοι, ὡς προφήτης, ὅτι πάρεστιν ὁ τῶν ὅλων Κύριος πανταχοῦ, καὶ οὐδεὶς τόπος ἔρημος τῆς αὐτοῦ προμηνείας· ὑπελάμβανε δὲ ὁμοῦ τὰς ἐνεργαστέρας [ἢ ἐναργ.] ἐπιφανείας ἐν Ἰουδαίᾳ μόνῃ ποιεῖσθαι αὐτόν. Καὶ ὡς εἰ ταύτης πόρρω γένοιτο, οὐκέτι αὐτῷ ἐπιφανήσεται, ὥστε πρὶς ταύτην τὴν διακονίαν αὐτὸν στείλαι. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, Ἀπὸ προσώπου Κυρίου, τοῦτέστιν, ἀπέφευγε τὴν ἐναργεστέραν ἐπιφάνειαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀποστολὴν. Ὅτι γὰρ οἱ πάλαι ἄγιοι ἐν τόποις τισὶν ἀφωρισμένοις ἐπιφάνεσθαι τὸν Θεὸν ᾔνοντο, μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἰακώβ, ὅτε ἶδε τὴν κλίμακα καὶ τοὺς ἀγγέλους (91) ἀναβαίνοντας, εἰπὼν, ὅτι Ἐστὶ Κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐγὼ δὲ οὐκ ᾔδειν. Καὶ Δαβὶδ δὲ, Ἐξελέξατο Κύριος τὴν Σιών, ἡρετίσματο αὐτὴν εἰς κατοικίαν ἑαυτοῦ. Καὶ νῦν δὲ εἰ καὶ ἡμεῖς οἱ τὰ τελειώτερα φρονεῖν διδασκόμενοι, τῷδέ τινι τόπῳ ἐπισκιάζειν τὴν θεῖαν χάριν πιστεύοντες μᾶλλον, τοῦτο προσφοιτῶμεν, ὡς ἀγιασθησόμενοι, καὶ χάρισμά τι θεῶν καρπωσόμενοι. Παραίτεται δὲ τὴν διακονίαν, οὐχ ὡς ἀπειθὴς ἢ ὀκνηρὸς (ἀνάξια γὰρ προφήτῳ ἀμφοτέρα), ἀλλ' ὅμα μὲν ὡς εἰδὼς, ὅτι τεύζονται τῆς θείας φιλανθρωπίας οἱ Νινευῖται, αἱ γὰρ μεταμελεία χρήσαιτο, κἀντεῦθεν συμβήσεται τὴν προφητείαν ψευδῇ νομισθῆναι, ὃ πάντῃ ἀπρεπὲς καὶ ἀνάξιον. Τυχὼν δὲ καὶ κακῶς αὐτὸν οἱ Νινευῖται διαβήσκοντα, ὡς ψευδῶς αὐτοὺς ταῖς ἐκ τῆς μετανοίας κακοπαθείαις ἐμβάλλοντα. Ταύτην δὲ αὐτῷ τὴν ὑπόνοιαν θέσει καὶ τὸ περὶ τοῦ μηδὲν τῶν θειῶν τοὺς Νινευῖτας πείσεσθαι, καὶ αὕτη ἡ ὑπόθεσις τοῦ κηρύγματος. Συνελογίστατο γὰρ, ὡς οὐκ ἂν προέκηρυξεν, εἴπερ ἀπολέσαι ἠθούλετο· ἀλλὰ ὅλον ὡς ἐπὶ μετάνοιαν ἐστὶν ἡ τροπὴ, ἢ τῆς τιμωρίας ἀπειλὴ. Πρὶς δὲ τούτῳ καὶ τῶν Ἰουδαίων κατηγορίαν ὑπελάθεον ἕσεσθαι τὴν τῶν Νινευιτῶν εὐπειθειαν, ὡς τῶν μὲν ἀγνώτοι καὶ ἀλλοφύλων πεπιστευκότων ἀνδρὶ, τῶν δὲ, ἀπειθουσῶν τοῖς ὁμοφύλοις προφήταις, μετὰ θαυματουργίῳν τὰς προφητείας ποιουμένων. Διὰ ταῦτα τὸ κλευσθὲν εὐθύς οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ φεύγειν εἰς Θαρσεῖς ἐπεβάλλετο. Ταύτην δὲ τὴν χώραν, τινὲς μὲν, τὴν Ταρσὸν φασιν, ἢ Κιλικίαν μὲν ἐστὶ μητρόπολις, ὑπὸ δὲ τοὺς πρόποδας (94) καίται Ταύρου τοῦ θρόου· τινὲς δὲ, χώραν τῆς Ἰνδίας οὕτω φασὶ καλεῖσθαι Θαρσεῖς· ἐκ γὰρ Θαρσεῖς καὶ τὸν Σολομῶνα τοὺς πολυτελεῖς λίθους καὶ τοὺς τῶν ἐλεφάντων ὁδόντας ἐμπορεύεσθαι μετὰ καὶ πιθήκων· ταῦτα δὲ οὐκ ἄλλοθεν, ἢ ἐξ Ἰνδίας διακομίζεται, χρόνῳ διετεῖ· διὰ τοσούτου δὲ ἡ ναὺς Σολομῶντος καταίρειν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν λέγεται. Σφάλλονται δὲ οἱ ταῦτα λέγοντες. Εἰ γὰρ ἐπὶ τὴν Ἰνδίαν ἐφευγεν, οὐκ ἔδει ἐπὶ τὴν

¹⁵ Gen. xxviii, 16. ¹⁶ Psal. cxxxi, 15.

Variae lectiones et notæ.

(91) Ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ, *angelos Dei*, Cod. Ven.
(92) Et peculiari cuidam loco obumbrare divinam gratiam magis credentes, accedamus ad locum hunc (nempe templum) tanquam sanctificandi, et divinum aliquod donum inde percipuri.

A monstruosus quispiam homo esse, qui a Deo tegitur. Dieendum igitur, quod aperte quidem et plus quam alii, ceu propheta noverit, quod universorum Dominus ubique præsto sit, quodque nullus locus ejus providentiæ et gubernationis expertus sit. Cogitavit autem, manifestiores suas apparitiones in sola **182** Judæa ipsum facere, unde si ab hac longe removeatur, sibi non porro appariturum Deum, ut ad hoc ministerium eum mittat. Hoc enim signat, *A facie Domini*, hoc est, declinavit magis perspicuam, adeoque clariorem Dei apparitionem et functionem legationis quæ illi ex ipso imminabat. Quod enim prisci sancti in locis quibusdam separatim apparere Deum autumant, et Jacob testatur, quando vilit scalas, et angelos ascendentes et descendentes, in-
B *quiens: Dominus est in loco hoc, ego vero ignorabam* ¹⁵. Sic David: *Selegit, inquit, Dominus Sion, secrevit ipsam in habitationem sibi* ¹⁶. Porro et nos perfectiora sapere docti, ac per ista spiritum (92) divinam gratiam magis adumbrare credentes, ipsum locum accedamus, eum sanctificandi, et divinum quoddam donum decerpuri relaturique. Subterfugit autem functionem illam, non tanquam non credens Deo, vel segnis, utraque enim prophætæ sunt indigna, nihil ei conveniunt: atenim simul compertum habens, Ninevitas divinam benignitatem et mansuetudinem, si respiciant, consecuturos, hincque eventurum ut ipse pro vano vate reputetur, quod omnino indecorum est prophætæ et inconveniens, nimirum quod vanus (93) existimari debeat. Forsan et Ninevitæ malo in eum affectu concitabuntur, ceu talem qui falso et mendaciter eos in pœnitentiæ afflictiones conjecerit. Hanc autem ipsi suspicionem peperit, quod videret nihil grave Ninevitas passuros. Atque hoc est argumentum prædicationis. Ratiocinatus est enim secum, quod Deus verbum illis suum non prænuntiasset, si perire eos voluisset; sed perspicuum est, quod ad pœnitentiam sit adhortatio, ipsa pœnæ et supplicii interminatio. Præterea et Judæorum accusationem fore cogitavit, Ninevitarum obedientiam, ut qui ignoto et alienigenæ fidem adhibuissent viro, cum ipsi contribulibus prophetis non crederent, qui prophetias suas cum miraculis etiam
D confirmarent. Hanc ob causam imperator sibi non statim exsecutus est, sed fugere Tharsis usque conatus. Hanc regionem quidam Tharsum esse aiunt, quæ et Ciliciæ metropolis, sub radicibus montis Tauri sita. Alii regionem quamdam Indiæ Tharsis appellari tradunt: ex Tharsis enim Salomonem quoque pretiosos lapides, dentes etiam eburneos una cum similibus mercatum. Hæc autem

(93) Hæc majoris claritatis gratia addit Lonicærus; neuter vero Cod. Græca eis respondentia præbet.

(94) Πόδας, *pedes*. Cod. Ven.

aliunde quam ex India non perferuntur, bimatus A spatio : tanto enim tempore navis Solomonis in libro Regnorum redire dicitur. Atqui errant talia dicentes. Si enim ad Indiam fugiebat, non erat epus ad Joppen descendere, quæ est maritima Palæstinæ, adjacetque mari ad occidentem vergenti. Per hoc pelagus nemo navi trajiciens, in Indiam pervenerit. Inter enim nostrum et Indicum 183 mare, multum telluris est et habitata et inhabitabilis, montesque et multi et magni, sinus item Ruber, quem deinde Indicus contingit. Præterea divina Scriptura testimonium dicit, Tharsis non esse ex urbibus Indicis, neque etiam Tarsum, sed Africæ esse. In Isaia enim juxta Septuaginta editionem legitur : *Lugete, navigia Carchedonis, quoniam interit munitio vestra* 17. Aquila tamen et Symmachus Tharsis pro Carchedone verterunt, cum et Ezechiel memoriam Carchedonis fecerit, in Hebræo vero et Syro exemplaribus, Tharsis inventum sit. Unde liquet non in Indiam, sed Africæ Carchedonas Jonam profugisse.

Descendit in Joppen, et reperit navim euntem in Tharsis, ac dedit nautum suum, descenditque in ipsam, ut navigaret una cum illis Tharsis usque, a facie Domini. Per mare fugam adornat, ratus quam celerrime sese a ministerio prophetiæ erga Ninevitas liberandum. Dedit autem et navigationis mercedem, ut ne vel hinc, si non daret, esset quod remoraretur eum quominus fugeret. Omnia namque ipsi facilia videbantur, patriæ privato, maris pericula, mercedisque abjectio, modo ab gravi et molesta prophetandi functione illa eripi queat.

VERS. 4, 5. Et Dominus excitavit ventum vehementem in mari, et exorta est tempestas magna in mari, et navis periclitabatur ut contereretur : conterritique sunt nautici, et clamabant quisque ad Deum suum, feceruntque jactum vasorum navis, ea in mare ejicientes, ut levior ipsa fieret. Jonas quidem sic effugere posse divinum illud ministerium arbitrabatur : at enim terræ marisque Dominus suscitavit adversus navim tempestatem, fluctuumque nexus navigio circumjicit, ut discamus divinam functionem subterfugere nos non posse, neque renuere debere, si ad opus Deo beneplacens advoce-mur. Docemur juxta hinc, quod nihil citra Dei providentiam geratur, verum tempestates etiam divina voluntate, et non fortuito, vel naturaliter fieri : Dominus enim, inquit, excitavit spiritum magnum. Dicit fortasse aliquis, frequentissime procellas maris naturæ quadam ratione oriri, nempe siderum conventibus et secessionibus, quandoquidem hunc Deus ordinem mundi motui indiderit. Cui respondemus. Excitantur etiam sæpe, natura non postulante, tempestates, Dei admirando consilio et voluntate, qui et naturam condidit, idem

17 Isa. III, 26.

Variae lectiones et notæ.

(95) Ἐξέδωκαν καὶ τεδείκασιν. Cod. Ven.

τοπὴν καταλθεῖν. Αὕτη γὰρ παραλία μὲν ἐστὶ Παλαιστίνης, ἐπὶκείται δὲ τῇ πρὸς ἐσπέραν ἀπονεύουση θαλάσση. Διὰ τοῦτου τοῦ πελάγους οὐκ ἂν τις ναυτιλίᾳ χρώμενος, εἰς Ἰνδιάν ἔλθοι· μεταξὺ γὰρ τῆς ἡμετέρας θαλάσσης καὶ τῆς Ἰνδικῆς, ἡπειρὸς ἐστὶ πολλή, οἰκουμένη τε καὶ ἀσκήτος, καὶ ὅρη πολλὰ καὶ μεγάλα, καὶ ὁ Ἐρυθραῖος κόλπος, ᾧ συνάπτει λοιπὸν ὁ Ἰνδικός. Ἀλλὰ καὶ ἡ θεία Γραφή μαρτυρεῖ, ὅτι οὐκ ἐστὶ τῆς Ἰνδῶν ἡ Θαρσεῖς, οὐδὲ Ταρσός, ἀλλὰ τῆς Ἀφρικῆς ἐστὶν· ἐν γὰρ τῷ Ἡσαΐᾳ, οἱ μὲν Ἐβδόμηκοντα, Ὁλολύγαστε, ἐξέδωκαν, πλοῖα Καρχηδόνος, ὅτι ἀπὸ Λαλῆ τοῦ ὀχυρώματος ὁμῶν· ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, Θαρσεῖς, ἀντὶ τῆς Καρχηδόνος τεδείκασιν (95)· καὶ τοῦ Ἰερζεκιῆλ δὲ μνήμην Καρχηδόνος ποιησαμένου, καὶ ἐν τῷ Ἑβραίῳ καὶ ἐν τῷ Σύρῳ, Θαρσεῖς, εὐρρηται. Ἐξ ὧν ὁρῶν, ὡς οὐκ εἰς Ἰνδιάν ὁ Ἰωνᾶς, ἀλλ' εἰς Καρχηδόνα ἐφευγε.

Καὶ κατέβη εἰς Ἰόππην, καὶ εὗρε πλοῖον βαδίζον εἰς Θαρσεῖς, καὶ ἔδωκε τὸ ναῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀνέβη εἰς αὐτό, τοῦ πλεῦσαι μετ' αὐτῶν εἰς Θαρσεῖς ἐκ ἀποστόμων Κυρίου. Τὴν διὰ θαλάσσης φυγὴν ποιεῖται, νομίσας ὡς τάχιστα τῆς διακονίας τοῦ προφητεῦσαι τοῖς Νινευίταις ἀπαλλαγῆσθαι. Ἐδωκε δὲ καὶ τὸν τῆς ναυτιλίας μισθόν, οὐδὲ τῆς ἐντεῦθεν ζημίας ἐπισχεῖν αὐτὸν δυνηθείσης. Πάντα γὰρ αὐτῷ κόψα ἰδόκει, καὶ πατρίδος στερήσις, καὶ θαλάσσης κίνδυνος, καὶ μισθοῦ καταβολή, μόνον εἰ τὴν ἐπιβαρὴ ταύτην λειτουργίαν ἐκδεδυνέναι αὐτῷ γένοιτο.

Καὶ Κύριος ἐξήγειρε πνεῦμα μέγα εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο κλύδων μέγας ἐν τῇ θαλάσση, καὶ τὸ πλοῖον ἐκινδύνευσεν συντριβῆναι, καὶ ἐφοβήθησαν οἱ ναυτικοὶ, καὶ ἀνεβόων ἕκαστος πρὸς τὸν θεὸν αὐτοῦ, καὶ ἐκβολὴν ἐποίησαντο τῶν σκευῶν τῶν ἐν τῷ πλοίῳ εἰς τὴν θάλασσαν, τοῦ κουφισθῆναι ἀπ' αὐτῶν. Ἰωνᾶς μὲν οὕτω φυγεῖν τὴν θείαν ὀνηρεσίαν ἐνόμιζεν· ἀλλ' ὁ γῆς καὶ θαλάσσης Κύριος, ἐγείρει κατὰ τοῦ σκάφους κλύδωνα, καὶ τῶν κυμάτων περιβάλλει τὸ πλοῖον δεσμά, ἵνα μάθωμεν μὴ φεύγειν τὴν θείαν διακονίαν, καλούμενοι πρὸς ἔργον θεάρεστον, ἀναβάλλεσθαι τε καὶ ἀναδύεσθαι. Διδασκόμεθα δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι οὐδὲν ἀπρονοήτον· ἀλλὰ καὶ οἱ κλύδωνες θεῖα βουλῇ, καὶ οὐ συντυχικῶς, ἢ φυσικῶς γίνονται. Κύριος γὰρ, φησὶν, ἐξήγειρε πνεῦμα μέγα. Εἰ μὴ τις ἄρα εἴποι, ὅτι ὡς ἐπίπαν μὲν φυσικῶς οἱ κλύδωνες γίνονται, ἄστρων συνόδοις καὶ ὑποχωρήσεσι, τοῦ Θεοῦ πάντως ταύτην τὴν τάξιν τῇ τοῦ κόσμου κινήσει ἐντεθειμένος· γίνονται μέντοι πολλάκις, καὶ ὅτε ἡ φύσις οὐκ ἀπαιτεῖ, τοῦ Θεοῦ βουλομένου, ὃς καὶ τὴν φύσιν ἐποίησε, καὶ ἀλλοιοῦν αὐτὴν πρὸς τὸ αὐτῷ βουλευτὸν ἐκάστοτε δύναται. Ἐν ἀμφοτέροις δὲ

τοῖς τρώποις ἐκείνοι· σώζονται ἢ ἀπόλλυνται, οὗς ἂν σωθῇναι ἢ ἀπολέσθαι ἰδοίκαίωσθε. Τὸ δὲ φοβηθῆναι τοὺς ναυτικούς, σημεῖον τοῦ μεγέθους τοῦ κινδύνου, ὅτε καὶ οἱ τῆς θαλάσσης ἐμπρόστατοι, ἰδεδοίκεσαν, ὅλην ὡς ἀπεγνωκότας, καὶ ἐκβολὴν ἐποιούνο τῶν σκευῶν, ὡς ἂν δηλαδὴ κουφισθῇναι τὸ πλοῖον. Ἰκέτιον δὲ καὶ τοὺς αὐτῶν θεοὺς ἕκαστος, τῆς Γραφῆς οὐ μάρτυν ταῦτα διηγουμένης, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ, ὅτι ἀμφοτέρωθεν, καὶ τὰ ἡμέτερα ποιεῖν, καὶ τὴν θεῶν ἐπικαλεῖσθαι συμμαχίαν, καὶ μήποτε τὸ πᾶν τῷ Θεῷ ἐπιτρέπαι, αὐτοὺς ἀργοὺς καθήμενους· ἀψύχων γάρ τοῦτο καὶ ἀκινήτων· μήτε ταῖς ἡμετέραις καθάπαξ ἐπινοίαις· καὶ πραγματείαις θαρρεῖν· πάλιν γάρ αὐ τοῦτο ἀθέων καὶ ἀπονενοημένων. Φασὶ δὲ τινες, ὅτι περὶ τοῦτο μόνον τὸ πλοῖον ὁ κλύδων ἐγένετο. Οὐ γάρ ἂν, εἴπερ κοινὸς ἦν ὁ κλύδων, κλήρωμαθεῖν ἐπεχείρησαν τὸν τοῦ κλύδωνος αἴτιον. Ἄλλ' ἐπιβὴ τοὺς ἄλλους ἐώρων ἀκινδύνως πλείοντας, καὶ ἐξ οὐρίων φερομένους, τὴν δὲ σφετέρην ὁλόκαδα καταδύναιν κινδυνεύουσιν. Ζητοῦσι τίς ἐν αὐτοῖς ὁ τοῦ κλύδωνος αἴτιος. Καὶ ἔχειν γε εἴκοις τὸ εἶδος ὁ λόγος, εἴπερ καὶ ἕτερα πλοῖα συμπλέοντα, ἀκινδύνα ἐφέροντο.

rariam navim submergi propemodum ea periclitatione, inquirunt quisnam inter sese ejus maris saevitiæ sit auctor, quæve crigo. Atque hæc opinio non erit absimilis vero, si reliqua navigia extra periculum sint acta.

Ὁ Ἰωνῆς δὲ κατέβη εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ πλοίου, καὶ ἐκάθευθε, καὶ ἐρεγγεν. Οὐχ οὕτως ἀμελῆς ἦν ὁ προφήτης, καὶ βῆθυσίαις ἐκδεδωκώς, ὥστε τοσοῦτο κινδύνου ἐπηρετημένου καθυδεῖν αὐτὸς, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' οὕτω βαθέως, ὥστε καὶ βέγγειν, ὁ μεγίστης ἀφρόντησίης δειγμα· ἀλλὰ πρὸ τοῦ κινδύνου καὶ τοῦ χειμῶνος ὁ ὕπνος ἦν, καὶ οὗτος ἴσως ἐξ ἀθυμίας τῆς ἀπὸ τοῦ φεύγειν. Καὶ τὸ εἰς τὴν κοιλίαν δὲ τοῦ πλοίου καταβῆναι, τούτέστιν εἰς τὴν κατωτάτην χώραν, ἄξιον προφητικῶν ἡθῶν· τὸ γὰρ Ἰουδαϊκὸν καὶ μονήρες, προφητικόν. Οὕτω καὶ Δαβὶδ, Καταμόνας εἰμι, φησὶ· καὶ Ἰερεμίας, Ἀγαθὸν ἀνδρὶ, ὅταν ἄρῃ τὸν ζυγὸν ἐκ νεότητος αὐτοῦ· καθίσταται καταμόνας· καὶ πάλιν, Οὐκ ἐλάθισα μετὰ συνεδρίου αὐτοῦ παιζόντων. Καταμόνας ἐκαθήμην, ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθην.

Καὶ προσῆλθε πρὸς αὐτὸν ὁ πρῶτος καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τί σὺ βέγγεις; Ἀνάστα, ἐπικαλοῦ τὸν θεόν σου, ὅπως σώσῃ ὁ θεὸς ἡμᾶς, καὶ οὐ μὴ ἀπολώμεθα. Τὸ ναυτικὸν πλῆθος, ἄλλως μὲν ἀμελῆς τοῦ δέοντος καὶ ἀσύνετον· ἐνταῦθα δὲ οὕτως ἀπὸ τοῦ φόβου συνετίσεται (96), ὥστε τὸν πρῶτον μὲν αὐτὸν εὐχέσθαι, ἀλλὰ καὶ τῷ Ἰωνῇ προσελθόντα, καὶ τοῦτον εἰς εὐχὰς διεγείρειν· οὕτως ἢ ἀνάγκη διδάσκει τὰ δέοντα. Καὶ ὅρα, ὅπως εἰ καὶ διαφόρους ἐπεκαλοῦντο θεοὺς, ὁμῶς γινώσκον

eandem etiam alterare, secundum quod sibi visum fuerit, undelibet potest. Utrouque autem modo illi servantur vel pereunt, quos divinus calculus vel servari vel interire judicavit. Quod vero terrestriant nautæ, signum est magnitudinis periculi, quando et maris peritissimi **184** sibi metuerunt : signum est evidentissimum, quod animum desponderint, et idcirco ejectionem vasorum fecerint, ut levaretur navis. Supplicabat autem quilibet diis suis, Scriptura hæc non frustra enarrant, verum uti doceat, utraque esse necessaria, et nostra facere, et divinum implorare auxilium : neque sic totum negotium Deo permittere, ut nos interim segnes plane et ignavi sedeamus (inanimatorum enim et omni motu vacantium hoc rerum est) neque nostris omnino nos confidere consiliis et institutis : hoc enim rursus impiorum hominum est, quibus reproba mens est. Asseverant nunc quidam, quod circa istam solam navim tempestas saevierit. Neque enim, si communis tempestas erat, conati essent sorte exquirere ejus turbationis maris auctorem. Enimvero, cum alios viderent circa periculum sulcare pelagus secundisque ventis agi, suam vero onerariam navim submergi propemodum ea periclitatione, inquirunt quisnam inter sese ejus maris saevitiæ sit auctor, quæve crigo. Atque hæc opinio non erit absimilis vero, si reliqua navigia extra periculum sint acta.

Jonas autem descendit in alvum navis, et dormivit et stertuit. Numquid adeo ignaviæ et socordiae deditus erat propheta, ut tanto periculo suscitato ipse dormiret, nec simpliciter dormiret, sed in altum adeo soporem deferretur, ut sterteret? quod maximæ securitatis argumentum erat. Atqui ante subortam tempestatem et periculum sopore correptus est, fortasse ex nimia fugæ tristitia et defatigatione. Porro quod in alvum navis, hoc est, in infimum locum descenderit, propheta hoc moribus convenit. Separatim enim et solitarium degere, propheticum est. Hinc et David : Solitarius sum¹⁸, inquit : et Jeremias : Bonum est homini, ubi jugum suum tulerit, ab ineunte juventute sedere solum¹⁹; et iterum : Non sēdi cum concilio illorum ejus²⁰. — Solus et separatim sedi, quoniam amaritudine repletus sum²¹.

Vers. 6. Et accessit ad eum proræ gubernator, dicens ei : Tu quid stertis? Surge, invoca Deum tuum, si fors nos servet Deus, et non pereamus. Nautica multitudo, alias prorsum negligens decori, et intellectu carens, hic adeo formidine et pavorē eruditur, et intelligens redditur, ut proræ observator, non ipse tantummodo preces fundat, verum Jonam adiens, eum etiam ad precandum excitet : adeo necessitas, quid deceat, belle docet. Observa hic, quod etiamsi varios deos invocaverint, eam

¹⁸ Psal. ci, 8. ¹⁹ Thren. iii, 17. ²⁰ Psal. xxv, 4. ²¹ Thren. i, 20.

Varie lectiones et notæ.

(96) Συνεπαίρεσθαι, Cod. Ven.

tamen cognitionem habuerint, unum esse quempiam Deum, ceteris omnibus majorem præstantioremque. Non enim dixit, Ut servant nos dii, sed, Deus; vel quod unum existimaverint, Jona cum omnibus illis peculiarem suum Deum adorante, atque unum fortasse ex multis in **185** auxilium vocaverint qui eos exaudiret ac incolumes conservare posset, forsân Neptunum, vel Nerea, seu Thetin, seu alium quempiam marinum deum juxta Græcum errorem.

VERS. 7. Dixit porro quilibet ad proximum suum: *Agite, jaciamus sortes. Et cecidit sors super Jonam.* Obtemperavit Jonas præcæ observatori, et oravit. Quamquam enim hoc Scriptura non expresserit, intelligitur tamen: quando neque, quod e somno surrexerit, indicavit, nemo tamen ambigit ipsum exspergefatum surrexisse. At precibus suis ad Deum fusis, non est exauditus. Neque enim par erat inobedientem Deo, exauditum iri. Jam et fuga ejus a Deo fiduciam ad Deum ademerat. Cum igitur auxilia ex precibus vana tum dijudicarentur, ad sortem confugiunt, cui gentes assueverant. Noverant enim naturæ quodam ductu, peccantibus esse adjectam pœnam, ac digna nos ob peccata nostra supplicia ferre, nec hujusmodi expertia esse curæ Dei: proinde credebant (99) quod Providentia illa per sortis jactum manifestaret sibi auctorem, jamque hoc arbitrabantur, quod quem fortuita sors probasset, vel etiam prodidisset, apprehendendum, ceu sortis oraculo expetitur. Cæterum nos intelligamus, quod Deus quemlibet a propriis, a domesticis, a contribulibus, cognatis et cognitis, ad se adducat: perinde ac tenemus Magos stellæ ductu perductos ad cunas Christi, et Azotios in Veteri Testamento per symbolum boum arcam perferentium tandem servatos, cum quid in posterum fieri vellet, subindicasset. Sic Dominus noster repertis piscatoribus, *Agite, inquit, sequimini me, faciam ex vobis piscatores hominum*²²: consuetum ipsis nomen prætendens. Cum igitur nautis consuetum esset ceu ethnicis sortiri, condescendens et consentiens ipsis Deus, per minime obscurum ipsis indicium, tempestatis ipsis auctorem notum reddidit. Præterea sortem non esse Spiritualem rem, apostoli indicant, qui sorte, priusquam Spiritu perfusi essent, usi sunt: post Spiritus Paracleti accessionem, haudquaquam sortem admittentes. Quidam vero neque apostolos tali sorte usos affirmant, sed enim diviniorebus quibusdam signis que indicarent eis, quinam a Deo electus esset.

²² Matth. iv, 19.

Variae lectiones et notæ.

(97) Deest *ἕνα* in Cod. Ven. et recte quidem, ut mihi videtur; delendumque propterea punctum post *ἐνόςμιζον*, eritque loci hujus sensus: *Non enim dixit, Ut servant nos dii, sed Deus: quia existimabant, Jona quoque cum ceteris Deum suum orante, unum fortasse aliquem ex multis qui in auxilium vocarentur, exaudientem, salutare ipsos posse, et hunc esse forte Neptunum, vel Nereum.*

(98) Καὶ ἐπιγινώσκον τίνος ἕνεκα ἡ κακία αὐτῆ ἐστίν ἐν ἡμῖν, καὶ ἔδωλον κλήρους, et videamus, qua

A τοῦ ἕνα θεὸν εἶναι τὸν μεῖζον πάντων. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὅπως σώσωσιν ἡμᾶς οἱ θεοὶ, ἀλλ', Ὁ θεὸς, ὅτι ἕνα (97) ἐνόςμιζον· καὶ τοῦ Ἰωνᾶ μετὰ πάντων εὐχόμενον τῷ οἰκείῳ θεῷ, ἕνα τινὰ ἴσωσ· ἐκ τῶν πολλῶν εἰς βοήθειαν καλουμένων ἐπακούσαντα, θυνεθῆναι σώσει αὐτοὺς, τυχὸν τοῦτον εἶναι Ποσειδῶνα, ἢ τὸν Νηρέα, ἢ τὴν Θέτιν, ἢ ἄλλον τινὰ τοιοῦτον ἐνάλιον δαίμονα κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν πλάνην.

B Καὶ εἶπεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· Δεῦτε, βάλλωμεν τοὺς κλήρους (98). Καὶ ἐπείσεν ὁ κλήρος καὶ Ἰωνᾶν. Ὑπήκουσε μὲν ἂν ὁ Ἰωνᾶς τῷ πρῶπῳ, καὶ ἠθέλητο. Εἰ γὰρ καὶ μὴ εἴπαι τοῦτο ἡ Γραφή, ἀλλ' οὖν νοεῖται· ὅπου γε οὐδὲ ἀνέστη ἐκ τοῦ ὕπνου εἶπεν, ὁμοῦς οὐδεὶς ἀμφισβᾶλει ἀναστῆναι αὐτόν. Εὐχόμενος δὲ, οὐκ εἰσηκούσθη· οὐδὲ γὰρ ἦν εἰκὸς τὸν παρήκοον ἀκουσθῆναι. Ἀλλ' ἡ φυγὴ τὴν πρὸς θεὸν αὐτοῦ παρήρησάν ἀφαιρείται. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ τῶν εὐχῶν ἡ βοήθεια κοινῇ ἀπῆλθετο, ἐπὶ τὸν κλήρον καταφεύγουσιν, ὃ τοῖς ἔθνεσιν· σύνθητες. Ἥδεσαν γὰρ φυσικῶς, ὡς ἔστι τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἐπικειμένη ποινή, καὶ δίκας τινῶν δόξιας ὧν ἀμαρτάνομεν, καὶ οὐκ ἀπρονόητα τὰ τῆς. Διὸ καὶ ἐπίστευσεν, ὡς ἡ Πρόνοια, διὰ τοῦ κλήρου γνωρίσει αὐτοῖς τὸ αἴτιον. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο φησιν, ὅτι συντυχικῶς ὁ κλήρος ὑποδείξει αὐτοῖς τὸν ἀμαρτάνοντα. Μὴ μέντοι ὁ ἀκούων, ὅτι παρ' ἐκείνοιο ὁ κλήρος εὐδοκίμησε, δεξάσθω ἡδὴ ὡς ἐφαιμένον τὸ τοῦ κλήρου χρέμα. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ὁ θεὸς ἕκαστον ἀπὸ τῶν οἰκείων, καὶ συμφύλων, καὶ γνωρίμων αὐτῷ ἐπάγειται· ὥσπερ τοὺς μάγους δι' ἀστέρας, καὶ τοὺς Ἀζώτους (1) ἐν τῇ Παλαιᾷ, διὰ τοῦ συμβόλου τοῦ ἀπὸ τῶν βοῶν, τῶν τὴν κιβωτὸν διακομιζουσῶν, ἐπειδὴ ἐκείνους ὠπείδειε τὰ μέλλοντα περὶ αὐτὸν εἰσθᾶν. Οὕτω καὶ ἀλλεῖς εὐρών, Δεῦτε ὀπίσω μου, εἰπε, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλλεῖς ἀνθρώπων, τὸ σύνθηας αὐτοῖς ὑποτείνας ὄνομα. Κάνταῦθα τοῖνον, ἐπειδὴ σύνθηας ἦν τὸ κληροῦσθαι τοῖς ναυτικοῖς ὡς ἔθνεσιν, συγκαταβαίνων ὁ θεὸς αὐτοῖς διὰ τοῦ ἐγνωσμένου αὐτοῖς συμβόλου, τὸν αἴτιον τοῦ κινδύνου ἐγνωρίσεν. Ἐπεὶ γε [Ὅτι δὲ ?] ὁ κλήρος οὐ πνευματικόν ἐστι, δηλοῦσιν οἱ ἀπόστολοι, ὅτε οὐπω Πνεῦμα παρῆν αὐτοῖς, τότε τῷ κλήρῳ χρῆσάμενοι· μετὰ μέντοι τὴν τοῦ Πνεύματος καθόδον, οὐδαμῶς τὸν κλήρον παραδεξάμενοι. Καίτοι γε τοὺς ἀποστόλους οὐδὲ κλήρῳ τοιοῦτῳ χρῆσασθαι τινες δισχυρίζονται, ἀλλὰ τισὶ θεοτερόις σημείοις, δηλοῦσιν αὐτοῖς τὸν ὑπὸ θεοῦ ἐκλεγέντα.

de causa malum hoc in nobis sit; et miserunt sortem, Cod. Ven.

(99) Non enim existimabant, sortem temere ac fortuito subindicaturam delinquentem. Ne itaque putet quispiam sortis jactum esse licitum, si apud eos in usu fuisse audiat. Sed consideret, Deum trahere singulos consuesse per ea quæ ipsis usitata sint, familiaria et cognita, ut Magos per stellas, etc. Ex Cod. Ven.

(1) Ἐξωτικῶδες, extraneos. Cod. Bav.

Καὶ εἶπον πρὸς αὐτόν· Ἀπάγγελον δὴ ἡμῖν, ἅτις σου ἡ ἐργασία ἐστὶ, καὶ πόθεν ἐρχῃ, καὶ ποῦ πορεύῃ, καὶ ἐκ ποίας χώρας, καὶ ἐκ ποίου λαοῦ εἰ σὺ; Ὅρα βαρβάρους ἀνθρώπους ἐπικαλεῖς. Οὐ γὰρ ἅμα τῷ ἐπιγινώσκει τῆς ζήτησιν αἰτίαν τὸν Ἰωνᾶν, ἀγριαίνουσι πρὸς αὐτὸν, ἀλλ' ἡπίως καὶ πρῶς ἐρωτῶσι· Τίνας ἐνεκεν ἡ κακία αὕτη; τοῦτέστιν, Ἡ κακίᾳ σου αὕτη ἐκ ποίου ἁμαρτήματος ὑπὸ σοῦ πραχθέντος; ἐπὶ ἧσαν ἡμῖν; Ἐρωτῶσι δὲ, ἵνα μαθόντες, πειράσωνται διορθώσασθαι τὸ ἁμάρτημα, ὡς ἐνεστι. Πυνθάνονται δὲ καὶ τίνα ἐργασίαν μέτεις, τοῦτέστι, ποῖον ἐπιτήδευμα βίου ἔχει, καὶ ποῖου ἔθνους ἐστὶ, καὶ τὴν ὁδὸν, πόθεν, ποῖ βαδίζει· ὡς ἂν καὶ ἐκ τοῦ ἐπιτηδεύματος αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν κοινῶν τοῦ ἔθνους ἐπιτηδεύματων, καὶ τῆς ὁδοῦ ἣν βαδίζει, τεκμήρωνται τὸν βίον αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἐξιλεῶσονται [f.—σωντ.] τὸν Θεόν, ᾧ προσεκεκρούκει. Ὃντο γάρ, ὅτι τὸν λελυπημένον ἐπ' αὐτῷ ἐκθεραπεύσαντες δαίμονα, τυχὸν ὄντα θαλάσσιον, τὴν ἐκ τοῦ χειμῶνος διαφεύξονται βλάβην. Μιμησώμεθα οὖν τὸ τῶν ἀνδρῶν μέριον καὶ ἐπεικέας ἦθος, οἱ τὰ κρείττονα ἀπαιτούμενοι.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· Δούλος Κυρίου ἐγὼ εἰμι, καὶ τὸν Θεόν (2) τοῦ οὐρανοῦ ἐγὼ σέβομαι, ὃς ἐποίησε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηράν. Τοῦτο, φησὶν, ἔμοι ἐπιτήδευμα, καὶ αὕτη μου ἡ ἐργασία, τὸ δουλεύειν τῷ ἀληθινῷ Θεῷ διὰ τῶν πράξεων, εἰ καὶ νῦν ἡπεύθησα αὐτῷ, καὶ σέβασθαι αὐτὸν διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Πολλοὶ γὰρ σέβονται μὲν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, οὐκ εἰσὶ δὲ δούλοι αὐτοῦ, ὡς μὴ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ἔργα ποιοῦντες. Τάχα δὲ καὶ διὰ τοῦτου, καὶ ποίας χώρας ἐστὶν ἔδειξεν, ὅτι τῆς Ἰουδαίας. Οὐ γὰρ ἄλλο ἔθνος τοῦτον ἐσέβοντο τὸν Θεόν. Θαύματος δὲ ἄξιός ἐστι προφήτης, ὅτι καὶ θανάτου ἐγγύς ὢν, κηρύττει τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῖς ναυτικοῖς κτισματολάτραις (3) καὶ εἰδωλολάτραις οὖσιν ἀποκαλύπτει τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ, Ποιητὴν πάντων τοῦτον ἀποκαλῶν τοῦ τε οὐρανοῦ καὶ τῶν κάτω. Διὰ μέντοι τοῦ εἰπεῖν, Ὅς ἐποίησε τὴν θάλασσαν, δίδωσιν αὐτοῖς συλλογίσασθαι, ὅτι ἐπειδὴ τὸν Ποιητὴν θαλάσσης σέβεται, ὅλην ὡς προσκεκρουκῶς αὐτῷ, τὸν κλύδωνα τοῦτον ἤγειρε.

Καὶ ἐφοβήθησαν οἱ ἄνδρες φόβον μέγαν, καὶ εἶπον πρὸς αὐτόν· Τί τοῦτο ἐποίησας; Διότι ἐγνώσαν οἱ ἄνδρες, ὅτι ἐκ προσώπου Κυρίου ἦν φεύγων, ὅτι ἀπήγγελλεν αὐτοῖς. Ἐκ τούτου, φησὶν, ἐγνώσαν ὅτι φεύγει προσκρούσας τῷ Θεῷ, ἐκ τοῦ ἀπαγγελῆσαι αὐτοῖς, ὅτι δούλος Κυρίου ἐστίν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι τὸν ἀληθινὸν Θεόν σέβεται, συνήκαν ὅτι Ἰουδαῖός ἐστιν. Ἰουδαῖοις δὲ οὐκ ἐξῆν ἄλλοις ἐπιμίσεσθαι, καὶ πόλιν εἰδωλολάτραις παραβάλλειν· ὥστε ὅλην ὡς προσκεκρουκῶς τῷ οἰ-

VERS. 8. Et dixerunt ad ipsum : Denuntia nobis, quam ob causam isthuc mali nos apprehenderit. Quæ tua negotiatio est? Et unde venis? Et quo proficisceris? Et ex qua terra, quove populo tu es? Intuere hic barbarorum hominum æquitatem. Non enim statim ut agnoverunt Jonam esse auctorem turbinis et tempestatis maris, agrestibus in ipsum moribus ferebantur, verum blande et mansuete interrogant : Cujus causa malum hoc? 186 id est, afflictio ista, ex quo peccato abs te commisso, nos accessit, super nos venit? Percontantur autem, ut ubi didicerint delictum, experiantur expiare et emendare. Scrutantur autem et quam operationem exerceat, hoc est, quale vitæ suæ studium et artificium habeat, et ex qua gente sit; et viam, unde et quo vadat, tanquam ex studiis ipsius, et ex communibus gentis moribus vel opificiis, et ex itinere quod ingreditur, vitam ejus observare queant, sicut tandem Deum placent, in quem impegerat. Existimabant enim quod si turbatum ab ipso nomen, marinum fortasse, reconciliassent, hanc tempestatis ipsi noxam effugere possent. Imitemur igitur et nos horum nautarum mansuetudinem et mitiorem animum, si quando excellentiora longe quam ipsi deposcamus.

VERS. 9. Qui respondit ipsis : Servus Domini ego sum, ac Deum cæli ego colo, qui fecit mare et aridam. Hoc, inquit, studium, hæc mea negotiatio est, servire Deo vero, per mea opera et actiones, etsi nunc illi non obtemperaverim, et colere ipsum per fidem in ipsum. Multi quidem colunt Deum, sed non sunt servi ejus, ut qui non faciant opera ipsi placentia. Per hoc autem mox etiam ex quam terra sit demonstravit, nimirum Judæa : nec enim alia gens hunc Deum colebat. Admiratione autem dignus est propheta, ut qui morti proximus existens, prædicet Dei potentiam, et nauticis creaturarum et idolorum cultoribus revelet magnificentiam ejus. Conditor omnium ipsum appellans, hoc est, cæli et eorum quæ sub cælo sunt. Per hoc enim quod ait, Qui fecit mare, ansam illis simul præbet ratiocinandi, quod, quandoquidem maris Creatorem colat, planum sit, quod adversus eum impingens, tempestatem hanc excitavit.

VERS. 10. Timuerunt itaque pavore magno contriti, dicentes ad ipsum : Cur hoc fecisti? Cognoverunt enim viri, quod a facie Domini fugeret, quoniam denuntiaverat eis. Ex hoc, inquit, agnoverunt quod adversus Deum delinquens, a conspectu ejus fugeret, quod confiteretur ipsis sorvum Dei se esse. Simul atque enim dixisset, quod verum Deum colat, intellexerunt eum Judæum esse. Judæis autem non licebat exteris et alienigenis admiscere sese, neque applicare se urbibus idolorum

Variae lectiones et notæ.

(2) Κύριον τὸν Θεόν, Dominum Deum, Cod. Bav.

(3) Κοσμολάτραις, mundi cultoribus, Cod. Bav.

cultricius; perspicuum itaque erat quod in Deum suum deliquisset. Fortasse etiam cogitarunt, quod vitam, quæ in lege præscribatur declinans, ac Græcorum moribus sese admovens, fugiat a facie Judæorum Dei. Terrefacti sunt igitur, quandoquidem arbitrantur potentem illum Deum esse, e cujus manibus quisquam evadere non posset: juxta metuentes, ne una cum transfuga isto intereant. Porro quod non liceret Judæis decreto **187** legis suæ gentibus adjungere sese, ex Veteri Testamento constat, tum ex Evangelio quoque. Dicente enim Domino Judæis, *Quo ego vado, vos venire non potestis*: respondebant illi imprudenter: *Quoniam iturus est, ubi nos eum non inveniemus? numquid ad dispersionem Græcorum iturus est, et docturus Græcos?*

Vers. 11. *Dixerunt ad ipsum: Quid faciemus tecum, ut cesset a nobis mare?* Et hic demirari dignum est, nauticorum hominum mansuetos et mites adeo mores. Neque enim insurrexerunt in ipsum, neque dixerunt: O scelestes et omnium scelestissime, propter te peribimus. Sed ipsum judicem faciunt, ut pronuntiet quid secum faciendum sit. Sive ergo antea clementes adeo exstiterunt et æquabiles, digni sunt quos æmulemur: sive præ pavore ad mansuetudinem translati sunt, vel sic etiam imitandi sunt: ubi sæpenumero nos in calamitates incidentes plane efferamur, nedum adversum calamitatum auctores solos, verum et contra ipsos familiarissimos nostros in calamitatibus consolatores. Proinde nautæ illi tales sunt. At sententias suas partiuntur: nec enim audent morti adjudicare, maxime cum servum eum esse Judæorum Dei audivissent. (Horribilis autem ille Deus jam olim ipsis ex fama innotuerat), nec rursus præsens periculum despicere possunt, quare ipsum ceu Dei servum hortantur dicere quid oporteat secum agi. Perspicuum enim videbatur eis quod minime ignoraret ejus mali medicinam.

Nam mare ibat, et excitabat vehementius tempestatem. Post sortem, inquit, vehementior impetuosiorque tempestas exorta est. *Mare enim ibat*, hoc est, plus agitabatur et intumescibat. Quædam hic exemplaria pro *ibat*, *Admodum concitabatur*, habent, hoc est, horrendum strepebat, tremendum murmur edebat, quasi fluctus inter se mutuo navi illisi essent: atque hi post sortitionem magis tumultuati sunt, Deo palam indicante, per quem ista proveniret afflictio.

Vers. 12. *Et ait Jonas ad ipsos: Tollite me et injicite in mare, tum cessabit mare, vosque deseret. Cognovi enim ego, quod meâ causa tempestas illa magna vos petiverit.* Talem sese gerit bonis consiliis prædita anima. Cognito peccato suo, rubore

¹¹ Joan. xiii, 33.

A καὶ φ Θεῷ. Τάχα δὲ ὑπέλαβον ὅτι καὶ τὴν ἐν νόμῳ παρατεταμένην ζωὴν, καὶ τοὺς Ἑλλήνων ἔθεσιν ἐπιδοῦς ἑαυτὸν, φεύγει ἐκ προσώπου τοῦ τῶν Ἰουδαίων Θεοῦ. Διὰ ἐφοβήθησαν, μὴ ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦτου δυνατοῦ ὄντος καὶ ἀναποδράστου, καὶ αὐτοὶ τῷ τοῦτου δραπέτῃ συναπλόωνται. Ὅτι δὲ Ἰουδαίοις ἐξω νόμου ἔδοκει τὸ Ἑλλήσι μίγεσθαι, δῆλον μὲν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς δέπου, δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου. Φάσκοντος γὰρ τοῦ Κυρίου τοῖς Ἰουδαίοις· Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθεῖν, ἔλεγον ἑκαῖνοι ἀνοήτως· Ποῦ μέλλει οὗτος πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐχ εὐρήσομεν αὐτόν; μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς Ἕλληνας;

B

Καὶ εἶπον πρὸς αὐτόν· Τί ποιήσομεν καὶ κοπάσει ἡ θάλασσα ἀπ' ἡμῶν; Καὶ ἐτι θαυμάσαι ἄξιον τὸ τῶν ναυτικῶν τούτων ἀνθρώπων ἦθος, ἡμέρον οὕτω καὶ πρῶον ὄν. Οὐ γὰρ ἐπενέβησαν αὐτῷ, οὐδ' εἶπον· Ὁ μαρὲ καὶ παμμίφαρ, διὰ σὲ ἀπολούμεθα· ἀλλ' αὐτὸν ποιοῦνται τοῦ ἐπ' αὐτῷ ποιητέου κριτὴν. Ἐπεὶ οὖν καὶ πρότερον οὕτως ἦσαν ἐπεικεῖς, ἀξιοζήλωτοι· εἰτε ὑπὸ τοῦ φόβου πρὸς τὸ πρῶτερον μεταπλάσθησαν, καὶ οὕτω μιμηταὶ ὅπου γε πολλάκις ἡμεῖς, συμφοραῖς περιπεσόντες, ἐκθηριούμεθα, οὐ πρὸς τοὺς αἰτίους μόνους τῶν συμφορῶν, ἀλλ' ἤδη καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς εἰκειοτάτους, καὶ τῶν συμφορῶν παρακλήτορας. Οὐκ οὖν ἑκαῖνοι τοιοῦτοι· ἀλλὰ τὰς γνώμας μερίζονται, οὔτε καταζητῶσθαι αὐτοῦ θάνατον ἀποβαλόντων, ἄλλως τε καὶ δοῦλον ἀκούσαντας εἶναι τοῦ Ἰουδαίου Θεοῦ (φοβερὸς δὲ οὗτος αὐτοῖς ἐπεφύμιστο) οὔτε πᾶν τοῦ κινδύνου καταφρονῆσαι δύνανται. Διὸ ὡς Θεοῦ δοῦλον παρακαλοῦσιν αὐτὸν εἰπεῖν, τί δεῖ ἐπ' αὐτῷ ποιῆσαι· δῆλον (4) γὰρ ὅνα μὴδὲ τὴν λατρίαν τοῦ κακοῦ ἀγνοεῖν.

Ὅτι ἡ θάλασσα ἐπορεύετο καὶ ἐξήγειρε μάλ' ἄλλο κλύδωνα. Μετὰ τὴν κλῆρον φοδρότερον, φησὶν, ὁ κλύδων ἐγένετο. Ἡ γὰρ θάλασσα ἐπορεύετο· τοῦτέστι, πλέον ἐκινεῖτο καὶ ὠγκοῦτο. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, Ἐπαύετο, ἔχει, ἀντὶ τοῦ φοβερόν ἦκει, ὅτε τῶν κυμάτων ἀλλήλοις καὶ τῷ πλοίῳ προσαραττομένων (5). Ἐγένετο δὲ ταῦτα φοδρότερα μετὰ τὴν κλῆρον, τοῦ Θεοῦ σαφῶς δεικνύντος, διὰ τίνα τὴν κάκωσιν ἦν.

Καὶ εἶπεν Ἰωάνης πρὸς αὐτοὺς· Ἀπαρτέ με, καὶ ἐμβάλετε εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ κοπάσει ἡ θάλασσα ἀπ' ὑμῶν. Διότι ἔγνωρ καὶ γὰρ, ὅτι δι' ἐμὲ ὁ κλύδων οὗτος ὁ μέγας ἐπ' ὑμᾶς. Τοιοῦτόν ἐστιν εὐγνώμων ψυχὴ. Ἐπιγινούς γὰρ ὁ προφήτης τὸ

Variæ lectiones et notæ.

(4) Δοῦλον, servum, Cod. Ven.

(5) Προσπαττόντων, Cod. Ven.

οἰκεῖον ἀμάρτημα, ἐπισχύνεται μὲν οἷς ἐπλημμέλῃς παρακούσαι· Θεοῦ· εἰδὼς δὲ ὅτι σπείσεται ἡ θάλασσα δουλεύουσα τῷ θεῷ προστάγματι, εἰπερ λάθοι τὸν παρακούσαντα Θεοῦ, καταψηφίζεται τὸν θάνατον· αὐτὸς ἑαυτοῦ. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς τοιοῦτοί ποθεν, ἀλλὰ καὶ σαφῶς εἰδότες πολλὰκις τὰ ἡμαρτημένα ἡμῖν τιμωρίας ἀξία, ἐπειδὴν τινα μακρὰν κάκωσιν ὑποστῶμεν, ὡς ἀναμάρτητοι καταγογγύζομεν τῆς Προνοίας· τοσοῦτον δέομεν τὴν ἀξίαν ποινήν ἑαυτῶν καταψηφίσασθαι.

Καὶ παρεβιάζοντο οἱ ἄνδρες τοῦ ἐπιστρέφαι εἰς τὴν γῆν, καὶ οὐκ ἠδύναντο, ὅτι ἡ θάλασσα ἐπορεύετο καὶ ἐξηγείρετο μᾶλλον ἐκ αὐτῶν, καὶ ἀνεβόησαν πρὸς Κύριον, καὶ εἶπον· Μηδαμῶς, Κύριε, ἀπολώμεθα ἐνεκεν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου τούτου, καὶ μὴ ὅπως ἐφ' ἡμῶν αἷμα δίκαιον· διότι σὺ, Κύριε, ὃν τρόπον ἐβούλου πεποίηκας. Φιλανθρωπῶνται καὶ χρηστοθήεις, ὡς εἰπομεν, οἱ ἄνδρες οὗτοι. Καὶ γὰρ τοῦ Ἰωῶν ἑαυτὸν ἐκδόντος εἰς θάνατον, οὗτοι καὶ ἐτι προσβιάζονται πρὸς τὴν γῆν κατάραι ταῖς κώπαις χρώμενοι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ὁ κόπος κενός. Ἦ γὰρ θάλασσα μᾶλλον ἐπηγείρετο, καὶ οὐδὲ οὕτως ποιοῦσι τι κατὰ τοῦ προφήτου, καίτοι τὸ δίκαιον ἔχοντες, ὡς αὐτοὶ ἑαυτὸν κατακρίναντος. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἔλω; ὑπηρετεῖν τοιαῦτα τῇ ἐκείνου βουλῇ, φονικὸν κρίνουσι. Διὸ προηγουμένης μὲν εὐχονται βυθῆναι ἀπὸ τοῦ κλύδωνος, καὶ μὴ ἀπολέσθαι ἐνεκεν τοῦ περιποιεῖσθαι τὴν ψυχὴν τοῦ προφήτου, ἀλλὰ συγχωρηθῆναι καὶ αὐτὸν ζῆν καὶ αὐτούς. Εἰ δ' ἀναγκάσθαι, ἤσιν, ἔστι, τὸν θανεῖν, μηδαμῶς ἐφ' ἡμᾶς αἷμα δίκαιον, τούτεστι, τὸ αἷμα αὐτοῦ, μὴ εἰς κατάρκισιν ἡμῶν ποιήσης γενέσθαι, δίκαιον ἦν, ὡς δοῦλου σου. Οὐ γὰρ ὡς φονικοὶ τούτον θανατούμεν, ἀλλὰ τῷ σὺ ὑπηρετούμενοι βουλήματι· σὺ γὰρ, ὡς ἡβούλου, πεποίηκας ταῦτα. Ὅρα δὲ τοὺς Βαρβάρους, πῶς οὐ λογοπραγοῦσι· Πῶς ταῦτα γίνονται; ἀρα μαιφόνος οὗτος; ὁ Θεός; ἀρα αἰμοχαρής; Ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ βουλὴν στέργουσι, καὶ προσκυνοῦσι, μὴ περιεργαζόμενοι τὰς αἰτίας τῶν γινόμενων. voluntatem amplexantur, diligunt et venerantur, liant.

Καὶ ἔλαβον τὸν Ἰωῶν, καὶ ἔβαλον αὐτὸν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἔστιν ἡ θάλασσα ἐκ τοῦ σάλου αὐτῆς· καὶ ἐβροθήθησαν οἱ ἄνδρες φόβῳ μεγάλῳ τὸν Κύριον, καὶ ἔθυσαν θυσίας τῷ Κυρίῳ, καὶ ἠδύνατο εὐχάς. Μόγισ ποτὲ ἐπιτολμῶσι τῷ ἔργῳ, καὶ εὐδὺς ἡ θάλασσα γαληνεῖ· οἱ δὲ, ἐπιγινώσκουσι τὸν Κύριον τελειώτερον ἢ πρόσθεν, καὶ φοβούνται αὐτὸν οὐ μικρῶς, ὡς ἀδιάφικτον (7) ὄντα δηλαδὴ, καὶ εἰδὼτα σφοδρῶς τοῖς πρὸς αὐτὸν ἀμαρτάνουσιν ἐπεξέρχασθαι. Καὶ τὰ μὲν τῶν εἰς θείαν τιμὴν φερόντων ἵποκρίσαν· Ἐθυσαν γὰρ, φησὶ, θυσίας· ἴσως καὶ εἰς τὴν γῆν ἀποβεβηκότες· παρῆχε γὰρ ἡ θάλασσα. Ἡβέωτο δὲ εὐχάς, τούτεστιν, ὑπέσχοντο τὰδε τινα ποιή-

A quidem suffunditur propheta quod deliquerit, non morem gerens Deo : non ignorans (6) autem quod mare obtemperet, serviens divino mandato, si quod acceperit, se ipsum inobedientem Deo morte condemnat. Atqui nos baudquaquam tales sumus, quin potius aperte palam scientes crebro peccata nostra suppliciis digna, ubi magnam aliquam afflictionem sustinuerimus, adversus Dei providentiam murmuramus tanquam impeccabiles essemus, tantum abest, ut digna nos poena condemnemus.

188 VERS. 13, 14. Et vi conabantur nautæ ad terram appellere navem, et non potuerunt. Mare enim ibat, et excitabatur magis super ipsos. Et clamaverunt ad Dominum et dixerunt : Nequaquam, Domine, percamus, propter animam hominis hujus, et ne des super nos sanguinem justum. Quoniam tu, Domine, ut voluisti, sic egisti. Humanissimi, et mansuetissimorum morum homines illi, ut diximus. Etenim Jonam, qui seipse in mortem tradiderat, adhuc ad terram remigio usi, traducere moliantur; atenim nequicquam laborabant. Nam mare vehementius crescebat excitabaturque. Neque sic tamen quidquam adversus prophetam aggrediuntur, cum id jure possent, simul atque seipse condemnari : verum omnino tali ejus voluntati obsecundare, sanguinolentum judicant ac cædem spirans : propterea in præcedentibus precantur, ut a tempestate illa et commoto mari liberentur, neque pereant eo quod foverint animam prophetæ, sed concedat Deus eum, seseque vivere. Sin autem necessarium est hunc mori, nequaquam super nos sanguinem justum, hoc est, sanguinem ejus, ne ad condemnationem, precamur, nostram, sanguinem illum justum, seu servi tui, cedere facias. Non enim hunc tanquam latrones, aut sanguinolenti homicidæ occidimus, verum tuæ obsequentes voluntati. Tu enim ut voluisti, sic fecisti hæc. Hic Barbaros contemplare, quomodo non contra hæc ogganniant : Igitur cruentus et sanguinis avidus ille Deus est? sanguine igitur gaudet? verum Dei non curiose indagantes causam, cur ista sic

VERS. 13, 16. Acceperuntque Jonam et injecerunt ipsum in mare, et stetit mare a commotione sua. Ac timuerunt viri timore magno Dominum, et sacrificarunt sacrificia Domino, et voverunt vota. Vix tandem audent opus aggredi, quo peracto, statim tranquillum mare redditur. Illi vero cognoscunt Dominum perfectius quam antehac : nec parum ipsum metuunt, ut cui sese nemo subducere queat, qui acriter in ipsum peccantes adoriri possit : ac quæ ad divinum cultum pertinent, exhibuerunt. Sacrificarunt enim sacrificia, fors ubi in terram impulsus fuere : destiterat enim sævitia maris. Voverunt autem et vota, hoc est, promiserunt se talia

Variae lectiones et notæ.

(6) Non ignorans autem mare placidum iri factum divino serviens mandato, si Deo non obedientem ac-

cipiat, etc.

(7) Διάφικτον, Cod. Bav.

quædam et talia facturos, ubi in patriam remeaverint. Hac ratione illi in melius permutati sunt. Et qui antea quisque pro sese multos putabant esse deos, tempore motus maris, nunc unum agnoscentes, dominantem potentiam maris, concussionemque fluctuum ejus precantem, ipsi sacrum faciunt, et vota edunt. Vident hic divinam dispensationem atque consilium? Fugit Jonas ut ne serventur Ninevitæ, et ecce servantur nautici, dein et (8) ipse, et exuberantius **189** bonum perficitur. Sic et nostris divina Providentia delictis ad bona usa est.

CAPUT II.

Vers. 1. *Et imperavit Deus balenæ magnæ devorare Jonam. Eratque Jonas in albo balenæ tres dies ac tres noctes.* — Imperavit, hoc est, voluit a ceto devorari prophetam. Non enim quemadmodum hominibus aut angelis præcipit Deus, in mentem ipsius insonans, quid agendum sit, sic ceto jam nunc demandavit; sed velle aliquid Deum, lex est et mandatum necessario complendum. Atque hic obedientiæ modus est inexplicabilis quidem nobis, ipsi vero cognitus. Devoratur ergo a ceto Jonas, tresque dies ac totidem noctes in eo permanet vates: quæ res omnem excedere fidem audientibus videtur, maxime iis qui ex Græcorum scholis, sapienteque doctrina ad hanc historiam accedunt. Quos equidem non satis demirari possum, qui fiat quod hæc non intelligant, cum suis ipsorum alis capiantur. Apud ipsos enim nonnihil tale de Hercule narratur, nempe quod et ipse a balena devoratus, inecolumis remanserit, nisi quod tantummodo depilatus redierit, idque ob ingentem et internam belluæ caliditatem. Aut igitur nostra suscipiant, aut sua rejiciant. Atqui cum non oporteat a Græcorum fabularum putredine, nostræ veritatis soliditatem commendare, cogitandum primum, Deo volente et præcipiente nihil non fieri posse. Deinde hic consideranda sunt, quæ circa in utero materno foetum miranda contingant, ubi foetus naturali quidem innatat humiditati, estque veluti absorptus et obrutus prægnantis alvo, vivit tamen et conservatur, Dei humanum ingenii captum excedente nutu et consilio. Neque enim ulla humana ratio ista percipere potest, credit tamen, **D** ut quæ ubique conspiciantur ita sese habere, reque ipsa rata sint et indubitata. Proinde neque Jonæ eventui fides detrectanda est, verum enimvero, ita factum ut Scriptura nobis tradit, citra ambiguitatem credendum: estque in majoris adeoque divini sacramenti vel arcani figuram suscipiendum. Fugit enim et humana natura a facie Domini per inobedientiam, et occultata est, ne videretur, ut ideo Adamum Deus vocaverit: *Ubi es* ¹⁸⁹? quo te

σαιντυχόν, εἰ τῆς πατρίδος ἐπιβαίεν. Οὕτως ἰδεοτιώθησαν. Καὶ οἱ πολλοὺς πρότερον νομίζοντες θεοὺς, καὶ ἕκαστος ἐν τῇ καιρῷ τοῦ κλύδωνος, νῦν ἕνα ἐπιγινώσκοντες τὸν δεσπόζοντα τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, καὶ τὸν σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς καταπραΰνοντα αὐτῷ καὶ θύουσι, καὶ τὰς ὑποσχέσεις ποιοῦνται. Ὅρῃς τὰς θείας οἰκονομίας; Ἐφυγεν ὁ Ἰωνᾶς, ἵνα μὴ σωθῶσιν οἱ Νινευῖται, καὶ ἰδοὺ σώζονται οἱ ναυτικοί, ἔπειτα χάρις, καὶ πλεόν τὸ ἀγαθὸν γίνεται. Οὕτως ἡ Πρόνοια καὶ τοῖς ἡμετέροις ἀμαρτήμασι πρὸς ἀγαθὸν ἀποκέρχεται.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Καὶ προσέταξε Κύριος κήτει μεγάλῳ καταπιεῖν τὸν Ἰωνᾶν· καὶ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. Τὸ Προέταξε, ἀντὶ τοῦ, ἠθέλησεν ὑπὸ κήτους καταποθῆναι τὸν προφήτην· καὶ γέγονε τοῦτο. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἀνθρώποις ἡ ἀγγέλοις ἐντέλλεται Θεὸς, εἰς νοῦν αὐτοῖς ἐνηχῶν τὸ πρακτέον, οὕτω καὶ τῷ κήτει ἐντέλλεται· ἀλλὰ τὸ θεῖόν τι Θεὸν, νόμος ἐστὶ καὶ πρόσταγμα, ἀναγκαιῶς ἀποπληρούμενον. Καὶ ἀπέρρητος ἡμῖν ὁ τῆς ὑπακοῆς τρόπος· αὐτῷ δ' οὐκ ἔγνωσμένοι. Καταπίνεται οὖν ὁ προφήτης ὑπὸ τοῦ κήτους, οὐδὲν ἡδίκημένος ἐν τῇ καταπόσει· καὶ διαγίνεται ἐν τῇ τοῦ ζώου κοιλίᾳ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· ὁ πέρα πάσης πίστεως δοκεῖ τοῖς ἀκούουσι, καὶ μάλιστα τοῖς ἐξ Ἑλληνικῶν ὠρμημένοις παρακousμάτων· οἱ καὶ θαυμάζω πῶς οὐ συνιοῦσιν αὐτοῖς, τοῖς σφῶν αὐτῶν περὶ αἰσχυόμενοι. Ἔστι γὰρ καὶ παρ' αὐτοῖς τι τοιοῦτον περὶ Ἡρακλέους λεγόμενον, ὡς κῆτει καταποθέντος, εἴτα ἐκδοθέντος ἀλωθῆτον μὲν τ' ἄλλα πάντα, τὰς δὲ τρίχας μόνως ἀποβαλόντος, καὶ ταῦτα, τῇ ἐμφύτῳ τοῦ ζώου θερμότητι. Ἡ γοῦν καὶ τὰ ἡμέτερα παραδέχονται, ἡ καὶ τὰ οἰκία συναθετῆσουσιν. Ἐπεὶ δὲ δεῖ μὴ ἀπὸ τῆς τῶν παρ' ἐκείνους μύθων σαθρότητος τὴν τῆς ἡμετέρας ἀληθείας στερεότητα συνιστῆναι, ἐννοητέον, ὅτι πρῶτον μὲν, τί οὐκ ἂν γένοιτο, Θεοῦ βουλομένου; Ἐπειτα καὶ τὰ περὶ τὸ ἑμερυν θαυματοργούμενα σκοπητέον, ὃ ὁγρότητι μὲν ἐννήχεται τῇ φυσικῇ· κατέχεται (9) δὲ ὥσπερ τῇ τῆς κυοφορούσης νηδύϊ· ζῇ δὲ ὁμοῦ καὶ σώζεται τοῖς τοῦ Θεοῦ παραδεδωκένον νεύμασι. Καὶ λόγος μὲν οὐδαὶς ἀνθρώπινος τούτων ἐφικνεῖται· πιστεύεται δὲ, ὡς καθ' ἐκάστην ὁρώμενα, καὶ τῇ ἐνεργείᾳ πιστούμενα. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τοῖς κατὰ τὸν Ἰωνᾶν ἀπιστητέον, ἀλλὰ καὶ γενέσθαι ταῦτα πιστευτέον, καὶ εἰς τύπον μυστηρίου μείζονος καὶ θειοτέρου παραδεικτέον. Ἐφύγε μὲν γὰρ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀπὸ προσώπου Κυρίου, διὰ τὴν παρακοήν, καὶ ἀπεκρύβη (10) ἀπ' αὐτοῦ, ὥστε ἀκοῦσαι· Ἀδὰμ, ποῦ εἶ; Ἀπέρριψε δὲ ἑαυτὴν τῇ τοῦ βίου τούτου θαλάσῃ, πλοῦν χρωμένη τῷ σώματι, ὥ καὶ τὸ ναῦλον δέδωκε, τὴν ὑπ-

¹⁸⁹ Gen. iii, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(8) *Etiam illi.* Ex Cod. Bav. Cæterum Lonicerus legisse videtur χάρις, et ille, ut in Cod. Ven.

(9) Καταχωρίσται, Cod. Ven.

(10) Ἀπεκρύβη, Cod. Ven.

ἡρεσίαν ὁηλαδῇ, ἣν ὑπηρετεῖ αὐτῷ, πρόνοιαν αὐτοῦ εἰς πᾶσαν ποιουμένη ἐπιθυμίαν. Τῶν οὖν πνευμάτων τῆς πονηρίας ταραττόντων τὴν θάλασσαν, τὰ κύματα τῶν ἡδονῶν ἐπανάσταντο, καὶ κατεδάπτισεν τὸ σῶμα σὺν τῇ ψυχῇ. Ἦν οὖν ἀναγκαῖον θανεῖν τινὰ τῶν ἐν τῷ πλοίῳ, τῷ σώματι ὁηλαδῇ λέγω. Ὁ οὖν τὴν φύσιν ἡμῶν ἐνδυσάμενος Κύριος, καὶ εἰς ἐξ ἡμῶν γεγώνως, καὶ εἰς τὸ πλοῖον ἡμῶν εἰσελθὼν, τοῦτέστι, τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως φορέσας, καὶ σκηνώσας ἐν ἡμῖν, ἐν ὁμοιωματι σαρκὸς ἁμαρτίας (11), ἀποθνήσκει κατὰ κληρὸν, τοῦτέστι, κατὰ προορισμὸν, ὃν προώρισεν ὁ Πατήρ, ἀποκληρώσας καὶ προθέμενος πρὸ πάντων τῶν αἰώνων τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθάνειν τὸν αὐτοῦ Υἱόν, ὡς ὁ Πέτρος λέγει καὶ Παῦλος. Καὶ ὅρα· Ἰωάννης ἐρμηνεύεται, Ὑψίστου ποιοῦντος, ἢ περιστέρου. Ὁ γοῦν Ὑψίστος ἐπόνησεν ὑπὲρ ἡμῶν πόνους, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ὀδυῖται (12)· ἐκὼν μὲν, οὐ μὴν ἀποσφάττει ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ χειρῶν ἀνθρώπων προσπῆγνυται τῷ σταυρῷ· ὥσπερ καὶ Ἰωάννης, καίτοι αὐτὸς ἑαυτῷ καταψηφισάμενος θάνατον, οὐ ῥίπτει ἑαυτὸν, ἀλλὰ ῥίπτεται· διδάσκοντος καὶ ἡμᾶς τοῦ λόγου, μὴ ῥαφικινδυνεῖν, μηδὲ τοῖς θανάτοις περιπίπτειν παραβολώτερον. Θανόντος οὖν Χριστοῦ, καὶ τῷ κῆτει τῷ παμφάγῳ παραδοθέντος, τὰ μὲν πνεύματα τῆς πονηρίας ἐκόπασσε, τὰ δὲ κύματα τῶν ἡδονῶν κατεσταρσίθη, καὶ γαλήνη πᾶσα καὶ εἰρήνη τῷ βίῳ ἐνεπολιτεύθη, καὶ ταῖς ψυχαῖς καὶ τοῖς σώμασι, καθὰ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· *Εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν*· καὶ αὖθις ἀναστὰς, *Εἰρήνην ὑμῖν*, τοῖς μαθηταῖς προσεφώνησε. Καὶ ἄλλως δὲ φασὶν τινες, τὸν μὲν προφήτην, τύπον Χριστοῦ· τὸ πλοῖον, τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς· τὸν πρωρία, τοῦ Μωσέως· τοὺς ναύτας, τῶν προφητῶν· τὴν θάλασσαν, τῶν παθῶν, ἃ παρ' ἡμῶν ὑπῆρχε χρεωστούμενα· τὸν κληρὸν, τῆς βουλῆς τοῦ Πατρὸς, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς εἰς τὴν θάλασσαν τῶν παθημάτων ῥίπτεται, καὶ εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ μεγάλου κήτους τοῦ θανάτου εἰσέρχεται· ἐνθα τρεῖς ἡμέρας διατρέψας, ἀνέστη, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἐκήρυξε, τὰ δὲ μετανοήσαντα ἐσώθη.

Καὶ προσηύδατο Ἰωάννης πρὸς Κύριον· *τὸν Θεὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους, καὶ εἶπεν· Ἐβόησα ἐν θλίψει μου πρὸς Κύριον τὸν Θεόν μου, καὶ εἰσέκλυσέ μου. Ἐκ κοιλίας ἡδονῶν κρανῆς μου ἤκουσας φωνῆς μου. Οὐδὲν ὑπὸ τοῦ κήτους ἀδικηθεὶς ὁ προφήτης, ἀλλ' ὥσπερ οἶκω τῷ κῆτει χρυσάμενος, καὶ μήτε τὸ σῶμα λυθῇ, μήτε τὰς φρένας, ἀσθάνεται τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας. Οὐκ ἀγνοήσας, δὲ καὶ ὅτι προσέκρουσεν αὐτῷ ἐκ τοῦ κατοκνησαί τὴν διακονίαν, τρέπεται πρὸς εὐχάς· καὶ ὁ πάλαι ἐν Ἱερουσαλὴμ μόνῃ τὸν Θεὸν ἐναργῶς*

proripuisti? Injecitque ipsam vitæ hujus mari, corpore navis loco usam, cui et nautum dedit, ministerium videlicet, quo ipsi obsecuta est, curam ejus et providentiam ad omnem cupiditatem faciens. Ventis igitur et spiritibus nequitiae, mare istuc turbantibus, fluctus voluptatum insurrexerunt, corpusque una cum animo merserunt. Necessarium igitur fuit, mortem obire quenpiam ex iis qui in eo navigio. **190** erant: corpore dico. Proinde naturam nostram induens Dominus, unus ex nobis factus, et navim nostram ingressus, hoc est, corpus humile ferens, et inter nos demorans, in similitudine carnis peccati, moritur per sortem, hoc est, juxta prædefinitionem quam prædefinivit atque decrevit Pater: qui hoc sortitus est, atque ante omne ævum, ante cuncta sæcula decrevit, constituit, proposuit, ut Filius ille suus pro nobis moreretur, perinde ac Petrus et Paulus dicunt. Animadvertite hic Jonæ nomen, si interpreteris, valere, *Altissimo laborante*, vel *columbam* significare. Altissimus igitur pro nobis laboribus defatigatus est, et pro nobis luget, angitur, dolet, voluntarius quidem. Nec tamen sese ipse jugulat, verum per manus iniquorum affigitur cruci, quemadmodum et Jonas, qui etiamsi seipsum ad mortem condemnaret, non tamen seipsum projicit, sed projicitur: docente nos hoc verbo, ne nos temere in pericula coniciamus, neve incaute et stolide in mortes incidamus. Mortuo itaque Christo, ac omnia deglutienti balenæ tradito, spirituales nequitiae cessarunt, procellæ voluptatum prostratæ sunt, tranquillitas tota et pax in vita versata est, et animis et corporibus, æque ac ipse dixit: *Pacem relinquo vobis*²⁵. Et rursus a resurrectione discipulis suis salutem impertiens: *Pax inter vos sit*²⁶, ait. Quin etiam quidam hic inquirunt prophetam esse figuram Christi, navim esse typum Judæorum Synagoga, proræ observatorem esse Moysen, nautas esse prophetas, mare afflictionis quæ a nobis debebatur, sortem voluntatem Patris, secundum quam Christus in mare ærumnarum præcipitatur, et alvum ingentis ceti, hoc est, mortis ingreditur, ubi triduum commoratus resurrexit, gentibusque Evangelium annuntiavit, ex quibus

Vers. 2, 3. Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum ex ventre ceti, dicens: Clamavi in tribulatione mea ad Dominum Deum meum, et audivit me. Ex ventre inferni auscultasti clamori vocis mee. Nihil damni passus a cetu vates, sed veluti pro domo ceti usus, neque corporis neque mentis jactura facta, Dei præsentem opem sentit. Non ignorans autem, quod offenderit Deum per hoc, quod ministerio legationis noluerit fungi, convertitur ad prædicationem. Quique olim in sola Hierusalem Deum aperte apparere arbitrabatur, nunc ipsum in alvo

²⁵ Joan. xiv, 27. ²⁶ Marc. ix, 49.

Varie lectiones et notæ.

(11) Χωρὶς ἁμαρτίας, sine peccato, Cod. Ven.

(12) Καὶ ὡς περιστέρου διὰ τὴν ἀνακλίαν, ἀνάκλιος

ὁπομένει τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν πόνους, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυᾶται, Cod. Ven.

Celi præsentem reperit, gratiasque agit illi quod se servaverit, ac precēs suas susceptas esse ait, sive tanquam propheta Spiritu hoc intelligens, sive per verisimile hoc dicens. Non enim usque nunc vivus, inquit, permansissem, nisi exaudisses precessionem meam. Inferni porro ventrem, ipsam celi alvum nominavit, tum quod bellua sit lethalis ac mortifera, tum quod **191** ex natura facti mortuus esset, viveret autem sola Dei gratia. Alias ceu typus Christi, qui in corde terræ tres dies ac tres noctes egit, non immerito se in ventre inferni fuisse ait. Intuere hic rem admirandam. Qui vere gustavit mortem Christus, prædixit in corde terræ se tridui et trinoctii spatio futurum, neque mortem neque infernum recordatus. Hic vero in umbra mortis constitutus Jonas, non vere mortuus, inferorum mentionem facit : ut discas Domino nostro, tanquam Deo, mortem fuisse ultroneam, et suæ voluntatis, ac resurrectionem in ipsius potestate vel arbitrato fuisse : eam ob causam cor terræ dixit, non mortem, neque Plutonis regiam. Jonæ vero non erat in propria potestate vita : propterea veluti apud inferos exsistens, quantum attinet ad naturam ejus facti sui, alvi Plutonis meminit. Clamavit etiam Dominus in tribulatione sua in cruce ad Patrem, *Pater, dimitte illis peccatum*²⁷, et omnino exauditus est. Dimissum est enim peccatum iis qui in incredulitate sua non permanserunt. Forsan et alvum inferni dicere quis crucem possit : illa enim pro nostra salute Domini mortem peperit.

VERS. 4. *Dejecisti me in profunda cordis maris, et lumina circumierunt me.* Cor maris audiens, memento Domini dicentis se futurum in corde terræ, videque typum veritatis consonantem. Variis autem modis vates quod secum contigit enuntiat, magnificans Dei gratiam quæ sibi obvenit : juxta indicans potentiam Dei, ut qui ex quovis malo servare possit, etiamsi terribilissimum fuerit. Non enim simpliciter dixit, In profunda, sed apposuit etiam *Cordis*. Cum enim cor videatur esse intimum animantis, et præcipua pars, hyperbolen hic ostendens, *In profunda cordis*, dixit, pro intimis, ac si Jicat : In maris intima me dejecisti (14) (balæna enim in profundo moratur), ipsius balænæ me intima comprehenderunt. Flumina vero dixit, fluctuum insultus, sive quod flumina sese in mare exonerent. Jam qui a mari cingitur, a fluminibus certe circumfluitur juxta.

Cunctæ sublimitates tuæ (15) *super me transierunt.* Quando, inquit, in navi eram, sublimitates habebam, ceu navi a fluctibus in altum sublata. Tuæ vero istæ sublimationes fuerunt et fluctus, veluti ex tuo mandato suscitati.

²⁷ Luc. xxiii, 44.

Variae lectiones et notæ.

(13) Τὴν ἀμαρτίαν ταύτην, peccatum hoc, Cod. Ven.

ἐπιφαίνεσθαι οἰόμενος, νῦν εὐρίσκει αὐτὸν ἐν κοιλίᾳ τοῦ κήτους παρόντα, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ σεσωκότι, καὶ φησιν, ὅτι ἐδέχθη αὐτῷ ἡ προσευχὴ, ἥ ὡς προφητικῶς Πνεύματι συνελθὺς τοῦτο, ἥ καὶ κατὰ τὸ εἰκὸς τοῦτο λέγων. Οὐ γὰρ ἂν διετέλεσα ζῶν, φησί, μέχρι τοῦ νῦν, εἰ μὴ εἰσέχουσας τῆς προσευχῆς μου. Ἄδου δὲ κοιλίαν, τὴν τοῦ κήτους ὠνόμασε, καὶ ὅτι τὸ ζῶον θανατηφόρον, καὶ ὅτι τῇ φύσει τοῦ γεγονότος νεκρὸς ἦν. Ἐξ ἡ δὲ μόνῃ Θεοῦ χάριτι. Ἄλλως τε καὶ ὡς τύπος Χριστοῦ, ἐν καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας διαγεγονότος, εἰκότως ἐν κοιλίᾳ ἄδου διαγεγενησθαι φησί. Καὶ ὅρα τί παράδοξον. Ὁ μὲν ἀληθῶς τοῦ θανάτου γευσάμενος, ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς ἔφη ἔσεσθαι τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, μὴ μνημονεύσας ἄδου, ἢ θανάτου. ὁ δὲ ἐν σκιᾷ τοῦ θανάτου ὢν Ἰωνᾶς, καὶ μὴ ἀληθῶς θανὼν, ἄδου μνημονεύει. ἵνα μάθῃς, ὅτι τῷ μὲν Κυρίῳ ὡς Θεῷ καὶ ὁ θάνατος αὐθαίρετος, καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτεξουσίας· διὸ καρδίαν γῆς ὠνόμασεν, οὐχὶ θάνατον, οὐδὲ ἄδην. Τῷ δὲ Ἰωνᾷ, οὐκ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἦν ἡ ζωὴ· διὸ ὡς ἐν ἄδῃ ὢν, ὅσον γε κατὰ τὴν φύσιν τοῦ γινομένου, κοιλίας ἄδου ἐμνήσθη. Ἐδόξαι δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐν τῇ θλίψει τῇ κατὰ τὸν σταυρὸν, πρὸς τὸν Πατέρα· *Πάτερ, ἄφεες αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν* (15)· καὶ εἰσηκούσθη πάντως. Ἀφείθη γὰρ τοῖς μὴ τῇ ἀπιστίᾳ ἐμμένειν. Κοιλίαν δὲ ἄδου τάχ' ἂν τις εἴποι καὶ τὸν σταυρὸν· οὗτος γὰρ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ Κυρίου θάνατον ἐγέννησεν.

ΑΠΕΡΒΥΨΑΣ ΜΕ ΕΙΣ ΒΑΘΗ ΚΑΡΔΙΑΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ, καὶ ποταμοὶ ἐκύκλωσάν με. Καρδίαν θαλάσσης ἀκούων, μνήσθητι τοῦ Κυρίου εἰπόντος, ὅτι ἔσται ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, καὶ ὅρα τίνος τύπον τῇ ἀληθείᾳ συμφωνοῦντα. Πολυτρόπως δὲ ἐξηγεῖται τὸ συμβῆναι ὁ προφήτης· μεγαλύνων τὴν εἰς αὐτὸν γενομένην χάριν τοῦ Θεοῦ, καὶ δεικνύς ἅμα τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ὡς ἰσχύοντος ἐκ παντὸς κακοῦ σώζειν, καὶ φροδερῶτατον εἶναι· οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Εἰς τὰ βάθη, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ, *Καρδίαν*. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ καρδία δοκεῖ τὸ ἐσώτατον εἶναι τοῦ ζώου καὶ κυριώτατον, ὑπερβολὴν ἐνταῦθα δεικνύς, *Εἰς βάθη καρδίας*, εἶπεν, εἰς τὰ ἐσώτατα· ὡς ἂν εἰ εἶλεγε· Τῶν ἐσωτάτων τῆς θαλάσσης με ἀπερβύψας (τὸ γὰρ κήτος ἐν ταῖς βάθεσι διατρίβει)· αὐτοῦ δὲ τοῦ κήτους τὰ ἐσώτατα με περιέσχον. Ποταμοὺς δὲ λέγει τῶν κυμάτων τὰς προσβολάς. Ἡ ἐπειδὴ καὶ ποταμοὶ ἐμβάλλουσι τῇ θαλάσσῃ, ὁ ὑπὸ τῆς θαλάσσης κυκλοῦμενος, δηλαδὴ καὶ ὑπὸ τῶν ποταμῶν κυκλοῦται.

Πάντες οἱ μετεωρισμοὶ σου, καὶ τὰ κύματά σου ἐπ' ἐμὲ διήλθον. Ὅτε ἤμην, φησὶν, ἐν τῷ πλοίῳ, μετεωρισμοὺς εἶχον, ἅτε τῆς νεῶς μετεώρου γινομένης ὑπὸ τῶν κυμάτων. Σοὶ δὲ ἦσαν οἱ τοιοῦτοι μετεωρισμοὶ καὶ τὰ κύματα, ὡς κατὰ τὴν σὴν πρόσταξιν συνιστάμενα.

(14) *E maris intimis me ejecisti.*

(15) *Uterque cod. addit, et fluctus tui.*

Κἀγὼ εἶπον· Ἀπῶμαι ἐξ ὀφθαλμῶν σου. Ἄρα Α προσθήσω τοῦ ἐπιβλέψαι πρὸς ναὸν τὸν ἁγίον σου; Τρικυαῦτα, φησὶν, ἐν μέσσις ὧν τοῖς δεινοῖς, ὑπενόουν, ἔτι τῶν σῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς σῆς ἐπισκοπῆς καὶ ἐφορίας ἀπερρίμμι, καὶ ἐνδοιάζω. Ἄρα ὁπὸ τοῦ νῦν ζήσω, καὶ προσθήσω, τούτέστι, σπουδάσω καὶ προθυμήσομαι, ἀξιώθησομαι ἐπιβλέψαι τὸν ἁγίον σου ναὸν τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις; Τινὲς δὲ, οὕτως· Οἶδα μὲν, ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους ὧν, ἔτι πείνωκάς με παράδόξως· πλὴν ἐνδοιάζω, εἰ καὶ ἐκδοθήσεται, καὶ εἰς φῶς ἤξω, ὥστε καὶ εἰς αὐτὸν φθάσαι τὸν θεὸν ναὸν, καὶ ἐν αὐτῷ δοξολογήσαι σε. Καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον δὲ μετεωρισμὸς ἐπῆλθεν αἱ σκιαί τῆς μετεώρου καὶ ὑπερφάνου καὶ ἀστάτου Συναγωγῆς· καὶ κύματα, τὰ ποικίλια τοῦ πάθους· εἶδεν, ἃ ὡς κατὰ γνώμην τοῦ Πατρὸς ἐπειθόντα, ἐκείνου εἶναι λέγονται. Τότε δὴ καὶ εἶπεν· Ἰνα τί με ἐγκατέλιπες; ὅμοιον τῷ ἐνταῦθα, Ἀπῶμαι ἐξ ὀφθαλμῶν σου. Εἶπεν δὲ τοῦτο ἀνθρωπίνως. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι ἐγκαταλείφονται τοὺς εἰς τὰ τοιαῦτα περιπίπτοντας λέγουσιν. Ἄ γούν εἰκὸς ἦν τοὺς ἄλλους λέγειν ἀνθρώπους περὶ αὐτοῦ, αὐτὸς ταῦτά φησι περὶ ἑαυτοῦ. Αὐτὸ καὶ ὡς πρὸς τὴν τοιαύτην διάνοιαν, λέγει· Ἄρα οὖν καὶ ἐπιβλέψω ἔτι πρὸς τὸ σῶμα, ὃ σὸς ἐστὶν ἅγιος ναὸς, ὡς ὑπὸ σου κατασκευασθεὶς μοι; Ἥ ὡς καὶ σὲ ἐν ἐμοὶ χωρῶν, καὶ ἀναλήφωμαι αὐτὸς αὐτὸ ἐξ ἀναστάσεως; Μηδεὶς δὲ ἐπιφυσέτω τῷ λόγῳ, ὡς ἀγνοοῦντα τὸν Κύριον παρεισάγοντι, εἰ καὶ ἀναστήσεται· ἀλλὰ προσεχέτω οἱς εἵπομεν, ἔτι κατὰ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ταῦτα εἰρηται.

ignorantem, num sit resurrecturus necne, introducenti: verum animadvertat quæ supra memoravimus, quod talia juxta humanas cogitationes dicta sint.

Περιεχύθη μοι ὕδωρ ὅς ψυχῆς μου· ἄδυσσος C ἐκύκλωσέ με ἐσχάτη· ἔδω ἢ κεφαλῇ μου εἰς σχισμὰς ὀρέων. Κατέβην εἰς γῆν, ἧς οἱ μοχλοὶ αὐτῆς, κάτοχοι αἰώνιοι. Τὴν περὶ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ χάριν ποικίλως ὁ προφήτης ἐξυμνῶν, καὶ ὑπὸ ὕδατος περισχεῖσθαι φησιν, ὃ φύσιν εἶχε τὴν ψυχὴν ἀφαιρεῖσθαι, καὶ ὑπὸ τῆς ἐσχάτης ἀδύσσου κυκλωθῆναι, καὶ ἐν σχισμαῖς ὀρέων γενέσθαι. Αἰνίσσεται δὲ διὰ τούτου καὶ τὸ τοῦ κήτους μέγεθος· καὶ ὅρη τινὰ καὶ σπήλαια, οἷς εἰκὸς τὸ κήτος ἐγκαταδύεσθαι. Τοιαῦτα γὰρ ἐν τῇ θαλάσῃ πολλὰ, οἷς τὰ σκάφη προσαραττόμενα διαφθείρονται. Ὁ δεδιότες οἱ ἐμπειρότατοι τῶν ναυτῶν, τὰς ὑφάλους πέτρας ἐκκλίγειν σπουδαίουσιν. Εἰς γῆν δὲ λέγει· κατεβῆναι τὴν τοῦ ἔδου, οὐχ ὅτι ἐκεῖ κατέβη (οὗ γὰρ ἀπέθανεν ἀληθῶς), ἀλλ' ὅτι τοῦ κινδύνου τὸ μέγεθος τοῦτο ἀπῆται, τὸ τεθνᾶναι δοκεῖν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀφικέσθαι τὸν ἔδον, εἰς ὃν καταβάς, ὥσπερ ὑπὸ τινων μοχλῶν κατέχεται. Οὗτοι δὲ εἰσι κάτοχοι αἰώνιοι, τούτέστιν, εἰς αἰῶνα κατέχοντες τοὺς ἐμπροσθέντας. Ἥ ἀντὶ τοῦ, ἀσφαλῶς καὶ ἀρρήτως ἐρρίζωμένοι, καὶ ὡς οὐδενὸς ἐξ αἰῶνος (16)

VERS. 5. Egoque dixi: Depulsus sum ex oculis tuis. Proinde apponamne ego intueri in templum sanctum tuum? Tum, inquit, cum in medio periculorum essem, cogitabam me ab oculis tuis, a visitatione, ab inspectione projectum esse, ac hesitabam: Vivamne, 192 et posthac apponam, hoc est, conabor, desiderabo, cupiam intueri templum sanctum tuum Hierosolymis? Sunt qui sic intelligant: Novi equidem in alio celi existens, quod me mirifice præter opinionem etiam meam servaris, verumtamen dubito num hinc sim egressurus, reversurusque in lucem, ut vel in ipsum divinum templum perveniam, inque ipso glorificem te. Accesserunt et ad Dominum sublimationes, umbræ videlicet sublimis et arrogantis et inconsistentis B Synagogæ et fluctus, hoc est, variae afflictionis species. Quæ cum juxta Patris consilium ipsum invaserint, ipsius esse dicuntur. Unde tum etiam dixit: Ut quid me dereliquisti? Quod simile est huic, quod hic ait: Projectus, seu depulsus sum ab oculis tuis. Atque hoc humano more prolocutus est. Homines enim ubi in tam grandia pericula inciderint, se derelictos aiunt. Quod igitur verisimile erat alios homines de ipso dicere, ipse hæc de sese loquitur. Quare ad hanc veluti sententiam dicit: Respiciamne adhuc ad corpus, quod templum tuum sanctum est, tanquam abs te apparatus extructumque mihi? Seu veluti te in me etiam capiens, et recipiam ipsum rursus ex resurrectione mea? Nemo autem hic insurgat sermoni, Dominum celi

VERS. 6. Circumfusa est mihi aqua usque ad animum meum, abyssus extrema me circumdedit, subiit caput meum ad rimas montium. Descendi in terram, cujus vetes detentiones æternæ. Gratiam Dei erga sese propheta variis modis celebrans, ab aqua se circumfusum ait: cui, aquæ dico, natura est auferre animam et vitam, sequæ ab ultima abyssu cinctum, et in fissuris montium fuisse inquit: per quod subobscuræ celi magnitudinem exhibet. Montes dein et spelæa nominat, quæ verisimile est subire balænam: hujusmodi enim in mari pleraque sunt, quibus illisæ scaphæ pereunt. Quod peritiores nautæ formidantes, petras sub mari exstantes declinare student. In terram autem se Ditis descendisse ait, non quod illuc descenderit (nec enim D vere mortuus erat), cæterum quod periculi magnitudo exposeret, ut mortuus ille videretur, et ad ipsum Plutonem atque infernum pervenisse: ad quem qui descenderit, cum a quibusdam vecibus detinetur. Illi porro sunt detentiones æternæ, hoc est, in æterna sæcula eos qui inciderint retinentes.

¹⁶ Matth. xxvii, 46. ¹⁹ Marc. xv, 34.

Vel æternæ, hoc est, firmiter et ita ut infringi nequeant radicate, atque nemine jam inde a principio dissolutæ, neque ullo unquam sæculo a propria sede vel mansionē motæ. Abyssus extrema Domino mors est, quam postremam pro nobis sustinuit, post innumeras insidias. Subiit autem caput ejus sepulcri spælum.

193 *Et ascendat ex corruptione vita mea ad te, Domine Deus meus.* Per hoc, quod in ceto servatus est, incipit credere, quod vitam denno sit recepturus: eam ob rem hoc etiam exoptat, non utique exoptaturus, nisi ex illo hoc peræque Deo possibile credidisset. Cum enim ambo sint impossibilia, qui hoc potest, alterum itidem potest omnino. Vita igitur mea in ceto, ab hac corruptione qua jam interiisse videor, ascendat ad te, hoc est ad templum sanctum tuum, in quo cerneris et glorificaris, ut vel in hoc ego gratia tua fruam. Sic et Domini vita, non ex corruptione sui, quam nullam vidit, sed ex corruptione mortis, ascendit ad supercæleste templum, perinde ac dixit: *Ascendo ad Patrem meum* ²⁰.

Vers. 8. Cum deficeret anima mea a me. Dominum recordatus sum. Et veniat, obsecro, oratio mea, ad templum sanctum tuum. Non abeunt sanctis tribulationes citra lucrum. Hinc et David: *In tribulatione, inquit, mea invocavi Dominum, et exaudivit me ad latitudinem* ²¹. Et Isaias: *In afflictione, inquit, tui mentionem feci* ²². Tum Paulus: *Tribulatio patientiam efficit, patientia vero probationem* ²³. Consimilem ad modum Jonas, quando anima ejus periculi magnitudine deficeret, non ad convicia delapsus est, sed, *Dominum recordatus sum*, ait: hoc est, *Invocavi ipsum, ut esset adjutor meus.* Vel meminī equidem Domini, quod amico erga mortales affectu est, ac negligat peccatum quod patravi, non obtemperans ipsi: propterea et precatus sum ipsum, ut posthac sim dignus quo perveniat ad te oratio mea, quam faciam ad templum sanctum tuum, quando prorsus revixero. Si enim vitam recuperavero, veniam ad templum Hierosolymorum, et preces meas ad te fundam. Vel hæc ipsa precatio, qua etiamnum te precatus sum, ut ascendat vita mea ex corruptione, et veniat ad te, sive ad templum sanctum tuum, sive supercæleste, sive illud quod in Jerusalem est. In eo enim solo, ut in præfatione dictum, credebant perspicuas Dei visiones et apparitiones fieri, omniumque in eo orationes suscipi. Dominus etiam, cum animam exhalaturus esset, meminit Patris sui, dicens: *Pater, in manus tuas depono spiritum meum* ²⁴. Ascendensque in cælum corpore interpellat pro nobis apud Patrem, corpore legationis vice obtinente, quod pro magnæ supplicationis symbolo osten-

A παραλελυμένοι, καὶ τῆς οἰκίας: ἐκστάντες ἔδρας καὶ μονιμότητος. Ἄβυσσος ἐσχάτη τῇ Κυρίῳ ὁ θάνατος, ὃν ἐσχάτον ὑπὲρ ὑμῶν ὑπέστη, μετὰ τὰς μυρίας ἐπιβουλὰς. Ἐδὺ δὲ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ εἰς τὸ τοῦ τάφου σπήλαιον.

Καὶ ἀναβῆτω ἐκ φθορᾶς ἡ ζωὴ μου πρὸς σέ, Κύριε ὁ Θεός μου. Ἐκ τοῦ ἐν τῷ κήτει σεσῶσθαι ἀρχεται πιστεύειν, ὅτι καὶ τοῦ ἀναζῆσαι τεύχεται: διὸ καὶ εὐχεται τοῦτο, οὐκ ἂν εὐξάμενος, εἰ μὴ ἐξ ἐκείνου καὶ τοῦτο ἐπίστευσε δυνατόν εἶναι τῷ Θεῷ. Ἀδυνάτων γὰρ ὄντων ἀμφοῖν ἐπίσης, ᾧ τὸ ἕτερον δυνατόν, καὶ τὸ ἕτερον πάντως. Ἡ ζωὴ μου τοίνυν ἡ ἐν τῷ κήτει, ἀπὸ ταύτης τῆς φθορᾶς ἦν δοκῶ φθαρῆναι, ἀναβῆτω πρὸς σέ, τοῦτέστι, πρὸς τὸν ναὸν τὸν ἅγιόν σου, ἐν ᾧ σὺ ὁπτανῇ καὶ δοξολογῇ, ὥστε καμὲ ἐν τούτῳ ἀπολαύειν τῆς σῆς χάριτος. Καὶ τοῦ Κυρίου δὲ ἡ ζωὴ, οὐκ ἐκ φθορᾶς (οὐ γὰρ εἶδε ταύτην), ἀλλ' ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ θανάτου, ἀνέβη πρὸς τὸν ἐπουράνιον ναὸν καὶ τὸν Πατέρα, καθὰ καὶ ἔλεγεν: Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ (17), τοῦ Κυρίου ἐμνήσθην. Καὶ ἔλθοι πρὸς σέ ἡ προσευχή μου, πρὸς ναὸν τὸν ἅγιόν σου. Οὐκ ἀπερδεῖς τοῖς αἰσίοις αἱ θλίψεις: οὕτω καὶ Δαβὶδ φησιν: Ἐν θλίψει ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου εἰς πλάτυμόν. Καὶ Ἡσαίας, Ἐν θλίψει ἐμνήσθην σου. Καὶ ὁ Παῦλος, Ὑπομονὴν ἡ θλίψις κατεργάζεται: ἡ δὲ ὑπομονὴ, δοκιμὴν. Καὶ ἰωνᾶς τοίνυν ὅτε ἐξελιμπανεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ φόβου τοῦ μινδύνου, οὐκ, εἰς βλασφημίαν ἐξέπασσεν, φησὶν, ἀλλ', Ἐμνήσθην τοῦ Κυρίου: τοῦτέστιν, Ἐπεκαλεσάμην αὐτὸν βοηθόν. Ἡ, ὅτι Ἐμνήσθην, ὅτι φιλόανθρωπός ἐστι, καὶ παράβεται τὴν ἀμαρτίαν ἣν ἔδρασα παρακούσας αὐτοῦ: διὸ καὶ ἐδεήθην αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν γενομένην ἄξιος τοῦ ἀνελθεῖν πρὸς σέ τὴν προσευχήν μου, ἣν ποιήσομαι: πρὸς τὸν ναὸν τὸν ἅγιόν σου, ὅτε πάντως ἀναβιώσομαι. Εἰ γὰρ ἀναζήσω, καὶ ἐλεύσομαι πρὸς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν, καὶ προσεύξομαι σοι. Ἡ καὶ, Αὕτη ἡ νῦν προσευχή, ἣν προσηυξάμην σοι, ὥστε ἀναβῆναι τὴν ζωὴν μου ἐκ φθορᾶς, καὶ ἔλθοι πρὸς σέ, ἦτοι πρὸς τὸν ναὸν τὸν ἅγιόν σου, ἡ τὸν ἐπουράνιον, ἡ τὸν κάτω. Ἐν τούτῳ γὰρ μόνῳ, ὡς καὶ ἐν προομίῳ εἰρηται, ἐπίστευον τὰς ἐναργεῖς ἐμπελαίας ποιεῖσθαι τὸν Θεόν, καὶ τὰς πάντων εὐχὰς ἐν τούτῳ δέχεσθαι. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος ὅτε ἐμελλε θανεῖν, ἐμνήσθη τοῦ Πατρὸς, εἰπὼν: Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθωμι τὸ πνεῦμά μου. Καὶ ἀναβὰς εἰς τὸν οὐρανὸν μετὰ σώματος, ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πατρὶ, τοῦ σώματος: εἰς προσέλιαν ὄντος, καὶ ἀντὶ μεγάλης ἰκετηρίας προσδεκνυμένου τῷ Πατρὶ: πρὸς τὸ ἐλεηθῆναι ἡμᾶς, δι' οὗ (18) τοῦτο ὑπὸ τοῦ

²⁰ Joan. xx, 17.²¹ Psal. xvii, 7.²² Isa. xxvi, 5.²³ Rom. v, 3, 4.²⁴ Luc. xxiii, 46.

Variae lectiones et notæ.

(17) Ἐξ ἐμοῦ τὴν ψυχὴν μου, Cod. Ven.

(18) Δι' οὗ, propter quos, Cod. Ven.

Ἰού προσελήφθη. Ἦ γοῦν μετὰ σώματος ἀνάβας A
πρὸς τὸν θεὸν καὶ οὐράνιον ναὺν προσευχὴ νοηθή-
σεται τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς εἴρηται, διὰ τοῦ σώματος
ἐντυγχάνοντος.

Φυλασσόμενοι μάταια καὶ ψευδῇ, ἔλεον αὐτῶν
ἐγκατέλιπον· ἐγὼ δὲ μετὰ φωτὸς ἀνέβας καὶ
ἐξομολογήσεως θύσω σοι. Ὅσα ἡδύμην ἀπο-
δώσω σοι εἰς σωτηρίαν μου τῷ Κυρίῳ. Ἄλλοι
μὲν, φησί, τὰ μάταια καὶ ψευδῇ διώκοντες, εἰδωλα,
καὶ τοῖς μὴ οὖσι θεοῖς λατρεύοντες, οὐκ ἐξαιτοῦσι
παρὰ σοῦ τὸν ἔλεον. Ἦ, ὅτι Ἐλεθέντες παρὰ σοῦ,
καὶ ρυεθέντες ἐκ συμφορῶν, οὐχ ὕμνουσι καὶ με-
γαλύνουσι τὸν ἔλεον ὃν ἐποίησας μετ' αὐτῶν. Ἦ καί,
ἐκ τῶν ἔλεον αὐτῶν ἐγκατέλιπον· διὰ γὰρ τὸν ὃν
ἔλεον ζῶσιν· ὡς *Et γε παρανομίας παρατήρησι,* B
εις ὑποστήσεται; Ἐγὼ δὲ σωθεὶς, σοὶ θυσίας προσ-
άξω, μετὰ εὐχαριστηρίων φωνῶν· καὶ ὅσα ἡδύ-
μην, τούτέστιν, ὑπεσχόμην ἕνεκα τῆς σωτηρίας μου
σαῦτης, ἀποδώσω σοι. Ἦσαν γὰρ θυσίαι σωτηρίου
παρὰ τῷ νόμῳ· διὸ καὶ τινὰ τῶν ἀντιγράφων, εἰς
σωτήριον, ἔχουσι. Τινὲς δὲ οὕτως· Ἐκεῖνα, φησὶν,
ἀποδώσω σοι, ὅσα τὴν σωτηρίαν προξενεῖ, καὶ τὴν
ἐμὴν ὥφελει ψυχῇ· ταῦτα δὲ εἰσι, τὸ ὑπακούειν
σοι, καὶ τὸ τῆς προφητικῆς διανοίας ἔργον ἐκτελεῖν.
Καὶ εἰ τὸν Κύριον δὲ φυλάττοντες, μάταια καὶ ψευδῇ
ἐφύλακτον, ὥς καὶ τὸν ἔλεον αὐτῶν, τὸ τῆς ἀναστά-
σεως δηλαδὴ μυστήριον, τὸ ὑπὲρ πάσης ἀνθρωπίνης
φύσεως τελεσθὲν, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν δὲ πάντως, ἐπέπερ
καὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι ἐγκατέλιπον, μὴ θελήσαντες
πιστεῦσαι, ὅτι ἀνέστη ὁ ὑπ' αὐτῶν φυλασσόμενος. C
Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἔλεος ἦν αὐτῶν, ἀλλ' οὐκ
ἠθέλησαν αὐτόν. Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ὁ Υἱὸς σου, ὕσω
σοι, τούτέστιν, αἰτίος γενήσομαι τοῦ θύεσθαι σοι ἐν
τῷ κόσμῳ τὴν μυστικὴν θυσίαν, καὶ ἀποδώσω σοι
τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἣν ἡ ἐμὴ σάρκωσις
ἐπηγγέλλετο. Ἀλλὰ καὶ προσήυξάτο πρὸ τοῦ πά-
θους· Πάτερ, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου,
ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ᾧ ᾧ.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Καὶ προστάτην ἀπὸ Κυρίου τῷ κῆτει, καὶ ἐξ-
έδασ τὸν Ἰωνᾶν ἐπὶ τὴν ξηράν. Καὶ ἐγένετο
λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν ἐκ δευτέρου, λέγων·
Ἀνάστηθι καὶ πορεύου εἰς Νινεὺν τὴν πόλιν D
τὴν μεγάλην, καὶ κηρύξον ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ
κῆρυγμα τὸ ἐμπροσθεν, ὃ ἐγὼ λέλειπκα πρὸς
σέ. Καὶ ἀνέστη Ἰωνᾶς, καὶ ἐπορεύθη εἰς Νινεὺν,
καθὰ καὶ ἐλάλησεν ὁ Κύριος. Προστάττειται πάλιν
τὸ κῆτος, τούτέστι, θεῖα δύναμις καὶ ἀπορρήτω πρὸς
τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ κινεῖται, καὶ ἐκ λαγόνων ἀβλαβῇ
τὸν προφήτην ἀνίστην, ἐκ τοῦ παθεῖν κερδάναντα τὸ
μαθεῖν τὴν ὑπακοήν. Προσταχθεὶς γὰρ ἐκ δευτέρου
ἀπελθεῖν πρὸς τὴν Νινεὺν, καὶ κηρύξει κατὰ τὸ ἐμ-

²⁹ Psal. cxxix, 5. ³⁰ Joan. xvii, 11.

Variae lectiones et notae.

(19) Et surrexit Jonas, et profectus est Ninive, quemadmodum locutus est ei Dominus. Ex Cod. Ven. et Bav.

dit Patri, ut nostri misereatur ipse, ejus rei gratia
a Filio quoque assumptum est. Ascensus itaque
cum corpore ad divinum et superceleste templum,
oratio intelligitur ejus qui pro nobis, ut commemo-
ratum est, per corpus intercedit.

VERS. 9, 10. Custodientes mendacia et vana, mise-
ricordiam suipsorum reliquerunt, ego autem 194
voce laudis et confessionis sacrum tibi faciam. Quae-
cunque vovi, reddam tibi ad salutem meam Domino.
Alii sane, inquit, vana et mendacia idola sectantes,
et servientes iis qui non sunt dii, misericordiam
abs te non postulant. Vel misericordiam a te con-
secuti, et liberati a calamitatibus, non celebrant,
neque magnificiunt misericordiam quam fecisti cum
ipsis. Vel, te misericordiam ipsorum reliquerunt:
per tuam enim misericordiam vivunt. Nam si tu
iniquitates observaveris, quis sustinebit? At enim
ego servatus, tibi victimas et sacrificia adqueam
cum gratiarum actione: ac quaecunque vovi, hoc
est, promisi propter salutem meam hanc, reddam
tibi. Fuerunt autem et in lege sacrificia salutaris:
propterea et exemplaria quaedam ad salutare ha-
bent. Quidam sic accipiunt: Illa, inquit, reddam
tibi, quaecunque salutem mihi conciliant, et ani-
mam meam juvant. Haec autem sunt obedire tibi,
et prophetici ministerii opus perficere. Jam et Do-
minum custodientes, vane et frustra observabant,
qui misericordiam suipsorum, nempe arcanum
resurrectionis, pro universa humana natura per-
actum, adeoque pro ipsis custodibus omnino,
quandoquidem et ipsi homines, reliquerunt, nolen-
tes credere, quod resurrexisset ab ipsis custoditus.
Porro Dominus etiam ipse misericordia ipsorum
erat, verum noluerunt eum. Ego vero, inquit, Filius
tuus, sacrum tibi faciam: hoc est, auctor ero, ut
tibi in mundo sacrificetur sacrificium spirituale,
reddamque tibi salutem hominum, quam tibi mea
incarnatio promisit. Insuper et ante afflictionem
suam et crucem oravit: Pater, serva illos in no-
mine tuo, ut et ipsi unum sint.

CAPUT III.

CAP. II, VERS. 11.—CAP. III, VERS. 1, 2. Datum-
que est a Domino mandatum celo, et ejecit Jonam
super aridam. Factumque est verbum Domini secundo
ad Jonam dicens: Surge et vade in Ninivi civitatem
magnam, et concionare in ipsa juxta priorem con-
cionem, quam ego locutus sum ad te. (19) Praecipitur
per divinam potentiam balænx, quæ statim inex-
plicabili quadam ratione, ad divinæ majestatis
voluntatem movetur, eque lateribus et ventre suo
incolumem atque illaesus vatem redditi. Qui ex ea
passione sua lucratus erat, ut disceret obtemperare
Deo. Injuncto enim ei, secunda vice proficisci in
urbem Ninivi, et prædicare juxta priorem predica-

tionem, quæ erat, quod ascendissent flagitia ejus ad Deum, non tergiversatur, sed illico surgit non corpore solum, sed animi etiam promptitudine, et resurrectione mentis : sibi que demandatum perficit. Hunc ad modum non dissimiliter, tribulationes magna sunt eruditio animadvertentibus, **195** ut quæ divinæ voluntati placuerunt, persequantur. Atque hic contemplare, qui res gestæ Servatoris nostri Jesu cum Jonæ hisce factis conveniant. Siquidem Jonas priusquam pateretur quæ est perpressus, fugit, ne Ninevi perveniret : sic Dominus ante crucem et passionem suam cunctabatur gentibus annuntiare æternum regnum : unde discipulis suis etiam præcipiebat, In viam gentium ne eatis. Ite autem potius ad oves, mandabat, quæ in domo Israel perierunt ²⁷ : quandoquidem neque ipse alio, præterquam ad has solas missus esset. Ubi vero ab afflictione et morte sua in corde terræ triduum et trinodium egisset, tum alia, quorumcunque Jonas typus exstitit, suscepit. Siquidem ascendit et prodiit ipse ex interitu vita ; prædicat dein gentibus per apostolos, juxta priorem prædicationem : non enim alia Israelitis ante passionem suam, alia vero gentibus post passionem tradidit : sed enim unum super omnes Evangelium est, una fides, idem baptisma.

VERS. 3. Ninevi autem urbs ingens erat Deo, veluti tridui iter complexa. Grandis erat Ninevi magnitudine, ac propterea apud Deum quoque ingens erat, plurimique faciebat ejus salutem, ut qui non parum multos in ea homines finxisset, quos omnes servatum iri vellet. Quod ait : *velut iter projectionis trium dierum*, aliqui sane de spatio urbis intellexerunt, ceu trium dierum intervallo tota urbs circumiri poterit.

VERS. 4. Orsus est ergo Jonas ingredi in urbem, ceu projectionem itineris diei unius, et concionatus est, et dixit : *Post tres dies Ninevi subvertetur*. Non recta per urbem iter faciens concionabatur, sed per forum, vicos et plateas ingrediens. Ingens autem miraculum erat, virum Hebræum ex alia terra venientem, nemini cognitum, per urbem ingredi et vociferari : *Adhuc tres dies et Ninevi subvertetur*. Sed quærat hic aliquis, quomodo Deus juxta priorem concionem prædicare jusserit. Licet igitur hic dicere, quod prophetæ hoc tantummodo breviter nobis enarrent, quod missi sint. Non enim omnia verba quæ Deus ad ipsos, et illi ad ipsum fecerunt, expresse et plane annuntiant. Proinde et in principio vaticinii hujus videmus prophetam hunc ad Deum nihil locutum esse, et interim tamen invenimus dicentem : *Domine, nonne hi sermones mei, cum adhuc in terra mea essem ? propterea præveni ut fugerem in Tharsis. Cognovi enim, quod tu*

²⁷ Matth. x, 5, 6.

προσθεν κήρυγμα (τὸ δὲ ἦν, ὅτι ἀνέβη ἡ κακία αὐτῆς πρὸς τὸν Θεόν), οὐκ ἀναδύεται, ἀλλ' εὐθύς ὀνίσταται, οὐ σώματι μόνον, ἀλλὰ καὶ προθυμίᾳ, καὶ ἀναστάσει ψυχῆς, καὶ τὸ κελευσθὲν ποιεῖ. Οὕτως ἄρα τοῖς προσέχουσιν αἱ θλίψεις μέγα παιδεύμα πρὸς τὸ πράττειν τὰ δοκούντα Θεοῦ. Παραθεώρει δέ μοι καὶ τὰ τοῦ Κυρίου πρὸς τὰ τοῦ Ἰωνᾶ. Οὗτος πρὸ τοῦ παθεῖν ἅ ἐπαθεν, ἀποδιέρσκασι τὴν Νινευί· καὶ ὁ Κύριος πρὸ τοῦ πάθους, κατῴκει κηρύττειν τοῖς ἔθνουσιν, ὅς γε καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀπηγόρευεν εἰς ὄδον ἔθνων μὴ ἰλθεῖν· πορεύεσθαι δὲ μᾶλλον ἐνετέλετο πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλὸτα οἴκου Ἰσραὴλ· ἐπεὶ μὴδὲ αὐτὸς ἀλλαχόσε, ἢ εἰς ταῦτα, ἀποσταλῆναι. Ἐπεὶ δὲ παθὼν, ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας γέγονε, καὶ ἄλλα, ὅσα προετύπου Ἰωνᾶς, κατεδέξατο, καὶ ἀνέβη αὐτῷ ἐκ φθορᾶς ἡ ζωῇ· κηρύττει λοιπὸν καὶ τοῖς ἔθνεσι διὰ τῶν ἀποστόλων, κατὰ τὸ κήρυγμα τὸ ἐμπροσθεν. Οὐ γὰρ ἄλλα μὲν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ πρὸ τοῦ πάθους, ἄλλα δὲ τοῖς ἔθνεσι μετὰ τὸ πάθος· παρέδωκεν· ἀλλ' ἐν ἐπὶ πάντας τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ μία ἡ πίστις, καὶ ἐν τῷ βάπτισμα.

suam, alia vero gentibus post passionem tradidit : sed enim unum super omnes Evangelium est, una fides, idem baptisma.

Ἡ δὲ Νινευί ἦν πόλις μεγάλη τῷ Θεῷ ὥσει πορείας ὁδοῦ τριῶν ἡμερῶν. Μεγάλη ἦν (20) Νινευί τῷ μεγέθει, καὶ διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τῷ Θεῷ μεγάλη ἦν, καὶ περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο τὴν αὐτῆς σωτηρίαν, ὅτε δὴ πολλοὺς ἐν αὐτῇ διαπλάσας ἀνθρώπους, καὶ τούτους πάντας σωθῆναι θέλων. Τὸ δὲ, Ὅσει πορείας ὁδὸν ἡμερῶν τριῶν, τινὲς μὲν περὶ τοῦ διαστήματος τῆς πόλεως ἐξεληφρατίν, ὡς διὰ τριῶν ἡμερῶν πᾶσαν (21) περινοστήσαι δυναμένου τὴν πόλιν.

Καὶ ἤρξατο Ἰωνᾶς τοῦ εἰσπορεύεσθαι εἰς τὴν πόλιν ὥσει πορείας ὁδοῦ ἡμέρας μιᾶς. Καὶ ἐκήρυξε, καὶ εἶπεν· Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευί καταστραφήσεται. Οὐ κατ' εὐθύς τῆς πόλεως ἰδεύων ἐκήρυττεν, ἀλλ' ἀγορὰς καὶ ἀγοικᾶς, καὶ ῥύμας περινοστών. Θαῦμα δὲ ἦν, ἀνὴρ Ἑβραῖος, καὶ ἐξ ἀλλοδαπῆς ἦκων, καὶ οὐδὲν διεγνωσμένος, διὰ τοῦ ἁπτεως καὶ βαδίζων καὶ κεκραγώς· Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευί καταστραφήσεται. Ἀλλὰ ζητήσῃ τις ἂν, πῶς ὁ μὲν Θεὸς κηρύττειν ἐκέλευε κατὰ τὸ κήρυγμα τὸ ἐμπροσθεν. Ἔστι τοίνυν εἰπεῖν, ὅτι οἱ προφῆται τοῦτο μόνον συνοπετικῶς ἡμῖν διηγούνται, ὅτι ἀπεστάλησαν· οὐ μόνον πάντας τοὺς λόγους, οὗς ὁ θεὸς πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐποίησαντο, διεξοδικῶς καὶ πλατείως ἀπαγγέλλουσιν. Ἀμέλει· καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς προφητείας οὐδὲν λαλήσας ὁ προφήτης· οὗτος (22) πρὸς Θεὸν ἐπέγνωσται· πλὴν εὐρήσμεν λέγοντα· Ὁ Κύριος, οὐχ οὗτοι οἱ λόγοι μου, ἐτι ὅσους μου ἐπὶ τῇ γῇ

Variae lectiones et notæ.

(20) Μεγάλη, φησὶν, ἦν, magna, inquit, erat, Cod. Ven.

(21) Ὡς διὰ τριῶν ἡμερῶν ὁδόν, κατὰ τὸ μῆκος

καὶ εὖρος ἔχουσαν. Τινὲς δὲ τοῦ κηρύσσοντος διὰ τριῶν ἡμερῶν πᾶσαν.

(22) Ὡς οὗτος in Cod. Ven.

μον· διὰ τοῦτο ἀπερθεύσας τοῦ θυγατρὸς εἰς Θαρ-
σεῖς, διότι ἔγνω, ὅτι σὺ ἐλεῆμων καὶ οἰκτίρ-
μων. Οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν καὶ τὸ, Ἐτι τρεῖς ἡμέ-
ραι καὶ Νινεὺς καταστραφθήσεται, εἰρησθαι μὲν ἐν
ἀρχῇ πρὸς τὸν ὑποφήτην (24) ὑπὸ Θεοῦ, μὴ ἀναγρα-
φῆναι δὲ ὑπ' αὐτοῦ. Ἰστίον δὲ, ὅτι οἱ λοιποὶ ἐρμη-
νεύται, Τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἀντὶ τῶν τριῶν,
ἔφησαν. Καὶ τινες ὡς ἔχοντά γε τὸ εἶδος τὸν ἀρι-
θμὸν τοῦτον ἐδέξαντο. Ἐν γὰρ τρισὶν ἡμέραις, φασί,
πότε μὲν αὐτὸς πᾶσαν περιενόστησε τὴν πόλιν·
πότε δὲ τὴν ἐπίπυον ἐκείνην μετάνοιαν οἱ Νινευῖται
τῷ Θεῷ προσηύχον· πότε δὲ πρὸ τῶν πυλῶν
καθήμενος ὁ Ἰωνᾶς, τὸ τῆς προφητείας ἀνέμεινε
[f. -μενε] τέλος. Διὰ τὸ τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν,
ἀληθέστερον εἶναι φασιν. Εἰκόξ· δὲ καὶ τοὺς ἑβδο-
μήκοντα τεσσαράκοντα θεῖναι ἡμέρας· τοὺς δὲ τὴν
ἀρχὴν γραψάντας, σφαλῆναι, εἰτα ἐν πᾶσι τοῖς ἀν-
τιγράφοις τὸ σφάλμα διαδοθῆναι. Πλὴν ὅρα, ὅτι οὐδὲ
τὰς τρεῖς ἡμέρας παραδεχομένοις ἀπαντήσῃ τι ἀτο-
πον. Οὕτε γὰρ πᾶσαν τὴν πόλιν περινοστήσει τὸν
προφήτην ἐπάναγκες ἦν, ἀλλ' ἅμα τε μιᾶς ἡμέρας
ἔδδον ἐπορεύθη κηρύττων, καὶ εἰς πάντας διεδόθη τὸ
κήρυγμα, ὥστε καὶ εἰς τὸν βασιλεῖα φθάσαι, καὶ
πρὸς τὸ ἐπιδειχθῆναι τὴν ἐπίπυον τῶν Νινευιτῶν
μετάνοιαν, καὶ παρὰ Θεοῦ προσδεχθῆναι, ἤρουν καὶ
αἱ μετὰ τὸ κήρυγμα ἡμέραι, εἴτε τρεῖς ταῦτα· ὅω-
μεν, εἴτε δύο· ὅπου γε καὶ μία ἡμέρα ἤρκει δεῖξαι
τοὺς ἀνθρώπους γνησίως μεταγόντας. Ἐκάθισε δὲ
πρὸ τῶν πυλῶν ὁ Ἰωνᾶς, εἴτε μεθ' εἶδε τούτους·
οὕτω μετανόειν ἐπιδαλλομένους (26), ἤτοι μετὰ τὴν
πρώτην εὐθύς τοῦ κηρύγματος ἡμέραν, ἤτοι μετὰ
τὴν συμπλήρωσιν τῶν τριῶν ἡμερῶν, γινώσκων μὲν
εἶτι ἰαρός πρὸς αὐτοὺς διετέθη ὁ Θεός, καὶ οὐ κα-
ταστρέψει, τουτέστι, παντελῶς ἀπολέσει· πλὴν ἀλλ'
ἀναμένειν ἰσως ἐλαφροτέραν τινα τιμωρίαν αὐτοῖς
ἐπαχθῆσθαι. Εἰρηται τὰ ἡμῖν δοκοῦντα πρὸς τὸ μὴ
ἀθετηθῆναι τὴν περὶ τῶν τριῶν ἡμερῶν ἀρχαίαν γρα-
φὴν· ὁ δ' ἀναγινώσκων, ἀ κρίνει κρείττονα, προ-
ελέσθω.

Καὶ ἐπίστευσαν οἱ ἄνδρες Νινευὶ τῷ Θεῷ, καὶ
ἐκήρυξαν νηστείας, καὶ ἐνεδύσαντο σάκκους,
ἀπὸ μεγάλου αὐτῶν ἕως μικροῦ αὐτῶν. Ἐμ-
φαντικῶς εἰρηται τὸ, Οἱ ἄνδρες Νινευὶ, τουτέστιν,
οἱ πᾶν ἀτοπον δρώντες πρώην, οἱ γόντες, οἱ φαρμα-
κεῖς, οἱ δαιμονοφόρητοι, ἐπίστευσαν τῷ ἀληθεῖ Θεῷ·
οἱ πάσης τρυφῆς καὶ ἀσελγείας γέμοντες, ἐνήστου-
σαν· οἱ βλάκες, καὶ τρυφεροὶ τὴν ἀμφίσιν, σάκ-
κους ἐνεδύσαντο. Καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν μικρῶν καὶ
πενεστέρων ἤρξατο ἡ τοιαύτη ἀγωγή· ἀλλ' ἀπὸ τῶν
μεγάλων καὶ πλουσιωτέρων ἀρξαμένη, οὕτως ἤδη
καὶ ἐπὶ τοὺς μικροὺς διετέθη. Νόει μέντοι καὶ τὸ
ἀπλῶς προσπίπτειν, ὅτι ἀπὸ τῶν μεγάλων, τουτέστι,
τῶν ἀνδρῶν, ἀρχὴ καὶ τῶν μικρῶν, ὁ ἔστι νηπίων,

A misericors et miserator esses. Nihil igitur miran-
dum, dictum fuisse a Deo in principio ad subvatem
hunc : Adhuc tres dies et Ninevi subverte-
tur : (25) nec tamen ab ipso subvertendum. Obser-
vandum hic quod reliqui interpretes, *quadraginta*
dies pro tribus dixerunt, ac quosdam cen conve-
nientem **196** numerum hunc recepisse. Siquidem
in tribus diebus ille primum totam urbem circum-
ivit, dein laboriosam illam pœnitentiam Ninevitæ
Deo obtulerunt : postea ante portas urbis sedens
propheta, prophetiæ suæ finem expectavit : hinc
et *quadraginta* dierum spatium verius esse dicunt.
Atqui verisimile est Septuaginta primum quadra-
ginta posuisse dies, ac eos qui principio descri-
pserunt errasse, postea et in cuncta exemplaria
errorem esse transfusum. Attamen vide, quod
neque tres dies accipientibus, aliquid absurdi
obveniat. Neque enim totam urbem circumire
prophetam necessum erat, verum simul unius diei
iter profectus est prædicans, ut ista prædicatio ad
omnes perferretur, atque ad ipsum usque regem
perveniret. Atque ut gravis ista et anxia Ninevita-
rum pœnitentia demonstraretur, aque Deo susci-
peretur, sufficiebant post prædicationem dies, sive
tres illas statuamus, sive duas. Quandoquidem una
dies satis fuisset, ostendere homines germane
resipuisse, et meliorem induisse mentem. Sedit
autem ante portas urbis Jonas, (25) sive ne intue-
retur in eos adeo ad pœnitentiam conversos, sive
post primam statim prædicationis diem, seu post
tridui completionem, cognoscens quod propitius
esset illis Deus, et non subverteret, hoc est, fun-
ditus perderet : verumtamen expectabat fortasse
leniorem aliquam pœnam illis adducendam. Dixi-
mus quæ nobis visa sunt, ne rejiciatur de tribus
diebus vetus scriptura. Qui hæc nostra legerit,
quæ judicabit meliora, seligat.

Vers. 5. Et crediderunt viri Ninevi Deo, et in-
dixerunt jejunium, et induti sunt sacco, a magno
ipsorum usque ad parvum. Significanter dictum est,
viri Ninevi, hoc est, nihil non absurdi antea
facientes, venefici et incantatores, demonibus
agitati, crediderunt vero Deo ; omnibus deliciis et
lasciviis referti, jejunio se macerarunt ; molles et
delicati, sacci induerunt habitum. Neque tale stu-
dium a tenuioribus et pauperioribus initium duxit :
verum a magnis et opulentioribus exorili sumpto,
ad tenuiores etiam pervenit et minores. Observa
autem hic simpliciter contingens, quod a magnis
nempe viris, ad parvos, hoc est ad infantes usque
pœnitentiæ indicia sint exhibita. Sic illi, qui neque

Variae lectiones et notæ.

(25) Minime tamen fuisse ab eo descriptum. Sic
ex utroque Cod. Ven. et Bav. Lonicerus autem le-
gisse videtur ἀναστραφῆναι, cum subvertendum
reddiderit.

(24) Προφήτην, vatem, Cod. Ven.

(25) Sive postquam eos ita pœnites vidit, etc.

(26) Μεταβαλλομένους, Cod. Bav.

unquam animæ commodantem sermonem audire, A
discipuli sunt facti hominis pauperis et ignoti:
Judæi vero, et Moſen et prophetas deridentes,
tandem et ipsi Deo minime obsequentes (27),
deicide, ut ita dicam, facti sunt.

197 VERS. 6, 7. *Et appropinquavit sermo ad regem Ninevi, surrexitque a solio suo, et deposuit stolam suam a sese, et amictus est sacco, et sedit in cinere. Et promulgatum est, et indicium in Ninevi, a rege, tum proceribus ejus, dicentibus : Homines et jumenta et boves et oves non gustant quidquam, neque pascua-carpani, et aquam non bibant. Postquam magnates primi orsi sunt pœnitentiam, merito celeriter etiam ad ipsum usque regem perducta est fama prædicationis. Ac vide hic prudentem hominem, et propria mala agnoscentem. Non incredulus fuit, neque subsannavit sermonem, nec ægrelulit duram istam interminationem, ac cognoscens quod male vixisset exacto tempore (natura enim ita comparatum est, ut conscientia peccatum indicet), sedit quidem a throno in quo sederat prius, multaque non optime judicaverat, mandaveratque, sedet in cinere et pulvere, ac auro interspersans, et gemmis glutinatam, delicatamque vestem exuit, aspero induto sacco, virosus et intolerabilem odorem præbente; adeo plane fit philosophus severam vitam sumendo, omnibusque ostendit, nequidquam eos consuetudinem proponere, ut quæ vincire ipsos possit etiamnum ac perdere. Divulgatque, ut et bruta pecora simul jejument : non veluti Deus hoc inquirat a jumentis, sed veluti illis magnitudinem alacritatis circa jejuniū ostendentibus, propterea et bruta et jejuna mævere animalia cogunt. Norant etiam alias, quod conferret eis ad majorem et operosiorē mentium suarum correctionem, jumentorum etiam afflictio. Cogitant autem secum in animo, quod si animantia, peccati expertia, jejument, multo magis sese idem facere debere, ut qui peccatis sint obnoxii. Simul etiam hoc ratiocinabantur : quod irrationalibus animantibus fame pressis, aliis quidem balantibus, aliis verò mugientibus, et quibuslibet naturali usis voce, ipsi ad uberiores ardentioresque lacrymas, præ compassione, permoveantur : Deus autem eo pronius misertus, suam bonitatem impertiat. Quidam hic per jumenta efferos homines, atque ratione alieniores, monstrose putarunt.*

VERS. 8. *Circumjeceruntque saccos homines et jumenta. Per saccos, afflictionem illam intellige. Neque enim jumenta saccis amiciebantur.*

Et clamaverunt ad Dominum extense. Si clama-
verunt accipias, ut communiter hominibus et jumen-
tis tribuas (etenim et famelicorum animalium.

τὰ τῆς μετανόιας γνωρίσματα ἐπέδειξαντο. Ἄλλ' οὗτοι μὲν οἱ μηδέποτε μηδενὸς λόγου ψυχωφελοῦς ἀκροασάμενοι, μαθηταὶ γεγόνασιν ἀνθρώπου πίνητος καὶ ἀγνώστου· Ἰουδαῖοι δὲ, καὶ Μωσθεῖς· καὶ προφητῶν καταλείωντες, τελευταῖον καὶ αὐτῶ τῷ Σωτῆρι θεῷ ἀπιστήσαντες, θεοτόκον γεγόνασιν.

Καὶ ἤγγισεν ὁ λόγος πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Νινευτ, καὶ ἐξάνεστι ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καὶ περιεβλέτο τὴν στολὴν αὐτοῦ ὡς ἑαυτοῦ (28), καὶ περιεβλέτο σάκκον, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ σποδοῦ. Καὶ ἐκηρύχθη, καὶ ἐῤῥέθη τῇ Νινευτ παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ, λερόντων· Οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὰ κτήνη, καὶ οἱ βόες, καὶ τὰ πρόβατα, μὴ γευσάσθωσαν μηδὲν, μηδὲ νεμέτωσαν, καὶ ὕδωρ μὴ πιέτωσαν. Ἐπειδὴ οἱ μεγιστάνες πρῶτοι τῆς μετανοίας ἤρξαντο, εὐκότως ἀνηνέχθη ταχέως καὶ ἐπὶ τὸν βασιλέα ὁ λόγος τοῦ κυρίου· αὐτοῦ. Καὶ ὅρα εὐγνώμονα ἄνθρωπον, καὶ τὴν οἰκίαν κακῶν ἐπιγνώμονα· Οὐκ ἤπιστευσεν, οὐ διεσχέυσε τὸν λόγον, οὐκ ἤγγισεν ἐπὶ τῇ ἀποτομῇ τῆς ἀπειλῆς· ἀλλὰ γνοὺς, ὅτι κακῶς ἔζησε τὸν προδιανυσθέντα (29) χρόνον (φυσικῶς γὰρ τὸ συνειδὸς τὴν ἁμαρτίαν ἐπιδεικνύει), ἀποτήδξ' μὲν τοῦ θρόνου, ὡς οὐ καθήμενος πρὶν, πολλὰ κακῶς ἔκρινέ τε καὶ διατέξατο, λάθεται δὲ ἐπὶ τοῦ σποδοῦ καὶ κένεως· καὶ τὴν μὲν χρυσόπαστον, καὶ λίθοκολλητήν, καὶ τρυφερὰν στολὴν ἐκδύεται, ἐνδύεται δὲ σάκκον τραχὺν, καὶ οὐκ ἀνεκτῶς ὀδυρόμενος. Οὕτως ἄνθρωπον φιλόσοφος γίνεται, καὶ δείκνυσσι πᾶσιν, ὅτι μάτην προβάλλονται τὴν συνήθειαν, ὡς δεσμεῖν δυναμένην, καὶ κηρύττει ἵνα καὶ τὰ ἄλλα συνησθεύσωσιν· οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦτο ζητούμενος παρὰ τῶν κτηνῶν, ἀλλ' ὡς ἐκείνων τὴν υπερβολὴν τῆς περὶ τὴν νηστείαν προθυμίας δεικνυόντων, διὰ τοῦ καὶ (30) τὰ ἄλλα καταναγκάσαι νηστεύειν. Καὶ ἄλλως δὲ ᾔδεισαν, ὡς συμβαλεῖται αὐτοῖς εἰς ἐπιπονωτέραν μετάνοιαν ἢ τῶν κτηνῶν κακοπάθεια, ἐννοοῦσιν, ὡς εἰ τὰ ἀναμάρτητα κτήνη νηστεύουσιν, πολλῶν μᾶλλον αὐτοὶ τοῦτο ποιεῖν ὀφείλουσιν, οἱ ταῖς ἁμαρτίαις ὑπεύθυνοι· ἅμα δὲ καὶ τοῦτο ἐλογίζοντο, ὡς τῶν ἀλόγων ζώων τῷ λιμῷ πιεζομένων, καὶ ἐκάστων τῇ φυσικῇ κεχρημένων φωνῇ, αὐτοὶ μὲν πρὸς θερμότερα δάκρυα ὑπὸ τῆς συμπαθείας ἀπενεχθήσονται· ὁ δὲ Θεὸς σπλαγχνιζόμενος, ἐτοιμότερον τὴν οἰκίαν ἐπιδώσει χρηστότητα. Τινὲς δὲ, κτήνη, τοὺς ἀλογωτέρους τῶν ἀνθρώπων λέγεσθαι ἐνταῦθα ἐπαρενόησαν.

Καὶ περιβάλλοντο σάκκους οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ κτήνη. — Σάκκους, τὴν κακοπάθειαν νόει· οὐ γὰρ δὴ τὰ κτήνη ἐσακχοφόρου.

Καὶ ἀνεβόησαν πρὸς τὸν Θεὸν ἑκτενῶς. Εἰ μὲν
τὸ, ἀνεβόησαν, κοινὴν λαμβάνεις, ἐπὶ τε τῶν ἀν-
θρώπων καὶ τῶν κτηνῶν (καὶ γὰρ καὶ αἱ τῶν ζώων

Variæ lectiones et notæ.

(27) *Credentes*. Ex God. Ven. et Bav. *Lonicerus*
forte legit ἀπειθήσαντες.

(28) Verba ἀφ' ἑαυτοῦ, *a seipso*, desunt in Cod.

Ven.

(29) Προδιηγουσθέντα. Cod. Bav.

(50) Διὰ τοῦτο καί, *propterea et*, Cod. Ven.

τῶν λιμωττόντων φωναί, οἷα ἱκετηρία τις ἦσαν τῇ A
τοῦ Θεοῦ χρηστέτητι, τὸ, Ἐκτενῶς, νοήσεις, ἀντι
τοῦ, συντεταμένως, ὑπερβολικῶς· εἰ δὲ ἐπὶ τῶν ἀν-
θρώπων μόνων, νόει ὅτι καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνοντες,
ἀνεδῶν, ὃ φυσικὸν ὥσπερ ἐστὶν ἡμῖν ἐκτείνειν τὰς
χεῖρας, ὅτε ἱκετεύομεν, οἴοντο δρᾶσθαι ἐπιποθοῦσι
τοῦ ἱκετευομένου, καὶ λαβεῖν τάχιον ἀπ' αὐτοῦ ὃ αἰ-
τούμεν.

Καὶ ἀπέστρεψεν ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ
τῆς πονηρᾶς, καὶ ἀπὸ τῆς κακίας (31) τῆς ἐν
χερσὶν αὐτῶν. Οὐ μόνον τῇ νηστείᾳ καὶ τῷ σάκ-
κῳ, ἥτοι τῇ κακοπαθείᾳ χρώμενοι τὸν Θεὸν ἱκε-
τευον, ἀλλὰ καὶ τρόπους διακρίσαντο· οὗτος γάρ
τῆς αληθοῦς μετανοίας ὁ ὅρος, ὡς ἐν Ἡσαΐα λέγει·
Οὐ ταῦτην τὴν νηστείαν ἐγὼ ἐξελεξάμην, καὶ
ἡμέραν, ταπεινοῦν ἄνθρωπον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. B
Ἀλλὰ λυε πάντα σύνδεσμοι ἀδικίας. Καὶ πάλιν,
Μάθε καλὸν ποιεῖν. Οἱ μὲν οὖν πενιέστεροι ἀπὸ τῆς
ὁδοῦ τῆς πονηρᾶς ἀπέστρεψαν (32) μέθης, ψεύδους,
ἀσελγείας, ὕβρεως, καὶ τῶν τοιούτων· οἱ δὲ δυνα-
τώτεροι, καὶ ἀπὸ τῆς ἀδικίας τῆς ἐν χερσὶν αὐτῶν,
τῆς ἐν βίᾳ (33) καὶ καταδυναστεία τελουμένης· τὴν
γὰρ βίαν αἱ χεῖρες σημαίνουσιν. Οὕτω καὶ ἐν τῇ
συνήθει ὁμιλίᾳ λέγομεν· Ὁ δεινὰ χεῖρ! ἔπραξε τόδε
τι. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδικῶς κρίνων διὰ ὧρα, ἐν χερσὶν
ἔχει τὴν ἀδικίαν, ἀδικῶν τὴν ψῆφον τιθεῖς· καὶ ὁ
ἐκ τοῦ ἀρπάζειν πλουτῶν, ἐν χερσὶν ἔχει τὴν ἀδι-
κίαν. Ὅταν δὲ ὁ μὲν ψηφιοφορεῖ ἐν νόμῳ, ὁ δὲ
ἀποκτεταὶ φιλανθρώπως, ἀποστρέφουσιν ἀπὸ τῆς
ἀδικίας τῆς ἐν χερσὶν αὐτῶν.

Λέγοντες, Τίς οἶδεν, εἰ μετανοήσει καὶ παρα-
κληθῆσεται ὁ Θεός, καὶ ἀποστρέψει ἐξ ὀργῆς
θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀπολώμεθα; Ὅρα συν-
ετοῦς ἄνθρώπους· Οὐκ εἰς ἀπογνώσιν ἔρριψαν ἑαυ-
τοὺς, αἰσθόμενοι τοῦ μεγέθους τῶν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ
συνελογίσαντο καὶ τὴν ἡμερότητα τοῦ Κριτοῦ, καὶ
ὅτι μετανοήσει, τοῦτέστι μεταδουλεύσεται, καὶ με-
ταβαλεῖ τὴν ἀπειλὴν, καὶ παρακληθῆσεται, τοῦ-
τέστιν ἡμερωθήσεται. Ἀλλ' οὐχ οἱ Ἰσραηλῖται
τοιούτοι· ἀλλὰ τί ἔλεγον, ἀκούσον· Αἱ ἀνομίαι ἡμῶν
ἐπ' ἡμῖν εἰσι, καὶ ἐν αὐταῖς ἡμεῖς τηρόμεθα, καὶ
πῶς ζησόμεθα; Ταῦτα δὲ ἔλεγον, μὴ θέλοντες ἀπο-
στρέφαι ἀπὸ τῶν πονηριῶν, ἀλλ' ἐνηθόμενοι ταῖς
ταῖς, καὶ ἐπίτρεδες προβαλλόμενοι τὸ ἀνίαν ἐξ
ἀπογνώσεως. Ἀλλ' ὁ Θεός ἔλεγεν αὐτοῖς· Ἀπο-
στορφῇ ἀποστρέφατε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ὑμῶν τῆς πονη-
ρᾶς, καὶ ἵνα τί ἀπονήσκατε, οἶκος Ἰσραὴλ; Οὕτω
δεῖ καὶ ἡμᾶς μετανοεῖν, ὡς οἱ Νινευῖται, ὅσῳ μείζω
ἔχομεν κακὰ, τοσούτῳ μᾶλλον ἐννοοῦντες· καὶ τὴν
τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίαν, ἥ οὐδ' ἐστὶν εἰπεῖν,
ὅσῳ μέτῳ ὑπερβάλλει τὸ πλῆθος τῶν ἡμετέρων
ἁμαρτιῶν.

³¹ Isa. LVIII, 6. ³² Ibid. I, 17.

(31) Ἀδικίας, injustitia, Cod. Ven.

(32) Ὑπέστρεψαν, Cod. Bav.

(33) Τοῦτέστι τῆς ἐν βίᾳ, Cod. Ven.

A voces, seu quaedam supplicatio fuerunt erga Dei
benignitatem), extense intelliges pro impense,
hyperbolice. Sin hominibus tantum accommodes,
intellige, quod extensis manibus clamaverint.
Natura enim veluti nobis adhærescit, expressis
manibus supplicare, 198 seu accepturis quidquam
ab eo, cui supplicamus, ac velocius sumpturis id
quod ab eo petimus.

Ac reversus est quisque a via sua prava, aque malo
quod erat in manibus ipsorum. Non tantum jejuniu
et sacco, vel maceratione sui utentes, Deum sup-
plices precabantur, cæterum et mores suos, et
vitæ rationes correxerunt, quæ veræ est peniten-
tiæ finitio, veluti in Isaia dicit: Non hoc jejunium
elegi, nec diem, quod humiliaret homo animam
suam. Enimvero solve omnem iniquitatis et injuria
copulam ³¹. Et iterum: Discite benefacere ³². Pan-
periores ergo a via prava reversi sunt, nimirum
ab ebrietate, mendacio, lascivia, injuria, ac tali-
bus. Potentiores autem ab iniquitate discesserunt,
quæ in manibus ipsorum erat, quam violentè et
injuste, freti potentia sua, peregerunt: nam manus
vim significant. Sic et in consueto et familiari col-
loquio dicimus: Quidam manu sua hoc egit. Jam
qui injuste judicat, muneribus corruptus, in mani-
bus habet iniquitatem, injustum calculum ponens:
sic qui ex rapina ditescit, in manibus iniquitatem
seu injuriam tenet. At quando alius sententiam
fert legitime, et alius amice et humaniter obti-
net, revertuntur ab injuria sua quæ in manibus ipsorum
erat.

VERS. 9. Dicentes: Quis novit, si nūct senten-
tiam et concilietur Deus, et avertat se ab ira indi-
gnationis suæ, et non pereamus? Vide prudentes
homines. Non ad desperationem projecerunt se,
sentientes magnitudinem peccatorum, sed judicis
mansuetudinem simul considerarunt, quod sen-
tentiam mutabit, hoc est, aliud deliberabit, et
transmutabit minas, et adhortationem admittet:
hoc est, tranquillus erit et mansuetus, pacabitur.
Atqui Israelitæ tales non sunt, sed quid dixerint,
audi: Iniquitates, inquit, nostræ, super nos sunt,
et nos in ipsis liquescimus. Et quando vivemus?
Hæc autem dixerunt, nolentes averti se a
pravitate, sed in ea se oblectantes, ac studiose ex
desperatione opposcentes immedicabilem par-
tem, (34) nulla in se pharmaca quidquam posse
autumantes. Deus tamen eis hunc in modum locu-
tus est: Revertimini efficaciter a via vestra prava.
Et cur mortem obitis, domus Israel? Sic igitur nos
Ninevitarum instar vitam nostram corrigere par
est. Quanto majora mala habemus, tanto magis
Domini mansuetudinem reputantes, quam nullis
verbis exprimere licet, quanta mensura exsuperet
multitudinem peccatorum nostrorum.

Varie lectiones et notæ

(34) Desiderantur in Cod. Ven. et Bav. verba,
quæ latinis hisce nulla in se pharmaca quidquam posse
autumantes respondeant.

Et revertatur ab ira indignationis suæ, et non pereamus. Indignatio quidem est iudicium, quod tristitia quædam adducat ei qui demeruerit. Ira vero est labor jam et ipsa punitio, quæ ab iusto iudice adducitur. Perinde ac medicus, simul ac flammantem 199 et sanie refertam partem, latentem tamen observaverit, iudicat necessariam esse sectionem, hoc ipsum Scriptura indignationem nominat: post hoc iudicium, insequitur sectio, cruciatum parans in eo qui scinditur, atque istud ira nominata est. Avertetur igitur, inquit, Deus, ne laborem et pœnam super nos ducat, quæ indignationis ejus effectus est. Consimilem ad modum David inquit: Quoniam ira in indignatione ejus¹⁹⁹.

Vers. 10. Respexit autem Deus opera, ipsorum, quod reversi essent a viis suis pravis. Jejunium ipsorum non aspexit, sed opera ipsorum, videlicet bona quæ fecerunt, eo quod declinassent a via scelerosa. Declina, inquit, David, a malo et fac bonum²⁰⁰. Proinde jejunium non fuit per sese sufficiens ut propitium redderet, ut placaret Deum, nisi et mores correxissent, et bona opera exhibuissent.

Alteravitque sententiam super malo, quod locutus erat ut faceret eis, (37) et non fecit. Super pœnitentia Ninevitarum, et ipse Deus alterat institutum animi sui: non quod æque atque nos, cum alicujus rei pœniteat (non enim jam hoc, jam illud vult), sed permutationem minarum, ut supra dictum est, μετάνοιαν, hoc est sententiæ animi alterationem propheticus sermo nominat. Si enim Deus, hominis instar mutaretur, jam tum non interminatus fuisset, sed enim statim punivisset. At cum salute mortalium gaudeat, interminatur horrenda, ut ne eadem tandem adducere occasionem sumat. Malum autem hic, seu malitiam audiens, non intelliges pravitatem: non enim vitiorum operator est Deus, qui vitiositatis est destructor: verum per malitiam hic sermo propheticus afflictionem indicat, quam Deus ipsis antea interminatus, non erat super eos ducturus, ut qui resipuerint, itidem ut in alio propheta dictum est: Non est malum in urbe, quod Dominus non fecerit²⁰¹. Et alio in loco: Appone eis mala, Domine, hoc est, affligentia et perturbantia. Ac præter hos, paulo infra dicit de ipso Jona et cucurbita Scriptura, Ut umbra præberet ei a malis, hoc est ab afflictione ejus.

CAPUT IV.

Vers. 1, 2. Constrictatus est igitur Jonas tristitia magna, et confusus, oravit ad Dominum, ac dixit: Domine, nonne hi sermones mei, cum adhuc essem in terra mea? Propterea anteverit, ut sugerem in Tharsis. Quandoquidem cognovissem te esse miseri-

A Καὶ ἀποστρέψει ἐξ ὀργῆς θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀπολώμεθα. Θυμὸς μὲν ἐστὶν ἡ κρίσις τοῦ ἐπαχθῆναι τὰδε τινὰ σκυθρωπὰ τῷ ἀντὶ ὀργῆς (35) δὲ, ὁ πόνος ἥξη καὶ ἡ κόλασις, ἡ ἀπὸ τοῦ δικαίου Κριτοῦ ἐπαγομένη. Οὖν, ὁ ἰατρὴς σημεῖωσάμενός τῃ φλεγμαίνον μέρει καὶ ὑποσίον, κρίνει ἀναγκαίαν εἶναι τὴν τομὴν· τοῦτο θυμὸν ὀνομάζει ἡ Γραφή. Μετὰ δὲ ταύτην τὴν κρίσιν ἐπακολουθεῖ καὶ ἡ τομὴ, ὁδὸν ἔμποιοῦσα τῷ διακοπτομένῳ· τοῦτο ὀργὴ Θεοῦ ὀνομάσται. Ἀποστρέψει οὖν, ἴρησιν, ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ πόνου ἐπαγαγεῖν ἡμῖν καὶ κόλασιν, ἥτις κόλασις τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ ἀποτελεσματῶσται. Τοιοῦτον καὶ Δαβὶδ εἶπεν· Ὅτι ὀργὴ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ.

B Εἶδεν (36) ὁ Θεὸς τὰ ἔργα αὐτῶν, ὅτι ἀπέστρεψαν ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτῶν τῶν πονηρῶν. Οὐ τὴν νηστείαν αὐτῶν εἶδεν, ἀλλὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, δηλονότι τὰ ἀγαθὰ ἃ ἐποίησαν, διότι ἀπέστρεψαν ἀπὸ τῶν πονηριῶν. Ἐκκλίνον γὰρ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν. Ὡς ἡ γε νηστεία οὐκ αὐτάρκης ἦν ἐξιλεῦσθαι τὸν Θεόν, εἰ μὴ καὶ τὰ ἥθη διορθώθησαν καὶ ἔργα ἀγαθὰ ἐπαδείξαντο.

Καὶ μετενόησεν ἐπὶ τῇ κακίᾳ ἣ ἐλάλησε τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Τῇ μετανόῃ τῶν Νινευιτῶν χαρίζεται καὶ ὁ Θεὸς μετάνοιαν, οὐχ ὡς ὁμοίως ἡμῖν μετανῶν (οὐ γὰρ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο βούλεται), ἀλλὰ τὴν μεταβολὴν τῆς ἀπειλῆς, ὡς ἀνωτέρω εἰρηγται, μετάνοιαν ὁ λόγος ὀνομάζει· τοῦτο γὰρ ἐνεκὰ οὐκ ἠπειλήσεν ἂν (38), ἀλλ' ἐτιμωρήσατο εὐθύς. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ σωτηρίᾳ χαίρει, ἀπειλεῖ τὰ φοβερά, ἵνα μὴ ἐπάγῃ αὐτά. Κακίαν δὲ ἀκούων, μὴ φαυλότητα ἐννοήσῃ. Οὐ γὰρ ἐστὶ κακῶν ἐργάτης ὁ τῆς κακίας ἀναίρετής· ἀλλὰ κακίαν ἐνταυθὰ τὴν κακίαν ὁ λόγος δηλοῖ, ἣν ἀπειλήσας ὁ Θεὸς αὐτοῖς πρότερον, οὐκέτι ἐμελλεν ἐπαγαγεῖν ὡς μετανόησασιν, ὡς ἐν ἄλλῃ προφήτῃ εἰρηγται· Οὐκ ἐστὶ κακία ἐν πόλει, ἣν Κύριος οὐκ ἐποίησε· καὶ ἀλλαχοῦ, Πρόσθετε αὐτοῖς κακὰ, Κύριε, τοῦτο ἐστὶ τὰ κακοῦντα καὶ ἀνιώντα. Καὶ παρὰ τοῦτο δὲ αὐτῷ τῷ Ἰωνᾷ, μικρὸν κατωτέρω, Τοῦ σκιαλεῖν αὐτῷ, φησὶν, ἀπὸ τῶν κακῶν αὐτοῦ.

loco: Appone eis mala, Domine, hoc est, affligentia et perturbantia. Ac præter hos, paulo infra dicit de ipso Jona et cucurbita Scriptura, Ut um-

ΚΕΦΑΛΑ Δ'.

D Καὶ ἐλυπήθη Ἰωνᾶς λέγων μεγάλην, καὶ συνεχύθη, καὶ προσηύδατο πρὸς Κύριον, καὶ εἶπεν· Ὡς δὴ Κύριε, οὐχ οὗτοι οἱ λόγοι μου, ἐν ὅττος μου ἐν τῇ γῇ μου; Διὰ τοῦτο πρόεβουσα τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσείς, διότι ἔγνων, ὅτι σὺ ἐλε-

¹⁹⁹ Psal. xxix, 6. ²⁰⁰ Psal. xxxvi, 27. ²⁰¹ Amos iii, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(35) Ὡς περὶ δὲ καὶ ὀργῆς, Cod. Ven.

(36) Καὶ εἶδεν, et vidit, seu novit, Cod. Ven.

(37) Verba et non fecit desunt in utroque laudato Col.

(38) Τοῦτο γὰρ ἐνεκὰ ἠπειλήσεν, ἵνα μὴ κόλαση,

ὡς εἶγε κόλασαι ἐβούλετο, οὐδ' ἠπειλήσεν ἂν. Hoc enim de causa minitatus est, ut ne puniret: quem admodum si punire vellet, ne minitatus quidem esset, Cod. Ven.

ἡμῶν καὶ μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος καὶ μετα-
νοῶν ἐπὶ κακίαις. Αἱ μὲν τρεῖς ἡμέραι συνεπλη-
ρώθησαν, μεθ' ἧς ἡ καταστροφή τῇ Νινευὶ ἡπεί-
λητο· τοῦ δὲ Θεοῦ μὴ ἐν τοιοῦτον ἡπενεγκόντος τοῖς
πικρῶς μετανοήσασιν, καὶ σφᾶς αὐτοὺς κολασαμέ-
νους, διὰ τῆς συνωνυμότητος κακοπαθείας λυπεῖται
ὁ Ἰωνᾶς, οὐχ ὥς φθονῶν τοῖς σωθεῖσιν, οὐδὲ ὥς
ἐφροδόμενος ἀπωλείαις ἀνθρώπων (πόρρω γὰρ ταῦτα
τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πραέος Πνεύματος, οὐ καταγώγιον
ἦν οὗτος), ἀλλ' ὅτι ἐκινδύνευε ψεύστης λογισθῆναι,
καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀγύρτης, μάτην αὐτοὺς τεθορυδηκῶς,
καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου λαλῶν, ἀλλ' ἀπὸ κοι-
νίας φωνῶν. Ἐνθεν τοι καὶ δικαιολογεῖται πρὸς
τὸν φιλόφθονον, καὶ, Οὐχὶ ταῦτα, ἤρξιν, ἔλεγον,
ἐτι ὢν ἐν τῇ Ἰσραηλιτιδὶ γῇ, ὅτι οὐ ἐλεήμων εἶ;
Ἐώραν γάρ σε καὶ περὶ τὸν Ἰσραὴλ πολλὴν μα-
κροθυμίαν ἐπιδεικνύμενον, καὶ περὶ διεγίνωσκον
τὰ σὰ σπλάγχνα· καὶ διὰ τοῦτο τὴν προφητικὴν (40)
ἀξίαν ἀπέφηνον, ὅτι ἐγίνωσκόν σε μετανοοῦντα ἐπὶ
ταῖς κακίαις, τοτέστι ταῖς κακώσεσιν, ὥστε μὴ
ταύτας ἐπάγειν τοῖς τῶς δόξαισι ἀξίοις.

Νῦν (41), Δέσποτα Κύριε, ἄδωε τὴν ψυχὴν
μου ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι καλὸν τὸ ἀποθανεῖν με, ἢ ζῆν.
Πρότερον μὲν, φησὶ, κήτει καταποθείς, τὴν ὁρμήν
ἀναθεῖναι ἐκ φόρᾶς τὴν ζωὴν μου. Νῦν δὲ τούταν-
τιον ἀποθανεῖν ἡμεροῖμαι· τοῦτο γὰρ κάλλιον, ἢ
ζῶντα ψευδῇ με νομίζεσθαι, καὶ βλασφημεῖσθαι τῆς
προφητείας τὸ χάρισμα. Τάχα μὲν οὖν ἂν τι διόξει
μικρόφυλος ὁ προφήτης, καὶ μὴ τῷ Θεῷ παραχωρῶν
(42) τῶν αὐτοῦ κριμάτων. Καὶ ἴσως οὐ θαυμαστὸν·
ἀνθρώπος γάρ ἦν, καὶ ταῦτα τῆς Παλαιᾶς, ἔνθα καὶ
οἱ δοκοῦντες τέλειοι, ἀτελεῖς ἔτι. Τάχα δὲ καὶ οὐχ
ὥς μικρόφυλος ἀθυμεῖ· οὐ γὰρ ὑπὲρ τῆς οἰκίας
δόξης, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ, εἴπερ ἐκεῖνον χάρις
ἡ προφητεία, ἥς διακπιτούσης, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ
ἐβλασφημήθη ἂν παρὰ τοῖς ἔθνεσι.

Καὶ εἶπε Κύριος· Ἐὶ σφόδρὰ λελύπησαι σὺ;
Λυπούμενον τὸν προφήτην ἀνακτᾶται ὁ Θεός, διὰ
τοῦ ἐρωτᾶν, εἴπερ λελύπηται· ἐρωτῶν γάρ, ἐπι-
πλήττειν αὐτῷ δοκεῖ, ὥς οὐ καλῶς λυπηθέντι.
Τοῦτο δὲ σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν. Ἐφη
γάρ· Ἄρα δικαίως ἐλύπηθης; Καί· Ἐὶ καλῶς
ἐλύπηθης; τοτέστι, Σκόπησον παρὰ αὐτῷ (44), εἰ
δικαίως (45) ἔχεις τὰς τῆς λύπης ἀφορμάς. Ἀλλ'
ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν ἑαυτῷ (46) καθιστᾷ ἱατρὸν, δι-
εγείρων λογισσάσθαι, ὅτι ἀδίκως λελύπηται, καὶ
παύσεσθαι τῆς ἀθυμίας. Ἐπεὶ δὲ οὐ συνῆκεν ὁ προ-
φήτης, πρὸς τῷ τέλει αὐτὸς, ὁ Κύριος τὴν αἰτίαν τοῦ
μὴ δεῖν λυπεῖσθαι ἀριθρολότα παρίστησιν αὐτῷ,

Variae lectiones et notæ.

(39) Sed e ventre loquens, tanquam ἐγγαστρίμο-
νος. Ita græca sonant.

(40) Προφητεῖαν, prophetiam, Cod. Bav.

(41) Καὶ νῦν, et nunc, Cod. Ven.

(42) Παροχρησίν, Cod. Bav.

(43) Interrogans enim, ei vitio vertere videtur, quod

A cordem et longanimum, et multæ miserationis, mu-
tantemque animi sententiam super malo. Tres dies
completi fuere, post quas subversio Ninevi, jux-
ta vatis Jona minas, secutura erat. Deo vero nihil tale
adducente super Ninevitas, amare poenitentes, se-
que 200 ipsos punientes vehementissima afflictione
mœrore afficitur Jonas: non tanquam servatis invi-
dens neque tanquam internecionibus hominum volu-
ptatem capiens (procul enim hæc a bono et mansueto
Spiritu, ejus domicilium et habitaculum erat ille),
cæterum, quia periculum erat, ne ipse etiam mendax
reputaretur, quique ceu præstigator aliquis frustra
jurbaverit, non ex ore Domini locutus, sed (39) ex
concupiscentia vocum, hinc et apud clementem Domi-
num sese defendens: Nonne, inquit, hæc dixi,
cum adhuc in terra Israelitide eram, quod tu mi-
serator es? Videbam namque te Israeli multam
magnanimitatem exhibere, atque experientia tua
misericordiæ viscera cognoscebam, eamque ob
causam prophetæ functionem fugiebam: quando-
quidem agnoscerem te mutare sententiam super
malis, hoc est afflictionibus, ut eas non induceres
super eos, qui sedulo commeruissent.

VERS. 3. Nunc itaque, Domine Deus, accipe ani-
mam meam a me, quoniam satius est mihi mori,
quam vivere. Antea, inquit, cum essem a balæna
devoratus, precabar ascendere ex corruptione
vitæ meam: nunc contrarium desidero, nempe
obire diem: hoc enim melius est, quam viventem
mendacem reputari, ac prophetiæ donum vitupe-
rari. Forsan cuiquam pusillanimitis propheta videri
queat, qui Deo sua judicia non permittat. Neque hoc
fors mirandum foret: homo enim erat, idque Vete-
ris Testamenti, ubi et qui perfecti videbantur,
imperfecti erant. Attamen non sic fortasse pusil-
lanimitis est, ut animum despondeat: non enim hoc
pro sua gloria Dei facit. Siquidem illius gratia et
donum prophetia est, qua intercedente, Deus Israe-
lis a gentibus vituperaretur.

VERS. 4. Dixitque Deus: Nonne tu vehementer
contristatus es? Conturbatum prophetam refovet
Deus, interrogando, num sit contristatus. (43) In-
terrogatus enim, terrere ipsum videtur, ceu non
recte mœrore affectum. Atque hoc apertius Sym-
machus. Dixit enim: Nunquid jure contristatus
es? Et: Num recte contristatus es? hoc est, consi-
dera penes te ipsum, an justam habeas mœoris
ansam: hieque ipsum sibi medicum constituit,
excitans considerare, quod injuste conturbatus sit,
ac a desperatione ita cesset. Quæ dum prophetia
non intellexit, ipse tandem Dominus causam, cur
minime tristari debeat, manifestissime ipsi exhibet,

non recte mœreret.

(44) Περὶ σεαυτοῦ, de teipso, Cod. Ven.

(45) Δίκως, Cod. Ven. sed scribendum puto δι-
κῶς, justas.

(46) Ἐαυτοῦ, sui ipsius, Cod. Ven.

et scite admodum et valde sapienter cucurbitam producens.

VERS. 5. *Egressus Jonas ex urbe, sedit ex adverso urbis, fecitque sibi attegiam, ac sedit sub ea, usque dum rideret, quidnam obventurum esset civitati. Hoc primo factum, 201 ut quidam dicunt, postremo posuit propheta. Explicata enim Ninevitarum correctione animi, huic simul divinam clementiam annectere voluit, ac mœrorem ex eo sibi factum, eaque verba, quibus Dominum convenit: quocirea cum posterius narrare apparet, quæ prius contigerunt. Jonas, concione sua peracta, exiit urbem: fixoque tabernaculo, expectavit (47) concionis suæ eventum. Perspicuum enim, quod ista præ animi turbatione acciderint. Exactis enim definitis diebus, nihil eorum quæ minatus erat, evenire contemplatus, nec interire urbem, dolet animum. Hanc igitur ex mœrore ad Deum precationem facit, veluti cum Deo expostulans. Alii sunt diversæ sententiæ: nimirum, quod ista ex adverso sessio post animi desponsionem sive luctum contigerit, eo ordine, quem hic præ se fert Scriptura. Cum namque vidisset propheta Ninevi urbem non subverti, mente languit: dein egressus urbem ante ipsam sedit, non porro eversionem sperans, ceterum aliam quampiam mitiorem vindictam expectans, perinde ac supra commemoravimus. Neque enim credere vatem aiunt, ipsam urbem in triduo delere posse tantos delictorum libellos.*

VERS. 6. *Porro mandavit Dominus Deus cucurbitæ, ascenditque super caput Jonæ, ut umbram præberet capiti ejus, ipsumque obumbrando refocillaret a malis suis. Gavisus est ergo Jonas super cucurbita gaudio magno. Consolationem ac refocillationem vati machinatur Deus, datque mandatum cucurbitæ æque atque ceto, hoc est, vult cucurbitam crescere, ac statim prodit germinans, ac hirsutam comam ex latis foliis extendens, demonstransque, ut opacam umbram Jonæ capiti subministraret, eumque refoveret a malis, hoc est afflictione solaris æstus. Atqui turbari prophetam ob salutem Ninevitarum, gaudere vero super oleris germinatione, simplicis hominis mores demonstrat, ingeniumque puerorum, adeoque infantium ἀχαλίζ, hoc est, vitiorum ignorantia, quæ in pueris dum est, proximum. Pueri enim facile, qualicumque etiam occasione adveniente, ad gaudium et dolorem transmutantur.*

VERS. 7, 8. *Mandavitque Deus vermi matutino in crastinum adfuturo, ac percussit cucurbitam, et exaruit. Exorto dein sole, datoque negotio a Deo, vento per æstum comburenti, verberavit sol caput Jonæ, adeo ut viribus deficiens, ac vitam perosus*

ἐμμεθῶς καὶ πανσόφως τὰ περὶ τὴν κολοκύνθην διασκεύατας.

Καὶ ἐξηλθεν Ἰωνᾶς ἐκ τῆς πόλεως. καὶ ἐκάθισεν ἀπέναντι τῆς πόλεως, καὶ ἐποίησεν αὐτῷ ἐκεῖ σκηνήν, καὶ ἐκάθητο ὑποκάτω αὐτῆς, ὥς οὐ ἀπὸ δὴ, τί ἔσται ἐν πόλει. Τοῦτο πρῶτον γενόμενον, ὡς τινες λέγουσι, τελευταῖον ἔθηκεν ὁ προφήτης διηγησάμενος γὰρ τῶν Νινευιτῶν τὴν μετανοίαν, ἡδουλῆθη ταύτῃ συνάψαι τὴν θεῖαν φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης αὐτῷ συμβῆσαν ἀθυμίαν, καὶ οὕς εἶπε πρὸς τὸν Θεὸν λόγους. Ἀπὸ φαίνεται ὑπερτον ταῦτα λέγων, ἃ πρότερον ἐγένοντο. Κηρύξας γὰρ ὁ Ἰωνᾶς, ἐξῆλθε τοῦ ἀστεως, καὶ κηρύττων σκηνήν, τὸ τέλος ἀνέμενε τῆς προφῆσεως. Τοῦτο γὰρ ὁ λόγος ὡς πρὸ τῆς ἀθυμίας ἐγένετο. Μετὰ γὰρ τὸ τέλος τῶν ὀρισμένων ἡμερῶν, θαυμάσιος μὲν τῶν ἠπειλημένων ὑπομείνας τὴν πόλιν, ἀθυμῶν, καὶ τὴν μετ' ὀδύνης ἐκείνην ποιεῖται προσευχὴν, δικαιολογούμενος πρὸς τὸν Θεόν. Τινὲς δὲ οὐχ οὕτω φασιν, ἀλλὰ τοῦτο, ὃ ἐκάθισεν ἀπέναντι τῆς πόλεως, μετὰ τὴν ἀθυμίαν γενέσθαι, ὥσπερ κατὰ τὴν Γραφὴν τίταται· ἰδόντα γὰρ ὡς οὐ καταστράφη ἡ Νινευί, ἀθυμῆσαι τὸν προφήτην, καὶ εἰπεῖν ἃ εἶπε πρὸς τὸν Θεόν· εἰτα ἐξελθόντα τῆς πόλεως, πρὸ αὐτῆς καθῆσθαι, καταστροφὴν μὲν οὐκέτι ἐλπίζοντα, πλην ἀλλὰ τινὰ ἑτέραν τιμωρίαν μετρωτέραν καταδοκούντα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν· μηδὲ γὰρ πιστεύειν, ὡς διὰ τριῶν ἡμερῶν ἰσχύσαν ἐξαλεῖραι τοσούτων γραμματεῖα πλημμελημάτων.

Καὶ προσέταξε Κύριος ὁ Θεὸς κολοκύνθῃ, καὶ ἀνέθε ὑπὲρ κεφαλῆς Ἰωνᾶ, τοῦ εἶναι σκιὰν ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, τοῦ σκιάειν αὐτῷ ἀπὸ τῶν κακῶν αὐτοῦ. Καὶ ἐχάρη Ἰωνᾶς ἐπὶ τῇ κολοκύνθῃ χαρὰν μεγάλην. Παραψυχὴν τοῦ προφήτου μηχανάται ὁ Θεός, καὶ προστάττει κολοκύνθῃ, ὥσπερ τῷ κήτει, τούτεστι, βούλεται κολοκύνθῃ φῦναι, καὶ εὐθὺς γίνεται, ἅμα τε βλαστήσασα, καὶ ἐκτεθείσα, καὶ κόμην βασίαν ἐκ φύλλων πλατείων ἐπιδειξάμενη, ὥστε σκιάζειν τὴν Ἰωνᾶ κεφαλὴν ἀπὸ τῶν κακῶν, τούτεστι τῶν κακώσεων τῆς ἡλιοκατίας. Τὸ δὲ, λυπηθέντα ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν Νινευιτῶν τὸν προφήτην, χαρῆναι ἐπὶ τῇ τοῦ λαγάνου ἀναβλαστήσει, ἐμφαίνει τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου ἀπλοῦν, καὶ τῇ τῶν νηπίων ἀχαλίζ ἐγγίζον. Καὶ ταῦτα γὰρ βρόδως καὶ ὑπὸ τῆς προστοχούσης (ὡς οἰασθηποτοῦν αἰτίας πρὸς τὸ χαίρειν καὶ πρὸς ἀλγεῖν μεταφέρονται.

Καὶ προσέταξεν ὁ Θεὸς σκώληκι ἐνθιγῇ τῇ ἐπαύριον, καὶ ἐπάταξε τὴν κολοκύνθην, καὶ ἐξηράνθη· καὶ ἐγένετο ἅμα τῷ ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον, καὶ προσέταξεν ὁ Θεὸς πνεύματι καύσεως συγκαλοῦντι, καὶ ἐπάταξεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τὴν αἰ-

Variæ lectiones et notæ.

(47) *Prædictionis suæ eventum: perspicuum enim est hoc factum fuisse ante animi turbationem: cunctis enim præfinitis diebus, cernens urbem et eorum sub-*

ire quæ minatus ei fuerat, etc.

(18) Τυχρότης, Cod. Ven.

γαλήν Ἰωνᾶ, καὶ ὠλιγοψύχει, καὶ ἀπελέγετο ἅ
την ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Καλὸν μοι τὸ ἀπο-
θανεῖν με, ἢ ζῆν με. Σκόληκα μὲν ἐωδίνην ὀνο-
μάζει τὴν κάμπην, διὰ τὸ ἐκ ὁρσίου τῆς ὑπὸ τὴν ἑω-
πιπούσης τὰς τῆς γενέσεως ἔχειν ὀρχάς. Προστί-
νεται δὲ καὶ αὕτη, ὥσπερ εἴρηται, τοῦ βουλήματος
τοῦ θεοῦ προστάγματος ὀνομαζομένου, ὥστε τὴν
ρίζαν τῆς κολοκύνθης φαγεῖν. Καὶ δὴ γέγονε τοῦτο,
καὶ ἐξηράνθη τὸ λάχανον. Προστίττει δὲ θεός, καὶ
γίνεται πνεῦμα καύσεως (οὐ γὰρ ὁ ἥλιος μόνον ἦν
φλογώδης, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα καύσεως ἐπιγένετο,
πλεονάζον τὴν φλόγῳσιν), καὶ πατάσσεται μὲν ἡ
Ἰωνᾶ κεφαλὴ ὑπὸ τὸ τοῦ ἡλίου, καὶ τοῦ καυσώδους
ἐκείνου πνεύματος· ὁ δὲ θουθυμῶν, ἀπολέγεται τὴν
ζωὴν. Πανοσφὺς δὲ ταῦτα οἰκονομεῖται, ἵνα μάθω-
μεν τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, καὶ μὴ περιεργαζώ-
μεθα τοὺς λόγους τῶν ὑπὸ Θεοῦ γενομένων [f. γιν.]
ἐκάστοτε.

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἰωνᾶ· Εἰ σφόδρα λε-
λύπησαι σὺ ἐπὶ τῇ κολοκύνθῃ; Καὶ εἶπε· Σφό-
δρα λελύπημαι ἐγὼ ἕως θανάτου. Καὶ εἶπε
Κύριος· Ἐν ἐφείσω ὑπὲρ τῆς κολοκύνθης, ὑπὲρ
ἧς οὐκ ἐκακοπάθησας, οὐδὲ ἐξέθρυσας αὐτήν,
ἢ ἐγεννήθη ὑπὸ ῥύκτα, καὶ ὑπὸ ῥύκτα ἀπώλετο·
ἐγὼ δὲ οὐ φείσομαι ὑπὲρ τῆς Νινευὶ πόλεως τῆς
μεγάλης, ἐν ᾗ κατοικοῦσι πλείους ἢ δώδεκα
μυριάδες ἀνθρώπων, οἵτινες οὐκ ἔγνωσαν δεξιὰν
αὐτῶν, ἢ ἀριστεράν αὐτῶν, καὶ κτήνη πολλὰ;
Λυπηθέντα τὸν προφήτην ἐρωτᾷ ὁ τῶν ἀμαρτωλῶν
κρδόμενος καὶ τῶν δικαίων προαρθεύμενος Κύριος,
εἰ σφόδρα λελύπηται, οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' ὡς μελ-
λων διδάξει αὐτὸν, ὅτι οὐ δεῖ λυπεῖσθαι. Ὁμολογῆ-
σαντος γὰρ οὕτω λυπεῖσθαι, ὡς καὶ θανάτου ἐπιθυ-
μεῖν, Σὺ, φησὶν ὁ Θεός, χρώμαι χριτῇ. Σκόπησον
τοῖνον, εἰ δίκαιον, σὲ μὲν ὑπὲρ τῆς κολοκύνθης ἀλ-
γεῖν, ἧς οὐ γέγονας γεωργός· οὕτε γὰρ ἐφύτευσα,
οὕτε ἥρθευσα, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρθρον γενομένη, πάλιν
τῇ ὀστεραῇ ὑπὸ τὸν ὄρθρον, σκώληκος γέγονε παρ-
ανάλωμα· ἐμὲ δὲ ἐβούλου ἀφειδῶς τηλικαύτη χρῆ-
σασθαι τῇ πόλει, ὅπ' ἐμοῦ τὸ εἶναι λαβούσης; Θαύ-
μασον τοῖνον τὴν φιλανθρωπίαν μου, ὡς τὸ εὐλογον
ἔχουσαν, καὶ μὴ ἀθύρει, ὡς τῆς προφητείας δια-
πιπούσης. Τὸ δὲ, ὅτι ἔγνωσαν δεξιὰν αὐτῶν, ἢ
ἀριστεράν, τινὲς μὲν ἐπὶ τῆς ἀπλότητος τῶν Νινευι-
τῶν ἀνδρῶν εἰρησθαι ἐνόμισαν, δοκεῖ δὲ μάλλον
περὶ τῶν ἐν τῇ πόλει νηπίων λέγεσθαι τοῦτο, ἐξ οὗ
τὸ πλήθος τῆς πόλεως συλλογίζεσθαι πάρεστιν. Εἰ
γὰρ οἱ νήπιοι μόνον, πλείους, ἢ δώδεκα μυριάδες,
τὸ λοιπὸν πλήθος, πόσον; Καὶ ὁ σκοπὸς δὲ τῶν εἰρη-
μένων ὑπὸ Θεοῦ, πρὸς ταύτην ἡμᾶς· ποδηγεῖ τὴν
διάνοιαν. Εἰ γὰρ οὐκ εἶδει, φησὶ, διέξασθαι τὴν τῶν
ἀμαρτωλῶν μετάνοιαν, ἔχρην γοῦν οἶκτον λαβεῖν
τινα τοσούτων μυριάδων νηπίων, οἱ δὲ τὸ νέον τῆς
ἡλικίας οὐκ οἶδαι ποῖα μὲν αὐτοῖς ἢ δεξιὰ, ποῖα δὲ
ἢ εὐώνυμος, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀμαρτίας ὄντες
ἐνοχοί, οὐκ ὥφειλον πάντως δοῦναι δικὰς ἢ ἀπολέ-
σθαι (49). Ὡς αὐτῶς καὶ τῶν κτηνῶν εἶδει φείσα-

A diceret : Melius est mihi mori, quam vivere. Ver-
mem matutinum erucam nominat, quod ex rore,
sub auroram decedente, generationis suae princi-
pium ducat. Datur autem et ipsi mandatum (divina
voluntate praecepto, ut 202 dictum est, appellato)
ut cucurbitae radicem arrodāt. Factumque est hoc,
et exaruit olus. Jubet porro, ac statim oritur ven-
tus urens. Nedom enim sol flammis aestuabat, cæ-
terum et ventus urens excitabatur, æstum ipsum
majorem reddens : verberaturque caput Jonæ a
sole, et urente illo spirita. Is vero animo ager,
vitam suam deponere avel. Hæc autem sapientis-
sime divino ita consilio geruntur, ut discamus hu-
manam imbecillitatem, neutiquam omnibus in locis,
circa sermones ab Deo factos curiosam esse de-
bere.

VERS. 9-11. Dixit ergo Dominus ad Jonam : Ve-
hementerne contristatus es ob cucurbitam ? Qui
respondit : Vehementer ego, Domine, etiam adus-
que mortem contristatus sum. Cui Dominus : Tu
misericordiæ affectu tangeris erga cucurbitam, cu-
jus tamen causa nihil duri perpessus es, neque
educasti ipsam, quæ ut sub noctem nata est, ita
sub noctem perit. Et ego nulla miseratione move-
bor erga Ninevi urbem magnam, in qua plura quam
centum viginti millia hominum commorantur, qui
neque dextram, neque sinistram agnoverunt, tum
jumenta multa ? Mœstitia gravatum prophetam
interrogat peccatores curans, et justorum ratio-
nem habens Dominus, anne valde contristatus
sit : non veluti ignorans, verum enim ceu docturus
ipsum, non oportere eum esse mœstum. Cum enim
fasset esset sese adeo perturbatum, ut vel mortem
expelat : Te, inquit Deus, judice utar. Reputa
ergo tecum, num jure propter cucurbitam doleas,
cujus non fuisti cultor : neque enim plantasti.
neque rigasti, sed sub diluvium nata, postero die
rursum sub diluvium veimibus cibis facta est.
Me vero noluisse ulla miseratione tangi erga talem
tantamque urbem quæ esse suam a me acceperit ?
Admirare igitur benignitatem meam atque clemen-
tiam, utque commodè sese habeat, neque animo
languens, perinde quasi prophetia intercidat. Quod
autem non agnoverunt dextram tuam, vel sinistram,
quidam de simplicitate Ninevitarum dictum puta-
runt. Videtur aut hoc ipsum magis de infantibus,
qui sunt in urbe, dici : ex quo urbis frequentiam
ratiocinari licet. Si enim soli infantes et pueri duo-
decim myriades excedunt, reliqua multitudo
quanta ? Ac scopus eorum, quæ a Domino dicta
sunt, ad hanc nos perducit sententiam. Si enim
non oportuit suscipere penitentiam a peccatoribus,
decebat tamen miseratione permoveri in tot my-
riades infantium, qui propter puerilem ætatem
ignorant qualis dextra, quæve sinistra, ac pro-

Varie lectiones et notæ.

(49) Καὶ ἀπολέσθαι, Cod. Ven.

pterea, neque peccati rei, non omnino luere A
pœnam debuerunt, vel interire. Similiter et
jumentis parcendum erat; neque enim ipsa pœnam
peccatorum nomine debuerunt. Si igitur justus
Deus miseratur animas jumentorum, quanto po-
tius 203 conditor horum propriæ suæ pos-
sioni parcat? Quemadmodum igitur jumenta ap-
posuit, ut ostenderet jure servatam urbem: sic et
immaturam ætatem præposuit, ceu neque horum,
neque illorum supplicia pro peccatis juste exigan-
tur. Proinde hujus prophetiæ hic est finis. Nos vero
benignum Dominum nostrum celebremus, qui no-
lens mortem peccatoris, vult ut convertatur et vi-
tam ducat: qui interdum bene placentes ipsi san-
ctos contristare sustinet, contraque ipsorum volun-
tatem aliis misericordiam impertit. Sic cum Elias
omnino pluviam cohibuisset, ad servum ipse Deus
tanquam legatus accedit: et, *Vade, inquit, ad Achab,*
daboque pluviam super faciem terræ 43. Hunc ad-
modum Ninevi una cum jumentis servata est. Sic
et Christus, dans se pretium redemptionis, omnes
conservavit, sapientes et insipientes, divites et
pauperes. Ad quem a Davide etiam dici nihil du-
bitamus: *Homines et jumenta servabis, Domine.*
Quoniam multiplicasti misericordiam tuam, Deus,
filii hominum in protectione alarum tuarum spera-
bunt 44. Porro cetera quæ in hac sunt prophetia,
digna sunt admiratione: maxime vero ipsius pro-
phetiæ mores, adeo placidos et veros, hic mirari
par est, ut omnia citra tegumentum aperte dicat,
suosque defectus denudet, nimirum inobedientiam,
fugam, pusillanimitatem: nec horum ipsum, quo-
minus aperiret, puderet, quin potius litteris man-
daret ad nostram commoditatem. Tales certe
omnes fuerunt sancti, non quod suum erat quaer-
rentes, sed quod multorum, ut servarentur. Sic
David proprium quoque memoriæ prodidit pec-
catum, ut posteris utilitatem operaretur, quinquage-
simo psalmo exarato, omni quidem compunctione
referto, bonas autem spes desperantibus suggerente:
nempe, nullum peccatum adeo esse grande et inul-
tum, quod lacrymis non deleatur. Etenim in hoc
ipso psalmo in quo peccatum luget, de magnis
adeoque cœlestibus mysteriis vaticinatur supernæ
illius Sion, et altaris quod illic erat, atque sacrifi-
ciorum secretiorum ac ineffabilium, neque non
ipso dignorum, abunde ostendens, quod non de-
lictorum tantummodo condonacionem animi cor-
rectio, sive pœnitentia efficiat, verum et donorum
communicationem. (53) Nec hic ignoranter præter-
eundum, quod quidam hanc Jonæ inobedientiam

σθαί· οὐδὲ γὰρ αὐτὰ δίκην ὑπὲρ ἀμαρτημάτων
ὤφειλεν. Εἰ οὖν ὁ δίκαιος οἰκτερεῖ ψυχὰς
κτηνῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ ποιητὴς τούτων φείσεται
τοῦ οἰκείου κτήματος; Ὡς οὖν καὶ τὰ κτήνη διὰ
τοῦτο προστέθεικεν, ἵνα δείξῃ δίκαιως σωθεῖσαν τὴν
πόλιν· οὕτω καὶ τὴν ἄσπερον ἡλικίαν προσέθε-
κεν (50), ὥς μήτε τούτων, μήτε ἐκείνων ποινὰς ὑπὲρ
ἀμαρτημάτων δίκαιως εἰσπραττομένων. Τῆς μὲν
οὖν προφητείας τούτο τὸ τέλος· ἡμεῖς δὲ τὴν ἀγα-
θὴν Δεσπότην ἡμῶν ὁμνήσωμεν, ὃς μὴ βουλόμενος
τὴν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὥς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ
ζῆν αὐτόν, καὶ λυπεῖν ἐστὶν ὅτε τοὺς εὐαρεστούοντας
αὐτῷ ἁγίους ἄνδρας ἀνέχεται, καὶ μὴ βουλομένων
αὐτῶν, ὀρέγειν τὸν θάνατον. Οὕτως· Ἰλίου τοῦ πᾶν
τὸν ὀνείδην ἐπισχόντος, αὐτὸς οἶά τε (51) πρεσβυτέρως
B παραγίνεται· πρὸς τὸν δοῦλον, καὶ, Πορεύθητι
φῆσι (52), τῷ Ἀχαάβ, καὶ δώσω τὸν ὄνείδην ἐπὶ
προσώπον τῆς γῆς. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἡ Νινευὶ οὖν
τοῖς κτήνεσι δισσώθη· οὕτω δὲ καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς
ἐαυτὸν ἀντικλυτρον, πάντας ἔσωσε, σοφοὺς καὶ ἀσ-
φοῦς, πλουσίους καὶ πένητας, πρὸς ὃν λέγεσθαι ὑπὸ
τοῦ Δαβὶδ πιστευόμεν· Ἀνθρώπους καὶ κτήνη
σώσεις, Κύριε· ὡς ἐπ' ἡθούρας τὸ ἐλεῶς σου, ὁ
θεός· οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν σκέπῃ τῶν
πετερυγῶν σου ἔλπιουσιν. Καὶ τ' ἄλλα μὲν τῆς
προφητείας ταύτης, θαύματος ἀξία· οὐχ ἥκιστα δὲ
καὶ τὸ ἥθος τοῦ προφήτου, ὃ ἐν ταύτῃ διαφαίνεται,
οὕτως εὐγνώμων καὶ ἀληθὲς ὢν, ὥστε πάντα ἀπρι-
καλῶς πᾶσι εἰπεῖν, καὶ ἀπογυμνώσαι τὰ ἐαυτοῦ ἐλα-
τώματα, τὴν ἀπειθεῖαν, τὴν φυγὴν, τὴν μικροψυλίαν,
C καὶ μὴ ἐπαισχυνοῦναι τούτοις, ἀλλὰ στηλιτεύσαι ταῦτα
πρὸς ἡμετέραν ὠφέλειαν. Τοιοῦτοι πάντες ἦσαν οἱ
ἅγιοι, οὐ τὸ ἐαυτῶν ζητοῦντες, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν,
ἵνα σωθῶσιν. Οὕτω τοι καὶ Δαβὶδ τὴν οἰκίαν ἐστη-
λίτευσεν ἀμαρτίαν, ἵνα τοῖς ὀφειλόνσι ὠφείλῃαν
πραγματεύσῃται, καὶ τὸν πεντηκостὸν ψαλμὸν ἐν-
γράψατο, πάσης μὲν κατανύξεως γέμοντα, χρηστὰς
δὲ τοῖς ἀπογινώσκουσιν ἐλπίδας ὑποτιθέντα, ὥς οὐδὲν
ἐστὶ τῶν ἀμαρτημάτων οὕτω μέγα τε καὶ πολὺ, ὃ
μὴ δάκρυσιν ἐξαλειφεται. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ τούτῳ
τῷ ψαλμῷ, ἐν ᾧ τὴν ἀμαρτίαν ὀρνεῖ, προφητεῖα
περὶ μεγάλων μυστηρίων καὶ οὐρανίων τῆς τοῦ θεοῦ
Σιῶν καὶ τοῦ ἐκείσε θυσιαστηρίου, καὶ θυμάτων
ἀπορρήτοτέρων καὶ ἀξίων ἐκείνου, ἐκ περιουσίας
D δεικνύων, ὥς οὐχ ἀμαρτημάτων μόνον συγχώρησιν
ἡ μετάνοια πραγματεύεται, ἀλλὰ καὶ χαρισμάτων
ἐπίδοσιν. Οὐκ ἄγνωστὸν δὲ, ὥς τὴν τοῦ Ἰωνᾶ παρα-
κοχὴν, καὶ φυγὴν, καὶ τ' ἄλλα, οὐδὲως παρεδέξαντο
τινες καθ' ἱστορίαν γενέσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ περ, φη-
σιν, ἑώρα τὴν τοῦ Ἰσραὴλ ἐκπτώσιν, καὶ μεταβαλ-
νουςαν εἰς τὰ ἔθνη τὴν προφητικὴν χάριν ἡσθάνετο,

43 Ill Reg. xviii, 1. 44 Psal. xxxv, 17.

Variae lectiones et notæ.

(50) Desunt in Cod. Ven. verba hæc: ἵνα δείξῃ
δικαίως σωθεῖσαν τὴν πόλιν, οὕτω καὶ τὴν ἄσπερον
ἡλικίαν προστέθεικε, ut ostenderet jure servatam ur-
bem: sic et immaturam ætatem apposuit.

(51) Οἶά τις.

(52) In Cod. Ven. πορεύθητι, φῆσι, καὶ ὀφθῇτι.

(53) Ignorandum vero non est, nonnullos Jonæ
inobedientiam, et fugam cæteraque, non ita vere con-
tigisse putare, quemadmodum historia narrat. Sic
ex utroque Cod. Ven. et Bav. Lonicerus autem le-
gisse videtur ὀπώλως, pro οὐδὲλως, cum citra do-
lum reddidit.

διὰ τοῦτο ὑποχωρεῖ τῷ κηρύγματι, καὶ ἀναβάλλεται
τὸ ἐπίταγμα· καὶ τὴν κατασκοπὴν τῆς χαρᾶς ἀφελὲς
(τοῦτο γὰρ Ἑβραίοις ἰόπη δύναται), τὸ παλαιὸν
ὄψος λέγω καὶ τὸ ἀξίωμα, εἰς τὸ τῆς λύπης ἑαυτὸν
ἐρρίψῃ πέλαγος, καὶ χειμάζεται τοῖς λογισμοῖς, καὶ
ναυαγεῖ, τουτέστι κυμαίνεται, ἐννοούμενος, πῶς
τὸν οὖν τὸν πρωτότοκον, τὸ βασίλειον ἱεράτευμα,
τὸν περιούσιον λαὸν παραιτεῖται τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπὶ
τοὺς ἀκαθάρτους κύνας τὰ ἔθνη χωρεῖ. Εἶτα ὑπνώ-
ται ὁ Ἰωνᾶς, ὃ ἐστίν, ἐξαπορεύεται παντάπασι, καὶ
παύει τὰς οικείας αἰσθήσεις, ὥς μηκέτι νοεῖν ἔχων,
πῶς τοῦτο γίνεται. Ἐπεὶ καὶ Παῦλος ἐπ' αὐτῷ τοῦτω
ἐξηγορηθεὶς, ἐκβοᾷ· *Ὁ βάθος πλούτου, καὶ σο-
φίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ
κρύματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ!*
Ἄλλ' ὁ πρωρεὺς αὐτὸν διῦπνίζει, ὃ πάντα προορῶν
Λόγος, ὃς αὐτῷ προὔπδειξεν, ὥς ἄρα Θεοκτόνοι μὲν
ἔσονται οἱ αὐτοῦ ὁμόφυλοι, δικαίως δὲ αὐτῶν ἀποφοι-
τῆσαι ἡ χάρις. Καὶ οὕτως ὑποπίπτει τῷ κλήρῳ, τῇ
ἀνωθεν δῇ, λέγων, ἀποκληρώσει, καὶ τῇ δικαίᾳ τοῦ
Θεοῦ κρίσει, ἥ [?] τὸ καθαρὸν καὶ ἄγιον πνεῦμα
τοῖς ἀκαθάρτοις τοῦ Θεοῦ σταυρωταῖς δωρεῖσθαι οὐ
δικαίως. Εἶτα καὶ τῷ κήτει καταπίνεται μὲν, οὐκ
ἀναλίσκονται δέ· ἐννοεῖ μὲν γὰρ τὴν ἐκπτώσιν τοῦ
ἀπιστήσαντος Ἰσραὴλ, ἀλλὰ προσεννοεῖ καὶ τὴν σω-
τηρίαν τοῦ κατ' ἐκλογὴν λαΐματος· οὐ γὰρ ἀπόστατο
ὁ Θεός· τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω· καὶ τὸ θαῦμα,
Χριστῷ τριήμερος συνεκδίδοται· πιστεύει γὰρ ὅτι διὰ
λουτροῦ παλιγγενεσίας οἱ εἰς τὴν τριήμερον ἀνάστασιν
βαπτιζόμενοι, ἀναζήσουσιν, οὐδὲν ὑπὸ τοῦ κήτους τῆς
δευτέρης ἀπιστίας (53) παραβλαβέντες. Εἶτα τὸ κή-
ρυγμα τραυότερον (56) προβλέπει εἰς τὰ ἔθνη ἐρχό-
μενον, καὶ μετανοοῦντα ταῦτα, καὶ ἀφραίνοντα
τῶν ἐκ Θεοῦ δεχόμενα· καὶ λυπεῖται, οὐχ ὅτι οὗτοι
σώζονται, ἀλλ' ὅτι οἱ αὐτοῦ φυλάται καὶ συγγενεῖς
ἀποβάλλονται. Καὶ μὴ θαυμάσης, ἐπεὶ καὶ Παῦλος
λύπη καὶ ἀδιόλεπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ, ἥ τοῦ Ἰσραὴλ
ἐκπτώσις. Ἀνιττόμενος δὲ Ἰωνᾶς, καὶ τοὺς ἐν τοῖς
καίροις τῶν ἀποστόλων ἐστὶ τοῦ νόμου ἐξεχομένους (57),
οἷος καὶ Πέτρος ἦν, πρὶν ἢ τὴν συνδόνα ἰδεῖν, ἀθέμι-
τον εἶναι οἰόμενος ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι ἔθνεσι,
τῆς πόλεως ἔξεισι, τῆς τῶν ἐθνῶν, φημί, Ἐκκλησίας,
οὐ παραδεκτέους τοῦτους κρίνων ἐπὶ τὴν πίστιν, εἰ
μὴ καὶ Ἰουδαῖται (58), καὶ ὑπὸ τῇ σκηνῇ κάθεται, τῇ
παροδικῇ διαθήκῃ περιέπων ταύτην, καὶ δεῖν (59)
λέγων περιτέμνεσθαι καὶ τὰ Μωσείως ἔθνη τηρεῖν, καὶ
τῇ σκιᾷ τῆς κολοκύνθης ἐπαναπαύεσθαι, ἣν εἶναι τὸν
νόμον μανθάνομεν, ὑπὸ νύκτα τε γεννηθέντα, ὅτε (60)
διλαδὴ νύξ ἐκράτει τῆς ἀμαρτίας, νόμος γὰρ τῶν
παραβάτων χάριν προστελέσει, καὶ ἀπολλόμενον
ὑπὸ νύκτα· κατήρηγται γὰρ, ὅτε οὐκ ἠδύνατο τῆς
ῥηθείας νυκτὸς ἔξω γενέσθαι. Πρὸς γὰρ τῷ εἶς ἔργων

A et fugam, cæteraque, vere citraque dolum contigisse,
ut historia habet, suscepimus, sed enim allegoriam
adjiciendo. Postquam videbat, inquit, Israelis
ruinam, lapsum, ac transeuntem ad gentes prophe-
ticam gratiam sentiebat, eapropter cedit prædica-
tioni, non exsequitur, et rejicit mandatum; ac di-
missa gratiæ contemplatione (hoc enim Hebræis
Joppe valet), vetere altitudine dico et dignitate, in tri-
stitiæ pelagus sese ipse projecit, suisque cogita-
tionibus et mente **204** tempestatem et luctum susti-
net, et periclitatur in navi, hoc est fluctuat: repu-
tans secum, quomodo filium primogenitum, sacer-
dotium regale, eximium populum declinet Spiritus,
et ad immundos canes, gentes nempe, vadat.
Deinde indormiscit Jonas, id est, ambigit omnino,
ac proprios sensus sedat, ut qui non amplius cogi-
tare possit, quomodo hoc fiat. Quando quidem et
Paulus ob illam ipsam rem exclamat: *O profun-
ditatem divitiarum, sapientiæ et cognitionis Dei!*
quam inscrutabilia judicia ejus, et imperestabiles
viæ ejus! Atqui proræ observator expergescit
ipsum, omnia scilicet prospiciens Verbum, quod
ipsi prædemonstravit, deicidas quidem fore ipsos
contribules ejus, jure itaque ab ipsis gratiam dece-
dere. Hinc sub sortem cadit vates, delectui videli-
cet obnoxius, a supernis adveniendi: justoque Dei
judicio, quod purum sanetumque spiritum immun-
dis Dei crucifixoribus dari, non justum arbitratur.
Deinde et a balena quidem devoratur, verum non
capitur contineturve. (54) Intellige enim lapsum
Israelis in incredulitate remanentis, deinde per-
pende etiam salutem reliquiarum secundum electio-
nem. Non enim repulit populum suum quem præ-
definivit. Et en rem mirandam, tertio die una cum
Christo redditur a balena, et in lucem redit: cre-
dit enim, quod qui per lavacrum regenerationis
in Christum tertio die resurgentes baptizati, revivi-
scent, nihil damni passi a balena secundæ increduli-
tatis. Posthac prædicationem certioræ prævidet
ad gentes euntem, easque resipiscentes, suorum-
que peccatorum dimissionem a Deo accipientes.
Turbatur itaque, non quod serventur illæ, cæte-
rum quod sui contribules et cognati rejiciantur. Nec
hoc mireris, postquam et Paulo mæror et inces-
sabilis dolor cordi ejus sit Israelis elapsio. Præ-
terea adumbrans Jonas, et typum gerens eorum
qui temporibus apostolorum adhuc lege teneban-
tur, qualis et Petrus erat priusquam sindonem
videret, illicitum esse ratus homini Judæo genti-
bus associari, adhærescere: urbem egreditur,
gentium dico Ecclesiam, eos ad fidem non recipien-
dos judicans, nisi Judaismum assumant ac sub

⁵⁴ Rom. xi, 33.

Varie lectiones et notæ.

(54) Intelligit enim: et paulo post: Sed etiam perpendit (vates nimium).

(55) Τῆς προτέρας ἀπιστίας, prioris incredulitatis, C. L. Ven.

(56) Πραότερον, Cod. Ven.

(57) Ἐχομένους, Cod. Bav.

(58) Ἰουδαῖσιν εἰς τὴν, judaismum quis assumat, Cod. Ven.

(59) Ἰδεῖν, Cod. Ven.

(60) Ὅτι, quia, Cod. Ven.

tabernaculo sedens, juxta viam, istud applicans testamentum, oportere circumcidi gentes ratus, et Moseam servare legem: acquiescit sub umbra cucurbitæ, quam esse legem discimus, sub nocte natam, quando scilicet nox peccati sceptris potiretur: quippe quia lex transgressionum causa lata est. Eademque sub nocte periiit, siquidem destructa est, quando non potuit extra dictam peccati noctem, veniente luce, permanere. Cum enim ex operibus legis non potuerit justificari quisquam, per ipsam eo magis exuberabat delictum: nam sine lege peccatum est mortuum. Quomodo vero periiit?

205 Per efficaciam vermis matutini, hoc est, potentiam Dei magnam, per gratiam illustrantis et lumen præbentis Jecu, qui super nos resplenduit, ac auroram cognitionis Dei rectæque vitæ peperit, ubi ait: *Ego autem sum vermis, et non homo*⁶⁰. Ipsa, inquam, Dei gratia legem percussit et abolevit. Tumque Jonas perfectius discit sacramentum, sive arcanum hoc, quod gentes jure et assumantur et servantur. Nonne et in Actis apostolorum, et alii et ipse Petrus ad gentes discernuntur prius? Deinde Petrus quoque ex velo gentium puritatem discit, aliosque docet, quod jugum nominetur lex, quod neque ipsi, neque patres ipsorum gestare potuerunt. Hæc omnia cœ per ænigma adumbrans Jonas, hanc ad rationem, hanc suam digessit prophetiam. Præterea et in cæteris ex hac prophetia commoditatem capere queamus, discendo, amaram esse retributionem transgressionis jussuum Dei. Quia enim Deo resistimus, tradimur tentationibus atque periculis maris, eumque tempestatibus luctamur: ac videtur quidem balæna omnia vorans, nos in tentationes traditos deglutire, perdereque, quod vituperemus forsitan et obmurmuremus divinæ Providentiæ: verumtamen integros nos conservemus. Hoc autem continget, si precemur eum, qui ex interitu poterit reducere vitam nostram, ac polliceamur ei sacrificia spiritualia, operationes ad salutem nostram dico. Si enim ita nos gesserimus, non observabimus mendacia et vana, quod patiuntur illi qui misericordiam Dei relinquunt, et ad blasphemias se conferunt. Illi enim vere sunt vani, neque a tribulationibus propter blasphemiam se liberantes, Deumque magis exacerbantes, ac graviora super se flagra provocantes, cum misericordiam potius Dei invocare debuissent. Nonne et in hoc mundo servi, cum ab heris suis castigati rebellaverint, vel convicia in eos regesserint, vehementius herilem iram accendunt? at vero qui dicunt, Miserere mei, eandem sedant, pacant, mitiorem reddunt, majoraque supplicia effugiunt? Eum in modum prudentes animæ, et in eum qui pro nobis supplicium subiit, desigentes oculos, tertio die suscitatum, et ipsi nos

⁶⁰ Psal. xxi, 7.

νόμου μὴ δικαιοῦσθαι τίνα ἐστὶ ἐπιλόνα· εἰ δὲ αὐτοῦ τὸ παράπτωμα· χωρὶς γὰρ νόμου, ἀμαρτία νεκρά. Πῶς δὲ καὶ ἀπόλωτο; Διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ σκόληκος τοῦ ἐσθίου, τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ τῆς μεγάλης, τῆς χάριτος τοῦ φωτεινοῦ καὶ φωτοδότου Ἰησοῦ, τοῦ ἐπιλάμψαντος ἡμῖν, καὶ τὴν ἐκ τῆς θεογενωσίας καὶ τοῦ ὁρθοῦ βίου ποιήσαντος, τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ δὲ εἰμι σκόληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· αὕτη γὰρ ἡ τὸν νόμον κατὰξασα καὶ καταργήσασα. Καὶ τότε δὴ μαυθάνει ὁ Ἰωνᾶς τελευτέρον τὸ μυστήριον, ὅτι δικαίως τὰ ἐθνη παραλαμβάνονται καὶ σώζεται. Ἡ οὐχὶ καὶ ἐν ταῖς Πράξεσιν οἱ τε ἄλλοι, καὶ αὐτὸς ὁ Πέτρος πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς διακρίνονταί· πρότερον; Εἴτα μαυθάνει Πέτρος διὰ τῆς συνδόξης τῶν ἐθνῶν καθαρότητα, καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκει, ὅτι καὶ ζυγὸς ὀνομάζεται ὁ νόμος, ὃν οὐτε αὐτοί, οὐτε οἱ πατέρες αὐτῶν ἠδυνήθησαν βαστάσαι. Ταῦτα πάντα αἰνιττόμενος Ἰωνᾶς, οὕτω διεσκεύασε τὴν προφητείαν. Ἀλλὰ γὰρ τὰ τε ἄλλα ὠφελήθημεν ἐκ ταύτης, καὶ τὸ μαθεῖν πικρὰν εἶναι τὴν ἀντιμισθίαν τοῦ παρακούειν προσταγμάτων Θεοῦ. Διὰ γὰρ τὸ προσκρούειν Θεῷ, καὶ πειρασμῶν θαλάσσης· ἐκδιδόμεθα, καὶ κλύδωσι προσπαλασόμεν. Καὶ δοκεῖ μὲν τὸ κῆτος παμφάγον, ὁ εἰς πειρασμοὺς ἡμᾶς ἐκδότους λαμβάνων, καταπιεῖν ἡμᾶς καὶ ἀπολέσαι διὰ τοῦ βλασφημεῖν ταχὺν καὶ καταγογγύσαι τῆς Προνοίας· πλὴν ἄλλ' ἡμεῖς ἀκεραίους ἑαυτοὺς διασώσωμεν. Τοῦτο δὲ ἐστὶν εἰ εὐχόμεθα τῷ θυναμένῳ ἀνάγειν ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν, καὶ ὑπισχνόμεθα αὐτῷ θυσίας πνευματικάς, τὰς εἰς σωτηρίαν ἡμῶν πράξεις φημί. Οὕτω γὰρ ἔχοντες, οὐ φυλαξόμεθα μάταια καὶ ψευδῆ, ὃ πάγχουσι οἱ τὸν ἔλεον τὸν θεὸν ἐγκαταλιμπάνοντες, καὶ εἰς βλασφημίας χωροῦντες. Οὗτοι γὰρ τῷ ὄντι μάταιοι, μήτε (61) τὰς θλίψεις διὰ τοῦ βλασφημεῖν ἀνιέντες, καὶ ἐστὶ τὸν θεὸν παροξύνοντες, καὶ βαρυτέρας τὰς μάλιστα προκαλούμενοι, δέον τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ ἐπικαλεῖσθαι. Ἡ οὐχὶ καὶ οἱ κατὰ κόσμον δοῦλοι, ἐπειδὴν ὑπὸ τῶν δεσποτῶν παιδεύμενοι βλασφημῶσιν, ἐστὶ μᾶλλον τὴν δεσποτικὴν ὀργὴν προσεκαίουσιν· οἱ μέντοι, Ἐλέησον, λέγοντες, πρᾶνουσιν ταύτην, καὶ τὸ ἐπιπλέον κολάζεσθαι διαφεύγουσιν; Οὕτω φρονούντες, καὶ εἰς τὸν παθόντα ὑπὲρ ἡμῶν ἀφορῶντες καὶ τριήμερον ἀναστάντα, καὶ αὐτοὶ τριήμεροι ἀναστήσομεθα, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, τὰ τρία ταῦτα φωτίζοντα ἡμᾶς ἐν τῇ νυκτὶ τῶν θλίψεων ἔχοντες, Πιστὸς τε ὁ Θεός, λέγοντες, εἰ οὐκ ἔσται ἡμᾶς πειρασθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο ὑπομένοντες, καὶ τὴν δοκιμὴν ἐκ τῆς ὑπομονῆς, καὶ ἐκ ταύτης τὴν ἐλπίδα δεχόμενοι. Ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει πάντως. Καὶ οὕτως εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς τῶν οἰκτιρμῶν φθάνοντες ἐν τῷ ἔννοεῖν, ὅτι (62) *Τίς ἐστὶν υἱός, ὃν οὐ παιδεύει πατήρ*; καὶ, *Ὅν ἀγαπᾷ, παιδεύει*. ὥστε καὶ ἡμᾶς ὀφείλμεν αὐτὸν ἀγαπᾶν μετὰ τοῦ λέγοντος· *Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ;*

Variae lectiones et notæ.

(61) Μήτε, Cod. Ven. μήποτε.

(62) Ὅτι decet in Cod. Ven.

Ἐάν ταῦτα (63) κατορθώσωμεν, καὶ κήρυκες ἐσόμεθα ἄλλοις ἁμαρτανόνοις, καὶ σώσωμεν τούτους διὰ τοῦ καὶ ἡμᾶς παραδείγματος. Οὕτω καὶ ἔξω τῆς πόλεως γενησόμεθα, τοῦ κόσμου δηλαδὴ τούτου, ὡς ὁ Παῦλος παραινεῖ, ἔξω κελύων ἐρχεσθαι, τὸν ὀνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ φέροντας, τούτῳ πᾶσαν ἀτιμίαν, καὶ πᾶσαν κήρυξιν· οὕτω καὶ ἐν σκηνῇ ἀναπυρόμεθα, ὃ μόνιμον, ἀλλὰ παροδικὴν ἐνταῦθα διατριβὴν νομίζοντες, ὡς Ἀβραάμ καὶ οἱ λοιποὶ πατριάρχαι, οἱ συγκληρονόμοι τῆς ἐπαγγελίας, οἱ ἐν σκηναῖς περιώκησαν, ὡς τὴν τοὺς θεμελλοὺς ἔχουσιν πόλιν ἐκδεχόμενοι. Καὶ ἡ σκία τῆς κολοκύνθης, τοῦ κόσμου τούτου τῆς δόξης (Πᾶσα γὰρ δόξα ἀνθρώπου, ὡς ἄνθος χρότου), ἀναφύχειν δοκεῖ ἐν τῇ τῶν θλίψεων καύσυνι, καὶ διὰ τούτου ποθεῖται ἡμῖν. Ἀλλὰ πατασάτω αὐτὴν ἡ σκώληξ ἡ ἐωθινή, ἡ συνειδήσις ἡμῶν, ἥ οὐδὲν τῶν ἡμετέρων σκοτεινὸν καὶ ἀφανές. Διὸ καὶ σκώληξ ἐστίν, αἶ τοῦ ἁμαρτημάτων ἡμῖν αἰσθησὶν διδούσα. Σῆς γὰρ ὁστίων, καρδία αἰσθητική. Αὕτη πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῖν τιθεῖσα τὰ ἡμέτερα κακὰ, καὶ διδάσκουσα, ὡς ἄξιόι ἐσμεν καὶ βαρυτέρων θλίψεων διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, πατάξει τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δόξης, καὶ πείσει λέγειν μετὰ τοῦ προφήτου· Ὁρῇ Κυρίου ὑπολώσω, ὅτι ἡμαρτην αὐτῷ· καὶ αὐ, Ὁλίγη ὦρ ἡμαρτον, μεμαστίγωμαι. Χάρις οὖν τῷ διὰ πάντων ὠφελοῦντι ἡμᾶς Πνεύματι, καὶ μυστήριον μὲν ἀποκαλύπτοντι διὰ τῆς τοῦ γράμματος περιαιρέσεως, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τοῦ γράμματος διορθουμένῳ τὰς τῶν προσχόντων ψυχὰς. Αὐτίκα γοῦν ἵνα ἐξ-ἐνὸς τὸ πᾶν παραστήσωμεν, τὸ, Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινεὺ καταστραφήσεται, μυστικώτερον μὲν σημαίνει τὴν διὰ τῆς τοῦ Κυρίου τριημέρου ταφῆς καταστροφὴν τῆς πονηρᾶς ἀντικειμένης βασιλείας τῆς πάλαι κρατούσης καὶ δυναστευούσης, ὥσπερ ἡ Νινεὺ ἐν τοῖς ἔθνεσι, πρὸς ἣν ἐμάχετο μὲν ὁ νόμος, ἀλλ' ἀσθενὴς ἦν διὰ καὶ εἰρηται, Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ ἡ τελεσά αὕτη καταστροφή (66), ὅτι ἀπεκδύσεται τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, θριαμβεύσας αὐτὰς ἐν τῷ σταυρῷ, ὁ μέλλων διὰ τοῦ θανάτου καταργῆσαι τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἰησοῦ τὰς ἐν τῇ γῇ ποιουμένου διατριβὰς, κατελύετο μὲν οὕτως ἡ τῶν δαιμονίων ἀρχή· ἐσκέυε δὲ τὸν ἰσχυρόν, τὰ σκευὴ αὐτοῦ διατρίβων, καὶ τοὺς δαιμονιώνας ἰώμενος· πλὴν ἡ τελεσά καταστροφή τῆς δαιμονικῆς τυραννίδος διὰ τῆς τριημέρου ἀναστάσεως ἐτελέσθη. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι τριττῆς καταδύσεως, τῆς ὄντως ἡμερινῆς καὶ φωτιστικῆς, ἡ ἁμαρτία καταστρέφεται. Σημαίνεται μὲν οὖν καὶ ταῦτα μυστικῶς διὰ τοῦ, Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ

A excitabimur tridui, fidem, spem, charitatem, tria hæc illuminantia nos, in afflictionem nocte habentes, Fidelisque Deus, dicentes, qui non sinet nos tentari: ac propterea sustinentes, probationem ex patientia et ex hac spem accipientes. Spes autem prorsus non afficit contumelia, non pudefacit. Sicque tandem ad dilectionem Patris miserationum venientes, intelligendo id quod in Proverbiis dicitur: *Quis est filius, quem non castigat pater?* Et: *Quem diligit filium pater, hunc castigat*⁴⁷. Ut adeo ipsum amore prosequamur cum eo qui ait: *Quis separabit nos a dilectione Dei, quæ est in Christo Jesu*⁴⁸? Si hæc rite perfecimus, et præcones **206** erimus aliis, et servabimus eos per exemplum nostrum, tum extra urbem habitabimus, mundum videlicet hunc, perinde atque Paulus hortatur, præcipiens egredi, improprium Christi ferentes, hoc est omnem ignominiam et omnem malitiam. Sic et in tabernaculo requiescemus, non stabiliter quidem, sed obiter et transitorie commorando, quemadmodum Abraham et reliqui patriarchæ, cohæredes promissionis, qui in attingis peregrinati sunt, veluti urbem fundamenta habentem expectantes. Proinde et umbra cucurbitæ, hoc est, gloriæ hujus mundi (siquidem *omnis gloria hominis, sicut flos feni*⁴⁹) refrigerare nos videtur, in hoc afflictionum æstu, ideoque a nobis expetitur. Enimvero feriat eam vermis matutinus, ipsa nimirum conscientia nostra, cui nihil eorum, quæ nostra sunt, tenebriosum, aut obscurum est. C Hinc et vermis est, nunquam non peccatorum nobis sensum exhibens. (64) Ipsa enim sensibilis linea ossium cordisque, ob oculos nobis ponens nostra scelera, docens juxta nos vel gravioribus pænis dignos, peccatorum nostrorum causa: feriet cupiditatem gloriæ, persuadebitque dicere cum propheta: *Iram Domini sustinebo, quippe quia peccavi ipsi*⁵⁰. Et paulo post: *Eo quod peccavi, casus sum flagris*. Gratiam igitur habemus et agimus Spiritui, per omnia nos adjuvanti, ac mysteria quidem per litteræ (65) considerationem revelanti, non minime vero et per litteram animadvertentium animas dirigenti. Ut igitur statim ex uno totum exhibeamus: quod ait propheta, *Adhuc tres dies, et Ninevi subvertetur*: secretiore quodam modo, per sepulturam, in qua Dominus noster triduum quievit, excidium pravi et opponentis sese regni, quod olim viguit ac præpotens fuit, perinde atque Ninevi inter gentes, significat. Adversus quod pugnabat lex, sed imbecilla erat, unde et

⁴⁷ Hebr. xii, 6. ⁴⁸ Rom. viii, 35. ⁴⁹ Isa. xl, 6. ⁵⁰ Micheæ vii, 9.

Varie lectiones et notæ.

(63) Τοῦ Χριστοῦ· ἐάν ταῦτα, Cod. Ven.
(64) *Linea enim ossium est cor sensitivum. Hoc etc. Sic habent Græcæ verba.*

(65) *Detractionem revelanti, necnon et per litteram etc. Sic Græcæ habetur.*

(66) Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, τοῦ λόγου δηλοῦντος, ὡς τὴν κακίαν καὶ ὁ λόγος μὲν κολάζει, πλὴν ἐτι τρεῖς

ἡμέραι· καὶ τινικαῦτα ἡ τελεσά ταύτης καταστροφῆς. ὅτε x. τ. λ. *Adhuc tres dies, docente sermone puniri quitem et ab lege nequitiam: verumtamen adhuc tres dies, atque tum perfecta nequitia ipsius eversio contingeret, cum etc. Cod. Ven. Sed scribendum puto νόμος, lex, pro λόγος, verbum.*

dictum est: *Adhuc tres dies*, et extrema sequetur A *Ninevi καταστραφήσεται*. Πλην οὐδὲ τὸ γράμμα ἐμὲν ἀχρηστον, μανθάνουσι μὴ ἀπογινώσκειν, ἀλλὰ θάρρειν τῇ τοῦ Κυρίου φιλανθρωπίᾳ, ὅς διὰ μετάνοιαν τριῶν ἡμερῶν, πολλῶν ἐτῶν κακίας παρτίδεν. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ipsum adeo demonum imperium dissolvebatur: spoliabat namque sortem, direptis armis ejus, demonibusque obsessos curabat. Attamen novissima subversio pravorum spirituum tyrannidis, per tri-
duanam istam resurrectionem consummata est. Præterea per triplicem in baptismo submersionem
revera diurnam et lucidam, peccatum subvertitur: quæ hic etiam mystice indicantur, dum ait: *Adhuc tres dies et Ninevi subvertetur*. Atqui neque littera nobis inutilis est, discentibus ex ea nobis non de-
sperandum 207 esse, sed Domini elementæ et benignitati confidendum, ut qui propter trium
dierum penitentiam, multorum annorum vitia, neque non flagitia neglexerit, ipsi gloria in sæcula
sæculorum. Amen.

Jonas, si interpreteris, valet *Altissimo laborante*,
sive *columbam*. Hic ex terra fuit Cariathiarim, ut
quidam aiunt, prope Azotum urbem maritimam. Ejectus e balæna, profectus in Ninevi, illic concio-
natus est, ac postea in terram suam reversus istuc manere noluit: cæterum, assumpta matre
sua, peregrinus fuit in terra Assur, regione alie-
nigenarum gentium. Dixit enim: *Hoc pacto ausu-
ram opprobrium meum, quippe quia mentitus sum,*
prophetiam contra Ninevi edisserens, civitatem
magnam. Porro (68) Elias propheta castigans re-
gem Achab, accersita super terram fame, aufugit.
Ubi ergo venisset Sarephtha, reperit viduam una
cum filio suo; neque enim eum incircumcisis du-
cere spiritum potuit: beneque illi precatus est,
Deique bonam voluntatem et benignitatem ei im-
petravit, hospitalitatis nomine. Hinc et filium ejus
vitæ defunctum ([70]) qui hic Jonas fuisse memo-
ratur) resuscitavit ex morte, vita illi restituta.
Illic itaque Jonas in Judæam venit, ubi mater ipsius
diem suum obiit, quam et juxta glandem Deboræ
tumularunt in via: commemoratusque est tandem in
terra Saraam, ac extremum ibidem fati diem susti-
nuit, funeratus in spelunca Genes (71). Deditque
prodigium multum Israeli ac universæ terræ, in-
quiens: *Quando viderint lapidem clamantem mise-
rabiliter, ac ligni vermiculum ad Deum edentem*
vocem, tunc appetet ipsa salus, tumque ridebunt,
Jerusalem obscuratam et extinctam ad fundamenta
usque penitus, ac in ipsa omnes gentes adorabunt
*Dominum, transponentque lapides occasum solis ver-
sus: ibique adorabunt Deum, qui relictus fuerint, eo*
*quod Jerusalem execrabilis facta sit, cum per bes-
tias, tum omnem impuritatem vastata. Tum demum*
veniet filius universi spiritus.

Ἰωνᾶς ἐρμηνεύεται, Ὑψίστου ποιοῦντος, ἡ
περιστέρα. Ἰωνᾶς ἦν ἐκ τῆς Καραθιάρειμ (67),
ὡς τινὲς φασί, πλησίον Ἀζώτου πόλεως, κατὰ θά-
λασσαν. Καὶ ἐκβράσθεις ἐκ τοῦ κήτους, ἀπαλθὼν εἰς
Ninevi, καὶ κηρύξας, καὶ ἀνακάμψας, οὐκ ἔμεινεν ἐν
τῇ γῇ αὐτοῦ· ἀλλὰ παραλαβὼν τὴν μητέρα αὐτοῦ,
παρήκχησεν ἐν γῇ Ἀσσοῦ, χώρα ἁλλοφύλων ἐθνῶν,
Ἐλεγε γάρ, ὅτι Οὕτως θρῆνυ τὸ θνείδος μου,
ὅτι ἐψηυσάμην, προφητευσάς κατὰ Ninevi τῆς
πόλεως τῆς μεγάλης. Ἦν δὲ τότε Ἡλίας ὁ προ-
φήτης ἐλέγχων τὸν Ἀχαάβ, καὶ καλέσας λιμὲν ἐπὶ
τὴν γῆν, ἔφυγε. Καὶ ἰλθὼν εἰς Σάρεφθα, εὗρε τὴν
χθραν μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, (69) καὶ ἔμεινε παρ'
αὐτοῖς· οὐδὲ γὰρ ἤδύνατο μένειν μετὰ τῶν ἀπερι-
τμήτων, καὶ εὐλόγησεν αὐτὴν διὰ τὴν ξενοδοχίαν· ἦν
γὰρ προγινώσκων αὐτὴν ἐκ πρώτου. Θανόντος δὲ
τοῦ υἱοῦ αὐτῆς ἐν μέσῳ ἀπεριτμήτων, πάλιν ἤγειρεν
C ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἡλίου ἐκεῖ νεκρόν· ἠθέλησε γὰρ
δείξαι αὐτῷ, ὅτι οὐ δύναται τις διαβρᾶναι Θεόν.
Καὶ ἀναστὰς Ἰωνᾶς μετὰ τὸν λιμὲν ἦλθεν εἰς τὴν
Ἰουδαίαν, καὶ ἀπέθανεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ κατὰ τὴν
ὁδόν, καὶ ἐθαψάν αὐτὴν ἐχόμενα τῆς βαλάνου Δεσώ-
ρας· καὶ κατήκχησεν ἐν γῇ Σαραάμ. Ἀπέθανε δὲ
ἐκεῖ, καὶ ἐτάφη ἐν σπηλαίῳ Κενὲς, κριτοῦ γενομένου
ἐν ἡμέραις τῆς ἀναρχίας. Καὶ ἔδωκε τέρας πολὺ ἐν
Ἰσραὴλ, καὶ ἐφ' ὅλην τὴν γῆν. Ὅταν, φησὶν, ἴδωσι
A ἄθρον βοῶντα οὐκ ὀρώς, καὶ κάρθαρον ἀπὸ ξύλου
πρὸς Θεὸν φεγγηόμενον, τότε ἐγγίξουν τὴν σωτη-
ρίαν, τότε ὄψονται τὴν Ἰερουσαλὴμ ἡφανισμέ-
νην ἕως θεμελίων ὀλην· καὶ εἰς αὐτὴν πάντα
τὰ ἔθνη προσκυνήσουσι τῷ Κυρίῳ, καὶ μεταθή-
σουσι τοὺς ἄθρον κατὰ δυσμὰς ἡλίου, καὶ ἐκεῖ
ἔσται ἡ προσκύνησις τοῦ ἡλειμέμενου, διὰ τὸ
Ἰερουσαλὴμ βδελυθῆναι, ἐν ἐρημίᾳ ὀνηλώσας
καὶ πάσης ἀκαθαρσίας· καὶ τότε ἔξει τὸ τέλος
πάσης πνοῆς.

Variae lectiones et notæ.

(67) Καραθάρμ, Cod. Ven.

(68) Erat vero tum Elias propheta reprehendens Achabum; et accersita etc. Ex Ven Cod. et Bav.

(69) Hæc ita sonant: Et mansit apud ipsos (non enim cum incircumcisis manere potuit) benedixitque ei propter hospitalitatem (erat enim prænoscentem ipsam ex primo). Vita vero functo ejus filio in medio incir-

cumcisorum, rursus suscitavit eum Deus, ibi mor-
tuum, per Eliam, etc. Ei quippe ostendere voluit,
neminem effugere Deum posse, etc.

(70) Frustra quæras in Cod. Ven. et Bav. verba
latinis, ea parenthesi clausis, respondentia.

(71) Qui iudex fuit in diebus vacationis imperii.
Hæc ex Cod. Bav. et Ven.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΝΑΟΥΜ.

EJUSDEM

THEOPHYLACTI

ARCHIEPISCOPI BULGARIE

EXPOSITIO IN NAUM PROPHETAM.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Α

ARGUMENTUM.

*Εκήρυξε μὲν Ἰωνᾶς ὁ θαυμασιὸς τοῖς Νινευταῖς, ὥς εἰ μὴ μετανοήσαντες, ἀπολοῦνται· Νινευὶ δὲ, πόλις τῶν Ἀσσυρίων ἡ προδύχουσα. Πεισθέντες δὲ οὗτοι, καὶ διὰ τῆς μετανοίας τὴν θείαν ὁργὴν ἀποστρέψαντες, τότε μὲν οὐδενὸς τῶν ἀπειληθέντων δεινῶν ἐπειράθησαν· ὅσα δὲ [τὰ] τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας, ὕστερον ἀπεβράθυμχότες, καὶ εἰς τὴν προτέραν πονηρίαν ἐπανελθόντες, ἅλλα τε παράνομα μύρια θεδράκασιν, καὶ τὰς κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ τετολμήκασιν ἐκστρατείας. Καὶ τὰς μὲν δίκαια φυλάς, ὃ τε Θηλαθφαλασάρ καὶ ὁ Σαλμανασάρ ἐξανδραποδίσαντες, αἰχμαλώτους ἀπήγαγον. Τῇ δὲ τοῦ Ἰουδα φυλῇ Σααχηρεὶ ἐπιστρατεύσας, πολλὰς πόλεις ἑλὼν, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ αὐτὴν πολιορκήσας, κατ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν γλῶτταν κινήσας, ἀπέβαλε μὲν τὰς τοσαύτας χιλιάδας ἐν μιᾷ νυκτὶ· αὐτὸς δὲ διὰ ταύτην διαφυγὼν τὴν πληγὴν, καὶ οἶκοι γενόμενος, ἵνα κηρύξῃ τὴν θείαν δύναμιν (τοῦτου γὰρ ἕνεκα διεφυλάχθη), ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις ὑπὸ τῶν ἰδίων υἱῶν δέχεται τὴν πληγὴν. Εἶτα μικρὸν ὕστερον εἰς Πέρσας καὶ Μήδους τῆς βασιλείας μεταθεθείσης, πανωλεθρία παρεδόθη ἡ Νινευί, ὅτε καὶ Κύρος τοὺς Ἰσραηλίτας ἐλευθέρους ἀφῆκεν.

Ὁ τοίνυν ἀνὰ χεῖρα προφήτης Ναοὺμ, τοῦτον τὸν δεσθρον τῆς Νινευὶ προαναφωνεῖ· ἅμα μὲν διδάσκων πάντας, ὥς δίκαιοι ὦν ὁ Θεὸς, οὐδὲν ἀπρονόητον εἶναι, ἀλλ' ἐκάστοις τὰς πρεπούσας ἐπιτίθεσθαι δίκας. Διὸ τὸν μὲν Ἰσραὴλ ἡσθεηκότα παρέδωκεν Ἀσσυρίοις· αὐτοὺς δὲ τοὺτους πάλιν τοῖς Πέρσαις, διότι παραλαβόντες τὸν Ἰσραὴλ, θηριωδῶς αὐτοὺς ἐχρήσαντο. Οὐ γὰρ ὡς τῇ θείᾳ διακονούντες ὁργῇ, κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστράτευσαν, ἀλλὰ τὴν οἰκίαν πλεονεξίαν

PATROL. GR. CXXVI.

Prædicavit admirandus ille Jonas Ninevitis, cum interitum, tum perniciem sui, nisi resipiscant, sanctoribusque moribus imbuantur. Erat autem Nineviximia Assyriorum civitas. Persuasi autem a vate, perque vitæ suæ correctionem divinam iram avertentes, nihil malorum quæ Jonas interminatus erat, sunt perpassi. At postea, ex humana imbecillitate, ut sit, desidiosi facti, ad priorem omnino pravitatem reversi, innumera alia flagitia patiarunt, adeo ut et adversus Israellem movere copias, eumque expugnare sint ausi : quo in prælio 210 Thaglatphalasar et Salmanasar, decem sibi tribus subjugantes, captivas abduxerunt. Sic adversus tribum Juda Sennacherim bellum faciens, plerisque civitatibus captis, ipsaque Jerusalem obsidione ciucta, contra ipsum Deum linguam concitans, una etiam nocte tot tantasque suas chiliades amisit : ipse vero eam plagam, divinam videlicet ultionem fugiens, domum rediit, ut illic divinam potentiam evulgaret, ejus enim rei gratia servatus est : ubi et a propriis liberis, in regia captus, jugulatur. Paulo post ad Persas et Medos translato regno, funditus Ninevi interiit, quandoquidem et Cyrus Israelitas liberos dimisit.

Proinde hæc, quæ in manibus nostris est, prophetia Naum, hanc Ninevitis perniciem prænuntiat : cunctos mortales pariter docens, quod justus existens Deus, nihil extra suam providentiam relinquat, sed quibuslibet merita supplicia imponat. Eam ob causam Israellem negligentem Dei tradidit Assyriis, eos autem rursum Persis, quod assumptum ex captivitate Israellem, ceu feras tractaverint. Non enim tanquam divinæ iræ inservientes,

contra israeliem deligerati sunt, sed enim suam avaritiam, perditumque questum explentes, ac omnium plane dominari volentes. Deus itaque tum illis ceu tortoribus et lictoribus, neque non carnificibus, contra Israel usus est. Enimvero, ne arbitrarentur se propriis viribus transegisse, quæ fecerant, tot millia Sennacherim perdidit : tandem et ipsam Ninevi, una cum Assyriorum regno, Deus sustulit. Deus enim populum suum peccatis deturbatum, hostibus quidem tradit ; non vult autem istos penitus implacabili ira adversus divinum (72) templum grassari. Quocirca si viderit istos carnifices acerbius, quam par sit, infligere poenam, super ipsos etiam suam iram effundit, ut vel experientia discant, quantum sit mali sevitia. Sin quis hic objiciat, cur Saul rejectus sit, qui Amalectis tamen clementem se omnino ac mitem exhibuerat, illi audiant : Primum quidem, quod Amalecite non fuerint populus Dei, verum desertores et, hostes : nos vero hic de populo Dei verba facimus, quem Deus, ut pater filium, castigare quidem vult, sed non extirpare. Deinde noverit, quod palam Sauli præceperit Deus exterminare Amalecitas, quare non oportuit ipsum apertum Dei mandatum transgredi : præsertim, cum Saul Amaleco non propter mansuetudinem pepercerit, sed propter avaritiam potius. Docet itaque vates Naum omnes homines, curam ac providentiam Dei in omnibus esse. Pecuiliariter autem Israelitis bonam spem facit, ut ne desponsis animis, a spe in Deum excidant, sed in ipsum intuentes, fide in eum armati, consolationem habeant, ab eo tantummodo se redimii posse : tanquam Assyrii poenam sint daturi Cyro, per quem et ipsi a captivitate sint absolendi. Namque desperatio in causa erat, cur gentes accederent, illorumque moribus associarentur. Est igitur tale præsentis vaticinii argumentum. Præterea et de Christo, Servatore nostro, sacramentum, sive arcanum, alte huic prophetiæ insitum hic intelligitur. Quod intueri donet ille ipse, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum⁷¹, simul et vitam nostram dirigens per bonum rectumque Spiritum, cujus prophetia opus est.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. *Lemma Ninevi.* Spiritus Paracleti gratia, variis modis in prophetis operabatur. Nam alios quidem videre faciebat futura, ut Isaiam, Michæam, Danielem et Zachariam. Aliis vero quædam, ut volebat, inspirabat : videbanturque audire, veluti a disserente quopiam, vaticinia. Sic, *Audiam quid loquatur in me*⁷² : et, *Quid respondeam interroganti me*⁷³ inquit Abacuc. Perinde ac David : *Animadvertam, quid loquatur in me Dominus*, id quod et in jam commemoratis prophetis est vi-

⁷¹ Joan. 1, 9. ⁷² Psal. LXXIV, 9. ⁷³ Habac. II, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(72) Lonicerus legit ναοῦ, cum templum reddiderit, sed scribendum λαοῦ, populum, ut habet Codex

ἀπαριμπλάντες, καὶ καταδυναστεύειν πάντων ἐθέλοντες. Διὸ ὁ Θεὸς τότε μὲν ἐχρήσατο αὐτοῖς κολασταῖς καὶ δημίαις κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ· ἵνα δὲ μὴ νομίσωσιν, ὡς οἰκεία δυνάμει κατάρθωσαν ἃ ἐποίησαν, κατακόντισε μὲν τὰς τοσαύτας χιλιάδας τοῦ Σενναχηρείμ· τέλος δὲ καὶ αὐτὴν τὴν Νινευὶ μετὰ τῆς τῶν Ἀσσυρίων βασιλείας καθεῖλεν. Ὁ γὰρ Θεὸς τὸν αὐτοῦ λαὸν ἡμαρτηκότα παραδίδωσι μὲν τοῖς ἐχθροῖς· βούλεται δὲ ὁμοῦ αὐτοὺς μὴ ἀποτόμως τῇ κατὰ τοῦ θεοῦ λαοῦ ἐρηκτῇ χρησθαι. Διὸ εἰπερ ἴδῃ τούτους τοὺς δημίους πικρότερον κολάζοντας, ἐπαφίη καὶ αὐτοῖς τὴν οἰκείαν ὀργήν, ἵνα πείρα μάθωσιν, ὅσον κακὸν ἐστὶν ἡ ἀπηνεία. Εἰ δὲ τις ἐρεῖ· Καὶ πῶς ὁ Σαουλ ἀπεβλήθη, διότι τοῖς Ἀμαληκίταις φιλανθρωπότερον προσηνέχθη· ἀκούσατω πρῶτον μὲν, οἱ Ἀμαληκίταις οὐκ ἦσαν λαὸς Θεοῦ, ἀλλ' ἀποστάται καὶ ἐχθροί· ἡμεῖς δὲ περὶ θεοῦ λαοῦ λέγομεν, ὃν ὁ Θεὸς ὡς πατὴρ υἱὸν ἐθέλει παιδεύειν, ἀλλ' οὐκ ἀφανίζει· ἐπειτα, ὅτι καὶ βητῶς προσέταξεν ὁ Θεὸς τῷ Σαουλ ἀφανίσαι τοὺς Ἀμαληκίτας· οὐκ ἔδει δὲ τὴν προφανῆ τοῦ Θεοῦ πρόσταξιν παραβῆναι. Καὶ ἄλλως δὲ, οὐ διὰ φιλανθρωπίαν ὁ Σαουλ ἐφέισατο τοῦ Ἀμαλὴκ, ἀλλὰ διὰ φιλοχρηματίαν. Δίδασκει μὲν οὖν καὶ τὴν θεῖαν, ὡς εἴρηται, πρόνοιαν ὁ προφήτης πάντας ἀνθρώπους· ἰδίως δὲ καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις χρηστάς ἐντίθησιν ἐλπιδας, ἵνα μὴ ἀπογόνους παντελῶς, τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος ἐκπέσωσιν· ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ὁρῶντες, καὶ τῇ εἰς αὐτὸν πίστει τεθωρακισμένοι, ὡς μόνον λυτρωσθαι δυνάμενον, παράκλησιν ἔχωσιν, ὡς τῶν Ἀσσυρίων μελλόντων δίκας διδόναι· τῷ Κύρῳ, ὅφ' οὗ καὶ αὐτοὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπολυθήσονται. Ἡ γὰρ ἀπόγνωσις ἐπολεῖ αὐτοὺς τοῖς ἐθνέσι προχωρεῖν, καὶ τὰ ἐκείνων ἔθνη μετιέναι. Τοῦτο μὲν οὖν τῆς παρούσης προφητείας πρόδηλον πρόδημα (75). Καὶ τὸ κατὰ Χριστὸν δὲ μυστήριον βαθύως κείμενον, ἐνταῦθα κατανοεῖται. Ὁ δὲ αὐτὸς ἐκείνος· κατείδεν, ὁ φωτίζων πάντα ἄνθρωπον, ἐργόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἅμα καὶ τὸ ἦθος ἡμῶν καταρτῶν, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ εὐθέως Πνεύματος, οὗ ἡ προφητεία ἐνέργημα.

nostram dirigens per bonum rectumque Spiritum,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Λήμμα Νινευί. Ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις διαφόρως ἐν τοῖς προφήταις ἐνῆργει. Τοὺς μὲν γὰρ ὁρᾶν ἐπολεῖ τὰ μέλλοντα, ὡς Ἡσαίας, καὶ Μιχαίας, καὶ Δανιὴλ, καὶ Ζαχαρίας· τοῖς δὲ ἐνῆχει τινὰ, ὡς ἐβούλετο, καὶ ἐδίδκου ἀκούειν προσδιαλεγομένου τινός. Τί γὰρ λαλήσει ἐν ἐμοί, καὶ τί ἀποκριθῶ πρὸς ἐλεγχόν μου; φησὶν ὁ Ἀμβακούμ· ὥσπερ καὶ Δαβὶδ λέγει· Ἀκούσμαι τί λαλήσει ἐν ἐμοί Κύριος ὁ Θεός. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πρόφῃταις προφηταὶ ἐστὶν ἰδεῖν καὶ τοῦτο. Τινῶν δὲ

Venetus.

(75) Βούλημα. Cod. Ven.

ἐξακίνης ἐπελαμβάνετο, καὶ κατέχουσα αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπων χωρίζουσα, ἐλάλει διὰ τούτων τὰ μέλλοντα. Ταύτην τοίνυν τὴν τῆς διανοίας αἰφνίδιον κατάσχεσιν, λῆμμα προσηγόρευεν ὁ Ναοὺμ, ὡσανεὶ τοῦτο λέγων, ὅτι Ληφθεῖσα ἡ διάνοιά μου ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, προείδε τὰ τῇ Νινεὺι συμβεβημένα. Ἰστέον μέντοι, ὅτι πᾶσα προφητεία λῆμμα ἂν λεχθεῖ κοινῶς ὀνόματι· ἐκ Θεοῦ γὰρ ταύτην οἱ προφηταὶ ἐλάμβανον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὁρασις ὡς περ κοινὸν τι δοκεῖ εἶναι· ἐπὶ πάντων γὰρ τῶν τρόπων τῆς προφητείας, ὁ νοῦς ἦν ἐλλαμπόμενος τῷ φωτὶ τοῦ Πνεύματος. Ἀκούε γοῦν τί κἀναυθα ἐπάγει·

Βιβλίον ὁράσεως Ναοὺμ τοῦ Ἑλκασαίου. Τοῦτο, φησὶ, τὸ λῆμμα, τούτεστιν, ἡ κατὰ τῆς Νινεὺι προφητεία, ἣν ποιούμεαι ληφθεὶς διὰ τοῦ Πνεύματος, ἢ, Ἦν ἔλαβον ἀπὸ Θεοῦ, βιβλίον ἐστὶ, περιέχον τὴν ὁρασιν ἐμοῦ τοῦ Ναοὺμ, τοῦ ὀρωμένου (74) ἀπὸ πόλεως Ἑλκασαί. Καὶ γὰρ προείδον τὰ μέλλοντα, καὶ ὡς προείδον ταῦτα, λέγω. Τινὲς δὲ τὸ, *Λῆμμα*, τούτεστιν, ἢ ἀνὰ χειρὸς ληφθεῖσα μοι ὑπόθεσις, περὶ τῆς Νινεὺι ἐστὶ, καὶ περὶ αὐτῆς μέλλας ποιεῖσθαι τοὺς λόγους. Τὸ δὲ βιβλίον τοῦτο, ὁράσεώς ἐστι τοῦ Ναοὺμ. Μήποτε δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ Ἱερεμίου προφητείας οἰκειότερον νοηθεῖ, τί σημαίνει ἐναυθα τὸ λῆμμα. Ἔοικε γὰρ ἐκεῖνος λέγειν τὸ λῆμμα, τὴν μετὰ ζήλου ὀργὴν, ἐκ τοῦ τὸν ἰσχυρότερον λαβόντα τὸν ἀσθενέστερον καταρρήγνυναι. Καὶ ὅτε σχολή, ἀναγνῶτω τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς προφητείας Ἱερεμίου. Κἀναυθα τοίνυν, ἐπειδὴ τῇ Νινεὺι Θεὸς ὀργίζεται, καὶ μέλλει λαθεῖν αὐτήν, καὶ καταρῥήξει ἀπὸ τοῦ τῆς ἀρχῆς ὕψους, λῆμμα Θεοῦ ὀνόμασε τὴν Νινεὺν. Ἐπεὶ δὲ Ναοὺμ ἐρμηνεύεται *παράκλησις*, καὶ ἡ (75) Νινεὺν δὲ, εἰς τὴν κακίας οἰκειότητα ἂν ἐκληφθεῖ, ἣν ὁ κοσμοκράτωρ εἶχε βασιλείον (76), ὃ τὸ κράτος ἔχων τοῦ θανάτου. Παράκλησις μὲν ἐστὶν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, κατὰ τὸν Ἰωάννην λέγοντα· *Ἐὰν ἀμάρτωμεν, Παράκλητον ἔχομεν Ἰησοῦν Χριστόν.*—Λῆμμα δὲ κατὰ τῆς Νινεὺν, ἢ σὰρξ ἦν προσέλαβεν, ἵνα κατακρίνῃ τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἥτις βιβλίον ἐστὶν, ὡς τὸν Λόγον δεξαμένη, σκηνώσαντα ἐν αὐτῇ. Ἐπεὶ δὲ ὁ αὐτὸς Λόγος καὶ φῶς ἐστὶν ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὁ ἀκολουθῶν αὐτῷ, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἤλθεν, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσιν· εἰκότως ἡ αὐτοῦ σὰρξ, βιβλίον ἐστὶν ὁράσεως. Ἀλλὰ καὶ πολλοί, φησὶ, βασιλεῖς καὶ προφηταί, οἱ πρὸ τῆς σαρκώσεως ταύτης δηλοῦν, ἐπεθύμυσάν ἰδεῖν αὐτὸν καὶ οὐκ εἶδον· ὧν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί. Καὶ εἰ τις δὲ κατὰ Βαρνάβαν ἀνὴρ ὢν ἀγαθός, καὶ πλήρης Πνεύματος ἀγίου καὶ πίστεως, δύναται παρακαλεῖν πάντας τῇ

Α dere. Porro quos iam derepente Spiritus apprehendebat gratia, eosque detinens, et ab humanis separam, per ipsos futura loquebatur. Hanc igitur repentinam montis detentionem, Lemma vocavit Naum; perinde quasi hoc dicat: Arrepta meus mea a Spiritu, praevidit quae Ninei essent obventura. Observandum quidem omnem prophetiam, communī vocabulo lemma dici posse, hoc est, acceptiōnem: etenim ex Deo hanc prophetie accipiebant. Insuper et visio veluti commune vaticiniis videtur esse, siquidem in omnibus prophetiae formis, mens, Spiritus lumine illustrabatur. Audi igitur, quid hic afferat.

212 *Libellus visionis Naum Helcasai.* Hoc, inquit, lemma, id est, haec contra Ninei prophetia, quam vaticinor a Spiritu apprehensus, vel quam a Deo accepi, libellus est continens visionem quam ego Naum vidi, a vico Helcasai adveniēns. Quippe quia futura praevidi, ut haec praevidi, sic loquor. Sunt qui *Lemma Ninei*, sic intellexere, quasi dicat vates: Lemma, hoc est, in manus acceptum mihi argumentum, urbs est Ninei de qua sum facturus verba. Liber autem hic est visionis Nahumi. Fortasse ex Jeremiae prophetia hic intelligi queat, quid significet hic lemma²¹. Videtur enim illic lemma appellare iram Dei cum zelo, ex eo quod fortior apprehendit imbecillorem, ut dilaniet. Cui vacat, legat partem illie prophetiae Jeremiae. Proinde et hic, postquam Deus indignatur urbi Ninei, eamque apprehensus est, et ab imperii altitudine dejecturus, lemma iram Dei in Ninei appellavit. Quia vero Naum, *consolationem*, si interpretetur quispiam, valet, et ipsa Ninei, in propria sua significatione accipi potest pro peccatrice conscientia, cujus regiam ille princeps obtinet, cui tradita est potestas et imperium in mortem. Consolatio itaque est Dominus noster Jesus Christus, secundum Joannem, **213** dicentem: *Si peccaverimus, Consolatorem, seu Advocatum, habemus Dominum Jesum.* Lemma vero contra Ninei, est ipsa caro quam assumpsit, ut condemnaret peccatum in carne: quae etiam est liber, veluti Verbum Dei accipiens, in ipsa commorans. Quoniam autem idem Sermo, lumen verum est, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum²², et qui sequitur ipsum, non ambulat in tenebris²³, ac propter hoc venit, ut (77) videntes non videant: merito ejus caro liber est visionis. Multi, inquit, reges et prophetae, ante incarnationem istam videlicet, expetierunt videre ista quae vos cernitis, et non viderunt: vestri autem beati oculi. Et si quis, ut Barnabas, vir bonus, plenus Spiritu sancto et fide, potest consolari omnes, ut ex proposito cordis apud Dominum perseverent,

²¹ Jerem. xliii, 19. ²² Joan. ii, 1. ²³ Joan. i, 9.

Variae lectiones et notae.

(74) Ὀρωμένου, Cod. Bav.

(75) Haec ita sonant: *Nétre autem, in improprietatē propriatē.* Cod. Bav. habet εἰς τὴν οἰκειότητα οἰκειότητα. Sed scribendum fortasse κακότητα pro

οἰκειότητα.

(76) Βασιλεὺς, rex, Cod. Ven.

(77) ἴμοι οὐκ ὀφθαλμοὶ, si graeca verba reddere velimus.

dicetur etiam ipse filius consolationis. Habelit et is lemma adversum Ninevi, veluti apprehendens et captivans omnem intellectum ad obedientiam Christi, ac librum visionis impartiens sedentibus in tenebris et umbra mortis (78). Vide autem quod primum *Lemma Ninevi*, deinde *Librum visionis* dixerit. Nisi enim quisquam vitia spoliaret, et sub jugum mittat, ad librum visionis non perveniet, qui est contemplatio. Utraque hæc consolationis sunt sive ad opus Consolatoris pertinent. Nam sermo sapientiæ per Spiritum datur, et operationes virtutum in eodem Spiritu.

VERS. 2. *Deus, zelotes.* Adversum Ninevitas hæc dicit. Postquam enim in rabiem acti contra Israelitas ferociter grassati sunt, ac in Deum convicia jactarunt, existimantes sese non illius permisso, sed propriis viribus vincere, vel imperium obtinere, dicit nunc ipsis: Videte quo ferimini, *Deus zelotes* est, hoc est, zelum suum in inique agentes et fastu inflatos exhibet. Zelum enim justam iram cum fervore factam nominat. Inferit ergo:

Ulciscitur se Dominus cum indignatione, ultionem sumit Dominus de adversantibus sibi. Adversarii ejus sunt, qui et idolorum cultura, et aliis in rebus peccaverunt, maxime vero hostes ejus superbi, siquidem Dominus superbis resistit (79). Adversum illos copias suas armat.

Et auferens ipse suos adversarios. Hoc est, e medio tollens, exterminans. Atqui hoc (80) significanter dictum est: *Ipse enim, inquit, magnus et multus et fortis.* Perinde ac demonstraturus aliquis, urbem quampiam funditus periisse, dicat: Iste, vel talis rex contra hanc bellum fecit, ac cum omni exercitu suo veniens diripuit. Simile huic: *Horrendum est incidere 214 in manus Dei viventis*⁸¹. Forsan et ad Israelitas tum temporis aggreferentes Dei gubernationem, accusantesque Deum, hæc dicit vates, ostendens quod jure Babyloiiis iraditi sint. Idola enim coluerunt, cum essent populus ejus electus et peculiaris, majore autem in Deum indignatione filii et posteri ipsorum commoti sunt: quocirca iratus Deus, quod se reliquerint, hostibus eos tradidit, quemadmodum et in cantico Moysis dixit: *Ipsi provocaverunt me in non Deo, concitaverunt me ad iracundiam in idolis suis: et ego provocabo eos in non gente, super gente insipienti irritabo eos*⁸². Gens autem insipiens Babyloii et veluti arrogantes, et iis qui non sunt dii, servientes: jam arrogante idolorumque cultore, nihil insipientius.

VERS. 3. *Dominus longanimis, et magnum robur*

προθέτει τῆς καρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ, λεχθήσεται μὲν καὶ αὐτὸς υἱὸς παρακλήσεως· λῆμμα δὲ Νινευὶ ἔξει, ὡς λαμβάνουν καὶ αἰχμαλωτίζων πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ βιβλίον ὁράσεως δίδουσι τοῖς κατημένοις ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, ὁπνηίκα φωτίζει τοὺς ἀγνοοῦσι φῶς γνώσεως. Ὅρα δὲ, ὅτι πρότερον, *Λῆμμα Νινευὶ*, εἶτα, *Βιβλίον ὁράσεως*. Εἰ μὴ γάρ τις τὴν κακίαν σκυλεύσει, καὶ ὑποχείριον λάβοι, οὐκ ἂν εἰς τὸ βιβλίον τῆς ὁράσεως φθάσει, ὅπερ ἐστὶν ἡ θεωρία. Ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα τῆς παρακλήσεως εἰσιν, ἥτοι τῆς τοῦ Παρακλητοῦ ἐνεργείας· ὃ τε γὰρ λόγος τῆς σοφίας, ἐν Πνεύματι δίδεται, καὶ τὰ ἐνεργήματα τῶν δυνάμεων, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι.

Κύριος, ζηλωτής. Πρὸς τοὺς Νινευίτας ταῦτα φησιν. Ἐπειδὴ γὰρ λελυτηκότας κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀπηνῶς αὐτοῖς προσηνέχθησαν, καὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ δὲ ἐβλασφήμουν, οἰόμενοι μὴ τῇ ἐκείνου παραχωρήσει, ἀλλὰ τῇ σφῶν αὐτῶν δυνάμει κρατήσαι· λέγει νῦν αὐτοῖς· Ὅρατε, ποῖ φέρεσθε· Θεὸς ζηλωτής ἐστι, τουτέστι, κατὰ τῶν παρανομοῦντων καὶ ὑπερφηανεομένων. Ζῆλον γὰρ φησι τὴν δικαίαν ὀργὴν, τὴν μετὰ ζήσεως γινομένην. Ἐπάγει οὖν·

Ἐκδικῶν Κύριος μετὰ θυμοῦ, ἐκδικῶν Κύριος τοὺς ὑπεναντίους αὐτῷ. Οὗτοι δὲ εἰσιν, οἱ πρὸς τῇ εἰδωλολατρείᾳ ἔτι καὶ ἄλλως ἀμαρτάνοντες· μάλιστα δὲ ὑπεναντίοι αὐτῷ οἱ ὑπερφηανοί. Κύριος γὰρ ὑπερφηάνοις ἀντιτάσσεται.

Καὶ ἐξαίρων αὐτὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Τουτέστιν, ἐκ μέσου ποίων, ἀφανίζων. Ἐμφαντικὸν δὲ τὸ, *Αὐτὸς*. Αὐτὸς γὰρ, φησὶν, ὁ μέγας, καὶ πολὺς, καὶ ἰσχυρὸς· ὥσπερ ὅταν μέλλων ἐνδείξασθαι τις, ὅτι ἡ δαίνα πόλις ἄρδην ἀπόλετο, εἰποι, ὅτι Ὁ βασιλεὺς ταύτῃ ἐπιστράτευσε, καὶ διήρπασε, μετὰ τοῦ στρατοῦ παντὸς ἑλθών. Ὅμοιον τῷ· *Φοβερόν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος*. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς τότε Ἰσραηλίτας ἀσχάλλοντας, ἰσως δὲ καὶ αἰτιωμένους τὸν θεὸν, ταῦτα λέγει ὁ προφήτης, δεικνὺς ὅτι δικαίως τοῖς Βαβυλωνίοις παρεδόθησαν. Εἰδωλολατρήσαντες (81) γὰρ, ἀντὶ τοῦ λαβῆναι Θεοῦ, καὶ οἰκεῖν αὐτῷ, μέλλον δὲ υἱοὶ, ἐχθροὶ αὐτῷ γεγόνασι. Διὸ καὶ ζηλώσας, ὅτι αὐτὸν ἐγκατέλιπον, παρίδωκεν αὐτοὺς τοῖς ἐχθροῖς. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ ψῆφῃ Μωϋσῶς εἶπεν· *Αὐτοὶ παρεζήλωσαν με ἐπ' οὐ Θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· καὶ γὰρ παραζήλωσά με αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνη, ἐπὶ ἔθνεσιν ἀνένετ' ἀποργῶ αὐτούς*. Ἐθνος δὲ ἀσύνητον οἱ Βαβυλωνιοί, καὶ ὡς ἀλαζόνες, καὶ ὡς τοῖς μὴ οὖσι θεοῖς λατρεύοντες. Οὐδὲν γὰρ ἀλαζόνος καὶ εἰδωλολάτρου ἀσυνετώτερον.

Κύριος μακρόθυμος, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐ-

⁸¹ Hebr. x, 31. ⁸² Deut. xxxii, 16.

Variae lectiones et notæ.

(78) *Ubi splendet ignorantibus lumen cognitionis.* Ex Cod. Bav. et Ven.

(79) Non exstant Græca verba Latinis istis, *adversum illos copias suas armat*, respondentia.

(80) *Significanter dictum est ipse: Ipse enim, ait,*

qui magnus est. etc. Ita Græca.

(81) Hæc ita reddere placet: *Idola enim colentes, cum se populum Dei, et amicos ejus, imo vero filios exhibere deberent, ejus se inimicos ostenderunt.*

τοῦ, καὶ ἀθῶον οὐκ ἀθώωσει. Οὐκ εὐθὺς μὲν ἅπασι, φησί, τὴν δίκην ὁ Κύριος, ἀλλὰ μακροθυμία πλείστη πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας· χρηταί· ἐπιστρέφει γὰρ αὐτοὺς βούλεται. Καὶ τοῦτου μάρτυρες ὑμεῖς, ὦ Νινευῖται, μεταμελεία χρησάμενοι· εἴτα πάλιν πονήριαν πολλὴν νοσήσαντες, καὶ ὅμως δίκας ὑπὲρ ταύτης μὴ δόντες. Πλὴν ἄλλα μακρόθυμος ὢν, καὶ φέρων ἐπὶ πολὺ τὰς τῶν ἀνθρώπων παρανομίας, οὐ δι' ἀσθένειαν τοῦτο ποιεῖ. Μεγὰλὴ γὰρ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ ὅτε μέλλει κολάσαι τοὺς μὴ μεταμελουμένους, σφοδρὰν ἐπάγει τὴν τιμωρίαν. Ἄθῶον (82) γὰρ οὐκ ἀθώωσει, τούτεστι, πανωλεθρίαν ἐπάγει. Εἰ γὰρ καὶ δοκεῖ ἀθώου, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος ἀθώοι. Ἡ κατὰ ἰδίωμά της Γραφῆς εἰρηγὰι τὸ, Ἄθῶον οὐκ ἀθώωσει, ὡς τὸ, Ἰδὼν εἶδον τὴν κἀκώσιν τοῦ Ἰσραὴλ. Κἀνταῦθα οὖν μέλλων εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἀθώοι, ἐδίδωκε τὴν λέξιν. Καὶ τοὺς ἀπεκτονότας δὲ τὸν Ἰδὼν αὐτοῦ ἐξεδίκησε μετὰ θυμοῦ, τούτεστι, δίκας εἰσεπράξατο μὴ μετανοήσαντας, καὶ ἐξῆρεν αὐτοὺς ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ζηλώσας ὑπὲρ τοῦ δικαίου, οὐ φονεῖς αὐτοὶ ἐγένοντο. Καὶ πᾶς δὲ ὁ κατὰ σάρκα ζῶν, ἐχθρὸς ἐστι τοῦ Θεοῦ· τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἐχθρὰ εἰς Θεόν. Ἐκδικεῖ οὖν τὸν τοιοῦτον ἐχθρὸν ὁ Κύριος, τάχα μὲν καὶ ἐνταῦθα πειρασμοῖς παραδιδούς, ὥστε τὸ ἐχθρὸν αὐτοῦ φρόνημα ἐξαρθῆναι ἐκ τοῦ τοιοῦτου ἀνθρώπου. Εἰ δὲ ἐνταῦθα μακροθυμήσῃ, ὥσπερ εἰώθε πολλὰκις ποιεῖν, ἵνα διὰ τῆς χρηστότητος πρὸς ἑαυτὸν ἐλκύσῃ· ἀλλ' οὖν ἐν τῇ τελευταίᾳ κρίσει οὐκ ἀθώωσει, καίτοι ἐνταῦθα ἀθῶον. Ταῦτα δὲ ποιεῖ ὡς νυμφίος, ζηλῶν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν, ἃς κρίσας ἵνα αὐτῷ ἀρμοσθεῖεν παρθένοι ἄγναι, ὅρᾳ τῷ ἐχθρῷ καὶ ἀποστάτῃ κολλωμένας, καὶ κατασχοινούσας τὴν εὐγένειαν, ἣν φύσει ἀπὸ τοῦ λόγου ἔσχον.

erit, etiamsi hic non asper exstiterit. Hæc autem ceu sponsus quispiam facit, æmulationem habens pro animabus, quas cum condidisset, [ut ipsi coagmentarentur virgines castæ, hosti ac desertori Satane videt agglutinatas, pudefacientes ita claritudinem generis sui, quam ex natura rationali sortitæ crant.

Κύριος ἐν συντάξει, καὶ ἐν συσσεισμῷ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ. Ὅδον λέγει τὴν κίνησιν, ἣν ποιεῖται Θεὸς κατὰ τῶν ἀξίων τιμωρίας. Αὕτη τοίνυν ἡ κίνησις, οὐκ ἀπλῶς τιμωρίας ἐπάγει, ἀλλὰ συντέλειαν ποιεῖται, ὅ ἐστι πανωλεθρίαν, καὶ συσσειεῖ, τούτεστι, συνταράττει, μεθιστώσα καὶ μεταβάλλουσα τὰ πράγματα, οὕτω τοίνυν καὶ τοῖς Νινευῖταις προσενεχθήσεται. Καὶ λοιπὸν, μὴ ἀθυμήτε [f. -μεῖτε], οἱ Ἰσραηλίται, κακῶς ὑπ' αὐτῶν πεπονθότες. Ἦξει γὰρ καὶ ἐπ' αὐτοὺς ἡ συντέλεια.

Καὶ νεφέλη κοριορτὸς ποδῶν αὐτοῦ. Ἀρμοδίως μᾶλλον τὸν κοριορτὸν τῇ ὁδῷ προστίθειεν. Ἀνθρώπος μὲν οὖν, φησὶν, ὀδεύων, κοριορτὸν ἐγείρει· Θεὸς δὲ οὕτω τοι μεγαλοπρεπῶς κινεῖται, ὥστε νεφέλας ἐγείρειν. Καὶ κατὰ Νινευιτῶν οὖν κινήθεις, νέφη

A ejus, et innoxium sine noxa non dimittet. Non statim, inquit, Dominus vindictam adducit, sed plurima longanimitate erga delinquentes utitur, ut quos a peccatis reverti velit. Cui rei vos, o Ninevitar, testimonium dicere potestis, qui ad meliorem vitam per resipiscentiam translati, deinde rursus multa pravitate languentes, poenas tamen istorum scelerum vestrorum non dedistis. Atqui Dominus longanimis et patiens super iniquitates peccantium, ob imbecillitatem hoc non facit : ingens enim robur ejus, puniturusque eos, qui non resipuerunt, vehemens ac grave supplicium affert : sine noxa enim existens, non est citra noxam : vel, innoxium siue noxa non dimittet (nam duplex hic lectio, duplicem intellectum parit), hoc est, communem omnibus perniciem affert. Quamvis enim sine damno quod inferat esse videatur, non omnino tamen a supplicio abstinet. Vel juxta proprietatem Scripturæ hoc dictum est : *Expers supplicii, sine supplicio non erit* : itidem ut hoc, *Videns vidi afflictionem Israelis* ²¹⁵. Hic igitur dicturus, quod non sit citra ultionem, ingeminavit dictionem. Proinde et eos qui Filium ejus occiderant, ultus est cum indignatione, poenam exigens ab iis qui non sunt perducti ad pœnitentiam, eosque ex Jerusalem abstulit, ira æstuans, ob justum suum, cujus interfectores exstiterunt. Præterea quilibet secundum carnem vivens, est hostis Dei : nam affectus carnis est inimicus Deo. De tali igitur inimico se ulciscitur Dominus, protinus cum tentationibus tradens in hac vita, ut hostilis affectus ex tali homine tollatur. Sin hic longanimis fuerit, ut sæpe consuevit, ut per mansuetudinem suam ad sese peccantem trahat, in extremo tamen judicio, sine supplicio non ceu sponsus quispiam facit, æmulationem habens

215 Dominus in consummatione et in concussione via ejus. Viam appellat, motionem quam facit Deus in punitione eorum qui supplicium commuerunt. Ipsa igitur motio non simpliciter poenas adducit, sed consummationem, hoc est, perniciem et interitum : concutitque, hoc est, turbat, miscens ac permutans res. Hanc ergo ad rationem in Ninevitas feretur. Quapropter posthac ne despondeatis animum, Israelitæ, qui miseris modis accepti ab illis estis. Veniet namque super eos quoque consummatio, hoc est finis (83), vastatio, exterminatioque.

Nubes et pulvis pedum ipsius. Haud inconvenienter pulverem itineri apposuit. Homo igitur, inquit, iter faciens, pulverem excitat. Deus vero adeo magnifice incedit ac movetur, ut nubes et nebulas excitet Sic et contra Ninevitas motus, nubes malorum un-

²¹⁵ Exod. iii, 7.

Variae lectiones et notæ.

(82) Hæc ita sonant : Absolvens enim, non absolvet : hoc est, excidium inducet : licet enim videatur absolvere, non tamen ad finem usque absolvit.

(83) Postrema ea verba explanandi gratia adjecit Lonicerus.

dique adducet. Porro et unigeniti Dei Filii ad nostra confinia iter, quod in consummatione sæculorum fecit, concussit principatus et potestates. Ad hæc translatio a lege ad Evangelium, concussio intelligi queat. Mentales autem nebulae, hoc est, prophetae, adventum ejus nuntiarunt, perinde atque currentes excitatus pulvis nuntiat. Nubes vero istos appellat, seu caliginosior, nec admodum perspicuo sermone usos: attamen spirituali aqua prægnantes, quoque tempore dignis præbentes spirituum intellectum. Ambulat porro et in nobis Dominus, cum iter honesti, adeoque virtutis ingressi fuimus. Exstinctis itaque vitis atque ejectis ex anima nostra, stirpiusque evulsis sive motis, nec ulterius stabilitatem seu firmam mansionem in ea habentibus, iter Domini locum invenit. Ex hac deinde via et motione, quod crassum in nobis est ac terreum, subtile ac aereum et spirituale redditur. Hinc et sublime raptum, in nubes transfertur, quæ aliis etiam imbrem mentium adstillare queant.

VERS. 4. *Minans mari, et arefaciens ipsum, omniaque flumina devastans.* Docet nos omnipotentem esse Deum, qui facile quicquid voluerit faciat: qui, si velit, universum mare exsiccat, omniaque flumina deleet. Atque hoc perspicuum est ex admirandis ejus factis, quæ temporibus Mosis, dum Rubens mare, ac Jordanem fluvium, temporibus Jesu filii Nave exsiccat. Hinc et Ninevi urbem arefaciet, veluti vastum quoddam pelagus existentem, cum gloria, tum opibus altum, bellorum motibus fluctuans: ac gentes sub ipso, seu amnes quosdam in eam se exonerantes et influentes, quibus intumescat et impleatur, desolabit. Mare, hujus vitæ est amaritudo, quam insipientes nos seu flumina appetimus. Hanc Dominus exsiccat, ac quod in ea potioni accomodum videbatur, obliteravit, instituens nos, quod in mundo afflictionem **216** nos ferre oporteat: sin autem jugum ejus tulerimus, invenimus requiem animabus nostris. Præterea si quisquam in tentationibus fuerit, in mari est et in fluminibus. Ad eum igitur tentato confugiendum est, qui interminatur mari, amnesque exsiccat.

Diminuta est Basanitis et Carmelus. Hoc ipsum etiam divinæ potentiae signum est. Aiunt enim, Basanitem regionem Palæstinæ fertilissimam, tum Carmelum Judææ montem, a gentibus habitata fuisse pugnacibus et morosis; attamen Deus eas evertit, ac Israellem eo introduxit: quocirca non est fidei absonum, Deum etiam ipsam Ninevi subversurum.

Efflorescentia Libani defecerunt. Libanus mons est Phœnicie. Efflorescentia hujus, principes et reges appellat regionis Libano monti subjectæ, quos et ipsos debellatos, Israelitis subjecit Deus. Poteris etiam hæc in futuro accipere, quasi dicat propheta: Dominus ille adeo potens est, ut si velit, imminuat Basanitis, etiamsi sit populosissima, ob fertilitatem suam: deinde Carmelus et Libanus, montes nemo-

A κακῶν ἐπιστῆσαι πάντοθεν. Καὶ τοῦ Μονογενοῦς δὲ ἡ πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐσχατιὰν ὁδὸς, ἐν συντελείᾳ τῶν αἰώνων γενομένη, συνέσεισεν ἀρχὰς τε καὶ ἐξουσίας. Καὶ αὕτη δὲ ἡ ἀπὸ τοῦ νόμου ἐπὶ τὸ Εὐαγγέλιον μετέστας, σεισμὸς ἂν νοηθῇ. Αἱ δὲ νοηταὶ νεφέλαι, τούτέστιν, οἱ προφῆται, τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἐμήνυσαν· ὥσπερ καὶ τοὺς τρέχοντας μὴνύει κόνις ἀνισταμένη. Νεφέλας δὲ τούτους καλεῖ, ὡς σκοτεινότηρῳ μὲν, καὶ οὐ λίαν ἐμφανεῖ καυχημένους λόγῳ, πλὴν ἀλλὰ τὸ ὕδωρ τὸ πνευματικὸν ἐγκυμονοῦντας, καὶ ἐν καιρῷ ἀποδιδόντας τοῖς ἀξίοις συνίναμι πνευματικά. Ὁδεῦσι δὲ καὶ ἐν ἡμῖν ὁ Κύριος, τὸν σπουδαῖον καὶ κατ' ἀρετὴν μετιοῦσι βίον. Ὅτε οὖν ἡ κακία συντελεσθῇ καὶ ἐξολοθρευθῇ ἐκ τῆς ψυχῆς, ἤγουν σεισθῇ, καὶ οὐκέτι βεβαίωσιν τίνα καὶ μονιμότητα ἐχῇ ἐν αὐτῇ, τότε ἡ ὁδὸς τοῦ Κυρίου χώραν εὕρισκεται. Ἐκ δὲ τῆς ὁδοῦ ταύτης καὶ τῆς κινήσεως, τὸ ἐν ἡμῖν παχὺ καὶ γεῶδες, λεπτόν τι, καὶ οἷον ἀερῶδες καὶ πνευματικὸν γίνεται. Ὡστε καὶ ἀνω φερόμενον, εἰς νεφέλας συνίσταται, ὁμοῖον νοητὸν καὶ ἄλλοις ἐπιστάζειν δυναμένως.

Ἀπειλῶν θαλάσσης, καὶ ξηραίνων αὐτήν, καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς ἐξηρμῶν. Διδάσκων ἡμᾶς τὸ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι βραδίως πᾶν ὃ ἐν θελήσει ποιεῖ, ὅτι εἰ θελήσειεν, ἅπασαν ξηραίνει τὴν θάλασσαν, καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς ἀφανίζει. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀφ' ὧν τε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐπὶ Μωϋσέως, καὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ἐπὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἐξήρανε. Καὶ τὴν Νινευὶ τοίνυν ξηραίνει, οἷον τίνα θάλασσαν οὖσαν πλατεῖαν, τῇ δόξῃ καὶ τῷ πλοῦτι βαθεῖαν, καὶ πάντας τοὺς πολέμους ἐπικυμαίνουσαν, καὶ τὰ ὑπ' αὐτὴν ἔθνη, ὥσπερ τινὰς ποταμοὺς, εἰς αὐτὴν εἰσβάλλοντα, καὶ συναϊρόμενα αὐτῇ εἰς ὄγκον καὶ πληθυσμὸν, ἐξηρμῶσει, θάλασσα, ἡ τοῦ παρόντος βίου πικρία, ἣν ἀνοηταίνοντες ἡμεῖς, ὡς ποταμοὺς προσετιμέθα. Ταύτην ὁ Κύριος ἐξήρανε, καὶ τὸ δοκοῦν αὐτῆς· πότενιν ἐξηφάνισε, διδάξας ὡς ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχομεν· ἐὰν δὲ τὸν ζυγὸν αὐτοῦ ἄρωμεν, εὐρήσομεν ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν πειρασμοῖς τις εἴη, ἐν θαλάσσῃ ἐστὶ, καὶ ἐν ποταμοῖς. Πρὸς ἐκεῖνον οὖν αὐτῷ καταφευκτέον, τὸν ἀπειλοῦντα θαλάσσης, καὶ ποταμοὺς ξηραίνοντα.

Ἀλιγώθη ἡ Βασανίτις καὶ ὁ Κάρμηλος. Καὶ τοῦτο τῆς Θεοῦ δυνάμεως ἐνδεικτικόν. Καὶ γὰρ, φησὶ, Βασανίτιν χώραν τῆς Παλαιστίνης ἀφορωτάτην, καὶ τὸν Κάρμηλον, τῆς Ἰουδαίας ὄρος ὄντα, ἔθνη ἐνέμοντο ἀμαχα καὶ δυσκαταγώνιστα· ἀλλ' ὁμοῦ ὁ Θεὸς ταῦτα καθεῖλε, καὶ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ καταφύκειεν. Οὐδὲν οὖν ἀπιστον, εἰ καὶ τὴν Νινευὶ καθεῖλε.

Καὶ τὰ ἐξαρθοῦντα τοῦ Λιβάνου ἐξέλιπον. Λιβανός, ὄρος τῆς Φοινίκης ἐστίν. Ἐξαρθοῦντα δὲ τούτου φησὶ, τοὺς ἀρχοντας καὶ βασιλεῖς τῆς τῷ Λιβάνῳ ὑποκειμένης χώρας, οὓς καὶ αὐτοὺς ὁ Θεὸς καταγωνισάμενος, ὑποχειρίους τοῖς Ἰσραηλitaῖς ἐποίησε. Δύνασαι δὲ καὶ ἐπὶ μέλλοντος ἐκλαβεῖν ταῦτα, οἷον· λέγοντος τοῦ προφήτου, ὅτι Ὁ Θεὸς ἐστὶ δυνατὸς ὁ Θεός, ὥστε εἰ θελήσει, ἀλιγωθήσεται ἡ Βασανίτις,

καίτοι πολυανθρωποτάτη οὐσα διὰ τὴν εὐκαρίαν· καὶ ὁ Κάρμηλος καὶ ὁ Λιβανός· καίτοι εὐδενόροτατα ὄρη, καὶ ἀμφίκαφ' ὄντα, ἐκλείψουσι, εἰ μόνον ἐκεῖνος νεύσει. Ὡσαύτως καὶ πάντα τὰ ἐφ' ἧς οὕτω νοήσεις καὶ ἐπὶ μέλλοντος λεγόμενα.

Καὶ ὄρη ἐσεισθήσονται ἀπ' αὐτοῦ, καὶ οἱ βουνοὶ ἐσαλεύθησιν, καὶ ἀνεστάλη ἡ γῆ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ σὺμπασα. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπελάμβανον αὐτὸν τινες ἐν Ἰουδαίᾳ μόνον δύνασθαι, καθὼς ἔλεγον· Θεὸς ὁρέων, Θεὸς Ἰσραὴλ, καὶ οὐ Θεὸς κοιλῶδω· φησὶν, ὅτι Πάντα τὰ ὄρη σεισθήσονται ἀπ' αὐτοῦ, τρυφέσιν, ἀπὸ μόνου τοῦ νεύματος αὐτοῦ· καὶ ἡ γῆ δὲ, οὐχ ἥδε ἢ ἥδε, ἀλλὰ σὺμπασα ἀνεστάλη ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, τρυφέσιν, ἐφρίξεν, ἢ μετεκινήθη, καὶ τῆς οἰκείας ἔδρας ἐξέστη, ἐπιβλέποντος ἐπ' αὐτὴν ὀριμώτερον.

Καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. Εἰ αὐτὸ τὸ στοιχεῖον, πολλῶν μᾶλλον οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ, ἀνθρωποὶ τε καὶ λοιπὰ ζῶα. Ὀλιγώθη ἡ Βασανίτις καὶ ὁ Κάρμηλος, ὅτε Ἰουδαῖοι διὰ τὸν σταυρωθέντα ὑπ' αὐτῶν Κύριον τῆς δόξης, τοῖς Ῥωμαίοις παρεδόθησαν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς Βασανίτιδος μὲν, ἢ ἠθικῇ πολιτείᾳ καὶ πρακτικῇ· διὰ δὲ τοῦ Καρμήλου, τὰ τῶν δογμάτων ὀψιλότερα δηλοῦνται, ἅτινα πολλὰ ὄντα, ὀλιγώθη εἰς τὸν συντεταγμένον καὶ συντεταγμένον λόγον τοῦ Εὐαγγελίου συγκεφαλαιωθέντα. Ἐπεὶ δὲ ὁ Λιβανὸς εἰδωλολατρείας ἦν ἐργαστήριον, ἐξέλιπε καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πρὶν ἀνθούντα τῆς εἰδωλολατρείας εἶδη, ἢ καὶ ἡ τῶν Ἑλλήνων σοφία, ἣν ἐμύρωεν ὁ Θεός. Ἐσεισθήσονται δὲ ἐν τῷ σταυρῷ τὰ ὄρη, καὶ ἡ φύσις ἡμῶν, ἢ πρότερον οὐσα γῆ, ἀνεστάλη, ἄνω ὀδεύσασα, καὶ τὴν πρὸς οὐρανὸς στελεμαμένη πορείαν, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ γῆνοι λογισμοί, θεοὶ καὶ οὐράνιοι ἐγένοντο. Ἀλλὰ καὶ τις καρποφορῇ ἐν κακίᾳ, καὶ θάλλῃ, ὀλιγοῦται, καὶ ἐκλείπει κατ' αὐτὴν, ὅταν ὁ Θεὸς ἐπιβλέψῃ, μετάνοιαν αὐτῷ ἐντιθεῖς, καὶ ἡ ὀρεινή σκληρὰ αὐτοῦ καρδία, καὶ τὰ τῆς γῆς φρονούσα, σεῖσται καὶ μετακινεῖται ἀπὸ τῆς ἐν τῷ κακῷ στάσεως.

Ἀπὸ προσώπου ὀργῆς αὐτοῦ τίς ὑποστήσεται; Εἰ καὶ ἐν πολλοῖς παρὰ τῇ Γραφῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ κολαστικῆς τιнос δυνάμεως τάττεται, πλὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἰαρωτέρου τρόπου ἔστιν ὅτε εὐρίσκεται, ὡς τὸ, Ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα· καὶ, Ἰσραὴλ τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέψεις; διὰ τοῦτο ἐνταῦθα εἰπὼν, Ἀπὸ προσώπου, προσέθηκε τὸ, Ὀργῆς. Τίς οὖν ὑποστήσεται, φησὶν, ὅτε τὸ πρόσωπον ὀργῆς πληρὲς ἡμῖν ἐπιδείξει; Ἔοικεν οὖν ὁ μονογενὴς Υἱὸς πρόσωπον λέγεσθαι τοῦ Πατρὸς, ὡς χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ γνωριστικὸς αὐτοῦ, ὁ αὐτὸς καὶ κολάζειν καὶ σώζειν. Οὗτος γὰρ, φησὶ, κείται εἰς πῶσιν καὶ ἀνδράσασιν πολλῶν.

Καὶ τίς ἀναστήσεται ἐν ὀργῇ θυμοῦ αὐτοῦ; Ἐπίτασιν τίνα ἐνταῦθα δηλοῖ εἰπὼν τὸ, Ἐν ὀργῇ

A rosisissimi, et exuberantissimi materia sup, deficient tamen, quamprimum ille vel nutu decreverit. Consimilem ad modum cætera quæ sequuntur, intelligere poteris de futuro dicta.

VERS. 5. Montes moti sunt ab ipso, collesque sunt concussi, ac sublimata est terra a facie ejus universa. Quia enim quidam suspicabantur ipsum in Judæa tantummodo potentem esse, unde et dicebant : Deus montium, Deus Israel, et non Deus vallium **: ait etiamnum : Non solum omnes montes ab ipso commovebuntur, hoc est, a solo nutu ejus, verum ipsa etiam terra : nedum hæc vel illa, sed enim universa sublevata est a facie ejus, hoc est, horruit, vel transposita est, æque sua sede dimota, B ipso eam intulente acrius.

Et omnes habitantes in ipsa. Si ipsum elementum commoveatur, multo magis habitantes in ipsa, homines et animalia cætera. Atqui diminuta est etiam Basanitis et Carmelus, quando Judæi propter crucifixum ab se Dominum gloriæ, traditi sunt Romanis. Deinde per Basanitin in moribus et operibus versans respublica, per Carmelum vero dogmatum altitudo indicatur : quæ cum multa essent, diminuta sunt, in concisum et consummatum sermonem Evangelii summatis congesta. Quoniam vero Libanus, idololatriæ erat officina, defecerunt in eo prius florentes idolorum cultus species, vel Græcorum sapientia, quam sublevavit, hoc est, infatuavit, in supernis ingrediens Deus. C Concussi sunt autem et in cruce montes, ac natura nostra, terra antehac exsistens, sublimata est, ad superna iter faciens, ac profectionem ad cælos instituens, omnesque 217 juxta in ipsa commorantes terrenæ cogitationes, divinæ adeoque cœlestes factæ sunt. Insuper si quis fructum ferat in vitiositate, et in ipsa floreat, imminuitur nunc et deficit ab ipsa. Quando Deus talem inspexerit, aliam illi eamque meliorem mentem indens, tum montem durumque ejus cor, terrestria spirans, concutitur et commovetur a statu, qui in eo est, mali.

VERS. 6. A facie iræ ejus quis subsistet? Etiam si in plerisque Scripturæ locis, facies Dei, de supplicium afferente potentia usurpetur, interitum tamen lætioribus rebus etiam accomodata reperitur, ut in eo loco : Ostende faciem tuam et servabimur **: et, Faciem tuam cur avertis **: Quare cum hic dixisset, A facie, adjunxit, Iræ. Quis, inquit, subsistet, si quando faciem suam iræ plenam nobis ostendat? Videtur igitur et unigenitus Dei Filius, facies esse Patris, tanquam character et forma substantiæ ejus, ipsiusque manifestator, idem punire et servare. Ille namque, inquit, positus est in ruinam et resurrectionem multorum **.

Et quis opponet sese iræ concitati animi ejus? Epitasin quamdam hic exhibet, Iræ concitati animi

** III Reg. xx, 28. ** Psal. LXVIX, 4. ** Psal. XLIII, 24. ** Luc. II, 34.

ejus, dicens : forsan ideo, quod secundum aliquos **A** *θυμὸς αὐτοῦ. Μήποτε δὲ ἐπειδὴ κατὰ τινὰς θυμὸς* *θυμὸς, id est, concitatus animus, seu furor, sit* *μὲν ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τοῦ πάθους, ὃ γίνεται ἐξ ἀναθυ-* *principium quidem perturbationis quæ sit ex in-* *μιάσεως τοῦ περικαρδίου αἵματος ζέοντος· ὁργὴ δὲ,* *flammatione, vel suffumigatione ferventis sangui-* *θυμὸς ὁργῶν πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι τι· διὰ τοῦτο ἐν-* *nis circum cor : ira vero sit animus, vel impetus* *ταῦθα εἶρκεν· Ἐν ὁργῇ θυμοῦ αὐτοῦ· τούτέστιν,* *irarum, ad efficiendum quiddam. Propterea hic* *Ὅταν ὁ θυμὸς αὐτοῦ καὶ ἔργα ποιεῖ πρὸς ἄμυναν* *dixit, In ira indignationis ejus* *καὶ ἀντιλύπησιν, τίς ἀντιστήσεται, ὥστε ἀποστρέφαι* *“ , hoc est, cum* *τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἀναστellaί τὴν τιμωρίαν;* *indignabundus, et ira æstuans animus etiam opera* *ejus, et pœnam imminuentem auferat?*

Impetus animi ejus liquefacit principatus, petra- *que contrita sunt ab ipso. Amplissima, inquit, im-* *peria subjugata sibi, quæ rupium habere robur pu-* *tabantur, conterit et dissolvit concitatus animus* *ejus : eademque liquefacit, ut ceram ignis. Meri-* *to igitur nemo illi resistet. Quinetiam principatus* *tenebrarum ac potestates dissolvit animus ejus,* *quando demisit eos in abyssum. Judaicos item ma-* *gistratus diruit, propter scelus quod Dominum cru-* *cifigendo patrarunt. Deinde petra etiam contrita* *sunt : partim revera petrae sensibus objectæ tem-* *poribus supplicii in cruce Domini nostri : partim* *duris cordibus existentes gentes, verbo Evangelii* *accepto. Porro cum in nobis intellectus vel mens* *dominatur, unus est ille principatus, unicum impe-* *rium, propterea ipsum non liquitur. Quando vero* *impetus et ardor animi, una cum cupiditate potitur* *scepstris, en multi in nobis dominatus, multa im-* *peria, quæ liquefacit Domini concitatus animus,* *seu indignatio in mentem nostram accepta, dicente* *C* *Domino interdum* **218** *Eos qui me noluerunt* *regnare super se, adducite et mactate* *“ : interdum* *vero : Dissecabit talem mentem, et portionem ejus* *cum hypocritis ponet : illic est fletus et stridor dentium* *“ . Confringuntur etiam petrae a tali indigna-* *tionem, seu impetu Domini, ipsi nimirum graves admodum, anxii et severi in villis habitus.*

Vers. 7. Benignus est Dominus exspectantibus ip- *sum in die tribulationis* *“ . Postquam horrenda comme-* *moravit, ac impetus, seu ardoris animi, et iræ Dei* *meminit, multæque atrocitatis : ut ne durum* *quempiam et pravum perversumque quidam arbi-* *trentur Deum (id quod Simonis et Marcionis secta-* *tiores passi sunt), quæ ad mansuetudinem et benigni-* *tatem ejus pertinent nunc adducit, et ait : Etiam si* *ingentem quampiam et intolerabilem Domini indig-* *nationem dixerim, hostibus tamen ejus hujusmodi* *indignatio segregata, definitaque est : sive illis qui* *necum mala operantur, verumetiam iniquo animo* *ferunt castigationem, qua propter talia crimina sua* *puniuntur, atque vituperant Deum, conviciis la-* *cessunt, ac fastidiunt ejus dispensationem. Etenim* *Exspectantibus ipsum in die tribulationis, hoc est,* *castigationem ab ipso adductam placida mente sus-* *tinentibus, tolerantibusque ipsum, seu castigantem* *patrem, talibus, inquam, benignus, mansuetus,* *clemens est. Vel exspectantibus ipsum, pro, divi-* *nam ipsam ab eo consolationem excipientibus,* *et ad ipsum tantummodo defigentibus oculos,* *oculos, nec ad alia vel demonum vel hominum auxilia* *respicientibus. Tale est quod Propheta*

Ὁ θυμὸς αὐτοῦ τήκει ἀρχὰς, καὶ αἱ πέτραι δι- *εθρύθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Τοὺς τὰς μεγίστας, φησὶν,* *ἀρχὰς ἐγχεχειρισμένους, καὶ πετρῶν ἰσχυρὸν ἔχειν* *ὑπολαβάνοντας, συντρίβει καὶ καταλύει ὁ θυμὸς* *αὐτοῦ, καὶ τήκει, ὥσπερ κηρὸν πῦρ. Εἰκότως οὖν* *οὐδεὶς ἀντιστήσεται αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ* *σκότους, καὶ τὰς ἐξουσίας κατέλυσεν ὁ θυμὸς αὐτοῦ,* *ὅτε ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ τὰς Ἰου-* *δαϊκὰς ἀρχὰς, διὰ τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ αὐτῶν ἄγος·* *καὶ αἱ πέτραι διεθρύθησαν, ταχὺ μὲν καὶ αἰσθη-* *ται ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· τάχα δὲ, καὶ τὰ σκληροκαρδία* *ἔθνη, δεξιόμενα τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου. Ὅταν οὖν* *ἐν ἡμῖν ἀρχὴ ὁ νοῦς, μία ἀρχὴ ἐστὶ· διὸ οὐ τήκεται* *αὕτη· ὅτε δὲ ὁ θυμὸς ἀρχῇ, καὶ ἡ ἐπιθυμία, ἰδοὺ* *πολλὰ ἀρχαί, ὧς τήκει ὁ θυμὸς τοῦ Κυρίου, εἰς νοῦν* *ἡμῖν λαμβανόμενος, λέγοντος ποτὲ μὲν, ὅτι Τοῦς* *μὴ θέλοντάς μς βασιλεῦσαι ἐπ' αὐτοὺς, ἀγά-* *γετε καὶ σφάξετε· ποτὲ δὲ, Διχοτομήσει αὐτόν,* *καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει.* *Ἐκεῖ ἐστὶ ὁ κλανθυμὸς, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόν-* *των. Διαθρύπτονται δὲ καὶ αἱ πέτραι ὑπὸ τοῦ τοιού-* *του θυμοῦ, αἱ τέως βαρεῖται καὶ ἀνένδοτοι ἐν τῷ* *κακῷ ἔξεις.*

Χρηστὸς Κύριος τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὸν ἐν *ἡμέρᾳ θλίψεως. Ἐπειδὴ τὰ φοβερά εἶπε, καὶ θυμοῦ* *καὶ ὁργῆς ἐμνήσθη καὶ ἀποτομίας πολλῆς, ἵνα μὴ* *σκληρόν τινα καὶ σπληνὸν νομίσωσι τινες τὸν Θεόν,* *ὃ ἐπάθον οἱ ἀπὸ Σίμωνος καὶ Μαρκίωνος, ἐπάγει καὶ* *τὰ τῆς χρηστότητος, καὶ φησιν, ὅτι Εἰ καὶ μέγαν* *τινὰ καὶ ἀνυπόστατον τὸν τοῦ Κυρίου θυμὸν εἶπον,* *ἀλλὰ τοῖς ἐχθροῖς ὁ θυμὸς ἀφώρισται, ἥτοι τοῖς οὐ* *μόνον κακὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καλῶν εἶναι δι'* *αὐτὰ μὴ εὐγνωμόνως δεχομένους τὴν παιδείαν, ἀλλὰ* *D* *βλασφημοῦσι καὶ ἀποδυσπετοῦσιν. Ἐπείτοιγε τοῖς* *ὑπομένουσιν αὐτὸν ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, τούτέστι, τὴν* *παρ' αὐτοῦ ἐπαγομένην παιδείαν φέρουσιν εὐχαρί-* *στως, καὶ ὑπομένουσιν αὐτὸν ὡς Πατέρα παιδεύοντα,* *τοῖς τοιοῦτοις χρηστὸς ἐστίν. Ἡ δὲ, Ὑπομένουσιν,* *ἀντὶ τοῦ, Τὴν αὐτοῦ παράκλησιν ἐκδεχομένοις, καὶ* *πρὸς αὐτὸν ἀφορώσι, καὶ μὴ πρὸς ἄλλας βοηθείας, ἢ* *δαιμόνων, ἢ ἀνθρώπων. Τοιοῦτον τὸ, Ὑπομένων* *ὑπέμειρε τὸν Κύριον· διὸ ἐπάγει· Καὶ προσέειπε* *μοι, — καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου τλαιπωρίας·* *Ὅστις γὰρ αὐτὸν ἀναμένει βοηθόν, ἐπακούσεται,* *καὶ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ ἀπολαύει.*

⁶⁴ Psal. xxix, 6. ⁶⁵ Luc. xix, 27. ⁶⁶ Matth. xxiv, 51.

inquit : *Expectans expectari Dominum* ; hinc subdit : *Et attenta mihi* ⁸⁷, — *et reduxit me e loco miserie* ⁸⁸. Quisquis enim ipsum præstolatur auxiliatorem, exauditor, ipsiusque benignitate fruitur.

Καὶ γινώσκων τοὺς ἐυλαβουμένους αὐτόν. Τού-
ἐστιν ἀγαπῶν καὶ οἰκτιρούμενος τοὺς ἐυλαβουμένους
αὐτόν, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἀμαρτάνοντας, ἢ τοὺς ἐυλα-
βῶς δεχομένους ἅπερ αὐτὸς ἐπάγει.

Καὶ ἐν κατακλυσμῷ πορείας, συντέλειαν ποιή-
σεται τοὺς ἐπεγειρομένους. Δεῖξας ὅπως προσφέ-
ρεται Θεὸς τοῖς ἐυλαβέσι, νῦν πάλιν τὴν κατὰ τῶν
ἀνοσιῶν διεξέρχεται ἐπεξέλευσιν, καὶ φησιν, ὅτι ὁ
Θεὸς τοὺς ἐπεγειρομένους αὐτῷ, τούτεστι, τοὺς τρα-
χυλῶντας, καὶ ὥσπερ δούλους πονηροὺς ἐπανιστα-
μένους τοῖς θεοῖς αὐτοῦ νόμοις, τοὺτους ποιεῖται
συντέλειαν, τούτεστιν, ἐξολοθρεῖσει, αὐτοαπώλειαν
τούτους τίθησιν, ἐν τῷ κατακλυσμῷ τῆς πορείας
αὐτοῦ, τούτεστι πορευόμενος καὶ κινούμενός τι κατ'
αὐτῶν, ὥσπερ ὕδωρ βίαιον κατὰ πρानοὺς φερόμενον,
καὶ κατακλυσμὸν ποιοῦμενον τῶν ὑποκειμένων.

Καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διώκεται σκότος. Τὸ
τῶν συμφορῶν · εἰ γὰρ ἐν ὀλίγοις καὶ κακώσεσιν
ὄντες, σκοτίζονται τὴν διάνοιαν, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, ὡς ἐν
νυκτὶ, διάγουσι. Συντέλεσε καὶ ὁ Μονογενὴς τοὺς
ἀεὶ ἐπεγειρομένους καὶ ἀποστατοῦντας αὐτῷ δαίμο-
νας ἐν τῷ κατακλυσμῷ τῆς αὐτοῦ πορείας, τούτεστι,
τῷ βαπτισματὶ ᾧ ἐβαπτίσαντο πορευθεὶς ἐκ τῶν κόλ-
πων τοῦ Πατρὸς πρὸς ἡμᾶς · καταδιώκεται αὐτοὺς
τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, ὃ αὐτοῖς ἡτοιμάσται. Ἀλλὰ
καὶ τοὺς ἐπεγειρομένους αὐτῷ Φαρισαίους καὶ Γραμ-
ματεῖς, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀπειθεῖς, συνεθανάτου, καὶ
τὸ νοητὸν μὴ ἀκούσαντας τοῦ λέγοντος · Ἐγὼ εἰμι
τὸ φῶς τοῦ κόσμου · καὶ, Ἐγὼ τὸ φῶς ἔχετε, περι-
πατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς κατα-
λάβῃ. Καὶ ἐν ἡμῖν δὲ ὁ κατακλυσμὸς τῶν δακρύων,
ἔχων καὶ πορείαν, ὃ ἐστὶ κίνησιν ἐν ἀρεταῖς, συντελεῖ
τοὺς ἐπεγειρομένους ἡμῖν δαιμονιώδεις λογισμοὺς.
Τοὺς ἐχθροὺς δὲ τοῦ Θεοῦ διώκει σκότος, αὐτῇ ἢ
ἀμαρτία, τὸ συνεῖδός ἀεὶ σκοτίζουσα, καὶ τῇ αὐτῆς
ἀσχημοσύνῃ μονονοχὶ συνωδοῦσα πρὸς τὰ τῆς ἀρε-
τῆς εὐσχήμονα ἔργα.

bre, ipsum nemp peccatum, conscientie caliginem ac tenebras inducens, tum sua deformitate tantum non compellens ad formosa virtutis opera.

Τὶ λογιζοσθε ἐπὶ τὸν Κύριον ; Ἐρωτᾷ περὶ τοῦ
Θεοῦ, καὶ φησι · Ποίαν δύναμιν ἔχειν αὐτὸν ὑπο-
λαμβάνετε ;

Συντέλειαν αὐτὸς ποιήσει, οὐκ ἐκδικήσει δις
ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν ὀλίγοις. Ἐρωτήσας αὐτὸς, πάλιν ἀπο-
κρίνεται, ὅτι τοιοῦτός ἐστι τὴν δύναμιν ὁ Θεός, ὥστε
ὀπηνίκα τιμωρήσασθαι τινα ἀξίως βούλεται, συντε-
λεῖ αὐτὸν ἄθροως διὰ μιᾶς πληγῆς, καὶ οὐ δεῖται
δευτέρως ἐκδικήσεως · πῶς γὰρ ἅπαξ συντελῶν
αὐτόν ; Τινὲς δὲ οὕτως ἀνέγνωσαν · Τὶ λογιζοσθε

A *Et cognoscit Dominus colentes ipsum. Hoc es* ⁸⁹,
diliget, et in suum jus et curam accipit deveneran-
tes eum, ac propterea non delinquentes, seu pie,
cumque timore et reverentia accipientes, quæ il-
lis allegat Deus.

VERS. 8. *In diluvio profectionis, finem faciet cum
excitatis adversus ipsum. Cum demonstrasset quod
Deus piis sese offerret, adeoque suis cultoribus,
nunc rursus suum erga impios excursum etiam
enarrat, inquit ; quod Deus excitatis erga se,
hoc est, duræ cervicis hominibus, ac veluti pravis
servis insurgentibus contra divinam ejus legem,
finem faciat, hoc est, funditus perdat, perniciem
eis faciat, in diluvio profectionis suæ, id est, dum
iter facit, et movetur aliqua ex parte contra ipsos,
quemadmodum aqua violenta per declive seu præ-
ceps acta, subinergens ea quæ sibi subjecta repe-
rit.*

*Et hostes ejus persequentur tenebræ. Hoc proprium
calamitatis est, quod qui in tribulationibus et afflic-
tionibus sint, mente obsuscantur, quadam caligine
obducti, 219 ut etiam in die veluti in nocte
agant. Porro unigenitus Dei Filius, perpetuo in se
insurgentes, et ab se deficientes dæmones confecit
exterminavitque, diluvio profectionis suæ, hoc est,
baptismate quo baptizatus est, profectus e sinu
Patris ad nos usque : hos et tenebræ persequen-
tur, exteriores nimirum, ipsis paratæ. Insuper Pha-
riseos, Scribas, et id genus cæteros, in ipsum con-
citatatos, inobedientes, hujusmodi tenebræ ad interi-
tum usque apprehenderunt, mentes illorum (84)*

C *excæcantes, quod non audierint dicentem, Ego
sum lux mundi* ⁹⁰ ; et, *Usquedum lumen habeatis, in
lumine ambulate, ut ne tenebræ vos apprehendant* ⁹¹.
Ad hæc in nobis etiam ipsis lacrymarum est dilu-
vium, habens profectionem, seu iter, hoc est, mo-
tum in virtutibus : quod intra nos dæmonem spi-
rantes cogitationes excitatas conficiet, delebit, ex-
terminabit. Inimicos autem Dei persequentur tene-
bre, ipsum nemp peccatum, conscientie caliginem ac tenebras inducens, tum sua deformitate

VERS. 9. *Quid cogitatis adversus Dominum ? De
Deo interrogat hunc ad modum : Qualem ipsum ha-
bere potentiam existimatis ?*

*Consummationem ipse faciet, non bis ulionem su-
met de eadem re in tribulatione. Cum interrogasset,
ipse sibi respondet. Talis est, inquit, potentia Dei,
ut si aliquem punire pro meritis velit, hoc ipsum
simul cumulate una plaga perficiat, nec altera vin-
dicta opus habeat, semel quadantenus ipsum con-
ficiens. Quidam sic legerunt : Quid ratiocinamini,*

⁸⁷ Psal. xxxix, 1. ⁸⁸ Ibid. 3. ⁸⁹ Joan. viii, 12. ⁹⁰ Joan. xii, 35

Variae lectiones et notæ.

(84) Deest in utroque Cod. Græca vox, quæ Latinæ
excæcantes, respondeat, quæ sane postulari videtur,

nisi forte τὸ συνεθανάτου regere putetur τὸ νοη-
τόν.

*quid cogitatis erga Dominum? Anne quod ipse sit finem nobiscum facturum? Hactenus per interrogationem. Deinde respondet: Non sumet ultionem bina vice, idem ob delictum, per tribulationem. Affirmant ergo hæc ad Israelitis dici. Postquam enim Salmanasar decem tribus captivas duxisset, captis una ab eodem aliquot Judææ civitatibus, metuerunt sibi admodum relictis passim, ne ad sese fors reverterentur Babylonii: hinc ad finitimas regiones aufugerunt, atque cum gentibus polluebantur. Consolatur itaque eos propheta dicens: *Quid cogitatis Dominum inhumanum esse, ipsumque vos extincturum, ac in perniciem traditurum? Haud fiet hoc. Non enim his sese vindicabit ob eandem rem, secundas super nos inducens tribulationes. Semel, inquit, vos punivit, quare non iterabit plagam. Ad gentes igitur ne accedite, sed Dominum expectate, qui expectantibus se, et bonus et benignus est.**

VERS. 10. *Quoniam usque ad fundamenta sua diruetur.* Vel a Deo punitus, vel ipsa Ninevi. Ab hoc enim loco aperte palam de ipsa et ad ipsam verba facit. Ait ergo: Quod subrutis fundamentis, ac solidis illis mœnibus, splendidisque ædibus, solo æqualitur, hoc est, plane desolabitur civitas **220** ista magna, neque ad habitandum commoda propter vastationem, neque ad agriculturam, propter ruinas ædificiorum, collapsumque.

Et veluti smilax expansa comeditur. Smilax planta est hederæ similis, perpetuo sursum tendens, subtilibus ramis, quæ proxime asiant plantas comprehendens, maxime vero paliuros, adeo, ut illos quidem seriat, ipsa tamen suo etiam tempore peccet. Hujusmodi sane erat Babylon, nunquam non et aliorum scandere volens, ac undique potentie suæ retia extendens, ut deprimerentur et suffocarentur ab ipsa comprehensi, nec pauca regna dissoluerentur. Comeditur itaque ipsa a Persis et Medis, Cyro ipsorum imperatore movente bellum: id est, obscurabitur, regno viduata.

Et veluti stipula ariditate referta. Propterea et igni hostium tradetur in comestionem.

VERS. 11. *E quo (86) egredietur cogitatio contra Dominum prava consultans et contraria.* Ad ipsam Ninevi verba faciens, causas devastationis ejus subindicat: Quia, inquit, Deo tradente in manus tuas Israelitis, non ipsi crexisti tropæum, non retulisti ei acceptam victoriam, sed tuæ potentie imputasti: Deum vero imbecillum esse cogitasti, ut qui non possit servare confidentes ipsi. Unde et Sennacherim, Ezechia, inquit, dicite: *Hæc dicit rex magnus: Ne te decipiat Deus tuus, eo (87) quod fidu-*

Α ἐπὶ τὸν Κύριον; Συντέλειαι αὐτοῦ ποιήσει; μέχρι τούτου, ἐρωτηματικῶς· εἰτα ἀποκρίνεται· Οὐκ ἐκδικήσει δις ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν ὁλίγῃ. Φασὶν οὖν ταῦτα λέγεσθαι πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ Σαλμανασάρ τὰς δέκα φυλάς αἰχμαλωτίσαντος, καὶ τινὰς πόλεις τῆς Ἰουδα βασιλείας ἐλόντος, ἐδεδοίκεσαν οἱ περιλειφθέντες, μήπως πάλιν αὐτοῖς ἐπανελθῶσιν οἱ Βαβυλωνῖοι, καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰς ὁμογύρους ἔφευγον, καὶ συνεμίσχοντο τοῖς ἔθνεσιν· ἐνταῦθα παραμυθίζεται αὐτοὺς ὁ προφήτης, λέγων· Τί λογίζεσθε ὅτι ὁ Κύριος οὐ φιλόανθρωπός ἐστι, καὶ ὅτι συντέλειαι ὁμῶν (85) ποιήσει καὶ πανωλεθρίαν; Οὐκ ἔσται τοῦτο. Οὐκ ἐκδικήσει γὰρ δις ἐπὶ τὸ αὐτὸ, θλίψει ἡμῖν [f. ὁμ.] ἐπάγων δευτέρας· ἅπαξ, φησὶν, ὁμὰς ἐτιμωρήσατο· οὐχὶ δευτέραν ἐπάξει πληγὴν. Μὴ τοίνυν τοῖς ἔθνεσι προσχωρῆτε [f. -ρεῖτε], ἀλλὰ τὸν Κύριον ὑπομένετε, τὸν τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὸν χρηστὸν ὄντα.

Ὅτι ἕως θεμελίων αὐτοῦ χερσωθήσεται. Ἡ ὁ ὑπὸ Θεοῦ τιμωρούμενος, ἡ Ninevi. Τὸ ἀπὸ τοῦδε γὰρ, σαφέστατα περὶ αὐτῆς, καὶ πρὸς ταύτην ποιῆται τὸν λόγον. Φησὶν οὖν, ὅτι καθαρεθέντων τῶν θεμελίων καὶ τῶν στεβρῶν ἐκείνων τειχῶν, καὶ τῶν λαμπρῶν οἰκῶν, χερσωθήσεται ἡ μεγάλη πόλις, τουτέστιν ἔρημος ἔσται, μήτε εἰς κατοικίαν χρησιμεύουσα διὰ τὴν καθαίρειν, μήτε εἰς γεωργίαν, διὰ τὰ συγχώματα τῶν οἰκοδομημάτων.

Καὶ ὡς σμίλας περιπλεκόμενῃ βρωθήσεται. Ἡ σμίλας κиттои́δες φυτὸν ὄντα, ἔρπει μὲν αἰετὸς πρὸς τὸ ἄνω· λεπτοὺς δὲ προήρει κλώνας, καὶ τῶν ἐγγύς ἐστηκότων δράττεται φυτῶν, καὶ μάλιστα τῶν παλιούρων, ὥστε καταπνίγειν μὲν ἐκεῖνα, φθείρεισθαι δὲ καὶ αὐτὴ τῷ χρόνῳ. Τοιαύτη τις ἦν καὶ ἡ Βαβυλων, αἰετὸς πρὸς τὸ ὑψηλότερον ἀνατρέχειν ἐθέλουσα, καὶ πανταχοῦ τὰς τῆς δυναστείας πλεκτάνας ἐκτείνουσα· ὥστε καταπνέζεσθαι καὶ καταπνίγεσθαι τοὺς ὑπ' αὐτῆς συληφθέντας, καὶ πολλὰς βασιλείας ὑπ' αὐτῆς καταλύσθαι. Βρωθήσεται τοίνυν αὕτη ὑπὸ Περσῶν καὶ Μήδων, Κύρου αὐτῶν στρατηγοῦντος· τουτέστιν, ἀφανισθήσεται, τῆς βασιλείας· ἐρημωθήσεται.

Καὶ ὡς καλύμη ξηρασίας μεστή. Διὸ καὶ πυρὶ τῶν πολεμίων παραδοθήσεται εἰς κατάθρυσιν.

B *Ἐκ σοῦ ἐξελεύσεται λογισμὸς κατὰ τοῦ Κυρίου πορνῆὰ βουλευόμενος καὶ ἐναντία.* Πρὸς αὐτὴν τὴν Ninevi ποιοῦμενος τοὺς λόγους, τὰς αἰτίας αὐτῇ τῆς ἐρημώσεως δείκνυσσι. Καὶ γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ παραδόντος οἱ τοὺς Ἰσραηλίτας, οὐκ αὐτῷ ἀνέθηκας τὸ τρόπαιον, ἀλλὰ τῇ δυνάμει· τὸν δὲ Θεὸν ἀσθενῆ ἐλογίσω εἶναι, μὴ δυνάμενον σώζειν τοὺς πεποιθότας ἐπ' αὐτόν. Καὶ γὰρ Σιναχηρείμ, Εἰπάτε, φησὶν, Ἐξελίξ· τὰδε λέγει ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας· Μὴ σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου, ἐφ' ᾧ σὺ

Variae lectiones et notæ.

(85) Cod. Ven. ἡμῶν, nos.

(86) Lonicerus legit ἐξ οὗ, cum reddiderit e quo. Uterque vero Cod. Ven. et Bav. habet ἐκ σοῦ,

ex te

(87) In quo confidebas, forte, ut ipse liberaret Israhel de manu mea. Sic Græce.

πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, δεῖ ῥύσεται τὸν Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς μου. Καὶ ὁ ὑποστράτης τοῦ αὐτοῦ Ῥαφάκης, τοιοῦτότερον ἐδιδασκόμενος. Ταῦτα αὐτοῦ τὴν ἀλαζονείαν ὑποδεικνύς ὁ Θεός, διὰ τοῦ προφήτου φησὶν· Ἐπισκέψομαι ἐπὶ τὸν τοῦν τὸν μέγα τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων. Καὶ αὐτὸς διδάσκων αὐτὸν, δεῖ οὐ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει κατάρθωσεν ἀ κατάρθωσεν, ἀλλὰ Θεοῦ συγχωρήσει, Μὴ δοξασθῇσεται, φησὶν, ἀξίην, ἄνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ· ἢ ὑψώθησεται πρὶν, ἄνευ τοῦ ἔλκοντος αὐτόν· Ἐγερῶθη καὶ ἡ Κυριοκτόνος Συναγωγὴ, ἕως τῶν θεμελίων, τοῦτέστι, τῶν θυσιῶν, καὶ τῆς νομικῆς πάσης λατρείας· ἐπὶ τούτων γὰρ ἐδόκει βεβηκέναι. Οἱ περιάγοντες δὲ τὴν θάλασσαν καὶ ξηρὴν, ὥστε ποιεῖσαι ἓνα προσήλυτον, εἴτα ποιοῦντες αὐτὸν υἱὸν γενένης, σμιλαῖ ἦσαν περιπλεκόμεναι, καὶ καταπνίγουσα τοὺς ὑπὸ αὐτῆς συλληφθέντας· καὶ ὡς καλὰ μὴ ξηρὰ, οὐδὲ ἐδέξατο τὴν ὑετὸν καταβάντα, οὐδὲ τὸ ὕδωρ ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ἐλογίζαντο δὲ κατὰ τοῦ Κυρίου τῆς διξῆς πονηρὰ καὶ ἐναντία οἷς παρ' αὐτοῦ εὐηργέτηντο, θανατῶσαι δηλαδὴ αὐτόν. Διὰ τοῦτο βρωθήσονται ὑπὸ τοῦ πυρὸς τῶν Ῥωμαίων, καὶ τοῦ τελευταίου καὶ δικιωνίζοντος. Σμιλαὶ εἰσὶ καὶ οἱ τὴν ἀγάπην ὑποκρινόμενοι, καὶ περιπλεκόμενοι μὲν διὰ τῆς χρηστότητος τοῦ πλησίον· τὰ δὲ πρὸς ἀπώλειαν αὐτῶν βουλευόμενοι. Ἐκ τούτων ἐξέρχεται λογισμὸς κατὰ τοῦ Κυρίου πονηρὸς καὶ ἐναντίος. Εὐθὺς γὰρ ὁ Κύριος, αὐτοὶ δὲ σχολιοὶ· καὶ ἀγάπη ὁ Κύριος, αὐτοὶ δὲ ἀγάπης ἔχθροί. Ἀλλὰ καὶ ἡ πλεονεξία, σμιλαῖ, πάντων ἐπιδραττομένη, καὶ λογιζομένη κατὰ τοῦ Κυρίου πονηρὰ μὲν, ἐτι οὐ προνοεῖται τῶν τῆδε· οὐδεὶς γὰρ πλεονέκτης, πρόνοιαν εἶναι ἀληθῶς πιστεύει, εἰ καὶ σχηματίζεται τοῦτο· ἐναντία δὲ, διότι ὁ μὲν δίκαιος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν ὁ δὲ πλεονέκτης, ἀδίκος, καὶ ἀδικίας ἀγαπῶν. Βρωθήσεται τοίνυν ἡ τοιαύτη σμιλαῖ αὐτῇ ὑπ' αὐτῆς· οὗτος γὰρ ὁ πλεονέκτης, ὑπ' ἐκείνου τοῦ πλεονεχτικωτέρου καταναλίσκται.

istius quidem Dominus et iustitiam dilexit ⁷⁸, avarus autem circumscriptor, injustus et injustitias diligens. Absumetur igitur tandem talis similitudo ipsa a sese: alter enim impostor ab altero fraudulentior capitur.

Τάδε λέγει Κύριος, κατὰρχον ὑδάτων πολλῶν, καὶ οὕτως διασταλῇσονται. Ὑδατα πολλὰ, τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Μήδας [-δους?] φησὶ, τῇ Νινευὶ ἐπιστρατεύσαντας, ὧν ὁ Κύριος κατήργη, ἄγων αὐτοὺς ἐπ' αὐτήν, οἵτινες καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου διασταλῇσονται, τοῦτέστι, διαταχθῇσονται, καὶ διαχωρισθῇσονται, ὡς ὑπὸ στρατηγοῦ τινος· ὥστε τῶνδε μὲν τόδε τὸ μέρος πολιορκεῖν, τὸν δὲ τόδε.

Καὶ ἡ ἀκοή σου οὐκ ἀνακουσθήσεται ἔτι. Διαδοχῆς γὰρ οὐσα πρῶτη ἐπὶ δυναστείᾳ, οὐκέτι ἀκοὴν καὶ φῆμιν τοιαύτην ἔξεις. Ἡ, ὅτι Οὐχ ὑπακούσουσί σοι, οὐδὲ δουλεύσουσί σοι, οἱ πρῶτη ὑπακούοντες καὶ δουλεύοντές σοι. Κατάρχει δὲ

A ciam in ipsum colloces. Nam non eripiet Israel ex manu mea ⁷¹ (87). Hujus etiam dux et subimperator Rhapsaces, talia pleraque blasphemavit. Ilanc itaque ejus arrogantiam submonstrans Deus, per prophetam inquit: Visitabo super intellectum magnum, nempe regem Assyriorum ⁷². Ac rursus docens ipsum, quod non propria virtute gesserit quæ gessit, sed Dei permissu: Ne glorificetur (88), inquit, securis, citra ferientem per ipsam. Nonne exaltabitur ascia sine trahente ipsam ⁷³? Diruta est etiam, Dominum occidens Synagoga, ad usque fundamenta, id est, usque ad sacrificia et omnem legalem cultum vel observantiam: in his enim videbantur ambulare. Atqui circumeuntes mare et aridam ut unum aliquem proselytum faciant, ac postea ipsum filium gehennæ constituentes, similes fuerunt expansa, suffocans sub se comprehensos, ac veluti arida stipula, neque susceperunt descendentem pluviam, neque aquam salientem in vitam æternam. Cogitaverunt autem contra Dominum prava et adversa, ut videlicet pro beneficiis quæ acceperant, ipsum neci darent. Eam ob rem comedentur ab igne Romanorum, et postremo et perpetuo duraturo. Similacii præterea æquiparantur, qui charitatem simulant, et complectentes per blanditias proximum, **221** ac interim quæ ad perniciem eorum faciant meditantes consulentesque: ex his egreditur ratiocinatio contra Dominum prava et contraria. Rectus enim Dominus, ipsi vero distorti: ac Dominus charitas est ⁷⁴, ipsi vero charitatis hostes. Fraudulenta et injusta deceptio item similis est cuncta apprehendens, cogitans adversus Dominum prava, prava et contraria quidem quasi nulla nostrarum hoc in mundo rerum cura tangatur: neque enim fraudi turpique quæstui nimium inhians, plura semper possidere meditans, verè credit esse providentiam; quod etiamsi fingat, diversum tamen operibus ostendit: contraria vero, eo quod ju-

Vers. 12. Hæc dicit Dominus imperans aquis multis, et sic separabuntur. Aquas multas Persas et Medos appellat, qui contra Ninevi bellum gessere, quorum Dominus etiam imperator fuit. ducens illos adversum eam urbem. Qui et a Domino dividuntur, id est, in ordinem digerentur et separabuntur, cum ab imperatore quodam, ut hunc locum illa quidem pars obsideat, illum vero ista.

Et fama tua posthac non audietur amplius. Celobris enim antea existens propter potentiam tuam, non porro audietur et famam talem habebis. Vel: Non ulterius obedient et servient tibi, qui antea obedierunt et servierunt. Dominatur autem

⁷¹ II Paral. xxxii, 1; Isa. xlviii. ⁷² Isa. x, 12. ⁷³ Ibid. 15. ⁷⁴ Joan. iv, 5. ⁷⁵ Psal. x, 8.

(88) Numquid glorificabitur ascia sine eo qui percutiat in ea? aut exaltabitur serra absque eo, qui ipsam trahat? Ita Græca sonant.

aquarum multarum Dominus, quæ sunt baptismatis, quas sic disponit et ordine digerit, ut ubique sint: *Docete enim, inquit, omnes gentes, baptizantes eos*⁷⁶: ut ita multa sint baptismata, quorumlibet puta et singulorum ubicunque degentium. Siquidem unum baptismum dictum est, æque atque una fides, propter dogma nempe in sacris, unum existens in omni Ecclesia, quæ acceperit baptismum per invocationem Trinitatis, mortem ita Domini et resurrectionem exprimendo, per trinam illam demersionem et extractionem. Et quia semel cuius fidelium datum est, dicere queat aliquis, unum propterea dici, Sic baptismi quidem multi sunt, quandoquidem et baptizati multi. Alias aquæ baptismatum hoc etiam modo a Domino dissociantur: ut cum duplices nos simus, utpote ex animo et corpore, corporis quidem purgatio per aquam, animi vero per Spiritum perficiatur. Deinde ad Satanam etiam ista flecti queunt: *Audius tuus non audietur amplius*⁷⁷: non enim amplius sacra dæmonibus fiunt. Aquas præterea multas Scriptura tentationes esse novit, ut illic: *Venerunt tamen in diluvio aquarum multarum, ad eum non appropinquabunt*⁷⁸. Inundatio enim tentationum, etiamsi multæ et aliæ post alias sint, proxime tamen sanctum virum non erunt. Inquit ergo, quod tentationibus **222** imperet Dominus. Etenim ipse dispensans nostram salutem et probationem, has super nos induci permittit. Disgregabuntur autem illæ, hoc est discinduntur, et continuas ipsarum distinctionem habebit, idque divino consilio, non humana prudentia, vel sacrificio: *Ipsæ namque ferit, et rursum sanat*.

Vers. 13. *Nunquam conteram virgam ejus abs te.* Ad Israellem convertit sermonem: Regnum, inquit, Ninevi et potestatem, hanc enim virgam nominavit, conteram a te; vel Virgam ipsius Israel, qua castigatur, conteram abs te, o Ninevi, ut eam porro non teneas, quo per eam Israellem castigas. Ad humanam itidem naturam dicere Dominus possit, Virgam diaboli, peccatum dico, in quo interficiebat vos, confringam. Stimulus enim mortis peccatum est⁷⁹. Conteram autem hoc abs te, hoc est, te induens, et per te luctans adversus principatus et potestates, easque spolians et triumphans in cruce. Virga vero diaboli sunt tentationes per quas hominem permovet, ut convicietur Deo, perinde ac in Jobo contigit: quam virgam conterit Dominus, cum docet: *Ne terreamini ab iis qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt*⁸⁰; et: *In patientia vestra possidebitis animas vestras*⁸¹; et: *Cum maledicentia peteretur, maledicentiam non regressit: dum pateretur, nihil minatus est*⁸².

⁷⁶ Matth. xxviii, 19. ⁷⁷ Psal. xciii, 9. ⁷⁸ Psal. xxxi, 6. ⁷⁹ Cor. xv, 6. ⁸⁰ Luc. xii, 4. ⁸¹ Luc. xxi, 19. ⁸² II Petr. ii, 14.

Varie lectiones et notæ.

(89) Ἀντὶ τοῦ διὰ τοῦ καὶ ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις, Cod. Ven.

ὑδατῶν πολλῶν ὁ Κύριος, τῶν τοῦ βαπτίσματος, καὶ οὕτως διαστέλλει καὶ διατάσσεται, ὥστε πανταχοῦ τελείσθαι. *Μαθητεύσατε* γὰρ, φησὶ, πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς· ὥστε πολλὰ baptismata γίνεσθαι, τούτοις, baptismοὺς τῶν ἑκασταχοῦ πιστῶν. Ἐν μὲν γὰρ εἰρηται βάπτισμα, ὥσπερ καὶ πίστις μία, διὰ τὸ ἐπὶ τῇ τελειῇ δηλαδὴ δόγμα, ἐν δὲ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ, τῇ παραλαβούσῃ βαπτίζειν τῇ τῆς Τριάδος ἐπικλήσει, καὶ τυποῦν τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν τῇ τρισεῖ καταδύσει καὶ ἀναδύσει. Καὶ διὰ τὸ προσάπαξ δὲ διδοσθαι τῶν πιστῶν ἑκάστῳ φαίη ἂν τις αὐτὸ ἐν λέγεσθαι. Οἱ μὲντοι baptismοι, πολλοί, ὅτι καὶ οἱ βαπτίζομενοι πολλοί. Καὶ ἄλλως δὲ τὰ ὕδατα τῶν baptismatῶν οὕτω διαστέλλονται ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὥστε διττῶν ὄντων ἡμῶν, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, τὴν μὲν τοῦ σώματος κάθαρσιν, διὰ τοῦ ὕδατος τελείσθαι, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς, διὰ τοῦ Πνεύματος. Εἴτα πρὸς τὸν διάβολον· Ἡ ἀκοή σου, οὐκ ἐρακονοσθήσεται ἐγὼ. Οὐκέτι γὰρ αἱ δαιμονικαὶ τελεταὶ ἀκούονται. Ὑδατὰ πολλὰ, καὶ τοὺς πειρασμοὺς οἶδεν ἡ Γραφή, ὡς τὸ, Πλὴν ἐν κατακλυσμῷ ὑδάτων πολλῶν, πρὸς αὐτὸν οὐκ ἔγγισιν. Οὐ γὰρ κατακλυσμὸς τῶν πειρασμῶν, καὶ πολλοὶ καὶ ἐπάλληλοι ὧσιν, οὐδ' ἔγγυς τοῦ οὐρανοῦ ἀνδρὸς γενήσονται. Φησὶν οὖν, ὅτι: κατάρχει μὲν ὁ Κύριος τῶν πειρασμῶν. Αὐτὸς γὰρ οἰκονομῶν τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἥ δοκιμὴν, συγχωρεῖ τούτους ἐπάγεσθαι. Διασταλῆσονται δὲ οὗτοι, ἀντὶ τοῦ, διακοπήσονται, καὶ ἡ συνέχεια αὐτῶν διαστολὴν ἔξει. Οὕτως ἀντὶ τοῦ Κυρίου, καὶ οὐκ ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις (89), ἥ καὶ σπουδαί. Αὐτὸς γὰρ πατάσσει, καὶ πάντα ἰάται.

Καὶ νῦν συντρίψω τὴν ῥάβδον αὐτοῦ ἀπὸ σοῦ. Πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ἀπέστρεψε τὸν λόγον, ὅτι τὴν βασιλείαν τῆς Νινευὶ καὶ τὴν ἐξουσίαν (ταύτην γὰρ ῥάβδον ὠνόμασε) συντρίψω ἀπὸ σοῦ. Ἡ, τὴν ῥάβδον αὐτοῦ τοῦ Ἰσραὴλ, δι' ἣς κολάζεται, καὶ συντρίψω ἀπὸ σοῦ τῆς Νινευὶ· ὥστε μηχανεὶ σὲ κατέχουσιν ταύτην, κολάζειν δι' αὐτῆς τὸν Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λέγοι ἂν, ὅτι ῥάβδον τοῦ διαβόλου, τὴν ἁμαρτίαν, ἐν ἣ ἑθανάτου ὕμεις, συντρίψω· κέντρον γὰρ τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία. Συντρίψω δὲ ταύτην ἀπὸ σοῦ, τούτοις, σὲ ἐνδυσάμενος, καὶ [διὰ] σοῦ παλαισας πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ ἀπεκδυσάμενος, καὶ θριαμβεύσας αὐτάς ἐν τῷ σταυρῷ. ῥάβδος τοῦ διαβόλου οἱ πειρασμοί, δι' ὧν καίει τὸν ἄνθρωπον, ἵνα βλασημῇ, ὡς τὸν Ἰώβ· ἦν ῥάβδον συντρίβει ὁ Κύριος, διδάσκων· Μὴ φοβηθῇτε ἀπὸ τῶν ἀποκτείνοντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ θανατῶν ἀποκτείναν· καὶ, Ἐν τῇ ἐπομονῇ ὑμῶν, κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν· καὶ, Λοιδορούμενος, καὶ μὴ ἀντιλοιδορῶν· πάσχων, καὶ μὴ ἀπειλῶν.

⁷⁹ Matth. xxviii, 19. ⁷⁷ Psal. xciii, 9. ⁷⁸ Psal. xxxi, 6. ⁷⁹ Cor. xv, 6. ⁸⁰ Luc. xii, 4. ⁸¹ Luc. xxi, 19. ⁸² II Petr. ii, 14.

Καὶ τοὺς δεσμούς σου διαρρήξω. Πρὸς τὸν Ἰσραὴλ φησιν, ὅτι Εἶχες μὲν τὴν δυναστείαν καὶ τὴν τυραννίδα τῆς Νινευί, ὅλον τινὰς δεσμούς κατέχον-
 τίς σε, ὥστε δουλεύειν αὐτῇ, καὶ μηδὲν ἔργον
 ἐλευθέριον διαπράττεσθαι· ταύτην δὲ τὴν δυναστείαν
 ἐγὼ διαρρήξω, παραδοὺς αὐτὴν τῷ Πέρσῃ. Εἰ δὲ
 καὶ πρὸς τὴν Νινευί ὁ λόγος, νοήσεις δεσμούς,
 οὐχ οἷς κατέχετο, ἀλλ' οἷς κατέχευε μᾶλλον, τὰ τε
 ἄλλα ἔθνη, καὶ τὸν Ἰσραὴλ. Μεγάλα δεσμά καὶ τῇ
 ἀνθρωπίνῃ φύσει ἡ παρακοή, κατέχουσα αὐτὴν ἐν
 τῇ γῇ· δι' αὐτὴν γὰρ ἤκουσε· Γῇ εἴ· (90) ἀλλ'
 ἐπειδὴ ὁ οὐράνιος μορφήν δοῦλου λαδὼν, ὑπήκουσε
 ἐγένετο μέχρι θανάτου, διεβήρῃς τὰ τῆς παρακοῆς
 δεσμά, καὶ ὑψωθείς εἰς οὐρανὸν, πάντας ἔλκυε πρὸς
 ἑαυτὸν.

Καὶ ἐντελεῖται περὶ σοῦ Κύριος. Τῷ Κύρῳ ἐντε-
 λεῖται περὶ σοῦ, ὦ Ἰσραὴλ, ὥστε ἀφαιναί σε ἀπὸ τῆς
 αἰχμαλωσίας. Πῶς δὲ ἐντελεῖται; Οὐ προφήτας στεί-
 λα·, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἀοράτως ἀφάμενος οἷς
 οἷς κρίμασι, καί τοις εἰδωλολάτρου ὄντος καὶ ἀν-
 αἵτου. Οὕτω καὶ τῷ κήτει ἐντελεῖται καταπαίνει τὸν
 ἴωνά, καὶ τῇ κολοκύνθῃ τοῦ σκιάζειν αὐτὸν, καὶ
 τῇ σκώλῃ καὶ τοῦ πατάζει τὴν κολοκύνθην. Ἀλλὰ
 καὶ πρὸς τὴν Νινευί λέγει, ὅτι *Περὶ σοῦ ἐντελεῖται*
Κύριος τῷ Κύρῳ, ὥστε ἐπιστρατεῦσαι σοι. Ἐντε-
 λεῖται καὶ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὁ Κύριος
 τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ὥστε διαφυλάξαι αὐτὴν ἐν πά-
 σαις ταῖς ὁδοῖς. Ἐκάστῳ γὰρ καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
 μικρῶν ἀγγέλων ἀφώρισται, ὡς ἐμάθομεν. Τὰχα δὲ
 καὶ εἰς τὰς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας ἔχει τὴν ἀνα-
 φωρὰν ἡ προφητεία. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν φύσιν ἡμῶν
 προσλαβὼν, ἐπέβρωσεν αὐτὴν, καὶ θανατωτέραν
 εἰργάσατο, μονονουχὶ τοῦτο φησιν· Αἱ μὲν τοῦ νό-
 μου ἐντολαί, τῆς πάλαι φύσεως ἦσαν, τῆς ἐν τῷ
 Ἀδάμ κατακρίτου καὶ ἀσθενοῦς· περὶ σοῦ δὲ, τῆς
 νέας γενομένης διὰ τοῦ νέου Ἀδάμ, ἄλλα ἐντελεῖται
 ὁ Κύριος Ἰησοῦς· Ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις· Οὐκ
 ἐπιорκήσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμῶσαι ὅλως,
 καὶ τὰ λοιπά. Λέγει δ' ἂν καὶ πρὸς τὸν ἐν πειρα-
 σμοῖς ὄντα, ὅτι *Ἐντελεῖται περὶ σοῦ τοῖς ἀγγέ-
 λοις*, ὥστε μὴ ἔργειν μάλιστα τὴν σκηνώματι
 σου.

Ὁδὸ σπαρῆσται ἐξ ὀνόματος σου ἔτι. Εἰ μὲν
 πρὸς τὴν Νινευί ὁ λόγος, λέγει ἂν, ὅτι Οὐκέτι
 σπέρμα ἀνθρώπου τινὸς κληθήσεται ἐκ τοῦ σοῦ
 ὀνόματος· Ἔθος γὰρ τοῖς ὑπηκούοις ἀπὸ τῶν κρα-
 τούντων καλεῖσθαι. Οὕτω καὶ ἀπὸ Βαβυλῶνος
 Βαβυλώνιοι· καὶ ἀπὸ Κύρου τοῦ Πέρσου, Πέρ-
 σαι· ἀπὸ Ἀλεξάνδρου Μακεδόνος, Μακεδόνες·
 καὶ ἀπὸ Ῥώμης Ῥωμαῖοι. Κατὰ τοῦτον τὸν
 λόγον, καὶ Παῦλος Ῥωμαῖος ἦν. Οὐ τοίνυν ἀπὸ
 τοῦ νῦν ἀρξεί, ὥστε ἀπὸ σοῦ καλεῖσθαι τοὺς
 ἀρχομένους. Εἰ δὲ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ λέγεται ταῦτα,
 νοήσεις, ὅτι Μετὰ τὸ ἐλευθερωθῆναι σε ὑπὸ Κύ-

Et vincula tua dirumpam. Ad Israellem hæc lo-
 quitur. Habuisti quidem potentiam et tyrannidem
 Ninevi urbis, veluti quosdam nexus detinentes te,
 ut servires ipsi, neque quidquam libere transigere
 posses : hanc ergo potentiam, tale imperium di-
 rumpam, tradens ipsum Persæ. Quod si ad Ninevi
 urbem hæc verba fiunt, intelliges vincula, non
 quibus detinebatur, sed enim quibus detinebat
 potius alias gentes, adeoque ipsum Israellem.
 Grandes etiam nexus humanæ naturæ ipsa ino-
 bedientia inficit, detinens ipsam in terra. Propter
 ipsam enim audivit a Domino : *Terra es* ⁹⁰, et cæ-
 tera. Enim vero postquam cælestis Servator nos-
 ter, forma servi accepta, factus est obediens usque
 ad mortem ⁹¹, dirupit inobedientiæ ista vincula :
 B exaltatusque in cælum, omnia trahit ad seipsum ⁹².

VERS. 14. *Et mandabit de te Dominus.* Cyro
 mandabit de te, o Israel, ut dimittat te a captivitate.
 Quomodo autem mandabit ? Certe non prophetas
 mittendo, sed animum ejus invisibiliter, per sua
 quæ novit judicia contingendo, maxime cum idolo-
 latra esset, et indignus, quem per suos prophetas
 conveniret. Hanc ad rationem cetero demandavit, ut
 devoraret Jonam : præterea cucurbitæ, ut præberet
 umbram Jonæ, ac vermi præcepit ut feriret cu-
 curbitam. **223** Ad hæc civitati Ninevi dicit :
De te Dominus Cyro imperabit, ut copias suas ad-
 versum te armet. Mandabit etiam angelis suis
 Dominus de humana natura, ut ipsam in omnibus
 viis custodiant ⁹³ : cuilibet enim, etiam iis qui in
 Ecclesia parvi sunt, angelus segregatus attributus-
 que est, uti didicimus. Forsan et ad doctrinam
 Servatoris relationem prophetia hæc habet. Post-
 quam enim naturam nostram assumpsit, conforta-
 vitque ipsam, et potentior reddidit, tantum non
 hoc dicit : *Legis mandata veteris nature fuerunt in*
Adam condemnata et imbecillis, de te autem, nova
facta, per novum Adam, alia dabit in mandatis Do-
minus Jesus : Dictum est veteribus : Non pejorabis ; ego
autem dico vobis, non esse jurandum omnino ⁹⁴, et cæ-
 tera. Poterit etiam hæc dicere ad eum qui in ten-
 tationibus est constitutus : *Mandavit de te angelis,*
ut flagellum non accedat ad tabernaculum tuum ⁹⁵.

Non seminabitur amplius ex nomine tuo. Siqui-
 dem ad Ninevi sermo est, hæc poterit esse sen-
 tentia : Semen alicujus mortalium posthac ex no-
 mine tuo non appellabitur. Mos enim erat subditis,
 a majoribus dominantibus nomenclaturas adipisci.
 Sic a Babylone Babylonii, a Cyro Persa Persæ, ab
 Alexandro Macedone Macedones, a Roma Romani
 sunt dicti. Secundum hanc rationem, Paulus quo-
 que Romanus erat. Non igitur, inquit, posthac
 ita dominaberis, ut ex nomine tuo vocentur sub-
 diti. Sin ad Israellem hæc dicantur, accipies ita,
 nempe : Postquam liberatus fueris a Cyro,

⁹⁰ Gen. iii, 19. ⁹¹ Philipp. ii, 6. ⁹² Joan. xii, 32.

⁹³ Psal. xc, 11. ⁹⁴ Matth. v, 33, 34. ⁹⁵ Psal. xc, 11.

Varie lectiones et notæ.

(90) Desunt in Cod. Bav. et Ven. καὶ τὰ λοιπά, quæ Latinis his, et cætera, respondeant.

non porro ex nomine tuo, hoc est, Israelita quispiam dispergetur in captivitate: etsi enim deinceps debellati fuerunt ab Antiocho, aliisque confimibus gentibus, universalis tamen ipsis non obtigit dispersio. Atque cum fiducia hoc affirmare queas, quod neque unquam vere Israelita dispergatur: *Non enim omnes qui ex Israel, Israelitæ sunt* ¹¹. Unde et Dominus etiam dixit: *Ecce vere Israelita hic* ¹², quasi quidam falso Israelitæ forent. Proinde qui etiamnum in universum terrarum orbem dispersi sunt, non sunt veri Israelitæ, sed nothi: alias et ipsi una cum Nathanaele dixissent: *Tu es filius Dei, tu es rex Israelis* ¹³. Ante Christi porro adventum in carne, mortalium genus dispersum erat in multas et varias de variis diis opiniones: in Christo autem unitum est ad divinam veram naturam, ac verum Dei cultum addidit. Propterea dicitur, *Non spargetur ex nomine tuo posthac*, id est, homo (hujus enim nomen ad nostram naturam pertinet) non dispergetur in multas opiniones et vana spectra. Ad tentatum etiam, et secum anbigentem, quod lucrum ex tentationibus remanebit, ait, Hoc lucraberis, quod non ultra humana in te cogitatio spargetur. Hinc et Job, post tentationem, *Pulavi, inquit, meipsum terram et cinerem* ¹⁴, abiecitque nie ipsum et liquefactus sum. Quanto **224** namque magis exterior homo corrumpitur, tanto magis interior renovatur ¹⁵.

E domo Dei tui extirpabo sculptilia, et conflabilia ponam sepulcrum tuum. Non pauci Israelitarum, etiam post captivitatem, idolis serviebant, ne sic quidem ex ea captivitate sobrii facti. Unde admirandus ille Josias omnia idola sustulit, vasaque ipsorum exussit, pulverem eorum in faciem monumentorum ad sacra facientes ipsis pertinentium dispergens disseminansque. Atque hoc est quod ait: *Ponam seu faciam sepulcrum tuum*, pulverem deorum admiscendo pulvere idololatriarum. Ad Ninevi hæc verba etiam transferri queant hunc ad modum: Deos tuos ad perniciem, ad exterminationem tradam: unde tu metuens, nequando spolia hostilia fiant, defodies eos veluti in sepulchris aggere congestis. Fortasse autem, quia idolorum cultores in manus hostium a Deo tradebantur, ait: Hæc idola ponam sepulcrum tuum, id est, mortis conciliatores, auctoresve, ipsaque tibi sepulcrum fient. Porro spiritus calumnians diabolus erat humanæ naturæ. Talis Dei domus est universus mundus, ex quo omnis idololatria per Christum excisa est. Bella insuper est promissio quam promittit, qui cuncta idola extirpat naturæ nostræ, dum ait: *Ponam sepulcrum tuum*, id est, Occidam veterem hominem, et tumulto te condam, ut renovem et resuscitem: Nam mortui sumus et conscripti sumus Christo per baptismum ¹⁶. Ex mente itidem nostra quæ domus Dei

ρου, οὐκ ἐστὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος σου, τούτεστιν Ἰσραηλῆτης τις διασπαρῆσεται εἰς αἰχμαλωσίαν· εἰ γὰρ ἐπολεμήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου, καὶ ἄλλων πολλῶν ὁμῶρον ἔθνων, ἀλλὰ γε καθολικῇ διασπορᾷ οὐκ ἐπιγένετο αὐτοῖς. Καὶ θαρρῶν δ' ἂν ἀποφθῆναι, ὅτι οὐ δὴ ποτὲ τις ἀληθῶς Ἰσραηλῆτης διασπαίρεται. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραὴλ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· Ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλῆτης· ὡς ὄντων ψευδῶν τινῶν Ἰσραηλιτῶν. Καὶ οἱ νῦν οὖν διασπαρμένοι εἰς πάντα κόσμον, νόθοι, καὶ οὐκ Ἰσραηλῆται· ἥ γὰρ ἂν καὶ αὐτοὶ μετὰ τοῦ Ναθαναὴλ εἰπουν· Ἐν εἰ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἰ δὲ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Πρὸ μὲν οὖν Χριστοῦ, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, διασπαρμένη ἦν εἰς ἄλλας καὶ ἄλλας ὁδοὺς πολυθείας· ἐν Χριστῷ δὲ ἐνωθεῖσα πρὸς τὴν θείαν φύσιν, καὶ τὴν ὄντως θεοσέβειαν ἔμαθε. Διὸ λέγεται· Οὐ σπαρῆσεται ἐκ τοῦ ὀνόματος σου ἐτι· τούτεστιν, ἀνθρωπῶς (τούτου γὰρ ὄνομα τῆς ἡμετέρας φύσεως) οὐ διασπαρῆσεται εἰς πολλὰς ὁδοὺς καὶ φαντασίας. Καὶ πρὸς τὸν πειραζόμενον δὲ, καὶ ὅσον ἀμφιβάλλοντα, τί τὸ κέρδος ἐκ τῶν πειρασμῶν, φησὶν οὖν, ὅτι τοῦτο κερδήσεις, τὸ μηκέτι ἀνθρώπινον λογισμὸν σπαρῆναι ἐν σοί· οὕτω καὶ ὁ Ἰὼβ, μετὰ τὸν πειρασμὸν, φησὶν· Ἠγήμην δὲ ἐμὰν τὸν γῆν καὶ σποδὸν, καὶ ἐφαύλισα ἐμὰν τὸν καὶ ἐτάχην. Ὅσῳ γὰρ ὁ ἐξ ἄνθρωπος φθίρεται, τόσούτῳ ὁ ἐὼς ἀνακαίρεται.

Ἐξ οἴκου Θεοῦ σου ἐξολοθρεύσω γλυπτὰ, καὶ χωρεντὰ θήσομαι ταφὴν σου. Πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν εἰδωλολάτρουν, μὴ σωφρονισθέντες ὅλως ταύτῃ. Ὅθεν Ἰωσίας ὁ θαυμάσιος, τὰ τε εἰδωλα πάντα καθέλε, καὶ τὰ σκευὴ αὐτῶν ἔκαυσεν, καὶ διέσπειρε τὸν γοῦν αὐτῶν ἐπὶ πρόσωπον τῶν μνημάτων τῶν θυσιάζοντων αὐτοῖς. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, *θήσομαι ταφὴν σου*, τὸ τὸν γοῦν τῶν θεῶν ἀναμίξει τῷ γοῖ τῶν εἰδωλολάτρων. Καὶ πρὸς τὴν Νινευί δὲ λέγοιτο ἂν, ὅτι καὶ τοὺς θεοὺς σου εἰς ἐξολοθρεύσιν παραδώσω· ὅθεν σὺ φοβούμενος μήποτε λάφυρα τῶν πολεμίων γένηνται, μετακρύψεις αὐτοὺς ὥσπερ ἐν τάφῳ· τισὶ καταχωνύσας. Μὴ ποτε δὲ, ἐπειδὴ ὡς εἰδωλολάτραι τοῖς ἐχθροῖς εἰς θάνατον ὑπὸ Θεοῦ παρεδίδοντο, φησὶν, ὅτι ταῦτα τὰ εἰδωλα θήσομαι ταφὴν σου, τούτεστι θανάτου πρόξενον, καὶ ταφὴν αὐτὰ σοι γενήσονται. Ἦν δὲ καὶ ὁ διάβολος θεὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· οἶκος δὲ τοῦ τοιοῦτου Θεοῦ, ὁ κόσμος ἅπας, ἐξ οὗ πᾶσα εἰδωλολατρεία ἐξωλοθρεύθη ὑπὸ Χριστοῦ. Καλὴ δὲ καὶ ἡ ἐπαγγελία ἣν ἐπαγγέλλεται τῇ φύσει ἡμῶν, ὅ τὰ εἰδωλα ἐξωλοθρεύων, ὅτι *θήσομαι ταφὴν σου*· τούτεστιν, ἀποκτενῶ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ θάψω σε, ἵνα καινοποιήσω καὶ ἀναστήσω. Ἀπεθάνομεν γὰρ καὶ συνετάφημεν τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ νόου ἡμῶν, ὅς οἶκος κατεσκευάσθη τοῦ Θεοῦ, ἐξωλοθρευθήσονται

¹¹ II Cor. xi, 22. ¹² Juan. i, 47. ¹³ Ibid. 49. ¹⁴ Job. xxx, 19. ¹⁵ II Cor. iv, 16. ¹⁶ Rom. vi, 4.

γλυπτῆ, ἡ ῥητορικὴ καλλιῤῥημοσύνη, καὶ χωνευτὰ, αἱ τῶν φιλοσόφων δόξαι, διὰ τῶν ἀποδεικτικῶν, ὡς φασι, μεθόδων, σὺν τινῶν πυρώσειν ἀναφερόμεναι. Τότε δὲ θάπτεται ὁ νοῦς ἡμῶν, ἥτοι ἡ διάνοια, ὅτε μὴδὲν φρονούμεν ἴσθαι καὶ ἀνθρώπων, ὥσπερ καὶ Σολομὼν λέγει· «Φρόνησις ἀνθρώπου οὐκ ἔστι ἐν ἐμοί. Τὸ γὰρ, Πιστεύσας, ταφὴ ἐστὶ τῆς διανοίας, μὴ συγχωρουμένης κινεῖσθαι, καὶ διανοεῖσθαι, καὶ πολυπραγμονεῖν.

cui non permissum, ut moveatur, cogitet in animo,

Ὅτι ταχεῖς ἰδοὺ ἐπὶ τὰ ὄρη οἱ πόδες εὐαγγελιζομένων καὶ ἐπαγγέλλοντος εἰρήνης. Μόνον οὐκ ἐπὶ θύραις ὄντα τὰ ἀγαθὰ δεικνύει. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἰδοὺ ἤξει ἄγγελος εὐαγγελιζόμενος τὴν τοῦ Κυρίου μου κατὰ τῶν Νινευιτῶν ἐκστρατείαν, καὶ τὴν ἀλώσιν τῆς Νινευί, ἥτις εἰρήνη ἦν τοῖς Ἰσραηλίταις, ἐλευθεροῦσα αὐτοὺς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας. Ἐπὶ τὰ ὄρη ἴδε, φησὶν, ἡ διδοὶ ὀρεινή ἡ ὁδὸς αὐτῇ, ἡ ἀπὸ Νινευί ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἐπειδὴ οἱ διαγγέλλοντες τι ἀπὸ τῶν ὁρέων ὡς ἐξ ἀπόπτων τόπων, ποιοῦνται σημεῖα, δι' ὧν ἐμφανίζουσι τὴν ἀγγελίαν τοῖς κάτω. Πόδες τοῦ Κυρίου, οἱ ἀπόστολοι, οἱ ἀπεστάλησαν εἰς τὰ ὄρη, τὰ ἔθνη, τὰ τῶν νοσητῶν θηρίων κατοικητήρια, μαθητεύοντες αὐτοὺς, ὅς ἦν εὐαγγελιζόμενος εἰρήνῃ· καὶ διὰ πάντων μὲν, ὧν ἐδόξαζε καὶ ἐποίησεν, εἰρηνοποιῶν ἡμᾶς τῷ Πατρὶ· Ἰνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν, φησὶν, ἐν ὧσιν. Ἐμφανέστατα δὲ εὐγγelizέτο τὴν πρὸς ἀλλήλους εἰρήνην, διὰ τοῦ λέγειν· Ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σά, μὴ ἀπαίτει· καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἀφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον. Ἀπῆγγελε δὲ ταῦτα, ὡς μὴδὲν ἀφ' ἐαυτοῦ λέγων, ἀλλὰ τὰ τοῦ Πατρὸς ἀπαγγέλλων. Καὶ τοῦ Ἰωάννου δὲ οἱ πόδες ταχεῖς ἦσαν ἐπὶ τὰ ὄρη, τοὺς Φαρισαίους τοὺς ὑψηλόφρονας, ἀπαγγέλλοντος τὴν ἀληθινὴν εἰρήνην, τὸν Χριστὸν, οὗ καὶ ἔλεγε· Γεννήματα ἐχιδῶν, ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Πᾶσα φάραξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται. Οὐδεὶς δὲ δύναται ἀπαγγεῖλαι εἰρήνην κάτω ὧν, καὶ τοῖς τῆς γῆς προσκείμενος· διὰ γὰρ τὰ τῆς γῆς ἀγαθὰ, οἱ πόλεμοι. Εἰ μέλλεις τοῖνυν εἰρήνην εὐαγγελισασθαι, καὶ σαυτῷ καὶ τοῖς πλησίον, ὑψηλότερος γενοῦ τῆς γῆς, καὶ τῶν αὐτῆς ἀγαθῶν, πλούτου καὶ δόξης. Ἐπὶ τὰ ὄρη ἀνάβηθι τὰ οὐράνια, ὅπου καὶ λαθεῖν αἵρων τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἤλπιζεν ἤξειν αὐτῷ ἐκείθεν τὴν βοήθειαν. Τούτῳ καὶ οἱ διδάσκαλοι προσεχέτωσαν τὸν νοῦν, ἵνα ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς ὑψηλῆς πολιτείας ἰστάμενοι, οὕτως ἀπαγγέλωσι τὴν εἰρήνην τοῖς λαοῖς, ὃ καὶ διὰ τοῦ βήματος αὐτοῖς παραθηλούται.

Ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἐορτάς σου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ὧν, ἐκωλύου ἐορτάζειν (ὃ γὰρ νόμος, ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐκέλευεν ἐορτάζειν· διὸ καὶ ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώως ἐκρέμασαν οἱ πάλαι τὰ ὄργανα ἐπ' ἱταίας, ὡς οὐκ ἔξιν ᾄδειν

A extructa est, extirpabuntur etiam sculptilia, rhetorica videlicet splendide dicendi venustas, et consilia, hoc est philosophorum opiniones, per demonstrativa, ut ipsi vocant, compendia vel artes; ceu quasdam incensiones exhibitas. Tum vero tumulatur intellectus noster, sive mens, quando nihil sapimus proprium et humanum, perinde atque Salomon etiam ait: *Affectus hominis non est in me* ". *Fides* enim, est sepultura mentis, et variis curiose sit dedita.

VERS. 15. Quoniam veloces ecce super montes pedes evangelizantis denuntiantisque pacem. Pro-pemodum in foribus existentia bona monstrat. Ecce enim, inquit, ecce venit nuntius annuntians Cyri contra Ninevitas expeditionem et captionem urbis Ninevi, quæ pax erat Israelitis. Liberabo eos a captivitate. Super montes dicit, sive quod ipsa via a Ninevi adusque Jerusalem sit montana, sive quod qui a montibus aliquid denuntiant, ceu ex locis qui videri plane nequeant, signa faciant, per quæ in imo agentibus suam denuntiationem significant. Pedes Domini sunt apostoli qui missi sunt ad montes, ad gentes ipsas quæ sunt intellectualium ferarum habitacula, docentes eos. Atqui Dominus annuntiabat pacem, ac per omnia quæ cum docuit, tum fecit, pacem nobis apud Patrem suum 225 peperit: *Ut et ipsi in nobis*, inquit, *unum sint* ". Apertissime autem mutuam prædicabat pacem inter fideles, cum diceret: *Ab eo, qui tua tollit, ne repete, volentique tecum apud iudicem delitigare, ac tunicam tuam capere, dimitte ei et pallium* ". Annuntiabat autem hæc, tanquam nihil a sese dicens, verum enim, quæ Spiritus sancti essent, prædicans. Joannis etiam Baptiste pedes veloces fuerunt super montes, Phariseos dico, concionantis veram pacem; Christum, quibus et dicebat: *Generationes viperarum, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur. Nemo autem prædicare pacem in terra infra agens potest, dum terrenis rebus affixus est: propter enim hujus terræ facultates, suscitantur bella. Quocirca si annuntiaturus es pacem; et tibi ipsi et proximis tuis, subleva te. Erige te in altum a terra et bonis ejus, nimirum* D a divitiis et gloria: *Ascende super montes cælestes, quo Davidus etiam oculos suos tollens, sperabat inde sibi venturum auxilium* ". Huic et doctiores advertant animum, et super montes altæ politie constituti, sic annuntient pacem populis; quod ipsis etiam per gradum et ascensionem cathedræ demonstratur.

Celebra, Juda, festivitates tuas. Cum enim in civitate esses, prohibebaris celebrare festivitates (lex enim in Jerusalem præcipiebat celebrare festa. Propterea et super flumina Babylonis suspendebant olim organa ad salices ", et non licebat eis

" Sap. xiv, 21. " Joan. xvii, 21. " Matth. v, 40.

" Psal. cxx, 1. " Psal. cxxvi, 1, 2.

canere canticum Domini in terra aliena¹: nunc liberatus a captivitate, citra impedimentum celebra serias tuas. Hæc autem vel propheta dicit, vel angelus prædicans, omnisque, qui mente intelligitur, Judas, vel consilens Deum. In quantum enim est in Babylone, id est, confusione, in ipsa terra a Deo aliena, non potest celebrare festivitates suas neque Pascha, transitus et egressus illas serias. (non enim evasit, neque egressus est peccatum), neque hebdomadarum serias, quæ est Pentecoste: nam extra spiritus Sabbatismum est, non tollens Christi jugum, apud quem invenitur requies, neque Scenopægiæ, hoc est Tabernaculorum, festum: non enim ceu tabernaculum peregrinationis, sed veluti stabilem habitationem hunc mundum inhabitat. Neque resurrectionis et vitæ post hanc futuræ meminit, quando cujuslibet vas novum et incorruptibile compaginabitur. At ubi liberatus fuerit a servitute confusi peccati, tum demum celebrare jubetur serias suas quas diximus. Tres autem illæ feriæ, omnium in lege maximæ existerunt.

Redde vota tua. Hoc est, promissiones quas promisisti, reple, sacra faciens, aliaque legitima persequens. Promiserant enim, cum in captivitate essent, sese multam **226** Deo reddituros gratiam, multaque dona gratitudinis symbola, si in patriam reverterentur, perinde ac in psalma sexagesimo quinto (92) et sexagesimo sexto inveniemus.

Quoniam non amplius adjicient, ut pertranseant ad inveterationem. Hoc est, Non porro hostes tui diu perseverabunt, neque stabilietur ipsis felicitas: verum ipsi celeriter etiam interibunt, ac lætitia eorum, et lux perdetur simul. Vel quod contentis Deum festivitates non inveterascent, non pervenient ad inveterationem: semper enim de die in diem renovatur, juxta imaginem Conditoris sui.

CAPUT II.

CAP. I. VERS. 15. *Confecta est, consumpta est.* Nivei videlicet, ejusque princeps, ut non amplius tibi timor sit ex ipsis; vel peccatum, vel impietas.

CAP. II, VERS. 7. *Ascendit insufflans in faciem tuam, eripiens ex tribulatione.* Ascendit, inquit, contra Nivei Cyrus, qui insufflans, et ventulum faciens faciei tuæ, eripuit te ex afflictione. Insufflare autem ex Judaica quadam consuetudine dixit, quibus dilacerare quoque pallia in more erat. Sic et in languentium vultus insufflabant, id quod exorcistæ potissimum faciebant. Sunt qui hæc ad Deum pertinere putant, qui proprio nutu, ceu flamine quodam, seu flatu usus, viviificavit denovo populum, veluti mortuum, quemadmodum et leze-

A τὴν ψῆδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας)· νῦν ἀπολυθεὶς τῆς αἰχμαλωσίας, ἀκυλύτως ἐόρταζε. Ταῦτα δὲ ἡ προφήτης φησί, ἡ δὲ ἄγγελος ὁ εὐαγγελιζόμενος. Καὶ πᾶς δὲ ὁ νοητὸς Ἰουδας, ἦτοι ὁ ἐξομολογούμενος ἐν ὅσῳ μὲν ἔστιν ἐν τῇ Βαβυλῶνι, τῇ συγχύσει, τῇ γῇ τῇ ἀλλοτρίᾳ τοῦ Θεοῦ, οὐ δύναται ἐορτάζειν, οὔτε τὸ Πάσχα, τὴν διαβατήριον ἑορτὴν καὶ ἐξόδιον (οὐ γὰρ διέβη, οὐδὲ ἐξῆλθε τὴν ἀμαρτίαν), οὔτε τὴν τῶν ἐβδομάδων, ἥτις ἔστιν ἡ Πεντηκοστή· ἐξω γὰρ ἐστὶ τοῦ πνευματικοῦ σαββατισμοῦ, μὴ ἄρας τὸν ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ εὐρίσκεται ἡ ἀνάπαυσις· ἀλλ' οὐδὲ τὴν τῆς Σκηνοπηγίας· οὐ γὰρ ὡς σκηνὴν παροικεῖ τὸν κόσμον, ἀλλ' ὡς βεβαίαν κατοικίαν ἐμμένει. Οὐδὲ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς κατ' ἐκείνην ζωῆς μνημονεύει, ὅτε τὸ σκῆνος ἐκάστου παγήσεται καινόν τε καὶ ἄφθαρτον. Ἐπειδὴν δὲ τῆς ὑπὸ τῇ συγχυτικῇ ἀμαρτίᾳ δουλείας ἀπαλλαγῇ, τότε ἐορτάζειν κελεύεται τὰς ἐορτάς αὐτοῦ, ἃς εἰρήκαμεν. Αἱ τρεῖς δὲ αὗται, πάντως καὶ ἐν τῷ νόμῳ ἦσαν μέγιστα ἐορταί.

Ἀπόδος τὰς εὐχὰς σου. Τουτέστι, Τὰς ὑποσχέσεις, ἃς ὑπέσχου, ἀποπλήρωσον; θύω, καὶ τ' ἄλλα ἐπιτελῶν νόμιμα. Ἐπηγγέλαντο (91) γὰρ, ὁπνήκα ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἦσαν, ἀποδώσειν τῷ Θεῷ πολλὰ χαριστήρια, εἰπερ ἐπανέλθοιεν, ὡς ἐν τῷ ζ' καὶ ζη' ψαλμῷ εὐρήσομεν.

Διότι οὐ μὴ προσθῶσιν ἐτι τοῦ διελεῖν εἰς παλαιώσιν. Τουτέστιν, Οὐκέτι οἱ ἐχθροὶ σου μακροχρονίσουσιν, οὐδὲ παλαιωθήσεται αὐτοῖς ἡ εὐημερία· ἀλλὰ ταχέως καὶ αὐτοὶ ἀπολοῦνται, καὶ ἡ εὐθηνία αὐτοῖς προσαπολείται. Ἡ καὶ ὅτι τοῦ ἐξομολογουμένου αἱ ἐορταί, οὐκ ἔρχονται εἰς παλαιώσιν· ἀεὶ γὰρ ἀνακαινοῦνται ἡ ἡμέρα [ἡμέρα] τῇ ἡμέρᾳ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν.

ΚΕΦΑΛΑ. Β'.

Συρτετέλεσται, ἀνῆλωται (93). Ἡ Νινευὶ καὶ ὁ ταύτης ἄρχων· ὥστε μηκέτι σοι φόβον εἶναι τίνα ἐξ αὐτῶν· ἡ ἡ ἀμαρτία, καὶ ἡ ἀσέβεια.

Ἀνέβη ὁ ἐμφυσῶν εἰς τὸ πρόσωπόν σου, ἐξαιρούμενος ἐκ θλίψεως. Ἀνέβη, φησί, κατὰ τῆς Νινευὶ ὁ Κύριος, ὃς ἐμφυσῆσας σοι, ἐξελετό σε ἐκ θλίψεως. Τὸ δὲ ἐμφυσῶν, ἐκ συνηθείας Ἰουδαϊκῆς τινος εἶπεν· ὥσπερ γὰρ τὸ διαρρήγνυναι τὰ ἱμάτια σύνθηες ἦν αὐτοῖς· οὕτω καὶ τὸ ἐμφυσῶν ἐπὶ τὰ τῶν ἡσθενηκότων πρόσωπα (94)· ποιοῦν δὲ τοῦτο μάλιστα οἱ ἐξορκισταί. Τινὲς τὸν Θεὸν εἰπον ἐνταῦθα λέγεσθαι, ὃς τῷ οἰκίῳ νεύματι, οἶόν τι ἐμφυσήματι χρησάμενος, ἀνεζώωσε τὸν λαόν, οἰοῦναι τεθνηκότα, καθὰ Ἰεζερχὴλ λέγει,

¹ Psal. cxxxiv, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(91) Ἐπηγγέλαντο, promiserat, Cod. Bav.
(92) Cod. Ven. et Bav. habent sexagesimum octavum.

(93) Νῦν τετέλεσται, ἀνῆλωται, Cod. Ven.
(94) Ἀσθενοῦντων ἄσωπα. Cod. Ven. Sed scribendum fortasse ἄσωπα pro ἄσωπα.

νεκροῖς ὁστέοις τούτου· παρεικάσας, ὥσπερ καὶ ἡ
τῇ Ἀδὰμ ἐμφυσήσα· πνοὴν ζωῆς, ἐποίησεν αὐ-
τὸν (95) εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Ἀνέβη καὶ ὁ Κύριος·
ἐκ νεκρῶν, καταλύσας τὴν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ
θανάτου, τὸν νοητὸν Ἀσσύριον· καὶ ἐνεφύσησε
τοῖς μαθηταῖς, εἰπὼν· *Εἰρήνη ἡμῖν* (96). Ἐχάρισαν
γὰρ οἱ μαθηταί, ἰδόντες· τὸν Κύριον. Ἐπειδὴ γὰρ
ἀπόλωσεν Ἀδὰμ τὴν εἰκόνα, ἣν διὰ τοῦ θεοῦ
ἔλαβεν ἐμφυσήματο· εἰκότως ταύτην ἀνακαίνισας·
ὁ Χριστὸς, τοῖς ἱεροῖς ἀπέδωκεν ἀποστόλοις, καὶ
οἱ αὐτῶν, ἅπασιν τοῖς πιστεύουσιν.

Σκόπευσον ὁδοῦν. Πρὸς τὸν Ἰούδαν φησί, πα-
ρακαλεούμενος αὐτῷ περισκοπεῖν τὰς ὁδοὺς, καὶ
τοὺς ἀγγέλους προσδοκᾶν, καὶ τὰ παρ' ἐκείνων εὐαγ-
γέλια δέχεσθαι. Ἦ καὶ ὡς τῷ μέλλοντι ἀνακομι-
ζέσθαι ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας φησὶν, ὅτι Περισκόπει,
ποῖα σοι βίων καὶ ἐπιτομωτέρα ὁδοῦ.

Κράτησον ὁσφύος, ἀνδρίσαι τῇ ἰσχυὶ σφύδρα.
Ἀντὶ τοῦ, τὴν προτέραν ἀπόβου δειλίαν, καὶ
ἀδρίσαι, τὴν ὁσφύν σου περιτφίγεις. Οὕτω καὶ
τῷ Ἰωβ φησιν ὁ Κύριος· *Ζῶσαι, ὥσπερ ἀνὴρ,*
τὴν ὁσφύν σου· καὶ ὁ Παῦλος, Περιβύσσαςθε τὰς
ὁσφύας ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ. Κάνταῦθα τοίνυν ἀν-
δρίσασθαι καὶ θαρρεῖν παρακαλεῖται, τὴν προτέραν
ἀποθίμω· [f. - νον] δειλίαν. Ἦ, ὅτι Ἐτοιμάσθητε
πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς ἐπανόδου· τὸ γὰρ τῆς ὁσφύος
κρατεῖν διὰ τῆς ζώνης, ἰδοιοπορούντων ἐστὶ σήμα.
Διαβρίων γὰρ ὁ γιγών, πρὸς τὴν ὁδοιορίαν ἀπο-
κάμει· πόνων· ἀλλ' ἀδρίσαι πρὸς τούτου; (97).
Καὶ ἐκάστη δὲ ἡμῶν διακαλεῖται· *Σκόπευσον*
τὴν ὁδὸν τὸν Χριστόν, ἵνα ἐν αὐτῇ περιπατῇς.
Ἦ καὶ πρὸς θεωρίαν ἡμᾶς· τοῦ κατὰ Χριστὸν
μυστηρίου προτρεπόμενος, φησί· *Κατάμαθε τὴν*
ὁδὸν. Ἐπεὶ δὲ διὰ πρακτικῆς ἀναβαλόμενος εἰς τὸ
τὰ θεῖα σκοπεῖν, καὶ χωρὶς ἀγασμοῦ οὐδεὶς
ὄψεται τὸν Κύριον, Κράτησον, φησί, τῆς ὁσφύος,
ἐν ἣ τὸ ἐπιθυμητικόν. Εἴτα ἐπειδὴ νοουετούμενοι
ἀγρυπνεῖν, λέγειν εἰώθαμεν· Οὐ δυνάμεθα, φυσικόν
ἐστὶ τὸ πάθος· δεικνύσαι καὶ πῶς κρατήσομεν.
Ἀνδρίσαι γὰρ, φησί, σφύδρα· τούτεστι, Μὴ
χαλύνως ἀνιστῇς, ἀλλὰ σφωδρῶς· καὶ τούτο. Ἐν
τῇ ἰσχυί, τούτεστι τῷ Χριστῷ, τῷ τὴν φύσιν ἡμῶν
νευρώσαντι, διὰ τοῦ προσλαβέσθαι αὐτὴν, καὶ ἡνω-
σαι τῇ θεότητι. Ἄνευ γὰρ τούτου, καὶ ἀνδρίξῃ,
οὐδὲν ἰσχύσεις. Διὰ τοῦτο οὐδεὶς ἐν τοῖς ἀπίστοις
πυθόμενος· οὐ γὰρ ἐν τῇ ἰσχυὶ ἀνδρίζονται.
his, nihil tamen poteris. Hanc ob causam nemo inter incredulos virgo est, non enim in robore,
Christo, confortantur.

¹ Ezech. xxxvii, 5. ² Gen. ii, 7. ³ Hebr. ii, 4. ⁴ Joan. xx, 20. ⁵ Job xi, 2. ⁶ Ephes. vi, 14.

Variae lectiones et notæ.

(95) Ἀδὴν, ipsam, ut ad πνοὴν referatur, Cod. Bav.

(96) Εἰπὼν· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· καὶ ἐξέλτετο
αὐτοὺς ἐκ ὁλίψεως εἰπὼν· *Dicens* : Accipite Spiritum sanctum : *eripuitque ipsos ex afflictione, dicens* : Pax vobis, Cod. Ven.

(97) Cod. Ven. Sic habet : Διαβρίων γὰρ ὁ χι-
τὼν, πρὸς τὴν ἰδοιορίαν ἐμποδίζει. Οὕτω καὶ ὁ
μακάριος Ἰλλίας· Ἐσφίγεις, φησί, τὴν ὁσφύν αὐ-
τοῦ, καὶ ἔτρεχε πρὸ τοῦ ἀρχατοῦ τοῦ Ἀχζάβ. Ἀλλὰ

chie, ait, mortuis ossibus hos comparans : perinde
atque Adamo insufflans spiritum vitæ, creavit in
ipso animam viventem¹. Ascendit etiam Christus
ex mortuis, submergens eum, qui mortis erat
imperium², Assyrium istum, qui mente cogitatur,
Satanam. Inflavitque discipulis in faciem, pacem
illis exoptans. Gavisī sunt enim discipulī, Domi-
num suum conspiciat³. Nam simul atque Adam
imaginem perdidit, quam per divinam insufflatio-
nem acceperat, recte et pulchre Christus illam
renovans, sacris suis tradidit apostolis, et per
ipsos cunctis credentibus.

Contemplantur iter. Ad Judam hæc dicit, præci-
piens ipsi circumspicere per vias, et expectare
nuntios, ac bonas ab illis accipere annuntiationes.
B Vel veluti reducendo ex captivitate hæc dicit
populo : Contemplantur, circumspice, quam sit faci-
lis et concisa brevisque via.

Constringe lumbos, fortiter confortare robore nimis. Pro eo quod est, Priorem deponere formidi-
nem, et confortare lumbis tuis, eos circumcingens.
Sic et Job Dominus ait : *Succingere, ut vir, lum-
bos tuos*⁴. Et Paulus : *Circumcingite lumbos ve-
ros in veritate*⁵. Proinde et hic eos fortes esse et
227 confidentes jubet, priore metu deposito. Vel
perinde est, ac si dicat : Parate vos ad iter reditus.
Lumborum enim dominari per zonam, eosque
circumcingere, iter facientium forma est : quippe
quia diffuens tunica, ad protectionem laboribus
defatigat, adversum quos succinctus fortiter per-
durat. Deinde cuilibet nostrum dat in mandatis,
Contemplantur viam, Christum, ut in ipso circumam-
bules. Vel adhortans nos ad considerationem my-
sterii de Christo, ait : Addisce viam. Quia vero per
vitam actuosam ascendimus ad divinarum rerum
contemplationem, ac citra sanctificationem nemo
Dominum videat, inquit : Dominare lumbis, in
quibus est cupiditas et libido. Porro cum na-
tura nobis insita (98) propemodum perturbatione
admoniti, dicere consuevimus : Non possum natu-
rali affectui reniti, ostendit quomodo dominabi-
mur : *Valde, inquit, fortis esto, fortitudinem viri-
lem assume, hoc est, ne mollior, ne laxus, sed
acriter, sed vehementer resistas, idque in robore,*
D hoc est, Christo, qui naturam nostram conforta-
vit, potentiorumque reddidit, dum eam assumpsit,
deitatisque univit. Nam etiam si sine hoc fortis fue-
rit, acriter resistas, idque in robore,

μηδὲ πρὸς τοὺς τῆς ἰδοιορίας ἀποκάμει· πόνων·
ἀλλ' ἀνδρίσαι πρὸς τούτου. *Diffuens enim tunica
itineri impedimento est. Ita et B. Helias accinxit,
inquit, lumbos suos, et currebat ante currum
Achab. Verum ne laboribus quidem itineris defatig-
eris, sed ad hos confortare.*

(98) Græca ita sonant : *Quoniam autem sancti
esse cum admonemur, dicere solemus : Non possu-
mus : natura nobis insita libido est : ostendit quem-
admodum dominari possimus.*

VERS. 2. *Eu quod avertit Dominus injuriam Jacob, quemadmodum injuriam Israel.* Jacob quidem decem tribus appellat, Israel vero duas in Hierosolymis. Decem enim prius captæ sunt a Babylonis, duæ vero postea, Nabuchodonosor Hierosolyma invadente martiis copiis. Quandoquidem ergo Cyrus duodecim tribubus una permisit reditum, *Avertit, inquit, Dominus injuriam Jacob*, hoc est abstulit captivitatem et servitutem decem tribuum, æque atque duarum Israelis, ac in suam terram transtulit et patriam. Nam injuria erat liberis hominibus, ex Abrahamo propagatis, servitus quæ non decebat eos. Vel hunc ad modum intelligere licet: Postquam nomen Jacob, ipsi patriarchæ a patribus impositum est, nomen vero Israel a Deo, unde et hoc ipsum honoratius altero erat, nominat quidem hic universum populum humano nomine, dicens, quod *Injuriam* sive servitutem *Jacob*, hoc est, totius populi averterit *Dominus*, tanquam injuria foret illius patriarchæ, qui virtutis ergo Israel agnominatus est: perinde atque ille injuria afficiatur, qui omni honore dignus est. Hujus gratia, posteris ejus parsum est. Injuria Jacob, hoc est, activi, constituti ut supplantet affectus, serviendo turbanti et pravo alicui operi: quemadmodum injuria Israelis, hoc est in contemplatione, **228** agentis, dum succumbit falso vanoque dogmati, has injurias avertit Dominus, operibus accommodato Jacob mandata impertiens, quæ ipse faciens liber fiat: in contemplatione vero necienti moram, illustrans mentem ad recta et firma Ecclesiæ decreta.

Quoniam excutientes excusserunt eos, et palmites eorum perdidit. Arma potentie ejus ex hominibus. Quemadmodum, inquit, vitis excutientes palmites, fructum corrumpunt: sic et Persæ Babylonios infringentes, eorumque regnum excutientes, perdidit, quod erat fructus palmitum eorum. Quinam vere palmites fuerint, interpretatur ipse, dum inquit, Quoniam arma potentie ejus non ex Deo, sed hominibus; humanis enim viribus imperabant. Nam arma potentie, seu imperii ejus, Babyloniorum videlicet populi, fortes armatos appellat. Subdit igitur:

VERS. 3. *Viros potentes, illudentes igni.* Ut nemo arbitretur Babylonios ceu imbelles a Persis devictos, supra quidem armorum potentie meminit: clarius autem et apertius nunc dicit, Quoniam excusserunt eos viros, potentes et fortes existentes, adeoque temerarios et audentes, ut vel adversus ignem attentare quidquam audeant, ac veluti lusum quempiam putent discriminibus et metui exposita; ideoque non propter eorum imbecillitatem Persæ prævaluerunt contra eos, verum enim

Διότι ἀπέστρεψε Κύριος τὴν ὕβριν Ἰακώβ, καθὼς ὕβριν τοῦ Ἰσραὴλ. — Ἰακώβ μὲν τὰς δέκα φυλὰς ὀνομάζει· Ἰσραὴλ δὲ, τὰς ἐν Ἱερουσόλοιμοις δύο. Αἱ μὲν οὖν δέκα, πρότερον ἡχμαλωτίσθησαν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων· αἱ δὲ δύο, ὕστερον, τοῦ Ναβουχοδονόσορος τοῖς Ἱερουσόλοιμοις ἐπιστρατεύσαντος. Ἐπεὶ οὖν ὁ Κύριος ταῖς δώδεκα φυλαῖς ὁμοῦ τὴν ἐπάνοδον ἐφῆκε, φησὶν, ὅτι Ἀπέστρεψε Κύριος τὴν ὕβριν τοῦ Ἰακώβ, τοῦτέστι, Περιεῖλε τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν δουλείαν τῶν δέκα (99) φυλῶν, ὥσπερ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ, τοῦτέστι τῶν δύο, καὶ ἀπέστρεψεν αὐτοὺς εἰς τὰ οἰκεῖα. Ὑβρις γὰρ ἦν τοῖς ἐλευθερίοις, καὶ ἐκ γένους· Ἀβραὰμ καταγομμένοι, ἡ δουλεία. ἢ καὶ οὕτως· Ἐπειδὴ τὸ Ἰακώβ ὄνομα ὑπὸ τῶν πατέρων ἐτέθη τῷ πατριάρχῃ· τὸ δὲ Ἰσραὴλ, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διὸ καὶ τιμωτέρον ἦν τοῦτο τὸ ὄνομα· ὀνομάζει μὲν ἐνταῦθα τὴν λαὸν ἅπαντα τῷ ἀνθρωπίνῳ ὀνόματι· φησὶ δὲ, ὅτι τὴν ὕβριν, ἤγουν τὴν δουλείαν, τοῦ Ἰακώβ, τοῦτέστι παντὸς τοῦ λαοῦ, ἀπέστρεψε Κύριος, ὅς ὕβριν εἶσαν τοῦ πατριάρχου ἐκείνου, τοῦ διὰ τὴν ἀρετὴν Ἰσραὴλ ἐπονομασθέντος. Ὡς (1) ἂν οὖν μὴ ἐκεῖνος ὑβρίζεται, ὁ πάσης τιμῆς ἄξιος, τοῦτου χάριν τῶν ἐχθρῶν ἐκείνου ἐφείσατο. Ὑβρις τοῦ Ἰακώβ, τοῦτέστι, τοῦ πρακτικοῦ, τοῦ τὰ πάθη τεταγμένου περνίειν, τὸ δουλεύσαι ἐμπαθεῖ τι πρᾶξι· ὥσπερ τοῦ Ἰσραὴλ, ἤτοι τοῦ θεωρητικοῦ, τὸ ὑποκλιθῆναι ψευδεὶ δόγματι· ταῦτα δὲ τὰς ὕβρεις ἀποστρέφει Κύριος, τῷ μὲν πρακτικῷ τὰς ἐντολὰς διδούς, ὥστε ταύτας ἐργάζεσθαι· τῷ δὲ θεωρητικῷ, φωτίζων τὸν νοῦν, πρὸς τὴν τῆς Ἐκκλησίας ὀρθοδοξίαν.

Διότι ἐκτινάσσοντες ἐξείτιναξαν αὐτοὺς, καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν διέφθειραν· ὅπλα δυναστείας αὐτοῦ ἐξ ἀνθρώπων. Ὅσπερ, φησὶν, οἱ τὰ τῆς ἀμπέλου ἐκτινάσσοντες κτήματα, διαφθείρουσι τὸν καρπὸν· οὕτω καὶ οἱ Πέρσαι τοὺς Βαβυλωνίους διακλονήσαντες, καὶ καταστείσαντες, τὴν αὐτῶν βασιλείαν διέφθειραν, ἥτις ἦν καρπὸς τῶν κλημάτων αὐτῶν. Τίνα δὲ ἦσαν τὰ κτήματα, ἐξηγεῖται, ὅτι τὰ ὅπλα τῆς δυναστείας, οὐ τῆς ἐκ Θεοῦ, ἀλλὰ τῆς ἐξ ἀνθρώπων. Ἀνθρωπίναις γὰρ δυνάμεσιν ἐκράτουν· ὅπλα γὰρ δυναστείας αὐτοῦ, τοῦ τῶν Βαβυλωνίων δηλαδὴ λαοῦ, τοὺς δυνατοὺς ὀπλίτας πάντως λέγει.

Ἐπάγει γοῦν· Ἄνδρας δυνατοὺς ἐμκαίζοντας ἐν πυρὶ. Ἵνα μὴ τις νομίσῃ, ὅτι οἱ Βαβυλώνιοι ὥς ἀσθενεῖς ὑπεκλήθησαν τοῖς Πέρσαις, ἐμνήσθῃ μὲν ἀνωτέρω ὀπλῶν δυναστείας· ἐμφανέστερον (2) δὲ νῦν λέγει, ὅτι Ἐξείτιναξαν τοὺς ἄνδρας ὄντας (3) δυνατοὺς, καὶ οὕτω θρασεῖς καὶ τομμηροὺς, ὥστε καὶ αὐτοὺς κατατολμῆναι τοῦ πυρὸς, καὶ ὡς παλγῶνιον ἤγεσθαι τὰ κινδυνώδη καὶ φοβερά. Ὅστε οὐ διὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν ἱσχυσαν οἱ Πέρσαι κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν θείαν ψῆφον, παραδοῦσαν αὐτοὺς τοῦτοις εἰς διαφθοράν.

Variae lectiones et notæ.

(99) Δώδεκα, duodecim, Cod. Ven.

(1) Hæc ita sonant: *Ut ne igitur injuria is afficiatur, qui omni dignus est honore, idcirco filiis ejus*

pepercit.

(2) Ἐφανεστέρον. Cod. Ven.

(3) Αὐτοὺς, ipsos. Cod. Ven.

Ἐξείναζαν ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι A propter divinum iudicium tradens eos istis in
τοῦ· Θεοκτόνους, τοὺς πρὶν μὲν ὄντας, ἤτοι ἐμψυ-
τευθέντας, ἀμπέλον καρποφόρον ἀληθινὴν, στραφέν-
τας δὲ εἰς πικρίαν. Ὁ γὰρ οἶνος αὐτῶν, θυμὸς
δρακόντων, καὶ θυμὸς ἀσπίδων. Καὶ γὰρ τὸν Κύ-
ριον, γολὴν ἐπόισαν, καὶ τὰ κλήματα αὐτῶν, τὰ
ὄντα ἔξω τῆς πόλεως ἕως (4) θαλάσσης ἐστεταμένα,
διέφθειραν· πάντας γὰρ σχεδὸν τοὺς ἐν ταῖς ἔξω
χωραῖς κατασθένοντας, ἀπέκτειναν. Οὐ γὰρ ἦσαν αὐ-
τοῖς τὰ ὅπλα τῆς δυναστείας ἐκ Θεοῦ (πῶς γάρ, οὐ
τὸν ὕψιν ἀπέκτειναν;), ἀλλὰ ταῖς ἐξ ἀνθρώπων βοή-
θαις ἐπαύρουν, τῶν ἀναστατούντων αὐτοὺς ζιγώ-
των. Οὗτοι οὖν οἱ Θεοκτόνοι, καὶ δυνατοὶ ἦσαν, ὥς
ἐν νόμῳ μαθητευθέντες (Δυνατοὶ δὲ, δυνατῶς
ἐπασθίσονται), καὶ ἐνέπαιζον τῷ Κυρίῳ, ὅς πῦρ
ἦν διὰ τὴν θεότητα τοῦτο μὲν, ἐκάστοτε πειράζον-
τες αὐτὴν· τοῦτο δὲ, τοῖς Ῥωμαῖοις στρατιώταις
ἐκδόντες πρὸς τὸ ἐμπαίζεσθαι. Ἐξείναζαν καὶ τοὺς
νοητοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς δαίμονας, οἱ ὑπὸ Χριστοῦ
στρατηγούμενοι, πόρρω ἑαυτῶν τούτους ποιήσαντες,
καὶ τὴν πλάνην αὐτῶν ἀποστρέφοντες, καὶ τὰ κλήματα
αὐτῶν διέφθειραν, τὰς μαντείας φημί, καὶ τὰς γοη-
τείας, ἐξ ὧν τὸν οἶνον τῆς πλάνης· γεννῶντες, ἐπὶ τι-
ζον τοὺς ἀνθρώπους, ὥς καὶ ἐν τῷ Ἀπὸ λέγει· Οἶνον
καὶ μέθυσα ἐδέξατο καρδίᾳ λαοῦ μου. Εἶτα περὶ
τοῦ διαβόλου φησὶν, ὅτι τὰ ὅπλα τῆς δυναστείας αὐ-
τοῦ, ἐξ ἀνθρώπων ἐστὶν· ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας βα-
θυμίας τὴν δυναστείαν κέκτηται. Ἀνδρες δὲ δυνατοὶ
οἱ δαίμονες, ὥς ἄταρχοι, πολεμοῦντες ἡμῖν σαρκι-
κοῖς· ἐμπαίζουσι δὲ ἐν τῷ πυρὶ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς
ἐπιθυμίας. Ὅσπερ ἀμπέλου ὄντος τοῦ Κυρίου, κλη-
ματα αὐτοῦ εἰσιν οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἐκάστοτε σῶμα
αὐτοῦ καὶ μέλη γινόμενοι· οὕτω καὶ τοῦ ἀντικειμέ-
νου, ἀμπέλου ὄντος· Σοδομιτικῆς, ἡ κληματὶς ἀκο-
λούθῳ· ἐκ Γομόρρας, οἱ ἐξ αὐτοῦ ἐξερχόμενοι,
καὶ πάσης κακίας ποίητα ἀπ' αὐτοῦ δεχόμενοι.
nues per consequens est Gomorrha, eo nimirum
lormam inde recipientes.

Al' ἡλίαι τῶν ἀρμάτων αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐτοι-
μασίας αὐτοῦ, καὶ οἱ ἵπποις θορυβηθήσονται ἐν
ταῖς ὁδοῖς, καὶ συγχυθήσονται τὰ ἄρματα, καὶ
συμπλακθήσονται ἐν ταῖς πλατείαις. Οἱ μὲν Βα-
βυλώνιοι, ἐτοιμασθήσονται, φησὶν, ὥστε ἀφ' ἵππων
ἀντιτάξεσθαι τοῖς Πέρσαις. Καὶ αἱ ἡλίαι τῶν ἀρμά-
των αὐτοῦ, τοῦ Βαβυλωνίου στρατοῦ, ἐτοιμοὶ ἔσονται,
ἀλλ' οὐδὲν ὀνήσουσιν. Οἱ τε γὰρ ἵπποις θορυβηθή-
σονται ἐν ταῖς ὁδοῖς, ὑπὸ τοῦ πλήθους ἐπιόντων τῶν
πολεμίων· καὶ τῶν ἀρμάτων δὲ σύγχυσις ἔσται, τού-
τ' ἐστὶ σύγχρυσις, συμπλεκόμενων ἀλλήλοις καὶ συμ-
πατομένων ὑπ' ἀλλήλων, οὐκ ἐν στενοῖς τισι τόποις,
ἵνα τις τὴν στενωγορίαν αἰτιάται, ἀλλ' ἐν ταῖς πλα-
τείαις, ὥστε εἶναι καταφανὲς, ὅτι ὑπὸ Θεοῦ πολε-
μοῦνται, καὶ οἱ ἵπποις, καὶ οἱ ἀρματηλάται. Ἄρμα (5)
τοῦ Κυρίου ἐκτίσθησαν αἱ ἡμέτεραι ψυχαί, ὥς ἂν

perniciem et interitum. Excusserunt etiam ab
Jerusalem Romani Deicidas, antea quidem plantatos
in vineam fructiferam et veram, jam vero con-
versos in amarulentiam: Vinum enim eorum, virus
draconum et tenenum aspidum*: etenim Domino
fel dederant pro potione. Et palmites ipsorum
extra urbem ad mare usque expassos, perdide-
runt: omnes enim fere in finitimis terris et locis
deprehensos interemerunt: cum Deicidae non
habuerint arma potentiae suae ex Deo (quomodo
enim, cum Filium Dei demisissent letho?), sed
humanis auxiliis confidebant, amulatoribus eos
devastantibus. Illi igitur Domini interfectores,
potentes fuerunt, ut qui in lege instituti essent
B (Potentes autem potenter tormenta patientur*), et
illudebant Dominum, qui ignis est propter divinita-
tem: partim undelibet tentantes ipsum, partim vero
Romanis militibus tradentes ad illudendum. Excus-
serunt etiam mentales (ut ita dicam) Babylonios,
dæmones, sub Christo stipendia facientes, ipsis
longe a sese remotis, atque seductione ipsorum
repulsa vitesque eorum perdiderunt, divinationes
arbitror et incantationes, ex quibus vinum impos-
turae generantes homines 229 potabant, quemad-
modum et in Osee dicit: Vinum et temulentiam
apprehendit cor populi mei*. Deinde de Satana
etiam inquit, quoniam arma potestatis ejus ex
hominibus sunt; per nostram enim desidiam atque
soccordiam imperium possidet. Sunt autem dæmo-
nes viri potentes, carnis nimirum expertes, bellige-
rantes nobiscum, qui carne sumus vestiti. Ludunt
autem in igne animi et concupiscentia. Ut vero
vite existente Domino, palmites sint apostoli, et
ubilibet constituti fideles corpus ejus et membra:
sic ex opposito, cum vitis fuerit Sodomitica, pal-
mitio excellentes, omnemque turpitudinis et mali

Vers. 3, 4. Habena currum ipsorum in die ap-
paratus ejus. Equites turbabuntur in viis, et confun-
dentur currus, et complicabuntur in plateis. Babylo-
nii, inquit, parabantur, ut ex equis opponant sese
Persis. Et habenæ currum ejus, Babylonii
nimirum exercitus, in promptu erunt, atque nūll
proderunt: equites enim turbabuntur in itinere a
multitudine adventantium praesentiumque hostium.
Currum praeterea confusio erit, hoc est, concus-
sio complicatorum inter se vicissim, et collisorum
inter sese: non in angustis locis, ut quis loci an-
gustias accenset, sed in plateis, adeoque latis itine-
ribus, ut sit perspicuum a Deo debellari, et equites
et currum ductores. Currus, vel plaustrum Domi-
ni, conditæ sunt animæ nostræ, quod ipsum, veluti
Verbum, bajulent, ac per ipsum motæ, ceu equis

* Deut. xxxii, 33. * Sap. vi, 7. * Osee. iv, 11.

Variae lectiones et notæ.

(4) Τὰ ἐν ταῖς ἔξω πόλεσι· ἕως, qui in exteris urbibus erant, usque ad mare, Cod. Ven.

(5) Ἄρματα, plaustra, Cod. Ven.

vehantur in contemplatione, omnium sermonum ejus participes. Fiunt et currus Babylonii principis, quando ad irracionales operationes animi nostri intuentur. Habene nostræ sunt naturales cogitationes et mandata Domini. Cum igitur ista, veluti habene, in nobis parata fuerint, tum veluti equitantes in nobis demones turbantur, in variis et diversorum errorum, adeoque vitiorum, itineribus, quibus nos agitari persuaserunt, currusque ipsorum inter se mutuo collidunt, complicanturque in plateis. Quod autem dico, hunc in modum se gerit: Vitium, quandiu ipsum accesserimus, planum quiddam videtur, et aequale sibiipso, pacique deditum. Quando vero habenas receperimus, naturaliter quod pulchrum et honestum est speculati, a mandatis Dei eo perducti, tum conspicamur ipsum inaequale, sibiipso complaudens et complicatum. Annon vides in plateis, adeoque latis hujus vitæ viis proficiscentes, neque angustam callem cælestis, quæ secundum Deum est vitæ, terentes, quomodo, interdum quidem felicitate ac prosperiore fortuna laxati, præ omnibus, supraque omnes efferantur, interdum **230** vero vel modica quadam circumstantia vel calamitate urgente, invadenteve, omnibus juxta ignobiliores neque non effeminatiores redduntur, exiguo admodum infortunio succumbentes, ac vitam suam plane perditam existimantes? Hæc autem tum videntur nobis, quando datas nobis, ut dixi, habenas receperimus, nostri ipsorum conscientie constituti.

Visio ipsorum ut faces ignis, ac tanquam fulgura discurrentia. Quia currus Ninevitarum et Babyloniorum hæc et hæc passuros retulit, nunc ait quod non imbecilles fuerint, sed fortes et animosi, adeo ut vel ignem ex oculis emitterent, ac veluti quibusdam lampadibus et eoruscationibus terrerent subditos: altamen in hostium assultu, trepidatio eos continebit. Quidam autem hæc de Persis intellexerunt, tantum non corporalibus oculis vidente eos propheta, tanquam ignem advenientes contra Ninevi.

Vers. 5. Et recordabuntur optimates ipsorum, fugientque in die, et languebunt in via sua, festinabunt ad mœnia, parabuntque propugnacula sua. Ninevitarum, inquit, optimates propter potentiam suam alta spirantes, superbientes, omnes cogitationes ciebant, nullamque non artem mente sua volutabant, ac fugere in die tentabant, veluti doris detenti calamitatibus, usque adeo ut neque noctem exspectent. Non prosperitatem tamen consequuntur, in ea fugæ suæ protectione, sed rursum ad mœnia festinantur ascendere, ab illis salutem inquisituri,

A αὐτὸν βαπτίζουσαι, ὡς Λόγον, καὶ κατ' αὐτὸν κινούμεναι, ἐνιπεπεύουσι (6) τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων (7) τοῦ λόγου· τούτων μετιούσαι. Γίνονται δὲ τοῦ Βαβυλωνίου ἄρματα, ὅταν πρὸς τὰς ἀλόγους πράξεις κινώμεθα. Ἦνたい δὲ ἡμῶν, αἱ τε φυσικαὶ ἔννοιαι, καὶ αἱ ἐντολαὶ τοῦ Κυρίου. Ὅταν οὖν οἱ ὡς ἦνται (8) αὐταὶ ἐτοιμασθῶσιν ἡμῖν, τότε οἱ ἐφ' ἡμῶν ἐκπεύοντες δαίμονες, θορυβοῦνται ἐν ταῖς διαφόραις καὶ πολυπλανέσι τῆς κακίας ὁδοῖς, ἐν αἷς ἡμᾶς κινεῖσθαι ἐπεισαν· καὶ τὰ ἄρματα αὐτῶν συγκρούουσιν (9) ἀλλήλοις, καὶ συμπλέκονται ἐν ταῖς πλατείαις. Ὁ δὲ λέγων, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἡ κακία, ὥς μὲν αὐτὴν μεταρχόμεθα, ὁμαλὴ τις δοκεῖ, καὶ ἰση αὐτῇ ἑαυτῇ, καὶ εἰρηγική· ὅταν δὲ τὰς ἦνται ἀναλάβωμεν, φυσικῶς τε τὸ καλὸν σκοπήσαντες, καὶ ὑπὸ τῶν ἐντολῶν πρὸς τοῦτο χειραγωγηθέντες, τότε βλέπομεν αὐτὴν ἄνισον ἑαυτῇ συγκρούουσαν (10) καὶ συμπλέκομένην. Οὐχ ὁρᾷς τοὺς ἐν ταῖς πλατείαις τοῦ βίου τούτου ὁδεύοντας, καὶ μὴ τὴν στενὴν τῆς κατὰ Θεὸν ὁδὸν τριβόντας, πῶς ποτὲ μὲν ταῖς εὐμενέαις χερσὶν αὐτοῦ κατεπαίρονται πάντων, ποτὲ δὲ περιστάσεώς τινος μικρᾶς ἐπελθούσης, πάντων ἀγενέστεροι (11) γίνονται, ὑποκατακλινόμενοι τῇ μικρᾷ συμφορᾷ, καὶ τὴν βίον ἀδίκον ἡγούμενοι; Ταῦτα δὲ θεωροῦνται· ἡμῖν, ὅτε, ὡς ἔφη, τὰς δοθείσας ἡμῖν ἡνίας ἀναλάβωμεν, καὶ ἐτοιμοὺς αὐτὰς ἔχωμεν ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν φωτὶ τῆς συναισθήσεως ἡμῶν (12) αὐτῶν γένεμοι.

habuerimusque eas in expedito in die, in lumine

C Ἡ ἔρασις αὐτῶν, ὡς λαμπάδες πυρὸς, καὶ ὡς ἀστραπαὶ διατρέχουσαι. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὰ ἄρματα τῶν Νινευιτῶν, ἦτο· τῶν Βαβυλωνίων, τάδε καὶ τάδε παύονται, φησί· Καίτοι οὐκ ἀσθενεῖς ἦσαν, ἀλλ' ἀνδρείοι καὶ θυμοειδεῖς, οἱ καὶ πῦρ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφίεναι, καὶ οἰόντισι λαμπάσι καὶ ἀστραπαῖς ἐνεθεσμάτου τοῦς ὑπάρχους· ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ τῶν πολεμίων προσβολῇ, δειλία αὐτοὺς καθέξει. Τινὲς δὲ καὶ περὶ τῶν Περσῶν ταῦτα ἐνόησαν, μονονοχὶ τοῖς σωματικαῖς ὀφθαλμοῖς ὁρώντος αὐτοὺς τοῦ προφήτου, ὡς πῦρ ἐπερχομένους κατὰ τῆς Νινευί.

Καὶ μνησθήσονται οἱ μεγιστάνες αὐτῶν, καὶ φεῦθοι αἱμέρας, καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῶν, καὶ σπεύσουσιν ἐπὶ τὰ τεῖχη, καὶ ἐτοιμάσουσι τὰς προφυλακὰς αὐτῶν. Τῶν Νινευιτῶν, φησὶν, οἱ μεγιστάνες, οἱ ἐπὶ τῇ δυνάμει μέγα φρονούντες, πάντα λογισμοῦς ἀνακινήσουσι, καὶ πάσης μηχανῆς ἀναμνησθήσονται· καὶ παύονται μὲν φυγεῖν ἡμέρας, ἅτε ὑπὸ τῶν δεινῶν συνεχόμενοι, καὶ μὴδὲ τὴν νύκτα περιμεῖναι ἐώμενοι· οὐκ εὐδοθήσονται δὲ ἐν τῇ κατὰ τὴν φυγὴν πορείᾳ, ἀλλὰ πάλιν ἐπὶ τὰ τεῖχη σπεύσουσιν ἀναβῆναι, ὡς ὑπὸ τού-

Variae lectiones et notæ.

- (6) Ἐνιπαύουσι, Cod. Bav.
(7) Πάντων, Cod. Bav.
(8) Cod. Bav. habet ὡς ἦνται re'nti habene, ut et Lonicerus id suo Cod. legit.
(9) Συγκρούουσι, Cod. Bav.
(10) Cod. Ven. habet: Τότε βλέπομεν αὐτὴν

- ἄνισον ἑαυτῇ ἐν ὑπερβολαῖς καὶ ἁλλελέσει θεωρουμένην, καὶ ἑαυτὴν ἑαυτῇ συγκρούουσαν, tunc cernimus ipsum inaequale sibiipso, in excessibus atque defectibus consideratum, idemque secum ipso collidere.
(11) Ἀσθενέστεροι, imbecilliores, Cod. Ven.
(12) Συναισθῆσις αὐτῶν, Cod. Ven.

των σωθῆσθαι, καὶ τῆς φυλακῆς; (15) φροντιστοὶ αὐτοῦ τῆς πόλεως. Ἡ δὲ, *Μνησθήσονται*, οὕτω νοήσεις, ὅτι Ἀναμνησθήσονται τῶν κακώσεων, αἱ ἐπέφερον τοῖς Ἰσραηλίταις, καὶ τῶν εἰς τὸν Θεὸν βλασφημιῶν, καὶ εἰσονται λοιπὸν, ὅτι τὸν Θεὸν ἔχουσι πολέμιον, καὶ διὰ τοῦτο φεῦχονται οὐ κρύφα, ἀλλ' ἡμέρας· τοσαύτη γὰρ δεῖλτα περιλήφεται αὐτοῖς. Ἔστι καὶ τῶν δαιμόνων ἡ ὄρασις, ὡς λαμπάδες μὲν διὰ τὴν φύσιν (*Ἐδεώρου* γὰρ, φησὶ, τὸν *Satanā*, ὡς *ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα*), τάχα δὲ καὶ ἐπειδὴ μετασχηματίζονται εἰς ἄγγελον φωτός· διατρέχουσαι δὲ, ὡς τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἐμπεριπατοῦσαι. Ἡ καὶ ὅτι οὐκ ἀστραπαὶ εἰσι μόνιμοι, ἀλλὰ διατρέχουσαι (14), τοῦτέστι, θάπτον ἀποσθενόμεναι. Τὸ (15) γὰρ φῶς αὐτῶν, ὃ ἐπιμυρράζονται, ταχὺ ἀποσθεννται, κατὰ τὸ εἰρημένον· *Φῶς ἀσεδῶν σβέννεται*. Οἱ δὲ μεγασιάνες αὐτῶν, τοῦτέστιν, αἱ λεγεῶνες, μνησθήσονται τῆς τοῦ Κυρίου καταργήσεως, ὥστε λέγειν· *Εἰ τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ* (16); Καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῶν, ὅτε μετὰ τῶν χοίρων κατακρημνισθῶσιν εἰς τὴν θάλασσαν, ἥ ὅτι οὐκέτι ἰσχύει ἔξουσι κατὰ τῶν ἀνθρώπων πορεύεσθαι. Καὶ σπεύσουσιν, ὥστε τὴν σταυρὸν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταργάσθαι. Ὡς γὰρ ταῦτα ᾤοντο αὐτοὶ εἶναι, ὡς ἀνωνύμου ἰσομένου, ἢ καὶ δυσωνύμου τοῦ Κυρίου, οἳ δὲ ὡς ληστοὶ σταυρωθέντες. Ἠτοίμασαν δὲ καὶ τὰ προφυλακὰς αὐτῶν, ἢ τὰ πρὸ τοῦ σταυροῦ πάντα, τοὺς ἐμπαιγμοὺς καὶ τὰ ἐνέσθη (ταῦτα γὰρ οὖν τινες προφυλακὰς ἦσαν τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου), ἢ τὰς ἐπὶ τῇ τάφῳ φυλακὰς τῶν στρατιωτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, μεγασιάνες εἰσιν, ὁ νοῦς καὶ ὁ λόγος. Μνησθήσονται οὖν τοῦ οἴκειου ἀξιώματος, καὶ φεῦχονται τὴν τῶν παθῶν δουλείαν, ἡμέρας περὶ αὐτὴν οὕσης· οὐ γὰρ ὡς πρὶν ἐν σκότει διαπορεύονται. Καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπισφαιεῖ (19) πορεία ἀσθενήσουσι, μηκέτι εὐδωροῦντες ἐν τῇ κακίᾳ· καὶ σπεύσουσιν ἐπὶ τὰ τελεῖα, τὰ ἐντολὰς, αἱ περιτιγχίζουσιν ἡμᾶς, καὶ ἐτοιμάσουσι τὰς προφυλακὰς (20), τὰς φυσικὰς ἐννοίας· αὗται γὰρ πρὸ τῶν ἐντολῶν φυλάττουσιν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἅγιον βάπτισμα, καὶ τὸ χρίσμα, τελεῖα μεγάλα καὶ στερεὰ, ἐφ' ἃ σπεύδει πᾶς ὁμολῶν, ὅταν ἐπιγνῇ τὸν σῶζεν δυνάμενον Ἰησοῦν. Οὐ μέντοι οὕτως ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ προφυλάττεται, πρὸ τοῦ βαπτίσματος νηστεύειν καὶ ἀγνεύειν προσταττόμενος, ἵνα ἐν ἔξει τοῦ ἀγαθοῦ γένηται.

priusquam enim ad baptismum admittatur, primum custoditur ut jejuniis intendat, seseque castum et purum ut servet illi imperatur, ut in habitum boni perveniat.

Πύλαι τῶν πόλεων διηνοίχθησαν, τὰ βασίλεια διέπεσε, καὶ ἡ ὑπόστασις ἀπεκαλύφθη. Οἱ μὲν

¹⁰ Luc. x, 18. ¹¹ Prov. xiii, 9.

Variae lectiones et notae.

(13) Φυσικῆς, Cod. Bav.

(14) Διατρέχουσι, Cod. Ven.

(15) Haec ita sunt reddenda : lumen enim ipsorum (dæmonum scilicet) in quod transformantur cito exstinguitur.

(16) Ἰησοῦ, Υἱὲ, Jesu, Fili, Cod. Bav.

(17) Graece additur, utpote qui tanquam latro cru-

ac suam in urbe custodiam curaturi. Vel cum dicit, *Recordabuntur*, sic intelliges, quod Animo suo secum repetent afflictiones quas Israelitis intulerunt, blasphemaruntque, quibus Deum exasperarunt, scientes in posterum quod Deum pro hoste suo habeant, ac eam ob rem terga fugae dabunt, non clanculum, sed in die : tanta eos apprehendet trepidatio. Est etiam dæmonum visio, seu aspectus, instar lampadum per naturam. Videbam enim, inquit, *Satanam de caelo ut fulgur cadentem* ¹⁰ : forsitan propterea quod transformatur in angelum lucis : vel quod fulgura et cornescationes discursant in regione sub caelo, tanquam illic prodeambulant : sive quod cornescationes non sint stabiles, sed discursantis naturae, hoc est facile exstinguntur : sic lumen Satanæ in quod efformatur, citra cunctationem exstinguitur, juxta id quod dictum est : *Lumen impiorum exstinguitur* ¹¹. Porro legiones ejus Satanæ, vel copiae dæmonum, recordabuntur potentiae Domini, ut adeo dicant : *Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei ?* Debilitabunturque in perfectione sua, quando cum porcis in mare praecipitatae fuerint, vel quod non ultra potestas illis facta sit adversum homines cuncti. Festinabunt ergo ut crucem et mortem Domini efficiant : haec enim veluti **231** mœnia et munimenta sibi rebantur esse, perinde quasi Dominus ignobilis et flagitiosus esset futurus (17). Paraverunt autem et propugnacula, seu praecustodias (sit (18) venia verbo) sive cunctas istas ante crucem illusiones et opprobria : haec enim cœn praecautiones quaedam fuerunt et crucis et mortis, sive excubias militum apud monumentum. Sunt etiam in anima magnates, intellectus et ratio. Revolvunt ergo secum propriam dignitatem, fugientque servitum pravorum motuum, simul ac dies illis illuxerit, nec enim ut antea, sic posthac in tenebris iter faciunt ; et in priore fallaci itinere debilitabuntur, non amplius in malitia facile adeo currentes. Accelerabunt itaque ad muros, ipsa nimirum mandata, quae nos muri in morem cingunt, et parabunt sibi propugnacula, naturales ipsas cogitationes : ipsae enim ante mandata canunt excubias. Præterea sacrum baptismum et unctio, ingentia et solida sunt munimenta ad quae festinant religionis Christianae nondum imbuti sacris, simul ac agnoverint eum qui servare potest, Jesum. Nec simpliciter tamen, custoditur ut jejuniis intendat, seseque castum et

VERS. 6. *Portae urbium apertae sunt, regia deciderunt, et substantia revelata est.* Ninevite, inquit,

citigendus.

(18) Veniam petit Lonicerus, non Theophylactus.

(19) Ἀσφαλεῖ, Cod. Ven.

(20) Προφυλακὰς αὐτῶν, propugnacula ipsorum, Cod. Ven.

sen omnes illorum subditi, ad muros et munimenta ascendunt, veluti ab illis custodiendi, at nihil illis commodabit. Siquidem portæ cum ipsius Ninevitarum reliquarum civitatum, aperientur, et regia eorum ad hostes transferetur, subijcieturque eis, gloria earum cadente et sublata; ac universa illarum substantia, sive thesauri conclusi et obfirmati, reteguntur, ut nulli non sint conspicui, exponunturque in direptionem. Portæ urbium sunt sensus animarum, qui aperiantur dum circa imposturam rebus agendis inhiant, ac sine fraude negotia transigunt. Tum etiam regie peccati in mortali nostro corpore regnantis intercidunt, putridæ factæ, retegunturque virtuti substantia: tum enim manifestum sit peccatum carere bono adeoque non subsistere posse, virtutum autem revera habere bis in eamque subsistere. Quod ipsum et Davidem sentire opinor, cum ad Deum inquit, *Substantia mea penes te est*¹². Quando enim in Deo est homo, tum etiam subsistit: *In ipso enim*, inquit Paulus, *vivimus, movemur et sumus*¹³. Nam qui esse habet, ut rationalis sit, tumque in Deo est, cum juxta rationem vivit, merito in Deo subsistit, ut ne dicam, quod in ratione nostra existentes, in Deo qui est ratio, sumus: pars enim divinitatis nostra est ratio.

232 VERS. 7. *Ipsaque ascendebat, et servæ ejus ducebantur, quemadmodum columbæ gementes in cordibus suis. Quasi intueatur propheta Ninevi, quomodo in captivitatem abducatur, hæc dicit. Ascendebat, inquit, veluti in Persidem abducenda, cumque ipsa municipia, et subjectæ ejus civitates, in cordibus suis gementes, hoc est, clanculum murmur et gemitum columbarum imitantes. Quando substantia virtutis reteguntur, ascendit anima ad divinos gradus. Nec porro ancillæ ejus, potentiæ eam ducunt, sed ducuntur ab intellectu et ratione, ipse motus et cupiditas, quocirca non injuria sunt columbæ spiritus. Neque enim concupiscentia tum humanum diem desiderat, neque animus temere irascitur fratri, verum ipsa quidem porro concupiscentia, coram Domino semper sistitur: Dominus autem Spiritus est¹⁴, perinde atque Daniel vir erat desideriorum Spiritus. Animus autem irascitur et non peccat, omnem vitiorum bilem evacuans: æque atque Moses omnium mansuetissimus, armavit levitas contra idolorum cultores: et Phinees et Elias æmulatores propterea vocati sunt. Ad hæc ipse mansuetudinis Spiritus exacerbari dicitur. Sic igitur acceptæ columbæ gemunt circa ingentem strepitum, contestanturque Christi potentiam, per quam sunt devictæ. Porro qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum cupiditatibus et passioni-*

A Νινευῖται, φησὶν, ἤγουν πάντες οἱ ὑπῆκοοι αὐτῶν, ἐπὶ τὰ τεῖχη ἀναβήσονται, ὥς ὑπὸ τούτων φυλαχθόμενοι, ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῖς ὕψος. Αἴτε γὰρ πόλεις καὶ αὐτῆς τῆς Νινευῖ, καὶ τῶν ἄλλων πασῶν πόλεων, διανοιγήσονται, καὶ τὰ βασίλεια ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς ἔσται, τῆς δόξης αὐτῶν πειρώσεως καὶ ἀφαιρεθείσης, καὶ ἡ ὑπόστασις αὐτῶν πᾶσα, ἥτοι οἱ θεσouroi, οἱ ἀποκεκλεισμένοι καὶ κατησφαλισμένοι, ἀποκαλυφθήσονται, καὶ ὅλοι πᾶσιν ἔσονται εἰς διαρπαγὴν ἐκκαίμενοι. Πόλεις πόλεων, αἱ αἰσθήσεις τῶν ψυχῶν, αἱ διανοίγονται, ὅτε ἐπιβάλλουσι τοῖς πράγμασι ἀνεξapaτητῶς. Τότε καὶ τὰ βασίλεια τῆς ἀμαρτίας τῆς βασιλευούσης ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι, διαπίπτουσι, σαθρὰ φαινόμενα, καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ τῆς ἀρετῆς ὑπόστασις. Τότε γὰρ δηλοῦται ὅτι ἡ μὲν ἀμαρτία, ἀνυπόστατος, ἡ δὲ ἀρετὴ ὑφίσταται ὄντως. Τοῦτο γὰρ οἱ μὲν λέγειν καὶ τὸν Δαβὶδ πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι *Ἡ ὑπόστασις μου, παρὰ σοὶ ἔστιν*. Ὅτε γὰρ ἔστιν ἐν τῷ Θεῷ ὁ ἀνθρωπος, τότε ὑφίσταται. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, φησὶ, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν. Ὁ γὰρ τὸ εἶναι ἔχων ἐν τῷ λογικῷ εἶναι, τότε δὲ καὶ ἐν Θεῷ ὢν, ὅτε κατὰ λόγον ζῇ, εἰκότως ἐν τῷ Θεῷ ὑφίσταται, ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἡμετέρῳ ὄντες, ἐν τῷ Θεῷ Λόγῳ ἐσμεν· μοῖρα γὰρ τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος.

Kal αὐτὴ ἀνέβαινε, καὶ αἱ δοῦλαι αὐτῆς ἤγοντο καθὼς περιστρεφάμεναι ἐν καρδίαις αὐτῶν. Ὁτανεὶ βλέπει ὁ προφήτης τὴν Νινεὺν ἀπαγομένην εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ φησιν, ὅτι ἀνέβαινε ὡς πρὸς τὴν Περσίδα ἀγομένη, καὶ σὺν αὐτῇ αἱ ὑπῆκοοι αὐτῆς πόλεις, στενάζουσαι ἐν καρδίαις, τοῦτο ἔστι, κρυφαίως, καὶ τὸν γογγυσμὸν τῶν περιστρεφῶν μιμούμεναι. Ὅτε ἡ ὑπόστασις ἀποκαλύπτεται τῆς ἀρετῆς, ἀναβαίνει ἡ ψυχὴ τὰς θείας ἀναβάσεις· καὶ αἱ δοῦλαι αὐτῆς δυνάμεις, οὐκέτι ἤγον, ἀλλ' ἤγοντο ὑπὸ τοῦ τοῦ καὶ τοῦ λόγου, ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία· διὰ καὶ περιστρεφάμεναι τοῦ Πνεύματος εἰκότως (21). Οὕτε γὰρ ἐπιθυμία ἀνθρωπίνην ἡμέραν ἐπιθυμεῖ τότε, οὕτε ὁ θυμὸς εἰκὴ ὀργίζεται τῷ ἀδελφῷ· ἀλλ' ἡ μὲν ἐμπροσθεν τοῦ Κυρίου ἵσταται· ὁ δὲ Κύριος Πνεῦμά ἐστι, καθὼς καὶ Δανιὴλ ἀνὴρ ἦν ἐπιθυμῶν τῶν τοῦ Πνεύματος. Ὁ (22) δὲ ὀργίζεται, καὶ οὐχ ἀμαρτάνει, κατὰ τῆς κακίας πᾶσαν κενῶν τὴν χολήν, καθὼς καὶ Μωσῆς ὁ πρῶτος ὡπλίσας τοὺς Λευίτας, κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν· καὶ Φινεὺς, καὶ Ἡλίας, ζηλωταὶ ὀνομάσθησαν. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ αὐτὸ, πρῶτος ὢν, λέγεται καὶ παροξύνεσθαι. Αἱ δὲ οὕτως νοηθεῖσαι περιστρεφάμεναι, φθέγονται ἀλαλγῶς, καὶ μαρτυροῦσι τοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν, δι' (23) ἣν ταῦτα κατωρθώθησαν· τῇ γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἰσχύϊ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν, σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Ἡκολούθησαν καὶ

¹² Psal. xxxviii, 8. ¹³ Act. xvii, 28. ¹⁴ II Cor. iii, 17.

Varie lectiones et notæ.

(21) Πνεύματος εἰκόνας, Spiritus imagines. Cod. Ven.

(22) Horum sensus est: Hic autem irascitur, et

non peccat, contra vitium bilem omnem evacuans.

(23) Græca ita habent: Per quam hæc strenue gesta sunt: Christi namque ope carnem crucifixerunt.

πύλαι τῶν πόλεων καὶ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ θανά-
του, ὅτε ὁ Κύριος τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὑπὲρ τὸν θάνατον,
καὶ τὰ βασίλεια διέπαισε τοῦ ἔθους, καὶ τοῦ ἔχοντος τὸ
κράτος τοῦ θανάτου. Καὶ ἡ θεία τοῦ Λόγου ὑπόστα-
σις ἀπεκαλύφθη, μετὰ τῆς ἡνωμένης ἁγίας ψυχῆς,
τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις πύλας
χιλίκας συντρίβουσα, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συν-
θλῶσα, καὶ τὴν οἰκείαν ἐμφανίζουσα δύναμιν. Καὶ
τῇ ψυχῇ (24) συνῆν ἐν τῷ ἁγίῳ θαυματουργοῦσα, καὶ
τῷ σώματι ἐν τῷ τάφῳ ἀδιάφθορον αὐτὸ συντηροῦσα.
Καὶ αὕτη δὲ ἡ τοῦ Κυρίου ψυχὴ ἀνέβαινεν ἐκ τοῦ
ἔθους, καὶ αἱ δοῦλαι αὐτῆς τῶν ἁγίων ψυχῶν ἡχο-
λοῦθον αὐτῇ (26) ὡς περισσεύει ἀκέραιοι (27) καὶ
ἄπλοστοι, καὶ εὐθύτητος καὶ ἀκακίας γέμουσαι,
ἄδουσαι· *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου,
ἁγίῳ, τὸ νίκος;*

Καὶ Νινευί, ὡς κολυμβήθρα ὕδατος τὰ ὕδατα
αὐτῆς. Καὶ αὐτοὶ φεύγοντες, οὐκ ἔστησαν, καὶ
οὐκ ἦν ὁ ἐπιβλέπων (28). Ἐμφασιν δ, Καὶ, σύνδε-
σμος ἔχει, ἀνελ τοῦ, Καίτοι, φησί, τῆς Νινευί τὰ
ὑδατα, τοῦτέστιν, οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν καὶ συμ-
πληροῦντες, τοσοῦτοι ἦσαν τὸ πλῆθος, ὥστε κολυμ-
βήθρα εἰκάζεσθαι, ὕδατος πεπληρωμένη καὶ ἐκλυ-
ζούσῃ (29) τὰ περιττὰ (καὶ γὰρ πληθυνομένου τοῦ
λαοῦ, ἀποικίας ἔστελλεν)· ἀλλ' ὅμως οἱ τοιοῦτοι εἰς
φυγὴν ἀποβλέψαντες, οὐκ ἔστησαν· οὐδὲ ἦν ἐν αὐτοῖς
ὁ εἰς τὰ ὀπίσω ἐπιβλέπων· ἀλλὰ πάντες εἰς τὰ ἐμ-
προσθεν ἔβλεπον, ἀποσκοποῦντες ποῦ φεύξονται.
Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησία (ἐθνικὴ γὰρ ἡ
Νινευί) ἔχει ὕδατα τοῦ βαπτίσματος, καὶ ταύτης
οἰκήτορες, φεύγοντες τὴν κακίαν, οὐκ ἵστανται, ἵνα
μὴ πάθωσιν, ὅπερ ἡ τοῦ Λῶτ γυνὴ· καὶ οὐκ ἔστιν
ἐν αὐτοῖς ὁ βλέπων ἐπὶ τὸ κατόπιν. Οὐ γὰρ ἐπιθα-
λόντες τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον, στρέφονται εἰς τὰ
ὀπίσω· ἀλλὰ τῶν ὀπίσθεν μὲν ἐπιλανθάνομενοι, τοῖς
δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενοι, οὕτω τρέχουσιν, ὡς οὐκ
ἀσέλιος.

Διήρπαζον τὸ ἀργύριον, διήρπαζον τὸ χρυσίον,
καὶ οὐκ ἦν πέρας τοῦ κόσμου αὐτῆς. Τὴν πρότε-
ρον τῶν Νινευιτῶν διέξεισιν ἀδικίαν καὶ πλεονεξίαν,
καὶ ὅτι ἐξ ἀρπαγῶν συνήγον. Καὶ οὐκ ἔχει τις, φη-
σιν, εἰπεῖν, ὅτι διὰ χρεῖαν ἤρπαζον· μετριώτερον
γὰρ ἂν ἦν τὸ κακόν, ἀλλὰ δι' ὕβριν, καὶ τὸ θέλειν
κόσμους ἔχειν διαφόρους καὶ πολυτελεῖς· *Οὐκ ἦν
γὰρ, φησί, πέρας τοῦ κόσμου αὐτῆς.* Θηλυπρεπῶς
γὰρ καὶ ἄδρες διὰ μαλακίαν καὶ βλακίαν ἐκο-
σμοῦντο.

Βεδάρνυνται ὑπὲρ πάντα τὰ σκευὴ τὰ ἐπιθυμητὰ
αὐτῶν. Τοῦτέστιν, ὁ κόσμος ᾧ κατεχόμενον τὰ σώ-
ματα αὐτῶν, βάρος εἶχε πολὺ, τοῦτέστιν, ὄγκον, καὶ

bus¹⁵. Apertæ sunt etiam portæ urbium et muni-
mentorū mortis, quando Dominus mortem pro
nobis sustinuit, et regia inferni decidit, ejusque
potentia, cui imperium mortis erat, diminuta est.
Divina etiam Verbi substantia relecta est, cum
sancta coagmentata anima, in tenebris et in umbra
mortis sedentibus¹⁶ æreas portas conterens, rectes-
que ferreos confringens¹⁷, ac propriam vim demon-
strans, animæque ejus pariter aderat apud inferos
mīranda exercens, corporique in sepulcro, incor-
ruptibile ipsum conservans. Præterea Domini ani-
ma ascendebat ex inferis, a Plutone (ut (25) poe-
tice loquar), servæque ejus, nempe sanctorum
animæ, comitabantur eam veluti columbæ simpli-
ces et integræ, rectitudine et sinceritate refertæ,
concinentes: *Ubi, o mors, stimulus tuus? Ubinam,
o inferne, victoria tua*¹⁸?

Vers. 8. Et Ninevi, seu piscina aquæ, aquæ ejus,
et ipsi fugientes non steterunt, et non erat respiciens.
Preculiarem quamdam significationem conjunctio,
Et, habet, pro, Atqui Ninevi urbis aquæ, hoc est
inhabitantes ipsam et complentes, tot tantique
fuerunt multitudine, ut piscinæ comparentur
aqua refertæ, ebullienti et ejicienti lymphas super-
fluas. Etenim, multiplicato populo, 233 colo-
niam non (30) deduxerunt, sed tot tantique ex aquo
ad fugam respicientes, non steterunt (31), sed in ea
quæ ante sese essent, oculorum aciem direxerunt,
contemplantes ubi quove fugiant. Gentium item
Ecclesia (quæ et ipsa est gentilis Ninevi) baptisma-
tis aquas habet, ejusque habitatores, declinantes
vitia, non figunt gradum, ut ne patiantur, quod
uxor Loti. Nec est inter eos qui retrospiciat: non
enim admoventes manum ad aratrum, retrorsum
post se tumentur¹⁹, sed eorum quæ sunt pone et a
tergo obliti, ad ea quæ sunt ante se et a facie, se
accommodantes, sic currunt palam.

Vers. 9. Diripiebant argentum, diripiebant aurum
neque finis erat mundi ejus. Priorem Ninevitarum
explicat injuriam et circumscriptionem, quodque
ex rapinis eas collegerint. Neque potest quisquam
eorum dicere, quod propter penuriam, vel egesta-
tem ea diripuissent, tolerabilis enim hoc fuisset
malum; sed per injuriam, et quia voluerint habere
diversos eosque pretiosos ornatus. Non erat enim,
inquit, finis ornatus ejus. Effeminatæ namque, seu
feminarum instar, viri propter molliem et stulti-
tiam ornabantur.

Gravata sunt super omnia vasa desiderabilia ipso-
rum. Hoc est, ornatus quo exornabant corpora
sua, grande habebat pondus, hoc est tumorem,

¹⁵ Galat. v, 24. ¹⁶ Psal. cvi, 16. ¹⁷ Ibid. 16. ¹⁸ I Cor. xv, 55. ¹⁹ Luc. ix, 62.

Variae lectiones et notæ.

(24) Ψυχὴ γὰρ, Cod. Ven.

(25) Verba *Uti poetice loquar* adjecit Lonicernus.

(26) Λύτῳ, Cod. Ven.

(27) Ἀκέραιοι, Cod. Ven.

(28) Ὁ βλέπων, Cod. Bav. Ita et inferius.

(29) Ἐμβλυζούσῃ, Cod. Bav.

(30) In Græco deest particula negativa.

(31) Græce additur: *Nec erat in ipsis qui retro respiceret.*

opumque et abundantie indicium, adeo erat exuberans et sumptuosus, super omnia vasa pretiosa eorum quæ et ipsa tamen desiderabilia erant, il est, superfluo luxu ad delicias parata. Mundus itaque ille, sive ornatus, ea vasa exsuperavit. Vel sic etiam intelliges: Quæ ipsi pretiosa Ninevitæ congregaverant ac reposuerant ad thesaurum, hostes accipient, ipsi devicti, inque suam eam terram asportabunt, pondere suo gravantia ferentes ipsa. Porro futurorum, quasi exacta sint, mentionem facit, juxta Scripturæ proprietatem. *Gravata sunt enim*, pro. Gravabuntur, dixit. Gentes itidem quæ antehac idolorum fuere cultrices, nunc autem Christo credentium numero insertæ, cum argentum, hoc est legis oracula, tum aurum, hoc est, puram umbræque expertem Evangelii gratiam, diripiunt, pulchra insatiabilitate languentes. Propterea exornatur etiam Ecclesia, adeo ut non sit finis mundi ipsius. Nam mundus, sive ornatus ejus est ipsum Verbi regnum, habitantis in nobis, cujus regni non erit finis¹⁰. Talis proinde mundus etiam gravis est et ponderosus: non enim circumferitur omni vento doctrinæ¹¹, sed gravitatem et pondus habet, super omnia philosophica dogmata, quæ vasa fuerunt gentium pretiosa. Præterea dæmones ante argentum diripiebant et aurum, verbum nempe in **234** actione consistentis et speculatione vitæ, captivantes, sapientia Græcorum non rite usi: nunc graviora facta sunt, quam cunctorum hominum qui antea vixerunt, vasa ipsorum, apparata ad interitum. Puri enim redditus, vasa sunt honesto heri usui destinata. Siquidem nbi venisset Dominus ille in domum, fortis, ligavit ipsum et vasa ejus hæc diripuit. Dæmones autem catenis caliginis

Vens. 10. *Excussio et successio et ejectio, cordisque tremor, et dissolutio genuum, ac dolores super omnem lumbum.* Quæ in motibus, concussa terra, consueverunt fieri, ea nunc hostium attribuit adventui. Ipsi enim, inquit, quatiant et concutiant omnia. Corda vero Ninevitarum quassabuntur conterenturque, tanquam pavore trajecta. Genuum denique compages solvantur, parturientiumque instar dolores habebunt, id est, intolerabiles dolores, ingentia mala progenerantes. *Omnem lumbum*, hoc est, omne virile robur. Lumbum enim de viribus etiam Scriptura usurpat, ut supra est commemoratum. Excudit itaque tellus, vel decutit, quando super ipsam stantia decutuntur. Succutit vero, quando fundamenta proderit, ex imo in altum projiciens. Ejicit autem, quando veluti cribro hinc inde permovens, inferiora secernit et in altum ducit, sæpenuméro fontes dirumpens tam calentium quam frigidarum aquarum, quandoquidem tres etiam sint motuum species. Cyrus itaque una cum

A πλούτου περιούσιας ἐνδειγμα· οὕτως ἦν πολὺς καὶ πολυτελής ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα σκεὺ αὐτῶν. Καί τοι κάκεινα ἐπιθυμητὰ ἦν, ἀντὶ τοῦ, περιττὰ, καὶ πρὸς τρυφήν κατεσκευασμένα, ἀλλ' ὁμως ὁ κόσμος ἐνίκη ταῦτα. Ἡ καὶ οὕτως· Ἀπερ ἀπεθησαύριζον, φησὶν, αὐτοὶ, οἱ πολέμοι λήφονται, κρατῆσαντες αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν σφετέραν ἀποκομίζουσι ταῦτα, βαρύνοντα τοὺς διακομίζοντας αὐτά. Ὡς γεγεννημένα δὲ τὰ ἐσόμενα λέγει, κατὰ τὸ τῆς Γραφῆς ἰδιῶμα· τὸ γὰρ, *Βεβάρυνται*, ἀντὶ τοῦ, Βαρυνθήσονται. Ἀλλὰ καὶ οἱ πρὶν εἰδωλολάτραι ἐθνικοὶ, νῦν δὲ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὸ ἀργύριον, τὰ τοῦ νόμου λόγια, (32) καὶ τὸ χρυσίον, τὴν τοῦ Εὐαγγελίου καθαρὰν καὶ ἄκκιον χάριν διαρκάζουσι, τὴν καλὴν ἀπλησίαν νοσοῦντες. Διὸ καὶ κατακοσμεῖται ἡ

B μὴ εἶναι πέρας τοῦ κόσμου αὐτῆς. Κόσμος γὰρ αὐτῆς ἡ βασιλεία τοῦ Λόγου, τοῦ σκηνώσαντος ἐν ἡμῖν, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Ὁ δὲ τειοῦτος κόσμος, καὶ βαρὺς ἐστίν· οὐ γὰρ περιφέρεται παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ βάρος ἔχει καὶ σταθιρότητα ὑπὲρ πάντα τὰ φιλόσοφα δόγματα, ἃ σκεὺ ἦσαν τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἐπιθυμητά. Ἀλλὰ καὶ οἱ δαίμονες, πρῶν μὲν διήρπαζον τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον, τὸν τε τῆς πρακτικῆς λόγον, καὶ τῆς θεωρητικῆς αἰχμαλωτίζοντες, καὶ τῇ σοφίᾳ τῶν Ἑλλήνων οὐκ εἰς δόον χρώμενοι· νῦν δὲ βεβάρυνται ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους, τοὺς πρῶν ὄντας σκεὺ αὐτῶν κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν. Οἱ μὲν γὰρ καθαρισθέντες, σκεὺ γεγεννησιν εὐχρηστα εἰς τιμὴν τοῦ Δεσπότου· ὅς ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, αὐτὸν

C ἔδησε, καὶ τὰ σκεὺ αὐτοῦ ταῦτα διήρπασεν· οἱ δὲ σειραῖς ζῶντι παραδοθέντες, ἐταράχθησαν. [— ἐταρταρώθησαν].

traditi, in Tarata præcipitati, turbatique sunt¹².

Ἐκτιναγμὸς καὶ ἀνατιναγμὸς, καὶ ἐκθρασμὸς, καὶ καρδίας θρασμὸς, καὶ ἀπόλυσις (33) γονάτων, καὶ ὁδῖνας ἐπὶ πᾶσαν ὀσφύν. Ἄ (34) ἐπὶ τῶν σεισμῶν εἶθε γίνεσθαι, ταρασσομένης τῆς γῆς, ταῦτα καὶ ἐπὶ τῆς τῶν πολεμίων τίθειναι ἐπελεύσεως. Καὶ αὐτοὶ γὰρ, φησὶ, τινάζουσι πάντα καὶ καταστήσουσιν· αἱ δὲ καρδίαι τῶν Νινευιτῶν, θραυσθήσονται, καὶ συντριβήσονται, ὥστε τῷ δέσι βαλλομένων καὶ αἱ τῶν γονάτων ἀρμονίαι λυθῇσονται, καὶ παρακλησίως ταῖς τιχτούσαις ὁδῖνας ἔξουσιν, τούτῃ ἐστιν. ἀφορητοὺς πόνους, μεγάλα κακὰ ἀποτίκτουται. Πᾶσα ὀσφὺς, τούτῃ ἐστι, πᾶσα δύναμις ἀνδρικῇ· τὴν γὰρ ὀσφύν καὶ ἐπὶ τῆς δυνάμει· τίθουσιν ἡ Γραφή, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται. Ἐκτινάσκει μὲν οὖν ἡ γῆ, ἥτοι (35) ἀποτινάσκει, ὅταν τὰ ἐπ' αὐτῆς ἑστῶτα ἀποτίνασται· ἀνατινάσκει δὲ, ὅταν τὰ θεμέλια ἀνάγῃ ἐκ βάθους εἰς ὕψος· ἀναβρίπτουσα· ἐκθράττει δὲ, ὅταν ὥσπερ ἐν κοκκίνῳ τῇδε κάκειος μετακινουσα, τὰ κάτω ἀναδιδοῖ, πολλάκις καὶ πηγὰς ἀναβρίγγουσα ψυχρῶν τε καὶ θερμῶν ὑδάτων· ἐπειδὴ καὶ τρία φα-

¹⁰ Luc. i, 35. ¹¹ Ezech. iv, 14. ¹² II Petr. ii, 4.

Varie lectiones et notæ.

(32) Ἀέγω, dico, Cod. Ven.

(33) Ὑπέρβουλος, Cod. Ven.

(34) Ὁ, quod, Cod. Bav.

(35) Τούτῃ ἐστι, hoc est, Cod. Ven.

αὐν εἶδεν εἶναι τῶν σεισμῶν. Καὶ οἱ περὶ Κύρον μὲν ἄν
 οὖν καὶ τὰ ἄνω καὶ ἐμφανῆ, καὶ τὰ κάτω καὶ θφανῆ
 μετακινήσουσι, καὶ πάντα συγχέαντες καὶ συνταρά-
 ξαντες, οὐδὲν ἐπὶ τοῦ καθεστῶτος μένειν ἔδωκεν.

Τὸ (36) *πρόσωπον πάντων*, ὡς *πρόσκαιμα* χύ-
 τρας. Ἀπὸ τοῦ φόβου, φησί, παγήσεται τὸ αἷμα· τὰ δὲ
 πρόσωπα ἐκ πάντων περιδωθήσονται [φ. *πελιδν.*?] (37)·
 ὅπερ ἐν ταῖς μεγίσταις ψύξεσι γίνεται· ὥστε ἐκείνῳ
 τῷ μέρει τῆς χύτρας προστοιχέειν, ὃ τῷ πυρὶ προσ-
 ομιλοῦν καὶ προσκαίμενον, μεμείλνται. Ταῦτα καὶ
 τοῖς τὸν Κύριον σταυρώσει συνέβη, ὃ καὶ ἐξέτι-
 νίχθησαν ἐκ τῆς παλαιᾶς αὐτῶν πατρίδος, διασπα-
 ρέντες εἰς πάντα τόπον. Ἐξεντάχθη δὲ καὶ ἡ πλάνη
 τῶν δαιμόνων, καὶ ἀνεντάχθη εἰς ὕψος ὁ κάτω καί-
 μενος ἄνθρωπος, καὶ ἐξεδράσθη πᾶσα κακία, διὰ
 τῆς ἐξομολογήσεως, ἐπὶ τὰ ἔξω χειθεῖσα καὶ ἀναρ-
 βαγείσα. Τῇ δὲ ἐξομολογήσει συνθεωρεῖται καὶ τῆς
 καρδίας θραυσμός· ὃ γὰρ τοῦ προτέρου καταγνοῦς
 βίου, πρόδηλον, ὡς συντριβήσεται μεταμελοῦμενος
 ἐφ' οἷς ἔπραξεν· οὐ καὶ τὸ πρόσωπον, ἥτοι ἡ παρ-
 ῥησία ἣν εἶχε, πρᾶττων ἀπηρυθρισμένως τὰ κακὰ,
 μελαίνεται νῦν, κατηφιωντος ἐπὶ τοῖς τότε ἔργοις,
 ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεται. Ὑπολύνονται δὲ αὐτῶ καὶ
 τὰ γόνατα, ἐφ' ὧν ἤρειδато ἰστάμενος ἐν τῇ κακίᾳ·
 καὶ ἡ ὁσφύς, ἐν ᾗ ἐστὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, ὡδίνας ἔχει
 τοῦ θεοῦ φόβου, ὃν συλλαμβάνουσα. Πνεῦμα θεοῦ
 ἀποπίπτει, τὸ τοῦ ἁγιασμοῦ, οὐ χωρὶς, οὐδεὶς ὁφεί-
 ται τὸν Κύριον.

Ποῦ ἐστὶ τὸ κατοικητήριον τῶν λέοντων, καὶ ἡ
 νομή ἢ ὁδὸς τοῖς σκύμοις; Λέοντας μὲν καλεῖ
 τοὺς βασιλεῖς, κατοικητήριον λέοντων, τὴν Νινευτ·
 σκύμους δὲ, ἢ τοὺς τῶν βασιλέων υἱοὺς, ἢ τοὺς σα-
 τράπας καὶ ὑπάρχους τῶν βασιλείων· νομὴν δὲ τοί-
 των, τὰς ὑπάρχουσας πόλεις, αἱ φόρους ἀπαιτοῦμεναι,
 καὶ χρήματα ἐσφέρουσαι, νομὴ ἥσαν αὐτῶν, τρέφου-
 σαι αὐτούς· νομαὶ γὰρ πλουσίων, κατὰ τὸν γεγραμ-
 μένον, πτωχοί. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ Νινευτ σὺν τοῖς βα-
 σιλεῦσι, καὶ βασιλείων υἱοῖς, καὶ σατράπαις, καὶ αἱ
 ὑπ' αὐτὴν πόλεις διεφθάρσαν, ὥστε μηδαμοῦ φαίνε-
 σθαι, Ποῦ ἐστὶ, φησὶν, ἡ τοσαύτη καὶ τηλικαύτη πό-
 λεις, καὶ αἱ ὑπάρχουσι αὐτῆς;

Ποῦ ἐπορεύθη λέων τοῦ εἰσελθεῖν; Ἐπιμένων
 τῇ τροπῇ (38), φησὶν, ὡς εἰρωνευόμενος· Ἄρα μὴ
 ὁ λέων, τουτέστιν, ὁ βασιλεὺς τῆς Νινευτ, ἀπεδήμησεν
 πορευθεὶς, ὥστε εἰσελθεῖν εἰς ἄλλην χώραν, καὶ διὰ
 τοῦτο εὐρόντες οἱ πολέμιοι ἐρημίαν, κατεχράτησαν
 τῆς πόλεως;

Ἐκεῖ σκύμους λέοντος, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐκροβῶν
 λέων ἥρπασεν τὰ ἱκανὰ τοῖς σκύμοις αὐτοῦ, καὶ
 ἀπέπνιξε τοῖς λέουσιν αὐτοῦ, καὶ ἐκ. ἤλθε θήρας
 νοσσιᾶν αὐτοῦ, καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἀρ-
 παγῆς. Ἐπειδὴ ἠρώτησε· Ποῦ ἐπορεύθη ὁ λέων;
 ὡς ἀνελ ἀποκρίνεται, καὶ φησιν, ὅτι οὐκ ἐπορεύθη
 οὐδὲ ἀπεδήμησεν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ ἦν, καὶ σκύ-

A copis suis, superna nemini non patentia, et in-
 fera humano aspectui abdita, commovebit omni-
 busque confusis et turbatis, nihil immotum suo in
 loco permanere sinet.

Facies omnium, ceu adustio ollae. Præ metu ri-
 gebit, inquit, sanguis : facies autem omnium li-
 vidæ reddentur, quod in maximis frigoribus con-
 tingit, ut illi parti ollæ similes fiant, quæ igni
 adnata et propterea præusta, nigrescit. Hæc et
 Domini crucifixoribus obtigerunt, qui ex vetere
 patria sua excussi, dispersi sunt in omnem locum.
 Excussa est pariter impostura daemonum : succus-
 sus juxta est in altum homo, omni vitiositate per
 confessionem ejecta, effusaque foras ac disrupta.
 In confessione autem simul perpenditur cordis tre-
 pidatio : qui enim priorem vitam condemnaverit,
 apparet quasi conteratur, ductus pœnitentia eo-
 rum quæ patravit. Cujus facies, sive fiducia quam
 habebat, mala citra ruborem perficiens, obfuscatur
 nunc, contristati ob opera quæ lum transigebat,
 quorum causa nunc verecundia perfunditur. Laxan-
 tur etiam illi genua, quibus fulciebatur stans
 in malitia, et lumbus, in quo est concupiscentia,
 235 dolores seu parturientis persentiscit, præ di-
 vino pavore, quem concipiens per divinum Spiritum,
 parit sanctificationem, citra quam nemo vide-
 bit Dominum.

Vers. 11. *Ubi est habitaculum leonum, et pascuum
 catulorum?* Leones appellat reges, habitaculum
 leonum ipsam Ninevi : catulos vero leonum, sive
 regum liberos, sive satrapas, regumque subprinci-
 pes : pascuum horum, subjectas civitates, tributa
 pendentes, pecuniasque afferentes. Fuerunt ergo
 pascuum et pabulum leunculorum, nutrities eos :
 Nam pascua divitum, ut scriptum est, sunt paupe-
 res 22. Postquam igitur Ninevi una cum regibus,
 satrapis atque subjectis urbibus interierunt, ni-
 nusquam appareret. Ubi est, inquit, talis ac tanta
 civitas, una cum subditis sibi oppidis?

Quo abiit leo, ut ingreditur? Permanet in pro-
 phetia sua, veluti illudens : Nonne, inquit, leo, id
 est, rex Ninevi peregre profectus est, ut aliam
 terram ingrederetur, et idcirco desertam reperientes,
 urbem hostes, eam obtinuerunt?

Vers. 11, 12. *Illic catulus leonis, et non erat
 perterrefaciens ipsum, rapuit quantum sufficiebat ca-
 tulis suis, ac suffocavit leonibus suis, implevitque
 venatione nidum suum et habitaculum suum rapina.*
 Quia interrogavit, *Quo abiit leo?* jam veluti
 respondens ait : Non abiit, neque peregre profectus
 est, verum et ipse istic erat, et catulus leonis sive

²² Eccl. xiii, 25.

Variae lectiones et notæ.

(36) Καὶ τὸ, Cod. Ven.

(37) Ἐκείτων περιδωθήσεται, Cod. Ven.

(38) Insistens verborum immutationi, ait *venari*
 per ironiam. Ita Græca sonant.

filii ejus et satrapæ, ducesque belli, quos antea nemo perterrefaciebat, vacabant enim metu, neminem antehac formidantes: quin potius, leonum in morem, aliorum regnorum pecunias rapientes, tributaque colligentes, liberis suis præbebant alimoniam. Hoc enim indicat, cum ait, *Suffocavit leonibus suis*. Quia enim bestia strangulare solent a se comprehensa animalia, tumque ex iis alimoniam capere: non dissimili ratione Assyrii, inquit, reges, alia dissolventes regna, propriis leonibus, hoc est, pueris suis et regibus, illorum opes et undecunque collecta vectigalia concervarunt: quemadmodum Samariam quidem Salmanasar, Jerusalem vero Nabuchodonosor diriperunt. Ninevi ergo, quæ erat nidus ipsorum et habitaculum, impleverunt venatione et rapina. Nidum, ceu avium esset mentio, appellavit, propter levitatem, altaque affectantem mentem regum, et quia hæc urbs facile citraque sudorem a Persis capta, avolverit abducta in Persidem; habitaculum leonum vocat, propter priorem, qua floruit, potentiam. Solet autem hic locus alias etiam hac ratione interdum tinguui: *Quo abiit, ut ingreditur illic?* Deinde **236** ab alio principio, *Catulus leonis*, et quæ sequuntur. Tum hanc sententiam habet: Ubi est Ninevi, ad quam reges introibant, perseverabantque tuto, tanquam nulla populatione et expugnatione vastari posset? Præterea catuli leonum, hoc est, filii regum etiam ingrediebantur, tuto illic permanentes, nec erat cujus gratia compavescerent, nemo terrebat eos. Ninevi enim inhabitantes citra trepidationem vivebant. Erat et Jerusalem habitaculum leonum, regum nimirum ex David ac reliquorum principum, qui diripiebant et strangulabant pauperiores populi. At ubi nunc est post Christi necem? In consuetum item animabus, morabantur intellectuales leones, quorum propagines, prævæ cogitationes, depascebantur et insumebant divinam in ipsis partem. Diabolus igitur, leonis instar circumiens, querens quem deglutiat ²⁴, ubi nunc est? Quonam abiit? Illic enim ubi antea demorabatur, jam nunc apud Jacob catulus leonis est ipse Dominus, nec est in posterum, qui hunc accipiens catulum exterreat. Nam abunde satisque exactis temporibus rapuit leo iste silvestris, quæ rapuit ac suffocavit eos, quos Spiritu sancto privavit: implevitque infernum venatione eorum qui in peccatis suis vita sunt defuncti: qui infernus etiamnum habitaculum ipsius est. Nec enim porro in ære imperium habet, sed ad inferos detrusus est.

VERS. 13. *Ecce ego super te, dicit Dominus omnipotens.* Quandoquidem, o Ninevi, diripuisti omnia regna, ideo ecce ego protinus adversum te

Α μνος λέοντος, ἦτοι οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ἢ οἱ σατράπαι καὶ οἱ στρατηγοί, οὓς ὁ ἐκφοδῶν πρὶν οὐκ ἦν (ἀκατά- πληκτοὶ γὰρ ἦσαν πρῶτην, μὴδένα φοβούμενοι), ἀλλὰ μᾶλλον ὥσπερ λέων, ἀρπάζοντες τὰ τῶν ἄλλων βασιλείων χρήματα, καὶ φόρους συναθροίζοντες, καὶ τοῖς ἐκγόνοις τροφὴν πορίζοντες. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν, Ἀπέπνιξε τοῖς λέουσιν αὐτοῦ. Ἐπεὶ γὰρ εἰώθε τὰ θηρία ἀποπνίγειν τὰ ὑπ' αὐτῶν θηρώμενα ζῶα, καὶ οὕτω τοῖς ἐξ αὐτῶν προσφέρειν τροφὴν τὴν αὐτὴν, φησὶ, τρέπον καὶ οἱ Ἀσσύριοι βασιλεῖς, τὰς ἄλλας καταλύοντες βασιλείας, τοῖς οἰκείοις λέουσι, τούτέστι, τοῖς παισὶν αὐτῶν καὶ βασιλεῦσι, τὸν ἐκείνων πλοῦτον, καὶ τοὺς ἐκείστοτε συναγομένους φόρους, ἡθροίζον. Ὅσπερ καὶ τὴν Σαμάρειαν μὲν Σαλμανασάρ, τὴν δὲ Ἱερουσαλὴμ Ναβουχοδονόσορ διήρπασαν, καὶ τὴν Νινευί, ἧτις ἦν νοσσιὰ αὐτῶν καὶ κατοικητήριον, ἐνέπλησαν θήρας καὶ ἀρπαγῆς. Νοσσιὰν μὲν οὖν αὐτὴν ἐκάλεσεν, ὡς ἐπὶ ὀρνέων, διὰ τε τὸ κοῦφον καὶ ὑψηλόφρον τῶν βασιλέων, καὶ διὰ τὸ, εὐαλῶτου ταύτης γενομένης τοῖς Πέρσiais, ἀποπτῆναι αὐτοὺς ἀπαχθέντας εἰς τὴν Περσίδα· κατοικητήριον δὲ ὡς λέοντων, διὰ τὴν προτέραν δύναμιν. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρα γραφὴ· Πού (59) ἐπορεύθη (40) τοῦ εἰσελθεῖν ἐκεῖ; εἶτα ἀπ' ἄλλης (41) ἀρχῆς· Σκύμνος λέοντος, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἔχει νοῦν τοιοῦτον· Πού ἐστὶν ἡ Νινευί, ὅπου ἐκεῖ βασιλεῖς εἰσῆρχοντο, καὶ ἔμενον ἀσφαλῶς, ὡς ἀπορθήτου τῆς πόλεως οὐσης; ἀλλὰ καὶ οἱ σκύμνοι τῶν βασιλείων εἰσῆρχοντο, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐκφοδῶν αὐτούς. Τὴν Νινευί γὰρ κατοικοῦντες, ἀδεῶς εἶχον. Ἦν δὲ καὶ Ἱερουσαλὴμ κατοικητήριον λέοντων, τῶν ἐκ Δαβὶδ βασιλέων, καὶ λοιπῶν ἀρχόντων, οἱ διήρπαζον καὶ ἀπέπνιγον τοὺς πνευστέρους τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ νῦν ποῦ ἐστὶ μετὰ τὴν Χριστοκτονίαν; Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς τῶν νῦν ἐξομολογουμένων ψυχαῖς κατέκουν οἱ νοητοὶ λέοντες, ὧν γεννήματα ὄντες οἱ πονηροὶ λογισμοί, ἐνέμενον καὶ κατεδαπάνων τὴν ἐν αὐταῖς θείαν μοῖραν. Ὁ οὖν διάβολος, ὁ ὡς λέων περιερχόμενος, καὶ ζητῶν τίνα καταπῆν, ποῦ νῦν ἐστὶ; ποῦ ἐπορεύθη; Ἐκεῖ γὰρ, ὅπου αὐτὸς ἦν πρὶν, νῦν ὁ παρὰ τῷ Ἰακώβ σκύμνος, τοῦ λέοντος, ἐστὶν ὁ Κύριος Ἰησοῦς· καὶ οὐκ ἐστὶ λοιπὸν ὁ ἐκφοδῶν τοὺς παραδεξαμένους τοῦτον τὸν σκύμνον. Ἰκανῶς γὰρ τὸν διελθόντα χρόνον ἤρπασεν ὁ ἄγριος ἐκεῖνος λέων ὁ ἤρπασε, καὶ ἀπέπνιξεν οὓς τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου ἐστέρησε, καὶ ἐπληρεσεν τὸν ᾧδον θήρας, τῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν νεκρουμένων· ὃς ᾧδός κατοικητήριον αὐτοῦ ἐστὶ νῦν· οὐκέτι γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐν τῷ αἵρει ἔχει, ἀλλὰ τῷ ᾧδῳ παραδίδεται.

Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Οὕτω μὲν οὖν, ὦ Νινευί, διήρπαξες πάσας τὰς βασιλείας. Ἀντὶ τούτων οὖν ἰδοὺ ἐγὼ ταχὺ ἐπὶ σὲ ἐπ-

²⁴ I Petr. v, 8.

Variae lectiones et notæ.

(39) Οὐ, Cod. Ven.

(40) Addit λέων, leo, Cod. Ven.

(41) Χώρας, Cod. Ven.

ἀνίσταμαι, εἰ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐμακροθύμουν. Ἐμφαντικῶς δὲ πρόκειται τὸ, *Πατοκράτωρ*. Εἰ γὰρ πάντων κρατῶ, καὶ σοῦ περιέσομαι.

Καὶ ἐκκαύσω ἐν καπνῷ τὸ ἀληθὲς σου, καὶ τοὺς λέοντάς σου καταφάγεται *ρομφαία*. Ἐπειδὴ τροπικῶς ἄνω λέοντων, καὶ σκύμων, καὶ θήρα, καὶ νομῆς ἐμνημόνευσεν, εἰκότως καὶ τὴν τούτων ἀναίρεσιν τροπικῶς προθεσπίζει. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἐν σπηλαίοις τιτὸ κεκρυμμένα θηρία, καὶ προκύπτειν οὐ βουλόμενα, οἱ θηραταὶ ἐξίνασι καταναγκάζουσι, καπνὸν τοῖς στομίοις τῶν σπηλαίων προσφέροντες, καὶ ἐξίοντα δέχονται ὄρασι καὶ *ρομφαίαις*. καὶ ἀποκτινύουσι· φησὶν, ὅτι Τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ σου ἐκκαύσω ἐν καπνῷ, τοῦτέστι, τὴν πολυπληθὴ ταύτην πόλιν ἐμπρήσω, καὶ τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας, σφαγῇ παραδώσω· ὥσπερ δὴ καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ εἰς ἐμπρησμὸν παρέδωκε, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ στασιαστὰς λέοντας ὄντας, ὡς τοὺς ταπεινότερους κατεσθίωντας, κατέφαγεν ἡ τῶν Ῥωμαίων *ρομφαία*.

Καὶ ἐξολοθρεύσω ἐκ τῆς γῆς τὴν θήραν σου, καὶ οὐ μὴ ἀκουσθῇ τὰ ἔργα σου ἐτι. Τοῦτέστιν, οὐκέτι οὐ μὴ θηρεύσης καὶ διαρπάξης ἔθνη καὶ βασιλεῖς· οὐδὲ τὰ ἔργα σου τὰ πολεμικὰ, καὶ τὰ ἐκ τούτων κακὰ, ἀ ἐπολεῖς τοῖς ὑπὸ σὲ γινόμενοις ἀκουσθήσονται· παύση γὰρ ταῦτα ποιοῦσα. Ἐθέρψουν καὶ οἱ Φαρισαῖοι τὰς ψυχὰς τῶν αὐτοῖς πειθομένων προσελθόντων καὶ Ἰουδαίων, διὰ τοῦ τὸ γράμμα ἐκδιδάσκειν αὐτοὺς, ἣν θήραν ἐξολοθρεύσαν ἐκ τῆς γῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὁ τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς δοὺς αὐτῇ. Καὶ οὐκέτι τὰ ἔργα τῆς νομικῆς πολιτείας ἀκούεται, ὅτι μὴδὲ δικαιωθῆσεται ἐξ αὐτῶν πᾶσα σάρξ. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τοῦ διαβόλου δύναμιν λέγοι ἂν ὁ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ μετὰ σαρκὸς ἐπιστάμενος, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὑπὸ σὲ δαιμόνων ἐκκαύσω ἐν τῇ ἀτιμίᾳ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας, ἣ καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις τοῦ μέλλοντος πυρός. Ἄ γὰρ ἐβασάνιζε τοὺς δαίμονας, καπνὸς ἦσαν τοῦ φθοιμασμένου αὐτοῖς πυρός. Καὶ ἡ *ρομφαία*, ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ἔφαγε τοὺς λέοντας αὐτοῦ, καὶ τοὺς δαίμονας αὐτοὺς τούτους, ἣ τοὺς σοφοὺς, καὶ τὰ μεγάλα ἐν λόγῳ δυναμένους. Καὶ ἡ πλάνη, δι' ἣς ἐθέρψε τοὺς ἀνθρώπους, ἐξολοθρεύθη ἐκ γῆς· καὶ τὰ ἔργα, ἀ ἐν τοῖς ναοῖς τῶν εἰδώλων ἐτελοῦντο, οὐκέτι ἀκούονται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἡ πόλις αἰμάτων, ὅλη ψευδής, ἀδικίας πλήρης. Ἐκτραγεῖται σχελιαστικῶς τὸν τρόπον τῆς Νινευί, καὶ πόλιν αἱμάτων ταύτην ἀποκαλεῖ· φιλοπόλεμοι γὰρ οἱ Νινευῖται, καὶ σπᾶσι χαίροντες. Ὅλη δὲ ψευδής, καὶ καθὸ εἰδωλολάτρουν, πάντες ὁμοῦ τοὺς ψευδωνύμους θεοὺς εἰσάγοντες, καὶ πένητες καὶ πλούσιοι, καὶ καθὸ φιλοφροεῖς ἦσαν ἐν τοῖς λόγοις, ὁδίου καὶ πανουργίας μετιόντες, οἷς ἐπειτα καὶ τὸ ἀδικεῖν. Πᾶς γὰρ ὁδῖος, καὶ πανουργός· καὶ ἄδικος, εἰ μὴτι ἄλλο, αὐτὸ τοῦτο τὸ τὸν πλησίον ἀδικεῖν καὶ ἐξαπατᾶν. Ἔοικε δὲ διδάσκειν ὁ προφήτης, πόθεν γέγονεν ἡ Νινευὶ πόλις αἱμάτων, ὅτι ἐκ τοῦ ψεύδε-

A exsurgo, tametsi hactenus sim cunctatus. Est autem peculiari significantia adiectum, *Omnipotens*, omnia vincens. Quod si cuncta exsupero, te superior etiam ero.

Exuram in fumo multitudinem tuam, leonesque tuos devorabit gladius. Postquam metaphorice supra leonum, catulorum, venationis et pascui meminit, merito istorum etiam sublationem et interemptionem tropice praedicat: quia enim in latibulis quibusdam abditas feras movere sese nolentes, venatores prodire cogunt, fumospelaeorum ori apposito, egressasque excipiunt hastis et ensibus, letho ita demittentes, ait jam: Multitudinem populi tui exuram in fumo: hoc est, Populosissimam hanc urbem flammis tradam, incendam, regesque ejus et principes mactationi dedam, perinde atque jam Jerusalem incendio tradidi, seditiososque in ea leones, tenuiores in populo veluti devorantes, exedit Romanorum ensis.

Disperdam quoque ex terra venationem tuam, neque quicquam audientur posthac opera tua. Hoc est, Nequaquam porro **237** venaberis neque diripies et gentes et regna: neque res tuae bello gestae, exque iis promanantes calamitates, quibus tibi subjugatos premebas, amplius audientur: desistes enim in posterum talia perficere. Venabantur etiam Phariseae animas accedentium Judaismo, ab ipsis persuasorum, tum reliquorum Judaeorum, litteram illos docendo: quam venationem obliteravit ex terra humanae naturae Dominus, legem spiritus vitae ei impertiens. Neque porro opera legalis administrationis audiuntur, quoniam neque justificabitur ex operibus legis omnis caro. Jam et ad diaboli potentiam Dominus dicere queat: En ego super te cum carne mea exurgens, multitudinem subter te constitutorum daemonum exuram, in suffimento operationis Spiritus, vel in praeludiis futuri ignis: quae enim torquebant daemones, fumus erant jam inde a principio parati ipsis ignis. Gladius porro, id est, evangelicus sermo, exedit leones ipsius, vel hos ipsos daemones vel sapientes et in oratione diserta valentes plurimum. Ac seductio errorve quo venabatur mortales, excisus est ex terra et D opera quae in templis idolorum perficiebantur, non amplius audiuntur.

CAPUT III.

VERS. 1. O civitas sanguinum, tota mendax, plena injustitiae! Ninevi urbis conditionem, miserabiliter tragica seu acerbâ exclamatione lugeat, civitatem sanguinum eam appellans. Amantes enim bellorum Ninevitarum, et sanguine gaudentes erant. Tota mendax ideo vocatur, quod omnes plane idololatrae erant, vanos deos colentes, cum pauperes, tum divites, et quod mendacio studuerunt, in verbis suis dolum et fraudem committentes, quae postea injustitia sequitur. Omnis enim dolosus, et fraudulentus est et iniquus, si nulla alia in re, vel in hac tamen sola, quod proximo sit injurius, cum-

que in fraudem inducat. Videtur autem docere vates, unde facta sit Ninevi civitas sanguinum, nempe ex mendacio et injustitia. Nam ubi vanitas et injustia, illic ne speres deesse sanguinis effusionem. Jerusalem quoque civitas est sanguinum, veluti propheta occidens, ac lapidibus obruens ad sese missos²²: totaque mendax fuit, ceu odio veritatem prosequens, quæ Christus erat, falsa de eo dicens, quod Samaritanus esset, dæmonibusque obsessus et impostor²³: ac plena injustitiæ, ut quæ Dominum benefactorem suum affligerit cruci, sanctumque et justum abnegaverit, necnon impleverit per hoc, quod ipsa Deicida sit facta.

Non attrahatur venatio. Quod supra dixit, Disperdam venationem tuam, hoc jam nunc repetens, Non porro, inquit, abs te tractabitur, vel attrahatur venatio: hoc est, non vincetur abs te aliqua civitas **238** vel regnum, neque venaberis divitias et tributa: hæc enim exstiterit venatio tua. Venatio autem veteris Jerusalem, omnes prophetae fuerunt. Non igitur amplius in te vates erit, neque quemquam prophetarum venaberis, vel casibus tuis irreties.

VERS. 2. *Vox flagellorum, et motus rotarum.* Tanquam audire videatur, et intueri propheta imminencia belli mala, sic ea denarrat, perinde quæ iam præsentia essent. Veluti enim vocem, vel sonitum, exprimit flagellorum, quibus equi ad acriorem cursum excitantur, et motui rotarum assimilari dicit strepitum.

Et equi persequentis. Repete, Vox. Videtur enim audire equi insequentis hinnitum, qui animadversa velut victoria, ceu pro epinicio, hinnitum edat: superbum enim quiddam equus. Hic cum dixisset, *Vox flagellorum*, indicavit juxta quis esset, qui flagris caderetur, equus videlicet, ut vehementius persequeretur.

Cursusque subsultantis. Cum dixisset, *Vox motus rotarum*, apertius jam monstrat, quod ea vox sit plaustrī sonitus, e cursu impetu successi.

Et equitis ascendentis. Vox, inquit, equitis ascendentis, hoc est, turbulenta et alacris vociferatio: quippe quia equites ascensuri vel equos, vel plaustra, tumultuantur et vociferantur alacriter, sese invicem adhortantes.

VERS. 3. *Fulgentis quoque mucronis, et coruscantium armorum, ac multitudinis vulnerum, gravisque lapsus.* Non amplius hic vox subaudienda est, sed visio. Videtur enim intueri in fulgentibus gladiis, thoracibus, præterea et alia coruscantia arma, multitudinem etiam virorum, partim vulnera infligentium partim cadentium cum pondere armorum. Talia et de iis qui Hierosolyma obsederunt, depo-

σθαι καὶ τοῦ ἀδικεῖν· ἐνθα γὰρ ψεῦδος· καὶ ἀδικία, μὴδὲ αἵματα ἐκεῖ ἀπεικρίσθη. Ἀλλὰ καὶ Ἱερουσαλὴμ πᾶσις αἱμάτων, ὡς τοὺς προφῆτας ἀποκτείνουσα, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους· καὶ ὅλη ψευδής, ὡς μισοῦσα τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἦν Χριστὸς, καὶ λέγουσα περὶ αὐτοῦ ψευδῆ, ὅτι Σαμαρεῖτης ἐστὶ, καὶ δαιμονῶν, καὶ πλάνος, καὶ πλήρης ἀδικίας, ὡς τὸν Εὐεργέτην σταυρώσασα, καὶ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἀρνησαμένη, καὶ πληρώσασα τὸ μέτρον τῶν προφητοκτόνων πατέρων, ἐν τῷ αὐτῇ Θεοκτόνος γενέσθαι.

mensuram patrum, qui prophetas occiderunt

Ὁὐ ψηλαφηθήσεται θῆρα. Ὅπερ ἀνωτέρω εἶπεν Ἐξολοθρεῦσαι τὴν θῆραν σου, τοῦτο καὶ νῦν φησιν, ὅτι Οὐκέτι ὑπὸ σοῦ ψηλαφηθήσεται θῆρα, τούτέστιν, οὐ κρατηθήσεται τις πόλις ἢ βασιλεία ὑπὸ σοῦ, οὐδὲ θηρεύσεις πλοῦτον καὶ φέρους· ταῦτα γὰρ ἦσαν θῆρα σου. Θῆρα δὲ τῆς πάλας Ἱερουσαλὴμ, πάντες οἱ προφῆται. Οὐκέτι οὖν, φησὶ, προφήτης ἔσται ἐν σοὶ, οὐδὲ θηρεύσεις καὶ παγιδεύσεις αὐτόν.

Φωνὴ μαστίγων (42), φωνὴ σεισμοῦ. Ὅσπερ ἀκούειν δοκεῖ καὶ ὁρᾶν ὁ προφήτης τὰ τοῦ πολέμου κακὰ, καὶ οὕτως ἀφηγεῖται αὐτὰ, ὡς ἤδη παρόντα· εἰσὶν γὰρ ἐνηχεῖται φωνὴν μαστίγων, δι' ὧν οἱ ἵπποι πρὸς τὸ δεξιότερον τρέχειν διεγείρονται (43), καὶ σεισμῷ δὲ εἰκέναι τὸν κτύπον λέγει τῶν τροχῶν.

Καὶ ἱαποὺ διώκοντος. Κατὰ κοινῶς τὸ, Φωνὴ. Δοκεῖ γὰρ ἀκούειν ἵππου χρεμετισμοὺς διώκοντος, καὶ εἶον ἐπαισθανομένου τῆς νίκης, καὶ διὰ τοῦτο χρεμετίζοντος ἐπινίκιον· γὰρ οὖν δὲ ὁ ἵππος. Εἰπὼν δὲ, Φωνὴ μαστίγων, εἰδείς καὶ τίς ἦν ὁ μαστιζόμενος, ὅτι ἵππος πρὸς τὸ διώκειν εὐτονώτερον.

Καὶ ἄρματος ἀναβαίνοντος. Εἰπὼν, Φωνὴ σεισμοῦ τροχῶν, δείκνυσσι σαφέστερον, ὅτι αὕτη ἡ φωνὴ, ἄρματος φωνὴ, ἀνατινασσομένου τῇ ῥύμῃ τοῦ δρόμου.

Καὶ ἱαπέως ἀναβαίνοντος. — Φωνὴ, φησὶν, ἱαπέως ἀναβαίνοντος, τούτεστι, θόρυβος καὶ ἀλαλαγμός· οἱ γὰρ ἵπποι μέλλοντες ἀναβαίνειν ἢ ἵππους, ἢ ἄρματα, θορυβοῦσι, καὶ ἀλαλάζουσιν, ἀλλήλοις ἐγχελευόμενοι.

Καὶ στιλβούσης ῥομφαίας, καὶ ἐξαστραπτόντων ὀπλῶν, καὶ πλήθους τραυματιῶν, καὶ βαρείας πτώσεως. Οὐκέτι ἐφέλεις ἐξακούειν φωνὴν, ἀλλ' ὄρασιν. Δοκεῖ γὰρ ὁρᾶν τὰς μὲν ῥομφαίας στιλβούσας, τοὺς δὲ θώρακας καὶ τὰ ἄλλα ὅπλα ἐξαστραπτόντα, καὶ πλήθος ἀνδρῶν, τῶν μὲν τραυματιζόντων, τῶν δὲ πιπτόντων μετὰ βάρους ὀπλῶν. Τοιαῦτα δὲ καὶ περὶ τῶν τὴν Ἱερουσαλὴμ πολιορκησάντων

²² Luc. xiii, 35. ²³ Joan. viii, 48.

(42) Καὶ τροχῶν, et rotarum. Cod. Bav.

(43) Κατεπίγονται Cod. Ven.

καὶ πορθησάντων νοεῖσθαι· καὶ ἄρδν· καὶ γὰρ πολλὰ τοιαῦτα συνέβη καὶ τότε τοῖς κατὰ τοὺς Ἰουδαίοις.

Καὶ οὐκ ἦν πέρας τοῖς ἔθνεσιν αὐτῆς, καὶ ἀσθενήσουσι τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἀπὸ πληθους πορνείας. Ἔθνη μὲν (44) πολλὰ, καὶ ἀριθμὸν πέρας· Νινεὺς ὑπῆκα, πρὶς τὸ συμμαχεῖσθαι αὐτῇ ἐλευσονται· πληρὴ ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν, οἷς πεποθήσασιν ὡς δῆθεν εὐσωματοῦντες, ἀσθενήσουσι· διὰ τί; διότι πορνείαν ἐπετήδευσαν, τὴν τε ἐν τοῖς τρόποις καὶ ἡῤῥεσι, ἐκ πάσης ἀρετῆς, καὶ αὐτῆς τῆς σωφροσύνης ἐκπορνεύσαντες, καὶ τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἐπὶ εἰδωλα. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔθνεσι τῆς Ἱερουσαλήμ, τούτέστι, τοῖς οὐκ ἡτορσιν αὐτῆς, τοῖς τῶν ἐθνῶν τοῦ τρίτου ζηλώσαντες, οὐκ ἦν πέρας· ἀριθμὸν γὰρ κρείττους συνήλθον εἰς ταύτην (45), ὡς Ἰωσήπος ἱστορεῖ. Ἡσθένησαν δὲ ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν, λιμῶ ταχέντες. διὰ τί; διότι ἐκπορνεύσαν, καὶ ἀπέστησαν ἀπὸ Χριστοῦ εἰπόντες· *Μὴ γράψῃ· Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων*. Ἀλλὰ κατὰ τὸ πρόχειρον, ἀσθένεια ἐν τοῖς σώμασιν γίνεται, ἀπὸ πληθους πορνείας· οὐδεὶς γὰρ ἀσελγαίων, ἰσχυρὸν ἔχει τὸ σῶμα. Ὡς εἰ τις στρατιώτης ὢν, μάλιστα ἰσχύειν ἐθέλει, σωφρονεῖτω.

Πόρνη καλὴ καὶ ἐπίχαρις. Καὶ κατὰ τὴν σωματικὴν πορνείαν πόρνη ἦν Νινεὺς, διὰ πολλὴν τρυφὴν ἀσελγῶς ζωσα, καὶ κατὰ τὴν εἰδωλολατρείαν. *Καλὴ δὲ καὶ ἐπίχαρις*, ὡς περιφανεία, πλούτω, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς αὐχοῦσα (46), καὶ λαμπρά τις οὖσα, καὶ πολλὰ χαρίεντα καὶ ἀστεῖα πλουτοῦσα, οἷα δὲ βασιλεῖς τῶν ἄλλων πόλεων.

Ἡγουμένη φαρμάκων. Τούτέστι, γέμουσα γοητείας, καὶ ἀρχουσα τῶν ἄλλων ἐν ταῖς φαρμακείαις· μαγείαις γὰρ καὶ γοητεῖαι οἱ Ἀσσύριοι τῶν ἄλλων ἐκράτουν.

Πωλοῦσα ἔθνη ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτῆς, καὶ φυλάς ἐν τοῖς φαρμάκοις αὐτῆς. Οὐκ ἔρηκος, φησί, τῇ οἰκειᾷ ἀσθεῖα, ἀλλὰ καὶ ὑπῆκα σοι ἔθνη ἡγάχαζες τὰ αὐτὰ σοὶ δρᾶν, καὶ ἐπώλει· αὐτὰ, καὶ δοῦλα ἐποίησι, τῇ τε πορνείᾳ, καὶ τῇ φαρμακείᾳ. Ἡ καὶ οὕτως· Οἱ μάγοι ταῖς οἰκειαῖς μαγανείαις χρώμενοι, ὑποσχενοῦντο πᾶσι τοῖς εἰς πόλεμον ἐξέρχουσι, τοὺς ἐχθροὺς ὑποχείριους ποιήσιν, καὶ μισθὸν ἐπὶ τοῖς τοῖς ἐλάμβανον. Ἐπώλουν τοῖσιν τὰ ἔθνη καὶ τὰς φυλάς, τοῖς μισθὸν δίδουσι διὰ τῶν μαγειῶν, ἐπαγγελλόμενοι αὐτὰ ὑπῆκα θήσεσθαι. Οὕτω καὶ Βαλακὸν τῷ Βαλακ ἐπαγγελλάτο, ὑποχείριον θῆναι τὸν Ἰσραηλῆτην λαόν. Νοοῦντι δὲ σοὶ ταῦτα περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, φανήσεται ὁ Ναοὺς μονοουχὶ τὰ αὐτὰ τῷ Ἰσραὴλ λέγων, σχετιάζοντι· *Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών*; Καὶ ἐνταῦθα γὰρ καλὴ καὶ ἐπίχαρις λέγεσθαι νοεῖται ἡ Ἱερουσαλήμ, διὰ τὸ δέξασθαι τὸν νόμον, ὃς καὶ αὐτῇ χάρις ἦν (Χάρις

A pulatque sunt, opportune intelligi possunt. Multa enim talia contigerunt tum exsecratis Judæis.

Nec erat finis gentibus ipsius, et debilitabuntur corporibus a multitudine fornicationis. Gentes quidem multæ, adeoque numero vacantes, Ninevi urbi subditæ, venient ut ei suppetias ferant: verumtamen corporibus suis, quibus confidebant, seu benevalentibus, ægrotabunt. Quam ob causam? Quia fornicationi plane studuerunt, vitæ conditione moribusque fornicantes, ex omni virtute, ipsa quoque temperantia excidendo, abque vero Dei cultu ad idola dilabendo. Gentibus dein Jersalem, hoc est, habitatoribus ejus, gentium mores æmulatis, non aderat in copiis finis: convenerant enim potiores in ipsam, ut Josephus tradit. Debilitati sunt autem corporibus suis, fame macerati. Quam ob rem? Quoniam fornicati sunt et defecerunt a Christo, dicentes: *Ne scribe, Rex Judæorum* 27. Atqui facile languore corripiuntur corpora 239 nimis scortationis causa. Nemo enim lascivus, libidini deditus, robustum corpus habet. Quocirca si quis miles maxime fortis esse gestiat, temperate vivat, et a scortatione abstineat.

Vers. 4. Scortum pulchrum et jucundum. Corporali etiam fornicatione meretrix erat Ninevi, ob deliciarum affluxum impudice vivens, deinde propter idololatriam scortum appellatur. *Pulchra et jucunda* ideo meretrix, quod excellentiæ, gloriæ, opum, aliorumque honorum causa præclara sit, nec paucis amabilibus et urbanis rebus exuberet, veluti aliarum civitatum regina.

Dux incantationum. Hoc est, meretrix referta præstigiis, ac princeps aliarum in carminibus, seu veneficiis: magia enim et incantamentis, aliis Assyrii præminebant.

Vendens gentes in fornicatione sua, et tribus in incantationis suis. Non satis erat, inquit, propria impietate tibi; gentes eadem tecum agere cogebas: venundabas eas, ac servas cum fornicationi, tum veneficiis faciebas. Vel, magi suis effascinationibus usi, pollicebantur cunctis ad bellum egredientibus, se hostes suos debellaturos, ac propterea mercedem accipiebant. Vendebant igitur gentes ac tribus, mercedem dantibus, per incantationes suas promittentes victoriam de hostibus. Sic et Balaam regi Balac promisit populum Israeliticum, sub jugum ejus olim venturum. Quod si intelligas hæc de Jerusalem, videbitur Naumi tantum non eadem cum Isaiâ dicere: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion* 28? Atque hic pulchra, et jucunda, seu gratiosa Jerusalem dici intelligitur, quod acceperit legem quæ et ipsa gratia erat. *Gratiam* enim, inquit, pro gratia. Sed facta est scortum, quando

27 Joan. xix, 21. 28 Isa. i, 21.

Varie lectiones et notæ

(44) Μὲν φησι, Cod. Ven.

(45) Εἰ; ταύτην εἰσῆλθον, Cod. Ven.

(46) Περιφάνεια, καὶ δέξαν ἐπὶ πλούτῳ — ἔχουσα. Cod. Ven.

defecerunt a Domino, dicentes : *Durus est sermo ille. Quis potest ipsum audire* ? et rursum quando dixerunt : *Tu es discipulus illius*, nos vero *Mose sumus discipuli* ; ac tandem cum simul omnes clamarent : *Non habemus regem præter Cæsarem* .²¹ Eadem est dux veneficorum, ducibus, primatibus et principibus ejus, hypocrisi, falsisque doctrinis intoxicantibus populum, ac vendentibus eum demonibus. Anima quoque pulchra sane a Deo condita est, et grätiosa, blanda, jucunda, inspirationis gratiam accipiens : sit autem meretrix, quando ab voluptate incantata fuerit, effascinataque, ut a vero bono deficiat usque adeo, ut vel ducatum præstet in veneficiis voluptatum.

VERS. 5. *Ecce ego super te, dicit Dominus omnipotens. Ne putes, inquit, hominem Cyrum bellum adversus te mouerum, sed* 240 *enim ego exurgo adversum te, Dominus nimirum omnipotens : itaque ingentem adversarium accipe.*

Ei revelabo posteriora tua in faciem tuam. Verba facit, veluti de muliercula loqueretur amata, quæ quantum ad vultum externamque pulchritudinem attinet, digno intuitibus eam, quæ ametur, apparet ; verum, sin quispiam ipsam nudaverit, corporisque deformia palam demonstraverit, omnino turpis erit. Quare hunc in modum ait : *Relegam, o Ninevi, postrema tua, hoc est, quantum deformitatis in te antehac occultatum fuerit, nunc in propatulum collocabo, ut videatur ante conspectum tuum, utque contumelia pro gloria te comprehendat, ac omnino iniquitatem tuam patefaciam, per supplicium super te inducendum.*

Ostendamque gentibus dedecus tuum, et regnis ignominiam tuam. Videbaris quidem nullis non gentibus et regibus formosa esse, incantamentis tuis munita, illisque te plurimum adversus hostes posse rata, me isthuc ipsum æquo animo ferente : at nunc excitatus adversum te, monstrabo gentibus quas vixisti, quod neque tum tu fortis fueris, quando eas subjeceris tuo imperio, sed me ea voluntate mea fecisse, ac regna, quæ te antea tanquam fortem devenerata sunt, nunc imbecillitatis tuæ ignominiam agnoscent. Hæc et ad futurum judicium referri queant, quando cuilibet peccatorum in faciem retegunt, quæ ipse in tergum et clamum peregerit, hoc est, deformitas flagitiorum ab eo commissorum. Ostenditur etiam confusio et ignominia reliquis gentibus et regnis, juxta ac justis, qui una cum Christo regnabunt, si modo hic compassi sunt. Porro quando divinum verbum animum usque peccantis contigerit, ac ad sensum perduxerit prioris in malitia transactæ vitæ, talem tum ignominie revelationem facit, jamque prius abdita, per apertam promulgationem reserat, panditque. Commonstrat etiam verbum Dei dedecus operum

γάρ, ψησίν, ἀντὶ χάριτος)· ἀλλ' ἐγένετο πόρνη, καὶ ὅτε ἀπέστησαν τοῦ Κυρίου οἱ εἰπόντες· Σκληρὸς ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος· τίς δύναται αὐτοῦ διασῶν; καὶ πάλιν ὅτε εἶπον· Σὺ εἰ μαθητὴς ἐκείνου· ἡμεῖς δὲ, τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί· καὶ τελευταῖον σύμπαντες εἰπόντες· Ὅσα ἔχομεν βασιλεῖα, εἰ μὴ Καίσαρα. Καὶ φαρμάκων δὲ ἔχεται, ὡς τῶν ἡγούμενων αὐτῆς, καὶ ἀρχόντων, καὶ διδασκάλων καταφαρμακευόντων τοῖς ἐποκρίσεισι καὶ ψευδοδιδασκαλίαις τοὺς λαοὺς, καὶ πωλοῦντων αὐτοὺς τοῖς δαίμοσι. Καὶ ψυχὴ δὲ, καλὴ μὲν ἐκτίσθη παρὰ Θεοῦ, καὶ ἐπιχαρίς, τὴν τοῦ ἐμφυσηματος χάριν δεξαμένη· πόρνη δὲ γίνεται, ὅταν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς φαρμακευθεῖσα, καὶ καταγοητευθεῖσα, ἀποστατήσῃ τοῦ ἀληθῶς καλοῦ· καὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ ἄλλοις ἡγαιμῶν εἶναι τῆς φαρμακείας τῶν ἡδονῶν.

Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σέ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Μὴ οἶσθ, ψησίν, ὅτι ἀνθρωπῶς σοι πολεμήσει ὁ Κύριος· ἀλλ' ἐγὼ ἐπανίσταμαι σοι ὁ παντοκράτωρ Κύριος· ὥστε μεγάλην προσδέχου τὴν ἐπίθεισιν.

Καὶ ἀποκαλύψω τὰ ὀπίσω σου ἐπὶ τὸ πρόσωπόν σου. Ὡς ἐπὶ γυναικὸς ἐταιριζομένης ὁ λόγος ἐστίν, ἥ ὅσον μὲν εἰς πρόσωπον καὶ τὴν ἐξωθεν ὠραίσμῶν, ἀξιώσαστος τοῖς ὁρώσι δοκεῖ· εἰ δὲ τις ἀπαμφιάσῃ αὐτὴν, καὶ τὰ τοῦ σώματος ἀσχημονα γυμνὰ παραδείξῃ, ἀσχημῶνῃσι πάντως. Οὕτως οὖν, ψησίν, ὦ Νινευί, ἀποκαλύψω τὰ ὀπίσω σου· τοῦτο ἐστίν, Ὅσον ἀσχημῶν ἐστὶν ἐν σοί, κρυπτόμενον πρῶτον, νῦν εἰς τὸ ἐμφανὲς καταστήσω, ὥστε φαίνεσθαι αὐτὸ ἀντὶ τοῦ προσώπου σου, καὶ ἀτιμία ἀντὶ τῆς δόξης περιλήφεται σε, καὶ ὅλην τὴν παρανομίαν σου δὴλῃν καταστήσω, διὰ τῆς ἐπαχθισμένης σοι τιμωρίας.

Καὶ δεῖξω ἔθνεσι τὴν αἰσχύνην σου, καὶ βασιλείαις τὴν ἀτιμίαν σου. Ἐδόκει μὲν γὰρ πᾶσιν ἔθνεσι καὶ βασιλευσὶν ὠραία τις εἶναι ταῖς μαγαίαις ὠχυρωμένη, καὶ ταύταις νομίζουσα κατευμεγεθῆναι τῶν ἐθνῶν, ἐμοῦ μακροθυμοῦντος· ἀλλὰ νῦν ἐπεγερθεὶς σοι, δεῖξω τοῖς ἔθνεσιν, ὧν ἐκράτησας, ὡς οὐδὲ τότε σὺ ἰσχυρὰς, ὅτε αὐτῶν ἐκράτεις, ἀλλὰ τὸ ἐμὸν θέλημα ταῦτα ἐποίησεν· καὶ αἱ πρῶτον τιμῶνται σε βασιλεῖαι, ὡς ἰσχυράν, νῦν τὴν ἀτιμίαν τῆς ἀσθενείας σου ἐπιγινώσκονται. Ταῦτα καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἀνεγχεῖν ἂν, ὅτε ἀποκαλύπτονται ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἐκάστου τῶν ἁμαρτανόντων τὰ ὀπίσω αὐτῶ παραχθέντα, τοῦτέστιν, ἡ ἀσχημοσύνη τῶν προημαρτημένων. Καὶ δεικνύται ἡ αἰσχὺν ἐκάστου καὶ ἡ ἀτιμία, καὶ ἔθνεσι, τοῖς λοιποῖς ἁμαρτωλοῖς, καὶ βασιλείαις, τοῖς δικαίοις, οἱ συμβασιλεύσουσι τῷ Χριστῷ, εἴπερ καὶ συνέπαθον ἑαυτοῦς. Ὅτε καὶ ὁ θεὸς· λόγος ἀφεται ψυχῆς τέως ἁμαρτανούσης, καὶ εἰς αἴσθησιν αὐτὴν ἀγάγῃ τῆς προτέρας ἐν κακίᾳ ζωῆς· τοιαύτην ἀποκάλυψιν ποιεῖται, καὶ ἐμπομπεύεται διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως τὰ πρῶτον κρυπτόμενα, καὶ δεικνυσὶν ὁ λόγος τῶν ἔργων τὴν αἰσχύνην τοῖς ἔθνεσι, τοῦτέστι, τοῖς δαίμοσιν, ὡς ἂν

²⁰ Joan. vi, 61. ²² Joan. ix, 28. ²¹ Joan. xix, 15.

γνόντες, ὅτι ἐπαισχύνεται ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, ἅνθρωποι αὐτῶν ὡς οἰκίαν προσέρχονται. Οἱ δὲ αὐτοὶ, καὶ βασιλείαι λέγονται πολλαί, ὡς πολυειδῶς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ βασιλεύοντες διὰ τῆς ἁμαρτίας, ὡς ἡ γὰρ τοῦ Κυρίου βασιλεία, μία.

Καὶ ἐπιβρίψω ἐπὶ σὲ βδελυγμὸν κατὰ τὰς ἀκαθαρσίας σου. Τοιαύτην σε ποιήσω, ὥστε πάντας τοὺς ὄρωντάς σε βδελύττεσθαι. Εἴτα ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ποιεῖ, τοὺς μὲν βδελυκτοὺς, τοὺς δὲ ἐνδοξούς, καὶ λοιπὸν κατὰ ἀποκλήρωσιν πάντα γίνονται, ἐπήγαγε· Κατὰ τὰς ἀκαθαρσίας σου· δεικνύων, ὅτι δικαίως σοὶ τὸν βδελυγμὸν ἐπαξίω, διότι ἀκαθαρσίας ἔχεις. Τῷ δὲ ἀκαθάρτῳ τί ἄλλο προσήκει, ἢ τὸ βδελυγθῆναι; Ὡστε μηδεὶς τὸν Θεὸν αἰτιάσθω, εἰ γὰρ αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι βδελύττωνται, ἀλλὰ τὴν οἰκίαν ἀκαθαρσίαν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοὺς Ἑβραίους ἐπέβριψε βδελυγμὸν διὰ τὰς ἀκαθαρσίας αὐτῶν, τὰς τὸ ἄλλας, καὶ τὰς ἐκ τῆς Θεοκτονίας· αἱ γὰρ χεῖρες αὐτῶν, ἀκάθαρτοι, ὡς αἱματος πλήρεις. Κατὰ τὸ μέτρον δὲ τῆς ἐκάστου ἀκαθαρσίας, ἐπάγεται καὶ ὁ βδελυγμὸς, καὶ οὕτε πλείων, οὕτε ἐλάττω, τὴν χρησιμότητα ἐνταῦθα μιγνύοντος τοῦ Ἀεσπότης καὶ κριτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι κριτηρίῳ ἄλλος ἄλλου βδελυκτότερος ἔσται, κατὰ τὸ μέτρον τῆς τῶν ἔργων ἀκαθαρσίας.

Καὶ θήσομαι σε (49) εἰς παράδειγμα. Τοῦτέστιν, οὕτω περιβόητα τὰ σὰ πάθη καταστήσω, ὥστε ἐπιδιδᾶν ἀπόληται ποτε πόλις, ἢ χώρα, λέγειν τινάς, (50), ὅτι οὕτως ἀπόλωνεν ἡ δεῖνα ἢ πόλις, ὡς ἡ Ninevī.

Καὶ ἔσται πᾶς ὁ ὄρων σε, καταβήσεται ἀπὸ σοῦ. Κατεσχαμμένης γάρ σου, ἐπιστὰς τοῖς ἐρείπιοις πᾶς ὁστισοῦν καὶ συμπτώμασι, καὶ πρότερον ἔχθρος ἦν, καὶ τὴν σὴν ἐδυσχεραίνει δυναστείαν· καὶ ἰδὼν ἐρημίαν μάλα πολλήν, καταβήσεται ἀπὸ τῶν τοιοῦτων συμπτωμάτων, τοῦτέστιν, ἀποπηδήσει (51), μὴ φέρων ὅρᾶν τὴν τοσαύτην ἐρημίαν· ἢ καὶ δεδοικώς, μὴ τι καὶ αὐτὸς πάθη κακὸν διὰ τὴν τοσαύτην (52) ἐρημίαν.

Καὶ εἰρεῖ· Δεσλαία Ninevī· τίς στεράξει αὐτήν; Ἀθλία καὶ ταλαίπωρος ἡ Ninevī· τίς εὐρεθήσεται θρηνηδὸς τοιοῦτος, ὥστε αὐτὴν ἀξίως θρηνηῖσαι; ἢ ὅτι οὐχ ὑπελείφθη τις οἰκίος αὐτῇ, ἵνα θρηνησῇ ταύτην· διὸ καὶ ἐπάγει·

Πόθεν ζητήσω παράκλησιν αὐτῇ; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων πόλεων, ἢ χωρῶν, καὶ ἀπόλλυνται τινες καὶ σώζονται, καὶ οἱ σωθέντες, εἰς τὴν παράκλησιν· ἐπὶ δὲ τῆς Ninevī, παράκλησιν οὐκ ἔστιν εὐρεῖν· πινυλεθρία γὰρ παρεδόθη.

A gentibus, hoc est, demonibus, dum agnoscunt (47) mortales se propter opera, ipsorum ex instinctu promanantia, pudeferi, unde non amplius eos accedunt. Idem, daemones dico, multa etiam regna dicuntur, veluti multifariam in homine, per peccatum regnantes (48).

Vers. 6. Et inieciam super te execrationem, secundum impuritates tuas. Hoc est, Talem te faciam, ut omnes te videntes execrentur. Deinde, ne quis dicat quod Deus alios quidem execrabiles, alios vero celebres faciat, ac sic omnia juxta divinam dispensationem fiant, subintulit, Secundum impuritates tuas: indicans quod Juste super te inducam execrationem, eo quod impuritates habeas. Impuro autem quid aliud conveniat, quam ipsa detestatio? Quare nemo 241 Deum accuset, si ipse homines execretur, verum propriam impuritatem in judicium vocent. Hoc pacto super Hebraeos projectit execrationem, propter impuritates ipsorum, tum alias, tum eas quas ex interfectione Domini contraxerunt. Manus enim eorum immunditiae, velut sanguine, plenae. Juxta mensuram autem immunditiae cujuslibet, inducitur etiam abominatio aequae respondens, ut neque major neque minor sit, Domini et judicis mansuetudine ac bonitate hic ita miscente, dispensanteque. Insuper in futuro judicio, alius alio abominabilior erit, juxta mensuram operum impunitatis.

Et ponam te in exemplum. Hoc est, ita celebra reddam, et divulgabo supplicia tua, ut si quando civitas quæpiam, vel regio pereat, dicant aliqui: Interiit ea civitas aequae atque Ninevi.

Vers. 7. Et omnis qui te videbit, descendet a te. Defossa etenim te ac diruta, quisquis astiterit cadaveribus tuis et ruinæ, etiamsi antea tibi infensus fuisset, ægreque tulisset potentiam tuam, inspecta jam vastitate tua valde grandi, descendet a talibus ruinis ac populatione, desilletque, ut qui tantam non possit intueri desolationem: vel metuens, ne et ipse hujusmodi aliquid patiatur incommodi tantam ob solitudinem.

Dicetque: O miseram Ninevi! Quis deplorabit ipsam? O miseram et calamitosam Ninevi! quis tantus luctus invenietur, qui digne ipsam lugeat? Sive quod ei non sit relictus quispiam e suis, qui ejus infortunium debeat. Unde etiam subdit:

Unde quæram consolationem ipsi? Cum cæteris urbibus sic quidem agitur, vel regionibus, ut mortalium pars intereat, pars serventur, ac servati quidam consolationis loco sint: apud Ninevi vero non est invenire consolationem, tota enim interiit est tradita.

Variae lectiones et notæ.

(47) Aliter Græca verba sonant: Ut intelligentes ipsum (nempe verbum) operibus eorum dedecore affici, non amplius ad ipsum, uti familiare accedant.

(48) Cod. Ven. et Bav. addunt: Ut Domini re-

gnum, κινῶν.

(49) Καθήσομαι, Cod. Bav.

(50) Desunt in Cod. Ven. verba λέγειν τινάς.

(51) Ἀποδημήσει, Cod. Bav.

(52) Desideratur verbum τοσαύτην in Cod. Ven.

VERS. 8. *Apta chordam, para te, pars Ammon.* A Ad Alexandriam hac adhortatio pertinet, etsi nondum sub id temporis eam habuerit nomenclaturam. Ipsa enim est, quæ vocatur On, sive Ammon, utpote quæ dicata sit Ammoni deo, adeo celebri apud Græcos, ut minime pauci ex Græcia, oraculorum causa eo sint profecti. Quin etiam Alexander ipse Macedonum rex fertur ad hunc veluti patrem suum se contulisse, oracula ab ipso accepturus. Postquam igitur universa Ægyptus, (53) deinceps ab Alexandro Alexandria appellata, ab isto demone pependerit, vocat eam vates Naum partem Ammonis. Proinde malorum sane plurimum et ipsa ab Ninevitis (54) sustinuit: siquidem bellum gesserunt adversus totam Ægyptum, unde inventos illic **242** Israeliticos transfugas, indignis admodum modis acceperunt. Præcipiti itaque jam nunc ipsi On, ut aptet chordam, paretque citharam, tanquam voluptatem capiens Ninevitarum ex perocia, ideoque festum diem instituens: quemadmodum et supra demandabat Judæ, ut ferias celebraret.

Habitans flumina. Nili derivationes, flumina nominat.

Cufus imperium est mare, et aqua muri ejus. Omni ex parte, inquit, Ammon tutam munitionem habet: a septentrione mari firmata, a meridie Mæotide palude, exuberans etiam Nili brachiis, ut mœnia sic paludes inaccessibiles efficiens.

VERS. 9. *Æthiopia robur ejus et Ægyptus, et non est finis fugæ tuæ.* Phud et Libyes auxiliatores ejus. Auxiliatores et socios numerat, ostendens nedum ex loci situ communitatem, verum etiam eorum qui socia arma jungunt, potentia. Phud vero nominat occidentem versus sitos Libyas, qui nunc Aphri dicuntur. Quanquam adeo sis munita, inquit, pars Ammon, nimirum alveis et paludibus Nilæ aquæ, mari, et (56) amne Mæotide, jamque commemoratis adjutoribus: in fugam tamen verteris ipsa tu, nec finis erit fugæ tuæ. Pars Ammonis, ex gentibus etiam est constituta Ecclesia, quæ habitat fluvios, dulces nempe Evangelii gratiæ aquas, in ejus circuitu aqua est, spirituale dico baptisma, muniens ipsam undique. Hac dominatur mari, id est, tentationem asserentibus, hujus vitæ fluctibus, marinisque hæresibus sive capturis: nec vincitur tamen a quopiam horum: etenim *Ditis portæ non prævalerunt adversus ipsam* ⁵⁵. Eadem et sua quæst baptisma mœnia habet, aquam puta penitentiae lacrymarum. Tum Æthiopia et Ægyptus sunt fortitudo ejus: nam Æthiops eunuchus primus ex gentibus baptismate tingitur. Ac

⁵⁵ Matth. xvi, 18.

Ἀρμόσαι χορδὴν, ἐτοιμάσαι, μερίς [r. — ρίσα] Ἀμμών. Ἡρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ταῦτα παρακαλεῖται, εἰ καὶ μήπω Ἀλεξάνδρεια ἐκαλεῖτο τότε· οὕτῃ γάρ ἐστιν ἡ καλουμένη Ὀν, ἥτις Ἀμμών, ὡς ἀνακαταμένη τῷ Ἀμμωνί, δαίμονι ὄντι, οὕτως ἐπιστήμη παρ' Ἑλλήσιν, ὥστε πολλοὺς ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος χρησμένων χάριν ἐκείας ποιεῖν. Καὶ Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Μακεδόνων βασιλεὺς λέγεται πρὸς τοῦτον δραπετὸν ὡς αὐτοῦ πατέρα, χρησμούς παρ' αὐτοῦ λαβεῖν. Ἐπειδὴ τοίνυν πᾶσα ἡ Ἀίγυπτος, καὶ ἡ Ὀν, ἡ ὑπερὸν ἀπὸ Ἀλεξάνδρου κληθεῖσα Ἀλεξάνδρεια, ἐξήρτητο τοῦτον τοῦ δαίμονος, μερίδα Ἀμμών αὐτὴν ὀνομάζει. Κακὰ οὖν πολλὰ καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν Νινευιτῶν, ἥτις Ἀσσυρίων, ὑπέστη· καὶ γὰρ ἐστράτευσαν πάσῃ τῇ Αἰγύπτῳ οὗτοι, ἐνθα καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν τοὺς ἀποφυγόντας εὗρόντες, ὁμῶς αὐτοῖς ἐχρίσαντο. Παρακαλεῖσθαι τοίνυν τῇ Ὀν, ὡς ἀν' ἀρμόσῃ τε χορδὴν, καὶ ἐτοιμάσῃ τὴν κιθάραν, καὶ ὡς χαίρουσα ἐπὶ τοῖς Νινευιτῶν κακοῖς, καὶ ὡς ἄλλω; ἐορτάζουσα, ὥσπερ καὶ ἀνωτέρω τῷ Ἰούδα παρεκαλεῖτο ἐορτάζειν.

Ἡ κατοικοῦσα ποταμούς. Τοὺς διωρύχας τοῦ Νείλου φησὶ ποταμούς.

Ἦς ἡ ὄρχη θαλάσσης. καὶ ἴδωρ τὰ τεῖχη αὐτῆς. Πάντοθεν, φησὶν, ἔχει ἡ Ἀμμών τὸ ἀσφαλές· ἐκ μὲν τοῦ βορείου μέρους, τὴν θάλασσαν ἔχουσα· ἐκ δὲ τοῦ νοτίου, τὴν Μαυρωτίδα (55) λίμνην· πλουτοῦσα δὲ καὶ τὸ τοῦ Νείλου ὕδωρ, εἰς τὰς, ὡς τέλματα ποιοῦν δουτέματα.

Αἰθιοπία, ἰσχύς αὐτῆς καὶ Αἴγυπτος, καὶ οὐκ ἐστὶ πέρας τῆς φυγῆς σου. Φεῦδ, καὶ Αἰθίοες ἐγένοντο βοηθοὶ αὐτῆς. Τοὺς ἐπικούρους καὶ συμμάχους ἀπαριθμεῖται, δεικνύων αὐτὴν οὐ μόνον ἐκ τῆς τοῦ τόπου θέσεως κατοχυρωμένην, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τῶν συμμάχων δυνάμεως. Φεῦδ δὲ ὀνομάζει τοὺς Ἑσπερίους Αἰθίους, τοὺς νῦν καλουμένους Ἀφρούς. Ἄλλ' ὁμῶς, φησὶ, καίτοι οὕτως ὠχυρωμένη σὺ ἡ μερίς τοῦ Ἀμμών, ὑπὸ τῶν διωρύχων καὶ τῶν τελμάτων τοῦ Νείλου ὕδατος, καὶ τῆς θαλάσσης, καὶ τῆς λίμνης, καὶ τῶν ρηθέντων συμμάχων· ὅμως εἰς φυγὴν τραπήσῃ καὶ αὕτη, καὶ οὐκ ἔσται τέλος τῆς φυγῆς σου. Μερίς Ἀμμών καὶ ἡ ἐξ ἑθνῶν Ἑκκλησία, ἡ κατοικεῖ ποταμούς, τὰ γλυκὰ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς χάριτος ὕδατα, καὶ ὕδωρ κύκλῳ αὐτῆς, τὸ πνευματικὸν βάπτισμα, φυλάττει αὐτὴν πάντοθεν· ἢ καὶ ὄρει τῆς θαλάσσης, τῶν πειραστικῶν κυμάτων τοῦ βίου, καὶ τῶν ἀλικῶν αἰρίσεων, μὴ νικημένη ὑπὸ τίνος τούτων· καὶ ἡ πόλις γὰρ Ἰερουσάλημ, οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς. Ἐχει δὲ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα τεῖχη, τὸ ὕδωρ τῶν τῆς μετανοίας δακρύων. Καὶ Αἰθιοπία καὶ Αἴγυπτος, ἰσχύς αὐτῆς. Ὁ τε γὰρ Αἰθίοψ εὐνούχος, πρῶτος· ἐξ ἑθνῶν

Variae lectiones et notae

(53) *Eturds On.* Ex utroque Cod. Ven. et Bav.

(54) *Uterque Codex addit: seu Assyriis.*

(55) *Μαυρωτίδα,* Cod. Ven. et bene.

(56) *Græca vox nil aliud præter paludem,* quam superius Cod. Ven. Mærotidem appellat, non Mærotidem.

βαπτίζεται· καὶ ὁ Κύριος πρῶτην τὴν Αἴγυπτον Ἀ ἐπισκέψατο, ὅτε γεννηθεὶς, εὐθὺς ἔφυγεν. Οὐ μικρὰ δὲ ἡ ἰσχὺς τῷ τῆς Ἐκκλησίας κηρύγματι τὸ τοιαῦτα ἔθνη αὐτῇ προσδραμεῖν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς Λίβυας, τοὺς ἐν τῇ Πεντηκοστῇ παρατυχόντας τῇ τοῦ Πνεύματος παρουσίᾳ, βοηθοὺς ἔχει, οἱ ἐπεμαρτύρουν ἐκ τοῦ τῶν γλωσσῶν χαρίσματος, ὅτι θεῖόν ἐστι τὸ κήρυγμα. Ταύτη τοι καὶ τὸ φεύγειν αὐτῇ ἀεὶ προσήκει, ἀπὸ τε τῆς ἀσεβείας, καὶ τοῦ ἀεὶ διώκοντος ἡμᾶς διὰ πάντων καὶ λόγων καὶ ἔργων, ἵνα μὴ στάσῃ τῆς φυγῆς καταληφθῇ.

Καὶ αὕτη εἰς μετακίεσιν πορεύεται αἰχμάλωτος. Δηλαδὴ ἡ Ἀλεξάνδρεια, καὶ πᾶσα ἡ Αἴγυπτος· καὶ γὰρ ὅτε Ναβουχοδονόσορ ἐπόρθησε ταύτην, καὶ ὑπὸ Καμβύσου δὲ ὕστερον, ὃς ἦν Κύρου υἱός, τὴν βασιλείαν καταλύσαντος αὐτῆς, ὑπὸ τὴν τῶν Περσῶν δυναστείαν τελεῖν ἠναγκάσθη. Ἀλλὰ καὶ Ἀλέξανδρος ὑπὸ τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν τοὺς Αἰγυπτίους ἐποίησε.

Καὶ τὰ νήπια αὐτῆς ἐδαριούσιν ἀπ' ἀρχῆς πασῶν τῶν ὁδῶν αὐτῆς. Τοῦτέστι, τοσαύτην ἀπῆνευσαν οἱ ἐχθροὶ ἐνδείξονται, ὥστε καὶ τὰ νήπια ἀποκτείνονται, τὰς αὐτῶν κεφαλὰς τῇ γῇ προσαρράσσοντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἐδαφίζειν αὐτὰ, καὶ τοῦ ποιεῖν ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῶν ὁδῶν, τουτέστιν, ἐν ταῖς τριβάτοις πρὸς· φέβον πλείων τῶν διερχομένων, ἐρώντων, ὅτι οὐδὲ φειδοῦς ἀξίων νηπίων φεῖδονται.

Καὶ ἐπὶ πάντα τὰ ἐνδοξα αὐτῆς βαλοῦσι κληρούς. Ὅστε διανεμηθῆναι αὐτὰ ἀμάχως, οὐ μόνον κτήματα καὶ χρήματα, ἀλλὰ καὶ σώματα ἐνδοξα, ὅλον γυναικας καὶ παῖδας, ὥστε εἰς δούλους αὐτοῦς εἶναι τοῖς ἀπὸ κλήρου λαχοῦσι.

Καὶ πάντες οἱ μεγιστᾶνες αὐτῆς δεθήσονται χειροπέδαις. Οὕτως· ἔσονται δειλοὶ, φθινοῖ, ὥστε μὴδὲ ἐν πολέμῳ ἀναιρεθῆναι, ὅπερ ἀνδρῶν ἐστὶ γενναίων, ἀλλὰ δεθῆναι, γυναικῶν νόμῳ καὶ ἀγενῶν ἀνδραρίων, ὡς δούλοι. Καίτοι μεγιστᾶνες ὄντες, ἐπορεύθησαν εἰς μετακίεσιν (57). Καὶ ἡ τῶν Κυριοκτόνων Συναγωγὴ, καὶ οἱ νήπιοι, τρώφιοι αὐτῆς, οἱ τῷ στοιχειώδεϊ τοῦ νόμου καὶ ἀτελεῖ τρεφόμενοι γάλακτι, ἐδαρίζονται, τῇ γῇ ἐναπομένοντες, ὡς μὴδὲν ὑψηλὸν νοῆσαι δυνάμενοι. Τοῦτο δὲ πεπόνθασιν ἀπὸ οἰήσεως· αὕτη γάρ ἐστιν ἀρχὴ πασῶν τῶν ἐπικρήμων ὁδῶν τῆς Θεοκτόνου Συναγωγῆς. Καὶ ἐπὶ πάντα τὰ ἐνδοξα αὐτῆς, τό τε χρῆσμα τῆς ἀρχιερωσύνης, καὶ τὴν στολὴν τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τὰς θυσίας, ἐβλήθησαν οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεοὶ κληροί, ἀφ' ὧν καὶ κληρικοὶ ὀνομάζονται. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνῃ χάρις, ἀλλὰ θεοῦ κλήρος, ἥτοι χάρισμα δοκεῖ τὸ τῶν χειροτονουμένων. Τὰ τοίνυν ἐκείνων ἐνδοξα ἡμῖν ὁ Θεὸς ἀπεκλήρωσε πνευματικῶς. Καὶ οἱ μεγιστᾶνες ἐκείνων Φαρισαῖοι καὶ Γραμματεῖς, χειροπέδαις ἐδέθησαν, μὴδὲν ἐνεργῆσαι τῶν τοῦ νόμου δυνάμενοι, ἀνθ' ὧν τὸν Κύριον ἔδωσαν.

D Dominus Ægyptum primum visitavit, quando a nativitate sua statim illuc fugit. Nec exiguum robur est Ecclesie præconio, tales gentes ad ipsam currere. Præterea Libyas etiam, qui in die Pentecostes Spiritus Paracleti presentie inciderunt, auxiliores habet, qui ex linguarum dono testificabantur, divinam esse eam prædicationem. Huic fugere quidem semper convenit, cum ab impietate, tum ab semper persequente nos per omnia et opera et sermones videlicet Satana, ut ne in fuga gradum ligere deprehendatur.

Vers. 10. Et ipsa ad transmigratorem proficiscitur captiva. Alexandria videlicet, ac tota Ægyptus. Etenim Nabuchodonosor depopulatus est hanc: a Cambyse vero dehinc Cyri filio, regno ejus dissoluta, Persis tributum pendere coacta 243 est. Præterea Alexander Macedonico imperio Ægyptum etiam subjugavit.

Infantesque ejus in terram præcipientes dabunt, ab initio cunctarum viarum ejus. Hoc est, tantam sevitiā inimici ejus demonstrabunt, ut vel infantes occidant, ipsorum capita terræ illidentes: hoc enim est in terram eos præcipitare, idque facient in principis viarum, hoc est in triviis, ad majorem trepidationem pertranseuntium, quippe qui videant, quod neque dignissimis venia partant.

Ac super omnia pretiosa ejus jacent sortes. Ut dissipentur citra prælium ingens et effeminata, non solum facultates et pecunie, verum etiam corpora celebria, veluti uxores et pueri, ut serviant iis quibus sorte obtigerint.

Omnesque optimates ejus ligantur maniciis. Adeo erunt miseri, inquit, ut neque in bello occidantur, quod fortium est virorum, sed vinciantur muliercularum ad modum, ignobiliumque homuncionum instar, ut servi. Atqui optimates existentes abierunt in transmigratorem. Et Synagoga eorum qui Dominum occiderunt, tum infantes Synagoge alumni, elementari et imperfecto legis enutriti lacte, in terram illiduntur, in eo perseverantes, ut nihil sublime intelligere queant. Hoc vero patitur a fastu, qui est principium omnium in præceps vergentium viarum ipsi Synagoge quæ Deum occiderat. Ac super omnia celebria ejus, super ipsam nempe summi sacerdotii unctionem, atque vestem oblongam sacerdotum principis, et sacrificia, jactæ sunt divinæ in Ecclesia sortes, a quibus et sortitii, vel electitii, clerici vocantur. Non enim humana gratia, cæterum divina sors, sive donum electorum hujusmodi videtur. Illorum itaque celebria Deus spiritualiter nobis sorte quadam impertiit. Optimates eorum, Pharisei Scribæque maniciis ligati sunt, nihil legalium efficere valentes, eo quod Dominum vincerunt.

Varie lectiones et notæ.

(57) Εἰς μετακίεσιν Βαβυλώνας, in transmigratorem Babylonis, Cod. Ven.

PATROL. GR. CXXVI.

VERS. 11. *Tu ebria redderis, erisque despecta.* A De particula Ammonis hactenus memorata vaticinatus, rursum jam nunc sermonem ad Ninevi transferat, inquit: Hæc illa quidem patietur, tu vero ceu temulentia quadam traderis calamitati. Neque a me Domino tuo, ut qui te aspernetur, servaberis, quovis, ut antea, malo superior, peccatis enim te tuis tradam.

Quæres tibi ipsa statum ex inimicis tuis. Postquam temulentia meminisset, perseverat in eodem tropo. Delata, inquit, et instabili gressu hinc inde nutans, temulentorum in morem, quæres tibi statum, seu libertatem ex hostibus, sed non invenies, 244 perpetuæ fugæ intenta. Ebrii facti sunt animo suo etiam qui Dominum occiderunt: virus enim draconum, vinum ipsorum: unde a Domino neglecti sunt, nunquam non et ipsos et familiam ipsorum intuentem. Audierunt ergo, quod Solomon precatus est: *Ecce relinquitur domus vestra deserta* 22. Quærent stare denuo in Jerusalem, ut finis imponatur dispersioni et persecutioni, neque tamen quidquam, quod inquirent, invenient.

VERS. 12. *Omnes munitiones tuæ, ut ficus fructus habentes, si quassatæ fuerint, cadent in os edentis.* Munite, inquit, civitates tuæ hostibus tradentur. Ut enim ficus fructus habentes, hoc est ficus tempestivos et prorsum maturos, si a vento concutiantur, vel ab homine potius, volente illis vesci, facile istos projiciunt a sese, quos arreptos homo comedit: non dissimili pactione, citra sudorem urbes tuæ habitatores suos ejicient, ut in ora hostium incidant. Munimenta Synagogæ sunt Pharisei: dein observationes legis secundum litteram, cum traditionibus ipsorum, quæ fructus quidem habent, dulcedinem tempestivam et mollem præ se ferentes. Istæ Christi adventu decussæ, ceciderunt in os humanas semper traditiones devorantis Satanæ, ut in posterum diabolici sint sermones, digni idcirco illius ore. Animæ quoque peccantis munimenta sunt voluptates. Nam per voluptatem detinemur in peccato. Hæ sunt, voluptates dico, ficus maturas, primo patri Adamo ostensas habentes. Formosus enim aspectu erat et pulcher esu, qui illum neci dedit fructus. Decutiantur autem a verbo Dei, quod in nobis est, ipsam instabilitatem prodente, nihilque uberius atque mærorem easdem proferre indicante, Cadant prius firmæ judicatæ. Non enim resistere queunt verbi motui, adeo ut qui antea tales manducaverit, aperto nunc ore diem illis dicat, tanquam deceptricibus, easque plane contemnat. Ficus hoc pacto fuerunt, in Bersabee et Uriam peccatum, tempestivo suo fructu demulcentes Davidem. At valis Nathan reprehensione con-

Kai sù methusôthē, kai êsē parawurpēnē. Περί τῆς μερίδος Ἀμμὼν προθεσπίας τὰ εἰρημένα, πάλιν ἐπὶ τὴν Νινευὶ μεταφέρει τὸν λόγον, καὶ φησιν, ὅτι Τὰ μὲν ἐκείνη πεύσεται· καὶ σὺ ὥσπερ τινὶ μέθῃ παραδοθήσῃ τῇ συμφορᾷ, καὶ παραδοθήσῃ ὑπ' ἐμοῦ τοῦ Δεσπότου, οὐκέτι τηρούντός σε, ὡς πρότερον, ὑπερτέραν παντὸς κακοῦ, ἀλλὰ ταῖς ἁμαρτίαις σου παραδιδόντος.

Kai sù ζητήσεις σεαυτῇ στάσιν ἐχθρῶν σου. Ἐπειδὴ μέθῃς ἐμνήσθη, ἐπιμένει τῇ τροπῇ, καὶ φησιν, ὅτι Παραφερομένη τῇδε χάκεισε, καὶ ἀστατούσα, ὥσπερ οἱ μεθύοντες, ζητήσεις μὲν στάσιν, ἥτοι ἐλευθερίαν ἐκ τῶν ἐχθρῶν· οὐχ ἔξεις δέ, ἀλλὰ διηνεκῶς φεύξῃ. Ἐμεθύσθησαν τῷ θυμῷ καὶ οἱ τὴν Κύριον κτείναντες (θυμὸς γὰρ δρακόντιον, ὁ οἶνος αὐτῶν), καὶ διὰ τοῦτο παροραθέντες ὑπὸ Κυρίου, τοῦ αἰε καὶ αὐτοὺς καὶ τὸν οἶκον αὐτῶν ἐφορῶντος, ὥσπερ καὶ Σολομὼν ἠδύετο, ἤκουσαν· Ἰδοὺ ἀφίσταται ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. Καὶ ζητοῦσι μὲν στήναι ἐν Ἱερουσαλὴμ αὐθις, καὶ παύσασθαι τῆς διασπορᾶς καὶ τοῦ διωγμοῦ· οὐχ εὐρίσκουσιν δὲ τὸ ζητούμενον.

Panta tà ochrōmatá sou, ὡς συκαὶ σκοποὺς ἔχουσαι, ἐὰν σαλευθῶσι, πεσοῦνται εἰς στόμα ἔσθοντος. Αἱ ὀχυρά σου, φησὶ, πόλεις τοῖς πολεμίοις παραδοθήσονται. Ὅσπερ γὰρ συκαὶ, σκοποὺς ἔχουσαι, τούτῃ, συκαὶ πρῶϊμα καὶ πάνυ πέπειρα, ἐὰν ὑπὸ ἀνέμου σαλευθῶσιν, ἢ καὶ μᾶλλον ὑπ' ἀνθρώπου βουλομένου συκα φαγεῖν, ῥῥιδίως ταῦτα ῥίπτουσι, καὶ λοιπὸν ἀνελόμενος ἄνθρωπος ἐσθίει· οὕτω καὶ αἱ πόλεις σου ῥῥιδίως τοῖς οἰκήτορας ἀποβαλοῦσιν εἰς στόμα τῶν ἐχθρῶν ἐμπεσόντας. Ὀχυρώματα τῆς Συναγωγῆς, αἱ φαρισαϊκαὶ καὶ κατὰ τὸ γράμμα παρατηρήσεις, καὶ αἱ παραδόσεις αὐτῶν, ἔχουσαι καρποὺς, γλυκύτητα πρόσκειρον καὶ ἐκλυτον ἐνδείκνυμένους· αἵτινες· σαλευθεῖσαι τῇ ἐπιδημίᾳ Χριστοῦ, ἔπεσον εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, τοῦ αἰε τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς ἐσθόντος διαβόλου· ὥστε διαβολικοὶ λοιπὸν εἶναι λόγοι, καὶ τοῦ στόματος ἐκείνου ἄξιοι. Ἀλλὰ καὶ ψυχῆς ἁμαρτανούσης, ὀχυρώματα μὲν εἰσιν αἱ ἡδοναὶ· διὰ γὰρ ἡδονὴν συνεχόμεθα τῇ ἁμαρτίᾳ. Αὗται γὰρ συκα ἔχουσαι πρῶϊμα τὰ ἐν τῷ προπάτορι Ἀδὰμ φανέντα (ὥραϊο· γὰρ ἦν εἰς ὄρασιν, καὶ καλῶς εἰ· βρώσιν, ὁ ἐκείνου (58) θανατώσας καρπὸς), σαλεύονται μὲν ὑπὸ τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου, δεικνύντος τὸ ἀθέβαιον αὐτῶν, καὶ ὡς πλέον ἔχουσι τὸ λυποῦν· πίπτουσι δὲ (59) αἱ πρὶν δοκοῦσαι ὀχυρά εἶναι· οὐ γὰρ δύνανται ἀντιστήναι τῷ τοῦ λόγου σεισμῷ· ὥστε καὶ αὐτὴν τὴν πρότερον ἐσθίοντα ταύτας, τὸ στόμα ἀνοίγειν κατ' αὐτῶν, καὶ κατύγορεῖν ὡς ἀπατηλῶν, καὶ ἐποπτεύειν (60). Οὕτως· καὶ ἡ εἰς τὴν Βηρσαβὲ ἁμαρτία, καὶ ἡ εἰς τὸν Οὐρίαν, συκαὶ μὲν ἦσαν, τέρπουσαι

²² Luc. xiii, 35.

Variae lectiones et notæ.

(58) Ἐπε, me, Cod. Ven.
(59) Δε εὐθύς, Cod. Ven.

(60) Ἐκπομπέειν αὐτάς, Cod. Ven.

τῇ προσκίρῃ καρπῷ τὸν Δαβὶδ· ἀλλὰ σεσθῆσαι αὐτῷ τοῦ Νάθαν ἐλεγμῷ, ἐνέπεσον εἰς στόμα τοῦ πρότερον ἡδέως αὐτὰς ἐσθοντος, στηλιτεύοντος αὐτά· ἐν τῷ ν' ψαλμῷ.

Ἰδοὺ ὁ Ἰουδ σου ὡς γυναῖκες ἐν σοί. Τούτῃ ἐστιν, οἱ γενναιοτάτοί σου στρατιῶται δαίλια συνεχόμενοι, οὐδὲν διοίθουσι γυναικῶν. Τοῦτο δὲ πείσονται ἐν σοί, τούτῃ ἐστι, διὰ σέ, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου, καὶ τὴν ὑπερηφανίαν σου. Ἄνδρες μὲν γὰρ καθ' ἑαυτοῦς, ἀλλὰ σὺ αὐτοὺς δειλοὺς ἀπειργάσω, παροργίσασα τὸν Θεόν. Καὶ σοὺ δὲ τῆς ἀποβλήτου Ἱερουσαλὴμ ὁ λαός, ὡς γυναῖκες εἰσιν, οὐδὲν ἀνδρεῖον ἐπιδεικνύσαι ἔχοντες κατὰ τῆς πλάνης, ἣν πλανῶνται, ἀλλὰ τοῖς τὰ πονηρὰ διδάσκουσιν αὐτοὺς, καὶ ἀποκατάστασιν ἐπαγγελλομένοις ὑποκατακλινόμενοι. Τοῦτο δὲ πάσχουσιν ἐν σοί, τούτῃ ἐστι, διότι πρὸς σέ ἀφορῶσι, καὶ σέ ἀπολαβεῖν ἐλπίζουσιν, οὐκ ἐννοοῦντες, ὅτι ἄλλη Ἱερουσαλὴμ ἐστὶν ἀκατάλυτος, ἡ ἐλευθέρα, ἡ μήτηρ πάντων τῶν Χριστῷ πιστευόντων.

Τοῖς ἐχθροῖς σου ἀνοιγόμεναι ἀνοιχθήσονται πύλαι τῆς γῆς σου. Καταγράφεται πῦρ τοὺς μοχλοὺς σου. Αἱ πύλαι, φησί, τῶν πόλεων τῆς γῆς σου ἀνοιχθήσονται τοῖς Πέρσαις· αἱ μὲν ἀπὸ νῦν, ἅτε τῶν ταύτας τηρούντων ἔκουσιν προσχωρούντων· αἱ δὲ ἐκπολορχοῦμαι, καὶ ὑπὸ πυρὸς τοὺς μοχλοὺς θαπανώμεναι. Ἡ οὖν περὶ πυλῶν πόλεων λέγει, ἀλλὰ βούλεται ἐνδείξασθαι, ὅτι Ἡ γῆ σου ἅπασα ἔσται ἀνεκλήνη εἰς καταδρομὴν καὶ διαφθοράν, ἥτις πρῶν οὕτως ἦν ἀνεπίδατος τοῖς ἐχθροῖς, ὡς ἂν ὑπὸ πυλῶν τινων κατησφαλισμένη. Καὶ τοὺς μοχλοὺς δὲ σου, τούτῃ ἐστι, πᾶσαν τὴν δύναμίν σου καὶ ἀσφάλειαν, πῦρ, τούτῃ ἐστιν, ἡ τῶν πολεμίων ἀνυπόστατος καὶ φλογώδης δύναμις, καταναλώσει. Γῆ τῶν Ἰουδαίων, ἡ κατὰ τὸ γράμμα πολιτεία κάτω κειμένη. Αὕτη μέντοι πύλας εἶχε πρὸς τὸ Πνεῦμα φερούσας, αἵτινες ἠνοίχθησαν τοῖς ἔθνικοις, οὓς ἐχθροὺς εἶχον οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ βδελυκτοὺς. Καὶ τοὺς μοχλοὺς δὲ αὐτῶν, καὶ τὰ ὀχυρώματα τῆς Φαρισαϊκῆς διδασκαλίας, τὸ πῦρ τοῦ εὐαγγελικοῦ καὶ πνευματικοῦ λόγου κατέφαγεν.

Ἵδωρ περισχῆς ἐπισπασαί σεαυτῇ· κατακρήτησον τῶν ὀχυρωμάτων σου. Οἱ Νινευῖται, Κύρου πολιορκεῖν αὐτοὺς μέλλοντος, δεδιότες τὴν ἄλωσιν, τάφους ἐξωθεν διωρύξαντες, καὶ ὕδωρ πολὺ τὸ μὲν εἰς αὐτά· ἐπισπασίμενοι, τὸ δὲ καὶ κατὰ τῆς λοιπῆς ἐπαιφίνετες πεδιᾶδος, ὥστε καὶ τὰ τέλματα γενέσθαι, φοντο τὴν εἰς τὴν πόλιν πάροδον τοῖς ἐχθροῖς ἀπειρῆσιν (61). Τοῦτο οὖν φησι κατ' εἰρωνεῖαν ὁ Θεὸς ἐνταῦθα· Ἀσφάλει· σεαυτῇ, διὰ τε τοῦ ἐπισπάσασθαι· ὕδωρ κύκλῳ περιέχον τὰ τέλη, καὶ διὰ τοῦ κρατῆσαι τῶν ὀχυρωμάτων σου, τῶν τε πύργων, καὶ τῶν λοιπῶν. Ἵδωρ περισχῆς ἦν ἡ τῶν Φαρισαίων διδασκαλία, περιέχουσα καὶ συγκλείουσα

causas, inciderunt in os iucunde ipsis antea ventis, describentisque eas in psalmo quinquagesimo.

Vers. 13. En populus tuus, ceu semina in te. Hoc est, fortissimi quique milites trepidatione constricti, nihil discrepabant a feminis. Hoc autem patientur in te, hoc est, propter te et peccata tua, superbiamque tuam. Srenui quidem sunt et fortes per sese, verum tu ipsos meticulosos reddidisti, ad iram commovens Dominum. Populus etiam tuus, o Jerusalem rejecta, feminarum induerunt mentem : nihil virile demonstrare possunt, contra errorem, quo sunt imbuti : ceterum prava docentibus eos, restitutionemque promittentibus animum advertentes : idque patiuntur 245 in te, hoc est, propterea quod respiciunt ad te : teque, o Domine, recipere sperant, non intelligentes aliam esse Jerusalem indissolubilem, ipsam Ecclesiam, quæ mater est omnium Christo credentium 24.

Hostibus tuis aperte aperientur portæ terræ tuæ, absumet ignis rectes tuos. Portæ, inquit, urbium terræ tuæ recludentur Persis, aliæ quidem citra laborem, tanquam observarent eas illi, ideoque ultro admitterent : aliæ vero obsessæ, ac repagula igni assumpta tenentes. Vel non tantum de portis urbium hæc dicit, ceterum indicare vult, totam terram tuam ad impugnationem, incursionem et interitum traditam esse, quæ antehac adeo erat inaccessible hostilibus, ut veluti quibusdam portis munimina sibi præberet. Voces tuas, hoc est, omnem potentiam tuam et munitionem, securitatemve : ignis, hoc est, hostium intolerabilis et flammæ vis, insumet, perdet. Terra Judæorum est respublica, juxta litteram legis traditionumque in imo jacens. Ea portas habebat ad Spiritum ducentes, quæ gentibus apertæ sunt : quas cum inimicas tum execrabiles, qui ex circumcissione erant, reputabant. Ipsorum repagula, id est, munimina pharisaicæ doctrinæ, ignis evangelici et spiritualis sermonis devoravit.

Vers. 14. Aquam circuitus attrahe tibi ipsi, occupa munimenta tua. (62) Hoc est, munito aquis propugnacula tua, teque ipsam. Ninevitarum, Cyro eos obsidione cincturo, metuentes captionem sui, fossis foris effossis, multum aquæ partim eisdem immitentes, partim per reliquam plantiæm ducentes, ut palustria fierent, arbitrabantur se inimicis ad urbem aditum adepturos. Hoc igitur per ironiam inquit Deus : Munito te jam nunc per effusionem aquæ mœnia tua circumfluentis, ac præsidii in propugnacula, turre, idque genus alias munitiones locandis. Aqua circumcirea cingens Phariseorum etiam doctrina erat, ambiens (65) concludensque

²⁴ Ephes. v, 23.

Variae lectiones et notæ.

(61) Ἀπειρῆσιν, Cod. Ven.

(62) Desiderantur in utroque Cod. verba Latinis his, Hoc est, munito aquis propugnacula tua teque

ipsam, respondentia.

(65) Græca sic habent : Concludensque sub legem eos qui (aquam) ipsam attrahunt.

legem, eamque sibi vindicantes. Munitiones, ut saepe dictum, sunt traditiones quas tenent. Dicat et quispiam ad delinquentem animam, igni voluptatum perustam. Attrahe tibi ipsa aquam circuitus, hoc est, Dei continentis omnia, vel Evangelii continentis jam terrarum orbem. Occupa munimenta tua. Dedit enim tibi a natura Deus munitiones, intellectum et rationem, quam si tenueris, non facile ab inimicis tuis capieris.

Inscende in lutum, conculca paleas, obfirma te super laterem. Perseverat in ironia, videturque consulere ipsis, ut munitionum curam gerentes lutum singant, istucque paleis misceant, ut ita lateres faciant. Later enim dum coquitur, ad firmas **246** structuras paratur. Ecquid dicam, para tibi lateres? imo lateribus quædam firmiora tibi compara, perque italia munitionem tibi instrue, fortisque esto.

Vers. 45. Illic absumet te ignis, te funditus perdet ensis, decorabit te velut locusta, gravaberisque in morem bruchi. Illic, pro, tum, intellige. Nihil, inquit, huiusmodi tibi cogitationes proderunt. Nam si ipsam coctis lateribus muniveris, vel alia materie lapides coctiles illos firmitate sua vincente, tum te urbem hostilis exedet ignis, incensam una cum ædificiis tuis. Cives et habitatores tuos absumet penitus gladius, locustæ in morem depascentis fruges. Erisque gravis ad fugam, veluti bruchus, quando irrigata ipsi fuerint alæ. Sive quod in gravis sis futura, multisque instructa copiis, auxiliis undique accitis, ut bruchis innumerabilibus, copiarum tuarum causa æquipareris. Verum nihil tibi commodabit. Tale est ergo quod subditur.

Multiplicare velut bruchus. Hoc est, accerse adiutores et auxiliares, nec paucas arma copias. Irridens autem, veluti in superioribus, hæc dicit. Lutum sunt legalia sacra, tanquam corporalia. Palea est littera, fructum non habens. Ridet igitur Spiritus hæc sibi vindicantes administrantesque, monstrans ipsis, quod corporalibus quidem sacrificiis inserviant, qui tametsi alia juxta litteram accipiant, Spiritus tamen ignem fortiores fore, gladiumque verbi exterminaturum ipsos, quem et locustæ quidem æquat, celerem ob saltum ejus, quo modico vel temporis intervallo, super totam aliquam terram dispergitur, perinde ac alio in loco ait: *Celeriter curret sermo ejus* ³³. Quin etiam gravis eris, inquit, nimirum tu scriba, bruchi in morem, ut non possis ad spiritualis contemplationis altitudinem exurgere, mentis tuæ alis uvida vita degradatis. Ubique deliciarum nomine male audiunt Hebræi. Sic apud Paulum, ubi ait: *Quorum deus*

ὑπὸ τὸν νόμον τοὺς τοῦτο ἐπισπωμένους· ὀχυρώματα δὲ, ὡς πολλάκις εἶρηται, αἱ παραδόσεις, ἃς κρατοῦσι. Λέγοι δ' ἂν καὶ πρὸς τὴν ἀμαρτάνουσαν ψυχὴν, καὶ καιομένην τῷ πυρὶ τῶν ἡδονῶν· Ἐπίσπασται σεαυτὴ τὸ ὕδωρ τῆς περιοχῆς, τούτεστι, τοῦ Θεοῦ τοῦ περιέχοντος πάντα· ἢ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ περιέχοντος τὴν οἰκουμένην, καὶ κατακράτησον τῶν ὀχυρωμάτων. Δίδωκε γάρ σοι, φησί, φυσικῶς ὁ Θεὸς ὀχυρώματα τὸν νοῦν, καὶ τὸν λόγον, ὃν ἔαν κρατήσῃς, οὐκέτι εὐδαιώτος ἔσῃ τοῖς ἐχθροῖς.

Ἐμῶθι εἰς πηλὸν, καὶ συμπάτησον ἐν ἀχύροις, καὶ κράτησον ὑπὲρ πλίνθων. Ἐτι τῇ εἰρωνείᾳ ἐπιμένει, καὶ δοκεῖ συμβουλεύειν αὐτοῖς, ἵνα τῶν ὀχυρωμάτων ἐπιμελούμενοι, καὶ πηλὸν ποιήσωσι, καὶ συμπάτησωσιν αὐτὸν ἐν ἀχύροις, ὥστε πλίνθους ποιῆσαι (ἡ γὰρ πλίνθος ὀπτωμένη, εἰς ὀχυρὰ κτίσματα ἀναγκαϊότατον). Καὶ τί λέγω, φησί, πλίνθους; ἄλλα τινὰ ὀχυροῦ ὑπὲρ πλίνθων, καὶ κατακράτησον δι' ἐκείνων.

Ἐκεῖ καταράγεται σε πῦρ, ἐξολοθρεύσει σε βορφαλα, καταφάγεται σε ὡς ἀκρίς, καὶ βαρυνθήσῃ ὡς βρούχος. Τὸ, ἐκεῖ, ἀντὶ τοῦ, τηνικαῦτα, νόμισον. Οὐδὲν γάρ, φησὶν, ὠφελήθησιν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἐπινοιών, ἀλλ' ὅταν ὀχυρώσῃς αὐτὴν διὰ πλίνθων ὀπτῶν, καὶ δι' ἐτέρων τῶν ὑπὲρ πλίνθων· τηνικαῦτα σὲ μὲν τὴν πόλιν τὸ τῶν πολεμίων φάγεται πῦρ, ἐμπρησθεῖσαν σὺν τοῖς οἰκήμασι, τοὺς δὲ οἰκήτορας ἐξαναλώσει βορφαλα, ὥστερ ἡ ἀκρίς δαπανᾷ τοὺς κάρπους· ἔσῃ δὲ βαρεῖα πρὸς τὸ φεύγειν, ὥστερ ὁ βρούχος, ὅταν βραχῶσιν αὐτῷ τὰ πτερὰ (64). ^C "Ἡ, ὅτι Σὺ μὲν βαρεῖα γενήσῃ, καὶ πολλὴ τῷ πληθὲι, συμμάχους πάντοθεν προσκαλουμένη, ὥστε βρούχῳ παρεικάζεσθαι τὸ πλῆθος ἀναριθμήτῳ, ἀλλ' οὐδὲν ὠφελήθησιν. Τοιοῦτον δὲ τὸ ἐπαγόμενον·

Πληθύνῃσι ὡς βρούχος. Τούτεστι, Μετακάλεσαι ἐπικούρους καὶ συμμάχους, καὶ γενοῦ εἰς πλῆθος. Ἀγγελῶν δὲ ταῦτά φησιν, ὡς καὶ ἀνωτέρω. Πηλὸς αἱ νομικαὶ θυσίαι, ὡς σωματικά· Ἀχυρον, τὸ γράμμα, καρπὸν οὐκ ἔχον. Ἐπεγγεῖλ' οὖν τὸ Πνεῦμα τοῖς ταῦτα περιέπουσι, δεικνύον αὐτοῖς, ὅτι κἂν ταῖς σωματικαῖς θυσίαις δουλεύωσι, κἂν τ' ἄλλα κατὰ τὸ γράμμα ἐκδέχωνται, τὸ τοῦ Πνεύματος πῦρ ἐπικρατέστερον ἔσται, καὶ ἡ βορφαλα τοῦ λόγου ἐξολοθρεύσει αὐτοὺς, ὃς καὶ ἀκρίδι παρέοικε, διὰ τὸ ταχὺ αὐτοῦ πῆδημα, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξελεῖσθαι· ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· *Ἐως τάχους δραμεῖται ὁ λόγος αὐτοῦ.* Ἀλλὰ καὶ βαρεῖς, φησὶν, ἔσῃ, ὁ Γραμματεὺς, ὥστερ βρούχος, ὥστε μὴ πρὸς ὕψος πνευματικῆς θεωρίας ἀναστῆναι δύνασθαι, ὡς τῶν νοητῶν σου πτερῶν τῷ ὑγρῷ βῆθι βεβαρημένων. Πανταχοῦ γὰρ εἰς τρυφήν (65) διάβālονται οἱ Ἑβραῖοι, ὡς καὶ παρὰ Παύλῳ· *Ὁρθεὶς ἡ κοιλία.* Ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ φιλοσωματούντι λέγει

³³ Psal. cxlvii, 5.

Variae lectiones et notæ.

(64) Quæ duobus asteriscis continentur, desiderantur in Cod. Veneto.

(65) Τρυφήν, Cod. Ven.

ἐμβήνα· εἰς τὸν πηλὸν, τοῦτέστι, κατιδεῖν καὶ κατα-
σέφασθαι τὸ οἰκεῖον σῶμα, ὅτι πηλὸς ἐστι. Τί οὖν
τὸν πηλὸν ὑπὲρ τὸν μαργαρίτην τιμᾷς; Ἀπὸ τοῦ
τοιούτου πηλοῦ τῆς ἰλίδος ἀναχθεῖς ὁ Δαβὶδ, ἡγά-
ρισται τῷ Θεῷ. Ἀλλὰ καὶ συμμάτησον, φησί, τὰ
ὄχνηρα, τὰ ἀκαρπα ἔργα, ἃ κατακαύσει (66) ὁ τὸ
πίλον τῆς διακρίσεως ἔχων Λόγος τοῦ Θεοῦ πυρὶ
ἀσέβει· Τότε καὶ τὸ πῦρ καταφάγεται σε ζηλοῦν-
τος ὑπὲρ τοῦ τιμίου χρήματος τῆς ψυχῆς σου, ἣν οἱ
ἐχθροὶ ἄτιμον ἐποίησαν. Ἐπαὶ δὲ ἡ ἀκρίς καὶ αὐτὴ
δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐστὶ μεγάλη, Χριστὸς δὲ, Θεοῦ
δύναμις, ὁ δὲ αὐτὸς καὶ σοφία· εἰς Χριστὸν ἂν σοι,
θεοπρεπῶς μέντοι νοοῦντι, ἐκληθεῖται ἡ ἀκρίς, δὲ
ἐσθίει πάντα τὸν φιλοσώματον, λέγων· Ὅστις θέλει
δᾶσῳ μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρτήσασθω ἑαυτὸν,
καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω
μοι· καὶ πάλιν, Ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν.
Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ ἀκριδί τὸν Κύριον παραβά-
λμεν, ὅς γε αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει σκώληκα. Ἀλλὰ
καὶ βαρυνθήσῃ, ὡς βροῦχος, φησί. Ὅταν γὰρ ὁ κα-
ταβάς, ὡς ἡ σταγὼν ἡ σταῖζουσα ἐπὶ τὴν γῆν, ἐπι-
πέσῃ τοῖς περσὶ· τοῦ πρὸς τὰ κακὰ κούφως φερο-
μένου· τηνικαῦτα βαρὺς γίνεται οὗτος καὶ δυσκίνη-
τος πρὸς τὰς τοῦ σώματος ἡδονάς.

Volatu ferri consuevit, tum gravis fit ille, nec ob

veri potest.
Βροῦχος ὤρμησε, καὶ ἐξεπετάσθη, καὶ ἐξήλατο
ὡς ἀντέλαθος (67) ὁ σύμμικτός σου. Σὺ μὲν,
φησὶν, ἐπλήθυνας τοὺς συμμάχους σου, συμμίκτους
δυνας. Ἀπὸ πολλῶν χωρῶν μὲν, φησὶν, ἐπλήθυνας (68)
νομίζουσα ἐν καρῷ περιστάσεις· ὠφεληθήσῃ· εἰς
αὐτῶν. Πλὴν ὁ σύμμικτος οὗτος ὄχιλος, ὁ σύμμαχος
σου, βροῦχος ἀντικρυς ἐξεφάνη. Ἀθρόον γὰρ ὤρμησε,
καὶ ἐξεπετάσθη, καὶ ἀπεπλήθησεν ὡς ἀντέλαθος· εἶδος
δὲ ἀκρίδος· ὁ ἀντέλαθος. Καὶ ὁ τῶν ἰθνῶν λαὸς βρούχῳ
ἐοικώς, ἀφῆκε ταχέως τὴν πατρίαν ἀσέβειαν· καὶ ὁ
προσῆλυτος δὲ, ὁ συμμιγὲς τοῖς Ἰουδαίοις, ἀπεπλή-
θησεν ἀπὸ τῆς νομικῆς πλάνης.

Ὡς ἀκρίς ἐπιβεθηκυῖα ἐπὶ φραγμὸν ἐν ἡμέρᾳ
πάγου· ὁ ἥλιος ἀκτέειλε, καὶ φρέλλετο, καὶ οὐκ
ἔγνω τὸν τόπον αὐτῆς. Καθάπερ, φησὶν, ἡ ἀκρίς,
καὶ τὰ τοιαῦτα ἄλλα ζῶα, δρόσον μὲν καὶ πάχνης
ἐπιχειμένης τοῖς περσὶ, ἐφίξαναι τοῖς φραγμοῖς
καὶ τοῖς θάμνοις, ἀναπτῆναι μὴ δυνάμενα· ἡλίου
δὲ ἀνατελλαντος, καὶ ἅμα τὴν τε δρόσον ἐκδαπανή-
σαντος, καὶ αὐτὰ θάλλψαντος, ἀναπετάννυσιν τὰ
περὰ, καὶ εἰς ἄλλον μεταβαίνειν τόπον· οὕτω καὶ ὁ
σύμμαχος σου ὄχιλος, ἕως μὲν οὕτω παρείσιν οἱ πο-
λέμιοι, προσμένει σοι· ἐπειδὴν δὲ ἐκείνοι προσβά-
λῃσι, τῆς οἰκίας φροντίσει σωτηρίας, καὶ σὲ ἀβοήθη-
τον καταλείψει. Ἐπείδαν δὲ καὶ ἐπὶ τὸν φραγμὸν
τοῦ νόμου· ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, καθαρμούς τινας σω-

A reuter est²⁶. Præterea unicuique corporis amatori
dicit ut in lutum condescendat, hoc est, ut intuea-
tur atque perpendat proprium suum corpus, quod
lutum sit. Quid igitur lutum majore quam margari-
tam honore afficiis? A tali limoso cœno, ereptus
David gratias Deo agit. Sed conculca, inquit, etiam
paleas, hoc est sterilia opera quæ comburet ven-
tilabrum dijudicationis, habens Verbum Dei, igni
inextinguibili. Tum et ignis zelantis super pretiosa
re animæ tuæ absumet te, quam hostes ignobilem
fecerunt, suoque viduarunt honore. Quia vero lo-
custa ipsa etiam magna Dei est potentia, Christus
autem potentia Dei est, et idem sapientia, ad Chri-
stum etiam, minime impio intellectu, locusta referri
queat: quippe quia ipse omnem corporis voluptatibus
deditum comedens: Qui, inquit, vult 247 me
comitari, abneget sese ipse, tollatque crucem suam
et sequatur me²⁷. Et iterum: Caro nihil quidquam
prodest²⁸. Neque demireris, si locustæ Christum
Dominum æquemus, quandoquidem et ipse se ver-
mem nominet. Denique gravaberis ut bruchus, in-
fert, quando videlicet (69) verbum Evangelii de-
scendens, guttæ instar stillantis super terram, in-
ciderit, alis ejus, qui ad scelera, ad peccata levi
sui pondus facile ad corporis voluptates transmo-

Vers. 16. Bruchus impetu facto volavit, exsilii
velut antelabus commistus tuus. Tu, inquit, multi-
plicasti auxiliatores tuos, commistos, vel confon-
deratos tecum existentes. A multis quidem locis
collegisti auxilia, ab illis tibi, obsidionis tempore,
opem sperans. Attamen commista illa turba, ad-
jutrix tibi, bruchus propalam visa est. Confertim
densoque agmine, pernici volatu venit, et evola-
vit, desiliitque instar antelabi. Est autem antelabus
locustæ species. Gentium populus brucho etiam
similis est, exemplo a majoribus acceptam im-
pietatem missam faciens. Sic proselytus, com-
mistus Judæis, desiliit ab legali errore.

Vers. 17. Ut locusta quæ descendit super sepem
in die glaciæ. Sol ortus est, ac desiliit, nec agnovit
locum suum. Quemadmodum, inquit, locusta, cæ-
teraque id genus volatilia, rore ac pruina eorum
alis superposita, sepibus insident atque fruticibus,
ut quæ volare nequeant, sole autem exoriente,
absumenteque rorem, ipsaque animalcula calefa-
ciente, expandunt alas, et in alium transmeant
locum: hunc in modum auxiliatrix tua turba,
quandiu non præsto sunt hostes, apud te perma-
nent: quamprimum vero hostes ingruerint, pro-
pria illi saluti consulunt, teque citra ullam opem
derelinquent. Ascendebat etiam super sepem legis
potentia Dei, purificationes quasdam corporales

²⁶ Philipp. iii, 19. ²⁷ Matth. xvi, 24. ²⁸ Joan. vi, 64.

Varie lectiones et notæ.

(66) Συγκατακαύσει, Cod. Bav.

(67) Ἀντέλαθος, ita et paulo inferius, Cod. Ven.

(68) Desiderantur in Cod. Ven. verba μὲν, φησὶν,

ἐπλήθυνας.

(69) Quando is, qui descendit, guttæ instar, etc. Sic Græca sonant.

perficiens, et mira signa operans, usque dum dies erat glaciei, hoc est, donec regnaret peccati ex Adam contracti hiems. Quando vero secundus Adam peccati expers, Sol iustitiæ existens, ortus est, desiliit divina potentia ex legali sepe, ostendens ipsam infirmam esse, ut quæ non possit mundum facere conscientiam, transitque ad fidem quæ posset iustificare, nec ulterius cognovit locum ejus, quem antea occupavit, legis. Possunt et aliter hæc omnia intelligi, veluti si Deus ad corporis servum dicat: Eia deliciis stude juxta voluntatem tuam; volutare in luto, opera paleam redolentia facito; verum quid sequetur tandem? Ignis absument te, gladiusque te disperdet, Verbum videlicet judicans cupiditates et cogitationes cordis, quod ratiocinationes explorans, cuncta **248** dissecabit, et alia quidem ad dextram, alia vero ad sinistram collocabit, quando oneraberis pondere peccatorum, instar bruchi a pruina detenti victique, ad defensionem non transmeare valens. (70) Dein peccator haud desperans hic dicit, quod commista ex omnis generis afflictionibus ratiocinatio tua, evolvabit denuo, si modo velis, tanquam bruchus, soluto errore. Porro locusta quæ in te est, sive verbi Dei potentia, ascendens jam nunc, acquiescens in sepi, hoc est in peccatis (sepes enim sunt illa dissociantia nos, ut sæpe diximus, a Deo) desiliit ab hac sepi, ubi a Christo calefacta fuerit.

Væ ipsis. Veluti compatiens, luget Ninevitarum auxilia. Væ, inquit, illis, qualia quantaque patientur. Vel tanquam miseratione tactus, hæc ait, quod socii isti vocati periculorum communium in rebus bellicis, prodiderint eos, a quibus acciti essent, curantes quæ ad suam securitatem pertinerent, ac propterea terga fugæ dantes.

VERS. 48. Dormitaverunt pastores tui. Hoc est, reges tui et satrapæ tui in sopore delapsi sunt, id est in dissolutionem prioris suæ potentie: vel in ipsam mortem ceciderunt, in prælio interfecti.

Rex Assyriorum sopivit potentes tuos. Cyrum intelligit Assyrium, ut qui ab Assyriis et ipse ductus sit. Etenim Persas Assyriorum esse surculos, et ab iis originem ducere aiunt. Ille, inquit, sopivit potentes Ninevi, in supra memoratum somnum eos inducens. Pastores Synagogæ, sacerdotes et reliqui principes sunt, quos dormitantes præ insaniam, qua contra Dominum laborabant, sopivit mentalis iste Assyrius, dormientes somnum ad animæ mortem. Quinetiam de unoquoque mortalium hoc locum habet, quod quando in soporem collocati fuerint pastores nostri, naturæ nimirum

A ματικούς τελοῦσα, καὶ θαύματα ἐνεργοῦσα, ἄχρις οὗ ἡμέρα ἦν τοῦ πάγου, τούτῃστιν, ἄχρις οὗ ἐκράται ὁ τῆς ἐξ Ἀδὰμ ἁμαρτίας χειμῶν. Ἐπεὶ δὲ ὁ δεύτερος ἀναμάρτητος Ἀδὰμ, ἥλιος ὢν τῆς δικαιοσύνης, ἀνέτειλεν, ἀπεκτῆθησεν ἡ θεία δύναμις ἐκ τοῦ νομικοῦ φραγμοῦ, δείξασα αὐτὴν ἀνίσχυρον, καὶ μὴ δυνάμενον κατὰ συνείδησιν καθαρῆσαι, καὶ μετέθετο ἐπὶ τὴν πίστιν, ὡς δυνάμενὴν δικαιῶσαι, καὶ οὐκέτι ἔγνω τὸν πρῶτον ὄντα τόπον αὐτῆς, τὸν νόμον. Ἔστι μέντοι καὶ ἑτέρως ἑκλαβεῖν ταῦτα πάντα, ὥσπερ τοῦ Θεοῦ λέγοντος πρὸς τὸν τοῦ σώματος δοῦλον· Ἔστω, κατατρώφῃσιν τῶν θελημάτων σου· τῇ πηλῇ ἐγκυλισθῇ· ἔργασαι τὰς ἀχυρώδεις πράξεις. Εἶτα τί; Τὸ τελευταῖον πῦρ καταγράφεται σε, καὶ ἡ βρομφαία ἐξολοθρεύσει σε, ὁ Λόγος· ὁ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, ὃς τότε τοὺς λογισμοὺς ἐξετάσας, διχτομήσει πάντα· καὶ τὰ μὲν τοῖς δεξιῷ, τὰ δὲ τοῖς ἀριστεροῖς συντάξει, ὅτε καὶ βαρυνθήσῃ ὑπὸ τοῦ φόρου τῶν ἁμαρτιῶν, δίκην βροῦχου, ὑπὸ πάχνης κρατουμένου, μὴ δυνάμενος εἰς ἀπολογίαν μεταβῆναι. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἁμαρτάνων ἐνταῦθα, οὐκ ἀπογνωστὸς, φησὶν, ὅτι Ὁ σύμμικτος νῦν ἐκ παντοδαπῶν παθῶν λογισμῶν σου, ἐκπτεῖται· πάλιν, εἴπερ θελήσεις, ὥσπερ βροῦχος, τῆς πλάνης (71) λυθείσης. Καὶ ἡ ἐν σοὶ (72) ἀκρίς, ἥτοι, ἡ τοῦ λόγου (73) δύναμις, ἡ ἐπιβαίνουσα νῦν καὶ ἐπαναπαυμένη τῇ φραγμῇ, τούτῃστι τὰς ἁμαρτίας (φραγμὸς γὰρ εἰσιν αὗται, ὡς πολλάκις εἰπομεν, δις τῶσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ), ἀποκηδήσκει ἀπὸ τοῦ φραγμοῦ τοῦτου, ἐπειδὴν ὑπὸ τοῦ ἡλίου Χριστοῦ θαλεφθῇ.

C Οὐαὶ αὐτοῖς. Ὅσπερ συμμάχων, θρηνεῖ τοὺς τῆς Νινευὶ συμμάχους, καὶ φησὶν· Οὐαὶ αὐτοῖς, οἳ παύσονται! καὶ ὡς σχετιλίζων, ὅτι σύμμαχοι κληθέντες, προῦδωκαν τοὺς καλέσαντας, τοῦ καθ' αὐτοὺς ἀσφαλούς φροντίσαντες, καὶ διὰ τοῦτο ἀποφυγόντες.

Ἐνύσταξαν οἱ ποιμένες σου. Τούτῃστιν, οἱ βασιλεῖς σου καὶ οἱ σατράπαι σου εἰς ὕπνον ἔπεσον, τούτῃστιν, εἰς ἔκλυσιν τῆς προτέρας αὐτῶν δυνάμεως· ἡ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν θάνατον, ἐν τῇ πολέμῳ ἀναιρεθέντες.

Βασίλεὺς Ἀσσυρίων ἐκοίμισεν τοὺς δυνάστας σου. Τὸν Κύρον λέγει Ἀσσύριον, ὡς ἐκ τῶν Ἀσσυρίων καὶ αὐτὸν καταγόμενον. Καὶ γὰρ τοὺς Πέρσας ἀποσιπιδᾷ τῶν Ἀσσυρίων εἶναι φασιν. Οὗτος οὖν, φησὶν, ἐκοίμισεν τοὺς δυνάστας τῆς Νινευὶ, εἰς τὸν ἄνω λεχθέντα ὕπνον αὐτοὺς καταγαγών. Ποιμένες τῆς συναγωγῆς, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ λοιποὶ ἄρχοντες, οὓς νυστάξαντας ἀπὸ τοῦ μεθυσθῆναι τῇ τοῦ Κυρίου μανίᾳ, ἐκοίμισαν ὁ νοητὸς Ἀσσύριος, ὑπνώσαντας ὕπνον εἰς θάνατον ψυχικόν. Καὶ ἐπὶ παντὸς δὲ ἀνθρώπου, ὅταν νυστάξουσιν οἱ ποιμένες ἡμῶν, ὃ τε φυσικὸς νόμος, καὶ ὁ διδασκαλικὸς λόγος, τότε ἡμᾶς κοι-

Variæ lectiones et notæ.

(70) Aliter Græca verba sonant: quoniam vero qui peccat in hoc mundo, desperare non debet, idcirco vates dicit, etc.

(71) Πάχνης, Cod. Ven.

(72) Ἐν σαρκί, in carne, Cod. Ven.

(73) Λογιζομένου, Cod. Ven.

μίξει ὁ Ἀσσυρίος, ὃν ἡ ἡμετέρα βασιλεία βάθυμον Α
ποιεῖ (74), δοῦλον ὄντα καὶ ἀποστᾶτην.

Ἀπῆρσεν ὁ λαὸς σου ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ οὐκ ἦν ἐκδε-
χόμενος. Τῶν ἀρχόντων σου, φησὶ, καὶ σατραπῶν
ἀπολυόντων, ὁ λοιπὸς λαὸς εἰς φυγὴν τραπεῖς, ἐπὶ τὰ
ὄρη ἀνέδραμε, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀνακόπτων αὐτοὺς, καὶ
ἱστών ἀπὸ τῆς φυγῆς· ἀλλ' αἱ προσωτέρω ἔφευγον·
ἡ ὁ συνάγων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς φυγῆς. Οὕτως γὰρ οἱ
λοιποὶ ἡρμήνευσαν. Καὶ ὁ λαὸς δὲ τῶν Ἑβραίων,
ἐπὶ τὰ τοὺς νοητοὺς θήρας ἔχοντα ὄρη ἀναδραμών,
οὐκ ἔχει τὸν δεχόμενον, καὶ ἱστώντα αὐτοῦ τὴν πλά-
νην. Πῶς γὰρ δέξεται αὐτὸν ὁ εἰπών· Ἀποσώμαι σε
τοῦ μὴ ἱερατεῦσιν μοι; Ἀλλὰ καὶ ὁ ἁμαρτίνων,
ὅταν ἀναβῇ ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς ὑψηλοφροσύνης, ὡς μὴ
οἴσθαι ἁμαρτάνειν, οὐκ ἔχει τὸν ἐκδεχόμενον αὐτὸν
ὡς μετανοήσαντα. Πῶς γὰρ μετανοήσῃ ὁ μὴ οἴμε-
νος ἁμαρτάνειν, φλεγμαίνων (75) τῇ οἰήσει, καὶ
τῷ τῆς καρδίας οἰδαίνοντι ὄγκῳ; ὡς καὶ τὰ ἐξῆς
δηλοῖ.

sese haudquaquam peccare arbitretur?), ardens fastu, intumescenteque cordis elatione, perinde ac sequentia planum faciunt.

Οὐκ ἔστιν ἱασις τῇ συντριβῇ σου, ἐφλέγμα-
ται (76) ἡ πληγὴ σου. Ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἀπὸ
ὑψους μεγάλου καταπεσόντων, καὶ (77) συντριβέν-
των ἡ πόδις, ἡ χεὶρ, ἡ κεφαλὴ, ἀνάτως φλεγμαι-
νόντων, εἰρηταί ταῦτα. Ἐπεσες γὰρ, φησὶ, καὶ σὺ,
ἀπὸ ὑψους μεγάλου, τῆς προτέρας· δυνάμειος καὶ
δόξης, καὶ συνετριβήσαν τὰ καιριώτατά σου, οἱ βα-
σιλεῖς καὶ οἱ σατράπαι· καὶ ἡ πηγὴ σου ἐφλέγμανεν,
ὄγκον μέγαν σχοῦσα καὶ πύρρῃσιν ἀπὸ ὕλης πολλῆς.
Ὅσον γὰρ ἦσθα πλουσία, τοσοῦτον ἡ φλεγμονὴ τῆς
δδύνης σφοδροτέρα. Διὸ (78) ἱασις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ
ανακτηθῆσθαι (79), καὶ τὴν προτέραν εὐκλειαν καὶ
εὐσθένειαν ἀναλῆψθαι. Ἀλλὰ καὶ ἡ συναγωγὴ συντρι-
βείσα, καὶ τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν ἀφαιρεθείσα,
ἀνὰ τοῦς ἔγες, καὶ οὐκ ἐπανακληθήσεται, κἄν πλανω-
μένη, ἐλπίσῃ τὴν ἐπανάκλησιν. Ἡ γὰρ πληγὴ, ἣν
ἐπληγῇ, φλεγμονὴν εἶχεν. Ὅλη δὲ τῆς φλεγμονῆς
ταύτης, ἡ Θεοκτονία, πολλὴ οὖσα καὶ μεγάλη.

sui tandem, assumptionemque speret. Plaga enim, qua percussa est, inflammationem nacta est. Ma-
teries autem inflammationis hujus est Domini interfectio, multa et magna existens.

Πάντες οἱ ἀκούσαντες τὴν ἀγγελίαν σου, κρο-
τήσουσι χεῖρας ἐπὶ σέ· διότι ἐπὶ τίνα οὐκ ἐπῆλ-
θεν ἡ κακία σου διὰ παντός; Οἱ ἀκούσαντες, φησὶ,
τὴν περὶ σοῦ ἀγγελίαν, πῶς συνετριβῆς, καὶ τί
πέπονθας, ἀναμνησθέντες τῶν παρὰ σοῦ εἰς αὐτοὺς
γενομένων, κροτήσουσι χεῖρας ἐπὶ σέ, εὐφραίνόμενοι
τῇ σῇ κακώσει. Καὶ γὰρ ἡ κακία σου ἐπὶ πάντας
ἔθλους, καὶ πάντας ἔθλους· οὐ κατὰ τόνδε, ἢ τόνδε

⁷⁷ Osee iv, 6.

Variae lectiones et notæ.

(74) Ὅν ἡ ἡμετέρα βαθυμίαν βασιλεία ποιεῖ, quem
ad idia nostra regem facit, Cod. Ven.

(75) Ἀλλὰ φλεγμαίνων, Cod. Ven.

(76) Ἐφλέγμανεν, Cod. Ven.

(77) Quibus propterea frangantur vel pedes, vel
manus, vel caput, ideoque insanabili labore æstu,

lex et doctrinæ verbum, tum nos in soporem etiam
delabi facit Assyrius ille, quem regnum nostrum
strenuum efficit, cum servus sit atque desertor.

Abiit populus tuus super montes, et non erat qui
exciperet. Principibus et satrapis pereuntibus, re-
liquus populus ad fugam conversus, super montes
cucurrit, nec erat qui remoraretur eos, vel sistere
eos gradum, ne porro fugerent, faceret : cæterum
semper ulterius fugiebant : vel, non erat qui eos a
fuga colligeret suscipereque. Sic enim reliqui
interpretati sunt. Populus etiam Hebræorum, ad
montes, mentales leras continentes procurrens,
non invenit qui recipiat eum, vel errorem ejus
sistat. Qui enim recipiat eum, cum dixerit : Re-
pellam te, ne fungaris sacerdotio mihi ? Deinde

249 peccator ubi ascenderit ad montes arrogan-
tiæ, elationisve, eoque pervenerit, ut sese ne
peccare quidem existimet, non habet qui ipsum
resipiscentem suscipiat (quomodo enim resipiscat,
quomodo meliorem animi sententiam induat, qui
fastu, intumescenteque cordis elatione, perinde

VERS. 19. Non est sanatio contritioni tuæ, ardebat
plaga tua. Per metaphoram, ab excelso admodum
loco decidit, et contritorum, ideoque immedicabiliter æstuantium, hæc sunt dicta. Decidisti
enim, inquit, et tu ab ingenti altitudine prioris
potentiæ tuæ et gloriæ : collisique sunt et contriti,
commodissima tua, reges dico et satrapæ : plaga
et vulnus tuum inflammatum est, tumorem ingen-
tem præ se ferens, et incensionem ab materie
multa. Quanto enim opulentior fuisti, tanto nunc
inflammatio æstusque doloris vehementior : quo-
circa non est sanitas, neque curatio porro, neque
quisquam de tua tam adversa fortuna conquerens
tui miserebitur, neque priorem celebrabit et
fortitudinem recuperabis. Synagoga etiam con-
trita, templo et urbespoliata, nullam jam medicinam
admittit : neque amplius denuo ad pristinum sta-
tum revocabitur, etiamsi errans, revocationem

Omnes qui audierint hanc de te famam, plaudunt
manibus super te. Quem enim non accessit afflictio
tua semper ? Audientes, inquit, quæ de te passim
divulgantur, quomodo sis contrita, quidve sis per-
pressa, recordati mala, quæ abs te acceperint,
plaudunt manibus super te, gaudentes propter
afflictionem tuam. Nam tua antehac malitia super
omnes venit, neminemque non conturbasti. Non

etc., Ex Cod. Ven. et Bav.

(78) Propterea curatio non est, neque recipieris,
neque priorem celebritatem, etc. Sic habent græca
verba.

(79) Legendum fortasse ἀνακληθῆσθαι, vel ἐπανα-
κληθῆσθαι.

hoc tantum, vel illo tempore, sed semper. Quanto enim majore felicitate, latioreque rerum successu fruebare, tanto acerbiorum et acriorem subditis tuis te exhibebas, iisque impendebas. Hæc omnes principes audientes, cogitemus Deum iudicem, nostri in subjectos nobis affectus dispositionisque, astare : velleque, ut nos mansueti simus erga obtemperantes nobis, ut adeo nihil asperi illis injungamus, quod vires illorum ferre nequeant : quin potius quando res tales aliis injungendas, etiamsi ipsis impossibiles sint, dixerimus illis congruere, metuemus Dei longanimitatem. Nec enim quod sibi talia placeant, conticescit, verum ut sinat nos ostendere, adeoque proferre in medium nostram voluntatem atque consilium. Hinc est maxime trepidandum, ut ne plaga incurabili percussa, velut Ninevi, discamus ipsi **250** a nobis quantum sit malum, amarulentia, severitasque, ac multos deinde sortiamur, afflictionibus nostris sese oblectantes, quos nos prosperitatis nostræ temporibus nunquam non cruciantes, ceu divini iudicii obliiti, decipiebamur : cum tamen iudicium illud Dei perpetuo excubias agens, dormitet quidem propter bonitatem ac mansuetudinem suam. Atqui bene dirigat, bonaque et mansueta reddat, cunctorum principum et magistratuum corda, bonus Dominus, donetque ipsis hic per mansuetudinem gubernare sibi concessitos, ut hic ejus fruenter bonitate, nulla juxta amaritudine degustata, posthac cœlestibus e dulcibus deliciis percipiant, qui est ipse dulcedo, totusque desiderium, resque fidelibus unice expetenda, cui gloria una cum Patre, et sancto Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

Naum, si quispiam interpretetur, valet *consolationem*. Hic oriundus erat ab Helcasai trans Jordanem ad Bigabri, ex tribu Simeon. Post Jonam hic vates signum dedit, ab aquis dulcibus et igni interituram urbem Ninevi, quod et contigit. Ambiens enim ipsam palus, motu quodam eam demersit. Ignis item e deserto adveniens, altiore ejus partem incendit. Mortuus est autem in pace, in terra sua.

Variae lectiones et notæ.

(80) Καταβρών, Cod. Ven. Sed legendum fortasse κατὰ νοῦν, ut sensus sit : *Maxime vero cum ad voluntatem nostram res fluunt, timeamus iudicis*

τὸν καιρὸν, ἀλλὰ διὰ παντός. Ὅσα γὰρ εὐημέρεις καὶ εὐτύχεις, τοσούτῃ σφοδρότερον καὶ πικρότερον τοῖς ὑπὸ χεῖρα ἐπέκεισο. Ταῦτα πάντες ἀρχόντες ἀκούοντες, ἐννοοῦμεν, ὅτι κριτὴς τῆς ἡμετέρας πρὸς τοὺς ἀρχομένους διαθέσεως ἐφέστηκεν ὁ Θεός, καὶ βούλεται ἡμᾶς πρᾶξις εἶναι τοῖς ὑπὸ χεῖρα, μὴδὲν πικρὸν ἐπιτάττοντας, καὶ τὴν αὐτῶν ὑπερβαῖνον δύναμιν· καὶ μᾶλλον ὅτε κατὰ βούλην (80) ἡμῖν τὰ πράγματα φέρεται, φοβώμεθα τὸ τοῦ Κριτοῦ μακρόθυμον. Οὐ γὰρ ὡς ἀρεσκόμενος σιωπᾷ, ἀλλ' εὖν ἡμᾶς ὅλην δεῖξει τὴν ἡμετέραν προαίρεσιν, ὃ μάλιστα φοβητέον, ἵνα μὴ πληγὴν πληγέντες ἀνάτον, ὡς ἡ Νινευί, μάθωμέν τε αὐτοὶ ἀπ' αὐτῶν, ὅσον κακόν ἐστιν ἡ πικρία, καὶ πολλοὺς ὑστερον σχῶμεν τοὺς ἐψηδομένους ταῖς ἡμετέραις κακώσεσιν, οὓς ἡμεῖς ἐν τοῖς τῆς εὐτυχίας καιροῖς διὰ παντός θλίβοντες, ὡς τὴν θείαν κρίσιν λαθόντες ἡπατώμεθα, ἢ ἀεὶ γρηγοροῦσα, νυττάζει διὰ τὴν χρηστότητα. Ἀλλ' αγαθύναι τὰς πάντων ἀρχόντων καρδίας ὁ ἀγαθὸς Κύριος, καὶ δόξῃ αὐτοῖς ἐν χρηστότητι διεξάγειν τοὺς πιστευθέντας αὐτοῖς, ἵνα καὶ ἐνταῦθα τῆς αὐτοῦ χρηστότητος ἀπολαύσαντες, καὶ μηδενὸς τῶν πικραινόντων γευσάμενοι, ἔτι καὶ τῆς ἐν οὐρανῷ γλυκύτητος κατατρυφήσαιν (81), ὅς ἐστι γλυκασμός καὶ ὅλος ἐπιθυμία· ᾧ ἡ δόξα σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ ἀγῶ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. αὐτοῦ.

Ναὺμ ἐρμηνεύεται *παράκλησις*. Οὗτος ἦν ἀπὸ Ἑλκασαί, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, εἰς Βιγαβρί (82), ἐκ φυλῆς Συμεὼν. Οὗτος μετὰ τὸν Ἰωνᾶν τέρας ἔδωκεν, ὅτι ἀπὸ ὑδάτων γλυκύνει καὶ πυρὸς ἀπολείπει Νινευί, ὃ καὶ γέγονεν. Ἡ γὰρ περιέχουσα αὐτὴν λίμνη, κατέκλυσεν αὐτὴν ἐν σεισμῷ, καὶ πῦρ ἐκ τῆς ἐρήμου ἐπέλθον, τὸ ὑψηλότερον αὐτῆς μέρος ἐνέπρησεν. Ἀπέθανε δὲ ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ.

longanimitatem.

(81) Κατατρυφήσωμεν, Cod. Ven.

(82) Βιγαβρί, Bigari, Cod. Ven.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΜΙΧΑΙΑΝ.

EJUSDEM
THEOPHYLACTI

ARCHIEPISCOPI BULGARIE

EXPOSITIO IN MICHÆAM PROPHETAM.

Cum Latina interpretatione notisque Antonii Bongiovanni.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

A

251 ARGUMENTUM.

Σκοπὸς μὲν εἰς πᾶσι τοῖς θεοῖς προφήταις, ἡ βελτίωσις τῶν ἀκρατῶν, πρὸς τὴ θεογνωσίαν ἐδηγουμένων, καὶ πρὸς βίον σπουδαῖον. Πολλοὶ δὲ γεγόνασιν οἱ προφῆται, καὶ συνεχρόνισαν δὲ ἀλλήλοις τινὲς, οὐ περιττῶς, οὐδὲ μάτην· ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ διὰ πλειόνων στομάτων προσημαρτυρουμένου τὸν λαόν. ὥς εἰ μὴ ἀποσταῖεν τῶν εἰδῶλων, καὶ βιοῦν ὀρθῶς ἔλαιντο, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἐπισπᾶσονται τὰ κακὰ, καὶ ἀναίτιος αὐτὸς ἔσται. Ἵνα οὖν τοὺς τοσούτους κήρυκας καταιδεσθῶσι, τὰ σκυθρωπὰ καὶ φοβερά προαγγέλλοντας, καὶ διὰ τούτων ἐκφοδούντας, καὶ ἀπέστανται τῆς πονηρᾶς συνηθείας οἱ τῶς ἀνάληγτοι, καὶ πεπωριμένοι, τούτου ἔνεκεν ἀποστέλλει πολλοὺς προφῆτας. Οὕτω ποιοῦσι καὶ ἱερεῖς, τοὶς χαλεπώτερον νοσοῦσι διὰ πλειόνων βοηθοῦντες φαρμάκων· οὕτω καὶ τοῖς παιδίοις πολλοὺς ἐπιστῶμεν παιδευτὰς καὶ νοουθετητάς. Καὶ ὁ ἀνὰ χεῖρας ἡμῖν τοῖνον ἅγιος Μιχαίας προφήτης ἀπέσταλται ταῖς τε τῇ Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦσαις δυσὶ φυλαῖς, καὶ ταῖς ἐν Σαμαρείᾳ δέκα, αἰτιώμενος ταῦτα, ἃ καὶ Ἰωὴλ, καὶ Ἀμὼς, καὶ Ὠσηέ· καὶ γὰρ σχεδόν τι σύγχρονος ἦν, εἰ καὶ μικρῶ τινι προῦλαβον ἔκτεινοι, ἐν τῇ Ὀζίου βασιλείᾳ τῆς προφητείας ἀρχάμενοι. Ὀζίας δὲ πατὴρ ἦν τοῦ Ἰωάθαμ, ἐφ' οὗ προφητεύει ὁ Μιχαίας οὗτος. Προσημαίνει δὲ τὴν τοῦ Σατῆρος παρουσίαν, πῇ μὲν συνεκκισμένῳ, πῇ δὲ καὶ ἀριδολότερον· οἰκοδομεῖ δὲ καὶ πρὸς ἡθικὴν πολιτείαν. Ζητήσεις δὲ, εἰ οὗτος ἦν Μιχαίας ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαάβ τὰ συμβεβημένα αὐτῷ κακὰ, καὶ πάταγθεῖς ἐπὶ σιαγὸνα ὑπὸ τοῦ προφήτου Σαδοκίου. Εἰ γὰρ οὗτος ἔκτεινος ἦν, πῶς ἐπὶ Ἰωάθαμ γέγραπται προφητεύειν; πολλοῖς γὰρ ἔστιν ὑστερὸς ἔστιν Ἰωάθαμ

Unum divi prophetae omnes finem spectant, auditorum emendationem, qua sit, ut hi Dei cognitione perfusi, ad bonam honestamque vitam ducantur. Multi vero fuere divini vates, et ex his nonnulli floruerunt iisdem temporibus, idque non ab re neque frustra; quippe Dens horum multiplici ore futurum prædixit, ut, ni relicto idolorum cultu, pie recteque illi viverent, calamitates in semetipsos arcesserent, testatus se harum calamitatum minime fore auctorem. Ut ergo tam multos reformidarent præcones, acerba et horrenda prænuntiantes, incutientesque propterea metum **252** atque terrorem; simul ut a prava consuetudine desisterent, qui ad ea usque tempora stupidi fuerant et obdurati: propterea complures misit vates. Ita faciunt et medici, qui graviore morbo laborantibus, plura per medicamenta optulari conantur. Ita et pueris præficere solemus multos præceptores, rectoresque multos. Itaque et qui præ manibus nobis est sanctos Michæas vates, missus est duabus Hierusalem habitantibus tribubus, decemque reliquis, quæ Samariæ degebant, ut ea criminaretur, quæ et Joel, et Amos, et Oseas reprehenderant. Eodem enim fere tempore vixit; fere, inquam; nam si paululum Michæam præcesserunt, cum sub Ozia vaticinari cœperint. Ozias vero pater erat Joatham, quo rerum potiente, oracula sua edidit noster hic vates Michæas. Hic itaque prædicat futurum Salvatoris adventum, modo subobscuris, modo perspicuis verbis, idemque simul ad morum disciplinam instituit. Quæres, num hic sit idem ille Michæas, qui futuras Achabo

calamitates denuntiavit, cui propterea in genas A alapam iniegit propheta Sedecias. Etenim si hic idem esset, atque ille, quomodo scriptum est, eum sub Joatham imperio fuisse vaticinatum? multo enim post Achabum floruit Joatham. Vel igitur idem non est, vel idem omnino (quoniam hoc videtur et sacro Cypri præsuli (82) Epiphanio, qui in Hebræorum, unde originem traxit, historiis diu multumque versatus est) qui primum ore tenus duntaxat, imperante Achabo, fuerit vaticinatus, deinde vero sub Joatham imperio scriptis oracula sua tradiderit. Quare si spectetur tempus, quo scriptis consignata oracula hæc edita sunt, posterior profecto est Michæas vatibus superius commemoratis; non item, si simpliciter vitæ tempus consideretur.

253 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. Verbum Domini, quod factum est ad Michæam. Attentum reddit auditorem, quasi dicat: B Ne putes meum hunc sermonem esse, sed supremi rerum omnium Domini. Quam ob rem attendere te diligenter oportet, animumque ad audendum adjicere. Dominus est, qui loquitur, qui se verbaque sua contemnentem punire potest. Si autem Dominus Spiritus est; vide, quemadmodum propheta nos ad ea quæ mox dicentur, spiritali quadam ratione percipienda cohortetur. Ne litteram attendas, ait; sed tanquam a divino Spiritu prolatum sermonem excipias ea, quæ dicenda sunt, in concisum sermonem redacta, de quo Isaias: Sermonem brevium faciet Dominus. Si enim corde crederis, et ore fatearis Dominum Jesum, salvus eris⁸⁰. Quoniam autem Michæas idem sonat, atque humilitatio, vel humiliatus, consideres oportet, hoc loco significari Dei Verbum, quod natum est ex muliere, cujus anima Dominum magnificat, quia respexit humilitatem ancillæ suæ⁸¹ (quæ verba non hæc modo mulier dicit, sed universi humani generis natura) et deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles⁸². Quandoquidem autem cor contritum et humiliatum Deus non despicit⁸³, et ad omnes qui sese humiliant, fit Dei verbum, quo sua eos gratia donat, tum sapientia et intelligentia mentem replet, simulque iis revelat, quæ prudentibus atque sapientibus celata esse voluit. Si corpus tuum humiliasti per virtutis exercitationem, illud castigans religensque in servitute; excipe et verbum, quod contemplantis mentis est. Obeso enim et effeminato qui et cum vivit mortuus est, haud fit tale verbum.

Filius Morathi. Alii Hebraici textus interpretes, cum Morathitem reddiderint, innuere volunt, non hominem eo nomine prophetae patrem nobis intelligendum esse, sed locum, unde propheta ipse suam traxit originem.

In diebus Joatham, et Achaz, et Ezechie. Haud frustra recenset Michæas reges, quorum sub im-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγένετο πρὸς Μιχαῖαν. Εἰς προσοχὴν ἐπιστρέφει τὸν ἀκροατὴν, μονοουχὶ τοῦτο λέγων· Μὴ οἰσθῇς ἐμοῦ τὸν λόγον εἶναι, ἀλλὰ τοῦ πάντων Κυρίου. Ὅστε δεῖ σε νήφειν, καὶ προσεχτικώτερον ἀκούειν. Κυρίως ἐστίν, ἐξουσίαν ἔχων, δυνάμενος κολάζειν τὸν καταρρηνητὴν. Εἰ δὲ ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν, ὅρα, ὅτι διεγείρει ἡμᾶς πνευματικῶς ἀκούειν τῶν μελλόντων λαβῆναι. Μὴ ἐναπομείνης, φησὶ, τῷ γράμματι, ἀλλ' ὡς Πνεύματος λόγον ἐκδέχου τὰ ρηθισμένα, εἰς ἕνα λόγον τὰ πάντα συγκεφαλαιούμενα, περὶ οὗ καὶ Ἡσαΐας εἶπεν, ὅτι Λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ γῆς. — Ἐὰν γὰρ πιστεύσῃς τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐμολογήσῃς ἐν τῷ στόματι, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, σωθήσῃ. Ἐπεὶ δὲ Μιχαῖας ἐρμηνεύεται ταπεινώσις, ἡ τεταπεινωμένος· νοεῖ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐνταῦθα δηλούμενον, τὸν γενόμενον ἐκ γυναικὸς, ἧς ἡ ψυχὴ μεγαλύνει· τὸν Κύριον, ὅτι ἐπέδωκεν ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς δούλης αὐτοῦ, αὐτῆς τε ταύτης τῆς ταῦτα λεγούσης, καὶ ἀπλῶς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ὅτι καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινοὺς· ἐπεὶ δὲ [ἡ ἐπειδὴ] καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενοῖ, καὶ πρὸς πάντα τεταπεινωμένον ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γίνεται, διδοῦς αὐτῷ χάριν, καὶ σοφίζων, καὶ συνετίζων (83), καὶ ἀποκαλύπτων αὐτῷ, ἃ ἀπέκρυψεν ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν. Εἰ δὲ καὶ διὰ τῆς πρακτικῆς ἐταπεινωτά σου τὸ σῶμα, ὑπωπιάσας αὐτὸ καὶ δουλαγωγήσας, προσδίδου καὶ τὸν λόγον τὸν τῆς θεωρητικῆς. Πρὸς γὰρ τὸν εὐσεβωματοῦντα καὶ σπαταλῶντα, ὃς καὶ ζῶν τέθνηκεν, οὐκ ἂν ὁ τοιοῦτος λόγος γένοιτο.

Τὸν τοῦ Μωραθί. Οἱ ἄλλοι ἐρμηνεύονται τῆς Ἑβραϊκῆς ἐκδόσεως, τὸν Μωραθίτην· εἰπόντες, διδόντων ἡμῖν νοεῖν, ὅτι οὐκ ἀνθρώπος ἦν ὁ Μωραθί, πατὴρ τοῦ προφήτου, ἀλλ' ὁ τόπος, ἐξ οὗ ὤρμητο.

Ἐν ἡμέραις Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ Ἐζεκίου. Οὐ μάτην ἀπηριθμήθησαν οἱ βασιλεῖς, ἐφ' ὧν προ-

⁸⁰ Isa. x, 25; Rom. x, 9. ⁸¹ Luc. i, 46, 47. ⁸² Ibid. 52. ⁸³ Psal. l, 19.

Variæ lectiones et notæ.

(82*) Præter Epiphanium in eadem opinione sunt et Athanasius in Synopsi, et Eusebius in Chron. et alii complures.

(83) Καὶ συνετῶν· εἰ δὲ καὶ διὰ τῆς πρακτικῆς. x. τ. λ. Cod. Bav.

φητεύει Μιχαίας, ἀλλ' ἐπειδὴ πόλεμοι μεγάλοι κατὰ τοὺς καιροὺς τούτων ἐγένοντο. Καὶ γὰρ ἐπὶ Ἰωάθαμ, ἱσραήτευσεν κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ Φοκεῖ, υἱὸς Ῥομελίου, καὶ Ῥαασσών, βασιλεὺς Συρίας· εἶτα ἀποθανόντος, ἐβασίλευσεν Ἀχαζ, ὃς, ἐπιμένοντος ἐστὶ τοῦ πολέμου, τὸν Ἀσσύριον διὰ χρημάτων σύμμαχον ποιησάμενος, καθέλε τὸν Ῥαασσών. Ἀπὸ τούτου δὲ βασιλευσάντων ἐν Σαμαρείᾳ δυσσεδῶν βασιλέων, οἱ Ἀσσύριοι ἐπελθόντες οὐκ ὀλίγα κακὰ ταῖς δέκα φυλαῖς ἐπέδειξαντο. Μνημονεύει δὲ καὶ Ἐζεκίου, διὰ τὸ ἐπὶ Σαναχρηῖμ θαῦμα. Εἰκότως οὖν ἐπαμνήσθη τῶν βασιλέων τούτων. Τὰ γὰρ ἐν τοῖς τούτων χρόνοις γενησόμενα, ἐπὶ ταῖς δέκα φυλαῖς, καὶ ταῖς δυοῖ, προλέγει. Ἀκούε δὲ καὶ τῶν ἐξῆς·

Περὶ ὧν εἶδες περὶ Σαμαρείας καὶ Ἱερουσαλὴμ. Τεθέαται γὰρ, ὡς ἐν ὁράσει· τὰ ἐσόμενα καὶ ἐκθεσόμενα οὐ μόνον ἔγνω, ἀλλὰ καὶ ὡς ᾗδῃ παρόντα εἶδεν. Ἵνα οὖν μὴ ἐκθῶσι, διὰ τοῦτο ὁ λόγος· τε τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν προφήτην ἐγένετο, καὶ ὁ προφήτης τούτων διαγγέλλει τοῖς ταῦτα πεισομένοις, εἰ μὴ βελτιωθῶσι. Ἰσθι μέντοι, ὡς τὰ πλείω τῶν, λεγομένων, εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀποδέλπει.

Ἀκούσατε, λαοὶ πάντες. Ἐπεὶ περὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ Σαμαρείας προφητεύει, εἰκότως οὐχ ἓνα καλεῖ λαὸν πρὸς τὴν ἀκρόασιν, ἀλλὰ λαοὺς, τοὺς τῶν δύο φημί βασιλείων. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἀκούσαι δύο σημαίνει παρὰ τῇ Γραφῇ, τὸ τε ἀπλῶς ἐνωτίσασθαι, καὶ τὸ ὑπακούσαι· ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ τοὺς λαοὺς, μὴ ἀπλῶς ἀκούσαι, ἀλλὰ ὑπακούσαι καὶ προσχεῖν τοῖς λεγομένοις. Ἐπάγει οὖν·

Καὶ προσεχέτω ἡ γῆ, καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ. Ἡ γῆ τε τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Σαμαρείας. Σαφέστερον δὲ ποιῶν τὸν λόγον, εἶπε· *Πάντες οἱ ἐν αὐτῇ*· οὐ γὰρ δὴ τὸ στοιχεῖον ἡ γῆ προσέχειν ἐμελλεν. Ἵσως δὲ τις ἐπὶ τὸ φοβερώτερον ἐξάγεσθαι τὸν λόγον ὑπὸ τοῦ προφήτου ἔρει. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἡ γῆ καταφθαρίσεται, πυρπολουμένη ὑπὸ τῶν πολεμίων, καὶ τοὺς καρποὺς θρουμένη· καὶ ταύτην ἐπὶ τὸ προσέχειν καλεῖ. Ἔστι δὲ καὶ προφητικὸν ἰδίωμα, τὰ στοιχεῖα μάρτυρας καλεῖν. Ἀκούε, οὐρανέ· καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ, ὡς φησιν Ἠσαίας· καὶ αὐτὸς δὲ οὗτος, ἐν τοῖς ἐξῆς, τὰ ὀρηεῖς χρίσιν καλεῖ. Τοῦτο δὲ ποιοῦσιν οἱ προφῆται, ἐντρέποντες τοὺς ἐμφύχους καὶ λογικούς. Καὶ νῦν οὖν τὴν γῆν προτρέπεται προσέχειν πρότερον, εἶτα τοὺς ἐν αὐτῇ, δεικνύων, ὅτι δι' αὐτοὺς ἐπαμνήσθη ὅλης τῆς γῆς,

11.18 Isa. 1, 2.

Variae lectiones et notæ.

(84) Si mala hæc tanquam præsentia propheta prævidebat, ut ais, Theophylacte, qui fieri poterat, ut non evenirent? et si fieri non poterat, ut non evenirent, quomodo Deus per vatem ea minuitur, ut ne evenirent? Hæc facile conciliari poterunt, si

A perio vaticinatus est, sed hoc ideo facit, quod istorum regum temporibus bella magna contigerunt. Etenim, imperante Joatham, exercitum in Hierusalem duxerunt Phocce, filius Rhomelii, et Raasson, rex Syriæ: mortuo autem Joatham, imperium cepit Achaz, qui, vigente adhuc bello, federe per pecuniam cum Assyriis inito, vicit debellavitque Raasson. Deinde cum Samariæ dominarentur impii quidam reges, Assyrii, impetu facto, non pauca mala decem 254 tribubus intulerunt. Mentionem autem Ezerie facit, ejus prodigii causa, quod in Senacherim patratum fuisse constat. Merito ergo mentio fit istorum regum; siquidem prænuntiat vates, quæ horum temporibus eventura erant decem simul et duabus reliquis tribubus.

B Audi vero et quæ sequuntur.

De quibus vidit de Samaria, et de Jerusalem. Ob oculos enim quodammodo habebat futura mala et quæ eventura erant, non modo vates novit, sed quasi præsentia perspicit (84). Ne igitur hæc evenirent, ideo sermo Domini factus est ad prophetam. Atque hic sermonem ipsum prædicat iis, qui prædicta mala passuri erant, ni se emendarent, et ad bonam frugem redigerentur. Scito vero, quæ dicenda sunt, majori ex parte ad Jerusalem pertinere.

VERS. 2. *Audite, populi omnes.* Quoniam de Jerusalem atque Samaria vaticinatur; merito non unum ad audiendum vocat populum, sed duos, unius scilicet et alterius regni. Quoniam autem audire duo in sacra Scriptura significat, aurem scilicet præbere simpliciter, et dictis audientes esse, populos hoc loco vates hortatur, non ut simpliciter audiant, sed ut verba diligenter attendant, eisque prompte obsequantur. Subjicit ergo:

Auscultet terra, et omnes qui sunt in ea. Terra scilicet Jerusalem et Samaria, quod ut planius dicat, subjicit, et omnes qui in ea sunt. Non enim auditura erat terra, quatenus elementum. Fortasse vero quispiam hæc propheta verba, quo majorem hominibus terrorem incutiant, ita intelligenda putabit. Cum enim futurum esset, ut hostili manu depopulatis agris, igne terra devastaretur; merito vates et hanc ad audiendum vocat. In more autem apud sacros vates positum est, ut testes appellent vel ipsamet elementa, quemadmodum Isaias: *Audi, cælum, et auribus percipe, terra* 11.13: et infra idem hic montes ad judicium vocat. Id autem divini vates faciunt, ut anima et ratione preditos homines incitent. Itaque et in præsentia Michæas ad audiendum hortatur primum terram, deinde eos qui

notemus ejusmodi sententiæ, quæ supplicium minuitur, tacitam subesse conditionem, supplicium certo futurum, ni suorum homines poeniteat peccatorum.

in ipsa sunt, ostendens ipsorum causa terræ mentem fieri, quo ipsum veriti, enuntianda verba diligenter attendant.

Et erit Dominus Deus vobis in testimonium, Dominus ex domo sancta sua. Animadvertat, ait, unusquisque vestrum, testari hæc non me Michæam, hominem vobis omnino similem, sed ipsum Dominum, qui ex domo sancta, scilicet templo, testimonium hoc perhibet. Attentis ergo aures adhibeatis oportet: etenim Dominus est, qui loquitur, et oracula ex domo illa profert, quam vos ædificastis, in qua debitum ei honorem tribuere jussi estis, ex qua domo propheta semper affatur. Sin autem et cælum Dei domum intelligas, multo magis **255** hoc fide dignum sermonem facit. Non enim a terra clamat qui loquitur, sed ab supernis regionibus, utpote Deus verax. Quoniam autem et de Christo magna quædam mysteria continet vaticinium: propterea convocat non homines modo, qui in lege sunt, eos populos appellando, quod et proselyti ingenuis Judæis accenseantur; sed etiam omnem terram, in quam exiit sonus apostolicæ prædicationis. Ut impleatur universa terra cognitione Domini. In testimonium autem factus est unigenitus Dominus ac Deus, ut in Evangelio testatum ipse nobis reliquit, tradens modum quo salvari nos oporteat, et ut præclarum opportunis temporibus idem ille sub Pontio Pilato testimonium perhibuit. Utrumque autem hoc ex carne, quæ domus est ipsius sancta. Nisi enim carnem assumpsisset, neque Evangelium nobis attulisset, neque pro nobis passus esset. Audiant ergo verba quæ mox dicuntur, quotquot in Ecclesia, Christi scilicet regno, sunt fideles et electi populi; et quotquot terra ipsius propria facti sunt, diligenter attendant testimonium hoc, quod ex domo sua sancta, suo scilicet propheta, Dominus perhibet. Dominus quippe Dei sunt sancti.

VERS. 3. Ecce enim Dominus egreditur de loco suo. Vocabulum δίδωμι, vel pro δέω sumendum, ut uarrandi vim habeat, quasi vates dicat: Audite, Dominus advenit: vel id ipsum causam continet, perinde quasi diceret: Diligenter attendite, quia non parvi momenti res sunt, nec ejusmodi, quæ despectui haberi debeant, sed Dominus e loco suo egreditur. Status autem ac motus proprie Deo non conveniunt; sed hæc de ipso dicuntur per verborum quædam immutationem atque translationem, quomodo et hoc loco Deum egredi propheta dicit, hoc est, ab longanimitate et patientia excedere. Qui enim jamdiu patiens est, ait, nunc commotus est adversus eos qui ipsum leserunt.

VERS. 3, 4. Et ascendet super excelsa terræ, et commovebuntur montes subter eum. Conculcabit, inquit, viros dignitate præstantes, vel ipsos etiam

ὡς ἂν αἰδεσθέντες αὐτὸν, τοῖς βῆθησονται πρὸς χριστὸν.

Καὶ ἔστω Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῖν εἰς μαρτύριον, Κύριος ἐξ οἴκου ἁγίου αὐτοῦ. Λογιζέσθω, φησὶν, ἕκαστος ὑμῶν, ὡς οὐκ ἐγὼ ὁ Μιχαίας, ὁ ὅμοιος ὑμῖν ἄνθρωπος, μαρτύρομαι ὑμῖν τοὺς λόγους τούτους· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος διαμαρτύρεται ὑμῖν ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου, ἥτοι τοῦ ναοῦ, τὴν διαμαρτυρίαν (85) ταύτην ποιούμενος. Ὡστε δξίον ὑμᾶς προσέχειν· καὶ Κύριος γὰρ ἐστὶν ὁ λαλῶν· ἐκ τοῦ οἴκου λέγει, ὃν ὑμεῖς ἀνηγείρατε, ἐν ᾧ τιμᾶν αὐτῷ προστάγῃτε, ἐξ οὗ οἴκου δει πρὸς προφήτας λαλεῖ. Εἰ δὲ καὶ οἴκον νοήσης τὸν οὐρανὸν, πολλῶν μᾶλλον ἀξίόπιστον τοῦτο τὸν λόγον ποιεῖ. Οὐ γὰρ ἂν γῆς φωνεῖ ὁ λέγων, ἀλλ' ἂν ὦθεν ὡς Θεὸς ἀληθινός. Ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ Χριστοῦ μεγάλα τινὰ ἡ προφητεία περιέχει μυστήρια, διὰ τοῦτο συγκαλεῖ, οὐχὶ μόνους τοὺς ἐν τῷ νόμῳ, οὐδ' λαοὺς ὀνομάζει, διὰ τὸ καὶ προσελύτους τοῖς εὐαγγελίοις Ἰουδαίοις συνετάχθαι, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν, εἰς ἣν ἐξῆλθεν ὁ φόγγος τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, ἵνα πλησθῇ ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γινῶναι τὸν Κύριον. Εἰς μαρτυρίαν δὲ γέγονεν ὁ μονογενὴς Κύριος καὶ Θεός, καθὼ διαμαρτύρατο διὰ τοῦ εὐαγγελίου, πῶς δεῖ σιωθῆναι, καὶ καθὼ ἐμαρτύρουν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν καιροῖς ἰσίοις. Ἀμφω δὲ ταῦτα ἐκ τῆς σαρκὸς, ἥτις οἴκος ἅγιος αὐτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ ἐσαρκώθη, οὐτ' ἂν εὐηγγελίσατο (86), οὐτ' ἂν ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ τῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ πιστῶν ὅσοι λαοὶ εἰσιν ἐπιλεκτοί, δηλαδὴ ὑπὸ τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ὄντες, ἀκουέτωσαν τὰ λεγόμενα· καὶ ὅσοι δὲ γῇ αὐτόχρομα γεγονάσι, προσεχέτωσαν τῇ διαμαρτυρίᾳ ταύτῃ. Ἥν ποιεῖται ὁ Κύριος ἐκ τοῦ ἁγίου οἴκου αὐτοῦ, τοῦτο ἐστὶν, τοῦ προφήτου. Οἰκοὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ οἱ ἅγιοι.

Διότι ἰδοὺ Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. Τὸ, διότι, ἢ ἀπηγγεματικὸν λάβε, ἀντὶ τοῦ, ὅτι, ὡσανεὶ λέγοντος τοῦ προφήτου· Ἀκούσατε, ὅτι ἐκπορεύεται Κύριος· ἡ αὐτὸ τοῦτο αἰτιολογικὸν, οἰονεὶ τοῦτο λέγοντος· Προσέχετε, διότι οὐ μικρὰ τινα γίνεται, καὶ οἷα καταφρονεῖσθαι, ἀλλ' ὁ Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. Κυρίως μὲν οὖν ἐπὶ Θεοῦ οὕτε στάσις, οὕτε κίνησις· κατὰ μεταφορὰν δὲ καὶ τροπὴν ταῦτα λέγεται ἐπ' αὐτοῦ· ὥσπερ καὶ νῦν ἐκπόρευσιν λέγει τὴν ἐκ μακροθυμίας καὶ ἡρεμίας κίνησιν. Ὁ γὰρ πάλα, φησὶ, μακροθυμῶν, νῦν κινῆται κατὰ τῶν προσαχρουκῶν αὐτῷ.

Καὶ ἐπιθήσεται ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς γῆς, καὶ σαλευθήσονται τὰ ὄρη ὑποκάτωθεν αὐτοῦ. Καταπατήσῃ, φησὶ, τοὺς ὑπὲρχοντας, ἢ καὶ τοὺς βίσις.

⁸⁵ Rom. x, 18.

Varie lectiones et notæ.

(85) Ἦτοι τὴν διαμαρτυρίαν, Cod. Ven.

(86) Verba, οὕτ' ἂν εὐηγγελίσατο, adjecimus ex Cod. Ven.

οντα· ἐν τε Σαμαρείᾳ καὶ Ἱερουσαλὴμ· καὶ τοὺς ἐν ἀξιώμασιν ὑπεραίροντας, καὶ ὡς ὄρη ὑπερανέστηκότας, μετασάλευσαι καὶ μετακινήσεις ἀπὸ τῆς νῦν προσοῦσης αὐτοῖς δόξης.

Καὶ αἱ κοιλάδες ταχίσονται, ὥσει κηρὸς (87) ἀπὸ προσώπου πυρός. Κοιλάδας τοὺς ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ ὀνομάζει, τοὺς ὑποκειμένους τοῖς ὕψιλοις καὶ ἄρχουσιν, ὥσπερ αἱ κοιλάδες τοῖς ὄρεσι. Καὶ οὗτοι οὖν, φησί, εἰ καὶ σκληροὶ τέως εἰσὶ, καὶ πρὸς τὸ ὑπερίκειν θεῷ ἀνένδοτοι, ὅμως ὥσει κηρὸς ταχίσονται ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Κυρίου, εἰκὴν πυρός κατατιμπρώσης αὐτούς.

Καὶ ὡς ὕδωρ καταφερόμενον ἐν καταβάσει. Τούτῃστιν, οὕτως ἐπὶ τὸ κἀνταῖν χωρήσουσιν, ὥσπερ ὕδωρ κατὰ πρανοὺς φερόμενον· καταβάσιν μὲν γὰρ ὀνομάζει τόπον τὸν κατωφερῆ. Ἡ ὅτι ἐπὶ Περσῶν καὶ Μηδῶν χώραν ὀξέως ἀποικισθήσονται, εἰκὴν ὕδατος καταφερομένου. Ἐξεπορεύθη καὶ ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, τοῦ κόλπου τοῦ πατρικοῦ, ἐπὶ τῆς γῆς ὀφθαλμοῦ, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφεῖς, καὶ ἐπὶ τὰ ὕψη τῆς γῆς, τῆς νομικῆς, φημί, πολιτείας, διδάξας ἡμᾶς ὀψιπλῶς ταύτην μετείναι, καὶ μὴ ταπεινῶς καὶ γηϊνῶς, θυσίαις ἀνοήτοις, καὶ περιτομαῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις τοιοῦτοτρόποις προσέχοντας. Τὸ μὲν οὖν, *Μὴ ἐπιτοκήσης*, ὁδὸν τις γῆ ἐστὶ κάτω κείμενον· τὸ δὲ, *Μὴ ὀμόσης* ὁδῶς, ὕψος γῆς, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Ἔσεισε καὶ τὰ ὄρη ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σταυροῦ, ἥ καὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις μετεκίνησε τῆς καθ' ἡμῶν ἐξουσίας. Καὶ οἱ ὑποκείμενοι τοῖς πονηροῖς ὄρεσι τοῦτοίς, ὥσπερ κοιλάδες, καὶ πᾶσαν τὴν ἀπ' αὐτῶν ἐπιβρέουσιν αὐτοῖς μοχθηρίαν ὑποδεχόμενοι Φαρισαῖοι καὶ Γραμματεῖς, ἐτάκσαν ἀπὸ προσώπου πυρός τῆς θεότητος αὐτοῦ. Ἀναστάντος γὰρ ὡς Θεοῦ, τὰ διαβόλια αὐτῶν ἠφανίσθησαν, καὶ ὡς ὕδωρ διεβρόχσαν. Τὰ αὐτὰ καὶ Δαβὶδ περὶ τούτων δοκεῖ λέγειν· *Ἐξουθενώθησονται ὥσει ὕδωρ διαπορευόμενον, ὥσει κηρὸς ταχεῖς, ἀντανευσθήσονται*. Νόει δὲ, ὅτι καὶ ὁ Κύριος ἐκπορεύεται (89) ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, τούτῃστιν τοῦ οἴκελου ὕψους, καὶ ἡ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως γῆ καὶ ταπεινότης ὑφούται, καὶ τότε ἐπιβαίνει ἐπὶ τὰ ὕψη αὐτῆς· εἰ μὴ γὰρ καὶ ἐκεῖνος συγκαταβῇ, καὶ ἡμεῖς ἀνυψωθῶμεν, ἀμικτός ἢ ἀγαθότης· καὶ τὸ φιλόανθρωπον, ἀκοινώνητον· καὶ μὴ εὐρίσκων ὕψη γῆς, οὐδὲ ἐπιβαίνει λοιπόν· τὰ γὰρ ὕψηλὰ δέχονται τὴν ἐπιβασιν αὐτοῦ. Τότε δὴ καὶ τὰ ὄρη ἡμῶν σείονται, ὁ πλοῦτος, καὶ ἡ δόξα, ἀδίδακτα καὶ ἄστατα φαινόμενα ἡμῖν, ὅτε ἡ θεία δόξα ἀποκαλυφθῇ, ἡ ὅπως βεβαία καὶ μόνιμος. Καὶ γίνονται τῆνικαῦτα ὑποκάτω τοῦ Κυρίου, χρωμάτων αὐτοῖς ἡμῶν καλῶς, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Κυ-

⁸⁷ Psal. xxxvii, 6.

Variae lectiones et notæ.

(87) Illud, ὥσει κηρὸς, deest in Cod. Ven.

(88) Ita tamen, ut paternam sinum non desereret; non enim divinam naturam amisit, dum assumpsit humanam, ut adversus Eutychem Ecclesia Catholica docet.

(89) Ἐκπορεύεται, Cod. Bav.

A Samariae et Jerusalem principes; et eos qui gradu cæteris antestant, ac veluti montes supra reliquos extolluntur, ea depellet detrudetque gloria quæ nunc ipsi gaudent.

Et valles tabescent, sicut cera a facie ignis. Valles appellat infimos homines, qui proceribus optimatibusque subsunt, uti valles montibus. Illi quoque, ait, etsi duro adhuc corde præditi, Deo parere detrectent; attamen, uti cera liquescent, ira Domini instar ignis eos absumente.

Et sicut aqua profluens in descensu. Præcípites videlicet ita ferentur, ut aqua **256** per declive. Descensum enim appellat declivem locum. Vel hoc ideo dicit, quia celeriter, instar aquæ defluentis, in Persarum Medorumque regionem Hebræi erant transferendi. Loco item suo, paterno scilicet sinu (88), digressus est et unigenitus Filius, orbi terrarum sese visendum præbens versansque cum hominibus, idemque conscendit altitudines terræ, l-galis videlicet provinciæ, quam nos obire docuit per excelsa gradientes, non per ima atque depressa, stultis victimis, circumcisionibus et aliis huiusmodi utentes. Illud porro *Ne pejeret*, humili cuidam humo quodammodo consimile est; illud vero, *Ne iures omnino*, et alia hujus generis, speciem quamdam excelsæ terræ præseferunt. Idem et montes concussit, in die crucis, qua die nostrorum inimicorum opes attrivit, eosque sua dejecit in nos potestate atque dominatione. Et qui nefariis hisce montibus, uti valles, subjiciuntur, et omnem inde manantem improbitatem atque nequitiam excipiunt Pharisæi et Scribæ, consumpti sunt igne divinitatis ipsius. Cum enim a mortuis utpote Deus surrexerit; evanuerunt ipsorum consilia, et quasi aqua dilabi cœperunt. Eadem et David de his ipsis dicere videtur, *Ad nihilum redigentur, ut aqua decurrens, et uti cera liquefacta auferentur*. Consideres item velim et Dominum descendere de loco suo, sua videlicet celsitudine, atque hinc extolli (90) humanæ naturæ limum et vilem ipsius pulverem, et tum ipsum Dominum hujus terræ celsitudinem ascendere. Nisi enim simul ipse descenderet, et nos in sublime tolleremur: nullam sui copiam faceret bonitas, nullique se participandam præberet clementia. Et si nullæ terræ celsitudines occurrerent, ascendere nunquam posset. Excelsa enim excipiunt ipsius ascensum. Tum quatiuntur et nostri ipsorum montes, opes nimirum et gloria, quæ fluxæ nobis videntur et instabiles, cum divina nobis gloria

(90) Humanæ scilicet Christi naturæ, quæ personæ Verbi conjuncta est, per quam conjunctionem, quam hypostaticam theologi appellant, effectum est, ut Christus homo Deus vere diceretur, quo nihil profecto sublimius excogitari potest.

patefit, quæ vere firma est atque stabilis. Quæ quidem A rίου ἐντολήν, τῇ μὲν πλουσίῳ, εἰς τὸ ἐπαρκεῖν πέν-
 ut Dominus potestati subjiuntur, cum nos iisdem, νησι τὰ χρεώδη· τῇ δὲ δόξῃ, εἰς τὸ τοῖς ταπεινο-
 ut Dominus idem jubet, recte utimur; divitiis nimirum, pauperum necessitatibus opitulando; auctori-
 tate et imperio, cum tenuioribus adversus potentiores insurgendo. Consumuntur item valles nostræ, δειχόμεναι διαθήσεις, τήκονται, οἷον ἐπὶ ὀφθαλμῶν
 prævæ scilicet cupiditates, quæ in se confluentia undique vitia suscipiunt; consumuntur, inquam, perinde ac si nostros ob oculos infernalis illius barathri ignis versaretur.

VERS. 5. *Propter impietatem Jacob omnia hæc et propter peccatum domus Israel.* Per hæc propheta nobis innuit, quæsuperius de montibus atque vallibus dixit, non ad inanimata pertinere, sed ad homines, qui acerba quædam mala passuri erant. Quid enim **257** valde curarent ii, qui Samariæ impiam vitam debebant, et Hierusalem habitatores, qui nefaria facinora patrabant, quod montes quaterentur, vallesque tabescerent? Appellat autem Jacob decem eas tribus, quæ Samariæ commorabantur, quas et impie vivere dicit, propterea quod a Deo ad idola defecerant; Israellem vero vocat reliquas duas, quæ Hierusalem incolebant, quas, uti peccantes, quod sane levius est, criminatur. Impie porro vivit, qui a Deo desciscit omnino; peccat autem, qui divina præcepta violat. Hanc ob rem iis, qui Samariæ impiam vitam agebant, indidit nomen naturale et humilius, nempe Jacob; iis vero qui Hierusalem incolebant, nomen aliud sublimius atque præstantius. Cum enim hi divinum templum haberent, habebant item

Δι' ἀσέβειαν Ἰακώβ τὰ πάντα, καὶ δι' ἀμαρτίαν οἴκον Ἰσραὴλ. Διδῶσιν ἐντεῦθεν νοεῖν, ὅτι ἂ ἐίρηκε περὶ ὄρεων καὶ κοιλάδων, οὐ περὶ τούτων ἦσαν τῶν ἀψύχων, ἀλλὰ περὶ ἀνθρώπων μελλόντων πείσασθαι τινα δεινὰ (91). Τί γὰρ ἐμελλε τοῖς ἐν Σαμαρείᾳ ἀσεβοῦσιν, ἢ τοῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀμαρτάνουσιν, ἐὰν τὰ ὅρη ἐσεόντο, καὶ αἱ κοιλάδες ἐτήκοντο; Ἰακώβ μὲν οὖν καλεῖ τὰς ἐν Σαμαρείᾳ δέκα φυλὰς, ἃς καὶ ἀσεβῆσαι φάσκει, ὥς ἀπὸ Θεοῦ ἀποστάσας ἐπὶ τὰ εἰδωλὰ· Ἰσραὴλ δὲ τὰς ἐν Ἱερουσαλὴμ δύο, ἃς καὶ ὡς ἡμαρτηκυίας αἰτιᾶται, ὅπερ ἐστὶ κορυφώτερον· Ἀσεβεῖ μὲν γὰρ ὁ ἀπὸ Θεοῦ τῆλεον ἀποστάς· ἀμαρτάνει δὲ ὁ περὶ τὴν τῶν θείων ἐντολῶν ἐργασίαν προσκόπτων (92). Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀσεβήσας τὸ φυσικὸν καὶ ὑποδεέστερον νομα ἐπιτίθεται, τὸ Ἰακώβ· τοῖς δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ, τὸ πνευματικώτερον καὶ τιμιώτερον· τὸν γὰρ θεῖον ναὸν ἔχοντες, πολλοὺς εἶχον εὐσεβεῖς.

Quæ est impietas Jacob? Nonne Samaria? et quod est peccatum domus Juda? nonne Hierusalem? Scilicet quæ Samariæ fiebant, hæc impietas erant; falsa enim idola ibi colebantur; quæ vero in urbe Hierusalem patrabantur, hæc erant peccata; ibi siquidem habitantes injuriis vexabant tenuiores, invadebantque ipsorum bona, et alia ejusmodi complura facinora committebant. Nisi forte quis dicat divinum vatem, quo summam vim verbis adderet, appellare urbes ipsas, alteram impietatem, peccatum, ut innueret has impietatem quodammodo ipsam, ipsumque peccatum evasisse.

VERS. 6. *Et ponam Samariam ut pomorum custodiam in agro.* Qui autumnales fructus custodiunt, construere solent exigua quædam turguria, in quibus commorantes, agros observant, quod in ipsis fructus sunt. Exacta vero autumnii tempestate, ea deserta relinquunt. Futurum itaque minatur vates, ut divini angeli, qui Samariæ populum custodiunt, illinc discedentes, urbem deserant, eaque propterea quasi turgurium dissolvatur.

Et in plantationem vineæ, et deirudam in voraginem lapides ejus et fundamenta ejus revelabo. Hoc est, quemadmodum qui vinetum conserere volunt, idoneum ad id locum aratro findentes, susque deque vertunt; ita patietur et Samaria. Hæc enim funditus evertetur, neque muros habebit, neque domus, neque idolorum altaria, neque locos. Quin

Τίς ἀσέβεια οἴκον Ἰακώβ; οὐχὶ Σαμαρεία; καὶ τίς ἡ ἀμαρτία οἴκον Ἰούδα; οὐχὶ Ἱερουσαλὴμ; Τουτέστι, τὰ ἐν Σαμαρείᾳ γινόμενα, ταῦτα ἦσαν ἀσέβεια· εἰδωλολάτρειον γάρ· καὶ τὰ ἐν Ἱερουσαλὴμ πραττόμενα, ταῦτα ἦσαν ἀμαρτία. Καὶ γὰρ ἡδίκουν καὶ ἐπλεονέκτουσαν τοὺς πεινέστερους, καὶ τοιαῦτα πολλὰ ἐποίουν· εἰ μὴ τυχόν τις εἶπει, ὅτι ἐμφαντικώτατα τὰς πόλεις αὐτὰς ἐρρησεν εἶναι, τὴν μὲν ἀσέβειαν, τὴν δὲ ἀμαρτίαν· ὥστε δεῖξαι ταύτας αὐτοασέβειαν καὶ αὐτοαμαρτίαν γενομένας.

Καὶ θήσομαι Σαμαρείαν ὡς ὀπωρογυλάκιον ἀγροῦ. Οἱ τὰς ὀπώρας φυλάττοντες, καλύβας εὔτελες τινὰς συνιστῶντες, ἐν αὐταῖς μένοντες, φυλάττουσιν ἐν ὅσῳ ὀπώραί εἰσι· μετὰ δὲ τὸν τῆς ὀπώρας καιρὸν, καταλείπουσι ταύτας ἐρήμους. Ἀπειλεῖ οὖν, ὅτι οἱ φυλάττοντες ἐν Σαμαρείᾳ λαὸν θεῖοι ἄγγελοι, ἀναχωρήσαντες, ἐρημὸν αὐτὴν καταλείψουσιν, ὥστε ταύτην ὡς καλύβην καταλυθῆναι.

Καὶ εἰς φυτεῖαν ἀμπελώρος, καὶ κατισπάδω εἰς χάος τοὺς λίθους αὐτῆς, καὶ τὰ θεμέλια τῆς γῆς ἀποκαλύψω. Τουτέστιν, ὥσπερ οἱ μέλλοντες ἀμπελώνα καταφυτεύσαι, τὴν ἐπιτίθειον τόπον ἀρό-
 τροις ἀνατέμνοντες, ἄνω καὶ κάτω στρέφουσιν· οὕτω καὶ ἡ Σαμαρεία πείσεται. Κατασκαφῆσεται γὰρ, καὶ οὔτε τεῖχη ἔξει, οὔτε οἶκους· ἀλλ' οὐδὲ τοὺς

Variae lectiones et notæ.

(91) Πείσασθαι τὰ δεινὰ, Cod. Bav.

(92) Προκόπτων, Cod. Ven.

βωμούς τῶν εἰδώλων, καὶ τὰ τεμένη. Ἀλλὰ καὶ οἱ λίθοι αὐτῆς κατασπασθήσονται, τούτεστι, καθαιρεθήσονται εἰς χάος, ἔγουν βάθους (93) διαρκούς· ὥστε καὶ τὰ θεμέλια ἀποκαλυφθῆναι, καὶ λοιπὸν εἰς φρεσίαν ἀμπίλων ἐπιτηδεῖαν εἶναι δοκεῖν.

Καὶ πάντα τὰ γλυπτὰ αὐτῆς κατακόψουσιν. Οὗς προσεδόκησαν, φησὶν, ἔσεσθαι αὐτοῖς σωτήρας, ὡς θεοὺς, τούτους Βαβυλώνιοι κατακόψουσι· τοὺς μὲν, ὡς ξυλίνους ὄντας, εἰς καυσί· τοὺς δὲ, ὡς χρυσοὺς, καὶ ἀργυρεὺς, εἰς πλοῦτου περιουσίαν.

Καὶ πάντα τὰ μισθώματα αὐτῆς ἐμπρήσουσιν ἐν πυρὶ· καὶ πάντα τὰ εἰδῶλα αὐτῆς θήσομαι εἰς ἀφανισμόν. Δίδει ἐκ μισθωμάτων πορνείας συνήγαγε, καὶ ἐκ μισθωμάτων πορνείας συνέστρεψε (94). Τοὺς ναοὺς, φησὶ, καὶ τοὺς βωμούς, καὶ τὰ ἀναθήματα, ἃ ἀνέτιθει τοῖς εἰδώλοις, οἶονε τινα μισθὸν ὡς εὐεργέταις, καὶ παντοίων ἀγαθῶν χορηγοῖς, ταῦτα ἐμπρήσουσιν οἱ Βαβυλώνιοι. Καὶ γὰρ πολὺν τινα πλοῦτον, ἐν ἀναθήμασι καὶ κειμηλίοις θεωρούμενον, συνήγαγε καὶ συνέστρεψε· τούτεστι, συνεφόρησε καὶ συνεσώρευσεν εἰς τιμὴν εἰδώλων, ἐκ τῶν τοιοιτοτρόπων μισθωμάτων τῆς πορνείας αὐτῶν, τούτεστι τῆς εἰδωλολατρείας· μισθώματα γὰρ διδοῦσα τοῖς δαίμοσιν, ὡς εὐεργέταις, καθὼς εἴρηται, πολυτελῆ, καὶ πολλὰ ἀναθήματα συνήγαγεν. Εἰκὸς δὲ, ὅτι καὶ αἱ πόρνοι, μισθοὺς τῆς ἀκολασίας λαμβάνουσαι, ἐκ τούτων ἀπαρχὰς προσέφερον τῷ τῆς ἀκολάστου δαίμονος εἰδώλῳ τῇ· Ἀστάρτῃ, ἥτοι τῇ Ἀφροδίτῃ. Ἡ τὰ μισθώματα καὶ ἐτέρως νοήσεις· τὸν γὰρ χρυσὸν αὐτῶν, φησὶ, καὶ τὸ ἀργύριον, καὶ τὸν οἶνον ἐμπρήσουσιν οἱ πολέμιοι, ἃ ἐνὸμίζον Ἰσραηλίται μισθώματα αὐτοῖς δοθῆναι παρὰ τῶν εἰδώλων, ἔνεκεν τῆς εἰδωλολατρείας. Εἶτα ὡσανεὶ ἐπιγελῶν τῷ Ἰσραὴλ, φησὶν ὁ Θεὸς κατ' εἰρωνείαν, ὅτι τὸν πλοῦτον, ὃν συνήγαγεν, ἐκ τῶν εἰδώλων εἶχεν, ὡς ἐδόκει, μισθὸν διδόντων αὐτῷ τῆς πορνείας, ἥτοι εἰδωλολατρείας, καὶ ἐκ τῶν τοιούτων μισθῶν συνέστρεψε, τούτεστι, στερεὸς τις, καὶ συνεστραμμένος, καὶ σταθερὸς γέγονεν. Ὡς ὀπωροφυλάχιον γέγονεν ἡ κατὰ νόμον λατρεία, ἕως μὲν εἶχε καιρὸν ὁ νόμος, ἀξιουμένη λέγου· ἐπεὶ δὲ ἐκείνος παρήλθεν, ὥσπερ ὀπώρα (ὀλιγοχρόνιος γὰρ καὶ οὗτος, καὶ οὐ στερεὰν παρέχων τροφήν), τότε καὶ αὐτὴ ἐγκαταλειφθεῖσα, ὅτε καὶ οἱ λίθοι αὐτῆς κατασπασθῇσαν, ἥτοι τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, ἃ οὕτε αὐτοὶ, οὕτε οἱ πατέρες αὐτῶν ἠδυνήθησαν βαστάσαι. Καὶ τὰ θεμέλια αὐτῆς ἀποκαλύφθη, τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐν τῷ χρυσῷ τέως κείμενον· καὶ γέγονεν ὄντως εἰς φρεσίαν ἀμπελώνας νέου, τοῦ ἐξ ἐθνῶν λαοῦ, ὅτε καὶ ἡ Φαρισαϊκὴ διδασκαλία ἐνεπρήσθη τῷ τοῦ Πνεύματος πυρὶ, διὰ τοὺς ἀποστόλους· ἐκάθισεν· ὑπὲρ ἧς μισθώματα παρὰ τοῦ λαοῦ ἐλάμβανον, ἐξ ὧν συνήγον πλοῦτον καὶ συνέστρεφον, τὰς ὁδοὺς Κυρίου, τὰς εὐθείας καὶ ἀπλὰς, διαστρέφοντες, καὶ εἰς συζητήσεις καὶ σπαστροφὰς λόγων

etiam ipsius lapides detrudentur, hoc est, in immensam voraginem deprimentur, ut et fundamenta retegantur, et urbs in posterum serendis vineis apta et idonea videatur.

VERS. 7. Et cuncta sculptilia ejus concident. Quos, ait, servatores sibi deos fore Judæi sperabant, hos Babylonii conterent, partim uti ligneos comburendo, partim uti aureos et 258 argenteos ad opulentie ostentationem.

Et omnes mercedes ejus comburent in igni, et cuncta idola ejus ponam in perditionem. Quia ex mercibus fornicationis coegit, et ex mercedibus fornicationis congregavit. Tempia, inquit, et aras atque donaria quæ tanquam mercedem idolis, uti bene meritis bonorumque omnium largitoribus, urbs dicavit; hæc omnia Babylonii comburent. Multas enim divitias quæ in sacrariis thesaurisque publicis visebantur, eas ad idolorum honorem urbs illa collegit atque congegavit, hoc est, congregavit cumulatitque ex istiusmodi mercedibus fornicationis, idolorum scilicet cultus. Cum enim mercedes spiritibus nequam, tanquam bene sibi facientibus, uti supradictum, urbs ipsa præberet; multa idcirco atque pretiosa donaria congegesserat. Verisimile quoque est et meretrices primitias ejus mercedis, quam ex flagitio capiebant, obtulisse impudici numinis idolo. Astartes nimirum, seu Veneris. Vel mercedes alio modo sic intelligere commode poteris. Aurum ipsorum, aif, atque argentum et vinum hostes igni corrumpent; quæ Israelitæ, tanquam mercedem, suis a numinibus ob cultum ipsis tributum sibi præberi putabant. Deinde Israellem quodammodo Deus irridens, quamdam per ironiam habere ipsum ait divitias quas collegisset, ab suis numinibus, uti putabat, acceptas, quasi mercedes fornicationis, idolorum scilicet cultus; eumque per hujusmodi mercedes in unum coaluisse, firmum videlicet, bene compactum stabilemque cætum. Erat uti pomorum custodia et legalis cultus, qui quandiu floruit lex, in honore habebatur; postquam autem lex præterit, instar autumnii, brevis et ipsa ævi, neque solidum exhibens alimentum; tum et cultus ipse derelictus est, discretique sunt et ipsius lapides, onera scilicet legis graviora quæ neque ipsi neque ipsorum patres ferre potuerunt⁹³. Tum detecta sunt et ejus fundamenta, scilicet Spiritus, qui usque ad id temporis delituerat, et vere facta est in plantationem vinei novi, populi nimirum egentibus conflati. Quo quidem tempore consumpta est et Pharisæica doctrina eo Spiritus igne, qui in apostolos delapsus est, reseditque in ipsis; pro qua doctrina Pharisæi mercedes a populo capiebant, colligebantque inde divitias. Qua doctrina ii detorserunt vias Domini rectas atque

⁹³ Act. xv, 16.

Varie lectiones et notæ.

(93) Ἦγουν ἀρχὴ βάθους, Cod. Bav.

(94) Συνέστρεψε, Cod. Bav. Ita et paulo post.

planas, eas depravantes implicantisque futilibus A controversiis et ambagibus. Deseritur a Deo, ut agri turgurum, et anima, quæ Dei fructus non custodit, charitatem scilicet, gaudium, pacem, longanimitatem, et cætera quæ a Paulo recensentur, sed victum appetit atque caducum hujus sæculi fructum, quisimilis pomis est, 259 ingeneratque tumorem atque inflationem iis qui avide ipsum consecretantur. Quod ita porro deseratur, ipsimet animæ fortasse prodest. Tum enim ejus lapides deiciuntur, cordis scilicet durities, et ipsius fundamenta reteguntur; siquidem anima tum in apertum profert sua cogitata, quæ sunt actionum fundamenta. Atque tum fit in plantationem, Christum excipiens, discipulis dicentem, *Ego sum vitis, vos palmites* 19. Talis anima, cum inimico serviret, mercedes ab eo capiebat opes fortasse atque gloriam; quibus ipsam allaciebat, ei quodammodo dicens: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me* 20. Quæ sane omnia talis anima conjicit in Evangelii ignem, quem mittere Dominus in terram venit 21. Quo enim pertingunt evangelica verba, ibi dissipantur opes et gloria.

VERS. 8. *Propter hoc planget, et lamentabitur, ibit discalceata et nuda.* Quoniam adultera instar a me descivit, atque idolis mercedes dedit, appenditque donaria, vel etiam quia cultus mercedem, opes et alia bona se ab idolis ipsis obtinuisse putavit: propterea incidet in calamitates, planget, et lamentabitur, et ibit discalceata, et nuda in captivitatem scilicet abducetur. Talis est enim captivorum habitus. Ita et Isaias, futuram populo captivitatem innuere volens, Hierusalem circuibat nudus, calceisque destitutus 22.

Faciet planctum quasi draconum. Afflictionis magnitudinem per hæc vates indicat; ferunt enim dracones, cum percutiuntur, debiles edere stridores, et cauda ferire solum.

Et luctum, quasi filiarum Sirenium. Græci Sirenas fabulantur aves quasdam, humana forma præditas, quæ dulce suaviterque canere norint: sacra vero Scriptura sirenas appellat garrulos passeret, qui dulces ore concentus fundere solent, vel psas etiam interdum alcyones, quæ flebiles cantus edunt. Quoniam ergo qui lugent, quadam id cum cantilena facere solent, idcirco mentio fit istorum musicorum animalium.

VERS. 9. *Quia obtinuit plaga ejus, quia venit usque ad Judam, et tetigit usque ad portam populi mei usque Hierusalem.* Hoc loco vates innuit Samariæ captivitatem a Thethlathphatar atque Salmanasar, Assyriæ regibus, illatam 23. Hanc

προχωρούντες. Ἐγκαταλιμπάνεται ὑπὸ Κυρίου, ὡς ἐποροφυλάκιον, καὶ ψυχῇ, ἢ μὴ καρπὸν τοῦ Πνεύματος τηροῦσα, ὅς ἐστιν ἀγάπῃ, χαρὰ, εἰρήνῃ, μακροθυμία, καὶ τ' ἄλλα, ὅσα παρὰ τοῦ Παύλου ἀπηρέθιμται, ἀλλὰ τὸν ὀλιγοχρόνιον καὶ παροδικὸν τοῦ αἰῶνος τούτου καρπὸν περιέπουσα, ὅς ὁπώρα ἔοικεν, ὅκον καὶ φύσημα ἐμποιῶν τοῖς αὐτὸν προσεμένοις. Τάχα δὲ ἡ ἐγκατάλειψις αὐτῇ, λυσitteλῆς αὐτῇ. Οἷ τε γὰρ λίθοι κατασπώνται, ὃ ἐστὶν ἡ πώρωσις τῆς καρδίας αὐτῆς, καὶ τὰ θεμέλια αὐτῆς ἀποκαλύπτεται, ὁπνήνικα τοῦς λογισμοῦς ἐξαγορεύει, οἷτινές εἰσι τῶν πράξεων θεμέλιοι· καὶ τότε γίνεται εἰς φυτεῖαν ἀμπελῶνος, δεχομένην Χριστὸν, εἰπόντι τοῖς μαθηταῖς· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα. Ἡ τοιαύτῃ ψυχῇ, ὅτε (95) ἐδούλενε τῷ ἰχθῶρ, μισθώματα παρ' αὐτοῦ ἐλάμβανε, πλοῦτον τάχα καὶ δόξαν, διὰ τούτων σαίνοντος αὐτὴν, εἰσὲν (96) πρὸς αὐτὴν λέγοντος· Ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, ἐὰν περὶ τὸν προσκυρήσῃς μοι, ἅτινα πάντα δίδωσιν ἡ τοιαύτῃ ψυχῇ τῷ τοῦ Εὐαγγελίου πυρὶ, ὃ ἦλθεν ὁ Κύριος βαλεῖν ἐπὶ τῆς γῆς· ὅπου γὰρ ὁ εὐαγγελικὸς λόγος εἰσέλθοι, ἐκεῖ πλοῦτος καὶ δόξα διαπανώνται.

Ἐνεκεν τούτου κόψεται, καὶ πενθήσει, καὶ πορεύσεται ἀνυπόδετος, γυμνή. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἐξεπόμευσεν ἀπ' ἐμοῦ, καὶ μισθοῦς ἐδίδου τοῖς εὐδολοῖς τὰ ἀναθήματα· ἢ καὶ παρ' αὐτῶν ἐνόμιζε μισθοῦς ἔχειν τῆς λατρείας· τὸν τε πλοῦτον, καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ· τούτου ἔνεκεν συμφοραῖς περιπεσεῖται, καὶ κόψεται, καὶ πενθήσει, καὶ πορεύσεται ἀνυπόδετος καὶ γυμνή, ὃ ἐστὶν, εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαχθήσεται. Τοιοῦτον γὰρ τὸ σῆμα τῶν αἰχμαλώτων. Οὕτω καὶ Ἡσαίας, τὴν ἐσπομένην τῷ λαῷ αἰχμαλωσίαν ὑποδιδῶν, εἰπε· Περιεστέσει τὴν Ἱερουσαλήμ γυμνὴ καὶ ἀνυπόδετος.

Ποιήσεται κοπετήν, ὡς δρακόντιον. Τὸ μέγεθος τῆς θλίψεως αὐτῶν δηλοῖ διὰ τούτων. Φασι γὰρ τοῦς δράκοντας, ἐπειδὴν πληγείεν, συριγμοῦς ποιεῖσθαι ὀδυνηροῦς, καὶ καταπαλεῖν τὴν γῆν τῇ κέρκῃ.

Καὶ πένθος, ὡς θυγατέρων Σειρήνων. Ἕλληνας μὲν Σειρήνας λέγουσιν εἶναι πτηνὰ τινα ἀνθρωπόμορφα, μελωδεῖν εἰδὸτα ἡδέως καὶ θελκτικῶς· ἢ δὲ θεόπνευστος Γραφῇ σειρήνας καλεῖ τῶν στρουθίων τὰ χαλίστερα, καὶ εὐστομεῖν εἰσθότα· ἢ καὶ αὐτὰς δὲ ὅτε τὰς ἀλκυόνας, αἱ γοερά μελὴ ἄδουσιν. Ἐπεὶ οὖν οἱ πενθοῦντες εἰσθῶσι μετὰ τινος μέλους θρηνεῖν, διὰ τοῦτο τῶν μελωδῶν τούτων ζῶων ἐμνήσθη.

Ὅτι κατεκράτησεν (97) ἡ πληγὴ αὐτῆς, διδοὶ ἦλθεν ἕως Ἰουδα, καὶ ἤγατο ἕως πόλεως λαοῦ μου ἕως Ἱερουσαλήμ. Ἐνταῦθα σημαίνει μὲν τὴν ἐπαχθεῖσαν τῇ Σαμαρείᾳ αἰχμαλωσίαν, ὅπο τε Θετλαφθатар (98) καὶ Σαλμανασάρ, τῶν Ἀσσυρίων

22 Joan. xv, 7. 23 Matth. v, 30. 24 Luc. xii, 59. 25 Isa. xi, 2. 26 IV Reg. xxi, 15.

Variae lectiones et notæ.

(95) Καὶ ὅτε. Cod. Ven.

(96) Καὶ εἰσὲν, Cod. Ven.

(97) Ἐκράτησεν, Cod. Bav.

(98) Θετλαφθатар, Cod. Bav.

βασιλέων· ταύτην γὰρ πληγὴν ὀνομάζει, κατακρα-
τήσαν αὐτὴν, διὰ τὸ πανωλεθρία αὐτοὺς παραδο-
θῆναι ὑπὸ Σαλμανασάρ. Σηραίνει δὲ καὶ τὴν τοῦ
Σαναχρηεὶμ ἐφοδόν, ἐπελθόντος τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ
κατατρώγοντος μὲν καὶ πόλεις τινὰς τῶν ἐξωθεν·
ἀφαιμένου δὲ καὶ τῶν πυλῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ· ἐπο-
λιόρχησε γὰρ αὐτὴν διὰ τοῦ ὑποστρατηγούντος αὐτῇ
Ῥαφάκου. Δύνασαι δὲ πληγὴν νοῆσαι καὶ τὴν εἰδω-
λολατρείαν, ἥτις ἀπὸ Σαμαρείας ἀρξαμένη, τελευ-
ταίον καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐπενεμήσατο (99). Πεν-
θοῦσι καὶ κόπτονται καὶ νῦν Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ τὸ πέν-
θος· αὐτοῖς τοῦ δρακονταίου γέμει (1). Οὐ φέροντες
γὰρ ὑπέκειν Χριστιανοῖς, ζητοῦσι τὴν παλαιὰν δό-
ξαν, καὶ ἀνυπόδετοι πορεύονται. Οὐ γὰρ ὑπέδεσαν
τοὺς πόδας αὐτῶν ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς
εἰρήνης, ἀλλὰ σύντριμμα καὶ τάλαιπωρία (2) ἐν ταῖς
ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν· καὶ
γυμνοὶ δὲ εἰσιν, ὥς μὴ Χριστὸν ἐνδυσάμενοι. Ταῦτα
δὲ γέγονεν αὐτοῖς, διότι κατεκράτησεν ἡ πληγὴ αὐ-
τῶν, ἣν ἐπλήγησαν ἐπὶ Χριστῷ, ποιοῦντι θαύματα,
ἥτις διήλθεν ἔως Ἰούδα τοῦ προδότη, καὶ ἤφατο
τῆς πύλης τοῦ λαοῦ, τῆς πλατείας, λέγου, ζωῆς, ἣν
ἰδεύοντες, ἐνεκότεον Χριστῷ, λέγοντι· *Εἰσελάθετε*
διὰ τῆς στενῆς πύλης· καὶ ταῦτα, τὴν Ἱερουσα-
λὴμ κατοικοῦντες, τὴν πόλιν τοῦ βασιλείως τοῦ με-
γάλου, ἐν ᾗ δικαιοσύνη ἐγεννήθη. Ἐν αὐτῇ κόπτε-
ται κοπετὸν δρακόντων καὶ ὁ τὴν τοῦ κόσμου λύπην
λυπούμενος, ἥ ἐπὶ χρημάτων ἀπωλεία, ἥ ἐπὶ δόξης
ἐφέσει (3), ἥ ἐπ' ἄλλω τινὶ τοιοῦτῳ πενθῶν. Οὗτος
ὁ κοπετὸς δαιμόνων ἐστὶ, τῶν νοητῶν δρακόντων.
Τοῦτο τὸ πένθος καὶ τῶν θυγατέρων τῶν Σειρήνων
ἐστὶ, ψυχῶν οἰκειοτάτων ταῖς ἡδοναῖς τοῦ βίου, αἵ-
τινές· εἰσιν αἱ Σειρήνες. Ὅρα μέντοι, ὅτι θυγατέρας
ἔχουσιν αἱ Σειρήνες, οὐχ υἱούς· οὐδὲν γὰρ ἄρβρον
ἦδονος γέννημα. Ὁ τοιοῦτος πορεύεται τὴν τε-
λευταίαν ὁδὸν τοῦ βίου, ἀνυπόδετος μὲν, ὥς μὴ θε-
λήσας ὑπὸ τοῖς πόδας αὐτοῦ τεθεῖναι (4) τὸν δερμά-
τινον βίον, κάντεῦθεν ἀσφάλειαν τοῖς αὐτοῦ διεξή-
μασι περιποιήσασθαι (τότε γὰρ τηρεῖ τις τοὺς πό-
δας· τῆς ψυχῆς, ὅτε τοῦτοις ἐπιθῇσι τὰ σαρκικὰ,
ὥστε ὑπ' αὐτῶν πατούμενα ὑποκείσθαι αὐτοῖς)· γυ-
μνὸς δὲ, ὥς μηδὲν ἔχων ἐπικάλυμμα τῆς ἀσχημοσύ-
νης· τῶν ἔργων αὐτοῦ. Οἶδόν τί φημι· Πολλάκις ἀμαρ-
τάνων τις ἐν τῷδε, ἐν ἐτέρῳ κατορθοῖ· καὶ ἐν τῇ
χρίσει ἀντιστηκόμενων τῶν βελτιόνων τοῖς πονη-
ροῖς, βοηθεῖα τις αὐτῷ γίνεται. Ὅταν δὲ τις ἀβοή-
θητος ἐκείσε ἀπελθοῖ, καὶ εἰ τι ἀγαθὸν εἶχεν, ἀπο-
λαβὼν τοῦτο ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ, κατὰ τὸν πλοῦτον
ἐκείνον γυμνὸς πορεύεται, μόνα τὰ ἔργα τῆς αἰσχύ-
νης ἀνακεκαλυμμένα ἔχων.

Οἱ ἐκ Γέθ, μὴ μεγαλύνεσθε· καὶ οἱ Ἐνακεῖμ,
μὴ ἀνοικοδομεῖτε ἐξ οἴκου καταγέλωτα. Ἐπειδὴ

⁹⁹ Psal. xiii, 3. ⁹⁹ Matth. vii, 15.

Variae lectiones et notæ.

(99) Ἐπενεμήσατο, Cod. Rav.

(1) Deest τὸ γέμει in Cod. Ven.

(2) Τάλαιπωρίαν, Cod. Ven.

PATROL. GR. CXXVI,

A enim vocat plagam, quæ in ipsa obtinuerit, pro-
pterea quia habitatores ad interfectionem usque
deleti ab Salmanasare fuerunt. Innuit item Sena-
cherim in Judæam irruptionem; qui eum exteras
alias urbes expugnat, tum ad Jerusalem portas per-
venerat. Obsidione quippe cinxit ipsam, opera usus
atque ministerio **260** Rhaphaci, qui sub ejus im-
perio militabat. Plagæ præterea nomine intelligere
commode potes et idolorum cultum, qui cum Sama-
riæ cœpisset, ad extremum et in urbe Jerusalem
grassabatur. Lugent et conqueruntur etiam nunc
Judæi; sed ipsorum luctus draconum veneno sca-
tet. Cum enim Christi fidelibus obedire moleste
ferant; veterem gloriam quærunt, inceduntque sine
calceamentis. Non enim caligas induerunt, quo bo-
num pacis nuntium alacri animo exciperent; sed
B ubique tribulatio et angustia in viis ipsorum occur-
rit, et viam pacis non cognoverunt⁹⁹; qui et nudi
sunt, quia Christum non induerunt. Hæc illi qui-
dem ob eam plagam, qua per patra a Christo
miracula percussus fuere, quæ sane plaga pervenit
usque ad Judam proditorem, attigitque populi
portam, latam scilicet vitam, qua cum incederent
irati sunt Christo, dicenti: *Intrate per angustam
portam*⁹⁹: idque cum habitarent Hierusalem, ur-
bem magni regis, in qua orta est justitia. Strido-
rem in ea draconum emittit et qui mundano ali-
quo dolore cruciatur, vel ob amissas opes, vel ob
gloriæ jacturam, vel ob aliam ejusmodi lugubrem
causam. Stridor hic dæmonum est, qui spirituales
sunt dracones. Idem stetus est et sirenum filiarum,
animarum scilicet, quæ vitæ voluptatibus inhiant,
quæ voluptates sirenum speciem præ se ferunt.
Animadvertas porro velim sirenas habere filias, non
filios; nihil enim masculi gignit voluptas. Qui ita
vivit, incedet extrema vitæ via discalceatus, cum
sub pedibus ponere nolit mollem et effeminatam
vitam, atque inde tuto incedendi sibi potestatem
comparare (tum enim animæ pedes quispiam cu-
stodit, cum pedibus ipsis ea, quæ carnis sunt, sub-
jicit, ut iis protrita atque proculcata subiaceant),
eademque via gradietur et nudus, utpote nullum
habens tegumentum suæ ipsius turpitudinis suo-
rumque facinorum. Dicam planius. Sæpenumero
qui peccat in uno, et recte se gerit in altero; isque
D in die judicii, cum mala bonis pensentur, sub-
sidium hinc aliquod capit. Cum contra præsidio
omni destitutus e vivis abit, et si quid boni egit,
mercedem in vita sua recepit; quod ad cœlestes
illas opes attinet, nudus incedit, nefaria sua faci-
nora in propatulo gerens.

VERS. 10. Qui in Geth, nolite magnificari: et
Enacim, nolite reedificare ex domo derisum,

(3) Ὑφέσει, Cod. Ven.

(4) Αὐτοῦ ποτε θεῖναι, Cod. Rav.

Quoniam cunctis Israel trilubus luctum denuntiavit, simulque futurum animo suo prospexit, ut exteri populi de ipsarum calamitatibus letarentur: idcirco suum ad ipsos vates convertens sermonem, hujusmodi verbis alloquitur: Nolite magnificari, qui in Geth (quæ caput exterarum urbium erat) degitis, neve risum atque cachinnum **261** in Israelitis e domo vestra fundatis. Hoc est, vos, qui vitam in tuto ducere creditis, quique stabiles domi vestrae mansuros vos semper putatis, nolite deridere eos, qui in captivitatem abducti sunt, et ex suis quisque domibus ejecti. Enacim autem non est alia quedam urbs a Geth, ut quidam autumant, diversa; sed ipsosmet Geth habitatores eo nomine

Terram aspergite derisum vestrum. Derisionis videlicet loco terram aspergite, velut captivorum dolorem dolore prosequentes, et vobiscum simul reputantes calamitates, quæ vobismetipsis accidunt. Non enim illæsi manebitis; sed vos etiam Senacherim invadet, quod et contigit. Alii vero ita: Nunc vos risum capitis ex domo, ex eo videlicet, quod domum Israel in servitutem redactam conspiciatis. Verum nolite hoc facere, sed considerantes, vos quoque peiora mala passuros, quasi terram quamdam, eam quæ in vos excitabitur, irisionem aspergite, vestrasque proprias lugeate calamitates.

VERS. 11. *Quæ habitas bene civitates ejus: non est egressa habitatrix Sennan plangere domum ipsi hærentem, accipiet ex vobis plagam doloris.* Quoniam, ait, existimavit Sennan, se pulchro fretam præsidio, vitam suis in oppidis bene munitis tutam ac securam degere, propterea quoque vos domum Israel, ipsi hærentem, proximam scilicet atque conjunctam, haud miserata est, neque flevit; idcirco particeps et ipsa erit vestrarum calamitatum, capietque ex vobis plagam doloris, talem scilicet, quales plagæ vestrae sunt, et afflictiones. Hæc quoque vobis adhortationi sunt, ne vestros hostes in acerbis eorum casibus derideatis, quemadmodum et sapiens quidam dixit: *Si ceciderit inimicus tuus, ne ejus calamitate gaudeas, ne forte videat Dominus, eique displiceat*⁶⁶. Animadvertite rectum adhortationis ordinem. Vænit primum irridere: ostendit deinde reprehensione quoque dignum esse, ærumnatos homines et afflictos non miserari. Qui enim bene beateque vivit, et rebus utitur secundis, reus fit, ni misericordia commoveatur erga eos qui calamitatibus urgentur. Cum autem et calamitatum auctor ipse est, easque hominibus inferi, quo supplicio dignus habendus? Is item, qui corpori suo blanditur, quod animæ domicilium est, per hoc sibi parat in futuro

πάσαις ταῖς τοῦ Ἰσραὴλ φυλαῖς προσήγορεύσεν ἀλγεῖν, προεώρα δὲ τοὺς ἀλλοφύλους ταῖς τούτων συμφοραῖς ἐφῆσθησόμενος, πρὸς αὐτοὺς τρέπει τὸν λόγον, καὶ φησὶ· Μὴ μεγαφρονεῖτε, οἱ κατοικοῦντες τὴν Γέθ (αὕτη δὲ μητρόπολις ἦν τῶν ἀλλοφύλων)· μηδὲ γέλῳτα ὑψῆλιν ἐπαίρετε κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τοῦ οἴκου ὑμῶν· τούτέστιν, Ἐν ἀσφαλεῖ οἰκεῖν νομίζοντες, καὶ ἐν ταῖς κατοικίαις ὑμῶν μένειν, μὴ τοῖς αἰχμαλωτιζομένοις ἐπιγέλῳτε καὶ ἀπανισταμένοις ἐκ τῶν οἰκῶν αὐτῶν. Ἐνακαὶμ δὲ, οὗ ὧς· τινες ὑπέλαβον, ἄλλη τις πόλις ἐστὶ παρὰ τὴν Γέθ· ἀλλὰ τοὺς ἐνοικοῦντας τὴν Γέθ, Ἐνακαὶμ ὀνομάζει, ὡς ἀπογόνους ὄντας Ἐνάκ τοῦ γίγαντος.

vates appellat, utpote ab Enach gigante descendentes.

B *Γῆν κατασπάσας καταγέλωτα ὑμῶν.* Τούτέστιν, Ἀντὶ τοῦ καταγέλωτος, γῆν κατασπάσας, ἅμα μὲν ὧς συμπενοῦντες (5) τοῖς αἰχμαλωτιζομένοις, ἅμα δὲ καὶ ἐννοοῦντες τὰς συμδησομένους καὶ ὑμῖν (6) αὐτοῖς συμφοράς. Οὐ γὰρ ἀπλήγως καταλειφθήσεσθαι, ἀλλὰ καὶ ὑμῶν ὁ Σαναχηρείμ ἄψεται· ὃ καὶ συνέβη. Τινὲς οὕτως· Νῦν μὲν ὑμεῖς οἰκοδομεῖτε γέλῳτα ἐξ οἴκου, τούτέστιν, ἐκ τοῦ ὄρῳ τὴν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ αἰχμαλωτιζόμενον, ἀλλὰ μὴ οὕτως· ἀλλ' ὡς καὶ αὐτοὶ τὰ χεῖρῳ πεισόμενοι, οἶόν τινα γῆν κατασπάσας (7) τὸν ἐσόμενον κατ' ὑμῶν γέλῳτα (8), καὶ τὰς ὑμῶν αὐτῶν θρηνεῖτε συμφοράς.

Κατοικοῦσα καλῶς τὰς πόλεις, οὐκ ἐξήλθε κατοικοῦσα Σεννὰν κόψεσθαι οἶκον ἐχόμενον αὐτῆς, ἀλήψεσθαι ἐξ ὑμῶν πληγὴν ὁδύνης. Ἐπειδὴ, φησὶ, φήθη ἡ Σεννὰν, ὅτι καλῶς καὶ ἀσφαλῶς οἰκεῖ τὰς πόλεις αὐτῆς θυρὰς ὄστας, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐκώλυτο τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ ὑμᾶς, ἐχόμενον αὐτῆς, τούτέστι, γειτονοῦντα, καὶ πλησιάζοντα, συμμεθέξει καὶ αὐτὴ τῶν συμφορῶν ὑμῶν, καὶ ἔξει καὶ αὐτὴ πληγὴν ὁδύνης ἐξ ὑμῶν, τούτέστιν, οἷα εἰσιν αἱ ὑμετέραι· πληγαὶ καὶ ὁδύνη. Ταῦτα καὶ ὑμῖν παραινέσεις εἰσι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιγελᾶν τοῖς πτωμασι τῶν ἐχθρῶν, καθὰ καὶ σοφῶς τις εἶπεν· Ἐὰν πέσῃ ὁ ἐχθρὸς σου, μὴ ἐπιχαρῆς αὐτῷ, μήποτε ἰδῇ Κύριος, καὶ οὐκ ἀρκέσῃ [f. ἀρέσῃ] αὐτῷ. Καὶ ὅρα τὴν ἀκολουθίαν τῆς παραινέσεως· Πρῶτον τὸ ἐπιγελᾶν ἀπηγόρευσεν, εἶτα καὶ τὸ μὴ συναλγεῖν ὑπεσθῆναι ὁδείκνεν. Ὁ γὰρ αὐτὸς καλῶς οἰκεῖ, καὶ ἐν εὐθηνίαις ἐστὶ, κατὰκριτος, ἐὰν μὴ συναλγῇ τοῖς ἐν συμφοραῖς· ὅταν δὲ καὶ αὐτὸς τὰς συμφοράς ἐπάγῃ, ἢ ἐπιταίνῃ (9), τίνας ἀξίως; Καὶ ὁ τὸ σῶμα δὲ πιαίνειν, ὃ ἐστὶν οἶκος τῆς ψυχῆς, ἐκ τοῦ οἴκου τούτου οἰκοδομεῖ αὐτῷ καταγέλωτα καὶ αἰσχύνην ἐν τῷ μέλλοντι. Τάχα δὲ καὶ τοῖς Ἐνακαὶμ ἐξομοιοῖ τοὺς στρατιώτας, τοὺς τὴν Κύριον σταυρώσαντας, ὡς καὶ αὐτοὺς ἀντιθέους γίγαντας· πρὸς

⁶⁶ Prov. xxiv, 17

Variae lectiones et notæ.

(5) Ἀντὶ τοῦ· καταγέλωτα γῆν κατασπάσας· ἅμα μὲν καὶ ὧς συμπενοῦντες, Cod. Ven.
(6) Ἰπὲρ, no'is, Cod. Bav.

(7) Καταπάσας, Cod. Ven.
(8) Καταγέλωτα, Cod. Ven.
(9) Ἐπιτέρη, Cod. Bav.

οὐ; φησι μὴ μεγαλοφρονεῖν, ὅτι τοῦτον ἐσταύρωσαν, μὴδὲ οἰκοδομεῖν, καὶ αὖθις καταγέλωτα ἐκ τῆς σαρκὸς τοῦ Κυρίου, ἥτις ἦν οἶκος θεότητος. Ἐνέπαιζον γὰρ αὐτῷ, χλαμύδα περιτιθέντες, καὶ στέφανον τῇ κεφαλῇ ἐπιτιθέντες· ἀλλὰ καὶ ἡ Σεννάν, φησὶν, ἥτις ἐρμηνευομένη πέτρα, νοσήσει ἀν' ἡ σκληρὰ καὶ πετρώδης τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῇ, οὐκ ἐκόλωτο τὸν οἶκον, ὁπνίκα ἐσταυροῦτο, καίτοι ἐχόμενον αὐτῆς, τούτέστι, γεινιῶντα αὐτῇ, καὶ συγγενῇ ὄντα (ἐξ αὐτῆς γὰρ ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα)· ἢ ἀντεχόμενον αὐτῆς, καὶ πάντα ὑπὲρ αὐτῆς ποιοῦντα. Διὰ τοῦτο λήφεται πληγὴν ὁδύνης ἐξ ὁμῶν τῶν στρατιωτῶν Ῥωμαίων, ὅτε διαφραγῆσεται ὁπὸ τῶν ὁμετέρων στρατευμάτων.

Christus) vel ipsi faventem, omniaque pro ipsa facientem. Propterea plagam a vobis capiet milibus Romanis, cum vestris ab exercitibus pessumdabitur.

Τίς ἤρξατο εἰς (11) ἀγαθὰ κατοικοῦσιν ὁδύνας; B ἔτι κατέβη κακὰ παρὰ Κυρίου (12) ἐπὶ πόλιν Ἱερουσαλὴμ ψόφος ἀρμάτων καὶ λαπευόντων. Τινὲς μὲν οὕτως ἐνόησαν, ὅτι πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ποιοῦμενος τὸν λόγον, φησὶ· Τίς ἤρξατο εἰς ὁδύνας τῇ κατοικοῦσιν ἀγαθὰ; τούτέστι, Τίς (13) τὰς ὁδύνας ἐπήγαγε τῇ πρὶν εὐθηνούσῃ Ἱερουσαλὴμ, καὶ κατοικοῦσιν ἐν εἰρήνῃ, καὶ πολλοῖς ἀγαθοῖς, ἢ πάντως ὁ Κύριος; διὸ καὶ ἐπάγει, ὅτι Κατέβη κακὰ παρὰ Κυρίου ἐπὶ πόλιν Ἱερουσαλὴμ, τούτέστι, τὰ κάκωσιν ἐμποιοῦντα, ἅτινα εἰσι ψόφος ἀρμάτων πολεμικῶν καὶ στρατιωτῶν, τῶν αὐτοῖς ἐποχοιμένων καὶ λαπευόντων. Τινὲς δὲ πρὸς τοὺς ἐν Γεθ καὶ τοὺς λοιποὺς φασὶ λέγειν τὸν Θεόν, ὅτι Ὑμεῖς οἴσθε αὐτοὶ διαμεῖναι ἀνεπηρέαστοι διὰ τὴν τῶν ὁμετέρων θεῶν ἰσχύν, τοὺς δὲ ἐξ Ἰσραὴλ παραδοθῆναι τοῖς ἐχθροῖς δι' ἐμὴν ἀσθένειαν· ἀλλὰ κακῶς οἴσθε. Τίς γὰρ ἤρξατο εἰς ἀγαθὰ τῇ Ἱερουσαλὴμ, τῇ κατοικοιμένῃ ὁδύνας; τίς ταύτην τοῦ Σενναχωρείου ἡλεοφώρωσεν; Ὁδὲις πάντως ἄλλος, ἢ ἐγώ. Κατ' οὖν ἐν ὁδύναϊς, διότι παρεχώρησα ἐγὼ ὁ Κύριος καταβῆναι ἐπ' αὐτὴν τὰ τῆς πολιουρίας κακὰ, ὥστε ἐγὼ μὲν παραδοῦς αὐτὴν ὁδύναϊς, πάλιν ἤρξα αὐτῇ εἰς ἀγαθὰ· ὁμεῖς δὲ, ἐπειδὴ ἐν κακοῖς γένησθε, οὐκ ἔξετε τὸν ἀγαθοποιήσοντα ὁμῖν. Κατέβη κακὰ καὶ ἐπὶ τὰς πόλιν Ἱερουσαλὴμ παρὰ τοῦ Κυρίου τῆς ὁδύνης, ὃν (14) ἐσταύρωσαν, καὶ διὰ τοῦτο κατέβησεν ἐν ὁδύναϊς ἡ Χριστοκτόνος πληθὺς· ἀλλ' ἤρξατο αὐτῇ εἰς ἀγαθὰ ἡ Ἐκκλησία, καὶ ὁ ἐν ταύτῃ κηρυττόμενος (15) Χριστός. Ὅσοι γὰρ ἐπιστραφέντες, τὸν Χριστὸν ὁμολόγησαν, ἐν ἀγαθοῖς τῆς ἀνω Ἱερουσαλὴμ γεγόνασι. Κατοικεῖ ἐν ὁδύναϊς καὶ ἡ μετανοοῦσα ψυχὴ, ἢ ὅταν ἐν πόλιν εἴη τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅ ἐστιν ἐν ἀρχῇ (16) τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, κακὰ ἔχει, ἀντὶ τοῦ, κάκωσιν καὶ θλίψιν, καταβαίνουσιν αὐτῇ παρὰ Κυρίου,

pro derisionem et ignominiam. Fortasse gigantibus Enacim assimilat vates et alios milites qui Dominum crucifixerunt, tanquam gigantes et ipsos contra Deum pugnantes. Quos ne glorientur monet quod ipsum crucifixerint, neve concitare velint et augere derisionem ex Domini carne quæ (10) domus erat divinitatis. Illudebant enim ei, chlamydem circumponentes, imponentesque capiti ejus coronam¹⁷. Neque Sennan, ait (quæ cum 262 idem sonet, ac *petra*, intelligi posset aspera et saxea Judæorum Synagoga), dolens, miscrata est domum istam, cum crucifigeretur, licet ipsi hærentem, hoc est proximam, atque sanguine conjunctam (ex ea quippe carnem corpusque suum traxit

VERS. 12. Quis cepit in bona ei quæ habitat dolores? quia descenderunt mala a Domino super portas Hierusalem, sonitus curruum et equitum. Quidam ita locum hunc exponunt, ut ad Hierusalem verba hæc fieri intelligantur, Quis cepit in dolores ei, quæ habitat bona? Hoc est, quis dolores intulit urbi Hierusalem, quæ quidem bene beateque vivebat fruebaturque pace et rerum affluentibus copiis? Nemo profecto alius, nisi Dominus. Propterea subjicit, Quia descenderunt mala a Domino super portas Hierusalem; quæ scilicet vexationem afferrent, strepitus nimirum bellorum curruum atque militum, quorum pars in curribus ipsis veheretur, pars equitaret. Quidam vero putant, Deum ad Gethæos et reliquos externos populos hæc dicere: Creditis vos illesos esse mansuros, vestrorum ope numinum fretos, Israelitas contra in hostium potestatem redactum iri, meam ob imbecillitatem; sed erratis, atque turpiter hallucinamini. Quis enim bene facere cepit urbi Hierusalem, antea miseræ et afflictæ? quis hanc a Senacherim manu eripuit? Nemo profecto alius, nisi ego. In afflictionibus autem versabatur, propterea quia ego Dominus permisi, ut irruerent in ipsam obsidionis mala. Postquam autem eam afflictionibus objecit, rursus beneficiis cumulare cepi. Vos contra, cum in calamitates incidetis, neminem habebitis, qui vobis sit opem laturus. Descenderunt item mala in portas Hierusalem a gloriæ Domino, quem Judæi crucifixerunt, proptereaque vitam in afflictionibus egit Judæorum turba quæ Christum interemit. Verum huic ipsi benefacere cepit Ecclesia, et qui in ea prædicatur Christus. Quotquot enim ad Christum ipsum conversi Christum ipsum confessi sunt, bonorum supernæ Hierusalem effecti sunt par-

¹⁷ Matth. xxvii, 37.

Variae lectiones et notæ.

(10) Ita tamen ut ei caro et divinitas in una eademque Verbi persona subsisteret, ut contra Nestorium catholica sancivit Ecclesia.

(11) Deest tō εἰς in Cod. Ven.

(12) Ὅτι κακὰ παρὰ Κυρίου, Cod. Ven.

(13) Deest verbum τίς in Cod. Ven.

(14) Ὅν αὐτοὶ, quem ipsi [crucifixerunt], Cod. Bav.

(15) Κρυπτόμενος, Cod. Bav.

(16) Ὅ ἐστιν ἀρχῇ, Cod. Ven. sed scribendum fortasse ἀρχῇ.

icipes. Versatur in afflictionibus et anima, quam suorum poenitet peccatorum; quæ, ubi ventum ad portas Hierusalem, divini scilicet regiminis ingressum, mala subit, ærumnas videlicet et afflictiones ei a Domino missas, ita jubente, *Intrate per angustam portam, et per afflictiones multas* ⁸⁸, quæ vobis ingressum præbeant in cæleste regnum. Sed ei benefacere incipit nemo profecto alius, nisi Dominus, qui ait, *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* ⁸⁹; et, *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* ⁹⁰.

Quomodo vero benefacere incipit? Nobis videlicet nem ita affatus, *Hodie mecum eris in paradiso* ⁹¹; ubi vero ipse est, illic et minister ejus erit ⁹².

VERS. 13. *Quæ habitas Lachis, princeps peccati hæc est filia Sion, quia in te inventæ sunt impietates Israel.* Postquam urbem Lachis Senacherim invaserat, cum nihil contra Hierusalem proficere potuisset, eversa que jam fuerat urbs illa, Jure, inquit, ac merito cladem hanc subisti tu, quæ Lachis habitas, quandoquidem et decem tribuum impietates in te repertæ sunt, et idola coluisti, quinimo et ipsimet Hierusalem dux impietatis hujus fuisti atque magistra.

VERS. 14. *Ideo dabis emissarias usque ad hæreditatem Geth, domos vanas.* Quoniam, ait, Lachis, impie egisti, dabis et tu, qui emittantur, habitatores scilicet, qui ducantur in captivitatem, transferanturque ex omnibus finibus usque Geth; idque propter vanas idolorum domus.

VERS. 14, 15. *In vanum factæ sunt regibus Israel: donec hæredes adducam tibi.* Est et alia lectio, *Quoad hæredes adducent.* Rationem reddit, cur vanas appellarit idolorum domus, in vanum hæc fuisse docens Samariæ regibus; nullam enim utilitatem ex idolorum domibus ii perceperunt. Quem admodum neque tu capies utilitatem ullam ab iisdem hisce domibus, quas coluisti, ut Samaritani. Hæc vero tibi, Lachis, evenient, quoad ego captivos in libertatem vindicans ad te reducam, faciamque ut ii paterna quisque hæreditate perfruantur. Vel etiam hæredes appellat hostes, qui, tanquam hæreditatem, adiuri erant eorum terram. Ait ergo Samariæ reges habuisse domus idolis dicatas, quoad per ea quæ patrarunt nefaria facinorosa, hostes in semetipsos acciverunt. Quidam autem hoc modo: Quoniam habitatores Geth impie debilaterabant, Deum, quod imbecillis esset, non potuisse Israelitas incolumes servare; planum facit Dominus, eos hostium potestati fuisse traditos, non propter ipsius imbecillitatem, sed propter eorum nequitiam et impietatem. Confirmat id exemplo Lachis; quæ cum impie egisset, Senacherim potestati tradita est, Divinus itaque vates, his quodammodo gaudens. Deum affatus, Dabis, ait, Domine, qui emittantur, captivas scilicet

A τοῦ ἐντελλομένου· *Εἰσελθετε διὰ τῆς στενῆς πόλης καὶ διὰ πολλῶν θλίψεων, ποιούντων ὑμᾶς* (17) *εἰσερχεσθαι εἰς τὴν βασιλείαν.* Ἀλλ' ἄρχεται αὐτῇ ἀγαθὰ οὐδὲς ἄλλος, ἢ ὁ εἰπὼν Κύριος· *Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται*· καὶ, *Δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς.* Πῶς δὲ ἄρχεται εἰς ἀγαθὰ; Ὡς ἐγκαίνιας (18) ἡμῶν τὴν εἰς οὐρανοὺς ὁδὸν, καὶ εἰπὼν τῷ ληστῇ· *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ.* Ὅπου δὲ αὐτός ἐστιν, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος αὐτοῦ ἔσται.

263 innovando viam, quæ ducit ad cælum, latro- ubi vero ipse est, illic et minister ejus erit ⁹².

Κατοικοῦσα Λάχης, ἀρχηγὸς ἀμαρτίας ἐστὶ τῇ θυγατρὶ Σιών, ὅτι ἐν σοὶ εὐρέθησαν ἀσέβειαι τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ τὴν Λάχης ὁ Σαναχηρείμ ἐξεπύρθησε, μὴδὲν ἰσχύσας κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ προτέρα ἢ Λάχης ἀπώλετο· φησὶν, ὅτι Δικαίως πανωλεθρίαν ταύτην ὑπέστης, σὺ ἡ κατοικοῦσα τὴν Λάχης, διότι καὶ αἱ ἀσέβειαι τῶν δέκα φυλῶν ἐν σοὶ εὐρέθησαν, καὶ εἰδωλολάτρειας καὶ αὐτῇ, μᾶλλον δὲ καὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ διδάσκαλος καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἀσεβείας ταύτης κατέστης.

Διὰ τοῦτο δώσεις ἐξαποστελλομένους ἕως κληρονομίας Γέθ, οἰκους ματαίους. Ἐπειδὴ, φησὶν, ὦ Λάχης, ἡσέθησας, δώσεις καὶ αὐτῇ ἐξαποστελλομένους, τοῦτέστιν, αἰχμαλωτιζομένους, καὶ ἀποικιζομένους ἐκ πάντων σου τῶν ὁρίων ἄχρι τῆς Γέθ, διὰ τοὺς οἰκους τοὺς ματαίους τῶν εἰδῶλων.

Εἰς κενὸν ἐγένοντο τοῖς βασιλεῦσιν Ἰσραὴλ, ἕως τοὺς κληρονόμους ἀγάγω σοι. Ἔστι καὶ ἑτέρα γραφή· Ἔως τοὺς κληρονόμους ἀγάγωσιν. Ἐρμηνεύει, διὰ τί ὠνόμασε ματαίους τοὺς τῶν εἰδῶλων οἰκους, καὶ φησὶν, ὅτι *Εἰς κενὸν ἐγένοντο οὗτοι τοῖς ἐν Σαμαρείᾳ βασιλεῦσιν*· οὐδὲν γὰρ ὠφελήθησαν ἐκ τῶν εἰδωλικῶν οἰκῶν· ὥσπερ οὐδὲ αὐτῇ ὠφελήθησεν ἐκ τούτων τῶν οἰκῶν, οὗς ἐτίμησας, ὥς οἱ Σαμαρείται. Πλὴν ταῦτά σοι συμβήσεται, ὦ Λάχης, ἕως τοὺς αἰχμαλώτους ἐλευθερώσας ἐγὼ, ἐπαναγάγω σοι αὐτούς, καὶ εἰς πατρίδους ἀποκαταστήσω κληρονομίας. Ἡ καὶ κληρονόμους τοὺς ἐχθροὺς λέγει, τοὺς κληρονομήσειν μέλλοντάς τὴν αὐτῶν γῆν. Λέγει οὖν, ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Σαμαρείας εἶχον τοὺς οἰκους εἰδωλικούς, ἕως δι' ὧν ἱεραττον, ἤγαγον τοὺς πολέμιους ἐφ' ἑαυτούς. Τινὲς δὲ οὕτως· Ἐπειδὴ οἱ ἐν Γέθ ἔλεγον, ὅτι ἀσθενῆς ὦν ὁ Θεός, οὐκ ἠδύνατο τοὺς Ἰσραηλίτας ἐξελεῖσθαι, δείκνυσιν αὐτοῖς ὁ Κύριος, ὅτι οὐχὶ διὰ τὴν αὐτοῦ ἀσθένειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκειάν αὐτῶν ἀσέβειαν παρεδόθησαν, καὶ παράδειγμα ποιεῖται τὴν Λάχης, ἥτις ἀσέβησασα, παρεδόθη τῷ Σαναχηρείμ. Ὁ οὖν προφήτης οἷα ἐφηρόμενος τοῦτοισ, φησὶν πρὸς τὸν Θεόν, δι- Δώσεις, ὦ Κύριε, ἐξαποστελλομένους, τοῦτέστιν, αἰχμαλώτους τοὺς οἰκους τοὺς ματαίους, ἤγουν τοὺς οἰκήτοράς τῆς Λάχεως καὶ τῆς Γέθ· καὶ τῆς κλη-

⁸⁸ Luc. vii, 13, 24. ⁸⁹ Matth. v, 4. ⁹⁰ Matth. xi, 28. ⁹¹ Luc. xxiii, 43.

Variae lectiones et notæ.

(17) Ἡμᾶς, nos, Cod. Ven.

(18) Ὁ ἐγκαίνιας, Cod. Ven.

domus vanae, habitatores nimirum Lachis et Geth. Captivitas enim et ad hereditatem Geth pertinet. Sacra namque Scriptura domus appellare consuevit ipsosmet habitatores, ipsasque familias, quod cum aliis ex locis perspicuum, ut ex eo, *Domus Levi et domus Aaron* ⁴¹⁻⁴³, tum ex hoc ipso propheta, qui vaticinii sui initio hæc habet, Quæ impietas domus Jacob? ecquod peccatum domus Juda? Dolens deinde vates ait, in vanum Samariae regibus esse idola quæ colebant, eosque ut videbantur, ea omnia sedulo facturos, quæ faciebant, **264** quoad hæredes invehent, hostes nimirum, qui ipsorum terram tanquam hereditatem adirent.

*Quæ habitas Lachis : hæreditas usque ad Odollam veniet. Hæreditas, ait, hæc quam vestris in regionibus addituri sunt hostes, non intra fines tuos continebitur, tu quæ Lachis incolis ; sed pertinet usque ad Odollam, quæ procul in ultimis Judææ finibus jacet. Ut sensus sit, captivitatem ab uno Judææ sine usque ad alterum esse progressuram. Emissariæ domus sunt Judæorum synagogæ ; dimisit enim ipsas planque dereliquit qui dixit, Ecce relinquetur domus vestra deserta⁶⁵. Quæ quidem synagogæ domus fuere. principibus Israelitarum, licet in cassum, quoad veros hæredes, gentiles scilicet populos, Dominus adduxit. Quoniam vero Aquila singulari numero hæredem reddidit, per hoc nobis innuit vanas eis domus futuras, cum eas quæ idolis dicatæ erant, tum ipsasmet synagogas : nam hæ quoque vanæ sunt (Una quippe Domino domus erat, quam et ipsam hyænæ speluncam fecerunt) per hoc inquam, innuit vanas hæc domus eis fore, quoad veniat hæres Christus quem improbi agricolæ conspiciat dixerunt, *Hic est hæres, agite occidamus eum* ⁶⁶. Hic ergo cum adveniet, funditus evertet eum idolorum domus, tum Judaicas synagogas. Vanæ quoque domus evaserunt quotquot templa Dei facti, atque divinum Spiritum in semetipsis gerentes, hunc ipsum gratiæ Spiritum injuriis affecerunt, respexeruntque ad vanitates et insanias falsas ⁶⁷, inanes hujusce mundi voluptates insano impetu consecutantes. Qui quidem et dimittentur, audientque verba illa, *Discedite a me, operarii iniquitatis, et, Ite in ignem æternum* ⁶⁷; atque tum simul adducet hæredes judæ, suosque cohæredes, his verbis : *Venite, possidete paratum vobis regnum* ⁶⁸.*

VERS. 16. *Gloria filii Israel, decalvare et detondere super filios delicatos tuos. Non solæ, inquit, Lachis et Odollam acerba mala patientur; sed et tu, Sion, eadem experieris. Quare decalvare et detondere. lugubrem vestem induens, tuorum*

Variae lectiones et notæ.

(20) Ἐρημος· οἶκοι ἐγένοντο, Cod. Bav.

causa filiorum, qui pridem in deliciis cum viverent, in captivitatem abducentur, afficienturque magnis cruciatibus.

Dilata tonsuram tuam, sicut aquila; quoniam captivi ducti sunt ex te. Ut aquila, inquit, stato quoque tempore, pennis omnibus exiit, neque venari tum potest amplius quoad ei pennæ renoventur: ita et tu, patrocinio meo destituta, hostes subigere non poteris, sed ab ipsis potius in servitutem facile redigeris. Vel: Fac et tu penitus abradas tondessque capillos capitis tui, ut aquila suas amittit pennas omnes, propterea **265** quod captivi abducti sunt filii tui, qui in deliciis omnibus educati nullum unquam incommodum subierunt. Ferunt vero aquilam tum vel maxime cruciari et angī, cum suis pullis destituitur.

CAPUT II.

Vers. 1. Facti sunt cogitantes labores et operantes mala in cubilibus suis: et simul cum die cumulabant eu. Cum divinus vates exposuerit, quæ subeunda mala sint, eos jure ac merito mala illa passuros ostendit. Etenim cum humanæ vitæ tempus in partes duas sit distributum, noctem scilicet et diem; noctu nefaria ii facinora machinabantur, considerantes, qua ratione huic vel illi negotium facessere possent, atque damnum inferre; interdum prima statim luce, sine mora ulla, sua consilia cogitataque perficiebant. Animadvertite verba, *operantes mala in cubilibus suis*; pro cogitantes enim *operantes* dixit, ut ostenderet cogitationem opus esse mentis, qua de re etiam judicamur, planamque simul faceret eorum ad maleficia alacritatem atque celeritatem. Consilium enim ipsorum, ait, opus erat.

Vers. 1, 2. Quia non levaverunt ad Deum manus suas: et desiderabant agros et diripiebant pupillos. Mentem scilicet ad Deum diluculo non converterunt, inanis ad eum tollentes, ut viris piis mos est; sed prima statim luce male agere cœperunt. Vel: Non a Deo, inquit, bona quærebant supplices eum orantes, ut sibi vitæ necessaria præberet; sed suis quisque cupiditatibus obnoxii pupillorum bona diripiebant. Vel etiam pupillos ipsos diripuerunt, hoc est, in servitutem rede-

Et domos opprimebant. Non pupillos modo, ut supra dictum est, vexabant, sed domos etiam explebant, splendidiore scilicet et opulentiores. Vel hoc ideo dicit, quod diriperent quæ in pupillorum domibus erant et ipsas etiam domos.

Et rapiebant virum et domum ejus. Utrumque hoc, ait, ii fecerunt: abduxerunt scilicet virum, in servitutem eum redigentes, ut solent exteri hostes;

Α διὰ τὰ τέκνα, τὰ πρῶν μὲν ἐν τρυφῇ ζήσαντα, εἴτα εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ κάκωσιν ἀπαχθόμενα.

Ἐμπλάτνυντο τὴν ξύρησιν σου, ὡς ἀετὸς, ἐπὶ ἡχμαλωτεύθησαν ἀπὸ σοῦ. Ὡς περὶ ἀετὸς, φησὶν, ἐν καιρῷ, πάντων ἀπογομνοῦται τῶν πτερῶν (21), καὶ οὐδὲ θηρεύειν ἰσχύει ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, ἄχρι οὗ πάλιν ἀνακαινισθῶσιν αὐτῷ τὰ πτερὰ· οὕτω καὶ σὺ τῆς ἐμῆς γυμνωθεῖσα προνοίας, οὐκ ἰσχύσεις κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ μᾶλλον εὐάλωτος αὐτοῖς ἔσῃ. Ἡ, ἐπὶ Ἀκριβῶς καὶ σὺ ξύρησαι, καὶ πάσας (22) τὰς τρίχας ἀποκάρηθι, ὥς περ ἀετὸς ἀποβάλλει πάντα τὰ πτερὰ, διότι ἡχμαλωτεύθησαν τὰ τέκνα σου, ἃ ἐν πάσῃ τρυφῇ ἀνέτρεφες, μηδενὸς ποτε ἀνιάρου πειραθέντα. Φασὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῇ τῶν νεοτῶν στερήσει σφόδρα τὸν ἀετὸν ἀλγεῖν.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ἐγένοντο λογιζόμενοι κόπους, καὶ ἐργαζόμενοι κακὰ ἐν ταῖς κοίταις αὐτῶν, καὶ ἅμα τῇ ἡμέρᾳ συνετέλουν αὐτὰ. Εἰπὼν, ἃ πείσονται, δείκνυσιν, ἐπὶ δικαίως ταῦτα πείσονται. Καὶ γὰρ, φησὶν, εἰς δύο ταῦτα διηρημένης τῆς τῶν ἀνθρώπων (23) ζωῆς, εἰς νύκτα, καὶ ἡμέραν· τῇ μὲν νυκτὶ, ἐδουλεύοντο τὰ παράνομα, καὶ πῶς ἂν κόπους καὶ κάκωσιν ἐμποιήσωσιν τινι· τῇ δὲ ἡμέρᾳ, τὰ βεβουλευμένα συνετέλουν ἅμα πρῶτα, οὐδεμίαν ἀναβολὴν ἐνδείκνυμενοι. Ὅρα δὲ τὸ, *Ἐργαζόμενοι κακὰ ἐν ταῖς κοίταις αὐτῶν*· ἀντὶ γὰρ τοῦ, ἐννοούμενοι, *ἐργαζόμενοι* εἶπεν· ἅμα μὲν ἵνα δείξῃ, ἐπὶ ἡ ἐνθύμησις ἔργον ἐστὶ τῆς διανοίας, διὸ καὶ ἐπ' αὐτῇ κρινόμεθα· ἅμα δὲ, ἵνα δηλώσῃ τὸ πρὸς τὴν κακουργίαν αὐτῶν (24) δραστήριον· ἡ γὰρ βουλὴ (25), φησὶν, αὐτῶν, ἔργον ἦν.

Διότι οὐκ ἦσαν πρὸς Θεὸν χεῖρας αὐτῶν, καὶ ἐπεθύμουν ἀγροὺς, καὶ διήρπαζον ὄργανους. Οὐκ ὠρρίζον πρὸς τὸν Θεόν, ὥστε αἰρεῖν πρὸς αὐτὴν χεῖρας, ὡς τοῖς εὐσεβέσιν ἔθος, ἀλλ' ἅμα τῷ πρῶτῷ συνετέλουν τὰ κακὰ. Ἡ, ἐπὶ Οὐ παρὰ τοῦ Θεοῦ, φησὶν, ἐπεζήτησαν τὰ ἀγαθὰ, ἱκετεύοντες αὐτὸν ποριστὴν αὐτοῖς γενέσθαι τῶν πρὸς τὸν βίον χρεωδῶν, ἀλλὰ ταῖς οἰκείαις ἐπιθυμίαις δουλεύοντες, διήρπαζον τὰ τῶν ὀργανῶν. Ἡ καὶ αὐτοὺς τοὺς ὀργανούς διήρπαζον, τούτεστιν, εἰς δουλείαν ὑπέηγον.

Καὶ οἴκους κατεδυνάστευον. Οὐ μόνον ὀργανούς ἐκάκουν, ὡς προείρηται, ἀλλὰ καὶ οἴκους κατεδυνάστευον, τούτεστι, τοὺς τῆς ἐνδοξοτέρας τύχης καὶ δυνατωτέρας. Ἡ ἐπὶ τὰ ἐν ταῖς οἰκείαις τῶν ὀργανῶν ἀπηρεῶντο, καὶ αὐτοὺς τοὺς οἴκους.

Καὶ ἡρπαζον τὸν ἀνδρα, καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ἀμφότερα, φησὶν, ἐποίησαν, καὶ τὸν ἄνδρα διαρπάζοντες, καὶ εἰς δουλείαν ἀπάγοντες, ὥς περ ἄλλοτε

Variæ lectiones et notæ.

- (21) Ἀπογομνοῦνται φυσικῶς τῶν πτερῶν, Cod. Bav.
(22) Πάντας, Cod. Ven.

- (23) Τῆς ἀνθρωπίνης, Cod. Bav.
(24) Ἐκείνων, Cod. Bav.
(25) Βούλησις, Cod. Bav.

λοι πολέμιοι, καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, τούτεστι, τὰ ἐν αὐτῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ πάντα, καὶ αὐτήν, καὶ ὅλους τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καταδουλοῦντες.

Ἄνδρα, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Τὴν ἐν ἀγροῖς, καὶ κτήμασι (26) περιουσίαν. Δόξα τῆς τῶν Ἑβραίων Συναγωγῆς ὁ νόμος, ὃς νῦν ξυρηθῆι; τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, οὐ δεδόξασται διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα φωτισμὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ (27), οὐ τὰ τέκνα, τὰ τῇ τρυφῇ καὶ ἀκολασίᾳ ζῶντα, αἱ ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ὧν θεὸς ἡ κοιλία, ἡμικαλωτέθησαν ὑπὸ Ῥωμαίων, διότι αἱ ἐλογίζοντο ἐν νυκτὶ κατὰ τοῦ Κυρίου, μετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων συλλαβόντες αὐτὸν, ταῦτα ἅμα τῇ ἡμέρᾳ συντέλουν, πρῶτα ἀπαγόντες (28) αὐτὸν πρὸς Πιλάτον. Ταῦτα δὲ ἐποίουν, διότι τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν κατήσθιον, καὶ τὸν ἄλλον βίον ἦσαν διεσφαρμένοι, καὶ τὸ φῶς ἐμίσαν· ἦν γὰρ πονηρὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Εἰ δὲ αἱ τρίχες νεκρὸν τι χρῆμα καὶ ἄψυχον, ζῶν δὲ σκοπευτήριον ἐρμηνεύεται· ὅρα, ὅτι παρακαλεῖται τῷ σκοπευτήριῳ τοῦ νοῦς ἡμῶν, μηδὲν τριχῶδες ἐν αὐτῷ ἔχειν. Οὐ γὰρ ἂν ἀποσκοπεύσαιεν ὀφθαλμοί, οὐδὲ ἴδοι καθαρώς, τρίχα ἔχων. Ἄλλ' ὅταν ξυρηθῇ, τότε δέξωπέστατος γενήσεται, ὥς ἀέτης, ὃν φασὶ μόνον τῶν ζῶων ἀντοφθαλμεῖν ταῖς ἡλιακαῖς αὐγαῖς· οὕτω δὲ καὶ αὐτοῦ κρῖναι τέκνα, εἴτε νόθα ἐστίν, εἴτε γνήσια. Ἀντιπρόσωπα γὰρ ἰστών τῷ ἡλίῳ, ὅταν ἴδοι μὴ ταῖς ἀκτίσιν ἀντοφθαλμοῦντα, ἀλλὰ σκαρδαμύτοντα, κόπιτα, ὥς νόθα τῆς νοστίδος ἀπορρίπτει. Προτρέπεται δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ξύρησιν, διὰ τὰ τρυφερά, φησὶ, τέκνα. Τέκνα δὲ τρυφερά ἔχει ὁ μὴ συνάμενος μετὰ Δαβὶδ λέγειν· Διὰ τοὺς λόγους τῶν χειλῶν σου ἐγὼ ἐρύλασα ὁδοὺς σκληράς· ἀλλὰ τοῖς τὰ μαλακὰ φοροῦσι (30) συνταταγμένους, καὶ τὸν λαὸν καὶ ἰδὼν βίον μετιών. Ἀμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ συντελεῖ τὰ κακὰ, ὁ μὴδὲ φαῦλον ποιεῖν οἰόμενος, ἀλλ' ἀνευρυθιάτως καὶ πεπαρρησιασμένως ἐμπομπεύων τῇ κακίᾳ, ὃς οὐκ αἶρει πρὸς Θεὸν τὰς χεῖρας αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐργάζεται τι θεῖον καὶ ἄνω κείμενον· ἀλλ' ἐπιθυμῶν τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου, ὃς ἐστὶν ἀγρὸς, καὶ ἄλλους διαφθείρει, διδάσκαλος κακίας γινόμενος τοῖς ὄμοις ὁρῶντοίς εἰσιν, ἀποπεσόντες τῆς οἰκειότητος τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς. Διαρπάζει δὲ ἄνδρα, τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, τὸ σῶμα, καὶ ἀμφοτέρω ἀπολλύς, καὶ τῆς ἄνω κληρονομίας τῆς ἀκαταλύτου ἀποστερῶν.

Idem virum diripit, animam domumque ejus, corpus nimirum, et perdit utrumque, superna, semper stabili, privans hereditate.

Διὰ ταῦτα τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ λογίζομαι ἐπὶ τὴν φυλακὴν ταύτην κακὰ, ἐξ ὧν οὐ μὴ ἀρῇτε τοὺς τραχήλους ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ πο-

et simul ejus domum, omnia scilicet quæ in domo erant diriperunt, servitioque subjecerunt familiam ipsam et quotquot in ea continebantur.

Virum et hereditatem ejus. Facultates scilicet quæ in agris erant atque possessionibus. Gloria Hebræorum Synagogæ lex est, quæ nunc gladio divini Spiritus, verbo scilicet Dei, recisa, non amplius celebratur ob ingentem splendorem gloriæ Christi; ejus filii, mollem et effeminatam vitam agentes, Christi ipsius crucis inimici, quorum deus venter est⁹⁹, in captivitatem ab Romanis abducti sunt propterea quia, quæ noctu consilia contra Dominum ceperant ut eum cum fustibus ac lanternis comprehenderent¹⁰⁰, hæc prima statim luce perfecerunt, mane ipsum ad Pilatum adducen-^Btes. Hæc illi, propterea quia viduarum domos expilabant et in reliqua vita perversi erant, oderantque lucem: prava enim erant eorum opera (29). Porro si capillus mortua, quædam res est et inanimata, Sion autem idem sonat ac sperula; vide quemadmodum mentis nostræ speculæ præcipiatur, ne quidquam in se pilosi contineat. Non enim perspicere possit oculus, neque clare videre, qui capillis impediatur. Cum vero capillis omnis abraditur, tum oculi acies acutissima fit ut aquila, quam animantium unam in solares radios obtutum figere aiunt, atque hoc experimento dijudicare suos partus et explorare, spurie sint an legitimi. Eos quippe contra solem statuit; et ubi videt eos haud solares radios innotis oculis intueri, sed nictare, tum ipsos vellicans, uti spurios, nido abigit. Hortatur autem nos ad capillos ton-^Cdendos, ob filios, ait, delicatos. Delicatos autem filios habet, qui cum Davide dicere nequit, Propter verba laborum tuorum custodivi vias duras¹⁰¹, sed in eorum numero censetur, qui mollia cogitant, suavem atque jucundam vitam traducens. Prima vero luce mala perficit, qui ne male quidem se agere putat, sed summam per impudentiam audaciamque suam de iniquitate gloriatur. Qui profecto manus suas ad Dominum non tollit; nihil enim divini agit, nihilque celestis ac superni; sed mundi qui ager est, bona conenpiscens, alios etiam trans-^Dversos agit, improbitatis magister factus iis omni-
bus, quotquot a familiaritate celestis Patris exci-
dentes, pupilli quodammodo parentum orbi sunt.

VERS. 3. Propterea nunc dicit Dominus: Ecce ego cogito super tribum (34) istam mala, de quibus non auferetis colla vestra, non ambulabitis recti sub-

⁹⁹ Philipp. iii, 19. ¹⁰⁰ Matth. xxvi, 47. ¹⁰¹ Psal. xvi, 4.

Variae lectiones et notæ.

(26) Κτήματα, Cod. Bav.

(27) Τοῦ Χριστοῦ· ὧν θεὸς ἡ κοιλία, Cod. Bav.

(28) Παράγοντες, Cod. Ven.

(29) Respicit interpres præcedentia prophetæ verba.

(30) Scribendum fortasse φοροῦσι.

(31) Uterque Cod. habet φυλακὴν, custodiam. In Polyglottis autem habetur φυλὴν, tribum, ut et Theophylactus legisse videtur, cum in Commentario φυλὴν habeat.

to, quia tempus malum est. Meditabantur, inquit, ipsi mala contra proximum suum : en et ego mala meditor contra tribum hanc Juda, ut et contra decem reliquas ; quæ profecto mala adeo gravia vobis erunt et acerba, ut duras arrogantesque cervices vestras incurvare valeant. Tum vos non incedetis recti, sed proni ; propterea quod malum vobis tempus erit, acerbum scilicet atque molestum. Ita et ad Salomonis illud : *Malum occupationem dedit hominibus* ⁷², quidam vocabulum hoc πονηρὸν, cum accentu in ultima legunt, licet alii cum accentu in antepenultima legendum putent. Talia pradixit et David de iis qui Deum interfecerunt, *Obscurentur*, ait, *oculi* **267** *eorum, ne videant et dorsum eorum semper incurva* ⁷³. Eorum enim iniquitates graves factæ sunt super ipsos, nec audierunt Dominum dicentem : *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* ⁷⁴. Utilis autem est afflictio superbo hominī et arroganti, qui recta incedere sibi videtur. Quo de homine Salomon : *Rectæ videtur hominī viæ, quæ tamen ad extremum in profundum ducunt* ⁷⁵. Pronus enim ille et humilis cum David dicit : *Bonum mihi, quia humiliasti me* ⁷⁶.

Vers. 4. In die illa sumetur super vos parabola. In omnium videlicet ore versabimini, calamitatumque vestrarum fama longe lateque per totum terrarum orbem manabit. Siquidem eas alius alii narrabit. Vel : Exemplo omnibus eritis, ut quisque dicturus sit, Pati nollem quæ passi illi sunt.

Et plangetur planctus in cantico. Exteri quidem, ait, vestrum afferent exemplum : vestrates autem luctum quadam cum cantilena edent, ut et vos ipsi vestris in angustiis facietis. Tristes autem sunt et omnium maxime miserandi luctus, qui cum cantilena fiunt.

Dicendo : *Miseria miseri sumus*. Ut summam esse eorum calamitatem ostenderet vates, his miserie nomen usurpavit. Non simplici, inquit, et levi miseria premimur ; sed tali quæ vere miseria dici potest.

Pars populi mei dimensa est in funiculo. Hæc aut ab iis enuntiantur, qui quadam cum cantilena lugentes dicunt, *Miseri sumus*, causam quodammodo assignando, cur in miserias inciderint, eaque sit, quod hæreditas populi mei distrahantur : aut etiam ab ipsomet Deo qui dicat, Ego equidem terram eis distribui, quæ nunc a vicinis accolisque dividitur. Cum enim terram illam desertam invenissent, eam inter se partientes, sibi ipsi colendam sumpserunt. Dimensa quoque est terra ab iis qui captivos homines in servitutem duxerunt, qui tributa reliquis imperabant, atque propterea metiebantur terram quam horum quisque possidebat.

⁷² Eccli. i, 13. ⁷³ Psal. lxxviii, 24. ⁷⁴ Matth. xi, 28. ⁷⁵ Prov. xvi, 25. ⁷⁶ Psal. cxviii, 1.

Varie lectiones et notæ.

(32) Scribendum puto *προπορευτόνως*.

(33) 'Εφ' ἧμιν συνθήσουσι, Cod. Bav.

Α ρευθῆτες ὄρθοι, ὅτι καιρὸς πονηρὸς ἐστίν. Ἐλογίζοντο, φησὶν, αὐτοὶ κακὰ κατὰ τῶν πλησίων· ἰδοὺ καὶ αὐτὸς λογίζομαι κακὰ ἐπὶ τὴν φυλὴν ταύτην τοῦ Ἰούδα, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας δέκα· τὰ δὲ κακὰ ταῦτα οὕτως ἐσονται βαρὲα καὶ ἐπαχθῆ, ὥστε κατὰ κάμψαι τοὺς σκληροὺς ὤμων καὶ ἀλαζονικοὺς τραχήλους· καὶ οὐ μὴ πορευθῆτε ὄρθοι, ἀλλὰ συγκεκυφότες, διότι ὁ καιρὸς πονηρὸς ἐστίν, δηλαδὴ ὤμων, τοῦτέστι δύσκολος, πόνους ἐπιφέρειν. Οὕτω καὶ παρὰ τῷ Σολομῶντι τὸ, *Πονηρὸν περισπασμὸν ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις*, ὁξυτόνως ἀνέγνων τινὲς, εἰ καὶ ἄλλοι παροξυτόνως (32) ἀναγινώσκουσι. Τοιοῦτόν τι καὶ Δαβὶδ περὶ τῶν θεοκτόνων προεῖπε· *Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον διὰ παντὸς σύγκαμψον*. Αἱ γὰρ ἀνέμψαι αὐτῶν ἐπαρύνθησαν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἤκουον τοῦ Κυρίου, λέγοντος· *Δεῦτε, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς*. Ἀγαθὴ δὲ ἡ κάκωσις τῷ ὑπερηφάνῳ καὶ τραχηλιῶντι, καὶ οἰομένῳ περιπατεῖν ἐν ὀρθότητι. Περὶ οὗ Σολομῶν εἶπεν· *Εἰσὶν ὄρθοι ὁδοὶ δοκοῦσαι ἀνδρὶ*· τὰ μέντοι τελευταῖα φέρεσι εἰς πνθμένα ἄδον. Καμπτόμενος γὰρ καὶ ταπεινούμενος ὁ τοιοῦτος, ἐρεῖ μετὰ Δαβὶδ· *Ἀγαθόν μοι, ὅτι ἐταπείνωσάς με*.

Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ληθθήσεται ἐφ' ὑμᾶς παραβολή. Τοῦτέστιν, ἀνὰ στόμα πάντων ἐσσεθε, καὶ τὰ ὑμέτερα κακὰ διαφημισθήσονται ἐπὶ πάντας, ἄλλου πρὸς ἄλλον ταῦτα διηγούμενου. Ἡ, ὅτι Ἔσσεθε ὑπόδειγμα πάντιν, ὥστε λέγειν ἕκαστον· *Μὴ πάθοιμι, ὡς ἔπαθον οἱ δεῖνες*.

Καὶ θρηνηθήσεται θρήνος ἐν μέλει. Οἱ μὲν ἀλλότριοι, φησὶ, παραβολὴν ὑμᾶς ἔξουσιν· οἱ δ' οἰκεῖοι ὑμῶν θρήνον μετὰ μέλους συνθήσουσι (33), καὶ ὑμεῖς δὲ ἐφ' ἑαυτοῖς. Γοεροὶ δὲ οἱ μετὰ μέλους θρήνοι καὶ ἐλεεινότεροι.

Λέγων· *Ταλαιπωρία ἐταλαιπωρήσαμεν*. Τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀσθενείας αὐτῶν δηλῶν ὁ λόγος, ἐδιπλασίασε τὸ τῆς ταλαιπωρίας ὄνομα. Οὐχ ὀπλῶς γὰρ, φησὶν, ἀλλὰ τῇ ὄντως ταλαιπωρίᾳ ἐταλαιπωρήσαμεν.

Μερὶς λαοῦ μου κατεμερίσθη ἐν σχοιρίῳ. Ἡ τὸ πρόσωπον τῶν θρηνοῦντων ἐν μέλει, καὶ λεγόντων, ὅτι *Ἐταλαιπωρήσαμεν*, λέγει, καὶ ταῦτα ὁλοῦν τὴν αἰτίαν ἐπάγων (34) τοῦ ταλαιπωρησαί· ἡ δὲ ἐστὶ τὸ, Μετρηθῆναι τὴς κληρονομίας (35) τοῦ λαοῦ μου· ἥ καὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ τοῦτο λέγεται, ὅτι Ἐγὼ μὲν ἀφώρισα αὐτοῖς τὴν γῆν· νῦν δ' αὕτη μετρεῖται παρὰ τῶν γειτόνων καὶ περιοίκων. Καὶ γὰρ ἔρημον εὐρόντες τὴν γῆν, αὐτοὶ ταύτην διενέμοντο εἰς τὸ γεωργεῖν. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν αἰχμαλωτευσάντων αὐτοὺς, κατεμετρήθη, δασμοὺς καὶ φόρους ἐπιτίθεντων τοῖς ὑπολειφθεῖσι, καὶ διὰ τοῦτο μετρούντων τὴν ὑφ' ἐκάστου τούτων κατεχομένην γῆν.

(34) Ἐπάγοντα, Cod. V. n.

(35) Ἐκκλησίας, Cod. Bav.

Καὶ οὐκ ἦν ὁ καλύσων αὐτὸν τοῦ ὑποστρέ-
ψαι. Οὐτε ὁ Χαμῶς, φησὶν, οὐδ' ὁ Βήλ, οὐτ' ἄλλοι·
τις τοιοῦτος; ὁμῶν θεός, ἡδυνήθησαν καλύσαι αὐτὸν,
τούτῃσιν τὸν μετροῦντα, τοῦ ἀποστρέψαι ἀπὸ τοῦ
μετρεῖν. Τοῦτο δὲ λέγει, χωμῶδ' οὗς θεοὺς αὐ-
τῶν. "Ἦ, ὅτι οὐκ ἦν ὁ καλύσων τὸν λαόν μου, ὥστε
μὴ τὴν πρὸς τὴν αἰχμαλωσίαν ὁδὸν πορεύεσθαι,
ἀλλὰ ἀποστρέψαι ἀπὸ ταύτης.

Οἱ ἄγροι ὁμῶν διεμερίσθησαν· διὰ τοῦτο οὐκ
ἔσται βάλλων σχοινίον ἐν κλήρῳ. Ἀπὸ ἁλλο-
τρίων μὲν, φησὶν, οἱ ἄγροι ὁμῶν κατεμετρήθησαν
καὶ διεμερίσθησαν· ὑπὲρ σου δὲ τοῦ λαοῦ οὐκ ἔσται
ὁ βάλλων σχοινίον μετρητικόν, ὥστε καὶ σοὶ ἀπονε-
μηθῆναι κλήρον. Τοῦτο πεπνύσθαι καὶ οἱ ἀλαζόνες
Ἰουδαῖοι, Πρωτότοκοι μὲν γὰρ ἦσαν, καὶ σχοινίσμα
κληρονομίας Θεοῦ, καὶ αὐτῶν αἱ ἐπαγγελίαι. Καὶ οἱ
πατέρες ἐμπαιροινήσαντες δὲ τῷ Χριστῷ, ἀπώλεσαν
τὴν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις κληρονομίαν. Καὶ λοιπὸν τὰ
ἔθνη γεγόνاسιν συμπολῖται τῶν ἁγίων, καὶ κληρονό-
μοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Οἷδε δὲ ὁ
Δαβὶδ καὶ τὰς ἐπιβουλὰς, καὶ τὰ πειρατήρια, σχοι-
νία ὀνομάζειν, ὡς τὸ, *Σχοινία ἀμαρτωλῶν περι-
επλάκησάν μου*· καὶ, *Σχοινίους διέτεινάρ παγίδα
τοῖς ποσὶ μου*. "Ὅταν οὖν τις ἐπιβουλεύῃς ὑπὸ
τοῦ πειραστοῦ, ἀπολέσῃ τὴν μερίδα αὐτοῦ τὴν θείαν,
ἣν ἔχων ἡδύνατο λέγειν· *Μερίς μου εἶ, Κύριε*· τότε
τὸ ἐνοεῖδ'· τῆς ἐν αὐτῷ (36) θείας μερίδος καταμε-
τρεῖται, καὶ καταμερίζεται εἰς τὴν πολυσχεδῆ [f.
-σχιδῆ] καὶ πλατεῖαν τῆς κακίας ὁδόν, καὶ οὐκ ἔστιν
ὁ καλύσων αὐτὸν τοῦ ἀποστρέψαι ἀπὸ τῆς τοιαύτης
ὁδοῦ. Βάλλει δὲ σχοινίον ἐν κλήρῳ, ὁ τὸν ὑπὸ τοῦ
ἐχθροῦ ἐπαγόμενον αὐτῷ πειρασμὸν ἀφορμὴν ποιού-
μενος τοῦ σχεῖν τὸν ἐν οὐρανοῖς κλήρον, οἷος ἦν ὁ
λέγων· *Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν*· καὶ, *Εὐδοκοῦ-
μεν ἐν ἀσθενείαις, ἐν θλίψεσι, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς
τοῖς ὑπερνικῶμεν, διὰ τοῦ εὐδοκῆσαντος Θεοῦ*.
"Ὅπερ οὐ γίνεται ἐν ἡμῖν, ὅταν οἱ ἄγροι ἡμῶν δια-
μερισθῶσιν, ἥγουν αἱ κατὰ κόσμον πράξεις ἡμῶν
μερίδες ἀλωπέκων γένωνται, τῶν πονηρῶν δαιμό-
νων (37).

Ἐρ ἐκκλησία Κυρίου μὴ κλαίτε δάκρυσι. Τὰ
λυπηρὰ διαγγείλας, παραίνεσιν εἰσφέρει, πολλὸ τὸ
χρήσιμον ἔχουσαν, καὶ φησιν, ὅτι οὐ δεῖ ἡμᾶς ἐκ-
κλησιάζοντας, ἥτοι, εἰς τὸν τοῦ Κυρίου συναγομέ-
νους ναὸν, φιλῶς οὕτως καὶ ἐπιπολαίως θαυρούειν,
καὶ ἀφοσιοῦσθαι τὸν κλαυθμὸν μόνους δάκρυσιν,
ἀλλὰ καὶ ἔργα προστιθέναι συντριβῆς καὶ κατανύ-
ξεως.

Μὴ θαυρύνεωσαν ἐπὶ τούτοις. Τούτῃσιν, οὐ
δεῖ ἡμᾶς θαυρύνειν ἐπὶ τῷ αἰχμαλωτισθῆναι, καὶ
καταμετρηθῆναι τὴν γῆν ὁμῶν, ἀλλὰ διότι παρωρ-
γίστατε τὸν Θεόν· τοῦτο γὰρ θαυρύνων ἄξιον. "Ἦ δ'
ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι τιμωρία, οὐ θαυρύνων, ἀλλὰ
χαρά· ἄξια, διότι τῆς αἰωνίου τιμωρίας ἐστὶ κουφι-
σμός. Οὕτω καὶ Παῦλος εἶπε· *Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ*

Et non erat, qui prohiberet eum, ut averteretur.
Neque Chamus, inquit, neque Belus, neque alius
quisquam ejusmodi vestrorum numinum impedire
ipsum potuerunt, metientem scilicet, quominus
terram metiretur. Per hæc autem vates eorum nu-
mina perstringit. Vel : Non erat, ait, qui impedi-
ret, quominus populus meus iniret captivitatis
viam, eumque procul ab hac arceret.

VERS. 4, 5. *Agri vestri divisi sunt ; propter hoc
non erit tibi mittens funiculum in hereditatem.*
Exteris quidem, ait, dimensi sunt agri vestri atque
divisi : tibi vero non erit, qui 268 funiculum
dimensionis jaciatur, ut et tibi distribuatur hæ-
reditas. Id ipsum perpassi sunt et arrogantes Ju-
dæi. Primogeniti enim erant, et pars hereditatis
Dei, quibus ipsis factæ sunt promissiones. Verum
cum eorum patres Christum injuriis affecissent,
sanctorum hereditatem amiserunt. Hinc gentium
populi facti sunt hæredes Dei Christique cohære-
des. Consuevit præterea David insidias atque ten-
tationes appellare funiculos, ut ibi, *Funes peccato-
rum circumplexi sunt me* : et alibi, *Funiculis inten-
derunt laqueum pedibus meis*. Cum ergo quis
tentatoris insidiis circumventus, partem suam
divinam amittit, quam cum possideret, dicere pote-
rat : *Pars mea es, Domine* : tum simplicissima
divina pars, quæ in eo est, dimensa quodammodo
scinditur in multiformem latamque scelerum viam ;
nec est, qui procul ab ejusmodi via eum arceat.
C Funiculum autem jacet in hereditatem, qui ab ob-
jecta sibi per inimicum tentatione occasionem
captat acquirendi cælestem hereditatem. Qualis
erat qui dicit : *Maledicimur, benedicimus ; et : Gau-
demus in infirmitatibus, in tribulationibus, et in
omnibus his superiores simus per Deum benedictum*.
Quod in nobis profecto non sit, cum agri no-
stri dividuntur, cum mundanæ scilicet actiones
nostræ partes vulpium sunt, malorum videlicet
dæmonum.

VERS. 6. *In ecclesia Domini nolite flere lacrymis.*
Postquam vates acerba mala denuntiavit, perutilem
inducit adhortationem, et ait, non oportere nos in
unum, in templum videlicet Domini, convenientes.
D ita remisse leviterque lugere, ut lacrymis contenti
simus ; sed adjicienda præterea nobis esse intimi
doloris opera mærorisque.

Neque plorent super his. Hoc est, Lugere vos
oportet, non quod in captivitatem abducti sitis,
et terra vestra sit dimensa, sed quia Deum ad iram
provocastis ; id enim lacrymas omnino meretur.
Pœna contra, qua quis ob peccata plectitur, non
lacrymis, sed gaudio digna est, cum peccatorem
æterno supplicio levet. Quamobrem et Paulus dixit :

⁷⁷ Psal. cxviii, 61. ⁷⁸ Psal. lvi, 7. ⁷⁹ Thren. iii, 24. ⁸⁰ I Cor. iv, 12. ⁸¹ Psal. lxii, 11.

Varie lectiones et notæ.

(36) Τῆς ἐξουσίας, Cod. B. Bav.

(37) Cod. B. Bav. addit, καὶ δολερῶν.

Cum judicamur, a Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur⁸¹.

VERS. 7. Non enim abjiciet opprobria, qui dicit: Domus Jacob ad iram provocavit Spiritum Domini, siquidem talia hæc sunt ipsius instituta. Qui remisse leviterque luget, inquit, verbisque solis confessionem circumscribit, dicens, Domus Jacob, nos videlicet, ad iram Dominum provocavimus, per hoc profecto non avertet dedecus illud atque probum, quo per captivitatem aliasque calamitates est afficiendus, siquidem hæc sunt ipsius instituta quæ supra commemoravimus, trahere scilicet pupillos, et reliqua;

269 sed tum demum dedecus illud avertet et ignominiam, cum instituta illa et consuetudinem clitterabit. Hæc et nobis apprime conveniunt, qui peccata quidem nostra confitemur, sed nullos pœnitentiæ dignos fructus facimus. Vel, qui lugemus etiam, verum hoc tum demum, cum aut voti compotes fieri non possumus, nec obtinere caducum aliquod bonum, quod optamus; aut cum aliquid nobis accidit contra votum. Hæc eadem consentanea sunt et Hebræis nostrorum temporum; qui quidem lugent, non ob flagitiosissimum ipsorum facinus, quod Deum occidendo perpetrarunt, sed ob angustias atque vexationes quas patiuntur, id ægre vel maxime ferentes, quod ea contra nos loquendi libertate uti nequeant, qua olim usi sunt in apostolos. Id ergo eis vetat divinus vates. Pater enim, ait (qui dicit, et simul judicat, atque palam aperteque declarat eos ad iram provocasse Spiritum Domini, cum Christum non vi sua, sed ope Beelzebub mira facere deblaterarent⁸²), Poter, inquam, profecto negligenda putabit, quæ Christo cum in

VERS. 7, 8. Nonne sermones ejus tunc cum eo et recti ambulaerunt? Et antequam populus meus in inimicitia restitit contra pacem suam. Per interrogationem legendum est usque ad Ambulaerunt, quod vero sequitur, more solito. Ait enim Deus: Haud rectæ confessionis verba profert populus meus, neque profecto recti sunt hi sermones, et ejusmodi, ut nihil præ se tortuosi ferant, nihil quod egeat correctione: ecce enim per opera manifeste declarat, se, tanquam inimicum, adversa mihi fronte stare (id enim significat per verbum hoc antequam), ac propterea pace se privavit, implicuitque bellis et malis iis quæ inde proficiuntur.

VERS. 9. Pelle ejus excoriaverunt, ut auferrent spem, contritionem belli. Duces populi mei projiciuntur de domibus deliciarum suarum. Cum superius populum reprehendisset, id ei exprobrans, quod per opera divinis legibus adversaretur, etsi

Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.

Ὁ δὲ γὰρ ἀπώσεται ἐνείδῃ ὁ λέγων· Οἶκος Ἰακώβ παρώργισεν Πνεῦμα Κυρίου, εἰ ταῦτα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ ἔστιν. Ὁ θαυρῶν φιλοφροσὶ καὶ ἐπιπολαίως, καὶ λόγοις μόνους περιγράφων τὴν ἐξομολόγησιν, καὶ λέγων, ὅτι Ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, ἔτοι ἡμεῖς παρώργισαμεν τὸν Κύριον, τὰ ἐνείδῃ, ἃ μέλλουσιν αὐτῷ ἐπαχθῆναι αἰχμαλωτιζομένῳ, καὶ ἄλλως κακοῦμένῳ, οὐκ ἀπώσεται, εἴπερ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ εἰσι ταῦτα, ἃ ἀνωτέρῳ εἰρηται, ὅτι Ἡρακλῶν ὄρατορ, καὶ τὰ λοιπά. Τότε γὰρ ἀπώσεται τὰ ἐνείδῃ, ὅτε τὰ ἐπιτηδεύματα ἐξαλειψεί. Ταῦτα καὶ ἡμῖν ἀρμόζει, τοῖς δοκοῦσι μὲν ἐξομολογεῖσθαι, μὴ ποιοῦσι δὲ καρποὺς ἀγίων τῆς μετανοίας· ἢ καὶ τοῖς θαυρῶσι μὲν, ἐπὶ ἀποτυχίᾳ δὲ τινος τῶν φειρομένων αγαθῶν, ἢ ἀβουλήτῳ τινὸς συντυχίᾳ. Ταῦτα καὶ νῦν τοῖς Ἰουδαίοις οἰκεῖα, οἱ θαυρῶσιν, οὐ διὰ τὸ τῆς Θεοκτονίας μῦθος, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐλαύνεσθαι, καὶ διώκεσθαι, καὶ μὴ ἔχειν παρρησίαν καθ' ἡμῶν, ὡς καὶ κατὰ τῶν ἀποστόλων. Ἀπαγορεύει οὖν τοῦτο αὐτοῖς (58) ὁ προφήτης. Ὁ Πατὴρ γὰρ, φησὶν, ὁ λέγων, καὶ κρίνων, καὶ ἀποφασιζόμενος, ὅτι παρώργισαν τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ὅτε ἔλεγον μὴ ἐν αὐτῷ θαυματοῦργεῖν τὸν Χριστὸν, ἀλλ' ἐν τῷ Βεελζεβούλ, οὐκ ἀπώσεται τὰ ἐνείδῃ αὐτῶν, οὐδὲ παραβλέψεται τὰ τε ἐπὶ ταῖς θαυματοῦργίαις, καὶ τὰ ἄλλα, ἃ ὠνεῖδιζον τῷ Χριστῷ· εἴπερ μέχρι τοῦ νῦν τοιοῦτα ἐπιτηδεύματα ἔχουσι, καὶ τοιαύτην κατὰ Χριστοῦ διάθεσιν, βλαστημούντες αὐτὸν, ὡς πλάνον, καὶ μὴ ὡς Θεῷ προσέχοντες.

αὐτὸν, non auferet ipsorum dedecus, et ignominiam: nec editis ab eo miraculis, tum in cæteris, vitio ver-

Ὁὐχ οἱ λόγοι αὐτοῦ καλοὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ὁρθοὶ πορεύονται (59); Καὶ ἐμπροσθεν ὁ λαὸς μου εἰς ἐχθρὰν ἀντίστυν κατέναντι τῆς εἰρήνης αὐτοῦ. Κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστῆον ἄχρι τοῦ, Πορεύονται· τὸ δὲ ἔστιν, ἐν ἡσιν. Φησὶ γὰρ· Οὐκ ἐξομολογήσεως μὲν λόγους λέγει ὁ λαὸς μου, καὶ ὁρθοὶ εἰσιν οὗτοι οἱ λόγοι, οὐδὲν ἐν τοῖς ῥήμασι στρεβλόν, ἢ ἐπιλήψιμον, καὶ ἄξιον διορθώσεως ἔχοντες· ἀλλ' ἰδοὺ διὰ τῶν ἔργων ἐμφαίνει, ὅτι ὥσπερ ἐχθρὸς, ἀντιπρόσωπός μου ἵσταται. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἐμπροσθεν, καὶ αὐτὸς αὐτὸν τῆς τε εἰρήνης ἐπέτρεψε, καὶ πολέμοις καὶ τοῖς ἐκ τῶν πολέμων κακοῖς παρέδωκε.

τὴν δὲ αὐτοῦ ἐξέδειραν, τοῦ ἀφελῆσθαι ἐλπίδα, συντριμνὸν πολέμου· διὰ τοῦτο ἡγοῦμενοι λαοὺ μου, ἀποβιβιζέσονται ἐκ τῶν οἰκῶν τρυφῆς αὐτῶν. Κατηγορήσας τοῦ λαοῦ, ὡς τοῖς θεοῖς νόμοις ἀντιταξαμένου διὰ τῶν ἔργων, εἰ καὶ

⁸¹ I Cor. xi, 12. ⁸² Matth. xii, 27.

Variae lectiones et notæ.

(58) Ἀπαγορεύει τοῦτο αὐτοῖς, Cod. Bav.

(59) Πορεύονται, Cod. Ven., ita et paulo post.

πεπλασμένην δ' ἀνομιαν ἐπεδείκνυντο, νῦν κατηγορεῖ
 τῶν ἡγομένων, λέγων, ὅτι Οἱ ἡγοῦμενοι γεγόνασιν
 αὐτοὶ τῆς τοιαύτης διαθέσεως αἰτίαι· οἱ δὲ τοῦ
 πεθεῖν τὸν λαὸν εἰδωλολατρῆν, τὴν δορὰν αὐτοῦ
 ἐξέδειραν, τούτῃσιν τὴν ἐμὴν σκέπην, ἣτις περιέ-
 σκεπεν αὐτὸν, ὡς περ ἡ δορὰ τὴν σάρκα, πρὸς τὸ
 μὴ εὐκόλως πάσχειν, καὶ ἀφαιρῶντα ἀπὸ τοῦ λαοῦ
 τὴν εἰς ἐμὲ ἐλπίδα, ἣτις ἦν συντριμμὸς τοῦ πολέ-
 μου. Καὶ γὰρ ἐλπίζων ἐπὶ τὰ εἰδωλα, ἀφαιρεῖται
 τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα, τὸν συντρίβοντα τοὺς πολέ-
 μους. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγοῦμενοι, οἱ βα-
 σιλεῖς καὶ ἱερεῖς, σὺν τῷ λοιπῷ λαῷ ἀπορρίψονται
 εἰς αἰχμαλωσίαν ἐκ τῶν οἰκῶν αὐτῶν, οὓς οὐχ
 ἀπλῶς οὕτως ἐδομήσαντο λιτῶς καὶ ἀπεριέργως,
 καὶ πρὸς χρυσίαν τοῦ καταμένειν, ἀλλὰ πολυτελῶς,
 καὶ πρὸς τρυφὴν καὶ ὕβριν. Διὰ τὰ πονηρὰ ἐπιτη-
 δεύματα αὐτῶν ἐξώσθησαν· μὴ ἐμὲ, φησὶν, αἰτιά-
 σθωσαν, ὅτι ἐξώσθησαν εἰς Βαβυλῶνα, ἀντὶ τοῦ,
 ἐξωσθήσονται· ἀλλὰ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν τὰδ'
 ἦν, ὅτι καὶ αὐτοὶ κακὰ ἐπετήδευσαν, καὶ τὸν λαὸν
 ἐπειθον τὰ αὐτὰ μετείναν. Ἦσαν καὶ τοῦ Χριστο-
 κτόου λαοῦ οἱ λόγοι καλοὶ καὶ ὀρθοί, λέγοντος, ὅτι
Περὶ κυλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε· ἀλλ' ὅτι
ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν ὕψος Θεοῦ· καὶ
πάλιν, Κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὄψεσθαι ἀποθαρσύν,
ὅτι εἶπεν ἑαυτὸν ὕψος Θεοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν
 πρὸς ἀνθρώπους ἔλεγον· ἐμπροσθεν δὲ ἐμοῦ τοῦ
 Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐχὶ ἐκδικηταὶ ἔμοι ἐφαίνοντο,
 ἀλλ' ἐχθροί. Διὰ τί; Διότι ἀντέστησαν τῇ εἰρήνῃ
 αὐτῶν, ὃς ἐστὶ Χριστός· ὃ δὲ μὴ τιμῶν τὸν ὕψος,
 οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα. Διὰ τοῦτο οἱ ἡγοῦμενοι τοῦ
 λαοῦ μου οἱ πολλοὶ ἀρχιερεῖς, ἀπερρίψαν ἐκ τοῦ
 ναοῦ μου, ὃν ἕνα οἶκον ὄντα ἔμοι, αὐτοὶ πολλοὺς
 ἐποίησαν, διὰ τὸ μισθοῦσθαι καλὸν ἕκαστον ἑναυτόν.
 Ἐν τούτῳ δὲ καὶ τὸν νόμον κατηλείοντες, κατετρο-
 φῶν τοῦ λαοῦ. Πολλάκις δὲ τις καὶ χρηστολογίαν
 υποκρινόμενος, πρὸς τοὺς ἀδελφούς, λόγους μὲν ἔχει
 καλοὺς καὶ ὀρθοὺς, ἀλλ' ἐχθρὸς ἐστὶ διὰ τῶν ἔργων,
 μηδὲν εἰρηνικὸν φρονῶν, ἀλλὰ δι' ὧν πράττει, ἰστά-
 μενο· κατέναντι τῆς εἰρήνης αὐτοῦ, ἣν λαλεῖ μετὰ
 τῶν πλησίων, καὶ τὴν δορὰν ἐκδέρων τοῦ πένητος,
 τοῖς τε ἄλλοις τρόποις, καὶ τῷ συντρίβειν αὐτὸν ἐν
 ταῖς ἐργασίαις, καὶ οὕτως αὐτὸν ἐκπιέζων, ὥστε
 ἀφαιρεῖσθαι αὐτοῦ καὶ τὴν χρηστοτέραν ἐλπίδα;
 ἣτις συντριμμὸς γίνεται τοῦ τῆς ἀπογνώσεως καὶ
 τῆς βλασφημίας, τῆς εἰς τὴν Πρόνοιαν, πολέμου. Ὁ
 γὰρ κακοῦμένος, καὶ πολεμούμενος εἰς τὸ βλασφη-
 μῆσαι κατὰ τῆς Προνοίας, ἐπειδὴν τῇ τῶν ἀγαθῶν
 ἐλπίδι βοηθηθῇ, συντρίβει τοῦτον τὸν πόλεμον. Τὰ
 δ' ἐρεξῆς δοκεῖ μὲν τιμωρίαν περιεχεῖν, καὶ οἰκρ-
 δομεῖται γε καὶ τοῦτο τοῖς πολλοῖς, ἀπειλοῦντος
 τοῦ Θεοῦ ἐκπαιεῖσθαι ἐκ τῶν οἰκῶν τῆς τρυφῆς.
 Νοήσεις δὲ καὶ ἀξίως τοῦ Πνεύματος ἡγουμένους,
 καὶ ἀρχοντας, τὰς ψυχὰς, αἱ ἡγεμονεύειν ταχθεῖσαι,
 ἐπειδὴ μὴ καλῶ; ἐχρήσαντο τῇ ἀρχῇ, ἐμπεσοῦσαι
 πειρασμοῖς καὶ θλίψεσιν, ἀπορρίψονται ἐκ τῶν
 οἰκῶν τῆς τρυφῆς, τῶν σωματῶν δηλαδὴ, οἷς συν-

A contrarium operibus animum simularet : nunc
 accusat ipsius duces atque præsides, his verbis :
 Ipsimet præsides, inquit, auctores eis fuerunt talis
 ipsorum voluntatis atque studii; qui profecto po-
 pulum ad idola colenda inducendo, pellem ei
 detraxerunt, meam scilicet defensionem atque tu-
 telam, quæ ipsum ita tegebat, ut pelle tegitur
 corpus, ne incommoda facile patiatur. Iidem et
 populum ea spe dejecerunt, quam in me locatam
 habebat; quæ spes erat belli contritio. Sperans
 enim in idolis, excidit ea spe, quam repositam
 270 habet in Deo, qui bella conterit. Hanc ob
 rem ergo et ipsi duces, tum reges, tum sacerdotes,
 cum reliquo populo captivi ducentur in servitu-
 tem, domibus quisque suis expulsi, quas con-
 struxerunt, haud simplici et moderato cultu, ad
 necessarium habitationis usum, sed nimis exqui-
 sito ac splendido, ad luxum inanemque ostenta-
 tionem. Ejecti vero sunt ob ipsorum nefaria faci-
 nora. Ne causam, ait, in me conferant, quod ab-
 ducti Babylonem fuerint (abducendi scilicet sunt),
 sed hac de re se suamque improbitatem accusent.
 Quandoquidem cum ipsi nefaria facinora patra-
 runt, tum populum ad eadem impulerunt. Bona
 item erant et recta turbæ, quæ Christum inter-
 fecit, verba, *De bono opere non lapidamus te, sed*
*quia, homo cum sis, te Dei Filium facis*⁸³; et
 rursum, *Secundum legem nostram eum mori decet,*
*quia semetipsum asseruit Filium Dei*⁸⁴. Verum
 enimvero hæc illi apud homines : apud me vero
 Deum et Patrem, non tanquam expostulantes, sed
 tanquam inimicos sese gerebant. Quid ita? Quia
 videlicet suæ ipsorum paci, Christo nimirum, ad-
 versabantur. Qui vero non honorat Filium, non
 honorat Patrem⁸⁵. Propterea præsides populi mei,
 sacerdotum principes bene multi depulsi templo
 sunt, quod unica mihi domus cum esset, ipsi plures
 effecerunt, mercaturam ibi quotannis exercentes.
 Ubi et legem quæstui habentes, populum iudifica-
 bantur. Sæpe item quis se cum fratribus loqui si-
 mulat ad eorum utilitatem; qui quidem sermones
 cum ipsis habet bonos et rectos, reipsa tamen
 inimicus est, verbis contraria agens. Atque hic
 nihil pacifici cogitat, sed per nefaria sua facta,
 D contra suam pacem grassatur. Quam quidem pa-
 cem cum proximo suo loquitur; et alia ex parte
 pauperi pellem detrahit. Hunc enim cum aliis bene
 multis modis exagitat, tum maxime in opificiis
 vexat atque fatigat, et ita demum opprimit, ut
 bona ei spes omnis auferatur. Quæ spes conterit
 desperationis bellum, qua permotus pauper Pro-
 videntiam maledictis lacerare consuevit. Qui enim
 malis affligitur, invehiturque propterea maledictis
 in Providentiam, quodam quasi afflictionum bello
 commotus : cum ei bonorum spe succurritur, is
 bellum hoc statim conterit. Quæ vero sequuntur
 pœnam continere mihi videntur. Id autem docu-

⁸³ Joan. x, 33. ⁸⁴ Joan. xix, 7. ⁸⁵ Joan. v, 23.

mento sit multis, quibus minatur Deus, e deliciarum domibus eos demigraturos. Duces item ac præsides spiritali quadam ratione intelligere commode poteris et animas, quæ imperare jussæ, cum victæ fractæque tentationibus afflictionibusque, imperio suo abutantur, expellentur deliciarum domibus, corporibus scilicet, in quibus luxuriose vivere consueverunt. Anima enim, quandiu corpus bene se habet, inque deliciis versatur, ei totam sese dedit: cum contra male corpus torquetur, cognita corporis corruptione, **271** pudet ipsam in hujusmodi putredine diutius commorari. Quamobrem cum regio Vate dicet: *Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est*⁸⁶ et cum Paulo, *Quis me salvabit a corpore hominis hujus*⁸⁷? Item cum angeli lucis formam induens Satanās, bona nobis consilia dare videtur, ut et Evæ, bonos pro'ecto et rectos sermones præ se fert; at si præterita considerare voluerimus, neque præsentia tantummodo spectare, cum nobis inimicum comperiemus, tum etiam, cum pacifice nobiscum agere videtur. Detrahit enim quodammodo nobis pellem, aufertque mortem quam, una cum Christo sepulti, per sacri fontis lavacrum subivimus, adimitque spem nostram quæ est Christus, spes gloriæ, qui bellam contrivit, sustulitque carne sua odium omne, et cuncta quæ in celis sunt, quæque in terris, pace donavit. Ob id ergo quotquot modo nobis dominantur principatus potestatesque tenebrarum, ejicientur e supernis sedibus paradisi voluptatis (42), qua ante defectionem fruebantur, detrudenturque in tenebras exteriores. Dictum hoc idem, *Nonne sermones ejus boni et recti ambulaverunt?* et quod sequitur, apprimè convenit et Judæ, qui dicit, *Poterat venundari multo unguentum hoc, et dari pauperibus*⁸⁸: et, *Numquid ego sum, Rabbi*⁸⁹? quique simul invehitur in pacem, cujus dominus homo erat.

VERS. 40. *Appropinquate montibus æternis. Surge, et ambula, quia non est tibi requies.* Præsides hujusmodi verbis affatur: Quoniam meas amplecti leges noluistis, et vestris in domibus requiescere vobis non placuit: abite in posterum in Babyloniam regionem, et pergit ad ipsius montes Ararat. Quos ideo vocat æternos, quia diu multumque memorati præsides ibi erant commoraturi, vel quia ab omni retro antiquitate, quod in ipsis arca requievit, celebres evaserunt. In patria enim terra non est amplius vobis requies.

Propter immunditiam consumpti estis corruptione: fugistis, nemine persequente. Causam adducit vates, cur hæc ii passuri essent. Propter

Α ετρώφων. Ψυχὴ γάρ, εὖ μὲν τοῦ σώματος ἔχοντος, καὶ τρυφῶντος, προστέθηκε τοῦτω· κακοῦμένου δὲ, ἐννοουμένου (40) τὴν τοῦτου φθορὰν, αἰσγύνεται τοιαύτῃ φθορᾷ συνελθαι. Διὸ καὶ τὰ τοῦ προφήτου ἔρει· Οἱ μὲν δὲ ἐπὶ τῇ παροιμίᾳ μου ἐμακρύνθη· καὶ τὰ τοῦ Παύλου, Ταλαιπώρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τοῦτου (41); Καὶ ὅταν δὲ μετασχηματίζομενος ὁ Σατανᾶς εἰς ἄγγελον φωτὸς, δοκεῖ συμβουλευεῖν ἡμῖν τὰ χρηστὰ, ὡς καὶ τῇ Εὐχῇ, λόγους καλοὺς καὶ ὀρθοὺς ἐπιδείκνυται· ἀλλ' ἐὰν τὰ ἐμπροσθεν ἴδωμεν, καὶ μὴ τοῖς παροῦσιν ἐναπομείνωμεν, ἐχθρὸν αὐτὸν ὁφίμεθα, ἐν ὅσῳ δοκεῖ εἰρηνεύειν μεθ' ἡμῶν. Ἐκδέρεται γάρ τὴν δορὰν καὶ τὴν νέκρωσιν, ἣν ἐσχομεν συνταφέντες τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἀφαιρεῖται ἡμῶν τὴν ἐλπίδα, ὅς ἐστι Χριστὸς, ἡ ἐλπίς τῆς δόξης, ὅς συνέτριψε τὸν πόλεμον, καταργήσας τὴν ἐχθρὰν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, καὶ εἰρηνοποιήσας τὰ πάντα, τὰ ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς. Διὸ τοῦτο οὖν οἱ νῦν ἡγοούμενοι ἡμῶν, αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι τοῦ σκότους, ἐκ τῶν ἁνυ μονῶν τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἣν ἐτρώφον περὶ τοῦ ἀποστήνατι, ἀπορρίπτονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Ἀρμύζει δὲ καὶ τῷ Ἰούδᾳ τὸ, Οὐχ οἱ λόγοι αὐτοῦ ὀρθοὶ καὶ καλοὶ πεπόρευνται, καὶ τὰ ἐξῆς, τῷ λέγοντι· Ἡδυνάτο γὰρ τοῦτο τὸ μῦθον πρᾶθῆναι πολλοῦ, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς· καὶ, Μήτι ἐγὼ εἰμι, Παῦλος; εἰτα κατέναντι τῆς εἰρήνης στάντι, ἥς κύριος ἄνθρωπος ἦν.

Εγγίστατε ὁρεσιν αἰωνίοις· ἀνάστα, καὶ πορεύου, ὅτι οὐκ ἔστι σοι ἀνάπαυσις. Πρὸς τοὺς ἀρχοντας φησιν, ὅτι Ἐπειδὴ οὐκ ἠβέλῃσατε τοὺς ἐμοὺς στέργειν νόμους, καὶ τοῖς οἴκοις ὑμῶν ἐπαναπαύεσθαι, πορεύεσθε λοιπὸν ἐπὶ τὴν Βαβυλωνίων γῆν, καὶ ἐγγίστατε τοῖς ἐκείνων ὄρεσι, τοῖς Ἀράράτ· ὁ αἰώνιος καλεῖται, ἡ διότι μακροῦς ἐμελλον ἔχει χρόνους ἐνδιατρίφειν, ἡ ὅτι ἐξ αἰῶνος διαδόχτα ἦν, διὰ τὸ τὴν κιβωτὸν ἔχει καταπαῦσαι. Ἐν γὰρ τῇ πατρίδι ὑμῶν γῆ οὐκ ἔστι σοι τοῦ λοιποῦ ἀνάπαυσις.

Ἐνεκεν ἀκαθαρσίας διεφθάρητε φθορᾷ· κατεσδιώχθητε, μηδενὸς διώκοντος. Τὴν αἰτίαν ἐπάγει, δι' ἣν ταῦτα πείσονται, καὶ φησιν, ὅτι Ἐνεκεν τῆς

⁸⁶ Psal. cxix, 5. ⁸⁷ Rom. vii, 24. ⁸⁸ Matth. xxvi, 9. ⁸⁹ Matth. xxvi, 25.

Variae lectiones et notæ

(40) Uterque Cod. habet ἐννοουμένου, Scribendum tamen puto ἐννοούμενῃ.

(41) Τοῦ ἀνθρώπου τοῦτου, hominis hujus, Cod. Bav.

(42) Qua, Theophylacte, paradisi voluptate gaudebant angeli ante defectionem? eane, quæ a Dei visione manaret? At si ita esset, beati profectofuissent propterea quæ peccare amplius non potuissent, Beati enim qui Deum intuentur, ita ab summa ejus bonitate rapiuntur, ut sponte quidem ament, sed eum

non amare non possint. An paradisi terrestres voluptate perfruebantur? At spiritus cum essent, materiæ prorsus expertes, nulla gaudere poterant voluptate, quæ sensibus perciperetur, nisi forte cum Origene putes angelos corpus habere, materia tenuissima compactum, æthereæ, vel igneæ. An paradisi voluptatem appellas Dei gratiæ statum atque cognitionem, qua ante lapsum angeli gaudebant? Huic equidem sententiæ facile subscribam.

ἀκαθαρσίας, τῆς εἰδωλολατρείας, ἢ ἀπλῶς πάσης ἁμαρτίας, τῆς ἀκάθαρτον ποιούσης τὸν ταύτην μετιόντα, παρεδόθητε τῇ φθορᾷ ταύτῃ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τοῦ θανάτου, καὶ αὐθαίρετως αὐτοὶ ἑαυτοῖς τὸν διωγμὸν ἐπηγάγετε, διὰ τοῦ πράττειν τὰ παροργίζοντά με. Ὅρη ἦσαν καὶ οἱ τὰ τοῦ νόμου διδάσκοντες, ἅτε ὑφ' οὗ τεταγμένοι, καὶ ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας, ἀλλὰ πρόσκαιρα ὄρη. Τοῖς οὖν τὰ τοιαῦτα ὄρη ζητοῦσι φησι νῦν τὸ Πνεῦμα· Ἐγίσατε τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου διδασκάλοις, οἱ ὄρη εἰσὶν αἰώνια· ὁ γὰρ ἀποστείλας αὐτοὺς μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, ἐπηγγείλατο μετ' αὐτῶν ἔσεσθαι ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· καὶ τῆς βασιλείας δὲ αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ἀνάστητε ἀπὸ τοῦ τῇ σκιᾷ προσκαθίσθαι, καὶ πορεύθητε, ὥστε περαιτέρω τοῦ γράμματος νοῦσαί τι. Ἐν τῷ νόμῳ γὰρ, φησὶν, ἀνάπαυσις οὐκ ἔστι σοι. Ζυγὸς γὰρ ἦν, ὃν οὐδὲ οἱ πατέρες ἠδυνήθησαν βαστάσαι, διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιούται πᾶσα σάρξ, ἀλλ' ἐν Χριστῷ, τῷ δικαιοῦντι ἐκ πίστεως, καὶ τοὺς πεφορτισμένους ἀναπαύοντι. Ποῦ; Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως, ἐν ᾧ βαπτίζομενοι, τὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἄγχος ἀποτιθέμεθα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄφρων τότε διαφθείρεται ἐν ἐπιτηδεύμασιν, ὅτε εἴπῃ· Οὐκ ἔστι Θεός· εἰκότως καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, εἰπόντες, ὅτι οὐκ ἔστι Θεός ὁ Χριστός, καὶ διὰ τοῦτο ἀκάθαρτοι γεγονότες ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, διεφθάρσαν φθορᾷ τῇ τε ψυχικῇ, καὶ ἐπομένως τῇ σωματικῇ, ὅτε αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐδωκον στασιάζαντες, ὡς Ἰώσηπος ἱστορεῖ (44). Ὅρη αἰώνια καὶ οἱ ἄγγελοι, οἱς ἐγγίζειν κελεύομεθα, ἀσάρκοις οὖσιν, ὀλιγόσαρκοι αὐτοὶ γινόμενοι. Ἀνάστηθι ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ πορεύθητι πρὸς τὸ καὶ ἀγαθὸν τι ποιῆσαι· ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀνάπαυσις οὐκ ἔστι σοι. Μήποτε δὲ ἐπειδὴ ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχει ὁ μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, παραινέει τῷ τοιοῦτῳ ὁ λόγος πορεύεσθαι, καὶ ἀεὶ κατατείνεσθαι προκόπτοντα ἐν τῷ καλῷ· οὐ γὰρ ἔστιν ἀναπαύεσθαι τὴν βαδίζοντα τὴν θελημμένην ὁδόν. Πᾶς μὲν οὖν ὁ ἁμαρτάνων φθείρεται· εἰς γὰρ τὸ μὴ ὂν χιροῖ, τὴν κακίαν, ἀπὸ τοῦ ὄντος Θεοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς. Ἀλλὰ τότε φθείρεται καταφθορᾷ, ὅτε καὶ ἀκαθαρσίαν ἔχει, ἥτις ἐστὶν ὑψηλοφροσύνη. Ἀκάθαρτος γὰρ παρὰ Κυρίῳ πᾶς ὑψηλοκάριος, ὅταν τὸ κακὸν ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, εἴη καὶ ἐγκυχυᾷται ταύτῃ· ὡς εἰ γε τὸ κακὸν ποιῶν, εἰς συναίσθησιν ἔρχεται, τάχα οὐ καταφθορᾷ φθείρεται, ἀλλὰ μετριοτέρων. Διδάσκει τοίνυν ὁ λόγος τοὺς εἰς βάθος κακῶν ἐμπεσόντας, καὶ καταφρονούντας, ὅτι Ἐξ ἀκαθαρσίας, καὶ ὑψηλοφροσύνης, τὴν παντελῆ διαφθορὰν ὑπέστητε. Ὡστε εἰ βούλεσθε ἀπὸ τῆς φθο-

A immunditiam, ait, idolorum scilicet cultum, et universim ob peccati genus omne, quo immundus efficitur quisquis eo contaminatur, subiistis cladem hanc captivitatis et mortis; et ipsi in vos concitastis hostilem insectationem, ea nefaria facinora patrando, quæ iram mihi maxime movent. Montes item erant et qui præcepta legis tradebant, utpotè in excelso quodam ordine locati, sedentesque in Moysis cathedra, sed fluxi montes et instabiles. Ad eos ergo, qui tales montes petebant, ait nunc divinus Spiritus: Accedite ad Evangelii magistros, qui montes æterni sunt. Qui enim eos misit, ut docerent omnes gentes, mansurum se cum ipsis usque 272 ad consummationem sæculi promisit⁹⁰, ut ejus regno nullus unquam finis sit futurus. Surgite ergo, ait, recedite ab umbra, properate (ad montes illos) ut littera sublimius aliquid intelligere possitis. In lege quippe non est vobis requies. Jugum enim lex est, quod ne patres quidem vestri ferre potuerunt⁹¹. Siquidem non per legem justificatur omnis caro, sed per Christum, qui justos per fidem facit, oneratosque reficit et recreat. Ubi? Ad refocillantem videlicet undam, qua abluti, peccatorum onus excutimus. Quoniam autem insipiens tum pravis institutis labefactatur, cum dicit, *Non est Deus*⁹²; idcirco et Judæi (qui Christum Deum esse negarunt, proptereaque se hujus ipsius sanguine polluerunt) maximam subiere cladem animæ simul et corporis, cum, seditione inter ipsos orta, se invicem alius in alium insurgentes, teste (43) Josepho, persequabantur. Montes æterni sunt et angeli, carnis expertes, ad quos et nos, tenui carne præditi, propius accedere jubemur. Recede, inquit, a peccato, et fac bonum aliquid agas. Peccatum enim non est tibi requies. Fortasse vero quoniam tribulationes in hoc mundo patitur Christi discipulus, perque afflictiones multas colorum regnum ingredi nos oportet: hunc hortatur vates ad bene recteque sine ulla intermissione agendum. Ei enim, qui tribulationis via incedit, requiescere non licet. Labefactatur ergo peccator omnis (45) (transit enim ad id quod non est, vitium scilicet; recedens ab eo, quod est, Deo nimirum atque virtute), sed tum demum penitus corrumpitur, cum eo immunditiæ genere afficitur, cujus est vana gloriatio. Immundus enim apud Deum evadit omnis elatus animus, cum scilicet peccat, et suo de peccato gloriatur. Ut si postquam peccavit, respiciat, tum haud penitus corrumpatur, sed leviores subeat cladem. Monet ergo vates eos qui in malorum ba-

⁹⁰ Matth. xxviii, 20. ⁹¹ Galat. ii, 16. ⁹² Psal. xiii, 1.

Variae lectiones et notæ.

(43) Judæorum intestina bella, et innumeras inde manantes clades passim accurateque describit Josephus in lib. *De bello Judaico*.

(44) Μαρτυρεῖ, testatur, Cod. Bav.

(45) Hæc Theophylactus ex Platonica doctrina: Plato enim in Timæo docet: Τί τὸ ὂν μὲν ἀεὶ, γένεσιν δ' οὐκ ἔχον, καὶ τί τὸ γιγνόμενον μὲν. ὂν δ' οὐδέποτε;

ratilium inciderunt, nihili id pendentes; ad quos, A ῥᾶ; ἐπα-ελθεῖν, καὶ ζῆσαι δικαιοθέντες, λέγετε τὰς Vestram, ait, ob despicientiam evenit, ut penitus deleremini. Quare si vultis ab interitu vestro surgere, et iustitia præditi vivere, pandite quam primum peccata vestra, quod iusti fieri possitis.

VERS. 11. Spiritus statuit mendacium, stillavit tibi in vinum et ebrietatem. Malus, ait, spiritus, qui falsis in vatibus operatur, statuit tibi, Israeli- tico populo, mendacium, tanquam laqueum; vel, firmum ac stabile in medio tui mendacium effecit, instillavitque tibi falsa vaticinia, in vinum, instar scilicet vini: quibus vaticiniis exhilaratus, ea li- benter arripiens excipiensque, inebriatus es, et a bono honestoque aberrasti. Quod si nemo, qui in Spiritu Dei loquitur, anathema Jesum dicit²³; perspicuum profecto 273 est, Phariseis et Scribis B (qui Dominum seductorem esse dicebant, et spi- ritu malo correptum Deoque contrarium), menda- cium hoc contra Jesum ipsum statuisset et instil- lasse nefarium spiritum, quo mendacio illi inebriati, quæ delirantium sunt et dicerent, et facerent, eum calumniando simul atque crucifigendo. Statuit item in nobis idem nequitie spiritus falsas hujusce vite imaginationes, nullo solido nixas fundamento, eisque tribuit quamdam veluti basim atque solidi- tatem. Nobis deinde instillet harum voluptatem, tanquam vinum atque temulentiam, qua voluptate inebriati, instabiles fieri, vacillare, ex uno in aliud iniquitatis genus prolabi.

VERS. 12. Et erit de stilla populi hujus congregandus congregabitur Jacob cum omnibus. Suscipiens susci- C piam reliquos de Israel in idipsum, ponam aversionem ipsorum in idipsum. Stilla hæc, ait, mendacii, quam ex- cepit populus meus, efficiet, ut in unam omnes captivi- tatem redigantur. Etenim eos etiam, qui reliqui facti eiadem hanc effugisse videntur, in eundem captivo- rum ordinem referam, et in uno eodemque loco sta- tuam eorum aversionem, hoc est defectionem. Cum enim æque omnes deliquerint, æque item a me dis- cerentur. E stilla item sanguinis Christi (cujus au- ctor populus, qui legionariis eum militibus tradidit) una cum omnibus gentibus congregabitur quisquis ex Israele crediderit. Excipiamque quidquid ope di- vine gratiæ reliqui factum fuerit. Hi nimirum sunt, qui quoque tempore a Judæis ad Christum sese con- vertunt, qui ab umbra ad veritatem convolantes, in unum convenient cum gentilibus, atque ita fiet unum ovile, et unus pastor²⁴. Israel autem, vel potius omnes homines facti assimilantur; stillæ vero divini sanguinis, huic lacti coagulum quo- dammodo factæ, conglutinarunt universum terra- rum orbem. Qui stillam hanc mente sua revolvit, et secum ipse considerat, Deum propter nostram salutem sanguinem effudisse; hic ab sui in mun-

Πνεῦμα ἔστιν ἡ ψεῦδος, ἐστὶ ἀλάξῃ σοι εἰς οἶ- ρον καὶ μέθυσμα. Τὸ πονηρὸν, φησι, πνεῦμα, τὸ ἐν τοῖς ψευδοπροφήταις (46) ἐνεργῶν, ἔστιν ὅτι τῷ Ἰσραηλῇ λαῷ τὸ ψεῦδος ὡς παγίδα. Ἡ, ὅτι Ἑβραῖον ἐν σοὶ τὸ ψεῦδος καὶ στερεὸν εἰργάσατο, καὶ ἐνεστάλαξί σοι τὰς ψευδεῖς προφητείας; εἰς οἶνον, τούτέστιν, εἰς τὰς ἐξ οὐ, ἐν αἷς εὐφρανό- μενος, καὶ ἡδύς ταύτας (47) λαμβάνων καὶ ἀπο- δεχόμενος, ἐμεθύσθης, καὶ παρηγέχθης τοῦ δέοντος. Εἰ δὲ οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν· πρόβηλον, ὅτι τοῖς Φαρισαίοις καὶ Γραμμα- τεῦσι, τοῖς λέγουσι τὸν Κύριον πλάνον καὶ δαιμο- νῶντα, καὶ ἀντίθεον, πνεῦμα πονηρὸν ἔστιν τὸ κατ' αὐτοῦ ψεῦδος, καὶ ἐνεστάλαξεν αὐτοῖς τοῦτο, ὥστε μεθύειν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τὰ τῶν παραφρονούν- των καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν, καὶ συκοφαντοῦντας αὐ- τὸν, καὶ σταυροῦντας. Καὶ ἐν ἡμῖν δὲ τὰς ψευδεῖς τοῦ βίου τούτου φαντασίας, ἅλλως ἀνυποστάτους οὖ- σα; τὸ τῆς πονηρίας πνεῦμα ἰσχυρὰ, καὶ βάσιν αὐταῖς καὶ παγιδεύματα δίδωσι, καὶ ἐνεστάλαξαι ἡμῖν τὴν τούτων ἡδονὴν (48), ὥσπερ οἶνον καὶ μέθυσμα, ὅφ' ἡς ἀστατοῦμεν, καὶ κραδαίνόμεθα. Ἄλλοτε εἰς ἄλλο εἶδος κακίας σφαλλόμενοι.

Καὶ ἔσται ἐκ τῆς σταγόνης τοῦ λαοῦ τούτου C συναγόμενος συναχθήσεται Ἰακώβ, σὺν πᾶσιν. Ἐκδεχόμενος ἐκδέξομαι τοὺς καταλοιπούς τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπιτοῦσιν αὐτὸ θήσομαι τὴν ἀποστροφὴν αὐτῶν. Ἡ σταγὼν, φησὶν, αὕτη τοῦ ψεύδους, ἣν ἐδίξατο ὁ λαὸς μου οὗτος, αἷτια ἔσται καὶ πρόξενος πᾶσι τοῦ συναχθῆναι εἰς μίαν αἰχμαλωσίαν. Καὶ τοὺς ὀδυνάσαντας γὰρ καταλειφθῆναι, καὶ ἐκφυγεῖν, καὶ τούτους ἐκδέξομαι εἰς τὴν αὐτὴν τῆς αἰχμαλω- σίας τῆς ἐξ οὐ, καὶ ὁμοῦ θήσομαι τὴν ἀποστροφὴν αὐ- τῶν, ἥτοι ἐγκατάλειψιν· πάντας γὰρ τὰ Ἰσραηλῆ πτα- σαντας, ἐπίσης καὶ ἀποστραφῆσομαι. Καὶ ἐκ τῆς σταγόνης δὲ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ἡς αἷτιος ὁ λαὸς, ὁ παραδούς αὐτὸν τοῖς λογιζέσασιν (49) στρα- τιώταις, συναχθήσεται πᾶς ὁ ἐξ Ἰσραὴλ πιστεύσας, σὺν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐκδέξομαι τὸ λείμμα, τὸ κατ' ἐκλογὴν τῆς χάριτος· οὐκ ἐστὶν οἱ καθ' ἐκάστους καιροὺς ἐξ Ἑβραίων ἐπιστρέφοντες, καὶ ἀποστροφή αὐτῶν, ἣ ἀπὸ τῆς σκιάς ἐπὶ τὴν ἀλη- θειαν, ἐπιτοῦσιν αὐτὴν γενήσεται μετὰ τῶν ἔθνικων, καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἰς ποιμήν. Ἐφάκει οὖν ὁ Ἰσραὴλ γάλακτι, μᾶλλον δὲ πάντες ἄνθρωποι· αἱ δὲ σταγόνες τοῦ θείου αἵματος, οἷον ὅπως γενόμεναι τούτῳ τῷ γάλακτι, συνήγαγον ὅλον τὸν κόσμον. Ὁ ταύτην τὴν σταγὸνα ἐννοῶν, καὶ λογιζόμενος, ὅτι

²³ I Cor. xii, 5. ²⁴ Joan. x, 16.

Varie lectiones et notæ.

(46) Προφῆταις, prophetis, Cod. Ven.

(47) Ταῦτα, hæc, Cod. Ven.

(48) Ἐντ. ἡ μέθη τὴν τούτων ἡδονήν, Cod. Ven.

(49) Λογίζεσθαι, Cod. Ven.

καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν τὸ αἷμα ἐξέχευε, A dum effusione ac dispersione colligitur, erique συναχθήσεται ἀπὸ τῆς περὶ τὸν κόσμον διαχύσεως καὶ διασπορᾶς, καὶ Ἰακώβ ἔσται, πτερινίζων διὰ τῆς πρακτικῆς (50) τὰ πάθη. Εἶτα προκύπτοντα ἐκδέχεται αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ συντάζει τοῖς ἀγίοις Ἰσραὴλ ὀνομάζεσθαι (51), καὶ εἰς τὸ θεωρητικὸν φθάσαι, καὶ τὴν ἀποτροπὴν αὐτῶν ἦν ἀπέστρεψαν τὰ τῆδε, ἐπιτοαυτὸ θήσεται, ἐνθα εὐφραϊνομένων πάντων ἡ κατοικία.

Ὡς πρόβατα ἐν θλίψει, ὡς ποίμνια (52) ἐν μίσῳ τῆς κοίτης αὐτῶν ἐξαλοῦνται ἐξ ἀνθρώπων. Μονονοῦχι ὅ· ὅβιν παριστᾷ τὰ συμβεβημένα, καὶ φησιν, ὅτι ὡς περὶ πρόβατα ἡσυχῇ κοιταζόμενα, ἐπὶ νύκτα θλίψις αὐτοὺς ἐπέλθοι, λύκου ἐπιδραμόντος, πηδῶσι φεύγοντα, καὶ οὕτω σωτηρίαν ἑαυτοῖς περιποιούμενα· οὕτω καὶ οἱ Ἰσραηλιταὶ ἐξαλοῦνται ἐξ ἀνθρώπων, τούτεστι τῶν Βαβυλωνίων. Ἐκπηδήσουσι γὰρ πρὸς τὸ ἀποφυγεῖν τούτους.

Ἀνάβηθι διὰ τῆς διακοπῆς (53) πρὸ προσώπου αὐτῶν· διέκοψαν καὶ διηλθον πύλην, καὶ ἐξῆλθον δι' αὐτῆς, καὶ ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς πρὸ προσώπου αὐτῶν. Ὁ δὲ Κύριος ἡγήσεται αὐτῶν (54). Μονονοῦχι τῷ Βαβυλωνίῳ ἐπιφωνεῖ· Ἀνάβηθι διὰ τῆς διακοπῆς τοῦ τείχους, ἦν διέκοψαν οἱ στρατιῶταί σου ἀπὸ προσώπου αὐτῶν, τούτεστι τῶν Ἰσραηλιτῶν· καὶ διακόψαντες διήρχοντο καὶ ἐξῆρχοντο, μηδὲνα δεδαικότες· καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν, δι' αὐτῆς Βαβυλωνίων, ἐξῆλθε πρὸ προσώπου τῶν Ἰουδαίων, ὅτε πρὸς Σεδεκίαν ἐδικαιολογήσαντο. Εἰχον δὲ οὗτοι τὴν Θεὸν ἡγουμένον αὐτῶν, καὶ παραδιδόντα αὐτοῖς τοὺς Ἰουδαίους, τούτεστιν, ὑποχειρίους διδόντα αὐτοῖς τοὺς Ἰουδαίους. Ἡ καὶ οὕτως· Ἐπειδὴ ἰδὼν Σεδεκίας τὴν πόλιν ἀλίσχομένην, διέκοψε τὴν πρὸς τοὺς βασιλεῖς πύλην, καὶ ἐφυγεν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐποίησαν· μονονοῦχι τῷ Σεδεκίᾳ προσφωνεῖ ὁ προφήτης· Ἀνάβηθι διὰ τῆς διακοπῆς, καὶ φύγε. Εἶτα καὶ περὶ τῶν ἄλλων λέγει, ὅτι διέκοψαν καὶ οἱ λοιποὶ πρὸ προσώπου τῶν Βαβυλωνίων, τούτεστιν, ἥδη τῆς πόλεως (55) ἀλούσης, καὶ τῶν πολέμιον ἐν χερσὶν αὐτοῦ ἐγόντων. Ἐνταῦθα δὲ καὶ εἰς ἀνοσίαν αὐτοῦ σκώπτει, οἱ γὰρ ἤλπισαν τότε διαφυγεῖν· οὕτως ἦσαν ἀνῆτοι καὶ μεθύοντες ὅντως ἀπὸ τῆς σταγόνας, ἦν ἀνωτέρω εἶπε. Καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ, φησὶν, αὐτῶν Σεδεκίας τὸ αὐτὸ ἐποίησεν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀνοσίας, πρὸ προσώπου τῶν Βαβυλωνίων φεύγων, ὅθεν δὴ καὶ ἔλσω. Πῶθεν δὲ ταῦτα ἐποιοῦν; Ἀπὸ θεομηνίας. Ὁ γὰρ Κύριος ἡγεῖτο αὐτῶν, εἰς τὸ ταῦτα (56) ποιεῖν, προδιδούς αὐτοὺς τοῖς πῶμιλοι. Οὕτω καὶ τῶν Κυριοκτόνων προηγεῖτο, εἰς τὸ ἐκείνα ποιεῖν, ἃ τοῖς Ῥωμαίοις αὐτοὺς παρέδωκαν· ἀνίσταται δὲ ὅτι καὶ ἐν τῇ θλίψει, τῇ ὅπῃ Ῥωμαίων, πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων ἐξαλοῦνται μὲν, καὶ ἀποπηδῆσονται τῶν πλανώντων αὐτοὺς ἀνθρώπων, τῶν νομοδιδασκάλων· ἐκ

Ut oves in tribulatione, quasi greges in medio cubilis sui, exsiliunt ex hominibus. Ob oculos quodammodo ponit, quæ eventura erant. Quemadmodum, ait, oves quæ somno et quieti indulgent, irruente lupo, metu perterritæ fugiunt, salutis quæque suæ consulentes; ita et Israelitæ 274 se propicient ab hominibus, scilicet Babyloniiis. Exsiliientes enim ab his elabi conabuntur.

Ut oves in tribulatione, quasi greges in medio cubilis sui, exsiliunt ex hominibus. Ob oculos quodammodo ponit, quæ eventura erant. Quemadmodum, ait, oves quæ somno et quieti indulgent, irruente lupo, metu perterritæ fugiunt, salutis quæque suæ consulentes; ita et Israelitæ 274 se propicient ab hominibus, scilicet Babyloniiis. Exsiliientes enim ab his elabi conabuntur.

Vers. 13. Ascende per fracturam ante faciem eorum. Diviserunt et transierunt portam, et egressi sunt per eam, et exivit rex eorum ante faciem eorum, et Dominus præcedet eos. Babyloniam quodammodo per hæc affatur, Ascende per fracturam muri, quam ante faciem ipsorum, Israelitarum scilicet, milites tui fecerunt, qui quidem, fracto muro, transire et egredi cœperunt, neminem reformidantes. Rex item ipsorum, Babyloniorum scilicet, exivit ante faciem Judæorum, cum apud Sedeciam hi disceptarent. Eorum dux erat Deus, qui Judæos eis tradidit, hoc est, eorum potestati subiecit. Vel etiam hoc modo: Quoniam Sedecias, ubi capi urbem vidit, portam perfregit, quæ prope regiam erat, et aufugit, idemque fecerunt et alii complures: Sedeciam quasi vates affari per ea videtur, Ascende per fracturam et fuge. Deinceps et reliquos murum perfregisse dicit ante faciem Babyloniorum, hoc est capta jam urbe, cum eos in manibus hostes haberent. Hic autem irridet vates eorum insaniam, qui tum fugere se posse confidebant. Adeo stulti erant, et ea stilla ebrii, quam superius commemoravimus. Idipsum, eadem stultitia ductus, fecit et ipsorum rex Sedecias, qui et ipse ante conspectum Babyloniorum aufugit, proptereaque captus est. Unde hæc· Ab divina scilicet ira. Domini quippe ductu hæc ii faciebant, ut in hostium potestatem redigerentur. Ita et ii, qui Dominum interfecerunt, Dei ductu fecerunt ea, per quæ in Romanorum ditionem potestatem recesserunt. Futurum præterea vates innuit, ut plerique Judæorum in afflictione, quam a Romanis passuri erant, recederent a legis doctoribus qui eos seducebant, surgerentque a cubili suo, et a lege, in qua quiescebant. Hominem deinceps, hoc modo affectum, ita vates affatur: Surge per fra-

Variae lectiones et notæ

(50) Διὰ τῆς πράξεως, per actionem, Cod. Bav.

(51) Τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ὀνομάζεσθαι, Cod. Ven.

(52) Ποίμνην, Cod. Bav.

(53) Κοπή, Cod. Bav. ita et inferius.

(54) Desunt in Cod. Bav. verba, ὁ δὲ Κύριος ἡγήσεται αὐτῶν.

(55) Τῆς Ἰερουσαλὴμ, Cod. Bav.

(56) Εἰς τοσαῦτα, Cod. Bav.

cturam, salutarem scilicet gratiam, quæ legis septum confregit : fac sublimis cogites neve humili repas. Apostoli enim ante faciem Judæorum transierunt per angustam januam, ab eis decorati, truci que in carcerem, partim lapidibus obruti, ut Stephanus, partim gladiis interempti, ut Jacobus ; per quam januam transibant, et ingrediebantur, quocunque ipsa duceret, de qua Christus : *Ego sum janua : per me si quis ingreditur, salvabitur, et ingreditur, et egreditur, et pascua inveniet* ⁵⁵ : qui cum ipsorum Rex sit ac Dominus, præibat, uti pastor suas præcedens oves. Quotquot item ad **275** Christi exemplar suam vitam conformant, in infestationibus et vexationibus, afflictiones æquo animo ferunt, ut oves, neque reluctantes, neque clamorem ullum edentes, qui hominum quoque conspectum fugiunt. Quorum enim ratio vitæ omnis in cœlis est, cœlestes facti ac dii, nihil commune habent cum iis quibus dicitur, Vos tanquam homines occumbitis ⁵⁶. Tales homines carnis quoque affectum omnem rescindunt eo gladio, quem Dominus mittere venit super terram ⁵⁷ ; atque ita, divina ratione quadam, ascendunt atque transeunt per angustam portam, exeuntque per ipsam ex hoc mundo. Siquidem et ipsorum Rex exiit, ante conspectum eorum, semetipsum eis exemplum præbens, ut quemadmodum ipse passus est extra portam Jerusalem, ita et nos faciamus, exeamusque et ipsi extra portam hujus mundi, ferentes ejus ignominiam, quæ crux est, gloria nostra, nostrumque decus.

CAPUT III.

VERS. 1-4. *Et dicet : Audite nunc hæc, principes domus Jacob, et reliqui domus Israel. Nonne vestrum est cognoscere judicium ? Qui odio habetis bona, quæ vritis mala, diripientes pelles et carnes eorum ab ossibus eorum. Sicut devoraverunt carnes populi mei, et pelles eorum ab eis excoriaverunt et ossa eorum confregerunt et conciderunt, sicut carnes in lebele, et sicut carnem in olla : sic clamabunt ad Dominum, et non exaudiet eos : et avertet faciem suam ab eis in tempore illo, eo quod pessime egerunt in adinventio-nibus suis super eos.* Dixerat superius vates Dominum eos præcessurum, Babylonios videlicet, urbem ingredientibus, aut Israelitis fugientibus. Hic ergo principes Jacob alloquitur, ita tamen, ut audire possint et reliqui ex Israele ; infirmi scilicet quique totius Israeliticæ gentis, quæ tribus duodecim complectebatur. Sin principes Jacob intelligamus eos, qui Hierosolymis commorabantur ; reliquos Israelis

⁵⁵ Joan. x, 9. ⁵⁶ Eccle. i, 19. ⁵⁷ Matth. x, 34.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Ἐπαναπαύσεως, Cod. Bav.
(58) Τῆς σωστικῆς χάριτος, Salutarem gratiam, Cod. Bav.
(59) Αἰθολευστούμενοι, Cod. Bav.

τῆς κοίτης δὲ αὐτῶν καὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ἀναπαύσεως (57) ἀναστήσονται. Ἐτα ἐπιφωνεῖ παντὶ τῷ τοιοῦτῳ· Ἀνάσθθι διὰ τῆς διακοπῆς, τούτεστι, τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος (58), ἣ τὸν φραγμὸν τοῦ νόμου διέκοψεν· ὀψηλότερα φρόνησον, μὴ κάτω ἴστατο. Οἱ ἀπόστολοι γὰρ πρὸ προσώπου τῶν Ἰουδαίων διήλθον τὴν πύλην τὴν στενὴν, δερόμενοι ὑπ' αὐτῶν, καὶ φυλακίζόμενοι, καὶ λιθοβολούμενοι (59), ὡς ὁ Στέφανος· καὶ μαχαίραις ἀναρούμενοι, ὡς ὁ Ἰάκωβος· καὶ τὴν θύραν δὲ διήλθον, καὶ εἰσῆλθον, ὅπου αὕτη παραπέμπει, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ τομὴν εὐρήσει. Ὅς καὶ Βασιλεὺς αὐτῶν καὶ Κύριος ὢν, πρὸ προσώπου αὐτῶν ἦγειτο, ὡς ποιμὴν ἐμπροσθεν τῶν αὐτοῦ προβάτων πορευόμενος. Καὶ πάντες δὲ οἱ κατὰ Χριστὸν ζῶντες, διωκόμενοι, ὡς πρόβατα τὰς θλίψεις δέχονται, οὐκ ἐρίζοντες, οὐδὲ κραυγάζοντες, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀνθρώπων φεύγουσιν. Ὡς γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, οὐρανίων γενομένων καὶ θεῶν, οὗτοι οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τοὺτους, οἷς λέγεται· Ὑμεῖς δὲ, ὡς ἄνθρωποι, ἀποθνῆσκατε. Οἱ τοιοῦτοι καὶ πᾶσαν σχέσιν διακόφαντες σαρκικὴν, διὰ τῆς μαχαίρας, ἣν ἔλαβε Κύριος βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, οὕτως ἀναβαίνουναι τὴν θείαν ἀνάβασιν, καὶ διέρχονται τὴν πύλιν τὴν στενὴν, καὶ ἐξέρχονται δι' αὐτῆς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, διότι καὶ ὁ Βασιλεὺς αὐτῶν ἐξῆλθε πρὸ προσώπου αὐτῶν, ὑπόδειγμα δοὺς ἑαυτὸν· Ἐν ὥσπερ εἰκόνος ἔπαθεν ἔξω τῆς πύλης τῆς Ἱερουσαλὴμ (60), οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, καὶ ἐξέλθωμεν ἔξω τῆς τοῦ κόσμου πύλης, τὸν ὀνειδισμόν αὐτοῦ φέροντες, ὅς ἐστιν ὁ σταυρὸς, τὸ καύχημα ἡμῶν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Καὶ εἰρεῖ· Ἀκούσατε δὴ ταῦτα, ἀρχαὶ οἴκου Ἰακώβ, καὶ οἱ κατάλοιποι οἴκου Ἰσραὴλ, οὐχ ὅμῃν ἐστί τοῦ γυνῶναι (61) τὸ κρίμα ; Μισοῦντες τὰ καλὰ, καὶ ζητοῦντες τὰ πονηρὰ, ἀρπάζοντες τὰ δέρματα αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν, καὶ τὰς σάρκας αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὀστέων αὐτῶν. Ὅν τρόπον καταφαγον τὰς σάρκας τοῦ λαοῦ μου, καὶ τὰ δέρματα αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν ἐξέδειραν, καὶ τὰ ὀστά αὐτῶν συνέθλασαν καὶ ἐμέλισαν, ὡς σάρκας εἰς λέθητας, καὶ ὡς κρέα εἰς χύτρας· οὕτως **D** κεκράζονται πρὸς Κύριον, καὶ οὐκ εἰσακούσεται αὐτῶν, καὶ ἀποστρέψει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' αὐτῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀνθ' ὧν ἐπονηρεύσαντο ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. Ἐπειν, ὅτι ὁ Κύριος ἡγῆσεται αὐτῶν, ἤγουν, τῶν Βαβυλωνίων, εἰς τὴν πόλιν εἰσερχομένων, ἣ τῶν Ἰσραηλιν τῶν φευγόντων. Οὗτος οὖν εἰρεῖ πρὸς τοὺς ἀρχοντας Ἰακώβ, ἀκούοντων καὶ τῶν καταλοίπων τοῦ

(60) Ἐκεῖνος ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε τῆς Ἱερουσαλὴμ, Cod. Bav.
(61) Τοῦ γνωρίσαι, Cod. Bav.

Ἰσραὴλ, τούτεστι, τῶν πενηστέρων παντὸς τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους, τοῦ δωδεκαφύλου. Ἡ ἀρχον-
τας Ἰακώβ νοούντων ἡμῶν τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ,
καταλοιπούς Ἰσραὴλ ἀκουστέον τοὺς ὑπολειφθέντας
ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθεῖσων δέκα φυλῶν. Καὶ μὴ θαυ-
μάτης, εἰ ἐν ἀρχῇ μὲν Ἰακώβ ὀνομάζει τὰς δέκα
φυλάς· Ἰσραὴλ δὲ, τὰς δύο· οὐκ δὲ ἡμεῖς τοῦντι-
ν, Ἰακώβ μὲν, τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ· Ἰσραὴλ
δὲ, τὰς δέκα φυλάς ἐκδεγόμεθα. Μάλιστα μὲν γὰρ
ἀδιαφόρως νῦν ἐχρήσατο τοῖς ὀνόμασι· ἔπειτα, τὰς
μὲν δύο φυλάς νῦν Ἰακώβ ὀνομάζει, τὸ φυσικὸν δὲ
λέγω καὶ ὑποδεέστερον ὄνομα, ἰδὼν αὐτοὺς εἰς
κακίαν προκλόντας· τοὺς δὲ καταλοιπούς τῶν ἐκ
Σιμαρείας αἰχμαλωτισθέντων Ἰσραὴλ καλεῖ, ἐντρέ-
πων μᾶλλον αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ τοιούτου ὀνόματος,
εἰ γε προκίτρος γεγονότες οὕτω θεοφίλους, ὥστε
καὶ τοιαύτης ἀξιοθῆναι κλήσεως, τοσοῦτον αὐτοῦ
ἀπελείφθησαν. Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ἀρχοντας διαλέγε-
ται, ὡς ἐνόχους οἷς ἐρεῖ· πρὸς δὲ τοὺς πενηστέρους,
ἦ ὡς μάρτυρας ἑσόμενους, ἦ ὡς καὶ αὐτοῦς διαστρε-
φόμενους ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, καὶ θεομένων διορ-
θώσεω, ἥς ἐμελλον τυχεῖν ἐν τῷ ἐκείνους ἐλέγγε-
σθαι. Ἐρωτῇσιν οὖν, φησί, τοὺς ἀρχοντας· Οὐχ
ὑμεῖς ἐτάχθητε εἰς τὸ γινώσκειν τὸ κρίμα, τούτεστι
τὴν τοῦ δικαίου διανομήν, ὥστε πᾶσι δικαίως κρί-
νειν; Πῶς οὖν οἱ καὶ τοῖς ἄλλοις ὀφείλοντες τοῦτο
ὀποδεικνύναι, αὐτοὶ ἐμισοῦσι τὰ καλὰ, καὶ ἐζητεῖτε
τὰ πονηρὰ, θερμῶς περὶ αὐτὰ δικαίμενοι, καὶ το-
σαύτῃ πλεονεξία κατὰ τῶν πενήτων ἐχέχρησθε, ὥστε
πάντων αὐτοὺς τῶν ὑπαρχόντων γυμνοῦν, καὶ πᾶσαν
δύναμιν αὐτῶν περικόπτειν; Ἐδήλωσε γὰρ, τὴν μὲν
τῶν ἐξωθεν ὑπαρχόντων ἀφαίρεσιν, διὰ τῆς τῶν
δερμάτων ἀρπαγῆς· τὴν δὲ τῆς δυνάμεως περιείρε-
σιν, διὰ τοῦ σαρκῶν καὶ ὀστέων (62) μνημονεύσαι
μελιζομένων καὶ συνθλωμένων. Ταῦτα τοίνυν τολ-
μήσαντες, καὶ μωρίας τὴν παρ' ἐμοῦ συμμαχίαν
αἰτήσητε, οὐδεμιᾶς ἐπικουρίας ἀπολαύσετε. Ταῦτα
καίρῳ ἔχει καὶ πρὸς πάντα λέγεσθαι ἀρχοντα,
ἀνελεημόνα τε καὶ ἄδικον. Ἀρπάζει μὲν οὖν τὰ
δέρματα αὐτῶν ἐξωθεν χρήματα τῶν ὑπὸ χεῖρα
ἀφαιρούμενος· τὰς δὲ σάρκας ἀπὸ τῶν ὀστέων, ὁ
καὶ λιμὸν ἐπισκευάζων αὐτοῖς διὰ τοῦ καὶ τῶν
ἀναγκαλίων ἀποστερεῖν· συνθλῆ δὲ τὰ ὀστέα ὁ καὶ
πᾶσαν ἀφορμὴν βίου καὶ πόρον περιαιρῶν, ὥστε
μηδὲ δύνασθαι κτήσασθαι ποτέ τι τῶν πρὸς τὸ ζῆν
ἀρκοῦντων· μελίζει δὲ τὰς σάρκας εἰς λέβητα ὁ
καὶ τὰ λεπτὰ καὶ μικροπρεπῆ λήμματα συνάγων
εἰς ἑαυτὸν, ὡς περὶ λέβητά τινα, τῷ πυρὶ τῆς πλεον-
εξίας ὑποκαίμενον. Καὶ οἱ ἐπὶ Χριστοῦ δὲ νομο-
διδάσκαλοι, τὰ δέρματα τοῦ λαοῦ ἐξέδερν, τάχα
μὲν καὶ ὅν ἐῖρηται τρόπον, τάχα δὲ καὶ ὡς ἐκδύον-
τες αὐτοὺς τὴν ἐξωθεν εὐσημιοσύνην, καὶ μὴ κατὰ
Παῦλον διδάσκοντες, πάντα εὐσημῶνως καὶ κατὰ
τάξιν ποιεῖν, καὶ ὡς τέχνα φωτὸς περιπατεῖν. Κατ-
ήθειον δὲ τὰς σάρκας αὐτῶν, ἴσως μὲν καὶ ὡς

“ Ephes. v, 6.

Variae lectiones et notae.

(62) Διὰ τῶν σαρκικῶν ὀστέων, Cod. Bav.

PATROL. GR. CXXVI.

A intelligere debemus, eos, qui e decem in captivita-
tem abductis tribubus superstites remanserunt.
Mirum autem tibi videri non debet, quod initio
Michæas Jacob appellet decem tribus, Israel vero
reliquis duas: nos contra nunc Jacob intelliga-
mus eos, qui Hierosolymis versabantur, Israel
autem reliquis tribus decem. In primis enim uti-
tur hisce nominibus vates indiscriminatim; deinde
appellat nunc Jacob duas tribus, naturali scilicet
et inferiori nomine, quod eas in iniquitate profl-
icientes cerneret; reliquos ex iis qui Samaria in
servitutem abducti sunt, vocat Israel, ut eos hoc
nomine 278 magis magisque permoveat. Siquidem
cum progenitorem habuerint adeo pium Deoque
charum, ut hac denominatione dignus sit habitus,
B tantopere ab eo declinarunt. Affatur ergo principes,
ut criminibus iis obnoxios, quæ mox dicturus est,
nec non et reliquos inferiores, vel tanquam
testes futuros, vel tanquam a principibus ipsis de-
pravatos, egentesque propterea correctione, quam
ex objurgatione, quæ in ipsos illos corruptores
jamjam erumpit, consequantur. Interrogabit ergo
Deus principes, ait: Nonne vobis demandatum est
cognoscere iudicium? Justitiam scilicet admini-
strare, ut jus cuique suum tribueretis? Quomodo
ergo vos, qui hujusce rei exemplum aliis etiam
præbere debetis, odistis æquum et honestum, ne-
faria facinora patrantibus consecrantesque impenso
studio? Cur adeo cupide pauperum facultates
appetivistis, ut rebus omnibus eos spoliare, et vi-
res eis omnes adimere non dubitaretis? Externas
enim eos facultates pauperibus ademisse, clare
superius docuit per pellum subtractionem; eisdem
præterea vim omnem abstulisse, perspicuum fecit,
eo quod carnes et ossa confracta memoret. Hæc
cum ausi fueritis, vel si millies meam a me opem
petieritis, nullam unquam obtinere poteritis. Hæc
aptari commodè possunt cuilibet principi inhumano
et injusto; pelles enim diripit, qui externas opes
facultatesque sibi subditis aufert; carnes ab ossi-
bus detrahit, qui rebus etiam necessariis eos spo-
liando, fame laborare cogit: ossa confringit, qui
omnem victus comparandi rationem eis adimit, eo
miseriæ ipsos redigens, ut nihil unquam eorum
acquirere possint, quæ ad vitæ usus suppedient
necessaria: carnes denique in frustra quodam-
modo concidens, in lebetes conjicit, qui tennes
etiam et exiles quæstus ad se trahit, quasi lebetem,
aviditatis igne succensum. Legis item doctores, qui
Christi temporibus vixere, pelles populo detrahe-
bant, cum eo, quo diximus, modo, tum ipsum ex-
terna modestia et gravitate spoliando, Paulum mi-
nime secuti, populis præcipientem, ut omnia recte
atque composite facerent, ambularentque ita, ut
filios lucis decebat. Idem carnes ipsorum devo-

rabant, vel domesticis eos negotiis crudeliter onerando, vexandoque laboriosis operibus, vel eos fortasse docendo, legem accipere crasso quodam modo et materiali, non spiritali; quæ doctrina pro pabulo eis habebatur. Ut enim Domino cibus est facere voluntatem Patris qui in cælis est⁹⁹; ita illi populi carnem comedere intelligi merito possent, carnalem scilicet legis sensum, quam ad litteram interpretabantur. Ossa denique ipsorum confringebant, solidas videlicet animi facultates, eosque trahebant ad suas traditiones, humanaque instituta, membratim ipsos quodammodo **279** coincidentes. Quod et hæretici faciunt, Ecclesiæ corporis membra diserpentes.

VERS. 5. *Hæc dicit Dominus ad prophetas, qui seducunt populum meum, qui mordent dentibus suis.* Postquam principibus minitatus est, ad vates sermonem transferi, et ait seductores vates, qui falsa vaticinarentur, specie quidem tenus per adulterationem populum diligere, reipsa tamen eum lancinare, vaticinando, quæ maximo ei damno forent. Et qua ratione id facium fuerit, audi.

Et prædicant super eum pacem, et non est data in ore eorum. Sanxerunt super eum bellum. Mei siquidem vates, ait, populo prænuntiaverunt calamitates atque bella, ipsi, utpote delinquenti, inferenda; falsi contra vates populo futurum constanter affirmabant, ut pacatam atque tranquillam is vitam ageret, quasi nullius omnino culpæ affinis. Hos autem sermones haud ego in ipsorum ore nefario posui, proptereaque ipsi sanxerunt populo bellum, hoc est, intulerunt. Cum enim pacem ei denuntiarent, neque suorum eum peccatorum poenitere, divinamque ab se iram avertere sinerent; auctores idcirco bellorum omnium fuerunt atque malorum quæ inde ad populum manarunt. Bellum item sancit præceptor omnis, qui verbis contraria agit, cujusmodi erant Pharisei, qui alligabant onera gravia et intolerabilia, et digito ipsorum ea non movebant¹, ad quos et Paulus, *Docens, ait, non furari, furaris*². Talis magister spirituales hostes invehit suos in discipulos, qui per ejus opera pervertuntur.

VERS. 6. *Propterea nox vobis erit ex visione, et tenebræ erunt vobis ex divinatione.* Per tenebras atque noctem afflictiones significat, quæ ipsos invaserunt, propterea quia mentientes, divinas se visiones videre dictitabant, eaque vaticinabantur, quæ Deus eis minime tradebat. Propter visiones ergo et oracula, mala hæc eos invaserunt.

Et occumbet sol super prophetas, et contenebrescet super eos dies. Vos, ait, qui pacificas visiones vi-

σκληρῶς αὐτοῖς περὶ τὰ οἰκεία ἔργα χρώμενοι, καὶ κατατείνοντες αὐτοὺς ἐν ταῖς ἐργασίαις· ἴσως δὲ καὶ ὡς διδάσκοντες αὐτοὺς σαρκικῶς, ἀλλὰ μὴ πνευματικῶς τὸν νόμον ἐκδέχεσθαι, καὶ βρῶμα ἔχοντες τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν. Ὡς γὰρ τῷ Κυρίῳ βρῶμά ἐστι τὸ ποιεῖν τὸ θέλημα τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς, οὕτως ἔκεινοι ἐσθίειν ἂν νοητοῖεν τὰς σάρκας τοῦ λαοῦ, τὸ πρὸς τὴν ἐν γράμματι ἐκδοχὴν τοῦ νόμου σαρκικόν φημι φρόνημα. Συνέθλων δὲ καὶ τὰ ὅσα, τὰς τῆς ψυχῆς δηλαδὴ στερρὰ; δυνάμεις, καὶ εἰς τὰς παραδόσεις αὐτῶν, καὶ τὰ ἐντάλματα τὰ ἀνθρώπινα, διέσπων αὐτοὺς καὶ διεμέλizon, ὃ καὶ οἱ αἰρετικοὶ ποιοῦσι, τὰ μέλη διασπῶντες τοῦ τῆς Ἐκκλησίας σώματος.

Τὰδε λέγει Κύριος ἐπὶ τοὺς προφήτας, τοὺς πλανῶντας τὸν λαόν μου, τοὺς δάκνοντας ἐν τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν. Τοῖς ἀρχουσιν ἀπειλήσα;, ἐπὶ τοὺς προφήτας μεταφέρει τὸν λόγον, καὶ φησιν, ὅτι ψευδῇ χρησιμολογοῦντες οἱ τῆς ἀπάτης προφῆται, καὶ δοκοῦντες οἰοῦναι καταφιλεῖν τὸν λαόν διὰ τῆς κολακείας, ἔδακνον ἀληθῶς διὰ τοῦ τὰ ἐπιβλαβῆ προφητεύειν (63). Καὶ πῶς, ἀκουε·

Καὶ κηρύσσοντες εἰρήνην ἐπ' αὐτόν, καὶ οὐκ ἐδόθη (64) εἰς τὸ στόμα αὐτῶν. Ἠγίασεν ἐπ' αὐτόν πόλεμον. Οἱ μὲν ἔμοι προφῆται, φησὶ, τῷ λαῷ συμφορὰ; καὶ πολέμους προδίδεγον, ἐπαλθισομένους αὐτοὺς, ὡς ἁμαρτάνουσιν· οἱ δὲ ψευδομάντιες, τὰναντία ἔκεινοι; φθεγγόμενοι, διεβαιοῦντο τῷ λαῷ, ὅτι ἐν εἰρήνῃ καταβιώσεται, ὡς μηδὲν δῆθεν ἁμαρτάνων. Τοὺς δὲ τοιοῦτους λόγους οὐκ ἐγὼ ἔδωκα εἰς τὸ ἀκάθαρτον αὐτῶν στόμα· διὸ ἠγίασαν, τούτέστιν, ἀφώρισαν πόλεμον ἐπὶ τὸν λαόν. Διὰ γὰρ τοῦ εἰρήνην καταγγέλλειν, μὴ ἔασαντες; αὐτὸν μεταμεληθῆναι εἰς τὰς ἁμαρτίας, καὶ ἀποστρέφαι τὴν θείαν ὀργήν, πρόβειον τῶν ἐκ πολέμων κακῶν αὐτῷ γεγόνασιν. Ἀγίαζει πόλεμον καὶ πᾶς δδάζκαλος, ὃ τὰ ἔργα τοῖς λόγοις πολεμοῦντα δεικνύς, οἷοι οἱ Φαρισαῖοι, δεσμεύοντες φορτία βαρέα καὶ δυσβάστακτα, καὶ τῷ δακτύλῳ αὐτῶν μὴ κινούντες αὐτὰ· πρὸς οὓς καὶ Παῦλος, *Διδάσκων, φησὶ, μὴ κλέπτειν, κλέπτεις*. Ὁ τοιοῦτος διδάσκαλος τοὺς νοητοὺς πολεμίους φέρει κατὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων (65), ὡς ὑπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ (66) διαστρεφόμενων.

Διὰ τοῦτο νῦν ὁμῖν ἐστὶν ἐξ ὁράσεως, καὶ σκοτίας ἐσται ὁμῖν ἐκ μαντείας. Σκοτίαν, καὶ τὴν νύκτα, τὴν τῶν θλιβερῶν ἐπέλευσιν δηλοῖ, ἥτις ἐπεγένετο αὐτοῖς, διότι ἔλεγον ὁράσεις θείας ἔρῃν ψευδόμενοι, καὶ ἐμαντεύοντο, ἃ οὐκ ἐδίδου αὐτοῖς ὁ Θεός. Διὰ γοῦν τὴν ὁρασιν καὶ τὴν μαντείαν, ταῦτα αὐτοῖς ἐπῆλθε.

Καὶ δύσεται ἥλιος ἐπὶ τοὺς προφήτας, καὶ συσκοτάσει (67) ἐπ' αὐτοὺς ἡ ἡμέρα. Ὑμεῖς,

⁹⁹ Joan. iv, 31. ¹ Matth. xxiii, 4. ² Rom. xi, 21.

Variae lectiones et notæ.

(63) Ἐδόκουν ἀληθῶς διὰ ταῦτα ἐπιβλαβῆ προφητεύειν, Cod. Bav.

(64) Ἐδόλωσεν, Cod. Ven.

(65) Καὶ τὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν διδασκ., Cod. Ven.

(66) Αὐτῶν, Cod. Ven.

(67) Συκοφαντήσεται, Cod. Ven.

φησιν, οἱ λέγοντες ὁράσεις, εἰρηνικὰς βλέπειν, καὶ ἀμνηστεύονται πάντα τὰ ἀγαθὰ, τοσοῦτος κακοῖς περισχεθῆσθε, ὥστε καὶ τὸν ἥλιον δοκεῖν δοῦναι ὑμῖν, καὶ σκεπάζειν τὴν ἡμέραν. Τοῦτο δὲ πάσχουσιν οἱ ὑπερβολικοὶ περιπεσόντες κακοῖς, καὶ ὑπὸ τῆς λύπης καὶ τῆς ἀθυρίας συγχέομενοι καὶ σκοτούμενοι. Ἡ καὶ, ὅτι Φεύγοντες τοὺς πολέμους, ἐν σκότει διαζέτε· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀποκρουπτόμενοι, ἵνα μὴ ἀνεδίξῃσθε ὡς πλάνοι. Ἐπιφέρει οὖν·

Καὶ κατασχυνθήσονται οἱ ὁρῶντες τὰ ἐνὸπνια, καὶ καταγελασθήσονται οἱ μάντις, καὶ καταλαλήσουσι κατ' αὐτῶν (68) πάντες αὐτοὶ· διότι οὐκ ἔστιν ὁ ἑπακούων αὐτῶν (69). Τοσοῦτον, φησιν, περιφανὴς καὶ ἐκδηλός ἐστι· ἡ ἀπάτη ὑμῶν, ὥστε καταγελᾶνται ὑμῶν, ὡς προδήλως ψευδομένων· καὶ οὐ μόνον καταγελᾶσονται πάντες, καὶ αὐτοὶ οἱ ὑμῖν πρόην, ὡς θεοὶς τισι, προσέχοντες (ἐμφαντικὸν γὰρ τὸ Αὐτοῖ), ἀλλὰ καὶ καταλαλήσουσι, ἄνω τε καὶ κάτω τὰ ὑμέτερα περιφέροντες, κατηγορήσουσι τῆς ὑμετέρας κακοηθείας. Πάντες δὲ τοῦτο ποιήσουσιν· οὐδεὶς γὰρ ὑπελείφθη, ἑπακούων ὑμῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἐν σκότει ἔσεσθε, καὶ ἥλιος δύσεται ὑμῖν, ὡς ἐγκαλυπτομένοις, καὶ μὴ φέρουσιν ὁρᾶσθαι, ἢ ὁρᾶν. Καὶ ἄλλως δὲ, πᾶς ὁ τὰ ψευδῆ καὶ ὁρῶν, καὶ λέγων, τὸν ἥλιον Χριστὸν οὐκ ἔχει, ἐκπαίροντα αὐτῷ, ὅς ἐστιν ἡ ἀλήθεια, ἀλλ' ἐν σκότει διαπορεύεται. Ὁ γὰρ τὰ φῶς ἀπράττων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς. Προεφῆτευσεν καὶ Καϊάφας, ἀλλὰ σκότι ἦν ἐπ' αὐτόν, καὶ ὁ ἥλιος ἔδω, εἴτε ὁ νοητὸς, ὡς προανεδόθη, εἴτε ὁ αἰσθητὸς, ὅτε ἐν τῷ σταυρῷ τὰ σημεῖα ἐγένοντο· καὶ συνεσχότασεν ἡ ἡμέρα εἰς κατάκρισιν αὐτοῦ, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ (71).

Ἐὰν μὴ ἐγὼ ἐμπλήσω σὺν (72) ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κρίματος, καὶ δυναστείας, τοῦ ἀπαγγέλλαι τῷ Ἰακώβ ἀσεθείας αὐτοῦ, καὶ τῷ Ἰσραὴλ ἀμαρτίας αὐτοῦ. Τὰ μὲν τὸν ψευδοπροφητῶν, φησὶ, τοιαῦτα· ἐγὼ δὲ ὁ Μιχαῆας, οὐχ οὕτως· οὐδὲ κολικεύσω τὸν λαόν, καὶ ἀποπλανήσω, ἀλλὰ ἐμπλήσω σὺν, τούτῃ, πληροτάτην δύναμιν ἀναλήφομαι ἐν Πνεύματι Κυρίου, οὐκ ἐν πνεύματι δαιμονιώδει καὶ πλάνῳ. Τὸ δὲ τοιοῦτον Πνεῦμα κρίματος ἐστὶ, διότι κακρινόμενα καὶ δίκαια ἀπορθέγνομαι, δικαιολογούμενοι (73) πρὸς τοὺς ἀσεβοῦντας καὶ δυνάστας, διότι οὐ καταπτήξω, ἀλλὰ παρῆρσιάζομαι, ὥστε ἀπαγγέλλαι τῷ Ἰακώβ τὰς ἀσεθείας αὐτοῦ, ἢ ταῖς δέκα φυλαῖς, ὡς ἐν καὶ ἀρχῇ ταύτας

³ .Joan. xiv, 6. ⁴ Joan. iii, 20.

Variae lectiones et notæ.

(68) Καταλαλήσουσιν αὐτῶν, Cod. Ven.

(69) In Cod. Ven. desiderantur verba: Διότι οὐκ ἔστιν ὁ ἑπακούων αὐτῶν.

(70) Qui fiat, inquiet aliquis, ut Caiphas, impius cum esset, futura præscreit? Quia videlicet vaticinium, et patrandorum miraculorum facultas, et id genus alia, sunt ex eorum numero, quæ gratiæ

A dere vos dictitatis, oraculisque vestris bene semper ominari consuevistis, tot tantisque malis afficiemini, ut et sol vobis occidere et dies obscurari videatur. (Hoc vero patiuntur, qui summas in miseriis incidunt, qui angoribus ærumnisque vexati et confusi, quibusdam quasi tenebris obruuntur.) Vel hostem fugientes, vitam in tenebris degetis; neque vos ipsos hostibus modo celabitis, sed aliis etiam hominibus, ne, tanquam seductores, ab eis increpari possitis. Subjicit ergo:

280 VERS. 7. Et confundentur, qui vident somnia, et irridebuntur harioli, et loquentur adversum eos omnes ipsi, quia non erit qui exaudiat eos. Adeo perspicua et manifesta erit vestra fraus, ut derisui vos, tanquam aperte mentientes, habituri sint homines; neque vos solum deridebunt omnes, ii etiam qui vos antea, uti numine divino afflato, attente audiebant (magna quippe vi pollet verbum ipsi), sed etiam maledictis lacerabunt, vestraque facinora huc illuc in vulgus disseminantes, vestram ubique vituperabunt improbitatem atque nequitiam. Idque facient ad unum omnes; reliquus enim erit nemo, qui vobis aures præbere velit. Proptereaque vitam in tenebris degetis, et sol vobis occidet; quippe latitantes, neque videri vos, neque videre sustinebitis. Alio item modo. Quisquis falsa videt et loquitur, non habet in se fulgentem solem Christum, qui veritas est³, sed in tenebris ambulat. Qui enim male agit, odit lucem, neque venit ad lucem⁴. Vaticinatus quidem est (70) et Caiphas, sed obruerunt eum tenebræ eique, occidit sol [seu qui mente percipitur, ut superius traditum, seu qui sub sensum cadit, cum in cruce miracula facta sunt], obrutaque tenebris et dies est, ad ipsius eorumque, qui cum ipso erant, condemnationem.

VERS. 8. Nisi ego implevero fortitudinem in Spiritu Domini, et iudicii, et potentie; ut annuntiem Jacob impietates ejus, et Israel peccata ejus. Talia itaque admittunt scelestas facinoras falsi vates. Ego vero Michaëas non ita, neque assentabor, neque eum decipiam, sed complēbo fortitudinem; perfectam scilicet et numeris omnibus absolutam potestatem accipiam, in Spiritu Domini, non in spiritu nequam et mendaci. Talis autem Spiritus iudicii est, quia, quæ iudicio probata fuerint, vera et justa loquar, et expostulare non dubitabo cum impiis, etiam primatibus. Nullo enim metu frangar, sed audacter loquar. Quare exprobrabo Jacob (decem videlicet tribubus, ut et initio vates eas deno-

gratis datæ dicuntur, quæ cum ad aliorum utilitatem conferantur, idcirco etiam impiis interdum tribuantur.

(71) Κατ' αὐτόν, Cod. Bav.

(71) Αισχύνην, Cod. Ven.

(73) Codex uterque habet δικαιολογούμενος.

minavit, seu duabus, ut nuper diximus), exprobrabo, inquam, impietates ejus: et Israeli, seu Samariæ reliquis mortalibus, qua de se quoque supra diximus, sua cuique peccata obijciam. Talis esse debet quisquis alios corripit, ut neque ea dicat, quæ acri judicio non perpenderit, nec quæ fieri non possint, nec quæ libere loqui non audeat, ut neque minis, neque cruciatibus perterritus cedat.

VERS. 9. *Audite nunc hæc, duces domus Jacob, et reliqui domus Israel.* Eadem repetere, atque inanibus verbis redundare vates videtur. Sed scias velim, etsi saceris in Libris vatium sermo continuatus videatur, aliis tamen atque aliis temporibus oracula fuisse **281** prolata, et sæpenumero usuvenisse, ut quidam, eodem in verbo laborantes, iisdem egerent medicamentis. Ad hos propterea dicebantur, quæ ad alios antea dicta fuerant. Hæc omnia deinceps in unum compacta sunt, et ideo pleraque ex his quæ dicuntur, redundare videntur.

Qui aversamini iudicium, et omnia recta pervertitis. Vos, ait, quibus iurisdicendi potestas data est, non solum aversati estis iudicium, justam scilicet sententiæ pronuntiationem, sed etiam, quæ recta erant, omnia pervertistis, quod profecto summæ improbitatis est atque nequitie. Ut optimi contra ingenii est, aversari non modo malum, sed etiam pravam recta detorquendi consuetudinem. Quod sane faciunt non modo, qui recta iudicia non proferunt ipsi, sed, quæ recte ab aliis prolata sunt, pervertunt.

VERS. 10. *Qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Hierusalem in iniquitatibus.* Constituti estis, ait, quasi quidam ædificatores Sion, et Jerusalem. Omnis enim princeps ædificat, partim vetera jam collapsa restaurans, partim nova construens, ad reipublicæ decus stabilitatemque: vos contra per iniquam cædem ac sanguinem rempublicam administrantes, eam regiminis molem, seu formam construxistis, quæ cruore et iniquitate redundat. Sion in sanguinibus ædificatur, qui ad sacrorum vatium cædem adjecerunt et Christi Domini mortem, quem pretiosum lapidem, hi nequam ædificatores reprobarunt. Verum hic positus est in caput anguli, qui duos populos conjungit, gentilem nimirum et Israeliticum, copulatque naturam humanam cum divina (78), supernaque cum inferis. Iidem et in iniquitatibus Jerusalem ædificaverunt, qui beneficium et justum, morbi ejusque medicum vilipendentes, crucifixerunt, in hoc sitam esse rati Hierusalem constructionem et firmitatem. Si enim viveret, aiebant, venient Romani, et diruent urbem nostram. Cum autem quisque

Α ὀνόματεν, ἢ ταῖς δυοῖν, ὡς πρὸ μικροῦ εἰπομεν· καὶ τῷ Ἰσραὴλ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ, ἢ τοῖς ἐκ Σαμαρείας ὑπολοίποις· καὶ περὶ τούτου δὲ εἰρηται ἀνωτέρω. Τοιοῦτον εἶναι δεῖ πάντα τὸν ἐλέγχοντα, ἵνα μὴτε ἀκριτα φθέγγηται, μὴτε ἀδόνατα καὶ ἀπαρρόησιαστα· ὥστε ἀπειλαῖς, ἢ θλίψεσιν, ὑποκατακλίνεσθαι (74).

Ἀκούσατε ταῦτα, οἱ ἡγούμενοι οἰκον Ἰακώβ, καὶ οἱ κατάλοιποι οἰκον Ἰσραήλ. Φαίνεται μὲν ταυτολογῶν ὁ προφήτης, καὶ δοκεῖ περιττός· ἰσθι μέντοι, ὅτι εἰ καὶ ἐν τοῖς τῶν βιβλίων συντάγμασιν συναπτὸς ὁ τῶν προφητῶν λόγος φαίνεται, ἀλλ' οὖν κατ' ἄλλους καὶ ἄλλους καιροὺς αἱ προφητεῖαι (75) εἰγίνοντο· καὶ συνέβαινε τινὰς τὰ αὐτὰ νοσοῦντας τῶν αὐτῶν δεῖσθαι φαρμάκων. Δὴ καὶ ἐλέγοντο πρὸς τοὺτους, ἃ καὶ πρὸς τινὰς ἐτέρους διελέχθησαν (76). Εἴτα συνηρμόσθησαν ἅπαντα, καὶ διὰ τοῦτο δοκοῦσι πολλὰ τῶν λεγομένων εἶναι περιττά.

Οἱ βδελυσσόμενοι κρίμα, καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες. Τὸ κρίνειν ἐμπιστευθέντες, φησὶν, οὐ μόνον τὸ κρίμα, τούτεστι, τὴν δικαιοκρισίαν ἐβδελύσσεσθε, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διεστρέφετε, ὃ κακίας υπερβαλλούσης ἐστίν. Ὡς περ γὰρ ἀριστον, τὸ μὴ μόνον τὸ κακὸν βδελύττεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ὀρθὸν στρεβλοῦν, ὃ ποιοῦσιν οἱ οὐ μόνον οὐκ ἐξάγοντες αὐτοὶ κρίσεις ὀρθὰς, ἀλλὰ καὶ τὰς παρ' ἄλλῃ ἐξενεχθεῖσας διαστρέφοντες.

Οἱ οἰκοδομοῦντες Σιών ἐν αἱμασιν, καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐν ἀδικίαις. Ἐτέθητε μὲν, φησὶν, οἷον τινες οἰκοδόμοι τῆς Σιών καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ· καὶ πᾶς γὰρ ἀρχων, οἰκοδόμος· τὰ μὲν ἐγείρων πτωθέντα, τὰ δὲ καίνιζον τῶν πραγμάτων, πρὸς τὸ εὐπρεπὲς τῆς πολιτείας καὶ μόνιμον (77)· ἀλλ' ὑμεῖς γε, ἐν αἱμασιν καὶ φόνοις ἀδίκους πολιτευόμενοι, τοιαύτην οἰκοδομίαν, ἣτοι πολιτείαν κατεστήσασθε, αἱμάτων καὶ ἀδικιῶν γέμουσαν. Ὁκοδομοῦν Σιών ἐν αἱμασιν οἱ τοῖς τῶν προφητῶν φόνοις καὶ τὸν τοῦ Κυρίου προσθέντες, ὃν λίθον ἐντιμον ὄντα οἱ κακοὶ οὗτοι οἰκοδόμοι ἀπεδοκίμασαν. Ἀλλ' ἐτέθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, συνάπτων τοῦς δύο λαοὺς, τὸν τε ἐθνικὸν, καὶ τὸν Ἰσραηλιτικὸν, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τῇ θεῷ, καὶ ὅλως τὰ ἄνω τοῖς κάτω. Ὁκοδομοῦν καὶ ἐν ἀδικίαις τὴν Ἱερουσαλὴμ οἱ αὐτοὶ, οἱ τὸν εὐεργετοῦντα, καὶ δίκαιον, καὶ πᾶσαν νόσον ἰώμενον, σταυρῷ ἠτίμησαν, καὶ ᾤοντο, ὅτι οἰκοδομία ἐστὶ τοῦτο τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ σύστασις. Εἰ γὰρ ᾤ, φησὶν, ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσι τὴν πόλιν ἡμῶν. Εἰ δὲ ἔκαστο· ἡμῶν ἔχει Σιών ἐν ἑαυτῷ, τὸ τοῦ νοῦ σκοπευ-

* Matth. xxi, 42. * I Petr. ii, 7. * Joan. xi, 48.

Variae lectiones et notæ.

(74) Verba, ὥστε ἀπειλαῖς, ἢ θλίψεσιν ὑποκατακλίνεσθαι, desunt in Cod. Bay.

(75) Οἱ προφηταί, prophetae, Cod. Bay.

(76) Προελέχθησαν, Cod. Bay.

(77) Γόνιμον, Cod. Ven.

(78) In una Dei Verbi persona, sine mistione ulla, et sine ulla confusione, ut expresse comitatus Eutychem definitum est in concil. Chai

τήριον, καὶ Ἱερουσαλήμ, τὴν ὄρατιν τῆς εἰρήνης· ὁράτω, μήπως, σάρκας καὶ αἵματα ἐπιστοιμάζων τῷ νοί, καὶ ἀδικῶν τὸ κρεῖττον ἐν τῷ τὸ χεῖρον ἐπανίστην κατ' αὐτοῦ, κακὸς οἰκοδόμος κληθῇ, δεσποτήριον οἰκοδομῶν καὶ ἐγκλειστήριον. Ἀλλὰ καὶ οἱ αἱρετικοὶ αἵματα ψυχῶν ἐκχέοντες, καὶ ἀδικούντες τὴν ἀλήθειαν, οἰκοδομεῖν δοκοῦσι τὴν καθ' ἡμᾶς Σιών.

Οἱ ἡγοῦμενοι αὐτῆς μετὰ δώρων ἔκρινον, καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς μετὰ μισθοῦ ἀπεκρίνοντο, καὶ οἱ προφῆται αὐτῆς μετὰ ἀργυρίου ἐμάντευοντο, καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐπανεπαύοντο, λέγοντες· Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστι; καὶ οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ἡμᾶς κακὰ. Πανταχοῦ τῆς Γραφῆς ἡ δωροδοκία κατηγορεῖται, οὐκ ἐπὶ τῶν ἐπὶ δώροις παρανομούντων μόνων, ἀλλὰ καὶ ὅταν τις καὶ ἐπ' αὐτῷ τῷ δικαίᾳ κρίνῃ δῶρα λαμβάνει. Ὄντω καὶ Δαβὶδ ἐπαίνει τινα, ὡς μὴ δῶρα ἐπ' ἀθώοις λαβόντα. Ἱερεῖς δὲ ἀκούων καὶ προφῆτας, τοὺς ψευδεῖς νόμι καὶ δαιμονιώδεις. Καὶ τὸ δεινότερον, φησὶν, ὅτι τοιαῦτα ποιοῦντες, διετίθεντο τὸν Θεὸν τούτοις ἀρέσκειν, λέγοντες· Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστι; Τί γὰρ κακὸν, φησὶ, ποιούμεν; Διὸ κακὰ, τούτεστι, κακώσεις καὶ θλίψεις, οὐ μὴ ἔλθωσιν ἐφ' ἡμᾶς. Τοιοῦτόν τι καὶ Δαβὶδ λέγει· Ὑπέλαβες ἀρομίας, ὅτι ἔσομαι σοι ὅμιος. Ταῦτα καὶ κρίται καὶ ἱερεῖς ἀκούεωσαν, καὶ ὁράτωσαν τίσι συντάσσονται, εἰ τὰ αὐτὰ μετρίαι. Τί δὲ ἐστι τὸ, Ἐπὶ τὸν Κύριον ἐπανεπαύοντο; Ἐπὶ ἡλπίζον, ἐλθάρουν, οὐ προσεδόκων (79) ὄργην τίναν ἀπ' αὐτοῦ.

num requiescebant? Sperabant scilicet, inque ipso preterea nullam timebant, neque malum ullum ab

Διὰ τοῦτο δι' ὑμᾶς Σιών ὡς ἀγρὸς ἀροτριωθείσεται, καὶ Ἱερουσαλήμ ὁπωροφυλάκιον ἔσται, καὶ τὸ ὄρος τοῦ οἴκου εἰς ἄλσος δρυμοῦ. Τοσαύτη, φησὶ, διὰ τὰς τοιαύτας ὁμῶν πράξεις ἐρημία τὴν πολυθρόνητον ταύτην καταλήψεται πόλιν, ὥστε, μηδενὸς ὄντος τοῦ κατοικοῦντος ἐν αὐτῇ, τὰ ἐνδον τῶν τειχῶν, ἀπὸ πρῶην ἐστεινωχρεῖτο τῷ πλήθει τῶν κατοικούντων, ταῦτα παραπλησίως ταῖς ἐν τοῖς ἀγροῖς ἀρούραις, ἀροτριάσθαι καὶ σπεῖρεσθαι, καὶ μηδὲν ὁπωροφυλάκιον διαφέρειν τὴν Ἱερουσαλήμ, ὃ μετὰ τὴν τῶν καρπῶν συλλογὴν ἔρημον καταλείπεται, τοῦ φυλάττοντος οἰκαδὲ ἐπανιόντος· ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ οἴκου ὄρος, τούτεστι, τὸν ὕψηλόν τόπον, ἐν ᾧ ὁ ναὸς Ἰστατο, φυτῶν ἐμπλησθῆναι, καὶ ἀπεικασθῆναι δρυμῷ. Ταῦτα δὲ πέρας εἰληφῇ καὶ ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ, ἥνικα τὴν πόλιν ἔλυν, τοὺς ἐνοικοῦντας αἰχμαλώτους ἀπήγαγε σὺν τῷ βασιλεῖ. Ἀκριβέστερον δὲ ἔστιν ἰδεῖν τῆς προφητείας τὸ τέλος, μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτήρος τῶν Ἰουδαίων λύτταν· πάντα γὰρ τὰ πάλαι λαμπρὰ ὑπὸ Ῥωμαίων διεφθάρη, καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς ναός.

* Psal. xlv, 5. * Psal. xlix, 21.

Variae lectiones et notae.

(79) Καὶ προσεδόκων, Cod. Bay.

A nostrum in semetipso gerat et Sion, hoc est mentis speculam, et Jerusalem, hoc est pacis visionem; caveat, ne carnem sanguinemque menti ingerens, ladiensque superiorem animi partem, inferiorem adversus eam concitando, malus edificator appelletur, qui (ipsimet menti) carcerem construat et ergastulum. Hæretici quippe, qui animarum sanguinem effundunt, efficiuntque injuria veritatem, Sion contra nos edificare quodammodo videntur.

VERS. 11. Duces ejus cum muneribus judicabant, et sacerdotes ejus cum mercede respondebant, et prophetae ejus cum pecunia divinabant, et super Dominum requiescebant, dicentes: Nonne Dominus in nobis est? non venit super nos mala. Ubique sacris in Litteris reprehenditur munerum acceptio, non solum in iis, 282 qui propter munera contra jus fasque agunt, verum etiam in eo, qui ob id ipsum, quod recte justitiam administret, munera capit. David contra laudibus extollit eum, qui munera super innocentes non accepit. Sacerdotes vero et prophetae cum audis, intellige falsos et spiritu nequam afflatos. Et quod pejus est, ait, hæc ii cum agerent, Deum hisce gaudere oblectarique constanter asseverabant. Nonne Dominus, aiebant, in nobis est? Quid enim mali fecimus? Quare non irruent in nos mala, tribulationes nimium et afflictiones. His similia habet et David: Suspiciatus es iniquitatem, quod ero tibi similis. Audiant hæc et judices sacerdotesque, et videant quo in numero futuri sint, si eadem et ipsi facinora patrarint. Quid vero sibi vult illud, Et super Domini fiduciam omnem locatam habebant; iram pro eo suspicabantur.

VERS. 12. Idcirco propter vos Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem ut custodia pomarii erit, et mons domus in lucum saltus. Ob vestra, inquit, hujusmodi facinora talis in celebratissima urbe hac vastitas erit, ut nullo in ea superstite manente habitatore, partes ejus interiores, quæ pridem, præ habitantium multitudine, angustæ erant, rusticorum prædiorum instar, aratro subigantur seranturque, ut nullum omnino discrimen intercedat Jerusalem inter et pomarii custodiam, quæ post autumnalium fructuum collectionem, domum abeunte custode, deserta relinquitur. Mons item domus, editus nimirum locus, ubi templum exstructum erat, plantis conseretur, ut speciem præ se nemoris ferre videatur. Hæc completa sunt cum sub imperio Nabuchodonosor, cum is, urbe capta, habitatores una cum rege captivos abduxit; tum maxime post Judæorum in Salvatore insanum impetum atque furorem, quæ sæpe tempestate quotquot vetusta erant splendida ædificia, omnia ab Romanis una cum divino templo diruta sunt ac solo exæquata.

CAPUT IV.

VERS. 1. *Et erit in novissimis dierum manifestus mons Domini, præparatus super vertices montium, et elevabitur super colles.* Cum propheta calamitates prænuntiavit, quæ veteri Jerusalem ejusque templo eventuræ erant, nunc vaticinatur de Christi Ecclesia, quæ ideo mons ab eo dicitur, quod spectet excelsa, omni temporali materia sublimior, et ad cælum homines ducat, eosque in divorum ordinem referat. Etenim tum ejus verum dogma, quo non idolis, neque creatis rebus, sed vero Deo honor tribuitur; tum expers materiæ vita, quæ rerum omnium inopiam et cupiditatum **283** vacuitatem astruit; hæc, inquam, profecto sublimem montem, cunctis hominibus conspicuum, constituunt. Evangelium enim prædicatum fuit per universum mundum (82), perque totum terrarum orbem longe lateque manavit sonus apostolorum¹⁰. Dicitur præterea mons hic *Ætiomos*, firmus nimirum et inconcussus; cum enim Ecclesia, solido quasi fundamento, fulciatur ea Petri (83) confessione, *Tu es Filius Dei*¹¹, idcirco *portæ inferi adversus eam non prævalent*¹². Quidam vero tō *Ætiomon* expeditum interpretantur, ut conspici possit. Non ei quidquam apponetur, sed expeditus manebit, quo omnium conspectui patere facile possit. Per hoc vero, quod montes et colles supereminere mons iste dicatur, simpliciori quadam significatione futurum vates denotat, ut Christi Ecclesia longe lateque per totum terrarum orbem diffusa, Dei domus tum in urbibus, tum in vicis constructæ, pulchritudine ac mole præstantes, vel ipsiusmet sublimioribus montibus clariores evadant et illustriores. Sin montes et colles intelligas erecta malis olim spiritibus altaria ac delubra, a veritate non aberrabis. Hæc enim nē digna quidem habentur, quæ ullo hominum sermone ac memoria celebrentur. Divinæ contra Ecclesiæ fana ac templa prope ad cælestium siderum numerum atque pulchritudinem accedunt. Montes item et colles videbantur Græcorum philosophorum dogmata; colles, inquam, ea quæ ad iniores rerumque naturalium ordinem spectabant; montes ea quæ mathematicas ac theologicas doctrinas complectebantur. Verum hæc omnia supereminet unum Ecclesiæ dogma.

VERS. 1, 2. *Et festinabunt ad eum populi, et ibunt gentes multæ, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et in domum Dni Jacob.* Populi nimirum, qui a Judæis, gentes, qui a gentiliū cœtu ad Christi fidem se recipiunt. Qui quidem omnes perspectam habere videntur veteris suæ religionis institutūque vanitatem et abjectionem; proptereaque dicunt, Agitēdum, linquamus humilia hæc

¹⁰ Psal. xviii, 5. ¹¹ Matth. xvi, 16. ¹² Ibid. 18.

Variæ lectiones et notæ.

(80) Οὐρανῶν, Cod. Bav.

(81) Ἀποθεοῦσαν, Cod. Bav.

(82) Non includit hoc loco Theophylactus Americam, cum hæc suo tempore nondum cognita esset, quæ de re vide infra not. 92.

(83) Si Petri fidem confessionemque causam fuisse dicis, Theophylacte, cur Christus Ecclesiam suā supra Petrum ædificavit, facile concedo; sin fidem ipsam Ecclesiæ fundamentum esse contendis,

A

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου ἔτοιμον ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων, καὶ μετεωρισθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν (80). Εἰπὼν τὰ συμπεσόντα τῇ πόλει Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῷ κατ' ἐκείνην ναφ, νῦν προφητεῦει περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἣν ὄρος καλεῖ, ὡς τὰ ὕψηλά φρονούσαν, καὶ ὑπερῆρμένην πάσης ὕλης βιωτικῆς, καὶ εἰς οὐρανούς ἀνάγουσαν, καὶ θεοποιούσαν (81). Τό τε γὰρ δόγμα ἀληθές, οὐκ εἰδῶλοις, οὐ κτισμασιν, ἀλλὰ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ τὴν τιμὴν ἀπονέμον· ὃ τε βίος; ἄλλος, ἀκτινοσπύνη καὶ ἀπάθειαν κατορθῶν. Τοῦτο γοῦν τὸ ὄρος ἐμφανὲς γέγονε πασιν ἀνθρώποις. Τὸ γὰρ Εὐαγγέλιον ἐν ὅλῃ τῷ κόσμῳ ἐκηρύχθη, καὶ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ εὐθόγγος τῶν ἀποστόλων. Ἀλλὰ καὶ ἔτοιμον, τοτέστιν, ἔδρανον καὶ ἀσάλευτον· ταθεμελιωμένης γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ Πέτρου, τῇ, Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· πύλαι ᾧδον οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς. Τινὲς δὲ τὸ, Ἐτοιμον, ἀντὶ τοῦ μὴ ἐμποδιζόμενον εἰς τὸ ὁρᾶσθαι ἐνόησαν. Οὐ γὰρ ἐπιπροσθήσεται τι αὐτῷ, ἀλλ' ἔτοιμον ἐκκείσεται, εἰς τὸ πᾶσι φαίνεσθαι. Τὸ δὲ μετεωρισθῆναι ὑπεράνω βουνῶν καὶ ὄρεων, σημαίνει μὲν καὶ κατὰ τὸ ἀπλούστερον, ὅτι τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας πανταχοῦ ἡπλωμένης, οἱ θεοὶ οἴκοι καὶ ἐν πόλεσι καὶ ἐν κώμαις ἀνεγνηρμένοι, κάλλει καὶ μεγέθει διασπρεπτεῖς, καὶ αὐτῶν τῶν ὕψηλοτέρων ὄρεων ἐπισχημότεροι εἰσονται καὶ περιφανέστεροι. Εἰ δὲ καὶ ὄρη καὶ βουνούς νοήσεις τὰ ἀφωρισμένα πόλιν τοῖς δαίμονιν εἰς βωμοὺς, καὶ ταμενῇ, καὶ τοῦτο ἀληθές· τὰ μὲν γὰρ, οὐδὲ λόγου φιλοῦ, ἢ μνήμης ἀξιοῦνται· οἱ δὲ τῆς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας (84) οἴκοι, τῶν κατ' οὐρανὸν ἀττέρων καὶ τὸ πλήθος καὶ τὸ κάλλος μιμοῦνται. Ἐδόκουν ὄρη καὶ βουνοὶ καὶ τὰ δόγματα τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων· βουνοὶ μὲν τὰ ἥθη καὶ φυσικά· ὄρη δὲ, τὰ μαθηματικά, καὶ θεολογικά· ἀλλὰ πάντων ὑπεσφύθη τὸ τῆς Ἐκκλησίας δόγμα.

Καὶ σπεύσουσιν ἐπ' αὐτὸ λαοὶ (85), καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ ἐροῦσι· Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. (86)—*Λαοὶ μὲν, οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες ἐκάστοτε· ἔθνη δὲ, οἱ ἐξ ἐθνῶν πάντες δὲ φαίνονται ἐπιγινόντες τὸ χαμαιζήλον τῆς προτέρας αὐτῶν θρησκείας καὶ πολιτείας· καὶ διὰ τοῦτο λέγουσιν·* Ἀναβῶμεν ἀπὸ τινων χθασμάτων ἐπὶ τὰ ὕψηλά

seclusa Petri persona, hoc vero nego. Christus enim Petrum affatur, omniaque propterea Christi verba ad Petrum ipsum ejusque successores pertinere. luce meridiana clarius liquet.

(84) Τῆς θείας Ἐκκλησίας, divinæ Ecclesiæ, Cod. Bav.

(85) Λαοὶ πολλοί, populi multi, Cod. Bav.

(86) Deest τὸ Ἰακώβ in Cod. Bav.

ἀνατρέχοντες. Πρώτερον δὲ τις εἰς τὸ ὄρος ἀναβαί-
νει, καὶ τότε εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ μὴ δέ-
ξεται τὸ ὕψηλόν τῆς Ἐκκλησίας δόγμα, πῶς φθάσει
εἰς τὸ γενέσθαι οἶκος Θεοῦ; Εὐ δὲ καὶ τοῦ Ἰακώβ μέ-
μνηται, ὃς τὰ πατρίω καταλείψας, καὶ εἰς γῆν
ἄλλην μεταστὰς, καὶ πολύπονος γεγωνῶς, καὶ θετεύ-
σας, μάλιστα τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας ἔτυχε, καὶ ἐπι-
σημύτατος γέγονεν ἐξ ἀσκήμου. Ὡς περ καὶ ἡ Ἐκκλη-
σία, ἀφείσα τὰ πατρίω δόγματα, καὶ τοῖς ἀνω
πολιτευομένη, καὶ διὰ τοῦτο διωκομένη, καὶ πολύπο-
νος γινομένη, τῆς παρὰ τῷ Θεῷ δόξης τυγχάνει.
ob eamque causam vexationibus angoribusque multis agitata et afflicta, divina nunc gloria per-

fruitur. A et abjecta, et excelsa atque sublimia petamus.
Primum autem quis montem ascendit, deinde Dei
domum ingreditur? Nisi enim prius excipiat excel-
sum Ecclesiæ dogma, qui fiat, ut is Dei domus
evadat? Recte autem mentio sit et Jacob, qui,
relictis patriis sedibus, in exteram se regionem
contulit, atque ibi multos pertulit labores, pa-
ctaque mercede servivit, et Dei opem nactus,
ex humili et abjecto omnium maxime clarus est
effectus. Quemadmodum et Ecclesia (87), relictis
patriis institutis, supernis sese dedit disciplinis,
multis agitata et afflicta, divina nunc gloria per-

Καὶ δεῖξουσιν ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Τίνες δε-
ξουσιν; Οἱ ἀπόστολοι, πρὸς οὓς ἐλήχθη τὸ, Μαθη-
τεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Ποῖαν ὁδὸν, ἣ Χριστὸν
τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός;

Et ostendent nobis viam ejus. Quinam
ostendent? Apostoli, quibus dictum est, *Ducete
omnes gentes* ¹². Ecquam viam? Non aliam profe-
cto, nisi Christum, qui dixit: *Ego sum via* ¹³.

Καὶ πορεύσονται ἐν ταῖς τρίβουσιν αὐτοῦ. Του-
τέστιν, ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ τετριμμέναις πράξεσι,
κατ' ἔχνος τῆς τοῦ Χριστοῦ πολιτείας κινούμενοι.
Διὰ τοῦτο γὰρ οὐχ ἅμα τῷ γεννηθῆναι εὐθὺς ὑπὲρ
ἡμῶν ἀπέθανεν, ἀλλὰ μετὰ τοσοῦτον χρόνον, ἵνα τὰ
τε ἄλλα, καὶ τρόπους ἡμῖν δεῖξῃ πολιτείας ἀρίστης,
οὓς τρίβους νῦν ὁ προφήτης λέγειν δοκεῖ. Πολλοὶ μὲν
οὖν δοκοῦσιν εἰδέναι τὴν ὁδὸν, καὶ πιστεύειν εἰς
Χριστὸν, οὐ πορεύονται δὲ ἐν ταῖς τρίβουσιν αὐτοῦ. Ὁ
δὲ λόγος ἀμφοτέρω ἀπαιτεῖ, καὶ γινώσκιν τῆς θείας
δόξου, καὶ τὴν ἐν τῷ κατ' αὐτὴν βίῳ κίνησιν, καὶ ταύ-
την, ὥστε μὴ τοσούδε κατωρθωκότας στήναι, ἀλλ'
ἀεὶ πορεύεσθαι προκρίπτοντας, καὶ οὐκ ἐν μιᾷ τρίβῳ,
ἀλλ' ἐν πάσαις ταῖς τοῦ Χριστοῦ, τοῦ εἰπόντος· Ὁ
ἐμὸς διακονῶν, ἐμὸς ἀκολουθεῖτω. Καὶ ἄλλως· Μία
μὲν ἡ ὁδὸς τοῦ κατὰ Θεὸν βίου, καθὼς πρὸς ἓνα σκο-
πῶν ὁρᾷ, τὸ ἀρέσαι Θεῷ· πολλὰ δὲ αἱ τρίβοι, καθὼς
πολλὰ βίωσι αἰρέσεις, καὶ σχίζαι διάφοροι.

Et ambulabimus in semitis ejus. In semitis vi-
delicet actionum ejus, Christi vestigiis insistentes.
Ob id enim (87) haud statim natus mori pro nobis
voluit, sed tanto post tempore, ut cum alia multa
nobis ostenderet, tum vitæ optime instituendæ
atque degendæ rationes traderet, quas hoc loco
vates semitas appellare videtur. Multi quidem
nosse videntur viam, et credere Christo; sed hi
per semitas ejus non ambulant. Ratio vero pos-
ulat utrumque, ut et divinam viam cognoscamus, et
per eandem viam hanc incessus vitæ nostræ
dirigamus; idque ita, ut non post aliquot bona
opera egregiaque facta gradum sistamus, sed
indiesinenter progrediamur, in virtutibus ac recte
factis semper proficientes, ambulemusque non per
unam suntuat, sed per omnes Christi semitas,
qui dixit: *Qui mihi ministrat, me sequatur* ¹⁴.

Alio item modo: Una scilicet est via vitæ secun-
dum Deum degendæ, quatenus hæc unum Deo placendi finem spectat: multæ vero sunt semitæ,
quatenus multæ sunt vitæ rationes, diversæque instituta.

Ὅτι ἐκ Σιών ἐξελεῖσεται νόμος, καὶ λόγος
Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ. Οἱ παρακλητούμενοι ἀλλή-
λοις, ὥστε ἀναβαίνειν, καὶ τὴν αἰτίαν λέγουσι τῆς
ἀναβάσεως, τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ.
Ὁρνεῖται γὰρ, φησὶν, ὁ παλαιὸς νόμος, ἀλλ' ἕτερος
ἐξέρχεται ἐκ Σιών. Ἐξῆλθε δὲ ἐκ Σιών ὁ νόμος
τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς, καὶ ἐξ Ἱερουσαλὴμ, ὁ
λόγος τῆς χάριτος τοῦ Εὐαγγελίου· καθὼς καὶ ὁ Κύ-
ριος ἐν Σιών ἐδίδαξεν ἐν τῷ Ιερῷ, καὶ οἱ ἀπόστο-
λοι ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλὴμ καθήμενοι, τὴν τοῦ
Πνεύματος ἐδέξαντο χάριν. Νόμος μὲν οὖν, ὡς τὰ
πρακτεῖα διδάσκων, λόγος δὲ, ὡς τὸ ὁρθεῖν εἰσηγού-
μενος δόγμα. Πρώτερον δὲ νόμος, εἴτα λόγος· ἐπεὶ
καὶ προτέρᾳ ἡ πράξις, εἴτα ὁ τῆς θεολογίας λόγος.
Πολλοὶ νόμοι τὸ ἄλογον ἔχουσιν· ἐνταῦθα δὲ, ὁ νόμος

Quia de Sion exhibit lex, et verbum Domini de
Jerusalem. Qui se invicem hortantur ad ascenden-
dum, afferunt et causam, cur Christi Ecclesiam
adire debeant. Non amplius enim, ait, e Sion
egredietur lex vetus, sed alia plane diversa. Pro-
diit quidem ex Sion lex Spiritus vitæ, ab Jeru-
salem autem verbum gratiæ Evangelii, quemadmo-
dum et Dominus in Sion templo docuit. Quinetiam
apostoli, in urbe Jerusalem cidentes, divini
D Spiritus gratiam acceperunt. Prodiit ergo lex, ut,
quæ agenda essent, docerentur; tum verbum, quo
rectum dogma traderetur. Primum autem exiit
lex, deinde verbum; quandoquidem prior est et
actio, quam deinde theologiæ verbum subsequitur.
Multæ quidem sunt leges, omni prorsus ratione

¹² Matth. xxviii, 19. ¹³ Joan. xiv, 6. ¹⁴ Joan. xii, 26.

Varie lectiones et notæ.

(87) Gentiles nimirum, quibus constat Ecclesia.
(87*) Ut enim Deo pro peccatis satisfacere, sat
erat vel primus ipsius vagitus; cum enim actionis
cujusque meritum ab agentis dignitate pendeat,
crescatque pro ratione ipsius dignitatis; cumque

Christi dignitas, utpote Dei, sit infinita: fateamur
oportet et primi vagitus meritum infinitum fuisse,
proindeque pro peccatis omnibus satisfacere po-
tuisse. Nihil tamen statim natus mori, ob veri-
similes eas rationes quas assignat Interpres.

destitutæ; quæ contra hic innuitur, prudentissima ratione nititur. Nihil enim absurdi continet Evangelium. Prodiit item a superna Sion atque cælesti Jerusalem unigenitus (Dei Filius) qui et lex est, quatenus præcipit, quæ ferre pro viribus quisque potest; non enim eadem ab unoquoque exigit; et verbum, quatenus omnia desinit.

VERS. 3. *Et iudicabit inter populos multos.* Completa hæc sunt Christi tempore, multis et variis occasionebus atque locis, et cum docebat, uti potestatem habens, et cum miseros prædicabat legisperitos, Scribas et Phariseos, et cum dixit: *Nisi veritas vos liberaverit, in peccatis vestris moriemini* ¹⁶. Iudicavit item inter populos, cum eunuchos ab eunuchis distinguens, ait: *Non omnes* ²⁸⁵ *capunt verbum hoc; qui potest capere capiat* ¹⁷. Distinguit enim eos qui virginitati sese dedunt, et eos qui nuptias sequuntur. Iudicavit præterea mundi principem, et jns dixit iis qui ab eo coercebantur, condemnavitque ipsum, propterea quod ab eo morte affectus est, etsi prorsus innocens esset. In postremo quoque iudicio, verbum, ait, quod locutus sum, eos iudicabit. Demum et in Ecclesiis iudicat verbum populos, partim quæ agenda sunt præcipient, partim peccatores corrigens.

Et arguet gentes fortes. Cum enim suas ipse leges proposuit, puritate atque rectitudine refertas, tum vel maxime reprehendit gentes, quæ impuris legibus utebantur, quas leges omnino despectui habendas eisdem persuasit, ostendens, eas vanis in erroribus versari; quanquam gentes fortes erant, hoc est, non imbecillo ac versabili ingenio præditæ, ut a patria religione dimoveri facile possent, sed animo constanti et invicto, ut in Actibus proconsul vir eximius, ut Dionysius Areopagita, ut Corinthi alii complures, ut denique Clemens Romanus. Aliæ quoque gentes immanes ac barbaræ, et in bello strenuæ, latissime per terrarum orbem patentes, Evangelio paruerunt. Non enim quemadmodum Mosaica lex solius Palestinæ terminis definita erat, ita et evangelica unius loci angustiis concluderetur; sed ab Jerusalem et Samaria incipiens, ad extremas usque terræ partes (92) pervasit, in eas quoque insulas sese inferens, quæ trans nostrum mare porriguntur. Ejusmodi enim sunt Britannicæ. Audi, quisquis leges aliis præscribere cupis et alios docere, et considera a Sion descendere legem, et ab Jerusalem verbum. Si itaque temetipsum nondum considerasti, neque tui rationem ullam habuisti; si nondum pacem in animo tuo sensisti, sed bella foves,

¹⁶ Joan. viii, 36. ¹⁷ Matth. xiv, 11.

Variae lectiones et notæ.

(88) Scribendum ὡς vel δ, ut consideranti patebit.

(89) Οὓς, quos, Cod. Ven.

(90) Κρίνει, iudicabit, Cod. Bav.

(91) Οὐ μόνον, Cod. Ven.

τὸν λόγον ἔχει ἐνθεωρούμενον· οὐδὲν γὰρ ἀλογον τῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐξῆλθε καὶ ἐκ τῆς θύρας Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ ὁ Μονογενὴς, ὃς καὶ νόμος ἐστίν, ὃς (88) ἐκάστην τὰ κατ' ἀξίαν νείμων· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ παρὰ παντὸς ἀπαίτει· καὶ λόγος, ὡς πάντα ἐρίζων.

Καὶ κρίναι ἀνὰ μέσον λαῶν πολλῶν. Ἐπληρώθη ταῦτα ἐπὶ Χριστοῦ κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους, ὅταν ἐδίδασκεν ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ ὅτε ἐταλάνιζε τοὺς νομικοὺς, καὶ Γραμματεῖς, καὶ Φαρισαίους· καὶ ὅτε ἔλεγεν· Ἐὰν μὴ ἡ ἀλήθεια ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. Ἐκρίνεν ἀνὰ μέσον λαῶν πολλῶν, καὶ ὅτε τὴν τῶν εὐνούχων διαστολὴν ποιούμενος ἔλεγεν· Οὐ πάντες χωροῖσι τὸν λόγον· ὁ δυναμεις χωρεῖν, χωρεῖτω. Διακρίσιν γὰρ ἐποιεῖτο τὸν τε τῆς παρθενίας χωρητικῶν, καὶ τῶν τοῦ γάμου. Ἐκρίνε καὶ τὸν τοῦ κόσμου ἀρχοντα, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένοις ἐδίκασε, καὶ κατέκρινεν αὐτὸν, ὅτι ὅπ' αὐτοῦ ἐθανατώθη, καίτοι ἀναμάρτητος ὢν. Καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ κρίσει, ὁ λόγος, φησὶν, ὃν ἐλάλησα, αὐτοὺς κρίνει· καὶ ἐκάστοτε δὲ, τοὺς (89) ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις λαοὺς ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου κρίνει (90)· τοῖς μὲν διατασσόμενος τί δεῖ ποιεῖν, τοὺς δὲ καὶ κολάζων ἀμαρτάνοντας.

Καὶ ἐξελέγξει ἔθνη ἰσχυρά. Ἐν ᾧ γὰρ τοὺς οἰκείους νόμους προετίθει, καθαρότητος πάσης καὶ εὐθύτητος γέμοντας, ἤλεγχε τὰ ἔθνη, νόμους ἀκαθάρτους χρώμενα, καὶ καταφρονεῖν τούτων ἔπειθε, δεικνύων, ὅτι μάτην πεπλάνηνται· καίτοι ἰσχυρὰ ἦσαν τὰ ἔθνη, τούτέστιν, οὐ (91) κοῦφα καὶ εὐεξ-ἀπάτητα, ὥστε βραδίως τῆς οἰκείας θρησκείας μεθίστασθαι, ἀλλὰ καὶ γενναῖα, καὶ σταθιρὰ· οἷος ἦν ἐν ταῖς Πράξεσιν ἀνθύπατος λόγιος ἀνὴρ, οἷος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, οἷοι ἐν Κορίνθῳ πολλοί, οἷος Κλήμης ὁ Ῥωμαῖος. Καὶ ἄλλως δὲ τὰ ἀνήμερα ἔθνη καὶ θηριώδη καὶ ἐν πολέμοις ἰσχυρὰ τῷ Εὐαγγελίῳ ὑπετέθησαν ἕως εἰς γῆν μακράν· οὐ γὰρ ὥσπερ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἐν Παλαιστίνῃ περιώριστο, οὕτω καὶ ὁ εὐαγγελικὸς ἐν τόπῳ περιεκλείσθη, ἀλλὰ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ Σαμαρίας ἀρξάμενος, ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς διέβη, καὶ τὰς ἐξω τῆς καθ' ἡμᾶς θαλάσσης νήσους καταλαβὼν· τοιαῦται γὰρ αἱ Βρετανικαί. Ἀκούε, πᾶς ὁ ζητῶν νομοθετεῖν, καὶ ἐτέρους διδάσκειν, ὅτι ἐκ Σιών ἐξέρχεται ὁ νόμος, καὶ ὁ λόγος ἐξ Ἱερουσαλήμ. Εἰ οὖν μήπως [ἢ. μήπω] αὐτὸν κατεσχόνηται, μὴδὲ προσέχες σεαυτῷ· ἀλλ' οὐδὲ εἰρήνην οὕτω εἶδες ἐν τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ πολέμου· ἔχεις καὶ συγγύσεις καὶ ἀκαταστασίας· οὐ προσήκει σοι οὔτε ἡ νομοθεσία, οὔτε ἡ τοῦ λόγου διακονία· τότε γὰρ κρίνεις ἐτέρους καὶ ἐλέγχεις, ὅτε οὐκ ἔχει Παῦ-

λος εἰπεῖν ἐπὶ σοί· Ἐν ᾧ κρίνεις τὸν ἕτερον, Α turbas atque seditiones : tibi profecto non convenit seautὸν κατακρίνεις. neque legum ferendarum facultas, neque verbi tradendi ministerium. Tunc enim alios rite judicabis atque reprehendes, cum Paulus de te dicere non habebit : In quo judicas alium, teipsum condemnas ¹⁹.

Καὶ κατακρύνουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἀροτῆρα, καὶ τὰ δόρατα αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐκέτι οὐ μὴ ἄρῃ ἔθνος πρὸς ἔθνος βρομφαίαν, καὶ οὐκέτι οὐ μὴ μάθωσι πολέμειν. Πρὸ μὲν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, συχναὶ τῶν ἔθνων ἐπαναστάσεις κατ' ἀλλήλων ἐγίνοντο, ὅτε δὴ καθ' ἕκαστον ἔθνος τῆς βασιλείας μεμερισμένης· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν, πάσης τῆς ἡγεμονίας εἰς Ῥωμαίους μεταστειθήσῃ, εἰρήνη βαθεῖα κατέσχε τὴν οἰκουμένην· ὥστε καὶ τὰ πολεμικὰ ὄργανα, εἰς γεωργικὰ μετασκευασθῆναι ἐργαλεῖα. Καὶ ἄλλως δὲ, τοῦ Χριστοῦ κελεύοντος ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ ἡμέτερα μὴ ἀπαιτεῖν, τῷ τύποντι τὴν δεξιὴν ἐμπαρέχειν καὶ τὴν ἀριστερὰν σιαγόνα, καὶ τὰ τοιαῦτα, ποῶς μὲν οὐκ ἀνήρῃται πόλεμος; πόλα δὲ εἰρήνη οὐκ ἐμψυτεύεται τοῖς τὰ θεῖα ταῦτα νόμιμα στέργουσιν· ἡ δὲ πίστις, πᾶσαν ἀναιροῦσα ζήτησιν, εἰς εἰρηναίαν καὶ ἀπερίεργον ἀποτελεῦσθαι συγκατάθεσιν. διὸ καὶ αἱ γλῶσσαι, αἱ πρώην ὀξεῖαι (93), ὡς μάχαιραι, πρὸς τὴν λογομαχεῖν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων, τότε μετασκευάζονται εἰς ἀροτῆρα διδακαλικά, ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀκουόντων νεώματα ἐνεργαζόμενα, σκληραῖς πρότερον οὖσαι καὶ συμπεπιλημέναις (94), καὶ ἀνασχίζονται (95) πρὸς τὸ ὑποδέξασθαι τὸν σπέρρον, ἃν ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρει· τὰ τε δόρατα, δι' ὧν ἐθανατοῦντο ψυχαί, εἰς δρέπανα μετασκευάζονται, δι' ὧν ἐγκόπτονται ἀπὸ τῆς γῆς· ὥστε μὴ ταῦτ' ἀποστεφονέειν οἱ ἥδη καρποφορήσαντες τὰ τῶν ἀνὴρ ἀποθηκῶν ἄξια· τοιοῦτον ἀροτῆρον ἦν ἡ τοῦ Παύλου γλῶττα, νεώματα ἐργαζομένη, ὅτε ἔλεγεν· Ἐκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον· καὶ πάλιν, Ἐνδυσάσθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον. Τοιοῦτον δρέπανον ἦν ἐκκόπτουσα ἀπὸ τῆς γῆς, ὅτε ἔλεγε· Νεκρώσατε τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ, Ἡμῶν τὸ πᾶντεμα ἐν οὐρανοῖς ἐπάρχῃ, καὶ τὰ ἄνω προτάμεν, οὐ ὁ Χριστός.

Καὶ ἀναπαύσεται ἕκαστος ὑποκάτω ἁμπελον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος ὑποκάτω τῆς σκῆης αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοβῶν. Ἄμπελος, ὁ Κύριος, ὡς στρυφνότερον καὶ ἐργωδέστερον εἰσαγαγὼν νόμον· τὰ γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου διατάγματα, τῶν νο-

Et concident gladios suos in aratra, et hastas suas in falces, et ultra non tollet gens contra gentem gladium, et nequaquam ultra discent bellare. Ante Christi adventum passim gentes in se invicem insurgabant, cum in singulas nationes regnum divisum esset. Ubi vero Dominus advenit, translata in Romanos auctoritate omni et imperio, totius terrarum orbis summa pace et quiete frui cepit. Ex quo factum est, ut et bellica instrumenta in rustica versa fuerint. Præterea cum Christus jubeat, nihil nobis ab eo repetendum, qui nostra bona rapit, atque dexteram nobis percutienti maxillam præbendam et sinistram, aliaque his similia; 286 quodnam per hæc bellum non fuit sublatum? quæ pax non inseritur eorum pectoribus, qui divinas hæc leges colunt? Propterea idem Christus dixit : Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis; et in hoc cognoscent omnes, vos meos esse discipulos, si charitatem in vos invicem habueritis ²². Ubi vero charitas est, quomodo bellum ibi esse potest? Græcorum porro questiones et controversias, cum contentiones continebant atque dissidia, merito et bella gignebant : at vero fides, omnem de medio tollens controversiam, ad pacificam ac simplicem consensionem, tanquam ad finem, perducit. Quamobrem et linguæ, quæ pridem acutæ erant, ut enses, futilis agitantæ quæstiones et inanes controversias, ad auditorum perniciem, tum in aratra quodammodo vertuntur, ferendis disciplinis apta et idonea, quæ novalia quasi quædam efficiunt in hominum animis, antea duris et asperis, eosque findunt, quo semen ejus, qui seminare venit, suscipere facile queant. Hastæ præterea, quibus animæ configebantur vertuntur in falces, quibus a terra rescinduntur, ut ne amplius huic adhæreant, quicunque fructus supernis horreis plane dignos protulerint. Ejusmodi aratrum fuit Pauli lingua, novalia quodammodo efficiens, cum dixit : Exuentes veterem hominem, et induentes novum ²³. Et rursum : Induite novum hominem ²⁴. Ejus item generis falx erat, homines a terra rescindens, cum dixit : Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram, et nostra conversatio sit in cælis, et superna cogitemus, ubi est Christus ²⁵.

VERS. 4. Et requiescent unusquisque sub vite sua, et unusquisque sub ficu sua : et non erit, qui extereat. Vitis Dominus est, utpote qui acerbiorum quodammodo et operosiorum legem induxit; evangelica enim præcepta (96) legalibus magis

¹⁹ Rom. xi, 1. ²⁰ Joan. xiv, 27. ²¹ Coloss. iii, 9. ²² Ephes. iv, 21. ²³ Coloss. iii, 5.

Varie lectiones et notæ.

(93) Πρώην οὔσαι ὀξεῖαι, Cod. l. Bav.

(94) Συμπεπιλημέναις, Cod. l. Bav.

(95) Ἀνασχίζοντα, Cod. l. Bav.

(96) Πραεπτα vocat Interpres, ut paulo superius, evangelica consilia, Vendite quæ possidetis, et date elemosynam : Si quis percusserit dexteram, præbe et sinistram, quæ sane consilia legis veteris præceptis duriora videntur.

laboriosa. Idem Dominus est et ficus, qui nos, uti rex, meritis præmiis afficere volens, in filiorum locum adoptat, ejus rei jucundissima spe valde recreamur. Cum itaque sub hac ficu requiescimus, nemo nobis timorem ullum incutiet, neque dæmon, neque homo; Dominus enim potestatem nobis dedit ambulandi super serpentes atque scorpiones et super omnem inimici potestatem; monuitque nos, ne timeamus eos qui occidunt corpus²².

Quia os Domini omnipotentis locutum est hæc. Ejus, qui locutus est, dignam fide auctoritatem vates addit, ut nihil falsi dictis inesse intelligas. Habet unusquisque nostrum et vitem, partem scilicet irascibilem, quasi astringentem, et ficum, videlicet appetitum, qui nos, dulcedine quasi quadam, permulcet. Cum ergo Christi pacem habemus, etiamsi sub irascibili degamus, alicui videlicet succedentes, requies tamen est ejusmodi ira. Non enim a pravo aliquo descendit affectu, sed ab impenso in Deum amore ac studio. Talis fuit ira Moysis, **287** cum ad Levitas dixit: *Implevistis manus vestras Domino²³*, et cum idolorum cultores concidit. Talis item fuit ira Eliu, cum vates Baal interemit. Et si præterea concupiscimus, uti David, concupiscens et deficiens in atria Domini, et in Deum fortem ac viventem²⁴, et uti Daniel, vir desideriorum²⁵, et uti Christus ipse, qui desiderio desideravit pascha²⁶: sub ficu nostra requiescimus. Quoniam autem ut in magistris varia dona sunt, ita et in discipulis studia varia planeque diversa reperiuntur, ideoque alius requiescit sub magistro austerioris ingenii, alius sub alio humaniore. Ita se res habet et in apostolis. Petrus acer erat ac vehemens; Paulus contra mitis et humanior, quemadmodum affectus erat et hujus ipsius discipulus, qui etiam filius consolationis appellatur²⁷. Propterea Joannes, qui et Marcus dicitur (98), sub ficu Barnabæ requievit, cum, relicto Paulo, perægre cum illo profectus est: Titus vero ac Timotheus, sub vite Pauli.

Vers. 5. Quia omnes populi ibunt unusquisque viam suam: nos autem ibimus in nomine Domini Dei nostri in æternum et ultra. Qui se invicem jamdudum ad montem Domini ascendendum hortabantur, ii se Deo semper addictos fore pollicentur. Alii enim populi, ait, qui sese ad Christi fidem non receperint, suorum quisque errorum libidine ferentur, eamque viam inibunt, quam singuli, patriis recepti moribus institutisque, sponte sortati sint, et sibi ipsi delegerint. Nos vero progrediemur, et citato motu feremur in bonum. Nobiscum habebimus, ita a nobis denominatum, Dominum et Deum

²² Luc. xii, 4. ²³ Exod. xxxii, 29. ²⁴ Psal. lxxviii, 5. ²⁵ Dan. x, 11. ²⁶ Luc. xxii, 15. ²⁷ Act. iv, 36.

Varie lectiones et notæ.

(97) Εἰδωλολάτραις, idololatræ, Cod. Bav.

(98) Ἰωάννης καὶ Μάρκος, Joannes et Marcus Cod. Ven. Sed mihi magis aridit Codicis Bav. lectio, magisque Theophylacti sententia congruit, qui et in præf. com. in Ev. Mar. sic habet: "Ἦν μὲν

μικρὸν ἐπιπονώτερα. Ἄλλα καὶ συχὴ ὁ αὐτὸς ὡς βασιλεὺς ἡ τοιδούτος καὶ υἱοθεσίαν, ἃ ἐλπίζοντες, γλυκαζόμεθα. Ὑποκάτω οὖν τούτου ἀναπαυομένου ἡμᾶς οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοβῶν, οὔτε δαίμων, οὔτε ἀνθρώπος· ἐξουσίαν τε γὰρ δέδωκεν ἡμῖν πατεῖν ἐπάνω ὕψων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πάσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· καὶ ἐδίδαξε μὴ φοβεῖσθαι ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων τὸ σῶμα.

"Οτι στόμα Κυρίου παντοκράτορος ἐλάλησε ταῦτα. Τὸ ἀξιοπίστον τοῦ εἰπόντος προστίθωσιν ὁ προφήτης, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐδὲν ψευδὲς τῶν ῥηθέντων. Ἐχει ἕκαστος ἡμῶν καὶ ἀμπέλων, τὸ θυμικόν, ὡς σῦφον· καὶ συχὴν, τὸ ἐπιθυμητικόν, ὡς γλυκαζόν. Ὅτε οὖν τὴν εἰρήνην τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν, τότε καὶ ἂν ὑποκάτω τοῦ θυμικοῦ γινώμεθα, τούτεστι, θυμώμεθα, ἀνάπαυσις ἔστιν ὁ τοιοῦτος θυμὸς. Οὐκ ἐκ πάθους γὰρ, ἀλλ' ἐκ θεοῦ ζήλου, οἷος ἦν ὁ τοῦ Μωϋσεως, τοῦ τοῖς Λευαῖταις λέγοντος· Ἐπληρώσατε τὰς χεῖρας ὑμῶν σήμερον τῷ Κυρίῳ, ὅτε τοὺς εἰδωλολατρήσαντας (97) ἔσφαξαν, οἷος ἦν ὁ τοῦ Ἠλίου, ὅτε τοὺς προφῆτας τοῦ Βααλ ἀπέκτεινε. Καὶ ἐπιθυμώμεν δὲ ὡς Δαβὶδ, ἐπιποθῶν καὶ ἐκλείπων εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν τὴν ἰσχυρὴν τὸν ζῶντα, καὶ Δανιὴλ, ὁ τῶν ἐπιθυμιῶν ἀνὴρ, καὶ Χριστὸς αὐτὸς, ἐπιθυμίᾳ ἐπιθυμήσας τὸ πάσχα· ἀναπαυόμεθα ὑποκάτω τῆς συχὴς ἡμῶν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς διδασκάλοις διάφορα τὰ χαρίσματα, ὡσαύτως καὶ ἐν τοῖς μαθηταῖς· διάφοροι διαθέται· ἄλλος ἀναπαύεται ὑποκάτω διδασκάλου αὐστηροτέρου τὴν γνώμην, καὶ ἄλλος ὑποκάτω διδασκάλου χαριέντος. Οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις· Πέτρος μὲν, ἀπότομος καὶ θερμὸς· Παῦλος δὲ, χαριέστερος καὶ ἡδίων· καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου Βαρνάβας, ὃς γὰρ καὶ υἱὸς παρακλήσεως λέγεται. Διὰ τοῦτο καὶ Ἰωάννης, ὁ καὶ Μάρκος, ἀνεπαύσατο ὑποκάτω τῆς συχὴς τοῦ Βαρνάβα, ὅτε Παῦλον καταλιπὼν, συναπεδήμησε τούτῳ· Τίτος δὲ καὶ Τιμόθεος, ὑποκάτω τῆς ἀμπέλου τοῦ Παύλου.

"Οτι πάντες οἱ λαοὶ πορεύσονται ἕκαστος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ πορευσόμεθα ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἐπέκειρα. Οἱ προτροπάδην ἀναβαίνοντες εἰς τὸ ὄρος Κυρίου δὲ ἐπαγγέλλονται ὑποταγέσθαι τῷ Θεῷ διὰ τέλους. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι λαοὶ, φησὶν, ὅσοι μὴ τῇ πίστει προσελθῶσιν, τῇ αὐτονομίᾳ τῆς πλάνης ἀκολουθοῦντες, πορεύσονται ἕκαστος τὴν ὁδὸν, ἣν ἐπετήδευσε, καὶ ἐπλετο αὐτὸς οἰκοδοῦν πλανηθεὶς· ἡμεῖς δὲ πορευσόμεθα, καὶ κινήσόμεθα τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν κίνησιν, ἀπονομαζόμενοι ἡμῖν ἔχοντες τὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ Χριστιανοὶ λε-

γὰρ οὗτος ὁ Μάρκος Πέτρου μαθητὴς . . . ἐκλείτο δὲ καὶ Ἰωάννης, nititurque sacramentum Scrip. auctoritate: Barnabas autem volebat secum assumere et Joannem, qui cognominabatur Marcus. Act. xv, 37.

γόμενοι, καὶ οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα τὴν ἐνστατήσια, ἀλλ' εἰς πολὺ μᾶλλον· καὶ ἐπέκεινα, τούτεστιν, εἰς τὸν μέλλοντα. Τότε γάρ, ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ἡμῶν, πάντοτε σὺν αὐτῷ ἐσόμεθα, καὶ συνελευσόμεθα αὐτῷ εἰς τὴν χαρὰν αὐτοῦ, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔχοντες· υἱοὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ καὶ θεοὶ ἐσόμεθα. Τινὲς δὲ οὕτω τοῦτο ἐνόησαν, ὅτι Εἰρήνης βασιλείας οὖσης, ὡς προεῖρηται, οἱ μὲν ἐπὶ γεωργίαν ἀποβλέψουσιν· οἱ δὲ τινες ἄλλην ὁδὸν πορεύσονται βίου· ἡμεῖς δὲ, οἱ προσανακείμενοι (1) Θεῷ, οἳ οἱ μοναχοὶ καὶ ἱερεῖς, τὴν ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὁδὸν αἰρησόμεθα. Ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ πορεύεται ὁ πᾶσαν πρᾶξιν καὶ πᾶσαν κίνησιν ἀξίως τῆς κλησεως, ἥς ἐκλήθη, μετῴων, καὶ ὁ μὴ κύριον ἔχων τὴν μαμμωνᾶν, καὶ θεὸν τὴν κοιλίαν, ἀλλὰ καὶ κτώμενος ἀπὸ χειρῶν ἐργασίας, καὶ εἴτε ἐσθίει, εἴτε πίνει, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιῶν.

Ἐν τῇ ἡμέρᾳ κεκληρῇ, λέγει Κύριος, συνάξω τὴν συντετριμμένην, καὶ τὴν ἀπωσμένην εἰσεδέξομαι, καὶ οὓς ἀπωσάμην. Καὶ θήσονται τὴν συντετριμμένην εἰς ὁδοδείκην, καὶ τὴν ἀπωσμένην εἰς ἔθνος ἰσχυρὸν, καὶ βασιλεύσει Κύριος ἐν Σιών ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. Ἰουδαῖοι μὲν τὰ ἀπὸ τοῦ, Ἔσται ἐμφανὲς ἐπ' ἐσχάτων τὸ ὄρος Κυρίου, μέχρι τούτων τῶν ρημάτων, φασὶ λέγεσθαι περὶ τῆς μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον καταστάσεως· αὐτῶν καὶ πολιτείας· ἐλέγχονται δὲ προδήλως ἀπατῶντες ἑαυτούς. Ποῖα γὰρ ἔθνη, ἣ ἐγγύθεν, ἢ μακρόθεν, συνέδραμον εἰς τὸν ἐν Ἱερουσολύμοις κῆρον μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, τὸν ἐκείθεν ἐκπορευόμενον νόμον καὶ λόγον ἐκδεχόμενα (3)· Ἀνά μέσον δὲ ποίωσαν λαῶν, ἢ ἐθνῶν, ἔκρινεν οὕτος ὁ λόγος, ἐλέγχων τὰ κακῶς ὑπ' αὐτῶν γινόμενα· Πῶς δὲ καὶ εἰρήνην βασιλείαν ἔσχον, ὅπου γε ἐπανεληθοῦσιν ἐπολέμουν αὐτοῖς καὶ Ἰδουμαῖοι, καὶ Ἀρμανῖται, καὶ Μοαβῖται, καὶ Σαμαρείται, καὶ Γῶγ καὶ Μαγῶγ οἱ Σκύθαι, καὶ τὰ Μακεδονικὰ δὲ καὶ τὰ Ἀντιοχικὰ κακὰ αὐτοῖς ἐπέστη· Πῶς δὲ ἀναπαύονται ὑπὸ τὴν σукхὴν καὶ τὴν ἀμπελον ἑκαστος, οἳ γε μέτοικοι καὶ πλανήται γηγόνες· Πῶς δὲ εἰς τὸν αἰῶνα πορεύονται ἐν ὀνόματι Κυρίου, οἱ πρόσκαιρον τὴν πολιτείαν καὶ βασιλείαν ἔχοντες· Οὐ τοίνυν οὐδὲ ἐνταῦθα συντετριμμένην καὶ ἀπωσμένην τὴν αὐτῶν γενεὰν σημαίνει, ἀλλὰ τὴν τῶν ἐθνῶν, ἥτις συντριβείσα τῇ ἀσέβειᾳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπωσθείσα, εἰσεδέχθη παρὰ τοῦ μὴ δικαίου ἐλθόντος καλέσαι, ἀλλὰ ἀμαρτωλοῦς. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς Ἑβραίοις τοὺς οὕτω συντετριμμένους καὶ νοσοῦντας τὰς ψυχὰς ἰάσατο, καὶ τοὺς ἀπωσμένους εἰσεδέξατο, τελώνας, καὶ πόρνas, καὶ ληστὴν, καὶ βασιλεύει ἐπὶ πάντας τοὺς οὕτως εἰσεδεχθέντας αἰωνίως ἐν τῇ ἡμέρᾳ.

¹ Colos. iii. 4. ² I Cor. x. 31. ³ Matth. ix. 15.

Variae lectiones et notae.

(99) Respicit Interpres oraculum illud : *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes*, quo oraculo usus Christus est, ut argumento a minori ad maius, ut vocant, se Dei Filium ostenderet.

A nostrum Jesum Christum, vocabimurque ab ipsius nomine Christiani; idque non in praesens duntaxat saeculum, sed in aliud longe diuturnius, et ultra, scilicet in futurum. Tunc enim, cum apparuerit Christus, vita nostra, semper cum ipso erimus⁹⁹, intrabimusque una cum ipso in gaudium nostrum, eodem quo ipse nomine appellati. Filii enim et ipsi ac (99) dii erimus. Quidam autem ita locum hunc interpretantur : Cum summa pax erit, ut supra dictum, nonnulli sese ad agriculturam conferent; alii aliam vitae viam inibunt. Nos autem Deo ad dicti, uti monachi sacerdotesque, viam in nomine Domini Dei deligemus. In nomine Domini Dei ambulat, qui in opere et motu omni ita se gerit, ut sui nominis dignitas postulat; et qui dominum non habet mammonam, et deum ventrem, sed manuum suarum labore sibi victum comparat, et sive manducet, sive bibat, omnia ad Dei gloriam facit¹⁰⁰.

VERS. 6, 7. In die illa, dicit Dominus, congregabo **288** eam quæ contrita est, et eam quæ ejecta fuerat, suscipiam, et quos repuleram. Et ponam contritam in reliquias, et repulsam in gentem fortem, et regnabit Dominus super eos in monte Sion ex hoc nunc usque in saeculum. Judæi ab eo dicto, Erit perspicuus in novissimis diebus mons Domini, usque ad haec verba, omnia dici autumant de suo ipsorum statu atque regimine, quo gaudere cœperunt, postquam Babylone domum redierunt; sed eos errare ac decipi clare liquet. (2) Quæ gentes enim, aut proximæ aut remotæ, post ipsorum e Babylonis urbe reditum in Hierosolymitanum templum convolarunt, ut inde manantem legem atque sermonem arripere? Ecquos inter populos nationesve jus dixit verbum hoc, sua cuique nefaria facinora exprobrando? Quomodo summa illi pace gaudebant, siquidem iis domum regressis bellum intulerunt et Idumæi, et Ammonitæ, et Moabites, tum Samaritani, tum Gog atque Magog Scythæ; quos Macedonica præterea mala et Antiochena invaserant? Quomodo sub fieu et vite eorum quique requiescit, siquidem per exterarum regionum hac illæ errantes vagantur? Quomodo in æternum procedunt in nomine Domini, qui temporale regimen atque regnum habent? Nec in presentia igitur illud contrita, et ejecta ipsorum generationem denotat, sed gentiliū progeniem, quæ impietate laborans, quasi contrita et ob id ejecta, suscepta demum est ab eo qui salvare venit non justos, sed peccatores¹⁰¹. Qui vel ex Hebræis ipsis sanavit complures eodem modo contritos eodemque animi morbo laborantes, excepitque, quos jam eiecerat, tum publicanos, tum meretrices, tum latronem.

(1) Προανακείμενοι. Cod. Bav.

(2) Minuit opinionem hanc Interpres ex superioribus prophetæ verbis.

(3) Ἀσπαζόμενοι. Cod. Ven.

Atque his omnibus, quos ad hunc modum excepit, A per omne ævum in cœlesti supernaque Sion dominatur. Ubi enim nunc est terrena Sion? Quare per contritum, fac intelligas Ecclesiam, quatenus e gentilibus conflata est; per ejectionem, intellige eos qui ex Israele ad eandem Ecclesiam commigrarunt. Quid autem sibi vult illud in reliquiis? Ad existentiam scilicet atque subsistentiam: non enim penitus delebuntur, ait, sed superstites manebunt salutis reliquiæ. Alio præterea modo, vox hæc reliquiis delectum significat. Deus enim alios omnino rejicit, eos penitus delens, ne amplius subsistere queant; alios contra deligit, sibi que servat incolumes. Reliqui, ait, mihimetipsi septem millia virorum, qui non incurvarunt genua Baal^{21, 22}. Et Paulus reliquiis secundum electionem gratiæ vocat homines, dignos habitos, qui Christo nomen darent. Gens autem fortis evasit Ecclesia, gentilibus ex hominibus constans, quippe quæ Christi ope et auxiliis freta, cuncta potest. Hæc præterea documento sint auditoribus, nemini fore desperandum.

VERS. 8. *Et tu turris gregis, squalens filia Sion, ad te veniet et ingreditur principatus, primum* 289 *regnum, de Babylone filia Jerusalem.* Præcedentia verba de Ecclesia, quæ gentilibus ex hominibus constaret, vatem protulisse, patet cum ex eo, quod æcerba vates ipse hoc loco prænuntiet urbi Sion, tum etiam ex ipsamet verborum constructione. Anima dverte enim verba, *Et tu turris gregis*, quasi dicat, Hæc hactenus de alia persona; ad te vero quod attinet, filia Sion, in te veniet, irruetque filiam Jerusalem principatus. Mox ne significari per hæc putes militarem præfecturam aliquam, ait, principatum hunc esse principatum regnorumque omnium primum atque potissimum, imperium scilicet Nabuchodonosor. Quidam vero autumant vatem ideo principium (8) et primum regnum dixisse, quod imperii sui initio Nabuchodonosor exercitum in Jerusalem duxit. Dominus quidem apud Isaiam ait: *Vineam plantavi, et torcular construxi, et turrem ædificari*²³, per turrem hanc innuens templum, quo, veluti præsidio, vineam munire videbatur. Meminit autem etiam nunc turris hujus, vocatque gregis turrem locum, ubi oves ei segregatæ degerent. Qui locus ideo squalidus effectus nunc est, quod qui in ipso versabantur, viventem aquam bibere noluerunt, impie contra Dominum agentes. Vel per squalidum, locum lucis expertem atque tenebrosam intelligit. Etenim qui in ipso degebant, legem habere, ut lucernam, in obscuro loco ardentem, noluerunt. Omnis vero princeps et magister turris quasi quædam constituitur, locaturque suo quisque in ordine, quasi ad ovis custodiam atque præsidium. Cum autem ei

Σιών· πού γὰρ νῦν (4) ἡ κάτω Σιών; "Ὡς Τὴν μὲν ἀπωσμένην δέξαι (5) τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν εἶναι· τὸ δὲ, Ὁδὸς ἀπωσμένη, εἰς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ἐκλαθεῖ. Τί δὲ ἐστὶ τὸ Ὑπόλειμμα; Τοῦτέστιν, εἰς ὑπαρξίν καὶ ὑπὸστασιν· οὐ γὰρ ἀφανισθῆσονται, φησὶν, ἀλλ' ὑπολειφθήσονται, λείψανον σωτηρίας. Καὶ ἄλλως δὲ ὑπόλειμμα τὴν ἐκλογὴν δηλοῖ. Ὁ γὰρ θεὸς τοὺς μὲν ἀποθεῖται καὶ παραδίδωσιν εἰς ἀφανισμόν καὶ ἀνυπαρξίαν, τοὺς δὲ ἐκλέγεται καὶ ὑπολιμπάνει ἑαυτῷ, καθὼ καὶ λέγει· Κατέλιπον ἑμαυτῷ ἄνδρας ἐπακισχυλλοὺς, οἵτινες οὐκ ἔκαρψαν γόνυ τῇ Βάαλ. Καὶ ὁ Παῦλος λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος ὀνομάζει τοὺς τοῦ πιστεύειν ἀξίους. Ἔθνος δὲ ἰσχυρὸν γέγονεν ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, πάντα ἰσχύουσα ἐν Χριστῷ. Ταῦτα καὶ πρὸς τὸ μηδὲνα ἀπογινώσκεν οἰκοδομεῖται τὰς τῶν ἀκούοντων ψυχάς.

ex hominibus constans, quippe quæ Christi ope et

Καὶ σὺ πύργος ποιμνίου, ἀυχμῶδης θυγάτηρ Σιών· ἐπὶ σὲ ἤξει καὶ ἐλευσεται ἡ ἀρχὴ ἡ πρώτη βασιλεία ἐκ Βαβυλῶνος τῇ θυγατρὶ Ἱερουσαλήμ. "Ὅτι περὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας; τὰ προλεχθέντα εἶπε, δηλῶν ἐκ τούτων· σχυθροπά τε γὰρ ἐνταῦθα προλέγει τῇ Σιών, καὶ ἡ σύνταξις τοῦ λόγου τοῦτο δηλοῖ. "Ὅρα γάρ· Καὶ σὺ πύργος ποιμνίου. Μονοσυλὶ γὰρ οὕτω λέγει, ὅτι Ταῦτα μὲν εἶπον περὶ ἄλλου προσώπου· σὺ δὲ, ὦ θυγάτηρ Σιών, ἐπὶ σὲ ἤξει καὶ ἐπελεύσεται τῇ θυγατρὶ Ἱερουσαλήμ ἡ ἀρχή. Εἰτα, ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι σατραπίαν τινὰ σημαίνει ἐν τοῖς πολέμοις; ἐξάρχουσαν, φησὶν, ὁ Αὐτὴ (6) ἡ πρώτη βασιλεία ἡ πασῶν τῶν ἄλλων ἀρχῶν καὶ βασιλειῶν πρωτεύουσα, τοῦτέστι Ναβουχοδονόσορ (7). Τινὲς δὲ διὰ τοῦτο εἶπον εἰρηκεῖναι τὸν προφῆτην ἀρχὴν καὶ πρώτην βασιλείαν, διὰ τὸ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας ἐπιστρατεύσαι τὸν Ναβουχοδονόσορ τῇ Ἱερουσαλήμ. Εἶπε μὲν οὖν ἐν Ἡσαΐᾳ ὁ Κύριος, ὅτι Ἀμπελον ἐξέτευσα, καὶ ἀπολήρισον ὥρυξά, καὶ πύργον ὠκοδόμησα, οὕτω τὸν ναὸν δηλῶν, δι' οὗ φρουρεῖν ἰδόκει τὸν ἀμπελῶνα. Μέννηται δὲ καὶ νῦν τούτου τοῦ πύργου, ὃν τοῦ ποιμνίου καλεῖ πύργον, τοῦτέστι, τῶν αὐτῷ ἀφανισμένων προβάτων ἐνδιατήματα, νῦν γεγόμενον ἀυχμῶδες, διὰ τὸ μὴ θελῆσαι τοὺς ἐν αὐτῷ ὄντας, τὸ ζῶν ὕδωρ πίνειν, ἀλλ' ἀσεβῆσαι εἰς τὸν Κύριον. Ἡ ἀυχμῶδης φησὶ τὴν ἀφεγγὴ καὶ σκοτεινὴν (9)· οὐ γὰρ ἠθέλησαν οἱ ἐν αὐτῷ οἰκοντες (10) τὸν νόμον ἔχειν, ὡς λύχνον φαίνοντα ἐν ἀυχηρῷ τόπῳ. Πᾶς μὲν οὖν ἀρχὼν καὶ διδάσκαλος πύργος καθίσταται, ὡς εἰς ἀσφάλειαν τοῦ ποιμνίου τεταγμένος. Ἐπειδὴν δὲ ἐπιλείπει αὐτῷ τὸ ὕδωρ, ὃ δίδωσιν ὁ Κύριος τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον (τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ

^{21, 22} Rom. xi, 4, 5. ²³ Isa. v, 1, 2.

Variae lectiones et notæ.

(4) Ἡ νῦν, Cod. Ven.

(5) Δόξαι, Cod. Bav.

(6) Αὐτή, Cod. Bav.

(7) Ὁ Ναβουχοδονόσορ, Cod. Ven.

(8) Græca vox ἀρχὴ utrumque significat, et principatum et principium.

(9) Σκοτεινὴν, Cod. Ven.

(10) Ἐν αὐτῷ οἱ κατοικοῦντες, Cod. Ven.

τοῦ Πνεύματος χάρις), καὶ αὐχμῶδης γένηται, ἐπέ-
χεται αὐτῷ ἡ ἐκ Βαβυλῶνος ἀρχή, ὁ ἀρχὸν τῆς
συγχύσεως τοῦ κόσμου τούτου, ἡ βασιλεία ἡ πρώτη,
ἣν (11) ἐδασίλευσε διὰ τῆς ἀμαρτίας πρὸ τῆς τοῦ
Χριστοῦ παρουσίας, ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι. Τι-
νὲς δὲ ἀρχὴν καὶ πρώτην βασιλείαν τὸν Χριστὸν
ἐξεδέξαντο· αὐτὸς γὰρ ἀρχὴ πάντων καὶ πρῶτος
βασιλεὺς· οὗτος ἐκ Βαβυλῶνος, τῆς συγχύσεως τοῦ
κόσμου τούτου, τὸν ἀνθρωπὸν ἐνδυσάμενος, ἦκεν ἐπὶ
τὴν Σιών, ἵνα ταύτην ἑαυτῷ περιποιήσεται. Οὐκ
ἤλθον γὰρ, φησὶν, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ
ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ.

Καὶ νῦν Ἰνα τί ἐγνώσ κακὰ; μὴ βασιλεὺς οὐκ
ἦν ἐν σοί; ἡ ἢ βουλὴ σου ἀπώλετο, ὅτι κατεκρά-
τησάν σου ὠδῖνες ὡς τικτούσης; ἢ γινώσκει
σημαίνει μὲν καὶ τὴν ἀπλῶς γινώσκειν, ὡς τὸ, Οὐκ
ἐγνώσαν, οὐδὲ συνῆκαν· σημαίνει δὲ καὶ τὴν γαμι-
κὴν συνάψαν, ὡς τὸ, Ἀδὰμ ἐγὼ τὴν γυναῖκα
αὐτοῦ· σημαίνει δὲ καὶ τὴν ἀγαπητὴν σέσιν, ὡς
τὸ, Γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων· ὅμοιον τὸ,
Ἀγαπᾷ καὶ λαὸν ἐπιβλέπει αὐτῇ· καὶ τὸ, Οἰδᾷ
σε παρὰ πάντας, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἰδιότροπως δὲ
σημαίνει καὶ τὴν ἐκ πείρας συνδιάθεσιν, ὡς τὸ,
Ἐμφανίσαν μοι σεαυτὸν, γνώστως ἴδω σε· καὶ,
Ἐδὸς γνώστην καλοῦ καὶ πονηροῦ· τὴν τε γὰρ
ἐκ τῆς πείρας γενομένην τῷ Ἀδὰμ πρὸς τὸ ξύλον
συνδιάθεσιν ὁ λόγος δηλοῖ, καὶ ὁ Μωϋσῆς δὲ τῆς τοῦ
θεοῦ θεωρίας ἐζητεῖ τὴν πείραν ἐνεργόν. Οὕτως οὖν
κάνταῦθα πρὸς τὴν Σιών ὁ Κύριος φησιν· Ἰνα τί
ἐγνώσ κακὰ; τούτέστιν, Ἰνα τί ἐπειράθης τῶν κα-
κώσεων; πόθεν σοι ἡ πείρα αὕτη καὶ ἡ μέθεξις τῶν
ὀλίφων ἐπῆλθεν; Ἄρα μὴ οὐκ εἶχες βασιλεῖα τὸν
ὀφειλοντά σου (15) προπολεμεῖν; ἄρα μὴ συμβού-
λους οὐκ εἶχες, καὶ διὰ τοῦτο παρεδόθης πόνοις,
τοσαύτην ἔχουσι δριμύτητα, ὥστε δοκεῖν σε ὠδίνας
ἔχειν, ὡς γυναῖκα τίκτουσαν; Καὶ μὴν καὶ βασιλεῖα
εἶχες· δέδωκα γὰρ σοι, καθὰ καὶ ἡτήσω, ἵνα πρὸ
προσώπου ὁμῶν πορεύηται, καὶ πολεμῇ τοὺς πολε-
μίους ὁμῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ βουλὴ σου οὐκ ἀπώλετο,
τούτέστι, συμβούλους εἶχες. Ταῦτα δὲ κατ' εἰρωνείαν
λέγει. Ἐπεὶ δὲ ἐκείνοι τούτοις ἐθάρρουν, τῇ τε τοῦ
βασιλεῖως δυνάμει, καὶ τῇ τῶν συμβούλων φρονήσει,

A deficit aqua, credentibus a Domino præberi solita,
salens in vitam æternam, quæ aqua est Spiritus
gratia, proptereaque sit squalidus : tum irruit in
eum Babylonica potestas, princeps videlicet confu-
sionis hujusce mundi, primum regnum, quo ante
Christi adventum in mortali nostro corpore domi-
nabatur. Quidam per præcipium ac primum regnum
Christum intellexerunt ; ipse enim est universorum
principium et regum omnium primus. Hic ex Ba-
bylone, confusione scilicet mundi hujus, homi-
nem (12) induit, accessitque ad Sion, ut hanc sibi
ipse vindicaret. Non enim veni, ait, nisi ad oves
quæ perierunt domus Israel ³³.

VERS. 9. Et nunc quare cognovisti mala? num-
quid rex non erat tibi? aut consilium tuum peritit,
quia obtinuerunt te dolores, sicut parturientis? B
Cognitio interdum significat simplicem cognitio-
nem, ut ibi, Non cognoverunt, nec intellexerunt ³⁴ :
interdum conjugalem copulam, ut, Adam cognovit
uxorem suam ³⁵ : modo dilectionis affectum, ut il-
lud, Cognovit Dominus viam justorum ³⁶, perinde
ac si diceret, Diligit, et hilari vultu aspexit ipsam :
290 et illud, Cognovi te præter ceteros, et alia
ejusdem generis. Eadem præterea vox peculiari
quodam modo significat et intimam rerum per-
ceptionem, quæ manat ab experientia, ut illud,
Ostende teipsum mihi, ut scienter videam te ³⁷, et,
(15) Lignum scientiæ boni et mali ³⁸, per quæ signifi-
catur intima boni ac mali perceptio, quæ per
vetitum lignum in Adam ab experientia (14) ipsa
manavit. Moyses item optabat efficacem Dei con-
templationis experientiam. Ita et in præsentia Do-
minus ad Sion ait, Cur cognovisti mala? hoc est,
Cur experta es calamitates et afflictiones? Unde
tibi malorum experientia hæc atque perceptio?
Numquid regem non habebas, qui pro te pugnaret?
an tibi deerant consiliarii, et idcirco doloribus et
ærumnis affecta es, qui quidem dolores tantam
continent acerbicatem, ut parturienti plane similis
videaris? Atqui et regem habebas, quem ego tibi
dedi, quemadmodum postulasti, qui vos præcederet,
D profligaretque vestros inimicos, neque profecto tibi
deerat consilium, cum tibi præsto essent et con-

³³ Matth. xv, 24. ³⁴ Michæas iv, 12. ³⁵ Gen. iv, 1. ³⁶ Psal. i, 6. ³⁷ Exod. xxxiii, 11. ³⁸ Gen. ii, 9.

Varie lectiones et notæ.

(11) Ἡ, et paulo post, τὰς ἀμαρτίας, Cod. Bav.

(12) Humanam scilicet naturam, humana persona destitutam, quo sensu capiendus et D. Augustinus in psal. lxxiii, 7.

(13) Solet enim sacra Scriptura ab eventu nomina rebus imponere, ut puteus juramenti vocatur is, ad quem jusjurandum præstitum fuerat, et castra cæli dicitur locus ille, ubi celestem Jacob militiam aspexit. Ita et lignum scientiæ boni et mali ita denominatum fuisse tradit Interpres, non quod ipsum per se notitiam boni et mali gigneret, ut autumat Josephus, sed quia Adam, vetitum lignum comedens, a Deo propterea punitus, experientia ipsa

didicit, quid esset bonum, quidve malum, quod antea sola mente percipiebat. Quæ sententia est D. Chrysostomi aliorumque.

(14) Doctrina hæc mirum in modum juvat ad enucleandum disceillum locum hunc, Jesus autem proficiebat ætate et sapientia. Luc. ii, 52. Qui fiat, inquiet aliquis, ut Christus, qui vel a primo suæ conceptionis momento perfectam rerum scientiam nactus est, sapientia proficeret? Usu nimirum et experientia ipsa discebat, quæ antea sola, mente complecteretur.

(15) Sol, Cod. Ven.

siliarii. Hæc autem dicit ironice. Cum enim ii maxime fiduciam locatam haberent cum in regis opibus potentiaque, tum in consiliariorum prudentia : Disce tandem, ait, neque regem neque consiliarios ullo vobis adiumento esse posse, sine ope mea et auxilio.

VERS. 10. *Dole et viriliter age, filia Sion, ut parturiens.* Hoc eodem sensu quo præcedentia dictum putes. Quoniam enim adeo tibi profuerunt et consiliarii et rex, agendum fac deinceps parata sis ad partus dolores subeundos; et virilem præ te animum feras, quo strenue dolores illos perferre possis. Hos effugere te posse ne speres. Innuit autem vates proxima esse mala; mulier enim, cum dolores sentit, brevi paritura est. Propterea subicit :

Quia nunc egredieris de civitate, et habitabis in campo, et venies usque ad Babylonem. Jamdudum, ait, tuam ad securitatem in urbe Jerusalem vitam degebas; nunc autem, brevi scilicet, urbs hæc capietur, atque tu tentoria fises in agro, moxque captiva Babylonem abduceris.

Inde liberabit te, et inde redimet te Dominus Deus tuus de manu inimicorum tuorum. Nondum malis prænuuntiandis finem fecerat, cum statim consolatoria verba protulit. Inde enim, ait, Babylone scilicet, redimet te Dominus Deus tuus, de manibus inimicorum tuorum, in quas jamdudum incidisti, quibus arctissime teneris. Hæc item ita sunt accipienda, perinde ac si ad naturam quoque humanam dicantur. Quæcomendo **291** lignum scientiæ boni ac mali, novit mala, experientia videlicet ipsa miseriam sensit et afflictionem, etsi regem haberet, mentem scilicet, qua moneri poterat, non oportere se Dei dicto reluctantem, morem gerere serpenti. Ex quo evenit, ut sententiam illam audiret, *In dolore paries*¹⁴; atque hinc dolores partus subire cœpit. Hæc superna ex urbe dejecta, tentoria fixit in hoc corruptionis loco, veluti campo; tentoria, inquam, transitoriam nimirum instabilemque commorationem. Eadem pervenit usque ad Babylonem, divinarum scilicet proprietatum omnium confusionem. Amisit (17) enim id quod erat ad imaginem Dei conditum, evasitque similis animantibus et pecudibus et serpentibus et pardis, mentis magis expertus, quam ipsæmet formicæ agrestesque passeret, ut vatis verba innunt. At ipsam illinc, ab ejusmodi scilicet corruptione, liberavit redemitque Dominus Deus noster, qui proprium suum sanguinem, redemptionis pretium, pro ipsa pependit. Per hæc ad morum quoque disciplinam insti-

Γυνῶθι οὖν, ὡς οὕτε βασιλεὺς, οὕτε σύμβουλοι ὠφελοῦσιν, ἀνευ τῆς ἐμῆς βοηθείας.

Ὁδὸν καὶ ἀνδρίζου, θυγάτηρ Σιών, ὡς τίκτουσα. Μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἡθους καὶ ταῦτα λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, οὕτως ἐδοθηθήσῃ ὑπὸ τῶν συμβούλων σου, καὶ τοῦ βασιλέως, λοιπὸν ἐτοιμάζου εἰς τὸ ὠδῖνας ἔχειν, καὶ ἀνδρίζου, ὥστε ὑπομένειν ταῦτα· ἀπαλλαγὴν γὰρ ἐκ τούτων μὴ προσδόκα. Αἰνίττεται δὲ, ὅτι καὶ πλησίον τὰ κακὰ· ἡ γὰρ ὠδίνουσα ἐγγίζει τοῦ τεκεῖν. Διὸ ἐπάγει·

Διότι νῦν ἐξελεύσῃ ἐκ πόλεως, καὶ κατασκηνώσεις ἐν πεδίῳ, καὶ ἤξεις ἕως Βαβυλώνος. Σὺ μὲν, φησὶν, ἐν τῇ πόλει κατήκεις Ἱερουσαλήμ δι' ἀσφάλειαν· ἀλλὰ νῦν, τουτέστιν, οὐ μετὰ πολὺν χρόνον, ἀλώσεται ἡ πόλις αὕτη Ἱερουσαλήμ, καὶ σὺ αἰχμαλωτισθήσῃ, ἐξαχθήσῃ ἐκ ταύτης, καὶ κατασκηνώσεις ἐν πεδίῳ, ἀπαγομένη εἰς Βαβυλῶνα.

Ἐκείθεν γύσεται σε, καὶ ἐκείθεν λυτρώσεται σε Κύριος ὁ Θεός σου ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν σου. Οὕτω τὰ δυσσερῆ λέγων ἐπαύσατο, καὶ εὐθὺς ἐπάγει τὰ τῆς παρακλήσεως. Ἐκείθεν γὰρ, φησὶν, τουτέστιν, ἐκ Βαβυλώνος λυτρώσεται (16) σε Κύριος ὁ Θεός σου, ἥδη ὑπὸ τὰς χεῖρας ἐχθρῶν γενομένην, καὶ ἀσφαλῶς ὑπ' αὐτῶν κρατούμενην. Ταῦτα καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λεγόμενα ἐκδέχσθαι εἰκός, ἥτις ἀπὸ τοῦ φαγεῖν τὸ ξύλον τὸ γινώσκον καλοῦ καὶ πονηροῦ, ἔγνω τὰ κακὰ, τουτέστιν, ἐν πείρᾳ τῆς κακίας ἐγένετο, καὶ συνδιετίθη πρὸς ταύτην, καίτοι βασιλεὺς εἶχε τὸν νοῦν, καὶ ἡδύνατο βουλευσασθαι, ὅτι οὐ δεῖ παρακοῦσαι Θεοῦ, καὶ ὑπακούσαι ὕψει. Διὰ τούτου ἤκουσεν· Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα· καὶ ἔκτοτε ὠδῖνας ἔσχε· καὶ τῆς ἀνω πόλεως ἀπορρίψαισα, ἐν τῷ πεδίῳ τοῦτ' ἐν τῇ φθορᾷ χωρὶς τὴν σκηνὴν ἐπέτατο, τὴν παροδικὴν καὶ ἀστατὴν αὐτῆς πολιτείαν. Καὶ ἦλθεν ἄχρι τῆς Βαβυλώνος, καὶ τῆς παντελοῦς τῶν θείων ἰσχυμάτων συγχύσεως. Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα ἀπώλεσε, παρασυμβληθεῖσα καὶ κτήνεσιν ἀνοήτοις, καὶ ὕψει, καὶ παρῆλθε, καὶ μυρμηκῶν ἀνοητοτέρα γενομένη καὶ στροβιλῶν ἀγροῦ, ὡς ὁ προφητικὸς εἰσηγγέται λόγος· ἀλλ' ἐρύψατο αὐτὴν ἐκείθεν, ὅ ἐστιν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀνάτου (18) φθορᾶς· καὶ ἐλυτρώσατο ὁ τὸ ῥθιον αἷμα καταβαλλόμενος· λύτρον ὑπὲρ αὐτῆς Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν. Παιδεύμεθα δὲ καὶ εἰς τὸ ἦθος διὰ τούτων, ἵνα μὴτε βασιλικᾷ θαρρώμεν δυνάμει, μῆτε βουλαῖς συνεταῖς, ἀλλὰ τῷ Θεῷ, ὃς καὶ ἐν μέσῃς

¹⁴ Gen. iii, 16.

Variae lectiones et notæ.

(16) Ὑσεται, Cod. Ven.

(17) Si Dei imago in libero arbitrio statuatur, ut Tito Boetrensi, et Joanni Damasceno, aliisque placuit, ut hoc non fuit amissum, ita nec imaginem illam amissam fuisse dicamus oportet: si in Dei justitia et sanctitate, per quam secundum Deum homo creatus ab Apostolo dicitur, hanc penitus

hominem anisissis constat: si denique in mente atque intelligentia, hanc quoque per peccatum amissam quodammodo fuisse dici potest, cum mente præditus licet, intelligentiæ tamen expertus homo nascatur.

(18) Ἀνοήτου, Cod. Ven.

τοῖς δεινοῖς ὄντα βύτασθαι δύναται. Ὑψίον δὲ καὶ λύτρον καταβαλλόμενον ὑπὲρ ἡμῶν ἔσται ἢ εἰς αὐτὸν ἰλπίζῃ· ὡς γὰρ εἰς αὐτὸν ἀμαρτάνοντας τοῖς δεινοῖς παρέδωκεν, οὕτως ἀντιλαμβάνει τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστροφὴν, ἀπολύσει τῶν φοβερῶν. Τίνι δὲ καταβαλεῖ τὸ λύτρον, ἢ τῇ αὐτοῦ δικαιοσύνῃ, παρ' ἧς καὶ ἐκολαζόμεθα;

ceperunt, calamitatibus afflictionibusque tradidit, ita æquo animo excipiens nostram ad ipsum conversionem, a terribili nos supplicio liberabit. Cui vero persolvat liberationis pretium? Non alii profecto, nisi suæmeti iustitiæ, a qua supplicio sumus affecti.

Καὶ νῦν ἐπισυναχθήσεται ἐπὶ σὲ ἔθνη πολλὰ, οἱ λέγοντες· Ἐπιχαρούμεθα, καὶ ἐπόψονται ἐπὶ Σιών οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Περὶ τῶν Σκυθικῶν ἐθνῶν ποιεῖται τὸν λόγον, ὃ μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον τῷ Ἰσραὴλ ἐπεστράτευσαν, ὡς ἐξολοθρεύουσιν αὐτοὺς, καὶ ἐποψόμενοι ἐπ' αὐτοὺς, τουτέστιν, ἐπυφρανθήσονται ἐν τῷ ἰδεῖν ἃ ἐξέλθον.

Καὶ αὐτοὶ οὐκ ἔγνωσαν τὸν λογισμόν Κυρίου, καὶ οὐ συνῆκαν τὴν βουλὴν αὐτοῦ (19), οὗ συνεστράτευσαν αὐτοὺς ὡς δράγματα ἄλλοι. Αὐτοὶ μὲν, φησὶν, οὕτως ἐπιλεύσονται σοὶ τῇ θυγατρὶ Σιών, ὡς κακώσονται, καὶ διὰ τοῦτο ἄλλοθεν ἄλλος συνήχθησαν. Οὐ συνῆκαν δὲ ὅτι ἡ ἐμὴ περὶ σὲ πρόνοια συνεχώρησε τοῦτο γενέσθαι, ἵνα μᾶλλον αὐτοὶ ὁμοῦ ἀποδύνανται. Καὶ διὰ τοῦτο συνήγαγον αὐτοὺς, ἵνα καὶ τῶν ἄλλων αὐτῶν κακιῶν δῶσι δίκας, καὶ ὡς δράγματα ἐν ἄλλων συντριβῶσι. Συνάγει δὲ ὁ Θεὸς, οὐκ ἀναγκάζων, οὐδὲ βιάζόμενος, ἀλλὰ ταῖς αὐθαιρέτοις ὁρμαῖς συγχωρῶν, καὶ τῷ ἀπεχθυσίῳ παραχωρῶν, καὶ οὕτω τὴν δίκην ἐπάγων.

Ἀνάστηθι καὶ ἀλῶα αὐτοὺς, θυγάτηρ Σιών, ἐπὶ τὰ κέρατά σου θήσομαι σιδηρὰ, καὶ τὰς ὀπλὰς σου θήσομαι χαλκᾶς. Ἐπειδὴ δράγματα εἶπεν, οἰκτικῶς τῇ τροπῇ ἐπάγει ταῦτα· Ἀνάστηθι, ἡ δοκούσα νεκρὰ εἶναι, καὶ καταπάτει αὐτοὺς καὶ συντρίβε. Τῆς γὰρ ἐμῆς ἀπολαύουσα βοηθείας, δύναμιν ἔξεις ἀκαταμάχητον, ὅσον τις ταῦρος κέρατα ἔχων σιδηρὰ, ὥστε δι' αὐτῶν ἀμύνασθαι τοὺς ἐπιόντας, καὶ ὀπλὰς χαλκᾶς, ὥστε συμπάτειν καὶ συντρίβειν αὐτοὺς.

Καὶ κατατήξεις ἐν αὐτοῖς ἔθνη. Ἐν αὐτοῖς, τουτέστι, τοῖς κέρασι καὶ ταῖς ὀπλαῖς, τουτέστι, κατατήξεις ἔθνη τὰ νῦν δοκούντα ταχέϊαν (20) εἶχειν τὴν δύναμιν.

Καὶ λεπτυνεῖς λαοὺς πολλοὺς. Ὡς ἄχυρα δηλαδὴ· ἔτι γὰρ ἐμμένει τῇ τροπῇ τοῦ ἀλοῦ.

Καὶ ἀναθήσεις τῷ Κυρίῳ τὸ πλῆθος αὐτῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς. Οὐ τῇ σὴ δυνάμει, φησὶν, ἐπιγράψαι ὀφείλεις τὸ κατόρθωμα, ἀλλ' ἐμοὶ τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς ἀναθεῖναι τὸ τρόπαιον, ὃ γέγονεν ἐπὶ τῷ πλῆθει αὐ-

A tuimur, docemurque, nos neque in regibus opibus ac viribus confidere debere, neque in consiliorum prudentia, sed in solo Deo, qui nos a malis atque calamitatibus eripere potest. Liberationis autem redemptionisque pretium, pro nobis persolvendum, erit spes in ipso locata. Quemadmodum enim peccatores, qui injuriis eum affecerunt,

æquo animo excipiens nostram ad ipsum conversionem, a terribili nos supplicio liberabit. Cui vero persolvat liberationis pretium? Non alii profecto,

B VENS. 11. Et nunc congregatæ sunt super te gentes multæ, dicentes: Latibimur, et videbunt in Sion oculi nostri. De Scythicis gentibus loquitur vates, quæ post reditum e Babylonis urbe, exercitum contra Israelen duxerunt, populum hunc penitus delere cupientes, aspicientesque ipsum, lætitia scilicet gestientes, quod viderent, quæ maxime concupierant.

C VENS. 12. Ipsi autem nescierunt cogitationem Domini; et non intellexerunt consilium ejus, quia congregavit eos, ut manipulos areæ. Ipsi quidem, ait, in te, filia Sion, impetum facient, ut male te vexent, et propterea undique sese in unum collegerunt; sed eos latet meo id consilio factum, ut ita congregati, majore cæde caderent, afficerenturque clade majore. Hanc ob causam eos in unum collegi, ut et aliorum suorum scelorum pœnas darent, et, manipulorum instar, in area contererentur. Convocat autem eos Deus, non vi, neque necessitate ulla; sed spontaneo suo quemque impetu ferri sinit, atque ita ipsorum libero arbitrio quodammodo cedens, supplicium de illis sumit.

292 VENS. 13. Surge, et tritura eos, filia Sion, quia cornua tua ponam ferrea, et ungulas tuas ponam æneas. Quoniam manipulos dixit, eandem verborum immutationem servans, apte nunc adjicit: Surge tu, quæ mortua videris; fac eos proteras atque comminuas. Meo namque auxilio freta, vires habebis inexpugnabiles, uti taurus, ferreis cornubus præditus, ad irruentium inimicorum impetum propulsandum, et aeneis ungulis munitus, ad eosdem proterendos atque proculcandos.

D Et consumes in ipsis gentes. Ipsi videlicet cornubus atque ungulis proteres gentes quæ nunc ingentes opes, amplissimamque (21) potentiam habere videntur.

Et comminues populos multos. Uti paleas videlicet: adhuc enim insistit præcedenti verborum immutationi atque translationi.

Et consecrabis Domino multitudinem eorum, et robur eorum Domino universæ terræ. Non tuis viribus, inquit, tribuere debes præclara hæc facinora, sed mihi, universi terrarum orbis Domino, tropæum est erigendum, insigne victoriæ, profligatæ-

Varie lectiones et notæ.

(19) Κυρίου, Domini, Cod. Bav.

(20) Uterque Codex cum Ven. tum Bav. habet ταχέϊαν, scribendum tamen puto ταχέϊαν, ut ex iis, quæ mox sequuntur, δι' ὧν κερμάτων καὶ ὀπλῶν

χαλκῶν τὰ σαρκικὰ πάχη τῶν ἐθνῶν κατετάχτησαν, aperte colligi posse mihi videtur.

(21) Lego enim ταχέϊαν, crassam pro ταχέϊαν, celerem.

que ipsorum ingentis multitudinis atque potentie. A Non solum enim multi fuerunt, qui a te profligati sunt, sed etiam valde potentes, ut perspicuum sit, eos non humana potentia, sed ope omnino divina fuisse subactos. Illud autem, *Consecrabis*, ex consuetudine sacrarum Scripturarum usurpatur hortandi modo, pro imperativo, *Consecrea*, ut ibi : *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsum solum coles* ⁴³, pro, Adora et colito. Utitur autem sacra Scriptura indicativis modis pro imperativis, ut rem certam significet quæ fieri omnino debeat. Hæc de Sennacherim insigni clade atque cæde quidam intelligenda putarunt, qua clade centum octoginta hominum millia una nocte cæsa sunt, ex quo manifeste apparuit divinum prodigium. Congregatæ item sunt contra Dominum gentes multæ, adversus eum frementes, Romani videlicet milites et Judæi, qui de ipsius crucifixione magnopere latarentur. Sed ignorabant, se per huius ipsius resurrectionem esse confringendos. Si enim hoc novissent, profecto ii Dominum gloriæ non crucifixissent ⁴⁴. Surge itaque, Dei vehiculum (24) caro, quæ ab animata Sion Maria genita es, quam sibi sumpsit Dominus, incolendamque delegit : Surge, inquam, et fac ipsos trituros, partim in frumentum, quotquot ad Christi fidem sese recipiant, partim in paleas, ut in locum omnem disperdantur, atque sempiterno igne comburantur. Cornua enim habes ferrea, crucis videlicet vim potestatemque, necnon æneis ungulas, pedes nimirum apostolorum, qui tanquam equi descenderunt in procellosum gentium mare, turbantes **293** aquas multas. Quibus cornubus æneisque ungulis contrita fuit et imminuta carnalis gentium pinguedo ; quo factum est, ut ii leviores facti, et magis magisque spirituales, Deo tum maxime dicari possent. Nemo enim obesus, qui nondum extenuatus sit et imminutus, Domino consecratur. Spiritus enim Deus est ⁴⁵. Et cum solliciti sumus animæ nostræ, quid manducet, et corpori nostro, quid induat, quæ a gentibus inquiruntur ⁴⁶ ; tum contra nos coeunt gentes multæ, gentiles nimirum cogitationes, quibus adeo distrahitur mentis acies, atque tot tantisque curis implicatur, ut non amplius in Deo, qui homines nutrit ac vesit, sed in suis propriis consiliis cogitatisque confidat. Sed cum evangelica verba movent, hæc omnia gentes inquirere, cumque cogitationes ejusmodi gentiles esse compertum habemus : tum eas in unum cogere dicitur Dominus, tanquam aræ manipulos, ut a nobis tum demum proterantur atque conculcentur, cum, posita vilissima cura

τῶν καὶ τῇ ἰσχύϊ. Οὐ μόνον γὰρ πολλοὶ ἦσαν οἱ παρὰ σοῦ καταπολεμηθέντες, οὐκ (22) ἀνθρωπίνης δυνάμεως, ἀλλὰ σαφῶς θείας. Τὸ οὖν, Ἀναθήσεις, ὡς παραινετικόν ἐστί, κατὰ τὸ ἱδιώμα τῆς Γραφῆς, ἀντὶ τοῦ, Ἀνάθες, ὡς τὸ, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, ἀντὶ τοῦ, Προσκύνηε καὶ λάτρευε. Ποιεῖ δὲ τοῦτο ἡ Γραφή, τοῖς ἱστορικοῖς χρωμένῃ, ἀντὶ προστακτικῶν, ἵνα δείξῃ τὸ πρᾶγμα ὁμολογούμενον, καὶ ἀναγκαιῶς ὁφείλον ἐκθέσθαι (23). Ταῦτα δὲ τινες εἰς τὰ ἐπὶ Σενναχηρείμ γεγονότα ἐξεδέξαντο, ὅτε ἐκατὴν ὀδοκονταπέντε χιλιάδας ἐν μιᾷ νυκτὶ ἀνῆρέθησαν, καὶ προδῆλως ἐφάνη τὸ θαῦμα θείον. Ἐπισυνῆχθησαν καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἔθνη πολλὰ, τὰ κατ' αὐτοῦ φρουράζοντα, οἳ τὴν Ῥωμαίων στρατιωτῶν καὶ Ἰουδαίων, οἳ τῇ σταυρώσει αὐτοῦ ἐπέχαιρον. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι ἀναστὰς, ἀλοήσῃ αὐτούς. Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Ἀνάσθητι οὖν, ἡ θεοφόρος σὰρξ, ἥ ἐκ τῆς ἐμψύχου Σιών Μαρίας γενομένη, ἣν ἐξελέξατο Κύριος, ἡρατίσματο εἰς κατοικίαν αὐτῶν, καὶ ἄλσα αὐτούς· τοὺς μὲν εἰς σίτον, ὅσοι τὴν πίστιν προσδέχονται· τοὺς δὲ εἰς ἄχυρα, πρὸς τὸ λικμηθῆναι εἰς πάντα τὸ πόν, καὶ τὸ κατακαῆναι πυρὶ ἀσέβειστον. Κέρατα γὰρ ἔχεις σιδηρὰ, τὴν τοῦ σταυροῦ δύναμιν, καὶ ὀπλὰς χαλκᾶς, τοὺς πόνδας τῶν ἀποστόλων, οἳ ὡς ἵπποι ἐπέβησαν ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν πολυκύμονα θάλασσαν, ταρασσόντες ὕδατα πολλὰ, δι' ὧν κεράτων καὶ ὀπλῶν χαλκῶν, τὰ σαρκικὰ πῖχῃ (25) τῶν ἐθνῶν κατετάκθησαν (26), καὶ ἐλεπτύνθησαν, ὥστε κουφοτέρους καὶ πνευματικωτέρους αὐτοὺς γενέσθαι, καὶ τότε ἀνατεθῆναι τῷ Κυρίῳ. Οὐδεὶς γὰρ παχὺς, καὶ ἄτρητος (27), καὶ ἀλέπτυντος, ἀνατίθεται τῷ Κυρίῳ· πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός. Καὶ ὅταν δὲ μεριμνῶμεν τῇ ψυχῇ ἡμῶν τί φάγεται (28), καὶ τῷ σώματι ἡμῶν, τί ἐνδύσεται, ἢ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ζητεῖται, συνάγονται ἐφ' ἡμᾶς ἔθνη πολλὰ, ἐθνικοὶ, ἐθνικὸι, λογισμοί, οἳ περισπῶσι τὸ τοῦ νοῦ ἡμῶν σκοπευτήριον, ὥστε μὴ τῷ Θεῷ θαρρῆναι, τῷ τρέφοντι καὶ ἐνδύοντι, ἀλλ' οἰκταῖς ἐπινοαῖς καὶ φροντίσιν. Ἄλλ' ὅτε ὑποδείξει ἡμῖν ὁ τοῦ Εὐαγγελίου λόγος, ὅτι ταῦτα πάντα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ, καὶ ἐπιγνῶμεν τοὺς τοιοῦτους λογισμοὺς ἐθνικοὺς ὄντας, λέγεται συναγεῖν αὐτοὺς ὁ Θεός, ὡς δράγματα ἄλκωνος, ἵνα συμπατηθῶσιν ὑφ' ἡμῶν, ἀναστάντων ἀπὸ τῆς χαμαιπετοῦς διανοίας, τοῦ τὰ τοιαῦτα αἰτεῖν, καὶ ἀποσκοπευσάντων εἰς τὰ κρῖνα τοῦ ἀγροῦ καὶ τὰ πετεινὰ, οἳς ὁ Θεός χαρίζεται σκέπην καὶ τροφήν. Κέρατα δὲ τίθηται σιδηρὰ τῷ νοῦντι τὸ καλόν· τῆς γὰρ κεφαλῆς τὸ κέρας, ἐν ᾗ τὸ ἡγεμονικόν· ὀπλὰ δὲ χαλκᾶ, τῷ κινουμένῳ στερεῶς καὶ δυνατῶς,

⁴³ Exod. xx, 5, 4. ⁴⁴ 1 Cor. ii, 8. ⁴⁵ Joan. iv, 24. ⁴⁶ Matth. vi, 25.

Variae lectiones et notæ.

(22) Desideratur aliquid, vel certe subauditur.

(23) Sic uterque Cod., mihi tamen magis arridet ἐκθέσθαι.

(24) Dei Verbi nimirum, cujus personæ conjuncta Christi caro, merito θεοφόρος dici potest, ita tamen, ut humana persona carere contra Nestorium

putetur.

(25) Πάθος. pravi affectus, Cod. Ven.

(26) Κατετάκθησαν, Cod. Bav.

(27) Ἀτακτος, Cod. Hav.

(28) Φοβέγεται, Cod. Ven.

πρὸς τὸ καὶ ἐργάζεσθαι τὸ νοηθέν. Πῶς δὲ τὸ τῶν Α τοιούτων λογισμῶν πληθός, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ἀνατίθεται τῷ Θεῷ; Ὅταν γὰρ τὰ πολλὰ παρέντες, ἐν μόνον ἐπιζητῶμεν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστίθενται ἡμῖν, ὃ (29) ἐκεῖνοι ἰδόντες ἰσχύειν.

Inditæ illi videntur, qui strenue ac viriliter etiam cogitata perficit. Quomodo autem ejusmodi cogitationum multitudo ac vis Deo dicatur? Cum scilicet, cæteris neglectis, hoc unum inquirimus, cælestis videlicet regnum; quo sit ut et ea omnia nobis adjiciantur, quibus vim inesse maximam gentiles illi populi arbitrabantur.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Νῦν ἐμφράχθῃσεται θυγάτηρ Ἐφραῖμ ἐμφραγμῷ. Περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ προειπὼν ἂν εἴπω, νῦν καὶ περὶ Σαμαρείας λέγει. Θυγατέρα γὰρ Ἐφραῖμ τὴν Σαμαρείαν ὀνομάζει, ὡς ὑπὸ τῆς τοῦ Ἐφραῖμ βασιλευμένην φυλῆς, διότι πᾶς βασιλεὺς δοκεῖ Β πατρὸς τάξιν ἐπέχειν πρὸς τοὺς ὑπηκόους. Ἢ αὐτὴν τὴν φυλὴν οὕτως ὀνομάζει, κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Γραφῆς, θυγατέρα Σιών καὶ θυγατέρα Ἱερουσαλὴμ αὐτὴν τὴν Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ περιφραστικῶς ὀνομαζούσης, εἰ μὴ τις ἔρει, ὅτι τὴν ἐν Σιών πληθύν, καὶ τὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ, θυγατέρας αὐτῶν ὀνομάζει, ὡς πατρίδων οὐσῶν. Προειπὼν οὖν περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἃ ἐμελλεν αὐτῇ συμβῆναι λυπηρὰ τε καὶ ἀγαθὰ, νῦν καὶ περὶ τῆς Σαμαρείας λέγει, ὅτι Ἐμφρανῇσεται ἐμφραγμῷ, τοῦτέστι, πολιορκηθήσεται.

Συνοχὴν ἐτάξεν ἐφ' ὑμᾶς. Εἰ μὲν, Ἐφ' ὑμᾶς, γράφεται μετὰ τοῦ ν, Ἐφ' ὑμᾶς, φησὶ, τοὺς τῆς Σαμαρείας, συνοχὴν, ἥτοι πολιορκίαν ἐτάξε. Τίς; Ὁ Θεός, ἡ ὁ Βαβυλωνίος. Εἰ δὲ μετὰ τοῦ η, Ἐφ' C ἡμῖς, ἑαυτοὺς συντάττει ὁ προφήτης τοῖς ἐκ Σαμαρείας, διὰ τὸ φιλάδελφον.

Ἐν ῥάβδῳ κατάξουσιν ἐπὶ σιαγόνα τὰς φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Ἡ ἐπὶ σιαγόνα πληγὴ ὕβρεως σημεῖον δοκεῖ· εἰ δὲ μετὰ ῥάβδου γίνοντο, πόνον ἐπιφέρει. Αἰνίσταται τοίνυν, ὅτι καὶ ὀδριαιτικῶς οἱ Βαβυλωνιοὶ καὶ κολαστικῶς προσενεχθήσονται ταῖς δίκαις φυλαῖς. Ἐπεὶ δὲ φραγμὸς ὁ νόμος, ἡ θυγάτηρ, φησὶ, τοῦ Ἐφραῖμ, τοῦτέστιν, ἡ ἀποστατήσασα γενεὴ ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ νοητοῦ Δαβὶδ Χριστοῦ, τοῦ ἰκανοῦ τῇ χειρὶ (τοῦτο γὰρ Δαβὶδ ἐρμηνεύεται [50]), ἐγκλεισθήσεται τῷ νόμῳ, μὴ ἐκβαίνουσα (51) ἀπ' αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου χάριν. Καίτοι τὴν συνοχὴν, τοῦτέστι, τὴν νομικὴν πολιτείαν, ἐφ' ἡμᾶς ἐτάξεν ὁ Θεός, τοῦτέστιν, ἕως οὗ ἡμεῖς οἱ προφῆται προφητευόμεν. Ἐπειδὴν δὲ ὁ προφητευόμενος; Ἐλθὲν, προδρόμου αὐτοῦ γενομένου τοῦ Ἰωάννου, τότε ἡ συνοχὴ λυθήσεται· ὁ νόμος γὰρ καὶ οἱ προφῆται, ἕως Ἰωάννου. Συνοχὴν δὲ λέγει τὸν

Variae lectiones et notæ.

(29) Scribendum puto à quæ, etiamsi uterque Cod. habeat δ, quod.

(30) Λέγεται, dicitur. Cod. Bav.

(31) Ἐκβαίνουσα. Cod. Bav.

(32) Ejusmodi item erant, quæ venabant hædum in lacte matris coquere, partus foventem suos. avem in nido necare, et id genus alia, quæ quidem si per se spectentur, ineptissimæ videri poterunt, ut et impio Marshamo visæ sunt; si tamen considere-

taliam quærendi, mentem ad agri lilia convertimus, contemplamurque cæli volucres, quibus omnibus Deus alimenta præbet, largiturque indumentum. Ferrea vero cornua insita sunt ei, qui recta et honesta cogitat (cornu enim capitis est, in quo præcipua pars hominis viget), æneæ vero ungulæ cogitata perficit. Quomodo autem ejusmodi cogitationum multitudo ac vis Deo dicatur? Cum scilicet, cæteris neglectis, hoc unum inquirimus, cælestis videlicet regnum; quo sit ut et ea omnia nobis adjiciantur, quibus vim inesse maximam gentiles illi populi arbitrabantur.

CAPUT V.

VERS. 1. Nunc obstruetur filia Ephraim vallo.

Cum de Jerusalem prænuntiavit vates quæ superius dixit, nunc et de Samaria verba facit. Filiam autem Ephraim ideo vocat Samaritiam, quia ab tribu Ephraim gubernata fuit; omnis enim rex erga subditos patris vicem gerere videtur. Vel trilum ipsam ita denominat more Scripturæ solito, qua filiam Sion et filiam Jerusalem, ipsammet Sion et Hierusalem per circumlocutionem appellare consuevit. Nisi dicere quis malit, multitudines populi Sion atque Hierusalem, filias ipsarum appellari, quod hæ urbes earum patriæ sint. Cum itaque urbi Jerusalem prænuntiasset vates, quæ ipsi eventura erant, cum prospera, tum adversa; nunc et de Samaria dicit, *Obstruetur vallo*, hoc est, obsidione cingetur.

Coarctationem posuit super nos. Si ὑμᾶς, Vos, cum v scribatur. Contra vos, ait, Samaritæ habitatores, *coarctationem*, obsidionem scilicet statuit. Quis? C Deus, vel Babylonius. Si vero scribatur ἡμᾶς, Nos, cum η, seipsum vates in Samaritanorum numero 294 recenset, ob suum in fratres impensum amorem atque studium.

In virga percutient super maxillam tribus Israel. Maxillæ percussio injuriæ signum videtur; eaque, si fiat virga, dolore etiam assert. Innuat ergo vates Babylonios invasuros esse decem tribus, eas affliciendo cum injuriis, tum acerbis suppliciis. Quoniam autem vallum lex est: Filia, inquit, Ephraim, progenies scilicet, quæ a mystici David Christi regno defecit (David, inquam, hoc est, manu præstantis; ita enim, si interpretari velis, nomen hoc sonat), lege concludetur, ut hinc ad Evangelii gratiam prodire nequeat. Quamquam coarctationem, legale nempe regimen, statuit in nos Dominus; quoad scilicet nos vates vaticinamur. Cum autem advenit, quem vates prænuntiaverunt, ejus præcursor est Joannes; tum ea coarctatio tollitur. Lex enim et vates ad Joannem usque pertigerunt. Coarctationem autem legem vocat vates ob (52) minutis-

tur finis, ob quem Deus eas sanxerit, omnium maxime sapientes habebuntur. Cum enim speciem immanitatis præ se ferat hædum, exempli gratia, coquere in lacte matris, quod ad ipsius nutrimentum a natura datum est, et id genus alia; merito sapientissimus Deus, ut ab omni feritate populum suum averteret, redderetque mitem atque mansuetum, tales leges sanxit.

simas res quas præcipit, quibus coarctantur quotquot ipsimet legi subsunt. Ejusmodi sunt ea, *Ne tangas, ne gustes, ne movearis a loco* ⁴⁶. Virga itaque ferrea, Romana scilicet potestate, percutiuntur Israelitarum maxillæ, qui ore quisque suo clamant, *Tolle, tolle, crucifige eum* ⁴⁷, cujus etiam maxillas ipsi percusserant. Vallum item est peccatum, in quo ita concluditur anima, ut ei splendor evangelicæ Christi gloriæ fulgere nequeat. Non dicit simpliciter *Anima*, sed *Filia Ephraim*, malorum videlicet amplificationis atque cumuli. Statuit autem contra nos angustias has Babylonius, qui ab ipso mundi exordio nobis inimicus exstitit: is enim in causa nobis est, cur nostrorum quisque peccatorum ratenis constringamur.

VERS. 2. *Et tu, Bethleem, domus Ephratha* (34), *nequaquam minima es in millibus Juda: ex te enim mihi egredietur, ut sit in principem Israel.* Samaria quidem, ait, obsidione cingetur redigeturque in hostium potestatem; tu vero, Bethleem, magna gloria gaudebis. Noli enim attendere paucitatem tuorum habitantium, neve consideres, te esse tenuem atque parvam domum in millibus Judæi regni, tribuum scilicet principibus (quo in numero et Jerusalem per hæc vates recenset); tibi enim suppetit gloriandi argumentum, quale nulli urbium quæ sunt in orbe terrarum. Ex te enim egredietur Christus, qui universo Israeli, fidei scilicet populo, sit imperator. *Non enim omnes, quotquot ex Israele prodierunt, Israel sunt* ⁴⁸. Quomodo autem egredietur? Non humanæ **295** profecto sationis lege, sed mihi, mea scilicet potestate, atque meo Spiritu, qui carnem ei appinget, ut et angelus ad Virginem dixit, *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* ⁴⁹. Alio item modo: Alii quidem principes rempublicam sibi ministrant, propriam quisque utilitatem in suo regimine spectando; hic vero mihi egredietur, omnia ad me ipsum referendo, quod et pronomen mihi, proprietatem includens, manifeste declarat. Universa porro provincia vocabatur Ephratha; vicus autem, Bethleem, unde tribus Jesse, et David, quo in (35) vico et Virgo peperit.

Et egressus ejus ab initio ex diebus sæculi. Egredietur quidem, ait, in novissimis diebus ex te, Bethleem, Princeps hic, qui Israeli sit imperator, verumtamen egressus ejus ab initio, ab omni retro æternitate fuere præordinati. Vel sensus est:

⁴⁶ Levit. xxvii, 43. ⁴⁷ Joan. xix, 15. ⁴⁸ Rom. ix, 6. ⁴⁹ Luc. i, 35.

Varie lectiones et notæ.

(35) Ὀγκώσιως. Cod. Bav.

(34) Notanda est particula negativa, quam utrumque Codex exhibet, quam et apud Tertullianum et Cyprianum videre est, ex quo coniecere licet, nonnullos in veteribus quibusdam exemplaribus aut expresse particulam illam comperisse, aut Hebraica verba ita legisse *et, tu, Bethleem, minima es!* ubi tacite subaudiretur *minime*. Quo celebris illa tollitur ἀντιλογία, quæ Matthæum inter et Michæam in Vulgata intercedit, quibus conciliandis diu mul-

Α νόμον, διὰ τὰς μικρολογίας, ἐν αἷς συνέχευε τοὺς ὑπ' αὐτὸν. *Μὴ ἄψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μὴ θίγῃς, μὴ κινήσῃς ἐκ τοῦ τόπου.* Ἐν βάθει οὖν τῇ σιδηρᾷ, τῇ Ῥωμαϊκῇ δυνάμει, πατάσσουσι τὰς σιαγόνας τῶν Ἰσραηλῆτικῶν στομάτων, τῶν εἰπόντων. Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτὸν, οὗ καὶ τὰς σιαγόνas ἐπάταξαν αὐτοί. Φραγμός ἐστὶ καὶ αἱ ἀμαρτίαι, ἐν αἷς ἐμφορᾶται ψυχή, ὥστε μὴ διαυγάζειν αὐτῇ τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ φησι, ψυχῇ, ἀλλ', *Ἡ θυγάτηρ Ἐφραΐμ*, τούτῃστι, τῆς ἐν κακοῖς αὐξήσεως καὶ οἰκειώσεως (35). Ἐταξέ δὲ τὴν συνοχὴν ταύτην ἐφ' ἡμᾶς ὁ Βαβυλώνιος, ὁ ἐξ ἀρχῆς ἐχθρὸς ἡμῶν. αὐτὸς γὰρ ὁ αἷσιος τοῦ συνέχεσθαι ἡμᾶς ταῖς σειραῖς τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων.

B Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ, μὴ διγοστός εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰουδα. ἐκ σοῦ γὰρ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἀρχοῦτα ἐν τῷ Ἰσραὴλ. Ἡ μὲν Σαμάρεια, φησὶ, πολιορκηθήσεται, καὶ ἀλώσεται. σὺ δὲ, ὦ Βηθλεὲμ, μεγάλης δόξης ἀπολαύσεις. Μὴ γὰρ ἀποβλήσῃς εἰς τὴν νῦν βραχύτητα τῶν νοικοκυτῶν σοι, καὶ εἰς οἶκος εἰς οἰγοστός καὶ μικρός ἐν ταῖς χιλιάσι τῆς τοῦ Ἰουδα βασιλείας, τούτῃστιν, ἐν τοῖς φυλάρχοις (τοῦτο δὲ εἰπὼν, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ περιέλαβεν). ἔχεις γὰρ ἀφορμὴν εἰς περιφάνειαν, οἶαν οὐδεμία πόλις τῶν ἐπὶ γῆς. Ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ὁ Χριστὸς, ὃς ἀρξεί τοῦ Ἰσραὴλ, τοῦ πιστοῦ πάντες λαοῦ. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. Ἦως δὲ ἐξελεύσεται: **C** Οὐ νόμον σπέρδς ἀνθρωπίνης, ἀλλ' ἐμοί, τούτῃστι, τῇ ἐμῇ δυνάμει, καὶ τῷ ἐμῷ Πνεύματι, ὃ συμπήξει αὐτῷ τὴν σάρκα, ὡς καὶ ὁ ἄγγελος εἶπε πρὸς τὴν Παρθένον. Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Καὶ ἄλλως δὲ. Οἱ μὲν ἄλλοι ἀρχόντες ἑαυτοῖς ἐξήρχοντο, τὸ οἰκεῖον συμφέρον πραγματούμενοι ἐν τῇ ἀρχῇ. οὗτος δὲ ἐμοί ἐξελεύσεται, πάντα ἐμοί προσάγων. Δηλοῖ δὲ καὶ οἰκειότητά τὸ, *Ἐξελεύσεται μοι.* Ἡ μὲν οὖν χώρα ἐκαλεῖτο Ἐφραθᾶ. ἡ δὲ κώμη, Βηθλεὲμ, ἐξ ἧς ἦν Ἰεσσαί, καὶ Δαβὶδ, ἐν ᾗ καὶ ἡ Παρθένος ἔτεκεν.

Αἱ ἐξοδοὶ αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς, ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. **D** Ἐξελεύσεται μὲν, φησὶν, ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἐκ σοῦ, ὦ Βηθλεὲμ, ὁ τοῦ Ἰσραὴλ οὗτος ἀρχων. πλὴν αἱ ἐξοδοὶ αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς, ἤρουν πρὸ πάντων (36) τῶν αἰώνων ἦσαν προωρισμέναι. Ἡ οὕτως. Ἰνα μὴ

tumque insudarunt Interpretes.

(35) Virginem non in Bethleem, sed in antro quodam prope Bethleem peperisse tradunt cum alii veteres Ecclesie Patres, inter quos Justinus Philosophus Martyr et S. Irenæus, tum maxime Basilus, vel quisquis auctor est orationis nondum editæ πρὸς τοὺς ἀσθενούντας, quæ in vetusto Cod. Græce D. Marci Bibl. asservatur.

(36) Αἱ ἐξοδοὶ αὐτοῦ αὐταὶ αἱ ἐκ σοῦ πρὸ πάντων, Cod. Ven.

νομίσης, τότε αὐτὸν τὴν ὑπαρξιν λαχεῖν, ὅτε ἐκ Βη-
θλεὲμ ἐξῆλθεν, ὅπερ Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς, καὶ Φω-
τεινὸς ὁ τοῦ Σιρμίου ἐπίσκοπος ἔπαθον· φησὶν, ὅτι
Αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ, τούτεστιν, ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέν-
νησις αὐτοῦ, ἀπ' ἀρχῆς. Ὁμοίον τῷ· Ὁ ἦν ἀπ'
ἀρχῆς· τὸ δὲ, Ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος, ἀκούσας, μὴ
νομίσης, ὅτι ἀρχὴν τινα χρονικὴν τίθησι τῇ γεννήσει
τοῦ Μονογενοῦς· ἀλλ' ὁμοίον τοῦτο τῷ ἀλλαχοῦ
πρὸς τὸν Πατέρα λεγομένῳ, Ὅτι ἀπὸ τοῦ αἰῶνος
σὺ εἶ. Ἰουδαῖοι δὲ εἰς τὸν Ζοροβάβελ ταῦτα ἐκλαμ-
βάνουσι, προδίδως τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενοι. Πῶς γάρ
αἱ ἔξοδοι τοῦ Ζοροβάβελ ἀπ' ἀρχῆς ἦσαν, ἐξ ἡμερῶν
αἰῶνος, τοῦ κατὰ τοὺς τῆς αἰχμαλωτίας καιροῦς
γεννηθέντος; Πῶς δὲ οὗτος ἐκ Βηθλεὲμ, ὃς ἐν Βαβυ-
λῶνι ἐγεννήθη; Οὕτω γὰρ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐρ-
μηνεύεται, σπερὰ Βαβυλωνίου. Ἄλλ' οἱ γε πόλα·
Ἰουδαῖοι οὐκ εἰς τὸν Ζοροβάβελ τὴν προφητείαν
ἐξεδείξαντο· ὑπὸ Ἡρώδου γὰρ ἐρωτηθέντες, Ποῦ ὁ
Χριστὸς γεννᾶται; ταυτὴν αὐτῷ τὴν προφητείαν
προήνεγκαν.

Διὰ τοῦτο δώσεις αὐτοὺς ἕως καιροῦ τικτούσης.
Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι ἐξελεύσεται ἐκ Βηθλεὲμ ὁ ἄρξων
τοῦ Ἰσραὴλ, εἰτα εἰκὸς ἦν ἐπαπορῆσαι· Πῶς οὖν
ἂ εἴπας κακὰ συμβῆσεται τοῖς Ἰουδαίοις, εἰ γε λυ-
τρωτὴς ἔσται ἐκεῖνος; Φησὶν οὖν ὁ προφήτης πρὸς
τὸν Θεόν, ὅτι Δώσεις αὐτοὺς, τούτεστι, παραδώσεις
τοῖς ἐχθροῖς, ἕως καιροῦ τῆς τικτούσης τὸν Ἐρ-
μανουὴλ Παρθένου. Ἡ καὶ οὕτως· Ἐπειδὴ περὶ
ἄρχοντος εἶπε μέλλοντος δοθῆσθαι· φησὶν οὖν,
ὅτι ἐν τῷ μέτῳ ἄχρις οὗ τέχῃ ἡ Παρθένος, Δώσεις
αὐτοὺς, τοὺς Ἰουδαίων δηλαδὴ ἄρχοντας. Οὐκ ἐκ-
λείψει γὰρ ἄρχων ἐξ Ἰούδα, ἕως ἂν ἔλθῃ, ᾧ
ἀπόκειται. Ἀλλὰ καὶ τοὺς νομοδιδοσκόλους δώσεις,
ἄχρις οὗ τέχῃ ἡ τικτούσα κατὰ Χριστὸν τῶν ἐθνῶν
Ἐκκλησία· ἔκτοτε δὲ καταργηθήσεται τὰ τούτων
νόμιμα καὶ δόγματα.

Τέξεται, καὶ οἱ ἐπίλοιποι τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν
ἐπιστρέψουσιν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Τέξεται
οὖν, φησὶν, ἡ Παρθένος, καὶ πιστεύουσιν μὲν οἱ υἱοὶ
Ἰσραὴλ, τούτεστιν, οἱ δώδεκα ἀπόστολοι, καὶ οἱ
ἐβδομήκοντα, καὶ οἱ πεντακόσιοι, οἷς ὥφθη ὁ Κύριος
ἀναστὰς· εἰτα οἱ ἐπίλοιποι τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν
ἐπιστρέψουσιν ἐπὶ τοὺς, καὶ πιστεύουσιν καὶ αὐ-
τοί, ὅπερ ἤδη γέγονεν, ἥνικα οἱ τρισχιλιοὶ ἐπίστευσαν,
καὶ οἱ πεντακισχιλιοὶ, οὗς ὁ ἁγιὸς ἐσαγγένησε Πέ-
τρος, καὶ αἱ πολλαὶ μυριάδες, περὶ ὧν καὶ ὁ Θεὸς πέ-
σις· Ἰάκωβος τῷ θειοτάτῳ Παύλῳ· φησὶ· Θεωρεῖς,
ἀδελφε, πόσαι μυριάδες εἰσὶ τῶν πεπιστευ-
κότων Ἰουδαίων; Καὶ τοὺς καθ' ἑκάστην δὲ γενεάν
πιστεύειν μέλλοντας (38), ἐπιλοιποὺς φησὶν, ὡς
παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑπολειφθέντας, ἧτοι ἐκλεγέντας.
Τινὲς δὲ οὕτως· Τέξεται, φησὶν, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλη-

A Ne putares cum tum subsistentiam esse nactum,
cum ex Bethlehem prodiit, ut Paulus Samosatenus,
et Photinus (37), Sirmii episcopus, autamarunt,
ait, *Ejus exitus*, scilicet ex Patre generationem,
exstitisse ab initio, cui simile est illud: *Quod erat*
ab initio. Cum autem audis *A diebus sæculi*, ne
putes per ea temporale aliquod initium Unigeniti
generationi vatem astruere; sed hoc omnino simile
est ei, quod alibi ad Patrem dicitur, *Quoniam a*
*sæculo in es*³⁹. Judæi autem hæc ad Zorobabilem
referenda putant, qua in re veritati manifeste re-
pugnant. Quomodo enim ab initio et a diebus sæ-
culi fuerunt Zorobabelis exitus, qui Babylonice
captivitatis tempore fuit prognatus? quomodo hic
ex Bethlehem, qui natus est Babylone? id enim in-
nuit et ipsius nomen, quod si interpretari velli-
mus, sonat *satio Babylonica*. Non ita sane de Zo-
robabele dicta hæc intelligenda putarunt veteres
Judæi; quippe qui ab Herode interrogati, *ubi Chri-*
*stus esset nasciturus*⁴¹, vaticinium hoc ei protule-
runt.

VERS. 3. Propterea dabis eos usque ad tempus
parturientis. Cum superius vates dixisset, egressu-
rum ex Bethlehem principem Israel, atque propter
ea ita dubitari merito posset, Qui fiat ergo, ut,
quæ prænuntiasti, mala Judeis accidant, siquidem
talibus eis futurus est Redemptor? Idcirco Deum affa-
tus, *Dabis*, ait, *eos*, hostibus nimirum trades,
quoad Emmanuelem Virgo pariat. Vel ita dictum
hoc accipe: Quoniam superius vates de principe,
ipsis dando, verba fecerat: interim, ait, donec
pariat Virgo, *Dabis eos*, Judæorum videlicet prin-
cipes. *Non deficiet enim princeps de tribu Juda,*
*donec veniat, cui repositum est*⁴². Dabis item legis
doctores, quoad Christo pariat Ecclesia, gentilibus
ex hominibus conflata, quo sane tempore cessa-
bunt ipsorum instituta atque dogmata.

296 *Pariet, et reliquias fratrum eorum revertentur*
ad filios Israel. Pariet ergo, ait, Virgo, et
Christo nomen dabunt filii Israel, duodecim scilicet
apostoli, et septuaginta discipuli, et quingenti illi
viri, quibus post resurrectionem Christus appa-
ruit: et reliqui deinceps eorum fratres ad hosce
convertentur, Christique religionem amplectentur
et ipsi; quod sane contigit, cum primum tria ho-
minum millia ad Christi fidem sese receperunt⁴³,
deinde alia quinque millia, quos, quodam quasi
rete, Petrus cepit, tot demum alia millia, de qui-
bus et divus Jacobus ad sanctum Paulum: *Vides,*
*frater, quot millia sunt credentium Judæorum*⁴⁴?
Reliquias item divinus vates dicit eos, qui quoque
tempore Christo nomen datur essent, quasi reli-
qui a Deo facti, hoc est delecti. Quidam autem hoc

³⁹ Psal. xcii, 2.⁴¹ Matth. ii, 4.⁴² Gen. xlix, 10.⁴³ Act. ii, 41.⁴⁴ Act. xx, 20.

Varie lectiones et notæ.

(37) Negabant ii Christi divinitatem, proindeque
Christum tum subsistentiam nactum existimabant,
cum e Virginis utero prod. a. Eos eorumque im-

piam sententiam Catholica damnavit Ecclesia.

(38) Πιστεύοντας, Cod. Bav.

modo. Pariet, ait, e gentibus conflata Ecclesia hos ipsos, qui ab initio Christo crediderunt gentiles, et quotquot ab ea posteris subinde temporibus gignentur homines gentilis generis (qui et fratres priorum credentium gentilium appellari merito possent, ejusmodi forte fortuna fuit Cornelius) accensebuntur Israelitis illis, qui Christum secuti sunt, ejusmodi fuerunt apostoli, et qui horum temporibus ad Christum ipsum sese converterunt. Quoniam autem Bethleem idem sonat, ac domus panis; panis autem, qui de cælo descendit, est Christus, ejus domus habetur quisquis ejus præcepta servat: *Ego enim, ait, et Pater venimus, et apud eum mansionem faciemus*³³: merito et ex hac domo dux Israel egredietur. Siquidem Christus in eo, qui per virtutis exercitationem ipsum excipit, duce et contemplanti se menti præbet, cui vel æterna ejus subsistentia manifestatur. Hinc docti Ecclesiae præsules, et mundi sæculares principes videant, ne populorum regimen occipiant, priusquam talem præ se quisque mentem ferant, quæ domus venditi illius panis haberi merito possit.

VERS. 4. Et stabit, et videbit, et pascet gregem suum in fortitudine Dominus. Illud, *stabit*, est pro præerit, suis videlicet ovibus, eisque non, ut priscis temporibus, per Moysem, sed ipse per se consulat atque prospiciat. Non angelus, ait, non legatus, sed ipsemet Dominus salvabit eas, pascetque ipsas, non jugulabit, neque mactabit, neque vellera vendet, et lac bibet. Pascet item in fortitudine; est enim potestas Patris, atque Deus fortis. Quinetiam, quod ad ipsius humanam naturam spectat, non est ullo peccatorum onere fractus, ut cæteri pastores sacri præsules. *Et erat, ait, docens in potestate*, et non ut Scribæ. Stabit præterea, inquit, in Golgotha, pascetque in fortitudine crucis ovile suum, nos videlicet, qui nomen ipsi dedimus. Vel pascet, qui jamdudum ipsius ovile erant, Hebræos, in fortitudine, Romana scilicet virga ferrea. Quisquis item pascendo (regi) præficiatur, **297** stare debet, hoc est, firmus esse et inconcussus, et videre sapientiæ oculis, non ignorantia cæcus esse: tum etiam pascere, non vendere et mactare: pascere demum in fortitudine, scilicet Christo. *Ego enim, ait, sum janua: si quis per me ingreditur, salvabitur*³⁴. In fortitudine præterea pascit et qui non reformidat imperantium iram, sed eos, cum peccant, audacter reprehendit.

Et in gloria nominis Domini Dei sui subsistent. Quinam subsistent? Scilicet qui pascuntur. Eo vel maxime, inquit, hi potentiam nanciscuntur atque subsistentiam, quod Christi fideles appellantur. Vel potius cum (44) vocationis suæ viam insisterent:

³³ Joan. xiv, 23. ³⁴ Joan. x, 9.

σία αὐτοῦς δὴ τοὺς τοὺς ἐξ ἀρχῆς πιστεύσαντας ἔθνικοὺς, καὶ ἕκτοτε τικτόσσης αὐτῆς, οἱ κατὰ καιροὺς τικτόμενοι ἔθνικοι (οἱ καὶ ἀδελφοὶ λεχθεῖεν ἀντῶν προπιστευσάντων ἔθνικῶν, ὅσον, εἰ τίχοι (39), τῶν περὶ Κορνῆλιον) συναβήσονται τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ πιστεύουσιν, οἳ ἦσαν, ὡς προεῖρηται, οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ κατ' αὐτοὺς. Ἐπεὶ δὲ Πηθιερμ ἐρμηνεύεται *Οἶκος τοῦ ἁγίου*, ἅγιος δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ Χριστός: ἐστίν, οὗ οἶκος πᾶς ἡ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ποιῶν. Ἐγὼ γάρ, φησί, καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν: ἐξελεύσεται καὶ ἐκ τούτου ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ γὰρ Χριστὸς τῷ διὰ τῆς πρακτικῆς δεξιμένῳ αὐτὸν, ἅγιον τοῦ θεωρητικοῦ μέρους ἀναδείκνυσται, ὅτε καὶ ἡ προαιώνιος αὐτοῦ ὑπαρξίς διατρυννύται (40). Παιδεύσθησαν δὲ καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας ἄρχοντες, ἧδη δὲ καὶ οἱ κατὰ κόσμον (41), μὴ πρότερον ἄρχοντες γίνεσθαι, πρὶν ἀν οἶκον τοῦ ἀποδομένου ἁγίου τὸν νοῦν ἀποδείξωσι (42).

Καὶ στήσεται, καὶ ὄψεται, καὶ ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἐν ἰσχύϊ Κυρίου. Τὸ, *στήσεται*, ἀντὶ τοῦ, ἐπιστατήσῃ αὐτῷ τῶν ἰδίων προβάτων, καὶ αὐτὸς ὄψεται αὐτὰ, οὐχ ὡς πάλαι διὰ Μωϋσέως, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ. Οὐκ ἄγγελος γάρ, φησί, οὐ πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτούς. Καὶ ποιμανεῖ, ἀλλ' οὐ σφάζει, καὶ θύσει, καὶ τὰ ἔρια πωλήσει, καὶ τὸ γάλα πίεται. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἰσχύϊ δύναμις γάρ ἐστι τοῦ Πατρὸς, καὶ θεὸς ἰσχυρός. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον οὐ περιέκειτο τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἀσθένειαν, ὥσπερ οἱ λοιποὶ ποιμένες ἀρχιερεῖς. Καὶ ἦν, φησί, διδάσκων ἐν ἐξουσίᾳ, καὶ οὐχ ὡς οἱ Γραμματεῖς. Ἀλλὰ καὶ στήσεται, φησὶν, ἐν τῷ Γολγοθᾷ, καὶ ποιμανεῖ ἐν ἰσχύϊ τοῦ σταυροῦ (43) τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, ἡμᾶς τοὺς πιστεύσαντας. Ἡ ποιμανεῖ τοὺς πρῶν ὄντας ποιμνιον αὐτοῦ Ἑβραίους, ἐν τῇ ἰσχύϊ τῇ Ῥωμαϊκῇ, τῇ σιδηρᾷ ῥάβδῳ. Καὶ πᾶς δὲ ὁ τεταγμένος ποιμαίνειν, ὀφείλει ἵστασθαι, τουτέστι πάγιος εἶναι, καὶ μὴ εὐπαράγωγος: ἀλλὰ καὶ βλέπειν τοῖς τῆς σοφίας ὀφθαλμοῖς, καὶ μὴ τυφλὸς εἶναι ὑπὸ σμαθίας: καὶ ποιμαίνειν, ἀλλὰ μὴ πωλεῖν, καὶ σφάττειν: καὶ ἐν ἰσχύϊ ποιμαίνειν, τουτέστιν, ἐν Χριστῷ. Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἡ θύρα: δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται. Ἐν ἰσχύϊ ποιμαίνει καὶ ὁ μὴ ὑποπτήσων θυμὸν ἀρχόντων, ἀλλ' ἐλέγχων αὐτοὺς ἁμαρτάνοντας.

Καὶ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ δρόματος Κυρίου Θεοῦ αὐτῶν ὑπάρεθουσιν. Τίνες; Οἱ ποιμαίνοντες. Ἐν τῷ καλεῖσθαι Χριστιανοί, φησὶν, ἐν τούτῳ ἔξουσιν τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν καὶ ὑπαρξιν. Μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ τῆς κλήσεως περιπατούντων, φησὶν, ὅτι ἐν τούτῳ ὑπάρ-

Variae lectiones et notæ.

(39) Legendum fortasse ἡ τύχη.

(40) Διατρυννύται, Cod. Ven.

(41) Νόμον, legem, Cod. Ven.

(42) Δείξωσι, Cod. Ven.

(43) Τῷ σταυρῷ, cruce. Cod. Ven.

(44) Scribendum puto ἐπίπρο ἐπί.

ξουσι ποιμνιον αὐτοῦ, ἐν τῷ δοῦναι αὐτῷ τὸν ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Διδότι νῦν μεγαλυνθήσονται ἕως ἁκρῶν τῆς γῆς. Καὶ τοῦτο νῦν ἔστιν ἰδεῖν· ἄχρι γὰρ τοῦ Ὀκεανοῦ τὸ τε ὄνομα τοῦ Χριστοῦ μεγαλύνεται, καὶ οἱ τοῦτο κεκλημένοι πληθύνονται καὶ μεγαλύνονται, καὶ ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν διώκονται.

Καὶ ἔσται αὕτη ἡ σιρῆρη, ὅταν Ἀσσύριος ἐπέλθῃ ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ ὅταν ἐπιβῇ ἐπὶ τὴν χώραν ὑμῶν. Ἐπειδὴ, ἃ περὶ Χριστοῦ προεφῆτευσαι, μακροί· ὕστερον χρόνιος ἐμελλε γενέσθαι, πιστεύεται τὴν περὶ τούτων πρόβησιν ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν καιρὸν γενησομένων. Ἰνα γὰρ, φησί, μάθῃτε, ὅτι ἔσται ἡ προείρηκα, ἐνέχυρον λάβετε τὰ παρόντα. Εἰρήνη γὰρ ἔσται βαθεῖα, καταλύσαντός μου τὸν Ἀσσύριον παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, ὅταν (46) ἐπέλθῃ ὑμῖν (47), τοῦτέστιν ἐπιστρατεύσῃ, καὶ ἐπιβῇ ἐπὶ τὴν χώραν ὑμῶν, τοῦτέστι, κυριεύσῃ ταύτης (48).

Καὶ ἐπεγερθήσονται ἐπὶ τοὺς ποιμένες, καὶ ὀκτὼ δῆγματα ἀνθρώπων· καὶ ποιμανοῦσι τὸν (49) Ἀσσοὺρ ἐν βομβαίῃ. Ἐπὶ, φησί, βασιλεῖς ἐπεγερῶ τῷ Ἀσσυρίῳ (ποιμένας γὰρ τοὺς βασιλεῖς ὀνομάζει)· οἱ ὀκτάκις πολεμήσαντες αὐτῷ, καὶ διὰ τῶν ὀκτὼ τούτων πολεμικῶν προσβολῶν, οἳ τινων δηγμάτων, καταδακνόντες τὴν αὐτοῦ στρατιάν, καταδαπανήσουσιν αὐτόν. Καὶ ποιμανοῦσιν ἐν βομβαίῃ, κατακολουθοῦντες ὅπισθεν αὐτοῦ, καὶ ἐπιδιώκοντες, μὴ δυνάμενον ἀμύνεσθαι ἐπίσης προβάτοις. Ἡθικώτατον δὲ τὸ, Ποιμανοῦσι.

Καὶ τὴν γῆν τοῦ Νεβρώδ ἐν τῷ τάφρῳ αὐτῆς. Ἦν Νεβρώδ τὴν Βαβυλωνά φησι. Νεβρώδ γὰρ τὴν τυραννίδα (50) χρησάμενος, τὴν Βαβυλῶνα πρῶτην ὑποχείριον ἔσχεν. Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, Βαβυλῶν, Ὀρεχ, καὶ Χαλάνη. Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἀσσύριος τὴν Βαβυλῶνα εἶχεν ὑπὸ αὐτόν, φησὶ νῦν ὁ Θεός, ὅτι οἱ ἐπὶ βασιλεῖς ἐκεῖνοι τὸν τε Ἀσσύριον καὶ τοὺς βασιλεῖς κατεινώσουσι, καίτοι γε τάφρον ἐχούσης τῆς Βαβυλῶνος μεγίστην, τὰ ὄχυρά (51) τεῖχην περιζωνύσαν. Ἡ καὶ οὕτως· Ἀναγκάσουσι τοὺς Βαβυλωνίους ἐν τῇ τάφρῳ περιωρίσθαι, καὶ μὴ περαιτέρω προβαίνειν.

Καὶ ῥύσεται σε ἐκ τοῦ Ἀσσοῦρ, ὅταν ἐλθῇ ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ ὅταν ἐπιβῇ ἐπὶ τὰ ὄρια ὑμῶν. Ἐκεῖνος μὲν, φησί, ταῦτα (52) παύεται· σὺ δὲ οὐ τότε μόνον, ὅτε ἐπαναστήσῃ τοὺς βασιλεῖς τῷ Ἀσσυρίῳ, ἀπαλλαγῇς τῶν ἐκ τούτου κακῶν, ἀλλὰ καὶ νῦν ἐπελθόντος σοι, ῥύσεται σε, ἐκαστὸν ὀδοῦνόντα

A per hoc ait eos fore ipsius gregem, quod operibus nomen Dei nostri Jesu Christi colerent atque vererentur.

Quia nunc magnificabuntur usque ad terminos terræ. Id videre est et in presentia; nam et Christi nomen ad Oceanum (45) usque in honore habetur, et qui Christi fideles hoc ab nomine vocantur, in dies magis magisque crescent amplificanturque, etsi persecutiones ab impiis patiantur.

Vers. 5. Et erit hæc pax: Assyrius quando supervenerit in terram vestram, et quando ascenderit super regionem vestram. Quoniam, quæ de Christo vates prædixit, multa post sæcula eventura erant, fidem huic vaticinio conciliat per ea quæ tum temporis futura erant. Ut enim cognoscatis, ait, certo futura esse, quæ prædixi; pignus capite presentia. Summa enim pax erit, atque tum ego præter spem omnem Assyrium delebo, cum hic impetum in vos faciet, exercitum contra vos ducens, invadetque vestram regionem, hac videlicet potietur.

Vers. 6. Et consurgent super eam septem pastores, et octo morsus hominum: et pascent Assur in gladio. Septem, ait, reges in Assyrium inducam (pastores enim reges vocat), qui octies cum eo pugnabunt, et per has octo bellicas irruptiones, quasi quosdam morsus, ejus exercitum quodammodo lacerabunt, penitusque delebunt. Depascentque in gladio, eum a tergo insequentes persequentesque, ut is, omnino viribus impar, suas oves tutari nequeat. Usitatissimum vero (sacris in Litteris) est illud, Pascent.

Et terram Nebrod in vallo ejus. Terram Nebrod Babylonem vocat; Nebrod enim tyrannico usus imperio, Babylonem omnium primam in suam potestatem redexit. Erat enim, ait, principium regni ejus Babylon, Orech et Chalane⁵⁷. Postquam ergo Babylonem subegit Assyrius, futurum ait Deus, ut septem illi reges Assyrium ipsum ejusque reges opprimant, etiamsi Babylo ni muri longe omnium fortissimi sint, et ingenti vallo circummuniti. Potest 298 etiam locus hic ita intelligi: fore ut iis ab regibus Babylonii vallo se tenere cogantur, nec egredi audeant.

Et liberabit te de Assur, cum venerit super terram vestram, et cum ascenderit super terminos vestros. Hæc patietur ille quidem; tu vero, ait, non solum tum, cum reges in Assyrium inducam, liberaberis ab hujusce molestiis, sed etiam nunc ab ejus impetu et irruptione incolumis ope mea servaberis,

⁵⁷ Gen. x, 10.

Varie lectiones et notæ.

(45) Atlanticum intelligit, ubi Britannicæ sunt insulæ, ad quas, tanquam ad ultimas orbis cogniti regiones, pervenisse sonum apostolicæ prædicationis supra dixit.

(46) Ὅτε, Cod. Bav.

(47) Ἡμῖν, nobis, Cod. Ven.

(48) Κυριεύσῃ τῆς χώρας ταύτης, Cod. Ven.

(49) Τὴν, Cod. Bav.

(50) Mihi magis placeret, τῇ τυραννίδι.

(51) Τὰ ὄχυρά ἐκείνα, Cod. Bav.

(52) Τοιαῦτα, talia, Cod. Bav.

centum octoginta quinque ipsius hominum millibus caesis atque profligatis ⁵³. Innuit enim Senacherim eadem, ejusque exercitum una nocte penitus deletum. Irruit et mysticus Assyrius in terram nostram, carnem scilicet, redegitque suam in potestatem membra nostra, quæ humi volutantur. Idem invasit et terminos nostros, mentem scilicet atque rationem; in his enim positi sunt hominis termini, quibus a brutis animantibus distinguitur. Cum igitur hic nobis dominari videretur, cumque terrarum orbis omni nequitiae genere et impietate in Deum refertus esset: tunc suppetias nobis venit Christus, pax nostra; insurrexeruntque in Assyrium istum septem Spiritus potestates, quæ, bonorum instar pastorum, Spiritu dignos pascunt. Accesserunt et octo morsus hominum, illorum scilicet, qui humanam servant dignitatem; seu quinque sensus, fidei, spei et charitatis copulati, vel cum Trinitatis confessione conjuncti, atque tum Spiritus gladio, verbo scilicet Dei, cæsus est inimicus hic, percussaque simul est terra Nebrod, peccati scilicet regio. In hoc enim sita est terra spiritalis Nebrod hujus, ad quem pertinet dictum illud, *Ipse cepit esse robustus venator coram Deo* ⁵⁴. Is enim cervicem contra Dominum tollit, venaturque hominum animas. Vallum autem peccati caro est, quæ contra spiritum concupiscit, munitque propterea peccatum. Sed Dominus in similitudinem carnis peccati factus ⁵⁵, peccatum proseripsit hac ipsa carne, quam assumpsit. Atque ita percussa est terra Nebrod in suo ipsius vallo. Septem præterea pastores intelligere commodè poteris et divinos vates; septenarius enim numerus in Veteri Testamento (54) allegoricus est, cum ob alia, tum ob id maxime, quod præsentis sæculi bona polliceretur. Octo vero morsus, apostolorum sermones. Etenim cum dentes instrumenta sunt, proferendis verbis accommodata; tum apostoli momorderunt Assyrium, iis quibus resurrectionem denuntiarent, verbis (quæ quidem resurrectio in Christo contigit octava, post septimam (56) Sabbati, die Dominica, quemadmodum et 299 in nobis omnibus accidet octava post (57) septimum hoc sæculum atate) qui

πάντε χιλιάδας αὐτοῦ ἀνελών. Τὰ γὰρ κατὰ τὸν Σα-
ναχηρείμ ἐνταῦθα λέγει, καὶ τὸν ἐν μιᾷ νυκτὶ ὁλε-
θρον τῆς ἐκείνου στρατιᾶς. Ἐπέβη καὶ ὁ νοητὸς Ἀσ-
σύριος ἐπὶ τὴν ἡμετέραν γῆν, τὴν σάρκα φημί, τὰ
μέλη ἡμῶν, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, οἵκετα ποιούμενος.
Ἐπέβη δὲ καὶ ἐπὶ τὰ ὅρια ἡμῶν, τὸν νοῦν καὶ τὸν
λόγον· ταῦτα γὰρ τοῦ ἀνθρώπου ὅρια διορίζονταί
αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἀλόγων. Ὅτε οὖν ἔδοξε κρατῆσαι
ἡμῶν, καὶ ἐπλήσθη ἡ γῆ πάσης κακίας καὶ ἀθείας,
τότε ἐπέσθη ἡμῖν ὁ Χριστὸς, ὃς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν,
καὶ ἐπηγέρθησαν τῷ τοιοῦτῳ Ἀσσυρίῳ αἱ τε ἐπὶ
τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαι, ποιμένες ἀγαθοί, ποιμαί-
νοντες τοὺς ἀγίους τοῦ Πνεύματος, καὶ τὰ ὁκτώ
δῆγματα τῶν ἀνθρώπων, τῶν τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν
τηρούντων, ἥτοι αἱ πέντε αἰσθήσεις, πίστις, ἐλπίς
καὶ ἀγάπη συντεταγμέναι, ἡ τῇ τῆς ἀγίας Τριάδος
ὁμολογία, καὶ ἐν τῇ βομφαίᾳ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ
ῤῆμα Θεοῦ, ἐπατάχθη ὁ τοιοῦτος ἐχθρὸς, καὶ ἡ τοῦ
Νεβρώδ γῆ, ἥτοι ἡ ἀμαρτία. Αὕτη γὰρ γῆ τοῦ νο-
ητοῦ Νεβρώδ, περὶ οὗ εἰρήται· Αὐτὸς ἤρξατο
γίγας κυνηγὸς ἐναντὶ Κυρίου. Τραχηλιάδας γὰρ
κατέναντι Θεοῦ (53), θηρεύει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώ-
πων. Τάφρος δὲ τῆς ἀμαρτίας ἡ σάρξ, ἐπιθυμοῦσα
κατὰ τοῦ πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο ἀσφαλιζομένη
τὴν ἀμαρτίαν. Ἄλλ' ὁ Κύριος ἐν ὁμοιωμάτι σαρκὸς
ἀμαρτίας γενόμενος, κατέκρινε τὴν ἀμαρτίαν ἐν ᾗ
προσέλαβεν. Οὕτως οὖν ἐπατάχθη ἡ τοῦ Νεβρώδ γῆ
ἐν τῇ τάφρῳ αὐτῆς. Ἐπὶ ποιμένας νοήσεις καὶ
τοὺς προφῆτας· ὁ γὰρ ἐπὶ τῇ Παλαιᾷ σύστοιχος,
τὰ τε ἄλλα, καὶ ὅτι τὰ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος ἀγαθὰ
ὕπσχυετο· ὁκτὼ δὲ δῆγματα, τοὺς τῶν ἀποστόλων
λόγους. Οἱ τε γὰρ ὁδόντες ὄργανα, συνεργῶν πρὸς τὸν
λόγον· οἱ τε ἀπόστολοι τὸν Ἀσσύριον ἔδακνον, δι-
ὼν (55) κατήγγελλον τὴν τε ἀνάστασιν, ἣν ἐν τῇ ὁδόρ,
τῇ μετὰ τὴν ἑβδόμην τοῦ Σαββάτου Κυριακῇ γε-
γίνηται ἐπὶ Χριστοῦ· γενήσεται δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν πάν-
των, τῇ μετὰ τὸν ἑβδομον τοῦτον αἰῶνα ὁδόρ· καὶ
πρὸς τῇ ἀναστάσει τὴν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὁδόρ οὐράνιον
βασιλείαν ἐκλήρυτον. Εἰ δὲ τὰ κατὰ τὸν Ἀνανίαν καὶ
τὴν Σαπφείραν λόγισιν, καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἐλύμαν τὸν
μάγον, καὶ τοὺς παραδοθέντας τῷ Σατανᾷ εἰς ὁλεθρον
τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ, καὶ ἵνα παιδευθῶσι
μὴ βλασφημεῖν· τότε συνήσεις πῶς καὶ ἐν βομφαίᾳ

⁵³ IV Reg. xiv, 35. ⁵⁴ Gen. x, 9. ⁵⁵ Rom. viii, 35.

Variae lectiones et notæ.

(53) Κυρίου, Cod. Ven.

(54) Veteres Ecclesie Patres, quorum princeps Barnabas, existimabant septem in mundi creatione dies adumbrare totidem αἰῶνας, sæcula, seu ætates, quarum singulæ mille annis constarent. Mille namque anni coram Deo sunt tanquam dies hesternæ, quæ præteriti, Psal. lxxxix, 4; et quemadmodum septima die quiescit Deus ab omni opere quod patra-
vat, ita eadem illa die significari quietem autu-
mabant qua septimo millenario sæculo, sub Christi regno, cum honorum omnium affluentibus copiis homines perfruerentur. Septima porro hæc ætas erat ἀρχὴ τῆς ὁδόρ, ut Barnabæ verbis utar ex ejus ep. num. 15, initium octavæ, quæ in futuro ævo transigeretur.

(55) Οὐ, Cod. Ven.

(56) Sabbatum hoc loco sumitur pro hebdomada, ut et ibi, jejuno bis in Sabbato. Qui fiat enim, ut bis una die quis jejundet? Clare se explicat Interpres Comm. in Luc. cap. xviii. Ubi verba una Sabb. primam hebdomadam interpretatur. Una vero dies comparata cum septem præcedentibus, octava dicitur, eademque, si cum subsequentibus hebdomadæ diebus conferatur, primæ locum obtinet.

(57) Theophylacti namque temporibus septimum millenarium, uti vocant, sæculum vertebatur. Sive enim cum Julio Africano quinque annorum millia et 500 ante Christi adventum præterisse putarit Interpres, sive cum Eusebio quinque millia et 200: merito sæculum, quo ipse vivebat, septimum ap-
pellare potuit, ut consideranti patebit.

ἐπομαινον οἱ ἀπόστολοι, τῇ ἀποτομίᾳ ἐπὶ τοὺς ταύ-

της χρεΐζοντας χρώμενοι.

κα si tecum ipse perpenderis historiam Ananiz et Saphiræ, et Elymæ magi⁶¹, et si diligenter considerare volueris eos, qui Satanæ traditi sunt ad carnis perditionem⁶², ut salvaretur spiritus, et simul ab iactandis in Deum maledictis ii sese temperarent: tum profecto comperies, quemadmodum ei gladio apostoli pascere, uterenturque rescissione adversus eos qui hac ipsa egerent.

Καὶ ἔσται τὸ ὑπόλειμμα τοῦ Ἰακώβ ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐν μέσῳ τῶν λαῶν πολλῶν, ὡς ἄρνες παρὰ Κυρίου πίπτουσα, καὶ ὡς ἄρνες ἐπ' ἀγρωστίν, ὅπως μὴ συναχθῇ μηδεὶς, μηδὲ ὑποστῇ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων. Καὶ ἔσται τὸ ὑπόλειμμα τοῦ Ἰακώβ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐν μέσῳ λαῶν πολλῶν, ὡς λέων ἐν τοῖς κτήνεσι τοῦ δρυμοῦ, καὶ ὡς σκύμνος ἐν ποιμυῖσι προβάτων· ἐν τρόπῳ δὲ διέλθῃ καὶ διαστελάς ἀράδῃ, καὶ οὐ μὴ ἦ ὁ ἐξαιρούμενος. Δύναται μὲν ταῦτα κατὰ τὸ ρητὸν ἐκλαμβάνεσθαι, ὑπισχυομένου τοῦ Θεοῦ τοῖς ὑπολειφθεῖσι, καὶ εἰς σωτηρίαν τηρηθεῖσιν Ἑβραῖοις μετὰ τὴν τοῦ Βαβυλωνίου καθάρσιν, ἀγαθῶν τε εὐετηρίαν τοσαύτην ὥστε καὶ ἄλλους ἐροῦσθαι δύνασθαι καὶ ἀγαθοποιεῖν, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν δυναστεῖαν, ὥστε τούτους καταδραπέναι, καθάπερ οἱ ἄρνες τὸν τῆς ἀγρώσεως χάρτον, ὅπως μηκέτι συναχθῇ κατ' αὐτῶν, μηδὲ ὑποστῇ ἐμπροσθεν αὐτῶν ἀνθρωπός τις· ἀλλ' ὥστερ λέων διαστελλῶν τὰ πρόβατα, τοῦτέστιν, εἰς τὸ μέσον αὐτῶν εἰσερχόμενος, χωρίζομένων ἀπὸ φόβου καὶ διασπειρομένων ἄλλου ἀλλοχοῦ, ἀρπάξει, καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ὁ βυόμενος· οὕτω καὶ αὐτοὶ τὰ τῶν ἐχθρῶν διαρπάξουσιν. Πλὴν ἀλλὰ τὸ ἀληθές, περὶ τῶν ἀποστόλων ταῦτα λέγεται. Εἰπὼν γὰρ περὶ τῶν κατὰ τὸν αἰσθητὸν Βαβυλωνίων γεννησάντων, ἀνατρέχει ἐπὶ τὰ κατὰ Χριστὸν, καὶ προαγγέλλει, ὅπως τὸ ἐκ τοῦ Ἰακώβ λείμμα, τὸ κατ' ἐκλογὴν χάριτος, οἷ τε ἀπόστολοι, φημί, καὶ οἱ μετὰ τούτους (58) ἐξ Ἑβραίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λάμβαντες· καὶ μέντοι ἀπλῶς πάντες οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι. Ὡς γὰρ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, Οὐ πάντως [i. πάντες] οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. Οὗτοι τοίνυν τοῖς ἔθνεσι τοῖς (59) τὸν καύσωνα τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τῶν ἄλλων ψυχικῶν παθῶν ἔχουσι, ὁρίσας ἔσονται, προσφέροντες αὐτοῖς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίαν, ἥτις παρὰ τοῦ Κυρίου ἔπεσεν ἐπ' αὐτούς (60)· καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐδραπάνησαν, ὡς ἄρνες τὴν ἀγρωστίν, ὅπως μηδεὶς ἐτι σύλλογος ἀσεβῶν συναχθῇ (61), ἢ ὑποστῇ, ἀλλὰ πάντες διορθωθῶσι. Τοῦτο δὲ λέγω, φησὶν, οὐ περὶ δαιμόνων (ἐκεῖνοι γὰρ ἀδιόρθωτοι), ἀλλ' ἐν υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, τὴν διόρθωσιν δεχομένους. Ἡ, Ἐπειδὴ βρώμα ἐστὶ τοῦ διδάσκοντος ἡ τοῦ διδασκόμενου ὠφέλεια, ὥστερ οἱ ἄρνες, φησὶν, ἐπι-

A præter resurrectionem prædicarunt et cæleste regnum, quod octava illa die fuit reseratum. Præterea si tecum ipse perpenderis historiam Ananiz et Saphiræ, et Elymæ magi⁶¹, et si diligenter considerare volueris eos, qui Satanæ traditi sunt ad carnis perditionem⁶², ut salvaretur spiritus, et simul ab iactandis in Deum maledictis ii sese temperarent: tum profecto comperies, quemadmodum ei gladio apostoli pascere, uterenturque rescissione adversus eos qui hac ipsa egerent.

VERS. 7, 8. Et erunt reliquæ Jacob in gentibus, in medio populorum multorum, quasi ros a Domino cadens, et quasi agni super gramen, ut non congregetur quisquam, neque sit in filiis hominum. Et erunt reliquæ Jacob in gentibus in medio populorum, quasi leo in jumentis in saltu, et quasi catulus leonis in gregibus pecorum, quomodo si pertranseat, et dividens rapiat, et non sit, qui eruat. Hæc intelligi possunt, ut verba ipsa sonant. Deus nimirum Hebræis, qui supersites manserunt, et incolumes post Babyloniorum eversionem servati sunt, talem ac tantam rerum omnium copiam pollicetur, ut et alios hac bonorum affluentia, quasi rore, conspergere, atque beneficiis afficere possint; eis item se daturum promittit tantam in hostes auctoritatem potestatemque, ut eos, quasi agreste gramen, agnorum instar, omnino deleant, evertantque funditus, ut ne consurgere possint amplius adversus ipsos, neve ipsorum conspectum subire quispiam audeat. Sed uti leo segregans oves, in medium irruens, hæce metu perterritas, et ab se invicem segregatas, hac illac fugientes rapit, et nemo est qui eas eripiat; ita et ipsi hostium substantias diripient. C Verius tamen hæc de apostolis prædicantur. Cum enim superius vates verba fecerit de iis quæ sensui subjecti Babylonii tempore futura erant; transit nunc ad ea quæ Christi temporibus contigerunt. Proptereaque denuntiat, quemadmodum, qui ex Jacob progenie per divinam opem delecti sint, apostoli videlicet et ceteri, qui una cum ipsis ex Hebræis in Ecclesia fulgent, et universim omnes Ecclesiæ præceptores (non enim, ut supra dictum est, Omnes, quicunque ex Israele descendunt, Israel sunt⁶³), denuntiat, inquam, vates, quemadmodum hi gentibus, idolorum cultus aliorumque pravorum affectuum æstu ferventibus, ros futuri sint, eisdemque tradituri Evangelii doctrinam, quæ a Domino in ipsos descenderit. Qui profecto funditus everterunt impietatem, non secus ac agni gramen, ut nullus amplius impiorum cœtus coire et subsistere cerneretur, sed ad unum omnes corrigerentur redigerenturque 300 ad bonam frugem. Hoc vero non de dæmonibus dico, inquit (hi enim corrigi nequeunt), sed de hominibus, in quos cadere potest emendatio. Vel sensus est: Quoniam præceptoris esca est discipulorum utilitas; quemadmodum, ait,

⁶¹ Act. v, 5-13. ⁶² 1 Tim. i, 20. ⁶³ Rom. ix, 6.

Variae lectiones et notæ.

(58) Τούτων, Cod. Bav.

(59) Τοῖς κατὰ, Cod. Ven.

(60) Ἦτις παρὰ τοῦ Κυρίου ἔπεσεν ἐπ' αὐτούς, τοὺς εἰπόντας· Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτί-

ζοντας, quæ ab Domino cecidit in ipsos, dicente: Docete omnes gentes, baptizantes eos, qui etc. Cod. Ven.

(61) Διέλθῃ, Cod. Bav.

agni magnopere letantur, ubi gramen, futurum sibi nutrimentum, inveniunt : ita et ipsi discipulos nacti, letitia gesticunt efficientque, ut nemo amplius in eorum numero censeatur, qui duro corde præditi sunt, et mendacium diligunt, sed operam dabunt, ut simul omnes filii Dei fiant, evadantque Christi coheredes. Deinceps cum per roris agnorumque imaginem, quibus tales assimilavit magistros, haud satis potestatem, divinitus eis datam ostendisse sibi vates videretur ; merito similitudinem aliam, ab leone desumptam adiecit. Exordium enim apostolicæ doctrinæ rori equiparatur : qui quidem, agnorum instar, in medio luporum, impietatis gramen doctrina miraculisque tollere atque radicitus evellere cœperunt. Post, ubi prædicatio per terrarum orbem longe lateque manavit, atque principes regesque simul in Christi fidelium numero censi cœperunt, tum veritatis inimicos timor incessit. Atque hi meticulosi, quasi pecudes facti, reformidare, pavere, illi confidere, leonis Ecclesiæ animum, sua vel maxime iustitia freti, præ se ferre (justus enim ut leo confidit), secernere mendacium, hoc eis aperire qui in errore versabantur, eos rapere, et quasi captivos in Christi servitutem ducere. Et nemo unus erat, qui hos ab ipsomet Christo abstraheret, una cum Paulo clamantes : *Quis nos separat a Christi charitate* ⁶² ? Quod et Christus ipse dixit : *Nemo, inquit, meas oves rapit de manu mea* ⁶³. Apostoli præterea ipsi agni erant simul et leones ; agni, quatenus eis minime reluctabant, qui verberibus ipsos afflicere, excoriare et occidere studebant ; leones, quatenus verbi miraculorumque potestate freti, plurimum adversus errorem impietatemque pollebant.

VERS. 9. *Elevabitur manus tua super eos qui tribulant te : et omnes inimici tui perdentur.* Hæc sensibili quadam ratione contigerunt, cum potestas et imperium ad Christianos principes, uti diximus, transierit. Quo quidem tempore Græci (65), qui Christi populum affligebant, diruebantque Dei templa, prorsus evanuerunt ; et nos eorum delubra, si quid reliqui modo sit, demolimur. Hæc eadem tamen et spiritali quadam ratione magis magisque expleta intelliguntur. Siquidem Christi fidelium hominum manus, excitandarum scilicet virtutum potestas, elevata est in dæmones, qui vitium, uti suavissimam rem, consecrari nobis persuadere conantur ; iidemque postea conscientie stimulis nos exagitant, atque ita ad desperationem cogunt.

301 VERS. 10. *Et interficiam equos tuos de medio tui, et disperdam currus tuos, et subvertam civitates*

⁶² Rom. viii, 35. ⁶³ Joan. x, 29.

Varie lectiones et notæ.

(62) Ἀνθρώπων, hominum, Cod. Bav.

(63) Διδασκαλίη, Cod. Bav.

(64) Κύριος, Dominus, Cod. Ven.

(65) Vel si mavis : Gentiles ; utrumque enim

A χαίρουσιν, ἄγρωσιν εὐρόντες εἰς βρώσιν αὐτοῖς ἐπομένην· οὕτω καὶ αὐτοὶ τοῖς μαθηταῖς ἐπισκιρτήσουσι, ὅπως μηδεὶς ἐτι συνάγεται, καὶ ἐγκαταριθμῆται ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων τοῖς βαρυνκαρδίῳις, τοῖς ἀγαπῶσι ψεῦδος, ἀλλὰ πάντες υἱοὶ Θεοῦ γίνωνται, συγκληρονόμοι Χριστοῦ. Εἴτα ἐπειδὴ δρόσω καὶ ἀρνίοις τοὺς τοιούτους διδασκάλους εἰκάσας, τὴν δεδομένην ὑπὸ Θεοῦ δύναμιν αὐτοῖς οὐκ αὐτάρκως ἐδήλωσεν, καὶ ἄλλην εἰκόνα προστίθει, τὴν τοῦ λέοντος. Τὰ μὲν γὰρ προσέμια τῆς τῶν ἀποστόλων (62) διδασκαλίας δρόσῳ ἔφκει· καὶ ὡς ἄρνες δὲ ἐν μέσῳ λύκων ἦσαν, τὴν ἄγρωσιν τῆς ἀσεθείας διδασκαλίαις (63) καὶ θαύμασι δαπανῶντες καὶ ἐκρίζουντες. Μετὰ ταῦτα δὲ τῆς οἰκουμένης δεξαμένης τὸ κήρυγμα, καὶ στρατηγῶν καὶ βασιλέων τοῖς πιστοῖς συγκαταλεγμένον, εἰς τοὺς τῆς ἀληθείας ἐναντίους μετέβη τὸ δέος· καὶ οἱ μὲν, κτήνεσιν ἑοικότες, δειμαίνουσι τε καὶ ἐρίπτουσι· οἱ δὲ τῆς Ἐκκλησίας λέοντος θάρσος ἔχοντες, καὶ μάλιστα διὰ τὴν τῆς δικαιοσύνης περιουσίαν (δικαίος γὰρ ὡς λέων πέποιθε), διασιέλλουσι τε τὸ ψεῦδος, διακρίνοντες αὐτὸ, καὶ ὑποδεικνύντες τοῖς πρώην πλανωμένοις καὶ διαρπάζουσιν αὐτοὺς, αἰχμαλωτίζοντες εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ· καὶ οὐδεὶς ὁ ἀποσπῶν τοὺς ἀπ' αὐτοῦ, μετὰ Παύλου λέγοντας· *Τίς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ;* Ὁ καὶ ὁ Χριστὸς (64) εἶπεν, ὅτι *οὐδεὶς ἀρπάζει τὰ πρόβατά μου ἐκ τῆς χειρὸς μου.* Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι, ἄρνες τε ἦσαν καὶ λέοντες· ἄρνες μὲν, πρὸς τοὺς μιστίζειν, καὶ δέρειν, καὶ ἀποκτείνουσι θέλοντας, μὴ ἀνθιστάμενοι· λέοντες δὲ, ὡς κατὰ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀσεθείας ἰσχύοντες, ἐν τῇ δυνάμει τοῦ λόγου καὶ τῶν θαυμάτων.

Καὶ ὑψωθήσεται ἡ χεὶρ σου ἐπὶ τοὺς θλιβομένους σε· καὶ πάντες οἱ ἐχθροὶ σου ἐξολοθρευθήσονται. Γεγένηται· μὲν ταῦτα καὶ αἰσθητῶς, τῆς βασιλείας, ὡς εἴρηται, εἰς Χριστιανούς μεταπεσοῦσης ἄρχοντας. Καὶ γὰρ οἱ πρότερον θλιβόντες τὸν τοῦ Χριστοῦ λαὸν Ἕλληνες, καὶ τοὺς ναοὺς καταλύοντες τοῦ Θεοῦ, φρούδοι καὶ ἄφρονες· καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐκείνων ναοὺς καθαιρούμεν, εἰ γε καὶ λεῖψανόν τι ὑπολείπεται. Πλέον δὲ πνευματικῶς πεπληρώνεται. Ἡ γὰρ χεὶρ τῶν πιστῶν, ἡ ἐνεργουσα δηλαδὴ τὰς ἀρετὰς δύναμις, ὑψώθη κατὰ τῶν δαιμόνων, οἱ τὴν κακίαν πεῖθοντες ἡμᾶς ὡς γλυκεῖαν μετέναι, ὕστερον τὴν ἐκ τοῦ συνειδότητος ὀλίγην ἐπάγουσιν ἡμῖν, πρὸς ἀπόγνωσιν καὶ διὰ τοῦτο (66) φέροντες.

Καὶ ἐξολοθρεύσω τοὺς ἱπποὺς σου ἐκ μέσου σου, καὶ ἀπολῶ τὰ ἄρματα σου, καὶ ἐξ-

Græca vox Ἕλληνες significat, apud ecclesiasticos nempe scriptores.

(66) Τοῦτου, Cod. Ven.

αλοθρεύσω τὰς πόλεις τῆς γῆς σου, καὶ ἐξαρώ πάντα τὰ οὐρώματα σου. Οἱ μὲν πιστεύοντες ἐξ Ἰσραὴλ, τῆς δυνάμεως τεύχοντα. τῆς προρρήθειας· οἱ δὲ τῇ ἀπιστίᾳ ἐμμελῶντες, οἷοι εἶναι οἱ νῦν Ἑβραῖοι, τῆς οἰκίας στεργήσονται βασιλείας· καὶ οὐτε ἵππων ἐξουσιν, οὐτε πόλεις· εὐ τετειγισμένας, οὐτε ἄλλοια οὐρώματα, ὅσα ἐν τοῖς ὕρσιν, ἢ (68) σπηλαίοις ἢ φύσις αὐτομάτως ποιήσασα, δέδωκε τοῖς ἀνθρώποις· πρὸς ταῦτα καταφεύγειν ἐν ἀναγκαίοις χαιροῖς. Κἂν τις ἀναγῶ τὰ τοῦ Ἰωσήπου, εὐρίσκει τὴν τῶν λεγομένων ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ μὴ οὕτω (69) νοήσασιν ὧς· πρὸς ἄλλους μὲν τὰ προειρημένα ἐλήθθη, πρὸς ἄλλους δὲ τὰ νῦν λεγόμενα, καὶ οὐτε ἐκεῖνα μὲν πρὸς τοὺς πιστοὺς, ταῦτα δὲ πρὸς τοὺς ἀπίστους, ἀλλόκοτα δόξουσιν. Πρὸς μέντοι ἐν πρόσωπον λέγονται τὸ τῆς Ἑβραϊκῆς γενεᾶς. Ὅρα δὲ καὶ ἀπὸ τῆς λέξεως τὴν ἀλήθειαν ὧν φημι· τῷ γὰρ ὑπολείμματα τοῦ Ἰακώβ ἐπηγγέλατο τὰ χρηστὰ, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς τῷ Ἰακώβ.

Καὶ ἐξαρώ τὰ φάρμακά σου ἐκ τῶν χειρῶν σου. Φάρμακα τὰς γοητείας φησιν, αἷς ἐχρῶντο, δαίμονας ἐν πᾶσιν ἐπιχαλούμενοι.

Καὶ ἀποφθεγγόμενοι οὐκ ἔσονται σοι. Τούτοις μάντις· ἀποφθεγγόμενους δὲ τούτους φησὶ, διότι ἄνθρωποι ἐδόκουν ἐξίστασθαι, καὶ ἐνθουσιῶντες ἀπεφθέγγοντο, ἃ ἡ τῶν δαιμόνων ἐπίνοια (70) αὐτοῖς ἐχορήγει. Καὶ τοὺς μάντις σου οὖν, φησιν, ἐξολοθρεύσω.

Καὶ ἐξολοθρεύσω τὰ γλυπτά σου, καὶ τὰς στήλας σου ἐκ μέσου σου· καὶ οὐκέτι οὐ μὴ προσκυνήσεις τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου, καὶ ἐκκλύψω τὰ ἄλση ἐκ μέσου σου. Τὴν τῆς εἰδωλολατρίας κατάλυσιν ἐνταῦθα προδηλοῖ· μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐνανθρώπησιν, ὁρῶντες Ἰουδαῖοι τῶν ἐθνῶν τὴν εὐσέβειαν, ἄκοντες καὶ αὐτοὶ τῆς τῶν εἰδῶλων ἀπηλλάγησαν θεραπείας. Αἰσχύνονται γὰρ τοὺς ἐξω νόμων σωφρονούντας ὁρῶντες, αὐτοὶ προφανῶς ἄσεβειν. Καὶ οὐτε γλυπτά παρ' αὐτοῖς ἐστίν, οὐτε στήλαι, οὐτε ἄλση. Ὡς γὰρ ἐν τῷ Ὁσέῳ ἐμαθες, ἐκλεγόμενοι τῶν δένδρων τὰ εὐμήκη καὶ εὐσχη, ταῦτα ἐτίμων. Νῦν δὲ ἐξεκόπησαν ὡς ξύλα κοινὰ εἰς καύσιν, ἢ εἰς ἔργα τεκτονικὰ χρησιμεύοντα.

Καὶ ἀφανίσω τὰς πόλεις σου, καὶ ποιήσω ἐν ὄργῃ καὶ ἐν θυμῷ ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἀπὸ ὧν οὐκ εἰσῆκουσαν. Ἐξέλᾶσω, φησιν,

A terræ tuæ, et auferam omnes munitiones tuas. Qui ex Israele ad Christi fidem se receperunt, prædictam obtinebunt potestatem; qui contra in sua perfidia manserunt, cujusmodi sunt Hebræi nostrorum temporum, hi suo regno destituentur (67). Quamobrem nec equestres hi copias habebunt, neque bene munitas urbes, neque alia denique præsidia, in montibus antrisque a natura constructa, quo necessitatis tempore confugere homines possent. Quæ quidem omnia verissima esse plane conperiet, quisquis Josephi historiam percurrere voluerit. Ni enim, quæ superius dicta sunt, quæque modo dicuntur, ad alios atque alios pertinere intelligantur, illa nimirum ad Christi fideles, hæc ad infideles; absurda profecto omnium maxima videbuntur. Omnia vero ad Hebraicam gentem, tanquam ad personam unam, dicuntur. Horum omnium veritatem perspicere potes ex verbis ipsis; reliquiis enim Jacob, non ipsimet Jacob, bona denuntiavit.

VERS. 11. Et auferam veneficia tua de manibus tuis. Veneficia vates appellat incantationes, quibus ii, demonum opem ubique invocantes, utebantur.

Et eloquentes non erunt in te. Vates scilicet, quos eloquentes ideo vocat, quod impetu quodam extra se rapti, et numine quodam affati, eloquebantur quæ demonum ope suppetebant. Vates propterea tuos, ait, disperdam.

VERS. 12, 13. Et disperdam sculptilia tua, et simulacra tua de medio tui: et ultra non adorabis opera manuum tuarum; et succidam lucos de medio tui. Idololatriæ eversionem hoc loco vates designat. Etenim post Christi incarnationem Judæi, cum gentium pietatem cernerent, inviti et ipsi ab idolorum cultu destiterunt. Pudet enim eos, se, dum homines, extra leges (71) natos, honeste vivere cernunt, manifeste impiam vitam degere. Idcirco neque sculptilia sunt amplius apud eos, neque simulacra, neque luci. Ut enim ab Osea didicisti (72), sublimes ii sibi deligebant arbores et umbrosiores, easque divinis honoribus prosequabantur. Hæc nunc excinduntur, partim, ut ligna prorsus inutilia, ad combustionem, partim ad opificum opera construenda maxime accommodata.

VERS. 13, 14. Et demoliar civitates tuas, et faciam in ira, et in furore ultionem in gentibus pro eo quod non exaudierunt. Abigam, inquit, ipsos

Varie lectiones et notæ.

(67) Contigit id sub Tito et Vespasiano, quos Judæam omnem subegisse tradit Josephus cum alibi passim, *De bello Jud.*, tum maxime lib. vii, c. 10.

(68) Καὶ, et, Cod. Bav.

(69) Οὕτω, neque, Cod. Bav.

(70) Ἐπίνοια, Cod. Bav.

(71) Divinas scilicet, quas lapideis in tabulis Moyses Dei jussu insculpsit.

(72) Osee locus sic habet cap. iv: *Super cacumi-*

nibus montium sacra faciebant, superque collibus immolabant, sub quercu item et populo, et umbrosa arbore. Nam pulchrum earum tegmen. Arbores autem atque lucos a veteribus coli solitos, lippis, ut dicitur, atque tonsoribus notum; ex arboribus autem ipsis sublimiores densioresque deligi consuesse, præter Oseam tradit et Libanius in *Descript. picturæ* τῆς ἐν τῷ βουλευτηρίῳ.

ab sua quemque urbe, eosque inter gentes dispergam, Filii mei mortem ulciscendo; siquidem ii neglexere prophetas, de ipso loquentes, et ne Filium 302 quidem ipsum audierunt, clamantem, *Ego sum lux mundi* 68. Et, *Quid queritis occidere me* 69, — hominem qui veritatem vobis locutus sum 70? Animadvertas autem velim, quemadmodum Deus, etiam dum punit, hominibus prosit. Vide enim quibus ab rebus homines avertat, ab idolorum scilicet cultu, a beneficiis, a divinationibus. Hæc ad humanam quoque naturam apte dici possent, ejus e medio sustulit, qui in Bethleem natus est, Dominus, equestres quasi copias, elatas cogitationes, insanasque concupiscentias. Idemque diruit urbes, quas ejus terra, caro scilicet, habebat, sustulitque terrenarum humanarumque cogitationum munitiones, suos per ministros clamantes, *Purgantes cogitationes* 71. Omnem denique animi elationem, quæ contra Dei cognitionem fertur, et incantationem omnem veneficæ voluptatis, quæ naturam humanam in servitutem redegit; hæc, inquam, omnia funditus evertit is qui dicit, *Arcta est via et angusta* 72: et: *In mundo pressuram habebitis* 73; qui et nemora quæ in nobis sunt, succidit, et cogitationum lucos, ubi spirituales feræ latitabant.

CAPUT VI.

VERS. 1, 2. *Audite nunc quæ Dominus dixit: Surge, judicare ad montes, et audiant colles vocem tuam. Audite, montes, judicium Domini, et valles fundamenta terræ; quia judicium Domino adversus populum suum, et cum Israel disseret.* Cum Israelitarum ingrati animi vitium planum omnibus Deus sit facturus, judicii locum inducit, judicium ipsum montibus committens, non quod anima præditi sint et ratione, sed quia montes ac valles exceperunt modo cæsos per angelum Senacherim milites, modo Scythicæ militiæ innumeras cædes: idcirco montes istos et hasce valles testes appellat cum sui in ipsos collati beneficii, tum eorum ingrati in ipsum animi. Alio item modo. Quoniam ipsi ratione præditi cum essent, perinde se gerebant, ac si ratione prorsus omni carerent; merito rationis expertia ad eorum judicium Deus adducit. Ait ergo, *Surge, et judicare apud montes*, hoc est, coram montibus, ut sensus hujusce dicti sit, *Fac te mecum ipsorum montium judicio sistas.* Vel: Ipsimet montes meam vicem gerentes, te expostulabunt; tu vero, si potes, fac te defendas, crimenque diluas. Alio denique modo: Quoniam in montibus atque collibus Israelitæ sacra dæmonibus faciebant, ipimet montes, ait, vos accusant, et si ulla vobis suppetit defensio, facite demum, ut eam profitearis.

Αὐτὸν τῶν οἰκείων πόλεων αὐτοὺς, καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι (73) διασπερῶ, ποιῶν ἐκδίκησιν τοῦ αἵματος τοῦ Υἱοῦ μου, ἀνθ' ὧν οὐκ εἰσέηκουσαν τῶν προφητῶν, τῶν περὶ αὐτοῦ λεγόντων, καὶ αὐτοῦ δὲ βοῶντος· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καὶ, Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, — ἄνθρωπον, ὃς τῇ ἀλήθειᾳ ὑμῖν λαλάηκα; Ὅρα μέντοι πῶς καὶ κολάζων ὁ Θεὸς ὥφεται· ὅτε γὰρ τίνων ἀπαλλάττει, εἰδωλολατρίας, φαρμακειῶν, μαντειῶν. Λέγοιτο δ' ἂν ταῦτα καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἥς τὸ ἱπικὸν γαυρίαμα καὶ τὸ θηλυμανὲς ἐξῆρεν ἐκ μέσου ὁ γεννηθεὶς ἐν Βηθλεὲμ Κύριος, καὶ τὰς πόλεις, ἃς εἶχεν ἢ γῆ αὐτῆς, τοῦτέστιν οὐκ ἀρξ, καὶ τὰ ὀχυρώματα τῶν γηγενῶν καὶ ἀνθρωπίνων λογισμῶν καθεῖλε διὰ τῶν λεγόντων· Λογισμοὺς καθαιρουῦντες· καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶσαν φαρμακείαν τῆς γοητευσῆς ἡδονῆς, τῆς καταδουλοσάσης πρὶν τὸ ἀνθρώπινον, ἐξῆρεν ὁ λέγων· Στενὴ ἡ ὁδὸς καὶ τεθλιμμένη· καὶ, Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε· καὶ ἐξέκοψε τὰ ἐν ἡμῖν ἄλση καὶ τοὺς δρυμοὺς τῶν ἐννοιῶν, ἐν οἷς ἐφώλευον τὰ νοητὰ θηρία.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἀκούσατε διὰ δὲ εἶπε Κύριος· Ἀνάστηθι καὶ κρίθητι πρὸς τὰ ὄρη, καὶ ἀκουσάτωσαν βουροὶ φωνῆς σου· Ἀκούσατε, βουροὶ, τὴν κρίσιν τοῦ Κυρίου, καὶ αἱ φάραγγες θεμέλια τῆς γῆς, ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ διαλεχθήσεται. Τὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀγνωμοσύνην μέλλων δεῖξαι, κριτήριον εἰσάγει, καὶ τοῖς ὄρεσιν ἐπιτρέπει τὴν κρίσιν, οὐχ ὅτι ψυχὴν ἔχουσιν ἢ λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ὄρη καὶ αἱ φάραγγες, ποτὲ μὲν τοὺς νεκροὺς τοὺς τῆς Σεναχηρείμ στρατιᾶς ἐδίξαντο, δι' ἀγγέλου πληγέσης, ποτὲ δὲ τοῦ Σκυθικοῦ στρατοῦ τὰς μυριάδας σφαγὰς· τὰ ὄρη ταῦτα καὶ τὰς κοιλάδας ταύτας μάρτυρας ποιεῖται καὶ τῆς εὐεργεσίας αὐτοῦ, καὶ τῆς πρὸς ταύτην ἀγνωμοσύνης αὐτῶν. Καὶ ἄλλως δέ· Ἐπειδὴ λογικοὶ ὄντες αὐτοὶ, ἀλογίαν ἐνόησαν (74), τὰ ἄλογα εἰς κρίσιν αὐτῶν φέρεται. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἀνάστηθι, καὶ κρίθητι πρὸς τὰ ὄρη· τοῦτέστι, παρὰ τοῖς ὄρεσιν, ἐν ᾗ τὸ λεγόμενον· Μετ' ἐμοῦ κρίθητι παρὰ τοῖς ὄρεσι δικασταῖς. Ἢ, ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ὄρη ἀντ' ἐμοῦ κατηγοροῦσιν (75) σου· καὶ εἰ ἔστι σοι δυνάτην, ἀπολόγησαι, καὶ ἀνάλυσον τὴν κατηγορίαν. Καὶ ἄλλως δέ· Ἐπειδὴ ἐν βουνοῖς καὶ ὄρεσι τὰς τελετὰς ἐτέλουν τοῖς δαίμοσιν οἱ Ἰσραηλιταὶ, αὐτὰ, φησὶ, κατηγοροῦσιν ὑμῶν, καὶ εἰ ἔχετε τινα ἀπολογίαν, εἰπάτε.

68 Joan. viii, 12. 69 Joan. vii, 49. 70 Joan. viii, 40. 71 Act. xvii, 29. 72 Matth. vii, 14. 73 Joan. xvi, 33.

Variæ lectiones et notæ.

(73) Ὅρεσι, inter montes, Cod. Bav.

(74) Ἐνόησαν, cogitarunt, Cod. Bav.

(75) Κατηγοροῦσι, criminantur, Cod. Ven.

Λαός μου, τί ἐποίησά σοι; ἢ τί ἐλύπησά Ἀ
σε; ἢ τί παρηνώχισά σε; ἀποκριθῆτι μοι.
Εἰπέ μοι, φησί, τὴν αἰτίαν τῆς ἔξορας· ἔλεγον,
εἰ τινοὺς λυπηροῦ πεπείρασαι παρ' ἐμοῦ. Εἴτα
ἐπειδὴ σιγῶν ἀνάγκη αὐτὸν, μηδὲν ἔχοντα λέγειν,
ἐγκρίται λέγων·

Δίδοι ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐξ
οἴκου δουλείας ἔλυτρωσάμην σε, καὶ ἐξαπέστει-
λα πρὸ προσώπου σου τὸν Μωϋσῆν, καὶ Ἀαρὼν,
καὶ Μαρίαμ; Μὴ τι τοῦτο, φησὶν, ἠδίκησά σε, ὅτι
ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου; Εἴτα ἵνα μὴ ἔχη
λέγειν, ὅτι Ἐδιδάσθμεν, ἀναχθέντες ἐκ τοιαύτης γῆς
εὐφρόνου, καὶ παρεχούσης ἡμῖν κρόμυα, καὶ σκόροδα,
καὶ κρέα, ἃ καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπό-
θουν; ἐπήγαγεν, ὅτι Ἐξ οἴκου δουλείας ἔλυτρω-
σάμην σε; Εἰ γὰρ καὶ ἡ γῆ ἦν ἀγαθὴ καὶ εὐφορὸς,
ἀλλ' οὐ σὺ ἐν ἀγαθοῖς ἦσθα· ὡς γὰρ πρὸς σὲ οἶκος
δουλείας ἦν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δέδωκά
σοι ἀρχηγούς, θαυμασίους ἀνδρας διεξάγοντάς σε
ἀπὸ παντὸς κινδύνου. Καὶ οὐδὲ τὰς γυναῖκας τῆς
ἐμῆς ἀπεστέρεσα προνοίας, ἀλλὰ καὶ ταύτας τῆς
προσηκούσης κηδεμονίας ἠξίωσα, τὴν Μαρίαμ αὐ-
ταῖς ἐπιστήσας, προφητικοῦ μετασχοῦσαν Πνεύ-
ματος.

Λαός μου, μνήσθητι δὴ, τί ἐβουλεύσατο κατὰ
σοῦ Βαλὰκ, βασιλεὺς Μωὰβ, καὶ τί ἀπεκρίθη
αὐτῷ Βαλαάμ υἱὸς Βεὼρ, ἀπὸ τῶν Σχοίρων ὡς
τοῦ Γαλιλά, ὅπως ἂν γνωσθῇ ἡ δικαιοσύνη Κυ-
ρίου. Ἐτι λαὸν αὐτοῦ ἑαυτοῦ καλεῖ (76), ἵνα καὶ
τὴν οἰκίαν δεῖξῃ χρηστότητα, καὶ τὴν ἐκείνων
ἀγνωμοσύνην, ὅτι πρὸς τὸν οὕτω χρηστὸν ἀφηνιά-
ζουσι· καὶ ἅμα ἐντρέψῃ αὐτούς, ὥστε συνεῖναι ποτε,
καὶ ἐπιστρέψαι πρὸς αὐτόν· ἔτι δὲ καὶ ἡμᾶς παι-
δεύσῃ, οὕτω χρηστοῦς εἶναι πρὸς τοὺς ἀγνωμονούν-
τας ἡμῖν, καὶ οἰκτιροῦσθαι αὐτοὺς καὶ μετὰ τὸ ἐλεγ-
χθῆναι ἀγνώμονας. Τί οὖν φησι πρὸς τὸν ἀγνώμονα
τοῦτον λαόν; Εἰ τῆς ἐξ Αἰγύπτου ἐλευθερίας ἀμνη-
μονεῖς, μνήσθητι τῶν κατὰ τὸν (77) Βαλαάμ, καὶ ὅπως
ὁ μὲν τὸν Μωαβετῶν βασιλεὺς Βαλὰκ μετεκάλεετο
τὸν μάντιν τοῦτον, ὥστε διὰ τινων γοησιῶν κατ-
αράσασθαι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ δι' ἐμψῶν συνήθων αὐτῷ
τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ ἀπομαρῶναι (τοιοῦτον γὰρ τὸ κατ-
αράσασθαι)· ἐγὼ δὲ εἰς εὐλογίας τὰς ἀράς ἔτρεψα,
οὐ διὰ τὰς σὰς δικαιοσύνας (ἀγνώμονες γὰρ ἦτε καὶ
τότε). ὁλλ' ἵνα ἡ ἐμὴ δικαιοσύνη φανῇ καὶ ἡ ἀλή-
θεια. Ἐπηγγεῖλάμην γὰρ τῷ προπάτορι σου δοῦναι
τὴν τῆς Παλαιστίνης γῆν ὑμῖν· καὶ διὰ τοῦτό σε
διετήρουν, πληρῶν τὰς πρὸς ἐκείνον συνθήκας. Ἡ
καὶ οὕτω· Μνήσθητι τῶν ἐμῶν εὐεργεσιῶν, ὅπως
ἐκ τούτου, κατακρινομένων ὑμῶν, φανῇ ἡ δικαιοσύνη
μου, ὅτι τὸν τοσαῦτα ὑμᾶς εὐεργετήσαντα οὕτως
ἐγκατελίπετε. Ὅμοιον τῷ· Ὅπως ἂν δικαιωθῇς
ἐν τοῖς λόγοις σου. Τί δὲ ἐστίν, Ἀπὸ τῶν Σχοίρων

VERS. 3. *Popule meus, quid feci tibi, aut quid con-*
tristavi te, aut in quo molestus fui tibi? responde
mihi. Dic, ait, odii tui causam, et si quid a me
mali passus es, fac ostendas. Deinceps, cum eum
silere necessitas cogeret, quod nihil dicere haberet,
instat dicens:

303 VERS. 4. *Quia eduxi te de terra Ægypti, et*
de domo servitutis redemi te, et misi ante faciem tuam
Moysem, et Aaron, et Mariam? Numquid, ait, eo
te læsi, quod ex Ægypti regione te eduxi? Mox,
ne dicere possent, Utique damno a te gravissimo
affecti sumus, propterea quia nos e terra tam fer-
tili eduxisti, unde nobis cepe, allia, carnesque
abunde suppetebant, quæ et ipsorum patres in de-
serto concupierunt, merito subijcit, Et de domo
servitutis redemi te? Tametsi enim terra bona es-
set ac fertilis, tu tamen bonorum affluentia mini-
me gaudebas. Quod enim ad te spectat, domus ser-
vitutis ea tibi erat. Neque solum ex Ægypto te
eduxi, sed etiam tibi dedi duces eximios viros, qui
te ab omni periculo servarent incolumem. Ne mu-
lieres quidem mea providentia destitutas volui;
sed earum, ut decebat, diligentem curam habendam
putavi. Hisce propterea Mariam præfeci, quæ vati-
cinandum Spiritui gaudebat.

VERS. 5. *Popule meus, recordare nunc, quid cogi-*
taverit adversum te Balac rex Moab, et quid respon-
derit ei Balaam, filius Beor, de Schænis usque ad
Galgai, ut cognosceretur justitia Domini. Etiam-
num populum suum Deus eos vocat, ut ipse suam
ipsius benignitatem ostendat, eisque ingrati animi
vitium exprobet, quod adversus tam humanum
atque benignum Dominum calcitrarent; simul ut
eos pudore suffundat, ut aliquando respiciant, et
ad eum convertantur. Hoc item facit, ut nos doceat,
atque nos humanos ac benignos in eos esse debere,
qui nostra beneficia maleficiis pensant; quos bene-
volentia complecti jubemur etiam tum, cum in nos
iniqui deprehenduntur. Quid ergo Deus ad ingra-
tum populum hunc? Si ejus beneficii oblitio te
cepit, ait, quo te ab Ægypti servitute liberavi;
fac in memoriam revoces ea, quæ in Balaam histo-
ria traduntur. Cum enim Moabitum rex Balac
vatem hunc arcessisset, ut per magicas artes Israeli
malediceret, ejusque vires per solitas suas in-
cantationes labefactaret (id enim sonat maledicere),
ego tum hujus ipsius maledictiones in benedictiones
converti, non sane tuam ob æquitatem et justitiam
(iniqui enim etiam tum eratis), sed ut perspicua
omnibus fieret mea veritas atque justitia. Pro-
genitori enim vestro promiseram, me Palestinæ
terram vobis daturum: et idcirco te incolumem
servavi, quo fidem ei datam servarem. Vel etiam
hoc modo: Fac in memoriam revoces mea benefi-

⁷¹ Exod. xv, 20. ⁷² Num. xxii, 2.

(76) Λαὸν αὐτοῦ καλεῖ, Cod. Ven.

(77) Τοῦ, Cod. Ven.; sed scribendum fortasse τόν.

cia, ut, ubi quisque vestrum condemnabitur, clare hinc appareat iudicii mei æquitas et iustitia, quod me, qui tantis vos beneficiis cumulavi, deserere non dubitastis. Huic simile est illud, *Ut iustificeris in sermonibus tuis* ⁷². Quid autem sibi vult A Schænis (78) *ad Galgal*? Hi nimirum fines sunt eorum locorum, in quibus Balaam Israellem diris devovere studebat, ab uno se in alium montem transferendo. **304** Putabat enim loca hæc sibi damno esse et impedimento; propterea malis a spiritibus inductus, ab uno in alium locum sese transferebat. Ab eo itaque loco, qui juncos habebat, usque ad Galgal, omnes ibi interjectos montes circumvit. Montes quoque sunt apostoli, ad quos montes iudicatur Synagoga, quod ipsos excipere noluerit, qui originem ab ea trahebant: colles autem, vates, utpote apostolis inferiores; valles demum, ecclesiæ, quæ Christi fidelium multitudinem complectuntur, quæ et orbis terrarum fundamenta sunt atque præsidia, ubi cum populo suo Christus expostulat. Siquidem ei cum nihil mali Christus fecisset, imo cum eum a sensibili primum liberasset Ægypto, deinde etiam a mystica, quam ob rem carnem assumpsit; cum irritas olim fecisset magicas Balaami maledictiones, declarassetque vanam omnino et inutilem huiusce nefariam artem: ab tali demum populo est crucifixus. Si qui vero in imperio locati montes habeantur, ob ipsius imperii celsitudinem, tum orbis terræ fundamenta, quatenus populi fulcra sunt; si et abruptis locis similes sint, quod a se invicem scissi nullo charitatis vinculo teneantur, et undique propterea confluentia in se vitia recipiant: hortatur Deus per ea vatis verba, ut surgere quis velit, et cum principibus ipsis expostulet, eos reprehendendo, quod nihil suo promisso consonum egerint, idque maxime, cum populus Dei sint, et Israel appellentur.

VERS. 6. In quo deprehendam Dominum? Suscipiam Deum meum excelsum? Cum superius vates Israelitis, tanquam ex persona Dei, verba fecisset, nunc pœnitentis personam inducit, qui se peccasse quodammodo sentiat. Idque vates facit recte atque ordine, ut ipsos doceat, quemadmodum sit pœnitendum. Ait ergo, *In quo Dominum deprehendam?* Recessit, inquit, a me, cum peccavi: quomodo ergo eum persecutus comprehendam, et cum comprehendero, ita teneam, ut a me rursum effugere nequeat?

VERS. 6, 7. Si apprehendam eum in holocaustis, in vitulis anniculis? si suscipiet Dominus in millibus arietum, vel in decem millibus hircorum pinguum? si dabo primogenita mea pro impietate, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? Numquid, ait, ad peccatorum onus exequendum sufficit vitulorum ingens multitudo, vel innumera hircorum copia hædorumque, anniculorum scilicet caprorum? an satis ad id sunt filii primogeniti, qui Deo addicantur sacrenturque, vel etiam mactentur? Hoc

A *ἕως τοῦ Γαλγάλ*; Ὅρια τῶν τόπων ἐκεῖνων εἶναι, ἐν οἷς ὁ Βαλαὰμ τὰς κατὰρας ἰδοῦναι ποιεῖν, ἄλλοτε εἰς ἄλλον βουνὸν μεθιστάμενος· ἥετο γὰρ τοὺς τόπους βλάπτειν καὶ ἐμποδίζειν αὐτῷ, καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν δαιμόνων παρθόμενος, ἄλλοτε εἰς ἄλλον μεθίστατο. Ἀπὸ γοῦν τοῦ τόπου τοῦ ἔχοντος τοὺς Σχοίνους ἄχρι τοῦ Γαλγάλ, τοὺς ἐν μέσῳ πάντας βουνούς περιῆλθεν. Ὅρη καὶ οἱ ἀπόστολοι, πρὸς οὓς κρίνεται ἡ Συναγωγὴ, οἱ ἐξ αὐτῆς ὄντας αὐτοὺς οὐκ ἐδέξατο· βουνοὶ δὲ, οἱ προφῆται, ὡς τῶν ἀποστόλων ὑποδεέστεροι· φάραγγες, αἱ τοῦ πλῆθους τῶν πιστῶν χωρητικαὶ ἐκκλησίαι, αἱ καὶ θεμελίαι εἰσι τῆς γῆς, καὶ ἀσφάλεια, παρ' οἷς κρίνεται πρὸς τὴν λαὸν ὁ Κύριος Ἰησοῦς· ὅς οὐδὲν λυπηρὴν ποιῆσας αὐτῷ, ἀλλ' αὐτὸς ὢν ὁ ἐξ Αἰγύπτου τῆς αἰσθητῆς ἐλευθερώσας πάσαι, καὶ τῆς νοουμένης ὕστερον (δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο ἐσαρκώθη), καὶ τοῦ Βαλαὰμ πάσαι τε καταργήσας τὰς διὰ γοητείας ἀράς, ὕστερον πᾶσαν τὴν ἐκεῖνου κακοτεχνίαν ἀχρηστον δεῖξας, ὑπὸ τοῦ τοιούτου λαοῦ ἐσταυρώθη. Εἰ δὲ καὶ τινες ἄρχων τεταγμένοι, ὅρη μὲν εἰεν κατὰ τὴν ἀρχῆς ὕψος, καὶ θεμελίαι τῆς γῆς, ὡς τοῦ λαοῦ ἐδράματα· φάραγγας δὲ μιμοῖντο, ὡς ἀπερρήγμενοι τε διὰ [f. add. τὸ] μὴ ἔχειν τὸν τῆς ἀγάπης σύνδεσμον, καὶ ὡς τὴν τῆς κακίας δεχομένοι ἐτοίμως σύβροιν, διακελεύεται τῷ προφητικῷ λόγῳ ἀναστῆναι, καὶ κριθῆναι πρὸς τοὺς, ἐλέγχοντα αὐτούς, οἱ οὐδὲν οἰκεῖν τῷ ἐπαγγέλματι ἐπεδείξαντο, καὶ ταῦτα λαὸς ὄντας Θεοῦ, καὶ Ἰσραὴλ καλούμενοι.

et invicem scissi nullo charitatis vinculo teneantur, et undique propterea confluentia in se vitia recipiant: hortatur Deus per ea vatis verba, ut surgere quis velit, et cum principibus ipsis expostulet, eos reprehendendo, quod nihil suo promisso consonum egerint, idque maxime, cum populus Dei sint, et Israel appellentur.

C *Ἐν τίνι καταλάβω τὸν Κύριον; Ἀντιλήψομαι Θεοῦ μου ὕψιστον*; Τοὺς ρηθέντας λόγους ὁ προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας ποιησάμενος, εἰσάγει νῦν μετανοοῦντος πρῶτον, καὶ ὡσανεὶ αἰσθομένου, ὅτι ἤμαρτε. Τοῦτο δὲ ποιεῖ ὁ προφήτης εὐμεθόδως, ἵν' ἐκεῖνοι δεῖξῃ, πῶς δεῖ μετανοεῖν. Λέγει οὖν· *Ἐν τίνι καταλάβω τὸν Κύριον*; Ἀπέτη, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ ἀμαρτόντος. Πῶς τοίνυν διώξας καταλάβω; καὶ καταλαβὼν, ἀντιλήξομαι αὐτοῦ (79); τωτέστι, καθέξω αὐτὸν βεβαίως, ὥστε μὴ πάλιν ἀποπηγῆναι ἀπ' ἐμοῦ.

D *Εἰ καταλήψομαι αὐτὸν ἐν δολοκυνήμασιν, ἐν μόσχους ἐνιαυσιαίους; εἰ προσδέξεται Κύριος ἐν χιλιῶσι κριῶν, ἢ ἐν μυριάσι χιμάρων πιδῶν*; εἰ δὲ πρῶτότοκά σου ὑπὲρ ἀρεβείας, κορπὸν κοιλίας μου ὑπὲρ ἀμαρτίας ψυχῆς μου; Ἄρα, φησὶν, ἀρκούσι πρὸς τὸ λῦσαι τῶν ἀμαρτημάτων τὸ βάρος μόσχων πλῆθος, ἢ χιλιᾶδες κριῶν, ἢ μυριάδες χιμάρων, τωτέστιν ἐνιαυσιαίων ἐρίφων; ἢ πρῶτότοκοι υἱοὶ προσαγόμενοι τῷ Θεῷ, καὶ ἀφιερούμενοι, ἢ καὶ θυοί; Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ

⁷² Psal. L. 6.

Variae lectiones et notæ.

(78) Locus ita denominatus ab juncis quibus abundabat.

(79) Cod. Bav. habet: Ἐν τίνι καταλάβω τὸν Κύριον; καὶ καταλαβὼν, ἀντιλήξομαι αὐτοῦ;

ταῦτα προσιεμένον (ἐδῆλωσε γὰρ διὰ τοῦ Ἀβραάμ A τὸ μὴ ἀποδέχεσθαι), ἀλλ' ὡς ἐν ὑποθέσει τοῦτο τίθησιν ὑπερβολικῶς, ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς τιμιώτερος πάντων κτημάτων.

Ἀπηγγέλη σοι, ἄνθρωπε, τί καλόν. Ἦ τί Κύριος ἐκζητεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ ποιεῖν κρίμα καὶ ἀγαπᾶν ἔλεος, καὶ ἔτοιμον εἶναι τοῦ πορεύεσθαι μετὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου; Ἀποκρίνεται ὁ προφήτης τῷ διαποροῦντι, πῶς ἐξελύσεται τὸν Κύριον, ὅτι οἶδας, ὦ ἄνθρωπε, τί ἐστὶ τὸ καλόν· ἀπηγγέλη γάρ σοι τοῦτο ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἦ τί ἄλλο, εἰπέ μοι, ἐκζητεῖ ὁ Κύριος, παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ τὸ ποιεῖν κρίμα, τοῦτέστι τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἐλεεῖν τὸν πλησίον; καὶ ἐπὶ τούτοις, ἢ καὶ πρὸς τούτων, μὴ ὀπίσω θεῶν ἐτέρων πορεύεσθαι, ἀλλὰ τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπιγινώσκειν; Τοῦτο γὰρ ὁ νόμος λέγει· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ τὸν πλησίον σου. Ὅρα δὲ τὰς μὲν τοῦ νόμου θυσίας περιαιρουμένας, τὴν δὲ πνευματικὴν θυσίαν ἐπισταγομένην, ὡς καὶ ἐν τῷ Δαβὶδ μετὰ τὸ ἀποβαλέσθαι πάντα, τοὺς τε μόσχους καὶ τοὺς χιμάρους, φησὶν· Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Υἱώσῳ τὰς εὐχὰς σου· καὶ πάλιν, Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. Ποιεῖ κρίμα καὶ ὁ ψυχῇ καὶ σαρκὶ κρίνων δικαίως· καὶ τῇ μὲν τὸ κράτος διδούς· τὴν δὲ σάρκα ὑπωπιάζων καὶ δουλαγωγῶν. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ ἔλεος ποιεῖ, ἐλεῶν ἑαυτὸν ἐνταῦθα, ἵνα μὴ παραδοῇ ἐκεῖ τῷ πυρί· πῶς γὰρ φείσεται ὁ Θεὸς ἐκεῖ τοῦ ἐνταῦθα μὴ φεισαμένου ἑαυτοῦ; Ὁ τοιοῦτος καὶ ἔτοιμός ἐστι πορεύεσθαι μετὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Ποῦ πορεύεσθαι; Ἄνω, οὐ ὁ Χριστός. Τὸ γὰρ ἀναλῦσαι (80), καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι κρεῖττον αὐτῷ ἐστὶ, καὶ ἔτοιμός ἐστιν αὐτῷ πρὸς τὸ ἀποδημῆσαι, ἔνθα πάντοτε μέλλει σὺν Κυρίῳ εἶσθαι· οὐ γὰρ περιέχεται τῶν τῆδε. Ὅσπερ δὲ ὁ κλέπτης, ἢ ὁ φονεὺς, ἢ ἄλλο τι κακούργον, οὐκ ἐστὶν ἔτοιμος τοῦ πορεύεσθαι μετὰ τοῦ δικαστοῦ (πῶς γὰρ ὅσως τε πάντα (81) τεχνάζεται πρὸς τὸ μὴ παραστῆναι αὐτῷ;)· οὕτω καὶ πᾶς ἀμαρτάνων οὐκ ἐστὶν ἔτοιμος πορεύεσθαι μετὰ Κυρίου· μισεῖ γὰρ τὸ φῶς, καὶ δίδοικε τὸν Κριτὴν.

Φωνὴ Κυρίου τῇ πόλει ἐπιληθῆσεται, καὶ D σῶσει φοβούμενους τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ διὰ τούτων διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι οὐδὲν ὠφελήσει τὴν πταίσασαν πόλιν ἢ τῶν θυμάτων (82) προσαγωγή· ἀλλ' εἰ τὸ ὄνομα Κυρίου διὰ φωνῆς πάντως λεγόμενον ἐπικληθῆσεται, καὶ ἐπιφημισθῆσεται ταύτῃ, ὥς καὶ οἱ ἄνθρωποι λέγουσιν, ὅτι ἡ δεῖνα ἢ πόλις τοῦ Ἰωάννου ἐστὶ· τότε ὠφεληθῆσεται ἡ πόλις ἐκείνη. Ἔοικε γὰρ ὅτι διὰ τὸ ἔργα πράττειν ἄξια τοῦ Κυ-

autem vates dicit, non quod Deus istiusmodi victimis oblectetur (exemplo enim Abrahami dormit, hæc sacrificia sibi nunquam grata fore et accepta), sed hoc ex hypothesi ponit per hyperbolen, propterea quod Filius est rerum omnium charissimus.

305 VERS. 8. Annuntiatum est tibi, homo, quid bonum. Aut quid Dominus querit a te, nisi ut facias iudicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ambulare cum Domino Deo tuo? Dubitanti, quare ratione Dominum sibi propitium reddere posset, vates respondet: Nosti, bone vir, quid æquum sit et honestum; id enim a Deo tibi planum factum est. Ecquid aliud, queso, a te postulat Dominus, præterquam quod iudicium, hoc est iustitiam, administras, proximique tui miserearis? præterea, vel in primis potius verum agnoscas Deum, cætera numina posthabendo? Id enim et lex præcipit: *Diligas Dominum Deum tuum, et proximum tuum*⁷⁴. Animadvertite autem hic e medio tolli materiales legis victimas, et spiritale sacrificium induci, ut et David, postquam ejusmodi victimas omnes explosit, vitulos scilicet et hædos, ait, *Offer Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua*⁷⁵; et rursum, *Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet*⁷⁶. Iudicium item exercet qui animam et carnem recte judicat; qui nimirum animæ tribuit imperium, carnem contra subigit, redigitque in servitutem. Idem et misereatur, suimetipsius videlicet in hoc mundo, ne in altero sæculo igni tradatur. Quomodo enim Deus ei parcat, qui sibi metipsi hic non pepercerit? Talis vir paratus etiam est cum Domino Deo proficisci. Quo? Eo scilicet, ubi est Christus. Dissolvi enim, et esse cum Christo⁷⁷, longe melius ei est, et vita ipsa optabilius. Idcirco paratus semper est eo proficisci, ubi cum Christo ævo sempiterno fruatur. Non enim hujusce vitæ bonis detinetur. Fur contra, vel homicida, vel qui nefarium aliud hujusmodi facinus patrat, haud ita facile cum iudice incedit. (Qui enim id fiat? siquidem toto conatu cavet, ne ipsius conspectum unquam subeat?) Ita quisquis delinquit, haud incedere cum Domino paratus est, cum odio habeat lucem, judicemque reformidet.

VERS. 9. Vox Domini in civitate invocabitur, et salvetur timentes nomen ejus. Per hæc nobis innuit vates nihil omnino labanti urbi profuturam victimarum oblationem; sed si nomen Domini totis lateribus hæc in urbe invocetur laudeturque (quam urbem Domini dicit, ut et vulgo hanc vel illam urbem Joannis (83) esse dicunt) tum demum utilitas in urbem istam redundabit. Urbs enim Domini (84) propterea vocari videtur, quod opera Do-

⁷⁴ Matth. xxii, 37. ⁷⁵ Psal. xlix, 14. ⁷⁶ Psal. l, 19. ⁷⁷ Philipp. i, 23.

Varia lectiones et notæ.

(80) Scribendum ἀναλύεσθαι, vel ἀναλυθῆναι, ut considerantur, patebit.

(81) Ὅγε καὶ πάντα, Cod. Bav.

(82) Θυμάτων, miraculorum, Cod. Bav.

(83) Joanni scilicet dicatam.

(84) Ita ergo ex Theophylacti sententia construendum, ut vox in civitate Domini, non, ut prima quidem fronte videtur, Vox Domini legatur.

mino digna faciat. Subjicit enim, *Et salvabit inimicos nomen ejus*; non eos qui flocci eum faciunt, quinque Deo grata opera despiciunt atque contemnuunt. Itaque neque Christiano proderit, ut quidam autumant, simplex Christi invocatio, nec eum a supplicio liberabit, nisi præsto sint et opera.

306 VERS. 9, 10. *Audi, tribus, et quis ornabit civitatem? numquid ignis, et domus iniqui, thesaurizans thesauros iniquos, et cum contumelia injurias? Universas Israelis tribus Deus affatur, et ait: Audi, quæque tribus: numquid urbem ornabit hostium ignis, qui eam incendat? nonne potius ejus ornatum omnem assumet devorabitque? Quamquam splendidus est ignis, et eminens apparet; numquid propterea civitatem ornabit? Minime. Domus item iniqui, licet splendida sit et conspicua, excidio tamen erit cum sibi metipsi, tum urbi, in qua est; siquidem iniquitates, in unum quasi thesaurum, congerit, opes videlicet, quæ iniquis e proventibus, per injurias, superbiam scilicet et arrogantiam, perque violentiam et oppressionem colliguntur. Quomodo ergo civitates suo quamque scelere atque flagitio ornari putatis? Profecto nec urbem Jerusalem ornavit ignis invidiæ, quo habitatores in Christum flagrabant, neque domus iniquissimi Judæ, qui thesauros iniquitatis colligens (marsupium enim tenens, pecunias in ipsum coniectas gestabat, atque furabatur) optime de se meritum Magistrum injuriis affecit, eumque triginta argenteis inique vendidit⁷⁸. Neque cujusque nostrum urbem exornat ignis iræ et concupiscentiæ; quippe vir iracundus decorum non servat; et qui prava libidine fertur, brutis animantibus similis efficitur, suamque dignitatem amittit. Neque demum homo, domus nequitie spiritus, iniquitatis omnis auctoris ac ducis, effectus, supernam ornabit urbem, in qua vitam degunt Pauli discipuli, ad quos dicitur: *Templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis*⁷⁹.*

VERS. 11. *Si justificabitur in statera iniquus? Et in sacello pondera fraudulenta, de quibus divitias suas impietatis repleverunt. — Si justificabitur, pro, Justus profecto non fiet. Hæc enim proprietas (88) est sacræ Scripturæ, tali utendi conjunctione in iis quæ prorsus negantur; quasi Deus, irati hominis instar, gravate ferat. Ait ergo Deus iniquum libripendem haud justum iri factum ex istiusmodi statera, (qui enim fiat, ut eo justus habeatur, quo potius condemnatur?) neque fraudulenta pondera æqua futura in marsupio, cumulandis videlicet*

⁷⁸ Matth. xxvii, 3. ⁷⁹ I Cor. iii, 16.

Variae lectiones et notæ.

(85) Διαφοροῦντας. Cod. Bav.

(86) Deest τὸ μᾶλλον in Cod. Ven.

(87) Καὶ μᾶλλον τὰς ἀδικίας θησαυρίζει. Cod. Bav.

(88) Hebraica enim lingua, sancta cum sit, profanas reticet loquendi rationes, peream, moriar, et

αἰσίου, διὰ τοῦτο πόλις Κυρίου καλεῖται. Ἐπάγει γάρ· Καὶ σώσει τοὺς φοβουμένους τὸ ὄνομα αὐτοῦ· οὐχὶ τοὺς ἀδιαφοροῦντας (85), καὶ τῶν θεαρέστων ἔργων καταφρονοῦντας. Οὐκ ἄρα οὐδὲ Χριστιανὸν ὠφελήσει, ὡς οἰονταί τινες, πρὸς τὸ μὴ κλισθῆναι ἢ ψυχὴ ἐπικλήσεις τοῦ Χριστοῦ, εἰ μὴ ἔργα παρίεν.

Ἄκουε, φυλὴ· τίς κοσμήσει πόλιν; Μὴ πῦρ, καὶ οἶκος ἀνόμου, θησαυρίζων θησαυροὺς ἀνομίας, καὶ μετὰ ὕβρεως ἀδικίας; Πρὸς πᾶσαν φυλὴν Ἰσραηλιτικὴν ὁ Θεὸς διαλέγεται, καὶ φησιν· Ἄκουε, ἐκάστη φυλὴ· μὴ ἄρα κοσμήσει πόλιν τὸ πῦρ τῶν πολεμίων ἐμπιπρόντων αὐτήν, ἀλλ' οὐχὶ μᾶλλον (86) πάντα τὸν κόσμον αὐτῆς ἀφανίζει διαθροσκόμενον; Καίτοι λαμπρόν ἐστι τὸ πῦρ, καὶ πόρρωθεν φαίνεται· ἄρα οὖν κοσμήσει πόλιν; Οὐχί· ἀλλὰ καὶ οἶκος ἀνόμου κἂν λαμπρὸς ᾗ καὶ περιφανής, ἀπωλείας ἔσται πρόξενος καὶ ἑαυτῷ καὶ τῇ πόλει, ἐν ᾗ ἐστι, εἰ θησαυρίζει τὰς ἀδικίας (87), τοῦτέστι τὰ ἐξ ἀδικῶν πόρων συναγόμενα, μετὰ ὕβρεως, ὅ ἐστι, μετὰ ὑπερφροσύνης, καὶ ὑπερφηφίας, καὶ τοῦ στρεβλοῦν καὶ κολάζειν. Πῶς οὖν δοκεῖτε ὑμεῖς, ὅτι ἐκάστην πόλιν ἡ ἀδικία κοσμεῖ; Οὐκ ἐκόσμησε τὴν πόλιν Ἱερουσαλὴμ τὸ πῦρ τοῦ φθόνου, ᾧ ἐξεκαύθησαν κατὰ Χριστοῦ· οὐδὲ ὁ οἶκος τοῦ ἀνόμου Ἰούδα, ὃς θησαυρίζων θησαυροὺς ἀνομίας (τὸ γὰρ γλωσσόκομον ἔχων, τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζε, καὶ ἐκλεπτεν), ὕστερον ἐπὶ τὴν εὐεργέτην ἐξύδρισεν, ἀδικῶς πωλήσας τὸν διδάσκαλον τριάκοντα ἀργυρίοις. Ἄλλ' οὐδὲ τὴν ἐκαστοῦ ἡμῶν πόλιν τὸ πῦρ τὸ θυμοῦ, ἢ τὸ τῆς ἐπιθυμίας κοσμεῖ. Ἀντὶ τοῦ γὰρ θυμώδης, οὐκ εὐτχήμων, καὶ παρασυμβάλλεται τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις ὁ κακῶς ἐπιθυμῶν, καὶ τὴν οἰκίαν τιμὴν ἀπώλλυσιν. Ἄλλ' οὐδὲ ἀνθρώπος οἶκος τοῦ ἀνόμου, τοῦ τῆς ἀνομίας ἀρχηγοῦ, γενόμενος, κοσμήσει τὴν αὐτοῦ πόλιν, ἐν ᾗ τὸ πολίτευμα ἔχουσιν οἱ τοῦ Παύλου μαθηταί, πρὸς οὓς λέγεται· Ναὶς τοῦ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν.

Εἰ δικαιοθήσεται ἐν ζυγῷ ἄνομος, καὶ ἐν μαρσίῳ στάθμια δόλου, ἐξ ὧν τὸν πλοῦτον αὐτῶν ἀσεβείας ἐνέπλησαν. — Εἰ δικαιοθήσεται, ἀντὶ τοῦ, οὐ δικαιοθήσεται. Ἰδιῶμα γάρ ἐστι τοῦτο τῆς Γραφῆς ἐπὶ τῶν ὁμολογουμένων ἀπειρημένων τῷ τοιοῦτῳ συνδέσμῳ κεχρησθαι, ὡς ἐν ἤθει βερρυόμενου. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ ἄνομος ζυγοστάτης οὐ δικαιοθήσεται ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου ζυγοῦ (89) (πῶς γὰρ, ἀπ' οὗ μᾶλλον καταχρίνεται;· ἀλλ' οὐδὲ τὰ στάθμια διὰ τὸ δικαιοθήσεται ἐν μαρσίῳ, τοῦτέστιν, ἐν τῷ πλοῦτον κτήσασθαι. Δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο μᾶλλον

alias hujusmodi, quæ tamen subaudiuntur, ut in vulgato illo Psal. xciv. Quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam, ubi subauditur per eam.

(89) Ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ αὐτοῦ, ab statera ipsa, Cod. Ven.

κατακριθῇσονται, ὅτι ἐκ τῶν δολερῶν σταθμίων ἐκτίσαντο πλοῦτον, ἀσεβείας ἐμπλεον. Ἀσέβειαν δὲ τάχα μὲν ἐντρεπτικῶς ἐνταῦθα τὴν ἀδικίαν λέγει, ἐντρέπων τοὺς ἀδίκους, ὡς δι' ὧν τοὺς ἀδελφούς ἀδικοῦσιν, εἰς τὸν Θεὸν ἀσεβοῦντας, τὸν ἀναδεχόμενον εἰς αὐτὸν πάντα ὅσα τοῖς ἀδελφοῖς ἐπιδειξόμεθα· τάχα δὲ καὶ ἐπειδὴ πλουτοῦντες οἱ Ἰσραηλίται, καὶ εἰς τρυφὴν ἐκπορευόμενοι, ἐπὶ εἰδωλολατρείας ἐξέπιπτον, τοὺς τῶν Ἑλλήνων ἐμπαθεῖς θεοὺς καὶ αὐτοὺς προσκυνοῦντας, ἐν ἀνεύθυνον αὐτοῖς ἢ τὸ ἀμαρτάνειν. διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι *τὸν πλοῦτον ἀσεβείας ἐνέπλησαν*. Καὶ ὁ ἀνωτέρω δὲ ρηθεὶς ἀνομος Ἰούδας οὐ δικαιωθείσεται, ὅτε ζυγοστασέῃ θεὸς τὰ αὐτοῦ, οὐδὲ τὰ δολερὰ αὐτοῦ στάθμια, ὅς δολερὸς ἦν, καὶ ὡς κλέπτων ἀπὸ τοῦ γλωσσοκόμου, καὶ ὡς τῷ ὄπ' αὐτοῦ πολουμένῳ συνεσθίον, ὕστερον δὲ καὶ καταφιλῶν ἐν προὔδιδῳ· ἐξ ὧν πλοῦτον συνάγων, ἡτέθησε, Θεὸν σταυρώσας. Ἐχει δὲ καὶ ἕκαστος ἡμῶν ζυγὸν καὶ στάθμια, δι' ὧν ὠρίσθη τῇ τε ἀρετῇ, καὶ τῇ κακίᾳ, ἐκάστη τὰ οἰκεία ἀπονέμειν. Εἰ οὖν ἀνομίᾳ, καὶ μὴ τὸ οἰκεῖον ἐκάστη ἀποδῶ, οὐ δικαιωθείσεται. Τοιαῦτα δολερὰ στάθμια καὶ οἱ Ἑλληνες ἔχοντες, τὸν πλοῦτον τῆς σοφίας αὐτῶν ἀσεβείας ἐνέπλησαν, λατρεύσαντες τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, καὶ ἀλλαξάμενοι τὴν θέαν τοῦ Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ τετραπόδων, καὶ ἑρπετῶν. Ὅρξ· ἀδίκους ἀλλάχτας καὶ ζυγοστάτας;

res creatas; quas colebant, Creatori praelulerunt, commutaruntque Dei gloriam cum effigie corruptibilis hominis, tum quadrupedum, tum reptilium animalium. Videsne libripendes iniquos, et injustos commutatores?

Καὶ οἱ ἐνοικοῦντες αὐτὴν ἐλάλησαν ἄδικα. C. Ἡ σύνταξις οὕτως· Οὐ κοσμήσει οἶκος ἀνόμου τὴν πόλιν, ἐν ἧ' τὰ προειρημένα κακὰ εἰσι, καὶ οἱ ἐνοικοῦντες αὐτὴν πᾶσαν συκοφαντίαν καὶ πᾶν ψεῦδος ἐπιτηδεύουσι.

Καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν ὑψώθη ἐν στόματι αὐτῶν. Τούτῃστι, μεγάλην ἐξουσίαν ἔλαβεν ἡ γλῶσσα αὐτῶν, ὥστε λέγειν ὅσα αὐν βούλονται, καὶ τὸ μικρὸν μέγα ποιεῖν, καὶ ἔχον (90) περιτιθέναι τοῖς ψευδῶς λεγομένοις. Οἱ ἐνοικοῦντες τὴν πόλιν Ἱερουσαλὴμ ἐλάλησαν ψευδῆ κατὰ τοῦ Κυρίου· Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν· καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν ὑψώθη, ὅτε ἐκραῖον· Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν.

Καὶ ἐγὼ ἄρξομαι τοῦ πατάξαι σε, καὶ ἀφανῶ σε ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις σου. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἀφ' αὐτῆς οὐ δύναται τὸ δέον συνιδεῖν, ἀρχὴν ποιήσομαι τοῦ κολάσαι σε, καὶ εἰς τοσοῦτον, ὥστε ἀφανισμῷ παραδοῦναι σε, οὐκ ὀργιζόμενος, ἀλλὰ διὰ τὰς πολλὰς σου ἀμαρτίας τὴν μικρὴν ταύτην δίκην ἐπιτιθεῖς σοι· ταῖς γὰρ τοσαύταις σου ἀμαρτίαις οὐ μετρία πληγὴ, ἀλλὰ τέλειος ἀφανισμὸς προσήκει. Μῆποτε δὲ τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ὁ Θεὸς τὸν ἀφανισμὸν ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις ποιεῖται, ταύτας ἀφανίζων, οὐχὶ τοὺς τιμω-

opibus atque divitiis. Ob id enim potius homines condemnabuntur, quod per fraudulenta pondera divitias iniquitatis impietatisque plenas acquisierint. Impietatem hic, opinor, vocat injustitiam, ut acriter injustos homines perstringat, quasi per ea, quibus fratres ledunt, impii in Deum habeantur, qui sibi ipsis fieri putat, quaecunque fratribus faciamus. Fortasse etiam divitias impietate replevisse dicit, propterea quia Israelitæ, cum divitiis affluerent, seque per luxuriam scortis dederent, in idololatriam **307** delapsi sunt, adoraruntque Græcorum numina, pravis affectibus obnoxia, quo impune et ipsi delinquere possent. Propterea divitiis impietate eos replevisse dixit. Neque profecto iniquus Judas, de quo superius, justus habebitur, cum ejus facinora ponderabit Deus; neque hujus ipsius dolosa pondera æqua tum reperientur. Siquidem homo iste fraude plenus ac dolo, pecuniam sibi creditam a loculo surripuit, comeditque una cum illo, quem vendidit, osculatusque demum est, quem prodidit. Quibus ex rebus sibi divitias comparavit, evasitque impius, Deum ipsum crucifigendo. Habet et unusquisque nostrum stateram ac pondera, quibus virtuti ac vitio jus cuique suum tribuere jubemur. Si itaque inique se gerat, neque jus iis suum tribuat, justus profecto non habebitur. Talia fraudulenta pondera habebant et Græci, qui sapientiæ suæ divitias impietate repleverunt; quippe qui

VERS. 12. *Et qui habitant in ea, locuti sunt mendacia.* Constructio sic se habet: Improbi domus non ornabit eam civitatem. in qua prædicta scelera patrantur, et ejus habitores omne calumniæ et mendacii genus consecretantur.

Et lingua ipsorum elata est in ore eorum. Amplam scilicet potestatem eorum lingua accepit, ut quaecunque velint, dicere, et parva magnificare, et falsa cum elatione quadam animi objicere queant. Falsa profecto locuti sunt contra Dominum habitatores Jerusalem, cum dixerunt, Nisi enim malefactor esset, tibi non tradidissemus eum⁸⁰: eorumque lingua tum maxime elata est, cum clamavit, Tolle, tolle, crucifige eum⁸¹.

VERS. 13. *Et ego incipiam percutere te, delebo te in peccatis tuis.* Quoniam, ait, urbs ipsa per se perspicere nequit, quod decet, supplicio te afficere incipiam, tam atroci, ut funditus evertaris. Idque tam acre de te supplicium sumam, non ira mea ductus, sed innumeris tuis iniquitatibus compulsus; tot enim tantisque sceleribus non medioeris plaga convenit, sed omnium maxima clades. Per hæc fortasse propheta significat, Deum funditus evertere penitusque delere peccata, non peccatores

⁸⁰ Joan. xviii, 50. ⁸¹ Joan. xix, 15.

ipsos, qui puniantur. Quomodo enim penitus deleri homo vere dici potest, ejus anima gaudet immortalitate, atque corpus in manu Dei servatur, eidem ipsi rursus reddendum?

VERS. 11. *Tu comedes, et non saturaberis.* Frequentes alias post alias in te calamitates inducam, ut, cum punita jam fueris, minime punita videaris. Quemadmodum qui nondum saturatus est, et adhuc comedit, **308** nondum comedissee videtur. Quidam famem ipsimet urbi Deum per hanc minitari contendunt, ut comedens, præ annonæ caritate, satiari nequeat. Comedunt etiamnum Hebræi legalia præcepta caeremoniasque, sed minime saturantur. Non enim agere quidquam valent, ut lex præcipit. Prodigus item, qui patrias rationis opes devoravit, rationis quasi expertus factus, dulces acerbosque simul peccati fructus, ejusmodi sunt siliquæ, comedit; minime tamen satiat.

Et contenebrescet in te, et declinabis, et non salvaberis. Tenebræ atque calamitatum atra quædam veluti nox te circumfundent, quas quidem declinare, hoc est effugere, conaberis; incolumis tamen evadere non poteris. Tenebris item obruti fuerunt et ii, qui Solem justitiæ crucifixerunt, suos claudentes oculos, ut ne viderent; qui quidem se in tenebris ambulare minime norant, neque senserant, proptereaque a vera via, Christo nimirum, declinant, qui profecto salutem in hac vita non adipiscuntur, multo vero minus in futuro illo ævo sempiterno. Tenebræ quoque factæ sunt super universam terram⁹¹, cum Dominus crucifigeretur, ut Hebræi tandem resipiscerent; verumtamen ii a recta via declinant. Quisquis denique peccat, cum obscuretur in ipso rationis lux, tum ab æquo et honesto declinat.

Et ejiciam te in te. Intestina videlicet bella suscitabo, ut ipsa in te ipsa exagiteris. Etenim cum tribus Israel bellum movissent tribui Judæ, et hæc vicissim illis, se invicem ex urbibus expulerunt, hæc autem Deus facere dicitur suo permissu. Ii quoque, qui Dominum sustulerunt, orta inter eos seditione, se invicem e turribus, porticibusque, ac templo, ejecerunt, ut refert Josephus (94). Demum et peccator ab superna urbe deicitur in semetipso, cum ejusmodi defectionis occasiones ipse præbeat.

Et comprehenderis, et non salveberis: et quicumque salvati fuerint, framm tradentur. Bellum, inquit, vobis invicem gerentes, capies fortasse tu, Israel, urbes Judæ; sed Judas capiet vicissim tuas, penitusque te delebit. Et si qui intestini belli calamitates effugere visi fuerint, ii framm tradentur, aliis videlicet bellis implicabuntur, Assyrio-

⁹¹ Marc. xv, 55.

A ρουμένους. Πῶς γὰρ ἂν λεχθεῖν κυρίως ἀνθρώπος (91) ἀφανίζεσθαι, οὗ ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, καὶ τὸ σῶμα τηρεῖται ἐν χειρὶ Θεοῦ, μέλλοντος τοῦτο ἀποδώσειν πάλιν;

Σὺ φάγεσαι, καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῇς. Συχνὰ σοὶ καὶ ἐπάλληλα ἐπάξω κακὰ, ὥστε καταζομένην σε φαίνεσθαι, ὅτι οὐκ ἐκολάσθης· ὡς περὶ ὁ μὴ κορενόμενος, καὶ διὰ τοῦτο ἐσθίων, φαίνεται ὅτι οὐδέπω ἐφαγε. Τινὲς δὲ φασί, λιμὲν οὕτῃ ἀπειλεῖν τὴν Θεὸν διὰ τούτων, ὥστε ἐσθίουσαν μὴ κορίνυσθαι διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἀναγκαίων. Ἐσθίουσι καὶ νῦν Ἑβραῖοι τὰ τοῦ νόμου, ἀλλ' οὐκ ἐμπιπλάνται· οὐ γὰρ ἔχουσιν ἐργάσασθαι τι, καθὼς ὁ νόμος διακελεύεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄσωτος, ὁ καταφαγὼν τὸν πᾶν πλοῦτον τοῦ λόγου, καὶ τῇ ἀλογίᾳ ἐκδοὺς ἐαυτοῦ, ἐσθίων τοὺς τῆς ἁμαρτίας γλυκεῖς καὶ τραχεῖς καρπούς, οἳ αἰσι τὰ κεράτια, οὐκ ἐμπιπλάνται.

Καὶ σκοτάσει ἐν σοὶ, καὶ ἐκνεύσεις, καὶ οὐ μὴ διασωθῇς. Σκότος καὶ νύξ καταλήφεται σε συμφορῶν· καὶ σπουδαίεις μὲν ἐκνεύσαι, τοῦτέστιν ἐκφυγεῖν ταῦτα, οὐ μὴν, ἰσχύσεις διασωθῆναι. Ἐσκότασε καὶ ἐν τοῖς τὸν ἥλιον τῇ δικαιοσύνης σταυρώσει. Ἐκάμυσαν γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν (92) ἐν σκότει διαπορεύονται· καὶ διὰ τοῦτο ἐξένευσαν τῇ ὁδοῦ τῆς ἀληθινῆς Χριστοῦ, καὶ οὐ μὴ διασωθῶσιν, ὅτε κατὰ τὸνδε τὸν βίον, ὅτε πολλοὺ δεῖ κατὰ τὸν μέλλοντα οἶωνα. Ἀλλὰ καὶ σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν σταυρουμένου τοῦ Κυρίου, εἰπὼς συνήσουσιν· ἀλλ' αὐτοὶ ἐξένευσαν. Ἀλλὰ καὶ πᾶς ἁμαρτάνων, ὅτε τὸ φῶς τοῦ λόγου (93) ἐν αὐτῷ σκοτάσει, τότε ἐκνεύει ἀπὸ τοῦ καλοῦ.

Καὶ ἐξώσω σε ἐν σοὶ. Τοῦτέστιν, Ἐμφυλίους κινήσω πολέμους, ὥστε ἐξωσθῆναι σεαυτὴν ἐν αὐτῇ· ἐπιστρατεύοντες γὰρ οἱ τοῦ Ἰσραὴλ τῷ Ἰουδα, καὶ αὐτοὶ οὕτως ἐκείνοις, ἀλλήλους ἐξώθουν ἐκ τῶν πόλεων. Ταῦτα δὲ ποιεῖν λέγεται ὁ Θεὸς τῇ παραχωρήσει. Καὶ οἱ Κυριοκτόνοι στασιάζοντες, ἀλλήλους ἐξώθουν ἐκ τῶν πύργων, καὶ τῶν στοῶν, καὶ τοῦ ἱεροῦ, ὡς Ἰωσήπος ἱστορεῖ. Καὶ ὁ ἁμαρτωλὸς ἐξωθείται ἐκ τῆς ἀνω πόλεως, ἐν αὐτῷ, τοῦτέστιν, αὐτὸς παρεχόμενος τὰς ἀφορμὰς.

Καὶ καταλήψῃ, καὶ οὐ μὴ διασωθῇς, καὶ ὅσοι ἂν διασωθῶσιν, εἰς βόρφαλα παραδοθήσονται. Ἀλλήλους, φησὶ, πολεμοῦντες, καταλήψῃ μὲν σὺ, ὦ Ἰσραὴλ, τυχὼν τὰς Ἰουδα πόλεις, ἀλλὰ πάλιν ὁ Ἰουδας καταλήφεται τὰς σὰς πόλεις, καὶ διαφθερεῖ σε. Κἂν δόξωσι δὲ τινες διαφυγεῖν τὰς ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου κακώσεις, εἰς βόρφαλα παραδο-

Variæ lectiones et notæ.

(91) Κύριος λεχθεῖν ἀνθρώπος, Cod. Ven.
(92) Desiderari videtur particula ὅτι.

(93) Κόσμου, mundi, Cod. Bav.
(94) In l.bris de Bello Judaico.

θήγονται ἐῖσοι· πολέμοις, Σύροις, τυχόν, ἢ Αἰγυ-
πτιοῖς, ἢ Βαβυλωνίοις.

Σὺ σπερεῖς, καὶ οὐ μὴ ἀμήσης· σὺ πιέσεις
ἐλαι' αὖρ, καὶ οὐ μὴ ἀλείψῃς ἐλαιον, καὶ ποιήσεις
ὄλνον, καὶ οὐ μὴ πίῃς ὄλνον. Καὶ ὅτε μὲν θερίσας
τις, οὐκ ἀξιόλογον δρέπεται τὸν καρπὸν, ὀργή Θεοῦ
ἐστίν· ὅταν δὲ οὐδὲ δρέπανον ἐπιβάλλῃ ταῖς ἀρούραις,
ὑπερβολὴ θεομηγνίας· καὶ ὅταν πιέξῃ ἐλαίαν, καὶ
οὐδὲ τοσοῦτον ἐλαίον ἐκ τοῦ πιεσμοῦ ἀπολαμβάνει,
ὥστε ἀλείψεσθε [f. — ψασθαι] γούν, ἀλλὰ καὶ οἶνον
ποιήσῃ, ὅς οἶνον τοῦτον καὶ ἀχρηστον πρὸς πόσιν
ποιεῖ· ἢ εὐχρηστον μὲν ἴσως τοῦτον γεωργεῖ,
ἀθρόον δὲ ἀναπράττει ἢ φυσικῶς θανάτῳ, ἢ πολε-
μίων ξίφει, ὥστε μὴδὲ καιρὸν σχεῖν ἀπολαῦσαι
τοῦτου. Ἐσπεῖραν οἱ τῶν Ἰουδαίων Γραμματεῖς τὴν
κατὰ τῆς Χριστοῦ ἀναστάσεως συκοφαντίαν, ἀλλ'
οὐκ ἐθέρισαν πίστιν· τούναντίον γὰρ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ
ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ πιστεύεται. Ἐλαία ἦν ὁ
νόμος, τὸ πνεῦμα γεννῶν· ἀλλ' αὐτοὶ πιέζοντες
τὸν νόμον κακῶς, καὶ κατὰ τὸ γράμμα, καὶ εἰς τὸν
πνευματικὸν μὴ διαβαίνοντες, οὐκ ἀλείφονται τῷ
ἐλαίῳ τῆς ἀγαλλιάσεως, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἔχοντες τὸ
χρίσμα ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος Χριστοὶ γένωνται.
Ἐποίησαν οἶνον (ἡ γὰρ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων
ἐγένετο, ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ οἶνος ὁ
νοητὸς, ὁ τὴν τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ἀνθρώπου καρδίαν
εὐφραίνων), ἀλλ' οὐ δέχονται τοῦτον τὸν οἶνον. Καὶ
ἄλλως δὲ ἐποίησαν οἶνον, σφάξαντες τὸν Κύριον, οὗ
τὸ αἷμα, οἶνος, ἀλλ' οὐ πίνουνσι τὸν οἶνον τοῦτον τὸν
μυστικόν. Καὶ ὁ σπείρων δὲ εἰς τὴν σάρκα, καὶ ἐκ
τῆς σαρκὸς θερίζων φθοράν, οὐδὲν θερίζει· ἐπειδὴ
τὰ φθειρόμενα θερίζει. Πιέζει δὲ ὁ λυπῶν τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον, διὰ τῶν αἰσχυρῶν πράξεων παρὰ τοὺς νό-
μους, τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Καὶ μὴ λυπεῖτε
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· διὸ οὐδὲ τῆς ὑπαρτήτος τοῦ
Πνεύματος ἐπιτεύξεσθαι. Ποιεῖ οἶνον, καὶ οὐ πίνει
οἶνον ὁ διδάσκων ἐτέρους, ἑαυτὸν δὲ μὴ διδάσκων.

Καὶ ἀφανισθήσεται νόμιμα λαοῦ. Ἄ εἰχες, ψησ',
πυράνομα νόμιμα ἐπὶ τε τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐπὶ τῷ
προτάγειν τοῖς εἰδώλοις τοὺς παρ' ἐμοῦ δεδομένους
καρπούς, ἀφανισθήσονται. Πῶς γὰρ ἀπαρχὰς προσ-
άξεις τοῖς θεοῖς σου, τοσαύτης ἀφορίας κατασχού-
σης σε; Καλῶς δὲ εἶπεν νόμιμα λαοῦ (95), ἵνα μά-
θῃς, ὅτι οὐ περὶ ὧν αὐτοὺς ἐνομοθέτησε λέγει, ἀλλὰ περὶ
ὧν αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐπέθεσαν, ἄλλος ἄλλο ἐξευρόντες.
non de iis quæ iose sanxit, sed de iis quæ ipsi
runt.

Καὶ ἐφύλαξας τὰ δικαιώματα Ζαμβρῆ, καὶ
πάντα τὰ ἔργα οἴκου Ἀχὰβ. Ἰδοὺ καὶ ἐντεῦθεν
δηλοῦται περὶ πόλιν νομίμων ἀνωτέρω εἰρηκεν.
Ἐφύλαξας γὰρ, ψησ', τὰ δικαιώματα Ζαμβρῆ.
Οὗτος δὲ τοῦ Ἀχὰβ ἦν πατήρ, ζηλώσας ἐπὶ τῇ
ἀσεβείᾳ τὸν Ἱεροδόμ, υἱὸν Ναβὰτ (96). Οἶκον δὲ

A rum fortasse, vel Ægyptiorum, vel Babylonio-
rum

VERS. 15. Tu seminabis, et non metes : tu pre-
mes olivam, et non ungeris oleo : facies vinum, et
non bibes vinum. Ira Dei quidem est, cum aliquis
metit, nec fructus, labore suo dignos, decerpit :
sed ira tum profecto maxima est, cum ne falcem
quidem arvis admovet. et cum olivas premit, ne-
que tantum hinc olei exprimit, ut ungi queat, et
cum denique vinum facere volens, acetum facit,
ad potandum prorsus inutile, 309 vel vinum bonum
etiam, sed ipse plerumque aut naturali
morte præripitur, aut hostili gladio interimitur, ut
vino isto frui commode nequeat. Severunt et Ju-
dæorum Scribæ contra Christi resurrectionem ca-
lumnias; sed nullam inde fidem colligere potue-
runt. Ea quippe contra in universo mundo creditur.
Olive lex erat, quæ spiritum gignebat : quam iidem
Scribæ male premunt, exprimuntque litteralem tan-
tummodo sensum, non intimum legis ipsius spiri-
tum; proptereaque non unguuntur oleo lætitiæ,
quo et ipsi, unctionem a Spiritu sancto accipientes,
uncti fiant. Iidem fecerunt et vinum (salus enim
ab Judæis venit, ex quibus carnem assumpsit
Christus, vinum mysticum, quo vino cor ejus, qui
vere homo sit, lætitia perfunditur), sed vinum hoc
ipsi non amplectuntur. Alia quoque ratione iidem,
Judæi vinum fecerunt, Dominum scilicet mactando,
cujus sanguis vinum est; sed ii vinum hoc mysti-
cum non bibunt. Qui seminat item in carne, cum
corruptionem ex ipsamet carne metat, nihil mē-
tere videtur; quippe res corruptioni obnoxia
metit. Premit autem olivam, qui per nefaria faci-
nora, legi contraria, Spiritum sanctum lædit, qua
de re Apostolus ait : Nolite contristare Spiritum
sanctum⁹³; proptereaque neque Spiritus hilarita-
tem obtinebit. Vinum denique facit, et non bibit,
qui docet alios, non semetipsum.

Et dissipabuntur jura populi mei. Quæ habebas,
ait, jura, sane iniqua, cum alias ob causas, tum
ob eam maxime, quod idolis fructus, quos ego
largior, offerri juberent, hæc omnia e medio tol-
lentur, penitusque delebuntur. Quomodo enim in
tanta, qua premeris, annonæ charitate primitias
diis tuis offerre poteris? Recte vero dixit Jura po-
puli, ut planum tibi faceret, sibi sermonem esse
sibi metipsis, alii aliud excogitantes, præscripse-
runt.

VERS. 16. Et custodisti jura Zambri, et omnia
opera domus Achab. En ex his quoque perspicuum
fit, quibus de legibus institutisque superius vates
verba fecerit; ait enim, Custodisti jura Zambri.
Erat hic Achabi pater, qui cum Jeroboamo, Nabat
filio, de impietate certavit. Domum Achabi cum

⁹³ Ephes. iv, 30

Variae lectiones et notæ.

(95) Λαοῦ μου, populi mei. Cod. Ven.

(96) Ἀβὰτ. Abat. Cod. Ven.

dicit, Jezabeleam significat, cujus opera fuere divinæ legis violatio, prophetarum cades, injuriæ et oppressiones. Hæc autem Deus dicit, ut ostendat eos suæ quæcumque perditionis auctores fuisse, quod prædicatorum hominum impietatem æmulati fuerint. Subjicit ergo :

*Et ambulastis in consiliis eorum, ut traderem te in perditionem, et habitatores ejus in sibi, et opprobria populorum accipietis. Non ob eum sane finem ii Zambri jura servarunt, ut ipsos perderet atque deleter; sed particula, ὅπως et ἵνα, ut, adhiberi 310 solet sacra in Scriptura, ut sæpe multisque in locis diximus, quo aliquid ex antecedentibus consequi significetur. Quemadmodum et hoc loco ex eo, quod in consiliis Zambri et Jezabelis ambularent, evenit, ut ab Deo penitus deleterentur. Vel etiam hoc modo : Æmulati estis, ait, præcessores vestros, homines impios, quodammodo cupientes, optantesque, ut vos perderem atque deleterem. Adeo vestram ipsorum perditionem consecramini. Sibilum autem dicit vel derisionem, (subjicit enim, *Et hominum opprobria accipietis*, hoc est, non uni duobusve, sed multis populis ludibrio eritis), vel admirationem, quæ fieri solet, cum domum aliquam, aut urbem, a summa claritate sua dignitateque decidentem quis videt. Opera domus Achab sectati sunt, qui Christi tempore vixerunt; qui, quemadmodum Jezabel justum Naboth, ita et ipsi justum Jesum interfecerunt, ut vinea potirentur ⁹⁵. Uⁱ enim populi, qui vinea est, ii magistri appellarentur, vocarenturque ab hominibus Rabbi, rabbi; hæredem idcirco sustulerunt, atque propterea deleti sunt, et ludibrio sunt iis populis omnibus, apud quos dispersi sunt, omnium maxime viles facti et abjecti.*

CAPUT VII.

Vers. 4. Væ mihi, quia factus sum, sicut qui congregat stipulam in messe, et sicut racemulum in vindemia, cum non sit botrus. Comedere primogenita concupiscit anima mea. Cum prænuntiasset vates, quæ passuri erant mala, nunc multis se verbis aerem verberasse conqueritur. Similia enim iis fecere videor, ait, qui spicas, quæ suam ob tenuitatem falcem effugerunt, a metentibus relictas, colligunt; vel iis qui racemulos ultimos, qui foliis adnascuntur, decerpunt. Hi nimirum sunt parvi racemi, qui paucos, exilesque, et succo destitutos acinos habent. Qui ἐπιφυλλίδες ideo vocantur, vel quod a foliis suam ob tenuitatem tegantur, quam ob tenuitatem ne a vindemiatoribus quidem conspiciuntur. Et idcirco duobus 311 ll a plerisque vocabulum hoc scribitur. Vel, quod verosimilius est, ita vocantur, propterea quia vitis primogeniti non sunt: primum enim in vite gignuntur racemi, deinde ἐπιφύονται, adnascuntur hi

A Ἀχάβει εἰπὼν, τὴν Ἰεζάβελ ὀηλοῖ, ἥς ἔργα, νόμου θεοῦ ἀθέτηται, καὶ προφητῶν σφαγαί, καὶ ἀδικίαι, καὶ πλεονεξίαι. Ταῦτα δὲ φησὶν ὁ θεός, ἵνα δείξῃ, ὅτι αὐτοὶ ἐαυτοῖς αἴτιοι τῆς ἀπωλείας γεγόνασιν ταύτης, ζηλώσαντες τὴν τῶν βηθλέντων ἀσέβειαν. Ἐπάγει οὖν.

Kal ἐπορεύθητε ἐν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν, ὥπως παραδῶ σε εἰς ἀφανισμόν, καὶ τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν εἰς συριγμόν, καὶ ὀνειδῇ λαὸν λήψουσθε. Οὐ διὰ τοῦτο ἐκείνοι ἐφύλαξαν τὰ νόμιμα τοῦ Ζαμβρῆ, ὅπως παραδῶ αὐτοὺς εἰς ἀφανισμόν, ἀλλὰ τὸ, ὅπως, καὶ τὸ, ἵνα, σύνθηες τῇ γραφῇ τίθενται, ὡς πολλάκις καὶ παραχρῆμα εἰπομεν, ὅταν ἐκ τῆς τῶν προηγουμένων ἀκολουθίας ἀποβῇ τι. Ὡς περ οὖν καὶ ἐνταῦθα ἐκ τοῦ πορευθῆναι αὐτοὺς ἐν ταῖς βουλαῖς τοῦ Ζαμβρῆ καὶ τῆς Ἰεζάβελ, ἀπέβη τὸ παραδιδῆναι ὑπὸ θεοῦ εἰς ἀφανισμόν. Ἡ καὶ οὕτως Ἐξηλώσαντες, φησὶ, τοὺς πρὸ ὧν ἀσέβει, ὥς περ ἐπιθυμοῦντες καὶ ζηλοῦντες, ἵνα ἀπολέσω ὑμᾶς οὕτως ἐπιτρέχετε τῇ σφετέρᾳ ὧν ἀπωλείᾳ. Συριγμὸν δὲ ἡ τὸν καταγέλωτά φησιν (ἐπάγει γάρ. Καὶ ὀνειδῇ λαὸν λήψουσθε, τούτῳ ἐστίν, οὐ παρ' ἑνὸς, ἡ οὖν, ἀλλὰ παρὰ πολλῶν λαῶν ὀνειδισθήσεσθε), ἡ τὸν εὐχότα γίνεσθαι θαυμασμόν, ὅταν τις ὅρῃ ἡ οἰκίαν, ἡ πόλιν, ἀπὸ πολλῆς λαμπρότητος καταπεσοῦσαν. Τὰ ἔργα οἴκου Ἀχάβ ἐφύλαξαν οἱ ἐπὶ Χριστοῦ νομοδιάσκαλοι, οἱ, ὥς περ Ἰεζάβελ τὴν δικαίον Ναβουθαί, οὕτως αὐτοὶ τὸν δικαίον Ἰησοῦν ἀπέκτειναν, διὰ τὸ τὸν ἀμπελῶνα κερῶσαι. Ἴνα γὰρ τοῦ λαοῦ, ὃς ἦν ἀμπελὼν, αὐτοὶ διδάσκαλοι ὀνομάζωνται, καλούμενοι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, Ῥαββί, ραββί, διὰ τοῦτο τὸν κληρονόμον ἀπέκτειναν, διὸ (97) ἐτέθησαν εἰς ἀφανισμόν, καὶ παρὰ πάντων λαῶν ὀνειδίζονται, ἐν οἷς διεσπάρησαν, ἀτιμότεροι πάντων ὄντες.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Οἱμοι ! ὅτι ἐγενήθη ὡς συνάγων καλὴμην ἐν ἀμνητῷ, καὶ ὡς ἐπιφυλλίδας ἐν τρυγητῷ, οὐχ ὑπάρχοντος βότρου. Τοῦ φαγεῖν τὰ πρωτότοκα (98) ἐπεπόθησεν ἡ ψυχὴ μου. Προειρηκὸς ὁ προφήτης ἃ πείσονται θεῖνα, ὁλοφύρεται νῦν ὡς πολλοῖς μὲν χρησάμενος λόγοις, ἀνόνητα δὲ πόνησας (99). Ἐοικα γὰρ, φησὶ, τοῖς συνάγουσι τοὺς ἀσάφους τοὺς ὑπὸ τῶν θεωριζόντων καταλειπομένους, διὰ σμικρότητα ἰσως διαδιδράσκοντας; τὴν δρεπάνην ἡ τοῖς ἀναλεγομένοις τὰς ἐπιφυλλίδας. Αὗται δὲ εἰσι βότρες, ὀλίγας βάγας (1) ἔχοντες, καὶ μικρὰς καὶ ἀτρόφους. Ἐπιφυλλίδες δὲ λέγονται, ἡ διὰ τὸ κεκαλύφθαι ὑπὸ τῶν φύλλων διὰ σμικρότητα, δι' ἣν οὐδὲ ὑπὸ τῶν τρυγητῶν θεωροῦνται, διὸ καὶ διὰ τῶν δύο ἄλλ' γράφεται πολλοῖς ἡ λέξις ἡ καὶ, ὃ ἀληθέστερον, διὰ τὸ μὴ εἶναι πρωτόγονον τῆς ἀμπελῶς (τοῦτο γὰρ βότρυς ἐστίν), ἀλλ' ὕστερον ἐπιφύεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀσθενὲς εἶναι καὶ ὀλιγόβραχον.

⁹⁵ III Reg. xxi, 10-15.

Variæ lectiones et notæ.

(97) Διότι. Cod. Ven.

(98) Πρωτόγονα. Cod. Ven.

(99) Ποτήρας. Cod. Bav.

(1) Πῶνας. Cod. Bav.

καὶ μικροβραχον· διὸ καὶ δι' ἐνὸς λ τὴν λίξιν A
γράφεται δι' (2). Ἔστω οὖν, φησί, τοῖς συνάγουσι
τούτοις καρπός. Εὐπειθείας γὰρ καρπὸν ἀληθι-
νὸν οὐχ εὗρον ἐν τοῖς ἀκούουσι, ταυτέστι βότρυν.
Εἴπομεν γάρ, ὅτι τὰ πρωτόγονα τῆς ἀμπέλου βό-
τρυς εἰσι· διὸ ποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρωτόγονον καρ-
πὸν εὗρεῖν, καὶ φαγεῖν αὐτὸν, ταυτέστιν, εὐπειθεῖ
ἀνθρώπῳ ἐντυχεῖν, καὶ ἀπολαῦσαι αὐτοῦ. Τινὲς δὲ
τὸν προφήτην ἐν τούτοις ἀποιμῶζειν εἰπον τὴν μετὰ
ταῦτα ἐσομένην διαφθορὰν ἐν τῷ λαῷ, τσαυτήν
γενησομένην, ὥστε ὀλίγους περιλειφθῆναι, ὀικότας
καλάμῃ καὶ ἐπιφυλλίσιν. Δύνασαι δὲ νοῆσαι, ὅτι καὶ
τὴν τῶν ἁγίων σπάνιν ὥρων, ἥ τότε ἦν, οἰμῶζει ὁ
ὁγος. Εἰ γὰρ ἦσαν δίκαιοι πολλοί, οὐκ ἂν τοσού-
τοις (3) κακοῖς προσεπάλαυνεν ὁ θεός. Ἀνίστη γάρ
τὰ ἐγκλήματα ὁ θεός, πέντε πού ἁγίων εὐρεθέντων.
Καλάμῃ καὶ ἐπιφυλλίς τὸ τοῦ νόμου γράμμα, ὥσπερ
οἶτος καὶ βότρυς τὸ πνεῦμα, ὃ οἱ παῖδες τῶν Ἰου-
δαίων γεωργεῖν οὐκ ἤθελον. Πανθεὶ οὖν ὁ Κύριος
τούτους, καὶ ἐπιποθεῖ φαγεῖν πρωτόγονα, ὅσα ἐφα-
γεν ἐν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ τοῖς
λοιποῖς πατριάρχαις. Συνάγει καλάμην καὶ ὁ τὰ
ἐλλείμματα καὶ ἐλαττώματα τῶν πρὸ αὐτοῦ συνά-
γων, καὶ ταῦτα ζηλῶν, οὐχὶ τὰς ἐκείνων ὁρεῖται, ὅ;
οἰμῶζει ἐν τῇ ἀμῆτῳ (5), ὅτε θερρίζει ἕκαστος ἐν
καιρῷ ἰδίῳ διὰ τὸ τοῦ σώματος. Ἐπεὶ δὲ φύλλα
εἰσι τοῦ ἀνθρώπινου δένδρου ἡ ἔξω ἐπιδείξις, ὅταν
τις ἔργα ἔχῃ, ὑπὸ τοῦ πρὸς ἀνθρώπους φανητα-
σμοῦ περιεγόμενα, καὶ ἄτροφα διὰ τοῦτο γινόμενα,
ἐπιφυλλίδα συνάγει ἐν τῇ τελευταίῳ ἐκείνῳ τρυ-
γῇτι (6), ὅτε ἐπιθυμῇ φαγεῖν τὰ πρωτόγονα,
ταυτέστι, τῆς καθαρότητος ἐκείνης καὶ ἀφέσεως
τῶν ἁμαρτιῶν ἀπολαῦσαι, ἣν ἔσχεν, ὅτε πρῶτον
ἐγεννήθη ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος κολυμβήτρει. Ἀλλὰ
καὶ πρωτόγονος μὲν ἡ ἀρετὴ· ὁ θεός γὰρ ἐποίησε
τὸν ἄνθρωπον εὐθεῖ, καὶ ἔκτισεν αὐτὸν ἐπ' ἔργοις
ἀγαθοῖς (7)· ἐπιφυλλίς δὲ ἡ κακία, ὥστερον ἐπεισ-
αχθεῖσα διὰ τῆς παρακοῆς τῶν ἀνθρώπων (8)· τότε
οὖν, ὅτε συνάγονται πάντα τὰ τῆς κακίας εἶδη πρὸ
ὀφθαλμῶν τοῦ ἀνθρώπου, αἰσθάνεται οἰμωγῆς
ἄξια πράξας. Ἀλλὰ σὺ μὴ περιμελῇς τὴν ἐκείσε
γενησομένην συναίσθησιν· ἀλλ' ἐντεῦθεν ἦδη αἰσ-
θόμενος, τί μέλλεις τότε συνάγειν, οἰμῶζε, ὥς
ἐνέστωτος τοῦ τότε καιροῦ, καὶ λέγε· Οἶμοι!
ὅτι ἐγενήθη συνάγων καλάμην, καὶ τὰ ἐξή·.

racemuli, et ideo debiles sunt, et paucis ac parvis
acinis præditi. Propterea cum (2) uno duntaxat λ
scribenda vox illa est. Similis ergo sum, ait, his,
qui tales fructus colligunt; verum enim obedi-
entiae fructum, racemum videlicet (vitis namque pri-
mogenitos racemos esse diximus) in auditoribus non
inveni. Propterea meus avet animus primogenitum
fructum invenire et comedere; obedientem scilicet
311 hominem nascisci, eoque perfrui cupit. Qui-
dam vero prophetam conqueri putant de ingenti
populi clade, quæ quidem talis ac tanta futura est,
ut pauci superstites mansuri sint, stipulae, race-
mulis plane similes. Ita præterea locum hunc
intelligere potes, ut propheta sanctorum penuriam,
quæ tum temporis erat, lugere dicatur. Si enim
multi justi fuissent, in tales profecto tantasque ca-
lamitates populus non incidisset. Deus enim peccata
condonat⁸⁵, ubi (4) quinque viri sancti reperian-
tur. Stipula quidem atque racemulus est legis lit-
tera; frumentum autem et racemus, legis ipsius
spiritus, quem Judæi colere noluerunt. Hos itaque
Dominus luet, avetque talia comedere primogeni-
ta, qualia comedit olim in Abraham, Isaac, Jacob,
cæterisque patriarchis. Stipulam quoque colligit,
qui suorum præcessorum vitia atque flagitia collig-
it, quique vitia hæc, non eorum virtutes æmula-
tus, consecatur. Qui profecto luet in messe, cum
scilicet suo tempore metit, quæ per corpus semina-
vit. Quoniam autem humanæ arboris folia sunt
exteriores ostentationes (cum scilicet opera quis
edit, ut ab hominibus videantur, quæ propterea
nullum afferunt nutrimentum), ultimos hic racemu-
los colligit in novissimo illo vindemiæ tempore, quo
vel maxime primogenitos fructus comedere, puri-
tate scilicet illa et peccatorum venia perfrui cup-
iet, qua venia et puritate donatus est, cum in
sacro fontis lavacro progenitus primum fuit. Pri-
mogenita (7) quoque virtus est (Deus enim homi-
nem rectum fecit⁸⁶, eumque condidit ad bona opera
prorum), vitium contra, postremus quasi racemu-
lus, homini per inobedientiam insitus. Tum ergo,
cum ob hominis oculos omnia vitiorum genera
congregantur, facinora is luctu maxime digna se
perpetrasse comperit. Verum tu ne futuram tum
D temporis poenitentiam exspectes; sed hinc jam
doctus, quid tum sis collecturus, luge, quasi præsens tibi sit futurum tempus illud, atque dic, Væ
mihi, quia factus sum sicut qui stipulam colligit, et quæ sequuntur.

⁸⁵ Gen. xviii, 52. ⁸⁶ Eccle. vii.

Variae lectiones et notæ.

(2) Ἐπιφυλλίς enim ex istorum sententia ἀπὸ τοῦ
ἐπιφύεσθαι derivatur, quasi ἐπιφυῆς, et inserto λ,
versusque η in ι, ἐπιφυλλίς.

(3) Τοιούτοις. Cod. Bav.

(4) Respicit Interpres ad postremam Abrahami in-
terrogationem, Gen. xviii, 52 : Quid si inventi fuerint
tibi decem? (videlicet iusti) Et dixit, non delebo
propter decem. Memoria autem lapsus Theophylas-
tus, vel per incuriam librarius aliquis pro decem,
quinque posuit.

(5) Ἀμῆτως. Cod. Bav.

(6) Τρυγῇτι, vindemiæ tempore. Cod. Lav.

(7) Id Platonicæ philosophiæ adversatur; Plato
enim in Menone docet virtutem haud hominibus
innasci, sed acquiri per exercitationem. Et recte
ille quidem. Verum et Interpres non humana, sed
divina imbutus theologia, recte docet virtutem
hominibus ingentiam, hominemque a Deo condi-
tum ad bona opera prorum; siquidem ante proge-
nitoris nostri lapsum, homo Dei gratia superna-
que virtute præditus, in lucem prodire debuisset.
(8) Τῷ ἀνθρώπῳ, ut a verbo ἐπισαχθεῖσα regat-
ur. Cod. Bav.

VERS. 2. *Vae mihi, anima. Quia perit pius de terra, et qui corrigat, in hominibus non est.* Cum superius, quamdam per verborum immutationem translationemque, vates dixisset, se non habere, qui sibi morem gereret, cumque paucitatem Deum timentium hominum per stipulam atque racemulos innuisset: clarius nunc ostendit se ob id vel maxime lugere, quod nullum hominem, Deum timentem, in Judæorum regione, sanctis olim referta, reperiret, et neminem, qui inter illos homines recte ageret: quæ de re conqueritur et Isaias: **312** *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion* ⁹⁷? Animadvertas autem velim, quandiu quis in terris degens, terrena cogitat, cum minime Deum timere, neque recte agere, quandiu in hominibus versatur, qui quidem homines dii facti sunt, et filii Altissimi, sed moriuntur, propterea quia neque divina cogitant nec quæ Altissimum decet, sed quæ carnis sunt, atque corporis infirmi. Luget ergo propheta, atque deinceps eorum hominum, qui tum temporis

Omnes in sanguines judicantur. Hac scilicet de re inter se iudicio disceptant, et sibi iudices capere quisque studet, ut ejus adversarius capitali supplicio plectatur. Non enim parvis de rebus controversia eis est, sed de capite.

Unusquisque proximum suum tribulat tribulatione. Unusquisque scilicet proximi sui bona sibi usurpat, cumque in angustias redigit. Vel factis etiam potentiores exagitant tenuiores, eosque opprimunt.

VERS. 3. *In malum manus suas præparant.* Non solum, ait, nil boni agunt, sed necesse putant, in unum toto pectore incumbere, ut manus ad male agendum, affligendosque homines, paratas habeant et expeditas.

Princeps postulat, et iudex verba pacifica locutus est. Hæc, quæ hactenus dicta sunt, ait, facinorosa patravit non ii modo, qui in demisso et obscuro loco ætatem agunt, sed etiam ii, qui imperio præditi, vitam in excelso degunt, qui cum aliorum peccata corrigere debeant, in eadem et ipsi prolabantur. Princeps enim ne exspectat quidem, qui munera afferant, sed ipse petit, atque iudex pacifica verba loquitur, delinquentem scilicet non reprehendit, sed, acceptis ab eo muneribus, adversarium pacem inire cum ipso compellit, et pacifica, hoc est blanda et pacata, verba facit.

Placitum animæ suæ est. Ei videlicet placebit juris æquitatisque omnis eversio. Vel: placet ei, quod ab iniquo homine patratum fuerit, utpote et ipsi iniquo et injusto. Quidam autem ita locum hunc interpretantur: Iudex dona capiens, verba pacifica, blanda scilicet et grata facit ei qui munera

Οἱμοί, ψυχὴ! ὅτι ἀπώλυνεν εὐλαΐης ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ὁ κατορθῶν ἐν ἀνθρώποις οὐχ ἐπάρχει. Εἰπὼν τροπικῶς, ὅτι οὐκ ἔχει τὸν πεπαιθμένον, καὶ τὴν σπάνιν τῶν τὸν θεὸν φοβουμένων αἰνιξάμενος διὰ τε τῆς καλᾶς καὶ τῆς ἐπιφυλλίδος, νῦν ἀριθλοῦτερον δηλοῖ, ὅτι διὰ τοῦτο οἰμώζων ἦν, ὅτι μὴ ἔωρα εὐλαΐῃ ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων γῇ, τῇ πάλαι πολλοὺς ἁγίους ἐχούσῃ, μὴδὲ κατορθοῦντα ἐν τοῖς τότε ἀνθρώποις· ὁ καὶ Ἥσαϊας δούρεται· Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών; Ὅρα δὲ, ἐν ὅσῳ τίς ἐστιν ἐπὶ τῆς γῆς τὰ γήϊνα φρονῶν, εὐλαΐης οὐκ ἐστίν, οὐδὲ κατορθῶν (9) ἐν ὅσῳ ἐστίν ἐν ἀνθρώποις, τοῖς γενομένοις μὲν θεοῖς, καὶ υἱοῖς Ὑψίστου, ἀποθηνήσκουσι δὲ, διὰ τὸ μὴ τὰ θεῖα, μὴδὲ τὰ τοῦ Ὑψίστου φρονεῖν, ἀλλὰ τὰ τῆς σαρκὸς, καὶ τοῦ τῆς ταπεινώσεως σώματος. Οἰμώζας τοίνυν ὁ προφήτης, εἰτα καὶ τὰς ἁμαρτίας τῶν τότε καταλέγει

Πάντες εἰς αἵματα δικάζονται. Τούτέστιν, ἐπὶ τοῦτο δικάζονται, καὶ ἕκαστος αὐτῶν ὑποποιεῖται τοὺς δικαστάς, ὥς ἂν τῷ ἀντιδίκῳ τὴν θανατοῦσαν ψῆφον ἐπαγάγῃ· οὐ γὰρ περὶ μικρῶν αὐτοῖς ἡ διαφορά, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς.

Ἐκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ ἐκθλίβουσιν ἐκθλίβῃ. Τὰ τοῦ πλησίον, φησὶν, ἕκαστος σφετερίζονται, καὶ εἰς στένωσιν αὐτὸν συνωθοῦσιν. Ἡ καὶ τοῖς ἔργοις κατατρώχουσι οἱ δυνατότεροι τοὺς ὑποδεεστέρους.

Ἐπὶ τὸ κακὸν τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐτοιμάζουσιν. Οὐ μόνον, φησὶ, τὸ ἀγαθὸν οὐ ποιοῦσι, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον ποιοῦνται σπουδασμα, τὸ τὰς χεῖρας ἐτοιμὰς ἔχειν ἐπὶ μόνον τὸ κακοῦν (10) καὶ θλίβειν ἀνθρώπους.

Ὁ ἄρχων αἰτεῖ, καὶ λόγους ὁ κριτῆς εἰρηνικὸς ἐλάλησεν (11). Οὐχ οἱ κάτω καὶ ἀγελαῖοι, φησὶ, μόνον τὰ ῥηθέντα ἁμαρτάνουσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄρχοντες, οἱ τὰ τῶν ἄλλων ὀφείλοντες πταίσματα διορθοῦσθαι, καὶ οὗτοι νοστοῦσιν. Ὁ γὰρ ἄρχων οὐδὲ ἀναμένει τοὺς προσάξοντας, ἀλλ' αὐτὸς αἰτεῖ δῶρα, καὶ ὁ κριτῆς λόγους εἰρηνικοὺς ἐλάλησεν. Οὐκ ἐλέγχει, φησὶ, τὸν ἀδικοῦντα ὁ κριτῆς, ἀλλὰ δῶρα λαμβάνων ἐξ αὐτοῦ, τὸν ἀντιδικοῦντα αὐτῷ πείθει πρὸς αὐτὸν εἰρηνεύσαι, καὶ συμβατηρίους λόγους ποιεῖται καὶ εἰρηνικοὺς, ἥτοι εἰρηνοποιούς.

Καταδόμιον ψυχῆς αὐτοῦ ἐστι. Τούτέστιν, ἀρκέσει αὐτῷ ἡ τοῦ δικαίου διαφθορά. Ἡ δὲ ἀρέσκει αὐτῷ τὸ παρὰ τοῦ ἀδικήσαντος (12) γεγονός, ὅτε καὶ αὐτῷ ὄντι ἀδίκῳ (13). Τινὲς δὲ οὕτως· Ὁ κριτῆς λαμβάνων δῶρα, λόγους εἰρηνικοὺς, τούτέστιν ἡδῆς καὶ καταθυμους, λέγει τῷ τὰ δῶρα δόντι, τὴν νίκην

⁹⁷ Isa. i, 21.

Variae lectiones et notæ.

(9) Κατορθῶν. Cod. Bav.

(10) Κακοποιεῖν. Cod. Bav.

(11) Verba hæc καὶ λόγους, ὁ κριτῆς εἰρηνικοὺς

ἐλάλησεν desiderantur in Cod. Ven.

(12) Ἀντιδικήσαντος Cod. Ven.

(13) Ἀντιδίκῳ. Cod. Ven.

αὐτῷ χαρίζομενος, ὃ καταθύμιόν ἐστι τῆς ψυχῆς A αὐτοῦ, τοῦ ἀντιδικούντος δηλαδῆ.

Καὶ ἐξελεύμαι τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ, ὡς σῆς ἐκ-
τρώγων καὶ βαδίζων ἐπὶ κανόνος ἐν ἡμέραις
σκοπιᾶς. Ἐπειδὴ, φησί, τὰ τοιαῦτα ἀμαρτάνει ὁ
λαός μου, οἱ τε ὑπῆκοι καὶ οἱ ἀρχοντες, ἐξελεύμαι
τὰ ἀγαθὰ τοῦ τοιοῦτου λαοῦ, τούτεστι, δαπανήσω
αὐτὰ, ὥσπερ σῆς ἐνδοθεν ξύλου, βαδίζων ἐπὶ τοῦ
κανόνος, τούτεστι τοῦ μήκους τοῦ ξύλου, καὶ κατα-
δαπανῶν αὐτό. Τοῦτο δὲ ἔσται ἐν ἡμέραις, ὅτε ἐπι-
σκέψομαι σε. Σκοπιάν γάρ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπίθεψιν
καὶ ἐπιφάνειάν φησι, κατὰ τὸ ἐν Δαβὶδ λεγόμενον·
Πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά. Τινὲς δὲ
οὕτως· Τὰ ἀγαθὰ σου, φησί, καταφθερῶ (14), δι-
κην σιγῆς, δαπανῶν ταῦτα καὶ βαδίζων ἐπὶ τοῦ κα-
νόνος, τούτεστι τοῦ δικαίου, καὶ μήτε εἰς δεξιὰ B
ἐκκλίνων, μήτε εἰς ἀριστερά, ὥσπερ ἐν ταῖς ἡμέ-
ραις τῆς σκοπιᾶς, τούτεστι τοῦ βουνοῦ, ἥτοι τῆς
Γαθαᾶ, ἐν ᾗ ἐγένετο τὸ μῖσος [f. μῦς.] τῆς τοῦ Λε-
βίτου παλλακίδος, δι' ἣν πολέμου γεγονότος ἐμφυ-
λίου, πολλὰ κατεφθάρησαν μυριάδες.

Οὐαί, ἐκδικήσεις σου ἦκαν· νῦν ἔσονται
κλαυθμοὶ αὐτῶν. Ὡς πατήρ φιλόστοργος ἀνακλαί-
εται, δεικνύς, ὅτι οὐχ ἐκὼν κολάζει, ἀλλ' ἀναγκαζό-
μενος. Τοιαῦτα, φησὶν, ἡμαρτες, ὥστε ἐκδιᾶσθαι
με τὰς ἐκδικήσεις, καὶ κολάσεις· ἐπαγαγεῖν σοι ἦδη.
Νῦν γάρ, φησὶν, οὐ μετὰ πολλὸν χρόνον, ἔσονται
κλαυθμοὶ αὐτῶν, λιμνωτόνων, ὅπ' ἀλλήλων δαπα-
νωμένων ἀπλῶς, ὅπῃ τῶν ἐχθρῶν πάντα, ὅσα ἀνω-
τέρῳ εἴρηται, πασχόντων.

Μὴ καταπιστεύετε ἐν φίλοις, μηδὲ ἐλπίζετε
ἐπὶ ἡγνουμένοις. Ἀπὸ τῆς συγκοίτου σου φύλα-
ξαι, τοῦ ἀναθῆσθαι τι αὐτῇ, διότι υἱὸς ἀτιμᾶζει
πατέρα· θυγάτηρ ἐπαναστήσεται ἐπὶ τὴν μη-
τέρα αὐτῆς, νόμιζεν ἐπὶ τὴν πενθερὰν αὐτῆς,
ἐχθροὶ ἀνδρός (15) πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.
Ἐπειδὴ οἱ Ἰσραηλίται ἀμαρτάνοντες πρὸς Θεόν,
εἰτα τῶν προφητῶν ἀκούοντες ἀπειλοῦνται αὐτοῖς
φοβερὰ τινα, ἐπὶ πληζόν ταῖς τῶν οἰκείων βασιλείων
δυνάμεσι καὶ ἄλλαις ἀνθρωπίναις ἐπικουρίαις,
φίλους ποιοῦμενοι, τοῦτο μὲν τοὺς γειτόνας βασι-
λεῖς, τοῦτο δὲ τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς
Ἀσσυρίους, ὡς ἐν τῇ Ὠσῇ εἴρηται· παραινέει αὐ-
τοὺς μὴ τοιαῦται ἐλπίσιν ἐξαπατᾶσθαι. Ἐν γὰρ τῷ
καρῷ τῶν δεινῶν οὕτε φίλος φίλου προσηύχεται,
οὕτε ἀρχὸν ἀρχομένου, οὐθ' οἱ καθ' αἶμα (16) οἰ-
κεῖοι ἀλλήλων· ἀλλ' ἕκαστος τὸ συμφέρον πραγμα-
τεύσεται· αὐτῷ, εἰ γε μέλλοι βλάψαι (17) τὸν οἶκον
ὅσατον. Ἀλλὰ καὶ ἐπαναστήσεται, καὶ τὰ τῶν ἐχ-
θρῶν πρὸς αὐτὸν ἐπιδείξεται. Ὅτε γὰρ ὁ τῆς φύ-
σεως Πλάστης ὀργίζεται τινι, τότε τῆς φύσεως νό-

A præbet, id ei largiens, ut victor in causa discedat,
quod est ipsimet litigatori optatissimum.

VERS. 4. Et auferam bona eorum, quasi linea co-
medens, et ambulans super regulam in die specular.
Quoniam, ait, talia facinora patrat populus meus,
principes simul et subditi, auferam talis populi bona,
disperdam scilicet, ut intra lignum lineæ quæ gra-
ditur per regulam, ligni videlicet ipsius longitudi-
nem, ipsumque consumit. Idque fiet tum temporis,
cum ego te inspiciam. Speculam enim vocat Dei
inspectionem atque visitationem, ut est apud Da-
videm, 313 Facies Domini super facientes mala⁸⁸.
Quidam autem hoc modo: Bona tua, inquit, disper-
dam, lineæ scilicet instar consumam; incedamque
per regulam, Justitiam nimirum, neutram in partem,
nec ad dexteram nec ad sinistram vergens, ut in
diebus specular, collis videlicet Gabaz, ubi flagi-
tium in Levitæ concubinam patratum est⁸⁹, pro-
pter quam, orto intestino bello, multa hominum
millia cæsa sunt atque sublata.

Væ, ultiones tuæ renerunt: nunc erit fletus eorum.
Luget uti pater amantissimus, ostenditque se non
sponte sua homines punire, sed invitum. Talia,
inquit, ac tanta scelera patraſti, ut de te vindictam
atque supplicium sumere plane cogar. Nunc enim
ait, non post multum temporis, audientur eorum
fletus, qui fame laborantes, se invicem perditum
ibunt, patienturque ab inimicis, quæcumque supra
C diximus.

VERS. 5, 6. Nolite credere in amicis, neque spera-
tis in ducibus. Ab ea quæ cubat tecum, cave contere-
dere quidquam ei. Quia filius contumeliam facit pa-
tri: insurgit adversus matrem suam, nurus contra
socrum suam, inimici viri omnes domestici ejus.
Quoniam Israelitæ in Deum inique se gerebant,
iidemque, cum horrenda quædam eis supplicia pro-
phetæ minitarentur, in regum suorum potentia,
aliorumque hominum auxiliis confidebant, sædus
percutientes cum finitimis regibus modo, modo
cum Egyptiis, et ipsis Assyriis, ut apud Oseam
dicitur: monet eos, ne se istiusmodi spe decipi
patiantur. Ubi enim advenit suppliciorum tempus,
nec amicus oppressum amicum proteget, neque
consanguineus consanguineum; sed suum quisque
commodum captabit, vel si familiarissimum quem-
quæ sit læsurus. Propterea in hunc ipsum insur-
get, et hostilem in eum animum præferet. Cum
enim naturæ conditor Deus alicui succenset, tum,
si libitum ei fuerit, ipsius ira naturæ leges (18)
invertit. Verumtamen ne il quidem ipsi, qui suos

⁸⁸ Psal. xxiii, 17. ⁸⁹ Jud. xiv, 24.

Varie lectiones et notæ.

(14) Καταφθερῶ. Cod. Bav.

(15) Ἄνδρες, viri. Cod. Ven.

(16) Προσηύχεται δωκομένου, οὐθ' οἱ καθ' αἶμα. Cod. Bav.

(17) Προμηθεύμενο: αὐτῷ, οὐ φροντίζει, εἴγε μέλλει λαμβάνειν. Cod. Ven. Sed scribendum puto

βλάπτειν pro λαμβάνειν.

(18) Permittit nimirum, ut homines vel ipsas na-
turæ leges pervertant eisque contraria agant. Cæ-
terum quod naturalis ratio dicit, idem semper est,
nec ullam subire potest mutationem.

in parentes, supplicio a Deo plectendos, insurgunt, divinam iram effugere poterunt. Si enim et ii, qui nullo consanguinitatis jure nobis conjuncti sunt, a Deo puniuntur, cum nos affligunt, licet eorum potestati tradamur; multo profecto magis supplicio plectentur ii, qui naturali aliquo vinculo nobis conjunguntur. Non enim id agunt Deo parentes obsequentesque, sed sua quisque improbitate atque nequitia ductus; quæ quidem improbitas ad aliquod usque tempus occultatur, sed tandem, Deo ita permittente, sese pròdit. Testatur id Absalon, qui cum 314 insurrexisset in patrem, qui Deum ad iram provocarat, non multo post pœnas dedit. Placandus igitur est naturæ Dominus, nec in consanguineorum amore nimium est confidendum. Sciendum tamen est, cum pietatis causa tale inter consanguineos dissidium oritur, laudabile esse, atque Christo pergratum; qui se ob id ipsum venisse dicit, ut talem divisionem inter homines mitteret. Filius enimvero contumeliis affecit patrem, cum Joannes et Jacobus, relicto patre, secuti sunt Jesum⁹⁰. Filia insurrexit in matrem, Nova scilicet Scriptura in Veterem, Spiritum inducens abrogansque litteram: Sponsa, Filio nuptia Ecclesia adversus socrum, Hebræorum scilicet, qui etiamnum mordicus jura sua tenent, Synagogam, quæ Patri jam antea nupserat. Hunc tantummodo Deum illa norat; nunc odit et hunc ipsum. *Qui enim non honorat Filium, neque Patrem honorat*⁹¹. Inimici erant Domini Jesu [qui vir, scilicet homo factus est, viriliterque se gessit adversus eum (21), qui in nobis fortis est], quotquot in ejus domo ac templo versabantur sacerdotes atque pontifices: *In propria enim venit, et nisi eum non receperunt*⁹²; quinimo nec ipsius fratres in eum crediderunt. Domus ipsius, uti Domini, est et mundus, qui eum odit. Is item, qui jampridem iniqui patris diaboli filius erat, patrem hunc suum contumeliis afficit, cum Evangelii gladium arripit, quo istiusmodi conjunctiones rescinduntur. Caro quoque, voluptatis peccati filia (in iniquitatibus enim concepti sumus, et in peccatis nascimur⁹³), insurgit adversus istiusmodi suam matrem, cum ejus nulla nos cura tangit, neque cupiditas capit; sed eam una cum pravis affectibus cupiditatibusque crucifigimus. Si vero et mundus materiæ filius est, huic autem copulata jampridem est cupiditas; insurgit et hæc adversus socrum suam materiam, cum laudabilem subit ab ea separationem.

Vers. 7. *Ego autem in Dominum respiciam; expectabo Deum Salvatorem meum: exaudiet me Deus meus.* Hæc de semetipso propheta dicit, eos exem-

λους ἡ ὀργὴ αὐτοῦ ἀλλοιοῖ (19), εἰ γε τούτο δόξει αὐτῷ. Οὐ μέντοι οἱ τοῖς ὑπὸ Θεοῦ κολαζόμενοι πατέρας ἐπανίσταμενοι παῖδες, οὐδὲ αὐτοὶ τὴν θεῖαν ὀργὴν ἐκφεύξονται· εἰ γὰρ οἱ μηδεμίαν οἰκειότητα φυσικὴν ἔχοντες πρὸς ἡμᾶς κολάζονται παρὰ Θεοῦ, δίδωσι ἡμᾶς κολάζουσι, καίτοι παραβόλονται αὐτοί· πολλὰ μᾶλλον οἱ κατὰ φύσιν συνημμένοι. Οὐ γὰρ ὡς ὑπηρετοῦντες τῷ Θεῷ τούτο ποιοῦσιν, ἀλλ' οἰκίαν κακίαν ἀποπιμπλάντες, ἥτις τίως μὲν ἐκρύπτετο, τοῦ Θεοῦ δὲ ἐνδόντος, ἐξεφάνη. Καὶ μαρτυρεῖ Ἀδελφῶν ἐπαναστάς· τῷ πατρὶ, παροργίσαντι τὸν Θεόν, δοῦς δὲ δίκην τὴν προσήκουσαν, οὐ διὰ μακροῦ. Τὸν οὖν τῆς φύσεως Δεσπότην ἐξέλειπτον, καὶ μὴ φυσικαῖς στοργαῖς ἐπιβαρβητέον. Πλὴν ἰστέον, ὅτι ἐπὶ τὴν τῆς εὐσεβείας λόγον ὁ διχασμὸς οὗτος τῆς φύσεως γίνηται, ἐπαινετός, καὶ τῷ Χριστῷ φίλος, τῷ εἰπόντι, ὅτι ἦλθεν εἰς αὐτὸ τούτο, ἵνα τὸν τοιοῦτον διχασμὸν ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐργάσται. Υἱὸς γὰρ ἡμίσεος πατέρα, ὅτε Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος, ἀφέντες τὸν πατέρα, ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ· θυγάτηρ ἐπανεστὴ ἐπὶ τὴν μητέρα, ἡ Νία ἐπὶ τὴν Παλαιάν, τὸ Πνεῦμα εἰσάγουσα, καὶ τὸ γράμμα ναταργούσα· νόμῳ, ἢ τῷ. Υἱὸς ἀρμοσθεῖσα Ἐκκλησίᾳ, ἐπὶ τὴν πνευθερὰν συναγωγὴν τῶν ἐν νομοφυλάκων (20) Ἑβραίων· ἢ τῷ Πατρὶ ἤρμεστο πρότερον, ἐκείνῳ ἐπιγινώσκουσα μόνον Θεόν· νῦν δὲ καὶ ἐκείνῳ ἀπέστερεψεν. Ὁ γὰρ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα. Ἐχθροὶ ἦσαν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, τοῦ γενομένου ἀνδρός, τουτέστιν ἀνθρώπου, καὶ ἀνδρὶσμένου πρὸς τὸν ἐν ἡμῖν ἰσχυρὸν, πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ τῷ ἱερῷ, ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς. Εἰς τὰ ἴδια γὰρ ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον· ἀλλ' οὐδὲ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐπίστευον εἰς αὐτόν. Οἶκος αὐτοῦ καὶ ὁ κόσμος ὡς Δεσπότην, δὲ μεμισήκεν αὐτόν. Καὶ ὁ πρὶν δὲ υἱὸς ὢν τοῦ κακοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἀτιμάζει αὐτόν, ἐπηνίκα τὴν τοῦ Εὐαγγελίου μάχαιραν λάβῃ, τὴν διχάζουσαν τὰς τοιαύτας συγγενείας. Καὶ ἡ σὰρξ, ἡ θυγάτηρ τῆς ἐξ ἀμαρτιῶν ἡδονῆς (ἐν ἀνομίαις γὰρ συνελήφθημεν, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκισσῆθημεν), ἐπανίσταται τῇ τοιαύτῃ αὐτῆς μητρὶ, ὅτε μὴ ποιούμεν αὐτῆς πρόνοιαν εἰς ἐπιθυμίαν, ἀλλὰ σταυρούμεν αὐτὴν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Εἰ δὲ καὶ ὁ κόσμος υἱὸς τῆς ὕλης, τούτῳ δὲ συνεζύγῃ πρώην ἢ αἰσθητοῖς· ἐπανίσταται καὶ αὕτη τῇ πνευθερᾷ (22) αὐτῆς ὕλῃ, ἐπηνίκα τὸν ἐπαινετὸν ὑψίσταται διχασμὸν.

Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ Κυρίῳ ἀποσκοπῶ (23), ὑπομένω ἐπὶ τῷ Σωτηρὶ μου· εἰσακούσεται μου ὁ Θεός μου. Ὁ προφήτης ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ λέγει,

⁹⁰ Joan. i, 37. ⁹¹ Joan. v, 23. ⁹² Joan. i, 11. ⁹³ Psal. l, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(19) Τότε καὶ τοὺς λογισμοὺς· ἡ ὀργὴ αὐτοῦ ἀλλοιοῖ, tum et cogitationes ira ejus immutat Cod. Bay.

(20) Νομοφυλάκων, Cod. Ven.

(21) Appetitum scilicet, vel dæmonem, ἢ τὸν

θάνατον, vel mortem. Per unum enim hominem peccatum intravit in universum mundum, et per peccatum mors.

(22) Τῆς πνευθερᾶς, Cod. Ven.

(23) Ἀποσκοπεῖν, Cod. Ven.

τύπον εκείνοις διδοῦς, ὅπως δεῖ πιστεῦναι εἰς τὸν Θεόν. Οἱ μὲν οὖν φίλοι, φησί, καὶ οἰκεῖοι, οὕτως ἔσονται ἄπιστοι, καὶ διὰ τοῦτο μάταιοι, οἱ ἐπ' αὐτοὺς ἐλπίζοντες· ἐγὼ δὲ πρὸς τὸν Κύριον ἀποβλέψω, καὶ τὴν ἐξ ἐκείνου ἀναμενῶ βοήθειαν, οὐχ ἡγουμένους θαρρύνων, οὐ φίλοις πεποιθώς, οὐ τινι τὸν κατὰ σάρκα οἰκεῖον ἐλπίζων. Καὶ πάντως οὕτως ἀδυστάτως ἐλπίζοντες· ἐπ' αὐτὸν, εἰσακούσεται μου.

Μὴ ἐπὶ χεῖρὲ μοι, ἡ ἐχθρὰ μου, ὅτι πέπτωκα καὶ ἀναστήσομαι. Διδάσκει τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος· τὸ πέρας, τὸ ἐπακουσθῆναι, φημί, παρ' αὐτοῦ, ἀναλαμβάνει τῆς Σιών τὸ πρόσωπον, καὶ πρὸς τὴν Ἰδουμαίαν ποιεῖται τοὺς λόγους, ἐλθρὸν ὅσαν αἰεὶ καὶ πολεμίαν. Μὴ ἐπὶ χεῖρες γὰρ, φησὶν· εἰ γὰρ καὶ πέπτωκα, συμφοραὶς περιπεσοῦσα, ἀλλ' ἀναστήσομαι αὐθις. Τινὲς δὲ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα ταῦτα λέγεσθαι φασί· Μὴ ἐπαγγέλλου, ὡς νικήσασά με· οὐ γὰρ διὰ τὴν σὴν δύναμιν (24) νενίκηκάς με· ἀλλὰ ἵδοτε πέπτωκα ἀπὸ τῆς ἐν Θεῷ στάσεως, μὴ ἐπιγινώσκουσα τὸν Θεόν (25)· ὁμως ἀναστήσομαι ἀπὸ τοῦτου τοῦ πτώματος. Πλὴν δοκεῖ μοι πρὸς τὴν Ἰδουμαίαν μᾶλλον λέγεσθαι ταῦτα, ὡς ἐκ τῶν κατωτέρω ὀφλόν. Εἴποι δ' ἂν καὶ ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία πρὸς τὴν συναγωγὴν· Μὴ ἐπὶ χεῖρὲ μοι, ἡ ἐχθρὰ μου, ἡ βδελυσσομένη τὰ ἔθνη· πέπτωκα μὲν γὰρ τῇ ἀμαρτίᾳ καὶ τῇ ἀσεβείᾳ, ἀλλ' ἐπιστρέψασα πρὸς Χριστὸν, ὃς ἐστὶν ἀνάστασις, ἀναστήσομαι.

Δίδωμι ἔάν πορευθῶ ἐν τῷ σκότει, Κύριος φῶς μου. Ἡ ἔάν τῷ σκότει τῶν συμφορῶν καὶ κακώσεων γένωμαι, φῶς μου ἔσται ὁ Κύριος καὶ παρασκευάσει με μὴ αἰσθάνεσθαι τοῦ τοιοῦτου σκότους· ἢ, ὅτι· Εἰ καὶ ἐσχοτίσθην τὸν νοῦν, τῷ ὅλῳ λέγουσα· Θεός μου εἰ σὺ· καὶ τῷ λῆψ'· Σὺ με ἐγέννησας· ἀλλ' οὖν φωτισθῆσομαι τῇ ἐπιγνώσει τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Καὶ ἡ Ἐκκλησία ἔρει· Κἂν ὑπὸ τοῦ σκότους τῆς ἀμαρτίας κατεχομένη, πορευομαι ἐν αὐτῇ, καὶ προκόπτω· ἀλλ' ὁ Κύριος ὁ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, αὐτὸς ἔσται μοι φῶς.

Ὁργὴν Κυρίου ὑποίσω, ὅτι ἡμαρτον αὐτῷ. Εἰς τὸ μέγεθος, φησί, τῶν ἁμαρτιῶν μου ἀποδέλπουσα, οἶδα τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον, καὶ ὑπομένω τὴν ὀργὴν τοῦ διὰ τὰς ἀμαρτίας· κολάζοντός με, τοῦτέστι, τὴν ἐκ τῆς ὀργῆς παιδείαν. Οὐ μὴν ἀχρι τέλους ἡ ὀργὴ ἐπιμένει· ὥστε μὴ ἐπὶ χεῖρες.

Ἔως οὐ δικαιώσει τὴν δίκην μου, καὶ ποιήσει τὸ κρίμα μου, καὶ ἐξάξει με εἰς τὸ φῶς, καὶ ὀφθαλμοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ἀναμενῶ, φησί, καὶ ὑπομένω, κολαζομένη διὰ τὰς ἀμαρτίας, ἕως οὗ τὴν δίκην, ἣν ἔχω πρὸς τοὺς θλίβοντάς (26) με, δικαιώσεται. Εἰ γὰρ καὶ αὐτῇ προσέκρουκα, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκείνους ἔχω δίκαια πολλὰ, ὅτι μηδὲν δεῖνδον ὑπ'

A pio suo docens, quemadmodum sit in Deo fiducia omnis locanda. Amici itaque et familiares adeo, inquit, infideles erunt; et ideo stulti, quotquot spem in hisce locatam habent. Ego vero Dominum aspiciam, ejusque opem expectabo, nullis neque praefectis confisus, nec amicis, nec alius consanguinitatis vinculo mihi conjunctis. Atque ita firma in eum spe defixum me Dominus exaudiet.

Vers. 8. *Ne insultes mihi, inimica mea, quia cecidi et resurgam.* Cum id per suam in Deo fiduciam se consecutum vates ostendisset, ut ab eo exaudiretur; rursus urbis Sion personam induit, et Idumaeam, implacabilem ipsiusmet Sion inimicam hostemque 315. sic affatur. Ne insultes, ait; etsi enim cecidi, in calamitates delapsa, rursus tamen resurgam. Quidam haec ad Babylonem dici autumant: Ne glories, quod me viceris; non enim me vicisti tuam per potentiam; sed quia ego a Deo descivi; Deum ipsum amplius non cognoscens; ab hoc tamen lapsus resurgam. Verum haec ad Idumaeam potius pertinere mihi videntur, ut ex iis quae inferius sequuntur, aperte liquet. Haec et e gentibus conflata Ecclesia dicere commode posset ad synagogam, Ne insultes, inimica mea, quae gentes odio habes; cecidi enim peccatis et impietate; sed ad Christum, qui resurrectio est, me convertam, atque resurgam.

Quia si ambulavero in tenebris, Dominus lux mea. Si nimirum in calamitatum afflictionumque tenebris versabor, Deus mihi lux erit, efficietque ut ejusmodi tenebrarum incommoda minime sentiam. Vel sensus est: Si tenebris obducta mea mens est, ligno dicens: *Deus meus es tu, et lapidi, Tu me creasti*; veri tamen Dei ac Patris cognitione perfusa illuminabor. Ecclesia quoque dicet: Elsi peccati tenebris obvoluta, in peccato ipso ambulem, et iniquitate proficiam; attamen Dominus qui dixit, *Ego sum lux mundi*, lux mihi erit.

Vers. 9. *Iram Domini sustinebo, quia peccavi ei.* Neorum, inquit, scelerum magnitudinem mecum ipse considerans, novi suppliciorum justitiam aequitatemque; propterea iram ejus (correctionem scilicet ab ira profectam) sustinebo, qui propter peccata me plectit. Haec tamen ira haud in perpetuum manebit. Quare ne insultes.

Donec ipse justificet causam, et faciet judicium meum et educet me in lucem, et videbo justitiam ejus. Perferam, inquit, et sustinebo supplicium, mea ob flagitia mihi inflictum, quoad ipse causam, quae mihi cum affligentibus me inimicis est, justam et aequam esse judicio suo confirmet. Elsi enim cum injuriis laccessivi, mihi tamen cum illis admo-

²⁴ Joan. xi, 25. ²⁵ Jerem. ii, 27. ²⁶ Joan. viii, 12.

Variae lectiones et notae.

(24) Οὐ γὰρ τῇ σὴ δυνάμει. Cod. Ven.

(25) Αὐτὸν, ipsum. Cod. Ven.

(26) Θλίβοντάς. Cod. Bav.

dum justa est expostulatio. Quippe cum nihil mali passi a me sint, adeo crudeliter me vexarunt. Ipse propterea me a servitutis tenebris, in libertatis lucem educet; *Et videbo justitiam ejus*, cum adeo me persequentes acerbo supplicio affecerit. Ecclesia quoque dicit: *Etsi mihi succenseat Dominus, meque utpote idola resque creatas colentem, in reprobum sensum tradiderit*⁹⁷; attamen æquo animo patiar, donec me per pœnitentiam, atque sacri fontis lavacrum, justam efficiat, proferatque judicium meum, hujusce mundi principem condemnans, et ad spiritale **316** me lumen Pater luminum educat, videamque justitiam ejus, Christum, qui nobis a Deo factus est justitia.

VERS. 10. *Et videbit inimica mea, et operietur confusione, quæ dicit: Ubi est Dominus Deus tuus?* Idumæa, inquit, meam felicitatem videbit, Deique erga me benignitatem cernens, pudore suffundetur, quæ nunc eum uti debilem incusat, et ita viribus destitutum, ut ab inimicis eruere me nequeat.

Oculi mei videbunt eam. Non ipsa modo meam felicitatem videbit, sed et ego ipsius miseras intuebor. Non enim omnino suppliciorum immunis evadet.

VERS. 10, 11. *Nunc erit in conculcationem, sicut lutum in viis. Dies lituræ lateris, deletio tua dies illa.* Quemadmodum, ait, jacens in viis lutum, præsertim quod liniendis lateribus præparatur, proteritur atque conculcatur ut mollius effectum, designato operi accommodetur, ita et tu ab omnibus conculcaberis, eritque dies illa tui obliteratio. Ecclesia quoque dicere queat: Pudore suffundetur inimica mea, cum gloriam videbit, qua per sacri fontis lavacrum donata sum; et oculi mei vicissim eam, in futuro ævo in ignem conjectam, videbunt. *Filii enim regni ejicientur foras*⁹⁸, atque ego in eorum locum suffecta, cum Abraham, Isaac et Jacob versabor. Interim ipsa despectui omnibus erit, non secus ac lutum, quod proteritur in viis et assidue conculcatur; idque vel maxime si liniendis lateribus præparari debeat. Dixit item Dominus: Jerusalem, ab gentibus conculcaberis; eritque dies illa, qua conculcaberis tui deletio. Talis dies est et Christus; quippe qui ab Judæis crucifixus, factus est eorum excidium. Hæc omnia et communis omnium nostrum natura apte dicere potest ad inimicam suam, dæmonum turbam, necnon uniuscujusque anima, quam suorum pœnitere incipiat peccatorum.

⁹⁷ Rom. I, 28. ⁹⁸ Matth. VIII, 12.

Varie lectiones et notæ.

- (27) Νοσθόν. Cod. Bav.
 (27*) Ὁ ἐχθρὸς, inimicus. Cod. Ven.
 (28) Περιβαλεῖ τὴν αἰσχύνην. Cod. Ven.
 (29) Τῆς αὐτῆς. Cod. Ven.
 (30) Scribendum puto ἐξῆ· vel si retineri placeat, ἔσται, legendum, quod sequitur, πατηθή-

A ἐμοῦ παθόντας, οὕτως ἀπανθρώπως ἐχρήσαντό μοι. Καὶ ἐξάξει με εἰς τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τοῦ σκότους τῆς δουλείας. Καὶ ὄψομαι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, οἷ τοὺς οὕτως ἀδίκως ἐπιτιθέντας μοι ἐτιμωρήσατο. Ἐρεῖ δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία· Εἰ καὶ ὥργισθ μοι Κύριος, καὶ ἀπωσάμενος ὡς τοῖς εἰδώλοις λατρεύσασαν, καὶ τῇ κτίσει, εἰς ἀδόκιμον νοῦν παρέδωκέ με· ἀλλ' ὑπομενῶ, ἕως οὗ δικαιοῦσαι με μετανοίας καὶ βαπτίσματος, καὶ ποιήσει τὸ κρῖμά μου, κατακρίνων τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου, τὸν πλανήσαντά με, καὶ ἐξάξει με εἰς τὸ φῶς τὸ νοητὸν (27) ὁ Πατὴρ τῶν φώτων. Καὶ ὄψομαι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ τὸν Χριστὸν, ὃς ἐγεννήθη ἡμῖν δικαιοσύνη ἀπὸ Θεοῦ.

B Καὶ ὄψεται ἡ ἐχθρὰ (27*) μου, καὶ περιβαλεῖται αἰσχύνην (28), ἡ λέγουσα πρὸς με· Ποῦ Κύριος ὁ Θεός σου; Ἡ Ἰδουμαία, φησὶν, ὄψεται τὴν ἐμὴν εὐμερίαν, καὶ καταισχυνθήσεται, βλέπουσα τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ ἐμὲ χρηστότητα, ἡ νῦν ἐνειδίζουσα τοῦτον, ὡς ἀσθενῇ, καὶ μὴ δυνάμενόν με βύσασθαι τῶν ἐχθρῶν.

Οἱ ὀφθαλμοί μου ἐπόψονται αὐτήν. Οὐ μόνον, φησὶν, αὕτη τὴν ἐμὴν εὐμερίαν ὄψεται, ἀλλὰ καὶ γὰρ τὴν αὐτῆς (29) δυσπραγίαν ὄψομαι· οὐ γὰρ ἀτιμώρητος ἔσται.

C Νῦν ἔσται ὡς καταπάτημα, ὡς πηλὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐν ἡμέρᾳ ἀλοιφῆς πλίνθων ἐξάλειψίς σου ἡ ἡμέρα ἐκείνη. Ὡς περ, φησὶν, ὁ ἐν ταῖς ὁδοῖς πηλὸς καὶ μάλιστα ὁ εἰς ἀλοιφήν πλίνθων παρασκευαζόμενος, καταπατεῖται, ὡς ἂν εὐθρυπτότερος γένηται, καὶ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ ἔργον· οὕτως καὶ σὺ ὑπὸ πάντων καταπατηθήσῃ, καὶ ἐξάλειψίς σου ἔσται· ἡ ἡμέρα ἐκείνη. Φήσκει δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία, οἷ Καταισχυνθήσεται ἡ ἐχθρὰ μου, ὁρῶσα τὴν δόξαν, ἣν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἐνέδουμαι· καὶ οἱ ὀφθαλμοί μου ἐπόψονται μὲν αὐτήν, καὶ ἐν τῇ μέλλοντι εἰς τὸ πῦρ ἀποπεμπομένην. Οἱ γὰρ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκρίθησονται ἔξω, ἐμοῦ ἀντισταγομένης, καὶ τατοιομένης μετὰ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ. Καὶ νῦν δὲ ἔσται ὑπὸ πάντων καταπροσπομένη, ὡς καταπάτημα, ὡς πηλὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς, ὃς πατεῖται συνεχέστερον, καὶ ἄλλον εἰπερ εἰς πλίνθων ἀλοιφήν παρασκευάζεται. Εἶπε δὲ καὶ ὁ Κύριος· Ἔσται (30) Ἰερουσαλὴμ πατουμένη ὑπὸ τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη, καθ' ἣν πατηθήσῃ, ἡ τελευταία, ἔσται ἐξάλειψίς σου. Ἡμέρα καὶ ὁ Χριστός (31), ὃς ἐγένετο αὐτῶν (32) ἐξάλειψις, σταυρωθείς (33) ὑπ' αὐτῶν. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων φύσις ἔχει καιρὸν λέγειν πρὸς τὴν ἐχθρὰν αὐτῇ τῶν δαιμόνων πλὴθύν, καὶ ἡ ἐκάστω ψυχῇ, ὀρεζαμένη (34) μετανοεῖν.

οὔται.

(31) Καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, et Dominus Jesus Christus. Cod. Bav.

(32) Ἐξ αὐτῶν. ex ipsis. Cod. Bav.

(33) Deest σταυρωθείς, crucifixus, in Cod. Ven.

(34) Ἀρεζαμένη. Cod. Ven.

Καὶ ἀπώσεται νόμιά σου ἡ ἡμέρα ἐκείνη. **A** Τούτέστιν, οἱ παράνομοι σου νόμοι καταλυθήσονται. Πού γὰρ λατρεύσεις, ἢ πῶς τοῖς εἰδώλοις καὶ τὰ ἐπὶ τῇ λατρείᾳ αὐτῶν νόμιμα ἐκτελέσεις, εἰς ἀφανισμόν οὕτω παραδεδομένη; Ἀλλὰ καὶ ὁ Χριστὸς τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἀπίστατο τὰ νόμιμα τῶν Γραμματέων.

Καὶ αἱ πόλεις σου ἥξουσιν εἰς συγκαλισμόν. Τούτέστιν, εἰς πολιορκίαν καταντήσουσιν, δὲ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων γέγονεν.

Καὶ αἱ πόλεις σου ὅχυρα εἰς διαμερισμόν Ἀσσυρίων. Ἐντεῦθεν δηλοῦται, ὅτι οὐ τῇ Βαβυλωνί, ἀλλὰ τῇ Ἰδουμαίᾳ ἀρμόζει πάντα τὰ περὶ τῆς ἐχθροῦ; ῥηθέντα. Οὐ γὰρ δὴ ποὺ αἱ πόλεις τῆς Βαβυλωνος ἐδόθησαν εἰς διαμερισμόν Ἀσσυρίων. (35) ἀλλ' αἱ τῆς Ἰδουμαίας διεμερίσθησαν, τούτέστι, διηρπύγησαν (36) ὑπὸ Βαβυλωνίων, ἢ κατεκληρονομήθησαν ἄλλῃ ὑπὸ ἄλλου, εἰ μὴ τις Ἀσσυρίους ἔραϊ Νήζους τε καὶ Πέρσας. Ἐἶχον πόλεις ὅχυράς οἱ Ἑβραῖοι, τὰς νομικὰς ἐντολὰς καὶ παρατηρήσεις, ἀλλὰ παρεδόθησαν εἰς διαμερισμόν τοῖς Ἀσσυρίοις, ἥτοι τοῖς ἔθνεσι. Μερίζομεν γὰρ ἡμεῖς νῦν καὶ διχοτομοῦμεν τὸ γράμμα ἀπὸ τοῦ πνεύματος. Εἶχε καὶ πόλεις ὅχυράς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, τὰ φιλόσοφα δόγματα καὶ τὰ μαγικά· ἀλλὰ τοῦ Παύλου ἐν Ἀθῆναις γενομένου καὶ ἐν Κορίνθῳ, καὶ καταγγελλαντος τὸν ἀγνωστον ἐκείνοις Θεὸν Ἰησοῦν (37) Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον· ὁ Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος, καὶ οἱ ἐν Κορίνθῳ σοφοί, οἱ πρότερον ἐπ' αὐτοῖς μεγαλοφρονοῦντες, διεμερίσαντο ταῦτα· τὸ μὲν ἑξωτερικὸν αὐτῶν καὶ θεωρητικὸν δεξάμενοι, ὅσον δὲ εἰς δαίμονας φέροι, καὶ πλάνην, καὶ ἀπωλείας βυθὸν, ἀπωσάμενοι. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἐφέσῳ οἱ ἐὰν περιεργα πράξαντες, τὰς μαγικὰς αὐτῶν βίβλους κατέκαυσαν. Ἐχει δὲ καὶ ἐκάστη ψυχὴ γαῦρον φρόνημα καὶ ὕψηλόν, δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις παραβάλλεται· ἔχει δὲ καὶ πόλεις, τὰ συστήματα τῶν ἐν αὐτῇ διαφόρων τῆς κακίας εἰδῶν. Ὅταν οὖν τὸ ὕψηλόν ἐκείνου φρόνημα καὶ Ἀσσύριον μεταγάνῃ πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς οὐκαὶς ἀξίας, καὶ τὰ ἄνω φρονήσῃ, καὶ ἄξια τοῦ κατ' εἰκόνα· τηλικαῦτα παραδίδονται τῷ τοιούτῳ φρονήματι αἱ τῆς κακίας πόλεις εἰς διαμερισμόν. Μερίζων γὰρ τὴν κακίαν εἰς ὑπερβολὰς καὶ ἁλλεψείας δὲ τὰ ἄνω φρονῶν νοῦς, εὐρίσκει τὴν τῶν ἀρετῶν μεσότητά.

Ἀπὸ Τύρου, ἕως ποταμοῦ Συρίας. Ἐπειδὴ καὶ ἄλλαι περίοικοι πόλεις ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἐπέχειρον συμφοραῖς, μέμνηται καὶ Τύρου, καὶ Συρίας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοῖς Βαβυλωνίοις ἐκπορθηθεισῶν. Λέγει δὲ καὶ τίνες αὐταί, δημοποιῶν αὐτάς ἀπὸ τῶν ὀρίων. Ποταμὸν μέντοι Συρίας τὸν Εὐφράτην λέγει.

³⁵ Act. xvii, 27. ³⁷ Act. xix, 19.

Variae lectiones et notae

(35) Cod. Bav. addit: οἱ γὰρ Βαβυλώνιοι ἦσαν Ἀσσύριοι, Babylonii enim erant Assyrii.

(36) Διηρπύγησαν, τούτέστι διεμερίσθησαν. Cod. Ven.

A Et atteret legitima tua dies illa. Iniquae videlicet tuae leges dissolventur; quomodo enim idola tua colere, lataque de eorum cultu jura servare poteris, ita male multata, penitusque deleta? Christus item sua per dogmata legalia praecepta sustulit, explositque Scribarum jura.

Vers. 12. Et urbes tuae munitae venient in conclusionem. Hoc est, in obsidionem incident, quod sub Judaeorum imperio contigit.

B Et civitates tuae munitae in divisionem Assyriorum. Hinc aperte liquet, omnia quae de inimica superius dicuntur, **317** non ipsimet Babylonii, sed Idumaeae convenire; non enim Babylonis urbes Assyriis dispartienda traditae sunt, sed Idumaeae civitates divisae sunt a Babyloniiis atque directae vel hereditate aliae ab aliis acquisitae, nisi forte quis Assyrios Medos atque Persas esse dicat. Urbes munitas habebant et Hebraei, legis videlicet caeremonias et observantias, sed Assyriis, hoc est gentibus, dispartienda traditae sunt. Nunc enim nos litteram a spiritu dividimus atque discernimus. Habebat urbes fortes atque munitas et humana natura, philosophica nimirum et magica dogmata; verum ubi Paulus Athenas attigit atque Corinthum et ignotum hominibus illis Deum, Jesum Christum, eundemque crucifixum praedicavit ³⁷: Dionysius Areopagita, Corinthique sapientes qui antea de se magnifice sentiebant, dogmata haec diviserunt amplectentes, quidquid ad contemplandam **C** exquirendamque veritatem confert, et rejicientes quod ad daemones, et in errore perditionisque barathrum ducit. Quotquot item Ephesi vana prodigia patrabant, magicos suos libros combusserunt ¹. Habet et unaquaeque anima sublimes elatasque cogitationes, quae Assyriis assimilantur: habet item urbes varias, scilicet vitiorum compages ac species. Cum ergo sublimis illa mens, Assyrio similis, ad suae dignitatis cognitionem perducitur, cogitatque superna et homine, ad imaginem Dei condito, plane digna: tum istiusmodi cogitationi ac menti dispartienda traduntur improbitatis atque nequitiae urbes. Mens enim, quae superna cogitat (38), vitia dividit in extrema quaedam, quorum in medio mediocritatem virtutemque sitam comperit.

A Tyro usque ad flumen Assyriae. Quoniam et aliae finitimae civitates Judaeorum de calamitatibus laetabantur, mentionem idcirco propheta facit et Tyri, et Assyriae, et aliarum quae a Babyloniiis eversa sunt, penitusque deletae. Quae quales fuerint, ex earum finibus clare demonstrat. Assyriae quidem flumen Euphratem vocat.

(37) Θεὸν καὶ Ἰησοῦν. Col. Ven.

(38) Virtus enim quaelibet inter nimium et parum sita est, ut praeclare docet Aristoteles in *Etic. ad Nicomach.*

Et a mari usque ad mare. A mari scilicet orientali usque ad occidentale

Et a monte usque ad montem. Ab Judæorum monte Carmelo usque ad Libanum. Omnes itaque interjectæ urbes a Babylonis diripiuntur, quæ Judæorum calamitatibus antea lætabantur.

Dies aquæ et tumultus. Quemadmodum scilicet aqua vehementi cum impetu fluens, strepitum edit, affertque trepidationem; ita et hostium exercitus, impetu facto, omnia irruiet, cuncta rumore ac formidine complens, urbesque prædictas devastabit.

318 VERS. 15. *Et erit terra in dissipationem cum habitatoribus suis.* Terra scilicet harum urbium et ipsa devastabitur, ferro ignique consumptis arboribus frugibusque; et simul ejus habitatores hostibus jugulandi tradentur.

Propter fructus adinventionum eorum. Causam adducit, cur hæc illis accident. Tales enim calamitates, ait, fructus eorum facinorum sunt. Terra facta est humana natura, suam ob inobedientiam, quippe quæ sibi dictum illud audivit, *Terra es et in terram reverteris*³, cogitatque terrena: quam quidem terram incolebant tenebrarum principatus atque potestates. At, ubi advenit dies aquæ et tumultus, spiritus videlicet ac sonitus, quo repleta domus est, ubi congregati erant apostoli, protinus evanuit naturæ labes, atque terrena cogitatio, simulque dispersi sunt qui talem cogitationem præseferebant. Non amplius enim uti mortales cogitamus, qui Spiritus gratiam accepimus atque servamus. Disperdit et uniuscujusque animam, terram factam dies aquæ, sacri nimirum lavacri, et lacrymarum, necnon dies tumultus, quem ipsi metanimæ injicit Verbum (41) eam præteritorum jam peccatorum poenitentem exagitans atque conturbans. Disperdit autem non ipsius naturam, sed fructus adinventionum ejus et institutorum. Hæc enim sola evanescent, non ipsius metanimæ natura atque substantia.

VERS. 14. *Pasce populum tuum in virga tua, oves hereditatis tuæ.* Cum finitimis gentibus prænuñtasset, quæ futura erant; populo deinceps prædicat futuram post reditum pacem tranquillitatemque, ad Israeliticam generationem omnem talia quodammodo satis: Hæc illi quidem; tu vero pasce tuum populum et hereditatis oves in virga tribus tuæ, scepro nimirum unius tribus tuæ, Judæ. Ex ea quippe prognatus Zorobabel, populum post reditum rexit.

Habitanter seorsum. Pacatam videlicet atque tranquillam vitam degentes, habentesque neminem,

³ Gen. III, 19.

Variae lectiones et notæ.

(39) Desunt verba καὶ θορύβου, et tumultus, in Cod. Ven.

Kal ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης. Ἀπὸ τῆς πρὸς ἑω χειμένης, ἄχρι τῆς πρὸς ἐσπέραν.

Kal ἀπὸ ὄρους ἕως τοῦ ὄρους. Ἀπὸ τοῦ τῶν Ἰουδαίων ὄρους τοῦ Καρμηλίου μέχρι τοῦ Λιβάνου. Ἀπασσι οὖν αἱ ἐν τῷ μέσῳ πόλεις ἀλώσονται τοῖς Βαβυλωνίοις, ἀπρότερον ἐπιχαίρουσαι τοῖς Ἰουδαίοις κακοῖς.

Ἡμέρα ὕδατος καὶ θορύβου. Τοντέστιν, ὥσπερ ὕδωρ μετὰ ροίῳ φερόμενον, καὶ θόρυβον ποιοῦν ὅτῳ; ἡ στρατιὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπελεύσεται, πάντα συνταράττουσα, καὶ τὰς ῥηθείας πόλεις πορθοῦσα.

Kal ἔσται ἡ γῆ εἰς ἀφανισμόν μετὰ τῶν κατοικούντων αὐτήν. Ἡ γῆ τῶν πόλεων τούτων καὶ αὕτη καταφθαρήσεται, τῶν τε δένδρων θρουμένων, καὶ τῶν καρπῶν φθειρομένων καὶ πυρπολουμένων· ἀλλὰ καὶ οἱ κατοικοῦντες· αὐτὴν σφαγὴ παραδοθήσονται.

Ἀπὸ καρπῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν. Τὴν αἰτίαν δείκνυσιν, ὅφ' ἥς ταῦτα αὐτοῖς συμβήσεται. Αἱ γὰρ τοιαῦται, ψῆσι, κακώσεις καρποὶ εἰσι τῶν ἔργων αὐτῶν. Γῆ γέγονεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, διὰ τὴν παρακοήν, ἀκούσασα τὸ, *Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*, καὶ τὰ τῆς γῆς φρονήσασα· κατήκοινοι δὲ ταύτην τὴν γῆν αἱ τοῦ σκότους ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι. Ἀλλ' ὅτε ἡμέρα γέγονεν ὕδατος καὶ θορύβου (39), τοῦ πνεύματος, ψῆμι, καὶ τοῦ ἤχου, ὃς (40) ἐκλήρωσε τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ οἱ ἀπόστολοι ἦσαν, ἠφανίσθη καὶ ἡ φθορὰ τῆς φύσεως, καὶ τὸ γίγινον φρόνημα μετὰ τῶν κατοικούντων αὐτὸ πρῶτον· οὐκέτι γὰρ ὡς θνητοὶ φρονοῦμεν· οἱ γὰρ τὸν τοῦ Πνεύματος χάριν δεξιόμενοι καὶ τηροῦντες. Ἀφανίζει καὶ τὴν ἐκάστου ψυχῆν, γενομένην γῆν, ἡ ἡμέρα τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τῶν δακρῶν, καὶ τοῦ θορύβου, ὃν ἐμποιεῖ αὕτη ὁ λόγος, κατασιῶν αὐτήν, καὶ ταραττων μεταμελουμένην ἐπὶ τοῖς προτέροις. Ἀφανίζει δὲ οὐκ ἀπὸ τῆς οὐσίας αὐτῆς, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν καρπῶν τῶν ἐπιτηδευμάτων· οὗτοι γὰρ ἀφανίζονται, ἀλλ' οὐκ ἡ φύσις τῆς ψυχῆς.

Ποίμαινε λαόν σου ἐν ράβδῳ φυλῆς σου, πρόβατα κληρονομίας σου. Τὰ ἐσόμενα τοῖς ὁμέροις ἔθνεσι προθεσπίας, προαγγέλλει· λοιπὸν τὴν μετὰ ἐπάνοδον εἰρήνην τῷ λαῷ, μονονοῦχ' ταῦτα λέγων πρὸς πάντας τὴν Ἰσραηλίτην [φύλιν] γενέειν, ὅτι Ἐκεῖνοι μὲν ταῦτα πείσονται· σὺ δὲ ποίμαινε τὸν λαόν σου, καὶ τὰ πρόβατα τῆς κληρονομίας σου, ἐν ράβδῳ φυλῆς σου, τούτέστι, τῷ σκήπτρῳ μῆδ' φυλῆς σου, τῆς τοῦ Ἰούδα. Ἐξ αὐτῆς γὰρ ὢν Ζοροβάβελ, μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐποίμαινε τὸν λαόν.

Κατασκηνοῦντας καταμόρας. Τοντέστιν, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ ὄντας καὶ μηδένα ἔχοντας τὸν

(40) Ὁ, qui (Spiritus). Cod. Bav.

(41) Seu ratio.

προπολεμοῦντα (42) · ἢ ὅτι μὴ ἐπιμηνυμένους τοῖς Ἀ
 ἔθνεσι, καὶ μανθάνοντας τὰ ἔργα αὐτῶν, ἀλλ' ἀμι-
 γαίς ὄντας ἐθνικῶν ἐπιτηδεύματων. Λέγει δ' ἂν καὶ
 πρὸς τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ · Ποίμαινε τὸν λαόν σου, τοὺς
 ἐκ περιτομῆς πιστεύσαντας, καὶ τὰ λοιπὰ πρόβατα
 τῆς κληρονομίας σου, τὰ ἔθνη δηλαδή, ἃ ἔδωκά σοι
 κληρονομίαν, ἐν τῇ ῥάβδῳ σου, οὐ τῇ κολαστικῇ, ἢ
 ὡς σκευὴ κираμείως συντρίβει τοὺς ἀπειθεῖς, ἀλλὰ
 τῇ παιδευτικῇ, ἢ ἐπισκεψέως ἐστὶ ῥάβδος. Ἐπισκέ-
 ψομαι γάρ, φησὶν, ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομιὰς (43)
 αὐτῶν · τὸ δὲ ἔλεός μου, οὐ μὴ διασκεδάσω
 ἀπ' αὐτῶν. Ποιμαίνονται τῇ ῥάβδῳ τοῦ σταυροῦ καὶ
 οἱ κατὰ Παῦλον δυνάμενοι λέγειν · Ἐμοὶ δὲ μὴ γέ-
 νοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου
 μου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύ-
 ρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. Οἱ δὲ τοιοῦτοι, καὶ κατα-
 μόνα· κατασκευοῦσι, πάσης ἀπηλλαγμένοι τῆς πρὸς
 τοὺς πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν τῶν πολλῶν προ-
 γμάτων σύγχυσιν προσπαθείας, καὶ μόνῃ προσλα-
 λούντες Θεῷ τῷ Κυρίῳ ἐν, καὶ ὑπὲρ τὸ ἐν, καὶ
 ἐνοσιδεῖς καὶ αὐτοὶ γινώσκοντες. Οὕτω καὶ Δαβὶδ,
 Καταμόνας εἰμι ἐγὼ, ἔλεγε· καὶ Ἱερεμίας · Οὐκ
 ἐκάθισα, φησὶν, ἐν συνεδρίῳ παιζόντων· καταμό-
 νας ἐκαθήμην.

Δρυμὸν ἐν μέσῳ τοῦ Καρμὴλου νεμήσονται,
 τὴν Βασανίτιν καὶ τὴν Γαλααδίτιν. Ἐπιπῶ
 τροπικῶς τοὺς ἀνθρώπους ἐκάλεσε πρόβατα, ἐπι-
 μένων τῇ τροπῇ, δρυμὸν ὀνομάζει καὶ νομὴν· ση-
 μαίνει δὲ δι' ὧν λέγει, ὅτι ἐν πάσῃ εὐετηρίᾳ ἔσου-
 νται. Ἡ τε γὰρ ὑπὸ τοῦ Καρμὴλου περιχομένη
 χώρα, καὶ ἡ Βασανίτις, καὶ ἡ Γαλααδίτις, τὰ πλεονα
 τῆς Παλαιστίνης ἦσαν μέρη. Ἵνα τοίνυν δηλώσῃ,
 ὅτι ἐν ἀφρόνοις ἀγαθοῖς ζήσουσι, τοῦ δρυμοῦ ἐμνή-
 σθη. Φασὶ γάρ τὰ πρόβατα ἐν τῷ δρυμῷ νεμόμενα,
 καὶ ὑπὸ τῶν βάλάνων τρεφόμενα, παίνεσθαι· ἐπεὶ
 καὶ ταῖς βάλάνοις ἐπιτρέχει, ἐνηδόμενα (45) τῷ
 καρπῷ. Ἐπεὶ δὲ Κάρμηλος ἐπὶ γνώσεως περιτομῆς
 ἑρμηνεύεται· Βασανίτις δὲ, αἰσχύνῃ· Γαλααδίτις
 δὲ, διαθήκης μετάθεσις· νεμήθησονται ταῦτα οἱ
 ὑπὸ Χριστοῦ (46) ποιμαίνόμενοι· τὸν μὲν Κάρμη-
 λον, ὡς ἐπιγινώσκοντες τὴν ἀληθῆ περιτομὴν εἶς ἐστὶ,
 καὶ ὅτι οὐχ ἡ τῆς σαρκὸς, ἀλλ' ἡ τῆς σκληροκαρ-
 δίας ἀπόθεσις, ἡ πνευματικὴ ἐστὶ (47) περιτομή, ἣν
 ὁ Θεὸς ἐπιζητεῖ, καθὼ εἴρηται· Περιτμήθητε (48)
 Θεῷ· καὶ, Περιτεμεῖσθε τὴν σκληροκαρδίαν·
 ὁμῶν· καὶ οὕτως μετὰ τὸ ἐπιγινῶναι περιτενόμε-
 νοι καὶ αὐτοὶ τὸ σαρκικὸν τῆς καρδίας φρόνημα,
 καὶ τὸ ἀπὸ γένεσως κληρομα· τὴν δὲ Βασανίτιν
 νεμήτονται, αἰσχυνόμενοι ἐπὶ τοῖς προσημαρτημέ-
 νοις, καὶ τὴν κατὰ Θεὸν λύπην ἔχοντες, ἥτις χαρὰν
 ἰώνιον κατεργάζεται· τὴν δὲ Γαλααδίτιν, ὡς τὴν

A qui oppugnaret: vel gentibus non permisti, nec
 eorum opera discentes, sed ab gentilibus discipli-
 nis institutisque prorsus alieni. Nec item celestis
 Pater ad Filium apte diceret: Pasce populum tuum.
 eos nimirum qui ex circumcisione Christo nomen
 dederunt; et reliquas hæreditatis tuæ oves, gentes
 videlicet, quas tibi dedi hæreditatem, in virga tua,
 virga scilicet non afflictionis, quæ ut vasa singuli,
 contumaces conterit, sed correctionis, quæ virga
 visitationis est: Visitabo, ait, in virga iniquitates
 eorum: misericordiam autem meam ab eis non avertam.
 Pascuntur virga crucis 319 et ii, qui cum Paulo
 dicere possunt, Mihi autem absit gloriari, nisi
 in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi
 mundus crucifixus est et ego mundo⁴. Tales homines
 B solitariam etiam vitam degunt, procul ab hominum
 frequentia negotiorumque sollicitudinibus remoti;
 qui quidem uno cum Deo atque Domino colloquen-
 tes, plures uno, simul et unius instar et (44) ipsi
 sunt. Ita et David: In solitudine, inquit, sum⁵, et
 Jeremias, Non sedi, ait, in concilio cum ludentibus,
 sed solitarius sedebam⁶.

Silvum in medio Carmeli, pascentur Basanitum et
 Galaaditum. Quoniam per verborum quamdam immu-
 tationem homines vocavit oves, eidem loquendi
 modo insistens, silvam memorat et pascua. Per
 hæc autem, quæ propheta dicit, eos in rerum om-
 nium affluentibus copiis fore denotat. Nam regio,
 quæ sub Carmelo continetur, et Basanitis et Gala-
 aditis, feraciores Palestinae partes erant. Ut ergo
 perspicuum fieret, eos in mensa bonorum copia iri
 circumfusum, silvæ mentio facta est. Nam quæ
 pascentur in silvis oves, quæque vescuntur glan-
 dibus, quibus maxime oblectantur, eas pingues
 fieri tradunt. Quoniam autem Carmelus idem sonat,
 ac cognitio circumcisionis; et Basanitis, turpitudine;
 et Galaaditis, testamenti translatio: pascent hæc
 omnia, qui a Christo ducuntur, Carmelum in
 primis, probe intelligentes, quæ sit vera circum-
 cisio, nec ignorantes non in carnis abrasione, sed
 in cordis duritiei remotione sitam esse circumci-
 sionem illam omnino spiritalem quam Deus quaerit,
 quemadmodum dicitur, Circumcidimini Deo, et,
 Circumcidite duritiam cordis vestri⁷, quod cum
 probe norint, amputant et ipsi carnalem cordis
 cogitationem, sibi que inditum a nativitate velum:
 pascent deinde Basanitidem, dum eos turpium fa-
 cinorum pudebit, cruciabitque dolor, ex intimo in
 Deum amore profectus, qui gaudium operatur sem-

³ Psal. LXXXVIII, 33.

⁴ Galat. vi, 14.

⁵ Psal. LIV, 8.

⁶ Jerem. xv, 17.

⁷ Jerem. xiv, 4.

Varie lectiones et notæ.

(42) Scribendum fortasse προσπολεμοῦντα.

(43) Ἀσθενείας, infirmitates. Cod. Ven.

(44) Quemadmodum Deus, qui persona multi-
 plex, natura unus est: ita et ipsi ὑπὲρ τὸ ἐν, su-
 pra unum, hoc est plures cum sint, spiritus tamen

atque charitate unius præ se speciem ferunt.

(45) Ἠδόμενα. Cod. Ven.

(46) Χριστῷ. Cod. Ven.

(47) Ἔσται, erit. Cod. Bav.

(48) Περιτμήθητι. circumcidere.

piturnum : Galaaditidem postremo, quippe qui testamenti translationem nacti, non amplius ipsismet legis verbis inhererent, neque rationis expertes victimas mactant, sed legis spiritum consecrantes, vitam in spiritu ducunt, offeruntque semetipsos Deo hostiam viventem atque sanctam *.

Vers. 15. *Juxta dies sæculi, et juxta dies egressionis tuæ de Ægypto, ostendam ip-sis mirabilia.* Dies sæculi vocans dies antiquos. Juxta veteres, ait, illos dies quibus opitulatus vobis sum, mirabilia ostendam hominibus, qui a captivitate domum redierunt. Et quemadmodum vobis, ex Ægypto exeuntibus, Palestinæ terram hæreditate possidentem tradidi; 320 ita et nunc regionis hujus imperio potiemini, terramque illam adeo feracem et amplam possidebitis. Christus item regit eos, qui ab ipso pascuntur, cum in hac vita, tum in futuro ævo sempiterno. Cum enim ii superna cogitent, eorumque talis sit vitæ ratio, qualis cœlicolis; cum ipsi mortui mundo sint, atque vicissim ipsis mundus, et in carne cum sint, minime secundum carnem militent : nonne talis vitæ ratio imago est illius, quæ in futuro ævo transigetur? Præterea quemadmodum veteres Hebræi a Pharaonis, in mare submersi, dura servitute liberati sunt, Rubrum ipsi mare transeuntes, et post maris Rubri transitum cœlitus descendentem mannam comederunt, bibuntque aquam e petra manantem : ita et nos, cum sub mystico Pharaone essemus, tenebrosi peccati principe, liberati ab hoc sumus, in sacri fontis lavacrum jam submerso, et post lavacrum hoc panem comeditimus, qui de cœlo descendit, carnem videlicet Verbi cœlestis ac Dei, bibimusque potum qui e petra manavit, Christi nimirum sanguinem. *Petra enim, ait, erat Christus* *. Quæ itaque apud eos contigerunt prodigia, tanquam figuræ quædam et imagines, hæc nostris temporibus completa esse propheta declarat. Mirabilia ostendit Deus et per apostolos, quemadmodum priscis illis temporibus per Moysen et Aaronem.

Vers. 16. *Videbunt gentiles et confundentur ex omni fortitudine sua.* Pristina scilicet sua de potestate detrudentur, quod summa eis dedecori erit : qui quidem, ait, vestrum aggredi non audebunt imperium, meam ergo vos providentiam considerantes, vel si aggrediantur, victi fractique, non amplius vobiscum dimicabunt. Idipsum passi sunt et dæmones, gentes implacabili contra nos odio flagrantes. Omnia enim illusionum genera, quibus antea ii vel maxime pollebant, per Christi adventum evanuerunt.

Imponent manus super os suum. Nihil amplius contra te loqui ausi, neque illudere, neque irridere, ut antea consueverant. Quinimo ne-

Α τῆς διαθήκης μετέθεσιν κατακλιρονομοῦντες· καὶ ἀντὶ τοῦ κατὰ τὸ γράμμα ζῆν, καὶ θυσίας ἀλόγους προσάγειν, κατὰ πνεῦμα ζῶντες, καὶ ἑαυτοὺς θυσίαν ζῶσαν ἁγίαν προσάγοντες τῷ Θεῷ.

Κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος, καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐξορίας σου ἐκ γῆς Αἰγύπτου, δεῖξω αὐτοῖς θαυμάσια. Ἡμέρας αἰῶνος τὰς ἀρχαίας ὀνομάζων, φησὶν, ὅτι Κατὰ τὰς ἀρχαίας ἡμέρας ἐκείνας, ἐν αἷς ἀντελαβανόμην ὑμῶν, δεῖξω θαυμάσια τοῖς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπαναλθοῦσι. Καὶ ὥσπερ ἐξεληθούσιν ἐξ Αἰγύπτου τὴν ἐν Παλαιστίνῃ γῆν κατακληροδοτήσα ὑμῖν· οὕτω καὶ νῦν ταύτης ἐγκρατεῖς ἔσεσθε, καὶ τὴν αὐτὴν γῆν κατακτήσεσθε. Προτίσται καὶ Χριστὸς τῶν ὑπ' αὐτῷ ποιμαινομένων, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον, ὥσπερ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Ὅταν γὰρ φρονῶσι τὰ ἄνω, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῶν τοιοῦτον ᾖ, ὡς ἐν οὐρανοῖς ὄντων, καὶ νεκροὶ ὡς τῷ κόσμῳ, καὶ αὐτοῖς ὁ κόσμος, καὶ ἐν σαρκὶ ὄντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατεύονται, οὐχὶ τῆς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος καταστάσεως· εἰκὼν ἐστὶν ἡ τοιαύτη διαγωγὴ ; Ἀλλὰ καὶ ὥσπερ οἱ πάλαι Ἑβραῖοι τῆς τοῦ Φαραὼ δουλείας ἠλευθερώθησαν καταποντισθέντος, αὐτοὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν διελθόντες, καὶ μετὰ τὸ διελθεῖν, ἐφαγόν τε τὸ ἐξ οὐρανοῦ μάννα, καὶ τὸ ἐκ πέτρας ἔπιον ὕδωρ· οὕτω καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τὸν νοητὸν ὄντες Φαραὼ, τὸν τῆς σκοτεινῆς ἀμαρτίας ἄρχοντα, ἀπηλλάγημεν τοῦτου, ἀποπνιγέντος ἐν τῷ βαπτίσματι· καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα, τὸν τε ἄρτον ἐσθίουμεν, τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα, τὴν σάρκα φημι τοῦ οὐρανοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ, καὶ τὸ ἐκ πέτρας πίνομεν πόμα, τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Ἡ γὰρ πέτρα, φησὶν, ἦν ὁ Χριστός. Οὕτως οὖν τὰ τυπικῶς αὐτοῖς συμβάντα θαυμάσια, δεῖκνυσι ἐφ' ἡμῖν ἀληθῶς. Ἐδείξε θαυμάσια καὶ διὰ χειρῶν τῶν ἀποστόλων, ὥσπερ ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἡμέραις διὰ Μωσέως καὶ Ἀαρὼν.

Ὁφθαλμοὶ ἐθῶν, καὶ κατασχυρῶσονται ἐκ πάσης τῆς ἰσχύος αὐτῶν. Τούτέστιν, ἐκπεσούνται τῆς προτέρας ἰσχύος αὐτῶν, ὃ μεγίστη αὐτοῖς αἰσχύνῃ καὶ ἡ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν προσβαλοῦσιν ὑμῖν, θεωροῦντα (49) τὴν ἐμὴν περὶ ὑμᾶς πρόνοιαν ἢ προσβαλόντα, καὶ ἡττηθέντα, οὐκέτι οὐ πολεμήσουσιν, ὡς ἀνίσχυρα γεγονότα. Τοῦτο καὶ οἱ δαίμονες ἔπαθον, τὰ ἄσπονδα πρὸς ἡμᾶς ἔθνη. Πάντα γὰρ τὰ εἶδη τῆς πλάνης αὐτοῖς (50), ἐν οἷς ἴσχυον πρῶτον, κατήρηται τῇ ἐπιδημίᾳ Χριστοῦ.

Ἐπιθήσουσι χεῖρας ἐπὶ στόμα αὐτῶν. Μὴ τολμῶντες εἰπεῖν τι κατὰ σοῦ, ἢ χλευάσαι, ἢ ἐπιγελάσαι, ὡς πρότερον. Ἀλλ' οὐδὲ οἱ δαίμονες δι' ἐγ-

* Rom. xii, 4. * I Cor. x, 4.

γαστριμύθων (51), ἡ δρυς, ἡ ἐτέρων τοιούτοτρο-
πων λαλοῦσι.

Τὰ ὤτα αὐτῶν ἀποκωφωθήσονται. Οὕτε ἐτέρων
λεγόντων καθ' ὑμῶν ἀνέξονται, ἀλλ' ὥς κωφοί
ἔσονται. Καὶ οἱ δαίμονες δὲ ἐκωφώθησαν, μὴ ἔχον-
τες, ὥς πρότερον, τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτούς.

Λαίξουσι χοῦν (53), ὥς θφεις, σύροντες γῆν.
Ἀντὶ τοῦ, συρόμενοι ἐπὶ γῆς. Πεσοῦνται γάρ, φησί,
κάτω, δίκην θρεων συρομένων ἐπὶ γῆς, οὐδὲ τὴν
κεφαλὴν ἄραι δυνάμενοι, διὰ τὸ κατεπηχέναι. Ἡ
τοῦτο λέγει, ὅτι οἱ θφεις μὴ εὐρίσκοντες ἐτέραν
τροφὴν, τὴν χοῦν διαλείουσι, καὶ σύρουσι τὴν γῆν,
τούτέστιν, εἰς τὸ στόμα διὰ τῆς γλώττης ἀναλαμ-
βάνουσιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ δαίμονες πρώην μὲν ἐν πᾶ-
σιν ἀνθρώποις τροφὴν εὕρισκον (πάντες γάρ ἡμαρ-
τον, καὶ ὀστεροῦντο τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐβασί-
λευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, ἐπὶ
τοὺς ἀμαρτήσαντας)· νῦν δὲ ἐν πᾶσι μὲν τροφὴν
οὐκ εὐρίσκουσι. Δικαιούμεθα γὰρ τῇ τοῦ Χριστοῦ
χάριτι, οὐ εἰς τὸν θάνατον βαπτίζομεθα· κατήργη-
ται δὲ καὶ ὁ θάνατος. Τὸν μέντοι χοῦν λαίξουσι, καὶ
τὴν γῆν σύρουσι, τοὺς ἀπίστους δηλαδὴ, καὶ τοὺς
κάτω κειμένους.

Ταραχθήσονται ἐν συγκλεισμῷ αὐτῶν. Συγ-
κλεισμοὶν αὐτῶν τὴν πανταχόθεν ὥσπερ ἐν πολιορκίᾳ
στένωσιν λέγει. Εἰς ἀμχανίαν οὖν, φησί, περιστή-
σονται, πανταχόθεν συγκλεισθέντες καὶ στενω-
θέντες. Καὶ ἐπὶ τῷ Χριστῷ οἱ δαίμονες ἐταράσ-
σονται, λέγοντες· *Τί ἡμῖν καὶ σοί*; καὶ παρεκάλουν,
ἵνα μὴ ἀποστελῇ αὐτοὺς εἰς ἄβυσσον, ἥτις ἦν συγ-
κλεισμός αὐτοῖς.

Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ Θεῷ ἡμῶν ἐκστησονται. Τού-
τός ἐστιν, ἐπὶ τῇ ἀφάτῃ σου περὶ ἡμᾶς χρηστότητι
ἐκπλαγῆσονται, ὅπως ἡλέησας τοὺς οὕτω σε παρ-
οργίσαντας.

Καὶ φοβηθήσονται ἀπὸ σοῦ. Οὐκ ἀπὸ τῆς
ὑμετέρας δυνάμεως ἔσται ὁ φόβος αὐτοῖς, ἀλλ' ἀπὸ
σοῦ. Ἡ, ὅτι· Σὺ φοβηθήσονται, καὶ ἐπιγινώσκονται σε
Θεὸν εἶναι φοβερὸν οἱ πρότερον τὰ εἰδῶλα φοβούμε-
νοι, καὶ σέβοντες αὐτὰ, καὶ θεοὺς ἰσχυροὺς· εἶναι
οἰόμενοι. Ἐξέστησαν καὶ αἱ ἀντικείμεναι (54) ду-
νάμεις· ἐπὶ τῷ Κυρίῳ Θεῷ τῷ μονογενεῖ, σάρκα λα-
θόντι, καὶ θεανθρώπῳ κληθέντι τὸ καινότατον, καὶ
ἐφοβήθησαν ἀπὸ σοῦ τοῦ Πατρὸς· τοῦτο δὲ καὶ ἀπ'
ἐκείνου φοβηθῆναι ἔστιν· ὁ γὰρ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ,
καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Καὶ δηλοῦσι μέχρι τοῦ νῦν,
ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ φεύγουσαι.

⁵¹ Matth. viii, 31.

Variae lectiones et notæ.

(51) Εν ἑγγαστριμύθους· hic appellat Interpres, quos alibi p. 9 ἀπὸ γαστρὸς φωνούντας dicit.

(52) Dodonæam scilicet, apud veteres celebra-
tissimam.

(53) Χεῖλα, manum. Cod. Bav.

A que per magos ariolosque, neque per quer-
cum (52), aliave similia. mali spiritus loquun-
tur.

Aures eorum surdæ erunt. Nec alios contra vos
loquentes sustinebunt, sed erunt uti surdi.
Dæmones quoque surdi quodammodo evaserunt,
cum non haberent amplius, qui eos, ut antea, invo-
carent.

VERS. 17. *Lingent humum, sicut serpentes, qui
trahunt terram.* Pro, qui humi volutantur; decident
enim, ait, serpentum instar, humi sese contor-
quentium; qui præ timore, ne caput quidem
extollere audent. Vel hoc ideo dicit, quia serpentes,
321 ubi cibum alium non inveniunt, humum
lingunt, trahuntque terram, hoc est in os per
linguam attrahunt. Dæmones quoque jampridem in
omnibus hominibus cibum inveniebant (peccabant
enim omnes, atque divina gloria destituebantur,
regnabatque propterea mors ab Adam usque ad
Moysen, et in peccatores irruit), sed ii nunc non
amplius in omnibus talem cibum inveniunt; justi
enim evadimus per Christi gratiam, cuius per
mortem sacri fontis unda lavamur, confractaque
mors est atque sublata. Humum propterea lingunt,
trahuntque terram, infideles scilicet homines, qui
humi volutantur.

Turbabuntur in conclusione sua. Conclusionem
vocat angustias, quæ undique eos, tanquam in
obsidione, premerent. Undique ergo conclusi, ait,
et obsidione cincti, summam ad inopiam redigen-
tur. Dæmones quoque in Christi conspectu turba-
bantur, dicentes, *Quid nobis, et tibi*? eundemque
rogabant, ut eos mittere nollet in abyssum, quæ
carcer eis erat.

Super Domino Deo nostro stupebunt. Ad ineffa-
bilem scilicet tuam erga nos humanitatem beni-
gnitatemque stupebunt, eo quod miseris eorum
fueris, qui adeo te ad iram provocarunt.

Et perierresient a te. Non ab nostra, inquit, po-
testate, sed a te metus eis incutietur. Vel ita: Te
timebunt, atque formidabilem te Deum esse intel-
ligent, qui antea idola reformidabant, eaque deos
fortes esse arbitrabantur. Obstupuerunt et ad-
versæ potestates ad prodigium hoc maximum, cum
Dominus Deus unigenitus carnem assumpsit, et
homo Deus vocatus (55) est; magnusque eis timor
incussus a te, Pater, est, proindeque et ab Uni-
genito ipso; siquidem Filius in Patre est, et Pater
in Filio. Quas quidem potestates ad hæc usque
tempora Christi nomen aversari, idque audientes
aufugere manifeste liquet.

(54) Ἐναντία, contraria. Cod. Ven.

(55) Vocatus nomine, quod erat et re. Cum enim
una Verbi persona duabus naturis distinctis præ-
dita esset, idem et Deus et homo vere erat.

VERS. 18. *Quis Deus, sicut tu, auferens iniquitates, et transcendens impietates his, qui reliqui sunt de hereditate tua?* Cum immensam Dei erga nos humanitatem propheta considerasset, vidissetque ipsum tanta eos misericordia dignatum, qui nefaria scelera, venia prorsus indigna, patrant; ingenti cum admiratione, tanquam ex populi persona, clamat, *Quis Deus, sicut tu?* Rationes enim non exigis patratum scelerum, sed iniquitates aufers, hoc est, Oblitteras atque deles, et impietates transcendis, hoc est, omnino negligis atque nihili facis. Hæc autem nobis præstas, qui superstitis ex populo tuo mansimus, quos, ut hereditatis tuæ reliquias, Babylone reducendos putasti. Per sacri item fontis lavacrum **322** aufert Deus iniquitates Hebraici populi reliquiarum, quæ ad salutem servantur, quibus de reliquiis dictum est illud, *Et reliquiae salvabuntur*¹¹; idemque per penitentiam transcendit eorum omnium impietates, qui sese desperationi non dederunt, sed bonæ spei reliquias aliquas in semetipsis custodierunt.

Et non tenuit in testimonium iram suam: quia cupidus misericordiæ est. Hæc similia sunt Davidicis illis dictis, *Non irascetur in perpetuum, nec in sæculum exardescet: non secundum iniquitates nostras fecit nobis, neque secundum peccata nostra retribuit nobis*¹². Ita et in præsentia propheta clamat, non retinere Deum iram, neque diu eam asservare in argumentum atque testimonium populi iniquitatum, propterea quia Deus misereri mavult et parere, quam arguere et punire.

VERS. 19. *Revertetur ab ira, et miserabitur nostri: demerget peccata nostra, et projicietur in profunda maris.* Quod per Isaiam Deus clamat, *Ego sum, qui iniquitates deleo, nec amplius iniustitiæ tuæ recordabor*¹³, id ipsum et hoc loco Michæas dicit, non modo condonaturum eum nobis peccata nostra, sed penitus oblitteraturum etiam a memoria sua, atque effecturum, ut ea perpetuæ oblivioni, quasi profundo mari tradantur. Id enim ostendit per ea: *Et projiciet in profunda maris.* Quemadmodum enim quod in profundum maris conjicitur, nostros omnino fugit oculos; ita et iniquitates perpetuæ Deus oblivioni tradet.

VERS. 19, 20. *Omnia peccata nostra dabit in veritatem Jacob, misericordiam Abraham, sicut jurasti patribus nostris juxta dies priores.* Omnia, inquit, peccata nostra in profundum maris conjiciet; ad antecedentia enim id referre oportet. Idque faciet, quo vera esse demonstret, quæ patriarchæ Jacob Deus promisit, et simul ostendat, misereri se cum Abrahami, tum ipsius seminis. Quemadmodum jurasti, inquit, Domine, talibus patribus nostris priscis temporibus. Iam et David: *Memor fuit in sæculum testamenti sui, verbi, quod mandavit in mil'e*

A *Τίς Θεός, ὡς περ σὺ, ἐξελθὼν ἀνομίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀδικίας τοῖς καταλοιποῖς τῆς κληρονομίας αὐτοῦ; Ἀποθέψας εἰς τὸ ἄφατον πλῆθος τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἰδὼν ὅπως τοὺς ἀσύγγνωστα παῖσταντας, ἐλέους τοσοῦτου ἤξιωσεν, ἀναφωνεῖ μετ' ἐκπλήξεως, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ. Τίς Θεός ὡς περ σὺ; Οὐκ ἀπαιτεῖ γὰρ τῶν πλημμελημάτων εὐθύνas, ἀλλ' ἐξαιρεῖς τὰς ἀνομίας, τούτέστιν, ἐξαλείφεις, ἀφανίζεις καὶ ὑπερβαίνεις ἀδικίας· τούτέστι παρορᾷ, ἐν οὐδενὶ λόγῳ ποιῇ. Ταῦτα δὲ ἐργάζῃ ἡμῖν τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐκ τοῦ λαοῦ, οὗς ὡς λείψανα τῆς κληρονομίας σου εὐδόκησας ἐκ Βαβυλῶνος ἐπαναγαγεῖν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐξαίρει τὰς ἀνομίας; τοῦ καταλείμματος τῶν Ἑβραίων, τοῦ εἰς σωτηρίαν τηρουμένου· περὶ οὗ γέγραπται· Τὸ κατὰ δόγμα σωθήσεται. Καὶ διὰ τῆς μετανοίας ὑπερβαίνει τὰς ἀδικίας τῶν ὅσων μὴ ὑπὸ τῆς ἀποργώσεως; ἡ χαλωτίσθησαν· ἀλλὰ χρηστότερας ἐλπιδος τινὰ λείψανα ἔσχον ἐν αὐτοῖς.*

Οὐκ ἐκράτησεν εἰς μαρτύριον ὀργῆς αὐτοῦ, ὅτι θελήτης ἐλέους ἐστὶ. Ταῦτα ἔοικε τοῖς ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ λεγέσιν· Οὐκ εἰς τέλος ἐργισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα μνησθεῖ οὐ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. Καὶ νῦν ὁ προφήτης βοᾷ, ὅτι τὴν ὀργὴν οὐ κατέσχε καὶ ἐφύλαξεν ἐπιπλεῖστον, εἰς ἐλεγχον καὶ μαρτύριον τῆς παρανομίας τοῦ λαοῦ, διότι θέλει μᾶλλον τὸ ἐλεεῖν, ἢ τὸ ἐλέγχειν καὶ κολάζειν.

Ἐπιστρέψει ἀπὸ τῆς ὀργῆς, καὶ οἰκτιρήσει ἡμῖν· καταδίδει τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ ἀποβιβάζονται εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Ὅπερ διὰ τοῦ Ἰσαίου βοᾷ ὁ Θεός λέγων, Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας (56) σου, καὶ οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ἀδικιῶν σου, τοῦτο καὶ νῦν φησι περὶ αὐτοῦ ὁ Μιχαῆας, ὡς οὐ μόνον ἀφήσει τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς μνήμης παντελῶς ἐκβαλεῖ, καὶ οὐκ ἐνί βυθῷ παραδώσει τῇ λήθῃ. Τοῦτο γὰρ παραδῆλοι διὰ τοῦ εἰπεῖν· Καταδίδει εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Ὅπερ γὰρ τὸ εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης ἀφίεμενον ἀφανὲς ἐστὶ παντελῶς· οὕτω καὶ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν λήθῃ παντελεῖ παραδώσει.

D *Πάσας τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν δώσει εἰς ἀλήθειαν τῷ Ἰακώβ, ἔλεον τῷ Ἀβραάμ, καθότι ὁμοιος τοῖς πατράσιν ἡμῶν κατὰ τὰς ἡμέρας τὰς ἐμπροσθεν. Πάσας, φησὶ, τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν δώσει εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης· κατὰ κοινὸν γὰρ δεῖ τοῦτο λαβεῖν. Ταῦτα δὲ ποιήσει εἰς τὸ φανῆναι ἀληθῆ, ἃ ἐπηγγεῖλατο τῷ Ἰακώβ, καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι ἔλεε τὸν Ἀβραάμ καὶ σπέρμα αὐτοῦ. Ὅπερ ὁμοίως, φησὶ, ὁ Κύριε, τοῖς τοιοῦτοις πατράσιν ἡμῶν ἐν τοῖς πάλαι χρόνοις. Οὕτω καὶ Δαβὶδ λέγει· Ἐμνήσθη εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ, ὁ κύριος*

¹¹ Rom. ix, 17. ¹² Psal. cii, 9. ¹³ Isa. xliii, 25.

οὗ ἐρετίσθητο εἰς χιλίας γενεάς, ὡς διέθετο τῷ Αβραάμ, καὶ τοῦ ὄρκου αὐτοῦ τῷ Ἰσαάκ. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρα Γραφή· Καταδύσει τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ ἀπορρίψονται εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, πάσας τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· καὶ ἄχρι τοῦ τοῦ Ἰσῆ· ὥστε νεῖσθαι, ἔτι λέγει ὁ προφήτης, ὡς ἄρα ὁ Θεὸς καταδύσει τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· καὶ ἐπαναλαβὼν διὰ πλείω σαφήνειαν φησιν· Οὐ τάσδε ἢ τάσδε, ἀλλὰ πάσας. Ἀπ' ἄλλης δὲ πάλιν ἀρχῆς· Δώσεις δ. λ. ἡμεῖς σου τῷ Ἰακώβ, καὶ τὰ ἐξῆς· τούτῃστιν, Ὅταν τοῦτο ποιήσῃς, δώσεις ἀναμφιλόγως τὴν ἀληθειάν σου τῷ Ἰακώβ. Εἰ δὲ ὁ νόμος ὁρηγὴν κατεργάζεται παραβαινόμενος (οὗ γὰρ οὐκ ἔστιν ὁ νόμος, οὐδὲ παράδοσις)· μαρτύριον δὲ λέγεται ὁ αὐτός, ὡς διαμαρτυρούμενός τε τῷ λαῷ, ἃ δει πράττειν, καὶ μὴ· καὶ ὅτι εἰ μὴ τὸν Θεὸν θεραπεύουσι, τάδε καὶ τάδε πείσονται· ὅρα, τί φησιν, ὅτι οἰκτιρῶν καὶ ἐλεημῶν ὢν, οὐκ ἐκράτησε τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, ἦν ὁ νόμος κατεργάσατο παραβαινόμενος ὅφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐπιστρέψει πρὸς ἡμᾶς οὗς ἀπεστράφη, καὶ σάρκα λαβὼν, ἐπὶ τῆς γῆς ὁρθήσεται, καὶ καταδύσει τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος κολυμβήθρῃ, καὶ ἀπορρίψονται εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, ἐνθαὶ τῆς ἁμαρτίας ἀρχηγός. Αὐτῷ γὰρ προσαναίμαχθησαν (57) αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν, καὶ αὐτός· ἔστιν ἄγιος ὑπὲρ αὐτὸν δοῦναι λόγους, ἀνθ' ὧν τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα ταῦται· κατεμάλυνεν. Ἀλλὰ γὰρ χάρις τῷ καὶ τοὺς πάλαι ἐλεήσαντι, καὶ ἡμᾶς ἐλεοῦντι, καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης τῶν αὐτοῦ οἰκτιρῶν ἀπορρίπτονται καὶ ἀφανίζονται· ὅς καὶ δῶν ἡμῖν τοῦ τε Ἰακώβ τὴν ἀρετὴν μιμουμένοις περὶνσαι τὰ πάθη διὰ τῆς πρακτικῆς, τοῦ τε Ἀβραάμ ζηλωταῖς γενομένοις μὴ συναπαρτῆναι τοῖς φθαρτοῖς τούτοις, καὶ ταῦτα θεοποιῆσαι διὰ τῆς πρὸς αὐτὰ σχέσεως· ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς τούτων ἀνωμαλίας πρὸς αὐτὸν ἀναδραμεῖν, καὶ τὴν αὐτοῦ ἀσάλευτον βασιλείαν, ὥστε καὶ πατέρας κληθῆναι πολλῶν ἔθνων, γεννηθέντων ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦ διδάσκεισθαι παρ' ἡμῶν τὸ καλόν, καὶ διὰ τοῦ ζηλοῦν ἡμᾶς ἐπὶ τῷ ἀγαθῷ βίω, ἐν ᾧ καὶ στηριχθεῖμεν διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Μιχαῖας ἐρμηνεύεται ταπεινῶσις, ἢ ταπεινούμενος. Οὗτος ἦν ἀπὸ Μοραθί, ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ, καὶ πολλὰ ποιήσας τῷ Ἀχαάβ, ὑπὸ Ἰωάβ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἀνηρέθη κρημνῷ, ὅτι ἤλεγχεν αὐτὸν ἐπὶ ταῖς ἀσεβείαις τῶν πατέρων αὐτοῦ· καὶ ἐτάφη ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ μόνοις, σύνεγγυς πολυάνδρου Ἐνακίμ.

Τέλος τοῦ εἰς τὸν προφήτην Μιχαῖαν συντάγματος, ἀπὸ φωτὸς τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας κυροῦ Θεοφυλάκτου.

¹¹ Psal. civ, 8, 9.

Variae lectiones et notæ

(57) Προσενέχθησαν. Cod. Ven.

A generationes, quod disposuit ad Abraham, et iuramenti sui ad Isaac¹¹. Est et alia Scriptura: Demergit peccata nostra, et abijciuntur in profundum maris, omnia peccata nostra. Atque hic sistenda oratio est, ut prophetae sensus sit, demersurum Deum peccata nostra; quod ut clarius dicat, repetens, Non hæc, ait, aut hæc, sed omnia. Alio autem orationis initio facto, subjicit, Dabis veritatem tuam Jacob, et quæ sequuntur. Scilicet cum hoc facies, fidem profecto Jacob datam liberabis. Si vero legis violatio parit iram, ubi enim non est lex, neque violatio legis esse potest; **323** si lex eadem testimonium dicitur, propterea quia populo testatur, quid agendum sit, quidve fugiendum, denuntiatque, ni Deum colant, hæc et hæc eos mala passuros: animadvertite quid per hæc Deus dicere velit. Inquit nimirum se, cum patiens sit atque misericors, haud retinere iram, quam ei legis violatio movit, sed conversurum se ad nos, quos jam deseruerat, assumptaque carne, in terris versaturum, demersurumque peccata nostra in sacri fontis lavacrum, et in profundum maris conjectum iri peccata nostra, quo in mari demersus jacet peccati princeps et auctor. Ejus quippe ductu patrata sunt peccata nostra; proptereaque dignus est, qui poenas horum peccatorum luat, quibus Dei opus contaminavit. Sed grates agantur ei, qui priscorum hominum nostrumque simul misertus est, quique peccata nostra in profundum maris, suæ videlicet misericordiae, conjecit, penitusque delevit. Faxit idem Deus, ut Jacob virtutem æmulantes, pravos animi affectus per virtutis exercitationem supplantemus, et Abraham imitatores facti, non inhiemus vietis atque caducis hujusce mundi bonis, neve ea quasi numina, præ nimio in ipsa studio colamus, sed potius ab horum inconstantia ad eum ejusque immobile regnum convelemus. Quo fiat, ut et patres multarum gentium appellemur, a nobis progenitarum, eo quod a nobis doceantur, quid æquum sit et honestum, æmulenturque nos, honestamque vitam nostram, in qua utinam confirmemur per gratiam ipsius Christi, cui una cum Patre et Spiritu sancto sit gloria nunc, et per omne ævum. Amen.

D Michæas idem sonat, ac humiliatio, seu, qui humiliatur. Hic erat ex regione Morathi, de tribu Juda, qui cum multa fecisset Achabo, demum ab hujusce filio præceps actus est, et interfectus, propterea quod eum, utpote patrum suorum impietatem consecretantem, reprehendit; sepultusque est in terra sua solus, propter viris abundantem Enacim.

Finis syntagmatis in Michæam prophetam, ex voce beatissimi archiepiscopi Bulgariæ domini Theophylacti.

APPENDIX AD THEOPHYLACTUM

MONITUM.

Operibus Theophylacti haud spernendam mantissam subijcimus, Vitam scilicet S. Clementis Bulgarorum archiepiscopi, anno 916 defuncti. Hujus Vitæ fragmentum ex codice Vaticano eiderat Leo Allatius *In Robertum Creyghtonum*, integra prodiit Moschopoli anno 1741, 4°, recusa deinde Vindobonæ 1802, et Vindobonæ iterum anno 1847, cum erudita Præfatione, per Franciscum Miklosich, philologum clarissimum. Huc usque tamen Græcæ tantum prodierat, nos interpretationem Latinam adjecimus. Operis inscriptioni, in qua Theophylacto nostro ascribitur, fidem omnem negat novissimus Editor Vindobonensis, et Theophylacti nomen majoris auctoritatis gratia operi conciliandæ additum fuisse putat. « Sanctum Theophylactum, inquit, Justinianæ primæ totiusque Bulgaricæ archiepiscopum, hanc Vitam sancti Clementis scripsisse concedere non poterit hic qui in ipso opere c. 18 legerit, auctorem ejus S. Clementi, mortuo 916, convixisse, cum notum sit, Theophylactum anno 1107 diem obiisse supremum. Adde e c. 22 colligi, auctorem fuisse natione Bulgarum, quippe qui narret : « Omnia ad Ecclesiam pertinentia Clemens nobis Bulgaris tradidit, » cum Theophylactus, ut ipsius verbis utar (a), « hospitio tantum Bulgarus, revera Constantinopolitanus fuerit. » Scriptam esse hanc Vitam tempore quo Bulgaria a Scythis vexaretur, patet e c. 29 : « Sancte pastor, serves a barbaricis incursionibus intactos nos alumnos tuos, maxime nunc, cum afflictio in propinquo, nec est, qui adjuvet, cum scythicus gladius Bulgarico sanguine inebriatus est. » Auctor hic loqui videtur de Hungaris, qui annis 934, 943, 959, 962 Byzantium petentes, Bulgariam devastabant : illos enim etiam Scythas appellari a scriptoribus historiæ Byzantinæ notum est. » Sed judicium penes Lectorem sit. Conferendus Bernardus de Rubeis in Dissertatione de Theophylacti ætate et patria, num. 1 seqq., tomo I hujusce editionis præmissa.

(a) In epistola prima ad Mariam imperatricem, suora col. 503 C.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΕ ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΗ ΘΑΥΜΑΤΩΝ ΔΙΗΓΗΣΙΣ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΗ

Παρά τοῦ ἀγιωτάτου καὶ δοιδίμου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης

Βουλγαρίας, κυρίου ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ, καὶ μαθητοῦ

τῶν ρητόρων χρηματίσαντος ἐν Κωνσταντινίου πόλει.

PATRIS NOSTRI INTER SANCTOS

CLEMENTIS BULGARORUM ARCHIEPISCOPI

VITA, CONVERSATIO, CERTAMEN

RERUMQUE MIRABILITER AB EO GESTARUM COMPENDIOSA NARRATIO,

Quam scripsit

Sanctissimus illustrissimusque archiepiscopus primæ Justinianæ ac totius Bulgarie

Dominus THEOPHYLACTUS,

qui Constantinopoli magister rhetorum fuit.

Α'. Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου, δεῦτε, καὶ διηγῆ-
σμαι ὑμῖν, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅπως ἂν
γνῶ γενεὰ ἑτέρα, υἱοὶ τεθησόμενοι, καὶ λαὸς ὁ κτι-
ζόμενος αἰνέσῃ τὸν Κύριον. Ταῦτα μὲν Δαβὶδ εἰρη-
κεν, ἡμεῖς δὲ μετ' αὐτοῦ σήμερον. Δεῖ γὰρ τὴν θεῖαν
μεγαλοσύνην ἐκδιηγείσθαι πάντοτε καὶ πρὸς ἀπαν-
τας, οὐ ταύτῃ μόνον (ὅσα γὰρ ἂν ἀπαγγελῶμεν καὶ
λαλήσωμεν, ὑπὲρ ἀριθμὸν ἐπληθύνθησαν τὰ λειπό-
μενα)· ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς ῥαθυμοτέροις καὶ πρὸς τὴν
τοῦ καλοῦ ἐργασίαν ἀπονυστάξαι διυπνισμός τις γί-
νεται ἢ τῶν τοῦ Θεοῦ θαυμασίων κηρυττομένη
μεγαλοπρέπεια. Οἴονται γὰρ οἱ πολλοὶ τοὺς καθ'
ἡμᾶς καιροὺς οὐκ ἂν τι τῶν ἀρχαίων χωρῆσαι, ἀλλὰ
τοὺς μὲν προτέρους χρόνους καὶ θαύμασι λαμπρυν-
θῆναι καὶ βίοις ἀνδρῶν κοσμηθῆναι, ἀσωμάτως σχε-
δὸν ζήσαντων ἐν σώματι, τῇ δὲ ἡμετέρᾳ γενεᾷ οὐδὲν
τοιούτου δορηθῆναι παρὰ Θεοῦ, ὅθεν καὶ πρὸς τὸν
οπισθοδῶν βίον, ὡς τῆς νῦν φύσεως μὴ δεχομένης
τ. ὅτον, ἐλεεινῶς γε ἀπενάρκησαν, κακῶς γε εἰδότες
ἐκείνοι καὶ λίαν ἐπισφαλῶς. Ὁ τε γὰρ τῆς φύσεως
λόγος ὁ αὐτός· ἐστὶ καὶ οὐκ ἡλλοίωται, καὶ κατέλιπεν
ἐαυτῇ Κύριος, ἂν τοῖς ἡμετέροις χρόνοις ἀνδρας
μᾶλλον πολλοὺς, οἱ γόνυ τῶν κάτω συρρόμενων οὐδὲν
κάμψαντες εἰς δόξαν τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς τῷ τοῦ
βίου φωτὶ διέλαμψαν, φωστῆρες ἐν κόσμῳ γεγονότες,
λόγον ζωῆς ἐπέχοντες. Ὡς περ οὖν καὶ τὴν τῶν
Βουλγάρων χώραν ἐφώτισαν ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς·
Πατέρες μακάριοι καὶ διδάσκαλοι, λάμψαντες δι-
δάγμασι τε καὶ θαύμασι καὶ βίῳ καὶ λόγῳ κατα-

PATROL. GR. CXXVI.

I. Venite, filii, audite me, adeste et narrabo vobis
omnibus qui timetis Deum, ut cognoscat generatio
altera, filii nascituri et populus creatus laudet Do-
minum. Hæc quidem dixit David; nos autem cum
ipso hodie dicimus. Oportet enim Dei magnitudi-
nem ubique et apud omnes, non hic tantum enar-
rari (quidquid enim dixerimus, plura dicenda re-
manebunt); verum etiam languidis et in operatione
boni ignavis quedam exhortatio est mirabilium Dei
celebrata magnificentia. Plerique enim existimant,
nostra tempora non posse cum antiquis compa-
rari, quippe quæ illustrata ornataque rerum et vi-
rorum miraculis cum corpore viventium, nihilque
tale nostræ generationi a Deo concedi: hinc quo-
que ad studiosam vitam, quasi nunc illam non fer-
ret natura, ægre accedunt homines sciolli. Etenim
naturæ ratio eadem est et non mutatur, sibi-
que reservavit Dominus pro nostris etiam temporibus
homines valde multos, qui rebus terrestribus genu non
flectentes, ad gloriam cælestis Patris vitæ splendore
luxerunt lumina mundi, normam vitæ servarunt;
sicut quoque Bulgarorum regionem ultimis hæc
temporibus illustrarunt beati Patres et magistri,
doctrinis miraculisque celebres ac vita sermoneque
clari apud Deum, quorum integram vitam memoriæ
tradere mihi esset in voto, nisi hoc sermonis mei
vim superaret: quedam vero pauca proponens,
benevolentiam gratiamque Dei significabo, qui
nobiscum est et erit omnibus diebus usque in ævum,

ut promisit atque omnibus ostendam hominibus non naturam nobis immutari, sed depravari voluntatem.

τινα παραθέμενος τοῦ τε Θεοῦ τὴν φιlanθρωπίαν καὶ τὴν χάριν τεκμηριώσεται, μεθ' ἡμῶν ὄντος καὶ ἐσόμενου πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας, ὡς ἡ ὑπόσχεσις, καὶ δεῖξω πᾶσιν ἀνθρώποις, ὡς οὐχ ἡ φύσις ἡμῶν ἡλλοίωται, ἀλλὰ διέστραπται ἡ προαίρεσις.

II. Quinam igitur sint isti Patres, fortasse queritis: Methodius, qui Panonum eparchiam ornavit, archiepiscopus Moraviae creatus, et Cyrillus, multus quidem in exteriori philosophia, sed major in interiori, rerum creaturarum scrutatus naturam, magis vero unius Entis, a quo cuncta ex invisilibus esse induerunt. Hi namque per vitae innocentiam, Deum in semetipsis reponentes, et timoris pleni spiritum salutarem in corde generare studentes, satis quidem pollebant doctrina, quae graeca lingua traditur; et multos traxit huiusmodi sapientiae catena. Cum vero Slovenorum sive Bulgarorum gens librorum graece conscriptorum intelligentiam non haberet, istud pro gravi damno reputabant sancti, faciemque Scripturarum caliginosae Bulgarorum regioni non accendi immensi mœroris faciebant materiam. Turbabantur, ægre ferebant, oneri vitam habebant. Quid igitur faciunt? Ad Paraclitum respiciunt, cuius primum donum linguae, et sermonis auxilium; et ab illo petunt gratiam inveniendi litteras asperitatis linguae Bulgarorum analogas; ut valeant divinas Scripturas in linguam huius gentis transferre. Insuper jejuno diuturno et orationi constanti, corporis mortificationi, mentisque humiliationi ac contritioni cum se dedissent, quod cupiunt consequuntur. «Prope enim Dominus, inquit Scriptura, omnibus qui invocant eum in veritate¹;» et tibi adhuc loquenti dicet: Ecce adsum, Propugnans enim Deus ego sum et non a longe². Recipiunt igitur et isti Spiritus gratiam, tanquam auroram benignam, oriturque justis lux cognitionis, simulque ipsorum lætitia priorem mœstitiam depellit. Nacti igitur hanc desideratam gratiam, excogitant slovenicas litteras et divinitus inspiratas Scripturas et graeca lingua in bulgaricam vertunt, diligenterque student acutioribus discipulis sacras doctrinas tradere. Non pauci enim ex eorum doctrina fonte biberunt, quorum praecipui

σκαλικῆς αὐτῶν πηγῆς ἐπινον, ὧν ἐγκριτοί τε καὶ Ναούμ καὶ Ἀγγελάριος καὶ Σάββας.

III. Cum autem scirent Paulum cum apostolis Evangelium communicasse, currunt et ipsi ad Romae apostolum, beato Papae opus interpretationis Scripturarum ostensuri: sors favit illis nec incassum cucurrerunt: nam qui tunc in apostolica sede fulgebat Adrianus, audito eorum adventu, exultavit gaudio magno. E longinquo enim tonitru famae sanctorum percussus, fulgur gratiae in eis lucentis videre cupiebat, non aliter affectus erga divinos homines ac Moyses erga Deum, cuius faciem sibi

σπάντες παρὰ Θεοῦ ἀμφιδέξιοι, ὧν τὸν πάντα μὲν βίον παραδίδοναι γραφῇ. εὐχῆς ἔργον ἐμοί, κλήν ἀλλὰ κρείττον τοῦ τοῦ λόγου δυνάμεως. Ὅλγῃ δέ

B. Τίνας οὖν οἱ Πατέρες οὗτοι, τάχα ζητεῖτε μαθεῖν. Μεθόδιος, δὲ τὴν Πανόνων ἐπαρχίαν ἐκδόμησεν ἀρχιεπίσκοπος Μοράβου γενόμενος, καὶ Κύριλλος, ὁ πολὺς μὲν τὴν ἐξω φιλοσοφίαν, πλείων δὲ τὴν ἔσω, καὶ τῆς τῶν ὄντων φύσεως ἐπιγνώμων, μάλλον δὲ τοῦ ἐνδὸς ὄντος, παρ' οὗ τὰ πάντα ἐκ μὴ φαινομένων τὸ εἶναι ἔλαβον. Οὗτοι γὰρ διὰ τὴν τοῦ βίου καθαρότητα, Θεὸν βαλόντες ἐν ἑαυτοῖς, καὶ διὰ τοῦ τὸν φόβον λαβεῖν ἐν γαστρὶ τοῦ σωτηριώδους Πνεύματος ἀποτεκεῖν σπεύδοντες εἶχοντο μὲν ἱκανῶς λόγου διδασκαλικοῦ, Ἑλλάδι γλώσσῃ προφερομένου, καὶ πολλοὺς εἴλκεν ἡ τῆς τοιαύτης σοφίας ἄλυσις.

Ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν Σλοβενῶν γένος εἶτ' οὖν Βουλγάρων ἀσυνέτως εἶχον τῶν Ἑλλάδι γλώσσῃ συνθεθειμένων γραφῶν, ζημίαν ἡγούοντο τοῦτο μεγίστην οἱ ἄγιοι, καὶ τὸ μὴ τὸν λόγον τῶν Γραφῶν ἐπανάπτειν τῶν Βουλγάρων αὐχημῶν τόπῳ ἀπαρκλήτου λύπης: ἐποιοῦντο ὑπόθεσιν. ἤλυσον, ἐδυσφόρουν, ἀπελέγοντο τὴν ζωὴν. Τί γοῦν ποιοῦσι; Πρὸς τὸν Παράκλητον ἀποπέμπουσιν, οὗ πρῶτον δῶρον αἱ γλώσσαι καὶ τοῦ λόγου βοήθεια. καὶ παρὰ τούτου τὴν χάριν ταύτην αἰτοῦνται, γράμματά τε ἐξευρέσθαι, δασύ-
C. τητι Βουλγάρου γλώσσης κατάλληλα, καὶ δυνηθῆναι τὰς θείας Γραφὰς πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ ἔθνους τῇ ἑρμηνείᾳ μεταγαγεῖν. Ἀμείλει καὶ νηστεῖ εὐτόνῳ καὶ προσευχῇ ἐπιμόνῳ κακῶσαι τε σώματος καὶ ψυχῆς συντριβῇ καὶ ταπεινώσει ἐκδόντες ἑαυτοὺς τοῦ ποθομένου τυγχάνουσιν. Ἐγγὺς γάρ, φησὶ, Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ. Ἰδοὺ πάρεμι. Θεὸς γὰρ ἐγγίζων ἐγώ εἰμι, καὶ οὐ Θεὸς πόρρωθεν. Ἀντακούουσιν οὖν καὶ οὗτοι τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, ὡς ὁρθρον ἔτοιμον, καὶ φῶς ἀνέτειλε τοῖς δικαίοις γνώσεως, καὶ ἡ σύζυγος αὐτῶν εὐφροσύνην τὴν προτέραν λύπην αὐτῶν ἀπῆλασε. Τυχόντες οὖν τοῦ εὐκαίλου τούτου χαρίσματος ἐξευρίσκουσι μὲν τὰ Σλοβενικὰ γράμματα, ἐρμηνεύουσι δὲ τὰς θεοπνεύστους Γραφὰς ἐκ τῆς Ἑλλάδος γλώσσης εἰς τὴν Βουλγαρικὴν, ποιοῦνται δὲ σπουδὴν τοῖς δεξιτέροις τῶν μαθητῶν παραδόναι τὰ θεῖα μαθήματα. Οὐκ ὀλίγοι γὰρ τῆς διδα-

τοῦ χοροῦ κορυφαῖοι Γοράδος τε καὶ Κλήμης καὶ

Γ. Ἐπεὶ δὲ καὶ Παῦλον ἐγίνωσκον τοῖς ἀποστόλοις τὸ Εὐαγγέλιον κοινωσάμενον, τρέχουσι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν Ῥώμη, τῷ μακαρίῳ Πάπᾳ τὸ ἔργον τῆς ἑρμηνείας τῶν Γραφῶν ἐμφανίσοντες. ἔκατ' ἐβύθη ἐπ' αὐτοὺς, καὶ μὴ εἰς κενὸν ἔδραμον. Ὁ δὲ ἐνηκαῖτα τοῖς ἀποστολικοῖς ἐμπρέπων θρόνους Ἀδριανὸς, τὴν τούτων ἀκούσας ἔλευσιν, ἐχάρη μὲν χαρὰν μεγάλην σφόδρα. Ἐκ μακροῦ γὰρ τῇ βροντῇ τῇ: παρὶ τῶν ἁγίων φήμης καταπληττόμενος ἐπόθει καὶ τὴν ἀστραπὴν ἰδεῖν τῆς ἐν αὐτοῖς χάριτος, ἐκείνο

¹ Psal. cxxiv, 18. ² Jer. xliii, 25.

πάσχων πρὸς τοὺς θεοὺς ἄνδρας, ὁ Μωϋσῆς πρὸς θεόν, καὶ ὅταν αὐτῷ ἐμφανισθῇ καὶ γνωστῷ ᾖ ἐπιέμενος. Οὐκ ἔτι δὲ κατέχειν οἷός τε ἦν αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ ἐρατικὸν ἅπαν σὺν τῷ παρευρεθέντι ἀρχιερατικῷ προσλαβόμενος ἐξῆλθεν εἰς τὴν τῶν ἀγίων συνάντησιν, τὸ τοῦ σταυροῦ τε σημείον προπορεύμενον αὐτοῦ κατὰ τὸ εἰωθὸς ἔχων, καὶ τῷ τῶν λαμπάδων φωτὶ τὴν τῆς χαρᾶς ἐπισημαίνων φαιδρότητα, ὅτι δ' εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὴν τῶν ἐπιξενουμένων λαμπρότητα, οὗς δοξάζων ὁ τοῖς ἁγίοις ἐνδοξαζόμενος· Κύριος θαύματα πολλὰ τελεσθῆναι παρ' αὐτῶν κατὰ τὸν τῆς εἰσόδου καιρὸν εὐδόκησεν. Ὡς δὲ καὶ τὰ ἔργον ἐμφανισθεῖν τῷ Πάτρι, καὶ τὴν τῶν Γραφῶν ἐν γλώσσῃ μετέθεσιν κατασκήψαιτο, ἀποστολικὸν οὖσαν γέννημα· οὐκ εἶχεν δ' χρῆσται τῇ χαρᾷ· ἐμακάριζε τοὺς ἄνδρας, παντοίοις ὀνόμασιν ἀνεκάλει, πατέρας, ἐπιπόθητα τέκνα, χαρὰν οἰκείαν, στέφανον πίστεως, δόξης καὶ κάλλους· Ἐκκλησίαν· διὰ δὲ μα. Ἐπὶ τοῦτοις τί ποιεῖ; Τὰς ἐρηνησθεῖσας· βίβλους λαβὼν, τῷ θεῷ θυσιαστηρίῳ προσήγαγεν, οἷόν τι ἀνάθημα ταῦτα· καθιερωὺν τῷ θεῷ καὶ δεικνύς, ὡς τοιαύταις θυσίαις καρπῶν χειλέων εὐαρεσταίται θεός, καὶ εἰς δσμὴν εὐδίας τὰς τοιοῦτοτρόπους καρπώσεις δέχεται. Τί γὰρ τῷ λόγῳ λόγου τοὺς λογικοὺς ἀλογίας λυτρούμενον τερπνότερον, εἴπερ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἡδεται; Ἀποστολικὸς τε τοὺς ἄνδρας ἐπ' ἐκκλησίας ἐκήρυξε, τῷ Παύλῳ τὸν Ἰσὺν ὑποδύντας ἀγῶνα, καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν προσφορὰν τελείαν καὶ ἁγίαν τῷ θεῷ προσευγαλὲν σπύσαντας· εἰτα τῶν ἐπομένων τοῖς ἁγίοις, ὅσοι καὶ Σθλοβενικῶν γραμμάτων ἱκανὴν πείραν ἔχιν καὶ βίῃ σεμνῇ κοσμηθῆναι παρὰ τῶν διδασκάλων ἐμπροσθεν, τοὺς μὲν τοῦ τῶν πρεσβυτέρων, τοὺς δὲ τοῦ τῶν διακόνων, ὅστις δ' οὗς καὶ ὑποδιακόνων βαθμοῦ ἡξίωσεν, αὐτὸν δὲ τὸν μέγαν Μεθόδιον, καίτοι πολλὰ δραπτεύοντα καὶ ἀναδυόμενον, ἐπισκοποῦν Μοράβου τῆς Πανονίας χειροτονεῖ, οὐχ ὅτι εἶναι κρίνας ἀμοιρεῖν τοῦ ὀνόματος τὸν ἀξιωθῆναι τοῦ πράγματος· Ἰσὺν γὰρ πλημελεῖσθαι, ὅταν τε τοῦ ὀνόματος τις τύχῃ πάμπαν διωκιμένος τοῦ πράγματος, καὶ ὅταν ἐπισκοπὸς τις ὦν τοῖς ἔργοις καὶ τῷ ἀξιώματι παρορᾷται τάξει τῶν ἰδιωτῶν ὑποκρύπτεσθαι, καὶ λύχνος ὦν ὑπὸ τὴν κλίνην τῆς ἀφανείας τιθῆται. Ἀλλὰ Μεθόδιον μὲν οὕτως ὁ Ῥώμης ἀρχιερεὺς τῷ ἐπισκοπικῷ τιμᾷ ἀξιώματι, μᾶλλον δὲ τὴν ἐπισκοπὴν δὲ αὐτοῦ· Κύριλλον δὲ τὸν ὄντως φιλόσοφον ὁ μέγας ἀρχιερεὺς εἰς τὰ τῶν ἁγίων προσκαλεῖται ἅγια, ἐκεῖ λειτουργήσοντα ἐνδον τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, καὶ τῶν μυστηρίων μεταληψόμενον πνευματικώτερον καὶ θεϊότερον καὶ ποτηρίου τοῦ καινοῦ κοινωνήσοντα. Ὡςπερ γὰρ ἐπὶ τούτῳ παραμεῖναι ἐὰν εἴη τῇ σαρκί, ἵνα τῇ τε τῶν γραμμάτων εὐρεσίαι καὶ τὴν τῶν Γραφῶν μετέθεσιν πραγματοποιῇ, μετὰ τὰ ταῦτα διακονῆσαι τῷ θεῷ βουλήματι παρὰ τοῦ διδάξαντος αὐτὸν τὴν γνῶσιν Θεοῦ προσλαμβάνεται. Προγνοὺς δὲ τὴν αὐτοῦ τελευταίαν τὴν τῶν μοναχῶν σχῆμα ἐπαμφέρονται, καὶ πάλαι μὲν τοῦτο ποθῶν, διὰ δὲ μετριοφροσύνης ὡς μέγα τι καὶ τὴν αὐτοῦ ἰσχὺν ὑπερβαίνον ἀναδυόμενος, καὶ φωτὶ

A revelari clariusque ostendi exoptabat. Non continere valens, omne sacerdotium cum antistite tunc presenti accersivit, exitque in sanctorum occursum, crucis signum, ut mos est, praelatum habens, faciumque nitore significans gaudii serenitatem, atque etiam, ut verum dicam, hospitum splendorem adventantium, quos glorificans in sanctis mirabilis Dominus miracula multa ab ipsis in tempore adventus, patrari dignatus est. Cum autem opus ostensum esset Papæ, hicque Scripturæ sacræ versionem, fructum verè apostolicum, inperxisset, non sensit se præ gaudio: Beatos prædicabat viros, omnimodis interpellabat nominibus, Patres, desideratissimos filios, gaudium suum, coronam fidei, gloriæ et decoris Ecclesiæ diadema. B Quid insuper agit? Interpretatos libros divino altari imposuit, tanquam anathema Deo consecrans et offerens, ut talibus hostilis labiorum fructibus complaceat sibi Deus, et in odorem suavitatis huiusmodi fruges accipiat. Quid enim verbo jucundius quam verbum homines rationabiles ab irrationabilitate liberans, siquidem simile simili gaudet? Apostolicos proclamat in Ecclesia viros, non secus ac Paulum bonum certamen aggressos ac ethnicorum donum sacrum perfectumque Deo offerre connitentes. Deinde comitantium sanctis, quicunque Slovenicarum litterarum sufficientem habere peritiam ac honesta vita commendari testimonio magistrorum asserebantur, alios quidem presbyterorum, alios vero diaconorum, quosdam autem subdiaconorum gradu dignatus est; ipsum vero magnum Methodium, etsi multum deprecantem ac renitentem, episcopum Moraviæ et Panoniæ, consecrat, non æquum iudicans carcere nomine qui re dignus fuerit inventus. Jus enim æqualiter lædi dicebat, cum nomen aliquis obtinet rei prorsus alienus, et cum aliquis operibus meritoque episcopus, in ordine privatorum despectus relinquitur, et candelabrum tenebre sub modio reponitur. Sic igitur Methodium Romæ pontifex episcopali dignitate, vel potius episcopatum per illum honorat. Cyrillum autem revera philosophum magnus pontifex in Sancta sanctorum advocat, in interiore veri tabernaculi litaturum, et mysteria magis spiritaliter ac divine participaturum, necnon novo calici communicaturum. Quasi enim ad hoc in carne permanere permissus, ut litterarum inventionem Scripturarumque versionem operaretur, postquam in hoc divinæ voluntati satis fecisset ab illo qui docuerat ipsum, etiam cognitionem Dei suscipit. Præsciens vero finem suum, monachorum habitum induit, hoc jamdudum desiderans, sed propter modestiam, ut quid magnum et suas excedens vires declinans; et lumini lumine adjecto migravit in cælum, ubi Christus est, vallem lacrymarum, tenebrarum habitacula, limi cœnum, præsens exsiliū derelinquens. Spiritum quidem Deo spiritum reddidit; corpus autem illud, quod voluntariis naturæ mortificatio-

nibus deservierat, cum hymnis a divino Papa et ab omni clero honorifice sepultum est in templo S. Clementis, Clementis illius qui apostolorum coryphæo Petro convixit et Christi sapientiæ hellenicam sapientiam, uti dominæ servam, subiecit. Tum philosophum philosophus recipit, magnus magister vocem verbi sibi adjungit, præceptor gentilium hunc qui reliquas gentes lumine cognitionis illuminavit, hospitatur. Significat vero quoque Deus in Cyrilli gratiam et testificatur gloriam in cælis adeptam; invisibilibus visibilia præcones facit. Nam demonio vexati ad feretrum accedentes sanationem inveniebant, et multis aliis morbis sancti Spiritus gratia depellens flagellum fuit. Simul enim atque feretro quis appropinquaret aut nomen divini Patris invocaret, doloris finis finem sequebatur: unde multus in ore Romanorum Cyrillus erat, magisque in eorum mentibus; ita ut prodigia ipsi gloriæ materia essent, gloria autem superioris honoris vehiculum, hæc vero sancti veneratio Dei gloriæ fulcimentum.

ἢ τοῦνομα ἐπικαλοῖτο τοῦ Θεοφύρου τοῦτου Πατρὸς, εὕρισκον, ὅθεν πολλὸς ἐν τοῖς Ῥωμαίων στόμασιν ὁ Κύριλλος ἔκκειτο, καὶ πλείων ἐν ταῖς ψυχαῖς ὡς εἶναι τὰς μὲν θαυματουργίας τῆς περὶ αὐτοῦ δόξης ὑπόθεσιν, ταύτην δὲ τῆς περισσοτέρας τιμῆς ἐπίθεσιν, τὴν δὲ τοῦ Ἁγίου τιμὴν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης βεβαίωσιν.

IV. Atque Cyrillo quidem sic finis et honor et a divinissimo Papa et a Deo contigit. Methodius vero, laborum itinerumque socio amisso, qui per omnia in carne et in Domino verus ipsi frater erat, mærori cor tradebat, humanum hunc affectum sentiens, et necessitudine captus erat. Aliunde dein non minus, si non potius, consolabatur sperans habere Cyrillum in munere docendi auxiliatorem, et quo Deo propinquior erat extra carnem, eo efficacior habere libertatem. Cum autem tempus esset Methodio regionis illius episcopatum invisendi, fratris monumentum amplexus, sæpe charo nomine Cyrilli invocato, defletteque corporali solitudine, manu vero presbyterorum in auxilium advocata, viam cum discipulis ingressus est. Cum Moravum attigisset, tunc vere fuit episcopus, omnes colores, quibus a Paulo episcopi imago depicta fuit, in se majorem in modum demonstrans; nedum enim talentum in terra condidisset vendidissetque gratiam, spiritualis doni principium deliciarum principium faciebat; sed et omnibus bonum communicabat, æqualiter verbi solem oriri faciens, et in dispensando non cum mensura tradens Evangelium. Nam ante episcopatum ita verbo prædicationis studebat et hoc periculo rei semoto, quomodo, postquam officium concreditum fuisset, accepissetque depositum, et vix apostolo non evangelizanti sciret attributum, non debuit prædicationi operam dare et inherere, et tota die exercere divina eloquia, quorum dulcedo super mel et favum ipsi inveniebatur? Certe non solum tunc temporis ducem Moravi Rasislavum quotidie hortabatur ejusque mentem divinis præceptis efformabat, sed et universæ Pannoniæ imperantem, cui nomen Kotzeles, institue

Α πῶς προσλαβὼν εἰς οὐρανοὺς μετέστη, οὗ ὁ Χριστὸς, τὴν τοῦ κλαυθμῶνος κοιλιάδα, τὰ τοῦ σκοτασμοῦ σκηνώματα, τὸν πλὴν τῆς ἰλύος, τὴν ἐνταῦθα παροικίαν λιπῶν· καὶ τὸ πνεῦμα μὲν τῷ Θεῷ τῶν πνευμάτων παρέθηκε, σῶμα δὲ ἐκεῖνο τὸ πρὸ τῆς φυσικῆς νεκρώσεως τῆς προαιρετικῆς ἀπολαύσαν ὕμνοις ὑπὸ τε τοῦ θεοῦ Πάπα καὶ τοῦ κλήρου παντὸς φιλοτιμηθὲν ἐγκρατεῖσθαι τῷ ναφὶ Κλήμεντος, Κλήμεντος ἐκείνου τοῦ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων Πέτρῳ πεφοιτηκότος καὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ σοφίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν, ὅσον δεσποίνῃ δούλῃν, καθυποτάξαντο. Καὶ δέχεται τὸν φιλόσοφον ὁ φιλόσοφος, ὁ μέγας διδάσκαλος τὴν τοῦ λόγου φωνὴν προσλαμβάνεται, ὁ τῶν ἰθύνων καθηγητὴς τὸν τὰ λοιπὰ ἔθνη φωτὶ τῆς γνώσεως φωτίσαντα εἰσὶνιζέται. Ἐπιστημαίνει δὲ καὶ Θεὸς προσμαρτυρῶν τῷ Κυρίλλῳ τὴν ἐκδεχομένην δόξαν ἐν οὐρανοῖς, καὶ τὰ φαινόμενα τῶν μὴ φαινομένων ποιεῖται κήρυκας. Δαιμονῶντες τε γὰρ τῇ σοφῇ προσελθόντες ἴασαι εὗροντο, καὶ πολλαὶ ἄλλαι νόσοις ἢ τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάρις μάλιστα ἐλάττειρα γέγονεν. Ἄμα τε γὰρ τις ἢ τῇ σοφῇ προσοίκαί τῆς τοῦ λυποῦντος ἀπαλλαγῆς μέτρον τὴν πίστιν

Δ'. Ἀλλὰ Κυρίλλῳ μὲν οὕτως ἡ τελευτὴ καὶ τιμὴ καὶ παρὰ τοῦ θεοτάτου Πάπα καὶ παρὰ Θεοῦ τετύχηκε. Μεθόδιος δὲ τὸν σύμπαντον ἀποβαλὼν καὶ συνέμπορον, τὸν τὰ πάντα καὶ ἐν σαρκὶ καὶ ἐν Κυρίῳ γνήσιον ἀδελφόν, λύπη μὲν τὴν καρδίαν ἐπεβάλλετο, πάσχων τοῦτο διὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ συνηθείας ἀλώσιμος ἦν. Παρεκαλεῖτο δ' ἐτέρωθεν οὐδὲν ἤττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ἐλπίζων ἔχειν τὸν Κύριλλον τοῦ τῆς διδασκαλίας ἔργου συλλήπτορα, ὅσῳ καὶ Θεῷ πλησιάζοντα ἐκτὸς τῆς σαρκὸς, ἀνυσιμωτέρῳ ἔχειν τὴν παρῆρησίαν. Ἐπεὶ δὲ καιρὸς ἦν Μεθόδιῳ ἐπὶ τὴν τῆς χώρας ταύτης ἐπισκοπὴν ἀπιδεῖν, περιχυθεὶς τὸ μνημα τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ θαμινὰ τὸ ὄφλον ὄνομα, τὸν Κύριλλον, ἀνακαλεσάμενος, καὶ τὴν σωματικὴν μὲν ἐρημίαν ἀνακλασάμενος, τὴν δὲ τῶν πρεσβυτέρων χεῖρα εἰς βοήθειαν ἐπικαλεσάμενος ὁδοῦ σὺν τοῖς μαθηταῖς εἴχετο. Ὡς δὲ τὸν Μόραβον καταλάβοι, αὐτὸ τοῦτο ἐπισκοπὸς ἦν, ὅσα παρὰ Παύλου χρώματα τῇ τοῦ ἐπισκόπου εἰκόνι ἐπεβλήθησαν, αὐτῷ ἐνεπιδεικνύμενος, καὶ πάντων προλάμπων τὸ διδασκτικόν. Οὐ γὰρ κατορύξας τὸ τάλαντον, οὐδὲ τὴν χάριν ἀπεμνησίχας τοῦ πνευματικοῦ θώρου τὴν ἀρχὴν τρυφῆς ἀρχὴν ἐποίησάτο, ἀλλὰ πᾶσιν ἐκοινούετο τὸ ἀγαθόν, ἀνατέλλων ἐπίσης τοῦ λόγου τὸν ἥλιον, καὶ περὶ τὸ διδόναι μὴ ἐνδιδούς τὸ Εὐαγγελίου σιτομέτριον. Ὡς γὰρ καὶ πρὸ τῆς ἐπισκοπῆς οὕτω τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας προσέκειτο, καὶ ταῦτα μὴ ἐγκινδυνεύον τῷ πράγματι, πῶς, ὅταν ἐπιστεῦθαι τὸ ἔργον καὶ τὴν παρακαταθήκην ἔλαβε καὶ τὸ οὐαὶ ἤσθαι τῷ ἀποστόλῳ μὴ εὐαγγελίζομένῳ ἀποκληροῦμενον, οὐκ ἐμελλε τῆς διδασκαλίας ἀνθίξεσθαι τε καὶ περιέξεσθαι, καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν μελέτην ἔχειν τὰ θεῖα λόγια, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον αὐτῷ τασσόμενα τὴν γλυκύτητα; Ἀμέλει καὶ τῷ τότε ἄρχοντι Μόραβου Ῥασισλάβῳ καθ'

ἐκάστην οὐ διελίπε παραινῶν καὶ ταῖς θείαις ἐντο-
λαῖς βυθμίζων αὐτῷ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς
Πανονίας συμπάσης κρατοῦντα, Κοτζάλης ὄνομα
τούτῳ, παιδεύων ἦν καὶ νοουθετῶν τῷ φόβῳ Κυρίου
καθηλωσθαι, καὶ τούτῳ ἐκκλίνειν ἀπὸ παντὸς κακοῦ,
οἷόν τιτι γαλινῷ ἀνακρουόμενον καὶ ἀνασταλλόμενον.
Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν Βουλγάρων ἀρχοντα Βορί-
σην, ὃς ἐπὶ τοῦ τῶν Ῥωμαίων βασιλέως Μιχαὴλ ἦν,
καὶ τούτον ὁ μέγας Μεθόδιος καὶ πάλαι μὲν τέκνον
ἐποίησας, καὶ τῆς οἰκειᾶς γλώσσης τῆς πάντα κα-
λῆς ἐξηγήσατο, καὶ τότε δὲ ταῖς τῶν λόγων εὐεργε-
σίαις ἀδελαιπίτως εἶχε διωρούμενος. Ἦν γὰρ ὁ Βορί-
σος οὗτος καὶ ἄλλως γνώμης δεξιᾶς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ
δεικτικῆς, ἐφ' οὗ καὶ τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος τοῦ
θεοῦ τε καταξιοῦσθαι βαπτίσματος καὶ χριστιανί-
ζειν ἤρξατο. Ὅτε δὲ καὶ οἱ ἅγιοι οὗτοι, Κύριλλος,
φημί, καὶ Μεθόδιος, τὸ πλῆθος τῶν πιστευόντων
ἰδόντες, καὶ ὡς πολλὰ μὲν τέκνα γεννῶνται δι' ὕδατος
τε καὶ πνεύματος, καὶ τροφῆς δὲ πάντως πνευματι-
κῆς δέονται, γράμματα ἐξεύροντο καὶ ὁ προεὶρη-
καμεν, καὶ τὴν τῶν Γραφῶν ἐπὶ τὸ Βουλγαρικὸν
μετάθεσιν ἐποίησαντο, ἵνα τὰ γεννηθέντα τέκνα τοῦ
θεοῦ καὶ θείας τροφῆς ἱκανῶς ἔχοιεν, καὶ εἰς αὐξή-
σιν πνευματικὴν καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ Χρι-
στοῦ ἀνατρέχοιεν. Καὶ οὕτω τῆς Σκυθικῆς πλάνης
τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος ἀπαλλαγὴν, τὴν ἀληθινὴν καὶ ἀπλανεστάτην ὁδὸν, τὸν Χριστὸν, ἐπέγνωσαν, ὅφρ
μὲν καὶ περὶ τὴν ἑνδεκάτην ἢ δωδεκάτην τὸν θεὸν δ' οὖν ἀμπελῶνα εἰσεληλυθὸς τῇ τοῦ καλέσαντος χάριτι.
Ἐν ἑταί γὰρ ἑξακισχιλιοστῷ τριακοσιοστῷ ἐβδόμῳ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ἡ τούτου τοῦ γένους κλήσις
γεγέννηται.

Ε'. Οὐκ εἰπεν οὖν ὁ μέγας Μεθόδιος πᾶσαν νο-
θεσίαν τοῖς ἀρχουσὶ προσάγων ἐκάστοτε, καὶ τοῦτο
μὲν πρὸς βίον αἰμὸν δηγῶν, τοῦτο δὲ τὸ τῆς Ἐκ-
κλησίας ἀπαρτιομένου δόγμα παρατιθεὶς οἷόν τι νό-
μισμα βασιλικὸν καὶ ἀκίβδηλον, καὶ ταῖς ψυχαῖς
αὐτῶν ἐνσφραγίζων ἀνεπιβόλευτόν τε καὶ ἀτυλον.
Ἦσαν γὰρ οἱ τοῦτο καὶ τότε παραχαράσσοντες καὶ
μετακινούμεντοι ὄντα, ἃ οἱ πατέρες ἡμῶν τῇ Ἐκκλη-
σίᾳ τοῦ θεοῦ ἔθεντο, καὶ τῇ ὑπὸ τῶν Φράγγων εἰς-
αγομένη παραφθορᾷ πολλοὶ τὰς ψυχὰς ἐβλάπτοντο,
οἱ τὸν μὲν Ἰὺν γεννηθῆναι ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ
πνεῦμα ἐκ τοῦ Ἰησοῦ ἐκπορεύεσθαι διέστηνον, οἱ δὲ
ἅγιοι ἀντιστάμενος τοῦτο μὲν ἐκ τῶν τοῦ Κυρίου
λόγων, τοῦτο δὲ ἐκ φωνῶν Πατρικῶν λογισμοῦς καθ-
ήκει καὶ πᾶν ὕψωμα τούτων κατὰ τῆς θείας γνώ-
σεως ἐπαυρόμενον. πολλοὺς δὲ καὶ ἡχηματώτιζεν εἰς
τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, μετατιθεὶς ἀπὸ τῆς πλᾶ-
νου δόξης ἐπὶ τὴν ἀληθὴ καὶ ἀμώμητον καὶ τιμίου
ἐξάγῳν ἐξ ἀναξίτων καὶ διὰ τοῦτο στέμμα θεοῦ καὶ
γενόμενος καὶ λεγόμενος. Ὅθεν τοῖς πιστοῖς καὶ
ἐκάστην πλατυσμὸς ἐπαγίνετο, καὶ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ
ἠδύκανεν, ὁ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων διδαχῆς Λουκᾶ
λέγοντος ἀκηκόαμεν. Εἰ βούλει δὲ μοι ἐκεῖνο τὸ
παλαιόν, ὁ μὲν οἶκος Δαβὶδ ἐπορεύετο, ὁ δὲ οἶκος
Σαουλ ὀπισθοῖε καὶ ἐκάστην ἐλάσσονοῦμενος. Τὸ
δὲ τῶν αἰρετικῶν σύστημα τῇ τοῦ λόγου δυνάμει
καὶ τῇ ἀληθείᾳ νικώμενον, ὁ μόνον ἐδύναντο, μάλ-
λον δὲ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν ὑπεβάλλοντο, τοῦ ἐξ
ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου καὶ τῷ κακοποιεῖν ἐγκαυχώ-
μένου, τοῦτο δὲ καὶ εἰργάζοντο, μυρίαίς κινύσεσι

A bat, et monebat, ut timori Domini adhereret, et
isto, tanquam freno quodam contentus et repres-
sus, ab omni malo declinaret. Quin etiam Bulgaro-
rum dncem Borisen, tempore Romanorum impe-
ratoris Michael regnantem, quem jam ante magnus
Methodius suum effecerat filium et suæ lingue
omnino pulchræ affixerat, tunc sermonis beneficiis
indesinenter captabat. Erat enim hic Borises,
aliunde ingenii dexteri bonique capacis, sub quo
gens Bulgarorum divino baptismo consecrari ac
christianizari cœperat. Tunc sancti isti, Cyrillus,
inquam, ac Methodius, videntes factam multitu-
dinem credentium, ac multos filios renatos ex aqua
et spiritu, cibum prorsus spiritalem expetere,
litteras, ut diximus, invenerunt, et versionem
B Scripturarum in linguam bulgaricam fecerunt, ut
recentes filii Dei divinum cibum quantum satis habe-
rent, et ad incrementum spiritale sicut ad Christi
plenitudinem citius ascenderent. Sic gens Bulga-
rorum scythico errore liberata, veram rectissimam-
que viam, Christum, cognovit, sero quidem, circa
undecimam vel duodecimam horam, sed tamen di-
vinam vineam ingressa vocantis gratia. Anno enim
sexties millesimo trecentesimo septuagesimo septimo
a mundi creatione, hujus gentis vocatio facta est.

καὶ ἀπλανεστάτην ὁδὸν, τὸν Χριστὸν, ἐπέγνωσαν, ὅφρ
οὖν ἀμπελῶνα εἰσεληλυθὸς τῇ τοῦ καλέσαντος χάριτι.
τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ἡ τούτου τοῦ γένους κλήσις

C V. Non igitur cessabat magnus Methodius omnem
admonitionem quotidie ducibus administrare, vitam
ad honestam eos dirigens, et Ecclesiæ dogma non
adulteratum, velut quoddam numisma regum pu-
rissimumque eis tradens, et in eorum animis sicut
in loco tuto et fidei illud imprimens. Erant enim
tunc qui adulterarent et sede moverent terminos
quos patres nostri Ecclesiæ Dei posuerunt; et ex
corruptela a Francis inyeeta animas multi lade-
bant, Filium ex Patre generari, et Spiritum e
Filio procedere contententes. Quibus insurgens
sanctus, partim ex Domini sermonibus, partim ex
sententiis Patrum, eorum ratiocinationes et arro-
gantiam contra divinam doctrinam insurgentem,
evertit. Multos ita captivabat in obedientiam Chri-
D sti transferens ex erronea doctrina ad doctrinam
veram et irreprehensibilem, educensque sanctos ex
inlignis, et ideo os Dei factus et dictus. Unde quo-
tidie credentium multitudo crescebat et verbum
Dei multiplicabatur, sicut, teste Luca, de aposto-
lorum prædicatione novimus. Sed si majoris juxta
istud antiquum: Domus quidem David proficiebat,
domus autem Saul imminuta quotidie retrogradie-
batur. Hæreticorum autem turba sermonis potentia
ac veritate devicta, id quod solum valebat aut po-
tius fallaciter docebatur a patre suo qui homicida
est ab initio, et de sceleribus gloriatur, faciebat,
mille vexationibus tentamentisque sanctum affli-
gens; siquidem et Sphendoplicum, qui post Ra-
sislavum imperabat Moravo, circumvenientes dole

barbarum hominem et pulchri ignarum totum suae partium fecerunt. Quomodo enim ille voluptatum venerarum mancipium et turpium actionum ceno volutus, non potius illis, qui omnium passionum janua ipsi reserabant, mentem suam traderet quam Methodio qui omnem voluptatem ut animarum pernicipi stigmatem notabat. Quod enim Eunomius ille, Anomaeorum cepit haeresim, invenit, ut plures attraheret discipulos, illud et gens Francorum amense excogitavit, peccantibus, inquam, omnia indulgere, ut faciliter et absque opera sic suis dogmatibus insererentur, vitamque concedere sordidam, ut tetrum dogma proficeret, quasi quidam mutuo sibi traderent hic quidem sumum, ille vero lutum, et isti viderentur digni talibus thesauris in qua merx est sordida mercesque foda. Ab his igitur Sphendoplicus corruptus, omnia ei permittentibus, Methodii verbis minime animum applicabat, imo vero ut erga inimicum se gerebat. Horrida namque, inquit, res est peccatori, in Deum pietas. Quid tamen non dicebat bilare, quid non minabatur terribile magnus duci? A divinis Scripturis dogmatis rectitudinem inducebat et illis inhærendum tanquam vitae ac salutis fontibus statuebat, juxta quod Dominus docuit, in scrutatione Scripturarum jacere vitam, et Isaias nobis praecepit haurire aquam non ex hærseon ceno, sed de fontibus Salvatoris. Timebat enim quod, si hæreticis adjungeretur et seipsum et omnes sub ipso corrumpere, et sic inimicis domini videretur facilis foret. Impietas enim etsi paulisper floreat, in se tamen eum tempore prolabitur, ne malitiam viri pii dicant; et ista, inquiebat, post mortem ipsius imperanti superventura erant: quæ etiam juxta sancti prædicta evenerunt. Dum enim Methodius inter vivos connumeratus est, neque dux cordis partum prorupit, sed basiliscum ovis aspidum absconditum nutritumque habuit, neque justitia suum impellit flagellum, sed tensum tenuit arcum et ense acuit, nondum tamen telum in cor inimici projecit, nec manum in plaga solidavit. Ubi vero sanctus obfuit adfuitque tota malitia, non sub velis et persona deformitatem suam abscondens, sed impudentem meretricis faciem ostentans, persecutionemque adversus orthodoxos suscitans, tum Deus principem tradere furiis non hesitavit. Sed hæc quidem posterius.

βίλος ἀπέστειλεν ἐν καρδίᾳ τοῦ ἐχθροῦ, οὐδὲ τὴν χεῖρα τῇ πληγῇ ἐπιστήριξεν. Ἐπὶ δὲ ὁ τε Ἅγιος ἀπῆν καὶ ἡ κακία πᾶσα παρῆν, οὐκ ὑπὸ παραπετάσματι καὶ προσωπεῖον τὴν ἀσχημοσύνην καλύπτουσα, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς πόρνης ὅψιν ἀναισχυντήσια καὶ διωγμὸν κατὰ τὸν ὀρθόδοξον ἐγείρῃσα, τότε δὴ καὶ θεὸς τὸν ἄρχοντα ποινηλατὸν οὐκ ἐνέλειψεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον.

VI. Tunc vero Methodius principi finem suum post tres dies futurum prædixit, frequentium adhortationum prædictionem hanc fulcimentum, uti ego judico, faciens. Si enim prædictio impleta eum prophetam faciebat, cui futurorum prævisio a spiritu data sit, manifestum erat dogma ab ipso prædicatum spirituale et a Deo inspiratum esse.

καὶ πειρασμοὶ τὸν Ἅγιον ὀλίγοντες· ἐπὶ καὶ τὸν Σφενδόπλικον, ὃς μετὰ Πασιθέλαθον ἤρξε Μοράδου, περιελθόντες ἀπάτη, βάρβαρον ἄνδρα καὶ τοῦ καλοῦ ἀνόητον, ὅλον τῆς δόξης ἐαυτῶν ἐποιήσαντο. Τί γὰρ οὐκ ἔμελλεν ἐκεῖνος, ἀνδράποδον ἡδονῶν γυναικείων ὦν καὶ τῷ βορβόρῳ τῶν μουσῶν ἐγκυλισμένος πράξεων, ἐκεῖνους μᾶλλον διδόναι τὴν οἰκίαν γνώμην τοῖς θύραν αὐτῷ πρὸς τὰ πάθη πᾶσαν ἀνοίγουσιν, ἢ Μεθοδίῳ τῷ πάσης ἡδονῆς πικρίαν ψυχόλεθρον στηλιτεύοντι; Ὅπερ γὰρ Εὐνόμιος· ἐκεῖνος, ὁ τῆς τῶν Ἀνομιῶν ἀρξας αἰρέσεως, ἐξεῦρε πρὸς τὸ μαθητὰς ἐπισπᾶσθαι πλείονας, τοῦτο δὲ καὶ τὸ Φράγγων ἔθνος ἀνόητον ἐπενόησε, τὸ τοῖς ἁμαρτάνουσι, ψημί, πάντα συγχωρεῖν, ἀπόνως οὕτω καὶ ἀταλαιπώρως ὑπὲρ ἐνὸς τοῦ τοῖς ἐαυτῶν συντίθεσθαι δόγμασι, καὶ βίον ρυπαρὸν ἐνδιδόναι ὑπὲρ τοῦ δόγμα στροβίλον κερδῆσαι, ὥπερ ἂν εἴ τις ἀλλήλους ἀντιδιδόειν, ὁ μὲν κοπρίαν, ὁ δὲ βόρβορον, ἄξιόν τε τῶν τοιούτων ἐκεῖνοι θησαυρισμάτων τῆς πραγματείας, ἐν ᾗ καὶ τὸ ἐμπόρευμα ρυπαρὸν καὶ τὸ ἀντάλλαγμα βδελυρὸν. Ὑπὸ τούτων οὖν ὁ Σφενδόπλικος διαφθαρεὶς τῶν πάντα χαριζομένων αὐτῷ, τοῖς Μεθοδίου λόγοις ἐλάχιστα προσέειπε τὸν νοῦν, τοῦναντίον μὲν οὐν καὶ ὡς ἐχθρῷ προσεφέρετο. Βέβλυγμα γὰρ, φησὶν, ἁμαρτωλῷ θεοσεβεία· καίτοι τί μὲν οὐκ ἔλεγεν Παρὸν, τί δὲ οὐκ ἠπειλεῖ φοβερόν ὁ μέγας τῷ ἀρχοντι; Τοῦτο μὲν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν τὴν τοῦ δόγματος εἰσάγων ὀρθότητα, καὶ ταῦτα προσείπειν ὡς τὴν ζωὴν προξενούσας καὶ πηγὰς οὐσίας τοῦ σωτηρίου διατασσόμενος. Ὅ τε γὰρ Κύριος ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν Γραφῶν τὴν ζωὴν κεῖσθαι ἐβίβαζεν, Ἦσαιας τε ἀντελεῖν ἡμῖν ὕδωρ οὐκ ἐκ τοῦ τῶν αἰρέσεων βορβόρου, ἀλλ' ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου ἀνέλλεται, τοῦτο δὲ καὶ ἐκφοδῶν, ὡς, εἰ τοῖς αἰρετικοῖς προσθῇται, καὶ ἐαυτὸν διαφθαρεῖ καὶ πάντας τοὺς ὑπ' αὐτὸν, τοῖς ἐχθροῖς γινόμενος εὐεπιχείρητος καὶ εὐχείρωτος. Δυσσεβεία γὰρ κἂν πρὸς ὀλίγον ἀνθῇ, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ περὶ αὐτὴν καταβρεῖ, ἵνα μὴ κακίαν εὐσεβείας μάθωσι, καὶ ταῦτα, ἔλεγε, μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν τῷ ἀρχοντι προσγενήσεται, ἅπαρ οὖν καὶ κατὰ τὰς τοῦ Ἀγίου προβήσεις γέγονε. Καὶ γὰρ ἔως μὲν Μεθόδιος ἐν τοῖς ζωσιν ἐξεταζόμενος ἦν, οὔτε ὁ ἄρχων τὴν ὁδὸν τῆς καρδίας ἐξέβρῃξεν, ἀλλ' εἶχε τὸν βασιλίσκον τοῖς ὠλοῖς τῶν ἀσπίδων ἐγκυπτόμενόν τε καὶ ἐντροφέμενον, οὔτε ἡ δίχη τὴν οἰκίαν ἐπήγαγε μάστιγα, ἀλλ' εἶχε μὲν ἐντεταμένον τὸ τάξον καὶ τὴν ρομφαίαν ἐσπίδου, οὕτω δὲ

Γ'. Τότε δὲ Μεθόδιος τῷ ἀρχοντι προείπε τὴν οἰκίαν τελευτὴν μετὰ τρεῖς ἑσπόμενῃ ἡμέρας, τῶν συγχῶν παραινέσεων τὴν πρόβῃσιν ταύτην βεβαίωσιν, ὡς ἐγὼ κρίνω, ποιούμενος. Εἰ γὰρ ἡ πρόβῃσις προφήτην αὐτὸν ἐποίησε εἰς ἔργον ἐκβάσα, καὶ τῶν μελλόντων τὴν προψίαν λαχόντα τῷ Πνεύματι, πρόβῃλον, ὡς καὶ τὸ παρὰ τούτου συνεργοῦμενον δὲ

γμα πνευματικὸν καὶ θεόπνευστον. Καὶ τοὺς ὁμιλητάς αὐτοῦ συγκαλέσας· μιμεῖται Παῦλον, μᾶλλον δὲ τὸν ἑμὸν Ἰησοῦν, καὶ τοῖς ἐξιτηρίοις αὐτοὺς παρακαλεῖ καὶ στερρεῖ· ῥήμασι, καλὸν γὰρ κλῆρον τοῖς παισὶν ἐκείνους διατυπούμενος· καὶ τῶν χαμάτων ἐπάξιον ὧν ἠνέσχετο, ἵνα τὴν τοιαύτην περιουσίαν ἑαυτῷ κτήσεται. Τίς δὲ κλῆρος, τάχα ποθεῖτε μαθεῖν· τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια τὰ ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου τίμιον πολλόν, καὶ ἡ σοφία, ἣν κρεῖττον ἐμπορεύσθαι ἢ χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου θησαυρούς. Οὐδαὶ γὰρ, φησὶν, ὡ σπλάγχχα ἡμᾶς, τὴν τὴν αἰρετικὴν ἐν κακίᾳ δύναμιν, καὶ ὅπως δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ πάντα τρόπον, τοὺς πλησίον ἀνατροπὴν θολερὰν ποτίζουσιν σπουδάζουσι, δύο ταῦτα προσλαμβάνοντες καὶ προσάγοντες, πιθανότητά τε καὶ αὐστηρότητα, τὴν μὲν τοῖς ἀπλουτέροις, τὴν δὲ τοῖς δειλοτέροις. Ἄλλ' ὅμιν ἀμφοτέρωθεν καλῶς ἔχειν τὰς ψυχὰς ἐλπίζω καὶ εὐχομαι. Οὐτε γὰρ πιθανότητι λόγων παρασυρῆσθε καὶ διὰ τῆς κενῆς ἀπάτης συλαγωγηθήσεσθε· τιθεμελιώσθε γὰρ ἐπὶ τὴν τῆς ἀποστολικῆς ὁμολογίας καὶ διδασκαλίας πέτραν, ἐφ' ἣν τῆς Ἐκκλησίας ψυχοδομημένης πύλαι Ἰδοὺ οὐ κατισχύουσιν. Πιστοὶ γὰρ ἐσὶν ὁ ἐπαγγελάμενος, οὐτε φοβεῖται τινι τοὺς τὸν καρδίῳν κύργους διαστῆσαι· ἐμάθετε γὰρ, Μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ ὕψους ἡμέρας μηδὲ ἀπὸ τῶν ἀποκτείνοντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων κακῶσαι. Μᾶλλον μὲν οὖν τοὺς ἄλλους ἐπιστηρίζετε φυλάττειν τὴν παρακαταθήκην, ἣν παρὰ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν κατὰ καιροῦ Πατέρων ἐλάβομεν, ἣν ἀπαιτήσουσιν ἡμεῖς ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως. Ἰδοὺ, προεῖπον ὅμιν καὶ ἀμαρτίας ἐνόηους διὰ τοῦ προσιπεῖν ἐποίησα. Εἰ μὴ γὰρ ἤλθον, φησὶ, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον. Ἀθῶός εἰμι ἐκ τοῦ αἵματος ὁμῶν· οὐ γὰρ ὑπεστελλάμην τοῦ λαλήσαι ὅμιν, ἀλλὰ τῷ τοῦ σκοποῦ ἔργῳ κατὰ τὸν Ἑσπερίῳ ἐπηγγυήθησα. Βλέπετε πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε μὴ ὡς ἄσφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί, καὶ πάσῃ φυλακῇ τὰς ὁμῶν τε αὐτῶν καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν καρτίαν τηρήσατε· ἐν μέσῳ γὰρ παγίδων διαβήσεσθε καὶ ἐπὶ ἐπάλξεων πόλεων περιπατήσατε. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἑμὴν τελευτὴν εἰσελεύσονται καθ' ὁμῶν λύκοι βαρεῖς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου, τοῦ ἀποσπᾶν τὸν λαὸν ἐπίσω αἰτῶν· οἳς ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει, ὁ Παῦλος ὅμιν ταῦτα δι' ἐμοῦ διατίθεται. Ὁ δὲ ἐπὶ πάντα Θεὸς καὶ Πατὴρ καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ πρὸ αἰώνων γεννηθεὶς ἀπαθὴς Ἰῶς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον ὀδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀμέμπτως παραστήσει εἰς καύχημα ἡμῶν εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. Ταῦτα καὶ πλεον τοῦτων εἰπὼν τὸ πνεῦμα τοῖς δορυφορήσασιν αὐτὸν ἀγγέλοις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς φυλάξασιν ἅγειν δέδωκε, τέταρτον μὲν πρὸς τῷ εἰκοστῷ ἔτος τῇ ἀρχιερωσύνῃ ἐμπρέψας, πολλῶν δὲ μόθῳ καὶ κόπῳ οὐ τὴν ἑαυτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἄλων σωτηρίαν κατεργασάμενος. Οὐ γὰρ ἐσκόπει τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας· τοῦτο ζῶν μόνον, ὁ τοὺς ἄλλους ὠφέλει· ὅλοι δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν τε

A Convocatosque discipulos, Pauli vel potius mei Iesus ad instar, ultimis verbis consolatur et confirmat, hæreditatem suis filiis satagens relinquere bonam dignamque laboribus quos pertulerat ad acquirendam sibi talem substantiam. Quæ hæreditas fortasse discere vultis? eloquia Dei, desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum, et sapientia, cujus acquisitio auri et argenti thesauris præstat. Videte, enim inquit, o viscera mea, quanta sit hæreticorum in malitia potestas, et quomodo verbum Dei omni modo adulterantes, ad hauriendam aquam turbidam ac cenosam propinquos adducere conentur, duo hæc scientes et adhibentes, seductionem et violentiam, illam quidem simplicibus, hanc vero timidioribus reservantes.

B Vobis autem ut utrinque bene preparatas teneatis animas spero ac precor. Neque enim verborum seductione deviabitis nec vana fallacia depredationem patiemini. Fundati enim estis super apostolicæ confessionis et prædicationis petra, in qua ædificatam adversus Ecclesiam portæ inferi non prævalebunt; fidelis namque est qui repromissit. Neque timore aliquo eorumque arces concuti sinetis; didicistis enim: Nolite timere neque ab altitudine diei, neque ab iis qui occidunt corpus, animam vero non possunt lædere. Potius igitur alios confirmate ad custodiendum depositum, quod ab apostolis et a Patribus juxta tempora accepimus, quodque a nobis in die redemptionis repositum. Ecce prædixi vobis et hæc prædictione vos peccato obnoxios feci: Si enim non venissem, inquit, nec locutus fuisset eis, peccatum non haberent. Purus sum a sanguine vestro; non enim abstinui quin loquerer vobis, et juxta Ezechielem ad speculæ operam erigilavi. Videte quomodo recte ambuletis non sicut imprudentes, sed sicut prudentes, et omni custodia corda vestra fratrumque animos servetis. In medio enim insidiarum pertransietis et super manium pinnas ambulabitis. Nam post meam mortem irruent in vos lupi rapaces, gregi non parentes, conantesque populum post se attrahere; quibus resistite fortes in fide; per me Paulus vobis ista præscribit. Sed super omnia Deus et Pater, et ex ipso ante sæcula impassibiliter genitus Filius, et Spiritus sanctus ex Patre procedens, diriget vos in omnem veritatem irreprehensibilesque perferet in gloriam meam in diem Christi. Hæc et his plura dicens spiritum angelis ipsum stipantibus et in omnibus viis custodientibus ducendum tradidit, postquam quatuor et viginti annos in episcopatu refulsit, multo labore et ærumnia non solum suam, sed et aliorum salutem operatus. Non enim sua spectabat, sed multorum, ut salvarentur, et nocte ac die ad hoc tantum vivebat ut aliis utilis esset. Hoc etiam ostendit multitudo presbyterorum, diaconorum et subdiaconorum, quos moriens numero ducentos in finibus sue Ecclesiæ reliquit.

^a Matth. xvi, 18. ^b Matth. i, 28.

Forro si solum in gradibus sanctuarii tot erant, A πρεσβυτέρων καὶ διακόνων καὶ ὑποδιακόνων, οἷς τελευτῶν διακονίους τῇ ἐνορίᾳ τῆς οἰκείας ἐκκλησίας ἐγκατέλειπεν. Εἰ γὰρ οἱ τοῦ βήματος μόνοι τοσοῦτοι, πόσον εἶναι τῶν λαϊκῶν τὸ πλῆθος εἰκάσωμεν. Ἐφέρετο δὲ ἄρα τούτων τὴν πρώτην Γοράσδος, ὃν καὶ προσφάτως ὁ λόγος ἐν τοῖς μάλιστα τῶν Μεθοδίου ὁμιλητῶν ἀπηριθμήσεν, ὃς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Μοραβίας παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἁγίου τὰ τελευτάτα γινόντος ἀνασκήρυκτο.

VII. Non tulit autem audacissima hæreticorum multitudo Methodium habere etiam post mortem vivum propugnatorem : sed venite, inquit, Gorasdo insidiamur, eumque opprimamus; abhorret enim a nobis hujus vita, dissimilesque sunt viæ ejus, et exprobat nobis delicta, et si vivere iste permitteretur, nobis revivisceret Methodius. Hunc ergo ab episcopali dignitate remonent, et Vichnicum quemdam, hæreseos mero inebriatum aliosque B inebriare valentem, quem propterea Methodius unaque eorum cum ipso insanientium, anathematis Satanae tradiderat, istum, o labores agonesque Methodii, et Trinitas speciales infundens qualitates! in sedem episcopalem evehunt, aut potius sedem per hunc devehunt, et quantum per Methodium illustris erat et plerisque fulgentior, tantum per Vichnicum dedecoris profundo subjiçitur.

VIII. Ille tamen episcopatum ipsi minime competentem sic illegitime occupavit, assumens sibi honorem, rapto exercito, et a Deo vocatum violentia criminosi brachii propulsans. Caput vere tollit hæresis et adversus orthodoxam discipulorum Methodii multitudinem superbit. Et tumultuantes fidelibusque insurgentes, Quare, inquit, adhuc Methodii verbis fœtidis et mortuis libentius adhæretis quam viventī archiepiscopo, et non confitemini ex Patre Filium genitum et ex Filio Spiritum procedentem? Hi vero per Gorasdam et Clementem dixerunt : Quod Methodius quidem adhuc vivat, hoc a Domino certe didicimus, tum in ipsum credentem, etsi mortuus sit, viciturum asserente, tum Deum Abraham, Isaac et Jacob ut viventibus et non mortuis dicendum esse docente. Unde igitur erramus, si magistrum in Deo viventem habemus, spiritualiter nobis conviventem et colloquentem, nosque contra vos confirmantem? Hanc autem novam vestram fidem, nec Scripturæ testimonio qualitercunque comprobata, nec a sanctis Patribus stabilitam invenientes, ne nos anathemati subiciamus veremur, Paulo non ambigue clamante : Si quis vobis evangelizat præter id quod accepistis, anathema sit*. Nos enim Filii Spiritum, utpote Spiritum vitæ et veritatis, quæ est Filius, mentemque Christi Spiritum credimus; hunc autem ex Filio procedentem nec didicimus nec discemus, nec fidem negabimus, pejores infidelibus facti, non certe, per Spiritus sancti gratiæ sanctificationem; imo ex Patre procedere Spiritum genitoremque Filii esse istius principium ac pro-

Z'. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἤνεγκεν ἡ πάντολμος πληθὺς τῶν αἱρετικῶν τὸν Μεθόδιον ἔχειν καὶ μετὰ θάνατον ζῶντα ἀντίμαχον· ἀλλὰ, Δεῦτε, εἰπόντες, Γοράσδον καταδυναστεύσωμεν τε καὶ ἐνεδρεύσωμεν· ἀνόμιος γὰρ ἐστὶν ἡμῖν ὁ βίος αὐτοῦ, καὶ παρηλλαγμένοι αἱ τριβὸι αὐτοῦ, καὶ ὀνειδίζει ἡμῖν ἁμαρτήματα, καὶ εἰ ζῇ οὗτος ἑαθεῖν, ἀναδιψῇ ἂν ἡμῖν ὁ Μεθόδιος· τούτων μὲν τῆς ἐπισκοπικῆς ἀρχῆς παραλύουσι, Βιχνίκον δὲ τίνα τοῦ τῆς αἱρέσεως ἀκράτου μεθυσθέντα καὶ τοὺς ἄλλους μεθύσκειν δυνάμενον, καὶ μέντοι διὰ τοῦτο παρὰ τοῦ Μεθοδίου τῷ τοῦ ἀναθέματος Σατανᾶ παραδοθέντος μετὰ τοῦ διασίου τῶν σὺν αὐτῷ μαινομένων, τούτων, ὧ πόνοι καὶ ἀγῶνες τοῦ Μεθοδίου καὶ Τριάς συγχρομένη τὰς ἰδιότητας, ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάγουσι, μᾶλλον δὲ τὸν θρόνον διὰ τοῦτον κατὰγουσι, καὶ ὅταν διὰ Μεθόδιον ἐνδοξος ᾦν καὶ τῶν πολλῶν προφανόμενος, τοσοῦτον διὰ Βιχνίκον τῇ τῆς ἀδοξίας κοιλίᾳ ἐπικλινόμενος.

Η'. Ἀλλ' ὁ μὲν οὕτω τῆς ἐπισκοπῆς παρὰ νόμος καὶ μὴδὲν αὐτῷ προσήκον ἐδράξατο, ἐαυτῷ λαβὼν τὴν τιμὴν καὶ ἀρπαγμὸν ἡγησάμενος, τὸν δὲ ὑπὸ Θεοῦ κληθέντα τυραννίδι βραχίονος ἀμαρτωλοῦ παραγκωνισάμενος. Κεφαλὴν δὲ ἡ αἵρεσις αἶρει, καὶ C κατὰ τῆς ὀρθοδοξότητος πληθὺς τῶν Μεθοδίου μαθητῶν γαυριᾷ· καὶ ὅτ' ὁμοθυμαδόντες καὶ τοῖς πιστοῖς ἐπανάσταντες, Διὰ τί, φασίν, ἐπὶ τοῖς Μεθοδίου λόγοις τοῖς δδωκόσι καὶ νεκροῖς εὐνοῦντερον προσδιάκεισθε, ἀλλὰ μὴ τῷ ζῶντι ἀρχιεπισκόπῳ συνίστασθε, καὶ ὁμολογεῖτε ἐκ Πατρὸς Υἱὸν γεννηθέντα καὶ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον; Οἱ δὲ διὰ Γοράσδου καὶ Κλήμεντος ἔρασαν· Ὅτι μὲν Μεθόδιος ἐπὶ ζῇ, ἐκ τοῦ Κυρίου πάντως ἐμάθομεν, ποτὲ μὲν τὸν εἰς αὐτὸν πιστεύσαντα κἂν ἀποθάνῃ ζήσεσθαι φάσκοντος, ποτὲ δὲ διδάσκοντος τὸν Θεὸν τῷ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ὡς ζῶσιν, ἀλλ' οὐ νεκροῖς ἐπιλέγεσθαι. Τί γοῦν ἀμαρτάνομεν, εἰ τὸν ἐν Θεῷ ζῶντα διδάσκαλον ἔχομεν, πνευματικῶς ἡμῖν συνόντα καὶ συλλαλοῦντα καὶ καθ' ὁμῶν συνεπιβήρωνόντα; Τὴν δὲ καινὴν ταύτην πίστιν ἡμῶν οὐτε ὑπὸ Γραφῆς μαρτυρουμένην οἰστούν εὐρόντες οὐδ' ὑπὸ Πατέρων ἁγίων συντεθειμένην, ὁκνοῦμεν ὑποβαλεῖν ἑαυτοὺς ἀναθέματι, τοῦ Παύλου διαβρόχῃν βοῶντος· Εἰ τις ὁμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. Ἡμεῖς γὰρ Πνεῦμα μὲν Υἱοῦ, ἐπεὶ καὶ Πνεῦμα ζωῆς καὶ ἀληθείας, ᾧ ὁ Υἱὸς, καὶ νοῦν Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα πιστεύομεν, ἐξ Υἱοῦ δὲ τοῦτο προερχόμενον οὐτε μαμαθήκαμεν, οὐτε μαθησάμεθα, οὐτε τὴν πίστιν ἀρνησάμεθα, καὶ χεῖρονες ἀπίστων ἐσόμεθα, οὐ μὲν τὸν ἁγίασμόν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς μὲν προεῖναι τὸ Πνεῦμα

* Galat. 1, 8.

καὶ εἶναι τοῦτου αἰτίον καὶ προβολέα τὸν τοῦ Υἱοῦ γεννητόρα· πεπιστεύκαμεν· εἶναι δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ οἰκεῖον καὶ δι' αὐτοῦ χορηγεῖσθαι τοῖς ἀξίοις ἐκαστοτε· ἑτερον δὲ τὸ ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἑτερον τὸ χορηγεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ τοῦ πῶς εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκφαντορικόν, ὡς γὰρ ὁ Υἱός· ἔστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευτὸν· τὸ δὲ χορηγεῖσθαι οὐ τὸ πῶς εἶναι δηλοῖ, ἀλλὰ πλουτισμὸν ἐνδείκνυται· καὶ διάδοσιν. Καὶ ἵνα παραδείγματι τινὶ τὸν λόγον, ὡς ἔγχωρεῖ, φωτίσωμεν, ἐννόησόν μοι βασιλεῖα τινὰ πλοῦτον μάλα πολλὴν ἐκ τῶν οἰκειῶν θησαυρῶν προβαλλόμενον, τοῦτον δὲ τὸν υἱὸν παραλαβόντα οἰκεῖόν τε αὐτοῦ ἔχειν καὶ διανέμειν τοῖς ἐκταρεστοῦσιν αὐτῷ· βασιλεὺς ὁ Πατήρ· πλοῦτος, ὡς ἐν εἰκόνι φάναι, τὸ Πνεῦμα ἐκ τῶν τοῦ Πατρὸς ἀρρήτων θησαυρῶν προβληθέν· υἱὸς βασιλεὺς ὁ τοῦ Πατρὸς Υἱός, οὗ τὸ Πνεῦμα, καὶ δι' οὗ χορηγεῖται. Ὅρατε τὸ Πνεῦμα, πῶς ἡμεῖς οἶδαμεν, οὐ προερχόμενον, δι' Υἱοῦ δὲ χορηγούμενον. Εἰ δὲ τὸ ἐμφυσῆσαι τὸν Υἱὸν τοῖς ἀποστόλοις καὶ εἰπεῖν, Ἀδελφὲ Πνεῦμα ἅγιον, τοῦτό σε ταραττει, παχέως τοῖς Εὐαγγελίοις ὠμίλησας. Χάρισμα γὰρ τοῖς ἀποστόλοις ἐν τῶν τοῦ Πνεύματος δέδωκε, τὸ τῆς ἀφίσεως τῶν ἁμαρτιῶν, ὡς δηλοῖ τοῖς ἐξῆς· πνεύματα δὲ τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος· καὶ τῷ Ἰσαΐᾳ ψῆλον καλεῖν· ἀλλ' οὐκ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τηλικαῦτα τοῖς μαθηταῖς ἐχαρίσατο. Ἀπλὸν δὲ· καὶ γὰρ, εἰ τότε τὸ Πνεῦμα δέδωκεν, ἢ περισσῇ λοιπὸν ἢ ἐν τῇ πεντηχοστῇ τοῦτου κἀπόδος, ἢ ἄλλου πνεύματος, εἰ μὴ περισσῇ. Ποῖον οὖν τοῦτο; Ὡς εἶχεν ἡ Ἐκκλησία, ἐν ἁγίον πρεσβεύουσα φαίνεται. Εἰ δὲ δύο εἴεν, ὁπότερον οὖν τοῦτων οὐχ ἅγιον; Εἰ τοῖνυν τὸ ἅγιον διὰ τοῦ ἐμφυσήματος, καὶ ὁ Κύριος δέδωκεν αὐτὸ ἑαυτῷ, ἀλλ' οὐκ ἐν πνευματικῷ χάρισμα, τὸ κατελθὼν ἐν τῇ πεντηχοστῇ, ὅπλον ὡς οὐχ ἅγιον· ἀλλ' εἰς κεφαλὰς ὁμῶν τὸ βλάσφημον τράποιτο. Δύο δὲ ποιοῦντες ὑμεῖς ἀρχάς, τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τοῦ δὲ Πνεύματος τὸν Υἱόν, ἄλλην τινὰ μανίαν μανιχαϊκὴν μαίνεσθε. Ἡμεῖς δὲ εἰς μὲν Θεός, μία δὲ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀρχή, ὁ Πατήρ· τοῦ μὲν Υἱοῦ Πατήρ, τοῦ δὲ Πνεύματος προβολεὺς· ὥσπερ οὖν καὶ εἰς ἥλιος ἀρχὴ τῆς τε ἀκτίνος καὶ τῆς λάμπews· εἴτε θάλλews. Τῇ τοῖνυν ἀκτίνι καὶ ἡ λάμψις σύνεστι εἴτε θάλλεις, ὥσπερ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, καὶ τῆς ἀκτίνος ἡ λάμψις ἐστίν, ὥσπερ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ· ἄμφω μέντοι ἐκ μιᾶς ἀρχῆς. Καὶ ὥσπερ ἐν τῷ ὁποδείγματι διὰ τῆς ἀκτίνος ἡ λάμψις ἔχει θάλλεις τῷ σωματικῷ κόσμῳ διδοται, οὕτω διὰ τοῦ Υἱοῦ χορηγεῖται τῇ νοητῇ κτίσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πᾶσιν. Εἰ μὲν ὡς Μανιχαῖοι τὸ κατὰ Θωμᾶν Εὐαγγέλιον, οὕτως ὑμεῖς ἄλλο κροενεγκεῖν ἔχετε τὴν τοιαύτην περὶ τοῦ Πνεύματος διδασκαλίαν εἰσηγγασμένον, δεῖξάτε τοῦτο κεκανονισμένον, καὶ σωπῆσομεν, μᾶλλον δὲ καὶ ὡς εὐεργέτας τιμῆσομεν. Εἰδὲ τέσσαρσι μὲν ἀρχαῖς ὁ τῆς Ἐκκλησίας παράδεισος ἐκ μιᾶς πηγῆς χεομένης ποτίζεται, Ματθαῖον, Μάρκον, Λουκᾶ καὶ Ἰωάννην, οἶμαι, συνήκατε. Ὁ δὲ πέμπτον εἰσάγων εὐαγγέλιον τρισκατάρτος· Ἰωάννης δὲ ἡμῖν τὸν Υἱὸν παρείσθγει λέγοντα τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ

A ductorem credidimus; illum etiam esse Filii proprium et semper ab ipso ad dignos mitti; aliud autem esse procedere atque aliud mitti; illud quidem ad expositionem mysterii, quomodo sit pertinere Spiritus, siquidem, quemadmodum Filius est ex Patre genitus, ita et Spiritus procedens; missionem vero, quomodo sit natura, non demonstrare, sed ditatoris dispensatorisque actionem ostendere. Utque rem, sicut licet, illustremus exemplo; puta quemdam regem ex suis thesauris divitias multas expandentem, ejus autem filium sic eas accipientem, ut ipsius sit proprium eas habere distribuereque placentibus ipsi: Rex est Pater; divitiarum, ut figurate loquar, est Spiritus ineffabilibus ex thesauris Patris depromptus; B filius regis est Patris Filius, cujus est Spiritus et per quem mittitur. Videtis Spiritum, sicut nos cognoscimus, non ex Filio procedere, sed ab ipso mitti. Si vero quod Filius insufflaverit super apostolos et dixerit: Accipite Spiritum sanctum, hoc te conturbat, evangelii crasse assuevistis. Unum quippe ex Spiritus sancti muneribus dedit apostolis, donum remittendi peccata, ut ex sequentibus patet: Spiritus autem vocare virtutes Spiritus sancti Isaia quoque solemne est: sed non ipsum Spiritum tunc discipulis gratificatus est. Hoc est evidens; namque, si tunc Spiritum dedit, vel posthac supervacua fuit in die Pentecostes ejus descensio, vel si non supervacua, alius fuit Spiritus. Quisnam igitur iste? Sicut tenuit Ec- C clesia, scilicet unum sanctum esse venerata. Si vero duo essent, uter igitur eorum non esset sanctus? Si sanctus fuit ille per insufflationem, et illum ipsum; non autem unum spirituale charisma. Dominus dedit, istum qui venit in die Pentecostes non esse sanctum patet. Ast in capita vestra blasphemia convertatur. Vos autem duo facientes principia; Filii quidem Patrem, Spiritus vero Filium, aliam insaniam quæ est Manichæorum insanitis. Nobis unus Deus, et eorum qui de ipso sunt unum principium, Pater; pater quidem Filii, productior autem spiritus, quemadmodum et unus sol est principium radii et luminis aut caloris. Una porro cum radio lux sive calor constat, sicut cum Filio Spiritus; radiique lux est, sicut Spiritus Filii. D Veruntamen ambo sunt ex uno principio. Et sicut in exemplo per radium lux aut calor corporali mundo datur, sic per Filium intellectuall creaturæ Spiritus super omnia sanctus tribuitur. Quod si velut Manichæi secundum Thomam Evangelium, ita vos aliud proferre habetis hanc de Spiritu sancto doctrinam introducens, illud ostendite canonicum et silebimus, imo tanquam benefactores vos æstimabimus. Si vero quatuor fluminibus ex uno fonte scaturientibus Ecclesiæ paradus irrigatur, Matthæo, dico, Marco, Luca et Joanne, hoc, puto, novistis: ille autem qui quantum introducitur evangelium, execrabilis est. Joannes nobis Filium exhibet loquentem de Spiritu veritatis, qui a Patre

procedit. Cessate gladium defigere contra vos magis renitentem; cessate contra Filium Dei, magnum evangelistam, ex quo et per quem et in quem totum Evangelium, pugnare, et absque Spiritu ea quæ sunt Spiritus dogmatizare, vel potius contraria Spiritui susurrare.

IX. Hæc cum ferre nequirent qui Wichnici partes tenebant, aures continentes, velut qui Stephanum, nobilem Verbi martyrem, olim lapidabant, et hoc solum bene agentes, utpote qui talia audire non erant digni, tumultuari omniaque miscere cœperunt, et parum abfuit, quin manus consererent cum orthodoxis lingue defessæ vim adiungentes manum sociam. Tandem præcipientes ad ultimum venere refugium suum; ad sordidum Sphendoplicum; et, calumniantur orthodoxos, ut rebus novis studentes, et contra potestatem ipsius insurrecturos, nisi de dogmate principi consentiant: quod enim sensu, etiam actu pugnat. Ille, convocatis Methodii discipulis, Quid, inquit, hoc schisma apud vos agitur, et quotidie alii aliis hostiliter congregimini? Nonne omnes fratres estis, nonne omnes ex christianorum parte? Cur igitur non estis unanimes in fide, nec in unitate servanda studiosi? Hi vero, quasi ore usi Gorasdo et Clemente, qui in oratione tenenda duces erant, Oporteret quidem de istis, inquirunt, o principes, longos habere sermones: non enim de minimis nec circa minima nobis periculum imminet, sed de dogmate Ecclesiæ ad beatam Trinitatem attinente, et circa animam, quod omnium nobis est maxime proprium. Cum autem litterarum imperitia longiores aut graviore audire sermones tibi non permittit, simplex erit interrogationi tmæ nostra responsio: Separamur quidem, quia Dominus venit mittere gladium et melius a pejore secernere, et David audimus odientem eos qui Dominum oderint, valde autem amicos Christi honorantem. Christianos vero reputare non possumus eos qui non recipiunt Evangelium: ibi enim uno de Trinitate, Filio Dei, dicente, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, isti dicunt ex Filio processisse Spiritum. Si tamen hoc verum esset, quid prohibuit Dominum, quominus diceret, Spiritum veritatis, qui a me procedit? Unum est hoc: secundum autem pontificum ex universo orbe coadunatorum Constantinopoli secunda synodus de sancto Spiritu declaravit, utpote quæ ideo congregaretur, ut hæresim Macedonli, numen Spiritus lacescentis, condemnaret: exposuit fidei symbolum quod ad evertendum in Nicæna synodo præscriptum non vergebat; sed quod ista reliquerat, qualiter quæstiones de Spiritu nondum agitate, hæc complevit; et filia quod matri defuerat, resarsit. Videamus igitur ex hoc symbolo, quod et tu, princeps, in Ecclesia, ex græcis libris versum, quotidie recitas, quid potius de Spiritu credendum, num ex Filio, an ex Patre procedentem? Quomodo ergo concineremus eis qui præter Evangelium

A Πατρός ἐκπορεύεται. Παύσαθε καθ' ἐαυτῶν πηγύντες τὸ ξίφος ἐκστατικώτερον, παύσαθε τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, τῷ μεγάλῳ εὐαγγελιστῇ, καὶ ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ καὶ εἰς δι' εὐαγγέλιον πᾶν, μαχόμενοι καὶ χωρὶς τοῦ Πνεύματος τὰ περὶ τοῦ Πνεύματος δογματίζοντες, μᾶλλον δὲ τῷ ἐναντίῳ ὑποφθεγγόμενοι πνεύματι.

Θ'. Ἐπὶ τοῦτοις οὐκ ἐνεγκόντες, οἱ τοὶ Βιγνίκου στασιῶται, τὰ ὅτα συσχόντες, καθάπερ οἱ Στέφανον πάλαι λιθοβολοῦντες τὸν τοῦ Λόγου γενναῖον μάρτυρα, καὶ τοῦτο μόνον καλῶς ποιοῦντες ὥς οὐκ ἄξιοι τοῦτον ἀκούειν, βοροβεῖν καὶ πάντα συγχεῖν ἐπεβάλλοντο, καὶ μικροῦ μὲν καὶ εἰς χεῖρας ἤλθον τοῖς ὀρθοδόξοις, τῇ γλῶττι καταπονηθεῖσα τὴν χεῖρα διδόντες σύμπαχον. Τέλος δ' οὖν ἀποπηδήσαντες ἐπὶ τὴν τελευταίαν ἤλθον καταφυγὴν αὐτῶν τὸν κοινοῦ τὸν Σπεντέπλικον, καὶ διαβάλλουσι μὲν τοὺς ὀρθοδόξους ὥς νεώτερα φρονούντας, καὶ κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ κινήθησομένους ἂν, εἰ μὴ περὶ τὸ δόγμα τῷ ἄρχοντι συμφωνήσαιεν. Τὸ γὰρ ἀντιδοξόν καὶ ἀντίμαχον. Ὁ δὲ τοὺς τοῦ Μεθοδίου προσκαλεσάμενος, Τί, φησὶ, τοῦτο τὸ σχίσμα ἐν ὧν πολίτευεταί, καὶ καθ' ἐκάστην ἀλλήλοις πολεμῶς συμπλέκεσθε; Οὐκ ἀδελφοὶ πάντες ἐστέ, οὐ τῆς χριστιανῶν μερίδος; Διὰ τί οὖν μὴ συμφρονεῖτε ἀλλήλοις, μηδὲ τὴν ἐνωσιν ἐπισπεύδετε; Οἱ δὲ, ὅσα στόματι Γοράσθῳ καὶ Κλήμεντι χρώμενοι (οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τοῦ λόγου ἡγούμενοι), ἔδει μὲν περὶ τούτων, ἔφασαν, ὡ ἄρχον, μακροὺς ἡμᾶς ποιῆσθαι τοὺς λόγους. Οὐ γὰρ περὶ ἐλαχίστων, οὐδὲ περὶ τὰ ἐλάχιστα ἡμῖν ὁ κίνδυνος ἵσταται, ἀλλὰ περὶ δόγματος μὲν ἐκκλησιαστικοῦ τοῦ περὶ τῆς μακαρίας Τριάδος, περὶ δὲ ψυχῆν, τὸ πάντων ἡμῖν οἰκειότατον. Ἐπεὶ δὲ σοὶ τὸ τῶν γραφῶν ἀνομιλῆτον μακροτέρων λόγων ἢ βαθύτερων ἀκούειν οὐ δίδωσιν, ἀπλοῦς ἡμῖν ὁ πρὸς τὴν σὴν ἐρώτησιν λόγος, ὅτι σχιζόμεθα μὲν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Κύριος μάχαιραν ἤλθε βαλεῖν καὶ διχάσαι τὸ κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χείρονος, καὶ τοῦ Δαβὶδ ἀκούομεν μισούντος τοὺς μισούντας τὸν Κύριον, λίαν δὲ τιμῶντος τοὺς φίλους Χριστοῦ· χριστιανούς δὲ οὐκ ἂν ποτε ἡμεῖς θελήμεν τοὺς μὴ παραδεχομένους τὸ εὐαγγέλιον. Ἐκεῖ γὰρ τοῦ ἐνὸς τῆς Τριάδος, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰπόντος, Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οὗτοι φασὶν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα. Καίτοι πάντως εἰ τοῦτ' ἦν, τί τὸ κωλῶν τὸν Κύριον εἰπεῖν· Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται; Ἐν μὲν οὖν τοῦτο· τὸ δευτέρον δὲ ἦ ἐν Κωνσταντίνῳ πόλει δευτέρα τῶν ἐκ πάσης τῆς οἰκουμένης ἀθροισθέντων ἀρχιερέων σύνοδος περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπεφάνηται, ἐπὶ καὶ τούτου χάριν συνήθροιστο ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ πνευματομάχου Μακεδονίου· ἐξέθετό τε πίστει σύμβολον οὐκ ἐπ' ἀνατροπῇ τοῦ ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τεθεσπισμένου, ἀλλ' ὅπερ ἐκεῖνη ἐνέλιπεν, οἷα δὲ μὴ κινήθων τότε τῶν περὶ τοῦ Πνεύματος ζητημάτων, τοῦτο αὐτῇ ἀναπληροῦσα καὶ σώζουσα τὸ τῆς μητρὸς ἢ θυγατρὸς ὑστέρημα. Ἰδόμεν οὖν ἐν τούτῳ τῷ συμβόλῳ, ὃ καθ' ἐκάστην ἐπ' Ἐκκλησίᾳ, ἐκφωνεῖ, ὡ ἄρχον, καὶ σὺ, ἐκ τῶν γραικῶν βιβλίων μεταληφθὲν, πότερον πιστεύειν εἰς Πνεῦμα τὸ ἐκ

τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμολογούμενον; Πῶς τοίνυν συμφωνήσομεν τοῖς παρὰ τὸ Εὐαγγέλιον φρονούσι καὶ τὴν μετὰ τοῦ Πνεύματος τῶν Πατέρων ἔχουσιν, τοὺς ἀπὸ γῆς φωνοῦσι κατὰ τὰς ἐγγαστριμύθους; τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Εἰ μὲν οὖν μεταδίδονται τὰς γνώμας καὶ μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν Πατέρων στήσονται, ὥς ἀδελφοὶ προσδραμούμεν καὶ περιπλαχσόμεθα καὶ περιπτυσόμεθα. Εἰ δὲ τὸν ἕνα καθηγῆται τῶν τῶν Χριστὸν ἀποποιούμενοι ὅπισθεν τῆς διανοίας αὐτῶν πορεύονται καὶ ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν ματαιοῦνται, σχολῇ γ' ἂν ἡμεῖς ὑπ' αὐτοῖς καθηγῆται· τὸ περὶ τῆς Τριάδος δόγμα μαθεῖν δεξαίμεθα. Ταῦτα ἡ περὶ τοὺς ὀρθοδόξους πληθὺς, προηγόροις Γοράδῳ καὶ Κλήμεντι χρώμενοι.

Γ'. Ὁ δὲ ἄρχων μόλις μὲν συνῆκεν ὀλίγα τινὰ τῶν λεχθέντων· ἦν γὰρ παντάπασι γυνῶναι τι τῶν θεῶν ἡλιθιώτατος, ἅμα μὲν ὡς ἀνηγμένος βαρβαρικώτερον καὶ συνόλως εἰπεῖν ἀλογώτερον, ἅμα δὲ καὶ τὸν νοῦν ὑπὸ τῆς μιαιφῆς ἡδονῆς παρασεσυλημένος, ὥς εἰρηται. Πῶς γὰρ καὶ ἐμελλε τοῖς περὶ Τριάδος λόγοις ἐμῆναι ἀνθρώπος, πᾶμπολι τοῦ τῆς σωφροσύνης ἀπέχων ἁγιασμοῦ, οὗ χωρὶς οὐδεὶς τὸν Κύριον ὄψεται; Ὑπὸ δὲ τῶν αἱρετικῶν προδιδασθῆναι (ἦν γὰρ ὅλως αὐτοῖς προσκείμενος) τοιάνδε τοῖς ὀρθοδόξοις ἀπόφασι δέδωκεν· Ἐγὼ μὲν ἑμαυτῷ πολὺν τὸν ἰδιωτισμὸν σύννοθα, καὶ ἀπλοῦς εἰμι τὰ δογματικά· καὶ τί γὰρ ἢ ἀγράμματος; Τοῦ μέντοι Χριστιανισμοῦ μεταποιοῦμαι τε καὶ μεταποιήσομαι· ἀμφιβολίας δὲ τοιαύτας, οἷας ἀνεγείρεται, λῦειν οὐχ ἱκανὸς ἐγὼ διὰ λόγων, οὐδὲ διακρίνειν ὀρθοδόξου ψευδοδιδασκαλον. Ὡς οὖν χριστιανὸς δικάσω ὑμῖν· ἀμέλει καὶ περὶ τούτου τοῦ δόγματος ἀποφαίνομαι ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀποφαινεσθαι εἰθισμαι· ὅς ἂν παρὶν πρῶτος ὁμῶσειν, ὡς καλῶς καὶ ὀρθοδόξως πιστεύει, τοῦτον εἶναι τὸν κατὰ τὴν ἐμὴν κρίσιν μηδὲν τι τοῦ ἀκριβοῦς περὶ τὴν πίστιν σφαλλόμενον, τούτῳ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν παραδώσω καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιδώσω κατὰ τὸ εἶκος πρεσβυτέριον.

ΙΑ'. Οἱ τοίνυν Φράγγοι, προθυμῶτατα περὶ τὸν ἔρκον διατεθέντες, οὐδὲ τὸ τέλος τῆς τοῦ ἄρχοντος ἀναμείναντες ἀποφάσεως, ὥρισαν καὶ ἐστησαν τὴν κακοδοξίαν αὐτῶν, ἀνοήτῳ κρίσει πέρας ἐπιθέντες κατάλληλον. Παρὰ τοιοῦτοις κριταῖς ἡ αἵρεσις κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας ἐσπεφανώσατο, καὶ πᾶσαν ἔσχατον ἐξουσίαν ἄγειν καὶ φέρειν τοὺς Χριστοῦ γνησίους δούλους καὶ τῆς πίστεως φύλακας. Εἰ γὰρ τίς, φησὶ, φωραθεῖν μὴ πιστεύων κατὰ τὴν τῶν Φράγγων ἔκθεσιν, αὐτοῖς ἐκείνοις παραδοθήσεται χρησόμενοις ὅ τι καὶ βούλονται. Τὰ ἐπὶ τούτοις τίς ἂν ἐκδιηγῆσται λόγος, ὅσα κακία, λαβομένη δυναστείας, εἰργάσατο; Πῦρ ἀτεχνῶς ἐν ὕλῃ πνεύματι ριπιζόμενον· οἱ μὲν ἡνάγκασον συνθέσθαι τῷ πονηρῷ δόγματι, οἱ δὲ τὴν τῶν Πατέρων πίστιν ὁμολογίζοντο· οἱ μὲν πάντα πράττειν, οἱ δὲ πάντα πάσχειν παρσκευάζοντο· τοὺς μὲν ἀπανθρώπως ἥλκοντο, τῶν δὲ τὰς οἰκίας διήρπαζον μινύντες ἀσεβεῖς πλεονέξαν, ἄλλους γυμνοὺς ἐπ' ἀκανθῶν ἔσυρον, καὶ ταῦτα γέροντας ἀνδρας καὶ τοὺς δαδτικαὺς ὄρους τῆς ἡλικίας ὑπερπερῆσαντας. Ὅσοι δὲ τῶν πρεσβυτέρων καὶ

A sentiunt, eis qui de Spiritu Patrum expositionem contradicunt, eis qui de terra contra divinitus inspiratos loquuntur? Quae communio luci ad tenebras? inquit divinus Apostolus. Si igitur opiniones mutant, et cum Evangelio Patribusque stare velint, ad eos ut fratres curremus, eosque stricte amplexabimur. Si vero unum praeceptorem nostrum Christum abnegantes, post cogitatum suum abeunt, et in ratiocinationibus suis frustra permaneant, nos ab istis praeceptoribus dogma de Trinitate discere aegre consentiremus. Haec orthodoxorum multitudo, Gorasio et Clemente advocatis usa.

B X. Princeps autem pauca intellexit dictorum: erat enim ad intelligendas res divinas stolidissimus, et quia educatus barbarorum, utque uno verbo dicam, brutorum more; et quia, ut dictum est, mens ejus a spurca voluptate abrepta erat. Quomodo enim de Trinitate sermones ingrederentur in animum hominis, castimonie sancto muneri prorsus alieni, sine quo nemo Christum videbit? Impulsus ab haereticis quibus erat ex toto deditus, hujusmodi responsionem orthodoxis dedit: Ego quidem magnae imperitiae mihi conscius sum, et simplex quoad dogmatica. Quid enim nisi illiteratus? Christianismus tamen vindico et vindicabo. Ambiguitates autem illas, quales excitatis, ego verbis solvere non valeo, neque ab orthodoxo falsum magistrum discernere. Ut igitur christianus jus vobis dicam; et certe de hac dogmatis questione pronuntiabo sicut de aliis pronuntiare consuevi: qui palam primus juraverit se recte atque orthodoxe credere, hunc judicabo de rectitudine fidei minime errare, ipsique Ecclesiam dabo, cui adjiciam, ut convenit, Ecclesiae presbyterium.

D XI. Franci igitur ad jusjurandum promptissimi, nec finem sententiae principis exspectantes juraverunt, statueruntque suam malam fidem insipido judicio analogum finem imponentes. Talibus iudiciis haeresis adversus orthodoxiam palmam obtinuit, habuitque ducendi ac tollendi Christi veros servos et fidei custodes omnem facultatem. Si quis enim, inquit princeps, inventus fuerit juxta Francorum doctrinam non credens, ipsis tradetur ut illum tractent sicut libuerit. Rebus ita se habentibus, quae oratio enarret, quidquid malitia potestale polita operata sit? Ignis aperte in rogo spiritu animatur: illi coegebant pravo dogmati subscrivere, hi fidem patrum praetendebant; illi omnia facere, hi omnia pati parati erant. Alios inhumane ladebant aliorum domus spoliabant, impietati avaritiam addentes; alios nudos in carduis pertrahabant, eosque senes ultra Davidicos longaevitatis fines provecios. Quotquot autem ex presbyteris et diaconis juniores erant, hos Judaeis vendebant. Judae sorte suspendioque dignissimi. Sicut enim

Ille Christum, sic hi Christi servos, aut, ut cum Ipso Christo loquar, amicos; atque etiam ausim dicere christos, semper furentibus tradiderunt. Pauci vero minime erant, sed, ut antea diximus, qui de altari erant, ad ducentos numerabantur.

τοῖς δὲ ἀπὸ παρακίχρηνουσιν ἀπεδίδωσαν. Οὐκ ὀλίγοι δὲ καθ' ἃ δὴ προειρήκαμεν, οἱ τοῦ βήματος.

XII. Quotquot vero magistrorum tenebant ordinem, ut iste Gorasus, cujus saepe fecimus mentionem, quem ex Moravo oriundum et in utraque lingua slovenica graecaeque versatissimum, auctoritas Methodii ad sedem episcopalem evehit, ejus dein degradatione haereticorum malitia sedem decoravit; quales etiam Clemens presbyter, vir facundissimus, et Laurentius et Nahum, et Angelarius; hos pluresque clari nominis alios, catenis ferreis vinctos, in carceribus condiderunt. Ibi omne solatium demebatur, propinquis et cognatis quocunque modo eos adire non audentibus. Attamen qui consolatur humiles et contritos corde sublevar, Dominus, solatiis animam recreans multitudini dolorum proportionatis, consolatus est sanctos, ipsis emittens auxilium de sancto. Licet enim catenarum ferro gravati, non tamen orationem praetermittebant, sed, canticis tertiae horae decantatis, psalmodum prosequerentur carmen, quo sanctissimum Spiritum, apostolis tertia hora immisum, nobis renovari deprecamur, cum Deus, aspiciens in terram, eam tremefecit, tunc motus factus est magnus, qualis olim fuit Paulo in catenis precante, et quasi de caelo sonus, et catenae ceciderunt, et qui fuerant vincti jam liberi, solo insolubili Christi desiderio captivabantur. Tremefecit igitur Deus et conturbavit terram: Sed simul hanc urbem inhabitantes, tremefacti sunt, et eo, quod factum erat, conturbati, ita ut mirarentur et cum tremore requirerent quid sibi vellet ista Dei manifestatio: Cum autem appropinquassent carceri, et vidissent quod circa sanctos evenisset, qui catenis solutis, in omni libertate agerent, exaudita, sicut ait David, divina exultatione, cursim ad principem venientes: Quid est hoc? inquirunt; usquequo contra Dei potentiam pugnabimus? Usquequo ad lumen veritatis non suspiciemus? Oculos habemus, et non videmus? aures, et non audimus, sicut idola, de quibus loquitur David, aut si velis, illo, de quo Isaias, a nobis spiritu soporis accepto. Nonne miraculum quod factum est intelligemus? Nonne divina manifestatione obstupescemus? Annon potius honoris erga eos qui ex vinculis erepti sunt, captivi nos erimus? Sed haereticorum lingua miraculum calumniari, tentat, velut lingua Phariseorum, ea quae tunc a Domino erant facta: fraudes artesque magorum evidentes sunt ista: aliter modo Beelzebub in operis novitate imitati sunt homines ejus virtute repleti. Denuo posthac, decebat enim non intelligere principem intelligentia carentem, catenae prioribus graviore circumda-

A διακόνων ἦσαν νεώτεροι, τοὺτους δὴ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπώλουν οἱ τῆς Ἰουδαίας μοίρας καὶ τῆς ἀγχόνης ἐπάξιοι. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος Χριστὸν, οὕτως οὗτοι τοὺς Χριστοῦ δοῦλους, μᾶλλον δὲ φίλους, κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον εἰπεῖν, θαρρῆσας δὲ φησάμεν καὶ χριστοῦς, εἰς πάντως ἦσαν, ἀλλ' εἰς διακονίους ἀπαριθμούμενοι,

IB'. Ὅσοι δὲ διδασκάλων ἐπέχον τάξιν, οἷος δὲ Ἰωάννης ἐκεῖνος, οὗ πολλάκις ἐμνήσθημεν, ὃν ἐκ Μοράβου γενόμενον καὶ ἄμφω τὰ γλῶττα τὴν τε Σλοβενικὴν ὄντα καὶ τὴν γραικικὴν ἱκανώτατον ἢ μὲν ἀρετῇ Μεθοδίου τῷ θρόνῳ δέδωκεν, ἡ δὲ τῶν αἰρετικῶν κακία τὸν θρόνον τῇ στερήσει τοῦ ἀνδρὸς ἀπεκόσμησεν· καὶ μέντοι καὶ Κλήμης πρεσβύτερος, ἀνὴρ λογιώτατος, καὶ Λαυρέντιος καὶ Ναοῦμ καὶ Ἀγγελάριος, τοὺτους δὴ καὶ ἄλλους πλείους ὀνομαστοὺς σιδηροδέτους φυλακαῖς εἶχον ἐγκλείσαντας, ἐν αἷς πᾶσα παράκλησις ἀπηγόρευτο, οὐ συγγενῶν, οὐ συγγνωστῶν θαρρύνων οὐδ' ὅπως οὖν τὴν προσέλευσιν. Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς Κύριος, ὁ τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν ἱσμενος, ὁ διὰ τῶν παρακλήσεων εὐφραίνων ψυχὴν ἀντιμετρούμενων τῷ πληθὲι τῶν ὀδυνῶν παρεκάλεσε τοὺς ἁγίους, ἐξαποστείλας αὐτοῖς τὴν ἐξ ἁγίου βοήθειαν. Οἱ μὲν γὰρ καὶ τῷ σιδηρῷ τῆς ἀλύσεως βαρυνόμενοι οὐδ' οὕτως ἡμέλουν τῆς προσευχῆς, ἀλλὰ τὰς τῆς τρίτης ὥρας ὥδ' ὑπάταντας, εἶτα καὶ τὸ τῶν ψαλμῶν ἐφύμνιον προσεπῆδον, δι' οὗ τὸ πανάγιον Πνεῦμα τὸ ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς ἀποστόλοις ἐπιπεμφθὲν ἐγκαινισθῆναι ἡμῖν εὐχόμεθα· Θεὸς δὲ ἐπιθέψας ἐπὶ τὴν γῆν ἐποίησεν αὐτὴν τρέμειν, καὶ σεισμὸς μέγας ἐγένετο, ὥστε ἐν τοῖς δεσμοῖς ποτε Παύλου προσευχομένου, καὶ ὡς ἐξ οὐρανοῦ ἦχος, καὶ αἱ ἀλύσεις ἐξέπιπτον, καὶ οἱ τῶς δέσμοι ἀνέτοι, μόνῳ τῷ τοῦ Χριστοῦ πόθῳ ἀλύτῳ δεσμούμενοι. Συνέσις μὲν οὖν τὴν γῆν ὁ Θεὸς καὶ συνετάραξεν· ἐστῆσθαι δ' ἄρα καὶ οἱ περὶ τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ τῷ γεγονότῳ διαταράχθησαν, ὥστε θαυμάζειν καὶ διαπορεῖσθαι, τί ποτ' ἄρ' ἡ θεοσημεία βούλοιο. Ὡς δὲ πληροῦσθαι μὲν τῇ φυλακῇ, ἵδοιεν δὲ τὸ περὶ τοὺς ἁγίους γινόμενον, καὶ ὡς τῶν ἀλύσεων ἐκπεσούσων ἐν ἀνέσει πάσῃ διήγον τὴν θείαν ἀκουσθέντες, ὡς ὁ Δαβὶδ φησιν, ἀγαλλιάσιν, δρομαῖοι προσελθόντες, τῷ ἀρχοντι, τί τοῦτο; φάναι, μέχρι τίνος πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μαχόμεθα δύναμιν; Μέχρι τίνος πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας οὐκ ἀναβλέπομεν; Ἀλλ' ὀφθαλμοὺς ἔχομεν, καὶ οὐ βλέπομεν, ὥτα, καὶ οὐκ ἀκούομεν, οἷα τὰ παρὰ τῷ Δαβὶδ εἰδῶλα, εἰ βούλει δέ μοι, οἱ παρὰ τῷ Ἰσαΐᾳ τὸ πνεῦμα λαβόντες τῆς κατανώξεως. Οὐ συνήσομεν τὸ γινόμενον θαῦμα; Οὐ τὴν θεοσημείαν δυσωπησόμεθα; Οὐ δεσμῶτα μᾶλλον ἡμεῖς τῆς πρὸς τοὺς ἐκ τῶν δεσμῶν λυθέντας τιμῆς ἐσόμεθα; Ἀλλ' ἡ τῶν αἰρετικῶν γλῶσσα τὸ θαῦμα διαβάλλειν πειράται· πάλιν, ὥστε ἡ τῶν Φαρισαίων τὰ τότε παρὰ τοῦ Κυρίου τελούμενα, καὶ, Γοητεία, φασὶ, καὶ μάγων τέχνη· προφανεῖς ταῦτα, τρόπον ἕτερον τὸν Βεελζεβοῦλ τῇ καὶ νότῃ τοῦ ἔργου ἐπιγραφόμενοι οἱ τῆς ἐκείνου ἐνεργείας κατέπλεον. Εἶτα πάλιν (ἔδει γὰρ μὴ συν-

ἵνα τὸν ἀσύνετον ἀρχοντα) ἀλύσεις τοὺς ἀγίους εἰ-
 χον τῶν προτέρων βαρύτεραι, καὶ κακώσεις ἐν τῇ
 φυλακῇ μᾶλλον ἢ πρότερον ἀπαράκλητοι. Τρεῖς
 παρήλθον ἡμέραι, καὶ πάλιν τὴν τῆς τρίτης ὥρας
 τελούτων προσευχῇ ταῦτα συμβαίνει τοῖς ἔμπρο-
 σθεν· σεισμός τε γὰρ μετ' ἡχοῦ ἐξ οὐρανοῦ καὶ
 ἀλύσεις ἐκπίπτουσαι, καὶ πάλιν οἱ θεομάχοι, μηδὲν
 τῶν πραγμάτων τῶ ἀρχοντι ἐμφανίσαντες, ταῖς
 αὐταῖς κακώσεσι τοὺς ἀγίους ὑπέβαλον, ὧν αὐτοὶ
 πάντως ἦσαν, ἀληθείας ψηφοφορούσης, ἄξιον. Ἄλλ'
 ἀντιφιλοτιμεῖται θεὸς ἐτέρωθεν ἐντεῦθεν τὸ πρᾶγμα
 τῆς κακοχίας, ἐκείθεν τὸ δόγμα τῆς εὐθυμίας.
 Ἡμερῶν γὰρ δέκα διαγενομένων πάλιν ἐκ τρίτου
 ἀνατολῇ ἐξ ὕψους οἱ ἀθληταὶ ἐπισκεψέθησαν, καὶ οἱ
 ἀπηλλαγότες αἰρετικοὶ τῆς αὐτῆς αὐθις ἦσαν πω-
 ρώσεως, καὶ τὸ διεστραμμένον οὐ κατευθύνετο, καὶ
 οὐκ ἐπισκομεῖτο τὸ τῆς γνώμης αὐτῶν περὶ τὴν τοῦ
 καλοῦ γνώσιν ὑστέρημα. Μᾶλλον μὲν οὖν ἐπὶ τὸ
 ἄλγος τῶν τραυμάτων τοῖς ἀγίοις προσέθηκαν. Ὡς
 γὰρ πρὸς τὸ πράττειν τὰ κατὰ γνώμην αὐτῶν παρὰ
 τοῦ ἀρχοντος ἐδέξαντο τὸ ἐνδόξιμον, ἐξάγουσι μὲν
 τῆς φυλακῆς, αἰκίζονται δὲ ταῖς ἐξ ἀνθρώπων πλη-
 γαῖς, ὃ δὲ λέγεται, μήτε τῆς πολιτείας, μήτε τῆς ἀσθενείας, ἣν ἡ πολλὴ κακώσις ἐπήγαγε τοῖς τῶν ἀγίων
 σώμασι, φειδῶ θέμενοι.

II'. Οὐκ ᾔδει δὲ ἄρα τούτων οὐδὲν ὁ τοῖς αἰρε-
 τικοῖς ἐκείνος δουλεύων ἀρχων. Ἐτυχε γὰρ ἀπὸν,
 ὡς εἴ γε παρῆν, οὐκ ἂν τοιαῦτα τοῖς ὁμολογηταῖς
 τῆς ἀληθείας ἐναπεδείξαντο. Κἂν γὰρ μυριάκις τοῖς
 θράγχοις προσετίθετο, τὴν γε τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν
 ἀρετὴν ἐδουλοποιεῖτο, καὶ μάλιστα τοῦ θεοῦ τὸ θαῦμα
 τρισεύσαντος, καίτοι ἡμιθηριώδης ἦν καὶ ἀμελι-
 κτος. Μετὰ δὲ τὰς ἀπανθρώπους ἐκείνας πληγὰς
 μὴδὲ τριπλῆς μεταλαβεῖν τοὺς ἀγίους παραχωρήσαν-
 τες· οὐδὲ γὰρ εἶων οὐδένα τοῖς τοῦ Χριστοῦ δού-
 λοις, μᾶλλον δὲ χριστοῖς, προσρίπτειν οὐδὲ ἄρτου
 χλασματίον, ἀλλὰ στρατιωτικαὶ ἀπάγειν ἄλλον ἀλλα-
 χοῦ τῶν παρὰ τοῦ Ἰστροῦ μερῶν παρέδωκαν, τὴν
 ἐκ τῆς πόλεως· ἀειφυγίαν τῶν οὐρανοπολιτῶν κατα-
 ψηφισάμενοι. Παραλαβόντες οὖν τοὺς ἀγίους οἱ
 στρατιῶται ἀνθρωποὶ βάρβαροι, Νεμίτσοι γὰρ, καὶ
 ψύσει μὲν τὸ ἀνήμερον ἔχοντες, προσλαβόντες δὲ
 τοῦτο καὶ ἐπιτάγματι, ἐξάγουσι μὲν τῆς πόλεως,
 ἀποδύσαντες δὲ γυμνοὺς ἐσυρῶν. Καὶ δύο ταῦτα δι'
 ἑνὸς καταιργάζοντο· τὸ τοῦ ἀσχημον καὶ τὴν ἐκ τοῦ
 ἑρὸς αἰ τοῖς Παριστροῖς μέρεσι παγετώδους ἐπι-
 κειμένου κάκωσιν. Ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ ξίφη τοῖς τρα-
 χήλοις ἐκείνων ἐπικατήγον ὡς πληξόντες, καὶ τὰ
 ὄρατα τοῖς πλευροῖς ἐπέφερον ὡς βαπτίζοντες, ἵνα
 μὴ μόνον ἕνα θάνατον θάνοινεν, ἀλλὰ τοσαυτάκις,
 ὅσαςκις ἐπὶκρίζον, καὶ τοῦτο τοῖς στρατιώταις παρὰ
 τῶν ἑθρῶν ἐνταλθῆν. Ἐπεὶ δὲ τῆς πόλεως ἀπέχον πολὺ, ἀφέντες αὐτοὺς οἱ ἀπάγοντες τῆς ἐπὶ τὴν πό-
 λιν αὐθις ὁδοῦ εἶχοντο.

IA'. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁμολογηταί, μαθόντες τοῦ
 Κυρίου τοῖς διωκομένοις ἐκ ταύτης τῆς πόλεως εἰς
 τὴν ἐτέραν φεύγειν κελεύοντος, Βουλγαρίαν ἐπρόβουν,
 Βουλγαρίαν περιενόουν· Βουλγαρία τοῦτοις δού-
 ναι ἀνεσιν ἐπηλπίζετο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ταύτην, εἰ
 μὴ τὴν ὅν διακλέπτοιν, ἀπεγίνωσκον, ὅθεν καὶ
 πάντας ὀφθαλμοὺς λαμβάνειν ἐσπούδαζον, βρωμά-

A bant. Sanctos cum vexationibus in custodia magis
 quam prima vice duris. Tribus interjectis diebus
 iterum tertiæ horæ perficientibus orationem, eadem
 ac antea accidunt. Terræ motus, et de cœlo sonus,
 et catenæ decedentes; et rursum Dei inimici, hi
 hil eorum quæ acciderant principi revelantes,
 iisdem sanctos afflictionibus subijciunt, quas ipsi
 veritate testante plane merebant. Sed et ipse Deus
 emulatur hinc opus malitiæ, illinc dogma fortitu-
 dinis. Elapsis enim diebus decem, tertium ab
 oriente ex alto athlete visi sunt; et iterum in-
 durati hæretici in sua cecitate permanserunt;
 perversitas correctæ non fuit, et defectus eorum
 intelligentiæ ad pulchrum intelligendum non est
 suppletus? Quinimo super dolorem vulnorum
 B sanctis addiderunt. Quasi enim ad agendum iuxta
 suum beneplacitum a principe monitum accepi-
 sent, educunt eos e custodia, et lacerant plagia,
 ex hominibus, ut dicitur, siquidem, abjecta
 omni modestia, nec senectutem nec debilitatem
 multa malitia quiescere sinit, quin prorumpant in
 sanctorum corpora.

XII. Hæc omnia ignorabat princeps hæreticus
 serviens; forte enim aberat; nam si adfuisset,
 talia in confessores veritatis non fuissent patrata.
 Quanquam enim Francis favebat, semiferus et sæ-
 vus, tamen sanctorum virorum virtutem revere-
 batur, maxime miraculo Dei iterato. Post istas
 C autem inhumanas plagas, neque cibum sinentes
 capere sanctos, siquidem nemini permittebant ad
 Christi servos aut potius christos, ullum panis
 fragmentum projicere, militibus eos abducendos
 tradiderunt alium alio partium Istro adjacientium,
 cœli civium e civitate perpetuum exsilium decer-
 nentes. Accipientes ergo sanctos hi milites, homi-
 nes barbari (nempe Nemitzii), jam natura sua,
 nunc etiam mandato immittes, educunt e civitate
 exuentesque eos, nudos violenter extrahunt. Et
 duo hæc una faciebant; quod probrum nuditatis
 paterentur frigusque venti semper glacialis in his
 Istri partibus, persentirent. Insuper gladiis collis
 D applicant ut casuri, hostiliaque lateribus admovent
 ut immersuri, ut non tantum una morte morian-
 tur, sed toties, quoties expectant, et hoc militibus
 inimicis imperatum fuerat. Postquam autem a
 civitate multum distarent, ipsis derelictis, hi qui
 deducebant eos, in urbem, unde exierant, reversi
 sunt.

XIV. Christi vero confessores, scientes Domi-
 num jussisse eos qui persecutionem patiuntur ex
 una civitate fugere in aliam, Bulgariam desidera-
 bant, Bulgariam in mente habebant, Bulgariam
 ipsis requiem daturam sperabant. Sed eam atin-
 gere desperabant, nisi viam celarent, ideoque
 omnium oculos effugere conabantur, cibis et ve-

stibus destituti. Itaque metu coacti sunt ab invicem separari, et alius alio sunt dispersi, Deo ita disponente, ut plures regiones Evangelii beneficio dotarent.

XV. Clemens porro, Nahum Angelarioque sibi adjunctis, via quæ ducit ad Istrum pergebat. Vico cuidam occurrunt petituri velut rem justissimum solatium pro passis cibis in penuria indumenta que pro corporibus. Quærentes autem quisnam in vico sit Deum timens, hospitalis, honestate vitæ commendabilis, et coipso Christi pacis filius, talem inveniunt, et apud eum hospitantur. Huic erat puer unigenitus, puleber et ætate florens. Ubi vero domum ingressi sunt hospites, statim egreditur e vita filius ille perpulcher, unicus patris oculus, generis floridissimum germen. Quid pati putatis patrem? Quid non dicere tantum luctum, quem hospitum domum intrantium infelici præsentia misere passus est? En pulchra hospitii merces! Ad hoc vobis janua aperui, ut mihi domum intrcluderetur, hærede amisso? Ad hoc vobis dexteram obtuli, ut mihi unica auferretur dextera? Oh! diem amaram, cum ad hunc vicum devenistis! Oh! tenebrosus lumen, quod vos ad meam domum adduxit! Incantatores procul dubio estis et unico Deo odiosi et hanc ab ipso pœnam luo, quod inimicus ejus turgio meo dignatus sum. Plures quidem et alios peregrinos in domum meam excepi Deo sacrificans et pro viribus tractans; sed Dominus bona domus multiplicabat; non decrementum sed incrementum prodigamque auctionem inveniebam; fiebatque semen in benedictionibus sparsum messis benedicta, plena seges. Nunc autem... sed o dilectissime puer, ex omnibus thesauris mihi pulcherrimus et jucundissimus, aut potius meis visceribus carior et ipsa vita desiderabilior, impurorum istorum introitu jugulatus es! Telchines plane sunt isti, demones homicidæ, funeribus puerorum latantes. Sed pœnam, etsi cunctas magorum artes sciatis, non aufugietis, manibusque patris, propter vos filium lugentis, filium pulchrum et unigenitum, tradidi pœnam omnibus quæ egistis dignam, modo luctis. Statimque vincula et cruciatus instrumenta postulat. Illi vero ipsi non minus patre patiebantur: quomodo enim animæ compassibiles et humanæ aliter afficerentur? Sed insuper pudore confundebantur. Fide vero confisi, cui omnia possibilia sunt, juxta verbum Domini, etiam impossibilia, ad orationem converti statuerunt; sed patris stomachum blande lenientes et iræ justæ duritiam mollientes, Nos, inquit, o homo Dei, non præstigiatores sumus, e contra talibus omnia pessima imprecamur; servimus autem Deo vero, quem esse custodibus inferni terrificum audivimus ac credidimus, qui vel manu tactu mortem devincit, et sola voce quatuor-duano fœtidoque mortuo vitam reddit. Igitur si putas nos mortis causam puero tuo fuisse, confide nobis; persuasum enim habemus Dominum

A των, ἐνδυμάτων ἀπορῶντες. Οὐκοῦν ἠναγκάσθησαν διὰ τὸ εἶδος ἀπ' ἀλλήλων διατρεθῆναι, καὶ δὴ ἄλλος ἄλλαχού διεσπάρησαν, θεῷ τοῦτο δοῦσαν, ἵνα καὶ πλείω μέρη τῆ κύκλι τοῦ Εὐαγγελίου ἐκπεριλάβωσι.

IE. Κλήμης μέντοι Ναούμ συμπαραλαβὼν καὶ Ἀγγελάριον τὴν πρὸς τὸν Ἰστρον φέρουσαν ὥδεσε, καὶ κώμῃ τινὶ ἀπαντῶσι παρακλήσεως ἀξιώσαντες τὰ πεπονηκότα καὶ τροπῶν ἀπορία καὶ σκεπασμάτων σώματα. Ζητήσαντες δὲ, τίς ἐν τῇ κώμῃ φιλόθεος καὶ φιλόθεος, κατὰ βίου σεμνότητι μαρτυρούμενος καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο τοῦ Χριστοῦ εἰρήνης υἱός· ἐπειδὴ τοῦτον εὗρον, τοῦτε ἐπεξενώθησαν. Τῷ δὲ ἦν καὶ καὶ μόνον γένος καὶ καλὸς καὶ ἡλικίας ἔχων ἀνθρώπος. Ἄμα τε οὖν εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν οἱ ξένοι, καὶ ὁ υἱὸς ἐξῆλθε τοῦ βίου, ἐκείνος ὁ περικαλλής, ὁ μόνος ὀφθαλμὸς τῷ πατρὶ, τὸ τοῦ γένους ἔρνος τὸ εὐθαλέστατον. Τί παθεῖν οἴσθε τὸν πατέρα; τί δὲ οὐκ εἰπεῖν τοσοῦτον πένθος ἐπὶ τῷ ποδὶ τῶν ξένων ἐλεεινῶς δυστυχίσαντα; Καλὰ γε ταῦτα τῆς φιλοξενίας μισθώματα· ἐπὶ τοῦτε τὴν ὕβραν ὅμιν ἀνέφερα, ἵνα μοι ὁ οἶκος ἀποχλεισθῇ, τὸν κληρονόμον ἀποβαλὼν; Ἐπὶ τοῦτε δεξιὰν ὅμιν ἐνέβαλον, ἵνα τὴν μόνην ἐμοὶ δεξιὰν ἀποβάλωμαι; Ὡς πικρὰς ταύτης ἡμέρας, ὅτε τῇ κώμῃ προσήλθει τὸ σκοτεινοῦ τοῦτου φωτός, ὁ πρὸς τὴν ἐμὴν οἰκίαν ὅμιν ὡδήγησε. Τάχα γόντες ὅμεις; καὶ τῷ μόνῳ θεῷ ἐχθροὶ, καὶ ταύτην ἔχω παρ' ἐκείνου τὴν δίχην, ὅτε τοὺς ἀπηχθημένους αὐτῷ τῆς ἐμῆς στέγης ἤξισα. Πολλοὺς μὲν καὶ ἄλλους ἐδεξάμην εἰς τὴν οἰκίαν ἐκ τῶν παρίντων καρποφορῶν θεῷ καὶ εἰσάγων τὰ κατὰ δύναμιν, ἀλλ' ἐπλήθυνε μοι τὰ ἐνδον ὁ Κύριος, οὐχ ὑπερβέον ἀλλ' ἐπέρβρον, καὶ τὴν δαπάνην προσθήκην εὗρισκον, καὶ τὸ ἐπ' εὐλογίαις σπέρμα θέρος εὐλογημένον, πεπληθυσμένον, γεωργιον. Νῦν δὲ... ἀλλ', ὧ μοι φίτατε παῖ, τὸ πάντων κτημάτων ἐμοὶ καλλίστον τε καὶ χαριέστατον, μᾶλλον δὲ καὶ σπλάγγων τῶν ἐμῶν φίλερον καὶ ζωῆς αὐτῆς ποθεινότερον, τῇ τῶν καταράτων τούτων ἐσφαγιάσεως εἰσόδῳ. Τελχίνες ἀεχνῶς οὗτοι, δαίμονες φόνιοι, θανάτοιοι παίδων ἐπιτερόμενοι. Ἄλλ' οὐ γὰρ ἐκφύξεσθε τὴν δίχην καὶ τὰ πάντα μαγεύσετε, χερσὶ δὲ πατρὸς ἐμπέσαντες υἱὸν πενθοῦντος δι' ὅμιν, υἱὸν καλὸν καὶ μονογενῆ, πάντων ὧν εἰργάσαθε τὴν ἀξίαν νῦν ἀποτίστετε. Καὶ δὴ δεσμὰ ἐπὶ τούτοις ἐκάλει καὶ κολαστήρια. Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ μὲν οὐχ ἦτον τοῦ πατρὸς ἐπασχον, καὶ τί γὰρ αἱ συμπαθεῖς ψυχὰι καὶ φιλόφρονες; πλείον ἐσιν καὶ τὸ αἰχρύνεσθαι. Τῇ δὲ πίστει θαρρῆσαντες, ἡ πάντα δυνάτα, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, καὶ τὰ ἀδύνατα, εἰς εὐχὴν μὲν τραπεῖσθαι διέγνωσαν, τοῦ δὲ πατρὸς τὸ φλεγμαῖνον τῆς ὀργῆς καταφώντες ἡπίως καὶ τὸ σκληρὸν τοῦ δικαίου θυμοῦ μαλάττοντες, Ἥμεῖς, ἔφασαν, ὧ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπε, οὐτε γόντες ἐσμεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σὺν τῷ ἔχουσι πάντα τὸ χεῖριστά ἐπαρώμεθα, θεῷ δὲ λατρεῖσθαι τῷ ἀληθινῷ, ὃν εἶναι καὶ πτωχοῖς ἄδου φρικτὸν ἀνυπόστατον τε καὶ πεπιστεύκαμεν, ὃς καὶ χειρὸς ἐπαφῇ καταπαλαίει τὸν θάνατον, καὶ φωνῇ μόνῃ τετραήμερον καὶ ὀδωδότη νεκρῷ τὴν ζωὴν ἐπιδίδωσιν. Εἰ τοίνυν ἡμεῖς οἱ αἰτίους εἶναι θανά-

του τῷ σὺ παιδί, θάρρει τὸ ἐφ' ἡμῖν· πεποιθήμεν γάρ, ὅτι δι' ἡμᾶς αὐτῷ τὴν ζωὴν χαρίσεται Κύριος. Καὶ δὴ τῷ παιδί ἐπευξάμενοι, ὡς καινὸν θαύματος, ὡς τῆς ἀεὶ λαμπούσης σου χάριτος, σὺν τῷ Χριστῇ, τῷ ποθοῦντι πατρὶ τὸν υἱὸν ζῶντα παρέστησαν. Τί τοίνυν ὁ Πατήρ; Οἱ ἄγιοι, οἱ τοῦ Θεοῦ δοῦλοι, οἱ σωτήρες τῆς ἡμῶν οἰκίας, ἐκραύχασαν, οὐδ' ἐν τῷ καθεσχηκότι ὧν ὑπὸ τῆς χάριτος, ἀλλὰ παράδοχα ἔτι καὶ ἐξεστηκὸς κεκραγῶς, σύγγνωτέ μοι, πατέρες ὅσιοι, σύγγνωτε, ἀγνόημα ἡγνόησα ἐφ' ὑμῖν, πάσης εὐθύνης ὑπέρτερον. Ἄλλ' ἰδοὺ πάρεστιν ὑμῖν τὰ ἐμὰ, πάρειμι καὶ αὐτὸς ὑμῶν οἰκέτης ἐσόμενος, ἀπολαύσατε τῶν ἐμῶν, χρήσασθέ μοι ὅτι καὶ βούλεσθε, μόνον ὀρῶν τὸν παῖδα, ὃν ὑμεῖς μοι νῦν ἐγενήσατε.

ΙΓ'. Οἱ δὲ τὴν μὲν πίστιν τοῦ ἀνδρὸς προσηγάμενοι, πρὸς δὲ τὴν προκειμένην ὁδὸν κατασπιύδοντες μόνους ἐφοδοίους τὴν δεξιῶσιν αὐτοῦ περιγράφαντες, τὴν πρὸς τὸν Ἰστρον ἀγούσαν ὤδευσαν, σὺν πολλῇ παραπεμφθέντες τιμῇ ὑπὸ τοῦ καταξιωθέντος ἐκείνου τοῦ θαύματος. Ἐπεὶ δὲ κατὰ τὰς ὁχθας τοῦ Ἰστροῦ γενόμενοι ἐώρων τὸ ῥεῦμα πολὺ καὶ ἄπορον, ξύλα τρία συνδῆσαντες φιλόρας φλοῖν τῇ ἀνωθεν δυνάμει φρουρούμενοι τὴν ποταμὸν διεπέρασαν, καὶ κατακλυσμένην αἰρέσεων φεύγοντας ξύλοις κατὰ θέαν ἐπιφροσύνην ἐσώθησαν, καὶ τῇ Βελαγράδων (πόλις αὕτη τῶν περὶ Ἰστρον ἐπισημοτάτη) προσελθόντες Βοριτᾶκάνῳ τῷ τότε φυλάσσοντι αὐτὴν ἐνεφανίσθησαν, καὶ πάντα τὰ περὶ αὐτοὺς ἀπήγγειλαν μαθεῖν θέλοντι. Ὡς δὲ ταῦτα μαθὼν ἐκείνος ἐνόησεν ἔλαβε τοῦ μεγάλους εἶναι τοὺς ἀνδράς· καὶ Θεῷ πλησιάζοντας, δεῖν ἔγνω πρὸς τὸν ἀρχοντα Βουλγαρίας Βορίσην (οὗπερ αὐτὸς ὑποστράτηγος ἦν) ὑποστεῖλαι τοὺς ξένους· ἥξει γὰρ τὸν Βορίσην δυσῶντα τοιοῦτων ἀνδρῶν. Ἐκ μακροῦ ἀναπαύσας σὺν αὐτοῖς, εἶτα τῷ ἀρχοντι ὠρων πολῦ τιμὴν ἐπέμψε, δηλώσας αὐτῷ τοιοῦτους εἶναι τούτους, οἷους αὐτὸς ἐπίθει πόθῳ σφοδρῶ. Ἐπεὶ δὲ τῷ Βορίσῃ προσῆλθον, ὑποδεγθέντες ἐντίμως, καὶ ὡς ἔδει τοὺς τὰ πάντα σεμνοὺς τε καὶ σεβαστμίους, ἐπηρώτα τὸ κατ' αὐτοὺς. Οἱ δὲ πάντα κατέλεγον ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους μηδὲν ἑλλείποντες. Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ ἀρχων μεγάλως νυχάριστος τῷ Θεῷ, τοιοῦτους αὐτοῦ θεράποντας τῇ Βουλγαρίᾳ εὐεργέτας ἐπαποστείλαντι, διδασκάλους τε καὶ καθαριστάς δωρησαμένῳ τῆς πίστεως, οὐ τοὺς τυχόντας ἀνδράς, ἀλλ' ὁμολογητάς τε καὶ μάρτυρας. Στολάς τε οἰκείας ἱερῶσι δοῦς καὶ πάσῃ τιμῇ δεξιωσάμενος οἰκήσεις αὐτοῖς ἀπονεμηθῆναι προσέταξε τὰς τοῖς πρώτοις τῶν αὐτοῦ φίλων ἀφωρισμένας, καὶ πᾶσαν αὐτοῖς τῶν χρειῶν δαψιλείαν περιποιήσατο, εὖ ἐκείνους εἰδὼς, ὅτι τὸ περὶ μικρὸν τι τῶν ἀναγκαίων τῷ σώματι τοῖς τῆς φροντίδος λογισμοῖς ἐπιστρέφασθαι τῆς πρὸς Θεὸν σχολῆς ἀφαιρείται πᾶμπλου. Εἶχε δὲ αὐτὸν ἔρωσις δριμύς τοῦ καθ' ἑκάστην τούτοις προσδιαλέγεσθαι καὶ παρ' αὐτῶν ἱστορίας ἀρχαίας· καὶ βίους ἁγίων ἐναδιδάσκεισθαι καὶ τὰ τῶν Γραφῶν διὰ στόματος αὐτῶν ἐπιλέγεσθαι. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἦσαν περὶ αὐτὸν γένους τε ὅγκῳ καὶ πλοῦτος βάρεϊ τῶν ἄλλων προέχοντες, καὶ οὗτοι δὴ τοῖς ἁγίοις προσφωτισθέντες

A per nos ipsi vitam largituro. Et pro puero deprecanti, o novum miraculum, o potentia gratiae tuae semper fulgentis, Salvator Christe! lugenti patri filium vivum praestiterunt. Quid igitur pater? Sancti, Dei servi, domus meae servatores, exclamabat; non se continebat pra gaudio; sed effrenis immoderatisque clamoribus editis, ignoscite mihi, sancti Patres, ignoscite, errore erravi non excusando in vos; sed ecce mea vobis adsunt; adsunt et ego vester futurus servus; meis frumini; utamini me sicut placet, modo videam puerum, quem vos mihi nunc genuistis.

XVI. Hi fide viri probata, sed zelo obvium iter B prosequendi moti, largitate ejus ad vaticia circumscripta, itinere ad Istrum deducente pergebant, multo cum honore dimissi ab eo qui dignus hoc miraculo fuerat habitus. Postquam autem ad ripas Istri pervenerunt, videntes fluentum magnum et impervium, tribus lignis tiliae corticula colligatis, annem, divina custodiens potentia, transierunt. Sic haereseon inundationem fugientes, lignis per divinam benevolentiam salvi facti sunt. Cum autem ad Belgradum urbem advenerunt (est haec urbium ad Istrum nobilissima), Boritacano, tunc istam custodienti, apparuerunt, et omnia quae sibi acciderant, sciscitanti, narrarunt. Ubi, vero, his cognitis, intellexit hos viros ignaros esse Deoque propinquos, suum esse putavit ad ducem Bulgariae Borisen, cujus ipse legatus erat, hospites mittere. Noverat enim Borisen, talium virorum esse amicum. E longo itinere re-creatos ad ducem velut honestissimum donum misit illi denuntians tales esse viros, quales ipse multo desiderio querebat. Cum ad Borisen venissent, honorifice et ut deceat homines omnino venerabiles divinosque, receptos, de rebus ad ipsos spectantibus interrogavit. Qui omnia a principio ad finem, nihil omitentes, narraverunt. His auditis, dux magnas Deo gratias egit, quod tales ipsius adoratores Bulgariae benefactores misisset, atque magistros et instauratores fidei non qualescunque homines, sed confessores et martyres. dedisset. Datis sacerdotibus vestibus aptis, hisque multo cum honore salutatis, aedes ipsis attribui jussit quae primis amicorum suorum erant destinatae, omnemque necessariorum abundantiam ipsis suppeditabat: bene namque sciebat, quod de minimo necessariorum corpori supputationibus et curis distrahi, facultatem Deo vacandi persaepe tollit. Ardens desiderium habebat quotidie cum eis colloquendi, atque ab ipsis historias antiquas vitasque sanctorum vicissim discendi, et Scripturarum documenta ex ore ipsorum colligendi. Quin etiam quolibet generis nobilitate divitiarumque pondere ceteros antecellebant, frequentantes et ipsi sanctos, ut pueri magistrorum domos, omnia quae ad salutem spectant interrogabant

atque ex his perennibus fontibus haurientes ipsi A
bibebant et suis domibus fluentia communicabant.
Multi sanctos urgebant, prout quisque suaderet
illis, ut in ipsius domum venirent, benedictionem
esserepulantis magistrorum præsentiali, et ubicun-
queessent tres isti, quoad omnia, mentes et corpora
coadunati, ibi quoque Christum adesse creden-
tes. Attamen sanctis turbam fugientibus et simul
placita ducis exsequi conantibus non expedire vide-
batur præstare se multorum domibus, nisi pius ille
princeps ipsis concessisset. Unde unus Bulgarorum
Echatzes nomine, sampses dignitate, principi obvis
rogavit ut sibi liceret in domum suam cum vene-
rabili Nahum sanctissimum Clementem recipere: qui
statim annuit: erat enim ei gratosus ille qui peti-
tionem faciebat: Cum omni honore, inquit, magi-
stros recipe, usquedum ipsis quod ædificandum
est ad finem adduxerimus. Sanctificatur etiam
Tzaslavi domus ingressu Angelarii: rogaverat enim
et ipse ut hunc assumeret magistrum, et princeps
illi gratiam dederat. Sed non erat hujus præsen-
tia viventis diu fruiturus Tzaslavus: postquam enim
apud eum per aliquod tempus vixit Angelarius, in
manus sanctorum angelorum non ægre efflavit ani-
mam. Clemens autem et Nahum apud Echatzen dege-
bant. Omni quidem honore affecti, sed ipsi dignan-
tes majoribus ac pretiosioribus donis, quantum
spiritualia seminantes hominis carnalia metebant.
τιμῆς ἀξιοῦμενοι, μειζόνων δ' ἀξιοῦντες αὐτοὶ καὶ
σπεύροντες τὰ σαρκικά τοῦ ἀνθρώπου θεήριζον.

XVII. Deinde, cum non cessaret omnia neces- C
saria curare verus Dei legatus Michael, quem
supra Borisen nominavimus, ut omnem facultatem
Dei operibus vacandi sanctis viris pararet, Deo
ipsi hanc mentem suggerente, eximit Cutmizivit-
zam ex Cotocio, præficitque illi Dovetam, solvens
illum gubernatione, et tradit Dovetæ beatum
Clementem, vel potius Dovetam Clementi, aut
etiam, ut accuratius loquar, utrique utrumque,
unum quidem in omnibus obedientem, alterum
vero, tanquam adjutore, illo juxta placita utentem.
Præceptor enim Cutmizivitæ Clemens mittebatur,
præceptaque passim ferebantur ad omnes hanc
regionem inhabitantes ut honorate sanctum
acciperent, omnemque rerum bonarum copiam ei
præberent ac donis exciperent, atque charitatis the-
sauris, qui viderentur in cordibus depositi, apud
omnes eum manifestarent; quodque magis stu-
pendum, ipse Borises tres domos ex magnificen-
tissimis, genere comitibus destinatas, beatissimo
Clementi in Diabole assignavit. Imò ad Achridam
et Glavenitzam, recreationis locos ipsi donavit.
τοῦ γένους τῶν κομήτων ὄντας. Ἀλλὰ ἤ καὶ κατ'
ἐχαρίσται.

XVIII. Tot et talia erant quæ princeps faciebat.
Hæc admirabilis anima suum in Christo amorem
erga Christi servum, juxta quod erat, infundens
aliis, hujus sacri studii præbebat exemplum. Quinam
autem erant Clementis actus? Numquid inflatus

ὡς παῖδες ἐς διδασκάλων ἡρώτων πάντα τὰ σωτη-
ρίας ἐχόμενα, καὶ πηγῶν ἀντλούντες; ἐκείνων τῶν
ἀενάων αὐτοὶ τε ἐπίνον καὶ τοῖς ὅμοις τοῦ νάμα-
τος μετεδίδωσαν, καὶ σφοδροὶ τοῖς ἀγίοις ἐνέκειντο,
εἰ πως αὐτοὺς πείσαιεν ἑκαστος, τῆς οἰκίας αὐτοῦ
ἐπιθεῖναι, ἀγιασμὸν τὴν παρουσίαν τῶν διδασκάλων
ἡγούμενοι, καὶ ὅπου ἂν ὦσιν οἱ τρεῖς οὗτοι οἱ τὰ
πάντα καὶ ψυχὰς συνημμένοι καὶ σώματα, ἐκεῖ
παρεῖναι πιστεύοντες καὶ τὸν Κύριον. Τοῖς ἀγίοις
μέντοι τὸν ὄχλον φεύγουσιν, ἅμα δὲ καὶ τὸ θυμῆρες
τῷ ἀρχοντι τελεῖν σπεύδουσιν οὐκ ἐδόκει ταῖς οἰκίαις
παρέχειν ἑαυτοὺς τῶν πολλῶν, εἰ μὴ ὁ θεοφιλὴς
ἐκεῖνος ἀρχὼν αὐτοῖς ἐπιτρέψειεν. Ὅθεν καὶ τις
Βουλγάρων Ἐχάτζης τὴν κλῆσιν, σαμψῆς τὸ ἀξίωμα
τῷ ἀρχοντι προσελθὼν ἤξιωσεν εἰς τὴν αὐτοῦ οἰ-
κίαν συμπαραλαβεῖν τῷ ὁσίῳ Ναοῦμ τὸν ἱερώτατον
Κλήμεντα· καὶ ὅς (ἦν γὰρ κεχαρισμένος αὐτῷ ὁ
τὴν αἰτήσιν ποιούμενος) ἐτοίμως κατένευσε, καί,
Μετά πάσης, ἐφη, τιμῆς τοὺς διδασκάλους ὑπόδεξαι,
ἕως ἂν ἐπ' αὐτοὺς τελείωσ; τὸ πρακτικὸν οἰκονομή-
σωμεν. Ἀγιάζεται καὶ Τζασθλάβω τὸ οἶκημα τῇ
ἐπιφοιτήσει Ἀγγελαρίου, καὶ τούτῳ γὰρ αἰτησαμένῳ
τούτον λαβεῖν τὸν διδασκαλὸν ὁ ἀρχὼν τὴν χάριν
δédωκεν. Ἀλλ' οὐκ ἐμελλεν ἄρα τῆς ἐν τῷ βίῳ τού-
του παρουσίας ἀπολαῦσαι Τζασθλάβος ἐπὶ μακρόν·
ζήσας γὰρ Ἀγγελάριος παρ' αὐτῷ χρόνον τινὰ χερ-
σὶν ἁγίων ἀγγέλων οὐκ ἀηδῶς ἐναπέψυξε. Κλήμης
δὲ καὶ Ναοῦμ παρὰ τῷ Ἐχάτζῃ διήγον πάσης μὲν
φιλοτιμιτέρων τῶν δωρεῶν, ὅσῳ τὰ πνευματικὰ

IZ'. Εἶτα, οὐ γὰρ ἀνίει πάντας ἑνὶ ῥήματι λογισμοὺς
ὁ τοῦ Θεοῦ ὄντως ὑποστράτηγος Μιχαὴλ, ὃν καὶ
Βορίσην ὁ λόγος φθάσας ὀνόμασεν, ὅπως ἅπαναν
ἀσκολίαν πρὸς τὸ τοῦ Θεοῦ ἔργον τοῖς ἱεροῖς ἀνδράσι
παρασκευάσει, Θεοῦ τὸν λογισμὸν τούτου ὑποθα-
λόντος αὐτῷ, διαιρεῖ μὲν τὴν Κουτμιτζιβίτζαν ἐκ
τοῦ Κοτοκίου, προϊστά δὲ αὐτῆς Δοβετᾶν παραλύ-
σας αὐτὸν τῆς διοικήσεως, παραδίδωσι δὲ τῷ Δοβετᾷ
τὸν μακάριον Κλήμεντα, μάλλον δὲ τὸν Δοβετᾶν
Κλήμεντι, ἦ τὸ γε ἀκριθέστερον εἰπεῖν, ἐκάτερον
ἐκατέρῳ, τὸν μὲν ὡς τὰ πάντα ὑπήκοον, τὸν δ' ὡς
ὑπουργῷ τούτῳ πρὸς τὰ θελητέα χρῆσόμενον. δι-
δάσκαλος γὰρ ὁ Κλήμης τῆς Κουτμιτζιβίτζας
ἐστέλλετο, προϊστάγματον τε κατὰ πάντων ἐφοῖτα
τῶν ταύτην οἰκούντων τὴν χώραν φιλοτίμως τὸν
D Ἅγιον δέχεσθαι, καὶ πᾶσαν τὴν ἀφθονίαν αὐτῷ καὶ
τῶν περισσῶν παρέχεσθαι δώροις τε δεξιουσθαί· καὶ
διὰ τῶν ὀρωμένων τῶν ταῖς ψυχαῖς ἐναποθετιμέ-
νων τῆς ἀγάπης θησαυρῶν δημοσιεύειν πρὸς ἅπαν-
τας, καὶ τὸ δυσωπητικώτερον, αὐτὸς ὁ Βορίσης
τρεῖς ὅκους τῷ τρισμακάρι Κλήμεντι τῶν τὴν πο-
λυτελείαν περισσῶν ἐν Διαβόλει προσαναθέμενος
Ἀχρίδα καὶ Γλαβενίτζαν ἀναπαύσεως τόπους αὐτῷ

III'. Τὰ μὲν οὖν τοῦ ἀρχόντος τοιαῦτα τε καὶ τοσ-
αῦτα· καὶ οὕτως ἡ θαυμασία ψυχὴ τὸν ἐπὶ Χρι-
στῷ πόθον εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ θεράποντα, καθ'
ὅσον ἐνῆν, ἐκχέουσα καὶ τοῖς ἄλλοις τῆς τιμῆς ταύ-
της φιλοτιμίας ἀρχέτυπον προετίθετο· τὰ δὲ τοῦ

Κλήμεντος οἶα; ἄρα ταῖς τιμαῖς χαυνωθεὶς καὶ ὑπὲρ ὃ ἦν ἐαυτὸν λογιζάμενος εἶτα καὶ τρυφερώτερον ἔζησε, πάντα ἥδη κατορθωκέναι οἰόμενος; Ἄπαγε· ἀλλ' ὥσπερ μήτω μηδὲν μὴδὲ μικρὸν θεωραπέουσας Χριστὸν ἀρχὴν τοῦ περὶ τὸν λόγον ἀγῶνος καὶ τῆς περὶ τὸ κήρυγμα σπουδῆς ταύτας δὴ τῆς τιμᾶς καταβάλλετο, καὶ ὅπως μὴ φέουση τὴν ἀρχοντα τῶν ἐπ' αὐτῷ ἐλπιδῶν, οὐδέποτε φρονεῖζων ἐνέλειπεν· ἀμέλει καὶ τὰς χώρας ταύτας, περὶ ὧν ἐμνησθήμεν, τοῖς ἔθνεσι τὸ τοῦ Θεοῦ σωτήριον μεγαλοφώνως καθήγγελλε, καὶ πᾶσι μὲν κοινῶς περὶ τῶν σωτηριωδῶν τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν καὶ τῶν θείων δογμάτων διαλεγόμενος, καὶ πείθων ὥς καὶ βίος σεμνὸς χωρὶς δογμάτων ὀγνὺν νεκρὸς τῷ ὄντι καὶ ὁδωδὺς, καὶ δόγματα χωρὶς βίου πρὸς ζωὴν οὐκ εισάγουσιν. Ὁ μὲν γὰρ εὐκέναι ποιεῖ τυφλῷ πόδα; καὶ χεῖρας ἔχοντι, τὰ δὲ βλέποντι μὲν, χεῖρας δὲ καὶ πόδας ἡκρωτηριασμένῳ. Ἐχων δὲ τινὰς ἐκκληγεμένους τῶν ἄλλων καθ' ἑκάστην ἐνορίαν οὐμνοῦν ὀλίγους (εἰς τριτμήλους γὰρ καὶ πενταχοσίους ἡριθμοῦντο), τοῖσι τὰ πλεῖα συνῆν, καὶ τὰς βαθυτέρας τῶν γραφῶν ἀνεκάλυπτεν, ἡμᾶς δὲ τοὺς ταπεινοὺς καὶ ἀναξίτους οἰκειοτέρους τῶν ἄλλων διὰ σπλάγχνα τῆς χρηστότητος ἐποίησατο, καὶ πάντοτε συνῆμεν αὐτῷ πᾶσι παρακολουθοῦντες οἷς ἐπαρτεν, οἷς ἔδωκεν, οἷς δὲ ἀμφοτέρων ἐδίδασκεν. Οὐκ εἰδομεν οὖν αὐτὸν ἡσυχαστά ποτὲ, ἀλλ' ἡ παιδεία ἐδίδασκε καὶ τούτους ποικίλως, τοῖς μὲν τὴν τῶν γραμμάτων χαρὰ κτῆρα γνωρίζων, τοῖς δὲ τὴν τῶν γεγραμμένων νοῦν σαφηνίζων, ἄλλοις πρὸς τὸ γράφειν τὰς χεῖρας τυπῶν· καὶ οὐχ ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ νυκτὸς ἡ προσευχῇ ἐαυτὸν ἐδίδου, ἡ τῇ ἀναγνώσει προσεῖχεν, ἡ βιβλίους ἔγραπεν, ἔστι δ' ὅτε καὶ δυσὶν ἔργοις κατὰ ταῦτον ἐμερίζετο, γράφων καὶ τοῖς παισὶ τῶν μαθημάτων τι ὑψηλοῦμενος· τὴν γὰρ ἀργίαν ἥδαι· πᾶν κακὸν διδάσασαν, ὥς ἡ πᾶν καλὸν διδάσασα Σοφία διὰ τινος τῶν αὐτῆς ὑπηρετῶν ἀπεφθέγγετο. Οὐκοῦν ἀριστοὶ πάντων οἱ τούτου μαθηταὶ καὶ βίῃ καὶ λόγῳ γεγόνασιν· ἔδει γὰρ τοὺς οὕτω μὲν καλῶς φυτευθέντας, οὕτω δὲ καὶ ἐπιμελῶς ποτισθέντας καὶ ὑπὸ Θεοῦ αὐξηθῆναι· ἐκ τούτων ἀναγνώστας καὶ ὑποδιακόνους καὶ διακόνους καὶ προσεβτέρους τελεῖ· καθ' ἑκάστην δὲ ἐνορίαν τριακοσίοις μαθηταῖς εὐθυνεῖτο, χωρὶς τῶν μεθίων αὐτῶν μὴδὲν τῷ ἀρχοντι συντελοῦσιν, ἀλλὰ Θεῷ σερατευομένοις καὶ τούτῳ τελεῖν τεταγμένοις, μᾶλλον δὲ ἀποδιδόναι. Καὶ ταῦτα Κλήμης δι' ὧν ἐπὶ ἀναιαυτῶν κατεργάσατο.

10'. Ἡδὲ δὲ ὁδοόν τε ἦν αὐτῷ τῆς διδασκαλίας ἔτος, καὶ ὕστερον τῆς ζωῆς τῷ τοῦ Θεοῦ δούλῳ Μιχαὴλ τῷ ἡγιασμένῳ Βουλγαρίας ἀρχοντι. Διαδέχεται δὲ τὴν ἀρχὴν ὁ τούτου υἱὸς Βλαδίμηρος, τέταρτον δὲ ἔτος ἐπιβίου τῇ ἀρχῇ εἰς ἀνθρώπων ἐγένετο καὶ κληρονόμος πάντων ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Συμεὼν, ὃς καὶ βασιλεὺς πρῶτος ἀνεκηρύχθη Βουλγάρων. Τούτων ἐγέννησεν ὁ Μιχαὴλ κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ, χορρακτῆρας ἀπαρποιήτους ἀποσώζοντα τῆς χρηστότητος, καὶ πᾶσι μὲν ἀπλοῦς καὶ ἀγαθὸς ἦν, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς σεμνότητα τρόπων ἐπαγγελλομένους, καὶ βίου χριστιανικωτάτην ἐμφάνειαν, πίστιν θερμὴν ἐπεδείκνυτο, καὶ τῷ ζήλῳ

honoribus et super quod erat se existimans exinde cœpit delicatius vivere, cuncta jam bene componere reputans? Absit! sed quasi nondum ullo modo Christo servivisset, principium strenue docendi studioseque prædicandi tales ponebat honores: ne falleret principis spem in ipso repositam, nunquam curare destitit. In his regionibus, quas memoravimus, gentibus Salutare Dei magna voce nuntiabat, omnibus communiter de salutari-bus Christi præceptis et divinis dogmatibus disserens, suadensque quod etiam honesta vita sine sanis dogmatibus revera mortua est, et dogmata sine vita ad veram vitam non conducunt: hæc enim inducit similitudinem cum cæco pedes et manus habente, illa vero cum homine vidente, sed manibus pedibusque mutilo. Habens quosdam ex aliis defectos in unaquaque diocesi non paucos, ad tria enim millia et quingentos numerabantur, ple-rumque cum illis erat altioresque Scripturas explicabat. Nos autem humiles et indignos per vi-scera misericordiæ familiariores aliis fecerat, et semper eramus cum ipso, omnibus assistentes quæ faciebat, quæ dicebat et quæ factis et dictis docebat. Porro nunquam illum vidimus otiosum; sed aut pueros docebat, et quidem diverse, aliis literarum characterem monstrans, aliis scriptura-rum sensum illustrans, aliis ad scribendum manus efformans, et hoc non solum die, sed etiam nocte; aut orationi se dabat, aut lectioni attendebat, aut libros scribebat: aliquando duobus operibus eodem tempore dividebatur, scribens et pueris aliquid scibile insinuans. Noverat enim pigrissimam omne malum docuisse, ut Sapientia, quæ docuit omne bonum, per unum ex famulis suis proclamavit. Ideoque omnium optimi vita et verbo facti sunt ejus discipuli: decebat enim tam bene plantatos et tam studiose rigatos, etiam incrementum a Deo suscipere. Ex illis lectores, subdiaconos, diaconos, et presbyteros ordinat. In unaquaque diocesi tre-centis jussa dabat discipulis, qui, semotis mercede-bilibus, nihil ex principe pendebant, sed militabant Deo et ad serviendum aut potius ad dandum se illi ordinati erant. Hæc Clemens per integros sep-tem annos operatus est.

XIX. Jam octavus erat annus prædicationis ejus, et hic fuit ultimus vitæ servi Dei Michaelis Borises sanctificati Bulgariæ principis. Principatum ejus accepit filius ejus Vladimirus, qui post quartum regni annum e vivis excessit. Hæres omnium fuit frater ejus Simeon, qui primus rex Bulgarorum est appellatus. Hunc genuerat Michael ad imaginem et similitudinem suam; servatis integre sinceris boni-tatis characteribus, ad omnes, maxime vero ad eos qui morum honestate commendabantur, sim-plex et bonus erat; Christianissimum vitæ speci-men, vivam fidem ostendebat, et zelo domus Dei comede-batur. Quod igitur pater imperfectum reli-

querat supplevit, adaugens divinam prædicationem, A ecclesiisque ubique ædificatis inconcussam orthodoxiam consolidans, et legi Dei parans viam facilem atque apertam.

XX. Cum magnum fama faceret Clementem, majoremque opinione quæ de ipso erat, utpote qui certe ascensiones in corde disposuerat, ostenderet, ipso rege Simeone omnino potita est cumque virtutis magistri admiratorem fecit. Ad se igitur rex vocat Sanctum, sermones cum eo serit, sumptique sanctificatione ex ipsa ejus facie (siquidem Beatus ipsis adversariis aspectu venerabilis erat), multum Bulgarorum regionem laudavit totumque regnum ejus beatum dixit, cui tale bonum a Deo concessum fuerit. Postea, consultis consiliariorum se prudentioribus, qui omnes pro patre Clementem habebant, hoc solum placere Deo, quod honorarent eum, credentes, eum Dremitzæ sive Veltitzæ designat episcopum, et sic Bulgaricæ linguæ Clemens primus constituitur episcopus. Ubi vero episcopatus muneri manum admovisset, dignitatis altitudinem scabellum elevationis ad Deum statuit et priora opera multiplicavit.

XXI. Salomon ait quod qui addit scientiam, addit dolorem: Simeon autem Clementi addens honorem, addidit dolorem: cum enim reperisset hujus dioceseos populum omnino divini verbi Scripturarumque expertem, minimeque doctum ea quæ Ecclesiam exornant et populum disciplinæ ac honestatis spiritui admovent, non dedit somnum oculis nec palpebris dormitationem, sed cibum et delicias populi sibi curæ esse voluit. Semper docebat et semper disponebat, ignorantiam corrigens, res turbatas ordinans, omnibus omnia juxta ejusque conditionem factus, clero quæcunque decus ecclesiasticum necnon psalmodiam et preces spectant, præscribens, ac promovens episcopatus sui clericos ita ut primas ubique partes tenerent et virtutum cum optimis corona ornarentur; populo autem firmam doctrinam exhibens, et super petram rectæ Christianorum religionis fidei fundamentum eis statuens. Omnimodo enim erant ignarissimi atque, ut totum dicam, brutissimi. Quid vero? Verbo quidem enutriebat, pane vero qui cor revera confirmat; nec tamen corporaliter nutrire omittebat quotquot hujusmodi cibi egenos inveniebat. Sic ex parte suum imitabatur Jesum, quem sciebat una cum doctrina panibus quoque ignaros nutrivisse; ideoque pater erat orphanorum ac viduarum, omnimodo curans eos; janua autem cuivis pauperi pandebatur et extraneus non foris pernoctabat.

XXII. Exemplar autem vitæ sibi proponebat magnum Methodium, quem æmulari studens ne

τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ κατεσθίετο· καὶ τοῖνον τὸ τοῦ πατρὸς ὑστέρημα ἀνεπλήρωσεν, ἐπαυξήσας τὸ θεῖον κήρυγμα καὶ ταῖς ἀπανταχοῦ δομηθείσαις ἐκκλησίαις ἐγκαταστήσας τὴν ὁρθοδοξίαν ἀσάλευτον, καὶ τῷ τοῦ Θεοῦ νόμῳ πλατεῖαν διδωκὼς ὁδὸν καὶ ἀστενοχώρητον.

Κ'. Ἐπεὶ δὲ πολλὴν ἡ φήμην τὴν Κλήμεντα ποιοῦσα καὶ τῆς περὶ αὐτοῦ δόξης ἀεὶ καθιστῶσα μέλζονα, καὶ εἰκότως τὸν ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενον, εἴτε καὶ τὸν βασιλεῖα κατάκρας Συμεὼν, καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ διδῶ· ἄλου ἐραστὴν πεπότηκε. Μετακαλεῖται μὲν ὁ βασιλεὺς τὸν ἄγιον, εἰς λόγους δὲ αὐτῷ ἔρχεται, καὶ τρυφήα· ἀγισμὸν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ προσχηματος, (ἦν γὰρ τὸ εἶδος· καὶ τοὺς ἐχθροὺς αἰδεσιμώτατος ὁ μακάριος), πολλὰ τὴν Βουλγάρων χώραν ἔπαινεῖν εἶχε καὶ τὴν οἰκείαν βασιλείαν μακαρίαν τιθέναι, ὅτι τοιοῦτο ἀγαθὸν παρὰ Θεοῦ δέδεκτο. Μετὰ ταῦτα τοὺς συνειττήτοισι τῶν περὶ αὐτὸν σκόπῃσας, οἱ πάντες ὡς πατρὶ προσεῖχον τῷ Κλήμεντι τοῦτο μόνον ἀρέσκων θεῷ, ὃ τιμῶσι τοῦτον, πιστεύοντες, ἐπίσκοπος· ἀρεμνέτω, ἦτοι Βελνέτω· προβάλλεται, καὶ οὕτω δὴ Βουλγάρῳ γλώσσῃ πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ Κλήμης καθίσταται. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἐργὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἀγκυχεῖριστο, τὸ τῆς ἀξίας ὕψος ὑπέβαθρον τῆς πρὸς Θεὸν ὑψώσεως ἔθετο, καὶ τοὺς προτέροις κόποις καταπλάσιως προσέθηκε.

ΚΙ'. Συμεὼν μὲν οὖν φησιν, ὡς ὁ προστιθεὶς γνώσιν προστίθησιν ἀλγῆμα· Συμεὼν δὲ τῷ Κλήμεντι προστιθεὶς τιμὴν προσέθηκεν ἀλγῆμα. Εὐρὼν γὰρ τὸν τῆς ἐνορίας ταύτης λαὸν παντάπασιν θεοῦ λόγου καὶ Γραφῶν ἀνομιλῆτον, καὶ μηδὲν πεπαιδευμένον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κοσμοῦντων καὶ λαὸν τασόντων τῷ τῆς εὐταξίας καὶ κοσμιότητος πνεύματι, οὐκ εἶδον ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς οὐδὲ νυσταγμὸν τοῖς βλεφάροις, ἀλλὰ τροφήν καὶ τροφήν τὴν περὶ τοῦ λαοῦ ἐποιεῖτο μέριμνα. Καὶ αἱ εἰδόμεναι καὶ αἱ διέτασσαι, τὴν ἀγνοίαν διορθούμενη, τὴν ἀκοσμίαν κοσμών, πᾶσι τὰ πάντα κατὰ τὴν ἐκείνου χρείαν γινόμενος, τῷ κληρικῷ τὰ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐκοσμίαν καὶ ὅσα τῶν ψαλμῶδων τε καὶ εὐχῶν ὑψηγούμενος, ὥστε τελῆσαι τοὺς τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ κληρικούς ἐν μηδενὶ μηδενὸς τῶν περιβοητῶν ἀποφερομένων τὰ δεύτερα, μᾶλλον μὲν οὖν κατὰ πάντων ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἔπαινετο· στεφομένους· τῷ λαῷ δὲ τὰς γνώμας στηρίζων, κατὰ τὴν πέτραν τῆς ὁρθῆς τῶν Χριστιανῶν θρησκείας καὶ τὸ τῆς πίστεως αὐτοῖς κατασκευάζων στερέωμα· παντάπασιν γὰρ ἦσαν ἀμαθέστατοι καὶ τὸ ὅλον εἰπεῖν κτηνωδέστατοι. Τί δέ; Λόγῳ μὲν οὕτως ἔτρεφε τῷ ἀληθινῷ ἄρτῳ, καὶ καρδίᾳς ὅπως στηρίζοντι· οὐκ ἡμέλει δὲ τοῦ καὶ σωματικῶς τρέφειν ὅσους τοιαύτης τροφῆς ἐπιειεῖς εὗρισκεν. Ἄλλ' οὕτως ἂν ἐξ ἡμισίας ἐμμεῖτο τὸν αὐτοῦ Ἰησοῦν, ὃν ᾔδει μετὰ τῆς διδασκαλίας καὶ ἄρτοις τοὺς ἀγνώμονας τρέφοντα· διὸ καὶ πατὴρ μὲν ἦν ὀρφανῶν καὶ χηρῶν βοηθός, πάντα τρέπον αὐτῶν κηδόμενος, ἡ δὲ οὕρα παντὶ ἀπλῶς ἀνέφικτο πένητι, καὶ ξένος ἐκτὸς οὐκ ἠύλιζετο.

ΚΒ'. Σκοπὸν δὲ τοῦ βίου τὸν μέγαν ἐποιεῖτο Μεθόδιον, καὶ πρὸς ἐκείνον ἀπευθυνόμενος μὴ ἀποτυχῆν

ἡσείγετό τε καὶ ἤχετο, καὶ οἶόν τινα πίνακα σοφοῦ τὴν τέχνην ζωγράφου τὸν ἐκεῖνον βίον καὶ τὰς πράξεις τῆς οἰκίας ἀγωγῆς προσηλασμένος ἐαυτὸν ἐ ζωγράφει πρὸς τοῦτον ἐπιμελῶς. Τὸν γὰρ τοῦτου βίον ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἐγίνωσκεν, οἷα ἐκ νέου ἔτι καὶ ἀπαλοῦ ἐκεῖνῳ περηχλουθηκώς, καὶ ὀφθαλμοῖς πάντα τὰ τοῦ διδασκάλου παρειληφώς. Συνιδὼν δὲ τὸ τοῦ λαοῦ παχὺ καὶ περὶ τὸ νοῆσαι Γραφὰς ἀτεχνῶς δερμάτων, καὶ ἱερεῖς δὲ πολλοὺς Βουλγάρους δυσζυνέτω; ἔχοντας τῶν γραικικῶν ὧν περὶ τὴν ἀνάγνωσιν μόνην ἐνετρίδισαν γράμματα, κἀντεῦθεν κτηνώδεις ὄντας, ὡς μὴ ὄντος Βουλγάρων γλώσσης πανηγυρικοῦ λόγου. Ταῦτα τοίνυν συνεγνωκώς μηχανᾶται καὶ πρὸς τοῦτο, καὶ καθαρῶς τὴ τῆς ἀγνοίας τεῖχος τῷ μηχανήματι. Λόγους γὰρ συντεθεικώς εἰς πάσας τὰς ἑορτὰς ἀπλοῦς καὶ σαφεῖς καὶ μηδὲν βαθὺ μηδὲ περινενοημένον ἔχοντας, ἀλλ' οἷους μὴ διαφεύγειν μηδὲ τὸν ἡλιθιωτάτον ἐν Βουλγάρῳ, διὰ τούτων τὰς τῶν ἀπλουστέρων ψυχὰς ἐθρέψατο, γάλακτι ποτίσας τοὺς μὴ δυναμένους στερεωτέραν τροφήν προσήκασθαι, καὶ Παῦλος ἄλλοις τοῖς Βουλγάρῳ Κορινθίοις ἄλλοις γενόμενος. Δι' αὐτῶν γὰρ τῶν τε Χριστοῦ καὶ ἐπὶ Χριστῷ τελουμένων ἑορτῶν ἔξεσι μαθεῖν τὰ μυστήρια, καὶ τῆς πανάγνου Θεοτόκου ταῖς μνήμαις πολυάκις, ὡς ἴστε, γινόμεναι τοῦ ἱεροῦ ἐγκώμια καὶ διηγῆσεις τῶν περὶ αὐτὴν θαυμασιῶν διὰ τῶν λόγων ἐκεῖνων ὁ Κλήμης πεφιλοτίμηται· οὐδὲ τὸν Βαπτιστὴν ἐυρήσεις ἀνεγνωμιαστον, ἀλλὰ καὶ τὰς τῆς κειφαλῆς αὐτοῦ θαυμαστὰς εὐρέσεις μαθήσῃ, καὶ προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἐντεῦθεν βίους καὶ περιόδοις, καὶ μαρτύρων ἁθλοῖς περὶωθήσῃ πρὸς τὸν ἐκεῖνον, διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ προϋπαδόμενον. Ποθεῖς καὶ Πατέρων ὁσίων ἀγωγήν, καὶ ζηλωτῆς εἰ πολιτείας ἀσάρκου μικροῦ καὶ ἀναίματος; Εὐρήσεις ταύτην Βουλγάρῳ γλώσση ποιηθεῖσαν τῷ σοφῷ Κλήμεντι. Φέρονται γὰρ ταῦτα πάντα παρὰ τοῖς φιλοπόντοις σωζόμενα, τοῦτο μὲν εἰς πολλοὺς τῶν ἁγίων συντεθειμένα, τοῦτο δ' εἰς τὴν πανάμωμον τοῦ Θεοῦ Μητέρα ἱκετηρίους, εὐχαριστηρίους, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, πάντα τὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἷς μνήμαι Θεοῦ καὶ ἁγίων φαιδρύνονται, καὶ ψυχὰι κατανύσσονται, Κλήμης τοῖς Βουλγάρῳ ἡμῖν παρέδωκε.

ΚΓ'. Ταῦτα δὲ κἀν τῷ μοναστηρίῳ αὐτοῦ ἀπέθετο, δ' ἐν Ἀχρίδι ἐδείματο, ἔτι περιόντος τῷ βίῳ τοῦ μακαριστοῦ Βορίσου, πρὶν ἢ πάντως τὴν τῆς Βελιτζᾶς ἐπισκοπὴν ἀναδέξασθαι. Ἐπεὶ γὰρ εἶδε τοῦτον ἀρχοντα πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτῷ Βουλγαρίαν ἐπὶ καθολικοῖς ναοῖς περιζώσαντα καὶ οἶόν τινα λυχνίαν ἐπὶ τῷ φωτὶ ἀναλάμψαντα, ἠθέλησε καὶ αὐτὸς ἐν Ἀχρίδι οἰκεῖον δεῖμασθαι μοναστήριον. Τούτῳ δὲ καὶ ἐτέραν ἐκκλησίαν προσέθηκεν, ἣν ὑπεριον ἀρχιεπισκοπῆς ὄρον ἐθεντο· καὶ οὕτως ἔσαν ἐν Ἀχρίδι τρεῖς ἐκκλησίαι, μία μὲν ἡ καθολικὴ, δύο δὲ τοῦ ἱεροῦ Κλήμεντος, μεγέθει πολλῇ τῆς καθολικῆς βραχύτεραι, σχήματι δὲ περιηγμένῃ καὶ κυκλωτέρῃ ταύτης ἐπιτερείστεραι. Ἐσπευδε γὰρ διὰ πάντων τὴν τῶν Βουλγάρων περὶ τὰ θεῖα βιβλία ἐκκροῦσθαι, καὶ τῷ κάλλει τῶν οἰκοδομημάτων ἐφελκε, ἐνους συναγεσθαι, καὶ ὅλως ἐξημεροῦν τὸ τῆς

A scopum non attingeret satagebat et orabat, et velut quemdam sapientis typum, illius vitam cum sua vitæ genere conferendo, seipsum ex illo studio formabat. Illius enim vitam ut nemo alius cognoscebat; utpote qui e teneris annis illum comitatus erat, et omnes præceptoris actus oculis prosecutus. Sciens enim huius populi pingue ingenium et ad intelligendas Scripturas plane coriaceum, multosque sacerdotes Bulgaros difficile intelligere Græca, quorum litteris ad lectionem tantum exercebantur, ideoque rudes esse, non exstante Bulgarorum lingua oratione panegyrica; his itaque compertis, ad id quoque moliebatur et industria sua murum ignorantie evertit: sermones enim in omnes festivitates composuit simplices, perspicuos, nihil profundi nec intellectu difficilis habentes, sed qui non laterent, vel Bulgarorum stupidissimum; hisque sermonibus simpliciorum animas enutrivit, lacte recreans eos qui solidiorum escam susterre non valerent, Bulgaris, novis Corinthiis, alter Paulus factus. Ex his enim festorum Christi et de Christo celebratorum mysteria discere licet; sanctissimæque Deiparæ, cuius commemorationes frequenter, ut scitis, per annum aguntur, encomia, et narrationes miraculorum ipsam spectantium in his sermonibus exponere Clemens noster studet; nec Baptistam illaudatum invenies, sed etiam capitis ejus mirabiles inventiones discas, necnon prophetarum et apostolorum occurres vitis ac itineribus; et martyrum certaminibus alæ tibi addentur ad eum qui istos per suum sanguinem recepit. Cupisne cognoscere sanctorum Patrum disciplinam atque eorum vitam fere incorpoream et sanguini extraneam? Invenies eam a sapienti Clemente lingua Bulgarica descriptam. Feruntur enim hæc omnia a studiosis servata, partim in plures sanctos composita, partim ad immaculatam Dei Matrem supplicationibus gratusque referta; et, ut brevi dicam, omnia ad Ecclesiam pertinentia, quibus Dei sanctorumque memorie illustrantur et animæ compunguntur, hæc Clemens nobis Bulgaris tradidit.

XXIII. Deposuerat hæc omnia in monasterio, quod in Achride construxerat, adhuc superstite D beatissimo Borise, priusquam Velitzæ episcopatum suscepisset. Ubi enim vidit hunc principem totam sibi subditam Bulgariam septem catholicis templis dotasse velutque candelabrum septem luminibus ornatum illuminasse, voluit et ipse Achride proprium ædificare monasterium, cui etiam alteram adjecit ecclesiam, quæ postea archiepiscopatus sedes constituta est. Et Achride quidem tres erant ecclesiæ, una catholica, et duæ divi Clementis, magnitudine multo catholica minores, sed forma et circui illa multo præstantes. Per omnia nempe tentabat Bulgarorum circa res divinas incuriam expellere, pulchritudineque ædificiorum animos demulcere, et naturam cordis eorum agrestem, rudem atque ad divina cognoscenda rebellem prout

sus lenire; et nihil mirum, si voluntates hominum ad mansuetudinem humanitatemque traducere satagebat: cum enim tota Bulgarorum regio silvestribus esset arboribus consita mitibusque careret fructibus, hoc etiam commodo illam donavit, ut ex Græcia mitium arborum omne genus transferret et insertione silvestres mitigaret, sic, puto, hominum animas promovens ad participandum bonitatis succos et fructificandum Deo divinæ voluntatis operatione, quam solam ille pro cibo habere voluit. Sic itaque animarum salutem curabat, et quomodo Christi Ecclesiam omnimodo augetet, semper meditabatur, ea quæ sunt corporis non curans, nec suam animam honorans juxta divinum Apostolum, sed multorum salutem quæsiuit.

σώματος, μηδὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιμᾶν ἔχων ἑαυτῷ κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ἀλλὰ τῶν πολλῶν ἵνα σωθῶσι κηδόμενος.

XXIV. Hanc igitur charitatem erga Deum habenti Patremque cœlestem filii instar diligenti, numquid parva, quod vicissim amaretur ab illo, testimonia erant? Minime, sed hunc quoque Deus mirabili gratia glorificavit. Quomodo, dicam ego. Revertebatur ex Glavenitza ad Achridem Clemens, tum ut homines loci, an bene quoad animas valerent, timoreque Dei velut quodam baculo firmarentur, inquireret, tum ut libere in monasterio Deo vacaret, cujus majestatem amans ægre ferebat alio distrahi. Iter facienti obvii duo paralytici, quorum alter, præter debilitatem, etiam charo lumine oculorum orbabatur, ad misericordiam ejus clementem animum commoverunt; sed quantum ad misericordiam pronus, tantum erat ad humilitatem proclivis; aut potius miracula patrantem non videri majori curæ ipsi erat, quam paralyticis desiderium erat sanitatem obtinendi. Cum autem circumspexisset neminemque vidisset, oculos in cœlum direxit sustulitque venerabiles manus ad orandum et divinum auxilium imploravit; deinde manibus illis, quibus orationem suffulserat, ægrorum corpora tetigit, et tactus ejus membrorum constrictio conglutinatioue fuit. Et juxta Isaie verbum, uterque eorum saliiit sicut cervus, licet prius non tantum claudus unoque membro corporis mutilus, sed totus immobilis et nihil a terra differens, in qua jacebat. Sed et cæco statim sanitas illuxit, et lumen aspiciens, magna voce Dominum magnificabat. Non tamen omnino potuit oculos latere miraculosum opus. Visum est enim cuidam Sancti famulorum, quem cum postea vidisset ille, sciens esse spectatorem inspectatum statim se in cella occultavit, indignatus ei tanquam malefactori, interdixit quo minus diceret quod factum erat, dum in vivis Clemens esset.

XXV. Jam vero senectute curvatus laboribusque confectus, judicavit esse deprecandum episcopatum, non tanquam perfuga, aut stationis desertor, in qua Spiritus sanctus posuerat eum pascere

Α καρδίας αὐτῶν ἄγριον καὶ ἀτίθατον καὶ περὶ θεογνωσίαν ἀπύκροτον· καὶ καίνον οὐδὲν, εἰ γνῶμας ἀνθρώπων μεταβαλεῖν ἠπείγετο πρὸς τὸ ἡμέρον καὶ ἀνθρώπινον· ὅπου γε πάση τῇ τῶν Βουλγάρων χωρὰ δένδρεσιν ἄγριοις κομώσῃ καὶ καρπῶν ἡμέρων ἀποροῦσῃ καὶ τοῦτο τὸ καλὸν ἰδωρῆσατο, ἀπὸ τῆς τῶν Γραικῶν χώρας πᾶν εἶδος ἡμέρων δένδρων μεταγαγὼν καὶ τοῖς ἐγκαντριμοῖς καθημερινάς τὰ ἄγρια, ἔν', οἶμαι, καὶ διὰ τούτου παιδεύσῃ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, μεταποιεῖσθαι τοὺς χυμοὺς τῆς χρηστότητος καὶ καρποφορεῖν θεῷ τὴν ἐργασίαν τοῦ θείου θελήματος, ἣν ἐκεῖνος μόνῃν βρώμα πεποιήται. Οὕτως ἄρα τῆς τῶν ψυχῶν ωφελείας ἐγένετο, καὶ ὅπως τὴν Ἐκκλησίαν Κυρίου παντοιοτρόπως πλατύνῃ, φροντίδα πεποιήτο, μηδενὸς ἐπιστορεφόμενος τῶν τοῦ κατὰ τὸν θεῖον Ἀποστόλου, ἀλλὰ τῶν πολλῶν ἵνα

D ΚΑ'. Οὕτω δὲ τὴν πρὸς θεὸν ἀγάπην ἔχοντι τούτῳ καὶ ἐν οὐρανοῖς Πατέρα ὡς υἱὸς ἀγαπῶντι, ἄρα μικρὰ τοῦ ἀνταγαπᾶσθαι παρ' ἐκείνου μαρτύρια; Οὐ μὲν οὖν· ἀλλὰ δοξάζει καὶ τοῦτον θεὸς θαυματουργῶ χάριτι. Καὶ πῶς, ἐντεῦθεν ἀκούοιτε ἄν. Ἐπάνεισι μὲν ἐκ Γλαβενίτζας εἰς Ἀχρίδα Κλήμης ἄμα μὲν τοὺς τῆς χώρας ἐπισκεψόμενος, εἰ τὰς ψυχὰς εἰεν εὐρωστοί, εἰ τῷ τοῦ Θεοῦ φόβῳ οἱ ἅνθρωποι βακτηρίᾳ στηρίζοντο, ἅμα δὲ καὶ κατὰ σχολὴν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῷ θεῷ συνεσόμενος, οὗ τοῦ κάλλους ἐρῶν δυσφώρας εἶχεν ἄλλοσέ ποι περιελκόμενος. Παράλυτοι δὲ τινες δύο ὕπ' ἑβὴν αὐτῷ πεσόντες ἰδοῦντι, ὧν ἄτερος πρὸς τῇ παρέσει καὶ τοῦ πᾶσιν ἡδίστου φωτὸς ἐστέρητο, εἰς οἶκτον τὴν συμπαθεστάτην ψυχὴν ἐκίνησαν. Ἄλλ' ὅσον πρὸς οἶκτον ἐτοιμός, τοσοῦτον καὶ πρὸς C ταπεινοφροσύνην ἐπικλινής· μᾶλλον δὲ πλείων ἐκείνῳ τοῦ λαθεῖν θαυματουργοῦντα φροντίς, ἢ τοῖς παραλύτοις ἐπιθυμία τοῦ τυχεῖν τῆς ἰάσεως. Ταύτη τοι καὶ περὶ βλεψάμενος κύκλῳ καὶ μηδὲνα ἑωρακὸς ἀνατείνει μὲν τὸ ὄμμα εἰς οὐρανοὺς, αἶρει δὲ χεῖρας ὅτι· εἰς προσευχὴν καὶ καθέλκει τὴν θείαν βοήθειαν, ἄπτεται χερσὶν ἐκείναις, αἷς τὴν εὐχὴν ἐπλήρου, τῶν παρελευμένων σωματίων, καὶ ἡ ἀρὴ σύσπριγξι· αὐτοῦ ἐγένετο καὶ συνάθροισις. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ τοῦ Ἡσαίου, ἐκείνους αὐτῶν ἀλλόμενος ἦν ὡς ἔλαφος πλὴν ὅσον οὐ χωλὸς πρὶν μόνον καὶ μέλος ἐν πεπηρωμένος τοῦ σώματος, ἀλλ' ὅλος ἀκίνητος καὶ μηδὲν τῆς γῆς διαφέρων τι, ἐφ' ἧς κατέκειτο. Τῷ δὲ γε καὶ τυφλῷ ταχὺ ἀνέτειλεν ἱαμα, καὶ φῶς ἰδὼν φωνῇ μεγάλῃ τὸν Κύριον ἐμεγάλυνεν. Ἄλλ' οὐκ ἐμελλεν ἄρα παντάπασιν ὀφθαλμοὺς λαθεῖν τὸ θαυματουργήμα· ὥραθ' γὰρ τῶν τινῶν τοῦ ἁγίου θεραπευτῶν, ὃν ἰδὼν μετὰ ταῦτα καὶ ἐκεῖνος, γνούς θεατὴν ὄντα ἀθέατον καὶ πρὸς τῇ κέλῃ κρυπτόμενος κατεσκήπτετο, ἐνεβριμήσατό τε ὡς πονηρευόμενος, καὶ σὺν ἀπειλῇ μὴ ἐξείπειν τινὶ τὸ γεγνηὸς, ἄχρις ἂν τῷ κόσμῳ Κλήμης ἐνδημοίῃ, παρήγγειλεν.

ΚΕ'. Ἦδη δὲ καὶ γῆρα καμψθεὶς καὶ πόνοις ἐκπαπνηθεὶς ἐκρίνε τὴν ἐπισκοπὴν παραιτήσασθαι, οὐχ ὡς λειποτακτῶν, οὐδὲ τῆς τάξεως ἐξιστάμενος, ἐν ᾧ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτὸν εἴθετο ποιμαίνειν

τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δι' εὐλάβειαν μακα-
ριστὴν τε καὶ ἔνθεον· ἐδεδίει γὰρ, μὴ τῇ αὐτοῦ
ἀσθενείᾳ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ καταλείποιτο. Καὶ δὴ τῷ
βασιλεῖ προσελθὼν, Ἄχρη μὲν, εἶπε, θεοσεβέστατε
βασιλεῦ, ἀντιχέ μοι τὸ σῶμα πρὸς πόνοους καὶ
φροντίδας ἐκκλησιαστικάς, βαρυτέρας οὖσας τῶν πο-
λιτικῶν, ὥς ἐγωγε παύσομαι, τὸ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ
Θεοῦ καταλείπειν, ἣν αὐτὸς ἐνεχειρίσε μοι τῷ σῶ-
κράτει χειρὶ χρησάμενος, πάσας ψήφοις ἐδόκει κα-
τάκρνον, καὶ οὐδὲ μισθωτοῦ τὸ ἔργον· ἐκείνῳ γὰρ
τοῦ λύκου ἐπιόντος φεύγειν καὶ ἀφίεναι τὰ πρόβατα
σύνθηθε· ἐμοὶ δὲ τίς ἀπολογία, μηδένα λύων ὁρῶντι
τὴν ποίμνην καταλείπειν τοῦ Θεοῦ; Οὐχοῦν οὐδὲ
κατέλιπον ἄχρη καὶ ἐς τὸδε καιροῦ. Ἐπεὶ δὲ μοι καὶ
τὸ γῆρας ὁρᾷ· ὅπως ἐπίκειται, καὶ τὸ τῶν πολλῶν
κόπον πληθὺς τὸ πᾶν παρελίστο τῆς δυνάμεως, ὑπὲρ
τῆς Ἐκκλησίας μερίμνησον, καὶ τὸν δυνάμει· εὖ
σωματικῆς πρὸς τῇ πνευματικῇ ἔχοντα καὶ νεωρό-
τερον τὰς ἐκκλησιαστικάς φροντίδας ἀναδεξόμενον
τῷ τοῦ Κυρίου οἴκῳ ἐπίστησον. Ταύτην μοι τὴν τε-
λευταίαν ἀξίωσιν πληρῶσιν· ὅς μοι τὰ· ὀλίγας ταύ-
τας ἡμέρας ἐμαυτῷ προσκαλῆσαι καὶ τῷ Θεῷ· καλόν
μοι πρὸς τοῦτο τὸ μοναστήριον οἰκητήριον, τὸν ἐν
τούτῳ χάρισαι θάνατον. Τί γὰρ ἐμοὶ καὶ ταῖς φρον-
τίσιν ἐτι κοινὴν, σιθαρωτέρων δεομένων μελῶν;
Εἰ δὲ πρὸς τὰς τῆς Ἐκκλησίας φροντίδας ἀδυνατῶ,
τίνο; ἄλλου χάριν τῆς ἀξίας ταύτης μεταποιήσομαι;
Ἔργον γὰρ τὴν ἐπισκοπὴν Παῦλος· ἐκάλεσεν, ἥ;
ἀπέχειν προσῆκε τὸν τῷ ἔργῳ μὴ οἰκείωτάτον. Μὴ δὲ
θελήσῃς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπὶ τῷ ἐμῷ ὀνόματι ἀνθή-
σασαν ὑπὲρ τὰς πολλὰς, εἶτα ἐπ' αὐτῷ τούτῳ μαρτυ-
νομένην ἰδεῖν, ἀλλ', ὅπερ εἶπον, τὸ κάλλος αὐτῇ δι'
ἐτέρων ἀκαμιοτέρων συντήρησον· κίνδυνος γὰρ οὐ
μικρὸς διὰ τὴν ἐμὴν ἀσθενείαν τὰ πράγματα φθει-
ρεσθαι. Ὁ γοῦν βασιλεὺς τῷ καινῷ καταπλαγείς
τοῦ ακούσματος (πλήττει γὰρ ἀπροσδοκῆτως τὸ
ἀθέλητον ἀκουόμενον), τί ταῦτα, φάναι, Πάτερ, λέ-
γεις; Πῶς ἀνασχομένη ἐγὼ θρόνους ἐκείνους ἰδεῖν,
σοὺ ζῶντος, ἄλλον ἐπικαθήμενον; πῶς τὴν ἐμὴν βα-
σιλείαν τῶν σὺν ἀρχιερατικῶν εὐλογιῶν ἐρημώ-
σαιμι; Ἀπαίσσιος οἰωνισμός μοι τῆς ἐκ τοῦ θρό-
νου τοῦ βασιλικοῦ καθαιρέσεως ἢ σὴ τοῦ θρόνου
τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκατάλειψις. Εἰ μὲν οὖν παραλελύ-
τηκά τι τὴν σὴν ἐσιώγητα, ἐν ἀγνοίᾳ πλημμελήσας,
ὥς ἐγωγε οὐδὲν ἐμαυτῷ πεπλημμεληκότι σύννοθα,
καὶ δὴ φειδόμενος ἡμῶν ὡς πατὴρ οὐκ ἐκπομπεύειν
ἐθέλεις τὴν ἐμὴν πρὸς σὲ παροινίαν, ἀλλὰ συσχιάζεις
τὴν ἀληθινὴν αἰτίαν τῷ τῆς ἀδυναμίας προσχήματι,
εἰπέ, δέδομαι, ἔτοιμος ὑπέχειν εὐθύνas ἐγὼ, καὶ
ἰδοῦμαι τὸ τοῦ πατρὸς ὁ παῖς ἀλγῆμα. Εἰ δὲ μηδὲν
ἔχεις ἡμῖν ἐγκαλεῖν, τί λυπεῖν ἐθέλεις αὐτοὺς τοὺς
μηδὲν λυπήσαντας; Οὐ τὸν κληρὸν ἔχεις αἰτιάζεσθαι
ὡς ἀπειθῇ καὶ σκληραύχενα; πάντας γὰρ διὰ τοῦ
Εὐαγγελίου γεννήσας σαυτῷ καὶ τῷ Θεῷ ὑποτίθει-
κας, οὐχ ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς τάχα τῶν σὺν ἐνταλμάτων
ἀφηνιάζοντας, οὐκ ἄλλο τι τῶν σὺν ἐπιλόγον. Τί τοίνυν παῖδας ἔξ τὴν σὴν ὁδουρὴν
ἀναγώρῃς; Ἡ πεθὼν, Πάτερ, εἰ δὲ μὴ, τολμηρὸς ὁ λόγος, κἂν πάντα λέγῃς, οὐ
πάντα ποιῇς, οὐ καμφθήσομαι. Παραίτησις γὰρ, οἶμαι, μόνους τοῖς ἀναξίοις ἀρμόδιος
ἀξίας ἐπέκεινα.

A Ecclesiam Dei, sed per laudabilem divinitusque
inspiratam cautionem. Accedens igitur ad regem,
Quamdiu, inquit, religiosissime Rex, sufficit mihi
corpus ad labores et curas ecclesiasticas, politicis,
ut ego existimo, graviore, deserere Ecclesiam
Dei, quam ipse mihi, imperio tuo quasi manu usus,
tradiderat, omnibus suffragiis damnandum et mi-
nus quam mercenarium opus videbatur: iste enim,
lupo veniente, fugere ovesque dimittere solet;
quamnam autem mihi excusatio fuisset, si nullum
lupum videns, et gregem Dei dereliquissem? Ideo
non dereliqui usque ad id temporis. Cum autem
vides senectutem mihi incumbentem, et laborum
multitudinem abstulisse omne robur; tu cura Ec-
clesiam, et alique virum vires corporales poten-
tiae spirituali pares habentem et juniorem, curis
ecclesiasticis, ac domui Domini praefice. Hanc mihi
ultimam gratiam adimple: da mihi paucos hos dies
ut mecum colloquar et cum Deo; optima mihi ad
hoc domus monasterium; ibi mori concede. Quid
enim mihi jam commune est cum curis, robustiora
membra requiruntibus? Si autem ad curas Ecce-
siae impotens sum, quomodo hanc dignitatem arro-
gabo? Onus enim Paulus episcopatum vocat, ideo-
que ab eo arcendus qui operi non est satis aptus.
Noli Ecclesiam, quae sub meo nomine floruit pre-
multis, postea sub hoc ipso nomine marcescentem
videre; sed, ut dixi, per alios juniores pulchritu-
dinem illi serva: periculum enim est ne mea debili-
tate res labantur. Rex igitur rei audite novitate
perculsus (nam percussit inopinanter auditum quod
non placet), Quid haec, Pater, inquit, dicis? Quo-
modo feram ego in hoc throno, te vivente, alium
videre sedentem? Quid meum regnum pontificalibus
tuis benedictionibus orbem? Throni episcopalis tua
derelictio mihi sinistrum est e throno regio ever-
sionis praesagium. Si igitur sanctitatem tuam con-
tristavi, ignoranter quidem, cum mihi aliquid
peccasse non sim conscius; si nobis parcens, ut
pater, injuriam meam in te non vis divulgare, ve-
ram autem causam sub impotentiae specie velas,
dic, precor; paratus sum subire correctionem, et
ut filius, patris sanare dolorem: si vero nihil ha-
bes nobis exprobrare, utquid contristare vis eos
qui te non contristaverunt? Non potes clerum in-
cusare tanquam inobedientem ac recalcitrantem;
nam omnes per evangelium a te genitos tibi Deoque
subdidisti; non nos ipsos tanquam ad rebellandum
contra mandata tua promptos, non aliud quid ex
parte tuorum reprehensibile. Cur igitur filios tuam
tergiversationem absque ratione flentes deseris?
Flectere, Pater, alioquin, audax est oratio, quid-
quid dixeris non chediam, quidquid agas, non ce-
dam. Nam excusatio, opinor, solis indignis com-
petit; tu vero omni dignitate prae-

sus lenire; et nihil mirum, si voluntates hominum ad mansuetudinem humanitatemque traducere satagebat: cum enim tota Bulgarorum regio silvestribus esset arboribus consita mitibusque careret fructibus, hoc etiam commodo illam donavit, ut ex Græcia mitum arborum omne genus transferret et insectione silvestres mitigaret, sic, puto, hominum animas promovens ad participandum bonitatis succos et fructificandum Deo divinæ voluntatis operatione, quam solam ille pro cibo habere voluit. Sic itaque animarum salutem curabat, et quomodo Christi Ecclesiam omnimodo auferet, semper meditabatur, ea quæ sunt corporis non curans, nec suam animam honorans juxta divinum Apostolum, sed multorum salutem quæsit.

σώματος, μηδὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιμᾶν ἔχων ἑαυτῷ σωθῶσι κηδόμενος.

XXIV. Hanc igitur charitatem erga Deum habenti Patremque cælestem filii instar diligenti, numquid parva, quod vicissim amaretur ab illo, testimonia erant? Minime, sed hunc quoque Deus mirabili gratia glorificavit. Quomodo, dicam ego. Revertetur ex Glavenitza ad Achridem Clemens, tum ut homines loci, an bene quoad animas valerent, timoreque Dei velut quodam baculo firmarentur, inquireret, tum ut libere in monasterio Deo vacaret, ejus majestatem amans ægre ferebat alio distrahi. Iter facienti obvii duo paralytici, quorum alter, præter debilitatem, etiam charo lumine oculorum orbabatur, ad misericordiam ejus clementem animum commoverunt; sed quantum ad misericordiam pronus, tantum erat ad humilitatem proclivis; aut potius miracula patrantem non videri majori curæ ipsi erat, quam paralyticis desiderium erat sanitatem obtinendi. Cum autem circumspexisset neminemque vidisset, oculos in cælum direxit sustulitque venerabiles manus ad orandum et divinum auxilium imploravit; deinde manibus illis, quibus orationem suffulserat, ægrorum corpora tetigit, et tactus ejus membrorum constrictio conglutinatioque fuit. Et juxta Isaie verbum, uterque eorum saluit sicut cervus, licet prius non tantum claudus unoque membro corporis mutilus, sed totus immobilis et nihil a terra distans, in qua jacebat. Sed et cæco statim sanitas illuxit, et lumen aspiciens, magna voce Dominum magnificabat. Non tamen omnino potuit oculos latere miraculosum opus. Visum est enim cuidam Sancti famulorum, quem cum postea vidisset ille, sciens esse spectatorem inspectatum statim se in cella occultavit, indignatus ei tanquam malefactori, interdixit quo minus diceret quod factum erat, dum in vivis Clemens esset.

XXV. Jam vero senectute curvatus laboribusque confectus, judicavit esse deprecandum episcopatum, non tanquam perfuga, aut stationis desertor, in qua Spiritus sanctus posuerat eum pascere

A καρδίας αὐτῶν ἄγριον καὶ ἀτίθαστον καὶ περὶ θεογνωσίαν ἀπόκροτον· καὶ καινὸν οὐδὲν, εἰ γνώμας ἀνθρώπων μεταβαλεῖν ἠπείετο πρὸς τὸ ἥμερον καὶ ἀνθρώπων· ὅπου γε πάση τῇ τῶν Βουλγάρων χώρα δένδρεσιν ἀγρίοις κομώσῃ καὶ καρπῶν ἡμέρων ἀποροσῇ καὶ τοῦτο τὸ καλὸν ἰδωρήσατο, ἀπὸ τῆς τῶν Γραικῶν χώρας πᾶν εἶδος ἡμέρων δένδρων μεταγαγὼν καὶ τοῖς ἐγκεντρισμοῖς καθημερώσας τὰ ἄγρια, ἔν', οἶμαι, καὶ διὰ τοῦτου παιδεύσῃ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, μεταποιεῖσθαι τοὺς χυμούς τῆς χρηστότητος καὶ καρποφορεῖν θεῷ τὴν ἐργασίαν τοῦ θεοῦ θελήματος, ἣν ἐκείνος μόνην βρώμα πεποιήται. Οὕτως ἄρα τῆς τῶν ψυχῶν ὠφελείας ἐγένετο, καὶ ὅπως τὴν Ἐκκλησίαν Κυρίου παντοιοτρόπως· πλατύνῃ, φροντίδα πεποιήτο, μηδενὸς ἐπιστρεφόμενος τῶν τοῦ κατὰ τὸν θεὸν Ἀπόστολον, ἀλλὰ τῶν πολλῶν ἵνα

B ΚΑ'. Οὕτω δὲ τὴν πρὸς θεὸν ἀγάπην ἔχοντι τοῦτο καὶ ἐν οὐρανοῖς Πατέρα ὡς υἱὸν ἀγαπῶντι, ἄρα μικρὰ τοῦ ἀνταγαπᾶσθαι παρ' ἐκείνου μαρτύρια; Οὐ μὲν οὖν· ἀλλὰ δοξάζει· καὶ τοῦτον θεὸς θαυματουργῶ χάριτι. Καὶ πῶς, ἐντεῦθεν ἀκούοιτε ἄν. Ἐπάνεισι μὲν ἐκ Γλαβενίτζας εἰς Ἀχρίδα Κλήμης ἄμα μὲν τοὺς τῆς χώρας ἐπισκεψόμενος, εἰ τὰς ψυχὰς εἰεν εὐρωστοι, εἰ τῷ τοῦ θεοῦ φῶς οἷά τινα βακτηρίᾳ στηρίζοντο, ἄμα δὲ καὶ κατὰ σχολὴν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῷ θεῷ συνεσόμενος, οὗ τοῦ κάλλους ἐρῶν δυσφόρως εἶχεν ἄλλοσέ ποι περιελχόμενος. Παράλτοιο δὲ τινες δύο ὕπ' ὅψιν αὐτῷ πεσόντες ἰδεύοντι, ὧν ἕτερος πρὸς τὴν παρέσει καὶ τοῦ πᾶσιν ἡδίστου φωτός· ἐστέρητο, εἰς οἶκτον τὴν συμπνευστάτην ψυχὴν ἐκίνησαν. Ἄλλ' ὅσον πρὸς οἶκτον ἐτίμοις, τοσοῦτον καὶ πρὸς C ταπεινοφροσύνην ἐπικλινῆς· μάλλον δὲ πλείων ἐκείνῳ τοῦ λαθεῖν θαυματουργοῦντα φροντίς, ἢ τοῖς παραλύτοις ἐπιθυμία τοῦ τυχεῖν τῆς ἰάσεως. Ταύτη τοι καὶ περὶ θεοφύλακτος κύκλι καὶ μηδίνα ἑωρακὸς ἀνατείνει μὲν τὸ ὅμα εἰς οὐρανοὺς, αἶρει δὲ χεῖρας ὁσία· εἰς προσευχὴν καὶ καθέλκει τὴν θείαν βοήθειαν, ἀπτεταί χερσὶν ἐκείναις, αἷς τὴν εὐχὴν ἐπλήρου, τῶν παρὰ λευμένων σωμάτων, καὶ ἡ ἀρὴ σύσφιγξι· αὐτοῦ ἐγένετο καὶ συνάρθρωσις. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ τοῦ Ἡσαΐου, ἐκότερος αὐτῶν ἀλλόμενος ἦν ὡς ἔλαφος· πλὴν ὅσον οὐ χωλὸς πρὶν μόνον καὶ μέλος ἐν πεπηρωμένο· τοῦ σώματος, ἀλλ' ὅλος ἀκίνητος καὶ μηδὲν τῆς γῆς διαφόρων τι, ἐφ' ἧς κατέκειτο. Τῷ δὲ γε καὶ τυρλῶ ταχὺ ἀνέτειλεν ἱαμα, καὶ φῶς ἰδῶν φωνῇ μεγάλῃ τὸν Κύριον ἐμεγάλυνεν. Ἄλλ' οὐκ ἐμελλεν ἄρα παντάσῃν ὀφθαλμοῖς D λαθεῖν τὸ θαυματούργημα· ὥραβη γάρ τῶν τινι τοῦ ἁγίου θεραπευτῶν, ὃν ἰδὼν μετὰ ταῦτα καὶ ἐκείνους, γνοὺς θεατὴν ὄντα ἀθέατον καὶ πρὸς τῇ κέλῃ κρυπτόμενος κατεσχῆπτετο, ἐνεβριμήσατό τε ὡς πονηρευομένων, καὶ σὺν ἀπειλῇ μὴ ἐξελπεῖν τινι τὸ γεγονός, ἄχρις ἂν τῷ κόσμῳ Κλήμης ἐνδημοίη, παρήγγειλεν.

ΚΕ'. Ἡδὲ καὶ γὰρ καμψθεὶς καὶ πόνοις ἐκδανηθεὶς ἐκρινε τὴν ἐπισκοπὴν παραιτήσασθαι, οὐχ ὡς λειποταχτῶν, οὐδὲ τῆς τάξεως ἐξιστάμενος, ἐν ᾗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτὸν εὐετο ποιμαίνειν

τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δι' εὐλάβειαν μακα-
ριστῶν τε καὶ ἑνθεον· ἰδεοῖσι γὰρ, μὴ τῇ αὐτοῦ
ἀσθενείᾳ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ καταλύοιτο. Καὶ δὴ τῷ
βασιλεῖ προσελθὼν, Ἄχρη μὲν, εἶπε, θεοσεβέστατε
βασιλέων, ἀντεῖχέ μοι τὸ σῶμα πρὸς πόρους καὶ
φροντίδας ἐκκλησιαστικάς, βαρυτέρας οὕσας τῶν πο-
λιτικῶν, ὥς ἔγωγε πεῖθόμαι, τὸ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ
Θεοῦ καταλιπεῖν, ἣν αὐτὸς ἐνεχείρισέ μοι τῷ σπῷ
κράτει χειρὶ χρῆσάμενος, πάσαις ψήφοις ἰδοὺ κα-
τάκριτον, καὶ οὐδὲ μισθωτοῦ τὸ ἔργον· ἐκείνῳ γὰρ
τοῦ λόκου ἐπιόντος φεύγειν καὶ ἀφίναί τι τὰ πρόβατα
σύνηθε· ἐμοὶ δὲ τίς ἀπολογία, μηδὲνα λόκων ὀρώντι
τὴν ποίμνην καταλιπεῖν τοῦ Θεοῦ; Οὐκοῦν οὐδὲ
κατέλιπον ἄχρι καὶ ἐς τὸδε καιροῦ. Ἐπεὶ δὲ μοι καὶ
τὸ γῆρας ὀρεῖ, ὅπως ἐπίκειται, καὶ τὸ τῶν πολλῶν
κόπον πλήθος τὸ πᾶν παρεῖλετο τῇς δυνάμεως, ὑπὲρ
τῆς Ἐκκλησίας μερίμνησον, καὶ τὸν δυνάμει εὖ
εὐματικῆς πρὸς τῇ πνευματικῇ ἔχοντα καὶ νεαρώ-
τερον τὰς ἐκκλησιαστικάς φροντίδας ἀναδεύμενον
τῷ τοῦ Κυρίου οἴκῳ ἐπίστησον. Ταύτην μοι τὴν τε-
λευταίαν ἐξίωσιν πλήρωσον· ὅς μοι τὰς ὀλίγας ταύ-
τας ἡμέρας ἑμαυτῷ προσλαλῆσαι καὶ τῷ Θεῷ καλὸν
μοι πρὸς τοῦτο τὴν μοναστήριον οἰκητήριον, τὸν ἐν
τοῦτῳ χάρισαι θάνατον. Τί γὰρ ἐμοὶ καὶ ταῖς φρο-
ντίσιν ἐτι κοινῇ, στιβαρωτέριον δεομένης μελῶν;
Εἰ δὲ πρὸς τὰς τῆς Ἐκκλησίας φροντίδας ἄδυνατός
τίνας ἄλλου χάριν τῆς ἀξίας ταύτης μεταποιήσομαι;
Ἔργον γὰρ τὴν ἐπισκοπὴν Παῦλος ἐκάλει, ἥ;
ἀπέχειν προσῆκε τὸν τῷ ἔργῳ μὴ οἰκεῖσθαι. Μὴ δὲ
θελήσῃς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπὶ τῷ ἐμῷ ὄνματι ἀνθή-
σασαν ὑπὲρ τὰς πολλὰς, εἶτα ἐπ' αὐτῷ τούτῳ μαρτι-
νομένην ἰδεῖν, ἀλλ', ὅπερ εἶπον, τὸ κάλλος αὐτῇ δι'
ἐτέρων ἀκμαιοτέρων συντήρησον· κίνδυνος γὰρ οὐ
μικρὸς διὰ τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν τὰ πράγματα φθει-
ρεσθαι. Ὁ γοῦν βασιλεὺς τῷ καινῷ καταπλαγείς
τοῦ ἀκούσματος (πλήττει γὰρ ἀπροσδοκῆτως τὸ
ἀθέλητον ἀκούμενον), τί ταῦτα, φάναι, Πάτερ, λέ-
γεις; Πῶς ἀνασχοίμην ἐγὼ θρόνοις ἐκείνοις ἰδεῖν,
οὐ ζῶντος, ἄλλον ἐπικαθήμενον; πῶς τὴν ἐμὴν βα-
σιλειαν τῶν σῶν ἀρχιερατικῶν εὐλογιῶν ἐρημώ-
σαιμι; Ἀπείσιος ὀλυνισμός μοι τῆς ἐκ τοῦ θρό-
νου τοῦ βασιλικοῦ καθαιρέσεως ἡ σὴ τοῦ θρόνου
τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκατάλειψις. Εἰ μὲν οὖν παραλειύ-
πηκά τι τὴν σὴν ἐσιώπητα, ἐν ἀγνοίᾳ πλημμελήσας,
ὥς ἔγωγε οὐδὲν ἑμαυτῷ πεπλημμεληκότι συνοίδα,
καὶ δὴ φειδόμενος ἡμῶν ὡς πατὴρ οὐκ ἐκπομπέειν
ἐθέλεις τὴν ἐμὴν πρὸς σὲ παροινίαν, ἀλλὰ συσκιάζεις
τὴν ἀληθινὴν αἰτίαν τῷ τῆς ἀδυναμίας προσήματι.
Εἰπὲ, δέομαι, ἐτοιμος ὑπέχιν εὐθύναν ἐγὼ, καὶ
ἰδοῦμαι τὸ τοῦ πατρὸς ὁ παῖς ἄλγημα. Εἰ δὲ μηδὲν
ἔχει; ἡμῖν ἐγκαλεῖν, τί λυπεῖν ἐθέλεις αὐτὸς τοὺς
μηδὲν λυπήσαντας; Οὐ τὸν κληρὸν ἔχεις αἰτιᾶσθαι
ὥς ἀπειθῇ καὶ σκληραῦνεα; πάντας γὰρ διὰ τοῦ
Εὐαγγελίου γενήσας σαυτῷ καὶ τῷ Θεῷ ὑποτάθει-
κας, οὐχ ἡμᾶς αὐτοὺς ὥς τάχα τῶν σῶν ἐνταλμάτων
ἀφηνιάζοντας, οὐκ ἄλλο τι τῶν σῶν ἐπιφογον. Τί τοίνυν παῖδας ἐγὼ τὴν σὴν ὀδυρομένους ἀνεύλογον
ἀναχώρησιν; Ἡ πεῖθου, Πάτερ, εἰ δὲ μὴ, τολμηρὸς ὁ λόγος, καὶ πάντα λέγεις, οὐ πείσομαι, καὶ
πάντα ποιῆς, οὐ καμψήσομαι. Παραίτησις γὰρ, οἶμαι, μόνους τοῖς ἀναξίοις ἀρμόδιος· σὺ δὲ πάσης
ἀξίας ἐπέκεινα.

A Ecclesiam Dei, sed per laudabilem divinitusque
inspiratam cautionem. Accedens igitur ad regem,
Quamdiu, inquit, religiosissime illex, sufficit mihi
corpus ad labores et curas ecclesiasticas, politicis,
ut ego existimo, graviores, deserere Ecclesiam
Dei, quam ipse mihi, imperio tuo quasi manu usus,
tradiderat, omnibus suffragiis damnum et mi-
nus quam mercenarium opus videbatur: iste enim,
lupo veniente, fugere ovesque dimittere solet;
quænam autem mihi excusatio fuisset, si nullum
lupum videns, et gregem Dei dereliquissem? Ideo
non dereliqui usque ad id temporis. Cum autem
vides senectutem mihi incumbentem, et laborum
multitudinem abstulisse omne robur; tu cura Ec-
clesiam, et aliquem virum vires corporales poten-
tiæ spirituali pares habentem et juniorem, curis
ecclesiasticis, ac domui Domini præfice. Hanc mihi
ultimam gratiam adimple: da mihi paucos hos dies
ut tecum colloquar et cum Deo; optima mihi ad
hoc domus monasterium; ibi mori concede. Quid
enim mihi jam commune est cum curis, robustiora
membra requiruntibus? Si autem ad curas Ec-
clesiæ impotens sum, quomodo hanc dignitatem arro-
gabo? Onus enim Paulus episcopatum vocat, ideo-
que ab eo arcendus qui operi non est satis aptus.
Noli Ecclesiam, quæ sub meo nomine floruit præ
multis, postea sub hoc ipso nomine marcescentem
videre; sed, ut dixi, per alios juniores pulchritu-
dinem illi serva: periculum enim est ne mea debili-
tate res labantur. Rex igitur rei audite novitate
perculsus (nam percussit inopinanter auditum quod
non placet), Quid hæc, Pater, inquit, dicis? Quo-
modo feram ego in hoc throno, te vivente, alium
videre sedentem? Qui meum regnum pontificalibus
tuis benedictionibus orbem? Throni episcopalis tua
derelictio mihi sinistram est et throno regio ever-
sionis præsignium. Si igitur sanctitatem tuam con-
tristavi, ignoranter quidem, cum mihi aliquid
peccasse non sim conscius; si nobis parens, ut
pater, injuriam meam in te non vis divulgare, ve-
rani autem causam sub impotentis specie velas,
dic, precor; paratus sum subire correctionem, et
ut filius, patris sanare dolorem: si vero nihil ha-
bes nobis exprobrare, utquid contristare vis eos
qui te non contristaverunt? Non potes clerum in-
cusare tanquam inobedientem ac recalcitrantem;
nam omnes per evangelium a te genitos tibi Deoque
subdidisti; non nos ipsos tanquam ad rebellandum
contra mandata tua promptos, non aliud quid ex
parte tuorum reprehensibile. Cur igitur filios tuam
tergiversationem absque ratione flentes deseris?
Flectere, Pater, alioquin, audax est oratio, quid-
quid dixeris non obediam, quidquid agas, non ce-
dam. Nam excusatio, opinor, solis indignis com-
petit; tu vero omni dignitate præcellis.

XXVI. His flectitur senex, et nihil ultra sermo-
nibus ad regem circa deprecationem habitis adji-
ciens, revertitur ad monasterium: Regem autem
coelestem ad scopum suum invenit concurrentem.
Simul enim ac rediit, in morbum delapsus est, et
praesentens mortem ultimum donum Bulgarorum
ecclesiis donavit et quod deerat Triodio adjecit:
quod enim a nova Dominica usque ad Pentecosten
canitur tunc complevit. Et tamen exinde eruditio-
nibus conjiciendum est qualis fuerit dum corpore va-
leret qui etiam in morbo laboribus exercebatur. At
vero in ipsa interior homo eo magis renovabatur,
quanto exterior mortificabatur, et cum Paulo dicere
poterat: Cum infirmor, tunc potens sum. Et quid
adhuc? Disposuit (hoc enim erat quoque canonici-
um), et de libris quos fecerat, et de substantia
quam habebat, aut potius Deus, cui cuncta possi-
debat et quem solum, bonam margaritam, the-
saurizabat sapiens emptor, conchas parviducens.
Cunctis itaque in duas partes distribuit, dimidiam
episcopatu, dimidiamque monasterio reliquit; hoc
plane demonstrans quomodo juxta Dei nutum
utrumque possidendum sit. Ille enim possessiones
ex fidelibus ducibus-regibusque tenebat, quos prae-
sertim barbarice natos dedignatione alienare non
expediebat: hoc etiam significavit Dominus, qui-
bus ostendit se non illam aromata ferentem dedi-
gnari; imo benigne excepit et in Evangelio statuit:
aquisitione quoque evangelice canoniceque et
quam maxime laudabiliter facta.

XXVII. Sic igitur cum vixisset et thronum a Deo
sibi datum exornasset, sine qui principio et fun-
damento dignus esset, ad Dominum migravit.
Ipsius autem divinum corpus, honoris animae par-
ticeps, sancte religioseque hymnis laudatum et
honoratum, infra quidem meritum, sed potentiae
laudantium non inferius, in monasterii monu-
mento, quod ipse propriis manibus paraverat ad
latus dextrum vestibuli, repositum est, Julii men-
sis vigesimo septimo die, regnante Symeone in
Bulgaria, anno sexies millesimo quadringentesimo
vigesimo quarto a creatione mundi.

XXVIII. Latuit autem me non parvum sancto-
rum unanimitalis argumentum: nam antequam
e vita discessisset, quidam ex discipulis ejus in
somnia viderunt Cyrillum et Methodium ead Sanctum
accedentes et ipsi vitae finem praedicantes.
Sed ille quidem procul a nobis ita fieri visus est
ac vitam relinquere, favor autem non avolvit, sed
pulvis ejus etiamnum beneficia praestat omnem
langorem omnemque morbum sanans: quod testi-
monio confirmat ille manus pedesque aridos, qui,
divino sacrificio peracto, ad templum accedens,
sanitatem invenit. Ignorabant quidem plerique
quisnam aut unde esset: sed cum sanationi grates
adjiceret, multusque in gratiarum actione sanatas

A ΚΥ'. Κάμπτεται τούτοις ὁ γέρον, καὶ οὐδὲν
περαιτέρω περὶ παρατήσεως τοῖς πρὸς τὴν βασιλέα
λόγοις προσθεῖς ὑποστρέφει μὲν εἰς τὸ μοναστήριον,
τον δὲ ἄνω Βασιλέα τῷ αὐτοῦ σκοπῷ εὐρίσκει συν-
τρέχοντα. Ἄμα γὰρ τῇ ὑποστροφῇ νόσῳ μὲν κατα-
βάλλεται, προεγνωκώς δὲ τὸν θάνατον ἐξιτήριον δώ-
ρον ταῖς Βουλγαρίῳ ἐκκλησίαις χαρίζεται, καὶ τὸ
λείπον τῷ τριωδίῳ προστίθεται· τὸ γὰρ ἀπὸ τῆς
καινῆς Κυριακῆς ἄχρι τῆς Πεντηκοστῆς ψαλλόμε-
νον τότε δὴ συνετέλεσε. Καὶ τοὶ τεκμαίρεσθαι τοῖς
δξυτέροις ἐντεῦθεν ἔστι, τίς ἂν εἴη ἐβρωμένος τὸ
σῶμα, ὅς κ' ἐν τῇ νόσῳ τοῖς πόνοις ἑαυτὸν κατέτρυ-
χεν. Ἀλλὰ γὰρ ἦν δυνατὸς ὁ ἔσω αὐτοῦ ἄνθρωπος
τοσούτῳ μέτρῳ ἀνακαινούμενος, ὥσπερ ὁ ἔσω
ἐφθείρετο, καὶ κατὰ Παῦλον εἶχε λέγειν· Ὅταν
B ἄσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Τί ἔτι; Διατίθεται (καὶ
τοῦτο γὰρ κανονικόν), περὶ τε τῶν βιβλίων αὐτοῦ
ὧν ἐποίησε, καὶ τῆς ἀλλης αὐτοῦ περιουσίας, μάλ-
λον δὲ τοῦ Θεοῦ, ᾧ πάντα εἶχε, καὶ ἐν ἐπιταφίᾳ μό-
νον τὴν καλὴν μαργαρίτην ὁ σοφὸς ἔμπορος, ὀλίγα
τῶν ὀστρέων φροντίζων. Καὶ τοίνυν πάντα διχῇ
μερίσας τὴν μὲν ἡμίσειαν τῇ ἐπισκοπῇ, θατέραν δὲ
μοῖραν τῇ μονῇ καταλείπει, δειξας πάντως κύν-
τεῦθεν, ὅπως δεῖ καὶ κτᾶσθαι καὶ ὡς ἀμφοτέρα τῷ
πρὸς Θεὸν νεύματι. Ἐκεῖνος γὰρ τὴν τε κτῆσιν ἐκ
πιστῶν ἀρχόντων καὶ βασιλέων ἔσχεν, οὓς οὐκ ἴδρι
πάντως ἀποφυχαίνειν τῇ παροράσει καὶ μάλιστα
πεφυκίτας βαρβαρικώτερον. Ἐδείξε δὲ καὶ ὁ Κύ-
ριος, οἷς τὴν μυροφόρον ἐκείνην οὐ μόνον οὐ παρῆ-
δεν, ἀλλὰ καὶ προσάπεδξα ὁ καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ ἐν-
C ἔταξε, τὴν τε ἀπόκτῃσιν εὐαγγελικῶς καὶ κανονικῶς,
καὶ ὡς οὐκ ἦν ἄλλως ἐπαινετώτερον ἔθετο.

KZ'. Οὕτως οὖν βιώσας καὶ οὕτω κοσμήσας τὴν
παρὰ Θεοῦ δοθέντα θρόνον αὐτῷ καὶ τέλος ἐπιθεῖς
τῇ ἀρχῇ κατέβληεν καὶ τὸν ὄρον τῷ θεμελίῳ εὐ-
φωῶς πρέποντα πρὸς Κύριον ἐξεδήμησε. Τὸ δὲ θεῖον
αὐτοῦ σῶμα, καὶ τῇ ψυχῇ τὴν τιμὴν ἰσοστάσιον,
δοσον ὁσίως ὑμνολογηθὲν τε καὶ τιμηθὲν τῆς μὲν
ἀξίας καταδεέστερον, τῆς δυνάμεως δ' οὖν ὅμως τῶν
τιμάντων οὐκ ἐλλιπέστερον τῷ ἐν τῇ μονῇ μνημείῳ
ἐνετέθη, ὥπερ αὐτὸς οἰκείαις χερσὶ κατεσκεύασε
κατὰ τὸ θεῖον τοῦ προναοῦ μέρος, εἰκοστῇ ἐβδό-
μῃν τότε τοῦ Ἰουλίου μηνὸς ἀγοντος, ἐν ἡμέραις Συ-
μεὼν βασιλέως, Βουλγαρίας, ἔπει ἐξακισχιλιοστῇ
D τετρακοσιοστῇ εἰκοστῇ τετάτῃ.

KH'. Ἀλλ' ὁ με διέλαθεν, οὐ μικρὴν τῆς τῶν
ἁγίων συμφυχίας τεκμήριον· πρὶν γὰρ τῆς αὐτοῦ
τελευτῆς εἶδον ἐν ὑποστασίᾳ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν
Κύριλλον τε καὶ Μεθόδιον προσελθόντας τῷ μακα-
ρίῳ καὶ τὴν τοῦ βίου ἔξοδον αὐτῷ προσημαίνοντας·
ἀλλ' ὁ μὲν οὕτως ᾗ τῶν ἐδοξε γενέσθαι, καὶ τὸν
βίον τοῦτον λιπεῖν, ἡ χάρις δὲ οὐκ ἀπέκτη, ἀλλὰ καὶ
ὁ χοῦς τοῦ διδασκάλου ἔτι καὶ νῦν εὐεργεσίας τελεῖ,
πᾶν πάθος καὶ πᾶσαν νόσον ἰώμενος. Μαρτυρεῖ τοῖς
λεγομένοις· ὁ ξηρὸς ἐκεῖνος χεῖρας καὶ πόδας, ὅς τῆς
θείας τελομένης ἱεραουργίας τῷ ναφ̄ προσελθὼν τὴν
ἑαῖν εὐρατο. Ἦγινετο μὲν γὰρ τοῖς πολλοῖς, ὅστις
εἴη καὶ ὁθεν. Ὡς δὲ τῇ θεραπείᾳ τὴν εὐχαριστίαν
προσέτιθει, καὶ πολὺς ἦν τὴν ἐξομολόγησιν καὶ

χείρας· ἦρε τὰς ἰαθείας, καὶ ταῖς βοαῖς ὀχληρὸς ἦδη τοῖς τῷ ναῷ παρευρεθείσι καθίστατο, ἐρωτᾷται τὴν τῆς εὐχαριστίας αἰτίαν, καὶ πάντα καταλέγει· εἶναι μὲν τῆς Ἀχρίδος καὶ αὐτὸς, πολυετὴ δὲ τὴν ἐν τῇ νόσῳ ταύτῃ δυστυχεῖν κάκωσιν· ἀμηχανία γούν οὐδὲν ἦτορ ἢ τῇ νόσῳ κρατούμενος· ἐπὶ νοῦν βαλέσθαι τὴν τοῦ ἁγίου τάφου προσκύνειν, εἰ πῶς ὁ πάντα ἰσχύων ἐν Χριστῷ Κλήμης παράκλησις αὐτῷ γένοιτο. Συρόμενος οὖν χερσὶ τε καὶ ποσὶ τῷ τοῦ ὁσίου προσελθεῖν μνήματι, εἶτα ἐν ἐκστάσει γενέσθαι καὶ τινα γηραιὸν ἰδεῖν τῶν τριχῶν αὐτοῦ ἀψάμενον καὶ ἀναστῆναι διακελεύοντα, καὶ ἅμα τῷ λόγῳ κρῖνον τῷ σώματι ἐπιγίνεσθαι, ὅσον συγχρουομένων ὀστέων. Ἐφίκεσαν δὲ ἄρα συναβρῶσθαι τὰ μέλη καὶ ἀπολῦσθαι τὰ νεῦρα πρὸς κίνησιν· εἶτα ἐν ἑαυτῷ γενόμενος ὀγίτης εἶναι, οὐκ ἔτι χεῖρας ξηρὰς, οὐκ ἔτι πόδας ξηρὰς, οὐκ ἔτι πῆρμα φύσεως, καὶ νῦν αἶρω χεῖρας πρὸς τὸν ταύτας ἐκτείναντα καὶ ἐπὶ τοὺς πόδας μου ἵσταμαι. Ταῦτα εἶπεν ὁ πρῶτον ἐξηραμένος, πηγάζων ἐκ βαθέων καρδίας ἐξομολογήσεως ῥήματα, καὶ συμφωνοῦντας εἶχε τοὺς παρεστῶτας καὶ λόγους εὐχαριστηρίους τὸν ὅσιον μεγαλύνοντας. Καὶ τί μὲ δεῖ τῶδε καὶ τῶδε καταριμῆσθαι; Τίς ἀγνοεῖ, πόσοις μὲν δαιμονῶσι, πόσοις δὲ ἄλλως κακούμενοις ἀπαλλαγῇ τῶν ἐνοχλοῦντων κακῶν δωδῶνται, ἢ τῷ τάφῳ προσελθούσιν ἢ ἐπικαλεσαμένοις τὸ ὄνομα μόνον, καὶ τὴν πίστιν ἔχουσι μετ' ἑαυτῶν, τὴν δραστήριον ὄντως διάκονον; Διὰ τοῦτο καὶ πᾶσα Βουλγαρία ἡλικία τῆς τοῦ ἁγίου χάριτος ἀπολαύοντες, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅσην τὴν ἐπὶ τῇ τιμῇ σπουδὴν ἐπιδείκνυνται, ἕκαστος τὸ κατὰ δόξαν συνάγοντες.

ΚΘ'. Ἀλλ', ὦ θεῖα καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, ἐφ' ἣ τὸ Πνεῦμα καθέδραν ἐπέζητο! Ὡ φωστὴρ οὐχ ἡμέρας μόνης ἄρχων, οὐδὲ μόνης νυκτὸς, ἀλλὰ καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας· καταφωτίζων ἡμᾶς ταῖς χάρισιν, εἶτα πειρασμοῖς προσπαλαιόντες ὅλον τινα νύκτα τὸν τῶν πειρασμῶν ζόφον ἔχομεν, εἶτε ἀνέσεως ἀπολαύοντες, ὥσπερ τινὲς φωτὶ φαεινόμεθα· ἐν ἀμφοτέροις γὰρ τοῖς καιροῖς τῶν σῶν χαρίτων καταξιοῦμεθα. Ὡ σάλπιγξ, δι' ἣς ἡμῖν ἐσάλπισεν ὁ Παράκλητος, ὦ ποιμὴν ὁ καλὸς ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν τῶν σῶν προβάτων τὴν ἁγίαν ψυχὴν, καὶ διὰ πολλῶν ἰδρώτων καρπίσας Θεῷ τὸ ποίμνιον, εἰς τόπον γλῶσς κατασηνώσας ἡμᾶς, τὰς διὰ τῆς σῆς γλώσσης ἐρμηνευθείσας; Γραφὰς καὶ ἐφ' ὕδατος ἀναπαύσεως ἐκθρέψας τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, καὶ ἐπὶ τρίβους ὁδηγήσας δικαιοσύνης, τὴν ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς. Διὰ σοῦ γὰρ πᾶσα τῆς Βουλγαρίας χώρα Θεὸν ἐπέγνωσαν, τὰς ἐκκλησίας αὐτὸς τοῖς ὕμνοις καὶ ταῖς ψαλμωδίαις ἐπύκνωσας, τὰς ἐορτὰς τοῖς ἀναγνώσμασι καταφαιδρυνὰς, μονασταὶ διὰ σοῦ βίους Πατέρας ὁδηγοῦνται πρὸς ἀσκήσιν, ἱερεῖς διὰ σοῦ τὸ κανονικῶς ζῆν παιδεύονται. Ὡ ἐπίγειε ἀγγελε καὶ οὐράνιε ἀνθρώπε! Ὡ ἐλπίς τῆς τῷ προφῆτῃ προορισθείσης μὴ λειπυμένης μηδὲ μικρῆς, ὅτι καὶ μάλλον ὥς πλείονας υἱοὺς πύθης προεινεύχασα! Ὡ τυφλῶν ὁδηγέ, ὅποτεράν τις λογίσαιτο τυφλότῳ τὰς καὶ ὁδηγίαν! Ὡ Κυρίῳ κατασκευάσας λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν κα-

manus teneret erectas, et clamoribus jam iis qui in templo erant importunus staret, gratiarum causam interrogatur et omnia narrat: ab Achride quidem se esse, a multis autem annis hujus morbi afflictionem pati, remedium igitur impotentia non minus quam morbo victus, in mentem sibi venisse ad Sancti tumulum se prosternere, si forte qui omnia potest in Christo Clemens solatio sibi foret; se igitur manibus pedibusque ad Sancti monumentum accessisse; postea in exstasi fuisse, ac vidisse quemdam senem ipsius crines tangentem et surgere jubentem; una cum verbo fragorem corpori supervenisse, qualis ossium collisorum; visa proinde fuisse membra conjungi nervosque ad motum explicari; deinde ad seipsum reversum, sanum fuisse nec jam manus pedesque aridum, nec corpus mutilum; Ideoque, (ait), nunc attollo manus meas ad eum qui eas explicavit, et sto super pedes meos. Hæc dixit qui previus erat paralyticus, eructans ex imo corde confessionis verba, adstantesque collaudantes et verbis eucharisticis Sanctum magnificantes habuit. Sed ut quid talia me oportet dinumerare? Quis ignorat, quot dæmoniis, quotque alio malo affectis liberationem malorum largitus sit, sive ad tumulum accedentibus, sive tantum ejus nomen invocantibus, habentibusque in semetipsis fidem, efficacem ministrant? Quare omnis Bulgarorum ætas Sancti favore fruens quantum in illo honorando studium ostendat, unoquoque juxta vires agente, difficile dictu.

XXIX. O sacrum divinumque caput super quo Spiritus sedem fixit! O jubar, quod non soli diei, nec soli nocti præes, sed nocte dieque gratis nos illuminas, sive tentationibus colluctantes veluti quamdam noctem tentationum tenebras habeamus, sive requie fruantes uti quodam lumine recreemur: in utroque enim tempore gratis tuis dignamur. O tuba, per quam nobis Paracletus personuit! O bone pastor, qui sanctam animam pro nobis ovibus tuis posuisti multisque sudoribus gregem Deo congregasti, in loco pascuæ nos collocasti, ad aquas refectionis divini baptismatis, sacris Scripturis per tuam linguam interpretationis nos educasti, et in semitis justitiæ, virtutis operationem, nos deduxisti! Per te enim omnis Bulgarie regio Deum cognovit; ecclesias hymnis et psalmodiis ipse firmasti, festa lectionibus recreasti; per te monachi vitis Patrum ad vitam asceticam ducuntur; per te sacerdotes canonicè vivere docentur! O terrestres angele homoque cælestis! O oliva a propheta præsognata, quæ non desinit plurimos uberes filios producere! O dux cæcorum, quæcumque cæcitatem aut ducatum quis reputet! O tu, qui Domino parasti plebem perfectam, zelum bonorum operum, quæ in te viderunt! Nunc etiam respice hereditatem tuam, cum plura majoraque potes quam olim in corpore; malam abige hæresim, quæ tuo

gregi morbus pestifer irrepit postquam in Domino obdormisti; ne dispergantur dispereantque oves pascuar, quam constituas, precor, sancte et optime pastor; nos inexpertos nutritos tuos ab incursionibus barbaricis custodias, jugiter invigilans, sed nunc praesertim, cum afflictio proxima est, cum non est auxiliator, cum Scythicus gladius Bulgarico sanguine inebriatus est, cum manus impiorum morticina juniorum filiorum volatilibus caeli posuerunt escas; contere eas sub potenti manu Dei, cui fideliter servisti, pacem populo tuo largire, ut tibi etiam festa constituamus, cum jubilatione, per te glorificantes Patrem, et Filium et Spiritum, unum Deum, cui competit omnis gloria, honor et adoratio, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

πάση ἀγαλλιάσει, Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ Πνεῦμα διὰ σοῦ δοξάζοντες τὸν ἕνα Θεόν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα· τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἁλὼν ἔργων, ὧν ἐν σοὶ ἐβλεπον. Ἀλλ' ἔτι καὶ ἐπαπειλούεις τὴν σὴν κληρονομίαν, πάντως πλεῖον καὶ μαίζω νῦν ἰσχύεις ἢ πάλοι ὧν ἐν τῷ σώματι, καὶ τὴν πονηρὰν ἀπελαύνεις αἵρεσιν, ἢ τῷ σὺ ποιμνίῳ νόσος λοιμώδης παρῖσεσθάρη, μετὰ τὴν σὴν πάντως ἐν Χριστῷ κοίμῃσιν, μὴ διασπείρῃ καὶ διαφθείρῃ τὰ τῆς νομῆς πρόβατα, ἣν στήσαις, ἀγ.α ποιμὴν καὶ χρηστότατε· τηροῖς; δὲ καὶ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἀπειράτους τοὺς σοὺς τροφίμους ἡμᾶς, καὶ πάντοτε μὲν ἐφορῶν, μάλιστα δὲ νῦν, ὅτε θλίψις ἐγγύς, ὅτε οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν, ὅτε σκυδικὴ μόχαιρα Βουλγαρικῶν αἱμάτων ἐμέθυσεν, ὅτε χεῖρες ἀθέλων τὰ θνησιμαῖα τῶν νέων τέκνων τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ ἐξέθεντο βρώματα, ἃς θραύσαις τῇ δεξιᾷ χειρὶ τοῦ ὑπὸ σοῦ θεραπευθέντος Θεοῦ, εἰρήνην τῷ σὺ λαῷ

Β χαρίζομενος, ἵνα σοὶ καὶ τὰς ἑορτάς ἰστώμεν ἐν αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VARIÆ LECTIONES SELECTÆ

EX CODICE PATAVINO S. JUSTINÆ.

AD COMMENTARIA THEOPHYLACTI IN QUATUOR EVANGELIA

(Operum ejus nostræ editionis tom. I per totum et tom II, usque ad col. 317. — Numeri paginas editionis Venetæ representant quas typis crassioribus in textu expressimus. Littera majusculæ A, B, C, D, E, quæ paginam in partes quinque partiuntur, sunt divisiones editionis Venetæ, non nostræ; eas autem nunc retinemus, quia earum ope Lector quæsitâ facilius inveniet.)

IN MATTHÆUM.

Pag. 2 C 11 λαμβάνομεν, cod. ἐλάδομεν. E 2 καὶ C μετέφρασε, cod. μετέφρασε δέ.

Pag. 4 D 7 εὐλογηθήσεται· cod. εὐλογηθῇσονται.

Pag. 5 A 11 ὁ πρῶτος, cod. ὡς πρῶτος. B 1 πρότερον, cod. πρότερος.

Pag. 6 E 4 φυλῆς, καὶ πατριᾶς, cod. πατριᾶς, καὶ συγγενείας.

Pag. 8 A 4 φησὶν, cod. φησὶν ὅτι.

Pag. 9 A 5 αὐτῶν, cod. αὐτοῦ. E 6 ἔτεκεν, cod. ἔτεκε τὸν Υἱὸν αὐτῆς πρωτότοκον. C 9 τοῦτον, cod. αὐτόν.

Pag. 13 D 5 εὐλόγηται, cod. εὐλογημένοι.

Pag. 17 C 4 οὕτω καὶ, cod. ὁμοίως καί.

Pag. 18 D 1 ἐπ' αὐν, cod. ὅτι ἐάν.

Pag. 20 B 1 ὑποκλέψαι, cod. ὑποκλέπειν.

Pag. 21 A 7 ταῦτα, cod. ταῦτα πάντα.

Pag. 22 C 8 αὐτῶν, cod. αὐτῶν, καὶ ἐκάλεσεν αὐτούς.

Pag. 25 C 2 ὅτι οὐκ ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ μᾶλλον πληρῶσαι, πῶς, cod. ὅτι οὐ καταλύω τὸν νόμον, ἀλλὰ μᾶλλον πληρῶ, πῶς.

Pag. 28 C 10 οἶαι· ἔστι τις, cod. οἷον ἔστι τις.

Pag. 30 E 4 κατορθώμασιν, cod. κατορθοῦσιν.

Pag. 31 D 3 αἰτεῖντι, cod. αὐτεῖν τί.

Pag. 32 D 9 οὐδὲν, cod. οὐδὲν γάρ.

Pag. 33 B 9 ὅπου γὰρ ὁ, cod. ὅπου γὰρ ἔστιν ὁ, C 2 ἐν τοῖς, cod. ἐν σοί.

Pag. 35 C 2 γὰρ κρίνετε, cod. γὰρ κρίματι κρίνετε. B 1 ἀναισχύοντερον, cod. ἀναισχυόντερον.

Pag. 37 C 9 καὶ δέ, cod. καὶ τὸ δέ.

Pag. 40 E 7 διὰ τοῦτο σημεῖον, cod. διὰ τοῦ σημείου.

Pag. 41 B 9 ἦν τούτων, cod. ἦν ἐκ τούτων.

Pag. 42 D 2 ἀφένωνταί σου, cod. ἀφένωνταί σοι.

Pag. 43 C 10 ἐστὶ δίκαιος, cod. ἦν δίκαιος. C. 10 καλεῖσαι ἁμαρτωλοὺς . . . ἀλλὰ ἵνα μετανοήσωσιν, cod. καλεῖσαι, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς . . . ἀλλ' εἰς μετανοειαν (a).

Pag. 44 B 1 τίς προσεκύνει, cod. τίς ἐλθὼν προσεκύνει.

Pag. 50 C 11 ἀεὶ, cod. ἀεὶ γενέσθαι.

Pag. 54 D 9 γὰρ Ἰωάννης, cod. γὰρ φησὶ Ἰωάννης.

Pag. 57 A 2 βασιλεῖας, cod. βασιλείας. B 5 τοῦ Σαββάτου, cod. τὸν Σαββάτου νόμον. D 8 ὅτι ἐκεῖνοι ἱερεῖς ἦσαν, οἱ δὲ μαθηταὶ οὐκ ἦσαν ἱερεῖς, οἱ μαθηταὶ οὐκ ἦσαν ἱερεῖς.

Pag. 61 E 8 ὅταν ἴδεις, cod. ὅταν γὰρ ἴδεις.

Pag. 62 C 4 ὡς ἐπηρεαστάς καὶ, cod. ὡς πειράζοντας ἀεὶ καί.

Pag. 64 E 6 κατακρίνετε, cod. κατακρίνει.

(a) Hæc lectio congruit cum versione ed. Paris. ad calcem rejecta.

Pag. 65 B 12 ενεργούντας, cod. γεωργούντας.
C 2 παρὰ τῶν τῶ πνευματικῶν ὡς κακῶν, cod. παρὰ ἔχοντων τὰ τῆς ψυχῆς πνευματικὰ ὡς.
D 11 δίδονται, cod. δέδοται.

Pag. 68 A 1 ὁ Θεός, cod. ὁ δὲ Θεός.
Pag. 69 C 6 οἶρα, cod. οἶον οἶρα.
Pag. 70 A 7 πάντα, cod. καὶ πάντα.
Pag. 72 B 8 δ' ἐν, cod. δέ.
Pag. 73 B 7 ὀργεῖται, cod. ὀρχήσατο.
Pag. 74 D 3 ὡς, cod. ὅτι.
Pag. 75 A 4 δερμάτινος τῶν, cod. δερμάτινος νοῦς τῶν. A 12 τρέφει, cod. θρέφει. E 8 εὐθέως, cod. οὐκ εὐθέως.

Pag. 76 B 1 ἐπιθυμεῖ, cod. ἐπιθυμεῖ γάρ. E 8 τ-
τάρτη δέ, cod. τετάρτη γοῦν.

Pag. 77 A 5 πῶς, cod. ὅτι.
Pag. 78 D 7 δέ, cod. δὲ διαλέγεται.
Pag. 79 D 6 ἐξέρχονται, cod. ἐξέρχεται.
Pag. 81 A 6 σημαίνει δέ, cod. σημαίνει γάρ. E
10 Χριστοῦ χάριν, cod. Θεοῦ χάριν.
Pag. 82 A 4 τὰ ἐκ γῆς, cod. τὰ ἐν γῇ.
Pag. 83 A 10 οὐ δύνασθε, cod. οὐ συνίστα.
Pag. 85 E 10 Θεός ἐστιν, cod. Θεός ἦν.
Pag. 87 C 1 ἐκέρδαναι, cod. κερδαίνεις. E 6 ἰδωσι,
cod. ἰδωσί με.

Pag. 88 D 8 τὴν ἐξοδον, cod. τὴν δόξαν. E 9 οὐ
γάρ δέ, cod. οὐ γάρ δῃ.

Pag. 99 C 6 ἀκολουθεῖτε, cod. ἀκολουθεῖ. D 8
φῶτο, cod. φῶντο. D 12 μόνον, cod. μόνην.

Pag. 100 D 1 προτέρας, cod. πρώτας.
Pag. 102 A 4 τοῦτοις, cod. ταῦτα.
Pag. 103 D 2 ὑπερβῆναι, cod. ἀφῆκεν.
Pag. 104 C 9 ἕνα, cod. ἕνα. E 1 ἀγορᾶ, cod. ἀγο-
ρᾶ ἀργούς.

Pag. 105 D 1 τοι, cod. σοί. D 6 ὅψια ἦ, cod.
ὅψια ἐστὶν ἦ.

Pag. 108 D 7 ἰδθῇ, cod. ἰσταί.
Pag. 108 D 11 ἐνδεῖς, cod. ἐνδεῖς.

Pag. 109 E 9 ψυχῆς καὶ σώμα, cod. ψυχῆς τὸ σώμα.

Pag. 112 C 10 ἀνθρώπου, cod. ἀνθρώπου πίστειν.

Pag. 113 B 5 οὐκ ἐστὶ Θεός αὐτός, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ
Θεοῦ τῶν οὐσιᾶ, cod. οὐκ ἐστὶν αὐτός ὁ Ἰησοῦς
Θεός, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐξουσίᾳ. C 10 ἀνθρώπος,
cod. ἀνθρώπος τις.

Pag. 114 D 5 ἐν δέ, ἐπιδοθήσαν, cod. ἐν δὲ ἀπ-
έκτειναν, οἱ δὲ ἐπιδοθήσαν.

Pag. 117 E 9 δούλους ἐν, cod. δούλους ἄν.

Pag. 119 A 3 ὀλίγοι καὶ, cod. ὀλίγοι γάρ.

Pag. 120 C 10 ἀποκριθεὶς καὶ, cod. ἀποκρι-
θεὶς δέ.

Pag. 122 B 12 ἀπλῶς κύριον, cod. ἀπλῶς αὐτὸν
δοιμάζει κύριον.

Pag. 123 C 8 ἐπάψατε, cod. ἐπάψατε αὐτά. E 9
ἐκεῖ αὐτὸν ἐκείνον, cod. ἐκεῖνος αὐτοὶ ἐκείνοι.

Pag. 125 C 5 τῷ ναῷ, cod. ἐν τῷ ναῷ.

Pag. 127 D 5 καὶ προφήτας, καὶ σοφίας πάσης,
cod. καὶ προφηταίς, καὶ σοφία πάτη.

Pag. 128 E 6 βλέπετε, cod. οὐ βλέπετε.

Pag. 130 A 11 ὡς μὴ δέ, cod. ὡς μὴ δέ.

Pag. 133 D 8 ἐκώλυσαν, cod. κωλύει.

Pag. 136 A 11 μάνθανε, cod. μανθάνοι.

Pag. 137 A 10 ἀνομιᾶς, cod. ἀνομίᾶς.

Pag. 138 E 6 αὐτῶν, cod. αὐτῶν εὐφρανόμενοι.

Pag. 139 D 1 ἐπεργασάμενος, cod. ἐπεεργασά-
μενος.

Pag. 141 C 10 αὐτὸν καὶ, cod. αὐτὸν τό.

Pag. 144 E 6 καγὼ, cod. καγὼ ὅμιν.

Pag. 146 C 9 εἰδού, cod. εἰδώς.

Pag. 149 C 1 ἡ τὸ, cod. καὶ τό.

Pag. 152 A 3 οἱ ἀρχιερεῖς, cod. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς.

Pag. 153 B 6 ταύτων, cod. αὐτῶν.

Pag. 159 C 6 ἡλίου, ἐν δὲ τῇ καὶ, cod. ἡλίου
ἀλλ' ὅταν.

Pag. 166 B 6 ἐδομήκοντα, cod. ἐδομήκοντα
δντες.

Pag. 167 B 1 εἰ μὲν, cod. εἰ μὲν οὖν.

IN MARCUM.

Pag. 173 B 2 πολιτεῖαν, cod. πραγματεῖαν.

Pag. 174 A 6 ἀνθρωπόμορφον, cod. ἀνθρωποπρό-
τιον. B 1 μόνον, cod. μόνον ἐκ τῶν.

Pag. 176 D 6 ἰδοὺ, cod. ἰδοὺ ἰγὼ.

Pag. 177 A 2 ταῦτα ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον κεῖται
πλάτυτερον, cod. ὡς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον μαθήσει
πλάτυτερον.

Pag. 178 C 11 ἐξῆλθε καὶ, cod. ἐξῆλθε δέ.

Pag. 180 D 5 παραγγέλλει, cod. παραγγέλλει ἡμεῖς.

Pag. 181 B 6 ἐπίστευσαν ὡς, cod. ἐπίστευσαν ὅτι.

Pag. 183 E 10 ἐλεύσονται καὶ, cod. ἐλεύσονται δέ.

Pag. 184 D 6 νοήσαις, cod. νοήσεις.

Pag. 187 B 11 ὅλοι, αἱ, cod. ὅλοι, καὶ αἱ.

Pag. 189 B 5 ἴδε, cod. ἰδοὺ.

Pag. 190 B 10 ἀπροσέκτους, cod. ἀπροσέκτους.

Pag. 191 A 10 ἄλλως, cod. ἄλλως τε.

Pag. 193 D 9 ἦσαν, cod. ἦν.

Pag. 194 B 4 ἐπλάτυνε, cod. εἶπε πλάτυτερον.

Pag. 197 B 11 τί μοι, cod. τίς μοι. C 12 ὥσπερ
τά, cod. ὥσπερ καὶ τά.

Pag. 198 C 11 ἀπέθανε, κρατεῖ, cod. ἀπέθανε τὸ
κοράκιον, ἀλλὰ καθυπόδει.

Pag. 199 C 5 οὐκ ἐνεδέχετο, cod. οὐκ ἐνεδέχετο ἔχει.

Pag. 200 E 9 οὕτως οὖν, cod. οὕτως ἦν.

Pag. 201 B 4 δὲ οὐσης, cod. δὲ ἐκείνῃ οὐσης.

Pag. 203 D 12 μετὰ τὴν, cod. κατὰ τὴν.

Pag. 205 D 2 γέγραπται, cod. ἐγγράπτο.

Pag. 207 B 3 ἑλληνίς, cod. συροφωνίκισσα. B 7
καὶ λαβεῖν, cod. καὶ βαλεῖν.

Pag. 209 D 6 σφοδρότερον, cod. σφοδρότέρως;
D 11 αὐτοῦ, cod. αὐτῷ.

Pag. 210 A 1 κόρινθοι, τὴ, cod. κόρινθοι, καὶ πολλὰ
τά. B 1 ἄχρι τῆς, cod. ἄχρι τῶν τῆς.

Pag. 211 A 1 οὕτως συνίστα, cod. οὐ συνίστα.

C 1 Βηθσαιῶς, cod. Βηθσαιῶν. C 5 αὐτοῦ, cod. αὐ-
τῷ. D 6 πάλαι ἄν, cod. πάλαι ἔν ἐν σάκκῳ, καὶ
σποδῷ. E 7 αἱ θεραπείαι γίνονται, cod. ἡ θεραπεία
δίδεται. E 11 τὴν ψυχὴν, cod. περὶ τὴν ψυχὴν.

Pag. 215 A 1 σωτηρίᾳ τῶν, cod. σωτηρίᾳ αὐτῶν τό.

Pag. 219 A 2 δεῖ καὶ μὴ, cod. δεῖ δὲ μὴ.

Pag. 223 E 6 τῷ Θεῷ. Λέγομεν, cod. τῷ Θεῷ. Ἄρα
γὰρ καὶ τὸ ἀμαρτάνειν δυνατόν ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ;
λέγομεν.

Pag. 227 B 1 (α). E 4 ἃ ἐμέλλε παθεῖν, cod. ἃ ἐφ-
ησε παθεῖν.

Pag. 228 B 9 καθέδρας, cod. καθέδρων.

Pag. 229 B 6 μόνον, cod. μόνον. D 7 ὁ Κύριος,
cod. ὁ Ἰησοῦς. D 10 τὸν Κύριον, cod. τὸν Ἰησοῦν.

Pag. 230 D 9 ἐκπεριτῶν, cod. ἐκπεριτῶν περὶ ἡ.

Pag. 231 D 1 ὁ ὕστερον, cod. ὁ ὕστερος. D 2 Θεοῦ,
cod. Θεοῦ ἀποτελούμενος.

Pag. 234 A 6 πόδας κρατῶν, cod. πόδας δοκῶν κρα-
τεῖν. A 7 ὁ αἰτεῖς, cod. ἃ αἰτεῖς. C 6 σὺ ποιεῖς, cod.
σὺ τοιαῦτα ποιεῖς.

Pag. 235 D 8 δὲ αὐτός, cod. δὲ καὶ αὐτός. D 10
τὸν λαόν, cod. τὸν ἀμπελώνα.

Pag. 236 D 4 ὅλον δὲ τοῦτο, cod. ὅλον γὰρ τοῦτο.

Pag. 237 E 7 διεμένονσι, cod. διαμενοῦσι.

Pag. 238 E 11 συγκρατοῦνται, cod. συγκροτοῦνται.
 Pag. 239 A 5 ἀφορμήν, cod. ἀφορμάς.
 Pag. 242 A 10 τοῦ Θεοῦ, cod. τοῦ Χριστοῦ.
 Pag. 243 B 5 ἡμέρας, cod. ἡμέρας ἑκείνας.
 Pag. 244 B 9 ἐνομάματον, cod. ἐν σώματι. D 5
 ὡς περ καὶ τῆς, cod. ὡς περ γὰρ τῆς.
 Pag. 246 A 6 τὰ χεῖριστα, cod. τὰ μέγιστα.

Pag. 247 D 10 ἐπεδείξατο, cod. ἐπεδείκνυτο.
 Pag. 250 B 9 τὸν Θεόν, cod. τὸν Κύριον. D 10 ὑπα-
 γαγνόντο, cod. ὑπισχνόνται.
 Pag. 252 C 2 χεῖρας, cod. χεῖρας αὐτῶν.
 Pag. 258 E 8 ἐσωζε, cod. ἐσωσε.
 Pag. 263 E 4 ὠνόμασεν, cod. ἐνομάζει.

IN LUCAM.

Pag. 270 D 5 παρὰ τῶν Ἰουδαίων, cod. παρὰ τοῖς
 Ἰουδαίοις.
 Pag. 271 B 6 μνημὴν Κυρίου, cod. μνημὴν Θεοῦ.
 Pag. 273 A 12 οἴκου Δαβὶδ, cod. οἴκου Δαβὶδ
 ὄντι.
 Pag. 277 A 11 ἄλλο, cod. ἄλλος. D 1 θυγατέρων,
 cod. θυγατέρων ἦν.
 Pag. 278 E 9 ἐκποφόρησεν, cod. ἐκαρποφόρησεν.
 Pag. 282 D 9 Βηθλεὲμ, cod. Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα.
 E 7 ἐλπίδας, cod. ἐλπίδα αὐτῶν.
 Pag. 287 D 11 καὶ μετὰ τὴν, cod. καὶ κατὰ τὴν.
 Pag. 289 D 4 τὴν ἀληθῶς, cod. τὴν ἀληθῆ.
 Pag. 296 E 4 τὴν γενεαλογίαν, cod. τὸν γενεαλό- B
 γούνα.
 Pag. 299 C 6 τοῦτον, cod. τοιοῦτον.
 Pag. 320 A 5 καὶ ἄλλος οὐκ, cod. καὶ ἄλλος,
 ἀλλ' οὐκ.
 Pag. 322 C 7 ὧ γόναι, cod. ἀπλθε, ὧ γόναι.
 Pag. 325 D 3 ὑπομονῇ, cod. ἐν ὑπομονῇ. D 5 μὴ
 ὑπομενόντων πειρασμοῦ ἔφοδον, cod. μὴ τελεσφο-
 ρούντων.
 Pag. 327 B 1 αἰσώμεν, cod. εἰσώσαι.
 Pag. 331 E 4 ἔχιν, cod. ἔχγτε.
 Pag. 333 D 8 παρέχονται, cod. παρέχμεν.
 Pag. 335 C 12 διελεῖν, τὰς μεταξὺ μόνας ἡμέ-
 ρας λέγει, cod. διελεῖν, ἑκείνος μὲν γὰρ τὰς μεταξὺ
 ἡμέρας μόνας λέγει. D 7 κρύψαν, cod. κρύψαι.
 Pag. 341 C 3 ἀποτάξασθαι, cod. ἀποτάξασθαι τοῖς
 οἰκείοις.
 Pag. 344 C 3 ἐγγίξιν, cod. ἐγγίξιν, φησί.
 Pag. 346 E 10 εὐγνώμων, cod. εὐγνώμων γενό-
 μενος.
 Pag. 347 A 4 ὑπηρετάς, cod. ὑπηρετάς αὐτοῦ.
 E 8 λοιπὸν οὐδὲ τὸν, cod. διδ' οὐδὲ τὸν.
 Pag. 356 A 10 μανθάνομεν, cod. μανθάνομεν
 λαλεῖν.
 Pag. 357 D 11 διαδίδωμι, cod. διαδίδωμι ταῦτα.
 Pag. 360 C 1 σῶμα ποιεῖ, cod. σῶμα ἔχειν
 ποιεῖ.
 Pag. 361 B 3 ἐλευσμένου, οὐ φρονήσῃ, cod. οὐ
 φρονήσῃ, πῶς γὰρ; οὐ φρονήσῃ.
 Pag. 363 A 10 ὡς βεβαιούνται, cod. ὡς βεβαιούντα.
 C 7 διανοίγῃ, καὶ, cod. διανοίγῃ ὅλην, καί.
 Pag. 368 D 1 τῷ μὲν εἰς, cod. τῷ μὲν γὰρ εἰς.
 Pag. 372 E 1 εἰς μέσον ἀγει, cod. εἰς μέσον
 ἀγουν.
 Pag. 375 A 4 εἰ ἐν τῇ γῇ αὐτῇ, cod. εἰ ἐν τῇ γῇ
 ἐκείνῃ, ἐν τῇ γῇ καὶ αὐτῇ.
 Pag. 376 A 11 παρθένους ἀγνὰς, cod. παρθένον
 ἀγνὴν.
 Pag. 377 E 7 ταῦτα ἔχον, cod. τὰ δύο ταῦτα ἔχον.
 Pag. 382 D 10 τὸν καιρὸν, cod. τὸν καιρὸν τοῦτον.
 Pag. 387 A 8 ὅτι τὴν τοῦ λόγου δύναμιν, cod. ὅτι
 τὴν Θεοῦ λόγον, δύναμιν τε.
 388 B 2 εἰς κῆπον αὐτοῦ, ἤγουν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ.
 cod. εἰ κῆπον τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς.

Pag. 389 D 6 πνευματικὴν, cod. πνευματικῶς.
 Pag. 392 D 3 τῆς ληστείας, cod. ληστεία.
 Pag. 393 C 7 εἰ καὶ ἐγίνωκα τὸ, cod. καὶ γινώ-
 σκων τὸ.
 Pag. 394 C 6 τῆς τοῦ Θεοῦ, cod. τῆς τοῦ Θεοῦ
 Λόγου.
 Pag. 398 D 7 νοηθεῖν, cod. νορηθεῖν ἄν. D 11
 τοῦ Χριστοῦ, cod. τοῦ Θεοῦ.
 Pag. 400 E 8 θεμέλιον μὲν, cod. θεμέλιον μόνον.
 Pag. 402 B 8 διαφυλλάττει, cod. διαφυλάττον.
 Pag. 405 B 10 οὐκ ταῦτα, cod. οὐκ ταῦτα πάντα.
 Pag. 408 A 1 βούλεσθαι, cod. βουλεύεσθαι. D 1
 περιστολὴν, cod. περιδολὴν.
 Pag. 411 E 4 εἰ ἐνα σὺ, cod. εἰ ὁν σὺ.
 Pag. 412 E 2 τὸν λόγον, cod. τὸν λόγον, καὶ φορ-
 τικόν.
 Pag. 415 D 6 τῇ ἐξηγήσει, cod. ἐν τῇ ἐξηγήσει.
 Pag. 414 D 11 γῆνιν, cod. γῆνιν πλούτω.
 Pag. 417 D 3 καὶ μὴ περὶ ἀκτῆμοσύνης διαλέγο-
 μαι, μηδὲν οὕτω σαφῶς τοῦ νόμου διδάσκοντος. Ἰδοὺ,
 cod. καὶ περὶ ἀκτῆμοσύνης οὐδὲν οὕτω σαφῶς τοῦ
 νόμου διδάσκοντος, αὐτὸς περὶ ἀκτῆμοσύνης διαλέγο-
 μαι. Ἰδοὺ.
 Pag. 423 C 8 καθοπλίζετε, cod. καθοπλίζετε.
 Pag. 425 B 4 τὸ πληροῦν, cod. τὸ ποιεῖν.
 Pag. 428 B 3 ὁ δὲ Κύριος δεικνύς, cod. ὁ δὲ ἀντι-
 στρέφει αὐτοὺς, τὴν καταγγελὸν δεικνύς.
 Pag. 438 D 4 βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, cod. βασιλείαν
 τῶν οὐρανῶν.
 Pag. 442 D 12 μόνην δίδωσι, cod. μόνην προθυ-
 μίαν δίδωσι.
 C Pag. 443 C 11 σοὶ σωτηρία, cod. σοὶ καὶ ἡ σω-
 τηρία.
 Pag. 444 A 3 οὐ δύναται δοῦν, cod. οὐκ ἔρε.
 Pag. 451 A 2 Μελχισεδέκ. Μελχισεδέκ δὲ εἴρηται,
 cod. Μελχισεδέκ. Εἰ τοίνυν κατὰ τὴν τάξιν Μελχισε-
 δέκ εἴρηται.
 Pag. 456 B 1 εἰπὼν πλανᾶσθε, cod. πλανᾶσθε,
 γὰρ φησί.
 Pag. 458 C 7 ἦτοι βίον ἀδιάστροφον φαίνεσθαι,
 cod. ἦτοι βίον ἔχειν, καὶ ἀπλὸς εἰπεῖν περὶ τὰ
 δόγματα, καὶ περὶ τὸν βίον ἀδιάστροφον φαίνεσθαι.
 Pag. 458 C 10 ἑλληνικαῖς, cod. ἑλληνικαῖς ἀρε-
 ταῖς.
 Pag. 461 E 6 οἰκουμένη, cod. οἰκουμένη, φησί.
 Pag. 465 C 4 στρατιωτικῶς εἶχον οἱ, cod. στρα-
 τιωτικῶς ἔγχεριζόμενοι οἱ.
 Pag. 489 A 6 διαβόλου ἔχοντος, cod. διαβόλου
 ἐξουσίαν ἔχοντος.
 Pag. 492 D 1 ἐκ τῶν κατοικῶν τῆς, cod. τῶν
 κατοικοῦντων.
 Pag. 493 D 1 οἱ λόγοι ἀνθρώπων, cod. οἱ λόγοι
 τῶν ἀνθρώπων ἀνθρώπων.
 Pag. 497 E 9 οὐδεμία οὕτω, cod. οὐδεμία τούτοις
 οὕτω.

IN JOANNEM.

Pag. 503 B 2 πατὴρ ἦν, cod. πατὴρ υἱὸς ἦν. C 4
 βροντῆσαι, cod. βροντῆσαι ἰθαρόρησεν. D 6 καταλεί-
 ψας, cod. καταλείπει.

Pag. 505 C 3 καὶ περὶ τοῦ, cod. ἐν οἷς περὶ τοῦ.
 E 6 τὸ ἀδίκως εἶναι, cod. τὸ ἀδίκον εἶναι. F 7 μὴ
 ἕστερον, cod. μὴ ὑστερον καταστήσαι.

Pag. 506 C 2 μεθ' ἡμῶν ἀναστρέφονται. cod. μεθ' ἡμῶν εἰσι. καὶ σὺν ἡμῖν ἀναστρέφονται. C 40 ὅτι, υἱὸν, cod. ὡσεὶ δυνατὸν, υἱόν. E 6 πρὸς τὸν Θεόν, cod. πρὸς τὸν Θεόν. ἦτοι τὸν πατέρα.

Pag. 507 D 6 ἔχει τὸν λόγον. cod. ἔχει τὴν τοῦ λέγειν ἐν αὐτῷ δύναμιν, καὶ τὸν λόγον. D 7 τὴν δύναμιν οὐκ, cod. τὴν δύναμιν αὐτοῦ οὐκ.

Pag. 508 C 3 τεχνίτην τὸν κινουῦντα τὸ ὄργανον, cod. τεχνίτην εἶναι τὸν κινουῦντα τὸ ὄργανον τοῦτο.

Pag. 509 A 6 τηλικαύτην ἐκτελεῖν ἐπίτασιν, καὶ τοῦτο, cod. τηλικαῦτα ἐκτελεῖν. Ἐπειτα καὶ τοῦτο. R 9 τοῦ στεναγμοῦ. cod. τοῦ στεναγμοῦ τῶν πεπεδημένων. C 12 τοῦ πατρὸς διδάσκων, cod. τοῦ πατρὸς ἐν Ἱερουσαλὴμ διδάσκων.

Pag. 510 B 4 λέγων, τουτέστι, cod. λέγων, ὅτι γέγονεν ἐν αὐτῷ, τουτέστι. C 4 ζωὴ ἦν, οἶδα δέ, cod. ζωὴ ἦν. Μὴ γάρ, φησὶ, ὑπονοήσης, ὅτι ἀμοιρὸς ἐστὶ ζωὴς ὁ λόγος οὗτος, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, οἶδα δέ. D 4 μαρτυρίας ὁ μονογενὴς, cod. μαρτυρίας πρὸς ὅσων ὁ μονογενὴς.

Pag. 511 E 11 μαρτυριῶν Χριστοῦ, cod. μαρτυριῶν παρὰ τοῦ Χριστοῦ.

Pag. 512 B 3 διάνοιαν ἐπὶ τὴν, cod. διάνοιαν ἡμῶν ἐπὶ τὴν. E 4 καὶ συνετικλὸν λεχθεῖν, cod. καὶ συνετικλὸν λεχθεῖν.

Pag. 514 C 3 τῆς ἀνθρωπίνης, cod. τῆς Ἀννης. D 4 θελήματος τοῦ ἀνδρός, cod. θελήματος τῆς σαρκός, τὴν τῆς γυναικὸς, διὰ δὲ τοῦ θελήματος τοῦ ἀνδρός.

Pag. 515 A 8 υἱοθεσίαν ἔχειν, cod. υἱοθεσίαν κατ' ἀλήθειαν ἔχειν. E 4 τὸν ἄνθρωπον, cod. τὸν ὅλον ἄνθρωπον.

Pag. 516 D 6 λόγος, συνήφθη, cod. λόγος ἐνάρστων, συνήφθη.

Pag. 517 A 2 φύσιν προσθεύοντες, cod. φύσιν πιστεύοντες, καὶ προσθεύοντες.

Pag. 518 C 11 ἐκ τοῦ τόκου, ἐκ τῆς ἀνατροφῆς, ἐκ τῆς σοφίας, cod. ἐν τῷ τόκῳ, ἐν τῇ ἀνατροφῇ, ἐν τῇ σοφίᾳ. D 1 τὴν πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς γέννησιν, cod. τὴν ἐκ Πατρὸς θέλει γέννησιν.

Pag. 523 C 8 ἐδαπτίσατο, ταύτην τὴν ὑπόνοιαν διορθώσασθαι βουλόμενος ὁ βαπτιστής, φησὶ, Ἰδε, cod. ἐδαπτίσατο, διὰ τοῦτο πάλιν ἐρρεται, διδοὺς τῷ Ἰωάννῃ ταύτην τὴν ὑπόνοιαν διορθώσασθαι· διὰ καὶ φησὶν ὁ βαπτιστής, Ἰδε. D 3 ἐπιθυμούντας ἰδεῖν, cod. ἐπιθυμούντας καὶ ζητούντας ἰδεῖν.

Pag. 524 C 5 ἡ τοῦ Σαμοσατέως, cod. ἡ τοῦ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως.

Pag. 526 B 9 μαθητὰς προσήγαγε, cod. μαθητὰς εὐθὺς προσήγαγε. D 2 ἀναποδίση, cod. ἀποπηδήση. E 3 ἐπεὶ οὐδὲ εἶχον, cod. ἐπεὶ οὐκ εἶχον.

Pag. 530 B 7 τοῦ Ναθαναὴλ, ἴνα, cod. τοῦ Ναθαναὴλ τὸ ἰδε Ἰσραηλῆτες, ἴνα.

Pag. 533 A 11 ἅμα δὲ ἡ μήτηρ καὶ τῶν μαθητῶν Ἰωάννου ἐμέμνητο, ἃς περὶ, cod. ἅμα δὲ ἤκουσεν ἡ μήτηρ καὶ τῶν μαρτυριῶν Ἰωάννου, ἃς περὶ. R 6 Μαρίας γεννηθέντα, cod. Μαρίας Παρθένου γεννηθέντα.

Pag. 537 E 1 σπουδῆς ἡδυνήθησαν, cod. σπουδῆς μόλις ἡδυνήθησαν.

Pag. 540 C 9 λαμπρότερον, καὶ φαϊρότερον, cod. λαμπρότερος, καὶ φαϊρότερος.

Pag. 541 B 1 ὅτι ἀνεμὸς ὅπου, cod. ὅτι τὸ πνεῦμα ὅπου. B 2 μάλλον τὸ πνεῦμα, cod. μάλλον τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Pag. 545 D 5 ὑπερηχύετο λέγων, cod. ὑπερηχύετο αὐτῶν λέγων.

Pag. 544 A 7 μετὰ τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὸ, cod. μετὰ τοῦ Μονογενὴς καὶ τὸ. B 9 ἐπάσχειν ἐν τῇ οἰκίᾳ σαρκί, cod. ἐπάσχειν οὐ τῇ οἰκίᾳ φύσει, ἀλλὰ τῇ οἰκίᾳ σαρκί.

Pag. 545 C 10 ὅτι παραβολαὶ εἰσι, cod. ὅτι αὐτὸ τοῦτο παραβολαὶ εἰσι.

Pag. 550 D 2 πίστεως σὺ, cod. πίστεως τοῖνον σὺ. Pag. 553 E 1 φιλομαθῶς διακειμένην, καὶ, cod. φιλομαθῶς διαλεγομένην, καὶ.

Pag. 556 C 3 δογμάτων ἐνθέων αὐτὸν, cod. δογμάτων εὐθέως αὐτὸν (α).

Pag. 557 A 12 παρ' ἡμῖν, cod. παρ' ὧμῖν.

Pag. 560 A 2 πάντες βιβλία, ἀ ἡ Σαμαριτικὴ μὴν, cod. πάντες τοῦ Μωσέως βιβλία, ἀ ἡ Σαμαριτικὴ μὴν. B 3 ὁσῶν μου; καὶ ὅτι, cod. ὁσῶν μου, καὶ σάρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου, καὶ ὅτι.

Pag. 562 D 6 καὶ τοῖς μαθηταῖς τοῦτο, cod. καὶ τοῖς διδασκάλους τοῦτο.

Pag. 563 D 8 διὰ τοῦ ἀλυσθαι παρὰ τῶν, cod. διὰ τὸ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν.

Pag. 566 C 11 νόσου τῶν ἐπιθυμιῶν, cod. νόσου τῶν ἡδονῶν.

Pag. 567 E 8 θεία πρόνοια, cod. οἰαία σοφία.

Pag. 569 C 1 οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ, cod. οὐδὲν τοιοῦτον ἐνενόησεν, ἀλλὰ.

Pag. 571 A 8 Σαββάτου παράλυσιν, cod. Σαββάτου παράβασιν.

Pag. 574 A 2 ἐπεὶ δὲ οὐκ, cod. ἐπεὶ δὲ εὐεργετῶν οὐκ.

Pag. 576 D 8 εἰμὶ· λέγει δέ, cod. εἰμὶ, καὶ Θεὸς γὰρ εἰμὶ. Λέγει δέ.

Pag. 577 A 1 δὲ παρὰ, cod. δὲ οὐ παρὰ. E 6 γῆς εἶχε τὴν, cod. γῆς ἔχει τὴν.

Pag. 579 C 9 τὸ διὰ τὸ διώκειν με, cod. τὸ διὰ τὸν Θεὸν διώκειν με.

Pag. 580 A 10 παρὰ ἀλλήλων θέλοντες, cod. παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες.

Pag. 585 A 7 Ματθαῖο; τὸ αὐτὸ ἐστὶ, cod. Ματθαῖο; λέγομεν σὺν ὅτι καὶ τὸ αὐτὸ. E 10 περισεύσει τοὺς ἄρτους, cod. περισεύσαι τοσαῦτα κλάσματα.

Pag. 584 B 11 τοῦ γαγονάτο; μὴ, cod. τοῦ γαγονάτο; θαύματος μὴ.

Pag. 585 D 6 τῆς θαλάσσης, cod. τῆς θαλάσσης πρῶτας τὴν ταράχην.

Pag. 591 C 5 μνημείων, ἐκ δὲ τῆς, cod. μνημείων εἰς τὴν γῆν, ἐκ δὲ τῆς.

Pag. 597 B 11 φαινόμενον υἱόν, cod. φαινόμενον ὡμῖν υἱόν.

Pag. 598 E 6 γὰρ ἀπωθούμενου ἦν, cod. γὰρ ἀπωθούοντος ἐστίν. E 10 εἰδέναι ὑπερ, cod. εἰδέναι αὐτῷ ὑπέρ.

Pag. 600 C 11 διὰ τοὺς μισήσαντας Ἰουδαίους ἀναχωρεῖ, οὐχ ὥς, cod. οὐχ ἤθελεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν διὰ τοὺς μισήσαντας Ἰουδαίους, οὐχ ὥς.

Pag. 601 E 10 εἶτα ἀγνωμονούντας, cod. εἶτα δνειδίζοντας.

Pag. 606 C 10 ὢν κύριος, cod. ἦν κύριος.

Pag. 607 C 9 διεφθαρμένοι εἰσι τῇ κρίσει, cod. διεφθαρμένην εἶχον τὴν κρίσιν. E 2 πῶθεν ἐστὶν, εἰδεῖν μαρτυρούντων, cod. πῶθεν ἐστίν, ἐνταῦθα δὲ φησὶν ὅτι τοῦτον εἰδμεν πῶθεν ἐστίν, εἰδὲς μαρτυρούντων.

Pag. 611 C 9 ἀρχῆς ἀγνωστέον τὸ, ποταμοί, cod. ἀρχῆς ἀρχτέον, ποταμοί.

Pag. 614 C 12 κατακριτέοι οἱ μὴ πιστεύσαντες, cod. κατακριτέοι οἱ μὴ πιστεύσαντες.

Pag. 615 K 6 παράνομα διαταττομένους, cod. παράνομα διαπραττομένους.

Pag. 620 E 1 οὐχ ὥς ἀδύνατος, cod. οὐχ ὥς ἀδυνατῶν.

Pag. 622 C 10 τὸν ἀληθῆ ὄντα, cod. τὸν ἀληθεῖαν ὄντα.

Pag. 627 B 9 τὰς εἰς αὐτὸν ὕβρεις, cod. τὰς αὐτῶν ὕβρεις.

Pag. 630 A 3 γὰρ ἐκεῖνος τὰ ἔθλα, cod. γὰρ ἐκεῖ Ἰσαὶα τὰ ἔθλα. D 4 κτήσεων ὀνητῶν παρεχόρου, cod. κτήσεων ὀνητῶν ἀνεχώρου.

Pag. 632 E 8 ὁ τυφλὸς γεννηθεῖς.

Pag. 635 D 7 περί αὐτοῦ ἐγίνωσκέν, cod. περί αὐτοῦ μέγα ἐγίνωσκεν.

Pag. 636 D 11 καὶ ἄρχουσι φέσται, cod. καὶ ἐν τοῖς ἄρχουσι φέσται.

Pag. 640 A 6 καὶ μὴν εὐχομένων, cod. καὶ μὴν εὐγομένων αὐτῶν.

Pag. 645 C 3 εἰδίδοτο ἂν τις, cod. εἰδίδοτο ἂν τις ὁμοῦ.

Pag. 646 D 7 ἵνα ζήσῃσι, cod. ἵνα ζῶν ἐχῃσι.

Pag. 658 D 3 ἤκουσεν ὅτι, cod. ἤκουσε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι.

Pag. 660 B 9 μὴ ἀποθάνῃ τὸν ψυχικόν, cod. μὴ ἀποθάνῃ τὸν θάνατον τὸν ψυχικόν.

Pag. 679 B 9 λεγόντων, οὐδὲ οἶδαμεν, cod. λεγόντων, μὴ νομίσῃ· ὅτι περὶ σοῦ λέγομεν, καὶ εἴπῃς ὅτι δι' ἀπέχθειαν ἐναντιούμεθα, ἰδοὺ γὰρ οὐδὲ οἶδαμεν.

Pag. 680 B 2 ἐφθόβουν, ἠνίξατο, cod. ἐφθόβουν καὶ ἐβελόκακουντες, ἠνίξατο.

Pag. 682 B 6 ἀθετοῦντες cod. οὐ ζητοῦντες.

Pag. 695 E 8 ἐνεδίδοντες αὐτῷ, cod. ἐνεδίδοντες καὶ ἐνδιδόντες (α) αὐτῷ.

Pag. 696 A 8 καὶ ἀλλήλους, cod. καὶ ὁμοῖς ἀλλήλους.

Pag. 701 C 6 ὅτι ἐγώ, cod. εἶπε δὲ, ὅτι ἐγώ.

Pag. 702 C 6 με σκυθρωπάζειν, cod. με τὸ σκυθρωπάζειν.

Pag. 705 A 2 σαρκωθέντες, cod. σωματωθέντες.

Pag. 706 A 12 οὐ καθ' ὑπνους, cod. ὥστε οὐ καθ' ὑπνους. D 3 ἐπιφανείας, cod. ἐπιφανείας αὐτοῦ. D 7 γενήσονται, cod. φανήσονται.

Pag. 708 B 10 καὶ ἐξελεύσομαι, cod. καὶ πάλιν ἐξελεύσομαι. C 12 μοῦ δοκεῖτε, cod. μοῦ εἶναι δοκεῖτε.

Pag. 709 B 9 χυδαίου λαοῦ, καὶ, cod. χυδαίου πλῆθους, καὶ.

Pag. 725 D 3 ἀλλ' ἀπὸ τῆς, cod. ἀλλ' ὡς ἀπὸ τῆς.

Pag. 729 A 3 τετηρήκασι. Νῦν ἐγνωκαν, cod. τετηρήκασι ταύτην τὴν ἐντολὴν· ἐμείναν γὰρ, ὥστε τὸν λόγον τοῦ Πατρὸς τετηρήκασι· νῦν ἐγνωκαν. A 5 ἐγνωκα ἐγώ, ἀλλ' οὐκ, cod. ἐγνωκα, καὶ πατὴρ, ὁ Κύριος λέγει, νῦν ἐγνωκα ἐγώ, ἀλλ'.

Pag. 751 A 2.

Pag. 755 E 6 ἦν τοῦ Ἰωσήφ, cod. οὐκ ἦν τοῦ Ἰωακείμ. E 7 Ἰωσήφ ἡγάγετο, cod. Ἰωακείμ ἡγάγετο.

Pag. 754 A 5 τοῖς Εὐαγγελίοις, cod. ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις.

Pag. 771 D 7 καὶ μαρτυρίας, cod. καὶ μαρτυρίου.

SYLLABUS FIDISSIMA

VOCUM GRÆCARUM

Quæ in Theophylacti volumine in quatuor Evangelia continentur.

(Vide quæ jam supra col. 1239-1240 monuimus.)

A

Ἀγάπης ἱμάδα σώζειν, 150 A 11.

Ἀγγελοὶ ἐφοροὶ ἡμῶν, 98 D 8.

Ἀγχιστρεφεῖν, 95 C 2.

Ἀγροκόμητοι πολλάκι· καταλιμπάνονται γονεῖς, 78 B 4.

Ἀκρότατον τῆς κακίας, 127 C 1.

Ἄδης τί ἐστὶ, 419 E 9.

Ἄετός ἐξυδερκέσματος, 171 A 12.

Ἀγλὴ ἀρρήτος, 451 B 10.

Αἱματεχυσίμ, 110 D 6.

Ἀκίνητος εἰς ἀφροδίσα ὁ εὐνοῦχος, 101 C 10.

Ἀκτινοπύνη, 35, A 12.

Ἀλείφειν τὴν κεφαλὴν τί, 52 E 6.

Ἀλώσιμος οὐκ ἐστὶν ὁδοῦσιν καὶ ὀφθαλμοῖς Θεός, 595 D 10.

Ἀμπέλου κλίδευμα, vitis putatio, 710 E 10.

Ἀναβολὴν δοῦναι τῷ ὁφελέτῃ, 98 C 9.

Ἀνασπῆν βίξαν κακῶν, 47 C 3.

Ἀνθεα πρόσκαιρα, 34 C 9.

Ἀνθρωπάρεσκος, 190 D 4.

Ἀνδρα τοῦ διαβόλου ψυχὰ ἀδύπτιστοι, 63 C 2.

Ἀντίστας καταδικάζουσι σταυρώσιν Ῥωμαῖοι, 42 B 4.

Ἀνάρτης, 115 A 12.

Ἀντίτυπον, 146 E 7.

Ἀπροφάσιτον ποιεῖν, 47 A 11.

Ἄρτος ἐπιούσιος, 52 B 4.

Ἄρτος ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἁγιαζόμενος· οὐκ ἐστὶν ἀντίτυπον τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ σῶμα αὐτοῦ, 146 E 6.

Ἀφανισμὸς προσώπου, 52 E 9.

Ἀριλόκομος, 180 D 2.

Αὐτεξούσιον ἢ ἡμέτερα οὐσία, 405 A 9.

Αὐτεξούσιον ἀνθρώπου, 405 A 6 C 1.

Αὐτεξούσιον καὶ οὐκ ἀναγκατὸν ἢ ἀρετὴ, 86 D 12.

Αὐτεξούσιοι ἔσμεν πρὸς κακὸν ἢ ἀγαθόν, 193 A 4.

B

Βαλαντιστόμοι, 451 A 10.

Βατταρισμὸς, ἀναρθρὸς φωνῆς, 31 D 4.

Βαττολογεῖν εἰ βαττολογία, 31 D 2.

Βίος· βίωσις· ἀνάμεστος, 102 E 2.

Γ

Γαστροπύλκιον τοῦ ἱεροῦ, 78 A 7.

Γαστρίμαργοι, 588 E 9.

Γαστρίμαργος· τῇ γαστρὶ τιλεῖ τοῦ· φάρου, 508 B 8.

Γλωσσόκομον quid, 365 B 5.

Γυναικες· φιλόδακρυ γένος, 488 E 8.

Δ

Δελεάζειν εἰς τὸ κακόν, 124 D 5.

Δειπνοκλήτορα πέπτειν, 599 C 5.

Δημοσιεύειν τινά, 80 B 10.

Διαπερόντως ἀσεβῆς insigniter impius, 724 E 5.

Δοκῆς ἐν ὀφθαλμοῖς quid, 55 C 6.

Δυσπαρακολούθητον καὶ ξενίζον, 415 D 9.

Ε

Ἐγκεντρίζεσθαι, 57 A 9.

(a) Legendum, ἐνεδίδοντος, καὶ ἐνδιδόντος, ut ex sensu patet: et ita legisse Oecolampadium, versio Lat. satis indicat.

Ἐγκλήματι φόνου περιπίπτειν, 58 D 10.
 Ἐθελοκακεῖν, 60 E 5.
 Ἐζώρησε τὸν Ματθαῖον ὁ Κύριος, 185 C 6.
 Ἐκπομπεῖν τὸν ἑαυτοῦ βίον, 43 A 7.
 Ἐκτραγῆλίζεται εἰς κακίαν, *in malitia pertinax ultra modum*, 127 B 9.
 Ἐλατον *in Evangelio quid*, 35 A 1.
 Ἐμδριμᾶσθαι τι, 45 C 2.
 Ἐμποροὶ φιλοκερδέστατον γένος, 117 B 6.
 Ἐμφυλίου μάχας ἀνάπτειν, 584 C 2.
 Ἐνδεδεχισμός, τί, 421 C 2.
 Ἐνσκήπτει ἡ ἀστραπή τῷ μαργαρίτῃ ἀνοίγοντι τὰς τοῦ ἀστέρου πύλας, 70 C 5.
 Ἐπίστακτος δύναμις, 702 A 4.
 Ἐπιτεύχεσθαι τῆς οὐρανόθεν βασιλείας, 118 D 10.
 Ἐρωτος λύσσα, 201 B 11.
 Εὐδία φυγῆς καὶ ἀταραξίας, 151 B 4.
 Εὐκολώτερον ἐστὶ τῇ ἡμετέρᾳ φύσει ταπεινού-
 σθαι ἢ ἐπαίρεσθαι, 56 E 10.
 Εὐρίπλοτος ἄνθρωπος, 55 B 8.
 Εὐτελὲς ἐποχεῖσθαι, *Gallice, être mal monté*, 409 A 10.

Z

Ζάλη · ἐκ ζάλης εἰς λιμένα καταντῆν, 420 A 7.

H

Ἡδυπάθειαν καὶ φιλοσαρκίαν ὑπεριδεῖν, 103 D 2.
 Ἡλίου ὀρθρινὰ αὐγαί, 163 D 5.
 Ἡμέρα ἀναπαύσιμος τὸ σάββατον, 434 D 7.
 Ἡμερονύκτιον, 62 D 4.

Θ

Θαυματουργεῖν δίδωσι δύναμιν ἀνθρώποις ἡ πί-
 στις ἱμῶν, 235 C 7 E 5.
 Θεατρίζειν ἀρετὴν, 68 D 1.
 Θεὸς αὐτοαγαθότης, 437 C 2.

I

Ἰσοῦ κολλητικώτερα τὰ χρήματα, 438 D 8.

K

Κακία κορυφωθείσα, 597 A 8.
 Καταγώγιον ἁμαρτίας, 429 D 1.
 Κατεργασθεῖσθαι τινας, 427 C 11.
 Καίεσθαι ταπεινῶς περὶ τι, 555 D 11.
 Κύνες εἰσὶν οἱ ἄπιστοι, χεῖροι δὲ οἱ βορβορώδη
 βίον ἔχοντες, 35 C 11.
 Κόλλυθος, εἶδος λεπτοῦ νομίσματος χαλκοῦ, 252
 D 11.
 Κοσμοκράτωρ ὁ διάβολος, 62 B 8.
 Κόσμος κατακυλιστής, 553 D 2.
 Κριτὴς ἀδωροδόκητος, 87 C 8.
 Κώμη καλᾶμου, 754 D 3.
 Κώνωπα διολίσκειν καὶ κάμηλον καταπίνειν, 126
 B 11.

A

Λέπρα λατρῶν χερσὶν ἀνεπιχειρήτος, 505 C 11.
 Λιμενοειδεῖς καὶ ἀνακατήριοι τόποι, 420 A 9.
 Λόγος ἡμῖν τῇ φύσει ἐνδοθεὶς φυσικὸς νόμος,
 512 D 1.
 Λόγος προφορικὸς ἢ ἐνδιὰθετος, 507 E 10, 508 A 3.
 Λυπηρὰ χαρμωσύνη ἀκολουθεῖ, 86 B 2.

M

Μαργαρίται ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, 35 C 9.
 Μαγαληγορία, *grandiloquentia*, 455 D 5.
 Μαργαρώεις λόγοι, 35 D 2.
 Μερμινῶν περὶ τῆς αὐρίου ἡμέρας, τί, 34 DE 3.
 Μοιχεῖν πῶρ φυσικὸν καὶ ἐνδοθεν ἡμῖν, 457
 C 11.
 Μυριάνδρος πόλις, ἀντὶ τοῦ πολυάνδρου, 424 A 7.

N

Νάρδος πιστικὴ, τί, 246 E 5.
 Νόμος φυτεία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, 79 A 12.
 Νόσος ὑδαρική, 154 C 12.
 Νέσις, θάνατος στρατιώται τοῦ Θεοῦ, 59 B 10.

O

Ὁδὸς δυσανδρευτος, 675 C 10.
 Οἶνος νέος καὶ παλαιὸς ἀσκέος, 44 A 1.
 Ὀλιγόπιστοι πάντες οἱ μεριμνῶντες, 54 C 12.
 Οὐδαμινὸς ἄνθρωπος, 95 C 3.
 Ὀρεῶς πανουργία, 48 C 4.
 Ὅψις στενὴ ὅπῃ περισφιγμένος ἀποδύεται δέρμα
 παλαιόν, 48 C 6.

Π

Πάθη ἀρχόμενα νικῶνται βραδίως, αὐξηθέντα δὲ
 δυσανδρήματα γίνονται, 558 C 6.
 Πανοῦργοι καὶ ἐπιθέται οἱ αἰρετικοί, 36 D 6.
 Παρακρατεῖν, τί, 102 D 10.
 Πάττειν σποδὸν καὶ κόνιν κατὰ τῆς κεφαλῆς,
 55 C 5.
 Περιέργος παρὰ τοῦ μετρίου, *plus aequo curio-
sus*, 764 E 3.
 Περιφύγγεται ὅψις στενὴ ὅπῃ, 48 C 9.
 Περιουσιασμός, 315 B 7.
 Περιχώρησις τῶν ὑποστάσεων ἐν Τριάδι, 655 E 2.
 Πηγῆς ὀρηήματα, 555 D 10.
 Πίστις ἐπιμόνος, 80 A 9.
 Πίστις ἀνόητος, 412 C 11.
 Πόλις τευχήρης, *civitas murata*, 461 C 5.
 Πολύσαρκος ἄνθρωπος, 56 C 1.
 Πολύτροποι καὶ πανοῦργοι, 16 E 8.
 Πορνοδοσκοί, ἀρχιλήσται, 406 C 7.
 Πόρνος τὴν ῥοπαρὰν μίξιν τῇ σαρκὶ τελεῖ, 508, B 9.
 Προπετής τὴν χεῖρα, 179 A 9.
 Προσευχὴ σχολῆς καὶ ἀταραξίας δίδται, 204 C 2.
 Προσευχὴ, καρτερία ἐν προσευχαίς μαλίσται,
 432 A 4.
 Προσηλοῦν τὸν νοῦν τῇ τῶν χρημάτων φροντίδι,
 53 C 5.
 Προσηλοῦσθαι τῇ τοῦ πλοῦτου μερίμνῃ, 35 B 7.
 Προσαλλίζειν τὰ μέλλοντα δεῖνα, 150 A 4.
 Προσπετηχὸς τοῖς τοῦ κόσμου πράγμασι, 513 A 3.
 Πτωχοὶ τῷ πνεύματι, 25 D 8.

P

Ῥάχο· ἄγναφον, 44 A 10.
 Ῥιφοκινδυνός· οὐ θεάρετος, 58 D 11.

Σ

Σάτον, τί, 68 E 3.
 Σελήνη ὀλόκυκλος, ἡ ὀλοκυκλοσέληνιον, 23 A 1.
 Σεληνιαζόμενοι τίνες, 22 E 5.
 Σκυθριώπης, 52 E 4.
 Σ-άνιος· καὶ δυσεύρετος θεράπων πιστός, 155 A 5.
 Σέειν πρὸς τὰ χρήματα ἔχειν, 440 A 2.
 Στάχυς γόνασι διαζώννεται, 195 A 12.
 Σύσσωροι καὶ μέλῃ τοῦ Χριστοῦ ἔσμεν, 400 D 11.
 Στρατιώται τοῦ Θεοῦ τίνες, 59 B 10.
 Σταυροῦ σπραγὶς ἀδελφεῖ, πολλοὺς διετήρησε πίνον-
 τας φάρμακα, 264, C 5.

T

Ταυτοβουλία καὶ ταυτοβελές, 655 E 5.
 Τορευτά. Vereor ut scribendum sit τορευτά,
 vel saltem vertendum *calata*, vice *tormenta*, 458 E 9.
 Τρίχα· ἀριθμεῖσθαι τῆς ἡμετέρας κεφαλῆς, τί,
 50 D 2.
 Τρυφήν οὐ δύναται σώζεσθαι, 56 C 5.
 Τρυφὴν τρυφῶν ἄπασαν, 417 E 10.

Γ

Ἵπερηφανία ἀντιτάσσεται ὁ Θεός, ὡς ἐχθρὸς ἐχ-
 θρῷ, 435 D 11.
 Ἵποβολιμαίος· οὐ νομικὸς, ἀνήρ, 120 C 11.
 Ἵποσκελίζειν τινα, 459 B 5.
 Ἵποστάσεων ἀσφύγχτος περιχώρησις, 655 E 1.

Φ

Φανητιῶν καὶ ἐπιδεικτικὸς, 218 C 3.
 Φάρμακον δραστηκώτατον, 502 B 5.
 Φερέπονος καρδιά, 428 D 9.
 Φιλόζωός ἐστιν ὁ φιλοχρήματος, 437 A 2.

Φιλόκομος εἶναι, 75 C 12.
 Φιλόγραμμα βίβλα πασῶν κακῶν, 671 C 2.
 Φεύγειν ἀνεπιστρέφως, 150 D 5.
 Φονεὺς καὶ αἰμογάρης, 416 E 5.
 Φρενοβάδεια, 623 B 1.

X

Χαρμόσυνα λυπηροῖς ἀκολουθεῖ, 86 B 2.
 Χθαμάλων καὶ ἀτέλεις τοῦ νόμου, 416 B 8.

Χοίρις καὶ δακτύλις μέτρον παρ' Ἑβραίοις, 68 E 4.
 Χοιρώδης βίος, 42 A 5.
 Χριστὸς αὐτοσοφία, 115 B 6.

Ψ

Ψίγεσθαι, 45 B 6.
 Ψυχὴ πολύφροντις, 190 E 9.
 Ψυχοβλαβὴ τὰ κοσμικά, 402 B 3.

INDICES

IN OPERA THEOPHYLACTI

Numeri paginas editionis Venetæ representant quarum seriem typis crassioribus in textu expressimus.

IN TOMUM PRIMUM

Apud nos tom. I cum parte tomi II usque ad col. 318.

A

Abiathar qui Marco dicitur, Abimelech in libris Regum vocatur, 183.
 Abnegare seipsum, 215.
 Abnegatio Peiri quomodo se habuerit, 235.
 Abominatio desolationis, quid, 130.
 Abraham pater gentium, et quare ab eo genealogiam exorditur Mattheus, 750. Abraham filios suscitare ex lapidibus, quid, 17. Abraham justus, misericors et hospitalis fuit, et cur a divite sit invocatus, non Lazarus, 420.
 Abraham sinus, 420. Abraham primum gentilis fuit et idolorum cultor, 421. Abraham Hebræorum pater, 4.
 Abraham Isaac offerens, quem præfiguraverit, 650.
 Adam uld sepultus, 257, 485, 750.
 Admonitionis sunt quæ hic fiunt: quæ autem alibi, suppliciorum, 570.
 Adolescentulus qui nudus profugit, quis, 253.
 Adorare Deum quomodo oporteat, 557.
 Adoratio soli Deo impendenda, 611.
 Adventus Christi duo, et duo præcursores, 216.
 Adventus Christi duo, salvantis et judicantis, 544.
 Adversarii si non essent, non essent coronæ, 528.
 Adulantes Pharisæi, Christus arguit, 178.
 Edificantes, qui, 256.
 Ælius Adrianus templum et civitatem Hierosolymorum funditus suffodit, 441.
 Ætates hominis tres, 19.
 Æternum cur sit supplicium, cum peccata sæpe parum durent, 570.
 Afflictio, 67.
 Agnus Dei cur Christus dicatur, 535.
 Agricola Christus est, 714.
 Aliena et insolita semper plus familiaribus placent, 564.
 Alius et aliud de persona; aliud et aliud de natura dicuntur, 507.
 Altaria apud nos a donis sacrantur: sed non in veteri lege ita fiebat, 125.
 Ambire dignitates gentium est, 229.
 Ambitio quam mala et tyrannica, 107.
 Amen affirmativa vox, 26.
 Amicus de via veniens, quis, 551.
 Angeli ministri et præsidēs nominantur, 93. Angeli inhumanis et immisericordibus indignantur, 93. Angeli et sacerdotes cooperarii Christi, 626. Angei virtus quæ et quare dicatur angelus, 511.
 Angulus, 256.
 Angusta porta, 36.

Angustiæ in angustiis pusillanimes ne simus, 581.
 Animal Christus non dicatur, 596.
 Animalium apparitiones falsæ, 41. 753. Animam suam amare et invenire, perdere et odisse, quid 51. Animæ mortuorum, ubi, 41. Animæ cibus omne opus, 71. Animæ vestis et uxor, caro, pueri, opera, 97. Animæ vocabulo sæpe totus homo venit, 510. Animæ virtutes tres, quibus diligere Deum oportet, 239. Animæ curatio difficilior quam corporis, 182, 507. Animam Christus sanans, virtutem quoque infundit, 182. Anima conculecata quid sit, 190. Animæ virtutes omnes charitati offerendæ, 239. Animæ et spiritus discrimen, 279. Animæ rationalis bona, quænam, 571. Anima quid, 557.
 Animalis homo, 395, 595.
 Antichristus, desolationis abominatio dicitur, 130.
 Antichristi tempore multi erunt pseudoprophetæ, a quibus multi justi seduecentur, 150. Antichristi tempora quomodo erunt, et ejus impostura iniquitates multiplicabit et charitatem turbabit, 150. Antichristus qualis et quis notatur, 644.
 Antiqui ante legem datam unde vivere didicerint, et quare sit data lex et Scriptura, 5.
 Apollinarius Christum accepisse animam negans confutatur, et unde erroris sui occasionem sumpserit, 18, 619. Apollinarius Laodicensis confutatur, asserens Dominum et Deum nostrum non suscepisse perfectam hominis naturam, videlicet corpus cum anima rationali, sed carnem solam, 515. Apollinarius inanimatam carnem Christi asserens, quomodo refellitur, 515. Apollinarius docens, Christum corpus e caelo sumpsisse, quod per Virginem, cum canalem transierit, conlatur, 512. Et iterum corpus Christi ex hoc mundo esse, negans, 619. Apostolorum mutui amor et reverentia, 674. Apostolorum imitatores simus, 109. Apostoli an montes transtulerint, 91. Apostola Samaritana fuit mulier, 509. Apostoli Christo magis quam sibi ipsis credunt, 145. Apostolorum secunda vocatio, 177. Apostoli cur jubeantur in una domo manere, 200. Apostolorum prudentia, 275. Apostolos suspicientibus et non suspicientibus quomodo appropinquet regnum Dei, 514. Apostoli et prophete qua virtute miracula fecerint ante glorificatum Christum, 612. Apostolorum fructus, gentes ad fidem conversæ, 712. Apostolorum fides in verba Christi, 691.
 Apud ut accipiamur, 506.
 Aqua viva, gratia Spiritus sancti est, 551. Aqua et sanguis de latere Christi manantes, quid significant, 753. Aqua pervenimus ad Christianismum, 753.

Aquilæ comparatus Marcus evangelista in [præf. Evangelii secundum Marcum.

Arborei homo confertur, 57.

Archelaus rex, 15.

Area Ecclesie est, 18.

Arco's, 203.

Arius, asserens in nominibus, non in nomine baptizandum esse, refellitur, 167. Arius confutatur, creaturam Dei Filium et facturam lingens, 507, 635. Arius confutatur asserens per Filium veri omnia, non quod factor ille sit, sed instrumentum, 508. Item volens demonstrare, quod Filius non sit genitus a Patre, sed fuerit sicut una aliarum creaturarum, 518, 572. Arii error, Christum et horis et temporibus subjectum asserentis, 532. Arii error, asserentis Christum Dei unigenitum, eo quod solus ipse factus sit et conditus a Deo; omnia autem alia ab illo, 544. Ejusdem error potestatem Filii negantis, 701. Item negantis, Filium ejusdem cum Patre esse substantiæ et potentie, 572. Arius confutatur, Patrem inquiens per ipsum in discipulis fieri, 753.

Arma diaboli, peccata, 557.

Armeni, duas in Christo naturas negantes, confutantur, 517. Armeni negantes, aquam e latere Christi fluxisse confutantur, 755.

Arrogans, non est Domini discipulus, 603.

Asina quid significet, 250. Asini symbolum in lege, 673.

Aspectus invidiosi, 569.

Avaritiæ morbus quantus, 156. Avaris paupertas exosa, 415. Avaritia omnium malorum radix, 671.

Audire non sufficit, sed audisse oportet et discere, 595.

Audiens, et non faciens, ruinam magnam patietur, 590.

Auditorium ad captum sese Christum temperans, sæpe contraria loqui videtur, 750. Auditorum gratia humilia sæpe de se Christus loquitur, 648.

Auricula servi pontificis excisa quid significet, 151.

Auricula obedientiam significat, 757.

Aurum, thus, myrrha quid significet, 13.

B

Babylon et Ægyptus omnis nequitie officina, 14.

Baptismus Christi quid, 18. Baptismus diabolum ejicit, 63. Baptismus an in solo Christi nomine fieri debeat, 497. Baptismi secundi nulla spes, nisi per penitentiam, 63. Baptisma Joannis penitentiam tantum, non remissionis, 175. Baptismus præstat primum honestatis vestitum, 408. Baptismatis Joannis vis, 293. Baptizari ad custodiam puritatis non sufficit, 515. Baptisma non Joannis, sed Christi erat articulum, 521. Baptismus, quomodo Dominus terrenam nativam evocarit, 511. Baptisma fons Jacob, 560. Baptisma per probatam pietatem designatur, 567. Baptismatis aqua qualis, et ejus vis, 538. Baptismatis symbolum, 540. Baptismatis donum et virtus quanta, 547. Baptizari solum, non sat esse, sed postea bene operandum, 167. Baptizatur per Dominum, 176. Baptizalis Spiritus sanctus datur, cælumque aperitur, 176. Baptizari incredulum et indidum impossibile, 620.

Barabbas quid, 156.

Battologia, 51.

Battarismus, 51.

Bella, fames, pestis, nunquam aliunde quam a Deo proveniunt, 211.

Beati qui, 25.

Benefacere alicui Sabbato, lex non prohibet, 569.

Bethania, III, 251, 448.

Bethabara, 525.

Bethleem, quid, 10. Bethleem, patria David, 282.

Bethleem ad austrum sita, 382.

Bethphage domus maxillarum interpretatur, 448.

Bethsaida civitas, 525.

Blasphemia, 206.

Boanerges, 187.

Bona nostra occultanda et non ostentanda, 180. Bona nostra ab invidis occultanda, 550. Bona nostra Deo offerenda et attribuenda, 179, 196. Bona nostra duplicia, corporis et animi, 441. Boni initia et semina accipiunt per gratiam, quæ nos inserimus et crescere facimus, 554. Bonus, solus Deus, 102.

Bonitatis fons et radix Deus est, 221.

C

Cadaver quid, 201.

Cadere nos propter nimiam confidentiam, permittit Deus, 250. Cadunt omnes qui adversarii sunt Verbi, 756.

Cæcus et mutus, quis, 59. Cæcus interrogatus a Jesu, quid sibi velit, 229. Cæcum ad Siloam cur mittit Christus, 651.

Cæsar quid, 256.

Caiphas sanguinarius, 606.

Calceamenta Christi quid significant.

Calix passionis, 149. Calicem cur deprecatur Christus, 149. Calix aquæ frigidae quid, 220.

Calvariae focus, 158.

Camelus, medium animal inter munda et immunda, 16. Camelus quid, 103.

In Cana Galilee signum an absolute primum fuerit, 555.

Canes, et porci qui, 55.

Capernaum, 21. Capernaum Christi civitas, 42. Capernaum exaltata, quare, et quid sit, 55.

Caro, animæ uxor; opera, pueri, 97.

Christus quare Pascha perfecti, 142. Christus quomodo tres dies in terra fuisse dicatur, 62. Christus vera margarita, 70. Christi fratres et sorores, 71. Christus extra vineam occisus, 235. Christi sicut quomodo viventium et non mortuorum Deus; et alibi vivorum et mortuorum Deus appellatur, 121. Christus quomodo triiduanus, 163. Christo quomodo omnia tradita, 166. Christus cur baptizatur, 176. Christus arguit, Pharisei adulantur, 178. Christus cur in navi sedeat, 187. Christi cognati, qui, 189. Christi nomen multi mentientur, 241. Christi adventus secundus, quando erit, 244. Christus verum Pascha, 142, 246. Christus propheta, 247. Christi cura præferenda curæ pauperum, 247. Christum et discipulos proprias aedes non habuisse, 248. Christus non sine corpore venit. Christi prædicationis auspiciis, 547. Christi corpus vere est in altari, 247. Christi humilia auditorum imbecillitati tribuenda, 725. Christus super sedem David sedere quomodo dicatur, 276. Christus cur nos liberaverit, 285. Christus quomodo sapientia crescebat, 291. Christo lecturo oblati liber Isaiæ, 500. Christus in Capernaum cur signa faciat, in Nazareth vero non, 501. Christi caro vivifica, 517. Christi quos pudeat et sermonum ejus, 554. Christi nominis virtus etiam per indignos operatur, 559.

Christo potius quam angelo, seu archangelo, tradita sunt omnia, 547. Christi discipulum qualem esse oportet, 539. Christi discipulus sol esse debet, 402. Christi caro cur non videtur in altari, 249. Christi gloria est caro et crux, 427. Christi caro in altari vivifica, sicut caro Dei, 535. Christus rex et sacerdos, 4. Christus filius David, 4. Christi duæ natiuitates, 12. Christus primogenitus et unigenitus, 10. Christus pastor quomodo, 12. Christus cur triginta annorum baptizari voluit, 19. Christus ut medicus, non ut iudex veni, 45. Christus quare Elias, Jeremias, Joannes Baptista a quibusdam creditus est, 84, 209. Christus quare adumbrari voluerit gloriam suam, 212. Christus lapis angularis, et cur admirabilis dictus, 256. Christi frater est omnis pauper, 140. Christus se discipulis tradendo immolavit se, 164. Christus cur sponsum, 117, 184. Christi faciem videre, quid, 88. Christus cur Agnus Dei dicitur, 525. Christi pueritii miracula conficta, 525. Christus quomodo horis et temporibus non sit subjectus, 552. Christus non semel ementes et vendentes eiecit, 556. Christus cur non ipse baptizavit, 546. Christus crescere quomodo dicatur, 547. Christus solus sponsum; docentes, pronubi, 526. Christi una hypostasis cum duabus naturis docetur, 542.

Christi adventus prædicatur in libris Moysis, 558.

Christus neque vivus domum propriam habuit, neque mortuus sepulcrum, 757. Christus variis modis vitam nostram lucrari querit, 560. Christus cum nullo indigeret, cur sæpe multa accepit, 562. Christus in nomine Patris quomodo venire intelligatur, 579. Christus attentus et compositus, neque oculis hinc et inde vagari solitus, 582. Christus quod oratione non habeat opus, exemplis ostenditur, 665. Christus est panis vite omnia vivificans, 593. Christus mentiri non potest, nec etiam falli, 698. Christi fratres Joseph filii, 601. Christus se verum hominem probavit, 605. Christus quo tempore anni passus, 650. Christi vox Lazarum suscitantis, et cur ploravit, 665. Christus via ad Patrem, 66. Christi in nomine petendum, 724. Christus dextera Dei, 714. Christus agricola, 714. Christus paracletus, et Spiritus sanctus, dicitur Paulo, 707. Christus mortuus et nudus in pauperibus, 757. Christus post resurrectionem cur se tangi permitit, 765. Christus quomodo post resurrectionem comederit, 765. Christi nomen salutare, 721. Christi mors erat quedam peregrinatio, 249. Christum cur mox vocati discipuli sequebantur, 177.

Christianum mollia gestare non decet, 55. Christiani etiam improbi sunt, et gentiles boni, 546.

Christianismi capita duo, 167. Christianismus quid exigat, 546.

Chrysostomus os aureum, 775.

Cibum a diabolo petentes, 205. Cibum Christi voluntas Dei, 252. Cibum qui percat, quis, 587.
Circumcisio quid, 281.
Cloves num soli Petro sint datæ, et quid significant, 85.
Coactione et vi meliores nos Deus facere non consuevit, 598.
Cœli per Christum aperti, 19. Cœlorum regnum, quid, 47. Cœli virtutes, 85.
Cogere nos Deus noluït : alioquin non rationales, nec liberi fessisset arbitrii, 405.
Cognatorum invidia propria, 601. Cognati qui sint Christi, 189. Cognatos Scriptura fratres vocat, 753.
Cognitio appellatur charitas, 27. Cognitio futurorum solius Dei, 550.
Cognoscere Deum non possumus, nisi prius nos cognoscat, 617.
Coitus carnalis unde, 514.
Colaphizare quid, 155.
Collybiæ quid, 110.
Columba fecunda, 288. Columbæ simplicitas, 19, 48.
Communionem nemo pascitur, nisi anima sanatus, 73.
Communions sacramentum quomodo dictum, 595.
Comparatio pulchra seminantis et metentis, 565.
Compassionis expers in Deo non manet, 98. Compassione carere, bestiale est, 662.
Compelle intrare, cur dixerit Dominus, 598.
Concordia vera quæ dicatur, 96. Concordia non semper bona, 51.
Condemnatio incredulitas est, 545.
Confidens in sapientiam suam non invocat Deum, 53.
Confliteri in Christum quid, 50.
Conjugii separatio quam difficilis, 100. Conjugii quæ amor et cura esse debeat, 417. Conjugii divortium cur Moses tam cito admisit, 416. Conjugii bonum maxime curæ fuit Deo, 100.
Consentientia unumquemque pro judicio judicabit in secundo adventu, 545.
Contendendum non esse cum fratribus propter temporalia, 27.
Contentionem discipulorum de primatu duobus exemplis compescit Christus, 469.
Continere datur iis qui petunt, 101.
Continentiæ commendatio, 24.
Convenire pro congruendi vel coire, 7.
Conversionis spes nulla post mortem, 157.
Cor hominis cognoscere solius Dei est, 597, 725.
Corban quid, 78, 206.
Corbana quid, 154.
Cornu, 282.
Corpus domus animæ, 150. Corpus quod decedit, cadaver dicitur, 201. Corpus Christi Judas non comedit, sed abscondit : et ibidem de Christi corpore plura, 147. Corpus ipsum Domini panis est, qui sanctificatur in altari, 146.
Corpus Christi, anima, et corpore panis suscipiendus, 261. Corpus Christi indivisibile, 752. Corpori necessaria reddenda, 356.
Credens, 235. Credentes, vitam bonam non habentes condemnabuntur, 70. Credens per Evangelium abolevit legem, 177. Credentes, signa subsequuntur, 264. Credens omnis duo lucratur, ut non pereat, et vitam habeat æternam, 544. Credentes tantum inducentur in iudicium rationem reddituri, 545. Credere cupiam, et credere in quempiam differunt, 682. Credere non potest malus, 682. In credentibus videntur opera Spiritus, 720. Credere omnem carnem gloria Dei est, 726. Credentes in Christum non moriuntur, 660. Creditur nulli minus quam et qui multum jurat, 29.
Crucifigere rebelles Romanorum erat mos, 712.
Crux prisca quid, 87, 289. Crucem tollere, 87. Crux pessimorum supplicium, 51, 156. Crucem Christi quis ferat, 157. Crux poculum et baptismus, 228. Crucis tormentum veteribus ignominiosum, 749. Crux, mortificatio affectionum, etc., 484. Crucifixionis Christi hora quæ fuerit, 748. Crux Christi Domini, et regis principatus, 484. Crux et mors auctores gratiæ nobis, 542. Crucis Christi et serpentis exaltati comparatio, 542. Crux et caro gloria Christi, 489, 545.
Culicem excolare, et camelum deglutire quid, 126.
Cultores Dei, qui veri, 640.
Cum occidisset sol, cor Marcus addidit, 179.
Cursus vite nostre ne simus addicti, 588.
Custodia, 165. Custodia apostolorum, 750.

D

Dæmon in homines sævitia, 41. Dæmones usque ad mundi consummationem nobiscum certare sinunt, et cur id, 195. Dæmones famelici et eorum cibus, 187. Dæmoniorum genus cur jejuniis potissimum ejiciatur, 92.

Dæmonibus non credendum etiam vera dicentibus, 178. Dæmones nullam habere potestatem, ne in porcos quidem, 195. Dæmonum tormentum est pelli ab homine, 196. Dæmonium quomodo ejiciatur, 219. Dæmonum catervæ serpentes et scorpiones, 545. Dæmones possunt etiam miracula facere, 552, 550.
Dæmoniacus etiam suis propinquis existimabatur Christus, 188.
Damnatione majore dignus, qui prætextu boni mala committit, 124.
David vetus typus Christi, 4. David sedes quæ, 276. Davidis psalmi pro torcularibus, qui, 601.
Decimarum datio, 451.
Deipara, 517.
Defunctorum spectris non credendum, 421.
Descendere e cœlo, cujus sit, 590. Descendit de cœlo Deus, et ascendit in cœlum ut homo, 597.
Deus an ab aliquo videatur, 690. Deus solus per seipsum jurat, 29. Deus facit virtutes in nobis, 57. Deum quis diligat, 712. Deum plura dare quam petamus, 98. Deo omnia possibilia, 225. Deo omnia opera bona attribuenda, 179, 196. Deus excitat nocte ac die, 192. Deo potius ubique obtemperandum quam nostræ voluntati, 149. Deus vere bonus et bonitatis fons, 224. Dei in nobis regnantis modi duo, 346. Deo opus habemus, et nobis Deus habet opus, 367, 368. Dei vindictis et miserentis appellationes, 596. Deus solus cogitationes et corda cognoscit, 40, 725. Deus quomodo adorandus, 557. Deus quomodo etiam nunc operari dicatur, 572. Deus specie et figura caret, 178. Deus omnibus dat, sed utentes et custodientes ostendunt Dei donum, 598. Deus alius aliis post mortem apparet, 116. Deus quomodo nos exerceat, 681. Deus quomodo iustificet in peccatoribus, 615. Deus peccatores non audit, quid sit, 640. Deus quos exaudiat, quos non, 640. Deum cognoscere non possumus, nisi prius cogniti ab illo, 647. Dei derelictio excommunicatio dicitur, 681.
Dedicatio, 652.
Dii dicuntur homines, 701.
Dextera Dei Christus, 714. Dextera et sinistra quid, 28.
Diaboli requies quæ, 65. Diabolus apud Job Myrmecoleon dicitur, 372. Diaboli potentia demonstratur ex Judæ prævaricatione, 599. Diaboli mala quæ, 626. Diabolus princeps mundi cur dicatur, 709.
Didymus, 761.
Didrachma solvendi consuetudo, 92.
Dies malitia quid, 51. Dies magnus festi, 611. Dies festi quomodo colendi, 469.
Dignus Dei quis, et per quem modum, 356.
Dilectionis species duæ, 562. Dilectio pro fide maxima, 522. Dilectio Dei propter afflictiones non diminuitur, 708. Dilectio omnium mandatorum caput, 715. Dilectio Dei mira erga mundum, 544.
Diligere omnes, perfecti est, 50. Diligens Deum et proximum diligit, 259. Diligere proximum, et invicem, quomodo mandatum novum, 696. Diligere Deum quid sit, 702. Diligentis Christum quantum præmium, 702. Diligere nos non cessavit Christus, 756.
Diluvium et Sodomiticum inundium quid insinuent, 429.
Dionysius Areopagita, 581.
Discipuli Christi sunt, qui se ex justis laboribus nutriunt, 177. Discipulis, dura non injungenda, 44. Discipuli a Christo vocati, unde erat, ut ipsum mox sequerentur, 529.
Discordia doctorum offendit discipulos, 752.
Dispensator duo necessaria, fides et prudentia, 135.
Dispensator quis, 459.
Dissentientes nihil persuadebunt, 753.
Dissensio laudabilis, 656.
Dives Abraham cur in auxilium invocet, et non Lazarum, 419.
Ditior proximo nemo est, qui proximum ut se diligit, 102.
Divitiarum amor, mors, 20. Divitiarum avidi, maxime vite cupidi, 459. Divitias quo pacto Pharisæi venarentur, 206. Divitiæ hominem non damnant, sed earum cura, 525. Divitiarum nostrarum horrea pauperum sunt ventres, 570. Divitiarum nostrarum domus non sumus, 570. Divitiarum multarum, quam paucarum vehementius est vinculum, 102. Divitias non comitatur vite longævitas, nec aliqua quies, 569. Divitiæ, injustitiæ, 415. Divitias terrenas Christus minimum vocat, 414.
Docendi dignitas solius Dei est, 124.
Doctores orbis nihil tam decet quam humilitas et divitiarum contemptus, 47. Doctorem de iaci non oportet, 47. Doctores infirmis sint indulgentes, nec dura injungant, 44. Doctores etiam vite corrupte non contemnendi,

dummodo vere et bene doceant, 123. Doctor et princeps malus, non sinens suos in bono proficere, quid lucretur, 124. Doctores mali quam perniciosi, 125. Doctor, quia docet, facere debet, 202, 563. Doctoris sermo nullus firmus, nisi prius factorem se declaret, 481. Doctor constitui quis debeat, 526.

Doctrina mala et corrupta vita hominem perdunt, 121. Doctrina aptum omne tempus, 527. Doctrinam Domini quis teneat, 627.

Dogmatum rectorum servatio est sanctificatio, 752.

Dominica dies, 490.

Domus quandoque pro generatione ponitur in Scriptura, 392. Domum Christus non habuit, 737.

Dona Dei quando removeantur a nobis, 99. Dona praesentia futuris non conferenda, 158.

Donec, quid significet in Scripturis, 9. *Donec veniam*, quomodo exponendum, 772. *Donec* perpetuitatis vox, 10, 98.

Dositheus, 129.

Duo meliores sunt quam unus, 199.

Duodecim discipuli quare, 46.

Dura discipulis non injungenda, 44.

E

Ebrietas sancta, qua Paulus, David et Deus ipse ex hoc mundo excesserunt, 409.

Ecclesiae gentilis typus est mulier Chananaea, 80. Ecclesia quomodo super Petrum aedificata, 85. Ecclesia domus Paracleti, 182. Ecclesiastica dispensantes, multas measas numerorum habent, 252. Ecclesia mirabilis, 256. Ecclesiae praesides mali arguuntur, 578. Ecclesia omnes sumus, singuli membra, Christus vero caput, 667.

Eclipsis in morte Christi innaturalis, 159.

Electio Dei voluntatem nostram non cogit, 599. Electio fit a Deo, qua adhortatur ad bonum, et bonitatem importitur, in mente autem nostra et voluntate situm est salvari, et e diverso, 599.

Electos fieri in qua potestate sit, 117.

Eleemosyna janua prima charitatis deservientis, 561.

Elias posterioris adventus praecursor, ut Joannes prioris, 51. Elias adventus, 216. Elias et Moses cur cum Christo apparent, 215.

Elegit Deus quos postea propter eorum malitiam deserit, 690.

Elizabeth, 271. Elizabeth, una filiarum Aaron, 277.

Embryo, 514.

Encenia quae et quo die celebrata, 651.

Episcopi munus quale, 286. Episcopos non in uno loco et segetes esse oportere, sed circumire et multis prodesse, 119.

Et pro enim, 278, 529.

Et Petro, cur additum apud Marcum, 262.

Evangelia cur conscripta... In praefatione Matth. Evangelium quid... Ibidem. Evangelia cur quatuor... *ibid.* Evangelium lux, 21. Evangelium Marci ubi et quando scriptum. In praefatione Evang. Marci. Evangelica vita regum Dei, 277. Evangelium Egyptiorum, et duodecim... In praefatione Evang. Lucae. Evangelicus sermo vino comparatur, lex aquis, 554. Evangelice legis excellentia, 554. Evangelice legis et veteris promissionum diversitas, 544.

Evangelistarum concordia... In praefatione Evang. Matth. Super evangelistas quorundam sententia, 166. Evangelistae in praecipuis nequaquam discordant, 255. Evangelistae pauca ex multis scripserunt 602. Evangelistas omnes unus spiritus movit... In praefatione Evang. Joan. Evangelistarum concordia de hora crucifixionis Christi, 748.

Eunomius confutatur, unam eandemque Patris et Filii potentiam et operationem negans, 575. Item Spiritum servum effutens, 541.

Eunuchorum differentia, 101.

Eutyche deliramentum, Christum juxta apparentiam hominem apparuisse asserentis, 516.

Excecatio est Dei relictio, 681.

Excecatio miserius nihil, 469.

Excutere pulverem, quid, 48.

F

Faciem Christi quis dicatur videre, 90. Faciem obscurare quid, 52.

Fatae virgines, 156.

Feriae quartae jejunium, 246.

Fermentum Phariseorum quid, 363.

Festa Judaeorum tria, 600. Festos dies colere, quid sit, 569. Festi magnus dies, 611.

Ficus quid, et cur a Domino execrata, 252. Ficus arefacta typus Synagoga Judaicae, 112, 25. Ficus Judaeorum generatio, 585.

Fidelis et prudens est rarus, 135. Fidelis vere non est, qui immundus est vita, 543. Fidelis in Christo esse videtur, quatenus credit, 710.

Fides sola sine operibus non justificat, 57, 376. Fides omnia perficit, 54, 45. Fidei Christus miracula sua ascribit, 218. Fides infirma facile labitur, 76. Fides et prudentia ab omni dispensatore exiguntur, 155. Fidem Chananaea Dominus ut manifestet, non statim exaudit, 207. Fides nudata operibus in tormentorum majorem occasionem cedit, 119. Fides indubitata in sumptione sacramenti corporis retinenda, 595. Fidei et credulitatis virtus quanta, 710. Fides orationis basis, 453. Fides sola non efficit filium Dei, neque salvat, 710. Fides frigida et imperfecta non est fides, 566. Fides sine operibus mortua est, et e diverso, 588. Fides diligens dux ad omnem operationem, *ibid.* Fides in Christum est opus perfectum, sanctum, et se habentem sanctificans, 588. Fides Dei donum maximum et praeracissimum, 590. Fides illorum qui, visis signis, subito crediderunt, 609. Fides recta ex Scripturis, 611. Fide in Christum sumus liberi, et non ultra servi, 623. Fides in futuro saeculo non erit, 654: Fidei est recipere invisa, 765.

Filius ejusdem cum Patre substantia, 716. Filius etiam mittit Spiritum sanctum, 716. Filius quomodo sit in Patre, et rursus Pater in Filio, 698. Filius verax et non mendax Deus Christus est, 727. Filius Christus quomodo a Patre audiri dicatur, 714. Filii et Patris eadem potestas, et operatio, et scientia, 576, 698. Filium Dei videre, homini requies maxima, 753.

Filiis ob parentum vitia non erubescendum, 6. Filii regni Judaei, 39. Filii thalami qui, 184. Filii et filiae appellatio in Scripturis, 44. Filius hominis, 510. Filii Dei quare dicamur, 515. Filii Dei sunt audientes verbum Dei, 626. Filii patrum peccatorum sectatores plerumque ferunt poenas, 652.

Fimbriam vestimenti Christi tangere, 77.

Finem habitura sunt omnia prospera et acerba, 168. Finem in memoria habere oportet, 245.

Fortis quis, et quae vasa ejus, 188.

Fratris defuncti absque liberis uxorem ducere licitum, 75.

Fructum ferre semper oportet, 17. Fructum afferens quis dicatur, 711.

Fur est, Scripturis non recte utens, 614.

Furiosus etiam a suis existimabatur Christus, 188.

Futurorum cognitionem solus Deus habet, 350, 271.

G

Gabriel quid, 277. Galilaea gentium terra, 15. Galilaei seditiosi, 480.

Gastrimargia modus occultans lucem, 192.

Gaza et gazophylacium, 78, 240.

Gaudium bonis contumelias et aspera pro Christo pati, 722.

Gehenna quid et unde, 50.

Generationis divinae et carnalis comparatio, 514. Generationes quatuordecim quomodo, ubi tantum tredecim personae, 7. Generationem quomodo Scriptura nominare solet, 244.

Generis humilitas despecta, 199. Generis utilitas nulla, nisi adsint boni mores, 189.

Gentiles etiam inter se dissidebant et tumultuabantur, 118.

Genealogia Christi quare exordiat ab Abraham, 4. Genealogia Joseph, et non Mariae quare ponitur, 6.

Gladis est sermo fidei, 51. Gladis omnino non utendum, 151.

Gloria Dei quae sit, 498, 712. Glorie inanis morbus apostolos invasit, 95. Glorie vanae seclatorum servus est et ignominiosus, 682. Gloriam si sequeris, non invenies; si fugeris, sequetur, 185. Gloria a Christo data apostolis, multiplex, et quae maxima, 753. Gloria justorum maxima. Filium Dei videre, 753. Gloria Christi crux et caro, 612. Glorificari Christum quid, 757.

Graeci etiam Hierosolymam adibant Deum adoraturi, 674. Gratia et meritum differentia. In praefatione Evang. Matth. Gratia etiam per indignos efficit, 37. Gratia Dei omnes vocati tam boni quam mali, 118. Gratiae Deo agendae ante cibum et post semper, 147, 250. *Gratiosa* et *gratia plena* distare quamprimum, 275. Gratia Spiritus sancti aqua viva, 554.

Gratitudinis exemplar Christus, 85.

Gregorius Theologus, 52.

H

Haeretici vafri et blandiloqui, 56. Haereticos non statim Deus exuri et bello consumi vult, 68.

Hebraica Christus in honore usque ad mortem habuit, 259.

Hebraei Scripturam sua malitia depravarunt, 9.
Herodes quis et unde, 10. Herodis amara mors, 15.
Herodes cur Christus creditus a quibusdam, 186. Herodes Joannis occisor, 200. Herodes quare Jesum videre gavisus sit, 481.

Herodiani qui, 186, 211.
Herodias an Philippo vivente ab Herode ducta, 201.
Hiatus quid, 419.

Hierosolymorum bellum et desolatio, quando, 242.
Hierosolyma terra malitiae, 222. Hierosolymitana sedes Jacobo minori tradita, 253.

Hoc est corpus meum quomodo intelligendum, 249.

Hodie et cras, quid, 591.

Homickium et mendacium maxime propria mala diaboli, 625.

Homo omnis omnium naturae particeps, 348. Hominum infirmitas duplex, 388. Homo tricesimo anno probus vel improbus cognoscitur, quia haec aetas perfecta est, 19.
Hominum tres sunt ordines, 595. Hominis propositum nihil absque Dei subsidio, 472. Homo est animal suapte natura veribile, 600. Hominis requies maxima quae, 753.

Honore pauci apud suos afficiuntur, 564. Honores ambire et dignitates gentium est, 229.

Hosanna quid, 110, 231, 672.

Hospitales esse debemus, etiamsi pauca possidentes, 74.

Hospitalitatis commendatio, 154. Hospitalitas quatenus veneranda, 352.

Humano generi duo dominantur, 543. Humanae naturae quae sunt in Christo, divinae tribuuntur, 544.

Humilis injuria afflictiens maximis suppliciis obnoxii, 94.

Humiliari discipulorum est, 107. Humiliari, opus Dei, 686. Humiliari quid sit, 595. Humiliari et superbiere quorum sit, 6-6.

Humilitatis lex quo loco praecipitur, 685. Humilitas Christi, 684.

Hydris lapideae, 533.

Hypocritae qui sint et quibus comparentur, 51. Hypocritae magni coram hominibus, 275. Hypocrisis malum quale, 565.

Hypostasis una in Christo cum duabus naturis, 542. Hypostasis differunt Pater et Filius, 633.

I

Idololatria per sextum virum mulieris Samaritanae intelligitur, 661.

Ignem Deus non hominibus, sed demonibus paravit, nos autem in illum nos conjicimus, 140. Ignis inextinguibilis gehennae, 18, 221.

Ignobilitas et obscuritas hominum Deo non displicet, nec etiam nobilitas placet, 262.

Immisericors raptor est, 141.

Immundi spiritus, 178. Immundus non vere fidelis, 545.

Impii in iudicium non resurgent, 545.

Improbi cur hic in prosperitate plerumque vivant, 570.

Impudens quis maxime dicatur, 452.

Incarnationis Christi unigeniti opus sanctificare naturam nostram, 727.

Incredulitas locum dat diabolo hominis invadendi, 91. Incredulitatis poena, 274. Incredulitas condemnatio est, 545.

Incredulus Spiritus arguet, 19, 719. Incredulis mysteria non prodenda, et quare, 55. Increduli omnes male dicti, 545. Incredulorum verba, *Quomodo*, et *Quare hoc*, 544. Incredulos in iudicium non resurrecturos, quomodo intelligendum, 545.

Indociles erga non austeriores esse non decet, 209.

Infernus quid, 419.

Infidelitatis origo, sed non sola, 580.

Infidum baptizare impossibile, 620.

Inimicos quomodo ulciscamur, 627. Inimicorum dilectio, virtutum vertex, 50.

Injuria affecti etiam non sacerdotes, ligant injuriosos, 96. Injuria afficiens, publicanos et ingratos, 96.

Injustorum poena indesinens, 141.

Intelligens quid, 526.

Intercessio sanctorum quatenus, 80.

Inter nos mulierum, quomodo a quibusdam intelligatur, 519.

Interitus nostri duae sunt causae, 121.

Interpres verus Scripturae Christi faciem videt, 90.

Interrogantibus maligne non esse respondendum, 115. Invidia quaeque obscurat bona, 199. Invidiae Judaeorum comparatio, 604.

Invidis bona nostra occultanda, 550.

Iota, et apex, quid, 26.

Ira quae justa, 27.

Ira, mala bestia, 457.

Irreprehensibiles qui, 271.

Isaac nativitas, 514.

Isaac typus Christi, 750.

Isaiae testimonium de Virginis partu contra Judaeos, 9.

Iscariotes ab Iscara pago, 143.

Israelitae qui sint, 550.

J

Jacob prophetia falso ab Herodianis interpretata, 186. Jacobus, Hierosolymorum episcopus, una veste per omnem vitam usus, 253. Jacobum Herodes occidit, 107.

Jejunium, contra tentationes armatura, 19. Jejunii tempus, 43. Jejunii virtus in demoniacis curandis, 219. Jejunamus quartis feriis, 246. Jejunandum quibus, 219.

Jeremias puer in prophetiam assumptus, 84.

Jesus Salvator et Deus, 8. Jesus omnibus condescendit, ut omnes lucrificet, 54, 59. Jesus quomodo videre possumus, 90. Jesus unde Nazarenus, 550.

Joannes cur missus, 16. Joannes mediator veteris et novi testamenti, 16. Joannes, quia purus homo, affectiones sine corporis castigatione vincere non potuit, 45.

Joannes cur miserit interrogatum, *Tu quis es*? 52, 518. Joannes cur angelus dictus, et non arundo, 55, 174. Joannes in Sebaste sepellitur, 75. Joannis vita fuit irreprehensibilis, 115. Joannes ultimus prophetarum, initium novi testamenti, 174. Joannes cur puer in desertum abiit, 284.

Joannis mors cur accelerata, et de ea Theophylacti opinio, 547. Joannes quare lucerna ardens, 577. Joannes evangelista quando et ubi Evangelium scripsit. In praefatione Evang. Joan. Joannes Matthaei Evangelii Hebraei in Graecum interpres, in praefatione Evang. Math. Joannis leonina facies, cur. In praefatione Evang. Marci. Joannes contemplativus, 177. Joannes quid, 281. Joannes illitteratus totus quae nullus evangelistarum intonare ausus fuit, non docuit. In praefatione Evangelii Joannis.

Joannes cur dixerit: *In principio erat Verbum*, et non potius, *In principio erat Filius*, 505. Joannes a Christo dilectus, 88. Joannes cur in sinu Domini recubuerit, 692. Joannes ab omni fastu alienus, 772. Joannem evangelistam Trajanus condemnavit, 107. Joannes a Christo ad scribendum motus, 775.

Job ad opprobria pessime se habuit, 26. Jonae signum quoddam, 539.

Joseph an justus volens dimittere Mariam, 7. Joseph ex Cleophae fratris uxore sex liberos habuit, 71, 161. Joseph liberi matris Jesu privigni sunt, 161, 260. Joseph quomodo Matthaei filius Jacob, Lucae vero filius Eli, 297. Joseph Arimatheus, 261. Joseph historicus, 151.

Judas confessio dicitur, 587, 665. Judae duo, 143. Judas Iscariotes, 46, 143. Judam Christus omni studio revocare natus, 150. Judae Iscariotae mors, 151. Judas quare in apostolum assumptus sit, quid significet, 187. Judas non semper malus fuit, sed aliquando sanctae voluntatis, 600. Judae cur loculorum concredita dispensatio, 671. Judas avarus, fur et sacrilegus, 670. Judam primum abluisse videtur Christus, 686.

Judaea confessio et Judaeus confitens, 158. Judaei quare Christum non in die festo occidendum putant, 142. Judaicum quidquid est post Christum, malum est. 20. Judaeorum morositas, 54. Judaeorum inhumanitas erga uxores, 222. Judaeorum mores in dilacerandis tunicis, 254. Judaeorum perditiones duae, 453. Judaei corporalem, Samaritani localem cultum offerunt Deo, 556. Judaeorum frequens ablutio, 553. Judaeorum negligentia plurimi desiderantur libri ex sacris, 15. Judaei unum vincium quomodo dimittere consueverint, 744. Judaei quomodo Romanis traditi 750. Judaei multa absque legis praeepto faciebant, 745.

Jubileus annus, 650.

Judex non dona, sed opera excipiat, et judicabit, 87. Iudicio non contendendum, 29. Iudicium sequitur misericordia, hanc fides, 126. Iudicii diem Filius novit, 133. Iudicium in secundo adventu, aut uniuscujusque conscientia, 545. Iudicium Filio dedit Pater, non quod filius hominis, sed quod Deus sit, 683.

Jugum Christi quid, 56. Julianus Apostata, 226.

Jurare in lege evangelica omnino malum esse, 29. Juranti frequenter minus credendum, 29.

Juramentum non semper servandum, 75.

Justi quomodo possideant terram, 25. Justorum animae in manu Dei, 41.

Justitia est omnis virtus, 26. Justitia cum superbia hominem facit infimum, 453.

Justificationes quae, 271.

Justificatur quomodo Deus in peccatoribus, 655.

L

Laborantes qui sunt, 56.

Laboribus justis se nutriendos veri discipuli Christi erunt, 177. Laboribus non semper intendendum, 202.

Lacrymae fons Jacob dicuntur, 561.

Lamech, 127, 362.
 Lampas animæ datur, 136.
 Lapis angularis quis, 256.
 Latrones figura duorum populorum, 159, 238. Latronis judicia, 644.
 Lavari debemus, ut digne corpori Christi communicemus, 687.
 Lazari et divitis avari enarratio, non historia, sed parabola, 417. Lazarum suscitantis Christi vox, 665.
 Lectioni vacandum in Sabbato, 185.
 Legio quid, 151.
 Leones in Samariam immissi, 536.
 Lex Dei plantatio est, adeoque non est eradicata, 79.
 Legem quomodo Christus implevisse dicatur, 18. Lex juxta spiritum intelligenda, 79. Lex Christi Eliæ præstat vitæ, 540. Legem Dei docentes, etsi non faciant, audire oportet, 122. Leges tres nobis dedit Deus et varias, 586, 554. Lex naturæ in cordibus hominum scripta, 512. A lege nihil exiit quin fiat, 4/6. Lex imperfectis imperfecte locuta, ibid. Legis cessatio quando, 562. Legi per Christum nihil derogatum, 417. Lex Mosi peccata reprehendit, poenæque nulli parcens infert, 544. Legem servantibus longitudo dierum promittitur; Evangelium autem custodientibus vita æterna, 544. Legis finis quomodo Christus, 562. Lex et propheta voluntatem Dei, id est salutem perficere non potuerunt, 562. Lex omnis Scriptura, 652. Lex non soli libri Mosi dicuntur, 716.
 Lepra, morbus immedicabilis, 503.
 Leprosus cur Christus tangit, 180. Leprosi mundatis cur injunctum a Domino ut se sacerdotibus ostenderent, 426. Leprosi decem quos designat, 426.
 Levi tribus consecratio, 92.
 Leviathan, 91.
 Libertas spiritus, 285.
 Liberum arbitrium ostendit Christus, dicens, *Si quis vult*, 86, 690. Liberum arbitrium, 405, 452. Liberum arbitrium extenuatur, 592.
 Ligatio et solutio quatenus, 85.
 Ligatis manibus et pedibus projicere, quomodo intelligendum, 118.
 Locustæ quæ, 16. Locustarum natura, 175.
 Longanimitas a Christo docetur, 114.
 Lotio pedum quid significet, 690.
 Lucæ vitulus datur, in præfatione Evangelii, Marc.
 Lugere quædam juveni species est, 94.
 Lunatici demoniaci sunt, 22.
 Lux mundi apostoli, 25.

M

Macedoniani Spiritum sanctum creaturam esse ostendere conantes, et his quæ facta sunt annuerantes, confutantur, 510. Macedoniani, Spiritus gloriam extenuantes, et Filii servum asserentes, refutantur, 541.
 Macedonius confutatur, alterius substantiæ esse Spiritum et minorem Filio asserens, 702.
 Magdalene tres, 145, 246.
 Magi qui et quare veniunt, 10. Babylonii fuere, 14.
 Magister an quis vocari possit, 124.
 Magnæ comparatio cum Patre nos trahente ad se, 592.
 Malum effugere, non sufficere, sed fructus virtutis faciendus, 17. Mali a sacramentis abarcendi, 146. Malorum consuetudo dimittenda, 28. Mali non sunt a natura, nec a Deo, 63. Malum prætextu boni faciens, majori damnatione dignus, 124. Mala omnia Satan infert humanæ naturæ Deo permittente, 586. Mala et nascuntur et crescunt, 600.
 Maltia sibi non constat, 746.
 Mandare Patrem Filio, quomodo intelligendum, 684.
 Mandata Dei de mutuo amore tractant, 239. Mandata Christi, jugum leve, 56. Mandatorum caput dilectio, 715.
 Manere in Christo, quid, 711. Manere in una domo, cur jubeantur apostoli, 200.
 Manichæi, Christus corpus in Jordane deposuisse asserentes, confutantur, 19. Manichæi liberum arbitrium negantes, confutantur, 579. Manichæus refellitur, 79. Manichæorum mira improbitas, panem omnemque creaturam a Deo malo factam asserentium, 582. Manichæi confutantur, malos nos esse a natura negantes, 529. Manichæi confutantur, impossibilem esse vitæ mutationem asserentes, 470. Manichæi confutantur, Christum secundum apparentiam tantum incarnatum asserentes, 516. Manichæorum error, veterem legem a malo opifice conditam, 542. Manichæorum error, Vetus Testamentum a Deo non esse, nec prophetas a Deo missos, refellitur, 645.
 Manifeste licet peccans, non condemnandus, nisi redargatur peccans, 118.
 Manna Hebræorum, 20. Manna quid interpretetur, 579. Mannam figuram est unigenitus Filius Dei homo factus, 589.

Mansuetudo non ubique bona, 81.
 Manus, operativa virtus, 186. Manus Christi, potestas, 651.
 Marcelli error, Christum e cælo cum corpore descendisse, 597.
 Marcionis error, Vetus Testamentum a Novo tanquam malum abalienans, 512.
 Marcus, Petri discipulus, alias Joannes dictus, quando Evangelium scripsit. In præfatione Evang. Marci. Marcus cur Petri nomen amputantis auriculam, subiacet, 252.
 Margaria, ut nascatur, 70.
 Maria quomodo desponsatur, 7. Maria ante et post partum virgo, et nunquam a Joseph cognita, 9. Maria, mater Jesu, noverca dicitur filiorum Joseph, 290, 751.
 Maria e qua tribu et quid, 217. Maria domum revertitur, parturiente Elizabeth, 280. Maria Jacobi Deipara dicitur, 491.
 Mariæ ungentes Jesum tres, 521.
 Maria Magdalene, soror Lazari, meretrix non fuit, 246. Maria Magdalene quare conversa retrorsum, 761.
 Martha virtutem practicam, Maria contemplativam significat, 552. Martha non quam oportuit in Christum fidem habebat, 659.
 Massaliani hæretici otio dediti confutantur, 587.
 Matthæi conversio quando, 45. Matthæus cur faciem hominis gerit. In præfatione Evang. Marci. Matthæus binominis, 183.
 Matrimonii difficultas, 101.
 Media nocte Domini adventus futurus, 136.
 Mediatore Christo an et quomodo opus habeamus, 725.
 Mel agreste quod, 16.
 Mendacium libertatis carentia, et humiliatus sermo sequitur, 640. Mendacii pater diabolus, 626.
 Mendacem Deum facit, qui non credit Verbo, 549.
 Mens lampas est virtutibusque accenditur, 136.
 Mensarii in sacris Litteris qui intelligantur, 252.
 Meretrices et publicani quomodo et quantum sacerdotibus et monachis meliores, 115.
 Merstonis triax symbolum, 540.
 Messis et operarii, 46. Messis quid, 195.
 Migratio in Babylonem quid, 6.
 Militare genus tumultibus et conviciis gaudet, 157.
 Militaris ordo, auri maucipium, 735.
 Minima mandata quæ, 26. Minimus in regno cælorum, ibid.
 Miracula demones facere possunt, et fecerunt, 532.
 Miracula cur, Christo adhuc vivo, apostoli permitti sunt facere, 47. Miracula sua Christus fidei tribuit, 218. Miracula pueritiæ Christi condita, 525. Miraculis quæ sunt, majora sunt quam quæ per naturam, 533. Miraculo protestantur Judæi, ut excusationem non habeant, 756.
 Misericordia in quibus est, 24. Misericordia Christi in arefatione arboris fici ostenditur, 111. Misericordia facienda sensibilibus et spiritualiter, 142. Misericordia Deo gratior quam decime, 125. Misericordia prævenit, 264. Misericordia Christi ad eos qui sunt mortui etiam perfluit, 282.
 Mystera quibus nosse datum, 191. Mystera occultanda inter impios et inobedientes, 55.
 Mystica traditur Dominus, solitaria petere solebat, 581, 753.
 Mites qui, 25.
 Modius occultans lucem quid, 192.
 Mo-chia et scortatio differunt, 28.
 Mollia gestare non decet Christianum, 53.
 Monasticem professis vae qui ad mundana regrediuntur, 40.
 Mons superba mens, 235.
 Morbi, milites et ultores Dei, 59. Morbos difficiliore plerumque a peccatis oriri, 40. Morbi initium facile curatur, 538.
 Mori (non) fideles dicuntur propter resurrectionis spem, 657. Mori pro veritate gloria Dei, 676.
 Mors nostra, Christo somnus, 657. Mors præter naturam ingressa, 149. Mortem cur homines timent, 148. Mors Christi sanctificatio nostra, 160. Mors Christi quasi quædam peregrinatio, 249. Mors Christi non quasi communis, 610. Mortem prædicare non est humanum, 610. Mortis nostræ tempus cur ignotum nobis esse Deus voluit, 154. Mortem erga omnes insuaviter affecti sumus, 231. Mors Christi non corruptio, sed translatio, 635.
 Mortem quomodo et an Christus timeat, 149.
 Mos loquentium non intelligentibus, 475.
 Moses et Elias in transfiguratione Christi cur visi, 215.
 Muliebris constantia ac fides, 754.
 Mulieres ungentes Dominum quot fuerint, 145. Mulieres sanctæ improbos pepererunt, 278. Mulieres infirmas a Christi comitatu non prohibet, 260. Mulieres, genus

damnatum et maledictum, 161.

Mundo corde qui, 24.

Mundi nomine Judei nonnunquam veniunt, 754. Mundi quando apostoli fuerunt, 688. Mundi consummatio, fur, 174. Mundus quid, 688. Ex mundo esse et non esse quid sit, 619. Mundi princeps quis intelligendus, et cujus mundi, 709.

Motuum quid, 50.

N

Nardus pistica quid, 246.

Natura legem perficere non potuit, 18. Naturas ferarum sequentibus Deus erit panthera, ursus, leo, 117. Naturam humanam transcendentia querere non debemus, 251. Naturæ lex in cordibus hominum scripta, 512. Natura humana vertibilis, 600. Naturam qui observat, non recipit quæ sunt super naturam, 597. Natura et ratio lex dicitur naturalis, 512. Naturam juxta vivere animalis hominis est, 597.

Naturæ duæ in Christo, 609. Naturæ humanæ quæ sunt, vicissim tribuuntur divinæ in Christo, et contra, 544.

Navis. In navem Christum suscipere quid, 586.

Nazareus quid interpretur, 16. Nazarenorum insipientia, 71.

Nazareth quid, 277.

Necessarii contenti debemus esse, 10.

Necessitas corporis inevitabilis per Cæsarem significatur, 256. Necessitatem nulli infert Deus, 513.

Negotiatio latrocinium est, 592.

Negotiatorum genus avarum et lucri cupidissimum, 117.

Neophytus ad summa observanda non cogendus, 145.

Nephtelim, 21.

Nestorii error, alium esse Filium Dei, et Mariæ, 586. Nestorii error, quod in puro homine habitet Filius Dei, 516. Nestorii error, Christum crescere secundum profectum virtutis, 518. Nestorii error, negantis Christum esse naturæ substantique Filium Dei, et Deum, et creaturam asserentis, 655. Nestorii error, asserentis, Christum post resurrectionem tandem Dificationem contigisse, et non e caelo, 590.

Nicodemus non perfecte credidit, 559.

Nobilitatis auctoritas, 92.

Nocte vacandum orationi ob majorem quietem animi, 75.

Noe irrisus in arca præparatione, 131.

Nomine Christi petendum, 721.

Non posse, pro non velle, 625, 680.

Nos nostræ potestatis non sumus, 29.

Novatianorum hæresis, post baptismum et communione peccantem non suscipiendum, 235.

Nuptiæ virtutibus non obsunt, 40. Nuptiæ auxilium vitæ mortalis, 456. Nuptiarum mos, 526.

O

Obedientes pueri qui sint, 114.

Obediendum Deo in internis, in externis potestati, 119.

Obedientia duplex, 166.

Obscurus cur Christus sæpe locutus sit, 562.

Obumbrare, 276.

Occidere seipsum diabolicum est, 619. Occisus Christus, quando pati voluit, 149.

Oculus malus, 206.

Offendicula quæ, 94.

Offendere insipientem quando liceat, 94.

Offense ex corde remittendæ, 99.

Oleum, eleemosyna, 35. Oleum sacrum unde, 200.

Omnis pro multis, 49.

Onus Christi leve, 50.

Operariis multis opus, 512.

Opera nostra nos maxime benedicunt, 47. Opera bona non habentes excluduntur a regno, 141. Opus perfectum fides in Christum, 588. Operum malorum judicium erit etiam in credente, 545. Opera sine fide mortua sunt, et diversa, 588. Opera bona cum fide exiguuntur, 218.

Operari post mortem non licet, 118. Operari unicuique quod vult, permittit Deus, 690. Operari oportet eum qui Christum sequitur, 587.

Operatio primum, deinde contemplatio, 575. Operationes tres una cum tribus Ecclesiæ ordinibus primum a Dionysio assignatæ, 445. Operatio eadem Patris et Filii eadem potentiam arguit, 576. Operatio bona conservat fidem, 588. Operatio aliud, aliud sollicitudo, 688. Operationes Spiritus in quibus apparent, 720.

Oportet non necessitatis semper, sed et eventus significatum est, 618.

Opprobria ferre maximum et gratissimum esse, 24.

Opus Dei quid, 588.

Orandum quare et unde, 51. Orandum in ecclesia, 51. Orandum sine intermissione, 251. Non orat Deum, qui noxia petit, 721.

Orationi nocte potissimum vacandum, 75. Orationes quietem requirunt, 201. Orationis fundamentum, fides 453. Oratio quod Christus opus non habeat, exemplis ostenditur, 665.

Ordines tres suscipiunt et servantium verbum Dei, 191. Ordines tres ad Joannem accedentes, 294. Ordines hominum tres, 395. Ordo et modestia inter discipulos, qualis, 674.

Ordinatus propter aurum, a Deo depositus est, 255. Ordinaturis orandum, 187.

Origenes suppliciorum finem asserens, refutatur, 141. 214. Ejus de Thoma somnium, 638.

Ornatus Christiano homini negligendus, 34.

Otiositas omnem malitiam docuit, 587.

P

Pacifici qui, 24. Pacificum esse oportet Christianum, 21.

Palestina inaquosa, 555.

Palea quis, 295.

Pallium quid, 29.

Palmae, 542. Palma victoribus tributa, 673.

Panes in Dominicum corpus vertuntur, 128. Panis in altari non figura est, sed ipsum corpus et caro Christi, 123. Panes propositionis, 57, 509. Panis, piscis, ovum a Deo roganda, 335.

Parabola non per omnia servatur, 725. Parabola et ejus partes quatenus inquirendæ et assumendæ, itaque credendum, 412.

Parabolice cur Christus loqui soleat, 65, 521.

Parentes. Propter parentes non erubescendum, 6.

Parentes et uxor quomodo, et quando relinquendi, 177, 226. Parentum cura usque ad extremum spiritum habenda, 755. Parentibus obediendum, modo non obstant pietatis, 755.

Partus comparatio quam apta, 722.

Parvarum rerum magnas nonnunquam esse affectiones, 105.

Pascha cur et quando Christus perfecit, 143. Pascha Christus legitime edebat, Judei non, 152. Paschæ festum quid, 600.

Pasci ab aliis, grave non putandum, 554.

Passionem suam Christus ob duas causas prædicit, 440. Passio Christi an ploranda, 708.

Pastoris indicia, 644.

Patris et Filii voluntas una, potestas, judicium, operatio, scientia, substantia, 576, 698. Pater Christi et Pater noster quomodo Deus dicatur, 762. Pater absque mediatore amat nos, 724. Pater quod solus verus Deus dicatur, Filio quoque convenire, 727. Pater carnalis nativitas auctor non est, sed cooperativus et minister Dei, 124.

Patientiam per tentationes in nobis probat Deus, 204.

Patria (in) contemptus prophetarum, 199.

Pauca licet possidens, misericordiam tamen exerceat, 74.

Pauli Samosatani error, Christum tunc primum substituisse nugantis, quando ex Maria natus esset, 521.

Pauperes spiritu qui, 25. Pauper omnis frater Christi, 140. Pauperes non omnes salvandi, 457.

Paupertas non est erubescenda, 562. Paupertas Christi propter nos, 340.

Pax apud solos dignos manet, 47. Pax non omnis bona, 581. Pax mundi stulta, 707.

Peccatores privatim arguendi, 95.

Peccatores Deus non audit, quomodo intelligendum, 640.

Peccatum in Spiritum sanctum quomodo irremissibile, 61. Peccata remittere solius Dei est, 254. Peccata proximorum ut nostra iugenda, 25. Peccatum umbra mortis, 284. Peccatum quid, 225. Peccata secunda graviorem poenam patientur, 65.

Pecunie visco tenaciores, 438. Pecunias habens, an salvetur, 438. Pecunie amor ubique taxatur, 438.

Pejorare plerumque melius quam ob juramentum quid impium facere, 75, 201.

Pentecoste quid, 601.

Peregre proficiscens, Christus, 114, 157.

Periculis temere se injicere, diabolicum esse, 49. Perjurium quando fieri licet, quando non, 73, 201.

Persecutionem non soli martyres patiuntur, 24.

Perseverandum in orationibus, ut votorum compotes fiamus, 207.

Pestilentia, fames, bellum non aliunde quam a Deo, 129.

Petendum in nomine Christi, 724.

Petri charitas in Christum, 76. Petrum bene loquentem, beatum, male autem, Satanam Christum dicit, 86.

Petri negatio quomodo se habet, et quare scripta, 253, 757. Petro non soli claves datæ, 85. Petrus cur in monte manendum suadet, 556. Petrus penitentiae exemplar, 471. Petrus labi permissus ob temeritatem, 255, 478.

Petrum insipientem quidam excusant, 478. Super Pe-

trum quomodo fiat ædificatio Ecclesiæ, 86. Petrus Christum hospitio excipit, 59. Petrus cur gladio percussit, 757. Petrus tyrum gerit episcopi, 772. Petrus præest orbi, 772. Petrus practica, 760.
Phares et Zares mysterium, 3.
Phariseus quid interpretatur, 17. Pharisei tam inimici Christi quam diabolus, 59. Pharisei cæci et cæcorum duces, 125. Phariseorum lepra quo unguento sananda, 145. Phariseorum doctrina cur fermentum, 83. Phariseorum questio de libello repudii, 222. Pharisei et legisperiti differunt, 562. Pharisæica disciplina quomodo damnatur, 259. Pharisei omnis malitiæ receptacula sunt, 286. Phariseus quis, 508. Cur cum Phariseis et malis manducat Dominus, 560. Pharisei scandalorum auctores, 422. Phariseorum vulpini mores, 591. Phariseorum improbitas erga simplices, 457.
Phylacteria super manum et sinistram quid significant, 125.
Philippus in lege Mosi doctus, 529.
Philosophia nostra verbo et opere constat, 535.
Photini error, Christum tunc primum substituisse dicentis, quando nasceretur ex Maria, 512.
Pietatem promittens, et non faciens, hypocrita est, 126. Pietas præferenda impiis parentibus, 541.
Pilatus unde Pontius dicitur, 151. Pilatus mollis et ambitiosus, 749. Christum dimittere cupit, 256.
Pinnaculum templi, 20.
Pluvia et sol quid, 50.
Pœnitentia secundum baptismum, 65. Post pœnitentiam remissio peccatorum per Christum, 55. Pœnitentia valde laboriosa, 65. Pœnitendi tempus post vitam nullum esse, et operandi, 157. Pœnitentiæ fructus, 294.
Pompæ Romæ quibus cordi sunt, 605.
Pontificum peccatum, 559. Pontificum quorundam sanctitas, 155. Pontificem solum unum Judæis lex admitteret, 142, 255. Pontificum arma qualia, 150. Pontifices spiritualia vendentes tanguntur, 255. Pontifices invidiæ et philitiæ mancipia, 125. Pontificatus a Romanis emebatur, 255. Pontifices collybistæ, 556.
Porcina vita quæ, 42.
Porci sursum nunquam spectantes, 406. Porci grunulus ut compescatur, 406.
Porphyrii Evangelium Dei subvertere conantis sospisma, 507.
Portæ inferi quæ, 85.
Potestas omnis quomodo Christo tradita, 166. Potestas nostræ nos non sumus, 29.
Præcedenter non voluit Christus crucifigi, 151.
Prædicare omni creaturæ quomodo intelligendum, 261.
Prædicationis sermo quando felicitur currit, 545. Prædicans et docens etiam bene operari debet, 180.
Prædicatione apostolorum per granum sinapis et fermentum intelligitur, 68. Prædicatione verbi per lotionem pedum significatur, 689. Prædicationis Christi aspiciunt, 547.
Præfectura omnium Petro tributa, 772.
Prælati cupidas non prohibetur, 219.
Præveniens nobis Jesus, 202. Prævenit nos ubique Deus, 202, 442.
Preces breves et crebræ, 51. Preces veræ quomodo fiant, 219.
Prima Azymorum quæ, 145.
Primatum amare genitum est, 107.
Primi et postremi qui dicuntur, 226.
Primogenitus et unigenitus Christus, 10. Primogenitus quis dicitur, 285.
Principatum habens et epes quid facere debeat, 155.
Principes etiam quidam Judæorum crediderunt in Christum, 614. Principibus malis populus plerumque similis evadit, 124. Princeps malus quid lucratur non sine suos in bono proficere, 124. Principes semper veritati reluctabuntur, et quare, 614.
Probatica piscina unde dicta et quid significet, 567.
Procedere Spiritum sanctum quomodo intelligendum, 716.
Prodiagi et signi differentia, 566.
Proditorum primum abivit Christus, 686. Proditorum suum Christum manifestat, 145.
Promittere faciles ne simus, 688.
Prophetarum dicere : *Hæc dicit Dominus*, et quare, 26, 590. Prophetæ multa mala passi, 114.
Prophetiæ vis, 528.
Propositionis panes, 57.
Proselyti, 125, 674.
Prostrationis Judæorum causa, 756.
Proximus est omnis homo, 102, 549.
Prudentia serpentis, 48.
Publicanus quis, 508. Publicani unde victum habeant, 442.
Pueri cur multi moriantur, 652. Puerorum occisio cur permissa, 14. Pueri nos esse humilitate et innocentia debemus, 95. Puerilis simplicitas, 219. Pueri in lecto

quiescentes quoniam sint, 534. Pueri conditio simplex innocua, 546. Pueri contumaces, 54.
Pulverem excutere, 48.
Punire nemo debet indiscussa causa, 140.
Purgatorium ubi, 59.
Pusillus grex quis et quare, 574.

Q

Quæstiones curiosæ vitandæ, 287
Quietem requirunt orationes, 201.
Quis pro nullis, 681.
Quomodo, incredulitatis verbum, 541.

R

Raab figura Ecclesiæ, 5.
Raca quid, 45.
Rachel sepultura, 15.
Rama quid, *ibid.*
Raptor est qui non miseretur proximo, 141.
Ratio lux nostra, 510. Ratio et natura, lex dicitur naturalis, 512.
Rebelle Romani crucifigebant, 742.
Reddere Cæsari, quid, 454.
Regibus in templo aliquid agere non licet, 115. Regibus similes ambulare debemus, qui Christi, id est uncti vocamur, 257.
Regnantis in nobis Dei modi duo, 546.
Regina Austri quid significet, 559.
Regnum Dei quod, et quando Deus regnare dicitur, 588. Regnum celorum quid, 22, 177. Regnum Dei resurrectionis, 147. Regnum moris quando duraverit, 468.
Reinquenda omnia quomodo et quæ, 105.
Reliquias ciborum ab aliis nobis appositorum auferre non debemus, 210.
Remittere peccata cuius sit, 625.
Reprehensionis exemplar, 587. Reprehensio utilis, si rite fiat, 25.
Respicite, aliter intelligendum dictum a Joanne, aliter a Christo, 177.
Resurrexisse in morte Christi multos iterum morituros, 161. Resurgere in iudicium quid sit, 545.
Resurrectio, 148, 238. Resurrectio duplex, 591. Resurrectio ex mortuis, et corporum corruptio humane nature data per Christum, 589. Resurrectionis cur sæpe Dominus meminerit, 591. Resurrectionis propter spem fideles mori non dicuntur, 705. Resurrectionis sacramentum magnum et difficile, 705. Resurrectionis Christi hora incerta, 759.
Rete trabentes qui sint, et qui illorum socii, 504.
Romanorum principatus virilis, 752.
Romanis quomodo Judæi traditi, 750.
Ruth figura Ecclesiæ, 5.

S

Sabbatum profanabant Pharisei, 57.
Sabbato ne se loco moveant Judæi præcipitur, 162. Sabbatum quid interpretetur, 151, 181. Sabbatum Judæi omne festum nominabant, 509. Sabbatum et Sabot, 454. Sabbatum colere est malorum abstinencia, 569. Sabbatum tota manu solventes Judæi, reprehendunt Christum, 637. Sabbata Judæi dies hebdomadæ appellantur, 758.
Sabbellii error, tres personas unam esse docentis, eandemque tria nomina habere nugantis, 167, 506.
Sæcra, pœnitentiæ et lucus symbolum, 55.
Sæculus et peris quid insinuent, 472.
Sacerdoti se ostendere, quomodo intelligendum, 508. Sacerdotes et monachi si sua promissa negligunt, meretrices et publicani iis meliores, 114. Sacerdotes negotiatores, 458. Sacerdotes, etsi mali, honorandi, 666. Sacerdotes et angeli cooperatores Christi, 666. Sacerdotes Judæorum remittendi peccata potestatem non habent, 625. Sacerdotum dignitas quanta, 764.
Sacrificia vetera figuralia, 752.
Sadducæi qui et unde dicti, 5.
Sadec, *justitia*, 17.
Sal qui sunt, 221.
Salome Joseph filia, 161.
Salomonis sapientia quæ fuerit, 389. Salomonis templum quot annis sit exstructum, 557.
Salus ex Judæis quomodo intelligatur, 557. Salus hominum, ut est voluntas Domini, majoris facienda est a concionatoribus, quam cibus corporalis, 562. Salus non humana virtute metienda, sed divina, 105.
Salutare quempiam per viam, cur discipuli prohiberentur, 545.
Salvari in mente et voluntate nostra situm est, habito electione Dei ad bonum, 672. Salvare solus Dei est, 645.
Samaritani qui et unde dicti, 47, 436. Samaritanus cur in exemplum proximi induitur, 549. Samaritani quo-

modo Christum colant, et quod Judæis probiores, 565.
 Samaritana Nicodemo prudentior, 553.
 Samosateni error, Patrem hominem asserentis, 575.
 Samaelis generatio, 514.
 Sanctificatio corporis et sanguinis, 214. Sanctificatio duplex, animæ et corporis, 214. Sanctificatio, rectorum dogmatum servatio, 752.
 Sanctitas et justitia differunt, 285.
 Sanctum quodnam dicatur, 653. Sanctas vestes continere nihil potest sine fide, 44. Sancti pro vinculo corpus habent, 289. Sancti licet pro nobis orent, nos tamen pro nobis petentes magis exaudimur, 80. Sancti oves, peccatores vero hædi, 159. Sanctorum delicta quare scripta, 255. Sanctorum felicitas nondum consummata, 488. Sanctus quilibet lux dici potest, non lux illa, 512. Sanctorum intercessio quatenus, 80. Sanctorum animæ in manus Patris nunc ascendunt, 259.
 Sanguinaria herba ad statum Christi nascens, 44.
 Sanguis veteris et novi testamenti, 219. Sanguinem flere aut sudare, 475.
 Sapientes mundi, 57. Sapiens quid, 546.
 Satietas iustorum, 24.
 Scandala fieri necesse est, sed non ut nos perdant, 94.
 Scandalum insipientium utilitati proximi posthabendum, 395.
 Scientiam Christi habens, omnia habet, 70. Scientiæ Scripturarum utilitas, 892.
 Senopægia quæ, 11.
 Scribi in cælis quid, 516.
 Scripturæ diligens perscrutatio curanda, non defunctorum spectra, 421. Scripturæ in Spiritu sancto intelliguntur, 644. Scripturæ ostium sunt intraturis ad Deum, 644. Scriptura regula fidei, 611. Scripturis non utens quis est, 644. Scripturam non esse mendacem probatur, 579.
 Sedere super duodecim sedes, quid, 107. Sedere et item stare cujus sit, 475.
 Seipsum occidere diabolicum est, 619.
 Semen genitale quomodo transformetur in embryone, 511.
 Senatoribus et divitibus Joseph exemplo est, 261.
 Septem militiæ spiritus, et septem dona Spiritus, 43.
 Septenarius numerus Spiritus sancti symbolum, 209.
 Septies pro sæpius, 421.
 Sepultura Christi unguenti effusione quomodo præsignata, 144.
 Sermo sine operibus vanus, 180. Sermones Scripturarum janua et ostium, 615.
 Serpentis prudentia, 48. Serpentis exaltati et crucis Christi comparatio pulchra, 542.
 Servi ultra non simus, sed liberi et filii per fidem, 625.
 Sycam prædium Jacob, 555.
 Sicut, de Patre Filioque cum dicitur, æqualitatem indicat, 727.
 Sidon quid, 81.
 Signum primum quod fecit Christus, 553. Signorum operatio dilectionem Dei non arguit, 37.
 Silos figura Christi est, 653.
 Simeon sacerdos non erat, 288.
 Simones tres, 46. Simon *obediencia*, 157.
 Sinus Abrahæ, 420.
 Si vis, tantum Christo convenire, 38.
 Sol tentationem significat, 64.
 Solitari maxime tentantur, 298. Solitudinis commoditas ad mystica, 735.
 Sollicitudine excæcari mentem, 55. Sollicitudo infidelitatem arguit, 55. Sollicitudo aliud, aliud operatio, 588.
 Solutio et ligatio quatenus, 96.
 Somor mons, 552.
 Spinæ et tribuli qui, 56.
 Spiritualia quærenti dantur etiam corporalia, 54. Spiritualis quis, 557.
 Spiritus sanctus cur columbæ specie representatur, 19. In Spiritum sanctum peccare, 568. Spiritus immundi, 178. Spiritus sanctus sapientiæ fons, 216. Spiritus unus omnes evangelistas movit, 595. Spiritum sanctum a Filio procedere negat Theophylactus, 550. Spiritus Filii quomodo esse dicatur, 550. Spiritus ante Pentecostem et mortem Christi quomodo non datus intelligatur, 612. Spiritus sancti donum ante Christum glorificatum non erat largum, et quare, 612. Spiritus sancti quomodo procedere proprium sit, 716. Spiritus ministratorii innumeri, 716. Spiritus sanctus per Filium hominibus datur, 716. Spiritum sanctum et Filium misit, 716. Spiritus sancti ad ventus triplicis utilitatis causa, 719. Spiritus operationes in quibus apparent, 720. Spiritus sanctus nihil aliud docet quam quod Christus, 720. Spiritus sanctus non est minor Filio, 721. Spiritus sanctus quidquid suggerit, a Patre et

Filio habet, 720. Spiritus sanctus cur posterius venerit, 721.
 Sponsus est solus Christus, docentes pronubi, 526.
 Stater, 95.
 Statuam erexit mulier profluvio sanguinis liberata, 44.
 Status post hanc vitam qualis, 487.
 Stella quam Magi viderunt angelica fuit virtus, 10.
 Stridor dentium quid, 118.
 Studiosis datur nosse mysterium regni, aliis non, 63.
 Sublime. In sublime tolli quid sit, 373.
 Substantia Patris et Filii una, quomodo intelligenda, 698.
 Summa haud exigenda ab his qui nuper ad fidem ad ducti sunt, 145.
 Superbia quam sit perniciosa, 455.
 Suppliciorum tempus, 41. Supplicium maximum esse extra lucem, 545.
 Superbia malorum radix, 515.
 Synagoga. In Synagoga cur Christus potissimum docuit, 596.

T

Talithacumi, 193.
 Talentum quis duplicat, 137.
 Tangere vestem Christi, 197.
 Tempa propter nos inhabitat Deus, 128. Templum cor latronum spelunca factum, 252. Templo Dei qui ejiciuntur, 252. Templum Hierosolymorum funditus eversum, 241.
 Tenebræ exteriores, 141. Tenebrarum princeps diabolus, 709.
 Tentationes nos coronant, 149. Tentationibus nos non temere injicere debemus, 176. Tentatio declarat qualis quisque sit, 65. Tentationes continuis precibus superari, 149. Tentationum capita tria, 298. Tentationum genera duo, 555. Non intrare in tentationem, quid, 555.
 Tentari cur nos sinit Deus, 586.
 Ternarii numeri vis, 150.
 Terræna sapientes tribus terræ dicuntur, 152. Terrenis non adhærendum, *ibid.*
 Terræ motum Scriptura in rerum alteratione ponit, 161.
 Testimonia Christi tria, Joannes, opera, Pater, 577. Testimonium Joannis Baptistæ quare tam crebro assumat evangelista de Christo, 526. Testimonium Christus de se dare, et non dare quomodo intelligendus, 577.
 Testamentum novum gratia item et veritas appellatur, 519, 702.
 Thamar seortum, et cur ejus potissimum meminerit evangelista, 4.
 Theologia turris vineæ, 115.
 Theophylacti precatio, 182, 210.
 Theudas et Judas quare occisi, 119, 241.
 Thomas vere incredulus, 765.
 Thus, aurum, myrrha quid significant, 13.
 Thymiamatis altare, 272.
 Tibiæ nuptiales quæ, 44.
 Timor pietatis et reverentiæ est argumentum, 558.
 Timor periculum causa, 41.
 Titulus trilinguis quid significet, 752.
 Tonitruum filii, 187.
 Torcular. Pro torcularibus psalmi Davidis, 601.
 Totum Deo tribuendum, 740.
 Trabs et festuca in oculo, 55.
 Tradita Christo omnia a Patre quomodo, 56. Tradendo se Christus discipulis, immolavit se, 161.
 Transfigurari Christum qui videant, 87.
 Transfiguratio quid, 88.
 Transformatio quomodo, 211.
 Tricesimus annus perfecta ætas, 19, 296.
 Triduanus Christus quomodo, 165.
 Trinitas sancta credentibus benefacit, non solus Pater, 592. In Triade divina unus et non tres Dii, 653.
 Tu dicis. quomodo intelligendum, 482.
 Tunicas dilacerandi mos, 254. Tunica quid, 29. Tunica dare, quid, 50. Tunica inconsutilis, 752.
 Turpiloquos taxat, 61.
 Turturum natura, 288.
 Tyrus quid, 81.

U

Ulcisci quomodo nos debeamus de inimicis, 627.
 Una Sabbatorum, 454.
 Unctio post lotionem, 52. Unctionis Mariæ Magdalene mysterium, 144. Unctionis institutum, 200.
 Unigenitus et primogenitus Christus, 10.
 Usque perpetuitatis vox, 168.
 Usura, 580.

Ut, non semper causæ, sed et eventus significativum est, 69, 636.

Uxor, et parentes quomodo relinquendi, 226. *Uxor*is utilitas, 222.

V

Vado, quid significet, 610.

Vasa fortis, 188.

Valentini hæresis, Christum juxta apparentiam tantum exstitisse, 316.

Vaporibus pascuntur dæmones, 178.

Velociter prædare quid, 9.

Velum templi quid, 160, 260.

Venter pro corde, 611.

Ventilabrum quid, 18.

Verbum quid sit, 507. Verbum, *sum*, cui conveniat, 630. Verbum Dei quomodo audiendum, 64. Verbum Dei audientes in filios Dei adoptantur, 515. Verbi divini aggravationes, 689. *Verba mea in vobis manere*, quid significet, 711. Verba, id est, facta, 287. Verbi Dei prædicatio multis parabolis ostenditur, 63. Verbo et doctrina laborantes quandoque quiescunt a laboribus, 202. Verbi divini impedimenta quæ, 689. Verbi Dei prædicatio per lotionem pedum significatur, 689.

Veritatem sequitur simplex turba, et luci nescia, legisperitorum autem nemo, 116.

Veritas fidei basis, 549.

Veritatis excellentia ostenditur, 744.

Vermis conscientia non moriens, 321.

Vespera Sabbatorum, et profundum crepusculi, et valde mane, idem, 165.

Vestes exuendæ, 689. Vestis animæ, caro, 231. Vestem Christi tangere, 197. Veste una per omnem vitam usus est Jacobus frater Domini, 255.

Vestimenta rumpere, quid, 132, 160.

Via Evangelium dicitur, 16. Viæ Domini, 283.

Vices sive hebdomadæ Salomonis, 271.

Videre Filium Dei requies maxima, 753.

Vigilare quid, 151. Vigilandum et orandum, 251.

Vigiliæ noctis juxta militarem disciplinam distributæ, 76.

Vinctum unum cur Judæi dimittere solebant, 744.

Vindictæ cupiditas quantum malum, 96. Vindicta non sumenda, 312.

Vinea quæ et ejus cultores, 452. Vineæ tarris theologia, 115.

Viperarum progenies quare Judæi dicti, 17, 61.

Vires animæ nostræ tres sunt, 68.

Virginitatis virtus paucorum est, et a solo Deo datur, 101. Virginitas nuptis præfertur, 101.

Virginum locus in templo, 128. Virgines fatuæ quæ, 136. Virgines immisericordes cum scortis ejicientur, 156.

Viri cur soli in Scriptura numerantur, 583.

Virtus nominis Christi etiam per indignos operatur, 539. Virtus quomodo a Christo egreditur, 197, 530. Virtutum vertex inimicorum dilectio, 50. Virtus ardua et difficilis, 295. Virtus proximi nihil mihi proderit in judicio, 156. Virtutes ob vanam gloriam mercedem ubi accipiant, 50. Virtute etsi quis præditus, indiget tamen ut a Deo curetur, 710.

Visio prophetarum, 5.

Visiones quando divinæ, et quando diabolicæ, 272.

Vita præsens quare nox et dies dicatur, 635. Vita nostra debet esse regalis et libera, 257. Vitam eamque æternam, dare Dei est, 647.

Vivere, ut dicatur Christus, 395.

Vocatio apostolorum secunda, 177.

Voluntatem nostram Deus vel punit vel coronat, 53. Voluntas Dei salus hominis, 562. Voluntas nostra nos perdit, et salvat facta electione a Deo, 599. Voluntatem Dei quis faciat, 605.

Votum quid, 31.

Vox, spiritus inarticulatus, 531. Vox Christi Lazarum suscitantis, 665.

Vulpes qui, 40.

Z

Zabulon, 21.

Zacharias quis et quare inter templum, et altare occisus, 128, 362. Zacharias, 271. Zachariæ silentium quid, 274.

Zizania quæ, 69.

Zona pellicea quid, 175.

Zorobabel non in Bethleem natus, ut Judæi interpretantur, sed Christus, 11.

INDEX IN TOMUM SECUNDUM.

Apud nos a col. 319 tomi II usque ad col. 403 tomi III.

A

Aaronis vocatio, 676.

Abel cur a fratre suo sit interemptus, et quomodo loqui dicatur, 752. Abellis victima, 751.

Abraham ex fide, non ex lege justificatus, 50. Abraham omnium pater, 51. Abraham præputii et circumcisionis pater, 52. Quomodo promissionem sit consecutus, 688. Abraham si justificatus, cur circumciscus, 52. Abrahæ promissio qualis facta fuerit, 53. Abrahamus cur omnibus in fide major, 756. Abrahami hospitalitas, 92. Abrahami tentatio, 756. Ex Abraham non omnes qui sunt, ejus semen sunt, 33.

Abstinerere aliquando oportet etiam a permissis ne infirmorum conscientia offendantur, 168.

Adam forma Christi, quo sensu, 58. Adam primus et postremus, 228. Adam typus Christi, 58. Adæ inobedientia, 40.

Adjurationis vis, 538.

Adoptare. Nos adoptati alteram adoptionem expectamus, 60.

Ægyptii idololatæ, 13.

Æmulatio aliquando bona, 350.

Afflictiones Christi salutis causa, 661. Afflictiones hujus sæculi breves, 59. Afflictiones et tribulationes cur ab Apostolo certitudo dicantur, 505.

Afflictorum consolatio, 61.

Ex Agar prognatus filius qua ratione secundum carnem natus dicatur, 552.

Altercatio cur fugienda, 160.

Anathema juxta Apostolum est separatio a gloria Christi, non vero ab ipsius dilectione, 67.

Animæ et carnis opera, 578. Anima citharædi instar, membra vero citharæ, 46.

Apollinari error refutatus, 228.

Apollo qui, 234.

Apostolica viscera qualia, 7.

Apostolorum munus declaratur, 5. Apostoli Dei cooperarii et agricolæ, adeoque a Domino, et non ab agricolis ad messem vocandi, 157.

Arbitrii nostri libertas, 135.

Arii impii de Filio Dei sententia ingulatur, 650. Contra Arianam perfidiam invictum argumentum, 67.

Aretes, Herodis socer, 508.

Armorum indifferentia, 45.

Avari. In avaros et avaritiam sapienter invehitur Theophylactus, 406.

B

Baptismus non iterandus, 682.

Baptismi mira vis, 196.

Baptismatis cum Christi sepultura elegans comparatio, 41. Baptismatis mysterium, 68. Quomodo caro sacrificatur baptismate, aptissima similitudine explicatur, 55. Marcionitarum baptismus pro mortuis egregie refellit Theophylactus, 225. Ex Christi morte baptismatis non repetenda unitas deducitur, 726.

Baptizari. Moysen quid, 177.

Beatus quis censendus, 52.

Bella unde exsuscitentur, 98. Tria bellorum genera in hac vita sustinenda, 560.

Benedictionis plenitudo, 112.

Beneficia Dei sunt veluti debiti retributio, 85. Beneficium quomodo sit metiendum, 283.

Benignitatis et bonitatis discrimen, 360.

Bona hujus mundi qualia, 19.

Bona multa Deo ingrata, 87.

Boves ac pecudes cur Deus mactari præceperit, 571.

Brabium. Ad brabii consecutionem quid requiritur, 176.

Bulgaria qua orbis parte sita, 110.

C

Celibatus donum Dei, 153.

Caini moror qualis, 751.

Caleb et Jesus cur Palestinam sunt ingressi, 969.

Calix benedictionis qui, 180.

Carere Domino quid significat, 493.

Capitis apertura quid indicet, 183.

Carnalis vita explicatur, 57.

Caro animæ serva, 50. Carnis affectus, 55. Carnis concupiscentiæ, 579. Carnis et animæ opera, 578. Carnem cur Christus induerit, 652. Carnem non esse malam, 50. Caro si bene valet, satis est, 93.

Castigationis utilitas, 275.

Castitas justitiæ fructus, 43.

Cephas honoris causa postremo nominatur, 124.

Charismata quibus dentur, 658. Charismata æmulanda non majora, sed meliora, 201.

Charitas Christiana qualis, 516. Charitas noxia, 90.

Charitas proximo perpetuo exhibenda, 96. Charitatis commendatio, 201. Charitatem erga fratres infirmos exercendam urget Paulus validissimo argumento, 168. Cum fide siue charitate, quomodo quis se tradi possit ad comburendum, 202.

Christianismi negotium: totum in resurrectione consistere, 218.

Christianus cultus qualis, 7. Christiani hominis dignitas, 249. Christianum quem non deceat, 406. Christiani a solo Christo dicti, 125. Christiani cur dicti Christi, et quare affligi debeant, 514. Christianorum afflictio, 545. Christianorum gloriatio et patientia, 56. Christianorum olim omnia communia, 188. Christianorum persecutiones, 610. Christianorum sacrificium, 719. Christianorum splendor, 261. Christianorum Ecclesia corpori naturali apte ab Apostolo assimilata, egregie ab auctore exponitur, 197. Christiani quomodo Isaac et promissionis filii; elegans explicatio, 68. Christianus propheta, sacerdos, et rex, 249.

Christus quomodo dimicaverit adversus principatus et potestates, 483. Christus ante omnia genitus, 472. Christus caput angelorum et Ecclesiæ, 485. Christus, Christi Ecclesia, 96. Christus creationis auctor, 635. Christus qui Deus est quomodo pro nobis interpellat, 61. Christus cur in fine sæculorum passus, 716. Christus figura substantiæ Dei, 651. Christus finis legis, 75. Christus frater noster, 662. Christus gloriationis nostræ auctor, 57. Christus veri nominis legislator, 545. Christus verus Deus versusque homo, 4. Christus cur palam mortuus, resurrexerit clam, 485. Christus pontifex a Deo electus, 679. Christus præcursor noster, 690. Christus quomodo dicitur factus parum inferior angelis, 639. Qua de causa Christus genealogiæ expers, 92. Christus quomodo nos purgarit, 652. Christus quomodo Patrem conciliavit, 715. Christus quomodo sit Sacerdos secundum ordinem Melchisedech, 697.

Christus cur omnes infideles hactenus non deleverit, 735. Christus Israelitis ubique præsens in deserto, 178. Christus quomodo pro nobis peccatum fecisse dicatur, 272. Christus cur factus ex muliere dicatur, 54. Christus juxta proportionem charismata membris suis suppeditat, 598. Christus quomodo post visum Petrum duodecim apostolis se conspiciendum præbuerit, nondum Mathia in apostolorum numero assumpto, 217. Quomodo Christus per omnia sua membra operatur: præclara auctoris expositio, 577. Quo sensu dicuntur aliqui in Christum peccare, 169. Christus qui pro omnibus mortuus est quomodo multorum peccata, et non omnium abstulerit, 717. Christus resurrectionis principium, 472. Christi afflictiones nos pati, 242. Christi caro qualis, 55. Christi incarnatio vera, 662. Christi pontificis sacrificium, 699. Christi sacerdotium Levitarum sacerdotio excellentius, 695. Christi triumphus, 485.

Christo cum reliquis pontificibus quæ communia, 676. In Christo omnes resurgere, 22. Christum non omnia nostra habuisse, 458. Cur Paulus et propheta aliquando non minemerit Christi divinitatis ac generationis, egregie declarat auctor, 167. Adeoque ex illi s. verbis nihil præstidii restat Ario atque Socino. Paulus de Christi et Spiritus sancti deitate perspicue non disserit ob auditorum infirmitatem, 175. Idem Apostolus de Christo sermonem instituit non loquitur tanquam de Deo sed tanquam de homine. Cur, *ibid.* Christi verum corpus ab altari parti-

cipamus, 181. Christi corporis communicatio longe differt ab ipsius participatione, 180. Humana natura non nisi per Christum sanari poterat, 50. Qui Christi corpus indigne sumit, quanta mala sibi arcessit, 192. In Christo quomodo ab angelis adoratur, 380. Christi caro pro nobis Patrem exorat, 700.

Ciborum delectus infirmitatis est, 99.

Cinctura quid sit, 419.

Circumcisio duplex, 25. Duplicis circumcisionis duplicisque præputii explicatio, 25.

Cælorum descriptio morafis, 510. Cælum juxta Joannem Chrysostomum immobile, 702.

Clamor iræ vehiculum, 401.

Corna Dominica convictus, 188.

Comam virum dedecere, 183.

Comessatio, dissensionum ac jurgiorum mater, 339.

Conatus noster facit ut eligamur, 79. Hæc auctoris verba, licet durissimè videantur, ex iis tamen quæ sequuntur planiora fiunt.

Concertatio, inflatio, susurratio quæ, 316.

Concludere in incredulitate quid, 84.

Concupiscentiam Dei timor coercet, 278. Concupiscentia quomodo ante legem ignorata fuisse dicatur, 47.

Confessionis et patientiæ necessitas, 586.

Conjugis fidelis cum infideli quo sensu munda, et quo impura, 159.

Consanguineorum cura habenda, 577.

Conscientiæ pura fiducia, 245. Conscientiam peccatum arguere, 104.

Consilia et præcepta longe differunt inter se, in Scripturis tamen commendantur, 57.

Consummationem fieri per afflictionem, 679.

Contempnibiles. Qui sunt qui a Paulo vocantur in Ecclesia contempnibiles, 151.

Contemptum sui Deus ulciscitur, 518.

Contentionis definitio, 18.

Contritatio peccati mecha, 280.

Contumelia acerbior tormentis corporis, 275. Tota est in anima, 275.

Conventus non humano affectu, sed in Christi nomine faciendi, 148.

Cordis circumcisio, 24.

Corinthi pseudo apostolis serviliter subditi, 505.

Corinthii opibus et humana sapientia superbientes Paulum aspernabantur, 119. In varias divisi classes de resurrectione dubitabant innumeraque alia facinora committentes a Paulo corripiuntur, *ibid.* Corinthiorum superbiam Paulus reprimit, 141.

Corpora hominum cur Deus fecerit proportionabilia, 197. Corporum resurrectio ex germinantis seminis natura ac virtute explicatur, 225. Corpora eadem splendidiora tamen resurrectura, *ibid.* Corporis incorruptio e cælo, 267. Corpus quo sensu animale dicitur, 227. Corpus animam juvare, 558. Corpus naturæ non obest, sed peccatum, 42. Corpus natura malum non esse, *ibid.* Corpus quomodo spirituale resurget, 227. Corpus non occidendum, sed opera corporis, 57. Corpus nostrum cur ante Christi adventum facile expugnari poterit, 45. Corpus afflictionibus ærumnisque subigendum ut salvetur spiritus, 148. Pars corporis ut quis dicatur, non locus facit, sed unio, 197.

Corruptionis et mortalitatis differentia, 251.

Crapulæ mala, 155.

Credens cur multa virtute habeat opus, 55.

Criminosi nomen, honoris et charitatis ergo Paulus non manifestat, 147.

Crux fidelium gloriatio, 561. Crucis hostes probe descripti, 482.

Cultu rationali Christianus sit sacerdos et victima, 86.

D

Deliciarum et crapulæ effectus, scortatio, 154.

Depositum Pauli quid, 597.

Deus Verbum assumptam carnem nunquam deseruit, 480. Deus in articulo etiam de Patre prædicatur, 526. Dei cognitio unguentum est pretiosum, 254. Dei in nobis inhabitatio, 277. Dei judicia imperscrutabilia, 83. A Deo rationem exigere non debemus, 667. Quomodo de Deo dicatur, *Dei* dona hominibus, 595. Deus in inviis non operatur, 428. Qua de causa in Deum solum confidere debeamus, 662. Consuetum erat sanctis nomen Deo dare ex beneficiis quæ ab illo accipiebant, 242. Deum quomodo facie ad faciem ecclesies cognoscant, exemplo illustratur, 205.

Dexteram dare, consensionem societatemque significat, 55. Absque Deo nihil recte a nobis fieri posse, 453.

Diabolus quare princeps aeris et spiritus appellatur, 578. Diaconi preces, 62.

Dies hominis quo sensu a Paulo sumitur, 141. Dies malus sunt ea mala quæ eo in die committuntur, 479. Diei novissimæ ignorantia utilis, 532. Dierum observatio, idololatria, 518.

Dignitatem a fide non abarcere, 118.

Dijudicatio. Ex dijudicationis dono prophetæ dignoscantur, 212.

Dilectio cur legis plenitudo, 96. Dilectionis Christi excessus, 57.

Diligere longe discrepat a pacem habere, 450.

Discipuli virtus præceptorem ornat, 256.

Dispensatoris evangelici onera et officia, 141.

Divina scrutanda non sunt, 17.

Divina qui humanis rationibus scrutatur blasphematur, 535.

Divites inopes in multis, 285.

Divitiis quomodo sit attendendum, 292.

Doctor fide dignus esse debet, 218. Doctoris officium, 256. Doctores populi pauci contenti sint, 171. Doctores et non factores legis durius increpantur, 21, 22. Doctoris lætitia est meror peccantium, 150. Doctores evangelici thuribuli regales, 215. Quomodo quibusdam sint salus, quibusdam vero interitus, *ibid.* Doctoris evangelici est miscere encomia cum oburgationibus, 279.

Dominica dies una Sabbatorum, 252.

Dominorum erga servos munus, 496.

Donec particula vis, 22.

Donum et victimæ quomodo differant, 705.

Dormientis et mortui differentia, 408. De neutro tamen desperandum, *ibid.*

Duplex quandoque multum significat, 479.

E

Ebrietatis mala recensentur, 98.

Ebriosos ac maledicos quare cum idololatriis conjungit Apostolus, *ibid.*

Ecclesia templum Dei, 553. Ecclesiæ caput Christus, 196. Ecclesiæ precum efficacia, 245.

Electionis Dei incomprehensibilis ratio, variis exemplis egregie exposita, 69.

Electorum sigillum, 604.

Eleemosyna virtutum summa, ex præcepto facienda, 252. Eleemosynam quare Paulus communicationem vocat, 111. Eleemosynarum fructus, 290. Eleemosyna invita avaritia, *ibid.*

Elegans similitudo in eo qui in lege et doctrina gloriatur, 22.

Epaphroditum ad Paulum cur Philippenses miserint, 445.

Epenetus Achaie primitiæ, 114.

Ephesus Asiæ metropolis, 567, in arg. Epistolæ.

Episcopus sit tanquam stella lucens. Coelebs. Vel si uxoratus, uxoris cupiditatis nullatenus obnoxius, 575.

Episcoporum nomen apostolorum ævo commune erat etiam presbyteris, et presbyteri nomen episcopis, 427.

Episcopi diaconi aliquando fuisse appellati, *ibid.*

Epistolæ. In conscribendis epistolis quæ ratio tenenda, 497.

Errorum auctores dupliciter puniendi, 585. Ab errore revocare magis est quam a mortuis excitare, 576.

Esau cur penitentiam non invenit, 751. Esau lacrymæ, *ibid.*

Eucharistiam indigne sumentibus quod et quale supplicium, 727.

Eva cur dicatur decepta, et non Adam, 575. Ejusdem levitas omnes mulieres pervasit, *ibid.*

Evangelii annuntiationis difficultas, 125. Evangelii gratuita annuntiatio laudabilis, 16. Evangelii præco mercedem accipiat, modo otio non torpescat, 175. Evangelium quomodo Paulus annuntiavit, 150. Evangelium quibus de rebus dicatur, 4. Evangelicum ministerium ut uberem fructum afferat tria sunt necessaria, 588.

Exercare Dei quid, 226.

Excellent per comparationem quando quispiam ostendatur, 675.

Exploratio sui ipsius, 89.

F

Fidelis cum infideli matrimonium non inest, 159.

Fidelis omnis cur sanctus, 686.

Fideles omnes simul, Ecclesia, 114.

Fides legem non destruit, sed statuit, 22. De fide et sacramentis tantum, nemo audeat sibi impunitatem promittere, 177. Fides libera est, 250. Fidei doctrina plurimum differt ab instituto discipline, 100. Fides non est ad humanas ratiocinationes exigenda, 55. Fides Dei donum, 88. Fides fiduciam nobis parit, 589. Fides quomodo nobis prosit, 51. Fides firmamentum recte dicitur, 479. Non fidem duntaxat, sed vitæ rationem mirifice commendat Apostolus, 55. Fidei opus cum laboris charitate conjunctum, 504. Fidei utilitas, 108. Fides a Deo est, 10.

Fidem cur legem Apostolus vocet, 29. Fides sola non sanctificat, 109. Fides est testamentum antiquis lege, 511. Ad fidem accipiendam aliquid etiam a nobis contribuit, quæ quidem auctoris verba vigili mente expendat lector, 88. Fide promulgata, prophetiæ evacuantur, 205.

Filius in fine sæculorum cur sit incarnatus et passus, 716. Filii et Spiritus communio, 5. Filii exaltatio Patris gloria, 444. Filii Dei qui sunt, 58.

Fornicationis immunditia, 155. Quomodo qui fornicatur in proprium corpus peccat, varia et concinna auctoris interpretatio, *ibid.* Fornicatio omnis est immunditas, 29. Fornicatio quo sensu infidelitate deterior, 158.

Fraterna charitas quæ, 91.

Fraternitatem peccatum non dirimere, 125.

Frates Domini qui sunt, 170.

Functionem suam quisque strenue obeat, 89.

G

Gastrimagia fœdæ libidinis mater, 179.

Gaudium perpetuum quomodo parandum, 536. Gaudium cum tribulatione apertissima comparatione exponitur, 506. Gedeonis fides, 741. Genealogiæ Judæorum stultitæ et vanæ, 655.

Generatio aliquando fit per institutionem, 351.

Genitalium necessitas atque bonos, 198.

Gentes cur electæ, Israel autem repulsus, 74. Gentes quatenus Judæis meliores, 20. Gentiles quomodo dicantur injusti, 82. Gentes cur salvatæ dicantur, 81.

Gloria futura quomodo quaerenda, 17.

Gloriari in Deo quis dicatur, 29. Gloriari quando nobis liceat, 246.

Gloriatio nostra qualis, 56. Gloriationis nostræ auctor Christus, 57.

Græci ad impuritatem unde traditi, 15. Græci mendaces, 26. Græci quomodo Dei cognitionem habuerint, 11. Græcorum stoliditas unde, 12. Græcorum stultitia, 78. Græcorum vestigia refellitur, 26. Græcos et Judæos quos Apostolus vocet, 25.

Gratia Dei quando nobiscum maneat, 763. Gratia Christi fortior et efficacior ea quam habuit Adam innocens, 42. Gratia ex baptismo conferitur, 55. Gratiam peccatum abstulisse, 59. Gratiae necessitas et legis inefficacia, 20. Et gratiæ abundantia Græci inferebant esse patranda multa flagitia, 26, 40. Gratiae Deo agendæ pro nostro et alieno bono, 8.

Gregorii Nysseni doctrina de Filii cum Patre æqualitate, 631.

H

Hæreses a diabolo excitatæ, 485. Hæreses schismata parere, 478. Quare oporteat esse hæreses, 189. Hæreses unde dictæ, 480. Hæreses non sunt cuilibet explicandæ, 571. Hæresum ortus, 116.

Hæretici amicitia fugienda, 450. Hæreticorum doctrina perversa, 432. Hæreticorum variæ de Christo opiniones, 457.

Homo dives a Deo factus, 588. Homo scripsum exploret, ne se sibi extollat, 562. Homo ex omni animarum specie componitur, 527. Secundum hominem dicere, est aliquid asseverare juxta humanam ratiocinationem, 26. Hominis veteris conditio descriptio, 490. Hominibus servire quid significat, 161.

Humanum aliquando significat, quid indecens, et exiguum, 44.

Hospitalitatis encomium, 456. Hospitalitatem quomodo exercenda, 92.

Hostibus etiam bene precandum, 92.

Humiliatio apud Paulum quid, 516. Punitionem punientis, humilitatem vocat Paulus, 516.

Humilitas vera in quibus consistat, 55.

I

Idolothytis qua ratione abstinentium, 163. Idolothytarum esum jure optimo Paulus reprehendit, *ibid.* Appositam rationem reddit idem apostolus, cur ista vetantur, 181.

Imago Dei. Ex imagine Dei invisibilis invictæ probat auctor noster Christi divinitatem, 469. Cur angelus non dicatur ad Dei imaginem conditus, *ibid.*

Imitator Domini quando quis fiat, 505.

Immaturæ mortes propter indignum sumentem Christi corpus, 192.

Immunditia. Quomodo ab omni immunditia creatura purgantur, 873.

Imperio Romano dissoluto, Antichristus apparebit, 557.

Impietas derelictionis Dei, 15. Impietatis et injustitiæ differentia, 11. Impietatis multe formæ, *ibid.*

Improbi e medio tollendi, 150.
 Impuritatis fructus, ignominia, 45.
 Impurus nemo sanctus, 241.
 Incurribiles punire ad Ecclesie ædificationem pertinere, 520.
 Incredulitas quomodo coercenda, 668.
 Inceptionem importunam nihil ædificare, 106. Inceptionum modus, 252.
 Indurare. Quomodo Deus indurare dicatur, 70.
 Infirmitas pro tentatione etiam sumitur, 144.
 Infirmitum scandala vitanda, 169.
 Inimicitia omnis a nobis cepit, 475. Inimicitie suscipiendæ pietatis causa, 93.
 Injuriam pati melius quam ferre, 153.
 Incediens cur non vivere dicatur, 748.
 Interpellare Christi quid sit, 64.
 Inutilis redditur qui a bono divertit, 26.
 Invidere quibus soleamus, 197.
 Invidia passio, non actio, 165.
 Ira Dei adversus Judæos, 511. Ira Dei in hoc sæculo, quomodo differat ab ea quæ erit in futuro, 10. Ira indignationis filia, 404. Ira a clamore inflammatur, *ibid.* Ira sine peccato, 402.
 Isaac Christi typus, 757. Isaac quomodo unigenitus, *ibid.* Isaac verbo Dei formatus, 68. Isaacum quanto odio Philistæi sint persecuti, 755.
 Isaiæ supplicium quale, 745.
 Ismaelis ab hereditate exclusio non a persecutione, sed a Dei voluntate initium cepit, 554.
 Ismaelitæ ex Abraham per naturam, non per fidem, 54.

J

Jasonis constantia, 117.
 Jephæ, Sampsonis et Barac fides ab apostolo commendatur. Hic tamen Theophylacti verba sedula mente sunt expendenda, 742.
 Judæus quomodo in lege peccavit, 22. Judæus quid dicatur, 25. Judæus verus quis, 24. Judæi a Deo primum electi, postea ingrati et ob id juste damnati, 26. Judæi cur canes, 446. Judæi plurimum a Deo honorati, 24. Quomodo a lege liberati, 46. Cur Antichristum recipiant, 159. Judæorum baptismi varii, 710. Judæorum compunctio, 80. Judæorum gentiumque odium, 108. Judæorum nobilitas, 97. Judæorum rabies, 511. Judæi obcecati, et ita mente hebetes, ut ne Scripturas ipsas intelligere valeant, 260. Judæorum gentiumque servatio, 107. Judæorum servitus, 80. Judæorum spes, 689.
 Judaicæ gentis claritudo, 664.
 Judicium Dei præ foribus, quid, 179. Judicii futuri severitas, 141. Judicii memoria Corinthiis terrorem inculcit, 148. Ex corrupti judicii crimine multe sequuntur prolapsiones, 14. Græci iudices iniusti nuncupantur, 151.
 Juramentum omnis controversiæ finis, 689.
 Jurgia divortii causa sunt, 120.
 Juris nostri non sumus, quo sensu, 136.
 Justificatio non ex operibus legis, 50. De justificatione Theophylacti sententia caute accipienda, 29.
 Justitia Dei ex fide est, 74. Justitia Dei nos servari, 10. Justitia est omnis virtus, 105. Justitia, quæ ex Deo est, cur in fide sit. Justitia arma sinistra et dextera, 274. Justitiæ munus, 742. Justitiæ perduratio, 292.
 Justi. Quomodo justos dignos Deus facit in partem sanctorum, 468. Justorum inter se differentia, 226.

L

Legalium inter se connexio, 534.
 Legati nihil mali patientur, 422.
 Lex an voluntas Dei fuerit, 87. Lex quomodo concupiscantiam operatur, 47. Lex liber Genesis dicitur, 215. Lex cur maledictionis causa, 512. Lex peccati ostensio, 52. Lex quid Paulo significat, 50. Lex quomodo peccatum auxerit, 40. Lex universum vetus testamentum, 551. Lex testamento novo quatenus inferior, *ibid.* Lex et circumcisio cur Judæis majoris supplicii causa, 19. Lex Moysis quomodo spiritalis, 257. Legis decreta sancta, 49. Legis veteris mira mutatio, 171. Quomodo legis novæ mysteria imagines appellat Apostolus, 718. Legis impletio, proximi dilectio, 96. Legis ferenda causa, 534. Legis littera spiritus servitutus, 58. Legis severitas, 257. Legem animam non sanctificasse, 557. Legem non existente, non imputari peccatum, 48. Legum ingeniosa partitio, supra hominem, in homine, et circa hominem, 52.
 Liberalitas quæ, 90.
 Liberam esse hominis operationem sub gratia, 142.
 Liberorum munus, 494.
 Libertas in Paulo quæ sit, 185. Quomodo servus in Domino. Libertas sit Domini, 61.
 Liberum arbitrium homini inesse, 71.
 Litteræ vetustas, 46.

Longanimitatis et patientiæ differentia, 467. Longanimitas Dei nequiores nos facit, 70. Longanimitas Dei occasio majoris supplicii, 17. Longanimitas unde sit, 577. Longanimitas quomodo a mansuetudine differat, 360.
 Loti et Abrahami mira hospitalitas, 92.
 Lucas evangelista Paulo dilectus, 499. Cur dicatur locutum nobis esse Deum et non Christum, 649.

M

Maculæ quomodo a rugis discrepant, 412.
 Magis intelligentes, magis puniuntur, 18.
 Magistratui civis esse obtemperandum, 760.
 Maledictio quomodo a nobis ablata, 545.
 Malitia in quo discrepat a versutia, 149. Quis malitia infaus, 210.
 Manducare in gloriam Dei quid, 185.
 Mannæ mysterium, 286.
 Manuum puritas qualis a Paulo in oratione exigatur, 562.
 Maranatha Syriaca vox : qua causa ea utitur Paulus ad Corinthios scribens, 256.
 Marcelli hæresis, 650.
 Matrimonium fidem cæterasque virtutes nihil impedire, 114. Matrimonium, pretiosa res, sed non sancta, 750. Ne putet lector ex his verbis Theophylactum de matrimonio præpostere sensisse ; legat, quæro, summi ac sapientissimi viri, quæ habentur verba, 156. Matrimonii curam Deum in primis habuisse, 410. Qua de causa illud dilataverit, *ibid.* Matrimonii et virginittatis præstantia venusta exponitur similitudine, 571. Matrimonii nexus celibatus libertas, 160. Matrimonii voluntas brevis, *ibid.* Matrimonii utilitas, 156.
 Matthiæ quomodo apparuerit Christus, 217.
 Melchisedec Abraham præstantior, 695. Christi typus, *ibid.* Quare ratione figura Christi, *ibid.* Qua ratione patre et matre carere dicatur, 695. Quomodo factus sacerdos, 695. Sacerdotibus legis major, *ibid.* Melchisedecum semper vivere, quomodo intelligendum, *ibid.*
 Melote, quod vestimentum genus, 745.
 Membra invicem opus habent, 198. Membrorum bona et mala communicabilia, 199. Membrorum inferiorum ordines tres, 198.
 Mentis innovatio quomodo formetur in homine, 86.
 Mente perfectus quis, 210.
 Metus duplex, 96.
 Miracula. Deus operatur miracula etiam hominibus non profutura, 210.
 Ministeria præstantiora in Ecclesia non consequi, gratia Dei est, 596. Pauli ingeniosa assimilatio ad reprimendos eos qui invident illis qui majora exercent in Ecclesiæ ministeria, 197.
 Misericordiam impertiri, summa Dei gloria, 72.
 Mœrorem immundum etiam hominem perdere, 255.
 Montani hæreses quæ prophetis intelligentiam detrahebant, refutatur, 209.
 Morbi ex voluptatibus, 562.
 Mors in baptismo quomodo, 602. Mors Adami propter nos, mors item Christi propter nos, 140. Mortis imperium quomodo diabolus habuerit, 662. Moris metus maxima servitus, 663. Mortem cur Christus gustaverit, 660. Mortes immaturæ propter indigne sumptum Christi corpus, 192. Pulchra comparatio qua explicatur, quomodo per legem homo mortuus dicatur, 48.
 Mortalitas unde sit, 39.
 Mortificatio duplex, 488.
 Mosis splendor qualis quantaque fuit, 259.
 Mulieri cur docendi facultas non competat, 563. Mulier semel docuit, et omnia subvertit, 565. Mulier ex viro, vir per mulierem, 187. Mulieri privatim docere permittit Paulus, 154.
 Mundus quid Scripturæ significat, 745. Mundi significatio altera, 655. Mundus sunt prava opera, 418. Mundi mutatio, 655. Mundus et angeli quomodo a sanctis judicabuntur, 151.
 Murmurare quorum sit munus, 441.
 Muros Jericho fide corruisse, 741.
 Mysterium Christi prædicatio, 151. Mysterium maximum a sæculis absconditum, 476. Mysteria Dei non temere spargenda, 141. Mysteria præsentia quatenus a perfectioribus futuri sæculi rebus distent, 718. Aliud est scire mysterium, aliud vero scire occultam mysterii rationem, 569. Mysteriorum esse participem maximi honoris argumentum, 104.

N

Nabuchodonosoris humiliatio, 211.
 Nabuch lapidatus, 745.
 Necessitatibus proximi opem esse ferendam, 91.
 Natura humana non nisi per Christum sanari potuit,

50. Natura nihil deforme, 199. Secundum naturam, præter naturam, quid Paulo, 83.
Nemini se comparantur fastus, 297.
Nero Antichristi figura, 557.
Nicomolis Tracis urbs, 647.
Nomine Jesu quomodo quis agere dicatur, 495. In nomine Christi obsecrat aliquando Paulus, omisso Patre 112.
Non particula quandoque sensum dimittit, sed non negat, 125.
Novatiani non audiendi, 531. Novatianorum hæresis explicata, 516.
Novum Testamentum Veteri præstantius, 258.
Novi ac Veteris Testamenti idem Spiritus, 265.
Nuptiæ donum Dei, 158.

O

Oculorum necessitas, 197.
Operationes carnales colum non hereditare, 229.
Operis boni necessitas, 17. Operum bonorum alia majora, alia minora, 157. Operum necessitas, 580.
Opprobrium Christi, 759.
Oratio vera quæ dicenda, 580, 496. Oratio ea quæ ignorat aliquando petit, 61. In oratione quomodo manus puræ sint levandæ, 562. Orationis donum exponitur, 62. Orationis perseverantia, 91. Orationis virtus, 645. Orationum utilitas, 455.
Origenis error, 227.
Osculum sanctum, 115, 327.
Oñum omnis mali auctor, 479.
Oziæ sacrificium Deo cur iugratum, 527.

P

Parentum munus, 494.
Parentibus cur secundum Deum plus debeamus, 415.
Pastor nihil præter ea quæ ad usum et necessitatem pertinent, quærat, 171. Aptissima similitudine explicat tristitia pastoris suum gregem corrigentis, 251.
Pater pro nobis advocatus, 271.
Pater resurrectionis auctor, 154.
Patientia virtus optima, 275. Patientia Christianorum, 56. Patientia fidei opus, 575. Patientiæ et consolationis Deus, 106. Patientiæ finis, 745. Ad patientiam quid plurimum conferat, 740. Per patientiam quomodo sit currendum, 745.
Patriarchæ. Quæ de causa Deus patriarchis terram quam eis promiserat, non illis, sed eorum posteris dederit, 756.
Pauli ad Hebræos Epistola ab ipso Paulo est conscripta, 652. Paulus multis de causis Epistolam ad Hebræos scribit, 647, in argumentum. Epistolæ. Paulus quomodo ad Judeos loquitur, 22. Paulus ante Neronem ductus, 428. Paulus cur electus, non item Judas, 534. Auctoris verba hic sobria mente ponderanda. Paulus cur se ipsum laudaverit, 298. Pauli mirifica oeconomia in docenda Christi divinitate, 652. Paulus cur Timotheum circumciderit, 556. Paulus manibus operator, 156. Paulus cur etiam egens nihil acceperit, 505. Paulus etiam maioribus apostolis par, 515. Paulus Evangelii præco, 475. Paulus nemini onerosus, 502. Alios punire Paulus humilitatem vocat, 516. Paulus non peccantes, sed impunitos punit, 517. Paulus qui mortuos excitavit, cur Timothei infirmitates non curavit, 582. Paulus semper mori paratus, 224. Paulus ad magis confirmandam evangelicam veritatem seipsum commendat, 551. Paulus quæ de causa Petrum oburgat, 556. Paulus orat se ab infidelibus liberari, 112. Quomodo Paulus peccare se dicit in eo quod non intelligit, 150. Paulus Petrum ceu majorem honorat, 551.
Pauli apud Athenienses disputatio, 175.
Paulus de captivitate gloriatur, 498. Pauli verba, quæ pugnantia videntur, conciliantur, 249. Pauli Epistola ad Ephesios cur magna diligentia scripta, accepiam referta sententiis, 567, in argumentum. Epistolæ. Pauli monitum non discrepat a Christi doctrina, 561. Pauli in Romanos benevolentia, 110. Pauli mos est, ut quando funditus quid jam tollere velit, magna utatur redundantia, 222. Pauli infirmitates, 512. Pauli insanis sancta, 270. Pauli dicta sunt divinitus revelata, 158. Pauli in scribendo prudentia, 8. Pauli Epistolæ in vinculis sanctissime, 461, in argumentum. Epistolæ ad Colossenses. Paulum non omnia litteris tradidisse, 185. Paulus Dei Spiritu agit, dum ea promittit quæ ignorat futura non esse, 185. Quæ de causa Paulus de episcopis disserens, omisso presbytero transit ad diaconos, 567.
Paulinarum Epistolarum symbolum, 546.
Paupertas divitiarum electrix, 285.
Peccatores consolandi, 252. Cur Deus peccatores suis charismatibus non orivet, 88. Peccatores respicientes

confortandi, 252. Modus puniendi peccantes, ibid. Peccatorum etiam publice delinquentium misereri oportet, 491. Peccatorum immutationes, 55.

Peccatum cur lex dicatur, 52. Peccatum mortis robur, 622. Peccatum ignorantie legali sacrificio expliatur, 709. Peccatum nostri non dominatur, nisi nos illi nimis subdiderimus, 45. Peccatum quando regnare dicatur, 42. Peccatum dicitur corrupta voluntas, vel ipse diabolus, 47. Concupiscentiam peccatum appellat Paulus, quæ juxta Chrysostomum est prava voluntas, et peccandi avida, 51. Peccatum non est in poenitentis memoriam revocandum, ne plus æquo confundatur, 252. Peccatum quid dicatur, 49. Peccati amaritudo, 750. Peccati lex in membris regnare dicitur, 52. Peccati fallacia est desperatio, 668. Peccati mors, virtutis est resurrectio, 41. Peccati potestas tanquam imperatoris, miles mors, 40. Peccati opera laboriosa, 97. Peccati stipendium cur mors dicatur, 45. Peccati tyrannis per Christum extincta, 55. Aliqua sunt peccata, quæ etiam post peccantium obitum adhuc supersunt, 585. Peccata omnium cur Christus non sustulerit, 717. Peccata non qui baptizat remittit, sed in cuius nomine is baptizat, 125.

Pecuniarum communio, 111.
Pericula fidem confirmare, 504. Periculis non cedendum, 435. In periculis quomodo nos gerere debeamus, Peripsema quid, 145.
Personam Deus non recipit, 534.
Petra scandali cur Christus appellatus, 75.
Petri auctoritas cæteris præstantior, 216. Petrus etiam inter apostolos principem locum obtinet, ibid.
Pharaonis induratio explicata, 72.
Pharmaca valida quæ sint, 718.
Philosophica comparatio, 635.
Philosophorum fallacia, 466.
Pena Israelitarum typica, adeoque multo levior pena Christianis indicta, 178.
Poenitentia necessitas docetur, 511. Poenitentiam baptismus excipiebat, 682.
Pontificis munus, 661. Pontificibus quomodo Christus excellentior, 676.
Potestatem principum ac magistratum non esse nisi a Deo. Vera ac germana hujus sententiæ explicatio, 94.
Prandium cœne nomen cur accipiat, 190.
Præceptor discipulum peccantem non oburgans, damnum illi affert, 280. Præceptoris fidelis officium, 118.
Præceptoris gaudium discipulorum alacritas, 235.
Præceptoris discipuli perfectio optabilis, 145.
Præter opera præcepta, sunt etiam et alia opera laude digna, et hoc aptissima similitudine ab auctore explicatur, 517. Quæ præcipiunt longe differunt ab iis quæ docentur, 574.
Præces nostras non exaudiri patienter ferendum, 10.
Prædestinatio Dei ex prævisione, 65.
Prædestinatio et Dei opera non sunt ad humanum calculum exigenda, 62. Prædestinat ex præscientia Deus 65, 29.

Præsepe quid sit, 89.
Præmia Christianorum cœlestia, 58.
Præpositio Per Patri apposta contra Arianos, 121.
Præputium carnale quid, 25. Præputium adducere quomodo quis dicatur, 160.
Primitiæ nostræ Christus, 170.
Primogeniti qui dicuntur, 755.
Prodigium ad quæ pertineat, 109. Prodigii et signi differentia, ibid.
Promissa quare Deus differat, 687. Promissorum Dei firmitas, 248. Promissio quomodo per legem aboleatur, 55.
Prophetæ etiam post Christi adventum exstiterunt, 200. Prophetæ et fanatici discrimen, 194. Prophetis adest potestas tæcendi, secus vero vatibus fanaticis, 215.
Prophetia aptissima ad infidelium conversionem, 211.
Prophetiæ donum cur cæteris charismatibus præstantius, 206.
Propitiatorum quid, 29. Propitiatorii typus Christus, ibid.
Propter. Hujus præpositionis significatio, 660.
Prosopopœia prophetarum, 60.
Proximi utilitas querenda, 182. Proximum suum qui stultum vocat, non semper peccat, 510.
Pseudoapostoli, 256.
Pudor peccati fructus, 45.
Puritatis iustitiam fructus, ibid.
Pusillanimitas promissionem abscondit, 683.

Q

Quæstus omnis turpis episcopo, 627.
Quietes tres quæ, 667.
Quæ de causa Paulus posuerit Petrum se posterorem, 124.

R

Raab meretricis fides, 741.
Reconciliationis nostrae auctor Christus, 57.
Redimere tempus quid, 409.
Regnare (Christi) quid sit, 221.
Regnum (in) Dei quid introducat, 103, Regna duo, 221.
Regum unctio, 249.
Reliquiae Israelis, 72.
Requies caelestis quatenus Sabbatismus, 671.
Resurrectio fidei nostra caput, 216. Resurrectio unde quibusdam non credita, 224. Resurrectio omnis hominis momentanea, ex mira Dei dispensatione ordinata, 250.
Resurrectionem Abraham credidit, 52. Resurrectionem nostram ex Christi resurrectione manare, 219. Ex Christi resurrectione spiritualis peccatorum resurrectio apposite describitur, 4. Bonorum inter et malorum resurrectionem magnum discrimen, 56. Quomodo non omnes resurgendi moriuntur, 229.
Revelatio major quam visio, 509. Revelatio prophetiae species, 207.
Rhetores populi ductores, 131.
Romanorum dignitas et potentia, 108.
Badium institutio difficilis, 110.

S

Sabbatum regni eorum imago, 672.
Sacerdos intelligibiliter Deo sacra canat, 209. Sacerdotes angeli vocantur, 225. Sacerdotum creatio, 537. Sacerdotum in sacrificiis portio, 172. Sacerdotum munus predicare Evangelium, 118. Sacerdotii dignitas et excellentia, 691. Sacerdotii translatio, 969.
Sacrarum litterarum Lectio necessaria, 612.
Sacrificare sibi cur Deus voluerit, 721.
Sacrificium Christianorum unicum, 719. Sacrificium fidei Deo gratum, 86. Sacrificium Iudaicum cur Deo ingratum, *ibid.* Sacrificii Christi et legis oblationum discrimen, 709. Sacrificia veteris legis cur rejecta, 722. Sacrificiorum varia nomina, 721.
Sacrilegium appellat Paulus usus eorum quae idolis sunt consecrata, 22.
Saeclum pravum, 326.
Samaritani dimidia parte pii, 150.
Samsonis fides, 742. Samsonis illusio. *ibid.*
Sancti fideles, 151. Sancti pauperes cur duplici miseratione digni, 111. Sancti qui sint, 578.
Sancti in conspectu hominum qui, 572. Sanctorum necessitatibus quomodo communicandum, 91.
Sara senio et sterilitate affecta, 54. Sarae fides, 754.
Satanae vis, 512.
Sapiens quomodo se stultum fieri satagat, 159.
Scandalum nunquam praebendum, 269. Scandalum fratribus ponere Paulus veretur, 288. Scandala non irrepunt, quandiu corpus unitum est, 116. Scandala vitanda etiam in licitis, 104. Mala quae scandalis sequuntur multa sunt, eaque Basilio teste gravissima, 582.
Sciens qui delinquit acrius puniatur, 28.
Scortatio, deliciarum et crapulae effectus, 154.
Scorpio. Ex scorpionis aculeo pulchre explicatur mortis robor, 251.
Scripturae veteris libri a fabulis longe distant, 629. In Scripturis animae sensoria exercitata habent, qui de veris ac falsis dogmatibus iudicare velit, 681. Scripturas legere Christiani cuiuslibet interesse, 415.
Scribere. Quod scriptum non est scriptum esse dicitur ex rerum eventu, 612.
Sectarum mala plurima, 125.
Semel cur mortuus Christus, 717.
Semen Abrahami qui sint, 68.
Sermo sine cognitione, et contra, 122. Sermo apostolicus humana sapientia et elegantia conditus crucem Christi evacuat, 125. Sermo sit sale conditus, 497. Sermonis Dei efficacia, 672. Sermo praedicationis, quo Paulus utitur, cultello assimilatur, 109.
Servilis conditio, licet a Deo non constituta, tamen necessaria, 417.
Servitutis varii modi variaeque species, 5.
Servi et heri communem habent Dominum, 496. Servorum fides, 416. Servorum genus morosum, 632. Servorum munus, 495.
Seth Adami imago, 460.
Signum a prodigio in quo differt, 109. Signum terret, prophetia prodest, 220. Signa cur etiam per indignos exhibeantur, 155. Signis fideles opus non habere, 220.
Simonianorum error, 99.
Sobrietas, juvenum ornatus, 651. Sobrietas vera quae, 531.
Sors fortunae opus, 572. Sors in Scripturis quae dicitur, 468.

Spes quorum dicitur, 61. Spei virtus, 91. Spei utilitas, 108.

Spiritus austeritatis, 147. Spiritus Christi, 654. Spiritus futurae immortalitatis pignus, 265. Spiritus idem Veteris ac Novi Testamenti, 265. Spiritus mansuetudinis, 147. Spiritus quatenus sigillum, 56. Spiritus affectus, 57. Spiritus Dei auctoritas, 109. Spiritus sancti contumelia, 728. Spiritus sancti demonstratio, 19. Spiritus sancti divinitatem Paulus testatur, 195. Spiritus gratia quando exstinguatur, 109. Spiritus novitas, 46.

Spiritualia ministrantibus vicissim debentur temporalia, atque haec ex iustitia, 111. Spiritualia quomodo fuerint Mosaica, 177.

Stephani lapidatio, 745.
Stultum, Dei crux, 128.
Subjectio pietatem non subvertit, 94.
Superbia vitiorum arx, 13.
Ex Symmacho, Christi hoste, Christi divinitas vindicator, 655.

Sinceritatis ratio exponitur, 119.
Syllogismi Graecorum, 293. Syllogismis divina non comprobari, 123. Quomodo semel videatur praeceptus diurnus.

T

Tabernaculum ingredi dicitur cum in Veteri Testamento ingressus, 709.

Tabernaculi partes egregie descriptae, 707.
Tanquam et ut particulae cum dubitationem, tum confirmationem significant, 459.

Theophylactus magni Chrysostomi sectator peccatum originale egregie probat ex Pauli oraculis, 57. Ejusdem de Christi passionum acerbitate duriuscula sententia, 242. Expendenda insuper cum grano salis, quae commentatur in Epistola ad Galatas, 550. Quomodo idem auctor ignorantiam Pauli in lege ac Scripturis versatissimi excuset, 554.

Traditiones sine scriptis, 183.
Templi Salomonis praestantia, 715.
Tempus acceptabile, 273. Tempus ab Apostolo opportunitatis nomine appellatur, 62. Tempora difficilia et mala quomodo dicantur, 607.

Temulentiae mala, 98.
Tentatio intolerabilis, porta inferi, 214.
Terrae fertilitas Deo accepta referenda, 685.
Terrae machina incorruptibilitate donanda, 60.

Terrae motus in Scriptura quot, 754.
Testamenti Novi praestantia, 704. Testamenti Veteris abrogatio, *ibid.* Testamenti Novi ac Veteris idem spiritus, 265.

Testem Deum cur advocet Paulus, 420.
Thronus gratiae, 675. Thronus iudicii, *ibid.* Thronus, regni iudicium, 650.

Timoris et charitatis conjunctio, 282. Timoris spiritus, 182. Timoris veri argumentum, 192.
Timothei virtus, 251.

Tradere Dei quid sit, 15. Traditionis egregium monumentum, 708. Tradi Satanae quid sit, 558.

Translationis ingeniosa interpretatio, 469.
Trinitatis mysterium, 264. Trinitatis mysterium explorandum non est ex ordine, quo personarum nomina ponuntur, 293.

Tristitia secundum Deum medela est peccati, 280.

U

Ulciscendi ratio optima, 95. Deus malis non ulciscitur, si homo ulcisci conatur, *ibid.*

Una sabbatorum Dominica dies, 232.
Unigenitum Dei Filium non esse creaturam probatur contra Arianizantes, 169, 170.

Unctio absque oleo in Scripturis frequens, 5.
Uxor diligenda viro, 411. Uxor mariti serva et domina, quo sensu, 157. Uxor defectus perferendi, 414. Uxorae rei molestiae, 162. Uxorum dilectio quam Paulus commendat mirifice ab auctore exponitur, 411. Uxorum virorumque munus, 493, 494.

V

Velle Dei varium, 87.
Venter quibus Deus sit, 452. Ventrem et escas Deus quomodo destruet, 153. Ventris studium ab Apostolo damnam, 116.

Verbum Dei adulteratur, si pro temporum et personarum opportunitate docetur, 141. Verba facienda, et arcana, quae Paulus audierit, 510. Verborum pugna vitanda, 605.

Veritas rationis lumen, 599.
Versutus qui dicendus, 149.
Vetus Adam qui, 38. Vetus homo, malitia, 41.

Via ad Patrem quæ, 479.
Victimarum usus, 719.
A vilibus et abjectis pati durissimum, 616.
Vindicta Deo relinquenda, 93.
Vino multo cur non utendum, 568.
Virginitatis commendatio, 164.
Virtus majorum quomodo nos celebret, 594. Virtutis forma ac decor, 86. Virtutis operationes, lucis arma sunt, 97.
Vita non mala est, sed ejus abusus, 454. Vita præsens nox, 97. Vita res bona, 444. Vita sensibilis in quo consistat, 595. Vita spiritualis, in quo consistat, *ibid.* Vitæ liber qui dicitur, 454. Vitæ puritas unde noscatur, 457. Ex im-

pura vita perversa dogmata, 557.
Vitiis tyrannis quo sensu hominem possidet, 153.
Vocatorum differentia, 3.
Vivere secundum carnem quid, 57.
Voluptas naturalis suavior, 14.
Voluntatis nostræ libertas præclare explicata, 605.
Voluntate nostra quomodo egeat Deus, 70. Voluntarie peccantes juxta Apostolum sunt illi qui in peccato sine resipiscencia permanent; adeoque pro istis hostia non relinquitur, 726.

Z

Zelus bonus, 559.

INDEX IN TOMUM TERTIUM.

Apud nos a col. 405, tom. III usque ad col. 558 tom. IV.

A

Abraham imago et justitiæ ex sola fide, et justitiæ ex operibus, 534.
Achridensium agrestes mores, 539.
Actum apostolorum liber qua de re potissimum agit, 3.
Additio particulae *filioque* in Symbolo summus Latinorum error juxta Theophylactum, 514.
Advocatus ad Patrem quomodo Christus dicatur, 408.
Egyptii interfectio a Moysæ facta quid significaverit, 225.
Afflictiones pro fide inter mala non computandæ, 569.
Afflictiones augent charitatem et compunctionem, 521.
Agrippa qua ratione rex dictus sit, 172.
Alexii Comneni laudes, 549. Insignis fortitudo, 550.
Facultas dicendi, 552. Præcellens clementia, 554. Prudentia peculiaris, 556. Temperantia et modestia, 557.
Matris et fratris ipsius dotes eximie, *ibid.*
Ambitio et praelationis amor Pharisæos effecit, 526.
Ambulare quid in Scriptura, 457.
Ananiam esse principem sacerdotum an Paulus ignoraverit, 229, 290.
Anathematizare et anathema quid, 504.
Angelum apud se habet unusquisque, 103.
Angularis lapis cur dictus Christus, 560.
Antichristus quomodo jam sit in mundo, 425. Antichristi multi, 414. Quare exierunt e discipulis Domini, 415.
Antiochia cur facta sedes principalis, 98.
Apollo quis, 142.
Apostoli majores Joanne Baptista, 142. Apostoli et evangelistæ multa sola voce iradiderunt, 2. Cur multa de Christo locuti, pauca de divinitate ejus dixerunt, *ibid.*
Arati dictum de Jove, 157.
Artemitæ hæretici, 28.
Athenienses cur exstruxerint aram ignoto Deo, 135.
Azymorum et jejuniorum causa dure habendi non sunt Latini, 525.

B

Baptisma corporeum non negligendum, 257. Baptisma, crux et resurrectio divinx Jesu filietati attestantur, 450.
Baptismatis per aquam mystica significatio, 98, 240. Baptisma a quo tribuatur, 575.
Baptizari quid significet, 10. Baptizari in nomine Christi quid, 53.
Beatus in hac vita nemo perfecte, 571.
Bonus quomodo solus Deus, 251.
Borboritarum summa impuritas juxta Epiphanium, 449.
Borises primus Bulgarorum rex Christianus, 501.
Bulgarorum Theophylacti ætate mores, 505.

C

Calceamentum solvere cur jussus sit Moyses, 237.
Calceamenta et duas tunicas habere quomodo apostolis licitum, 255.
Caro altera quid, 148. Caro Christi cur non viderit corruptionem, 201.
Charitas erga Deum unde præcipue dignoscitur, 400.
Charitas perfecta quomodo foras mittat timorem, 427.
Charitate sublati reliquorum mandatorum observantia nihil ad salutem prodest, 331. Charitatis et compunctionis

augmentum sunt afflictiones, 52. Charitatis erga proximum lex etiam gentilibus præscripta, 410.

Christus semetipsum suscitavit a mortuis, 29. Cur post resurrectionem comederit, 7. An aliquando maledixerit, 565. Duplex est non persona, sed natura, 571. Quomodo dicatur judex vivorum et mortuorum, 574. Juxta Theophylactum celebravit Pascha tempore a lege præscripto, et mysterium eucharisticum instituit in pane azymo, 519.
Cinamon fervidus Christianus, captivus Crubi, principis Bulgarorum, 497. Cinamonis responsio ad Omb itagum, filium Crubi, 498. Cinamon detruditur in carcerem ferreum propter fidem, 498. Enrabolam filium Ombritagi perducti ad fidem, 499.

Circumcisio Abrahamo cur mandata, 63, 225. Circumcisio alia carnalis, alia spiritalis, 266.

Claudus a sanctis martyribus sanatur, 509.
Cælum novum et terram novam quomodo Deus creavit, 400.

Commentariensis editum contra Christianos, 487.

Confessio peccatorum fidelibus necessaria, 145. Confessionis peccatorum effectus, 407.

Constantii Chlort ars ad dignoscendos probos Christianos, 478.

Constantii ejusdem filii qui, 479.
Constantii Porphyrogeniti dotes eximie, 531. — Matris ipsius nobilitas et pietas summa, 533.

Constantinus Imperator quomodo ad fidem Christianam adductus, 480. — Triumphat primum de gentilismo, deinde de Arianismo, 481.

Consuetudines meræ sunt, juxta Theophylactum, ea quæ a Phytianis putantur Latinorum errores, 525.

Contendendi amor cujusmodi sit, 521.
Cornelii opera ante fidem qualia, 214.

Creatio duplex, 471.
Crubus princeps Bulgarorum, 497.

Cruz Christi laudibus celebranda et adoranda, 460. Cur in medio Jejunorum tempore publica adorationi (in Ecclesia Græca) proponatur, 460. Mediatricis officium pro nobis obivit ad Patrem, 461. Victoriæ nobis et salutem attulit, 462. Est paradisos, 465. Ejus altitudo, latitudo et profunditas, quid, *ibid.* Est armatura bonæ voluntatis, 464. Signatio est timentibus Deum, *ibid.* Ab ejus contemplatione et adoratione nemo excluditur, *ibid.*

D

Deus cur charitas esse dicatur, 424.

Diabolus cur adeo solertis nequitia, 581.

Diaconatus ordo quomodo ab initio datus fuerit, 220.

Diaconi (septem) an haberent facultatem dandi Spiritum sanctum, 275.

Dianæ Simulacrum cur Diopetes diceretur, 258.

Dissensio inter Paulum et Barnabam innocua, 271.

Dissidii Latinorum inter et Græcos causa, juxta Theophylactum, est tantummodo additamentum Symbolo factum particulae *Filioque*, 525.

Divinæ consortes naturæ quomodo effici possimus, 585.

Duplex animo quis, 525.

E

Ecclesia quid, 100.

Ecclesiæ curatores quomodo se gerere debeant, 522.

Eleemosyna unde faciendæ, 29.
 Enrabotas, filius Ombritiagi, principis Bulgarorum, baptismum recipit, 499. A fratre Malomiro capite propter fidem damnatur, 500.
 Epicurei quid de mundi ortu senserint, 278. Epicuri sententia de divina natura, 325.
 Errores Latinorum alii quidem nullius, alii mediocriter emendationis egent, juxta Theophylactum, 514.
 Eucharistiarum delirium circa adventum Domini, 597.
 Eunuchi Candacis, reginæ Æthiopum, pietas, 76.
 Evangelistæ cur pauca de Christi divinitate scripserint, 2.
 Extasis quid significet, 245.

F

Festus Judææ procurator, 55.
 Fatum respectu mortis an deus, 512.
 Felix præses Cæsariæ an nosset fidem, 504.
 Feras cur nos timeamus, 516.
 Fides mortua secundum Jacobum et Paulum quæ, 535.
 Fides seu fiducia in oratione plane necessaria, 322.
 Finis omnium quis, 570.

G

Genus Domini quidnam, 261.
 Georgius Alexandrinus episcopus a ministris Juliani occiditur, 486.
 Gnostici quid de adventu Domini dixerint, 598. Gnosticorum forboritarum summa impuritas, 449.
 Gradus quibus proficiendum nobis est, 585.
 Gregem Christi quomodo oporteat pascere, 579.

H

Hæretici quidam quomodo dividant Deitatem, 47.
 Hæsitans in oratione quis sit, 322.
 Hellenistæ qui, 251.
 Herodes qui Petrum misit in carcerem, quis, 253.
 Homeri de fato dictum falsum, 512.
 Homo nequaquam est natura malus, 74.
 Humilitas Domini imitanda, 526. Humilitate vera gloria comparatur, 580.
 Hydropicus tumor Photianorum, 525

I

Idololatria unde orta, 115.
 Igni cur divina natura assimiletur, 226.
 Ignorantia et peccatum tenebræ a Scriptura appellatur, 406.
 Ignoto Deo cur ara inscripta Athenis, 279.
 Impiorum iteritus duplex, per aquam et per ignem, 397.
 Ira cur contraria justitiæ, 526.

J

Jacobus apostolus quomodo frater Domini, 265.
 Jejunium quadragesimale cur institutum, 458. Quo die illud incipiant ac terminent Græci, *ibid.* Ejus muneris quadragesimæ quænam ratio, 459. Jejunium in Sabbato an Patrum et apostolorum doctrinæ consentaneum, 521.
 Joannes cognominatus Marcus, quis, 102.
 Joannes apostolus cur eadem frequenter diceret, 408.
 Joannes evangelista an vere mortuus, 586. An sit auctor Epistolæ secundæ ipsi inscriptæ, 455.
 Judæi proditoris pena in hoc sæculo, 15.
 Judæi Galilæi dogma, 52.
 Judæorum ratio servandæ legis ejusmodi, 100. Judæorum sectæ generales, 159. Judæorum arrogantia ob legales observantias, 528.
 Judicium cur incipiet a domo Dei, 578.
 Julianus Apostata quos habuerit parentes, 482. Cum fratre Gallo aggreditur edificare templum SS. martyribus, *ibid.* Scholam frequentat Libanii, 485. Creatur Cæsar a Constantio, et deinde imperator a militibus salutatur, Ejus dolositas, *ibid.*
 Justificatio non fit absque aliquo labore, 117.
 Justini martyris sententia de causa nequitie diaboli, 581.
 Justitia quid, 226.

L

Lampades in deductione Mariæ Virginis ad templum quid significant, 414.
 Lampetianorum delirium circa adventum Domini, 597.
 Latinorum errores juxta Photianos, 514. Latinorum errores juxta Theophylactum neque multisunt, neque ad discendendas Ecclesias idonei, 515.
 Libethriorum inscitia, 568.
 Libri Actuum apostolorum utilitas, 1.
 Lingua non est incommutabilis, 556, 555.

Litteræ charitatis ascensus sunt ad Deum, 561.
 Leprosus a sanctis martyribus mundatur, 510.
 Loci natura non facit homines meliores vel peiores, 66.
 Lucæ evangelistæ virtus unde præsertim manifesta reddatur, 2. Ejus modestia in scribendo, 4.

M

Malomirus, princeps Bulgarorum, 498.
 Manus Petri, unius ex XV martyribus, miraculum, 591.
 Mandata Dei cur minime gravia, 429.
 Marcus quomodo filius Petri, 582.
 Marcus Arethusius plurima tormenta propter fidem sustinet, 484.
 Maria Virgo concepit sine voluptate et peperit sine dolore, 401. Cur præsentata in templo, 472. Quomodo e domoeducta, *ibid.* Ingressa est Sancta sanctorum, cur, 475. Cur triennis oblata, 414. Præsentationis ejus festivitatis quomodo colenda, 475.
 Mariæ Augustæ nobilitas et pietas, 553. Misericordia et liberalitas, 554. Studium et eruditio, 556.
 Martyres XV sub imper. Juliano Apostata, 477. Eorum nomina et dignitates, 449. Prolixa eorum responsio ad Thessalonice judices 491. Dies martyrii, 495. Locus sepulture, 496. Translatio eorumdem corporum Bragalinizantem, 505. Miracula eximia, 506.
 Misericordiæ in pauperes utilitas, 552.
 Moloch idolum, quid, 227.
 Monasteria et ecclesias alias absque antistitem suorum licentia relinquentes non sine periculo possunt suscipi, 656.
 Mortuis quomodo evangelizatum, 575.
 Moyses interliciens Egyptium an reus homicidii, 225.
 Mundi amicitia inimica Deo, 541. Mundum cur ab initio firmum stabilemque Deus non fecerit, 598.
 Mutus a SS. martyribus sanatur, 510.

N

Naturas duas in Christo esse demonstratur, 584.
 Neocoros quis, 28.
 Nestorii delirium de Christo, 40.
 Nicolaitæ hæretici quam perversi, 590. Nicolaitarum et Valentinianorum impuritas, 447.
 Nihil absque Dei auxilio nobis contingit, 571.
 Nomen Filii Dei quid significet, 452. Nomen Domini quomodo invocandum, 199.
 Novissima hora quomodo nunc sit, 415.
 Nubes quare suscepit Dominum euntem in cælum, 12.
 Nullus ex præteritis Latinorum erroribus juxta Theophylactum ad ipsum capituli fidei spectat, 513.

O

Ombritiagus princeps Bulgarorum, 497.
 Orans cur non semper impetret quæ petit, 510.
 Oratio absque fide seu fiducia inutilis, 322. Oratio justi pro alio quando efficax, 148. Orientales Christiani tempore paschali genua non flectunt, 19.

P

Parentes Mariæ quomodo se gesserint in sterilitate, 451. Quam grati post acceptam prolem, *ibid.*
 Patientia proprie non dicitur de Deo, sed longanimitas, 745.
 Pauli et Barnabæ dissensio qualis, 271.
 Paulus cur Athenis Christum solummodo hominem appellavit, 5. Cur nomen suum commutavit, 106. Cur Timotheum circumcidit, 125. Doctrinæ ipsius character quis, 290.
 Peccatum angelum custodem abalienat, 107. Peccatum ad mortem quid, 452.
 Perditionis hominum causa nullo modo est Deus, 560.
 Personæ in Deo plures, 27.
 Petrus apostolorum coryphæus, 15. Cur Ananias ac ejus uxori tempus poenitendi non dedit, 215. Petri moderatio, 15.
 Phariseorum secta quomodo accuratissima, 175.
 Philippus qui baptizavit eunuchum, an apostolus, 255.
 Philosophia bestiales homines humanos facit, 565.
 Photiani ex proprio amore Christi corpus dilacerant, 522. Photiani plus quam Pharisei superbi, 526.
 Phryges quid senserint de adventu Spiritus sancti, 12.
 Potestas principum a Deo est, 566.
 Præceptum charitatis quomodo novum simul et vetus, 410.
 Præputium cur mandatum est Judæis circumcidi, 62.
 Prima Azyrnorum quanam dies, 519.
 Principis qui acceptis a Deo bonis male utitur, miseria, 557. Principibus sæcularibus juxta præceptibus obtemperandum, 562.
 Profana eruditio non omnino contemnenda, 291. Pro-

fanis disciplinis tantummodo ad tempus vacare decet, *ibid.*

Prophetae an omnia scriverint, 151. An essent sui compotes quando vaticinabantur, 389. Cur dicta sua ipsi non explanaverint, *ibid.*

Puellae omnes Mariae templum adeuntis quid significent, 474.

Python et Pythia quid, 127.

R

Reaedificatio tabernacoli David quid significet, 268.

Regale sacerdotium quomodo fideles, 561.

Regi regias virtutes non habenti regia dignitas dederi est, 537. Regi voluptas vincenda, *ibid.* Regi quam necessaria et utilis excellens religio, 511. Regi amici fideles necessarii, 512. Regi adulatorum perniciem cavenda, 543. Regi quam noxia sit sceleratorum apud ipsum gratia, 544. Regi exercitationes militares in pace frequentanda honorandique veterani, 545. Regi exercitatio corporalis perutilis, 546. Regi mimis et scurris operam dare turpe, *ibid.* Regi clementia summe necessaria, 547. Regi quatenus gladio et suppliciis utendum, *ibid.* Regis iusti ingressus pacatus et laetus subditis, 541. Rex virtutibus non vestitu commendabilis, 571. Virtute et sapientia subditis praeminere debet, 547.

Regiminis formae quod bonae quovae malae, 538.

Religio quid, 329.

Religiosus apud Iudeos quis censeretur, 528.

Rempham quid, 68.

Resurrectio Christi quam dissimilis aliis, 202.

Roma cur a S. Petro Babylon vocata fuerit, 581.

Romanum cur se Paulus appellavit, 275.

S

Sabbati iter quid, 14.

Sadducei quid non crederent, 300.

Salutandi qui, 440.

Samosatenses haeretici, 28.

Sancti an post mortem rerum memoriam retineant, 587.

Satanica nonnullorum calumnias contra Latinos, 525.

Sancti martyres sanant quemdam ex lectoribus voce plane privatum, 505. Hominem qui summe distortos pedes habebat, 505. Alium ab impuro spiritu afflictum, 107. Surdum et mutum, 108. Claudum, 109. Leprosum, 110. Mulierem quae diri humoris descensu videndi usu privata erat, 110. Hominem qui nunquam satiari poterat, 112.

Scytharum absurditas, 551. Scytharum stratagemata, 552.

Semen Dei quid, 418.

Sicarii qui essent, 298.

Simeon rex Bulgarorum, 508.

Simon Magnus quid de Christo diceret, 415.

Solutio dolorum inferni quid, 201.

Spiritus sanctus cur non adveniat praesente Christo,

aut statim ut ille discessit, 8, 9. Cur advenerit die Pentecostes, 19. Cur in specie ignis, 2. Cur non in ore, sed supra caput resedit, *ibid.* Spiritus sancti donatio multiplex, 9. Revelatio varia, 36.

Stephanus cur vidit Jesum stantem, 351. Cur ante ordinationem prodigia non faciebat, 221. Superbia quid et quomodo a vana existimatione differat, 542.

T

Thabita cur ita vocata, 223.

Tenebrarum nomine in Scriptura ignorantia vel peccatum intelligitur, 406.

Tentari malis Deus non potest, 325.

Tentationes duplicis generis, 541. Tentationum secundum Deum utilitas, *ibid.*

Theodulus et Tatianus confringunt idola eorum tormenta hac de causa, 483.

Theophilus, ad quem scripsit Lucas, quis fuerit, 5.

Theophylactus quid senserit de jactatis erroribus Latinorum, 514. Theophylacti sophismata contra processionem Spiritus sancti a Filio, 517. Contra usum azymi in Eucharistia, 520. Contra Latinorum jejunium Sabbato, 521. Ejus consanguinei in Europa, 561.

Theudas impostoris nex, 55.

Tiberiopolis urbis situs, 489. Ejus devastatio ab Ombris et Bulgariis, 496.

Timor multipliciter dicitur, 561. Timor Dei duplex secundum Scripturas, 563.

Timotheus, unus ex quindecim martyribus, primus Tiberiopolis episcopus, 489. Timotheum cur Paulus circumciderit, 125.

Triaditae episcopus sacro ministerio interdicitur a Theophylacto nomine synodi, 581.

Tunicas duas habere an liceat apostolis, 235.

Tyranni timores auxilii et perpetui, 21. Tyrannidis characteres, 539.

U

Universum hoc non in nihilum redigendum, sed renovandum in fine mundi, 598.

V

Valens et Philippus juvenes Thessalonicae, 490.

Vetusti Patres plurimas consuetudines tolerabant ob salutem animarum, 525.

Vipera cur non nocuit Paulo, 515.

Viri quomodo gerere se debeant erga uxores, 567.

Visio quid, 508. Visiones non omnes manifestandae, 539.

Vladimir rex Bulgarorum, 508.

Z

Zeli nomen ambiguum, 539. Zelus verus quid, *ibid.*

Zelus quorundam immoderatus contra oblationem eorum n, 518. Zelus Photianorum cujusmodi sit, 522.

INDEX IN TOMUM QUARTUM.

Apud nos a col. 559 tomus IV usque ad finem.

A

Aaron Christi typus, 178. Aaronis noxa, 178.

Abacuci significatio, 154.

Achaabi genus a Deo deletum, 60.

Achor, quid sonet, 28. Achor vallis, 28.

Adhortationis duplex ratio, 95.

Aegypti subjugatio, 245.

Aegypti dracones appellantur, 106.

Affectibus quomodo resistendum, 227.

Αγλλαν idem quod εμεσαν, 172.

Alexandria depopulatio, 242. Alexandria deo Ammoni dicata, 241.

Anima quando a sua natura desciscat, 56. Quando meretrix fiat, 259. Animae aeternae, 48. Animae peccatum, 155. Animae cuilibet quando matutinus imber obtingat, item serotinus, 58. In malitia crescenti, verbum etiam pantherae fieri, 56. Quando dejectio prosit, 50. Anima nostra Domini plastrum, 229.

Animus quando irascendo non peccet, 232.

Antellabos, 247.

Apidis idola, 45.

Apostoli Dei pedes, 221. Et quatenus equi, 170.

Aquarum allegoria, 221. Aquae itineris, evangelici verbi gratiae, 166.

Aquilae velocitatem, 140.

Arbores quibus diis dicatae, 45.

Aspis cur aures obstruit, 25.

Assyriorum magis, 259.

B

Babylonis quatenus similis, 220.

Balsam cur a Balac accersitus, 259.

Baptismatis unitas, 221.

Baptizati in Christum facultates, 27.

Barnabae significatio, 215.

Basamites, regio Palestinae fertilissima, 216.

Beelphegor idolum, 44.

Benjamin cur doloris filius appelletur, 55.

Bethel, injustitiae domus, 45. Quid sonat, *ibid.*

Boon nomine qui intelligendi, 172.
Brachium fortitudinis in operante vitæ symbolum, 110.

C

Calamitatis proprium, 218.
Calcanes pro deceptione positus, 179.
Calix in sacris quid, 157.
Canthari qui veteribus, 151.
Caro. Secundum carnem vivens, hostis Dei, 214.
Chaldaeorum celeritas, 158. Peccata, 181.
Christus cur Israel dicatur, 99. Christus Dei cognitio, 57. Facies, 217. Sapientia, 216. Christus impecabilis, 151.
Christus lapis angularis, 50. Christus locusta, 247. Christus panis noster, 80. Christus pascha nostrum, 81. Christus Patris misericordia, 29. Christus Pontifex, 178. Christus propitiatorium nostrum, 161. Christus quatenus ignis, 228. Christus verus David, 53. Christi arma, 168. Christi visionis liber, 212. Christi et Jonæ res gestæ quomodo conveniant 195.
Clerici, 243.
Confessio. In confessione, cordis trepidatio cur perpendatur, 254.
Conscientia peccati iudex, 197. Conscientiæ vermis, 206.
Cor præcipua animantis pars, 191.
Cor in Scripturis vario modo accipitur, 194.
Corda qualia Deus requirit, 147.
Cornu cur potentia dicatur, 163.
Corpus nostrum lutum, 246.
Custodia quid prophetis, 170.

D

Dæmonum viripotentia, 239. Visio qualis, 250.
Davidis significatio, 35.
Deipara virgo mons asper, 162.
Dei adversarii, 213. Dei agnitionem in fide esse, 31.
Dei anima verbum, 149. Dei benignitas, 143. Dei facies, Dei lex, 144. Longanimitas, 214. Omnipotentia nemini sufferenda, 164. Dei proprium, 94. Dei zelus, 215. Dei in carne manifestatio, magnum pietatis mysterium, 158. Dei nomen in Scripturis quatuor assumitur modis 184.
Destruere pro deicere ponitur, 59.
Deus, cur magnam curam Israelitarum habuerit, 175.
Deus quando in nobis ambulet, 215. Quem diligat, 99. Quibus adsit, item absit, 56. Quibus sit benignus, 218.
Diabolus totum hominem quomodo sit venatus, 145.
Diaboli epulæ, 142. Ignominia, 153. Nidus, 153.
Dies quid in sacris Litteris, 137.
Dinæ stupratio, 62.
Domus Dei mens nostra, 85.

E

Ebriis et temeti plenis quid peculiare, 54.
Ecclesia credentium mater, 245.
Ecclesiæ membra, 142.
Ephraim cur Dominus supprimat, 95. Cur sobole sua viduabitur, 86. Quid sonet.
Ezechiae iustitia, 93.

F

Feriæ in lege tres maximæ, 228.
Ficus. Per eam quid intelligendum, 21.
Fideles, Christi corpus, 152.
Fides mentis sepultura, 224.

G

Gabaa civitas Benjamin, 84. Quid sonat, *ibid.*
Galgai quid significet, 88. Galgala civitas idolis dedicata, 45. Quid sonet, *ibid.*
Gedeon cur Hieroboam vocatus, 98.
Gentes, mare, 167. Gentium populus bruchis similis, 247.

H

Habacuc Danieli prandium exhibet, 174. Unde oriundus, *ibid.* Habacuci fuga, *ibid.* Obitus, *ibid.* Sepultura, *ibid.*
Hæretici finis, a Deo separatio, 153.
Hebræorum rejectio, 98. Hebræos deliciarum nomine ubique male audire, 246.
Ἱερατὴ et ἱερωσύνη quomodo differant.
Hierosolymorum incensio, 81. Hierusalem leonum habitaculum, 235. Hierusalem quando facta scortum, 358. Hierusalem sanguinis civitas, 237.
Homines quatenus diaboli proximi, 156. Hominum meritis, Sathanæ cibus, 147.

I

Idola cur insania dicantur, 85. Idolorum imbecillitas, 52. Idolorum vanitas, 159.

Imbecillitate nihil imbecillius, 153.
Indignatio, 158.
Infideles, diaboli corpus, 152.
Inimicos Dei quales tenebræ persequuntur, 219.
Inobedientiæ nexus, 222. Inobedientiæ vincula a Christo dirupta, *ibid.*
Intellectus tumultuatio, 224.
Israelis fornicatio, 164.
Israelitæ cur jure Babylonis traditi, 214.
Itabyrium Galilææ mons, 48.
Iter Domini quando in nobis locum inveniat, 215.

J

Jacob Christi typus, 95. Jacob cur a Deo dilectus, 99.
Joannis pedes veloces, 225.
Jonas a balæna devoratus, 189. Jonas Amathi filius, 177. Jonas Christi typus, 190. Jonas cur ante urbis portas sederit, 196. Cur functionem suam subterfugiat, 182. Cur navigationis mercedem dederit, 185. Cur prophetæ functionem fugerit, 200. Quæ cum Christo communia habuerit, 179. Jonæ fuga, 178, 185. Jonæ oratio, 190. Preces cur non exaudiat, 185. Ex Jonæ prophetia quæ discenda, 205. Jonæ sepultura, 207. Significatio, 190, 207. Vita, *ibid.* Tristitia, 200.
Joppe quid significet, 203.
Josias idolorum extirpator, 224.
Judæi, Domini vinea, 61. Judæi, erronei, 88. Judæorum ebrietas, 214. Ejectio, 87. Judæorum in Christum impietas, 141. Judæos cur bellam occupaverit, 91.
Justitia, 96.

L

Lascivorum corpora debilia, 258.
Laurus Apollini sacra, 45.
Legalia sacra, lutum, 246.
Legi finis Christus, 91. Ex legis operibus cur nemo justificetur, 149. Legis servitus temporaria, 50. Lex et prophetæ quo pacto vitis et vinea, 24.
Lemma, 212.
Libanus idololatriæ officina, 216. Libanus Phœniciæ mons, 216, 158.
Littera, palea, 246.
Lumborum significatio, 234.

M

Malus quando Deo obiectus sit, 157.
Manus Domini, 25. Manus significatio, 198.
Marcionis hæresis, 177.
Mens rationalis hominis, Dei locus, 57. Mentis tumultuatio, 224.
Mesopotamia, 166.
Miser vere quis sit, 152.
Mors hominis requies, 170.
Mortatium cogitatio, res misera, 100.
Moses Christi typus, 178.
Motuum species, 254.

N

Nabuchodonosor Ægypto molestus, 141.
Nabuchodonosori vaticinium, 45. Vesaniam, 150.
Naum quid significet, 212, 150. Naum unde oriundus, 50.
Nautarum mansuetudo, 187.
Ninive Assyriorum civitas, 209. A quo extracta, 180.
Ninive cur Ammonis pars, 241. Cur leonum habitaculum, 235. Ninive, urbs sanguinis unde facta, 237. Ninivi devastationis causa, 220. Ninivi interitus 209, 230. Ninivi magnitudo, 105. Munio, 242. Ninivi regis jejuniū, 197. Ninivitarum jejuniū, 196. Ninivitarum, peccata, 181.

O

Oestrum, 46.
Olea imago justitiae, 171.
Osee Beeri filius, 9.

P

Panther feræ celeritatem, 56.
Paulus qua ratione Romanus, 235.
Pauperes et solum pascua, 255.
Peccare in se ipso quid sit, 490.
Peccator doloris filius, 55. A peccatoribus cur Deus longe absit, 56.
Peccatum, 95. Peccatum stimulus, 222. Peccatum nullum esse tam grande quin lacrymis deleatur, 205. Onus præter naturam, 45. Peccatum quatenus sepes, 248. Peccatum quatenus vallis, 28. Peccatum sine lege mortuum, 204. Peccati ejuslibet prima occasio, 87. Peccati perversio, 28. Præmeditati supplicium, 41. Peccati

vulnera quomodo curanda, 63. Peccatorum materiem haud raro Deum in nobis auferre, 56. Peccatorum præmeditatorum supplicium, 64. Peccata quæ ignoranter committuntur sola oratione delentur, 463. Peccata inter et iniquitates differentia, 492. Peccatum cur spina appellatur, 493.

Persæ Assyriorum surculi, 248.
Pharisæi, Synagogæ munimenta, 244.
Pirata, 61.
Poculum in sacris quid, 157.
Pœnæ interminatio, ad pœnitentiam adhortatio, 182.
Pœnitentia vera, 198.
Potentia Dei qualis, 219.
Præteritis cur pro futuris Scriptura utatur, 53.
Primitiis qui demonibus impertiat, 80.
Princeps quando Dei speculator sit, 83. Principes quomodo subditos punire debeant, 49.
Prophetia cur lemma dicatur, 154. Prophetiæ vane insania, 82.
Providentia Dei omnia fieri, 185.

Q

Quercus nymphis sacra, 43.

R

Ratio, Divinitatis pars, 251.
Regnum Verbi, Ecclesiæ ornatus, 233.
Rhapsacis blasphemia, 220.
Rosa Veneri sacra, 43.

S

Sæcum conscindere quid in Scripturis significat, 185.
Sacerdotum λογισμός, 55.
Sacerdotibus quibus Dominus non appareat, 51.
Sacrificium ex inique partis facultatibus, meritoris panis, 80.
Sævitia quantum malum, 210.
Salamæ principis Medianitarum crudelitas, 98.
Salomonis idololatria, 93.

Sancti quatenus flumina dicantur, 166. Sanctorum inelus, 154. Sanctorum quilibet cur cedro similis, 158.
Sanguis. In sanguinibus et injuriis ædificare, quid, 154.
Satanas, amara gens, 158. Satanus quatenus virtutis ulior constituitur, 140.
Sauls cur rejectus, 210.
Scolere nihil laboriosius, 153.
Scorti allegoria, 25.
Sela, 162.
Sennacherim quomodo interierit, 210.
Sensus, animarum portæ, 231.
Sicima, 61.
Simonis hæresis, 218.
Smilax, 220. Smilaci qui æquiparatur, ibid.
Sortis usus, 183.
Spiritus sancti in prophetis operatio varia, 216.
Superbus quibus iniquitatis injuste agat, 91.

T

Tarus *Q*uæ metropolis, 182.
Templa Domini, 160.
Thronus, 217.
Thronum Israelitarum divisio, 35.
Tyrus a Nabuchodonosore capta, 141.

U

Usorem ex alienigenis ducere, cur lex vetuerit, 81.

V

Vaticinandi ritus varius, 83.
Vaticinia unde sacerdotes sumpserint, 45.
Veneris imago, 44.
Verbi Dei efficacia, 88.
Verba Dei ignita, 181.
Vinea. Per vineam quid intelligendum, 24.
Villorum nequaquam Deus operator, 199.

Z

Zorobabel, Israelitarum dux, 35.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR:

THEOPHYLACTUS BULGARICÆ ARCHIEPISCOPUS

EXPOSITIO in Epistolam I S. Joannis.	9
— In Epistolam II S. Joannis.	67
— In Epistolam III ejusdem S. Joannis.	79
— In Epistolam S. Judæ apostoli.	86
ORATIO in Adorationem venerandæ Crucis.	106
— In Præsentationem B. Mariæ.	130
HOMILIA in undecimum evangelium matutinum.	146
HISTORIA martyrii xv Martyrum.	151
LIBER de iis quorum Latini incusantur.	222
INSTITUTIO REGIA.	234
Pars prior. — <i>Panegyrica</i> .	234
Caput primum. — Dignitas et pretium operis.	234
Cap. II. — De officio magistris principis.	234
Cap. III. — Constantinus a patria felix.	235
Cap. IV. — Dotes eximie corporis in Constantino.	235
Cap. V. — Ingenium ejusdem et memoria.	238
Cap. VI. — De avo ac patre Constantini.	258
Cap. VII. — Nobilitas et religio matris Constantini.	259
Cap. VIII. — Matris Constantini misericordia.	262
Cap. IX. — Ejusdem liberalitas non ambitiosa.	263
Cap. X. — Digressio in quosdam ambitiose munificos.	262
Cap. XI. — Largitiones Mariæ Augustæ.	263
Cap. XII. — Ejusdem studium et eruditio.	266
Cap. XIII. — Cura ejus laudabilis instituendi filii.	266
Pars altera. — <i>Parænetica</i> .	266
Caput primum. — Principes qui acceptis a Deo bonis non ad bonum utitur, miser est.	266
Cap. II. — Regia dignitas regias virtutes non habenti, dedecori est.	267
Cap. III. — Virtutibus, non vestitu commendari regem.	267
Cap. IV. — Voluptas regi vincenda.	267

Cap. V. — Labores regi honesti et utiles.	267
Cap. VI. — De tribus bonis totidemque malis regiminis formis.	270
Cap. VII. — Primus tyrannidis character violenta invasio.	270
Cap. VIII. — Secundus tyrannidis character crudelis et contumeliosa grassatio in subditorum bona et corpora.	270
Cap. IX. — Miseria populi tyrannide oppressi.	271
Cap. X. — Tyranni timores anxii et perpetuum tormentum.	271
Cap. XI. Justi regis ingressus pacatus et lætus subditis.	274
Cap. XII. — Quam necessaria quamque utilis sit principi religio excellens.	274
Cap. XIII. — Instrumentum necessarium regni bene gerendi amici fideles.	275
Cap. XIV. — Amici maximum bonorum principum bonum quo alli carent.	275
Cap. XV. — Veri amici erga principem officia.	278
Cap. XVI. — Adulatorum perniciēs principi cavenda.	278
Cap. XVII. — Amicorum monitis docilem et patientem esse oportere principem.	278
Cap. XVIII. — Quomodo probandi principi amici.	278
Cap. XIX. — Favoris regum perspecti mira vis est ad studia subditorum provocanda.	279
Cap. XX. — Quam indignum et noxium sit sceleratos apud principem gratiosos esse.	279
Cap. XXI. — Reipublicæ, uti navis, gubernatorem assidue laborare oportere.	282
Cap. XXII. — Ut curare atque administrare rem bellicam princeps debeat.	282
Cap. XXIII. — Exercitationes militares in pace frequentandæ, honorandique veterani.	282
Cap. XXIV. — Exercitatio corporis salubris principis.	283
Cap. XXV. — Mimis et scurris dare operam regem non decere; sed doctos et prudentes viros secum habere.	283

Cap. XXVI. — De clementia principi necessaria.	283
Cap. XXVII. — Quatenus regi gladio et supplicis utendum.	286
Cap. XXVIII. — Præeminere subiectis virtute ac sapientia regem debere.	286
Cap. XXIX. — Hujus operis clausula et promissio alterius.	286
Cap. XXX. — Promittitur Constantino divinus favor, si et huic parænesi et matris præceptis obtemperet.	286
<i>Testimonium Annæ Comnenæ de Constantino Porphyrogenito.</i>	287
ORATIO in Alexium Comnenum.	287
EPISTOLÆ XX ex Codice Vaticano.	307
Epistola I. — Sine nomine.	307
Epist. II. — Joanni Sebastio Augustæ fratri.	310
Epist. III. — Machetari.	311
Epist. IV. — Patriarchæ.	314
Epist. V. — Romano.	318
Epist. VI. — Mermentopulo.	319
Epist. VII. — Domino Michaeli Pantechnæ.	322
Epist. VIII. — Serblie domino Joanni.	322
Epist. IX. — Pantechnæ.	325
Epist. X. — Domino Nicephoro chartophylaci.	325
Epist. XI. — Episcopo Ciri.	325
Epist. XII. — Domino Gregorio camatero.	326
Epist. XIII. — Patriarchæ.	350
Epist. XIV. — Pacuriano.	354
Epist. XV. — Episcopo Semnorum.	355
Epist. XVI. — Episcopo Vidini.	355
Epist. XVII. — Episcopo Triaditæ.	358
Epist. XVIII. — Eidem ad synodum accedere renuenti, nomine ipsius synodi.	345
Epist. XIX. — Eidem archiepiscopi nomine.	350
Epist. XX. — Ex epistola ad Tibanium Armentum.	351
EPISTOLÆ LXXV. ex Joan. Meursio.	358
Epistola prima.	358
Epist. II. — Domino magistro Joanni.	359
Epist. III. — Domino Nicolao patriarchæ.	362
Epist. IV. — Domino Gregorio Taronita præsi.	363
Epist. V. — Nicephoro chartophylaci.	366
Epist. VI. — Gregorio camatero.	367
Epist. VII. — Gregorio Pacuriano magni Drungarii genero.	370
Epist. VIII. — Ophiomacho.	371
Epist. IX. — Magistro domino Nicetæ Serrarum episcopo.	374
Epist. X. — Joanni Ophiomacho.	374
Epist. XI. — Theodulo metrop. Thessalonicensi.	375
Epist. XII. — Casari.	378
Epist. XIII. — Semnarum episcopo.	382
Epist. XIV. — Ciri episcopo.	382
Epist. XV. — Camateropulo.	385
Epist. XVI. — Aneyræ episcopo.	386
Epist. XVII. — Ceryræ episcopo.	387
Epist. XVIII. — Mermentarum episcopo.	390
Epist. XIX. — Anemo.	391
Epist. XX. — Mermentarum episcopo.	394
Epist. XXI. — Anemo.	395
Epist. XXII. — Ceryræ episcopo.	395
Epist. XXIII. — Eidem.	402
Epist. XXIV. — Domino Adriano magno domestico.	403
Epist. XXV. — Sebasto Pacuriano.	410
Epist. XXVI. — Domino Gregorio Taronita.	410
Epist. XXVII. — Michaeli Chalcedonis episcopo.	415
Epist. XXVIII. — Domino Nicetæ chartophylaci.	418
Epist. XXIX. — Nicetæ discipulo Chalcedonis episcopo.	419
Epist. XXX. — Adriano magno domestico imperatoris fratri.	422
Epist. XXXI. — Bryennio consocero imperatoris.	427
Epist. XXXII. — Triaditæ episcopo.	450
Epist. XXXIII. — Joanni grammatico Palæologo.	451
Epist. XXXIV. — Adriano fratri imperatoris.	451
Epist. XXXV. — Chartophylaci.	455
Epist. XXXVI. — Doctori magne Ecclesiæ.	455
Epist. XXXVII. — Domino Gregorio, Taronitæ.	458
Epist. XXXVIII. — Nicolao Callicli, archiatro.	479
Epist. XXXIX. — Eidem.	442
Epist. XL. — Amyræo summo philosopho.	442
Epist. XLI. — Panhypersebasto Bryennio imperatoris genero.	442
Epist. XLII. — Domino Joanni Periblepteno.	451
Epist. XLIII. — Adriano fratri imperatoris.	454
Epist. XLIV. — Pantechnæ imperatoris medico.	459
Epist. XLV. — Domino Joanni philosopho.	462

Epist. XLVI. — Joanni Periblepteno.	463
Epist. XLVII. — Ejus discipulo Pantechnæ, domno Michaeli medico.	463
Epist. XLVIII. — Bulgari quos ille instruxit.	466
Epist. XLIX. — Joanni Attaltæ, ministro duci Attaliæ.	466
Epist. L. — Bryennio duci Dyrrhachii.	467
Epist. LI. — Eidem.	467
Epist. LII. — Domine quæ ipsi ægrolanti prospexit.	470
Epist. LIII. — Macrembolitæ Præsie principi.	470
Epist. LIV. — Magistro libellorum supplicum.	470
Epist. LV. — Nicetæ imperatoris medico.	471
Epist. LVI. — Nicolao Callicli.	471
Epist. LVII. — Eidem.	475
Epist. LVIII. — Curi episcopo.	478
Epist. LIX. — Prasidi, et Proximo Pantechnæ.	478
Epist. LX. — Eidem.	479
Epist. LXI. — Eidem.	479
Epist. LXII. — Eidem.	479
Epist. LXIII. — Inclyto domno Constantino Duca.	479
Epist. LXIV. — Eidem.	482
Epist. LXV. — Magistro Joanni Pantechnæ.	483
Epist. LXVI. — Episcopo Ciri.	486
Epist. LXVII. — Episcopo Debræ.	487
Epist. LXVIII. — Constantino Berthæ duci, Sebastocratoris filio.	487
Epist. LXIX. — Nicephoro Chartophylaci.	490
Epist. LXX. — Palæologo.	490
Epist. LXXI. — Gregorio Camatero logothetæ.	490
Epist. LXXII. — Assessori Pantechnæ.	498
Epist. LXXIII. — Michaeli Pantechnæ, imp. medico.	499
Epist. LXXIV. — Eidem.	499
Epist. LXXV. — Eidem.	499
EPISTOLÆ XXXV a J. Lamio editæ.	502
Epistola I. — Augustæ domnæ Mariæ.	502
Epist. II. — Magno domestico.	506
Epist. III. — Nicetæ Magnæ Ecclesiæ magistro, Serrarum episcopo.	510
Epist. IV. — Sebasto Joanni Aug. conjugis fratri.	510
Epist. V. — Casari.	511
Epist. VI. — Sebastocratoris filio.	514
Epist. VII. — Sebasto Joanni imperatoris filio.	514
Epist. VIII. — Eidem.	515
Epist. IX. — Casari Melisseno.	518
Epist. X. — Diabologyræ.	519
Epist. XI. — Tarchanito.	519
Epist. XII. — Domino Joanni Augustæ fratri.	522
Epist. XIII. — Tornosopulo Dociscopiorum episc.	525
Epist. XIV. — Tarchanito.	526
Epist. XV. — Episcopo Pelagoniæ.	527
Epist. XVI. — Sebastocratoris filio.	550
Epist. XVII. — Eidem.	551
Epist. XVIII. — Eidem.	551
Epist. XIX. — Mermentopulo.	551
Epist. XX. — Sebasto imperatoris filio.	551
Epist. XXI. — Smyrno.	555
Epist. XXII. — Domino Nicephoro chartulario.	555
Epist. XXIII. — Camatero.	558
Epist. XXIV. — Anemo.	558
Epist. XXV. — Mermentulo.	542
Epist. XXVI. — Anemo.	542
Epist. XXVII. — Chrysbergæ Naupacti metrop.	545
Epist. XXVIII. — Episcopo Pelagoniæ.	546
Epist. XXIX. — Simeoni monast. Anapiensis abbati.	547
Epist. XXX. — Domino Gregorio camatero.	550
Epist. XXXI. — Domino Michaeli peritissimo.	551
Epist. XXXII. — Nicetæ Politæ.	551
Epist. XXXIII. — Anemo.	555
Epist. XXXIV. — Romano Theophylacto.	555
Epist. XXXV. — Eidem.	558
<i>Prælatio Bongiovanni ad Commentaria in V prophetas minores.</i>	539
Proemium expositionis sanctorum prophetarum.	566
Expositio in Oseam prophetam.	575
— In prophetam Habacuc.	819
— In prophetam Jonam.	906
— In Nahum prophetam.	970
— In prophetam Michæam.	1050

APPENDIX AD THEOPHYLACTI OPERA.	1191
Vita S. Clementis Bulgariæ archiepiscopi.	1194
Varie Lectiones ad Comment. in 4 Evangelia.	1239
Syllabus fideissima vocum Græcarum quæ continentur in quatuor Evangeliorum volumine.	1247
Indices in Opera Theophylacti.	1251

